Полтавщина

Енциклопедичний довідник

Богдан Хмелницкий гетман з войском его царского величества запорозким

Семен Палій полковник

Юрас Хмелницкий

Войска запорожского гетман Данило Апостол

Иван Скоропадский гетман

Вашего царского пресветлого величества благодетеля моего милостивого всенижайший холоп и наинижший подножок пресветлого престола богомолец гетман верного войска вашего царского пресветлого величества запорожского Иван Брюховецкий

Петро Дорошенко

Иван Самойлович гетман войска его царского пресветлого величества Запорожского

Павел Полуботок полковник черниговский и наказный гетман

Иван Сірко атаман кошовий

Гетманъ графъ Разумовскій

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

А Б В Г Д Е

Є Ж З І Ї Й

К Л М Н О П

Р С Т У Ф Х

Ц Ч Ш Щ Ю Я

ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ

СПИСОК ПЕРЕЙМЕНУВАНЬ ВУЛИЦЬ І ПЛОЩ

Полтавщина

Енциклопедичний довідник

За редакцією
А. В. КУДРИЦЬКОГО

Київ
«Українська Енциклопедія»
імені М. П. Бажана
1992

ББК 26.89 (2Ук-4Пл) я2
П52

Енциклопедичний довідник містить понад 3000 статей-довідок про найважливіші події багатовікової історії Полтавщини, її міст і сіл, про природу краю та його адміністративний поділ. До книги включено довідки про міські вулиці, пам'ятки архітектури, археології, писемності, меморіальні об'єкти, великі підприємства та установи й організації, товариства, заклади науки і культури. Велику інформацію подано про відомих осіб, життя і діяльність яких тісно пов'язані з Полтавщиною. Книга має вступ, де стисло викладено узагальнені відомості про Полтавщину. У книзі близько 400 ілюстрацій, у т. ч. 192 кольорові на вклейках і понад 60 карт-документів і картосхем.

Подібне видання підготовлене вперше.

Видано при фінансовому сприянні
фірми «Інтеркомп'ютер».

П $\frac{5001000000-003}{222-92}$ БЗ-21-21-91

ISBN 5-88500-033-6

ПЕРЕДМОВА

Пропонований читачеві енциклопедичний довідник присвячений минулому і сучасному Полтавщини. У вступі подано стислу інформацію про історію, природу й населення краю, його адміністративно-територіальний поділ, про народне господарство й культуру. Основну частину книги становить понад 3 тис. статей-довідок, розміщених за алфавітом.

У них зосереджені відомості про міста і села, про їхні вулиці й площі, про найважливіші історичні події, що відбувалися на Полтавщині, установи й організації, товариства і гуртки, про основні промислові підприємства, заклади освіти і науки, культури й мистецтва, про спортивні споруди й органи преси. Книга знайомить читача з пам'ятками архітектури, природи й меморіальними об'єктами. Вона містить матеріали про осіб, чиє життя і діяльність пов'язані з Полтавщиною. Видання доповнює хронологічна таблиця головних подій з історії Полтавщини. У книзі — 192 кольорові ілюстрації, у т. ч. 16 карт на вклейках, близько 300 текстових ілюстрацій, 60 історичних карт-документів та картосхем. У роботі над книгою використані фонди центральних і місцевих архівів, музеїв, бібліотек країни, історична література, періодична преса, а також статті, опубліковані у виданнях УРЕ. Значна частина матеріалів є оригінальною і публікується вперше. Довідник — це перша спроба створити енциклопедичне видання про Полтавщину і не претендує на повноту висвітлення.

У підготовці книги брали участь науковці, представники широкої громадськості. Науково-редакційні й організаційні процеси, пов'язані з енциклопедичним довідником «Полтавщина», здійснило видавництво «Українська Енциклопедія» імені М. П. Бажана. Воно складає подяку авторам, консультантам, установам та організаціям за активну участь у підготовці цього видання.

Статті у довіднику розміщені за алфавітом. Щоб уникнути повторень матеріалу в споріднених статтях, а також доповнити тематично пов'язані між собою статті додатковою інформацією, застосовано систему посилань. Назви статей, на які зроблено посилання, набрано *курсивом*. Оскільки слова, які становлять назву статті, повторюються в тексті,

1*

вони позначені початковими літерами (наприклад, Український архітектурний стиль — У. а. с., Пирятинська жіноча гімназія — П. ж. г., Нові Санжари — Н. С.).

Одноіменні статті (Професійно-технічні училища, «Наукові записки», Шевченку Т. Г. пам'ятники, Троїцька церква) подані під одним терміном і систематизовані за алфавітом назв населених пунктів. Здебільшого статті систематизовані за географічною ознакою (зіньківський, лубенський, миргородський, полтавський, хорольський). У тих випадках, коли до складу назви чи підприємства не входить географічна ознака, статті подані за їх назвами («Боян», «Ворскла», «Криниця»). Прагнучи уникнути вміщення багатьох статей, які починаються одним і тим же словом («будинок», «вулиця», «могила», «музей», «пам'ятник», «садиба»), в їх назвах зроблено інверсію — зміну звичайного порядку слів (наприклад, Котляревського І. П. садиба — замість: Садиба І. П. Котляревського, Мирного Панаса музей — замість: Музей Панаса Мирного, Миргородського технікуму будинок — замість Будинок Миргородського технікуму, Українці Лесі пам'ятний знак — замість: Пам'ятний знак Лесі Українці).

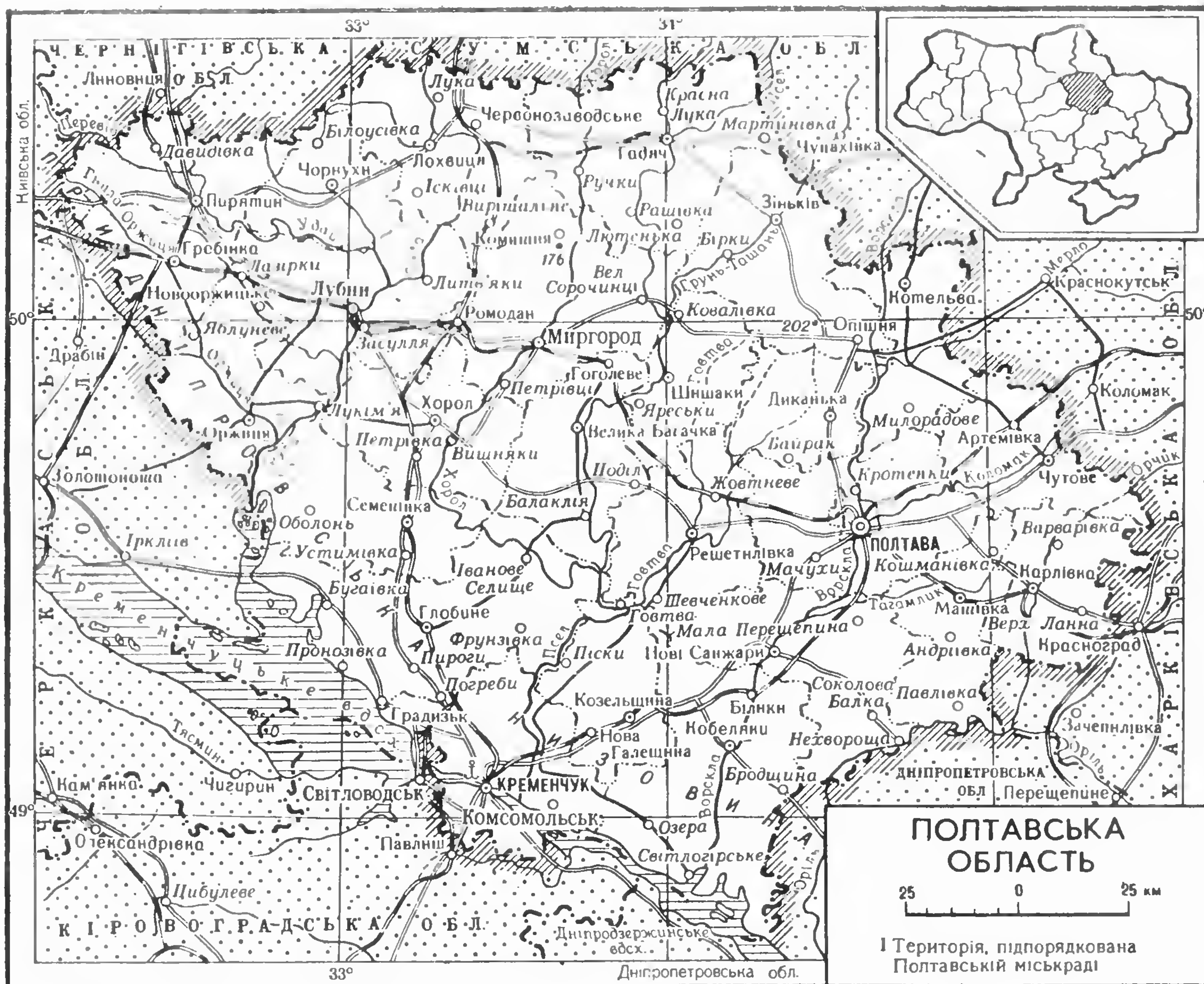
Оскільки довідник присвячений області в цілому, в підтекстовках до ілюстрацій на першому місці подано назву населеного пункту, потім — назву пам'ятки. Якщо фото конкретної пам'ятки вміщено в іншій статті, то в ній на цю пам'ятку зроблено посилання.

З метою економії місця в довіднику застосовано умовні позначення і скорочення, список яких додається. Дати в статтях і хронологічних таблицях до 1 лютого 1918 вказано за старим стилем, з 14 лютого 1918 — за новим. Статистичні дані та інша інформація подаються, за деякими винятками, станом на 1.І 1991.

ПОЛТА́ВСЬКА О́БЛАСТЬ розміщена в центр. частині Лівобережної України в межах Придніпровської низовини. На Пн. вона межує з Чернігівською та Сумською, на Сх. — з Харківською, на Пд.— з Дніпропетровською і Кіровоградською, на Зх.— з Черкаською і Київською обл. УРСР. Утворена 22.IX 1937. Територія — 28,8 тис. км^2. Населення — 1759,7 тис. чол. (на 1.1 1991), у т. ч. міське — 56,9 %, сільське — 43,1 %. Пересічна густота — 61,1 чол. на км^2. Поділяється на 25 сільс. і 5 міських районів. Населених пунктів — 1898, у т. ч. міських — 36, сільських — 1862. В області 25 райрад, 15 міськрад, 5 райрад у містах, 21 селищна Рада, 410 сільських Рад. Найбільші міста: Полтава, Кременчук, Лубни, Миргород, Комсомольськ.

По території області проходять залізничні магістралі Москва — Одеса, Київ — Харків, Полтава — Кременчук, Кременчук — Ромодан — Ромни — Гомель. Добре розвинута мережа автомобільних шляхів, серед них автотраси Київ — Харків, Кременчук — Полтава та ін.

Поверхня — хвиляста рівнина, яка широкими терасами полого знижується на Пд. Зх. до Дніпра. На Сх. рівнина розчленована річковими долинами, ярами і балками, на Пд. Зх.— плеската. Пересічні висоти на Пн. Сх.— 170—202 м, на Пд. Зх.— 60—100 м. Осн. корисні копалини: залізна руда (Кременчуцький залізорудний район), нафта і природний газ (Дніпропетровсько-Донецька нафтогазоносна область — Глинсько-Розбишівське нафтогазове, Тимофіївське, Новогригорівське, Розпашнівське та ін. родовища). Є поклади торфу, мінеральних буд. матеріалів (глин, пісків, мергелю, каоліну, граніту), керамічних глин, вохри. Джерела мінеральних вод (Миргород, Велика Багачка, Нові Санжари, Яреськи). Клімат помірно континентальний з помірно холодною зимою і помірно теплим літом. Пересічна температура січня від —5,5 до —7,6°, липня від +20 до +21,7°. Опадів 430—500 мм на рік. Період з температурою понад +10° від 157 до 172 днів. Гол. водна артерія Полтавської області — *Дніпро*. Всі річки (найбільші з них — Сула, Псел, Ворскла, Орель) належать до бас. Дніпра і є його лівими притоками. На Пд. Зх. і Пд. область омивають води Кременчуцького та Дніпродзержинського водосховищ. Багато штучних водойм, озер. Переважають глибокі й звичайні малогумусні та середньогумусні чорноземи, чорноземно-лучні грунти. Місцями — торфово-болотні та опідзолені грунти. Майже вся область лежить у лісостеповій зоні, пд.-сх. частина — у степовій зоні. Ліси (дуб, сосна, ясен, берест, клен, рідше — липа, граб) вкривають 7,1 % тер. області. На піщаних терасах річок поширені соснові ліси з домішкою дуба, в заплавах— луки. На тер. Полтавщини водяться лось, дика свиня, борсук, вовк, куниця, козуля, лисиця, заєць, ховрах, хом'як; з птахів — дикі качки, гуси, орли, кібці, шуліки, журавлі, жайворонки; у водоймах — карась, щука, окунь, короп, сом та ін. Для охорони природи в

ОСНОВНІ УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ НА КАРТАХ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ

за адміністративним значенням на карті області

- ◎ центр області
- ⊙ центри районів
- ○ інші населені пункти

на схемах районів.

- центри районів
- міста обласного підпорядкування
- міста, селища міського типу
- центри сільських рад
- села

за числом жителів

міста

ПОЛТАВА	від 300 000 до 1 000 000
КРЕМЕНЧУК	від 100 000 до 300 000
Лубни	від 30 000 до 100 000
Пирятин	від 10 000 до 30 000
Зіньків	до 10 000

селища міського типу

Опішня	до 10 000 (на карті області)
Диканька	до 10 000 (на схемах районів)

населені пункти сільського типу

Байрак	до 10 000

МЕЖІ

на карті області

- областей
- районів
- Межі районів на схемах

ШЛЯХИ СПОЛУЧЕННЯ

- залізниці
- автомобільні шляхи
- Річкові порти і пристані

області створена мережа заповідних об'єктів: унікальних ландшафтів, лісових, степових, лучних, болотяних масивів, рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин. На тер. області 169 заповідних об'єктів, у т. ч. 17 респ. значення. Серед них 10 заказників: Великоселецький, Вільхівський (Вільхівщанський), Гиряві Ісківці, Гракове, Деймапівський, Куквинський, Малоперещепинський, Михнівський, Плехівський, Червонобережжя, Солоне; пам'ятка природи — Парасоцьке урочище; Устимівський дендропарк; парки: Березоворудський, Полтавський (міський), Хомутецький, Ковпаківський у Котельві (пам'ятка садово-паркової архітектури). 152 заповідні природні об'єкти місцевого значення, з них — 35 заказників (12 ботанічних, 22 гідрологічних, 1 ентомологічний); 91 пам'ятка природи (77 ботанічних, 3 гідрологічних, 11 геологічних); 10 заповідних урочищ, 16 парків і дендропарків.

Найдавніші поселення людини на тер. сучасної Полтавщини з'явилися за доби пізнього палеоліту (понад 20 тис. років тому). На цей час людство досягло відносно високого рівня обробки каменю для виготовлення знарядь праці. Осн. галуззю господарської діяльності було колективне полювання і збиральництво.

Пізньопалеолітичні поселення були знайдені в с. Гінцях Духівської сільради і В'язівці Михнівської сільради Лубенського р-ну, Городищі Пирятинського р-ну та ін. Густо заселеною була територія сучас. Полтавщини і в епоху неоліту (15—13 тис. років тому), що підтверджують виявлені понад 30 поселень в ур. Білій Горі поблизу Полтави, біля с. Макухівки Полтавського району та с. Попівці Решетилівського району. Інтенсивно заселялася ця територія і за доби бронзи (кін. 3 — поч. 1 тисячоліття до н. е.), коли було освоєно виготовлення і застосування знарядь праці з металу. На Полтавщині відомо понад 60 пам'яток епохи бронзи, серед них Чикалівське поселення і кургани в урочищі Лисій Горі біля Лубен та скарб пізньої бронзи поблизу Кабакових хуторів у Кобеляцькому районі. Господарство у цей час набуває землеробського і скотарського характеру. Добою бронзи датується і більшість могил, що височать у степу.

На поч. 1-го тисячоліття до н. е. у Сх. Європі почався перехід від бронзи до залізного віку. Поява залізних знарядь сприяла піднесенню землеробства на якісно новий ступінь розвитку. Виникло рільництво.

На Полтавщині виявлено бл. 50 пам'яток скіфсько-сарматського часу, які датуються 7—6 та 5—3 ст. до н. е. Серед них виділяється *Більське городище*. Осн. заняттям його жителів було землеробство. Пам'ятками цього часу є також кургани поблизу сіл Мачух і Пожарної Балки Полтавського району та Книшівське городище у Гадяцькому районі. З часу появи ранніх слов'ян на історичній арені Східної Європи вони відомі і на Полтавщині. У Лубнах виявлено поховання, біля с. Мануйлівки Козельщинського району — залишки поселення зарубинецької культури (2 ст. до н. е.— 1—2 ст. н. е.). Понад 70 пам'яток представляють черняхівську культуру (2—6 ст. н. е.). Найвідоміші з них — могильник і поселення біля Кантемирівки Чутівського р-ну, могильники поблизу м. Лохвиці, хут. Компанійців Григоро-Бригадирівської сільради Кобеляцького р-ну, у с. Писарівці Новосанжарського р-ну та поселення біля сіл Радуцьківки і Максимівки Кременчуцького р-ну. Пам'ятки роменської культури (8—10 ст.) досліджувалися у Полтаві та в с. Опішні Зіньківського району. На межі 8—9 ст. у Середньому Придніпров'ї

внаслідок об'єднання сх.-слов'янських племен склалася ранньофеод. держава — Київська Русь. Південно-східну частину її, до виділення в самостійне князівство, займала Переяславська земля. До її складу входила й територія сучасної Полтавщини. Вона була заселена сіверянами і полянами. Сіверянські поселення представлені городищами роменської культури (8—10 ст.), займали східну частину Переяславщини, простягаючись від верхів'їв Десни і басейну Сейму на південь, аж до Ворскли і Сіверського Дінця. У зх. частині, що примикала до Дніпра, знаходились землі полян. За великого князя Володимира Святославича (980—1015) розпочалося будівництво фортець по Остру, Трубежу, Сулі, Стугні. Див. *Посульська оборонна лінія.*

Після смерті київського князя Ярослава Мудрого, Переяславщина за його заповітом перейшла до його сина Всеволода. Межа між Переяславським і Чернігівським князівствами проходила по нижній течії р. Остра, верхів'ях Удаю і Сули. Прикордонними переяславськими містами були Остерський городок (біля гирла р. Остра) і Ромен (у гирлі р. Ромен). На Зх. і Пд. Зх. Переяславське князівство межувало з Київською землею по Десні і Дніпру. З Пд. Сх. Переяславщину відділяв від степу ланцюг фортець і поселень. Серед міст Переяславського князівства в літописах згадані: Хорол (1084), Говтва (1095), Горошин (1083, тепер с. Горошине Семенівського р-ну), Кснятин (1069, тепер с. Снітин Лубенського р-ну), Лубни (1107), Пісочин (1092, тепер с. Піски Лохвицького р-ну), Пирятин (1155), Луком'є (1179), Лохвиця (1320). На сх. від Сули територія Переяславської землі охоплювала середню течію Псла, Ворскли і потім у пониззі р. Уди вклинювалася в напрямку р. Сіверського Дінця. Тут на притоці Сіверського Дінця — р. Уді відоме м. Донець, згадане в «Слові о полку Ігоревім», а на р. Ворсклі, ймовірно, попередниця сучас. Полтави — літописна Лтава (1171). Центром князівства став Переяслав. Серед лівобережних міст Переяславу належала основна роль в організації опору половецьким нападам. Див. *Оборонне будівництво.*

Полтава. Центр міста. Фото поч. 20 ст.

Всеволод, син Ярослава Мудрого, ставши переяславським князем 1054, здійснив похід проти торків до Воїня в гирлі Сули і переміг їх. 1061 спустошливий напад на Переяславщину вчинили половці. 1068 вони проникли вглиб по території князівства; руські князі, що виступили проти них, потерпіли поразку. Під 1080 літопис повідомляє про повстання торків, поселених на Переяславській землі. 1093 на Стугні під час походу проти половців загинув переяславський князь Ростислав. Переяславським князем став Володимир Мономах (1093—1113), який рішуче виступив проти міжусобної боротьби, домагався нормалізації політичної обстановки на Русі і багато зробив для ліквідації половецької небезпеки, здійснив велике будівництво у Переяславі. Чимало прислужилася цьому і діяльність переяславського єпископа Єфрема. Найвизначнішою архітектурною спорудою кінця 11 ст. у Переяславі був Михайлівський собор (1089). У місті розвивалося ремесло і торгівля. На території кол. дитинця знайдено пам'ятку переяславського ремесла — залишки гутного виробництва 11 ст. Виявлені залишки шлаку на території городища свідчать про існування виробництва, пов'язаного з обробкою металу. Високого рівня досягло гончарство, ювелірне виробництво. Провідне місце серед ремісничого люду Переяслава посідали будівельні професії.

Інтенсивно розвивалася торгівля, тісно пов'язана з ремісництвом. Частина продукції переяславських ремісників продавалася на місці, інша,— зокрема, вироби з металу, кераміки, прикраси,— вивозилися за межі міста для сільського населення.

Серед ін. важливих міст князівства — Заруб на Дніпрі, Устя при впадінні р. Трубежа в Дніпро, Воїнь у гирлі р. Сули, яке грунтовно досліджене археологами під час будівництва Кременчуцької ГЕС. Тут був перевалочний пункт, через який ішли товари з Криму, Кавказу, Болгарії та ін. країн. Воїнь мав добре захищений порт. Немалу роль у житті краю відігравали міста — Желнин, Римів, Ромен.

У кінці 11 ст. Русь вступила в період феодального роздроблення. Розпочалися князівські міжусобиці за владу і землю. Користуючись цим, половці знову посилили тиск на кордони держави. Переяславщина найбільше терпіла від їх нападів.

Щоправда, Володимир Мономах, ставши великим київським князем, на деякий час зумів організувати оборону від половецької агресії. У 1116—25 половці ні разу не турбували Переяславську землю. Зберігався відносний спокій і за князювання сина Володимира Мономаха — Мстислава Володимировича. Але після смерті останнього починається боротьба за переяславський стіл між нащадками Мономаха. Успішну боротьбу з половцями вів Володимир Глібович (1169—87). Після невдалого походу проти половців Ігоря Святославича, описаного в «Слові о полку Ігоревім», половецький хан Кончак напав на Переяславщину, знищив Посульську оборонну лінію і підступив до Переяслава. Володимир Глібович стійко захищав місто і відстояв його. Володимир Глібович помер від ран 1187. Повідомляючи про смерть князя, літописець зазначив: «За ним Україна багато потужила». Це перша згадка назви «Україна» в літописах.

Поглиблення феодального роздроблення, напади половців, князівські міжусобиці — все це врешті призвело до занепаду Переяславської землі. Проте Переяслав і в 2-й половині 12 — 1-й половині 13 ст. зберігав значення економічного і культурного центру. Продовжували розвиватися ремесла і торгівля, з'явилися нові будівлі. У Переяс-

лаві ведеться літописання, розвивається образотворче мистецтво. Маємо низку визначних тогочасних писемних творів. Насамперед — це автобіографія Володимира Мономаха та його лист до князя Олега Святославича, написаний у Переяславі; опис життя князів Бориса і Гліба, зроблений ченцем Альтського монастиря Яковом, «Житіє св. Миколая» та ін.

Економічний і культурний розвиток Переяславщини, як і ін. земель, був перерваний монголо-татарською навалою. 1238 передовий загін орди на чолі з Менгуханом підійшов до Переяслава. Обороною керував переяславський єпископ Симеон. Два тижні захисники міста відбивали атаки ворога. Після зруйнування стінобійними машинами єпископської брами ворог вдерся до міста. Почалися вуличні бої. Татари захопили Переяслав, пограбували та спалили його. Мешканці, які не встигли втекти, були вбиті або захоплені в полон, про що розповідає київський літописець. Загарбники поруйнували й інші міста. Особливо потерпіла південна і пд.-сх. частина краю. Менших руйнувань зазнала північна частина, де ліси, яри, річки і болота захищали населення від ворожої кінноти.

Переяславська земля була поставлена у васальну залежність від Золотої Орди. Населення було обкладене важкою даниною на користь хана і монгольської знаті. З цією метою вони двічі провели перепис населення — 1257 і 1275. Скориставшись ослабленням руських земель, Переяславську землю, в т. ч. й територію сучас. Полтавщини, в 50—60-х рр. 14 ст. приєднало Велике князівство Литовське. Князь Ольгерд віддав Київщину і Переяславщину в удільне володіння своєму синові Володимиру. Останній князював у Києві з 1362 до 1395. Він прийняв православ'я, шанував місцеві звичаї і культуру. Давньоруська мова була державною в усій Литві. Зберегло своє значення давньоруське законодавство («Руська Правда»). Володимир Ольгердович організував кілька походів проти татарських орд, в яких брали участь і переяславці. Татари були відтиснуті до берегів Азовського і Чорного морів, але все-таки вони становили немалу загрозу для південних кордонів. У 70—90-х рр. 14 ст. київський князь розгорнув будівництво замків, у т. ч. й на Переяславщині. Прагнучи створити на Україні надійну опору для свого панування, великі литовські князі стали підтверджувати права і привілеї місцевих феодалів, а з середини 15 ст. і роздавати землі у тимчасове й довічне користування. Зокрема, Глинськ великий князь литовський подарував родоначальникові династії Глинських — татарському князеві Лексе (Лексаде), що був у нього на службі.

З кінця 15 ст. помітно набувають розвитку ремесла як у феодальних маєтках, так і в містах. Розвивалася торгівля.

Після укладення Кревської унії (1385) між Литвою і Польщею посилився тиск польсько-литовської адміністрації на захоплені українські землі. Проте до кінця 15 ст. українські феодали, об'єднані навколо київського престолу, чинили успішний опір польсько-лит. експансії.

Становище на Україні ще більше ускладнилося після Люблінської унії 1569, за якою Литва і Польща об'єдналися в єдину державу — Річ Посполиту. Віднині на укр. землі, в т. ч. й на Переяславщину, посунули польські феодали та урядовці. 1585 польський король Стефан Баторій подарував Переяслав одному з найбільших укр. феодалів, київському воєводі В. К. Острозькому, який побудував у місті замок, обніс його новою дерев'яною стіною. Тут було встановлено 16 гармат. У межах сучасної Полтавщини на карті, складеній францу-

зьким інженером Г.-Л. де Бопланом, що перебував на польській службі в 1630—48, позначено понад 300 поселень, серед яких були міста, слободи, села. Найгустіше були заселені землі на берегах рік Сули і Хоролу. Основне заняття населення, як і раніше, становило рільництво. Поряд з тим успішно розвивалося мисливство, рибальство та ін. промисли, пов'язані з т. зв. уходництвом — з сезонним переселенням мешканців Правобережжя на вільні лівобережні землі. Товарний характер мали такі промисли як виробництво поташу і селітри.

Шляхта, одержуючи королівські «пожалування», покріпачувала населення «окраїн». Часто для заохочення перших поселенців королівський уряд надавав їм певні пільги, на кілька років звільняв від повинностей. Колонізатори, що прибували з королівськими грамотами на нові землі і заставали їх уже заселеними, пред'являли населенню свої права на «послушенство», а згодом його закріпачували. Великі володіння мали на Полтавщині польські магнати Потоцький, Жолкевський, Конєцпольський та ін., укр. окатоличений магнат Вишневецький [див. *Вишневецьких (князів) володіння*]. На кінець 1-ї чверті 17 ст. землі Полтавщини входили до складу Черкаського, Переяславського староств Київського воєводства.

Панування польських і литовських феодалів негативно позначилося на екон. і політ. становищі краю. Польські королі сприяли поширенню католицизму, дарували великі земельні володіння на Україні єзуїтам. Переслідувалась українська мова і культура.

Жорстока експлуатація і національне гноблення викликали опір народних мас. Найактивніша частина укр. селянства прямувала за межі польських володінь. Так за Дніпровськими порогами виникла Запорізька Січ, яка вже на поч. 16 ст. стала великою політ. і військовою силою. Після Люблінської унії вона очолила боротьбу за нац. інтереси укр. народу, стала носієм його волелюбних традицій.

З кінця 16 ст. починаються великі селянсько-козацькі повстання проти польсько-шляхет. панування на Україні. Одним з перших розпочалося повстання 1591 під керівництвом К. Косинського на Правобережній Україні. 1594 розгорнулося селянсько-козацьке повстання під керівництвом Г. Лободи і С. Наливайка. Воно почалося на Поділлі й незабаром поширилося на Білорусію та Лівобережну Україну. Вирішальним був *Солоницький бій 1596* на р. Солониці поблизу Лубен. Найбільшими виступами проти польської шляхти, що розгорілися на Переяславщині, стали *Федоровича повстання 1630, Павлюка повстання 1637, Острянина повстання 1638.*

Боротьба проти жорстокого соціально-екон. гноблення і нац.-релігійних утисків у січні 1648 вилилася у визвольну війну укр. народу 1648—54, яку очолив Богдан Хмельницький. Селянсько-козацькі загони, що діяли на Полтавщині, в травні-червні розгромили польсько-шляхетські війська. У травні 1648, ще до Корсунської перемоги, вони визволили Переяслав, на початку червня штурмом оволоділи м. Лубнами, де був замок Я. Вишневецького. На визволеній території Полтавщини формувалися сотні й полки. Вже на початку визвольної війни були утворені *Полтавський полк, Миргородський полк, Лубенський полк, Гадяцький полк, Переяславський полк і Прилуцький полк.* Полтавщина, як і Чернігівщина, була тривким тилом армії Хмельницького: звідси він черпав людські резерви, тут вироблявся порох та інше військове опорядження, звідси його війську постачали продовольство.

Боротьба народних мас не припинялася й після укладення Зборівського договору 1649 та важкого для України *Білоцерківського договору 1651*, за умовами якого шляхта почала повертатися на Лівобережжя, а козаки, які не потрапили до реєстру, повинні були переселитися до королівських міст Київського воєводства. Однак селяни і козаки Полтавщини не пустили шляхтичів у свої міста і села, а реєстрові козаки відмовилися переїхати за Дніпро.

Після *Переяславської ради 1654* між Росією і Польщею розпочалася війна. Кровопролитні військові дії, в яких брало участь населення Полтавщини, закінчилися *Андрусівським перемир'ям 1667*, за яким *Лівобережна Україна*, у т. ч. й Полтавщина, залишалися в складі Росії. Ця домовленість була підтверджена *«Вічним миром» 1686*.

Друга половина 17 — перша половина 18 ст. незважаючи на руйнування і спустошення, викликані війною,— час швидкого розвитку продуктивних сил у сільському господарстві, ремеслі і промисловості. Цьому сприяло також послаблення феодально-кріпосницького гніту. Велике землеволодіння польських магнатів і шляхти, католицької церкви було ліквідоване. Їх маєтності перейшли у власність Війська Запорізького. Залишилися володіння православних монастирів, укр. середньої і дрібної шляхти та козацької старшини. Старшинське землеволодіння існувало у двох формах: рангові землі, які надавалися старшині як винагорода за службу на командних посадах Запорізького війська, і земельні надання, що не залежали від службового становища. Вони були або постійною або тимчасовою особистою власністю («зуполное володіння», «на подпору дома», «до ласки войсковой»). На землях вигнаної польської шляхти і католицької церкви виникли вільні військові села, що перебували у віданні гетьмансько-старшинської адміністрації. Проте уже на середину 18 ст. великі земельні власники зміцнили своє політ. й екон. становище. Відбувався процес скупівлі і захоплення земель козацько-старшинською верхівкою в селян, козаків і міщан. На Полтавщині з'являються маєтності рос. дворян. До великих землевласників належали й православні монастирі. Як свідчать матеріали Генерального слідства 1729—30, їм у Гадяцькому, Лубенському, Миргородському, Переяславському, Полтавському і Прилуцькому полках належало 68 маєтностей.

Поступово в надрах феодального укладу розвивалися капіталістичні відносини. Наймана праця здебільшого експлуатувалася на рудних. Зростала кількість гут, суконних мануфактур. Інтенсивно розвивалося винокуріння та борошномельна справа. Центрами ремесла й торгівлі стали Переяслав, Миргород, Лубни, Полтава, Пирятин, Ромни та ін. Склалася мережа козацьких шкіл. За ревізією 1751 в 6 полках (Гадяцькому, Лубенському, Миргородському, Переяславському, Полтавському і Прилуцькому) налічувалося 16 774 двори селян і міщан, у т. ч. 8 заможних, 125 середніх грунтових і 1022 малогрунтових і 15 612 бідних. Крім того, 12 466 — бездвірних селянських і міщанських сімей. Царським указом від 3.V 1783 кріпосне право було оформлено юридично й на Лівобережній Україні. 1785 козацьку старшину урівняли в правах з рос. дворянством. У кінці 17—18 ст. посилилася боротьба селян, козаків і міських низів проти поміщиків, старшини й купців. Рядові козаки і посполиті взяли участь у селянській війні 1670—71 в Росії під керівництвом С. Разіна. Одним з найближчих соратників С. Разіна був козак з с. Опішні Олексій Хромий

(Лесько Черкашенин). Кременчуцький сотник Михайло Карачевський кілька разів доставляв листи С. Разіна на Україну. Посланці Разіна, що закликали на боротьбу, брали участь і в козацькій раді у Полтаві. 1687 спалахнуло повстання в Гадяцькому полку, яке поширилося також на територію Миргородського, Лубенського та ін. полків.
У 40—50, 70-х рр. 18 ст. на Полтавщині діяли загони гайдамаків. Зокрема, в кінці 40-х рр. розгорнулися бойові дії гайдамацьких загонів у Лубенському і Миргородському полках. У наступні роки цей рух поширився на Гадяцький і Полтавський полки.
1761 повстали козаки с. Кліщинець, тепер Черкаської обл. Лише 1774 військам вдалося зламати їх опір. Протягом чотирьох років тривало *Турбаївське повстання 1789—93*. З самого початку *Північної війни 1700—21* укр. козацькі полки, зокрема, Полтавський, брали участь у воєнних діях рос. армії. У процесі централізації державного управління сенатським указом від 16.IX 1781 були створені *Київське намісництво* і *Чернігівське намісництво,* від 30.III 1783 — *Катеринославське намісництво,* до складу яких увійшли території Гадяцького, Лубенського, Миргородського, Переяславського, Полтавського і Прилуцького полків. Згідно з указом від 12.XII 1796 намісництва ліквідовано й створено *Малоросійську губернію* з центром у м. Чернігові. У 1785 козацькі полки перетворено на регулярні частини рос. армії. У 17—18 ст. на Полтавщині створюються *Густинський монастирський літопис, Мгарського Лубенського монастиря літопис, Величка літопис,* архітектурні ансамблі *Мгарського монастиря, Полтавського Хрестовоздвиженського монастиря* та ін. З 1779 діяла *Потьомкіна князя друкарня.* З початку 18 ст. існувала *Лубенська полкова аптека.*
На час утворення 1802 *Полтавської губернії* тут жило 1 343 029 чол. Спочатку в складі губернії було 10 повітів — Гадяцький, Золотоніський, Кременчуцький, Лубенський, Полтавський, Переяславський, Прилуцький, Пирятинський, Роменський і Хорольський. Згодом утворено Костянтиноградський та Миргородський, а пізніше — Зіньківський, Лохвицький і Кобеляцький повіти.
Селяни і козаки займалися головним чином рільництвом і скотарством. Розвивалися ремесла. Вже на початку 19 ст. в повітових містах працювало близько 3 тис. ремісників: шевців, кравців, шапошників, столярів, мідників та ін. Значна частина селян, не пориваючи із землеробством, займалася різними промислами: у Зіньківському й Гадяцькому повітах — чинбарством і шевством, у Полтавському — бондарським промислом, у Миргородському — виготовленням коліс, в Опішні виробляли глиняний посуд, а в Решетилівці обробляли смушки і т. д. Багато селян-кріпаків працювало на поміщицьких підприємствах. За неповними даними, на початку 19 ст. на Полтавщині діяло 35 промислових підприємств. Найзначнішими серед них були селіт-

Полтава. Будинок Товариства взаємного кредиту, вул. Ново-Петровська (тепер — Гагаріна). Фото поч. 20 ст.

ряні буди, де працювало 684 робітники. Згодом виникли суконні фабрики, шкіряні, миловарні та цегельні заводи. На початку 2-ї чверті 19 ст. були засновані цукрові заводи. Перший з них у с. Бодакві Лохвицького повіту (1828). Виникли підприємства для виробництва с.-г. знарядь.
У 1845 в Полтав. губернії налічувалося 1 636 317 чол., серед яких 667 805 поміщицьких селян та 18 119 дворових людей. Решту населення становили селяни, козаки, міщани, купці та дворяни. Напередодні реформи 1861 у Полтавській губ. існ. 16 суконних підприємств, 71 селітрова буда, 18 цукрових заводів, 10 шкіряних, 15 — по виробництву свічок, 12 салотопних, 7 миловарних, 14 цегельних, 7 пивоварних, один маслотопний, 4 кахельні, 4 канатні, 3 ткацькі заводи, 2 фабрики килимів, поташний завод, тютюнова фабрика, кременчуцьке підприємство Потьомкіна, де вироблялися молотарки, віялки, плуги, соломорізки тощо. Велику питому вагу в господарстві мало гуральництво. Розвиток капіталістичних відносин спричинив зміни соціальної структури населення.
Великий вплив на розвиток визвольного руху в усій країні мала Вітчизняна війна 1812. У боротьбі проти франц. загарбників взяли участь і полтавці. Улітку 1812 на Полтавщині було сформовано 9 козацьких полків у складі 16 тис. чол. У їх формуванні брав участь укр. письменник І. П. Котляревський.
Після війни, внаслідок посилення кріпосницької експлуатації, зросло прагнення народних мас до визволення. Цьому значною мірою сприяла діяльність декабристів і кирило-мефодіївців (див. *Декабристи на Полтавщині*, *Кирило-Мефодіївське товариство*).
У 1-й половині 19 ст. склалася мережа культурно-освітніх закладів. Після реформи 1804 ств. гімназії, відкрито *Полтавський кадетський корпус*, *Полтавський інститут шляхетних дівчат*. Розвивалася початкова освіта (*парафіяльні школи*, *народні училища*). 1830 в Полтаві була заснована перша громадська бібліотека в губернії. З 2.IV 1838 почала видаватися перша газета *«Полтавские губернские ведомости»*.
На Полтавщині була розвинута народна творчість. З покоління в покоління передавалися твори напівлегендарної співачки, поетеси Марини (Марусі) Гордіївни Чурай (1625—53), яка народилася поблизу Полтави. Розвивалося театральне мистецтво (Полтавський вільний театр, домашні театри в Кибинцях, Обухівці та ін.).
На початку 19 ст. був складений план забудови Полтави як губернського центру (див. *Полтави плани*). Розвиток капіталізму на Полтавщині проходив у тісному зв'язку з пореформеними процесами. Визначальним кроком стала реформа 1861, яка була проведена з максимальними вигодами для поміщиків. Особисте звільнення селян і водночас їх пограбування обумовили на селі процес розшарування. Дані статистики по Костянтиноградському, Хорольському і Пирятинському повітах свідчать, що 40,8 % селянських дворів не мали посіву або сіяли лише до 3 десятин, що становило близько

Полтава. Земельний банк.
Фото поч. 20 ст.

10 % селянських посівів, тоді як 25 % дворів, які сіяли понад 6 десятин, зосередили в своїх руках 57,8 % усіх посівів. Така нерівність складалася в результаті концентрації купчої й орендованої землі в заможної верхівки села. Ще більший ступінь розшарування склався серед селян, які займалися вирощуванням технічних культур. Посіви тютюну в Лохвицькому, Прилуцькому і Роменському повітах концентрувалися в тютюнових капіталістів. На селі йшов процес «розселянювання», який докорінно руйнував старе патріархальне селянство і вів до створення нових типів населення — сільської буржуазії і сільського пролетаріату.

Промисловість губернії на час реформи 1861 перебувала на стадії мануфактури. Це зумовило велике поширення промислів кустарних і ремесел, які мали задовольнити потреби населення в одязі, взутті, тканинах, виробах з дерева і металу. Поширювалися підприємства по переробці с.-г. продукції: млини, крупорушки, олійниці. Помітне місце в промисловості губернії займали невеликі тютюнові фабрики Кременчука, Полтави, Прилук і Ромен. Загальна вартість промислових виробів за час з 1862 до 1896 зросла з 4,1 до 23,6 млн. крб.

1863 в губернії існувала 21 невелика цукроварня, де продукція вироблялася вогневим способом, який викликав знищення багатьох лісів. На початку 70-х рр. розпочався перехід до парового способу переробки буряків. Впроваджувалася нова техніка і технологія виробництва, кількість підприємств різко зменшилася. Підвищилася продуктивність праці: якщо 1862 робітником у середньому вироблялося продукції на 9,2 крб., то 1894 — на 1844 крб.

Важливу роль у розвитку капіталістичних відносин у губернії відіграло будівництво залізниць. У 1869 м. Кременчук було з'єднане з Одесою, у 1870 лінію з Кременчука через Полтаву довели до Харкова. 1874 Ромни з'єднуються з прибалтійським портом Лібавою (тепер — Ліепая), згодом через Ромодан залізниця була продовжена до Кременчука. У першій половині 90-х рр. введено в дію залізницю Полтава — Київ. На початок 20 ст. залізнична мережа в губернії становила 1052 верстви. З Полтавщини вивозилася с.-г. продукція в промислові губернії та на міжнародний ринок. Залізничне будівництво викликало попит робочої сили для спорудження й експлуатації колій і станцій, паровозних депо і залізничних майстерень (у Полтаві і Кременчуці).

На кінець 19 ст. в губернії функціонувало 841 підприємство з числом робітників 9211. У ремісничому і кустарному виробництві було зайнято 77,5 тис. осіб. Великих промислових підприємств у губернії до Жовтневої революції не було. Полтавщина залишалася аграрним краєм з розгалуженими, але невеликими підприємствами по переробці с.-г. сировини. Відносно слабкий розвиток промисловості спричинив повільне зростання міст.

У 1864 на Полтавщині запроваджені земства. Втілення в життя міської реформи 1870 сприяло зростанню міських бюджетів. Стали більше уваги приділяти благоустрою міст. Розвиток капіталізму в краї супроводжувався погіршенням матеріального становища робітників. Важким воно було і в селян. За даними подвірного перепису 1900 19,3 % селянських господарств не мали землі або користувалися лише садибами, третина господарств (33,4 %) мали ріллі до 3-х десятин. 41,1 % всіх селянських полів зосереджувалося у заможних селян. Найбідніша частина селян, не знаходячи роботи на місці, йшла на заробітки в інші губернії — Ка-

теринославську, Херсонську, Таврійську.

2-а половина 19 ст. пройшла під знаком загострення класової боротьби. У 70—80-х рр. відбулися селянські виступи у Лохвицькому, Кобиляцькому та ін. повітах. Уже на початку 60-х рр. на Полтавщині почали поширюватися ідеї революційних демократів. У Полтаві, Гадячі, Ромнах та ін. містах вели пропаганду народники (див. *Народництво на Полтавщині*). У Полтаві, Кременчуці, Лубнах існували с.-д. організації, у Лохвиці, Прилуках, Ромнах — гуртки. 2.V 1905 страйкували залізничники депо Полтава. Припинили роботу лісопильні заводи Кременчука, Крюківські вагонні майстерні. Селянський рух на Полтавщині розгорнувся ще на початку березня 1902. Він охопив і Харківську губернію. Тільки на Полтавщині в ньому брало участь близько 16 тис. чол. Влітку 1905 селянський рух охопив 21 % населених пунктів губернії. Найзначнішим революційним виступом селян було повстання у Великих Сорочинцях Миргородського повіту в грудні 1905 (див. *Сорочинська трагедія 1905*). Протягом жовтня — грудня на території губернії відбулося 177 селянських виступів. Нова хвиля робітничого руху піднялася в Полтаві та інших містах губернії в травні 1906. Створена у Полтаві військова організація РСДРП організувала агітацію серед солдатів розквартированих у Полтаві Севського і Єлецького полків. Виступ солдатів цих полків був придушений надісланими військовими частинами, які залишилися на боці уряду (див. *Єлецького полку повстання 1906, Севського полку повстання 1906*).

Запровадження столипінської аграрної реформи різко погіршило становище селян. Щоб послабити їх незадоволення, царизм широко застосував політику переселення у Сибір, на Далекий Схід (див. *Переселенці з Полтавщини*). У 1906—12 в східні райони країни виїхало понад 32 тис. сімей (бл. 200 тис. чол.). Тривала активна діяльність земств, які відіграли помітну роль в поширенні народної освіти. Вони не тільки відкривали, а й утримували початкові школи, організовували вчительські курси тощо. Земства вели також будівництво шкільних приміщень в *українському архітектурному стилі*. Визначною архітектурною пам'яткою став будинок Полтавського земства. Відкривали книгарні (див. «*Маркевича книгарня*»).

Наприкінці 19 ст. в 11 містах і 20 селах діяли бібліотеки. На поч. 20 ст. — засн. полтавські музично-хорове товариство «*Боян*» і видавниче товариство «*Боян*». У листопаді 1905 в Лубнах почала виходити перша укр. газета «*Хлібороб*», а на початку 1906 в Полтаві — газета «*Рідний край*». На початку 20 ст. в губернії виходили газети «*Полтавский вестник*», «*Полтавский день*», «*Полтавский голос*», «*Полтавщина*», «*Золотоношский голос*», «*Земля*», «*Приднепровский край*», «*Лохвицкое слово*», «*Южанин*» та ін. 1912 видано «*Ботаніко-географічний нарис Полтавської губернії*».

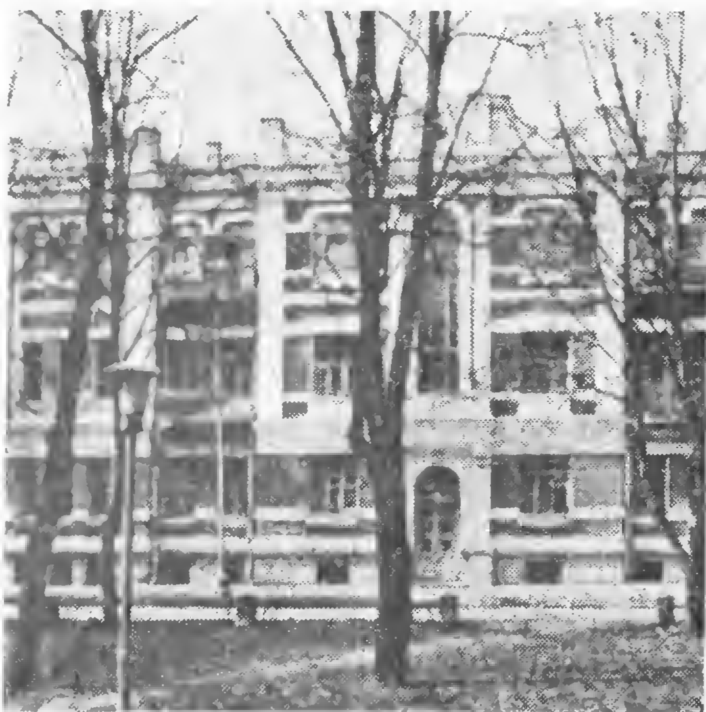
У 1914 з початком першої світової війни половина підприємств губернії скоротила виробництво на 35—75 %. Мобілізація робітників в армію негативно позначилася на складі робітничого класу. 1916 кількість жінок, зайнятих у промисловості, збільшилася у півтора рази. Посівні площі скоротилися на 230 тис. десятин, кількість безпосівних господарств з 1910 до 1917 зросла з 20 до 85 тисяч, 179,4 тис. господарств не мали робочої худоби. У 1917 майже 40 % селянських господарств втратили чоловічі робочі руки. Продовольча криза, поразки на фронті сприяли піднесенню революційної боротьби трудящих. 8.II

1916 почався страйк робітників тютюнової фабрики Гурарія в Кременчуці, який підтримали робітники інших споріднених підприємств. Протягом 1916—17 відбулися страйки робітників залізничних майстерень Полтави, Кременчука та Крюкова. Всього з жовтня 1915 до лютого 1917 відбулося 24 страйки. Антивоєнні виступи мали місце в селах Пустовійтовому Кременчуцького повіту, Шарківщині Миргородського повіту, Новаках Лубенського повіту, в Гребінківській економії графа Мусіна-Пушкіна. Всього за роки війни відбулося понад 50 селянських виступів. 25—27.X 1916 стався антимілітаристський виступ у Кременчуці (див. *Кременчуцьке солдатське повстання 1916*). Звістка про Лютневу буржуазно-демократичну революцію викликала на Полтавщині велику політичну активність. На початку березня 1917 були створені Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів у Кременчуці, Лубнах, Миргороді, Гадячі, Пирятині та інших населених пунктах. Поряд з радами на Полтавщині створювалися органи Тимчасового уряду — повітові та губернський комісаріати, що спиралися у своїй діяльності на громадські комітети. Вживали заходів щодо посилення свого впливу і місцеві органи Центральної ради — губернська і повітові Ради. Після проголошення України Республікою Рад на Першому Всеукраїнському з'їзді Рад посилилася боротьба проти контрреволюції. Радянську владу в Полтаві встановлено 6.I, у Миргороді — 10.I, в Кременчуці — 26.I 1918. У кінці березня — на початку квітня Полтавщину окупували німецько-австрійські війська. Почалася боротьба проти окупантів, якою керував Полтавський губернський підпільний комітет більшовиків та губповстанкомом.

Активізації повстанського руху на Полтавщині в цей час сприяли учасники Таращанського повстання, які на початку серпня 1918, прорвавши вороже кільце, переправилися недалеко від Канева через Дніпро, щоб пробитися в т. зв. «нейтральну зону». На території Лубенського, Хорольського, Кременчуцького і Полтавського повітів повстанські загони мали збройні сутички з регулярними військами окупантів. При підтримці партизанів частини 2-ї Української Радянської дивізії 19.I 1919 оволоділи Полтавою. У ході визволення населених пунктів створювалися надзвичайні органи Радянської влади на місцях — ревкоми. На кінець лютого 1919 ревкоми передали владу Радам.

У 2-й половині липня 1919 добірні дивізії «Добровольчої армії» розгорнули наступ на Київ через Полтаву з району Костянтинограда, Охтирки і Лебедина. На полтавській ділянці фронту денікінцям протистояли бійці 46-ї стрілецької дивізії та червоні козаки під командуванням В. М. Примакова. Наприкінці липня — на початку серпня 1919 денікінці захопили всю Полтавщину. Майже в усіх повітах губернії діяли підпільні більшовицькі органи, які

Полтава. Вулиця Котляревського. Житловий будинок.

вели роз'яснювальну роботу та формували партизанські загони. Партизанський рух на території Полтавщини досяг особливого розмаху в жовтні — листопаді 1919. Партизани по тилах денікінців допомогли радянським військам визволити Полтаву, Кременчук та ін. міста.

Перехід до мирного будівництва на Полтавщині відбувався в складній економічній і політичній обстановці. У 1920 промисловість губернії виробляла лише 13,8 % довоєнного обсягу продукції. Для налагодження виробництва не вистачало кваліфікованих робітників, устаткування, палива, сировини. Багато підприємств довелося перевести на консервацію, тяжким було становище і в сільському господарстві. Посівні площі зменшилися на понад 300 тис. десятин. Валовий збір зерна скоротився вдвоє, а вирощування цукрових буряків та ін. технічних культур зійшло нанівець. Поголів'я коней зменшилося на 38 %, а великої рогатої худоби — на 29 %.

Завдяки здійсненим заходам на початок 1925 майже вся промисловість губернії була в основному відбудована. Порівняно з 1921 посівна площа збільшилася на 570 тис. десятин. У перші роки індустріалізації зусилля зосереджувалися на розширенні діючих підприємств, а також на будівництві нових підприємств по переробці сільськогосподарської продукції. У 1927 державні та кооперативні підприємства Полтавщини давали вже 93,5 % промислової продукції. За довоєнні роки збудовано і реконструйовано 250 підприємств. Створювалися нові галузі промисловості, зокрема, машинобудівна і легка. 1934 закінчено реконструкцію Крюківського вагонобудівного заводу, 1936 — Лохвицького цукрового заводу. З'явилися Полтавська прядильна фабрика і Кременчуцька суконна фабрика.

На 1.IV 1930 в Полтавському окрузі було усуспільнено 69,2 % земель. Таке ж становище було й в інших округах, які входили до складу сучасної Полтавської області. У 1923—37 було проведено кілька адміністративних реформ, остання з яких привела 22.IX 1937 до створення Полтавської області. Від Харківської області до неї відійшли міста Полтава і Кременчук, Великобагачанський, Великокринківський, Гадяцький, Глобинський, Градизький, Гребінківський, Диканський, Драбівський, Згурівський, Зіньківський, Карлівський, Кишеньківський, Кобеляцький, Ковалівський, Комишнянський, Козельщинський, Лазірківський, Липово-Долинський, Лохвицький, Лубенський, Машівський, Миргородський, Нехворощанський, Новогеоргіївський, Новосанжарський, Оболонський, Онуфріївський, Опішнянський, Оржицький, Петрівсько-Роменський (кол. Вениславівський), Пирятинський, Покровсько-Багачанський, Решетилівський, Семенівський, Сенчанський, Синівський, Хорольський, Чорнухинський, Чутівський, Шишацький, Яготинський райони; від Київської — Гельмязівський, Золотоніський, Іркліївський та Чорнобаївський райони. Всього 45 районів, 11 міськрад (Полтавській і Кременчуцькій міськрадам підпорядковувалося по 29 сільрад), 6 селищних Рад, 1 робітничо-селищна Рада, 971 сільрада.

З утворенням 10.I 1939 Кіровоградської і Сумської областей до Кіровоградської області відійшли Новогеоргіївський та Онуфріївський райони, до Сумської — Липово-Долинський і Синівський.

У 1937 на території Полтавської області діяло 224 промислових підприємства та 312 кооперативних промислових артілей.

На початок 1938 в області налічувалося 2727 колгоспів, за якими було закріплено 3238,7 тис.

га орної землі, 5,5 тис. тракторів. За переписом 1939 у Полтавській області налічувалося 2 263 159 ж. У порівнянні з 1926 кількість населення зменшилася на 380 892 чол., що стало наслідком репресій 20—30 рр. і голодомору 1932—33 рр.
На початку 1939 в 2727 колгоспах області було об'єднано 395 756 селянських господарств, за ними закріплено 2 967 300 га земельних угідь, за радгоспами — 152 тис. га землі. У 1938 діяло 82 МТС, яким належало 2096 комбайнів, 1841 автомашин, 2745 одиниць іншої сільськогосподарської техніки. У 1939 з Кременчуцької міськради виділився Кременчуцький сільський район, з Полтавської міськради — Полтавський сільський район. За рахунок окремих сільських Рад Опішнянського і Чутівського районів утворено Котелевський район. Після цих змін в області стало 44 сільських та 4 райони в містах; 2485 колгоспів, 39 радгоспів, 78 МТС.
У 1940 в області діяло 144 лікарні на 5835 ліжок, 264 медичні амбулаторії, 564 фельдшерсько-акушерські пункти, 338 пологових будинків, 16 санаторіїв, 8 будинків відпочинку, 125 постійних і 2720 сезонних дитячих садків та майданчиків. У 1940—41 навчальному році діяло 1735 шкіл, 6 інститутів, 44 технікуми та 7 робітфаків, 5 театрів, 1928 клубів, Будинок культури, 2166 бібліотек, 12 кінотеатрів, 344 кіноустановки, видавалося 69 газет, у т. ч. *«Більшовик Полтавщини»* і *«Комсомолець Полтавщини»*. Обласна парторганізація налічувала 26 266 членів і кандидатів у члени партії, комсомольська — 120 тис. чол.
З перших днів Великої Вітчизняної війни трудящі Полтавщини стали на захист Вітчизни. На 12.IX 1941 до лав Червоної Армії влилося 76 260 жителів області. Було створено 44 винищувальних батальйони і *Кременчуцьку дивізію народного ополчення,* зведений полк Полтавського тракторного училища. Проведено часткову евакуацію в східні райони країни населення, а також промислового устаткування, колгоспної худоби тощо. Десятки тисяч жителів міст і сіл Полтавщини працювали на спорудженні захисних укріплень — протитанкових ровів, окопів та ін. У вересні 1941 розгорнулися жорстокі бої з німецько-фашистськими загарбниками на території області. Понад два тижні точилися бої з переважаючими силами гітлерівців воїнів лівого флангу Південно-Західного фронту під командуванням Героя Радянського Союзу, генерала армії М. П. Кирпоноса, які з боями відступали від Києва. 20.IX ця група була

Пирятин. Пам'ятник жертвам німецького фашизму у Пироговій Леваді.

оточена в урочищі Шумейкове біля хутора Дрюківщина Сенчанського району (тепер Лохвицького району). Тут загинув командуючий фронтом М. П. Кирпонос (див. *Південно-Західного фронту воїнам меморіал*). 18.IX гітлерівці захопили Полтаву, а на початку жовтня 1941 окупували всю Полтавщину і встановили режим терору, створили табори смерті для радянських військовополонених.
За час окупації області (кінець вересня — початок жовтня 1941 — кінець вересня 1943) німецькі фашисти знищили 221 895 чол., у т. ч. в Полтаві — 20237, Кременчуці — 97000, Лубнах — 19 500, Хоролі — 9300, Золотоноші — 12 750. Понад 156 тис. рад. громадян фашисти вивезли до Німеччини на примусові роботи. (див. *Об'єднане товариство колишніх каторжан*). На території області вони спалили 107 тис. будинків (близько 36 % від загальної кількості), бл. 30 тис. колгоспних будівель, 52 МТС, 15 радгоспів. Майже повністю були спалені будівлі Глобинського, Диканського, Котелевського, Решетилівського, Чутівського і Шишацького районів. Виведені з ладу всі промислові підприємства, знищені заклади освіти і культури.
Трудящі Полтавщини, керовані підпільним обкомом КП(б)У на чолі з його секретарями С. Ф. Кондратенком та Г. Ф. Яценком, піднялися на битву з фашизмом. На місцях боротьбою керували Лохвицько-Сенчанський підпільний партійний центр, Гадяцький, Шишацький, Лубенський, Зіньківський, Оржицький, Миргородський, Лохвицький і Пирятинський підпільні райкоми, 45 підпільних партійно-комсомольських, молодіжних та інших патріотичних організацій. Було створено 22 партизанські загони, 11 партизанських груп. Підпільний обком партії з початку окупації знаходився на території Гадяцького району. Згодом партизанські загони Гадяцького і Миргородського районів об'єдналися з рейдуючим загоном І. Й. Копьонкіна, який діяв на Полтавщині за завданням радянського військового командування. 17.I 1942 в нерівному бою з карателями поблизу хутора Веселий Гадяцького району загинули секретарі підпільного обкому С. Ф. Кондратенко і Г. Ф. Яценко.
У Полтаві діяли підпільні групи на чолі з Т. П. Сірченком, П. І. Токарем, А. О. Тараном, Я. М. Мисецькою, комсомольсько-молодіжна група «*Нескорена полтавчанка*». У Кременчуці боротьбу проти німецьких фашистів вели 6 груп, у т. ч. «Патріот Батьківщини», «Набат» та ін. На території Полтавської і Чернігівської областей вело боротьбу проти гітлерівців партизанське з'єднання під командуванням Є. Х. Соколовського (див. *Партизанські загони*). У лютому — березні 1943 через Полтавщину здійснило рейд з'єднання партизанських загонів під командуванням М. І. Наумова. 7 рейдів по території України, РРФСР, Білорусії, Польщі здійснили партизани, очолювані уродженцем смт Котельви, двічі Героєм Радянського Союзу, генерал-майором С. А. Ковпаком.
Після визволення Харкова війська Степового фронту під командуванням генерала І. С. Конєва розгорнули наступальні операції в напрямку Полтава — Кременчук. 6.IX 1943 війська Воронезького фронту під командуванням М. Ф. Ватутіна, що наступали паралельно, визволили Зіньків. У результаті спільних дій військових частин обох фронтів була визволена Котельва. 11.IX війська Воронезького фронту оволоділи Гадячем, Лохвицею, Лубнами, Миргородом, Пирятином, а війська Степового фронту — Полтавою (23.IX), Кременчуком (29.IX). До кінця вересня вся Лівобережна частина терито-

рії Полтавської області була очищена від фашистів, а 25.XI 1943 — Крюків і вся Правобережна частина області. З'єднання Червоної Армії, які відзначилися при визволенні краю, були удостоєні почесних найменувань за назвами міст Полтавщини: 337-а стрілецька дивізія — «Лубенської», 309-а і 237-а стрілецькі дивізії — «Пирятинських», 95-а гвардійська стрілецька і 9-а гвардійська повітряно-десантна дивізії — «Полтавських», 214-а і 233-а стрілецькі, 6-а гвардійська повітряно-десантна дивізії — «Кременчуцьких», 97-а гвардійська — «Полтавсько-Кременчуцької», 373-я і 93-я стрілецькі дивізії — «Миргородських», 218-а стріл. дивізія — «Ромоданівської» та ін. (див. *Військовим частинам-визволителям пам'ятні знаки*). Багато воїнів удостоєно звання Героя Радянського Союзу, орденів і медалей. На фронтах Великої Вітчизняної війни полягло 123 445 уродженців Полтавщини. На території області поховано близько 230 тис. радянських воїнів, полеглих у боях, серед них 13 Героїв Радянського Союзу, в т. ч. С. Т. Васюта, М. С. Корнилов, П. М. Кондратенко, М. О. Пипда, А. О. Перфильєв, Д. І. Пєсков, А. С. Погосян, В. С. Рамін, О. Г. Співаков.

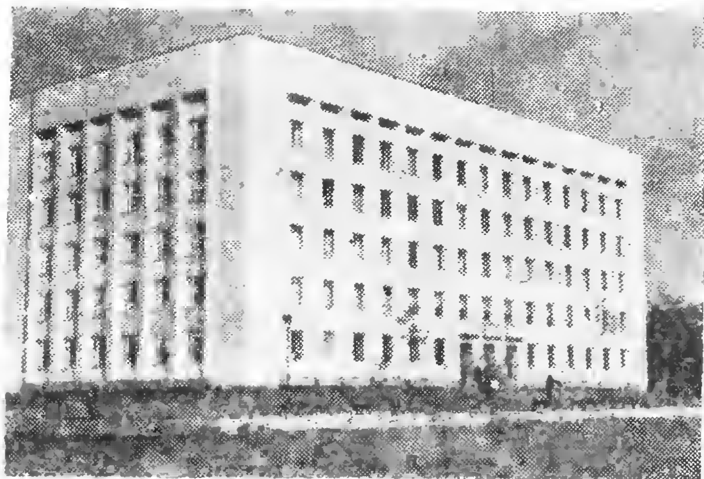
З перших днів визволення Полтавщини почалася відбудова народного господарства області. Відроджуючи господарство області, полтавці взяли участь у відбудові шахт Донбасу, Дніпрогесу та ін. промислових об'єктів країни, допомагали їм продовольством. До кінця 1943 почали працювати 327 підприємств, 2484 колгоспи, 77 МТС і 53 радгоспи, 1422 школи, 356 лікувальних закладів.

У відбудовний період (1945—50) була створена матеріальна база, на основі якої у 50-і рр. продовжували розвиватися промисловість, транспорт, сільське господарство. Велося житлове і соціально-культурне будівництво. У 1950 виробництво промислової продукції Полтавщини досягло 82 % довоєнного рівня, а рівень механізації с.-г. робіт перевищив довоєнний. Було реконструйовано та розширено старі підприємства — полтавські паровозоремонтний і турбомеханічний заводи, Крюківський вагонсбудівний завод, Кременчуцький завод шляхових машин, лубенський завод «Комунар», Полтавську бавовняно-прядильну фабрику, а також Лохвицький цукровий комбінат.

У 1950—51 проведено укрупнення колгоспів, унаслідок чого їх стало 947, а кількість землі на один колгосп збільшилася в 2,5 раза. У 1958—59 здійснено нове укрупнення колгоспів. На 1.VII 1959 їх стало 547. Водночас на базі МТС створено 35 РТС і 29 відділень.

Відбулися адміністративно-тер. зміни. 3.VII 1947 Ковалівський район було перейменовано на Шрамківський, а 1.III 1952 — Шишацький район — на Гоголівський. 6.I 1954 Згурівський і Яготинський райони віднесено до Київської області, а 7.I 1954 Гельмязівський, Драбівський, Золотоніський, Іркліївський, Чорнобаївський і Шрамківський райони включені до новоствореної Черкаської області. У 60-х рр. відбулося укрупнення і розукрупнення районів і 30.XII 1962 їх число зменшено до 14 (Гадяцький, Глобинський, Дикан-

Миргород. Районна поліклініка.

ський, Зіньківський, Карлівський, Кобеляцький, Кременчуцький, Лохвицький, Лубенський, Миргородський, Пирятинський, Полтавський, Решетилівський, Хорольський). 4.I 1965 відновлено ще 5 районів (Котелевський, Новосанжарський, Оржицький, Семенівський, Чутівський). 8.XII 1966 відновлено ще 6 районів (Великобагачанський, Гребінківський, Козельщинський, Машівський, Чорнухинський і Шишацький). 21.III 1972 до категорії міст обласного підпорядкування віднесено Лубни, 6.XII 1976 — Миргород, 6.IV 1977 — виведено з підпорядкування Кременчука м. Комсомольськ.

В останнє десятиріччя в області виникли і розвинулися нафтогазодобувна, нафтопереробна, хімічна, гірничорудна, автомобільна, електротехнічна, текстильна промисловість. Розвинута будівельна індустрія (виробниче об'єднання «Кременчукбетон», Полтав. комбінат буд. матеріалів та ін.). У 1990 в області діяло 168 буд. організацій. У структурі промисловості провідні галузі — машинобудування та металообробна, які становлять 34,3 % всієї товарної продукції, паливної — 17,6 %, чорна металургія — 4,7 %, легка — 8,1 %, харчова — 22,6 % (на 1.I 1991). Найбільші виробничі об'єднання: «АвтоКрАЗ», «Шляхомашина», «Вагонобудування», «Карлівкахарчомаш», «Полтавадерев», «Кременчукзалізобетон», «Нерудбудматеріали», «Полтаваліс» та ін. Серед найбільших підприємств області заводи в Полтаві: газорозрядних ламп, штучних алмазів і алмазного інструменту, «Електромотор», тепловозоремонтний, турбомеханічний, ливарно-механічний, автоагрегатний; у Лубнах: верстатобудівний «Комунар», машинобудівний «Комсомолець», «Лісмаш», лічильних машин, ремонтно-механічний заводи. Хімічна і нафтохімічна промисловість представлена нафтопереробним і технічного вуглецю заводами в Кременчуці, Лубенським хіміко-фармацевтичним заводом та ін. Вагоме місце займає харчова промисловість, яка в основному працює на місцевій сировині (м'ясна, молочна, борошномельна, круп'яна, олійножирова, плодоконсервна, кондитерська) та легка (текстильна, шкіряно-взуттєва, швей-

Село Зінці Полтавського району. Фото поч. 20 ст.

на та ін.). Цукрова представлена 11 заводами (у Лохвиці, Кобеляках, Оржиці, Веселому Подолі, Яреськах та ін.). Центри деревообробної і меблевої промисловості — Полтава, Кременчук, Лубни, Пирятин, виробництва скляних і фарфорових виробів — Полтава. Сільське господарство спеціалізується на виробництві зернових культур, цукрового буряка, картоплі, соняшника, овочів. На початку 1991 в області налічувалося 459 колгоспів, 90 радгоспів, 20 міжгосп. підприємств по виробництву с.-г. продукції. Діє 26 тваринницьких комплексів, у т. ч. 6 — по виробництву яловичини, 4 — молока, 9 — по відгодівлі свиней.

Полтавська область має розгалужену транспортну мережу. Провідна роль належить залізничному і автобусному транспорту. Довжина залізниць загального користування 853 км, автошляхів — 10 тис. км, у т. ч. з твердим покриттям — 8,6 тис. км. Важливе значення мають вантажні й пасажирські перевезення по Дніпру (Кременчуцький річковий порт на Дніпрі). У Полтаві — аеропорт.

Територією області проходять траси газопроводу: «Союз», Уренгой — Помари — Ужгород, Шебелинка — Полтава —Київ, Єлецьк— Курськ — Кременчук — Бендери, нафтопроводи: «Дружба», Кременчук — Херсон, нафтопродуктопроводи: Кременчук — Кіровоград, Кременчук — Бровари.

У 1990 в області: 199 лікарень, 295 амбулаторно-поліклінічних установ, 806 фельдшерсько-акушер. пунктів, 55 санаторіїв та установ відпочинку.

У 1990—91 навчальному році діяло 1037 шкіл, 27 середніх спеціальних навчальних закладів, 51 професійно-тех. училище, 6 інститутів (полтавські: педагогічний, інженерно-будівельний, кооперативний, медично-стоматологічний, сільськогосподарський; Кременчуцький філіал Харківського політех. інституту), 2 вищих військових навч. заклади (Полтавське вище Червонопрап. зенітне ракетне командне училище імені генерала армії М. Ф. Ватутіна і Полтавське вище військове командне училище зв'язку імені Маршала Радянського Союзу К. С. Москаленка). Науково-дослідні інститути: «Емальхіммаш», свинарства, Полтавське відділення Укр. н.-д.і проектно-технологічного інституту вагонобудування, Агропроект (Держ. проектний інститут), Гіпрогеологобуд (Укр. філіал Всесоюзного інституту комплексного проектування пром. і цивільних приміщень і споруд, об'єктів устаткування геологічних робіт), Укржилремпроект (Полтавський філіал респ. проектного інституту), Укоопроект (Полтавський відділ комплексного проектування Укр. спілки споживчих товариств), Укрпроектсталькоиструкція (Полтавський відділ держ. проектного інституту), Південзахгіпром'ясомолпром (Полтавський комплексний проектний відділ Укр. держ. інституту по проектуванню підприємств м'ясної і мол. промисловості). Виведенням нових сортів с.-г. культур займаються Полтавська с.-г. дослідна станція і Веселоподільська дослідна селекційна станція, Укр. зональна дослідна станція лікарських рослин у с. Березоточі Лубенського району. Біля Гадяча діє Укр. дослідна станція

Диканька. В центрі селища.

бджільництва ім. П. І. Прокоповича. Серед наукових закладів області — Полтавська гравіметрична обсерваторія АН СРСР.

У числі позашкільних установ — 1 палац і 36 будинків піонерів та школярів, 42 дитячо-юнацькі спортивні школи, 2 школи юних туристів, 14 станцій юних техніків та 14 станцій юних натуралістів. 36 стадіонів, 9 плавальних басейнів. У 1990 на Полтавщині налічувалося 2068 колективів фізичної культури.

Діють два театри (Полтавський обласний укр. муз.-драм. театр імені М. В. Гоголя і Полтавський обл. театр ляльок), обласна філармонія. На 1.І 1991 в області налічувалося 974 масові (14951 тис. од. зб.) і 94 профспілкові (1151 тис. од. зб.) бібліотеки, 482 палаци і будинки культури, 532 клуби, 1327 кіноустановок, 17 державних музеїв, у т. ч. Полтавський, Кременчуцький і Лубенський краєзнавчі, літературно-меморіальні М. В. Гоголя, І. П. Котляревського, В. Г. Короленка, Панаса Мирного, М. Горького, Давида Гурамішвілі, Мате Залки; музеї-заповідники «Поле Полтавської битви» і М. В. Гоголя у с. Гоголевому Шишацького району, А. С. Макаренка у с. Ковалівці Полтавського району, Полтавський художній. 490 музеїв працюють на громадських засадах, з них 35 — народні. При палацах, будинках культури

Опішнянські керамічні іграшки роботи О. Ф. Селюченко.

і клубах — 6550 колективів художньої самодіяльності, з них 67 колективів удостоєні звання народних.

На Полтавщині поширені різні види декоративно-ужиткового мистецтва: художня вишивка; килимарство (Полтава, Решетилівка), художня кераміка (Опішня, Миргород, Сенча), вироби з дерева (Зіньків). Відроджені промисли худож. обробки дерева в Кременчуці та худож. розпису на дереві — у Миргороді. Діють об'єднання «Полтавка» з філіями в Опішні, Нових Санжарах, Великих Сорочинцях і Кременчуці, фабрика художніх виробів імені Клари Цеткін у Решетилівці.

Працює обласне видавництво «Полтава»; видаються 3 обласні газети — «Зоря Полтавщини», «Молода громада», «Край», а також 4 міські: «Громадська думка», «Полтавський вісник», «Кремінь» і «Вісник Кременчука», 2 міськрайонні — в Лубнах і Миргороді, 23 районні газети, 17 багатотиражних заводських, буд. організацій і навч. закладів, 38 багатотиражних у колгоспах і радгоспах. Видаються: літературно-мистецький альманах «Криниця», інформац. вісник правоохоронних органів Полтавської області «Події, пригоди, факти», інформац. вісник Полтавської обл. Ради профспілок «Довір'я», газета — «Демократична Полтавщина». На 1.І 1991 на держ. обліку перебувало 3522 істор. пам'ятки, у т. ч. 462 — археології, 2465 — історії, 71 — архітектури, 524 — мистецтва.

Значний внесок у розвиток вітчизн. науки і культури зробили уродженці Полтавщини: укр. філософ і поет Г. С. Сковорода, публіцист, історик, літературознавець, і громад. діяч М. П. Драгоманов, математики М. В. Остроградський, М. А. Дяченко та А. А. Дяченко, вчений у галузі ракетної справи, генерал-лейтенант О. Д. Засядько, військовий діяч, генерал-ма-

йор артилерії О. Г. Пащенко, укр. вчений-винахідник, один з піонерів ракетної техніки й теорії космічних польотів Ю. В. Кондратюк (О. Г. Шаргей), космонавт, двічі Герой Рад. Союзу Г. Т. Береговий, учений у галузі механіки, конструктор важких танків, тричі Герой Соц. Праці М. Л. Духов; фізик-теоретик Д. Д. Іваненко; укр. орнітолог М. О. Зарудний; агроном А. Є. Зайкевич; письменники Я. П. Козельський, Л. І. Боровиковський, В. В. Капніст, І. П. Котляревський, М. В. Гоголь, М. Л. Гнедич, Н. Є. Гребінка, Л. І. Глібов, Панас Мирний, М. П. Старицький, Олена Пчілка, А. Ю. Тесленко, А. В. Головко, О. Т. Гончар, Ю. П. Дольд-Михайлик, П. А. Загребельний, О. Д. Іваненко, О. І. Ковінька, Григорій та Григір Тютюнники й ін., художники В. Л. Боровиковський, Г. Д. Левицький, А. М. Мокрицький, М. О. Ярошенко, І. В. Зарицький, В. Г. Литвиненко, скульптор і художник Л. В. Позен, архітектор Д. М. Дяченко, композитори М. В. Лисенко, брати П. І. та Г. І. Майбороди, О. І. Білаш, І. О. Дунаєвський, укр. філолог П. Г. Житецький; академіки АН СРСР Б. Д. Греков і В. І. Пічета, акад. АН УРСР О. І.

Левицький, археолог і нумізмат І. А. Зарецький. З Полтавщиною пов'язані різні періоди життя і творчості Т. Г. Шевченка, укр. композитора М. М. Калачевського, укр. поетеси Л. Українки, укр. художників і архітекторів С. І. Васильківського, В. Г. Кричевського, О. Г. Сластіона, декабристів-братів С. І.,М. І. та І. І. Муравйових-Апостолів, М. І. Лорера, М. С. Луніна, рос. актора М. С. Щепкіна, рос. письменників І. Буніна, М. Горького і В. Короленка, грецьких вчених-енциклопедистів Євгенія Булгаріса і Никифора Феотокі, чеського композитора А. В. Єдлички, грузинського поета Давида Гурамішвілі, ліванського письменника, перекладача і громадського діяча Михайла Нуайме, рос. художників — Г. Г. Мясоєдова і його сина І. Г. Мясоєдова, вчених — математика Ф. І. Симашка, грунтознавця В. В. Докучаєва, природознавців М. І. Вавилова, В. І. Вернадського, рос. хірурга М. В. Скліфосовського, вченого-лікаря О. Ф. Мальцева, фізика З. М. Авксентьєвої, укр. письменника В. М. Блакитного (Еллана), єврейського письменника Шолома Алейхема, письменника і кінорежисера О. П. Довженка, української письменниці Л. О. Яновської та ін.

Встановлені пам'ятники та меморіальні дошки історичним діячам, представникам вітчизняної науки, культурним діячам, діячам Великої Жовтневої соціалістичної революції, громадянської і Великої Вітчизняної воєн. Обласна партійна організація Компартії України на 1.І 1991 налічувала 115 тис. членів і кандидатів у члени КПРС (діяльність парторганізації припинено в кінці серпня 1991). Профспілки Полтав. області в 1990 об'єднували 825 тис. чол., комсомольські організації — 152 605 чол. На кінець 1990 Селянська спілка Полтавської області об'єднала в своїх лавах 72 тис. чол. Крайова організація Руху — 500 чол. Крім того, в області нараховується понад 100 членів Української республіканської партії, є представники Демократичної партії України. Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка об'єднує понад 300 чол.

Полтавська область удостоєна ордена Леніна 1967.

А

АБА́ЗІВКА (кол. Єлизаветине) — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села: Лаврики, Рожаївка, Соломахівка, Червона Долина. Розташ. на р. Полузір'є (права прит. Ворскли), за 18 км від Полтави. Залізнич. ст. з однойменною назвою. Через А. проходить автотраса Київ — Харків. 1719 ж. (1990). Засн. у 40-х роках 19 ст. на місці х. Курилехівки. Первісна назва Єлизаветине — на честь Єлизавети Абази (дружини поміщика М. В. Абази). Тут вони збудували палац, Успенську церкву (1847, мурована, з дзвіницею; не збереглася), цегельний з-д, вовнообробну фабрику, гуральню, кінно-поштову станцію, дві корчми. Абази тримали кріпацький театр, оркестр із італ. музикантів, а також художників. 1859 у селі, яке після у 1861 стало волосним центром Полтав. пов.,— 35 дворів, 235 ж., церква, щороку відбувався один ярмарок, у 1883 — 65 дворів, 479 ж.; 1910 в селі паліч. 85 дворів, 485 ж. Діяла церковнопарафіяльна школа, з 1885 — земське однокласне уч-ще, з 1910 — кравецько-рукодільна майстерня. З 1890-х років до 1917 село належало поміщикам Іловайським.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Після закінчення громадян. війни в селі засн. с.-г. т-во, сільс. споживче т-во. Було відкрито клуб, громадську б-ку. У 1926 — 104 двори, 438 ж. З 1922 в А. діяв вишивальний роздавальний пункт, на базі якого у серед. 20-х років було ств. вишивальну артіль «Селянка-кустарка» (з 1936 — філія полтав. артілі ім. Лесі Українки), де займалися ткацтвом, вишивкою, килимарством. 1930 в А. ств. колгосп «Перемога», згодом його перейменовано на колгосп ім. газети «Правда» (діяв до 1976), племінний кінний з-д, де вирощували орловських рисаків. У роки нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—23.IX 1943) на примусові роботи до Німеччини вивезено 42 чол. В А.— з-д залізобетонних конструкцій виробн. об'єднання «Укренергоконструкція», Полтав. виробнича агрофірма «Насіння», підсобні госп-ва Полтав. держплемстанції (вирощують биків, баранів) і Полтав. тампонажного управління об'єднання «Укрнафта», заготзбутбаза облспоживспілки, цех виробничо-торг. об'єднання худож. промислів «Полтавка», неповна с. ш., лікарня, клуб на 100 місць, б-ка (9280 од. зб.), будинок побуту, відділення зв'язку. Пам'ятні знаки на честь 284 воїнів-односельців, полеглих на фронтах Великої Вітчизн. війни, на братській могилі рад. воїнів, загиблих 1943 при визволенні А. від гітлерівців, та мирних жителів, закатованих нім.-фашист. окупантами. Встановлено *Білоуська І. В. погруддя* (1979).

АБА́ЗІВСЬКИЙ ЗАВО́Д ЗАЛІЗОБЕТО́ННИХ КОНСТРУ́КЦІЙ виробничого об'єднання «Укренергоконструкція». Ств. 1963. Виготовляє залізобетонні опори для місц. ліній електропередач. Розташ. у с. Абазівці Полтав. р-ну, вул. Білоуська № 52.

АБАКА́НСЬКА ВУ́ЛИЦЯ у Пирятині (кол. Вокзальна) — від р. Удаю до залізнич. ст. Пирятин. Наз. 1975 на честь міста-побратима Абакана — столиці Хакаської автоном. обл. РРФСР. У Абакані формувалася Червонопрапорна ордена Кутузова 309-а стрілецька дивізія, яка у вересні 1943 відзначилася у боях за визволення міста і одержала почесне найменування «Пирятинської».

«АВІАЗМИ́ЧКА». Часопис Полтав. губ. відділу Т-ва авіації та повітроплавання України й Криму. Виходив 1924—25 у Полтаві. № 1 вийшов у грудні 1924.

АВІА́ТОРАМ ДНІПРО́ВСЬКО-БУДАПЕ́ШТСЬКОГО З'ЄДНА́ННЯ ПА́М'ЯТНИК у Полтаві. Відкрито 1983 на честь 40-річчя Дніпровсько-Будапештського ордена Суворова II ступеня Червонопрапорного гвардійського авіаз'єднання. За героїзм і мужність, виявлені в роки Великої Вітчизн. війни, 32 його воїни удостоєні звання Героя Рад. Союзу. Пам'ятник — літак з дюралюмінієвого сплаву, встановлений під кутом на звуженому догори залізобетонному постаменті. Автор — скульп. Є. М. Широков. Встановлений на тер. містечка Полтава-4.

АВРА́МІВКА, Абрамівка — річка в Полтав. обл., права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Довж. 19 км, площа бас. 71,5 км². Похил річки 1,9 м/км. Тече тер. Хорольського р-ну.

«АВРО́РА». Кінотеатр у Кременчуці (кол. с-щі Молодіжному). Збуд. 1967 за типовим проектом. Зал на 600 місць. Міститься на вул. 50 років Жовтня № 16.

АВРУ́ЩЕНКА ВУ́ЛИЦЯ у Пирятині (кол. Ветеринарна) — від пл. Визволення до пн. околиці міста. Наз. 1977 на честь Аврущенка Володимира Ізраїльовича (1908—41) — рос. поета, перекладача. Н. у Ямполі Сумської обл. 1936—37 навчався на Вищих літ. курсах Наркомосу в Москві. Видав кн. нарисів «Фабрика на заплаві» (1931), поетич. збірки «Четвертий батальйон» (1932), «Полтава» (1935), «Сади» (1937). 1941 добровільно пішов на фронт, працював у редакції військ. газети. Загинув у бою під Пирятином, похований у братській могилі в с. Кейбалівці Пирятинського р-ну. 1971 посмертно вийшла книга віршів «Клятва».

АВТОЗАВОДСЬКИ́Й РАЙО́Н м. Кременчука. Ств. 1975 на лівому березі Дніпра. Пл. району — 4910,6 га. Нас. 154 тис. чол. (1989). Всього в районі 23 промислових підприємства, у т. ч. автомобільний, нафтопереробний, колісний, технічного вуглецю з-ди, 18 будівельних орг-цій, 138 підприємств торгівлі і 158 громадського харчування. У районі 8 лікувальних (на 1700 ліжок) і 19 амбулаторно-поліклінічних закладів, філіал Харків. політехнічного ін-ту ім. В. І. Леніна, 4 середніх спец. навчальних заклади, 7 професійно-тех. уч-щ, 18 шкіл, у т. ч. 16 серед. і 2 восьмирічних, 50 дитсадків і ясел, будинок дитини, 3 Будинки культури, 4 клуби, 4 кінотеатри, 22 б-ки і їх філіали, музей, 3 стадіони.

АВТОТРА́НСПОРТ. Перші відомості про організацію автотранспорт. системи на Полтавщині відносяться до 1921. Тоді при Полтав. губ. Раді нар. господарства (ГРНГ) існував матеріально-транспорт. відділ та автосекція, де працювало 138 чол., після багатьох скорочень — 31 чол. У липні 1921 вони були виділені із ГРНГ і реорганіз. у відділи місцевого транспорту (Губтранс). Подібні відділи утворювалися у повітах, але через слабку матеріальну базу (з 1.XII 1921 Губтранс було знято з держ. забезпечення) в більшості повітів вони самоліквідувалися і залишилися тільки у Ромнах, Миргороді, Зінькові. У 1-й пол. 1922 в губернії наліч. 50 вантажних і 24 легкових автомобілів, 15 мотоциклів. У Полтаві існував автогараж, автомайстерня і кузня. За цей час автомашинами перевезено 32 592 пуд. вантажів, 1563 пасажири, прибуток становив 167 898 крб. У липні 1923 утв. Полтав. контора Всесоюз. акціонерного товариства «Транспорт» до якої входили 4 транспортні орг-ції, у т. ч. і Транспортна контора губ. комунального відділу. На серед. 1924 у ній наліч. 17 автомашин і 17 пар підвід, перевезено 144 154 пуд. вантажів і 15 994 пасажирів. Контора мала справу тільки з держ. і кооперативними закладами. 1927 розпочався міжміський автобус. рух (див. *Полтава*).

1930 була ств. Полтав. контора «Союзтранс» Всесоюз. транспортно-експедиц. об'єднання Вона стала єдиним держ. транспортним підприємством загального користування. У ній існувало 12 вантажних автомашин, кінний обоз, невелика майстерня й кузня. 1933 система «Союзтранс» на Україні була реорганізована, її районні контори передані в розпорядження обл. центрів, у т. ч. Полтавсько-Харків. автогужовому транспорт. тресту «Хотранс» і стала Полтав. міжрайонною конторою «Хотранс». У зв'язку з ств. Полтав. обл. 1937 ств. автогужовий трест «Полтавтранс». Згідно з наказом Наркомату автомобільного транспорту УРСР від 13.VII 1939 утв. Полтав. обл. трест автомоб. транспорту. Трест мав у своєму підпорядкуванні 4 контори: Полтавську, Кременчуцьку, Гадяцьку і Лубенську, в яких наліч. 38 автомобілів (34 вантажних і 4 автобуси); крім того, кінний обоз, 110 коней і відповідну кількість вантажних платформ. Контори обслуговували місцеві пром. підприємства, бази, торг. мережу, брали участь у перевезенні сільгосппродуктів, виконували експедиційні залізничні операції, забезпечували складське збереження товару та ін. У 1941 Полтав. облавтотрест мав 69 автомобілів (49 вантажних і 120 автобусів), 75 коней з відповідним спорядженням. Діяли як внутріміські так і міжміські маршрути заг. довжиною 715 км. Під час Великої Вітчизн. війни автотранспортне г-во було повністю зруйновано. Його відбудова почалася восени 1943. На 1945 Полтав. облавтотрест мав дві транспорт. контори: Полтавську і Лубенську (21 вантажний автомобіль і 1 автобус). Було підготовлено понад 600 водіїв. У 1955 до складу Полтав. облавтотресту влився Полтав. облавтотрест М-ва заготівель СРСР «Союззаготтранс», а в 1964 — трест автомоб. транспорту і авторемонтних підприємств Раднаргоспу Полтав. екон. адмін. району «Полтававтопромтрест». Облавтотрест було перейменовано на Полтав. виробничий обл. трест автомоб. транспорту. Його назва неодноразово змінювалася в 1966, 1970, 1975, 1988. З липня 1989 — Полтав. тер. виробниче об'єднання автомоб. транспорту (ТВО «Полтававтотранс»). 1972 в області наліч. 46 528 автомобілів, з них 24 999 — вантажних, 13 812 — легкових, 1846 автобусів; 247 автогосподарств. Перевезено 106 888 тис. т вантажів. У 1989 — 176 352 автомобілів, з них: 23 102 вантажних, 121 034 легкових, у т. ч. 117 487 індивід. користування, 4799 автобусів. Перевезено 237,6 млн. т вантажів, 211,6 млн. пасажирів. Найбільші автовокзали: у Полтаві, Кременчуці, Лубнах, Миргороді, Гадячі, Зінькові, Пирятині, Кобеляках, Карлівці, Хоролі.

АГІТПОЇЗД ІМЕНІ ЛЕ́НІНА. Перебував на Полтавщині з 30.XI до 15.XII 1920. Його очолював голова ВУЦВК Г. І. Петровський, який разом з відповідальними працівниками ВУЦВК і РНК УРСР відвідав Полтаву, Лубни, Пирятин, Прилуки, Ромни, Лохвицю, Гадяч та ін. Г. І. Петровський та ін. члени бригади агітпоїзду ознайомилися з роботою 185 установ, провели 26 мітингів, взяли участь у 6 з'їздах комітетів незаможних селян, 25 безпартійних робітн., сел. і молодіжних конференціях та зборах. Див. *Петровського вулиця. Петровському Г. І. меморіальні дошки.*

АГРОБІОСТА́НЦІЇ ПАРК у Полтаві — пам'ятка садово-паркового мистецтва (з 1964). Перебуває у віданні агробіостанції Полтав. пед. ін-ту. Його навч. база. Розташ. на вул. Крупської № 16. Площа 5,2 га.

АДМІНІСТРАТИ́ВНИЙ ВІ́ДДІЛ Полтавського губернського вико-

навчого комітету Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів (губадмінвідділ). Організ. 6.II 1924. Здійснював контроль за виконанням обов'язкових постанов губвиконкому, за охороною революц. порядку, втіленням у життя постанов вищих органів влади, про відокремлення церкви від держави, відав обліком іноземних підданих, наглядав за спец. галузями торгівлі тощо. Припинив діяльність у зв'язку з постановою ВУЦВКу 3.VI 1925 «Про ліквідацію губерній ...».

АДМІНІСТРАТИ́ВНІ ВІ́ДДІЛИ окружних виконавчих комітетів Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів (окрадмінвідділи). Організ. у вересні 1924. Були місц. органами Нар. комісаріату внутр. справ УРСР. До їх функцій входило: проведення в життя постанов і розпоряджень центр. і місц. органів влади щодо питань адмін. порядку і громадської безпеки, виконання урядових постанов у справі відокремлення церкви від держави, керівництво місцевими відділами запису актів громадян. стану, контроль за діяльністю громад. товариств і спілок, боротьба з стихійним лихом, нагляд за спец. видами торгівлі тощо. Окрадмінвідділи складалися із заг. канцелярії, адм. підвідділу і підвідділу міліції та розшуку. З 1924 на тер. Полтав. губ. діяло 7 окрадмінвідділів: Золотоніський, Красноградський, Кременчуцький, Лубенський, Полтавський, Прилуцький, Роменський. Після ліквідації у червні 1925 губернії було розформовано Золотоніський і Красноградський округи і відповідно ліквідовано окрадмінвідділи цих окрвиконкомів. Адмінвідділи Прилуцького і Роменського округів припинили діяльність 13.VI 1930 в зв'язку з ліквідацією цих округів, а решта 2.IX 1930.

«А́ЗБУКА ПО МЕ́ТОДУ ЗО́ЛОТОВА ДЛЯ Ю́ЖНО-РУ́СЬКОГО КРА́Я». Посібник для навчання укр. грамоти (перероблений з російського). Виданий 1861 у Полтаві. Автор не позначений, але, за свідченням М. П. Драгоманова, ним був Олександр Іванович Стронін. В основі букваря — «звуковий принцип пересувних літер». Використовувався для недільних шкіл Полтавщини. Це, по суті, перший укр. буквар, що мав переваги перед букварями П. О. Куліша і Т. Г. Шевченка. За цей підручник Строніна було звинувачено у сепаратизмі. О. І. Строній (1826—89, Ялта) — укр. і рос. історик, соціолог. Закінчив Прилуцьке повіт. уч-ще, київ. гімназію і філософ. ф-т Київ. ун-ту. Вчителював у Кам'янці-Подільському, Немирові, Новгороді-Сіверському та Полтаві (1855—62). Пропагував твори Т. Шевченка, М. Вовчка та ін. укр. письменників. Його просвітня діяльність тісно пов'язана з ідеями Кирило-Мефодіївського братства. Учнями Строніна були М. Драгоманов, М. Старицький та ін. 1858 відвідав у Лондоні О. Герцена. 1862 висланий з Полтави на Північ. Автор книг: «Історія і метод» (1869), «Політика як наука» (1872), «Оповідання про землю і небо» (1875), «Історія громадськості» (1885).

Відомості з громадського життя Полтави є в рукописному щоденнику Строніна, який зберігається у Публ. бібліотеці ім. М. Є. Салтикова-Щедріна в С.-Петербурзі.

АКЦИ́ЗНЕ УПРАВЛІ́ННЯ — місцева установа, що відала непрямими податковими надходженнями (т. з. акцизами) Полтав. губ. Ств. 1862 на підставі «Положення про акцизні збори» від 4.VI 1861. Здійснювало контроль за надходженням акцизних зборів з цукр. виробництва, спиртних напоїв, тютюну, освітлювальних масел, сірників тощо. До 1861 існував акциз і на сіль. Губ. А. у. керувало окружними А. у., які виконували аналогічні функції на місцях. Ліквідовані після Жовтня 1917.

«АЛМА́З». Кінотеатр у Полтаві. Відкритий 4.XI 1990. Двоповерхове приміщення. Два зали: малий на 240 місць (для демонстрування стереофонічних фільмів) та великий на 760 глядачів. Екран розрахований на звичайні та широкоформатні стрічки. Обслуговує, насамперед, жителів мікрорайонів Алмазний, Сади-1, Сади-2, Половки. Розташ. на пл. Калініна.

АЛМА́ЗНА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (Жовтневий р-н) — від вул. Красіна до Київського шосе. Прокладена в 70-х рр. на тер. кол. передмістя Новоселівки. Назву одержала від Полтавського заводу штучних алмазів та алмазного інструменту збудованого на А. в. Ролтатовані: с. ш. № 29, кінотеатр «Зоря». Забуд. 5-поверховими житл. будинками.

«АМПІ́Р». Кінотеатр у Полтаві. Діяв з поч. 20 ст. до 1933 в одноповерховому будинку по вул. Олександрівській (з 1922 — вул. Жовтнева № 28). Будинок не зберігся.

АНДРІ́ЇВКА (кол. Богинщина) — село Диканського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Борисівка, Іванківка, Кучерівка, Ландарі, Сохацька Балка. Розташ. на правому березі р. Говтви, за 25 км від райцентру та за 35 км від залізнич. ст. Решетилівка. 469 ж. (1990). Засн. на поч. 19 ст. поміщиком Андрієм Богинським, від якого й одержала свою назву. Входила до складу Полтав. пов. 1844 син засновника села А. А. Богинський та його дружина С. І. Богинська спорудили дерев. Преображенську церкву, при якій були б-ка та школа грамоти. На час перепису 1859 у А.— 20 дворів, 107 ж., церква. З поч. 60-х рр. 19 ст. А. відносилася до Баляснівської вол. Полтав. пов. 1 вересня 1877 відкрито Андріївське земське уч-ще. За переписом 1900 у А.— 17 дворів, 100 ж., діяли земська та церковнопарафіяльна школи. Було 4 озера. У 1910 — 24 двори, 141 ж., землі — 148 дес., з них орної — 95 дес. Рад. владу проголошено в січні 1918. Село віднесено до Ландарівської сільради, з 7 березня 1923 вона увійшла до Баляснівського р-ну Полтав. округу. За переписом 7.IX того ж року в А.— 391 ж. (вірогідно, з прилеглими хуторами). У період нім.-фашист. окупації (4.X 1941—22.IX 1943) гітлерівці стратили 1 жителя, вивезли до Німеччини на примусові роботи 20 чол. Після визволення села залишився 181 ж. 27.VII 1957 Ландарівську сільраду перейменовано на Андріївську. У А.— колгосп ім. Енгельса (зерно-буряк. і м'ясо-мол. напряму), відділення зв'язку, неповна с. ш., дитсадок, фельдшерсько-акушер. пункт, Будинок культури на 320 місць, б-ка (11,5 тис. од. зб.). У 60-і рр. в Андріївській с. ш. вчителював укр. поет М. С. Сич. Пам'ятник Ф. Енгельсу (1967), братська могила рад. воїнів, полеглих при обороні 1941 і визволенні 1943 А. від нім. фашистів, та пам'ятник воїнам-односельцям, які загинули (142 чол.) в роки Вел. Вітчизн. війни (1957).

АНДРІ́ЇВКА (кол. Князівка, Руновщина, Руновщина-Князеве) — село Машівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Красногірка. Розташ. біля р. Лип'янки, за 9 км від райцентру та за 15 км від залізнич. ст. Селещина. 636 ж. (1990). Засн., вірогідно, в серед. 18 ст. генерал-лейтенантом князем Кантеміром — одним з нащадків господаря Молдавії, вченого й письменника, князя Д. К. Кантеміра, який після невдалого Прутського походу 1711 Петра I (був його союзником) перейшов до Росії; одержав маєтки на Слобідській Україні. За переписом маєтностей Полтав. полку 1752 у 1-й Полтав.

полковій сотні значиться слобідка князя Кантеміра, де записано 20 дворів, 29 сімей. Потім село стає власністю представника козацької полтав. полкової старшини Андрія Гавриловича Руновського (з 1731 — полковий писар, у 1750—74 — полковий обозний) та його нащадків. За даними перепису 1859 А. (Руновщина) Костянтиноград. пов. записана як село, де не було церкви, мало 37 дворів, 600 ж. 1863 у А. (ще Руновщина Князеве) Жирківської вол. того ж пов.— 100 дворів, 615 ж., два ярмарки на рік. 1900 в А. (Князівці) Машівської вол. — 109 дворів, 719 ж., школа грамоти. У 1910 — 127 дворів, 737 ж. Того ж року збуд. дерев. Преображенську церкву з дзвіницею. При ній діяла церковнопарафіяльна школа.

Рад. владу проголошено в січні 1918. З 7 березня 1923 А. Машівської сільради увійшла до складу Машівського р-ну Красноград. округу, 1069 ж. За даними перепису 17.XII 1926 (вона ж Князівка та Рунівщина) — центр сільради Машівського р-ну Полтав. округу, 208 дворів; 1030 ж. У період нім.-фашист. окупації (20.IX 1941—20.IX 1943) на примусові роботи до Німеччини вивезено 32 ж. У А.— колгосп «Жовтень» (зернобуряко-тваринницького напряму), відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшерсько акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 300 місць, б-ка (14,5 тис. од. зб.), історико-краєзнавчий музей на громад. засадах. Уродженцем с. Красногірки є письменник Ю. Я. Будяк (Покос, 1879—1943). В А. меморіальний комплекс — братська могила 7 рад. воїнів, загиблих 1943 при визволенні села від нім.-фашист. загарбників та пам'ятний знак (встановлено 1956, реставровано 1985) воїнам-односельцям, які загинули (206 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

АНДРІЇВКА (кол. Войнівка) — село Хорольського р-ну, центр сільс. Ради народ. депутатів, якій підпорядковані села В'язівок, Дубове, Третякове, Новий Байрак, Кузубівка, Софине. Розташ. за 15 км від райцентру і за 5 км від залізнич. роз'їзду. 553 ж. (1990). Засн. у 18 ст. під назвою Войнівка. 1781 налічувалося 47 хат. У 1-й пол. 19 ст. село стало називатися А. 1863 — 386 ж., мурована Вознесенська церква. 1909 — 416 ж. Діяли церковнопарафіяльна і земська школи. 1910 — 81 двір, 495 ж. Рад. владу встановлено 1918. У 1929—30 організ. колгосп ім. Петровського. 1926 в А.— 114 господарств, 600 ж. У роки нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—19.IX 1943) вивезено до Німеччини на примусові роботи 13 чол. У селі — колгосп ім. Ілліча (м'ясо-молочно-зернового напряму, вирощують тех. культури), с. ш., лікарня, поліклініка, дитсадок, Будинок культури на 300 місць, б-ка (14 тис. од. зб.), краєзнав. музей, відділення зв'язку. Уродженцем с. Софиного є Герой Рад. Союзу генерал П. Ф. Шевельов, головою колгоспу ім. Ілліча був Герой Соц. Праці І. Г. Козлов. 1956 у А. встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули при обороні 1941 та визволенні 1943 села від нім.-фашист. окупантів, та пам'ятник воїнам-односельцям, що полягли під час Великої Вітчизн. війни. На будинку правління колгоспу відкрито (1967) мемор. дошку на честь нагородження колгоспу Пам'ятним прапором ЦК КПРС, Президії ВР СРСР, РМ СРСР та ВЦРПС. 1967 встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

АНДРІЇВСЬКИЙ ЗООТЕХНІЧНИЙ ТЕХНІКУМ в Андріївці Новосанжарського р-ну. Відкритий 7.VII 1897 як с.-г. школа першого розряду на підставі рішення Кобеляцьких повітових зборів від 18.XI 1894. Тоді прийняла 30 чол. у підготовчий клас та 11 чол.— у перший. Курс навчання був розрахований на 4 роки. У перші

три роки учні одержували теоретичні знання і виконували практичні роботи в шкільному г-ві, у четвертий рік відбували практику в поміщицьких маєтках, звітували про свою роботу перед пед. радою і вже потім одержували атестат. У школі було три викладачі. Першим керуючим був А. І. Рапп, який пройшов курс навчання у Петровській с.-г. академії у Москві (пізніше ім. К. А. Тімірязева), захистив дисертацію на звання кандидата с. г. наук. Перший випуск відбувся 1900. 1930 школу реорганізовано на зоотехнікум, при якому діяв робітфак. У січні 1944 технікум відновив свою роботу. У свій час тут працювали доктор вет. наук П. Ф. Сараковський, кандидат с.-г. наук Л. В. Тимченко, держ. діяч УРСР М. С. Співак, кол. заступник голови Держплану республіки О. Г. Коваль та ін. За час існування А. з. г. закінчило понад 3 тис. чол. Технікум припинив свою діяльність у 1974.

АНДРУ́СІВСЬКЕ ПЕРЕМИ́Р'Я — угода між Росією і Польщею про припинення війни, підписана 9.II 1667 в с. Андрусові біля Смоленська. За угодою між двома д-вами встановлювалося перемир'я на $13\,^1/_2$ років. Польща повертала Росії Смоленськ і Сіверську землю, визнавала входження Лівобережної України, а в її складі і Полтавщини, до Росії.

АНИ́СИМОВА В. К. МОГИ́ЛА у Полтаві. Анисимов Василь Кіндратович (1912—76) — Герой Рад. Союзу (1945). Н. у с. Дубровському Ростов. обл. Учасник рад.-фін. війни 1939—40. З 1944 — у діючій армії на фронтах Великої Вітчизн. війни, гв. старшина. Відзначився в боях у р-ні м. Жирардув і Сохачів (Польща). Після війни жив і працював у Полтаві. Похований на Куликівському кладовищі; 1976 на могилі встановлено пам'ятник.

«АНТЕ́Й». Санаторій-профілакторій у Нових Санжарах. Діє з 1987. Перебуває у віданні Полтав. облпобутуправління. Знаходиться неподалік р. Ворскли. Має загальнотерапевт. напрямок. Щороку в «А.» поліпшують здоров'я 1,4 тис. чол. Міститься в пров. Піонерському.

АНТО́НІВКА — місцевість у Київському р-ні Полтави. Кол. передмістя. Відома з 17 ст. У 1926 — 106 дворів, 610 ж. 1929 включена до складу міста.

АПТЕ́КИ. Перші документ. відомості про А. на Полтавщині відносяться до 1707, коли у м. Лубнах були влаштовані Головна польова аптека і Бот. аптекар. сад. 1711 в с. Терни під Лубнами влаштовано другу плантацію лікар. трав. Загальна площа лікар. рослин сягала 50 дес. Лубенський бот. аптекар. сад існ. до 1862. Наприк. 50-х рр. 18 ст. у Полтаві діяли приватна А. лікаря Г. Тама, з 1780 — П. С. Логинова, з 1789 — лікаря І. Д. Тишевського. 1804 у Полтаві організ. А. при лікарні. 1869 у Полтав. губ. наліч. 25 А., у т. ч. 4 казенних (у Полтаві, Кременчуці, Лубнах і Ромнах). Приватні А. були в кожному повіт. місті. По три А. існ. у Полтаві і Кременчуці (з Крюковим), по одній — у Решетилівці і Яготині.

Аптека Венгерова у Лубнах. Фото поч. 20 ст.

1852 А. Полтавщини заготовляли 121 вид, а на поч. 20 ст. 161 вид лікар. трав, з них — 53 зустрічалися у культурному і частково в дикому стані, а 27 лише в культурному стані. 1912 з Лубен було відправлено понад 14,5 тис. пудів лікар. трав, в основному на зарубіж. ринок. На поч. 20 ст. у Полтав. губ. діяло 44 А., 39 аптекарських магазинів. У 1900—16 в губернії відкрито ще 23 аптеки. 1921 почали діяти курси по культурі лікар. рослин. На 1.І 1925 на Полтавщині наліч. 66 А., де працювало 88 фармацевтів. У Полтаві було 6 аптек і 22 фармацевти. 1935 ств. обласне аптекоуправління. На поч. 1941 в області функціонували 155 госпрозрахункових аптек, 371 аптеч. пункт, 26 аптекар. магазинів, 15 кіосків, 2 аптечні склади, 2 галено-фасувальні і 2 контрольно-аналітичні лабораторії. У 1944 відновили діяльність 92 аптеки, 150 аптеч. пунктів, аптеч. склад та 2 лабораторії. У них працювали 56 провізорів та 107 фармацевтів. Було організ. збирання дикоростучих лікар. рослин. На поч. 1955 наліч. 145 аптек, 662 аптечні пункти, 5 аптекар. магазинів, 2 аптечні склади, 2 контрольно-аналітичні і 2 галено-фасувальні лабораторії. У них працювали 146 провізорів і 281 фармацевт. У 1967 — 174 аптеки, 283 провізори, 483 фармацевти. 1989 замість обл. аптекоуправління ств. обл. виробниче об'єднання «Фармація». Рішенням облвиконкому 11.IX 1989 16 колгоспів області зобов'язані виділити 18 га землі для вирощування лікар. рослин. На 1.І 1990 в області діяли 294 аптеки, у т. ч. 105 міських і 189 сільських, 45 філіалів аптек, 787 аптеч. пунктів, 16 кабінетів фармацевт. інформації, 45 філіалів, 2 довідкових бюро; працювало 558 провізорів і 775 фармацевтів. Аптечний склад з філіалом у м. Кременчуці, Полтав. фармацевт. фабрика, майстерня по ремонту та виготовленню спец. аптеч. обладнання, Лубенський хіміко-фармацевтичний завод. У с. Березоточа Лубен. району — зональна *Українська дослідна станція лікарських рослин.*

АРТЕЛЯ́РЩИНА — село Зіньківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти: Будки, Гришки, Дуб'янщина, Лагоди, Новоселівка. Розташ. за 26 км від райцентру та за 65 км від залізнич. ст. Гадяч. 435 ж. (1990). Засн. на поч. 18 ст. За переписом 1859 — 55 дворів, 286 ж., 1900 на хут. Артелярському Дейкалівської вол. Зіньківського пов. діяли дві сільс. громади — козацька і казенна, 91 двір, 368 ж.; 1910 — 125 дворів, 692 ж. Рад. владу проголошено в січні 1918. 1921 ств. комнезам. За переписом 1926 А.— центр Артелярської сільради Зіньківського р-ну. 175 господарств, 965 ж. 1929 утв. ТСОЗ «Трудовик», який став згодом першим колгоспом. Окрім того, було засн. ще колгоспи «Нове життя» та «Шлях Леніна». У роки нім.-фашист. окупації (7.X 1941—11.IX 1943) вивезено до Німеччини 98 чол. 1950 колгоспи об'єдналися в один — ім. Ватутіна. В А. знаходиться його центр. садиба (зерно-тваринницького напряму), неповна с. ш., дитсадок на 20 місць, Будинок культури на 350 місць, б-ка (10,3 тис. од. зб.), відділення зв'язку. Меморіальний комплекс: надгробок на братській могилі рад. воїнів, полеглих 1943 при визволенні села від нім.-фашист. загарбників (1959), та пам'ятник воїнам-односельцям, загиблим (118 чол.) у роки Великої Вітчизн. війни (1975).

АРТЕ́МА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Костянтинівська, Київський р-н) — від вул. Жовтневої до вул. Енгельса. Названа у 40-х рр. 20 ст. на честь Артема (Сергєєва) Федора Андрійовича (1883—1921) — проф. революціонера, рад. парт. і держ. діяча. Брав активну участь

у революції 1905—07, заарештований 1907 і засланий до Сибіру. 1918 — голова Раднаркому Донецько-Криворізької Рад. республіки, заст. голови і нарком пропаганди Тимчасового Робітничо-Селянського уряду України. У 1920— голова Донец. губвиконкому, секретар Моск. комітету РКП(б), з лютого 1921 — голова ЦК Всерос. спілки гірників. Загинув у катастрофі. А. в. прокладено у 2-й пол. 19 ст., коли до міської смуги включено Юрово-Некрасовське передмістя й х. Огнівка (Вогненне поле). На планах міста кін. 19 —поч. 20 ст. ця тер. наз. «Новостроение». Була забудована приватними одноповерховими будинками. З 1950-х рр. ведеться багатоповерхова житл. забудова.

АРТЕ́МЕНКА ПЕТРА́ І́МЕНІ ПРЕ́МІЯ обласна комсомольська. Встановлена Полтав. обкомом комсомолу 1967. Нею відзначаються кращі твори літ-ри і мистецтва переважно місцевих авторів. Звання лауреата премії одержали: письменники Ф. Гарін, П. Хоменко, Т. Нікітін, М. Шевченко, О. Ющенко; художники В. Бокань, В. Мозок; актори Ю. Попов, В. Каширський; композитор О. Чухрай, журналіст П. Пустовіт; ансамбль пісні і танцю Полтав. міськ. БК, нар. самодіяльний ансамбль пісні і танцю «Горлиця» Палацу культури бавовнопрядильної ф-ки, жіночий вокальний ансамбль «Лубенка» Лубенського Будинку культури та ін. Артеменко Петро Іванович (1918—42) — укр. поет. Нар. у с. Губському поблизу Лубен. Закін. Ніжин. пед. ін-т, працював журналістом, викладачем. Друкуватися почав 1936 у періодиці. 1940 призваний до Червоної Армії, але через хворобу невдовзі демобілізований. У роки Великої Вітчизн. війни — учасник підпілля. Страчений гестапо 5.IV 1942 у Лубнах. Посмертно вийшли зб. віршів: «Пісня моєї весни» (1962), «Поезії» (1973).

АРТЕ́МЕНКУ П. І. ПАМ'ЯТНИК у с. Губському Лубенського р-ну. Відкрито 1976 на честь поета П. І. Артеменка. Автор зб. «Пісня моєї весни» (1962), «Поезії» (1973). Полтав. обкомом комсомолу встановлена щорічна *Артеменка Петра імені премія.*

АРТЕ́МІВКА — селище міського типу Чутівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Жовтневе, Коханівка, Степанівка, Шевченківка. Розташ. за 54 км від Полтави та за 12 км від смт Чутове. В селі — залізнич. ст., 5703 ж. (1990). У минулому землі А. належали Є. П. Кочубею. 1761 зведено *Введенську церкву.* У центрі володінь 1903 засн. цукр. завод. У процесі буд-ва утв. робітнич. поселення (48 родин). З цього часу почав існ. х. Павлівка (очевидно, за ім'ям внука Є. П. Кочубея — Павла Дурново). Цукровий з-д почав працювати 1905. Все місц. населення було зайняте вирощуванням та переробкою цукр. буряків. Господарство вела Софія Петрівна Дурново (дружина внука Є. П. Кочубея). У 1910 на з-ді працювало 611 чол., 1912 — проведено реконструкцію з-ду та збуд. вузькоколійну станцію. До 1917 з-ди виробляли 3,5 тис. пудів цукру на добу. Рад. владу проголошено в січні 1918. 1918 село окупували нім.-австр. війська, потім петлюрівці, а весною 1919 — денікінці. 6.XII 1919 село було звільнено. 1925 з-ду присвоєно ім'я Артема (див. *Артема вулиця*), а поселення одержало назву — Артемівка. На 1926 населення А. разом з відділками наліч. біля 300 сімей. У квітні 1927 на Артемівській цукроварні організ. швейну і взуттєву майстерні, відкриті їдальня та лікарня, 1930 — дитячі ясла. 1936 робітники і селяни одержали земельні ділянки під побудову осо-

бистих будинків та утв. адм. центр-селищну Раду. 1938 селище перейменовано на селище міського типу. У період нім.-фашист. окупації (4.X 1941—20.IX 1943) до Німеччини було відправлено 37 чол., страчено 7 членів КПРС, знищено с.-г. реманент. Фашисти забрали 225 коней, 1194 корови, 1267 свиней, 200 овець. З 1941 до 1943 на тер. села діяла підп. патріот. група. А. визволена бійцями 1-го батальйону 284 гвард. стріл. полку 95-ї гвардії Полтав. стрілецької дивізії 5-ї гв. армії. Цукрозавод відбуд. і введено в дію 1950. У селі знаходиться цукрокомбінат з цукр. з-дом, авторемзавод, молокозавод, хлібзавод, автоколона, елеватор, паливний склад, радіотелевізійна майстерня, будинок побуту, АТС, хлібна база, торгова сітка-робкооп, відділення зв'язку, відділення ощадбанку, с. ш., районний міжшкільний учкомбінат, лікарня, дитячі садки, Будинок культури (на 400 місць), б-ка (23 744 од. зб.). Уродженцем А. є укр. літературознавець і критик, доктор філол. наук Г. М. Сивокінь. У 1930—31 — на місц. цукровому з-ді зав. клубом працював рос. і укр. письменник Ф. Т. Кравченко, у 1931—1935 — співробітник редакції газ. «Більшовик Полтавщини». У центрі селища 1959 встановлено пам'ятник В. І. Леніну та *Артему пам'ятник*; на кладовищі споруджено пам'ятники: (1959, реконстр. 1984) на могилі Героя Рад. Союзу Г. С. Кабаковського (1909—59), 1974 — на могилі Героя Соц. Праці А. Д. Заєць; 1975 — на могилі Героя Соц. Праці Ф. Р. Калантаєвського, (1907—75) — на могилі воїна-афганця В. Г. Максименка (1955—82). На вулиці Миру в А. знаходиться братська могила рад. воїнів, які загинули під час визволення А. від гітлерівців та пам'ятник (1956) воїнам-односельцям, полеглим на фронтах Великої Вітчизн. війни. На залізнич. станції 1975 встановлено Пам'ятний знак на честь військ. частин і з'єднань, які звільнили А. від фашист. загарбників. На пн.-зх. околиці знаходиться група курганів з 10 насипів.

АРТЕ́МУ ПА́М'ЯТНИК у смт Артемівці Чутівського р-ну. Встановлено у центрі заводського селища біля контори цукрокомбінату на честь Артема (Сергєєва; див. *Артема вулиця*). Пам'ятник — залізобетонне погруддя на цегляному постаменті. Висота 3,35 м (скульп. К. С. Посполитак). Встановлено 1959, реконстр. 1986.

АРТОПОЛО́Г — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Многи (бас. Дніпра). Довж. 20 км, площа бас. 96,2 км². Похил річки 2,7 м/км. Тече тер. Чорнухинського р-ну.

АРТОПОЛО́Т — гідролог. заказник (з 1982). Болотний масив. Розташ. біля с. Венеславівки Гадяцького р-ну. Перебуває у віданні колгоспу ім. Ф. Е. Дзержинського. Площа 83 га.

АРТОПОЛО́Т, Артополок — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Сули (бас. Дніпра). Довж. 38 км, площа бас. 408 км². Похил річки 1,6 м/км. Тече тер. Лохвицького р-ну. Бере початок біля с. Погарщини Лохвицького р-ну. Ширина річища 5 м. Озер 0,4 км², боліт 9 км². Живлення мішане. Замерзає у листопаді, скресає у березні. На березі А. розміщені села Піски, Погарщина, Старий Хутір і Токарі.

АРХІ́В ПОЛТА́ВСЬКОГО ОБКО́МУ КОМПА́РТІЇ УКРАЇ́НИ партійний. Ств. 1940 в Полтаві. Сконцентрував документи і матеріали парт. та комсомол. орг-цій. Початок формування документ. складу А. поклали Істпарт (Комісія по вивченню історії Жовтневої революції і Компартії України) і держ. архіви. На Полтавщині Істпарт було ств. 1922. У вересні 1941 А. евакуйовано до м. Уральська. Відновив роботу в Полтаві 1943. 1954 в зв'язку з утв. Черкас. обл. значна частина документів була передана новоутвореному

партархіву Черкас. обкому Компартії України. Зберігає документи губкому партії, обл., повітових, окружних, районних і міських к-тів партії і комсомолу, первинних парт. і комсомол. орг-цій, парт. підпілля і партизан. руху під час Великої Вітчизн. війни та ін., що охоплюють період з 1919 (окремі документи є за 1900). З використанням документів архіву видано: «Нариси історії Полтавської обласної партійної організації (1970; 2-е вид. 1981); спільно з архівом Полтав. обл.— «Революционные события 1905—1907 гг. на Полтавщине», «Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920 гг.)», «Комсомол Полтавщини в роки громадянської війни (1919—1920 рр.)», «Розвиток профспілкового руху на Полтавщині (1905—1920 рр.)», «Діяльність партійної організації Полтавщини у відбудовний період (1921—1925 рр.)», «Комсомол Полтавщини у відбудовний період (1921—1925 рр.)», «Полтавщина у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу. 1941—1945», «Полтаві 800 років. 1174—1974», «Соціалістичне будівництво на Полтавщині. 1921 — червень 1941», «Соціалістичне будівництво на Полтавщині. 1945—1985 рр.», «У братерському єднанні» та ін. Розташ. на вул. Жовтневій № 45. З вересня 1991 у складі *Архіву Полтавської області*.

АРХІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ державний. Засн. у березні 1918 як Центр. істор. архів Полтавщини при музеї Полтав. губ. нар. управи. У 1919 на нього було покладено обов'язки губ. архівного органу, якому підпорядковувалися всі архіви губернії. З червня 1920 підпорядковувався безпосередньо Полтав. губ. архівній комісії (губархіву), яка здійснювала керівництво архівною справою в губернії. 1922 губархів перетворено на Полтав. губ. архівне управління (губарх), якому підпорядковувався губ. істор. архів, новостворений архів революції (невдовзі став відділом істор. архіву) та місцеві архіви губернії. У зв'язку з ліквідацією губерній (1925) губ. істор. архів було перейменовано на Полтав. істор. архів (з 1926 — Полтав. крайовий істор. архів). До вересня 1930 підпорядковувався окр. архівному управлінню, а з вересня 1930 — Полтав. місцевому архівному управлінню. 1932 на базі Полтав. місцевого архівного управління та Полтав. крайового істор. архіву ств. Полтав. держ. істор. архів. Місцеві архівні управління у Кременчуці та Лубнах перетворені на держ. істор. архіви. Архівосховища міських Рад і райвиконкомів реорганізовано на міські та районні архіви. З 1937, коли була ств. Полтав. область, він став називатися Полтав. обл. історичним архівом, з 1941 — Держ. архівом Полтав. області, а історичні архіви в Кременчуці та Лубнах — його філіалами, з 1958 — Полтав. обл. держ. архів. З 1981 — сучасна назва. З початком Великої Вітчизн. війни облархів та його філіали евакуювали 108,5 тис. од. зб. до м. Балашова Саратовської обл., а потім у 1942 — до Шадринська Курганської обл. Документальні матеріали облархіву і його філіалів, що залишилися у Полтаві, загинули (понад 1,5 млн. од. зб. і 40 тис. книг науково-довідкової б-ки).

Архів відновив роботу після визволення області від нім.-фашист. загарбників у вересні 1943. Тепер тут зосереджено понад 838,5 тис. од. зб. документальних матеріалів, 29,8 тис. од. зб. фотодокументів, 3 кінофільми, 347 фонодокументів, 702,5 тис. кадрів мікрофільмів з історії Полтавщини від 17 ст. до наших днів. Серед них документи

Полтав. цивільного губернатора, губ. правління, казенної і межової палат, землевпорядних комісій, міських і земських управлінь, волосних правлінь та ін. Рад. період представлений фондами губернських, повітових і волосних ревкомів, обласного, окружних, районних міських виконкомів, органів планування і статистики, органів управління нар. г-вом, пром. підприємств й об'єднань тощо, документи особистого фонду громад. діячки і члена кількох наукових товариств, етнографа К. М. Скаржинської. Науково-довідкова б-ка архіву налічує понад 23 тис. од. зб. книг і журналів, 3592 комплекти газет (1990). Складено систематичний, тематичний, іменний та географ. покажчики. З використанням документ. матеріалів архіву видано збірники «Революционные события 1905—1907 гг. на Полтавщине» (Х., 1957), «Німецькі окупанти на Полтавщині. Х., 1941—1943 рр.» (Полтава, 1947), «Полтаві 800 років. 1174—1974» (К., 1974), «Полтавщина у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941—1945» (К., 1977) та ін. У перші роки Рад. влади директорами архіву були професори ІНО І. Ф. Рибаков та В. О. Щепотьєв. Розміщений у кол. *Земської бібліотеки будинку*, на вул. Пушкіна № 18/24.

АРХІВИ. Див. *Архів Полтавського обкому Компартії України, Архів Полтавської області, Центральний історичний архів України* у Києві.

АФАНА́СЬЄВУ-ЧУЖБИ́НСЬКОМУ О. С. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у с. *Ісківцях* Лубенського р-ну. Встановлена на фасаді сільського Будинку культури на честь укр. і рос. письменника, історика, мовознавця, етнографа Афанасьєва-Чужбинського (справж. прізв.— Афанасьєв) Олександра Степановича (1817—75). Н. в с. Ісківцях у сім'ї дрібного поміщика, відставного поручика, засідателя повіт. суду С. І. Афанасьєва. Його маєток — 34 дес. орної землі, селян 2 душі чол. і 2 душі жін. статі. Оцінювався в 382 крб. 20 коп. сріблом. Річний прибуток — 31 крб. 02 коп. Помер батько 1865. О. С. Афанасьєв-Чужбинський навчався в Ніжин. ліцеї (1829—35), служив у Білгородському уланському полку (1836—43). 1843 в чині поручика вийшов у відставку і повернувся на Україну. Того ж року познайомився з Т. Г. Шевченком, який відвідав Ісківці 1843, 1845, 1846. Мандрував по Україні і Росії, час від часу приїжджав у село. 1845—46 супроводжував Т. Г. Шевченка у подорожі по Лівобережній Україні. З 1847 служив у канцелярії воронезького губернатора, був редактором неофіційної частини газ. «Воронежские губернские ведомости». Брав участь в етногр. експедиції морського міністерства по Пд. Росії. Після повернення з експедиції жив у Петербурзі, засн. газ. «Петербургский листок» (1864), працював відп. ред. сатиричного журн. «Искра» (1873), інспектором шкіл грамотності, завідував музеєм Петропавловської фортеці. 1831 опубл. в «Украинском альманахе» оповідання «Нежинские греки». У 40-х рр. надрукував вірші укр. мовою в альманахах «Ластівка» (1841) і «Молодик» (1843). У 1855 видав у Петербурзі анонімну зб. віршів «Що було на серці» потім публікувався в «Основі». Найвідомішими є його романсові, інтимні поезії, перейняті щирим почуттям («Шевченкові», «Прощання», «Безталання», «Є. П. Гребінці» та ін.). Написав статтю-некролог «Землякам. Над могилою Т. Г. Шевченка» та «Спогади про Т. Г. Шевченка» (обидва — 1861). Автор праць «Коротка російська історія для простолюду», «Поїздка на Дніпровські пороги й на Запоріжжя», «Побут малоросійського селянина» та ін. Дошка — мармур, відкрита 1988.

АШКАРЕ́НКА ТРУ́ПА — перша професійна укр. драм. трупа, засн. в Кременчуці 1880 укр. актором, антрепренером і драматургом Ашкаренком Григорієм Андрійовичем (1856, Кременчук — бл. 1930, Харків). В її складі працювали М. Л. Кропивницький і М. К. Садовський. У 1880—90-х рр. виступала у багатьох містах і містечках України та Полтав. губ. 1881 трупа одна з перших на Україні почала показувати укр. вистави (після Емського указу 1876). Ашкаренку належать п'єси на його власні та запозичені сюжети: «Конотопська відьма» (1889), «Царицині черевички або Криваві поминки» (1891), «Рідна мати гірша мачухи» (1891), «Оказія з сотником Яремою» (1896), «Маруся» (1897), «Кого судити» (драма з піснями, хорами й танцями, спільно з І. А. Тогобочним; 1905, та ін. Опублікував також «Спомини про першу укр. трупу» (*«Рідний край»*, 1908).

Б

БАБА́КУ Д. І. ПА́М'ЯТНИК у с. Савинцях Оржицького р-ну. Встановлено 1957 на тер. Савинської 8-річної школи на честь Героя Рад. Союзу Бабака Демида Івановича (1911—43). Н. в Савинцях у селян. сім'ї. Навчався у сільс. семирічній школі і міжколгоспній школі вет. санітарів, працював у колгоспі. З червня 1941 — у Червоній Армії. Після закін. 1942 курсів командного складу — командир стрілкової роти. Брав участь у боях за Харків і Дніпро. Загинув 1.XI 43. Удостоєний звання Героя 1944 посмертно за мужність і відвагу, виявлені під час форсування Дніпра. Похований у с. Млинках Онуфріївського р-ну Кіровоград. обл. Його ім'я присвоєно Савинській восьмирічній школі.

БА́БИ КАМ'ЯНІ — узагальнююча назва стародавніх кам'яних антропоморфних стел, статуй. Були першими образами людини у монументальному мистецтві. Поширені в степовій частині Європи і Азії, зокрема, на тер. України. Належать до доби міді — бронзи (4—1 тис. до н. е.), залишені скіфо-сарматськими племенами (7 ст. до н. е.— 4 ст. н. е.) і тюркомовними народами, зокрема, половцями (6—13 ст.). Зустрічаються як в курганах (в насипах і в самих похованнях), так і на їх поверхні. На тер. Полтавщини виявл. до 10 Б. к. Вивчались 1902—03 Л. В. Падалкою, у 70-х рр. 20 ст.— С. А. Плетньовою.

Біля с. Федорівки Карлівського р-ну знайдена 1973 стела кін. 3—2 тис. до н. е.— т. з. *Федорівський ідол.* Експонується у Полтавському краєзнавчому музеї. 1971 у зруйнованому кургані біля с. Бурти Полтав. р-ну на правому березі р. Коломаку виявлена архаїчна стела ямної культури (кін. 3 — поч. 2 тис. до н. е.) з виділеним виступом — головою, без зображень. Втрачена. У 60-х рр. 20 ст. у відслоненні кар'єру правого берега р. Ворскли поблизу с. Чернечий Яр Диканського р-ну знайдено скульптуру 1 тис. н. е., висотою 18 см. Заглибленими лініями передано обличчя людини, що посміхається. Експонується у Диканському історико-краєзнавчому музеї. Половецькі Б. к. 11—13 ст. зустрічаються на Полтавщині порівняно рідко, більшість походить з Поорілля чи Ворсклянсько-Орільського межиріччя (таких відомо 7). Пов'язані з культом мертвих, встановлювалися на вершинах курганів чи підвищень. Зображали постаті як чоловічі (шолом, захисний обладунок, зброя, пояс), так і жіночі (вишуканий головний убір, багато при-

крашений одяг тощо). Половецькі Б. к. стояли на вершинах курганів біля сс. Білухівка та Федорівка Карлівського, Шедієве Новосанжарського, Бугаївка Полтавського р-нів, в околицях Полтави та ін. місцях. Єдина відома на тер. України знахідка, що являє собою лише голову половчанки (12 ст.), виявл. 1983 у с. Ландарі Диканського р-ну. Експонується в Диканському історико-краєзнавчому музеї. Переважна більшість Б. к. зберіг. у Полтавському краєзнавчому музеї. Значна частина половецьких статуй 11—13 ст. (до 20 од.) було привезено поміщиками з Катеринославщини та Харківщини у 18—19 ст., які прикрашали парки маєтків, зокрема, у Диканьці, Великих Будищах, Кибинцях, Яреськах.

БАБИЧІ́ВКА (Бабичі) — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Набережне (Кагамлик), Новобудова та Устимівка. Розташ. на р. Кагамлик, за 12 км від райцентру та за 8 км від залізнич. ст. Рублівка. 313 дворів, 719 ж. (1990). Хутір Б. існував, вірогідно, вже у 17 ст., частина жителів була кріпаками Київ. Пустинно-Миколаївського монастиря. За переписом 1781 входила до складу Городиської сотні Миргород. полку, наліч. 71 двір, 195 ж. чол. статі. З 1781 Б.— у складі Городиського пов. Київ. намісництва, з 1789 — Градизького пов. Катеринослав. намісництва, з 1796 — Кременчуцького пов. Малорос. (з 1802 — Полтавської) губернії. 1859 у Б.— 25 дворів, 180 ж. За переписом 1900 у селі було 2 сільс. громади, у яких наліч. 72 двори, 459 ж. У 1910 — 96 дворів, 554 ж. Рад. владу встановлено в січні 1918. Б. стає центром сільради. З березня 1923 — у складі Кохнівського р-ну Кременчуцького округу. 584 ж. У 1926 — 134 двори, 614 ж. Під час нім.-фашист. окупації (12.IX 1941—22.IX 1943) гітлерівці стратили 6 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 120 чол.

У селі — центр. садиба колгоспу ім. Г. І. Петровського (зерново-буряко-тваринницького напряму), за яким закріплена Устимівська дослідна станція ВНДІ ім. М. І. Вавилова, що є складовою частиною *Устимівського дендрологічного парку* (засн. 1893), відділення зв'язку та ощадбанку, будинок побуту, 8-річна школа, фельдшер.-акушер. пункт, аптека, дитсадок, клуб на 180 місць, б-ка (12 тис. од. зб.). Село радіофіковане та електрифіковане. Пам'ятники: Г. І. Петровському (1958), воїнам-односельцям, загиблим (165 чол.) під час Великої Вітчизн. війни, В. І. Леніну (1968). У Б.— братська могила рад. воїнів, полеглих (15 чол.) при визволенні села 1943 від гітлерівців. На околицях села знайдено археол. пам'ятки періоду Київ. Русі. У с. Устимівці живе і працює вчителем укр. письменник Ф. К. Роговий.

БАГА́ТА — річка в Полтав. обл., прит. р. Орелі (бас. Дніпра). Довж. 67 км, площа бас. 563 км².

БАГАТЕ́НЬКА — річки в Полтав. обл. 1) Права прит. р. Багатої (бас. Дніпра). Довж. 20 км, площа бас. 102 км². Похил річки 2,8 м/км. 2) Ліва прит. р. Орелі (бас. Дніпра). Довж. 29 км, площа бас. 207 км². Похил річки 1,8 м/км.

БАГА́ЧКА — річки в Полтав. обл. 1) Ліва прит. р. Сули (бас. Дніпра). Довж. 12 км. Тече тер. Хорольського р-ну. На її березі розташ. с. Покровська Багачка. 2) Права прит. р. Псла (бас. Дніпра). Довж. 11,2 км. Тече тер. Великобагачанського р-ну. На її березі розміщені смт Велика Багачка та с. Кротівщина. 3) Прит. р. Ворскли. Тече тер. Диканського р-ну.

БАГА́ЧКА ПЕ́РША (до поч. 20 ст.— Багачка і Базилівщина) — село Великобагачанського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Пушка-

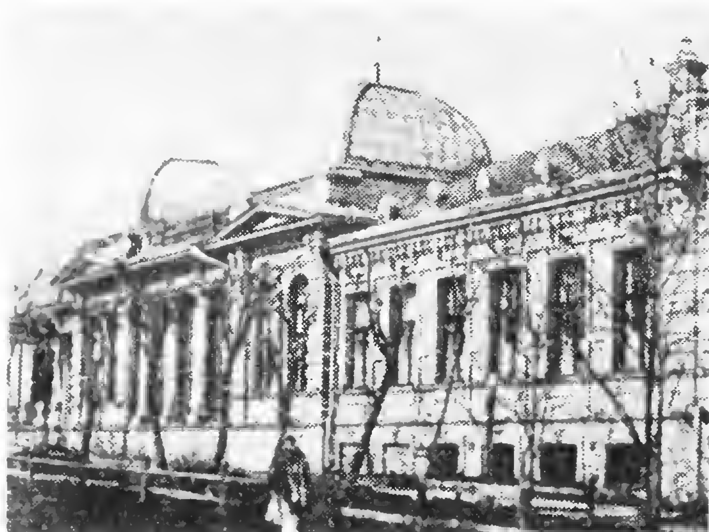
реве, Семенівка, Степанівка, Стефанівщина, Широке. Розташ. за 25 км від райцентру та за 45 км від залізнич. ст. Гоголеве. 376 ж. (1990). Поселення Багачки виникло не раніше кін. 18 ст. У 1859 — 53 двори, 345 ж. З кін. 18 ст. селом володіли поміщики Базилевські, в зв'язку з чим село тривалий час називалося Базилівщиною. На межі 19 і 20 ст. Багачка (Базилівщина) згадується в друкованих джерелах як Багачка Перша (на відміну від Другої і Третьої Хорольського пов.). 110 дворів, 739 ж. У Б. П. діяла школа грамоти. У 1910 — 125 дворів, 782 ж. Населення стало займатися ткацтвом, теслярством, кравецтвом. 1905—07 у селі відбулися революц. виступи. Рад. владу встановлено в січні 1918. У березні 1921 ств. комнезам. У березні 1923 утворено Радивонівський р-н у складі трьох волостей; Б. П. увійшла до Радивонівського р-ну. З 1925 село — у складі новоутв. Великобагачанського р-ну. 1929—30 було завершено колективізацію. 14.IX 1941 село окупували гітлерівці. 22.IX 1943 звільнене воїнами 266-го стріл. полку 93-ї Миргород. стріл. дивізії. У селі — колгосп «Зоря» (зерново-буряко-тваринницького напряму), відділення зв'язку, АТС, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (14 тис. од. зб.). Уродженцями с. Степанівка є укр. письменник М. Т. Шаповал (1919—82) і Герой Рад. Союзу В. В. Гапущенко (1922—44). На фасаді будинку місц. школи відкрито меморіальну дошку В. В. Гапущенку. У Б. П. 1957 встановлено пам'ятники: на братській могилі рад. воїнів, загиблих (9 чол.) при визволенні села 1943 від гітлерівців, та на честь воїнів-односельців, полеглих (96 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

БАЖАНІ́ВСЬКИЙ — ручай у Полтавській обл. Тече територією Решетилівського району (поблизу с. Дружба).

БАЗИЛЕ́ВИЧ Ф. І. МУЗИ́ЧНІ КЛА́СИ в Полтаві. Відкриті Феофанією Іванівною Базилевич у 1900. Навчали гри на фортепіано та хорового співу. Директором був вільний художник Леонід Леонідович Лісовський, він же вів і клас фортепіано. Гри на фортепіано також навчали Ю. М. Копиевська, С. Й. Грекович. Клас хорового співу вів диригент і викладач співів у навч. закладах Полтави Іван Миколайович Ризенко (1846—1932). Згодом стали навчати гри на скрипці, сольного співу, викладати елемент. теорію, сольфеджіо, гармонії. Тут також працював хоровий диригент, композитор і педагог Ф. М. Попадич (див. *Полтавська хорова капела ім. Т. Г. Шевченка*), Клас теорії та гармонії вела В. С. Навроцька, клас сольного співу — А. Ваккер та М. М. Денисенко (перша вчителька нар. арт. СРСР І. С. Козловського).

БАЗИЛІ́ВЩИНА (Мокрий Тагамлик) — село Машівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. в долині р. Тагамлика, за 13 км від райцентру та за 6 км

Будинок музичних класів Ф. І. Базилевич у Полтаві. Фото поч. 20 ст.

від залізнич. ст. Селещина. 890 ж. (1990). Засн. в 17 ст. під назвою Мокрий Тагамлик. За переписом 1859 мала 71 двір, 966 ж. На 1863 Мокрий Тагамлик — село Костянтиноград. пов. Машівської вол., 153 двори, 1050 ж. 1900 — 284 двори, 1481 ж., паровий млин з олійницею і шеретовка проса. Олександра Невського церква (дерев'яна, з дзвіницею; 1884), церковна б-ка. У парафії — школа грамоти і дві земські. Церковної землі —33 дес., у т. ч. 1,5 десятини присадибної. У 1902 відбувся виступ проти поміщиків Трепке, який організував Г. П. Денисенко. 40 найактивніших селян-учасників було ув'язнено в полтав. в'язницю. Рад. владу проголошено в січні 1918. У роки громадян. війни в селі діяв партизан. загін (командир О. Ф. Майборода) та особливий батальйон, яким командував житель Б. С. С. Дузенко. 1923 ств. артіль «Мрія-1». 1926 в Б.— 439 дворів, 2212 ж. У 1929—30 ств. 3 колгоспи: ім. С. М. Кірова, «Більшовик», «Комінтерн». Під час нім.-фашист. окупації (22.IX 1941—22.IX 1943) гітлерівцями знищено 8, до Німеччини на примусові роботи вивезено — 99 жителів села. 1953 з трьох колгоспів утв. один — ім. С. М. Кірова, який 1964 перейменовано на ім. Г. І. Котовського, а 1972 приєднано до колгоспу ім. Т. Г. Шевченка. У селі розташ. радгосп «Світанок» Полтав. газопром. управління, Машівське міжгосп. рибооб'єднання, відділення зв'язку, неповна с. ш., дитсадок, фельдшерсько-акушер. пункт, Будинок культури на 300 місць, б-ка (16,6 тис. од. зб.), лазня. Розпочата газифікація села.

Меморіал на честь воїнів загиблих (28 чол.) при обороні 1941 і визволенні 1943 села від гітлерівців (1985). Пам'ятник (1965) на 2 могилах рад. воїнів, полеглих при визволенні 1943 села. Пам'ятник землякам, що загинули в громадян. (14 чол.) та Велику Вітчизн. війну (207 чол.).

БАЙРА́К — гідролог. заказник (з 1984). Болотний масив. Розташ. біля с. Березоточі Лубенського р-ну. Перебуває у віданні радгоспу «Дружба». Площа 179 га.

БАЙРА́К (кол. Бородаївка) — село Диканського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Одарюківка, Петрепки.

Розташ. за 20 км від райцентру та за 14 км від залізнич. ст. Абазівка. 271 господарство, 653 ж. (1990). Засн. у 18 ст. За переписом 1859 Бородаївка — козацьке село Полтав. пов., 96 дворів, 380 ж., дерев. Георгіївська церква, сільс. училище, відбувалося два ярмарки на рік. 1910 — 94 господарства, у т. ч. козацьких — 64, сел.—18, привілейованих — 7; 512 ж., земельних угідь 574 дес., у т. ч. ріллі 486 дес. Рад. владу проголошено у січні 1918. Б.— центр сільради. З 1923 входив до складу Диканського р-ну. Влітку 1920 у Б. ств. комітет незаможних селян; в 1925 — земельні кооперативи, яким шефи з Полтав. міськради подарували трактор «Фордзон». За переписом 1926 у Б. 135 дворів, 541 ж. Під час нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—20.IX 1943) з сіл Байрацької сільради гітлерівці вивезли до Німеччини 116 хлопців і дівчат. Тепер у селі колгосп ім. М. І. Калініна (м'ясо-мол. напряму), неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дит. садок, Будинок культури на 400 місць б-ка (14 тис. од. зб.), лазня, кафе, торговий комплекс. У 1985 закладено парк, в якому знаходиться пам'ятник Т. Г. Шевченку (1927, під час війни знищений, новий встановлено 1958) пам'ятник М. І. Калініну (1968). Братська могила рад. воїнів, загиблих 1943 при визволенні Б. від нім.-фашист. загарбників, та пам'ятник (1957) воїнам-землякам, які полягли (173 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

БАКА́Ї — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Псла (бас. Дніпра). Довж. 21 км, площа бас.— 185 км² Похил річки 0,97 м/км. Тече тер. Решетилівського р-ну.

БАКУ́МІВКА — село Миргород. р-ну, підпорядковане Черевківській сільс. Раді нар. депутатів. Розташ. за 25 км від райцентру та залізнич. ст. Миргород. 599 ж. (1990). Виникла в кін. 16 ст. у період козацької колонізації Лівобережжя. На карті Г. Л. де Боплана (серед. 17 ст.) позначена як село. Під час визв. війни укр. народу 1648—54 населення Б. виготовляло селітру для пороху, в зв'язку з чим за ним закріпилося прізвисько «попільники». Спочатку входило до Сорочинської сотні Полтав., потім — Миргород. полку. З кін. 17 ст. починається закріпачення селян. Першим власником Б. був миргород. полковник Павло Апостол. За ревізією 1729 у селі — 103 двори. 1678 гетьман Данило Апостол (син П. Апостола) одержав першу, а 1710 — другу грамоти, що підтверджували його володіння в Б. 1781 село було віднесено до Миргород. повіту. Тоді Б. налічувала 231 двір. Населення займалося землеробством, рибальством. За описом Київ. намісництва 1787 багато дворів у селі належало Марині Апостоловій та сотнику Чарнишу. З 1794 діяла дерев. Троїцька церква. У 1795 у Б. на р. Хоролі працювали два водяні млини, що належали генерал-майорші Марині Штакельберговій. 1859 у селі — 281 двір, 1463 ж. 1894 відкрито земську школу. 1900 у Б.— 51 козацьке г-во та 264 селян-власників. 1910 — 307 дворів.

Рад. владу встановлено в січні 1918 (голова ревкому — А. Бутенко). Під час нім.-австр. окупації Б. (березень 1918 — грудень 1919) діяв партизан. загін. У 1920 засн. парт. осередок та комітет незаможних селян. За переписом 1926 у Б. Попівського р-ну — 367 господарств, 1714 ж. Виник перший ТСОЗ «Червона борозна», на базі якого 1929 ств. артіль «Паризька комуна», а 1930 — артіль ім. Т. Г. Шевченка. Почали діяти семирічна школа, медпункт, клуб. Під час нім. фашист. окупації села (17.IX 1941—17.IX 1943) велася підпільна боротьба проти загарбників. У Б.— колгосп «Дружба» (рослинницько-тваринницького напряму), відділення зв'язку, АТС, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 250 місць, б-ка (8 тис. од. зб.). У селі бував декабрист С. І. Муравйов-Апостол під час своєї служби на Україні (з 1822) (див. *Декабристи на Полтавщині*).

В Бакумівці жив нащадок Муравйових-Апостолів по лінії матері, прогресивний земський діяч, видавець газ. «Полтавщина» О. І. Смагін (1860—1929). Улітку 1888 до села приїздив рос. письменник А. П. Чехов (1860—1904). У 1958 у селі відкрито пам'ятники — на братській могилі рад. воїнів, загиблих (9 чол.) при визволенні села 1943 від гітлерівців, та на честь воїнів-односельців, полеглих на фронтах Великої Вітчизн. війни.

БАЛА́КІНА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Фабрикантська, Нижньофабрикантська; Київський р-н) — від вул. Театральної до Лугової. Наз. 1951 на честь Балакіна Василя Федоровича, полковника, заст. командуючого артилерією Степового фронту по політ. частині, який загинув 1943 на Полтавщині. Похований на тер. *Солдатської Слави меморіального комплексу.* Б. в. прокладено на поч. 19 ст. згідно *Полтави планів* 1803—04, за якими була розпланована між Павленківським і Байковим ярами для домоволодінь, які переносилися в зв'язку з перебудовою центру міста. Назву одержала від

фабрик-майстерень німців-ремісників, для яких було споруджено бл. 50 дерев'яних будинків (не збереглися). На поч. вулиці 1810 зведено перший театр, відкрито лютеранську церкву (див. *Петропавлівська кірха*), споруджено будинок провіантських складів, у кінці — цегельний завод. Б. в. реконструйовано 1943—80. Забудована багатоповерховими та індивід. житл. будинками. Розташовані — с. ш. № 7 (№ 2), корпуси *Полтавського сільськогосподарського інституту*, фабрика «*Полтавчанка*». На будинку кол. учительського ін-ту (№ 10) встановлено *Макаренку А. С. меморіальну дошку*.

БАЛАКЛІ́Я — село Великобагачанського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Колосівка, Писарівщина, Шипоші. Розташ. за 22 км від райцентру та за 42 км від залізнич. ст. Гоголеве. 575 ж. (1990). Виникла у кін. 16 — на поч. 17 ст. в ході козацької колонізації Правобережжя. На карті Г.-Л. де Боплана (серед. 17 ст.) позначена як село Баклей. У роки визв. війни укр. народу (1648—54) воно вже було «містечко Балаклейка», в якому знаходилася сотня Полтав. полку (153 чол.). У 1654 в містечку, крім козаків, проживало 148 міщан, справами яких відали війт та бурмістр. Балакліївська сотня брала участь у Північній війні 1700—21. У кін. 18 ст. Б. відійшла до Білоцерківської сотні Миргород. полку. На той час у містечку, поруч з 115 дворами виборних козаків і 102 дворами козаків-підпомічників, з'явився 91 двір посполитих, 15 посполитих належали бунчуковому товаришу П. Паскевичу з племінниками, бунчуковому товаришу В. Родзянку та полковому осавулу С. Кирякову. 1760 миргород. полковник Ф. М. Остроградський одержав універсал на володіння 109 посполитими. 1859 Б.—містечко козацьке і власницьке, наліч. 409 дворів, 3282 ж.; щорічно проводилося три ярмарки. 1870 збуд. нову Покровську церкву, працювала церковнопарафіяльна школа. У кін. 19 ст. відкрилася земська школа. У 1910 в Б. діяв паровий млин. Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1923 Б. як центр волості ввійшла до складу Радивонівського р-ну, 1926 Б.— Остап'ївського р-ну Лубен. округу. 350 господарств, 1810 ж. За ініціативою комнезаму були ств. ТСОЗи «Зірка», «Плугатар», «Чубар». 1930 засн. артіль «Червоний господар». 1924 відкрилася семирічна, 1938 — середня школи. Працювали медпункт, Будинок культури, б-ка. У період окупації Б. гітлерівцями [14.IX 1941—19 (20).IX 1943] населення села переховувало поранених рад. воїнів та втікачів з концтаборів. Відступаючи, окупанти спалили село. У Б.— радгосп «Заповіт Леніна» (насіннєвого напряму, тваринництво), неповна с. ш., дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (10 тис. од. зб.) Село електрифіковане, радіофіковане. Уродженцем села є укр. літературознавець А. І. Костенко. У 1957 відкрито пам'ятник воїнам-односельцям, що загинули (255 чол.) під час Великої Вітчизн. війни; 1967 — В. І. Леніну. У Б.— братська могила рад. воїнів, які полягли (17 чол.) 1943 під час визволення села від нім.-фашист. загарбників. На тер. Б. знаходиться городище скіфського часу (5—3 ст. до н. е.).

БАЛЕ́НКА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (Київський р-н) — від вул. Кучеренка до тупика (житл. масив Браїлки). Прокладена і забудована у повоєнний період. Наз. на честь Баленка Олександра Олексійовича (1913—66) — Героя Рад. Союзу. Н. у м. Зінькові в родині коваля. 1919 переїхав разом з батьками до Полтави. Після служби в армії закінчив авіац. уч-ще. З перших днів війни — на фронті.

Пройшов шлях від рядового льотчика до командира частини. Звання Героя удостоєний 1944. Похований у Полтаві. Ім'ям героя наз. також вулицю у м. Зінькові.

БАЛЯ́СНЕ (Сідаківка) — село Диканського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Андренки, Дейнеківка, Марченки, Нелюбівка, Попівка, Сивці. Розташ. за 16 км від райцентру і за 26 км від залізнич. ст. Решетилівка. Через село проходить асфальтова дорога Полтава — Диканька — Шишаки. 1065 ж. (1990).

Відоме з серед. 18 ст. як поселення в урочищі Сідакова Балка. За переписом 1782 в Б. разом з Попівкою проживало 259 чол. і 253 жінки. У 1800 ур. Сідакова Балка (пізніше Сідаківка) було куплене графом, а згодом князем В. П. Кочубеєм у дворянки Марії Барабашевої (Барабаш) та прапорщика Федора Псьола. 1794 полковник П. В. Кочубей переніс у Б. із Старих Млинів Хрестовоздвиженську дерев. церкву, яку назвали [illegible]. 1869 збудовано нову Успенську церкву. З часом поселення стало центром Баляснівської економії Кочубеїв. 1801 в Б. (Сідаківці) разом з Попівкою, що розташ. поряд, налiч. 643 ж. 1814 до Баляснівської економії увійшли хутори Піщане та Надія, що належали раніше дочці С. В. Кочубея Надії (одружена з полковником Потьомкіним). За переписом 1859 Б. (Сідаківка) Полтав. пов.— власницьке село, 204 двори, 1272 ж., діяла церква, відбувалося 3 ярмарки на рік. 1869 в селі будується нова Успенська дерев'яна церква з дзвіницею. За даними 1900 Б.— центр однойменної волості Полтав. пов. 358 дворів, 2430 ж. У їх володінні знаходилось 1403 дес. землі. При Успенській церкві діяла б-ка (відкрита 1898, 569 книг), земська і жіноча церковнопарафіяльна школи, відбувалося 4 ярмарки на рік, 2 ставки. 1910 в Б. 397 господарств, із них козаків — 3, селян — 380, євреїв — 7, ін. непривілейованих — 2, привілейованих — 5. Разом з найманими робітниками наліч. 2280 ж. У володінні знаходилося 1564 дес. земельних угідь, у т. ч. орної землі — 1381 дес., під посівами — 1486 дес. Крім землеробства, займалися промислами (12 теслярів, 18 кравців, 7 шевців, 3 ковалі, 3 лимарі, 5 ткачів і візник).

Рад. владу в Б. проголошено в січні 1918. Під час нім.-австр. окупації тут формується повстанський загін, для боротьби з денікінцями — партизан. загін (мав 200 чол.). Балясне — центр сільради, а з 7.III 1923 — центр Баляснівського р-ну Полтав. округу, який проіснував до 1926. Баляснівській сільраді були підпорядковані хутори Андренки, Дейнеки (Дейнеківка), Дмитренківка (Дмитренки), Кальники, Криворучки, Ландарі, Марченкове (Марченки), Мар'янівка, Нелюбівка, Павлівка, Попівське (Попівка), Сивці, Шевченки, Штаньки. 1926 — 464 господарства, 2371 ж. 1924 організ. артіль «Надія». 1928 ств. 7 ТСОЗів. Наступного року разом з «Надією» на їх базі організ. колгосп «Червоний плугатар», перейменований у 1938 на ім. Чкалова. Під час нім.-фашист. окупації (5.X 1941—22.IX 1943) лише в Б. розстріляно 7 патріотів, залишених для організації підп.-партизан. боротьби, 136 юнаків та дівчат відправлено на примусові роботи до Німеччини (39 з них не повернулося на батьківщину); спалено 286 хат, усі колгоспні споруди й громадські будинки. На 1947 Баляснівській сільраді підпорядковані села Андренки, Дмитренки, Марченки, Нелюбівка, Павлівка, Попівка, радгосп ім. Чапаєва, Сивці, Штаньки. У Б.—

центр. садиба колгоспу ім. Чкалова (зерново-буряк. і м'ясо-мол. напряму), с. ш., колгоспний будинок ветеранів, дитсадок, дільнична лікарня, аптека, Будинок культури на 400 місць, б-ка (13,1 тис. од. зб.), комплексний приймальний пункт райпобуткомбінату, сільське споживче т-во, заготпункт, їдальня, кафе, лазня, електропідстанція, відділення зв'язку і ощадбанку, громадський музей колгоспу. Уродженцями Б. є Герой Рад. Союзу (1945) М. К. Терещенко (1913—44) і Герой Соц. Праці (1976), професор М. Ф. Семко (1906—79). Іменами героїв названо вулиці у рідному селі. Пам'ятник В. П. Чкалову (1958); у парку — братська могила рад. воїнів, що загинули при обороні 1941 і визволенні села 1943 від гітлерівців; пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим на фронтах Великої Вітчизн. війни (1958).

БАРА́ННИКІВ — ручай у Полтав. обл. Протікає поблизу с. Бобрівника Зіньківського р-ну.

БАРБА́РА — кол. озеро, тепер затока у Полтав. обл. Розташ. поблизу м. Комсомольська.

БА́РИШІВКА — річка в Полтав. обл. Тече тер. Полтавського р-ну.

БАТУРИ́НСЬКІ СТАТТІ́ 1663. Підписані в Батурині гетьманом Лівобережної України І. Брюховецьким і представниками царського уряду. Підтверджуючи *Березневі статті 1654,* якими визначалося правове становище України в складі Рос. держави, Б. с. доповнювали їх двома пунктами: повернути з України рос. поміщикам селян-втікачів; заборонити укр. купцям вивозити з України і продавати в Росії горілку і тютюн, щоб не порушувати царську монополію на продаж цих товарів. Б. с. незабаром були замінені *Московськими статтями 1665.*

БАТЬКИ́ — село Зіньківського району, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Драни, Корлюкове, Лазьки. Розташ. за 37 км від райцентру та за 65 км від Полтави. 928 ж. (1990). Відоме з 18 ст. За Генеральним описом Б.— село Опішнянської сотні Гадяцького полку. На час перепису 1863 Б.— село Зіньківського пов. Опішнянської вол., 370 дворів, 2901 ж., Покровська церква (дерев., 1855), на поч. 20 ст.— кладовищенська Петра і Павла. 1900 Б.— Заїченської вол. (разом з хуторами), 773 двори, 3656 ж., діяла сільс. громада, землі власної — 3042 дес., земська та церковнопарафіяльна школи (4 класи, 60—65 учнів), відбувалося 3 ярмарки на рік.
Рад. владу проголошено у січні 1918. 1920 ств. комсомол. осередок. За переписом 1926 Б.— центр Батьківської сільради Опішнянського р-ну Полтав. округу, 661 двір, 3130 ж. 1929 організ. колгосп ім. К. Маркса, згодом ім. Будьонного та ім. Чапаєва. Від голоду 1933 року померло 300, репресовано у 1937—39 10 жителів села. З вересня 1941 до вересня 1943 село було окуповане нім. фашистами. Тепер на тер. Б.— центр. садиба колгоспу ім. К. Маркса (зерново-мол. напряму, тех. культури), с. ш., амбулаторія, аптека, дитсадок «Сонечко» на 40 дітей, Будинок культури на 370 місць, б-ка (10,9 тис. од. зб.), лазня, сауна з басейном, парк. Пам'ятник К. Марксу (1967). 1959 встановлено пам'ятник на братській могилі рад. воїнів загиблих (320 чол.) під час визволення села від нім.-фашист. загарбників. Меморіальний комплекс воїнам-односельцям, полеглим (307 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1987). Поблизу с. Лазьки виявлено 2 поселення скіфського часу та поселення черняхівської культури.

БАХМУ́ТСЬКОГО БУДИ́НОК у Полтаві. Споруджено 1906 в стилі раннього романтичного модерну. Належав підрядчику Бахмутському. Мурований, одноповерховий, асиметричний у плані. У вирішен-

ні фасадів використано стилізовані елементи мавританської архітектури. Ліворуч парадного входу — над будинком влаштовано декоративний мінарет. Розташ. на вул. Паризької Комуни № 19.

«БДЖІЛЬНИ́ЦТВО». Міжвідомчий наук. зб. М-ва с. г. УРСР і Укр. дослід. станції бджільництва. 1964—75 у Полтаві видано 11 випусків.

БЕЗКРО́ВНА — річка у Полтав. обл., прит. р. Кагамлика (бас. Дніпра). Тече тер. Кременчуцького р-ну.

«БЕЗКРО́ВНА ВІЙНА́. Розповіді про голод 1933 року, записані в селах Козельщинського району на Полтавщині» О. В. Міщенком (Київ, 1990). На підставі свідчень очевидців укр. письменник розповідає про голод 1932—33 на Україні, зокрема, про те, що пережили, скільки померло жителів сіл Бреусівки, Винників, Красносілля, Новоселівки, Олександрівки, Хмариного, Чечужиного, Козельщинського р-ну. Передмова Олеся Гончара. Так, на хуторах Бабичі й Сердюки у 80 хатах від голоду загинуло 180 чол., а на фронтах Великої Вітчизн. війни — 75 чол. На хуторах, що увійшли до складу с. Бреусівки під час голоду 1932—33 померло 230 чол. У с. Олександрівці, що наліч. 104 двори, в кожній родині померло щонайменше одне-двоє, а то й цілі сім'ї. Були випадки каннібалізму.

БЕЗСА́ЛИ — село Лохвицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Вишеньки, Мехедівка, Озерне, Сокириха, Червона Слобідка. Розташ. на правому березі р. Сухої Лохвиці, за 10 км від райцентру та за 21 км від залізнич. ст. Сула. 1252 ж. (1990). Засн. на поч. 17 ст. Вперше згадуються 1693, коли за універсалом гетьмана І. Мазепи були віддані у володіння Михайлові Гамалії. 1740 Б. входили до складу Лохвицької сотні Лубен. полку, з 1782 — Лохвицького пов. Черніг. намісництва, з 1796 — Малоросійської, з 1802 — Полтав. губ. У 1859 — 265 дворів, 1678 ж. За даними 1863 — Б.— центр волості, 265 дворів, 1529 ж., дерев. церква, винокурний з-д. 1888 у Б.—419 дворів, 2273 ж. 1876 в селі засн. двокомплектне початкове нар. училище (1888 навч. 27 хлопчиків і 5 дівчаток). У 1892 майже всі будівлі і церква Б. згоріли в результаті великої пожежі. У роки революції 1905—07 у Б. часто бував укр. письменник А. Ю. Тесленко та керівник Лохвицької повіт. «Селянської спілки» І. П. Бедро. 1905 її осередок організ. і в Б. Жителі села брали участь у революц. виступі в м. Лохвиці 14.XII 1905. 11 з них були заарештовані і засуджені до 3—5-річного заслання в Сибір. На 1910 у селі — 406 дворів, 2302 ж. Працював 21 вітряк та 1 олійниця.

Рад. владу проголошено на поч. 1918. У 1919 ств. парт. орг-ція. 1931 в с. Безсали організ. колгосп «Згода». У період нім.-фашист. окупації (12.IX 1941—13.IX 1943) закатовано і розстріляно 12, вивезено до Німеччини 209 жителів. На тер. села діяла підпільна парт. група в складі 10 чол. (керівник О. І. Булах). Підпільники допомагали виходити з оточення воїнам Рад. Армії, знищували і виводили з ладу с.-г. техніку, закликали населення до саботування заходів окупац. влади. У грудні 1941 члени підп. групи були заарештовані. 5 з них розстріляні, 5 — відправлені в концентраційні табори. 1959 колгоспи «Згода» та «Червоний прапор» (с. Вишеньки) об'єднано в один — «Перше травня». В Б.— с. ш., амбулаторія, мед. профілакторій, дитсадок на 65 місць, Будинок культури на 305 місць з кіноустановкою, б-ка (12,2 тис. од. зб.). Село газифіко-

ване. 1932 у с. Вишеньках жив і працював Герой Рад. Союзу П. І. Єрмак (1911—45, уродженець с. Царицино, тепер Калачинського р-ну Омської обл.). Його іменем названа безсальська 8-річна школа. В Б. 1967 встановлено пам'ятник воїнам-односельцям, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни. На околиці села є городище і курганний могильник.

БЕРДЯ́НКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. Дніпра. Тече тер. Кременчуцького р-ну.

БЕРЕ́ЗІВКА — річки в Полтав. обл. 1) Ліва прит. р. Мерла (бас. Дніпра). Тече тер. Котелевського р-ну. 2) Ліва прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Тече поблизу с. Вишняків Хорольського р-ну. 3) Ліва прит. Дніпра.

БЕРЕ́ЗІВКА (кол. хут. Іванівський) — село Гребінківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Корніївка. Розташ. на р. Гнилій Оржиці (притока Сули) за 8,4 км від райцентру і залізнич. ст. Гребінка. 380 ж. (1990). У минулому це був хут. Іванівський (засн. 1840) Городищенської волості Пирятинського пов. Полтав. губ. (6 дворів). За переписом 1859 в Іванівці — 51 двір, 332 ж. Після того як маєток Іванова купив Катеринич й обсадив хутір березами, він став називатися Березівкою. Кількість дворів зросла до 100. Незадовго до революції 1905 маєток купив Гринь. У 1910 — село Городищенської вол. Пирятинського пов., 104 двори, 756 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1926 ств. с.-г. товариство, в 1928 — артіль «Нове життя». У роки нім.-фашист. окупації (24.IX 1941—24.IX 1943) гітлерівці розстріляли 4 чол. і вивезли до Німеччини на примусові роботи 28 чол. Тепер у Б.— колгосп ім. Калініна (м'ясо-молочно-зернового напрямку, тех. культури). Є неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок на 90 місць, сільс. клуб (на 200 місць), б-ка (9194 од. зб.). Пам'ятник М. І. Калініну (1967, реконстр. 1983). 1958 встановлено надгробки: на братській могилі рад. воїнів, загиблих 1943 при визволенні села від гітлерівців, та воїнам-односельцям, які полягли (149 чол.) під час Великої Вітчизн. війни. 1958 споруджено пам'ятник на могилі невід. рад. солдата.

БЕРЕЗІ́ВКА (кол. хут. Березин) — село Лубенського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Кревелівка, Кучерівка, Тотчина, Шинківщина. Розташ. за 30 км від райцентру та за 4 км від залізнич. ст. Шишаки. 193 господарства, 612 ж. (1990). Виникло у 18 ст. як козацький хутір Березин Лубенського повіту. За переписом 1859 — 14 дворів, 56 ж. 1900 на х. Березин (разом з х. Глидалка) Засульської вол. Лубенського повіту діяла Березинська козацька громада, 31 двір, 205 ж.; 1910 — 36 дворів, 268 ж., орної землі — 294 дес., посівів — 407 дес. Рад. владу проголошено в січні 1918. З 1923 Б.— у складі Покровсько-Багачанського р-ну. 1924 ств. філію П. Багачанської споживчої кооперації, т-во по вирощуванню насіння; побудовано двокласне приміщення поч. школи (з 1935 — семирічна). За переписом 1926 х. Б. Березівської сільради—69 дворів, 398 ж. Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—19.IX 1943) розстріляно 1, вивезено на примусові роботи до Німеччини — 4 жителів села. У Б.—центр відділку Оріхівського цукрокомбінату, дитсадок, фельдшерсько-акушер. пункт, швейна майстерня, Будинок культури на 450 місць, б-ка (10,8 тис. од. зб.), лазня. У 1957 встанов. пам'ятник воїнам-односельцям, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни.

БЕРЕЗНЕ́ВІ СТАТТІ́ 1654 — договірні умови, на основі яких було

здійснено рішення Переяславської ради про приєднання України до Росії та визначено автономне політ. і правове становище України, в т. ч. Полтавщини, в складі Рос. д-ви. До складу Б. с. ввійшли «Просительні статті» з 23 пунктів (статей), подані укр. посольством 14.III 1654, і царські укази до них, «Статті Богдана Хмельницького» (або «Статті Війська Запорізького») з 11 пунктів (статей), подані укр. посольством на чолі з генеральним суддею С. Богдановичем-Зарудним і переяславським полковником П. Тетерею 21.III 1654, та царські укази до них, царські жалувані грамоти про вільності Запорізького Війська, про права православної шляхти тощо. Оригінали цих документів втрачені. До нас дійшли лише їхні переклади та чернетки царських грамот.

БЕРЕЗНЯ́КИ — село Хорольського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. на прибережному кряжу розливів р. Сули, за 25 км від райцентру та залізнич. ст. Хорол. 1098 ж. (1990). Засн. козаками у 17 ст. під назвою Острів, згодом стало наз. Березняки. Входило до Лукімської сотні Лубен. полку. 1754 побуд. дерев'яну церкву. Після ліквідації полкового устрою Б.— село Хорольського пов. Київ. намісництва. 1787 тут наліч. 559 душ — козаків, держ. селян і підданих Григорія Кулябки та братів Гаврила і Мусія Семенових. Бл. 1800 біля Б. Безбородько побудував греблю, на якій поставив 2 водяних млини. У 1863 Б.— село Худоліївської волості Хорольського пов. Полтав. губ. 189 дворів, 1564 ж. Щороку відбувалося два ярмарки. 1892 у Б. трапилась велика пожежа, повністю згоріло 70 дворів. У 1905 відбувся виступ селян, який був придушений військ. силою. У 1910 — 446 дворів, 2706 ж.

25—31.I 1918 відбувся з'їзд селян Хорольщини, який обрав повітові органи Рад. влади. На поч. 1931 організ. перше колективне г-во під назвою с.-г. артіль ім. «13-річчя РСЧА». Через два тижні ств. другу артіль «Своя праця». У кінці 1932 дві артілі об'єдналися у колгосп «9 січня». Під час Великої Вітчизн. війни у Б. діяла підп. група. Її учасники загинули 1942. Тепер у селі — колгосп ім. Першого травня (м'ясо-мол. і зернового напряму, тех. культури), будинок побуту, с. ш., лікарня, Будинок культури (на 400 місць), кіноустановка, б-ка (14 954 од. зб.), відділення зв'язку. Архітектурна пам'ятка — Покровська церква. 1956 встановлено надгробки на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1943 при визволенні села. Пам'ятники: В. І. Леніну (1967), воїнам-односельцям, полеглим під час Великої Вітчизн. війни. 1860 біля села знайдено ливарну форму для виготовлення серпа зрубної культури (кін. 16—15 ст. до н. е.); експонується в Полтав. краєзнавчому музеї.

БЕРЕ́ЗОВА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Довж. 16 км, площа бас. 185 км^2. Похил річки 3,2 м/км.

БЕРЕ́ЗОВА БА́ЛКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Човнової (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

БЕРЕ́ЗОВА ЛУ́КА — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Лихопілля і Мелешки. Розташ. на правому березі р. Хоролу за 35 км від райцентру та 12 км від залізнич. ст. Венеславівка. 1525 ж. (1990). У першій пол. 17 ст. Б. Л. значиться на карті Г.-Л. де Боплана. 1752 Б. Л. власницьке село підполковника Кочановського, що входило до складу Комишнянської сотні Гадяцького полку. 1782 — містечко Черніг. намісництва, 4421 ж., з 1802 у складі Миргород. пов. Полтав. губ. За переписом

1859 у волосному містечку Б. Л. Миргород. пов. наліч.— 590 дворів, 4421 ж. Миколаївська (1768) і Хрестоздвиженська (1837) церкви, три ярмарки на рік. 1900 у Б. Л. (разом з хуторами) діяло 5 сільс. громад, 809 дворів, 5327 ж., 2 церковнопарафіяльних і земська школи. У 1905 відбувалися виступи селян. На 1910 у Б. Л. Березоволуцької вол. Миргород. пов.— 826 дворів, 4848 ж., паровий млин, парова просорушка.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1930 організ. колгосп «Червоний партизан». У роки нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—16.IX 1943) в селі було ств. нар. ополчення, яке 4.XI 1941 дало бій гітлерівцям у с. Мелешках. Тепер у Б. Л.— колгосп «Жовтень» (м'ясо-мол. і зернового напряму, тех. культури), дільнична лікарня (25 місць), с. ш., дитсадок (30 місць), Будинок культури на 350 місць, б-ка (18,1 тис. од. зб.), відділення зв'язку та ощадбанку, історико-краєзнавчий музей, стадіон, парк (1939). У Б. Л. минули шкільні роки укр. письменника Л. І. Сукачова (1912—37). У 1957 і 1958 встановлено три пам'ятники на братських могилах рад. воїнів, які загинули під час визволення 1943 села від нім.-фашист. загарбників, та мемор. дошки з іменами воїнів-односельців, що полягли (389 чол.) у роки Великої Вітчизн. війни.

БЕРЕ́ЗОВА РУ́ДКА — річка в Полтав. обл. Тече тер. Пирятинського р-ну.

БЕРЕ́ЗОВА РУ́ДКА — село Пирятин. р-ну, центр Березоворудської сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Вечірки, Крячківка, Мар'їнське. Розташ. на правому березі р. Переводу, за 31 км від райцентру і за 13 км від залізнич. ст. Грабарівка. 2433 ж. (1990). Село згадується у документах за 1717 як володіння гетьмана Івана Скоропадського 1764 в Б. Р. наліч. 230 хат посполитих. Належало село до першої Пирятин. сотні Лубен. полку. У 1787 вже належало надвірному раднику Григорію Закревському. Тоді тут наліч. 795 душ. За ревізією 1859 у Б. Р.— 175 дворів, 1359 ж., церква, 6 невеликих кустарних заводів; 1900 діяли дві громади селян-власників. Перша об'єднувала 199 дворів, 169 господарів, 1290 ж., друга — 89 дворів, 78 господарів, 541 ж. Земська школа, два ставки біля р. Переводу. У 1910 — 330 господарств, 2400 ж. У селі діяли винокурний завод, паровий млин. У червні 1905 відбувся виступ малоземельних селян. Було підпалено панський маєток.

Рад. владу встановлено у січні 1918. З березня 1923 Б. Р.— у складі Пирятин. р-ну. 1924 організ. артілі ім. Т. Шевченка, ім. І. Франка та «Червона зірка». Згодом їх стало 13. У 1929 вони об'єдналися в один колгосп «Всесвіт». 1933 розукрупнено колгосп — на «Всесвіт» і «Друга п'ятирічка». 1938 колгосп «Всесвіт» перейменовано на ім. В. В. Куйбишева, 1946 колгосп «Друга п'ятирічка» — на ім. І. В. Мічуріна. У 1958 обидва г-ва об'єдналися в колгосп ім. В. В. Куйбишева. 1973 — на базі колгоспу і Березоворудського с.-г. технікуму утв. *Березоворудський радгосп-технікум,* 1976 до нього приєднано колгосп ім. Горького (с. Крячківка), 1981 — Мар'їнський відділок Пирятин. птахофабрики, 1984 їх було виділено з радгоспу-технікуму і ств. радгосп ім. Горького. Побл. села — *Березоворудське водосховище.*

Під час нім.-фашист. окупації (вересень 1941 — вересень 1943) до Німеччини вивезено 166 чол.

У селі — радгосп-технікум, відділення зв'язку, комплексний приймальний пункт побут. обслуговування, с. ш., амбулаторія, дитячий садок, Будинок культури (на 400 місць), б-ка (13,4 тис. од. зб.), *Березоворудський історико-краєзнавчий музей,* стадіон, два парки. Уродженцями Б. Р. є Герой Рад.

Союзу полковник С. Н. Мирвода (1904—44), укр. поет, засл. діяч мист. УРСР (з 1974) Луценко Дмитро Омелянович (1921—89), автор слів до відомих пісень — «Києве мій», «Не шуми, калинонько» та ін. Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1976. У с. Крячківці Березоворудської сільради нар. укр. етнограф, археолог і антрополог Вовк (Волков) Федір Кіндратович (1847—1918). Навч. у Новоросійському (в Одесі) та Київ. ун-тах. За участь в укр. демократич. русі зазнавав переслідувань з боку царського уряду. У 1879—1905 — в еміграції (Франція). Опублікував франц. мовою працю «Шлюбний ритуал та обряди на Україні». Брав участь у виданні «Кобзаря» (Прага, 1876), в якому були опубліковані безцензурні твори Т. Г. Шевченка, а також «Матеріалів до україно-руської етнології» (з 1899). Один з перших дослідників палеолітич. пам'яток на тер. України, зокрема Мізинської стоянки.

У 1843, 1845 і 1846 у Б. Р. бував Т. Г. Шевченко, гостюючи у братів Закревських — Віктора Олексійовича та Платона Олексійовича (див. *Закревських садиба*). Про перебування Шевченка в Б. Р. згадує укр. письменник і етнограф О. С. Афанасьєв-Чужбинський (мав садибу в *Ісківцях*), з яким поет познайомився в червні 1843. Особливо заприятелював Шевченко з В. О. Закревським (1807—58) — ротмістр у відставці. Мешкав він на хут. Вікторівці, за 5 км від Б. Р. В його невеликому мурован. будинку й зупинявся переважно Шевченко. Саме В. Закревському переслав у липні 1844 з Одеси рос. художник і поет Яків де Бальмен (познайомив їх Є. Гребінка 29.VI 1843 в маєтку Т. Г. Вільховської у Мойсівці), виготовлений ним спільно з М. С. Башиловим рукописний ілюстрований «Кобзар» для передачі поету. Тарас Григорович разом з В. О. Закревським пережили в Б. Р. сумну звістку про загибель де Бальмена на Кавказі. Шевченко присвятив другові поему «Кавказ» («За горами гори, хмарою повиті, // Засіяні горем, кровію политі...»). Вперше поет приїхав до Б. Р. 2 липня 1843; вдруге — в грудні 1843, 9—23.XII намалював олівцем портрет В. О. Закревського, написав олійними фарбами портрет П. О. Закревського і його дружини Ганни Іванівни Закревської. Про намір працювати над портретом Г. І. Закревської Шевченко писав у листі до В. О. Закревського 10.XI 1843. Відома й копія цього портрета, приписувана Шевченкові. Ці портрети зберігаються в Музеї Т. Г. Шевченка в Києві. Спогади про Г. І. Закревську поет проніс через усе життя. 1848 на засланні присвятив їй вірш «Г. З.» («Немає гірше, як в неволі»). З ім'ям Закревської пов'язана також поезія «Якби зустрілися ми знову». Окр. дослідники вважають, що Шевченко присвятив Закревській і поему «Сліпий». Спілкувався поет і з сестрою Віктора та Платона Софією Олексіївною, відомою свого часу письменницею [роман «Институтка» (1841) та повість «Ярмарка» (1843) були надрук. в ж. «Отечественные записки» при сприянні Є. Гребінки]. У травні і жовтні 1845 та в січні 1846 Шевченко знову приїжджав у Б. Р. На кол. будинку Закревських (тепер тут міститься Березоворудський радгосп-технікум) встановлено *Шевченку Т. Г. меморіальну дошку* (1961), збереглася альтанка, в якій любив посидіти поет, і дерево, яке називають Шевченковим (див. *Березоворудський парк*, 18 ст.), *Мирводі С. Н. меморіальна дошка*. Пам'ятники В. І. Леніну (1960), В. В. Куйбишеву (1967). У 1946 встановлено над-

гробок на братській могилі жертв фашизму 1941—42; у 1957 (реконстр. 1974) надгробки на могилах рад. воїнів, які загинули при обороні 1941 і визволенні 1943 села від гітлерівців. Пам'ятник землякам, що полягли (167 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Біля села — численні кургани та курганні групи, в т. ч. курган. могильник 12—13 ст. Уродженцями с. Вечірок є член Кирило-Мефодіївського товариства Г. Л. Андрузький (1827—64) і Герой Рад. Союзу Ф. П. Сербин (1909—43).

БЕРЕ́ЗОВИЙ ГАЙ — бот. пам'ятка природи (з 1970). Розташ. у Полтаві, на вул. Пушкіна. Перебуває у віданні міськкомунгоспу. Площа 1 га. На тер. Б. Г.— *Пушкіну О. С. пам'ятник.*

БЕРЕЗОВОРУ́ДСЬКЕ ВОДОСХО́ВИЩЕ. Розміщене в Пирятинському р-ні, біля с. Березової Рудки. Ств. 1980. Регулятор водного режиму у заплавах рік Переводу і Рудої. Використовується для розведення риби, водоплавної птиці. Зона відпочинку. Перебуває у віданні Пирятин. дослідного спеціалізованого заводу. Площа 113 га.

БЕРЕЗОВОРУ́ДСЬКИЙ ІСТО́РИКО-КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й у с. *Березовій Рудці* Пирятин. р-ну. Відкрито 1974 на основі мемор. кімнати Т. Г. Шевченка, ств. 1961 при Березоворудському с.-г. технікумі (тепер Березоворудський радгосп-технікум), та двох кімнат історії села (1968), організ. при місцевій серед. школі учителькою історії Н. В. Стеценко. Експозиція розміщена у 6 залах флігеля *Закревських садиби.* Відтворює минуле села, події пореволюц. часу, зокрема картини голоду 1932—33, участь односельців у Великій Вітчизн. війні, відбудові нар. господарства. Відображає життєвий і творчий шлях поета — земляка Д. О. Луценка. У музеї — бл. 5 тис. експонатів, серед них матеріали про перебування Т. Г. Шевченка (1843, 1845 і 1846) у Березовій Рудці, зокрема, унікальні фотографії Закревських — Гната Платоновича та його дочки Марії (М. Г. Закревської-Бенкендорф-Будберг, якій М. Горький присвятив роман «Життя Клима Самгіна»), документи і книги про життя Кобзаря і вшанування його пам'яті. У музеї збереглися меблі, посуд, венеціанське дзеркало, статуетки, вишивки та деякі ін. речі з садиби Закревських.

БЕРЕЗОВОРУ́ДСЬКИЙ ПАРК — бот. пам'ятка природи місц. значення (з 1982). Закладений юними натуралістами Пирятин. районної станції юних натуралістів. Зростає понад 50 видів дерев і чагарників. Розташ. в с. Березовій Рудці Пирятинського р-ну. Перебуває у віданні Березоворуд. серед. школи. Площа 1 га.

БЕРЕЗОВОРУ́ДСЬКИЙ ПАРК — пам'ятка садово-паркового мистецтва респ. значення (з 1960). Розміщений біля с. Березової Рудки Пирятинського р-ну. Перебуває у віданні Березоворуд. с.-г. радгоспу-технікуму. Закладений у 18 ст. Зростає понад 40 видів дерев та чагарників, дуб віком 600 р., під яким, за переказами, любив відпочивати Т. Г. Шевченко під час неодноразового перебування у Березовій Рудці. Майже на 25 га посаджено яблуневий сад. Є невеликий став, на ньому — два штучні острівки, засаджені плакучими вербами. Площа парку 45 га.

БЕРЕЗОВОРУ́ДСЬКИЙ РАДГО́СП-ТЕ́ХНІКУМ. Ств. 1929 на базі радгоспу у Березовій Рудці як с.-г. технікум ім. Петровського, що розмістився у кол. маєтку Закревських (див. *Закревських садиба*). Того ж року сюди із Сокиринців (тепер Черніг. обл.) переведено 1—3 курси зоошколи. У 1930 відбувся перший випуск зоотехніків. 1945 відкрито відділ агрономії, 1970 — механізації с. г., 1975 — захисту рослин. З 1961 діє заочне відділення, яке готує зоотехніків та агрономів.

У 1973 на базі місцевого колгоспу ім. Куйбишева ств. радгосп-технікум, якому належить 4376 га землі, у т. ч. 3740 га с.-г. угідь. Господарство налічує до 3 тис. голів великої рогатої худоби, бл. 1 тис. овець, 700 голів свиней, 60 автомашин, 80 тракторів, 14 комбайнів й ін. техніку. Навч. база технікуму розміщена в 4 корпусах (аудиторії, кабінети, лабораторії). Б-ка налічує понад 97 тис. од. зб. Два п'ятиповерхові гуртожитки, їдальня, кафе. Будинок культури, два спорт. зали. У віданні технікуму — Березоворудський парк (18 ст.). За час існування технікум підготував 1870 зоотехніків, 1385 агрономів, 1535 техніків-механіків, 750 агрономів захисту рослин. Серед випускників: Герой Рад. Союзу Ф. П. Сербин, Герої Соц. Праці І. І. Пархомов, П. С. Тимченко, І. Н. Голка, кандидати с.-г. н. Д. І. Альошка, П. В. Копплаш, В. Л. Лохвицький. Тепер Б. р.-т. готує фахівців з таких спеціальностей: агроном, агроном захисту рослин, зоотехнік, зоотехнік і технік-механік. Є заочний відділ із спеціальності агрономія.

БЕРЕЗОТО́ЦЬКА СЕЛЕКЦІ́ЙНА СТА́НЦІЯ. Ств. 1920 на базі Хорошківської селекційної станції, початок якій 1915 поклала насінницька фірма «Бущинський та Лонжинський». Остання була перенесена з Немерчі, що на Поділлі, на Полтавщину 1920 після бандитського нападу на Хорошківську станцію, під час якого загинуло десять співробітників, вона була переміщена в с. Березоточу і стала називатися Б. с. с. Тут велася селекційна робота з цукр. буряками, зерновими культурами, а у відділенні станції Софине — багаторічними травами. Оскільки землі станції знаходились у долині р. Сули і за своїм складом не були типовими для Полтавщини, 1925 Б. с. с. переміщено в с. Веселий Поділ (тепер Семенівського р-ну). Див. *Веселоподільська дослідно-селекційна станція.*

БЕРЕЗОТО́ЧА — село Лубенського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане село Суха Солониця. Розташ. при впадінні р. Удаю в Сулу, за 15 км від райцентру та залізнич. ст. Лубни. 1690 ж. (1990). Відома з поч. 17 ст. За універсалом І. Мазепи 24.I 1699 передана Мгарському монастиреві. 1729 Б. у складі Лубен. сотні Лубен. полку, 58 дворів; з 1750 — Снітинської сотні того ж полку; з 1781 — Лубен. пов. Київ. намісництва, 264 хати. 1787 в Б. 835 ж. чол. статі — різного звання казенні люди, козаки. Власники — колезький радник Олексій Семенов, снітинський сотник Тимофій Богдановський, військовий товариш Федір Коломієць. З 1796 Б. у складі Малоросійської, з 1802 — Полтав. губ. За переписом 1863 Б.— Засульської вол. Лубен. пов., 275 дворів, 1920 ж., дерев. Покровська церква, винокурний з-д, 3 ярмарки на рік. За даними 1898 Б. Вовчківської вол. 2679 ж. Населення займалося землеробством, чинбарст-

Березоточа. Покровська церква.

вом. 1900 — у селі діяли 4 сільс. громади (казенна, козацька, 2 селян-власників), 406 дворів, 2718 ж. 1910 — 470 дворів, 2881 ж., орної землі — 3156 дес., всього посівів — 2648 дес., 2 парові млини, винокурний з-д. Рад. владу проголошено в січні 1918. На 1926 в Б. Березотіцької сільради Вовчківського р-ну — 668 господарств, 3379 ж. У період нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—19.IX 1943) до Німеччини вивезено 7 жителів села. У Б. розмістився радгосп «Дружба» виробн. об'єднання «Лубнихімфарм», *Українська дослідна станція лікарських рослин,* с. ш., дільнична лікарня, аптека, дитсадок, Будинок культури на 355 місць, б-ка (14,2 тис. од. зб.), швейна майстерня, кафе, комплексний приймальний пункт. Уродженцем Б. є засл. артист УРСР А. І. Маховський. Пам'ятка архітектури — *Покровська церква* (1866). У Б. братська могила рад. воїнів, загиблих (289 чол.) при визволенні 1943 села від нім.-фашист. загарбників, та пам'ятник (1957) землякам, полеглим у роки Великої Вітчизн. війни. Поселення скіфського часу.

БЕРЕЗОТО́ЧНА — річка в Полтав. обл., прит. р. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Лубенського р-ну.

БЕРЕ́КІВКА — місцевість у Жовтневому р-ні Полтави. Кол. передмістя. Відома з 19 ст. На поч. 20 ст. на тер. Б. по Слюсарному пров. (тепер вул. Бояна) було розташ. Береківське земське початкове уч-ще. У 1926 — 29 дворів, 179 ж. У 1929 включена до складу міста.

БЕРЕСТІ́ВКА, Берестова — річка в Полтав. обл., права прит. р. Орелі (бас. Дніпра). Текла тер. Новосанжарського р-ну. Тепер не існує.

«БЕ́ЛЫЙ ЦВЕТО́К». Літ. збірник. Виданий 1912 Полтав. тов-вом боротьби з туберкульозом. Вміщено твори М. Горького, В. Г. Короленка, Шолом-Алейхема, П. Митропана, А. Дермана та ін.

БИ́СТРА — річки в Полтав. обл. 1) Тече тер. Диканського р-ну. 2) Ліва прит. р. Дніпра. Тече тер. Глобинського р-ну. 3) Ліва прит. Мерла (бас. Дніпра). Тече тер. Котелевського р-ну. 4) Лівий рукав р. Ворскли (бас. Дніпра). 5) Правий рукав р. Ворскли (бас. Дніпра).

БИ́СТРИК — річки в Полтав. обл. 1) Ліва прит. Дніпра. 2) Один з рукавів Дніпра до будівництва Кременчуцької ГЕС та Кременчуцького водосховища. Протікав поблизу с. Максимівки Кременчуцького р-ну. Називався ще старицею Дніпра (вище, у Градизьку мав назву Старик). Тепер не існує.

БИ́ХІВ — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Груні (Грунь Черкесу).

«БІБЛІОГРАФІ́ЧНИЙ ПОКА́ЖЧИК З УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛО́РУ». Том І. Склав укр. фольклорист і етнограф Олександр Юхимович Андрієвський (1869—1930) за завданням Етнографічної комісії АН УРСР, дійсним членом і наук. співробітником якої він був. Книга включає літературу з укр. фольклору за 1800—1916, серед якої багато пов'язано з Полтавщиною. В основу покажчика покладена праця Б. Д. Грінченка «Литература 1777—1900. Опыт библиографического указателя» (Чернігів, 1901). Бібліографічний покажчик охоплює літературу укр., рос., польс., нім., франц., лат., чес., угор. мовами (всього понад 6300 назв). Відкривається видання передмовою голови Етнографічної комісії, акад. А. М. Лободи. За ним подано вступ О. Ю. Андрієвського, в якому викладені принципи побудови «Б. п.». Крім суто фольклорних матеріалів, до книги включено твори худож. л-ри, де є тексти нар. пісень, казок, переказів (з повістей Г. Квітки-Основ'яненка, О. Стороженка,

оповідання опубліковані в журн. «Основа» та ін.). Всі матеріали розміщено за хронологією у межах кожного року і за алфавітом. Вміщено «Пояснення скорочень назв використаних періодичних видань та збірників», що включає 476 видань. «Б. п.» супроводжується допоміжними покажчиками: предметним, власних імен та географ. назв.

БІБЛІОТЕ́КИ ПОЛТА́ВСЬКОЇ ГУБЕ́РНІЇ, серед. 19— поч. 20 ст. Міські б-ки у повіт. містах: Гадячі (1861), Миргороді, Переяславі, Ромнах, Хоролі, Костянтинограді, Прилуках (відкр. 1896, читачів 392 чол.). Приватні: Ю. Богоявленської, І. Бойна Родзевича, А. Войнової (Полтава); Д. Тартаковського (Кременчук), А. Штефан, П. Мелешева (Лубни), Д. Каценка (Прилуки), Ю. Хитровського (Кобеляки), Н. Пижової (Лохвиця). Громадські: б-ка з читальнею Лохвицького т-ва сільс. господарів (відкрита 1887, добовий абонемент, за читання журн. і книг 5 коп., газет — 2 коп.; бібліотекар Марія Івченко); б-ка з читальнею при Прилуцькому міськ. зібранні, засн. 1882 (кн. 5870; зав. — учитель Прилуцького міськ. нар. уч-ща К. Т. Щербина); Переяславська, засн. 15.IV 1873 (голова комісії Юх. Верещагін); Пирятинська ім. Пушкіна (зав. М. К. Кальницька); Хорольська при Громадському зібранні, з 1884 (зав. А. К. Саленко); Пирятинська профес. т-ва службовців, засн. 1907. У 1911 в 11 повітах Полтав. губ. діяло 215 б-к, у т. ч. 60 народних. Лише в 12 народних були книжки укр. мовою (на першому місці «Кобзар» Т. Г. Шевченка з заг. книж. фондом 280 од. зб.). За переписом 1897 у Полтав. губ. на сто осіб було 16,9 письменних (серед 34 губерній це 24 місце); на 100 українців — 14,5 письменних. У 1990 на Полтавщині наліч. 1068 мас. бібліотек, книжк. фонд яких становив 16,2 млн. од. зб.

БІДНЕ́НКУ О. І. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у с. Теплівці Пирятинського р-ну. Встановлена на фасаді будинку с. ш., де навчався Бідненко Олександр Іванович (1920—45) — Герой Рад. Союзу. Н. у с. Теплівці. Після закінчення місцевої с. ш. працював на шахті у Донбасі. У Рад. Армії з 1940. Закінчив Орджонікідзенське піхотне уч-ще, в 1944 — курси «Выстрел». Воював на Пн.-Кавказ. і 1-му Білорус. фронтах. Майор. Командував 2-м стріл. батальйоном 961-го стріл. полку 274-ї Ярцевської стріл. дивізії. У боях за Берлін у квітні тяжко поранений. 7.V 1945 помер. Похований у м. Познані. Звання Героя Рад. Союзу удостоєний 1945 за мужність і героїзм, проявлені в боях у Польщі. Ім'я О. І. Бідненка носить теплівська с. ш. Дошка — мармур, відкрита 1976.

БІЇВЦІ — село Лубен. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Горобії та Єнківці. Розташ. на р. Удай за 30 км від райцентру та за 20 км від залізнич. ст. Вила. 159 дворів, 428 ж. (1990). Належали до Лубен. сотні, з 1750 — Снітинської сотні Лубен. полку. 1764 входили до володінь військового товариша Юр'єва і хорунжого Ониська Канівця. 1780 селом володів Манько. 1781 Б.— у складі Лубен. пов. Київ. намісництва, 89 хат; 1787 — того ж пов., 264 ж. чол. статі, мешкали різного звання казенні люди козаки та кріпаки. Власниками були: секунд-майор Боярський, бунчуковий товариш Свічка, прем'єр-майор Петро Скаржинський. З 1796 Б. включені до Малоросійської, з 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 Б.— село (власницьке, козацьке) Тарандинцівської вол. Лубен. пов., 63 двори, 547 ж., Миколаївська церква (дерев'яна, в одному зв'язку

з дзвіницею, 1749), при ній бібліотека. 1900 — діяло 3 сільс. громади (козацька, державних та селян-власників), 108 дворів, 550 ж., школа грамоти. 1910 — 123 двори, 750 ж., орної землі — 520 дес., всього посівів — 433 дес., церковна школа.

Рад. владу проголошено в січні 1918. На 1926 у Б.— Біївської сільради Тарандинцівського р-ну Лубен. округу 150 господарств, 809 ж. 1930 ств. колгосп «Червоний шлях». У період нім.-фашист. окупації (19.IX 1941—13.IX 1943) до Німеччини вивезено 51 жит. села. У Б.— центр. садиба колгоспу ім. 40-річчя Жовтня, неповна с. ш., Будинок культури на 250 місць, б-ка (10,8 тис. од. зб.), відділення зв'язку, комплексний приймальний пункт. Уродженцями Б. є письменники В. А. Симоненко (1935—63) та П. Д. Мисник (1915—77). У селі *Симоненка В. А. музей.* Пам'ятник на братській могилі жертв фашизму та рад. воїнів, які загинули при обороні 1941 і визволенні 1943 села від гітлерівців. Пам'ятник (1956) воїнам-односельцям, полеглим (205 чол.) на фронтах Вел. Вітчизн. війни. Біля с. Єнківці знаходиться криниця М. М. Коцюбинського, який 1908 приїздив сюди на ярмарок. Див. *Коцюбинського вулиця.*

БІЛА ГОРА́. Багатошарове поселення в 0,6 км на Пд. від с. Макухівки Полтав. р-ну в ур. Біла Гора. Розташ. на краю другої надзаплавної тераси лівого берега р. Коломак. Виявлене 1882 І. А. Зарецьким, обстежене 1921 М. Я. Рудинським. Неодноразово обстежувалося, шурфувалося. Значна частина пам'ятки (до 2 га) зруйнована кар'єром. Збереглися ділянки нашарувань товщиною 0,3—0,5 м: катакомбної (1 пол. 2 тис. до н. е.), культури багатоваликової кераміки (17—16 ст. до н. е.), зрубної (16—14 ст. до н. е.), бондарихинської (12—9 ст. до н. е.) культур. Площа поселення тепер становить 1 га. У видувах пн. частини пам'ятки простежуються знахідки мезолітичного часу. Численні матеріали — вироби з кременю, каменю, металу, уламки ліпної кераміки пізнього неоліту, енеоліту і бронзи зберігаються у *Полтавському краєзнавчому музеї.*

«БІЛА КВІ́ТКА». Літ. збірник, виданий у травні 1912 Полтав. т-вом боротьби з туберкульозом. Упорядкував секретар ради і редакц. комісії т-ва Г. О. Коваленко. У зб. вміщено твори М. М. Коцюбинського, Панаса Мирного, С. Ф. Русової, М. Пилиповича (М. Левицького), Г. О. Коваленка та ін. Вийшов у друкарні Г. І. Маркевича.

БІЛЕНЧЕ́НКІВКА (до 1948 — Стешевщина, Штешевщина) — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села: Грипаки, Кіблицьке, Оріханове, Осняги, Островерхівка, Петроселівка, Писарівщина, Рудиків, Степаненки. Розташ. за 6 км від райцентру і залізнич. ст. Гадяч. Поблизу села пролягає автотраса Гадяч — Лохвиця — Київ. 762 ж. (1990). Засн. у першій пол. 19 ст. На час ревізії 1859 записано Біленченківський хутір — власницький, казенний і козацький. Знаходився біля ставків, праворуч тракту з Гадяча на Лубни; 10 дворів, 275 ж. 1900 у Біленченківському хуторі Сарської волості Гадяцького пов.— 56 дворів, 544 ж., школа грамоти (1893); 1910 — 134 двори, 890 ж. Рад. владу проголошено в січні 1918. На 7.IX 1923 Б.— центр сільс. Ради, якій підпорядковано 13 нас. пунктів; 1060 ж. 1930 у Б. ств. колгосп «Червоний партизан», який 1933 перейменований на ім. Сталіна. У тому ж році відкрито Стешевську семирічну школу. Під час нім.-фашист. окупації (28.IX 1941—13.IX 1943) гітлерівці спалили 48 будівель. У Б. було ств. партизан. загін, яким командував Дерев'янко, комісар — Корчан. У 1959 кол-

госп ім. Сталіна перейменований на колгосп «Дружба», який 1974 об'єднано з колгоспом «Комунар» в один під назвою «Дружба». У Б.— центр. садиба цього колгоспу (багатогалузеве г-во, осн. культури: озима пшениця, цукровий буряк, соняшник), неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок «Світанок» на 45 місць, Будинок культури на 400 місць, б-ка (15,4 тис. од. зб.), відділення зв'язку, АТС, стадіон, парк (1972). Мемор. комплекс (ств. 1975): пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, загиблих 1943 при визволенні села від гітлерівців, та мемор. дошки воїнам-односельцям, полеглим (250 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (скульптор В. Д. Микитенко). Бюст В. І. Леніна (1971). Біля приміщення школи — пам'ятники Т. Г. Шевченку та О. С. Пушкіну (1952, скульптор В. Д. Микитенко).

БІЛЕ́ЦЬКІВКА — село Кременчуц. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бурти, Маламівка, Новоселівка, Підгірне, Стара Білецьківка та Чечелеве. Розташ. на правому березі Дніпра, за 15 км від райцентру та за 3 км від залізнич. ст. Бурти. 899 дворів, 2135 ж. (1990). Засн. 1740 переселенцями з Миргород. і Полтав. полків. У 1745 в Б.— 100 дворів, 300 ж.; у 1752 — 161 двір, 483 ж. З 1753 село входило до складу новоутвореного Новослобідського козацького полку, з 1764 — Новорос. губ., до якої відійшли землі полку. З 1802 Б.— у складі Миколаївської губ. (з 1803 — Херсонська). У селі були церква та церковнопарафіяльна школа, паровий млин. Рад. владу проголошено на поч. 1918. Село як центр сільради увійшло до складу Крюківського р-ну Кременчуц. округу. 1926 у Б.— 112 дворів, 570 ж. До складу сільради входили: с. Лемешівка та хутори Новоселівка, Радянський, Горунжівка (Хорунжівка), Чайний. У 1928—30 Б. входила до Онуфріївського р-ну, 1930—39 підпорядковувалася Кременчуц. міськраді, з 1939 — у складі Кременчуц. р-ну. Парт. (перший секретар — Р. Т. Крошка) і комсомол. (секретар — Ф. Г. Брус) осередки виникли 1925. 1924 ств. артіль «Більшовик», 1925 — артіль «Бідняцька праця», 1929 — ТСОЗ «Незаможний», 1930 — ТСОЗ «Весела дружба». 1930 на основі ТСОЗів організ. промартіль «Більшовик», 1932 всі артілі об'єдналися в артіль «Перебудова». У період нім.-фашист. окупації (8.VIII 1941—29.XI 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 30 чол.; у селі діяла підпільна комсомол.-молодіжна орг-ція «Набат». У селі — центр. садиба радгоспу «Більшовик» (зерново-тваринницького напряму), відділення зв'язку, с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, аптека, Будинок культури на 300 місць, б-ка (11,6 тис. од. зб.), історико-краєзнавчий музей. У селі — братська могила рад. воїнів, що загинули 1943, та пам'ятник воїнам-односельцям, що полягли (170 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1958).

БІ́ЛИКИ (Біликів Брід, Біликів, Білиполь) — смт Кобеляцького р-ну, центр селищної Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Жуки, Рубани, Фрунзе. Розташ. на правому березі р. Ворскли, за 14 км від райцентру. У Б.— залізнич. ст. Ліщинівка (у кін. 19 — на поч. 20 ст.— Білики). 6403 ж. (1990). Після укладення *Люблінської унії 1569,* ці землі потрапили під владу Речі Посполитої; з 1571 належали козаку Омеляну Івановичу. На поч. 17 ст. більша частина цієї тер. стала власністю шляхтича С. Гурського, 1643 перейшла до укр. магната Юрія Немирича. Б. засн. як стратег. пункт у 1-й пол. 17 ст. Були обнесені земляним

валом (залишки збереглися до 20 ст.), мали фортецю з підземними укріпленнями, у якій була кріпосна Георгіївська церква. 1659 Немирич був убитий повсталими селянами на тер. Білорусії, а його маєтки перейшли у володіння гетьманського уряду. В 2-й пол. 17 — на поч. 18 ст. у передмісті Б.— Боярці був маєток генерального писаря, а потім генерального судді В. Л. Кочубея (1640—1708; див. *Кочубеїв садиба*). У січні 1750 в Б. спалахнуло сел. повстання. У вересні 1760 гетьман К. Г. Розумовський віддав Б. у вічне володіння графу Р. Воронцову. За переписом 1765 містечко Біликів входило до складу Полтав. полку, вважалося козацьким поселенням. У 18 ст. у Б.— 4 дерев. церкви: Покровська (1751, нова — 1889; див. *Дерев'яна монументальна архітектура*), Різдва Богородиці (1762, нова — 1881) та Успенська (1790, нова — 1902), *Миколаївська церква* (1750, нова — 1903). При церквах іст. б-ки, школи грамоти, шпиталі. 1787 садибу Кочубея відвідала проїздом Катерина II. 1859 в Б. Кобеляц. пов.— 571 двір, 4861 ж., волосне правління, сільс. розправа, парафіяльне уч-ще, відбувалося 4 ярмарки на рік. 1900 у містечку знаходилася козача сільс. громада, що налічувала 627 дворів, 4735 ж., одна міністерська та 4 церковнопарафіяльні школи, відбувалося 5 ярмарків на рік. За переписом 1910 у Б., до яких були приписані хутори Бажани, Боярки, Гора, Кустолове та Шапки, наліч. 649 дворів, 3425 ж.

Білики. Миколаївська церква. Фото поч. 20 ст.

Рад. владу проголошено в січні 1918. З 7.III 1923 Б.— центр сільради, з 3.VI 1925 — у Кобеляц. р-ні Полтав. округу. У 1926 — 924 двори, 3939 ж. У кін. 19 ст. в Б. бував Панас Мирний. У 20-х — 30-х рр. у Б. відпочивали письменники Г. Епік, П. Капельгородський, Іван Ле, Ю. Смолич (1936 закінчив тут повість «Дитинство»), Ю. Яновський, А. Головко. У 1938—41 діяв Будинок відпочинку СП України, де в різний час відпочивали й працювали Н. Забіла, В. Сосюра, С. Голованівський, О. Дунаєвський, Ю. Збанацький, О. Ковінька, О. Корнійчук, І. Микитенко, П. Панч, М. Трублаїні, П. Усенко та ін. У 1928—36 в Б. майже щоліта бував угор. письменник Мате Залка. У роки нім.-фашист. окупації (16.IX 1941—24.IX 1943) гітлерівці стратили 13 мирних жителів, вивезли на примусові роботи до Німеччини 224 чол. З 1957 Б.— смт. У селищі цукровий з-д, молочноконсервний комбінат, міжгосп. підприємство по виробництву яловичини. Середня, три 8-річні та муз. школи, 2 лікарні, невролог. диспансер, 2 аптеки, протитуберкульоз. санаторій, дитячий ревматичний санаторій, 2 дитсадки, Будинок культури на 630 місць з кіноустановкою, клуб на 120 місць, 2 б-ки (49 тис. од. зб.), піонерський табір. Селище газифіковане. Літературно-мемор. *Залки Мате музей* і *Білицький музей історії та художньо-ужиткового мистецтва*. Уродженцем селища є Герой Рад. Союзу Ф. І. Марченко (1919—45), укр. пись-

менник В. П. Замковий. У 20-х рр. у Б. навчався укр. драматург Я. В. Майстренко (1903—87), учителював укр. письменник О. Д. Косенко (1904—37). Пам'ятники: В. І. Леніну (1955), Т. Г. Шевченкові (1966), Мате Залці (1976), Ф. І. Марченку (1979). Братська могила рад. воїнів, що загинули (40 чол.) під час визволення селища 1943 від гітлерівців; пам'ятник воїнам-односельцям, що полягли (154 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957); пам'ятники — на братській могилі жертв нім. фашизму (1964) та на могилі комісара П. Р. Корнієнка (1890—1920; встановлений 1979); могила укр. етнографа, статистика, дослідника нар. художніх промислів Полтавщини В. І. Василенка (1839—1914). *Залці Мате меморіальна дошка, Марченку Ф. І. меморіальна дошка.* Поблизу селища знайдені кам'яні шліфовані молотки доби бронзи (2 тис. до н. е.); на його околицях знаходяться залишки курганної групи. У Б. жили нащадки вихідців з Грузії; учасники Вітчизняної війни 1812 П. С., І. С. та С. С. Жевахови. Іл.— табл. XXIX.

БІЛИКИ — село Миргород. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Лещенки, Марченки, Милашенкове. Розташ. на лівому березі р. Хоролу, за 6 км від райцентру та залізнич. ст. Миргород. 705 ж. (1990). У 18 ст. Б. входили до Першої Миргород. сотні Миргород. полку. У 1859 — 129 дворів, 837 ж., Покровська церква, б-ка. 1910 Б. Зубівської вол. Миргород. пов., 215 дворів, 1210 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1926 у Б. 283 господарства, 1353 ж. Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—18.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 137 чол. (по сільраді). У селі — колгосп ім. Ворошилова (осн. напрямок — зерново-буряківнич. і тваринницький). Земельних угідь — 4502 га, орної землі — 3203 га. У Б. є неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок на 50 місць, Будинок культури (на 300 місць), б-ка (10 814 од. зб.). У 1984 споруджено пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим на фронтах Великої Вітчизн. війни.

БІЛИЦЬКИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ ТА ХУДОЖНЬО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА народний у Білицях Кобеляц. р-ну. Засн. 1972 вчителем малювання В. А. Курловичем. В окремому приміщенні — з 1982. Розміщений у шести кімнатах. Налічує бл. 4 тис. експонатів. Має відділи історії села та художній, де зібрані живопис, скульптура, різьблення по дереву, вишивка, тощо, твори білицьких нар. митців (В. П. Петренко, М. С. Касай, А. І. Герасименко, М. У. Гімік, В. Ф. Плужник, Ю. А. Комляк, В. П. Нещиренко, М. І. Поганенко, М. Г. Бабенко та ін.). Розташ. на вул. Мате Залки № 3. Іл.— табл. XXIX.

БІЛИЦЬКИЙ РАЙОН — адм.-тер. одиниця. Ств. 1923 у складі Полтав. округу із Білицької, Вовчеріцької та Чорбівської волостей Кобеляц. пов. (9 сільрад). Площа 490 кв. верст. Нас. на 7.IX 1923— 41 161 чол. Центр — с. Білики (тепер смт). Розформований 3.VI 1925.

БІЛОВАГІВСЬКИЙ ЗАКАЗНИК — гідролог. заказник (з 1982). Болотний масив. Місце розмноження водоплавних птахів. Розташ. у Кременчуц. р-ні. Перебуває у віданні Кременчуц. лісгоспзагу. Площа 70 га.

БІЛОГОРІЛКА — село Лохвицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Воля і Ручки. Розташ. на лівому березі р. Сули за 25 км від райцентру та за 7 км від залізнич. ст. Юсківці. 583 ж. (1990). Б.—

давнє козацьке поселення (згадується 1721), що входило до складу Лохвицької сотні Миргород. (1648—58), потім Лубенського (1658—1781) полків. З 1781 — Лохвицького пов. Черніг. намісництва, з 1796 — Малоросійської, 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 Б.— Лохвицького пов., 282 двори, 1701 ж., дерев. Михайлівська церква, б-ка; 1888—1900 ж., письменних — 20 чол., 6 хлопчиків навчалось у школі. Після 1861 — Андріяшівської вол. Згідно з переписом 1910 — 327 дворів, 2060 ж. Козацьких господарств значилось 314, сел.— 6, єврейське — 1, ін.— 6. У селі було 33 вітряки, 3 кузні, 3 олійниці, церква і 3-класна церковнопарафіяльна школа, де працювали 2 вчителі. Письменних — 375 чоловіків і 74 жінки.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1919 в Б. ств. земельна комісія, 1920 організ. комнезам. Обидва органи займалися розподілом серед бідноти землі, майна і худоби, реквізованих у сільських багатіїв. 1922 в селі створено парт. осередок, 1924 утв. перший ТСОЗ (10 бідняцьких господарств). 1925 організ. артіль «Червоне полум'я», на базі якої в 1929 утв. перший колгосп. 1935 він розділився на два — ім. В. В. Куйбишева та ім. Демченка (пізніше — ім. М. О. Щорса). Під час нім.-фашист. окупації (12.IX 1941—12.IX 1943) вивезено до Німеччини 165 чол., розстріляно 12 чол. На тер. сільради діяла підпільна група, очолювана членом Лохвицького підп. райкому партії О. Л. Тоцьким, який в 1942 разом з товаришем по підпіллю Д. О. Шевченком загинув від рук карателів.

1950 колгоспи ім. В. В. Куйбишева та ім. М. О. Щорса об'єднано в один — ім. В. В. Куйбишева. 1972 приєднаний до к-пу ім. С. М. Кірова і став його відділком. У Б.— неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок на 50 місць, будинок культури на 290 місць, б-ка (9,9 тис. од. зб.), відділення зв'язку.

Пам'ятник В. В. Куйбишеву (1967, скульптор М. П. Рапай). Встановлено надгробки на братських могилах воїнів, які загинули при обороні 1941 і визволенні 1943 села від гітлерівців. Пам'ятник (1967) воїнам-односельцям, полеглим на фронтах Вел. Вітчизн. війни. Пам'ятка архітектури — школа, збуд. на поч. 20 ст. за проектом укр. художника і етнографа О. Г. Сластіона в *українському архітектурному стилі*.

БІЛОУ́СІВКА — село Чорнухинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Богодарівка, Голотівщина, Осняг, Синяківщина, Суха Лохвиця. Розташ. на р. Суха Лохвиця, за 12 км від райцентру та за 53 км від залізнич. ст. Пирятин. 183 двори, 423 ж. (1990). Засн. на рубежі 16—17 ст. За переписом 1859 у Б.— 189 дворів, 1360 ж. 1847 збуд. дерев'яна Покровська церква, при якій була б-ка. Діяли також школа грамоти та однокласне земське уч-ще. 1900 в селі — 316 дворів, 1758 ж. Під час революції 1905—07 стався виступ селян, який був придушений, а його організатори — Г. І. Квітницький та К. І. Завгородній — страчені. У 1910 в Б. Лохвицького пов.— 322 двори, 1744 ж., паровий млин з просорушкою.

Рад. владу встановлено в січні 1918. 23.IV 1919 ств. с.-г. артіль «Червона зірка», що об'єднувала 142 чол., 200 дес. землі. За переписом 1923 у Б. Чорнухинського р-ну Лубен. округу — 1777 ж., по сільраді (разом з хуторами Синяківщина, Мельниківщина та Перепелицин) — 2203 ж. У 1926 в селі — 392 двори, 1970 ж. У період нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—17.IX 1943) у селі діяла підпільна група (всі її члени загинули у гестапо). У селі — колгосп ім. Г. І. Петровського (рослинницько-тваринницького напряму, допо-

міжна галузь — бджільництво), відділення зв'язку, АТС, неповна с. ш., лікарня, дитсадок, клуб на 150 місць, б-ка (14 тис. од. зб.). Уродженцями села є укр. літературознавець С. М. Шаховський (1909—84), Герой Рад. Союзу В. П. Мележик (1926—45). У селі — братська могила червоноармійців, загиблих 1920, та рад. воїнів, полеглих 1941. Встановлені пам'ятники: Г. І. Петровському (1967), борцям за владу Рад та воїнам-односельцям, що загинули (195 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1965), *Мележика В. П. погруддя*. На фасаді будинку школи відкрито *Мележику В. П. меморіальну дошку*.

БІЛОУ́СЬКА І. В. ПОГРУ́ДДЯ у с. Абазівці Полтав. р-ну. Встановлено 1979 в сільс. парку на честь Героя Рад. Союзу Білоуська Івана Васильовича (1920—45). Нар. в с. Соломахівці Полтав. р-ну. Навчався в абазівській, потім гожулянській школах. З 1940 — в Червоній Армії. Після закін. влітку 1942 військ. уч-ща — в діючій армії. Воював на 1-му Білорус. фронті. Брав участь у штурмі Берліна. 28.IV 1945 в бою на підступах до рейхстагу загинув. Звання Героя удостоєний посмертно 1945. Погруддя з оргскла (1,8 м) на бетонному постаменті (2,5 м). На чільному боці закріплено гранітну мемор. дошку (скульп. М. Г. Коган).

БІЛОЦЕРКІ́ВКА — село Великобагачанського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Герусівка, Дзюбівщина, Коноплянка, Красногорівка, Лугове, Морозівщина, Сидорівщина. 729 ж. (1990). За свідченням істориків О. А. Грановського та Л. В. Падалки село засн. в 1-й пол. 17 ст. До визвольної війни укр. народу 1648—54 належало магнату Яремі Вишневецькому. У роки війни стала слобідкою з населенням 225 чол. Входила до Балакліївської сотні Полтав. полку. З 1660 — центр сотні. 1669 згадується як містечко Миргород. полку. У січні 1696 Б. спалили кримські татари, з 19.I до 14.III 1709 була окупована швед. військами. Козаки Білоцерківської сотні брали участь у боротьбі проти шведів. У 18 ст. підпадають під владу поміщиків Базилевських. У 1777—81 у селі відбулися заворушення, селяни спалили панський маєток. До 1764 Б. — у складі Миргород. полку, потім — Говтвянського пов. Новорос. губ., з 1781 — Київ. намісництва. Діяли Успенська, Воскресенська та Михайлівська церкви з школами грамоти, церковнопарафіяльна та міністерська школи. У 40-х рр. 19 ст. відкрилося парафіяльне училище Полтав. палати держ. маєтностей. За ревізією 1859 — 563 двори, 3445 ж.

Рад. владу проголошено у січні 1918. У 1920 Б. відійшла до Хорольського пов. Кременчуц. губ. У березні 1923 стала райцентром, після розформування району ввійшла до складу новоутв. Великобагачанського р-ну. 28.II 1921 був ств. комнезам. У період нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—24.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 119 чол. Жителі села боролися проти ворога у складі партизан. загону. У селі — колгосп «Жовтень» (зерново-буряково-тваринницького напряму), колгоспна ГЕС, будинок побуту, с. ш., лікарня, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (14,3 тис. од. зб.). Білоцерківську школу закінчили уродженці с. Красногорівки Герої Рад. Союзу С. Й. Василенко та Ф. О. Василенко (1911—82). 1957 споруджено пам'ятники: на могилі рад. воїнів, що полягли 1943 при визволенні села, та воїнам-односельцям, які загинули (154 чол.) під час Великої Вітчизн. війни.

БІЛОЦЕРКІ́ВСЬКИЙ ДО́ГОВІР 1651 — угода між польс.-шляхет. урядом і Б. Хмельницьким, укладена 28.IX в м. Білій Церкві після Берестецької битви 1651. За Б. д. на Україні відновлювалася польс.-шляхет. влада, польс. шляхті поверталися маєтності, козац. реєстр скорочувався з 40 до 20 тис. чол. Виключені з реєстру козаки поверталися під владу польс. панів. Реєстрові козаки виселялися з Брацлавського та Чернігівського воєводств у королівські маєтності Київського воєводства, яке визнавалося козацькою територією. Гетьман позбавлявся права дипломат. зносин з іноземними д-вами і зобов'язувався розірвати союз з кримським ханом. У травні 1652, у зв'язку з нападом шляхет. Польщі на Україну Б. Хмельницький анулював Б. д.

БІЛОЦЕРКІ́ВСЬКИЙ РАЙО́Н Полтав. округу. Ств. 7.III 1923 з Білоцерківської і Каленикіівської волостей Хорольського пов. Сільрад — 8, площа — 287 кв. верст. Центр — с. Білоцерківка. Нас. 27 047 чол. (1923). Розформований 2.IX 1930. Тер. розподілено між Решетилівським і Лубен. р-нами.

БІЛОЦЕРКІ́ВЦІ — село Пирятин. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковано село Яцини. Розташ. за 25 км від райцентру та залізнич. ст. Пирятин. 653 ж. (1990). Відомі з 18 ст. Входили до Пирятинської сотні Лубен. полку, пізніше Пирятин. пов. 1787 — 811 ж., 1859 Б.— Лохвицького пов. наліч. 2177 ж. *Георгіївська церква* (збуд. 1848). 1900 в селі —186 дворів, 1306 ж., земська та церковнопарафіяльна школи. 1910 у Б. діяли паровий млин з олійницею і просорушкою, був 491 двір, 2993 ж. Основне заняття населення — ткацтво, теслярство тощо.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1923—25 — 1043 ж. Під час нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—16.IX 1943) було вивезено до Німеччини 292 чол., розстріляно 16 ж. села. Тепер у Б.— колгосп ім. Карла Маркса, с. ш., клуб (на 200 місць), б-ка (11 411 од. зб.), народний історико-краєзнав. музей. Уродженцем Б. є укр. вчений-просвітитель І. Я. Фальковський (у чернецтві — Іриней; 1762—1823). Пам'ятник К. Марксу (1967), встановлено 1957 надгробок на братській могилі рад. воїнів та мирних жителів, загиблих 1941, пам'ятник (1966) воїнам-односельцям, які загинули (143 чол.) під час Великої Вітчизн. війни.

БІЛУ́ХІВКА (кол. Орчик, Синельникове) — село Карлівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якому підпорядковане с. Червонознам'янка. Розташ. на лівому березі р. Орчик, за 28 км від райцентру. 1133 ж. (1990). Виникла наприк. 17 ст. як слобода під назвою Орчик, яку одержала від однойменної річки. У кін. 18 ст. належала поміщикам Білухам-Кохановським (звідси й назва). 1793 на кошти братів — генерала П. Д. Білухи-Кохановського та майора А. Д. Білухи-Кохановського в селі споруджено дерев. Дмитріївську церкву, при якій діяли б-ка та школа грамоти. За переписом 1859 у Б. (Орчику) Костянтиноград. пов.— 126 дворів, 948 ж.; у 1863 — 913 ж., винокурний та овечий з-ди. З 2-ї пол. 19 ст.— волосний центр. У 1900 — 244 двори, 1494 ж., земська та церковнопарафіяльні школи, відбувалося 3 ярмарки. Навесні 1902 сталося сел. заворушення (придушене військами). За переписом 1910 у Б.— 264 двори, 1841 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. З березня 1923 віднесена до Карлівського р-ну Красноград. округу (з червня 1925 — Полтав. округу). 2424 ж. (1923). У 1926 — 431 двір, 2446 ж. 1923 у Б. організ. комуну «Братський труд». У 1926 в село приїздили укр.

письменники Остап Вишня та Петро Панч, 1927 тут побував Андрій Головко. Під час нім.-фашист. окупації (20.IX 1941—19.IX 1943) фашистами розстріляно 36 жителів села. Відступаючи, ворог спалив більшу частину села. У Б.— колгосп ім. В. І. Леніна (зерново-буряко-тваринницького напряму), філіал райоб'єднання по ремонту сільгосптехніки, с. ш., філіал дитячої муз. школи, фельдшерсько-акушер. пункт, аптека, дитсадок, Будинок культури на 300 місць, б-ка (17,3 тис. од. зб.), відділення зв'язку. Уродженцем Б. є Герой Рад. Союзу М. П. Кучеренко (1907—45), який загинув у бою на р. Одері; його ім'я носить с. ш., на фасаді якої 1976 встановлено *Кучеренку М. П. меморіальну дошку*. 1935—37 у Білухівській МТС працював механіком Герой Рад. Союзу М. І. Симоненко (1917—85). На братських могилах латиських стрільців, які загинули (7 чол.) 1919, та рад. воїнів, що полягли (3 чол.) 1943 при визволенні села від гітлерівців, 1956 та 1958 встановлено пам'ятники. У 1955 на двох могилах невідомих рад. воїнів споруджено обеліски; 1989 відкрито пам'ятний знак на честь воїнів-односельців, загиблих (144 чол.) у роки Великої Вітчизн. війни. Поблизу Б. знаходяться залишки семи курганів; 1960 на околиці села знайдено верхню частину кам'яної половецької скульптури. Біля села на схилі першої тераси правого берега р. Орчик знаходиться селище черняхівської культури (3—4 ст. н. е.). Серед знахідок — уламки кружального посуду з шершавою і лискованою поверхнею, фрагменти ранньосередньовічних північнопричорноморських амфор (зберігаються в Карлівському краєзнавчому музеї).

БІЛЯКИ́ — село Семенівського р-ну, центр сільс. Ради народ. депутатів, якій підпорядковані села Гриціаї і Поділ. Розташ. на лівому березі р. Хоролу, за 25 км від райцентру і залізнич. ст. Веселий Поділ. 966 ж. (1990). Село засноване в 16 ст. Позначені на карті Боплана (серед. 17 ст.) під назвою Голяки. У 1648—1781 Б. належало до Хорольської сотні Миргород. полку, потім — до Говтвянського пов. Київ. намісництва. З 1797 — Хорольського пов. Малоросійської, з 1802 — Полтав. губ. У 18 ст. село належало до рангових маєтностей Миргород. полку. З кін. 18 ст. частина земель в околицях Б. належала поміщикам Капністам та Родзянкам, у 19 ст.— Родзянкам, Постниковим і Машковським. 1863 у Б. Заїчинської волості Хорольського пов.— 274 двори, 1503 ж., працювали винний, пивний і селітряний з-ди. В селі була дерев'яна церква. Згідно перепису в селі — 1229 ж. 1877 відкрито двокласне земське училище. У 1900 проживало 1509 чол., у 1910 в Б. Заїчинської волості — 1598 ж., з них 356 — письменних. Діяла земська лікарня. Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1920 створено комнезем, 1928—29 товариства спільного обробітку землі. У серед. березня 1930 ТСОЗи перейшли на статут с.-г. артілі, які називались «Нове життя», ім. Кірова, «9 січня». Під час голодомору 1932—33 в селі померло 1002 чол. У 1939 с.-г. артіль ім. Кірова була учасником Всесоюзної с.-г. виставки (тепер ВДНГ) в Москві, нагороджена дипломом і автомашиною. У 1950 всі три колгоспи були об'єднані в один, з 1963 — ім. Фрунзе (зерново-бурякового напряму, тваринництво). У селі є с. ш., лікарня, амбулаторія, аптека, дитсадок, Будинок культури (на 350 місць), кіноустановка, б-ка (11 889 од. зб.). Уродженцем села є М. П. Цапенко (1907—77) — доктор мистецтвознавства, автор праць з істо-

рії та теорії архітектури, зокрема «Архітектура Лівобережної України XVII—XVIII ст.» (М., 1966), літературознавець І. П. Цапенко (1914—63). У селі встановлено: 1969 — пам'ятник М. В. Фрунзе; 1958 — надгробки на могилах рад. воїнів та підпільника, полеглих 1943, споруджено обеліск (1957, реконстр. 1980) в пам'ять про воїнів-односельців, які загинули (179 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

БІЛЬСК — село Котелевського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. на правому березі р. Ворскли, за 10 км від райцентру і за 35 км від залізнич. ст. Охтирка. 1206 ж. (1990). Село засн. на місці великого городища скіфської епохи 7—3 ст. до н. е. (див. *Більське городище*). У 14 ст. тут була збуд. фортеця для захисту від золотоординців. 1399 біля Б. відбулася битва між військами литов. князя Вітовта та Темір-Кутлуя. Значиться на карті Г. де Боплана (17 ст.). Входив до володінь кн. Вишневецьких. 1648—49 — в складі Гадяцького, з кін. 1649 — Полтав. полку; 1661—62 — у Котелевській сотні Зіньківського полку, з 1750 відносилося до Куземинської сотні Гадяцького полку. З 1781 віднесено до Зіньківського пов. Черніг. намісництва. 1786 у Б.— 2 церкви, 270 дворів, у т. ч. козаків виборних — 131 двір, підпомічників — 108 дворів. З 1797 — в складі Зіньківського пов. Малоросійської, з 1802 — Полтав. губ. На 1859 — волосний центр, 1442 двори, 4312 ж. (у т. ч. козаки, посполиті, селяни), церква, селітряний завод. За переписом 1900 у Б. було 3149 ж., козаків — 541 двір, відбувалося 4 ярмарки на рік. У 1901—02 споруд. нова мурована Успенська церква, при ній була бібліотека. У 1910 — 668 господарств, 3583 ж., діяло 2 водяні млини і кілька вітряків. З кін. 19 — поч. 20 ст. в Б. працював фельдшер Василь Павлович Шутка, який багато зробив для відкриття тут земської лікарні, збирав відомості про історію краю, які використовувала Полтавська вчена архівна комісія в своїх виданнях.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 7.III 1923 Б. віднесено до Опішнянського р-ну Полтав. округу. На 1926 Б.— центр сільради, йому підпорядковувалося 6 нас. пунктів (у селі наліч. 865 господарств, 3994 ж.). Під час нім.-фашист. окупації (6.X 1941—18.IX 1943) страчено 67 чол., вивезено на примусові роботи до Німеччини 214 чол. У Б. колгосп «Зоря комунізму» (зерново-тваринницький напрям), працюють млин, крупорушка, олійниця, лікарня (25 місць), фельдшер.-акушер. пункт, аптека, с. ш., дитсадок, Будинок культури на 420 місць, б-ка (бл. 15 тис. од. зб.), комплексно-приймальний пункт, відділення зв'язку та ощадбанку. Уродженцем Б. є укр. філософ, чл.-кор. АН УРСР, засл. діяч науки УРСР Д. Х. Острянин. Пам'ятники В. І. Леніну (1968), рад. воїнам, що загинули 1941 і 1943 у боях за Б. (1953); односельцям, полеглим (222 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1968), пам'ятний знак (1982) бійцям Більського червоногвардійського загону. Братські могили (9) рад. воїнів, загиблих у 1941 і 1943. Біля села — городище 7—3 ст. до н. е., в ур. Скоробір, Осняги, Саранчове Поле — кургани скіфського часу. На тер. села знайдено бронзовий меч 9 ст. до н. е.

БІ́ЛЬСЬКЕ ГОРОДИ́ЩЕ 7 — 3 ст. до н. е. Знах. на березі р. Ворскли біля с. Більська Котелевського р-ну Полтав. обл. та с. Куземина Охтирського р-ну Сумської обл. Розкопувалось 1906 В. О. Городцовим, з 1958 поновлені — Б. М. Граковим і Б. А. Шрамком. Складається з трьох городищ: Західного, Східного і Куземинського, що об'єднані спільним валом і ровом. Ця загальна територія має

назву Велике городище (заг. пл. бл. 4 тис. га). Першими були споруджені Західне та Східне; Куземинське виникло бл. 4 ст. до н. е. Загалом на тер. Б. г. розкопано пл. більше 40 тис. м². Виявлені залишки великих жител наземних та землянок, розкопано кілька зольників. В зольниках і житлах знайдено багато уламків посуду (переважно ліпного), знарядь праці і кістки свійськ. тварин. Осн. заняттям населення Б. г. було землеробство і скотарство, мідноливарне та ковальське виробн., ткацтво. Уламки посуду грец. виробництва свідчать про торг. зв'язки з античними державами Пн. Причорномор'я. Поблизу городища великий курганний могильник *Скоробір*. Б. г.— одне з найбільших нині відомих городищ т. з. скіфського часу в Європі. Деякі дослідники пов'язують Б. г. з м. Гелоном, яке згадує Геродот у своїй «Історії греко-перських воєн» [Шрамко Б. А. Бельское городище скифской эпохи (город Гелон), К., 1987]. Іл.— табл. XXVIII.

БІ́ЛЬСЬКЕ О́ЗЕРО. Розташ. в Полтав. обл., поблизу с. Більська Котелевського р-ну. В давнину було великим озером, що сполучалося з р. Сухою Грунню. Влітку пересихало. Тепер це ставок.

БІ́ЛЬСЬКИЙ — струмок у Полтав. обл., прит. р. Сухої Груньки (бас. Дніпра). Тече біля с. Більська Котелевського р-ну.

«БІЛЬШОВИ́К». Газета, орган Кобеляцького РК КП(б)У та райради деп. трудящих. Виходила 1936—41 і 1943 у Кобеляках; з 1944 — «Переможець».

«БІЛЬШОВИ́К». Кінотеатр у Кременчуці. Збуд. 1954 за типовим проектом на 530 місць (арх. В. В. Щербаков). Реконструйований 1978 (арх. Д. Г. Лубенець, інж. О. Ю. Коновалов). Має два зали: блакитний та червоний. Прямокутний у плані, симетричний, центральна частина, що відповідає розташуванню залів для глядачів, підвищена. Головний фасад — площина із скла, розчленована вертикальними ребрами та розкреслена металевою хрестовиною. Знаходиться на вул. Жовтневій № 34.

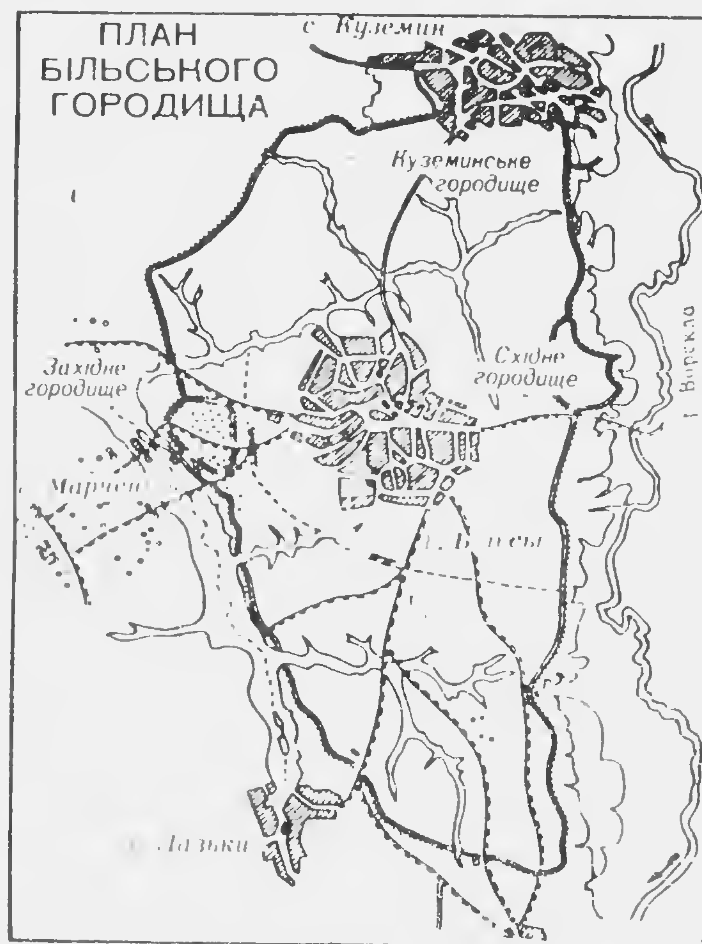
«БІЛЬШОВИ́К». Щоденна газета. Орган Полтав. губкому КП(б)У. Виходила 1920 у Полтаві.

«БІЛЬШОВИ́К ЗІ́НЬКІВЩИНИ». Газета Зіньківського РК КП(б)У, райвиконкому та райкому профспілки. Виходила 1930—41 у Зінькові. З 1943 — *«Правда Зіньківщини»*.

«БІЛЬШОВИ́К ПОЛТА́ВЩИНИ». Газета. Орган Полтав. губвиконкому, губкому КП(б)У, губ. ради профспілок та міськ. Ради. Бере початок від газ. «Голос труда». Виходила 1924—41. Див. *«Зоря Полтавщини»*.

«БІЛЬШОВИ́К ТРА́НСПОРТУ». Газета, орган Полтав. відділку,

Більське городище.
План за В. О. Городцовим.

політвідділу і райкому профспілки Пд. залізниці. Виходила два рази на тиждень 1929—51 у Полтаві. 1929—38 мала назву *«Крицеві шляхи»*.

«БІЛЬШОВИ́ЦЬКА ЗМІ́НА». Газета, орган Семенівського РК ЛКСМУ. Друкувалася на шпальтах газ. «Розгорнутим фронтом». Виходила 1933 у Семенівці.

«БІЛЬШОВИ́ЦЬКА ПЕРЕМО́ГА». Газета, орган Великокринківського РК КП(б)У та райради деп. трудящих. Виходила 1935—41, 1944—52 у Великих Кринках. Див. *«Зоря комунізму»* (Великі Кринки).

«БІЛЬШОВИ́ЦЬКА ТРИБУ́НА». Газета, орган Лохвицького РК КП(б)У і райради деп. трудящих. Виходила 1937—41. Див. *«Зоря»* (Лохвиця).

«БІЛЬШОВИ́ЦЬКИЙ МОЛОДНЯ́К». Газета, орган Кременчуцького МК ЛКСМУ. Виходила 1933 у Кременчуці.

«БІЛЬШОВИ́ЦЬКИЙ СТЕРНОВИ́К». Газета, орган політвідділу Малоперещепинської МТС Новосанжарського р-ну. Видавалася 1933—37. Друкувалася в Новосанжарській районній друкарні.

«БІЛЬШОВИ́ЦЬКИЙ ШЛЯХ». Газета, орган Кременчуц. відділку політвідділу і райкому профспілки Пд. залізниці. Виходила 1934—51. У 1929—34 — «Семафор».

БІ́РКИ — село Великобагачанського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Баланди, Вишняківка (Чугуї) та Стінки. Розташ. на лівому березі р. Псла, за 25 км від райцентру, за 6 км від автотраси Київ — Харків. 575 ж. (1990). Виникли на поч. 18 ст. Вперше згадуються під 1729: тоді наліч. 34 двори, входили до складу Білоцерківської сотні Миргород. полку. З 1781 — у складі Говтвянського пов. Київ. намісництва, 152 хати. Поступово жителі села потрапили у залежність від поміщиків Базилевських. 1900 у Б. Білоцерківської вол. Хорольського пов. наліч. 147 дворів, 830 ж., дерев. Троїцька церква (1877), земська та церковнопарафіяльна школи. 1910 — 148 дворів, 767 ж. Рад. владу встановлено в січні 1918. У селі був ств. ревком на чолі з Ю. К. Чопенком. 1927 засн. комсомольський осередок, який очолив О. І. Кикоть, що потім був обраний першим головою колгоспу. У період Великої Вітчизн. війни у боях з ворогом загинуло 164 жителя Б. У селі — радгосп «Бірківський» (птахівничого напряму з розвинутим рослинництвом та м'ясо-мол. тваринництвом), відділення зв'язку, їдальня, неповна с. ш., фельдшерсько-акушерський пункт, дитсадок, Будинок культури на 300 місць, б-ка (9,9 тис. од. зб.). Серед уродженців села — Герой Рад. Союзу С. І. Срібний (1916—44); парт. діяч УРСР, укр. історик та філософ, лауреат Ленінської премії І. Д. Назаренко (1909—85). Встановлено пам'ятники: воїнам-односельцям, загиблим на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957), та Г. К. Орджонікідзе (1967). У селі — братська могила рад. воїнів і партизанів, що полягли 1943.

БІ́РКИ (Бурки, Бурків) — село Зіньківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Троянівка та Цвітове. Розташ. в долині р. Грунь-Ташані, за 20 км від райцентру та 45 км від залізнич. ст. Гадяч. 1250 ж. (1990). Б. позначені на карті Боплана (17 ст.). Першими поселенцями були козаки-втікачі. З 1649 Б.— сотенне містечко Полтав., з 1661 — Зіньківського, у 1672—1724 — Гадяцького полку. За часів гетьмана І. Самойловича (1672—87) село було віддане гадяцькому полковникові Михайлу Бороховичу, за яким і залишилось спадщинним. Згідно з універсалом гетьмана І. Мазепи від 1704—07 і жалувальної грамоти Петра І, виданої 1718 село перейшло до

майора Євронкіна (він одружився на Бороховичевій), за спадкоємцями якого воно показане і по ревізії 1764. З 1724 Б.— містечко Ковалівської сотні Гадяцького полку. 1781—91 у складі Зіньківського пов. Черніг., з 1791 — того ж повіту Київ. намісництва, з 1796 у Малоросійській, з 27.II 1802 — у Полтав. губ., з 27.III 1803 Б.— центр волості Полтав. губ. За переписом 1859 у містечку Б.— волосна і сільська управа, жили козаки, селяни-кріпаки; 435 дворів, 2937 ж., 2 церкви, уч-ще, 3 заводи, 2 ярмарки на рік, щотижня базар. 1863 Б. центр волості Зіньківського пов. 424 двори, 2821 ж., дерев. Успенська (1772) та кладовищенська Георгіївська (1857) церкви, станова квартира, уч-ще, винокурний з-д, 2 ярмарки на рік. 1882 — 496 господарств, 34 млини, 3 олійниці. Землевласники І. Г. Фесенко-Невроцький та А. М. Бутович. За даними 1900 Б.— центр волості, були сільські громади, земська та церковнопарафіяльна школи, один ярмарок на рік. У роки революції 1905—07 лікарем Г. Ф. Влайковим і Непомнящим організовано гурток революц. молоді, який розповсюджував прокламації, що закликали до боротьби проти царя, за землю і волю. 1910 — 595 дворів, 3375 ж. 1917 створені волосна управа, громадська міліція.

Рад. владу проголошено у січні 1918. З 7.III 1923 Б. у складі Зіньківського р-ну. На 17.XII 1926 в Б. 681 господарство. 3147 ж., ств. перші кооперативи: «Вільний труд», «Спільна праця», «Незаможник», «Власна праця», «Ясна поляна», «Червоний колос», «Червоний плугатар». 1930 на тер. Бірківської сільс. Ради — колгоспи «Більшовик», «Перемога», «Нове життя», «Соціалістичний шлях», «Незаможник», «Прогрес». 1925 почато будівництво с. ш., в 1938 відбувся перший випуск 10 класу. У 1937—39 репресовано 24 жителя села. Під час нім.-фашист. окупації (5.X 1941—8.IX 1943) гітлерівці зруйнували колгосп, пам'ятник В. І. Леніну, братську могилу червоноармійців. Розстріляли 12 чол., з них 5 червоноармійців, спалили — 158 та зруйнували 20 хат; до Німеччини вигнано 255 жителів.

На тер. сільради розташ. колгосп ім. В. В. Куйбишева (спеціалізація — виробництво курячих яєць, вирощування пшениці, цукрового буряка, кукурудзи). У селі є лісництво, відділення зв'язку, ощадкаса, с. ш., відділення районного ремонтно-транспорт. підприємства, лікарня на 25 ліжок, аптека, дитсадок на 35 місць, Будинок культури на 400 місць (збуд. 1968), б-ка (15,7 тис. од. зб.), музей, стадіон. Уродженцями Б. є: укр. письменник І. А. Цюпа (1935—41 співробітничав у пресі Краснограда і Полтави), контр-адмірал О. Г. Микитенко, Герой Рад. Союзу М. С. Чирка (1944; після демобілізації 1945 працював на Гадяцькому комбінаті хлібопродуктів). З 1971 — на пенсії, живе в Гадячі. У селі 1957 встановлено пам'ятники на братських могилах: загиблих (120 чол.) від рук махновців (1920), рад. воїнів, полеглих (194 чол.) під час визволення Б. 1943, 2 пам'ятники (1954, 1955) воїнам-односельцям, які загинули (261 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. У с. Цвітове — могила Героя Рад. Союзу М. С. Корнілова (1923—44; пам'ятник 1957).

БІРЮЗО́ВА МА́РШАЛА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Решетилівська, Київський р-н) — від пл. Зигіна до околиці міста. Наз. 1979 на честь Бірюзова Сергія Семеновича (1904—64) — Маршала Рад. Союзу (1955), Героя Рад. Союзу (1958), Народного Героя Югославії (1964). Н. у м. Скопині Рязанської обл. З 1922 — у Черв. Армії.

1939—41 командував стріл. дивізією, штаб якої дислокувався у Полтаві. У роки Вел. Вітчизн. війни був нач. штабу Пд., 4-го, 3-го Укр. фронтів. У повоєнні роки — на відповід. посадах в армії, зокрема, з 1963 — 1-й заст. міністра оборони СРСР, нач. Генштабу Збройних Сил СРСР. Загинув в авіац. катастрофі. На фасаді будинку (ріг вул. Комсомольської і Пушкіна), в якому 1939—41 жив С. С. Бірюзов, встановлено меморіальну дошку.

Б. М. в. прокладена у 2-й пол. 19 ст. У 80-х рр. 20 ст. реконструйована. На вулиці розташовані: бавовно-прядильна фабрика, заводи: залізобетонних виробів, олійноекстрактний, фарфоровий, комбікормовий (№ 43), тарний (№ 45) та ін. пром. підприємства.

БЛАГОВІ́ЩЕНСЬКА ЦЕ́РКВА у с. Федорівці Карлівського р-ну. Збуд. 1828 в стилі пізнього класицизму на замовлення М. Г. Розумовської. Знаходиться за селом біля дороги, яка веде до м. Карлівки. Мурована, спочатку була потинькована, але потім, як показують дослідження, тинькування було збито і фасади покриті листовим залізом та пофарбовані. Хрещата в плані, однобанна. Центр. простір середохрестя перекритий півсферичним куполом на циліндричному світловому барабані, який зовні розчленований спареними пілястрами. З трьох боків фасади оздоблені чотирьохколонними портиками з трикутними фронтонами, з зх. боку церква сполучається з двох'ярусною дзвіницею. Перший ярус дзвіниці квадратний в плані, оздоблений спареними пілястрами та трикутними фронтонами, другий — восьмигранний, завершений півсферичним куполом. В інтер'єрі частково зберігся олійний живопис.

БЛАГО́ЄВУ ДИМИ́ТРУ ПА́М'ЯТНИК у с. Куликовому Полтав. р-ну. Встановлено 1966 перед будинком правління радгоспу ім. Благоєва (утв. 1924 болг. політ. емігрантами) на честь одного з засновників і керівників Болг. компартії Димитра Благоєва (1856—1924). Нар. в сім'ї селянина бідняка. Навчався в Одес. реальному уч-щі, 1881—85 — Петерб. ун-ті. 1883 організ. одну з перших в Росії с.-д. груп. 1885 — був заарештований і висланий до Болгарії. У 1891 під керівництвом Б. створено болг. с.-д. партію, ліве крило якої 1903 оформилося в партію «тісних соціалістів», 1919 реорганіз. в БКП. Пам'ятник — залізобетонне погруддя на цегляному постаменті. Вис. 3,45 м.

«БЛОКНО́Т АГІТА́ТОРА». Журнал відділу пропаганди і агітації Полтав. обкому Компартії України. Видавався в 1954-63 два рази на місяць. У 1963 вийшов один номер.

БО́БРИК—річки в Полтав. обл. 1) Ліва прит. р. Псла (бас. Дніпра). Довж. 22 км, площа бас. 98,5 км². Похил річки 1,9 м/км. 2) Ліва прит. р. Сули. Довж. 13 км, площа бас. 113 км². Похил річки 2,6 м/км.

БО́БРИК — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Педоричі. Розташ. на лівому березі р. Псла, за 22 км від райцентру і 24 км від залізнич. ст. Гадяч. 882 ж. (1990). Згадується в істор. документах 17 ст. Перші поселенці були з-за Дніпра. 1719 Б. Веприцької сотні Гадяцького полку було подаровано гетьманом І. Скоропадським протопопу гадяцькому. З 1781 — у складі Черніг., 1791 — Київ. намісництв; 1796 — Малоросійської, 1802 — Полтав. губ. 1847 у селі діяла сукноробна ф-ка колезького радника В. С. Масюкова. За переписом 1859 Б.— Гадяцького пов., 145 дворів, дерев. церква, селітряний з-д. Після 1861 — центр волості, дерев. Покровська церква (1875). 1900 — 238 дворів, 1060 ж., діяли 2 селянські громади, 2 земських уч-ща, б-ка. У 1905 жителі села виступили проти по-

міщика. Виступ був придушений військ. силою. Активні учасники — А. І. Лисак, К. М. Нонка, М. Г. Вельбой — засуджені. 1910 Б. віднесено до Веприцької вол. Гадяцького пов., 244 двори, 1634 ж. Рад. владу проголошено в січні 1918. Після 1929 ств. колгоспи «Шлях до комунізму», «Друга п'ятирічка» та ім. Т. Г. Шевченка. 7.III 1923 ств. Бобрицький р-н у складі Бобрицької, Перекопівської, Андріяшівської волостей. На 7.IX 1923 Б.— центр сільради, якій підпорядковувалося 8 нас. пунктів, 2515 ж. Під час нім.-фашист. окупації (8.X 1941—9.IX 1943) до Німеччини вивезено 111 чол., половину села спалено. Тепер у Б.— центр. садиба колгоспу ім. М. О. Щорса (м'ясо-мол., зернові і тех. культури), відділення зв'язку, неповна с. ш., профілакторій, фельдшерсько-акушер. пункт, Будинок культури на 250 місць, б-ка (10,9 тис. од. зб.), істор. музей (1964). Пам'ятники: В. І. Леніну (1970), М. О. Щорсу (1967); надгробки на трьох братських могилах рад. воїнів, загиблих (126 чол.) при визволенні 1943 села від нім.-фашист. загарбників (1962, 1984, 1981), та пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (132 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1952).

БОБРО́ВСЬКОГО П. П. КОЛЕ́КЦІЯ у Полтав. природничо-істор. музеї губерн. земства. Протягом 1894—1917 уродженець Полтави Павло Павлович Бобровський, перебуваючи на військ. і дипломат. службі, зібрав у країнах Сходу цінні матеріали і подарував їх музеєві Полтав. губ. земства. Серед них — предмети матеріальної культури, декоративно-ужитк. мистецтва Єгипту, Судану, Нубії, Туреччини, Персії, Індії, Японії, Китаю, греко-римські старожитності, а також Криму, Кавказу, Середньої Азії. Б. к. наліч. понад 4,5 тис. предметів і склала основу відкритого 1912 міжнар. відділу (або «народознавства»), названого на честь пожертвувача і засновника. Відділ знайомив відвідувачів з життям і побутом народів земної кулі. Значна частина Б. к. зберігається тепер у *Полтавському краєзнавчому музеї*. Частина речей була знищена 1943 фашистами під час відступу з міста. Експонати з кол. Б. к. увійшли до тематичних виставок «Пам'ятки давньоєгипетського мистецтва у зібранні Полтавського краєзнавчого музею» (1986) та «Антична кераміка у зібранні Полтавського краєзнавчого музею» (1987). Видано їх каталоги.

БОГДА́НІВСЬКИЙ ПАРК — бот. пам'ятка природи (з 1970). Зростає бл. 10 дубів віком понад 300 р. Розташ. біля с. Богданівки Семенівського р-ну. Перебуває у віданні Богданів. бурякорадгоспу. Площа 10 га.

БОГОЯ́ВЛЕНСЬКА ЦЕ́РКВА у с. Обознівці Глобинського р-ну. Зведена 1896—1901 за проектом відомого на Полтавщині арх. М. М. Ніконова на кошти поміщика О. К. Панайотова та його

Богоявленська церква в с. Обознівці.

дружини. Побудована з цегли з тавром «А. П.» (Александр Панайотов), яка виготовлялась на місц. з-ді. У плані — рівнокінцевий хрест, між раменами якого прибудовано з Пд. камери ризниці та паламарні, а з Пн.— бабинця та дзвіниці. За бажанням замовника зорієнтована так, щоб найзручніше було її оглядати з вікон маєтку та гол. вулиці села, тому орієнтація храму— Пн.—Пд., а не Сх.—Зх. В об'ємно-просторовій композиції домінує двох'ярусний кубічний центр. об'єм, який завершують 5 бань. До нього приєднано понижені об'єми пн. та пд. рамен хреста і ще більше понижені — сх. та зх. приділи. Над бабинцем зведена двох'ярусна наметова дзвіниця. Під сх. приділом церкви знаходилася родинна усипальниця Панайотових.

Особливо ошатно вирішили інтер'єр храму. За бажанням замовника, при виконанні оздоблювальних робіт за зразок прийняли інтер'єр Володимирського собору в Києві. Для виконання живописних робіт були запрошені художники О. О. Мурашко та І. І. Соколов. Мармурові роботи виконано одеською фірмою Тузіні. Б. ц.— зразок культового буд-ва періоду еклектики. 1990 Б. ц. передано релігійній общині і розпочато відбудову.

БОДА́КВА, Будаква — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Сули (бас. Дніпра). Довж. 20 км, площа бас. 237 км². Похил річки 0,75 м/км. Тече тер. Лохвицького р-ну.

БОДА́КВА — село Лохвицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Дідів Яр, Забодаква, Заморіївка, Нижня Будаківка, Пісочки, Хрулі та Червоні Луки. Розташ. на лівому березі р. Сули при впаданні в неї р. Бодакви, за 30 км від райцентру та за 3 км від залізнич. роз'їзду. 1268 ж. (1990). Засн. в 16 ст., 1666 входила до складу Сенчанської сотні Лубен. полку і мала назву Будаков; з 1781 — у складі Лохвицького пов. Черніг. намісництва; з 1796 — Малоросійської, 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 у Б.— 441 двір, 2720 ж. 1863 с. Б.— Пісківської вол. Лохвицького пов. Полтав. губ. 454 двори, 3030 ж., дерев. церква, цукровий і винокурний з-ди. 1888 — 534 двори, 4359 ж., з них 9 письменних. 1882 в Б. відкрито церковнопарафіяльну школу, 1892 — поч. уч-ще. 20.IV 1894 село майже повністю згоріло. За даними 1910 у Б.— 3349 ж., з них 726 письменних. У нар. уч-щі (збуд. 1898) навчалося 110 дітей. Діяли 28 вітряків, 2 кузні, 3 олійниці, 2 лавки. Рад. владу проголошено в січні 1918. 1922 у селі ств. комсомольська орг-ція. У 1926 — 27 виникло три хутори: Забодаква, Заморіївка, Червоні Луки. 1927 біля хут. Заморіївка ств. першу комуну «Нове життя», 1930 — перший колгосп. У 1934 колгосп «Серп і Молот» розукрупнено на колгоспи «Червона Армія», ім. Леніна, ім. Калініна та «Більшовицьким шляхом», які 1951 об'єдналися в один — ім. Леніна.

Під час нім.-фашист. окупації (15.IX 1941—16.IX 1943) вивезено до Німеччини 154 чол. У селі діяла підпільна група лікарів. У 1957 приєднано колгосп «Комунар» до колгоспу ім. В. І. Леніна, який 1989 розукрупнено. Тепер на тер. сільради два колгоспи ім. В. І. Леніна та «Жовтень». У селі є: відділення зв'язку та ощадбанку, с. ш., при ній музей освіти, лікарня на 25 ліжок, амбулаторія, дитсадок, Будинок культури на 600 місць, кіноустановка, б-ка (13,8 тис. од. зб.). Уродженець с. Хрулі В. О. Бондаренко (1923—73) удостоєний 1945 звання Героя Рад. Союзу. Жив і працював у Полтаві. Там же похований. На могилі встановлено пам'ятник. У Б. пам'ятник В. І. Леніну (1967), братська могила рад. воїнів, серед них генерал-майор І. І. Трутко, які

загинули при обороні 1941 та визволенні 1943 села від гітлерівців, та пам'ятник воїнам-односельцям, що полягли (166 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. В ур. Копилівщина є поселення доби неоліту (4 тис. до н. е.), в ур. Панське — городище роменської культури, в ур. Козача Гора — могильник 10—13 ст. та укріплення 16—17 ст.

БО́ДНІ Я. С. МОГИ́ЛА у смт Решетилівці. Бодня Явдоха Степанівна (1916—81) — укр. нар. вишивальниця. Н. у с. Бодні (тепер у межах с. М'якеньківка Решетилівського р-ну). Жила у Решетилівці, працювала в артілі, на ф-ці художніх виробів ім. К. Цеткін (1933—72). Вишивала блузи жіночі, сорочки чоловічі, покривала, скатерті з використанням традиційних укр. орнаментальних мотивів, класичних технік і колористики, здебільшого, біле на білому. Її вироби експонувалися на багатьох виставках, у т. ч.— на першій укр. нар. мистецтва 1936 у Києві, міжнародній 1937 у Парижі, «Експо-67» у Монреалі, виставках-ярмарках у Лейпцігу. Твори Б. зберігаються в музеях Полтави, Києва. Похована на місцевому кладовищі.

«БОЙОВИ́Й РЕЗЕ́РВ». Газета, орган Полтав. міськради Тсоавіахіму та партосередку. Виходила 1933 у Полтаві.

БОНДАРЕ́НКУ О. П. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку *Полтавського інституту свинарства* (по вул. Шведська Могила), в якому 1930—33 працював Бондаренко Олександр Пилипович (1884—1937) — професор, організатор і перший наук. директор ін-ту. Дошка — граніт, відкрита 1976.

БО́НДАРІ (Бондури) — село Кременчуц. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Василенки, Запсілля, Заруддя, Крамаренки, Остапці, Ревівка та Степівка. Розташ. за 35 км від райцентру та за 5 км від залізнич. ст. Галещина. 178 дворів, 438 ж. (1990). Засн. у 2-й пол. 19 ст. козаками. У 1910 в Б. Кохнівської вол. Кременчуц. пов.— 92 двори, 542 ж., церковнопарафіяльна школа.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1923 Б. входили до складу Заруддянської сільради Потіцького р-ну. Парт. та комсомол. осередки виникли 1927. У тому ж році ств. машинне товариство, 1928 — ТСОЗ (згодом перетворений у колгосп «Червоний комунар», потім — у колгосп «Жовтень»). У 1932—33 у селі від голоду померло 48 чол. У період нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—27.IX 1943) гітлерівці розстріляли 5 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 110 чол. У селі — колгосп ім. С. М. Кірова (тваринницького напряму), будинок побуту, відділення зв'язку та ощадбанку, торг. центр, дитсадок, лазня, Будинок культури на 250 місць, б-ка (11,7 тис. од. зб.) Пам'ятники: воїнам-односельцям, що полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни (1959); С. М. Кірову (1973). На околицях Б. збереглося 6 курганів.

БОРИ́С — річка в Полтав. обл., лівий рукав р. Сули (бас. Дніпра). Тече поблизу с. Горошиного Семенівського р-ну.

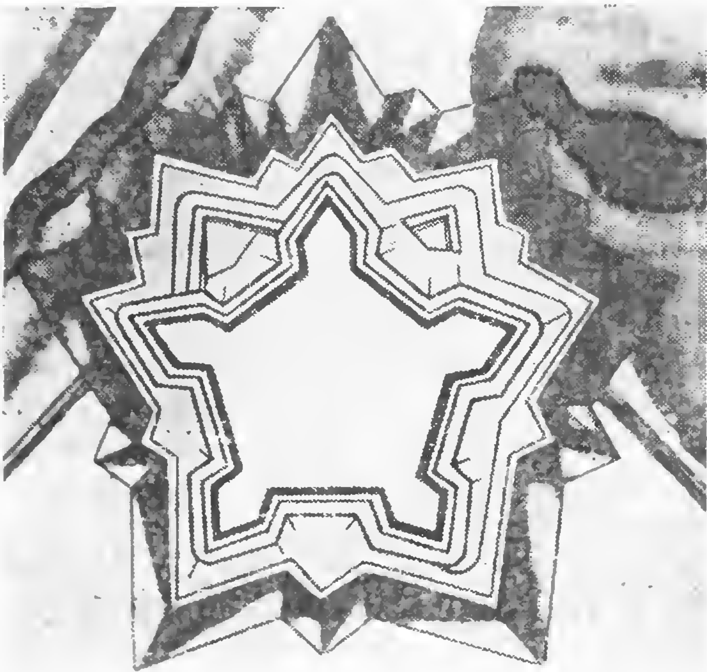
БОРИСЕ́НКУ В. П. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у с. Пирогах Глобинського р-ну. Встановлена на фасаді будинку школи, в якій до 1937 навчався Борисенко Василь Павлович (1923—45) — Герой Рад. Союзу. Н. у с. Борисах Глобинського р-ну. Після закінчення Харків. арт. уч-ща лейтенант. Воював на багатьох фронтах Великої Вітчизн. війни. Звання Герой удостоєний 1944 за героїзм, проявлений при форсуванні Дніпра.

Загинув у бою. Дошка — мармур, відкрита 1975.

БОРИСОГЛІ́БСЬКА ФОРТЕ́ЦЯ. Споруджена 1731—39 за зразковим проектом фортець *Українськоі лінії*. Розташ. на правому березі р. Орілі на відстані 117 саж. від Дніпра. Фортечні вали та рови Б. ф. не були доведені до повного проектного профілю. Мала 5 бастіонів і 2 равеліни, спрямовані у бік ріки, які утв. зірчасті абриси укріплення. До гол. воріт через рів вів міст. Всередині розміщувалися казарми залоги, будинок коменданта, пороховий льох, цейхауз, провіантський «магазейн», колодязь, вартівні. Поруч утв. слобода Борисоглібського полку з відповідними житл., громад. і госп. будівлями. Б. ф. скасовано 1784 (див. також *Оборонне будівництво*). Тер. затоплена 1962 водоймищем Дніпродзержинської ГЕС.

БО́РІВСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — бот. заказник (з 1979). Місце зростання рідкісних рослин, ряд яких занесено до Червоної книги УРСР. Штучно ств. дубово-соснові та соснові насадження. На тер. заказника — система стариць і озер, які з'єднуються з р. Мерлою. Розташ. біля с. Милорадового Котелевського р-ну. Перебуває у віданні Полтав. лісгоспзагу. Площа 50 га.

Борисоглібська фортеця.
План серед. 18 ст.

БОРОВИКО́ВСЬКОГО ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (Ленінський р-н). Пролягає на околиці кол. с-ща Червоний шлях. Бере початок від вул. Пейзажної. Почала забудовуватись у 70—80 рр. Названа на честь Боровиковського Левка Івановича (1806—89) — укр. поета, етнографа і філолога. Нар. у с. Мелюшках Хорольського пов. (тепер Хорольського р-ну) в родині козака. Навчався у Хорольському повіт. уч-щі (1819—22), Полтав. гімназії (1822—26) і Харків. ун-ті (1826—30). З 1838 до серед. 50-х рр.— викладав у Полтав. гімназії та інституті шляхетних дівчат історію, географію, рос. словесність, лат. мову; 1852 став інспектором полтав. гімназії. Через хворобу незабаром пішов у відставку. Останні роки мешкав у Мелюшках і Хоролі. Помер і похований у Мелюшках. Літ. діяльність розпочав 1828. Найвідоміший твір — балада «Маруся». За життя вийшла зб. «Байки і прибаутки» (1852). Боровиковський перекладав твори А. Міцкевича, О. Пушкіна. Уклав словник укр. мови. Відомий як збирач укр. фольклору.

БОРОВИКО́ВСЬКОГО Л. І. МОГИ́ЛА у с. Мелюшках Хорольського р-ну. Знах. на сільс. цвинтарі (див. *Боровиковського вулиця*). Могила розшукана хорольськими учнями під керівництвом учителя-краєзнавця К. О. Ходосова. 1961 на могилі встановлено цегляний обеліск, який 1986 замінений мармур. пам'ятником.

БОРОЗНА́ — річка в Полтав. обл., прит. р. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Гадяцького р-ну.

БОРО́МЛЯ — річка в Полтав. обл., права притока р. Ворскли (бас. Дніпра).

БОРЦІ́В РЕВОЛЮ́ЦІЇ ПЛО́ЩА (кол. Базарна) у Пирятині. Розташ. в центрі міста. На Б. Р. п. знаходиться мемор. комплекс:

братська могила, де поховано 75 жителів Пирятинського пов., які загинули 1917—22; братська могила рад. воїнів, що полягли (216 чол.) під час оборони і визволення міста в роки Великої Вітчизн. війни. В окремих могилах, на яких встановлені надгробки з бронзовими барельєфами, поховані: кол. секретар Пирятинського повіт. к-ту комсомолу, заст. повітового військ. комісара І. І. Голобородько (1901—20), молодший політрук П. П. Сав'яненко (1913—41), Герой Рад. Союзу гвардії підполковник Г. М. Шевченко (1902—1943), гвардії старшина Д. К. Привалов (1908—43). 1978 встановлено пам'ятник загиблим воїнам-землякам. На Б. Р. п.— пам'ятка архітектури кін. 18 ст.— *Різдва Богородиці собор*. Іл.— табл. XXXII.

БОРШНЯ́ (Боршна, Вжиха, Ковпинка) — річка в Полтав. обл.

БОСА́ХА — річка в Полтав. обл., прит. р. Много (бас. Дніпра). Тече тер. Чорнухинського р-ну. На її березі розміщено с. Бондарі.

«БОТА́НІКО-ГЕОГРАФІ́ЧНИЙ НА́РИС ПОЛТА́ВСЬКОЇ ГУБЕ́РНІЇ». Праця ботаніка, географа і мандрівника А. М. Краснова (1862—1914). У 1889—1911 — проф. Харків. ун-ту. Полтавській флорі присвячені й ін. дослідження цього автора, зокрема, «Матеріали для флори Полтавської губернії». Краснов заснував Батумський бот. сад (1912, там і похований).

«БОЯ́Н». Полтавське видавниче т-во. Діяло в 1911—18. Осн. продукція — нотовидання. Випущено окремими листівками укр. народні пісні з нотами «Ой, у полі на роздолі», «На городі вишня», «Ой копала дівчинонька», «Летять галочки» (записи І. М. Жуковського), також «Заповіт» Т. Г. Шевченка для чол. хору (1917), марш М. В. Лисенка до драми Л. М. Старицької-Черняхівської «Гетьман Дорошенко» (1918) тощо. Художнє оформлення нотовидань — худож. Андрія Боцула. Розповсюджувалася продукція через *«Маркевича Г. І. книгарню»*.

«БОЯ́Н» («Баян»). Полтав. муз.-хорове т-во, яке діяло в 1911—20 під керівництвом Г. А. Данковського (голова), Ф. М. Попадича (диригент мішаного хору) і В. М. Пархомовича (керівник оркестру). Т-во пропагувало укр. класичне і нар. хорове мистецтво, влаштовувало концерти, ювілейні муз. вечори, брало участь у виставах Укр. муз.-драм. гуртка. Концерти т-ва супроводжувалися лекціями проф. В. О. Щепотьєва. Проведено концерти укр. історичної пісні за участю кобзарів Гната Галайди (Г. М. Хоткевича) та І. Й. Кучугури-Кучеренка (1912), вечори пам'яті Є. П. Гребінки, І. П. Котляревського, Т. Г. Шевченка, М. В. Лисенка (25.III 1913).

БО́ЯРКА — річка в Полтав. обл., прит. р. Чумгака (бас. Дніпра).

БРАЇЛКИ — місцевість у Київському р-ні Полтави. Кол. передмістя. Відомі з 17 ст. У 1660—70 тут мав хутір полтав. городовий отаман, полковий осавул Іван Браїла (Браїлка). У 1859 — 5 дворів, 30 ж., 1926 — 16 дворів, 79 ж. У 20-х рр. 20 ст. включені до складу міста. Тут виріс новий пром. мікрорайон Полтави — Браїлки.

БРАТЕНИ́ЦЯ — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Довж. 30 км, площа бас. 233 км^2. Похил річки 1,6 м/км.

БРЕ́УСІВКА (кол. Іванки) — село Козельщинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Винники, Красносілля (кол. Василівка, в давнину — Єліхівка, Аржеванівка), Новоселівка (кол. Генералівка), Олександрівка Друга (кол. Баївка), Хмарине (кол. Грузинівка), Чечужине (кол. Ганжівка). Розташ. за 17 км від райцентру та за 14 км

від залізнич. ст. Ганівка. 1059 ж. (1990). Село виникло на базі Зіньківських хуторів, відомих ще з 18 ст., серед яких був і козачий хут. Бреусівка (Іванки), що біля громадського колодязя, з лівого боку тракту Кобеляки — Кременчук. Входила до складу Кобеляц. повіту. За переписом 1859 на хуторі — 14 дворів, 177 ж. У 1866 споруджено дерев. Троїцьку церкву, при якій існувала церковнопарафіяльна школа. У 1914 замість старої збуд. нову муровану церкву з дзвіницею (зруйнована в 30-х рр.). За даними перепису 1900 Б. складалася з хутора Іванки (22 двори, 305 ж., земська школа, лікарня) та хуторів Іванківської сільс. громади, де наліч. 344 двори, 3054 ж. 1905 у с. Василівці (тепер Красносілля) відбувся сел. виступ, який очолив лікар Бреусівської лікарні Г. М. Якубовський. За переписом 1910 в Іванківській сільс. громаді, до якої належали село Бреусівка, хутори Бабичі, Довбні, Павлюки, Паліївці, Савенки, Сердюки, Тарасівка, Телятники, Шарий та ін., наліч. 380 дворів, 2728 ж. Безпосередньо в селі Бреусівка (Іванки) — 44 двори, 337 ж. У 1917 було 3 школи — земська початкова та 2 церковнопарафіяльні (чоловіча та жіноча).

Рад. владу проголошено в січні 1918. У період громадян. війни для боротьби з бандитизмом було створено спец. загін на чолі з І. Т. Нечипоренком, що дислокувався в Бреусівці. З березня 1923 село входило до складу Бригадирівського р-ну Кременчуц. округу, з лютого 1932 до вересня 1937 — в складі Харків. обл. Під час голоду 1932—33 у Б. і хуторах померло 230 чол. У роки нім.-фашист. окупації [15.IX 1941 — 25 (27).IX 1943] гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 212 чол.

У селі — колгосп «Ленінський шлях» (зерново-буряково-тваринницького напряму), відділення зв'язку, будинок побуту, с. ш., лікарня, аптека, дитсадок, Будинок культури на 350 місць, б-ка (13,8 тис. од. зб.). У Б. діє історико-краєзнавчий музей. У Бреусівській школі в 1932—33 навчався укр. письменник О. Т. Гончар. Уродженцями с. Вишняки є укр. письменники Ю. В. Сліпко (1912—69) та О. В. Мищенко, ген. майор Г. К. Сліпко. Пам'ятники: В. І. Леніну (1967); рад. воїнам, що загинули (185 чол.) при обороні 1941 і визволенні 1943 села від гітлерівців, та воїнам-односельцям, які полягли (307 чол.) під час Великої Вітчизн. війни (1957); борцям за Рад. владу — 110 жителям села, що загинули в роки громадян. війни (1971).

БРИГАДИ́РІВСЬКИЙ РАЙО́Н адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 у складі Кременч. округу із кол. Бригадирівської, Бреусівської і Хорішківської волостей Кобеляц. пов. (14 сільрад). Центр у с. Козельщина (тепер смт Козельщина Козельщинського району). Площа 578 кв. верст. Нас. на 7.IX 1923 — 45 821 чол. За рішенням Центр. адм.-тер. комісії від 2.VII 1928 та постанови ВУЦВК від 28.VIII 1928 Б. р. укрупнено за рахунок частини сільрад Манжеліївського району Кременчуц. округу та Полтав. району Полтав. округу. В нових межах складався з 27 сільрад, 288 нас. пунктів. До вересня 1930 входив до складу Кременчуц. округу, з лютого 1932 віднесений до Харків. обл. Згідно з постановою ВУЦВК від 26.IV 1933 Б. р. Харків. обл. перейменовано на *Козельщинський район*.

БРОВА́РКА — ручай у Полтав. обл., прит. р. Бодакви (бас. Дніпра). Тече тер. Лохвицького р-ну.

БРОВА́РКИ — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Вишеньки, Кирияківка (Кир'яківка), Пелехівщина, Петрашівка, Посмашнівка. Розташ. на пн.-сх.

узбережжі Кременчуц. водосховища, за 30 км від райцентру та за 25 км від залізнич. ст. Глобине. 1944 ж. (1990). Назва села походить від селітряних буртів — земляних валів, які називалися броварками і влаштовувалися для штучного видобування селітри. Вірогідно, перше поселення й виникло біля цих буртів-броварок на поч. 2-ї пол. 17 ст. Входило до складу Чигирин-Дібрівської сотні Чигиринського, потім Лубен. полку. Під 1787 Б. записані хуторами Городиського пов., 441 ж. чол. статі, що належали бунчуковому товаришу Данилу, відставному корнету Федору Бутовському та військовому товаришу Данилу Колосовському. З ліквідацією полкового устрою Б. віднесено до Городиського (з 1789 Градизького пов.) Київ., потім Катеринослав. намісництва, з 1796 — до Кременчуц. пов. Малоросійської, а з 1802 — до Полтавської губ. 1827 в с. Броварках були селітряні заводи надвірного радника Кир'якова, майора Булюбаша і Бутовського. З 18 ст. при Броварках існ. також володіння сотенного отамана Чигирин-Дібрівської сотні Скосиря. Їх одержала як посаг У. Я. Скосир —дружина С. І. Старицького, що потім перейшли у спадок їхньому сину Л. С. Старицькому. 1859 власником у Б. був капітан С. Кир'яков (заповів у посаг своїй дочці О. С. Мамчич). Великий маєток мав його син І. С. Кир'яков. На час перепису 1859 у селі наліч. 300 дворів, 1734 ж. З 2-ї пол. 19 ст. Б.— волосний центр, пізніше входили до складу Мозоліївської вол. Кременчуц. пов. 1863 — 247 дворів, 1825 ж., церква. 1890 відкрито Броварське (Броварківське) земське училище, де працювало 2 учителя. 1900 у Б.— 172 двори, 1056 ж., земська та школа грамоти, 1 ярмарок на рік. 1910 — 279 дворів, 1633 ж. Рад. владу проголошено в січні 1918. Того ж року ств. сільс. ревком (потім виконком), який очолив С. М. Лобода; 1921 більшовицьку парт. групу та комсомол. орг-цію. Б.— центр сільради. З 7.III 1923 — у складі Градизького р-ну Кременчуц. округу, пізніше у складі Харків. обл. На 7.IX 1923 в Б. (з х. Новоселівка) — 2244 ж., відкрито сел. будинок. У листопаді 1929 ств. ТСОЗ «Серп і молот». З 1937 Б.— Градизького р-ну Полтав. обл. У роки нім.-фашист. окупації (9.IX 1941 — 27.IX 1943) гітлерівці розстріляли П. П. Рожка за саботаж і пошкодження телефонного зв'язку, 5 жителів вивезено до Німеччини, страчено 9 чол. Наприк. 50-х — поч. 60-х рр., у зв'язку з ств. Кременчуц. водосховища, частину жителів сіл Броварок, Шушвалівки та прилеглих хуторів із зони затоплення переселено на підвищене місце і проведено забудову за новим планом. З 1962 — Б. у складі Глобинського р-ну Полтав. обл. У Б.— колгосп «Ленінець» (зерново-буряківничого і мол.-тварин. напряму), олійниця, пилорама, цегельня, Броварківське рибне г-во, яке має 15 ставків, вальцьовий млин, стадіон. С. ш., відділення зв'язку, АТС, дільнична лікарня на 25 ліжок, дит. ясла-садок, Будинок культури на 500 місць, б-ка (16,6 тис. од. зб.). Броварківський історико-краєзнавчий музей. Село радіофіковане (1961), електрифіковане (1960), проведено водогін. Уродженцями с. Плехівщини є укр. композитори, брати Г. І. Майборода (н. 1913; нар. арт. СРСР з 1960; опери «Милана», «Арсенал», «Ярослав Мудрий» та ін. твори; Держ. пр. УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1965) та П. І. Майборода [1918—89; нар. арт. СРСР з 1979, серед тв.— кантата «Полтава», ліричні пісні: «Пісня про Дніпро», «Любов моя», «Білі каштани», «Київський вальс», «Ми підем, де трави похилі», «Рідна

мати моя» («Пісня про рушник»), «Пісня про вчительку», «Моя стежина» та ін. Держ. пр. СРСР, 1950, Держ. пр. УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1962]; с. Шушвалівки — Герой Рад. Союзу (1943) П. Т. Таран (1919—43), його іменем названа Броварківська с. ш. Пам'ятник В. І. Леніну (1968), мемор. комплекс: братська могила 2-х рад. воїнів, загиблих 1943 при визволенні села від нім.-фашист. загарбників, і пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (360 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (вст. 1958, реставровано — 1968). Серед них Герої Рад. Союзу П. Ю Атамановський (1899—1945) і П. Т. Таран, генерал-майор Т. М. Парафило, гв. капітан-танкіст І. М. Парений.

БРОВА́РКІВСЬКИЙ КУРГА́ННИЙ МОГИ́ЛЬНИК. Знах. на тер. с. Броварки Гадяцького р-ну на мису, утвореному ріками Пслом і Грунню. Бл. 200 курганів розташовуються вздовж правого берега Псла на площі 1,5 × 0,3 км. Висота окремих насипів 6—12 м. Майже всі кургани орються. Перші розкопки кількох курганів проведено 1902 М. Ю. Бранденбургом і В. В. Хвойком. Виявлені поховання 6—5 ст. до н. е. Небіжчиків ховали у просторих ямах, укріплених деревом або в дерев'яних склепах. У похованнях виявлено посуд, знаряддя праці, озброєння скіфського воїна, залишки кінської вуздечки. Простежується зв'язок з *Книшівським городищем*, що знаходиться неподалік. Поруч з курганним могильником скіфського часу біля с. Броварки розташований слов'янський могильник.

БРОВА́РКІВСЬКИЙ НАРО́ДНИЙ ХОР у Броварках Глобинського р-ну. Ств. 1974, народний з 1980. Першим його керівником був М. І. Копил; з 1983 — В. М. Заремба, з 1986 — Г. Л. Плиска. Учасник багатьох обласних, респуб. і всесоюз. фестивалів, оглядів-конкурсів художньої самодіяльності, респуб. свята «Співоче поле». Відзначений багатьма дипломами, грамотами.

БРО́ДЩИНА — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Леваневське, Миколаївка, Павлівка Самарщина. Розташ. за 18 км від райцентру та за 32 км від залізнич. ст. Кобеляки. 103 двори, 294 ж. (1990). Засн. в 30—40-х рр. 19 ст. під назвою Малюванівка (від прізвища землевласника — дворянина Малюванова), але через деякий час цю місцевість стали називати Бродщиною (можливо, через те, що навкруги були розташовані болота). 1859 у Б.— 29 дворів, 280 ж., церква. 1898 була побудована нова дерев. Троїцька церква з дзвіницею, при якій працювали однокласна церковнопарафіяльна школа та школа грамоти. У 1900—74 двори, 482 ж.; у 1910 — 84 двори, 465 ж. Їм належало 266 дес. земельних угідь, у т. ч. 203 дес. ріллі. Частина жителів села займалася промислами: кравецьким, шевським, ковальським, теслярським та ін.

Рад. владу встановлено в січні 1918. З 1926 Б. як центр сільради входила до складу Кобеляцького р-ну. 494 ж. (1926). Перший колгосп (ім. Лесі Українки) засн. 1929. Пізніше став називатися ім. Комінтерну. У роки нім.-фашист. окупації (18.IX 1941 — 23.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 74 чол. У селі — центр. садиба колгоспу ім. Г. Димитрова (рослинницького напряму з розвинутим тваринництвом) та колгосп «Колос», неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, клуб на 120 місць, б-ка (6,5 тис. од. зб.). Пам'ятники: воїнам-односельцям, загиблим на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957), та Г. Димитрову (1967). У селі — братська могила рад. воїнів, що полягли 1943 при визволенні Б. від гітлерівців. На тер. с. Павлівки збереглася курганна

група, що складається з 7 курганів і майдану, виявлено середньосарматське поховання 1—2 ст.

БРУ́СОВА — річка в Полтав обл., права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Тече тер. Семенівського р-ну.

БУГАЇ́ВКА — село Глобинського р-ну, центр. сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. на лівому березі Кременчуцького водосховища, за 29 км від райцентру та за 25 км від залізнич. ст. Глобине. 1787 ж. (1990).

За даними опису Київ. намісництва за 1781 на місці сучас. села були хутори козаків Чигирин-Дібрівської сотні Лубен. полку — Бугаїв, Слюсарів, Бабичів, а також козаків Городиської сотні Миргород. полку. За даними 1787 тут значиться хутір Слюзівка Городиського повіту, 87 ж. чол. статі, який належав військовому товаришу Василю Слюзу. З ліквідацією полкового устрою тер. полку увійшла до складу Городиського повіту Київ., з 1789 — Градизького пов. Катеринослав. намісництва. За переписом 1859 Б. Кременчуц. пов.— козацький хутір, за 50 верст від Кременчука, 15 дворів, 87 ж. У 1900 Б.— село, 109 дворів, 675 ж. (з невеликими селами та хуторами), що в Мозоліївській волості Кременчуц. пов. У 1909 відкрито Бугаївське земське двокомплектне уч-ще. У 1910 — 55 дворів, 361 ж. (без прилеглих хуторів).

Рад. владу проголошено в січні 1918. Б. стає центром сільради. На 7.IX 1923 у селі 443 ж.; у 1926 — 95 дворів, 495 ж. 1923—1930 у складі Градизького р-ну Кременчуц. округу; з 1932 — у складі Градизького р-ну Харків., в 1937 — Полтав. обл. У 1939—40 до Б. приєднані Бабичівка, Ратушнівка, Семівка, Слюзівка, Слюсарівка, Тоцьківка. У роки нім.-фашист. окупації (14.IX 1941 — 28.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 127 ж. 1959 у зв'язку з утворенням Кременчуц. водосховища до Б. приєднано с. Ротківку, а з утворенням ставкового господарства (1964) — с. Стовбуваху (відоме з 18 ст.). З 30.XII 1962 Б. віднесено до Глобинського р-ну. У Б.— Полтав. обласне виробниче об'єднання «Полтаврибгосп», колгосп «Маяк» (спеціалізація — вирощування свиней), відділення зв'язку, АТС с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, Будинок культури на 400 місць, б-ка (10,5 тис. од. зб.), швейна майстерня. Встановлено (1967) монумент Слави — мемор. комплекс на честь рад. воїнів, загиблих 1943 при визволенні села від нім.-фашист. загарбників, та воїнів-односельців, які полягли (120 чол.) у роки Великої Вітчизн. війни.

БУГАЙЧИ́ХА — річка в Полтав. обл., прит. р. Сули (бас. Дніпра). Довж. 28 км, площа бас. 179 км². Похил річки 2 м/км.

БУ́ДА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Хоролу (бас. Дніпра).

«БУДІВНИ́К КОМУНІ́ЗМУ». Газета, орган Гадяцького РК Компартії України і райради нар. деп. Бере початок від газ. «Известия» (1919 — березень 1920). З 26.III 1920 виходила під назвою «Зоря»; у 1930—57 — «Будівник соціалізму». З 9.V 1957 до 15.X 1990 — «Б. к.». З 16.X 1990 — *«Гадяцький вісник»*. Редакція розташ. у Гадячі на вул. Комуністичній № 8.

«БУДІВНИ́К КОМУНІ́ЗМУ». Газета, орган партійної орг-ції, правління колгоспу «Дружба» та виконкому Яхницької сільської Ради нар. депутатів Лохвицького р-ну Полтав. обл. Видавалася у 1959—88.

«БУДІВНИ́К СОЦІАЛІ́ЗМУ». Газета, орган Гадяцького РК КП України та райради деп. трудящих. Виходила 1930—57 три рази

на тиждень у м. Гадячі. У 1941 (жовтень) — 1943 — не виходила. З травня 1957 — *«Будівник комунізму»*, з жовтня 1990 — *«Гадяцький вісник»*.

БУЗКО́ВИЙ ГАЙ — бот. пам'ятка природи (з 1969). Закладений у 19 ст. Розташ. у смт Диканьці. Перебуває у віданні Полтав. лісгоспзагу. Площа 2 га.

БУЗОВА́ — річки в Полтав. обл. 1) Прит. р. Орчика (бас. Дніпра). Тече тер. Карлівського р-ну. 2) В давнину протікала біля с. Великої Бузової (тепер Шишацького р-ну). Не існує.

БУЛА́НОВА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Тече тер. Полтавського р-ну. На її берегах — с. Буланове.

БУЛА́ТЕЦЬ — річка в Полтав. обл., права прит. Сули (бас. Дніпра). Довж. 17 км, площа бас. 61,5 км². Похил річки 3,6 м/км. Тече тер. Лубенського р-ну.

БУ́ЛАХА М. П. МОГИ́ЛА у с. Сакалівці Миргород. р-ну. Булах Михайло Прокопович (1938, с. Сакалівка — 1979, Полтава) — укр. поет і журналіст, автор поетичної збірки «Голубінь» (1970) та нарисів: «Обеліск солдатської слави в Полтаві» (1972), «Диканька. Пам'ятник гвардійській „Катюші"» (1977). 1967—72 працював у редакції газ. «Комсомолець Полтавщини».

БУРТІ́ВСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — гідролог. заказник (з 1979). Болотний масив в р-ні р. Псла. Місце гніздування водоплавних птахів. Розташ. поблизу с. Пісок Козельщинського р-ну. Перебуває у віданні колгоспу «Червоний партизан». Площа 150 га.

БУРЧА́К — річка в Полтав. обл., лівий рукав р. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Семенівського р-ну. На її березі розміщене с. Горошине.

БУРЯ́К — річка в Полтав. обл., рукав р. Ворскли.

БУТЕ́НКИ — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бережнівка, Богданівка, Драбинівка, Жорняки, Зелене, Колодяжне, Котовське, Свердловське, Славнівка, Чумаки, Шапки. Розташ. за 12 км від райцентру, на тер. Б. знаходиться залізн. ст. Кобеляки, 2472 ж. (1990). Б. засн. козаками у кін. 18 ст. Спочатку це були хутори: Марченки, Хряпи (Хряпини), Голики, Ісаї, Стрюки. 1870 між ними, на землях козака Бутенка, від прізвища якого походить назва села, прокладено залізницю Харків — Одеса. Звідси й почав будуватися центр села. Відкриття залізн. ст. Кобеляки сприяло швидкому зростанню села, розширенню торгівлі. 1908—10 прокладено бруківку, в центрі — артезіанський колодязь. За переписом 1910 — 107 дворів, 605 ж. До Жовтневої революції Б. підпорядковувалися Білицькій волості Кобеляц. пов. У селі було 10 приватних крамниць: мануфактурних — 4, залізоскоб'яних — 2, прод.— 2, ресторан, шинок, аптека, фельдшер. пункт, поштове відділення, пекарня. Двоповерховий вальцьовий млин, що рухався двигуном «Шкода». Крім вальців, були встановлені жорна, крупорушка та олійниця. Навколо Б. стояло 12 сел. млинів-вітряків.

Рад. владу проголошено 22 січня 1918. Спочатку село було підпорядковане Дрижено-Граблянській сільраді, 1924 — стало самостійною Бутенківською сільрадою. Ств. парт. та комсомол. осередки. Організ. сільбуд, де з 1926 почали демонструвати кінофільми. 1926 — 110 господарств, 426 ж. Восени 1928 організ. ТСОЗ «Серп і Молот», що об'єднав 40 господарств (перший голова В. Т. Марченко). Пізніше — 2 колгоспи «Паризька комуна» та ім. М. І. Калініна. Взимку 1931 три колгоспи об'єднано під назвою ім. С. М. Будьонного. Від голоду 1933 померло 120 чол. 1936 у Б. побудовано кінотеатр на 500 місць, 1938 — двоповерхову школу. У роки нім.-фа-

шист. окупації (15.IX 1941 — 25.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини близько ста юнаків та дівчат, зруйнували село. 1951 колгосп ім. Будьонного об'єднано з 2-ма: «Пролетарієм» та ім. В. І. Чапаєва під назвою «Здобуток Жовтня». 1974 їх об'єднано з колгоспом ім. Свердлова під останньою назвою. У Б.— центр. садиба цього колгоспу (багатогалузеве господарство — зернові культури, овочеві, цукровий буряк, тваринництво), відділення зв'язку, АТС, с. ш., аптека, медамбулаторія, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (13,9 тис. од. зб.), *Бутенківський історико-краєзнавчий музей*. У Б. розміщені: Кобеляцький комбінат хлібопродуктів (засн. 1919) з клубом, асфальто-бітумний з-д, нафтобаза, міжрайонна оптово-торгова й оптово-роздрібна бази та ін. Уродженцями села є: укр. письменник Ю. Дольд-Михайлик [літ. псевдонім Михайлика Юрія Петровича, 1903—66) — автор прозових і драм. творів, сценаріїв до кінофільмів. Найбільшої популярності набув пригодницький роман «І один у полі воїн» (1956, продовження «У чорних лицарів», 1963)]. Письменник І. В. Дубинський (1898—1989, був командиром полку і комбригом у корпусі Червоного козацтва України, автор романів, повістей тощо); укр. фізик І. І. Залюбовський (доктор фіз.-матем. наук, проф., засл. діяч н. УРСР з 1979, Держ. премія УРСР, 1971); засл. артисти УРСР Н. М. Жук і Г. П. Роменський. Родом з с. Бережнівки — нар. лікар СРСР М. А. Касьян. На тер. села поховано бійців та офіцерів, полеглих під час його визволення 1943 від нім. фашистів. Споруджено (1978) 5 пам'ятників воїнам-односельцям, які загинули (584 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

БУТЕ́НКІВСЬКИЙ ІСТО́РИКО-КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й народний в с. Бутенки Кобеляцького р-ну. Ств. 1964. Понад 3 тис. експонатів міститься у 6 кімнатах окремого музейного приміщення. Експозиція відтворює історію села, побут сельчан у минулому. Значне місце приділено матеріалам, що розповідають про земляків — учасників Великої Вітчизн. війни. Особисті речі, художні твори, документи різних років, розкривають життєвий і творчий шлях письменників-земляків Ю. Дольд-Михайлика, І. В. Дубинського, дослідника в галузі ядерн. фізики, доктора фіз.-матем. н. І. І. Залюбовського, нар. лікаря СРСР М. А. Касьяна та ін. 1968 музей удостоєний звання народного.

БУТИ́РИНА ВУ́ЛИЦЯ у Кременчуці (кол. Єлинська) — від вул. Перемоги до вул. 40-річчя Жовтня. Наз. 1927 на честь Бутирина Опанаса Андрійовича (1895—1920) — уродженця Кременчука, учасника Жовтневої революції і громадян. війни на Полтавщині. Був членом Ради робітн. депутатів Кременчука, одним з керівників Червоної гвардії. Загинув у с. Горбах (тепер Глобинського р-ну). Вулицю прокладено у кін. 18 ст. У 60—80-х рр. 20 ст. забуд. багатоповерховими будинками. На Б. в. розташ.: жіноча консультація № 1, поліклінічне відділення 1-ї міської лікарні, протитуберкульозний диспансер, міська станція переливання крові. Містяться управління капітального будівництва, а також інші установи, аптека, магазини.

БУ́ТОВА ГОРА́ — геолог. пам'ятка природи (з 1969). Мальовнича гора з відслоненням відкладів неогену і антропогену. Розташ. біля смт Шишаків Шишацького р-ну. Перебуває у віданні райкомунгоспу. Площа 5 га. Біля підніжжя Б. г. тече *Мінеральної води джерело*. На Б. г. встановлено *Вернадському В. І. пам'ятний знак*.

«БЮЛЕТЕ́НЬ». 1) Агітпропвідділу Лубенського окрпарткому. 1929 видавався «Будполюсом» Агітпропвідділу окрпарткому в Лубнах. 2) Відділу нар. освіти Полтав. губвиконкому. Щомісячник. 1919 видано 4 номери у Полтаві. 3) Губерніального відділу нар. освіти на Полтавщині. 1922—24 видавала губосвіта в Полтаві. 1922 виходив додаток: «Новими стежками». 4) Губерніальної інспектури по нар. освіті Полтавщини. З 1927 — «Бюлетень Полтавської окрінспектури Наросвіти». 5) Другого Всеукр. конкурсу яйценосності. Видавала Полтав. зоотехн. досл. станція. 1929 видано 4 номери в Полтаві. 6) «За обмін досвідом» (Укр. станції лікарських та ефіро-олійних рослин). 1931—32 видавався у м. Лубнах. 7) Лубенського окружного стат. бюро. 1926—28 видавався у Лубнах. 8) Полтав. губ. стат. бюро. 1922—24 видавався у Полтаві (з № 7/12 1923 укр. мовою). 9) Лубенської окружної інспектури нар. освіти. 1928—29 видавався у м. Лубнах. 10) Полтав. окружного відділу Всеукр. спілки мисливців і рибалок. 1927—28 видавався у Полтаві укр. і рос. мовами. 11) Полтав. міської Ради робітн., сел. та червоноарм. депутатів. 1922 вийшов один номер у Полтаві. 12) Полтав. окрінспектури 1927—28 видавався у Полтаві (до 1927 «Бюлетень губерніального відділу нар. освіти на Полтавщині»). 13) Полтав. райспілки. Щомісячник. 1925—30 видавався у Полтаві. З № 1 за 1930 мав назву: «Бюлетень Полтавської окрспоживспілки». 14) Полтав. філії ВАУ. 1932 видано 6 номерів у Полтаві. 15) Прилуцького окркому ЛКСМУ. 1927 вийшов один неномерований випуск у Прилуках. 16) Прилуцького окружного музею, 1928—29 видавався у Прилуках. 17) Робселькора. 1935—36 видавався на правах рукопису в Опішні газ. «За суцільну колективізацію». 18) С.-г. секції Полтав. окр. Ради ТСО — авіахім. 1929 вийшов один непомерований випуск. 19) Хорольського повіт. комітету по ліквідації неписьменних і Відділу освіти. 1920 видавався у Хоролі.

«БЮ́ЛЛЕТЕНЬ». 1) Бюро друку при Полтав. губвиконкомі. Виходив 1919 у Полтаві. 2) Військово-революц. комітету Полтавщини. Виходив 1919 у Полтаві. 3) Інформаційно-видавничого підвідділу Особливого продкомарму 1-го запасного полку. Щомісячник. У 1920—21 видано 6 номерів. 4) Кооперативного відділу Пирятинського повіт. парткому КП(б)У. 1920 видано один номер у Пирятині. 5) Кременчуцького споживчого товариства. Щомісячник. Виходив 1920. 6) Лохвицької повіт. земської управи. Виходив у Лохвиці 1903—05 двічі на тиждень. Висвітлював проблеми сільс. життя. 7) 1-ї губ. наради функціональних управлінь, об'єднань, підприємств і торгівлі Полтав. губраднаргоспу. 1922 видано 6 номерів у Полтаві. 8) Полтав. губ. стат. бюро. 1922—24 виходив у Полтаві один раз на три місяці. З № 7/12 1923 видавався укр. мовою. 9) Полтав. губкому КСМУ. 1921 виходив у Полтаві. 10) Полтав. с.-г. дослідної станції Ентомологічного відділу. 1923—25 видавався спочатку в Харкові, потім — у Полтаві (з № 4/5 1925). 11) 5-го губ. з'їзду Рад Полтавщини. Видавало інформ. бюро з'їзду. 1921 вийшло 5 номерів. 12) Хорольського штабу робітничо-сел. оборони. Виходив 1919 у Хоролі. 13) 6-го губ. з'їзду Рад Полтавщини. 1922 видано 4 номери у Полтаві. 14) 6-ї губ. конференції Полтав. організації КП(б)У. 1922 видано два номери (3, 4) у Полтаві.

В

«В АРМИЮ». Щоденна газета, орган Гадяцького повітвиконкому і повітпарткому. Виходила 1922 у Гадячі.

«В ДОПОМОГУ РОБСЕЛЬКОРУ». Видання (методич. характеру) миргородської газ. «Червона трибуна». Виходило в 1933—34.

«В СОЦІАЛІСТИЧНИЙ НАСТУП». Газета, орган Лохвицького РК КП(б)У, райвиконкому та райради профспілок. Виходила в 1930—37. Див. *«Зоря»* (Лохвиця).

ВАВИЛОВА М. І. КАШТАН — бот. пам'ятка природи (з 1989). Каштан кінський, вік — 100 р. Вис. 17 м, діаметр 1 м. Розташ. у м. Полтаві, на тер. *Полтавської сільськогосподарської дослідної станції* ім. М. І. Вавилова, де вчений працював у 1910.

ВАВИЛОВА ПРОСПЕКТ у Полтаві (Ленінський р-н) — від вул. Чураївни до пр-ту Миру. Наз. 1987 на честь 100-річчя від дня народження Вавилова Миколи Івановича (1887—1943) — рос. вченого-генетика, рослинника, географа, засновника сучас. наук. селекції, акад. АН СРСР і АН УРСР (з 1929), дійсного члена ВАСГНІЛ (з 1929, 1929—35 — її президент, 1935—40 — віце-президент). Н. у Москві. Наукову роботу почав 1910 у Полтаві як студент-практикант Моск. с.-г. ін-ту. Після закінчення ін-ту (1912) вивчав у Полтаві стійкість деяких сортів пшениці, зібрав гербарій злаків. 1923, крім Полтави, відвідав Лубенщину, виступив з доповіддю перед вченими. 1930—40 — директор Всесоюз. ін-ту рослинництва та Всесоюз. ін-ту генетики. Премія ім. В. І. Леніна, 1926. Репресований. У Полтаві встановлено *Вавилову М. І. меморіальну дошку*, в с. Устимівці *Вавилову М. І. пам'ятник*.

ВАВИЛОВУ М. І. МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді гол. будинку Полтав. с.-г. дослідної станції по вул. Шведській № 86, в якому 1910 працював М. І. Вавилов (див. *Вавилова проспект*) Дошка — граніт, відкрита 1977.

ВАВИЛОВУ М. І. ПАМ'ЯТНИК у с. Устимівці Глобинського р-ну. Відкрито 1989 на площі біля гол. корпусу Устимівської дослідної станції Всесоюзного н.-д. ін-ту рослинництва ім. М. І. Вавилова до 100-річчя від дня народження вченого. Пам'ятник — бронзове погруддя вис. 0,85 м на гранітному постаменті.

ВАЛОК — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Каплунівка, Лозівка, Очканівка. Розташ. біля р. Говтви, за 32 км від Полтави і за 17 км від залізнич. ст. Умашцівка. 252 ж. (1990). Засн. у 2-й пол. 19 ст. У 1910 на х. Валок Байрацької волості Полтав. пов.— 33 двори, 238 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Під час громадян. війни на тер. р-ну діяв партизан. загін (командир М. А. Зверде; 1882—1927). 1926 на х. Валок Лозівської сільради Диканського р-ну Полтав. округу — 55 дворів, 307 ж., у 1939 — 156 ж. У роки нім.-фашист. окупації (24.IX 1941—17.IX 1943) спалено 379 хат (було 419). На тер. В.— колгосп «Жовтневий промінь» (напрям госп-ва — виробництво м'яса, молока, зерна), неповна с. ш. У с. Очканівці розташ. фельдшер.-акушер. пункт і клуб на 90 місць, відділення зв'язку. 1971 у селі встановлено обеліск на честь 155 воїнів-односельців, які загинули на фронтах Вел. Вітчизн. війни. Уродженцем с. Каплунівки є Герой Рад. Союзу Г. Є.

Ґапон, с. Лозівки — Герой Рад. Союзу П. П. Гордієнко (1923—65).

ВАНЦЕ́ТТІ ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. М'ясницька, Жовтневий р-н) — від Березового скверу по вул. Пушкіна до Першотравневого проспекту. Наз. у 30-х рр. 20 ст. на честь Б. Ванцетті. Американські робітники-революціонери Н. Сакко і Б. Ванцетті (італійці за походженням) були заарештовані по безпідставному звинуваченню в убивстві (15.IV 1920) й засуджені до страти. 23.VIII 1927 вирок виконано. Рішення суду викликало протест в усьому світі. 1977 реабілітовані. Прокладення сучас. вулиці передбачалося ще *Полтави планом* 1803 на тер. кол. м'ясних рундуків. На В. в.— 7 будинків. Серед них: буд. № 2 (поч. 20 ст. в стилі модерн), сучасний 4-поверховий адм. будинок № 4. У них розташовані установи «Облагропрому».

ВАРВА́РИНСЬКА ЦЕ́РКВА у с. Матяшівці Лубенського р-ну. Збудована 1890. Дерев., одноверха, хрещата в плані. Пд. і пн. рамена прямокутні, мають окремі входи. Центр. четверик увінчував наметовий верх на світловому восьмерику (не зберігся).

ВАРВА́РІВКА — село Карлівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. за 15 км від райцентру та залізнич. ст. Карлівка. 2295 ж. (1990). Засн. в 1-й третині 18 ст. на землях, одержаних у володіння учасником *Полтавської битви 1709* генералом рос. армії І.-Б. Вейсбахом. Після його смерті (1735) землі перейшли у відання комісії держ. маєтностей, а потім були пожалувані Анною Іванівною рос. ген.-фельдмаршалу Б.-К. Мініху. Після зіслання останнього 1742 Єлизаветою Петрівною до Сибіру В. відійшла до казни, а 1743 імператриця подарувала її графу О. Г. Розумовському. Після його смерті В. відійшла до його брата, останнього гетьмана Лівобережної України К. Г. Розумовського, потім — до нащадків. У 1817 на околицях В. були скотарні Буртовської і Тернової, винокурний з-д Тернової та вівчарня Татариновської. У 1849 М. Г. Розумовська (дружина Л. К. Розумовського) продала В. великій княгині Олені Павлівні. У 70-х рр. 19 ст. володіння перейшли до її дочки — великої княгині Катерини Михайлівни, потім — до її нащадків — герцогів Мекленбург-Стрілицьких і принцеси О. Г. Саксен-Альтенбурзької. За переписом 1859 у селі наліч. 375 дворів, 1888 ж., церква (збуд. 1800 Л. К. Розумовським), при якій існували б-ка та школа грамоти. 1869 збуд. нову дерев. Варваринську церкву з дзвіницею. Велика княгиня Олена Павлівна 1859 звільнила своїх селян від кріпосної залежності. 1900 у селі— 601 двір, 3965 ж., земська та церковнопарафіяльна школи, відбувалося 4 ярмарки на рік, був шпиталь. У В. та на її околицях працювало бл. 50 вітряків. За переписом 1910 у селі — 701 двір, 4513 ж. У березні 1902 жителі В. разом з селянами Білухівки та ін. навкол. сіл вчинили напад на поміщицький маєток. На придушення повстання разом з каральними військами прибув полтав. губернатор О. К. Бельгард. Напади на поміщицькі економії відбувалися й під час революції 1905—07. Рад. владу проголошено в січні 1918. Після вигнання денікінців Варварівське управительство перетворюється на держ. господарство. В. стає центром сільради, з березня 1923 віднесена до Карлівського р-ну Красноград., з червня 1925 — Полтав. округу. 6110 ж. (1923). У 1926 — 948 дворів, 4977 ж. У роки нім.-фашист. окупації села (20.IX 1941—19.IX 1943) гітлерівцями було вивезено до Німеччини 414 його жителів. У В.— колгосп «Дружба» (зерново-буряківничого та м'ясо-мол. напрямів), с. ш., дільнична та туберкульоз-

на лікарні, аптека, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, 2 клуби, 2 б-ки (38 тис. од. зб.), *Варварівський історичний музей*. Уродженцем села є Герой Рад. Союзу С. Л. Родинка (1916—77). Пам'ятник В. І. Леніну (1966), пам'ятний знак воїнам-односельцям, що загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни (1958, реставровано 1988). На тер. В. в одному з курганів знайдено глиняний горщик та сокиру доби бронзи, в кар'єрі цегельного з-ду — 2 поховання черняхівської культури. Біля села збереглися рештки 22 курганів.

ВАРВА́РІВСЬКИЙ ІСТОРИ́ЧНИЙ МУЗЕ́Й народний в с. Варварівка Карлівського р-ну. Ств. 1961, має окреме приміщення. У 4 кімнатах (108 м²) музею розміщено понад тисячу експонатів, що розповідають про минуле і сучасне села. 1978 удостоєний звання народного.

ВАСИЛЕ́НКА В. І. МОГИ́ЛА у смт Біликах (кладовище Успенської церкви) Кобеляцького р-ну. Василенко Віктор Іванович (1839—1914) — укр. етнограф, статистик, дослідник нар. художніх промислів Полтавщини. Н. у с. Панське Золотоніського пов. (тер. затоплена водами Кременчуцького водосховища). Наук. праці В. містять цінний фактичний матеріал про життя, побут, звичаєве право укр. народу, про ремесла, зокрема, про вишивання, прядіння й ткацтво, ярмарки, землеволодіння, діяльність с.-г. т-в. Підготував 25 статей про населені пункти Полтав. губ. до енциклопедії Брокгауза і Ефрона. Жив у Полтаві, працював у губ. земстві, сел. банку.

ВАСИ́ЛІВКА — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бринзи, Гаймарівка, Лесинки, Литвини, Мартинівка, Сінне. Розташ. за 18 км від райцентру та за 30 км від залізнич. ст. Кобеляки. Через село пролягає автотраса Кобеляки — Дніпропетровськ. 490 ж. (1990). Вперше згадується на поч. 19 ст. За переписом 1859 у селі В. Кобеляцького повіту — 41 двір, 332 ж.; у 1900 — 95 дворів, 603 ж.; у 1910 — 122 двори, 751 ж.
Рад владу встановлено в січні 1918. 1926 у В. Кобеляцького р-ну — 178 дворів, 794 ж. У роки нім.-фашист. окупації (19.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 140 чол. У селі — центр. садиба колгоспу ім. Г. І. Петровського (зерново-буряківничого напряму, тваринництво) та колгосп ім. Т. Г. Шевченка, відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, клуб на 200 місць, б-ка (11,8 тис. од. зб.). 1955 у селі відкрито пам'ятники: Г. І. Петровському; рад. воїнам, що загинули 1943 під час визволення села від гітлерівців, та воїнам-односельцям, полеглим (298 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. На Зх. від села 1987 досліджений курган ямної культури (кін. 3 — поч. 2 тис. до н. е.) з 8 похованнями.

ВАСИ́ЛІВКА — село Козельщинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Вишняки (кол. Пинчуки), Гайове (кол. Ковдиші), Зоряне (кол. Кривоноси), Олександрівка (кол. Олександрівка Перша) і Трудовик. Розташ. за 7 км від райцентру і залізнич. ст. Козельщина. 451 ж. (1990). Засн. в серед. 18 ст. миргородським полковником В. П. Капністом, який 15 (26). VI 1743 одержав царську грамоту на ряд сіл на території Миргород. полку. 1757 в битві при Грос-Егерсдорфі він загинув, а його землі пізніше були розподілені між синами. Кілька сіл, у тому числі й В. Кременчуц. пов., дісталися рос. та укр. письменникові й громад. діячеві Василеві Васильовичу Капністу (1758—1823;

див. також *Велика Обухівка*). У 1802 він збудував у селі муровану Трьохсвятительську церкву з дзвіницею, при якій існували б-ка і школа грамоти. 1823, після смерті В. В. Капніста, село перейшло до його сина І. В. Капніста. За переписом 1859 у В.— 88 дворів, 548 ж. 1906 карателями була влаштована жорстока розправа над селянами В., що направлялися до волосного начальства з мирною петицією. За переписом 1910 у селі В. Пісківської волості Кременчуц. пов. наліч. 170 дворів, 1024 ж. У парафії Трьохсвятительської церкви були земське нар. училище, 2 церковнопарафіяльні школи та 2 школи грамоти.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У період іноземної інтервенції та громадян. війни у селі діяла партизан. група, яку очолював Л. П. Геращенко. У 1920 біля села відбувся бій червоноармійської частини з махновцями; червоноармійці, які загинули (27 чол.), поховані на сільс. кладовищі. У тому ж році в бою з бандою отамана Мошенського загинув Л. П. Геращенко. На поч. 20-х рр. В. стала центром сільради, з березня 1923 віднесена до складу Манжеліївського р-ну Кременчуц. округу. 1101 ж. (1923). У кін. 20-х рр. виникають ТСОЗи, а 1930 утв. колгосп. У період нім.-фашист. окупації села (15.IX 1941—26.IX 1943) гітлерівцями було вивезено на примусові роботи до Німеччини з населених пунктів Василівської сільради (села В., Олександрівка та хутори Босяки і Кривоноси) 119 чоловік; відступаючи, вони зруйнували багато колг. та громад. будівель, хат колгоспників. У В.— центр. садиба колгоспу «Дружба» та колгосп «Прапор комунізму» (обидва — зерново-буряківничого та м'ясо-мол. напрямів), будинок побуту, неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 350 місць, б-ка (13,3 тис. од. зб.). Уродженцем села є укр. художник І. К. Дряпаченко (1881—1936; див. *Дряпаченка І. К. могила*). На братських могилах борців за владу Рад та рад. воїнів, що загинули 1941 при обороні й 1943 при визволенні села від гітлерівців, 1954 та 1958 встановлені пам'ятники. 1982 споруджено пам'ятник на честь воїнів-односельців, які полягли (170 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ВАСИЛІВКА (кол. Кебеківка, Кобекова, Кобеківка) — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Велике Ладижине і Мале Ладижине. Розташ. біля р. Коломаку (ліва прит. Ворскли), за 34 км від Полтави і за 5 км від залізнич. ст. «117-й км». Біля села проходить автотраса Київ — Харків. 716 ж. (1990). Село засн. у 18 ст. поміщиком В. Кебекіним. 1859 у В.— 114 дворів, 718 ж. (356 чол., 362 жін.). У селі діяла дерев. Георгіївська церква (збуд. 1796—1806, перебуд. 1893, дзвіницю збуд. 1873). На дзвіниці був дзвін вагою 22 пуди, подарований церкві 1813 артилерійським капітаном Г. Пащенком. 1900 у В., яка була волосним центром Полтав. повіту,— 133 двори, 715 ж. (354 чол., 361 жін.). Відбувалося три ярмарки на рік, була громада селян-власників. Діяло дві земські школи. У 1902 у В. відбувся селян. виступ проти поміщика.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1926 у селі, яке було центром сільради Руновщанського р-ну Полтав. округи, наліч. 148 дворів, 687 ж. У 1927 ств. с.-г. артіль «Незаможник», у 1931 — колгосп «Іскра». З 24.IX 1941 по 21.IX 1943 село було окуповано нім.-фашист. загарбниками. На тер. В.— колгосп ім. Г. І. Петровського (напрям госп-ва — зерново-тваринницький). Є відділення зв'язку і ощадбанку, с. ш., амбулаторія, дитсадок, Будинок культури на 400 місць,

б-ка (10138 од. зб.). Встановлено *Петровському Г. І. пам'ятник* (1967). Споруджено пам'ятні знаки: на братській могилі рад. воїнів, полеглих (61 чол.) у 1943 під час визволення села від нім.-фашист. загарбників, і на честь воїнів-односельців, загиблих на фронтах Вел. Вітчизн. війни. У центрі села 1948 встановлено погруддя Д. К. Портненка — першого голови колгоспу, вбитого 1932. Уродженцем с. Великого Ладижиного є укр. письменник Л. П. Бразов (Безобразов).

ВАСИ́ЛІВКА — село Семенівського р-ну, центр сільс. Ради народ. депутатів, якій підпорядковані села Білогуби, Брусове, Чаплинці. Розташ. на відстані 1,5 км від р. Хоролу, за 15 км від райцентру смт Семенівки та залізнич. ст. Веселий Поділ. 866 ж. (1990). Засн. наприк. 17 ст. Василем Родзинкою. Належало до Хорольської сотні Миргород. полку. 99 хат (1781). 1859 у В. Хорольського пов. — 151 двір, 885 ж., дерев. Покровська церква (споруджена 1884 на кошти поміщиці А. О. Родзянко), б-ка. За переписом 1885 в селі 1163 ж. 1845, подорожуючи по Україні, в селі побував Т. Г. Шевченко. 1879 у В. відкрито двокласне уч-ще, в якому 1890 навчалося 55 учнів. Попечителькою уч-ща була вдова дійсного статського радника Аделаїда Олексіївна Родзянко (Зубова). На час перепису 1900 у В. Заїчинської вол. наліч. 1312 ж., дві земські і недільна школи. 1910 було 1339 ж., 335 з них — письменні.

Рад. владу проголошено 1918. У 1926—323 господарства, 1897 ж. У 1930 і 1931 в селі організ. колгоспи «Вперед» і «Зелений колос». 1938 колгосп «Вперед» був учасником с.-г. виставки в Москві. За досягнуті успіхи по вівчарству одержав грошову премію і мотоцикл. Під час нім.-фашист. окупації (12.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці 1 ж. розстріляли і 172 ж. вивезли до Німеччини, було зруйновано школу, клуб, церкву. Тепер у селі — колгосп «Прапор комунізму» (зерново-буряківнич. напряму, тваринництво). Є неповна с. ш., філіал Семенівської дитячої муз. школи, фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок (на 92 місця), сільс. клуб (360 місць), кіноустановка, б-ка (13 653 од. зб.), відділення зв'язку. Дитячий духовий оркестр Василівського сільс. клубу має звання зразкового. Пам'ятник В. І. Леніну (1965), встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1943 під час визволення В., та пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим (132 чол.) під час Великої Вітчизн. війни.

ВАСИ́ЛІВКА (до 1957 с-ще ім. ХТЗ) — село Чутівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані с-ща Василівка, Логуватка, с. Розпашне. Розташ. за 12 км від райцентру і за 25 км від залізнич. ст. Скороходове. 1047 ж. (1990). Виникло в 30-х роках 20 ст. як с-ще ім. ХТЗ. Під час окупації нім.-фашист. загарбниками (28.IX 1941—21.IX 1943) вивезено до Німеччини 17 чол., розстріляно — 1 чол. Після визволення селища залишилося лише 9 будівель (63 спалено). 13.IV 1957 с-ще ім. ХТЗ Василівської сільради Чутівського р-ну дістало назву Василівка. 21.IX 1957 до неї включено с-ще Жовтневе, тепер Василівської сільс. ради — центральна садиба радгоспу ім. ХТЗ (м'ясо-мол. напряму). У В.— с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок (100 місць), Будинок культури (400 місць), б-ка (4,5 тис. од. зб.). У селі встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1943 під час визволення села від гітлерівців, та пам'ятник (1956) воїнам-односельцям, які поляг-

ли під час Великої Вітчизн. війни.

ВАСИ́ЛІВКА — село Шишацького р-ну, батьківщина М. В. Гоголя. Див. *Гоголеве.*

ВАСИ́ЛЬКИ — село Лохвицького р-ну, центр. сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Гаївщина (до 1964 — Скоробагатьки) та Христанівка. Розташ. на правому березі р. Сули, за 9 км від райцентру та за 18 км від залізнич. ст. Сенча. 490 ж. (1989). Засн. на поч. 17 ст. 1648—58 — входили до складу Сенчанської сотні Миргород., а 1658—1781 — Лубен. полків. Населення складали переважно козаки. Універсалом гетьмана І. Скоропадського від 17.V 1711 В. були передані у володіння представника козацької старшини С. Т. Пестича, який пізніше став лохвицьким сотником. 1781—96 у складі Черніг. намісництва, з 1796 — Малорос., з 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 В.— село (козацьке і власницьке) Лохвицького пов., 132 двори, 796 ж., дерев. Благовіщенська церква з дзвіницею (1765), б-ка. 1888 — 168 дворів, 886 ж. 1910 — 178 дворів, 988 ж. Найбільшими землевласниками були поміщики С. Ф. Корнієнко та брати Топчили.

Рад. владу проголошено у січні 1918. З 1923 В.— село Лохвицького р-ну. У 1929—30 на тер. села створено три колгоспи: «Веселий Поділ», «Перше травня» та «8 Березня». 1932 названі господарства, а також колгосп «Острів Шевченка» об'єдналися в один — ім. Т. Г. Шевченка. З 1938 у В. працює сортодільниця по впровадженню нових сортів зернових культур. Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—13.IX 1943) гітлерівцями розстріляно 6 чол., вивезено до Німеччини 73 чол. На тер. сільради діяла підпільна група. У вересні — грудні 1941 жителями села було врятовано і виведено з оточення сотні бійців і командирів Червоної Армії. 1958 до колгоспу ім. Т. Г. Шевченка приєдналися ще два г-ва: «Червона перемога» та «Друга п'ятирічка». 873 ж. (1962), 749 ж. (1966). У В.— центр. садиба колгоспу ім. Т. Г. Шевченка (зерново-тваринницького напряму), відділення зв'язку і ощадбанку, неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок на 45 місць, Будинок культури на 200 місць, б-ка (12,6 тис. од. зб.), комплексний приймальний пункт. Уродженкою с. Христанівка є укр. народна поетеса, бандуристка Х. Д. Литвиненко (1883—1978). У В. пам'ятник Т. Г. Шевченку (1967); у центрі села встановлено (1956) пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, загиблих при обороні 1941 і визволенні 1943 села від гітлерівців, та воїнам-односельцям, полеглим (98 чол.) у партизан. загонах, підпіллі та на фронтах Великої Вітчизн. війни. Пам'ятка дерев'яної архітектури — церква Різдва Богородиці (1910). У Гаївщині та Христанівці пам'ятки архітектури — *земських шкіл будинки,* збуд. за проектом О. Г. Сластіона. Поблизу В. знаходяться залишки слов'янoруського городища; біля Гаївщини — 2 городища та безкурганний могильник роменської культури, а також городище 8—10 ст.

ВАСИЛЬКІ́ВСЬКА ФОРТЕ́ЦЯ. Збудована 1731—39 за зразковим проектом на правому березі р. Орілі біля сотенного містечка Нехвороща (тепер с. Нехворощі Новосанжарського р-ну) на шляху, що вів на Запоріжжя. Була п'ятою фортецею від Дніпра на Сх. у системі оборонних споруд *Української лінії*. У фортеці розміщувався прикордонний форпост, комендант і залога якого виконували сторожові та митні функції. В. ф. мала 4 бастіони та 2 равеліни, які утворювали зірчасті обриси укріплення. До гол. воріт через рів провадив міст. У середині

розташ. казарми залоги, будинок коменданта, пороховий льох, цейхауз, провіантський «магазейн», колодязь, вартівні. Біля В. ф. була невелика військ. слобода з відповідними житл., громад. і госп. будівлями. У кін. 18 ст. В. ф. втратила стратегічне значення (див. ст. *Оборонне будівництво*). Збереглися залишки земляних укріплень.

ВАТУ́ТІНА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Прохорівська, Сталіна; Київський р-н) — від вул. Енгельса до вул. Жовтневої. Названа 1968 на честь Ватутіна Миколи Федоровича (1901—44) — рад. військ. діяча, генерала армії (1943), Героя Рад. Союзу (1965). Закінчив 1922 Полтав. піхотні курси, 1929 — Військ. академію ім. М. В. Фрунзе, 1937 — Академію Генштабу Рад. Армії. 1943—44 командував 1-м Укр. фронтом, війська якого визволяли Полтавщину. У вересні 1943 штаб фронту перебував у Лохвиці. Помер від поранення, похований у Києві. В. в. вперше зустрічається на *Полтави планах* 1877, за якими передбачалося забудувати тер. між х. Огнівка та передмістям Новоселівка. Як свідчить план 1900, вона була прокладена частково на відтинку між вул. Загородньою та Ново-Полтавською (тепер вул. Зигіна і Шевченка). Сформувалася у 20-х рр. після прокладення по ній залізнич. колії від ст. Київської до військ. складів біля т. з. «Красних казарм» у р-ні вул. Остапа Вишні. У кінці вулиці 1941 завершено буд-во 2—3-х поверхових будинків міської дезинфекційної та обл. санепідем. станції. Починаючи з 50-х рр., ведеться комплексна багатоповерхова забудова. Див. *Ватутіну М. Ф. меморіальна дошка, Ватутіну М. Ф. пам'ятник.*

ВАТУ́ТІНУ М. Ф. МЕМОРІ́АЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку *Полтавського вищого зенітного ракетного командного училища* ім. генерала армії М. Ф. Ватутіна (кол. Петровський кадетський корпус по вул. Жовтневій № 42), де на поч. 20-х рр. містилися Полтав. піхоті курси. На них 1920—22 навчався М. Ф. Ватутін (див. *Ватутіна вулиця*). Дошка— мармур, горельєфне зображення полководця, відкрита 1968.

ВАТУ́ТІНУ М. Ф. ПА́М'ЯТНИКИ. 1) У с. Вел. Кринках Глобинського р-ну. Знаходиться в центрі села, перед конторою відділку радгоспу ім. Ватутіна. Залізобетонне погруддя на гранітному постаменті. Висота — 2,65 м. Відкрито 1962. 2) У м. Полтаві. Знаходиться на тер. *Полтавського вищого зенітного ракетного командного училища* ім. генерала армії М. Ф. Ватутіна (вул. Жовтнева № 42). Залізобетонне погруддя на гранітному прямокутному п'єдесталі. Висота — 5,5 м. (автори М. К. Китаулін і М. В. Авраменко). Відкрито 1971. 3) У с. Ціпках Гадяцького р-ну. Погруддя і постамент виготовлені з мармурової крихти. Відкрито 1957.

ВВЕДЕ́НСЬКА ЦЕ́РКВА у смт Артемівці Чутівського р-ну. Збудована 1761. Дерев'яна, п'ятизрубна. Центр. дільниця в плані утво-

Введенська церква в с. Артемівці. Фото 30-х рр. 20 ст.

рювала квадрат з відсіченими кутами. До неї примикали менші гранчасті зруби рукавів і вівтаря, обабіч якого були невеликі приміщення ризниці й паламарні. Увінчувалася п'ятьма багатозаломними банями. На поч. 19 ст. з Зх. прибудовано чотириколонний портик і ганки до пн. і пд. входів. З зх. боку була багатоярусна дзвіниця типу восьмерик на восьмерику на четверику. Розібрана.

ВЕ́КЛИЧУ І. М. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у смт Решетилівці. Встановлена на фасаді СПТУ-52, де 1986—87 навчався Веклич Ігор Миколайович (1969—88). Загинув при проходженні військ. служби на тер. Афганістану. Дошка — залізобетон, відкрита 1989.

ВЕЛИ́КА БАГА́ЧКА — річка в Полтав. обл., прит. р. Псла (бас. Дніпра). Довж. 13 км. Бере початок в Хорольському р-ні. Тече тер. Великобагачанського і Хорольського районів. На її березі розташ. смт Велика Багачка.

ВЕЛИ́КА БАГА́ЧКА (до поч. 20 ст.— Багачка) — смт, райцентр, центр селищної Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Байрак, Буряківщина, Бутова Долина, Гарнокут, Довгалівка, Затін, Мала Решетилівка, Пилипенки, Шепелі. Розташ. на правому березі р. Псла, за 82 км від обл. центру та за 13 км від залізнич. ст. Яреськи. 6431 ж. (1990). Засн. на рубежі 16 і 17 ст. у ході козацької колонізації Лівобережжя. Згідно однієї з версій першим поселенцем був козак Богач (звідси й назва села). На карті Г. Л. де Боплана (серед. 17 ст.) позначене як село Богачка. З 1649 — сотенне містечко Миргород. полку. Богацька сотня наліч. 256 чол., її козаки брали участь у Північній війні 1700—21. Двічі (1648 та 1696) Б. грабували й палили кримські татари. Початок закріпачення козаків Б. поклав універсал гетьмана Д. Апостола, згідно з яким перші 6 дворів були віддані у власність сотника А. Москаленка. Після ліквідації полкового устрою на Лівобережжі (кін. 18 ст.) Б. входила в склад Миргород. повіту Київ. намісництва, з 1796 — Малорос., з 1802 — Полтав. губ. 1710 споруджено церкву Різдва Богородиці (нова збуд. 1907), при якій пізніше працювала школа. 1847 відкрилося парафіяльне училище. За переписом 1859 у селі — 428 дворів, 3771 ж., волосне правління; відбувалося 2 ярмарки на рік; у 1910 — 603 двори, 3150 ж. При дерев. Троїцькій церкві (1881) були б-ка, жіноча церковнопарафіяльна школа (у 1912 — змішана). Населення займалося землеробством, вівчарством, дрібними ремеслами. Під час революції 1905—07 місц. жителі М. М. Саренко та І. Ф. Супруненко поширювали листівки революц. змісту. У роки Лютневої революції 1917 агітац. роботу проводили більшовики Е. Е. Калмиков, В. П. Чекалова та ін.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1920 було створено комнезам, існували парт. і комсомол. осередки. У березні 1923 Б. стала центром сільс. Ради і ввійшла до ств. Устивицького р-ну. З 1925 — райцентр Лубен. округу, відтоді закріплюється назва Велика Б. У тому ж році ств. ТСОЗ, до якого увійшло 300 селян. У 1926 — 733 господарства, 3267 ж. З заснуванням у 1927 кооператив. т-ва «Промінь села» у В. Б. прийшло електричне світло. 1930 до Великобагачанського р-ну були приєднані Білоцерківський та Оста-

Велика Багачка. Районна бібліотека.

ц'ївський р-ни. 1935 побудовано с. ш. Відкрилися лікарня та дитячі ясла. У роки нім.-фашист. окупації (15.IX 1941—20.IX 1943) у р-ні В. Б. діяли підпільна парт. група та партизан. загін ім. М. Щорса на чолі з З. А. Каленчуком. За зв'язки з партизанами фашисти закатували 22 жителі В. Б. З 1959 В. Б.— смт. У В. Б.— колгосп ім. В. І. Леніна та радгосп «Багачанський» (обидва — м'ясо-мол. напряму), комбікормовий з-д, ф-ка «Веснянка», друкарня, відділення зв'язку, с. ш., лікарня, два дитсадки, міжколг. будинок відпочинку, Будинок культури на 450 місць, 2 б-ки (74,5 тис. од. зб.). Влітку та в жовтні 1845 у В. Б. проїздом був Т. Г. Шевченко. Згадка про село є в його повісті «Близнецы» та в «Археологічних нотатках». В. Б. відвідували укр. рад. письменники П. Г. Тичина (1940), М. Т. Рильський (вересень 1960), А. С. Малишко, М. П. Стельмах. Уродженцями селища є укр. кобзар Ф. Д. Кушнерик (1875—1941; тут він мешкав і помер) та Герой Рад. Союзу І. І. Шепель (1906—68). 1978 на фасаді будинку с. ш. встановлено *Шепелю І. І. меморіальну дошку*. У В. Б. провів дитинство укр. письменник О. В. Донченко (1902—54; див. *Донченку Олесю меморіальна дошка*). Сюди слухати пісні Кушнерика приїжджав О. П. Довженко під час зйомок на Полтавщині в кін. 20-х на поч. 30-х рр. своїх фільмів. Пам'ятник В. І. Леніну (1983). На фасаді будинку лікарні 1984 відкрито мемор. дошку на честь борця за Рад. владу В. П. Чекалової. На селищному кладовищі *Кушнерика Федора могила*, 1955 встановлено пам'ятник. Пам'ятники на братських могилах: борців за Рад. владу (1950), партизанів і рад. воїнів, що загинули 1941 та 1943 (1947, 1957).

ВЕЛИ́КА БУЗО́ВА (до поч. 20 ст. хутір Бузовий, Бузова) — село Шишацького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Горова Яковенщина (Яковенщина Горова), Дем'янки, Зелене (Горобці), Мала Бузова, Науменки, Низова Яковенщина (Яковенщина Низова), Тищенки, Цьови. Розташ. за 12 км від райцентру та за 9 км від залізнич. ст. Сагайдак. 507 ж. (1990). До 1780 на тер. села, яка відносилася до Яреськівської сотні Миргород. полку, було кілька хуторів: майора Жевахова, прапорщика і військ. канцеляриста Трощинського, сотника Дольгого (Долгова). Після ліквідації полкового поділу 1781 віднесені до Говтвянського пов. Київ. намісництва. На 1787 тут було чотири хутори під назвою Бузовий: сотника Йосипа Долгова, казенних людей, сотника Івана Базилевського, прапорщика Дем'яна Трощинського з братами, а також хут. Бузовський — майора Макара Жевахова. На час перепису 1859 записано хутір Бузовий (Бузов) власницький і козацький, біля ставу Бузового, у Миргород. пов., ліворуч від тракту з Полтави на Миргород. 50 дворів, 433 ж. Поруч, при Сухиновій Балці — хут. Сухинівщина та хутір козацький Науменків. 1900 хутір Бузова входив до складу Яреськівської козацької сільс. громади, 30 дворів, 218 ж., землі — 87 десятин, земська школа. Два хутори під назвою Бузовий та один під назвою Бузова входили до складу Шишацької козацької сільс. громади Шишацької вол. Миргород. пов. За переписом 1910 два хутори під назвою Бузова були в Шишацькій волості (8 господарств козаків, 48 ж.; 44 господарства, 287 ж.) та два в Яреськівській волості, у меншому хуторі — 9 господарств, 62 ж., у більшому хут., записаному як Бузова Друга — 62 господарства,

367 ж. Пізніше одержує назву Велика Бузова.
Рад. владу проголошено в січні 1918; у грудні місцевість була визволена від денікінців. В. Б. стає центром сільради, до якої відносяться хут.: Данилевські, Корецькі, Попатівка, Розкладки, Цюряни, Яковенщина Низова. 7.III 1923 віднесена до складу Шишацького району Полтав. округу. На 17.XII 1926 В. Б.— хутір, 185 господарств, 990 ж. Під час нім.-фашист. окупації (20.IX 1941—22.IX 1943) гітлерівці стратили 18 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 62 чол., спалили 140 хат. У Тищенківському лісі діяла партизан. група, якою командував М. Ф. Бочкар. 25.VII 1959 Малобузівську і Великобузівську сільради об'єднано в одну — Великобузівську з центром у с. Велика Бузова. Тепер на тер. Великобузівської сільради знаходиться колгосп ім. Г. І. Петровського (зерново-буряківничого і тваринницького напряму), центр. садиба в селі Тищенки. У селі є відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, аптека, Будинок культури на 300 місць, б-ка (13,3 тис. од. зб.), комплексно-приймальний пункт, стадіон. Пам'ятники: 1967 — В. І. Леніну, 1971 — воїнам-односельцям, що загинули (105 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ВЕЛИ́КА ГО́ВТВА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Вільхової Говтви. Довж. 38 км. Бере початок у Зіньківському р-ні. Тече тер. Зіньківського, Решетилівського і Шишацького районів.

ВЕЛИ́КА КРУ́ЧА (у 18 ст.— Круча, 19 ст.— Круча Велика) — село Пирятин. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Мала Круча, Повстин. Розташ. на р. Удай за 8 км від райцентру. Через село проходить автотраса Київ — Харків. 2571 ж. (1990). В. К. засн. в кін. 17 ст. Входила до Пирятинської першої сотні Лубен. полку. 1764 наліч. 69 хат посполитих. Після ліквідації полкового устрою 1781 В. К. була віднесена до Пирятин. повіту Київ. намісництва. 1787 в селі — 207 ж. чол. статі. Тут були володіння колезького асесора Якова Гамалії, підкоморого Івана Олександровича і військ. товариша Костянтина Юркевича. 1859 — село власницьке, 30 дворів, 457 ж., церква. У 1900 В. К.— Пирятин. волості, 118 дворів, 747 ж. Станом на 1902 у В. К. були мурована Іоанно-Богословська церква (1880), б-ка при ній. 1910 у В. К. разом з х. Рудницького — 149 дворів, 850 ж. (разом з найманими робітниками).
Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1930 засн. колгосп. Під час нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—18.IX 1943) вивезено до Німеччини 109 чол., розстріляно 2 комуністи, а доля трьох заарештованих залишилась невідомою. Тепер у селі радгосп Великокручанський (багатогалузеве господарство), дві с. ш., сільський клуб (на 200 місць), б-ка (11 568 од. зб.), народний історико-краєзнавчий музей. Уродженцем села є А. В. Стороженко (1857 — пом. не раніше 1914) — укр. історик, етнограф, літератор, один з видавців «Малоросійського родословника» В. Л. Модзалевського, член Київ. комісії для розгляду давніх актів, Історичного т-ва Нестора-літописця, Черніг. і Вітебської учених архівних комісій, Московського істор. родовідного т-ва. У В. К., в маєтку дідів і рідних провела дитинство (до 17 років) рос. письменниця, кавалер-дівиця, героїня Вітчизн. війни 1812 Н. А. Дурова (1783—1866). У центрі села у двох братських могилах поховано 26 рад. воїнів, які загинули 1941 при обороні та 1943 при визволенні В. К.; споруджено пам'ятник (1957) на честь воїнів-односельців, що полягли (139 чол.) на фронтах Вел. Вітчизн. війни, і

жителів села, загиблих в період окупації. Біля с. Повстина розташ. городище — залишки згаданого в літопису під 1125 давньоруського міста Полкстінь.

ВЕЛИ́КА ОБУ́ХІВКА (Бухалівка, Хабітовка, Обухів, Обухівка, Обухівка Велика) — село Миргород. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Конове, Панасівка, Сакалівка. Розташ. на правому березі р. Псла, за 45 км від райцентру і за 30 км від залізнич. ст. Гоголеве. 858 ж. (1990). Виникло на поч. 17 ст. 1631 мало назву Бухалівка і належало королівському комірникові Бартоломею Обалковському. У 18 ст. належало до Сорочинської сотні Миргород. полку, 116 дворів. Із 1743 О.— володіння та постійне місце проживання родини поміщиків Капністів (див. *Капністів садиба*).

1833 у В. О. почало діяти нар. початкове училище. 1859 в селі — 200 дворів, 1172 ж., церква, винокурня, олечний завод. 1863 В. О.— Миргород. повіту, в селі 200 дворів, 1155 ж., селітряний завод, дерев. церква. 1900 — дві громади (селян-власників і козацька), 254 двори, 1257 ж., мурована Покровська церква (1889), 2 школи — земська і грамоти, один ярмарок на рік.

Рад. владу встановлено в лютому 1918, а весною село захопили нім.-австр. війська, потім гайдамаки, влітку 1919 — денікінці. Діяльність сільради відновлена на поч. 1922. З 1923 В. О. входила до Великосорочинського (згодом Нероновицького) р-ну Лубен. округу. У 1925 почало діяти сільс. т-во споживчої кооперації, сільс. лікнеп, хата-читальня. 1926—413 господарств, 2078 ж. 1932 ств. сільгоспартіль «Незаможник». Під час нім.-фашист. окупації (20.XI 1941—18.IX 1943) у В. О. та навкол. селах діяли партизан. загони. Село було майже повністю спалено, 269 місцевих жителів розстріляно і спалено живими, 100 чол. тяжко поранено, 208 чол.— вивезено до Німеччини, 176 хат та 218 господарчих будівель — знищено, вивезено худобу, хліб, майно. 225 воїнів і партизанів із сіл Великообухівської сільради загинули в боях проти фашистів. У 1959 колгоспи сіл В. О., Панасівка, Сакалівка об'єдналися в колгосп ім. XXI з'їзду КПРС. 1978 господарство перейменовано в колгосп ім. Г. О. Іващенка, г-во спеціалізується на вівчарстві. Діє комплексний приймальний пункт, с. ш., фельдшерсько-акушерський пункт, Будинок культури (250 місць), б-ка (10 295 од. зб.), *Великообухівський краєзнавчий музей*, відділення зв'язку. У селі нар. рос. та укр. поет і драматург, освітній і громадський діяч В. В. Капніст (1758—1823), тут 1958 був встановлений пам'ятник на його могилі (див. *Капністів В. П. та В. В. могили*). У В. О. в будинку Капністів частим гостем був молодий М. В. Гоголь, його батьки, які брали участь у виставах домашнього театру господаря маєтку. Влітку 1813 у В. О. гостював Г. Р. Державін. В. В. Капніст мав тісні стосунки з своїми сусідами — сановником Д. П. Трощинським (див. ст. *Кибинці*), письменником І. М. Муравйовим-Апостолом та його синами-декабристами, що жили в *Хомутці*. Декабристи Сергій і Матвій Муравйови-Апостоли часто бували в Обухівці. Під їх впливом сини В. В. Капніста Семен та Олексій стали членами «Союзу благоденства». С. В. Капніст у своїх спогадах повідомляв про двотижневе перебування в їхньому маєтку декабристів М. М. Муравйова з братом Олександром і М. С. Луніним. Бував тут також декабрист М. Бестужев-Рюмін. 1821 по дорозі до Полтави в

Обухівку до Капніста заїжджав П. І. Пестель. З Обухівкою був зв'язаний і декабрист М. І. Лорер, який виховувався в родині П. В. Капніста, рідного брата поета. 1824 Лорер побував в Обухівці по дорозі до Хомутця, куди він їхав за дорученням Пестеля для зустрічі з М. Муравйовим-Апостолом. Знову відвідав Лорер Обухівку в 50-х рр., після заслання (див. *Декабристи на Полтавщині*). У 1843 з О. В. Капністом (1796—1869) познайомився Т. Г. Шевченко і мав з ним після того тісні стосунки. О. В. Капніст приятелював з родиною Рєпніних, що мешкала в Яготині. Сюди в липні 1843 він приїхав з Шевченком і познайомив його з Варварою Рєпніною.

1967 у В. О. встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів та жертв фашизму, які загинули у 1941 і 1943 та пам'ятник воїнам-односельцям, що полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни. 1958 та 1980 споруджено надгробки і монумент на братських могилах жертв фашизму (1941). У В. О.— пам'ятні знаки на місці села, спаленого 1943 нім. окупантами; на місці бою партизан. загону «Перемога» з фашист. каральним загоном у 1941 та на місці, де знаходився штаб партизан. загону «Перемога» (1941—42; встановлені 1975 і 1977). На фасаді будинку, в якому відбувся мітинг партизанів на честь 24-ї річниці Великого Жовтня у 1941, встановлено 1975 мемор. дошку. Іл. табл. XXIV.

ВЕЛИ́КА ПА́ВЛІВКА (кол. Павлівка) — село Зіньківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Федорівка та Чорняки. Розташ. за 10 км від райцентру та за 43 км від залізнич. ст. Гадяч. 2148 ж. (1990). Виникло у 17 ст. під назвою Павлівка. Вперше згадується в універсалі гетьмана І. Скоропадського 1710. Цього ж року віддане Скельському монастирю. За Генеральним описом 1765—69 входило до складу 2-ї Зіньківської сотні Гадяцького полку; з 1781 — до Говтвянського пов. Київ. намісництва; з 1796 — Малорос., з 1802 — у складі Зіньківського пов. Полтав. губ. За переписом 1803 в селі наліч. 903 хати, 61 вітряк, олійниця, кузня. Козакам належало 4000 дес. землі, 80 дес. вигонів; решта земель — селянам, мешканцям ін. волостей. У 1859 В. П.— Зіньківського пов. 623 двори, 4633 ж., дерев. церква, парафіяльне уч-ще. За даними 1883 до В. П. входили хутори: Багацьких, Беспалих, Василенки, Горобії, Карасівщина, Чорняки, Микитченків, Товчигречки, Тютюрівщина, Федорівка та ін. 1844 в селі відкрито нар. школу на 183 учні. Діяла і церковнопарафіяльна школа (1847 навчалося 47 учнів). 1900 — 988 дворів; 1910 — 984 двори, 5206 ж. До 1917 у В. П. було 2 трикласні церковнопарафіяльні та 2 чотирикласні школи. 1911 відкрито Великопавлівське 2-е поч. сільс. уч-ще.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Першим головою вол. революц. комітету обрано Я. І. Багацького. У роки громадян. війни на тер. села ств. загін охорони, керівниками якого були М. В. Нестеренко, К. Я. Мусієнко, Т. Загора. З 7.III 1923 В. П. Зіньківського р-ну Полтав. округу. На 17.XII 1926 В. П.— центр сільс. Ради, якій підпорядковано село і 45 хуторів. У В. П.— 1145 дворів, 5383 ж. Під час нім.-фашист. окупації (9.X 1941—7.IX 1943) вивезено до Німеччини 345 чол., село зруйноване. Спалено 115 будівель. Тепер у В. П.— центр. садиба колгоспу ім. В. І. Чапаєва (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, с. ш. на 216 учнів, дільнична лікарня на 25 ліжок, фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок на 50 місць, Будинок культури на 400

місць, б-ка (17,3 тис. од. зб.), 2 спортзали, стадіон, парк, закладений на честь Юрія Гагаріна. Уродженцями села є: укр. лікар і натураліст, професор (з 1783) М. М. Тереховський (1740—96). Навч. в Київ. академії (1753—63), мед. школі при Петерб. генеральному сухопутному госпіталі (1763—65), Страсбурзькому ун-ті (1770—75). З 1783 — директор Петерб. бот. саду; письменники Олекса Мусієнко та Павло Сердюк, Герой Рад. Союзу С. Г. Фенько, Герой Соц. Праці М. Т. Андрущенко. Пам'ятники: В. І. Чапаєву (1967), на братській могилі рад. воїнів, які загинули (469 чол.), визволяючи 1943 село від гітлерівців (1957), та воїнам-односельцям, полеглим (399 чол.) на фронтах Вел. Вітчизн. війни.

ВЕЛИ́КА РУБЛІ́ВКА (до кін. 30-х рр.— Рублівка) — село Котелевського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Ковалеве, Маловидне, Стадниця. Розташ. на р. Трюханівці (Труханівці) за 20 км від райцентру і за 22 км від залізнич. ст. Кочубеївка. 1606 ж. (1990). Згадується в 17—18 ст. як сотенне містечко Охтирського полку з фортецею. За даними на 1894—96 належала до Богодухівського пов. Харків. губ. На поч. 20 ст. в Рублівці понад 6 тис. ж., три церкви, аптека, щотижня відбувалися базари і 4 рази на рік — ярмарки.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1925—30 Рублівка була центром сільради Полтав. округи. 1926 Р. було підпорядковано 6 нас. пунктів з 7589 ж., наліч. 1692 г-ва (у Р.— 6722 ж., 1518 господарств). У роки нім.-фашист. окупації (2.X 1941—10.IX 1943) гітлерівцями закатовано 53 чол., вивезено на примусові роботи до Німеччини 198 чол. Тепер на тер. села центр. садиба колгоспу ім. Ілліча (осн. напрям госп-ва — тваринництво і рільництво), орних земель — 3226 га, с. ш., дільнична лікарня (25 місць), дитсадок (140 місць), Будинок культури на 400 місць, б-ка (бл. 16 тис. од. зб.), відділення зв'язку та ощадкаси, цех швейної ф-ки «Прогрес», шляхово-експлуатаційна дільниця, ремонтно-транспортна майстерня. Уродженцем села є Д. П. Петренко (1909—40) — Герой Рад. Союзу, його ім'ям названо вулицю у В. Р., на фасаді будинку школи, де він навчався, встановлено *Петренку Д. П. меморіальну дошку.* Пам'ятники Леніну (1967), землякам, загиблим (329 чол.) у роки Великої Вітчизн. війни (1958); братська могила рад. воїнів, полеглих 1943. На околиці села — парк (закл. 1970), в якому 10 тис. дерев та 15 тис. кущів. На околицях села виявлено поселення: 3 — доби неоліту, 8 — бронзи, 2 — ранньозалізного віку, 3 — черняхівської к-ри та Київ. Русі; кургани, у т. ч. Розрита і Довга Могили.

ВЕЛИ́КА РУ́ДКА — село Диканського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Веселівка (Павліївка), Лани, Мала Рудка, Степанівка, Судівка, Федорівка (Якубівка). Розташ. за 18 км від райцентру та за 23 км від залізнич. ст. Полтава-Київська. Через В. Р. проходить асфальтована дорога Полтава — Балясне — Шишаки. 611 ж. (1990). За нар. переказами, назва села пішла від прізвища першого поселенця, яким був вільний козак Рудь. 1782 В. Р. значиться урочищем, що було у володінні полкового судді Василя Могилянського. У 1859 це козацький хутір. 25 дворів, 180 ж. У 1868 споруд. дерев. Миколаївську церкву (перенесено з с. Осьмачки, була збудована 1744), при ній — б-ка. У парафії діяли змішана школа грамоти, жіноча церковнопарафіяльна шко-

ла, земське нар. уч-ще. 26.VI 1906 відбувся страйк, в якому взяло участь близько 300 селян з В. Р., Степанівки та Цокорівки. За переписом 1910 у В. Р.— 71 господарство (66 козацьких, 2 селянських, 1 єврейське і 2 привілейованих), які мали 374 дес. землі, в т. ч. 320 дес. зем. угідь, 277 дес. зайнято під посіви. Жителі В. Р. також займалися промислом. Серед них були теслі, шевці, кравці, ткачі, ковалі.

Рад. владу у В. Р. та прилеглих хуторах проголошено в січні 1918. Під час нім.-австр. окупації в селі формується озброєний повстанський загін, який очолив Й. С. Грінченко. У листопаді 1919 активні борці за Рад. владу Я. Г. Гудзь, А. С. Грінченко, Й. С. Грінченко були захоплені денікінцями і страчені. На місці кривавої розправи під Цокорівкою було встановлено пам'ятний обеліск. У травні 1920 ств. комнезам. За даними 1926 до Великорудківської сільради входили хутори Вивіз, Говтвяниця, Дядюри (Ганьки), Журавлівка, Кобиляшнівка, Павліївка, Середівка, Степанівка, Судівка, Цокорівка, Федорівка (Якубівка), Мала Рудка, Оніпківка, Козівка, Колодязі та ін. У В. Р.— 113 господарств, 557 ж. 1928 організ. перші ТСОЗи. У В. Р. (разом з Малою Рудкою і Колодязями) с.-г. артілі «Перемога» і «Зірка» об'єдналися в колгосп «Згода», який 1935 перейменований на «Правда Диканщини», в 1940 — ім. Карла Маркса. Під час нім.-фашист. окупації (19.IX 1941—22.IX 1943) гітлерівці стратили 8 патріотів, залишених для підпільної боротьби, на примусові роботи до Німеччини вивезено 250 юнаків і дівчат. У роки війни в с. Колодязі діяла рад. розвідниця П. Г. Дідик. Їй допомагала жителька села Є. С. Марус. У В. Р. знаходиться центр. садиба колгоспу ім. Карла Маркса (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку та ощадбанку, с. ш., дитсадок, фельдшер.-акушер. пункт, Будинок культури на 400 місць, б-ка (16,4 тис. од. зб.), споживче товариство, їдальня, лазня. У центрі В. Р.— меморіальний комплекс: братська могила рад. воїнів, що полягли при обороні 1941 і визволенні 1943 села від нім.-фашист. загарбників, пам'ятник воїнам-односельцям, які загинули (60 чол.) на фронтах Вел. Вітчизн. війни (1957). Біля сіл Веселівка, Федорівка та Степанівка виявлено поселення та кургани скіфського часу (6—3 ст. до н. е.). При розкопках скіфських поховань виявлено вістря стріл, намистини, бронзові прикраси, кераміку, залізні ножі.

ВЕЛИ́КИЙ БАЙРА́К (до 20 ст.— Байрак) — село Миргород. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Довгалеве, Цисеве, селище Декабристів. Розташ. за 25 км від райцентру та за 16 км від залізнич. ст. Гоголеве. 627 ж. (1990). Перші відомості про хутори В. Б. зустрічаються у 19 ст. 1859 — 18 дворів, 114 ж. 1864 збуд. дерев. Покровську церкву. У 19 ст. на тер. хуторів В. Б.— організ. виробництво селітри (належало поміщикові Смагіну). 1885 — відкрито нар. училище, 1901—03 діяла кошикова майстерня. 1905 у В. Б. побуд. нове приміщення для церковно-парафіяльної поч. школи. За стат. даними 1910 на тер. п'яти хуторів В. Б., Довгалевого, Кузьменкового, Цисевого, Рокитного (с-ще Декабристів) — 259 дворів, з них козацьких — 178, 1252 ж., всього землі — 1495 десятин.

Рад. владу встановлено в січні 1918, в 1919 ств. комбід, у 1920 — комнезам. У 1926 В. Б. Великосорочинського (Нероновицького) р-ну, 102 двори. 560 ж. 1929 на хуторах В. Б. організ. 4 ТСОЗи. У 1931 на базі ТСОЗів ств. колгосп «Пролетар», а на тер. хут.

Рокитного організ. свинарський плем. радгосп ім. Калюжного (з 1932 — ім. Декабристів). З 14.IX 1941 до 18.IX 1943 тер. сільради була окупована нім.-фашист. загарбниками. Гітлерівці стратили 4 чол., вивезли на примусові роботи до Німеччини 170 чол. У селі держ. плем. свинарський з-д, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, два дит. садки, Будинок культури на 330 місць, сільс. (10 839 од. зб.) та профспілкова (6300 од. зб.) б-ки, відділення зв'язку. 1949 ланкова племзаводу П. Д. Ханко, а в 1966 доярка О. О. Балюк удостоєні звання Героя Соц. Праці. Пам'ятник В. І. Леніну. 1968 закладено парк Слави, в якому споруд. обеліск воїнам-односельцям, полеглим у роки Великої Вітчизн. війни.

ВЕЛИ́КИЙ КОБЕЛЯЧО́К, Кобелячка, Кобелячок, Кобилячок, Кобилячка — річка в Полтав. обл., права прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Довж. 29 км, площа бас. 587 км². Бере початок в Новосанжарському р-ні. Тече тер. Кобеляцького та Новосанжарського районів. Прит.— р. Малий Кобелячок (ліва). На В. К.— м. Кобеляки, с. Великий Кобелячок.

ВЕЛИ́КИЙ КОБЕЛЯЧО́К — село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бечеве, Козуби, Попове, Сулими, Шовкопляси. Розташ. за 19 км від райцентру та за 15 км від залізн. ст. Лішинівка. 652 ж. (1990). За переписом 1859 Великокобелячків. хутори відносилися до Кобеляц. пов., наліч. 719 дворів, 3505 ж. Сільська розправа. 1900 у В. К. (разом з хут.) — 339 дворів, 2287 ж., Преображенська дерев. церква (1869). У 1912 — дві церковнопарафіяльні школи.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1926 на Великокобелячківських хуторах — 693 двори, 3386 ж. У роки нім.-фашист. окупації (16.IX 1941—23.IX 1943) розстріляно — 8, вивезено до Німеччини 160 чол. У В. К.— центр. садиба колгоспу ім. В. П. Чкалова (м'ясомол. і зернового напряму), відділення зв'язку, с. ш., лікарня на 25 ліжок, фельдшер.-акушер. пункт, аптечний пункт, міжколгоспний будинок для ветеранів, Будинок культури на 300 місць, б-ка (9 тис. од. зб.). Село електрифіковано (1965), радіофіковано (1959), телефонізовано (1973). Уродженцем села є укр. письменник П. К. Мостовий. Пам'ятники: на братській могилі рад. воїнів, що загинули 1943 під час визволення села (1945), та воїнам-односельцям, які полягли (108 чол.) в роки Великої Вітчизн. війни (1958).

ВЕЛИ́КИЙ ПЕРЕВІ́З (до 1859 — Перевіз) — село Шишацького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Баранівка, Пелагеївка, Першотравневе, Самари. Розташ. понад р. Пслом, за 4 км від райцентру та за 16 км від залізнич. ст. Яреськи. 968 ж. (1990). Вперше згадується в істор. джерелах першої пол. 17 ст. під назвою Перевіз. Виникло на торговому шляху з Миргорода на Полтаву побл. перевозу через річку. За адм. поділом, введеним Б. Хмельницьким у 1648, П. входив до складу Шишацької сотні Полтав. полку. 1672 за гетьмана І. Самойловича село П. у складі Шишацької сотні приєднано до Миргород. полку, де воно і перебувало до скасування полкового устрою 1764. 1690 миргород. полковник, а згодом гетьман Данило Апостол одержав царську грамоту на володіння Перевозом. 1710 Петро I підтвердив це право. 1729 в селі наліч. 99 дворів. З 1781 входив до складу Київ. намісництва, з 1796 — до Малоросійської, з 1802 — до Миргород. пов. Полтав. губ. За переписом

1859 у В. П. (село власницьке та козацьке) — 100 дворів, 797 ж., Покровська церква (дерев., збуд. 1759, реконстр. 1891). У маєтку поміщика Ф. В. Ляховича у В. П., напередодні реформи 1861, проживало 35 ревізьких душ селян та 6 дворових. 1883 у В. П.— 657 ж., з них письменних — 3, господарств козаків — 77, селян-власників — 47, міщан — 6. На 1900 діяло 3 сільс. громади (козаків, казенних селян та селян-власників), 1 ярмарок на рік, церковнопарафіяльна школа, б-ка. Головний промисел серед селян — обробіток дерева. Бондарством займалося — 5, виготовленням дерев. посуду та коліс — 7, коліс та возів — 1 чол. Під час революц. подій 1905—07 жителі В. П. та Баранівки підтримували виступ селян Великих Сорочинців. На 1910 у В. П. Баранівської вол.— 149 господарств, 878 ж., орної землі — 378 дес., всього посівів — 405 дес.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Під час громадян. війни у В. П. та ін. навкол. селах діяв партизан. загін, командиром якого був Д. М. Ярош. 1922 ств. ТСОЗ, а згодом — с.-г. артіль «Червоний кут». На 17.XII 1926 у В. П. Великоперевізької сільради Шишацького р-ну — 233 г-ва, 1173 ж. На 1939 діяли семирічна школа, медпункт, б-ка. За час нім.-фашист. окупації (вересень 1941—19.IX 1943) з села вивезено до Німеччини 85, закатовано — 25 чол., спалено 350 будинків колгоспників та 3 колгоспні двори, школу, клуб. З перших днів Великої Вітчизн. війни біля В. П. та Баранівки діяв партизан. загін Д. Д. Корнилича — К. Й. Тутки, а в самому селі — підпільна комсомол. група О. Линника. У селі — центр. садиба колгоспу ім. Т. Г. Шевченка (тваринницького та рослинницького напрямів), неповна с. ш., дитсадок на 50 місць, Будинок культури на 400 місць, б-ка (12 тис. од. зб.). Село — газифіковане. Братська могила рад. воїнів, що загинули (12 чол.), визволяючи 1943 село від гітлерівських загарбників. 1967 встанов. гранітна стела, на якій викарбувано імена 155 воїнів-земляків, що полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ВЕЛИ́КИЙ ТРОСТЯНЕ́ЦЬ (кол. Тростянецький Яр, Тростянець) — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Буланове, Вищі Вільшани, Квіткове, Малий Тростянець, Нижні Вільшани, Пожарна Балка, Сапожине. Розташ. за 12 км від Полтави і за 15 км від залізнич. ст. Полтава-Київська. 1119 ж. (1990). За даними Ген. опису Лівобережної України 1765—69 Тростянецький Яр входив до складу Першої Полтав. сотні Полтав. полку. У 1900 на х. Тростянець, який входив до складу Мачуської волості Полтав. пов.,— 15 дворів, 87 ж., у 1910 — 38 дворів, 194 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1926 у селі і на Тростянецьких хуторах — 149 дворів, 707 ж. 1928 відкрито школу лікбезу. 1930 ств. ТСОЗ, наступного року — колгосп «Краще майбутнє» (з 1936 — ім. В. В. Куйбишева, з 1950 — ім. Ф. Е. Дзержинського). 1939 в селі — 484 ж. У роки нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівцями розстріляно 15 жителів В. Т. та ін. нас. пунктів, підпорядкованих Тростянецькій сільраді, вивезено на примусові роботи до Німеччини 108 чол. У В. Т.— центр. садиба колгоспу ім. Ф. Е. Дзержинського (спеціалізується на виробництві молока і вирощуванні овочевих культур), відділення зв'язку, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, будинок культури, два клуби, б-ка (12 215 од. зб.). Пам'ятник Ф. Е. Дзержинському (1967), пам'ятний знак на честь воїнів-односельців, які полягли на фрон-

тах Вел. Вітчизн. війни. Братська могила рад. воїнів, загиблих 1943 під час визволення села від нім.-фашист. загарбників. Збереглися кургани: біля сіл Буланового (26) і Малого Тростянця (11). Поблизу сіл Буланового і Пожарної Балки досліджено рештки поселень скіфського часу. На одному з них (7—6 ст. до н. е.) під час розкопок виявлені господарчі ями та залишки наземних жител.

ВЕЛИ́КІ БУ́ДИЩА — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане село Цінки. Розташ. на р. Фіалці, за 18 км від райцентру та за 16 км від залізнич. ст. Гадяч. 1284 ж. (1990). Засн. на поч. 17 ст. З 1687 до скасування гетьманства належали до «гетьманської булави» (Гадяцького замку 17 ст.) та полкової сотні Гадяцького полку. 1725 — сотенне містечко Великобудищанської сотні Гадяцького полку. 1764 подаровані гетьманові К. Г. Розумовському. За ревізією 1782 у В. Б. (з хуторами) — 1926 ж. За даними перепису 1859, наліч. 287 дворів, 2036 ж., мурована Іллінська церква (1829), парафіяльна школа (1846), б-ка. На час переписів: 1900 у В. Б. Гадяцького повіту діяло 3 сільські громади, 486 дворів, 3060 ж., земська та церковнопарафіяльна школи, один ярмарок на рік; 1910 — В. Б. Великобудищанської волості — 595 дворів, 3336 ж., паровий млин, просорушка.

Рад. владу проголошено у січні 1918. У грудні 1919 сільське самоуправління замінене на волосний революц. комітет. Організаторами першої комуни ім. В. І. Леніна стали фронтовики, члени більшовицької партії Мефодій Остроушко та Демид Сахно (1921). У 1924 придбали перший трактор «Фордзон», першим трактористом став В. Ф. Копитько. Пізніше виникли артілі «Рання зірка» та «Червоний незаможник», які 1929 об'єдналися з комуною ім. В. І. Леніна у колгосп під цією ж назвою. На 7.IX 1923 у В. Б. 3966 ж. Під час нім.-фашист. окупації (28.IX 1941—9.IX 1943) в районі села діяв партизан. загін з 28 чоловік (командир С. О. Магда — завідуючий райвно, комісар К. Т. Опришко — директор Великобудищанської середньої школи). 7.I 1942 керівники загону були схоплені фашистами і страчені. У В. Б. — центр. садиба колгоспу ім. В. І. Леніна (м'ясо-мол. і зерновотех. напряму), с. ш., дільнична лікарня на 25 ліжок, дитсадок, Будинок культури на 300 місць, б-ка (13,9 тис. од. зб.). У В. Б. пройшли дит. роки укр. письменника, етнографа і художника О. П. Стороженка (1805—74). Тут йому разом з братом дістався у спадщину маєток. Пам'ятник В. І. Леніну (1967). Мемор. комплекс: пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1943 під час визволення В. Б. від нім.-фашист. загарбників, та пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим (237 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (обидва — 1967).

ВЕЛИ́КІ БУ́ДИЩА (у 17—18 ст.— Будища, Будища Великі) — село Диканського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Кардашівка, Олефірщина (Олефірівщина, Алферівка), Писарівщина, Чернечий Яр. Розташ. на правому березі р. Ворскли, за 36 км від Полтави і за 8 км від райцентру. 1313 ж. (1990). Назва села походить від слова «буда» — споруди, де добували поташ, вугілля, дьоготь, селітру. Склалося з багатьох хуторів та кутків, назви яких збереглися й до 20 ст.: Вигін, Вовчий Яр, Говтва (Свято-Борисове), Зубенщина, Каутів Яр, Кулики, Миколаївський Яр, Покрівщина, Хоменків Яр та ін. Виникли В. Б. у другій пол. 14 ст. як одне з укріплень на р. Ворск-

лі, на кордонах тодішнього Великого князівства Литовського, до складу якого ввійшли ці землі після вигнання звідси золотоординців. З 1569 й до серед. 17 ст. поселення знаходилося під владою Речі Посполитої, з 1654 в складі Рос. держави, з 1660 — сотенне містечко Будиської (Великобудищанської) сотні Полтав. полку. Під час Північної війни 1709 В. Б. були ареною боїв між рос. і швед. військами. З 2.III до кін. квітня тут знаходилася штаб-квартира Карла XII. Більшість жителів містечка тоді перебралася на лівий берег Ворскли, де розташувалася табором і нападала звідти на інтервентів. Великобудищанський сотник Максим Левченко і його брат Михайло зі своїми людьми стали захисниками Полтавської фортеці (з початку її облоги і до розгрому шведів під Полтавою). За даними перепису маєтностей Полтав. полку 1722 у В. Б.— 643 двори, жителі займалися бджільництвом, вирощенням тютюну, тут відбувалося 2 ярмарки на рік. У 1745 — 3 шпиталі. У жовтні 1775 після ліквідації Полтав. полку увійшли до складу Полтав. пов. Новоросійської губ. 1784 віднесені до Катеринослав. намісництва, з 1796 — Малорос. губ., з 1802 — Полтав. губ., з 1803 — Зіньківського пов. У першій чверті 19 ст. у В. Б. був маєток надвірного радника, малоросійського поштового директора Г. П. Милорадовича, 1824 маєток перейшов у спадок його дочці Є. Г. Мосоловій. На час перепису 1859 у В. Б.— 427 дворів, 2984 ж., 6 церков, у т. ч. муровані Миколаївська (з дзвіницею, 1801) і Троїцька (з двома дзвіницями, 1819), при них школи і бібліотека (1859); селітряний з-д (засн. 1747), відбувалося 4 ярмарки на рік, щотижня — базари. На 1863 В. Б.— центр волості, 427 дворів, 3344 ж., селітряний з-д, 2 муровані та 3 дерев. церкви, сільс. уч-ще. За переписом 1900 у В. Б. (з хуторами) — 3 сільські громади, мур. Миколаївська (1801), Троїцька (1819), Георгіївська (дерев., 1884) церкви; земська, 4 церковнопарафіяльні і школа грамоти (1892), безплатна громадська б-ка (569 книг, відкр. 1889). 1901 засн. цегельний з-д Д. Я. Зекеля. За переписом 1910 у м. В. Б. Великобудищанської волості наліч. 690 господарств, 3608 ж., цукеркова ф-ка. У 1902 та під час революції 1905—07 селяни В. Б., які працювали в диканській та жуківській економіях Кочубеїв, брали участь у страйках, вимагаючи підвищення заробітної плати, скорочення робочого дня та ін. У містечку поширювалася нелегальна л-ра та листівки Полтав. к-ту РСДРП.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Волревком після вигнання денікінців у грудні 1919 очолив Г. А. Башловка. Під час нім.-австр. окупації Г. А. Башловка, С. Т. Фесенко та ін. формують і очолюють великобудищанський партизан. загін, до якого вступило спершу бл. 20 селян. 24.II 1922 було націоналізовано землі Великобудищанського жіночого монастиря (с. Писарівщина) і передано їх в розпорядження губземвідділу. 17.III монастир закрито, а у його приміщеннях розмістилась Друга с.-г. трудова колонія ім. В. І. Леніна, де виховувалося 750 дітей-сиріт. При колонії існувала школа профосвіти. 1923 її реорганіз. в ремісниче училище, де підлітки навчалися шевської, кравецької та столярної справи. Працювала також агрошкола. З 1917 у В. Б. існувала артіль укр. різьби, яку очолював майстер А. Листопад. Тут працював відомий різьбяр П. Ф. Юхименко. З перших років Рад. влади В. Б.— село, центр сільради, до якої входили села Кардашівка, Писарівщина (Старі Млини) і Чернечий Яр. 7.III 1923 В. Б. віднесено

до Диканського р-ну Полтав. округу. На 7.IX того ж року проживало 4135 ж., на 17.XII 1926 було 821 господарство, 3728 ж. У 1928 починається електрифікація В. Б., ств. перший ТСОЗ, реорганіз. 1929 в с.-г. артіль «Перемога». Наприкінці 1929 — поч. 30 рр. ств. кілька невеликих колгоспів, які об'єдналися в один — «Червоний лан»; з 1935 — ім. В. В. Куйбишева. Під час нім.-фашист. окупації (5.X 1941—22.IX 1943) гітлерівці стратили 16 жителів села та 2 невідомих підпільників, вивезли на примусові роботи до Німеччини 149 юнаків і дівчат, спалили 1120 хат. Тепер у В. Б.— центр. садиба колгоспу ім. В. В. Куйбишева (багатогалузеве господарство зерново-буряківничого і м'ясо-мол. напряму), відділення зв'язку та ощадбанку, с. ш., дільнична лікарня, аптека, будинок ветеранів, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (18,2 тис. од. зб.), комплексно приймальний пункт, сільське споживче товариство, будинок торгівлі, лазня. Уродженцями В. Б. є: І. В. Крамаренко (1801—83) — церковний історик; родина укр. майстрів різьблення по дереву: Ф. І. Юхименко (2-а пол. 19 ст.— поч. 20 ст.) — автор круглих скульптур, монументально-декор. робіт для палацу Кочубеїв у Петербурзі, різьблених іконостасів, меблів, предметів побуту та П. Ф. Юхименко (1870—1931) — автор барельєфів («Козак-бандурист», 1902, Охтирський краєзнавчий музей), оздоблень у палаці Кочубея в Диканьці, скульптур, балюстради хору, а також колон для будинку Полтав. земства (тепер *Полтавський краєзнавчий музей*), меблів, форм для кахлів, 1928—31 викладав у Полтавському технікумі пром. кооперації (див. *Юхименка П. Ф. могила* у Полтаві). У В. Б. нар. також Ф. М. Попадич — укр. і рос. хоровий диригент, композитор і педагог (див. *Полтавська хорова капела* ім. Т. Г. Шевченка); О. Д. Косенко (1904—37) — укр. письменник; В. К. Житник — укр. поет і перекладач. У с. Чернечий Яр нар. І. І. Даценко (1918—44) — Герой Рад. Союзу. Пам'ятник В. В. Куйбишеву (1970); меморіальний комплекс: братська могила рад. воїнів, які загинули при визволенні 1943 села від нім. фашистів, та пам'ятник воїнам-односельцям, що полягли (319 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957), пам'ятка архітектури — *Троїцька церква* (1819, 1873). Біля села виявлено поселення скіфського часу та 12 курганів.

ВЕЛИ́КІ КРИ́НКИ — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Весела Долина, Сіренки, Шевченки та с-ще Степове. Розташ. біля р. Кринки (місцева назва — Крива Руда), за 22 км від райцентру та за 25 км від залізн. ст. Глобине. 2747 ж. (1990). Слобідка Кринки поселена на поч. 18 ст. лубенським полковим суддею Дем'яном Булюбашем, сином чигирин-дібрівського полковника Івана Булюбаша — на землях, захоплених ним у шушвалівських козаків. На час перепису 1781 відносилася до Остап'ївської сотні Миргород. полку та Жовнинської сотні Лубен. полку. 1787 слобідка Кринки входила до Говтвянського пов. Київ. намісництва і належала прем'єр-майору Івану Базилевському з братами; с. Кринки (пізніше Малі Кринки) — капітанові Андрію Кулябку. Хутір Битяги — полковникові К. П. Битяговському, у другій пол. 18 ст.— його дружині К. П. Битяговській (правнучці гетьмана Д. Апостола). На поч. 70-х рр. 18 ст. Кринки (Великі Кринки) дісталися Івану та Степану Базилевським (також власники с. Тур-

баї). Після їх смерті були власністю Григорія та Федора Базилевських, потім синів Федора. *Турбаївське повстання 1789—93* зробило великий вплив на всі навкол. села. Кринківці брали безпосередню участь у повстанні. З 1802 В. К. у складі Кременчуц. повіту. На час перепису 1859 у В. К.— 215 дворів, 1267 ж., дерев. Покровська (1800) та Преображенська (1801) церкви, селітряний і винокурний заводи, один ярмарок на рік. У 1867 відкрито земське училище (1 учитель, 50 учнів), на поч. 20 ст.— 2 вчителі, законоучитель, викладач співів, понад 100 учнів. 1892 училище відкрите й у Малих Кринках. Крім того, при Покровській церкві (нова дерев., збуд. 1860) діяла церковнопарафіяльна жіноча школа. За даними перепису 1900 у В. К.— 306 дворів, 1408 ж., 2 ярмарки на рік. Селяни В. К. брали активну участь у революц. подіях 1905—07. У селі велася антиурядова агітація, влаштовувалися нелегальні сходки, збори. 1906 вчинено напад на економію поміщика. У листопаді того ж року викликаний в село каральний загін вчинив розправу над селянами, організаторів виступу Л. В. Усенка, А. І. Гончаренка, В. О. і Т. С. Семибаламутів після покарання заслано до Архангельської губернії. 1907 у В. К. відкрито лікарню, де був один лікар, діяв також фельдшерсько-вет. пункт. 1910 у В. К.—304 господарства, 1887 ж., маслобійня та млин з гасовими двигунами. У Малих Кринках — 217 господарств, 1489 ж., паровий млин.

Рад. владу проголошено в січні 1918. З 7.III 1923 тер. Кринківської вол. увійшла до складу Глобинського району Кременчуц. округу. На 7.IX 1923 на тер. тепер. Кринківської сільради було три: Кринківська сільрада — с. Великі Кринки з хуторами Кринки та Ястребівщина, 2733 ж.; Бетягівська (Битягівська) сільрада — с. Битягівщина, села і хутори — Лукашівка, Новоселівка, Починки, Самійленки, 1428 ж., Малокринківська сільрада — с. Малі Кринки з хуторами і селами — Луки, Малами, Часниківщина, Яновщина; 2435 ж. Весною 1924 у В. К. було насаджено громадський сад із 1200 дерев під назвою Ленінський. 1926 у В. К.— 459 дворів, 2394 ж. 26.VIII 1928 ств. Великокринківський р-н із частин Глобинського, Манжеліївського і Семенівського р-нів. У тому ж році тут організ. машинно-тракторне т-во «Незаможник» та птахівничо-кооперативне т-во «Своя праця», у 1928 — садово-виноградно-пасічне кооп. т-во. На поч. 1930 у В. К. організовуються ТСОЗи «Згода», «Дружна сім'я», імені Г. І. Петровського, «Пролетар», на базі яких ств. колгоспи. 2.IX 1930 Великокринківський р-н ліквідовано, а його тер. віднесено до Глобинського р-ну. 22.I 1935 знову ств. Великокринківський р-н (тоді в складі Харків. обл., з 22.IX 1937 — у новоутв. Полтав. обл.). 1939 у В. К.— 1799 ж.

У роки нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—26.IX 1943) гітлерівці стратили 225 ж. р-ну. На тер. Кринківської сільради діяла партизан. група. У травні 1942 гітлерівці схопили й закатували лікаря з військовополонених М. І. Колосова. У 1950 об'єднано колгоспи ім. С. М. Будьонного та ім. К. Є. Ворошилова в один під іменем останнього, який з 1955 називався «Росія», а з 1963 — імені М. Горького. 25.VII 1959 Веселодолинську і Кринківську сільради об'єднано в одну Кринківську з центром у с. Великі Кринки. 26.X 1962 села Бетяги, Великі Кринки і Малі Кринки об'єднано в село Великі Кринки. 30.XII того ж року тер. Великокринківського р-ну віднесено до складу Глобинського р-ну.

У В. К.— ремонтно-транспортне

підприємство, Великокринківське відділення Глобинського підприємства «Сільгоспхімія», цех Глобинської інкубаторної станції, хлібозавод, колгосп імені М. Горького (провідними напрямами є вирощування зернових і цукр. буряків, виробництво молока і м'яса); муз. школа, лікарня, пологовий будинок, 2 фельдшер.-акушер. пункти, аптека, дит. садок і 5 ясел, Будинок культури на 500 місць, сільс. клуб на 250 місць, клуб колгоспу імені М. Горького на 100 місць і б-ка при ньому (10 тис. од. зб.), Будинок піонерів, б-ка (46 тис. од. зб.), Великокринківський нар. історико-краєзнавч. музей, стадіон.

Уродженцями с. Бетягів є Герой Рад. Союзу (1944) Ф. Т. Дяченко; укр. письменник, засл. працівник культури УРСР, лауреат премії ім. Я. Галана (1965) Д. Г. Цмокаленко, с. Весела Долина — укр. прозаїк і драматург В. В. Канівець (романи на історико-біограф. тему: «Олександр Ульянов», «Кармалюк», «Ульянов»; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1970).

У В. К. — пам'ятники: В. І. Леніну (1960 і 1967), М. Ф. Ватутіну (1962). Пам'ятник на братській могилі рад. воїнів (8 чол.), загиблих 1943 при визволенні села від нім. фашистів (1959). Memop. комплекс — пам'ятник і братські могили жертв фашизму (225 чол.) та воїнів-односельців, полеглих (186 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1983). Могила лікаря-патріота М. І. Колосова, братська могила 40 рад. воїнів, спалених гітлерівцями у колгоспній коморі. Стела — пам'ятний знак на честь військ. частин і з'єднань, що визволяли 1943 село від нім.-фашист. загарбників (1983).

ВЕЛИ́КІ ЛИПНЯ́ГИ (до 1781 — Липняги) — село Семенівського р-ну, центр сільс. Ради народ. депутатів, якій підпорядковано село Малі Липняги. Розташ. за 6 км від райцентру і за 6 км від залізнич. ст. Веселий Поділ. 381 ж. (1990). До 1781 слобода Липняги (тепер В. Липняги) та х. Липняківський (Малі Липняги) входили до складу Хорольської сотні Миргород. полку. За переписом того ж року в слободі Липнягах записано 69 хат посполитих і в тій же Хорольській сотні — х. Липняківський (29 хат посполитих) майора Крижанівського та ще його ж хутір — 2 хати посполитих. 1787 у слободі в ур. Липнягах Хорольського повіту Київ. намісництва наліч. 400 душ посполитих надвірного радника Дем'яна Оболонського й прем'єр-майора Антона Крижанівського. За переписом 1859 Липняги Великі Хорольського повіту Полтав. губ. власницьке, біля безіменного ставу, 88 дворів, 592 ж., Липняги Малі теж власницьке, того ж повіту, біля р. Крива Руда, 62 двори, 169 ж. 1881 у селі засн. двокласне уч-ще, попечителем якого був князь О. В. Кудашев. 1890 в ньому наліч. 42 учні (з них 2 дівчини). За даними 1900 у В. Л. було:

Великі Липняги. Меморіал жертвам німецького фашизму.

дві громади селян-власників — колишніх кріпаків, які одержали землю від поміщика після реформи 1861 і сплатили за неї (1900) 660 крб. викупних платежів. Було 2 дворянських господарства, господарств усіх категорій — 164, 931 ж., діяла земська школа. 1910 у селі було 171 господарство, 1112 ж., паровий млин з просорушкою. З 2-ї пол. 19 ст. і до встановлення Рад. влади у В. Л. існ. маєток відомого укр. офтальмолога Гіршмана Леонарда Леопольдовича (1839—1921). 1860 закінчив Харків. ун-т, з 1884 — його професор. Був почесним членом багатьох наук. рос. та зарубіжних товариств, а також почесним мировим суддею Хорольського повіту. Ім'я Гіршмана присвоєно Харків. ін-ту очних хвороб.

Рад. владу проголошено в січні 1918, В. Л. стали центром сільради. У зв'язку з ліквідацією волостей та повітів село віднесено до складу Семенівського р-ну Кременчуцького округу. 1923 в селі ств. комсомольський осередок. На час Всесоюз. перепису 17.XII 1926 у В. Л.— 247 господарств, 1238 ж. (з них 1214 українців). У М. Л.— 144 господарства, 721 ж. У грудні 1928 зареєстровано статут Великолипнягівського кооп. бурякового товариства «Червоний шлях». На базі націоналізованого маєтку та заводу-броварні Гіршмана 130 сел. господарств організ. с.-г. «Завод». 1930 ств. друге колективне господарство «Ленінець», а 1931 обидві артілі об'єдналися в одну — ім. Е. Тельмана. Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—23.IX 1943) було вбито, закатовано, спалено 371 ж., спалено значну частину хат та госп. будівель. Тепер у селі знаходиться центр. садиба колгоспу ім. К. Маркса (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, комплекс дитсадок-школа, фельдшерсько-акушер. пункт, Будинок культури (на 432 місця), б-ка (6837 од. зб.). Головою колгоспу в 70-і роки був Герой Соц. Праці П. Ю. Черненко (1905—75). З селом Малими Липнягами пов'язана трудова діяльність кол. ланкової колгоспу, п'ятисотенниці, Героя Соц. Праці М. Л. Гайдар (Фастова). 1977 в центрі В. Л. споруджено *Жертвам німецького фашизму меморіал* в пам'ять про 371 ж., замордованого фашистами, та про 119 воїнів односельців, які полягли на фронтах Вел. Вітчизн. війни. У 1967 встановлено пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1943 під час визволення села. На сільському кладовищі могили (5) жертв фашизму 1943 та пам'ятний знак (1957) на честь воїнів-односельців. Поблизу В. Л. наприк. 19 — на поч. 20 ст. знайдено знаряддя доби бронзи. В околицях села — залишки курганного могильника часів Київ. Русі, де в одному з курганів знайдено залізну бойову сокиру.

ВЕЛИ́КІ СОЛОНЦІ́ — село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Пологи-Низ, Зачепилівка. Розташ. за 14 км від райцентру та за 6 км від залізнич. ст. Нові Санжари. 512 ж. (1990). Назва села походить від солонцюватих грунтів, що розіслались навкруги. Засн. в серед. 19 ст. Уперше згадується 1859 як хутір. 1889 споруджено дерев. Петропавлівську церкву, при якій діяла церковнопарафіяльна школа для дівчаток.

Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1926 В. С.— центр сільради Новосанжарського р-ну Полтав. округу, 284 господарства, 1487 ж. Під час нім.-фашист. окупації (20.IX 1941—23.IX 1943) з В. С. разом з прилеглими хуторами вивезено до Німеччини 245 юнаків та дівчат, спалено 104 хати. У В. С. — центр. садиба колгоспу ім. Радянської Конституції (землеробство і тваринницт-

во), відділення зв'язку, 8-річна школа, фельдшер.-акушер. пункт, Будинок культури на 350 місць, б-ка (10,9 тис. од. зб.). Село електрифіковане 1953, радіофіковане 1959, телефонізоване 1977. Уродженцем с. Пологи-Низ є Герой Рад. Союзу І. Т. Горбенко (1919—44). У В. С. споруджено пам'ятники: 1956 — на братській могилі рад. воїнів, що полягли при визволенні 1943 села від нім.-фашист. загарбників, 1958 — воїнам-землякам, які загинули (88 чол.) у період Великої Вітчизн. війни.

ВЕЛИ́КІ СОРО́ЧИНЦІ (до серед. 19 ст.— Сорочинці) — село Миргород. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Малий Байрак. Розташ. на р. Псел, за 25 км від райцентру та за 18 км від залізн. ст. Гоголеве. 4710 ж. (1990). Відомі з 20-х рр. 17 ст. як Сорочинці. Давня назва — Краснопіль. 1646 його захопив І. Вишневецький. 1648 була утв. Сорочинська сотня Миргород. полку. На поч. 18 ст. Сорочинці — містечко, де знаходилось правління Миргород. полку (полковник Д. Апостол); було обнесене земляним валом з дерев'яними баштами на бастіонах. 1709 сорочинці витримали штурм шведських військ. 1732—34 за наказом гетьмана Д. Апостола збуд. муровану *Спасо-Преображенську церкву*. 1781 — містечко, центр волості Миргород. пов. З серед. 19 ст.— Великі Сорочинці. За переписом 1859 у В. С.— 1150 дворів, 7167 ж.; у 1900—1514 дворів, 8882 ж., 7 шкіл (міністерська, земська, церковнопарафіяльних — 3, грамоти — 2), 7 пром. підприємств, 5 ярмарків на рік. У грудні 1905 у В. С. відбулося сел. повстання, придушене царськими військами. Цю подію описав В. Г. Короленко у статті «Сорочинська трагедія». 1908 відкрито *Великосорочинську учительську семінарію*. 1913—14 за проектом О. Г. Сластіона споруджено *Великосорочинського кредитово-кооперативного товариства будинок*.

Рад. владу проголошено у лютому 1918. 7620 ж. (1923). 1923 був утв. Великосорочинський р-н (у 1925—31 називався Нероновицьким, за прізвищем народного секретаря у військ. справах Рад. уряду України Є. В. Нероновича, що загинув під В. С. 24.III 1918). З 1931 В. С.— у складі Миргород. р-ну. У 1923—28 організ. 29 ТСОЗів, 1927—28 споруджено перший на Україні сільський водогін. 1923 засн. *Великосорочинська фабрика художніх виробів* ім. Н. К. Крупської (1927). 1930—32 з ТСОЗів шляхом укрупнення утв. 7 с.-г. артілей. Під час голоду 1932—33 у селі загинуло 1200 чол. Жертвами репресій 30—40 рр. стало 30 односельців. 6253 ж. (1939). До великої Вітчизн. війни у В. С.— неповна середня, дві початкові та вечірня школи, педагогічне училище.

Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941 — 17.IX 1943) у В. С. закатовано 86 рад. громадян, понад 500 відправлено до Німеччини. У вересні — жовтні 1941 тут діяла підпільна група партизан. загону «Перемога». Однією з зв'язківців загону була колгоспна ланкова, потім голова сільради О. А. Бондаренко. Разом з чоловіком і сином розстріляна гітлерівськими окупантами.

1950 з 7 колгоспів у В. С. було ств. 2 с.-г. артілі, які 1959 об'єдналися в артіль ім. М. В. Гоголя (тваринницько-зернового напряму); 3 школи: середня, інтернат, музична; лікарня (90 ліжок), санаторій (126 ліжок), Будинок культури на 400 місць, бібліотека (41,4 тис. од. зб.). *Гоголя М. В. музей* (відкрито 1951), *Великосорочинський історико-краєзнавчий музей* (ств. 1957, нове прим. 1989). З 1966 у селі щороку від-

бувається традиційний Сорочинський ярмарок.

Уродженцями В. С. є: рос. письменник М. В. Гоголь (див. *Гоголя вулиця,* серед творів — повість «Сорочинський ярмарок», що увійшла до циклу «Вечори на хуторі біля Диканьки»); укр. письменник Володимир Іванович Самійленко (1864—1925; один з літ. псевд. Полтавець). Навч. у наглядача Миргород. повіт. уч-ща, у Полтав. гімназії (1875—84). З 1903 працював секретарем земської повіт. управи у Миргороді. Того ж року брав участь у відкритті пам'ятника Котляревському у Полтаві. Автор оповідань, фейлетонів, сатирич. творів, драми «Чураївна», перекладав Гомера, Данте, П. Бомарше, П. Беранже, Дж. Байрона, рос. класиків. Пейзаж. та інтим. лірика; вірш «Вечірня пісня», покладений на муз. К. Стеценком, став відомою укр. піснею; укр. письменник О. В. Донченко (1902—54; див. *Донченку Олесю меморіальна дошка*), видатний український кобзар М. С. Кравченко (1858—1917; похований у В. С., 1972 тут встановлено *Кравченку М. С. пам'ятник*); укр. мікробіолог Гнат Омелянович Ручко (1883—1938) — член-кор. АН УРСР з 1934. Працював у Харкові, Берліні, Києві. У 1932—37 — директор та зав. відділом Ін-ту мікробіології та епідеміології АН УРСР. Засн. «Мікробіологічний журнал», був ініціатором першої в СРСР наук. конференції по бактеріофагії та мінливості мікроорганізмів (1936). У В. С. нар. також: укр. поети — П. В. Тенянко, Л. В. Тома, Я. І. Шутько, укр. письменниця-перекладачка З. П. Кундіренко; нар. художник УРСР Л. І. Мєшкова, доктор мед. наук В. П. Замостян. У В. С. побували М. Горький (1891), В. О. Гіляровський (1899), прогресивний земський діяч, видавець газ. «Полтавщина» О. І. Смагін (1860—1929; у грудні 1905 на прохання В. Г. Короленка їздив у Сорочинці для розслідування справи про поліц. погром, учинений за наказом керівника каральної експедиції Ф. Філонова). У В. С. поховані: Апостол Данило Павлович (1654—1734; в Спасо-Преображенській церкві) — полковник *Миргородського полку,* гетьман Лівобереж. України (з 1727), учасник військ. походів; Трохимовський Михайло Якович (1739, Чернігівщина — 1813) — укр. лікар, член-кор. петерб. Мед.-хірургічної академії, громад. діяч, організатор благодійницького руху. Навч. в Київ. академії (1752—61). Служив військ. лікарем на Україні, учасник рос.-тур. війни 1768—74. У 1772—1813 був лікарем Миргород. повіту. В його будинку у В. С. 20.III 1809 нар. М. В. Гоголь. Трохимовський був присутнім 22.III при його хрещенні у сорочин. Спасо-Преображенській церкві. Син лікаря — Михайло Михайлович став хрещеним батьком письменника. Мати Гоголя, Марія Іванівна, пробула з дитиною в оселі Трохимовського до серед. травня. У В. С. помер Лизогуб А. І. (1804—64). Походив з відомого козацького роду Лизогубів. Мав близькі стосунки з Т. Г. Шевченком. Був батьком відомого народника Дмитра Лизогуба, страченого 1879 за підготовку замаху на Олександра II. У селі споруджено пам'ятник В. І. Леніну (1967), *Гоголю М. В. пам'ятники, Сорочинської трагедії 1905 учасникам пам'ятник.* Пам'ятники: партизанці О. А. Бондаренко (1979), піонеру П. Теслі (1974). Відкрито меморіальну дошку М. В. Гоголю, *Петровському Г. І. меморіальну дошку,* який відвідав село з агітпоїздом 1920. Встановлено пам'ятники: 1975 — на братській могилі рад. воїнів, що загинули при визволенні 1943 села від гітлерівців, та 1960 — воїнам-односельцям, полеглим у роки Великої Вітчизн. війни. Іл. — табл. XXV.

ВЕЛИКОБАГАЧА́НСЬКИЙ ІСТО́РИКО-КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й у смт Великій Багачці. Засн. 1961. Діє на громадських засадах. З 1988 розмістився в окремому спеціально обладнаному приміщенні. У семи залах, площею 190 м², розміщено бл. 550 експонатів, що відтворюють природу краю, історію району. Окреме місце в експозиції присвячено письменнику, уродженцю с. Устивиці — Василю Трохимовичу Наріжному (1780—1825). Друкуватися почав 1804 (трагедія «Димитрій Самозванець»). Україні Наріжний присвятив повісті «Багатий бідняк», «Запорожець», романи «Арістіон», «Бурсак», «Два Івани, або Пристрасть до позовів», незакінчений роман «Гаркуша, малоросійський розбійник». У романі «Російський Жілблаз, або пригоди князя Гаврила Симоновича Чистякова (1814, повністю опубл. 1938) сатирично змалював панівні верстви суспільства. Прототип одного з героїв цього твору — Г. С. Сковорода.

ВЕЛИКОБАГАЧА́НСЬКИЙ РАЙО́Н — у центр. частині обл. Площа 1 тис. км². Нас. 34,3 тис. ж. (1991). У районі — 75 нас. пунктів, підпорядкованих 2 селищним і 15 сільс. Радам нар. депутатів. Центр — смт Велика Багачка. Утв. 1925 з 10 сільрад: Багачанської, Байрацької, Балюківської, Бутово-Долинської, Довгалівської, Кротівщанської, Михайлівської, Павелківщинської, Устивицької та Якимівської. У 1926 у р-ні 76 181 ж. 1930 до В. р. були приєднані Білоцерківський та Остап'ївський р-ни. У сучас. межах район відновлений 1966. У 1939 — 35 сільрад, 269 нас. пунктів, 61 210 ж. На фронтах Великої Вітчизн. війни загинув 4871 житель району. В. р. межує з Глобинським, Миргородським, Решетилівським, Хорольським та Шишацьким р-нами Полтав. обл. Через тер. району протікає р. Псел. Розташ. у зоні лісостепу, на пд.-зх. схилах Полтав. рівнини. Грунти переважно чорноземні. Ліси (сосна, береза, дуб, осика, вільха) разом з чагарниками і полезахисними смугами займають 11,4 тис. га (12 % тер. району). Гол. корисні копалини — нафта й газ. Пам'ятка природи місц. значення — дуб звичайний (див. *Дуби*). Серед пром. підприємств — комбікормовий з-д, ф-ка госп. виробів «Веснянка». Райагробуд, друкарня, підприємства нафтогазодобувного управління «Полтаванафтогаз» та ін. У районі — 14 колгоспів та 4 радгоспи. Спеціалізація с. г.— землеробство зернового напряму, тех. культури, тваринництво м'ясо-мол. напряму. Площа с.-г. угідь

1991 становила 81,2 тис. га, в т. ч. орної землі — 66,3 тис. га. Гол. культури: озима пшениця, кукурудза, цукр. буряк, соняшник, картопля. Територію В. р. перетікають автотраса Київ — Харків та Південна залізниця. Автомоб. шляхів з твердим покриттям — 340 км. У районі — 25 відділень зв'язку, 16 АТС. 10 будинків побуту, 24 комплексних прийм. пункти, 25 майстерень, 16 перукарень, 139 магазинів, 2 ресторани, 5 кафе, хлібозавод, ситроцех, ковбасний цех. Працюють 34 загальноосв., одна муз. школа, одне проф.-тех. уч-ще, районний Будинок піонерів, 25 дошкільних закладів, районна та 6 дільничних лікарень, поліклініка, 2 амбулаторії, 32 фельдшер.-акушер. пункти, санаторій «Псел» на 200 місць, ветлікарня. Функціонує 40 клубів та Будинків культури, 42 кіноустановки, 35 б-к, 12 спортзалів, 2 стадіони, спортивно-тех. клуб, видається газ. «*Світло Жовтня*». На тер. В. р.— пам'ятки археології доби міді, бронзи, скіфського часу, черняхівської та ранньослов'янської культур, часів Київ. Русі. Див. також статті: Велика Багачка, Багачка Перша, Балаклія, Білоцерківка, Бірки, Гоголеве, Корнієнки, Кротівщина, Матяшівка, Михайлівка, Остап'є, Поділ, Радивонівка, Рокита, Устивиця, Широка Долина, Якимове.

ВЕЛИКОБУДИЩА́НСЬКИЙ ПРЕОБРАЖЕ́НСЬКИЙ МОНАСТИ́Р жіночий. Засн. у 17 ст. як Спаський дівочий скит в урочищі, на правому березі р. Ворскли, біля с. Чернечий Яр (тепер Диканського р-ну). 1672 був наділений землею гетьманом І. Самойловичем і почав управлятися ігуменями. Діяли дві дерев'яні церкви: Преображенська і трапезна Благовіщенська. 1689 ген. суддя В. А. Кочубей переніс споруди ближче до м-ка Великих Будищ, від якого монастир одержав назву. 1782 піклуванням ігумені Марфи Лапинської збудовано мурований Преображенський собор. 1887 В. П. м. перенесено до с. Писарівщини. Гол. храмом стала мурована Троїцька церква, зведена при єпархіальному училищі, яке було відкрито 1873. Через це монастир став наз. Великобудищанським Троїцьким. 1891 споруджено муровану Успенську церкву. Діяло 2 школи. До В. П. м. був приписаний Преображенський скит на кол. місці монастиря у Чернечому Яру. Припинили іспування у 20-х рр. 20 ст.

ВЕЛИКОКРИНКІ́ВСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 1928 у складі Кременчуц. округу з частин Глобин., Манжеліївського та Семенів. р-нів. (20 сільрад, 95 нас. пунктів). Ліквідований 2.IX 1930 з віднесенням тер. до Глобин. р-ну. Відновлено В. р. 22.I 1935 у складі Харків. обл. 22.IX 1937 віднесено до новоутв. Полтав. обл. 1939 в р-ні проживало 28 528 чол. У період нім.-фашист. окупації (вересень 1941 — вересень 1943) гітлерівці у Великих Кринках стратили 252 жителі р-ну, вивезли на примусові роботи до Німеччини 2557 чол. На час війни на тер. В. р. було 50 нас. пунктів. Із них окупанти, відступаючи, частково спалили майже все, знищили колгоспне майно, 2 лікарні, 11 поліклінік, 14 шкіл, 14 клубів. Розформований В. р. 30.XII 1962 з віднесенням осн. частини тер. до Глобин. р-ну.

ВЕЛИКООБУ́ХІВСЬКИЙ КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й народний у с. Велика Обухівка Миргород. р-ну. Відкр. 1961. Розміщений в окремому приміщенні, має 9 кімнат. У музеї зберігається 7 тис. експонатів, що висвітлюють історію села. Є експозиція, присвячена подіям Великої Вітчизн. війни 1941—45: документи, нагороди, особисті речі, фотографії учасників війни. Матеріали окремого залу розповідають про уродженця Великої Обухівки — рос. і укр.

письменника та громад. діяча В. В. Капніста: книжки з його бібліотеки, твори письменника, речі з будинку Капністів — книжкова шафа, чорнильниця, лампа, годинник, посуд. В іншій залі вміщено матеріали про синів Василя Васильовича, про його дружні зв'язки з декабристами Муравйовими-Апостолами (див. *Декабристи на Полтавщині*) та діячами культури і мистецтва: Гоголями, І. П. Котляревським, Д. П. Трощинським (див. *Кибинці*), Д. М. Бантиш-Каменським (1788—1850) — укр. і рос. історик, архівіст, служив правителем канцелярії київського губернатора, був у дружніх стос. з І. П. Котляревським. Бантиш-Каменський сприяв викупу М. Щепкіна з кріпацтва. Відтворено інтер'єр селянської хати, де експонуються речі дореволюц. побуту селян: хатні речі, одяг, знаряддя праці тощо. У 1970 музей удостоєно звання народного.

ВЕЛИКОСЕ́ЛЕЦЬКЕ — село Оржицького р-ну, центр Селецької сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Малоселецьке. Розташ. на правому березі р. Оржиці, за 10 км від райцентру і за 25 км від залізнич. ст. Лубни. Засн. В. у 2-й пол. 17 ст. До поч. 18 ст. входило в Лубен., а потім у 2-гу Пирятинську сотню, Лубен. полку, з 1781 — у складі Київ. намісництва, з 1796 — Малорос., 1802 — Полтав. губ. За даними Генерального слідства 1729—30 у залежності від козацької старшини перебувало 4 селян. двори. У 1781 — 639 ж. (козаків, посполитих та ін., у т. ч. й залежних від поміщика М. Хильчевського). 1749 в селі споруджено церкву. Діяла козацька школа. 1835 у В. наліч. 192 двори, в яких жило 1334 чол., у 1859 — 218 дворів і 1611 ж., у т. ч. 35 кріпаків. 1850 споруд. нову Миколаївську церкву. 1900 у В. з хуторами наліч. 2745 ж. Діяла земська школа (з 1879). Щороку відбувалося по три ярмарки (з 1881). В.— центр волості. У селі було 392 двори і 2745 ж.

Рад. владу проголошено у січні 1918. Жителі села брали участь у партизан. русі. 1920 ств. комнезам, 1924 — комсомол. осередок. З 1923 В.— село Оржицького р-ну, 2050 ж. 1931 організ. два колгоспи — ім. Сталіна і «Червоний маяк». Під час голодомору 1932—33 багато жителів села загинуло. У роки нім.-фашист. окупації (вересень 1941 — вересень 1943) гітлерівці вкинули 6 чол. до колодязя, у т. ч. 3 чол. з с. Малоселецького, вивезли на каторжні роботи до Німеччини 81 чол. У 1950 колгоспи, що були у В. і Малоселецькому, утв. одне господарство — колгосп ім. Сталіна, що згодом дістав назву «Україна» (з 1964 — ім. Котовського). Діють фельдшерсько-акушер. пункт, неповна с. ш., дит. садок, пошта, відділення зв'язку і відділення ощадбанку. Пам'ятник герою громадян. війни Г. І. Котовському (1979) і пам'ятник односельцям, полеглим (257 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. У селі братська могила рад. воїнів, що загинули в боях проти нім. фашистів у 1941 і 1943. На тер. села — жертовник «Залізна баба» (10—13 ст.).

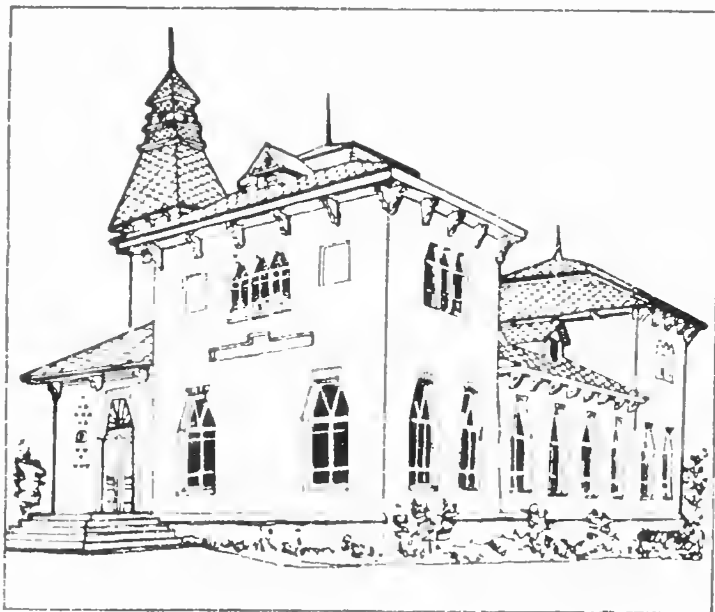
ВЕЛИКОСЕ́ЛЕЦЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — гідролог. заказник респ. значення (з 1980). Болотний масив у заплаві р. Сули. Місце гніздування водоплавних птахів. Розташ. в Оржицькому р-ні, на тер. Селецької сільради. Перебуває у віданні колгоспу ім. Г. І. Котовського. Площа 1000 га.

ВЕЛИКОСОРО́ЧИНСЬКА УЧИ́ТЕЛЬСЬКА СЕМІНА́РІЯ чоловіча. Відкрита 1908 у м-ку Сорочинцях (тепер Великі Сорочинці). Викладалися: закон божий, географія, історія, фізика, математика,

природознавство, рос. мова, ручна праця. Викладачів разом з адміністрацією 11 чол. (1916). Випускників — 22 (1920).

ВЕЛИКОСОРО́ЧИНСЬКА ФА́БРИКА ХУДО́ЖНІХ ВИ́РОБІВ ім. Н. К. Крупської. Засн. 1923 як ткацька майстерня системи «Українкустарспілка». У 1927 реорганіз. в артіль худож. вишивок і тканин ім. Н. К. Крупської, з 1944 — пром.-кооп. артіль ім. Н. К. Крупської (голова Г. К. Лоза), з 1960 — ф-ка худож. виробів ім. Н. К. Крупської. На кін. 1960 ф-ка мала вишивальні цехи; у Великих Сорочинцях, Миргороді, Комишні, Рашівці, Гоголевому, бригади вишивальниць-надомниць — у Попівці, Хомутці, Петрівцях, Лютеньках, Ковалівці, ткацький цех у Великих Сорочинцях Миргород. р-ну. Майстрині артілі й ф-ки у Великих Сорочинцях спеціалізувалися на ручній вишивці з використанням класичних технік (жін. блузки, чол. сорочки, жіночі та дитячі плаття, рушники, скатерті) та декоратив. ткацтва (настінні килимки, плахти, плахтові тканини, пояси, порт'єри). Серед відомих ткаль і вишивальниць довоєнного часу — С. Ю. Коряк, С. А. Москаленко, О. Ручко, повоєнного — О. К. Бакало, У. Я. Бехтер, Л. І. Богипич, В. П. Гриценко, Н. А. Жеребчевська, М. С. Коряк, О. І. Лисенко. Їхні вироби експонувалися на виставках: всесвітній (Монреаль), зарубіжних, всесоюзних і респ. З 1961 припинено виготовлення тканих виробів. З 1971 у Великих Сорочинцях діє дільниця, об'єднання *«Полтавка»*.

Великі Сорочинці. Будинок кредитово-кооперативного товариства. Реконструкція.

ВЕЛИКОСОРО́ЧИНСЬКИЙ ІСТО́РИКО-КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й народний у с. *Великі Сорочинці* Миргород. р-ну. Відкр. 1957. Спочатку містився в кімнатах сільс. Будинку культури. З 1989 нова експозиція розташ. у 8 залах приміщення бібліотеки. Має бл. 5 тис. експонатів, що розповідають про історію краю та його уродженців. Представлені події Сорочинської трагедії 1905, матеріали про земляків — учасників Великої Вітчизн. війни 1941—45. Звання народного удостоєний 1976. Розташ. на вул. Гоголя № 34.

ВЕЛИКОСОРО́ЧИНСЬКОГО КРЕДИ́ТОВО-КООПЕРАТИ́ВНОГО ТОВАРИ́СТВА БУДИ́НОК. Споруджений 1913—14 за проектом художника О. Г. Сластіона. Був цегляним двоповерховим багатофункціонального призначення. Включав у себе зал більше як на 200 місць зі сценою, кімнатою для артистів, три великі приміщення для кредитово-кооператив. т-ва, а також кілька допоміжних кімнат, фойє, вестибюль та сходову клітку. Завдяки останній в композицію увійшла башта, що підкреслювала розміщений поблизу гол. вхід. Зовні в асиметричній об'ємній композиції домінували два двоповерхові об'єми на протилежних причілках корпусу, між якими був розташований видовжений одноповерховий зал. Над присадкуватими чотирисхилими залізними дахами високо злітала башта сходової клітки, вкрита наметом із зало-

мом, ліхтариком і шпилем. Прості площини цегляних стін прорізували великі трапецційної форми вікна на першому поверсі і менші, але також трапецційні, потроєні — на другому. Гол. вхід виділяв великий трапецційний портал, ліворуч від якого було зроблене маленьке трапецційне вікно, оточене крихітними трикутними нішками, що були навіяні тригранновиїмчастим різьбленням. Прямокутнього профілю карнизи, що мали значний виліт, підтримували фігурні кронштейни-коники. Стриманість архіт. форм, їх функціональна визначеність свідчили про приналежність будівлі до раціоналістичної течії *українського архітектурного стилю* поч. 20 ст. У 20-х рр. будинок перепрофілювали на виконання клубних функцій, давши назву — Колбуд. Тут на другому поверсі в одній з кімнат було ств. один з перших на Україні сільських радіовузлів. У кін. 30-х рр. тесляр Павлович зробив дерев'яну прибудову для нового залу зі сценою, а будинок перетворили на районний палац культури. 1941 згорів.

ВЕЛИКОТИ́РНОВСЬКА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві — від вул. Половка до Київського шосе. Одна з нових вулиць міста, з'єднує житл. масиви «Алмазний» і «Половки» з Супрунівським пром. р-ном. Прокладена на тер. кол. приміських сіл Пушкарівки і Половок. Наз. 1970 на честь болг. міста-побратима Велико-Тирново (див. *Міста-побратими* Полтави). На В. в.: новий автовокзал, підприємство автосервісу (№ 5). На поч. лісопарку, що планується уздовж магістралі, встановлено *Пушкарю Мартину пам'ятний знак*. З протилежного боку — 9-поверхова житл. забудова.

ВЕЛИЧА́Я М. Л. ПОГРУ́ДДЯ у с. Лютеньці Гадяцького р-ну. Встановлено 1970 на подвір'ї с. ш. на честь Героя Рад. Союзу Величая Михайла Лукича (1907—43). Н. в с. Лютеньці. Навчався у місцевій неповній с. ш. З 1924 працював у Донбасі. 1939 призваний до лав Червоної Армії. Закінчив полкову школу і військово-політ. уч-ще у Полтаві. З перших днів Великої Вітчизн. війни — на фронті. Воював на Пд.-Зх. і З-у Укр. фронтах. 30.IX 1943 загинув у боях за Дніпро. У 1944 посмертно удостоєний звання Героя. Залізобетонне погруддя (0,6 м) встановлено на цегляному п'єдесталі (2 м.). На чільному боці прикріплена мармурова дошка з мемор. написом.

ВЕЛИ́ЧКА ЛІТО́ПИС — укр. козацько-старшинський літопис, одна з найцінніших пам'яток укр. історіографії та л-ри 2-ї пол. 17 — поч. 18 ст. Його автор — Величко Самійло (Самоїл) Васильович (1670 — після 1728). Н. на Полтавщині. Освіту здобув у Києво-Могилянській колегії. Був канцеляристом у генерального військового писаря В. Л. Кочубея, потім служив у Генеральній військовій канцелярії. Усунутий 1708 з посади, жив у маєтку Кочубеїв у с. Диканьці, а потім у с. Жуках під Полтавою, займався літературною працею. В. Л.— 4-томна праця, що включає багато оповідань, побудованих на великому і різноманітному джерельному матеріалі, а також на власних домислах. Охоплює істор. події на Україні, у т. ч. й на Полтавщині, 2-ї пол. 17 — поч. 18 ст.; до нашого часу дійшов не повністю. У 1-у томі висвітлюються події 1687—1700. У 4-у — вміщені додатки з різних документів 17 ст. Текст В. л. надрукувала Київ. археографічна комісія в 1848—64 за списком рос. історика М. П. Погодіна. Згодом у 6-ці укр. історик М. Й. Судієнко знайшов ще один список, що колись належав депутатові комісії по складанню «Нового уложен-

ня» 1767—69 від Лубенського полку укр. політ. діячеві Г. А. Полетиці (1725—84), уродженцеві Ромен, що в своїх творах «Історична звістка, на якій основі Мала Росія була під республікою Польською...» та ін. обстоював принципи автономного управління Лівобережної України. Хоч В. л. містить інформацію про різні сторони життя тогочасного укр. суспільства, провідною гемою є визвольна боротьба укр. народу, в якій активну участь брали полтавці, проти панування шляхетської Польщі. Зустрічаються відомості про селянсько-козацькі повстання в кін. — 16 на поч. 17 ст., що передували визвольній війні 1648—54. Найважливішою, за вірогідністю й точністю інформації матеріалу, є частина літопису, присвячена періоду 1687—1700.

ВЕЛИ́ЧКІВ — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Сліпороду (бас. Дніпра). Довж. 12 км, площа бас. 31,2 км². Тече тер. Шишацького р-ну.

ВЕЛИ́ЧКІВКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Лютеньки (бас. Дніпра).

ВЕЛИ́ЧКІВСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — бот. заказник (з 1979). Місце зростання рідкісних рослин, ряд яких занесено до Червоної книги УРСР. Розташ. в Шишацькому р-ні. Перебуває у віданні колгоспу «Шлях до комунізму». Площа 5 га.

ВЕЛИ́ЧКОВА — річка в Полтав. обл., прит. р. Грунь-Ташані (бас. Дніпра). Тече тер. Шишацького р-ну. На її березі розміщене с. Величкове.

ВЕ́ЛЬБІВКА — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради народ. депутатів, якій підпорядковані села Запсільське, Тепле, Тютюрівщина. Розташ. на лівому березі р. Псла, за 6 км від райцентру та за 8 км від залізнич. ст. Гадяч. 1547 ж. (1990). Згадується в істор. джерелах 18 ст. На поч. 18 ст. належало Гадяцькому замку, в 1764 подароване Катериною II гетьману Розумовському, в 1785 — продано в казну. На 1782 у В. було 103 господарства, 697 ж. На 1810 В. значиться як власність поміщика, надвірного радника Масюкова. За переписом 1859 у селі наліч. 175 дворів, 1278 ж., Троїцька церква: на 1900 — 3 сільські громади (козацька, казенна, селянська), 335 дворів, 2086 ж., 2 школи (земська, церковнопарафіяльна жіноча). 1910 — 430 дворів, 2654 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1920 у селі ств. комітет незаможних селян. На 7.IX 1923 наліч. 3205 ж. 1930 у селі ств. колгосп «Червоний сніп». Під час окупації В. нім.-фашист. загарбниками (5.X 1941—8.IX 1943) вивезено до Німеччини 155 чол., закатовано 11 чол. Тимчасово В. було визволено від окупантів Сумським партизан. загоном 2.III 1943 внаслідок боїв, що тривали з 22.II 1943. 1953 колгоспи села об'єднано в колгосп ім. П. П. Корзуна (ген.-лейтенант, брав участь у визволенні Лівобереж. України), який 1958 об'єднано з колгоспом «Ленінським шляхом» с. Соснівки. 1964 колгосп «Ленінським шляхом» розділений на колгосп «Ленінським шляхом» с. Вельбівки та колгосп «Маяк» с. Соснівки. У селі колгосп «Ленінським шляхом» (м'ясо-молочно-зерновий напрям, тех. культури). Неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури (400 місць), б-ка (17 тис. од. зб.). 1967 встановлено пам'ятник В. І. Леніну; 1969 споруджено обеліск у пам'ять про воїнів-односельців, які загинули на фронтах Вел. Вітчизн. війни, в 1967 — надгробки борцям за Рад. владу, полеглим 1921, та рад. воїнам (три), що загинули 1941 і 1943. У В.— *Троїцька церква* (1865). Іл.— табл. XXX.

ВЕ́ПРИК — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Псла (бас. Дніпра). Довж. 17 км, площа бас. 200 км².

Тече тер. Зіньківського та Гадяцького районів. На берегах В. розміщене с. Веприк Гадяцького р-ну.

ВЕ́ПРИК — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. на лівому березі р. Псла, по обидва боки його притоки р. Веприк, за 12 км від райцентру та за 16 км від залізнич. ст. Гадяч. 3680 ж. (1990). Найдавніше поселення, яке стало основою В., виникло на високому правому березі одноіменної річки. Давні вали, що пролягали побл. містечка Лютеньки і Веприка (про них згадують у своїх працях історики О. Ф. Шафонський і В. Г. Ляскоронський) є залишками прикордонних укріплень, які проходили тут у 16 ст. між Рос. д-вою і Польщею. Саме містечко В. вперше згадується в писемних істор. джерелах першої чверті 17 ст. Воно входило до складу Веприцької сотні Гадяцького полку (до 1782). Жителі В. брали активну участь у визв. боротьбі укр. народу 1648—54 проти польського гніту, у битві під Зборовом 1649. За переписом 1654 у В.— 1508 ж., з них 700 козаків, 800 міщан. У 1658 містечко було спалене татарами, що їх закликав гетьман І. Виговський. Населення В. мужньо билося проти швед. завойовників (див. *Веприцька оборона 1708—09, Веприцькій обороні пам'ятний знак*). 1764 Катерина II подарувала В. останньому гетьману України К. Розумовському. Наприкінці 18 ст. частина нас. В. потрапила у власність поміщиків П. С. Масюкова і П. К. Тимофеєвої. 1812 у В. проходило формування 9-го Полтав. полку нар. ополчення. Веприцький козацький полк (командир — майор Товбич) мав на той час у своєму складі 638 чол., 498 коней. За переписом 1859 у В.— 545 дворів, 4027 ж. 4 церкви — 2 муровані: Миколаївська та Успенська (побуд. 1823 і 1837) та 2 дерев'яні: Георгіївська і Троїцька (1787, 1793), відбувалося 4 ярмарки на рік. У 90-х рр. 19 ст. поміщики Масюков, Ліщинський і Мельник засн. Веприцьке акціонерне товариство, яке стало власником цукроварні, гуральні, цегельного заводу. Значного поширення у містечку набуло ткацтво (виробництво полотна, ряден, скатертин) і кравецтво (пошиття свит, чумарок, піджаків). На час перепису 1900 у В. (з прилеглими хуторами) Веприцької волості Гадяцького повіту — 930 дворів, 7085 ж., дві земські, 2 церковнопарафіяльні школи та 1 школа грамоти, відбувалося 4 ярмарки на рік. Влітку 1905 у В. спалахнув сел. виступ, який тривав майже місяць. Після завершення слідства 40 селян було заарештовано і віддано до суду, керівників заворушення І. Хлібка та М. Ланчинського заслано до Сибіру. Кілька страйків відбулося в економії Веприцького товариства і у 1906. На 1910 у В.— 1176 дворів, 7393 ж., діяло 2 парових млини, цукровий завод та миловарня.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1923—32 В.— районний центр (з 1930 віднесений до Сумського округу). На 7.IX 1923 — 8823 ж. 1929 в селі організ. перший колгосп «Червоний колос», який об'єднав 24 сел. г-ва. 1934 створ. МТС. Під час нім.-фашист. окупації (6.IX 1941—10.IX 1943) до Німеччини вивезено 292 жителя, майже повністю була спалена головна вулиця села. У кін. серпня — на поч. вересня 1943 В. став районом кровопролитних боїв з фашистами. Село тричі переходило з рук в руки. У селі — центральна садиба колгоспу «Заповіт Ілліча» (м'ясо-мол. та зерновий напрям, тех. культури), електропідстанція, ветдільниця, с. ш., дільнична лікарня на 25 місць, госпіталь інвалідів Великої Вітчизн. війни (на 120 місць).

будинок для людей похилого віку на 16 місць, держ. і колгоспний дитсадки на 130 місць, СПТУ—42, Будинок культури на 450 місць, 2 б-ки (32,5 тис. од. зб.), стадіон (1989). 10 магазинів, 2 їдальні, 2 пекарні, кондитерський цех, готель, будинок побуту, відділення зв'язку, АТС. Історико-краєзнавчий музей. Уродженцями села є: Амбодик-Максимович Нестор Максимович (1744—1812) — укр. учений-енциклопедист, один з основоположників вітчизн. наук. акушерства, ботаніки і фітотерапії. Н. в сім'ї священика. Освіту здобув у Київ. академії (1768) та в Страсбурзькому ун-ті (Франція), де захистив докторську дисертацію (1775). У 1781 очолив петерб. акушерську школу і першим з вітчизн. лікарів здобув звання професора акушерства; конструктор М. Л. Духов. Пам'ятник В. І. Леніну (1967), воїнам-односельцям, полеглим (449 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1958); на братській могилі борців за владу Рад, що загинули 1920 (1967). *Духова М. Л. погруддя.* Братська могила рад. воїнів, загиблих під час визволення 1943 В. Пам'ятки архітектури — *Миколаївська церква* та *Успенська церква.*

ВЕ́ПРИЦЬКА ОБОРО́НА 1708—09 — захист рос. солдатами та укр. козаками від швед. загарбників містечка *Веприка* під час Північної війни 1709—21. Залога (1100 рос. солдатів, кілька сот козаків Харків. полку), спираючись на допомогу місцевих жителів, тривалий час відбивали атаки ворога. 22.XII 1708 загони швед. армії на чолі з Карлом XII рушили на Веприк, але їм не вдалося відразу захопити містечко і вони взяли його в облогу. 6.I 1709 полки Карла XII та І. Мазепи почали штурм Веприка з трьох боків. Стійкий опір обложених змусив шведів припинити штурм. Їх втрати становили бл. 2 тис. чол. вбитими і пораненими; у захисників — 7 офіцерів, 167 солдатів убитими, 150 пораненими. Вночі на 7.I 1709 шведи оволоділи містом і спалили його.

ВЕ́ПРИЦЬКІЙ ОБОРО́НІ ПА́М'ЯТНИЙ ЗНАК у с. Веприку Гадяцького р-ну. Відкрито 1982 на честь 275-річчя *Веприцької оборони 1708—09*. Встановлено в центрі села біля с. ш. на місці, де збереглися залишки земляного валу Веприцької фортеці. Знак — гранітний моноліт (2 × 2 × 0,7 м), на якому закріплена чавунна дошка з мемор. написом, встановлений на бетонному постаменті.

ВЕ́РДИН — річка в Полтав. обл., права прит. р. Чечви (бас. Дніпра).

ВЕРЕМІ́ЇВСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 в складі Золотоніського округу з Веремiївської, Гусинської, Жовнинської, Кліщинської, Лялинської і Матвіївської сільрад. Нас. на 7.IX 1923 27 993 чол. Райцентр — с. Веремiївка (тепер с. Чорнобаївського р-ну Черкас. обл.). З ліквідацією Золотоніського округу в червні 1925 В. р. віднесено до Кременчуц. округу. 28.VIII 1928 районний центр Веремiївського р-ну перенесено в с. Жовнине, а район перейменовано на Жовнинський.

«ВЕРЕ́МІЯ МАЛОРО́СІЙСЬКОГО ГЕ́ВАЛА». Поема «козака Бублея», опубл. 1871 в друкарні Пигуренка (Полтава). Написана в бурлескному стилі як пізнє наслідування І. П. Котляревському. Використано багато нар. пісень, прислів'їв, описано укр. обряди, звичаї тощо. Бублей (Бублій) І. Г. (р. нар. невід.— 1875). Нар. в Старих Санжарах (тепер — Решетники Новосанжарського р-ну) — волосний писар, поет-аматор. Видав також зб. віршів «Бандура малоросійського гевала» (Полтава, 1871). Похований у рідному селі. За спогадами старожилів, на хресті була вирізана автоепітафія, в якій Бублей просив земляків не забувати творця «Бандури» й «Веремії».

ВЕРНА́ДСЬКОМУ В. І., ДОКУЧА́ЄВУ В. В., ЗАЙКЕ́ВИЧУ А. Є., ІЗМАЇ́ЛЬСЬКОМУ О. О., КО́СТИЧЕВУ П. А., СТЕ́БУТУ І. О. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді гол. корпусу *Полтавської сільськогосподарської дослідної станції* на відзнаку 105-ї річниці з дня її засн. (1884) та на честь вчених, які брали участь у складанні програми станції і проведенні наук. досліджень. Дошка — граніт, відкрита 1989. Див. також *Вернадському В. І. меморіальна дошка, Докучаєва вулиця, Лісосмуга О. О. Ізмаїльського.*

ВЕРНА́ДСЬКОМУ В. І. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку по вул. Володарського № 8, в якому під час приїздів до брата своєї дружини зупинявся Вернадський Володимир Іванович (1863—1945) — рос. і укр. учений-природознавець, засновник вітчизняної геохімії та біогеохімії, вчення про біосферу і ноосферу, академік, перший президент АН УРСР (1918—21). Нар. у Петербурзі. За походженням українець. Його прадід — запорізький козак. Дід — лікар, працював у Київ. військ. госпіталі. Батько В. І. Вернадського Іван Васильович (1821—84) — вихованець, потім професор політ. економії і статистики Київ. ун-ту, з 1850 — професор Моск., 1886 — Головного пед. ін-ту та Олександрівського ліцею у Петербурзі. Мати — Ганна Петрівна (1837—98) походила з укр. старшинського роду Константиновичів, виховувалася в приватному пансіоні Києва, співала в хорі. 1868, у зв'язку з хворобою батька, сім'я переїхала з Петербурга до Харкова, де І. В. Вернадський влаштувався на посаду директора Харківського банку. Підтримував дружні стосунки з діячами укр. культури. Був знайомий з Т. Г. Шевченком, дружив з М. О. Максимовичем, Х. Д. Алчевською. Кожне літо сім'я Вернадських проводила в маєтку укр. письменника Г. Ф. Квітки-Основ'яненка. В. І. Вернадський був троюрідним братом В. Г. Короленка. 1873 вступив до Харківської гімназії. 1876 продовжив навчання у Петербурзькій гімназії. 1885 закінчив Петерб. ун-т. 1888—90 навчався за кордоном. Працював у мінералогічному кабінеті Петерб. ун-ту. 1886 В. І. Вернадський одружився з Наталією Єгорівною Старицькою. Батько дружини Єгор Павлович Старицький (1825—99) — юрист, голова департаменту законів Сенату, теж походив з укр. козацько-старшинського роду. Після виходу у відставку поселився в Полтаві. До нього щоліта приїжджав В. І. Вернадський з дружиною і дітьми.

Наук. діяльність почав на Полтавщині 1883—84 в складі експедиції вченого-грунтознавця В. В. Докучаєва (див. *Докучаєва вулиця*). 1890 експедиційні маршрути пройшли по Полтав. і Кременчуцькому повітах. Роботи виконувалися на кошти Полтав. губ. земства. І. В. Вернадський продовжував досліджувати грунти Кременчуцького пов. і після того, як було припинено фінансування. Він розширив і програму досліджень. На карту став наносити не тільки зразки грунтів, але й кургани. Карту і кілька кам'яних баб В. І. Вернадський передав Полтав. музеєві, засн. В. В. Докучаєвим (подарував 4 тис. зразків грунту, 500 зразків гірських порід і 800 аркушів гербарію). Працюючи приват-доцентом (з 1890), професором (з 1898) Моск. ун-ту, беручи участь в експедиціях, виїжджаючи за кордон, В. І. Вернадський щороку відвідує Полтавщину. Живе в Полтаві, здійснює екскурсії в околиці міста і віддалені райони, підтримує тісні стосунки

з Полтав. земством і Природничо-історичним музеєм. За завданням земства 1901 було зроблено кілька виїздів у райони Полтави, Кременчука, Лубен, вивчає будову Ісачнівського узгір'я, що в долині злиття Дніпра і його притоки Сули, проти с. Ісачок. У травні 1904 Вернадський з двома студентами (один з них А. Є. Ферсман) здійснив екскурсію по Полтав. і Житомирській губ.

1913 В. І. Вернадський поселився в *Шишаках*. Він купив 12 дес. присадибної землі на лівому березі р. Псла, на т. з. *Бутовій горі* (за 25 верст від Великих Сорочинець) і почав споруджувати будинок в укр. стилі за проектом В. Кричевського (будував селянин Шишаків Л. Т. Сердюк). Літом 1914 Вернадські вселилися в ще незакінчену оселю (3 кімнати внизу, 7 — на головному поверсі й одна — в мезоніні; у кін. громадян. війни будинок був пограбований і спалений). 1916 В. І. Вернадський прикупив 4 дес. польової землі, яку обробляли син і дочка. Літні місяці В. І. Вернадський працював у Шишаках. Навесні 1917 він захворів і за порадою лікаря виїхав на Україну і поселився на хуторі. Тут він почав писати працю про роль живих істот в геологічній історії землі («Жива речовина в земній корі і її геохімічне значення», видана 1978). У серпні 1917 був виклика ний до Петрограда, але 22.XI фізико-матем. відділом Академії наук відряджений на Пд. (через поганий стан здоров'я) для продовження наукової роботи над живою речовиною. Поселився в Полтаві, де мешкав до осені 1918, коли був покликаний до Києва для участі в створенні Укр. АН. Напружену теоретичну роботу Вернадський поєднував з польовими дослідженнями і науково-популяризаторською діяльністю. У Полтаві він організував т-во любителів природи (1918), був активним членом полтав. т-ва «Просвіта». Не поривав зв'язків з Полтавщиною Вернадський і в наступні роки, зокрема з музеєм, допомагав йому. Це стверджують три листи, адресовані зав. відділом природи М. І. Гавриленку (1889—1971) від 4.IX 1921, 24.II 1934 і 8.V 1941, що зберігаються в Полтав. краєзнавчому музеї.

Дошка — граніт, відкрита 1988. Ім'ям ученого названо вулицю в смт Нових Санжарах, відкрито *Вернадському В. І. пам'ятний знак* біля смт Шишаків.

ВЕРНА́ДСЬКОМУ В. І. ПА́М'ЯТНИЙ ЗНАК на Бутовій горі біля смт Шишаків. Встановлено 1988 на місці, де розташ. дачний будинок, у якому 1914—17 жив, працював і відпочивав В. І. Вернадський (див. *Вернадському В. І. меморіальна дошка*). Знак — брила з бутового каменю з гранітною плитою, на якій закріплено мідну дошку з мемор. написом (вис. 1,9 м).

ВЕ́РХНЯ ЛА́ННА — село Карлівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Редути і Холодне Плесо. Розташ. у верхів'ї р. Ланної (прит. Орчика), за 9,6 км від райцентру та за 11 км від залізнич. ст. Ланна. 941 ж. (1990). Засн., вірогідно, на поч. 18 ст. Входила до складу земель 1-ї сотні Полтав. полку, пожалуваних учаснику *Полтавської битви 1709* генералу рос. армії І.-Б. Вейсбаху, який з 20-х рр. 18 ст. очолював рос. армію на Україні, потім був київським ген.-губернатором. 1735, після його смерті, землі перейшли у відання комісії держ. маєтностей, потім були пожалувані Анною Іванівною рос. ген.-фельдмаршалу Б.-К. Мініху. 1742, після його заслання Єлизаветою Петрівною до Сибіру, землі відійшли до казни, а наступного року були подаровані нею своєму морганатичному чоловікові, графу (з 1744) О. Г. Розумовському (1709—71).

Слобода В. Л. на поч. 70-х рр. 18 ст. перейшла до останнього гетьмана Лівобережної України К. Г. Розумовського (1728—1803), потім — до його сина Л. К. Розумовського. У 1849 дружина останнього М. Г. Розумовська продала В. Л. разом з усією Карлівською вотчиною великій княгині Олені Павлівні (дружині великого князя Михайла Павловича). Пізніше В. Л. володіли їх нащадки — герцоги Г. Г. та М. Г. Мекленбург-Стрілицькі та принцеса О. Г. Саксен-Альтенбурзька. З 1803 В. Л. відносилася до Костянтиноград. повіту Полтав. губернії. За переписом 1859 на хуторі В. Л.— 62 двори, 280 ж. Кріпосне право скасовано 1859. У 1863 — 95 дворів, 358 ж. З 2-ї пол. 19 ст. віднесена до Піщанської волості. У 1910 у селі — 112 дворів, 784 ж. У березні — квітні 1902 селяни В. Л. разом з жителями сусідніх сіл влаштовували напади на управительство. За переписом 1910 — 109 дворів, 767 ж.

Рад. владу проголошено у січні 1918. Село стає центром сільс. Ради, якій були підпорядковані села Мар'янівка, Редути та Холодне Плесо. З березня 1923 віднесено до Карлівського р-ну Красноград. округу. 1160 ж. (1923). У 1926 — 179 дворів, 1007 ж. Під час нім.-фашист. окупації села (21.IX 1941 — 19.IX 1943) гітлерівцями було спалено 109 хат і госп. будівель. У В. Л.— колгосп «Перемога» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, аптека, дитсадок, Будинок культури на 300 місць, б-ка (20 тис. од. зб.), Верхньоланнівський сільс. історико-краєзнав. музей. 1975 відкрито memор. комплекс, що складається з братської могили рад. воїнів, загиблих (4 чол.) при визволенні села 1943, та пам'ятного знака на честь воїнів-односельців, полеглих (216 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ВЕ́РХНЯ МАНУ́ЙЛІВКА (Мануйлівка, Мануйлівка Вища) — село Козельщинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Дяченки, Нижня Мануйлівка, Харченки, Цибівка. Розташ. на лівому березі р. Псла, за 30 км від райцентру і однойменної залізнич. ст. 811 ж. (1990). Село засн., вірогідно, в 17 ст. і значиться як Мануйлівка. З глибокої давнини збереглася легенда, що три козаки — вихідці із Запорізької Січі Мануйло, Хорішко та Юрко пливли вгору по Дніпру, шукаючи вільних земель. Зачаровані красою і багатством природи, зупинилися тут і заснували три поселення, давши їм назву від своїх імен. До серед. 17 ст. ці землі були в числі володінь шляхтичів Гурських, потім Юрія Немирича. У 2-й пол. 17—18 ст. село входило до складу Говтвянської сотні Миргород. полку. За універсалом миргород. полковника Павла Апостола від 9.II 1728 Мануйлівка була передана миргород. полковому судді (з 1752 — полковник) Ф. М. Остроградському. За даними Генерального слідства про маєтності Миргород. полку 1729 у Мануйлівці наліч. 88 дворів посполитих. 1736 мануйлівські козаки на чолі з Ф. М. Остроградським брали участь у поході на Крим, 1737 — у відбитті навали татар під Говтвою, 1739 — в Хотинському поході. У 1741 Ф. М. Остроградський одержав підтвердження на село генеральної військ. канцелярії. З серпня 1742 — Мануйлівка стала спадковою власністю Остроградського, тоді за ним було записано 32 двори; 1760 — 84 двори. За даними 1781 — 199 хат. Значна кількість посполитих була власністю дружини А. Ф. Остроградського — Марфи Іванівни, яка 1780 вдруге вийшла заміж за бри-

гадира К. Лалоша. 1783 вона одержала царську грамоту, що підтверджувала володіння Мануйлівкою. 1787 село відносилося до Говтвянського повіту Київ. намісництва, де проживало 739 душ різного звання — казенні селяни, козаки та кріпаки — бригадирші Марфи Лалошевої, титулярного радника Шепелева, сотника Володимира Остроградського та військ. товариша Риженкова. Наприк. 18 — до 20-х рр. 19 ст. основним власником Мануйлівки був син А. Ф. Остроградського Олександр Андрійович. На час перепису 1859 в М.— 267 дворів, 1897 ж., дерев. Покровська церква (1780), відбувався один ярмарок на рік. З середини 19 ст. значна частина мануйлівських земель стала власністю князя Ширинського-Шихматова. 1863 козаки Мануйлівки підпорядковувалися волосному правлінню, яке знаходилося в с. Пісках, а тимчасово зобов'язані — Василівському волосному правлінню; відбувалося 2 ярмарки на рік: Іванівський (у лютому) та Покровський (у жовтні). 1900 у Верхній Мануйлівці Пісківської волості Кременчуц. повіту була Мануйлівська козацька сільська громада з приписаними до неї хуторами: Гирмани, Дериди, Дяченки, Попенки, Харченки; 304 двори, 1671 ж., земська і церковнопарафіяльна школи. У Нижній Мануйлівці—Мануйлів. сільська громада, 126 дворів, 1211 ж.

У травні 1897 та в липні — серпні 1900 у М. жив і працював рос. письменник Максим Горький (див. також *Мануйлівський аматорський театр*).

У той час село відвідали: письменник С. Г. Скиталець (Петров, 1869—1941, у В. М. він написав свою першу повість «Октава»), рос. режисер, відомий театрознавець Л. А. Сулержицький (1872—1916, н. у Житомирі). У 1905—07 у селі відбувалися мітинги, збори, поширювалася нелегальна літ-ра, селяни припиняли роботу в поміщицькій економії тощо.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Весною 1918 В. М. окупували нім.-австр. війська. У травні того ж року виникла мануйлівська партизан. група на чолі з Р. Бардаченком, яка згодом влилася в Кременчуц. партизан. загін. У 1919 частина партизан влилася до лав регулярної Червоної Армії, решта діяла в тилу денікінців. 1920—21 село зазнало нападів загонів Махна, Келеберди та ін. З встановленням Рад. влади В. М. стала центром Мануйлівської сільради. 7.III 1923 у складі Манжеліївського р-ну Кременчуц. округу (1928 — Бригадирівського р-ну, 1930 округ ліквідовано). На 7.IX 1923 у В. М.— 1875 ж. Влітку 1925 проживав укр. письменник Остап Вишня (див. *Вишні Остапа вулиця*). 1927 відкрито семирічну школу; 1928 організ. перший ТСОЗ (з лютого 1929 — артіль «Червоний незаможник»). У липні 1929 зареєстровано Нижньомануйлівський ТСОЗ. На поч. 1930 ств. Верхньомануйлівське скотарське виробн. т-во та Верхньо- і Нижньомануйлівське бурякові виробн. товариства. У березні того ж року зареєстровано статут верхньомануйлівського ТСОЗу ім. 8-ми забитих. 1937, в річницю смерті М. Горького, місцевий колгосп був названий його ім'ям. Того ж року неповна с. ш. реорганіз. в середню. Під час нім.-фашист. окупації (16.IX 1941—26.IX 1943) гітлерівці знищили 7 сімей колгоспних активістів; колгоспниць Н. В. Кур'єр, Н. Л. Калашник, О. Єременко та О. Пінчук із дворічним сином спалили живими. На примусові роботи до Німеччини вивезли 100 юнаків та дівчат, спалили 312 будівель, школу, музей, магазин, Будинок культури, багато госп. споруд. У В. М.— центр. садиба колгоспу ім. М. Горького (зерново-буряків.-тваринницького напряму), відділення зв'язку,

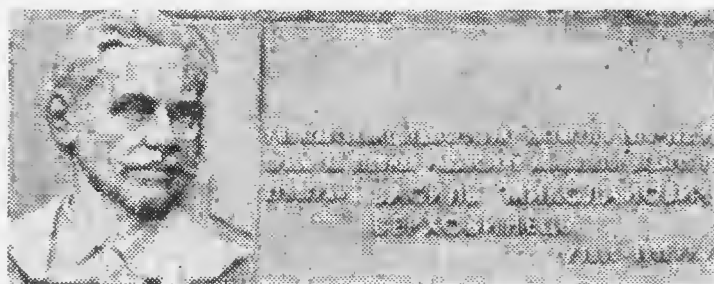
АТС, с. ш. імені М. Горького (збудовано 1953), амбулаторія, дитсадок, піонер. табір, Будинок культури на 400 місць, кіноустановка, б-ка (15,1 тис. од. зб.), комплексно-приймальний пункт, *Горького Максима музей.* Уродженцем В. М. є Ф. В. Попов — літературознавець, учасник громадян. війни. В. М. у різні часи відвідували укр. письменники О. Т. Гончар, А. С. Малишко, Д. М. Косарик, Є. П. Гуцало, О. І. Ковінька та ін. Пам'ятник М. Горькому (1968), братська могила воїнів, загиблих при обороні 1941 і визволенні 1943 села від гітлерівців, та пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (212 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1958). На околиці села виявлено залишки курганів доби бронзи 3—1 тис. до н. е. та сарматського часу (2 ст. до н. е.— 4 ст. н. е.). 1925 знайдено срібні римські монети. Іл.— табл. XVII.

ВЕРХОВИ́НЦЮ В. М. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді корпусу № 1 *Полтавського педагогічного інституту* ім. В. Г. Короленка по вул. Остроградського № 2, в якому 1922—32 працював Верховинець (справж. прізв.— Костів) Василь Миколайович (1880—1938) — укр. композитор, хореограф, диригент, етнограф, педагог. Н. у с. Старому Мізині (тепер Ів.-Франківської обл.). У 1922—38 жив у Полтаві на вул. Гора Марата № 19б, працював у Полтав. ін-ті нар. освіти (1922—30), потім — в Ін-ті соціального виховання (1930—32). У Полтаві засн. 1918 хорову капелу, 1930 — ансамбль «Жінхоранс». З 1920 очолював клуб ім. С. М. Кірова. 1938 репресований. Автор першого укр. посібника з хореографії «Теорія українського народного танку» (1919), етногр. запису «Весілля в с. Шпиченці» (1912), зб. дитячих ігор з піснями «Весняночка», а також пісень, хорів, романсів, обробок нар. пісень. Працював у театрі т-ва «Руська бесіда» у Львові (1899—1906), театрі М. Садовського (1906—19). Записав понад 400 укр. нар. пісень. Дошку — відкрито 1966, у 1982 встановлено нову, мідну, виготовлену методом гальванопластики. На ній горельєфне зображення В. М. Верховинця (скульптор В. І. Білоус) і мемор. текст.

ВЕРХОВИ́НЦЯ ВУ́ЛИЦЯ в Полтаві (кол. Різницька Гора, Гора Марата; Ленінський р-н) — від вул. Панянка до Художньої. Наз. 1980 на честь В. М. Верховинця (див. *Верховинцю В. М. меморіальна дошка*). В. в. прокладено у 18 — на поч. 19 ст. від сх. частини *Полтавської фортеці 17—18 ст.* до заплави р. Ворскли. Вважають, що первісна назва походить від розташованої тут у 18 ст. скотобійні (різниці) та м'ясних торговельних рядів. Одна з небагатьох старих вулиць міста, яка зберегла крутий рельєф, мальовничу садибну забудову, бруківку, що дає можливість уявити характер істор. середовища Полтави у 19 ст.

ВЕРХОЯ́РІВСЬКОМУ ЗАСІДА́ННЮ ВІЙСЬКОВО́Ї РА́ДИ ПД.-ЗХ. ФРО́НТУ МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА. Встановлена у с. Верхоярівці Пирятинського р-ну в пам'ять про засідання військ. ради Пд.-Зх. фронту (командуючий Герой Рад. Союзу генерал-полковник М. П. Кирпонос; див. *Кирпо-*

Меморіальна дошка
В. М. Верховинцю у Полтаві.

носа М. П. погруддя), на якому під час Київ. оборонної операції в серед. вересня 1941 було прийнято рішення йти на прорив оточення, утв. нім.-фашист. військами. Дошка — мармур, відкрита 1972.

ВЕСÉЛИЙ ПОДІ́Л (кол. Родзянки і Паніванівка) — село Семенівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Веремїівка, Карпиха, Паніванівка. Розташ. поблизу р. Кривої Руди, за 6 км від райцентру та за 7 км від залізнич. ст. Веселий Поділ. 1983 ж. (1990). 3.X 1743 Пелагея, дружина Хорольського сотника Степана Родзянки, одержала царську грамоту «на слободу Родзянковскую, поселенную на купленном грунте». Належало до Хорольської сотні Миргород. полку. 1781 село Хорольської сотні Голтвянського повіту Київ. намісництва мало 142 хати посполитих та підсусідків. 1787 Родзянки Хорольського пов. у власності бунчукового товариша Василя Родзянки, 446 душ чол. статі. У селі на 1859 було 256 дворів, 1486 ж., 3 винокурних та 1 селітряний заводи, дерев. Святодухівська церква (1840). За переписом 1885 В. П. входило до Семенівської волості, наліч. 205 господарств, 1204 ж., відкрито двокласне земське уч-ще. 1900 — 254 двори, 1457 ж. У 1905 було придушене повстання селян. За даними перепису 1910 у В. П.— 245 дворів, 1483 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Наприк. 1919 ств. перший комсомол. осередок, 1922 — комнезам, з 1924 у кол. маєтку Родзянків працювала дослідно-селекційна станція. 1926 — 463 господарства, 2205 ж. 1928 ств. ТСОЗи «Іскра життя» і «Червоне поле», 1930 — «Червоний шлях» і «Шлях до соціалізму», які пізніше об'єдналися в с.-г. артіль «Комунар». 1929 організ. Веселоподільську МТС. Під час нім.-фашист. окупації (12.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці розстріляли 2 чол., вивезли на примусові роботи до Німеччини 46 чол. З 1962 у селі — колгосп ім. І. В. Мічуріна (зерновобуряківнич. напряму, тваринництво); дослідно-селекційна станція, Семенівське міжгосп. підприємство по виробництву яловичини, Семенівський міжколгоспний комбікормовий завод, філія «Райсільгосптхімії», сільс. споживче т-во, будинок побуту, дільнична лікарня, аптека, 3 дитсадки, Будинок культури (450 місць), б-ка (14 021 од. зб.), клуб і б-ка дослідно-селекційної станції, дві кіноустановки, відділення зв'язку, *Веселоподільський парк*.

2.VIII 1824 у В. П. проїздом на запрошення А. Родзянки побував О. С. Пушкін. 22.VII 1845 Т. Г. Шевченко на Ільїнському ярмарку в Ромнах познайомився з А. Родзянком і разом з ним виїхав до В. П. Тут він пробув кілька днів, намалював портрет поміщицького сина — Г. Родзянки. З В. П. виїжджав у розташовані поблизу села Вишняки, Платонівку, Заїчинці, а також у Хорол, де описав істор. пам'ятники. Місцевість навколо В. П. описав в «Археологічних нотатках». Згадка про село є в повісті «Наймичка» і в «Щоденнику». Під час перебування у В. П. познайомився з чехом — композитором Єдлічкою Алоїзом Вячеславовичем (1821—94, закінчив 1842 Празьку консерваторію), — учителем музики у Родзянків, розпитував його про гуситів, про Прагу, давав йому читати свої вірші. З 1848 Єдлічка викладав гру на фортепіано в Полтав. ін-ті шляхетних дівчат. Автор фантазії «Спогад про Полтаву», ін. творів, обробляв укр. нар. пісні, зробив редакцію музики до «Наталки Полтавки» І. Котляревського. Помер у Полтаві. Уродженцем В. П. є укр. поет-байкар Л. І. Глібов (1827—93, нар. у родині управляючого маєтками Родзянків), Ге-

рой Соц. Праці Г. М. Новохатько. 1957 споруджено *Глібову Л. І. пам'ятник*, 1967 — пам'ятники І. В. Мічуріну, В. І. Леніну. Встановлено надгробки на братській могилі рад. воїнів, загиблих під час визволення В. П. у 1943, та пам'ятник воїнам-односельцям, які загинули (159 чол.) на фронтах Вел. Вітчизн. війни.

ВЕСЕЛОПОДІЛЬСЬКА ДОСЛІДНО-СЕЛЕКЦІЙНА СТАНЦІЯ. Ств. 1915 як Хорошківська селекційна станція, коли з Немирова сюди перенесла свою роботу насінницька фірма «Бущинський та Лонжинський» (тепер с. *Хорошки* Лубен. р-ну, за 30 км на пн. від Лубен). Навесні 1920, після трагічних подій, коли бандити вбили 10 співробітників Хорошківської станції, вона перенесла свою роботу ближче до Лубен у с. Березоточу і стала називатися Березотоцька селекційна станція. Тут вона розгорнула селекційну роботу з цукр. буряками та зерновими культурами, а у відділенні станції в с. Софине (тепер Хорольського р-ну) — з багаторічними травами. Оскільки грунти в долині р. Сули, де розміщувалася станція, не були типовими для зони, наприк. 1924 — на поч. 1925 Березотоцька станція була ліквідована, а на її базі у с. Веселому Подолі (тепер Семенівського р-ну) на землях кол. господарства А. П. Родзянки ств. В. д.-с. с. 1928 на новому місці завершено буд-во лаборатор. корпусу. Станція розгорнула роботу в галузі селекції цукрових буряків, озимої пшениці, жита, вівса, ярої пшениці, проса та багаторічних трав, розпочала вивчення агротехніки і системи живлення рослин. Під час нім.-фашист. окупації загинуло багато цінних селекційних матеріалів (лише невелика його частина була евакуйована у тил). Відновила роботу у вересні 1943. З метою розширення селекц. роботи і забезпечення елітним насінням колгоспів і радгоспів зони обслуговування земельний фонд станції був збільшений. У червні 1960 до неї приєднано колгосп «Соцшлях» (с. Вереміївка Семенівського р-ну) і бригаду колгоспу ім. Чапаєва (с. Тарасівка, тепер Малинівка, підпорядкована Семенівській селищній Раді). Земельний масив станцій збільшився до 3399,6 га, у т. ч. орної землі 2200 га. 1969 сталися зміни в структурі станції. Було ств. відділи: землеробства з лабораторією агрохімії, селекції цукр. буряків з лабораторією технології насінництва цукр. буряків; селекції зернових культур і багаторічних трав з лабораторією зерна; лабораторія захисту рослин (ентомологія і фітопатологія). Згодом ств. ще два відділи: технології механіз. вирощування цукр. буряків; обробітку грунту, сівозмін, захисту рослин і насінництва цукр. буряків. 1987 організ. Веселоподільську науково-виробн. систему «Цукрові буряки», яка об'єднує 14 господарств трьох р-нів області на площі 5,5 тис. га. Колектив станції налічує 388 чол., у т. ч. 29 наук. співробітників, з них 7 кандидатів с.-г. наук, 17 техніків і лаборантів. Науковцями станції (М. І. Жигайло, П. П. Доценко, М. А. Загривий) ств. новий високопродуктивний сорт цукр. буряків Веселоподільська однонасінна 29, який районується в 4 областях України (у 1989 займав площу бл. 400 тис. га). Селекціонери по зернових культурах і багаторічних травах А. А. Краснюк, М. В. Кузьменко, Т. М. Юхименко, В. І. Шкоденко, І. І. Бутченко, І. Ф. Карпенко, П. П. Шудря, П. Д. Дузь-Кратченко, П. І. Оропай, Я. Т. Корченюк, С. О. Лисак, В. Ф. Овчинников, Г. А. Оношко вивели нові сорти озимого жита, озимої пшениці, проса, вівса. Господарство — неод-

Норазовий учасник ВДНГ СРСР, нагороджувалося дипломами виставки, занесені до Книги трудової слави Полтавщини.

ВЕСЕЛОПОДІ́ЛЬСЬКИЙ ПАРК — бот. пам'ятка природи (з 1964). Розташ. у с. Веселому Подолі Семенівського р-ну. Закладений у 19 ст. на лівому березі р. Кривої Руди. На цьому місці було велике озеро, яке з'єднувалось з річкою. Зростають кілька дубів віком понад 200 р., вікові берест, липа. Перебуває у віданні Веселоподільської селекційної станції. Площа 18 га. У В. п. 1824 бував О. С. Пушкін, гостюючи у Родзянок в їх маєтку у с. Веселому Подолі. У парку встановлено уродженцю с. Веселого Подолу укр. поету *Глібову Л. І. пам'ятник*.

ВЕСЕЛОПОДІ́ЛЬСЬКИЙ ЦУКРО́ВИЙ КОМБІНА́Т. Спеціалізується на виробн. цукру, насіння цукр. буряку, молока, м'яса. 1928—29 споруджено цукрозавод. Внаслідок об'єднання його з Веселоподільським племінним господарством, ств. цукр. комбінат (1954—76). У 1959 здійснено реконструкцію і капітальний ремонт з-ду. 1990 до В. ц. к. входять цукрорадгосп, який складається з 4 відділень (Єгорівського, Чапаєвського, Криворудського і Семенівського), цукрозавод, цегельний завод (з 1981). В. ц. к. належить 4805 га с.-г. угідь. Комбінат має клуб, дитячий садок та ясла, поліклініку, с. ш., банно-пральний комплекс, майстерню для ремонту взуття.

«ВЕ́СТНИК Золотоношского сельскохозяйственного общества». Виходив у Золотоноші 1908—14. Спочатку 2 рази на місяць; з 1909 — щотижня; у 1913 — два рази на тиждень.

«ВЕ́СТНИК Хорольского общества сельского хозяйства». Двотижневий журнал раціонального с. г. місцевого життя. Виходив у Лохвиці 1911—16 два рази на тиждень. З 1914 — текст рос. та укр. мовами. В. мав додатки: 1912. Южнорусский сельскохозяйственный календарь «Хлібороб» на 1912 (Х., 1911; 1914); Хліборобський порадник, Календарь «Рілля» на 1914 (К., 1913; 1914—1915); «Телеграммы Петроград. тел. аг.» 2 раза в день. №№ 1—727. 1915—1916. Календарь «Хуторянин».

«ВЕ́СТНИК Хорольского общества сельского хозяйства. Телеграммы Петроградского телеграфного агентства». Газета, виходила в Лохвиці 1914—15.

«ВЕЧЕ́РНИЕ СПЕЦИА́ЛЬНЫЕ ТЕЛЕГРА́ММЫ Петроградского телеграфного агентства». Газета, виходила в Кременчуці 1914.

«ВИ́ЗВОЛЕНА ПОЛТА́ВЩИНА» — літ.-публіцист. збірник, випущений 1944 вид-вом «Зоря Полтавщини» до річниці визволення Полтав. області від нім.-фашист. загарбників. Вміщено статті екон.-публіцист. змісту, нариси про героїв війни, художні твори І. І. Неходи, М. П. Бажана, М. Т. Рильського, В. М. Сосюри та ін.

«ВИ́ЗВОЛЕНА ПОЛТА́ВЩИНА». Танкова колона, створена у роки Великої Вітчизн. війни на кошти, зібрані трудящими Полтав. обл. Тільки до травня 1944 на Полтавщині було зібрано 51 661 тис. крб. на танкову колону «В. П.», у т. ч. комсомольці і молодь області внесли своїх особистих коштів 20 200 тис. крб. Перші бойові машини, збудовані на кошти полтавців, уже в березні 1944 були передані військовому з'єднанню, яким командував генерал-лейтенант танкових військ М. Ю. Катуков. У червні 1944 було відправлено додатково зібрані кошти на танкову колону — 48 569 тис. крб., 1 кг 9 г золота та ін. коштовностей. Всього на танкову колону «Визволена Полтавщина» було зібрано трудящими Полтав. обл. 104 млн. крб.

ВИ́ЗВОЛЕННЯ ВУ́ЛИЦЯ у Пирятині (кол. Ярмаркова пл.) — від

вул. Леніна до вул. Радянської. 1975 названа на честь визволення міста у вересні 1943 від нім.-фашист. загарбників воїнами 237-ї і 309-ї стрілецьких дивізій. На В. в. розташовані с. ш. № 2, стадіон «Колос», районна лікарня, поліклініка, житл. будинки.

ВИКОНА́ВЧІ КОМІТЕ́ТИ 1) Полтавської губернської Ради робітн., селянських і червоноарм. депутатів, губвиконком. Обраний на 2-му губ. з'їзді Рад робітн., сел. і солдат. депутатів, який відбувся в Полтаві 6 — 11.II 1918. До нього входило 45 чол.— по 15 від кожної з трьох політ. партій — більшовиків, лівих есерів та укр. есерів. Але вже в березні 1918 по суті припинив своє існування в зв'язку з захопленням Полтавщини кайзерівськими військами. Знову організ. на основі постанови Раднаркому України від 8.II 1919 «Про організацію місцевих органів Рад. влади і порядок управління». Розпочав свою діяльність 12.III 1919. Тимчасово припинив її у зв'язку з захопленням Полтав. губернії денікінськими військами (липень — грудень 1919). 23.IV 1920 на губ. з'їзді Рад обрано новий склад губвиконкому. Між з'їздами був найвищою губерн. владою, яка проводила в життя постанови і декрети Рад. уряду України та його центр. органів. Очолювала роботу губвиконкому президія в складі 5 членів. Для виконання всієї роботи, віднесеної до компетенції місцевої влади, при губвиконкомі було створено 20 відділів: земельний, фінансовий, юстиції, військовий, соц. забезпечення, держ. контролю: допомоги Донбасу, допомоги фронту. Діяв до 30.VII 1925 і припинив її відповідно до постанови ВУЦВК від 3.VI 1925 «Про ліквідацію губерній і перехід на триступеневу систему управління». 2) Полтавської обласної Ради нар. депутатів, облвиконком. Утв. 1937 як виконавчий комітет Полтав. обл. Ради депутатів грудящих, з 1977 — сучасна назва. Є органом держ. влади на тер. області, виконує функції управління та адм.-госп. керівництва. Розміщений в адм. будинку на вул. Жовтневій № 45. 3) Волосних Рад робітничих, селянських і червоноарм. депутатів, волвиконкоми. Вперше обрані у лютому 1919 на волосних з'їздах Рад у відповідності з постановою Раднаркому України від 8.II 1919 «Про організацію місцевих органів Радянської влади і порядок управління». Між з'їздами були найвищими органами держ. влади у волості. 1920 на тер. Полтав. області діяло 276 волвиконкомів. Припинили свою діяльність 1923 у зв'язку з ліквідацією волостей як адм.-тер. одиниць.

4) Місцевих Рад нар. депутатів, виконкоми — виконавчі і розпорядчі органи обл., міських, районних, районних у містах, сільс. і селищних Рад нар. депутатів. На тер. Полтав. області діють (1990) облвиконком, 5 міськвиконкомів Рад міст обл. підпорядкування, 35 райміськвиконкомів, 10 міськвиконкомів міст районного підпорядкування, 409 виконкомів сільс. та 21 виконком селищних Рад нар. депутатів.

5) Окружних Рад робітн. селянських і червоноарм. депутатів, окрвиконкоми. Утв. 1923. Обиралися окружними з'їздами Рад на один рік. Складалися з президії, екон. наради, окружної виробничої комісії, бухгалтерів, відділів: адм., фінанс., військового, земельного, нар. освіти, охорони здоров'я і місцевого господарства. У період між з'їздами Рад були розпорядчими, виконавчими і контролюючими органами влади в окрузі. На тер. Полтав. губернії було утв. 7 округів, стільки ж окружних виконавчих комітетів: Золотоніський, Красноградський,

Кременчуцький, Лубенський, Полтавський, Прилуцький, Роменський. В. к. Рад Золотоніського і Красноградського округів припинили діяльність 3.VI 1925, Прилуцького і Роменського округів — 13.VI 1930, Кременчуцького, Лубенського і Полтавського округів — у вересні 1930 у зв'язку з ліквідацією округів і переходом на двоступеневу систему управління. 6) повітових Рад робітничих, селянських і червоноарм. депутатів, повітвиконкоми. Утв. в лютому 1919 у відповідності з постановою Раднаркому України від 8.II 1919 «Про організацію місцевих органів Радянської влади і порядок управління». У зв'язку з захопленням тер. Полтав. губернії денікінськими військами у липні — грудні 1919 припинили свою діяльність. У квітні 1920 року повітвиконкоми відновлені. Обиралися на повітових з'їздах Рад. Були найвищими органами Рад. влади на тер. повіту в період між з'їздами. 1920 Полтав. губернія включала 15 повітів: Гадяцький, Зіньківський, Золотоніський, Кобеляцький, Костянтиноградський, Кременчуцький, Лохвицький, Лубенський, Миргородський, Переяславський, Пирятинський, Полтавський, Прилуцький, Роменський, Хорольський. Повітвиконкоми припинили свою діяльність 1923 у зв'язку з ліквідацією повітів.

ВИНИЩУВАЛЬНІ БАТАЛЬЙО́НИ — допоміжні добровільні збройні формування трудящих у період Великої Вітчизн. війни. Створені за постановою РНК СРСР від 26.VI 1941 для сприяння органам Рад. влади і Червоної Армії у боротьбі проти нім.-фашист. загарбників. Комплектували В. б. райкоми партії із представників парт. і рад. активу. Створювалися вони у кожному районі. За армійським зразком В. б. ділилися на взводи і роти. У період оборонних боїв В. б. допомагали знешкодженню фашист. десантів, диверсантів, патрулювали залізниці, охороняли мости тощо. Протягом короткого часу в Полтав. області було ств. 45 В. б., які налічували 9598 чол. У їхньому розпорядженні було 135 автомашин, 22 мотоцикли, 520 велосипедів, 427 підвід і 552 верхових коней. Залежно від обстановки В. б. вливалися в лави Червоної Армії, або перетворювалися у партизан. загони.

ВИРВИХВІ́СТ — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Протоки (бас. Дніпра).

ВИРВИХВІ́СТ — струмок у Полтав. обл., прит. р. Гирмана. Протікав поблизу Градизька Глобинського р-ну. Тепер не існує.

ВИРВИХВО́СТА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Дніпра. Протікала тер. Семенівського р-ну. Тепер не існує.

ВИРІША́ЛЬНЕ (до 1974 — пристанційне с-ще) — селище Лохвицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бешти, Високе, Гірки, Миколаївка, Сльозиха, Часниківка, Шкадретів. Розташ. за 24 км від райцентру, у с-щі — залізнич. ст. Сенча. 2596 ж. (1990). З 1974 В.— центр сільради, укрупнене шляхом об'єднання с. Перевалівки, пристанційного с-ща Вирішальне та центр. садиби радгоспу «Вирішальний». Перевалівську сільраду перейменовано у Вирішальненську. Виникло 1886 під час будівництва залізниці. Першими поселенцями були: І. П. Кандоскал, А. В. Курячий, Т. І. Моравський. Поблизу ст. було збудовано: 3 парові млини, 2 крупорушки, 2 просорушки.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У квітні 1919 на ст. Сенча організ. с.-г. артіль. З 1923 В.— село Сенчанського р-ну Лубен. округу. 1930 — колгосп ім. В. М. Молотова та насіннєвий радгосп «Вирішальний». Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—17.IX 1943) гітлерівцями вивезено до

Німеччини 63 чол., спалено 59 хат. 1957 до радгоспу «Вирішальний» приєднано колгоспи ім. В. М. Молотова, «Комінтерн» (с. Перевалівка) та ім. С. М. Будьонного і ств. 4 його відділки. Тепер на тер. сільради радгосп «Вирішальний» (спеціалізація — вирощування насіння та племінного молодняка) і Лохвицький відгодівельний радгосп. С. ш., філіал Сенчанської муз. школи, дільнична лікарня на 25 ліжок, фельдшер.-акушер. пункт, профілакторій, Будинок культури на 250 місць, б-ка (16 тис. од. зб.), музей на громад. засадах. Пам'ятник В. І. Леніну (1950). На братській могилі рад. воїнів, які загинули (53 чол.) при визволенні села 1943 від гітлерівців, встановлено (1953) пам'ятник та стелу (1965) з прізвищами воїнів-односельців, полеглих на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ВИСАЧКІВСЬКИЙ ГОРБ — геолог. пам'ятка природи (з 1969). Діабазова морфоструктура з прошарками інших порід. Розташ. в Лубенському р-ні. Перебуває у віданні колгоспу ім. В. І. Леніна. Площа 5 га.

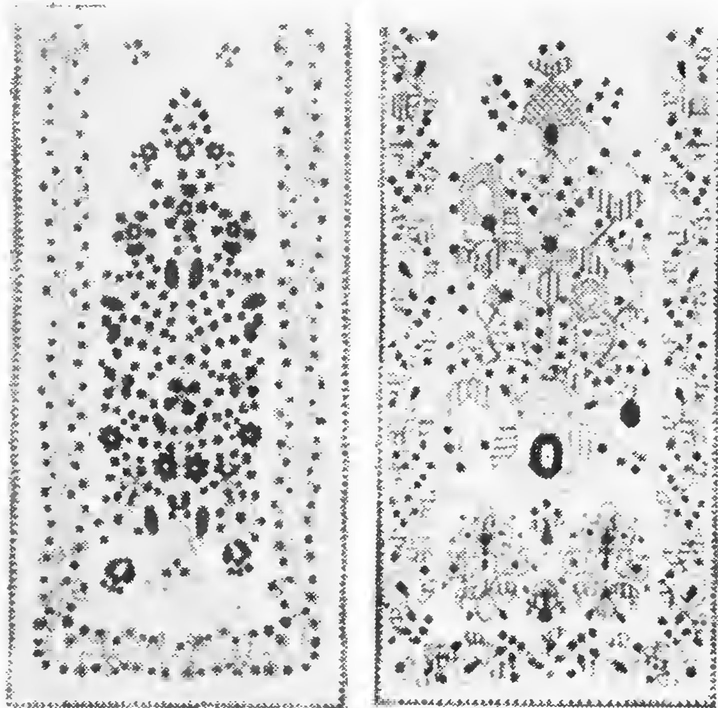
ВИСО́КА ВАКУ́ЛІВКА (до поч. 20 ст.— Вакулівка) — село Козельщинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Довга (Довге), Мар'янівка, Юрівка. Розташ. неподалік р. Псла, за 19 км від райцентру та за 14 км від залізнич. ст. Ганівка. 578 ж. (1990). Село склалося з великої групи Височковакулівських хуторів, що виникли у 18—19 ст. навколо слободи Вакулівки. До неї ще й до поч. 20 ст. відносилися хутори: Гурби, Дерев'янки, Коржівка, Лісні, Литвиненки, Михни, Олександрівка (Барабашівка), Низька Вакулівка, Стеценки, Хорошманівка, Юренка, Юрівка та ін. Окремі з них, такі як Савенки, Хорошманівка до серед. 20 ст. були самостійними нас. пунктами. За переписом 1781 у Говтвянській сотні Миргород. полку значиться слобода Вакулівка, 38 хат; записані хутори козаків: Лісного, Лісненків, Савенка, Співака, Хорошманя, Юренка, Юрченка, військ. товариша Барабаша. За переписом 1787 слобода Вакулівка Говтвянського пов. Київ. намісництва належала військ. товаришу Федору Москову, вдові хорунжого полкового Москова — Мотрі Московій та сотнику Володимиру Остроградському; хут. Олександрівка — військ. товаришу Герасиму Барабашу, слобода Хорошманівка — військ. товаришу Василю Остроградському. На час переписів 1859 у Кобеляцькому пов. Вакулівка не показана як окремий нас. пункт, а лише її хутори. 1900 як самостійні виділені — село Хорошманівка (Пирогова Гребля) Хорошківської волості Кобеляцького пов.: 45 дворів, 280 ж., школа грамоти та хутір Олександрівка (Барабашівка).

Рад. владу на Височковакулівських хуторах проголошено в січні 1918. Наприкінці грудня 1919, після вигнання денікінців, В. В. стала центром сільради; 7.III 1923 — у складі Бригадирівського р-ну Кременчуц. округу. На 7.IX 1923 у В. В. і хуторах Лісні та Чепаки — 1425 ж. Під час нім.-фашист. окупації (17.IX 1941 — 25.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 64 ж., спалили 116 будівель. У повоєнні роки Барабашівку, Савенки та Хорошманівку приєднано до Височкої Вакулівки. На тер. В. В.— центр. садиба колгоспу ім. XXI з'їзду КПРС (зерново-буряківничого і м'ясо-мол. напряму), відділення зв'язку, АТС на 50 номерів, неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 350 місць, б-ка (9,6 тис. од. зб.). У В. В. провів свої дитячі і юнацькі роки

укр. письменник Олесь Юренко (1912—90), у 1958—66 — відповідальний секретар Полтав. організації СПУ. Автор поетич. збірок «Полтавське літо», «В тополинім краю», «Неспокійні стежки», багатьох пісень. У центрі села — меморіальний комплекс: братська могила рад. воїнів, які загинули при обороні 1941 і визволенні 1943 села, та пам'ятний знак воїнам-односельцям, які полягли (161 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1958).

ВИШИВА́ННЯ — вид декоративно-ужит. мистецтва, одне з найпопулярніших нар. ремесел. Про давнє побутування вишитого вбрання, зокрема чоловічих сорочок, свідчать археол. знахідки. Так, на бронзовій чоловічій статуетці (6—7 ст.) з околиць Хоролу бачимо сорочку з вишитою манишкою. Вишиті сорочки були поширені в Київській Русі, що підтверджують мініатюри до літописів, літ. записи іноземців. На половецьких кам'яних жіночих скульптурах (11—13 ст.) з полтав. краю вишиті елементи позначено на уставках манжетах і подолах вбрання. Про В. доби Гетьманщини дає уявлення тогочасний

Вишивання. Полтавські рушники кін. 19 — поч. 20 ст.

іконопис, нар. картини «Козак Мамай» і «Козак-бандурист», козацькі портрети, музейні експонати. Характерними зразками В. поч. 17 ст. є сорочка В. Л. Кочубея, шапка гетьмана Данила Апостола. Дані про асортимент вбрання, вишиті речі, їх техніки зафіксовано в описах і реєстрах козацько-старшинського майна кінця 17—18 ст. Існував звичай, за яким кожна дівчина й жінка повинні були вишивати предмети щоденного вжитку й рушники. Поряд з нар. В. функціонувало козацько-старшинське, а відтак — дворянське й монастирське. Вишитими візерунками оздоблювали не лише чол., жіночі й дитячі сорочки, кожухи, свити, керсетки, головні убори, хустки, прикраси житла, насамперед — рушники, а й речі реліг. призначення — коштовні ризи, підризники, покрівці, рушники. Останні виготовляли у монастирських майстернях, з них на Полтавщині славилася майстерня Ладинського монастиря. Із запровадженням кріпацтва виникає мережа поміщицьких майстерень, з яких відомі у Великій Бурімці Золотоніського пов., Долині Полтав. пов. У 2-й пол. 19 ст. вишивальне ремесло набирає ознак промислу. Ним опікується Полтав. губ. земство, надаючи технолог. й художню допомогу, проводячи посередницьку діяльність і експортуючи вироби за кордон і в Європу та Америку. Цим планомірно займався з 1904 кустарний склад при земстві. Вишивальниці, крім традиційного асортименту, виробляли й речі, розраховані на міськ. й іноземн. споживача: портьєри з ламбрекенами, накидки на подушки, накомодники, чайні салфетки, матіне, капоти, фартушки, жіночі сумочки, палітурки для книжок. Починаючи з 80-х рр. 19 ст., полтавське В. досліджував В. Василенко (див. *Василенка В. І. могила*). Вишиті вироби активно збирали колекціонери

В. Безпальчев, О. Сластіон, Черниш, Олена Пчілка (див. *Пчільці Олені меморіальна дошка*), природничо-істор. музей Полтав. земства (з 1890-х рр.). У 1901 вперше на Україні про художній рівень В. доповідали Олена Пчілка та Опанас Сластіон на з'їзді діячів кустарної пром-сті у Полтаві. У 1900—10 земство видало альбоми, присвячені рушникам і хусточкам, а 1914 у Зінькові — альбом, де репродуковані вироби вишивальниці Насті Батрак. Значного розвитку набуває вишивальна пром-сть по закінченню громадян. війни, із заснуванням полтав. спілки «Кустар» (1921). Відкривається велика кількість пром. кооп. артілей, більшість з яких діяла до поч. 60-х рр. 20 ст. Тепер звужений асортимент вишитих речей виготовляють у виробничо-худож. об'єднанні «*Полтавчанка*» [Полтава, Лубни, Опішня, Кременчук, Великі Сорочинці (див. *Великосорочинська фабрика художніх виробів*), Нові Санжари, Зіньків, Миргород, Градизьк) та *Решетилівській фабриці художніх виробів* ім. К. Цеткін].

Орнаментальні мотиви та їх символіка, вживана сучасними майстринями, перегукуються з візерунками, якими оздоблювалися речі палеолітичної Мізинської стоянки — безкінечники, ромби, трикутники. Серед мотивів найпочесніше місце займає антропологічне зображення великої богині — Берегині, із тотемістичних — пташок (півня, качки, павича). Окрім них, використовуються солярні мотиви, пов'язані з культом сонця, «світове дерево», змінена назва — «дерево життя», а з доби пізнього середньовіччя — «квітка у вазоні» чи просто квітки, гілочки з квітками і листками. З 18 ст. у композиції вишитих речей введені зображення ангелів, двоголового орла, з 19 ст.— дати, ініціали, рядки з нар. пісень, присвяти, у рад. добу — написи, емблеми, тематичні зображення і навіть картини.

Як призабутий пласт дуже давньої традиції є популярна на Полтавщині техніка «біллю», тобто вишивають на білому чи сірому полотні білими нитками, зокрема, у Решетилівці, Нових Санжарах, Великій Павлівці, Великих Будищах, Вереміївці. Святковості й витонченості надає В. кольорова гама ніжних приглушених, пастельних барв (блакитного, вохристого коричневого, зеленкуватого і відтінки сірого). Найпоширенішим був і є червоний колір ниток. Дуже зрідка зустрічається чорний. У козацькому середовищі вишивали золотими, срібними та різнобарвними нитками, простою заполоччю червоного і білого кольорів, у монастирському — гаптування — В. сухозліткою, тобто золотими і срібними нитками. Нар. В. Полтавщини має значну кількість технік: мережки (серед них — вирізування, безчисна, затяганка), настилування (ін. назви — лічильна, точна й полтавська гладь), занизування, лиштви, штапівка, зерновий вивід, верхоплут, рушниковий шов. З кінця 19 ст. негативний вплив на розвиток В. мали малюнки етикеток косметичних фірм Ралле і Брокара, завдяки чому поширеною стала хрестикова техніка. З 20—30-х рр. 20 ст. у районах Гадяча й Котельви набуло поширення тамбурне В.; у повоєнний період розповсюджується строкате й натуралістичне трактування «рослинних» візерунків, композицій міщанського характеру.

З величезної маси майстринь історія полишила нам обмаль їх імен. У Полтав. краєзнавчому музеї зберігається рушник роботи Оксани Шапки, виконаний у 40-і рр. 19 ст. Упродовж 19 ст. вишивальниці демонстрували свої ви-

роби на виставках. Завдяки збереженим звітам можна назвати окремі прізвища. Так, 1846 у Ромнах на Іллінському ярмарку 5 крб. сріблом за рушники одержали Ольхина і Козаренко з Хорольського пов., на наступних відповідно: 1848 у Ромнах — 7 крб. Ганна Кочерга з Пирятин. пов.; 5 крб. Маруся Карпусь з Прилуцького пов.; 1853 у Полтаві — 3 крб. Ганна Гапон з Прилуцького пов.; 1884 у Миргороді — 5 крб. сріблом Олександра Устименко і 3 крб. Раїса Худоминська (обидві місцеві); 1886 у Диканьці — малу срібну медаль Параска Крамаренко з Чернечого Яру, бронзову медаль Онисія Костенко з Великих Будищ; 1890 в Опішні — 5 крб. Параска Ясько з Великих Будищ; 1894 у Миргороді — 6 крб. Наталка Чипенко. Починаючи з 1882, полтавські вишивальниці брали участь у Всерос. виставках; художньо-пром. у Москві, с.-г. у Харкові (1887), пром. і художній у Нижньому Новгороді (1896), кустарних у Петербурзі (1902, 1913), у Києві (1913), численних експозиціях ярмаркових, с.-г. і кустарних Полтав. губ., за кордоном. Серед видатних митців В. 20 ст.: Ганна Зленко (майстер нар. мистецтва УРСР з 1936), Явдоха Бодня та Олена Ребрик з Решетилівки, Федоська Ажажа з Великих Сорочинців (всі учасниці Всесвітньої виставки 1937 в Парижі), заслужені майстри нар. творчості УРСР Олена Василенко та Олександра Великодна, Григорій Гринь, нагороджений Грамотою Президії Верх. Ради УРСР. Здобутки полтав. В. представлені у багатьох музеях України та за її межами, у музейних збірках укр. діаспори. Іл.— табл. XI.

ВИШНÉВА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Орчика (бас. Дніпра).

ВИШНЕВÉЦЬКИХ (КНЯЗІ́В) ВОЛОДІ́ННЯ, Вишневеччина. Укр. князі Вишневецькі — нащадки великого князя литовського Ольгерда та Рюриковичів. Правнук Корибута — Дмитрія, сина Ольгерда Гедиміновича — Солтан заснував замок Вишневецьк на Волині і першим почав іменуватися Корибутом Вишневецьким. Син його брата Василя — Михайло Васильович Вишневецький став родоначальником другої гілки князів Вишневецьких. Від нього пішли Михайло, Іван та Олександр. Ця лінія роду князів Вишневецьких припинилася на польському королеві Міхалі — Фомі — Корибуті, у 1673, а перша — на князеві Михайлові Сервації — гетьманові литовському (помер 1744). Будучи черкаськими, канівськими та овруцькими старостами, каштелянами київськими, нащадки Михайла Вишневецького шляхом займанщини, надань польс. короля заволоділи значними зем. угіддями на Правобереж., а особливо на Лівобереж. Україні. Починаючи з останньої чверті 16 й на поч. 17 ст. Михайло Михайлович Вишневецький та його дружина Раїна (Ірина, уроджена Могилянка, двоюрідна сестра київ. митрополита і культур. діяча Петра Могили), які постійно проживали у Вишневці, засн. на Україні три православні монастирі — Густинський (Прилуцький), Ладинський (Підгірський), Лубенський (Мгарський). Їхнім спадкоємцем укр. вотчини став син Ієремія — Михайло (Ярема) Вишневецький (1612—51), староста перемишльський, канівський і праслицький, воєвода руський, в останні роки свого життя — польс. коронний гетьман, володів величезними латифундіями, переважно на Лівобережжі (пізніше це значна частина тер. Полтавщини), резиденцією яких служив замок у Лубнах, де Ієремія спорудив свій палац. Укріплений замок, куди доставлялася данина з вотчин, знаходився в Золотоноші. До складу володінь Вишневецького входили міста:

Полтава, Лубни, Хорол, Золотоноша, Пирятин, Лохвиця, Ромни, заштатне місто Глинськ, 1646 він захопив Кременчук, Потоки та ряд ін. нас. пунктів. На Лівобережжі у Вишневецького було 53 міста, містечка та великі села і три міста на Правобережжі. За інвентарем 1641 у вотчині Вишневецького наліч. 39 837 господарів, велика кількість економічних хуторів і фольварків, а на ріках 423 млинових кола (постави). Будучи вихованцем Львів. єзуіт. колегіуму, Вишневецький 1631, прийнявши католицизм, одружився згодом з донькою коронного гетьмана Гризельдою Замойською, вивчав військову справу у Нідерландах. Винятково жорстокими методами насаджував католицизм у своїх численних маєтках. Маючи 6 тис. надвірного війська, Вишневецький у 30-х рр. 17 ст. брав участь у придушенні сел.-козац. повстань на Україні. За звільнення від панщини кожен господар платив йому щорічно по 5 талерів, а з млинового кола по 2 золотих. За невиконання повинностей, непокору князь мордував людей, рубав голови, саджав на палі. У кожному місті, посеред ринку стояли шибениці. Як писав у 1648 козацький полковник Максим Кривоніс: «і священникам нашим він голови вертів. Ми, оберігаючи віру і життя, мусили були стати за свою образу». Крім великих поборів із своїх підлеглих хлібом, медом, худобою, птицею та ін., Вишневецький мав у кожному місті, селі, хуторі шинок — бездонне джерело його доходів. За інвентарем 1647 на тер. Полтавщини Яремі Вишневецькому належало 34 822 господарства. Найбільші поселення були: Ромен (Ромни, бл. 6 тис. господарств), Лохвиця (3325), Лубни (2646), Варва, Срібне (1830), Пирятин (1749), Глинськ (потім Роменського повіту, 1269), Хорол (1279), Комишня (1194), Чернов (Чорнухи, 944), Гака (Гадяч, 821), Полтава (812) та ін. Як вважав укр. історик Л. В. Падалка, на Полтавщині у володіннях Яреми Вишневецького проживало приблизно 140 тис. чол. обох статей. Але П. І. Бодянський, враховуючи великий склад сімей того часу, дотримувався думки, що в 34 822 господарствах могло проживати приблизно 245 тис. селян. На поч. визвольної війни 1648—54 нар. маси Лівобереж. України вигнали Вишневецького з його резиденції в Лубнах, знищили палац. Половина його найманого війська перейшла на бік повстанців. Сам Вишневецький утік на Правобережжя, де чинив жорстокі екзекуції, винищував населення. Влітку 1649, діставши звання коронного гетьмана, Ярема Вишневецький очолював магнатські кола шляхет. Польщі, які домагалися нещадного придушення визвольної війни укр. народу. Після битви під Берестечком Вишневецький раптово помер. Син Яреми — Михайло — Міхал-Фома-Корибут (1633—73) 1669 був обраний на польс. престол, але його 4-річне правління не було вдалим. З його смертю закінчилася гілка роду кн. Вишневецьких, що вела від Михайла-Корибута Вишневецького. Ще в ході війни 1648—54 Богдан Хмельницький закріпив універсалом значну частину кол. володіння Вишневецького за укр. магнатом, послом Хмельницького у Швеції та Трансільванії Юрієм Немиричем (р. н. невід.— помер 1659). Потім йому універсали на всі володіння князя видав Іван Виговський, як своєму союзникові й однодумцеві. Але повсталі маси не корилися цим універсалам, і фактично з часу визвольної війни всі поселення Вишневецького на Лівобережжі увійшли до складу укр. козацьких полків і сотень, частина потрапила під владу козацької старшини, ча-

стина була подарована монастирям.

ВИ́ШНІ ОСТА́ПА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Старокладовищенська, Жовтневий р-н) — від вул. Фрунзе до Пушкарівської. Наз. на честь Остапа Вишні (справж. пр.— Губенко Павло Михайлович, 1889—1956) — укр. письменника-сатирика і гумориста. Н. на х. Чечва (тепер с. Грунь Сумської обл.) у селян. сім'ї. Закінчив 1907 Київ. військово-фельдшер. школу. Навчався з 1917 в Київ. ун-ті (не закінчив). У 20-х роках письменник жив і працював у селах Луці Лохвицького р-ну і Мануйлівці (влітку 1925 написав усмішку «Ярмарок»). У 40-х роках бував у Полтаві на вшануванні пам'яті І. П. Котляревського, відвідував музеї, виступав на літ. вечорах. Про це є записи у щоденнику «Думи мої, думи мої...». Друкувався з 1919. У 1928 вийшло перше 4-томне видання «Усмішок». У 1934 безпідставно засуджений на 10 років. У жовтні 1943 Вишня був звільнений з табору в Ухті (реабілітований 1955). 1944 опублікував у газ. «Радянська Україна» гуморески «Зенітка», «Пряма наводка» та ін. У повоєнний період видав книжки «Весна-красна» (1949), «Вишневі усмішки» (1950), «Мудрість колгоспна» (1952), «А народ війни не хоче» (1953), «Мисливські усмішки» (1954), «Великі ростіть» (1955) та ін.

В. О. в. почала забудовуватися в серед. 19 ст. На поч. непарної сторони — житл. забудова, далі будинки військ. частини, кол. «Червоні казарми». На непарний бік виходять *Полтавський парк ім. І. П. Котляревського*, цехи виробн. об'єднання «Лтава», хлібзавод № 2.

Вишняки. Будинок Котляревської-Родзянко. Фото 60-х рр. 20 ст.

ВИШНЯКИ́ — село Хорольського р-ну, центр сільс. Ради народ. депутатів, якій підпорядковані с. Костюки, Демина Балка, Вербине, Павленки. Розташ. на р. Хоролі, за 3 км від райцентру та за 7 км від залізнич. ст. Хорол. 2440 ж. (1990). Засн. у 16 ст. Серед перших поселенців був і козак Савка Вишняк. Звідси, можливо, й пішла назва села. 18.IV 1590 польс. король Сигізмунд III видав кн. Олександру О. Вишневецькому жалувану грамоту на землю по річкам Сулі, Солониці, Удаю, Хоролу, з правом закладати на них замки і міста, збирати різні податки на свою користь. 1618 за Вишневецьким були закріплені і Вишняки. За ревізією 1726—29, В. належали до Хорольської сотні Миргород. полку. 1787 — 720 ж. У 1863 В.— село Ново-Оврамівської волості, 1963 ж., мурована Троїцька церква, гуральня. 1900 — 315 дворів, 1939 ж. (разом з хуторами), земська і церковнопарафіяльна школи, 1910 — 323 двори, 1003 ж.

Рад. владу встановлено в грудні 1917. 1930 в селі організ. колгосп. Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—19.IX 1943) вивезено до Німеччини 113 чол. Жителі В. допомагали військовополоненим табору смерті *«Хорольська яма»*. Тепер у селі колгосп «Ленінський шлях» (м'ясо-мол.-зернового напряму, тех. культури). У В.— спиртзавод, будинок побуту, с. ш., лікарня, дитсадок, Будинок культури (400 місць), б-ка (18 525 од.

зб.), будинок для престарілих, відділення зв'язку, сільський краєзнавчий музей. 1845 В. відвідав Т. Г. Шевченко під час своєї подорожі по Україні, про що згадував у повісті «Близнецы». Уродженцем В. є дослідник Антарктиди І. Ф. Хмара (1936—56; там і загинув, один з мисів континенту носить його ім'я; там встановлено обеліск «Ивану Хмаре»). У с. Демина Балка Вишняківської сільради у 1917—22 вчителювала Лідія (Ольга) Михайлівна Шинкаренко — сестра М. М. Коцюбинського (див. *Коцюбинської О. М. могила*). Житель Вишняків І. П. Марииенко (1922—44) за героїзм, виявлений при захисті Ленінграда, удостоєний звання Героя Рад. Союзу. 1961 встановлено *Шевченку Т. Г. меморіальну дошку* на фасаді будинку, в якому бував поет 1845. У селі братська могила рад. танкістів, які загинули 1943 при його визволенні. На ній встановлено 1975 пам'ятник — танк Т-34. Обеліск (1975) у пам'ять воїнів-односельців, які загинули під час Великої Вітчизн. війни. Пам'ятники В. І. Леніну (1967), І. Ф. Хмарі (1969). Дві пам'ятки архітектури — *Троїцька церква* та Вишняківська садиба.

ВИЩИЙ БУЛАТЕЦЬ — село Лубенського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Кононівка, Малий В'язівок, Нижній Булатець, Чуднівці. Розташ. на р. Булатець (притока р. Сули), за 5 км від райцентру та залізнич. ст. Лубни. 1202 ж. (1990). Виник у першій пол. 17 ст. 1658—1764 В. Б. належав до Лубен. першої полкової сотні. 1730 — 23 двори. 1762 відбувся виступ козаків і селян проти свавілля козацької старшини. З 1781 В. Б. у складі Лубен. пов. Київ. намісництва, 250 хат. 1787 — 301 ж., проживали різного звання казенні люди. Власниками були: бунчуковий товариш Михайло Скаржинський і колезький радник Іларіон Алексеєв. З 1796 — у складі Малорос., з 1802 — Полтав. губ. У 1859 В. Б. — село Лубенського пов., 258 дворів, 1701 ж., Михайлівська церква (дерев. на мурованому фундаменті з дзвіницею, побуд. 1662, добуд. 1887), при ній б-ка. На 1900 В. Б. — село Лубен. вол. Лубен. пов., 282 двори, 1263 ж., діяли сільські і козацькі громади, землі власної 1261 дес., церковнопарафіяльна школа (1877). 1910 — 258 господарств, 1435 ж., 876 дес. орної землі. Рад. владу проголошено у січні 1918. На 1926 В. Б. — центр сільради Лубен. р-ну, 313 господарств, 1644 ж., 1929 ств. ТСОЗ, 1930 відкрито семирічну школу. За час нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—17.IX 1943) вивезено до Німеччини 124 жителі В. Б. У селі центр. садиба колгоспу «Перше травня», с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 360 місць, б-ка (11 тис. од. зб.), готель, торг. центр. Уродженцем В. Б. є Герой Рад. Союзу (1945) М. М. Халявицький (1909—44), його іменем названа школа у рідному селі, у м. Лубнах — вулиця, встановлено меморіальну дошку. У В. Б. — братська могила жертв нім. фашизму та рад. воїнів, що полягли при обороні 1941 та визволенні 1943 села від нім.-фашист. окупантів. Пам'ятник воїнам-землякам, загиблим (351 чол.) під час Великої Вітчизн. війни (1955). Недалеко від В. Б. — 7 курганів; на околиці с. Кононівки — поселення черняхівської культури (2—6 ст. н. е.); Малий В'язівок — городище і поселення скіфського часу, 3 кургани; Нижній Булатець — поселення черняхівської культури. На околиці с. Чуднівців знайдено скіфський меч — акінак.

ВИЩІ ПОЧАТКОВІ УЧИЛИЩА — загальноосв. навч. заклади під-

вищеного типу, які відкривалися згідно з положенням М-ва нар. освіти від 25.VI 1912 на базі міських уч-щ. Мали 4-річний курс навчання. До училищ приймалися діти 10—13 років, що закінчили поч. школу. Викладалися: закон божий, рос. мова і словесність, арифметика, алгебра, геометрія, рос. історія з елементами загальної, природознавство, фізика, креслення, малювання і гімнастика. Після закінчення першого і другого класів В. п. у. учні мали право вступу до другого і третього класів загальноосв. шкіл; після закінчення уч-ща — продовжувати навчання в учительських семінаріях і тех. уч-щах. Станом на поч. 1917 на Полтавщині діяло 36 В. п. у., більшість яких була відкрита 1913 у Гадячі, Гельмязеві, Глинську, Зінькові, Золотоноші, Іваниці, Комишні, Карпилівці, Кобеляках, Костянтинограді, Кременчуці, Лохвиці, Лубнах, Миргороді, Нових Санжарах, Опішні, Оржиці, Переяславі, Пирятині, Полтаві, Прилуках, Рашівці, Ромнах, Решетилівці, Хоролі, Царичанці та ін. З них 20 чоловічих, 15 змішаних й одна для дівчат. У них навчалося 4613 хлопчиків і 728 дівчаток. За соціальним станом учні розподілялися: селян — 1512, козаків — 2457, міщан і цехових — 1067, почесних громадян і купців — 65, духовенства — 38, особистих дворян і чиновників — 73, родових дворян 98 та ін. При В. п. у. діяли бібліотеки, фіз. кабінети та кабінети природ. наук. Відкривалися ремісничі відділення та пед. курси. Навчання платне: від 6 до 12 крб. на рік. Утримувалися за рахунок держави, міських коштів та платні за навчання. Уч-ща здебільшого знаходилися у власних приміщеннях. У кожному уч-щі навчалося від 100 до 200 учнів. Учителями працювали випускники учительських і комерційних ін-тів, пед. та вищих жін. курсів, ін-тів шляхетних дівчат. Гімнастику викладали унтер-офіцери. Деяким з уч-щ присвоювалися імена місцевих діячів, які відзначилися при відкритті та пожертвуванні коштів: Гельмязівське — ім. І. М. Гонтаренка, Скопецьке — ім. А. В. Семиградової та ін.

ВІДДІЛ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ виконавчого комітету Полтавської губернської Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів (губвнуторг). Ств. 1924 для сприяння розвитку держ. і кооп. торгівлі. Відав заготівлями продуктів с. г., організацією оптового і роздрібного продажу пром. і прод. товарів, контролював ціни на приватному ринку. Припинив діяльність 1925 у зв'язку з ліквідацією губернії та губ. установ.

ВІДДІЛ УПРАВЛІННЯ 1) Кременчуцького губвиконкому, відділ управління Кременчуцького Губерн. виконавчого к-ту Рад робітн., сел. і червоноарм. депутатів. Ств. у 1920 в зв'язку з організацією Кременчуц. губернії на підставі постанови Наркомату внутр. справ УРСР від 27 лютого 1919. З липня до грудня 1920 був відділом управління Кременчуц. губревкому. До функцій відділу управління входило: охорона революц. порядку, нагляд за виконанням розпоряджень Укр. Рад. уряду і губвиконкому, керівництво роботою повітвиконкомів, підготовка до проведення виборів до Рад, реєстрація іноземних громадян, запис актів громадянського стану тощо. При відділі були підвідділи. Ліквідований наприкінці 1922 в зв'язку з розформуванням Кременчуц. губернії. 2) Полтавського губвиконкому, відділ управління Полтавського губерн. виконавчого к-ту Рад робітн., сел. і червоноарм. депутатів. Ств. у березні 1919 на підставі постанови Наркомату внутр. справ УРСР від 27.II 1919. У зв'язку із зайняттям тер. губернії денікінцями припиняв свою діяльність з кінця липня до грудня 1919. У грудні 1919 від-

новив роботу як відділ управління Полтав. губревкому, а з 23.IV 1920 (з обранням губвиконкому) — відділ управління Полтав. губ. виконавчого к-ту Рад робітн., сел. і червоноарм. депутатів. Постановою ВУЦВКу і Раднаркому УРСР від 6.II 1924 ліквідований, замість нього ств. адм. відділ.

ВІДДІЛИ УПРАВЛІННЯ ОКРВИКОНКОМІВ, Відділи управління окружних виконавчих к-тів Рад робітн., сел. і червоноарм. депутатів. На підставі постанови ВУЦВКу 21.III 1923 були ств. Золотоніський, Красноград., Кременчуцький, Лубен., Полтав., Прилуцький окрвиконкоми. До функції відділів входило виконання розпоряджень губвиконкому та окрвиконкомів, керівництво діяльністю райвиконкомів, підготовка і проведення виборів до Рад, реєстрація іноземців, запис актів громадського стану тощо. Ліквідовані постановою ВУЦВКу і Раднаркому УРСР від 6.II 1924. Документи відділів зберігаються в Архіві Полтав. обл.

ВІДДІЛИ УПРАВЛІННЯ ПОВІТВИКОНКОМІВ (повітових виконавчих комітетів Рад. робітн., сел. і червоноарм. депутатів Полтав. губернії). Ств. при повітвиконкомах у 1919 на підставі постанови Наркомату внутр. справ УРСР від 27.II 1919. Спочатку на тер. Полтав. губ. було 15 відділів управління повітвиконкомів, з кін. липня — поч. серпня до грудня 1919 не діяли у зв'язку з захопленням тер. губернії денікінськими військами. У грудні 1919 відновили роботу як відділи управління повітревкомів, з квітня 1920 стали відділами управління повітвиконкомів; з 1921 з віднесенням Переяславського пов. до Київ. губернії залишилося — 14. У період існування Кременчуц. губ. (1920—22) там відповідно існували відділи управління Золотоніського, Кременчуцького, Олександрійського, Хорольського, Черкаського, Чигиринського повітвиконкомів (з липня до грудня 1920 як відділи управління повітревкомів, а з грудня 1920 до грудня 1922 як відділи управління повітвиконкомів). З кінця 1922 й до ліквідації Полтав. губ. діяло 14 відділів управління повітвиконкомів: Гадяцького, Зіньківського, Золотоніського, Кобеляцького, Костянтиноград., Кременчуцького, Лохвицького, Лубен., Миргород., Пирятинського, Полтав., Прилуцького, Роменського, Хорольського. Припинили діяльність у зв'язку з ліквідацією повітів згідно з постановою ВУЦВКу від 7 березня 1923.

«ВІДОМОСТІ про домашній побут нижчого класу населення, переважно казенних селян і козаків Полтавського повіту, також про народні перекази і пам'ятники». Рукопис (68 стор.), складений у Полтаві М. Соколовим, очевидно, 1850. Зареєстрований Д. К. Зеленіним у 3-му вип. «Опису рукописів ученого архіву Рос. географіч. тов-ва» (Петроград, 1916), у розділі «Полтавська губернія». Описано сел. побут, будинки, подвір'я; подається план садиби, хати і кімнати, є малюнки; названо 20 страв; описуються звичаї, нар. заговори, весільні пісні, дитячі забавки, прислів'я з коментарем, заклинання, загадки, тлумачення слів тощо.

ВІДПІЛЬНА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Сули (бас. Дніпра). Старе русло Сули. Довж. 13,2 км. Ширина В. 25—30 м, глибина 2—3 м. Похил річки 0,07 м/км. Тече тер. Семенівського р-ну.

«ВІДРОДЖЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПОЛТАВЩИНИ». Науково популяр. журнал, орган Полтав. губземвідділу та с.-г. комісії при Губекономнараді. 1922 вийшов один номер у м. Полтаві.

ВІДСЛО́НЕННЯ ГРАНІТОДІОРИ́ТІВ — геолог. пам'ятка природи (з 1970). Відслонення архейських порід. Розташ. біля с. Кам'яних Потоків Кременчуцького р-ну. Перебуває у віданні колгоспу ім. М. О. Щорса. Площа 0,5 га.

ВІДСЛО́НЕННЯ ПІСКОВИКІ́В — геолог. пам'ятка природи (з 1970). Відслонення третинних порід. Розміщене поблизу с. Михайлівки Диканського р-ну. Перебуває у віданні радгоспу «Стасівський». Площа 0,5 га.

«ВІЗЕРУ́НОК». Самодіяльний народний (з 1975) хор Решетилівської ф-ки ім. Клари Цеткін. Ств. 1936 як ансамбль пісні і танцю місцевої промартілі. Худож. керівник — С. І. Петряник, баяніст Г. І. Золотарьов. Учасників — до 30 чол. У репертуарі укр. та рос. народні пісні, класичні твори.

ВІЙСЬКО́ВИМ ЧАСТИ́НАМ-ВИЗВОЛИ́ТЕЛЯМ ПА́М'ЯТНІ ЗНА́КИ. Встановлені на честь військ. частин Червоної Армії, які брали участь у визволенні Полтавщини від нім.-фашист. загарбників. 1) У смт Артемівці Чутівського р-ну (неподалік від залізн. ст. Скороходове) на честь військ. частин і з'єднань 53-ї армії Степового фронту, що брали участь у визволенні села. Гранітна стела (вис. 3 м), відкрито 1975. 2) У центрі с. Більська Котелевського р-ну на честь воїнів 80-ї гв. стрілецької дивізії. Пам'ятний знак із залізобетону (вис. 1,8 м), відкрито 1980. 3) На х. Веселому (біля с. Вельбівки) Гадяцького р-ну на честь загону Моренських партизанів. Пам'ятний знак — гранітна брила неправильної форми на залізобетонному постаменті (вис. 2,8 м), відкрито 1967. 4) У с. Вишняках Хорольського р-ну. 1949 було встановлено на п'єдесталі танкову башту (замінена 1975 на Т-34). На бетонному облицьованому постаменті вмонтовано мармурову дошку, на якій викарбувані імена воїнів-танкістів. 5) У с. Вільховатці. На честь воїнів 30-ї танкової, 17-ї стр. бригади, 12-го танкового корпусу 3-ї гв. танкової армії Воронезького фронту, на місці боїв з нім.-фашист. загарбниками 27—28.II 1943 встановлено танк Т-34 на цегляному постаменті (вис. 1,2 м), до якого прикріплена гранітна мемор. дошка (1,2 × 1 м). Відкрито 1979. 6) У центрі м. Гадяча, на вул. К. Лібкнехта (біля кінотеатру «Дружба»), на честь військ. частин Воронезького фронту, які брали участь у визволенні міста. Пам'ятний знак — гранітна глиба неправильної форми (вис. 2,5 м), в яку вмонтовано мемор. бронзову дошку; відкрито 1983. 7) У м. Гребінці на честь 183-ї бригади, 11-ї мотострілецької бригади 10-го танкового корпусу 40-ї армії Воронезького фронту, які брали участь у визволенні міста. Пам'ятний знак — танк «ІС-2» на цегляному облицьованому постаменті (вис. 1 м), відкрито 1986. 8) У центрі смт Котельви на честь військ. частин Воронезького фронту, які визволяли селище. Пам'ятний знак (залізобетон, мармур, вис. 2,8 м); відкрито 1968. 9) У м. Кременчуці, на вул. Леніна, на честь військ. частин Степового фронту, які визволяли місто. Пам'ятний знак — залізобетонна скульптура (вис. 3,5 м) на гранітному постаменті (вис. 2,5 м), відкрито 1949. У 1986 скульптура замінена на бронзову. 10) Поблизу с. Кротенки Полтав. р-ну на честь 95-ї гв. стр. дивізії 33-го гв. стр. корпусу 5-ї гв. армії Степового фронту. Пам'ятний знак — тригранний обеліск із полірованого сірого граніту (вис. 8 м). На лицьовому боці мемор. напис. Відкрито 1967. 11) У м. Лохвиці на розі вул. Шевченка і Кірова на честь воїнів 309-ї стр. дивізії 40-ї армії Воронезького фронту, які визволяли місто. Пам'ятний знак — прямокутна стела, облицьована гранітом, з барельєфним

зображенням рад. автоматника. Відкрито 1975, реставровано 1989. 12) У центрі с. Лютеньки Гадяцького р-ну на честь воїнів 373-ї стр. дивізії 78-го корпусу 52-ї армії Воронезького фронту, яка визволяла село від нім.-фашист. загарбників. Залізобетонна стела з зображенням на фасадній стороні орденів, якими була нагороджена дивізія (вис. 7 м). Відкрито 1974. 13) На братській могилі воїнів 373 стр. дивізії, які 8—12.IX 1943 полягли (252 чол.) у бою за с. Лютеньку Гадяцького району (за 2 км від села, на тер. 2-ї комплексної бригади). У 1963 встановлено цегляний обеліск (вис. 1,7 м), 1988 замінений обеліском з червоного граніту. 14) У м. Пирятині. Пам'ятний знак, встановлено біля цегельного з-ду (вул. Цибаня № 2) на честь воїнів 117-ї стр. дивізії 21-ї армії Пд.-Зх. фронту, штаб якої в період Київської оборонної операції у вересні 1941 розміщався на тер. з-ду і керував обороною Пирятина. Відкрито 1985. 15) У м. Полтаві, на пл. Леніна, на честь військ. частин Степового фронту, які визволили Полтаву й удостоєні найменування «Полтавських». Полірована гранітна стела (вис. 2,5 м, арх. П. С. Гулич, Л. С. Вайнгорт). Відкрито 1967. 16) У смт Решетилівці (вул. Фрунзе) на честь Третьої Окремої танкової бригади встановлено Т-подібну стелу, яка завершується зіркою з барельєфом танкіста. Відкрито 1984. 17) У центрі смт Ромодана на честь Ромодано-Київської 218-ї стр. дивізії 47-ї армії Степового фронту. Пам'ятний знак відкрито 1977. 18) У смт Чутовому (в парку, вул. Жовтнева) на честь військ. частин, що визволяли Чутівський р-н від нім.-фашист. загарбників. Стела, на якій викарбувані назви 24-х військ. частин. Відкрито 1973. 19) У смт Нових Санжарах. Встановлений на честь військ. частин Степового фронту, які брали участь у визволенні Нових Санжар від нім.-фашист. окупантів, та 394 односельців, полеглих на фронтах Великої Вітчизн. війни. Скульптурна група (солдат і жінка-партизанка) встановлена на залізобетонному постаменті, облицьованому полірованими гранітними плитками. Відкрито 1958, реставровано 1976.

ВІЙСЬКО́ВИМ ЧАСТИ́НАМ, ВИЗВОЛИ́ТЕЛЯМ м. КА́РЛІВКИ МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА. Встановлена на фасаді будинку виконкому Карлівської міськ. Ради нар. депутатів на честь військ. частин, які брали участь у визволенні м. Карлівки (вересень 1943) від нім.-фашист. окупантів. Дошка — мармур, відкрита 1967.

ВІЙСЬКО́ВІ КОМІСАРІА́ТИ Полтавщини. Органи місц. військ. управління (губернії, округи, повіту, волості, області, району, міста). Здійснювали облік навчання і призов військовозобов'язаних, контроль за діяльністю підвідомчих частин, установ та закладів. Полтав. губ. військкомат ств. у лютому 1919 (наказ військ. відділу Тимчасового Робітничо-Селянського уряду України від 20.II 1919). У липні 1925 в зв'язку з ліквідацією губернії (постанова ВУЦВК та РНК від 3.VI 1925) припинив діяльність. Кременчуц. губ. військ. комісаріат ств. 1920 (постанова ВУЦВК від 8.VII 1920 про створення Кременчуц. губ. та наказ по Харків. військ. округу від 12.VIII 1920). Діяв до грудня 1922 (до ліквідації Кременчуц. губ.). Повітові військ. комісаріати засн. в січні — лютому 1919 (положення про повіт. військ. комісаріат, затверджено РВР УРСР 16.I 1919). 1919—20 у губернії їх наліч. 15. У 1921—22 Кременчуц. губвійськкомату підлягало 6 повіт. В. к. (Золотоніський, Кременчуцький, Олександрійський, Черкаський, Чигиринський, Хорольський). Полтав-

ському — 14. Розформовані в зв'язку з ліквідацією повітів у березні 1923. Волосні військ. комісаріати засн. на поч. 1919. Підлягали безпосередньо пов. військ. комісаріатам. Ліквідовані постановою Раднаркому УРСР «Про військові відділи» від 14.V 1921, за якою замість волосних військкоматів були ств. військові відділи. Окружні військ. комісаріати засн. у березні 1923 з утворенням округів (Золотоніський, Красноград., Кременчуц., Лубен., Полтав., Прилуцький, Роменський). У 1925 окружних військкоматів — 5 (Кременчуц., Лубен., Полтав., Прилуцький, Роменський). Розформовані у вересні 1930 за постановою ВУЦВКу від 2.IX 1930 «Про ліквідацію округів і перехід на двоступневу систему управління». Районні військ. комісаріати засн. в кінці березня на поч. квітня 1923. У зв'язку з утв. районів і районних установ. З часу існування їх кількість неодноразово змінювалась. У 1923 — 89, 1941 — 44, 1990 — 25. Райвійськкомати підвідомчі обласному військ. комісаріату, який утв. у вересні 1937 (з утворенням Полтав. області).

ВІКТО́РІЯ (кол. Гамаліївка) — село Пирятинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Архемівка, Могилевщина, Олександрівка і Рівне. Розташ. за 22 км від райцентру і за 22 км від залізнич. ст. Пирятин. 1173 ж. (1990). 1781 позначена як Чорний хутір бунчукового товариша Гамалії у складі Пирятин. першої сотні Лубен. полку. У 1859 в селі наліч. 9 дворів, 124 ж.; в 1889 — 33 двори, 185 ж.; в 1900 — у Вікторії (Чорний хутір Теплівської волості) — 34 двори, 207 ж.; в 1910 — 48 господарств, 282 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. З поч. березня 1923 В.— у складі Пирятин. р-ну. 1930 ств. насінницький радгосп ім. С. М. Кірова та колгосп ім. Т. Г. Шевченка, які в 1959 об'єдналися у радгосп ім. С. М. Кірова. Під час нім.-фашист. окупації (19.IX 1941—19.IX 1943) вивезено до Німеччини 225 чол. 1963 на базі радгоспу засн. *Пирятинську птахофабрику* по вирощуванню бройлерів. У селі є відділення зв'язку, с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, ясла-садок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (7,7 тис. од. зб.). Уродженцем В. був відомий медик, голова санітарної комісії при Київ. та Харків. міських управах, автор наук. праць з питань санітарної медицини К. М. Гамалія (1858 — р. см. невід.). 1967 споруд., а 1974 реконструйовано пам'ятник на могилі рад. лейтенанта В. Б. Виноградова, який загинув у вересні 1943 під час визволення села від нім.-фашист. загарбників. Встановлено 2 гранітні плити в пам'ять про воїнів-односельців, полеглих (44 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

«ВІ́ЛЬНА ПРА́ЦЯ». Газета, орган Пирятинського РК КП України і райради деп. трудящих. Виходила 1944—62 три рази на тиждень у м. Пирятині.

«ВІ́ЛЬНИЙ ГО́ЛОС». Газета, виходила у Полтаві з квітня 1918 до кінця року щоденно, крім понеділка і днів після великих свят. Адреса редакції: Полтава, вул. Монастирська (тепер вул. Радянська) № 6; з 2 липня 1918 — вул. Катерининська (тепер вул. Рози Люксембург) № 34 (гімназія В. О. Морозовської).

ВІЛЬНИЦЯ — село Чутівського р-ну, центр сільс. ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Лисівщина, Флорівка. Розташ. за 30 км від райцентру і за 6 км від залізнич. ст. Кочубеївка. 325 ж. (1990). Виникло на початку 60-х років 20 ст. внаслідок об'єднання нас. пунктів Флорівської сільради Чутівського р-ну: Бабичі, Гончарі, Силки. 1926 тут наліч. 77 дворів. Під час нім.-фашист. оку-

пації (24.IX 1941—20.IX 1943) з названих сіл було вивезено до Німеччини 48 чол. Силки були повністю спалені, Бабичі — на 90 %. У В. є відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, Будинок культури (400 місць), клуб (200 місць), б-ка (12 753 од. зб.). 1967 у В. споруджено пам'ятник М. І. Калініну.

ВІЛЬХІВЩА́НСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — ландшафтний заказник респ. значення (з 1980). Болотний масив. Місце гніздування водоплавних птахів, густа мережа джерел. Місце гніздування журавля сірого (занесено до Червоної книги України). Розташ. в заплаві р. Коломаку, біля сіл Вільхівщини і Василівки Полтав. р-ну. Перебуває у віданні радгоспу ім. Д. Благоєва. Площа 1030 га.

ВІЛЬХОВА́ ГО́ВТВА, Ольхова Говтва — річка в Полтав. обл., ліва прит. Говтви (бас. Дніпра). У верхів'ї, біля витоку має назву Водяна Говтва. Довж. 86 км, площа бас. 790 км². Шир. річища 15—20 м. Похил річки 0,72 м/км. Бере початок у Диканському р-ні. Тече тер. Диканського, Полтавського та Решетилівського районів. Притоки: Кратова Говтва (ліва), Гараганка, Середня Говтва (праві). Воду використовують для зрошування.

ВІЛЬХУВА́ТКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Орчика (бас. Дніпра). Тече тер. Карлівського р-ну.

ВІЛЬХУВА́ТКА (до 1947 — Ханделеївка) — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Деменки, Жовтневе, Лівобережна Сокілка та Проскури. Розташ. на лівому березі р. Ворскли, за 28 км від райцентру та за 45 км від залізнич. ст. Кобеляки. 788 ж. (1990). Поселення Ханделеївка виникло як прикордонний пункт, вірогідно, в 1-й пол. 15 ст., коли ці землі були у складі Великого князівства Литовського. Назва поселення свідчить, що засновниками його були вихідці з Кабарди («хана», «хане» у тюркських та іранській мовах означає «поселення», «дім»). Місцезнаходження поселення на правому березі річки, в оточенні лісів, робило його вигідним стратегіч. пунктом. Тут же на горі з глибокої давнини існувала церква, яка згоріла у кін. 17 або на поч. 18 ст. Поселення на лівому березі — пізнішого походження (кін. 17 — поч. 18 ст.). 1743 на кошти грузинського кн. С. С. Баратова тут збуд. дерев. Покровську церкву (нова, 1866). У 17—18 ст. Ханделеївка входила до складу Переволочанської сотні Полтав. полку. 1722 у селі діяло 5 млинів. За переписом 1859 в ньому (з хуторами) наліч. 186 дворів, 2261 ж. 1880 відкрито однокласну церковнопарафіяльну школу (у перший рік тут навчалося 16 хлопчиків, 1885/86 — 35 хлопчиків та 5 дівчаток, 1895/96 — 28 хлопчиків та 1 дівчинка). З 2-ї пол. 19 ст. село відносилося до складу Сокільської волості, з 1803 — Кобеляц. пов. Полтав. губ. 1896 у селі (з прилеглими хуторами) — 493 двори, 4714 ж., відбувався 1 ярмарок на рік. 1900 у селі — сільс. козацька громада, що налічувала (з прилеглими хуторами) 570 дворів, 3754 ж. У 1910 у Ханделеївці (без хуторів) — 192 двори, 1118 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. 7.III 1923 село як центр сільради було віднесено до складу Кишенківського р-ну Кременчуц. округу (існ. до вересня 1930). У 1926 — 283 двори, 1363 ж. Під час голоду 1932—33 на тер. сільради померло бл. 650 чол. У період нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці розстріляли 2 чол., вивезли на примусові роботи до Німеччини

106 чол., спалили 420 хат. У селі — центр. садиба колгоспу «Ленінська правда» (зерново-овочево-буряківничого та птахівничого напрямів), 8-річна школа, фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури, 2 б-ки (16 тис. од. зб.), швейний цех. Уродженцем хут. Клименки (тепер тер. с. Проскури) є Герой Рад. Союзу Т. Л. Клименко (1906—81). Відкрито 1963 пам'ятник воїнам-односельцям, що загинули (153 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Поблизу села — 15 курганів.

ВІЛЬХУВА́ТКА — село Чутівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Левенцівка, Червона Поляна. Розташ. по обидва боки р. Орчик (прит. р. Орелі), за 22 км від райцентру. 704 ж. (1990). Засн. в 2-й пол. 17 ст. Входило до складу Великобудиської сотні Полтав. полку. Великими маєтностями володів кол. козацький старшина М. П. Куликовський. Згодом вони були розподілені між його двома дочками. В. дісталася старшій дочці, яка одружилася з Бедрягою, частину підданих переселили в інше місце, де вони заснували с. Нагірне. За переписом 1859 у В.— 86 дворів, 494 ж., дерев. Покровська церква з дзвіницею (побудована 1779 полковником М. П. Куликовським), б-ка. 1878 в селі було збуд. земську, а 1895 — церковнопарафіяльну школу. 1902 стався виступ селян, які розгромили панські маєтки. 1900 — 138 дворів, 904 ж., земська і церковнопарафіяльна школи; у 1910 — 150 дворів, 949 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1926 — 147 господарств, 802 ж. У 1927 створено артіль ім. Зінов'єва, 1929 — колгосп ім. М. В. Фрунзе. Під час нім.-фашист. окупації (20.IX 1941—20.IX 1943) було розстріляно 226 мирних жителів і спалено всі будівлі. Тепер у В.— с. ш., клуб на 200 місць, б-ка (8,6 тис. од. зб.). Пам'ятник В. В. Куйбишеву (1967); встановлено (1950, 1956, 1977) надгробки на 4 братських могилах рад. воїнів, які загинули 1943 під час визволення В. від гітлерівців, та жертв фашизму. Могила воїна-афганця П. Є. Киркича (1968—1987). На в'їзді у село — пам'ятник-монумент — танк Т-34 на постаменті, який встановлено 1977 на місці бою 1943 рад. воїнів з нім.-фашист. загарбниками.

ВІЛЬША́НА — річки в Полтав. обл. 1) Права прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). 2) Права прит. Многи (бас. Дніпра). Тече тер. Чорнухинського р-ну. 3) Прит. Многи (бас. Дніпра).

ВІЛЬША́НИ — заповідне урочище (з 1979). Грабові насадження. Розташ. в Полтав. р-ні, на тер. Розсошанського лісництва. Перебувають у віданні Полтавського лісгоспзагу. Площа 258 га.

ВІЛЬША́НКА — річки в Полтав. обл. 1) Прит. р. Сули (бас. Дніпра). Довж. 15 км, площа бас. 67,6 км². Тече тер. Лубенського р-ну. 2) Прит. р. Мгару (бас. Дніпра). Тече тер. Лубенського р-ну. 3) Права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Довж. 18 км, площа бас. 127 км². Похил річки 1,9 м/км. 4) Ліва прит. р. Псла (бас. Дніпра). Довж. 41 км, площа бас. 186 км².

ВІЛЬША́НСЬКИЙ — струмок у Полтав. обл., прит. р. Грунь-Ташані (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

«ВІНО́ЧОК». Серія худож. творів для шкільного читання, випущена в 1917—18 *Педагогічним бюро* Полтавської губ. народної управи під керівництвом М. Я. Рудинського. Складалась із двох частин («низок»). До першої увійшли твори укр. письменників Б. Д. Грінченка, Г. Галайди (Г. М. Хоткевича), О. Я. Єфименко, М. М. Коцюбинського, В. К. Винниченка, байки, думи тощо. До другої — твори І. Я. Франка, Лесі Українки, Д. Марковича, П. Гем-

ченка, Д. Бордуляка та ін. Видання ілюстроване.

ВІСІМДЕСЯТИРІЧЧЮ КРЕМЕНЧУЦЬКОЇ МІСЬКОЇ ПАРТІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА в м. Кременчуці. Встановлена на фасаді будинку міськкому Компартії України. Комітет РСДРП у Кременчуці було утв. в листопаді 1901, про що повідомила газ. «Искра» (№ 11, того ж року). Дошка — мармур, відкрита 1981.

«ВІСНИК ГОМЕОПАТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ». Щомісячний науково-спеціалізований і побутовий журнал. Засн. 1900 лікарем-гомеопатом Євграфом Яковичем Дюковим. У 1900—02 і після 1912 виходив у Харкові, в 1902—12 — у м. Хоролі (друкарня Л. Р. Затуренського, вул. Мало-Кременчуцька). Журн. висвітлював питання теорії і практики гомеопатичного лікування та суспільнопобут. завдань вітчизн. і зарубіж. гомеопатії, боровся проти забобонів, алкоголізму тощо. Девізом журналу були слова Гіппократа: «Природа лікує, лікар служить природі» та Ганемана: «Лікуй подібне подібним». У журн. опубл. «Довідник гомеопата» Кларка, «Нариси з клінічної фармакології» Наса (перекл. з англ.), статті Є. Дюкова «Про індивідуалізацію при лікуванні», «Духовенство і народна медицина», «Про необхідність зміни усталеної системи освіти і виховання медиків» тощо. Журн. друкував полемічні замітки, хроніку, бібліографію, мав предметний покажчик. Є. Я. Дюков (загинув під час громад. війни) — автор праць: «Медицина і медики (Аллопати і гомеопати)», «Що таке гомеопатія», «За і проти гомеопатії» та ін.

«ВІСНИК КРЕМЕНЧУКА». Газета Кременчуцької міської Ради нар. депутатів. Перший номер вийшов 27.X 1990. Виходить щотижня. Тираж 5000 прим. Редакція — на вул. генерала Жадова № 12.

«ВІСНИК ПОЛТАВСЬКОГО ГУБЕРНІАЛЬНОГО КОМІТЕТУ КП (б) У». З 1920 виходив два рази на місяць у Полтаві.

«ВІСТІ» 1) Зіньківської повітової Ради робітн. і сел. депутатів. Газета, виходила 1919—20 три рази на тиждень у м. Зінькові. 1919 видавалася рос. мовою під назвою «Известия». 2) Лохвицького повітвиконкому і повіткому КП (б) У. Газета, виходила 1919—22. 1919—20 видавалася рос. мовою під назвою «Известия». 3) Лубенського повіт. виконкому Ради робітн., сел. і червоноарм. деп. і Лубенського к-ту КП (б) У. Газета, видавалася 1920—22 у Лубнах. 4) Пирятинського повітвиконкому Ради робітн., сел. і червоноарм. деп. Газета, видавалася 1917—22 два-три рази на тиждень. З 1917 — «Известия», 1920 — «Вісті — Известия», 1922 — «Вісті». З 1922 — «Незаможник». 5) Полтав. губ. виконавчого комітету Ради робітн., сел. і червоноарм. депутатів. Газета, виходила 1920—21 у Полтаві. 6) Полтавської Ради робітн., вояцьких та сел. деп. Газета, виходила в січні — лютому 1918. 7) Полтав. р-ної Ради н. д. Газета, виходить з 29.VIII 1991.

«ВІСТІ-ИЗВЕСТИЯ». Газета, орган Полтав. губ. виконавчого к-ту і Полтав. губкому КП (б) У. Виходила 1921—22 у Полтаві.

«ВІСТІ РАДИ». Газета, орган Полтав. Ради робітн., солдат. і сел. деп. Виходила 1917 у Полтаві.

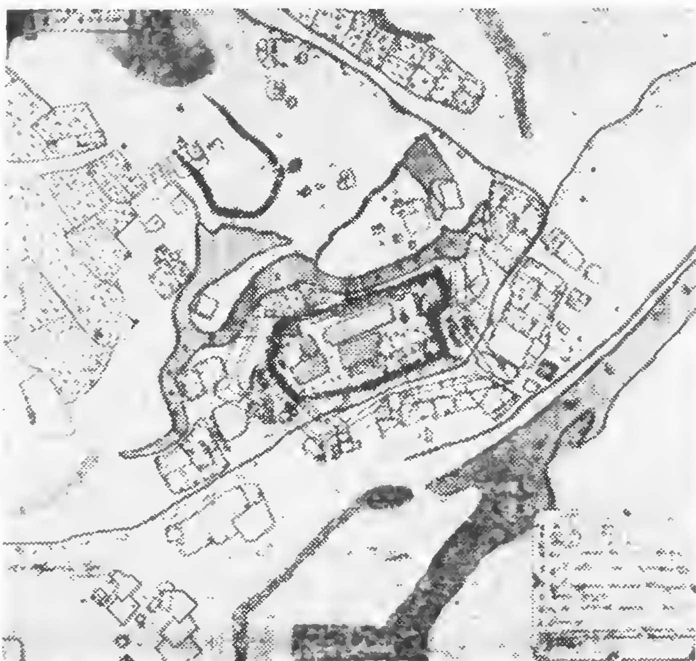
ВІТОВА МОГИЛА. Курган 6—5 ст. до н. е. Знаходиться на Пн. Зх. від с. Лихачівки Котелевського р-ну, на лівому березі р. Ворскли. Досліджений 1888 І. А. Зарецьким. Курган висотою 4,3 м, діаметром 60 м, оточений западиною. Містив поховання у прямокутній ямі з дерев'яним накатом, розміром 2,8 × 4,2 м і глибиною понад 1 м. У центрі ями виявлені залиш-

ки похованого коня, а в її кутку — рештки шкіряного сагайдака з 238 стрілами з бронзовими тригранними вістрями. Сагайдак прикрашали 28 золотих бляшок у вигляді пантери, гірського козла, орлиних голівок, велика кругла бляха і розетки. Поряд знаходились уламки залізних деталей упряжу коня тощо. Курган В. м. належить до найбагатших поховань знаті землеробського лісостепового населення Поворскля скіфського часу. Знахідки зберігаються у Істор. музеї СРСР (Москва).

«ВІ́ЧНИЙ МИР» 1686 — мирний договір між Росією і Польщею, підписаний у Москві 6.V 1686. Підтверджуючи умови *Андрусівського перемир'я 1667*, «В. м.» закріпив за Рос. державою *Лівобережну Україну*, Київ з околицями, Запоріжжя.

ВЛА́СІВСЬКА ФОРТЕ́ЦЯ 17—18 ст. Засн. у серед. 17 ст., як укріплене ядро сл. Власівки, згодом сотен. м-ка Чигирин, потім Миргород. полку (тепер смт Кіровоград. обл.). Розташ. на лівому березі Дніпра поряд з річкою-старицею Пуцівка. За планом серед. 18 ст. абриси В. ф. наближалися до неправильного прямокутника із заокругленими кутами (довжина — бл. 170 саж., ширина — бл. 85 саж.). Захисна огорожа складалася із валу з палісадом по гребеню та рову. До фортеці вело двоє воріт з баштами — Кременчуцькі та Городищанські. Всередині знах. дві церкви — соборна Спасопреображенська та Різдва Богородиці, ринкові будівлі, громадські й приватні двори та будинки. У 2-й пол. 18 ст. В. ф. занепала (див. ст. *Оборонне будівництво*). Рештки земляних укріплень зникли у 20 ст.

Власівська фортеця. План 1746.

«ВЛА́СТЬ СОВЕ́ТОВ». Газета. Орган Полтав. губ. військ. революц. к-ту і Полтав. губ. к-ту КП (б) У. Виходила 1919—20 у Полтаві.

ВОВНЯ́НКА, Овнянка — річка в Полтав. обл., права прит. р. Псла (бас. Дніпра). Довж. 17 км, площа бас. 149 км². Похил річки 0,88 м/км. Тече тер. Великобагачанського та Миргородського районів.

ВО́ВЧА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Кобелячки (бас. Дніпра). Довж. 17 км, площа бас. 196 км². Бере початок у Козельщинському р-ні. Тече тер. Козельщинського та Кобеляцького районів.

ВОВЧА́НКА — річка в Полтав. обл. Тече тер. Лубенського р-ну. На її березі розташ. с. Вовчик.

ВОВЧА́НСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — бот. заказник (з 1979). Місце зростання рідкісних рослин. Розташ. у с. Вовчику Лубенського р-ну, у заплаві р. Сули. Перебуває у віданні колгоспу ім. В. І. Леніна. Площа 4,5 га.

ВО́ВЧИК (Вовчок, Вовчки) — село Лубен. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Висачки (Ісачки), Вовча Долина, Кузубівка. Розташ. на р. Сулі, за 25 км від райцентру. 1710 ж. (1990). З 1658 В.— у складі Лубен. сотні Лубенського полку. За універсалом Д. Многогрішного 8.І 1670 В. передано у володіння Мгарському монастиреві. 1750—64 входив до Снітинської сотні Лубен. полку.

До ревізії 1764 належав частково значковому товаришеві Р. Іваницькому та Мгарському монастиреві. 1781 В. включено до Лубен. пов. Київ. намісництва, 236 хат. 1787 — 721 ж., проживали різного звання вільні люди, козаки; власниками були земський суддя Іван Кулябко, бунчукові товариші Іван та Михайло й прем'єр-майор Петро Скаржинські. З 1797 В.— у складі Малорос., з 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 у В. (власницьке, казенне та козацьке село) 293 двори, 1733 ж., Михайлівська церква (дерев. з дзвіницею, 1881), б-ка, школа грамоти для дівчаток, церковно-училищне братство, попечительство. 1863 В.— Гишківської вол. Лубен. пов., 293 двори, 2017 ж., винокурний з-д. На 1900 В.— центр волості Лубен. пов., 297 дворів, 2526 ж., діяло 3 сільс. громади (казенна, козацька, селян-власників), селяни займались чинбарством. 1904—05 діяла селянська спілка. 1905 відбувся антиурядовий мітинг, учасники якого вчинили збройний опір поліції. 1910 — 394 господарства, 2370 ж., орної землі — 2340 дес., всього посівів — 2233 дес. 1918 ств. повстанський партизан. загін (командир К. І. Кока).

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1924 ств. ТСОЗ, 1930 — колгосп ім. Й. В. Сталіна. На 1926 В.— центр сільради і Вовчицького р-ну, 586 господарств, 2818 ж. Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—18.IX 1943) до Німеччини вивезено 205, розстріляно 57 жителів села. У В.— центр. садиба колгоспу ім. В. І. Леніна (виробничий напрям — рослинництво і тваринництво), відділення зв'язку, с. ш., лікарня, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (18,8 тис. од. зб.), кафе, сауна, *Вовчицький історико-краєзнавчий музей*. Уродженцями В. є: укр. драм. актор, нар. арт. УРСР П. Т. Сергієнко (1902—84); професор-історик Т. Дяченко, генерал армії І. П. Михайленко; с. Висачки — Герой Рад. Союзу В. Ф. Мицик (1913—45; навчався у місцевій школі, вовчицькій неповній с. ш., Лубенському буд. технікумі). У селі встановлено пам'ятники: 1970 — В. І. Леніну; 1973 — на братській могилі партизанів громадян. війни, загиблих 1919; 1956 — на могилі рад. воїнів, що полягли, визволяючи 1943 село від нім.-фашист. загарбників; воїнам-землякам, загиблим (205 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. На околиці В. виявлено поселення доби бронзи, в ур. Рудка — могильник черняхівської культури.

ВО́ВЧИЦЬКИЙ ІСТО́РИКО-КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й народний у с. Вовчику Лубен. р-ну. Ств. 1948. Його засновник і завідуючий — засл. учитель УРСР І. І. Саєнко. 1968 — музей удостоєний звання народного. З 1987 у новому приміщенні розмістився музей і картинна галерея. 10 тис. експонатів висвітлюють історію села і району з давніх часів до наших днів. Значна увага приділена в експозиції пам'яті односельців, загиблих у роки Великої Вітчизн. війни: фотографії, документи, нагороди, листи з фронту, земля, привезена з місць боїв, в яких брали участь земляки. У двох залах музею розмістилася картинна галерея. Експонуються картини художників В. Чегедара, М. Мордика, В. Ситника та ін. Представлені роботи нар. умільців, жителів села — вишивальниці Н. Чумак, килимарниці А. Іващенко, художників-аматорів — М. Гаєвського, І. Клепача, І. Глушка, П. Киричка, В. Дорошенка, різьбяра по дереву М. Шостака та дитячі малюнки.

ВОВЧКІ́ВСЬКИЙ (ВОВЧИ́ЦЬКИЙ) РАЙО́Н — адмін.-тер.

одинипя. Ств. 7.III 1923 у складі Лубен. округу із Вовчківської, Снітинської та Тишківської волостей Лубен. пов. (11 сільрад). Пл.— 372 кв. версти. Нас. на 7.IX 1923 — 27 964 чол. Розформований 3.II 1931.

ВОДЯНА́ — річка в Полтав. обл., прит. р. Великої Говтви (бас. Дніпра).

ВОДЯНА́ БА́ЛКА — село Диканського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села: Горянщина, Жовтневе, Кононенки, Кратова Говтва, Онацьки. Розташ. за 10 км від райцентру та за 36 км від залізнич. ст. Полтава-Київська. 734 ж. (1990). Засн. у 19 ст. За переписом 1859 В. Б.— хутір на р. Водяній Говтві, за 44 км від м. Зінькова, 8 ж. 1882 — 277 ж. За переписом 1910 у В. Б.— Великобудищанської вол. Зіньківського пов. 105 господарств, у т. ч. 30 козацьких, що мали 586 дес. землі; 554 ж., з них письменних — 115 чол. та 22 жінки; діяла однокласна церковнопарафіяльна школа. Безземельні і малоземельні селяни займалися дрібними кустарними промислами (ткацтвом, кравецтвом, шевством, обробкою дерева тощо).

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1926 у В. Б.— 42 двори, 186 ж., по Водянобалківській сільраді — 715 господарств, 3455 ж. 1930 ств. ТСОЗ. 1937 Водянобалківський колгосп мав назву ім. С. М. Кірова. У період нім.-фашист. окупації (25.IX 1941—22.IX 1943) гітлерівці розстріляли 2 комуністів і комсомольця-підпільника. Понад 60 осіб молоді відправлено в Німеччину, звідки 7 чол. не повернулися. У селі — колгосп ім. С. М. Кірова (тваринницько-зернового та овочевого напряму), відділення зв'язку, с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 450 місць, б-ка (13,6 тис. од. зб.). Пам'ятник С. М. Кірову, 1970. У парку — братська могила рад. воїнів, що полягли (8 чол.), визволяючи В. Б. від нім.-фашист. загарбників, та пам'ятник воїнам-односельцям, які загинули (330 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957). На околиці с. Кратова Говтва розташ. поселення скіфського часу.

ВОЗДВИ́ЖЕНКА БУДИ́НОК у м. Зінькові. Споруд. 1897 на замовлення поміщика Воздвиженка. Мурований, двоповерховий. Планувальне рішення і декоративні елементи готичного стилю, застосовані в оздобленні фасадів, дозволяють віднести В. б. до споруд стилю раннього романтичного модерну. До Великої Вітчизн. війни у будинку містився виконком районної Ради депутатів трудящих, тепер — гуртожиток МПТУ-10. Розташ. на вул. Леніна № 26. Іл.— табл. XXXI.

ВОЗНЕСЕ́НСЬКА ЦЕ́РКВА у Полтаві. Збуд. 1762 на кошти полтав. полковника І. Черняка як соборна церква *Пушкарівського Вознесенського монастиря*. Мурована, одноверха, татраконхового типу. Центр. баня, колись перекрита півсферичним склепінням з ярусним верхом, за допомогою трикутних сферичних парусів спирається на ледь стрільчасті підпружні арки, що виходять з масивних пілонів у місцях прилягання екседр. Екседри мають півсферичні склепіння, площини стін розчленовані спареними пілястрами, які завершував розкреповапий карниз. Пам'ятка дуже поруйнована: провалені склепіння, обдерто тиньк, розбиті двері і віконні відкоси, знищено елементи декору, пошкоджено цегляне мурування. В. ц.— унікальна пам'ятка *монументальної мурованої архітектури* 18 ст., належить до другого (пізнього) етапу розвитку архітектури укр. відродження. Це єдиний на Полтавщині зразок класичного безбаштового тетраконха (без виділеного в об'ємах центр.

четверика). Розташована на тер. кол. передмістя Пушкарівки, неподалік від житл. масиву Половки.

«ВО́ИН». Одноденна газета, 1916 у Кременчуці вийшов один номер. Газета випущена Комісією при Упр. місц. етапного коменданта.

ВО́ЇНЬ — давньоруське місто-фортеця Переяславського князівства. Залишки — біля с. Воїнської Греблі кол. Градизького р-ну (тепер затоплене водами Кременчуцького водосховища). Був засн. в кін. 10 ст. як порубіжне місто, вперше згадується в літописі під 1055, коли біля нього князь Всеволод Ярославич переміг торків. Вперше локалізоване в кін. 19 ст. В. Г. Ляскоронським, обстежене 1945 Ф. Б. Копиловим, розкопки 1956—59 В. Й. Довженка. Розкрита площа бл. 8 тис. м². Воїнь займав підвищення серед заплави Сули (пл. до 28 га), складався з дитинця та посаду. Тер. міста оточували рів і вал, всередині якого були три ряди дубових зрубів (внутрішній ряд використовувався під госп. приміщення, майстерні, житла). Верхня частина зрубів виступала над валом, утворюючи над ним суцільну дерев'яну стіну. Внутр. частина дитинця являла собою гавань, куди заходили торг. судна. У дитинці В. розміщувався військ. гарнізон. Осн. кількість жител і госп. будівель зосереджувалася на посаді, де жили переважно ремісники і торгівці. При розкопках виявлені численні вироби з металу, кістки, кераміка (залізні писала, амфори з графіті, бронзові дзін і дзвоник, прикраси, культові предмети, візантійські мідні монети й свинцева печатка 11 ст., керамічні писанки тощо). У 1186 хан Кончак спалив місто. Під час монголо-тат. навали 1240 В. був остаточно зруйнований (Довженок В. Й., Гончаров В. К., Юра Р. А. Давньоруське місто Воїнь. К., 1966).

ВО́ЙКОВА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Покровська, Київський р-н) — від пл. Дзержинського до Павленківської. Наз. іменем Войкова Петра Лазаровича (1888—1927) — учасника революц. руху в Росії, рад. дипломата у Польщі. Вбитий рос. білогвардійцем у Варшаві. В. в. прокладена на поч. 20 ст. в обхід Бабичевського Яру. У пн. напрямку вела до *Покровської церкви* на Павленках. Збереглася малоповерхова садибна забудова.

ВОЙНИ́ХА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Сули (бас. Дніпра). Довж. 29 км. Тече тер. Лубенського р-ну. На березі В. розташ. с. Войниха.

ВОЙНИ́ХА — село Лубен. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Куп'єваха, Піски, Тарнавщина (Тернівщина). Розташ. за 10 км від райцентру та за 7 км від залізнич. ст. Солоницька. 1076 ж. (1990). Згадується в Іпатіївському літописі як місце, де 12 серпня 1107 відбулася битва руських князів Святополка, Володимира, Олега, Святослава, Мстислава, Вячеслава та Ярополка з половецькими ханами Боняком і Шаруканом. Достовірних даних про походження назви села немає. Вірогідно, від військ. дій, що відбувалися на тому місці. За Генеральним описом 1765—69 В. значиться як хутір в урочищі Войниха Лубен-

Воїнь. Реконструкція зовнішнього вигляду міста.

ської другої сотні Лубен. полку. З 1781 — у складі Лубен. пов. Київ. намісництва; з 1796 — Малорос., у 1802—1923 Лубенського пов. Полтав. губ. За ревізією 1859 на хуторі В.— 12 дворів, 121 ж. 1900 — 18 дворів, 116 ж., діяла сільс. громада селян-власників. 1910 — 30 господарств, 216 ж., орної землі — 2340 дес., всього посівів — 230 дес. 1920 ств. сільс. Раду. 1926 на хут. В. Солоницької сільради Лубен. р-ну — 57 господарств, 261 ж. Окупована нім.-фашист. загарбниками з 13.IX 1941 по 19.IX 1943. У В.— центр. садиба колгоспу «Росія» (зернового напряму), відділення зв'язку, с. ш., СПТУ № 45, Будинок культури на 400 місць, б-ка (10,5 тис. од. зб.), будинок побуту. В с. Пісках народився Герой Рад. Союзу М. Є. П'ятикоп (1908—41, його іменем названі пісківська школа, в якій він навчався, одна з вулиць у Лубнах), у с. Куп'єваха — Герой Рад. Союзу В. С. Кук, на хут. Яківщина — Герой Рад. Союзу А. П. Рибкін (1920—87; навчався у тернавщинській с. ш., працював на залізнич. ст. у Лубнах).

У с. Пісках — пам'ятка дерев'яного зодчества 19 ст.— *Успенська церква*. В ур. Школярове виявлено поселення черняхівської культури; в ур. Торговиця — поселення доби бронзи.

ВО́ЙНІВКА (Богданова Гребля, Богданівка, Побиванка, Войниха) — село Чутівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Виноминівка, Сторожове. Розташ. на лівому березі р. Коломака, за 12 км від райцентру і за 19 км від залізнич. ст. Кочубеївка. 605 ж. (1990). Виникла в 17 ст. У 1648—54 тут було збуд. греблю через р. Коломак (звідси й перша назва села Богданова Гребля). Згодом село називалося Богданівка. За даними перепису 1859 у В. (власницьке) Полтав. пов. наліч. 51 двір, 280 ж. За даними 1883, в селі були маєтки О. П. Величковського (729 дес. землі, вітряний та кінний млини), О. П. Старицького (540 дес. землі, вітряний і паровий млини). 1900 у В. Василівської волості Полтав. повіту (разом з селами Клименківкою та Жуківкою) діяла місцева громада селян-власників, 128 дворів, 400 ж., земська школа. Жителі села брали активну участь у революц. подіях 1905. У 1910—78 господарств, 539 ж. Рад. владу встановлено у січні 1918. На поч. травня 1919 ств. Войнівську сільську Раду. У селі було сформовано загін, який влився в полк ім. Т. Г. Шевченка. За Всесоюз. переписом 1926 у В.— 119 дворів, 565 ж. Колгосп ств. 1930. Під час нім.-фашист. окупації (26.IX 1941—21.IX 1943) вивезено до Німеччини 55 чол., спалено 106 будинків (з 137). Тепер на тер. сільс. Ради розташ. 2 колгоспи: ім. М. В. Фрунзе та «Жовтневої революції» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво). У В.— відділення зв'язку, неповна с. ш., на тер. сільс. Ради дільнична лікарня, дитсадок, Будинок культури на 250 місць, б-ка (10,8 тис. од. зб.). У селі встановлено (1953) надгробок на братській могилі рад. воїнів, які полягли при обороні 1941 та визволенні 1943 В. від гітлерівців, пам'ятник (1953) воїнам-односельцям, що загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни. У с. Сторожове розташ. три курганні могильники по 5, 6 і 30 насипів скіфського часу (7—3 ст. до н. е.).

ВО́ЛКОВА В. О. МОГИ́ЛА у Полтаві. Волков Василь Олексійович (1840—1907) — художник. Н. у Петербурзі, навчався в Академії мистецтв (1858—63). З 1868 жив у Полтаві, викладав у Ін-ті шляхетних дівчат (з 1875) і кадетському корпусі (1875—1907). Автор гоголіани — «Гоголь слухає лірника» (три варіанти 1882, 1892, 1902), «Гоголь у Василівці» (1902), популярної свого часу кар-

тини «Петро I відвідує у тюрмі наказного гетьмана Павла Полуботка в 1724 р.» (два варіанти, кін. 19 — поч. 20 ст.). Разом зі своїм учнем, скульптором Леонідом Позеном зробив ескіз надгробка для могили І. П. Котляревського. Похований на Монастирському кладовищі *Полтавського Хрестоздвиженського монастиря.*

ВОЛОДА́РСЬКОГО ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Поштамтський пров., Познанська гребля або пров.; Жовтневий р-н) — від вул. Фрунзе до Комсомольської. Нав. іменем Володарського (справж.— Гольдштейн Мойсей Маркович, 1891—1918) — революц. діяча. Н. на Волині в сім'ї ремісника. 1905 вступив до Бунду. Потім був меншовиком. 1913 емігрував до США. 1917 повернувся до Петрограда, вступив до партії більшовиків. Обирався членом Петрогр. к-ту РСДРП(б), Ради робітн. і солдат. депутатів. Після жовтня 1917 — комісар у справах преси, пропаганди і агітації. Убитий есером. В. в. прокладена на поч. 19 ст. По ній проходила дренажна система, по якій вода з заболоченої місцевості центр. міськ. ринку скидалася до Познанської греблі. Забудов. індивід. житл. будинками. На В. в. розташовані, зокрема, Полтав. центр. райлікарня, госпіталь для інвалідів Великої Вітчизн. війни. На буд. № 8 встановлено *Вернадському В. І. меморіальну дошку.*

ВОЛОСНІ́ ПРАВЛІ́ННЯ. Ств. на підставі указу «Про розподіл казенних поселень на волості і про порядок їх внутрішнього управління» від 7.VIII 1797 як органи самоуправління козаків, удільних і держ. селян. У системі В. п. були: волосний сход, волосне управління, куди входили волосний голова, засідателі, волосний писар з помічниками та волосна розправа. Після реформи 1861 В. п.— орган селянського самоуправління, який складався з волосного сходу, волосного правління (до його складу входили волосний старшина і волосний писар) та волосного суду. Волосний старшина фактично виконував поліцейські функції. В. п. підпорядковувалися мировим посередникам, з 1874— повітовому в сел. справах присутствію і з 1889 — земському начальникові. Ліквідовані Лютневою революцією 1917. Тимчасово існ. в 1918—19. Документи В. п. за 1862—1919 частково зберігаються в Архіві Полтавської області.

ВОРОБЙО́ВА ГОТЕ́ЛЬ у Полтаві. Знах. по вул. Преображенській № 4 (тепер — вул. Луначарського). 18—21 червня 1900 в ньому зупинявся австр. поет Райнер Марія Рільке і нім. письменниця Лу Андреас-Саломе. 19.VII 1900 вони відвідали с. Горбанівку, 20-го — Нижні Млини. Про це записала в щоденнику Л. Андреас-Саломе. До Полтави вони приїхали поїздом з Кременчука 18.VI, а 21.VI з Південного (тоді — Харківського) вокзалу виїхали до Харкова. Під впливом поїздки на Полтавщину Рільке написав твори «Стоїть в селі хатина одинока», «Карл XII їде по Україні», «Буря», «Пісня про справедливість» (зображено боротьбу укр. козаків проти шляхти) та ін. Кол. будинок готелю дещо перебудований.

Готель Воробйова у Полтаві.

ВОРО́ВСЬКОМУ В. В. ПА́М'ЯТНИК у с. Калашниках Полтав. р-ну. Встановлено в центрі села на честь Воровського Вацлава Вацлавовича (1871—1923) — профес. революціонера, рад. держ. і парт. діяча, дипломата, публіциста і літ. критика. Залізобетонне погруддя на двоступінчатому цегляному постаменті. Висота — 3,45 м. Відкрито 1967.

ВОРОЖБА́ — річка в Полтав. обл., права прит. р. Псла (бас. Дніпра). Довж. 32 км, площа бас. 101 км².

ВОРО́НА — річка в Полтав. обл., прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Тече тер. Новосанжарського р-ну.

ВОРОНИ́НЦІ — село Оржицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Козаче, Котляревське, Максимівка, Новоселівка і Приймівщина. Розташ. на березі р. Сліпороду, за 32 км від Оржиці і за 10 км від залізнич. ст. Лазірки. 318 ж. (по сільській Раді — 1302 ж.). Відома з 30-х рр. 17 ст. під назвою Романці. Оскільки в селі було володіння яблунівського сотника П. Ворони, згодом село дістало сучасну назву. В. входили до 2-ї Лубен. сотні Лубен. полку, з 1781 — до Лубен. повіту Київ. намісництва, з 1796 — Малорос., з 1802 — Полтав. губ. У 1859 в селі жили козаки і посполиті — 127 дворів, 1059 ж., дерев. Різдва Богородиці церква (1772, перебуд. 1832), 1910 — 1380 ж. Після 1861 В. були віднесені до Лазірківської волості.

Рад. владу проголошено в січні 1918. З 7.III 1923 В. входила до Тарандинцівського, а з 1935 — Лазірківського р-ну. 1926 — 179 дворів, 926 ж., у Воронинцівській сільс. раді наліч. 3376 ж. 1931 ств. 5 колгоспів, 1936 — комуну «Червоний козак» перетворено на колгосп ім. Жовтневої революції. Під час нім.-фашист. окупації (вересень 1941 — вересень 1943) гітлерівцями розстріляно 12 чол., вивезено на примусові роботи до Німеччини 121 чол. 1950 у В. ств. два колгоспи, які в 1959 були об'єднані в один — колгосп ім. Кірова. У 1963—64 В. знаходилася у складі Лубенського, з 1965 — Оржицького р-ну. Діють відділення зв'язку, відділення ощадбанку, дільнична лікарня, неповна с. ш., дитячий садок, Будинок культури, б-ка. Уродженцями В. є лауреат Держ. премії СРСР К. А. Федоренко і доктор істор. наук, професор Г. Я. Сергієнко. У селі — пам'ятник С. М. Кірову (1967), братська могила рад. воїнів, полеглих 1943 при визволенні села (пам'ятник 1959), пам'ятник односельцям, загиблим 230 чол. на фронтах Великої Вітчизн. війни (1968).

ВОРО́НІНА СЕ́ЛИЩЕ у Полтаві (тер. кол. передмістя Кривохатки, Ленінський р-н), перейменоване 1960 на честь Вороніна Петра Федоровича (1880—1919) — першого секретаря комітету бідноти і голови ревкому в Кривохатках. Похований в с-щі на вул. Тунельній. На могилі — гранітна плита з мемор. написом. На планах міста 19 — поч. 20 ст. ця тер. позначена як заплава р. Ворскли. Поступово між р. Рогізною і струмком Кривеньким на підсипних грунтах виникло с-ще Рогізне. Після спорудження на поч. 20 ст. насипу для залізнич. колії Харків — Київ на Пн. від Рогізни під горою *Полтавського Хрестовоздвиженського монастиря* утворилося друге с-ще — Дублянщина. Забудовані індивід. житл. та дачними будинками. На тер. В. с. — воїнам-землякам пам'ятні знаки (див. *Полтавцям, загиблим 1941—45, пам'ятні знаки*).

ВОРОНЯ́НСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — бот. заказник (з 1979). Місце зростання рідкісних рослин. Розташ. біля с. Ворони Котелевського р-ну, на тер. Руднянського лісництва. Перебуває у віданні Полтавського лісгоспзагу. Площа 15 га.

ВОРОНЬКИ́ — село Чорнухинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Гайки, Красне, Нова Діброва, Піщаники, Яцюкове. Розташ. на р. Многі (прит. Удаю), за 13 км від райцентру та за 30 км від залізнич. ст. Лубни. 1646 ж. (1990). Вперше згадуються в кін. 16 ст. У 17 ст. належали до володінь Я. Вишневецького, а після вигнання польс. шляхти з України — віддані для утримання дітей козацької старшини, що готувалися до вступу на службу (це призначення збереглося до ліквідації козацьких полків). Потім Катерина II подарувала село кол. чернігівському генерал-поручику А. С. Милорадовичу (бл. 1726—96), після смерті якого В. перейшли у спадщину його синові М. А. Милорадовичу (1771—1825; генерал-губернатор Петербурга, убитий під час повстання декабристів; див. ст. про село *Милорадове*). Після смерті останнього В. перейшли до казни. У 1859 тут наліч. 566 дворів, 3109 ж. 2 дерев'яні церкви: Христо-Різдвяна (збуд. 1795) та Різдва Богородиці (збуд. 1857), при яких були б-ки, сільс. училище. Відбувалися 2 ярмарки на рік, був хлібний магазин. У 1900 в селі — 845 дворів, 4803 ж.; у 1910 — 979 дворів. 17.VII 1906 селяни вчинили напад на економію поміщика Горвіца.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1923 В. входили до складу Чорнухинського р-ну Лубен. округу, наліч. 4939 ж. 1926 у В.— 1140 дворів, у т. ч. селянських — 997 дворів, 5057 ж. 1926 ств. ТСОЗ «Джерело», 1929 — колгосп ім. І. П. Січкаря, 1930 — колгосп ім. С. К. Луценка. На поч. 30-х рр. були організ. колгоспи: «Червоний хлібороб», ім. В. І. Леніна, ім. Ф. Е. Дзержинського, «Червоний партизан», ім. Сталіна. У період нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—12.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 363 чол.; діяла група підпільників на чолі з С. Ф. Таращенком. У селі — колг. госп-во ім. К. Маркса (рослинницько-тваринницького напряму), відділення зв'язку, АТС, с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 500 місць, б-ка (23,2 тис. од. зб.), *Вороньківський історичний музей*. Уродженцем села є Герой Рад. Союзу О. Д. Перелет (1914—53). У вороньківській с. ш. навчався Герой Рад. Союзу О. М. Батієвський. У В.— пам'ятка архітектури поч. 19 ст.— провіантський склад. Пам'ятники: К. Марксу (1962), О. Д. Перелету (1987) та пам'ятний знак (1969) на честь воїнів-односельців, що загинули (388 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. 1969 встановлені пам'ятники: на могилі голови ревкому І. П. Січкаря, який загинув 1920, та секретаря реввиконкому Є. Д. Курила (загинув 1921); 1975 — на братській могилі рад. воїнів, полеглих 1941; 1969 і 1975 на двох могилах невідомих рад. воїнів, що загинули 1941.

Вороньки. Церква Різдва Богородиці. Фото поч. 20 ст.

ВОРОНЬКІВСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ МУЗЕЙ. Ств. у с. Вороньках Чорнухинського р-ну 1964 на громадських засадах. Музей розміщений в окремому приміщенні. Експозиція займає 8 кімнат, складається з 2 розділів. Нараховує 1500 експонатів, серед яких матеріали про односельців — учасників Великої Вітчизн. війни 1941—45, зокрема, Героїв Рад. Союзу О. Д. Перелета (1914—53); О. М. Батієвського (н. 1921). Одну з кімнат відведено для експонування картин народних художників, а також митців Полтави, Москви, Запоріжжя та ін. Звання народного музею присвоєно 1987.

«ВО́РСКЛА» — будинок відпочинку в Нових Санжарах. Розташований у центрі с-ща, неподалік від місця впадіння р. Вороної у Ворсклу. Відкритий 1924. Тепер філіал курорту «Миргород». Щосезону тут відпочиває до 5 тис. чол. Починаючи з 1980 приймають відпочиваючих в основному за сімейними путівками. Містився по вул. Горбенка № 42.

«ВО́РСКЛА». Газета. Інформаційно-рекламний додаток до газ. «*Зоря Полтавщини*». Виходить щонеділі з 1984. Адреса: м. Полтава, вул. Пушкіна № 113.

«ВО́РСКЛА» — головне підприємство Полтав. виробничого швейного об'єднання. Ств. 1924 на базі дрібних майстерень як Полтав. ф-ка пошиву білизни та виробів із бавовняних тканин. Під час Великої Вітчизн. війни ф-ка була евакуйована в м. Багородськ Горьковської обл., де виготовлялося обмундирування для армії. 1944 ф-ка була повернута до Полтави і продовжувала виготовляти гімнастерки, шаровари, тілогрійки, білизну. 1951 асортимент виробів поповнився жіночими сукнями, шовковими кофтами, чол. і підлітковими костюмами і штаньми з вовняних і бавовняних тканин. З 1954 ф-ка спеціалізувалася на пошитті вовняних виробів: чоловічих та жіночих костюмів і чоловічих штанів. У 1976 на базі Полтав. швейної ф-ки (головна виробн. одиниця) утв. виробниче швейне об'єднання «Укршвейпрому», до складу якого ввійшли Кобеляцька і Кременчуцька ф-ки. З 1984 — сучасна назва. Розташ. на вул. Жовтневій № 70.

«ВО́РСКЛА». Літ. об'єднання в Полтав. обл. Виросло з літгуртка, утв. при газ. «Зоря Полтавщини» 1947. Від 1957 працювало при Полтав. відділенні СП України, з 1980 — при редакції газ. «Комсомолець Полтавщини». Назва — з 1965. У 1984 перейменоване на «Полтавські джерела». Об'єднує бл. 150 осіб творчої молоді. В об'єднанні сформувалися письменники М. Казидуб, В. Мирний, В. Семеняка, М. Тернавський, М. Шевченко, Т. Нікітін та ін. Власні збірки видали: М. Булах, Г. Величко, А. Гальченко, С. Костенко, А. Торлюн, А. Орел (Миргород), П. Стендик (Лохвиця) та ін. Твори членів об'єднання публікувалися в альм. «Полтава» (1957, 1959), зб. «Полтавські усмішки» (1961), «Голоси молодих» (1969), «Ворскла» (1976), «Добридень, братове!» (1978), «У Ворскли і Янтри одні береги» (1982, 1983) та ін. Керівниками «В.» в різний час були: О. С. Юренко, А. Страшко, М. Я. Тернавський, П. Д. Бабанський, М. В. Казидуб, В. С. Мирний.

ВО́РСКЛА — річка у Бєлг. обл. РРФСР та Сум. і Полтав. обл. України, ліва прит. Дніпра (тепер впадає у Дніпродзержинське водосховище). Довж. 464 км, площа бас. 14,7 тис. км^2. На Полтавщині довж. 226 км, площа бас. 5,97 тис. км^2. Серед. ширина річища 30 м, на плесах 50—80 м. Серед. глибина 1,5 м, макс. глибина 10—12 м. Похил річки 0,3 м/км. Середньорічна витрата води біля гирла 36,4 м^3/с. Бере початок на зх. схилах Середньоросійської височини. В межах Полтав. обл. тече

тер. Диканського, Зіньківського, Кобеляцького, Новосанжарського і Чутівського районів. Живлення мішане. Замерзає на поч. грудня, скресає в березні. Найвищі річні води — у березні — квітні, найнижчі — у липні — жовтні. Річище звивисте. Ландшафти лісо-степові. Гол. прит.: Рябина, Мерло, Коломак, Тагамлик, Кустолова (ліві), Ворсклиця, Полузір'я, Великий Кобелячок (праві). Споруджено невеликі ГЕС; є шлюзи-регулятори. Використовують для пром. і побутового водопостачання, зрошування, судноплавства. На В. в межах Полтавщини — міста Полтава, Кобеляки, смт Опішня, Нові Санжари та Білики, села Кротенки, Кунцеве, Лучки, Решетники. В долині В. пам'ятки природи — *Ковпаківський лісопарк* і *Парасоцьке урочище*.

«ВО́РСКЛА». Стадіон у Полтаві. Споруджено у 20-х роках на території кол. *Полтавського іподрому*. Після реконструкції 1974 (арх. Ю. М. Подсєкін) трибуни вміщують 35,5 тис. глядачів. Побудовано легкоатлетичний манеж. Бігові доріжки стадіону мають покриття типу «регунол». На стадіоні розміщена обласна дитячо-юнацька школа з футболу. Розташ. на пл. Дзержинського № 16.

ВО́РСКЛИЦЯ — річка в Полтав. обл., права прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Довж. 96 км, площа бас. 1480 км^2. Похил річки 0,77 м/км.

ВОРСКОЛЕ́ЦЬ — річка в Полтав. обл., права прит. р. Ворскли (бас. Дніпра).

ВОСКОБІ́ЙНИКИ — село Шишацького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Величкове, Вертелецьке, Носи, Романки, Сулими. Розташ. за 25 км від райцентру та за 37 км від залізнич. ст. Яреськи. 602 ж. (1990). Перші відомості про В. відносяться до 19 ст. як про хутір Зіньківського пов. Полтав. губ. Жителі займалися хліборобством, скотарством і бджільництвом. У ті часи особлива увага у бджолярстві приділялася виробництву воску, з ним і пов'язана назва села Воскобійники. На час перепису 1859 є такі дані: Воскобійників хутір козацький при колодязі, 19 дворів, 123 ж. У цей період більша частина навкол. земель належала поміщикам Данилевському, Косюрі, Мищенку, Канджію. За даними 1910 значиться «хутір Воскобійників Ковалівської вол. Зіньківського пов. 46 дворів, в т. ч. сел.— 3; козацьких — 42. 373 ж. Землі 712 дес. Млин з гасовим двигуном. Кравців — 3, шевців — 2, слюсарів — 1, поденщиків — 5 чол., ткачів — 2, інші заняття — 1». 150 дес. землі мав дворянин В. Данилевський.

Рад. владу проголошено в січні 1918. На хуторі В. ств. комнезам. 1919 селяни для боротьби з денікінцями створили партизанський загін, яким командували І. Ф. Карпенко, Г. О. Наріжний. 1920 ств. сільвиконком, 1922 споживчу кооперацію. Восени 1925 15 господарств об'єдналися в ТСОЗ. 1930 ТСОЗ перетворено в колгосп «Червоний лан». 1930 колгоспники за проданий державі хліб придбали перший автомобіль «ГАЗ». Під

Стадіон «Ворскла».

час нім.-фашист. окупації (6.X 1941—19.IX 1943) гітлерівці розстріляли 2 чол., вивезли на примусові роботи до Німеччини 145 чол., спалили дощенту село. Залишилося лише три хати. У В. знаходиться центр. садиба колгоспу «Шлях до комунізму» (м'ясо-мол. та зернового напряму, тех. культури), відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок на 50 дітей, Будинок культури на 400 місць, б-ка (10,9 тис. од. зб.), історико-краєзнавчий музей. Село газифіковане, радіофіковане, телефонізоване. Пам'ятник В. І. Леніну (1967). У центрі села мемор. комплекс: пам'ятник (1957) на братській могилі рад. воїнів, які загинули (16 чол.) визволяючи В. 1943 від гітлерівців, та обеліск (1968) з іменами воїнів-односельців, полеглих на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ВОСКОБІ́ЙНИЦЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — бот. заказник (з 1979). Місце зростання цінних рослин, ряд яких занесено до Червоної книги України. Розташ. у с. Воскобійниках Шишацького р-ну. Перебуває у віданні колгоспу «Шлях до комунізму». Площа 10 га.

Воскресенська церква у Полтаві. Фото поч. 20 ст.

ВОСКРЕСЕ́НСЬКА ЦЕ́РКВА. 1) У Полтаві. Відома з кін. 17 ст. На плані *Полтавської фортеці* 1722 позначена у вигляді хрещатої п'ятидільної одноверхої дерев'яної церкви на місці теперішньої *Спаської церкви.* На тому ж плані з пд. боку вул. Мостової (тепер Жовтнева) зображено тридільну триверху дерев'яну церкву. На її місці 1773 (за ін. джерелами 1770—78) на кошти П. Руденка збудовано муровану В. ц. Була кубічною чотиристовпною п'ятибанною із заокругленими зовнішніми кутами. За типом повторювала Благовіщенський собор у Ніжині, але як пам'ятка пізнього бароко, мала більше розчленований об'єм. Фасади були рівноцінні, середня частина кожного у вигляді прямокутного ризаліта завершувалася півкруглим фронтоном з вікном-розеткою у тимпані. Площини стін членувалися пілястрами, високими вузькими вікнами з вигадливими наличниками і розірваними сандриками. Бані — світлові восьмерики з розвиненими карнизами і гранчастими куполами півсферичних обрисів з ліхтариками. Центр. баня, набагато більша і масивніша за бічні, мала 8 люкарн. Завдяки місцерозташуванню і виразному силуету В. ц. була однією з головних домінант Полтави. У 1-й пол. 19 ст. поруч збудована мурована дзвіниця, у кін. 19 ст. тер. обнесено мурованою огорожею з кованою граткою. В. ц. була трипрестольною, мала приділи в ім'я св. Василія Великого та св. Сампсонія. В стіну останнього була вмурована мідна гравірована дошка, яка колись прикрашала перший пам'ятник на честь Полтавської битви. 1936 церкву і дзвіницю розібрано, 1971 на її місце на вул. Жовтневій зведено корпус муз. уч-ща.

2) У с. Снітині Лубенського р-ну. Збудована 1805 на кошти О. А. та Я. А. Новицьких. Цегляна, тетраконхового типу. Стіни розчле-

новані рустованими пілястрами та прорізані прямокутними вікнами. Центр. об'єм перекрито чотирисхилим дахом і завершено незвично [illegible]ним шестигранним дерев'яним барабаном. В інтер'єрі збереглася плоска стеля з двома кільцями для кріплення панікадила. Вівтарна частина відділена від основного об'єму аркою. В. ц. являє собою зразок культового будівництва Лівобережної України в перехідний етап від стилю бароко до класицизму. 3) У м. Хоролі. Споруджена 1821 в стилі класицизму на базарній площі на кошти купця Є. Мисляєва. Мурована, одноверха, хрещата в плані. Пд. і пн. рамена мають окремі входи, оздоблені портиками з трикутними фронтонами. Увінчана куполом на круглому світловому барабані. З зх. боку сполучалася з двох'ярусною дзвіницею, на 1-му ярусі якої був архів Хорольського духовного правління. Діяла церковнопарафіяльна школа. За архіт. формами подібна до хорольського *Успенського собору*. Не збереглася.

ВОСЛИ́ВА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Орелі (бас. Дніпра). Довж. 29 км, площа бас. 195 км². Похил річки 1,9 м/км.

ВОСЬМА́ЧКА — річка в Полтав. обл., права прит. Ворскли (бас. Дніпра). Тече тер. Кобеляцького р-ну.

ВОШИ́ВА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Берестової (бас. Дніпра). Довж. 55 км, площа бас. 388 км². Похил річки 0,94 м/км.

ВОШИ́ВЕЦЬ — струмок у Полтав. обл., прит. р. Грунь-Ташані (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

«ВПЕРЕ́Д». Газета, орган парткому і правління колгоспу «Більшовик» Новосанжарського р-ну. Видавалася у 1960—75 в с. Пологи два — три рази на тиждень. Друкувалася у Новосанжарській районній друкарні.

«ВПЕРЕ́Д». Газета, орган парт. комітету, правління колгоспу «Дружба» Котелевського р-ну. Виходить з 1966 тричі на місяць. На 1.І 1990 вийшло 752 номери.

«ВПЕРЕ́Д». Газета, орган парт. орг-ції та правління колгоспу ім. Жданова Лохвицького р-ну Полтав. обл. Видавалася 1963—64.

«ВПЕРЕ́Д ДО КОМУНІ́ЗМУ». Газета Полтав. обкому Компартії України та облради по Кобеляцькому виробничому колгоспно-радгоспному управлінню. Виходила 1962—65 у Кобеляках. Див. *«Переможець»*.

«ВРАЩЕ́НИЕ И ПРИЛИ́ВНЫЕ ДЕФОРМА́ЦИИ ЗЕМЛИ́». Неперіодичний збірник Полтав. гравіметричної обсерваторії Ін-ту фізики АН України. Вийшло 7 вип. (1970—75).

ВСІХСВЯ́ТСЬКА ЦЕ́РКВА. 1) У Гадячі. Збудована 1830—36 в стилі класицизму на міському кладовищі. Цегляна, потинькована, тридільна, однобанна, з круглою в плані центр. частиною та напівкруглою апсидою. Великий напівсферичний купол на невисокому циліндричному барабані придає споруді приземкуватий вигляд. Над прямокутною в плані зх. частиною — квадратна в плані дзвіниця, увінчана гранчастим шпилем. Зх. фасад споруди ви-

Всіхсвятська церква у Полтаві. Фото серед. 50-х рр. 20 ст.

рішений у вигляді чотирьохколонного портика з аттиком. Простір між колонами закладено. З пд. та пн. боків до церкви примикають дерев'яні тамбури.

2) У Полтаві. Дерев'яна В. ц. відома з 1740, знаходилася на тер. кладовища (вул. Новий Базар). 1808 перенесена на тер. старого кладовища (тепер парк ім. І. П. Котляревського). 1858—64 збудовано муровану, п'ятибанну В. ц. з двома баштами-дзвіницями обабіч гол. входу. Під нею було влаштовано склепи з численними похованнями. Розібрана 1960—1962. На цьому місці споруджено *Солдатської Слави меморіальний комплекс*. Знаходилася на поч. алеї з боку вул. Фрунзе, яка веде до Вічного вогню, на тому місці, де лежить гранітний камінь з написом «1941—1945». У кін. 19 — на поч. 20 ст. священиком В. ц. до переведення у Петербург був Г. А. Гапон (1870—1906), уродженець м-ка Білик (тепер смт Кобеляцького р-ну). За завданням царської охранки виступив ініціатором ств. робітничих організацій монархічного напряму, зокрема, «Збори рос. фаб.-зав. робітників Санкт-Петербурга». 1904 робилися спроби відкрити подібні організації у Києві, Полтаві та ін. 9 січня 1905, коли у Петербурзі почався загальний страйк, Гапон спровокував робітн. маніфестацію, яка була розстріляна військами. Був повішений бойовиками.

ВУЗЬКА́ — річка в Полтав. обл., прит. р. Псла (бас. Дніпра). Тече тер. Миргородського р-ну.

В'ЯЗЕНИ́ЦЯ — річка в Полтав. обл., прит. р. Ворскли (бас. Дніпра).

В'ЯЗІВЕ́ЦЬ — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Сліпороду (бас. Дніпра). Довж. 22 км, площа бас. 72 км². Тече тер. Лубенського р-ну.

В'ЯЗІВОЦЬКА СТОЯ́НКА мезолітична. Знах. за 2 км на Пд. від с. В'язівок Лубенського р-ну в ур. Данилів Островок на правому березі р. Сліпороду (притоці р. Сули). Займає мис площею 100 × × 100 м. Виявл. 1984 Супруненком О. Б. і Гавриленком І. М., розкопувалося Непріною В. І. у 1985 і 1988. Досліджено залишки трьох жител, розташованих вздовж річки, одне з них наземне і два заглиблених у грунт. Зібрана колекція кам'яного і кістяного інвентаря.

В'ЯЗІ́ВСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — гідролог. заказник (з 1984). Болотний масив. Розташ. біля с. В'язівка Лубенського р-ну. Перебуває у віданні колгоспу ім. І. В. Мічуріна. Площа 36,4 га.

В'ЯЗОВИ́Й, В'язівка, В'язівок — річка в Полтав. обл., права прит. р. Сули (бас. Дніпра). Довж. 12 км, площа бас. 31,7 км². Тече тер. Лубенського р-ну. На березі В. розміщене с. В'язівок.

В'ЯЗОВИ́ЦЯ — річка в Полтав. обл. Тече тер. Лубенського р-ну. На березі В. розміщене с. Тарандинці.

Г

ГАВРИ́ЛКА М. О. МОГИ́ЛА у Полтаві. Гаврилко Михайло Омелянович (1882—1920) — укр. скульптор. Н. на Козацьких хуторах побл. с. Рунівщини (тепер с. Гаврилки Полтав. р-ну). Навчався у *Миргородській художньо-промисловій школі* ім. М. В. Гоголя (1899—1904) в Опанаса Сластіона, Краківській Академії мистецтв (1907—10) у проф. К. Лящки. Удосконалював майстерність у Парижі у Е. Бурделя. Серед творів: погруддя укр. письменників М. Шашкевича (1910), Т. Шевченка (1911), Ю. Федьковича (1914). Брав участь у конкурсах на проект пам'ятника Т. Шевченку

в Києві (1910—14). У 1919 Г. повернувся до Полтави, де працював над проектом пам'ятника Т. Шевченку для Харкова. Виконав барельєф-медальйон та бюст Т. Шевченка для Полтавського театру ім. М. В. Гоголя (1920). Помер від тифу, похований на міському кладовищі.

ГАГА́РІНА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Ново-Петровська, Жовтневий р-н) — від перетину вул. Леніна і Першотравневого просп. до перетину вул. Пушкінської і Гоголя. Названа на поч. 70-х рр. на честь Гагаріна Юрія Олексійовича (1934—68) — першого у світі космонавта, Героя Рад. Союзу (1961), полковника. Н. у с. Клушино на Смоленщині. 1957 закінчив Оренбурзьке авіац. уч-ще. З 1960 — у загоні космонавтів. 12.IV 1961 здійснив перший в історії людства політ навколо Землі на космічному кораблі «Восток». Загинув у авіац. катастрофі.

Г. в. вперше позначена на *Полтави плані* 1820 від Петровської площі до вул. Іванівської (тепер Гоголя). Забудована у 19 — на поч. 20 ст.; зруйнована 1941—43. Зокрема, було спалено будинок т-ва взаємного кредиту (1900, арх. О. І. Ширшов). Збереглися будинки № 3 і № 5 з елементами модерну і неокласицизму; двоповерхові № 10 і № 12 зведені у серед. 19 ст. у формах провінційного ампіру. У повоєнні роки Г. в. реконструйована, зокрема, на місці спалених житл. будинків, пошти і телеграфу на поч. вулиці влаштовано сквер, у якому встановлено *Леніну В. І. пам'ятник*. У буд. № 5 — *Полтавська обласна бібліотека для дітей.*

ГА́ДЯЦЬКА ЖІНО́ЧА ГІМНА́ЗІЯ. Відкрита 1.VII 1911 за ініціативою Гадяцького міського управління на базі місцевої приватної жіночої гімназії Клепачевської. Мала 8-ми річний курс навчання з підготовчим та восьмим пед. класами. До гімназії приймалися дівчата всіх станів і віросповідань. Випускниці отримували атестат на звання вчителя поч. школи та молодших класів жіночих гімназій. Восьмий пед. клас давав право на звання домашньої вчительки, а золотим медалістам — домашньої наставниці. 1917 у гімназії навчалося 375 дівчат, з них: 30 — діти селян, 45 — козаків, 171 — міщан і цехових, 35 — почесних громадян і купців, 10 духовенства, 61 особистих дворян і чиновників, 22 родових дворян та ін. Почесною попечителькою була графиня М. М. Ламздорф-Галаган. У гімназії був фізичний кабінет; існував хор. Утримувалася коштом держави, губерн. земства та плати за навчання. У гімназії працювало 24 вчителі, випускники університетів, вищих жіночих курсів та жіночих гімназій. Діяла попечительська і пед. ради. Містилася спершу у двох найманих приміщеннях — будинках Яновського на Гоголівській та Зороховича на Роменській вулицях; а з 1912 у власному будинку, збуд. Гадяцьким міським управлінням.

ГА́ДЯЦЬКА РАЙО́ННА БІБЛІОТЕ́КА ім. Лесі Українки. Засн. як громадська (народна) книгозбірня 1861 з ініціативи М. П. Драгоманова, І. Білика (І. Я. Рудченка) та С. Л. Метлинського. Спершу діяла в помешканні лікаря Черниша. Читачами були учителі, чиновники, міщани. Б-ка була платна. Почесними передплатниками її стали М. Є. Салтиков-Щедрін, Л. М. Толстой, родина Драгоманових, Леся Українка. До революції книжковий фонд не перевищував 3 тис. прим., читачів — бл. 200 осіб. 1918 гадяцькою «Просвітою» (головувала — О. П. Косач-Пчілка) при бібліотеці влаштовано читальню. 1941 фонд складав 45 тис. томів. У 1961 — 32 тис., 1989 — понад 65 тис. У 1990

читачами б-ки були бл. 6 тис. осіб. Координує роботу б-к району (44 сільських, 49 шкільних, 3 профспілкових і дитячих).

ГА́ДЯЦЬКА ФОРТЕ́ЦЯ 17—18 ст. Виникла на поч. 17 ст. на місці старовинного городища на правому березі при злитті річок Груні та Псла. Включала низинну та нагірну частини міста. Від Пд. й Пн. підступи прикривали яри та байраки, зі Сх.— річки. У пд.-сх. частині розміщувався Замок — найдавніше укріплене ядро (ця тер. й досі має назву «Замок»). Первісно тут була резиденція власників міста, з серед. 17 ст.— адміністрація Гадяцького староства, що належало до гетьманських рангових маєтностей. Зокрема, з 1663 тут була резиденція гетьмана І. М. Брюховецького, для якої відновлено дерев'яний палац і збудовано церкву. Укріплення Г. ф. детально фіксує *Гадяча план* 1746. Оборонна огорожа Замку складалася із валу, зміцненого по гребеню парканом та палісадом, а також кількох дерев'яних башт (одна — проїзна). Ширина щільно забудованого замкового подвір'я, обумовлена конфігурацією гори, сягала 15—45 саж., довжина — 125 саж., заг. довжина огорожі — бл. 320 саж. Оборонна огорожа загальноміської фортеці з напільної, пд. і зх. сторони складалася з земляного валу з частоколом й рову. Сх. лінія укріплень на надзаплавній терасі складалася з легкої дерев'яної стіни. З цього боку була чотиригранна надбрамна вежа та три брами. З Пд. була брама з містком через рів, з Зх.— восьмигранна надбрамна вежа і брама з равелінами і мостами через рів. Заг. довжина укріплень, включаючи Замок і дерев'яну огорожу на Подолі, перевищувала 3200 саж. Всередині фортеці розташ. численні громадські й приватні будівлі; церкви — Успенська, Петропавлівська (обидві в нагірній частині), Богоявленська (на Подолі); полкова та дві сотенні канцелярії, крамниці, шинок, два шпиталі, школа та ін. У 2-й пол. 18 ст. Г. ф. частково реконструйовано, але після ліквідації татарської загрози вона втрачає військ. значення й занепадає (див. *Оборонне будівництво*). 1832 на тер. Замку збудовано тюрму (тепер у цьому будинку — *Гадяцька школа бджільництва*). Збереглися залишки земляних укріплень.

Гадяцька фортеця. План 1746.

ГА́ДЯЦЬКА ЧОЛОВІ́ЧА ГІМНА́ЗІЯ. Відкрита 1.VII 1911. Мала 6 класів. 1917 відкрито 7-й клас. До гімназії приймалися хлопці всіх станів і віросповідань. 1917 у гімназії навчалося 280 хлопців, з них: 39 — діти селян, 56 — козаків, 85 — міщан і цехових ремісників, 31 — почесних громадян і купців, 16 — духовенства, 39 — особистих дворян, 14 — родових дворян. Утримувалися на кошти держави, міста, губ. і повіт. земств та плати (50 крб. від учня на рік) за навчання. Працювало 19 учителів — випускників Харків., Петерб. і Юр'ївського ун-тів, Петерб. історико-філол. ін-ту. Містилася у спорудженому земством будинку — одному з найкращих у Київ. учбовому окрузі. При гімназії було відкрито 13 учнівських квартир.

ГА́ДЯЦЬКА ШКО́ЛА БДЖІ́ЛЬНИ́ЦТВА Гадяцька однорічна с.-г. школа — один із провідних навч. закладів України, що готує фахівців з питань бджільництва. Ств. 1932 як районна колгоспна школа, що готувала спеціалістів масової кваліфікації для с.-г. виробництва — завідуючих ферм, техніків-рільників та пасічників. 1936 на її базі організ. однорічну с.-г. школу, яка обслуговувала райони Полтав. області. 1939 школа наліч. 180 чол. Осн. її завданням була підготовка техніків-рільників. До 1940 здійснено чотири випуски. З вересня 1940 школа була переведена на двохрічний термін навчання. В ній навчалось 200 учнів.

1944 школа відновила роботу. У 1947—63 вона готувала техніків-садоводів, техніків-плодоовочеводів, техніків-пасічників, лісоводів, майстрів переробки продуктів овочівництва і плодівництва. 1963 з переведенням до Гадяча *Української дослідної станції бджільництва* робота школи припинилася. 1969 робота школи була відновлена. Тепер вона готує техніків-пасічників та пасічників-матководів для пасік України та ін. республік. Підпорядкована Гол. управлінню навч. закладів Держагропрому України. Школа розміщується в двоповерховому будинку, спорудженому 1832. Має теслярну майстерню. У 1970 створена б-ка навчальних посібників (3360 прим.). Розташов. на вул. Замковій № 1.

ГА́ДЯЦЬКЕ ВИ́ЩЕ ПОЧАТКО́ВЕ УЧИ́ЛИЩЕ. Відкрите 1913 згідно з положенням М-ва нар. освіти від 25.VI 1912 на базі міського уч-ща. Мало 4-річний курс навчання. Приймалися хлопчики 10—13 років після закінчення поч. школи. Викладали: закон божий, рос. мову і словесність, арифметику, алгебру, геометрію, рос. історію з відомостями із загальної, природознавство, фізику, креслення, малювання, гімнастику. Після першого і другого класів учні мали право вступу до другого і третього класів загальноосв. шкіл; після закінчення — продовжувати навчання в учительських семінаріях і тех. уч-щах. На 1915 в уч-щі навчалося 170 хлопчиків. При цьому були відкриті дворічні пед. курси. Мало власне приміщення. Навчання платне 10 крб. на рік. Утримувалося коштом держави та платні за навчання.

ГА́ДЯЦЬКЕ ПА́СІЧНИЦЬКЕ ПІДПРИЄ́МСТВО міжгосподарське. Ств. у жовтні 1975. З січня 1981 — сучасна назва. Підпорядковане Гадяцькій районній раді колгоспів. Крім традиційних меду та воску, тут виробляють маточне молочко, квітковий пилок, прополіс тощо, які широко застосовують у медицині, косметиці, харч. пром-сті. Розташ. на вул. Тельмана № 29.

ГА́ДЯЦЬКЕ ПЕДАГОГІ́ЧНЕ УЧИ́ЛИЩЕ. Ств. 1917 як пед. курси. Згодом перетворені на пед. технікум. У 30-і роки — на педшколу. Після визволення Полтавщини в 1944 школа відновила свою діяльність і незабаром була перетворена на педучилище, яке готувало вчителів 1—4 класів. 1955 Г. п. у. було розформоване, учнів і частину викладачів переведено в Лохвицьке і Сорочинське педучилища. За час діяльності Г. п. у. провело 30 випусків, підготувало понад 6 тис. учителів. Серед вихованців уч-ща були акад. АН України, лауреат Держ. премії ім. Т. Г. Шевченка (1968) Л. М. Новиченко та уродженець краю доктор філолог. наук М. А. Жовтобрюх. До 1939 уч-ще містилося в будинку сучасної школи-інтернату, потім у буд. на пл. Революції № 9, де тепер розміщене уч-ще культури.

ГА́ДЯЦЬКЕ РЕМО́НТНО-ТРА́НСПОРТНЕ ПІДПРИЄ́МСТВО. Car. 1931 як Гадяцька МТС, яка 1958 реорганіз. на РТС. З 1961 — Гадяцьке виробн. об'єднання для виробничо-тех. забезпечення с. г. 1986 на його базі ств. районно-транспортне підприємство і райагропромпостач. Тепер у складі Г. р.-т. п. ремонтна майстерня, лінійно-монтажна ремонтна дільниця, тех. обмінний пункт, автотранспортне підприємство. Розміщене на вул. Лохвицькій № 30.

ГА́ДЯЦЬКЕ УЧИ́ЛИЩЕ КУЛЬТУ́РИ імені І. П. Котляревського. Засн. 1935 в Харкові як школа політосвіти. З 1947 — Харків. культосвітній технікум. У 1955 переведений у Гадяч Полтав. обл. і перейменований в Гадяцьке культурно-освітнє уч-ще, якому 1969 присвоєно ім'я І. П. Котляревського. З грудня 1990 — сучасна назва. Готує кадри з 6 спеціальностей: керівників самодіяльного хорового та хореограф. колективу, оркестрів нар. та духових інструментів, режисерів масових заходів та бібліотечних працівників. Уч-ще має 2 відділення: денне та заочне (700 учнів, 120 викладачів). Три навч. корпуси, кабінети, їдальня, гуртожиток, набір муз. інструментів, костюмів. Діють худож. колективи: нар. хор, фольклорний ансамбль, ансамбль нар. інструментів, ляльковий театр, хореограф. ансамбль. За роки існування уч-ще підготувало 12 тис. фахівців клубної та бібліотечної справи. Розміщене на площі Революції № 9.

«ГА́ДЯЦЬКИЙ». Плодорозсадницький радгосп — спеціалізоване господарство, яке займається вирощуванням плодових і ягідних саджанців. Загальна площа 475 га. Ств. 1950 як Полтав. відділення агролісорозсадника (25 га). З 1954 — Харків. об'єднання «Союзлісонасіннерозсадник». У кін. 50-х рр. господарство перетворено на «Держлісрозсадник» — вирощував сіянці і саджанці для лісосмуг. З 1961 — сучасний профіль — вирощування плодових саджанців. Щороку вирощується і реалізується бл. 400 тис. штук плодових і понад 250 тис. штук ягідних саджанців, 5 млн. штук розсади суниць. Радгосп має дитячий садок, гуртожиток, їдальню.

ГА́ДЯЦЬКИЙ БІР — заповідні урочища (з 1979). Розташ. в Гадяцькому р-ні, на тер. Вельбівського лісництва. Перебувають у віданні Гадяцького лісгоспзагу. 1) Сосново-дубові насадження з яловцем високим. Є рідкісні види рослин у трав'яному покриві. Площа 48 га (кв.— 98, 110). 2) Розташ. на другій терасі р. Псла. Росте суцільним покривом конвалія травнева, інші рідкісні рослини. Збереглися старі соснові насадження, серед яких сосни віком 200 р. Площа 25 га (квадрат 57).

ГА́ДЯЦЬКИЙ БУДИ́НОК КУЛЬТУ́РИ. Споруджений 1961. Зал на 600 місць. Є кімнати для гурткової та метод. роботи. При клубі діють 22 гуртки різного профілю, в яких беруть участь понад 500 чол. Працюють колективи: нар. самодіяльна хорова капела, самодіяльний оркестр нар. інструментів, самодіяльний нар. театр. Метод. кабінет надає допомогу клубним закладам р-ну в організації роботи гуртків худож. самодіяльності. Г. Б. к. бере участь в обласних і респ. оглядах худож. самодіяльності та ін. заходах. Міститься на вул. Лесі Українки № 1.

«ГА́ДЯЦЬКИЙ ВІ́СНИК». Газета, орган райкому Компартії України (до 1991) та районної Ради нар. депутатів. Виходить з 16.X 1990. Редакція — у м. Гадячі на вул. Комуністичній № 8.

ГА́ДЯЦЬКИЙ ВОСКОВОЩИ́ННИЙ ЗАВО́Д. Ств. 1933 для виробництва вощини і пресованого воску. 1949 на з-ді встановлене нове обладнання, що дало можливість довести щорічне виробництво вощини до 15 т і забезпечити

ало всі пасіки області. Після реконструкції 1962 випуск продукції збільшився до 80 т на рік. У 1965 розширилася виробнича база, завершилося будівництво двоповерхового приміщення для вощинного, воскопробійного і деревообробного цехів, встановлено нове високопродуктивне обладнання. З 1976 року підприємство випускає лікувально-профілактичну пасту для бджіл, а з 1988 екстракційний віск. Тепер з-д поставляє вощину 13, а пресований віск — 15 областям республіки.

ГА́ДЯЦЬКИЙ ДО́ГОВІР 1658 — угода гетьмана І. Виговського з польс. урядом про перехід України під владу шляхет. Польщі, укладена 6.IX 1658 в Гадячі. За Г. д. Україна під назвою Великого князівства Руського включалася до складу Польщі. На Україні польс. магнатам і шляхті поверталися маєтки, відновлювалися феод. повинності укр. селянства, які існували до визвольної війни 1648—54. Старшинсько-козац. верхівці польс.-шляхет. уряд обіцяв ряд привілеїв та деякі поступки в релігійних питаннях. І. Виговський дістав посаду київ. воєводи, польс. уряд надав йому у володіння Барське і Любомське староства. Проти Виговського вибухнуло повстання. Виговський був позбавлений гетьманства, Г. д. анульований.

ГА́ДЯЦЬКИЙ ЕКСПЕРИМЕНТА́ЛЬНИЙ ЗАВО́Д ДОМОБУДУВА́ННЯ тресту «Промбудіндустрія». Полтав. облагробуду. Ств. 1972 як з-д залізобетонних виробів. Першу продукцію випустив 1976. Тоді ж одержав сучасну назву. Спеціалізується на виготовленні комплектів для буд-ва 16-, 2- і одноквартирних 3-х і 4-кімнатних будинків, шкіл, дит. садків та ін. Розміщений на вул. Лохвицькій № 46.

ГА́ДЯЦЬКИЙ КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й. Ств. 1967 на громадських засадах. Знах. в окремому приміщенні (8 кімнат). Складається з 9 розділів. Налічує бл. 2 тис. експонатів, що розповідають про історію краю, видатних діячів, життя і творчість яких пов'язана з Гадяччиною. Зокрема, тут представлені матеріали про П. Мирного (див. *Мирного Панаса вулиця*), Л. Українку (див. *Українки Лесі вулиця*). У Гадячі народилися її мати — О. Пчілка та М. П. Драгоманов (див. *Драгоманових садиба, Пчілці Олені меморіальна дошка*). У музеї зберігаються власноручна вишивка Лесі Українки (її особиста річ), статуетка «Єгиптянка», привезена письменницею з Єгипту; з бібліотеки М. П. Драгоманова — «Розвідки про українську народну словесність і письменство» (том 1; Львів, 1899), «Переписка Михайла Драгоманова з Мелоїтоном Бучинським 1871—1877» (зладив М. Павлик; Львів, 1910) та ін. брошури. Розташ. на пл. Революції № 23.

ГА́ДЯЦЬКИЙ НАРО́ДНИЙ САМОДІЯ́ЛЬНИЙ ТЕА́ТР. Ств. 1918 при повітовому відділі нар. освіти. Працює в районному Будинку культури. З 1967 — народний самодіяльний. Колектив очолювали Н. О. Назаренко, Б. Г. Шевченко, О. Л. Боцула. Серед вистав: «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка, «Сто тисяч», «Хазяїн» І. Карпенка-Карого, «Лимерівна» Панаса Мирного, «Вовчиха» за О. Кобилянською, «Платон Кречет», «Калиновий гай» О. Корнійчука, «Веселка» М. Зарудного, «Гроза», «Без вини винні» О. Островського, «Васса Железнова» М. Горького, «Каса Маре» І. Друце. Дипломи всесоюз. і респ. фестивалів, оглядів, конкурсів нар. творчості.

ГА́ДЯЦЬКИЙ ПОВІ́Т — адм.-тер. одиниця. Ств. 16.IX 1781 в

складі Чернігів. намісництва. 1791 приєднаний до Київ. намісництва. 30.XI 1796 віднесений до Малоросійської, 27.II 1802 — до Полтав. губ. Центр — м. Гадяч. Тер. повіту протікала р. Псел. Осн. заняття населення — землеробство. За переписом 1897 в повіті наліч. 145 903 чол. населення, площа — 2162,4 кв. версти. Під с.-г. угіддями знаходилося 75 відсотків усіх земель. Ліси займали бл. 9 відсотків. Посівні площі на поч. 20 ст.— 105 тис. дес. Осн. культури: озима і яра пшениця, ячмінь, гречка, просо, овес, жито, тютюн, цукровий буряк. У 1895—1900 на душу населення збиралося в середньому по 23,9 пуда зернових. Заводська пром-сть була здебільшого пов'язана з переробкою с.-г. продукції — цукроварні та винокурні. Робітників — 740 чол. Заг. сума виробництва пром. продукції становила бл. 700 тис. крб. За переписом 1900 Г. п. складався з 18 волостей: Андріївська, Берестівська, Бобрицька, Бірківська, Великобудищанська, Вельбівська, Веприцька, Капустинська (Капустинцівська), Книшівська, Краснолуцька, Липово-Долинська, Лютенська, Петрівська, Поділківська, Рашівська, Русанівська, Сарська, Сергіївська, 384 сільських населених пунктів. У 1901 відбулося 56 ярмарків і базарів. Діяло 7 мед. дільниць, 5 лікарень, 46 земських училищ. На час розформування 7.III 1923 Г. п. складався з 21 волості, площа 222 083 дес., жителів — 170 011 чол.

ГА́ДЯЦЬКИЙ ПОЛК — адм.-тер. і військ. одиниця на Лівобереж. Україні в 17—18 ст. Виник на поч. визвольної війни укр. народу під керівництвом Б. Хмельницького. Полковий центр — м. Гадяч. 1649 приєднано до *Полтавського полку,* оскільки територія Г. п. під назвою Гадяцьке староство стала ранговою гетьманською маєтністю. Керував нею окр. призначуваний намісник чи господар. У 1661—62 староство було ліквідоване і на його території ств.: *Зіньківський полк,* який перетворено на Г. п. За ревізією 1764 у Г. п. було 11 міст і містечок, 982 села і хутори, де жило 21 986 виборних козаків, 18 002 підпомічників і бл. 30 тис. посполитих. Полк поділявся на сотні, кількість яких коливалася від 12 до 15. Сотенними містечками у 1672—1782 були: Бірки (Бурки), Буків (1724 скасовано), Веприк, Гадяч, Грунь, Зіньків (з 1687), Ковалівка (з 1687), Комишин (Комишня), Котельва (1724 передане до Слобожанщини); Куземин, Лютенька, Опішня (з 1687), Рашівка. У Гадячі, Зіньковi, Опішні розташ. по дві-три сотні; у Бірках, Ковалівці, Комишні — по дві. Полковниками Г. п. були: Ярема Хмеленко (1648), Кіндрат Бурляй (1648—49), Павло Апостол (Царенко, водночас миргород. полковник, 1659—60), Федір Криницький (1672—78), Михайло Самойлович (Галицький, 1678—87), Михайло Борохович (1715—29), Гаврило Милорадович (1727—29), Григорій Грабянка (1729—38, автор *Грабянки літопису*), Петро Галецький (1738—54), Василь Розумовський (1755—62), Антін Крижанівський (1762—72), Семен Милорадович (1778), Родіон Пламенець (бл. 1790). У кін. 17 ст. сталося *Гадяцького полку повстання 1687.* Козаки Г. п. брали участь у штурмі Азова (1696), в боях у Прибалтиці (1701—04), Полтавській битві 1709. У 1781 Г. п. ліквідовано, а його територію включено до *Чернігівського намісництва.*

ГА́ДЯЦЬКИЙ РАЙО́Н — у пн.-сх. частині області. Утворений 7.III 1923. На час утв. до його складу ввійшли Гадяч, Вельбівська, Лютенська, Рашівська, Сарівська та Краснолуцька волості Гадяцького пов. Г. р. межує із Зіньківським, Лохвицьким, Миргородським р-нами Полтав. обл. та Охтирським, Лебединським і Липоводо-

линським р-нами Сумської обл. Площа — 1,6 тис. км². Нас. 74 тис. чол. (1990). У р-ні 1 міська та 23 сільс. Рад нар. депутатів, яким підпорядковано 94 нас. пункти. Центр — м. Гадяч. У 1930 площа Г. р. становила 1,128 тис. км². Проживало 91,176 тис. ж. 1 місто, 174 села. Діяло 54 школи (8100 учнів), 2 лікарні на 66 ліжок. 3.II 1931 до Г. р. віднесені сільради з кол. Комишнянського району [Березово-Луцька, Венеславівська, Ветхалівська, Качанівська, Лободинська, Нижче-Будаківська, Петрівська, Розбишівська, Ручанська (Ручківська), Середняцька (Середняківська) та Червонопрапорівська]. У січні 1957 розширився за рахунок кол. Петрівсько-Роменського р-ну.

Г. р. лежить у межах Полтав. рівнини. Є поклади горючих корисних копалин (Глинсько-Розбишівське газонафтове родовище, Гадяцьке газоконденсатне родовище), буд. матеріали. З Пн. Сх. на Пд. Зх. р-н перетинає р. Псел та її притоки Грунь, Лютенька, Веприк, у зх. частині тече р. Хорол. У р-ні — 25 озер та 19 ставків. Грунти переважно чорноземні. Ліси (сосна, дуб) займають 26,1 тис. га. У районі — гідролог. заказник *Артополот*, бот. пам'ятки природи *Галочка, Дуби, Дубова алея, Краснолуцький гай, Липа, Липа дрібнолиста*, заповідні урочища *Гадяцький бір* та *Масюкове* (всі — місц. значення). Основні галузі промсті — нафтогазодобувна, харчова, буд. матеріалів. Найбільші підприємства: гадяцькі з-ди: експериментальний домобудування, восковощинний, сироробний, птахокомбінат, коноплянний, плодоконсервний та ін. Провідна галузь с.-г.— тваринництво мол.-м'ясного напряму, виробництво зернових та тех. культур. У 25 колгоспах і 3 радгоспах вирощують: озиму пшеницю, жито, ячмінь, кукурудзу, горох, просо, гречку, цукрові буряки, картоплю, соняшник, коноплі, овочеві культури,

багаторічні трави. Площа с.-г. угідь 1990 становила 110,7 тис. га, у т. ч. орної землі 95,8 тис. га. Територією р-ну проходять автошляхи на Лохвицю, Лебедин, Охтирку, Ромни та залізниця Гадяч—Лохвиця (ст. Гадяч, Веселавівка). Автомобільних шляхів — 359 км, у т. ч. з твердим покриттям — 309 км. У Г. р.— 17 середніх, 22 неповних середніх та 14 поч. шкіл (8772 учні); культосвітнє та 2 сільс. профтехучилища, муз. та однорічна с.-г. школи. 22 будинки культури, 26 клубів, 2 кінотеатри, 70 кіноустановок, 46 б-к (669,8 тис. од. зб.), 10 будинків побуту, 24 комплексно-приймальних пункти. 11 лікарень, 4 амбулаторії, 46 фельдшерсько-акушер. пунктів, 2 санаторії. 23 музеї. Видається районна газета «*Гадяцький вісник*». На тер. Г. р. 6 курганів, у т. ч. пам'ятки археології доби пізнього палеоліту, неоліту та бронзи, 232 пам'ятки історії та культури, 6 пам'яток архітектури та будівництва. Див. також статті: Березова Лука, Біленченківка, Бобрик, Великі Будища, Вельбівка, Веприк, Гадяч, Гречанівка, Книшівка, Краснознаменка, Красна Лука, Лисівка, Лютенька, Мартинівка, Петрівка-Роменська, Рашівка, Римарівка, Розбишівка, Ручки, Сари, Сватки, Середняки, Соснівка, Харківці, цикл статей на слово «гадяцький».

ГА́ДЯЦЬКИЙ СИРОРО́БНИЙ ЗАВО́Д Полтав. виробн. об'єднання мол. пром-сті Держагропрому України. Став до ладу 1930. У 1976 здійснено докорінну реконструкцію підприємства. Оновлений напрямок з-ду — виробництво сиру жирного твердого. Крім того, виробляють масло, сметану, кефір, випускають рафінований молочний цукор, з якого виготовляють сухий замінник материнського молока — детолакт. Реконструкція з-ду в 1986 дозволила збільшити виробництво сиру до 5 т за зміну. 1988 встановлена лінія ультрафільтрації сироватки в цеху мол. цукру, що дало змогу освоїти безвідхідну технологію переробки молока. Розташ. на вул. Бутька № 47.

ГА́ДЯЦЬКОГО ПО́ЛКУ ПОВСТА́ННЯ 1687 — сел.-козац. виступ проти феод.-кріпосницького гніту старшини. Вибухнуло стихійно в липні 1687. Повстали селяни і козаки вбили полкового осавула Кияшку та деяких ін. старшин. За свідченням Самовидця (див. *Самовидця літопис*), повстанці захоплювали у шляхти, орендарів та козац. старшини землі, худобу. Повстанський рух поширювався на ін. полки Лівобереж. України. Зокрема, козаки Прилуцького полку, обурені жорстоким ставленням до них старшин, вбили полковника Л. Горленка і полкового суддю. Незважаючи на жорстоку розправу, виступи селян і козаків відбувалися 1688, 1689 і в наступні роки.

ГА́ДЯЧ — місто, райцентр. Розташ. у пн.-зх. частині області на правому березі р. Псла, де впадає в нього р. Грунь, за 116 км від обл. центру. Є залізнич. ст. 24,5 тис. ж. (1990). Територія, де розміщений Гадяч, була заселена з давніх часів. Про це свідчать археол. матеріали, датовані 5—3 ст. до н. е., 9—10 ст. Згадки про Гадяцьке городище і Гадяч зустрічаються в «Книге Большому Чертежу» та ін. документах 17 ст. Значиться на карті Г. Л. де Боплана. Час заснування Г. багато істориків датує 1634. Був значним поселенням. У центрі міста знаходився замок (див. *Гадяцька фортеця 17—18 ст.*). Навколо утв. посад. Більшість населення міста становили селяни та козаки, а також ремісники і кустарі, які вичиняли шкіри, виробляли гончарський посуд, шили взуття, одяг. Поблизу Г. виробляли селітру і скло. Населення Г. взяло участь у визвольній війні укр. народу. У 1648 став центром *Гадяцького*

полку. 1654 Г. разом з округою «пожалований» рос. царем Богдану Хмельницькому, а після його смерті перетворений у рангову маєтність гетьманів. Після підписання *Гадяцького договору 1658*, за яким Україна відходила до складу шляхетської Польщі, населення Г. повстало. Місто витримало тритижневу облогу військ І. Виговського і татар. Згодом відбулося *Гадяцького полку повстання* 1687, яке дуже швидко поширилось на цілий ряд районів Лівобережжя. Після придушення повстання влітку 1689 серед козаків Гадяцького полку, що перебував у поході, знову відбувся антистаршинський виступ.

19 листопада 1708 під час Північної війни (1700—21) шведам вдалося захопити Г. У місті вони розмістили військо і склади з військовим спорядженням. Під натиском рос. армії 13 березня 1709 шведи змушені були залишити місто. 1726 у Г. наліч. 412 дворів посполитих, переважно безземельних та малоземельних. У другій чверті 18 ст. Г. належав гетьману Данилові Апостолу, а з 1764 — гетьману К. Г. Розумовському, який 1785 продав його у казну. За даними опису маєтностей гетьмана Д. Апостола в Г., крім посполитих селян (господарств посполитих — 254), козаків, підпомічників, жило 162 ремісники, які займалися гончарством, шевством, чинбарством, значилась невелика кількість купців. Відбувалося 5 ярмарків на рік. Після розформування Гадяцького полку в 1782 Г. увійшов до складу Чернігівського, 1791 — до Київського, 1795 знову до Черніг. намісництва. З 1796 Г.— повітове місто Малоросійської, з 1802 — Полтав. губ. Будується поштова станція, лікарня, повітове уч-ще. Зростає кількість населення, розвивається господарство.

1810 у Г.— 535 будинків, 3785 ж. Відбувалося 5 ярмарків на рік. Сюди приїжджали купці з Полтавщини, Слобожанщини, Курська, з Черніг., Орловської, Калузької, Моск. губ. Міські прибутки були незначні, тому царський уряд з 1836 щорічно асигнував по 2 тис. крб. на утримання поліції в Гадячі. 1850 в Г. існ. лікарня та шпиталь. За переписом 1859 — 754 будинки, 5115 ж., лікарня, повітове та парафіяльне училища, пошта, ярмарків — 5, щотижня базар, 4 церкви: Успенська — на Базарній площі (мурована, побуд. 1830 купцем І. Марульовим); Петропавлівська — на Гончарівці (дерев'яна, побуд. 1777—79, дзвіниця з 1862), Преображенська (дерев'яна, перша на її місці побуд. 1666, згодом в 1748, 1805, остання в 1898); Михайлівська (дерев'яна, побуд. 1865), 2 євр. молитовних будинки. Після реформи 1861 у Г. інтенсивніше стали виникати нові підприємства. У 1891 їх було — 16. Зросла і кількість ремісників. Найбільше (72) у Гадячі було шевців, деякі з них самі займалися і чинбарством, 58 чоловік — ковальською справою, 40 кравців, 25 каменярів. Був розвинутий і гончарний промисел (виробництво горщиків, макітр, мисок тощо). Переважна більшість ремісників остаточно не поривала з с. г. і займалася ремеслом у зимовий час. Важливе значення для розвитку міста мало буд-во залізниці Лохвиця — Лебедин, яке розгорнулося 1893 після того, як міністром сполучення став А. К. Кривошеїн, що мав у цій місцевості маєток. Але в зв'язку з його відставкою 1895 буд-во залізниці припинилося, і вона дійшла тільки до Гадяча, з'єднавши його з Лохвицею. Її спорудження сприяло зростанню пром-сті, пожвавленню торгівлі в місті.

За переписом 1910 в Г.— 1676 господарств, 9061 ж., всього землі —

2540 дес., посівів — 762 дес., діяло 3 парових млини, а також млин та олійниця з гасовим двигуном. Згодом відкрито з-ди штучних мінеральних вод, фабрику фарб, скотобійню, друкарню (1913), діяла лікарня на 75 ліжок, де працювало 2 лікарі, чоловіча та жіноча гімназії, 2 церковнопарафіяльні школи, 7 поч. уч-щ, у т. ч. *Гадяцьке вище початкове училище* (1913—15), реміснича учбова майстерня (1916). У 1912 земство відкрило Народний дім, діяло також 2 кінотеатри — «ілюзіони». У різний час видавалися газети: «Земля» (1906), «Кобелякское слово» (1911—13), «Телеграммы» (1914—15), «Южное эхо» (1915), «*Газета гадячского земства*» (1906—17); журнал «*Молода Україна*» за ред. О. Пчілки (1914). У 1883 В. Чайковський, дворянин, створив у Г. народницький гурток, який підтримував зв'язок з гуртками Києва, Харкова, Полтави. Взимку 1904 в Г. ств. с.-д. орг-цію, яку очолив більшовик, син скляра І. С. Немзер. Восени 1905 відбувся страйк робітників гадяцьких майстерень. У квітні 1917 ств. Раду робітн. і сел. депутатів. До її складу ввійшли робітники В. І. Грудін, О. С. Фесенко, Д. К. Оксюк та ін. У червні 1917 сформувалися осередки більшовиків. Рад. владу встановлено в січні 1918. Був ств. ревком, до складу якого входили Г. І. Кириченко, В. І. Грудін, Р. М. Немзер, Б. З. Станкіна та ін. У березні 1918 Г. захопили нім. окупанти. Під час просування їх на Україну у лютому 1918 місто входило до опорно-оборонного району Суми — Лебедин — Гадяч. Влітку 1918 на околицях Г. діяв партизанський загін Ю. К. Орла. На поч. січня 1919 частини Червоної Армії і партизани відновили у місті Рад. владу, створили військово-революц. комітет, на чолі якого став учитель Григорій Чабай. У квітні 1919 відбулося перше засідання ініціативної групи по організації повітової Комуністичної Спілки молоді. Першим секретарем комітету був обраний В. З. Чорний. У місті почала працювати бібліотека-читальня ім. В. І. Леніна, виходити повітова газета «Известия». У травні 1919 відкрився Пролетарський університет, створена Гадяцька повітова Рада нар. господарства.

На поч. 1920 були відкриті: винниця, шкіряний, сукняно-мануфактурний з-ди, миловарня, ф-ка по виготовленню мед. та дезинфекційних препаратів, дитяча лікарня, 3 школи для дорослих. Націоналізовані млин (кол. Когана), цукеркова ф-ка, 1921 — крохмально-патоковий з-д. З 7.III 1923 Г.— райцентр, з 1925 — місто. 1932—37 — у складі Харків. обл. У 1926 — 10 215 ж.; 1939 — 10 843 ж. У 30-ті рр. у Г. відкрито: сирзавод, райхарчокомбінат, восковощинний з-д, артілі: «Плуг і молот», кравецька «Перше травня», деревообробна «Ідеал», торфоартіль «Ударник» та ін. У місті діяли: 2 середніх, семирічна, мед. та с.-г. школи, *Гадяцька школа бджільництва* (1932—63), педучилище (1917—55). Будинок культури, Будинок піонерів, кінотеатр, б-ка, лікарня, поліклініка та ін. Під час нім.-фашист. окупації (27.IX 1941—12.IX 1943) вивезено до Німеччини 385, розстріляно 252 жителі. Діяв підпільний райком партії. На 1.I 1962 у Г.— 12 тис. ж. 1990 у місті з-ди: експериментальний домобудування, «*Горизонт*», восковощинний, сироробний, цегельний, хлібозавод, ремонтно-транспортне підприємство, елеватор, птахокомбінат, з-д продтоварів «Іскра», лісгоспзаг, міжколгоспний комбікормовий з-д, Гадяцька дільниця нафтогазодобувного управління «*Полтаванафтогаз*», міжгосподарське пасічницьке підприємство, спеціалізоване господарство «Гадяцький». Три с. ш., школа-

Таблиця I.

Полтава. Панорама Круглої площі.

6 2—193

Таблиця II.

1

2

3

4

Полтава: 1. Панорама міста і Хрестоздвиженського монастиря. **2.** Дуб віком понад 450 років на вул. Садовій. **3.** На р. Ворсклі. **4.** Дзвіниця Успенського собору, 1774—1801.

Таблиця IV.

1

2

3

4

5

Полтава. Пам'ятки Полтавської битви: 1. Пам'ятник на братській могилі російських воїнів, 1894. **2.** Обеліск на місці переправи російської армії 1709 через р. Ворсклу, 1959. **3.** Пам'ятник загиблим шведським воїнам від росіян, 1909. **4.** Картуш з переліком полків російської армії, які брали участь у Полтавській битві. **5.** Пам'ятник на місці відпочинку Петра I, 1849.

1

2

3

4

Полтава: **1.** Краєвид міста з боку кол. Полтавської фортеці. **2.** Хрестовоздвиженський собор, 1689—1709. **3.** Спаська церква, 1705—06. **4.** Інтер'єр Спаської церкви.

Таблиця V.

1

2

3

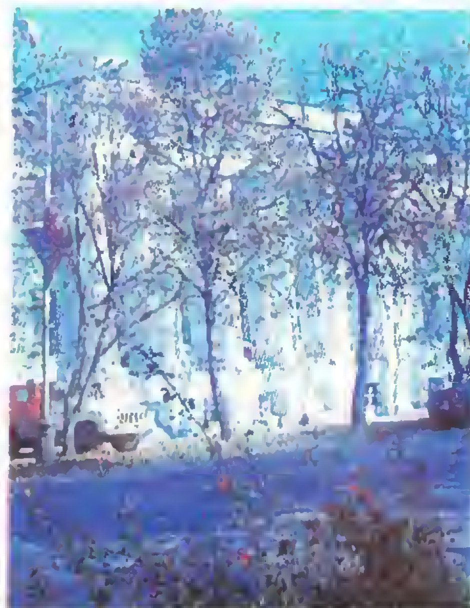

4

5

Пам'ятки Полтавської битви: 1. Самсоніївська церква, 1852–56; реконстр. 1895. **2.** Пам'ятник Петру I, 1915. **3.** Гармата з експозиції Музею історії Полтавської битви. **4.** «Полтавська баталія 27.VI 1709». Копія з картини французького художника Дені Мартена (молодшого), 1727. **5.** Пам'ятник захисникам Полтави і коменданту Полтавської фортеці О. С. Келіну, 1909.

Таблиця VI.

1
2

3

4
5

Полтава. Кругла площа: 1. Будинок губернських присутственних місць (тепер міськради), 1811. **2.** Будинок генерал-губернатора (тепер облпрофради), 1808—11. **3.** Будинок Малоросійського поштамту (тепер Полтавської дитячої школи мистецтв), 1809. **4.** Будинок зв'язку, 1953-58. **5.** Будинок віце-губернатора (тепер житловий), 1808—11.

1
2

3

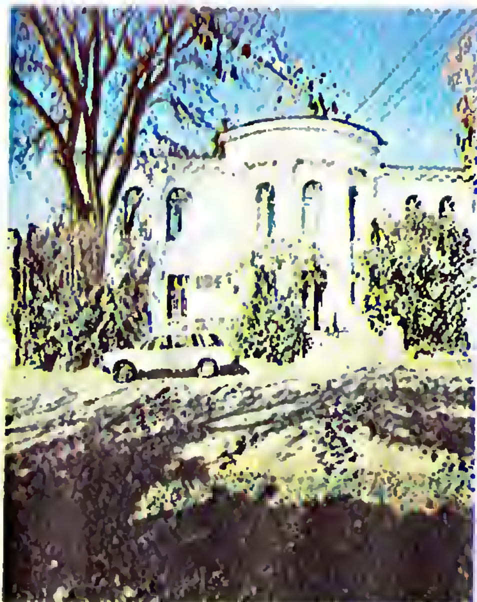

4
5

Полтава: 1. Монумент Слави, 1805—11. **2.** Фрагмент п'єдесталу Монумента Слави. **3.** Будинок Кадетського корпусу (тепер Вищого зенітного ракетного командного училища), 1835—40. **4.** Будинок Дворянського зібрання (тепер кінотеатр ім. І. П. Котляревського), 1810. Всі — на Круглій площі. **5.** Будинок пожежної команди, 1811.

Таблиця VIII.

1
2

3
4

5
6

Полтава: 1. Художній музей, 1912. **2.** Житловий будинок середини 19 ст. (1896 в ньому зупинялася Н. К. Крупська). **3.** Будинок кол. Народного дому ім. В. Г. Короленка, 1922—23 (тепер с. ш. № 10). **4.** Будинок 1-ї чоловічої гімназії (тепер с. ш. № 3), 60-і рр. 19 ст. **5.** Палац культури залізничників, 1928. **6.** Старий корпус педагогічного інституту (кол. 2-ї чоловічої гімназії), 1903.

1
2

3

4
5

Полтава: 1. Пам'ятник М. В. Гоголю, 1915; встановлений 1934. **2.** Просвітницький будинок ім. М. В. Гоголя (тепер кінотеатр «Колос»), 1901. **3.** Будинок музичного училища (тепер Палац піонерів та школярів), 1914—16. **4.** Земська бібліотека (тепер Архів Полтавської обл.), 1901. **5.** Земельний банк (тепер с.-г. технікум по підготовці керівних кадрів колгоспів і радгоспів), 1901.

Таблиця X.

1
2

3

4
5

Полтава. Краєзнавчий музей, 1903—08: 1. Головний фасад. **2.** Фрагмент декору фасаду. **3.** Євангеліє з експозиції музею. **4.** Пам'ятник Т. Г. Шевченку в Петровському парку біля входу до музею, 1926. **5.** Інтер'єр вестибюля музею.

1
2

3
4
5

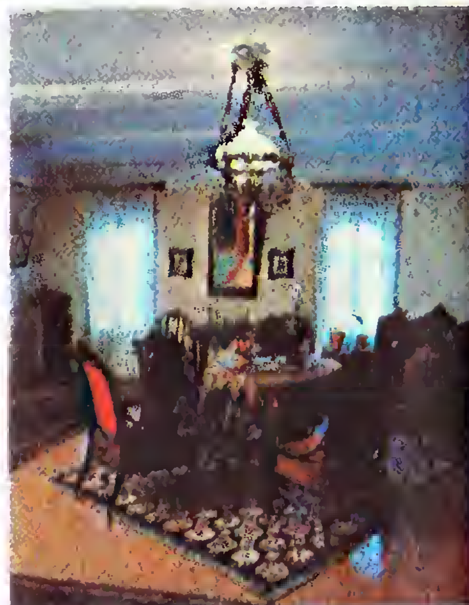

6
7

Полтавщина: 1. Килим, 18 ст. (ДМУОМ — Держ. музей укр. образотвор. мистецтва, Київ). **2.** «Козак-бандурист» — картина художника Ф. Д. Стовбуненка. **3.** «Богоматір — нев'янучий цвіт» — ікона серед. 18 ст. **4.** Рушник, кін. 19 ст. (всі три — Полтавський художній музей). **5.** Плахта, поч. 20 ст. (ДМУОМ). **6.** «Лев» — кераміка, опішнянський майстер І. А. Білик. **7.** Скульптурна група «Ярмарок», смт Опішня.

Таблиця XIII.

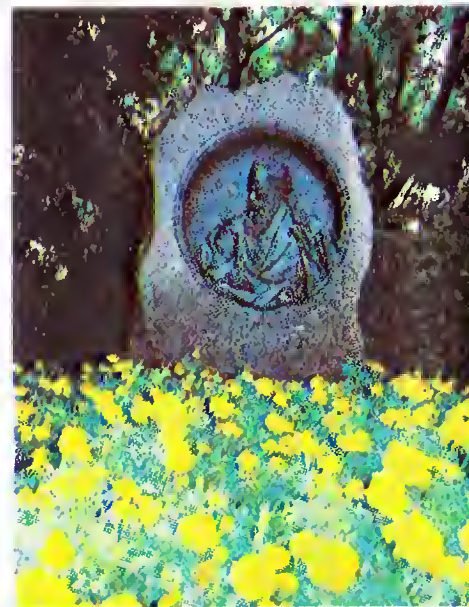

1
2

3

4
5

Полтава: 1. Пам'ятник Панасу Мирному, 1951. **2.** Інтер'єр вітальні в будинку-музеї Панаса Мирного. **3.** Робочий стіл у кабінеті Панаса Мирного. **4.** Вітальня в будинку-музеї В. Г. Короленка. **5.** Надгробок на могилі В. Г. Короленка, 1962.

Таблиця XII.

1
2
3
4
5

Полтава: 1. Садиба І. П. Котляревського, реконстр. 1969. **2.** Пам'ятник І. П. Котляревському, 1903. **3.** Портрет І. П. Котляревського (літ.-меморіальний музей письменника). **4.** Вітальня у будинку садиби І. П. Котляревського. **5.** Надгробок на могилі І. П. Котляревського, 1898; реконстр. 1969.

Таблиця XIV.

Полтава: 1. Меморіальний комплекс Солдатської слави, 1969. **2.** Пам'ятник Нескореним полтавчанам, 1967. **3.** Пам'ятник генералу О. І. Зигіну, 1957. **4.** Пам'ятник на братській могилі жертв фашизму, 1975. **5.** Ротонда Дружби народів, 1954.

Таблиця XV.

1
2

3
4

5
6

Полтава: 1. Автовокзал, 1987. **2.** Забудова Подолу. **3.** Новобудови міста. **4.** Міст через р. Ворсклу. **5.** Березовий гай. **6.** Мікрорайон Половки.

Таблиця XVI.

1
2

3
4

5
6

Полтава: 1. Театр ляльок, 1983. **2.** Співоче поле Марусі Чурай, 1987. **3.** Обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. П. Котляревського. **4.** Парк «Перемога». **5.** Український музично-драматичний театр ім. М. В. Гоголя, 1958. **6.** Пам'ятник В. І. Леніну, 1960.

інтернат (навч. 433 учні), училище культури ім. І. П. Котляревського (700 учнів), музична (380 учнів) та однорічна с.-г. (120 учнів) школи, СПТУ-47 (500 учнів). Центральна районна лікарня (435 місць) з поліклінічним відділенням, тубдиспансер (50 місць), клінічний санаторій М-ва Оборони СРСР (175 місць); Будинок культури (600 місць), 2 кінотеатри (730 місць), 5 б-к (139 тис. од. зб.), зокрема, районна б-ка ім. Лесі Українки (засн. 1861), *Гадяцький краєзнавчий музей*. Виходить газета «*Гадяцький вісник*». У Г. народилися: Д. Р. Пащенко (1759—1809) — укр. історик, автор «Опису Чернігівського намісництва (1779—81)»; М. М. Макаровський (1783—1846) — укр. письменник. Закінчив Полтав. духовну семінарію. Працював домашнім учителем, з 1818 викладав у гадяцькій пов. школі. Автор поем та віршів на етнограф.-побутові та істор. теми (зб. «Мова з України», 1864; «Поеми Михайла Макаровського», 1899); художник-аматор 18 ст. М. Білик, який 1765 виконав іл. до драми Г. Кониського «Воскресіння мертвих», що реалістично відображають сцени з нар. життя; М. П. Драгоманов (1841—95) — укр. вчений і громад. діяч. Навчався в Гадяцькому повітовому уч-щі, був одним з ініціаторів засн. нар. книгозбірні; Олена Пчілка (1849—1930, О. П. Косач) — укр. письменниця та етнограф, мати Лесі Українки. У Г. вона видавала журн. «Рідний край» (1915—16) і «Молода Україна» (з 1914; див. *Драгоманових садиба, Пчілці Олені меморіальна дошка*); В. Г. Леонтович (1881—1964) — укр. інженер-будівельник, професор (з 1940). Спорудив храм-пам'ятник на козацьких могилах під м. Берестечком; М. М. Бакай (1862 — р. см. невід.) — укр. історик; О. Є. Громів і М. Д. Малахута — укр. письменники, Л. С. Задніпровський (1904—71) — укр. актор, засл. арт. УРСР (з 1943). 1858—62 в Гадяцькому повітовому уч-щі навчався Панас Мирний, 1863—64 — служив канцеляристом у Гадяцькому повітовому суді. На будинку № 6 по вул. Садовій, де у 1858—65 жив письменник, встановлено (1949) *Мирному Панасу меморіальну дошку*. У Г. проживав брат П. Мирного письменник І. Я. Рудченко (І. Я. Білик, який теж навчався в Гадяцькому повітовому уч-щі, працював дрібним чиновником). Жила й працювала Леся Українка (1887, 1893, 1900 і 1903). Тут вона написала ряд творів, поему «Роберт Брюс, король Шотландський», поезії «Єгипетські фантазії», «Ні, ти не вмерла», «Осінь», «Ніобея» та ін. В урочищі Зелений Гай — *Українці Лесі пам'ятний знак* (1970) на місці будинку, в якому жила поетеса. У Г. минуло дитинство її племінника Ю. М. Косача — укр. письменника і видавця в Америці. У Гадяцькому повітовому уч-щі навчався П. В. Тихонович — укр. літературознавець-латиніст і перекладач. В Г. поховано укр. живописця Г. П. Ксьонза (бл. 1880—1943). Побували у різні періоди М. В. Гоголь, А. П. Чехов (1888—89), О. Кобилянська (1899), укр. художник Ф. С. Красицький (1873—1944) зробив, зокрема, ряд фотографій Л. Українки в Г.

У центрі міста, в районі міського парку «Перемога» встановлено пам'ятники К. Марксу (1967), В. І. Леніну (1981, скульпт. П. Мовчун, арх. Ф. Квас), на братській могилі борців за владу Рад, загиблих 1924 (1968); пам'ятник героям Великої Вітчизн. війни (1957, реконструйовано 1988), генерал-лейтенанту *Корзуну П. П. пам'ятник* (1950, скульптор І. Козловський, арх. Заварзін). На вул. К. Лібкнехта перед кінотеатром

у 1983 встановлено пам'ятний знак на честь військ. частин, які визволяли 1943 місто від гітлерівців. На цвинтарі (вул. Тельмана) могила Героя Рад. Союзу М. Ф. Лимоня (пам. 1980). Пам'ятка архітектури — *Всіхсвятська церква* (1836). Див. також цикл ст. на термін «гадяцький». Іл.— табл. XXX.

ГА́ДЯЧА ГЕРБ. Наданий у 1-й пол. 17 ст. На щиті у червоному полі було зображено воїна, який простромлює списом змія. Пізніше він дістав конкретизацію як архангел Михаїл, що простромлює золотим списом чорного диявола. Затверджений 1782. Уніфікований 1857 за системою Б. Ф. Коне (див. *Герб*). Існував до 1917.

ГА́ДЯЧА ПЛА́НИ. Найдавніший відомий план Гадяча «План малороссийского гадяцкого полку полковому городу Гадячу без ситуации с прожектом... как надлежит впредь работы производить», датований 1746. Мета цього документу — реконструкція укріплень *Гадяцької фортеці*. План середнього формату, ілюмінований, виконаний у скупій графічній манері, заголовок і експлікація — у лівому нижньому куті, коло нижньої рамки — лінійний масштаб у саженях. Вище заголовку — напис, що свідчить про «апробацію» проекту: «От фортификации полковник Данила де Боскет. В Глухове 22 августа 1752 году». Заливкою показано гідрографічну мережу — річки Псел і Грунь з островами і стариками, розтушовкою — рельєф. Укріплений міський центр зображено у крупному масштабі, який дозволив зафіксувати багато деталей та особливостей укріплень. Проект реконструкції нанесено тонкими лініями жовтого кольору. Радикальної перебудови не передбачалося: накреслено лише гласис з одною лінією дерев'яних рогаток. Пд.-зх. кут фортеці планувалося посилити спорудженням п'ятикутного в плані земляного бастіону. Передбачалося укріпити й пн. кут фортеці, який почав руйнуватися внаслідок утворення яру. На плані зображено планування, яке у межах фортеці було порядковим, близьким до регулярного, а також двір гадяцького полковника, 5 церков у фортеці і одну в передмісті, торгові ряди. На плані укріплень нанесено 10 ліній перетину, що свідчить про те, що у комплекті з цим документом були профілі оборонних огорож. Того ж 1746 накреслено великоформатний ілюмінований «План малороссийского гадяцкого полку полкового города Гадяча с облежащею его ситуацией на 3 версты», також завізований Д. де Боскетом у Глухові 1752. Детально показано рельєф, гідрографію, рослинність, планування, лінії укріплень, основні дороги тощо. Обидва плани зберігаються у ЦДВІА СРСР (Москва).

Як історичне джерело винятковий інтерес становить «План города Гадяча с принадлежащими к оному предместьями». План великого формату, ілюмінований. Рельєф і гідрографія показані умовно, легкою розтушовкою. Охоплює все місто з передмістями. Під заголовком у нижній частині аркуша — лінійний масштаб. Над нижньою рамкою — підпис автора: «Снимал и иллюминировал Пермского карабинерного полку порутчик Петр Кулябка». За особливостями графічного виконання та деякими

Герб Гадяча.

деталями його можна датувати 1760-ми рр. Всю праву нижню третину аркуша займає експлікація в табличній формі на 634 позиції. Тут розшифровано всі основні споруди і двори, домоволодіння, зображені на плані. Так, під № 41 — замок, під № 71 — двір полковника, під № 18 — «двор полкового судьи Колодяженского новый, лежащий на семидесяти двух сажен, а огорожен забором». У межах фортеці показано 5 дерев'яних церков: Успенську, Богоявленську, Петропавлівську, Миколаївську, Михайлівську. Дуже точно зображено планувальну структуру храмів: всі вони були тридільними, деякі — з притворами, Успенська церква мала опасання. Докладно показано планування міста й передмість, парцеляцію ділянок, їх забудову. Західніше фортеці — велика трикутна торгова площа, яка виконувала функції еспланади. Зображення укріплень показує деякі зміни порівняно з попереднім планом. Замок оточує лише невисокий земляний вал, з однією восьмигранною надбрамною вежею; від сх. лінії загальноміських укріплень збереглася лише одна надбрамна вежа; пн. кут фортеці остаточно зруйновано яром. Лінія укріплень з напільної сторони показана досить потужньою, з двома кутовими бастіонами, масивним земляним валом, широким сухим ровом, валгангом і двома апарелями в бастіонах. Два равеліни перед брамами показані напівзруйнованими. Гласис, запроектований 1746, вірогідно, не був здійснений. Навпроти фортеці показано земляну греблю через р. Псьол з 2 дерев'яними мостами і 3 водяними млинами, два з яких на 3 постави кожен, а один — на 6 поставів. План зберігається у ЦДВІА СРСР.

1781 Гадяч як повітове місто увійшов до новоствореного *Чернігівського намісництва,* у зв'язку з чим на «Карте Черниговской губернии...» (бл. 1784), поряд з планами ін. міст, є і план Гадяча. Він малого формату, орієнтований по сторонах світу, в орнаментованій рамці, без експлікації, ілюмінований, масштаб на плані не позначений. Схематично графічною штриховкою показано рельєф, гідрографічну мережу, характер рослинності, рештки ліній укріплень, квартали забудови, дороги на Ромен, Миргород, Зіньків. З окремих споруд позначено лише 2 церкви у фортеці, одну — у передмісті, а також торгові ряди. Зберігається у ЦНБ АН України.

У зв'язку з новим розмежуванням губерній 1802 виконано «Атлас Малороссийской губернии», де на окремому аркуші розміщено схематичний план міста Гадяча. Він ілюмінований, орієнтований по сторонах світу, з лінійним

Гадяч. План 1802.

масштабом та поясненнями на 11 позицій. У правому верхньому куті — герб міста. Відмивкою показано рельєф, гідрографію, особливості рослинності. Планування, порівняно з попередніми планами, не змінилося. Зображено ґол. дороги на Зіньків, Лубни, Ромни. У межах фортеці — 5 дерев'яних церков і одна на передмісті. Вздовж дороги на Ромни — кузні, вздовж дороги на Лубни — кладовище з церквою. На кол. еспланаді фортеці — торгові ряди, богадільня, соляний амбар. У пд.-зх. частині фортеці показано присутственні місця і єдину муровану споруду міста — «каменную кладовую». Зберігається у Публічній б-ці ім. Салтикова-Щедріна (Петербург). 1805 Олександр I конфірмував новий план Гадяча, розроблений у полтав. губернській креслярні під керівництвом арх. М. Амвросимова. На ньому збережена радіальна вулична мережа, яку доповнили ділянки ортогонального планування. Центр. площа запроектована прямокутною. Цей план, частково реалізований у 1-й пол. 19 ст. (опубліковано у ПСЗ) став планувальною основою сучас. містобудівного розвитку Гадяча. Див. ст. *Плани міст Полтавщини*. Іл.— табл. XL.

«ГАЗÉТА ГÁДЯЧСКОГО ЗÉМСТВА». Виходила 1906—17 в м. Гадячі 2—3 рази на тиждень. Додатки: «Справочная книжка о переселении за Урал в 1906 г.». СПб., 1903; Горбунов-Посадов И. «Сельский деревенский календарь на 1907 г.». М., 1906; Горбунов-Посадов И. «Сельский деревенский календарь на 1908 г.». М., 1907; «Справочные сведения по Гадячскому уезду». Зеньков, 1908; «Календарь — Хуторянин» (на 1909, 1910, 1912, 1915 гг.). Полтава, 1908—1915; «Справочная книжка для ходоков и переселенцев за Урал в 1914 г.». Спб., 1914; «Листки энтомологического бюро Полтавского губернского земства о вредителях сельского хозяйства».

ГАЗÉТИ на Полтавщині під час нім.-фашист. окупації. Для насадження фашист. ідеології гітлерівці створили мережу місц. газет. У них вміщувалися розпорядчі документи окупаційних властей, різного роду інформац. матеріали про поточне становище, об'єктивно вони стали незаперечним свідченням злочинів, які творили гітлерівці на окупованій території, своєрідним джерелом для вивчення окупац. режиму. Під час нім.-фашист. окупації на Полтавщині видавалися: «Вечірній листок». Виход. 1942—43 в Кременчуці. «Вісті Лохвиччини». Виходила 1942—43 в Лохвиці. До червня 1942 виходила газ. «Лохвицьке слово». «Гадяцька газета». Виходила 1942—43 в Гадячі. «Голос Полтавщини». Виходила 1941 (жовтень) — 1943 (вересень) в Полтаві. «Дніпрова хвиля». Виходила 1941 (жовтень) — 1943 (вересень) в Кременчуці. «За краще життя». Виходила 1941—42 в Хоролі. У 1943 «Хорольські вісті». «Життя Зіньківщини». Виходила 1941 (грудень) — 1943 в Зінькові. «Лубенський вісник». Виходила 1942—43 в Лубнах. До вересня 1942 — «Рідне слово». «Лохвицьке слово». Виходила 1941—42 в Лохвиці. Пізніше «Вісті Лохвиччини». «Миргородські вісті». Виходила 1943 в Миргороді. У 1941—42 — «Відродження». «Нова Україна». Виходила 1941—43 в Харкові. У лютому — вересні 1943 — в Полтаві; до березня 1944 — у Вінниці. «Рідне слово». Виходила 1941—42 в Лубнах. З вересня 1942 — «Лубенський вісник». «Рідна нива». Газета Пирятинської округи Київ. генералбецирку. Видавалася з кінця 1941 до серпня 1943 у Пирятині. «Хорольські вісті». Виходила 1943 в Хоролі. У 1941—42 ця ж газета мала назву «За краще життя».

ГАЇВЩИНСЬКЕ (СКОРОБАГА́ТЬКІВСЬКЕ) ГОРОДИ́ЩЕ ТА МОГИ́ЛЬНИК в урочищі Горошків Ліс. Розташ. на правому березі р. Сули, за 3,5 км на Пд. Сх. від м. Лохвиці, поблизу с. Гаївщина (кол. Скоробагатьки). Відкрите 1872 Д. Я. Самоквасовим, досліджувалося М. О. Макаренком, М. Д. Ренським, М. М. Семенчиком, Ф. Б. Копиловим, І. І. Ляпушкіним, М. П. Кучерою, О. В. Сухобоковим, Ю. Ю. Моргуновим та П. А. Гребенником. Городище займає мис і має форму овалу, розміром 106 × 40 м. Датується 8—13 ст. Культурний шар товщиною до 1 м. Виявлені рештки жител роменської культури і залишки захисних споруд роменського та давньоруського часів. З зх. боку до городища примикає селище, матеріали якого аналогічні матеріалам городища. Поблизу Г. г. 1924 відкрито слов'янський курганний могильник (понад 125 насипів) з похованнями в ямах, викладених деревом (західні), та на поверхні давнього грунту і в насипі (східні), одне трупоспалення. Серед знахідок — ліпна та гончарна кераміка, срібні скроневі кільця та ін. Частина матеріалу зберігається в Лохвицькому краєзнавчому музеї ім. Г. С. Сковороди.

ГАЛЕ́ЩИНСЬКА БІОЛОГІ́ЧНА ФА́БРИКА у смт Нова Галещина Козельщинського р-ну. Ств. 1931 як Держ. біофабрика № 17 «Нова зоря». Виготовляє біол. препарати для лікування і профілактики захворювань с.-г. тварин і птиці.

ГАЛЕ́ЩИНСЬКИЙ МАШИНОБУДІВНИ́Й ЗАВО́Д виробн. об'єднання «Укртваринмаш» у смт Нова Галещина Козельщинського р-ну. Попередником його була Бригадирівська машинно-тракторна майстерня, ств. в червні 1940 в с. Лутовинівці. У січні 1949 перетворена на Бригадирівську міжрайонну майстерню капітального ремонту, яка спеціалізувалася на ремонті трактор. і комбайнових двигунів, нафтодвигунів, а згодом займалася ремонтом автомашин, автомоторів, реставрацією та ремонтом деталей. 1958 Бригадирівська майстерня перетворена на Галещинський агрегатний з-д, який виготовляв запчастини для тракторів та автомашин, різне обладнання і механізми. 1959 з-д переведено із с. Лутовинівки до Нової Галещини і він став називатися Галещинський ремонтний з-д, який займався ремонтом комбайн. двигунів, автомоторів, виготовленням зап. частин причепів, кран-балок тощо. З 1970 — сучасна назва. Тепер — з-д виготовляє запчастини до транспортерів та установку ОСП-Ф-26 (стійлове обладнанця з автоматичною прив'яззю для великої рогатої худоби на фермах), автозапчастини і товари нар. вжитку, в т. ч. обладнання для дит. спорт. майданчиків.

ГАЛІ́ЙКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Бихової (бас. Дніпра).

ГА́ЛКА — річка, ліва прит. р. Лисогору (бас. Дніпра). Довж. 21 км, площа бас. 176 км². Похил річки 1,7 м/км.

ГА́ЛОЧКА — бот. пам'ятки природи (з 1975). Розташ. у Гадяцькому р-ві, на тер. Вельбівського лісництва; перебувають у віданні Гадяцького лісгоспзагу. 1) Насадження високодекоративних порід віком понад 100 р. (кв. 116, 117). Площа 115 га. 2) Унікальний масив дубового лісу віком бл. 300 р. (квадрат 4). Площа 115 га.

ГАРАГА́НКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Вільхової Говтви (бас. Дніпра). Довж. 17 км, площа бас. 53 км². Ширина заплави 0,3—0,8 км. Похил річки 4,4 м/км. Являє собою систему ставків і боліт, місцями пересохла. Тече тер. Диканського р-ну. Бере початок біля с. Петро-Давидівки.

ГАРБУЗА́ В. С. МОГИ́ЛА у с. Ліщинівці Білицької селищної Ради Кобеляцького р-ну. Гарбуз Василь Степанович (1882—1972) — укр. різьбяр, майстер нар. творчості (з 1936), засл. майстер нар. творчості УРСР (з 1962). Н. у с. Малі Будища (тепер Зіньківського р-ну). Учень Федота і Прокопа Юхименків. З 1912 жив у Полтаві. Виготовляв посуд, меблі, тематичні панно, оздоблені полтав. тригранно-виїмчастим різьбленням, круглу пластику. Твори зберігаються у музеях Києва, Полтави. За експоновані роботи удостоєний бронзової медалі Всерос. кустарної виставки 1913 у Петербурзі, золотої медалі міжнар. виставки 1937 у Парижі. Похований на сільс. кладовищі.

ГАРКУ́ШИНЦІ — село Миргород. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Вовнянка, Рибальське. Розташ. на лівому березі р. Хоролу за 7 км від залізнич. ст. Миргород. 1543 ж. (1990). Уперше назва Г. зустрічається на карті француз. інженера Г. де Боплана (1-а пол. 17 ст.). Історик Л. В. Падалка вважає, що село виникло в 1-й пол. 17 ст. шляхом козацької колонізації. Входило до складу 1-ї Миргород. сотні Миргород. полку. Після ліквідації полкового устрою — до Миргород. пов. Київ. намісництва. 1729 у селі 17, а в 1781 — 73 двори. 1795 у Г. проживало 168 козаків чол. статі, 3 ревізькі душі селян поміщика Я. Рудя. Діяла дерев. Варваринська церква (1753, нова — 1873), 1859 наліч. 694 ж. У пореформений період набуває поширення відхідництво і переселення. На поч. 80-х рр. 19 ст. селяни мали 1078 десятин орної землі, лісу — 193, сінокосів — 280, під вигонами — 69 десятин. За переписом 1910 в Г.— 219 господарств, у т. ч. 187 козацьких, 21 селянське, 1307 ж.

Рад. владу встановлено в кінці січня 1918, у червні 1920 ств. Гаркушинський комнезам. 1923 село виділено в окрему Гаркушинську сільраду, 1316 ж. 1924 в Г.— 272 двори, на які припадало 1939 дес. землі, з них 1376 орної, 511 голів худоби. На 17.XII 1926 у Г.— 288 дворів, 1491 ж. У кінці 20-х років в Г. існували зерновий, скотарсько-молочний та меліоративний кооперативи. 1930 ств. колгосп «Перемога», в 1931 селяни об'єдналися в колгосп ім. ДПУ. Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—18.IX 1943) було розстріляно 2 ж. села, вивезено до Німеччини 118 чол. Після визволення тут діяв колгосп ім. Полякова, в 1950 перейменовано на колгосп «Побєда». 1944 у Г.— 247 дворів і 720 ж.

У Г.— колгосп ім. Іваненка (господарство спеціалізується на виробництві яєць). Відділення зв'язку, будинок побуту, с. ш., лікарська амбулаторія, дит. садок, Будинок культури на 400 місць, сільська б-ка (18 755 од. зб.). 1950 — радіофіковано, 1958 — електрифіковано. Споруджено обеліск (1961) на братській могилі рад. воїнів, які полягли під час визволення села 1943, та пам'ятник воїнам-односельцям, що загинули (205 чол.) в роки Великої Вітчизн. війни.

ГАРКУ́ШІ С. І. ПОВСТА́НСЬКІ ЗАГО́НИ. Діяли в 70-х — на поч. 80-х рр. 18 ст. на Слобідській, Лівобережній і Правобережній Україні під керівництвом Гаркуші Семена Івановича (1739 — р. см. невід.). Н. в с. Березані (тепер Гомельської обл.) в сім'ї кріпака І. Миколаєнка. З 9 років жив на Запорізькій Січі, де й дістав прізвисько Гаркуша. У складі Запорізького війська брав участь у рос.-тур. війні 1768—74. За деякими даними — учасник Коліївщини. У 1773 його було заслано на каторгу в Таганрог. У 1776 втік з каторги й організував новий загін з запорізької сіроми. 1778 Гаркушу і його сподвижника Босенка за-

арештовано в м. Ромнах (тепер Сум. обл.) і після ув'язнення в Лубенській та Глухівській тюрмах заслано на довічну каторгу в Казань. 1781 їм вдалося втекти й відновити боротьбу на Україні. 1783 Гаркуша знову потрапив до рук влади. Але невдовзі йому втретє вдалося втекти й організувати повстанський загін. 17.II 1784 Гаркуша був заарештований в м. Ромнах і на поч. 1785 засланий на довічну каторгу в Херсон.

«ГА́СЛО». Журнал літ. молоді м. Прилук Полтав. губ. Виходив 1919 у вид-ві «Просвіта». Вийшло 2 номери. З художніми і критичними творами виступали І. Капустянський, І. Вороний, М. Сірома, М. Самотній та ін.

ГА́ТКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Псла (бас. Дніпра). Тече тер. Миргородського р-ну.

ГАТЬ — річка в Полтав. обл. Тече тер. Семенівського р-ну.

ГЕЛЬМЯ́ЗІВСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 в складі Золотоніського округу з Гельмязівської, Безпальчівської волостей Золотоніського пов. та Хоцківської волості Переяслав. пов. (всього 10 сільрад). Пл. 666 кв. верст. Нас. за даними на час районування становило 41 839 чол. За переписом на 7.IX 1923 (всього 19 сільрад) — 46 тис. чол. У червні 1925 Г. р. віднесений до Черкас. округу (з 1927 — Шевченківський). З лютого 1932 до вересня 1937 Г. р. входив до складу Київ. обл. 22.IX 1937 віднесений до новоутв. Полтав. обл. За Всесоюз. переписом 1939 нас.— 37 326 чол. 7.I 1954 віднесений до Черкас. обл.

ГЕНЕРА́ЛЬНА ВІЙСЬКО́ВА КАНЦЕЛЯ́РІЯ — центральна установа гетьман. уряду на Лівобереж. Україні 17—18 ст. Вперше згадана в документах за 1650. У Г. в. к. зосереджувалися військ., адм., судове, фін. управління, вирішувалися суперечки з приводу належності до козацтва, складалися універсали, розглядалися повідомлення полкової та сотенної старшини, справи міст тощо. У Г. в. к. засідала генеральна старшина. Керував канцелярією генеральний писар, якому були підпорядковані військ. канцеляристи. 1657 у Г. в. к. працювало 12 канцеляристів, які, знаючи мови, виконували й обов'язки перекладачів. Указом Петра I від 28.XI 1720 Г. в. к. була позбавлена фінансових і судових справ, а в травні 1722 підпорядкована Малоросійській колегії. Після смерті І. Скоропадського царат не дозволив обрання гетьмана. 1727 відновлено гетьманство. Гетьманом став миргород. полковник Д. Апостол, але його влада була дуже обмежена присутністю при ньому царського резидента. Г. в. к. у цей час ділилася на повиття — департаменти. Перше повиття відало заг. питаннями (звідси й його назва — загальне). Інші повиття називалися іменем того полку, справи якого розглядали (гадяцьке, лубенське, миргородське, полтавське, прилуцьке та ін.).
1734 царат знову не дав дозволу на обрання гетьмана й ств. тимчасове Малоросійське правління (канцелярію) Міністерського правління з 6 осіб (3 українці і 3 росіянина), якому підпорядкував усі установи, у т. ч. Г. в. к. 1750 гетьманом було обрано К. Розумовського, якому з цього часу й стала підкорятися Г. в. к. Вона, як і резиденція гетьмана, перебувала в різні часи в Чигирині, Гадячі, Батурині, Глухові. Остаточно Г. в. к. ліквідована 21.XI 1764.

ГЕНЕРА́ЛЬНЕ СЛІ́ДСТВО ПРО МАЄ́ТНОСТІ — розмежування маєтностей між їхніми власниками на Лівобережній Україні 1729—30 з метою узаконення передачі в спадщину тимчас. володінь та

збільшення прибутків у казну. Влітку 1729 в усі полки Лівобережної України, у т. ч. в Київський, Переяславський, Прилуцький, Гадяцький, Лубенський, Миргородський і Полтавський, прибули канцеляристи, які, переїжджаючи з села в село, з'ясовували, коли було засновано село, кому воно належало, збирали документи, що підтверджували право на володіння тощо. Зібраний матеріал систематизувався і перевірявся в полках і вносився до книг. Так виникли полкові книги Г. с. про м. Їх звезли в Глухів, де в січні 1731 вони були розглянуті полковою і генеральною старшиною. Всі маєтності були розподілені на шість розрядів: старшинські; одержані за заслуги по грамотах та універсалах; ратушні; вільні; сумнівні; монастирські. На підставі цього поділу книги переписали і скріпили підписами. Один примірник відіслали в Колегію іноземних справ (тепер зберігається в Центр. держ. архіві давніх актів СРСР, мікрокопія — у Центр. держ. істор. архіві України у Києві). Оповіді старожилів і особливо документи, вміщені в кінці книг (універсали, пожалування тощо), важливе джерело для вивчення багатьох питань в історії України кінця 17 — 1-ї пол. 18 ст., зокрема для вияснення шляхів зростання феод. землеволодіння після визвольної війни укр. народу під керівництвом Б. Хмельницького і стану на 1730. Крім того, в документ. матеріалах Г. с. про м. знайшли відбиття питання заселення краю, наявність у старшини млинів, буд. та ін. промислів, про закріпачення селянства, про класову боротьбу, становище міст і міського населення.

Вид.: Н. П. Василенко. Генеральное следствие о маетностях Киевского полка 1729—1730. К., 1892; Генеральное следствие о маетностях Переяславского полка. Х., 1890; Генеральное следствие о маетностях Прилуцкого полка (1729—1731). К., 1896; Генеральное следствие о маетностях Гадяцкого полка. 1729—1730 г. Полтава, 1893; Генеральне слідство про маєтності Лубенського полку («Український архів», т. 4. К., 1931).

ГЕНЕРА́ЛЬНИЙ ВІЙСЬКО́ВИЙ СУД. Ств. після 1654 для розгляду справ старшини і як вища апеляційна інстанція для полкових і сотенних судів, а з 1763 — підкоморських, земських і гродських. До його складу входили генеральні судді та судовий писар. Вища судова влада належала гетьманові; він затверджував рішення суду. Спочатку Г. в. с. засідав лише в міру потреби, згодом — постійно. Писар керував канцелярією суду, яка ділилася на повиття. За кожним повиттям було закріплено один або кілька полків. Так, Генеральне повиття розглядало справи Лубен. і Стародубського полків; окремі повиття були ств. для Гадяцького і Полтав., для Переяславського і Прилуцького полків. Ліквідований 1782 (зі створенням намісництва), але продовжував діяльність до 1786.

ГЕНЕРА́ЛЬНИЙ О́ПИС ЛІВОБЕРЕ́ЖНОЇ УКРАЇНИ 1765—69 — перепис населення і господарств Лівобережної України з метою запровадження нового, підвищеного держ. оподаткування. У л-рі відомий під назвами: Румянцевський опис Малоросії, Генеральний опис Малоросії. Здійснювався з жовтня 1765 до 10.II 1769. Припинено з початком рос.-турецької війни (хоч у Лубен., Миргород., Переяслав. і Полтав. полках робота не була закінчена). Проводився опис за чотирма формами. За першою описували міста і містечка; за другою — коронні, урядові й монастирські маєтки; за третьою — поміщицькі й старшинські маєтки, за четвертою — козац. володіння. У переписі зазначалися геогр. положення, май-

нове становище кожної сім'ї, містилися описи будівель, орної землі, лісу, сіножатей, городів, худоби, а також пром. підприємств (із зазначенням розміру прибутків від них). Перепис, матеріали якого збереглися частково у вигляді чернеток і біловиків (відомості, складені ревізорами, відомості, складені для ревізорів місцевими канцеляріями чи феодалами та їх управителями, документи про підтвердження прав на володіння землею, маєтками тощо), містить дані про 3,5 тис. нас. пунктів, у т. ч. Веприцької, Гадяцьких (першої і другої), Груньської, Зіньківських (першої і другої), Комишнянської, Куземинської, Лютенської, Опішнянської, Рашівської і Хомутецької сотень Гадяцького полку; Глинської, Городиської, Горошинської, Жовнинської, Костянтинівської, Курінської, Лохвицьких (першої і другої), Лубенських (першої і другої), Лукімської, Пирятинських (першої і другої), Роменської, Сенчанських (першої і другої), Смілянської, Снітинської, Хмелівської, Чигрин-Дібрівської, Чорнуської, Яблунівської та Янишпільської сотень Лубен. полку; Биківської волості, Голтв'янської, Ковалівської, Миргородської (другої), Омельницької, Остапівської, Потоцької, Устивицької, Хорольської, Шишацької та Яреськівської сотень Миргород. полку; Гельмязівської, Домонтівської, Золотоніської, Іркліївської, Капівської, Кропивенської, Піплявської, Піщанської, Яготинської сотень Переяслав. полку; Великобудиської, Полтавських (першої і другої), Решетилівської сотень Полтав. полку. Г. о. Л. У. є цінним джерелом з історії соціально-екон. розвитку і соціально-політ. відносин на Лівобережній Україні в 60-і рр. 18 ст. Зберігається у Центр. держ. істор. архіві України у Києві.

ГЕНЕРА́ЛЬНИЙ О́ПИС МАЛОРО́СІЇ — перепис 1765—69 населення і господарств Лівобережної України. Див. *Генеральний опис Лівобережної України 1765—69.*

ГЕО́РГІЇВСЬКА ЦЕ́РКВА. 1) У с. Білоцерківцях Пирятинського р-ну. Збудована 1848, за переказами, кріпаком поміщика Г. Тарновського. Мурована, тридільна. Центр. дільниця восьмигранна в плані, по кутах оздоблена спареними напівколонами корінфського ордера, увінчана наметом на восьмигранному барабані. З Зх.— прямокутний притвор з наметовою дзвіницею, із Сх.— вівтарна апсида. Г. ц.— зразок використання у камені традицій *дерев'яної монументальної архітектури* 17—18 ст. 2) У с. Нижніх Млинах Полтавського р-ну. Збудована 1784 на місці попередньої на кошти поміщика М. Балясного. 1787 споруджено дзвіницю. Перебудована 1863 та 1899. Була дерев'яною, п'ятидільною, одноверхою. Центр. дільниця увінчувалася багатозаломним верхом. Після перебудов 19 ст. одержала багатоярусну дзвіницю над зх. притвором. 1907 замість дерев'яної Г. ц. споруджено муровану.

ГЕРАСИМЕ́НКА ВУ́ЛИЦЯ у Пирятині (кол. Кузнечна) — від вул.

Георгіївська церква у с. Білоцерківцях. Фото 60-х рр. 20 ст.

Радянської до Набережної. Наз. 1965 на честь Герасименка Костя (Костянтина) Михайловича (1907—42) — укр. поета і драматурга. Н. у с. Прихідьках (тепер Пирятинського р-ну). 1927 закінчив Пирятинські пед. курси. Друкувався з 1925. Перша збірка «Зріст» вийшла 1933. Автор п'єси «При битій дорозі» (1939, за поемою Т. Г. Шевченка «Катерина») та лібретто до опери «Наймичка» (1940, у співавт. з композитором М. Вериківським) та ін. У роки Великої Вітчизн. війни був військ. кореспондентом, загинув на Пн. Кавказі. Вулиця забудов. індивід. будинками.

ГЕРАСИМЕ́НКУ К. М. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у м. Пирятині. Встановлена на фасаді будинку с. ш. № 1 по вул. Пролетарській, де 1919—22 навчався укр. поет і драматург К. М. Герасименко (див. *Герасименка вулиця*). Дошка — мармур, відкрита 1967.

ГЕРБ — особливий символічний знак, що виражає коло ідей політ. та істор. характеру, природні особливості, госп. специфіку країни, території чи станову відзнаку, генеалогію особи, роду тощо. Г. поділяються на державні, Г. земель, міст, областей, губерній та ін. тер., які входять до складу держави; корпоративні (середньовіч. цехів, гільдій, братств), родові. Г. розрізняються кольором, фігурами, малюнками, які створюються за спец. правилами і описуються спец. термінами. Г. зародилися за антич. часів. У Давній Русі відомі з 10 ст. Як символи самоврядування міст Лівобереж. України, зокрема Полтавщини, Г. з'явилися в 2-й пол. 16 — 1-й пол. 17 ст. Вони, як правило, надавалися містам разом з магдебурзьким правом. Зображувалися на речах міської власності, вміщувалися на будинках ратуші чи магістрату, на міських воротах, найчастіше відтворювалися на печатках.

Перший гербовий привілей на Лівобережжі одержав Переяслав (тепер м. Переяслав-Хмельницький). 1585 він став власністю київ. воєводи кн. Костянтина Острозького і невдовзі дістав магдебургію разом з гербом від польського короля Стефана Баторія. 1591 Г. одержали Лубни, 1592 — Пирятин. У 1-й пол. 17 ст. гербові привілеї дістали Гадяч, Говтва, Зіньків, Лохвиця, Полтава, Миргород та Хорол. Після ж приєднання України до Росії магдебурзьке право більшості укр. міст було підтверджено грамотами царя Олексія Михайловича (деякі міста, зокрема Лубни, Пирятин, Миргород, підтвердження прав не одержали).

1722 для розробки геральдичних емблем було засновано спеціальну Герольдмейстерську контору Сенату. Систематичне виготовлення гербів для міст Рос. імперії пов'язано з ім'ям п'ємонтського графа Ф. Санті, який розробив принципи складання Г., які стали єдиним правилом для всієї загальноросійської герботворчості. 1730 було затверджено 88 гербів провінційних міст, виготовлених за його ескізами, зокрема, новий *Полта-*

Георгіївська церква у с. Нижніх Млинах. Фото поч. 20 ст.

ви герб. 1775 Герольдмейстерська контора, очолювана кн. М. Щербатовим, ств. гербовник, до якого увійшли 35 гербів для прапорів новоутворених полків Рос. імперії. Серед них був герб *Полтавського полку*, який повторював герб міста. Після поділу Лівобережної України на Київ., Черніг. та Новгород-Сіверське намісництва в 1782 Катерина II царським указом затвердила деяко змінені герби міст Полтавщини. 1800 Герольдмейстерську контору було перейменовано у Герольдію, яка 1842 затвердила *Кобеляк герб*. 1848 Герольдію перетворено на Департамент герольдії Сенату, при якому діяло Гербове відділення. 1857 керівник департаменту Б. В. Коне розробив систему оздоблення Г., що відбивала економ., політ. та адм. стан кожного міста, його статус. Так, за новими правилами герби Полтави і Кременчука увінчали баштові корони з п'ятьма зубцями. У гербі *Полтавської губернії* Б. В. Коне об'єднав усі основні символи в одному колі і прикрасив щит золотим дубовим листям, з'єднаним Андріївською стрічкою. Атрибути царської влади, дубове листя, орденські стрічки, прапори та ін. було введено в усі уніфіковані зображення. Див. окр. ст. про герби міст Полтавщини.

ГЕ́РІВКА — місцевість у Ленінському р-ні Полтави. Кол. передмістя. Відома з 19 ст. У 1926 — 48 дворів, 451 ж. 1929 включена до складу міста.

ГЕРО́ЇВ АЛЕ́Я у Миргороді — мемор. комплекс у парку Слави по вул. Гоголя. Відкритий 1965, реконстр. 1975—77. Центр. елемент Г. а.— горизонтальна гранітна стела (2,0 × 5,0 × 0,9 м), встановлена на постаменті (0,6 × 6,5 × × 1,4 м) з цоколем (0,2 × 10,4 × × 6,5 м). На стелі викарбувано погруддя солдата в пілотці та профілі солдат у касках, між ними — дати «1941—1945» та мемор. напис. Біля підніжжя по центру розміщено чашу у вигляді п'ятикутної зірки з Вічним вогнем. До стели веде алея, обабіч якої — бронзові бюсти на гранітних постаментах (вис. 2,5 м) Героїв Рад. Союзу, похованих у Миргороді: О. Є. Вербицького, С. П. Власенка, О. І. Галугана, В. Г. Лазоренка, Ф. І. Мініна, І. О. Онопрієнка, П. Я. Посвіта, А. П. Рубцова. Автори — скульп. В. Богданов, І. Андріїчук, арх. П. Кальницький.

ГЕРО́ЯМ ФОРСУВА́ННЯ ДНІПРА́ ПА́М'ЯТНИК у с. Келеберді Кременчуцького р-ну. Встановлено на високій гранітній скелі на березі Дніпра. Пам'ятник — стела із білосрібної сталі на облицьованому червоним гранітом постаменті (висота 5 м). Поруч — дошки з назвами дивізій, які форсували Дніпро 1943, розширювали плацдарм. Арх. Л. В. Волошина. Відкрито 1989.

ГЕ́РЦИК О. О. МОГИ́ЛА у Полтаві. Герцик Олександра Олексіївна (1886—1964) — укр. актриса, дружина І. С. Козловського (до 1945). Н. у Полтаві. 1906—09 брала участь в трупі М. Садовського, виступала з успіхом в ролі Софії («Безталанна»), Одарки («Дай серцю волю — заведе в неволю») та ін. Заміняла М. Заньковецьку. Після одруження залишила Київ і протягом 1911—18 виступала у *Полтавському музично-драматичному гуртку*. У 30—40-х рр. жила у Москві, 1946 повернулася до Полтави, де й померла. Похована на Монастирському кладовищі.

«ГЕТЬ НЕПИСЬМЕ́ННІСТЬ». Полтав. окружне товариство. Ств. 1924. Об'єднувало 164 осередки з 6127 членами (1927). За три роки існування відкрило в Полтаві та селах округи 179 постійних пунктів лікнепу, навчило грамоти 6346 чол.

ГЙРМАН — річка в Полтав. обл., лівий рукав Дніпра. Протікає тер. Глобинського р-ну, поблизу смт Градизька (недалеко від г. Пивихи). У минулому під час весняних паводків Г. зливався з Дніпром, завдяки чому судна і плоти могли у час, який співпадав із великим весняним міським ярмарком, підходити до самого Градизька. З утв. Кременчуцького водосховища впадає в нього.

ГИРЯ́ВІ ЇСКІВЦІ — гідролог. заказник респ. значення (з 1983). Болотний масив у заплаві р. Сули, де переважають очеретяні та осокові угрупування рослинності (рогіз, лепеха звичайна, осоки). На берегах ростуть верба, вільха, в'яз, чагарникові верби. Місце оселення болотних і водоплавних птахів, зокрема журавля сірого, занесеного до Червоної книги України. Розташ. у Лохвицькому р-ні. Перебуває у віданні Лохвицького торфопідприємства і колгоспу «Перемога комунізму». Площа 471 га.

ГИРЯ́ВІ ЇСКІВЦІ (Юськівці, Юсківці Гиряві, Гиряві Юрківці) — село Лохвицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Веселе, Зірка, Млини, Пролетар, Слобідка, Старий Хутір, Червона Балка, Чижі, Шевченкове. Розташ. на лівому березі р. Сули, за 10 км від райцентру та за 5 км від залізнич. ст. Юсківці. 1149 ж. (1990). Універсалом гетьмана І. Мазепи в кін. 17 ст. дані на ранг гадяцькому полковому судді Василю Велецькому. Універсалом гетьмана І. Скоропадського 1713 затверджені у спадкове володіння. Згодом власником став його син — гадяцький полковий сотник Василь Велецький. 1729 за Генеральним слідством про маєтності Лубен. полку значаться як с. Юсківці Лохвицької сотні, 24 двори. 1740 мали церкву і школу. 1781— у складі Черніг. намісництва, 1796 — Малоросійської, 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 у Г. І.— 173 двори, 1054 ж., дерев. Троїцька церква (збуд. 1772). 1863 село — Луківської вол. Лохвицького пов., 189 дворів, 1077 ж., винокурний з-д. 1888 — 212 дворів, 1258 ж., серед яких було 6 письменних. 1891 засноване нар. уч-ще (1902 збуд. приміщення, 1907 — 86 учнів). У церковнопарафіяльному уч-щі навчалося 50 учнів. Жителі села брали активну участь у революц. подіях 1905—07. 1910— 255 дворів, 1435 ж., з них письменних — 507 чол.; діяли 11 вітряків, олійниця, кузня, 2 лавки. Крім землеробів, проживало 2 теслі, 2 ткачі, швець.

Рад. владу проголошено у січні 1918. 1920 організ. комнезам, 1921— парт., 1923 — комсомол. осередки. 1930 ств. колгосп «Перемога комунізму». Під час нім. окупації (12.IX 1941 — 13.IX 1943) в Г. І. діяла підпільна парт. група з 20 чол. під керівництвом В. О. Полішка. 1946 Г. І.— центр Гиряво-Ісковецької сільради Лохвицького р-ну. На тер. сільради — колгосп «Перемога комунізму» (тваринницького і рослинницького напрямів), серед., муз. та кінноспортивна школи, амбулаторія, дитсадок (на 90 місць з спортзалом і плавальним басейном), будинок ветеранів праці, Будинок культури на 550 місць, кінотеатр на 200 місць, б-ка (10,7 тис. од. зб.), готель, відділення зв'язку та ощадбанку, виробнича дільниця «Лохвицяторф», народний музей. У селі пам'ятник В. І. Леніну (1967, скульптор Л. Кербель); пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, що загинули 1943, визволяючи село від нім.-фашист. загарбників, та воїнам-односельцям, полеглим (113 чол.) у роки Великої Вітчизн. війни (1950). Поблизу Г. І.— слов'ян. поселення роменської культури, 5 курганів. Між селами Шевченкове й Зірка — 7 курганів (один з них 1983 розкопано — виявлено поховання

бондарихинської культури). У Старому Хуторі та Млинах збереглися *земських шкіл будинки,* споруджені на поч. 20 ст. за проектом укр. художника і етнографа О. Г. Сластіона.

ГИРЯВОІСКОВЕ́ЦЬКИЙ ІСТОРИ́ЧНИЙ МУЗЕ́Й народний в с. Гиряві Ісківці Лохвицького р-ну. Ств. 1974. Для музею споруджено новий будинок (площа 365 м²). Експозиція розмістилась у 5 залах, де на численних експонатах простежується історія села. Відтворені інтер'єри селянських хат. Кращі вироби декоративно-ужиткового мистецтва нар. майстрів складають етнографічну колекцію. Загальна кількість експонатів — 1584 од. зб. Звання народного удостоєний 1976.

ГІЛЬЦІ́ — село Чорнухинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Нова Петрівщина, Новий Артополот, Олександрівка, Хейлівщина та Чаплинка. Розташ. за 15 км від райцентру та за 56 км від залізнич. ст. Пирятин. 943 ж. (1990). Засн., вірогідно, в 16 ст. селянами-втікачами, що рятувалися від польс. шляхти, на чолі з Костем Гілкою (звідси й назва села). Пізніше селом володіли: Долинський, Мулявка, Петровський, Славотинський. За переписом 1859 у Г.— 226 дворів, 1288 ж., церква. 1888 побуд. нову дерев'яну Троїцьку церкву, при якій були б-ка та церковнопарафіяльна школа. У 1900 в Г. Білоусівської волості Лохвицького пов.— 364 двори, 2075 ж. У 1910 в Г.— 389 дворів, 2128 ж. Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1919 ств. першу комуну, на поч. 20-х рр. засновано товариство по переробці с.-г. продукції. За переписом 1923 в Г. Чорнухинського р-ну Лубен. округу — 2164 ж., по сільраді (разом з хуторами Федотів, Нечепуриха, Дубняк) — 2202 ж. У 1926 в селі — 453 двори, 2345 ж. 1929 організ. перший колгосп «Промінь» (голова — П. П. Солодський). Під час нім.-фашист. окупації (17.IX 1941 —17.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 151 чол. У селі — колгосп «Перемога» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, АТС, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 250 місць, б-ка (16,1 тис. од. зб.). Уродженцем Г. є укр. актор і письменник М. К. Альбиківський (1877 — після 1933). У селі — братська могила рад. воїнів, що загинули 1943 під час визволення села від гітлерівців, і пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (123 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957).

ГІМНА́ЗІЇ — середні заг.-освітні навч. заклади в дореволюц. Росії (державні і приватні, чоловічі і жіночі). Вони поділялися на класичні, реальні, військові, учительські, комерційні. Здебільшого 7-класні (8 клас — педагогічний). У навч. планах Г. почесне місце займали класичні мови — латинська і грецька. Вивчалися також закон божий, рос., франц. і нім. мови, математика, фізика, історія, географія, малювання, співи, гімнастика, військова справа. У жіночих гімназіях ще рукоділля, танці. Більшість гімназій мала навчальні кабінети і бібліотеки, природно-історичні, географічні і фізичні кабінети. На Полтавщині перша чоловіча гімназія була відкрита 1808 у Полтаві. З 1865 до 1882 діяла військова гімназія (пл. Олександрівська, тепер вул. Жовтнева), 1907 — друга полтавська чоловіча гімназія (у будинку дворянського пансіону, пров. 2-й Кірочний; тепер корпус педінституту, вул. Остроградського № 2). Жіночі гімназії: Маріїнська (1860, пл. Олександрівська № 47, тепер на цьому місці будинок Полтавської міської школи

мистецтв), В. П. Ахшарумової-Бєльської [1904, перехрестя вул. М'ясницької (тепер вул. Ванцетті) і Шевченка (тепер будинок с. ш. № 1, вул. Шевченка № 14)], М. П. Павелко (1907, пл. Сінна № 3, тепер пл. Дзержинського), Н. О. Старицької (1908, вул. Остроградського, тепер на цьому місці с. ш. № 6 та новий корпус педінституту; вул. Куйбишева № 4), О. П. Вахніної (1909, на перехресті вул. Шевченка і Котляревського, тепер вид-во і друкарня), В. А. Морозовської (1916, вул. Катеринииська № 34, тепер клуб та гуртожиток УТОГ, вул. Рози Люксембург № 34). 1917 у Полтаві відкрились дві укр. гімназії. У 1916 на тер. Полтав. губ. діяло 34 гімназії, у т. ч. у Полтаві (8), Гадячі (2), Кобеляках (2), Кременчуці (3), Лубнах (2), Лохвиці (1), Золотоноші (2), Зінькові (1), Костянтинограді (2), Миргороді (2), Переяславі (2), Пирятині (2), Прилуках (3), Ромнах (1), Хоролі (1). Див. ст. про окремі гімназії за назвами міст Полтавщини.

ГІНЦІ́ВСЬКА СТОЯ́НКА пізньопалеолітична (15—13 тис. р. тому) — перша пам'ятка доби палеоліту, що стала відомою на Україні. Розташ. між селами Духове і Гінці Лубенського р-ну, на правому березі р. Удаю. Виявлена у 1871 при земельних роботах у садибі Г. С. Кир'якова. Матеріали були подаровані власником Гінців Лубенській чоловічій гімназії. Вперше проведені розкопки у 1873 Ф. І. Камінським (див. *Лубенський краєзнавчий музей*) та К. М. Феофілактовим. Подальші дослідження проводились В. М. Щербаківським (1914—16; за участю В. І. Вернадського, В. О. Городцова), І. Ф. Левицьким (1935), І. Г. Підоплічком, В. Я. Сергіним (1977—80, 1985).

Культурний шар залягає у товщі лесовидних суглинків на глибині 2,4—3 м. Тут знаходиться кілька житлово-господарських комплексів, що складалися з житла, округлих господарських ям-сховищ діаметром 1,5—2 та глибиною до 1 м, заповнених кістками тварин, невеликих вогнищ і кострищ. Одне з жител мало округлу в плані форму, по контуру якого знах. 27 черепів мамонта. Внутрішній простір був заповнений бивнями (понад 30), лопатками і тазовими кістками мамонта, що раніше були на покрівлі та стінах наметоподібного житла і впали всередину після його зруйнування. У центрі — наземне вогнище, були також вогнища під житлами. Серед знахідок — бл. 4700 виробів з кременю, у т. ч. 470 знарядь, проколки і голки з кістки, молот з рогу північного оленя. Цікавим є уламок бивня мамонта з нарізками, який вважають одним із зразків календаря первісної людини. Фауністичні залишки представлені кістками мамонта, ведмедя, песця, зайця, байбака, вовка. Матеріали зберігаються в Лубенському та Полтавському краєзнавчих музеях, Ін-ті археології (Москва). Переважна частина їх втрачена.

ГЛАДКО́МУ Г. П. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку на розі вул. Леніна і Котляревського № 20/8. На цьому місці знаходився старий будинок *Полтавської духовної семінарії* (з 1903 тут було музичне уч-ще), де працював Гладкий Гордій Павлович (1849—94) — укр. хор. диригент, педагог, композитор. Н. на Полтавщині. Муз. освіту здобув на Полтав. синодальних регентських курсах. 1870—94 працював диригентом семінарського хору та учителем хор. співу в Полтавській духовній семінарії. Автор музики до «Заповіту» та ін. пісень на вірші Т. Г. Шевченка (серед них — «Зоре моя вечірняя», «Ой по горі ромен цвіте», «Утоптала стежечку»), які стали народними. Помер у Полтаві. Дошка — граніт, від-

крита 1971. Ім'ям Г. назв. вулицю в Київ. р-ні міста.

ГЛИБО́КА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра).

ГЛИБО́КА ДОЛИ́НА — річка в Полтав. обл., прит. р. Бодакви (бас. Дніпра). Тече тер. Лохвицького р-ну.

ГЛИБО́КИЙ — ручаї у Полтав. обл. 1) Ліва прит. р. Груні (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну. 2) Права прит. р. Сухої Груні. Тече тер. Котелевського р-ну.

ГЛИ́НКА — річка в Полтав. обл., прит. р. Сухої Лохвиці (бас. Дніпра). Довж. 17 км, площа бас. 104 км². Тече тер. Лохвицького р-ну. На її березі розміщене с. Яхники.

ГЛИ́ННА — річки в Полтав. обл. 1) Прит. р. Лохвиці (після злиття з Сухою Лохвицею). Довж. 17 км, площа бас. 104 км². Тече тер. Лохвицького р-ну. 2) Ліва прит. р. Лисогору. Довж. 24 км, площа бас. 224 км². Тече тер. Лохвицького р-ну. Похил річки 2,1 м/км.

ГЛИ́НСЬКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

ГЛИ́НСЬКЕ ВИ́ЩЕ ПОЧАТКО́ВЕ УЧИ́ЛИЩЕ Олексіївське. Засн. 1913 на базі Глинського міськ. уч-ща. Мало 4-річний курс навчання. До нього приймали дітей обох статей 10—13 років після закінчення поч. школи. Після першого і другого класів учні мали право вступати до другого і третього класів загальноосв. шкіл, після закінчення — продовжувати навчання в учительських семінаріях і тех. уч-щах. 1916 навч. 124 хлопчики і 38 дівчат. Утримувалися за рахунок держави і плати (8—10 крб. на рік) за навчання.

ГЛИ́НСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — гідролог. заказник (з 1979). Болотний масив. Розташ. біля с. Красного Кобеляцького р-ну. Перебуває у віданні колгоспу «Перемога». Площа 110 га.

ГЛИ́НСЬКО-РОЗБИ́ШІВСЬКЕ ВИРОБНИ́ЦТВО Качанівського газопереробного заводу. Почало діяти 1978, після введення в експлуатацію дожимної компресорної станції. 1981 стала до ладу установка осушення газу, 1982 — установка стабілізації конденсату, 1983 — пропанова холодильна установка, 1985 — блок одержання тех. пропана. 1987 компресорна станція була розширена, що дозволило приймати газ низького тиску і продовжувати видобуток нафти. Виробництво складається з 7 дільниць, з них головні: компресорні станції і технолог. установки. Допоміжні дільниці: електропостачання, контрольно-вимірювальних приладів, ремонтно-мех., хімлабораторія, пароводопостачання і каналізація.

ГЛІ́БОВА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Хмелевського, Київський р-н) — від Зіньківського переїзду до вул. Дружби. Наз. 1951 на честь Глібова Леоніда Івановича (1827—93) — укр. байкаря, поета, журналіста. Н. у с. Веселому Подолі (тепер Семенівського р-ну) в сім'ї управителя маєтку поміщиків Родзянок. Дитинство і юність провів у с. Горбах (тепер Глобинського р-ну). Навчався 1840—47 у Полтавській гімназії, 1849—55 — у Ніжинському юридичному ліцеї. З 1856 вчителював у с. Чорний Острів на Поділлі, з 1858 — у Чернігівській гімназії. Водночас (1861—63) видавав і редагував тижневик «Черниговский листок». 1863 за друкування «неблагонадійних» матеріалів, зв'язок з членами орг-ції «Земля і воля» був увільнений з посад редактора і вчителя і змушений виїхати в Ніжин. 1867 добився повернення до Чернігова, де до кінця життя завідував земською друкарнею. На громад. і літ. діяльність Г. мали вплив дружні взає-

мини з членом Кирило-Мефодіївського товариства О. Марковичем, рев. діячам І. Андрущенком, М. Кибальчичем. Перша збірка під назвою «Стихотворения» вийшла 1847 у Полтаві. З поч. 50-х рр. став писати укр. мовою (вірші «У степу», «Моя веснянка», «Над Дніпром»). Започаткував жанр віршованого фейлетону, звертався до жанру вірша-роздуму. 1863 видав у Києві першу зб. байок. Друга й третя (1872 і 1882) закріпили за ним славу видатного байкаря. Здобув визнання і як дитячий письменник. Вірші «Журба», «Вечір», «Пісня» стали популярними піснями і романсами. Помер і похований у Чернігові.

ГЛІ́БОВУ Л. І. ПА́М'ЯТНИК у с. Веселому Подолі Семенівського р-ну. Відкрито 1990 на тер. парку на честь уродженця села укр. письменника Глібова Леоніда Івановича (див. *Глібова вулиця*). Пам'ятник — скульптурне зображення з міді вис. 3,0 м, виготовлене у Кременчуці (скульпт.— В. Степанов).

ГЛО́БИНЕ — місто, райцентр, центр міськ. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Кордубанове, Новодорожнє, Новомосковське, Семимогили, Старий Хутір, Черевані, Шепелівка. Розташ. на р. Омельнику (Сухий Омельничок, Омельничок, прит. Псла), за 122 км від обл. центру та за 25 км від пристані Градизьк. У місті — залізнич. ст. Глобине. 13 537 ж. (1990). Виникло на поч. 18 ст. біля старого Ромоданівського шляху. За переказами, на місці сучас. Г. існ. хутір Маленький Кагамличок, першим власником якого був козак Глоба. Як свідчать істор. джерела, Данило, Іван та Яків Глоби були обрані значковими товаришами із рядових 1-ї Полтав. полкової сотні. Власник села Іван Якович Глоба (р. н. невід.— 1790) обіймав посаду військ. писаря Нової Запорізької Січі в 1765—75, брав активну участь у рос.-тур. війні 1768—74. Під час зруйнування царськими військами Нової Запорізької Січі 1775 був звинувачений у непідкоренні рос. урядові й засланий до Туруханська. Його володіння були відібрані і в 1775 подаровані Катериною II дійсному раднику П. Я. Руденку. Вже у 70-х рр. 18 ст. у Г. існувала дерев. Михайлівська церква. За переписом 1781 село записане у Городиській сотні Миргород. полку, з ліквідацією полкового устрою віднесено до Городиського повіту Київ. намісництва, з 1789 — до Градизького повіту Катеринослав. намісництва, з 1796 — до Кременчуц. повіту Малорос. губернії (з 1802 — Полтавської). У 1833—37 нова власниця села А. А. Руденко (дружина Л. П. Руденка) споруджує нову муровану Михайлівську церкву, при якій 1857 було відкрито церковнопарафіяльне училище на 40 учнів. 1851 Г. стає волосним містечком. У 1859 — 428 дворів, 2045 ж., відбулося 3 ярмарки; у 1863 — 437 дворів, 2080 ж., 4 ярмарки. Напередодні 1861 у Г. було 2 маєтки, що належали нащадкам А. А. Руденко — Магденкам. На рубежі 19 та 20 ст. маєтки належали Є. В. Капніст (дружині І. І. Капніста) та М. О. Шапошникову. 1878 біля Г. збудовано залізнич. ст. Глобине лінії Кременчук — Ромодан — Лібава (Лієпая). У 1886 в містечку — 596 дворів, 3645 ж. У 1894 у Г. знаходилися земський начальник, урядник, земський лікар; земське училище (з 1875), жіноча церковнопарафіяльна школа (з 1891), 4 крамниці, відбувалося 2 ярмарки на рік. За переписом 1900 у Г.— 2 сільс. громади селян-власників, у яких наліч. 605 дворів, 4387 ж.; цегельний з-д, на якому працювало 18 чол., відбувалося 3 ярмарки на рік. У жовтні та у листопаді 1905 в Г. сталися заворушення, для придушення останнього були викликані війська. За переписом

1910 в Г. наліч. 833 двори, 5028 ж., винокурний та цегельний з-ди, 3 парових млини (один з просорушкою і один з крупорушкою). У 1910—12 збудовано цукровий з-д. Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1920—22 за допомогою робітників Київ. машинобуд. з-ду (з 1922 — «Більшовик») був відбудований і став до ладу цукровий з-д, з поч. 20-х рр. почали працювати винокурний з-д та 3 млини. З 7.III 1923 Г. стає селом — центром Глобинського р-ну Кременчуц. округу. 6482 ж. (1923). У 1926 в Г.— 1739 дворів, 8207 ж. (з цукроварнею). Всього по сільраді (з хут. Кагамлик, Ново-Московське та Старий Хутір) на той час наліч. 2008 дворів, 9013 ж. 1920 створено перший радгосп по вирощуванню цукр. буряків. У 2-й пол. 20-х рр. у Г. створюються кооп. товариства насіннєводів, коневодів, кредитної с.-г. кооперації. З 1927 виникають машинно-тяглові товариства ім. Т. Г. Шевченка, ім. Г. І. Петровського, «КІМ»; ТСОЗи «Перше травня», ім. В. Я. Чубаря, «Червоний хлібороб». У січні 1930 всі вони були об'єднані в колгосп ім. Г. І. Петровського (перший голова — Я. С. Бодаква). 1931 була організ. Глобинська МТС. 1929 та 1933 Г. відвідав голова ВУЦВК Г. І. Петровський. 1934 господарство розділилося на 7 колгоспів. З 1929 став до ладу Глобинський маслозавод. 1937 бурякорадгосп приєднано до цукрозаводу і ств. Глобинський цукрокомбінат, який напередодні Великої Вітчизн. війни виробляв щодоби понад 600 цнт цукру. З лютого 1932 до вересня 1937 Г.— у складі Харків. обл., з вересня 1937 віднесено до складу новоутвореної Полтав. обл. 6610 ж. (1939). З 1931 у Г. почала виходити районна газета *«Соціалістичний наступ»*. Працювали 2 середні, 3 семирічні та 1 поч. школи, 2 лікарні, кінотеатр. У серед. 30-х рр. була зруйнована Михайлівська церква, на місці якої 1940 відкрито Будинок культури на 500 місць. Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—26.IX 1943) гітлерівці у кол. приміщенні райвиконкому влаштували катівню, де стратили 207 чол., у т. ч. партизанів і підпільників, що діяли на території Г. та на його околицях. Біля села було розстріляно 86 його жителів, на тер. цукрозаводу фашистами закатовано сотні військовополонених. На примусові роботи до Німеччини вивезено 426 чол. Відступаючи, фашисти зруйнували маслозавод, цукрокомбінат, МТС та ін. пром. підприємства, спалили хати колгоспників. У день першої річниці визволення села від гітлерівців цукрокомбінат дав продукцію. 1950 відбулося укрупнення колгоспів у три: ім. І. В. Мічуріна, ім. Й. В. Сталіна (з 1960 — «Росія»), ім. В. В. Куйбишева. 1954 дві групи комсомольців і молоді Г.— трактористи й комбайнери виїхали в Каз.РСР на освоєння цілинних земель. З 13.IV 1957 Г.— смт. З 1959 став діяти райхарчокомбінат. 1958 МТС перетворено на РТС, на базі якої 1961 почало діяти відділення «Сільгосптехніка». 1959 ств. відгодівельний радгосп. 16.XII 1976 Г. віднесено до категорії міст районного підпорядкування. На тер. Г. знаходяться: цукровий, маслоробний, консервний з-ди та хлібозавод, елеватор, асфальтовий з-д, нафтобаза. На тер. міськради — 2 колгоспи: ім. І. В. Мічуріна (спеціалізація — виробництво свинини) та «Росія» (виробництво яловичини); радгосп «Глобинський» (виробництво насіння цукр. буряка). З 1976 в Г. існує міжгосп. підприємство по виробн. яловичини, яке об'єднує 25 колгоспів та 8 радгоспів району. Є також Глобинський відгодівельний радгосп, інкубаторна станція,

лісопитомник. У місті — 2 середні та 2 неповні середні школи, муз. школа, лікарня на 200 ліжок, поліклініка, 2 аптеки, 6 дитсадків, 3 Будинки культури (на 500, 350 і 200 місць), клуб, кінотеатр на 240 місць, 3 б-ки (120,3 тис. од. зб.), Будинок піонерів, станції юних техніків і юних натуралістів, історико-краєзнавчий музей на громадських засадах, спортклуб ДТСААФ, стадіон, 6 парків. У місті виходить газета «Зоря Придніпров'я». У кін. 19 — на поч. 20 ст. в Г. бував відомий укр. композитор М. М. Калачевський (1851 — між 1910—12; мешкав і помер у Кременчуці). Уродженцями Г. є: укр. письменники О. А. Обідний (1906 — р. см. невід.) та М. М. Савченко (1914—82), Герой Соц. Праці В. Є. Курченко (1902—83), учасник Жовтневої революції С. П. Восков (1889—1920), укр. художник по склу, нар. худ. УРСР І. В. Зарицький. З містом пов'язані життя і діяльність Героя Рад. Союзу В. Н. Хильчука, Героїв Соц. Праці М. К. Бугаєць, Г. М. Сиволапа. 2 пам'ятники В. І. Леніну (1944 та 1955); пам'ятники загиблим рад. воїнам-визволителям та землякам, полеглим (235 чол.) у роки Великої Вітчизн. війни (1956). Встановлено пам'ятники на 3 братських могилах рад. воїнів (1956, 1957, 1962), на братській могилі партизанів і підпільників, загиблих 1943 (1957); комсомольцям 20-х рр. (1968). Пам'ятник на могилі В. Є. Курченка (1984); пам'ятний знак на честь полеглих борців за владу Рад (1972).

ГЛО́БИНСЬКИЙ КОНСЕ́РВНИЙ ЗАВО́Д. 1953 розпочалося буд-во з-ду. 1955 введено в дію сушильний цех, у 1959 — консервний, 1963 — томатний. Три осн. цехи (томатний, консервний, сушильний) разом з допоміжними службами розміщені у 8 корпусах заг. площею 21 817 м². З-д виготовляє консервовані і мариновані огірки, помідори, томатний сік і томат-пасту, фруктові джеми і повидло, напої з сухофруктів, березовий сік, м'ясні консерви. Всього — 6900 тис. умовних банок. Міститься на вул. Карла Маркса № 203.

ГЛО́БИНСЬКИЙ МАСЛОЗАВО́Д Полтав. агропрому. Ств. 1929. У 1955—59, 1970—72 здійснено реконструкцію виробн. і допоміжних цехів. Осн. цех складається з відділень: приймання молока і сепаратування; виробництва масла, козеїну та сухого молока. З 1989 до складу Г. М. входить Градизьке виробн. відділення по випуску розфасованої продукції (пляшкове молоко, кефір, сир, сметана). Пл. виробн. цехів — 400 м², службових приміщень — 80 м². Середній річний випуск продукції: козеїну — 50 т; молока — 1500 т; масла — 1000 т. Працівників — 101 чол., у т. ч. в Глобиному — 58 чол., у Градизьку — 26 чол., у Великих Кринках — 17 чол. З-д має гуртожиток. Розміщений на вул. Гагаріна № 3.

ГЛО́БИНСЬКИЙ РАЙО́Н. Розташ. у пд. частині області. Площа — 2,5 тис. км². Нас.— 66,2 тис. чол. (1991). Утв. 7.III 1923 з 4 волостей — Глобинської, Кринківської, Пирогівської та Пустовійтівської (Битягівської, Борисівської, Весело-Долинської, Глобинської, Кринківської, Малокринківської, Обознівської, Опришківської, Пирогівської, Пузиківської, Пустовійтівської, Семимогильської, Устимівської, Шепелівської, Ярошівської сільс. Рад з населенням 33 783 чол.). Частина тепер. тер. Г. р. тоді ж увійшла до складу Горбівського, Градизького і Манжеліївського р-нів. У 1923—30 тер. р-ну входила до складу Кременчуц. округу (до червня 1925 — Полтав. губ.), з лютого 1932 по вересень 1937 — до Харків. обл., з 22.IX 1937 — у складі Полтав. обл. З часу утворення р-ну його тер. неодноразово змінювала свої

розміри. У серпні 1928 частина Г. р. відійшла до новоутв. Великокринківського р-ну, а до нього приєднано частину тер. ліквідованих Горбівського і Кохнівського р-нів. 30.XII 1962 до Г. р. віднесено тер. розформованих Великокринківського і Градизького р-нів. 37,4 тис. ж. (1939). Під час нім.-фашист. окупації (вересень 1941 — вересень 1943) гітлерівці стратили 2,5 тис. чол., вивезли на примусові роботи до Німеччини 5 тис. жителів.

Г. р. межує з Великобагачанським, Козельщинським, Кременчуцьким, Решетилівським, Семенівським і Хорольським р-нами Полтав. обл. На Пд. його територію омивають води Кременчуцького водосховища, по якому Г. р. межує з Світловодським р-ном Кіровоград. обл. та з Чигиринським і Чорнобаївським р-нами Черкас. обл. У сх. частині Г. р. з Пн. на Пд. протікає р. Псел, у пн.-сх. частині — її притока р. Хорол. Крім того, тут протікають річки Кагамлик (Кагамличок), Крива Руда, Сухий Омельничок (Омельник) та ін., які в багатьох місцях перетворилися на болота або пересохли. У районі — 96 нас. пунктів (1 місто, 1 с-ще, 94 села), підпорядкованих міській, селищній та 23 сільс. Радам нар. депутатів. Центр — м.

Глобине. Г. р. лежить у межах Придніпровської низовини, в лісостеповій зоні. Грунти переважно чорноземні. З розвіданих корисних копалин є лише глина. У районі — *Устимівський дендрологічний парк* (респ. значення) та заповідні об'єкти місц. значення — *Манжеліїський* заказник і г. *Пивиха*. 19 підприємств пром-сті й буд-ва. У районі 26 колгоспів і 9 радгоспів. Спеціалізація с. г.— землеробство зернового, технічного (цукровий буряк) і тваринництво м'ясо-мол. напрямів. Значне місце посідає овочівництво. Площа с.-г. угідь 1991 становила 142,6 тис. га, у т. ч. орної землі — 125,5 тис. га, лісів — 4,1 тис. га, водоймищ — 2,2 тис. га (без Кременчуцького водосховища). Гол. культури: озима пшениця, кукурудза, горох, цукровий буряк, соняшник. Тер. Г. р. пересікають автотраса Дніпропетровськ — Київ та залізниця Кременчук — Ромодан (у межах району зупинки: станції Глобине та Рублівка, роз'їзд Устимівка). Автомобільних шляхів — 445,9 км, у т. ч. з твердим покриттям — 421,9 км, респ. значення — 86,7 км, обл.— 48 км, місцевого — 311,2 км, грунтових доріг — 24 км.

У районі — 46 відділень зв'язку, 34 АТС, 9 радіовузлів. Усі 96 нас. пунктів повністю електрифіковані, радіофіковані, мають телефонний зв'язок. Працюють 59 загальноосв. шкіл, 3 муз. школи, 3 Будинки піонерів, 4 станції юних техніків і станція юних натуралістів, 65 дошкільних закладів, 3 районні та 10 дільничних лікарень, 2 амбулаторії, 52 фельдшерсько-акушер. пунктів, 5 здоровпунктів, 15 аптек, 56 аптекарських пунктів, ветлікарня. 21 Будинок культури, 53 клуби, 91 кіноустановка. 4 колективи худож. самодіяльності носять звання народних (Броварківський, Градизький та Землянківський хори, Гриньківський зразковий дит. оркестр). 64 б-ки, у т. ч. центр. районна і дит. б-ки (книжковий фонд — 946,7 тис. од. зб.). Ств. 31 історико-краєзнав. музей на громад. засадах. 2 стадіони, 48 футбольних полів та 150 спортмайданчиків. На тер. Г. р.— 414 пам'яток археології, що включають 354 кургани, а також пам'ятки доби неоліту, бронзи, черняхівської, ранньослов'янської культури та часів Київ. Русі. Див. також статті: Глобине, Бабичівка, Броварки, Бугаївка, Горби, Градизьк, Гриньки, Жуки, Заможне, Землянки, Зубані, Іванове Селище, Великі Кринки. Куп'євате, Манжелія, Обознівка, Опришки, Петрівка, Погреби, Пронозівка, Пустовійтове, Пироги, Святилівка, Федорівка, Фрунзівка, Великокринківський район, Горбівський район, Градизький район, Кохнівський район, Манжеліївський район.

ГЛО́БИНСЬКИЙ ЦУКРОКОМБІНА́Т. Включає Глобинський цукрозавод і радгосп «Глобинський». З-д збуд. 1910—12 акціонер. т-вом, членами якого були місцеві поміщики Капніст і Шапошников, плантатор Рахленко. Останній постачав з-ду буряки. 1913 цукрозавод виробив 80 тис. цнт цукру. Після Жовтн. революції буряки з-ду постачали селяни, які об'єдналися в «Бурякотовариство». У 1919—22 з-д не працював. 1920 на кол. поміщицьких землях, на тер. сучас. відділення «Ударник» (в складі одноімен. радгоспу) ств. радгосп по вирощуванню цукр. буряків, 1922 з-д відновив роботу, середньодобова переробка цукр. буряків становила 4—5 тис. цнт, виробн. цукру — 520—650 цнт за добу, 1927—28 — перероблено 750 тис. цнт буряків. 1937 до цукрозаводу було приєднано бурякорадгосп і ств. цукрокомбінат. Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—26.IX 1943) на тер. з-ду гітлерівці влаштували концтабір для військовополонених. Відступаючи, окупанти зруйнували цукрокомбінат. У вересні 1944 він став до ладу. У 2-й пол. 70-х рр. здійснено реконструкцію з-ду, який тепер має 8 цехів. Цукрокомбінату підпорядковано 4 відділки радгоспів — «Ударник», ім. Чапаєва, «Червоний прапор», ім. Воровського. Протягом року з-д переробляє 347,8 тис. т цукр. буряків і випускає готової продукції 41,3 тис. т цукру. При цукрозаводі є клуб на 290 місць, стадіон, дит. садок на 180 місць. Гуртожиток на 51 місце. Розташ. на вул. Цукрозаводській № 1.

ГЛУХА́ СУЛА́ — річка в Полтав. обл., прит. р. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Хорольського р-ну.

ГЛУ́ХІВСЬКІ СТАТТІ́ 1669 — договірні умови між царським урядом і гетьманом Д. Многогрішним, укладені в м. Глухові про політ. і правове становище Лівобережної України в складі Рос. д-ви. Г. с. складалися з 27 статей. Підтверджуючи *Березневі статті 1654*, вони доповнили їх новими пунктами. Зокрема, за Г. с. гетьманському урядові заборонялися безпосередні дипломатичні зв'язки з іноземними д-вами, гетьманові надавалося право утримувати наймане військо (1000 чол.), клопотатися перед царським урядом

про надання укр. козацькій старшині дворянських звань. Гетьманський уряд зобов'язувався встановити 30-тисячний козацький реєстр, обмежити перехід селян у козацтво, повернути в Росію всіх кріпаків-втікачів, які оселилися на Україні. Царський уряд погодився на поступку — зменшити на Україні кількість рос. воєвод (залишити їх у Києві, Ніжині, Переяславі та Чернігові), обмежити функції воєвод тільки військ. справами.

ГНЄДИЧУ М. І. ПА́М'ЯТНИК у смт Котельві. Відкрито 22.VII 1987 на честь рос. поета і перекладача Гнєдича Миколи Івановича (1784—1833). Н. у Полтаві. Дитячі роки провів у Котельві та в с. Бригадирівці (тер. Котелевського р-ну). З 9 років навчався в *Полтавській семінарії* (слов'янській), Харків. колегіумі та Моск. ун-ті. Працював у петерб. Публічній бібліотеці. 1825 Г. тяжко захворів. Виїхав на Україну, відвідав Полтаву, Бригадирівку. Основна праця — переклад на рос. мову «Іліади» Гомера. М. І. Гнєдич добре знав мову, історію й культуру укр. народу, листувався з І. П. Котляревським. Присвятив Україні ряд віршів («Ластівка» та ін.). Заповів Полтаві свою велику б-ку. Похований у Петербурзі в Олександро-Невській лаврі. Пам'ятник — гранітне погруддя (1 × 1 × 0,4 м) на постаменті (1,8 × 0,5 × 0,5 м). Автори — скульптор В. І. Сичов, арх. І. А. Гургенов. Іл.— табл. XXVIII.

ГНИЛА́ О́РЖИЦЯ — річка в Київ. та Полтав. обл. України, ліва прит. р. Оржиці (бас. Дніпра). Бере початок в Київ. обл. В межах Полтавщини тече тер. Пирятинського, Гребінківського та Оржицького районів.

ГНИЛИ́ЦЯ — річки в Полтав. обл. 1) Ліва прит. р. Псла (бас. Дніпра). Довж. 23 км, площа бас. 175 км². Похил річки 2,2 м/км. Бере початок у Решетилівському р-ні. Тече тер. Великобагачанського та Решетилівського районів. 2) Ліва прит. р. Груні (бас. Дніпра). 3) Прит. р. Псла (між річками Рибиця і Порізок). 4) Прит. р. Псла (між річками Лютенька і Грунь-Ташань). Тече тер. Зіньківського р-ну.

ГНИЛУ́ШКА — річка в Полтав. обл., права прит. Дніпра. Тече тер. Кременчуцького р-ну.

ГО́ВТВА, Голта, Голтва — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Псла (бас. Дніпра). Утворюється від злиття двох річок — Грузької Говтви та Вільхової Говтви. Довж. 36 км, площа бас. 1680 км². Долина коритоподібна, річище звивисте, заболочене. Ширина річища 20 м. Серед. глибина річки 1,5 м. Похил річки 0,21 м/км. Озер 3,1 км², боліт 6,6 км². Тече тер. Козельщинського та Решетилівського р-нів. Використовується для техводопостачання та зрошування. На Г.— торфорозробки. На березі Г. розміщені смт Решетилівка, села Говтва, М'якеньківка.

ГО́ВТВА (Голтав, Голтов, Голтва, Олтва) — село Козельщинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Буняківка, Киселівка, Плавні. Розташ. на лівому березі р. Псла, біля впадіння в неї притоки р. Говтви, за 31 км від райцентру та залізнич. ст. Ганівка. 501 ж. (1990). Назва р. Говтви, вірогідно, веде свій початок з часів перебування у цьому краї хозарів і давніх болгар: у бурятській, татарській та ряді ін. мов слово «гол» означає «річка», «долина річки». Г. була одним з форпостів Київ. Русі на пд.-сх. рубежах. Перша згадка про поселення зустрічається в «Повчанні» Володимира Мономаха під 1096 (за ін. даними — 1095), коли воїни великого князя київського поблизу Голтова розбили половецького князя Ітларя. Згадки про Голтав,

Голтву зустрічаються в літописах під 1105, 1109, 1111. Пізніше Г. зруйнували печеніги, потім — половці, згодом, вірогідно, орди хана Батия та наприк. 14 ст.— золотоординці (у той час край входив до складу Великого князівства Литовського). Ще до поч. 20 ст. у горах, що оточують Г., зберігалися сліди давніх укріплень: на найбільшій з них — Шар-горі, були залишки валів, що вели з Пн. та Сх., на сусідній горі — залишки невеликого земляного укріплення пізнішого походження, вірогідно, пристосованого для дії артилерії вже за часів козацтва. Між ними знаходилася підвищена рівнина без рослинності під назвою Лиса Гора. Вважали, що верхні її шари було знято в давнину для насипання валу або для двох величезних могил, розташованих на найвищих точках згаданих гір. У кількох місцях Шар-гори ще до 20 ст. зберігалися сліди печер, які одні дослідники вважали спорудами первісної людини, інші відносили до пізнішого часу. На цій же горі зберігалися й підземні ходи, які були складовою частиною говтвянських укріплень. З 1569 Г. потрапляє під владу Речі Посполитої. 1615 згадується слобода Олтва, віднесена наступного року до Черкаського староства. У 1616 в Г.— 250 дворів, вона позначена на карті Г.Л. де Боплана (серед. 17 ст.). Жителі Г. брали участь у антифеод. сел.-козацькому *Острянина повстанні 1638* проти гніту польської шляхти. 1.V 1638 повстанці розгромили під Г. польське військо на чолі з коронним гетьманом Миколою Потоцьким. Дві великі могили-кургани на вершинах Шар-гори та сусідньої безіменної на думку одних дослідників були спостережними пунктами, за твердженнями інших — братськими могилами загиблих у битвах. З початку визв. війни укр. народу 1648—54 Г. стала сотенним містечком Говтвянської сотні і була віднесена до Миргородського, потім — до Чигиринського полку, в 1661—63 — до Кременчуц., в 1663—67 — до Чигирин. полку. За *Андрусівським перемир'ям* 1667 відійшла до Полтав., в 1687—1781 входила до Миргород. полку. Козаки Говтвянської сотні брали участь у *Пушкаря і Барабаша повстанні 1657—58* проти гетьмана І. Виговського; на чолі з сотником М. Остроградським воювали з Петриком та його союзниками — татарами, які 1696 підступили під Г. На околицях Г. перед Полтав. битвою розташ. з своїми полками рос. генерал С. Г. Волконський. У Г. стояли укр. козаки миргород. полковника Данила Апостола. Говтвянська сотня теж входила до війська Д. Апостола, вона охороняла переправу через Дніпро біля с. Максимівки. За переписом 1726 у Г.— 765 дворів посполитих, 1729 — 707 дворів. У 30-х рр. 18 ст. тут були володіння говтвянського сотника Ф. Остроградського, який 1737 відбив татар від Г., а 1739 із своєю сотнею брав участь у Хотинському поході. 9.I 1782 створено Київ. намісництво, до складу якого увійшов і новоутворений Говтвянський повіт з центром у м. Говтві. У довжину місто сягало 4 версти 20 саженів, у ширину — 3 версти; поділялося на 5 частин: Нагірну, Прилипку, Поділ, Замостя, Загреблю. На правому березі Псла розташ. саме місто, обнесене укріпленнями, на лівому — передмістя. У передмісті було 3 дерев. церкви: Михайлівська (1715), Богоявленська (1753) та Преображенська (1760). 1750 у Г. збуд. дерев. церкву Пресвятої Богородиці. При церквах були церковнопарафіяльні школи та шпиталі, знаходилися будинки присутственних місць. Адм. споруди та житлові будинки адміністрації, козацької старшини та духівництва розташ., в основному, в нагірній частині.

На поч. 80-х рр. 18 ст. у Г.— 5230 ж., відбувалося 4 ярмарки на рік. 1782 затверджено *Говтви герб*. 1789 Г. віднесена до Катеринослав. намісництва, 1796 — до складу Кременчуц. пов. Малорос., 1802 — до Полтав. губернії (з 1803 — у складі Кобеляцького пов.). У 1846 — 393 двори, 1392 душі чол. статі (жінок не показано), сільс. училище, 2 ярмарки, 3 церкви. За переписом 1859 у містечку — 484 двори, 3875 ж., сільс. розправа, 3 церкви, 4 ярмарки; у 1863 — 4110 ж. У парафії Преображенської церкви 1876 збуд. нове приміщення земського училища на 100 учнів. У 1900 Г. відносилася до Хорішківської волості Кобеляцького пов. У містечку на той час було 2 козацькі сільс. громади та 3 селянські, які наліч. 719 дворів, 5680 ж. При Преображенській церкві працювала церковна школа грамоти, при Успенській (збуд. 1865) — однокласна церковнопарафіяльна школа; при обох церквах були невеликі б-ки. У 1910 в Г. (без хуторів) — 521 двір, 3036 ж.

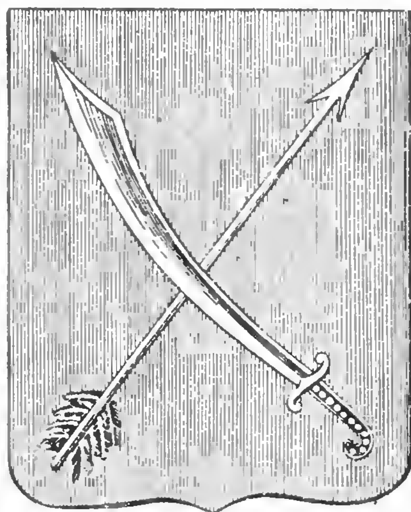
Рад. владу встановлено в січні 1918. У період громадян. війни у Г. був організ. партизан. загін. За Рад. влади Г. стала центром сільради, з березня 1923 віднесена до Бригадирівського р-ну Кременчуц. округу (існ. до вересня 1930). 2534 ж. (1923). На 17.XII 1926 — 147 дворів, 744 ж. У січні 1929 у Г. зареєстровано птахівничо-кооперат. товариство, у січні 1930 — ТСОЗ «Перше травня», на базі яких були ств. перші колгоспи. На поч. 30-х рр. на тер. Говтвянської сільради існували колгоспи: «Червона перемога», «Ленінський гарт», «Незаможник», «Перше травня», «Декабрист», «Жовтень» (згодом внаслідок укрупнення їх стало 4). У період нім.-фашист. окупації Г. (15.IX 1941 — 25.IX 1943) гітлерівці стратили 2 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 114 чол., відступаючи, спалили багато хат та громадських будівель. У Г.— колгосп «Вітчизна» (зерново-тваринницького напряму), філіал *Решетилівської фабрики імені Клари Цеткін,* відділення зв'язку, будинок побуту, неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, лазня, Будинок культури на 250 місць, б-ка (10,5 тис. од. зб.), історико-краєзнав. музей. У с. Буняках відновлено щорічні традиц. ярмарки. У Г. жив укр. кобзар 19 ст. Іван Городницький, від нього М. Мартинович записав кілька дум.

1897 Г. відвідав рос. письменник Максим Горький; того ж року він опублікував у двох номерах газ. «Нижегородский листок» (за 20.VII і 3.VIII) оповідання «Ярмарок у Говтві» (див. *Горького вулиця*). Влітку 1925 у містечко на ярмарок приїздив укр. письменник Остап Вишня (П. М. Губенко), який на підставі своїх вражень написав оповідання «Ярмарка» (див. *Вишні Остапа вулиця*). У 30-х рр. тут побував укр. поет Павло Тичина. Уродженцем села є укр. вчений у галузі тваринництва, доктор с.-г. наук, лауреат Держ. премії СРСР (1950) О. Ю. Яценко. 1957 встановлено пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, загиблих 1943, пам'ятник рад. воїнам-визволителям та воїнам-односельцям, які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни. Поблизу Г.— залишки літописного міста Голтав. На околицях села — залишки 35 курганів.

ГО́ВТВИ ГЕРБ. Наданий у 1-й пол. 17 ст. На щиті у червоному полі покладені хрестоподібно срібна шабля і стріла гострими кінцями вгору. Затверджений 1782. Уніфікований 1857 за системою Б. Ф. Коне (див. *Герб*). Існував до 1917.

ГОВТВЯНСЬКИЙ ПОВІТ (Голтвянський повіт) — адм.-тер. одиниця. Ств. 16.IX 1781 у складі Київ. намісництва із Білоцерківської, частини Багацької (Багачанської, пізніше Великобагачанської), Голтвянської (Говтвянської), Остап'ївської частин Хорольської та Яреськівської сотень Миргород. полку. По тер. повіту протікали річки: Псел, Хорол, Голтва (Говтва). Грунти — в значній мірі піщані. За описами 1775—86 у повіті поселень — 53, поміщицьких будинків — 77, власників — 116. Церковних парафій — 34. Найбільші населені пункти, крім Говтви —Остап'є, Білоцерківка, Багачка (Велика Багачка), Яреськи, Шишаки, Балаклія. Нас.— 55 241 чол., у т. ч. різночинців — 628, козаків — 27 878, посполитих коронних — 235, посполитих поміщицьких людей — 26 500 чол. Млинів водяних — 156, вітряків — 51. Більшість населення займалася землеробством і скотарством, частково — чумакуванням, торгівлею. Працювали шкіряники, кравці, ковалі, шевці, шаповали, ткачі, тесляри тощо.

За даними ревізії (перепису) 1787 в Говтві щороку відбувалося 4 ярмарки, у повіті в 5 містечках (Остап'є, Білоцерківка, Яреськи, Багачка, Шишаки) — 12. На 1787 площа повіту — 273 437,5 десятин, містечок, сіл, деревень, хуторів — 159, дворів — 10 247, млинів — 87, церков — 44, всього душ чоловічої статі у повіті та місті — 33 382. Розформований у зв'язку з ств. Малорос. губ. указом від 30.XI 1796. Іл.— табл. XXXIII.

Герб Говтви.

ГО́ГОЛЕВЕ — смт Великобагачанського р-ну, центр селищної Ради нар. депутатів. Розташ. за 8 км від райцентру. 2879 ж. (1990). У кін. 19 ст. при буд-ві залізниці Полтава — Ромодан — Київ за 8 км від Великих Сорочинців була відкрита станція. 1902, при відзначенні 50-річчя з дня смерті М. В. Гоголя, за пропозицією громадськості була названа Гоголеве. Назва поширилася й на селище, яке почало виростати з Пн. Раніше на тер. селища існ. хутори, що виникли у кін. 18 ст. як козацькі поселення. Їх населення входило до складу Устивицької волості Миргород. пов. На межі 19 та 20 ст. тут наліч. 44 двори, 360 ж.; у 1910 — 72 двори, 555 ж. Більшість угідь належала поміщикові А. Гудовичу. 1912 було відкрито земську школу.

Рад. владу встановлено в січні 1918. 1923 Г. відійшло до складу Устивицького, 1925 — до Великобагачанського р-ну. З 1925 Г. стає центром сільради. На поч. 20-х рр. у селі створені парт. та комсомол. осередки. Перший комнезам був організ. у серпні 1920. У 1926—49 господарств, 177 ж. 1929 виникла артіль «Нове життя», згодом перетворена на колгосп ім. В. І. Леніна. У період нім.-фашист. окупації Г. [16.IX 1941—18 (19). IX 1943] у районі села діяв партизан. загін. 1957 колгосп ім. В. І. Леніна був перетворений на відділок племрадгоспу ім. С. М. Будьонного. Після відкриття 1951 поблизу Г. покладів нафти і газу у селі засновано нафтопром. управління «Радченкове». Освоєння родовища викликало швидкий розвиток Г., і 1957 воно було віднесено до категорії селищ міського типу. Тепер у Г.— 47 під-

приємств і організацій нафтогазової пром-сті, серед яких — Гоголівське управління технолог. транспорту, Центральна база виробн. обслуговування, дільниця Полтав. бази виробн. обслуговування і комплектації обладнання та ін. Відділення зв'язку та ощадбанку, АТС, с. ш., лікарня, дитсадок, Будинок культури на 450 місць, 2 б-ки (25 тис. од. зб.). Селище електрифіковане, радіофіковане і газифіковане. Встановлені пам'ятники: М. В. Гоголю (1952); партизанам, які загинули 1943, та воїнам-односельцям, полеглим на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957); В. І. Леніну (1979).

ГО́ГОЛЕВЕ — залізнич. ст. Південної з-ці. Стала до ладу 1901, коли було закінчено буд-во перегону Полтава — Ромодан. Названа на честь М. В. Гоголя. Тоді тут було три колії з рейок легкого типу, які могли пропускати лише двоосні вагони вантажопідйомністю не більше 20 тонн з швидкістю до 30 км/год. На станціях заправляли водою паровози. Маневровий мотовоз міг транспортувати одиндва вагони. Система обслуговування руху поїздів була жезловою, стрілки переводилися вручну. Під час громадян. та Великої Вітчизн. воєн станція повністю руйнувалася, але після визволення швидко відбудувалася, хоч змін щодо пропускної спроможності практично не відбувалося. У 1953 почалася експлуатація Радченківського нафтового родовища, що неподалік станції. У зв'язку з цим різко зростають вантажо перевезення, розширюється селище одноименної назви, виникає потреба реконструкції станції. З 1965 рух поїздів регулюється уже автоматично, встановлено рейки важкого типу Р-16, збільшено кількість під'їзних колій. Тепер ст. Г.— це 10 приймально-відправних і 7 під'їзних колій, які здатні пропускати вагони вантажопідйомністю 60—90 тонн зі швидкістю 90 км/год товарних і 100 км/год пасажирських поїздів. Щоденно через станцію проходить 60 пар поїздів, із них 16 — пасажирських; обробляється 30 вагонів вантажів; обслуговується до 150 пасажирів. Рух поїздів здійснює автоматизована система. На станції працює 40 чол. різних спеціальностей (до 1965 — 120). Маневрування рухомого складу по коліях станції здійснюється за допомогою маневрового тепловоза потужністю 950 к. с., який здатний переміщати состави вагою 1500 тонн.

ГО́ГОЛЕВЕ (до 1952 — Купчин, Купчинський, Яновщина, Василівка) — село Шишацького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Воронянщина, Маликівщина, Шарлаївка, Шафранівка. Розташ. біля верхів'я р. Говтви, за 18 км від райцентру та за 25 км від залізнич. ст. Сагайдак. 542 ж. (1990). Засн. у кін. 18 ст. як хутір Купчин (Купчинський) Шишацької сотні Миргород. полку. 1781 — Говтвянського пов. Київ. намісництва, було 19 хат посполитих, які належали бунчуковому товаришу С. Лизогубу. Цього ж року віддав частину маєтків разом з хутором дочці Т. С. Лизогуб, яка була одружена з П. Д. Гоголь-Яновським. 1782 — 144 ж. Тут, на хут. Купчинському, у них народився син Василь Панасович Гоголь-Яновський (1777—1825) — укр. письменник, батько М. В. Гоголя. Від прізвища Яновських село носило назву Яновщина, а від імені Василя Панасовича — Василівка. У Василівці минули дитячі роки Миколи Васильовича Гоголя (1809—52). Нар. у містечку Великі Сорочинці 20 березня в будинку відомого лікаря М. Я. Трохимовського. Через 6 тижнів (після хрещення немовляти у сорочинській Спасо-Преображенській церкві)

мати з Миколою повернулася у Василівку. У дитячі роки М. В. Гоголь з батьками не раз бував у *Кибинцях, Великій Обухівці, Диканьці*. У 1818—19 Гоголь навчався у Полтав. повіт. уч-щі, 1820 — на дому у полтав. вчителя Г. Сорочинського. 1821—28 — у Ніжинській гімназії вищих наук. Після закінчення її виїхав з Василівки до Петербурга. Влітку 1832 провів у рідному селі три літні місяці. Відвідав Василівку 1835, провів у ній літо 1848. У цей час відвідав А. А. Марковича в Диканьці і с. Будища. Перебував у Василівці в червні — жовтні 1850. У травні 1851 ще раз прибув у село через Полтаву. Був кілька днів у Великій Обухівці, їздив до Полтави в Опікунську раду, де владнував питання про борги матері. Гоголь постійно листувався з матір'ю, яка мешкала у Василівці. Звідси вона надсилала йому численні матеріали про нар. повір'я, звичаї, побут, що були використані письменником у його творах.

З 1802 Василівка (Яновщина) — у складі Полтав. губ. За переписом 1859 — село власницьке Миргород. пов., 63 двори, 417 ж., мурована Різдвяно-Богородицька церква (1821). 1863 — Полтав. пов. 67 дворів, 456 ж. 1883 власниками маєтку були сестри М. В. Гоголя — Г. В. Гоголь та О. В. Головня і племінник письменника — М. В. Биков. У жовтні 1896 у Василівці Піщанської вол. відкрито Гоголівське земське уч-ще, попечителем якого був М. В. Биков. На час перепису 1900 діяла Василівська селян-власників сільська громада, було 99 дворів, 537 ж.; 2 ставки, церква, земська школа, відбувалося 4 ярмарки на рік. У 1910 — 100 господарств, з них козаків — 6, селян — 90, привілейованих — 4; 557 ж. Землі (без дворянської) — 704 дес., у т. ч. орної — 571 дес.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Василівка стає центром сільради. У березні 1923 віднесена до Баляснівського р-ну Полтав. округу, 611 ж., по сільраді (з селами Воронянщина та Шарлаї (Шарлаївка) — 1689 ж. 1926 у селі було 186 господарств, 851 ж. У роки нім.-фашист. окупації (2.X 1941—22.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 131 жителя Янівщини, Воронянщини та Шарлаївки. Тепер у Г.— колгосп ім. М. В. Гоголя (м'ясо-мол. і зерново-буряківничого напряму), с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, аптека, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (10,9 тис. од. зб.), відділення зв'язку та ощадбанку. *Гоголя М. В. заповідник-музей*. На думку деяких дослідників, Василівку відвідав Т. Г. Шевченко, створив тут кілька картин. У Василівці деякий час жив П. О. Куліш (видав збірку творів і листів М. В. Гоголя). Кілька полотен, присвячених Гоголю і Василівці, написав полтав. художник Волков (див. *Волкова В. О. могила*). Відвідав ці місця рос. письменник і журналіст В. О. Гіляровський (1853—1935), який видав книгу «На батьківщині Гоголя» (1902). Стало бібліографічною рідкістю видання фотографа Й. Ц. Хмелевського «Гоголь на родине. Альбом художественных фототипий и гелиогравюр, относящихся к памяти Н. В. Гоголя» (Полтава, 1902). У селі *Гоголю М. В. пам'ятник* (1984), неподалік батьків письменника — *Гоголів-Яновських В. П. та М. І. могили*. Братська могила рад. воїнів, що загинули (3 чол.) у 1943; пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957); поруч — на гранітній стелі викарбувано 256 прізвищ загиблих. (Див. *Гоголів-Яновських садиба*). Іл.— табл. XXVII.

ГОГОЛІВ-ЯНОВСЬКИХ В. П. та М. І. МОГИЛИ у с. Гоголевому Шишацького р-ну. Гоголь-Яновський Василь Панасович

(1777—1825) — батько М. В. Гоголя. Нар. на х. Купчинському (згодом — Василівка) в сім'ї полкового писаря. Після закінчення 1797 *Полтавської семінарії* слов'янської працював у відомстві Малорос. поштамту в Полтаві. 1805 вийшов у відставку, став господарювати. Мав 400 душ кріпаків. Працював 1811—25 управителем маєтку Д. П. Трощинського у Кибинцях. Обирався предводителем Миргородського дворянства. Добре знав літературу, захоплювався театром. Написав кілька віршованих комедій «Собака-вівця» (текст не зберігся), «Простак, або Хитрість жінки, перехитрена солдатом» поставлених у Кибинцях (див. *Трощинського Д. П. домашній театр*). Виступав у аматор. театрі в Обухівці. Тут (у серпні 1813) в маєтку Капністів познайомився з Г. І. Державіним. Весною 1825 лікувався в Лубнах. Повертаючись додому, раптово помер у Кибинцях. Був похований у Василівці. Мати М. В. Гоголя Марія Іванівна (1791—1868) нар. в Яреськах у сім'ї І. М. Косяровського, який мав там хутір, служив у Харків. губ. поштамті. Після виходу на пенсію жив у Яреськах. Марія Іванівна виховувалася у Яреськах у батькової сестри Ганни Матвіївни, що успадкувала там маєток за своїм померлим чоловіком П. А. Трощинським. 1805 Марія Іванівна одружилася з В. П. Гоголем і оселилася в Яновщині. Виступала з чоловіком в аматор. спектаклях у Кибинцях і Обухівці. Листувалася з сином, постачала йому матеріали про укр. нар. звичаї. Після смерті чоловіка вела господарство. Подружжя Гоголів поховане на тер. *Гоголів-Яновських садиби* на цвинтарі *Різдва Богородиці церкви*. У кін. 19 ст. племінник письменника — В. Я. Головня поставив над могилами хрест. 1953 поховання впорядковано, 1983 встановлено новий бронзовий хрест з розп'яттям (вис.— 2,86 м). Іл.— табл. XXVII.

ГО́ГОЛІВ-ЯНО́ВСЬКИХ САДИ́БА — у с. *Гоголевому* Шишацького р-ну. Засн. у кін. 18 ст. на х. Купчинському, який через 4 роки після одруження одержала 1781 як весільний посаг бабуся М. В. Гоголя Т. С. Лизогуб. На поч. 19 ст. хутір перейшов у спадщину до батьків письменника, які перейменували його на Василівку — за ім'ям батька — Василя Панасовича (див. *Гоголів-Яновських В. П. і М. І. могили*). За нього старий будинок «в готическом вкусе» було перебудовано у стилі класицизму, зведено *Різдва Богородиці церкву*, цегельний завод, винокурню, влаштовано ставки, водяний млин, розплановано парк. Після смерті 1825 батька М. В. Гоголь і його мати Марія Іванівна розпочали другу смугу перебудов. У гол. будинку ліквідували мезонін і зробили терасу з подвійними колонами обабіч неї, із саду перенесли у правий бік парадного двору флігель, було зведено огорожу і дзвіницю (за проектом М. В. Гоголя) церкви. Письменник особисто займався по-

Гоголів-Яновських садиба.
Церква Різдва Богородиці.
Фото поч. 20 ст.

садками у саду, влаштував купальню. За його малюнками оздоблено інтер'єри вітальні та ін. кімнат. Після смерті М. В. Гоголя 1852 садибу поділили дві сестри (Ганна Василівна від своєї частини спадщини відмовилася). Молодша сестра О. В. Гоголь-Головня одержала тер. від церкви до ставка, а Є. В. Гоголь-Бикова — тер. за ставком, яка стала наз. «Биківська». Племінник М. В. Гоголя М. В. Биков був одружений з онукою О. С. Пушкіна Марією Олександрівною. У кін. 19 ст. вони оселилися у Василівці, де розпочався третій етап перебудов. О. В. Гоголь-Головня після смерті свого сина знесла старий батьківський будинок і збудувала новий, 1894 був розібраний і гоголівський флігель. Будинок й госп. будівлі було зведено на Биковському боці. Одноразово впорядковано могили батьків, споруджено за церквою 1896 церковнопарафіяльну школу. У такому вигляді садиба зберігалася до 1943, коли була спалена під час відступу гітлерівців (збереглася церква та залишки школи). До 150-річчя з дня народження М. В. Гоголя було впорядковано могилу батьків, ставки, встановлено пам'ятний обеліск на місці будинку, збудовано двоповерхову школу, але знесено церкву навпроти неї. 1972—78 на кафедрі архіт. проектування Полтав. інж.-буд. ін-ту під керівництвом Л. С. Вайнгорта розпочалися науково-дослідні та проектно-пошукові роботи спрямовані на відновлення Г.-Я. с. 1977 сільський сход с. Гоголеве прийняв рішення про створення на тер. садиби літ.-мемор. заповідника. Після численних виступів у пресі і по телебаченню відповідно до урядової постанови 1979 почалося відродження садиби, а 1984 було відкрито *Гоголя М. В. заповідник-музей*. Іл.— табл. XXVII.

Будинок, в якому минули дитячі роки М. В. Гоголя. Мал. письменника.

ГО́ГОЛЮ М. В. ПА́М'ЯТНИКИ. 1) У с. Великих Сорочинцях Миргород. р-ну. Перший пам'ятник відкрито 1911. Являє собою бронзову фігуру письменника вис. 1,5 м, який сидить у спокійній позі за роботою. Встановлений на гранітному постаменті (1,85 × × 1,6 × 0,7 м). Автор скульп. І. Я. Гінцбург. На відкритті з промовою виступив В. Г. Короленко. Другий пам'ятник знаходиться перед будинком *Гоголя М. В. музея*. Бронзове погруддя (вис. 0,7 м) встановлено 1952 на залізобетонному постаменті (вис. 1,5 м, арх. П. П. Черняховець). Іл.— табл. XXV. 2). У смт Гоголевому Великобагачанського р-ну. Залізобетонний бюст вис. 1,0 м на цегляному постаменті вис. 1,7 м. Відкрито 1952. 3) У с. Гоголевому Шишацького р-ну. Відкрито 1984 на тер. *Гоголя М. В. заповідника-музею* до 175-річчя від дня народження письменника. Бронзове погруддя висотою 1,5 м встановлено на гранітному постаменті висотою 2,6 м. Автори — скульп. О. О. Ковальов, архітектор В. С. Шевченко. Іл.— табл. XXVII. 4) У с. Красногорівці Великобагачанського р-ну. Відкрито 1952. 5). У Миргороді. Відкрито 1952 біля залізнич. вокзалу. Залізобетонна скульптура (2,1 × 0,8 × × 0,6 м). Зображує письменника, який сидить, тримаючи в одній руці перо, в другій, що спирається на коліно,— зошит. Встановлена на цегляному постаменті (1,5 × × 1,1 × 1,1 м). Виготовлена у Київ. худож. майстернях. Іл.— табл. XXII. 6) У Полтаві. Встанов-

лено на перехресті вул. Леніна і Гоголя. Бронзову скульптуру письменника, який сидить у задумі, поклавши одну руку з розгорнутою книжкою на коліно, а в другій тримає олівець, виготовлено за проектом скульптора Л. В. Позена (див. *Позена провулок*), який 1915 подарував її місту. Пам'ятник планувалось встановити перед приміщенням міського театру ім. М. В. Гоголя, але в зв'язку з першою світовою війною справу було відкладено. У перші роки Рад. влади місцеве керівництво заборонило ставити пам'ятник «буржуазному» письменнику і скульптура лежала на одному із складів. 1934 її встановлено на сучасному місці на залізобетонному постаменті висотою 3,5 м. До 150-річчя з дня народження проведено реконструкцію: поліпшено архіт. форми п'єдесталу, встановлено бронзову дошку з написом: «М. В. Гоголь. 1809—1852». Іл. — табл. IX. 7) У с. Селещині Машівського р-ну. Відкрито 1979 перед Будинком культури. Пам'ятник — залізобетонне погруддя вис. 1,3 м на постаменті вис. 2,1 м. Виготовлений у Дніпропетровських худож. майстернях. Ім'я письменника носить місцевий колгосп. 8) У смт Шишаках. Відкрито 1952 на вул. Корнилича. Залізобетонне погруддя (оковане бронзою), висотою 1,0 м встановлено на гранітний постамент висотою 2,1 м. 1982 реставровано. 9) У с. Яреськах Шишацького р-ну. Відкрито 1968. Залізобетонне погруддя висотою 1,35 м встановлено на цегляному, оштукатуреному постаменті висотою 1,5 м з меморіальним написом. Автор — скульптор Є. В. Губа.

ГО́ГОЛЯ БУЛЬВА́Р — бот. пам'ятка природи (з 1970). Чотирирядні насадження липи 1903. Розташ. у Полтаві на вул. Гоголя. Перебуває у віданні міськкомунгоспу. Площа 1,5 га.

ГО́ГОЛЯ ВУ́ЛИЦЯ. 1) У Лохвиці (кол. Соборна, Шкільна). Названа на честь М. В. Гоголя (див. *Гоголів-Яновських садиба* та ін. ст. циклу). На Г. в. розташовані районні організації: Агропромбанк, прокуратура, відділ внутр. справ, райспоживспілка, дитсадок № 1, будинок кол. синагоги. У будинку № 10 нар. композитор І. О. Дунаєвський (див. *Дунаєвському меморіальна дошка*). 2) У Миргороді (кол. Багачанська, Гоголівська) — центр. вулиця міста. На Г. в. розташовані: комбінат хлібопродуктів № 1, хлібозавод, будинки міської та районної Рад нар. депутатів, вузол зв'язку, с. ш. № 1, № 3, № 6, *Миргородський керамічний технікум,* отелі «Миргород» та «Україна», районний Будинок культури, *Миргородський краєзнавчий музей,* стадіон «Колос», заклади торгівлі та ін. Встановлені: *Грекову Б. Д. пам'ятник, Леніну В. І. пам'ятник, Шевченку Т. Г. пам'ятник.* На Г. в.— *Героїв алея,* братська могила борців за Рад. владу, рад. воїнів і партизанів. 3) У Полтаві (кол. Іванівська, Жовтневий р-н) — від вул. Паризької Комуни до вул. Шевченка. Прокладена на поч. 19 ст. Назв. 1907 при підготовці до 100-річчя від дня нар. М. В. Гоголя. Забудована в основному двоповерховими будинками у кін.

Пам'ятник М. В. Гоголю і музей письменника у с. Великих Сорочинцях.

19 — на поч. 20 ст. На Г. в. (ріг вул. Пушкіна): *Архів Полтавської області* (№ 18/24, кол. земська бібліотека), кінотеатр «*Колос*» (№ 22, кол. *Полтавський просвітницький будинок* ім. М. В. Гоголя; на його місці до кін. 19 ст. знаходилися крамниці Суздальського ряду), Полтав. обласна філармонія (№ 10, кол. *Полтавська хоральна синагога*). На перетині з вул. Леніна встановлено *Гоголю М. В. пам'ятник*. Іл.— табл. IX. Ім'ям М. В. Гоголя названо вулиці у смт Диканьці, м. Пирятині та ін. нас. пунктах області.

ГО́ГОЛЯ М. В. ЗАПОВІ́ДНИК-МУЗЕ́Й у с. *Гоголевому* Шишацького р-ну. Відкр. 1984 на тер. *Гоголів-Яновських садиби*. Тут провів дитячі роки М. В. Гоголь. До складу заповідника входять будинок батьків, флігель, альтанка, грот. Невід'ємною частиною ландшафту є парк, сад, ставки. Все це відтворено за планами, спогадами, листами сучасників, старими фотографіями та із записника самого письменника «Книга всякої всячини». У листах до матері, Марії Іванівни, Гоголь надсилає креслення та малюнки, які вона використовувала при ремонті і реконструкції будинку та флігеля. Стіни у кімнатах пофарбовані блакитними та жовтими смугами по білому тлу — так розписував стіни у рідному будинку сам Гоголь, також за його малюнками

Вулиця Гоголя у Полтаві. Фото поч. 20 ст.

зроблені вікна і двері з кольоровим склом, за його малюнками були сплетені килими для спальні і вітальні. На тер. заповідника батьків письменника *Гоголів-Яновських В. П. та М. І. могили*, погруддя М. В. Гоголя (див. *Гоголю М. В. пам'ятники*). Меморіальна та літ. експозиція розташована в десяти залах. Вона розповідає про дитинство Гоголя, його навчання в Полтав. повіт. училищі, Ніжині, про петерб. період життя, про літ. діяльність письменника та значення його творчості у світовій культурі. Відтворені інтер'єри деяких кімнат будинку (кімната матері, їдальня, вітальня). Продовження експозиції — у флігелі, де в останні роки життя (1848—51) по приїзді додому зупинявся Гоголь. Тут знаходиться робочий кабінет письменника. У музеї експонуються особисті речі М. В. Гоголя — білий жилет, російсько-франц. словник, молитовник з футляром, особисті печатки. Також фотокопії його листів, рукописів, малюнків, креслень (експонується план садових робіт на осінь 1848 і весну 1849, складений Гоголем). Увагу привертають примірники першого видання «Мертвих душ» (1842), першого видання «Вибраних місць із листування з друзями» (1847), другого видання «Ревізора» (1841). Влітку 1835 Гоголь пише в Василівці історичну драму «Альфред», що не була завершена. Копія рукопису — у музеї. Рідні місця наповнювали Гоголя враженнями й надихнули на написання «Вечорів на хуторі біля Диканьки», «Миргорода», «Тараса Бульби». У різних краях Микола Васильович зібрав великий фольклорний матеріал — прислів'я, перекази, пісні. Розповідь про цей бік творчості письменника ілюструє етнографічна експозиція. У музеї експонуються книжки Гоголя багатьма мовами світу, ілюстрації М. Г. Дерегуса до «Вечорів на хуторі біля Дикань-

ки», що подаровані художником музею, вироби миргородських, опішнянських майстрів за сюжетами творів письменника (різьба по дереву та кераміка). Експозицію доповнюють також речі сестер письменника, предмети рукоділля. Іл.— табл. XXVII.

ГО́ГОЛЯ М. В. МУЗЕ́Й літературно-меморіальний у с. *Великих Сорочинцях* Миргород. р-ну. Відкр. 1929 в будиночку, який належав лікарю Михайлу Яковичу Трохимовському. При вході в музей меморіальна дошка з написом: «На цьому місці стояв будинок, в якому 20 березня за ст. ст. 1809 року народився великий російський письменник М. В. Гоголь» (див. *Гоголя вулиця*). Під час Великої Вітчизн. війни (1943) будинок був зруйнований, експонати спалено. На цьому місці побудовано нове приміщення музею (відкр. 1951). Перед фасадом музею *Гоголю М. В. пам'ятник*. Експозиція міститься в п'яти залах. Музей налічує 7 тис. експонатів, що розповідають про дитинство письменника, його навчання в Ніжинській гімназії вищих наук, петербурзький та московський періоди його життя, про літературну діяльність письменника, увічнення його пам'яті. Цінними експонатами є особисті речі М. В. Гоголя: портфель, циліндр, жилет, записник, у вітрині — копія посмертної маски з обличчя Гоголя, зроблена скульптором С. Рамазановим. Серед експонатів — фотографії флігеля Д. П. Трощинського в с. Кибинцях (біля Миргорода), рідкісна фотографія матері — Марії Іванівни з дочками Марією, Ганною, Єлизаветою та Ольгою. Експонуються перші видання «Вечорів на хуторі біля Диканьки» (1831), «Миргорода», «Арабесок» (1835), «Ревізора» (1836), «Мертвих душ» (1846 — обкладинку книги виконано за малюнком самого письменника), книга — перший переклад поеми укр. мовою, зроблений І. Франком «Мертві душі, або Мандрівки Чічікова» (1882), а також книга «Вечорниці. (Оповідання М. Гоголя), переклад Лесі Українки і Михайла Обачного, під редакцією Олени Пчілки, Львів, 1885 р.» — перший переклад «Вечорів на хуторі біля Диканьки» укр. мовою. Представлено збірку, в яку ввійшло 105 рос. і 412 укр. народних пісень, зібраних М. В. Гоголем і виданих 1908 Г. П. Георгієвським. Є ілюстрації П. Коровіна до повісті «Вій», П. Боклевського і Я. Турлигіна — до «Повісті про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем», Є. Кибрика, П. Коровіна, М. Дерегуса — до повісті «Тарас Бульба» та ін. Серед експонатів вироби нар. майстрів, присвячені письменникові та його творчості. Частина експозиції стосується п'єси «Ревізор», представлені портрети перших акторів — виконавців дійових осіб — М. Сосницького, В. Каратигіна, В. Асенкової, М. Щепкіна, унікальні фототипії — сцени театр. постановки «Ревізора» 1886 в день 50-річчя п'єси (в ролі Хлєстакова, артист М. Садовський). Розташ. на вул. Гоголя № 34. Іл.— с. 189.

ГОЖУ́ЛИ (Гуджули, Гуджоли) — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Андріївка, Зорівка, Падалки. Розташ. за 7 км від Полтави. 2915 ж. (1990). Засн. у другій пол. 17 ст. За даними 1765—69 входили до складу Другої Полтав. сотні Полтав. полку. 1859 у Г., яке було козацьким селом Полтав. пов., наліч. 180 дворів, 887 ж. 1910 у Г.— 288 дворів, 1557 ж., дерев. Христоріздвяна церква (1885), 2 корчми, крамниця.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1920 ств. с.-г. артіль «Згода».

У 1926 — 393 двори, 1840 ж. У 1930 організовано 2 нові с.-г. артілі — «Нове село» та «8 Березня». 1932 на базі двох с.-г. артілей ств. колгосп ім. С. М. Кірова. У роки нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—23.IX 1943) в селі було спалено 243 селян. господарства. У Г.— центр. садиба радгоспу ім. С. М. Кірова (садівницького напряму). Поблизу села розташ. біофабрика, є неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 200 місць, б-ка (11 тис. од. зб.), відділення зв'язку. Пам'ятник С. М. Кірову (1967). Братська могила рад. воїнів, загиблих (21 чол.) у 1943 під час визволення села від нім.-фашист. загарбників; пам'ятник землякам, які полягли (351 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1955).

ГОЛЕ́НЬКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Сули (бас. Дніпра). Довж. 17 км, площа бас. 104 км². Похил річки 3 м/км.

ГОЛИКІ́ВСЬКИЙ — ручай у Полтав. обл., права прит. р. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Лохвицького р-ну.

ГОЛОБО́РО́ДЬКІВСЬКЕ (до 1923 — Дубинівка) — селище Карлівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані селища Михайлівське та Тагамлицьке (Тагамлик). Розташ. на правому березі р. Орчику (прит. Орелі), за 5 км від райцентру та за 6 км від залізнич. ст. Карлівка. Сучасна назва — з 1923. 662 ж. (1990). У 2-й пол. 19 ст. на місті сучас. селища існував хутір Дубинівка, що входив до складу Тагамлицького (згодом — Дубинівського) управительства, одного з 13 самостійних управительств Карлівської економії великої княгині Олени Павлівни. Наприк. 19 — поч. 20 ст. належала її нащадкам герцогам Г. Г. та М. Г. Мекленбург-Стрілицьким і принцесі О. Г. Саксен-Альтенбурзькій. 1902 тут сталися сел. заворушення. За переписом 1910 у Дубинівці Тагамлицької волості Костянтиноград. пов.— 21 двір, 256 ж., 3477 дес. земельних угідь.
Рад. владу встановлено в січні 1918. У 20-х рр. організ. радгосп, що відносився до Карлівської Жовтневої цукроварні. З березня 1923 Дубинівка входила до складу Карлівської сільради Карлівського р-ну Красноград. округу (з 1925 — Полтав.). З кін. 1923 — Голобородьківський маєток Жовтневої цукроварні Карлівської сільради, з кін. 20-х рр.— с-ще Голобородьківського радгоспу. В 1926 у Г.— 62 двори, 110 ж. У період нім.-фашист. окупації (21.IX 1941—20.IX 1943) гітлерівці зруйнували будівлі радгоспу. З 13.IV 1957 — село, з кін. 50-х рр.— селище. Тепер у Г.— центр. садиба радгоспу ім. В. Д. Голобородька (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), будинок побуту, відділення зв'язку та ощадбанку, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, аптека, дитсадок, б-ка, (16,4 тис. од. зб.), музейна кімната. Уродженкою Г. є Герой Соц. Праці А. С. Щербина. У селищі — братська могила рад. воїнів, що загинули 1943, та пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (58 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1976). На околицях Г. збереглися залишки трьох курганів.

ГОЛОВА́Ч — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Тече тер. Полтавського р-ну. На березі Г. розміщене с. Головач.

ГОЛОВКУ́ А. В. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у м. Кременчуці. Встановлена на фасаді будинку кол. Олександрівського реального училища (тепер по вул. Коцюбинського), в якому 1908—14 навчався Головко Андрій Васильович (1897—1972) — укр. письменник. Н. у с. Юрках Козельщинського р-ну. У селі встановлено *Головку А. В. пам'ятний знак*. З реального уч-ща був виключений за участь у нелегальному літ. гуртку.

З 1915 — на фронті. 1917 повернувся на Україну, працював вчителем. 1919 вийшла перша збірка віршів «Самоцвіти». 1920 вступив до Червоної Армії. З 1922 — на літ. роботі, член літ. організації «Плуг». 1921—22 писав свої ранні твори в с. Біликах. Відпочивав і працював 1933 у будинку творчості «Лука». Під час Великої Вітчизн. війни — військ. кореспондент газ. «Комуніст». 1947 бував у Лубнах у Мгарському лісництві, збираючи матеріали для нового твору. Автор романів «Бур'ян» (1927), «Мати» (1932), «Артем Гармаш» (1951—70); п'єс «У червоних шумах» (1924), «Райське яблуко» (1926); публіцист. творів «Бойові епізоди», «Дружба» (1942) та ін. Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1969). Дошка — граніт, скульпт. Ю. Ю. Шорохов; відкрита 1979.

ГОЛОВКЎ А. В. ПА́М'ЯТНИЙ ЗНАК у с. Юрках Козельщинського р-ну. Відкрито 1977 до 80-річчя з дня народження письменника, на місці будинку, в якому він народився (див. *Головку А. В. меморіальна дошка*). Знак — гранітна стела вис. 2,5 м з мемор. написом.

ГОЛОВЛЕ́ВА КРЎЧА — геолог. пам'ятка природи (з 1982). Опорне відслонення відкладів антропогену. Розташ. біля с. Гуньків Кременчуцького р-ну. Перебуває у віданні колгоспу «Дружба». Площа 2 га.

«ГО́ЛОС БЕДНОТЫ́». Газета, орган Кобеляцького повіт. ревкому Полтав. губ. Перший номер газети вийшов 25.I 1919 у Кобеляках. З наступом Денікіна видання газети припинилося. Збереглися матеріали Бюро преси України (БУП), надіслані до редакції з 1 березня до 21 липня 1919.

«ГО́ЛОС ЗІНЬКІВЩИНИ». Газета, орган Зіньків. р-ної Ради н. д. Виходить з 29.VIII 1991 у Зінькові.

«ГО́ЛОС КОЛГО́СПНИКА». Газета, орган парткому і правління колгоспу ім. Кірова Драбинівської сільс. Ради нар. депутатів Новосанжарського р-ну. Видається з січня 1962 у с. Драбинівці.

«ГО́ЛОС КОММУНИ́СТА». Газета, орган Полтав. губ. і міськ. к-ту КП(б)У. Виходила з 29.I 1919 у Полтаві. Наприкінці квітня 1919 об'єдналася з газ. «Известия Полтав. Совета рабочих депутатов» і стала виходити під назвою «Известия Полтав. губисполкома и Полтав. губ. к-та Ком. партии».

«ГО́ЛОС КРА́СНОГО КУРСА́НТА». Журнал Політсекретаріату Полтав. табірного збору № 2 і 14-ї піхотної школи. 1922—24 видавався у м. Полтаві.

«ГО́ЛОС КРА́СНОГО СОЛДА́ТА ГПУ». Журнал, орган кущової комендатури 15 Лівобережного куща військ ДПУ по охороні цукр. пром-сті. 1923 видавався у м. Прилуках.

«ГО́ЛОС РА́БИСА». Двотижнева газета, орган Полтав. губвідділу «Всерабиса». Виходила 1924 у Полтаві.

«ГО́ЛОС ТРУДА́». Щоденна газета, орган Полтав. губвиконкому та губкому КП(б)У. Бере початок від газ. *«Вісті-Известия»*, що виходила з поч. 20-х рр. З жовтня 1924 — «Г. т.». Наприк. 1924 одержала назву *«Більшовик Полтавщини»*. Редакція розміщувалася у Полтаві на вул. Срітенській (тепер Комсомольська) № 18.

ГОНЧА́РКА — річка в Полтав. обл., рукав р. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Хорольського р-ну.

ГОНЧА́РСТВО — вид нар. традиційної й декор.-ужитк. творчості, одне з найдавніших укр. місцевих ремесел. Почесне місце в цій галузі належить Полтавщині з її багатими покладами глин і вохр. Каолінц, фаянсові, вогнетривкі, гончарні або горщикові глини різних відтінків залягають у басейнах рік Ворскли, Псла, Хоролу, Сули, Удаю, Многи, Ташані та Груні. Г. на Україні ймо-

вірно зародилося у неолітичну добу (5—3 тис. до н. е.). Надзвичайну мистецьку вартість мають мальовані ужиткові речі та моделі жител трипільської культури доби міді (4—3 тис. до н. е.). Посуд ліпили вільноруч, випалювали у спеціальних печах — горнах. У скіф. добу (7—3 ст. до н. е.) у згадуваному давньогрец. істориком Геродотом м. Гелоні (археолог Б. А. Шрамко ототожнює його з городищем у с. Більську Котелевського р-ну) виготовляли посуд, прикраси, культові статуетки й предмети, оздоблені лінійними візерунками чи наліпленням. Археологи знаходять горщики, миски зарубинецької культури (2—1 ст. до н. е.) у Лубнах, черняхівської культури (2—5 ст. н. е.) у Лохвиці. За часів Київ. Русі ориг. пам'ятки Г. (задимлений посуд сірого кольору, кольорові поливи) виявлено в нас. пунктах Переяслав. землі, зокрема, Посульської оборонної лінії. Після татаро-монг. навали Г. на Полтавщині відновилося в 16—17 ст. Згодом у побуті різних прошарків населення краю поширюються череп'яний і полив'яний (зокрема, з зеленою поливою, 18 ст.), посуд, кахлі. Найперші новітні гончарні цехи засн. у Лохвиці (1634) і Гадячі (1643), пізніше — у Зінькові, Глинську, Полтаві, Переяславі, Лубнах, Опішні, Ромнах, Хомутці. У 20-х рр. 20 ст. залишки цехових організацій діяли у Хомутці, Глинську. Кількість членів цехів була: на 1783 — 3 у Гадячі, 17 — у Глинську; на поч. 19 ст.— 8 у Лубнах, 3 — у Переяславі; на 1836 — 5 у Полтаві. На 1865 працювало 13 гончарних з-дів, що виробляли продукції на 1280 крб. Кількість гончарів Полтав. губ.: 1877 — 520 чол., 1893 — 721 чол., 1900 — 1027 чол., 1910 — 1129 чол. На поч. 20 ст. наліч. 60 гончарних осередків.

Полтав. губ. земство послідовно дбало про гончар. промисел, надаючи ремісникам тех. допомогу, засн. мережу навч. майстерень: в Опішні (1894—99), Поставмуках (1898—1902), Глинську (1899—1920) і Миргород. художньо-пром. школу ім. М. В. Гоголя (з 1896, тепер — *Миргородський керамічний технікум* ім. М. В. Гоголя). У 20-х рр. 20 ст. на Полтавщині функціонували кооп. артілі та колг. гончарні у багатьох осередках. У повоєнний період вони припинили свою діяльність, завмерло життя у багатьох центрах Г. На сьогодні дехто з майстрів працює на з-ді «Художній керамік» в Опішні, Хомутці.

Основні осередки Г. на Полтавщині відповідають розміщенню родовищ глин. Найкращі гончарні глини у Зіньківському регіоні: Опішня з навкол. пунктами — Міські Млини, Попівка, Глинськ, Лазьки, Куземин, Зіньків, Великі Будища, Чернечий Яр. Спеціалізація

Керамічні іграшки роботи О. Селюченко.

Керамічні іграшки роботи Г. Пошивайла.

гончарів — горщечники, посудники, мисочники, кахельники, цегельники, майстрині іграшок. Свій товар вони вивозили на продаж у Харківську, Катеринославську, Чернігівську, Херсонську, Курську губернії, Таврію, на Кубань. На другому місці: миргород. регіон — містечка Комишня, Попівка, Хомутець, с. Велика Грем'яча. Гончарі «білі» (виробляють неполив'яний, інколи задимлений посуд, обпалений один раз) — горщечники, кахельники і цегельники збували свої вироби на ярмарках в пн. і зх. районах Полтавщини. Третій регіон — лохвицький, що включає Поставмуки, Сенчу, Городище, Лісову Слобідку. Красиві фляндровані й мальовані миски поставмуцькі гончарі збували у Київській, Чернігівській, Курській губерніях. Район збуту кухонного посуду роменського (Глинськ) і кобеляцького (Білики, Нові Санжари) регіонів обмежується місцевими базарами. Існували ще окремі осередки — Бориспіль, Власівка, Гадяч, Ладин, Лубни, Миргород, Полтава.

Дослідник гончарного промислу І. А. Зарецький вказує, що етнограф. форм і типів посуду на Полтавщині бл. 25. Види гончар. ремесла: посуд — кухонний (горщики, горщечки, тазки, ринки), столовий (миски, яндоли, глечики, кухлі, чарки), святковий (барильця, «барани» і «леви» на горілку, глечики для «святої» води і для «вареної», куманці); вироби: побутові (тикви, макітри, носатки, куришки, свічники, мазнички, вулики, люльки), декоративні (вази, тарілі, попільнички), архітектурно-будівельні (вставки, розетки, кахлі, плитки, труби, димарі, цегла і черепиця); дрібна пластика та іграшки. Керамічні вироби полтав. майстрів знайшли широке застосування в спорудах *українського архітектурного стилю*. Майстри пластики Опішні, Поставмук ліпили погруддя Тараса Шевченка, козаків, бандуристів, жанрові сценки на літ. теми. Назви візерунків: «смужечки», «кривульки», «виведець», «пальчики», «лиштва», «сосонки», «виноград», «овесець», інші. Гончарі користуються такими глинами: «побіл» (біла), «описка» (коричнева), «червінка» або глей (червона чи рожева). Розчинами цих глин обливають і розмальовують вироби. Майстри 19—20 ст. застосовують різні складні техніки «затіків» або «заливання» (фляндрівка), контурного малювання або «ріжкування», «ритування» (гравірування). Крім традиційної поліхромії 17 — серед. 19 ст. (жовта, коричнева, червона і зелена барви), з 1880-х рр. застосов. кобальт (синя). Гончарі полтав. краю мали широку популярність, їх запрошували працювати до Києво-Печерської лаври: Захарко Кармазин (17 ст.) з Великих Будищ, Тихін Сулима та його син Дем'ян Сулименко з Глинська, Григорій Грудницький із Гадяча (2-а пол. 18 ст.). З кін. 18 ст. стала відома гончарна родина Пошивайлів з Опішні. Найзначніші митці гончарного мистецт-

Г. Демченко. Баранець; смт Опішня. 1930.

ва 19 — поч. 20 ст.: Іван і Григорій Бакути, Петро Іщенко, Йосип Карпенко, Павло Калашник, Данило Крутиголов, Петро Латиш, Василь Поросний, Андрій Ступка, Федір Чирвенко, родини Гладиревських, Бовкунів, Півнів. Автор неповторних скульптурних композицій поч. 20 ст.— Остап Ночовник, твори якого є в музеях Парижа й Відня. Гончарі експонували свої твори на виставках у полтав. краї, Харкові, Києві, Москві, Петербурзі, на міжнар. виставках (1900 у Парижі). Серед відомих майстрів 20 ст.: Омелян Ковпак, Мотря Назарчук, Василь Червоний, засл. майстри нар. творчості УРСР Іван Білик, Олександра Селюченко, Настя Білик-Пошивайло, Михайло Китриш, Василь Омеляненко, Гаврило й Микола Пошивайли. 12 опішнян стали членами Спілки художників України. Вони є експонентами виставок у країні, за кордоном — у Парижі, Фаєнці, Брюсселі, Остенді, «Експо-67» Монреалі, «Експо-70» Осаці, Загребі, Велико Тирново. Здобутки полтав. Г. вражають і нині своєю естетикою, орнаментальним розмаїттям і досконалістю пластики. Гончарні вироби зберігаються у багатьох музеях країни, насамперед у Національному музеї укр. гончарства в Опішні, за кордоном, у приватних збірках. Г. Полтавщини присвятили свої праці І. А. Зарецький (1894, див. *Лютенька*), О. Я. Риженко (1930), Є. М. Дмитрієва (1952), О. М. Пошивайло (1989), видано альбоми, комплекти листівок. Іл.-табл. XI, XXXI.

І. Симон. Чайник; с. Хомутець; 30-і рр. 20 ст.

ГОРБІЙ (Кагамлик) — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Білоусівка та Сидори. Розташ. за 18 км від райцентру, за 14 км від залізнич. ст. Глобине та за 25 км від пристані Градизьк. 828 ж. (1990). Заселені на поч. 18 ст. чигирин-дібрівським сотником Іваном Булюбашем. У 1766 належали Жовнинській сотні Лубен. полку і були у володінні значкового товариша Дем'яна Булюбаша. У ряді істор. джерел 19 ст. вживалася й друга назва села — Кагамлик. З ліквідацією полкового устрою 1781 Г. увійшли до складу Городиського (з 1789 — Градизького) повіту Київ. (з 1789 — Катеринослав.) намісництва, з 1796 — Кременчуц. повіту Малорос. губ. (з 1802 — Полтав.). За переписом 1781 у селі — 148 дворів. 1787 у Г. мешкало 378 ж. чол. статі. У кін. 18 — на поч. 19 ст. в Г. були володіння надвірного радника Г. В. Родзянки, син якого — поет А. Г. Родзянко (бл. 1793—1846) був у дружніх відносинах з О. С. Пушкіним, Г. Р. Державіним, С. Т. Аксаковим, знайомий з Т. Г. Шевченком. 1839 у Г. споруджена дерев. Михайлівська церква, при якій існувала церковна жіноча однокласна школа. У 40-х — на поч. 50-х рр. 19 ст. тут, вірогідно, бував у своїх родичів по матері Булюбашів майбутній укр. композитор М. В. Лисенко (1842—1912). За переписом 1859 у селі — 203 двори, 1383 ж., відбувалося 2 ярмарки на рік. 20.XI 1882 відкрито Горбівське земське

уч-ще, де працювало 2 учителі. 1900 у Г. існ. 3 громади (козацька та 2 селянські), в яких наліч. 265 дворів, 2106 ж. З 1905 діяв паровий млин, 1907 відкрито Горбівську лікарню, в якій працювало 8 чол. 1906 сталися сел. заворушення. За переписом 1910 у Г. наліч. 350 дворів, 2089 ж., 3 парових млини (з олійницями, крупорушкою та просорушками). Рад. владу встановлено в січні 1918. Перший волревком очолив більшовик С. О. Овсієнко, під керівництвом якого згодом був сформований партизан. загін для боротьби з нім.-австр. окупантами та петлюрівцями. У травні 1919 у Г. засн. перший у Кременчуц. повіті сільс. комуністичний осередок. У березні 1923 Г. стає райцентром, де працювали мех. з-д, паровий млин, трудова школа, лікарня, дитячий будинок, двічі на тиждень відбувалися базари. 2550 ж. У 1924 відкрито Сел. будинок, пам'ятник В. І. Леніну, засн. с.-г. кооп. т-во. 1925 ств. артіль «Зарево», 1926 — машинно-тракторне т-во «Червона міць», 1928 працювали три, 1929 — два лікнепи. У 1928—29 організ. г-ва: «Вперед» (скотарсько-молочарське), птахівничо-кооп., «Новий шлях» (садово - виноградно - пасічницьке). 1930 село колективізоване. Під час нім.-фашист. окупації (12.IX 1941 —26.IX 1943) гітлерівці пограбували село, спалили значну його частину. У селі — центр. садиба колгоспу ім. С. М. Кірова (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), споживче т-во, 8-річна школа, лікарня, Будинок культури на 300 місць, при якому діє самодіяльний ансамбль нар. пісні «Веселі музики», б-ка (15 тис. од. зб.), історико-краєзнав. музей на громад. засадах. Село радіофіковане (1955), електрифіковане (1963). Уродженцем с. Білоусівки є відомий борець-силач Ю. І. Білоус. У Г. пройшли дитинство і юність укр. поета-байкаря Л. І. Глібова (1827—93; див. *Глібова вулиця*). У горбівській школі навчався Г. І. Майборода, майбутній укр. композитор. Пам'ятники: воїнам-односельцям, загиблим (165 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1963), С. М. Кірову (1964) та В. І. Леніну (1967). У селі могили — борців за владу Рад (1920), жертв нім. фашистів (1941—43), рад. воїнів-визволителів (1943).

ГО́РБІВСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 в складі Кременчуц. округу із Горбівської та Святилівської волостей Кременчуц. повіту і Криворудської волості Хорольського повіту (12 сільрад). Площа — 448 кв. верств, нас.— 30 174 чол. 7.IX 1923 населення — 32 729 чол. Розформований 28.VIII 1928, тер. розподілено між Глобинським і Градизьким р-ми.

ГОРДІ́ЙКА — річка в Полтав. обл., кол. ліва прит. Дніпра. Текла поблизу с. Недогарків (тепер Кременчуцького р-ну). Не існує. В зв'язку з утв. Кременчуцького водосховища низинна частина тер. поблизу Недогарків затоплена його водами.

«ГОРИЗО́НТ» — завод у Гадячі. Ств. 1979 на базі промкомбінату як Гадяцький завод металовиробів. З 1989 — сучасна назва. Підпорядкований Полтав. виробн. об'єднанню «Полтава». Промкомбінат засн. 1944. Виготовляв і ремонтував вози. 1945 освоєно виробництво гончарного посуду та дитячої іграшки. 1958 промкомбінату передано Гадяцьке торфопідприємство, 1960 — меблеву ф-ку, 1967 — цех швейних виробів. 1973 промкомбінат освоїв виробництво пром. вентиляторів. Підприємство спеціалізується на випуску товарів нар. споживання швейної групи та металогрупи. Випускаються також вироби з місцевої сировини (віники та лозові корзини). Із

товарів нар. споживання також виготовляються пічні духовки, фасадні та намогильні огорожі, ворота для гаражів, кришки для консервування, візки для сипучих матеріалів, кормушки та металеві баки для ферм. Осн. продукція з-ду — вентилятори З-д має 5 цехів: вентиляторний, металоцех, швейний цех № 1, швейний цех № 2, Соснівську дільницю для виготовлення виробів із місцевої сировини. На з-ді ств. надомний пункт у с. Веприку, де виготовляються швейні вироби. Діють два кооперативи: «Металіст» для виробництва товарів нар. споживання, «Лада» — для ремонту автотранспорту. Розміщений на вул. Лесі Українки № 14.

ГОРИСЛА́ВЦІ — село Кременчуцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Коржівка, Миловидівка та Олефірівка. Розташ. за 20 км від райцентру та за 6 км від залізнич. ст. Рублівка. 573 ж. (1990). Засн. у 2-й пол. 18 ст. вільними козаками, назва — від імені першого поселенця — козака Гориславця. За переписом 1859 на хуторі Г. наліч. 12 дворів, 120 ж. 1910 у селі Г. Кохнівської волості Кременчуцького повіту — 113 дворів, 659 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1918—19 на тер. Г. діяв партизан. загін під керівництвом О. Зеленського та Ф. Отрішка. 1923 у Г. Кохнівського р-ну Кременчуц. округу — 323 ж. У 1932—33 від голоду на тер. сільради загинуло бл. 330 чол. Під час німецько-фашистської окупації Г. (18.IX 1941 — 27.IX 1943) гітлерівці розстріляли 5 чол., вивезли на примусові роботи до Німеччини 109 чол. У селі — радгосп ім. Г. І. Петровського мол. напряму, олійний цех, їдальня, будинок побуту, відділення зв'язку та ощадбанку, фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 250 місць, б-ка (15,3 тис. од. зб.). У селі — братська могила рад. воїнів, що загинули 1943 при визволенні села від гітлерівців. Пам'ятники: воїнам-односельцям, які полягли (95 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1956); Г. І. Петровському (1967).

ГО́РЛЕНКА ЯКИ́МА ЩОДЕ́ННИК. «Журнал Горленка, генерального хорунжого, веденный в Крымском походе в 1736 году» — щоденні записи про участь укр. козацьких полків (Переяславського, Лубенського та ін.) на чолі з наказним гетьманом генеральним хорунжим Я. І. Горленком (р. н. невід.— 1758) у Кримському поході разом з рос. військом. Вівся з 20.IV до 9.VI 1736 (його оригінал на 129 аркушах зберігається в Бібліотеці СРСР ім. В. І. Леніна). У щоденнику заносилися накази по війську, дані про моральний стан у полках, про воєнні дії тощо. Г. Я. щ.—важливе джерело для висвітлення участі укр. казацьких полків у рос.-тур. війні 1735—39.

«ГО́РНО». Літ. листок (газета) молодих робітн. літераторів Полтави, членів літгрупи «Горно». Виходив 1927. Опубліковано твори М. Корсуна, В. Перельотного (Василенка), В. Авруценка, В. Сосюри, О. Ковіньки, Н. Розіна, вірші польською мовою С. Тарашкевича тощо. Крім худож. творів, друкувалися критико-бібліограф. матеріали.

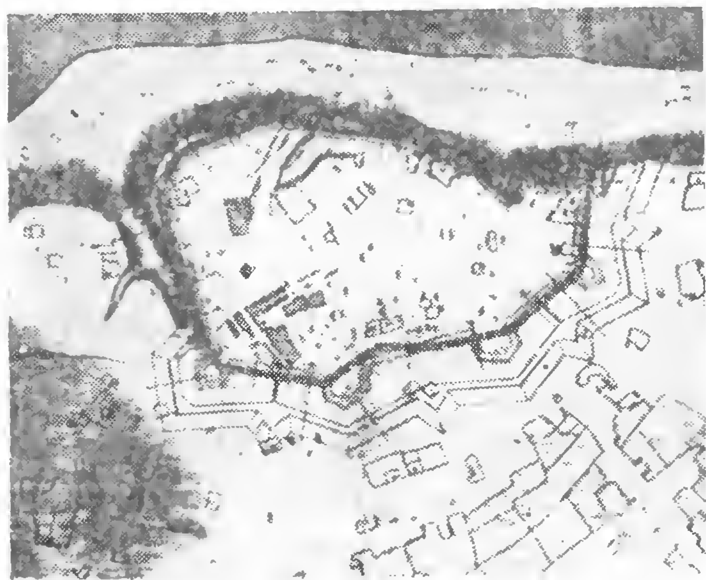
ГОРОБЦЯ́ П. М. МОГИ́ЛА у Полтаві. Горобець Павло Матвійович (1905—74) — укр. живописець-пейзажист, член Асоціації художників Червоної України, член Спілки художників СРСР. Н. у Полтаві. Учень живописців Г. Цисса, М. Бурачека. Працював у редакції газети «Більшовик Полтавщини» (1927—36), *Полтавському художньому музеї* (з 1947, директор 1963—73). Серед численних живописних робіт невеликі ліричні краєвиди Полтавщини, р. Ворск-

ли. Твори зберігаються у музеях Полтави, Києва, Харкова, Львова, Миргорода, Миколаєва, Москви, Тбілісі. Похований на кладовищі *Полтавського Хрестоздвиженського монастиря.*

ГОРОДИ́ЩА — залишки давніх укріплених поселень, замків та міст різних історичних епох. Розташ. у важкодоступних місцях на високих берегах річок та в їх долинах («болотні» Г.). Назва походить від давньоруського слова «град» — огороджений, захищений. Укріплення складалися переважно з земляних валів та ровів перед ними й доповнювалися природними перепонами (ярами, урвищами, болотами, протоками, старицями). Поширені на всій території Полтавщини. Більш ранні і значні за площею Г. знаходяться переважно в її пд. частині і відносяться до т. зв. скіфського часу (6—3 ст. до н. е.). Залишені осілими лісостеповими землеробськими племенами й служили їм для захисту від нападів кочових скотарських скіфських племен степової зони. Найбільше з них знаходиться на березі р. Ворскли — *Більське городище.* Багато Г. Полтавщини залишені ранньослов'янським та давньоруським населенням (8—13 ст.) й також служили їм для захисту від годішніх степових кочівників, зокрема печенігів та половців. Укріплені поселення Давньої Русі (фортеці — «гради») часом утворювали цілі оборонні системи (лінії) вздовж окремих річок, прикладом яких може служити *Посульська оборонна лінія* (в її складі бл. 20 Г.) — залишків «городів», заснованих князем Володимиром Святославичем в кін. 10 ст. Вивчаються з 2 пол. 19 ст.

ГОРОДИ́ЩА (ГРАДИ́ЗЬКА) ПЛА́НИ. Перший план Городища пов'язаний зі спробою реконструювати застарілі укріплення *Городищенської фортеці.* Великоформатний дрібномасштабний ілюмінований «План малороссийского миргородского полку пограничному степному местечку Городищу с ситуациею сочинен 1748 году» має візу про його апробацію: «От фортификации полковник Данила де Боскет. Глухов 22 августа 1752 году». План зорієнтовано по сторонах світу (Пн. справа), обмежено прямокутною рамкою. У правому верхньому куті — заголовок, у нижньому — лінійний масштаб у саженях, у лівому нижньому куті — експлікація. Під рамкою — підпис: «Копировал Киевской инженерной школы ученик Черниговского гарнизонного полку сержант Василий Беляев». На плані заливкою зображено гідрографічну мережу — Дніпро і його стариki Гирман і Бистрик, озеро Зубове, розтушовкою — рельєф, різними умовними знаками — особливості рослинності: ліс, заплавні луки, поля, городи. У лаконічній манері зображено радіальне з елементами порядкового планування містечка, лінію укріплень фортеці Покровську і Троїцьку церкви, окремі споруди, у т. ч. вітряк за містом при дорозі на Власівку. Крім цієї дороги, показано шляхи на Чигирин — Діброву, Сорочинці, Миргород. Південніше містечка під горою зображено *Пивгородський Миколаївський монастир.* На березі Дніпра — два квадратних редути. Накреслено лінію перетину, що проходить через фортецю і гору південніше неї, про яку сказано в експлікації, що гора «вышиною против крепостного горизонту 28 сажен». Це свідчить про те, що у комплекті з планом на окремому аркуші було виконано профіль місцевості. Того ж року тим же автором накреслено «План малороссийского миргородского полку пограничному степному местечку Городищу сочинен 1748 году сентября

месяца». Він також має візу Д. де Боскета. План великого формату, крупномасштабний, орієнтований по сторонах світу, ілюмінований, у прямокутній рамці. У лівому верхньому куті — «Пояснення на 8 позицій. Внизу — лінійний масштаб. На плані розтушовкою показано рельєф, заливкою — старик Дніпра Гирман, дуже докладно — стару козацьку фортецю з валом та ровом, брамами з мостами через рів. Тонкими лініями нанесено планування, у т. ч. й парцеляцію ділянок. З напільної сторони фортеці була широка еспланада, по якій розкидано поодинокі споруди, у т. ч. вітряк. На цьому ж плані тонкими лініями без розтушовки показано проектований абрис фортеці. З напільної сторони — тенальний фронт з 5 п'ятикутними в плані бастіонами, валгангом, апарелями і гласисом. З боку крутосхилів, обернених до Гирмана, лишався старий вал, посилений лінією рогаток. На плані фортеці нанесено 28 ліній перетину — свідчення того, що одночасно з планом на окремих аркушах були викреслені фіксаційні та проектні профілі укріплень. Обидва плани зберігаються у ЦДВІА СРСР (Москва). 1787 у складі «Исторического и топографического описания Киевского наместничества» виконано схематичний дрібномасштабний малого формату «План уездного города Городища с показанием главнейших публичных строений». Орієнтований по сторонах світу, ілюмінований, у нижній частині аркуша має лінійний масштаб і «Краткое описание». Зображення «Старого земляного укрепления» свідчить, що попередній проект реконструкції фортеці не реалізовано. Південніше міста — «Пивогородський Николаевский монастирь, оставшей за штатом». Позначені також церкви, присутственні місця, «карантинной дом», дороги на Кременчук, Хорол, Золотоношу. План зберігається у Публічній б-ці ім. Салтикова-Щедріна (С.-Петербург). Див. також *Плани міст Полтавщини.*

Городищенська фортеця. План 1748.

ГОРОДИ́ЩЕ — з 1789 *Градизьк.* Див. *Городищенська фортеця 17—18 ст., Городища (Градизька) плани.*

ГОРОДИ́ЩЕНСЬКА ФОРТЕ́ЦЯ 17—18 ст. Споруджена на початку 17 ст. водночас із заснуванням слободи, згодом містечка Городище. Розташ. на підвищеній терасі лівого берега Дніпра на місці городища черняхівської та ін. культур. Служила опорним пунктом повстанців під час селянсько-козацьких повстань під проводом І. Сулими (1635), П. Павлюка (1637), Я. Острянина та Д. Гуні (1638), а також у роки визвольної війни 1648—1654. Коли Городище було сотенним містечком Чигиринського (з 1648), а потім Миргород. (з 1667) полків та в наступний період у Г. ф. розташ. відповідні сотенні та міські установи — канцелярія, суд, ратуша тощо. У 17 ст. тер. фортеці оточували земляний вал з палісадом чи тином по гребеню, а також рів. На валу та брамах стояли дерев'яні башти. До серед. 18 ст. від цих укріплень лишилися переважно вал та рів із надбрамними баштами. За *Городища (Градизька) планом* 1748 об-

риси укріплень Г. ф. дещо наближалися до неправильного овалу, зх. частина якого виходила на крутий схил, звернутий до дніпрової заплави й річки Гирман, пд.— до узвозу, що вів до Дніпра, а сх. та пн.— межували з полем і береговим узвишшям. Подовжня вісь укріплення сягала вдовжину 280 саж., впоперек — 100—160 саж., а заг. довжина укріплень — бл. 800 саж. На ті часи у Г. ф. існувало троє воріт — Гирманські, Чигирин-Дібровські та Власівські. Всередині фортеці розташ. дерев'яні Троїцька та Покровська церкви, а також торгові ряди, громадські й приватні двори та будинки. Г. ф. втратила своє значення й занепала після скасування на Лівобережній Україні полкового устрою, та перетворення Городища на Градизьк. Занепад і знищення Г. ф. прискорили великі пожежі 1832, 1848 і особливо 1866. Див. також *Оборонне будівництво*.

ГОРО́ШИН — давньоруське місто, розташ. на правому березі р. Сули (тепер с. Тарасівка Оржицького р-ну). Вперше згадане під 1096 у складі *Переяславської землі*. Відоме до серед. 13 ст. Збереглося городище. Вперше обстежене в кін. 19 ст. В. Г. Ляскоронським, неодноразово оглядалось археологами — І. І. Ляпушкіним (1948), М. П. Кучерою та О. В. Сухобоковим (1971), Ю. Ю. Моргуновим (1981). Складається з дитинця і посаду. Задернований майданчик напівкруглої в плані форми площею 0,6 га, захищений валом висотою до 4 м і ровом. Культурний шар дитинця пошкоджений селітряним виробництвом 17—18 ст. З Пд. і Зх. від дитинця розташований посад площею 140 × × 220 м, захищений валом висотою більше 1 м і широким ровом. Частина тер. посаду розорюється, інша — забудована. Культурні нашарування мають товщину до 1 м. Знайдені уламки гончарного посуду, точильні бруски, шиферні пряслиця, залізні ножі, уламок амфори з графіті; досліджені залишки глинобитної печі 12—13 ст. Колекції знахідок зберігаються у Ермітажі, Ін-ті археології АН України та *Лубенському краєзнавчому музеї*.

ГОРО́ШИНЕ (Горошин) — село Семенівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Гаївка, Кукоби, Старий Калкаїв. Розташ. на березі р. Сули та її притоки р. Борису, за 36 км від райцентру та залізнич. ст. Веселий Поділ. 975 ж. (1990). Г.— літописне місто, одно з найстаріших поселень Полтавщини. Воно згадується серед головних пунктів, де Володимир Мономах здобув перемоги над половцями (1103, 1110). Ще й до наших днів поблизу села збереглися залишки городища часів Київської Русі. 1239 монголо-тат. орди хана Батия знищили поселення Г. У 15—16 ст. селом володіли Глинські, потім Жолкевські, Вишневецькі. У роки нац.-визвольної війни укр. народу (1648—54) село було сотенним містечком Лубен. полку. 14.VIII 1653 до Б. Хмельницького через Г. їде рос. посол Іван Фомін. Після ревізії 1729 в Г.— 170 селянських дворів, крім козацьких. З 1744 цариця Єлизавета пожалувала Г. панам Оболенським, які стали власниками села до кінця 18 ст. На 1781 у Г. Хорольського пов. Київ. намісництва — 430 хат, 1787 — 1312 ж. чол. статі. У серпні 1812 І. П. Котляревський формував у Г. 5-й козацький полк для боротьби з французькими інтервентами. М-ко Г. Хорольського пов. 1863 наліч. 456 дворів, 2814 ж., мало дві дерев. церкви: Успенська (1866), Преображенська (1862), побуд. штаб-ротмистром І. М. Левковичем; при церквах б-ки; сільське

уч-ще, винокурня, пивний, селітряний та шкіряний з-ди відбувалося 3 ярмарки на рік. Місцевий землевласник С. К. Гудим-Левкович повністю утримував в Г. школу для дівчаток. 1885 в містечку було 2345 ж., за переписом 1900 — 496 господарств, 2756 ж., 1910 — 507 господарств, 2676 ж., з них 770 письменних.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У березні 1921 в селі ств. комнезам. 1926 — 581 господарство, 2616 ж. 1929—30 в Г. організовуються колгоспи. Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—23.IX 1943) вивезено до Німеччини 87 чол., розстріляно 1 чол.; село зруйновано та пограбовано. На 1990 у Г.—колгосп ім. Енгельса (зерново-бурякового напряму, тваринництво; спеціалізується на виробн. курячих яєць), с. ш., дільнична лікарня, дитсадок, Будинок культури (430 місць), б-ка (15 865 од. зб.), кіноустановка. У Г. пам'ятник І. П. Котляревському (1964) та Ф. Енгельсу (1967). На фасаді кол. буд. поміщика Л. Гудими (тепер дільнична лікарня) 1965 вст. *Котляревському І. П. меморіальну дошку*. 1950 встановлено надгробок на братській могилі жертв фашизму 1943, 1959 — на братській могилі рад. воїнів і жертв фашизму 1943 та пам'ятник воїнам-односельцям, які загинули (239 чол.) на фронтах Вел. Вітчизн. війни.

ГО́РЬКОГО ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Мало-Некрасівська, Київський р-н) — від вул. Коцюбинського до Фруктової. Наз. на честь Горького Максима (Пєшкова Олексія Максимовича, 1868—1936) — рос. письменника. Н. у Нижньому Новгороді в сім'ї столяра. В 11 років пішов «в люди». Друкуватися почав 1892. Засн. 1915 журн. «Звезда». 1921 виїхав на лікування за кордон. З 1924 жив у Сорренто (Італія). 1931 повернувся у Росію. Був організатором і головою 1-го Всесоюз. з'їзду рад. письменників (1934). Очолив (з 1934) Спілку письменників СРСР. Життя і творчість Г. пов'язані й з Україною. У різні роки відвідав Київ, Харків, Херсон, Одесу та ін. Полтавщину побачив вперше 1891 під час подорожі по Україні. Проїхав з Харкова на Полтаву через Великі Сорочинці, Миргород, Ромодан, Лубни. 1897 оселився у Мануйлівці. Тут він написав твори: «Крымские эскизы», «Мальва», «Супруги Орловы», «Бывшие люди», «В степи», розпочав роман «Фома Гордеев». 29.VI письменник відвідав говтвянський ярмарок, враження від якого лягли в основу нарису «Ярмарка в Голтве». У Мануйлівці в Пєшкових нар. син Максим. За ініціативою Горького в селі ств. жіноча недільна школа, хор, театр (див. *Мануйлівський аматорський театр*). Побував у Козельщині, Рублівці, Омельнику, Манжелії. Знову приїхав на Полтавщину на поч. червня 1900. Жив у Мануйлівці, відвідав Кременчук, Крюків. Написав повісті «Трое», «Мужик», розпочав п'єсу «Мещане». У *Верхній Мануйлівці* відкрито *Горького Максима музей,* встановлено *Горькому Максиму пам'ятник.*

ГО́РЬКОГО МАКСИ́МА МУЗЕ́Й літературно-меморіальний у с. Верхній Мануйлівці Козельщинського р-ну. Відкр. 1939 в кол. читальні поміщиці О. А. Орловської. Письменник двічі (1897, 1900) побував у Мануйлівці, куди був запрошений місцевою поміщицею на лікування. 1960 споруджено нове окреме приміщення для музею. Експозиція розповідає про життєвий і творчий шлях письменника, про його перебування у Мануйлівці, де Горький продовжував свою літ. і громад. діяльність. Музей налічує бл. 3 тис. експонатів — це особисті речі письменника, його твори, літературознавчі праці про нього, фотографії і документ. матеріали, роботи відомих скульпторів Н. В. Крандієвської, І. М.

Гончара, художників Г. Меліхова, Л. Хорошкевича та ін. Див. *Горького вулиця*.

ГО́РЬКОМУ МАКСИ́МУ МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у с. Верхній Мануйлівці. Встановлена на фасаді будинку *Горького Максима музею*. Дошка — мармур, відкрита 1968.

ГО́РЬКОМУ МАКСИ́МУ ПА́М'ЯТНИКИ. 1) У с. Верхній Мануйлівці. Відкрито 1968 до 100-річчя від дня народження письменника, який 1897 і 1900 перебував у Мануйлівці (див. *Горького вулиця, Горького Максима музей*). Пам'ятник — гранітне погруддя висотою 2 м на постаменті висотою 3 м. Іл.— табл. XVII.2) У с. Крячківці Пирятинського р-ну. Встановлено 1967 біля сільс. клубу. Ім'я письменника носить місцевий радгосп. Пам'ятник — скульптура висотою 2,6 м на прямокутному постаменті висотою 2,2 м. Скульптор А. А. Шалимов. 1990 реставровано. 3) У с. Левенцівці Чутівського р-ну. Встановлено 1969 біля сільс. клубу з нагоди 100-річчя від дня народження письменника. Пам'ятник — залізобетонна скульптура вис. 2 м на гранітному двометровому постаменті. 4) У с. Новоселівці Решетилівського р-ну. Відкрито 1968 на приклубній площі біля контори колгоспу, який носить ім'я письменника. Пам'ятник — залізобетонне погруддя (1,1 × 0,7 × × 0,7 м) на цегляному оштукатуреному постаменті (1,8 × 1,0 × × 0,7 м). Виготовлено на Харків. скульптурному комбінаті. 5) У с. Середняках Гадяцького р-ну. Встановлено 1967 в центрі села біля контори колгоспу, який носить ім'я письменника. Залізобетонна скульптура на повний зріст (2,8 × × 0,9 × 0,6 м) встановлена на цегляному оцементованому постаменті (1,8 × 1,0 × 1,2 м). Автори — скульптори А. А. та К. А. Шалимови, архітектор А. В. Реуск.

«ГОСПОДА́РСТВО ПОЛТА́ВЩИНИ». Журнал Полтав. губ. планової комісії. Видавався 1924—25 у Полтаві.

ГОХНІ́ВКА — річка в Полтав. обл., прит. р. Многи (бас. Дніпра).

ГРА́БАРІВКА — село Пирятинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. на р. Рудій, за 25 км від райцентру і за 6 км від залізнич. ст. Грабарівка. 809 ж. (1990). У 18 ст. село входило до Пирятинської першої сотні Лубен. полку. 1764 наліч. 169 хат, у т. ч. 100 виборних козаків і 10 хат підпомічників, 59 хат посполитих і підсусідків. Після ліквідації полкового устрою 1781 Г. належала до Пирятин. пов. 1787, згідно з описом Київ. намісництва, в Г.— 484 ж. чол. статі. У селі була маєтність дружини бунчукового товариша Саханського та капітана Семена Горленка. У 1859 — 140 дворів, 1122 ж. Архистратиго-Михайлівська церква (1786). 1900 наліч. 177 дворів 1099 ж., діяла земська школа, б-ка при церкві. У 1910 Г.— Сасинівської волості, 271 двір, 1609 ж. Селяни займалися ремеслами: столярством, кравецтвом, шевством, ткацтвом тощо.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1923—25 Г. належала до Березоворудського р-ну Прилуцького округу, 1723 ж. Під час нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—18.IX 1943) до Німеччини вивезено 172 чол. У селі — колгосп ім. Щорса (спеціалізується на вирощуванні пшениці та цукр. буряків), неповна с. ш. Уродженцем Г. є Герой Рад. Союзу Я. І. Пляшечник (1907—44). Пам'ятник герою громадян. війни М. Щорсу (1967). Надгробки (1956) на братській могилі рад. активістів, загиблих 1929, та воїнів, які загинули 1941 при обороні Г. Обеліск (1971)

в пам'ять про воїнів-односельців, що полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ГРАБЯ́НКИ ЛІТО́ПИС — пам'ятка укр. історіографії, важливе істор. джерело, оригінальний зразок укр. л-ри поч. 18 ст. Грабянка Григорій Іванович (поч. 70-х рр. 17 ст.— 1738) у 1686—1701 служив рядовим козаком у Гадяцькому полку. Потім обіймав посади гадяцького полкового осавула, обозного, судді. З 1729 — гадяцький полковник. Володів невеликим маєтком, наданим «на ранг». Брав участь у Кримських (1687—89), Азовських (1695—96), Кизи-Керменському і Таманському (1697) походах та в Північній війні 1700—21. Разом з наказним стародубським полковником П. Корецьким 1723 їздив до Петербурга з Коломацькими чолобитними клопотатися перед Петром І про скасування *Малоросійської колегії* та відновлення виборів гетьмана, за що, як і наказний гетьман, черніг. полковник П. Полуботок, був ув'язнений до Петропавлівської фортеці. Після смерті Петра І (1725) повернувся на Україну. Брав участь у рос.-тур. війні 1735—39. Помер від поранення. Головна тема Г. л. сформульована в його заголовку, де автор заявляє, що він присвячує свій твір визвольній війні укр. народу 1648—54 під керівництвом Б. Хмельницького («Дѣйствія презѣльной и от начала поляков крвавшой небывалой брани Богдана Хмельницкого, гетмана запорожского з поляки... року 1710»). Грабянка ставить завдання розповісти історію мужньої боротьби укр. народу за свою землю, «що засвідчили землеміри на картах світу, виділивши в них воєводства Київське, Чернігівське, Браславське та Подільське, де протікають ріки Дністер, Буг, Горинь, Дніпро, Десна та Сурок, а звідти до Чорного моря».

У коло перших питань автор включив огляд відомостей про Б. Хмельницького, його родину і бойову діяльність до 1648. Описові шести років війни 1648—54 автор присвятив 16 глав. Тут майже всім великим битвам присвячені окремі розділи. Два розділи пов'язані з Переяславською радою 1654. Третя частина книги структурно ділиться на 15 невеликих розділів і розкриває півсторічний період в історії України, у т. ч. й Полтавщини. З 1664 виклад матеріалу ведеться по роках. Грабянка висловив оригінальні для свого часу погляди на історію. На його думку, істор. знання мають практичну цінність. Вони повинні служити освіті людини, а не бути духовно-моралізуючими настановами. У додатках до Г. л. вміщено: «Перелік гетьманів війська запорізького Малої Росії, що були ще перед Хмельницьким», «Гетьманство Хмельницького та його військові дії», «Назви полкових міст та імена полковників з обох берегів Дніпра, що відомі на час Хмельницького», «Реєстр гетьманів, що були після смерті Хмельницького та воєнних дій у часи їхнього гетьманування».

Основними джерелами для Грабянки послужили попередні козацькі літописи, хроніки, різного роду щоденники, твори польських письменників Коховського, Твардовського та ін., а також офіційні акти — привілеї, листи, договори, різні матеріали гетьманської канцелярії тощо. Г. л. був відомий дослідникам 19 ст. у багатьох списках (оригінал не зберігся). Вперше літопис опублікував без імені автора Ф. Туманський у журн. «Рос. магазин» (1793, ч. 2, 3). У 1854 Г. л. опублікувала Київ. археографічна комісія за найповнішим і найдавнішим списком, переписаним скорописом часів життя автора. Тепер відомо понад 40 списків, які зберігаються в Центр. наук. б-ці АН України (19), Б-ці СРСР ім. В. І. Леніна (7), Публічній б-ці ім. М. Є. Салти-

кова-Щедріна в С.-Петербурзі (7), Черніг. істор. музеї (2), Істор. музеї СРСР (1), Дніпропетр. істор. музеї (1), Центр. держ. істор. архіві України у Києві (1) та ін.

ГРАДИЗЬК (до 1789 — Городище) — смт Глобинського р-ну, центр селищної Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Ганнівка, Котляревське, Лізки та Середпілля. Розташ. на пн.-сх. узбережжі Кременчуцького водосховища, на схилі г. Пивихи, за 29 км від райцентру та за 15 км від залізнич. ст. Рублівка. Через Г. проходить автомагістраль Київ — Дніпропетровськ. 9140 ж. (1990).

Є одним з найдавніших поселень на тер. Полтавщини. Існував ще за часів Київ. Русі і, вірогідно, був знищений під час навали орд Батия (кін. 30-х — поч. 40-х рр. 13 ст.). З серед. 14 ст. землі потрапили під владу Великого князівства Литовського. 1489 король Казимир IV пожалував їх Київському Пустинно-Миколаївському монастиреві. Уже у 16 ст. серед монастир. володінь згадується містечко Городище. На поч. 16 ст. на тепер. тер. Г. був «замок», а приблизно за 3,5 км від нього — залишки «селища Градище». Замок, напевно, був на самій горі Пивисі, де існувало давнє поселення Пива, що належало руським боярам Пивам. У 2-й пол. 16 ст. монастир засн. на горі Пивисі свій філіал — *Пивгородський Миколаївський монастир*. Поселення Городище позначене на карті серед. 17 ст. франц. фортифікатора Г. Л. де Боплана [див. *Городищенська фортеця 17—18 ст.*, *Городища (Градизька) плани*]. Жителі Г. брали участь у сел.-козац. повстаннях: під проводом Івана Сулими (1635), Павла Павлюка (1637), Якова Острянина та Карпа Скидана (1638). Про ті події ще до 20 ст. нагадували кургани на Пивисі та на околицях Г. (Бабичиха, Лядська могила, Гостра могила та ін.). Градижчани також брали участь у визв. війні укр. народу 1648—54. Остаточно Г. було приєднано до Росії після *Андрусівського перемир'я* 1667. До цього року входив до складу Максимівської сотні Чигирин. полку. У 1661—63 — сотенне містечко Кременчуц., 1667 — Миргород. полку. В 60—70-х рр. 17 ст. Г. стає ареною боїв між правобережними і лівобережними гетьманами за панування над Україною. У Г. 19.IX 1676 П. Дорошенко капітулював перед рос.-укр. військами, присягнув на вірність Росії і віддав І. Самойловичу клейноди гетьманства. У 2-й пол. 17 — на поч. 18 ст. у містечко, рятуючись від утисків польс. магнатів, переселяється багато селян з Умані, Канева, Волині та інших міст Правобережжя. 1739 на Г. напало бл. 5 тис. татар, але вони були розбиті військами полковника Часника. У 1741 в Г. та на його околицях було 4 шпиталі (богадільні) для убогих, безпритульних та інвалідів. 16 (27).IX 1781 у складі Київ. намісництва створено Городиський повіт з центром у місті Городищі. 1782 було затверджено *Градизька герб*. У Г. діяли дві церкви — Покровська та Троїцька (мурована, збуд. 1801—02). При кожній із них існ. лікарня і шпиталь. Міщанських будинків і дворів — 512, хат — 696, 4282 жителі. Відбувалося 4 ярмарки на рік. Були розвинуті ремесла, торгівля. Г. — один із значних центрів торгівлі на Дніпрі. 1789 місто віднесено до Катеринослав. намісництва, дістало офіційну назву Градизьк. Наприкінці 1796 Г. віднесено до Малорос. губ. Указом від 8 (19).X 1797 його винесено за штат повітових міст й перейменовано в посад, а новим указом від 9 (20).XI того ж року знову перейменовано в заштатне місто. 1802 Г. віднесено до складу Кременчуцького повіту

новоутв. Полтав. губернії. 1805 затверджено план забудови міста. Передбачалося звести 3 майдани та 19 вулиць на існуючих «обивательських кварталах», спорудити муровані будинки ратуші, міської думи, поштової експедиції та ін. 1807 приступили до здійснення плану. У ході робіт були знесені вали та земляні насипи старих укріплень, споруджена Велика ярмаркова площа. У 1810 в місті — 711 дворів, 4500 ж., цегельний з-д, 33 вітряки. За переписом 1859 в Г.— 1366 будинків, 7708 ж., 4 церкви, єврейський молитовний будинок, парафіяльне училище, поштова станція, лісова пристань, відбувалося 4 ярмарки на рік. У зв'язку з пожежами 1832, 1848 та 1866 місто поступово занепадає, торгівля йде на спад. 1880 був споруджений гартак, де працювало 10 робітників. З 1852 в Г. існ. двокласне чол. уч-ще, 1871 відкрито жін. земське двокласне уч-ще. При Покровській церкві (нова дерев., споруд. 1882) та приписаній до неї Миколаївській (кол. монастирська, нова мурована, збуд. 1777) були церковнопарафіяльна школа та школа грамоти, при Троїцькій та приписаній до неї Георгіївській (нова дерев., збуд. 1894) — церковнопарафіяльні двокласна чол. та однокласна жіноча школи і школа грамоти. При Покровській церкві працювала також невелика б-ка, а з 1895 — земська бібліотека-читальня (на 1910 було 1732 примірники книг). У 1900 в місті існ. 3 громади (козацька казенних селян та селян-власників), у яких наліч. 1007 дворів, 6521 ж. Наприк. 1905 в Г. сталися антиурядові заворушення. Для його придушення в місто було направлено каральний загін. У 1897 в Г.— 9486 ж., у 1910 — 10 330 ж. Працювало 2 лісопильних з-ди, маслозавод, 2 вальцьових млини, 2 олійниці з просорушками, цегельний з-д (1913). Напередодні Лютневої революції 1917 в Г. діяло 5 поч. шкіл (16 учителів та 8 священнослужителів); мед. допомогу надавав один земський лікар. Були аптека, аптекарський магазин, поштово-телеграфна контора, кредитне товариство.

Рад. владу встановлено в січні 1918. Градизьку організацію РСДРП(б) у лютому 1918 очолив П. Ю. Ковалевський, а першим головою волревкому був обраний П. Л. Крупко. Для боротьби з нім.-австр. окупантами і гетьманцями було ств. партизан. загін на чолі з Я. М. Болдарєвим. 7.III 1923 Г. став райцентром Градизького р-ну Кременчуц. округу. 10646 ж. До Градизької сільради входили села й хутори: Бистрівщина, Велика Гардашівка, Ганнівка, Гирман, Гумениі Левади, Дебелого, Думівка, Лізки, Максимівський, Миколаївка, Подільський, Середпілля Думівське, Середпілля Петрівське, Стадня Могила.

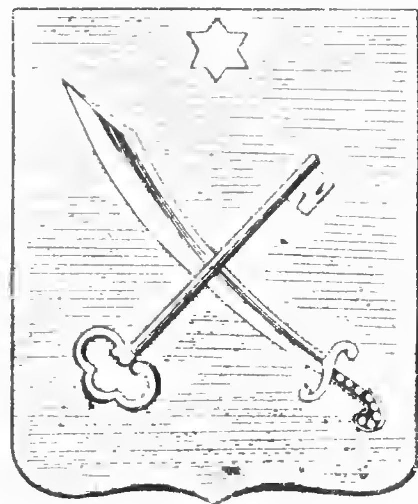
1923 в Г. організ. перший ТСОЗ «Жатка», на базі якого згодом організ. ТСОЗ ім. Г. І. Петровського. На протязі 1925—29 ств. ТСОЗи «Господар-незаможник», «Згода», «Червоний садівник» та ін.; на їх базі 1929 був організ. колгосп «Воля». З 1931 працювала МТС, що обслуговувала 36 колгоспів. 9324 ж. (1939).

1921 члени аматор. гуртка створили Укр. мандрівну повітову трупу, що згодом переросла в драм. колектив. Для боротьби з неписьменністю в 1924 ств. 9 шкіл та пунктів лікнепу. У 1940 в Г. працювали середня, 2 неповні середні та 3 поч. школи, робітн. факультет Кременчуцького пед. ін-ту, бух.-екон. технікум. Під час. нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—27.IX 1943) гітлерівці влаштували в Г. табір для військовополонених, де загинуло майже 5 тис. рад. воїнів. Було страчено 10 підпільників, 50 жителів заарештовано (їх доля невідома), 650 чол. вивезено на примусові роботи до Німеччини. На тер. району діяв партизан. загін.

З 1957 Г.— смт. 30.XII 1962 розформовано Градизький р-н, його тер. віднесено до Глобинського р-ну. У Г.: з-д госп. товарів «Дніпро», з-д будматеріалів, рибозавод, молокозавод, дільниця Глобинського хлібокомбінату, цех Кременчуцької худож. ф-ки «Дніпрянка», комбінати побут. обслуговування і комун. підприємств, ремонтно-транспортне підприємство, буд. організації Полтавбуду та Полтавводбуду, автопарк та ін. Рибоколгосп «Прибій», колгосп «Україна» (зерново-тварин. напряму), інкубаторна та насіннєва станції, станція штучного запліднення тварин. Є відділення зв'язку, відділення ощадбанку, телеграф, АТС, середня та дві 8-річні школи, муз. школа та спецшкола-інтернат, 8 мед. установ (у т. ч. районна лікарня на 200 ліжок та тубдиспансер), 2 Будинки культури (на 450 та 470 місць) з кіноустановками, 3 б-ки (бл. 109 тис. од. зб.), Градизький нар. історико-краєзнав. музей, стадіон на 2000 місць, 3 парки та 7 скверів, дитячий табір відпочинку. Серед уродженців Г.— укр. композитор, нар. арт. СРСР, лауреат Держ. премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1975) О. І. Білаш — автор опер «Гайдамаки» (за однойменн. поемою Т. Шевченка), «Прапороносці» (за О. Гончаром), монооперн «Балада війни» на слова І. Драча, оперети «Чиста Криниця», творів для симфоніч. оркестру, вокально-інструм. ансамблів, хорів, музики до драм. вистав і кінофільмів, понад 200 пісень, серед них: «Ой не ріж косу», «Ясени», «Два кольори» та ін.; нар. артист УРСР, лауреат Держ. премії СРСР (1952) А. А. Верменич (1897—1979), укр. письменник І. І. Білик, доктор істор. наук А. П. Олексашенко (Алексашенко), укр. художник І. І. Юхно, генерали Рад. Армії Д. В. Головко та М. І. Левченко. Пам'ятники: В. І. Леніну (1955), на братській могилі 352 рад. воїнів, що загинули 1943 при визволенні Г. від гітлерівців (1949), на братській могилі рад. воїнів та жертв фашизму (1957), на братських могилах місц. патріотів та військовополонених (1983). Серед археол. пам'яток — сліди палеолітич. стоянки в урочищі Скакалка, курганний могильник доби бронзи, поселення доби черняхівської культури поблизу Дніпра.

ГРАДИ́ЗЬКА ГЕРБ. На щиті у блакитному полі хрестоподібно складені золота шабля і ключ, вгорі — срібна шестикутня зірка. Затверджений 1782. Уніфікований 1857 за системою Б. Ф. Коне (див. *Герб*). Існував до 1917.

ГРАДИ́ЗЬКА УКРАЇНСЬКА АМА́ТОРСЬКА ТРУ́ПА, Градизька укр. мандрівна трупа. Ств. на поч. 20-х рр. під впливом Харківського укр.-рос. драм. театру, що гастролював у Градизьку. 1921 члени аматор. гуртка організували укр. мандрівну повітову трупу. До її складу входили М. Городько, А. Верменич, М. Кокотихіна, Й. Сокольченко, Г. Якименко та ін., режисер Х. М. Рубінштейн. Загальне визнання здобули актори-аматори П. Юхно, його дружина Анастасія, А. Гринько, М. Кокотихіна, Є. Автодарова, Ю. Бабейкін, П. Касько, Я. Корнієнко, С. Плахотник, В. Скрипник

Герб Градизька.

та ін. На сценах Градизька та сільських клубів трупа поставила: «Глитай, або ж павук» — М. Кропивницького, «Безталанна» і «Сто тисяч» — І. Карпенка-Карого, «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» — М. Старицького, «Наталка Полтавка» — І. Котляревського, «Украдене щастя» — І. Франка та ін.

ГРАДИ́ЗЬКИЙ НАРО́ДНИЙ ХОР у смт Градизьку Глобинського р-ну. Ств. 1976 при Будинку культури ім. Героїв Дніпра. Народний з 1987. Першим його керівником був П. С. Галаган, з 1982 — О. П. Тонкошкур. Хор — учасник обласних і респ. оглядів, Другого респ. свята пісні на «Співочому полі» у Полтаві. Дипломант Всесоюз. огляду художньої творчості (1985).

ГРАДИ́ЗЬКИЙ ПОВІ́Т (до 1789 Городиський) — адм.-тер. одиниця. Ств. 16.IX 1781 у складі Київ. намісництва під назвою Городиський з Городиської, Горошинської, Жовнинської, Лукімської (Лукомської) та Чигирин-Дібровської (Чигирин-Дібрівської) сотень Лубен. полку, Ірклїївської, Канівської, Кропивенської сотень Переяслав. полку та частини Хорольської сотні Миргород. полку. Центр — м. Городище (з 1.VI 1789 — Градизьк). Розташ. на Лівобережжі, по течії Дніпра. По тер. повіту протікала і впадала в Дніпро р. Сула та ще кілька малих річок: Крилеїв, Кропивна, Бурімка, Крива Руда, Кагамлик, Омельничок (Омельник), Погоріле, Золотоноша та ін. Грунти — чорноземи та супіски. Більшість населення займалася землеробством, частина — ремеслами: ткацьким, чоботарським, шаповальським, кравецьким, музикантським та ін. Частина чумакувала: їздили в Таврію та ін. місця по сіль і рибу. За описами 1775—86 Г. п. було 172 поселення, у т. ч., крім Городища, містечок — 4, сіл — 62, хуторів — 106. Поміщицьких будинків — 67. За півтори версти від Городища на горі Пивисі знаходився Пиво-Городиський Миколаївський (Городиський Пивогорський Миколаївський) монастир, який підпорядковувався Києво-Микільському монастиреві. Наліч. 52 приходи (парафії). За переписом 1787 у повіті містечок — 4, хуторів — 37, млинів — 35, церков — 53. Священно- і церковнослужителів — 170, дворянських сімей — 88, жителів-різночинців — 365, козаків — 16 530, селян казенного відомства — 4399, власницьких — 10 657, підсусідків — 2365, циган — 44. Всього чоловічої статі душ у місті та повіті — 37 726 чол. З 30.IV 1789 м. Городище і повіт віднесено до Катеринослав. намісництва, а з 1.VI того року до нього переведено й повітові установи з м. Кременчука. Тоді ж місто одержало офіційну нову назву Градизьк, а повіт став називатися Градизьким. Розформований указом від 30.XI 1796 у зв'язку з утворенням Малорос. губ. Осн. частину території розподілено між Золотоніським та Кременчуцьким повітами. Іл. — табл. XXXIV.

ГРА́КОВЕ — гідролог. заказник респ. значення (з 1983). Болотний масив у бас. р. Сули, поблизу Кременчуцького водосховища. Переважають очеретяні й осокові угруповання болотної рослинності (рогіз, лепеха звичайна, бульбокомиш морський, осока розсунута та ін.). Місце гніздування болотних і водоплавних птахів: качок, куликів, чапель, гуски сірої; трапляється також лелека білий. Розміщене біля с. Оболоні Семенівського р-ну. Перебуває у віданні колгоспів ім. В. І. Леніна і «Комунар». Площа 500 га.

ГРАМА́ЦЬКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Лютеньки (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

«ГРА́ЦІЯ» — нар. самодіяльний ансамбль сучас. бального танцю Полтав. пед. ін-ту. Ств. 1975 при

Палаці культури облміжколгоспбуду, з 1985 — при студент. клубі Полтав. пед. ін-ту; 1980 — удостоєний звання народного. Керівник — засл. працівник культури УРСР Н. О. Горголь (з 1990 — В. В. Григорович). 1983 на базі ансамблю на замовлення М-ва освіти СРСР було знято наук.-метод. фільм «Сучасний бальний танець». На екранах укр. телебачення пройшов телевіз. фільм «Танцює „Грація“». Учасник культур. програми XII Всесвіт. фестивалю молоді і студентів 1985 у Москві, телевіз. конкурсів «Сонячні кларнети», «Естради молодих». Лауреат респ., всесоюз. та міжнар. конкурсів. Адреса: вул. Остроградського № 2.

ГРЕБИХА — річка в Полтав. обл. Тече тер. Хорольського р-ну. На березі Г. розміщене с. Березняки.

ГРЕБІНКА (до 1901 с. Тінь і ст. Петрівка) — місто районного підпорядкування, на р. Оржиця, райцентр. Залізнич. вузол. 13,6 тис. ж. (1990). Городище над р. Оржицею входило до складу Переяславського князівства і становило його сх. укріплений рубіж. Напевне, засн. 988 київ. кн. Володимиром Святославичем. 1239 чи 1240 татаро-монголи, ідучи на Київ, розгромили городище. У 2-й пол. 17 ст. було вдруге заселене і потрапило до володінь лубенського полковника Леонтія Свічки. За даними 1740 Г. входило до Пирятинської сотні. На поч. 19 ст. Г. належало П. А. Свічці, але через борги частина володінь потрапила до рук ін. поміщиків. За Свічками залишилася тільки Слобода-Петрівка. Г. потрапила до поміщика І. А. Горбовського. Частина земель Свічок біля Г. перейшла до поміщика Стороженка, який з Тарасівки переселив сюди своїх селян-кріпаків. Так виник х. Новосілки, але ця назва не прижилася. Його називали то Печиївка, то Затінь і нарешті Тінь. 1863 Г. — волосний центр Пирятинського пов., де налічувалося 83 двори, 500 ж., три приватновласницькі крамниці, відбувалося три ярмарки на рік. 1898 маєток поміщика Горбовського орендував капіталіст Фінік. На поч. 20 ст. в Г. було дві школи — церковнопарафіяльна та земська. Перша розміщалася в будинку біля церкви (зберігся до нашого часу на тер. школи № 2). Започаткувалася Гребінка у 1895, коли було збуд. залізницю Харків — Київ. Невеличке сільце Тінь, розширившись за рахунок кількох залізнич. будівель, перетворилося на ст. Петрівка. У 1901 станцію і нас. пункт було названо Гребінкою — на честь укр. письменника Є. П. Гребінки, який народився за 14 км звідси, на х. Убіжище (тепер с. Мар'янівка; див. *Гребінки вулиця*). 1.V 1905 поблизу Г. відбулася перша маївка.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Спочатку Г., зберігаючи за собою статут містечка, залишалася волосним центром Пирятин. повіту, який 1923 було розформовано, Г. і найближчі села ввійшли до складу Пирятин. р-ну. Значну роль у подоланні розрухи відігравав гребінківський залізничний вузол. На станції збуд. клуб, літній театр, 1928 споруджено електростанцію, утв. ТСОЗ. Того ж року закладено семирічну школу. Навесні 1930 у Г. ств. колгосп «Ленінський шлях», через три роки — МТС. 1935 в Г. збудовано вагонне, а у 1938 — локомотивне депо. 25.II 1935 Г. стала райцентром, а 25.X 1938 віднесена до категорії селищ міського типу. Напередодні Великої Вітчизн. війни у Гребінці було 475 будинків, 3200 ж. Під час нім.-фашист. окупації (19.IX 1941—19.IX 1943) тут діяла підпільна група. Гітлерівці розстріляли, вивезли до Німеч-

чини на примусові роботи сотні жителів, зруйнували паровозне і вагонне депо, школи, лікарні, багато будинків. Після визволення, вже на поч. 1944 став до ладу залізнич. вузол. Були відбудовані паровозне й вагонне депо, зведені нові житлові будинки. У 50-і рр. споруд. Будинок культури залізничників, стадіон «Локомотив», кінотеатр «Комсомолець», Будинок піонерів і школярів. 30.IX 1958 с. Городище було приєднано до Гребінки. З селищ міського типу до категорії міст районного підпорядкування Г. віднесена 21.XI 1959. Тепер у Г. серед значних підприємств, крім локомотивного і вагонного депо,— залізнич. ст. Гребінка, дистанція колії, сигналізації і зв'язку, ремонтно-транспортне підприємство, харчосмакова, швацька ф-ка «Труд», комбінат комунальних підприємств, агробуд, елеватор, цегельний з-д, хлібокомбінат, райспоживспілка, міське споживче т-во, відділ робітн. постачання, побутовий комбінат, автошкола ДТСААФ, чотири с. ш., дві лікарні і поліклініки, три аптеки, п'ять дитсадків, два Будинки культури, Будинок піонерів і школярів, 4 б-ки, 2 музеї, спорткомплекс з стадіоном, Будинок спорту. Звання Героя Соц. Праці удостоєні машиніст тепловозу В. Г. Камірний (1959) та слюсар локомотивного депо С. М. Прима. Пам'ятні знаки: Трудової Слави — трактор «Универсал-2» (1976), танк ІС-2 на честь воїнів-визволителів (1988). У місті встановлено 5 пам'ятників В. І. Леніну, пам'ятники: Герою Рад. Союзу Г. С. Кагамлику (1968); загиблим при визволенні Г. рад. воїнам (1968); учням і вчителям школи № 1 (1967) та № 3 (1971); робітникам вагонного депо (1968); воїнам-односельцям та робітникам (1978), які загинули під час Великої Вітчизн. війни. 1956 у Г. встановлено надгробки на братській могилі рад. воїнів та жертв фашизму (1941—43), *Гребінці Є. П. пам'ятник* (1987), *Шевченку Т. Г. пам'ятник* (1967). На пд. околиці міста 1980 виявл. городище 11—13, 16—18 ст.

ГРЕБІНКИ ВУЛИЦЯ в Полтаві (кол. пров. Гайдарівський, Жовтневий р-н). 1949 наз. на честь укр. і рос. письменника Гребінки Євгена Павловича (1812—48). Н. на х. Убіжище Пирятин. пов. (тепер у складі с. Мар'янівки Гребінківського р-ну) в сім'ї дрібного поміщика — штаб-ротмістра Малорос. кав. полку П. І. Гребінки. Був учасником Вітчизн. війни 1812, пройшов шлях до Парижа, після відставки займався господарством, мав 20 кріпаків. Родовий хутір Гребінчин Яр перейменував на х. Убіжище. Товаришував з В. І. Григоровичем (див. *Григоровичів садиба*), В. І. Марковичем (батьком члена Кирило-Мефодіївського товариства О. В. Марковича; був хрещеним батьком поета). 1825—31 Є. Гребінка навч. в Ніжинській гімназії вищих наук, одержав чин 14 класу. Влітку 1831 повернувся додому, відвідав Лубни, гостював у Снітині в маєтку Новицьких (товариш по гімназії), пережив особисту драму через кохання до його сестри (описав у «Записках студента», 1841). На поч. вересня виїхав до Пирятина. 7 вересня Пирятинське дворянство обрало Є. Гребінку оберофіцером резервного ескадрону Малорос. кав. полку, який базувався у Переяславі. У грудні 1831 вийшов у відставку і повернувся до Убіжища, де провів два роки, працював над «Малоросійськими приказками» (вид. 1834), над подальшим перекладом на укр. мову пушкінської «Полтави» (почав у Ніжині; перший уривок опублікував в «Московском телеграфе» № 17 за 1831), яка вийшла окремою книжкою 1836. Постійно їздив до Пирятина за кореспонденцією. Восени 1833 зустрівся у місті з укр. художником А. Мок-

рицьким (випускником Ніжинської гімназії вищих наук), відвідав його в Олександрівці під Пирятином. Мокрицький гостював в Убіжищі, малював тут портрет поета. У кін. 1833 виїхав до Петербурга, звідки писав батькам: «Тіло моє було в столиці, а душа далеко — в рідному степу, під солом'яною покрівлею маленького будиночка». Служив чиновником, з 1835 викладав словесність у Дворянському полку, з 1837 — у військ. навч. закладах. Був знайомий з О. Пушкіним, І. Криловим, О. Кольцовим, І. Тургеневим, мав дружні зв'язки з Г. Квіткою-Основ'яненком, П. Гулаком-Артемовським, Л. Боровиковським, В. Забілою. 1836 через І. Сошенка познайомився з Т. Г. Шевченком, підтримував його матеріально, допомагав у самоосвіті, взяв безпосередню участь у викупі поета з кріпацтва. У травні 1836 виїхав з Петербурга до Убіжища. Пробув тут до вересня, відвідав Мокрицьких, писав «Оповідання пирятинця» (видав 1837 з посвятою своєму землякові В. І. Григоровичу). У травні 1840 знову виїхав на Полтавщину. З Убіжища виїздив до Лубен, де гастролювала трупа Млотковського. В її складі грав видатний укр. актор К. Т. Соленик (1811—51). Виступав у водевілях «Моя жена выходит замуж» і «Козак-стихотворец» Шаховського. У Лубнах почув сюжет, використаний у повісті «Кулик». У наступні роки видав у Петербурзі альманах «Ластівка», роман «Чайковський» (1843) та ін. Писав вірші, байки рос. і укр. мовою. Влітку 1842, після смерті батька, знову приїхав до Убіжища. Двічі відвідав село Рудку, де мешкав дрібний поміщик Ростенберг з онукою Марією Василівною. У травні 1843 в черговий раз їде до Убіжища разом з Т. Шевченком. До маєтку прибули в кінці червня. 29—30.VI відвідали маєток Т. Г. Волховської в Мосівці (Мойсівці, тепер Черкас. обл.). На балу у поміщиці познайомив Шевченка з Я. де Бальменом, О. Капністом, О. Афанасьєвим-Чужбинським (див. *Яготинські садиби*), Закревськими (див. *Закревських садиба*). У липні відвідав Кременчук (23—26.VII), де був присутній на ярмарку і бенефісі актора Александринського театру Мартинова; Пирятин, Рудку. В Рудці перебував близько двох тижнів, написав тут свій широко відомий романс «Очи чёрные», присвятивши його М. В. Ростенберг.

Очи чёрные, очи страстные,
Очи жгучие и прекрасные!
Как люблю я вас!
Как боюсь я вас!
Знать увидел вас
я в недобрый час.

Ох недаром вы глубины темней!
Вижу траур в вас по душе моей,
Вижу пламя в вас я победное,
Сожжено на нём сердце бедное.

Но не грустен я, не печален я,
Утешительна мне судьба моя,
Всё что лучшего в жизни
бог дал нам
В жертву отдал я огневым
глазам.

Популярними піснями на слова Гребінки стали також «Помню я еще молодушкой была» («Молода я ещё девица была»), «Украинская мелодия» («Ні, мамо, не можна нелюба любити»).

У травні — червні 1844 Гребінка знову на Полтавщині. Прибув він разом з В. І. Далем (1801—72, рос. лексикограф, етнограф, письменник, чл.-кор. Петерб. АН, основна праця «Тлумачний словник живої великоруської мови», т. 1—4, 1863—66). Мешкав в Убіжищі, відвідав Мар'янівку, Турівку, Рудку. В кін. червня обвінчався з М. В. Ростенберг і повернувся до Петербурга. Відвідав Полтав-

щину 1845. Був присутній на спектаклях у Лубнах оперної трупи Вільгельма фон Шмідкова, згодом опублікував у «Литературной газете» ст. «Опера в Лубнах». Неодноразово порушував питання про відкриття в Рудці Лубен. пов. парафіяльного уч-ща (було відкрито восени 1847, прийняло перші 15 учнів). У грудні 1848 Гребінка помер у Петербурзі. Прах було перевезено на батьківщину і поховано в Убіжниці. Ім'ям поста названо вулиці в ін. нас. пунктах Полтавщини, районний центр області. На могилі та в м. Гребінці встановлено *Гребінці Є. П. пам'ятники*.

Г. в. складається з двох відтинків, перпендикулярних до вул. Фрунзе. З її непарного боку — початок Г. в. (кол. пров. Гайдарівський), прокладений у кол. передмісті Кобищанах на поч. 19 ст. Тут збереглася малоповерхова садибна забудова кінця 19 — поч. 20 ст. У будинку № 10 народилася і жила О. К. Убийвовк (див. ст. *Убийвовк Лялі вулиця*). Відтинок з непарного боку вул. Фрунзе прокладено у кін. 19 — на поч. 20 ст. і забудовано у 30—60-х рр. 20 ст. індивід. та ін. житл. будинками.

ГРЕБІ́НКИ Є. П. МОГИ́ЛА у с. Мар'янівці Гребінківського р-ну. Знаходиться на тер. кол. х. Убіжища (Гребінчин Яр), де народився і виріс письменник Гребінка Євген Павлович (див. *Гребінки вулиця*). Помер 3.XII 1848 у Петербурзі. Тіло було перевезено на Україну і поховано на родовому кладовищі. 1901 на могилі встановлено чавунний пам'ятник у вигляді ажурного хреста на постаменті (розбитий снарядом у роки громадянської війни). 1962 встановлено бюст, який 1987 замінено новим, роботи скульпт. Ю. М. Гирича.

Пам'ятник (фрагмент) на могилі Є. П. Гребінки у с. Мар'янівці.

ГРЕБІ́НКІВСЬКИЙ ІСТОРИ́ЧНИЙ МУЗЕ́Й у м. Гребінці. Відкр. 1962. Звання народного удостоєний 1968. Розміщений в Будинку культури залізничників. Музей налічує понад 2 тис. експонатів. Експозиція розповідає про історію краю з найдавніших часів до сьогодення. Значну увагу приділено землякам — учасникам Великої Вітчизн. війни (Г. Кагамлику, В. Мовенку та ін.). Частина експозиції відведена матеріалам про класика укр. літератури Є. П. Гребінку (див. *Гребінки вулиця*). В експозиції — ілюстрації до його творів, підручники, по яких у той час міг навчатися Гребінка, твори сучасних полтав. письменників тощо. У музеї представлені вироби майстрів нар. декоративно-ужиткового мистецтва. Розташ. на вул. Жовтневій № 7.

ГРЕБІ́НКІВСЬКИЙ РАЙО́Н. Знах. у пн.-зх. частині обл. Утв. 25.II 1935 в складі 17 сільрад. Виділився з Пирятинського (14 сільрад) та Оржицького (3 сільради) районів (30.XII 1962—8.XII 1966 тер. району входила до складу Пирятинського р-ну, відновлений 8.XII 1966). Площа 0,6 тис. км². Нас. 30 тис. ж. (1990). У районі — 42 нас. пункти, підпорядковані міській і 12 сільс. Радам нар. депутатів. Центр — м. Гребінка. Поверхня рівнинна. Корисні копалини: торф, пісковики, піски, глини. З Пн. Зх. на Пд. Сх. район перерізують долини річок

Сліпороду, Оржиці та Гнилої Оржиці. Грунти чорноземні типові малогумусні. Пл. лісів і лісосмуг 2,6 тис. га. Переважають береза, вільха, дуб, клен, верба, осика. У районі — пам'ятка садово-паркового мистецтва місц. значення *Корсаківський парк.* Найбільші пром. підприємства (в осн. місцевої пром-сті): харчосмакова ф-ка, швейна ф-ка «Труд», цегельний завод, районна друкарня, Мар'янівський ремонтно-мех. завод, завод продтоварів. Спеціалізація с. г.— вирощування озимої пшениці, цукрових буряків, кукурудзи, соняшника, ячменю, картоплі та овочів, а також вироб. м'яса та молока. 1990 площа с.-г. угідь становила 48 тис. га, в т. ч. орні землі 44,3 тис. га. У Г. р.— 15 колгоспів і один бурякорадгосп. Залізнич. ст. Гребінка, Мар'янівка. Автомобільних шляхів 188 км, у т. ч. з твердим покриттям — 170 км. У районі 26 заг.-осв., муз. і спорт. школи, станція юних техніків, 27 дитячих дошкільних закладів; 27 лік. закладів, у т. ч. 3 лікарні, 2 лікарські амбулаторії, 22 фельдшер.-акушер. пункти, 6 аптек, 22 аптечних пункти, 11 Будинків культури, 16 клубів, 30 б-к, районний історико-краєзнав. музей та 15 музеїв на громадських засадах. Видається районна газета «Серп і Молот». На тер. Г. р. знайдено вироби пізньопалеолітичного часу. Див. також статті: Гребінка, Березівка, Григорівка, Короваї, Майорщина, Наталівка, Овсюки, Олександрівка, Перше Травня, Слобода-Петрівка, Тарасівка, Тополеве, Ульяновка.

ГРЕБІННИЦТВО — галузь обробки рогу, один з давніх промислів на Україні. Виникнення Г. пов'язане з виробництвом рогових порохівниць для козац. стану, гребінців для населення. На Полтавщині їх почали виготовляти з 17 ст. у Хомутці на Миргородщині. Полтав. вчений В. І. Василенко (див. *Василенка В. І. могила*), який вивчив історію, технологію та поширення Г., стверджує про функціонування промислу у 18 ст. в таких осередках: Хомутець, Баришівка на Переяславщині, Шумське на Роменщині. Сировину постачали й вироби збували щетинники (торгівці-ходівники) Рашівки на Гадяччині, що неподалік Хомутця. Після скасування кріпацтва промисел набув дальшого розвитку. Хомутець став провідним осередком Г. (див. *Ремісничі навчальні заклади*). На поч. 19 ст. тут наліч. 12 ремісників, на 1885 — 201, 1900 — 147, 1922 — 352. Миргород. пов. земство відкрило зразкову майстерню рогового виробництва. З серед. 19 ст. Г. стали займатися у Груні Зіньків. пов., пізніше — Гадяцькому і Прилуцькому повітах. 1923 засн. т-во «Гребінець» у Хомутці, що об'єднувало 196 майстрів, згодом — артіль «Наша праця» (тепер дільниця ф-ки «*Україна*»), де вироблялися, крім гребінців, сюрчки, гудзики, мундштуки. У 17—18 ст. рогові порохівниці оздоблювалися лінійними і з рослинними візерунками, написами (збереглися дві зроблені

1724 і 1731 Іваном Дружиненком з с. Хромківців на Пд. Полтавщини). Гребінці діляться на «одборні» (найкращі, великих розмірів), «рядові» (середніх розмірів) і «кінцеві». Майстри, що експонували гребінці на виставках у 19—20 ст.: Семен Даценко (1846, нагорода 7 крб. сріблом) з Роменщини, Василь Карабанов (1896, бронзова медаль), Самійло Лень, Григорій Линник з Хомутця, Андріан, Григорій і Кіндрат Кулики з Груні, Євстаф Дерев'яненко з с. Скородистик Золотоніського пов. Зразки Г. представлені у Миргород. і Полтав. краєзнав. музеях.

ГРЕБІ́НОК ВАГО́ННЕ ДЕПО́. Ств. 1935. Здійснює ремонт критих вагонів. Має цехи: колісний, допоміжний, ремонту авто гальмівного обладнання, вагонозбірний, колісно-роликовий, деревообробний, поточного ремонту, пункт тех. огляду. Працівників — 520 чол. 1941 депо було евакуйоване до м. Арзамасу Казанської залізниці, де займалося ремонтом обладнання. У вересні 1943 відновило роботу в Гребінці. Розміщено на вул. Шевченка № 1.

ГРЕБІ́НЦІ Є. П. ПА́М'ЯТНИКИ. 1) У м. Гребінці. Відкрито 1987 на вул. Жовтневій на честь 175-річчя від дня народження Є. П. Гребінки (див. *Гребінки вулиця*). Пам'ятник — бронзове погруддя (1,34 × 1,2 м) на гранітному постаменті (3,2 × 0,8 × 0,75 м). Автори — скульп. Ю. М. Гирич, арх. О. Ф. Охріменко. 2) У с. Мар'янівці на могилі письменника (див. *Гребінки Є. П. могила*).

ГРЕ́КОВУ Б. Д. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА в Миргороді. Встановлена 1967 на фасаді будинку (тепер вул. Грекова № 34), в якому народився вчений-історик і громад. діяч, акад. АН СРСР (з 1935), член ряду іноземних академій Греков Борис Дмитрович (1882—1953). Після закінчення миргородської гімназії 1901 вступив до Варшавського ун-ту. 1905 перевівся до Моск. ун-ту, який закінчив 1907. Викладав у Петербурзі, Пермі, Сімферополі, професор Ленінгр. і Моск. ун-тів. З 1937 — директор Ін-ту історії АН СРСР, водночас 1944—46 Ін-ту історії матеріальної культури, 1947—51 — Ін-ту слов'янознавства. Розробляв питання історії слов'ян, Київської Русі, історії селянства, історіографії, джерелознавства. Державна премія СРСР 1943, 1948, 1952. Все життя підтримував тісні зв'язки з Україною, виступав з лекціями, доповідями, друкував праці у Наук. записках Ін-ту історії АН УРСР.

ГРЕ́КОВУ Б. Д. ПА́М'ЯТНИК у Миргороді. Встановлено 1982 на центр. алеї парку «Дружба» по вул. Гоголя на честь академіка Б. Д. Грекова (див. *Грекову Б. Д. меморіальна дошка*). Пам'ятник — бронзове погруддя (вис.— 0,8 м) на гранітному постаменті (вис.— 3,0 м). Автори — скульп. В. В. Сухенко, арх. В. Г. Чопенко. Іл.— табл. XXII.

ГРЕМ'Я́ЧКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Довж. 12 км, площа бас. 26,2 км^2. Тече тер. Миргородського р-ну.

ГРЕЧА́НІВКА (Вирхівка, Тарнавщина, Гречано-Митрофанівка) — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради народ. депутатів, якій підпорядковані села Глибока Долина, Зелена Балка, Мала Побиванка, Миколаївка, Пирятинщина, Тригубщина. Розташ. на р. Суха Грунька (притока р. Груні, басейн Дніпра) за 25 км від райцентру і за 24 км від залізн. ст. Гадяч. 418 ж. (1990). За даними перепису 1859 у Г. наліч. 156 дворів, 515 ж. На час перепису 1900 у Г. Краснолуцької волості Гадяцького пов. діяла громада селян-власників, 76 дворів, 505 ж. У 1910 у Г.—80 дворів, 429 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. Наприк. 1919 в селі організ.

волревком, перша комуна. 7.III 1923 Г. віднесена до Гадяцького р-ну Роменського округу. На листопад 1923 кількість населення становила 511 чол. За переписом 1939 у Гречано-Митрофанівській сільраді — 2207 ж. (сільраді було підпорядковано 18 нас. пунктів). Під час нім.-фашист. окупації (27.IX 1941—23.IX 1943) з Г. вивезено до Німеччини 28 чол. У 1941 в Г. діяла партизан. група на чолі з О. О Коношлянком. У Г.— колгосп «Велика перемога» (м'ясо-мол.-зерновий напрям, тех. культури), відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, клуб (200 місць), б-ка (10 904 од. зб.). Уродженцями села є Б. С. Стогній — член-кор. АН України, лауреат Держ. премії УРСР; М. А. Русанівський — Герой Соц. Праці. 1958 встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1943 під час визволення Г. та 1971 — гранітна плита з іменами полеглих воїнів односельців (180 чол.). У 1967 встановлено пам'ятник на могилі піонера-героя Васі Полив'яного (загинув 1943).

ГРИГОРІВКА (до 1856 Савищина) — село Гребінківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Михайлівка, Писарщина, Стукалівка. Розташ. на лівому березі р. Гнилої Оржиці, за 12 км від райцентру і за 5 км від залізнич. роз'їзду Писарщина Одеської залізниці. 379 ж. (1990). Виникла у 17 ст. (бл. 60 дворів). Спочатку Г. називалася Савищиною (селом володів Савицький), а з 1856 — Григорівкою (за прізвищем нового власника маєтку Григоровича). За ревізією 1859—31 двір, 388 ж. У 1898—99 в селі відкрито 4-річну школу. За 5 км від села збуд. залізницю 1900 діяла громада селян-власників, 25 дворів, 159 ж., земська школа, 1910 у Г. Городищенської вол. Пирятин. пов.— 103 господарства, 704 ж. Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1922 ств. сільська Рада; комсомол. осередок, відкрито 7-річну школу. Восени 1923 організ. артіль, придбано паровий млин, олійницю. 1928 товариство спільного обробітку землі було перетворене на артіль «Шлях Леніна». 1930 в Г. організ. колгосп. Під час нім.-фашист. окупації (19.IX 1941—20.IX 1943) розстріляно 6 комуністів, вивезено до Німеччини 156 чол. Після визволення від гітлерівців у селі відкрито школу-десятирічку, медпункт, кооперацію. 1958 колгоспи «Шлях Леніна» та ім. Т. Г. Шевченка об'єднано в одне господарство — колгосп «Шлях Леніна». 1974 до нього приєднано колгосп ім. І. В. Мічуріна. 1986 ці колгоспи були знову роз'єднані. Тепер у Г. колгосп ім. В. І. Леніна. У селі є неповна с. ш., мед. пункт, Будинок культури (на 300 місць), кіноустановка, б-ка (9851 од. зб.), краєзнавчий музей, будинок для одиноких і престарілих людей, сауна, олійниця, відділення зв'язку. Пам'ятник В. І. Леніну (1967). 1959 в Г. встановлено надгробок на символічній могилі воїнів-односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни. 1982 — надгробок на могилі загиблого 1941 рад. воїна.

ГРИГОРО-БРИГАДИРІВКА (Бригадирівка, Григорівка, Григорівка-Софіївка) — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Мотрине та Солошине. Розташ. за 40 км від райцентру та за 54 км від залізнич. ст. Кобеляки. 1814 ж. (1990). Засн. у 17 ст Власником, вірогідно, був бригадир Адабаш (звідси й назва) На поч. 18 ст. побудовано дерев Тимофіївську церкву з дзвіницею, при якій діяли церковнопарафіяльна школа та б-ка. У кін. 19 — на

поч. 20 ст. у селі був маєток спадкоємців В. Т. Тараня заг. площею бл. 750 дес. (орних земель — 500 дес.), що мав кінний і цегельний з-ди. На 1859 у власницькому селі Бригадирівці (Григорівці-Софіївці) при колодязях і безіменному озері — 98 дворів, 500 ж., церква. За переписом 1900 у Г.-Б.— 44 двори, 277 ж.; у 1910 — 99 дворів, 555 ж., цегельний з-д. Населення займалося також кравецьким та шевським промислами. 1912 збудовано 4-річну земську школу, в якій працювало 2 вчителі.

Рад. владу встановлено в січні 1918. На поч. 20-х рр. Г.-Б. входила до складу Озірської сільради Кишеньківського р-ну. 1925 у селі ств. сільрада та комнезам. 1201 ж. (1926). 1929 був організований ТСОЗ «Дніпрова хвиля», 1930 — колгосп ім. К. Є. Ворошилова (перший його голова — Я. Сасун). У роки нім.-фашист. окупації (4.IX 1941—25.IX 1943) гітлерівці розстріляли одного жителя села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 51 чол. На поч. 60-х рр., у зв'язку з будівництвом Дніпродзержин. ГЕС, до Г.-Б. переселені жителі с. Шматкове. У селі — колгосп «Прогрес» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, будинок побуту, 3 магазини, неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, Будинок культури на 400 місць, б-ка (12,4 тис. од. зб.). Пам'ятка архітектури 19 ст. Тимофіївська церква. З селом пов'язана трудова діяльність Героя Соц. Праці О. М. Ананьєва. Уродженцем с. Солошиного є укр. письменник П. А. Загребельний — автор численних творів, зокрема істор. романів про Київ. Русь, нац.-визв. боротьбу укр. народу на чолі з Б. Хмельницьким («Диво», «Первоміст», «Смерть у Києві», «Євпраксія», «Роксолана», «Я, Богдан» та ін.). Держ. премія СРСР, 1980; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1974. У Г.-Б. встановлено пам'ятники на 2 братських могилах рад. воїнів, що полягли 1943 при визволенні села від гітлерівців (1959, 1960; серед похованих — Герой Рад. Союзу А. С. Погосян). На тер. сільради виявлено залишки 2 поселень часів неоліту (4 тис. до н. е.), 3 — періоду бронзи (2—1 тис. до н. е.) та поселення черняхівської культури. В урочищі Касюрівщина розкопано *Компаніївський могильник*. На околицях Г.-Б. знайдено рештки поселення періоду Київ. Русі (10—13 ст.).

ГРИГОРО́ВИЧІВ САДИ́БА у Пирятині. Належала батькам Григоровича Василя Івановича (1786—1865) — рос. історика мистецтва. Н. у Пирятині. Закінчив 1803 Київську академію. З 1824 брав активну участь у роботі Товариства заохочування художників у Петербурзі. Професор (з 1828) і конференц-секретар петерб. Академії мистецтв. З 1839 — дійсн. член Російської Академії, з 1841 — почесний член АН. Майже щоліта приїжджав у Пирятин до матері, бував, зокрема, на хут. Убіжищі, де гостював у батька Є. П. Гребінки (див. *Гребінки вулиця*), з яким підтримував товариські стосунки. Видав перший у Росії худож. часопис «Журнал изящных искусств» (1823, 1825). Сприяв розвитку мистецької освіти на Україні, допомагав молодим укр. художникам. Брав діяльну участь у звільненні Т. Г. Шевченка з кріпацтва (на згадку про день звіль-

Садиба Григоровичів.

нення поет присвятив йому поему «Гайдамаки»). 24.XII 1843 Т. Г. Шевченко відвідав у садибі матір Григоровича, про що повідомив його листом від 28.XII. З посвятою В. І. Григоровичу Є. П. Гребінка видав 1837 «Рассказы пирятинца». Садиба розташ. на вул. Жовтневій.

ГРИНЬКА́ — річка в Полтав. обл., права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Тече тер. Миргородського р-ну.

ГРИНЬКИ́ — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Тимошівка. Розташ. за 25 км від райцентру та за 22 км від залізнич. ст. Глобине. 856 ж. (1990). Засн. на поч. 18 ст. сотником Іваном Булюбашем. У 1756—69 входили до складу Жовнинської сотні Лубен. полку і належали значковому товаришу Дем'яну Булюбашу. У 1781 — 103 двори; увійшли до складу Городиського повіту Київ. намісництва. З 1789 — у складі Градизького пов. Катеринослав. намісництва, з 1796 — Кременчуцького пов. Малорос. губернії (з 1802 — Полтавської). За переписом 1859 у селі — 189 дворів, 1245 ж. 1907 у Г. збуд. дерев'яну Покровську церкву з дзвіницею, при якій діяла школа грамоти. За переписом 1910 у селі разом з хут. Устимівкою Горбівської волості Кременчуцького пов. налїч. 276 дворів, 1632 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1923 село було віднесено до новоутвореного Горбівського р-ну Кременчуцького округу. 1360 ж. За переписом 17.XII 1926 у Г.— 367 дворів, 1853 ж. З 1928 — у складі Семенівського р-ну; у тому ж році був організ. ТСОЗ «Червоний шлях». У січні 1930 село колективізоване. На початку Великої Вітчизн. війни у Г. була ств. партизан. група на чолі з головою сільради П. Г. Ромашком. Під час нім.-фашист. окупації (12.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці стратили 3 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 53 чол.; відступаючи, спалили значну частину села. З грудня 1962 до березня 1964 Г. входили до складу Хорольського р-ну, потім віднесені до Глобинського р-ну. У селі — центр. садиба колгоспу ім. М. В. Лисенка (зерново-овочевого напряму), відділення зв'язку, 8-річна школа, при якій у 1970 був ств. *Гриньківський дитячий духовий оркестр,* муз. школа ім. М. В. Лисенка, фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (13,6 тис. од. зб.). Музей М. В. Лисенка на громад. засадах. У 1975 та 1987 у селі насаджено два парки. Уродженцем села є укр. композитор М. В. Лисенко (1842—1912; відвідав Г. лише в 1911). Пам'ятники: В. І. Леніну (1950), *Лисенку М. В. пам'ятник* (1957), на братській могилі рад. воїнів, загиблих 1943 при визволенні села (1957), воїнам-односельцям, полеглим (181 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1969).

ГРИНЬКІ́ВСЬКИЙ ДИТЯ́ЧИЙ ДУХОВИ́Й ОРКЕ́СТР зразковий у с. Гриньках Глобинського р-ну. Ств. 1970 з учнів 6—7 класів Гриньківської восьмирічної школи вчителем І. Т. Олійником, який беззмінно керує оркестром. 1980 оркестру присвоєно звання «зразковий художній колектив». Виступав у Полтаві, Києві, Москві та ін. містах. Переможець Всесоюзного фестивалю дитячої худож. самодіяльності в м. Анапі (1979), Лауреат Всесоюз. огляду самодіяльної худож. творчості (1985), телетурніру «Сонячні кларнети».

ГРО́ДСЬКИЙ СУД — становий суд у феод. Польщі, Литві, а також на загарбаних ними укр. землях. У воєводствах очолювався воєводою, у повітах — старостою, і тому його ще називали

«старостинським» судом. Розглядав кримінальні й цивільні справи шляхти, а також ін. верств населення, якщо справи стосувалися шляхти, виконував вироки вищих судів у кримінальних справах. На укр. землях у складі Росії ліквідований 1648. Знову почав діяти на Лівобережній Україні з 1763 у полкових центрах — Гадячі, Лубнах, Миргороді, Переяславі, Полтаві, Прилуках та ін. Складався з полковника (голова), полкового судді, полкового писаря, із 2—3 чол. полкової старшини. Посади судді і писаря були виборні і довічні. Засідав Г. с. протягом усього року, крім святкових днів і судових канікул, які тривали з 1.VII до 10.IX. Якщо ж нагромаджувалося багато справ, канікули скорочувалися. Підкорявся полковій канцелярії. Апеляційною інстанцією був *Генеральний військовий суд*. Ліквідований 1782. Його функції передано повітовим судам, нижнім розправам та міським магістратам.

ГРОМА́ДИ — напівлегальні орг-ції укр. демократ. інтелігенції. Об'єднували вчителів, лікарів, професорів, письменників, студентів, учнів старших класів гімназій, ліберально настроєних поміщиків. Діяли (з перервами) з кін. 50-х — поч. 60-х рр. 19 ст. до поч. 20 ст. Г. не мали чіткої структури та організації, своєї програми та статуту. Суспільно-політ. переконання членів Г. не були однаковими, тому в їх діяльності проявлялися як ліберальні, так і демократ. тенденції. Займалися культурно-осв. роботою, зокрема організ. гуртки освіти, недільні школи, видавали популярні книжки для нар. читання, влаштовували театр. вистави, збирали й вивчали укр. фольклор і старожитності. Пожвавленню діяльності Г. сприяв перший укр. громадсько-політ. і літ. журнал «*Основа*», одним з засновників і редакторів якого був укр. громад. діяч, журналіст, учений і педагог, один з засновників *Кирило-Мефодіївського* братства В. М. Білозерський (1825—99; у 1846—47 вчителював у *Полтавському кадетському корпусі*). Зокрема, з кін. 50-х—60-х рр. діяла полтав. Г. Чисельний склад її в різні роки змінювався. Так, навесні 1862 вона наліч. понад 60 чол. Її керівником був начальник Полтав. телеграфної станції Віктор Васильович Лобода (бл. 1823 — р. см. невід.; автор фарсу на 3 дії «Пройдисвіт шкубент», статті «О равнодушии нашем к собственной народности»). З ін. членів полтав. Г. виділялися Д. П. Пильчиков (1821—93 викладач історії в Полтав. кадетському корпусі, організатор *недільних шкіл*, у минулому член Кирило-Мефодіївського братства), письменник і педагог О. Я. Кониський (1836—1900), який працював чиновником губ. правління, В. Л. Трунов, Г. В. Федяй, викладачі навч. закладів Полтави І. Д. Цисс, О. І. Стронін (1826—89), В. С. Шевич, А. Л. Шиманов, М. П. Ковалевський, В. Ф. Горовий, поміщиця Є. І. Милорадович, студент Київ. ун-ту М. І. Боровиковський, учні старших класів полтав. гімназії Палкін, М. П. Драгоманов (див. Драгоманових садиба), А. Тищенко, О. Цисс, М. П. Старицький (1840—1904; письменник, театральний і культурно-громад. діяч), І. Дерев'янко, Панас Мирний (1849—1920, письменник). Приблизно з літа 1861 стали відбуватися регулярно щотижневі збори Г., здебільшого у В. В. Лободи, інколи — у Є. І. Милорадович. На поч. 1861 було зроблено спробу оформити Г. організаційно. З цією метою 21.I 1861 В. В. Лобода та прапорщик Щелкан подали полтав. губернаторові список осіб, які бажали створити товариство грамотності, до якого було додано проект статуту. Т-во передбачало організацію шкіл та сприяння вже існуючим, розповсюдження серед

народу популярних книг, читання публічних лекцій тощо. Ще раніше (1860) була відкрита чоловіча недільна школа, якою керував О. І. Стронін, а потім В. В. Лобода. У квітні 1861 відкрито суботню школу на чолі якої стояв О. Я. Кониський. У вересні 1861 та січні 1862 з'явилися недільні школи під опікою Є. І. Милорадович. Організацією та навчально-метод. роботою в них керувала шкільна рада. Для налагодження стосунків із населенням краю О. Я. Кониський подорожував по полтав. селах. У червні 1862 емісари «Землі і волі» зробили спробу залучити громадівців до своєї організації. Спад хвилі революц. руху в кін. 1862—63, наступ реакції позначилися на громадському житті. Закривалися недільні школи, обмежувалася діяльність Г., переслідувалися їх члени. Ще в грудні 1861 В. В. Лободу призначено на роботу в Смоленськ (виїхав у травні 1862). У червні 1862 звільнено з роботи Строніна; у серпні — Щелкана і вислано до Астрахані, Боровиковського — до Києва, Федяя — до Ромен. У кін. літа 1862 були заарештовані Шевич, Шиманов, Лобода, Стронін, і після суду заслані у віддалені губернії.

Згодом така ж доля спіткала О. Кониського — він був засланий у Вологду, потім — у Тотьму. Відродження діяльності Г. почалося в кін. 60 рр. водночас з новим революц. піднесенням. Як і раніше, Г. основну увагу приділяли культурно-осв. роботі.

У серед. 70-х рр. внаслідок боротьби, в складі полтавської Г. виділилася група радикально настроєної молоді (Молода громада), до якої входили гімназисти Р. Стеблін-Каменський, М. Сажин, С. Оголевець, семінаристи Є. Рикало, П. Падалка, А. Погибко, С. Гордієнко. Вони встановили зв'язки з революц. гуртками. Дехто з них згодом став революц. народником (Р. Стеблін-Каменський, М. Сажин). Діяльність Г. сприяла відновленню та розвитку укр. культури, піднесенню самосвідомості укр. народу.

ГРОМНИ́ЦЬКОМУ Г. М. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у м. Карлівці. Встановлена на фасаді будинку с. ш. № 1 по вул. Леніна № 64, де 1944—47 навчався Громницький Григорій Михайлович (1929—56) — Герой Рад. Союзу (1956). Загинув при виконанні службових обов'язків під час військ. служби в Угорщині. Похований у Будапешті. Дошка — граніт, відкрита 1967. Ім'ям героя наз. вулицю міста.

ГРОМОВА́ — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Мерла (бас. Дніпра). Протікала тер. Котелевського р-ну. Тепер не існує.

ГРУЗИ́НСЬКІ ПОСЕ́ЛЕННЯ на Полтавщині. Указом імператриці Анни Іоанівни від 25.III 1738 на тер. Полтав., Миргород., Лубен. та Прилуцького полків було виділено землі для поселення солдатів Грузинського гусарського полку (2305 родин), який діяв у складі рос. армії. До Росії вони емігрували 1725 разом з грузин. царем Вахтангом. Поселилися грузини на Полтавщині в 40-х рр. 18 ст., зокрема, в Старих і Нових Санжарах, Кобеляках, Келебер ді, Великих Будищах, Біликах, Пирятині, Миргороді, Хоролі, Чорнухах, Багачці, Устивиці, Лохвиці та ін. Серед них був Давид Гурамішвілі, який одержав земельні наділи у м. Миргороді і в с. Зубівці (див. *Гурамішвілі Д. меморіальна дошка*).

З Г. п. вийшли: грузинський поет 18 ст. Джавахішвілі, герої Вітчизняної війни 1812 П. С. Жевахов, І. С. Жевахов та С. С. Жевахов. Нащадками грузинських поселенців були: укр. письменник О. П. Стороженко (1805—74), декаб

рист М. І. Лорер (1795—1873; див. *Декабристи на Полтавщині*). О. С. Гангеблов (1801—91). Е. О. Канчіалов, фольклорист М. А. Цертелєв (1790—1869), громадський діяч З. С. Хедхеулідзев (1805—56), учений і літератор Д. О. Ерістов (1797—1858). З Г. п. на Полтавщині пов'язана діяльність грузин. поета 18 ст. Дмитра Саакадзе. Г. п. залишило слід й у назвах нас. пунктів Полтавщини (Грузинівка, Грузинські хутори, Грузинівський хутір, Гуржії, Ревазівка, Ратіївщина та ін.).

ГРУ́ЗНА — річка в Полтав. обл., прит. р. Псла (бас. Дніпра). Тече тер. Кременчуцького р-ну.

ГРУЗЬКА́ — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Мерло (бас. Дніпра). Довж. 18 км, площа бас. 118 км². Похил річки 2 м/км.

ГРУЗЬКА́ ГО́ВТВА, Передня Говтва, Шишацька Говтва — річка в Полтав. обл., права прит. р. Говтви (бас. Дніпра). Довж. 68 км, площа бас. 573 км². Тече тер. Зіньківського, Решетилівського та Шишацького районів. На березі Г. Г. розміщене с. Молодиківщина Решетилівського р-ну.

ГРУНЬ — річки в Полтав. та Сум. областях України. 1) Права прит. р. Псла (бас. Дніпра). Довж. 85 км, площа бас. 1,09 тис. км². В межах Полтавщини довж. 39 км, площа бас. 411 км². Бере початок біля с. Павленкового Лебедин. р-ну Сум. обл. Річище звивисте, завширшки до 10 м. Глибина річки пересічно 1,2 м. Похил річки 1 м/км. Ліва прит. Г.— р. Куличиха. В межах Полтавщини тече тер. Гадяцького р-ну. Використовують для водопостачання. Рибництво. На березі Г. розміщені м. Гадяч (при впадінні Г. у Псел), села Красна Лука, Римарівка, Сватки. 2) Ліва прит. р. Грунь-Ташані (Грунь-Ташанської). Г. має ще назви Грунь-Черкес, Грунь-Черкаська, Грунь-Шилівська. Довжина 59 км площа бас. 995 км². В межах Полтавщини довж. 30 км, площа бас. 925 км². У Полтав. обл. тече тер. Зіньківського р-ну. На її берегах розташ. села Дейкалівка, Троянівка, Шенгаріївка.

ГРУ́НЬКА — річка в Полтав. обл., ліва притока р. Морозової (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

ГРУ́НЬКА-СУХА́, Суха Грунька — річка в Полтав. обл., права прит. р. Грунь Сухої (Сухої Груні). Тече тер. Зіньківського р-ну. Влітку пересихає.

ГРУНЬ-СУХА́, Грунь-Гнила, Суха Грунь — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Груні (Грунь-Черкесу, Грунь-Шилівської). Довжина 27 км, площа бас. 254 км². Тече тер. Зіньківського р-ну. Влітку в багатьох місцях пересихає.

ГРУНЬ-ТАШÁНЬ — річка в Полтав. і Сум. областях, ліва прит. р. Псла (бас. Дніпра). Утворюється злиттям Груні і Ташані, що починаються в Сум. обл. Довж. 91 км, площа бас. 1870 км². В межах Полтавщини довж. 55 км, площа бас. 1,3 тис. км². Ширина річища до 10 м. Пересічна глибина 1,2 м. Похил річки 0,69 м/км. Озер 4 км², боліт 40 км². В межах Полтав. обл. тече тер. Зіньківського, Миргород. та Шишацького районів. На березі Г.-Т.— м. Зіньків, села Проценки, Шилівка, Власівка, Дейкалівка, Бірки. Воду використовують для водопостачання та зрошування.

ГРЯ́КОВЕ — село Чутівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковано села Нове Грякове, Дондасівка. Розташ. по обидва боки верхньої течії р. Орчика (притока р. Орілі), за 25 км від районного центру та за 45 км від залізнич. ст. Скороходове. 716 ж. (1990). Село засн. на поч. 18 ст. Через місцевість, де зараз село, проходив один із чумацьких шляхів. Перша згадка про Г. є в «Списку населених міст за відомостями 1864». Тут сказано, що до Валківського повіту Харків. провінції 1773 належав

і х. Грякoвий. Після скасування кріпацтва кожен сел. двір у середньому одержав по 2,5 дес. землі. На поч. 19 ст. земля біля села належала поміщикам Павловим і Заруднім. 1864 с. Грякове стало волосним центром, в якому наліч. 99 дворів і 509 ж. До її складу входили хутори: Дандасівка, Полтавський, Майдан, Ново-Грякове, Нікольський і села Ягорівка, Малолітнівка та Олександрівка. 1902 відбувся виступ селян в економії статського радника М. Ф. Павлова.

Рад. владу встановлено в січні 1918. 26.I 1919 в селі організ. ревком, 1.II було обрано Гряківський виконком. 1923 засн. с.-г., кооперське товариства, останнє через 3 роки наліч. 500 членів. По рознарядці Наркомату земсправ УРСР з Г. племінні жеребці відправлялися на кінні заводи країни. 1926 у Г.—137 господарств, 685 ж. 1927 організ. ТСОЗ (16 господарств), 1928 — артілі: «Пролетарії» та «Наша міць», які восени 1929 об'єднались в артіль «Пролетарська міць». Її обслуговувала Білухівська МТС.

Під час нім.-фашистської окупації (20.IX 1941—18.IX 1943) з Г. вивезено до Німеччини 100 чол., страчено 29 чол., спалено бл. 400 споруд. Після війни на тер. села діяли колгоспи ім. С. М. Будьонного, ім. Г. М. Димитрова та «Пролетарська міць», які 1950 укрупнено в колгосп ім. Г. М. Димитрова, 1959 колгосп ім. Димитрова об'єднався з колгоспом ім. В. В. Куйбишева (Нове Грякове) і став називатися ім. XXI з'їзду КПРС (зерново-цукрово-бурякового напряму, тваринництво). Діють відділення зв'язку, неповна с. ш. (побуд. 1895), лікарня (побуд. 1904), дитсадок, Будинок культури (на 350 місць), б-ка (12 952 од. зб.). Уродженцями Г. є П. М. Шило — генерал лейтенант, В. Ф. Єременко — генерал-майор; М. І. Павленко — канд. біолог. наук, І. П. Шаптала — канд. вет. наук, підполковник у відставці. Уродженцем с. Нового Грякового є Герой Рад. Союзу М. І. Симоненко (1917—85). 1956 у Г. встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1941 при обороні та 1943 при визволенні села, пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим під час Великої Вітчизн. війни. На полях села збереглися групові та поодинокі кургани.

ГУБЕ́РНСЬКІ ВІДДІ́ЛЕННЯ центрального управління військово-промисловими і сільськогосподарськими підприємствами України і Криму (ЦУВІЙСЬКПРОМГОСПУ): Кременчуцьке та Полтавське. Ств. наприкінці травня 1922 на підставі наказу Головпостачпродарму від 1.II 1922. Керували пром. і с.-г. підприємствами Цувійськпромгоспу в межах губернії, виконували окремі операції торг.-пром. характеру: здійснювали заготівлі, товарообмін, поставки продуктів і пром. товарів (виробів) для Червоної Армії та військ. господарств. Відали влаштуванням та організацією військ. господарств, млинів, крупорушок, розробкою лісних ділянок тощо. Кременчуцьке губ. відділення Цувійськпромгоспу розформоване наприкінці 1922 у зв'язку з ліквідацією Кременчуц. губернії. Полтав. губернське відділення Цувійськпромгоспу було реорганіз. 1925 на Полтав. управління уповноваженого Цувійськпромгоспу в зв'язку з ліквідацією Полтав. губернії.

ГУ́ЗЯ П. І. МОГИ́ЛА у с. Лютеньці Гадяцького р-ну. Гузь Петро Іванович (1895—1959) — укр. кобзар. Н. у с. Лютеньці. У 3-річному віці осліп. З 15 років навчався у кобзаря М. С. Кравченка (див. *Кравченку М. С. пам'ятник*). Співав укр. нар. пісні, думи, влас-

ні пісні. Під час Великої Вітчизняної війни був у партизанському загоні.

ГУРАМІШВІЛІ Д. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у с. Зубівці Миргород. р-ну. Встановлена на честь перебування у селі груз. поета Давида Гурамішвілі (1705—92). Н. у Мцхеті. 1727 був захоплений лезгінами у полон, звідки втік до Росії. З 1729 жив у Москві. 1738 прийняв рос. підданство, одержав невеликі земельні володіння на Полтавщині (Миргороді і Зубівці), вступив на військ. службу. Брав участь у війнах з турками (зокрема, у битві під Хотином), у Семилітній війні. 1760 вийшов у відставку. Жив й помер у Миргороді (див. *Гурамішвілі Д. могила*). Автор біогр. збірки «Давітіані» (1787), поем «Лихоліття Грузії», «Весела весна» («Пастух Кацвія»). Творчість поета тісно пов'язана з Україною, у вірші про с. Зубівку створив ліричний образ укр. дівчини. Дошка — граніт, відкрита 1949 (1985 перероблена й встановлена на фасаді будинку нової с. ш.). У Миргороді — *Гурамішвілі Д. музей, Гурамішвілі Д. пам'ятник*.

Надгробок на могилі Давида Гурамішвілі у Миргороді.

ГУРАМІШВІЛІ Д. МОГИ́ЛА у Миргороді. Похований на міському цвинтарі (ріг вул. Гурамішвілі та Сорочинської). Місце поховання встановлено зусиллями укр. письменника Д. М. Косарика. 1949 на могилі встановлено пам'ятник на постаменті — чотиригранний обеліск з барельєфом поета із білого мармуру. Заг. вис. пам'ятника — 2,75 м (скульп. Я. Ражба, арх. К. Джанашія, Ш. Чедія).

ГУРАМІШВІЛІ Д. МУЗЕ́Й літературно-мемор. у Миргороді. Відкр. 1969. В експозиції та фондах музею зосереджені матеріали про життя і творчість грузин. поета 18 ст. Давида Гурамішвілі, про сучасну йому Грузію й Україну, зокрема, Миргородщину; видання творів поета й книги про нього; речі нар. побуту Грузії й України 18 ст., зразки зброї; твори образотвор. та декор.-ужитк. мистецтва, вироби місцевих майстрів, подарунки та ін. Експозиція побудована у відповідності до трьох найбільших періодів життя й діяльності Д. Гурамішвілі: його перебування в Грузії, Росії і Україні. Висвітлено юнацькі роки поета, істор. обставини, за яких формувалася та розвивалась його творчість, оточення й літ. зв'язки, період служби Д. Гурамішвілі в рос. армії. Основу експозиції становлять розділи, що розповідають про перебування Д. Гурамішвілі на Миргородщині, про створення ним книги «Давітіані», про стосунки з укр. діячами 2 пол. 18 ст. Експонуються матеріали про укр.-грузин. літ.-мистецькі зв'язки 18—20 ст. Біля входу в музей — *Гурамішвілі Д. пам'ятник*. Музей розташ. на вул. Леніна № 5.

ГУРАМІШВІЛІ Д. ПА́М'ЯТНИК у Миргороді. Відкрито 12.V 1969 перед будинком *Гурамішвілі Д. музею* на вул. Леніна. Пам'ятник — монолітна гранітна брила вис. 3,6 м, на якій викарбовано горельєфний портрет поета. Автори — скульпт. А. В. Німенко,

М. М. Обелюк, арх. В. Жигулін. У відкритті пам'ятника взяли участь письменники О. Барамідзе, Йосип Нонешвілі, М. Бажан, О. Гончар. Іл.— табл. XXIII.

ГУРЕ́ВИЧА БУДИ́НОК у Полтаві. Збуд. 1905 на замовлення лікаря Гуревича арх. П. Клейном у стилі модерн. Мурований, двоповерховий, прямокутний у плані. 1-й поверх займали лікувальні кабінети та мед. лабораторія, 2-й — житл. кімнати. На фасадах віконним і дверним прорізам надано трапецiйної форми, в оздобленні використано кольорові вставки. Кутова кімната на 2-му поверсі має балкон з металевою граткою рослинного орнаменту. Розташ. на вул. Комсомольській № 35/12.

ГУСАК — річка в Полтав. обл., прит. р. Грунь-Ташані.

ГУСА́РКА — річка в Полтав. обл., лівий рукав Дніпра.

ГУ́СТИНСЬКИЙ ЛІТО́ПИС — укр. літопис поч. 17 ст. Оригінал не зберігся. Авторство остаточно не встановлено. Деякі дослідники вважають, що його склав 1623—27 укр. культурний і церковний діяч З. Копистенський. Відомі дві редакції Г. л. Одна з них була ств., очевидно, в 1-й пол. 17 ст. Починається вона словом «Літописець». Друга редакція під назвою «Кройника» була переписана 1670 ієромонахом монастиря М. Лосицьким, який у передмові підкреслював значення для людини істор. традицій її народу, закликав поширювати істор. знання. Містить виклад історії України з часів Київ. Русі до 1597. Автор використав давньоруські, польські, литовські, візантійські та ін. літописи і хроніки, вказавши на полях джерела, з яких запозичено ті чи ін. відомості. Проте Г. л.— оригінальний істор. твір про внутр. становище України, її зв'язки з Росією, політику литовських князів, шляхетської Польщі і султанської Туреччини, напади турків і татар на Україну. Закінчується літопис трьома самостійними розділами: «Про походження козаків», «Про запровадження нового календаря», «Про початок унії». Написаний літопис мовою, близькою до тогочасної укр. нар. мови. Вид.: Густинская летопись. У кн.: Полное собрание русских летописей, т. 2. СПБ, 1845.

ГУ́СТИНСЬКИЙ МОНАСТИ́Р чоловічий. Засн. 1600 у с. Густині на Полтавщині (тепер Прилуцького р-ну Черніг. обл.). Первісно — дерев'яний. Горів 1636, 1671. В 1-й пол. 17 ст. у Г. м. створено видатні пам'ятки укр. історіографії: *«Густинський монастирський літопис»* і *«Густинський літопис»*. Архіт. комплекс складався протягом 17—18 ст. і становить унікальний ансамбль доби барокко, який справив значний вплив на культове будівництво Лівобережної України. Головна споруда — мурований, дев'ятидільний, п'ятибанний Троїцький собор (1672—76). Його інтер'єр прикрашали багатоярусний, різьблений іконостас та фрески, що належали до кращих зразків укр. монументального живопису (не збереглися). У 2-й пол. 17 — поч. 18 ст. зведено надбрамні Миколаївську (перебудована на дзвіницю), Катерининську (пристосована для будинку ігумена з Варваринською церквою), Петропавлівську церкви; трапезну з Воскресенською церквою; тер. обведено муром. 1786 Г. м. перетворено у позаштатний, 1799 закрито, на поч. 19 ст. відновлено. Біля монастиря двічі на рік відбувалися ярмарки. 1845 його відвідав Т. Г. Шевченко і зробив між квітнем і 20 липня три акварелі. Згадка про Г. м. є в його повістях «Музикант» і «Наймичка». 1845 в монастирі поховано кн. М. Г. Рєпніна — полтав. ген.-губернатора (див. *Полтавського генерал-губернатора будинок*).

ні пісні. Під час Великої Вітчизняної війни був у партизанському загоні.

ГУРАМІШВІЛІ Д. МЕМОРІ́АЛЬНА ДО́ШКА у с. Зубівці Миргород. р-ну. Встановлена на честь перебування у селі груз. поета Давида Гурамішвілі (1705—92). Н. у Мцхеті. 1727 був захоплений лезгінами у полон, звідки втік до Росії. З 1729 жив у Москві. 1738 прийняв рос. підданство, одержав невеликі земельні володіння на Полтавщині (Миргороді і Зубівці), вступив на військ. службу. Брав участь у війнах з турками (зокрема, у битві під Хотином), у Семилітній війні. 1760 вийшов у відставку. Жив й помер у Миргороді (див. *Гурамішвілі Д. могила*). Автор біогр. збірки «Давітіані» (1787), поем «Лихоліття Грузії», «Весела весна» («Пастух Кацвія»). Творчість поета тісно пов'язана з Україною, у вірші про с. Зубівку створив ліричний образ укр. дівчини. Дошка — граніт, відкрита 1949 (1985 перероблена й встановлена на фасаді будинку нової с. ш.). У Миргороді — *Гурамішвілі Д. музей, Гурамішвілі Д. пам'ятник*.

Надгробок на могилі Давида Гурамішвілі у Миргороді.

ГУРАМІШВІ́ЛІ Д. МОГИ́ЛА у Миргороді. Похований на міському цвинтарі (ріг вул. Гурамішвілі та Сорочинської). Місце поховання встановлено зусиллями укр. письменника Д. М. Косарика. 1949 на могилі встановлено пам'ятник на постаменті — чотиригранний обеліск з барельєфом поета із білого мармуру. Заг. вис. пам'ятника — 2,75 м (скульп. Я. Ражба, арх. К. Джапашія, Ш. Чедія).

ГУРАМІШВІ́ЛІ Д. МУЗЕ́Й літературно-мемор. у Миргороді. Відкр. 1969. В експозиції та фондах музею зосереджені матеріали про життя і творчість грузин. поета 18 ст. Давида Гурамішвілі, про сучасну йому Грузію й Україну, зокрема, Миргородщину; видання творів поета й книги про нього; речі нар. побуту Грузії й України 18 ст., зразки зброї; твори образотвор. та декор.-ужитк. мистецтва, вироби місцевих майстрів, подарунки та ін. Експозиція побудована у відповідності до трьох найбільших періодів життя й діяльності Д. Гурамішвілі: його перебування в Грузії, Росії і Україні. Висвітлено юнацькі роки поета, істор. обставини, за яких формувалася та розвивалась його творчість, оточення й літ. зв'язки, період служби Д. Гурамішвілі в рос. армії. Основу експозиції становлять розділи, що розповідають про перебування Д. Гурамішвілі на Миргородщині, про створення ним книги «Давітіані», про стосунки з укр. діячами 2 пол. 18 ст. Експонуються матеріали про укр.-грузин. літ.-мистецькі зв'язки 18—20 ст. Біля входу в музей — *Гурамішвілі Д. пам'ятник*. Музей розташ. на вул. Леніна № 5.

ГУРАМІШВІ́ЛІ Д. ПА́М'ЯТНИК у Миргороді. Відкрито 12.V 1969 перед будинком *Гурамішвілі Д. музею* на вул. Леніна. Пам'ятник — монолітна гранітна брила вис. 3,6 м, на якій викарбовано горельєфний портрет поета. Автори — скульпт. А. В. Нименко,

М. М. Обезюк, арх. В. Жигулін. У відкритті пам'ятника взяли участь письменники О. Барамідзе, Йосип Нонешвілі, М. Бажан, О. Гончар. Іл.— табл. XXIII.

ГУРЕ́ВИЧА БУДИ́НОК у Полтаві. Збуд. 1905 на замовлення лікаря Гуревича арх. П. Клейном у стилі модерн. Мурований, двоповерховий, прямокутний у плані. 1 й поверх займали лікувальні кабінети та мед. лабораторія, 2 й — житл. кімнати. На фасадах віконним і дверним пройомам надано трапеційної форми, в оздобленні використано кольорові вставки. Кутова кімната на 2-му поверсі мав балкон з металевою граткою рослинного орнаменту. Розташ. на вул. Комсомольській № 35/12.

ГУСА́К — річка в Полтав. обл., прит. р. Грунь-Ташані.

ГУСА́РКА — річка в Полтав. обл., лівий рукав Дніпра.

ГУ́СТИНСЬКИЙ ЛІТО́ПИС — укр. літопис поч. 17 ст. Оригінал не зберігся. Авторство остаточно не встановлено. Деякі дослідники вважають, що його склав 1623—27 укр. культурний і церковний діяч З. Копистенський. Відомі дві редакції Г. л. Одна з них була ств., очевидно, в 1-й пол. 17 ст. Починається вона словом «Літописецъ». Друга редакція під назвою «Кройника» була переписана 1670 ієромонахом монастиря М. Лосицьким, який у передмові підкреслював значення для людини істор. традицій її народу, закликав поширювати істор. знання. Містить виклад історії України з часів Київ. Русі до 1597. Автор використав давньоруські, польські, литовські, візантійські та ін. літописи і хроніки, вказавши на полях джерела, з яких запозичено ті чи ін. відомості. Проте Г. л.— оригінальний істор. твір про внутр. становище України, її зв'язки з Росією, політику литовських князів, шляхетської Польщі і султанської Туреччини, напади турків і татар на Україну. Закінчується літопис трьома самостійними розділами: «Про походження козаків», «Про запровадження нового календаря», «Про початок унії». Написаний літопис мовою, близькою до тогочасної укр. нар. мови. Вид.: Густинская летопись. У кн.: Полное собрание русских летописей, т. 2. СПБ, 1845.

ГУ́СТИНСЬКИЙ МОНАСТИ́Р чоловічий. Засн. 1600 у с. Густині на Полтавщині (тепер Прилуцького р-ну Черніг. обл.). Первісно — дерев'яний. Горів 1636, 1671. В 1-й пол. 17 ст. у Г. м. створено видатні пам'ятки укр. історіографії: *«Густинський монастирський літопис»* і *«Густинський літопис»*. Архіт. комплекс складався протягом 17—18 ст. і становить унікальний ансамбль доби барокко, який справив значний вплив на культове будівництво Лівобережної України. Головна споруда — мурований, дев'ятидільний, п'ятибанний Троїцький собор (1672—76). Його інтер'єр прикрашали багатоярусний, різьблений іконостас та фрески, що належали до кращих зразків укр. монументального живопису (не збереглися). У 2-й пол. 17 — поч. 18 ст. зведено надбрамні Миколаївську (перебудована на дзвіницю), Катерининську (пристосована для будинку ігумена з Варваринською церквою), Петропавлівську церкви; трапезну з Воскресенською церквою; тер. обведено муром. 1786 Г. м. перетворено у позаштатний, 1799 закрито, на поч. 19 ст. відновлено. Біля монастиря двічі на рік відбувалися ярмарки. 1845 його відвідав Т. Г. Шевченко і зробив між квітнем і 20 липня три акварелі. Згадка про Г. м. є в його повістях «Музыкант» і «Наймичка». 1845 в монастирі поховано кн. М. Г. Рєпніна — полтав. ген.-губернатора (див. *Полтавського генерал-губернатора будинок*).

ГУ́СТИНСЬКИЙ МОНАСТИ́РСЬКИЙ ЛІТО́ПИС. «Літописець про заснування і створення Густинського монастиря» — укр. монастирський літопис періоду 1600—40. Написаний невідомим автором. Висвітлює історію *Густинського монастиря* як одного з осередків боротьби проти унії та католицизму на Україні, висвітлює події того часу, зокрема про діяльність гетьмана укр. реєстрового козацтва П. К. Сагайдачного. Вид.: Летопись монастыря Густинского. «Чтения в Обществе истории и древностей российских при Московском университете». 1848, № 8.

ГУ́СЯЧИЙ БРІД — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Куствиці (бас. Дніпра).

Д

ДАВИ́ДІВКА — село Пирятин. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Гурбинці та Кроти. Розташ. на р. Рудій, за 23 км від райцентру і за 0,5 км від залізнич. ст. Грабарівка. 900 ж. (1990). Д. згадується в документах 1699. Входила до Яблунівської сотні Лубен. полку. 1764 наліч. 189 хат, у т. ч. 70 виборних козаків, 30 хат підпомічників і 89 хат посполитих і підсусідків. Після ліквідації полкового устрою 1781 Д. належала до Пирятин. повіту Київ. намісництва. 1787 в селі наліч. 565 ж. У Д. були маєтності надвірного радника Григорія Горленка, поручика Василя Горленка і військового товариша Заїківського. 1859 в селі — 120 дворів, 1087 ж., церква. У 1900 — 112 дворів, 658 ж., діяли земська і церковнопарафіяльна школи. Станом на 1902 в селі — дерев. Георгіївська церква (1869), церковнопарафіяльна та земська школи. У 1910 Д. належала до Сениівської волості Пирятин. повіту. Разом з хут. Щегельським тут — 311 дворів, 1767 ж., діяли паровий вальцьовий млин з крупорушкою. Осн. заняття населення: теслярство, ткацтво тощо. Під час революції 1905—07 в Д. відбулися виступи селян.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У роки громадян. війни був організ. партизанський загін. У 1923—25 Д.— Березоворудського р-ну Прилуцького округу, 2099 ж. Під час нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—18.IX 1943) до Німеччини відправлено 150 чол. молоді, розстріляно 9 жителів. У селі колгосп ім. Кірова (рільничо-тваринницького напряму). Держ. приймальний пункт хлібопродуктів, с. ш., сільс. клуб (на 200 місць), б-ка (13 734 од. зб.), краєзнавчий музей. 1967 встановлено пам'ятник С. М. Кірову; 1957 споруджено пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, які загинули при визволенні Д. від окупантів, та обеліск у пам'ять про воїнів-односельців, що полягли (102 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ДАВИДО́ВСЬКОГО Г. М. МОГИ́ЛА у Полтаві. Давидовський Григорій Митрофанович (1866—1953) — укр. композитор, хормейстер. Засновник багатьох хорів на Україні та в Росії. Автор численних хорових творів, сюїт-фантазій «Бандура» (1896), «Кобза», «Кубань». Останні роки життя провів у Полтаві, де керував хоровою капелою обл. філармонії. Створив кілька хорових творів, зокрема — «Буревісник» на сл. М. Горького, «Польку-Полтавчанку» на слова А. Пашка. Похований на цвинтарі Хрестоздвиженського монастиря, на могилі — гранітний обеліск.

ДАШКІ́ВКА — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Григорівка, Ревущине, Твердохлі-

ви та Шевченки. Розташ. за 32 км від райцентру та за 46 км від залізнич. ст. Кобеляки. 428 ж. (1990). Засн. на поч. 18 ст. Назва пішла від імені першого поселенця — козака Дашка. До 1764 село належало до Кобеляцької сотні Полтав. полку. З 1765 — у складі Катеринослав. провінції Новорос. губернії, з 1784 — Катеринослав., з 1787 — Київ. намісництва. З 1796 Д. входила до складу Кременчуц. повіту Малорос. губернії; з 1803 — до Сокільської волості Кобеляц. пов. Полтав. губернії. За переписом 1859 у Д.— 15 дворів, 192 ж. 1875 відкрито дерев'яну Успенську церкву, при якій була б-ка. Існували церковнопарафіяльна школа та школа грамоти. 1910 у селі — 97 дворів, 516 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1923 Д. як центр сільради увійшла до складу Кишеньківського р-ну Харків. обл., 1937 — Полтав. обл. 432 ж. (1926). 1924 організ. перший кооператив. У 1929—30 у Д. та на прилеглих хуторах було ств. 4 ТСОЗи: «Жовтень», «Зірка», «Парткомуна», «Могучий». У 1930 ТСОЗи об'єдналися в 2 колгоспи — «Жовтень» та «Могучий». 1931 поч. школа в Д. реорганіз. в семирічну, де навчалося 83 учні. Під час нім.-фашист. окупації (25.IX 1941 — 23.IX 1943) гітлерівці розстріляли 1 жителя села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 75 чол. У селі — колгосп ім. М. І. Калініна (зерново-буряків.-тваринницького напряму), відділення зв'язку, с. ш., лікарня, поліклініка, аптека, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (10,6 тис. од. зб.). Уродженцем с. Твердохліби є Герой Рад. Союзу А. П. Семенов. У Д. встановлено пам'ятники: на братській могилі рад. воїнів, загиблих 1943 при визволенні села від гітлерівців (1957), М. І. Калініну (1967), воїнам-односельцям, що полягли (56 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

«ДВА́ДЦЯТЬ П'Я́ТА ЧАПА́ЄВСЬКА» («Десять років на варті»). Збірник Полтав. окружкому КП(б)У та Політвідділу 25-ї Чапаєвської Червонопрапорної стрілецької д-зії, виданий на честь її 10-х роковин (Полтава, 1928). Має розділи: «10 років на варті революції», «Дивізія в боях за владу Рад», «Чапаєв і чапаєвці», «Спогади чапаєвців про Чапаєва та дивізію», «Дивізія на мирному будівництві», «З архіву». Вміщено статті про В. Чапаєва, Д. Фурманова, І. Кутякова, нарис Г. Фурманової «Чапаєв». У літ. відділі — твори Д. Фурманова, А. Дорошенка, О. Яреська, Д. Скакуна, гумореска П. К. «Генерал од серпа й молота» тощо. Літредакцію збірника виконав П. Й. Капельгородський, йому ж, ймовірно, належать матеріали, підписані «П. К.», «К. П.», «Полтавець».

ДВОРЯ́НСЬКОГО І СЕЛЯ́НСЬКОГО БА́НКУ БУДИ́НОК у Полтаві. Споруджено 1906—09 інж. С. Носовим за проектом київ. арх. О. Кобелєва. Мурований, двоповерховий, Г-подібний у плані. Зразок т. зв. «руського стилю» — течії стилю модерн, що відзначалася використанням стилізованих форм рос. архітектури 17 ст. В оздобленні фасадів засто-

Будинок Дворянського і Селянського банку у Полтаві. Фото поч. 20 ст.

совані мозаїчні пано, різнокольорові керамічні вставки, скульптура, художній метал. З 1937 використовується як адм. будинок. Спалений 1943, відбудований 1948. Розташ. на вул. Жовтневій № 35.

ДВОХСОТРІ́ЧЧЮ ПОЛТА́ВСЬКОЇ БИ́ТВИ ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК у смт Нових Санжарах. Споруджений 1909 товариством новосанжарських козаків. Зник у роки громадян. війни. Знайдений під час земляних робіт у центрі с-ща. 1965 встановлений на розі вул. Жовтневої та Слюсарного пров. Знак — гранітний обеліск у формі чотиригранної піраміди на постаменті.

ДЕВ'Я́ТА ДИВІ́ЗІЯ Гвардійська Полтавська Червонопрапорна, орденів Суворова і Кутузова повітряно-десантна. Сформована в грудні 1942 під Москвою і терміново направлена на Пн.-Зх. фронт. До кін. квітня 1943 брала участь у наступальних боях на Пн.-Зх. фронті в складі 14-го гв. стр. корпусу 1-ї ударної армії. Потім була перекинута на Пд. й увійшла до складу 5-ї гв. армії, брала участь у боях на Воронезькому, Степовому, 2-му та 1-му Укр. фронтах; у танковій битві під Прохорівкою, у визволенні Полтави та Кременчука й багатьох ін. нас. пунктів на цьому напрямку, у визволенні Кіровограда, форсуванні Дніпра і Дністра, в боях у Румунії, під Ясами, у визволенні Польщі, у форсуванні р. Одера і в боях під Бреслау (Вроцлав), у прориві оборони противника на р. Нейсе (Ніса), у боях під Дрезденом. Закінчила свій бойовий шлях у Чехословаччині. За героїзм, відвагу і мужність особового складу, виявлені під час визволення Полтави, дивізії присвоєно почесну назву Полтавської. Нагороджена трьома бойовими орденами, а 26-й та 28-й гв. повітряно-десантні стр. полки удостоєні почесних назв Віслевського та Дембицького, 9 тис. солдатів, сержантів та офіцерів нагороджено орденами і медалями, 11 удостоєно звання Героя Рад. Союзу.

ДЕ́ЙКАЛІВКА — село Зіньківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Іщенківка, Підозерка, Піщанка. Розташ. по обох берегах р. Груні (бас. Дніпра), за 15 км від райцентру та за 50 км від залізнич. ст. Гадяч. 1082 ж. (1990). Засн. на поч. 17 ст. (спочатку як хутір) втікачами із Запоріжжя, братами Дейками та ін. Найвпливовішим серед них був Захар Дейка, за прізвищем якого й пішла назва. Д. відносилася до Гадяцького полку Зіньківської першої сотні, була власністю укр. гетьманів з часів Богдана Хмельницького. 1764 подарована Катериною II гетьману К. Розумовському, в 1782 була викуплена держ. казною. За переписом 1859 Д.— село (козацьке) Зіньківського пов. Полтав. губ., 303 двори, 2157 ж., 2 церкви [Всіхсвятська (перебуд. 1898) і Різдва Богородиці (1874)], парафіяльне уч-ще (1847—28 учнів), сільс. управа, 2 селітряні з-ди. 1882 — 456 дворів (399 — козацьких), 2363 ж. Землі — 8487 дес. Діяло дві земські та церковнопарафіяльна школи, кілька крамниць, богадільня. На поташних майданах вироблялась селітра. Найбільше селітри (по 100 бочок за літо) багатія Тимченка. 1892 засн. свічковий з-д. 1900 у Д.— волосне правління, діяло 2 сільс. громади (козаків і селян-власників), 495 дворів, 2301 ж., земська та школа грамоти, відбувалося 3 ярмарки на рік. 1910— 477 дворів, 2486 ж., паровий млин з крупорушкою, орної землі — 2662 дес.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1920 обраний волосний виконком. 1926 Д.— село, центр сільради Зіньківського р-ну Полтав. округу, 625 господарств, 3028 ж. Дейкалівській сільраді підпорядковані хутори: Андріїців, Бихо-

ва Балка, Брід, Грузька Балка, Іщенки, Левошки, Овчаренки, Підопірка, Стовбівка, Яр. 1929 організ. ТСОЗ «Незаможник» (перший голова — О. Х. Яременко). 1932 — 10 таких г-в об'єдналися в 6 колгоспів. Під час нім.-фашист. окупації (7.X 1941 — 9.IX 1943) гітлерівці розстріляли 9 чол., вивезли до Німеччини на примусові роботи 111 чол., спалили 74 хати. Тепер у Д. колгосп ім. В. І. Леніна (спеціалізація — озима пшениця, цукровий буряк, соняшник; розвинуте тваринництво), поштове відділення, ощадкаса, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок на 40 місць, Будинок культури на 400 місць, б-ка (12,2 тис. од. зб.), церк. У селі мемор. комплекс — пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, які загинули (104 чол.) під час визволення Д. 1943 від нім.-фашист. загарбників (1958), та пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим (305 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1974).

ДЕЙМА́НІВКА — село Пирятин. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Прихідьки, Шкурати. Розташована на лівому березі р. Удаю, за 14 км від райцентру і залізнич. ст. Пирятин. 738 ж. (1990). Засн. в 17 ст. Входило до Пирятинської другої сотні Лубен. полку. 1764 наліч. 207 хат, у т. ч. 79 хат виборних козаків, 76 хат підпомічників, 52 хати посполитих та підсусідків. Після ліквідації полкового устрою 1781 Д. належала до Пирятин. пов. 1787 в селі наліч. 259 ж. чол. статі. Тут були володіння бунчукового товариша Якова Гамалії, підкоморія Івана Олександровича та дружини полкового осавула Уляни Ограновичевої. 1859 у Д.— 203 двори, 1328 ж., церква. 1900 Д. Пирятин. волості, 270 дворів, 1209 ж., діяли земська та церковнопарафіяльна школи, Миколаївська церква (дерев. на мурованому фундаменті, 1746), б-ка, жіноча школа грамоти і земська школа. 1910 Д.— у складі Харківецької волості Пирятин. пов. 337 дворів, 1883 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1923 Д.— Березоворудського р-ну, 1896 ж. Під час нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—17.IX 1943) до Німеччини вивезено 120 чол., розстріляно 17 чол. У селі — колгосп ім. Я. М. Свердлова (зернового та м'ясо-мол. напряму), неповна с. ш., Будинок культури (на 300 місць), б-ка (15 475 од. зб.), історико-краєзнавчий музей. Побл. с.— Дейманівський заказник. З селом пов'язані життя і праця Героя Соц. Праці М. І. Наглого, Є. А. Мусієнка (двічі обирався депутатом Верховної Ради УРСР), І. І. Маринченка (засл. шляховик УРСР). У с. Прихідьках нар. укр. рад. поет і драматург К. М. Герасименко (1907—42; див. *Герасименка вулиця, Герасименку К. М. меморіальна дошка*). Пам'ятник Я. М. Свердлову (1967), встановлено (1957) надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули (19 чол.) при обороні 1941 та визволенні 1943 села від нім. фашистів, та жителям села, розстріляним у період окупації, 1975 відкрито пам'ятник на могилі М. І. Наглого (помер 1970).

ДЕЙМА́НІВСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — ландшафтний заказник респ. значення (з 1989). Розташ. у заплаві р. Удаю, біля с. Дейманівки Пирятинського р-ну. Зростають рідкісні рослини: сальвінія плаваюча, латаття сніжно-біле, ряска горбата, вольфія безкоренева. Місце гніздування ходулинчика, занесеного до Червоної книги України. Перебуває у віданні колгоспу ім. Свердлова. Площа 623 га.

ДЕ́ЙМАНІВСЬКИЙ ІСТО́РИКО-КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й в селі Дейманівці Пирятин. р-ну.

Відкр. 1967, поновлено експозицію 1987 з ініціативи ветерана війни та праці, краєзнавця В. Г. Дудченка. Має бл. 1 тис. експонатів. Експозиція розміщена у двох залах, розповідає про минуле й сучасне села. В окремому залі відтворено інтер'єр селянської хати, експонуються речі побуту, старовинний одяг, ткацький верстат, посуд, ікони. Поблизу музею зберігається млин — вітряк.

ДЕЙНЕ́КІВЩИНА — річка в Полтав. обл. Тече тер. Диканського р-ну.

ДЕКАБРИ́СТИ НА ПОЛТА́ВЩИНІ. Д.— рос. дворян. революціонери, назву дістали за місяцем (рос.— «декабрь») повстання на Сенатській пл. в Петербурзі 1825. Ідейне спрямування руху Д.— боротьба проти самодержавства і кріпосництва, об'єктивно цей рух був викликаний до життя назріванням передумов бурж. революції в Росії. Д.— переважно офіцери, учасники Вітчизн. війни 1812 і закорд. походів рос. армії 1813—14. Після закінчення цих кампаній виникло кілька гуртків і т-в, які в істор. л-рі вважаються переддекабрист. орг-ціями. Першими (ранніми) таємними т-вами Д. стали Союз порятунку (1816 — поч. 1818) і Союз благоденства (поч. 1818 — поч. 1821). У 1821 було ств. Пд. т-во декабристів (Тульчин) і Пн. т-во (Петербург). Результатом їхньої діяльності стали повстання проти самодержавства і у Петербурзі і Черніг. піх. полку на Україні. Полтавщина, насамперед Полтава, стали одним з осередків руху Д. на його ранньому етапі — етапі Союзу благоденства. Факт існування 1818—20 Полтав. управи Союзу благоденства вважає безсумнівним значна кількість дослідників теми. Управа виникла під прикриттям масонської ложі *«Любов до істини»*. Її організатором став член цього т-ва, автор першого респ. проекту конституції серед Д. Михайло Миколайович Новиков (1777—1824). У числі ін. її фундаторів — Семен Михайлович Кочубей (1778—1835), Іван Петрович Котляревський (1769—1838), а також Володимир Васильович Тарновський, Л. М. Дьяков, С. Ф. Левенець. В організації ложі брав участь Іларіон Михайлович Бібиков (1793—1861), одружений з сестрою декабристів Муравйових-Апостолів. До складу ложі входило понад 30 чол., у т. ч. члени Союзу благоденства Володимир Андрійович Глінка (1790—1862) і Василь Лукич Лукашевич (1787 або 1788—1866; з 1809 протягом 18 років був предводителем дворянства Переяслав. пов.) — обох їх прийняв до т-ва М. М. Новиков у Полтаві, а також брати Алексеєви — Дмитро Іларіонович і Степан Іларіонович, Олексій Йосипович Імберг (1790—1864) та ін. Є підстави вважати, що в цей період у М. М. Новикова і В. Л. Лукашевича виникла ідея утв. Малорос. таємного т-ва (на думку декабристів, мало сепаратистські цілі, орг. оформлення т-ва не завершилося). У колі впливу Полтав. управи був Микола Григорович Рєпнін (1778—1845), малорос. ген.-губернатор 1816—34 (див. *Полтавського генерал-губернатора будинок*), брат декабриста Сергія Григоровича Волконського (1788— 1865), який мав тісні зв'язки з управою, не раз бував у Полтаві у брата. З управою зв'язана і діяльність Муравйових-Апостолів. Закриття за розпорядженням царя ложі в березні 1819, відставка 1820 М. М. Новикова призвели до затухання політ. діяльності в Полтаві. Влітку 1821, уже після утворення Пд. т-ва декабристів, на Полтавщину приїздив його керівник Павло Іванович Пестель (1793—1826) у супроводі члена цього т-ва Лева Петровича Вітгенштейна (1799—1866), маючи намір розширити діяльність таємної орг-ції і на Полтавщину. Однак вступати в пе-

реговори вже було практично ні з ким. Після розгрому повстання Д. слідчий к-т у справі декабристів вивчав політ. настрої в Полтаві; до слідства притягалися В. Л. Лукашевич, В. А. Глінка, С. М. Кочубей, Д. І. та С. І. Алексєєви. У квітні 1818 брати Борисови — Андрій Іванович (1798—1854), Петро Іванович (1800—54) та Волков (рр. н. і см. невід.) — всі вони служили юнкерами у 26-й арт. бригаді, дислокованій на тер. Полтавщини,— організували в *Решетилівці* таємну орг-цію Т-во першої згоди; невдовзі воно прийняло назву Т-во друзів природи (стало основою для утворення 1823 Т-ва об'єднаних слов'ян). Уродженцями Полтавщини були члени Т-ва об'єднаних слов'ян Яків Якимович Драгоманов (1802 або 1803 — бл. 1840) і Іван Федорович Шимков (1803 або 1804—1836). Я. Я. Драгоманов нар. в с. Монастирських Будищах Гадяцького пов. Навчався в Петербурзі. На держ. службі 1817—20. З 1824 — на військ. службі юнкером у Полтав. піх. полку. Член таємного т-ва з квітня 1825. Учасник об'єднавчих нарад Пд. т-ва і Т-ва об'єднаних слов'ян. Після розгрому повстання декабристів справу Я. Я. Драгоманова як члена таємного т-ва розглядала Військово-судна комісія, що була утворена при Гол. квартирі 1-ї армії в м. Могильові. За розпорядженням царя від 15.XII 1825 його після ще трьох міс. ув'язнення в фортеці перевели на службу в Староінгерманландський піх. полк. У лютому 1828 увільнений від військ. служби через хворобу. Перебував під наглядом поліції, місцем проживання йому визначили його село на Полтавщині. Однак до Монастирських Будищ він так і не прибув. За деякими відомостями, жив разом з своїм братом Петром (батьком М. П. Драгоманова і О. П. Косач; див. *Драгоманових садиба*). І. Ф. Шимков нар. у с. Михнівці, тепер Решетилівського р-ну Полтав. обл. Навчався у Харків. ун-ті. На військ. службі з 1820, з 1824 — прапорщиком у Саратовському піх. полку. Членом таємного т-ва став у кін. літа 1825. Брав участь в об'єднавчих нарадах Пд. т-ва і Т-ва об'єднаних слов'ян. Виявив готовність разом з своїм полком взяти участь у повстанні. 1826 його засудили до 12-річної каторги (згодом термін її було скорочено до 8 років), яку відбував у Читинському острозі й Петровському заводі. У Миргород. пов. був маєток відомого письменника і держ. діяча Івана Матвійовича Муравйова-Апостола (1770—1851), внука гетьмана Лівобереж. України Д. П. Апостола. Йому належали села Попівка, Савинці, Бакумівка, хутір Стовбин і містечко *Хомутець*. Троє синів І. М. Муравйова-Апостола стали видатними діячами руху Д. Сергій Іванович Муравйов-Апостол (1795—1826) був одним з засновників ранніх декабрист. орг-цій, входив до Директорії (керівного органу) Пд. т-ва, був одним з керівників Васильківської управи цього т-ва і в кін. 1825 очолив повстання Черніг. піх. полку. У цьому полку служив з 1822 командиром 2-го батальйону, підполковник — з 1820. Учасник з'їздів (крім 4-го, останнього) Пд. т-ва у Києві 1822—25. Під час повстання Черніг. піх. полку в бою з урядовими військами був тяжко поранений в голову, заарештований зі зброєю в руках. Засуджений до страти через повішення, вирок виконано 13.VII 1826 в Петропавлівській фортеці в Петербурзі. Матвій Іванович Муравйов-Апостол (1793—1886) — член ранніх декабрист. орг-цій і Пд. т-ва, учасник повстання Черніг. піх. полку. З поч. 1818 — ад'ютант малорос. ген.-губернатора М. Г.

Рєпніна в Полтаві, з березня 1822— на службі в Полтав. піх. полку. З січня 1823 — у відставці, жив у Петербурзі (був представником Директорії Пд. т-ва, посередником у переговорах про спільні дії Пд. і Пн. т-в), а з серпня 1824 — у Хомутці. Дізнавшись у *Кибинцях* про смерть царя у листопаді 1825, негайно виїхав до брата С. І. Муравйова-Апостола у Васильків і разом з ним узяв участь у підготовці і здійсненні повстання. Заарештований на полі бою повсталих з урядовими військами. Засуджений до смертної кари, заміненої 20 роками каторги (згодом цей термін було скорочено). Іполит Іванович Муравйов-Апостол (1806—26) — член Пн. т-ва, зв'язковий між Пн. і Пд. т-вами напередодні виступу, учасник повстання Черніг. піх. полку. Прапорщик квартирмейстерської служби. Під час бою повсталих з урядовими військами застрелився. Брати часто бували у Хомутці та ін. нас. пунктах, що належали їхній сім'ї, сюди до них приїздили ін. декабристи. Бували вони і в Кибинцях у Д. П. Трощинського, а також у *Великій Обухівці*, що належала письменнику-просвітителю В. В. Капністу. Його сини теж були причетні до руху Д. Олексій Васильович Капніст (бл. 1796—1867) і Семен Васильович Капніст (1791—1843) були членами Союзу благоденства; Іван Васильович Капніст (1794—1866) не прийняв пропозицію про вступ до таємного т-ва. Влітку 1820 разом з С. В. Капністом до Великої Обухівки приїздили члени Пн. т-ва М. М. і О. М. Муравйови і М. С. Лунін. У Трубайцях у П. В. Капніста, брата письменника, виховувався Микола Іванович Лорер (1795 або 1797—1873) — член Пн. і Пд. т-в. Починаючи з березня 1824 він служив разом з П. І. Пестелем у Вятському піх. полку, був однодумцем керівника Пд. т-ва. Дворянином Переяславського пов. Полтав. губ. числився Яків Максимович Андрієвич (1801—40) — член Т-ва об'єднаних слов'ян, підпоручик 8-ї арт. бригади. З дворян Полтав. губ. походив Микола Федорович Лісовський (1802—44) — член того ж т-ва. Дитячі роки його пройшли в Кременчуці, тут він виховувався у нар. уч-щі. Матері Семена Григоровича Краснокутського (1787 або 1788—1840) — члена Союзу благоденства і Пд. т-ва, учасника підготовки повстання у Петербурзі, обер-прокурора Сенату — належав маєток Мицалівка у Золотоніському пов. Полтав. губ. Власником сіл у Полтав. губ. був батько Олександра Івановича Якубовича (1796 або 1797—1845) — учасника повстання декабристів у Петербурзі. Кілька декабристів у різний час служили у військ. частинах, дислокованих на Полтавщині. «Перший декабрист» Володимир Федосійович Раєвський (1795—1872) під час недовгої служби з кін. 1818 у Решетилівці став свідком сел. заворушень (тривали 1815—21), які описав у своїй записці «Про рабство селян». З кін. 1820 в учбовому батальйоні Полтав. піх. полку служив Михайло Павлович Бестужев-Рюмін (1801—26) — один з керівників Пд. т-ва і його Васильківської управи, а також повстання Черніг. піх. полку. В с. Лютеньці після закінчення 1821 2-го кадет. корпусу служив Володимир Олександрович Бечаснов (1802—59) — член Т-ва об'єднаних слов'ян. У Лубнах з літа 1824 деякий час служив Федір Федорович Вадковський (1800—44) — член Пд. т-ва декабристів. Певний час на тер. Полтавщини служив у 8-й арт. бригаді Іван Іванович Горбачевський (1800—69) — один з активних членів Т-ва об'єднаних слов'ян. У дислокованій з 1820 на Полтавщині 7-й піх. д-зії (гол. квартира — в Лубнах, д-зія входила до 3-го піх. корпусу 1-ї

армії) служили: у Лубнах — ком. Низівського піх. полку Федір Карлович Левенталь (1785—1849), у Лохвиці — ком. Муромського піх. полку Вільгельм Карлович Ширман (рр. н. і см. невід.) і капітан цього полку Олександр Антонович Рачинський (1799—1866); усіх їх вважали причетними до діяльності таємного т-ва. У д-зії служила частина солдатів та офіцерів кол. лейб-гв. Семеновського полку, розформованого після повстання полку 1820. За деякими відомостями, керівники Васильківської управи Пд. т-ва, кол. семеновці — С. І. Муравйов-Апостол і М. П. Бестужев-Рюмін, робили спроби створити з офіцерів дислокованих на Полтавщині військ. частин окрему управу т-ва. З цією метою 1824 в Лубнах побував С. І. Муравйов-Апостол. У березні 1825 Лубни і Лохвицю відвідав М. П. Бестужев-Рюмін. З Полтавщиною пов'язане життя деяких Д. і після поразки їхнього повстання. Зокрема, в Полтаві з липня 1828 деякий час жив Олександр Миколайович Раєвський (1795—1868), якого слідчі органи вважали належним до таємного т-ва. З жовтня 1829 до літа 1830 у місті жив Михайло Федорович Орлов (1788—1842) — член ранніх орг-цій Д., керівник Кишинівської управи таємного т-ва. Після амністії декабристам 1856 на Полтавщину приїздив М. І. Лорер (версія про те, що він помер у Полтаві, викликає сумнів). У Полтаві деякий час жив і Олександр Іванович Вегелін (1801—60) — член близького до Д. таємного Т-ва військових друзів.

«ДЕЛЕГА́ТКА» — промислово-кооперативна артіль у Зінькові. Засн. 1927. Виготовляла традиційні безворсові рослинного характеру килими вертикального формату, тематичні гобелени, плахтові тканини, доріжки, порт'єри, вишиті червоні рушники, чоловічі сорочки, краватки, скатерті. На 1945 працювало 200 ткаль, килимарниць і вишивальниць. Артіль мала два цехи: килимовий (26 чол. у 1946) і ручної вишивки. Серед відомих майстрів: килимарниці Ганна Ростирка, Мотря Стрілець (Линник), вишивальниці Устина Король, Ганна Ландик, Маруся Твердохліб. 1960 артіль реорганіз. у ф-ку худож. виробів «Україна», 1963 — об'єднали з Опішнянською ф-кою худож. виробів ім. Н. К. Крупської, з 1973 — у системі виробничо-художнього об'єднання «*Полтавчанка*».

«ДЕ́ЛО РЕВОЛЮ́ЦИИ». Газета, орган Кременчуцького повітового рев. к-ту і Кременчуцького повітового к-ту КП(б)У. Виходила під цією назвою у 1919 і 1922. Див. «*Прапор ленінізму*».

«ДЕ́ЛО РЕВОЛЮ́ЦИИ». Газета, орган Полтав. підпільного губ. к-ту КП(б)У. Виходила 1919 під час денікінщини нелегально в Кременчуці.

ДЕМИ́ДІВКА — село Кременчуцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Гуньки, Ковалі, Найденівка, Радочини, Щербухи та Яремівка. Розташ. на правому березі р. Псла, за 25 км від райцентру та за 26 км від залізнич. ст. Кременчук. 450 ж. (1990). Засн., вірогідно, після 1654. Першим одержав наділ у селі поміщик Андрузький, згодом землі купили барон Менгдін, поміщики Устимович та Стокалімов. За ревізією 1859 у Д.— 45 дворів, 685 ж., дерев. Свято-Духівська церква з дзвіницею (1803), церковна б-ка. 1900 діяло три сільс. громади, 117 дворів, 992 ж., церковнопарафіяльна школа.

1905 у Д. сталися революц. виступи, селяни спалили парову молотарку та госп. будівлю барона Менгдіна. 1910 у Д. Омельницької вол. Кременчуц. пов.— 154 гос-

подарства, 942 ж., 87 дес. орної землі, 2 паров. млини з просорушкою. 1912 відкрито земську школу.

Рад. владу встановлено на поч. 1918. 1924 ств. сільраду (голова — Ю. О. Ігнатов). 1925 виник комсомол. осередок (секретар — М. Ф. Шевченко). 1926 — 252 господарства, 1183 ж. 1931 до села приїздив голова ВУЦВК Г. І. Петровський; у тому ж році був організ. колгосп, названий його іменем. У 1932—33 від голоду у селі померло понад 250 чол. Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941 — 27.IX 1943) гітлерівці розстріляли 8 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 50 чол. У селі — колгосп «Дружба» (зернового напряму, тех. культури, тваринництво), будинок побуту, відділення зв'язку, неповна с. ш., 2 фельдшерсько-акушер. пункти, лазня, б-ка (14,5 тис. од. зб.). Пам'ятники: Т. Г. Шевченкові (1967), на братській могилі рад. воїнів, що загинули (16 чол.) 1943 під час визволення Д. від гітлерівців (1959).

ДЕМИ́ДІВКА — село Решетилівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Андріївка, Литвинівка, Нова Диканька, Пустоварн. Розташ. біля р. Вільхова Говтва за 9 км від райцентру та за 12 км від залізнич. ст. Решетилівка. 641 ж. (1990). На поч. 19 ст. маєток Демидівка належав губернському предводителю дворянства С. М. Кочубею, який володів землями, двома винокурними з-ми, вітряним млином. За переписом 1859, у селі наліч. 160 дворів, 934 ж., церква. На 1863 в Д. Полтав. повіту число дворів не змінилося, населення — 1052 ж., мурована Троїцька церква (1859), винокурний з-д. На 1900 — 236 дворів, 1319 ж., діяли земська та церковнопарафіяльна школи, двічі на рік відбувалися ярмарки. Через 10 років число господарств — 266, 1615 ж. 1905 селяни організували страйк.

Рад. владу встановлено в січні 1918. Під час окупації Д. нім.-австр. військами було організ. партизан. загін. 1919 у Д. ств. революц. к-т та парт. осередок. У травні того ж року прийнято резолюцію заг. зборів селян Демидівської волості про підтримку Рад. влади й організацію комуніст. осередків. Після закінчення громадян. війни в селі діяли волосний виконком та комнезам. У 1921 кінний загін незаможних селян Д., разом з частинами Червоної Армії на чолі з головнокомандуючим військами України і Криму М. В. Фрунзе, брав участь в боях з махновцями. 30.III 1923 ств. ТСОЗ (через два роки — друге колективне господарство). 1926 — 341 господарство, 1543 ж. Під час нім.-фашист. окупації (7.IX 1941 — 24.IX 1943) гітлерівці розстріляли 2 чол., вивезли до Німеччини на примусові роботи 8 чол., спалили 46 хат. Тепер у Д.— колгосп «Прапор комунізму» (зерново-тваринницького напряму), відділення зв'язку, с. ш., дільнична лікарня, фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури (на 250 місць), б-ка (7924 од. зб.), кіноустановка, музей. З селом пов'язано життя і труд. діяльність Героя Соц. Праці М. В. Степанова. 1957 встановлено надгробки на братській могилі рад. воїнів, які загинули під час оборони 1941 та визволення 1943 Д. від гітлерівців, та пам'ятник односельцям, полеглим на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ДЕНИ́СІВКА — село Оржицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Теремецьке і Чмихалове. Розташ. на правому березі р. Оржиці, за 18 км від райцентру і за 22 км від залізнич. ст. Драбів. 943 ж. (по сільс. Раді — 1163 ж., 1990). Виникло на поч. 17 ст., входило до володінь Вишневецьких. Після нац.-визв. війни під керівництвом Б. Хмельницького — у складі

Яблунівської сотні Кропивенського (згодом Лубенського) полку. Деякий час входила до Пирятинської сотні. З 1781 — у складі Хорольського повіту Київ. намісництва, з 1796 — Малорос., з 1802 — Лубен. повіту Полтав. губ. На поч. 18 ст. частина посполитих села потрапила в залежність від козацької старшини. Так, за даними Генерального слідства 1729—30 про маєтності Лубен. полку 35 господарств перебувало у залежності від вдови сотника І. Корнєєва (Огроновича) Марії. У 1745 в селі був заїжджий двір К. Л. Леонтович. 1781 у Д. наліч. 876 ж. (козаків, посполитих, духовенства). У кін. 18 ст. в Д.— маєток Лесевичів. 1835 наліч. 1167 держ. селян. За переписом 1859 в Д. наліч. 254 двори, 1749 ж., існ. сільс. уч-ще. З 1845 діяли церква, сільська управа, щороку відбувалося по 3 ярмарки. 1778 споруджено Іоанно-Богословську церкву (1854 збуд. нову). Діяла однокласна поч. школа (з 1863). 1884 на кошти В. В. Лесевича збуд. нове її приміщення. З 1861 Д.— центр волості. 2981 ж. (1910), яким належало 3633 дес. землі. У 1910 діяло два парових млини і крупорушка. Після смерті В. В. Лесевича маєток успадкувала дочка Юлія (дружина полкового судді В. М. Леонтовича).

Рад. владу проголошено в січні 1918. Під час нім.-австр. окупації 1918 в селі діяла підпільна група, багато його мешканців воювали в партизан. загоні П. Обельця. 1920 ств. комнезам. З 1923 Д.— центр сільс. Ради Яблунівського р-ну Лубенського округу (існував до 1930); 2124 ж. (по сільраді 3045). З лютого 1931 село в складі Оржицького р-ну. Під час колективізації у Д. ств. колгосп «Червоний партизан» та на хуторах колгоспи «Червоний орач», «Вільна праця» і «Нове життя». Під час голоду 1932—33 в селі померло бл. 300 чол. Восени 1941 через село пробивалися з оточення військ. частини Пд.-Зх. фронту. У роки нім.-фашистської окупації (22.IX 1941 — 20.IX 1943) гітлерівці розстріляли 2 чол. і вивезли на примусові роботи до Німеччини 230 чол. 1950 всі господарства об'єдналися в один колгосп «Червоний партизан». Діють з-д по переробці овочів і фруктів, дільнична лікарня, аптека, неповна с. ш., дитячий садок, сільс. і шкільна б-ки (17,8 тис. од. зб.), Будинок культури, комплексно-приймальний пункт, магазин, відділення зв'язку і відділення ощадкаси, АТС. Біля села — два ставки. Уродженцями Д. є доктор мед. наук, проф. Н. К. Карпенський (1745—1810), укр. філософ і письменник В. В. Лесевич (1837—1905; див. *Лесевич Л. П. могила*), поет М. П. Кожушний (1904—42), казкар Р. Ф. Чмихало. Пам'ятники В. І. Леніну (1969) та односельцям, полеглим (173 чол.), на фронтах Великої Вітчизн. війни. У братській могилі поховано 535 рад. воїнів, загиблих у 1941 і 1943. На честь бійців 116-ї стр. дивізії встановлено пам'ятний знак, насаджено березову Алею пам'яті. Біля с. Теремецького (за 3,5 км від Д.) знаходиться курган.

«ДЕНЬ СВІ́ТУ НА ПОЛТА́ВЩИНІ». Збірник матеріалів про події з життя Полтав. обл. протягом одного дня — 27 вересня 1960. Вміщено розповіді, репортажі, зарисовки, інформації. Випустило Полтав. обл. книжково-газет. вид-во. Книга ілюстрована.

ДЕРГА́ЧКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Груні. Тече тер. Зіньківського р-ну.

ДЕРЕ́ВКИ — село Котелевського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Любка, Млинки. Розташ. за 15 км від райцентру та 45 км від

залізнич. ст. Кочубеївка. 1005 ж. (1990). Перші писемні згадки відносяться до 17 ст.
Рад. владу проголошено в січні 1918. На 1926 с. Деревки — центр сільради Котелевського р-ну Полтав. округу (2773 ж., у т. ч. 1330 чол., 1443 жін.; 527 госп-в). Під час нім.-фашист. окупації (8.X 1941—21.II 1943; 10.III 1943—17.IX 1943) гітлерівцями вивезено на примусові роботи до Німеччини 142 чол., спалено 29 госп-в. У селі — колгосп «Більшовик» (госп. напрями — тваринництво, зернові культури та цукр. буряк), с. ш., відділення зв'язку, фельдшерсько-акушерськ. пункт, профілакторій, зубний кабінет, дитсадок «Сонечко» (50 місць), Будинок культури на 300 місць, б-ка (13,6 тис. од. зб.), краєзнавчий музей. З Д. пов'язана труд. діяльність Героя Соц. праці І. І. Шашка. На тер. села: пам'ятник Леніну (1965); братська могила рад. воїнів, полеглих 1943; пам'ятник землякам, що загинули в роки Великої Вітчизн. війни (1975); пам'ятник Невідомому солдату (1990). 1990 встановлено загиблим під час війни *Деревківським вчителям меморіальну дошку*. Поблизу села — 10 курганів.

ДЕРЕ́ВКІВСЬКИЙ ІСТО́РИКО-КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й у с. Деревки Котелевського р-ну. Ств. 1967. Міститься в окремому будинку в центрі села (4 кімнати). Експозиція, що має 8 розділів, відтворює історію села з найдавніших часів і до наших днів. Окремий розділ присвячений Великій Вітчизн. війні, участі в ній земляків. 1969 — присвоєно звання народного.

ДЕРЕ́ВКІВСЬКИМ ВЧИТЕЛЯ́М МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА. Встановлена у с. Деревках Котелевського р-ну на фасаді будинку с. ш. на честь вчителів В. Г. Крупицького, П. Г. Крупицького, Р. Я. Піскуна, С. М. Сліпченка, які загинули під час Великої Вітчизн. війни. Дошка — граніт, відкрито 1990.

ДЕРЕВООБРО́БНИЦТВО — галузь ремесла і нар. промислів. Археол. розкопки й літописні дані стверджують про широке побутування обробки дерева на Україні в давні часи. У Київ. Русі Д. стояло на високому тех. й худож. рівні. Ремісничі цехи на Полтавщині з'явилися у 17 ст.: теслярський у Кобеляках (1667), бондарний у Полтаві (1676); на поч. 18 ст. бондарний цех у Прилуках налічував 55 членів. Укр. історик О. Ф. Шафонський констатує (1786) наявність цеху колісників у Глинську. Вчений зафіксував, що візвники й колісники Груні та Куземина славилися далеко за межами полтав. краю. Вони виробляли волові й кінні вози, чумацькі мажі, сани, колеса, обіддя, окуті залізом. Добре налагоджений промисел мав вихід на ярмарки, товар вивозився в Харків., Черніг., Катериносл. губ. З осередків, крім названих: Зуївці, Зубівка, Комишня, Попівка і Хомутець Миргород. пов., Калайдинці, Клепачі й Хитці Лубен. пов., Великі Будища Гадяцького пов., Зіньків, Кобеляки, Кременчук. Люльки й курильні трубки робили у Великій Павлівці, що біля Зінькова — єдиному осередку на Лівобережній Україні. Валками возів товар відправляли на Дон, Кубань і Кавказ. Кількість ремісників у Д., за П. Бодянським, на 1865 становила понад 500 чол., за земською статистикою: на 1878 — 1183 чол., на 1900 — 3054 чол., на 1910 — 9500 чол., на 1922 — 9538 чол. (з них — 3450 столярів, 1888 колісників і возівників, 1325 бондарів). У 20-х рр. 20 ст. засн. кооперативні артілі: «Зоря» у Кобеляках (105 робітників, з них 15 стельмахів, 15 столярів виробляли за рік 6 тис. возів), «Кредиткустар» у Нових Санжарах (з 1927 «Червоний кустар», виготовляли меблі й бочкотару), деревооброб-

ні майстерні «Укрлістопу» у Полтаві (згодом — деревообробна ф-ка з різьбярським цехом, на 1925 — 112 робітників, фабрично-завод. школа — 80 учнів), деревообр. ф-ка «Червоний Жовтень» у Лубнах, мебл́еві артілі в Гадячі, Градизьку, Карлівці. На сучас. етапі меблі, побутові предмети з лози виготовляють на Великобагачанській лозофабриці (с. Білецьківці Кременчуцького пром комбінату), пресовані меблі — у Диканьці, Кобеляках, бочки — на ф-ках «Зоря» (Кобеляки), «Прогрес» (Котельва), «Жовтень» (Лохвиця), різьблені хатні речі, сувеніри — у Кременчуцькому лісгоспзаі. На Полтавщині деревообробний промисел віддавна зосереджено в місцях, де найбільше збереглися лісові масиви — у Зіньківському, Миргород., Лохвицькому, Лубен. і Полтав. р-нах. Ремісники використовують класичні способи обробки дерева: видовбування, витесування, виструтування, вирізьблення, виточування. Д. включає такі види: теслярство (зведення будівель, віконні й дверні одвірки, засоби транспорту, с.-г. реманент, верстаки), столярство (меблі, скрині, посуд, побутові предмети, муз. інструменти), бондарство (бочки, діжки, цеберки, барила, коновки, обручі, мазнички, коромисла), різьбярство, плетіння з лози, верболозу. Матеріал: дуб, липа, груша, сосна, вільха. Майстри Д. експонували вироби на виставках, організованих Полтав. губ. земством і Полтав. с.-г. т-вом, починаючи з 1846 і до поч. 1-ї світової війни. Срібні й бронзові медалі, грошові відзнаки у 15 і 7,5 крб. сріблом одержували колісники Павло Безрука, Олексій Лапес, Василь Терещенко, возівники Василь Кулик, Семен Лодик, бондарі Андрій Жила, Тит Журавель, посудники Петро Біда, Тиміш Кахикало, люлькарі Самійло Дичко, Лука Мелешко, ті, що робили ярма — Максим Біленько, Василь Гайдар, скрипки — Олексій Греченко, Володимир Марченко. На виставках у Хоролі (1894), Кременчуці (1898) і Полтаві (1909) експонувалися рідкісні предмети — дерев'яні самокати роботи Івана Ростоперченка, Василя Буряка й Тихона Довгошиї. Серед майстрів 20 ст.: Кузьма Коврига, Іван Дроб'язко (див. *Дроб'язка І. Г. могила*), Капітон Божко, Микола Зацеркляний, Олександр Чвала.

ДЕРЕВ'Я́НА МОНУМЕНТА́ЛЬНА АРХІТЕКТУ́РА Полтавщини — складова частина *народної архітектури*. Набула найбільшого мистецького розвитку в культових спорудах. Перші писемні відомості про дерев'яні безвівтарні церкви (каплиці) на тер. України відносяться до 10 ст. Мали багато

Спасо-Преображенська церква у Кобеляках. Фото поч. 20 ст.

спільного з однодільною зрубною хатою: їх основу становив квадратний зруб з наметовим перекриттям. Три зруби, поставлені в ряд по подовжній осі з Сх. на Зх., утворили типову тризрубну церкву (бабинець — центр — вівтар), в якій середній зруб більший і вищий за бічні. Були одно- або триверхі. При добудові пд. і пн. зрубів утворювався тип п'ятизрубної церкви з одним або п'ятьма верхами. Бічні дільниці з'єднувалися з центром за допомогою арок-прорізів у спільних стінах, які іноді виконувалися майже на всю висоту стін, утворюючи єдиний простір храму. Всі розміри зрубів стін, заломів, восьмериків, ліхтариків визначалися системою пропорцій, яка виходила з розмірів плану, насамперед — центр. дільниці.

На Полтавщині у 2-й пол. 16—17 ст. поширення набули тризрубні триверхі церкви (Різдва Богородиці у Вороньках, Миколаївська у Вереміївці) та п'ятизрубні п'ятиверхі (Покровська церква у Біликах). Провідною формою архіт. композицій церков був переважно восьмикутний зруб з восьмикутним наметовим перекриттям. У тризрубних будовах середній зруб завжди мав восьмикутну форму, вівтарний частіше робився шестикутним, а бабинець — восьмикутним або прямокутним. У п'ятизрубних церквах середній зруб був квадратним і восьмикутним, бічні прибудови — прямокутними чи шестикутними. Багатогранні зруби відзначалися більшою пластичністю об'ємів, багатством світлотіньових ефектів. Храм не мав головного та другорядних фасадів. З усіх боків фасади були різними за вирішенням, багаті й пишні. Центр. баня була вища за бічні, що утворювало виразну вертикально-центричну пірамідальну композицію. Зазначені стилістичні і конструктивні риси поширилися на Полтавщину з Придніпров'я, Київщини та Чернігівщини.

Покровська церква у с. Біликах. Фото поч. 20 ст.

У кін. 18 ст. процес органічного розвитку нар. Д. м. а. зазнав посиленого тиску з боку духовної і цивільної влади на підставі невідповідності дерев. храму церковним канонам. На поч. 19 ст. будівництво традиційних дерев. церков було заборонено, але тривало до 40-х рр. 19 ст. У 2-й пол. 19 ст.— на поч. 20 ст. поширення набули церкви у т. зв. «єпархіальному стилі», які будувалися з використанням типових проектів. У композиції об'ємів важливу роль одержали дзвіниці, які почали зводити не відокремлено, а в одному зв'язку з церквою з зх. боку, влаштовуючи на 1-му ярусі гол. вхід. За описами до 1885 у Полтав. губернії наліч. 110 дерев. церков. Найдавніші були у с. Заїчинцях (1681), Макіївці (1699), Ціпках (1706), Тарандинцях (1708), Нехристівці (1709), Гавронцях (1710); Миколаївська церква у м. Сорочинцях (1713).

Д. м. а. Полтавщини привернула увагу дослідників у 80-х рр. 19 ст. Статтю про старовинні церкви написали худож. П. Мартинович

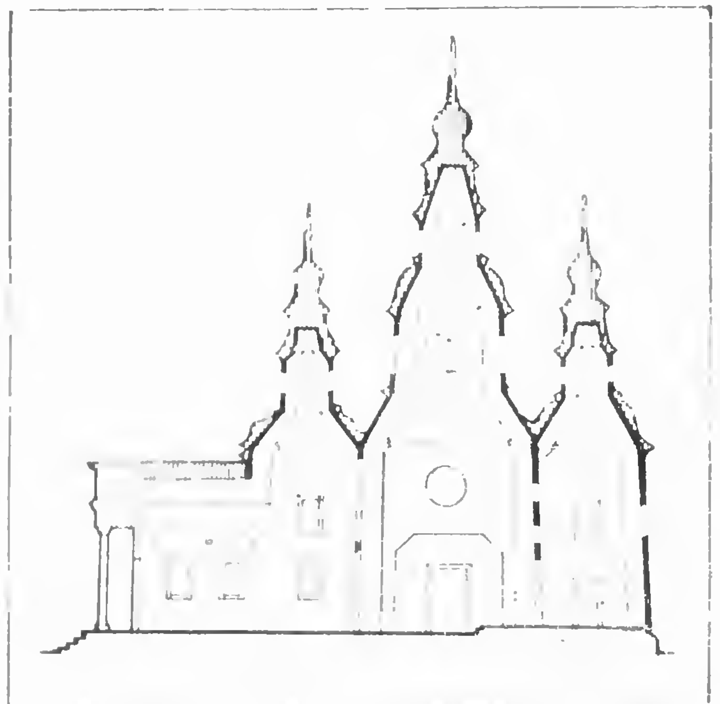
та письменник В. Горленко («Полтавские епархиальные ведомости», 1888, № 16—18). На поч. 20 ст. починається поглиблене дослідження краю. М. Макаренко подав статтю про церкву в Пустовійтовому («Искусство и художественная промышленность», 1901, № 8) і *Покровську церкву* в Ромнах («Зодчий», 1908). О. Левицький опублікував звіт про оглянуті ним церкви Полтави, Багачки та Шишаків («Чтения в историческом обществе Нестора Летописца», кн. XVII, отд. V, вып. III, 1905). Із статтею виступив О. Філянський («Искусство», № 3, 1905). На XIII археологічному з'їзді 1905 зробив доповідь Г. Павлуцький («Труды XIII археологического сьезда» т. 1, 1905). Великий фотоматеріал для Київ., Полтав. та Дніпропетровського музеїв зібрали К. Мощенко, Д. Щербаківський, Д. Яворницький. У наступний період Д. м. а. Полтавщини досліджували Г. Логвин, В. Самойлович, В. Чепелик, П. Юрченко та ін. Описи *Різдва Богородиці церкви* у Лохвиці, *Введенської церкви* в Артемівці та *Покровської церкви* у Зінькові містяться у праці С. Таранушенка «Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України» (Київ, 1976). Іл.— табл. XXI, XXIV, XXX, XXXII.

ДЕРЖА́ВНОГО БА́НКУ БУДИ́НОК у Полтаві. Споруджено 1897 за проектом арх. О. І. Ширшова у стильових формах французького ренесансу. Мурований, двоповерховий, з цокольним поверхом, Г-подібний у плані. На фасадах поверхи розділено горизонтальними поясками, стіни рустовано. Витягнуті вікна 1-го поверху з підвіконними карнизами обрамовані наличниками простого профілю, вікна 2-го поверху мають сандрики з трикутними та лучковими фронтонами. Стіни завершено карнизом з модульйонами. Після Жовтневої революції до 1937 використовувався профспілковими орг-ми. 1937 добудовано крило по вул. Жовтневій і розміщено обком Компартії України. Пошкоджений у роки Великої Вітчизн. війни. 1952 відбудований і використовується як готель «Театральний». Розташ. на вул. Жовтневій № 19.

«ДЖЕРЕ́ЛА» — фольклорно-етнограф. ансамбль Полтав. палацу культури залізничників. Ств. 1970 з групи ентузіастів-аматорів давньої нар. пісні для відродження і пропаганди укр. пісенного надбання. Засновник і керівник О. Д. Слюсар.

На 1983 при клубі оформився ансамбль фольклорної пісні «Д.», а також секції аматорів укр. нар. гумору, рукодільниць і домогосподарок. У репертуарі ансамблю бл. 800 укр. нар. пісень — чумацьких, весільних та ін. Зусиллями О. Д. Слюсаря при Полтав. школі-інтернаті ім. Н. К. Крупської ств. ансамбль-супутник «Джерельце», в якому беруть участь вихованці школи.

Введенська церква у с. Артемівці. Поздовжній розріз.

ДЗЕРЖИ́НСЬКОГО ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Приютська, Спаська; Жовтневий р-н) — від вул. Паризької Комуни до пров. Коперника. Наз. на честь Дзержинського Фелікса Едмундовича (1877—1926) — рад. держ. і парт. діяча. Н. в сім'ї дрібнопомісного польс. дворянина. Навчався у віленській гімназії. 1895 вступив до Лит. с.-д. організації. Учасник революції 1905—07 у Польщі. З грудня 1917 — голова Всерос. Надзвичайної комісії по боротьбі з контрреволюцією і саботажем (ВЧК).

Д. в. прокладено на тер. кол. *Полтавської фортеці*. У сквері на поч. вулиці — *Спаська церква*, на перетині з вул. Паризької Комуни — пам'ятник на місці відпочинку Петра І (див. ст. *Полтавської битви пам'ятки*). Буд. № 7 і № 9 — на тер. кол. пов. учища, навпроти — кол. Олександрівський дит. притулок, на тер. якого під час археол. розкопок 1990 виявлено рештки скіфського поселення, речі роменської культури, залишки будівель 17 ст. На Д. в. розташовані *Полтавська кондитерська фабрика, Полтавський художній музей*. Іл.— табл. III, VIII.

ДЗЕРЖИ́НСЬКОГО ПЛО́ЩА у Полтаві (кол. Ярмаркова, з серед. 19 ст.— Сінна; Жовтневий р-н) — між вулицями Ленінградською, Червоноармійською, К. Маркса та пров. Дзержинського.

Миколаївська церква
у с. Веремїівці. (тепер. Черкас. обл.)
Мал. П. Мартиновича, кін. 19 ст.

У 19 ст. Д. п. була далеко більшою від сучасної. Згодом її частину, де знаходився іподром, з якого 1910 вперше у Полтаві піднявся в повітря літак, пілотований С. І. Уточкіним, відведено під Романівський парк. 1894 на Д. п. зведено *Троїцьку церкву*. У кін. 20-х рр. 20 ст. тут розташ. авіашкола, в якій 1932—35 працював С. О. Леваневський (1902—37, див. *Леваневського вулиця*). На Д. п.: Будинок Рад, де працює обласний виконавчий комітет, Полтавський міський Будинок культури, палац спорту «*Спартак*», стадіон «*Ворскла*». Перед центр. входом до стадіону 12.VII 1974 під час його відкриття, встановлено обеліск, в якому замурована капсула з листом до нащадків, які будуть жити в 2074 році.

ДЗЕРЖИ́НСЬКОМУ Ф. Е. ПА́М'ЯТНИКИ. 1) У с. Великому Тростянці Полтав. р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному облицьованому постаменті. Висота — 4 м. Відкрито 1967. 2) У с. Краснознам'янці Гадяцького р-ну. Знаходиться перед будинком правління колгоспу ім. Ф. Е. Дзержинського. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 5,4 м. Відкритий 1967. 3) У с. Тукалах Семенівського р-ну. Знаходиться неподалік від будинку правління колгоспу ім. Дзержинського. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 5,05 м. Відкрито 1967. 4) У м. Хоролі. Знаходиться на вул. Карла Маркса. Висота 3,2 м. Відкрито 1971.

ДИВІ́ЗІЯМ, УДОСТО́ЄНИМ ЗВАННЯ́ «ПИРЯ́ТИНСЬКІ», МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА у Пирятині. Встановлена на фасаді будинку міськ. Ради нар. депутатів (вул. Леніна № 17) на честь воїнів 237-ї та 309-ї стрілецьких дивізій, які відзначилися в боях за визволення Пирятина у вересні 1943, за що були удостоєні почесного найменування «Пирятин-

[illegible]». Дошка — мідь, відкрита 1967.

ДИКА́НСЬКА КАРТИ́ННА ГАЛЕРЕ́Я — відділ *Диканського історико-краєзнавчого музею*. Відкрита 1985. Тут зібрано понад 150 експонатів: полотна художників М. О. Донцова, П. М. Горобця, Б. М. Піаніди, О. Ф. Литвина, Ф. Г. Марченка, В. П. Жовковатого, В. Г. Непийпива (див. *Стасі*) та ін. Представлена скульптурна композиція «Сорочинський ярмарок» відомого опішнянського гончаря Г. П. Пошивайла та роботи самодіяльного скульптора Л. Х. Гиченка, карбовані на металі роботи П. І. Личка. Нар. ремесла представлені скринькою І. Г. Губи, різьбленими скриньками, рамками І. Г. Дроб'язка, рельєфними портретами І. В. Яковенка, вишивками майстринь М. Т. Федоренко, Я. С. Ясенини та ін., зберігається весільний рушник 1910, виконаний селянкою Л. І. Вовк. Одна з кімнат музею присвячена життєвому і творчому шляху видатної землячки — художниці Марії Костянтинівни Башкирцевої (1860—84). Н. у с. Гавронцях, тепер Диканського р-ну; через хворобу легенів у 1870 виїхала з матір'ю за кордон на лікування. Вчилася малярству у Франції. Серед творів М. Башкирцевої — пейзажі, жанрові сценки та портрети: «Вечір в Гавронцях», «Жан і Жак», «Осінь», «Дощова парасолька» тощо. В експозиції — копії полотен художниці, виконані К. Г. Скалацьким, фоторепродукції, фотокопії документів, книжкові видання (у т. ч. фотокопія титульної сторінки її щоденника, писаного франц. мовою з 12-ти років, що вийшов друком 1893). Похована Башкирцева на кладовищі Пассі в Парижі. Її роботи зберігаються в музеях Парижа, Ніцци, Амстердама, Нью-Йорка; в нашій країні — у Петербурзі (Російський музей), Москві (Третьяковська галерея), художніх музеях Дніпропетровська, Сум, Харкова, Полтави. Знаходиться на вул. Леніна № 72.

ДИКА́НСЬКА ПРОМАРТІ́ЛЬ ім. XIV-річчя Жовтн. революції у смт Диканьці Диканського р-ну. Засн. 1931. Вишивальниці Диканьки та килимарниці Великих Будищ у довоєнні роки випускали вироби на експорт: традиційні укр. вишиті (блузки, сорочки, плаття) й перебірні ткані (рушники, порт'єри) речі, безворсові рослинні килими з широкою каймою. Учасницями багатьох виставок ставали килимарниці з Великих Будищ Т. К. Кононенко, її дочка О. І. Хлонь (1936 удостоєна почесного звання «майстер народного мистецтва») та онука Л. Л. Максимова, вишивальниці з Диканьки Г. І. Личко, О. Є. Горячун, О. Р. Кривоніс. Вироби артілі експонувалися на першій виставці українського нар. мистецтва 1936 в Києві, Москві, Ленінграді. 1960 Д. п. відійшла до системи Опішнян. ф-ки худож. виробів.

ДИКА́НСЬКЕ УПРАВЛІ́ННЯ МАГІСТРА́ЛЬНИХ ГАЗОПРОВО́ДІВ лінійно-виробниче. У 1962 утв. Диканське районне управління магістральних газопроводів, яке забезпечувало подачу газу по магістральному газопроводу Шебелинка — Полтава — Київ. 1966 побудовано першу компресорну станцію, 1970 — другий компресорний цех. Третій компресорний цех з газотурбінним приводом діє з 1975. У 1987 став до ладу магістральний газопровід Єлець — Кременчук — Кривий Ріг з компресорними станціями в м. Зінькові і смт Решетилівці. Підприємство забезпечує подачу газу споживачам Полтав., Сум., Харків. обл., транспортує газ по магістральних газопроводах на Київ, Суми, Кривий Ріг, Кремен-

чук. Знаходиться у смт Диканьці по вул. Куйбишева № 66.

ДИКА́НСЬКИЙ БУДИ́НОК КУЛЬТУ́РИ районний. Спорудження розпочалося 1929. До 1941 при Д. Б. к. діяли драмколектив, хоровий, струнний і духовий оркестри, фізкульт. гурток. Під час війни будинок був частково зруйнований. У кін. 40-х — на поч. 50-х рр.— здійснено кап. ремонт і надбудову другого поверху. Відновилась робота гуртків. Особливою популярністю користувався самодіяльний драм. гурток, у репертуарі якого були твори укр., рос. та зарубіжної класики. 1990 діє 10 гуртків худож. самодіяльності. 1989 жіночий вокальний колектив «Диканчанка» (засн. 1982) удостоєний звання народний.

ДИКА́НСЬКИЙ ЗАВО́Д БУДІВЕ́ЛЬНОЇ КЕРА́МІКИ. Став до ладу 1978. Проектна потужність — 10 млн. штук цегли на рік, керамзиту — 37 тис. м³. У 1980 почав діяти цех буд. кераміки. Розміщений з-д за 2 км від центру Диканьки, на вул. Куйбишева № 62.

ДИКА́НСЬКИЙ ІСТО́РИКО-КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й. Засн. 1959 при Диканській с. ш. як музей на громад. засадах, з 1967 — народний. З 1978 — Держ. історико-краєзнавчий музей. Експозиція відкрита 1982 у 9 залах будинку, спорудженого для музею. 8 тис. експонатів — з історії, етнографії, культури розкривають минуле краю, відображають сьогодення та знайомлять з природою краю. Археологічна колекція (від неоліту до епохи Київської Русі) включає: кам'яне тесло та сокири, бронзові вістря стріл, прикраси, посуд, знаряддя праці слов'ян та їх сусідів; у т. ч. унікальні кам'яні антропоморфні скульптурки божества (I тис. н. е.) з с. Чернечий Яр, голову половецької «кам'яної баби» (12 ст.) з с. Ландарі. Середньовічна історія краю представлена кресалами, посудом, козацькими люльками, шаблею (17 ст.), рушницями, пістолями тощо. Багатий етнографічний матеріал музею — одяг, речі домашнього вжитку, сволок з вирізьбленим написом, залізна кована скриня 18 ст., вироби народних промислів та ремесел 19 — поч. 20 ст. Відтворено інтер'єр селянської хати. Має відділ — *Диканську картинну галерею*. Знаходиться на вул. Леніна № 68.

ДИКАНСЬКИЙ РАЙОН

ДИКА́НСЬКИЙ РАЙО́Н. Знах. у сх. частині області. Утв. 7.III 1923 з Диканської та Байрацької волостей Полтав. пов. та Великобудищанської вол. Зіньківського пов. Площа — 0,7 тис. км². Нас.— 23 тис. чол. (1990). У районі 56 нас. пунктів, підпорядкованих районній, селищній та 10 сільс. Радам нар. депутатів. Центр — смт Диканька.

Межує Д. р. з Зіньківським, Котелевським, Полтавським, Решетилівським та Шишацьким р-нами. 1923—30 у складі Полтав. округу. 1930 площа Д. р. становила 1,6 тис. км². Нас.— 110,7 тис. чол. Мав 77 шкіл (11 тис. учнів), 3 лікарні на 40 ліжок, 2 радгоспи, 133 колгоспи. У жовтні 1941 — вересні 1943 — окупований нім.-фашист. військами. На 1.IX 1946 до Д. р. входило 16 сільс. Рад (Байрацька, Балясней-

ська, Василівська, Великобудищанська, Великорудківська, Водяно-Балківська, Диканська, Дібрівська, Долинська, Ландарівська, Лозівська, Матвіївська, Надеждівська, Орданівська, Стасівська, Чернечо-Ярська).

Д. р. розташований у центр. частині Полтав. рівнини у лісостеповій зоні. Корисні копалини: природний газ, глина, піски. Річки р-ну — Ворскла з прит. Добрищин і Ковжига (на сх. межі р-ну), Вільхова Говтва з прит. Середня Говтва, Кратова Говтва та Гараганка (бас. Псла). Грунти чорноземні. Ліси (дуб, граб, осика, липа, вільха, сосна, клен) займають 6,05 тис. га. У районі — пам'ятка природи респ. значення *Парасоцьке урочище,* місц. значення — пам'ятки природи *Бузковий гай, Відслонення пісковиків, Кочубеївські дуби, Лісосмуга О. О. Ізмаїльського, Ялиновий гай,* пам'ятка садово-паркового мистецтва — *Писарівщинський парк,* заповідне урочище *Яворівщина.* Найбільші пром. підприємства: газокомпресорна станція, з-д буд. кераміки, харчосмакова, меблева ф-ки та ін. Спеціалізація с. г.— рослинництво зерново-буряківничого і тваринництво м'ясо-мол. напрямів. Пл. с.-г. угідь 1990 становила 52,6 тис. га, у т. ч. орної землі — 42,8 тис. га, лук і пасовищ — 9,3 тис. га, водойминщ — 0,683 тис. га. Головні культури: пшениця, ячмінь, овес, кукурудза, гречка, цукрові буряки, соняшник, овочі. У р-ні — 12 колгоспів, 2 радгоспи, птахофабрика. Тер. р-ну проходить автотраса Полтава — Гадяч. Автомоб. шляхів — 276 км, у т. ч. з твердим покриттям — 168 км. У Д. р.— 13 загальноосв. шкіл, муз. школа, 22 дошкільних заклади; 3 лікарні, 2 лікувальні амбулаторії, 14 фельдшерсько-акушер. пунктів, 10 Будинків культури, 13 клубів, 26 кіноустановок, 20 б-к (31 814 тис. од. зб.), пам'ятки архітектури. Видається районна газ. «*Трудова слава*». *Диканський історико-краєзнавчий музей, Диканська картинна галерея,* 13 громадських музеїв. На тер. Д. р. залишки понад 70 курганів, 2 поселення доби неоліту, 5 — епохи бронзи, 16 селищ скіфського часу. Знайдено римські монети та ін. речі 1 ст. н. е. Див. також статті: Диканька, Андріївка, Байрак, Балясне, Великі Будища, Велика Рудка, Водяна Балка, Орданівка, Петро-Давидівка, Стасі, Чапаєвка, Чернечий Яр.

ДИКА́НЬКА — смт, райцентр, центр сільс. Ради нар. деп., якій підпорядковані села Василівка, Проні, Трояни. Розташ. на правобережжі р. Ворскли, за 32 км від Полтави і за 28 км від залізнич. ст. Полтава-Київська. Повз Д. проходить автотраса Полтава — Зіньків — Гадяч. 8,9 тис. ж. (1990). Походження назви с-ща пов'язують з тим, що в давнину Д. була оточена густими лісами, які надавали цій місцевості дикого вигляду. Існує й твердження, що назва походить від прізвища першопоселенця — Диканя. За істор. джерелами Д. відома з серед. 17 ст. Вперше документ. засвідчена 1658, коли поблизу неї відбувся бій між загонами полтав. полковника Мартина Пушкаря (див. *Пушкарю Мартину пам'ятний знак*) і гетьмана Івана Виговського. З 1660 Д. входила до складу Будиської (Будянської, Великобудищанської) сотні Полтав. полку. У період Північної війни, в кін. 1708 — на поч. 1709, стає ареною воєнних дій. У цей час Д. за універсалом гетьмана Івана Самойловича від 1687 належала генеральному судді В. Л. Кочубею (див. *Кочубеїв садиба*). У Д. було кілька броварень, великі пасіки, що належали козацькій старшині та духовенству. Кочубеї були власниками селітряних

з дів, що виробляли порох для армії. 1752 Д. числилась у першій Полтав. полковій сотні, мала 346 дворів, 485 хат, 36 бездвірних хат, 514 сімей, підсусідків піших — 4. Там же перебували писарі полкового суду.

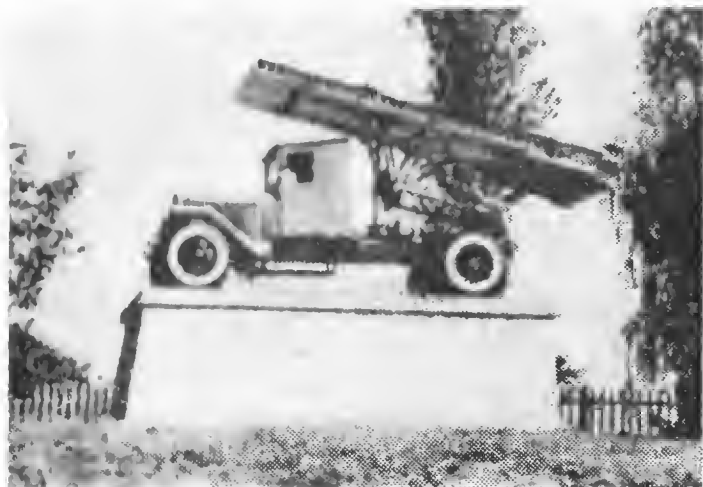
За Генеральним переписом 1765—69 Д.— село того ж полку, 328 дворів, 1509 ж. 47 власникам належали хутори, окремі господарства тримали найманих робітників, мали свої винокурні, великі пасіки, млини тощо.

З 1775 — у складі Полтав. пов. Новоросійської губ. 1780 в Д. споруджено в стилі класицизму Троїцьку і 1794 Миколаївську церкви; 1800 — розпочато буд-во двоповерхового палацу Кочубеїв (арх.— Дж. Кваренгі, Фераре, Таманте). Стіни церков та маєтку прикрашали ікони та портрети, які виконували укр. художники Марченко та П. В. Петрашів. На запрошення господаря, міністра внутр. справ В. П. Кочубея, 1817 до Д. приїздив цар Олександр I. На честь його перебування 1820 споруджено Тріумфальну браму в стилі класицизму. З 1802 Д.— Полтав. губ. За переписом 1859 — село власницьке і козацьке Полтав. пов., 542 двори, 3075 ж., відбувалося 3 ярмарки на рік. На час скасування кріпацтва Д. володів полтав. повітовий предводитель дворянства (1853—59) Л. В. Кочубей, який мав 3860 дес. землі; з-д по розведенню породистих англійських коней, тонкорунних овець, молочної симментальської породи корів, змішаної з місцевою; беркширських і темворських свиней. У г-ві був фруктовий сад, розсадник плодових дерев, хмільники; проводилося штучне і природне відновлення лісів; діяв пивоварний з-д (з 1872); мех. майстерня, де у значній кількості виробляли маслобійки-«полтавки». На кошти власника місцеві сел. діти оволодівали слюсарним, ковальським, столярним та ін. ремеслами. Згодом відкрито цегельний і гончарний з-ди. За даними 1863 у Д.— волосне правління, діяв винокурний з-д, 1801 Кочубей заснував приватне трикласне уч-ще (25—30 хлопчиків), перший учитель — Іван Калішкевич. 1842 відкрито сільс. однокласне уч-ще на 30—40 учнів (1889 реорганіз. на земське; 1891 — навчалося 143 хлопчики і 13 дівчаток). За переписом 1900 у Д.— 2 сільс. громади (селян-власників та козаків), 760 дворів, 5024 ж., діяло земське уч-ще, церковнопарафіяльна та школа грамоти. З 1899 за допомогою земства в селі відкрито бібліотеку-читальню, яка знаходилася при комітеті попечительства про нар. тверезість і утримувалася за його кошти. Одним з ініціаторів створення б-ки був місцевий просвітитель П. З. Гудзенко. Весною 1902 відбулися сел. заворушення. У листопаді 1905 — страйк у диканському маєтку М. М. Кочубея (онук декабристів С. Г. і М. М. Волконських). Найбільшого розмаху революц. рух набрав у червні 1906. 10.VI—1.VII в селі проходив страйк робітників пивоварного з-ду. Страйк перекинувся на сусідні волості, охопив понад 3 тис. чол. Робітники економії обрали страйковий комітет і поставили перед адміністрацією вимогу про підвищення заробітної плати. У селі проводилися багатолюдні антиурядові мітинги, на яких селяни вимагали розподілу поміщицьких земель. Для наведення порядку в Д. прибув полтав. віце-губернатор з каральним загоном, 24 учасників руху в липні 1906 було заарештовано, страйк припинився. Влітку 1907 відбувся страйк наймитів економії Кочубея. 1910 у Д. Диканської вол. Полтав. пов.— 981 господарство, з них козаків — 342, селян — 581, інших непривілейованих — 30, привілейованих — 28. 5380 ж. Землі — 5855 дес., у т. ч. орної — 3225 дес.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У грудні 1919 Д. було звільнено від денікінців. Під час нім.-австр. окупації та гетьманщини у Д. формується партизан. загін (бл. 400 чол.). Серед його організаторів були С. Я. Бражник, І. З. Демінський, В. Т. Кухар, А. Г. Сотник, А. М. Сохань та ін. 18.I 1919 партизани звільнили Д. від петлюрівців, а 19 січня разом з регулярними частинами Червоної Армії брали участь у визволенні Полтави, багатьох інших міст і сіл краю.

У роки громадян. війни палац було зруйновано і розібрано. Експонати картинної галереї Кочубеїв, бібліотеку та архів було вивезено. Землю і господарство взяв під контроль Диканський волревком. Із встановленням Рад. влади Д. стала центром сільради, а з 7.III 1923 — центром Диканського р-ну. На 7.IX 1923 у Д.— 5810 ж., 17.XII 1926 — 1265 господарств, 4951 ж., підпорядковані с. Нелюбівка та х. Проні. 1920 на базі реконструйованого з-ду Кочубея відкривається лісопильний з-д; починають працювати трудова семирічна школа, лікарня, телефонна станція, поштове відділення, дитбудинок для сиріт, с.-г. кредитне т-во (1922). Починаючи з 1925, все село було поділено на три земельні громади. У їх розпорядженні була частина лісів, яка не ввійшла до держ. лісового фонду, пасовища, у Чигрівській земгромаді — паровий млин і молотарка. Громади відали ремонтом містків і шляхів, організ. допомогу селянам у придбанні посівного матеріалу та с. г. реманенту. У 1929—30 ств. колгоспи «На руїнах минулого» (пізніше ім. Г. М. Димитрова), «Червоний інтенсивник» та «Іскра комунізму». У грудні 1931 відкрито Диканську МТС. 1932 засн. Диканська промартіль ім. 14-річчя Жовтневої революції. Під час нім.-фашист. окупації (4.X 1941—22.IX 1943) гітлерівці стратили у Д. 300 ж., серед них підпільників В. О. Стешенка, А. Г. Горбася, Я. Я. Бедратого, О. Д. Спаського, Ф. В. Жовноватого, В. І. Фесенка, його дружину та ін.; повісили двох невідомих партизанів, 200 диканців вивезли на примусові роботи до Німеччини. Відступаючи, спалили 633 хати, госп. будівлі. У жовтні 1950 відбулося укрупнення 3-х колгоспів в один — ім. Леніна. З 13.IV 1957 Д.— смт. Тепер у Д.— пром. підприємства та буд. орг-ції: Диканське лінійно-виробниче управління магістральних газопроводів, меблева ф-ка «Райдуга», з-д продтоварів «Промінь» та буд. кераміки, виробнича дільниця Полтав. міськмолокозаводу, міжрайонне виробниче управління газового господарства, дільниця енергонагляду, хлібокомбінат, комбінат побутового обслуговування, комбінат комунальних підприємств, виробниче агропром. об'єднання, ремонтно-транспортне підприємство, «Райсільгоспхімія», міжколгоспний комбікормовий з-д, друкарня, лінійно-тех. дільниця зв'язку, птахо-інкубаторна станція, лісництво, станція захисту рослин та ін. У селищі знаходиться центр. садиба колгоспу ім. В. І. Леніна (зерново-

Диканька. Пам'ятний знак на честь першого на Україні залпу «Катюші».

буряківничого і м'ясо-мол. напрямів, спеціалізація — виробництво свинини), працює кущова сортодільниця. С. ш. та дитяча муз. школа, міжшкільний виробничо-учб. комбінат, Будинок піонерів, клуб юних техніків, 4 дит. садки. У Д.— центр. районна лікарня з окремими дитячим, пологовим, терапевтичним, хірург. та інфекц. відділеннями і стаціонаром на 200 ліжок; центр. аптека, епідеміологічна станція, ветбаклабораторія, ветаптека, ветлікарня. Будинок культури (на 600 місць), центр. районна б-ка для дорослих (65,3 тис. од. зб.), районна б-ка для дітей та юнацтва (20,7 тис. од. зб.), *Диканський історико-краєзнавчий музей* і *Диканська картинна галерея*. Будинок побуту, районний вузол зв'язку, агропр. і ощадний банки, універмаг, критий ринок, 5 їдалень, 4 кафе, ресторан «Диканька», 2 готелі, лазня. Парк ім. М. В. Гоголя, сквери: Т. Г. Шевченка, Слави та Центральний. Виходить г-та «*Трудова слава*».

У Д. нар. укр. вчений у галузі гірничої теплофізики, академік АН УРСР (1957) О. Н. Щербань, двічі Герой Соц. Праці І. І. Кухар. Жили і працювали: літописець С. В. Величко (див. *Величка літопис*), вчений-грунтознавець В. В. Докучаєв (див. *Докучаєва вулиця*) та вчений-агроном О. О. Ізмаїльський; Герой Соц. Праці С. В.

Диканька. Новий колгоспний ринок.

Пасічник, письменники О. І. Діхтяр (див. *Діхтяра О. І. могила*), навчався Л. М. Вернигора. У різний час у Д. побували: І. П. Котляревський, Г. Ф. Квітка-Основ'яненко, М. В. Гоголь (в дитячі і юнацькі роки, 1848; оспівав у зб. повістей «Вечори на хуторі біля Диканьки»); актор М. С. Щепкін (1829 зіграв у спектаклі «Наталка Полтавка»); 1838 — композитор М. І. Глінка; письменники: Панас Мирний, І. О. Бунін, Л. М. Жемчужников, В. О. Гіляровський, П. Й. Капельгородський (1926—27; див. *Капельгородського провулок*), угор. письменник Мате Залка (див. *Залці Мате меморіальна дошка*), восени 1924 — американський письменник А.-Р. Вільямс (свої враження описав у книзі «Російська земля», 1928, Нью-Йорк), укр. кобзар О. Вересай. У Д. також побували: О. Гончар, О. Корнійчук, І. Ле, П. Панч, Ю. Смолич, П. Тичина, Ю. Яновський, І. Цюпа, В. Кожевников, І. Дунаєвський та ін. Пам'ятники арх-ри: *Троїцька церква, Миколаївська церква* з дзвіницею; обидві — арх. М. Львов; *Тріумфальна брама*. Пам'ятники Т. Г. Шевченку (1954), М. В. Гоголю (1952, скульп. Л. Х. Ільченко), М. О. Островському (1968), В. І. Леніну (1953, реконстр. 1973, ін. 1970, 1977). Стела на честь Будівників соціалізму (1968); пам'ятний знак Трудової Слави — трактор ХТЗ (1957), погруддя двічі Героя Соц. Праці І. І. Кухаря (1988). Пам'ятні знаки — на честь першого на Україні залпу «Катюші» (1973); на братській могилі жертв фашизму 1941—43 (1967, скульп. Л. Х. Ільченко), Слави — на братській могилі рад. воїнів, що полягли при обороні 1941 і визволенні 1943 Д. від нім.-фашист. загарбників, та воїнам-землякам, загиблим (250 чол.) у роки Великої Вітчизн. війни (1958); на честь воїнів-визволителів Воронезького і Степового фронтів

(1973); укр. різьбяра *Дроб'язка І. Г. могила.* На тер. Д. виявлено сліди 3 поселень скіфського часу 7—6 ст. до н. е. та 11 курганів. Іл.— табл. XXVI.

ДИМИ́ТРОВУ Г. М. ПА́М'ЯТНИКИ. Встановлені на честь Димитрова Георгія Михайловича (1882—1949) — діяча болг. і міжнар. робітн. руху. 1935—43 — ген. секретар Комінтерну, з 1946 — голова Ради Міністрів, з 1948 — ген. секретар БКП. 1) У с. Лазірках Оржицького р-ну. Залізобетонне погруддя на цегляному постаменті. Висота 2,5 м. Відкрито 1968. 2) У с. Лобачах Решетилівського р-ну. Знаходиться на подвір'ї колгоспу ім. Димитрова. Залізобетонне погруддя на цегляному постаменті. Висота 3,2 м. 3) У с. Першотравневому Зіньківського р-ну. Залізобетонне погруддя на цегляному постаменті. Висота 2,8 м. Відкрито 1967. 4) У с. Харківцях Пирятинського р-ну. Знаходиться біля Будинку культури. Залізобетонна скульптура вис. 2,9 м на цегляному постаменті. Відкрито 1967.

«ДИНА́МО» — Полтавський експериментальний завод. Ств. 1985 як Полтав. філія Респ. виробничого творчо-експеримент. комбінату. У серпні 1975 перейменований на Полтав. експеримент. завод укр. сувенірів, з 1984 — сучасна назва. Головний напрям виробництва — виготовлення товарів нар. споживання (нагрудні знаки, військ. знаки розрізняння, біжутерія, дитячі ігри та ін.). Розташ. на вул. Фрунзе № 146[а].

«ДИНА́МО» — Полтав. обл. організація спорт. товариства. Ств. 25.IV 1926 як окружна організація, що входила до складу Харків. пролетарського т-ва «Динамо». Після утв. 22.IX 1937 Полтав. області отримала статус обласної.

ДИРЕ́КТОР НАРО́ДНИХ УЧИ́ЛИЩ Полтавської губернії — службова особа. Посада Д. н. у. в Полтав. губ. запроваджена 1804. До 1839 підпорядковувався попечителеві Харків., в 1839—1919 — Київ. учбового округу. Здійснював нагляд і контроль за викладанням і навчанням в усіх держ., земських і приватних навч. закладах губернії. Ліквідовано після встановлення Рад. влади. Документ. матеріали (26 од. зб.) знаходяться в Архіві Полтав. обл.

ДИТЯ́ЧИЙ КІСТКО́ВО-ТУБЕРКУЛЬО́ЗНИЙ САНАТО́РІЙ ім. О. О. Волкенштейна. Відкрито в м. Полтаві на поч. 1920-х років по вул. Садовій № 26. У 1925 за постановою Полтав. окрвиконкому санаторію було присвоєне ім'я громадського діяча, полтавського лікаря Олександра Олександровича Волкенштейна. Наприк. 1860-х — поч. 1870-х рр. О. О. Волкенштейн, будучи студентом Київ. ун-ту, входив до «Київської громади» і до полтав. *«Унії»*, толстовець, підтримував зв'язки з Л. М. Толстим, переслідувався царською охранкою, заарештовувався. Брав участь у рос.-тур. війні 1877—78. Останні роки О. О. Волкенштейн мешкав у м. Полтаві в будинку по вул. Шевченка № 13 (тепер будинок народного суду). Дружина О. О. Волкенштейна — Людмила Олександрівна Волкенштейн (1857, Київ — 1906) — член «Народної волі», була засуджена царським судом, відбула 13-річне ув'язнення в Шліссельбурзькій фортеці, потім заслана на Сахалін, а пізніше — на поселення на Далекий Схід, де знаходилася разом з чоловіком. Брала активну участь в першій рос. революції. 1906 загинула у м. Владивостоці від куль чорносотенців під час розгону робітничої демонстрації. Син О. О. Волкенштейна — Сергій Олександрович Волкенштейн за революц. діяльність був висланий з Петербурга до Полтави. Примикав до полтав. групи сприяння

«Искре», виконував її доручення. У Полтаві нар. внук О. О. Волкенштейна — Герой Рад. Союзу генерал-майор С. С. Волкенштейн (1900—77).

У роки нім.-фашист. окупації санаторій був зруйнований. У повоєнні роки робота цього лікарняного закладу відновлена і перепрофільована. Діє тепер як санаторій для дітей з порушенням опорно-рухового апарату.

ДІБРІВКА — село Миргород. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Верховина, Веселе, Глибоке, Котлярі, Показове, Стовбине, Шпакове. Розташ. на вододілі рік Сули, Псла з притокою Хоролом, за 15 км від райцентру та за 5 км від залізнич. ст. Дібрівський кінний завод, 1068 ж. За ревізією 1859 у Д. Миргород. повіту — 62 двори, 463 ж. У 1888 в Д. великим князем Д. К. Романовим заснований кінний завод, де розводили орловську породу коней.

Дібрівка. Кінний завод. Фото поч. 20 ст.

Дібрівка. Адміністративний будинок кінного заводу.

1889 в селі відкрилися школи наїзників, жокеїв, вет. фельдшерів і ковалів, існ. шорна майстерня. Ці школи виховали цілий ряд відомих наїзників, у т. ч. Д. М. Стасенка та Г. Я. Ажажу. 1900 — 116 дворів, 649 ж., земська школа. Під час революції 1905—07 робітники кінного з-ду вимагали підвищення заробітної плати, а коли ця вимога не була виконана, спалили всі будівлі і стайні заводу. 1910 — 143 господарства, 755 ж., 1538 дес. орної землі, мурована Флоро-Лаврська церква (1894).

Рад. владу в Д. встановлено в січні 1918. 1926 — 196 господарств, у радгоспі Дібрівський 110 господарств, 366 ж., кінний з-д. У 30-х рр. ств. колгосп. Під час нім.-фашист. окупації (14. IX 1941—18.IX 1943) гітлерівці розстріляли 8 чол., вивезли до Німеччини 65 чол. У 40—50-х рр. відбулося його укрупнення за рахунок сіл Верховина, Веселе, Шпаки, Котлярі. Колгоспу було присвоєне ім'я М. І. Калініна. У 1959 колгосп ліквідовано, а його землі увійшли до Дібрівського кінного заводу № 62. У г-ві діють комплексний приймальний пункт, с. ш., амбулаторія, дитсадок на 90 місць, клуб на 400 місць, кіноустановки, б-ка (10 838 од. зб.), історико-краєзнав. музей. Уродженці села: член-кор. АПН СРСР, доктор психолог. наук, професор Л. М. Проколієнко, укр. архітектор, засл. архітектор УРСР (з 1970) Г. В. Головко (1900—82), був головою Спілки архітекторів України (1937—74; Держ. премія УРСР 1971), кандидати с.-г. наук І. І. Ждан, О. В. Щербак. Пам'ятник загиблим воїнам-односельцям (1975).

ДІВО́ЧА — річка в Полтав. обл. Тече тер. Зіньківського р-ну.

ДІГТЯРІ́ВСЬКЕ РЕМІСНИ́ЧЕ УЧИ́ЛИЩЕ. Засн. 1878 у с. Дігтярях. 1897 переведено до Полтави. Див. *Полтавське ремісниче училище*.

ДІДО́ — острів на Дніпрі, на тер. Кременчуц. р-ну. Острови Дідо та Коса відокремлювали рукав Дідо від основної течії Дніпра. Із спорудженням Кременчуцької ГЕС та утв. *Кременчуцького водосховища* частину цих островів затоплено. Довжина Д. зменшилась до 1,5—2 км. Невеликою протокою він розділяється на дві частини. Затока біля острова має назву Дідо.

ДІДО́ — річка в Полтав. обл., один з рукавів Дніпра. Витікав з нього поблизу Власівки (тепер смт Світловодського р-ну Кіровоградської обл.). Протікав біля с. Самусіївки (тепер Кременчуцького р-ну). З підняттям рівня води в Дніпрі у зв'язку з утв. *Кременчуцького водосховища* перетворився в затоку.

ДІЇ́ВСЬКИЙ ЛІС — природна діброва у Кременчуц. р-ні, на правому березі Дніпра, біля м. Кременчука. Площа 120 га. Починається поблизу Крюківського р-ну міста. Головна лісоутворююча порода — дуб черешчатий. У трав'яному покриві зустрічаються рослини, занесені до Червоних книг СРСР та України, і такі, що охороняються в межах області: гадюча цибулька китицевидна, брандушка весняна, проліски поникла та дволиста, сон-трава, шафран сітчастий, астрагал шерстистоквітковий та ін. У Д. л. 1-го травня 1898 була проведена перша маївка робітників Крюкова (тепер у складі м. Кременчука). Тут організовувалися сходки в роки першої рос. революції 1905—07. У серпні 1941 у Д. л. відбувались бої воїнів Кременчуцької дивізії народного ополчення проти гітлерівців. 1946 в лісі встановлені на брат. могилі *Кременчуцьким воїнам-ополченцям пам'ятник*, пам'ятний знак на могилі рад. воїна М. К. Виноградова, який теж загинув 1941 у бою проти нім.-фашист. загарбників.

ДІХТЯ́РА О. І. МОГИ́ЛА у Полтаві. Діхтяр Олекса Іванович (псевд.— Д. Аскело, 1886—1936)— укр. письменник, перекладач і педагог. Н. у с. Кустолове Новосанжарського р-ну. Понад 30 років учителював, з них 25 — у Диканьці. У 30-х працював викладачем укр. мови і літ-ри в Харків. промакадемії. Перекладав твори Е. Амічіса, М. Твена, Г. Бічер-Стоу та ін. Автор зб. віршів «Десять років» (1917), п'єс, оповідань, крит. статей, фольклорних записів. Похований на Монастирському кладовищі.

ДІЯЧА́М КУЛЬТУ́РИ МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві по вул. Гоголя № 22. Встановлена на фасаді кол. *Полтавського просвітницького будинку* ім. М. В. Гоголя (тепер — кінотеатр «*Колос*»). 1903 на урочистостях з нагоди відкриття *Котляревському І. П. пам'ятника* в будинку перебували Леся Українка, М. М. Коцюбинський, М. П. Старицький, Панас Мирний, В. С. Стефаник, В. І. Самійленко, Олена Пчілка. У різний час виступали І. К. Карпенко-Карий (1900, 1901, 1904), М. Л. Кропивницький (1903, 1906, 1908), М. К. Заньковецька, П. К. Саксаганський (1900, 1901, 1904, 1905, 1907), М. К. Садовський (1900, 1901, 1904), М. В. Лисенко, А. В. Луначарський (1925), В. В. Маяковський, В. Г. Короленко. Дошка — мармур, відкрита 1974.

ДМИ́ТРІВКА — село Кременчуцького р-ну, центр сільської Ради нар. депутатів, яка підпорядкована Комсомольській міськраді. До складу сільради входять також нас. пункти: Базалуки, Волошине, Кириленки, Кияшки, Колгоспна Гора, Кузьменки, Солонці. Розташ. на лівому березі р. Псла, за 15 км від м. Комсомольська та за 2 км від залізнич. ст. Потоки. 1635 ж. (1990). Засн. у 16 ст., входило до складу Потіцької сотні Миргород. полку. У 1726 —

117 дворів; 1859 — 385 дворів, 3105 ж. 1842 побуд. дерев'яну Покровську церкву. При церкві — б-ка, церковнопарафіяльне попечительство. У 1900 в Д. Потіцької волості Кременчуц. повіту — 167 дворів, 1027 ж., діяли земська та церковнопарафіяльна школи; у 1910 — 177 дворів, 919 ж., паровий млин з олійницею та просорушкою.

Рад. владу встановлено в січні 1918. 1923 Д. стає центром сільради, до складу якої входили 12 нас. пунктів, у яких наліч. 2697 ж. За переписом 1926 у Д. Потіцького р-ну Кременчуц. округу — 110 господарств, 445 ж. Під час нім.-фашист. окупації (3.IX 1941—28.IX 1943) гітлерівці розстріляли 5 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 86 чол. У селі — с.-г. комплекс «Комсомольський», відділення райагробуду, меблевий цех, будинок побуту, відділення зв'язку та ощадбанку, с. ш., лікарня, аптека, дитсадок, клуб, б-ка (9,7 тис. од. зб.). Уродженцем села є Герой Рад. Союзу М. В. Баль. У Д.— братська могила рад. воїнів, які загинули 1941 і 1943, та пам'ятник воїнам-односельцям, що полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957). На околицях села виявлені поселення доби бронзи, черняхівської культури та періоду Київської Русі.

ДМИ́ТРІВКА (Левенцівка, Лип'янка) — село Машівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Абрамівка, Калинівка, Нова Павлівка. Розташ. на р. Лип'янці, за 12 км від райцентру та за 18 км від залізнич. ст. Селещина. 727 ж. (1990). Засн. у першій пол. 19 ст. За переписом 1859 Д. (Левенцівка) — село козацьке Костянтиноград. пов. Полтав. губ., 58 дворів, 767 ж., хлібний магазин. 1900 — 167 господарств, 1072 ж., з них 38 чол. письменних, дерев. Різдва Іоанна Предтечі церква (1892), школа (навчалось 10 хлопчиків). Селяни займалися землеробством, скотарством, переважно вівчарством. 1910 — 153 господарства, 1066 ж., землі орної 1377 дес., під посівами — 1283 дес. Розвинуте дрібне ремесло (у селі було 6 швачок, 2 шевці, 4 ковалі, 3 столяри, 5 теслярів). У 1913 збуд. чотирирічну школу.

Рад. владу проголошено у січні 1918. За переписом 1926 Д. (Лип'янка) — село, центр сільради Машівського р-ну Полтав. округу, 282 господарства, 1377 ж. 1929 організ. перший колгосп «Червоний колос» ім. В. Я. Чубаря. 1930 утв. 4 артілі (1931 об'єдналися у колгосп ім. Г. І. Петровського), відкрито семирічну школу. З 21.IX 1941 до 21.IX 1943 Д. була окупована нім.-фашист. військами. 1955 колгосп ім. Г. І. Петровського та ім. К. Є. Ворошилова утворили колгосп «Україна». У Д. знаходиться центр. садиба (зерново-буряківничого і тваринницького напрямів, спеціалізація — виробництво свинини), відділення зв'язку, с. ш. на 320 місць, фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (17,6 тис. од. зб.), будинок побуту, їдальня. Село частково газифіковане, є водогін. У Д. братська могила рад. воїнів, загиблих (2 чол.) 1943, та пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим (94 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1974).

ДМИ́ТРІВСЬКИЙ ІСТОРИ́ЧНИЙ МУЗЕ́Й. Відкр. 1968 у с. Дмитрівці Машівського р-ну за ініціативою вчительки місцевої школи Є. І. Гордієнко. Розмістився на другому поверсі сільськ. Будинку культури в кімнаті площею до 40 м². Експозиція має 4 розділи, що відтворюють історію села. Серед експонатів — предмети побуту і знаряддя праці селян, традиц. укр. одяг, вироби народних майстрів. Звання народний присвоєно 1972.

ДМИТРІЄВА М. А. БУДИНОК у с. Яреськах Шишацького р-ну. Споруджено 1905—06 в *українському архітектурному стилі* за проектом В. Г. Кричевського для полтавського адвоката Дмитрієва Миколи Андрійовича (1867—1908; див. *Дмитрієва М. А. могила*) — громадського діяча, літератора, журналіста. В основу проекту будинку в Яреськах В. Г. Кричевський поклав ідею нар. хати. Певний вплив мав досвід Є. І. Червінського і Г. П. Галагана, які 1854—56 спорудили в Лебединцях на Чернігівщині «Будинок для гостей», що став первістком відродження народностильової архітектури. План будинку Дмитрієва розвивав ідею хати на дві половини, проте був складнішим за плануванням і зовнішністю. Основний об'єм будинку було накрито високим шиферним дахом, білі стіни прорізали великі спарені вікна з лучковими перемичками. Гол. вхід виділяв ганок з шістьма різьбленими дерев'яними стовпчиками, знизу зашальований фігурним вирізаним обгратуванням. Вхідний портал включав трапеційні шестикутні двері, обабіч яких було по одному віконцю, обрамування яких увінчували високі трикутні сандрики. На причілкових фасадах спорудили дві восьмиколонні галереї, що збагатило силует споруди і надало йому значної імпозантності. Чистота білих стін, освітлених сонцем, з глибокими тінями від ганків і галерей, великих вікон з фігурними рамами на 8 шибок кожна, вишукане різьблене мереживо стовпчиків, лиштв, зашалювань надавали будинкові високомистецького звучання, створюючи шедевр укр. народностильової архітектури. Після смерті замовника будинок викупив у вдови В. Г. Кричевський. Див. *Кричевського В. Г. будинок*.

ДМИТРІЄВА М. А. МОГИЛА у Полтаві. Знаходиться на центр. міському цвинтарі (вул. Фрунзе № 154). Перенесена сюди 1982 з Старого цвинтаря у зв'язку з його ліквідацією. Дмитрієв Микола Андрійович (1867—1908) — укр. громад. і культурно-освітній діяч, адвокат, публіцист. З 1894 жив у Полтаві. 1905—06 співредактор журн. *«Рідний край»*, брав участь у діяльності полтав. «Просвіти» (засн. 1906 полтав. вид-во *«Український учитель»*); сприяв розвитку *українського архітектурного стилю*. У с. Яреськах Шишацького р-ну на його замовлення архіт. В. Кричевським було споруджено *Дмитрієва М. А. будинок*. Потонув у р. Пслі, рятуючи потопаючу жінку. Його дружина Г. Т. Дмитрієва спорудила на могилі масивний монумент з сірого граніту (архіт. В. Кричевський), прикрашений скульптурним по-

Надгробок на могилі М. А. Дмитрієва у Полтаві. Фото 30-х рр. 20 ст.

груддям Дмитрієва (скульп. Ф. Балавенський). Пам'ятник мав вигляд каплиці в укр. стилі, з боків були написи, взяті з «Кобзаря» Т. Г. Шевченка та св. письма. При перенесенні могили пам'ятник зруйновано. Погруддя Дмитрієва тепер зберігається у *Мирного Панаса музеї*, інші частини втрачено. На новому монументі — портрет і дати життя М. А. Дмитрієва.

«ДНЕПР». Щоденна газета, виходила в м. Кременчуці 1911—12.

ДНІПРО́ (давня назва — Борисфен, поетичні назви — Дніпр, Славута, Славутич) — ріка в Європ. частині СРСР. Тече тер. РРФСР, Беларусі й України. Третя за довж. і площею бас. ріка Європи (після Волги і Дунаю). Довж. 2201 км (у межах України 981 км). Площа бас. 504 тис. км^2. Бере початок на Валдайській височині з невеликого болота Аксенінський Мох. Впадає у Дніпровський лиман Чорного моря. Найбільші прит. в межах Полтав. обл.— Сула, Псел, Ворскла (ліві). Живлення снігове, дощове, грунтове. Д.— важливе джерело водних ресурсів і значна транспортна магістраль. На Д. в межах Полтав. обл.— *Кременчуцьке водосховище, Дніпродзержинське водосховище*; річковий порт Кременчук, пристані у Градизьку, Келеберді та Світлогірському.

ДНІПРО́ВСЬКА ВІЙСЬКО́ВА ФЛОТИ́ЛІЯ. Рад. Д. в. ф. ств. в березні 1919. Спочатку до її складу входило шість пароплавів і п'ять катерів. На кінець літа 1919 вона вже наліч. бл. 50 бойових кораблів. Флотилія брала участь у розгромі армії Денікіна, у ліквідації банд Струка, Зеленого та ін. Командуючим флотилії був А. В. Полупанов. Штаб флотилії розташовувався у Кременчуці на бронепоїзді № 8. Кораблі «Верный», «Арнольд» забезпечували висадку десантних частин, вели розвідку у ворожому тилу. Матроси кораблів «Громкий», «Грозящий», «Геройский» орієнтували переправу частин 12-ї армії поблизу Кременчука і супроводжували пасажирські судна. Розформована 1921.

ДНІПРО́ВСЬКИЙ ПІКІНЕ́РСЬКИЙ ПОЛК — військ. адм.-тер. одиниця. Ств. в 1764 у складі Катерининської провінції Новорос. губернії, розташ. на лівому березі Дніпра. До нього було включено: Келебердянську, Кишінську (Кишеньківську), Новосанжарську, Переволочанську, Старосанжарську сотні Полтав. полку, Власівську і Кременчуцьку сотні Миргород. полку. З 26.III 1765 м. Кременчук стало губернським центром Новоросійської губ. Д п. п. поділявся на роти. Ліквідований 1776. Майже вся його тер. увійшла до складу Кременчуцького та Полтав. повітів Новорос. губ.

«ДНІПРО́ВСЬКІ ЗО́РІ». Готель у Кременчуці. Побудований 1966 за типовим проектом. 5-поверхова споруда на 150 номерів (240 місць). Міститься на вул. Жовтневій № 37.

ДНІПРОДЗЕРЖИ́НСЬКЕ ВОДОСХО́ВИЩЕ — водосховище на Дніпрі, в межах Полтав. (Кременчуцький, Кобеляцький райони), Кіровогр. та Дніпроп. областей УРСР. Утв. в результаті спорудження 1964 греблі Дніпродзержин. ГЕС. Довж. 114 км, шир. 16 км, площа 567 км^2, пересічна глиб. 4,3 м, максимальна 16 м. Об'єм води 2,45 км^3. Мінералізація води 187—425 мг/л, насиченість киснем 6,3—12,9 мг/л. Довж. берегової лінії 360 км. Замерзає в листопаді — січні, скресає в березні. Товщина льоду до 65 см. Водообмін у Д. в. відбувається 18—20 разів на рік. Забезпечує потреби енергетики, водного транспорту, зрошування, технічного і побутового водопостачання. Рибництво. З 30 видів риб (плітка, лящ, щука, судак, сом та ін.) 25 мають пром. значення. Здійснюються комплекс-

ні заходи щодо охорони прибережної смуги водосховища та його акваторії. Закріплено понад 70 км берегів. Район туризму, є бази відпочинку. В межах Полтавщини на берегах Д. в.— *Кременчуцький річковий порт*, пристані в Келеберді та Світлогірському.

«ДО БОРОТЬБИ́». Збірник революц. поезій і пісень, вид. 1917 в Лубнах (друкарня Б. Левітанського) на кошти Укр. студент. громади Лубенського повіту. Майже всі вірші (їх 17) підписані криптонімами або псевдонімами, частина — без підписів. Вірші «Робітники», «Гей, на бій» належать поетесі Г. Супруненко (Стецькій).

ДОБРИ́ШИН — річка в Полтав. обл., права прит. Ворскли (бас. Дніпра). Ширина заплави 0,2—0,5 км. Бере початок на тер. Зіньківського р-ну. Тече тер. Зіньківського та Диканського районів. Права прит. Д.— р. Бистра. Поблизу Д.— с. Великі Будища Диканського р-ну.

ДОВГЕ́НЬКЕ — струмок у Полтав. обл., прит. Сули (бас. Дніпра). Тече територією Хорольського району.

ДОВЖЕ́НКА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Жертв революції, Жовтневий р-н) — від вул. Кагамлика до вул. К. Маркса. Наз. у 70-х рр. 20 ст. на честь Довженка Олександра Петровича (1894—1956) — укр. кінорежисера і письменника, засл. діяча мистецтв УРСР (з 1939), нар. артиста РРФСР (з 1950). Н. у с. Сосниці (тепер смт Черніг. обл.). Закінчив 1914 Глухівський учительський ін-т, навчався в Київ. комерційному ін-ті та Академії мистецтв. 1921—22 — на дипломатичній роботі у Варшаві і Берліні. 1922—23 навчався живопису в Берлін. худож. уч-щі у проф. Е. Геккеля. З 1926 — на Одеській кінофабриці, 1936—41 — на Київ. студії худож. фільмів (тепер його імені). Зняв кінокомедії: «Вася-реформатор», «Ягідка кохання»; фільми «Сумка дипкур'єра» (1927), «Звенигора» (1928), «Арсенал» (1929), «Земля» (1930), «Іван» (1932), «Аероград» (1935), «Щорс» (1939). Документально-публіцист. стрічки (разом з Ю. Солнцевою): «Визволення» (1940), «Битва за нашу Радянську Україну» (1943), «Перемога на Правобережній Україні» (1945). Поставив 1948 фільм «Мічурин», автобіографічну повість «Зачарована Десна» (1957), кіноповість «Поема про море» (1956) та ін. На Полтавщині, у с. Яреськах Шишацького р-ну, 1927—37 під керівництвом О. П. Довженка знімалися епізоди до фільмів «Земля», «Звенигора», «Щорс» та ін. (див. *Довженку О. П. пам'ятники, Довженка О. П. знімальній групі меморіальна дошка*). Яреськи, Шишаки, Великий Перевіз, Кременчук часто згадуються у виступах, творах, щоденниках Довженка. Яреськи він називав батьківщиною своїх улюблених кінотворів, вважав найкрасивішим селом на Україні. З Яресьок їздив у Велику Багачку до кобзаря Федора Кушнерика (див. *Кушнерика Федора могила*) слухати його пісні. Влітку 1956, збираючись знімати «Поему про море», Довженко поїхав у район Кременчука машиною. 27.VII 1956 О. Довженко зупинився у готелі м. Кременчука. У щоденнику він записав, що в районі Градизька проїздив села з чарівними хатками, двориками, садками і грушами посеред двору «якраз такими, які нам потрібні для фільму». На другий день поїхав до Табурища оглядати будівництво греблі і до міста Новогеоргіївська, «що йде під воду». Д. в. прокладена в перші повоєнні роки на тер. кол. розсадника міського зеленгоспу. Забудована індивідуальними житловими будинками.

ДОВЖЕ́НКА О. П. ЗНІМА́ЛЬНІЙ ГРУ́ПІ МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у с. Яреськах Шишацького р-ну. Встановлена на фасаді будинку (тепер філіал СПТУ), в якому 1927—37 працювала над кінофільмом «Земля» та ін. знімальна група, очолювана О. П. Довженком (див. *Довженка вулиця*). Дошка—граніт, відкрита 1977.

ДОВЖЕ́НКУ О. П. ПА́М'ЯТНИКИ у с. Яреськах Шишацького р-ну. 1) Встановлено 1970 біля будинку, в якому працювала знімальна група О. П. Довженка (див. *Довженка вулиця*). Пам'ятник — залізобетонний бюст вис. 0,65 м на цегляному постаменті вис. 2,25 м. 2) 1986 перед будинком правління колгоспу, що носить ім'я О. П. Довженка, встановлено бронзовий бюст вис. 0,8 м на залізобетонному постаменті вис. 2,5 м.

ДО́ВЖИК — ручай у Полтав. обл., прит. р. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Лохвицького р-ну.

«ДОВІ́Р'Я» Інформац. вісник Полтав. обл. Ради профспілок. Засн. 16.II 1990. Видається у м. Полтаві двічі на місяць. Тираж 8 тис.

ДОКУЧА́ЄВА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Еллана, Київський р-н) — від вул. Опитної до тер. Полтав. вищого військ.-командного училища зв'язку. Наз. 1951 на честь Докучаєва Василя Васильовича (1846—1903) — рос. природознавця, основоположника наук. генетичного грунтознавства та зональної агрономії. Н. у с. Милюкове на Смоленщині. 1871 закінчив Петерб. ун-т, з 1883 — його професор. 1888—94 на запрошення Полтав. губернського земства очолював експедицію, що вивчала грунти, рослинність і геол. умови Полтавщини. Було складено грунтові карти губернії, створено природничо-історичний музей. Серед учасників експедиції були учні В. В. Докучаєва, згодом видатні природознавці акад. В. І. Вернадський (див. *Вернадському В. І. меморіальна дошка*), акад. К. Д. Глінка (1867—1927), акад. Ф. Ю. Левінсон-Лессінг (1861—1939).

Пам'ятник О. П. Довженку у Яреськах.

Первісну назву Д. в. одержала від одного з псевдонімів укр. письменника і громад. діяча В. М. Блакитного (1894—1925). Нар. на Чернігівщині. Навчався у Київ. комерційному ін-ті. У роки громадянської війни на Україні брав участь у повстанні проти гетьманців у Полтаві. Друкувався з 1918. Був редактором газ. «Вісті ВУЦВК», головою першого об'єднання укр. пролетар. письменників «Гарт», засн. ж-лів «Всесвіт», «Червоний перець». Полтавська тематика зустрічається в творах «Чванько», «Опанас на ярмарку» та ін. Д. в. забудована у 1960—70 рр. 5—9-поверховими житл. будинками.

ДОМА́НСЬКИЙ — ручай у Полтав. обл., права прит. р. Груні (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

«ДОМА́ШНІЙ ПО́БУТ МАЛОРО́СА». Етнограф. дослідження священика з Хорольського пов. О. Іваниці, опубліковане в «Этнографическом сборнике» (1856), звідки його передрукував П. Бодянський у «Полтавских губернских ведомостях» (1856, №№ 13 —

20, березень — травень). Дослідження має розділи: «Хата», «Одежа», «Їжа», «Звичаї (обряди при народженні та весіллі)» тощо. Праця відбиває побут селян Хорольщини серед. 19 ст.

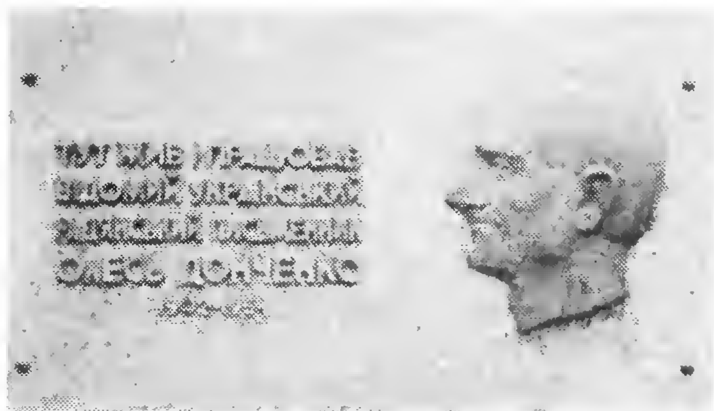
ДОНЕ́ЦЬКИЙ ПІКІНЕ́РСЬКИЙ ПОЛК — військова і адм.-тер. одиниця, ств. 1764 у складі Катеринннської провінції Новоросійської губ. Розташ. на лівому березі Дніпра до р. Дінця. До його складу увійшли 5 укріплень кол. Української лінії: Білівська (згодом м. Костянтиноград), Парасковійська (Парасковіївська), Петрівська, Козловська і Ряжська (тепер с. Ряське Машівського р-ну) та 5 сотень Полтав. полку: Нехворощанська, Маяцька, Царичанська, Китайгородська і Орельська (Орільська). Див. *Пікінерські полки*.

ДО́НЧЕНКУ ОЛЕ́СЮ МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у м. Лубнах. Встановлена 1977 на фасаді буд. № 11 по вул. Кузіна, в якому 1950—54 жив і працював Донченко Олесь (Олександр) Васильович (1902—54) — укр. письменник. Н. у с. Великих Сорочинцях у сім'ї вчителя. Дитинство минуло у Великій Багачці. З 1911 — у Лубнах. 1919 закінчив гімназію, потім окружні курси позашкільної освіти. Працював вчителем-позашкільником та райінспектором політосвіти. З поч. 30-х рр. і до 1944 працював у Казахстані кореспондентом газ. «Угольная магистраль». Друкувався з 1918. Видав ряд книжок віршів, поем, п'єс, оповідань, повістей для дітей та юнацтва. Серед них — «Дві весни» (1931), «Зоряна фортеця» (1933), «Море відступає» (1934), «Школа над морем» (1937), «Карафуто» (1940), «Серце беркута» (1944), «Юрко Васюта» (1950), «Золота медаль» (1954) та ін. Після війни письменник повернувся до Лубен. З Лубенщиною пов'язані повісті «Лукія» (1939), «Лісничиха» (1947), матеріал для якої збирав у Мгарському лісництві. Тут він бував 1947 з А. Головком. Збираючи матеріал, відвідував с. Великі Сорочинці, Шишаки, Комишню, Червоноберезинську дачу в с. Гінцях Лохвицького р-ну. Помер і похований у Лубнах на цвинтарі по вул. Гайдая. На могилі 1955 встановлено пам'ятник.

ДРАБИ́НІВКА — село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Веселка, Вовківка, Довга Пустош. Розташ. за 29 км від райцентру та за 18 км від залізнич. ст. Нові Санжари (лінія Полтава — Кременчук). 1268 ж. (1990). Засн. села відпос. до 2-ї пол. 18 ст. За переписом 1900 в селі наліч. 265 дворів, 1753 ж., земська і церковнопарафіяльна школи. У 1910 козацьких господарств — 245, населення — 1375 чол., ріллі — 5878 десятин. При Пантелеймонівській церкві — двокомплектна парафіяльна школа.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1926 — 343 двори, 1480 ж. Під час нім.-фашист. окупації (20.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 87 чол. У Д.— центр. садиба колгоспу ім. Кірова (провідна галузь — свинарство), на полях артілі — установка для комплексної переробки природного газу. Відділення зв'язку, АТС — 70 номерів,

Меморіальна дошка Олесю Донченку в Лубнах.

комплексний приймальний пункт райпобуткомбінату, с. ш., амбулаторія, дитсадок, ветдільниця, Будинок культури (на 300 місць), б-ка (13,8 тис. од. зб.), музей. Д. радіофіковано 1956, електрифіковано — 1964, телефонізовано — 1977. Уродженець села льотчик В. А. Дігтярьов (1903—44) — удостоєний звання Героя Рад. Союзу (1944). У 1967 встановлено пам'ятник С. М. Кірову, 1958 — надгробок на братській могилі рад. воїнів, полеглих при визволенні села, серед них — Герой Рад. Союзу М. І. Колбасов (1911—43), споруджено пам'ятник (1965) воїнам-односельцям, які загинули (219 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ДРА́БІВСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 в складі Золотоніського округу із Драбівської, Великохутірської, Білоусівської волостей Золотоніського пов. та з Кантакузівської волості Пирятинського повіту Полтав. губ. (18 сільрад). Площа — 700 кв. верст. За переписом 7.IX 1923 населення — 51 540 чол. У 1925 укрупнений за рахунок Ковалівського р-ну і віднесений до Прилуцького округу, в складі якого був до 1930. З 9.II 1932 — в Київ. обл. 15.X 1932 віднесений до Харків. обл., а 22.IX 1937 — до Полтав. обл. У 1930 шкіл —51, учнів — 8400. За Всесоюз. переписом 1939 нас.— 33 240 чол. 7.I 1954 включений до новоутвореної Черкас. обл.

ДРАГОМА́НОВИХ САДИ́БА у Гадячі. Засн. у кін. 30-х років 19 ст. гадяцьким міщанином. У 1838 купив її батько М. П. Драгоманова та Олени Пчілки Петро Якимович Драгоманов. Нар. у Монастирських Будищах, що поблизу Гадяча, в сім'ї колезького асесора Якима Степановича Драгоманова. Його брат Яків був юнкером Полтав. піх. полку, членом т-ва об'єднаних слов'ян (див. *Декабристи на Полтавщині*). Другий брат Олексій — господарював у мастку батька. Петро навчався і деякий час служив у Петербурзі. Повернувшись, оселився у батьковій садибі. По смерті батька брати Олексій і Петро поділилися батьківщиною. Садиба, згідно з волею батька, дісталася старшому Олексієві. Петро Якимович Драгоманов оселився в Гадячі, де купив собі садибу в одного міщанина з готовим будинком. Садиба займала уступ Гадяцького підгір'я з чудовим краєвидом. Було це подвір'я майже в центрі міста, недалеко від соборної площі, а також кол. гетьманського замку (тепер пров. Лесі Українки). «Одружившись з панночкою-хуторянкою Єлизаветою Іванівною Цяцьківною, дочкою поміщика середньої руки, та опорядкувавши куплену садибу, батько осів у Гадячі. Старий куплений домочок,— згадує їх дочка Ольга Петрівна Драгоманова (Олена Пчілка; див. *Пчілці Олені меморіальна дошка*),— батько перебудував, розточив, і вийшов тоді зовсім порядний досить просторий будинок. Був тут і садочок, між грушами й шовковицями дід Іван Прокопович Цяцька поставив десяток вуликів. Від тієї пори й гору, де розміщена оселя, прозвано Драгоманівською. До садиби Драгоманових у Гадячі прилучився хутір Підварок (званий ще Верблячим). Він прийшовся Єлизаветі Іванівні від її материнського роду, поміщиків Стишевських. На Підварку панського дворища не було, на горі було поле, а під горою — ліс, левада, садок та луки попад Грунню. В Гадяцькій новій оселі наша сім'я жила, а в Підварку тато й мама (за допомогою нашого діда Івана Прокоповича Цяцьки, досвідченого хазяїна) завели хазяйство, поставили деяку господарську будівлю, завели чимало скоту і сяк-так господарювали. Підварок же був близенько, верстов зо дві. Однак треба сказати, що господарством клопоталася

…нне мама, батько не дуже-то дбав про нього, бо й відбився далеко від землі, та й ні хисту, ні охоти не мав до господарства». П. Я. Драгоманова було обрано земським суддею. Але він не справдив надій свого дворянського стану, бо держав руку бідноти. Великої поваги між гадяцьким людом придбав він під час холери, що була тут в 50-х роках. Не бувши медиком, він ходив у міщанські двори, носячи хворим ліки й поради словом. Немало часу й уваги П. Я. Драгоманов приділив дітям. Сім'я була чималенька. Деякі діти померли немовлятами, а таких, що дорослі в батьківській хаті до старших літ, було шестеро: найстарший син Михайло, підстарший Іван, три дочки—Варвара, Ольга і Олена, наймецший син Олександр.

Михайло Петрович Драгоманов (н. 30.IX 1841 в Гадячі) і Ольга (н. тут же 29.VII 1849) стали відомими укр. культур. і громад. діячами. Батько прищепив їм любов до рос. літератури — творів О. Пушкіна, М. Лермонтова і особливо М. Гоголя, мати — до укр. нар. пісні, казки, нар. обрядності. Читали в сім'ї твори укр. письменників І. Котляревського, Т. Шевченка, товаришами їх дитячих років були діти дворової челяді. У дітей не було ніяких гувернантів та гувернанток. Усякі нар. обрядності не минали двору Драгоманових: колядування, посипання, запросини на весілля. Розлягалася хата від співу, коли приходили з Підварку прясти, і пряли в горницях. Молодші Драгоманови свою науку починали в Гадячі. Михайла віддано 1849 до Гадяцького повітового училища. Це був не дуже показний будинок, на один поверх, одначе виходив на Соборну площу, і була ця школа вища за т. з. парафіяльну школу. Михайло пізніше звав жартома його Гадяцьким університетом. Учився Михайло добре, за що одержував нагороди книжками. Одна з них — хрестоматія Галахова, гарний збір зразків з російської словесності,— служила потім меншим дітям. Ще до вступу в училище Михайло прочитав більшість книжок з батьківської бібліотеки, ще малим двічі прочитав «Историю государства Российского» Карамзіна. 1853 Михайло скінчив Гадяцьке училище і вступив до *Полтавської першої чоловічої гімназії*. Про батьків згадує М. П. Драгоманов у своїй автобіографії з почуттям вдячності, з твердим признанням одержаного від батька духовно-контовного добра. Він пише: «Охоту до читання та свого роду політики я перейняв од батька і за його приводом ще школярем гадяцької школи перечитав майже всі цікаві книжки з його книгозбірні». І далі: «Щиро повинен я дякувати батькові своєму за те, що він розвинув у мені інтелектуальні інтереси та що між нами не було розладу морального й боротьби — явище надзвичайне в Росії тепер, а колись тим більше». Про це пише й Олена Пчілка: «Дійсно, такий батько міг розвинути інтелектуальні інтереси у своєму синові. Поза оточенням, так би сказати, етнографічним, в хаті нашій трималася атмосфера інтелігентності; батько до кінця свого життя виписував собі газету («Санкт-Петербургские ведомости»), журнал («Библиотеку для чтения» й ін.), альманахи… Як помер тато і як ми всі повилітали вже з родинного гнізда, та мама й тоді, проживаючи в Гадячі самотою (не хотіла виїздити звідти нікуди надовго), завжди виписувала собі газету й журнал, бо цікавилась і політичними новинами, й красним письменством. По своїх поглядах була під надихом татовим».

У довоєнні роки садиба служила музеєм сім'ї Драгоманових, потім експонати було перевезено до Харкова, коли ж місто 1941 захопили фашисти, будинок-музей згорів. Тепер на місці садиби Драгоманових виріс житловий масив. Центральна будівля садиби Драгоманових була там, де тепер будинок № 6 у пров. Лесі Українки. 1991 на відзначення 150 річчя з дня народження М. П. Драгоманова, закладено пам'ятний знак.

ДРИ́ЖИНА ГРЕ́БЛЯ (Дригина Плотина) — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. біля р. Кобелячок, за 27 км від райцентру та за 12 км від залізнич. ст. Кобеляки. 889 ж. (1990). Засн. у 18 ст. як козацьке поселення. За переписом 1900 у селі Дригина Плотина Білицької волості Кобеляцького пов.— 46 дворів, 133 ж., дерев'яна Преображенська церква з дзвіницею (збудована 1868, нова — 1889), при якій діяли церковнопарафіяльна школа та б-ка. У 1910 — 48 дворів, 311 ж.
Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1926 — 526 ж. 1929 ств. колгоспи: «Заповіт Ілліча», «Радянське село», «Шлях до комунізму», «Комунар», ім. В. Я. Чубаря та ін. Під час нім.-фашист. окупації села (16.IX 1941—25.IX 1943) гітлерівці відправили на примусові роботи до Німеччини 136 чол. У Д. Г.— колгосп «Україна» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, лазня, неповна с. ш., клуб на 400 місць, б-ка (15 тис. од. зб.), музей на громадських засадах. Виходить колгоспна багатотиражка. Пам'ятники: В. І. Леніну (1969), на братській могилі рад. воїнів, що загинули 1943 під час визволення села від гітлерівців (1955); воїнам-односельцям, що полягли (145 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1965).

Біла альтанка у Полтаві. Фото поч. 20 ст.

ДРОБ'Я́ЗКА І. Г. МОГИ́ЛА у смт Диканьці. Дроб'язко Іван Григорович (1894—1972) — укр. різьбяр і мебляр. Н. у Диканьці. Учень Прокопа Юхименка. Працював у столярно-різьбярських майстернях Полтави (1911—15) і Великих Будищ (1921), Диканській артілі «Радянське мистецтво» (1937—39), райпромкомбінаті (1943—57), де виготовляв різьблені предмети побуту, меблі. Учасник першої укр. виставки мистецтва 1936 у Києві (диплом 1-го ступеня). Твори представлені у *Диканському історико-краєзнавчому музеї*. Похований на місцевому кладовищі.

«ДРУ́ЖБА». Кінотеатр у Гадячі. Відкритий 1969 в центрі міста. Кінозал на 580 місць. При кінотеатрі ств. кінотеатр «Малятко».

«ДРУ́ЖБА». Піонерський табір у Нових Санжарах. Розташ. на лівому березі р. Ворскли у провулку Піонерському. Діє з 1946. До 1987 — базовий табір полтавської ф-ки «Пластмас», а з 1987 — полтав. ф-ки «Ремвзуття». Щорічно протягом чотирьох турів тут оздоровлюється по 600 дітей.

ДРУ́ЖБИ НАРО́ДІВ РОТО́НДА, Біла альтанка у Полтаві.

нада — Біла альтанка — була збуд. 1909 до 200-річчя Полтавської битви на залишках земляних валів кол. Подільського бастіону *Полтавської фортеці*. В роки нім.-фашист. окупації зруйнована. 1954 на честь 300-річчя возз'єднання України з Росією на її місці споруджено схожу за формами Д. н. р. за проектом Л. С. Вайнгорта. Являє собою напівкруглу в плані колонаду з 8 колон доричного ордера на стилобаті, які несуть розвинутий антаблемент, завершений атіком. Розташована на Червоній площі. Іл. — табл. XIV.

ДРУ́ЖБИ ПАРК у Полтаві. Закл. восени 1957 білорус. та укр. письменниками під час Тижня білорус. літ-ри на Україні. У складі групи були: М. Танк, І. Шамякін, Р. Няхай, П. Приходько та укр. письменники Ю. Збанацький, М. Нагнибіда, М. Чабанівський, Р. Братунь, О. Ющенко. У Полтав. педінституті письменники провели літ. вечір, оглянули істор. та літ. місця Полтави, відвідали музеї. Вдруге білорус. письменники відвідали Полтаву 1972.

ДРУКА́РНІ ПОЛТА́ВЩИНИ. Перша відома друкарня на Полтавщині з'явилася 1765 в Кременчуці, який тоді став центром Новоросійської губ. Вдруге ця друкарня згадується під 1775. Тут друкувалися бланки для паспортів, карантинні посвідчення та різні документи, що виходили з губерн. канцелярії. Відомо також, що в цій друкарні була надрукована книга «Кофейный дом. Комедия». Автором комедії був В. Чорнйков, який добре знав тодішнього генерал-губернатора Мельгунова. 1777 Мельгунов був призначений Ярославським намісником, а Кременчуцька друкарня, напевне, була передана Приказу громадського піклування. У Кременчуці тричі (в 1783—89, 1791—92 і в 1793) знаходилася *Потьомкіна князя друкарня* (1779—1800). З 1807 почала діяти *Полтавського губернського правління друкарня.* У 60-х рр. 19 ст. з'являються перші укр. підручники для нар. шкіл. Зокрема, 1861 у Полтаві побачила світ *«Азбука по методу Золотова для Южно-Руського края»*, 1863 на громадські гроші видано «Азбуку для Полтавской воскресной школы» О. Строніна, «Коротку граматику для шкіл» Г. Шерстюка та ін. У Полтаві на поч. 60-х рр., крім казенної, діяла приватна друкарня купця М. Пігуренка. За довідкою Полтав. казенної палати, 1897 у Полтав. губ. уже наліч. 36 друкарень, серед них у Полтаві друкарня купця І. А. Дохмана (відкрита 1880 у будинку по вул. Олександрівській, тепер вул. Жовтнева № 33), друкарня Д. М. Подземського (відкрита 1891 у будинку по вул. Мало-Петровській, тепер вул. Леніна), друкарня Н. М. Старожицького (відкрита 1893 у будинку Дудника по вул. Кузнецькій, тепер вул. Пушкіна № 26). У кін. 19 — на поч. 20 ст. на Полтавщині друкувалося понад 60 газет, журналів, а також різні довідки, прейскуранти, наклейки, афіші, брошури. Приблизно четверту частину різнорідної продукції становили книги, зокрема, відносно багато було опубліковано статистичних праць відповідним комітетом Полтав. земства (про нар. промисли, промисловість і с. г. губернії). Зусиллями Г. Шерстюка, П. Мирного, М. Дмитрієва (див. *Дмитрієва М. А. могила*) та Г. Маркевича 1906 у Полтаві засновано вид-во *«Український учитель»*, яке за три роки випустило 16 назв книг. Широку книговидавничу діяльність розгорнула Полтав. учена архівна комісія. На поч. 20 ст. в губернії виникають ін. комісії, товариства, відділи, бюро, гуртки, які теж вида-

ють щорічники, інструкції, описи, звіти. За участю діяча революц. руху М. Я. Карпова у Полтаві була ств. нелегальна друкарня, де 1902 окремою брошурою надруковано проект першої програми РСДРП, а 1903 тут же побачила світ і сама програма, прийнята на з'їзді РСДРП. Друкувалися й окремі листівки Полтав. к-ту РСДРП. Проте масштабної, проблемної укр. книги на Полтавщині так і не з'явилося. На перешкоді цьому стали царські укази 1863 і 1876 про заборону укр. книги. На поч. 20 ст. книгодрукування Полтавщини обмежилося випуском серії скромно оформлених книжечок «для читання в класі» з творами укр. письменників як видань Педагогічного бюро Полтав. земства. Значну кількість популярної літ-ри видала «*Просвіта*». 1904 у Полтаві відкрилася друкарня укр. книги Г. І. Маркевича. Містилася у власному будинку на бульварі Котляревського (див. «*Маркевича Г. І. книгарня*»). Крім вищеназваних, у Полтаві діяли друкарні О. Л. Брауде; братів Попінових; Ганфа П. (Петровська пл., буд. Костенка); Я. О. Іваненка (Карпівський пров.); М. Г. Амчиславського; літогр. Х. М. Воска (з 1905). Друкарні й літографії в повітових містах Полтав. губ., у т. ч. в Гадячі: М.-Л. І. Климовицького; спадкоємців М. Р. Козакова; Гадяцького повітового земства. Зінькові: міщанина Г. Н. Подземського; А. А. Василевського. Золотоноші: міщ. В. Б. Гольденберга; міщ. І. М. Вурмана; купця П. М. Ленського; Р. І. Рабиновича та М. Шефтеля; «Скоропечатня» С. М. Бурштейна. Кобеляках: міщ. Б. І. Брагилевського; М. І. Золотаревського; міщ. М. З. Розенберга. Кременчуці: І. А. Дохмана (з 1875); Д. І. Жолковського (з 1894); Е. С. Галицького (з 1908); міщ. Ф. М. Бенгуса (з 1909); відставного капітана І. А. Диковського (з 1888); С. А. Войни; міщ. І. І. Ласкіна (з 1906); типо-літографії: А. М. Варшавського і Л. В. Аронова (з 1910); Рейзи Бережинської (з 1909); літографії: Д. І. Жолковського (з 1891) та ін. Лохвиці: Ноаха Дельберга (з 25 січня 1888); купця А. Л. Радилевського і міщ. Басі Янк. Пунянської (з 1912); Зельмана Браславського (з 1914). Лубнах: міщ. Б. З. Дубинського; Н. Я. Ткача та І. Я. Бухмутського; міщ. Б. Л. Левітанського і Ю. Бреславського. Миргороді: міщ. Шифри В. Шик (з 1889) і міщ. Герша Когана (з 1911). Переяславі: міщ. П. Ленського та Ізраїля Вурмана (з 1884); колезького асесора Я. С. Шефтеля (з 1910). Пирятині: Авр. Ар. Рискіна та міщ. Хаїма Л. Селецького. Яготині Пирятин. пов.: міщ. Айз. Янк. Калчинського. Прилуках: Я. М. Лінкова і Янк. Мирова. Ромнах: міщ. вдови Веви Герш. Дельберг; Ш.-Г. Г. Шафрана; П. Ф. Липоковича, а також Фейф. Хоролі: міщ. Шм. Лейз. Затуренського; міщ. Шеля Дав. Хайкіна. Всього друкарських закладів на Полтавщині діяло бл. 60 одиниць.

Після 1917 видавничі осередки ств. в Полтаві, Кременчуці і повітових центрах. Зокрема, 1919 був ств. Полтав. видавничий відділ при губвиконкомі, 1921 — Полтав. держ. вид-во, яке випускало соц.-політ., економічну, довідкову і художню літературу. Діяли друкарні на кооперативних началах. У Полтаві продовжувало роботу держ. дитяче вид-во «*Зірка*», організ. Панасом Мирним. Найбільшим видавництвом губернії стало «Більшовик Полтавщини». На поч. 30-х рр. споруджено друкарню у Кременчуці. З 1932 кожен район області мав свою друкарню. Всі вони були зруйновані під час Великої Вітчизн. війни 1941—45. Відбудовані у перші повоєнні роки. З 1980 діють вид-во «*Полтава*» і районні друкарні. Будується новий газетно-поліграф. комбінат.

у с. Василівці Козельщинського р-ну. Дряпаченко Іван Кирилович (1881—1936) — укр. живописець і графік. Н. у с. Василівці. Навчався у Київській рисувальній школі (1894—96), Москов. училищі живопису, скульптури та архітектури, петербурзькій АМ у І. Ю. Рєпіна, П. П. Чистякова (1903—11). З 1918 жив у рідному селі. Автор картин на міфологічну, жанрову тематику, портретів, краєвидів, зокрема: «Натурщиця», «Відпочинок. За шахами», «Параска у святковий день», «Вечір на Україні», «На буряках», «Сінокіс» та ін. Твори зберігаються у музеях Полтави, Донецька, Харкова, Петербурга. Похований на сільському кладовищі.

ДУБИ́ — бот. пам'ятки природи. 1) У смт Великій Багачці Великобагачанського р-ну. Дерево віком 600 р. Перебуває у віданні райкомунгоспу. Площа 0,02 га. Охороняється з 1969. 2) У м. Гадячі. Дерево віком 300 р. Перебуває у віданні райсанепідстанції. Площа 0,02 га. Охороняється з 1984. 3) У с. Горошиному Семенівського р-ну. Дерево віком понад 300 р. Перебуває у віданні Горошинського відділку Веселоподільського хлібоприймального пункту. Площа 0,02 га. Охороняється з 1964. 4) У с. Деревках Котелевського р-ну. Дерево віком 600 р. Перебуває у віданні колгоспу «Більшовик». Площа 0,02 га. Охороняється з 1975. 5) У смт Диканьці Диканського р-ну. Д. черешчаті, віком понад 100 р. 6) У смт Комишні Миргородського р-ну. Дерево віком 250 р. Перебуває у віданні Миргород. лісгоспзагу. Площа 0,02 га. Охороняється з 1982. 7) У Лубенському р-ні, на територ. Приміського лісництва (кв. 1). Дерево віком 250 р. Перебуває у віданні Лубен. лісгоспзагу. Площа 0,02 га. Охороняється з 1969. 8) У м. Лубнах, на вул. Плотенці. Дерево віком 250 р. Має 6 розгалужень, які виходять з одного стовбура. Перебуває у віданні міськкомунгоспу. Площа 0,01 га. Охороняється з 1982. 9) У м. Лубнах, на вул. Плотенці. Три дерева віком 250—300 р. Перебувають у віданні міськкомунгоспу. Площа 0,04 га. Охороняються з 1982. 10) У с. Максимівці Гадяцького р-ну. Дерево віком 400 р. Перебуває у віданні колгоспу«Прапор комунізму». Площа 0,01 га. Охороняється з 1969. 11) У с. Мар'янському Великобагачанського р-ну. Дерево віком 200 р. Дуб Т. Г. Шевченка. Перебуває у віданні племзаводу «Перемога». Площа 0,02 га. Охороняється з 1964. 12) У Пирятині, на вул. Пушкіна. Дерево віком понад 300 р. Перебуває у віданні райкомунгоспу. Площа 0,02 га. Охороняється з 1970. 13) У Полтаві, на вул. Алмазній. Дерево віком 45 р. Перебуває у віданні міськкомунгоспу. Площа 0,02 га. Охороняється з 1979. 14) У Полтаві, на вул. Гоголя. Дерево віком 250 р. Перебуває у віданні міськкомунгоспу. Площа 0,01 га. Охороняється з 1982. 15) У Полтаві, на вул. Жовтневій. Два дерева віком 150 р. Перебувають у віданні облради профспілок. Площа 0,04 га. Охороняються з 1975. 16) У Полтаві, на вул. Жовтневій. Дерево віком 120 р. Перебуває у віданні міськкомунгоспу. Площа 0,01 га. Охороняється з 1970. 17) У Полтаві, на вул. Шевченка. Три дерева віком 300 р. Перебувають у віданні обласної лікарні ім. М. В. Скліфосовського. Площа 0,05 га. Охороняються з 1975. 18) У Полтаві, на вул. Загородній. Посаджений на честь 30-річчя Перемоги рад. народу над нім.-фашист. загарбниками у Великій Вітчизн. війні 1941—45. Перебуває у віданні Полтав. кабельної дільниці зв'язку. Площа 0,01 га. Охороняється з

1982. 19) У Полтаві, на вул. Марка Вовчка. Дерево віком 300 р. Перебуває у віданні міськкомунгоспу. Площа 0,01 га. Охороняється з 1982. 20) У Полтаві, на вул. Мясоєдова. Дерево віком понад 250 р. Перебуває у віданні міськкомунгоспу. Площа 0,02 га. Охороняється з 1982. 21) У Полтаві, на пр. Першотравневому. Три дерева віком 150 р. Перебувають у віданні Полтавського сільськогосподарського технікуму по підготовці керівних кадрів колгоспів та радгоспів. Площа 0,03 га. Охороняються з 1975. 22) У Полтаві, на пр. Першотравневому. Два дерева віком 150 і 200 р. Перебувають у віданні міськкомунгоспу. Площа 0,01 га. Охороняються з 1975. 23) У Полтаві, на вул. Пушкіна. Дерево віком понад 250 р. Перебуває у віданні міськкомунгоспу. Площа 0,01 га. Охороняється з 1979. 24) У Полтаві, на вул. Радянській. Два дерева віком 140 і 300 р. Перебувають у віданні міськкомунгоспу. Площа 0,04 га. Охороняються з 1970. 25) У Полтаві, на вул. Садовій. Дерево віком понад 450 р. Перебуває у віданні міськкомунгоспу. Площа 0,02 га. Охороняється з 1969. 26) У Полтаві, на вул. Фрунзе. Дуб пірамідальний, віком 40 р. Посаджений на честь Героя Рад. Союзу Л. Убийвовк. Перебуває у віданні міськкомунгоспу. Площа 0,02 га. Охороняється з 1975. 27) У Полтаві. Дуб «Кувшин», віком понад 100 р. Перебуває у віданні Полтавського с.-г. технікуму по підготовці керівних кадрів колгоспів і радгоспів. Площа 0,01 га. Охороняється з 1975. 28) У с. Римарівці Гадяцького р-ну. Дерево віком понад 100 р. Перебуває у віданні колгоспу «Прапор комунізму». Площа 0,02 га. Охороняється з 1969. 29) У с. Тимофіївці Гадяцького р-ну. Дерево віком 320 р. Перебуває у віданні колгоспу «Червона Україна». Площа 0,01 га. Охороняється з 1969. 30) У Хорольському р-ні, на тер. Хорольського лісництва (кв. 17). Дерево віком понад 300 р. Перебуває у віданні Лубен. лісгоспзагу. Площа 0,05 га. Охороняється з 1970. 31) У Хорольському р-ні, на тер. Хорольського лісництва (кв. 23). Дерево віком понад 350 р. Площа 0,05 га. Перебуває у віданні Лубен. лісгоспзагу. Охороняється з 1970. 32) У с. Яреськах Шишацького р-ну. Дерево віком понад 350 р. Перебуває у віданні школи. Площа 0,02 га. Охороняється з 1979. 33) У с. Яхниках Лохвицького р-ну. Дерево віком 630 р. Перебуває у віданні дільничної лікарні. Площа 0,01 га. Охороняється з 1970. Іл.— табл. II.

ДУБЛЯ́НЩИНА — місцевість у Ленінському р-ні Полтави, побл. залізнич. ст. Полтава-Південна. Кол. передмістя. У 17—18 ст.— частина с. Крутого Берега. Спочатку землі у Д. належали представникам козацької старшини Заньковським, пізніше — батьку і сину О. А. та Ф. О. Дублянським, від прізвища яких походила назва передмістя. У 1910 — 91 двір, 420 ж. 1920 Д. стала центром сільради. В 1923 входила до складу Руновщанського р-ну Полтав. округу. В тому ж році тут налічувалось 772 ж. 1929 включена до складу міста. На тер. Д. по вул. Сакко встановлені обеліск на могилі невідомого рад. воїна, загиблого 1943 під час визволення Полтави від нім.-фашист. загарбників (1983), і пам'ятний знак на честь воїнів-земляків — жителів Д. (81 чол.), які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни (1967).

ДУБО́ВА АЛЕ́Я — бот. пам'ятка природи (з 1969). 30 дерев віком понад 120 р. Розташ. в с. Максимівці Гадяцького р-ну. Перебуває у віданні колгоспу «Прапор комунізму». Площа 0,56 га.

ДУБОВЕ́ — гідролог. заказник (з 1982). Болотний масив. Розташ. в Котелевському р-ні, на тер. Котелев. сільради. Перебуває у ві-

данні колгоспу ім. XV з'їзду ВКП(б). Площа 40 га.

ДУБО́ВЕ — озеро в Полтав. обл. До утв. *Кременчуцького водосховища* було розташ. на тер. Глобинського р-ну. Тепер не існує.

ДУБО́ВИЙ ГАЙ — бот. пам'ятки природи. 1) У Полтаві. 50 дерев віком понад 350 р. Перебуває у віданні обласної психоневролог. лікарні. Площа 4,2 га. Охороняється з 1970. 2) У Лубнах. 25 дерев віком понад 250 р. Перебуває у віданні міськкомунгоспу. Площа 0,5 га. Охороняється з 1979. 3) У с. Горбанівці Полтав. р-ну. 30 дерев віком 250—300 р. Перебуває у віданні облради по туризму і екскурсіях. Площа 1,5 га. Охороняється з 1979. 4) У м. Хоролі. Група дубів віком понад 100 р. Перебуває у віданні технікуму механізації та електрифікації с. г. Площа 1 га. Охороняється з 1982.

ДУБОВИ́ЧИН — ручай у Полтав. обл., прит. р. Удаю. Тече тер. Чорнухинського р-ну.

ДУБО́К — річка в Полтав. обл., права притока р. Многи (бас. Дніпра).

ДУ́ДЦІ Л. М. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у с. Піщаному Решетилівського р-ну. Встановлена на фасаді будинку школи, де 1917—19 навчався Дудка Лука Минович (1908—1945) — Герой Рад. Союзу. Н. у с. Піщаному, 1930 призваний до лав Червоної Армії. Закінчив військ. уч-ще. Звання Героя Рад. Союзу удостоєний 1943 за мужність і героїзм, виявлені при форсуванні Дніпра. Загинув у боях на підступах до Берліна. Ім'я героя носить місцева с. ш. Дошка — бронза, відкрита 1975.

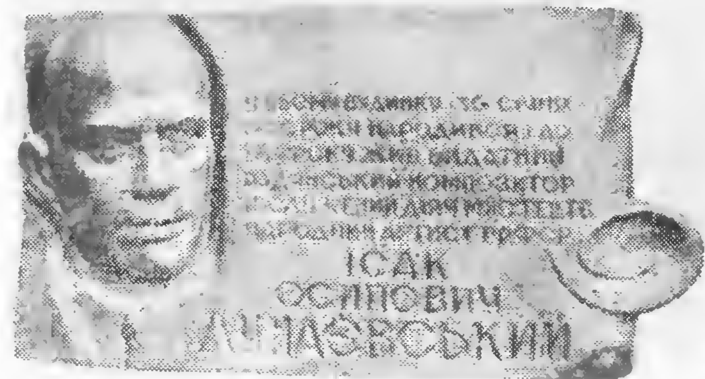
ДУКАЧІ́ — медалевидні металеві прикраси, частина жіночого і дівочого вбрання у багатьох регіонах України, зокрема на Полтавщині. Мандрівник О. фон Гун у книзі «Поверхові зауваження по дорозі від Москви у Малоросію восени 1805» (ч. 2. М., 1806, стор. 42), відзначивши убозтво селянства поблизу Яготина Полтав. губ. запримітив, що «шийне жіноче вбрання із справжніх і підроблених коралів часто коштує набагато більше, ніж весь дім». Селянські фамільні коштовності створювалися протягом поколінь. Коралі, бурштин, дукач, хрест, серги переходили від покоління до покоління: зберігалися дбайливіше, ніж сімейні реліквії дворянських родів. За рідкими винятками, дукачі, якщо вони не зроблені з монет, дат не мають. Визначити їх давність дає можливість лише аналіз іконографії. На переважній більшості Д. простежується велика різноманітність тех. прийомів виготовлення форм і сюжетів зображення. Найскладнішою формою Д. є позолочена карбована або лита кругла медалеподібна підвіска діаметром 45—55 мм, оправлена плетеним вушком чи двома-трьома короткими ланцюжками до «банта» — позолоченої декоративної брошки. Таке ж оформлення могла мати й будь-яка велика срібна рос. чи іноземна монета. Окрема й найпростіша форма Д.— медаль з вушком, виконана у техніці лиття з темної міді або світлої

Дукачі із зображенням Катерини II, І. П. Котляревського.

латуні — імітації золота. Вушко й обідок, що імітує дротяне плетиво, відливалися разом з медаллю. Такі Д. майже ніколи не золотили й до бантів не прикріплювали. Проміжну форму становлять Д. в дротяних та ін. обідках, у яких на вушку, над зображенням, на одному з боків припаяно скромну розетку, невелику литу голівку херувима та ін. Таке оформлення часто мають Д., зроблені з великих срібних монет.

Деякі Д., що були поширені на Пн. Полтавщини, мають відносно масивний бант, з'єднаний з медальйоном за допомогою ланцюжків. Найпоширенішою на Полтавщині була брошка у вигляді пелюсток, що симетрично розходяться від центру, теж зі скельцями. Медальйон так само підвішувався до брошки на ланцюжках. Тут же зустрічалася дуже гарна «ампірна» брошка у вигляді корзинки з листями й квітами; скельця звичайно монтувалися на квітах. Дослідник І. Г. Спаський відносить її до місцевої полтавської форми банта, а С. А. Таранушенко відзначає різновид її як типовий для майстерень лебединських золотарів. Частина Д. Полтавщини, оправлених дротяними пружинками, бантів не має. Замість них на вушку медальона прикріплено розетку з кольоровим скельцем, коронку, литого крилатого херувима. На Д. Полтавщини зустрічається багато медальйонів, цікавих з іконографічного погляду, повністю місцевої роботи, на яких повторюються сюжети дукачів Чернігівщини. Проте з Полтавщини походить багато Д., зроблених у традиційному місцевому обрамленні з великих позолочених монет 18—19 ст. і навіть з фабричних бляшок. Приблизно з 2-ї пол. 19 ст. на більшій частині тер. України Д. як елемент матеріальної культури починають вироджуватися. З поч. 20 ст. відомий тільки один Д., присвячений 100-річчю видання «Енеїди» І. П. Котляревського. На лицевому боці напис: «30 авг. 1903 г.— Іван Котляревський». Нагрудний портрет на три чверті вправо. Лівий бік: «100-ліття Енеїди — Полтава». Маленький штампований на двох кружках золотистої латуні Д. в оправі з дротяної пружинки і з бантом, 22 мм. Найповніші колекції Д. зберігаються в Ермітажі і Рос. музеї в Ленінграді, в Істор. музеї в Москві, Черніг. істор. музеї, Київ. істор. музеї, Полтав. краєзнавчому музеї.

Меморіальна дошка І. О. Дунаєвському в Лохвиці.

ДУНАЄВСЬКОМУ І. О. МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА у м. Лохвиці. Встановлена на фасаді будинку по вул. Гоголя № 10, в якому народився і жив 1900—19 Дунаєвський Ісак Осипович (1900—55) — композитор. Закінчив Харків. консерваторію, працював у Харків. рос. драм. театрі. З 1924 — зав. муз. частиною Моск. театру сатири, 1929—34 — композитор і диригент Ленінград. мюзик-холу. З 1943 жив у Москві. Один з основоположників рад. оперети, муз. кінокомедії, масової пісні. Створив 12 оперет, серед яких «Вільний вітер» (1947) та ін.; музику до 28 кінофільмів, у т. ч. «Веселі хлоп'ята» (1934), «Три товариші» (1935), «Цирк», «Діти капітана Гранта» (1936), «Волга-Волга» (1938) та ін.; написав понад 100 пісень, музику до 30 драм. вистав, 4 балета, твори для естрад-

ного оркестру та ін. Держ. премія СРСР, 1941, 1951. Дошка — метал, відкрита 1979. На честь Дунаєвського в Лохвиці названо вулицю.

ДУНА́Й — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Многи (бас. Дніпра). Тече територією Чорнухинського району.

ДУ́ХОВА М. Л. ПОГРУ́ДДЯ у с. Веприку Гадяцького р-ну. Відкрито 1981 у центрі села. Духов Микола Леонідович (1904—64) — учений у галузі механіки, конструктор важких танків, чл.-кор. АН СРСР (з 1953), генерал-лейтенант інженерно-тех. служби (1954), тричі Герой Соц. Праці (1945, 1949, 1954). Нар. у с. Веприку в родині фельдшера. 1932 закінчив Ленінгр. політех. ін-т. 1932—48 працював на Кіровському з-ді у Ленінграді. 1948—54 — заст. наук. керівника й гол. конструктор одного з ін-тів. З 1954 — гол. конструктор і наук. керівник конструкторського бюро оборон. промсті. Ленінська премія, 1960; Держ. премія СРСР, 1945, 1949, 1951, 1953, 1954. Бронзове погруддя (вис. 1,3 м) встановлено на прямокутному залізобетонному постаменті (висота 2,4 м). Автори — скульптор М. А. Щербаков, архітектор А. Ф. Ануфрієв.

ДУ́ХОВЕ (Духова) — село Лубен. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Гінці та Карпилівка. Розташ. на правому березі р. Удаю, за 26,6 км від райцентру та за 15 км від залізнич. ст. Лазірки. 480 ж. (1990). Засн. козаками. Назву одержало від джерел («духів»), які не замерзають. За Генеральним слідством про маєтності 1729 Д.— село Лубен. сотні Лубен. полку, 5 дворів. За ревізією 1764 — Снітинської сотні того ж полку. На 1781 в с. Д. Лубен. пов. Київ. намісництва проживало: дворян та шляхти — 2, різночинців — 3, духовенства — 3, церковників — 1; хат — 168, з них козаків виборних — 31, козаків-підпомічників — 83, посполитих та козацьких підсусідків — 50. 1787 у Д.— 508 ж., різного звання казенні люди, козаки, власники — обозний полковий Кулябко, прапорщик Огронович, військові товариші Микола та Петро Яновичі, Василь Митець і вдова Зіновія Корнієвичева. З 1796 Д.— у складі Малорос., 1802 — Лубенського повіту Полтав. губ. За переписом 1859 Д.— село власницьке, козацьке Тарандинців. волості Лубен. пов., 142 двори, 890 ж., дерев. Успенська церква (1863), селітряні бурти. 1900 — 184 двори, 915 ж., діяла сільс. громада селянвласників, земська школа, землі власної — 1425 дес. 1910 — 208 господарств, 1261 ж., паровий млин з олійницею.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1920 в селі ств. комнезам. 1931 поч. школу реорганіз. на 7-річну. 1923—30 Д.— у складі Тарандинцівського р-ну Лубен. округу. 1926 Д.— центр. сільради Тарандинцівського р-ну, 253 господарства, 1306 ж. З 1935 Д.— Лазірківського р-ну Харків. обл. (1937 — Полтавської обл.), з 30.XII 1962 — Лубен. р-ну. Під час нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—17.IX 1943) вивезено до Німеччини понад 100 жителів села. У Д.— центр. садиба колгоспу ім. В. Ульянова (зернового напряму), с. ш., дит. ясла, лікарня, фельдшерсько-акушер. пункт, клуб на 200 місць, б-ка (8,6 тис. од. зб.), відділення зв'язку.

Уродженцем с. Карпилівка є П. М. Рак (1910—44) — Герой Рад. Союзу. У Д. 1959 встановлено пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, що полягли при обороні 1941 села від гітлерівців. Поблизу Д.— києворуське поселення 10—13 ст., с. Гінців — *Гінцівська стоянка* пізньопалеолітична. В ур. Дрібні Могилки — могильник періоду бронзи (2 тис. до н. е.).

Е Є

«ЭКОНОМИ́ЧЕСКАЯ ЗАМЕ́ТКА». Газета, виходила у Полтаві 1914—15. Підзаголовок: «Полтавская губернская земская управа. Отделение экономическое».

«ЭКОНОМИ́ЧЕСКАЯ И СЕЛЬСКОХОЗЯ́ЙСТВЕННАЯ ДЕ́ЯТЕЛЬНОСТЬ ПОЛТА́ВСКОГО ЗЕ́МСТВА». Додаток до журн. «*Хуторянин*». Виходив у Полтаві 1901—03.

«ЕЛІ́ТА» — полтав. наук.-виробн. об'єднання. Ств. 1981. До його складу входить *Полтавська сільськогосподарська дослідна станція* ім. М. І. Вавилова з дослідним господарством (гол. орг-ція), насінгоспи «Вирішальний», імені 9 січня та племзавод імені Декабристів. Знаходиться на вул. Шведській № 86.

ЕЛЬЯШЕ́ВИЧІ, Ілляшевичі, Ілляшівка — місцевість у Київ. р-ні Полтави. Кол. передмістя. В 19 ст.— на поч. 20 ст. тут мали маєток небагаті поміщики — Ельяшевичі. Один із представників цього роду — відомий авіатор, членкор. Головної фізичної обсерваторії Петерб. АН В. Л. Ельяшевич (1876—1915). У 1926 — 155 дворів, 386 ж. У 1929 включені до складу міста.

Е́НГЕЛЬСУ ФРІДРІХУ ПА́М'ЯТНИКИ. Встановлені на честь Енгельса Фрідріха (1820—95) — пролетар. революціонера, організатора і керівника міжнар. робітн. руху, основополож. марксистської теорії. 1) У с. Андріївці Диканського р-ну. Знаходиться на площі в центрі села, поблизу Будинку культури та контори колгоспу ім. Енгельса. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота 5,2 м. Відкрито 1967. 2) У с. Горошиному Семенівського району. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 4,7 м. Відкрито 1967. 3) У с. Івановому Селищі Глобинського р-ну. Знаходиться в центрі села, неподалік контори колгоспу ім. Енгельса. Залізобетонне погруддя на цегляному постаменті. Висота — 3,5 м. Відкрито 1967. 4) У с. Матяшівці Великобагачанського р-ну. Знаходиться біля контори колгоспу ім. Енгельса. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 3 м. Відкрито 1967. 5) У смт Решетилівці. Знаходиться на площі біля контори колгоспу ім. Енгельса (вул. Петровського № 41). Залізобетонна скульптура, обкладена кованою міддю на цегляному постаменті. Висота — 4,7 м. Відкрито 1967.

«ЕНЕ́Й» — міський клуб любителів бігу у Полтаві. Ств. 1983 за ініціативою В. Г. Голубицького. До клубу приймаються всі бажаючі. Члени клубу беруть участь у масових оздоровчих пробігах у місті, у всесоюзних легкоатлет. змаганнях. Розташ. на вул. Зіньківській № 13.

Е́РНЕ ШАЛАМО́НА (САЛАМО́НА) МОГИ́ЛА. Знаходиться на цвинтарі с. Стара Михайлівка Зіньківського р-ну. Ерне — угорський письменник-антифашист. Мобілізований до хортістської армії 1942, він перебував у складі військ. частини в Ніжині, Борзні, Глухові. 1943 втік з війська і потрапив до с. Старої Михайлівки, де певний час переховувався у селян. Фашисти вислідили його і 11.IX 1943 при спробі втекти застрелили.

«ЕТНОГРАФІ́ЧНІ ВІДО́МОСТІ ПРО ЖИ́ТЕЛІВ КОБЕЛЯ́ЦЬКОГО ПОВІ́ТУ». Рукопис невідомого автора, надісланий 1848 до статистичного відділу Департаменту держ. маєтностей. Звідти потрапив до архіву Рос. географ. т-ва і 1916 був зареєстрований Д. К. Зеленіним в «Описі рукописів ученого архіву імп. Рос. географ.

ї ва, вип. 3 — «Полтавська губернія». Автор описав прикмети місцевого населення: зовнішність людей, мову, житло, одяг, а також повір'я, нар. медицину, грамотність населення (1 на 40 чол.), залишки старожитностей тощо.

«ЕВРЕ́ЙСКАЯ РАБО́ЧАЯ ХРО́НИКА». Двотижнева газета, орган євр. партії «Поалей-Ціон». Виходила в Полтаві 1906; була закрита царською адміністрацією. Вийшло три номери (були перевидані другим виданням без змін).

«ЄВРОПЕ́ЙСЬКИЙ» — кол. назва готелю *«Перше травня»* у Полтаві.

«ЕЖЕГО́ДНИК ЕСТЕ́СТВЕННО-ИСТОРИ́ЧЕСКОГО МУЗЕ́Я ПОЛТА́ВСКОГО ГУБЕ́РНСКОГО ЗЕ́МСТВА». Виходив з 1913 окремими випусками в міру нагромадження матеріалу, але не рідше одного разу на рік. Вийшло 5 випусків обсягом до 100 сторінок кожний. Вміщував річні звіти про діяльність краєзнавчого музею, щоденники і звіти співробітників музею про свої дослідження. Друкувалися переліки й описи колекцій музею, нові надходження, статті з питань охорони природи, пам'яток історії та археології.

ЄЛЕ́ЦЬКОГО ПО́ЛКУ ПОВСТА́ННЯ 1906. Виступ солдатів 33-го Єлецького піх. полку 9-ї піх. дивізії в Полтаві під час революції 1905—07. Виступ підготувала Полтав. військ. с.-д. орг-ція. Увечері 28 травня 1906 солдати в казармах полку влаштували демонстрацію, у якій взяли участь 4 роти. Напередодні — в суботу 27 травня за містом, недалеко від казарми, відбувся мітинг, учасниками якого, головним чином, були солдати. Безпосереднім приводом до демонстрації і виступу послужили обмеження вільного виходу солдатів із казарми у вечірній час та арешт 10 солдатів й утримання їх під вартою за пропаганду революц. ідей. Озброївшись гвинтівками з бойовими патронами, солдати самовільно залишили казарму і вийшли на подвір'я та прилеглу вулицю, вимагали від офіцерів звільнення заарештованих товаришів, увільнення запасних, які повернулися з Дал. Сходу, відміни обмежувальних порядків у казармах, поліпшення харчування та свого становища. Поліцмейстер, який прибув на місце виступу, був зустрінутий окриками солдатів і змушений був негайно поїхати, а прибула сотня козаків, побачивши озброєні частини піхоти, повернулася в свої казарми.

Наступного дня вранці близько 600 солдатів Єлецького полку зібралися на Сінній (тепер Дзержинського) площі і, запросивши начальника дивізії, пред'явили йому свої вимоги, серед яких на першому місці було увільнення солдатів служби 1903. З музикою і червоними прапорами повсталі рушили вулицями міста до казарм 34-го Севського піх. полку, але останній та ін. частини були в цей час вишикувані на площі. Не знайшовши контакту з севцями, повсталі повернули знову до своїх казарм, куди направилися командир полку та офіцери, щоб навести порядок. Але власними силами їм цього зробити не вдалося. Командування Київ. військ. округу направило до Полтави війська, сюди прибув сам командуючий, і виступ придушили. До слідства було притягнуто всіх солдатів полку. Засуджено 26 чоловік. Повстання Єлецького полку мало вплив на солдатів ін. частин. 15.VII 1906 у Полтаві повстали 1-й батальйон 34-го Севського піх. полку і 9-а арт. бригада (див. *Севського полку повстання 1906*).

ЄНЬКІ́ВКА — річка в Полтав. обл., права прит. Хоролу (бас. Дніпра). Довж. 16 км, площа бас.

69,5 км². Тече тер. Хорольського р-ну. Перетворилась на ланцюжок ставків.

ЄРЕТИ́КУ Д. Р. ПА́М'ЯТНИК у с. Павлівці Машівського р-ну. Встановлено 1966 на честь Єретика Даниїла Романовича (1916—41) — Героя Рад. Союзу (1942, посмертно). Н. у Павлівці. З 1941 — на фронті. Під час бою за ст. Лозову на Харківщині у критичний момент підняв бійців у контратаку, був важко поранений, але залишився в строю. Останньою гранатою підірвав себе і фашистів, що оточили його. Пам'ятник — залізобетонний бюст вис. 1,1 м на постаменті (скульпт. В. І. Мальков).

ЖА́БИНА — річка в Полтав. обл., права прит. Оржиці (бас. Дніпра). Тече тер. Оржицького р-ну.

ЖА́БИНЕ О́КО — річка в Полтав. обл., права прит. Оржиці (бас. Дніпра).

ЖА́БКІВСЬКА СІЛЬСЬКОГОСПОДА́РСЬКА І РЕМІСНИ́ЧА ШКО́ЛА. Відкрита в с. Жабках (тепер Луценки) у вересні 1891 Лохвицьким повіт. земством на кошти статс. радника Григорія Андрійовича Залужного для підготовки кваліфікованих с.-г. працівників. Навчання — безкоштовне, приймали учнів усіх станів з поч. освітою. Термін навчання — 4 роки. Вивчали основи ведення с. г. та деякі ремесла. Після 1917 школу перейменовано на с.-г. агрономічну профшколу. 1920 в ній відкрито 1-й клас технікуму. Згодом профшколу було реорганіз. на с.-г. технікум. Восени 1933 його було переведено до с. Сокиринців (тепер Черніг. обл.). У школі навчалися: Степан Кузьмич Луценко (1897—1927) — заст. наркома зем. справ УРСР (див. *Луценку С. К. пам'ятник*), Ілля Кузьмич Лета (1907—70) — Герой Рад. Союзу (див. *Леті І. К. меморіальна дошка*).

ЖАБОТЯ́НКА — річка в Полтав. обл., права прит. Грузької Говтви (бас. Дніпра). Тече тер. Шишацького р-ну, через с. Товсте.

ЖА́ДОВА ГЕНЕРА́ЛА ВУ́ЛИЦЯ (кол. Поштова) у Кременчуці — від вул. Першотравневої до пл. Перемоги. Наз. 1978 на честь Жадова Олексія Семеновича (1901—77) — генерала армії (1955), Героя Рад. Союзу (1945). Н. у с. Нікольському (тепер Орловської обл.). У Червоній Армії з 1919. Закінчив 1934 військ. академію ім. М. В. Фрунзе. Командував 5-ю гвард. армією, яка у вересні 1943 визволяла Кременчук. Вулицю прокладено на поч. 19 ст. Стара назва пов'язана з поштовою повітовою конторою і Поштовим сквером, які були розташовані поруч. З дореволюц. забудови збереглися будинки №№ 2, 4, 6. В останньому під час Великої Вітчизн. війни було сформовано *Кременчуцьку дивізію народного ополчення* з 3840 бійців, яка відіграла важливу роль в обороні міста.

ЖДАНИ́Й — село Лубен. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Окіп і Селюків. Розташ. в долині р. Сулиці (прит. Сули), за 30 км від райцентру та залізнич. ст. Сенча. 1193 ж. (1990). Назва походить від імені першого поселенця козака Ждана. Найдавніша писемна згадка 1666. Належали до Сенчанської (Синецької) сотні Лубен. полку. За універсалом полковника Максима Ілляшенка від 1687 Ж. значаться за пресвітером Романом Савицьким. 1691 надані на ранг кол. полковому лубен. осавулові Степану Петровському, по смерті його сину — кол. полковому осавулові Андрію Петровському, в 1709 підтверджено універсалом гетьмана Скоропадського. 1729 у Ж.— 30 дворів. Після ліквідації полкового устрою включені до

Лубен. пов. Київ. намісництва. 1781 в Ж.— 259 хат, 1787 — 724 ж.: різного звання казенні люди, козаки, власники: обозна полкова вдова Улита Петровська, бунчукові товариші Максим Петровський та Григорій Савицький. З 1796 Ж. у складі Малорос., з 1802 — Лохвицького пов. Полтав. губ. За ревізією 1859 в Ж. (с.— власницьке, козацьке) 264 двори, 1645 ж., Введенська церква (дерев., в одному зв'язку з дзвіницею, 1864), сільська управа. 1863 — 2 конезаводи. 1888 — письменних 52 чоловіки і одна жінка, школа грамоти (навчалося 84 хлопчики). На 1900 в Ж. 421 господарство, 2165 ж., діяло 2 сільс. громади (козацька, селян-власників), 2 церковнопарафіяльні і школа грамоти. Влітку 1905 в маєтку поміщиці Сахно-Устимович відбувся селянський виступ. 1910 в Ж. 404 господарства, 2556 ж., 1826 дес. орної землі, 1784 дес. посівів, паровий млин. Рад. владу проголошено в січні 1918, тоді ж ств. сільревком, що приступив до розподілу поміщицьких земель. 1919 організ. червоноармійський загін І. С. Кириченка. 1920 почав діяти комнезам, 1927 — артіль «Незаможник». 1933 ств. 4 колгоспи: «Шлях Леніна», ім. Г. І. Петровського, ім. 1-го Травня, ім. Й. Е. Якіра. 1936 в Ж. відкрито фельдшерсько-акушер. пункт, пологовий сільс. будинок; 1938 — пошту, ощадкасу. У вересні 1941 в селі розміщався штаб рад. 487-го стріл. полку. Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—16.IX 1943) до Німеччини вивезено 194 жителі. У селі діяла підпільна група з 15 чол., яку очолював І. І. Пономаренко. У лютому 1950 — 4 колгоспи села об'єдналися в один ім. В. І. Леніна (з 1965 «Заповіт Леніна»). 4.І 1965 Ж. з Лохвицького перейшли до складу Лубен. р-ну. У Ж.— центр. садиба колгоспу «Заповіт Леніна» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, с. ш., дільнична лікарня, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (16,3 тис. од. зб.). Уродженцями Ж. є: І. Л. Булат (1896—1939) — рад. парт. і держ. діяч. Л. В. Комарецька (1897—1983) — укр. актриса, засл. арт. УРСР (з 1951; 1923 — закінчила Муз.-драм. ін-т ім. М. Лисенка у Києві; 1922—24 працювала в театрі «Березіль», 1930—60 — Київ. укр.-драм. театрі ім. І. Франка). У с. Окіп нар. С. В. Червоненко — парт. і держ. діяч УРСР, рад. дипломат (посол у Чехословаччині, Китаї, Франції). У селі пам'ятники: В. І. Леніну (1960), на братській могилі воїнів, які загинули (60 чол.) при обороні 1941 і визволенні 1943 села від гітлерівців, та воїнам-односельцям, полеглим (203 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1956). Пам'ятний знак збереженому прапорові 487 стріл. полку. Недалеко с. Окіп над долиною р. Сули знайдено 2 шиферні пряселиця 11—13 ст.

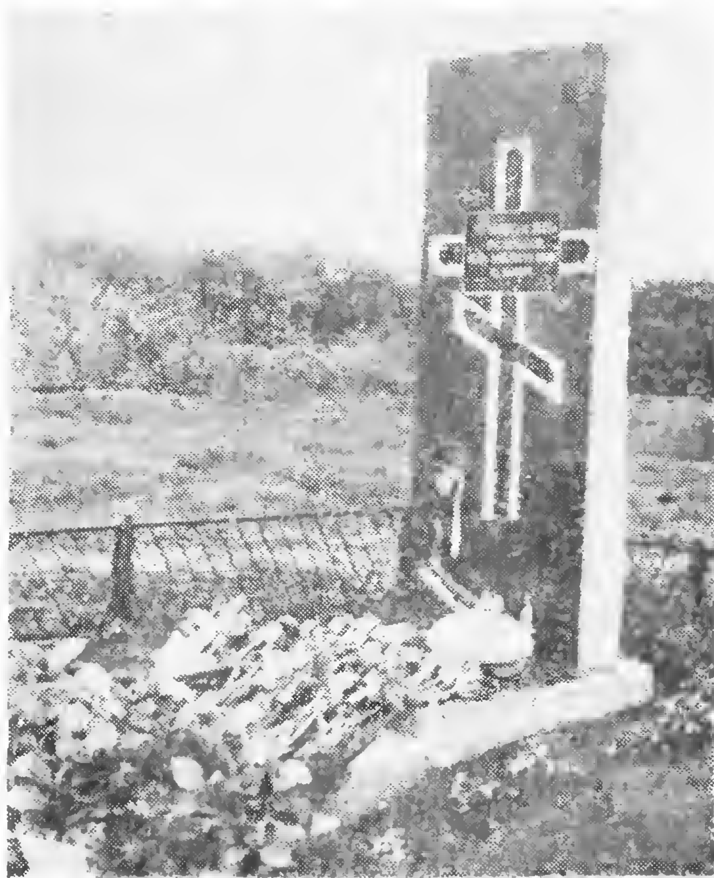
ЖЕ́РТВАМ ГОЛОДОМО́РУ 1933 ПА́М'ЯТНИЙ ЗНАК у с. Заруддi Кременчуцького р-ну. Відкрито 22.IV 1990 в пам'ять про односельців, які померли 1933 під час голодомору. Знак — прямокутна гранітна стела вис. 2,0 м на постаменті, до якої ведуть три сходинки та 6-метрова доріжка, вимощена гранітними плитами. На стелі викарбовані хрест, схилена у скорботі жінка, свічка. На хресті — напис: «Мученикам 1933-го від нащадків, яким повернуто право на пам'ять».

ЖЕ́РТВАМ НІМЕ́ЦЬКОГО ФАШИ́ЗМУ МЕМОРІА́Л у с. Великих Липнягах Семенівського р-ну. Відступаючи, гітлерівці 19—23.IX 1943 спалили село і розстрілялл його жителів (371 чол.). 119 односельців полягло на фрон-

гах Великої Вітчизн. війни. У пам'ять про загиблих у центрі села споруджено меморіальний комплекс. У його центрі скульптура жінки-матері із сірого граніту (вис. 5,5 м) на залізобетонному постаменті (вис.— 2,1 м), цоколь з червоного капустенського граніту (вис.— 0,85 м). Перед скульптурою—зліва і справа — дві гранітні стели. Позаду — 14 колон з мармуровими дошками (2 × 1,2 м) з викарбуваними на них прізвищами жертв фашизму і загиблих воїнів-односельців (арх. М. Ф. Чорноморченко і В. М. Савченко). Відкрито 1977. Іл.— с. 101.

ЖЕ́РТВАМ НІМЕ́ЦЬКОГО ФАШИ́ЗМУ ПА́М'ЯТНІ ЗНА́КИ. 1) У м. Гадячі. Встановлено на місці розстрілу фашистами рад. громадян у 1941—43. Пам'ятний знак — гранітна брила (1,9 × × 1,1 × 0,8 м), до якої прикріплено мармурову меморіальну дошку. Відкрито 1988. 2) У с. Горошиному Семенівського р-ну. Обеліск на околиці села, па могилі 7 колгоспників, які підірвалися на міні. Відкрито 1950. 3) У м. Кременчуці, вул. 60 років Жовтня. Гранітна стела в нагірній частині міста, де знаходився табір смерті. На фоні гранітної стели шестифігурна група з чавуну. Біля підніжжя — вічний вогонь (ск. М. Ф. Овсянкін, арх. В. Л. Касьян). Відкрито 1973. 4) У с. Лютеньці Гадяцького р-ну. Чотиригранний обеліск з цегли встановлено на місці масових розстрілів гітлерівцями рад. громадян. Відкрито 1955. 5) У Пироговій Леваді біля м. Пирятина. Встановлено на місці розстрілу фашистами бл. 3 тис. рад. громадян, у т. ч. жінок і дітей. Пам'ятний знак — обеліск з цегли (висота 4,8 м). Відкрито 1949. Іл.— с. 19.
6) У смт Шишаках. Встановлено на місці розстрілу фашистами рад. громадян. Залізобетонна стела (висота 3,4 м) з рельєфним зображенням скорботної жінки. Відкрито 1971.

Пам'ятний знак жертвам голодомору 1933 у с. Заруддї.

«ЖИВО́Е СЛО́ВО». Щоденна громадська, політ., економічна і літ. газета. Виходила в Ромнах 1906.

«ЖИТЛО́ І ПО́БУТ». Газета, орган Лубенського житл. кооперативу. Виходила 1932 у Лубнах.

«ЖИТТЯ́ І ЗНА́ННЯ». Вісник гігієни, санітарії, медицини і природознавства. Популярно-наук. укр. журнал з питань мед. освіти, здорового побуту, боротьби з епідеміями, тлумачення різних явищ природи тощо. Виходив з 15 червня 1913 двічі на місяць; у 1914 став місячником і змінив назву: «Вісник життя і знання». Був органом Полтав. фельдшерсько-акушер. т-ва. Редактор-видавець — лікар і письменник Г. О. Коваленко (1868—1937). У журн. друкувалися твори лікарів-белетристів І. Липи, М. Левицького, статті лікарів І. Луценка, П. Адаменка та ін. Велику кількість матеріалів подав редактор за власним підписом та псевдонімами К. Вільний, К. В. Адреса редакції: Афа-

пасіївський пров., буд. Г. Коваленка (тепер — вул. Уютна № 14). З початком світової війни видання журн. було заборонено.

«ЖІНХОРА́НС», жіночий театралізований хоровий ансамбль у Полтаві. Ств. 1930 у складі 12 дівчат, які виконували пісні з відповідними музиці рухами, дією, хороводом чи танцем. Керували ансамблем подружжя: В. М. Верховинець (1880—1938) — диригент і худож. керівник, композитор, фольклорист і хореограф та Є. І. Доля-Верховинець — режисер, у минулому артистка театру М. Садовського (див. *Верховинцю В. М. меморіальна дошка*). Спочатку репетиції ансамблю проводилися на квартирі у Верховинців, а згодом у приміщенні Полтавського пед. ін-ту. З 1935 «Ж.» — держ. мистецький колектив України. Учасник Першої Декади укр. літ-ри і мист-ва у Москві (1936). Виконував обрядові хороводи і танці в опері М. В. Лисенка «Наталка Полтавка», що була показана Київ. театром опери і балету ім. Т. Г. Шевченка, а також виступав з окремою концертною програмою.

ЖО́ВНИНСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. 1923—28 — *Веремїівський район*. З 28.VIII 1928 центр р-ну перенесено з с. Веремїівки в с. Жовнине (тоді — Жовнин, тепер село Чорнобаїв. р-ну Черкас. обл.), а р-н перейменовано на Жовнинський. Розформований 2.IX 1930, тер. віднесено до Градизького р-ну.

«ЖО́ВТЕНЬ» — театр у Полтаві при Губкомборбезі. Ств. 1924 з групи акторів (в основному співочого складу) кол. *Полтавського українського драматичного товариства* і театру *«Рух»*. Художній керівник — І. І. Недоля. Відкрився 16.IX 1924 виставою «Любовна досада» Ж.-Б. Мольєра. У трупі: П. Ванченко, О. Василенко, М. Дубров, Є. Нікітченко, М. Олексієнко. Існував до 1925.

ЖОВТНЕ́ВА ВУ́ЛИЦЯ. 1) У м. Гребінці (кол. Пирятинська) — від вул. Петровської до вул. Миру. Наз. 1937. Протягом 1986—88 реконструйована. На Ж. в. розташовані Будинок культури залізничників, район. лікарня і поліклініка, відділення Агропромбанку, райвідділ нар. освіти; встановлено *Леніну В. І. пам'ятник, Гребінці Є. П. пам'ятник*. 2) У смт Нових Санжарах (з 1934 — Сталіна) — від р. Ворскли в бік автотраси Полтава — Кіровоград. Прокладена в кін. 18 ст. Наз. 1956. Одна з центр. вулиць с-ща. На Ж. в. розташ. автостанція, автоколона № 5, с. ш., райпобутокомбінат, універмаг, ресторан «Україна»; *Двохсотріччю Полтавської битви пам'ятний знак*.
3) У Пирятині (кол. Лубенська) — від вул. Леніна до автомагістралі Київ — Суми. Забуд. індивід. житл. будинками. На Ж. в. — автошкола, райсанепідемстанція, психоневролог. інтернат, *Григоровичів садиба*. 4) У Полтаві (Жовтневий, Київський р-ни) — від Червоної пл. до пл. Зигіна. Прокладена у 2-й пол. 18 ст. від *Успенського собору* у напрямку Київських воріт *Полтавської фортеці*. Первісна назва Успенська. У кін. 18 ст. була пробита далі через передмістя і

Вулиця Олександрівська (тепер — Жовтнева) у Полтаві. Фото поч. 20 ст.

названа Пробивною. Першою впорядкована й забудована. На *Полтави планах* кін. 18 — поч. 19 ст. позначена як Мостова. На поч. 19 ст. одержала назву Олександрівська, тягнулася від Соборної до Круглої площі. Далі починалася Кременчуцька поштова дорога, відтинок якої до сучас. пл. Зигіна на поч. 20 ст. називався вул. Куракінською.
1913 на честь 300-річчя дому Романових гімназистами вздовж неї було закладено *Каштанову алею*. 1922 вул. Олександрівську і Куракінську перейменовано на Жовтневу. У повоєнні роки частина від Червоної пл. до *Жовтневого парку* називалася вул. Сталіна. З 1961 — знову Жовтнева.
Ж. в.— пам'ятка містобудування 19 ст. доби класицизму. Забудована за принципом лінійно-осьової перспективи. Гол. композиційним акцентом став ансамбль Круглої площі, на якій 1811 було відкрито *Слави монумент*. Численні площі (сучас. Леніна, Театральна, Дзержинського, Зигіна) закріпляли гол. вісь загальноміського центру. Вздовж Ж. в. розташовувалися *Воскресенська церква, Спаська церква, Срітенська церква, Троїцька церква, Дворянського і Селянського банку будинок, Державного банку будинок*, «Грандъ Отель», Тарапушенка будинок та ін. громад. й приватні споруди. Великого значення було надано озелененню: Олександрівський парк і Романовська (ін. назва— Каштанова) алея. Тепер Ж. в.— адм., культурний і торг. центр міста. Тут розташовані: Виконком міської Ради народних депутатів (№ 36, кол. *Полтавських губернських присутствених місць будинок*), Обласна Рада профспілок (№ 37, кол. *Полтавського генерал-губернатора будинок*), управління тресту «Полтаванафтогазрозвідка» (№ 38; у 1931—32 тут містилася Центральна Всеукраїнська школа пілотів ТСОАВІАХІМу) та ін. обласні та міські адм. установи. Знаходяться: *Полтавське музичне училище* ім. М. В. Лисенка, *Полтав. український музично-драматичний театр* ім. М. В. Гоголя, Будинок культури бавовнянопряд. комбінату (№ 67), кінотеатр «Полтава» (№ 58) та ім. І. П. Котляревського (№ 31), готелі «Київ», «Театральний» (№ 19), центр. універмаг (№ 28/3) та ін. На відтинку від Червоної пл. до Жовтн. парку Ж. в. перетв. на пішохідну. 5) У м. Хоролі (кол. Лубенська) — від автотраси Київ—Харків до вул. 1-го Травня. На Ж. в.— ремонтно-буд. орг-ції, забудована індивід. житл. будинками. 6) У смт Чутовому. Тягнеться через усе с-ще по автотрасі Київ — Харків. Одна з найстаріших вулиць с-ща, виникла на місці чумацького шляху. Наз. 1957. На Ж. в. розміщені автостанція, район. Будинок культури, Дмитрівський сільс. Будинок культури, лікарняний комплекс, універмаг, кінно-спорт. комплекс колгоспу ім. Леніна, завод «Восход», краєзнавчий музей, філіал Карлівського СПТУ-50. Встановлено загиблим воїнам-землякам пам'ятник (1978, скульп. М. О. Чернецький, арх. І. Фомін), пам'ятний знак на честь військ. частин і з'єднань Степового фронту, що визволяли с-ще (1973), Леніну В. І. пам'ятник. На Ж. в.— братська могила рад. воїнів, загиблих 1941, 1943.
ЖОВТНЕ́ВА ДА́ЧА — бот. пам'ятка природи (з 1972). Лісовий природний комплекс. Розташ. в Лубенському р-ні. Перебуває у віданні Лубенського лісгоспзагу. Площа 57 га.
ЖОВТНЕ́ВА ПЛО́ЩА у Лубнах (кол. Ярмаркова). У 19 ст. в місті відбувалося 4 ярмарки на рік. Преображенський (найбільший, 6 серпня), Маслянський, Троїцький та Покровський. 1965 площу перейменували на честь генерала Рубцова, який загинув 1941 у с. Калайдинці Лубенського р-ну. Су-

часна назва з 1977. Ж. п.— торг. центр міста. Тут розташ. магазини, їдальні, колгоспний ринок та ін.

ЖОВТНЕ́ВЕ (до 1956 — Бардакове) — село Решетилівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бабичі, Голуби, Кривки, Писаренки, Шкурупії. Розташ. за 10 км від райцентру. Залізнич. ст.— Решетилівка. 2853 ж. (1990). Засн. не раніше 18 ст. 1859 у Б. наліч. 60 дворів, 559 ж. У початковій школі (споруджена 1890) навчалися переважно діти заможних селян. 1897 розпочалося буд-во залізниці Київ — Полтава, частина селян назавжди порвала з с. г. 1900 у хут. Бардакових Решетилівської волості і повіту — 70 дворів, 1422 ж., 1910 — 48 дворів, 315 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Було ств. ревком, 1922 — комсомол. осередок. У 20-х рр. Б. входило до складу Братешківської сільради. 1926 у Ж.— 236 господарств і 1183 ж. Перший колгосп ств. 1929. Під час нім.-фашист. окупації (22.IX 1941—23.IX 1943) вивезено до Німеччини 18 чол., зруйновано приміщення с. ш., МТС, елеватор, паровий млин, приміщення станції, водокачку, спалено селище. На 1990 у Ж. колгосп ім. В. Ульянова (рільничотваринницького напряму), с. ш., амбулаторія, дитсадок, Будинок культури (на 270 місць), б-ка (11 832 од. зб.). З Ж. пов'язана трудова діяльність Героя Соц. Праці Г. І. Ваганова. Пам'ятники В. І. Леніну та Н. К. Крупській, пам'ятний знак Трудової Слави — трактор ХТЗ. 1967 встановлено: надгробок на братській могилі рад. воїнів, які полягли під час оборони 1941 та визволення 1943 Ж. від гітлерівців; пам'ятник воїнам-односельцям, загиблим (152 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ЖОВТНЕ́ВЕ (до серед. 19 ст.— Кодинці, до 1922 — Рокитні, Рокити) — село Семенівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядков. нас. п. Байрак, Богданівка, Курганне, Нова Петрівка, Осокори. Розташ. за 18 км від райцентру та залізнич. ст. Веселий Поділ. 447 ж. (1990). У 1787 — це хутір Кодинський Хорольського повіту Київ. намісництва, в якому було 43 ж. чол. статі. Він був власністю казенних людей. За переписом 1859 х. Рокитні (власницькі і козачі) — 75 дворів, 723 ж. 1863 в Р. Хорольського повіту 79 дворів, 483 ж., дерев. Дмитрівська церква. У 1885 — 119 дворів, 763 ж., через 2 роки засн. двокласне училище, в якому у 1890 навчалось 31 чол. Попечителем був державний селянин І. Пархоменко. За подвірним переписом 1900 в Р. 139 господарств, 830 ж. 1910 в селі 148 господарств, 934 ж., з них 314 — письменні.

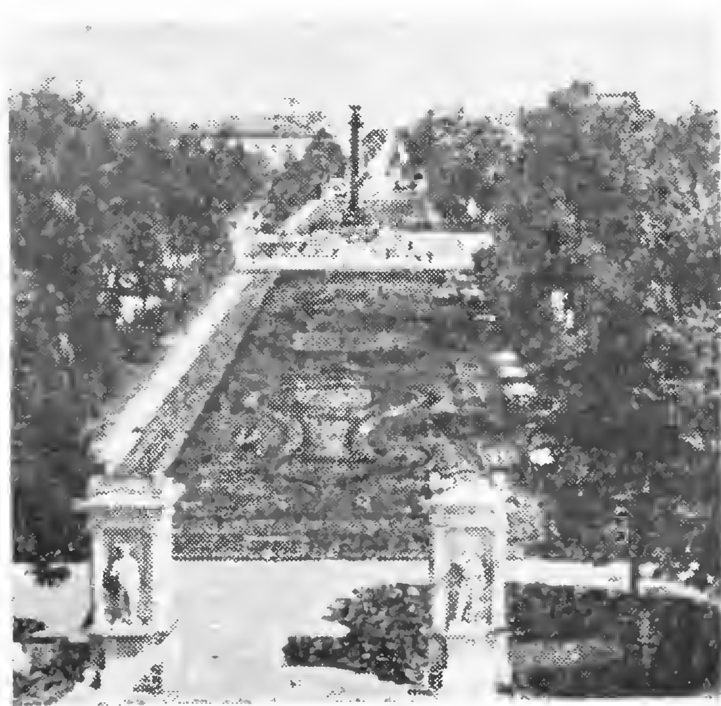
Рад. владу встановлено у 1918. За переписом 1926 у Ж. Оболонянського р-ну 236 господарств, 1183 ж. Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—21.IX 1943) гітлерівці до Німеччини вивезли 18 чол. У селі — центр. садиба колгоспу «Жовтень» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, сільський клуб (на 240 місць), кіноустановка, б-ка (9853 од. зб.). Уродженцем села є І. Н. Капустянський (1894—1939) — укр. літературознавець. Належав до літ. орг-ції «Плуг». 1956 встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули при обороні 1941 і визволенні 1943 села від гітлерівців, та пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ЖОВТНЕ́ВИЙ ПАРК у Полтаві (до 1917 — Олександрівський сад, Корпусний сад) — пам'ятка садо-

во-паркового мистецтва (з 1964). Розташ. в центрі міста. Композиційним центром парку є споруджений у 1805—11 *Слави монумент,* встановлений на честь перемоги рос. армії над військами швед. короля Карла XII в Полтав. битві. У 1840 навколо пам'ятника розбито парк. Офіційно відкритий у 1909 з нагоди святкування 200-річчя Полтав. битви. Тривалий час парк перебував у віданні Петровського Полтавського кадетського корпусу, тому його ще називали Корпусним. Ця назва неофіційно збереглася до наших днів. Парк круглої форми, має вісім радіальних алей. Тут наліч. бл. 70 видів дерев і кущів, розбито клумби півоній і троянд, інших квітів. Чимало рідкісних видів дерев. Парк перебуває у віданні міськкомунгоспу. Площа — 6 га.

ЖОВТНЕ́ВИЙ РАЙО́Н м. Полтави. Ств. 1940. У серпні 1948 ліквідований у зв'язку з скасуванням районного поділу в місті. Відновлений 12.IV 1952. Займає пд.-зх. частину міста. Загальна площа району — 1876 га. Нас.— 151,3 тис. чол. Основу виробничого потенціалу району становлять підприємства машинобуд. комплексу та сфери обслуговування. Діють 36 пром., 15 транспортних підприємств, 6 підприємств зв'язку і 14 буд. орг-цій. Найбільшими підприємствами є електротех. та електромех. з-ди, «Електромотор», з-д штучних алмазів та алмазного інструменту. Працюють 11 мед. закладів, у т. ч. обласна та дві міські лікарні, онкодиспансер, госпіталь інвалідів Великої Вітчизн. війни. Пед. ім. В. Г. Короленка, мед. стоматологічний та інженерно-буд. ін-ти, 6 середніх спец. навч. закладів, 7 професійно-тех. уч-щ, 17 загальноосв. шкіл, 37 дитячих садків. На тер. району — Полтав. обласний музично-драм. театр ім. М. В. Гоголя, 2 кінотеатри (ім. І. П. Котляревського і «Колос»), обласна філармонія, музичне уч-ще ім. М. В. Лисенка, 2 парки культури і відпочинку, 3 дитячі муз. школи, 5 б-к, Полтав. краєзнавчий музей, *Котляревського І. П. музей садиба, Мирного Панаса музей, Короленка В. Г. музей.*

Жовтневий парк у Полтаві. Фото 50-х рр. 20 ст.

ЖОВТНЕ́ВИЙ СКВЕР у Кременчуці. Розташ. між вулицями Леніна та Жовтневою, поблизу вул. Пролетарської. Закладений у 1949 на місці зруйнованих кварталів житлової забудови (проект арх. Л. М. Шлапаковського). Реконструйований в 1977 — до 60-річчя Великого Жовтня (арх. В. В. Додонов). Зростають каштан кінський, ясен звичайний, клени гостролистий та цукристий, ялина колюча та звичайна. На тер. скверу — пам'ятник радянському солдату (1949), фонтан (1977), пам'ятний знак на честь реконструкції (1977). Площа скверу — 18 га.

ЖО́РЖІВКА (до поч. 20 ст.— Оржавка) — село Шишацького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Киселиха, Колодяжне, Павлівка, Христівка. Розташ. за 18 км від райцентру та за 30 км від залізнич. ст. Яреськи. 564 ж. (1990). Виникла у 18 ст. За переписом 1859 Ж.—

село Зіньківського пов. 43 двори, 238 ж., церква, винокурний та селітряний з-ди. 1868 — відбувалося 4 ярмарки на рік. 1910 — 149 господарств, з них 4 — привілейовані, 2 — козацькі, 141 — селянські та ремісничі, яким належало 619 дес. землі. 878 ж. (займалися різноманітними промислами), дерев. Троїцька церква (збуд. 1896), при ній б-ка і школа грамоти, 1911 відкрито початкове уч-ще. На поч. 20 ст. в Ж. стався виступ селян проти поміщика Бурковського. Рад. владу проголошено у січні 1918. Після звільнення села від кайзерівських і денікінських військ було ств. сільраду і комнезам. Ж. стає центром сільради Балянівського р-ну Полтавського округу. 1926 на її території — 1134 жителі, 211 господарств; по сільській Раді — 3466 жителів, 648 господарств. На поч. 1930 було 6 ТСОЗів. Під час нім.-фашист. окупації (23.IX 1941—19.IX 1943) гітлерівці розстріляли 26 чол., вивезли до Німеччини 148 чол. На тер. сільради знаходиться колгосп ім. Д. Д. Корнилича. У Ж. відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (11,4 тис. од. зб.). Пам'ятник Д. А. Фурманову (1972). Братська могила 29 рад. воїнів, що загинули 1943, визволяючи село від нім.-фашист. загарбників. Пам'ятник воїнам-односельцям, загиблим (198 чол.) в роки Великої Вітчизн. війни (1971). Недалеко від села, на місці партизанської землянки, де помер 1942 командир Шишацького партизанського загону Д. Д. Корнилич, 8.V 1974 встановлено обеліск.

ЖУКИ — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Жорняки, Коломицівка (Коломийцівка), Павлівка та с-ще Новоселівка. Розташ. біля р. Кагамлик, за 11 км від райцентру та за 8 км від залізн. ст. Глобине. 637 ж. (1990). Засн. у 2-й пол. 17 ст. кріпаками Київського Пустинно-Миколаївського монастиря на землях, що належали козакам містечка Городище (тепер смт Градизьк). Входили до Городиської сотні Миргород. полку, з 1781 — до Городиського (з 1789 — Градизького) повіту Київ. (з 1789 — Катеринослав.) намісництва, з 1796 — до Кременчуц. повіту Малорос., з 1802 — Полтав. губ. 1777 в Ж. була церква (рік побудови невідомий). У 1781 в селі — 128 хат; у 1787 в Ж. та на хут. Саранчівці мешкало 649 ж. чол. статі. За переписом 1859 у Ж.— 165 дворів, 1068 ж., мурована Парасковіївська церква, поштова станція, відбувався один ярмарок на рік. У 1900 у Ж. Горбівської волості було 2 сільс. громади (козацька та казенних селян), у яких наліч. 130 дворів, 1486 ж. При церкві діяла б-ка, церковнопарафіяльна школа (1908 збуд. нову муровану Парасковіївську церкву з дзвіницею). У 1910 в селі — 241 двір, 1426 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. З березня 1923 Ж. віднесені до Горбівського р-ну Кременчуц. округу. 1530 ж. До складу Жуківської сільради входили також нас. пункти Гармашівка, Дубинівка, Кащенки, Коломийцівка, Копанки Перші, Копанки Другі, Павлівка, Покотилівка. На 17.XII 1926 у Ж.— 312 дворів, 1567 ж. У селі діяли: машинно-тяглові т-ва «Незаможник» (з 1928) та «8-е Березня» (з 1929), с.-г. артіль ім. В. І. Леніна (з 1929; до її складу влилося т-во «8-е Березня»), тваринницьке виробничо-кооп. т-во «Шлях до соціалізму» (з 1930). У період нім.-фашист. окупації Ж. (12.IX 1941—26.IX 1943) гітлерівці стратили 13 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 156 чол.

У селі — центр. садиба колгоспу «30-річчя Перемоги» (зерново-цукронасіннєвого напряму), відділення зв'язку, 8-річна школа, клуб на 250 місць, б-ка (19,3 тис. од. зб.), історико-краєзнав. музей на громад. засадах. Село радіофіковане та електрифіковане (1965), 1981 збуд. дорогу з твердим покриттям. Пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим (128 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1956); братська могила рад. воїнів, що загинули (17 чол.) під час визволення села 1943 від гітлерівців.

«ЖУКО́ВСЬКОГО В. А. ЩОДЕ́ННИКИ». Жуковський Василь Андрійович (1783—1852) — рос. поет-романтик, друг О. Пушкіна, М. Гнєдича, І. Крилова, учасник визволення Т. Г. Шевченка з кріпацтва. У записах за 1837 містяться спостереження й історико-краєзнавчі відомості про Полтаву й низку населених пунктів Полтав. губ., через які пролягав шлях поета влітку і восени 1837. Зокрема, є згадки про Решетилівку, Кременчук, Хорол, Пирятин, Лубни. У Полтаві зустрічався з М. Цертелєвим, А. Родзянком, відвідав Хрестоздвиженський монастир та Спаську церкву, поле Полтавської битви, побував у Інституті шляхетних дівчат, якому пізніше надіслав свої твори. «Щоденники В. А. Жуковського» опубл. окремим виданням (СПб., 1901).

ЖУРА́ВКА — річка в Полтав. обл., права прит. Оржиці (бас. Дніпра).

«ЖУРНА́Л ГУБЕ́РНСЬКОГО З'ЇЗДУ земельних робітників Полтавщини 8—14 березня 1924». 1924 вийшов один неномерований випуск у м. Полтаві.

«ЖУРНА́Л ДЛЯ ЭКСТЕ́РНОВ И УЧА́ЩИХСЯ». Виходив у м. Полтаві 1919 — один раз на місяць.

«ЖУРНА́Л СПО́РТА И ВСЕО́БУЧА». Популярний щомісячний часопис, присвячений фізкультурі, всеобучу і допризовній військ. підготовці. Видавала 2-а бригада Частин особливого призначення і Рада фізкультури. 1922 вийшов один номер.

З

«З ПО́БУТУ КРЕМЕНЧУ́ЧЧИНИ». Історико-етнограф. дослідження, проведене в с. Куцеволівці Н. Заифіровою наприкінці 20-х рр. Подано легенди, звичаї, пісні, записані з вуст населення («Що кажуть старі люди»). Вміщувалися зразки забобонів, замовлянь; описано одяг, розваги сільс. молоді. До деяких пісень додано ноти. Опубл. в журн. «Краєзнавство» (1928, № 4, 5).

«З РИШТО́ВАНЬ БУДО́ВИ». Літ.-художній збірник Полтавського оргбюро рад. письменників України. Вийшов 1932 за ред. О. Д. Косенка (1904—37) на поліграф. ф-ці ім. К. В. Сухомлина. Зб. присвячено 15-річчю Жовтневої революції. Опубліковано віршовані, прозові і драм. твори Т. Кравченка (Орисіо), П. Ванченка, О. Ковіньки, Я. Донського, С. Кокотя, І. Стативки, Й. Сопка, І. Маркіна та ін. У критичній статті Ю. Циганенка «Українська література на 15-і роковини Жовтня» розглянуто творчість полтав. письменників П. Капельгородського, П. Ванченка, Ю. Жилка, О. Ковіньки та ін. Обкладинка худож. П. Горобця.

«ЗА БІЛЬШОВИ́ЦЬКИЙ ВРОЖА́Й». Газета, орган Політвідділу Шишацької МТС Диканського р-ну Харків. обл. Виходила 1933—34 у Шишаках.

«ЗА БІЛЬШОВИ́ЦЬКІ КОЛГО́СПИ». Газета, орган Гребінківського РК КП(б)У та райвиконкому Харків. обл. Виходила 1935—41 у Гребінці. Див. *«Прапор комунізму»*.

«ЗА БІЛЬШОВИ́ЦЬКІ КОЛГО́СПИ». Газета, орган Комиш-

нянського РК КП(б)У та райради деп. трудящих. Виходила 1933—41 у Комишні. Див. «*Колгоспне слово*».

«ЗА БІЛЬШОВИ́ЦЬКІ КОЛГО́СПИ». Газета, орган Оржицького РК КП(б)У, райвиконкому та райради профспілок. Виходила у 1934—41 десять разів на місяць у с. Оржиці. Див. «*Ленінське слово*».

«ЗА БІЛЬШОВИ́ЦЬКІ ТЕ́МПИ». Газета, орган Оболонського РК КП(б)У, райвиконкому та райради профспілок Харків. обл. Видавалася 1932—36 у с. Оболоні.

«ЗА ВИСО́КИЙ УРОЖА́Й». Літ.-худож. збірник творів для худож. самодіяльності сільс. і колг. клубів, виданий 1948 редакцією газ. «Зоря Полтавщини». Вміщено поетичні, прозові і драм. твори А. Странка, М. Пойдеменка, А. Пашка, О. Юренка, Ф. Гаріна, О. Горбачова, О. Злодюшка та ін.

«ЗА ВІДБУДО́ВУ». Газета, орган Полтав. РК КП(б)У та райради деп. трудящих. Виходила 1944 (грудень) — 1945 у Полтаві.

«ЗА ЗДОРО́ВУ ЗМІ́НУ». Газета, орган Лубенського окр. міжвідомчого к-ту. Виходила 1930 у м. Лубнах.

«ЗА КОЛЕКТИВІЗА́ЦІЮ». Газета Кобеляцького РК КП(б)У, райвиконкому, райради профспілок та міськради. Виходила 1930—36 у Кобеляках. Див. «*Колос*».

«ЗА КОЛЕКТИ́ВНЕ ЖИТТЯ́». Газета Карлівського РК КП(б)У, райвиконкому та райради профспілок. Видавалася 1930—35 два рази на тиждень у м. Карлівці.

«ЗА КОМУНІ́ЗМ». Газета, орган парт. к-ту Диканського виробничого колг.-радгосп. управління та райради деп. трудящих. Видавалася 1963—65 у с. Диканьці. Див. «*Трудова слава*».

«ЗА КОМУНІ́ЗМ». Газета, орган Полтав. РК КП(б)У та райради деп. трудящих. Видавалася 1940—41 у Полтаві. Див. «*Ленінським шляхом*» (Полтава).

«ЗА КУЛЬТУ́РНУ ТОРГІ́ВЛЮ». Газета, орган партосередку, дирекції та профкому Лубенської міжрайбази Харків. облспоживспілки. Виходила 1934 один раз на декаду в м. Лубнах.

«ЗА НОВЕ́ СЕЛО́». Науково-популяр. с.-г. журн. для селянства Лівобережного лісостепу. 1925—30 видавала Полтав. с.-г. дослідна станція. 1925 виходив під назвою «Полтавський селянин».

«ЗА НОВИ́Й ПО́БУТ». Газета, орган Полтав. культур.-побут. сектора житлокоопів. Виходила 1931 один раз на місяць у м. Полтаві.

«ЗА ПЕРЕМО́ГУ». Газета, орган Оржицького РК КП(б) У та райради деп. трудящих. Виходила 1944—49 в Оржиці.

«ЗА ПРАЦЕЗДА́ТНИЙ ПО́БУТ». Газета, орган партгрупи і правління промстрахкаси м. Кременчука. Виходила 1934—35.

«ЗА РАДЯ́НСЬКУ ТОРГІ́ВЛЮ». Газета, орган парткому Кремторгу і групкому Держторгівлі. Виходила 1933—35 у м. Кременчуку.

«ЗА СОЦІАЛІСТИ́ЧНЕ СЕЛО́». Газета, орган Кишеньківського райкому КП(б)У, райвиконкому, райради профспілок, РК комсомолу Харківської обл. Видавалася 1932—34 у с. Кишеньці.

«ЗА СОЦІАЛІСТИ́ЧНИЙ ПО́БУТ». Газета, орган правління Кременчуцької житлоспілки, парткому і групкому житлоспілки. Виходила 1935.

«ЗА СОЦІАЛІСТИ́ЧНУ ПЕРЕМО́ГУ». Газета, орган Градизького РК КП(б)У, райвиконкому, райради профспілок. Видавалася 1931—39 у с. Градизьку. Див. «*Соціалістична Градижчина*».

«ЗА СОЦПО́БУТ». Газета, орган Полтав. міськжитлоспілки. Виходила 1934—35 у Полтаві.

«ЗА СТА́ЛІНСЬКИЙ УРОЖА́Й». Газета, орган Котелевського РК

КП(б)У та райради деп. трудящих. Видавалася 1940—41, 1944—56 у с. Котельві. Див. «*Народна трибуна*».

«ЗА СТА́ЛІНСЬКИЙ УРОЖА́Й». Газета, орган Машівського РК КП(б)У та райради деп. трудящих. Виходила у 1944—56. Див. «*Зоря комунізму*» (Машівка).

«ЗА СТА́ЛІНСЬКІ КОЛГО́СПИ». Газета, орган Машівського РК КП(б)У та райвиконкому Харків. обл. Виходила 1935—41. Див. «*Зоря комунізму*» (Машівка).

«ЗА СТО ЛІТ. Матеріали з громадського і літературного життя України 19 і початку 20 ст.» Вийшло 6 книг за редакцією М. Грушевського (1927—30), в яких вміщені наукові повідомлення, документи і спогади. Цілий ряд матеріалів стосується Полтавщини, зокрема: М. Бужинського («До біографії В. Л. Лукашевича», «Відозви в 1883 році на Полтавщині»), М. Возняка [«З років заслання Петра Єфименка на Архангельщину (Листування з Олександром Кониським рр. 1863—1867)»], М. Гніпа («До біографії І. П. Котляревського»), Д. Граховецького («До біографії І. П. Котляревського», «З видавничої діяльності Б. Грінченка та Полтавського губ. земства в 1890 р.»), А. Дучинського [«Революційна українська партія (РУП) на Полтавщині за архівними матеріалами 1901—1905 років»], П. Клепацького [«Дворянське земське ополчення («козаки») 1812 р. на Полтавщині»], А. Козаченка («До історії ліберального руху 40-х років на Україні. ''Діло поміщиків Закревських.,»), В. Міяковського [«Опанас Маркович у Кирило-Мефодіївському братстві», «Люди сорокових років (Кирило-Мефодіївці в їх листуванні)»], П. Пущинського («Службове листування І. П. Котляревського»), Ф. Савченка [«І. П. Котляревський в обороні своїх авторських прав», «Листи П. П. Чубинського до Я. П. Полонського (1860—1867)»], О. Тулуба («Мих. Старицький в боротьбі з цензурою 1880-х років»), Ю. Циганенка («До історії відкриття пам'ятника Котляревському»).

«ЗА СУЦІ́ЛЬНУ КОЛЕКТИВІЗА́ЦІЮ». Газета. Орган Опішнянського РК КП(б)У, райвиконкому, райради профспілок. Видавалася 1931—36. Див. «*Прапор комунізму*» (Опішня).

«ЗА ЧЕСТЬ БАТЬКІВЩИ́НИ». Газета, орган Козельщинського РК Компартії України і райради деп. трудящих. Виходила 1944—62 три рази на тиждень у смт Козельщині Полтав. обл. Див. «*Радянське село*».

ЗАВО́РСКЛО — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Ватажкове, Головач, Лукищина, Мишівка, Портнівка. Розтаn. за 25 км від Полтави і за 13 км від залізнич. ст. Головач. 699 ж. (1990). Вперше згадується в істор. джерелах 18 ст. як хутір. За даними перепису 1765—69 хутір входив до складу Полтав. сотні Полтав. полку. 1859 на Заворсклянських хуторах Полтав. повіту — 46 дворів, 323 ж., у 1900 — 58 дворів, 179 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1926 на х. Заворскло Головачанської сільради Малоперещепинського р-ну — 45 дворів, 196 ж. У 1929 ств. колгосп «Вперед». У роки нім.-фашист. окупації (20.IX 1941—23.IX 1943) із З. і сіл, підпорядкованих Головачанській сільраді, вивезено на примусові роботи до Німеччини 50 чол. У селі — центр. садиба колгоспу ім. К. Маркса (молочно-овочевого напряму), неповна с. ш., дільнична лікарня, аптека, дитсадок, клуб на 550 місць, б-ка (15 483 од. зб.), відділення зв'язку. Пам'ятник К. Марксу (1967). Братська могила рад. воїнів, загиблих (28 чол.) 1943 при визволенні З. від нім.-фашист. загарбників, пам'ятний знак на честь воі-

нів односельців, полеглих на фронтах Вел. Вітчизн. війни (1957). Поблизу З.— 15 курганів. Біля с. Лукищини при оранці в глеку знайдено скарб із 1805 срібних римських монет; на пн. околиці виявл. 1983 багатошарове поселення (2 тис. до н. е., 7—6 ст. до н. е., 3—4, 5—7 ст.).

ЗАГРУ́НІВКА (Загрунтівка) — село Зіньківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Романівка і Сулими. Розташ. на лівому березі р. Грунь-Ташані (прит. р. Псла), за 25 км від райцентру та за 30 км від залізнич. ст. Гоголеве. 487 ж. (1990). Згадується в 17 ст. Назву одержала за своїм місцезнаходженням — від р. Грунь-Ташані. Належала до Ковалівської сотні Гадяцького (Миргородського) полку. У 1709 подарована Романовій-Бороховичевій. Її право на З. підтвердив універсалом від 1716 гетьман І. Скоропадський, а 1718— Петро І. 1750—96 З.— власність гетьмана К. Розумовського. 1781— село Миргород. пов. Київ. намісництва, 120 хат. 1787 — 393 ж. чол. статі, казенні селяни, козаки, піддані гр. К. Розумовського й колезького асесора Федора Ситенського. За переписом 1859 З.— село козацьке Зіньківського пов. Полтав. губ., 189 дворів, 1975 ж., дерев. Михайлівська церква (1855), сільс. управа. 1863 — Ковалівської вол. 208 дворів, 1071 ж. 1880 при Михайлівській церкві відкрито чотирикласну початкову, 1886 — земську чотирикласну школу. 1900 у З. Ковалівської волості Зіньківського пов. діяла козацька громада, 160 дворів, 919 ж., земська школа грамоти. 1910 — 172 двори, 1063 ж. 1914 побуд. нову поч. школу (перший директор — О. І. Михайловський). 1916 відкрито хату-читальню.

Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1926 З.— село, центр сільради Зіньківського р-ну Полтав. округу, 229 господарств, 1086 ж. 1934 Загрунівська початкова школа стала семирічкою. Під час нім.-фашист. окупації (25.X 1941—9.IX 1943) із З. вивезено до Німеччини 40 ж. У березні 1943 у Романівці розстріляно 26 жителів, спалено 134 двори. Тепер у З.— колгосп ім. М. В. Фрунзе (спеціалізація — вирощування зернових), відділення зв'язку, с. ш., лікарня, дитсадок, Будинок культури на 360 місць, кіноустановка, б-ка (10,8 тис. од. зб.), музей. Пам'ятники — М. В. Фрунзе (1967), на братській могилі рад. воїнів, які загинули (101 чол.) при визволенні 1943 З. від фашист. загарбників (1961), та воїнам-односельцям, полеглим (189 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1967).

ЗАЇ́ЧИНЦІ (до 19 ст. ще і Зайчинці) — село Семенівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані Бакумівка, Середине, Тройняки. Розташ. на лівому березі нижньої течії р. Хоролу, за 22 км від райцентру і залізнич. ст. Веселий Поділ. 723 ж. (1990). У 1760 предводитель дворянства Хорольського пов. Василь Родзянко мав у З. 435 душ. 1781 село Хорольської сотні наліч. 142 хати, 1787 — 444 ж. Синові В. Родзянка — Гаврилу належало вже 592 душі. За переписом 1859 в З.— 181 двір, 1157 ж., дерев. Михайлівська церква (збуд. 1681, перебудовувалася 1821). 1863 у З. Хорольського пов. було 182 двори, 1090 ж., селітряний завод. У селі 1877 засн. двокласне земське уч-ще, в якому на 1890 було 56 учнів. За переписом 1885 у З. наліч. 1229 ж., на 1900— 1368 ж., 246 дворів, через 10 років — 246 дворів, 1329 ж., з них 330 письменних. Діяла церковнопарафіяльна школа.

Рад. владу встановлено 1918. На 1926 у З. Семенівського р-ну,

284 господарства, 1511 ж. У 1930 організ. колгосп «Перемога». Під час нім.-фашист. окупації (12.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці розстріляли 5 чол., вивезли до Німеччини 61 чол. Колгосп «Радянська Україна» (зерново-буряківнич. напряму, тваринництво; спеціалізується на вирощуванні насіння багаторічних трав). У З.— будинок побуту, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури (на 500 місць), б-ка (10 820 од. зб.), кіноустановка. Уродженцем З. є укр. письменник-гуморист В. Л. Чемерис. Гостюючи у А. Г. Родзянка у Веселоподільському маєтку, село 1845 відвідав Т. Г. Шевченко. 1967 споруджено пам'ятник В. І. Леніну, 1946 встановлено надгробки на могилах рад. воїнів і жертв фашизму 1943 та пам'ятник воїнам-односельцям, які загинули (128 чол.) під час Великої Вітчизн. війни.

ЗА́ЙМА — річка на межі Полтав. та Сум. областей, лівий рукав Ворскли (бас. Дніпра).

ЗА́ЙЦІВ — ручай у Полтав. обл., права прит. Груні (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

ЗА́ЙЧИК — річка в Полтав. обл., прит. Хоролу (бас. Дніпра).

ЗАКРЕ́ВСЬКИХ САДИ́БА у с. *Березовій Ру́дці* Пирятинського р-ну. Забудована протягом 2-ї пол. 18—19 ст. В основі планування — дві взаємоперпендикулярні вісі. Гол. йде від центр. входу до парадного двору, через палац і далі, по гол. алеї парку до Шевченківського дуба. Друга — спрямована від парадного двору на госп. зону, де розміщено будівлі служб, майстерень, складів. Центр. споруда — мурований двоповерховий палац, обабіч якого — видовжені одноповерхові флігелі, які утворюють П-подібну композицію. У будівництві брав участь арх. Є. І. Червинський. Тер. З. с. було обнесено муром. Збереглася альтанка над ставком біля в'їзду. Маєток неодноразово відвідував Т. Г. Шевченко. Вперше він приїхав до Березової Рудки 2.VII, вдруге — в грудні 1843. У травні і жовтні 1845 та в січні 1846 Шевченко знову приїздив до Березової Рудки. Тут він почав писати поему «Кавказ», намалював портрети власників — Платона і Ганни Закревських. Їх син — Гнат Платонович служив у Сенаті, був обер-прокурором 1-го департаменту. На його замовлення 1899 над родинним склепом біля церкви споруджено каплицю у вигляді піраміди, де його 1906 поховано (помер 9.III 1906 у Каїрі). Його дочка Марія Закревська (1892—1974; після одруження Бенкендорф, баронеса Будберг) була позашлюб. дружиною М. Горького (присвятив їй твір «Життя Клима Самгіна»), англ. дипломата Локкарта, англ. письменника Г. Уеллса. Тепер на тер. З. с.— *Березоворудський радгосп-технікум.* Див. також *Березоворудський історико-краєзнавчий музей.*

Садиба Закревських у Березовій Рудці. Палац.

ЗАЛИ́ВА — річка в Полтав. обл. Тече тер. Пирятинського р-ну.

ЗАЛІ́ЗКО — річка в Полтав. обл., прит. Кагамлика (бас. Дніпра).

ЗАЛІ́ЗНА — річка в Полтав. обл., прит. Кагамлика (бас. Дніпра).

ЗАЛІЗНИ́ЧНИКІВ ПАРК КУЛЬТУ́РИ І ВІДПОЧИ́НКУ у Кременчуці. Розташ. на перехресті вулиць Чкалова і Паркової, поблизу проспекту 60-річчя Жовтня.

Розбитий у 1787. Стиль ландшафтний, автор — паркобудівельник В. Гульд. Тут був збудований дерев. палац у зв'язку з приїздом до міста Катерини II. Автор проекту — арх. І. Є. Старов (1745—1808), розписи художника В. Л. Боровиковського (1757—1825) — уродженця Полтавщини. У парку збереглися 3 дуби віком понад 200 р.— пам'ятки природи місц. значення. Є природне озеро, розміщені клуб залізничників, стадіон, атракціони. Площа парку 7,8 га.

ЗА́ЛКИ МА́ТЕ МУЗЕ́Й літературно-меморіальний у смт Біликах Кобеляцького р-ну. Відкр. 1961 як громадський, з 1976 — державний, відділ *Полтавського краєзнавчого музею.* Експозиція розміщена в 3 кімнатах, розкриває життєвий і творчий шлях угорського письменника Мате Залки (справж. ім'я і прізв. Бела Франкль, 23.IV 1896, с. Матолоч, Угорщина — 11.VI 1937, м. Уеска, Іспанія). Під час першої світової війни, 1916 потрапив у рос. полон. Під час громадян. війни був у складі регулярної Червоної Армії. Після демобілізації жив і працював у Москві на дипломатичній, парт. та рад. роботі. Друкуватись почав 1924. З 1936 в Іспанії під ім'ям генерала Пауля Лукача командував 12-ю Інтернаціональною бригадою. Загинув у бою. З 1928 майже щоліта приїжджав у с. Білики. Тут він працював над своїми творами, зокрема над автобіографічним романом «Добердо». Ряд творів письменника пов'язані з Україною — повість «Генерал», роман «Комети повертаються». Музей нараховує 1,5 тис. експонатів — це фотографії, документи, особисті речі, видання творів М. Залки. Серед них — настільна лампа, власноруч зроблена Залкою, стіл, за яким він працював, книги з особистої бібліотеки з його правками та помітками, картини пензля дружини письменника, написані нею в Біликах. Розташ. на вул. М. Залки № 2.

ЗАЛУ́ЧКИ — гідролог. заказник (з 1982). Болотний масив. Розташ. в Лохвицькому р-ні. Перебувають у віданні колгоспу «Росія». Площа 104 га.

ЗА́ЛЦІ МА́ТЕ МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у смт Біликах Кобеляцького р-ну. Встановлена на фасаді будинку, в якому 1928—36 жив і працював Мате Залка (1896—1937) — угор. письменник, герой громад. війни в Іспанії (див. *Залки Мате музей*). Дошка — мармур, відкрита 1950.

ЗА́ЛЦІ МА́ТЕ ПА́М'ЯТНИК у смт Біликах Кобеляцького р-ну. Відкрито 1976 біля *Залки Мате музею.* Пам'ятник — бюст з оргскла вис. 0,7 м на постаменті з лабрадориту (вис. 1,7 м). Автор — скульп. М. Г. Коган. Іл.— табл. XXIX.

ЗА́МКОВА ВУ́ЛИЦЯ у Гадячі — від вул. Л. Українки до Набережної р. Псла. Одна з найстаріших у місті. Назва походить від Замку — найукріпленішої частини *Гадяцької фортеці 17—18 ст.* На З. в. розташована *Гадяцька школа бджільництва.* Забудована індивід. житл. будинками.

ЗАМО́ЖНЕ (до 1964 — Броварки) — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Глибоке, Глушкове та Глушкове Друге. Розташ. на березі р. Псла (бас. Дніпра), за 41 км від райцентру та за 44 км від залізнич. ст. Глобине. 613 ж. (1990). Броварки вже в 17 ст. були містечком. У травні 1658 зазнали нападу крим. татар (союзників гетьмана Івана Виговського, який запросив їх для боротьби з полковником Мартином Пушкарем) і були зруйновані. 1683 миргород. полковник Д. Апостол видав універсал на володіння

селом Броварки Говтвянської сотні Миргород. полку судді цього полку, пізніше наказному полковникові Матвієві Остроградському. Потім селом володіли його нащадки. У 1726 — 93 двори, у 1729 — 105 дворів селян-кріпаків. За переписом 1781 у селі — 100 дворів; у тому ж році віднесено до складу Говтвянського повіту Київ. намісництва. 396 ж. чоловічої статі (1787).

З 1796 — у складі Кременчуц. повіту Малорос. губ. (з 1802 — Полтавської). У 1859 — 99 дворів, 795 ж., церква. З 60-х рр. 19 ст. село увійшло до складу Манжеліївської волості Кременчуц. повіту. 1864 замість старої дерев'яної (збуд. 1795) споруд. нову Троїцьку церкву з дзвіницею. При ній існувала б-ка. 1883 відкрито Броварківське земське училище. У 1-й пол. 90-х рр. 19 ст. тут працював земський лікар, була крамниця. У 1900 в селі — 2 громади (казенних селян та селян-власників), де наліч. 137 дворів та 733 ж.; у 1910 — 230 дворів, 1423 ж. (з прилеглими хуторами). Рад. владу встановлено в січні 1918. 7.III 1923 як центр сільради село увійшло до складу Манжеліївського р-ну Кременчуц. округу. 1465 ж. До сільради входили села та хутори: Галаганівщина, Глибоке, Княжівка та Корніївка. На 17.XII 1926 у Броварках — 311 дворів, 1569 ж. 1928 село віднесено до Великокринківського р-ну. 1939 на тер. сільради мешкало 2482 ж., було 490 дворів. У період нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—26.IX 1943) гітлерівці стратили 8 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 140 чол. 30.XII 1962 село віднесено до Глобинського р-ну. У З.— центр. садиба колгоспу «Шлях до комунізму» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, будинок побуту, 8-річна школа, фельдшер.-акушер. пункт, аптека, дитсадок, Будинок культури на 270 місць з кіноустановкою, б-ка (10 тис. од. зб.), історико-краєзнав. музей на громад. засадах, 2 парки. Село радіофіковане та електрифіковане (1968). 1980 збуд. дорогу з твердим покриттям. Уродженцями села є О. І. Остроградський (1868 — р. см. невід.), укр. історик і педагог, акад. АПН СРСР П. П. Удовиченко (1958—61 — постійний представник УРСР при ООН, 1967—71 — міністр освіти УРСР). Пам'ятники: на братській могилі рад. воїнів, які загинули (6 чол.) при визволенні села 1943; воїнам-односельцям, полеглим (213 чол.) під час Великої Вітчизн. війни (1958, реставровано у 80-і рр.).

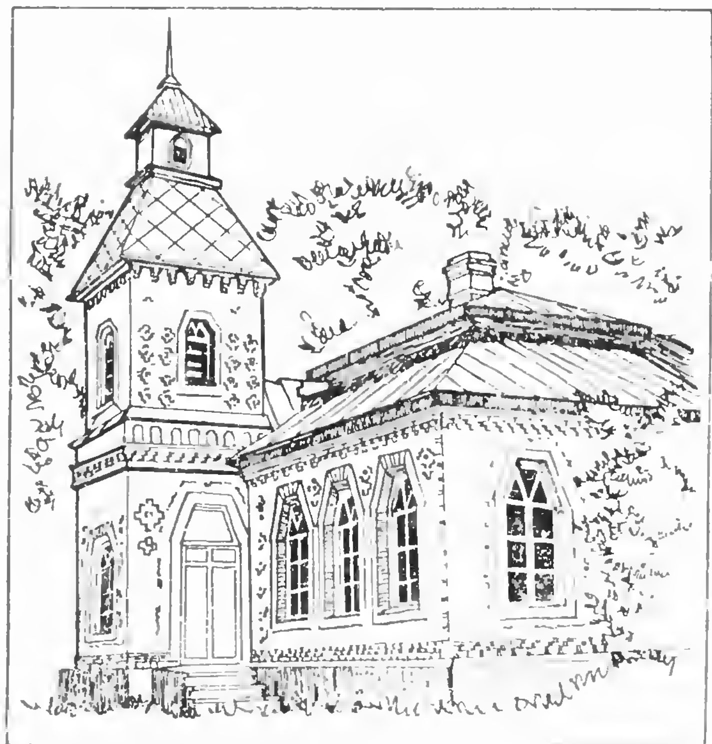
ЗАНЬКОВЕ́ЦЬКОЇ ПРОВУ́ЛОК у Полтаві (кол. 1-й Жертв революції провулок, Жовтневий р-н) — від вул. Довженка. Названий 1962 на честь Заньковецької (Адасовської) Марії Костянтинівни (1854—1934) — укр. актриси, першої нар. артистки Республіки (1923). Нар. в с. Заньках Ніжинського пов. Черніг. губ. Навчалася в приватних пансіонах Ніжина і Чернігова. З юних років виступала в аматорських виставах у Ніжині і Чернігові (зокрема, в драм. гуртку пансіону, який очолював уродженець Полтавщини Л. І. Глібов). Творча біографія Заньковецької почалася 1876 в Ніжині, де вона виступала в театрі І. С. Раковича. 27.X 1882 дебютувала на професійній сцені в ролі Наталки («Наталка Полтавка» І. П. Котляревського) в Єлизаветграді. Виступала в трупах М. Кропивницького, М. Старицького, М. Садовського та ін. У складі укр. труп гастролювала по містах України, в т. ч. і в Полтав. губ., за переказами вона побувала в с. Пізняках Лохвицького пов. (див. *Пізняцька народна трупа*). 1904 здійснила турне по містах Полтавщини, виступала в Полтаві. 1906 в Полтаві брала участь у спектаклях «Безталанна» І. Карпенка-Карого, «Лі-

сова пісня» («Дзвін до церкви скликає, та сам у їй не буває») Л. Яновської. Була однією з засновниць (разом з М. Садовським) у Полтаві укр. драм. театру — згодом театру Миколи Садовського. Знімалася (1910—23) в кіно. Останній виступ на сцені — 15.XII 1922.

ЗАПАДИ́НСЬКОЇ ЗЕ́МСЬКОЇ ШКО́ЛИ БУДИ́НОК — у с. Западинцях Лохвицького р-ну — пам'ятка освітнього будівництва поч. 20 ст. на Полтавщині. Споруд. 1913—14 за проектом О. Г. Сластіона та земських інженерів і техніків, відповідно до планів Лохвицької земської управи про ств. мережі сільс. шкіл у формах *українського архітектурного стилю*. Будинок однокласної школи включав клас площею 52 м², кімнату вчителів — 15 м², рекреацію — 23 м², вхідний тамбур — 5 м². При ньому була двокімнатна з кухнею і передпокоєм квартира вчителя, що мала окремий вхід з двору, та бібліотека зі своїм входом з причілку. Планування будинку досить вдало пов'язувало три функціональні групи приміщень: учбову, бібліотечну і житлову; вони могли використовуватися як разом, так і окремо. У зовн. архітектурі узгоджено провідні значення учбової частини з її гол. входом, підкресленим двоповерховою баштою, та учбовим класом з 7 великими шестикутними вікнами і характерним чотирисхилим дахом із залом. Житлова і бібліотечна частини мають приміщення меншої висоти і трохи дрібніший масштаб форм. Основні конструкції стін виконано у дереві і обкладено цеглою, завдяки чому зовні будинок сприймається як цегляний. Це враження посилюють численні цегляні орнаменти, що нагадують народні вишивки, вивчені Оленою Пчілкою і видані у вигляді альбомів. Важливою особливістю школи стало введення в архітектуру башти, увінчаної наметовим дахом зі шпилем, завдяки чому будинок набував рис визначної громадської споруди виявленої своїм активним силуетом у заг. панорамі села. В кін. 1920-х рр. до корпусу було прибудовано ще два класи і перепрофільовано для учбових цілей деякі приміщення. Будинок продовжує використовуватися для потреб поч. школи.

«ЗАПИ́СКИ». 1) Історично-філологічного відділу ВУАН —видання Всеукр. Академії наук (до 1921 — Укр. Академії наук); виходили 1919—31 (вийшло 26 книг), з них — 6, 11, 17 — «Праці історичної секції». У «Записках», зокрема, друкувалися наук. повідомлення, документи та ін. матеріали, пов'язані з Полтавщиною: Я. Айзенштока («Студії над текстами І. Котляревського»), О. Андріяшева («Нарис колонізації Переяславської землі до поч. 16 в.»), М. Бужинського («З історії Полтавського магістрату за перші роки його існування. 1752—1767»), О. Грушевського («Перші геть-

Западинці. Будинок земської школи.

манські земельні універсали»), П. Зайцева («Байки Левка Боровиковського»), І. Капустянського («Рукописи Гоголя в Полтавському музеї»), П. Клименка («Л. Окиншевич. Генеральна старшина на Лівобережній Україні 17—18 вв.», «Місто і територія на Вкраїні за Гетьманщини. 1654—1767 рр.»), Г. Коваленка («Г. І. Маркевич, полтавський видавець і друкар»), К. Козубенка («Слідство про хутори в сотнях Яготинській та Березанській 1730 р.»), П. Кудрявцева («До пояснення ,,Енеїди'' Котляревського»), К. Лазаревської («Матеріали до історії цехів Лівобережної України 17—19 вв.»), М. Марковського («Як утворився роман ,,Хіба ревуть воли як ясла повні?'' П. Мирного та І. Білика»), «,,Енеїда'' Івана Петровича Котляревського»; «,,Наталка Полтавка'' І. П. Котляревського за рукописом 1820 рр.»), П. Нечипоренка («Про ,,порції'' та ,,рації'' на Гетьманщині 1725—1750 рр.»); В. Станіславського («Листи П. Мирного до М. П. Старицького»), А. О. Степовича («З перших років ,,земских собраний'' на Лівобережжі»), М. Ткаченка («Нариси з історії селян на Лівобережній Україні в 17—18 вв.»), П. Федоренка («З історії монастирського господарства на Лівобережжі 17—18 ст.»), П. П. Филиповича («Переклад Котляревського із Сапфо»), С. М. Шамрая («Козаки м. Полтави в 1767 р. за Румянцівським описом», «Кобижча в 18 в.») та ін. 2) Полтавського землевпорядного технікуму. Видавалися 1927—28 у Полтаві. 3) Полтавського ІНО. 1925—27 видано 5 випусків (перші три на склографі), в яких вміщені наук. і метод. статті та інформації про роботу ін-ту. Вип. 4 містить матеріали з історії театру Полтави, про викуп з кріпацтва М. С. Щепкіна; статті С. О. Іллічевського — про укр. назви рослин, їх походження та класифікацію; О. Т. Булдовського — про фауну р. Ворскли; Вип. 5 вийшов під назвою «Записки Полтавського інституту соціального виховання». 4) Полтавського інституту соціального виховання. Видані 1930. Тут надруковано підбірку документів і матеріалів про сел. рух на Полтавщині в 1905—07 (Ф. А. Герасименка), статті про рослинність долини р. Ворскли (М. Ніколаєва, Ф. Курінного, І. Педана), метод. статті. З 1946 видаються під назвою: *«Наукові записки»* Полтавського педінституту. 5) Полтавського наукового при Всеукраїнській Академії наук товариства. Протягом 1919—28 видано два випуски. Вип. 1 вийшов під назвою «Записки Українського наукового товариства досліджування й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині» (1919), де вміщено огляд діяльності т-ва; статті «Географічний термін ,,Україна'' в народних піснях» (В. Щепотьєв), «Розкопки палеолітичного селища в с. Гінцях, Лубенського повіту в 1914 і 1915 р.» (В. Щербаківський), «Дюнні стації неолітичної доби з побережжя Ворскли» (М. Рудинський), «Матеріали до вивчення Полтавщини» (В. Щербаківський) та ін. Вип. 2 (1928) містить статті: «Про життя і діяльність Полтавського наукового при ВУАН товариства за минулі роки (1919—1927)», «Стосунки урядництва Диканського маєтку Кочубеїв з кріпаками в першу половину 19 ст.» (П. Г. Крепацький), «Гадяцький ключ», «До історії землеволодіння на Лівобережжі» (М. М. Бужинський), «Зміни в етнографічному складі деяких міст Лівобережжя» (В. Чуйко), «Спомини про П. Я. Рудченка (П. Мирного)» (В. І. Станіславський), «Проект програми колективного планового дослідження рослинного покрову Полтавської округи» (В. Кушніренко і М. Ніколаєв) та ін. 6) Полтавського сільськогосподарського політехнікуму. 1927—30 видано 4 томи у Полтаві

(Том 3 і 4-й у двох випусках кожний).

«ЗАПИ́СКИ И ВОСПОМИНА́НИЯ. 1888—1908 гг.». Видання редакції газ. «Полтавский голос», в якій спершу публікувався текст цього твору. Автор — Д. О. Іваненко. У 1910—1912 книжку безкоштовно одержували передплатники «Полтавського голосу». У ній зафіксовано події громадсько-культур. життя Полтави за 20 років, відображено діяльність різних орг-цій і т-в. Детально описано судовий процес над братами Скитськими, відкриття пам'ятника І. П. Котляревському тощо. Подано характеристики відомих полтавців В. О. Бучневича, В. Л. Беренштама, І. Василевського, О. Волкенштейна, В. Г. Короленка, Л. В. Позена, проф. М. В. Скліфосовського та ін. «Записки» ілюстровано портретами адм. і громад. діячів, військових, духовних осіб. Іваненко Дмитро Олексійович (1859—1943) — укр. письменник і журналіст, редактор «Полтавського вісника» і «Полтавского голоса», батько укр. письменниці О. Д. Іваненко. Нар. в Полтаві, вчилася в гімназії, потім у робітничій школі та Полтав. ІНО, звідки восени 1922 вступила в Харків. ІНО. Влітку 1924 і 1925 працювала в колонії ім. М. Горького, очолюваній А. С. Макаренком (спочатку в Ковалівці поблизу Полтави, а потім у Куряжі під Харковом). Друкувалася з 1925. Іваненко належать численні книжки оповідань, казок, повістей для дітей та юнацтва.

«ЗАПИ́СКИ О ПОЛТА́ВЕ И ЕЕ ПА́МЯТНИКАХ». 2-е вид. Полтава, 1902. Підготував В. О. Бучневич. Наведений перелік навч. закладів Полтави, театрів, генерал-губернаторів, губернських предводителів дворянства, пам'яток архітектури. Розповідається про істор. минуле Полтави і полтавців та ін.

«ЗАПИ́СКИ О ПОЛТА́ВСКОЙ ГУБЕ́РНИИ, составленные в 1846 г.». Вийшли у Полтаві 1848—52. Являють собою статистично-екон. огляд губернії у трьох частинах, підготовлений істориком, етнографом і статистиком Миколою Івановичем Арандаренком (1795—1867), який у 40—50-х роках 19 ст. обіймав посаду управителя полтав. палати держ. маєтностей. У книзі наведені цінні дані з історії Полтавщини від найдавніших часів, зокрема з історії адм.- тер. устрою, держ. установ 17—18 ст., розв. с. г., пром-сті, ремесел. У 2-й ч. (1849) подано фольклорні та етнографічні матеріали про звичаї, обряди, повір'я полтавців, нар. пісні, думи, казки, приказки тощо. У 3-й ч. опис губернії поданий по повітах.

«ЗАПОВІ́ТИ ІЛЛІЧА́». Газета, орган Карлівського РК Компартії України та райради нар. депутатів. Видається три рази на тиждень у Карлівці з 1962. Попередні назви: 1930—35 — «За колективне життя», 1935—41 — «Сталінським шляхом». 1941 (вересень) — 1944 (березень) — не видавалася. 1944—62 — «Червона зоря». Редакція — в Карлівці на вул. Спартака № 1.

«ЗАПОВІ́ТИ ЛЕ́НІНА». Газета, орган парт. орг-ції і правління колгоспу «Заповіт Леніна» Лохвицького р-ну Полтав. обл. Видавалася 1958—59.

ЗАРІ́Г — село Оржицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. на р. Оржиці, за 7 км від Оржиць і за 35 км від залізнич. ст. Драбів. 1577 ж. Засн. у 18 ст. Після спорудження 1855 Митрофанівської церкви З. дістав статус села. У 1859 тут наліч. 1171 ж., у 1900 — 1380 ж. З. входив до Оржицької волості Лубен. р-ну. Під час революції 1905—07 у З. відбувся селянський виступ. За

переписом 1910 у З. 231 господарство, 1343 ж., 1240 дес. орної землі; паровий млин з просорушкою. Рад. владу проголошено в січні 1918. З 1923 З.— село Оржицького р-ну, 1926 — 333 господарства, 1591 ж. Восени 1929 виникло 4 ТСОЗи, які в 1930 стали колгоспами «Червоний клин», ім. Шевченка, «Червоний плугатар», «Хлібороб». 1932 всі ці господарства об'єдналися в колгосп ім. Леніна. 1931 ств. МТС. Під час голоду 1932—33 багато жителів села померло. У роки Великої Вітчизняної війни (22.IX 1941 — 22.IX 1943) гітлерівці закатували 5 жителів села і бл. 100 чол. вивезли на примусові роботи до Німеччини, а відступаючи, спалили 300 хат. У повоєнні роки був відновлений колгосп ім. Леніна. У 1958 він був учасником ВДНГ у Москві. Біля с. Заріг розміщені молокозавод, шляхове підприємство. На 1990 у селі діють медпункт, с. ш., Будинок культури і духовий оркестр при ньому, дитсадок, комплексний приймальний пункт, відділення зв'язку і відділення ощадбанку, універмаг та ін. Зарізький парк. Уродженцями З. є укр. етнограф, фольклорист, письменник і педагог М. Номис (справж. Матвій Терентійович Симонов, 1823—1900), письменниця Наталка Полтавка (дочка Номиса) і доктор географ. наук О. Д. Половина. У 1852—54 в селі жили П. О. Куліш та Ганна Барвінок. Відвідав Заріг Т. Г. Шевченко. У 1936 побував у селі Г. І. Петровський. Споруджено пам'ятник В. І. Леніну (1957), пам'ятник односельцям, полеглим на фронтах Великої Вітчизн. війни (1954), пам'ятний знак на честь земляків, загиблих у Великій Вітчизн. війні (1970), пам'ятник на братських могилах (2) рад. воїнів, що загинули в 1943 при визволенні села (1984). У селі братська могила радянських воїнів, полеглих 1941, могила Героя Соц. Праці О. В. Василенка (1957). Пам'ятний знак Трудової Слави — трактор «Універсал-2» (1972).

ЗАРІ́ЗЬКИЙ ПАРК — пам'ятка садово-паркового мистецтва (з 1975). Закладений 1959. Зростає бл. 130 дерев і кущів різних видів і форм. У центрі парку висаджено тіньовий годинник. Розміщений в с. Заріг Оржицького р-ну. Перебуває у віданні колгоспу ім. В. І. Леніна. Площа 7 га.

«ЗА́РЕВО». Газета, орган Лубенського повітвиконкому. Видавалася 1922 у Лубнах.

ЗАРІ́ЧЧЯ — річка в Полтав. обл., прит. Ворскли (бас. Дніпра). Тече тер. Кобеляцького р-ну.

ЗА́РОСТІ ЦІ́ННИХ РОСЛИ́Н — бот. пам'ятки природи (з 1979). Зростають види рослин, занесені до Червоної книги України. 1) Біля с. Рожаївки Полтав. р-ну. Перебувають у віданні радгоспу ім. С. Ф. Кондратенка. Пл. 5 га. 2) Поблизу с. Розсошинців Полтав. р-ну, на тер. Розсошанського лісництва (кв. 9). Росте рідкісна рослина— цибуля ведмежа, занесена до Червоної книги України. Перебувають у віданні Полтав. лісгоспзагу. Площа 0,5 га. 3) У с. Величковому Шишацького р-ну. Перебувають у віданні колгоспу «Шлях до комунізму». Площа 1 га.

ЗАСУ́ЛЛЯ — село Лубен. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане село Солониця. Розташ. на р. Сулі, за 7 км від райцентру та за 2 км від залізн. ст. Солониця. 5035 ж. (1990). Згадується в істор. джерелах 17 ст. 1714—27 З., яке належало Роменській городовій старшині, захопив лубен. полковник Андрій Маркович. Право на володіння селом підтверджене грамотами Петра І від 7.VII 1718 та Анни Іванівни від 5.V 1735. За Генеральним слідством про маєтності Лубен. полку 1729—30 З.— село, передмістя Лубен, 90 дворів. З 1781 З.— Лубен. пов. Київ. намісництва, 276 дворів. 1787 — 870 ж. чол. статі,

...ялені люди, козаки і власники: секунд майор Петро Кулябко, повітовий лубенський скарбник Корнієвич, бунчуковий товариш Іван Болюбаш. 1796 — З. у складі Малорос., з 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 З.— Лубен. пов., власницьке й козацьке село, 150 дворів, 1072 ж., дерев. Андріївська церква на кам'яному фундаменті з окремою дзвіницею, при ній б-ка, повітове уч-ще (1847 — 41 учень), станова квартира. 1863— 150 дворів, 2216 ж., 3 ярмарки на рік. 1900 в З. (разом з хуторами) 269 дворів, 1637 ж., діяло 2 сільс. громади (козацька та селянська), земська і церковнопарафіяльна школи, землі власної 2130 дес., надільної від поміщиків — 110 дес., від казни — 44 дес. Розвинуті промисли (плетіння з рогози, виготовлення цегли). 1910 — 339 дворів, 2047 ж., орної землі — 1184 дес., всього посівів — 1280 дес. У 1907—08 із Засульської вол. під час переселення в Сибір, Казахстан і Далекий Схід виїхало 225 чол.

Рад. владу проголошено в січні 1918. З 1923 З.— центр сільради Лубен. р-ну Лубен. округу. 1926 — 445 господарств, 2118 ж.; 1929 ств. ТСОЗ «Зірка». За період нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—19.IX 1943) розстріляно 29, вивезено до Німеччини — 134 жителі села. У З.— відділок колгоспу «Росія», 12 пром. підприємств (комбінат буд. матеріалів, буд. орг-ції, коноплезавод та ін.), с. ш., Будинок культури на 550 місць, б-ка (17,6 тис. од. зб.). Уродженцем З. є укр. журналіст і гуморист М. Г. Миронець; с. Солониці — Герой Рад. Союзу (з 1943) П. Г. Дейкало (1917—77; навчався у засульській с. ш., жив і працював у Лубнах); укр. і білорус. літературознавець і фольклорист П. П. Охріменко. У З.— Меморіал Вічної Слави в пам'ять про воїнів-односельців, які загинули (506 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Неолітичне та скіфське поселення; поблизу села — поселення черняхівської культури. На тер. Солониці — поселення доби пізньої бронзи, скіфського часу. На хут. Туркачів поселення доби неоліту, в ур. Замостище — черняхівської культури. Поблизу сіл є курганна група.

ЗАЧЕПИ́ЛІВСЬКЕ ПОХОВА́ННЯ 2 пол. 7 — поч. 8 ст. біля с. Зачепилівки Новосанжарського р-ну. Виявл. 1928 за 3 км на Пн. Сх. від села, на лівому березі р. Ворскли. Обстежувалося 1928—29 О. К. Тахтаєм. Належало до багатих поховань кочівників. Вияв. залишки скелету коня, золоті та срібні речі особистого убору — сережки, підвіски, браслети, перстні, пряжка, намисто. Залізні вістря стріл, палаш, стремена, скляний кубок, візантійські золоті монети 602—646 років. Поховання відносяться до пам'яток перещепинського типу. Речі зберігаються у Музеї історичних коштовностей України та Полтав. краєзнавчому музеї.

«ЗБІ́РНИК НАУКО́ВИХ ПРАЦЬ» 1) Полтав. с.-г. ін-ту.— Див. «*Труды*» Полтав. с.-г. ін-ту. 2) Петровської дослідної станції смушково-молочного вівчарства УРСР. 1937 видано два випуски Держ. вид-вом колгосп. і радгосп. літ-ри УРСР у Києві — Полтаві.

«ЗБІ́РНИК ПРАЦЬ Середньодніпровського державного заповідника». 1937 видано один випуск Держ. вид-вом колгосп. і радгосп. літ-ри УРСР у Києві — Полтаві.

ЗЕ́КЕЛЯ БУДИ́НОК прибутковий у Полтаві. Збуд. 1906 за проектом арх. В. Л. Веселі на замовлення Д. Я. Зеколя, який придбав ділянку у кварталі кол. Суздальських торг. рядів на розі вул. Іванівської і Мало-Петровської (тепер Гоголя і Леніна). Мурований, прямокутний у плані, триповерховий з під-

валом. На 1-му поверсі був взуттєвий магазин, на 2-му і 3-му — багатокімнатні квартири з анфіладним розташуванням кімнат. Планування і зовнішній декор відповідають стилю раннього модерну. Розташ. на вул. Леніна № 14/18.

«ЗЕЛЕ́НИЙ ГАЙ». Назва місцевості, за 2 км від Гадяча (тепер околиця міста); лісове підгір'я над р. Пслом, де 1899 Олена Пчілка збудувала для Лесі Українки дачний двоповерховий будинок. Перед будинком ріс дуб, на якому під укр. рушником висів портрет Т. Г. Шевченка. Тут Леся Українка проводила літні місяці 1899, 1900—06, тут написала понад 30 віршів, перекладів, статей, велику кількість листів. З поетичних творів: «Забуті слова» («Ви щасливі, пречистії зорі...»), «Сфінкс», «Легенди», «Де поділися ви, голоснії слова...» (1900), «Ніобея» (1902), «Напис в руїні» (1903), «Три хвилини» (1905), «Тиху задуму вечірнюю...» (1906) та ін. У «З. Г.» гостювали учасн. київ. «Союзу боротьби за визволення робітничого класу» С. К. Мержинський, укр. письменниця Ольга Кобилянська, укр. музикознавець-фольклорист К. Квітка, укр. письменник, актор, мистецтвознавець, режисер Г. Хоткевич, укр. художник Ф. Красицький та ін. Звідси 1903 Леся Українка їздила з матір'ю до Полтави на відкриття пам'ятника І. П. Котляревському. 1925 будинок продано й перевезено в інше місце Гадяча. На місці дачі 1971 встановлено *Українці Лесі пам'ятний знак,* на якому напис: «На цьому місці стояв будинок, в якому в 1899—1906 рр. проживала Л. Українка». Тоді ж відновлено «Лесину криницю».

ЗЕЛЕ́НКІВКА (Олександрівка) — село Чутівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Смородщина, Тойбік, Юнаки. Розташ. на лівому березі р. Коломака за 18 км від райцентру і за 19 км від залізнич. ст. Кочубеївка. 407 ж. (1990). За даними Рум'янцевського перепису 1765—69 слобода Зеленська входила до складу Полтавської Другої сотні Полтав. полку. Під час перепису 1859 у Зеленківці (Олександрівці) наліч. 30 дворів, 198 ж. На 1883 в селі був вітряк, 1900 у З. Василівської волості (разом з хуторами Богданівки, Шатунівки, Нечиталівки, Бабинівки) діяла сільс. громада селян-власників, 61 двір, 267 ж. Рад. владу встановлено в січні 1918. У травні 1919 в З. ств. сільський к-тет бідноти. За всесоюз. переписом на 17.XII 1926 у З. Сторожівської сільради Чутівського р-ну — 86 господарств, 383 ж. 1930 ств. колгосп ім. С. К. Луценка. До нього увійшли господарства хуторів Попівка, Самойлівка, Зеленківка, Чамарине, Шатунівка. У період нім.-фашист. окупації (24.IX 1941—22.IX 1943) вивезено до Німеччини 43 чол. та спалено 22 будинки.

На тер. сільради два колгоспи: «Радянська Україна» (зерново-буряківн. напрям, тваринництво) та «Перше травня» (того ж напряму). У селі є фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, сільс. клуб (на 200 місць), б-ка (9036 од. зб.). Встановлено 1968 надгробки на братських могилах рад. воїнів, які загинули 1943 під час визволення З. від гітлерівців, та 1964 пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим (73 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

«ЗЕМЛЯ́». Газета, виходила в м. Кобеляках 1906.

ЗЕМЛЯНКИ́ (Землянка, Копанка, Копанки) — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Корещина, Малинівка, Радалівка, Степне. Розташ. на березі р. Хоролу, за 19 км від райцентру та за 15 км від залізнич. ст. Глобине. 412 ж. (1990). У 1-й пол. 19 ст. на місці З. виник власницький хутір

Копанки, що відносився до Хорольського пов. У 1859 тут наліч. 25 дворів, 143 ж. У 1900 на тер. З. існувала сільс. громада, у якій було записано 55 дворів (у т. ч. 5 приписаних з сусідніх хуторів), 383 ж. За переписом 1910 у З.— 51 двір, 309 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. 7.III 1923 село як центр сільради увійшло до складу Семенівського р-ну Кременчуц. округу. 531 ж. (1923). До складу сільради в той час входили села Корещина, Біле Озеро та Озеро. 1926 З. входили до складу Брусівської сільради, наліч. 130 дворів, 715 ж. З 1928 село — у складі Великокринківського р-ну і знову стає центром сільради. У період нім.-фашист. окупації З. (14.IX 1941—26.IX 1943) гітлерівці стратили 8 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 93 чол. На фронтах Великої Вітчизн. війни загинуло 52 жителі З. З 30.XII 1962 село — у складі Глобинського р-ну. У З.— центр. садиба колгоспу ім. Г. І. Котовського (зерново-тваринницький напрям, тех. культури), відділення зв'язку та ощадбанку, будинок побуту, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, клуб на 300 місць, при якому працює *Землянківський народний хор,* б-ка (14,7 тис. од. зб.), музей на громад. засадах. Село радіофіковане 1954, електрифіковане 1961. 1973 збуд. дорогу з твердим покриттям. Уродженкою с. Корещини є укр. співачка, нар. арт. УРСР (з 1979), лауреат Держ. премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1986) Р. О. Кириченко. У с. Радалівці виявлені поселення доби неоліту та бронзи, черняхівської культури.

ЗЕМЛЯ́НКІВСЬКИЙ НАРО́ДНИЙ ХОР у с. Землянках Глобинського р-ну. Ств. 1977. Народний з 1987. Перший керівник — Т. Г. Лазаренко. З 1983 хором керує А. К. Чемелюх. Неодноразовий лауреат районних та обласних оглядів-конкурсів, а також Всесоюз. фестивалю нар. творчості 1987, учасник Респ. свята пісні в Полтаві на «Співочому полі» та ін.

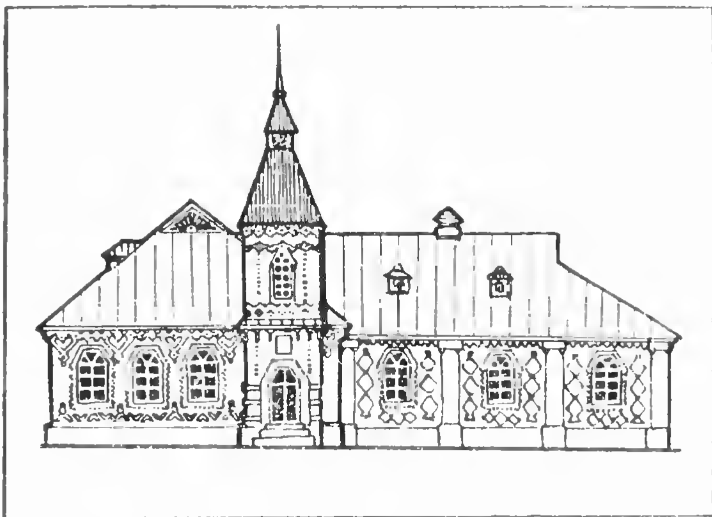
ЗЕ́МСЬКИЙ ПОВІТО́ВИЙ СУД. Ств. 1763 для розгляду цивільних справ. У кожному полку було по два З. п. с. за винятком Ніжинського (діяло три З. п. с.) і Полтав. полку (діяв один З. п. с.). У Переяславському полку суди знаходилися у Переяславі і Золотоноші; Прилуцькому — у Прилуках та Іваниці; Лубенському — у Лубнах і Ромнах; Гадяцькому — у Гадячі і Зінькові; Миргород.— у Миргороді та Остап'ї; Полтав.— у Полтаві. Фактично З. п. с. почали діяти з 1764, а в Полтаві — з 1773. Посади членів З. п. с. (судді, підсудка, писарі) були виборні, довічні. Канцелярія суду ділилася на повіття, кількість яких залежала від кількості сотень, що входили до повіту. З. п. с. засідав тричі на рік: 1) Богоявленські рочки (з 7.I до Паски), 2) Троїцькі рочки (від Трійці до 1.VII) та Михайлівські рочки (з 9.IX до Різдва). Апеляційною інспекцією був *Генеральний військовий суд,* а з 1764 — Друга Малоросійська колегія. Ліквідовано 1782. Справи було передано у повітові суди та нижчі розправи. Відновлені 30.XI 1796 з місцем знаходження у Полтаві, Зінькові, Кременчуці, Хоролі, Гадячі, Ромнах, Лубнах, Золотоноші, Переяславі, Пирятині, Прилуках та ін. Кожен суд ділився на два департаменти — кримінальних і цивільних справ. Остаточно ліквідовані 6.XII 1831 з передачею справ повітовим судам. Документи Гадяцького, Зіньківського, Золотоніського, Кобеляцького, Кременчуцького, Лубенського, Миргородського, Переяславського, Пирятинського, Полтавського, Ро-

менського, Хорольського З. п. с. зберігаються в Центр. істор. архіві України у Києві.

ЗЕ́МСЬКИЙ СУД — становий суд для розв'язання цивільних справ шляхти у феод. Польщі, Литві, а також на загарбаних ними укр. землях, у т. ч. й на Полтавщині. Компетенцію З. с., як і *гродського суду*, визначали Литовські статути. У результаті визвольної війни укр. народу під керівництвом Б. Хмельницького був ліквідований.

ЗЕ́МСЬКИХ ШКІЛ БУДИ́НКИ на Полтавщині — пам'ятки будівництва кін. 19 — поч. 20 ст. Споруджувалися за проектами земських інженерів і техніків для розміщення початкових учбових сільських закладів — *земських шкіл*. Включали в себе учбові класи, рекреації, квартири для вчителів, б-ки. За своєю архітектурою в кін. 19 ст. були найчастіше безстильними або еклектичними, інколи вони давали приклади провінціального псевдокласицизму або псевдорос. стилю, на поч. 20 ст. траплялись запозичення форм стилю модерн. Про невиразність архітектури шкільних будинків 1905 писала Олена Пчілка у журналі *«Рідний край»*, яка висловила побажання, щоб архітектура шкільних споруд відповідала б нар. смаку і набула б рис

Земська школа у Лохвиці. Реконструкція головного фасаду.

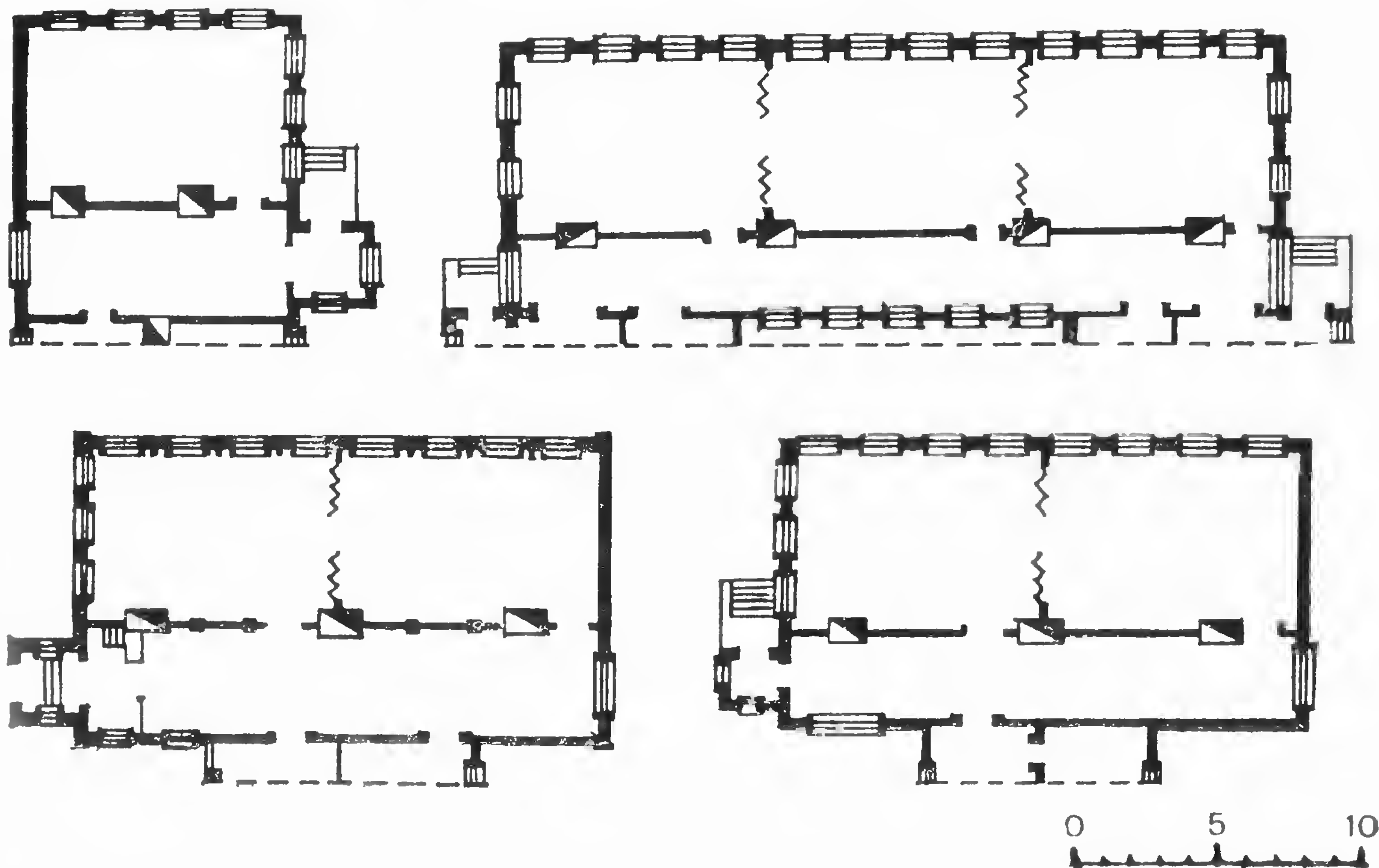

нац. своєрідності. У цей час споруджували вже перші будинки *українського архітектурного стилю,* зокрема, *Полтавського губернського земства будинок* і *Полтавську школу ім. І. П. Котляревського*. У 1910 Полтав. земство провело конкурс на розробку проектів будинків шкіл в укр. стилі. Влітку того ж року Лохвицька земська управа за ініціативою її голови Терешкевича постановила будувати такі школи. Тоді ж з'явилися противники цього, які заперечували таку можливість, тому 1910 спорудили лише дві школи — в Млинах і Голінці за проектами техніків буд. відділу Лохвицького земства. 1911 таких будинків спорудили вже 22. У 1912 підряднику Й. Малиновському доручили спорудити 27 таких шкіл, але за звітом управи зведено 18. 1913 планували спорудити ще 27 шкіл. 1912 розроблено серію шкільних будинків худож. О. Г. Сластіоном, який опрацьовує фасади, вносить в архітектуру поліпшені форми, звертаючи особливу увагу на декор. прикраси на фасадах з нетесаної цегли у вигляді окремих вставок, лиштв, арабесок і килимових композицій, що надавало архітектурі підкреслено нац. характеру. О. Г. Сластіон у своєму записі, призначеному для полтав. художника О. С. Бокія, який 1929 готував монографію про митця, згадував, що Лохвицьке земство замовило йому проекти для 83 будинків одно-, дво- та трикомплектних шкіл, «частину шкіл встигли збудувати, решту — війна не дала». На думку мистецтвознавця В. М. Ханка, таких шкіл спорудили не менше 140. Тепер наліч. 58 шкіл, зокрема, в населених пунктах: Безсали, Бербениці, Білогорілка, Білоусівка, Білоцерківці, Бодаква, Бондарі, Брисі, Бубни, Васильки, Гаївщина, Галяве, Герасимівка, Гільці, Городище, Ждани, Закроїха, Западинці, Засулля, Ісківці, Ковалі,

Курінька, Лука, Луценки, Лучки, Млини, Мокіївка, Нове, Пестичівське, Піски, Пісочки, Риги, Рудка, Синяківщина, Скоробагатьки, хут. Сухоносівка, Токарі, Христанівка, Чорнухи, Шмиглі, Яблунівка, Яхники, Яцини та ін. Школи Лохвицького земства 1910—16 в типологічному значенні мали як основу плани, розроблені арх. Н. Ю. Лермонтовим для Ярославського земства, який створив їх на зразках планів фінських архітекторів, через що вони іноді назвались «школами фінського типу». Вони повністю підпорядковані вимогам доцільності, яка проявилась у функціональному групуванні приміщень; учбова зона включала вхідний тамбур, роздягальню, рекреацію, класи, кімнату вчителів; житлова зона охоплювала двокімнатну квартиру вчителя з кухнею, хижкою та передпокоєм, поряд влаштовували окреме приміщення для бібліотеки або сторожа. В дво- або трикласних будинках стіни між кімнатами можна було об'єднувати в одну велику залу, де проводили збори або ж святкування.

Основною конструкцією будинку був дерев'яний зруб або каркас, обкладений зовні цеглою, завдяки чому будинки були досить вигідними, міцними і економічними. Завдяки загальному задуму школа в оточенні ін., навіть господарчих споруд, ставала певним ансамблем, складові частини якого були об'єднані спільними пластичними і стильовими рисами, виявляли нац. своєрідність архітектури. Це визначило об'ємну композицію, в якій одно-і двокласні школи мали Г-подібний план і асиметричне, а три- і чотирикласні школи симетричне розв'язання з планами у вигляді літер V та П. У зовн. композиції гол. об'єм створював уч. блок, накритий високим чотирисхилим дахом, до якого прилучався один чи два блоки, де

Плани одно-, дво-, трикомплектних земських шкіл.

були житлові та ін. приміщення, а між ними здіймалася вежа, вкрита наметовим дахом зі шпилем, що підкреслювало гол. вхід. В одно- і двокласних школах башта акцентувала асиметричність заг. композиції, а в три- та чотирикласних школах, у вирішенні яких панувала симетрія, башт було дві. Будинок чотирикласної школи мав найбільш пластичне вирішення гол. фасаду, в ньому три висунуті вперед об'єми, з яких середній фланкували дві башти, сприяли створенню значного і піднесеного образу. Високі вежі, які підкреслювали входи, мали значення своєрідних знакових елементів укр. архіт. стилю, активним силуетом виділяючи цей громадський будинок у загальній панорамі забудови села. Також велике значення мали трапецїйної шестикутної форми двері і вікна, які також були сприйняті як знаки, що підкреслювали приналежність будівлі до явищ укр. мистецтва, не випадково ці пройоми селяни називали шевченковими. Частина цих шкіл, споруджена за проектами земських техніків, відзначена надзвичайною стриманістю архітектури і майже повною відсутністю прикрас, завдяки чому вони можуть бути віднесені до явищ раціоналістичної течії укр. архіт. стилю. Інші будинки, споруджені за проектами О. Г. Сластіона, прикрашені цегляними орнаментами і пластичнішою баштою та дахом, можуть бути включені в пам'ятки народностильового романтично-декоративного спрямування. Саме ці будинки шкіл з їх тяжінням до розвитку нар. традицій стали найпопулярнішими у сільс. жителів. Проекти і фотографії цих шкіл експоновані на виставках у Києві (1913), у Харкові і Петербурзі (1914), неодноразово були опубліковані на сторінках вітчизняних журналів і дістали визнання громадськості. Будинки кол. земських шкіл ще й досі вдало функціонують за своїм призначенням, хоча переважна більшість з них втратили башти, які були знесені після 1930. Деякі з них зберегли первісну архітектуру, зокрема, *Западинської земської школи будинок*. 1970—80 детальне вивчення архітектури З. ш. б. провели В. В. Чепелик, В. М. Ханко, Г. Шибанов та ін. Іл.— табл. XVIII.

ЗЕ́МСЬКІ УПРА́ВИ — органи місц. самоврядування в дореволюц. Росії. Утв. у вересні — жовтні 1865 на підставі «Положення про земські, губернські і повітові установи» від 1.І 1864. Вони поділялися на губерн. і повітові. Їх обирали відповідні земські збори на 3 роки в складі голови і членів (до 6 осіб). На тер. Полтав. губ. діяли Полтав. губернська, Зіньківська, Золотоніська, Кобеляцька, Костянтиноград., Кременчуц., Лохвицька, Лубен., Переяслав., Пирятинська, Полтав., Роменська, Хорольська, Гадяцька, Миргород. і Прилуцька повіт. управи.

Будучи виконавчими органами, З. у. земських зборів відали господар. і культурно-осв. питаннями, утриманням громадських будинків, що належали земству. Підпорядковувалися губернатору і ним контролювалися. Ліквідовані у лютому 1918. Тимчасово існ. 1918—19. Документи З. у. за 1865—1919 частк. зберігаються в Архіві Полтав. обл.

ЗЕ́МСЬКІ УЧИ́ЛИЩА — загальноосв. поч. школи з одно-, три- та чотирирічним курсом навчання, які відкривалися й утримувалися земствами в сільс. місцевості. Діяли згідно з «Положенням про губернські та повітові земські установи» 1864. Нагляд і пед. керівництво З. у. здійснювали члени училищних рад, контроль — інспектори і директори нар. уч-щ М-ва освіти. Положення обмежувало освітню діяльність земств вирішенням фін.-госп. питань.

Предмети викладання в З. у.: закон божий, читання, письмо, церков-

послов'ян. мова, арифметика, співи. Оскільки для цього типу шкіл не було сталих програм, вчителі користувалися свободою у виборі методів навчання і підручників, збільшували рівень початкових знань, викладаючи природознавство, фізику, хімію, географію та історію. До З. у. йшли працювати випускники прогімназій, гімназій, учительських та духовних семінарій, єпархіальних училищ та приват. навч. закладів. Як правило, переважна більшість педагогів навчала за книгами Т. Г. Шевченка, К. Д. Ушинського, П. О. Куліша, Л. М. Толстого, М. О. Корфа. При багатьох училищах діяли нар. б-ки, недільні читання, класи для дорослих, учнівські хори, ремісничі майстерні та класи, проводилися заняття огородництва, садівництва та бджільництва. Уперше постійні асигнування на школи почали здійснювати Роменське, Переяславське, Лубен., Полтав. та Миргород. повіт. земства (з 1868), які призначали вчителів, оплачували їх працю, наймали приміщення, постачали підручники і посібники. Розміри земських відрахувань залежали від внесків сільс. громад. 1870 Полтав. земство на поч. нар. уч-ща асигнувало 27 380 крб., сільс. громади — 17 663 крб. Прилуцьке повіт. земство виділяло 75 крб. (60—70-ті рр.), Золотоніське — 200 крб., Полтав.— 330 крб. (80-ті роки) на кожну школу. На 1910 земства в середньому виділяли на школу по 832 крб. Ці кошти у вісім разів перевищували держ. асигнування. Утримання ж однієї земської школи в середньому коштувало 6766 крб. В асигнуванні земських шкіл брали участь громадські діячі. Г. П. Галаган пожертвував 40 дес. землі Гнилицькому земському уч-щу. Перші З. у. були відкриті у 70-х рр. Гадяцьким земством у Петрівці, Синівці, Плішивці, Кобеляцьким — у Пригарівці, Махнівці, Комарівці; Кременчуцьке земство перетворило громадські уч-ща на земські — у Кришках, Пузиковому, Крюкові, Пустовійтовому, Рублівці, Піщаному, Потоках та ін. селах. Прилуцьке земство спільно з сільс. громадами взяло на утримання 27 шкіл (1875). У Лубен. повіті діяло 40 земських шкіл (1900). Пирятин. земство утримувало 75 шкіл (1904). У Полтав. губ. діяло: 1874 — 202, 1889 — 502, 1890 — 574, 1894 — 628, 1908 — 1030 шкіл, одна частина яких повністю утримувалися на земські кошти, інша — на спільні кошти земств і сільс. громад. На 1898 у сільс. З. у. навч. 38 417 учнів (хлопчиків і дівчат), з яких 94 відсотки становили діти селян; на 1908 у 477 З. у. навч. 85 927 учнів, з них — 14 788 дівчат. Деякій частині земських уч-щ присвоювалися імена визначних діячів або знаменних істор. дат.

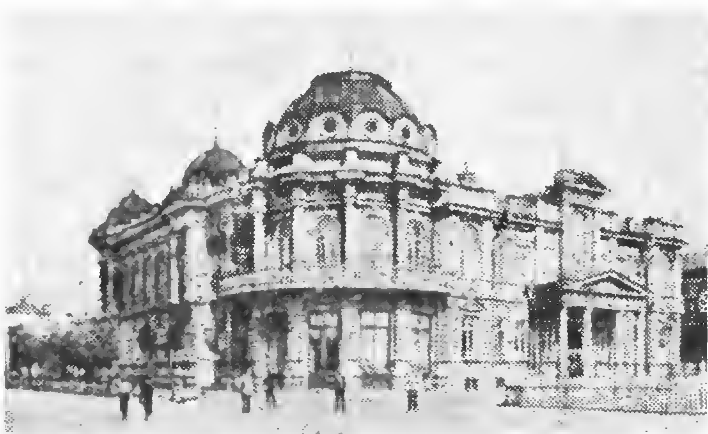
ЗЕ́МСЬКІ ШКО́ЛИ — загальноосвітні школи в дореволюц. Росії, які відкривалися й утримувалися земствами в сільс. місцевості. Виникли після селянської реформи 1861, мали трирічний, а з 90-х років — чотирирічний термін навчання, яке здебільшого було безплатним. Незважаючи на обмежені права земств, в З. ш. часто викладали прогресивні вчителі, застосовувалися ефективніші методи навчання порівняно з міністерськими та парафіяльними школами, заняття проводилися за кращими підручниками. Земства відкривали шкільні б-ки, організовували курси для вчителів, створювали різні допоміжні установи: музеї, центр. учительські б-ки, книгарні. Перші відомості про З. ш. на Полтавщині відносяться до 1871. Тоді їх було 48, в 1895 їх стало 436. Проте кожна друга школа мала лише одну класну кімнату і тільки кожна десята — три класні

кімнати. Класи були переповнені (від 50 до 80 учнів). Більше половини (51,6 %) вчителів становили вихідці з селян і козаків. Після 1917 З. ш. були перетворені на єдині трудові школи. Див. *Земських шкіл будинки*.

ЗЕ́МСЬКОЇ БІБЛІОТЕ́КИ БУДИ́НОК у Полтаві. Споруджений у стилі модерн 1901 за проектом арх. О. Зінов'єва для земської бібліотеки та громадського книжкового складу. Мурований, двоповерховий, Г-подібний у плані, що визначено розміщенням на розі сучас. вул. Гоголя і Пушкіна. Вхід з боку вул. Гоголя було оформлено чотириколонним доричним портиком. Простінки 2-го поверху оздоблено пілястрами, вікна кутових розкреповок вирішено у вигляді порталів з доричними трьохчвертними колонами. Стіни завершено розвинутим карнизом з балюстрадою. Півциркульної форми кутова частина завершувалася гранчастим куполом з отворами-люкарнами. Тут же на рівні 2-го поверху влаштовано балкон з огорожею у вигляді балюстради, який спирається на колони доричного ордера. 1943 будинок був зруйнований. 1954 під час відбудови розібрано портик з боку вул. Гоголя, змінено форму купола. Тепер у будинку міститься *Архів Полтавської області*. Розташ. на вул. Пушкіна 18/24. Іл.— табл. IX.

«ЗЕ́НЬКОВЕЦ». Газета, що виходила у м. Зінькові 1906.

Полтава. Земська бібліотека. Фото поч. 20 ст.

ЗИ́ГІНА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Загородня, Київський р-н) — від вул. Ленінградської до вул. Халтуріна. Наз. 1944 на честь Зигіна Олексія Івановича (1896—1943) — генерал-лейтенанта. Н. на Дону. Учасник першої світової війни. З 1918 — у Червоній Армії. Під час Великої Вітчизн. війни командував 58-ю, 39-ю та 4-ю гвард. арміями. Загинув біля с. Кирияківки Глобинського р-ну. На місці загибелі споруджено обеліск. Був похований у Петровському парку в Полтаві, 1969 останки перенесено до *Солдатської Слави меморіального комплексу*. У місті встановлено *Зигіну О. І. пам'ятник* і його ім'ям названо площу Полтави. З. в. прокладена в кін. 19 ст. у зв'язку з розширенням тер. міста. Була забудована садибними будинками. 1933—36 споруджено квартал (між вул. Нечуя-Левицького і Артема) багатоповерхових будинків для робітників Полтав. бавовн.-прядильної фабрики (згоріли під час Великої Вітчизн. війни, відбудовані у повоєнні роки). З 1960—70-х рр. ведеться забудова 5-поверховими житл. будинками. На З. в. розташовані: будинок Київ. районної Ради нар. депутатів (№ 29), відділ відомчої охорони при УВС Полтав. обл. (№ 32), Будинок культури, с. ш-та ін.

ЗИ́ГІНУ О. І. ПА́М'ЯТНИК у Полтаві. Встановлено 1957 на пл. Зигіна на честь генерал-лейтенанта О. І. Зигіна (див. *Зигіна вулиця*). Пам'ятник — бронзова скульптура на циліндричному залізобетонному постаменті, який оперізує бронзовий барельєф із зображеннями епізодів Великої Вітчизн. війни. Перед пам'ятником на похилій площині, облицьованій гранітними плитами,— бронзовий вінок з написом. Автори — скульп. Л. Ю. Кербель, В. Ю. Цигаль, арх. О. Д. Захаров. Іл.— табл. XIV.

ЗІНЬКІ́В — місто, центр Зіньківського р-ну, розташ. на р. Ташані

(бас. Дніпра), за 33 км від залізнич. ст. Гадяч. 11 214 ж. (1990). Міській Раді підпорядковані нас. пункти Власівка, Горобії, Гусаки, Дейкалівка, Дубівка, Пеленківщина, Переліски, Пилипенки, Семеренківка, Соколівщина, Хмарівка. Перші згадки про З. відносяться до 1576 і 1604. Позначений він і на карті 17 ст. Г. Л. де Боплана. На поч. 17 ст. засн. *Зіньківську фортецю.* З 1648 З.— сотенне містечко Гадяцького полку (з 1649 — Полтав. полку). 1662—72 — центр Зіньківського полку. Потім знову сотенне містечко Полтав. (з 1687 — Гадяцького) полку. 1654 тут жили: сотник, 2 отамани, осавул, 2 писарі, війт, бурмистр, 400 козаків, селяни і міщани. У серед. 18 ст. імператриця Єлизавета віддала гетьманові К. Розумовському на булаву 203 зіньківські сел. господарства. Після остаточної ліквідації полкового устрою З. стає повітовим містом *Чернігівського намісництва* (з 1781). Дістає міське положення і право, герб (див. *Зінькова герб*) і печатку. На той час у місті наліч. 1089 дворів і 7212 ж. Діяло 7 церковнопарафіяльних шкіл (1783). У 1768 в р-ні З. діяли гайдамаки. З 1796 З.— у складі Малорос., 1802 — Полтав. губ. На поч. 19 ст. число жителів у З. зменшилось до 6707 (1805). У 1863 налічувалося 1712 дворів, 9810 ж. Діяли 9 церков (усі дерев'яні), повітове уч-ще, жіноча прогімназія, 2 жіночі пансіони, поштова станція. Щороку відбувалося 5 ярмарків. У 1910 в місті працювали: з-д штучних мінеральних вод, просорушка, олійниця, миловарний з-д, вальцовий млин і ковбасний цех, на яких було зайнято 86 робітників. 1912 відкрито чоловічу, а 1915 жіночу гімназію.

Рад. владу проголошено в січні 1918. На 17.XII 1926 у З.— 2332 господарства, 10 905 ж., 1939 — 8793 ж. У 1924 засн. комуну «Іскра Леніна», яка 1930 об'єднувала 320 чол. Навесні 1931 ств. 12 сільськогосподарських артілей, до яких залучено 850 селянських господарств. Під час нім.-фашист. окупації (9.X 1941—6.IX 1943) у місті діяли підпільний райком партії і партизанська група (всього 13 чол.). Гітлерівці розстріляли 185 жителів міста і повісили 12 військовополонених. На 1991 на тер. Зіньківської міськради діють колгоспи: ім. Ф. Енгельса (спеціалізується на виробництві свинини) та ім. Ф. І. Толбухіна (спеціалізується на вирощуванні молодняка великої рогатої худоби), міжгосп. комбікормовий і консервний з-ди, райсільгоспхімія, філіал Полтав. електромех. з-ду, комбінат побутового та комунального обслуговування, райспоживспілка. У місті Будинок культури на 600 місць, кінотеатр, центр. районна б-ка (58 тис. од. зб.), центр. районна лікарня на 375 ліжок, 2 середні і неповна с. ш., дитяча спорт. школа, 2 СПТУ, в яких готуються кравці і механізатори с.-г. виробництва. Виходила газ. «*Зеньковец*»; видається газ. «Голос Зіньківщини».

Уродженцями З. є: укр. композитор П. К. Батюк, укр. поет 2-ї пол. 18 ст. Інок Яків, укр. поет і літературознавець, перекладач (з латин., франц., рос., ідиш, польс.), проф. Київ. ун-ту М. К.

Зіньків. Вулиця Леніна.

Зеров (1890—37), етнограф, літературознавець, археолог О. В. Терещенко (1806—65), члени *Кирило-Мефодіївського товариства* укр. педагог І. Я. Пасяда (Посяда, Посяденко, 1823—94) та М. І. Савич (1808—92), укр. актор і режисер Д. Д. Ровинський (1888—1942); маляри Іван Григорович і Гнат Кравчук (серед. 18 ст.). З містом пов'язані юнацькі роки письменника Остапа Вишні (П. М. Губенка, 1889—1956; див. *Вишні Остапа вулиця*). У З. вчилися письменники В. Я. Вражливий, С. Л. Геєвський (1813—62), П. І. Захарченко, М. Д. Родько, Григір Тютюнник (1931—80), Г. М. Тютюнник (1920—61), І. А. Цюпа, М. М. Романівська (1901—83; закінчила жіночу гімназію). Тривалий час жив і працював у З. лікар і громад. діяч І. О. Петровський (з 1883 — почесний громадянин міста), деякий час жив чехословацький літературознавець М. Я. Неврлі (Неврлий). У центрі міста, на фасаді будинку, в якому до війни містився райвиконком (вул. Леніна № 26), встановлено меморіальну дошку в пам'ять полеглих 1942. Пам'ятники: Ф. Енгельсу (1967), В. І. Леніну (1978, скульпт. О. Олійник, арх. В. і Г. Клейн), комсомольцям-односельцям, які загинули (понад 100 чол.) в роки Великої Вітчизн. війни (1958), Саші Сарапчі (1982). Братські могили (2) рад. воїнів, полеглих (1175 чол.) при визволенні З. 1943 (пам. 1946, реконструкція 1967). Пам'ятний знак на честь рад. воїнів, полеглих під час оборони і визволення З. (1971). Пам'ятник землякам, загиблим у роки Великої Вітчизн. війни (1971), і пам'ятний знак на честь рад. воїнів-визволителів (1971). Див. також цикл статей на термін «зіньківський». Іл.— табл. XXXI, XLII, XLIII.

Зіньків. Спаська церква.
Фото 30-х рр. 20 ст.

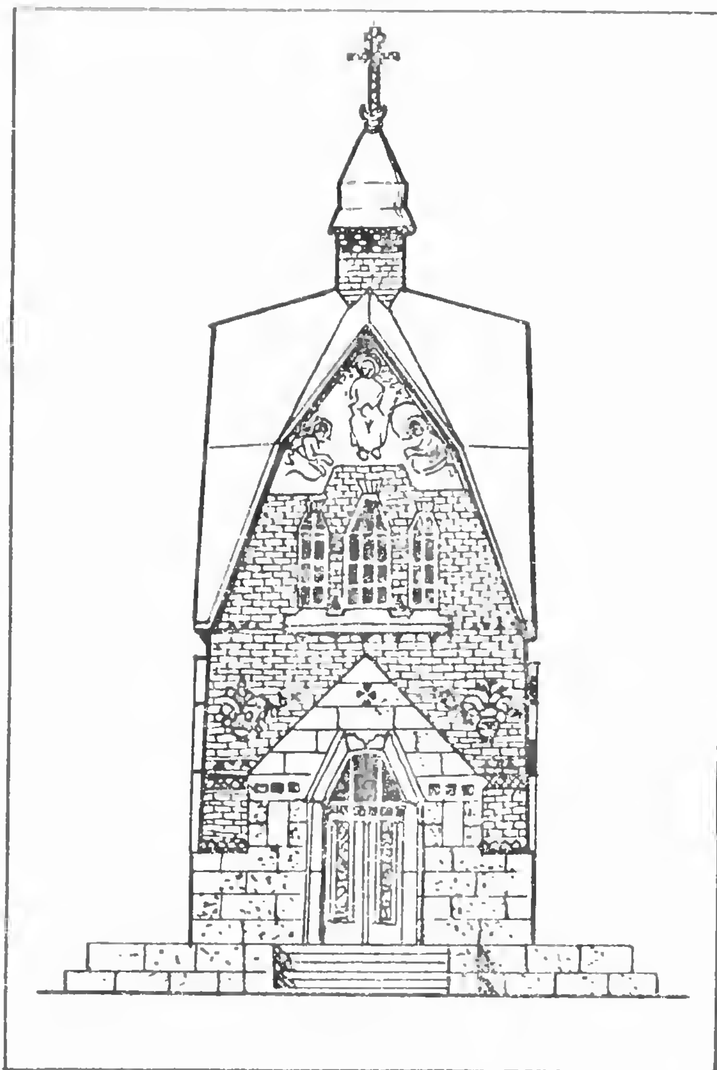
ЗІНЬКІВСЬКА ВУЛИЦЯ у Полтаві (до серед. 19 ст.— Кременчуцька, Київський р-н) — від пл. Зигіна до траси Гадяч — Зіньків. У 17—19 ст. в цій місцевості тут пролягав чумацький шлях, згодом — торг. тракт. На *Полтави планах* 1805 і 1877 та поч. 20 ст. позначена як Зіньківський поштовий шлях. Сьогодні З. в.— транзитна автомагістраль, забудована пром. підприємствами, спорудами Київ. залізнич. станції; на поч. вулиці знаходиться клуб *«Еней»*. На відтинку до залізнич. переїзду розташ. Полтавський турбомеханічний завод, вино-горілчаний завод, новий житл. мікрорайон забудований 9-поверховими будинками, військ. містечко *Полтавського вищого військового командного училища зв'язку* ім. Маршала Радянського Союзу К. С. Москаленка. На вулиці збереглася каплиця, споруджена до 200-річчя Полтав. битви — пам'ятка архітектури поч. 20 ст. За *Зіньківським переїздом* З. в. переходить у Загородню автотрасу, яка веде в напрямку поля Полтавської битви. З її непарного боку — *Полтавський автоагрегатний завод.*

ЗІНЬКІВСЬКА ЖІНО́ЧА ГІМНА́ЗІЯ. Відкрита 17.VIII 1915 на базі місцевої жіночої прогімназії. Мала семирічний курс навчання з підготовчим класом. До гімназії приймалися дівчата всіх станів і віросповідань. 1916 у гімназії навчалось 252 учениці, 1917 — 341, з них 29 — діти селян, 85 — козаків, 122 міщан і цехових, 6 — почесних громадян і купців, 33 — духовенства, 35 — особистих дворян і чиновників, 31 — родових дворян. Навчання платне: 30 крб. у підготовчому, 40 крб.— у 1—4, 50 крб.— у 5-му, 60 крб.— у 6-му класі. Утримувалася коштом держави, міста, повіт. земства і плати за навчання. Містилася у власному будинку. Мала 12 квартир. Працювало 19 вчителів (випускники Полтав. ін-ту шляхетних дівчат і духовної семінарії, Москов. жіночих курсів, Петроград. жіночого пед. ін-ту, Строгановського училища та жіночих гімназій).

ЗІНЬКІВСЬКА ЖІНО́ЧА ПРОГІМНА́ЗІЯ. Відкрита 19.II 1874 у складі 4-х основних й одного підготовчого класів. 1915 перетворена на повну *Зіньківську жіночу гімназію.* До прогімназії приймалися дівчата всіх станів і віросповідань. 1903 у прогімназії навчалося 157 учениць, 1906 — 187, 1914 — 147, з них 10 — діти селян, 43 — козаків, 47 — міщан і цехових, 6 почесних громадян і чиновників, 8 — духовенства, 25 — особистих дворян і чиновників, 6 — родових дворян. Навчання платне: 9 крб. у підготовчому класі, 10 крб.— у 1—2, 12 крб.— у 3—4-му класах. Утримувалася за рахунок держави, земства, плати за навчання і приватних пожертв. За рахунок процентів з капіталу статського радника І. О. Петровського виплачувалося кілька стипендій. Містилася спочатку у найманому, а з 1890 — у власному будинку, спорудженому повітовим земством. Мала 8 учнівських квартир. Працювало 15 педагогів. У кін. 19 — на поч. 20 ст. природознавство викладав К. І. Зеров — батько укр. поета, літературознавця і перекладача М. К. Зерова. Діяли попечительська і пед. ради.

ЗІНЬКІВСЬКА ПЕРЕСУВНА́ МЕХАНІЗО́ВАНА КОЛО́НА № 293 тресту «Полтавсільбуд». Підприємство по спорудженню пром., с.-г. об'єктів та об'єктів соцкультпобуту. Ств. 1975.

ЗІНЬКІВСЬКА ФОРТЕ́ЦЯ 17—18 ст. Засн. на поч. 17 ст. одночасно із слободою Зіньків (згодом сотенне і полкове місто). Розташ. на підвищеній мисоподібній терасі правого берега р. Грунь-Ташані при впадінні в неї струмка Корецький. Підступи до фортеці й міста

Вулиця Зіньківська у Полтаві. Каплиця на місці зустрічі у 1909 полтавцями Миколи II.

захищав великий став, утв. греблею з млинами. Як свідчать плани 18 ст., З. ф. поділялася на дві частини. З Пд. і Зх. перешийок півострова перетинав поперечний вал із ровом довжиною бл. 200 саж., ін. вал довжиною бл. 140 саж. перекривав місцевість впоперек на відстані біля 200 саж. від першого. На валах стояли палісади, тини, башти. На тер. фортеці, куди вели кілька воріт, хвірток, вилазів, розміщувалися 5 дерев'яних храмів, будинки адм. установ, торг. ряди, школа, шпиталь та ін. У кін. 18 ст. З. ф. занепала (див. *Оборонне будівництво*). Залишки земляних укріплень зникли у 19 ст.

ЗІ́НЬКІВСЬКА ЧОЛОВІ́ЧА ГІМНА́ЗІЯ. Відкрита 1.VII 1912 як п'ятикласна з одним підготовчим класом. 1917 мала шість основних, один паралельний і підготовчий класи. 1914 в гімназії навч. 141 учень, 1915 — 230, 1917 — 284; з них 32 — діти селян, 90 — козаків, 83 — міщан і цехових, 9 — почесних громадян і купців, 20 — духовенства, 26 — особистих дворян і чиновників, 20 родових дворян. Навчання платне: 40 крб. у підготовчому і 50 крб. в основному класі. Утримувалася коштом держави, повіт. земства та плати за навчання. Містилася у власному, земством спеціально для гімназії спорудженному будинку (1910). Працювало 20 вчителів (випускники Ніжин. історико-філологіч. ін-ту, Київ., Харків. і Москов. ун-тів, Полтав. духовної семінарії, Строганівського уч-ща, вчительських ін-тів).

ЗІ́НЬКІВСЬКЕ АВТОТРА́НСПОРТНЕ ПІДПРИЄ́МСТВО 15339 Полтав. тер.-пром. об'єднанняМ-ва транспорту України. Ств. 1944 як Зіньківський автозагін «Союззаготтранс». 1946 реорганіз. на Зіньківську автобазу, яка 1948 перейменована на Зіньківську автотранспортну роту. Згодом вона реорганіз. на Зіньківський вантажо-пасажир. автомоб. парк, з 1966 — сучас. назва. 1990 автопідприємство наліч. 102 автомобілі, у т. ч. 43 вантажних, 53 автобуси і 6 легкових таксомоторів.

ЗІ́НЬКІВСЬКЕ РЕМО́НТНО-ТРА́НСПОРТНЕ ПІДПРИЄ́МСТВО Зіньківського виробничого агропром. об'єднання. Ств. 1932 як Зіньківська МТС. 1959 реорганіз. в Зіньківську РТС (ремонтно-транспортна станція). 1961 — в Зіньківське відділення «Сільгосптехніка», 1978 — в Зіньківське районне об'єднання по виробничо-тех. забезпеченню с.-г. З 1986 — сучасна назва. Основний напрямок діяльності: ремонт і тех. обслуговування машинно-трактор. парку господарств району, тех. обслуговування і ремонт техніки для ферм, автомобілів, перевезення вантажів автомоб. транспортом. Обсяг послуг по виробничо-тех. обслуговуванню господарств — 3,2 млн. крб., ремонт тракторів — 300 штук, перевезення вантажів — 418 тис. тонн (1990).

ЗІ́НЬКІВСЬКИЙ ІСТОРИ́ЧНИЙ МУЗЕ́Й м. Зінькова. Ств. 1967. Розміщений в шести кімнатах будинку, де також знах. дитяча музична школа. Має 18 розділів. Налічує бл. 4 тис. експонатів, що відтворюють історію району від найдавніших часів до сьогодення: речі з археол. розкопок городища 8—13 ст. у с. Глинському, фотографії, документи, особисті речі земляків — учасників Великої Вітчизн. війни 1941—45, зокрема, прапор, вручений жителям міста ветеранами 93-ї стрілецької дивізії, що визволяли Зіньків. Матеріали розповідають про відомих земляків, діячів науки і літератури, життя та діяльність яких пов'язана з краєм. Розташ. на вул. Леніна № 42. 1968 — удостоєний звання народного.

ЗІ́НЬКІВСЬКИЙ КОНСЕ́РВНИЙ ЗАВО́Д. Ств. 1954 як овочесушильний завод (100 т сушеної картоплі на рік). 1956 вступив до

ладу цех сульфітированих соків (200 т на рік). З 1959 діє засолювальний цех (400 т солоних овочів на рік) і цех безалкогольних напоїв, а також цех по виробництву овочевих консервів (з 1961). Завод випускає м'ясні, м'ясорослинні, обідні, закусочні, томатні і фруктові консерви. Розташований на вул. Леніна.

ЗІНЬКІВСЬКИЙ ПЕРЕЇЗД — місцевість у Київ. р-ні Полтави. Кол. передмістя. У 1929 включений до складу міста.

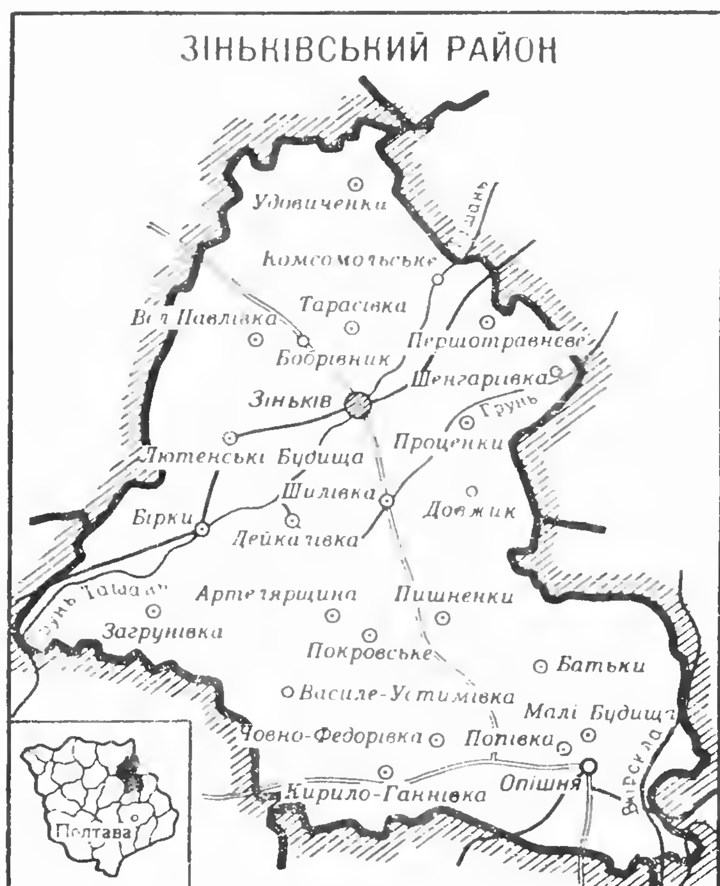
ЗІНЬКІВСЬКИЙ ПОВІТ — адм.-тер. одиниця. Ств. 16.IX 1781 після ліквідації залишків полкового устрою на Лівобереж. Україні. Спершу знаходився у складі Чернігів., з 1791 — Київ. намісництва. У 1796 З. п. у Малорос. губ. (був розформований). Знову ств. 27.III 1803 в складі Полтав. губ. Центр — м. Зіньків. На Пн. Сх. через Зіньків йшов поштовий тракт на Охтирку й Лебедин, а на Пд.— поштовий тракт на Полтаву. З. п. за своїми розмірами був найменшим у Полтав. губ. Близько 11 відсотків тер. повіту займали виключно листяні ліси. На час реформи 1861 менше 20 відсотків селян були кріпаками. Вони одержали в наділ по 0,8 дес. на ревізьку душу, а кол. державні — по 2,4 дес. на душу. Великих землеволодінь було небагато. На час реформи їх наліч. 16. Посіви в повіті займали 67 відсотків усіх земель, 1895—1900 на душу населення збирали продовольчого хліба (крім вівса) в середньому 22,5 пуди на рік, а на душу сільс. населення — по 25,2 пуда. Заводська промисловість розвинута була слабо. Значний розвиток мали кустарні промисли, особливо гончарний. З давніх давен центром гончарства було містечко Опішня та навкол. села. Волостей в повіті 15, великих нас. пунктів, крім Зінькова, — 15, з них у двох нас. пунктах жителів понад 5 тис. чол., в ін. від 2 до 5 тис. За переписом 1900, З. п. складався з 16 волостей. Всього сільс. нас. пунктів — 477, сільс. громад — 119, дворів — 23 154, нас.— 127 308 (сільського) чол. Волості: Бірківська, Більська, Великобудищанська, Великопавлівська, Грунська, Дейкалівська, Заїченська, Зіньківська, Кирило-Ганнівська, Ковалівська, Комишівська, Куземинська, Лютенсько-Будищанська, Опішнянська, Орданівська, Тарасівська. У 70-х роках 19 ст., весною 1902 та під час революції 1905—07 повіт був одним із осередків сел. заворушень. Аграрний рух охопив повіт і в 1917. Так, селяни З. п. на своїх зборах (сел. з'їзді) 2.VI 1917 постановили, щоб усі землі (казенні, монастирські, церковні, кабінетські, поміщицькі та ін.) були передані трудовому селянству без викупу. На поч. 1923 З. п. складався з 16 волостей, займав площу 213 646 дес., нас.— 164 382 чол. Розформований 7.III 1923.

ЗІНЬКІВСЬКИЙ ПОВІТОВИЙ З'ЇЗД СЕЛЯНСЬКИХ ДЕПУТАТІВ. Відбувся 24—25.VI 1917 у м-ку Куземині Зіньківського пов. У його роботі взяло участь бл. 680 делегатів від сільс. куткових та хутірських Рад. З'їзд розглянув: земельне питання, про робочі руки під час збирання врожаю і молотьби, про участь жінок у будівництві нового життя. Прийнята на з'їзді резолюція вимагала передачі землі селянам без викупу на засадах зрівняльного користування, встановлення справедливої орендної плати за землю, заробітної плати і визнав єдиною дійсною організацією трудового селянства Ради сел. депутатів, звернувся до земського зібрання з пропозицією асигнувати кошти для організації дитячих ясел у кожній волості.

ЗІНЬКІВСЬКИЙ ПОЛК — адм.-тер. і військ. одиниця на Лівобе-

реж. Україні в 17 ст. Центр — м. Зіньків. Ще під час визвольної війни укр. народу 1648—54 існувала Зіньківська сотня в складі *Гадяцького полку* (з 1649 — у складі *Полтавського полку*). З. п. ств. 1661—62 на тер. ліквідованого Гадяцького староства. Територія полку, де, крім козаків, жили селяни і міщани, поділялася на 12 сотень. Сотенні міста (в різний час): Бірки, (Бурки, Бурків), Веприк, Гадяч, Грунь, Зіньків, Коваліака, Комишня, Котельва, Куземин, Лютенька, Опішня, Рашівка. Полковники: Василь Шиман-Шиманський (1662—63), Григорій Василевич (1665), Микита Безпалий (1666), Семен Остренко (1666—68), Іван Дуб'яга (1668), Яків Тищенко (1670—72). 1672 З. п. ліквідований, більша частина його тер. передана знову відтвореному Гадяцькому полку, решта — Полтавському.

ЗІНЬКІВСЬКИЙ РАЙОН. Знах. у пн.-сх. частині області. Площа — 1,36 тис. км². Нас.— 46,8 тис.чол. (1990). У районі 119 нас. п. (1 місто, 1 селище, 113 сіл та хуторів), підпорядкованих міській, селищній і 18 сільс. Радам нар. депутатів. Центр — м. Зіньків. З. р. межує з Гадяцьким, Диканським, Котелевським та Миргородським р-нами Полтавської обл. і Охтирським р-ном Сумської обл. Утворений 1923 з 4 волостей (Зіньківської, Тарасівської, Великопавлівської і Лютенсько Будищанської). У 1923—30 входив до Полтав. округу. За переписом 1926 у З. р.— 9411 господарств, 46 203 ж., 15 сільрад (Артелярська, Бірківська, Бобрівницька, Велико-Павлівська, Власівська, Дейкалівська, Загрунівська, Зіньківська, Лютенсько-Будищанська, Новоселівська, Ступська, Тарасівська, Удовичанська, Шилівська, Яновщанська). 1930 — площа 1215 км², 316 нас. п., 957 тис. ж., 64 школи (8400 учнів), 2 лікарні на 49 ліжок, 105 колгоспів. З лютого 1932 по вересень 1937 входив до Харків., пізніше — до Полтав. обл. 1946 у З. р.— 81 нас. п. (1 місто, 15 сіл, 65 хуторів), підпорядкованих міській і 14 сільс. Радам нар. депутатів. З. р. розташ. у межах Полтавської рівнини. Корисні копалини: нафта, газ, торф, керамічна глина. Річки бас. Дніпра — Грунь-Ташань (з прит. Грунь і Ташань) та Ворскла. 141 ставок. Грунти переважно чорноземні. Ліси (дуб, сосна, вільха, осика, береза) займають 17,1 тис. га. У районі — *Романівський заказник* місц. значення. Промислові підприємства: Опішнянський з-д «Художній керамік», Зіньківський консервний з-д, Опішнянська нафторозвідувальна експедиція та ін. Спеціалізація с. г. — рослинництво зернового і тваринництво м'ясо-мол. напрямів. Садівництво, овочівництво. Площа с.-г. угідь 1990 становила 103 тис. га, у т. ч. орної землі — 88,9 тис. га. Головні культури: озима пшениця, жито, ячмінь, овес, кукурудза, цукрові буряки, соняшник, картопля. Галузі тваринництва: скотарство,

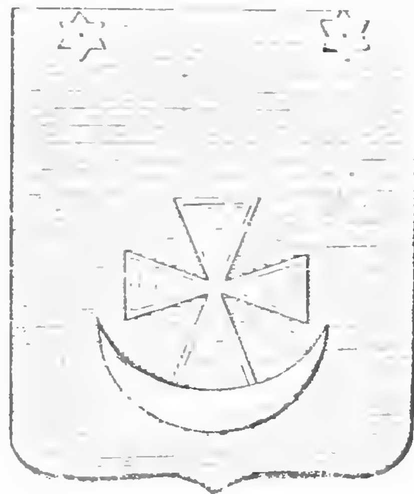
свинарство, птахівництво. У р-ні 22 колгоспи та 1 радгосп. Тер. р-ну перетікає автотраса Полтава — Гадяч. Автомоб. шляхів 415 км, у т. ч. з твердим покриттям 383 км. У З. р.— 30 загальноосв., 12 поч., 2 муз. та спорт. дитяча школи; 2 професійно-тех. уч-ща, 30 дошкільних дит. закладів. 3 районних лікарні та 6 дільничних, 38 фельдшерсько-акушер. пунктів, санаторій «Сосновий бір». 18 Будинків культури, у т. ч. районний, 18 клубів, кінотеатр, 57 кіноустановок, 43 б-ки. *Зіньківський історичний музей.* Видається газ. «Голос Зіньківщини».

На тер. З. р. залишки понад 100 курганів, поселення доби неоліту та бронзи, скіфського часу, ранніх слов'ян, черняхівської культури; могильники та городища. 113 пам'яток історії та культури, 4 архітектури. Див. також статті: Артелярщина, Батьки, Бірки, Велика Павлівка, Дейкалівка, Загрунівка, Зіньків, Кирило-Ганнівка, Лютенські Будища, Малі Будища, Опішня, Первотравневе, Пишненки, Покрівське, Попівка, Проценки, Тарасівка, Удовиченки, а також Човно-Федорівка, Шилівка, цикл статей на термін «зіньківський».

ЗІНЬКІ́ВСЬКИХ САДИ́БА у с. Крутому Березі Полтав. р-ну. Збудована в кінці 18 ст. поміщиком Заньківським (Зіньківським). Складалася з поміщицького будинку, служб, Петропавлівської церкви (1784, перебудовувалася 1827, 1850 і 1899; не збереглася). Гол. корпус — цегляний, одноповерховий, прямокутний у плані, вхід підкреслено чотириколонним портиком тосканського ордера, що завершується парапетом. З лівого боку особняк сполучається з видовженою будівлею служб. Її центр. частину вирішено у вигляді дев'ятипрольотної аркади з пілястрами тосканського ордера. Збереглися старовинні різьблені двері, паркет, ганок, кахляні печі, обладнання служб. З. с.— зразок садибної архітектури доби раннього класицизму.

ЗІНЬКО́ВА ГЕРБ. Наданий у 1-й пол. 17 ст. У блакитному полі розміщений срібний місяць (рогами вгору), на ньому — золотий хрест, а у верхніх кутах щита — дві срібні зірки. Затверджений 1782. Уніфікований 1857 за системою Б. Ф. Кене (див. *Герб*). Існував до 1917. Його зображення було на великих печатках зіньківського сотенного правління та зіньківської ратуші.

ЗІНЬКО́ВА ПЛА́НИ. Перші відомі плани Зінькова пов'язані з адм. реформою 1780-х рр. 1781 утв. *Чернігівське намісництво,* до складу якого як повітове місто увійшов Зіньків. Бл. 1784 виконано кілька примірників документу під назвою «Карта Черниговской губернии с разделением уездов с расположением вокруг оной уездным городам планов». Тут у дрібному масштабі наведено план Зінькова. Відомо два примірники таких карт, обидва великоформатні (93 × 98 см), ілюміновані. Один зберігається у ЦНБ АН України (Київ), другий у Публ. б-ці ім. Салтикова-Щедріна (С.-Петербург). Плани не датовані, але виконані приблизно одночасно, вони дуже подібні, хоча й мають незначні відмінності. Зорієнтовані по сто-

Герб Зінькова.

ронах світу, обмежені орнаментованими рамками, у рокайлевих картушах мають заголовки. Лінійний масштаб безпосередньо на плані не вказаний, оскільки він єдиний для всіх міст і зазначений у нижній частині середнього поля карти. Експлікація відсутня. На кожному плані заливкою і легкою штриховкою коричневою тушшю схематично позначено рельєф місцевості і гідрографію. Місто розташоване на підвищеному видовженому мисі-півострові у завороті р. Груні-Ташанської, яка має численні коліна, старики, острови. До неї впадають: справа — струмок Корецький, зліва — струмки Крохмалів і Бощинець. На примірнику карти, який зберігається у Києві, напрямок течії р. Груні-Ташанської показано неправильно. Навпроти міського центру річка була загачена, у результаті чого утворився великий ставок. Особливості топографії спричинилися до формування унікальної структури поселення: його укріплене ядро розміщалося не на стрілці мису, як звичайно в укр. містобудуванні, а в тому місці, де мис-півострів з'єднувався з полем. Таким чином фортеця перекривала доступ на півострів, і він міг лишатися без спеціальних укріплень. Між центром і слободами, які оточували його майже по колу, лишався великий вільний простір річкової заплави. План фіксує лінію укріплень однодільної міської фортеці нерегулярних обрисів, яка становила на той час напіврозвалений земляний вал без рову, з напільної сторони майже не збережений. Планування було вільним і нерегулярним, система його визначалася рельєфом і конфігурацією водних басейнів. У межах центр. мису вона була порядковою, на периферії — радіальною з переходом у гіллясту з елементами порядкової. На плані показано дерев. церкви — одну у фортеці, другу на мису південніше, одну на лівобережжі. План не фіксує будь-яких мурованих споруд. На відміну від київ. примірника, у петербурзькому лінія укріплень показана повністю збереженою, у т. ч. і з напільної сторони, з трьома брамами. На петерб. примірнику темним тоном показано забудову вздовж вулиць, що дозволяє зробити висновок про високу щільність забудови на півострові і розріджену, з садами і городами, забудову на периферії. На обох примірниках зазначені гол. дороги на Миргород, Кременчук, Гадяч, Охтирку. У зв'язку з новим розмежуванням губерній 1802 в складі «Атласа Малороссийской губернии» на окремому аркуші виконано «План города Зенькова». Він ілюмінований, орієнтований по сторонах світу, обмежений простою прямокутною рамкою, має у правому верхньому куті герб міста, у лівому нижньому куті — експлікацію на 10 позицій та лінійний масштаб у саженях. Докладніше, порівня-

Зіньків. План 1802.

но з попередніми планами, показано рельєф і гідрографічну мережу: крім вищепереліченних струмків, у р. Грунь-Ташанську впадали: справа — струмок Курсан, перекритий греблею, а зліва — струмок Вільшаний. На лівобережжі позначене невелике озеро Водостій. На плані показано: дерев'яні церкви — соборну у пд. частині фортеці, 2 парафіяльні у межах фортеці, 2 на півострові та 3 у навколишніх слободах. Фортечний земляний вал на той час був майже розкопаний, оскільки на плані показаний лише на двох ділянках — пн.-зх. та пд. На площі коло собору відмічені присутственні місця, там же, а також на еспланаді кол. фортеці — торгові ряди, вздовж дороги на Гадяч і Чернігів — кузні і міське кладовище, а під збереженими валами фортеці — лазні і шпиталь. Система планування показана такою ж, як і на попередніх планах. Забудова не нанесена.

1805 у губернській креслярні під керівництвом арх. М. Амвросимова розроблено проект перепланування міста. Центр лишався на місці кол. фортеці. Від півкруглої площі радіально розходилися гол. вулиці, більшість з яких прокладалася по трасах старих вулиць і доріг. На плані зазначено запроектовані споруди центр. ансамблю: будинок городничого, суд, казначейство, ратуша, поштова контора, нові торгові ряди, церковнопарафіяльна школа біля собору тощо. Цей план, опублікований у ПСЗ, був, в основному, реалізований впродовж 1-ї пол. 19 ст. і став основою генеральних планів міста рад. періоду. Див. також *Плани міст Полтавщини*. Іл.— табл. XXXIII—XL.

«ЗІ́РКА». Додаток до дит. журналу *«Рідний край»*. Мав виходити у Полтаві за редакцією О. П. Косач. У 1907 редакція часопису переїхала до Києва, тому дозвіл полтав. губернатора на видання додатку втратив силу. З 1908 у Гадячі видавався журнал для дітей під назвою *«Молода Україна»* (див. також *Пчілці Олені меморіальна дошка*).

«ЗІ́РКА». Полтав. дитяче видавниче т-во. Діяло в 1918—19 під керівництвом письменника Панаса Мирного. У вид-ві вийшли книжки: «Українські народні казки» (упорядники — І. Я. та П. Я. Рудченки), «Батькове свято» І. Петрика, п'єси «Сирітка» Л. Кущинської, «Царівна-Полуничка» П. Соловйова (віршований переклад з рос. П. Мирного) та ін. Усі видання редагував П. Я. Рудченко (Мирний).

«ЗІ́РКА». Щомісячний додаток до газ. «Українське слово». Мав виходити 1906 у Полтаві (ред. Г. Т. Дмитрієва). Планувалося публікувати оповідання, повісті, байки, науково-популярні статті з різних галузей знань, описи природи, гуморески, тексти нот та пісень.

З'ЇЗДИ МИРОВИ́Х ПОСЕРЕ́ДНИКІВ. Запроваджені у відповідності з Положенням від 19.II 1861. До їх складу входили мирові посередники повіту й очолювалися повітовими предводителями дворянства. З. м. п. розглядали скарги на рішення та дії мирових посередників, волосних сходів і волосних посадових осіб з земельних та адм.-судових питань. Ліквідовані 1874 у зв'язку з ліквідацією інституту мирових посередників.

З'ЇЗДИ МИРОВИ́Х СУ́ДДІВ судово-мирових округів. Запроваджені в травні 1869 у відповідності до указу Сенату від 17.III 1869. Складалися з голови, неодмінного члена і мирових суддів округу. Мали канцелярію з секретарем, судових приставів і приставних повірених. Були апеляційними інстанціями для дільнич-

них мирових суддів, розглядали дрібні кримінальні і цивільні справи. Підпорядковувалися департаменту М-ва юстиції. 1889 були ліквідовані. 1912 відновлені. Остаточно ліквідовані постановою народного секретаріату «Про ведення народного суду» від 4.I 1918.

ЗЛЕ́НКО Г. К. МОГИ́ЛА у смт Решетилівці. Зленко Ганна Кузьмівна (1894—1949) — укр. вишивальниця, майстер нар. мистецтва УРСР (з 1936). Н. у Решетилівці, працювала в місцевих артілі та на ф-ці художніх виробів ім. К. Цеткін. Її вишиті вироби позначені художньою довершеністю, віртуозністю виконання, збереженням традиційної стилістики укр. нар. візерунків, їх техніки. Учасниця першої виставки укр. нар. мистецтва 1936 у Києві. Похована на місцевому кладовищі.

ЗМІЙОВІ́ ВАЛИ́ — давні оборонні споруди у вигляді земляних насипів-валів, ще й тепер часом висотою понад 10 м і довжиною в багато десятків км. Тягнуться вздовж берегів річкових долин, переважно у пд. районах лісостепової зони. Краще вивчені в Середньому Придніпров'ї, де вони зустрічаються на обох берегах Дніпра від широти Києва до р. Орелі. Основу валу становлять обпалені дерев'яно-глиняні конструкції, засипані землею з глибокого рову, що простягається вздовж його зовнішнього боку. Вал і рів утв. значну перепону для нападаючих, особливо кінноти, і служили для захисту населення лісостепових районів від степових кочівників. Назва З. в. походить від народних легенд про перемогу людей над фантастичною кровожерливою істотою — Змієм. Час спорудження З. в. все ще дискусійний: дослідники датують їх у межах від серед. 1 тис. до н. е. (т. зв. скіфський час — 6—3 ст. до н. е.) до епохи Київської Русі (10 — поч. 11 ст.). За структурою З. в. Полтавщини подібні до валів на городищах скіфського часу, з якими нерідко утворювали єдину оборонну систему. Це дозволяє вважати, що З. в. споруджені осілим лісостеповим землеробським населенням для захисту від кочових скотарських степових племен — скіфів. Не виключено, що З. в. використовувалися як оборонні споруди й населенням пізніших історичних епох, аж до давньоруської. Залишки одного з досить давніх З. в. на Полтавщині збереглися вздовж правого берега р. Сули, починаючи від м. Лубен, за її течією в напрямку Дніпра. Досліджуються з другої половини 19 ст. (див.: Кучера М. П. Змійові вали. К., 1987).

«ЗМІ́НА». Піонерський табір на околиці Нових Санжар, на лівому березі р. Ворскли, в сосновому лісі неподалік села Клюсівки. Функціонує з 1955. Щосезону тут відпочиває 950 дітей працівників торгівлі Полтавщини. Одна із табірних змін — санаторного типу. З 1986 щорічно оздоровлюється по 80—100 дітей з районів, що постраждали від аварії на Чорнобильській АЕС.

«ЗНАННЯ́». Полтав. обл. орг-ція. Поширює політ. і наук. знання серед нас. області. Ств. 1948 як Полтав. лекційне бюро. 1.IV 1957 бюро ліквідоване, архів передано до Полтав. обл. т-ва «Знання». З 1963 — обл. відділення т-ва «Знання» України, з 1964 — обл. орг-ція «З.» Знаходиться в Піонерському пров. № 4.

«ЗНАННЯ́ ТА ПРА́ЦЯ». Газета Пирятинського відділу РАТАУ. Виходила 1920—21.

ЗОЛОТА́РСТВО на Полтавщині — виготовлення прикрас, предметів побуту та культу з дорогоцінних металів (золота, срібла), нерідко оздоблених коштовними каменями, перлами. Давні вироби ювелірів, як правило, анонімні. Значним осередком виготовлення ювелірних виробів був Переяслав. У 17—18 ст. виникли нові центри З.: Ромни, Прилуки, Лохвиця,

Лубни, Миргород, Полтава. З'являється плеяда визначних майстрів художньої металопластики, які ставили на виробах своє ім'я та прізвище. Підписи є й на виробах 19 ст., але рідше. У 17—18 ст. на Полтавщині жили і працювали: у Переяславі — Михайло Іванович Золотар (1713), Садовський Антін (1786); у Ромнах — Бородатий Золотар (1724), Іванович Антонін (1688), Микола Золотар (1724—25), Песляковський Андрій Васильович (1688), Скидан Федос (1822); у Полтаві — Родіон Золотар (1763), Юрко Золотар (17 ст.), Юхим Золотаревський (1795); у Лубнах — Микола Золотар (1666), у Прилуках — Передерій Іван (1713), Давид Герсанович і Михайло Недільський, у Миргороді — Тимофій Золотар (1666) та ін. У книзі «Опис Чернігівського намісництва» О. Шафонський згадує Золотаря в Гадячі (див. *Дукачі*). Більшість золотарів походила з міщан, незначна частина — з козаків і духівництва. Окремі золотарі були в монастирях. Золотарі мали свої самостійні цехи або об'єднувалися з майстрами ін., споріднених спеціальностей. З писемних джерел відомо, що самостійні цехи золотарів були в Прилуках (1749, 1761) і Кременчуці (1794). Майстри-золотарі, незалежно від того, входили вони до цеху чи ні, мали підмайстрів та учнів. Так, 1766 серед учнів золотаря Григорія Волошенка, підданого Києво-Печерської лаври, були Василь Кучерявець і Григорій Дубовик з Лохвиці. Золотарі виготовляли найрізноманітніші вироби — срібний столовий посуд, золоті і срібні предмети церковного вжитку, різні побутові прикраси, оздоблювали зброю та військ. спорядження. Робота, як правило, виконувалася на замовлення. Панівним був рослинний орнамент. З. протягом історії свого розвитку перебувало в тісному взаємозв'язку з ін. видами мистецтва. Колекції виробів З. зберігаються в Музеї істор. коштовностей України, Полтав. худож. музеї, Черніг. істор. музеї та ін.

ЗОЛОТОНІСЬКА ЖІНО́ЧА ГІМНА́ЗІЯ. Відкрита як прогімназія 26.IX 1873. 1902 введено п'ятий клас, 1904 перетворена на повну гімназію. Мала 8-річний курс навчання з двома підготовчими та восьмим педагогічним класами. З основних два класи були паралельними. До гімназії приймалися дівчата всіх станів і віросповідань. Під час канікул організовувалися екскурсії до Москви, Петербурга та оточуючих його палацових ансамблів, у Троїцько-Сергіївську лавру та Красногірський жіночий монастир. Випускниці отримували атестат на звання вчителя початкової школи та молодших класів жіночих гімназій. Восьмий пед. клас давав право на звання домашньої вчительки, а золотим медалістам — домашньої наставниці. 1909 у гімназії навчалося 397 учениць, 1917 — 465, з них: 71 — діти селян, 75 — козаків, 128 — міщан і купців, 28 — духовенства, 60 — особистих дворян і чиновників, 71 — родових дворян та ін. Навчання платне: 30—75 крб. на рік. При гімназії діяв пансіон на 105 учениць. Утримувалася коштом держави, повітового земства. У гімназії було встановлено кілька стипендій: І. С. Тургенєва — за рахунок Золотоніського земства, Товариства любителів драм. мистецтва та стипендія полтав. меценатки М. В. Канівецької. У З. ж. г. працювало 20 вчителів — випускників гімназій, вищих жіночих курсів та Київ. духовної академії. Діяли попечительська і пед. ради. Містилася спершу у найманому приміщенні, а потім у спеціально збуд. повітовим земством цегляному будинку на Черкаській вулиці.

ЗОЛОТОНІ́СЬКА СІЛЬСЬКОГОСПОДА́РСЬКА ШКО́ЛА. Відкрита 1898 для підготовки кваліфікованих с.-г. робітників. Відносилась до розряду нижчих проф. шкіл. Мала 4-річний курс навчання. До неї приймалися юнаки не молодші 14 років після закінчення двокласного сільс. училища. Навчання платне: 100 крб. на рік. Утримувалась коштом держави (3,45 тис. крб.), повітового земства (10,8 тис. крб.), губернського земства (2,1 тис. крб.).

ЗОЛОТОНІ́СЬКА ЧОЛОВІ́ЧА ГІМНА́ЗІЯ. Відкрита 1.VII 1906 як чотирикласна прогімназія, 1908 перетворена на шестикласну, а 4.III 1910 — на повну гімназію. Мала вісім класів, один підготовчий і три паралельні. У недільні дні для учнів старших класів проводилися реферативні заняття з літератури, історії та хімії. Проводилися літ. вечори, ставилися учнівські спектаклі. Під час канікул організ. пішохідні екскурсії до Лубенського Спасо-Преображенського монастиря та Києво-Печерської лаври. 1917 у гімназії навчалося 396 учнів, з них 28 — діти селян, 93 — козаків, 96 — міщан і цехових, 32 — почесних громадян і купців, 30 — духовенства, 82 — особистих дворян і чиновників, 34—родових дворян. При гімназії була відкрита учнівська квартира, діяв батьківський комітет. Навчання платне: 40 крб. у підготовчому і 60 крб. в основних класах. Утримувалася коштом держави, повітового земства та плати за навчання. Містилася у власному двоповерховому будинку, спеціально для неї збудованому повітовим земством (1910). У гімназії працювало 25 викладачів (випускники Київ. і Моск. ун-тів та Петербур. археологіч. ін-ту). З. ч. г. закінчив 1917 М. І. Терещенко (1898—1966) — укр. поет, перекладач і літературознавець. Н. в с. Щербинівці Золотоніського р-ну (тепер Черкас. обл.). Автор зб. віршів «Лабораторія» (1924), «Чорнозем» (1925), «Мета й межа» (1927), «Дівчина з України» (1942), «Верба рясна» (1943), зб. перекладів. За переклади й упорядкування двотомної антології «Сузір'я французької поезії», що містить твори 250 поетів Франції, посмертно удостоєний премії ім. М. Рильського (1973).

ЗОЛОТОНІ́СЬКЕ ПОВІТО́ВЕ УЧИ́ЛИЩЕ. Відкрите 1820 для підготовки до вступу у гімназії дітей всіх станів (крім кріпаків). Мала 2-річний курс навчання. Предмети викладання: закон божий, священна історія, рос. граматика, рос. і загальна історія, географія, арифметика, початки геометрії, фізика, природознавство, чистописання, малювання, книга «Про посади людини і громадянина». За статутом 1828 кількість предметів була зменшена і т. ч. перервано зв'язок з наступною освітою в гімназіях. З 1833 введено трирічний курс навчання. На 1844 в уч-щі навчалося 72 хлопці, з них 6 — діти податних станів, 1—духовенства, 65—дворян і оберофіцерів. 1855 учні та вчителі пожертвували 60 крб. сріблом на лікування учасників оборони Севастополя. При уч-щі діяла бібліотека з творами К. Д. Ушинського, С. Т. Аксакова, В. А. Жуковського, Ф. І. Водовозова, М. О. Корфа, М. О. Максимовича. Утримувалося коштом держави. Містилося спершу в будинку, який наймало місто, потім — у власному приміщенні. У З. п. у. навчалися полтав. педагог М. П. Ілляшевич та член Кирило-Мефодіївського братства О. О. Навроцький (див. *Навроцького вулиця*). 1878 на базі З. п. у. було відкрито міське двокласне училище.

ЗОЛОТОНІ́СЬКИЙ О́КРУГ — адм.-тер. одиниця. Ств. 1923 із Золотоніського пов. (20 волостей), 4 волостей Пирятин. пов. Полтав. губ. та 6 волостей Переяслав. пов. Київ. губ. Замість 30 волостей та

217 сільрад ств. 9 р-нів (Веремїівський, Гельмязівський, Драбівський, Золотоніський, Іркліївський, Ковалівський, Переяславський, Піщанський, Чорнобаївський) і 104 сільради. Площа 5669 кв. верст, населення — 391 620. Окружний центр — м. Золотоноша. 3.VI 1925 Переяслав. р-н віднесено до Київ. округу, Гельмязівський, Золотоніський, Іркліївський, Піщанський і Чорнобаївський р-ни — до Черкас. округу, Драбівський і Ковалівський р-ни — до Прилуцького округу, Веремїівський — до Кременчуц. округу.

ЗОЛОТОНІ́СЬКИЙ ПОВІ́Т — адм.-тер. одиниця. Ств. 16.IX 1781 в складі Київ. намісництва. З 30.XI 1796 віднесений до Малорос. губ. 27.II 1802 — до новоутв. Полтав. губ. Центр — м. Золотоноша. Знаходився у пд.-зх. частині Полтав. губ. Рікою Дніпром відокремлювався від Київ. губ. Осн. р. Дніпро, Супій, Золотоноша. Пл.— 388,6 кв. версти (поч. — 20 ст.). Осн. заняття населення — землеробство. Посівні площі на 1900 — 143 767 дес. Фабрик і заводів — 11. Нас. на 1897 — 228 311 чол. Через повіт пролягла Московсько—Києво—Воронезька залізниця. Волостей — 20, сіл (без хуторів) — 191. Волості: Безпальчівська, Білоусівська, Богодухівська, Васютинська, Великобурімська, Великохутірська, Веремїівська, Вознесенська, Гельмязівська, Драбівська, Жовнинська, Золотоніська, Іркліївська, Кропивенська, Лялинська, Мельниківська, Мойсівська, Піщанська, Прохорівська, Чорнобаївська (80-х рр. 19 ст.— поч. 20 ст.). За переписом 1900 у З. п. наліч. 193 нас. пункти, 275 сільс. громад, 35 056 дворів, сільс. нас.— 219 512 чол.
Влітку 1905 у повіті великого розмаху набув сел. рух. 18.X 1905 відбувся збройний виступ робітників і селян Золотоноші та навкол. сіл, який був придушений каральним загоном. У травні 1918 в З. п. вибухнуло збройне повстання проти нім.-австр. окупантів. З утворенням 1920 Кременчуцької губ. З. п. відійшов до неї у складі 20 волостей. З розформуванням Кременчуц. губ. постановою ВУЦВК від 15.X та 30.XI 1922 З. п. знову віднесено до Полтав. губ. Постановою Президії ВУЦВК від 7.III 1923 повіт розформовано. На час ліквідації він складався з 20 волостей, пл.— 395 312 дес., жителів — 260 340 чол.

ЗОЛОТОНІ́СЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 у складі Золотоніського р-ну із Золотоніської, Вознесенської і Кропивенської волостей Золотоніського повіту Полтав. губ. (15 сільрад). Площа — 726 кв. верст. Нас.— 39 719 чол. У червні 1925 віднесений до Черкас. округу, перейменованого 1927 на Шевченківський, у складі якого знаходився до 1930. У лютому 1932 віднесений до Київ., з 22.IX 1937 до Полтав. області. 7.I 1954 включений до новоутв. Черкаської обл.

«ЗОЛОТОНО́ШСКИЙ ГО́ЛОС». Літературна громадська і торговопром. газета. Виходила у м. Золотоноші 1911—16 два рази на тиждень. Додатки: «Вся Золотоноша и уезд. Справочная книга и адрес-календарь», 1913. У 1914—15, під час війни, при газеті виходили «Телеграми» від 1 до 7 вип. на день.

ЗОЛОТУ́ХИ (у 17 ст. х. Золотушин) — село Оржицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Тарасенкове. Розташ. на лівому березі р. Оржиці, за 12 км від Оржиці і за 30 км від залізн. ст. Лазірки. 504 ж. (1990). Перша згадка відноситься до 1622 як про х. Золотушин кн. Вишневецького. Після 1654 — село Яблунівської сотні Лубен. полку. 1730 — 36 дворів. З 1781 — у складі Київ. намісниц-

тва, з 1796 — Малоросійської, з 1802 — Полтав. губ. За Генеральним описом Лівобережної України 1765—69 у З.— 36 селянських дворів перебувало у залежності від козацької старшини. 1781 в селі наліч. 152 хати козаків і посполитих, частина яких була в залежності від колезького радника О. Туманського. 1784 збуд. Михайлівську церкву (1876 зведено на її місці нову). За переписом 1835 у З. наліч. 743 ж., 1859 — 970 ж. Центр волосного правління (після 1861 — З. віднесено до Денисівської волості Лубен. пов.). 1880 відкрито однокласну поч. школу. 1900 у З. 242 двори і 1369 ж., 1910 — 282 двори (у т. ч. 42 кол. кріпацьких) і 1921 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Під час громадян. війни жителі села були у складі партизан. загону Н. І. Обельця. З 1923 до 1931 З. входили до Яблунівського, потім Оржицького р-нів. У 1923 — 1988 ж. На 7.XII 1926 у З.— 341 двір, 1777 ж. 1930 ств. колгосп «Червоний шлях». Під час нім.-фашистської окупації (17.IX 1941 — 20.IX 1943) гітлерівцями розстріляно 9 і вивезено до Німеччини 105 односельців. На фронтах Великої Вітчизн. війни поліг 121 чол. У 1957 колгосп ім. Молотова об'єднано з радгоспом «Оржицький». У селі діють неповна с. ш., Будинок культури, дитячий садок, б-ка, фельдшерсько-акушер. пункт. Уродженець села О. П. Петрик удостоєний звання Героя Рад. Союзу. У З. братська могила рад. воїнів, полеглих при обороні села 1941. Споруджено пам'ятник односельцям, загиблим на фронтах Великої Вітчизн. війни (1952).

«ЗОРЯ́». Газета, орган Гадяцького виконкому Ради робітн., селян. та червоноарм. деп. і повіт. парткому КП(б)У. Видавалася 1919—20 три рази на тиждень у м. Гадячі [у 1919 під назвою «Известия исполнительного к-та Совета рабочих и крестьян. деп. и Гадячского уездного к-та партии коммунистов (большевиков)»].

«ЗОРЯ́». Газета, орган Лохвицького РК Компартії України і райради нар. депутатів. Виходить з березня 1944 три рази на тиждень у Лохвиці. Попередні назви: 1919—20 — «Известия Лохвицкого военно-революц. к-та», «Известия Лохвицкого Исполкома Совета рабочих, селянских и красноармейских депутатов»; 1921—29 — «Вісті»; 1930—37 — «В соціалістичний наступ», у 1937—41 — «Більшовицька трибуна». 1941 (серпень), 1943— не видавалася. Поновила свій вихід з № 1 у грудні 1943 під назвою «Зоря Лохвиччини». У 1962—63 не видавалася.

«ЗОРЯ́». Газета, орган правління парт. к-ту колгоспу ім. XXI з'їзду КПРС, Крутобалківської сільс. Ради нар. депутатів Новосанжарського р-ну. Виходить з 17.X 1960 три рази на місяць. Друкується у Новосанжарській районній друкарні.

«ЗОРЯ́». Журнал. Виходив щомісяця 1918 у Лохвиці. Видавала Спілка учнів середньої школи.

«ЗОРЯ́ КОМУ́НИ». Газета, орган Пирятинського РК КП(б)У та райвиконкому. Виходила з кін. 1943 до 2.III 1944. Див. «*Вільна праця*».

«ЗОРЯ́ КОМУНІ́ЗМУ». Газета, орган Великокринківського РК КП(б)У та райради деп. трудящих. Видавалася 1952—62 три рази на тиждень у с. Великих Кринках. 1933—35 виходила під назвою «*Перемога*» (Великі Кринки), 1935—41 і 1944—52 — «Більшовицька перемога».

«ЗОРЯ́ КОМУНІ́ЗМУ». Газета, орган Глобинського РК Компартії України та райради нар. депутатів. Видається з 1962 у с. Глобиному. Попередні назви: 1930—36 — «Соціалістичний наступ», 1936—41 — «Червона зоря». 1944—1962— «Соц. Глобинщина», з 1990 — «*Зоря Придніпров'я*».

«ЗОРЯ́ КОМУНІ́ЗМУ». Газета, орган Машівського РК Компартії

України та райради деп. трудящих. Виходила 1956—60. Попередні назви: 1935—41 — «За сталінські колгоспи», 1944 (липень) — 1956 — «За сталінський урожай».

«ЗОРЯ́ КОМУНІ́ЗМУ». Газета, орган Оболонського РК КП(б)У та райвиконкому. Видавалася 1936—41 у с. Оболоні.

«ЗОРЯ́ КОМУНІ́ЗМУ». Газета, орган Оржицького РК Компартії України і райради деп. трудящих. Виходила 1949—60 три рази на тиждень у смт Оржиці. З 1961 — *«Ленінське слово»*, з 1991 — *«Оржиччина»*.

«ЗОРЯ́ КОМУНІ́ЗМУ». Газета, орган правління і парт. орг-ції колгоспу ім. Я. С. Степового. Виходила 1958—69 у с. Судівці Новосанжарського р-ну.

«ЗОРЯ́ КОМУНІ́ЗМУ». Газета, орган парт. орг-ції, правління колгоспу та виконкому Луценківської сільс. Ради Лохвицького р-ну Полтав. обл. Видавалася 1957—65.

«ЗОРЯ́ ЛО́ХВИЧЧИНИ». Газета, орган Лохвицького РК КП(б)У і райради деп. трудящих. Виходила в грудні 1943 — лютому 1944 у Лохвиці.

«ЗОРЯ́ ПЕРЕМО́ГИ». Газета, орган Семенівського РК Компартії України та райради деп. трудящих. Видавалася 1929. Виходила 1956—60 у Семенівці. З 1961 — *«Комуністичним шляхом»*, з 1990 — *«Трибуна довір'я»*.

«ЗОРЯ́ ПОЛТА́ВЩИНИ». Газета, орган Полтавської обласної Ради народних депутатів. Виходить у Полтаві 6 разів на тиждень українською мовою.

Бере початок від «Известий» Полтав. Ради робітн. і солдат. депутатів. Номери 34 і 35 1917 вийшли укр. мовою під назвою «Вісті Полтавської Ради робітн., солдат. і селян. деп.». З № 1 від 4.II 1918 виходила під назвою «Вісті Полтав. Ради робітн., вояцьк. та селян. деп.». З № 1 від 23.I 1919 мала назву: «Бюллетень воен.-рев. к-та Полтавщины». З № 7 від 30.I 1919 — «Известия воен.-рев. к-та Полтавщины». З № 90 (107) від 11.VI 1919 — «Известия Полтав. губ. к-та КП(б)У и Совета рабоч., крестьян. и красноарм. деп.». З № 8 від 9.VI 1920 — «Вісті Полтав. губ. викон. ком. Ради робітн., селян. та червоноарм. деп.». З № 73 (248) від 12.IV 1921 — «Вісті — Известия», орган Полтав. губкому КП(б)У. У 1922—24 виходила під назвою «Голос труда», у 1924—41 — *«Більшовик Полтавщини»*. У вересні 1941 — вересні 1943 не виходила. З 24.IX 1943 — «З. П.». Редакція — Полтава, вул. Пушкіна № 115.

«ЗОРЯ́ ПРИДНІПРО́В'Я». Газета, орган Глобинської районної Ради нар. депутатів. Виходить з 20.X 1990. Редакція — у м. Глобиному на вул. Леніна № 279.

ЗУБАНІ́ — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Романівка та Руда. Розташ. на березі р. Хоролу, за 36 км від райцентру та за 40 км від залізнич. ст. Глобине. 602 ж. (1990). На карті Г. Л. де Боплана (серед. 17 ст.) поселення позначене як Зубанівка. У 2-й пол. 17 — на поч. 18 ст. відносилося до Остап'ївської сотні Миргород. полку. До 1708 З. були власністю бунчукового товариша А. Д. Горленка, що як співучасник І. Мазепи був заарештований царським урядом, а маєтки його конфісковані. До 1716 село знаходилося у володінні хорольського сотника Келеберди та остапівського сотника Яреми Юхименка. У 1716 Данилом Апостолом пожалуване синові А. Д. Горленка, бунчуковому товаришеві А. А. Горленку. На той час у З. наліч. 80 дворів, у 1726 — 97 дворів. Частину жителів села становили вільні козаки та кріпаки *Пивгородського Миколаївського монастиря.* 1781 у селі — 219 дворів; з цього

ж року, з ліквідацією полкового устрою, було віднесено до Говтвянського пов. Київ. намісництва. 1787 в З. записано 709 душ чол. статі. З 1802 село — у складі Хорольського повіту Полтав. губ., з 2-ї пол. 19 ст. стає центром Зубанівської волості. За переписом 1859 у З.— 221 двір, 2225 ж., церква. 1876 збуд. дерев. церкву Різдва Богородиці з дзвіницею, при якій існувала б-ка. У 1900 в З. була козацька сільс. громада, яка наліч. (з прилеглими хуторами) 392 двори, 3216 ж., існ. земська та церковнопарафіяльна школи, відбувалося 5 ярмарків на рік. З 1900 працювала олійниця, у 1904 засн. цегельний з-д В. М. Ковніра. 1910 у селі — 285 дворів, 1628 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. 7.III 1923 З. як центр сільради ди увійшли до складу Семенівського р-ну Кременчуц. округу. 1725 ж. (1923). У 1926 — 346 дворів, 1746 ж. Під час голоду 1932—33 у селі померло бл. 700 чол. З 1935 З. віднесено до складу Великокринківського р-ну. У період нім.-фашист. окупації (14.IX 1941 —23.IX 1943) гітлерівці стратили 12 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 87 чол. У селі — центр. садиба колгоспу «Іскра» (зерново-тварин. напряму, тех. культури), відділення зв'язку та ощадбанку, будинок побуту, с. ш., лікарня, ветдільниця, аптека, дитсадок, Будинок культури на 350 місць, б-ка (13,6 тис. од. зб.). Село радіофіковане 1960, електрифіковане 1970. 1960 закладено парк, 1975 прокладено дорогу з твердим покриттям. Серед уродженців З.— Герой Рад. Союзу В. В. Федоренко, укр. історик, акад. АН України, лауреат Держ. премії УРСР (1980) Ю. Ю. Кондуфор. У с. Романівці нар. укр. рад. письменник Є. М. Летюк (1929—76). У З. на поч. століття вчителював укр. письменник С. В. Васильченко (1879—1932). 1958 встановлено пам'ятник воїнам-односельцям, що полягли (116 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни, 1966 — В. І. Леніну. У селі — братська могила трьох рад. воїнів, які загинули 1943 під час визволення села від гітлерівців.

ЗУ́БІВКА — село Миргород. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Руда. Розташ. на лівому березі р. Хоролу, за 12 км від райцентру і за 10 км від залізн. ст. Миргород. 1256 ж. Село виникло в 1-й пол. 17 ст. Зубівські козаки у складі Миргород. полку брали участь у визв. війні 1648—54. За ревізією 1729 в З.— 85 дворів козаків і 70 дворів посполитих. У 1741 власником частини З. став грузин. поет, офіцер рос. армії Давид Гурамішвілі (див. *Гурамішвілі вулиця*). У 70-х рр. 18 ст. в З.— 133 хати, з яких 83 належали козакам і підпомічникам. У 80-х рр. 18 ст. З. була одним із найбільших сіл Миргород. полку (315 хат). У 1787 — 902 душі, в 1795 в З. діяли 4 водяні млини, Михайлівська церква.

За переписом 1859 в селі наліч. 475 дворів, 2757 ж., дерев. церква, церковна б-ка, церковнопарафіяльне попечительство. За переписом 1900, в З. було 565 господарств, 3094 ж. Крім землеробства, розвивалися кустарні промисли і ремісництво. З 1870 в З. діяло початкове народне двокласне училище, в 1905 тут навч. 110 учнів і працювало 3 вчителі. З 1890 при училищі була б-ка.

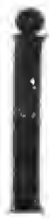
Рад. владу встановлено в січні 1918. 14.II 1919 відбулося перше зібрання Зубівської волосної Ради депутатів трудящих. З березня 1918 по грудень 1919 З. перебувала під владою нім. загарбників, гетьманців та денікінців. Навесні 1920 в селі сформовано волосний виконком. 1921 в З. організ. артіль «Селянин». До березня 1923 З. була волосним центром. 1926 — 588 господарств, 2880 ж. 1927 ств. «Машинове господарство» для

спільного обробітку землі. 1930 в селі діяли ТСОЗи — «Колективна праця» та «Хлібороб». Колгосп «Заповіт Леніна» об'єднав 366 господарств і бл. 500 ж. 1934 в селі діяли артілі «Червоний партизан», ім. П. П. Постишева та ім. М. Н. Демченка. З 1938 функціонували с. ш., лікарня, клуб, діяли товариства і гуртки по ліквідації неписьменності.
За час нім.-фашист. окупації (14. IX 1941—18.IX 1943) до Німеччини вивезено 181 чол., 4 чол. розстріляно за участь у партизан. русі. У повоєнні роки кілька с.-г. артілей об'єдналися в один колгосп, який пізніше став називатися ім. XIX партз'їзду. З 1972 г-во носить назву — колгосп ім. Г. І. Петровського (спеціалізується на виробн. свинини). У З. діють с. ш., міжшкільний навчально-виробн. комбінат (з 1977), дільнична лікарня, дитячий садок, Будинок культури (на 300 місць), б-ка (15 934 од. зб.). Радіофікована 1957, електрифікована 1961. Встановлено *Гурамішвілі Д. меморіальну дошку* (1947), пам'ятник В. І. Леніну (1967). Пам'ятники воїнам-односельцям, загиблим (81 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни, і на могилі рад. воїна (1977), який загинув 1941 під час оборони села. Братська могила партизанів громад. та Великої Вітчизн. воєн, полеглих 1919 і 1942 (пам. 1957).

ЗУБКО́ВСЬКОГО І. А. МОГИ́ЛА у Миргороді. Зубковський Іван Андрійович (1848—1933) — лікар, громад. діяч. Н. у с. Єрках Миргород. р-ну у родині священика. Дитячі та юнацькі роки провів у Миргороді, де товаришував з Опанасом Рудченком (майбутнім письменником Панасом Мирним). 1876 закінчив Київ. ун-т, служив у Миргород. земстві, був військ. лікарем під час рос.-тур. війни 1877—78. У 1911 вийшов у відставку в чині генерал-майора, повернувся у Миргород, де заснував водолікарню. І. А. Зубковський — один з перших літописців міста, автор автобіограф. спогадів «Дні мого життя» і літературних — про письменників І. С. Нечуя-Левицького та А. П. Свидницького. На тер. Миргород. курорту встановлено погруддя та меморіальну дошку засновникові курорту.

ЗУЇ́ВЦІ — село Миргород. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. на лівому березі р. Хоролу, за 30 км від райцентру і за 25 км від найближчої залізнич. ст. Сенча. 1583 ж. (1990). За переказами село виникло у 17 ст. як хутір розбійника Зуя. З. позначені на карті франц. інженера Г. Л. де Боплана. У 17—18 ст. входило до складу Сорочин. сотні Миргород. полку. 1729 у З.— 148 дворів, а в 1781 — 500 хат. У 1787 село належало до Миргород. пов. Київ. намісництва, в ньому проживало 1484 душі чол. статі. 1859 — 552 двори, 3168 ж., церква. У 19 ст. З. належали до Великосорочин. волості, з 1867 утв. Зуївецька волость. У кін. 19 ст. на душу населення козаків, які становили $^2/_3$ населення, припадало 3,5 десятини землі. 1883 у селі — 323 садиби. У селі діяли в різний час Михайлівська (1733), Вознесінська (1884) і Троїцька (1911) церкви, при них б-ки. 1864 відкрито першу поч. школу, в 1883 при ній відкрито шкільну б-ку. 1894 в З. діяли 3 школи, в них навч. 250—270 учнів. На рубежі 19—20 ст. село швидко зростало. 1910 в З. наліч. 827 господарств, 4947 ж. Крім землеробства. розвивалися ремесла та промисли. 1913 при народній школі було відкрито ремісниче відділення.
Рад. владу проголошено в січні 1918. У січні 1919 в З. утв. сільський ревком, який незабаром був перетворений у волвиконком,

організ. комбід. З 1920 в селі почав діяти парт. осередок. Створено комнезам, куди входило бл. 600 чол. На землях поміщика Комарецького (хут. Тополі) організ. с.-г. комуну «Червоні тополі», яка мала 75 га землі. 1923 у З.— 5374 ж., 1926 — 1082 двори, 5378 ж. У 1928 господарство отримало від держави перший трактор «Фордзон», ін. техніку. 1929 організ. перше ТСОЗ — «Заповіт Ілліча». 1930 в селі 5 артілей, які пізніше об'єднані, а потім знову розукрупнені. 1940 діяв колгосп «Нове життя». У період окупації села нім.-фашист. військами (14.IX 1941—17.IX 1943) в районі З. діяла партизан. група під командуванням голови сільс. Ради Л. В. Холода. Тепер в З.— колгосп «Росія». Напрямок господарства — м'ясо-молочно-зерновий, тех. культури. Спеціалізація — виробництво яєць. Будинок побуту, с. ш., амбулаторія, будинок для престарілих, дитсадок-ясла, стадіон, Будинок культури (на 280 місць), б-ка (13 534 од. зб.), громадський історико-краєзнавчий музей. Уродженцем З. є полковник О. Д. Міщенко — Герой Рад. Союзу (1945). У селі — братська могила рад. воїнів і партизанів, полеглих 1941—43. Споруджено (1957) пам'ятний знак на честь воїнів-односельців, загиблих на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ІВА́НІВКА (кол. Миркалівка) — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Лісне, Сухинівка. Розташ. за 25 км від райцентру та за 18 км від залізнич. ст. Ліщинівка. 1215 ж. (1990). Є версія, що первісна назва села походить від прізвища поміщиків Миркалових. 1859 у селі — 30 дворів, 234 ж. За переписом 1900 в І., що входила до Чорбівської волості Кобеляц. пов., наліч. 42 двори, 291 ж., дерев. Преображенська церква (побуд. 1879 на кошти поміщика І. К. Миркалова), при якій існ. церковнопарафіяльна школа. У 1910 — 73 двори, 462 ж. Рад. владу проголошено в січні 1918. З 1923 І. як центр сільради входила до складу Кобеляцького р-ну. 552 ж. (1926). У 20-х рр. у селі було ств. 17 колгоспів та 11 земельних громад, що у 1931 об'єдналися у 3 колгоспи («20-річчя Жовтня», «Перше травня», «Нове село»). У період нім.-фашист. окупації (16.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці стратили 9 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 155 чол. В І.— колгосп ім. В. І. Леніна (зерново-тваринницького напряму, тех. культури), відділення зв'язку, с. ш., Будинок культури на 600 місць, б-ка (12,2 тис. од. зб.). Виходить колгоспна багатотиражка «Колгоспні вісті». Уродженцем І. є укр. живописець, засл. діяч мист. УРСР (з 1972) Д. І. Безуглий (1914—77). 1957 відкрито пам'ятник воїнам-односельцям, що загинули (196 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. У селі — братська могила рад. воїнів, які полягли 1943 під час визволення села від гітлерівців.

ІВА́НІВКА — село Семенівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. за 30 км від райцентру та найближчої залізнич. ст. Веселий Поділ. 864 ж. (1990). Засн. козаками у 17 ст. 1781 — Хорольського пов. Київ. намісництва. У 1787 — 274 ж. чол. статі; володів секунд-майор Федір Родзянко. За переписом 1859 — 207 дворів, 1196 ж. 1863 село Хорольського пов.— мало 207 дворів, 1227 ж., винокурню, вівцезавод. Дерев. церква, поштова станція, 1882 засн. двокласне уч-ще, в якому 1890 було 29 учнів. Згідно

з переписом 1885 в І. 254 господарства селян-власників, 1364 ж. На 1900 в селі наліч. 234 господарства, 1308 ж., через 10 років — 252 господарства, 1546 ж., з них — 407 письменних.
Рад. владу встановлено у 1918. Перший колгосп «Маяк праці» ств. 1925. У 1930 І. оголошена селом суцільної колективізації під назвою «Травневий маяк». За переписом 1926 в І. Оболонянського р-ну 365 господарств, 1975 ж. Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—24.IX 1943) гітлерівці стратили 14 чол., вивезли на примусові роботи до Німеччини 113 чол. На 1990 в І. колгосп «Маяк комунізму» (спеціалізується на виробн. качиного м'яса; основний напрям зерново-буряківничий, тваринництво). У селі — відділення зв'язку, будинок побуту, будинок ветеранів, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, Будинок культури на 870 місць, б-ка (13 115 од. зб.). Уродженцем І. є нар. арт. УРСР (1982) В. М. Іконник. 1958 споруджено пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, жертв фашизму 1943 та надгробки на братських могилах воїнам-односельцям, які загинули (137 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Збереглася мурована будівля Троїцької церкви, закладеної 1892.
ІВА́НОВА ГОРА́ — городище та селище у м. Полтаві. Розташ. у центральній частині міста на Червоному (кол. Соборному) майдані. Займає мис правого корінного берега р. Ворскли, частково забудований житловими спорудами чи задернований. Обстежувалося 1845 Т. Г. Шевченком, 1890—91 І. А. Зарецьким, 1905 М. О. Макаренком, 1940—41 М. А. Станом та І. І. Ляпушкіним, розкопки 1945—46 І. І. Ляпушкіна, 1990 І. М. Кулатової. Ототожнюється з городищем Лтава, що згадується у літописі під 1174. Майданчик городища був оточений укріпленнями, знищеними під час будівництва *Полтавської фортеці* 17—18 ст. та міського будівництва 19 ст. Культурні нашарування потужністю 1,8—2,2 м простежуються на площі до 25 га й обмежені з Пн. вулицями Братів Литвинових та Дзержинського. Найдавнішими є нашарування ранньоскіфського часу (7—6 ст. до н. е.), що виявлені на тер. Полтавської кондитерської фабрики. Посад городища 12—13 ст. займав частину території Інститутської гори (сучасн. парк Перемоги). Виявлено кілька господарських ям ранньоскіфського часу, залишки чотирьох жител роменської культури та напівземлянки 12—13 ст. Загальна площа розкопів складає понад 800 м². Серед знахідок: скарб арабських дирхемів (1893), скарб срібних жіночих прикрас рубежу 10—11 ст. (1905), шиферне прясло з графіті (1986) тощо.
ІВА́НОВЕ СЕ́ЛИЩЕ — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Демченкове та Ковнірівщина. Розташ. на березі р. Хоролу, за 35 км від райцентру та за 38 км від залізнич. ст. Глобине. 713 ж. (1990). У 80-х рр. 18 ст. ці землі належали земському справнику Павлу Родзянку. Пізніше тут виникли хутори Іванівка та Селище (Селище Зубанівське), що з 2-ї пол. 19 ст. входили до складу Зубанівської волості Хорольського пов. Полтав. губ. За переписом 1859 на хут. Іванівці (Єфремівщині) — 18 дворів, 97 ж. До 1861 Іванівка була заселена поміщицькими кріпаками, а Селище — козаками. За переписом 1900 хут. Іванівка — у складі Зубанівської селянської сільс. громади, а хут. Селище Зубанівське — у складі Зубанівської козачої сільс. громади, куди входили також хутори Демченків та Ковнірівщина. За переписом 1910 названі хутори Селище,

Демченків, Ковнірівщина (хут. Іванівка не виділений). На той час у Селищі — 86 дворів, 562 ж. Рад. владу встановлено в січні 1918. У роки громадян. війни в селі був сформований загін червоних партизанів, що воював з нім.-австр. окупантами, гетьманцями, петлюрівцями та денікінцями. 7.III 1923 І. С. як центр сільради віднесено до складу Семенівського р-ну Кременчуц. округу (існ. до 1930). 414 ж. (1923). У 1926 у селі — 151 двір, 909 ж. 1935 І. С. віднесено до складу Великокринківського р-ну. У період нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—26.IX 1943) гітлерівці стратили 16 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 108 чол. 1962 І. С. віднесено до складу Глобинського р-ну. У селі — центр. садиба колгоспу ім. Ф. Енгельса (зерновий напрям, тваринництво), відділення зв'язку та ощадбанку, будинок побуту, неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, аптека, дитсадок, Будинок культури на 350 місць, клуб на 200 місць, історико-краєзнав. музей, б-ка (11,2 тис. од. зб.). Село радіофіковане 1960, електрифіковане 1965. 1986 прокладено дорогу з твердим покриттям. Уродженцем с. Демченкове є Герой Рад. Союзу В. Н. Коваленко (з 1943). У селі встановлені пам'ятники: воїнам-односельцям, що загинули (185 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957), та Ф. Енгельсу (1967). Поблизу села виявлені залишки поселень доби неоліту та бронзи, а також ранньослов'ян. поселень.

ІВАХНИ́ЦЬКИЙ — струмок у Полтав. обл., прит. Лохвиці (бас. Дніпра). Тече тер. Лохвицького р-ну.

ІВА́ЩЕНКІВ — річка в Полтав. обл., права прит. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Лохвицького р-ну.

«ИЗВЕ́СТИЯ — ВІСТІ Пирятинського уездного Совета рабочих, солдатских и красноармейских депутатов». Газета. Виходила 1917 (липень) — 1919 укр. і рос. мовами у Пирятині.

«ИЗВЕ́СТИЯ». 1) Военно-революционного комитета Полтавщины. Газета. Виходила в січні 1919 у Полтаві. 2) Исполнительного комитета Совета рабочих и крестьян. депутатов и Гадячского уездного комитета партии коммунистов (большевиков). Газета. Виходила 1919 в Гадячі. 3) Кременчугского городского и уездного исполнительного к-та Советов рабочих, крестьян. и красноарм. деп. и Кременчугского к-та КП(б)У. Газета. Виходила в 1918—23. У 1919 і 1922 під назвою «Дело революции». 4) Лохвицкого Исполкома Совета рабочих, селянских и красноармейских депутатов. Газета. Виходила 1919—20 у Лохвиці. Див. *«Зоря»*. 5) Лубенского Совета рабочих депутатов. Газета. Виходила 1917. 6) Полтавского губернского комитета КП(б)У и Совета рабочих и красноармейских депутатов. Газета. Виходила 1919 у Полтаві. 7) Полтавского Совета рабочих депутатов. Газета. Виходила в квітні — травні 1919 у Полтаві. 8) Полтавского Совета рабоч. и солдат. деп. Газета, виходила 1917 у Полтаві. 9) Совета рабочих, крестьян. и красноарм. деп. Видавалися 1919 у Лубнах. 10) Уездисполкома. Газета. Виходила 1920 у Миргороді. 11) Хорольского уездного исполкома и партбюро КП(б)У г. Хорола и уезда. Виходила 1919—20 у Хоролі. З 28.IV 1919 назва: «Вісті Хорольського повіт. викон. к-ту». Щоденна газета. Назва і текст укр. та рос. мовами. З 3.VII 1919 — «Бюллетень Хорольского штаба рабоче-крестьянской обороны и комитета Коммунистической партии». З 1920 — «Известия». 12) Хорольского штаба исполнительного комитета и партбюро КП (б) У г. Хорола и уезда. Газета. Виходила 1920 у Хоролі.

«ИЗВЕ́СТИЯ о военных событиях». Газета, видання Хорольського повіт. земства. Виходила 1916.

«ИЗВЕ́СТИЯ о состоянии сельского хозяйства в Полтавской губернии». Газета, виходила у Полтаві 1901—04 як додаток до журн. «*Хуторянин*».

«ИЗВЕ́СТИЯ ОБЛАСТНО́Й ЗЕМСКОЙ ПЕРЕСЕЛЕ́НЧЕСКОЙ ОРГАНИЗА́ЦИИ». Журнал. Ств. 1908 на 1-му з'їзді обл. земської переселенської організації. Спочатку виходив два рази на місяць тиражем 1000 прим. У 1912 виходив щомісяця, але значно більшим обсягом (300 стор. замість 30). Всього протягом 1908—13 побачило світ 60 номерів журналу. Див. *Переселенці з Полтавщини.*

«ИЗВЕ́СТИЯ». 1) Полтавского губернского комитета КП(б)У. Газ. видавалася в 1921—24 у Полтаві. 2) Полтавского губернского отдела здравоохранения. Журнал. У 1922 вийшов один номер у Полтаві.

ІЛЛІ́НСЬКИЙ Я́РМАРОК. Виник у кін. 17 ст. у Ромнах. У 18 ст. був одним з найбільших на Лівобережній Україні. 1852 переведений у Полтаву. Починався як кінний ярмарок, на якому продавалися коні, худоба, вівці, вовна, сирі шкіри, віск, мед, олія, горілка, селянські вироби, одяг, землеробські знаряддя тощо. Тривав офіційно з 10 до 20 липня, розміщався на Кінноярмарковій площі, що займала тер. бл. 90 десятин (тепер пл. Б. Хмельницького). Через 7—10 днів починався Краснорядський ярмарок, який тривав до 4 серпня. Відбувався на Гостиннодвірській площі, де 1852 було збудовано 5 кам'яних корпусів з 134 лавками та 11 дерев'яних, в яких знаходилось 168 крамниць і 214 балаганів. Крім того, багато крамниць, тимчасових балаганів і палаток було зведено на Петровській площі (тепер пл. Леніна). Торгували красними товарами, галантерейними, бакалійними, москатними виробами, різними металами та виробами з них, посудом, одягом, взуттям, обробленими шкірами, свічками, милом тощо. На І. я. збиралося до 40 тис. людей. Вартість привезених товарів становила від $^1/_2$ до $^2/_3$ вартості товарів, привезених на всі ярмарки Полтавщини, і сягала 28 млн. крб. (1864). Найважливішими були бавовняні, шовкові, вовняні, лляні і конопляні тканини й сукна (на них припадало до 45 % вартості проданих товарів), далі йшли хутро та галантерейні товари. І. я. належало одне з перших місць у Росії по торгівлі вовною. Так, 1860 було продано 122 тис. пудів тонкорунної вовни на 2049 тис. крб. Він являвся значним ринком збуту пром. товарів центр. губернії Росії, зокрема, тканин, виробів із заліза. З-за кордону привозилися шовкові і вовняні тканини, хутра, австрійські сінокосні коси, аптекарський товар та ін. У 1860 вітчизняні товари становили по продажу 15 325 тис. крб., а іноземні — 859 тис. крб. І. я. був тісно пов'язаний з ін. великими ярмарками Лівобережної, Південної і, менше — Правобережної України, а також Росії, утворюючи єдину ярмаркову мережу країни. У кін. 19 ст. починає занепадати. 1895 було продано товару всього на 1,107 тис. крб. У 20-х рр. 20 ст. І. я. припинив існування.

У липні 1845 на І. я. приїжджав Т. Г. Шевченко. Пізніше, 20.VII 1857, він записав про це в «Щоденнику»: «Ильинская ярмарка в Ромни, теперь, кажется, в Полтаве. В 1845 году я случайно видел это знаменитое торжище...». Див. *Ярмарки.*

«І́НОВЕЦЬ». Журн. літ. молоді Полтав. ін-ту нар. освіти (тепер — педінститут ім. В. Г. Короленка). Видавався на склографі

в 1927—29. Редколегія: О. Бузинний, В. Щепотьєв, Ю. Сомко, В. Онопрієнко та ін. Мав відділи: літературний, науково-критич., гумору та розваги і студентського життя (інформативний). У журн. вміщено твори В. Сосюри, І. Коренецького, Ю. Сомка, О. Косенка, І. Прищепи, Б. Гайстера, критика І. П'ятківського та ін. Друкувалися також Н. Розін, О. Черняк, С. Остряпин та ін.

«ІНСТРУКТИ́ВНО-ІНФОРМАЦІ́ЙНИЙ ЛИСТ» Лубенського окрІНО. Див. *«Інформаційний лист»*.

«ІНТИ́МНИЙ ТЕА́ТР» — трупа А. Данарова та З. Зінов'єва. Працював у Полтаві з 1918 у приміщенні кінотеатру «Колізей». У березні 1919 розформований. Частина трупи увійшла до новоствореного театру під назвою «Первая советская драматическая труппа при агитационно-просветительном отделе Полтавского губвоенкома».

«ІНФОРМАЦІ́ЙНИЙ ЛИСТ» Лубенського РВНО. 1930—36 видавався у Лубнах. № 1 за 1930 вийшов під назвою: «Інструктивно-інформаційний лист» Лубенського ОкрІНО.

ІОА́ННО-ПРЕДТЕ́ЧИНСЬКА ЦЕ́РКВА у с. Марківцях Кобеляцького р-ну. Збудована 1814 в стилі класицизму одночасно з дзвіницею на замовлення поміщика В. І. Маркова. Мурована, на поч. 20 ст. обнесена тесом. Нагадує споруди тетраконхового типу: до масивного центр. четверика з чотирьох боків прилягають прямокутні в плані об'єми, які сполучаються з центр. частиною за допомогою арок. У кутах між апсидою, яка увінчана куполом з глухим ліхтариком, і центр. четвериком — маленькі об'єми чвертьциркульного абрису в плані. Кубічна центр. дільниця перекрита масивним восьмигранним куполом з глухим ліхтариком. Гол., пд. і пн. входи оздоблено чотириколонними портиками (тепер сховані під обшивкою). В інтер'єрі збереглися сюжетні розписи. Із зх. боку церкви — відокремлена двох'ярусна дзвіниця типу четверик на четверику, яка була увінчана шпилем (не зберігся). Тер. у 2-й пол. 19 ст. обведено мурованою огорожею з кованими гратками. І.-П. ц. за типологічними ознаками належить до унікальних пам'яток доби класицизму і не має аналогів на Полтавщині.

Іоанно-Предтечинська церква у с. Марківцях. Фото поч. 20 ст.

ЙОРДА́НКА, Йорданка, Йорданська, Ярданка, Ярдань — річка в Полтавській області, лівий рукав р. Дніпра.

Протікала тер. Кременчуцьк. та кол. Градизького районів. До спорудження Кременчуц. ГЕС та ств. Кременчуц. водосховища під час весняних паводків заповнювалася водами Дніпра і перетворювалася у справжню річку глибиною 3—5 м і більше. Й. була багата рибою, а в окремих місцях — раками. Тепер не існує. На її місці — сухі балки, сосновий ліс.

ІРЖА́ВЕЦЬ — річка в Полтав. обл., ліва прит. Сули (бас. Дніпра). Майже пересохла.

ІРКЛІЇ́ВСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 у складі Золотоніського округу Полтав. губ. з трьох придніпровських волостей Золотоніського повіту — Васютинської, Мельниківської і Мойсинської та пн. частини Іркліївської волості (19 сільрад).

Площа — 642 кв. версти. Нас.— 52 623 чол. У червні 1925 віднесений до Черкас. округу, перейменованого 1927 на Шевченківський, у складі якого знаходився до 1930. З лютого 1932 по вересень 1937 входив до складу Київ., а з 22.IX 1937 — до Полтав. обл. За Всесоюз. переписом 1939 нас. І. р.— 43 448 чол. 7.I 1954 віднесений до новоутв. Черкас. обл.

ІСКІВЦІ (Юсківці, Юсківці Сенчанські) — село Лохвицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Дрюківщина, Овдіївка, Скоробагатьки, Яблунівка. Розташ. на р. Сулиці (прит. р. Сули), за 15 км від райцентру та за 23 км від залізнич. ст. Сенча. 828 ж. (1990). Вперше згадуються в переписних книгах 1666 як село Юшківці Сенчанської (Синецької) сотні Лубен. полку. 1688 універсалом лубен. полковника Леонтія Свічки надані сенчанському сотникові Леонтію Васильовичу Слюзу. 1693 універсалом гетьмана І. Мазепи і царською грамотою підтверджені. 1710 універсалом від гетьмана І. Скоропадського дані у володіння його дружині Марії Павлівні. 1729 — 26 дворів, власниками с. Юсківці були вдова Марія та її син значковий товариш Семен Слюзи. З 1802 Ю.— у складі Полтав. губ. За переписом 1859 в І. 197 дворів, 1188 ж., два ярмарки на рік. 1863 Юсківці Сенчанські — центр волості Лохвицького пов., 243 двори, 1599 ж., дерев. Покровська церква (ремонт. 1847), винокурний з-д. 1888 — 396 господарств, 2038 ж., з них письменних 84 чол. і 4 жінки. 1866 засн. двокомплектне поч. уч-ще, в якому навчалося 60 хлопчиків. 1888 збуд. нове приміщення уч-ща. 1910 — 379 господарств, 2086 ж., з них письменних чоловіків — 439, жінок — 104. Діяло 12 вітряків, дві лавки. У роки першої рос. революції 1905—07 у І. організ. осередок «Селянської спілки». В економії поміщика Пишненка відбулося декілька сел. заворушень. Сім'ї активних учасників цих подій були вислані на поселення в Сибір.

Рад. владу проголошено у січні 1918. Для боротьби з нім.-кайзерівськими військами організ. партизан. загін, яким керував Н. К. Костюк (пізніше — голова волревкому). 1931 ств. перший колгосп «Іскра», 1932 хутори Овдіївка, Дрюківщина та с. Ісківці об'єдналися в один колгосп ім. Другої п'ятирічки. У вересні 1941 у р-ні села тривали бої частин Пд.-Зх. фронту, які потрапили в оточення, з гітлерівцями. 20.IX 1941 поблизу села в ур. Шумейкове загинув командуючий Пд.-Зх. фронтом генерал-полковник М. П. Кирпонос. 1946 І.— центр сільради, якій підпорядковані хутори Дрюківщина та Овдіївка Сенчанського р-ну Полтав. обл. 1989 колгосп ім. А. О. Жданова перейменовано в «Авангард». В І.— відділення зв'язку, с. ш. ім. М. П. Кирпоноса, дільнична лікарня на 30 ліжок, аптека, споживче т-во, побуткомбінат, Будинок культури на 450 місць, б-ка (15,5 тис. од. зб.). Уродженець І. письменник, кіносценарист М. І. Матяш (1890—1949). Братська могила рад. воїнів, що загинули при обороні 1941 і визволенні 1943 села від гітлерівців. Пам'ятник (1957) воїнам-землякам, що полягли (120 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни, *Кирпоноса М. П. погруддя.* В ур. Шумейкове *Південно-Західного фронту воїнам меморіальний комплекс.* Поблизу сіл Дрюківщина та Овдіївка — 4 кургани. У с. Яблунівці *земської школи будинок* (1912).

ІСКІВЦІ (до 20-х рр. 20 ст. Юсківці) — село Лубен. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Пулинці. Розташ. на р. Сліпорід, за 18 км від

райцентру та за 17 км від залізнич. ст. Лубни. Виникли на поч. 17 ст. під назвою Юсківці. Позначені на карті Г. Л. де Боплана. З 1655 частиною земель села володів *Мгарський монастир,* які купив у Марії Бутихи. 1627 поблизу села побудована Юсківська пустинь. Універсалом лубен. полковника Андрія Марковича від 24.IV 1722 село надане на ранг лукомському сотникові Мартину Кодинцю. 1729 у селі 44 двори, значиться у Лукомській сотні (1764 — 2-ї Пирятинської сотні) Лубен. полку. З 1781 входять до Лубен. пов. Київ. намісництва. 1796 Ю.— у складі Малорос., з 1802 — Полтав. губ. За ревізією 1859 в Ю. (с. власницьке, козацьке) Лубен. пов.— 277 дворів, 1889 ж., дерев. Успенська церква з окремою дзвіницею (1866), церковнопарафіяльне уч-ще (1847 — 58 учнів). 1863 — 302 двори, 1930 ж. 1884 — 82 ж. письменних. 1900 в Ю. (з хуторами) діяло 3 сільс. громади (козацька, казенна, селян-власників), 2 ярмарки на рік. 1910 — 460 дворів, 2578 ж., орної землі — 2596 дес., всього посівів — 2216 дес., паровий млин з олійницею.

Рад. владу проголошено в січні 1918, 1920 ств. Юсківецьку сільраду, 1929 — колгосп «Червоний господар». З 1923 І. у складі Лубен. округу, 515 господарств, 2745 ж. За переписом 17.XII 1926 в Юсківській сільраді Лубен. р-ну 558 дворів, 2995 ж., у 1939 в Ісківській сільраді Лазірківського р-ну 2518 ж. Під час нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—18.IX 1943) розстріляно — 9, вивезено до Німеччини — 270 жителів села. На 1991 у селі — центр. садиба колгоспу ім. Т. Г. Шевченка, с. ш., дільнична лікарня, аптека, Будинок культури на 300 місць, б-ка (12 тис. од. зб.), комплексно-приймальний пункт. Уродженцем І. є укр. і рос. письменник, історик, мовознавець, етнограф О. С. Афанасьєв-Чужбинський (1816—75). У селі встановлено *Афанасьєву-Чужбинському О. С. меморіальну дошку.* У серед. липня 1843, 22—25 жовтня 1845 і не пізніше 17 лютого 1846 село відвідав Т. Г. Шевченко. В І.— *Шевченку Т. Г. пам'ятник* (1959), братська могила рад. воїнів, що загинули при обороні 1941 і визволенні 1943 села від нім.-фашист. загарбників; пам'ятник воїнам-односельцям, що полягли на фронтах Вел. Вітчизн. війни (1957).

«ЙСКРЫ» АГЕ́НТІВ МІ́СЦЮ Я́ВКИ МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у м. Полтаві. Під час діяльності *Південної (Полтавської) групи сприяння «Искре»* (1900—03) у місті було кілька явок агентів «Искры». Одна з них знаходилась у приміщенні книжкового складу Полтав. громад. б-ки, що на розі вул. Кузнецької (тепер Пушкіна № 18/24) та Іванівської (тепер Гоголя; зараз у будинку — архів Полтав. обл.). Дошка з темно-сірого граніту, прямокутної форми (0,58 × 0,5 м), з написом, який відтворює рядки з листа В. І. Леніна до М. Е. Баумана, написаного з Мюнхена в Москву від 11.V 1901: «У нас уже функціонують порівняно дуже дешеві, необтяжливі для каси агенти в Пскові і Полтаві», підпис. Встановлена 1972.

«ІСТОРИ́ЧНО- ГЕОГРАФІ́ЧНИЙ ЗБІ́РНИК». Видавала комісія для складання «Історично-географічного словника України». Протягом 1927—31 вийшло 4 томи, в яких опубл. ряд матеріалів про Полтавщину. Зокрема, І. Бойка («Сулими на Переяславщині в кінці 17 та на початку 18 в.», «Іваненки на Переяславщині 18 в.», «Село Ядлівка на Переяславщині у 18 в.»), О. С. Грушевського («Гетьманські земельні універсали 1660—1670 років»), О. О. Грушевської («З історії кріпацтва 18 в. на Гетьманщині»), М. В. Лятошинського («Історичний нарис територіального складу Пол-

тавщини»), М. Тищенка («Нариси з історії торгівлі Лівобережної України з Кримом у 18 ст.»), Т. Шамрая («До історії Лівобережних міст у половині 18 в.», «З прилуцького ратушного життя 18 в.).

ІСТПА́РТ, Комісія для збирання і вивчення матеріалів з історії Жовтн. революції та історії Комуністичної партії. 22.IX 1920 В. І. Ленін підписав постанову РНК РСФСР «Про заснування Комісії для збирання і вивчення матеріалів з історії Жовтневої революції Російської Комуністичної партії (Істпарт)». Істпарт видавав «Бюллетень Истпарта» (вийшло два номери) і журнал «Пролетарская революция» (1921—41). Вийшло 132 номери. За постановою ВУЦВК від 6.IV 1921 у Харкові розпочав роботу Всеукр. Істпарт, який з січня 1922 підпорядковано ЦК КП(б)У. У відповідності з постановою ЦК КП(б) «Про організацію обласних і губернських бюро Істпарту» (січень 1922) ств. Істпарт при Полтав. губкомі КП(б)У. Штат складався з двох працівників (завідуючого і секретаря), решта членів бюро (колегії) працювали на громад. засадах. В основному це були учасники революц. руху, ветерани партії, історики-краєзнавці. Для зберігання та концентрації документів з історії партії, революц. руху і Жовтн. революції на Україні у Харкові ств. Центр. архів революції, на місцях — організ. губернські істор. архіви, а при них ств. відділи (політсекції) для зберігання та упорядкування документів з історії місцевих парт. організацій та революц. руху. На 1925 в УРСР наліч. 20 місцевих Істпартів, у т. ч. Полтавський, Кременчуцький і Лубенський окружні істпарти.

З введенням у 1925 на Україні нового адм.-тер. поділу Полтавський, Кременчуцький і Лубенський Істпарти працюють на правах відділів відповідних окружкомів КП(б)У. В окружних центрах, на великих підприємствах, в окремих селах Полтавщини, які мали революц. минуле, працювали уповноважені окрістпартів. Станом на 1.I 1925 лише при Істпартвідділі Полтав. окружкому КП(б)У наліч. 26 уповноважених. Вони виявляли і збирали історико-революц. документи, фотографії, листівки, відозви, проводили вечори тощо. При Істпартах працювали науково-дослідні групи, метою яких була розробка проблем місцевої історії. З Істпартом Полтав. окружкому КП(б)У пов'язаний поч. наук. діяльності укр. історика, доктора істор. наук О. К. Касименка (1905—71). Нар. у с. Великій Бурімці (тепер Чорнобаївського р-ну Черкас. обл.). У 1926 закінчив Полтав. ін-т нар. освіти. Працював у вузах Полтави, Житомира і Києва. У 1947—64 — директор Ін-ту історії АН УРСР. З 1964 — заст. гол. редактора Укр. Рад. Енциклопедії з «Історії міст і сіл Української РСР». Гол. редактор колективних праць «Історія Української РСР» (т. 1—2. К., 1955—56) та «Історія Києва» (т. 1—2. К., 1959—60).

Істпарт вів видавничу діяльність. Найбільше видань з'явилося в період підготовки до 20-річчя ювілею першої рос. революції і 10-річчя Великої Жовтн. соціаліст. революції. Зокрема Істпарти Полтавщини разом з ін. установами видали збірники «1905 рік на Полтавщині» і «Профрух на Полтавщині 1905 р.».

Істпарт ЦК КП(б)У, реорганіз. 1929 в Ін-т історії партії і Жовтн. революції (тепер Ін-т політ. досліджень), видавав журн. «Літопис революції», де вміщувалися матеріали співробітників і активістів місцевих істпартів, зокрема

й з Полтавщини. У 1939 місцеві Істпарти було влито в парт. архіви обкомів КП(б)У. У тісному контакті з Істпартом працювали Істмоли, що вивчали історію молодіжного руху, та Істпрофи, які досліджували профспілковий рух, збирали й упорядковували матеріали з історії профспілок. У серед. 40-х на поч. 50-х рр. були видані документальні збірники «Комсомол Полтавщини у роки громадянської війни (1919—1920)», «Розвиток профспілкового руху на Полтавщині (1905—1920 рр.)». Складено бібліографію на профрух Полтавщини.

ІЧНЯ́НСЬКИЙ ПОЛК. Ств. у 40-х рр. 17 ст. Був підпорядкований польс. королю і виконував сторожову службу в прикордонній зоні. З початком визвольної війни укр. народу 1648—54 І. п. на чолі з полковником Петром Головацьким перейшов на бік повстанців і вів боротьбу проти польс. шляхти. Брав участь у битвах під Пилявцями 1648, Збаражем 1649. У 1649 полковником був також Степан Головацький. У серпні 1649 І. п. об'єднаний з Прилуцьким полком. Ічня (тепер Черніг. обл.) стала сотенним містечком.

ІЩЕНКА П. Н. МОГИ́ЛА у смт Комишні Миргород. р-ну. Іщенко Петро Наумович (1858 — бл. 1918) — відомий кахляр і гончар на Полтавщині. Виготовляв нар. кахлі, полив'яний побутовий посуд. Похований на місц. кладовищі (куток Кошовівка).

К

КАБАКІ́ВСЬКОМУ Г. С. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у с. Кочубеївці Чутівського р-ну. Встановлена на фасаді будинку школи, де 1917—21 навчався Кабаківський Григорій Самійлович (1909—59) — Герой Рад. Союзу. Н. у с. Кочубеївці. З перших днів Великої Вітчизн. війни — на фронті. Звання Героя Рад. Союзу удостоєний 1943 за мужність і відвагу, проявлені у боях за утримання плацдарму на правому березі Дніпра. Повернувшись з фронту, очолив радгосп «Лозоватка» (тепер відділення радгоспу ім. ХТЗ). Депутат Верх. Ради СРСР (1946). Дошка — граніт, відкрита 1975.

КАБАНИ́ХА — річка в Полтав. обл., прит. р. Орчика. Тепер не існує.

«КАБІНЕ́Т СЛА́ВНИХ ПОЛТА́ВЦІВ». Окрема експозиція Полтав. істор.-краєзнав. музею, присвячена видатним діячам Полтавщини. Діяв у 1920—41. Зберігалися рукописи, листи та ін. матеріали, пов'язані з відомими уродженцями Полтави і Полтавщини. В Кабінеті знаходилися матеріали про відкриття пам'ятника І. П. Котляревському 1903; іконографія письменників П. Мирного та І. Білика, Драгоманових, Б. Познанського, Лесі Українки та ін., листи Т. Г. Шевченка до Галагана і Лизогуба, фото будинків, в яких зупинявся поет під час перебування на Полтавщині тощо. Окремо існувала «Кімната Гоголя» (1924—41), де зберігалися меморіальні речі письменника та його родини, автографи і малюнки.

КАГАМЛИ́К, Сухий Кагамлик — річка в Полтав. обл., ліва прит. Дніпра (тепер впадає у *Дніпродзержинське водосховище*). Довж. 64 км, площа бас. 564 км². Шир. річища 94 м, шир. заплави 0,6 км, похил річки 0,52 м/км. Протікає тер. Кременчуцького та Глобинського районів. Бере початок поблизу с. Устимівки Глобинського р-ну. Після Великої Вітчизн. війни під час забудови м. Кременчука К. і Крива Руда, з якою він зливався, були на тер. Кременчука частково засипані грунтом, частково взяті в труби. К. у багатьох місцях

пересох і фактично перетворився на систему ставків, озер та боліт. На берегах К. розташ. села Жуки, Опришки, Пироги, Бабичівка, Погреби Глобинського р-ну та Гориславці, Вільна Терешківка, Червона Знам'янка Кременчуцького р-ну.

КАГАМЛИКА́ ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Чайкінська, Щербанська, Щемилівська; Жовтневий р-н) — від вул. Фрунзе до Харківського шосе. Наз. у повоєнні роки на честь Кагамлика Григорія Сергійовича (1923—43) — Героя Рад. Союзу (1943, посмертно). Нар. у с. Слободо-Петрівці Гребінківського р-ну. З вересня 1941 — на фронтах Великої Вітчизн. війни. Командир відділення роти протитанкових рушниць. 9.II 1943 загинув у бою біля с. Друге Нікольське Курської обл. На честь Г. С. Кагамлика у с. Слободо-Петрівці та м. Гребінці встановлені пам'ятники, на фасаді будинку сільс. школи, де він навчався, відкрито 1960 меморіальну дошку.
К. в. прокладено за *Полтави планом* 1877 на тер. кол. передмістя Кобищани. На Щемилівську перейменована на поч. 20 ст. Одну з версій походження цієї назви наводить В. Г. Короленко у ст. «Щемиловка», яка була надрукована у газ. «Полтавщина» (№ 284, від 17 листопада 1905). На К. в. розташовані: з-д «Електромотор», автобаза, таксомоторний парк (кол. Щемилівський цегельний завод), комбінат буд. матеріалів та ін. підприємства.

КАГАМЛИЧО́К — річки в Полтав. обл. 1) У давнину протікав поблизу м. Глобиного. Тепер перетворився у ставки. 2) У давнину брав початок вище Градизька; перетинав місто. Тепер у Градизьку по руслу К.— канал і затока Кременчуцького водосховища.

КАЛА́ЙДИНЦІ — село Лубенського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Клепачі, Лушники, Халепці, Хитці. Розташ. за 15 км від райцентру та за 17 км від залізнич. ст. Лубни. 1086 ж. (1990). Згадуються в істор. джерелах 17 ст., 1676 — церква Андрія Первозванного. Універсалом гетьмана І. Мазепи К. надані знатному козакові Лубен. полку Леонтію Верховському. У 1709 універсалом гетьмана І. Скоропадського К. віддані бунчуковому товаришеві Петру Кулябці. 1729 К.— село Лубенської сотні Лубен. полку, 27 дворів. 1764 — числились за осавулою Іваном Стеценком та писарем Коломійцем у Снітинській сотні того ж полку. 1781 К. включено до Лубен. пов. Київ. намісництва, 208 хат. 1787 — 557 чол., різного звання казенні люди, козаки. Власники: канцелярист Василь Кулябко з братами й полковниця Марія Кулябко. 1796 — у складі Малоросійської, з 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 у власницькому і козацькому селі К. Лубен. пов.— 197 дворів, 1163 ж., дерев. церква Андрія Первозванного (перебуд. 1845, дзвіниця 1863). На 1900 К.— Тарандинцівської вол. Лубен. пов., діяло 3 сільс. громади (козацька, держ. селян та селян-власників), 250 дворів, 1489 ж., церковнопарафіяльна школа. 1910 — 294 господарства, 1752 ж., орної землі — 1146 дес., всього посівів — 1009 дес.
Рад. владу проголошено в січні 1918. На 1926 К. — центр Калайдинцівської сільс. Ради Тарандинцівського р-ну Лубен. округу — 381 господарство, 1940 ж. 1930 створено с.-г. артіль ім. РСЧА. Відкрито сільс. клуб, діяв літній театр. Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—19.IX 1943) до Німеччини вивезено 92 жителя села. У К.— центр. садиба колгоспу «Більшовик» (зерново-тваринницького напряму), відділення зв'язку, фельдшерсько-акушер.

пункт, Будинок культури на 270 місць, б-ка (10,6 тис. од. зб.). Встановлено пам'ятник (1957) на братській могилі рад. воїнів, що загинули при обороні села 1941 від нім.-фашист. загарбників, серед них генерал-майор Ф. Д. Рубцов. Біля с. Клепачі: в ур. Пурпурівщина — знахідки доби неоліту; поселення доби бронзи, городище скіфського часу та 2 києворуських. У с. Халепці, в ур. Рішай Долина — сліди неолітичного поселення та могильника Київ. Русі. У с. Хитці (ур. Пась-кова) — городище та кургани скіфського часу, знахідки римських монет; поселення пеньківського типу. В ур. Городище — слов'ян. поселення, 2 городища роменського типу та епохи Київ. Русі (12—13 ст.). В ур. Сухомлин — 2 курганні могильники.

КАЛА́ШНИКА П. І. МОГИ́ЛА у с. Хомутці Миргород. р-ну. Калашник Павло Іванович (1847—1909) — укр. нар. гончар. Н. у Хомутці. Автор фігурних декоративних посудин у вигляді баранів і левів, куманців, статуеток, тематичних ваз (із зображенням М. В. Гоголя), ужиткового сел. посуду. Вироби зберігаються у музеях Миргорода, Києва, Полтави, Хомутця, Харкова. Експонувалися на багатьох виставках України та за її межами, відзначені почесними нагородами. З К. зустрічався рос. письменник А. П. Чехов. Похований на сільському кладовищі.

КАЛА́ШНИКИ — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Гвоздиківка, Клименки, Малі Козуби, Михайлики, Писаренки, Підлепичі, Сердюки, Твердохліби. Розташ. за 23 км від Полтави і за 25 км від залізнич. ст. Полтава-Київська. 379 ж. (1990). Згадуються в істор. джерелах 19 ст. У 1859 на Калашниківських хуторах — 34 козацьких двори, 200 ж. У 1900 у К. Мачуської волості Полтав. повіту — 26 дворів, 171 ж., церковнопарафіяльна школа. У 1910 — 35 дворів, 222 ж. Рад. владу проголошено в січні 1918. 1926 у К.— 34 двори, 178 ж. 1930 ств. колгосп «Червоний партизан». У роки нім.-фашист. окупації (15.IX 1941—23.IX 1943) вивезено до Німеччини на примусові роботи 4 чол. Повністю були спалені гітлерівцями підпорядковані Калашниківській сільраді хутори Віхтишина Долина, Корби, Матяші, Тишпки. У К.— центр. садиба колгоспу ім. В. В. Воровського (госп-во — м'ясо-зернового напряму), відділення зв'язку, с. ш., дитсадок, клуб на 520 місць, б-ка (12 310 од. зб.), краєзнавчий музей, що діє на громадських засадах. Село газифіковане. Пам'ятники: В. В. Воровському (1967); першому голові колгоспу «Червоний партизан» М. Ф. Лобачу (загинув у 1931). Встановлено стелу на честь воїнів-односельців, які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни (1967).

«КАЛЕНДА́РЬ САМО́ЙЛЕНКО НА 3000 ЛЕТ». Історико-астрономо-математичне дослідження, здійснене подружжям полтав. учителів Л. П. Самойленко та О. Й. Самойленко. Видане 1973 у Полтаві. На відміну від існуючих календарних таблиць і формул, розрахованих на короткий проміжок часу, за допомогою цього календаря можна легко встановити будь-який день тижня від першого дня нової ери до 3-тисячного року, розв'язати понад 2 млн. хронологічних задач, уточнити ряд важливих дат. Календар Самойленків схвалений на засіданні Полтав. відділення Всесоюз. астрономо-геодезич. т-ва при Полтав. гравіметрич. обсерваторії АН України і надрукований в книзі «Развитие методов астрономических исследований» (М.—Л., 1979), яка була надіслана в порядку книгообміну зарубіжним академіям наук.

КАЛЕ́НИКИ — село Решетилівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Хрещате. Розташ. за 21,5 км від райцентру та за 25 км від залізнич. ст. Решетилівка. 691 ж. (1990). Виникло у 2-й чверті 17 ст. Назва походить від прізвища козака Каленика — засновника поселення. У 50 і роки 18 ст. К.— Остапівської сотні Миргород. полку, з 1781 К.— Голтвянського повіту Київ. намісництва. У 1787 — 166 хат, 552 ж. чол. статі — селяни і козаки. За переписом 1859 К.— козацьке село біля р. Бакаї, 173 двори, 1114 ж., дерев. церква. 1910 — 148 дворів, 1473 ж.; 1910 — 187 дворів, 1041 ж., орної землі 752 дес., 2 парових млини.
Рад. владу проголошено в січні 1918. 1921 організ. комнезам (18 чол.). Першим колективним господарством у селі був ТСОЗ, 1930 організ. с. г. артіль. Під час нім.-фашист. окупації (17.IX 1941 —24.IX 1943) вивезено до Німеччини 5 чол., село було спалено. До серпня 1959 К. були центром одноіменної сільради. 29.VIII 1959 Калениківська і Сухорабівська сільради об'єднані в одну сільраду. У селі — колгосп «Дружба» (рільничо-тваринницького напряму), с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури (на 450 місць), б-ка (10 686 од. зб.). Пам'ятник В. І. Леніну (1967), надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1943, та 18 меморіальних плит з іменами воїнів-односельців, полеглих (179 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

КАЛИМБЕ́ТІВКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Псла (бас. Дніпра).

«КАЛИ́НА» — хоровий колектив. Ств. 1979 при Полтав. пед. ін-ті ім. В. Г. Короленка. У 1981 удостоєний звання народний самодіяльний. Засновник і керівник — засл. діяч мистецтв УРСР, зав. кафедрою ін-ту доц. Г. С. Левченко. Колектив складається з двох груп: хорової та оркестрової. Концертні програми «К.» зберігаються у фондах Всесоюз. та Укр. телебачення і радіо. Окремі номери з репертуару «К.» записані Всесоюз. фірмою грамзаписів «Мелодія» на платівці «Барви Полтавщини». У репертуарі понад 150 творів: укр. нар. пісні «Реве та стогне Дніпр широкий» (сл. Т. Шевченка), «Ой зішла зоря» (обр. М. Леонтовича), «Не сходило вранці сонечко» (обр. І. Бідака), «Байда» (обр. Г. Хоткевича); «Запорізький марш» В. Гуцала, пісні А. Пашкевича, А. Авдієвського, О. Чухрая та ін. укр. композиторів. Лауреат респ. комсомольської премії ім. Миколи Островського, Всесоюз. та респ. фестивалів, оглядів та конкурсів нар. творчості. Гастролював у Болгарії (1984) та Австрії (1991). Розміщений на вул. Остроградського № 2.

КАЛИНИ́ХА — річка в Полтав. обл., прит. р. Груні (бас. Дніпра).

КАЛІ́НІНА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (Жовтневий р-н) — від вул. Раднаркомівської до Великотирновської. Наз. на честь Калініна Михайла Івановича (1875—1946) — держ. і парт. діяча. Н. у с. Верхня Тройця (тепер Калінінської обл.) в сім'ї селянина. Працював на Путіловському з-ді у Петербурзі, де 1905 очолив більшовицьку організацію. Після перемоги 1917 Жовтневого збройного повстання — голова Петроградської міської думи, з 1919 — ВЦВК, з 1922 — один з голів ЦВК СРСР, 1938—46 — голова Президії Верх. Ради СРСР. 1919—20 відвідував Україну на чолі агітпоїзду «Октябрьская революция». У лютому — березні 1922 для безпосередньої роботи по боротьбі з голодом побував у Харкові, Полтаві, Києві. К. в. почала забудовуватися у 60-х рр., коли став до ладу Полтавський

завод штучних алмазів і алмазного інструменту. Забудов. 5—9-поверховими житл. б-ками. Розташовані с. ш. № 19, № 26, № 28.

КАЛІНІНУ М. І. ПАМ'ЯТНИКИ. Встановлені на честь М. І. Калініна (див. *Калініна вулиця*). 1) У с. Байраці Диканського р-ну. Залізобетонна скульптура, облицьована чеканкою з мідного листа, на цегляному постаменті. Висота — 4,8 м. 2) У с. Манжелеї Глобинського р-ну. Залізобетонне погруддя на цегляному постаменті. Висота — 2,85 м. Відкрито 1969. 3) У с. Нехвороші Новосанжарського р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 2,8 м. Відкрито 1967. 4) У с. Новій Михайлівці Піщанської сільради Решетилівського р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 2,6 м. Відкрито 1967. 5) У с. Сарах Гадяцького р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 6,25 м. Відкрито 1967. 6) У с. Сенчі Лохвицького р-ну. Залізобетонне погруддя на цегляному постаменті. Висота — 2,7 м. Відкрито 1967. 7) У с. Солониці Новогалещинської сільської Ради Козельщинського р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному облицьованому постаменті. Висота — 4,4 м. Відкрито 1967. 8) У с. Березівці Гребінків. р-ну (1967, рек. 1983).

КАМ'ЯНИЙ ПОТІК — ручай у Полтав. обл., на тер. Глобинського р-ну.

КАМ'ЯНІ ПОТОКИ (Кам'яно-Потіцьке) — село Кременчуцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Ройове, Садки та Чикалівка. Розташ. на правому березі Дніпра, за 21 км від райцентру та за 9 км від залізнич. ст. Крюків. 2868 ж. (1990). Засн. в 2-й пол. 17 ст. козаками, що рятувалися від польсько-литовського гноблення. Жителі села під керівництвом Марка Жмайла 1625 брали участь у битві проти польс. війська Станіслава Конецпольського поблизу озера Курукове; під керівництвом Б. Хмельницького боролися за свободу у період визв. війни 1648—54. Після Північної війни 1700—21 село стало казенним. Жителі займалися землеробством, ремеслом та рибальством. Територіально К. П. належали спочатку до Новорос. губ., потім — до Катеринослав. та Єлизаветград. губерній. 1910 збуд. церкву.

Рад. владу встановлено в грудні 1918. Під час громадян. війни на тер. К. П. діяв партизан. загін на чолі з Ф. Г. Третяком. 1926 у К. П. Онуфріївського р-ну Кременчуц. округу — 1119 дворів, 5088 ж. До складу сільради входили хутори Келебердянський, Ройове, Солдатський та Червоний Омельничок. 1929 на тер. села ств. 4 ТСОЗи, які 1932 були перетворені на колгоспи. У період нім.-фашист. окупації (9.VIII 1941—23.XI 1943) гітлерівці розстріляли 30 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 193 чол. У селі — центр. садиба радгоспу ім. М. Щорса (зерново-овочевого та м'ясо-мол. напрямів), будинок побуту, відділення зв'язку, торг. центр, середня та 8-річна школи, фельдшерсько-акушер. пункт, аптека, Будинок культури на 450 місць, кіноустановка, б-ка (16,3 тис. од. зб.), лазня. Уродженцем К. П. є чемпіон світу з вільної боротьби З. П. Ялов (1870—1923), у с. Чикалівці нар. Герой Рад. Союзу М. С. Новохатько (1907—44). Пам'ятки архітектури: *Покровська церква* та будинок кол. земської школи (див. *Земських шкіл будинки* на Полтавщині). Пам'ятники: 1952 — на братській могилі рад. воїнів, що загинули 1943 (серед них — Герой Рад. Союзу М. Г. Бобров; 1923—43), 1967 — на могилі Невідомого солдата; В. І. Леніну та М. Щорсу (обидва — 1967). Поблизу села на березі Дніпра виявлено поселення

доби неоліту; в урочищі Сиваш — сліди поселення і могильника доби міді та поселення епохи бронзи; на Сх. від села — поселення черняхівської культури. На околицях К. П. збереглися залишки 24 курганів. Іл.— табл. XVIII.

КАНА́ВИ — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Водолагівка. Розташ. на правому березі р. Орелі, за 25 км від райцентру та за 36 км від залізнич. ст. Кобеляки. 660 ж. (1990). Назва села пов'язана з буд-вом укріплень *Української лінії*, складовою частиною якої був глибокий рів — канава. Вперше згадуються 1859 як казенний хутір при колодязях на Костянтиноград. поштовому тракті, налічував 55 дворів, 489 ж. Статус села К. одержали 1888, коли сюди з с. Маячки була перенесена дерев'яна Михайлівська церква з дзвіницею (збуд. 1771; розібрана 1935). У церкві зберігалися ікони роботи уродженця с. Маячки Г. Левицького-Носа та його сина Д. Левицького (втрачені). При церкві існувала церковнопарафіяльна школа. У 1900 в К. (з хуторами) — 303 двори, 2316 ж.; у 1910 — 357 дворів, 2049 ж. У селі та на хуторах діяло 30 вітряків, 3 кузні, 2 крамниці; було розвинуте ткацтво. 1914 відкрито земську школу.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У період нім.-австр. окупації у районі села діяв партизан. загін «Незаможник» (командир — Я. Огій). Перший голова ревкому — О. Я. Демченко. У 1803—1923 К. відносилися до складу Кобеляцького повіту Полтав. губ., з 7.III 1923 до VI.1925 — до Нехворощанського р-ну Красноград. округу тієї ж губернії. 1549 ж. (1923). З 1923 — центр сільради, до складу якої входили також Саврано-Водолагівські хутори і село Рекунівка. За переписом 1926 — 208 дворів, 1006 ж. 1922 ств. комнезам. 1928 організ. ТСОЗ «Червоний промінь», 1929 — «Перебудова», 1930 — «Червоний колос». 1931 на їх базі ств. артіль «Червона перебудова». У 1926 в клубі демонструється перший кінофільм, 1927 з'являється перший радіоприймач. 1931 в К. організ. комсомольський осередок, 1941 — партійний. У роки нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—22.IX 1943) гітлерівці розстріляли жителя с. Водолагівки П. Л. Дуная, вивезли на примусові роботи до Німеччини 84 чол. У селі — центр. садиба колгоспу «Приорільський» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку та ощадбанку, 8-річна школа, фельдшерсько-акушер. пункт, дит. ясла, Будинок культури на 300 місць, кіноустановка, б-ка (10 тис. од. зб.). Село радіофіковане 1957, електрифіковане на поч. 60-х рр. Уродженцем с. Водолагівки є Герой Соц. Праці Л. С. Водолага. На Пд. Сх. від села (на відстані 1 км) знаходиться кільценодібний курган-майдан, детально вивчений В. Г. Ляскоронським. У 16—17 ст. розкопаний селітроварами, у 18 ст. використовувався як спостережний пункт, що входив у систему Української лінії. Залишки кургану збереглися також на Дикій Горі.

КА́НІЇВКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. Ворскли (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

КАНТЕМИ́РІВСЬКІ ПОСЕ́ЛЕННЯ ТА МОГИ́ЛЬНИК черняхівської культури (2 — поч. 5 ст.). Розташ. на березі р. Коломаку в с. Кантемирівці Чутівського р-ну. Досліджувались в 1924 М. Я. Рудинським та 1948 Є. В. Махно. На місці поселення виявлені залишки наземних жител і господарсько-побутових будівель та зібрано значну кількість побутових виробів, особливо гончарного і ліп-

ного глиняного посуду. Поховання в могильнику знаходяться під курганними насипами і в грунтових ямах («поле поховань»), виконані в обрядах тілопокладення і тілоспалення в глиняних посудинах-урнах. Серед поховального інвентаря багато глиняного посуду, в т. ч. від ритуальної їжі, пізньоримські скляні посудини, металеві пряжки і вудила, кістяні гребені, золоті прикраси — нашивні бляшки, намисто з каменів та ін.

Наявність привізних речей з Причорномор'я свідчить про зв'язки населення К. п. з досить віддаленими районами Сх. Європи. Матеріали зберігаються в Ін-ті археології АН України та в Полтав. краєзнавчому музеї.

КАПЕЛЬГОРО́ДСЬКОГО ПРОВУ́ЛОК у Полтаві (кол. Гончарний, Жовтневий р-н) — від вул. Паризької комуни до Димського пров. Наз. 1962 на честь Капельгородського Пилипа Йосиповича (1882—1942) — укр. письменника і журналіста. Нар. у с. Городищі (тепер Сумської обл.). Вчився у Роменській духовній школі та Полтав. духовній семінарії. 1902 виключений за організацію бунту семінаристів та участь у революц. гуртках. Переїхавши на Кубань, 1903—09 учителював, знову включився в революц. рух, за що був ув'язнений. Працював у газ. «Терек» та ін. 1910—17 здійснив ряд важливих заходів, спрямованих на збереження ногайського народу, написав 1917 його історію 12—20 ст. 1918 повернувся на Україну, жив у Лубнах, працював у газ. «Вісті ревкому», в 1924 — секретар і заст. редактора газ. «Червона Лубенщина». З 1924 і до арешту 1938 жив у Полтаві, працював у газ. «Робітник», а згодом протягом 10 років — у газ. «Більшовик Полтавщини». Друкувався з 1905. Був членом літ. орг-ції «Плуг». Перша зб. віршів «Відгуки життя» вийшла 1907 у Києві. Після революції видав 4 книги гуморесок, п'єсу «Чарівна сопілка», роман-хроніку «Шурган». 1928 опублікував у журн. «Наше слово» серію нарисів з історії укр. письменства. У Полтаві 1930 вийшли «Вибрані твори», куди ввійшли повісті «Аш-Хаду», «Непорозуміння», «Записки семінариста». Автор романів «Артезіан» (1934), «Оборона Полтави» (1938).

КАПЛИ́НЦІ — село Пирятин. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Усівка. Розташ. на лівому березі р. Удаю, за 17 км від райцентру і залізнич. ст. Пирятин. 609 ж. (1990). У писемних джерелах є відомості про К. та Усівку з 18 ст. Вони належали до першої Пирятинської сотні Лубен. полку. У 1764 в К. налїч. 202 хати, в т. ч. 108 виборних козаків, 32 хати підпомічників, 35 хат рангових посполитих, 27 — панських посполитих і козацьких підсусідків. У с. Усівці було 185 хат, у т. ч. 72 хати виборних козаків, 48 підпомічників і 65 хат панських посполитих та козацьких підсусідків. 1787 в К.— 579 ж., в Усівці — 567 ж. Належали до Харківецької волості Пирятин. повіту. 1859 К. значаться як село козацьке і власницьке, 149 дворів, 1048 ж., дерев. Троїцька церква (1858). 1900 в К. 179 дворів, 868 ж., земська школа. 1910 — 227 дворів, 1273 ж., при церкві б-ка. Основні заняття населення — теслярство, столярство, ткацтво, шевство тощо.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1923—25 в К.— 1437 ж. Під час нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—18.IX 1943) в К. було розстріляно невідомого капітана Червоної Армії, вивезено до Німеччини 78 ж. У Пирятині розстріляно 8 ж. села. У К.— радгосп «40-річчя Жовтня» (багатогалузеве господарство), неповна с. ш., Будинок культури (на 280 місць), б-ка (8457 од. зб.), народний істо-

рико-краєзнав. музей. Встановлено 1957 надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1941 при обороні села, та 2 гранітні стели в пам'ять про воїнів-односельців, що полягли (115 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. У с. Усівці працювала Герой Соц. Праці П. Д. Прокопенко, нар. д. мед. наук М. А. Умовний.

КАПЛИ́НЦІВСЬКИЙ ІСТО́РИКО-КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й у с. Каплинцях Пирятинського р-ну. Міститься у приміщенні Каплинцівського Будинку культури. Засн. 1964. У 1984 музей переобладнано. Налічує 1,5 тис. експонатів. Експозиція висвітлює історію сіл Каплинців та Усівки від дореволюц. часу до наших днів (містить документи, фотографії, особисті речі земляків). Звання народного присвоєно 1968.

КАПЛИ́ЦІ. 1) Біля с. Горбанівки Полтав. р-ну. Збудована М. М. Летуновським у пам'ять про врятування імператора Олександра III і його сім'ї, поїзд яких зазнав аварії на залізниці 17.X 1888. Не збереглася. 2) У селі Жуках Полтав. р-ну. Споруджена 1881 за проектом худож. Волкова в пам'ять про імператора Олександра II, вбитого того ж року народовольцями. Мурована, мала в плані 4 × 4 арш. та 13 арш. висоти. Була увінчана банею з восьмикінцевим хрестом, закріпленим мідними ланцюгами. Не збереглася. 3) У Полтаві. Споруджена 1883 за проектом арх. Ф. Животовського на розі вул. Протопопівської і Кузнецької (тепер Котляревського і Пушкіна) в пам'ять про царя Олександра II. Мурована, восьмигранна в плані, стіни завершували закомари, кути було оздоблено пілястрами тосканського ордера, увінчувалася наметом з маківкою. 1936 розібрана. 4) У Полтаві (вул. Зіньківська). Збудована 1911—14 на честь зустрічі представників Полтав. губернії з рос. імператором Миколою II під час урочистостей 1909 з нагоди 200-річчя Полтавської битви. Проект — студента петерб. Ін-ту цивільних інженерів, члена Українського архіт. гуртка І. А. Кальбуса, який одержав другу премію на спец. конкурсі у 1911 (першу здобув архітектор-художник С. П. Іванов, третю — арх. О. І. Ливник). Всього було подано 12 проектів, у тому числі В. К. Троценка Д. М. Дяченка, Ф. І. Шумова, К. В. Моценка та ін. У складі журі були: кн. Н. Б. Щербатов (голова), Ф. І. Мельников, інж. Н. М. Боярський, арх. В. В. Городецький, О. В. Кобелєв. Каплиця мурована, стовпоподібна, квадратна в плані (4,1 × 4,1 м). У середині двосвітловий простір перекрито замкнутим склепінням. Зовні являє собою башту на двоступінчастому гранітному стилобаті, увінчану 4 фронтонами та наметовим дахом з главкою. Цегляні стіни були обличковані керамічною плиткою, прикрашені три-

Каплиця у с. Горбанівці.
Фото поч. 20 ст.

кутними полив'яними плитками, майоліковими вставками, квітчастими композиціями типу «вазон» біля наріжних кутів. На п'ятикутних фронтонах знаходилися панно із зображенням благословляючого Спасителя і двох схилених на колінах янголів. Наметовий із заломом дах було вкрито позолоченими мідними аркушами. Увінчувала споруду шоломоподібна главка з ажурним хрестом, барабан під нею був помережаним підкарнизною лиштвою, складеною з кольорових плиток подібно до плахти у шаховому порядку. Рожевий колір граніту, барвисті керамічні плитки і майолікові орнаменти на стінах, мозаїчна підлога, надфронтонні розписи та золочена покрівля створювали яскравий образ споруди, яка поєднала традиції народної архітектури з ідеями *українського архітектурного стилю,* а також мотивами пн.-рос. архітектури. Реставрується. 5) У м. Хоролі. Збудована на торг. площі 1895 в пам'ять про врятування імператора Олександра III і його сім'ї, поїзд яких зазнав аварії на залізниці 17.X 1888. Мурована. Не збереглася.

КАПНІСТА БУДИНОК у Полтаві. Споруджений 1805 в стилі класицизму. За переказами, замовником був В. В. Капніст (1758, за ін. даними 1757—1823) — рос. поет, драматург, освітній і громад. діяч. Н. у с. *Великій Обухівці* (тепер Миргород. р-ну). Початкову освіту здобув вдома. У 16 років поступив капралом в Ізмайловський полк. З 1775 — офіцер Преображенського полку (Петербург). Після відставки оселився в Обухівці у *Капністів садибі.* 1782 обраний предводителем дворянства Миргород. повіту (з 1785 — в складі Київ. намісництва). Служив у поштовому і театральному відомствах, був директором нар. училищ Полтав. губ., опрацював статут Полтавського «громадського дворянства училища» (гімназії). З 1802 — генеральний суддя Полтав. губ. Перший твір — ода (1775) з приводу укладання миру з Туреччиною. Окремі твори створив на основі укр. матеріалу. В «Оді на рабство» (1783, опубл. 1806) виступив проти закріпачення укр. селянства. 1806 видав зб. «Лирические сочинения». Найвище творче досягнення — комедія у віршах «Ябеда», де викривалися царські бюрократія і суд. У ліричних поезіях оспівував природу України і духовні надбання народу («Обуховка», «В пам'ять береста»). Добре володів укр. мовою. Написав вірш на честь відкриття *Слави монумента* у Полтаві, який виконувався хором; залишив переспів вірша Г. Сковороди «Ой ти, птичко желтобоко» («Чижик»). Один з перших переклав рос. мовою «Слово о полку Ігоревім». Помер у Кибинцях, похований у Великій Обухівці (див. *Капністів В. П. та В. В. могили*).

К. б. після рос.-тур. війни 1877—78 був подарований містом герою боїв на Шипці — генералу Ф. Ф. Радецькому. Будинок дерев'яний, одноповерховий, прямокутний у плані. Гол. фасад оздоблено чотириколонним портиком доричного ордера. До центр. входу ведуть сходи обабіч бази портика.

Каплиця у Полтаві. 1883.
Фото поч. 20 ст.

Тепер у К. б.— *Котляревського І. П. музей.* Розташований на Першотравневому просп. № 18.

КАПНІСТІВ В. П. ТА В. В. МОГИ́ЛИ у с. Великій Обухівці Миргород. р-ну. Розташовані у парку, на тер. кол. *Капністів садиби* на високому березі ріки Псла. Капніст Василь Васильович (1758, за ін. 1757—1823) — рос. письменник. Поруч — могила батька — Капніста Василя Петровича (р. нар. невід.— 1757; див. *Капніста будинок*). У роки громадян. війни поховання були зруйновані. 1958 з нагоди 200-річчя від дня народження письменника на його могилі покладено гранітну плиту, відшукано і встановлено гранітний пам'ятник на могилі батька. Іл.— табл. XXIV.

КАПНІ́СТІВ САДИ́БА у с. *Великій Обухівці* Миргород. р-ну. Збуд. у серед. 18 ст. Капністом Василем Петровичем (р. н. невід.— 1757). Походив з роду венеціанського дворянина, грек за національністю. Вступив на службу до рос. війська 1711 під час Прутського походу Петра І. Був 1737—50 миргород. полковником, бригадиром рос. армії. Загинув під час Семилітньої війни 1756—63. Його син — рос. письменник В. В. Капніст (див. *Капніста будинок*). Залишивши службу в Петербурзі, оселився у родинному маєтку у Великій Обухівці, який став одним з осередків просвітництва на Україні. Сюди приїздили Г. Державін (липень 1813), М. Гоголь (неодноразово), М. Гнедич; на поч. 20-х рр. збиралися майбутні декабристи С. Муравйов-Апостол, М. Бестужев-Рюмін, М. Лунін, О. Поджіо, П. Пестель. У сім'ї Капністів виховувався декабрист М. Лорер (див. *Декабристи на Полтавщині*). У В. Обухівці діяв домашній театр. Серед п'єс ставили й комедію «Ябеда» В. В. Капніста. Ролі в ній виконували, зокрема, й батьки М. В. Гоголя. 1958 з нагоди 200-річчя від дня народження письменника на місці будинку Капністів встановлено гранітну стелу, відкрито меморіальну дошку на фасаді Будинку культури. На тер. парку збереглися *Капністів В. П. та В. В. могили.*

КАР'ЄР — місцевість у Ленінському р-ні Полтави. Кол. передмістя. У 1926 — 40 дворів, 295 ж. У 1929 включений до складу міста.

КА́РЛІВКА — місто, центр Карлівського р-ну. Розташ. на р. Орчику, за 47 км від обл. центру. Залізнич. станція. Міськ. Раді нар. депутатів підпорядковані с-ща Іванівка і Солона Балка. 20 464 ж. (1990). На місці сучасної К. у 70-х рр. 17 ст., напевне переселенцями з Правобережжя було засн. слободу Орчик, яка входила до складу 1-ї Полтав. сотні Полтав. полку. У 1-ій чверті 18 ст. землі Полтав. полку між річками Коломак й Орчик було віддано на ранг генералові рос. армії Іогану-Бернгарду Вейсбаху (уродженець Богемії; спочатку служив у австр., а з 1707 — у рос. армії. 1711 командував рос. військами на Україні. Був на дипломат. роботі, київ. ген.-губернатором. Він і перейменував Орчик на Карлівку). Після смерті Вейсбаха (1735) рос. імператриця Анна Іванівна подарувала К. фельдмаршалові Б.-К. Мініху,

Будинок В. В. Капніста у Полтаві.

який назвав слободу Мініхполь. У 1742 імператриця Єлизавета заслала Мініха до Сибіру, а Карлівку й ін. відібрані у нього маєтності в наступному році подарувала графу О. Г. Розумовському. Після його смерті (1771) К. стала власністю його брата, останнього укр. гетьмана К. Г. Розумовського. Володіли Розумовські К. до 1849, коли дружина Льва Кириловича Розумовського М. Г. Розумовська продала її великій княгині Олені Павлівні, дружині Михайла Павловича, сина імператора Павла I. З 1873 і до жовтня 1917 К.— власність великої княгині Катерини Михайлівни і її нащадків герцогів Г. Г. та М. Г. Мекленбург-Стрілицьких та принцеси О. Г. Саксен-Альтенбурзької.

Після утворення Полтав. губ. К. входила до складу Костянтиноград. повіту. З 1863 — волосний центр. 1816 в К. діяла суконна мануфактура, де працювало 209 кріпаків, наступного року з'явилися цегельний і воскобійний (свічковий) з-ди. Крім того, у Карлівському маєтку був кінний з-д, де вирощували арабських коней, і з-д племінної рогатої худоби (англійської і волоської порід). За переписом 1859 у К. наліч. 536 дворів, 3345 ж., поштова станція, лікарня, аптека, уч-ще, відбувалося 4 ярмарки на рік. У 1817 замість дерев. Успенської церкви на кошти Л. К. Розумовського зведено муровану (знесена в 30-х рр. 20 ст.), при якій діяла церковнопарафіяльна школа. У 1863 в К.— 508 дворів, 2666 ж., мурована церква, поштова станція, свічковий, салотопний і винокурний з-ди. У 2-й пол. 19 ст.— на поч. 20 ст. діяли мех. майстерня, паровий млин (з 1855, реконструйований 1900), салотопний (з 1863), крохмальний (з 1866, реконструйований 1898), черепичний (з 1899), цукровий (з 1905) з-ди. У 1901 споруджено другий паровий млин, 1910 тут було 4 парових і вальцювальний млини, декілька вітряків заможних селян. У 1900 в К. наліч. 959 дворів, 4926 ж. (у 1910 — 1123 двори, 6864 ж.), дві земські і церковнопарафіяльна школи, короткотермінові пед. курси для учителів поч. шкіл Зіньківського, Костянтиноград. і Полтав. повітів. Як і раніше відбувалося 4 ярмарки. У березні — квітні 1902 К. стала одним з центрів сел. виступів. Селянські виступи сталися і під час рос. революції 1905—07. 22.V 1917 в К. відбулися збори представників 35 навкол. громад, які оголосили себе Радою робітн., солдат. і селянських депутатів. Було обрано делегатів на 1-й Всерос. з'їзд Рад робітн. і солдат. депутатів (солдата Михайла Вуля і селянина з с. Миколаївки Тагамлицької вол. Радивона Щербину).

Рад. владу встановлено в січні 1918. Того ж року для боротьби проти нім.-австр. окупантів організ. кінний (250 чол.) і піший (180 чол.) партизан. загони під загальним керівництвом С. С. Родика. У липні 1919 К. захопили денікінці. Визволена 23.XII частинами Чотирнадцятої армії. З 7.III 1923 К.— центр Карлівського р-ну. Тоді в селі мешкало 4774 ж. (разом з підпорядкованим селом Захлюпанкою — 8064 чол.). У 1920 відновили роботу цукровий з-д, мех. майстерня (1926 перетворена на машинобуд. з-д), 1921 реконструйовано крохмальний з-д. Діяло два парових млини 1932 відкрито пром. артіль «Зоря комунізму», яка виготовляла меблі. 1923 ств. першу с.-г. артіль «Селянський робітник», яка об'єднувала 5 родин, восени 1929 — дві артілі: «День врожаю» і «29-й рік — рік великого перелому», 1930 — Карлівську МТС. 1939 в К. наліч. 10 409 ж. Того ж року К. віднесено до категорії селищ міського типу. Діяли лікарня (з 1927), поліклініка, с. ш., школа фабрично заводського навчання (з 1925). Будинок культури, кінотеатр. Ви

давалася газета «Червона зоря». Під час нім.-фашист. окупації (21.IX 1941 – 20.IX 1943) гітлерівці стратили 15 рад. громадян, вивезли на примусові роботи до Німеччини 275 чол., спалили і зруйнували пром. підприємства, культурно-осв. заклади, 89 житлових будинків. Визволили К. воїни 94-ї гвард. стріл. дивізії й 183-ї стрілецької дивізії 35-го гвард. стріл. корпусу 69-ї армії та 1-го механ. корпусу Степового фронту. 8.VI 1962 в смугу міста було включено с-ща Жовтневе, Микитівка і Шевченківка. У 1990 діяли машинобуд., мех., спиртовий з-ди, цукр. комбінат ім. Жовтневої революції, хлібозавод, меблева і харчосмакова ф-ки, міжрайонне виробн. управління газового г-ва, газонафторозвідувальна експедиція глибокого буріння, ремонтно-транспортне підприємство, насіннєва (з 1953) та біологічна (з 1970) лабораторії, автопідприємство, 8 буд. орг-цій, інформаційна обчислювальна станція держ. статистики, інкубаторна та метеоролог. станція, залізнична станція й автовокзал. Радгосп ім. Жовтневої революції (спеціалізація — вирощування цукрових буряків), колгосп «Більшовицька праця» (зерново-тваринницького напряму). Діють центр. районна лікарня ім. Л. В. Радевича на 310 ліжок з поліклінічним відділенням, водолікарня та 6 здоровпунктів на підприємствах і в СПТУ, районна санепідемстанція, центр. районна аптека № 26 з 4 аптечними пунктами, ветлікарня і ветлабораторія, три середні і неповна середня школи, Будинок піонерів та школярів, станція юних натуралістів і станція юних техніків, дитяча юнацько-спорт. школа, два профтехучилища, муз. школа, 5 дитячих дошкільних закладів, районний Будинок культури на 600 місць, два профспілкові Будинки культури на підприємствах, колгоспний клуб-кінотеатр «Мир», центр. районна б-ка для дорослих (55,07 тис. од. зб.), дитяча районна б-ка (37,3 тис. од. зб.), 6 б-к на підприємствах і в СПТУ; 4 музеї на громадських засадах, парк культури та відпочинку і парк машинобудівників. У Красноперівському лісі — піонертабір «Орлятко». Видається газ. «*Заповіти Ілліча*».

У К. народилися: укр. художник-реставратор і мистецтвознавець Л. П. Калениченко (1898—1968, у 1918 закін. Миргород. худож.-пром. школу); рад. агроном, акад. АН СРСР (з 1939), АН УРСР (з 1934), Герой Соц. Праці (1945) Т. Д. Лисенко (1898—1976); Герой Рад. Союзу (1956) Г. М. Громницький, Герой Рад. Союзу (1944) В. Д. Кизь, держ. і парт. діяч УРСР і СРСР, двічі Герой Соц. Праці М. В. Підгорний (1903—83), ланкова радгоспу, Герой Соц. Праці Г. С. Щербина. З К. пов'язані життя і діяльність Героїв Соц. Праці Л. С. Водолаги, засл. агронома УРСР Г. К. Дробницького, кавалера трьох орденів Слави І. П. Максименка, Героя Рад. Союзу М. І. Симоненка (1917—85), засл. лікарів УРСР Л. В. Радевича-Сягайла та Г. І. Синиченка.

На тер. Карлівської міськ. Ради — 14 пам'яток історії та культури. Серед них: Карлівський будинок Рад, Карлів. міський клуб і залишки Макленбург-Стрілицьких садиби. На фасаді будинку середньої школи встановлено *Громницькому Г. М. меморіальну дошку*. У 1966 встановлено пам'ятник В. І. Леніну, 1976 — *Підгорного М. В. погруддя*. Надгробки на братських могилах рад. воїнів, полеглих 1941 під час оборони і 1943 під час визволення К. від гітлерівців (1955), на могилі Героя Рад. Союзу М. І. Симоненка. Пам'ятні знаки на честь полеглих (740 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. вій-

ни воїнів-односельців (1957 і 1967) і робітників Карлівського спиртокомбінату (1974). На околицях К.— залишки курганів з похованнями доби бронзи (3—1 тис. до н. е.). Поблизу міста знайдено срібні римські монети, серед яких — монети, що належать до часів правління імп. Траяна або Адріана (1—2 ст.). Див. також цикл ст. на термін «карлівський».

КА́РЛІВСЬКА НАФТОРОЗВІ́ДУВАЛЬНА ЕКСПЕДИ́ЦІЯ ГЛИБО́КОГО БУРІ́ННЯ. Ств. 1963 як контора розвідувального буріння, з 1970 має сучас. статус. Входить до складу об'єднання «Полтаванафтогазгеологія». Експедиція здійснює пошуково-розвідувальні роботи на нафту і газ. За час існування нею відкрито 19 родовищ нафти і газу, у т. ч. Розпашнівське газоконденсатне родовище у Дніпровсько-Донецькій впадині. Розміщена на вул. Комісара Овчаренка № 9.

КА́РЛІВСЬКА ХАРЧОСМАКОВА́ ФА́БРИКА. Ств. у 2-й пол. 19 ст. як крохмальний з-д. Тепер підпорядкована Полтав. облхарчопрому. Виготовляє олію, 12 видів безалкогольних напоїв, борошно, крупу, оцет.

КА́РЛІВСЬКЕ УПРАВЛІ́ННЯ ПО ЕКСПЛУАТА́ЦІЇ ГА́ЗОВОГО ГОСПОДА́РСТВА. Ств. 1974. Підпорядковане виробн. об'єднанню «Полтавгаз». Постачає сітьовий та зріджений газ у Карлівський, Машівський та Чутівський р-ни. Розміщене на вул. Комісара Овчаренка № 9.

КА́РЛІВСЬКИЙ МАШИНОБУДІВНИ́Й ЗАВО́Д. 1860 в маєтку Макленбург-Стрілицького ств. мех. майстерню, яка згодом стала називатися заводом землеробних машин. Виготовляв залізні борони, кінні граблі, вози, парні дволемішні плуги. Після Жовтн. революції з-д було підпорядковано Полтав. губраднаргоспу, 1923 переданий Головцукру. З 1927 — мех. з-д. 1935 здійснено реконструкцію мех. цеху. З-д повністю переключився на виготовлення обладнання для підприємств цукр. пром-сті. 1938 підпорядкований Головному управлінню харчового машинобудування. На поч. Великої Вітчизн. війни його евакуювали до м. Бузулука Оренбур. обл. Після визволення Карлівки від гітлерівців з-д відбудовано. 1944 почав випускати обладнання для цукр. заводів. У 1964 номенклатура виробів з-ду налічувала 33 найменування (дифузні батареї, буряколійки, фільтри, елеватори для жому і цукру тощо), 1967 освоєно випуск алюмінієвих танків для вина, 1968 — налагоджено випуск буртоукладників, 1970 до машинобуд. з-ду було приєднано мех. з-д і ств. 1977 об'єднання «Карлівкахарчомаш». Нова реорганізація з-ду здійснена 1988. Його передано М-ву суднобуд. пром-сті СРСР. Тепер К. м. з. спеціалізується на випуску машин для млинарсько-елеваторної і харч. пром-сті (автоцистерни, резервуари). З-д має б-ку (бл. 13 тис. од. зб.), музей та актовий зал на 400 місць. Спорт. комплекс.

КА́РЛІВСЬКИЙ МЕХАНІ́ЧНИЙ ЗАВО́Д виробничого об'єднання «Придніпровський хімічний завод». Ств. 1944 як Карлівський комбінат підсобних підприємств тресту «Цукробудівництво». 1948 увійшов до складу тресту «Буддеталь» і став самостійним виробничо-господ. підприємством. З 1949 почав випускати інвентарні трубчасті риштовання та інструмент для будівництва. З 1953 комбінат виготовляє тільки нову буд. техніку та конструкції. У 1956 комбінат було ліквідовано і ств. Карлівський мех. з-д «Головмашдеталь» М-ва пром-сті прод. товарів СРСР. З 1957 він почав виготовляти лоткові вагонетки для хлібопекарської пром-сті та редуктори РЧП-180 для підприємств харч. пром-сті. Згодом номенклатура виробів зросла. Він почав випускати автотермоцистерни, морожениці при-

водні, електролебідки, дроперні лебідки, автотермоцистерни для торгівлі молоком, резервуари для вина та ін. 1966 з-д був перетворений на Головне управління по виробн. запасних частин до обладнання для легкої та харч. пром-сті, 1970 — на виробництво № 2 Карлівського машинобуд. об'єднання, з 1977 — Карлівський мех. з-д об'єднання «Карлівкахарчомаш». З 1989 — сучасна назва. Розміщений на вул. Гурамішвілі № 1.

КА́РЛІВСЬКИЙ РАЙАГРОБУ́Д. Утв. 1957 буд. управління № 10 в наступному році об'єдналося з аналогіч. орг-ціями в селах Федорівці і Варварівці. Об'єднання дістало назву міжколгоспна буд. орг-ція № 10. 1963 на базі районного об'єднання утв. Карлівське міжколгоспне буд. управління № 10 Полтав. облміжколгоспбуду. З 1988 — сучасна назва. Займається буд-вом тваринницьких, виробн., культурно-побут. приміщень та житл. будинків у сільс. місцевості.

КА́РЛІВСЬКИЙ РАЙО́Н. Розташ. у пд.-сх. частині області. Площа — 0,9 тис. км². Нас.— 46 тис. чол. (1990). Межує з Машівським і Чутівським р-нами Полтав. обл. та Красноградським і Зачепилівським р-нами Харків. обл. У районі 37 населених пунктів (одне місто, 25 сіл, 11 селищ), підпорядкованих міській і 13 сільс. Радам нар. депутатів. Центр — м. Карлівка. Утв. 7.III 1923 з трьох волостей — Білухівської, Варварівської і Карлівської (Білухівської, Варварівської, Верхньоланнівської, Карлівської, Попівської і Федорівської сільс. Рад). 13.III 1925 до К. р. було включено Гряківську, Новогряківську та Очеретівську сільс. Ради розформованого Новокомишуватського р-ну Харків. округу. У 1923—25 тер. району входила до складу Красноград. округу Полтав. губ., у 1925—30 — до Полтав. округу, з лютого 1932 по вересень 1937 — до Харків. обл., з 22.IX 1937 — у складі Полтав. обл. У 1939 наліч. 52,3 тис. жителів. Під час нім.-фашист. окупації (вересень 1941 — вересень 1943) фашисти пограбували і зруйнували 4 радгоспи, 63 колгоспи, 2 МТС, всі пром. підприємства, 5 лікарень, 20 шкіл, 18 клубів. З 71 нас. пункту уціліло тільки 15.

К. р. лежить у межах Придніпровської низовини. Корисні копалини: природний газ, пісок, глина. З Пн. на Зх. по тер. р-ну тече р. Орчик. Вода ряду джерел здавна вважається лікувальною. Грунти переважно чорноземні. Розташ. у лісостеповій зоні. Ліси (дуб, ясен, берест, клен) займають 2,8 тис. га. 9 підприємств маш.-буд., деревообр. та харч. пром-сті. Головні види пром. продукції — технологічне устаткування для харч. пром-сті, млино-елеваторне устаткування, цукор, масло тваринне, молоко згущене. Спеціалізація с. г.— землеробство зернового напрямку, тех. культури (цукровий буряк), м'ясо-мол. тваринництво.

Площа с.-г. угідь 1991 становила 73,8 тис. га, у т. ч. орної землі — 65,3 тис. га. Гол. культури: озима пшениця, жито, кукурудза, цукр. буряк. Розвинуте скотарство, свинарство і вівчарство. У районі 4 радгоспи і 13 колгоспів. Тер. району пересікають автотраса і залізниця Полтава — Красноград. У межах району зупинки: Магістральна (43-й км), Карлівка, Орчик Ланна, 68-й км, Куми. Автомоб. шляхів — 553,5 км (всі — з твердим покриттям), у т. ч. респ. значення — 19 км, обласного — 26,2 км, районного — 243,4 км, господарських — 206,6 км, міських — 58,3 км. У районі — 23 загальноосвітні школи, 3 школи-садки, музична школа і 4 її філіали, спортивна школа, два СПТУ, Будинок піонерів та школярів, станція юних натуралістів та юних техніків, 29 дошкільних закладів, центр. районна та 5 дільничних лікарень, туберкульозна лікарня, 22 фельдшер.-акушер. пункти, 3 здоровпункти на підприємствах та в СПТУ, центр. аптека і 25 аптекарських пунктів, ветлікарня, на березі р. Орчик у Красноперівському лісі — піонерський табір «Орлятко». 26 клубів і Будинків культури, кінотеатр, 40 кіноустановок, 29 б-к, у т. ч. центральна районна і дитяча б-ки (книжковий фонд — 442,2 тис. од. зб.). Районний історико-краєзнавчий музей, 14 музеїв та музейних кімнат на громадських засадах. Видається районна газета «*Заповіт Ілліча*». На тер. К. р.— залишки 210 курганів доби бронзи, черняхівської, салтівської культур, сарматського часу — 50 пам'яток історії та культури, 4 пам'ятки архітектури і будівництва. Див. також статті: Білухівка, Варварівка, Верхня Ланна, Голобородьківське, Карлівка, Климівка, Ланна, Лип'янка, Максимівка, Нижня Ланна, Попівка, Федорівка, Халтурине, а також цикл статей на термін «карлівський».

КА́РЛІВСЬКИЙ СПИРТЗАВО́Д імені Жовтневої Революції. Засн. 1825 герцогом Макленбург-Стрілицьким. Тепер потужність заводу 6300 декалітрів спирту за добу. Крім того, з-д щодоби виготовляє 23 т вуглецю і 15,5 т кормових дріжджів. 1989 з-д підпорядковано Полтав. виробн. об'єднанню спирт. та лікеро-горілч. пром-сті.

КА́РЛІВСЬКИЙ ЦУКРОКОМБІНА́Т. Землі комбінату в минулому належали герцогу Макленбург-Стрілицькому. Тут було три економії. 1825 споруджено спирт. з-д, 1905 — цукровий. Під час нім.-фашист. окупації цукровий з-д був знищений. Відбуд. 1948. Тепер комбінат об'єднує цукрозавод і радгосп. На полях відділків радгоспу вирощуються цукрові буряки, ін. тех. культури, овочі.

КАРМАЗИ́НІВКА — річка в Полтав. обл., прит. р. Манжелії (бас. Дніпра). Тече тер. Глобинського р-ну.

КАТЕРИ́НИНСЬКА ПРОВІ́НЦІЯ — адм.-тер. одиниця в складі Новоросійської губернії. Ств. 1764 в складі *Української лінії*, *Донецького пікінерського полку* [Нехворощанської, Маяцької, Китайгородської, Орільської (Орельської) і Царичанської сотень кол. *Полтавського полку*], *Дніпровського пікінерського полку* [Білицької, Келебердянської, Кишенської (Кишеньківської), Кобеляцької, Новосанжарської, Переволочанської, Сокільської, Старосанжарської сотень Полтав. полку, Власівської і Кременчуцької сотень Миргородського полку] та слобід графа К. Г. Розумовського — Варварівки, Карлівки і Федорівки. У К. п. сталося *Пікінерів повстання 1769—70*. 1776 частину К. п. віднесено до складу Азовської губ., зокрема, Білівську (Бельовську) фортецю (тепер м. Красноград Харків. обл.) і 22 слободи однодвірців. Донецький пікінерський полк [Білівська, Козловська, Рязька (тепер с. Ряське Машів-

ського р-ну), Нехворощанська, Маяцька, Китайгородська, Царичанська, Орлицька (Орельська), Парасковіївська і Петрівська роти], держ. слободи Нові і Малі Водолаги. З 1776 в складі Єлизаветградської провінції Новорос. губ. іси Катерининський (з 1781— Ольвіопольський) повіт. 1778 з кол. К. п. (без Донецького пікінерського полку) ств. Наталинський повіт у складі Азовської губ. З 1780 Наталинський повіт знову став називатися Катерининською провінцією. 1782 К. п. перетворена на Костянтинівський повіт (з 1783 — Костянтиноград. повіт Катеринослав. намісництва).

КАТЕРИНОСЛА́ВСЬКЕ НАМІ́СНИЦТВО — адм.-тер. одиниця, утв. за указом Катерини II від 30.III 1783 на Пд. України. Центр К н. спочатку містився у Кременчуці, а з 1789 — у Катеринославі. До складу К. н. входило 15 повітів, у т. ч. Кременчуцький, Павлоградський, Полтавський і Костянтиноградський. У 1789 до К. н. приєднано Градизький повіт Київ. намісництва. Відповідно до указу Павла I від 12.XII 1796 К. н., як і ін. намісництва, було ліквідовано. Його тер. увійшла до Новоросійської і Малоросійської губерній.

КАХЛЯ́РСТВО — вид укр. нар. традиційного оздоблювального мистецтва, галузь гончарного виробництва, зокрема, художньо-буд. призначення. Кахлі застосовували для печей і грубок, архіт. оздоблення інтер'єрів палаців, будинків і хат. Кахлі відомі з часів Київ. Русі. Спочатку вони мали форму горщика, згодом — циліндра, їх вмуровували в стіни так, щоб дно оберталося до вогню. Наприкінці 15 ст. вони стають класичними: квадратної чи прямокутної форми, на звороті відкрита коробка (румпи) або «клубуки» — карнизи, що служили для кріплення у кладці стін. На передній стороні плиток наносилися рельєфні чи мальовані композиції. У 16—17 ст. кахлеві печі й груби встановлюються в панських покоях, у 17 ст. їх застосовують у житлах козацької старшини і духовенства. Від 2-ї пол. 17 ст. збереглися поодинокі кахлі, покриті коричневою чи зеленою поливою — з ліпленням від архієрейського будинку в Переяславі, з барочним рослинним візерунком роботи зіньківських гончарів. У 18 ст. на кахлях: синя барва (кобальт), поліхромні емалі, зелена полива. З цього періоду кахлі на Полтавщині набули значного поширення як вияв високої побут. культури народу. Цьому сприяло не лише виробництво кахлів у різних осередках, а й продаж на багатьох ярмарках, зокрема, Іллінському в Ромнах, з 1852 — у Полтаві. Завозили їх з сусідніх регіонів, у першу чергу з Чернігівщини, де було добре налагоджене масове виробництво. На 1865 у Полтав. губ. функціонувало 5 кахлевих заводів: по 2 у Полтаві та Кременчуці, 1 у Лохвиці, на яких працювало 29 майстрів, 35 робітників і 25 учнів. На 1893 зареєстровано 13 дворищ кахлярів у Великих Будищах і 3 — у Комишні. У 20-х рр. 20 ст. виробн. кахлів припинилося. К. Полтавщини має свої особливості. Майстри Куземина, Великих Будищ, Попівки Зіньків. пов., Комишні, Попівки, Хомутця Миргород. пов., Білики Кобеляцького пов. виготовляли неполив'яні рельєфні народні кахлі з лінійними візерунками: сітківками, решітками, солярними мотивами, зірками, рослинними, з букетами квітів у вазах або перев'язаних стрічками. Лінійні орнаменти споріднені з полтав. плахтовими тканинами й тригранно-виїмчастим різьбленням, тому що форми для К. виконувалися різьбярами. У зінь-

ківському й роменському регіонах у знач. кількості робили кахлі із зображенням груп солярних знаків, хрестів. Набули поширення хрестаті кахлі з видовженими прямими кінцями чи чотирма трикутниками, т. зв. корсунська — «праруська» форма. Миргород. рельєфні кахлі мали центричну основу з рослинних мотивів, роменські — з зображенням озброєних козаків на конях, мисливців. У Куземині на заводі придворного «уставщика» Івана Маркова (2-а пол. 18 ст.) виробляли ліплені й мальовані К. з мотивами калини соняшника, винограду, жоржин. Полив'яні кахлі розмальовували у Переяславі, Лазьках Зіньківського пов. Зрідка на кахлях — фігурні жанрові сценки, козаки на баских конях, св. Юрій — покровитель гончарів, двоголовий орел. Традиційно для коминів і припічків варистих печей ремісники виробляли лицьові, наріжні, а з серед. 19 ст.— карнизні кахлі. На поч. 20 ст. орнаментальні та сюжетні вставки набули різноманітного використання у декорі фасадів та інтер'єрів споруд *українського архітектурного стилю,* зокрема, *Полтавського губернського земства будинку.*

Серед відомих кахлярів Полтавщини — козаки, брати Павло і Карпо Чумаченки, яких за експоновані кахлі, капітелі й водогінні труби нагородили срібними медалями (1846 у Ромнах, 1857 у Києві). Для будинку Григорія Галагана у с. Лебединці Прилуцького пов. (1854—56) Павло Чумаченко виготовив мальовані зелені й білі кахлі для двох грубок. Відомі майстри кахлів 2-ї пол. 19—20 ст.: Ісидор Узназдєв з Великих Будищ, родина Гладиревських з Опішні, Пилип Явдак з Лазьків, Петро Іщенко з братами Дмитром і Миколою з Комишні, Олексій Зінич, Антон Гілюн з Хомутця. Збірки кахлів — у нац. Музеї-заповіднику укр. гончарства в Опішні, в музеях Полтави, Києва, Харкова, Петербурга, приватних колекціях. Іл.— табл. X, XI, XXXI.

КА́ЧКА — річка в Полтав. обл., прит. р. Псла (бас. Дніпра). Тече тер. Решетилівського р-ну.

КАШТА́НОВА АЛЕ́Я у Полтаві — бот. пам'ятка природи (з 1970). Посаджена у 1913 полтавськими гімназистами на честь 300-річчя дому (династії) Романових. Спочатку було посаджено 300 каштанів, тепер зростає бл. 400. Знах. на вул. Жовтневій (кол. Куракінська). Перебуває у віданні міськкомунгоспу. Площа 4 га. На поч. алеї встановлено ген.-лейтенанту *Зигіну О. І. пам'ятник.*

КВА́ШІ В. С. МОГИ́ЛА у м. Миргороді. Кваша Василь Семенович (1917—87) — укр. різьбяр, засл. майстер нар. творчості УРСР (з 1964). Н. у Миргороді. Учень Опанаса Сластьона та Якова Усика. Серед творів: барельєфні портрети Б. Хмельницького, Т. Г. Шевченка, М. В. Гоголя, композиції на теми їх літ. творів, кобзарів М. Кравченка, С. Яшного, Ф. Кушнерика, панно «О. Г. Сластьон і народні кобзарі», «Не той тепер Миргород...», таріль «У тій хатині, у раю...». Твори К. зберігаються у музеях Києва, Миргорода, Полтави, Великих Сорочинець, Канева. Похований на кладовищі Всіхсвятської церкви, на могилі встановлено стелу з чорного мармуру з гравірованим портретом і написом.

КЕЛЕБЕРДА́ — геолог. пам'ятка природи (з 1979). Відслонення типових гранітів. Розташ. поблизу с. Келеберди Кременчуцького р-ну. Перебуває у віданні рибколгоспу ім. Г. К. Орджонікідзе. Площа 5 га.

КЕЛЕБЕРДА́ (кол. Гебердеїв Ріг, Кере Берда, Каліберда) — село Салівської сільради Кременчуцького р-ну. Розташ. на березі Дніпродзержинського водосховища, за 30 км від райцентру та за 20 км від залізнич. ст. Галещина. 404 ж.

(1990). К.— одне з найдавніших поселень на тер. краю, містилося на відрозі над Дніпром. Можливо, назва «Гебердеїв» виникла ще за часів язичництва (у багатьох народів слово «гібідеї» означало ритуальний жертовник). До кін. 19 ст. в селі зберігалися рештки стародавніх укріплень (див. *Келебердянська фортеця 17—18 ст.*). Сучасна назва села, можливо, виникла в 1-й третині 15 ст. З серед. 14 ст. ця територія була під владою Великого князівства Литовського. У 20-х рр. 15 ст. великий князь литовський Вітовт, зібравшись з силами після поразки у 1399 від війська золотоординського хана Темір-Кутлуя на Ворсклі, вирушив у володіння Золотої Орди, в Кабарду, і запропонував черкеській княгині переселитися зі своїми людьми в межі свого князівства. Ці вихідці з Пн. Кавказу й заснували ряд поселень на тер. майбутньої Полтавщини. Назва Келеберда походить від слів «кала», «кале» — фортеця, башта, а також «берд», «бердо» — гора, підвищення, замок. Укріплення у р-ні села були зафіксовані польс. письменником серед. 16 ст. Михайлом Литвином. Відзначені вони і в «Книге Большому Чертежу» — першому географ. і частково етнограф. опису Рос. держави та ряду суміжних країн, складеному 1627. Історики вважають, що укріплення стародавнього поселення були поновлені і пристосовані до нових умов для захисту від зовн. ворогів (перш за все від кримських татар) уже в козацький період, під час знаходження там Келебердянської сотні Полтав. полку. У 1622 К. відносилася до Канівського староства. Поповнювалася втікачами з Правобережжя, що рятувалися тут від гноблення польс. шляхти та від розорення татарами і турками. Уже в останній чверті 17 ст. К.— багатолюдне поселення, в якому було 6 церков: Преображенська, Покровська, Троїцька, Миколаївська, Михайлівська та Різдва Богородиці. У кін. 17 — на поч. 18 ст. багато з жителів К. переселяються в навколиш. степи, засновують хутори. У 1730 в місті — 499 дворів, 1745 відкрито шпиталь. 1764 Келебердянська сотня віднесена до Новорос. губернії, на той час на тер. сотні мешкало 3186 чол. З 1783 К. входила до складу Кременчуц. повіту Катеринослав. намісництва, з 1789 — до Градизького повіту того ж намісництва, з 1796 — до Кременчуц. повіту Малорос. губ. (з 1802 — Полтавська). За переписом 1859 в К.— 595 дворів, 4952 ж., діяло 5 церков (Покровська на поч. 19 ст. була перенесена в Кобелячок), лісова пристань. З ярмарки на рік. У 1844 засн. школу, яка з 60-х рр. реорганіз. в земську. 1864 Михайлівська церква перенесена в Солоницькі хутори, і в К. залишаються 4 церкви: дерев. Миколаївська (нова — 1894), Преображенська (нова — 1851) та Різдва Богородиці (нова — 1898), мурована Троїцька (нова — 1854). При всіх церквах були б-ки. У 1900 в К.— 256 дворів, 1416 ж. Діяли земська та 3 церковнопарафіяльні школи, відбувалося 4 ярмарки на рік. Працювало понад 10 крамниць, бл. 20 водяних млинів. Поблизу К. знаходилися каменоломні, де добували граніт і гнейси. За переписом 1910 у К.— 303 двори, 1417 ж. У 1911 відкрито друге земське уч-ще. Рад. владу встановлено в січні 1918. З березня 1923 до 1930 К. як центр сільради входить до складу Потіцького р-ну Кременчуц. округу. 1479 ж. У роки нім.-фашист. окупації (2.IX 1941—29.IX 1943) гітлерівці стратили 19 жителів К., вивезли на примусові роботи до Німеччини 220 чол.; відступаючи спалили майже все село. Під час боїв 1941 та 1943 в районі села

загинуло 365 рад. воїнів. У К.— рибоколгосп ім. Г. К. Орджонікідзе, пристань, комплексний приймальний пункт, фельдшерсько-акушер. пункт, клуб на 110 місць, сільс. музей. Уродженцями села є укр. і рос. просвітитель-демократ Я. П. Козельський (бл. 1729— після 1795; за ін. даними народився в К. Канівського р-ну Черкас. обл.), вчений-філолог Т. І. Біленький (? — бл. 1879), військ. лікар П. А. Гординський (2-а пол. 18 ст.— 1839) — дослідник кавказ. мін. вод, укр. поет М. М. Лебідь (1889—1939).
1958 встан. пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1943 під час визволення села від гітлерівців; 1989 на місці переправи рад. військ 1943 через Дніпро відкрито пам'ятний знак. На тер. К. під час археол. досліджень знайдено посудину доби неоліту, арбалетну фібулу, пряжку перших століть нашої ери та римську монету. Поблизу села розташ. залишки курганів. Між селами К. та Горішні Плавні знайдено бронзові скіфські стріли.

КЕЛЕБЕРДЯ́НСЬКА ФОРТЕ́ЦЯ 17—18 ст. Засн. на поч. 17 ст. водночас із містечком Келеберда (тепер село Кременчуцького р-ну). Розташ. на лівобережному дніпровському мисі-півострові, перекриваючи доступ до поселення. Із К. ф. пов'язані події сел.-козац. повстань 1-ї пол. 17 ст., визвольної війни 1648—54, боротьби укр. народу проти тур.-тат. і швед. нападників. У 17 ст. укріплення К. ф., абриси якої наближалися до чотирикутника, складалися із земляного валу з ровом, палісадом та, ймовірно, 6 дерев'яних башт. За планом 1746, коли Келеберда була сотенним містечком Полтав. полку, захисні огорожі складалися з валу та рову, в фортецю вели 4 воріт, довжина укріплень сягала 550 саж. У середині розташ. будинки сотенних установ, дерев'яна церква Різдва Богородиці, крамниці, двори козаків і посполитих. У 2-й пол. 18 ст. К. ф. занепала (див. ст. *Оборонне будівництво*).

КЕ́ЛІНУ О. С. ПА́М'ЯТНИК у Полтаві. Див. *Полтавської битви пам'ятки*.

КЕРН Г. П. АЛЬТА́НКА у Лубнах. Містилася на тер. садиби П. М. Полторацького — батька Ганни Петрівни Керн (1800—80) — письменниці та перекладачки, знайомої О. С. Пушкіна. Перші місяці життя пройшли в м. Орлі, де її дід по материнській лінії І. П. Вульф був губернатором. Невдовзі батьки переїхали до Лубен. Тут Г. П. Керн жила до 8-річного віку. З 12 до 16 років — знову у Лубнах. 1817 вийшла заміж за 52-річного генерала Є. Ф. Керна, дивізія якого квартирувала в місті. Майже 10 років вимушена була переїжджати з чоловіком. Проте вона часто відвідувала батьків у Лубнах, іноді тривалий час жила у них. У Лубнах познайомилася з сусідом по маєтку поетом А. Г. Родзянком, який був у дружніх стосунках з О. С. Пушкіним. Г. П. Керн брала участь у листуванні О. С. Пушкіна з А. Г. Родзянком. 1825 приїхала до своєї тітки Вульф-Осипової у Тригорське, де познайомилася з О. С. Пушкіним, який перебував на засланні в с. Михайловському. 1826 залишила чоловіка й оселилася в Петербурзі. Після смерті (1841) чоловіка 1842 Г. П. Керн вдруге вийшла заміж за свого троюрідного брата О. В. Маркова-Виноградського. Тривалий час вони жили поблизу повітового м. Сосниці Черніг. губ.— в невеличкому маєтку чоловіка. Померла в Москві. О. С. Пушкін присвятив Г. П. Керн кілька віршів, серед яких — «Я помню чудное мгновенье». М. І. Глінка написав романс на цей вірш. Г. П. Керн листувалася з О. С. Пушкіним, опублікувала спогади про нього, А. А. Дельвіга, М. І. Глінку, а також щоденник. У 1870 в

Лубнах написала спогади про дитинство. Тепер на тер. кол. садиби П. М. Полторацького — *Комсомольський парк*. У 1988 на місці К. а. збудовано нову — з металу і дерева.

КИБИНЦІ — село Миргород. р-ну, центр сільс. Ради народ. депутатів, якій підпорядковане с. Бієве. Розташ. за 18 км від райцентру і за 3 км від залізнич. ст. Кибинці. 1646 ж. (1990). Вперше згадується в 1688 як власність миргород. протопопа Леонтія Филиповича (Филипова). У 18 ст. село входило до першої Миргород. сотні Миргород. полку. У 1729 тут було 133 двори. За даними 1746 К. належали значковому товаришу Миргород. полку Іосифову (Осипову). 1770 у К. було кілька власників: бунчуковий товариш Максим Соханський (60 хат), возний Хорольської сотні значковий товариш Сидір Вишневський (8 хат), Миргород. сотенний отаман Григорій Омнов з братами Федором і Василем (62 хати). 1781 у селі наліч. 220 хат, поштова станція — для обслуговування на відстані 30 верст. У 1787 село належало до Лубен. повіту, в ньому проживало 742 душі. 1788 М. Соханський продав свій маєток Трощинському Дмитру Прокоповичу (1754—1829, н. в с. Яреськах) — представникові гадяцької полкової старшини. Був гадяцьким полковим писарем, пізніше — статс-секретар Катерини II (з 1793), 1802—06 — міністр наділів, 1814—17 — міністр фінансів рос. уряду. 1812 обраний полтав. губерн. предводителем. Під час відставок жив у К. (1806—14 та 1817—29). Володів 70 тис. дес. землі, 6 тис. кріпаків. Був далеким родичем М. В. Гоголя по лінії матері. Батько Гоголя працював управителем маєтків Трощинського, мав у К. свій флігель при палаці, де часто мешкала його сім'я. Трощинський сприяв влаштуванню М. В. Гоголя у Ніжинську гімназію вищих наук. Маєток Трощинського у К. вважався одним з осередків укр. культури першої чверті 19 ст. (їх прозвали «малоросійські Афіни»). Тут діяв *Трощинського Д. П. домашній театр,* у спектаклях брали участь батько і мати М. В. Гоголя, оркестр, були унікальна б-ка, яку впорядкував І. Р. Мартос (див. *Мартоса І. Р. могила*), колекції мист. творів. Портрет козака-сановника, ств. уродженцем Миргорода В. Л. Боровиковським. В К. у Трощинського часто гостювали рос. письменник В. В. Капніст (див. *Велика Обухівка*), рос. письменник і дипломат, громад. діяч І. М. Муравйов (Муравйов-Апостол), його сини С. І. і М. І. Муравйови-Апостоли, зокрема, в К. під час осіннього балу 1825 сюди надійшла звістка про смерть Олександра І (див. *Хомутець, Декабристи на Полтавщині*), бували лікар М. Я. Трохимовський (див. *Великі Сорочинці*), рос. дипломат і укр. філософ, учень Г. С. Сковороди, В. С. Томара, малоросійський генерал-губернатор М. Г. Рєпнін-Волконський (див. *Малоросійського військового губернатора канцелярія*), проф. фізико-матем. наук Ніжин. гімназії К. В. Шапалінський (гостював разом з Гоголем-гімназистом на Різдво 1825), її директор — проф. І. С. Орлай. У К. померли В. П. Гоголь, В. В. Капніст. 1859 у селі налічувався 301 двір, 1827 ж., діяли 2 церкви. З 1867 в К. працювало початкове народне училище. Після реформи 1861 панську садибу (разом з економією і горілчаним з-дом) придбав поміщик Шишкін, який у свою чергу продав її поміщикам Вульфертам. 1904 у К. створено с.-г. товариство, де налічувалося 86 членів. На поч. 20 ст. господарство Б. П. Вульферта складалося з 1200 га

орної землі, понад 200 га лісу, молочнотоварної ферми, свиноферми, вальцьового млину, діяло 2 цегельні, горілчаний з-д з річним виробництвом спирту на суму близько 10 тис. крб. Значними землевласниками в К. були поміщики Пищимуха та Осипов (Михайленко). За даними 1910 в селі наліч. 524 господарства (разом з економією Вульферта), 3268 ж. Крім землеробства, в селі розвивалися промисли і ремесла. Напередодні Жовтн. революції в селі діяла земська і церковнопарафіяльна жіноча школи, церква Архістратига Михаїла (1781), 3 приватні крамниці, один шинок, 3 пивниці. До К. належали хутори: Мащенків (Осадчого), Оверків, Харначка, Яременків, Швайчин, Проскурин, Дмитренків, Біїв. Селяни К. брали активну участь у Жовтн. революції. Рад. владу в селі встановлено в січні 1918. У липні 1919 Кибинський волосний з'їзд сел. Рад заявив про рішучу підтримку Рад. влади. 1920 створено комітет незаможних селян, 1921 комсомол. осередок. 1922 організ. трудова с.-г. артіль «Червона зоря». У приміщенні кол. земської школи відкрито сільський клуб. 1928—29 з'являються т-ва спільного обробітку землі, на базі яких у 1929 ств. перший колгосп «Нове життя». 1932 колгосп об'єднував 145 дворів і 3010 га землі. 1934 колгосп «Нове життя» було розділено на два господарства: «КІМ» та ім. В. І. Чапаєва. Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—18.IX 1943) гітлерівці спалили бригадні двори і ферми, приміщення сільради, сільмагу, аптеки, понад 20 хат колгоспників, зруйнували пам'ятник Леніну (спор. 1924), розстріляли 15 чол., вивезли до Німеччини 242 чол.

У селі — колгосп ім. В. І. Чапаєва (зернові культури і тваринництво), лікарня на 25 ліжок, поліклініка, психоневролог. відділення Миргород. центральної районної лікарні, аптека, дитсадок, Будинок культури (на 300 місць), б-ка (17 210 од. зб.), громадський музей, готель. Уродженцем села є Семенко Михайло Васильович (1892—1937) — укр. поет, представник укр. футуризму, один з організаторів літ. угруповань «Аспанфут», «Комункульт», «Нова генерація». Був репресований. Встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, полеглих 1941; споруджено (1957) пам'ятний знак загиблим воїнам-односельцям, того ж року встановлено пам'ятник на братській могилі борців за Рад. владу (1918).

«КИЕВСКАЯ СТАРИНА» — щомісячний істор.-етнограф. і белетристичний журнал, що виходив 1882—1907 в Києві (останній рік — укр. мовою під назвою «Україна»). Засн. О. М. Лазаревським, В. Б. Антоновичем, Ф. Г. Лебединцевим на кошти цукрозаводчика В. Ф. Семиренка. У журналі публікувалися твори худож. л-ри, фольклорні матеріали, праці з історії, археології й критичні статті. Тут систематично друкувалися твори І. П. Котляревського і Т. Г. Шевченка, документи, літописи, листи й спогади, бібліографія. Серед них близько 500 матеріалів з історії Полтавщини. Зокрема: В. Антоновича («Змійові вали в межах Київської землі», «Археологічні дослідження в басейні Сули»), Є. Акамова («Полтава вісімдесят років назад»), М. Бакая («Цікавий збірник документів про Гадяч»), В-ка («До питання про походження назви „Полтава"»), В. Василенка («Рештки братств і цехів на Полтавщині», «По Полтавщині, нові історико-статистичні матеріали», «У. Полтавської рукописної бібліотеки»), Г. («Лубенський музей Є. М. Скаржинської»), П. Єфименка («Братства і союзи убогих»), П. Китицина («До питання про школи в Малоросії на початку 19 ст.», «Малоро-

сійська губернія», «Полтавське дворянське ополчення 1812—14»), Коноського («Із спогадів старого полтавця»), О. Л. («Про тисячоріччя ювілею м. Переяслава»), О. Лазаревського [«Літописні замітки (1651—1749)», «До історії сіл і селян Лівобережної Малоросії», «По Полтавщині в 17 ст.», «Лубенщина і князі Вишневецькі», «До відомостей про малоросійську школу», «Поїздка в Полтаву», «До питання про літопис Граб'янки», «Історичний нарис місцевості, що складала Полтавський полк»], П. Л. [«Гадяцька полкова канцелярія 40-х років 18 ст., її склад і зміст», «До історії заснування семінарії в Переяславі», «Минуле Переяславського духовного училища (кол. Переяславської семінарії)»]. В. М. («Полтавські цехи в кінці 17 — і на початку 18 ст.»), Л. Мацієвича («До питання про походження назви ,,Полтава''»), В. Милорадовича («Весільні пісні в Лубенському повіті Полтавської губ.», «Робітничі пісні Лубенського повіту, зібрані в 1890—93 рр.,» «Просьба рекрута і рекрутські пісні в Лубенському полку Полтавської губ.», «Лісна Лубенщина», «Народна медицина в Лубенському повіті Полтавської губ.», «Життя-буття лубенського селянина», «Середня Лубенщина»), В. Модзалевського [«Лук'ян Свічка в ролі викрадача церковних грошей у Пирятинській церкві (поч. 18 ст.)», «Зіньківський полковник Василь Шимон і його нащадки», «Договір парафіян с. Білоусівки (Пирятинський пов.) з священиком 1772», «До характеристики відносин між ченцями Мгарського монастиря з лубенськими козаками в 1649—61 рр.], І. Павловського («Із минулого Полтавщини», «Переяслав, Костянтиноград, Пирятин, Золотоноша, Хорол, Лохвиця, Зіньків, їх повіти сто років назад», «Малоросійське козацьке ополчення в 1812 р. за архівними даними», «До історії Полтавського ополчення 1812», «Походження школи в Старій Малоросії і причини їх знищення», «Полтава в 19 ст.», «До історії пошти в Малоросії», «Внески приказу громадського піклування на Полтавський інститут шляхетних дівчат», «Полтавський комітет про земські повинності»), А. Стороженка [«Михайлівська і Покровська церкви в м. Переяславі Полтавської губ. (до малюнка Шевченка)», «Де жили Переяславські торки», «Нариси Переяславщини»], М. Стороженка [«До історії вівчарства в Малоросії», «Вакуленко Семен, сотник пирятинський (1696—1720)», «До історії роду Свічок»], К. Харлампович («Боротьба шкільних впливів допетровської Русі») та ін. Опубліковані матеріали до біографії діячів науки, літератури і культури О. М. Бодянського, Л. І. Боровиковського, Є. П. Гребінки, М. І. Гулака, Я. Драгоманова, Г. Кониського, О. С. Лашкевича, О. В. Марковича, О. О. Навроцького, М. І. Савича, Г. С. Сковороди, М. П. Старицького, О. П. Стороженка, П. П. Чубинського та багатьох інших. Окрему групу становлять публікації документів, спогадів, статистичних матеріалів, що стосуються Полтавщини [«Список населених місць Полтавської губ.», «Огляд с. г. Полтавської губ. за 1901 р.», «Відомості про стан с. г. у Полтавській губернії за 1902 р. (червень — серпень)», «Мазепи гетьмана листи до гадяцького полковника, писані під час зимівлі в Дубно у грудні 1705», «До історії Гадяцького полку», «Голод на Полтавщині в 1833 і заходи, вжиті проти нього», «Річний прибуток переяславської ратуші й урядовців на поч. 18 ст.», «Про намісництва», «Уривки з літопису Мгарського монастиря (1682—1775) з передмовою

О. М. Лазаревського», «По пирятинському повіту (дещо з попереднього життя лівобережного священства)», «Пирятинська міська «армата» в 1691»].

«КИЇВ». Готель у Полтаві. 5-поверхова споруда на 183 номери (307 місць). Побудований 1963 за проектом арх. В. Козакова. Міститься на вул. Ленінградській № 2/4.

КИЇВСЬКА ГУБЕРНІЯ — адм.-тер. одиниця на Україні у 18 ст. Утв. 18.XII 1708. Губернським містом був Київ. На чолі К. г. стояв генерал-губернатор, який здійснював управління через губернську канцелярію. Проте адм. органи гетьманщини йому не підлягали. До К. г. були приписані (крім Києва) міста: Переяслав, Ніжин і Чернігів, в яких були воєводи і стояли рос. гарнізони. До К. г. входили також значні частини тер. сучас. Черніг., Орловської, Курської, Брянської обл. У 1719 К. г. було поділено на 4 провінції: Бєлгородську, Сєвську, Орловську і Київську. Указом від 16.IX 1781, у зв'язку з утворенням *Київського намісництва*, К. г. ліквідовано.

КИЇВСЬКЕ НАМІСНИЦТВО — адм.-тер. одиниця на Україні у 80—90-х рр. 18 ст. Утв. 16.IX 1781, фактично існ. з 9.I 1782. Очолював намісник, який мав повноваження від царя. До К. н. увійшла тер. кол. Київ., Лубен. і Миргород. полків. Адм. центром був Київ. К. н. поділялося на 11 повітів: Голтвянський, Градизький, Золотоніський, Київський, Козелецький, Лубенський, Миргородський, Остерський, Переяславський, Пирятинський, Хорольський. За ревізією 1782 у К. н. було 11 міст, 43 містечка, 3857 сіл, хуторів, слобід з нас. 389 610 осіб чол. статі (крім дворян), у т. ч. в Голтвянському, Городиському, Золотоніському, Лубен., Миргород. і Хорольському повітах — 7 міст, 27 містечок, 1000 сіл, хуторів і слобід. 12.XII 1796 К. н. ліквідоване. Його територія відійшла в основному до *Київської губернії* та *Малоросійської губернії*.

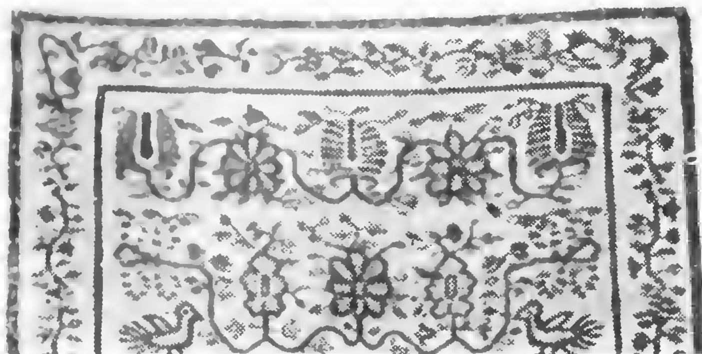
КИЇВСЬКИЙ РАЙОН м. Полтави. Ств. 1940. У серпні 1948 ліквідований, у зв'язку з скасуванням районного поділу міста. Відновлений 12.IV 1952. Заг. площа — 5438 га, 121,2 тис. ж. (1990). У р-ні — підприємства машинобуд. комплексу. Діють 23 пром., 10 транспортних, 12 побутових і комунальних підприємств, 26 буд. орг-цій. Зокрема, в районі розміщені з-ди: турбомех., автоагрегатний, газорозрядних ламп, хім. машинобудування, бавовнянопрядильна фабрика, м'ясокомбінат та ін. Працюють 68 магазинів, 220 підприємств громад. харчування; 9 мед. закладів, у т. ч. 2 міські лікарні, Полтав. кооперативний, с. г. ін т, 3 середніх спец. навч. заклади, 13 с. ш. і неповна с. ш., школа робітн. молоді, спорт. школа, школа юних техніків, навчально-виробн. комбінат, 34 дит. дошкільних заклади, 2 палаци культури, 8 б-к, заповідник «Поле Полтавської битви», Полтав. вище військ. командне уч-ще зв'язку.

КИЛИМАРНИЦТВО — вид укр. нар. традиційного та профес. декор.-ужитк. мистецтва. Як свідчать джерела, візерунковими тканинами користувалися в побуті скіфи та слов'яни, котрі в давнину мешкали на тер. Полтавщини. За літопис. даними, килими були відомі в епоху Київ. Русі (з 20-х рр. 10 ст.). Через їхню високу вартість вони стали предметом побуту князів, ін. заможних верств населення. Напрік. 17 ст. у середовищі козацької старшини побутують східні килими, а також місц. виробництва. З описів майна гетьманів України довідуємось, що у Івана Самойловича килими використ. для покриття столів і лав, у Івана Скоропадського налічув. 124 килими, у полковника Семена Палія — «ковер гутешной

роботи». Укр. історик О. Ф. Шафонський констатує, що в пн. і сх. повітах Полтавщини «робилися дуже гарні килими», їх ткали козаки, міщани, селяни-кріпаки у поміщицьких майстернях. Килимові вироби виготовляли на ф-ках: графа Завадовського у Драбові, поміщиків Каневських у с. Келеберді Золотоніського пов., Булюбаша — в Гриньках Кременчуц. пов., Масолової — у Новоселівці Полтав. пов., Ходолєєвої — у Бербеницях і Савицького — у Луговиках Лохвицького пов., на килимовій мануфактурі — у Решетилівці. «Коверні» ф-ки були у багатьох панів Роменського пов. Історик І. Ф. Павловський наводить ціни килимових виробів, що експонувалися на с.-г. виставці 1837 у Полтаві: килим поміщиці Васильчикової коштував 3000 крб., Попова з Решетилівки — 600 крб., килим середнього розміру О. фон Ріттер з Прилуцького пов. від 200 до 300 крб., Кулябко з Лубен. пов.— від 150 до 300 крб. Для підняття підупалого К. Полтав. губ. земство засн. навч. ткацькі майстерні у Дігтярях (з 1898), Скопцях (з 1910), Решетилівці, килимові показові пункти в Опішні та Полтаві, килимарські майстерні в Орлику, Сокілці Кобеляцького пов. Наприк. 19 ст. у Зіньківському пов. було зайнято килимовим промислом до 100 майстерень, у Дігтярях — до 50. 60 килимарників Зінькова продавали за рік 2—3 тис. килимів (1898). Ними торгували у Лебедині, Охтирці, Одесі, Миколаєві, Херсоні, Єлизаветграді. Ліжники, вироблені у Великих Сорочинцях і Миргороді, знаходили збут у межах Полтав. губ. Кустарний склад губ. земства направляв на продаж килимові речі до Одеси, Москви, Петербурга, за кордон. У 1921—23 «Українкустарспілка» відновила промисел і експортувала вироби до Європи та Америки. Ним займалися у Миргород., Зіньків., Полтав. і Прилуцькому повітах. Засн. артілі: «Червона квітка» у Решетилівці, «Червоне проміння» у Нових Санжарах, «Кустар-кредит» в Опішні, майстерня у Великих Сорочинцях, у 1927 — «Делегатка» — у Зінькові, у 1931— *Диканська промартіль* ім. 14-річчя Жовтн. революції з філією у Великих Будищах. У 1963—83 припинено виробництво килимів і килимових виробів у названих осередках, за винятком *Решетилівської фабрики* художніх виробів ім. К. Цеткін.

Традиц. вироби Полтав. К.: «коври» (типу напівгобеленів), килими («коври» менших розмірів, ними покривали столи, скрині, лави й дивани), коци (стрижені «коври» з довгим ворсом, як попони для коней, настилали на підлогу), ліжники (масивні пухнасті ковдри з овечої вовни). У полтав. К. 18 — 1-й пол. 19 ст. існ. два напрямки: т. зв. нар. і козацько-старшинський. Останній базується на сприйнятті пізньобарочних, рококових і класицистич. стилів. Характерно для «рослинних» килимів — зображення букетів, великих квітів, стрічок, медальйонів, картушів, написів, гербів, амурів тощо. Їхні осередки — у Решетилівці, Прилуцькому, Роменському і Лохвицькому повітах. Відомі з музейних збірок вишукані «рослинні» килими Зіньків., Миргород., Золотоніського,

Килим (фрагмент) з с. Великі Будища.

Лубен., Гадяцького, Кобеляцького та ін. повітів. Їхня кольорова гама — м'яка, соковита, гармонує зі золотисто-жовтими, блакитними, сірими, темно-коричневими, синіми й чорними тонами тла. Характерні килими: «зірчасті» — у Веремiївці, з ромбами — у Великих Сорочинцях, смугасті. Літургійні килими, як правило, із зображенням у центрі птаха пелікана — у Глинську Роменського пов. У творенні високомистецьких зразків К. особливу увагу приділяли фарбованій вовні з натуральних барвників. Виставка 1837 демонструвала пряжу 130 кольорів. Фарбуванням вовни у 2-й пол. 19 ст. славились: дружина священика Марія Власенко з с. Полузір'я Полтав. пов. і козачка Тетяна Кононенко з Великих Будищ (обидві одержали срібну й бронзові медалі на виставках 1884 у Нових Санжарах і 1893 у Полтаві). Серед килимарниць, що експонували на виставках 1846—1917 нац. традиційні килимові вироби: Марія Максимович, Олександра Міщенко, Марія Єрмолова (бронзові медалі), Марія, Настя й Олександра Верби, Степанида Гончар (почесні відгуки). Серед килимарниць 20 ст.: фарбувальниця вовни Олександра Хлонь (удостоєна почесного звання «майстер народного мистецтва» 1936, дочка — Т. Кононенко), Маруся Шебітченко та Маруся Черкун (експоненти міжнар. виставки 1937 у Парижі). 1936 у Решетилівці групою майстринь за ескізами художників виконано декілька гобеленів на рад. тематику. Тепер у Решетилівці працюють: лауреати Держ. премії УРСР ім. Т. Г. Шевченко Надія Бабенко, Ганна Бондарець, Домна Єфремова (всі — засл. майстри нар. творчості УРСР) і Леонід Товстуха (засл. художник УРСР), засл. майстри нар. творчості УРСР Антоніна Бебко, Марія Михайло. Традиції полтав. К. продовжують художники гобелена Олександр Бабенко та Олександр Левадний. Полтав. К. свої праці присвятили В. І. Василенко (1900), Я. О. Риженко (1928). Значні колекції полтав. килимів зберігаються у Полтав. краєзнавчому і худож. музеях у Києві, Львові, за кордоном — в Укр. церковномузейному комплексі в Бавнд — Брук (США). Іл.— табл. XI.

КИП'ЯЧА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Будакви (бас. Дніпра). Тече тер. Лохвицького р-ну.

КИРИЛО-ГАННІВКА — село Зіньків. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Арсенівка, Дамаска, Макухи, Миколаївка, Михайлівка, Романи, Ставкове, Шевченки. Розташ. за 32 км від райцентру і за 45 км від залізнич. ст. Гоголеве. 380 ж. (1990). Засн. в кін. 18 ст. Назва походить від імені поміщика Кирила Тимченка та його дружини Ганни. За ревізією 1859 К.-Г.— село Зіньків. пов. Полтав. губ., 60 дворів, 301 ж., діяла мурована Троїцька церква (1802). 1900 село відноситься до Кирило-Ганнівської громади селян-власників, в якій було 67 дворів, 425 ж., 214 дес. землі. 1906 відбувалися заворушення в маєтку Микитенка і Штанька, орендованому ними у цукрозаводчика Терещенка. 1910 у К.-Г.— 74 двори, 459 ж., церковнопарафіяльна та 3 поч. школи, церква, земська лікарня.

Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1926 К.-Г.— село, центр сільс. Ради Опішнянського р-ну Полтав. округу, 117 господарств, 527 ж. Кирило-Ганнівській сільраді підпорядковувались 2 села та 39 хуторів. Тепер на тер. села розташ. колгосп «Росія» (зерново-тех. напряму, тваринництво), неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок на 30 дітей, Будинок культури на 300 місць, б-ка (11,5 тис. од. зб.), відділення зв'язку та ощадкаси, парк. У К.-Г.— мемо-

ріальний комплекс: пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, загиблих (495 чол.) при визволенні 1943 села від нім. фашист. загарбників, та стела в пам'ять про воїнів односельців, що полягли (208 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1971). На околиці села збереглося бл. 60 курганів.

КИРИ́ЛО-МЕФО́ДІЇВСЬКЕ ТОВАРИ́СТВО — таємна політ. антикріпосницька організація, що утворилася в грудні 1845 — січні 1846 в Києві й існувала до кінця березня 1847. Засн. т-ва були М. І. Гулак (1822—99; уродженець Полтав. губ.), М. І. Костомаров (1817—85), В. М. Білозерський (1825—99; у 1846—47 вчителював у Полтав. кадет. корпусі). До них приєдналися О. В. Маркович (1822—67; уродженець с. Кулажинців, тепер Гребінківського р-ну Полтав. обл.), О. О. Навроцький (1823—92; уродженець с. Антипівки Золотоніського пов., тепер Золотоніського р-ну Черкаської обл.), Г. (Ю.) Л. Андрузький (1827 — після 1864; уродженець с. Вечірок Пирятин. пов., тепер Пирятин. р-ну), І. Я. Посяда (1823—94; уродженець м. Зінькова Полтав. обл.), М. І. Савич (1808—92; уродженець м. Зінькова), П. О. Куліш (1819—97), Т. Г. Шевченко (див. *Шевченка вулиця*). У Полтаві ідеї кирило-мефодіївців разом з В. М. Білозерським пропагував Д. П. Пильчиков (1821—93), який у 1846—64 вчителював у Полтав. кадет. корпусі.

Політ. програму К.-М. т. було викладено в «Книзі буття українського народу», «Статуті Слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія» і Записці, складеній В. М. Білозерським. Програмні положення містили й записки про освіту народу (В. М. Білозерського), про емансипацію жінок (М. І. Савича), про об'єднання слов. народів (М. І. Костомарова), а також літ. твори Т. Г. Шевченка, М. І. Костомарова, П. О. Куліша, листування членів т-ва. Гол. своїм завданням т-во вважало знищення самодержавства, ліквідацію кріпосного права, скасування станів, об'єднання слов'ян. народів у федеративну республіку з парламентським ладом і з наданням кожному народові рівних прав і широкої політ. автономії. У березні 1847 за доносом провокатора студента Петрова К.-М. т. було викрите й розгромлене. Слідство тривало до 30 травня. Членів т-ва покарали ув'язненням і засланням у віддалені губернії.

КИРПОНО́СА М. П. ПОГРУ́ДДЯ у с. Ісківцях Лохвицького р-ну. Встановлено на честь Кирпоноса Михайла Петровича (1892—1941) — рад. військ. діяча, ген.-полковника, Героя Рад. Союзу (1940). Нар. в с. Вертіївці (тепер Ніжинського р-ну Черніг. обл.) в сел. родині. Учасник рад.-фін. війни 1939—40. З лютого 1941 — командуючий військами Київ. особливого військ. округу. Під час Великої Вітчизн. війни командуючий військами Пд.-Зх. фронту. Загинув 20.IX 1941 під час Київ. оборонної операції 1941 в ур. Шумейковому поблизу с. Ісківців (див. *Південно-Західного фронту воїнам меморіальний комплекс*). Похований у Києві. Залізобетонне погруддя (0,95 м) на постаменті висотою 2,45 м. Встановлено біля сільс. школи, що носить ім'я Кирпоноса. Автор — скульп. І. П. Кавалерідзе. Відкрито 1966.

КИСТЯ́ЧКА — ручай у Полтав. обл., прит. р. Будаки (бас. Дніпра).

КИШЕ́НЬКІВСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 в складі Кременчуц. округу з пд. частини Кобеляц. повіту — Озерської, Кишеньківської, Орлицької та більшої частини Сокільської волостей (13 сільрад). Площа — 800 кв. верст. Нас.—

57 937 чол. 1932—37 — у складі Харків., з вересня 1937 — Полтав. обл. Розформований 30.XII 1962.

КІЗЛІ́ВКА — село Чорнухинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Біличеве, Галяве, Ковалі та Липове. Розташ. за 2 км від райцентру та за 39 км від залізнич. ст. Пирятин. 869 ж. (1990). Засн., вірогідно, на рубежі 16—17 ст. У 1-й пол. 17 ст. була невеликим хутором. У 1666—1782 К.— у складі Чорнухин. сотні Лубен. полку. У 1859 в селі — 143 двори, 876 ж., церква Різдва Богородиці. 1886 побудовано нову дерев'яну церкву, при якій були б-ка та церковнопарафіяльна школа. У 1900 в К. Лохвицького повіту — 251 двір, 1340 ж.; у 1910 — 236 дворів, 1188 ж. Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1923 в К. Чорнухинського р-ну Лубен. округу — 1152 ж., у 1926 — 268 дворів, 1285 ж. У період нім.-фашист. окупації (19.IX 1941—19.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 101 чол. У селі — колгосп «Шляхом Ілліча» (рослинницько-тваринницького напряму), відділення зв'язку, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 250 місць, б-ка (14 тис. од. зб.). Уродженцем с. Ковалі є учасник повстання 1905 на панцернику «Потьомкін» З. П. Цимбал. У К. народився Герой Рад. Союзу В. П. Луговий. У селі — братська могила рад. воїнів, що загинули 1941 під час оборони К. від гітлерівців. Пам'ятники: воїнам-односельцям, які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни (1950), В. І. Леніну (1965).

КІНОТЕА́ТР ІМ. М. Л. КРОПИВНИ́ЦЬКОГО у Кременчуці. Відкритий 1966. Зал — на 400 місць. Розташ. на Полтавському просп. № 44/2.

КІ́РОВА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Хрестовоздвиженська, Жовтневий р-н) — від пл. Леніна до крутих схилів у пд.-сх. напрямку. Наз. на честь Кірова (Кострикова) Сергія Мироновича (1886—1934)— рад. парт. і держ. діяча. Н. у м. Уржумі (тепер Кіровської обл.). Член КПРС з 1904. Учасник Жовтн. повстання у Петрограді. У 1921—25 секретар ЦК КП(б) Азербайджану. З 1926 — секретар Ленінград. губкому і Пн.-Зх. бюро ЦК ВКП(б). З 1926 — кандидат у члени Політбюро, з 1930 — член Політбюро ЦК ВКП(б). Вбитий 1934. К. в. позначена на *Полтави плані* 1803, а згодом — 1805—11, як «Першпективная». Вела від Петровської пл. до *Полтавського Хрестоздвиженського монастиря.* На місцевості була прокладена до схилів і забудована у 1-й пол. 19 ст. К. в. зберегла візуальний зв'язок з монастирем (її перспективу завершує дзвіниця) і характер істор. забудови (буд. № 9, № 11, № 12).

КІ́РОВЕ (до 1959 — Таранушичі) — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Гарбузівка, Михайлівка, Перегонівка, Сухе та Шабельники. Розташ. на р. Восьмачці (прит. Ворскли), за 12 км від райцентру та за 35 км від залізнич. ст. Кобеляки. 441 ж. (1990). Утворилося 1939 внаслідок об'єднання хуторів Таранушичі, Северини, Репешки, Колодочки, Пищики, Песиголовці, Галі, Довбні, Волощенки, Лазьки, Погрібняки, Пальчики. Засн. у кін. 18 ст. внаслідок козацької колонізації. Більшість населення хутора мала прізвище Таранушичі (звідси й назва). За переписом 1859 в Т.— 18 дворів, 309 ж.; у 1900 в Таранушівських хуторах — 154 двори, 788 ж. Існ. земська та церковнопарафіяльна школи. У 1910 в Т. (з хут. Волошки) наліч. 23 двори, 142 ж.; працювали 3 ткачі, 3 тесляри, 1 кравець. Рад. владу встановлено в січні 1918. Парт. осередок виник 1922 (секретар — І. Т. Нечипоренко), комсомол.— 1929 (секретар — П. К.

Кривошлик). З 1923 Т. входили до складу Кобеляцького р-ну Полтав. округу. З лютого 1932 до вересня 1937 Т.— у складі Харків. обл., з 1937 — Полтав. обл. 165 ж. (1926). 1919 на тер. с. Сухе була ств. перша комуна «Незаможний селянин» (з 1922 — «Червоний прапор»). У 1930 організ. колгоспи: «Самодіяч» (входили хутори Репешки, Ситники, Северини, Таранушичі, Паліївці), «Жовтнева хвиля» (хутори Песиголовці, Довбні, Пищики, Лещенки). 1932 колективізацію було закінчено. Під час голоду 1932—33 у Т., Сухій і Михайлівці померло бл. 150 чол. У період нім.-фашист. окупації (15.IX 1941 — 25.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 115 чол. У селі — центр. садиба колгоспу ім. С. М. Кірова (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 200 місць, б-ка (12,1 тис. од. зб.), діюча церква, парк. Уродженцем с. Сухе є укр. письменник, Герой Соц. Праці О. Т. Гончар (див. також *Хорішки*). У селі — братська могила рад. воїнів, які загинули (14 чол.) при визволенні 1943 села від гітлерівців, та пам'ятник воїнам-односельцям, що полягли (92 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

КІ́РОВЕ (у 19 ст. — Курилехине, до 1935 — Курилехівка) — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бугаївка, Витівка, Гутирівка, Карпусі, Келебердівка, Косточки, Уманцівка, Циганське. Розташ. на березі р. Полузур'ї, за 30 км від Полтави. У селі — залізнич. ст. Уманцівка. 617 ж. (1990). Засн. у 18 ст. як козачий хутір. Назва походила від засновника — козака Курилехи. У 1859 на хуторі — 124 двори, 973 ж., поштова станція. 1910 на Курилехівських хуторах Єлизаветинської волості Полтав. пов.— 125 дворів, була Курилехівська козацька громада.

Рад. владу проголошено в січні 1918. В січні 1921 ств. комнезам, в 1929 — ТСОЗ. У роки нім.-фашист. окупації (18.IX 1941 — 23.IX 1943) з К. і сіл, підпорядкованих Кіровській сільраді, на примусові роботи до Німеччини вивезено 200 чол., на фронтах Великої Вітчизн. війни загинуло 286 чол. У К.— центр. садиба колгоспу ім. В. І. Леніна (спеціалізується на виробництві яєць, займається виробництвом м'яса, молока, зерна), комплексний приймальний пункт, відділення зв'язку, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (5000 од. зб.). Встановлено пам'ятник В. І. Леніну (1970). Уродженцем с. Гутирівки є письменник В. І. Захарченко. Збереглися 5 курганів біля К., 4 — біля с. Бугаївки, 3 — поблизу с. Келебердівки. Неподалік с. Витівки є кургани скіфського часу (5 ст. до н. е.). Біля с. Карпусів виявлено поселення, що належить до черняхівської культури (2—6 ст.), є курган.

КІ́РОВУ С. М. ПА́М'ЯТНИКИ. 1) У с. Бондарях Кременчуцького р-ну. Знаходиться біля контори колгоспу ім. Кірова. Залізобетонне погруддя на гранітному постаменті. Висота — 4 м. Відкрито 1973. 2) У с. Водяній Балці Диканського р-ну. Залізобетонна скульптура на бетонному пірамідальної форми постаменті. 3) У с. Гожулах Полтав. р-ну. Залізобетонне погруддя на цегляному постаменті. Висота — 3 м. Відкрито 1967. 4) У с. Горбах Глобинського р-ну. Залізобетонне погруддя на цегляному постаменті. Висота — 3 м. Відкрито 1964. 5) У с. Давидівці Пирятинського р-ну. Залізобетонна скульптура (вис.

1,75 м) на цегляному постаменті. Відкрито 1967. 6) У с. Лисівці Гадяцького р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 6 м. Відкрито 1967. 7) У с. Луці Лохвицького р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 4,9 м. Скульп. В. Галочкін. Відкрито 1969. 8) У с. Новачисі Хорольського р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Відкрито 1965. 9) У с. Федіївці Решетилівського р-ну. Знаходиться на подвір'ї колгоспу ім. Кірова, біля Будинку культури. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 5,3 м. Відкрито 1967. 10) У с. Черкащанах Миргород. р-ну. Знаходиться на центр. садибі колгоспу ім. Кірова. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 5 м. Відкрито 1965.

КЛЕПАЧІ́ — село Хорольського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Вергуни, Іващенки. Розташ. за 13 км від райцентру та за 17 км від залізнич. ст. Ромодан. 874 ж. (1990). Село виникло у кін. 17 ст. з поселень козаків. 1781 у К., які входили до складу Хорольської сотні Миргород. полку, наліч. 146 хат, козаків виборних — 62, підпомічників — 37, 47 посполитих власників, різночинних та козачих підсусідків. На 1787 у К. Хорольського повіту — 548 душ, володіли селом поручики Павло та Іван Кулябки. У селі також жили казенні селяни і козаки. У 1863 наліч. 139 дворів, 1122 ж., Вознесенська дерев. церква (1784). Рад. владу встановлено у січні 1918. У К. 1930 утв. колгосп. Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941 — 19.IX 1943) в селі діяла підпільна група. Тепер у К.— радгосп «Перемога» (садівничого напряму), будинок побуту, поч. школа, дільнична лікарня, дитсадок, сільс. клуб (на 250 місць), кіноустановка, б-ка (11 377 од. зб.). Уродженцем села є Герой Рад. Союзу (1945) П. Ф. Клепач. 1967 встановлено обеліск у пам'ять про воїнів-односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни.

КЛЕПАЧІ́ВСЬКЕ ГОРОДИ́ЩЕ скіфського часу. Знаходиться за 1,4 км на Пн.-Сх. від с. Клепачі Лубенського р-ну в ур. Сад (або Городище). Виявлене 1876 Ф. І. Камінським, обстежувалося у 1920-х рр. В. П. і А. П Гричуками, 1945 Ф. Б. Копиловим, 1948 І. І. Ляпушкіним, 1988 І. М. Кулатовою. Городище (260 × 335 м) обнесене валом висотою до 2,5 м при ширині основи 8—10 м та ровом шир. до 4 м і глибиною 1,5 м. Збереглися 4 в'їзди: з Пн.-Сх., Пн., Пд.-Зх. і Зх. Потужність культурного шару 0,7—1 м. Серед знахідок — уламки ліпного посуду скіфського часу, керамічні прясла, залізний меч з прямим перехрестям 2—1 ст. до н. е. Колекції знахідок зберігаються у фондах Ін-ту археології АН України та Полтав. краєзнавчому музеї.

КЛИМЕ́НКІВ — ручай у Полтав. обл., прит. р. Будакви (бас. Дніпра). Тече тер. Лохвицького р-ну.

КЛИ́МІВКА — місцевість у Ленінському р-ні Полтави. Кол. передмістя. У 1926 — 55 дворів, 461 ж. 1929 включена до складу міста.

КЛИМІ́ВКА — село Карлівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. на лівому березі р. Орчика, за 16 км від райцентру та за 8 км від залізнич. ст. Ланна. 1408 ж. (1990). Засн., вірогідно, наприк. 17 або на поч. 18 ст. Належала до карлівських володінь генерала І.-Б. Вейсбаха, потім — ген.-фельдмаршала Б.-К. Мініха, пізніше — до Карлівської економії графів Розумовських. 1817 у володіннях Л. К. Розумовського записана слобода Климівка, де був шинок і тік. У лютому 1849 Карлівську економію разом з К. у

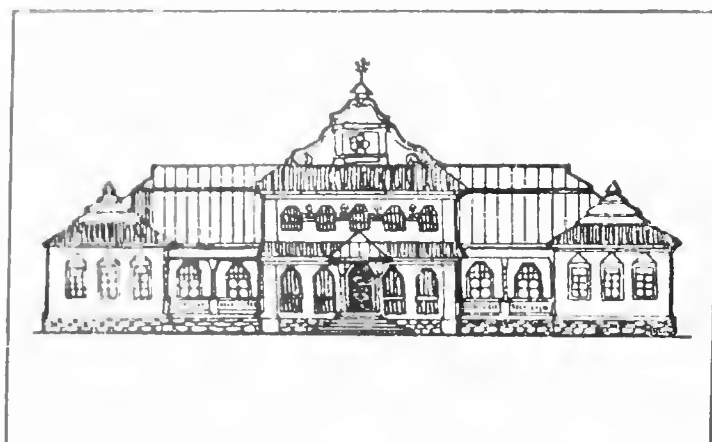
графині М. Г. Розумовської (дружини Л. К. Розумовського) купила велика княгиня Олена Павлівна (дружина сина Павла I великого князя Михайла Павловича). У К. на той час мешкало 689 кріпаків чол. статі. За переписом 1859 К. належала до Костянтиноград. повіту, мала 286 дворів, 1481 ж. У лютому 1859 селяни були звільнені від кріпосного права. На той час у К.— 290 дворів, 1511 ж. 1871 відкрито дерев. Вознесенську церкву, при якій були б-ка та церковнопарафіяльна школа. У 1900 в К. Руновщинської волості Костянтиноград. повіту — 408 дворів, 2799 ж., земська та церковнопарафіяльна школи, відбувалося 2 ярмарки. У 1910 — 491 двір, 3197 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У роки громадян. війни в К. був ств. партизан. загін під командуванням Г. Д. Куща. Після встановлення Рад. влади К. стає центром сільради. З березня 1923 віднесена до складу Руновщинського р-ну Красноград. округу. 3813 ж. (1923). З 1925 село увійшло до складу Карлівського р-ну Полтав. округу. У 1926 в К.— 765 дворів, 3828 ж. У період нім.-фашист. окупації (22.IX 1941 — 22.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 127 його жителів, спалили значну частину села. У К.— колгосп «Більшовик» (зерново-буряківничого та м'ясо-мол. напрямів), с. ш., лікарня, дитсадок, Будинок культури на 350 місць, б-ка (15,2 тис. од. зб.). 1976 відкрито пам'ятний знак на честь воїнів-односельців, загиблих (288 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Поблизу села на березі р. Орчика археологами досліджено залишки поселення доби бронзи (3—1 тис. до н. е.), а в самому селі — залишки кургану з похованням доби бронзи, т. зв. сарматського часу та салтівської культури (7—9 ст.). На околицях К. залишки 23 курганів.

КЛИМОВА А. П. БУДИНОК

КЛИ́МОВА А. П. БУДИ́НОК у с. Круглику Лубенського р-ну. Споруджений 1913—14 за проектом арх. Д. М. Дяченка в архіт. формах укр. необарокко на замовлення лубенського громад. діяча А. П. Климова, який входив до ліберального кола місц. інтелігенції, що групувалася навколо Скаржинської (див. *Скаржинської К. М. музей*). Саме завдяки культивованим у цьому гуртку зацікавленням укр. культурою молодому арх. Д. М. Дяченкові пощастило реалізувати цей проект. Прийнята симетрична композиція будинку дозволила вдало організувати внутр. простір навколо вестибюлю і вітальні, де розташувалося кілька кабінетів і житлових кімнат. Зовнішній вигляд будинку відзначено чітким симетричним рішенням фасаду. Середнє двоповерхове крило, увінчує високий барокковий фронтон з рипідою — «сонцем правди», який панує над одноповерховими бічними крилами. Великі аркові вікна надають ризалітові певної врочистості. Головний вхід виділяє трапеційний портал, накритий виступаючим вперед дашком, що тримається на металевих кронштейнах. Обабіч середнього ризаліту були влаштовані лоджії, прикрашені різьбленими колонками. Наріжні части-

Будинок А. П. Климова у с. Круглику. Проект головного фасаду.

ни будинку було виділено чотириярусними дахами наметового типу, над вікнами знаходились трикутні ніші, заповнені кольоровою майолікою. В архітектурі споруди яскраво виявились впливи традиційних форм кол. шляхетських та старшинських будинків 17—18 ст. Звернення до архіт. форм укр. барокко було новим явищем у зодчестві України 1910-х рр. У цьому будинку барокова традиція вдало поєднується з досягненнями народностильового напрямку *українського архітектурного стилю.* Будинок дійшов до нашого часу в частково пошкодженому вигляді.

КЛЮШНИКІВКА — село Миргород. р-ну, центр сільс. Ради народ. депутатів, якій підпорядковані села Андріївка, Вовки, В'язове, Гасенки, Григорівка, с-ща Дібрівка, Залізняки, Новоселиця, Сохацьке, Травневе, Штомпелі. Розташ. за 25 км від райцентру та за 5 км від залізнич. ст. Дібрівський кінний завод. 495 ж. (1990). Через зх. частину села проходить залізниця Бахмач — Кременчук. У 1859 К. була панським хутором, у якому наліч. 35 дворів, 165 ж. У 1866 селяни К. відмовилися сплачувати викуп за наділ землі. До Жовтневої революції більша частина земель села належала графині Мещерській. К. входила до складу Попівської волості.

Рад. владу у К. проголошено в лютому 1918, на поч. 1920 ств. комнезам. 1930 організ. колгосп «9 січня». З 1928 до 1962 К. входила до складу Комишнянського р-ну, з 1962 — до Миргород. р-ну. У період нім.-фашист. окупації (13.IX 1941 — 17.IX 1943) до Німеччини було вивезено 125 юнаків і дівчат, розстріляно 12 чол., спалено 18 дворів. 1950 шляхом об'єднання кількох сільгоспартілей ств. колгосп ім. Куйбишева. Діє комплексний приймальний пункт, с. ш., лікарська амбулаторія, дитсадок, Будинок культури (на 327 місць), б-ка (12 457 од. зб.), громадський історико-краєзнав. музей. 1958 встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, загиблих 1941 і 1943; пам'ятник односельцям, полеглим на фронтах Великої Вітчизн. війни, пам'ятник В. В. Куйбишеву.

КНИШІВКА — село Гадяцького р-ну, розташ. на правому березі р. Псла, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Броварки, Дучинці. Розміщ. за 15 км від райцентру і за 13 км від залізнич. ст. Гадяч. 893 ж. (1990). Згадується в істор. джерелах 17 ст. У 1693 універсалом гетьмана Мазепи К. віддана у власність Красногорському Гадяцькому Миколаївському монастиреві. За даними перепису 1859 у К. наліч. 131 двір, 1068 ж., церква (1801). На час перепису 1900 у К. діяло 3 товариства селян-власників, 228 дворів, 1275 ж., 2 школи — земська та церковнопарафіяльна, 2 церкви (1801, 1898). Жителі К. брали участь у революц. подіях 1905—07. У 1910 в селі — 239 дворів, 1424 ж.

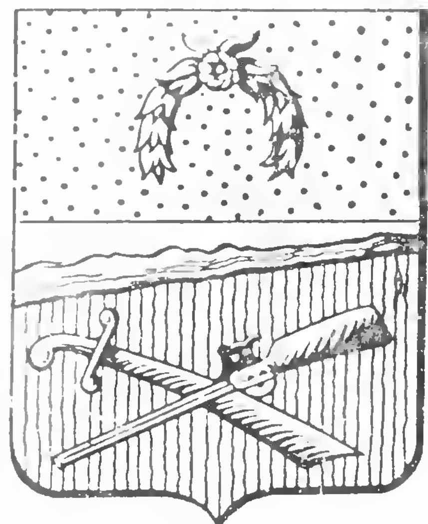
Рад. владу проголошено в січні 1918. На листопад 1923 кількість населення К. становила 1716 чол. 1928 у селі засн. комуна «Боротьба», яка згодом перетворена на колгоспи «Червоний лан», ім. Петровського, «Червона Україна». Під час нім.-фашист. окупації (23.IX 1941 — 9.IX 1943) до Німеччини вивезено 72 чол., спалено 24 хати. У період окупації в селі була залишена підпільна група (командиром призначений Ф. К. Ніженець). 1950 до колгоспу «Червона Україна» приєднано колгосп «Нове життя», а 1959 — колгосп «Жовтнева перемога». У грудні 1988 колгосп «Червона Україна» розподілений на два господарства — колгосп «Червона Україна» (с. Книшівка) та колгосп «Більшовик України» (с. Плішивець). Колгосп «Червона Україна» — багатогалузеве господарство (м'ясо-молочно-зер-

новий напрям, тех. культури). У селі працює цегельний і асфальто-бетонний заводи, побуткомбінат, с. ш., амбулаторія, дит. садок, Будинок культури (на 400 місць), б-ка (18 131 од. зб.). Уродженці К.: І. П. Інзик — Герой Соц. Праці (колишній голова колгоспу «Червона Україна»); Г. Г. Луць, П. М. Симоненко, Г. С. Паливода — нагород. орденом Леніна. 1983 встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, загиблих 1943 при визволенні села від нім.-фашист. окупантів, 1984 відкрито пам'ятник на могилах (три) жертв фашизму 1941—42. Споруджено обеліск (1972) в пам'ять про воїнів односельців, які загинули (99 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. У 1976 встановлено меморіальну дошку на місці, де проходили збори підпільного обкому КП(б)У 1941—42; скіфське городище 6—5 ст. до н. е., городище роменської культури 8—10 ст. н. е.

КНИШІ́ВСЬКЕ ГОРОДИ́ЩЕ скіфського часу (7—3 ст. до н. е.) біля с. Книшівки Гадяцького р-ну розташ. на високому плато правого берега р. Псла. Вперше розкопки проведені 1954 В. А. Іллінською, 1987—90 — експедицією Полтавськ. педінституту. Городище складається з головного укріплення (площа 4 га) і допоміжного (пл. 1 га). Довжина валу головного укріплення 669 м, висота — 2,9—4,7 м. Перед стіною — рів глибиною 2 м і шириною у верхній частині бл. 5 м. Культурний шар залягає на глибині 0,7—1,4 м. Відкриті залишки житла, госп. будівлі, святилище. Виявл. бл. 40 тис. знахідок (уламки ліпного посуду, знаряддя праці з заліза, каменю, кістки, прикраси тощо).

КОБЕЛЯ́К ГЕРБ. Затверджений 1843. Щит поділено на дві частини: у верхній золотій — лавровий вінок, у нижній червоній — ріка і хрестоподібно складені меч і рушниця. Усі ці атрибути мали символізувати остаточну поразку швед. військ 1709 поблизу Кобеляк, неподалік від Переволочанської фортеці. Уніфікований 1857 за системою Б. Ф. Коне. Існував до 1917.

КОБЕЛЯ́КИ (Кобиляк, Кобиляки) — місто, райцентр. Розташ. на правому березі р. Ворскли (прит. Дніпра) при впадінні р. Кобелячки (звідси й назва), за 75 км від обл. центру та за 14 км від залізнич. ст. Кобеляки. 13 350 ж. (1990). Територія К. заселена у 2—6 ст. Позначені на карті І. Данкерта, 1620—36 (відомості за 1609—13) та Девіта, 1632. Опис міста серед. 17 ст. залишив турецький мандрівник Є. Челебі (див. *Кобеляцька фортеця*). До визвольної війни 1648—54 К. належали шляхтичу Ю. Немиричу, з 1648 стають сотенним містечком Полтав. полку. У 1660—68 тут були 1-а і 2-а Кобеляцькі сотні. 1657 містечко знову захопив Ю. Немирич, але у наступному році він був розбитий Мартином Пушкарем. Розвиваються цехи теслярів, кравців, шевців, серед промислів — млинарство та винокуріння. 1722 за жителями міста записані 25 «постійних» та «весняних» млинів, 5 гуралень, 5 солодовень. 1760 граф Воронцов привласнює в К. частину селянських та козацьких дворів. 1768, під час рос.-тур.

Герб Кобеляк.

війни, місто захопили й зруйнували кримські татари. З 1765 К. входили до Катерининської провінції Новоросійської губ., у 1773—83 — ротне місто *Дніпровського пікінерського полку,* з 1796 належало до Кременчуцького пов. Малоросійської губ., з 1803 — повітове місто Полтав. губ. 1828 ств. міська Дума, згодом — поштова станція. 1843 К. присвоєно герб (див. *Кобеляк герб*). У 1804 в місті працювало 105 ткачів, 53 шевці, 54 кравці; було 2 селітряних, 2 цегельних та пивоварений з-ди. Через місто пролягали торгові тракти на Катеринослав, Полтаву та Кременчук. Відбувалося 5 ярмарків на рік. 1850 в К. зареєстровано 182 купці 2-ї та 3-ї гільдій. У 1859 в місті — 7993 ж.; у 1863 — 939 дворів, 9424 ж.; у 1897 — 1886 дворів, 10 487 ж. 1.VIII 1870 введено до ладу залізнич. ст. Кобеляки. 1859 відкрито повітову лікарню, 1887 — земську лікарню з амбулаторією, 1895 — міську лікарню. Були також відкриті: мале народне училище, парафіяльне міське училище, чотирикласне вище початкове училище, вище початкове Олександрівське училище, 1871 — прогімназія. У кін. 19 — на поч. 20 ст. почали працювати: жіноча гімназія, комерційне училище та чоловіча гімназія. Діяли 5 церковнопарафіяльних шкіл та 2 поч. єврейські, Народний будинок з драм. колективом під керівництвом С. Г. Киреєва. Репертуар трупи складався з класичної укр. драматургії. З 1905 членом постійної трупи був уродженець міста С. Й. Шкурат [1885 (1886) — 1973], згодом актор укр. театру і кіно, нар. арт. УРСР. Собор, 5 церков, б-ка (з 1896), книжковий магазин і крамниця. У 1910 в К.—2023 двори, 11 087 ж., 3 парових млини, 4 ковбасні та 5 кондитер. з-дів, 2 з-ди мін. вод, пивоварня, друкарня Б. І. Брагилевського (засн. 1883). Були забруковані 3 центр. вулиці, збудовані 2 артезіанських колодязі (1915 та 1916). З 1913 — телефонна станція. Громадський парк — з 1917. 1916 в місті мешкало понад 20 тис. чол. (у т. ч. біженці). Під час першої рос. революції в К. сталося Кобеляцьке селянське заворушення 1905. 27.XII 1905 вийшла перша в місті газета «*Земля*» (у 1911—13 — «*Кобелякское слово*»).

Кобеляки. Загальна панорама. Фото поч. 20 ст.

Рад. владу встановлено 9.І 1918. У січні 1919 ств. повітова парторганізація більшовиків, що наліч. 60 чол. Стала виходити газета «Голос бедноты». 18.І 1920 ств. Кобеляц. ревком. Були організ. міліція та нар. суд, націоналізовані друкарня та парові млини. Почала виходити газета «Вісті Кобеляцького повітвиконкому та парткому КП(б)». 1921—26 в К. організ. 9 кооперативних об'єднань: «Зоря» (1926 об'єднувала понад 100 робітників), «Мило», «Швейтекстиль», «Культура» та ін. Працювали 2 шкіряних з-ди, 5 сукновалень, 14 кузень, слюсарна майстерня, черепичний з-д, 3 хлібопекарні. Відновилося будівництво залізниці Кобеляки — Ганівка. У К. вели торгівлю понад 15 держ. і кооп. крамниць, щоденні базари, 3 заклади громад. харчування, відбувалося 6 ярмарків на рік. 1922 запрацював радіовузол. Навч. заклади переводяться на укр. мову навчання.

22.III 1922 відкритий Народний театр.

З 1923 К.— райцентр Полтав. округи, з 1932 — Харківської, з вересня 1937 — Полтав. обл. На 15.III 1923 у місті наліч. 12 395 ж., на 17.XII 1926—10 984 ж. 1925 місц. електростанція виробила 12 046 кіловат-годин електроенергії. 1931 стала до ладу МТС, 1932 організ. колгосп «Певний шлях». У 1925—30 працювала кооперативно-торг. школа, у 1930—35 — пед. технікум, з 1934 — зоотех. школа, з 1936 — середня медична. Працювали також 3 середні, 3 неповні середні й 1 поч. загальноосв. школи. Діяли: дит. містечко ім. В. Г. Короленка на 1 тис. дітей-сиріт (з 1930), Палац культури на 400 місць, 5 клубів, 3 б-ки. У період нім.-фашист. окупації (15.IX 1941 — 25.IX 1943) гітлерівці вбили 771 чол., знищили 186 будинків громад. призначення. У К. працюють: молочноконсервний комбінат, цукровий завод, з-д продтоварів «Мрія», швейна ф-ка, валяльно-повстяна ф-ка, ф-ка «Зоря», хлібокомбінат, комбікормовий з-д та ін. Місто газифіковане 1966. Є критий колгоспний ринок, автовокзал, лазня, 2 середні та 2 неповні с. ш., муз. школа, школа-інтернат, профтехучилище, 4 дитсадки. Тепер К. — центр мануальної терапії, який очолює уродженець К., нар. лікар СРСР (з 1990), канд. мед. наук М. А. Касьян. При міській лікарні на 250 ліжок 1987 відкрито кабінет мануальної терапії. Будинок культури на 550 місць, кінотеатр «Екран» на 600 місць, 2 клуби з кіноустановками, 9 б-к (заг. книжковий фонд — 173,3 тис. од. зб.), історичний музей, *Кобеляцький літератури і мистецтва музей*, 3 парки відпочинку. Серед ін. уродженців міста — укр. вчений у галузі тех. кібернетики, чл.-кор. АН УРСР, засл. діяч науки УРСР О. Г. Івахненко, укр. письменники В. С. Гнилосиров (Гнилосир; 1836—1900), М. С. Білецький та В. Л. Кашин; укр. літературознавець і фольклорист В. І. Станіславський (1871—1927); укр. театральний художник, засл. діяч мистецтв, лауреат Держ. премії СРСР (1948) В. М. Греченко (1906—67); нар. артист УРСР Є. А. Золотаренко (1889—1955); засл. артисти УРСР П. С. Колісник (1904—76) та Г. Т. Тесля (1909—67). У 1932—44 у К. жив укр. композитор, нар. арт. УРСР В. Д. Кирейко. У серед. 90-х рр. 19 ст. в К. побував рос. письменник І. О. Бунін (1870—1953). Пам'ятники: В. І. Леніну (1954), Б. Хмельницькому (1962), комсомольцям 20-х років (1968), *Кобеляцьким робітникам промкомбінату меморіальна дошка*. У К.— братська могила рад. воїнів, що загинули (18 чол.) 1943 при визволенні міста від гітлерівців. Поблизу К., у напрямку до с. Ганівки, в заплаві пересохлої р. Кобелячок виявлено поселення черняхівської культури. Див. також статті на термін «кобеляцький». Іл.— табл. XXIX, до ст. *Дерев'яна монументальна архітектура*.

«КОБЕЛЯ́КСКОЕ СЛО́ВО». Щоденна газета, виходила в Кобеляках у 1911 і 1913.

КОБЕЛЯ́ЦЬКА ЖІНО́ЧА ГІМНА́ЗІЯ. Засн. 1.VII 1906 на базі *Кобеляцької жіночої прогімназії*. Мала 8-річний курс навчання і підготовчий клас. До гімназії приймалися дівчата всіх станів і віросповідань. Готувала вчителів для поч. школи та молодших класів жіночих гімназій. 8-й пед. клас давав право на звання домашньої вчительки чи домашньої наставниці. 1917 у К. ж. г. навчалося 366 дівчат, у т. ч. 22 — діти селян, 85 — козаків, 105 — міщан і цехових, 32 — почесних громадян і купців, 24 — духовенства, 57 — особистих дворян і чиновників, 31 — родових дворян. Нав-

чання платне: у 1—7 класах — 60 крб., у 8-му — 100 крб. на рік. Утримувалася за рахунок держави, губерн. і повіт. земств та плати за навчання. Працювало 25 вчителів — випускників Київ. ун-ту і духовної академії, жіночих гімназій і вищих жіночих курсів. Діяли попечительська і пед. ради. Мала 13 учнівських квартир. При гімназії діяли фундаментальна (4,5 тис. од. зб.) та учнівська (3,1 тис. од. зб.) бібліотеки; фіз. кабінет, відділ наочних посібників. Містилася у власному будинку.

КОБЕЛЯ́ЦЬКА ЖІНО́ЧА ПРОГІМНА́ЗІЯ. Засн. 1871 у складі трьох, а потім перших чотирьох класів гімназії. 1901 відкрито підготовчий і пед. класи. 1906 перетворена на *Кобеляцьку жіночу гімназію.* До прогімназії приймалися дівчата всіх станів і віросповідань. 1872 у прогімназії навчалося 42 учениці, 1903 — 164, 1906 — 317, у т. ч. 9 — діти селян, 21 — козаків, 147 — міщан і цехових, 61 — почесних громадян і купців, 17 — духовенства, 41 — особистих дворян і чиновників, 4 родових дворян та ін. Плата за навчання — 10 крб. на рік. Утримувалася за рахунок держави, губерн. і повіт. земства, плати за навчання і добровільних пожертв. Спочатку містилася у найманому приміщенні (в будинку колезького асесора С. П. Житецького), потім у власному будинку, спорудженому земством. Працювало 18 вчителів — випускників духовних семінарій, міських училищ, жіночих гімназій, інститутів шляхетних дівчат.

КОБЕЛЯ́ЦЬКА ФОРТЕ́ЦЯ 17—18 ст. Виникла водночас із заснуванням міста на поч. 17 ст. Розташ. на мисоподібному пагорбі на правому березі р. Ворскли. Відігравала роль важливого опорного пункту на шляхах татар. нападів на Лівобережну Україну. У серед. 17 — 1-й пол. 18 ст. укріплення К. ф. складалися із земляного валу та рову, тинової чи палісадової огорожі, а також дерев. башт, кількість яких сягала, ймовірно, 8. Заг. довжина укріплень становила понад 860 саж. Всередині розташ. три дерев. церкви, будівлі сотенних і міських установ, торгові ряди, школа, шпиталь, громад. й приватні двори. Мала підземні ходи і водогін від р. Кобелячки до центру міста з слабовипалених глиняних труб. Підпорядковувалася Запорізькій Січі, її козаки — кошовому отаманові. У 2-й пол. 18 ст. К. ф. занепала (див. ст. *Оборонне будівництво*). На поч. 19 ст. ще існ. земляний вал довжиною бл. 500 саж. Залишки фортеці позначені на плані міста 1871.

КОБЕЛЯ́ЦЬКЕ КОМЕРЦІ́ЙНЕ УЧИ́ЛИЩЕ. Відкрите 18.VII 1906 у відповідності з положеннями про комерційні навч. заклади 1896 і 1900. Мало свій статут, затверджений 1907. Підпорядковувалося Мін-ву торгівлі і пром-сті. Давало середню заг. і спец. освіту. Термін навчання 7 років. Приймалися діти 10—12 років обох статей всіх станів і віросповідань з освітою, що дорівнювала знанням за перший клас реальних училищ. Викладалися: закон божий, рос. мова і словесність, нім. і франц. (за додаткову плату й англ.) мови, історія, географія, математика, фізика, природознавство, комерційна арифметика, теоретична і практична бухгалтерія, комерційне діловодство рос. та іноземними мовами, торгове і пром. законодавство, хімія і товарознавство, комерційна географія Росії, креслення, малювання, каліграфія, гімнастика, музика й танці. Діяли фундаментальна та учнівська бібліотеки, фізичний кабінет, кабінет навч. посібників, музей зразкових товарів, лабораторія для практичних занять з хімії і товарознавства. Утримувалася на кошти Товариства для влаштування Кобеляцького комерційного уч-ща, плати за навчання та пожертв приватних

осіб. У К. к. у. навчалися письменники: Юрій Дольд-Михайлик (1903—66; Михайлик Юрій Петрович), І. В. Дубинський (1898—1989), М. М. Лебідь (1889—1939).

КОБЕЛЯ́ЦЬКИЙ ЛІТЕРАТУ́РИ І МИСТЕ́ЦТВА МУЗЕ́Й — районний громадський у м. Кобеляках Полтавської обл. Відкр. 1982.

Засн. музей учителем-краєзнавцем О. І. Куликом. Розміщений в окремому будинку, спорудженому 1913. У музеї 2 тис. експонатів, які висвітлюють життя і діяльність письменників, художників, композиторів, акторів та ін. діячів культури, вихідців з Полтавщини, зокрема Кобеляцького р-ну, а також митців, творчість яких пов'язана з цим краєм. Окремий розділ знайомить з історією м. Кобеляк. Експозиція розміщена у 9 залах: документи, фотографії, рукописи, речові матеріали. У музеї представлені життєпис і творчість: укр. філософа і просвітителя Я. П. Козельського (бл. 1729, с. *Келеберда* — після 1795, с. Крутий Берег, тепер Лубен. р-ну Полтав. обл.), математика М. В. Остроградського (див. *Остроградського вулиця*); письменників, літературознавців І. Ф. Богдановича (1743, с. Переволочна Прилуцького полку, тепер Чернігівської обл.— 1803, Курськ), В. С. Гнилосирова (1836, м. Кобеляки — 1900, Канів); А. В. Головка (див. *Головку А. В. меморіальна дошка*), І. В. Дубинського (1898, с. Бутенки, тепер Кобеляц. р-ну — 1989, Київ), Ю. Дольд-Михайлика (1903, с. Бутенки, тепер Кобеляц. р-ну — 1966, Київ), С. М. Жураховича (н. 1907, уродженець с. Сокілка Полтав. губ.), В. Л. Кашина (н. 1917, м. Кобеляки), М. С. Білецького (н. 1910, м. Кобеляки), Д. В. Ткача (н. 1912, с. Орлик, тепер Кобеляц. р-ну), О. Т. Гончара (н. 1918, с. Сухе, тепер Кобеляц. р-ну), П. А. Загребельного (н. 1924, с. Солошине, тепер Кобеляц. р-ну), П. М. Усенка (1902, с. Заочіпське кол. Кобеляц. повіту, тепер Дніпропетровської обл.— 1975, Київ); художників В. М. Греченка (1906, м. Кобеляки — 1967, Харків), І. Г. Лося (1904, с. Сокілка, Полтав. губ.— 1985, Київ), Й. О. Білопольского (1910, с. Григоро-Бригадирівка, тепер Кобеляц. р-ну — 1984, Дніпропетровськ), О. Г. Максименка (1916, с. Вільхуватка, тепер Кобеляц. р-ну), А Г. Петрицького (1895, Київ — 1964, Київ; жив 1900—14 у с. Ліщинівці, тепер Кобеляц. р-ну); композитора В. Д. Кирейка (н. 1926, в Кобеляках пройшли його дитячі та юнацькі роки); співачки Т. О. Гриценко (1938, с. Старий Орлик Кобеляцького р-ну, тепер затоплене); акторів Є. А. Золотаренка (1889, м. Кобеляки — 1955, Полтава), С. Й. Шкурата (1885, м. Кобеляки — 1973, м. Ромни Сум. обл.) та ін. В експозиції представлена постійно діюча виставка творів самодіяльних митців-художників І. І. Ярового (1928—88), А. П. Чумака (1933—82), П. В. Лагоди (н. 1910), М. Ф. Черненка (1933), матеріали про засл. працівників культури УРСР Ю. Г. Лопоху та Н. М. Уварову. Містяться тут і матеріали, що розповідають про письменників, які перебували в краї: Т. Г. Шевченка (див. *Шевченка вулиця*), О. С. Пушкіна (див. *Пушкіна вулиця*), М. Горького (див. *Горького вулиця*), В. М. Сосюру, Ю. К. Смолича, Ю. І. Яновського, П. Й. Капельгородського (див. *Капельгородського провулок*), О. І. Ковіньку, Н. Л. Забілу, В. В. Бичка, І. Л. Муратова, Ю. О. Збанацького, М. П. Стельмаха, Л. М. Овдієнко та ін. Представлені в музеї вироби народних майстрів: картини, вишивки, різьблення, малюнки тощо. Розташ. на вул. Леніна № 2.

КОБЕЛЯ́ЦЬКИЙ МОЛОЧНО-КОНСЕ́РВНИЙ КОМБІНА́Т. Ств. 1955 як молочноконсервний завод. 1966 перетв. на К. м. к. Випускає молочні консерви, масло тваринне, продукцію із збираного молока (молоко пастеризоване, кефір жирний, сметана, сир жирний), обезжирену продукцію (сир, кефір, сколотини). Потужність після пуску — 35 т молока, у 1989 — 270 т. При комбінаті діють їдальня, дитсадок. Розміщений у с-щі Білики Кобеляцького р-ну, вул. Р. Люксембург № 1.

КОБЕЛЯ́ЦЬКИЙ НАРО́ДНИЙ САМОДІЯ́ЛЬНИЙ ТЕА́ТР. Ств. 1946 при Кобеляцькому районному будинку культури. З 1968 — народний самодіяльний. Серед вистав: «Ніч під Івана Купала» М. Старицького, «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого, «Лимерівна» П. Мирного, «Пізня любов» О. Островського. Дипломи всесоюзн. та респ. фестивалів, оглядів і конкурсів нар. творчості.

КОБЕЛЯ́ЦЬКИЙ ПОВІ́Т. Ств. 27.III 1803 у складі Полтав. губ. 1910 наліч. 21 волость, 663 нас. пункти, 30842 двори, 213612 ж. (1923—268958 ж.). Розформов. 7.III 1923.

КОБЕЛЯ́ЦЬКИЙ РАЙО́Н. Знах. у пд. частині області. Площа 1,8 тис. км². Нас. 60,2 тис. чол. (1991). У районі — місто та 103 нас. пункти, підпорядковані міській, селищній і 23 сільс. Радам нар. депутатів. Центр — м. Кобеляки. Межує з Кременчуцьким, Козельщинським, Решетилівським та Новосанжарським районами Полтав. обл. К. р. утв. 1923 у складі Полтав. округу з Кобеляцької, Бродщинської і Маяцької волостей кол. Кобеляцького повіту. Спочатку до складу К. р. входило 11 сільрад: Бродщинська, Василівська, Вовчанська, Золотарівська, Іванівська, Краснянська (Красненська), Марківська, Павлівська, Розсипалівська, Сухо-Маяцька (Сухомаячківська), Таранушичівська. З лютого 1932 К. р. підпорядковувався безпосередньо Харкову, з 27.II 1932 увійшов до складу новоутв. Харків. обл. У складі Полтав. обл.— з 22.IX 1937. У 1929—30 в районі було понад 200 колгоспів, колективізацію було завершено 1932. На 1941 у К. р.— 28 поч. шкіл, 15 семирічних, 6 середніх. Виходила газета «Більшовик». 30 клубів, 4 кіноустановки, 34 хати-читальні, 60 б-к, 3 театри (Кобеляки, Білики, Бутенки). У період нім.-фашист. окупації (15.IX 1941—25.IX 1943) гітлерівці знищили 640 чол., вивезли на примусові роботи до Німеччини 2544 жителі району.

К. р. лежить у межах Придніпровської низовини. На Пд. омивається Дніпродзержинським водосховищем. По тер. К. р. протікають річки Ворскла, Орель, Кобелячка, Восьмачка, Кустолове. Грунти переважно чорноземні. Більша (зх.) частина району лежить у лісостеповій зоні, менша (сх.) — у степо-

мії. Ліси (сосна, дуб, берест, осика, вільха) займають 17,4 тис. га. Корисні копалини: глини, пісок, граніт. Виявлені поклади кам'яного вугілля, родовище нафти. У районі — *Глинський заказник*, *Лучківський* заказник, *Перегонівський заказник*, заказник *Ситникове* і заповідне урочище *Сокільське* (всі — місц. значення). 11 пром. підприємств, серед яких 2 — республіканського підпорядкування (Кобеляцький молочноконсервний комбінат і Орлицький спецкар'єр). 4 будинки побуту, 30 комплексних приймальних пунктів. У районі — 34 колгоспи, 5 радгоспів. Спеціалізація с. г.— землеробство зерново-техн. і тваринництво м'ясо-мол. напрямів. Гол. культури: пшениця, кукурудза, ячмінь, гречка, горох, соняшник, цукр. буряк. Площа с.-г. угідь 1991 становила 125,5 тис. га, в т. ч. орні землі — 102,8 тис. га, сіножаті й пасовища — 20,5 тис. га. 3 лісництва, 1 риболовецьке підприємство, 3 мисливські бази. По тер. К. р. пролягає залізниця Полтава — Кременчук (залізнич. станції Кобеляки та Ліщинівка). Автостради Полтава — Кіровоград, Полтава — Дніпропетровськ; автомобільних шляхів — 498,9 км, у т. ч. з твердим покриттям — 475 км. Район повністю електрифікований та радіофікований. У районі — 58 загальноосв. шкіл і 2 музичні, сільс. профтехучилище, 2 будинки піонерів. 5 лікарень, 40 фельдшерсько-акушер. пунктів, 12 аптек, 44 аптекарські пункти, 2 санаторії. 70 клубів та будинків культури, 65 кіноустановок, 56 б-к (701 тис. од. зб.), 33 музеї. Пам'ятки архітектури 18—19 ст. Серед пам'яток археології — поселення доби неоліту, бронзи, черняхівської культури, ранньослов'ян. поселення та поселення епохи Київ. Русі. Збереглися численні кургани. Див. також статті: Кобеляки, Білики, Бродщина, Бугенки, Василівка, Вільхуватка, Григоро-Бригадирівка, Дашківка, Дрижина Гребля, Золотарівка, Іванівка, Канави, Кірове, Комендантівка, Красне, Кунівка, Лучки, Марківка, Озера, Орлик, Радянське, Світлогірське, Червоні Квіти, Чорбівка, Шенгури. Іл.— табл. XXIX.

КОБЕЛЯ́ЦЬКИЙ ЦЕНТР МАНУА́ЛЬНОЇ ТЕРАПІЇ. Ств. 1972 вперше в СРСР. Офіційно визнаний 1985. Його організатором і гол. лікарем є нар. депутат СРСР від фонду здоров'я і милосердя, нар. лікар СРСР (1990), засл. лікар УРСР (1988), кандидат мед. наук Микола Андрійович Касьян. Лікує суглоби, дискогенні радикуліти, міжхребетні дискові грижі, остеохондрози, вроджені аномалії розвитку хребта. Через К. ц. м. т. пройшли десятки тисяч хворих з нашої і зарубіжних країн. При Кобеляцькій районній централізованій лікарні відкрито кабінет (1987) і госпрозрахункову поліклініку мануальної терапії (1989). Філіал поліклініки ств. в Якутську. Лікарів мануальної терапії очолює учень М. А. Касьяна — М. М. Чуприна. У М. А. Касьяна уже пройшли стажування сотні лікарів. Розпочалися роботи по спорудженню мед. комплексу: лікувального корпусу-стаціонару на 120 ліжок, амбулаторії на 250 чол., пансіонату, басейну, їдальні тощо. Міститься на вул. Шевченка № 79/100.

КОБЕЛЯ́ЦЬКИЙ ЦУКРО́ВИЙ ЗАВО́Д Полтав. виробничо-агр. об'єднання. Збудований 1952—55 у смт Біликах Кобеляцького р-ну. 1956 здійснено реконструкцію, 1955 з-д щодоби переробляв 1200, в 1990 — 5500 т буряків. Основні види продукції: цукор-пісок з буряків, цукор пісок з цукр. тростини. Побічна продукція: жом свіжий, жом сушений, буд. вапно, меляса. Діє також цегельне виробництво.

КОБЕЛЯ́ЦЬКИМ РОБІТНИКА́М ПРОМКОМБІНА́ТУ МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА. Встановлена в пам'ять про робітників підприємства (тепер ф-ка «Зоря»), які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни. Дошка — мармур, відкрита 1975.

КОБЕЛЯЧКІ́ВСЬКИЙ ІСТО́РИКО-КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й у с. Кобелячку Кременчуц. р-ну. Відкр. 1964, реконструкцію проведено 1989. Розмістився в приміщенні сільського Будинку культури, займає 4 зали. Налічує бл. 5 тис. експонатів, що розповідають про історію села.

КОБЕЛЯ́ЧОК, Сухий Кобелячок — річка в Полтав. обл. В минулому ліва прит. Дніпра, тепер впадає в Дніпродзержинське водосховище. Довж. 35 км, площа бас. 230 км². Похил річки 1,13 м/км. Тече тер. Кременчуц. р-ну. На берегах К.— села Кобелячок та Пришиб.

КОБЕЛЯ́ЧОК — село Кременчуцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Малики. Розташ. за 50 км від райцентру та за 20 км від залізнич. ст. Потоки. 599 ж. (1990). Засн. як хутір козаками сотенного містечка Келеберди Полтав. полку, вірогідно, на поч. 18 ст. У 1803 К. перетворено на село в зв'язку з перенесенням з Келеберди дерев. Покровської церкви (1802—03). За переписом 1859 в К. (з хуторами) — 242 двори, 2445 ж., церква (1871 перебудована), відбувалося 2 ярмарки на рік. При церкві діяли церковнопарафіяльна школа і б-ка. 1867 відкрито земську школу. За переписом 1900 в К. (з хуторами) — 533 двори, 3773 ж.; у 1910 в селі (без хуторів) — 166 дворів, 1028 ж., два млини. У 1912 відкрито 2 школи грамоти. У 1913 працювали олійниця та просорушка.

Рад. владу встановлено в січні 1918. З березня 1923 село віднесено до Потіцького р-ну Кременчуц. округу. 1275 ж. (1923). На поч. 1930-х рр. Кобелячківська сільрада підпорядковувалася Кременчуцькій міськраді. У період нім.-фашист. окупації (4.IX 1941—28.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 164 жителя села. У К.— центр. садиба колгоспу ім. Я. М. Свердлова (зернового та м'ясо-мол. напрямів), 8 річна школа, фельдшерсько акушер. пункт, Будинок культури на 250 місць, б-ка (11,3 тис. од. зб.). Споруджено пам'ятники: Я. М. Свердлову (1967); воїнам-односельцям, що полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни, на братській могилі рад. воїнів, що загинули 1943 під час визволення села (1957; серед похованих — Герой Рад. Союзу М. Г. Рубцов).

КОБЗАРІ́, бандуристи — укр. народні співці і музиканти, які супроводжують свій спів грою на кобзі (бандурі). Перші писемні згадки про кобзарів відносяться до 15—16 ст. Кобзарі створювали й виконували пісні та думи про героїчну боротьбу укр. народу проти кримських ханів, тур. султанів і польс. шляхти, про тур. неволю. Думи та істор. пісні, що їх виконували кобзарі, закликали до боротьби за соціальне і нац. визволення. Водночас побутували жартівливі, сатир., гуморист. та побутові пісні, танц. музика.

У 18 ст. на Україні існували спец. муз. школи, зокрема Глухівська співацька школа, де навчали співу та гри на різних інструментах, у т. ч. й на кобзі. У середині 19 ст. тільки в трьох губерніях — Полтав., Харків. і Чернігівській, налічувалося кількасот К. Визначними виконавцями істор. пісень і дум. були К.: Остап Вересай (1803—90) з с. Калюжинців Прилуцького пов. Полтав. губ. (тепер Срібнянського р-ну Черніг. обл.), Іван Кравченко-Краковський (1820—85) з м. Лохвиці, Федір Гриценко-Холодний (бл. 1814 — після 1886) з Полтавщини, Ми-

хайло Кравченко (1858—1917) з Сорочинець (тепер Великі Сорочинці; див. *Кравченку М. С. пам'ятник*) Миргородського р-ну, Федір Кушнерик (1875—1941) з с. Багачки (тепер смт Велика Багачка Полтав. обл.), Петро Гузь (1895—1959) з с. Лютеньки (тепер Гадяцького р-ну; див. *Гузя П. І. могила*), Єгор Мовчан (1898—1958) з Великої Писарівки (тепер смт Сум. обл.), Євген Адамцевич (1904—72) з с. Солониця (тепер Лубен. р-ну), Опанас Бар з с. Черевки (тепер Миргород. р-ну), Семен Говтвань з м. Зінькова, Микола Дубина з Решетилівки (тепер смт Полтав. обл.), Остап Колний з Сорочинець, Платон Кравченко з с. Шахворостівки (тепер Миргород. р-ну), Петро Нeховайзуб з с. Бондарі Лохвицького пов. (тепер Чорнухинського р-ну), Трифон Магадин з с. Бубни Лохвицького пов. (тепер Чорнухинського р-ну), Самійло Яшний з м. Миргорода, Дмитро Скорик з с. Нехристівки Лохвицького пов. (тепер Чорнухинського р-ну) та ін.; лірники Архип Никоненко з Оржиці, Антін Скоба (1863 — після 1908) з с. Багачки (тепер Велика Багачка), Іван Скубінь (1858 — після 1909) з с. Лемехівки (тепер Новосанжарського р-ну).

Репертуар К. не був сталим й однаковим. Він залежав від місцевих традицій, конкретних істор. умов, світогляду виконавців та їх художніх смаків. Тривалий час К. виконували думи й пісні, засвоєні ними від учителів і колег, а також непрофесійних виконавців. З кін. 19 ст. важливим джерелом поповнення репертуару К. стала книга. К. засвоювали твори літ. походження. Вони шукали письменну людину і просили її читати текст доти, доки не запам'ятовували його. Так думи і пісні із збірок знову поверталися в усний репертуар. На 12-му археолог. з'їзді в Харкові (1902) разом виступало кілька К. і лірників. Спільна гра, яка виникла стихійно, згодом вилилася у створення самодіяльних капел бандуристів у Миргороді, Золотоноші, Решетилівці, Зінькові, Малій Перещепині Новосанжарського р-ну, Шишаках та ін. 1925 завдяки сприянню інспектора політосвіти О. Шраменка почала діяти в складі 12 чол. (Йосип Панасенко, Олександр Булдовський, Григорій Назаренко, Андрій Кононенко, Данило Піка, Андрій Рябко, О. Шраменко, Георгій Колісник, Володимир Кабачок, Яків Кладовий, Сергій Міняйло, Іван Шуліка та Яків Протопопів) *Полтавська капела бандуристів*. У 30-х рр. у Полтаві працювали самодіяльні капели бандуристів будівельників (керівник — Павло Петрович Шаповаленко), робітників-вантажників Полтава-Київська (керівник — Йосип Андрійович Когелевець) і групкому харчовиків (керівник — Григорій Назаренко).

Після Великої Вітчизн. війни організ. Полтавська міська капела бандуристок у складі 40 осіб (керівник — засл. працівник культури України Федір Олександрович Остапенко), якій присвоєно звання заслуженої. Діють ансамбль бандуристок Полтав. муз. уч-ща ім. М. В. Лисенка в складі 18 осіб (керівник — засл. артист УРСР Іван Андрійович Коваль), лауреат респ. конкурсу ансамблів муз. училищ 1987; міська дитяча капела бандуристів при облвідділі Муз. т-ва (керівник — засл. артист УРСР І. А. Коваль).

Вивчення кобзарського мистецтва розпочалося в 19 ст. 1805 укр. історик та етнограф В. Я. Ломиковський записав 13 дум і три пісні від невідомого кобзаря Івана, у репертуарі якого було 15 дум. Дев'ять з них було вміщено в книзі В. Я. Ломиковського «Спроба зібрання старовинних малоро-

сійських пісень», опублікованої в Петербурзі 1819. У 1814—18 у Миргород. і Прилуцькому повітах записував думи і пісні уродженець Хоролу, фольклорист М. А. Цертелєв (Церетелі; 1790—1869). Він видав з своєю передмовою зб. «Опыт собрания малороссийских песен» (СПб, 1819), де вмістив зразки 9 укр. дум, записаних на Полтавщині від кобзарів, у т. ч. думи про нац.-визвольну війну укр. народу під керівництвом Б. Хмельницького, й одну пісню. Одним з зачинателів укр. фольклористики був укр. учений М. О. Максимович (1804—73), який видав зб. «Малоросійські пісні» (М., 1827), «Українські народні пісні» (М., 1834), «Збірник українських пісень» (М., 1849). У 1832 від кобзаря І. Стрічки записав і в 1836 опублікував думи «Самійло Кішка», «Івась Коновченко, Удовиченко» та ін., збирач і видавець укр. народних пісень П. Я. Лукашевич. Укр. живописець, графік, архітектор, мистецтвознавець й етнограф О. Г. Сластіон (Сластьон) протягом 1875—1925 ств. галерею укр. кобзарів з зазначенням їхнього репертуару, зокрема, Остапа Калного з Сорочинець («Дівка-бранка», «Удова і три сини», «Три брати азовські»), Миколи Дубини з Решетилівки («Про піхотинця», «Про удову», «Дівка-бранка», «Конівченко»), Опанаса Говтваня з х. Голого Зіньківського пов. («Удова»), Самійла Яшного з Миргорода («Три брати азовські», «Удова і три сини», «Дівка-бранка»), Івана Жовнянського із Золотоніського пов. («Про голоту», «Олексій Попович», «Про піхотинця»), Дмитра Скорика з с. Нехристівки («Плач невільників», «Удова і три сини», «Конівченко», «Олексій Попович», «Три брати азовські»), Петра Івановича Неховайзуба у с. Бондарі («Плач невільників», «Три брати азовські», «Удова і три сини», «Конівченко»), Опанаса Савченка (Баря) із с. Черевки («Удова і три сини», «Піхотинець», «Дівка-бранка») та ін. У фондах Ін-ту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського АН України зберігається 96 пісень з нотами, записаних Володимиром Олександровичем Щепотьєвим (1880—1936), у т. ч. й на Полтавщині. Деякі з них містить зб. «Золоті ключі» (перше вид. 1926). Важливу роль у розвитку укр. фольклористики, Полтавщини зокрема, зіграв укр. композитор М. В Лисенко, уродженець с. Гриньок Глобинського р-ну (див. *Лисенка вулиця*). 1873 він виступив з рефератом «Характеристика музичних особливостей укр. дум і пісень, виконуваних кобзарем Вересаєм», влаштував його виступи в Києві і Петербурзі.

КОБИЛЯ́НСЬКОЇ ПРОВУ́ЛОК у Полтаві (кол. 3-й Шведський пров., Київський р-н) — біля вул. Шведської. Наз. 1962 на честь Кобилянської Ольги Юліанівни (1863—1942) — укр. письменниці. Н. у м. Гурі-Гуморі на Буковині (тепер тер. Румунії) у сім'ї дрібного службовця. Більшу частину життя провела в Чернівцях, де й померла. Найвизначніші твори: повісті «Земля» (1902), «Ніоба», «Через кладку» (обидві 1905), «В неділю рано зілля копала...» (1909) та ін. Спілкувалася з багатьма укр. письменниками, зокрема з Лесею Українкою. У кін. травня 1899, повертаючись з Німеччини на Україну, вона запросила К. на Полтавщину. Зустріч відбулася влітку 1899 в Гадячі, у «*Зеленому Гаю*», на березі Псла. Під враженням перебування на Полтавщині К. написала 27.VII 1900 поезію в прозі «Там звізди пробивались». Згодом письменниці листувалися, 1903 Леся Українка запрошувала К. на відкриття пам'ятника І. П. Котляревському у Полтаві.

КОБИЩА́НИ — місцевість у Жовтневому р-ні Полтави. Кол. передмістя. Засн. у 17 ст. вихідцями з с. Кобижчі. Входили до складу

Першої Полтав. сотні Полтав. полку. У 1859 — 344 двори, 1739 ж. З 1877 у К. діяв цегельний з-д Є. О. Беллі. У 1904 на ньому працювало 60 чол., було вироблено 1,824 млн. штук високоякісної цегли. Частина К. була включена в смугу міста у 19 ст., а решта на поч. 20 ст.

КОВАЛИ́ШИН — ручай у Полтав. обл., прит. р. Хоролу (бас. Дніпра).

КОВАЛІ́ — село Хорольського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Барилове, Бубереве, Грушине, Кузьмичі, Мелюшки, Широке. Розташ. на лівому березі р. Хоролу за 16 км від райцентру. 913 ж. (1990). 1781 К.— Хорольської сотні Миргород. полку, 165 хат, 87 козаків виборних, 30 козаків підпомічників, 48 посполитих володарів, різночинських та козацьких підсусідків. З 1781 в складі Хорольського повіту Київ. намісництва. На 1787 в селі 563 ж. чол. статі. К. було у володінні капітана Семена Горленка, полкового обозного Федора та секунд-майорів Миколи та Петра Родзянок. 1900 в К. була земська однокласна школа, згодом відкрито і церковнопарафіяльну школу. 1859 село мало 225 дворів, 1312 ж. та дерев. Михайлівську церкву. 1900 у К.— дві сільські громади (козацька і селян власників), 210 дворів, 1189 ж., земська і церковнопарафіяльна школи; 1910 — 181 господарство, 1158 ж., орної землі — 748, посівів — 851 дес.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1926 — 254 господарства, 1456 ж. Перший колгосп організ. 1930. 1936 утв. парт-група. Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—19.IX 1943) вивезено до Німеччини 8 чол., більша частина села була спалена. 1950 артіль «Вільне життя» та «Нове поле» об'єдналися в колгосп «Нове поле». З 1962 колгосп носив ім'я генерал-майора Б. М. Юр'єва. Тепер у селі — колгосп ім. XXIV з'їзду КПРС (м'ясо мол., зернового напряму, тех. культури). У К. — відділення зв'язку, побут. комбінат, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури (на 250 місць), б-ка (15 534 од. зб.). Уродженцем с. Мелюшки Ковалівської сільради є укр. поет, байкар і фольклорист Л. І. Боровиковський (тут його і поховано; див. *Боровиковського Л. І. могила*); у с. Грушине нар. Герой Рад. Союзу (1945) Г. А. Чех (1907—78). У К. 1956 встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1943 під час визволення села від гітлерівців, та пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим (166 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

КОВАЛІ́ВКА — річка в Полтав. і Харків. областях, прит. р. Мерла (бас. Дніпра). В межах Полтавщини тече тер. Чутівського р-ну. На її березі розташ. с. Трудолюбівка. Біля цього села побудовано Трудолюбівське водосховище.

КОВАЛІ́ВКА (Коломачок, Коломак, Генералівка) — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Андрушки, Бочанівка, Верхоли, Грабинівка, Давидівка, Залізничне, Затурине, Їжаківка, Макухівка, Соснівка. Розташ. біля р. Коломаку, за 9 км від Полтави і за 1,5 км від залізнич. ст. Свинківка. 2131 ж. (1990). Засн. К. в серед. 20-х рр. 18 ст. рос. генералом І.-Б. Вейсбахом як слобода на тер. Полтав. другої сотні Полтав. полку. Потім належала рос. генерал-фельдмаршалу Б. К. Мініху, з 1743 — графу Розумовському, з 1849 — Подчаському і Гербут-Гейбовичу. З кін. 80-х рр. 19 ст. у селі був маєток В. В. Трепке (1245 дес.), в якому застосовувалася восьмипільна система обробітку грунту. На 1863 у К. на-

ліч. 145 дворів, 847 ж., винокурний з-д, дерев. Миколаївська церква (збуд. 1785 на кошти К. Г. Розумовського); у 1900 — 209 дворів, 1311 ж., цегельний з-д С. А. Мірошниченка та К. Д. Терпітька (з 1899), паровий млин В. В. Треппке (з 1890), кінний з-д, церковнопарафіяльна і земська (з 1876) школи. Навесні 1902 відбувся виступ селян проти поміщика (див. *Ковалівське селянське заворушення*). Ця подія знайшла відбиття у праці В. І. Леніна «До сільської бідноти», у кореспонденціях ленінської газ. «Искра», листівках Полтав. та ін. комітетів РСДРП. Рад. владу проголошено в січні 1918. З березня 1923 К.— у складі Руновщанського р-ну Полтав. округу. Того ж року ств. першу с.-г. артіль «Культура», 1928 — ТСОЗ ім. Г. І. Петровського та ТСОЗ ім. Й. В. Сталіна. У 1930 було ств. колгоспи «Культура», «Перебудова» і «Перемога». Діяло скотарсько-молочарське т-во «Добробут» (1924), маслозавод (1927). У кол. маєтку В. В. Треппке в 1921—26 містилася *Колонія імені М. Горького* для неповнолітніх правопорушників, яку очолював А. С. Макаренко (у 1988 тут відкрито *Макаренка А. С. музей-заповідник*). У колонії (спочатку в К., а потім у Куряжі Харків. обл.) працювала вихователькою майбутня укр. письменниця, уродженка Полтави О. Д. Іваненко. Під час нім.-фашист. окупації (23.IX 1941—21.IX 1943) гітлерівці розстріляли 62 жителі села, відправили на примусові роботи до Німеччини 71 чол. Визволили К. воїни 26-го гв. повітряно-десантного стріл. полку 9-ї гв. повітряно-десантної дивізії 5-ї гв. армії Степового фронту. На фронтах Великої Вітчизн. війни полягло 112 жителів села. У К.— центр. садиба радгоспу ім. А. С. Макаренка (спеціалізація — зерново-овочеві культури і м'ясо-мол. тваринництво), лікарня, пологовий будинок, аптека, с. ш., Будинок культури на 500 місць, дитяча районна б-ка (31 тис. од. зб.). Уродженцем села є укр. поет В. С. Кулик (1830—70; див. *Кулики*). У 1852—56 на Полтавщині, зокрема у К., жив рос. і укр. живописець та графік, письменник-фольклорист та етнограф Л. М. Жемчужников (1828—1912). Багато творів присвятив Україні. В 1861—62, продовжуючи традиції «Живописной Украины» Т. Г. Шевченка, видав альбом офортів під цією ж назвою як додаток до журн. «Основа». Споруджено пам'ятні знаки: у 1952 на місці розправи над учасниками селян. заворушення 1902; у 1979 на могилі першого секретаря комсомол. орг-ції села Ф. Чамари, який загинув 1929; у 1956 на братській могилі жертв фашизму і воїнів, загиблих 1943 при визволенні села від окупантів. Пам'ятники: землякам, які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни (1954); А. С. Макаренку (1967).

КОВАЛІВКА — село Шишацького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Климове, Куйбишеве, Малий Перевіз, Маначинівка. Розташ. на р. Грунь-Ташані й р. Стесі, за 20 км від райцентру та за 33 км від залізнич. ст. Яреськи. 963 ж. (1990). Відома як містечко з 17 ст. У 1649—54 — центр Ковалівської сотні Полтав. полку, з 1661 — Зіньківського, з 1672 — Гадяцького полків. 1781 — у складі Миргород. пов. Київ. намісництва, 648 хат, 2 млини, 1 ярмарок на рік. 1787 — містечко, 2076 ж., казенні селяни, козаки, піддані графа К. Г. Розумовського, сотника Лисевича, військових товаришів Кирила й Павла Дем'яновичів та Івана Фурси. З 1802 К.— Полтав. губ. За переписом 1859 К.— містечко (козацьке), 446 дворів, 2217 ж., сільське управління, 2 церкви: Миколаївська (дерев., в одному зв'язку з дзвіницею, пере-

буд. 1891), Різдва Богородиці (дерев., в одному зв'язку з дзвіницею, 1759); відбувалося 3 ярмарки на рік. 1863 — К. центр волості Зіньківського пов. 426 дворів, 2712 ж., відбувалося 3 ярмарки на рік. 1900 у м. К. діяло 2 сільс. громади (козацька та селян-власників); 422 двори, 3380 ж., міністерська та 2 церковнопарафіяльні школи, 4 ярмарки на рік. На поч. 20 ст. діяв аматорський театр. Повстання селян Великих Сорочинців узимку 1905 охопило й жителів Ковалівки. Ці події описав у творі «Сорочинська трагедія» рос. письменник В. Г. Короленко (див. *Короленка вулиця*). 1910 — 605 дворів, 3119 ж., земське уч-ще, 2 церковнопарафіяльні школи, 3 церкви, 4 крамниці, водяний та 12 вітряних млинів, олійниця з крупорушкою; 1216 дес. орної землі, 1292 дес. посівів.

Рад. владу проголошено у січні 1918. 1920 ств. волосний виконком та комнезам. 1923 К — райцентр, але вже наступного року р-н розформовано і територія Ковалівської сільради ввійшла до складу Шишацького р-ну. 1930 ств. перший колгосп «За урожай», пізніше ще два г-ва. Під час нім.-фашист. окупації (16.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 240 чол. і частково спалили село. У К.— колгосп «Перше травня» (м'ясо-мол. та зерновотехн. напряму), с. ш., дільнична лікарня на 25 ліжок, дитсадок на 60 місць, Будинок культури на 300 місць, б-ка (16,5 тис. од. зб.), історико-краєзнавчий музей. Уродженцями К. є: С. М. Богомолець (дівоче прізвище — Присецька; 1856—92) — укр. революціонерка-народниця, мати укр. вченого-фізіолога, академіка О. О. Богомольця, якого народила у Києві в Лук'янівській тюрмі. 1881 засуджена на 10 років каторжних робіт. Померла від сухот у Нижній Карі на Пн. Сибіру. У молодому віці О. О. Богомолець бував у родині Присецьких. П. Г. Зуб — укр. поет-пісняр, автор пісень «Полтавський вальс», «Над полтавським краєм». Навчався у Полтав. муз. уч-щі ім. М. В. Лисенка. Викладав у Сорочинському педучилищі, Гадяцькому культосв. технікумі. Вперше надруковано поезії в газ. «Зоря Полтавщини». Був членом Полтав. обл. літ. об'єднання. На хут. Хатки (поблизу сучас. с. Куйбишевого) нар. С. С. Волкенштейн (1900—77) — Герой Рад. Союзу.

У К.— пам'ятник В. І. Леніну (1967), пам'ятний знак на честь учасників громадян. війни (1927, реконстр. 1973); братська могила рад. воїнів, що полягли 1943, визволяючи село від нім.-фашист. загарбників (пам'ятник 1957). Па-

Ковалівка. Миколаївська церква. Фото 70-х рр. 20 ст.

м'ятник воїнам-односельцям, що загинули (235 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1969); 1973 встанов. пам'ятник Г. П. Діденку (1925—41; юному розвіднику і зв'язковому партизан. загону Д. Д. Корнилича. Скульп. Є. В. Губа). У Хатках біля с. Куйбишевого — *Короленка В. Г. дача*; *Короленку В. Г. меморіальна дошка* (1953). *Короленку В. Г. пам'ятник*. Пам'ятний знак (1970) на місці загибелі 1942 комісара Шишацького партизан. загону К. Й. Тутки. На околиці К.— поселення доби неоліту, 10 курганів, поблизу села — окремі знахідкі черняхівської культури.

КОВАЛІ́ВСЬКЕ СЕЛЯ́НСЬКЕ ЗАВОРУ́ШЕННЯ. Сталося весною 1902. 1 квітня жителі с. Ковалівки Полтав. повіту (тепер Полтав. р-ну) — чоловіки, жінки з дітьми, до яких приєдналися жителі сусідніх сіл та хуторів, направилися в економію та до млина поміщика В. В. Трепке і стали розбирати картоплю з погребів, пшеницю та борошно з комор і млина, сіно на луках та ін. і везти та нести все те по домівках. Викликані поміщиком із Полтави дві роти 33-го Єлецького піх. полку із земським начальником Ковапьком закликали селян розійтися і повернути розібране майно. Натовп селян — бл. 600 чол. хвилювався, наступав на військо, чулися вигуки: «У нас немає й ступня землі, нехай дають нам їсти, а то заберемо все самі!». Солдати прикладами відтісняли натовп від контори млина. Селяни, розламавши огорожу, озброїлися кілками та камінням і почали наступати на солдатів, вимагали хліба й землі. Солдатам було наказано стріляти. Після першого залпу в повітря натовп з криками «ура» знову почав наступати. Другий і третій залпи було дано в натовп. Були вбиті Трохим Шанда і Василь Янко, смертельно поранений Демид Шанда та ще поранено бл. 20 чол. Але кривава розправа не налякала селян.

Наступного дня — 2 квітня жителі Ковалівки та сусідніх сіл знову прийшли до економії в кількості бл. 2000 чол. Підполковник Перейма, який командував військами, наказав стріляти. Тоді селяни вирушили на хутір багатія Божка за 7 верст від Ковалівки та в економію Кованька і розгромили їх. Після цього, 3 квітня до Ковалівки прибула каральна експедиція на чолі з полтав. губернатором, яка вчинила жорстоку розправу над учасниками виступу. Губернатор змусив усіх селян, зігнаних у центр села, стати на коліна. Потім доставили два вози лози, і почалося катування. У жовтні того ж року Київ. судова палата засудила бл. 30 чол. найактивніших учасників виступу до різних строків ув'язнення. У 1952 до 50-річчя виступу в центрі Ковалівки, на місці розправи, встановлено Ковалівському селянському заворушенню пам'ятний знак.

КОВАЛІ́ВСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 в складі Золотоніського округу із Капустинцівської, Ковалівської та Черняхівської волостей Пирятинського повіту Полтав. губ. 10 сільрад. Площа — 461 кв. верста. Населення — 35 178 чол. 10.VI 1925 віднесений до Прилуцького округу. 3.II 1931 К. р. розформовано і його територію приєднано до Драбівського р-ну. За постановою ВУЦВК від 25.II 1935 із Драбівського р-ну Харків. обл. виділено у складі 13 сільрад Бирлівський р-н з центром у с. Ковалівці. 31.VIII 1935 Бирлівський р-н перейменований на Ковалівський в зв'язку з тим, що центр р-ну знаходився у с. Ковалівці. 22.IX 1937 віднесений до складу новоутв. Полтав. обл. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 3.VII 1947 центр р-ну з с. Ковалівки перенесено в с. Шрамківку і Ковалівський р-н перейменo-

вано на Шрамківський. 7.I 1954 віднесено до новоутв. Черкаської обл.

КОВЖИ́ЖА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Довж. 18 км, площа бас. 157 км². Бере початок біля с. Ковжижі Котелевського р-ну. Тече тер. Диканського і Котелевського районів. Поблизу К.— с. Милорадове Котелевського р-ну.

КОВПАКА́ ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (Київський р-н) — від вул. Маршала Бірюзова до тер. з-ду «Легмаш». Наз. на честь Ковпака Сидора Артемовича (1887—1967) — держ. діяча УРСР, одного з організаторів партизан. руху на Україні в роки Великої Вітчизн. війни, ген.-майора (1943), двічі Героя Рад. Союзу (1942, 1944). Н. у Котельві. Закінчив тут церковно-парафіяльну, поч. (міністерську) школи. 1909 пішов на службу в армію. Учасник 1-ї світової війни. 1917 повернувся в Котельву, був головою місц. зем. комітету. У 1918 — нач. штабу котелев. загону червон. козацтва. 1937—41 — голова Путивльського міськвиконкому Сум. обл. 1941—45 — командир Путивльського партизан. загону, згодом — з'єднання партизан. загонів Сум. обл., яке здійснило ряд рейдів по тилах нім.-фашист. окупантів на тер. багатьох областей. Член нелегального ЦК КП(б)У. 1947—67 — заст. Голови Президії, з квітня 1967 — член Президії Верховної Ради УРСР. У смт Котельві встановлено *Ковпака С. А. погруддя*, відкрито *Ковпаку С. А. меморіальну дошку*, на околиці міста — *Ковпаківський парк*. К. в. забудована у повоєнні роки буд. підприємствами. Розташовані пересувні механізовані колони тресту № 1 облагробуду та ін.

КОВПАКА́ С. А. ПОГРУ́ДДЯ у смт Котельві. Встановлено на вул. Жовтневій на честь двічі Героя Рад. Союзу С. А. Ковпака (1887—1967; див. *Ковпака вулиця*). Пам'ятник — бронзовий бюст на високому гранітному постаменті. Заг. висота — бл. 4 м. До підніжжя пам'ятника ведуть 9 сходинок, по боках яких знаходяться 10 гранітних брил з бронзовими дошками, що містять назви осн. 10 етапів партизан. рейду від Путивля до Карпат. Скульптор К. В. Діденко, арх. О. К. Колісниченко; відкрито 19.IX 1948. Іл.— табл. XXVIII.

КОВПА́КІВСЬКИЙ ЛІСОПА́РК — пам'ятка садово-паркового мистецтва респ. значення (з 1975). Розташ. на обох берегах р. Ворскли, у Котелевському р-ні, на тер. Котелевського лісництва. Площа К. л.— 196 га. Зростають 75 видів дерев та чагарників, 467 видів трав'янистих рослин (серед них — значна кількість рідкісних). Є багато лікарських рослин. В лісопарку — 17 видів ґрунтів, великі запаси прісної та мінеральної води. Закладений у 1918 з ініціативи та за участю кол. солдатів-фронтовиків на чолі з С. А. Ковпаком (див. *Ковпака вулиця, Ковпака С. А. погруддя, Ковпаку С. А. меморіальна дошка*). Названо на його честь Ковпаківським. Після Великої Вітчизн. війни жителі Котельви вирішили в пам'ять про свого земляка — прославленого партизанського генерала, двічі Героя Рад. Союзу С. А. Ковпака створити новий лісопарк, відтворити в мініатюрі бойовий шлях ковпаківців по тилах ворога. Жителі селища, учні під керівництвом ентузіастів-учителів побували у всіх головних пунктах партизан. рейду, здійсненого в роки Великої Вітчизн. війни партизанами ковпаківцями, зробили ескізи кожного лісу, гаю, ковпаків. землянки. А потім усією громадою садили дерева, кущі, засипали яри, прокладали стежки. Висаджували саджанці брянських дубів, карпатських смерек, поліс-

ких кленів, карпатських чагарників. У лісопарку ств. «Партизанська стежка», яка відтворює шлях партизан. з'єднання по тилах нім.-фашист. окупантів від Путивля до Карпат. Ділянки носять відповідні назви: «Спадщанський ліс», «Брянщина», «Деснянщина», «Лельчицці», «Лоївщина», «Прип'ятський гай», «Сарненський гай», «Скалацький гай», «Тетерівщина», «Яремче». Багато саджанців і кущів завезено із цих місць. Обладнано землянку С. А. Ковпака. На підході до лісопарку росте стара тополя, посаджена 1918 партизаном громадян. війни П. І. Токарем, розстріляним фашистами в 1942. Збереглося 50 сосен, посаджених С. А. Ковпаком. У лісопарку є також істор. пам'ятки — Барвінкова гора, Ревкомівські сосни та ін. Лісопарк перебуває у віданні Полтав. лісгоспзагу.

КОВПАКУ́ С. А. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у смт Котельві. Встановлена на фасаді будинку с. ш. № 1 ім. С. А. Ковпака (вул. Петровського № 1). На цьому місці знаходилася школа, в якій 1900—04 навчався С. А. Ковпак (див. *Ковпака вулиця*). Дошка — мармур, відкрито 1969.

КОВТЬО́БА — річка в Полтав. обл., ліва прит. Дніпра. Текла тер. Глобинського р-ну. З утв. Кременчуцького водосховища затоплена його водами.

КОЗА́ЦЬКІ ДУБИ́ — бот. пам'ятка природи (з 1969). Два дерева віком 250 р. Розташ. в Полтавському р-ні, на тер. Розсошанського лісництва (кв. 7). Перебувають у віданні Полтав. лісгоспзагу. Площа 0,04 га.

КОЗЕ́ЛЬЩИНА — смт, райцентр, центр селищної Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села В'язівка, Квіти (кол. Демидівка), Лозки, Михайлики, Омельниче, Павлівка, Підгорівка. Розташ. за 75 км від Полтави, на залізниці Полтава — Кременчук (залізнич. ст. Козельщина). 4843 ж. (1990). Засн. в 1-й чверті 18 ст. У 1718 полтав. полковник І. Черняк видав універсал на наказне сотництво в Кобеляцькій сотні Полтав. полку П. С. Козельському, який і заснував на землях, що належали сотні, поселення. До 1764 включно К. входила до складу цієї сотні. З 1765 віднесена до Кобеляцької роти *Дніпровського пікінерського полку* Катеринінської провінції Новорос. губ., з 1775 до 1783 — до Новосанжарського повіту тієї ж губернії, пізніше — Олексопольського, потім — Полтав. повіту Катеринослав. намісництва; з 1796 — до Малорос. губ.

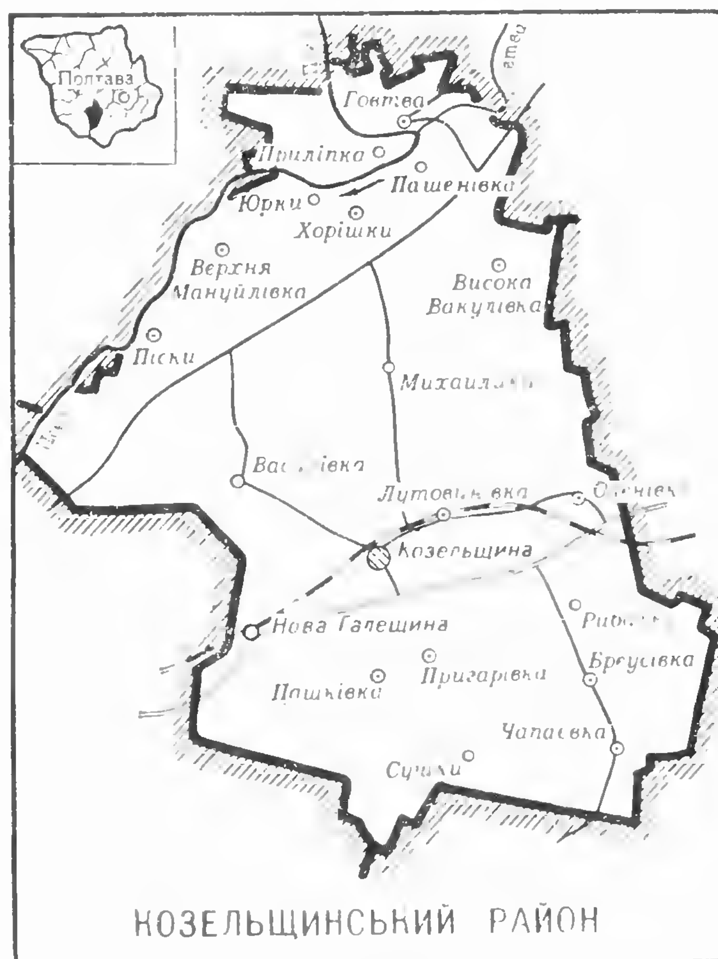
З утворенням 1802 Полтавської губ. К. відійшла до неї, з 1803 — у складі новоствореного Кобеляцького повіту. За переписом 1859 в К.— 71 двір, 455 ж., селітряний з-д. У 2-й пол. 19 ст. П. С. Козельський заповідав свій маєток у Козельщині С. М. Капніст (дочці математика М. В. Остроградського) — дружині графа В. І. Капніста — одного із нащадків рос. письменника В. В. Капніста (дивись *Капніста будинок*). У 1882 В. І. і С. М. Капністи з нагоди одужання від тяжкої хвороби їх доньки Марії спорудили Різдва Богородиці церкву, а в 1891 засн. *Козельщинський Різдва Богородиці монастир*. Певний вплив на розвиток села мали завершення 1870 буд-ва залізнич. колії Полтава — Кременчук та початок руху по залізниці через станцію Козельщина. За переписом 1900 в К. (без прилеглих хуторів) —110 дворів, 1630 ж., церковнопарафіяльна школа, 3 ярмарки на рік. За даними Полтав. єпархії у 1902 в парафії Козельщинської Різдвяно-Богородицької громади діяли лікарня, шпиталь, жіноча двокласна та чол. однокласна церковнопарафіяльні школи. У період революції 1905—07 у селі відбувалися революц. виступи, розповсюджувалися прокламації революц. змісту. За переписом 1910 в К.

(з хуторами) — 217 дворів, паровий млин з просорушкою, цегельний з-д. У 1900—06 збуд. мурований собор Козельщинського монастиря (храм зберігся); ін. мурована церква була при покоях настоятельки монастиря. У 1912, крім вищезгаданих, при церквах діяли дві змішані школи. Під час рос.-японської війни 1904—05 при монастирі було відкрито лазарет на 10 ліжок. З початку першої світової війни при монастирі обладнали госпіталь на 40 ліжок.

Після Лютн. революції 1917 в К. ств. Раду робітн. і сел. депутатів. Рад. владу встановлено в січні 1918. У тому ж році, під час нім. австр. окупації та гетьманщини, К. відвідав керівник Ніжинського збройного повстання М. Г. Кропив'янський. З 7.III 1923 К. віднесена до Бригадирівського р-ну Кременчуц. округу, тривалий час була райцентром. 1857 ж. (1923). За Всесоюзним переписом 1926 в К. наліч. 2479 ж. У січні 1924 засн. Козельщинський осередок КСМУ, який випускав газ. «Молодняк», у колишній економії ств. радгосп. 1925 в селі діяли 7-річна трудова школа на 280 учнів, де викладали 12 учителів, науково-дослідна ферма Полтав. агрокооператив. технікуму. У 1929 закрито монастир, собор було перетворено на театр, у келіях розміщено зоотехнічну школу (згодом перейменовано на технікум), лабораторію, лікарню тощо. У тому ж році ств. перший ТСОЗ, у 1930 — перший колгосп «Червоний степ», почала виходити газ. «Розгорнутим фронтом», у редакції якої в 30-і рр. працювали майбутні укр. письменники О. Т. Гончар та О. С. Юренко. З лютого 1932 до вересня 1937 К. входила до складу Харків. обл. (26.IV 1933 Бригадирівський р-н перейменовано на Козельщинський), з вересня 1937— у складі Полтав. обл. З 25.X 1938 К. — смт. 3956 ж. (1939). На поч. Великої Вітчизн. війни для боротьби з окупантами сформовано підпільну і партизан. групи на чолі з А. Г. Тристаном, після його загибелі керівництво узяв на себе П. К. Сірик. Група допомагала воїнам Червоної Армії, що виходили з оточення, добувала зброю, зривала плани гітлерівців по відправці молоді до Німеччини, вивезенню продовольства тощо. За період нім.-фашист. окупації [15. IX 1941 — 25 (27).IX 1943] гітлерівці вивезли до Німеччини 134 чол., спалили 82 хати та 43 громад. будівлі. У К.— центр. садиба радгоспу «Козельщинський» (м'ясо-мол.), колгосп «Жовтень» (зерново - буряківнич.- тваринницького напряму); заводи: будматеріалів, керамзитового гравію, комбікормовий; відділення зв'язку, комбінат побут. обслуговування, с. ш., муз. школа, 2 дитсадки; районні лікарня та поліклініка, аптека, вет.-бактеріолог. лабораторія, вет. станція, вет. аптека; Будинок культури на 500 місць, клуб на 200 місць, 6 б-к (понад 83 тис. од. зб.), історико-краєзнав. музей на громад. засадах, при середній школі — музейна кімната укр. рад. письменника А. В. Головка (див. *Головку А. В. меморіальна дошка*). Уродженцями К. є: доктори тех. наук К. В. Білявський та С. П. Куліш, доктор мед. наук О. А. Долина (уродж. Терещенко), доктор мистецтвознавства Г. С. Сухобрус, Герой Соц. Праці В. М. Семенко. 1897 тут побував рос. письменник М. Горький. Пам'ятник В. І. Леніну (1969); меморіальний комплекс, що включає братську могилу рад. воїнів, загиблих 1941 при обороні й 1943 при визволенні села від гітлерівців, та пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (42 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1980). Встановле-

ні обеліски: 1957 — на братській могилі борців за Рад. владу, 1972 — на могилі невідомого рад. воїна, що загинув у вересні 1943, 1975 — на братській могилі підпільників, загиблих у вересні 1941. Іл.— табл. XVII.

КОЗЕЛЬЩИ́НСЬКИЙ РАЙО́Н. Знах. у пд. частині обл. Площа — 0,9 тис. км². Нас.— 28 974 чол. (1991). У районі 80 нас. пунктів (2 селища, 78 сіл), підпорядкованих 2 селищним і 12 сільс. Радам нар. депутатів. Центр — смт Козельщина. Утв. 7.III 1923 під назвою *Бригадирівський район*. 26.IV 1933 перейменований на К. р. Входив до складу Харків. обл. 22.IX 1937 з утворенням Полтав. обл. віднесений до останньої. 48 тис. ж. (1939). Під час нім.-фашист. окупації (вересень 1941 — вересень 1943) гітлерівці знищили 147 жителів, зруйнували 5 лікарень, 2 поліклініки, 36 шкіл, 17 клубів, театр, кінотеатр. На 1.IX 1946 до складу К. р. входило 25 сільрад (Козельщинська, Бреусівська, Бригадирівська, Буняківська, Василівська, Високовакулівська, Говтвянська, Дзюбанівська, Дяченківська, Йосипівська, Лутовинівська, Мануйлівська, Мар'янівська, Миргородщинська, Михайликівська, Олександрівська, Оснач-Старчиківська, Пісківська, Пригарівська, Приліпківська, Солоницька, Сушківська, Улинівська, Хорішківська, Юрківська). 30.XII 1962 К. р. розформовано, а його тер. включено до складу Кременчуцького і частково Кобеляцького р-нів. 8.XII 1966 знову утв. К. р. Межує з Кобеляцьким, Кременчуцьким, Глобинським та Решетилівським р-нами. К. р. лежить у межах Придніпровської низовини. Корисні копалини: залізна руда, глина, пісок. На Пн.-Зх. р-ну протікає р. Псел з прит. р. Говтвою. Грунти чорноземні. Розташ. у лісостеповій зоні. Ліси (дуб, ясен, берест, клен, осика) займають 2 тис. га. У районі — *Буртівський* заказник, *Ксендзівський заказник, Попенківський заказник* (всі місц. значення). У К. р. пром. підприємства (Галещинський машинобуд. завод, Галещинська біофабрика, з-ди: будматеріалів, керамзитового гравію, комбікормові та ін.). Спеціалізація с. г.— землеробство зерново-буряківничого і тваринництво м'ясо-мол. напрямів. Площа с.-г. угідь 1990 становила 75,4 тис. га, у т. ч. орної землі — 60,6 тис. га, лісів — 3,6 тис. га, водоймищ 209 га (без річок). Головні культури: озима пшениця, ячмінь, кукурудза, цукровий буряк, соняшник. Розвинуте скотарство, свинарство, вівчарство, птахівництво. У р-ні 1 радгосп та 19 колгоспів. Територією р-ну проходить залізниця Полтава — Кременчук (ст. Ганівка, Козельщина, Нова Галещина) та автострада Полтава — Кіровоград. Автомобільних шляхів — 372 км; у т. ч. з твердим покриттям — 351 км. У К. р. 34 загальноосв. школи, муз. школа

КОЗЕЛЬЩИНСЬКИЙ РАЙОН

(85 учнів), Будинок піонерів, 23 дитсадки, 11 шкіл-садків. Лікувальні заклади: центральна районна лікарня (165 ліжок), 4 дільничні лікарні, 29 сільс. фельдшерсько-акушер. пунктів та 8 фельдшерсько-акушер. на підприємствах, 3 профілакторії на молочнотоварних фермах, 8 дільничних і районна аптека, санепідемстанція. Культурні заклади: 13 Будинків культури, 21 сільський та 9 бригадних клубів, при яких діють 157 гуртків худ. самодіяльності. 42 кіноустановки. Центральна районна б-ка для дорослих та дитяча б-ка, 32 сільс. б-ки (368 тис. од. зб.). *Горького Максима музей* у с. Верхній Мануйлівці. 12 музеїв на громад. засадах. Видається районна газ. «*Радянське село*». На тер. К. р. залишки понад 60 курганів, пам'ятки доби неоліту, бронзи, сарматського часу, знайдено римські монети. 75 пам'яток історії та культури, 1 — архітектури і будівництва. Див. також статті: Бреусівка, Василівка, Верхня Мануйлівка, Висока Вакулівка, Говтва, Козельщина, Лутовинівка, Нова Галещина, Оленівка, Пашківка, Піски, Пригарівка, Хорішки, Чапаєвка. Іл.— табл. XVII.

КОЗЕ́ЛЬЩИНСЬКИЙ РІЗДВА́ БОГОРО́ДИЦІ МОНАСТИ́Р, жіночий. Засн. біля каплиці, в якій було встановлено ікону Козельщинської Богоматері, яка допомогла «зцілитися» доньці гр. Капністів — володарів маєтку в с. Козельщині (тепер смт Козельщинского р-ну). Каплицю збуд. 1881. Поруч 1881—83 зведено церкву Різдва Богородиці, відкрито лікарню і аптеку. 1885 Синод дозволив засн. православну общину. 1886 прибули перші 20 жінок на чолі з монахинею Золотоніського Красногірського монастиря Олімпіадою. 1887 споруджено «странноприимный дом», будинок причту. 1888 засн. школу живопису, першим вчителем якої був Г. М. Глущенко; двокласну церковнопарафіяльну школу для дівчат, а згодом для хлопчиків. 1891 освячено муровану Преображенську церкву, а общину перетворено у монастир. 1900—06 за проектом арх. С. В. Носова зведено *Різдва Богородиці собор*. Під час рос.-япон. війни 1904—05 при монастирі діяв лазарет. 1929 закритий. Відновив діяльність 1942. У 1949 знову закритий, 107 черниць і послушниць переведено до Лебедина. 1990 храм Різдва Богородиці передано православній громаді. Іл. – табл. XVII.

КОЗЛІ́ВЩИНА (кол. Михайлівка, Михайлівська Козлівщина) — село Котелевського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Ворони (Хурдіївка), Діброва, Зуби (Криси), Касяни, Підварівка, Терещенки. Розташ. за 40 км від райцентру і 18 км від залізнич. ст. Божкове. 542 ж. (1990). 1910 у Михайлівці Васильцівської волості — 49 дворів, 387 ж., паровий млин з просорушкою.

Рад. владу встановлено в січні 1918. 1924 створ. комуну «Радянське слово». За переписом 1926 у Михайлівській Козлівщині (центр Михайлівської сільради) — 89 дворів, 413 ж. Під час нім.-фашист. окупації (2.X 1941 — 21.IX 1943) гітлерівцями було вбито 10, вивезено на примусові роботи до Німеччини 84 чол. 1946 К. входила до сільради Михайлівська Друга Котелевського р-ну. 1950 з колгоспів «Комунар», «Перемога», «Всесвітній Жовтень» було утвор. єдине господарство — колгосп ім. П. Л. Войкова (1962 приєднано Дібрівську частину, що раніше віднос. до Диканського р-ну). Садиба колгоспу розміщена на тер. Козлівщинської сільради (має 4286 га земельних угідь, осн. напрями діяльності: рослин-

ництво і тваринництво). У К.— 8-річна школа, дитсадок (40 місць), фельдшерсько-акушер. пункт, Будинок культури на 250 місць, б-ка (9,6 тис. од. зб.), відділення зв'язку. У селі братська могила рад. воїнів, полеглих 1943; встановлено 1957 пам'ятник землякам, що загинули (184 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

КОЛБА́НЯ — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Многи (бас. Дніпра). Довж. 20 км. Тече тер. Чорнухинського р-ну.

КОЛГО́СПИ. Колективні господарства. Перші два К. на Полтавщині організ. в 1918. На січень 1921 в Полтав. губ. наліч. 68 К., а в кінці відбудовного періоду — 456. Існ. К. трьох типів: товариства по спільному обробітку землі (ТСОЗи), с.-г. артілі й комуни. Напередодні суцільної колективізації (на 1.Х 1929) у Кременчуцькому, Лубенському і Полтав. округах було 1045 колгоспів, які об'єднували 5,3 % сел. господарств і 4,5 % орної землі. На 1937 у Полтав. обл. діяло 2123 колгоспи, до яких входило 95,9 % сел. господарств. У післявоєнний період відбулося кілька укрупнень колектив. господарств, кількість К. зменшилася з 2484 у 1945 до 565 в 1965. Станом на 1.І 1991 у Полтав. обл. наліч. 459 К. Їм належало 2111,3 тис. га земельних площ, у т. ч.— 1851,3 тис. га с.-г. угідь. Колгоспи мали 17 144 трактори, 5098 зернозбиральних комбайнів та багато ін. техніки.

«КОЛГО́СПНА ПРА́ВДА». Газета, орган Хорольського РК Компартії України і райради нар. депутатів. Виходить з 1962 у Хоролі. Попередники: 1919—20 — «Известия Хорольского штаба рабоче-крестьянской обороны и комитета Ком. партии», 1930—38 — «Колективіст Хорольщини» 1938—41 — «Соціалістична Хорольщина», 1943 — «Радянська Хорольщина», 1944—62 — «Соціалістична Хорольщина».

«КОЛГО́СПНА ПРА́ЦЯ». Газета, орган парт. орг-ції і правління колгоспу «Перемога комунізму» та Гирявоісківецької сільс. Ради Лохвицького р-ну Полтав. обл. Видається з 1967.

«КОЛГО́СПНА ПРА́ЦЯ». Газета, орган Чорнухинського РК Компартії України та райради деп. трудящих. Видавалася в Чорнухах 1944—62. Див. *«Нова праця»*.

«КОЛГО́СПНЕ ЖИТТЯ́». Газета, орган правління і парт. к-ту колгоспу «Більшовик», що у с. Деревки Котелевського р-ну. Виходить з 1966 тричі на місяць.

«КОЛГО́СПНЕ СЛО́ВО». Газета, орган Комишнянського РК Компартії України та райради деп. трудящих. Виходила 1944—62. У 1933—41 — «За більшовицькі колгоспи». Видання припинено у зв'язку з ліквідацією району.

«КОЛГО́СПНИК». Газета, орган парт. орг-ції, правління колгоспу ім. Ілліча та виконкому Токарівської сільс. Ради депутатів Лохвицького р-ну Полтав. обл. Видавалася 1957—87.

«КОЛГО́СПНИК». Газета, орган Решетилівського РК КП(б)У та райради деп. трудящих. Виходила 1931—62 три рази на тиждень у смт Решетилівці. 1941 (серпень) — 1943, 1962 (квітень), 1963 (березень) — не видавалася. У 1963—65 — «Під прапором ленінізму». З 1965 — *«Червоний Жовтень»*.

«КОЛГО́СПНІ ВІ́СТІ». Газета, орган Машівського РК Компартії України та райради деп. трудящих. Виходила 1961—62 (березень); 1967 (березень) — 1990.

«КОЛГО́СПНІ ВІ́СТІ». Газета, орган правління і парткому колгоспу ім. Щорса. Виходила 1960—68 у с. Маячці Новосанжарського р-ну. 1960—62 друкувалася у Нехворощанській, 1962—65 у Кобиляцькій, 1965—68 у Новосанжарській районній друкарні.

«КОЛЕКТИВІЗО́ВАНЕ СЕЛО́». Газета, орган Пирятинського РК КП(б)У, райвиконкому та райра-

ди профспілок. Виходила 1930—41.

«КОЛЕКТИВІСТ ХОРО́ЛЬЩИНИ». Газета, орган Хорольського РК КП(б)У, райвиконкому і райради профспілок. Видавалася 1930—38 у м. Хоролі. Див. *«Колгоспна правда»*.

«КОЛІЗЕ́Й». Кінотеатр у Полтаві. Діяв з поч. 20 ст. в двоповерховому будинку на розі вул. Олександрівської (тепер Жовтнева № 27) та Котляревського. Займав 2-й поверх. У перші роки Рад. влади кінотеатр називався «імені КІМу» (Комуністичного Інтернаціоналу Молоді). Під час Великої Вітчизн. війни був зруйнований. Не відбудовувався. На цьому місці у повоєнні роки зведено новий чотириповерховий житловий будинок.

«КО́ЛОКОЛ». Щоденна соціал-демократична газета, виходила в Полтаві 1906.

КОЛОМА́К — річка в Полтав. і Харків. областях України, ліва прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Довж. 102 км (в межах Полтав. обл.— 73,1 км), площа бас. 1650 км². Шир. річища 10 м, похил річки 0,62 м/км. Бере початок у Валківському р-ні Харків. обл. У посушливі роки у верхів'ї пересихає. Гол. притоки — Свинківка (права), Чутівка, Ладиженка (ліві). В межах Полтавщини тече тер. Полтавського і Чутівського районів. На берегах К. — смт Чутове, села Винокиціпвка, Войнівка, Ковалівка, Черкасівка. Використовується для зрошування.

КОЛО́НІЯ ІМЕНІ М. ГО́РЬКОГО — трудова колонія для неповнолітніх правопорушників. Відкрита 1920 Полтав. губнаросвітою на хут. Триби (за 6 км від Полтави). Ім'я М. Горького присвоєно їй у березні 1921. З листопада 1921 — у с. *Ковалівці,* восени 1926 переведена в с-ще Куряж (за 8 км від Харкова). З вересня 1920 до вересня 1926 колонію очолював А. С. Макаренко. Див. *Макаренка А. С. музей-заповідник.*

«КО́ЛОС». Газета, орган Кобеляцького РК Компартії України та райради нар. депутатів. Виходить з 1965. Попередні назви: «За колективізацію» (1930—36), «Більшовик» (1936—41 і 1943), «Переможець» (1944—62), «Вперед до комунізму» (1962—65).

«КО́ЛОС». Газета, орган парт. орг-ції, правління колгоспу імені XX парт. з'їзду (тепер колгосп імені Ілліча) Нехворощанської сільської Ради Новосанжарського р-ну Полтав. обл. Виходила 1965—69 у с. Нехвороші.

«КО́ЛОС». Кінотеатр у Полтаві. Відкрито 1961. Червоний і синій зали кінотеатру вміщують 864 глядачі. Щороку сеанси відвідують 1 млн. 700 тисяч чоловік. Кінотеатр розташ. в будинку, споруд. 1901 для театру на 1100 глядачів *Полтавського просвітницького будинку* ім. М. В. Гоголя. Під час Великої Вітчизн. війни зазнав руйнувань. При відбудові проведено перепланування внутр. приміщень. З будинком пов'язано багато цікавих подій у житті Полтави. Зокрема, тут проходили урочистості з нагоди відкриття пам'ятника І. П. Котляревському, в спектаклях на сцені театру виступали корифеї укр. сцени М. Садовський, М. Кропивницький, І. Карпенко-Карий, М. Заньковецька та ін., а також відомі артисти Росії — В. Комісаржевська, М. Єрмолова, Л. Собінов. У різний час в цьому будинку виступали перед полтавцями А. В. Луначарський (1925), Х. Раковський, В. Г. Короленко, Г. І. Петровський, В. В. Маяковський (зокр., 1926), Г. М. Кржижанівський. Розташований на вул. Гоголя № 22. Див. *Діячам культури меморіальна дошка.* Іл.— табл. IX.

КОЛЧЕВА́ — річка в Полтав. обл., прит. р. Груні (Грунь-Шилівської).

КОМЕНДА́НТІВКА — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Дабинівка, Колісники, Криничне, Олександрія, Пилипенки, Порубаї та Черемушки. Розташ. за 57 км від райцентру та за 18 км від залізнич. ст. Галещина. 489 ж. (1990). На місці сучас. села до 1957 існували нас. пункти Комендантівка Перша і Комендантівка Друга. За переписом 1859 тут наліч. 53 двори, 447 ж.; 1900 — 109 дворів, 616 ж., земська школа, відбувалося 2 ярмарки на рік. Рад. владу встановлено в січні 1918. 1923 у К. Кишеньківського р-ну був ств. комнезам (перший голова — І. І. Наріжний). 1372 ж. (1923). За переписом 1926 у К. Першій — 97 дворів, 444 ж.; у К. Другій — 113 дворів, 572 ж. 1928 організ. колгосп «Червоний колос». У період нім.-фашист. окупації (7.IX 1941—27.IX 1943) гітлерівці розстріляли трьох жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 188 чол. У К.— центр. садиба колгоспу «Росія» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, поч. школа, фельдшерсько-акушер. пункт, клуб на 400 місць, б-ка (11,5 тис. од. зб.). Уродженцем с. Черемушки (кол. Новоселівка) є Герой Рад. Союзу І. І. Соломоненко. Пам'ятка архітектури — Піраміда-усипальниця. Братська могила рад. воїнів, які загинули 1943 при визволенні села від гітлерівців. 1959 відкрито пам'ятник воїнам-односельцям, що полягли (35 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

КОМИША́НКА — річка в Полтав. обл., прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Довж. 8 км. Тече тер. Миргородського р-ну. На березі К.— смт Комишня.

КОМИ́ШНЯ (Комишенка, Комишина, Комишна, Комишно) — смт Миргород. р-ну, центр селищної Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Булуки, Заводище, Їжаки, Лісове, Савицьке, Ступки, Шульги. Розташ. в долині р. Комишанки (права притока Хоролу), від якої поселення і одержало свою назву, за 25 км від райцентру та за 18 км від залізнич. ст. Сенча. 3313 ж. (1990). Тер. К. була заселена в глибоку давнину. До тепер збереглися рештки стародавніх укріплень. У 1-й чверті 17 ст. К. (тоді Комишна) Миргород. волості була вже значним поселенням, з 1618 — у числі володінь І. Вишневецького. У 1630 польський король Сигізмунд III віддав К. для добування тут селітри адміністраторові королівських маєтностей Б. Обалковському, але через 17 років село, в якому було 1194 господарства, знову значиться серед володінь І. Вишневецького. З 1649 К.— сотенне містечко Комишнянської сотні Миргород., з 1658 — Гадяцького (Зіньківського) полку. У січні 1654, коли до К. прибув рос. посол М. Воєйков, тут було приведено до присяги сотника, отамана, 53 козаків, війта і 18 міщан. 1666 К. була віддана на ранг гетьманові І. М. Брюховецькому. З 1678 до 1687 К. володів гадяцький полковник М. В. Самойлович. У грудні 1708 містечко було захоплене шведами. Після звільнення у березні 1709 К. стала власністю гадяцького полковника І. Чарниша. 1715 універсалом гетьмана І. Скоропадського К. віддана у власність гадяцькому полковникові М. Милорадовичу (1718 підтверджено грамотою Петра І). До ліквідації полкового устрою К. входила до складу Гадяцького полку. 1781 вона була віднесена до складу Миргород. пов. Київ. намісництва. У 1781 у К. наліч. 518 хат виборних козаків, 409 хат козаків-підпомічників та 140 посполитих, 1145 ж. чол. статі, 5 дворян, 14 різночинців, 19 представників духовенства та церковнослужителів. За описом 1787 у містечку відбувалося 3 ярмарки на рік

та двічі на тиждень — базари, 3304 ж.— казенні селяни, козаки та селяни, що належали власникам — військовому товаришу Кирилові Марковському з братами, сотникам Павлу та Гаврилу Золотаревським. З 1796 К. у складі Миргород. пов. Малоросійської губ., з 1797 — волосний центр. 1802 увійшла до складу Полтав. губ. На час перепису 1859 К. записана як містечко власницьке і козацьке Миргород. пов. 925 дворів, 5170 ж., 4 церкви, сільс. парафіяльне училище, відбувалося 3 ярмарки на рік, щотижня — базари. К. була одним із центрів виробництва глиняного посуду в губернії. 1863 в містечку 5880 ж., мурована та 3 дерев. церкви, станова квартира, сільс. уч-ще, винокурний та селітряний заводи, 3 ярмарки на рік. Ще в 1843 було відкрито на кошти сільс. громади початкове міністерське уч-ще, де навч. 60—80 дітей (1873 реорганіз. у двокласне). 1866 відкрито земське двокласне уч-ще. З 1868 існ. земська лікарня, в якій працював відомий укр. хірург-новатор, засновник школи хірургів-практиків, науковець і громадський діяч О. Т. Богаєвський (1848—1930; див. *Кременчуцьке медичне училище*). У 70-х — на поч. 80-х рр. 19 ст. в К. працював лікар І. А. Зубковський, згодом засновник Миргородського курорту (див. *Зубковського І. А. могила*). 1895 в містечку відкрито 6-ку, працювала поштова станція, 1899 відкрито друге земське початкове уч-ще, згодом обидва комишнянські уч-ща реорганіз. в двокласні земські. На час перепису 1900 у містечку існ. Комишанська (Комишнянська) козацька громада та 6 сільських громад селян-власників. До Комишанської козацької громади було ще приписано 21 хутір, наліч. всього 1034 дворів, 6820 ж. У всіх шести громадах селян-власників з хуторами було 293 двори, 1482 ж. На тер. козацької громади знаходилося 2 ставки. У Комишні, як і раніше, діяли 4 церкви: Іллінська (мурована з дерев'яною дзвіницею 1818, 1833), Різдва Богородиці — (дерев., 1795), Преображенська (дерев., нова 1852), Миколаївська (дерев. в одному зв'язку з дзвіницею, нова 1883). При першій церкві була б-ка, дві школи грамоти, а на тер. парафії — земське народне уч-ще; при другій — б-ка, школа грамоти й початкове земське уч-ще, при третій — б-ка й школа грамоти, при четвертій — б-ка, школа грамоти і двокласне міністерське уч-ще. Єврейський молитовний дім, бл. 10 крамниць, понад 40 млинів, кілька олійниць, цегельний завод.

Рад. владу проголошено в січні 1918. За даними всесоюз. перепису 17.XII 1926 в К. наліч. 1619 господарств, 7333 ж. У 1922 на х. Грабщина, біля Комишні, ств. с.-г. артіль «Червона нива», в якій об'єдналося 6 господарств, 22 ж. У 1927—28 ств. ТСОЗи — «Бідняцька перемога» та «Червоний маяк». 1929—30 на їх базі організ. два великі колгоспи. У 1934 перший колгосп розділився на три — ім. Т. Г. Шевченка, ім. К. Маркса та «Заможне життя». На базі другої с.-г. артілі теж виникло три — ім. XVII партконференції, «Червоний маяк», «Червона нива». У 1-й пол. 20-х рр. у К. працювали: поштове відділення і телефонна станція, лікарня, три початкові й семирічна школи, хата-читальня, кілька гуртків лікнепу. 1930 відкрито робітничий ф-т — філіал робфаку Київ. ветеринарного ін-ту. 1932 організ. Комишнянська МТС. Із 3.II 1931 до 22.I 1935 К., в зв'язку з розформуванням Комишнянського р-ну, входила до складу Миргород. р-ну (із лютого 1932 Харків. обл.). Постановою

ВУЦВК від 22.I 1935 із Миргород. р-ну виділено Комишнянський р-н Харків. обл.) і К. знову стала центром р-ну. З утв. 22.IX 1937 Полтав. області разом з районом вона віднесена до останньої. На час всесоюз. перепису населення 1939 — в К. 5173 ж. Різке скорочення населення в порівнянні з 1926 пояснюється огульним розкуркуленням і колективізацією та, особливо, голодомором 1932—33. У період нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—17.IX 1943) на тер. К. та її околиць діяло кілька партизан. груп Комишнянського партизанського загону. У вересні 1941 в К. виникла підпільна комсомольсько-молодіжна орг-ція. Всього у боротьбі з ворогом та в катівнях гестапо загинув 31 партизан і підпільник з К. У зв'язку з наступом Червоної Армії, 23.II 1943 гітлерівці відійшли з К., а через місяць влаштували тут жорстоку розправу над населенням (розстріляли 45 чол.). Під час окупації 518 чол. було вивезено на примусові роботи до Німеччини. Відступаючи, гітлерівці спалили 330 хат, 133 господ. будівлі, 4 школи, приміщення 23 установ, МТС, колгоспні будівлі. На фронтах Великої Вітчизн. війни билося 685 ж. К. 13.IV 1957 К. віднесена до категорії селищ міського типу. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 30.XII 1962 розформовано Комишнянський р-н і К. включена до Миргород. р-ну. На тер. с-ща знаходяться підприємства: по ремонту тракторів (нові збудовані 1985), консервний з-д (до 1990 консервний цех миргород. з-ду «Калинка»), цегельний з-д Миргород. промкомбінату, райсількомунгосп з цегельним заводом, столярним та бетонним цехами, селищний комбінат комунальних господарств, дільниця Миргород. ремонтно-буд. підприємства, Комишнянське лісництво, бригада райсільгоспхімії, шляхово-ремонтний кооператив «Проба», автоколона, хлібопекарня, а також цех по виготовленню цукерок. На тер. селищної Ради два колгоспи — «Прогрес» та «Вітчизна» (зерново-буряківничий напрям, тваринництво), утв. в 1988 на базі єдиного великого колгоспу «Прогрес». У К.— відділення зв'язку та ощадбанку, побуткомбінат, споживче товариство, торг. центр і 5 крамниць, лікарня, аптека, дитсадок «Малятко», Будинок культури (на 280 місць), б-ка для дорослих (27 454 од. зб.) та дитяча (16 386 од. зб.), селищний краєзнавчий музей, районний Будинок піонерів. Уродженцем К. є Герой Рад. Союзу (1944) В. Т. Древаль. У К. навчався Герой Рад. Союзу (1944) К. І. Марусиченко. Комишнянське двокласне училище закінчив укр. живописець І. М. Северин (1881—1964; навчався та працював у Кракові, Римі, Парижі). 1957 встановлено: пам'ятник В. І. Леніну, надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули під час визволення К. 1943, та пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (323 чол.) в роки Великої Вітчизн. війни. На цвинтарі К. могила гончара і кахляра П. Н. Іщенка (1858—1918).

КОМИШНЯ́НСЬКИЙ (КОМИ́ШАНСЬКИЙ) РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 у складі Лубен. округу із Комишнянської і Зуївцівської (Зуївецької) волостей Миргород. повіту (5 сільрад). Площа — 274 кв. верстви. На 7.IX 1923 жителів — 22 828 чол. Центр — с. Комишня (тепер смт Миргород. р-ну). До вересня 1930 знаходився в складі Лубен. округу. З 1931 до 1935 не існував. 1935—37 був у Харків. обл., з 1937 — у Полтав. обл. Розформований 30.XII 1962.

КОМІ́СІЇ В СПРА́ВАХ КОЛИ́ШНІХ ЧЕРВОНОГВАРДІ́ЙЦІВ І ЧЕРВО́НИХ ПАРТИЗА́НІВ (партизанські комісії). Утв. в грудні 1925 при окружних, районних та

міських військ. комісаріатах з метою взяття на облік кол. червоних партизанів і червоногвардійців. У зв'язку з ліквідацією округів функції окружних виконували міські комісії. Згідно з постановою ВУЦВК від 14.II 1931 організ. партизан. комісії при виконкомах міських і районних Рад робітн., сел. і червоноарм. депутатів. На комісії покладалося ведення обліку і видача посвідчень кол. червоногвардійцям та червоним партизанам, контроль за виконанням держ. установами законів про пільги для кол. партизанів, проведення серед них політ. виховної та культурно-осв. роботи. Ліквідовані у вересні 1935. Всі облікові матеріали фактично послужили тому, що під час сталінських репресій майже всі керівники партизан. руху та найактивніші учасники боротьби за владу Рад були репресовані, розстріляні або заслані.

КОМІТЕ́ТИ БІДНО́ТИ (комбіди). Діяли 1919—20. Організ. та діяльність К. б. регламентувалися постановою Радян. Уряду України від 17.I 1919 «Про утворення волосних і сільських комбідів», згідно якої до обрання Рад і там, де ще не були ств. ревкоми, вся повнота влади на місцях мала належати К. б. Сільські К. б. обиралися в складі 3 чол. на заг. зборах, а волосні — в складі 5—7 чол. на волосних з'їздах представників сіл. Нове положення ВУЦВК про сільс. К. б., прийняте 25.V 1919, закріплювало паралельне існування Рад і комбідів, підпорядкувавши останні волосним та повіт. виконкомам. Всього на літо 1919, на Полтавщині діяло бл. 1700—1800 К. б., у т. ч. в Гадяцькому повіті — 85, Хорольському — 124, Кременчуц.— 158, Полтав.— 132, Зіньків.— 75, Миргород.— 32, Лубен.— 132, Лохвицькому — 144.

К. б. припинили діяльність у зв'язку з загарбанням тер. Полтавщини денікінцями. Після її розгрому К. б. були відновлені і діяли до ств. комітетів незаможних селян (див. *Комітети незаможних селян*).

КОМІТЕ́ТИ НЕЗАМО́ЖНИХ СЕЛЯ́Н (КНС). На Полтавщині перші КНС виникли на поч. червня 1920. На 1.XI 1920 тут діяло 2020 сільс. та волосних КНС. 1922 80 % депутатів сільрад були членами КНС, у складі правлінь споживчої та с.-г. кооперації 50 % теж становили незаможники. За участю КНС було ств. 75 % колгоспів у губернії, 1005 сільс. та 202 волосних комітетів взаємодопомоги. Декретом ВУЦВК і Раднаркому УРСР від 26.XI 1925 комнезами звільнялися від адм. роботи, виконання держ. функцій. Їх було перетворено на добровільні громад. орг-ції. На 1.III 1925 у Полтав. губ. існ. 1058 сільс. та 60 районних КНС, які об'єднували 105,1 тис. членів. У кін. 1929 в Полтав., Кременчуц. і Лубен. округах наліч. 163 тис. членів КНС. На 1.III 1930 понад 80 % з них вступили до колгоспів. Після завершення суцільної колективізації в березні 1933 КНС припинили діяльність.

«КОММУНИ́СТ». Щоденна газета, орган Хорольського повіт. виконавчого к-ту Ради робітн., селян. і червоноарм. деп. і Хорольського повіт. к-ту КП(б)У. Виходила 1919 у Хоролі.

«КОММУНИСТИ́ЧЕСКАЯ МЫСЛЬ». Щомісячник. Орган Полтав. губпарткому КП(б)У. 1920 в Полтаві вийшов один номер.

КОМПАНІЇ́ВСЬКИЙ МОГИ́ЛЬНИК. Знах. за 8 км на Пд. Зх. від с. Григоро-Бригадирівки Кобеляцького р-ну (поблизу кол. хут. Компаніївці), в ур. Косюрівщина. Виявл. 1960 О. В. Бодянським, досліджувався 1960—65 Є. М. Махно. На тер. могильника —

460 поховань черняхівської культури (3 — поч. 5 ст.). 41 з них — трупопокладення, більшість мають ритуальне порушення, останні — трупоспалення (є урнові — 27, в невеличких ямках — 60, у просторих ямах з розсіяними кістками — 360). У похованнях переважає гончарний посуд. У двох похованнях виявлено предмети озброєння — меч, уламки умбона від щита, два наконечники списа, дротика, сокира, залізні вудила тощо. На тер. могильника також був курган епохи бронзи з 20 похованнями. Знахідки зберіг. у фондах Ін-ту археології АН України.

«КОМСОМО́ЛЕЦЬ» — завод у м. Лубнах. Засн. 1887 як майстерня, з 1908 — з-д «Механіка», з 1930 — сучасна назва. Випускає елеваторно-млинове обладнання.

«КОМСОМО́ЛЕЦЬ ПОЛТА́ВЩИНИ». Газета, орган Полтав. ОК ЛКСМ України. Виходила з 1938 три рази на тиждень у Полтаві. Перерва у виданні — 1963—66. З жовтня 1991 — «Молода громада». Редакція міститься на вул. Пушкіна № 115.

КОМСОМО́ЛЬСЬК (Комсомольське) — місто обл. підпорядкування, якому підпорядкована Дмитрівська сільс. Рада нар. депутатів. Розташ. на лівому березі Дніпра, за 110 км від Полтави; має залізнич. ст. Золотнище, пристань та порт. 55 тис. ж. (1990).

Комсомольськ. Пам'ятник на місці форсування 1943 Дніпра радянськими військами.

Виникло 1960 як робітниче селище при Дніпровському гірничозбагачувальному комбінаті на місці кол. хуторів Горішні Плавні, Бурдеї, Пашки, Тищенки. З 25.XII 1961 — смт. У 1962 — 500 ж. 15.I 1962 селище передане у підпорядкування Кременчуц. міськраді. У 1965 — 3,6 тис. ж.; АТС на 200 номерів; у 1972 — 24 тис. ж. З 1972 К.— місто районного підпорядкування, з 1977 — обласного. Гол. підприємства міста: *Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат*, трикотажна ф-ка, Рижевський гранкар'єр, Редутський щебзавод, з-д залізобетонних виробів, хлібозавод та ін. Працюють 6 середніх, муз., художня та 2 спорт. школи, 2 СПТУ, гірничо-металург. коледж, відділ Кременчуцького філіалу Харків. політех. ін-ту, Палац культури і техніки на 1100 місць, Будинок культури на 600 місць, клуб на 300 місць, 5 б-к (328 тис. од. зб.). До послуг жителів міста — 2 стадіони, 15 спортзалів, 3 басейни, тенісні корти, яхтклуб. У місті з 1971 жив та працював Герой Соц. Праці Д. М. Тихоненко (1927—85). Пам'ятники: «Перша Палатка» (1980), рад. воїнам, що загинули 1943 під час форсування Дніпра (1988), В. І. Леніну (1989). У К. вид. газ. «Дніпровський гірник» (з 1973) і «Громадська думка» (1991).

«КОМСОМО́ЛЬСЬКА СТОРІ́НКА». Газета, друкувалася в різні роки на шпальтах місцевих газет: 1) «За більшовицький врожай» та «Ленінський шлях» (1934—36, Шишаки). 2) «За більшовицькі колгоспи» (1934—36, Оржиця). 3) «Ленінським шляхом» (1934—36, Нові Санжари). 4) «Ленінським шляхом» (1933, Чутове). 5) «Прапор перемоги» (1935, Нехвороща). 6) «Робітник Кременчуччини». Виходила 1930—33 у Кременчуці. 7) «Шлях колгоспника» (1934—36, Чорнухи).

«КОМСОМО́ЛЬСЬКА ТРИБУ́НА». Газета, орган Пирятинського

РК ЛКСМУ. Виходила 1934—37 у Пирятині. Друкувалася на шпальтах газ. *«Колективізоване село»*.

«КОМСОМО́ЛЬСЬКЕ ПЛЕ́М'Я». Газета, орган Комишнянського РК ЛКСМУ. Виходила 1936 у Комишні. Друкувалася на шпальтах газ. «За більшовицькі колгоспи».

КОМСОМО́ЛЬСЬКИЙ ГІРНИ́ЧО-МЕТАЛУРГІ́ЙНИЙ КО́ЛЕДЖ. Ств. 1990 на базі *Комсомольського гірничо-металургійного технікуму*. Готує фахівців з таких спеціальностей: агломераційне виробництво; технологія відкритої і підземної розробки родовищ корисних копалин; експлуатація і ремонт гірничо-електромех. устаткування і автомат. обладнання; тех. обслуговування і ремонт автомобілів; буд-во та експлуатація будинків і споруд. Після закінчення факультетів: агломераційне виробництво і технологія відкритої і підземної розробки родовищ корисних копалин студентам присвоюється кваліфікація молодшого інженера. На тер. коледжу розміщено 3 спорт. зали, Палац культури «Металург», 2 готелі, музей, спорт. майданчик. Розміщений на вул. Миру № 6.

КОМСОМО́ЛЬСЬКИЙ ГІРНИ́ЧО-МЕТАЛУРГІ́ЙНИЙ ТЕ́ХНІКУМ. Ств. 1961, як Комсомольський філіал Криворізького технікуму рудної автоматики. 1967 перетворений на Кременчуцький гірничий технікум з денним і вечірнім відділенням. 1977 перейменований на К. г. м. т. За 20 років підготував понад 6,5 тис. фахівців для нар. г-ва. 17.V 1990 перетворений на *Комсомольський гірничо-металургійний коледж*. Містився на вул. Миру № 6.

КОМСОМО́ЛЬСЬКИЙ ПАРК 1) У Кременчуці. Розташ. на лівому березі Дніпра, в районі Занасипу. Закладений 1970. На тер. парку — пам'ятні знаки з нагоди його закладки і від спілки молоді нім. колективу будівників газопроводу «Дружба». Ств. ряд пам'ятних алей. Площа 60 га. 2) У Лубнах. Закладений 1967 на схилах р. Сули, на тер. кол. садиби П. М. Полторацького — батька Г. П. Керн, якій О. С. Пушкін присвятив вірш «Я помню чудное мгновенье» (див. *Керн Г. П. альтанка*). Встановлено пам'ятний знак на честь 50-річчя ВЛКСМ. У парку — літній театр, кафе «Грот». Площа 22,4 га.

«КОМСОМО́ЛЬСЬКО-МОЛОДНЕ́ЧА СТОРІ́НКА». Газета, друкувалася в різні роки на шпальтах місц. газет: 1) «Більшовицька перемога» (1936, Великі Кринки). 2) «Будівник соціалізму» (1935—36, Гадяч). 3) За сталінські колгоспи» (1935—37, Машівка). 4) «За суцільну колективізацію» (1933—35, Опішня). 5) «Ленінським шляхом» (1935—36, Сенча). 6) «Правда Диканьщини» (1934—36, Диканька). 7) «Сталінським шляхом» (1933, 1935, Карлівка). 8) «Ударник соціалістичних ланів» (1935—36, Покровська Багачка).

«КОМСОМО́ЛЬСЬКО-МОЛОДНЯ́ЦЬКА СТОРІ́НКА». Газета. Друкувалася на шпальтах газ. «За соціалістичне село». Виходила 1933 у с. Кишеньках.

КОМУ́НА ІМЕ́НІ ДИМИ́ТРА БЛАГО́ЄВА у с. Парасковіївці Руновщанського р-ну (тепер Куликове Полтав. р-ну). Засн. 1924 групою болгар. політ. емігрантів — учасників вересневого повстання 1923 в Болгарії. Після поразки повстання група його учасників (25 чол., 2 жінки і 2 дітей) знайшла притулок у с. Парасковіївці. 24.V 1924 на загальних зборах прибулих було обрано раду комуни, до якої увійшли Борис Чехларов (голова), Цвятко Радойнов (заст. голови), Іван Баджаков, Іван Бакалов, Недялко Николов (члени ради). Ревізійну комісію очолив Слав Трпнов. Комунарам було виділе-

но 143,3 дес. землі, будівлі кол. маєтку Е. В. Трепке, с.-г. інвентар. ЦК МОДРу надав 20 тис. крб. кредиту. З часом особовий склад комунарів дещо змінився. Одні з них за рішенням Закордонного бюро ЦК БКП виїхали на навчання, інші — нелегально повернулися до Болгарії. До комуни вступило кілька місцевих селян-бідняків. Щоліта в комуні працювали студенти-болгари. 1926—28 група кол. студентів вступила до комуни. У 1929—30 до Парасковіївців прибуло дві групи болгар. політ. емігрантів з США і Канади. Вони на зібрані гроші закупили в США с.-г. техніку та устаткування для інкубаторної станції. 1929 на клопотання Васила Коларова до комуни було приєднано госп-во т-ва Червоного хреста у с. Степанівці, на поч. 30-х рр.— колгосп «Борозна Леніна». На їх базі було ств. філіали комуни в с. Степанівці. На цей час земельні угіддя комуни становили 691 га. Вона мала 5 тракторів, динамомашину, 3 вантажних автомобілі, молотарку, 4 снопов'язалки, 5 культиваторів та ін. Ферма наліч. 86 корів і бл. 70 голів іншої великої рогатої худоби, бл. 400 свиней, понад 3 тис. голів птиці. Діяли токарна і столярна майстерні, кузня, млин, бібліотека (1500 од. зб.). Комуна підтримувала тісні зв'язки з закордонним бюро БКП. Зокрема, в 1924, 1925 і 1928 Полтавщину відвідав В. П. Коларов. Наприкінці 20-х рр. Парасковіївку відвідали член Закордонного бюро БКП Георгій Ілієв і працівник МОДРу Стан Сапунов. 16.VIII 1931 у комунарів побував голова ВУЦВКу Г. І. Петровський. 1934 комуну переведено на статут с.-г. артілі. Понад 20 комунарів було репресовано. В антифашист. підпіллі в Болгарії загинули чл. комуни Ц. Радойнов (генерал Червоної Армії) і А. Бекяров, під Сталінградом поліг майор Червоної Армії Д. Бутанський. В боях з фашистами загинули ін. комунари та члени їх сімей. Після Великої Вітчизн. війни більшість кол. комунарів повернулася на батьківщину, але дружніх зв'язків з Полтавщиною вони не поривали. Тепер ці традиції продовжують їх діти і внуки. Див. *Радойкову Цвятку пам'ятник.*

«КОМУНА́Р» — лубенський верстатобудівний з-д. Ств. 1895 у м. Кременці Волинської губ. як чавуноливарний і мех. з-д «Овадіс і К.» (засн. Овадіс, Вайнберг і Перельмутер). Щоб уникнути банкрутства, комерсанти об'єдналися в т-во «Фенікс» (правління знаходилось у С.-Петербурзі). До початку першої світової війни з-д ремонтував с.-г. знаряддя, виробляв чавунне і мідне литво, а також виготовляв токарні і стругальні верстати найпростіших типів. Влітку 1915, коли фронт наблизився до Кременця, з-д був евакуйований до Лубен. Розмістився на території олійниці Требелєва і приступив до виготовлення токарних верстатів. Навесні 1916 почалось буд-во з-ду в пн.-зх. частині міста на землі, купленій у поміщика Шемета. Ливарний, модельний і ковальський цехи було споруджено під одним дахом. З-д, крім токарних верстатів, став випускати стругальні верстати і виконувати замовлення на ремонт с.-г. машин та виготовляти деталі. Наприкінці 1918 його купив поміщик Л. П. Климов. 20.III 1919 з-д «Фенікс» був націоналізований і переданий 1921 Лубенськ. окрраднаргоспу. 1923 законсервований. Відновив роботу в кінці 1923. Щомісяця випускав по 10—12 верстатів. Сучасна назва — з 1926. У 1923—32 здійснено реконструкцію. 1935 з-д був підпорядкований Гол. управлінню верстатобуд. пром-сті і став випускати удосконалені верстати. Коли почалася війна, «К.» був евакуйований на ст. Саракташ Оренбурзької обл. Зразу піс-

ля визволення Лубен почалося буд-во нового з-ду (Саракташський з-д «Комунар» продовжує працювати), на якому 1944 було зібрано перші два верстати. У наступні роки зростала потужність підприємства і розширювалася номенклатура верстатів. З кінця 50-х років «К.» став спеціалізуватися на виготовленні спец. шліфувальних та універсальних круглошліфувальних верстатів. Крім того, з-д випускає ряд виробів для нар. споживання. Розташований у Лубнах на вул. Комунарівській № 19/12.

КОМУ́НИ СІЛЬСЬКОГОСПО́ДАРСЬКІ. Колективні г-ва з повним усуспільненням всіх засобів виробництва, громадським характером споживання і побут. обслуговування. Перші К. с. організ. на Полтавщині під час громадян. війни. 1919 їх наліч. 11, в 1925 було — 38. К. с. утв. переважно в кол. поміщицьких маєтках. 1922—23 в Полтав. губ. функціонували 7 комсомольських К. с. Найвідоміша з них — «Червоний юнак» (Шишацький р-н). 1924 в с. Парасковіївці Руновщанського р-ну (тепер с. *Кочубеївка* Полтав. р-ну) групою болг. політемігрантів — учасників вересневого (1923) повстання була ств. перша на Україні інтернац. с. г. Комуна ім. Д. Благоєва. Вона проісн. до кінця 1934. 1929 у Полтав., Кременчуц. і Лубен. округах діяло 26 К. с. Оскільки комуни потребували фінанс. дотацій з боку д-ви, в 1930—34 їх перевели на статут колгоспів.

«КОМУНІСТИ́ЧНИМ ШЛЯ́ХОМ». Газета, орган Семенівського РК Компартії України та райради нар. депутатів. Виходила 1961—62 у Семенівці. 1962—65 не видавалася. У квітні 1965 видання поновлено. Попередні назви: 1931—36 — «Розгорнутим фронтом»; 1936—41 — «Сталінський заклик»; 1944—56 — «Сталінський шлях»; 1956—60 — «Зоря перемоги». З 1990 — «*Трибуна довір'я*».

КОНДРАТЕ́НКА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Привокзальна, Київський р-н) — від вул. Зіньківської до залізничного вокзалу Полтава-Київська. Прокладена на поч. 20 ст. Наз. у 50-х рр. 20 ст. на честь Кондратенка Степана Федоровича (1906—42). Н. у с. Новому Тагамлику (тепер Машівського р-ну). З 1925 — на комсомольській, з 1938 — на парт. роботі. З 1939 — секретар Полтав. обкому КП (б) У. На поч. Великої Вітчизн. війни призначений секретарем *Полтавського підпільного обкому КП (б) У*. Загинув у бою. Після звільнення Полтавщини перепохований у м. Гадячі, 1969 — останки перенесено до *Солдатської Слави меморіального комплексу* у Полтаву. На К. в. 1955 за проектом арх. З. Котлярової відбудовано залізничний вокзал, станції Полтава-Київська, протягом 60—70-х рр. здійснено забудову 5-поверховими житл. будинками.

КОНДРАТЮКА́ ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Львівська, Жовтневий р-н) — від Київського шосе до вул. Героїв Сталінграда. Наз. на честь Кондратюка Юрія Васильовича (справжнє Шаргей Олександр Гнатович, 1897—1942) — укр. вченого-винахідника, одного з піонерів розробки ракетної техніки та космічних польотів. Н. у Полтаві у буд. на вул. Срітенській (тепер Комсомольська № 4), 1910—16 вчився у 2-й полтав. чоловічій гімназії (див. *Кондратюку Ю. В. меморіальні дошки*). 1914 почав працювати над рукописом, присвяченим теорії міжпланетних польотів. Восени 1915 переїхав до свого дядька В. Я. Лаценка на вул. Срітенську № 11. 1916 став студентом механічного відділення політех. ін-ту у Петрограді. Був мобілізований у царську армію, потрапив у школу прапорщиків, де закінчив рукопис. 1918 мобілізований до

білої армії, звідки втік, деякий час переховувався у Полтаві. 1919 у Києві знову мобілізований до білої армії, з якої втік переховувався у м-ку Сміла. 1921, щоб уникнути репресій, взяв ім'я померлого Юрія Васильовича Кондратюка. 5 років працював на Маловисківському цукровому заводі, 1925 закінчив 3-й рукопис «Завоювання міжпланетних просторів», який видав 1929 у Новосибірську. За відгуком учня М. Жуковського проф. В. Ветчинкіна це було «найповніше дослідження міжпланетних подорожей з усіх, написаних у російській та зарубіжній літературі до останнього часу...». З 1932 К. працював над проектом Кримської вітроелектростанції, будівництво якої почалося 1936. У липні 1941 вступив до Моск. нар. ополчення; загинув на фронті. К. в. забудована у 70—80-х pp. 20 ст. 5—9—12 поверховими житл. будинками.

КОНДРАТЮКУ́ Ю. В. МЕМОРІА́ЛЬНІ ДО́ШКИ у Полтаві. 1) Встановлена на фасаді будинку по вул. Комсомольській № 4, в якому народився і жив до 1915 Ю. В. Кондратюк (див. *Кондратюка вулиця*). Дошка — пластик, відкрита 1987. 2) Встановлена на фасаді будинку кол. 2-ї чоловічої гімназії (тепер корпус № 1 Полтав. пед. ін-ту по вул. Остроградського № 2), в якій 1910—16 навчався Ю. В. Кондратюк. Дошка — метал, відкрита 1982, автор — скульпт. В. І. Білоус.

Меморіальна дошка
Ю. В. Кондратюку у Полтаві.

КОНЕЗАВО́Д колгоспу «Авангард» Пирятин. р-ну. Ств. 1970 на базі колгоспної племінної конеферми. Вирощує племінних коней-рисаків для випробування на іподромах країни і реалізації господарствам. Розташ. у м. Пирятині на вул. Київській № 75.

КОНІ́ВКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Тече тер. Котелевського р-ну.

КОНОВА́ЛІВКА — село Машівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Усть-Лип'янка (Кардашівка). Розташ. на правому березі р. Орілі та її прит. р. Лип'янці, за 32 км від райцентру та за 40 км від залізнич. ст. Селещина. 318 ж. (1990). Засн. у серед. 18 ст. За переписом 1859 К.— село власницьке Костянтиногр. пов. Полтав. губ. біля річок Орелі і Лип'янки, 47 дворів, 249 ж. Мурована Покровська церква (1848), збуд. на кошти дружини капітана Т. І. Васецької. 1900 К.— село Нехворощанської вол. того ж пов., 67 дворів, 407 ж. 1910 — 78 дворів, 490 ж. При церкві парафіяльна і школа грамоти, б-ка. Крім землеробства, селяни займалися ремеслами. Серед них були: тесля, 2 кравці, 2 шевці, 6 ткачів та ін.

Рад. владу проголошено у січні 1918. За переписом 1926 К.— центр сільради Нехворощанського р-ну Полтав. округу, 146 господарств, 763 ж. У 30-х pp. по Коновалівській сільраді було 4 колгоспи. Від голоду 1932—33 померло 550 чол., репресовано 4 жителі. Під час нім.-фашист. окупації (20.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці розстріляли 6 чол., вивезли до Німеччини на примусові роботи 11 жителів К. 1950 шляхом укрупнення ств. колгосп ім. А. О. Жданова (тепер «Червона зірка»; зерново-буряківничого та м'ясо-мол. напряму), відділення зв'язку й ощадбанку, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок

на 40 місць, Будинок культури на 300 місць, б-ка (13 тис. од. зб.); млин, олійниця, майстерня, молокопункт, лазня, сауна. Уродженцем К. є Герой Рад. Союзу (1944) Й. В. Останенко (1918—62). У пам'ять про воїнів односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни, встановлено: 1974 у центрі села пам'ятник і стелу, на якій викарбувано 153 прізвища; на кладовищі — обеліски. На Зх. від села — 25 курганів, біля с. Усть-Лип'янка — 6 курганів. На правому березі р. Орелі залишки укріплень *Української лінії*.

КОНОВА́ЛОВА РУ́ДКА — річка в Полтав. обл. Тече тер. Миргород. р-ну.

КОНОНЕ́НКА М. С. МОГИ́ЛА у смт Нових Санжарах. Знаходиться на старому кладовищі, напроти кол. шкільного подвір'я і будинку для вчителів, де мешкав і помер Кононенко Мусій Степанович (1864—1922) — укр. письменник. Н. у с. Турівці кол. Прилуцького пов. (тепер Київ. обл.) у сім'ї колиш. кріпака. Освіту здобув самотужки. У 1916—21 працював у Полтаві головою Кооперативного банку. Поетичні твори почав друкувати 1883. Автор збірок віршів «Ліра» (1885), «Струни» (1908), «Хвилі» (1917—18, 6 кн.), повісті «На селі» (1898), зб. оповідань «Буденне життя» (1902) та ін. Видав кн. «Кооперативи Лубенського повіту» (1914). Могилу батька розшукав 1964 син поета В. Кононенко.

«КОНСТАНТИНОГРА́ДСКИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯ́ЙСТВЕННЫЕ ИЗВЕ́СТИЯ». Виходили у м. Костянтинограді Полтав. губ. 1914—15 один раз на місяць, з 1916 — два рази на місяць.

«КООПЕРО́ВАНИЙ КУСТА́Р». Газета, орган партгрупи та правління Кременчуцької промспілки. Виходила 1930—35 три рази на тиждень у Кременчуці.

КО́ПАНКА — річка в Полтав. обл., на тер. Хорольського р-ну.

КОПІЙОВА́ТА, Куп'євата — річка в Полтав. обл., права прит. р. Омельника (бас. Дніпра). Довж. 20 км, площа бас. 178 км². Тече тер. Кременчуцького р-ну.

КОРА́БЛІНІЙ Л. В. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Кременчуці. Встановлена на фасаді будинку с. ш. по вул. Республіканській № 76, де 1940—41 навчалася Корабліна Людмила Василівна (1925—43) — комсомолка-підпільниця. Входила до складу підпільної групи Г. Ф. Нетька, яка базувалася у Крюкові. Була зв'язківцем. Потім, щоб забезпечувати групу боєприпасами, влаштувалася на роботу в майстерню по ремонту військ. техніки (вагонний завод). Закатована фашистами. Дошка — граніт, скульп. В. І. Волкова, арх. П. Г. Сергєєв; відкрита 1985.

КОРЕ́ЦЬКИЙ — струмок в Полтав. обл., права прит. р. Грунь-Ташані (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

КО́РЗУНУ П. П. ПА́М'ЯТНИК у Гадячі. Встановлено на центр. площі міста. Корзун Павло Петрович (1892—1943) — рад. військ. діяч, ген.-лейтенант (з 1942). Н. у с. Клешево, тепер Слуцького р-ну Мінської обл. у сел. сім'ї. У Рад. Армії з 1918. 1936 закінчив Військ. академію ім. М. В. Фрунзе. Під час Великої Вітчизн. війни — командир корпусу, заст. команд. 38-ю, команд. 3-ю і 47-ю арміями. Керовані ним війська 47-ї армії брали участь у Курській битві і визволенні України. Загинув у бою, похований у Гадячі в міському парку. Іменем Корзуна названо вул. міста. Пам'ятник — бронзова скульптура (вис. 3,6 м) на залізобетонному постаменті (вис. 3,1 м). Автори — І. І. Козловський, арх. А. А. Заварзін; відкрито 1950.

КОРНІЄ́НКИ — село Великобагачанського р-ну, центр сільс. Ради

нар. депутатів, якій підпорядковані села Вишарі, Мостовівщина, Попове, Трудолюбиве, Цикали, Шпирни. Розташ. за 30 км від райцентру та за 45 км від залізнич. ст. Гоголеве. 441 ж. (1990). Засн. у 18 ст., назву дістали від імені першого поселенця козака Корнієнка. У 1900 хутір К. належав до Балаклiївської волості Хорольського повіту, наліч. 34 двори, 210 ж. У 1910 входив до складу Остап'ївської волості, наліч. 40 дворів. Рад. владу встановлено у січні 1918. 1928 виникли перші парт. осередки. 1930 у К. створено колгосп ім. М. І. Калініна. У період нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—24.IX 1943) гітлерівці стратили 2 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 24 чол. (по сільраді — 121 чол.). У селі — колгосп «Вітчизна» (зерново-буряківничого напряму), поч. школа, відділення зв'язку та ощад банку, фельдшер.-акушер. пункт. 1959 відкрито пам'ятник воїнам-односельцям, загиблим на фронтах Великої Вітчизн. війни.

КОРО́БКІНУ М. П. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на пд. фасаді хірург. корпусу клінічної лікарні ім. М. В. Скліфосовського на честь Коробкіна Михайла Петровича (1841 — після 1916) — хірурга, який 1883 вперше у Росії виконав операцію на легенях. Н. у Полтаві. Вчився на мед. факультеті Київ. ун-ту. З 1878 працював у Кременчуці, потім у Полтаві провідним хірургом губерн. земської лікарні. Дошка — лабрадорит, відкрита 1983.

КОРОВАЇ (кол. Ганнинське) — село Гребінківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Кулажинці і Лутайка. Розташ. на р. Гнила Оржиця, за 8 км від райцентру та залізнич. ст. Гребінка. 849 ж. (1990). Село позначене на карті Г. Л. де Боплана (серед. 17 ст.). У 1690 К. дісталися лубен. полковнику Леонтію Свічці, після його смерті (1699) перейшли до його спадкоємців. У 1827 Лев Миколайович Свічка одружився з сестрою письменника Є. П. Гребінки (див. *Гребінки вулиця*) — Ганною Павлівною, мати якої була з роду Марковичів. До серед. 19 ст. К. володіли відповідно Свічки та Марковичі, потім — різні володарі. За даними Генерального опису Лівобережної України 1765—69 село входило до складу Пирятинської 1-ї сотні Лубен. полку, з 1781 — до Пирятинського повіту Київ. намісництва, з 1796 — до Малорос., з 1802 — до Полтав. губ. За переписом 1859 в К.— 124 двори, 629 ж.

У 1853 на кошти місц. поміщиці Софії Гриневич збудовано муровану Преображенську церкву (на місці дерев'яної Петропавлівської, зведеної 1722). При церкві діяла церковнопарафіяльна школа. У 1900 в селі наліч. 146 дворів, 955 ж.; у 1910 — 201 двір, 1182 ж. Рад. владу встановлено в січні 1918. З березня 1923 село входило до складу Пирятинського р-ну Прилуц. округу. 1082 ж. (1923). У період нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—19.IX 1943) гітлерівці розстріляли 9 жителів села, на примусові роботи до Німеччини вивезли 139 чоловік. У селі — колгосп «Дружба» (зернового та м'ясомол. напрямів), відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (18,3 тис. од. зб.). Уродженцем с. Кулажинців є укр. фольклорист і етнограф, член *Кирило-Мефодіївського товариства* Опанас Васильович Маркович (1822—67; перший чоловік укр. письменниці Марко Вовчок). У 1958 споруджено надгробок на братській могилі рад. воїнів, полеглих при визволенні села від гітлерівців 1943, та пам'ятник на честь воїнів односельців, які загинули (137 чол.) під час Великої Вітчизняної війни.

КОРОЛЕ́НКА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Мало-Садова, Жовтневий р-н) — від вул. Садової до Комсомольської. Наз. у 20-х рр. 20 ст. на честь Короленка Володимира Галактіоновича (1853—1921) — рос. письменника, публіциста, громад. діяча. Н. у м. Житомирі в родині повіт. судді. Навчався у Житомир. і Ровенській гімназіях. 1871 вступив до Петерб. технолог. ін-ту, 1874 перейшов у Петровську землеробську та лісову академію у Москві. У 70-х рр. зблизився з діячами революц. народництва. 1876 за подання колективного студентського протесту виключений з Академії і висланий під нагляд поліції у Кронштадт. 1877 вступив до Гірничого ін-ту у Петербурзі. 1879 і 1880 зазнав арештів. 1881 за відмову присягнути цареві Олександру III висланий до Якутії. 1885 оселився у Нижньому Новгороді, де розгорнув активну літ. і громад. діяльність, 1886 одружився з Є. С. Івановською. 1893 здійснив подорож до Америки. З 1896 — один з керівників, 1904—18 (з перервами) відп. редактор журн. «Русское богатство». З 1896 жив у Петербурзі. 1900 обраний почесним академіком Петерб. АН (1902 разом з А. П. Чеховим відмовився від звання на знак протесту проти незаконного скасування виборів М. Горького до Академії; 1918 поновлений в Академії). У вересні 1900 переїхав з родиною у Полтаву. «Переїзд в Полтаву, — згадувала дочка Короленка Софія Володимирівна,— був щасливою подією в житті нашої сім'ї. В. Г. Короленко, який виріс на Україні, любив її клімат і природу... Ми часто ходили в міський сад і милувалися красою Полтави. Після Петербурга з його дощами і туманами Полтава здавалася нам новим чудовим світом».

Спочатку письменник мешкав у буд. Старицького на вул. Олександрівській (тепер Жовтнева), з 1903 — у буд. лікаря Будаговського на вул. Мало-Садовій (тепер Короленка). К. швидко включився у літ.-громад. життя Полтавщини. Налагодив дружні стосунки з діячами укр. культури — Панасом Мирним, М. Коцюбинським, І. Тобілевичем, Х. Алчевською, Г. Хоткевичем та ін. 1901 надіслав до журн. «Русское богатство» нові біографічні відомості про Т. Г. Шевченка, 1902 брав участь у підготовці рос.-укр. альманаху, присвяченого 50-річчю з дня смерті М. В. Гоголя. 1905 виступав на мітингах у Полтаві, спрямованих на відвернення євр. погромів у місті. Засудив у пресі розправу над селянами під час *Сорочинської трагедії 1905* (помістив в газ. «Полтавщина» за 12 січня 1906 відкритий лист, в якому викрив беззаконня і масові жорстокості ст. радника О. Філонова, що керував придушенням сел. виступу). Виступив 1911 на відкритті *Гоголю М. В. пам'ятника* у Сорочинцях. З 1905 майже щоліта відпочивав на х. Хатки (див. *Короленка В. Г. дача*), 1912 побував у Фінляндії, 1914 лікувався за кордоном, зокрема у Франції. Повернувся додому 1915. За його ініціативою восени 1918 в Полтаві засн. «Лігу порятунку дітей». Помер і похований у Полтаві (див. *Короленка В. Г. могила*). К. в. прокладена у 2-й пол. 19 ст. Забудов. житл. будинками. У буд. № 1, в якому 1903—21 жив письменник, відкрито *Короленка В. Г. музей.* Див. *Короленку В. Г. пам'ятник, Короленку В. Г. меморіальні дошки.*

КОРОЛЕ́НКА В. Г. ДА́ЧА побл. с. Куйбишевого Шишацького р-ну. У 1905—19 майже щоліта В. Г. Короленко (див. *Короленка вулиця*) відпочивав і працював на х. Хатки (тепер у складі села), зокрема, 1908 продовжував тут роботу над «Історією мого сучасника».

1906 у письменника на дачі гостював кобзар М. Кравченко, який виконав думу «Чорна неділя в Сорочинцях» (була записана В. Короленком). Зберігся дерев'яний двоповерховий будинок, на фасаді якого встановлено *Короленку В. Г. меморіальну дошку*, поблизу будинку — *Короленку В. Г. пам'ятник*. Використовується базою відпочинку Харківського худож.-пром. ін-ту.

КОРОЛЕ́НКА В. Г. МОГИ́ЛА у Полтаві. Похований 28.XII 1921 на Старому цвинтарі (тепер тер. *Полтавського парку ім. І. П. Котляревського*). 29.VIII 1936 у зв'язку із закриттям цвинтаря прах письменника перенесено на тер. Полтавського міського саду (тепер *Перемоги парк*). Поруч 1940 поховано його дружину. Того ж року розпочато роботи по встановленню на могилі письменника пам'ятника за проектом уроженки Кременчука скульп. Л. А. Блох. Під час Великої Вітчизн. війни деталі незакінченої споруди були пограбовані. У повоєнні роки кілька варіантів пам'ятника зробив також уродженець Кременчука скульп. Я. С. Ражба. 1962 на могилі встановлено надгробок з гранітного моноліту вис. 2,15 м. На передній площині у бронзовому овалі вміщено барельєфний портрет В. Г. Короленка (скульп. Н. В. Крандієвська, арх. В. А. Пасічний і Л. С. Вайнгорт). Див. *Короленка вулиця, Короленка В. Г. музей*. Іл.— табл. XIII.

Дача В. Г. Короленка
у Хатках біля с. Куйбишевого.

КОРОЛЕ́НКА В. Г. МУЗЕ́Й літературно-меморіальний у Полтаві. У 1928 в будинку, де жив з літа 1903 по 25 грудня 1921 рос. письменник В. Г. Короленко (див. *Короленка вулиця*), до 75-річчя з дня народження була організована виставка «Життя і творчість В. Г. Короленка». На основі її матеріалів 1940 — ств. музей. Організатором і першим його директором стала Софія Володимирівна — дочка письменника. У період Великої Вітчизн. війни експозицію було вивезено до Свердловська, де музей продовжував діяти. Перед відступом з Полтави гітлерівці зруйнували будинок письменника Однак до 25 грудня 1946 приміщення було відбудовано і музей відновив свою роботу. Зараз в музейний комплекс входять: будинок-музей (меморіальна частина), флігель (виставочна зала), сад, *Короленка В. Г. могила* та його дружини. Роки життя у Полтаві були заповнені інтенсивною творчою роботою. Тут він завершив нариси «У козаків», писав другий цикл сибірських оповідань («Мороз», «Феодали» та ін.), оповідання «Мить» і «Не страшне». У Полтаві В. Короленко продовжував свою роботу редактора ж. «Русское богатство», публіциста і газетного кореспондента столичних і провінційних газет. З революц. подіями на Полтавщині пов'язана його ст. «Сорочинська трагедія». У будинку сучас. музею письменник розпочав 1905 роботу над «Історією мого сучасника». 1910 Короленко напружено працював над циклом ст. «Побутове явище», спрямованих проти військ.-польових судів і масових смертних вироків. Будинок письменника став центром культур. життя Полтави, сюди йшли листи Л. М. Толстого, А. П. Чехова, М. М. Коцюбинського (побував у Короленка 1903), М. Горького, приїздили А. В.

Луначарський (1920), В. П. Катаєв. У музеї зібрано понад 10 тис. експонатів. Це унікальні фотографії, автографи В. Г. Короленка, А. П. Чехова, М. Г. Чернишевського, І. Ю. Рєпіна й ін.; власні речі, книжки та газети з особистої бібліотеки письменника тощо. У музеї — живописні портрети В. Короленка, виконані зокрема худож. І. Пархоменком (1909). У робочому кабінеті письменника (тут він помер о 10 год. 30 хв. вечора): двотумбовий письмовий стіл, який придбав Короленко на перші свої літературні заробітки і служив письменникові 36 років, скляна чорнильниця, 2 ручки з карельської берези, дерев'яна кушетка, виконана за кресленням Короленка. На фасаді будинку *Короленку В. Г. меморіальна дошка.* Розташований на вул. Короленка (кол. Мало-Садова) № 1.

КОРОЛЕ́НКУ В. Г. МЕМОРІА́ЛЬНІ ДО́ШКИ. 1) У Хатках біля с. Куйбишевого Шишацького р-ну. Встановлена на будинку, в якому 1905—19 майже щоліта відпочивав і працював В. Г. Короленко (див. *Короленка вулиця*). Дошка — мармур, відкрита 1953. 2) У Полтаві. Встановлена на фасаді будинку по вул. Короленка № 1, в якому 1903—21 жив і працював В. Г. Короленко. Див. *Короленка В. Г. музей.* Дошка — граніт, відкрита 1946.

КОРОЛЕ́НКУ В. Г. ПА́М'ЯТНИК. 1) У Хатках біля с. Куйбишевого Шишацького р-ну. Встановлений 1979 поблизу *Короленка В. Г. дачі.* Пам'ятник — гранітний бюст на постаменті. Автори — скульпт. В. П. Воловик, арх. В. Ф. Константинов. 2) У Полтаві. Встановлено 1962 на *Короленка В. Г. могилі.*

«КОРО́ТКИЙ О́ПИС МОРА́ЛЬНИХ І ФІЗИ́ЧНИХ ОСОБЛИ́ВОСТЕЙ МЕ́ШКАНЦІВ ГА́ДЯЦЬКОГО ПОВІ́ТУ ЦЬО́ГО ЧА́СУ». Рукопис, складений 1848 священиком Воскресенської церкви містечка Лютеньки Петром Тарасевичем. Описано характери людей, їх помешкання, страви, одяг, звичаї, обряди (Зіньки — хрестини, весілля, похорон), народну медицину тощо. Писалося для Департаменту держ. маєтностей, звідти рукопис надійшов до архіву Рос. географ. т-ва і 1916 зареєстрований Д. К. Зеленіним в *«Описі рукописів ученого архіву* імператорського географічного товариства», вип. 3 (Петроград, 1916).

КОРОТУНУ́ С. І. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена 1990 на фасаді будинку по вул. Великотирновській № 10/61, в якому жив С. І. Коротун (1964—82). Загинув під час проходження військ. служби в Афганістані. Похований у с. Яреськах Шишацького р-ну. Дошка — мармур (авт.— Р. та В. Сокальські).

КО́РСАКІВСЬКИЙ ПАРК — пам'ятка садово-паркового мистецтва (з 1969). Закладений у 1945. Розташ. біля с. Бесідівщини Гребінківського р-ну. Перебуває у віданні колгоспу ім. В. І. Ульянова. Площа 10 га.

КО́РСУНІВКА (хут. Слобідка, до 1907 — Корсунова Слобідка) — село Лохвицького р-ну, центр

Пам'ятник В. Г. Короленку у Хатках біля с. Куйбишевого.

сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Вовківське, Комсомольське, Пласківщина, Ромоданівка, Саранчине. Розташ. за 25 км від райцентру та за 10 км від залізнич. ст. Сенча. 591 ж. (1990). Засн. наприкінці 17 ст. Спочатку це був хутір і мав назву Слобідка. Належав сенчанському сотникові Леонтію Васильовичу Слюзу, який продав його вдові Григорія Михайловича Гамалії. На 1729 власником був її внук бунчуковий товариш Іван Гамалія. Слобідка відносилася до Синецької сотні Лубен. полку, мала 47 дворів. 1732 хутір купив осавула Лубен. полку Степан Григорович Корсун. 1740 перейшла у спадок його синові Єремії, наліч. 53 двори. 1750 належала військовому товаришу Сенчанської сотні Григорію Корсуну, наприк. 18 ст. капітанові Г. Г. Корсуну. У 19 ст. стала називатися Корсунова Слобідка. З 1781 — у складі Черніг. намісництва, з 1796 — Малоросійської, з 1802 — Полтав. губ. 1859— Корсунова Слобідка — село Миргород. пов. 160 дворів, 917 ж.; 1963 — 1117 ж., мурована церква, селітряний з-д, винокурня, відбувалося 4 ярмарки на рік. З 1907 має назву Корсунівка. 1910 — 244 господарства, 1344 ж., орної землі — 1551 дес., посівів — 1301 дес., паровий млин з просорушкою.
Рад. владу проголошено в січні 1918. 1920 створено комнезам.

Корсунівка. Варварівська церква.

1926 у К.— 313 господарств, 1548 ж. 1927 ств. «Червону комуну», на базі якої 1931 виник колгосп «Перебудова» (з 1959 — ім. XXI з'їзду КПРС). Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—14.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 90 чол. (по сільраді), діяла підпільна група на чолі з лікарем В. М. Петеліним. 1946 К.— село Сенчанського р-ну, центр сільради, якій підпорядковані хутори Вовківський, Пласківщина, Ромоданівка. У селі — центр. садиба колгоспу ім. XXI з'їзду КПРС (зерново-тваринницького напряму), відділення зв'язку та ощадбанку, неповна с. ш., лікарня на 25 місць, аптека, Будинок культури на 462 місця, б-ка (12,1 тис. од. зб.), ветеринарний пункт. Пам'ятник В. І. Леніну (автор Ю. К. Скобликова, 1967). Пам'ятник (1967) на честь рад. воїнів, загиблих 1943 при визволенні села від нім.-фашист. загарбників, та воїнів-земляків, що полягли (70 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

«КО́СМОС» — сквер у Кременчуці. Розташ. на березі р. Кагамлика, між вул. Красіна та проспектом 60-річчя Жовтня. Розбитий 1968 на місці зруйнованої Троїцької церкви. Площа 2,9 га. У центрі скверу — пам'ятник комсомольцям 20-х — 30-х років (1968; скульп. П. Фліт).

КОСЮ́РИНЕ — заповідне урочище (з 1982). Типове лісове урочище Лісостепу з численними видами рослин, занесених до Червоної книги України. Розташ. біля с. Величкового Шишацького р-ну. Перебуває у віданні колгоспу «Шлях до комунізму». Площа 150 га.

КОТЕЛЕ́ВКА, Середня Котельва — річка в Полтав. обл., права прит. р. Котельви (бас. Дніпра). Довж. 31 км, площа бас. 319 км². Прит.— р. Мокра Котелевка (права). Тече тер. Котелевського р-ну.

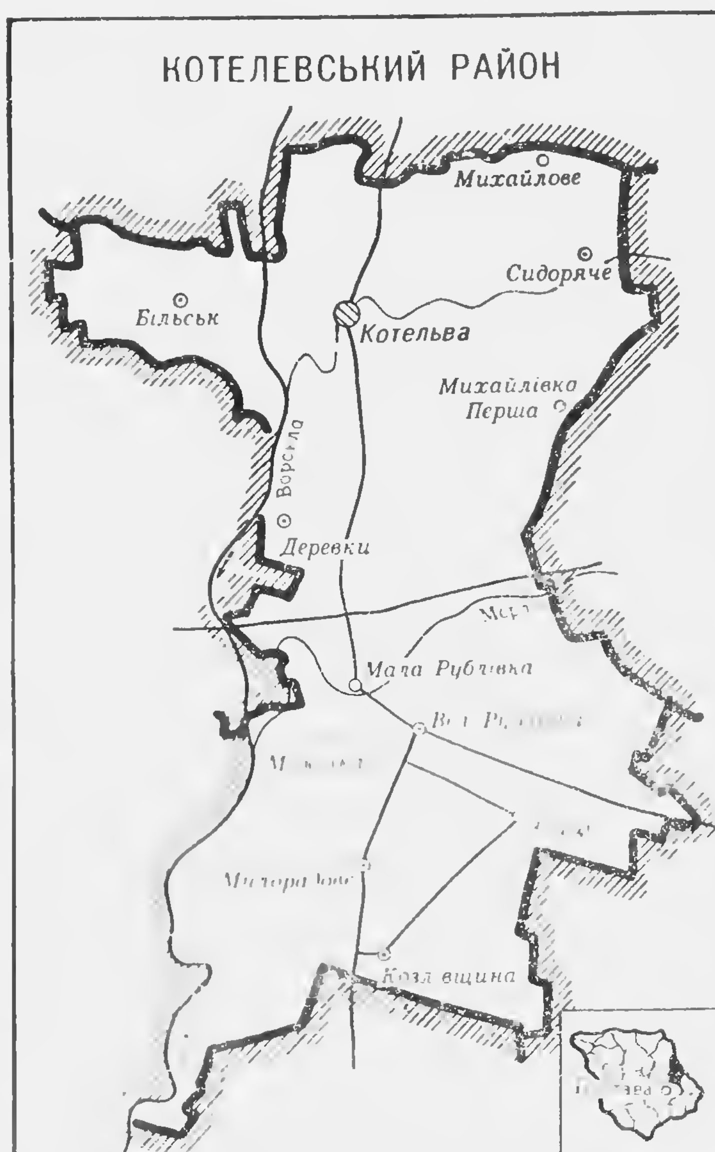
КОТЕЛЕ́ВСЬКА ФОРТЕ́ЦЯ 17—18 ст. Споруджена на поч. 17 ст. на березі р. Котельви для захисту

тер. Слобідської України від нападів кримських татар. Укріплення первісно складалися із земляного валу з ровом, палісаду та, ймовірно, 8 дерев. башт. З трьох боків оточувалося річкою. К. ф. зруйнована шведським військом 1709 під час *Північної війни,* незабаром відбудована. 1718 мала подвійні «плетені» стіни, засипані землею (товщина у верхній частині 1 саж. $^1/_2$ арш.). Поверху стін були встановлені тури — конічної форми лозяні коші, заповнені землею. По кутах укріплення розтановувалися 4 бастіони вис. 2 саж., шир. 2,5 саж., довж. 4 саж. Заг. довжина укріплень становила 673 саж. У середину фортеці вели 4 ворот у проїзних баштах висотою до 2,5 саж., у ширину 2 саж. На тер. К. ф. розміщувалося 2 церкви, бл. 200 дворів. Укріплення підтримувалися у задовільному стані ще 1768. Наприкінці 18 ст. К. ф. занепала (див. *Оборонне будівництво*).

КОТЕЛЕ́ВСЬКИЙ ІСТОРИ́ЧНИЙ МУЗЕ́Й. Ств. 1962 на громад. засадах у смт Котельві. Міститься в окремому приміщенні, експозиція займає 4 кімнати, складається з 7 розділів. Кількість експонатів — 1354 од., серед яких знахідки з *Більського городища* скіфського часу, матеріали про рос. поета-перекладача уродженця Полтави М. І. Гнєдича (1784—1833; див. *Гнєдичу М. І. пам'ятник*), командира партизан. з'єднання, двічі Героя Рад. Союзу С. А. Ковпака (див. *Ковпака вулиця*) та ін. Звання народного удостоєний 1968. Розташ. на вул. Леніна № 4.

КОТЕЛЕ́ВСЬКИЙ РАЙО́Н. Знах. у пн.-сх. частині області. Площа — 0,9 тис. км². Нас. — 23,2 тис. ж. (1990). У районі 38 нас. пунктів (1 — селище міського типу, 37 сіл), підпорядкованих селищній та восьми сільс. Радам нар. депутатів. Центр — смт Котельва. К. р. межує з Охтирським р-ном Сумської обл. та Краснокутським р-ном Харківської обл. Утв. 1923, належав до Охтирської округи Харків. губ. 5.І 1925 до К. р. приєднано хут. Гнилосирівку (Чернещину), що відносився до Богодухівського повіту. 1925 район приєднано до Полтав. округу (в червні 1925 Охтирський округ розформовано). На 1926 у К. р. було 5 сільрад. К. р. ліквідовувався 1930—39; 1962—65. Під час нім.-фашист. окупації (жовтень 1941 — вересень 1943) було спалено і зруйновано 3779 житл. будинків, 6 механізованих і 2 водяних млини, 2 цегельних заводи.

К. р. розташ. у межах Придніпровської низовини. Поверхня рівнинна. По тер. р-ну протікають

6 річок: Ворскла, Мерло, Котельва, Котелевка, Суха Грунька, Трюханівка (Труханівка). Корисні копалини: природний газ, нафта, пісок, торф, глина. Грунти переважно чорноземні. Розташ. у лісостеповій зоні (дуб, липа, клен, ясен та ін.), займають бл. 16,6 тис. га. У районі — пам'ятка садово-паркового мистецтва респ. значення *Ковпаківський лісопарк,* а також заповідні об'єкти місц. значення — *Борівський заказник, Вороняиський заказник,* заказник *Дубове, Підворівський заказник, Приворсклянський заказник, Руднянський заказник* і пам'ятка природи — дуб звичайний (див. *Дуби*). У К. р.: швейна ф-ка «Прогрес», комбікормовий з-д, цех Полтав. міськмолокозаводу. Спеціалізація с. г. — землеробство зерново-буряківничого і тваринництво м'ясо-мол. напрямів. У р-ні 13 колгоспів. Осн. зернові культури: озима пшениця, ячмінь, кукурудза, горох, жито, просо, гречка. Розвинуті свинарство, вівчарство. Площа с.-г. угідь — 56,7 тис. га, в т. ч. ріллі—45,2 тис. га, сіножатей і пасовищ — 10,7 тис. га. Автомобільних шляхів 195,8 км, у т. ч. з твердим покриттям 177,7. У р-ні 6 середніх, 8 неповних середніх і 8 початкових шкіл, 5 дит. садків, профтехучилище (філіал Зіньківського СПТУ), дитяча музична школа, станції юннатів та юних техніків. Працюють районна та 4 дільничні лікарні, 17 фельдшерсько-акушер. пунктів, 5 аптек, 10 Будинків к-ри та 27 сільськ. клубів, 1 кінотеатр, 31 кіноустановка, 23 б-ки, в т. ч. центральна районна та дитяча (заг. книжковий фонд — бл. 310 тис. од. зб.). Ств. районний історичний музей. Видається районна газета «Народна трибуна». На тер. К. р. розташовані такі археол. пам'ятки: *Більське городище,* курган *Вітова могила,* майдан «*Розкопана могила*», кургани в ур. *Скоробір,* Осняги, Саранчове Поле (крім цього понад 30 курганів), також поселення доби неоліту, бронзи, скіфського часу, черняхівської культури та Київ. Русі. Наліч. понад 90 пам'яток історії та культури; 11 музеїв. 5 заказників та заповідників. Див. статті: Котельва, Більськ, Велика Рублівка, Деревки, Козлівщина, Мала Рублівка, Микілка, Милорадове, Сидоряче, а також ст. на термін «котелевський». Іл.— табл. XXVIII.

КОТЕЛЬВÁ — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Довж. 31 км, площа бас. 497 км^2. Прит.— р. Котелевка (права). Тече тер. Котелевського р-ну. На берегах К.— смт Котельва.

КОТЕЛЬВÁ — селище міського типу (з 1971), центр Котелевського р-ну. Розташ. на р. Котельві, за 65 км від обл. центру і за 35 км від залізнич. ст. Охтирка. Селищній Раді нар. депутатів підпорядковані села Камінне, Михайлове, Чернещина. 12 989 ж. (1990). В істор. джерелах вперше згадується у 16 ст. 1648—49 К. — сотенне містечко Гадяцького, з кін. 1649 — Полтав., 1661—62 — Зіньківського; на 1672 — Гадяцького полку. Пізніше входило до Охтирського полку Слобідської України. У 2-й пол. 17 — на поч. 18 ст. К. була однією з фортець (див. *Котелевська фортеця*), що захищали Україну від нападів кримських і ногайських татар. Зруйнована швед. військами 1709 під час Північної війни. 1726 у містечку дві козацькі сотні. Починаючи з 2-ї пол. 18 ст. К. стає одним з центрів чумацтва на Слобожанщині. З 1780 по 1796 входила до складу Охтирського пов. Харків. намісництва, з 1797 — слобода Охтирського пов. Слобідсько-Української, а з 1835 — Харків. губ. 1838 у К. наліч. 1750 дворів, до 10 тис. ж., 5 церков: Мироносицька, Вознесенська, Покровська, Троїцька, Всіхсвятська (у т. ч. одна мурована). Щороку

влаштовувалося по 4 ярмарки. На 1881 — у слободі 383 ремісники, у т. ч.: шевців — 90, гончарів — 81, чинбарів — 80, ковалів — 18, бондарів — 17, теслярів — 15, колісників — 13, кравців — 12. Перше парафіяльне училище у К. відкр. 1812; у 1886—87 було 3 учбових заклади. На 1876 — 6323 ж., наліч. 2009 дворів, 7 церков (три з них муровані). У кін. 19 ст. в слободі була цегельня поміщика Матушинського, салотопний завод. На поч. 20 ст. у К. наліч. 5 церковнопарафіяльних, 6 земських і міністерських училищ; лікарня, поштове відділення, 2 вальцьових млини з олійницями, наліч. до двох десятків вітряків. 1913 встановлено телефонний зв'язок з повітовим містечком — Охтиркою. У роки революції 1905—07 у К. відбувались сел. заворушення. Активну революц. пропаганду проводили Г. П. Прядка, Г. З. Кашуба, А. В. Радченко, Г. К. Бородай. Рад. владу проголошено у січні 1918. У період громадян. війни в р-ні К. було організ. загін червоного козацтва (див. *Ковпака вулиця*). 1924 ств. перші ТСОЗи «Ранок» і «Надія». 1925 — 30 К. — районний центр Полтав. округу (на 1926 — 20 343 ж., 4588 господарств). У 1932 — ств. МТС. У 1939 з Опішнянського та Чутівського утв. Котелевський р-н. На тер. К. було 4 сільради: Котельво-Жовтнева, Котельво-Ленінська, Котельво-Першотравнева, Котельво-Петрівська. 1939 у К. — 14 883 ж. (зменшення населення сталося внаслідок голодомору в 1932—33). Під час нім. фаш. окупації (9.X 1941 — 9.IX 1943) гітлерівці розстріляли 8 ж., вивезли на примусові роботи до Німеччини 607 чол., знищили 460 госп-в. 1947 у К. 12 538 ж.; с. ш., 4 поч. і 2 семирічних школи. На 1990 у К.: 4 колгоспи, швейна ф-ка «Прогрес», райсільгосптехніка, партія розвідувального буріння, ремонтно-транспортне підприємство, цех переробки деревини. цех Полтав. міськмолокозаводу, хлібокомбінат та ін. підприємства, 2 с. ш., три восьмирічних, одна поч. школи, дитяча муз. школа, філіал Зіньківського профтехучилища, лікарня (200 місць), поліклініка, поштамт з трьома відділеннями, побуткомбінат, 6 б-к (бл. 134 тис. од. зб.), районний Будинок культури на 385 місць та сеслищні клуби, 6 стаціонарних кіноустановок, 4 музеї. У К. видається газета «*Народна трибуна*». Уродженцями К. є: Ромуальд Миронович (при сприянні сотника Романа Гнєдича дістав освіту у Київській академії, склав великий рукописний збірник зі своїх та чужих творів укр. та польськ. мовами 1727—29), укр. художник 18 ст. Петро Рогуля (ним ств. ікони для собору Охтирського Троїцького монастиря, Покровської церкви у Котельві); укр. історик, автор праць з історії Слобідської та Лівобережної України Д. П. Міллер (1862—1913); двічі Герой Рад. Союзу, держ. діяч УРСР, керівник одного з партизан. з'єднань на Україні С. А. Ковпак (1887—1967); доктор тех. наук В. І. Конвісар; Герой Соц. Праці, механізатор Я. Я. Салашний; трактористка, лауреат Держ. премії УРСР А. І. Дрижирук. З К. пов'язані життя і діяльність краєзнавця О. Д. Твердохлібова [(1840—1918), зокрема, дав опис кустарних промислів Охтирського і Богодухівського повітів], художнього критика А. М. Матушинського (1829—85). У К.: Троїцька церква (1809—12), *Шевченку Т. Г. пам'ятник* (1964), *Гнєдичу М. І. пам'ятник* (1987), *Ковпака С. А. погруддя* (1948), пам'ятники Леніну В. І. (1965, 1982). Пам'ятні знаки: на місці втечі (1768) Максима Залізняка з-під варти, що супроводжувала його на заслання

у Нерчинськ (1977), члену першого Котелевського вол. ревкому Й. М. Федченку (1984), на честь військових частин і з'єднань Воронезького фронту, які визволяли селище від нім.-фашист. загарбників (1968). Братські могили рад. воїнів, полеглих 1943 (пам'ятники 1953, 1955, 1957, реконстр. 1982; 1984), пам'ятники землякам, що загинули (1074 чол.) в роки Великої Вітчизн. війни (1967, 1969) та ін. Поблизу К.— давньоруське городище, кургани в ур. Зіньківщина та кургани в ур. Борженкові Робленці, Великі Робленці. На околиці смт — пам'ятка природи — *Ковпаківський лісопарк* (закл. 1918), парк ім. Т. Г. Шевченка (закл. 1964).

КОТЛЯРЕ́ВСЬКОГО БУЛЬВА́Р — бот. пам'ятка природи (з 1970). Насадження пірамідального дуба 1903. Розташ. у Полтаві, на вул. Котляревського. Перебуває у віданні міськкомунгоспу. Площа 1 га. На К. б. встановлено *Котляревському І. П. пам'ятник.*

КОТЛЯРЕ́ВСЬКОГО ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Протопопівська, Жовтневий р-н) — від вул. Паризької Комуни до вул. Шевченка. Наз. 1908 на честь Котляревського Івана Петровича (1769—1838) — укр. письменника. Н. у Полтаві в сім'ї дрібнопомісного дворянина. Його дід був дияконом *Успенського собору,* батько — канцеляристом городового магістрату, мати родом з сім'ї козака Решетилівської сотні. Поч. освіту здобув у місц. дяка. 1780—89 навчався в Полтавській слов'янській семінарії, але не закінчив. 1789 вступає на службу до Новорос. канцелярії у Полтаві. Працював у дворянській опіці. З 1793 вчителював у с. Коврай (тепер Черкаської обл.) в поміщицькій родині. 1796 вступив на військ. службу у Сіверський карабінерний (потім драгунський) полк. До 1806 полк стояв на Полтавщині. Під час рос.-тур. війни відзначився при штурмі Ізмаїльської фортеці і Бендер. 23 січня 1808 в чині штабс-капітана вийшов у відставку. Їздив у Петербург з наміром знайти роботу. У травні повертається до Полтави. Тут 1810 одержує посаду наглядача Полтав. будинку виховання бідних дворянських дітей. Засн. 1805 кн. О. Б. Куракіним. Містився спершу в буд. лікаря І. Тишевського поблизу *Спаської церкви,* потім у буд. Руденка на Петровській пл. (тепер Леніна), нарешті — в будинку Полтавського Малоросійського поштамту. В цьому закладі навчалися майбутній математик М. Остроградський і художник А. Мокрицький. 1812 сформував у с. Горошиному 5-й кінний полк укр. козацтва (див. *Котляревському І. П. меморіальні дошки*). У 1813 Котляревського відрядили з депешами в Дрезден. У 1813 і 1814 двічі був у Петербурзі. 1818—21 виконував обов'язки Гол. директора *Полтавського вільного театру.* З 1818 брав участь у роботі масонської ложі *«Любов до істини»*, очолюваної декабристом М. М. Новиковим (див. *Декабристи на Полтавщині*). 1818 обраний членом харків. Т-ва аматорів красної словесності, 1821 — почесним чл. петерб. Вільного т-ва аматорів рос. словесності. З 1827 — попечитель благодійного лікувального закладу. В травні 1835 вийшов у відставку. Помер 29 жовтня і похований у Полтаві (див. *Котляревського І. П. моги-*

Вулиця Котляревського і пам'ятник письменнику у Полтаві. Фото поч. 20 ст.

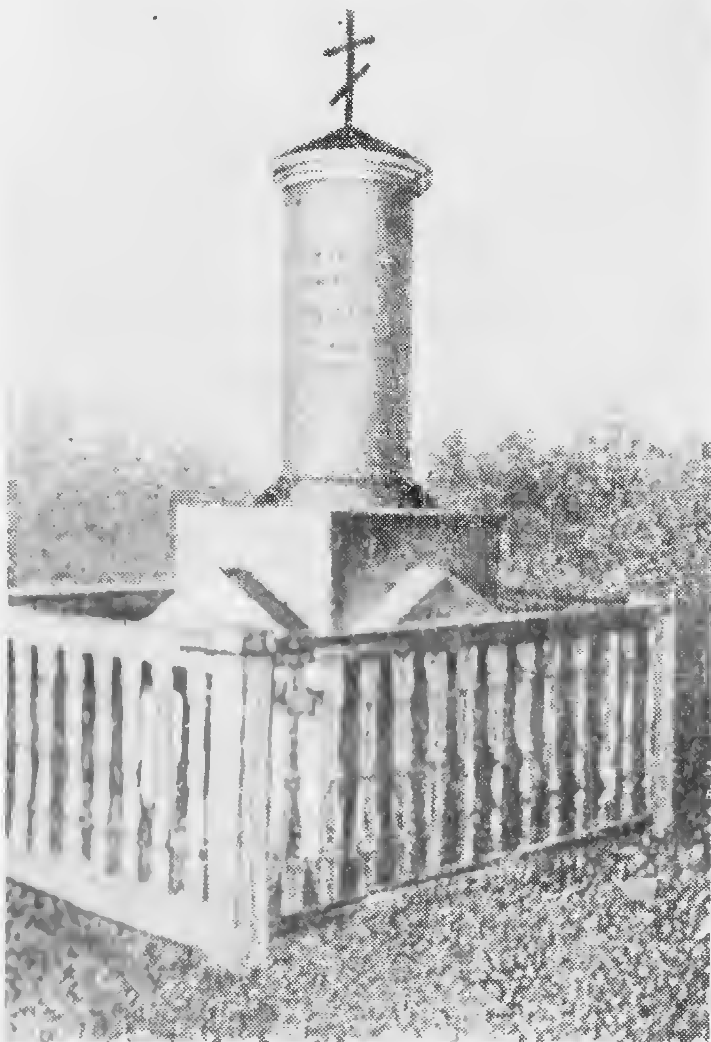

ла). Літ. діяльність К. почав бл. 1794 переробкою «Енеїди» Вергілія. Перші три частини було надруковано 1798 в Петербурзі. З доповненнями виходила 1808 і 1809 (повний текст видано 1842 у Харкові). 1804 написав «Пісню князю Куракіну», 1817 переклав з грецької оду «Сафо». 1819 написав для Полтав. театру п'єси «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник». К. бував у *Трощинських садибі* в Кибинцях (на кошти Д. П. Трощинського утримувалися пенсіонери з бідних дворян), *Кочубеїв садибі* у Диканьці, *Капністів садибі* в Обухівці. Поетові належала садиба на х. Тютюнники (тепер с. Кукобівка Решетилівського р-ну). У Полтаві встановлено *Котляревському І. П. пам'ятник*, відкрито *Котляревського І. П. музей*, реставровано *Котляревського І. П. садибу*.

К. в. прокладено на поч. 19 ст. за *Полтави планами* 1803—05. На вулиці 1903 відкрито пам'ятник І. П. Котляревському і закладено *Котляревського бульвар*. З дореволюц. забудови зберігся будинок кол. крамниці москов. фірми «Чай К. С. Попових», на якому встановлено *Гладкому Г. П. меморіальну дошку* (№ 20/8, тепер — обл. відділ нар. освіти). На розі К. в. і вул. Жовтневої містився кінотеатр «*Колізей*», навпроти збудовано Центр. універмаг (№ 28/13). На перетині з вул. Пушкіна 1922—23 за проектом арх. А. Лангмана споруджено *Полтавський народний дім* ім. В. Г. Короленка (тепер с. ш. № 10, на фасаді — *Убийвовк Лялі меморіальна дошка*). 1967 встановлено *Нескореним полтавчанам пам'ятник*. На К. в. знаходилася *каплиця*, зведена в пам'ять про царя Олександра II (не збереглася).

КОТЛЯРЕВСЬКОГО І. П. МОГИЛА. Згідно з бажанням поета, його поховали на околиці міського кладовища Полтави, поблизу дороги на Кобеляки (кол. вул. Кобеляцька, тепер — Фрунзе). Перший надмогильний пам'ятник спорудив 1839 на власні кошти П. С. Стеблін-Камінський. Це була невелика увінчана хрестом цегляна колона на чотирикутному постаменті з написом на мідній пластині: «Маіор И. П. Котляревский, сочинитель Энеіди на малорусском наречии род. 1769 г., августа 29, скончался 1838 г. 29 октября». 1869 надгробок реставровано встановлено огорожу, замінено мідну пластину і напис. Нового ремонту зазнав пам'ятник 1881. У 1893 Полтав. губ. земське зібрання асигнувало на спорудження нового пам'ятника 1 тис. крб. Тоді ж почався збір пожертв. Пам'ятник відкрито 1898. Являє собою чотири-

Перший надгробок на могилі І. П. Котляревського, 1839.

гранний обеліск з чорного мармуру на фігурному постаменті (автори — скульп. Л. Позен і художник В. Волков). На фасадній стороні — барельєфне зображення обличчя І. П. Котляревського в лавровому вінку (відлите учнями земського ремісничого уч-ща). Нижче — вірш Т. Г. Шевченка: «Будеш, батьку, панувати, поки живуть люде, поки сонце з неба сяє, тебе не забудуть». Обеліск був увінчаний хрестом, який 1938 замінили чотиригранним конусоподібним блоком, а на стик перенесли барельєф. Пам'ятник і могила були обнесені металевою огорожею, яку 1967 знято. 1969 покладено гранітні підходи. Проведено реставрацію і полірування гранітних площин, відновлено позолоту надписів. Після ліквідації кладовища (1937) могила знаходиться на розі

Пам'ятник на могилі І. П. Котляревського. 1893.

вулиць Фрунзе та Р. Люксембург. Іл.— табл. XII.

КОТЛЯРЕ́ВСЬКОГО І. П. МУЗЕ́Й літературно-меморіальний у Полтаві. Розповідає про життя і творчість класика укр. літератури І. П. Котляревського (див. *Котляревського вулиця*). Розташ. у будинку поч. 19 ст., що за переказами належав відомому рос. поету і драматургу В. В. Капністу (див. ст. *Капніста будинок*). Відкритий 1952. Експозиція розмістилася у 6 залах. Музей має понад 5 тис. експонатів (є унікальні). Тут зберігаються рукописний архів, переданий музею Петербург. бібліотекою ім. Салтикова-Щедріна (надійшов туди 1856 від вдови першого біографа поета — С. П. Стебліна-Камінського), особисті речі, зібрання публікацій творів письменника та монографій про нього, твори мистецтва, присвячені І. П. Котляревському, предмети побуту та етнографії, рідкісні видання кін. 18 — поч. 19 ст. У 4 залах зібрані матеріали, що висвітлюють життєвий і творчий шлях Котляревського, інші 2 — розповідають про вшанування пам'яті поета. Документи, картини (В. Бакало, А. Сербутовського, Г. Мегмедова, В. Сахненка, Б. Щербини та ін.), малюнки, речові матеріали відображають його дитячі та юнацькі роки, участь у рос.-тур. війні 1806—12, у Вітчизн. війні 1812 (про формування ним 5 козацького кінного полку у с. *Горошині*). Висвітлена службова діяльність Івана Петровича, його зв'язки з прогрес. діячами свого часу. Окремий зал присвячено історії ств. і публікації поеми «Енеїда». Перше видання поеми було здійснене у 1798 без відома автора на кошти конотопського поміщика М. Й. Парпури, друге видання 1808 експонується з особистої бібліотеки Івана Петровича. У експозиції знаходяться ілюстрації до твору, виконані україн. художниками П. Мартино-

вичем (1874), В. Корнієнком (1903), І. Їжакевичем, А. Базилевичем. Матеріали третього залу розповідають про театр. і драматург. діяльність Котляревського — представлені перші видання п'єс, афіші, фотографії театр. колективів та окремих виконавців у п'єсах Івана Петровича. Частина експозиції — матеріали про перших виконавців головних ролей у «Наталці Полтавці» — М. С. Щепкіна (виборний Макогоненко) і К. В. Нальотової (Наталка). У двох останніх залах подано матеріали про відкриття *Котляревському І. П. пам'ятника* у Полтаві, видання творів письменника різними мовами, вшанування його пам'яті сучасниками. У виставочному залі експонуються роботи професійних художників і народних умільців, присвячені І. П. Котляревському. Розташ. на Першотравневому просп. № 18. Іл.— табл. XII.

КОТЛЯРЕ́ВСЬКОГО І. П. САДИ́БА у Полтаві. Відкр. 1969. До мемор. комплексу увійшли хата, комора, повітка, криниця. Садиба є філіалом літературно-мемор. *Котляревського І. П. музею.* У дворі перед мемор. будинком 1971 встановлено *Котляревському І. П. пам'ятник* (погруддя). Біля садиби — обеліск з чорного лабрадориту і написом: «З цієї садиби на весь світ пролунав голос першого класика нової української літератури Івана Петровича Котляревського (1769—1838)». Хату, як зазначається у купчій, 1751 купив дід Котляревського — Іван, на той час диякон Успенського собору. Цікава інформація відносно історії будинку письменника була знайдена у Г. Данилевського («Полтавська старовина у відношенні до часу Петра Великого»), М. Арандаренка («Записки про Полтавську губернію»), С. П. Стебліна-Камінського («Біографічний нарис життя і творчості Івана Петровича

Котляревського»), І. І. Срезневського («Знайомство з І. П. Котляревським»). Стара хата після смерті письменника переходила від одного господаря до іншого. Історик Л. В. Падалка, складаючи у 1917 «Путівник по Полтаві», згадує одного з власників — Мусія Івановича Головатинського, що придбав хату заради того, щоб зберегти цю реліквію, він охоче пускав відвідувачів до садиби.

Відтворення комплексу здійснювали за малюнком Т. Г. Шевченка (був тут 1845), на якому хата зображена від Ворскли на тлі Успенського собору; літографії худож. Р. Мелліна, де будинок показаний від воріт; за спогадами сучасників та за планом садиби 1837, знайденим у Полтав. обл. архіві. Реконструкцію здійснено архітектором В. М. Тертичним. У будинку письменника 5 невеликих кімнат: кабінет, світлиця, вітальня, кімната економки і кухня. У будинок вмонтовано окремі деталі із власного будинку, такі як: сволоки з написом і без напису, частина сіней з дерева, що використано з старої хати. Кабінет містить диван, стіл, шафу з численними книжками латин., рос., франц. мовами, журнали та ін. Особливу увагу відвідувачів привертає сволок з дідівської хати,

Садиба І. П. Котляревського у Полтаві. Мал. Т. Г. Шевченка.

на якому старослов'янською мовою вирізано напис: «Создася дом сей во имя отца и сына и святого духа. Аминь. Року 1705, месяца августа І». У вітальні — стіл, посудна шафа, стільці, жардиньєрка. У кімнаті економки зберігаються меморіальні речі — ломберний столик, люстерко, комод для білизни. Світлицю прикрашають столи, канапа, шкіряні крісла, на стіні — старовинний годинник та меморіальна річ — картина невідомого фламандського художника 17 ст. «Іспанець тримає рака», яка належала поету. Кухня заповнена речами кін. 18 — поч. 19 ст.— це стіл, лава, мисник, вишивані рушники тощо. У різний час у будинку письменника бували діячі вітчизнян. науки і культури: рос. філолог і славіст І. І. Срезневський, актор М. С. Щепкін, рос. історик та етнограф В. В. Пассек, батько М. В. Гоголя — В. О. Гоголь-Яновський, рос. історик М. П. Погодін, редактор «Отечественных записок» П. П. Свиньїн та ін. Біля входу на подвір'я — меморіальна дошка з написом: «Садиба І. П. Котляревського. Земля натхнення великого поета. Тут засвітив він зорю нової української поезії. Звідси вийшли в безсмертя «Енеїда», «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник». Івановій Горі доземно вклонялися Тарас Шевченко, М. Гоголь, М. Щепкін, Леся Українка, Панас Мирний, М. Кропивницький, М. Заньковецька, багато інших діячів культури. Слава осяює це місце. Схились до святині!» (текст П. П. Ротача). Знах. на Красній площі № 3. Іл.— табл. XII.

Садиба І. П. Котляревського і Успенський собор у Полтаві. Фото поч. 20 ст.

КОТЛЯРЕ́ВСЬКОМУ І. П. МЕМОРІА́ЛЬНІ ДО́ШКИ. 1) У с. *Горошиному* Семенівського р-ну. Встановлена на фасаді кол. будинку поміщика Левка Гудими (тепер Горошинська дільнична лікарня). У серпні 1812 І. П. Котляревський (див. *Котляревського вулиця*) сформував у селі 5-й козачий кінний полк, який 2 вересня виступив на Лубни, Пирятин, Прилуки, а звідти на Калугу й Тулу; згодом взяв участь у боротьбі з наполеонівськими загарбниками. Дошка — мармур, відкрита 1965. 2) У Полтаві. Встановлена на фасаді будинку кол. Полтавського благодійного лікувального закладу (тепер гол. корпус Полтав. обл. лікарні ім. М. В. Скліфосовського) по вул. Шевченка № 23, попечителем якого 1827—35 був І. П. Котляревський. Дошка — мармур, відкрита 1963. 3) У Полтаві. Встановлена 1969 біля входу на подвір'я *Котляревського І. П. садиби.*

КОТЛЯРЕ́ВСЬКОМУ І. П. ПА́М'ЯТНИКИ. 1) У Полтаві. Відкрито 30 серпня (12 вересня) 1903. Збуд. на громадські кошти, які збиралися в 1895—98. Всього було зібрано 11 768 крб. 67 коп. Проект погруддя Котляревського належить Л. Позену (див. *Позена провулок*), постаменту — архіт. О. Ширшову; виконав з дніпровського граніту арх. П. Певний. У роботі над пам'ятником брали також участь худож. В. Волков, арх. О. Зінов'єв. Бронзове погруддя І. Котляревського, встановлене на постаменті, увінчане лавровим вінком. Постамент оздоблено трьома горельєфами, що відтворюють три епізоди з творів Котляревського — по одному з «Енеїди», «Наталки Полтавки» і «Москаля-ча-

рівника» (робота Л. Позена). На фасаді (вгорі) слова: «Де згода в сімействі, де мир і тишина, щасливі там люде, блаженна сторона» і слова Т. Г. Шевченка: «Слава сонцем засіяла не вмре кобзар, бо навіки його привітала», нижче був напис: «Рідний край своєму первому поетові Іванові Котляревському. 1798—1898». Висота пам'ятника — 5,7 м. На відкритті монумента, який є шедевром укр. скульптурного мистецтва, були присутні діячі укр. культури Х. Алчевська, М. Аркас, Д. Багалій, С. Єфремов, Л. Жебуньов, Надія Кибальчич, М. Комаров, М. Кононенко, М. Коцюбинський, М. Лисенко, Панас Мирний, О. Олесь, Ол. Пчілка, В. Симович, В. Стефаник, К. Студинський, Л. Українка та ін. Пам'ятник розташ. на бульв. Котляревського (до 1908 — Протопопівський бульвар). Іл. табл. XII. 2) У Полтаві. Відкрито 1971 на тер. *Котляревського І. П. музею.* Пам'ятник (подарований музею) — гіпсобетонний бюст висотою 1,18 м на гранітному постаменті (вис. 1,34 м). Автор — скульптор Г. Н. Кальченко. 3) У с. Горошиному Семенівського р-ну, де 1812 І. П. Котляревський формував 5-й козацький полк для боротьби з французькими інтервентами. Відкрито 1964. Пам'ятник — скульптура з оргскла, вис. 3,0 м на триметровому цегляному постаменті. 4) У с. Кротівщина Великобагачанського р-ну. Встановлено 1967. 5) У селі Тахтауловому Полтавського району. Відкрито 1967 в парку. Пам'ятник — гіпсовий бюст, тонований під бронзу (0,7 × 0,59 × 0,5) на цегляному оштукатуреному постаменті (2,7 × 0,52 × 0,52 м). Виготовлений на Харківському скульптурному комбінаті. Іл.— табл. XII.

КОТО́ВСЬКОМУ Г. І. ПА́М'ЯТНИКИ. Встановлені на честь рад. військ. діяча, героя громадянської війни Котовського Григорія Івановича (1881—1925). 1) У с. Великоселецькому Оржицького р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Відкрито 1979. 2) У с. Світлогірську Кобеляцького р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 4,3 м. Відкрито 1963. 3) У с. Сидорячому Котелевського р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному чотиригранному постаменті. Висота — 4,65 м (скульптор — І. Кириленко). Відкрито 1968, реконструйовано 1982. 4) У с. Федунці Шишацького р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 4,45 м. Відкрито 1960.

КОФА́ — річка в Полтав. обл., прит. р. Ворскли (бас. Дніпра).

КОХНІ́ВСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 у складі Кременчуц. округу з придніпровських волостей Кременчуц. повіту — Кохнівської, Недогарської та Погребівської (всього 14 сільрад). Площа — 412 кв. верст. Нас.— 38 346 чол. Центр району — в с. Піщаному. За даними на 7.IX 1923 у Кохнівському р-ні було 15 сільрад; нас.— 42 914 чол. Розформований 28.VIII 1928, тер. включено до Градизького та Потіцького р-нів.

КОЦЮБИ́НСЬКОГО ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (Київський р-н) — від вул. Крамського до Половки. Наз. на честь Коцюбинського Михайла Михайловича (1864—1913) — укр. письменника і громад. діяча. Н. у м. Вінниці в сім'ї дрібного чиновника. 1880 закінчив Шаргородське духовне училище. 1891 вчителював у с. Лопатинцях. 1892—97 — працював у філоксерній комісії в Бессарабії і Криму. З 1898 жив у Чернігові. Найвизначніший твір — повість «Fata morgana». Полтаву відвідав уперше 1903, коли прибув на відкриття *Котляревському І. П. пам'ятника.* На

ювілейному засіданні міської думи він єдиний з письменників Східної України виголосив адресу на вшанування пам'яті поета рідною мовою. Він же перший, обурений забороною виступати укр. мовою, покинув зал засідання. У Полтаві К. познайомився 1903 з В. Г. Короленком та Панасом Мирним, відвідав їх. Влітку 1908 жив у с. Кононівці Пирят. пов. (тепер Черкаської обл.), був на ярмарку у с. Єнківцях Лубен. р-ну, приїжджав у Ромодан і Лубни. З Полтавщиною пов'язані діяльність сестри Коцюбинського Ольги Михайлівни (див. *Коцюбинської О. М. могила*) і сина Юрія Михайловича.

К. в. прокладена у 1-й пол. 20 ст. на тер. кол. х. Огнівка. Забудована індивід. житл. будинками. На ній знаходиться будівельно-монтажний трест «Полтававодбуд» (№ 6).

КОЦЮБИ́НСЬКОЇ О. М. МОГИ́ЛА у с. Деминій Балці Хорольського р-ну. Коцюбинська Ольга Михайлівна (Шинкаренко; 1877—1922) — сестра укр. письменника М. М. Коцюбинського, учителька. За революційно-пропагандистську діяльність була кілька разів заарештована царським урядом, засуджена на довічне ув'язнення. За допомогою брата її було взято на поруки, потім за паспортом сестри Лідії виїхала за кордон. Після Жовтн. революції повернулася на Україну. Вчителювала у с. Деминій Балці. 1922 померла від висипного тифу, похована біля школи. 1964 на могилі споруджено пам'ятник.

Палац Кочубеїв у Диканьці. Фото поч. 20 ст.

КОЧУБЕ́ЇВ САДИ́БА у смт Диканьці — один з найбільших садибно-палацових класицистичних комплексів на Полтавщині. Започаткований у 18 ст. Належав родині Кочубеїв — представникам укр. козацької старшини, власникам великих земельних маєтностей на Україні, зокрема, в Полтав. губ. За часів гетьманщини Кочубеї обіймали посади генеральної старшини. Василь Леонтійович Кочубей (1640—1708) — ген. писар (1687—99), ген. суддя (1699—1708) Лівобережної України, належав до тієї частини козац. старшини, яка орієнтувалася на рос. д-ву. У серпні 1707 Кочубей і полтав. полковник І. Іскра надіслали листа Петру І, в якому повідомляли про переговори гетьмана І. Мазепи зі швед. королем Карлом XII і польс. королем С. Лещинським про відрив України від Росії. Кочубей і Іскра були видані царським урядом Мазепі і незабаром страчені. Поховані в Києво-Печерській лаврі. Василь Васильович Кочубей (р. н. невід.— 1743) — полтав. полковник (1727—43). У 1731—39 командував козац. полком на *Українській лінії*. Семен Васильович Кочубей (1725—79) — ніжинський полковник (з 1746), ген. обозний (з 1751), чл. Малорос. колегії (з 1771). Віктор Павлович Кочубей (1768—1831) — рос. держ. діяч, граф (з 1799), князь (з 1831), віце-канцлер (1798—1801), міністр внутр. справ (1802—1807, 1819—23), голова Держ. ради і комітету міністрів (з 1827).

У кін. 18 ст. на тер. К. с. розпочалися буд. роботи, як вважають, за проектом архіт. Дж. Кваренгі. Гол. композиційну вісь було прокладено від *Миколаївської церкви* через алею вікових дубів, парадний двір-курдонер до парафіяльної *Троїцької церкви*. Гол.

спорудою став мурований, двоповерховий палац з флігелями розташованими обабіч.
Налічував понад 100 приміщень. Інтер'єри прикрашав живопис роботи худож. Марченка та Петрашіва, різьблені стелі, каміни. У кін. 19 ст. майстри Ф. І. та П. Ф. Юхименки з учнями створили різьблені гарнітури меблів, статуетки з цінних порід дерева. Гол. фасад центр. частини прикрашав шестиколонний портик іонічного ордера з трикутним фронтоном, в якому було вміщено герб власників. Двоповерхові флігелі мали чотириколонні портики й увінчувалися декоративними банями. Сполучалися з центром одноповерховими галереями. Парковий фасад палацу оздоблювала перекрита банею напівротонда, від якої сходи вели до квіткового партеру, що переходив у пейзажний парк. Алеї прикрашали численні мармурові скульптури, привезені з Італії, вази, кам'яні «баби», альтанки, гроти; гребля, по якій проходила дорога до села, утворювала став. До складу парадної частини входили також будинки для гостей; діяла пошта, для якої було споруджено двоповерховий мурований будинок; був кінний двір з манежем; окремо групувалися госп. та виробничі будівлі. 1817 К. с. відвідав цар Олександр I, на честь перебування якого з боку парадного в'їзду від дороги Полтава — Гадяч збудовано *Тріумфальну браму*. Споруди К. с. та художні цінності були зруйновані і пограбовані в роки громадянської війни. Архів і частину музею вивезено до Полтави. Амер. письменник А.-Р. Вільямс, який відвідав Диканьку 1924, побачив вже тільки руїни численних будівель. Збереглися Миколаївська (з дзвіницею), Троїцька церкви, Тріумфальна брама. Іл.— табл. XXVI.

КОЧУБЕЇВСЬКІ ДУБИ — бот. пам'ятка природи (з 1964). Чотири дуби віком понад 300 р. Розташ. в Диканському р-ні, на тер. Диканського лісництва (квадрат 16). Перебувають у віданні Полтав. лісгоспзагу. Площа 0,1 га.

КОШМАНІВКА (Тагамлик) — село Машівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій відпорядковані села Богданівка й Миронівка. Розташ. на р. Тагамлику (прит. Ворскли) уздовж автотраси Полтава — Красноград, за 19 км від райцентру та за 15 км від залізнич. ст. Селещина. 2056 ж. (1990). Виникла на поч. 19 ст. За даними 1859 К. (Тагамлик) — власницьке село, що не мало церкви, при р. Сухій Тагамлик Костянтиноград. пов. Полтав. губ., 191 двір, 985 ж., поштова станція. 1900 — 336 дворів, 2284 ж. 1910 — 356 дворів, 2271 ж., діяв паровий млин з просорушкою, Вознесенська церква (дерев. 1877) з б-кою, школа грамоти, 2 земських нар. уч-ща. Працював один фельдшер. Крім землеробства, були поширені теслярство, кравецтво, шевство, ткацтво, ковальство та ін. 1902 селяни К. підтримали виступ бідноти Карлівки.
Рад. владу проголошено в січні 1918, тоді ж утв. ревком на чолі з Л. Бережним і М. Ступаком, згодом партизан. загін. З червня по грудень 1919 село захопили денікінці. 1920 утв. комнезам на чолі з А. Д. Костенком, 1922 — комсомол. осередок. 1924 відкрито лікарню на 25 ліжок і 7-річну школу. За переписом 1926 с. К.— центр Кошманівської сільради Машівського р-ну Полтав. округу, 532 господарства, 2735 ж., 1927 у селі утв. 5 ТСОЗів, з яких 1929 утв. 3 артілі: «Комунар», «Промінь Ілліча», «Нове життя». 1928 К. відвідав Г. І. Петровський. 1930 село мало електрорадіофікований клуб, б-ку на 3 тис. книжок. Під час німецько-фашист. окупації

(22.IX 1941—22.IX 1943) закатовано 11, відправлено до Німеччини на примусові роботи 328 жителів К., зруйновано ферми, школу, лікарню, пошту, МТС. 1944 відновлено роботу МТС. 1958 завершилося об'єднання колгоспів в один — ім. Т. Г. Шевченка. У К.— центр. садиба колгоспу (зерново-буряківничого і тваринницького напряму), серед., муз. та спорт. школи, школа-інтернат, лікарня, дитсадки, Будинок культури на 600 місць з спортзалом, б-ка (19,2 тис. од. зб.), нар. самодіяльний хор. У селі також: птахофабрика, овочеконсервний з-д, мол.-товарний комплекс, станція тех. обслуговування, пальметний сад. Село газифіковане, є водогін, каналізація.

Уродженці К.— Кальченко Никифір Тимофійович (1906—89)— держ. і парт. діяч УРСР. Закінчив 1928 Полтав. с.-г. ін-т. 1954—61 — голова РМ УРСР. Герой Соц. Праці (1976). Р. С. Міщенко — засл. вчитель УРСР. Мемор. комплекс: братська могила рад. воїнів, загиблих (277 чол.) при обороні 1941 і визволенні 1943 К. від гітлерівців, пам'ятник борцям за Рад. владу і воїнам-односельцям, що полягли (277 чол.) в роки Великої Вітчизн. війни (автори С. Сухоруков, В. Удовиця, 1956, реконстр. 1977). При в'їзді в село встановлено (1982) пілон з барельєфом Т. Г. Шевченка.

КОШОВО́МУ О. В. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на будинку с. ш. № 8 ім. Панаса Мирного по вул. К. Лібкнехта № 6[в], в якій 1933 навчався Кошовий Олег Васильович (1926—43) — Герой Рад. Союзу (1943, посмертно), комісар підпільної комсомольської орг-ції «Молода гвардія». Н. у м. Прилуках (тепер Черніг. обл.). Родина Кошових 1932—33 жила у Полтаві на вул. К. Лібкнехта № 28. З 1940 О. В. Кошовий жив і навчався у Краснодоні, де під час нім. фашист. окупації став одним з керівників молодіжної підпільної орг-ції. Розстріляний гітлерівцями. Дошка — мідь, виготовлена методом гальванопластики. На ній рельєфний портрет героя (скульптор В. І. Білоус). Відкрита 1981. Ім'я Кошового носить вулиця у Київ. р-ні міста.

КРА́ВЧЕНКУ М. С. ПА́М'ЯТНИК у с. Великих Сорочинцях Миргород. р-ну. Встановлено 1972 при в'їзді з зх. сторони до села, на честь Кравченка Михайла Степановича (1858—1917) — укр. кобзаря. Н. у Сорочинцях, у 15 років втратив зір. Вчився у С. Ямного та Ф. Холодного. У репертуарі — думи, істор., сатир. та ін. пісні, твори на слова Т. Г. Шевченка. Створив 2 думи про *Сорочинську трагедію 1905*: «Про сорочинські події 1905 року» (записав О. Сластіон) і «Чорна неділя в Сорочинцях» (записав В. Короленко). Виступав у Києві, Харкові, Петербурзі, Москві та ін. містах, брав участь у шевченківському ювілейному концерті 1911 у Києві. Його учнями були Ф. Кушнерик і П. Гузь (див. *Кобзарі*). Пам'ятник — барельєфне зображення, витесане з білого каменю-пісковику (2,5 × 1,9 × 1,4 м) на постаменті (скульпт. Л. О. Твердянська).

«КРАЙ» Незалежна газета. Виходить з 14.IX 1991 у Полтаві.

КРАСИ́ЛІВ — ручай у Полтав. обл. Тече тер. Лохвицького р-ну.

КРАСКІ́ВКА — річка в Полтав. обл., лівий рукав р. Псла (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньків. р-ну.

КРА́СНА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Псла (бас. Дніпра).

КРА́СНА ЛУ́КА — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бухалове, Хитці. Розміщ. в долині р. Груні по обох її берегах, за 6 км від райцентру і за 4 км від залізнич. ст. Гадяч. 1165 ж. (1990). Назва села згадується в істор. джерелах 18 ст. У 1709 К. Л. Гадяцького полку, було подароване гетьманом І. І. Скоропадським

Романовій — Бороховичевій, в 1782 — власність гетьмана К. Г. Розумовського, 176 ж., в 1785 — продано до казни. З 1802 — Гадяцького повіту Полтав. губ. За переписом 1859 у селі — 191 двір, 1561 ж., дерев. Миколаївська церква (1756), при ній б-ка. За переписом 1900 у К. Л. разом з хуторами Краснолуцької волості Гадяцького повіту, діяло 3 сільс. громади (казенна, козацька, селянська), 542 двори, 2987 ж., 5 шкіл (2 земські, 2 церковнопарафіяльні, школа грамоти). 1907 у селі побудовано перший млин (підприємець Бойко). 1910 у К. Л. — 417 дворів, 2340 ж., завод ягідних та фруктових вин, водяний млин. Рад. владу проголошено в січні 1918. 1919 ств. волревком. На 7.IX 1923 наліч. 2744 ж. (село підпорядковувалося Свинарській сільраді). 1929 в селі утв. два колгоспи «Червоний партизан» і «Радянське життя». Згідно з переписом 1939 в Краснолуцькій сільраді було 2115 ж. (підпорядковувалось 3 нас. пункти). У період нім.-фашист. окупації (27.IX 1941—12.IX 1943) до Німеччини вивезено 230 чол. 1941 в селі діяла підпільна група (7 чол.), всі розстріляні у м. Гадячі 1941. У селі колгосп «Прапор комунізму» (м'ясо-зернового напряму). Неповна с. ш., фельдшерсько-акушерський пункт, дитсадок, Будинок культури (на 400 місць), б-ка (16 913 од. зб.), спортивний зал. Уродженка села І. Г. Шип — Герой Соц. Праці — трактористка колгоспу «Прапор комунізму». Встановлено (1978) надгробок на братській могилі рад. воїнів, загиблих 1943, серед яких Герой Рад. Союзу В. В. Овсянніков, удостоєний цього звання за визволення К. Л. Пам'ятник (1962) воїнам-односельцям, які полягли (243 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. 1978 встановлено надгробки: на братській могилі борців за Рад. владу, які полягли 1920.

КРА́СНЕ (кол. хутори Письменні) — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Гайове, Грицаївка та Соснівка. Розташ. за 10 км від райцентру та за 24 км від залізнич. ст. Кобеляки. 684 ж. (1990). Засн. у 18 ст. З 1923 — Красна, з 1960 — Красне. До 1923 входило до складу Бродщинської волості. За переписом 1859 на козацьких хуторах Письменних, при колодях в урочищі Красна Гора — 5 дворів, 112 ж. 1897 відкрито церковнопарафіяльну школу. У 1910 в П. — 49 дворів, 281 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. З 1923 село входило до складу Кобеляцького р-ну Полтав. округу. 276 ж. (1926). У К. в 1930 був організ. колгосп ім. С. К. Луценка. У період нім.-фашист. окупації (15.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці розстріляли 1 жителя села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 61 чол. У селі — колгосп «Перемога» (зерново-тваринницького напряму), торг. центр, відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 300 місць, б-ка (13,8 тис. од. зб.), *Красненський історико-краєзнавчий музей.* 1956 встановлено пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1943 при визволенні села від гітлерівців. Між горами Красною і Сухинівкою виявлено залишки поселення черняхівської культури 3—4 ст., дві групи курганів з трьох та чотирьох насипів.

КРАСНЕ́НСЬКИЙ ІСТО́РИКО-КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й в селі Красному Кобеляцького р-ну. Ств. 1959 вчителем історії місцевої школи Б. І. Попругою. Тут зібрано матеріали про історію краю та його жителів. У музеї бл. 3 тис. експонатів, що розміщені у 2 кім-

нагах (70 м²). Складається з 16 розділів. Серед експонатів — колекція грунтів та корисних копалин, опис природних умов місцевості, археол. знахідки, етнографічна колекція. 1972 музею присвоєно звання народного.

«КРА́СНЫЕ ЗО́РИ». Журнал, присвячений першій річниці 92 х Лубенських піхотних курсів комскладу ім. Лубенського виконавчого к-ту Ради робітничо-сел. і червоноарм. депутатів. 1922 вийшов один номер у Лубнах.

КРАСНОГІ́РСЬКА ЧОРНУ́СЬКА ПУ́СТИНЬ чоловіча. Засн. 1710 гетьманом І. Скоропадським на лівому березі р. Удаю, недалеко від х. Красногорівка біля містечка Курінька (тепер село Чорнухинського р-ну). При пустині було дві церкви: Троїцька та Різдва Іоанна Предтечі. Припинила існування, вірогідно, 1786.

КРАСНОГІ́РСЬКИЙ ГА́ДЯЦЬКИЙ МИКОЛА́ЇВСЬКИЙ МОНАСТИ́Р чоловічий. Засн. 1442 за 6 верст на Пд. від Гадяча на горі Красній (згодом тер. с. Монастирські Будища Гадяцького повіту). Першу церкву збудовано 1482. У 18 ст. мав 3 дерев'яні церкви: Миколаївську, Благовіщенську (трапезну) і Різдва Богородиці (надбрамну). 1786 закритий. Миколаївська церква (збудов. 1898 коштом поміщиків А. Тимофієнка та І. Мокрієвича) перетворена у парафіяльну, ін. перенесено до с. Веприка.

КРАСНОГРА́ДСЬКИЙ О́КРУГ (Червоноградський) — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 з 24 волостей Красноград. пов. Полтав. губ., 1 волості Валківського пов. і 3 волостей Зміївського пов. Харків. губ., 9 волостей Новомосковського пов. Катеринослав. губ. Замість 38 волостей і 172 сільрад ств. 11 районів (Великобучківський, Зачепилівський, Карлівський, Кегичівський, Котовський, Красноградський, Машівський, Нехворощанський, Руновщанський, Сахновщанський, Старовірівський) і 112 сільрад. Площа — 6302 кв. версти, нас.— 378 532 чол. 5.I 1925 Миколо-Комишуватський район Харків. округу Харків. губ. передано Красноград. округу Полтав. губ.; ряд населених пунктів Кегичівського р-ну Красноград. округу включено до Харків. округу. 3.VI 1925 К. о. розформовано. До Катеринослав. округу віднесено частини Зачепилівського, Котовського і Нехворощанського р-нів, до Полтав. округу — Великобучківський, Сахновщанський, Кегичівський (без Верхньоорільської сільради), Красноград. (Червоноградський), Карлівський, Машівський, Руновщанський, частину Зачепилівського, Котовського і Нехворощанського р-нів.

КРАСНОГРА́ДСЬКИЙ ПОВІ́Т — (до 20 х рр. Костянтиноградський, до грудня 1922 Конградський) адм.-тер. одиниця. Ств. 1783 на тер. Катерининської провінції. Був включений до Катеринослав. намісництва. 1796 віднесений до Малорос. губ. З реорганізацією останньої був ліквідований. Знову ств. 1802 у складі Полтав. губ. Центр — м. Костянтиноград (Конград, Червоноград, тепер м. Красноград Харків. обл.). Знаходився у пд.-сх. частині Полтав. губ. Осн. р. Орель і Берестова. Площа — 5341 кв. верста. Нас. (перепис 1897) — 230 882 чол. Посівні площі — 262 452 дес. (1900). Осн. маса населення займалася землеробством, у 84 селах сіяли тютюн і коноплі. За переписом 1900 у повіті наліч. волостей 21, сільс. нас. пунктів — 314, сільс. громад — 288, дворів — 32 247, сільс. населення — 214 130 чол. Волосні центри: містечко Карлівка і Нехвороща; села Білухівка, Берестовенька, Великі Бучки, Мала Перещепина, Руський Орчик, Ряське, Петрівка, Піщане, Федорівка, Циглерівка та ін. Волості: Берестовеньківська, Білухівська, Великобучківська, Га-

небнівська, Дар-Надеждинська, Жирківська, Зачепилівська, Карлівська, Кегичівська, Малоперещепинська, Машівська, Наталинська, Нефорощанська, Новотагамлицька, Парасковіївська, Піщанська, Петрівська, Руновщинська (Рунівщинська), Ряська, Старовірівська, Тагамлицька (1900). Осн. масу населення становили українці, жили також росіяни і нім. колоністи (поселилися тут на поч. 19 ст.). Майже 60 % усіх селян до реформи 1861 були кріпаками, вони одержали після реформи по 2,4 дес. на ревізьку душу, а кол. державні селяни — по 5,2 дес. на душу. Хліба в повіті збирали в середньому по 38,5 пуда на душу. По розвитку скотарства повіт займав перше місце в губернії. У заводській пром-сті К. п. переважало винокуріння. Робітників — 760 чол. Кустарні промисли були розвинуті слабо. На час сел. реформи 1861 у повіті наліч. 66 цензових дворян. Найбільшими землевласниками були: велика княгиня Олена Павлівна, Базилевські, графи Ламберти, Струкови, Милорадовичі, Кочановські, Сахновські фон Лауніц, Марченко.

На 1900 у повіті наліч. 8 мед. дільниць, 20 фельдшер. пунктів, 86 земських училищ. У т. ч. школа садівництва та городництва. Через повіт проходила лінія Харково-Миколаївської з-ці. На поч. 20 ст. К. п. став одним з осередків сел. рухів, найбільші з яких відбулися весною 1902 та в 1905 нападом на Карлівську економію герцогів Мекленбург-Стрілицьких, 26.III 1902 розпочався сел. виступ, який охопив села Варварівку, Максимівку, Мар'янівку, Попівку, Білухівку та ін., вийшов за межі економії і став швидко поширюватися в Костянтиноград. і Полтав. повітах. Аграрний рух охопив Карлівську вотчину Мекленбург-Стрілицьких та ряд ін. нас. пунктів повіту в 1905—07, 1917. У період громадян. війни у К. п. діяли партизан. загони Я. З. Покуси, М. Є. Козирєва, П. О. Зеленського, які в січні 1919 об'єдналися в окрему бригаду при Харківській групі військ.

З поч. 20-х рр. повіт називався Конградським. У грудні 1922 перейменований на Красноградський. На поч. 1923 К. п. складався з 26 волостей. Площа його становила 542 187 дес., населення було 306 280 чол. Розформований згідно з постановою ВУЦВК від 7.III 1923.

«КРАСНОЗНАМЕ́НЕЦ». Військ. політ. журнал 59-го стрілецького Червонопрапорного полку, 7-ї Владимирської імені «Юго-Стали» дивізії. 1922 у Пирятині вийшов один номер.

КРАСНОЗНА́МЕНКА (до 1921 Сергіївка) — село Гадяцького р-ну, розташ. на березі р. Хоролу, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Вечірчине, Калинівщина, Лободине, Чернече. Розміщ. за 18 км від райцентру та за 6 км від залізнич. ст. Веселавівка. 1389 ж. (1990). Село згадується в істор. джерелах 17 ст., значиться на карті Г.-Л. де Боплана (перша пол. 17 ст.). Сергіївка належала Гадяцькому замку, з 1764 — гетьману К. Г. Розумовському. 1785 продано в казну. За переписом 1859, у селі налічував. 242 двори, 2043 ж., дерев. Різдва Богородиці церква (1713, перебудована 1841), церковна б-ка. На час перепису 1900 у Сергіївці діяли козацька, казенних селян та селян-власників громади, 467 дворів, 2525 ж., 2 школи: земська (1898), церковнопарафіяльна, товариство тверезості. 1910 було 619 дворів, 3904 ж., паровий млин, маслобійня з просорушкою. Рад. владу встановлено в січні 1918. У грудні 1919 ств. волревком. Під час громадян. війни у селі діяв озброєний загін у складі

бл. 200 чол. 1921 Сергіївку перейменували на Краснознаменку. 1930 у К. ств. перше колективне господарство «Маяк комуни». 1935 відкрито першу в районі середню школу. Під час нім.-фашист. окупації (25.IX 1941—12.IX 1943) село було частково зруйновано, 438 бійців з Краснознаменської сільс. Ради не повернулися з війни. У К.— колгосп ім. Ф. Е. Дзержинського (м'ясо-молочнозернового напряму; тех. культури). На поч. 1991 поділений на два — колгосп ім. Ф. Е. Дзержинського з центр. садибою в К. та «Авангард» з центром у с. Лободиному. Відділення зв'язку, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури (на 250 місць), б-ка (14 679 од. зб.). Поблизу села та на його околицях залишки пізньопалеолітич. стоянки, стоянки неоліту, скіфське поховання. У К. 1967 встановлено пам'ятник Ф. Е. Дзержинському, 1957 — надгробок на братській могилі борців за Рад. владу, загиблих 1919, 1977 — надгробок на могилі першого комуніста села Т. Ф. Боцули (1920), надгробок на братській могилі рад. воїнів, полеглих 1943. Споруджено обеліск (1955) в пам'ять про воїнів-односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни.

КРАСНОЛУ́ЦЬКИЙ ГАЙ — бот. пам'ятка природи (з 1969). Лісовий масив. Розташ. біля с. Красної Луки Гадяцького р-ну. Перебуває у віданні Гадяцького лісгоспзагу. Площа 75 га.

КРАСНОПЕ́РІВСЬКИЙ ЛІС. Розташ. побл. *Карлівки.* Площа 315 га. На тер К. л. є озера. Являє собою тип мішаного лісу. Зростають: дуб, ясен, сосна, бересклет, верба, вільха, тополя, клен, бузина, жостір, жимолость, акація жовта, дика груша та ін. Трав'яний покрив складається з таких рослин: снить, материнка, звіробій, подорожник, фіалки, дев'ясил, копитень, медуниця, жалина, валеріана, водяний перець. Тваринний світ: дикі свині, козулі, зайці, борсуки, єнотовидний собака, ондатри, білки, різні дрібні гризуни. Птахи: дятли, солов'ї, шпаки, сойки, лісові горобці, на озерах — чаплі, кулики, чирки, лиски, крижні. К. л.— зелена зона міста. Полювання на звірів і пернату дичину заборонено. На тер. лісу — піонерський табір.

«КРА́ТКИЙ БИОГРАФИ́ЧЕСКИЙ СЛОВА́РЬ УЧЁНЫХ И ПИСА́ТЕЛЕЙ Полтавской губернии с половины 18 в.». Складений І. Ф. Павловським і виданий *Полтавською губернською вченою архівною комісією* 1912, де навед. біографії уродженців Полтав. губ.: письменників, учених, художників, композиторів (433 записи і 62 портрети). У 1913 було видано «Первое дополнение к Краткому биографическому словарю ученых и писателей Полтавской губернии с половины 18 века», в якому наведено 85 біографій, а також поправки до «Словаря».

КРА́ТОВА ГО́ВТВА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Вільхової Говтви (бас. Дніпра). Бере початок у Зіньківському р-ні. Тече тер. Зіньківського та Диканського районів. В останні десятиріччя річище перетворилось в систему боліт і місцями пересохло. На місці впадіння К. Г. у Вільхову Говтву у річищі ств. водосховище (водиться риба — карась, щука, лин, окунь).

«КРАЯ́НИ» — ансамбль Полтав. обл. філармонії. Утв. 1974. Складається з 8 чол. Засн. групи, худож. керівник—композитор Анатолій Пащенко (з 1990 — Олександр Козлов). Свій творчий шлях колектив розпочав з укр. фольклору. В сучас. репертуарі поряд з танц. музикою — композиції в стилі «рок», «блюз», «соул», написані музикантами ансамблю. «К.» — лауреат респ. конкурсів артистів естради, дипломант VIII Всесоюз. конкурсу артистів естра-

ди. Фірмою «Мелодія» випущено два диски-гіганти «Український сувенір» та «Что тебе подарить». Розміщений на вул. Гоголя № 10.

«КРЕМЕНЧУ́ГСКАЯ ЖИЗНЬ». Літ. громадська і політ.-економічна газета. Виходила у м. Кременчуці 1910 один — три рази на тиждень.

«КРЕМЕНЧУ́ГСКАЯ МЫСЛЬ». Щоденна політ., літ. громадська й економічна газета. Виходила в м. Кременчуці 1911.

«КРЕМЕНЧУ́ГСКАЯ ТРУДОВА́Я КОПЕ́ЙКА». Щоденна літ. громадська і політ. економічна газета. Виходила у м. Кременчуці 1913—14.

«КРЕМЕНЧУ́ГСКИЙ ГО́ЛОС». Літ.-громад. і політ.-екон. газета, виходила в 1910—16 у Кременчуці. Редактор-видавець П. М. Дейчман. З 2-го лютого 1912 — *«Приднепровский голос»*.

«КРЕМЕНЧУ́ГСКИЙ РАБО́ЧИЙ». Щоденна газета. Орган Кременчуцького окружкому КП(б)У, окрвиконкому, окрпрофради та міськради. Виходила 1926—28. Див. *«Прапор ленінізму»* (Кременчук).

«КРЕМЕНЧУ́ГСКОЕ СЛО́ВО». Літ.-громадська і політ. економічна газета. Виходила в м. Кременчуці 1911—16.

КРЕМЕНЧУ́К — місто обл. підпорядкування, райцентр, залізнич. вузол, річковий порт на Дніпрі. Розташ. за 119 км від обл. центру. 241 тис. ж. (1991). Поділений на 2 райони: Автозаводський та Крюківський. Перші згадки відносять ся до 1571. Як свідчать істор. джерела, *Кременчуцька фортеця* була закладена для оборони Лівобережного Придніпров'я. 1625 біля Курукового озера (пізніше — тер. *Крюкова*) запорізькі козаки на чолі з Марком Жмайлом завдали поразки польс.-шляхетським військам. Населення К. брало участь у повстанні Я. Острянина 1637—38, нар.-визвольній війні укр. народу під керівництвом Б. Хмельницького. У цей час К. стає сотенним містечком Чигиринського полку. 1661—63 — центр Кременчуцького полку. Після укладення *Андрусівського перемир'я* 1667 місто відійшло до Миргород. полку. У 1764—84 було центром Новорос. губ., у 1784—89 — центром намісництва. 1789 К. віднесено до Градизького повіту Катеринослав. намісництва; 1796—1802 входив до складу Малорос. губ. як повітове місто. 1796 до нього приєднали посад Крюків. З 1802 К.— повітове місто Полтав. губ. У кін. 18 ст. були засновані канатний, свічковий, миловарний, декілька цегельних та шкіряних з-дів, відбувалося 3 ярмарки на рік. 1798 затверджено *Кременчука герб.* Під час рос.-тур. війни 1787—91 К. був важливим центром суднобудування. 1791 побудований збройний з-д. 1806 сформований *Кременчуцький полк,* що брав участь у Вітчизн. війні 1812, у Кримській війні 1853—56. Діяла *Потьомкіна князя друкарня* (див. *Друкарні Полтавщини*). Дерев. Різдва Богородиці (1794), мурована Преображенська (1804) церкви, *Успенський собор* (1816), Всіхсвятська кладовищенська (1847), Всіх скорботних Радості при тюрмі (1865), Олександрівська при реаль-

Кременчук. Залізничний вокзал. Фото поч. 20 ст.

ному уч-щі (1878), дерев. Троїцька (1891) церкви. 1809 відкрито суконну ф-ку, 1812 — шкіряний з-д, панчішну ф-ку та ін. Всього на поч. 19 ст. в місті працювало бл. 30 підприємств, було 50 мурованих і 1785 дерев. будинків, мешкало бл. 9 тис. ж. У 1840 — 1, 500 ж. За переписом 1859 в К. 1694 двори, 19 459 ж., 6 молитовних шкіл, повітове, 3 парафіяльних і єврейське уч-ща, 2 жіночих пансіони, лікарня, шпиталь, пошта і телеграф, 3 ярмарки на рік і 2 базари на тиждень, 2 пристані і 31 підприємство. 1863 — 2110 дворів, 27 478 ж. 1892 — 54 831 ж., 1897 — 63 007 ж. Величезної шкоди місту завдали повені 1786, 1789, 1820 та 1845; пожежі 1834 (згоріла третина забудови), 1848, 1852. Міст через Дніпро збуд. 1872. У 1893 в К. налічу 89 ф-к і з-дів, 38 кузень, 8 парових млинів, 3 банки. Діяли реальне, міське та 5 початкових уч-щ, жіноча гімназія, тех. залізничне уч-ще, 3 церковнопарафіяльні школи, 6 православних церков, 3 єдиновірських, 1 лютеранська, 1 костел, 2 синагоги. У різні роки виходили газети *«Кременчугская жизнь»*, *«Кременчугская мысль»*, *«Кременчугский голос»*, *«Кременчугское слово»* та ін.

Перший нелегальний революц. гурток організ. 1884. У 1896—97 виникають робітн. гуртки, ств. с.-д. група. Під час революції 1905—07 у місті ств. Раду робітн. депутатів. 25.X 1916 відбулося повстання солдатів місц. гарнізону. Рад. владу встан. у січні 1918. З 30.VII 1920 до 30.XI 1922 К.— центр *Кременчуцької губернії,* потім — повітове місто. За роки довоєнних п'ятирічок стає великим пром. центром. У 1932—34 діяв Кременчуцький медінститут, у 1940—41 — педінститут. У 1939 в К.— 89 723 ж., працювало 22 загальноосв. школи та 8 технікумів, 6 лікарень, 16 поліклінік та амбулаторій, 15 клубів, кінотеатр, 7 кіноустановок, 39 б-к, драм. театр. У період нім.-фашист. окупації (9.IX 1941—29.IX 1943) гітлерівці розстріляли 97 тис. військовополонених і жителів міста (див. *Кременчуцькі концтабори*), вивезли на примусові роботи до Німеччини бл. 10 тис. чол. У місті розвинуті машинобудівна, металообробна, гірничорудна та нафтохімічна пром-сть. Серед найбільших підприємств — автомобільний, вагонобудівний, шляхових машин і колісний з-ди, гірничозбагачувальний комбінат, нафтопереробний та сталеливарний з-ди, з-д техн. вуглецю та ін. Значне місце посідає виробництво буд. матеріалів. Розвинуті харчова та легка пром-сть. 1959 стала до ладу Кременчуцька ГЕС. Працюють: філіал Харків. політех. ін-ту, 6 серед. навч. закладів, 11 профтехучилищ, 4 Палаци культури, бл. 20 клубів та Будинків культури, 5 кінотеатрів (*кінотеатр ім. М. Л. Кропивницького* та ін.), 120 б-к. *Комсомольський парк.* Діють *Кременчуцький історико-краєзнавчий музей* та *Макаренка А. С. музей.* Пам'ятки архітектури: будинок для нагляду за рухом на Дніпрі (1809), Палац культури ім. І. Ф. Котлова (1925—27, арх. Ф. М. Мазуленко), будинок техніки (поч. 20 ст.). Виходять газ.: «Кремінь» (*«Кременчуцька зоря»*), *«Вісник Кременчука»*. Серед уродженців міста — укр. живописці Є. Ф. Крендовський (1810—53; 1830—35 навчався в петерб. АМ, після 1839 переїхав у с. Мануйлівку Полтав. губ., де працював учителем малювання. В останні роки життя мав у

Кременчук. Річковий вокзал.

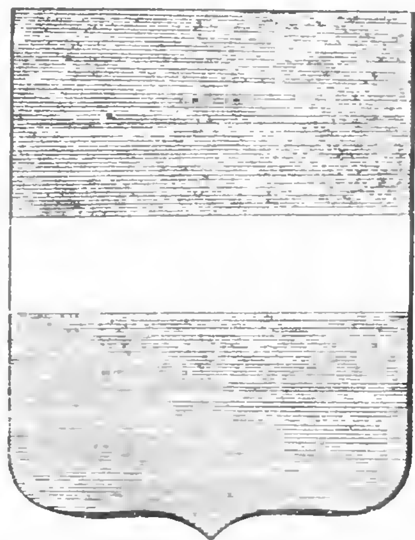

К. свою худож. школу; помер у К.), О. Д. Литовченко (1835—90; академік петерб. АМ з 1868, член Т-ва передвижників з 1876), нар. художник УРСР В. Г. Литвиненко (1908—79), графік А. І. Рєзниченко (1816—73); укр. скульптори Л. А. Блох (1881—1943) та Я. С. Ражба (1904—86; автор надгробку Д. Гурамішвілі в Миргороді, 1949); укр. філолог, чл.-кор. Петерб. АН П. Г. Житецький (1837—1911); укр. композитор І. А. Віленський (1896—1973; засл. діяч мист-в УРСР з 1947, автор муз. комедії «Сорочинський ярмарок»); укр. письменники Д. К. Вишневський (1910—77) та Ю. Г. Логвин, укр. і рос. письменники Е. Г. Казакевич (1913—62), Л. М. Пеньковський (1894—1971), М. Л. Кісіль, В. А. Подольський, укр. критик і літературознавець В. Г. Дончик; укр. диригент О. М. Вінницький (засл. діяч мист-в УРСР з 1974), н. а. УРСР А. В. Гавриленко, укр. архітектор Л. О. Теплицький (1906—43). У К. в різний час жили й працювали: живописці П. В. Петрашів (1738—72; н. в с. Вибцях Полтав. обл.; у К. розписував іконостас Успенського собору, 1767, писав картини для будинку ген. Ісакова, 1768); грузин. поет Бесікі (Віссаріон Габашвілі), до якого 1787 з Миргорода приїздив Давид Гурамішвілі (1705—92; див. *Гурамішвілі вулиця*); укр. композитор М. М. Калачевський (1851 — між 1910—12; 1876 закін. Лейпцігську консерваторію. Найвидатніший твір — «Українська симфонія», яка не виконувалася на Україні до поч. 20 ст., поки не була включена до репертуару симф. оркестру під керівництвом Д. Ахшарумова); укр. історики й літературознавці П. І. Бодянський (1809—67) та Ф. Д Ніколайчик (1857 — бл. 1920); рос. і укр. поет-сатирик Дем'ян Бєдний (1883—1945); єврейський поет Ілля Ізгур (1882 — р. см. невід.); письменники і педагоги А. С. Макаренко (1888—1939) та В. Г. Старицький (1886—1910); укр. письменники О. А. Обідний (1906 — р. см. невід.), І. І. Шевченко (1902—77) та ін. У К. навчалися укр. і рос. письм. А. В. Головко (1897—1972), І. О. Вирган (1908—75), Д. К. Вишневський (1910—75), В. С. Кузьмич (1904—43), З. М. Кац, укр. педагог В. О. Сухомлинський (1918—70; див. *Сухомлинському О. В. меморіальна дошка*) та ін. Під час рос.-тур. війни 1787—91 у К. побували О. В. Суворов і М. І. Кутузов. 1787 в К. розписував палац до приїзду Катерини II укр. художник В. Л. Боровиковський (1757—1825; уродженець Миргорода). У 20-х рр. 19 ст. в місті перебували декабристи: М. П. Бестужев-Рюмін (служив), М. І. та С. І. Муравйови-Апостоли, М. Ф. Орлов, П. І. Пестель (див. *Декабристи на Полтавщині*). Двічі — 1820 і 1824 К. відвідав О. С. Пушкін. 1837 у К. побував рос. поет В. А. Жуковський (1783—1852); у липні 1843 — Є. П. Гребінка (див. *Гребінки вулиця*), що був присутній на бенефісі рос. актора Мартинова. Ймовірно, 1845 тут зупинявся Т. Г. Шевченко (у повісті «Наймичка» згадував К. та його околиці, описав Ромоданівський чумацький шлях; згадка про місто є й у повісті «Капітанша»). На гастролі до К. 1851 приїздив польський скрипаль Г. Венявський, в кін. 19 ст.— П. К. Саксаганський та

Кременчук. Палац культури ім. Г. І. Петровського.

І. К. Карпенко-Карий. 1900 до міста приїздили М. Горький, австр. поет Райнер Рільке та нім. письменниця Л. Андреас-Саломе (див. *Воробйова готель*), 1920 — укр. письменник С. В. Васильченко (1879—1932), рад. держ. діячі М. І. Калінін (див. *Калініна вулиця*), А. В. Луначарський (див. *Луначарського вулиця*) та Г. І. Петровський (див. *Петровському Г. І. меморіальна дошка*), 1956 — укр. режисер та кінодраматург О. П. Довженко (див. *Довженка вулиця*). 29 травня 1896 і 24 травня 1897 К. відвідав рос. письменник І. О. Бунін (1870—1953). З 1883 в К. працював відомий укр. хірург, засн. *Кременчуцького медичного училища* О. Т. Богаєвський (1848—1930). 1911 почав творчу діяльність н. а. СРСР Л. О. Утьосов (1895—1982). Встановлені пам'ятники: Борцям за Рад. владу, Воїнам-робітникам, Жертвам фашизму, Комсомольцям 20—30-х рр. (у сквері «*Космос*»), Матросам — борцям за владу Рад, Рад. воїнам-визволителям; І. Ф. Котлову, В. І. Леніну, А. С. Макаренку, О. С. Пушкіну (див. окремі статті). Меморіали: «Вічно живим», Кременчуцької дивізії воїнам (див. окремі статті). Пам'ятні знаки: Дніпровській військ. флотилії, 400-річчю Кременчука, 60-річчю ВЛКСМ (див. окр. статті). Меморіальні дошки: А. В. Головку, М. І. Калініну та А. В. Луначарському, Л. В. Кораблініій, А. С. Макаренку, П. С. Приходьку, К. В. Омеляненку, І. І. Ткаченку, 80-річчю Кременчуц. міської парт. організації (див. окремі статті). На тер. К. та на його околицях виявлені: поселення неоліту, енеоліту, доби бронзи; курган скіфського часу. У 70-х рр. 19 ст. на березі Дніпра знайдено скарб срібних римських монет. Див. також статті на термін «кременчуцький», «крюківський». Іл.— табл. XVIII, XIX, XLI.

Герб Кременчука.

КРЕМЕНЧУКА́ ГЕРБ. Затверджений 1798.Ств. за клопотанням Полтав. губерн. влади перед Герольдмейстерською конторою (див. *Герб*), яка 1797 одержала наказ скласти загальний гербовник міст Рос. імперії. Символіка К. г. ілюструє географічне положення міста: на щиті у блакитному полі срібна смуга, що означає Дніпро. Уніфікований 1857 за системою Б. Ф. Коне. Існував до 1917.

КРЕМЕНЧУКА́ ПА́РКИ І СКВЕ́РИ. До 1917 в місті було 5 скверів (Біржевий, Земський, Крюківський, Поштовий, Штабний; усі розбиті в кінці 19 ст.) та міський сад (1787). Займали площу 61,3 кв. сажня, що становило 3,3 % загальної площі міста. У 1940 наліч. 25 скверів і парків. Були розбиті парк МЮДу (1938), сквер біля цирку (1937), на набережній Дніпра (1935—36), на Ленінському проспекті (1934—35) та ін. Тепер у місті 17 парків (площа 514,1 га) та 26 скверів (площа 66,3 га), серед них *Жовтневий сквер, Залізничників парк культури і відпочинку, Комсомольський парк,* Крюківського вагонобудівного заводу парк культури і відпочинку, сквер *«Космос», Піонерський сквер, Придніпровський міський парк, Шістдесятиріччя Жовтня парк культури і відпочинку.*

КРЕМЕНЧУКА́ ПЛА́НИ. Великоформатний ілюмінований «План малороссийского миргородского полка пограничному сотенному ме-

стечку Кременчука с проектом сочинен 1748 году мая месяца», складений з метою реконструювати *Кременчуцьку фортецю*. План підписаний: «Копировал кондуктор Яков Тевенев». Завізований у Глухові Д. де Боскетом 1752. Вказані орієнтація, лінійний масштаб. У правому нижньому куті — експлікація на 18 позицій. Документ виконано у скупій графічній манері: показано берег Дніпра, поле, дороги з Власівки, Потоків та від редутів на березі, квартали забудови з парцеляцією ділянок і основними будівлями. Особливо докладно зображено укріплення Кременчуцької фортеці. Тонкими лініями без заливки нанесено проектований абрис укріплень у вигляді тенального фронту з трьома трикутними, одним п'ятикутним, чотирма чотирикутними бастіонами; земляні вали з валгангом, у кожному бастіоні — апарелі. Передбачався широкий рів з гласисом. По фронту укріплень позначено понад 30 ліній перетину — свідчення того, що у комплекті з планом на окремому аркуші було викреслено профілі.

У зв'язку з утворенням Новоросійської губернії, центром якої став Кременчук, 1774 виконано «План Новороссийской губернии города Кременчуга с показанием в оном разного строения и городовым укреплением». План великоформатний, ілюмінований, виконаний у сухій креслярській манері. Має орієнтацію, лінійний масштаб у саженях, докладну експлікацію і підпис: «Снимал, сочинял, копировал, иллюминировал горного гусарского полку вахмистр Яков Панамарев». Рельєф місцевості показано схематично, відмивкою, зате докладно зафіксовано гідрографію — Дніпро, його численні затоки, протоку Кагамлик, річки Крюкова і Глинянка. На правобережжі зображено регулярне планування «гусарского полку первой роты шанца Крюковского», який з'єднувався з Кременчуком наплавним мостом. План, вірогідно, був накреслений зразу після розпланування міста на засадах класичної регулярності: зафіксована винесена в натуру ортогональна вулична мережа за межами укріплень, і трохи розрегульоване старе порядкове планування у фортеці. Збережено Замок на березі Дніпра, у ньому лишилися провіантські магазейни. Порівняння цього плану з попереднім свідчить про те, що після 1752 загальноміські укріплення, споруджені «по казацкому обыкновению», повністю знесли, натомість збудувавши тенальний фронт з бастіонами. Але всупереч вищезгаданому проекту фортецю значно розширили на Сх. На плані показано 4 проїзди у валах фортеці і 2 проїзди у валах Замку. Позначено селітряний завод на попередньому місці, у трьох точках на березі Дніпра — «места, где пристают плоты и купеческие суда». Навколо фортеці з напільної сторони залишена широка еспланада, а за нею починаються прямокутні квартали «обывательского строения» і «казенного строения». Монотонний ряд кварталів перебивають дві прямокутні площі. На плані не показано жодної споруди, лише позначено буквами квартали, де розміщалися церкви, губернаторський будинок, «генералитетской дом», «комендантский дом», «губернская и протчие канцелярии», митниця, школа (всі у фортеці), шпиталь, аптека (на форштадті). План фіксує початкову стадію розвитку міста на базі регулярного плану.

«План окружного города Кременчуга», датований 5.V 1789. Складений катеринославським губ. землеміром (підпис нерозбірливий). Дрібномасштабний, малого формату, ілюмінований, має лінійний масштаб, орієнтацію та пояс-

нення на 15 позицій. Більша частина міста, окрім фортеці, залита темнішим тоном, що пояснюється в експлікації так: «Водяною краскою покрыто означает нынешним наводнением затопленные строения и места». На плані зображено старий козацький Замок, фортецю, регулярне планування. Всі квартали, які були означені у попередньому плані, подані тепер як «застроенные кварталы», а північніше і західніше них з'явилося по одному ряду «незастроенных кварталов». Показано міст через Дніпро. У межах фортеці — 2 церкви, «дом, в котором квартирует господин губернатор», присутственні місця. Далі на Пн. через два квартали простягнувся гостиний двір. На пн. околиці показана «раскольничья часовня», а ще далі, за р. Кагамлик «место, где дворец згорел». Позначено панчішну і цукрову фабрики. План свідчить про дуже швидке зростання і забудову міста. Всі три плани зберігаються у ЦДВІА СРСР (Москва). У зв'язку з новим розмежуванням губерній 1802 у складі «Атласа Малороссийской губернии» виконано дрібномасштабний ілюмінований «План города Кременчуга». Орієнтований по сторонах світу, обмежений прямокутною рамкою, має у правому верхньому куті герб міста, у лівому нижньому — пояснення на 14 позицій та лінійний масштаб. Тут докладніше, ніж на попередніх планах, показано рельєф, гідрографію, особливості тер. (піщані коси і береги, заплавні луки, болота, поля тощо). План охоплює власне Кременчук і містечко Крюків на правобережжі Дніпра, які з'єднує дерев'яний міст. Козацького Замку вже немає, позначено лише «земляной ретраншемент» кол. загальноміської фортеці. Порівняно з попереднім планом, тер. міста розширилася прирізкою ще одного ряду прямокутних кварталів. Далеко на пн. околиці - кладовище з церквою. На місці розкольничої каплиці позначено дві старообрядські церкви. Торгові ряди зображені на попередньому місці, а присутственні місця — у будинку Синельникової, в межах кол. фортеці. Навколо міста показано два цегляних і один свічковий заводи. Нанесено також богадільні, кузні, торгові бані, хлібні магазейни. План зберігається у Публічній б-ці ім. Салтикова-Щедріна (Петербург).

Кременчук. План 1802.

1805 полтав. губ. креслярня під керівництвом арх. М. Амвросимова виконала ще один план Кременчука. За основу було взяте сформоване регулярне планування. На місці фортеці, вали якої підлягали знесенню, утворювалася центр. площа. Композиційною віссю міста ставала вулиця, що з'єднувала магістратську площу з новим адм. майданом, у центрі якого планувалося спорудити собор. Навколо заплановано будинки городничого, повітового і земського судів, поштової контори, нар. училища, гауптвахти. На березі Дніпра мали бути пристані, склади. Виділялися ділянки для цегляного, канатного

і салотопного заводів. На пн. околиці значно розширялася кол. богадільня, де планувалися нова лікарня, аптека, сад. Цей план опубліковано у ПСЗ, він послужив планувальною основою розвитку міста на протязі 19 ст. Серію ілюмінованих планів повіт. міст, завізованих Флоринським, було виконано у серед. 19 ст. Зокрема, 1851—52 — план Кременчука і Крюкова. Зберігається у ЦДІА України. 1946—47 Діпроміст розробив перший генеральний план розвитку Кременчука. У подальшому він кілька разів коригувався. 1981 проведено конкурс на проект детального планування центру міста. Див. також *Плани міст Полтавщини*. Іл.— табл. XLI.

КРЕМЕНЧУКА́ УПРАВЛІ́ННЯ ТИМЧАСО́ВОГО ГЕНЕРА́Л-ГУБЕРНА́ТОРА. У зв'язку з жовтневими революц. подіями 20.X 1905 у м. Кременчуці і посаді Крюкові було оголошено військ. стан. Того ж дня нач. військ Кременчуцького гарнізону генерал майор Калітін був призначений тимчасовим генерал-губернатором Кременчука та його околиць. Мав надзвичайні повноваження. Йому були підпорядковані всі місцеві цивільні установи і каральні військові частини. 23.X сформовано управління тимчасового генерал-губернатора в складі двох писарів, двох поліцейських, жандарма, прапорщика 272 піхотного полку, чиновника для особливих доручень (цю посаду займав губернаторський секретар). Місто було розподілено на райони, охорону в яких здійснювали розквартировані тут війська. Нач. військ Кременчуцького гарнізону щодня подавав рапорти тимчасовому генерал-губернатору про політ. стан у повіті. За розпорядженням генерал-губернатора було припинено заняття у навчальних закладах Кременчука.

29.X 1905 воєнне становище в Кременчуці і посаді Крюкові та Кременчуцькому повіті було скасовано, але 12.XII воно знову було введене. На цей раз тимчасовим генерал-губернатором був призначений нач. військ Кременчуцького гарнізону генерал-майор Штеріч. Ліквідовано К. у. т. г.-г. 11.I 1907 у зв'язку з скасуванням воєнного стану в м. Кременчуці.

«КРЕМЕНЧУ́КЕР АРБЕ́ТЕР» («Кременчуцький робітник»). Газета, орган Кременчуцького МК КП(б)У та міськради деп. трудящих. Виходила 1933—41 єврейською мовою п'ять разів на місяць.

«КРЕМЕНЧУКЖИТЛОБУ́Д» — проектно-буд. об'єднання комбінату «Полтавбуд». Засн. 1965 на базі управління «Житлобуд» тресту «Кременчукпромбуд» як домобуд. комбінат № 3 комбінату «Полтавпромбуд» на засадах субпідрядної орг-ції. З 1969 працює як генпідрядна орг-ція. 1975 до нього включено комбінат об'ємно-блочного домобудівництва. З грудня 1988 — сучасна назва. Осн. напрямок виробн.— спорудження нульових циклів, повнозбірного житла та поставка збірних залізобетон. конструкцій для буд-ва житла у Тюмен. обл. До 1971 комбінат спеціалізувався на виробн. 5-поверхових великопанельних будинків серії № 464. З 1975 підприємство налагодило виробн. 9-поверхових будинків БК-9ДІ з об'ємних блоків. З 1981 комбінат почав комплектувати та відправляти збірні залізобетон. конструкції для буд-ва житла у зоні БАМу. Тепер до 75 % будівництва житла у Кременчуці виконується об'єднанням, а також численні будинки у Комсомольську, Лубнах, Миргороді тощо. У об'єднанні працює бл. 1200 чоловік (1990). Розташоване по вул. Ярмаркова № 9.

«КРЕМЕНЧУК ЗАЛІЗОБЕТО́Н» — виробниче об'єднання. Підпо-

рядковане науково-виробн. об'єднанню «Будіндустрія» Мінбуду УРСР. 1966 трест «К.» був реорганіз. на виробниче об'єднання. До нього входить 7 з-дів, у т. ч. 4 з-ди по виготовленню залізобетонних виробів, деревообробний, ремонтно-енергетичний і керамзитового гравію у смт Козельщині. Продукція з-дів: збірні залізобетонні конструкції, столярні вироби, збірні бетонні вироби, товарний бетон, керамзитовий гравій, металоконструкції, стінові блоки, асфальтобетон, гіпсопрокатні вироби тощо. Адреса об'єднання: Кременчук, вул. Цюрупи № 18.

«КРЕМЕНЧУКНАФТОХІМБУ́Д» — трест. Підпорядкований комбінату «Полтавпромбуд» М-ва будівництва УРСР. Ств. його почалося 1961. У 1965 дав першу продукцію з-д тех. вуглецю. 1966 нафтопереробний з-д почав випуск бензину, котельного і дизельного палива, шляхового і буд. бітуму. У грудні 1969 введено в дію новий комплекс переробки нафти, у жовтні 1978 — комбіновану установку первинної переробки нафти, у 1979 — першу чергу аграрно пром. комплексу тепличного комбінату в радгоспі «Кременчуцький», у 1982 — першу чергу з-ду білково-вітамінних концентратів, 1983 — газокомпресорну станцію «Гребінківська» газопроводу Уренгой — Помари — Ужгород, у 1984 — установка «Парекс» на нафтопереpоб. з-ді по виробництву парафіну для з-ду білково-вітам. концентратів, у 1985 — автогазонаповнювальні компресорні станції, у 1986 — механоскладальний корпус № 2 і природоохоронні об'єкти на вагонобуд. з-ді, у 1987 — ф-ку трикотаж. полотна, у 1988 — молокозаводу та ін. Розміщений на вул. Жовтневій, № 8.

«КРЕМЕНЧУКРУДБУ́Д», Будівельно-монтажний трест у м. Комсомольську. Ств. 1960 у с. Горішні Плавні Кременчуцького р-ну. Здійснює кап. будівництво об'єктів пром-сті, житла і соцпобуту. Розміщений на вул. Будівельників № 15.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКА АКУШЕ́РСЬКО-ФЕ́ЛЬДШЕРСЬКА ШКО́ЛА жіноча. Відкрита 14.IX 1904 при Кременчуцькій губерн. земській лікарні. Заг. керівництво здійснював ст. лікар, він же виконував обов'язки директора школи. Викладачів — 13 (1916). Учениць — 166 (1914). Крім заг.-осв., викладалися: фармакологія, хірургія, масаж та гімнастика, механургія, загальна патологія, гігієна, гінекологія, акушерство, венеричні хвороби, догляд за новонародженими, дитячі епідемічні хвороби. До школи приймали дівчат з 16 років з освітою не нижче 4 класів жіночої гімназії або прогімназії та міського уч-ща. Плата за навчання становила 40 крб. на рік (1914). Від плати звільнялися найбідніші учениці за відмінні успіхи у навчанні. Учениці старших класів зобов'язані були чергувати в лікарні. Знаходилася на вулиці Больничній (потім—Ворошилова), тепер — вулиця Червона Гірка № 41.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКА ВЗУТТЄ́ВА ФА́БРИКА. Ств. 1938 на базі міського утильпромкомбінату як взуттєва фабрика ім. XX-річчя РСЧА і ВМФ. Під час окупації міста нім.-фашист. загарбниками двоповерхова споруда ф-ки по вул. Хорольській була знищена. Після визволення міста у 1944 організ. взуттєву майстерню і розпочато буд-во першого корпусу фабрики на новому місці (завершено у 1948). К. в. ф. спеціалізується на виготовленні чол. черевиків та сандалів з натуральної шкіри на підошві з пористої гуми та ін. синтетичних матеріалів клеєвого, рантового та ранто-клеєвого методів кріплення. Щорічно виготовляється понад 5 млн пар взуття бл. 60 найменувань. У 7 основних і 2 підготовчих цехах працює бл. 2,5 тис. робітників.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКА ГІМНА́ЗІЯ О. Г. ВОРОНЯ́НСЬКОЇ. Ств. у травні 1913 на базі уч-ща 2-го розряду. 8-класна. У кожному класі в середньому було 20 чол. Працювало 14 викладачів. Діяла до кін. 1918.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКА ГУБЕ́РНІЯ — адм.-тер. одиниця в центр. частині України. Ств. декретами ВУЦВК від 8.VI і 30.VII 1920 (оголошені 15.VIII 1920). Центр — м. Кременчук. До К. г. було включено 6 повітів: Золотоніський (21 волость), Кременчуцький (20 волостей), Хорольський (18 волостей) Полтавської губ.; Олександрійський (30 волостей) і Черкаський (33 волості) Херсон. губ. та Чигиринський (19 волостей) Київ. губ. (див. окр. статті про повіти). У кін. серпня 1920 оформилась *Кременчуцька губернська організація КП (б) У.* Головою губвиконкому було обрано О. К. Сербиченка. Постановами ВУЦВК від 15.X, 4 та 30.XI 1922 К. г. розформована, а її тер. розподілена між сусідніми губерніями. До Полтав. губ. відійшли Золотоніський, Кременчуцький і Хорольський, до Київ.— Черкаський і Чигиринський повіти, до Катеринославської — Олександрійський. У грудні 1922 всі губ. установи К. г. припинили діяльність.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКА ГУБЕ́РНСЬКА ОРГАНІЗА́ЦІЯ КП (б) У. Оформилася в кін. серпня 1920 у зв'язку з утв. Кременчуцької губ. Секретарем губкому було обрано П. І. Свистуна. Відіграла значну роль в організації розгрому врангелівщини, у залученні трудящих до відбудови нар. г-ва, запровадженні непу, наданні прод. допомоги голодуючим Поволжя. У квітні 1922 К. г. о. КП (б)У наліч. 2859 комуністів. Припинила існування в грудні 1922 у зв'язку з ліквідацією Кременчуцької губ.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКА ДИВІ́ЗІЯ НАРО́ДНОГО ОПОЛЧЕ́ННЯ. Сформована у відповідь на заклик від 6.VII 1941 ЦК КП (б) У, Президії Верх. Ради та Раднаркому УРСР; 22.VII 1941 бюро Полтав. обкому КП (б) У ухвалило організ. в Кременчуці полк нар. ополчення. 28. VII 1941 це питання обговорив партком Крюківського вагонобуд. з-ду. Протягом кількох днів у нього записалося 937 робітників і службовців з-ду. Одночасно в Кременчуці було сформовано ще два полки. Загальна чисельність дивізії на 5.VIII 1941, коли вона вступила в бій, склала бл. 3 тис. осіб. Командиром було призначено полковника А. С. Платухіна, комісаром — полкового комісара М. Ф. Дербукова, нач. штабу майора А. М. Мачулу, нач. політвідділу О. Я. Косарєва. На озброєнні кожного батальйону було по 2—3 ручних та по 1—2 станкових кулемети, пляшки з запальною сумішшю, ручні й протитанкові гранати. Основною зброєю були гвинтівки. Колектив газ. «Робітник Кременчуччини» налагодив випуск листка «Народний ополченець». Повністю завершити формування та навчання особового складу дивізії не вдалося. 5.VIII 1941 3-й (Крюківський) полк зайняв оборону на підступах до зх околиць міста, де напередодні з допомогою місцевого населення було вирито 18 км окопів і протитанкових ровів. У ніч з 6 на 7 серпня, коли передові загони нім.-фашист. військ прорвались до міста, оборону зайняли 1-й і 2-й полки. Вже перший бій в ніч з 5 на 6 серпня показав високі моральні якості ополченців, які не тільки відбили наступ авангардних частин гітлерівців, але й самі контратакували. Ворог змушений був відступити до Крюкова (зх. околиця Кременчука, до с. Онуфріївки і станції Павлиш (8—10 км). У цьому бою, про який писала газ. «Правда», було знищено до 300 гітлерів-

ців, підбито 4 танки, захоплено 2 станкових кулемети та чимало ін. трофеїв.

На світанку 9 серпня фашисти відновили наступ, кинувши в бій до полку мотопіхоти, підтриману десятками танків, бронемашин, мінометним і арт. вогнем, авіацією. Під натиском переважаючих сил ополченці відступили, закріпившись на рубежі Гостра Могила і Діївська гора (командні висоти поблизу Крюкова). Ополченці відбивали кілька атак. До останнього снаряда билася гарматна обслуга під командуванням І. Ю. Буличова. Зразки героїзму виявили молодший лейтенант А. Г. Гольдфарб, кулеметники Солоник, Бондарєв, Дегтярьов, Банников, медсестри Є. Зінченко, А. Хоменко, Г. Галецька, Г. Дон, Н. Лисоконь та багато ін. На останньому етапі бою 9.VIII 1941 мужність і відвагу проявили водники-ополченці рятівної станції міста і річкового порту. Під безперервним вогнем ворога на своїх човнах і катерах вони переправили з правого берега Дніпра на лівий понад тисячу поранених бійців нар. ополчення, серед яких були командир, комісар і начальник штабу. З 9.VIII 1941 оборона міста була покладена на перекинуту на цю ділянку оборони 297 стр. дивізію 38-ї армії. Ті, що залишилися в живих, були об'єднані в окремий полк і включені до складу 297 дивізії. Рад. війська і ополченці ще цілий місяць боронили Кременчук, який піддавався сильному артобстрілу і частим нальотам ворожої авіації. У ніч з 30 на 31.VIII 1941 фашисти форсували Дніпро в районі с. Келеберди і повели наступ на Кременчук. У цих боях на станції Потоки і в с. Великій Кохнівці активну участь брав зведений полк нар. ополчення під командуванням майора Соловйова. Після завершення боїв за Кременчук полк влився до складу частин Червоної Армії. Батьківщина високо оцінила подвиг захисників Кременчука. За хоробрість і відвагу 112 осіб були нагороджені орденами, 609 — медалями. У пам'ять про К. д. н. о. в місті назв. вул. Ополченська, Платухіна, Дербукова. Міській дит. б-ці присвоєно ім'я командира батальйону І. Ф. Горубари. 1946 встановлено *Кременчуцьким воїнам-ополченцям пам'ятник*.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКА ЖІНО́ЧА ГІМНА́ЗІЯ. Засн. 1876 як прогімназія. Містилася у найманому будинку на перехресті вул. Київської (Перемоги) і Гоголівської. 7-класна, згодом було введено 8-й клас, в якому готували вчителів поч. шкіл. Утримувалася на кошти міста, губерн. і повіт. земств та плати за навчання. Кількість учнів у класах пересічно становила 40. Викладачів 19 чол. (1916). У гімназії діяв літ. і драм. гуртки (ставилися п'єси іноземними мовами). Існувала до кінця 1918.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКА ЖІНО́ЧА ГІМНА́ЗІЯ К. В. БАБЕ́РІНОЇ. Ств. 5.V 1908 на базі приватної чотирикласної прогімназії, яка діяла з кінця 19 ст. Мала підготовчий та 7 осн. класів. Згодом був ств. 8-й клас, в якому готували вчителів поч. шкіл. Мала 16—17 вчителів та вихователів. Начальницею гімназії беззмінно була Катерина Василівна Парфеновська (уроджена Баберіна, 1874—1963), талановитий педагог й організатор, яка до 1945 працювала в школах Кременчука. 1919 на базі гімназії ств. семирічну школу. У гімназії викладав С. М. Щукарьов, пізніше професор Ленінград. ун-ту, навчалася К. М. Безрук, згодом професор, викладала у вузах Києва. Містилася гімназія в приватному будинку Файдиша.

«КРЕМЕНЧУ́ЦЬКА ЗОРЯ́». Газета, орган Кременчуцького МК Компартії України та міськради нар. депутатів. Виходила з 1966—91. Див. *«Перемога»*, *«Прапор ленінізму»* (обидві — Кременчук).

З 31.VIII 1991—«*Кремінь*». З 1989 виходить додаток «Панорама».

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКА КОНДИ́ТЕРСЬКА ФА́БРИКА ім. XXV з'їзду КПРС. Ств. 1896 як кондитерська фабрика П. М. Поддерегіна. З 1925 — держ. кондитерська ф-ка при Комітеті боротьби з безробіттям. 1931 зруйнована весняною повінню. Відновлена на тер. кол. млина. У квітні 1944 відновили роботу карамельний і цукр. цехи. 1946 організ. виробництво печива, пряників, карамелі. Тепер ф-ка випускає продукцію близько 200 найменувань. Розташ. на вул. Жовтневій № 57.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКА МАГНІ́ТНА АНОМА́ЛІЯ. Розташ. у Полтав. обл. Являє собою смугу, витягнуту від Дніпра у пн.-сх. напрямі. Довжина — 45 км, ширина у пд. частині — 1—1,5 км, у пн.— 3—3,8 км. У геоструктурному відношенні є продовженням Криворізького залізорудного басейну і має аналог. з ним будову. Породи К. м. а. залягають у вигляді круто падаючих синклінальних складок, які вміщують рудні верстви переважно 400—500 м завдовжки при потужності 10—12 м.

Вперше думку про існування магнітної аномалії у Полтав. губ. висловив акад. В. І. Вернадський (див. *Вернадському В. І. меморіальна дошка*). У 1924—30 загін магнітометристів під керівництвом А. О. Строни (1891—1945) провів магнітну зйомку Криворізького басейну, а рекогносцирувальною зйомкою (1928), яка виконувалася вздовж з-ці Кременчук — Полтава, була відкрита К. м. а. Значний внесок у її вивчення та розвідку зробили геолог-петрограф, чл.-кор. АН УРСР С. Н. Родіонов (1898—1961), вчений-металург, акад. АН УРСР М. М. Доброхотов, геофізик, засл. діяч н. УРСР З. С. Крутиховська. Розвідані запаси К. м. а. складають бл. 20 млрд. т. Це, зокрема, Горішньоплавнинське, Лавриківське, Єристівське, Галещинське родовища, Біланівська, Мануйлівська та Броварківська ділянки.

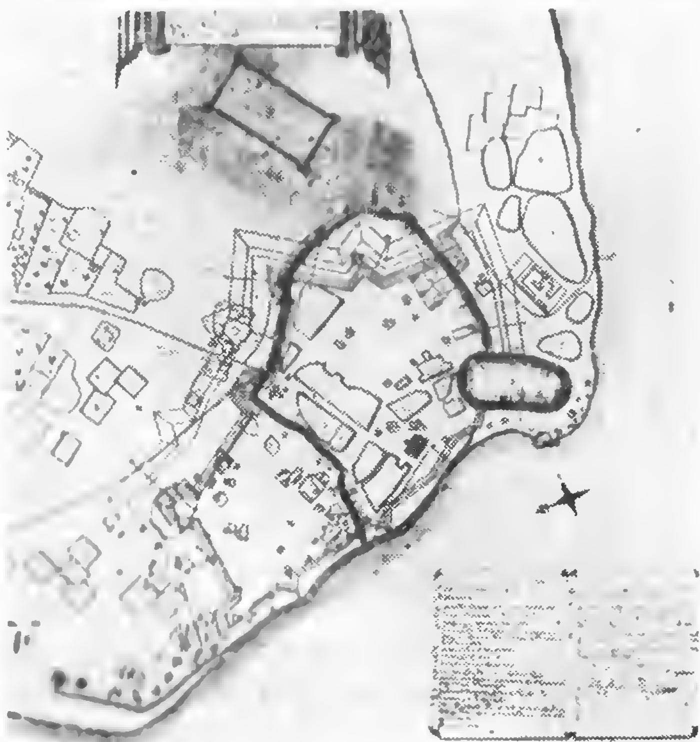
КРЕМЕНЧУ́ЦЬКА ОРГАНІЗА́ЦІЯ РСДРП (б). Перший с.-д. гурток у місті виник 1896. Його керівник — вчитель М. В. Орлов. Перше організаційне засідання центрального гуртка відбулося 14 грудня 1896. У липні — серпні 1897 та в серпні — вересні 1898 були проведені страйки. 1898 у справі Кременчуцької с.-д. організації було заарештовано 48 чол. На поч. 1900 в Кременчук було переведено друкарню «Южный рабочий». 1901 оформився Кременчуц. к-т РСДРП, об'єднавши 150 організованих робітників. 1.V 1902 к-т провів демонстрацію, в якій взяло участь понад 200 робітників. Під впливом с.-д. орг-цій відбулися страйки в Крюківських вагонних майстернях, на машинобуд. та лісопильних з-дах, тютюн. та махоркових ф-ках. Комітет мав нелег. друкарню, яка видавала листівки. На поч. 1904 орг-ція наліч. 400 чоловік. У лютому 1905 к-т провів заг. страйк, в якому взяло участь 3 тис. робітників. У роки реакцій вів нелег. роботу. У різний час у к-ті активно працювали І. С. Гаєвський, І. Ф. Котлов, П. І. Свистун, О. К. Сербиченко, О. А. Бутирін, Я. Н. Ревенко та ін. Міський к-т підтримував зв'язок з ЦК партії і редакцією газ. «Правда». Після перемоги Лютневої революції міська орг-ція РСДРП вийшла з підпілля. 4 жовтня на загальноміськ. зборах більшовиків обрано комітет (голова — Н. Д. Смирнов, секретар С. І. Єрман). На грудень 1917 орг-ція налічувала 900 чол.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКА СУДНОБУДІВЕ́ЛЬНА ВЕРФ 16—18 ст. Засн. в 1559 рос. загоном воєводи Д. Ф. Адашева за допомогою запорізьких козаків. Тоді на березі Дніпра

в районі сучас. Кременчука збудовано кілька десятків човнів, на яких рос. війська дійшли до гирла Дніпра й вели потім бої проти Кримської орди. Під час рос.-тур. війни 1787—91 для рос. армії в Кременчуці було збудовано бл. 120 різних суден.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКА ФОРТЕ́ЦЯ 17—18 ст. Первісні укріплення виникли одночасно із заснуванням Кременчука у 2-й пол. 16 ст. За польс. короля Сигізмунда III К. ф. 1590 одержала статут державної фортеці Речі Посполитої. Призначалася для захисту від крим. татар, переправи через Дніпро, а також контролю над навкол. тер. Із К. ф. пов'язані події сел.-козац. повстань і воєн під проводом С. Наливайка, М. Жмайла, Т. Федоровича, І. Сулими, К. Скидана, П. Павлюка, Д. Гуні, Я. Острянина, визвольної війни 1648—54, боротьби проти польсько-шляхет., тур.-тат., швед. нападників. 1634—35 над зміцненням К. ф. працював франц. військ. інж. Г. Л. де Боплан. Розташ. на пагорбі лівого берега Дніпра, навколо якого ріка утворювала закрут. Планування та забудову К. ф. розкриває *Кременчука план* 1748. Поділялась на дві частини. Її осередком був Замок — найбільш давнє, колоподібне укріплення, оточене валом з палісадом та ровом, що сягало впоперек 40 та вдовжину 80 сажнів. До нього прилягало інше укріплення, обведене валом та ровом довжиною бл. 500 сажнів. Фортеця мала 3 воріт: Новосіченські, Потоцькі та Перекопські; 3 дерев'яні церкви з дзвіницями: Успенську, Михайлівську (будувалася), Преображенську. Біля берега Дніпра розміщувався торг із численними крамницями. Тер. була забудована дворами й садибами. З пд.-сх. боку був земляний ретраншемент прямокутної форми, збуд. під час рос.-тур. війни 1735—39 для захисту «провиантских магазейнов». На Сх. від Замку зображено «Государев дом для находящихся при крепости штаб и обер офицеров», північніше фортеці — селітряний завод. План передбачав реконструкцію К. ф., яка мала розташовуватися вздовж Дніпра, що було частково реалізовано. У 2-й пол. 18 ст. К. ф. втрачає значення й занепадає (див. *Оборонне будівництво*).

Кременчуцька фортеця. План 1748

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКА ЦЕНТРА́ЛЬНА ДИТЯ́ЧА БІБЛІОТЕ́КА імені І. Ф. Торубари. Організ. 1944. З 1950 — дитяча, з 1954 — центральна міська для дітей. 1956 їй присвоєно ім'я командира батальйону Кременчуцького ополчення, який загинув, захищаючи місто від нім.-фашист. загарбників. 1974 всі держ. б-ки для дітей міста були об'єднані з К. ц. д. б., створивши єдину бібліотечну систему, яка включає: К. ц. д. б., 8 бібліотек-філіалів, автомобіль-бібліотеку і 76 пунктів видачі літ-ри в дитячих, піонер. таборах і школах. Книжковий фонд б-ки — 201 тис. од. зб. Щорічно б-ка обслуговує понад 15 тис. читачів. Знаходиться на вул. Леніна № 12/16.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКА ЦЕНТРА́ЛЬНА МІСЬКА́ БІБЛІОТЕ́КА ім. М. Горького. Засн. перед Великою

Вітчизн. війною. У 1944 після визволення міста б-ка відновляє діяльність. Книжки для її фондів частково збиралися серед населення, частково були одержані з Москов. та Івановської областей. Протягом 1944—56 б-ка неодноразово переводилась з одного в ін. приміщення. Тільки 1956 вона одержала своє сучасне приміщення по вул. Леніна № 9/16. У 1973 б-ці підпорядковано 6 міських бібліотек, що були реорганіз. в 11 філіалів і перетворені в централізовану бібліотечну систему для дорослих. У 1981 б-ці надано додаткове приміщення по вул. Щорса № 66/13. Щорічно б-ка обслуговує бл. 19 тис. читачів. Відвідування складає 116 тис., книговидача — 338,9 тис. примірників на рік. На підприємствах, що не мають своїх б-к, працюють 47 бібліотеч. пунктів. Бібліотечний фонд налічує 220 тис. од. зб. і щорічно збільшується на 17,5 тис. книжок, 44 назви газет і 237 назв журналів. Б-ка має 197 місць в читальних залах, актовий зал, відеосалон, літературно-муз. вітальню. Головний корпус знаходиться на вул. Леніна № 9/16.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКЕ ВИРОБНИ́ЧЕ ТРИКОТА́ЖНЕ ОБ'ЄДНАННЯ. Ств. 1989 на базі Кременчуцької трикотаж. ф-ки і Кременчуцької ф-ки трикотаж. полотна, введеної в експлуатацію 30.XII 1987. Гол. підприємство — Кременчуцька трикотажна ф-ка ств. на базі панчішної майстерні (1926). Після визволення міста від нім. фашист. окупантів почалася відбудова ф-ки. Відновила роботу в червні 1944. Через відсутність сировини займалася ремонтом військ. обмундирування. З 1945 устаткування по випуску панчішно-шкарпеткових виробів було знято і фабрику перепрофільовано на випуск білизни. 1945 в пд. частині Кременчука розпочалося буд-во гол. корпусу, який 1948 був переданий в експлуатацію. Протягом 1951—59 госп. способом здійснено розширення виробн. і допоміжних площ. Тепер Кременчуцька трикотажна ф-ка протягом дня випускає понад 60 тис. виробів 20 найменувань і 140 моделей (білизна дитяча, жіноча, чоловіча спортивна і верхній трикотаж). З 1.I 1989 Кременчуцька трикотажна фабрика — гол. підприємство, об'єднання. Розміщене на вул. Артема № 3.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКЕ ВОДОСХО́ВИЩЕ. Розташ. у серед. течії Дніпра, в Черкас., Полтав. (Семенівський, Глобинський, Кременчуцький райони) і Кіровоград. областях України. Утв. 1959 після спорудження Кременчуцької ГЕС. Довж. 149 км, пересічна шир. 15,1 км. Площа 2250 км². Пересічна глиб. — 6 м, макс. глиб. — 20 м. Об'єм 13,5 км³. Забезпечує потреби водопостачання, річкового транспорту, енергетики, рибного господарства. Зона відпочинку, туризму. На К. в. створено Сулинське рибоводне госп-во площею 4300 га. Осн. порт в межах Полтавщини — Градизьк.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКЕ ЛІТЕРАТУ́РНЕ ОБ'ЄДНАННЯ. Ств. 1925. Веде роботу з молодими письменниками. На 1990 члени об'єднання: А. М. Комаров, О. І. Клубков, В. О. Губаренко, Я. Т. Вечеренко, Г. Б. Мілявська. У Кременчуці працює три члени Спілки письменників України: О. Ф. Головко, І. А. Маценко, Г. М. Терещенко.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКЕ ЛЬО́ТНЕ УЧИ́ЛИЩЕ ЦИВІ́ЛЬНОЇ АВІА́ЦІЇ. Ств. 1960 як середній навч. заклад для підготовки пілотів вертольотів для нар. г-ва. У розпорядженні курсантів спеціаліз. аудиторії, метод., штурманські і тех. класи, лабораторії, тренажна і льотна техніка. Термін навчання — два роки і 10 місяців. До послуг курсантів стадіон, спортзали, тир, клуби, музей, б-ка (понад

130 тис. од. зб.), гуртожитки. Серед випускників уч-ща три Герої Рад. Союзу: А. Б. Гарданхадзе, Б. В. Лялин, М. М. Мельник. Розміщ. на вул. Перемоги № 17/6.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКЕ МЕДИ́ЧНЕ УЧИ́ЛИЩЕ. Відкрите 1904 як *Кременчуцька акушерсько фельдшерська школа,* що була ств. за рішенням Полтав. губ. земства від 1903. Її організатором і першим директором був хірург, науковець і громад. діяч Овксентій Трохимович Богаєвський (1848—1930). Уродженець Полтавщини. Закінчив мед. ф-т Київ. ун-ту (1874), працював лікарем у Комишні, Миргороді, з 1883 — у Кременчуці, де й помер. Автор праць з питань хірургії, створив школу хірургів-практиків. Учасник багатьох рос. та міжнар. з'їздів хірургів. Навчально-практичною базою для навчання була Кременчуцька губ. земська лікарня. У перші роки Рад. влади реорганізоване на медичну профшколу. 1928—32 діяло як мед. технікум. Мало сестринське, фельдшерсько-акушер., акушерське і фармацевт. відділення. Термін навчання — два—три роки. 1932 на його базі організ. *Кременчуцький медичний інститут* (до 1934).

1954 — фельдшерсько акушер. школа була перетворена на мед. уч-ще. 1976 фельдшерсько акушер. відділення було розділено на два самостійних відділення, 1977 ств. зуботех. відділення, 1982 — вечірнє відділення. У 1981 споруджено гуртожиток на 400 місць. Розміщене на вул. Червона Гірка № 41.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКЕ ПЕДАГОГІ́ЧНЕ УЧИ́ЛИЩЕ імені А. С. Макаренка. Ств. 1931 на базі Лохвицького технікуму рад. будівництва. Готує фахівців на базі 8-річної або серед. школи з таких спеціальностей: викладання у поч. класах загальноосвіт. школи; дошкільне виховання; виховання у дошкільних закладах. В уч-щі є заочний відділ із спеціальності виховання у дошкільних закладах. Б-ка — понад 86 тис. од. зб. Розміщ. на вул. Лізи Чайкіної № 10.

КРЕМЕ́НЧУ́ЦЬКЕ РЕА́ЛЬНЕ УЧИ́ЛИЩЕ Олександрівське — середній навч. заклад. Відкрито 1873. З 1900 розташ. у двоповерховому будинку по вул. Училищній. 1916 мало 7 класів, працювало 20 викладачів. Вивчалися: закон божий, математика, хімія, фізика, рос. мова, географія, історія, анатомія і фізіологія, нім. і франц. мови, космографія, малювання. При училищі діяв учнівський духовий оркестр, випускалися учнівська неофіційна газета (1906—11). У К. р. у. навчався П. М. Татаринов — професор, чл.-кор. АН СРСР, редактор журн. «Записки Всесоюзного минерального общества», письменник А. В. Головко (див. *Головку А. В. меморіальна дошка*). Закрито в 1918.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКЕ СОЛДА́ТСЬКЕ ПОВСТА́ННЯ 1916. Відбулося 25—26.X. У повстанні взяло участь понад 6 тис. солдат місцевого гарнізону. Солдати вимагали припинити війну, надати відпустки тим, хто повернувся з госпіталів; не відправляти на фронт солдатів після кількох поранень, а замість них посилати городових та етапні команди. Солдати роззброїли розташовану на тер. казарм 20-у етапну роту і захопили 140 гвинтівок. 27.X в Кременчук прибули каральні загони під командою генерала Гамзагурді. Сім солдат було засуджено до смертної кари, яку згодом п'ятьом з них замінили безстроковою каторгою. М. Г. Зеленського та І. С. Цися розстріляли. 100 чол. залишили під арештом.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКЕ ЦЕНТРА́ЛЬНЕ БЮРО́ ПРОФСПІЛО́К, Центральне бюро профспілок м. Кременчука і посаду Крюкова. Ств. у червні 1917. Об'єднувало проф-

спілкові орг-ції міста, зокрема залізничників, металістів, тютюнників, харчовиків, медиків, кондитерів. Захищало права робітників, керувало страйковим рухом. Брало участь у ств. загонів Червоної гвардії, мобілізації робітників до Червоної Армії, на відбудову нар. г-ва. Документи за 1917—19 (8 од. зб.) зберігаються в Архіві Полтав. обл.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ АВТОМОБІ́ЛЬНИЙ ЗАВО́Д ім. 50-річчя Радянської України — гол. підприємство Кременчуцького об'єднання по виробн. великовантажних автомобілів «АвтоКрАЗ». Створений 1945 як мостовий і мех. з-ди для відбудови зруйнованих під час війни мостів та ін. інж. споруд. Протягом 1948—56 з-д виготовив 600 мостів заг. довжиною 27 тис. м, велику кількість кранів різної конструкції та ін. буд. техніки. 1956 з-д переорієнтовано на випуск кукурудзозбир. і буряковантаж. комбайнів та ін. с.-г. техніки. 1958 з-д був реконструйований на випуск дизельних великовантаж. автомобілів. У 1966—68 освоєно виробн. і випуск автомобілів нового покоління. 1968 з-ду присвоєно ім'я 50-річчя Рад. України. Крім автомобілів і зап. частин до них, з-д виготовляє спец. і нестандартне устаткування, багато видів технол. оснащення тощо. Рівень механізації й автоматизації осн. виробництва становить 87,5; допоміжних — 59,5 проц. З 1976 КрАЗ об'єднує 6 спеціаліз. з-дів, стає гол. підприємством Кременчуц. виробн. об'єднання по випуску великовантаж. автомобілів «АвтоКрАЗ». До його складу ввійшли: Кременчуц. колісний з-д, Токмацький ковальсько-штампувальний з-д, Маріупольський радіаторний з-д, Сімфероп. автостерновий з-д і Кам'янець-Подільський агрегатний з-д. Завод освоїв виробництво нових удосконалених з вищим техніко-експлуатац. показником автомобілів КрАЗ-250, КрАЗ-260, КрАЗ-6437. Автомобілі КрАЗ експортуються в 60 країн світу. 1971 з-д нагородж. орденом Леніна. Слюсар складальник В. П. Кипеня, директор з-ду І. М. Приходько і токар С. Н. Заїченко удостоєні звання Героя Соц. Праці. Розміщений на вул. Київській № 62.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ АВТОМОБІ́ЛЬНИЙ ТЕ́ХНІКУМ вечірній. Засн. 1959 на базі філії Крюківського машинобуд. технікуму Полтав. раднаргоспу. Готує фахівців з трьох спеціальностей (автомобілебудування, обробка матеріалів на верстатах і автоматичних лініях, економіка та планування в машинобудуванні). Бібліотека — 32 тис. примірників. Розміщений на Ярославському проїзді № 1.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ БУДИ́НОК НАУ́КИ І ТЕ́ХНІКИ Полтав. обл. правління Союзу наук. та інженер. товариств СРСР. Засн. 1964 як Будинок техніки Полтав. обл. ради НТТ. З 1988 сучасна назва. При Будинку працює 17 правлінь з осн. напрямків розвитку нар. г-ва. Щорічно здійснюється понад 300 заходів (лекцій, семінарів та ін.) у межах Полтав. обл. Будинок споруджено 1902 у стилі модерн. Розташований на вул. К. Лібкнехта № 43. Іл.— табл. XIX.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ ГУБРЕВКО́М, Кременчуцький губернський тимчасовий революційний комітет. Ств. декретом ВУЦВК «Про утворення Кременчуцької губернії» 15.VIII 1920. Здійснював керівництво діяльністю повітових, волосних, сільс. ревкомів, госп. і культур. установ на тер. губернії. Ліквідований у грудні 1920 у зв'язку з передачею функцій новообраному Кременчуцькому губвиконкому.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ ЗАВО́Д БІЛКО́ВО-ВІТАМІ́ННИХ КОНЦЕНТРА́ТІВ (БВК). Збуд. за

рішенням РМ СРСР від 8.VIII 1970. Перша продукція з-ду одержана в червні 1982. Виготовляє кормові дріжджі БВК, білково-вітамін. концентрат, який використовується при виготовленні збалансованих комбікормів і як білковий додаток у кормовому раціоні с.-г. тварин, птиці і хутрових звірів. У зв'язку з необхідністю поліпшення екологіч. обстановки прийнято рішення припинити виготовлення патріну з парафіну нафти з 1991. Розміщений на вул. Добрининській № 3.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ ЗАВО́Д ЗАЛІЗОБЕТО́ННИХ ШПАЛ концерну «Спецзалізобетон». У 1962 збудовано першу чергу з-ду потужністю 500 тис. шпал, 1968 — другу чергу потужністю 900 тис. шпал на рік. Внаслідок реконструкції, здійсненої в 1976—87, потужність з-ду зросла до 1800 тис. шпал на рік. Розміщений на вул. Мічуріна № 90.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ ЗАВО́Д ТЕХНІ́ЧНОГО ВУГЛЕЦЮ́ ім. 60-річчя Великої Жовтн. соціалістич. революції. Підпорядкований М-ву хім. та нафтопереробн. пром-сті СРСР. Ств. 1964 як сажове виробництво Кременчуцького нафтопереро6. з-ду. 1966 з нього виділився в окреме підприємство Кременчуцький сажовий з-д. З 1974 — з-д тех. вуглецю. На з-ді діє дільниця по виготовленню товарів народного споживання: шпателів гумових, еспандер-кілець, накладок для меж, втулок ресорних, пробок для ванн, вантузів гумових. Розташ. на вул. Свиштовській № 4.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ ІНСТИТУ́Т САНІТА́РОК. Ств. 1930. Мав два відділи: загальних та операційних санітарок. Термін навчання — три місяці. Припинив діяльність 1932 у зв'язку з заснуванням *Кременчуцького медичного інституту.*

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ ІСТО́РИКО-КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й. Засн. 1937 на базі колекцій місцевого учит. ін-ту та відділу нар. освіти. Містився в будинку, спорудженому 1914. У роки Великої Вітчизн. війни приміщення музею було частково зруйновано, фонди пограбовано. 1975 в реконструйованому будинку відкрито нову експозицію. Музей має три відділи (природи, дожовтневого періоду та історії рад. суспільства). Налічує 48 тис. експонатів. Містить археологічну колекцію доби заліза та ранньослов'ян. часу, стародруки, етнографічну колекцію, документи, фотографії та речові матеріали, що знайомлять з історією краю. Розташ. на вул. Жовтневій № 2.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ КОЛГО́СПНИЙ ТЕА́ТР. Ств. 1938 на базі переведеного у Кременчук Третього колгоспного театру Харківщини. Діяв до 1941.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ КОЛІ́СНИЙ ЗАВО́Д. Ств. 1961 для виготовлення коліс до автомобілів, тракторів, комбайнів та ін. с.-г. машин. Це єдине в країні спеціалізоване підприємство, що випускає колеса для тракторів і с.-г. машин (43 найменування, у т. ч. 15 автомобільних). Виробництво коліс має замкнутий цикл. Підприємство устатковане 70 механіз. виробн. лініями. Розміщений на Ярославському проїзді № 8.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ МЕ́БЛЕВИЙ КОМБІНА́Т — головне підприємство обл. виробн. деревообробн. об'єднання «Полтавадерево». Перший тартак у Кременчуці з'явився 1868. Через кілька років їх стало 7. Один з них — тартак промисловця Родкіна і є родоначальником сучас. К. м. к. 1919 всі тартаки Кременчука були націоналізовані й об'єднані в одно управління, яке називалося «Дніпроліс» (з 1940 — «Українліс»). Після визволення Кременчука від нім. фашист. загарбників 29.IX 1943 було організ. розпилювання лісу для будівництва мосту через р. Дніпро, випуск найпростіших 8-ми квартирних будинків. 1950 комбінат розпочав серійний випуск

простих меблів. У 60-х роках комбінат цілком перейшов на виготовлення меблів у наборах. Здійснено переоснащення цехів, впроваджено нову техніку, напівавтомат. і автомат. устаткування. 1080 робітників. Розміщений на лівому березі р. Дніпра (площа 11 тис. м²).

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ МЕДИ́ЧНИЙ ІНСТИТУ́Т ім. Канторовича. Ств. 1932 на базі *Кременчуцького медичного училища* (технікуму). Термін навчання — 5 років. Організатором ін-ту був О. М. Ольшанецький, який до 1930 працював у акушерській клініці проф. Орлова в Одесі, а потім викладачем Кременчуцького медучилища. У 1934 К. м. і. переведено до Полтави. Див. *Полтавський медичний інститут.*

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ МІСЬКИ́Й ПАЛА́Ц КУЛЬТУ́РИ ім. Г. І. Петровського. Розпочато буд-во 1966, відкрито 1972. Займає зем. дільницю пл. 6 га. Заг. об'єм будинку — 63 тис. м³, корисна пл.— 7,5 тис. м²: зал для глядачів на 1200 місць, малий зал на 335 глядачів, Ленінський зал пл. 220 м², вестибюль — 375 м², фойє з буфетом на першому поверсі та головне фойє другого поверху з вітражем із литого скла — 150 м², ряд кімнат для роботи гуртків, зал для виставок площею 180 м².
Збуд. за індивід. проектом. Головний архітектор — А. Вишинський. У палаці працює 30 колективів худож. самодіяльності, 8 мають звання народний. Серед колективів нар. самодіяльний ансамбль пісні і танцю «*Славутич*», симф. оркестр, цирк «Юність», агітбригада «Кремінь», ансамбль бального танцю «Вікторія», фотостудія «Пошук», зразковий дит. ансамбль пісні і танцю «Джерельце». Діють студії та школи: вокальна, початкового худож. виховання дітей, масового навчання танців, курси крою та пошиття одягу, театр мініатюр, дит. ансамбль ложкарів, театр ляльок, театр естради. У колективах худож. самодіяльності бере участь понад 1000 чол. У 1989 проведено 300 самодіяльних концертів. Розташ. на вул. Пушкіна № 2.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ МОЛО́ЧНИЙ ЗАВО́Д міський. Ств. 1929 як маслозавод. 1949 перейменовано на мол. з-д. 1956 розширений і спеціалізується по випуску продукції зі збираного молока. 1957—64 велося буд-во нового міськ. мол. з-ду з проектною потужністю переробки 60 т молока за зміну. 1962 Кременчуц. мол. з-ду був підпоряд. Градизький, 1964 — Бригадирівський мол. з-д. 1971 до гол. підприємства як дільниця приєднано Озерський з-д Кобеляцького р-ну. 1975 Градизький і Бригадирівський мол. з-ди також були перетворені на дільниці. 1983 почалася реконструкція діючого заводу із збільшенням його потужності з 60 до 250 т переробки молока за зміну. 1986 завершилася реконструкція першої черги, 1989 — другої черги. З 1989 Градизька виробн. дільниця реорганіз. й підпорядк. Глобинському маслозаводу, Озерська — Кобеляцькому молочноконсервному комбінату, а К. м. з.— Бреусівське сепараторне відділення. 1990 з-д переробляє 114,3 тис. т молока, випускає понад 60 найменувань мол. продукції: збиране молоко, масло, продукти дит. харчування, морозиво та сухі мол. продукти типу замінника збираного молока. Розміщений на вул. Сумській № 67.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ МОНТА́ЖНО-ЗАГОТІВЕ́ЛЬНИЙ ЗАВО́Д тресту «Промтехмонтаж». Засн. 1963. Осн. напрямок виробництва — виготовлення технологічних і буд. металоконструкцій, вентиляційних повітроводів для пром. і культурно-побут. об'єктів, ізоляційних матеріалів. 4 осн. цехи. Розміщений у пн. пром. вузлі.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ НАФТОПЕРЕРО́БНИЙ ЗАВО́Д імені XXVI з'їзду КПРС. Став до ладу 1966. Буд-во розпочато 1958. Осн. напрямком виробн. є переробка нафти на високоякісний бензин, керосин, дизельне пальне, бітум, мазут, рідкий парафін. 31 березня 1981 з-ду було присвоєно ім'я XXVI з'їзду КПРС. У вересні 1981 були вироблені перші кілограми продукції цеху мідної присадки, 28 грудня 1984 була введена в дію установка «Парекс», яка виробила перші тонни рідкого парафіну. 1970 відкрито Палац культури. З-д розташ. на вул. Свиштовській № 3.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ О́КРУГ — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 з Кременчуц. пов. (20 волостей), 7 волостей Кобеляц. пов., 4 волостей Хорольського пов. Полтав. губ. Замість 32 волостей, 255 сільрад ств. 10 р-нів [Бригадирівський (центр в с. Козельщина), Глобинський, Горбівський, Градизький, Кишеньківський, Кохнівський (центр у Піщаному), Крюківський, Манжеліївський, Потіцький, Семенівський] та 133 сільради. Площа — 5247 кв. верст, нас. 426 558 чол. Окружний центр — м. Кременчук. 3.VI 1925 до К. о. віднесено р-ни розформованого Золотоніського округу, а також Глинський, Козівський, Краснокам'янський, Лихівський, Новогеоргіївський, Онуфріївський (Оноприївський), Попельнастівський р-ни, розформованого Олександрійського округу з м. Олександрія (тепер Кіровоград. обл.), після чого К. о. складався з 18 районів, 258 сільрад. У відповідності з постановами Центр. адм.-тер. комісії УРСР від 2.VII та ВУЦВК від 28.VIII 1928 розформовано р-ни Горбівський, Кохнівський, Краснокам'янський, Крюківський, Манжеліївський, Попельнастівський, тер. яких розподілено між сусідніми районами. Замість ліквідованих ств. нові райони — Великокринківський і Куцеволівський. Центр Вереміївського р-ну перенесено в с. Жовнине, а район перейменовано на Жовнинський. Крюків (кол. посад, а з 1925 селище міського типу) — центр ліквідованого Крюківського р-ну — приєднано до м. Кременчука, а його сільради — до Онуфріївського р-ну. Після цього К. о. складався з 14 р-нів: Бригадирівського, Великокринківського, Глинського, Глобинського, Градизького, Жовнинського, Кишеньківського, Куцеволівського, Лихівського, Новогеоргіївського, Олександрійського, Онуфріївського, Потіцького, Семенівського. Всього 271 сільрада, 1719 нас. пунктів. Розформований К. о. 2.IX 1930.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ ПЕДАГОГІ́ЧНИЙ ІНСТИТУ́Т. Засн. 1939 як заочний відділ. З 1940 діяв стаціонар. Факультети: укр. мови і літератури, рос. мови і літератури, математичний. 1940 на 1-му курсі стаціонару навчалося 208, на 1-му і 2-му курсах заочного відділу — 905 студентів. Припинив діяльність в зв'язку з початком Великої Вітчизн. війни. Приміщення зруйноване. Знаходилося на вул. Гоголя № 12/9.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ ПИВОВА́РНИЙ ЗАВО́Д. Ств. 1971. Виготовляє 6 видів пива, у т. ч. «Жигулівське», та бл. 30 найменувань безалкогольних напоїв. На з-ді працює 4 автомат. лінії: 3 по розливу у пляшки пива, 1 — по розливу безалкогольних напоїв. Колектив (300 чол.) щодобово виготовляє 8—8,4 тис. декалітрів пива, 3—3,5 тис. декалітрів безалкогольних напоїв, 4,5 тис. декалітрів квасу. За 20 років виробн. безалкогольних напоїв зросло майже у 2 рази, пива — у 1,3 рази. У 1983 проведено тех. переобладнання виробн. пива, встановлені 4 циліндро-конічних танки, що дозволило скоротити технол. процес у два рази. 1990 йшли реконструкція та налагодження нової лінії по розливу

пива. Розташ. на просп. 50 років Жовтня № 3.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ ПОВІ́Т — адм.-тер. одиниця. Ств. 1776 в складі Новоросійської губ., з 1783 — у складі Катеринославського намісництва. 1789 в зв'язку з великою повінню всі повітові установи з Кременчука було переведено до *Градизька* (до того року — Городище). З 1796 К. п. у складі Малорос. губ., з 1802 — Полтавської. Знаходився на Пд. губернії, площа — 3013,2 кв. версти (поч. 20 ст.). Основні річки: Дніпро, Псел, Хорол, Кагамлик, Кобелячок, Крива Руда, Сула. Ліси займали 3 % території. Повіт був одним з густонаселених: 247 тис. чол. (1897). Землеволодіння переважало подвірне, на общинному користуванні було лише 10 % селян. На час селянської реформи 32 % селян становили кріпаки. Вони одержали в наділ по 1,4 дес. на ревізьку душу, держ. селяни — по 3,1 дес. на душу. У повіті наліч. понад 40 чол. цензових дворян (Козельські, Сухотіни та ін.). Під посівами на кін. 19 ст. знаходилося 67 % усіх земель. У 1895—1900 в середньому одержували 4,5 млн. пудів зерна, що становило 18,5 пуда на душу населення. Було розвинуте скотарство, особливо вівчарство. У 107 селах сіяли тютюн і цукровий буряк. Фабрично-заводська пром-сть в основному була розвинута в Кременчуці. Заводи повіту в рік виробляли товарів на 3300 тис. крб., робітників — 2100 чол. Ярмарки проводилися в 33 містах, волосних містечках і селах. Земських шкіл наліч. 56. Волостей — 19, сіл — 443, сільс. нас. пунктів — 500, сільс. громад — 223 (налічували 26 130 дворів, де проживало 169 633 чол.). 1862 в с. Пустовійтовому Кременчуц. пов. відбувся виступ селян проти реформи 1861. Селяни відмовилися платити викупні платежі, а також виконувати відробітки. Їх підтримали селяни с. Пузикового. Викликані війська придушили заворушення.

У квітні 1902 в зв'язку з сел. виступами К. п. разом з Костянтиноград., Полтав., Лубен., Переяславським повітами було оголошено в стані посиленого військ. режиму. Весною 1905 розпочався, а влітку того ж року в повіті сел. рух знову набув великого розмаху. 13.V 1916 застрайкували робітниці на бурякових плантаціях у Пустовійтівській економії, вимагаючи підвищення заробітної плати. З початку 70-х років 19 ст. через тер. К. п. пролягла Харківсько-Миколаївська залізниця (тепер Південна), а потім її гілка Кременчук — Ромни (на Лібаву). Крім заштатного міста Градизька та посада Крюкова, на тер. повіту були значні населені пункти — волосні містечка і села: Великі Кринки, Глобине, Горби, Велика Кохнівка, Манжелія, Омельник, Недогарки, Пироги, Пустовійтове та ін. Декретом ВУЦВК від 8.VI та додатково від 30.VII 1920 була утв. *Кременчуцька губернія,* до складу якої віднесено й К. п. З розформуванням Кременчуцької губ. постановами ВУЦВК від 15.X та 30.XI 1922 К. п. знову віднесено до Полтав. губ. На поч. 1923 у повіті було 20 волостей, він займав площу 312 269 дес., сільського населення проживало 235 044 чол. Розформовано К. п. згідно з постановою ВУЦВК від 7.III 1923.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ ПОЛК — адм.-тер. і військ. одиниця на Лівобереж. Україні в 60-х рр. 17 ст. Ств. 1661 з частин Чигиринського, Полтав., Миргород., Лубен. полків. Сотенні міста: Богачка (тепер Велика Багачка), Балаклія, Білоцерківка, Бірки (напевне 1661—62), Веремїівка, Говтва (Голтва), Городище, Жовнине, Кишеньки, Кобеляки, Лукім'я (Лукомль), Максимівка, Манжелія, Нові Сан-

жари, Омельник, Остап'їв (Остап'є), Переволочна, Потік (Потоки), Устивиця, Чигирин-Діброва. Полковниками К. п. були: Кирило Андріїв (1661), Гаврило Дубовик (1661—62), Костянтин Гавриленко. Ліквідований 1663 (після страти наказного гетьмана Якима Сомка, ініціатора утворення полку) і поділений між Лубен., Полтав., Миргород. та Чигиринським полками.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ РАЙО́Н. Знах. у пд.-зх. частині обл. Утв. 1939. Площа 1,2 тис. км². Нас. (без Кременчука) 46,0 тис. чол. (1991). У районі — 1 місто та 75 нас. пунктів, підпорядкованих 16 сільс. Радам нар. депутатів. Центр — м. *Кременчук*. Розташ. у межах Придніпровської низовини, в лісостеповій зоні. Межує з Глобинським, Кобеляцьким та Козельщинським р-нами Полтав. обл. На Зх. район омиває Кременчуцьке водосховище. Через К. р. протікають річки Дніпро та Псел, у районі — частина Дніпродзержинського водосховища. Грунти переважно чорноземні. Корисні копалини: залізна руда, граніт, глина, пісок. Ліси (сосна, дуб, тополя, вільха) займають 10,8 тис. га, що складає 11,6 %. У районі — *Біловагівський заказник* та пам'ятки природи — *Відслонення гранітодіоритів, Головлева круча, Келеберда* (усі місц. значення). Осн. пром. і культур. центр — Кременчук. На тер. К. р. розміщено 3 пром. підприємства: Чикалівський спецкар'єр, Кременчуцький лісгоспзаг, ремонтно-транспортне підприємство виробничого об'єднання. Буд. роботи виконують «Райагробуд», районне шляхово-буд. управління, міжгосп. пересувна механізована шляхово-будівельна колона № 11 та ін. Спеціалізація с. г.— землеробство зерново-овочевого і тваринництво м'ясо-мол. напрямів. Площа с.-г. угідь 1991 становила 68,5 тис. га, у т. ч. орної землі — 52,5 тис. га. Гол. культури: озима пшениця, ячмінь, овес, кукурудза, цукровий буряк, соняшник, овочеві. У К. р.— 8 радгоспів, 12 колгоспів, птахофабрика, 2 риболовецьких колгоспи; 4 господарства овочевого напряму, 2 господарства спеціалізуються на вирощуванні фруктів. Тер. району перетинають залізнич. лінії: Харків — Полтава — Кременчук — Бурти, Бахмач — Ромодан — Кременчук, Бурти — Світловодськ — Рублівка. Протяжність осн. залізнич. шляхів у межах К. р.— бл. 100 км. У районі — 13 залізнич. станцій і 17 зупинок. Автомобільних шляхів — 303,8 км, у т. ч. з твердим покриттям — 270 км, союз. значення (траса Полтава — Олександрія) — 43,6 км, респ.— 75,2 км, обласного — 15,4 км, місцевого — 242,1 км. Гол. водна артерія району — р. Дніпро. Поблизу с. Потоки розташ. аеропорт. У районі — 28 відділень зв'язку, 20 АТС. Працюють 28 загальноосв. шкіл, у т. ч. 4 поч., 12 неповних середніх та 12 середніх, спорт. школа, районна та 2 дільничні лікарні, поліклініка, 5 амбулаторій, 34 фельдшерсько-акушер. пункти, 10 аптек, 1 профілакторій, 1 ветлікарня, 15 Будинків культури, 20 клубів, 40 кіноустановок, 36

КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ РАЙОН

б-к (516 тис. од. зб.), 17 краєзнавчих музеїв на громад. засадах. На тер. К. р. виявлено бл. 300 археол. пам'яток, 250 з яких складають кургани; 5 пам'яток природи. 7 пам'ятників архітектури 19 — поч. 20 ст. Див. також статті: Кременчук, Білецьківка, Бондарі, Гориславці, Демидівка, Кам'яні Потоки, Кобелячок, Кривуші, Майбородівка, Максимівка, Омельник, Піщане, Потоки, Пришиб, Рокитне, Салівка, Червона Знам'янка, Ялинці; цикл статей на термін «кременчуцький». Іл.— табл. XVIII.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ГУРТО́К. Ств. 1885. Його заснов. І. Ю. Позивайленко, вчитель трикласного училища, і Яків Костянтинович Скорик, службовець управління Харківсько-Миколаївської залізниці. До гуртка входили вчитель жіночої гімназії О. М. Олександровський, учні тех. училища. Мета гуртка — розповсюдження літератури, пропаганда революц. ідей. На заняттях в гуртку вивчалися твори К. Маркса, Ф. Енгельса, М. Г. Чернишевського. Підтримували зв'язок з гуртком Москов. ун-ту, з с.-д. групою Д. Благоєва (1883—87, Петербург). 27 лютого 1886 члени гуртка були заарештовані. Над 15 членами гуртка та ін. організацій, які підтримували з ними зв'язки, відбувся судовий процес. У справі гуртка відбулися арешти в Києві і Полтаві.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ РІЧКОВИ́Й ВОКЗА́Л. Підрозділ *Кременчуцького річкового порту.* За навігацію обслуговує бл. 300 тис. пасажирів транзитних і місц. ліній. Оригінальна 4-х поверхова споруда вокзалу збуд. 1985. У ньому розміщені кафе, міжрейсова база відпочинку на 80 місць. Розташ. на вул. Першотравневій № 1.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ РІЧКОВИ́Й ПОРТ. Підпорядкований міжгалузевому держ. об'єднанню «Головрічкфлот». Розташ. на лівому березі Дніпра. Відомості про порт Кременчук датуються 18 ст. До 1962 діяла пристань Кременчук Дніпровського річкового пароплавства. З того року — сучасна назва. 1966 збуд. новий вантажний порт у районі Занасипу. Осн. напрямок діяльності — перевезення нар.-госп. вантажів і навантажувально-розвантажувальні роботи, перевезення пасажирів. За роки існування порту заг. довжина причалів зросла в два рази і досягла 650 м. У порту діє 8 портальних та 5 плавучих кранів. Щорічно обсяг вантажних робіт сягає бл. 4,5 млн. т, перевезення народногосп. вантажів — 2,7 млн. т. Працює 650 чол. Перевезенням пасажирів займається річковий вокзал. Розташ. на вул. Флотській № 2.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ СТАЛЕЛИВА́РНИЙ ЗАВО́Д. Ств. 1965 як з-д литва і штамповок. З 1978 — сучасна назва. Номенклатура виробів: балки, рами, клини «Ханіна», піддони, автозчіплювачі, картери заднього мосту, корпус букси. Товари нар. вжитку: алюмінієве литво, каструлі, сковороди з двома ручками, гусятниці двох видів, казани, коптилки для риби, спорт. комплекс. Вироби з кольорового литва. Розміщений на вул. К. Лібкнехта № 141.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ ТЕ́ХНІКУМ ЗАЛІЗНИ́ЧНОГО ТРА́НСПОРТУ. Відкритий 1920 на базі залізнич. уч-ща. До 1941 мав назву: Кременчуцький залізнич. технікум механічної спеціальності ім. Карла Маркса. Готує фахівців на базі серед. і 8-річної школи з таких спеціальностей: вагонне господарство; тепловозне господарство; буд-во та експлуатація колійного господарства залізнич. транспорту. У технікумі є заоч. відділ з цих же спеціальностей. Документи (773 од. зб.) за 1931—41 зберігаються в Архіві Полтав. обл.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ УЧИ́ТЕЛЬСЬКИЙ ІНСТИТУ́Т — навч. заклад для підготовки вчителів 5—7 класів загальноосв. школи. Відкритий 1936 в кол. новому приміщенні жіночої гімназії у Кременчуці (вул. Гоголя № 12 /9). Мав факультети: укр. мови і літератури, рос. мови і літератури, фізико-матем., англ., нім. і франц. мови; заочний відділ (з 1939). На 15.XI 1940 в К. у. і. навчалося 565 студентів, у т. ч. на 1-му курсі — 227, на 2-му — 243, на 3-му — 95. З засн. *Кременчуцького педагогічного інституту* був при ньому. Припинив діяльність 1941.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ ФІЛІА́Л ХПІ (Харків. політехн. ін-ту ім. В. І. Леніна). Ств. 1960 як Кременчуц. зонально-тех. ф-т Полтав. ін-ту с.-г. буд-ва. Перший період для навчання використовувались учбові аудиторії технікуму залізнич. транспорту. 7.V 1971 ф-т був підпорядкований Харків. автодор. ін-ту. 14.VIII 1974 ф-т реорганіз. у філіал Харків. політех. ін-ту. У чотирьох навчально-лаборатор. корпусах заг. пл. бл. 20 тис. м^2 розмістились 22 потокові і 41 лаборатор. та навч. кабінети. 120 викладачів, із них 75 мають вчені ступені і звання. Філіал готує фахівців у галузі машинобудування, пром. електроніки, автоматизації технолог. процесів і виробництв, автомобіле- і тракторобудування. Форми навчання — денна, вечірня і заочна. Розташ. на вул. Першотравневій № 20.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИЙ ШКІРЯ́НО-ЛИМА́РНИЙ КОМБІНА́Т. Засн. 1888 як приват. лимарний завод на місці старих військ. казарм. 1917 з-д націоналізовано. З 1919 іменувався 1-м Держ. шкіряним з дом місц. пром-сті. Під час Великої Вітчизн. війни майже всі споруди з-ду були знищені. Але вже з травня 1944 з-д, що одержав назву 13-й Держ. шкіряний, почав працювати. З 1966, після об'єднання з лимарною фабрикою, з-д перетворене на комбінат під сучас. назвою. Виробляє шкіру та виготовляє шкіряно-лимарні вироби. Осн. продукція: сиром'ять ялова і свиняча, шкіра лимарно-седельна, юхта лимарно-седельна, юхта термостійка та шкіра для низу взуття, хромовий напівфабрикат для виробн. рукавичних виробів. Готові лимарні вироби: кінська упряж, галантерейна продукція, тощо, всього — понад 90 видів продукції. У 1947—53 було здійснено тех. реконструкцію. Комбінат — єдине на Україні підприємство, що випускає лимарні вироби. У 5 осн. цехах, 2-х шкіряного і 3-х лимарного виробн. працює бл. 600 робітників та службовців. Розташ. на вул. Леонова № 1.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИМ ВО́ЇНАМ-ОПОЛЧЕ́НЦЯМ ПА́М'ЯТНИК. Встановлено на Дієвій горі, де поховані в братській могилі воїни трьох полків *Кременчуцької дивізії народного ополчення*, сформованої з робітників промислових підприємств й установ міста. У серпні 1941 вони вели нерівний бій з нім.-фашист. військами. Ціною великих жертв їм вдалося затримати фашистів і не дозволити їм форсувати р. Дніпро. 1946 на братській могилі полеглих воїнів-ополченців споруджено гранітний обеліск вис. 4 м з меморіальним написом.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКИМ ВО́ЇНАМ-РОБІТНИКА́М ПА́М'ЯТНИКИ. Встановили в пам'ять про загиблих на фронтах Великої Вітчизн. війни. 1) Робітникам Крюківського вагонобудівного заводу. Загинуло 130 чол. Встановлено 1965 у сквері біля заводу. У центрі гранітний обеліск (вис. 5,4 м), продовженням якого є стела (9,5 × × 2,3 м). Завершує композицію 14 плит, на яких викарбувані прізвища загиблих. 2) Робітникам виробничого об'єднання «Шляхмашина». Встановлено 1967 на тер. заводу (вул. 60-річчя Жовтня

№ 4). Гранітний обеліск (вис. 1,6 м), до якого прикріплено плиту з мемор. написом. 3) Робітникам комбінату «Нерудбудматеріали». Встановлено 1974 на вул. Ярмарковій № 15. Гранітний обеліск (вис. 3 м), на лицевому боці якого викарбувані прізвища 26 загиблих робітників. 4) Робітникам вагонного депо ст. Кременчук. Встановлено 1965 перед будинком депо. Металевий обеліск (вис. 4 м), на лицевій грані якого закріплена дошка з мемор. текстом і 5 прізвищами загиблих. 5) Робітникам 12-ї дистанції залізниці. Встановлено в 1965 на вул. Леонова № 66. Бетонний обеліск (вис. 6 м), на лицевій грані якого прикріплена мармурова плита, на ній викарбувані меморіальний напис і 17 прізвищ загиблих. 6) Робітникам шкіряно-лимарного комбінату. Встановлено 1985 на вул. Леонова № 1. Бетонний обеліск (вис. 4 м), на якому закріплена дошка з меморіальним написом і прізвищами 12 загиблих. 7) Робітникам Крюківського кар'єроуправління. Встановлено 1965 на вул. Крупської. Гранітний обеліск (вис. 3 м), на лицевому боці якого закріплено мармурову дошку з мемор. написом і 28 прізвищами загиблих. 8) Робітникам тютюново-махоркової фабрики. Встановлено 1965 на вул. 1905 року № 19. Металевий обеліск, на лицевому боці якого встановлена мармурова дошка з мемор. написом і 15 прізвищами загиблих. 9) Робітникам трикотажної фабрики (загинуло 4 чол.). Встановлено 1965 на вул. Артема № 3. Бетонний обеліск (вис. 2 м). На двох його гранях гранітні дошки з мемор. написом. 10) Робітникам шпалопросочувального заводу (загинуло 6 чол.). Встановлено 1967 на вул. Республіканській. Залізобетонний обеліск (вис. 2,5 м), на лицевій грані — плита з мемор. написом.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКІ КОНЦТАБОРИ́ нім.-фашистські для рад. військовополонених. Найбільші з них були на тер. кол. військ. казарм у нагірній частині міста. 346 «А» і 346 «Б». Перші групи полонених прибули сюди у вересні 1941 з Лохвицько-Сенчанського оточення. Незважаючи на холодні осінні дощі і вітри, а згодом — морози, полонені залишалися під відкритим небом за колючим дротом. Щоденно тут гинуло по 200—300 чол. Після визволення Кременчука на тер. таборів 346 «А» було виявлено 30 тис. трупів, у таборі 346 «Б» — 18 тис., на Піщаній горі — 20 тис. Військовополонених тримали також на тер. дзеркальної ф-ки і використовували їх на найважчих фізичних роботах — будівництві дерев'яного мосту через Дніпро. Табори розміщувались на тер. Крюківського і Піщанського гранітних кар'єрів. У страшних табірних умовах патріоти вели боротьбу з ворогом. Одну групу очолив полковник Т. Ф. Катаєв, 85 учасників цієї групи було закатовано. У таборі 346 «А» групу «Патріоти Батьківщини» очолив Т. К. Жванія, лікар за фахом. У ній діяли О. Я. Климов, В. М. Лумбов, А. А. Мовсесян, Л. Н. Шаришанідзе, О. В. Скляр. За допомогою головного лікаря міської лікарні В. К. Константиновича було визволено з табору понад тисячу військовополонених. За час нім.-фашист. окупації міста гітлерівці знищили понад 97 тис. чоловік. Вивезли до Німеччини 10 тис. мирних жителів і понад 10 тис. військовополонених.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКОГО АВТОМОБІЛЬНОГО ЗАВО́ДУ ПАЛА́Ц КУЛЬТУ́РИ. Збуд. 1950—52 за типовим проектом (арх. К. З. Бартаневич). Має зал на 500 місць, працює 23 клуби, 10 дитячих та 15 дорослих колективів худож. самодіяльності (7 присвоєно зв. народних). Колективи нар. танцю

«Світанок», хору україн. пісні, бального танцю «Сузір'я» відзначені дипломами Всесоюз. та респ. фестивалів нар. творчості. Розташований на вул. 60 років Жовтня № 58/2.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКОГО АВТОМОБІ́ЛЬНОГО ЗАВО́ДУ ХОР народний самодіяльний. Ств. 1949 при палаці Кременчуцького автомоб. заводу. Народний самодіяльний з 1963. Худож. керівник Ф. П. Оченаш. Учасників — 57 чол., серед них засл. діяч культури УРСР М. І. Саприкін. Хор — лауреат Першого і Другого респ. і Всесоюз. фестивалів нар. творчості (1985, 1987). Нагороджений Золотою медаллю конкурсу. Гастролював у багатьох містах Рад. Союзу і за кордоном. Міститься на вул. 60 років Жовтня № 58/2.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКОГО КОМІТЕ́ТУ РСДРП ДРУКА́РНЯ нелегальна. Діяла у 1901—08. Видала понад 30 листівок і прокламацій, тираж окремих з них досягав 6 тис. Відгукувалася на всі важливіші політ. події, зокрема, закликала трудящих до боротьби з самодержавством і буржуазією. Листівки, випущені в друкарні Кременчуцького к-ту, розповсюджувались в Полтаві, Миколаєві та ін. містах. Прокламація (900 примірників) була надрукована до 1 травня 1908. Набирав і друкував цю прокламацію І. С. Логвинов. 4.VI 1908 жандарми захопили друкарню. І. С. Логвинов був відправлений на вічне поселення у Сибір.

КРЕМЕНЧУ́ЦЬКОГО НАФТОПЕРЕРО́БНОГО ЗАВО́ДУ ПАЛА́Ц КУЛЬТУ́РИ. Відкритий 1970. Має зал на 660 місць, лекційний зал на 200 місць, зал для проведення вечорів відпочинку, 22 кімнати для проведення репетицій, виставочний зал, кафе та зал ігрових автоматів. У палаці працює 15 колективів худож. самодіяльності для дорослих та 14 — для дітей, 5 гуртків худож. та декоративно ужиткової творчості. Звання народний удостоєний ансамбль нар. танцю «Пролісок» (лауреат І та II Всесоюз. фестивалів нар. мистецтва), театр сатири. Працює хор нар. пісні, колектив естрадно-спорт. танцю та ін. Розміщений по вул. 50 років Жовтня № 33.

«КРЕ́МІНЬ». Незалежна газета. Виходить з 31.VIII 1991 у Кременчуці.

«КРЕ́МІНЬ» — туристичний комплекс у Кременчуці. Спорудж. 1974 (арх. П. Г. Сергєєв, В. М. Попов, інж. О. Ю. Коновалов). Будинок 4-поверховий, має 177 номерів на 411 місць, ресторан на 290 місць, 2 бари, відеосалон, бібліотеку, біліардний зал, зал ігрових автоматів та ін. Розташ. на пл. Перемоги. Іл.— табл. XVIII.

КРЕМ'Я́НКА — річки в Полтав. обл. 1) Ліва прит. р. Сули (бас. Дніпра). Бере початок у Миргородському р-ні. Довж. 12 км, площа бас. 112 км². Тече тер. Лубенського р-ну. 2) Ліва прит. р. Чевельчі (бас. Дніпра). Тече тер. Оржицького р-ну.

КРИВА́ — річки в Полтав. обл. 1) Права прит. р. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Лохвицького р-ну. 2) Прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Тече тер. Глобинського р-ну.

КРИВА́ ВОДА́ — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Кобильчини (бас. Дніпра).

КРИВА́ РУДА́ — річки в Полтав. обл. 1) Кол. прит. р. Сули (бас. Дніпра), тепер впадає у Кременчуцьке водосховище. Довж. 42 км, площа бас. 614 км². Ширина річища 4—6 м. Глибина річки 0,5—1,5 м. Тече тер. Глобинського та Семенівського районів. Влітку місцями пересихає. 2) Бере початок біля с. Кривої Руди Семенівського р-ну. Довж. 23 км. Річище звивисте, заболочене по всій довжині. Ширина річища 4—6 м. Тече тер. Семенівського р-ну. 3) Права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Має ще назву Рудка. Довж. 14 км, площа бас. 105 км².

Ширина річища 2—4 м. Тече тер. Семенівського р-ну. На березі К. Р.— смт Семенівка. 4) Тече тер. Кременчуцького р-ну. Бере початок біля с. Максимівки. Поблизу Кременчука К. Р. зливалася з р. Кагамликом. У повоєнні роки К. Р. і р. Кагамлик у районі міста частково засипані, частково взяті в труби. Завдяки цьому К. Р. припинила біг у Кременчуці старим руслом, яким з'єднувалася з Кагамликом. Тепер К. Р.— ліва прит. Дніпра, з яким з'єднана каналом в с. Кривушах та на околиці Кременчука. Перетворилася на систему боліт.

КРИВА́ РУДА́ (до 1917 — Казенна Крива Руда) — село Семенівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. за 25 км від райцентру і залізнич. ст. Веселий Поділ. 1806 ж. (1990). За даними 1787 с. Крива Руда Хорольського пов. з нас. 317 чол. знаходилася у власності генерал-майора Шамшева. 1863 в селі було 436 дворів, 3007 ж., дерев'яна церква, проводилося два ярмарки на рік. 1875 засн. двокласне училище, в якому через 10 років — 87 учнів. Попечителем його був місцевий землевласник М. Мількевич. На той же рік в селі — 4322 ж., 713 господарств. 1900 — 5570 ж., 896 дворів. На час перепису 1910 — 786 господарств, 4737 ж., з них 833 письменних. 1905 в К. Р. відбулися сел. заворушення.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У селі — радгосп «Партизан» (спеціалізується на виробництві плодово-ягідної продукції), с. ш., дільнична лікарня, дит. садок, Будинок культури (на 450 місць), кіноустановка, б-ка (15 518 од. зб.). У центрі села розташ. *Криворудський дендропарк* — пам'ятка садово-паркового мистецтва. Уродженцем К. Р. є Герой Рад. Союзу (1945) К. Г. Трембач (1920—53). Встановлено пам'ятники В. І. Леніну (1961), воїнам-односельцям, які загинули (368 чол.) під час Великої Вітчизн. війни (1970).

КРИВЕ́ — струмок у Полтав. обл., прит. р. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Хорольського р-ну.

КРИВЕ́НКУ Є. І. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку с. ш. № 6 по вул. Куйбишева № 3, в якій 1920—27 навчався Кривенко Євген Іванович (1912—60) — укр. поет. Н. у Варшаві. Учасник Великої Вітчизн. війни. Писав рос. мовою. Автор поет. збірок; повістей: «Ночной сигнал» (1959), «Там где была тишина» (1960), «Наша Любушка» (1962). Дошка — метал., на якій горельєфний портрет поета (авт.— скульптор В. І. Білоус, худож. І. С. Ковалевський). Відкрита 1990.

КРИВЕ́ЦЬ — ручай у Полтав. обл., ліва прит. Дніпра. Протікає по тер. Кобеляцького р-ну.

КРИВОРУ́ДСЬКИЙ ДЕНДРОПА́РК — пам'ятка садово-паркового мистецтва (з 1972). Розташ. у с. Кривій Руді Семенівського р-ну. Закладений 1962 в центрі села місцевим любителем природи, колишнім головою колгоспу С. М. Лопатою. У К. д. зростають 190 порід і видів дерев та чагарників, багато з них — екзотичні. Ств. розарій (тут наліч. понад 30 сортів троянд), альпійські гірки з водоспадами і штучні водойми (чотири невеликі ставки). Куртини розбиті так, що чергуються види листяних і хвойних дерев: на фоні тополі — ялина, в куртині вічнозелених — клен чи ясен. Ростуть кілька порід дубів, лип, саджанці яких виділив дендрологіч. парк АН України «Тростянець», розташ. в Ічнянському р-ні Чернігів. обл., платан з Нікітського бот. саду (Ялта), актинідія коломікта, три кущі гортензії з Сахаліна, лимонник китайський з Далекого Сходу, туя колоновидна, смерека та ін. Водойми заселені білими й чорними лебедя-

ми, що надійшли сюди з Одеси, Асканії-Нової, з Дністра й Дунаю, із заповідників Гола Пристань і Новий Афон. Завезені дикі качки, є дикі гуси. Прижилися зозулі, одуди, дикі голуби, дятли, солов'ї, лісові дрозди. Постійними мешканцями К. д. стали лелеки, павичі, ондатри, нутрії, білки. Парк перебуває у віданні радгоспу «Партизан». Площа 12 га. На тер. К. д. споруджено пам'ятник на честь жителів села, загиблих (368 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

КРИВОРУ́ЧКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Середньої Говтви. Тече тер. Шишацького р-ну.

КРИВОУ́ЗДА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Грузької Говтви (бас. Дніпра).

КРИВОУ́СІВКА — річка в Полтав. обл., прит. р. Шишацької Говтви (бас. Дніпра).

«КРИНИ́ЦЯ». Літературно-мист. альманах Полтав. орг-ції Спілки письменників України. Щоквартальник. Перший номер вийшов у березні 1990. Тираж 20 тис. прим. Редактор — письменник Т. Г. Нікітін. Художники В. Павлюченко та П. Здоровило. Редакція: Полтава, Червона Площа № 15.

КРИНИ́ЧНА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Тече тер. Кобеляцького р-ну.

КРИ́НКА, Крива Руда — річка в Полтав. обл., права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Тече тер. Глобинського р-ну. На березі К. розташ. с. Великі Кринки.

«КРИ́ЦЕВІ ШЛЯХИ́». Двотижнева газета. Виходила 1929—38 у Полтаві. Див. *«Більшовик транспорту»*.

КРИЧЕ́ВСЬКОГО В. Г. БУДИ́НОК. Кричевський Василь Григорович (1872—1952) — укр. живописець, архітектор, графік, художник театру і кіно, дослідник мистецтва, один з засновників *українського архітектурного стилю,* Української академії мистецтв у Києві (1917 був її професором), Миргородського художньо-промислового інституту (1918—19 був його директором). 1908 придбав *Дмитрієва М. А. будинок,* який був споруджений за його проектом. Н. в с. Ворожбі (тепер Сум. обл.). Помер у Венесуелі. Архітектурну освіту здобув самотужки, працюючи під керівництвом арх. С. Загоскіна і О. Бекетова та відвідуючи лекції в Харків. ун-ті. Побудував і художньо оформив *Полтавського губернського земства будинок, Лохвицького народного дому будинок.* За його проектами було споруджено комплекс земської губернської гончарної майстерні в Опішні, будинки В. Вернадського (див. *Вернадському В. І. меморіальна дошка*) і Д. Милорадовича, Канівський музей-заповідник «Могила Т. Г. Шевченка» (у співавторстві з арх. П. Костирком). У Києві побудував школу і вперше реставрував Київ. будинок-музей Т. Г. Шевченка. В. Кричевський — автор картин «На Дніпрі», «Ярмарок», «Сорочинський ярмарок» та ін. Як графік він оформив понад 70 укр. видань, у т. ч. «Українську книгу XVI—XVIII вв.», «Бібліографічні вісті». Кричевський виконав проекти гербів, друків, грошових знаків, поштових марок, екслібрисів. У 1907—10 виготовляв декорації і костюми для театру М. Садовського та ін. У 1912—13 керував килимарнею Ханенків у с. Оленівці (тепер Київ. обл.). Виконав багато проектів килимів, вишивок, вибійок, посуду, меблів, внутр. оформлення приміщень тощо.

КРОПИ́ВЕНСЬКИЙ ПОЛК — адм.-тер. і військ. одиниця на Лівобереж. Україні в кінці 40—50-х рр. 17 ст. Ств. 1648 під керівництвом полковника Михайла Телюченка. Полковим центром було містечко Кропивна (тепер Черкас. обл.). Межував з Прилуцьким, Переяслав., Черкас., Полтав.

і Миргородським полками. 1649 К. п. наліч. 2033 реєстрових козаків і поділявся на 14 сотень, що розміщувалися в 9 містах: Городищі, Журавці, Ірклієві (три сотні), Кропивні (Кропивенська сотня Демська — названа від імені сотника Демка), Куріньці, Оржиці, Пирятині (дві), Чорнухах (дві), Яблуневі (тепер Яблуневе). Кропивенським полковником був сподвижник Б. Хмельницького Ф. Джалалій (Джеджалій), який 1650 як посол гетьмана їздив до Туреччини, виконував обов'язки наказного гетьмана у битві під Берестечком (1651). Козаки і селяни К. п. брали участь у визв. війні укр. народу 1648—54, зокрема у Зборівській (1649), Берестецькій (1651), Батозькій (1652) та ін. битвах. 1658 К. п. ліквідовано і його тер. ввійшла до складу Лубен. та Переяслав. полків.

КРОТЕ́НКИ (кол. Сем'янівка, Семенівка) — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бричківка, Гришівка, Олепіри, Патлаївка, Петрівка, Терпівщина, Яцинова Слобідка. Розташ. на правому березі р. Ворскли за 15 км від Полтави та за 11 км від залізнич. ст. Полтава-Київська. 1051 ж (1990). З глибокої давнини на тер., де з часом було засн. село, існ. переправа через р. Ворсклу. Тут переправлялися під час походів на Русь печеніги, половці, золотоординці, пізніше — кримські татари. У цих місцях, поблизу переправи через р. Ворсклу і неподалік від невеликої річки, що з тих часів одержала назву Побиванка, 1399 відбулася битва Вітовта — великого князя литовського і його союзника хана Тохтамиша із золотоординським ханом Темір-Кутлуєм. Село засн. у 1-й пол. 17 ст. Назву одержало від імені першого поселенця Сем'яна. Входило до складу Першої Полтав. сотні Полтав. полку. Напередодні Полтав. битви, що відбулася 27 червня 1709, Петро I 20 червня переправився через р. Ворсклу поблизу Сем'янівки трьома бродами, що існували здавна, а також по старому мосту, залишки дубових свай від якого існували до серед. 19 ст. 1775 Сем'янівку віднесено до Полтав. пов. Новоросійської губ., з 1796 — Малоросійської, з 1802 — Полтав. губ. У 17—18 ст. тут були пасіки, млини, земельні угіддя представників полтав. козацької старшини, в т. ч. Я. Черняка, Я. Глоби, В. Тарновського та ін. У 60-х рр. 19 ст. тут існ. володіння Тарновських. До 1786, коли відбулася секуляризація монастирських маєтностей, частина жителів села була власністю *Полтавського Хрестовоздвиженського монастиря,* потім перейшла в казну. У 1859 Сем'янівка — село власницьке і казенне. У тому ж році — 187 дворів, 1156 ж. Була збуд. Успенська дерев. церква на кам'яному фундаменті (1786). З 2-ї пол. 19 ст. село входило до складу Полтав. волості Полтав. пов., потім — до складу Тахтаулівської волості того ж повіту. У 1900 в Сем'янівці було 2 сільські громади: Сем'янівська козацька громада — 198 дворів (192 домогосподарі), 1099 ж. та Сем'янівська державних селян громада — 66 дворів (60 домогосподарів), 538 ж. При церкві діяли б-ка та церковнопарафіяльна школа. У 1910 в Сем'янівці — 279 господарств, 1514 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Під час громадян. війни в Сем'янівці, Петрівці були явочні квартири членів Полтав. підпільного губревкому та губповстанкому. Із жителів цих та навкол. сіл формувалися партизан. і повстан. загони. У 1919 денікінці схопили й закатували голову першого Сем'янівського сільревкому С. Кротенка, іменем якого пізніше було назване село. У 1923 село включе-

но до складу Супрунівського р-ну Полтав. округу. В тому ж році у селі — 1756 ж. 1926 в Сем'янівці — 351 господарство, 1653 ж. З 1925 село — у складі Полтав. р-ну. В зв'язку з ліквідацією останнього у вересні 1930 підпорядковувалося Полтав. міськраді, з утв. у вересні 1939 Полтав. сільського р-ну К. увійшли до його складу. У роки нім.-фашист. окупації (19.IX 1941 — 22.IX 1943) гітлерівці стратили 5 жителів села, на примусові роботи до Німеччини вивезли (по сільраді) 114 чол. Відступаючи, нім.-фашист. загарбники спалили 25 хат та госп. будівлі. У К. розташ. радгосп «Полтавський» (спеціалізується па вирощуванні насіння городніх культур) та учгосп «Ювілейний» (багатогалузеве господарство, де проходять навчально-виробничу практику студенти Полтав. с.-г. ін-ту). У К.— сільське споживче товариство, комплексно-приймальний пункт, відділення зв'язку, с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, аптека, Будинок культури на 320 місць, б-ка (11 043 од. зб). У літні місяці у селі працює будинок відпочинку «Кротенківський», підпорядкований полтав. «Інтуристу». У К. розташ. *Кротенківського будинку відпочинку парк* — пам'ятка садово-паркового мистецтва. Село електрифіковане, радіофіковане, жителі користуються балонним газом, нині почато газифікацію. У 1989—90 споруджено новий міст через р. Ворсклу. Прокладені асфальтовані дороги від К. до сіл — Олепірів, Тернівщини та Яцинової Слобідки. У с. Патлаївці не раз був укр. архітектор Д. М. Дяченко (1887—1942). Н. в родині шевця. Закінчив Таганрозьку поч. школу й технічне уч-ще. 1908 склав екзамени до Петерб. академії мистецтв і до Ін-ту цивільних інженерів. Навчався в останньому. Серед студентів-земляків було створено гурток прибічників розвитку укр. архітектури, який легалізували у квітні 1909, коли на чолі його став Д. М. Дяченко. Щоліта їздив на Полтавщину, вивчав народні витвори, змальовував хати, комори, вітряки, старовинні будинки. За ним пішли й ін. архітектори. У січні 1912 вперше в Росії вони влаштували професійну виставку укр. архітектури. Д. М. Дяченко став одним із ініціаторів розробки *українського народного стилю.* За його проектами споруджено гол. вхід на с.-г. виставці в Лубнах, *Лубенської земської лікарні будинок* (1913), *Климова А. П. будинок.* Після закінчення ін-ту працював інженером Полтав. земства у Лубнах. З 1918 протягом п'ятьох років очолював Київ. архітектурний ін-т. Серед його творів 20—30-х років — комплекс будинків с.-г. академії, будинок кол. Торговельної академії на бульварі Т. Г. Шевченка (1935—37) у Києві, проекти вокзалу у Києві та Держпрому у Харкові та ін. З 1937 — у Москві. 1941 його заарештували. 1942 трагічно загинув. При в'їзді в К.— *Переправі російських військ 1709 через р. Ворсклу пам'ятник* (1909). На Зх. від села є пам'ятник шведським воїнам, які загинули 1709 у бою під Полтавою. Біля в'їзду до К. в 1967 споруджено восьмиметровий гранітний обеліск із сірого граніту на місці форсування р. Ворскли у ніч на 22 вересня 1943 під час боїв за Полтаву, які вела 95-а гв. стрілецька дивізія (на чолі з генерал-майором М. С. Нікітченком) 33-го гв. стрілецького корпусу 5-ї гв. армії Степового фронту. На честь М. С. Нікітченка в К. встановлено стелу. В 1975 в центрі села споруджено стелу «Скорботна мати» на честь 204 воїнів-односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни. Поблизу К. виявлено поселення скіфського часу, залишки поселення перших століть н. е., є 17 курганів. Біля с. Тернівщини — неолітичне поселення, 9 курганів; біля с. Бричків-

ки — поселення скіфського часу, 5 курганів; поблизу с. Патлаївки —селище скіфського часу; поблизу с. Петрівки — 2 поселення доби бронзи та скіфського часу; біля с. Яцинової Слобідки виявлено сліди стоянки мезоліту та неоліту.

КРОТЕ́НКІВСЬКОГО БУДИ́НКУ ВІДПОЧИ́НКУ ПАРК — пам'ятка садово-паркового мистецтва (з 1970). Розташ. в с. Кротенках Полтав. р-ну. Перебуває у віданні Кротенківського будинку відпочинку. Площа 44 га.

КРОТІ́ВЩИНА (до поч. 20 ст.— Миколаївка) — село Великобагачанського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Лукаші та Скибівщина. Розташ. за 9 км від райцентру та за 25 км від залізнич. ст. Миргород. 937 ж. (1990). Вірогідно, засн. у 19 ст. у Кротовій балці (звідси й назва). У 1900 село записане як Миколаївка (назва існувала до встановлення Рад. влади). У 1910 в К. (з хуторами) Багачанської волості Миргород. повіту — 207 господарств, 1405 ж., земська школа.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1920 ств. комнезам, першим головою якого став П. М. Баришпалець. За переписом 1926 у К. Кротівщанської сільради — 334 господарства, 1856 ж. У 1929—30 проведена колективізація господарств; у 30-х рр. у селі з'явилося 2 трактори. Комсомольський осередок ств. в кін. 1929 (у 1931 наліч. 12 комсомольців). 1794 ж. (по сільраді, 1939). У період нім. фашист. окупації (16.IX 1941 — 21.IX 1943) на примусові роботи до Німеччини гітлерівці вивезли 157 чол. У К.— центр. садиба колгоспу ім. І. П. Котляревського (зернового напряму, тваринництво), відділення зв'язку, с. ш., лікарня, Будинок культури на 250 місць, б-ка (11,9 тис. од. зб.), музей. У К. знаходиться могила невідомого рад. воїна, що загинув 1943. Встановлено пам'ятники: 1957 — воїнам-односельцям, що полягли (224 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни; 1967 — І. П. Котляревському.

КРОХМА́ЛІВ — ручай у Полтав. обл., прит. р. Груні (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну, поблизу м. Зінькова.

КРУ́ГЛА ПЛО́ЩА у Полтаві (кол. Олександрівська, Жовтневий р-н) — центр. міський майдан, перетин гол. магістралей міста, один з найвизначніших містобудівних ансамблів доби класицизму. Закладена за *Полтави планом* 1803. Кругла форма площі відповідала радіальному трасуванню шляхів, які у 17 — на поч. 19 ст. розходилися звідси, від міської брами, на Київ, Костянтиноград, Кременчук, Москву, Новоросійськ, Харків. У 18 ст. в цій місцевості був Ярмарковий вигін, тому на новій площі первісно планувалися лавки для продажу дьогтю й вина. Але в зв'язку з наближенням 100-річчя *Полтавської битви* виникла ідея спорудити на відзнаку цієї події монумент, місце для якого визначили на гол. Олександрівській вул. (тепер Жовтнева). 1805 за пропозицією ген.-губ. кн. О. Б. Куракіна вирішили пам'ятник і гол. губернські установи будувати на Круглій площі, де відбулася зустріч полтавців з рос. армією на чолі

Кругла площа у Полтаві. Будинок губернських присутственних місць. Фото поч. 20 ст.

з Петром I. Автором планувального рішення площі, яка була наз. Олександрівською, став губ. арх. М. А. Амвросимов. Проект затверджено 1805, 1806 розроблено «Генеральное положение казенных строений на поле Александровской площади», де показані обриси всіх будівель, за винятком Полтавського генерал-губернатора будинку, для якого лишили місце з пн.-зх. боку. Були запроектовані: *Полтавських губернських присутственних місць будинок, Полтавського цивільного губернатора будинок, Полтавського віце-губернатора будинок, Полтавського поштамту будинок, Полтавського Дворянського зібрання будинок,* повітові присутственні місця, губ. гімназія. Більшість споруд була збудована 1806—11 за типовими проектами петерб. арх. А. Д. Захарова. Прив'язку здійснив М. А. Амвросимов, який керував будівництвом. Дещо пізніше зведено поштамт і Дворянське зібрання, проект гімназії лишився не реалізованим, натомість з пн. боку площі 1835—40 споруджено *Полтавський кадетський корпус.* Домінантою ансамблю став *Слави монумент,* встановлений у геом. центрі площі на місці перетину осей 8 радіальних вулиць і гол. осей симетрії всіх розташованих по периметру споруд. Колона вис. понад 16 м замикає перспективи вулиць, які у свою чергу спрямовані на головні містобудівні домінанти старого міста: *Успенський собор, Полтавський Хрестовоздвиженський монастир,* парафіяльні церкви. Все це забезпечувало композиційну цілісність міста, органічне включення нового архіт. ансамблю в історично сформоване середовище. Гол. особливостями ансамблю є великі розміри площі (діаметр 345 м, пл. бл. 10 га), помірна висота споруд (до 14 м), вільна симетрична забудова прилеглих кварталів за принципом поміщицької садиби з гол. корпусом по осі та службами по боках, органічний взаємозв'язок частин і цілого, стильова єдність при різноманітності індивідуальних рішень. Всі споруди мали 2 основних поверхи, підняті на високий рустований цоколь. Великий масштаб колонних портиків — сильний засіб композиційного об'єднання ансамблю. По периметру площі чергувалися споруди акцентовані трикутними фронтонами і без фронтонів з горизонтальними аттиками. При цьому кожен з будинків вищих губернських урядовців відрізнявся величиною і декором — відповідно до рангу господаря. Проте принципи функціонального зонування і планування цих споруд були спільними: головним був бельєтаж, де розміщалися парадні зали, приймальні і кабінети; на 2-му поверсі — житлові апартаменти, у цоколі — приміщення обслуги. Це виявлялося зовні архіт. членуванням фасадів. Характерна риса — відсутність входів з боку площі — всі парадні входи були на дворових фасадах. У цьому виявився вплив традиційних принципів формування поміщицького садибного будинку. Найбільшою спорудою ансамблю був кадетський корпус, що займав весь фронт площі між двома радіальними вулицями. Своєю важкою масою і прямолінійністю постановки, без врахування криволінійного периметру площі, він дещо порушує просторову урівноваженість загальної композиції. За час свого існування ансамбль зазнав суттєвих змін. Так, щоб нейтралізувати невідповідність висоти забудови розмірам площі, у 1820-х рр. центр. коло розбили доріжками на 4 сектори, створивши палісадники з клумбами. У 1830-х рр. влаштовано сквер з радіальними алеями, 1881 його оточено чавунною огорожею, 1886 висаджено дерева, 1939 на входах збудовано портики. Коли дерева розрослися К. п. перетворилася на парк з кіль-

цевою магістраллю та радіальними алеями (див. *Жовтневий парк*). У 2-й пол. 19 ст. деякі споруди зазнали реконструкції: гол. корпус і флігелі поштамту було об'єднано в одну будівлю з неоренесансним декором, добудовано за проектом харків. арх. Данилова губ. присутствені місця. Серйозний дисонанс внесло спорудження 1911—13 на місці повіт. присутственних місць художньо-ремісничого уч-ща Хрульова у формах модерну. Під час Великої Вітчизн. війни ансамбль зазнав руйнувань. Після визволення Полтави 1943 проведено обміри, натурні дослідження і фотофіксацію всіх споруд, що дало змогу групі полтав. архітекторів під керівництвом Л. С. Вайнгорта і Д. М. Литвинцева при участі М. І. Лябчук, М. Ю. Онищенка і П. П. Черняховець 1944 подати на республіканський конкурс науково обгрунтований проект відновлення ансамблю, який і був реалізований протягом 1945—63. Більшість споруд відновлено у первісному вигляді за архівними кресленнями, але з внутрішнім плануванням, яке диктувалося новими функціональними вимогами. На місці повітових присутственних місць з використанням залишків ремісничої школи споруджено *Полтавський будинок зв'язку* в архіт. формах рос. класицизму. Цим завершено ансамбль, строго витриманий у єдиному стилі.

К. п.— найцінніший елемент архіт. спадщини Полтави. І сьогодні він лишається композиційним центром і символом міста. Це — найзначніший класицистичний архіт. ансамбль на Україні, унікальність якого ще й у тому, що тут вдалося синтезувати абстрактні рішення «образцових проектов» А. Захарова з архітектурною творчістю місцевих зодчих, які зуміли з типових елементів, загальновживаних по всій імперії, створити нову неповторну мистецьку цілісність. Іл.— табл. І, VI, VII.

«КРУЖО́К ПОЭ́ТОВ». Збірка віршів (33 твори) учнів лубенських гімназій, видана 1917 в Лубнах. Прибуток від видання призначався на користь Товариства допомоги учням лубенських гімназій.

КРУПОДЕ́РИНЦІ — село Оржицького р-ну. Розташ. на правому березі р. Чумгака, за 22 км від райцентру і за 15 км від залізнич. ст. Драбів. 1201 ж. (1990). Засн. на поч. 17 ст. шляхом козацької колонізації. Позначене на карті Г.-Л. де Боплана. У 1633 входило до Переяславського староства, у 1764 — село Яблунівської сотні Лубен. полку в складі володінь прилуцького полковника Галагана. Наприк. 18 ст. у К.— 78 дворів, 273 ж. У 1859 — 124 двори, 1049 ж. На хут. Соколівщина — 31 двір, 130 ж. На поч. 20 ст.— 171 двір козаків і казенних селян, 1825 ж., у 1910 — 366 дворів, 2442 ж. На хуторах — 13 господарств і 113 ж. У селі були володіння поміщиків Забелло та Соколовських. У селі діяли лікарня, земська і церковнопарафіяльна школи, хата-читальня, навчальна теслярська майстерня, церква.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 18 жителів села воювали в партиз. загоні Н. Обельця. З 1923 К.— в складі Яблунівського р-ну Лубен. округу. 3091 ж. Крім того, 9 чол. жило на х. Базилівського і 30 — на х. Шаблі-Яр, які були підпорядковані Круподеринській сільраді. У жовтні 1930 на базі т-ва спільного обробітку землі організ. колгосп ім. 13-річчя Жовтня, а в лютому 1931 — колгосп ім. 13-річчя РСЧА. Під час нім.-фашист. окупації (21.IX 1941 — 21.IX 1943) гітлерівці розстріляли 15 чол.; 80 чол. вивезли на примусові роботи до Німеччини. У 1950

два колгоспи було об'єднано в одне господарство — колгосп «Дружба». 1967 в селі наліч. 1872 ж. Діють лікарня, аптека, с. ш. Будинок культури на 400 місць, б-ка. Уродженцем К. є видатний укр. лікар М. Л. Гамалія (1749—1830), який здобув освіту в Київ. академії і при Петерб. генеральному госпіталі; укр. актор, н. а. УРСР О. М. Волін (1898—1975). У К. пам'ятник В. І. Леніну, братська могила рад. воїнів, полеглих 1941 і пам'ятник односельцям, загиблим (209 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Біля села три кургани з похованнями ямної культури, сарматського часу та 10 — поч. 11 ст.

КРУ́ПСЬКІЙ Н. К. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку по вул. Паризької Комуни № 10, в якому в травні 1896 зупинялася Крупська Надія Костянтинівна (див. *Крупської вулиця*). Дошка— граніт, встановлена 1970.

КРУ́ПСЬКОЇ ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Кірочна, Київський р-н) — від вул. Балакіна до Ботанічного пров. Наз. 1925 на честь Крупської Надії Костянтинівни (1869—1939) — рад. держ. і парт. діяча, педагога, почесного члена АН СРСР (з 1931), дружини і соратниці В. І. Леніна. Н. у Петербурзі в сім'ї офіцера. 1875 переїхали на Полтавщину, деякий час проживали у с. Біликах Кобеляцького р-ну, де батько був управителем в одному з поміщицьких маєтків. 1877 жила і вчилася в Києві. Після закінчення 1887 гімназії в Петербурзі викладала в школі крою і шиття, працювала репетитором, зокрема, навчала доньку В. Г. Короленка Софію. 1894 познайомилася з В. І. Леніним, 1896 виконуючи його завдання, за дорученням петерб. «Союзу боротьби», приїздила у Полтаву, де мешкала сім'я її тітки по материнськ. лінії (див. *Крупській Н. К. меморіальна дошка*). 1901—03, працюючи секретарем редакції газ. «Искра», листувалася з Л. М. Радченко, А. І. Штесселем, С. Й. Цедербаумом, Л. П. Коршуновою та ін. полтав. агентами «Искры». Листувалася (1926) з дітьми із колонії ім. В. Г. Короленка, із своїми далекими родичами Давидовичами-Нащинськими в Полтаві.

К. в. прокладено на поч. 19 ст. поблизу тер. німецької колонії, де знаходилася кірха, від якої походить первісна назва (див. *Петропавлівська кірха*). Забудована індивід. житл. будинками.

КРУТА́ БА́ЛКА — село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Вільний Степ, Дудкин Гай. Розташ. за 34 км від райцентру та за 14 км від залізнич. ст. Мала Перещепина (на лінії Полтава — Кременчук). 945 ж. (1990). Виникло у 18 ст. У 1859 — козацьке село з церквою, 5 ярмарків на рік, 71 двір, 1519 ж. У 1910 — 169 дворів, 956 ж., 1592 дес. землі, в т. ч. 1459 — ріллі. При Миколаївській церкві (1861) — парафіяльна школа для дівчаток. Рад. владу встановлено в січні 1918. За переписом 1926 — 77 дворів, 340 ж. Під час нім.-фашист. окупації (16.IX 1941—22.IX 1943) з села було вивезено до Німеччини 12 чол., спалено 10 хат. У 1948 ланкова М. Ю. Деркач удостоєна звання Героя Соц. Праці. К. Б.— центр. садиба колгоспу ім. XXI з'їзду КПРС (молочно-м'ясний і зерновий напрям), відділення зв'язку, АТС (40 номерів), с. ш., дитсадок, медамбулаторія, Будинок культури (на 250 місць), б-ка (13,9 тис. од. зб.). Електрифікована 1964, радіофікована — 1952, телефонізована — 1975. У 1966 встановлено пам'ятники К. Марксу та В. І. Леніну. 1958 споруджено обеліск в пам'ять про воїнів-односельців, які загинули (205 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни, та братська могила рад. воїнів, полеглих 1943 при визволенні

села. Могила Героя Соц. Праці М. Ю. Деркач (1987). У К. Б. виявлено поселення епохи неоліту, бронзи і ранньослов'ян. часу.

КРУТИЙ БЕРЕГ — гідролог. заказник (з 1982). Болотний масив. Розташ. побл. с. Крутого Берега Лубен. р-ну. Перебуває у віданні колгоспу ім. газети «Правда». Площа 50 га.

КРУТЬКА — річка в Полтав. обл. Тече тер. Гадяцького р-ну.

КРЮКІВ — істор. територія в складі Крюківського р-ну м. Кременчука. Засн. 1740 як село неподалік від Курукового озера, де 1625 була укладена угода між польським польним гетьманом С. Конєцпольським і козацькою старшиною, що її очолював М. Дорошенко. У 1745 в К. наліч. 162 двори, 486 ж.; у 1752 — 198 дворів, 594 ж. Крюківський шанець входив до складу Пандурського полку Нової Сербії. З 1764 К.— повітове місто Новорос. губ., з 1784 — Катеринослав. намісництва. 1796 віднесений до Кременчуц. повіту Малорос. губ., 1798 — знову до Новорос. губ., 1802 — до Катеринослав. губ. З 23.VI (5.VII) 1803 посад К. підпорядковано Кременчуку, а 1817 включено до міста в складі Полтав. губ. Сполучався К. з Кременчуком за допомогою парому, 1872 споруджено двоповерховий Крюківський міст, що з'єднав лівобережну частину Харково-Миколаївської (тепер Південна) залізниці з її правобережною частиною. З 1869 в К. почали діяти Крюківські залізничні майстерні, реорганіз. на поч. 70-х рр. 19 ст. у вагоноремонтні майстерні (тепер Крюківський вагонобудівний завод). З 18 ст. в К. містилися склади лісу, солі та ін. З того часу в посаді існували інтендантські склади (пам'ятка архітектури 18 ст.). За переписом 1910 в посаді К. Крюківської волості Кременчуц. повіту — 1142 двори, 5606 ж. На цей час із великих підприємств діяли також 2 парових млини, гартак. З 19 ст. поблизу К. існ. каменоломні (тепер гранкар'єр). Робітники К. брали участь у революц. подіях 19 — поч. 20 ст.

Рад. владу встановлено в січні 1918. З 7.III 1923 К.— центр *Крюківського району* Кременчуц. округу. З червня 1925 К.— смт. 2.VII 1928 Крюківський р-н Кременчуц. округу розформовано, смт К. приєднано до Кременчука. У К. ств. райраду Кременчуц. міськради. На поч. Великої Вітчизн. війни тут було сформовано *Кременчуцьку дивізію народного ополчення,* яка боролася з ворогом на підступах до міста. У роки нім.-фашист. окупації (9.VIII 1941—25.XI 1943) гітлерівці стратили 200 мирних жителів, вивезли на примусові роботи до Німеччини бл. 3000 чол.

У К. народився укр. і рос. історик літ-ри, філолог-славіст, етнограф, археолог та фольклорист О. О. Котляревський (1837—81). Влітку 1843 К. відвідав Т. Г. Шевченко. Під час свого перебування на Україні 1900 у місті побував рос. письменник М. Горький. 1901 до К. переїхав з батьком А. С. Макаренко, який у 1905—11 працював учителем у Крюківському залізнич. уч-щі (див. *Макаренка А. С. музей*). Влітку 1920 К. відвідав разом з хоровою капелою

Крюків. Загальна панорама. Фото поч. 20 ст.

«Думка» як журналіст укр. письменник і педагог С. В. Васильченко (1879—1932). У серед. 20-х рр. у місті працював у залізнич. майстернях і починав свою літ. діяльність укр. письменник В. С. Кузьмич (1904—43). Див. ст. на термін «крюківський».

КРЮ́КІВСЬКЕ КАР'ЄРОУПРАВЛІ́ННЯ. Крюківське родовище граніту, розміщене на тер. м. Кременчука по правому схилу долини Дніпра, за 2 км від залізнич. станції Крюків-на-Дніпрі. Розробляється з 1923 Крюківським щебеневим з-дом. Добутий граніт переробляється на щебінь різних фракцій, який використовується для баластового шару залізничної колії та для залізобетонних виробів. Гол. споживачами є служба колії Південної залізниці і Кременчуцький з-д залізнич. шпал. Розташований на вул. Крупської № 65.

КРЮ́КІВСЬКИЙ МАШИНОБУДІВНИ́Й ТЕ́ХНІКУМ. Відкритий на поч. 20-х рр. 20 ст. З початком Великої Вітчизн. війни припинив діяльність. Відновив 1944. На чотирьох відділеннях (слюсарному, механічному, зварювальному, верстатів з ЧПУ) готує фахівців на базі серед. і 8-річної школи з спеціальностей: технік-технолог по обробці металів на верстатах й автомат. лініях; технік-технолог по зварювальному виробництву (з спеціалізацією по зварюванню в середовищі захисних газів); технік-технолог ливарного виробництва (з спеціалізацією механізації і автоматиз. ливарного виробн.); технік-механік по тех. обслуговуванню верстатів з програмним управлінням і робототех. комплексів. У технікумі є заочний відділ. Навч.-матеріальною базою технікуму є навч. корпус з аудиторіями кінопроектного, кабінетами і лабораторіями, спорт., актовим і читальним залами, книгосховищем. Гуртожиток, їдальня. У технікумі працює 58 викладачів і майстрів виробн. навчання, серед них засл. вчитель УРСР, викладач хім. і фізико-хім. методів аналізу Н. П. Шевченко. Розміщений на вул. О. Сербиченка № 7.

КРЮ́КІВСЬКИЙ ПОВІ́Т — адм.-тер. одиниця. Ств. 1776 у складі Єлизаветград. провінції Новоросійської губ. До нього увійшли шанці Жовтого (до 1764 Пандурського піхотного полку) гусарського полку Єлизаветград. провінції і більша частина рот Єлизаветград. пікінерського полку. Існував до 1783.

КРЮ́КІВСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 у складі Кременч. округу із Крюківської волості Кременчуц. повіту Полтав. губ. та Павлиської (вона ж Браїлівська) волості Олександрійського повіту Катеринослав. губ. з центром у посаді Крюкові (з червня 1925 — смт Крюків), всього 5 сільрад. Площа — 210 кв. верст. Нас.— 29 381 чол. За даними на 7.IX 1923 у Білецьківській, Браїлівській, Карантинській, Костромській та Павлиській сільрадах району — 24 612 ж. К. р. був розформований 1928. Посад — селище міського типу Крюків — виключено із реєстру селищ міського типу, його тер. приєднано до м. Кременчука, а замість селищної Ради в Крюко-

Вулиця Херсонська (тепер К. Маркса) у Крюкові. Фото поч. 20 ст.

ві організ. Крюківську районну Раду Кременчуц. міської Ради. Сільради розформованого Крюків. р-ну приєднано до Онуфріївського р-ну.

КРЮ́КІВСЬКИЙ РАЙО́Н м. Кременчука. Ств. 28.VIII 1928. Ліквідовано Крюківський р-н м. Кременчука 28.VI 1959. 3.III 1975 розширено межі м. Кременчука. Ліквідовано Великокохнівську селищну Раду, а смт Велику Кохнівку Кременчуцької міської Ради включено в межі Кременчука і створено два міських райони — Автозаводський та Крюківський.

КРЮ́КІВСЬКОГО ВАГОНОБУДІВНО́ГО ЗАВО́ДУ МУЗЕ́Й у м. Кременчуці. Міститься в Палаці культури ім. І. Ф. Котлова у двох кімнатах на другому поверсі. Відкр. 1967. Має бл. 3 тис. експонатів. Розповідає про історію Крюківського вагонобудівного заводу, з часу засн. у 1874 (на місці споруд. 1869 майстерні для ремонту вагонів Харківсько-Миколаївської залізниці). Звання народного удостоєний 1982. Розміщений на вул. Котлова № 1.

КРЮ́КІВСЬКОГО ВАГОНОБУДІВНО́ГО ЗАВО́ДУ ПАРК КУЛЬТУ́РИ І ВІДПОЧИ́НКУ. Розташ. у правобережній частині Кременчука, в центрі кол. Крюкова, вздовж вул. К. Лібкнехта. Ств. 1925, коли тут почалось буд-во клубу ім. І. Ф. Котлова. Клубу був переданий сусідній сад, що належав священику Архангельському. 1938 проведена реконструкція, були збудовані читальня, танцювальний майданчик, встановлені світильники. У роки Великої Вітчизн. війни парк був зруйнований. Відновлено 1946—49. У 80-х роках — друга реконструкція. На тер. парку пам'ятник В. І. Леніну (1949), читальні павільйони, літній кінотеатр (1957), 2 фонтани, танцювальний майданчик, атракціони. Площа 8,8 га.

КРЮ́КОВА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Конотопки (бас. Дніпра). Тече тер. Кременчуцького р-ну.

КРЯ́ЧКІВКА — річка в Полтав. обл. Протікала тер. Миргородського р-ну.

КСЕ́НДЗІВСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — гідролог. заказник (з 1979). Болотний масив. Розташ. побл. с. Йосипівки Козельщинського р-ну. Перебуває у віданні колгоспу «Червоний партизан». Площа 98 га.

КСНЯ́ТИН (Скнятин, Сокнятин, Снятин) — літописне місто у *Переяславській землі*, великий порубіжний центр Посулля. Згадується у «Повчанні Володимира Мономаха своїм дітям» під 1107 та в «Списке русских городов дальних и ближних» (Съкнятин). Збереглося городище у с. Снітині Лубенського р-ну. В кін. 19 ст. обстежене В. Г. Ляскоронським; 1907 — досліджувалося М. О. Макаренком. Був захищений кільцевим валом, висотою 4 м і ровом. Діаметр округлого укріпленого майданчика — 170 м. На Пд. Зх. від городища у 19 ст. простежувались ще 2 лінії валів з ровами — залишки укріпленого посаду. Фортецю півкільцем оточувало селище площею 20 га. Культур. шар до 1 м. Серед знахідок — уламки кераміки роменської культури та 10, 11—13 ст. Поряд з городищем знаходилося 2 курганних могильники. Збереглося понад 550 курганів висотою 0,2—2 м, діаметром 3—10 м. 1907 Г. Я. Стеллецьким розкопано 10 курганів, 1984 та 1986 Ю. Ю. Моргуновим досліджено 12 насипів. Виявл. поховання в ямах з супроводжуючим інвентарем. Знахідки зберігаються в Ермітажі, Ін-ті археології АН України, Чернігів., Лубен., Полтав. та Снітинському музеях.

КУ́ДРИНА — річка в Полтав. обл., прит. р. Вільхової Говтви (бас. Дніпра). Тече тер. Дикан. р-ну.

КУЗЕ́МИНСЬКИЙ ТКА́ЦЬКИЙ І ВИШИВА́ЛЬНИЙ ПОКАЗО́ВИЙ ПУНКТ Зіньківського повіт. земства. Відкрито 1912 у м-ку Куземин (тепер село Охтирського р-ну Сум. обл.). Мета пункту: виготовлення ремісниками традиційних нар. виробів, їх збут, надання у кредит верстатів, матеріалу й сировини. 1912 пункт надав роботу 100 особам. При пункті у 20-х рр. 20 ст. діяла ткацька майстерня, що продукувала просте й переборне полотно, плахтові тканини, ткані гарнітури для кімнат. Майстрині вишивали жіночі купони, чол. сорочки, скатерті. На 1923 пункт об'єднував понад 200 ткаль і вишивальниць. За стильні вироби куземинські майстри були удостоєні бронзової медалі Всерос. кустарної виставки 1913 у Петербурзі.

КУ́ЙБИШЕВА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Поштамтська, за базаром — Новопоштамтська, Остроградського; Жовтневий р-н) — від вул. К. Маркса до вул. Остапа Вишні. Наз. на честь Куйбишева Валер'яна Володимировича (1888—1935) — рад. держав. і парт. діяча. Н. в м. Омську в сім'ї офіцера. 1917 був головою Самарського ревкому і губкому партії. Після громад. війни — на керівній парт., профспілковій, рад. і госп. роботі. З 1930 — голова Держплану СРСР, одночасно — заст. Голови Раднаркому та Ради Праці і Оборони СРСР. З травня 1934 — 1-й заст. Голови Раднаркому та Ради Праці і Оборони СРСР. К. в. прокладено на поч. 19 ст. за *Полтави планами* 1803—05. Поділена на два відтинки *Жовтневим парком*. Посередині пн.-зх. відтинку у 19 — на поч. 20 ст. розташовувалися Новоселівський базар, на тер. якого 1859—70 споруджено *Преображенську церкву*. Перспективу цього радіусу завершувала кладовищенська *Всіхсвятська церква*. На вулиці були розташ. гімназія Старицької та *Полтавська перша чоловіча гімназія* (тепер с. ш. № 3 ім. А. В. Луначарського), на фасаді якої встановлено *Шевченку Т. Г. меморіальну дошку*. На фасаді с. ш. № 6 (№ 3) відкрито *Кривенку Є. І. меморіальну дошку*, меморіальну дошку М. М. Стадничуку. Іл.— табл. VIII.

КУ́ЙБИШЕВЕ — село Оржицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпоряд. села Тимки і Хоружівка. Розташ. за 30 км від райцентру і за 16 км від заліз. ст. Лазірки. 1972 ж. (1990). Засн. на поч. 19 ст. як хут. Сабадашів вихідцями із сіл Черевки і Хорішки Черевківської волості Лубен. пов. За переписом 1859 в селі нал. 10 дворів і 63 селян, що належали поміщикам Ганні Реві і Палагеї Булишкіній. У кін. 60 х рр. 19 ст. володіння Реви перейшли до Михайла і Миколи Соломків, а Булишкіни розорилися. У кін. 19 — на поч. 20 ст. біля х. Сабадашів з'являються нові хутори, один з яких Густі Могили (Гаркушин) злився з основним хутором. У 1906 на хуторах було 396 ж. 1907 вирішено відкрити поч. школу.

У січні 1918 проголошено встановлення Рад. влади. До 1923 на х. Сабадашів діяла самостійна сільс. Рада, згодом х. Сабадашів стає селом Тимківської сільс. Ради. У 20-і рр. на базі маєтку М. М. Соломки чергово діють радгосп «Соломко», комуна «Червоний лан» і євр. комуна «12-річчя Жовтня». 1930 в Сабадашевому було 107 дворів і 577 ж., які об'єдналися спочатку в два, а потім в один колгосп «Третій рік п'ятирічки». У 1932 на базі кол. панського маєтку організ. новий радгосп ім. В. В. Куйбишева, який 1935 був віднесений до Хоружівської сільс. Ради Лазірківського р-ну. Під час нім.-фашистської окупації (18.IX 1941 — 20.IX 1943) гітлерівці розстріляли 2 чол. і вивезли до Німеччини на примусові роботи 57 осіб. У повоєнні роки селище навколо радгоспу розро-

сталося здебільшого за рахунок жителів с. Сабадашів, а також жителів ін. сіл Оржицького, Лазірківського та Лубенського р-нів. 1951 колгосп «Третій рік п'ятирічки» об'єднано з колгоспом ім. Карла Маркса с. Тимки; 1957 колгоспи ім. Карла Маркса та «8 Березня» с. Хорошівки приєднано до радгоспу ім. В. В. Куйбишева. У жовтні 1958 Тимківська і Хоружівська сільс. Ради були ліквідовані. Центром сільс. Ради стало село Куйбишеве, що об'єднало села Сабадашів і с-ще радгоспу Куйбишеве. У селі — центр. відділок радгоспу ім. В. В. Куйбишева (спеціалізація — вирощування свиней); фельдшер.-акушер. пункт, психіатр. відділення райлікарні, с. ш. (з 1956), б-ка, дитячий садок, відділення зв'язку, відділення ощадбанку, АТС, комплексний приймальний пункт, дві їдальні, інтернат для ветеранів війни і праці. За останні десять років зведено вулиці: Олімпійська, Молодіжна, Миру, на яких поселилися вихідці з Росії, Білорусії, Молдавії та західноукр. областей. У селі пам'ятник В. В. Куйбишеву (1968), братська могила рад. воїнів (3), загиблих 1941, пам'ятник односельцям, полеглим на фронтах Великої Вітчизн. війни (1959), Могила Героя Соц. Праці (з 1958) І. І. Марченка (1975 на ній встановлено пам'ятник).

КУ́ЙБИШЕВУ В. В. ПАМ'ЯТНИКИ. Встановлено на честь В. В. Куйбишева (див. *Куйбишева вулиця*). 1) У с. Березовій Руді Пирятинського р-ну. Знаходиться на подвір'ї середньої школи (до 1989 — біля контори колгоспу ім. Куйбишева, з 1973 — Березоворудського радгоспу-технікуму). Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 5,8 м. Відкрито 1967. 2) У с. Білогорілці Лохвицького р-ну. Залізобетонне погруддя (скульп. М. П. Рапай) на цегляному постаменті. Висота — 3,6 м. Відкрито 1967. 3) У с. Великих Будищах Диканського р-ну. Знаходиться перед Будинком культури. Залізобетонне погруддя, на залізобетонному п'єдесталі. Висота — 3,5 м. Відкрито 1970. 4) У с. Вільхуватці Чутівського р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 6 м. Відкрито 1967. 5) У с. Максимівці Кременчуцького р-ну. Знаходиться поблизу контори колгоспу ім. Куйбишева. Скульптура з біломармурової крихти на цегляному постаменті. Висота — 5 м. Відкрито 1967. 6) У с. Сушках Пригарівської сільради Козельщинського р-ну. Залізобетонна скульптура на гранітному постаменті. Висота — 5 м (скульптор Я. Й. Рик, арх. П. Г. Клейн). Відкрито 1970.

КУ́КВИН — заповідне лісове урочище (з 1982). Розташ. побл. с. Високого Пирятин. р-ну, на другій терасі р. Удаю. Зростають численні види рослин, занесені до Червоної книги України. Перебуває у віданні Пирятин. лісгоспзагу. Площа 241 га.

КУ́КВИНСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — гідролог. заказник респ. значення (з 1980). Розташ. біля с. Повстину Пирятинського р-ну. Болотний масив у заплаві р. Удаю. Ростуть рогіз вузьколистий, очерет, аїр, осока, чистуха, плакун верболистий, живокіст лікарський, паслін солодко-гіркий, а також латаття біле та сальвінія плаваюча, занесені до Червоної кн. України. На підвищених місцях — береза, дуб, вільха. Водяться дикі кабани, лосі, козулі, лисиці, борсуки, куниці, ондатри, тхір перев'язка, занесений до Червоної кн. України. Гніздяться білі і сірі чаплі, лелеки, болотні курочки, качки, чирки. Перебуває у віданні радгоспу ім. В. В. Маяковського. Має водорегулююче значення. Площа 300 га.

КУКО́БІВКА — село Решетилівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковано нас. пункти: Дмитренки, Долина, Кузьменки, Коломак, Лютівка, Тутаки. Розташ. за 10 км від райцентру і за 5 км від залізнич. ст. Решетилівка. Біля села на відстані 2 км проходить автотраса Харків — Київ. 227 ж. (1990). Хуторські поселення, які об'єднувалися під заг. назвою Кукобівка, виникли у 18 ст. Під час перепису 1859 на Кукобівських хуторах (козацьких) при р. Голтві наліч. 125 дворів, 914 ж., сільс. управління. Кожний хутір мав окрему назву. Це Бойки, Громухи, Дігтярі, Лютівка, Іванівка, Климки, Ковальчики, Коломак, Коломійці, Кузьменки, Бордюги, Лобачі, Німці, Онанки, Худолії, Ясочини. На 1910 на хут. Кукобівці (з х. Бордюги) Демидівської волості Полтав. пов. господарств — 49, 261 ж. На хуторах було дві школи. Одна церковнопарафіяльна на хут. Коломак (1890), друга — земська в Кукобівці (1904).

Рад. владу встановлено в січні 1918. У роки громадян. війни в селі діяв партизан. загін. До 1923 К. входила до Демидівської волості, в 1923 було ств. Кукобівську сільську Раду в складі Решетилівського р-ну Полтав. округу. За всесоюз. переписом на 17.XII 1926 у К. Кукобівської сільради Решетилів. р-ну господарств — 27 (сільраді підпорядков. 23 нас. пункти). У 1929 в К. ств. ТСОЗ («Сніп»). У період нім.-фашист. окупації (21.IX 1941—23.IX 1943) вивезено до Німеччини 17 чол. На тер. сільради центр. садиба колгоспу ім. XXVI з'їзду КПРС (зерново-буряківничий напрям, тваринництво), відділення зв'язку, тракторна бригада, неповна с. ш., медпункт, Будинок культури (на 250 місць), б-ка (7528 од. зб.). 1957 в К. встановлено надгробки на братській могилі рад. воїнів, які полягли під час визволення села 1943, та пам'ятник воїнам-односельцям, що загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни.

КУЛИКИ́ — місцевість у Ленінському р-ні Полтави. Кол. передмістя. У 1859 у К.— 81 двір, 360 ж. На поч. 19 ст. тут мав хутір С. Кулик — батько укр. поета В. С. Кулика (1830—70). Закінчив Полтав. гімназію, вчився на мед. ф-ті Харків. ун-ту, але закінчити його не вдалося через зубожіння і смерть батьків. Склавши іспит на провізора, В. С. Кулик продав частину батькової землі і перебрався до м. Валок на Слобожанщину, де заарендував аптеку. Потім мандрував, вивчав життя і побут народу. У кінці 50-х років повернувся на Полтавщину. Займався літературою, освітою селян. У 1861—62 був тісно пов'язаний з полтав. «Громадою». Перші вірші опубліковано в 1861 в журналі «Основа», пізніше друкувався у львів. журналах. Автор віршів про селян. життя. Писав байки, романтичні балади («Загублені душі»), пісні-романси («Питання», «Веснянки»), нариси. Вірш поета «Чи ж ти мене вірно любиш?» став народною піснею. У 1929 К. включено до складу міста.

КУЛИКІ́ВСЬКИЙ ІСТОРИ́ЧНИЙ МУЗЕ́Й в с. Куликовому Полтав. р-ну. Відкр. 1960 у приміщенні Будинку культури. Експозиція розміщена в 3 кімнатах. Понад 500 експонатів відтворюють історію села. Значна увага приділена в музеї організації у травні 1924 групою болгар. політемігрантів — учасників вересневого повстання в Болгарії 1923, недалеко від Полтави, в с. Парасковіївці (тепер с. *Куликове*) інтернаціональної *Комуни імені Димитра Благоєва* (див. також *Радойнову Цвятку пам'ятник*). Зібрано багато матеріалів (бл. 300), що розповідають про дружні зв'язки жителів Куликівки з Болгарією — документи, фотографії, особисті речі комунарів, болгарські сувеніри.

КУЛИКІВСЬКИЙ ПАРК — пам'ятка садово-паркового мистецтва (з 1975). Розташ. в с. Куликовому Полтав. р-ну. Закладений 1966 з ініціативи заслуженого агронома УРСР, тодішнього голови колгоспу ім. Д. Благоєва Ф. Є. Цибулька. Зростає бл. 100 видів дерев і чагарників. Перебуває у віданні радгоспу ім. Д. Благоєва. Площа 25 га. У парку Герою Рад. Союзу, Маршалу Рад. Союзу *Кулику Г. І. пам'ятник*, національному герою Болгарії, генералу *Радойнову Цвятку пам'ятник*. Пам'ятники на братській могилі рад. воїнів, полеглих 1943, і на честь воїнів односельців, загиблих на фронтах Великої Вітчизн. війни; на символічній могилі болгар. комунарів (померли наприк. 20-х — у 30-і роки) — кол. політемігрантів, учасників вересневого повстання в Болгарії 1923, які знайшли політичне пристанище в СРСР, організували в селі інтернац. с.-г. комуну.

КУЛИКОВЕ (Куликівка, до 1941 — Парасковіївка) — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Дудникове і Степанівка. За кілометр від села протікає р. Коломак (ліва прит. Ворскли). Розташ. за 20 км від Полтави та за 2 км від автотраси Київ — Харків і за 10 км від залізнич. ст. Божкове. 861 ж. (1990). Засн. у 2-й пол. 18 ст. У той час землі, розташ. поблизу р. Коломаку, належали поміщикам Розумовським та Старицьким. Село мало назву Парасковіївка, вірогідно, від імені Парасковії Кирилівни Розумовської (1755—1808). За переписом 1859 входило до складу Полтав. пов. Тоді у селі наліч. 95 дворів, 497 ж. 1863 — у складі Василівської волості. У тому ж році у селі було 98 дворів, 497 ж. Діяв винокурний з-д. У 1-й пол. 19 ст. Парасковіївка стала власністю дійсного статського радника. П. А. Базилевського, потім — його сина О. П. Базилевського. Останньому на час реформи 1861 належало в селі 98 дворів, 498 кріпаків. 15.IX 1862 була підписана уставна грамота, а з 1873 селяни перейшли на викуп. У 70-х рр. 19 ст. Базилевський продав свій маєток у Парасковіївці купцеві, виходцеві із полтав. німців-колоністів В. Трепке. Наприк. 19 — на поч. 20 ст. маєток належав його сину Е. В. Трепке. Це було зразкове госп-во (500 дес.), де застосовували восьмипільну сівозміну. Існував завод по розведенню робочих коней. У маєтку був паровий млин. З 1897 діяв цегельний з-д, на якому в 1904 працювало 9 робітників. У селі була громада селян-власників (кол. кріпаків), до якої входили й селяни-власники невеличкого с. Фиріньківки. 1900 у цій громаді наліч. 126 дворів, 809 ж. З 1887 діяла земська школа. Навесні 1902 відбулися селян. заворушення. У березні того ж року селяни Парасковіївки разом з жителями сусідніх сіл вчинили напад на маєток Е. В. Трепке. Під час революції 1905—07 відбувалися мітинги. 1910 в селі — 166 господарств, 1006 ж., паровий млин, Вознесенська церква з дзвіницею (1907, мурована). Рад. владу проголошено в січні 1918. З наступом нім.-австр. військ навесні 1918 у селі був ств. загін Червоного козацтва, до якого вступило бл. 30 чол. Очолив його кол. фронтовик, перший голова сільревкому Г. І. Кулик (див. *Кулику Г. І. пам'ятник*). Загін боровся проти окупантів, а у квітні 1918 у Царицині влився у П'яту революц. армію, пізніше — в Десяту армію. 1919 Парасковіївка стала центром сільради. Того ж року в селі ств. комітет бідноти. 1923 село включено до складу Руновщанського р-ну Полтав. округу. Тоді ж у Парасковіївці — 1229 ж. 1926 — 242 двори, 1233 ж. 1923

кол. червоні партизани (всього 10 господарств) ств. ТСОЗ «Зоря» на чолі з П. С. Гулієм. 1928 у цьому ТСОЗі — 21 господарство, 111 чол., 125,1 дес. землі. Навесні 1924 група болгар. політемігрантів — переважно комуністів, учасників вересневого повстання в Болгарії 1923, організувала в Парасковіївці інтернац. с.-г. *комуну імені Димитра Благоєва*. 1926 в селі ств. ще один ТСОЗ — «Відродження» (8 господарств, 43 чол., 57,1 дес. землі). У 1929 на базі ТСОЗів у селі ств. с.-г. артіль «Зоря перемоги». З 1935 перейшла на статут с.-г. артілі й комуна ім. Д. Благоєва (центр. садиба була розташ. у с. Степанівці). У 1938 Парасковіївку відвідав один із папанінців — Є. К. Федоров. З того часу колгосп «Зоря перемоги» був перейменований на колгосп ім. Папанінців. У 1941 Парасковіївка перейменована на Куликове на честь Г. І. Кулика. 1941 К. була радіофікована. У селі діяли с. ш., лікарня, клуб, б-ка (3000 од. зб.), стаціонарна кіноустановка. У роки нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—22.IX 1943) гітлерівці закатували 26 ж. села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 180 юнаків і дівчат. Нім.-фашист. загарбники спалили у К. лікарню, клуб, школу, госп. будівлі колгоспу, 275 хат та госп. будівель жителів села. У боях за К. у вересні 1943 загинуло та померло від ран у тимчасовому військ. госпіталі понад 70 воїнів 84-ї та 95-ї гв. стрілецьких дивізій 5-ї армії. На фронтах Великої Вітчизн. війни полягло 223 ж. Героїчно билися на фронтах та в антифашист. підпіллі в Болгарії кол. члени комуни ім. Д. Благоєва. У К.— центр. садиба радгоспу ім. Д. Благоєва (зерново-овочевого і тваринницького напряму), при радгоспі — олійниця. У селі — неповна с. ш., дільнична лікарня на 25 ліжок з амбулаторним відділенням, аптека, Будинок культури на 400 місць, кіноустановка, *Куликівський історичний музей* та картинна галерея, стадіон. До послуг населення — торг. центр, комплексно-приймальний пункт, лазня, відділення зв'язку, АТС. У центрі села розташ. *Куликівський парк* — пам'ятка садово-паркового мист-ва. У селі було ств. місц. відділення Товариства радянсько-болгар. дружби. Жителі К. підтримують дружні зв'язки з нащадками комунарів.

Уродженцем с. Дудникового є укр. письменник П. Д. Бабанський. Встановлено пам'ятник Г. І. Кулику, *Благоєву Димитру пам'ятник, Радойнову Цвятку пам'ятник,* пам'ятники: на честь болгар. комунарів, які померли наприкінці 20-х рр.— на поч. 30-х рр. (1974); на братській могилі рад. воїнів, загиблих 1943 під час визволення К. від нім.-фашист. окупантів (1955); на могилі тридцятитисячника, кол. голови колгоспу, засл. агронома УРСР Ф. Є. Цибулька (1901 — 82); пам'ятник загиблим воїнам-землякам. Поблизу с. Куликового — залишки 19 курганів. Біля одного з них знайдено уламки посуду скіфського часу. Неподалік від с. Дудникового — залишки 27 курганів. Курганна група в районі К.— Дудникового була обстежена 1871—73 археологом та істориком Д. Я. Самоквасовим (1843—1911).

КУЛИКУ́ Г. І. ПА́М'ЯТНИК у с. Куликовому Полтав. р-ну. Встановлений у центрі села. Кулик Григорій Іванович (1890—1950) — рад. військ. діяч, Маршал Рад. Союзу (з 1940). Н. в сім'ї селянина-бідняка на хут. Дудникове Полтав. р-ну. З 1912 служив у царській армії, учасник першої світової війни. У Рад. Армії з 1918. 1932 закінчив Військ. академію ім. М. В. Фрунзе. 1940 — учасник рад.-фін. війни, був удостоєний звання Героя Рад. Союзу. У роки Великої Вітчизн. війни командував 54-ю армією, 4-ю гвард. армією.

Після війни — зам. команд. військами Приволзького військ. округу. З 1946 — у відставці. Репресов. 1950. Пам'ятник — бюст з оргскла висотою 1,1 м на прямокутному в плані цегляному постаменті. Автори: скульп. М. Г. Коган, арх. Н. Ф. Калашникова; відкрито 1975.

КУЛИЧИ́ХА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Груні (бас. Дніпра). Тече тер. Гадяцького р-ну. Довж. 15 км, площа бас. 67,2 км².

КУЛІШІ́В — ручай у Полтав. обл., права прит. р. Будакви (бас. Дніпра). Утворюється ручаями Веселий і Ближня Рудка. Тече тер. Лохвицького р-ну.

КУМА́ — річка в Полтав. обл., прит. р. Орчика (бас. Дніпра). Протікала тер. Карлівського р-ну. Тепер не існує.

КУ́НІВКА (кол. Єлизаветівка) — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Галі-Горбатки, Колісниківка, Ліщинівка, Яблунівка. Розташ. на правому березі р. Ворскли, за 4 км від райцентру та за 8 км від залізнич. ст. Ліщинівка. 448 ж. (1990). Засн. у 18 ст. Перша назва — від імені власниці села, друга — від прізвища місц. поміщика Куна. Тепер до складу К. входить кол. село Горішні Млини, у якому була церква (побуд. 1800 колезьким радником Л. Й. Ганжою; зруйнована у 30-х рр. 20 ст.), при якій існували б-ка та 2 школи грамоти. За переписом 1859 у К.— 44 двори, 228 ж.; у 1887 — 56 дворів, 336 ж., 8 професійних ремісників, працював вітряк; у 1900 — 56 дворів, 313 ж. Кілька селян К. були обрані делегатами на повітовий з'їзд сел. спілок, що проходив у листопаді 1905 у Кобеляках. У 1910 в К. (разом з Горішніми Млинами) було 104 двори, 524 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. З 1923 входила до складу Золотарівської сільради Кобеляцького р-ну. 378 ж. (1923). 1926 В. Васильківським була організ. одна з перших у районі комун (проіснувала 2 роки). 1927 — 28 Д. Е. Величком був організ. колгосп «Партизан». 1928 в К. виник перший комсомол. осередок. Під час голоду 1933 у селі померло 62 чол. У період нім.-фашист. окупації (15.IX 1941—25.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 30 чол. У К.— колгосп «Зоря» (зернового напряму, тваринництво), відділення зв'язку, лазня, неповна с. ш., фельдшерсько-акушерський пункт, клуб на 200 місць, кіноустановка, б-ка (12 тис. од. зб.). Село радіофіковане 1953, електрифіковане 1966. З К. пов'язані життя і робота Героя Соц. Праці І. Г. Козлова. 1958 встановлено пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, що загинули 1943 при визволенні села від гітлерівців; 1967 відкрито пам'ятник С. М. Кірову. У межах села знах. 2 розорані кургани.

«КУНСТ ВІНКЛ» («Куток мистецтва») — євр. театр. Ств. 1919 у Полтаві. Художній керівник Р. Заславський. У репертуарі вистави за п'єсами Шолом-Алейхема, Ш. Ата, П. Гиршбейна, Я. Гордіна, Л. Андреєва. 1921 театр перебазувався до м. Києва.

КУ́НЦЕВЕ — село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради народ. депутатів, якій підпорядковані села Клюсівка, Вісичі, Ганжі, Балівка, Собківка. Розташ. на правому березі р. Ворскли за 7 км від райцентру та за 14 км від залізнич. ст. Нові Санжари (на лінії Полтава — Кременчук). 602 ж. (1990). Засн. наприкінці 19 ст. У 1910 тут було 7 козацьких господарств, 45 ж., 8 десятин землі, у т. ч. 4 — ріллі.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1928 — 184 господарства, 889 ж. У період нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці розстріляли 2 чол., вивезли

до Німеччини 74 чол. При відступі спалили 65 хат. К.— центр. садиба колгоспу «Перше травня». Відділення зв'язку, АТС — 53 номери, восьмирічна школа, дитсадок, фельдшерсько-акушер. пункт, сільс. клуб (на 200 місць), б-ка (10,9 тис. од. зб.). Електрифіковане 1953, радіофіковане 1954, телефонізоване 1974. У селі — братська могила рад. воїнів, загиблих 1941 і 1943. 1957 встановлено пам'ятник землякам, які загинули (310 чол.) під час Великої Вітчизн. війни. На правому березі р. Ворскли — поселення черняхівської культури, на тер. села — давньоруське поселення, на Зх. та Пн. Зх. від К.— 5 курганів.

КУП'ЄВА́ТА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Тече тер. Глобинського р-ну. На березі К.—с. Куп'євате.

КУП'ЄВА́ТА ВЕРШИ́НА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Кагамлика (бас. Дніпра). Тече тер. Глобинського р-ну.

КУП'ЄВА́ТЕ — село Глобинського р-ну, центр сільс. ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Демидівка, Лукашівка, Майданівка, Манилівське. Розташ. на березі р. Хоролу, за 27 км від райцентру та за 30 км від залізнич. ст. Глобине. 417 ж. (1990). Назву одержало від р. Куп'єватої (правої прит. Хоролу), біля якої виникло. На рубежі 19 та 20 ст. на місці села існ. економія поміщика М. І. Вязьмітінова. У господарстві були млин, олійниця, крупорушка.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Маєток був націоналізований. На поч. 20-х рр. хутір був віднесений до Фидрівської сільради Манжеліївського р-ну Кременчуц. округу. У 1926 на хуторі — 29 дворів, 166 ж. У період Великої Вітчизн. війни на фронтах загинуло 160 жителів села. У селі — центр. садиба колгоспу «Заповіт Ілліча» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку та ощадбанку, комплексний приймальний пункт, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (9,6 тис. од. зб.), музейна кімната. Село електрифіковане 1960, радіофіковане 1961. 1965 насаджено парк. 1973 збуд. дорогу з твердим покриттям. Уродженцем с. Майданівка є Герой Рад. Союзу П. О. Анцеборенко (1925—44). У селі — пам'ятник В. І. Леніну (1968). Біля с. Майданівка виявлено поселення черняхівської культури.

КУП'ЄВА́ХА, Копійоваха — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Рябинки (бас. Дніпра). Довж. 13 км, площа бас. 73,7 км^2.

КУРГА́Н СКОРБО́ТИ. Курган Вічної Скорботи. Пам'ятник жертвам голодомору 1932—33 на Україні, влаштованого сталінським режимом. Місце для К. С. вибране громад. комісією на околиці Лубен, поблизу *Мгарського монастиря* (Лубенського Преображенського, неподалік автомагістралі Київ — Полтава — Харків) і освячене 12.VIII 1990. Тут за козацьким звичаєм буде насипана із землі символічна могила в пам'ять про кілька мільйонів людей, загиблих у результаті організов. голоду. Пропонувалися й інші місця для К. С.: поле неподалік с. Гребені Кагарлиц. р-ну Київ. обл., пагорб біля с. Литвинець Канів. р-ну Черкас. обл., околиці міст Переяслава-Хмельницького і Умані. Ідею про ств. К. С. запропонував укр. письменник-драматург О. Коломієць. На день засн. К. С. являє собою невеликий земляний насип з укопаним в нього кількаметрової висоти дерев. хрестом. За давньою традицією першими шапку землі до майбутнього кургану висипали дідусь і маленький хлопчик. При закладенні пам'ятника виступили Б. Олійник — голова Укр. фонду культури, акад. АН України, Л. Кравчук — голова ВР України (з грудня 1991 — Президент України),

письмен. О. Коломієць, І. Гопей — голова Полтав. облвиконкому, акад. АН України, — П. Тронько і П. Толочко. На відкритті К. С. співали митрополичий хор Володимир. собору в Києві, кобзарі В. Литвин, А. Бобир, М. Козак. Іл.-табл. XXI.

КУРГА́НИ (від тюркського слова горб, гора). Могили — насипи над давніми похованнями різних історичних епох, здебільшого круглі в плані, конусовидні за формою, висотою до 20 м і більше, діаметром часом понад 100 м. Поховання в К. знаходяться на давній поверхні або в спеціальних заглибинах у землі: простих і перекритих ямах, підбоях і катакомбах в них, дерев'яних зрубах і кам'яних склепах. Здійснені в обрядах тілопокладення і тілоспалення (кремації), супроводжувались знаряддями праці і зброєю, побутовими виробами, зокрема глиняними посудинами, прикрасами та культовими предметами. К. на Україні, в т. ч. й на Полтавщині, з'явились в епоху міді-бронзи (3 —поч. 1 тис. до н. е.) і споруджувалися до середньовіччя (14 ст.). Розміри К. і склад поховального інвентаря в них залежали від майнового (соціального) становища похованих. У різний час К. належали різним групам давнього населення. Найдавніші К. Полтавщини залишені скотарськими племенами степової зони, які нерідко проникали далеко на Пн., найбільші за розмірами належали лісостеповим осілим землеробським племенам т. зв. скіфського часу (6—3 ст. до н. е.); були вони властиві й для ранньосередньовічних східних слов'ян (6—8 ст.) та населення Київської Русі (9—13 ст.). У насипах К. часто зустрічаються пізніші (т. зв. впускні) поховання. К. здебільшого зустрічаються у вигляді їх значних скупчень — родових (общинних) могильників (кладовищ). Досліджуються з 2 пол. 19 ст.

КУРГА́НКА — річка в Полтав. обл. Тече тер. Кобеляцького р-ну.

КУ́РИЦЯ — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Терну (бас. Дніпра). Довжина 27 км, площа басейну 170 км².

КУРІ́НЬКА — село Чорнухинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Нетратівка та Скибинці. Розташ. на р. Удай, за 23 км від райцентру та за 18 км від залізнич. ст. Пирятин. 437 ж. (1990). Дата заснування невідома. За джерелами, К. пережила зруйнування і знову була заселена 1619. У 1628 тут було 5 дворів, у 1666 — 47 дворів, у 1730—152 двори. Було центром курінської сотні Лубен. полку. 1781 — 107 господарств. З 1781 — в Лубен. повіті Київ. намісництва. У 70—80-х рр. 18 ст. селом володіли ген.-майор Хорват, вдова підскарбія Маркевича. У 1787 — 942 ж. чол. статі, відбулося 3 ярмарки. З 1802 — в Лохвицькому повіті Полтав. губ. За переписом 1859 у К.— 297 дворів, 1756 ж., дерев. Воскресенська церква (1776, нова 1892), церковна бібліотека, відбувалося 2 ярмарки на рік. За переписом 1900 в містечку К. Мокіївської волості — 324 двори, 2249 ж.; у 1910 — 336 дворів, 1994 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1923 в К. Чорнухинського р-ну Лубен. округу — 2001 ж. До складу сільради входили хутори Нетратівка та Скибинці. У 1927 в містечку — 427 дворів, 2050 ж. У період нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—18.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 123 чол. У селі — колгосп «Дружба» (рослинницько-тваринницького напряму), відділення зв'язку, АТС, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, клуб на 200 місць, б-ка (11 тис. од. зб.). Уродженцем села є укр. поет Д. Р. Шупта. У селі —

братська могила рад. воїнів, що загинули (21 чол.) 1941, та пам'ятник воїнам-односельцям (1967); братська могила жертв фашизму 1941 (пам'ятник 1974).

КУ́СТВИЦЯ—річка в Полтав.обл., прит. р. Ворскли (бас. Дніпра).

КУ́СТОЛОВЕ, Кустолово — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Довж. 60 км, площа бас. 346 км². Бере початок в Новосанжарському р-ні. Тече тер. Кобеляцького та Новосанжарського районів. На березі К.— села Варварівка, Галущина Гребля, Кустолове, Лисівка, Мушина Гребля, Червоні Квіти, Чорбівка.

КУ́СТОЛОВЕ — село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Богданівка, Варварівка, Малі Солонці. Розташ. за 18 км від райцентру та за 10 км від залізнич. ст. Нові Санжари (по лінії Полтава — Кременчук). 368 ж. (1990). Назва походить від місцевої річки. У 1859 — 89 дворів, 451 ж. 1910 в К. з хуторами — 160 дворів, 1127 ж. У той час при Миколаївській церкві (1861) діяла парафіяльна школа.

Рад. владу проголошено у січні 1918. У роки громадян. війни в р-ні К. діяв партизан. загін. У 1926 — 152 двори, 770 ж. У роки нім.-фашист. окупації (22.IX 1941 —24.IX 1943) розстріляно двох рад. активістів, до Німеччини вивезено 32 чол., забрано 185 голів худоби. К.— центр. садиба колгоспу ім. О. Я. Пархоменка (бюст героя громадян. війни встановлено 1966 у с. Богданівці). У К.— відділення зв'язку, АТС (55 номерів), с. ш.; дільнична лікарня, дитсадок, Будинок культури (на 270 місць), б-ка (8,7 тис. од. зб.). Електрифіковане 1964, радіофіковане 1955, телефонізоване 1976. Уродженцем села є доктор с.-г. наук, акад. ВАСГНІЛ І. Д. Колісник (1900—53). У 1936 навчався в неповній с. ш. Герой Рад. Союзу (1946) М. М. Кибкало. У селі — братська могила рад. воїнів, які загинули 1943, під час визволення села, 1956 споруджено пам'ятник воїнам односельцям, полеглим (150 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

КУ́СТОЛОВО — СУХОДІ́ЛКА (Кустолове, Гринівщина, Ковальківка) — село Машівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. біля русла р. Кустоловки, за 20 км від райцентру та за 21 км від залізн. ст. Мала Перещепина. 1866 ж. (1990). За переписом 1859 у власницькому селі Кустолове Костянтиноград. пов. 52 двори, 301 ж. 1900 у с. Кустолове (Гринівщина) — 88 дворів, 638 ж., церква (дерев. з дзвіницею, 1867), сторожка, б-ка, церковно парафіяльна школа, т-во тверезості. 1905 відбувся виступ селян проти поміщика Гриневича. 1910 — 131 господарство, 760 ж., винокурний з-д, паровий млин з просорушкою, 2236 дес. орної землі, 1511 дес. під посівами.

Рад. владу проголошено у січні 1918. За переписом 1926 с. Кустолове Друге (Гринівщина) Кустолово-Суходільської сільради Мало-Перещепинського р-ну Полтав. округу, 202 господарства, 930 ж. 1925 ств. ТСОЗи «Червоний шлях», «Згода» та «Незаможник». Село було окуповане нім.-фашист. загарбниками з 20.IX 1941 до 20.IX 1943. У серед. 50-х рр. шляхом укрупнення утв. колгосп ім. М. С. Хрущова (пізніше — ім. М. В. Фрунзе). Тепер у селі — його центр. садиба (зерново-тваринницького напряму), відділення зв'язку, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, аптека, 2 дитсадки, Будинок культури на 400 місць, б-ка (17 тис. од. зб.), лазня, спортзал, історико-краєзнавчий музей на громадських засадах. У К.-С. нар. І. Я. Чередник (1913—58) — Герой Рад. Союзу (1945). У селі пам'ятники: М. В. Фрунзе (1971) та воїнам-односельцям, що заги-

нули (153 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1963, реконстр. 1975).

КУСТУВА́ТА — річка в Полтав. обл., лівий рукав Дніпра (нижче гирла р. Сули). Тече тер. Семенівського р-ну.

КУ́ТВИЦЯ — річка в Полтав. обл. Тече тер. Котелевського р-ну.

КУТУРЖИ́ХА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Довж. 18 км, площа бас. 44,5 км². Тече тер. Хорольського р-ну.

КУ́ЦИЙ, Куца — річка в Полтав. обл., права прит. р. Орелі (бас. Дніпра). Довж. 16 км, площа бас. 83,7 км².

КУЧЕРЕ́НКУ М. П. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у с. Білухівці Карлівського р-ну. Встановлена на фасаді будинку школи, де навчався Кучеренко Микола Пантелеймонович (1907—45) — Герой Рад. Союзу. Н. у с. Білухівці. З 1929 — у Червоній Армії, закінчив військ. уч-ще. З перших днів Великої Вітчизн. війни — на фронті. Звання Героя Рад. Союзу удостоєний 1945 (посмертно) за вміле керівництво військами та виявлені особисту мужність і відвагу в боях на Одері. Разом з командиром загинув син — М. М. Кучеренко, який був його ад'ютантом. Дошка — граніт, відкрита 1976. Ім'ям героя наз. вулицю села. Поховані М. П. та М. М. Кучеренки в Полтаві біля меморіалу Солдатської Слави, в парку ім. І. П. Котляревського.

КУ́ЧИН — ручай у Полтав. обл. Тече тер. Лохвицького р-ну.

КУШНЕ́РИКА ФЕ́ДОРА МОГИ́ЛА у смт Великій Багачці. Кушнерик Федір Данилович (1875—1941) — укр. кобзар. Н. у Великій Багачці, в дитинстві втратив зір, самотужки навчився грати на скрипці, співав у церковному хорі. 1909 познайомився з кобзарем М. Кравченком (див. *Кравченку М. С. пам'ятник*), в якого навчився грати на кобзі. У репертуарі К. були пісні й думи, пісні на слова Шевченка, зокрема виконував поширену на Миргородщині думу «Втеча трьох братів із города Азова». За рад. час створив ряд творів з життя колгоспного села. 1928 портрет кобзаря написав О. Г. Сластіон (див. *Сластіона О. Г. могила*). До К. приїжджав О. П. Довженко (див. *Довженка вулиця*). На ювілейному засіданні, яке відбулося у Великій Багачці з нагоди 65-річчя від дня народження, виступив П. Тичина. К. поховано на кладовищі, що на вул. Леніна. 1955 на могилі встановлено пам'ятник. Див. також *Кобзарі*.

ЛА́ГОДИН — ручай у Полтав. обл. Впадав у р. Хорол поблизу Хорольської фортеці 17—18 ст. На поч. 19 ст. на ручаї було 4 греблі, які утворювали 4 ставки.

ЛАГО́ДИХА — річка в Полтав. обл. Тече тер. Хорольського р-ну.

ЛА́ДАНСЬКИЙ ПОКРО́ВСЬКИЙ МОНАСТИ́Р жіночий. Засн. на поч. 17 ст. біля с. Ладин (тепер смт Ладан Прилуцького р-ну Черніг. обл.). Первісно наз. Підгірським і діяв як чоловічий. 1786 закритий, 1817 відновлений. Збереглися перебудовані Покровський собор, споруджений 1763—67 у формах укр. барокко, Миколаївська церква (серед. 19 ст.), келії, залишки муру.

ЛАДИ́ЖИНКА, Ладиженка — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Коломака (бас. Дніпра). Довж. 23 км, площа бас. 102 км². Бере початок у Чутівському р-ні. Тече тер. Полтав. і Чутівського районів.

ЛАЗІ́РКИ — село Оржицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депу-

нтів, якій підпорядковане с-ще Іванівка. У межі Л. включені кол. села Величкн, Димівщина, Довжок та ін. Розташ. на р. Сліпороді, за 40 км від райцентру. Залізнич. ст. Лазірки на лінії Київ — Харків. 3193 ж. (1990). Виникли в 17 ст. Входили до Яблунівської (1723—43 — до Пирятинської) сотні Лубенського, у 1649—58 — Кропивенського полків. Універсалами 1710 і 1712 гетьмана І. Скоропадського Л. були віддані «до ласки войскової» у володіння Петрові Троцькому, синові лубенського полкового писаря Максима Троцького. За Генеральним слідством Лубен. полку 1729—30 в Л. Пирятинської сотні наліч. 33 господарства.

Тут жили виборні козаки, підпомічники, підсусідки, посполиті, частина яких перебувала у залежності від Троцьких. З 1781 Л. входили до Лубен. пов. Київ. намісництва, з 1796 — Малорос., з 1802 — Полтав. губ. За час з 1787 до 1859 населення Л. зросло з 486 до 925 душ. У 1863 діяли селітряний з-д, відбувалося 2 ярмарки. Дерев'яна церква. 1874 відкрито земську школу. У 1900 — 170 дворів і 956 ж. З 1901 почав працювати винокурний з-д К. І. Величка. Тричі на рік відбувалися ярмарки. Діяли лікарня, пошта, телефонна станція, прокатні с.-г. пункти. З 1903 — залізнич. ст. Рад. владу проголошено в січні 1918. 1923 Л. віднесено до Тарандинського р-ну Лубен. округу. 1529 ж. У 1929 ств. ТСОЗ «Незаможник», а в 1930 — на його базі колгосп «Ударник Сталіна», через рік це господарство було поділено на кілька. Після укрупнення в 1932 залишилося три колгоспи: «Незаможник» (пізніше «Прапор комунізму»), «Перемога» (згодом ім. Г. В. Орловського), «Новий шлях». У 1934 ств. четвертий колгосп — ім. Г. М. Димитрова. 1934 в Л. організ. МТС. У 1931—34 Л. входили до Лубен. р-ну, в січні 1935 Л. стають центром району. 1507 ж. (1939). Під час нім.-фашист. окупації гітлерівці розстріляли 9 чол. і вивезли на примусові роботи до Німеччини 226 чол. У 1950 всі господарства Л. були об'єднані в один колгосп — ім. Г. М. Димитрова. 1962 Лазірківський р-н був об'єднаний з Лубен. р-ном. З 1965 Лазірки — у складі Оржицького р-ну. На тер. Л. колгосп ім. Г. М. Димитрова, який спеціалізується на вирощуванні молодняка та відгодівлі великої рогатої худоби. Діють лікарня на 72 ліжка, дитсадок на 200 місць, середня і неповна середня школи, проф.-тех. уч-ще, Будинок культури, дві б-ки, відділення зв'язку, ощадбанку, АТС. Уродженцями села є укр. поет В. О. Підпалий, доктор істор. наук І. Г. Шовкопляс. У селі пам'ятник Г. М. Димитрову, братська могила рад. воїнів, полеглих у 1941 і 1943, Меморіал односельцям, загиблим (192 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1952).

ЛАЗІ́РКІВСЬКИЙ РАЙО́Н. Утв. 22.I 1935 у складі 16 сільрад на тер. Харків. обл. шляхом виділення з Лубенського і Пирятинського р-нів. 22.IX 1937 віднесений до новоутвореної Полтав. обл. На час Всесоюз. перепису 1939 до складу Л. р. входило 16 сільрад: Богданівська, Воронинська (Воронинцівська), Гінцівська, Горобіївська, Губська, Духівська, Карпилівська, Лазірська (Лазірківська), Несено-Іржавецька, Олександрівська, Рейзерівська (тепер Райозерська), Тарандинцівська, Хорошківська, Хоружівська, Черевківська, Юсківська (тепер Ісковецька). У р-ні на той час проживало 26 080 чол. населення (все сільське), у т. ч. чоловіків — 12 607, жінок — 13 473. У 1940 та на початок 1941 — 26 076 чол. За переписом 1926 на цій території 29 266 ж., у т. ч. — 14 411 чоловіків, 14 855 жінок. Ліквідований 30.XII 1962. Територію від-

несено до Лубен. р-ну. З відновленням 4.I 1965 Оржицького р-ну частина кол. Лазірківського (а на час указу — Лубенського р-ну) віднесена до Оржицького р-ну. Див. також *Тарандинцівський район.*

ЛАЗОРЕ́НКУ В. Г. ПА́М'ЯТНИК у с. Шахворостівці Миргород. р-ну. Встановлено 1976 на могилі Героя Рад. Союзу Лазоренка Василя Григоровича (1920—75). Н. в с. Шахворостівці. Навчався в місц. неповній с. ш., працював на Миргород. торфопідприємстві. З 1940 — в армії. Воював на Ленінгр., Закавказькому і Пн.-Кавказ. фронтах. Чотири рази був поранений і контужений. За мужність і відвагу 1944 удостоєний звання Героя. Після війни працював у рідному селі. 20.IV 1975 внаслідок трагічного випадку загинув. Пам'ятник — чотиригранний обеліск з мармурової крихти з мемор. написом.

ЛА́МАНА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Псла (бас. Дніпра). Довж. 7,4 км. Тече тер. Великобагачанського р-ну. На березі Л. розташ. с. Остап'є.

ЛАНДМІЛІ́ЦЬКІ ПОЛКИ́. Поселенське військо у 18 ст. ств. для оборони пд. кордонів Рос. д-ви. На Лівобереж. Україні, у т. ч. й на території Полтавщини, за указом царського уряду 1713 було сформовано 5 Л. п. з служилих людей Бєлгородської лінії. Невдовзі полки було розформовано, але у 1722 — знову створено. У зв'язку з будівництвом *Української лінії* і необхідністю її охорони кількість Л. п. збільшено до 20 (16 кінних і 4 піхотних). Проте безпосередньо на Українській лінії було поселено лише 9 полків — 5 кінних і 4 піхотних. На поч. 1734 на лінії від Дніпра до Сіверського Дінця були розселені такі полки: Борисоглібський, Лівенський, Ряжський, Козловський, Білевський, Орловський, Єфремівський, Слобідський і Тамбовський. У 1736 всю ландміліцію організаційно зведено в Український ландміліцький корпус. Військові, судові, економічні та ін. питання життєдіяльності Л. п. вирішували: канцелярія Укр. ландміліцького корпусу, Ландміліцька комісія, Генеральний ландміліцький військовий суд та полкові ландміліцькі канцелярії. Ландміліцька канцелярія містилась у Білевській фортеці (тепер м. Красноград Харків. обл.). З початком рос.-тур. війни 1735—39 всі полки стали кінними. По штату 1736 кожний полк у своєму складі мав 87 офіцерів, 80 унтер-офіцерів, 880 рядових стройової служби і 77 — нестройових. Всього 1124 чол. У роті — 8 офіцерів, 8 унтер-офіцерів і 88 рядових. Від казни ландміліція одержувала: зброю, амуніцію, коней та обмундирування. На озброєнні кінний ландміліціонер мав рушницю з багнетом (фузею) калібру 0,68 дюйма, шпагу і пару пістолетів при сідлі. 14.IV 1736 із Царичанки в групі військ генерал-лейтенанта Леонтьєва в Кримський похід вирушило 10 тис. ландміліцьких військ. 29.VIII 1736 для наведення мостів через ріки Кінські Води і Московку командировано Лівенський, Тамбовський і Путивльський Л. п. В Очаківському поході 1737 брали участь 9 Л. п. (Орловський, Білевський, Курський, Брянський, Путивльський, Новооскольський, Білгородський, Старооскольський і Борисоглібський). Вони брали участь і в кампанії 1738 та 1739. Будівництво Української лінії між Сіверським Дінцем і Дніпром, поселення на ній Л. п. сприяло швидкому заселенню та освоєнню земель басейну річок Орелі і Берестової. На утримання Л. п. з населення Київської і Воронезької губ. стягували подушний податок. 1764 кількість Л. п. скорочено до 10, з яких лише три знаходи-

лось на лінії. У 1769 Л. п. перетворено на мушкетерські, а в 1770 — злито з регулярними полками.

ЛА́ННА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Орчика (бас. Дніпра). Довж. 37 км, площа бас. 257 км^2. Тече тер. Карлівського р-ну. Прит.— річки Піщанка, Коржиха. Значна частина Л. перетворилася в болота. В ряді місць пересихає. На Л. розташ. с-ще Ланна, села Верхня Ланна та Нижня Ланна.

ЛА́ННА (Чубарівка) — селище Карлівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Коржиха, Куми, Львівське та Чалівка. Розташ. на лівому березі р. Ланної (прит. Орчика), за 17 км від райцентру. Залізнич. ст. 1909 ж. (1990). Виникла на місці кол. Ланнівського управительства Карлівської економії великої княгині Олени Павлівни. У 1887 в управительстві налич. 7060 дес. земельних угідь. У 1903—10 в Л. Костянтиноград. пов. споруджується цукровий з-д, навколо якого згодом виростає поселення. Навесні 1902, а також у 1905—07 тут сталися сел. заворушення. Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1923 відроджується цукроварня; їй присвоюється ім'я рад., парт. і держ. діяча В. Я. Чубаря (1891—1939). Чубарівкою став називатися й висілок, що виник поблизу. З 7.III 1923 Чубарівка входила до складу Нижньоланнівської сільради Карлівського р-ну Красноград. округу, з червня 1925 — Полтав. округу. 1926 у висілку Чубарівка та у с-щі Чубарівської цукроварні налич. всього 182 двори, 402 ж. Наприк. 30-х рр. село та цукрокомбінат одержують стару назву. У роки нім.-фашист. окупації (20.IX 1941—19.IX 1943) гітлерівці зруйнували цукрокомбінат, знищили ряд громад. будівель. 1957 споруджено молоко консервний з-д. Тепер на тер. селища — цукрокомбінат, що складається з цукрозаводу та радгоспу (зерново-тех. напрям, тваринництво), молококонсервний з-д, відділення зв'язку та ощадбанку, с. ш., філіал дитячої муз. школи, дільнична лікарня, 2 фельдшерсько-акушер. пункти, аптека, дитсадок, клуб цукрокомбінату на 500 місць, 2 б-ки (22,2 тис. од. зб.), 2 музейні кімнати. У ланнівській с. ш. навчався Герой Рад. Союзу В. П. Мірошниченко (1917—41). Пам'ятники: воїнам-односельцям, що полягли (192 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1958); В. І. Леніну (1964); на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1943 (1967). На тер. сільради збереглися залишки давніх курганів.

ЛАННІ́ВСЬКИЙ МОЛОКОКОНСЕ́РВНИЙ КОМБІНА́Т. Буд-во з-ду почалося 1952. Першу продукцію — молоко згущене з цукром, випущено у липні 1957. Спочатку з-д розфасовував продукцію у велику тару — фанерні діжки, а з 1966, після спорудження цеху по виготовленню жерстяних банок, випускає мол. консерви і в банці № 7. Того ж року з-д одержав сучасну назву і був підпорядкований союзному об'єднанню «Союзконсервмолоко». Сировина надходила з Карлівського і Машівського р-нів, де працювали два молокозаводи і 23 сепараторні пункти. На поч. 1970 Карлівський молокозавод був перетворений на цех продукції з незбираного молока. Виробництво масла вершкового було зосереджено на центр. з-ді. 1989 впроваджено центрозавоз молока і тепер комбінат не має своїх сепараторних пунктів. Того ж року комбінат підпорядковано виробничому об'єднанню «Укрконсервмолоко» при Укрхарчопромі. Осн. напрям сучас. виробництва: молоко незбиране згущене з цукром у великій тарі та банці № 7, масло вершкове та продукція з незбираного молока. Діють здоровпункт і музей з-ду. Розташований комбінат у с-щі Ланна Карлівського р-ну, вул. Заводська.

ЛАННІВСЬКИЙ ЦУКРОКОМБІНА́Т. Ств. 1903—10 як Ланнівський цукрозавод. Переробляв 3 тис. цнт буряка на добу. 1923 здійснена перша реконструкція з-ду, який став називатися Чубарівська цукроварня. До 1938 цукрозавод носив ім'я В. Я. Чубаря. Під час Великої Вітчизн. війни 1941—45 зруйнований. У 1948—52 відбудований. У результаті кількох реконструкцій у 1975 потужність була доведена до переробки 1680 т буряка на добу. 1967 з-ду присвоєно ім'я Великої Жовтн. соціалістич. революції. Тепер з-д виробляє цукор-пісок з буряка, жом свіжий, патоку, вапно товарне, цукор-пісок з сирцю. З-д входить до цукрокомбінату, якому підпорядкований цукрорадгосп з 4 відділеннями. Розміщений у с-щі Ланна Карлівського р-ну. Діють здоровпункт, клуб на 500 місць.

ЛАПТУ́Р — річка в Полтав. обл., прит. р. Лохвиці (бас. Дніпра). Тече тер. Лохвицького р-ну.

ЛЕБЕДИ́НСЬКИЙ РОБІТНИ́ЧО-СЕЛЯ́НСЬКИЙ ТЕА́ТР. Діяв у 1931. Організатор М. І. Сочеванів — племінник М. Л. Кропивницького. У репертуарі «Гробаки» Л. Глібова, «Комуна в степах» М. Куліша. Трупа складалася з місцевих аматорів.

ЛЕ́БЕХІВКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Сули (бас. Дніпра). Текла тер. Глобинського р-ну. В зв'язку з утв. Кременчуцького водосховища затоплена.

ЛЕВАНЕ́ВСЬКОГО ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Кам'яна, Жовтневий р-н) — від вул. Шевченка до Нижньомлинського узвозу. Наз. 1934 на честь Леваневського Сигізмунда Олександровича (1902—37) — льотчика, Героя Рад. Союзу (1934). Н. у Петербурзі. З 1918 в Рад. Армії. У 1930—34 начальник льотної частини Центральної всеукр. школи пілотів ТСОАВІАХІМу в Полтаві. У квітні 1934 взяв участь у рятуванні челюскінців. Був у числі перших семи Героїв Рад. Союзу (мав «Золоту Зірку» № 2). Після повернення до Полтави його іменем було наз. вулицю, де він жив, та село у Кобеляцькому р-ні. 1936 здійснив переліт СРСР — США заг. протяжністю 19 тис. км. 1937 під час перельоту через Пн. полюс у США загинув. На вулиці зберігся будинок, споруджений у кін. 19 ст., в якому жив С. О. Леваневський (№ 17). На фасаді будинку 1991 встановлено йому мемор. дошку; мідь (скульп. В. І. Білоус, арх. В. М. Вадимов).

«ЛЕГЕНДА́РНА СЛА́ВА». Хор, ств. 1980 при клубі ветеранів «Легендарна Слава» смт Решетилівки. Тривалий час його керівником був М. М. Верховод (1917—90). У репертуарі патріотичні, фронтові і нар. пісні. Проводить тематичні вечори і виступи в області.

ЛЕЛЮ́ХІВКА — село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Забрідки. Розташ. за 2 км від райцентру та за 9 км від залізнич. ст. Нові Санжари (на лінії Полтава — Кременчук). Через село проходить автотраса Полтава — Кишинів. 1465 ж. (1990). У 1859 — 196 дворів, 1501 ж., церква, 1 ярмарок на рік. 1900 — 210 дворів, 1661 ж., у 1910 — 420 господарств, у т. ч. 384 козацькі, 2151 ж., ріллі 1056 десятин, паровий млин. У 1895 збуд. Георгіївська церква, при ній діяла церковнопарафіяльна школа для хлопчиків і дівчат.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1926 — 417 дворів, 2055 ж. У період нім.-фашист. окупації (16.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 102, розстріляли 36 чол., спалили при відступі 63 хати. Л.— центр. садиба колгоспу ім. М. І. Калініна, тут розташ. Новосанжарська нафто-

розвідувальна експедиція глибокого буріння, сейсмопартія, восьмирічна школа, фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури (на 450 місць), б-ка (10 868 од. зб.). Електрифікована в 1963, радіофікована 1959, телефонізована 1970 (99 номерів). Уродженець села Гавриш І. Є.— удостоєний звання Героя Рад. Союзу (1942). 1974 в Л. споруджено обеліск на братській могилі рад. воїнів, полеглих 1941 і 1943; 1958 встановлено пам'ятник на честь воїнів-односельців, які загинули (137 чол.) у Великій Вітчизн. війні.

«ЛЕ́НИНСКАЯ СМЕ́НА». Газета, вид. 1925—27 у Кременчуці.

ЛЕ́НІНА ВУ́ЛИЦЯ. 1) У м. Гадячі (кол. Роменська) — від розвилки вул. К. Лібкнехта і Лохвицької до околиці міста. Первісну назву одержала від шляху, що проходив цією місцевістю з Полтави на Ромни. Розташовані: дитяча муз. школа, кінотеатр «Промінь», елеватор, комбікормовий з-д, птахокомбінат, ПМК № 7, відділення райагробуду. 2) У смт Диканьці — від автотраси Полтава — Гадяч до вул. Пушкіна (довж. 3,8 км). Центр. вулиця с-ща. Розташовані: селищна Рада нар. депутатів, райвиконком, ін. районні установи та орг-ції; Будинок культури, *Диканський історико-краєзнавчий музей,* Будинок піонерів. Встановлено *Шевченку Т. Г. пам'ятник,* пам'ятник загиблим воїнам-землякам (1958) та воїнам-визволителям (1973), пам'ятник бойової Слави — «Катюша» (1973), пам'ятник В. І. Леніну, погруддя уродженця с-ща двічі Героя Соц. Праці І. І. Кухаря (1988). На Л. в.— братська могила воїнів, загиблих 1941 і 1943. 3) У м. Зінькові (кол. Полтавська). Центр. вулиця міста. Розташовані: міська Рада нар. депутатів, райвиконком, ін. міські та районні установи і орг-ції; *Зіньківський історичний музей.* На Л. в.: пам'ятник комсомольцям-землякам, загиблим 1941—45 (1957), братські могили воїнів, полеглих 1943 (пам'ятник 1946, реконстр. 1967), могила Героя Рад. Союзу М. К. Саранчі (пам. 1961), могила і пам'ятник Саші Саранчі (1982). Збереглися пам'ятки архітектури: будинки кол. гімназії (№ 20, тепер с. ш. № 1), збудов. 1900; кол. міського готелю (№ 63), збуд. 1912; обидва — в стилі модерн, *Воздвиженка будинок* та ін. Іл.— табл. XXXI. 4) У м. Карлівці. Центр. вулиця міста. Розташовані: міська Рада нар. депутатів, райвиконком та ін. районні установи та орг-ції; Будинок культури, Центральна район. бібліотека, кінотеатр «Мир», с. ш. № 1 і № 2, хлібозавод та ін. Встановлені: пам'ятник В. І. Леніну, двічі Героя Соц. Праці *Підгорного М. В. погруддя* (1976), *Громницькому Г. М. меморіальна дошка,* на фасаді будинку міськвиконкому — мемор. дошка на честь військ. частин, які визволяли місто 1943. На Л. в.— братська могила воїнів, загиблих 1941 і 1943 (пам. 1957). 5) У м. Кобеляках. Складається з двох відтинків: кол. вул. Підгірної (від вул. Ветеринарної до вул. Фрунзе) і кол. Старо-Дніпровського пров. (від вул. Фрунзе до Кірова). Перейменована 1924. Центр. вулиця (довж. 1,35 км). Розташовані: райвиконком, ін. районні установи та орг-ції; Будинок культури, Центр. район. бібліотека ім. Мате Залки (для дорослих) та дитяча бібліотека, *Кобеляцький літератури і мистецтва музей,* хлібозавод. 6) У смт Козельщині — від автобусної і залізничної станції до центр. садиби радгоспу «Козельщинський». Центр. вулиця (довж. 0,7 км). Розташовані: райвиконком, ін. районні установи та орг-ції; Центр. район. бібліотека для дорослих та дитяча бібліотека, краєзнавчий музей, пам'ятник В. І. Леніну (1960), пам'ятка архітектури —

Різдва Богородиці собор. Іл.— табл. XVII. 7) У м. Кременчуці (до лютого 1917 — Катерининська, з березня 1917 — просп. Революції, з січня 1924 — просп. Леніна) — від пл. Перемоги до Палацу культури з-ду шляхових машин. Відома як адм. і торг. центр міста з 18 ст. Розташовані: братські могили воїнів, загиблих 1941 і 1943 (пам. 1968), пам'ятник воїнам-визволителям (1949). Встановлені меморіальні дошки на місці будинку Міської думи, в якому було проголошено Рад. владу (1980); на місці театру «Колізей», де виступали 1920 М. І. Калінін та А. В. Луначарський (1982) та ін. 8) У м. Лубнах (кол. Дворянська) — від пл. Жовтневої до пл. Кузіна. Розташовані: *Лубенський краєзнавчий музей,* с. ш. № 1, ДЮСШ, стадіон «Центральний», з-д «Побутрадіотехніка» та ін. На Л. в. встановлено *Шліхтеру О. Г. пам'ятник,* пам'ятний знак на честь воїнів-визволителів 337-ї стріл. дивізії (1974). Іл.— табл. XX. 9) У смт Машівці (кол. Большак). Центр. вулиця с-ща (довж. бл. 6 км). Розташовані: селищна Рада нар. депутатів, райвиконком, ін. районні установи та орг-ції, Будинок культури, Центр. район. бібліотека, дитяча муз. школа, Будинок піонерів, редакція газ. «Колгоспні вісті». На Л. в.— меморіальний комплекс, який складають братська могила, пам'ятник на честь воїнів-визволителів, земляків — Героїв Рад. Союзу та воїнів-односельців, загиблих на фронтах Великої Вітчизн. війни (1980). 10) У смт Нових Санжарах. Відома з кін. 18 ст. Перейменована 1951. Розташовані: райвиконком, готель «Україна» та ін. На Л. в.— братська могила воїнів Червоної Армії, загиблих 1920—21 (пам. 1969), братська могила воїнів, полеглих 1943—45 (пам. 1965, реконстр. 1975). 11) У м. Пирятині (кол. Переяславська, Губіна) — від вул. Водосточної до Київської. Перейменована 1951. Центр. вулиця міста. Розташовані: міська Рада нар. депутатів, райвиконком та ін. районні установи і орг-ції, Будинок культури, с. ш. № 4, готель «Удай» та ін. Встановлені пам'ятники В. І. Леніну і Карлу Марксу (1974). 12) У Полтаві (Жовтневий, Ленінський р-ни) — від вул. Фрунзе до р. Ворскли. Прокладена через Мазурівський Яр, по якому проходила дорога від Мазурівської брами *Полтавської фортеці* на Поділ. Називалася Мало-Петровською (до пам'ятника В. І. Леніну), Ново-Миколаївською (на відтинку до сучас. вул. Пролетарської) і далі — Різдвяною. Ряд забудови понад яром навпроти садиби краєзнавчого музею — наз. Миколаївським бульваром. Вулиця завершувалася Кінно-Ярмарковою пл. на березі р. Ворскли. На Л. в. встановлено на перетині з вул. Котляревського — *Котляревському І. П. пам'ятник* (1903), з вул. Гоголя — *Гоголю М. В. пам'ятник* (1934), на Леніна площі — *Леніну В. І. пам'ятник* (1960), навпроти споруджено новий будинок обл. наук. бібліотеки. На буд. № 8/20 — *Гладкому Г. П. меморіальна дошка.* До Л. в. примикає Комсомольський парк. Іл.— табл. IX, XII,

Вулиця Мало-Петровська (тепер — Леніна) у Полтаві. Фото поч. 20 ст.

XVI. 13) У смт Решетилівці (кол. Кам'янка) — центр. вулиця с-ща (довж. бл. 2,2 км). Розташовані: селищна Рада нар. депутатів, райвиконком та ін. районні установи та орг-ції. Будинок культури, муз. школа, СПТУ-28, СПТУ-52 та ін. Встановлені: *Шевченку Т. Г. пам'ятник,* пам'ятник В. І. Леніну (1967), *Векличу І. М. меморіальна дошка, Олійнику І. Л. меморіальна дошка* (1976), на фасаді с. ш.— меморіальна дошка воїну-інтернаціоналісту В. П. Пустовару (1990). 14) У м. Хоролі (кол. Полтавська) — центр. вулиця міста (довж. 5,2 км). Перейменована 1927. Розташовані: мехзавод, ф-ка «Промінь», технікум механізації с. г., СПТУ-45, с. ш. № 2, кінотеатр, готель та ін. На Л. в.— могила червоногвардійців, загиблих 1918—19 (пам. 1955); братська могила жертв фашизму 1941—43 (пам. 1949, реконстр. 1982), братська могила воїнів, полеглих 1941 і 1943. Встановлені: пам'ятник воїнам-землякам (1957, реконстр. 1982), пам'ятний знак Трудової Слави — трактор «Універсал» (1972), погруддя Героя Рад. Союзу (1945) і Героя Соц. Праці (1982) І. М. Третяка.

ЛЕ́НІНА ПЛО́ЩА у Полтаві (кол. Петровська, Жовтневий р-н) — між вул. Жовтневою, Гагаріна, Комсомольською. Закладена на поч. 19 ст. на тер. *Полтавської фортеці.* Пн. частину у 19 — на поч. 20 ст. займав Петровський базар. 1871 на площі збудували губ. зем. управу, в якій у кін. 19 ст. працювали рос. письменник І. О. Бунін (1870—1953), О. Г. Шліхтер (див. *Шліхтеру меморіальні дошки*), марксист П. П. Румянцев та ін. 1901 її розібрали і спорудили *Полтавського губернського земства будинок,* навпроти якого заклали *Петровський парк.* На Л. п.— *Шевченку Т. Г. пам'ятник* (1926), *Леніну В. І. пам'ятник* (1960), братська могила борців за владу Рад, пам'ятник на честь військ. частин і з'єднань, які визволяли 1943 місто (1967). Іл.— табл. X, XVI.

Вулиця Леніна у Полтаві.

«ЛЕ́НІНЕЦЬ». Газета, орган правління і парткому колгоспу ім. Леніна Котелевського р-ну. Виходить з 1959 тричі на місяць.

«ЛЕ́НІНЕЦЬ». Газета, орган правління і парторг-ції колгоспу ім. Леніна. Видавалася у с. Суха Маячка 1965—75.

«ЛЕ́НІНСЬКА ЗМІ́НА». Газета, орган Лубенського окружкового к-ту ЛКСМУ. Виходила 1925 у Лубнах.

«ЛЕ́НІНСЬКА ЗОРЯ́». Газета, орган Лазірківського РК Компартії України та райради деп. трудящих. Виходила 1956—62 два рази на тиждень у Лазірках. У 1934 мала назву «Політвідділівець», 1935—41 — «Сталінець». 1941 (серпень) — 1944 (червень) не видавалася. У липні 1944 видання поновлено. Припинила вихід у зв'язку з ліквідацією району.

«ЛЕ́НІНСЬКА ЗОРЯ́». Газета, орган Лубенського МК Компартії України, міської та районної Рад нар. депутатів, виходила з 7.IV 1962 до 18.IX 1988 у Лубнах. 1919 — «Известия Совета рабочих, крестьян. и красноарм. депутатов», 1920—22 — «Вісті Лубенського повітвиконкому», 1922 — «Зарево», 1923—41, 1943—62 — «Червона Лубенщина», 1941—43 — не видавалася. З 18.IX 1988 — *«Червона Лубенщина»,* з 14.IX 1991 — «Лубенщина».

«ЛЕ́НІНСЬКЕ СЛО́ВО». Газета, орган Оржицького РК Компартії України і райради деп. трудящих. Виходила 1961—91 у смт Оржиці. Попередні назви: «Штурмовик» (1931—34), «За більшовицькі колгоспи» (1934—41), «За перемогу» (1944—49), «Зоря комунізму» (1949—60). З 1991—«Оржиччина».

ЛЕ́НІНСЬКИЙ РАЙО́Н м. Полтави. Ств. 1940. У серпні 1948 ліквідований у зв'язку з скасуванням районного поділу міста. Відновлений 12.IV 1952. Займає пд. сх. частину міста. Заг. пл. — 2925 га. Нас. — 47 тис. чол. (1990). Основу виробн. потенціалу району становлять підприємства (12) залізничного транспорту. Діють також 3 пром. підприємства, у т. числі *Полтавський тепловозоремонтний завод*, два автотранс. підприємства, 24 пром. і 50 прод. магазинів. У районі — 4 мед. заклади, у т. ч. 2 лікарні і 2 аптеки, технікум залізнич. транспорту і 2 профтехучилища, 8 загальноосв. шкіл, школа-інтернат, дитяча муз. школа, 19 дитячих дошкільних закладів, Палац культури залізничників, 4 б-ки, стадіон, 2 басейни, 13 спортзалів.

«ЛЕ́НІНСЬКИЙ ШЛЯХ». Газета, орган Великобагачанського РК Компартії КП України та райради деп. трудящих. Виходила 1932—62 два рази на п'ятиденку. 1941—43 не видавалася. Припинено видання 1962 у зв'язку з ліквідацією району. Відновила вихід 1967 під назвою «*Світло Жовтня*».

«ЛЕ́НІНСЬКИЙ ШЛЯХ». Газета, орган Гоголівського РК Компартії України та райради деп. трудящих. Виходила 1933—62 у с. Шишаках. У 1933—34 мала назву «За більшовицький врожай» (орган політвідділу Шишацької МТС Диканського р-ну Харків. обл.). 1941—43 (листопад) — не видавалася. Припинила вихід 1962 у зв'язку з ліквідацією району. Відновила вихід 1967 (березень) під назвою «*Сільське життя*».

«ЛЕ́НІНСЬКИМ ШЛЯ́ХОМ». Газета, орган Новосанжарського РК Компартії України та райради деп. трудящих. Видавалася 1932—62 у смт Нових Санжарах. 1941 (жовтень) — 1943 (листопад) не виходила. Припинено видання 1962 у зв'язку з ліквідацією району. 1965 відновлено видання під назвою «*Червоний прапор*».

«ЛЕ́НІНСЬКИМ ШЛЯ́ХОМ». Газета, орган правління і парторганізації колгоспу ім. Першого травня (тепер «Перше травня»), Кунцівської сільської Ради Новосанжар. р-ну. Вид. 1965—69.

«ЛЕ́НІНСЬКИМ ШЛЯ́ХОМ». Газета, орган правління і парторгції колгоспу ім. Леніна та виконкому Бодаківської сільс. Ради Лохвицького р-ну Полтав. обл. Видавалася 1957—65.

«ЛЕ́НІНСЬКИМ ШЛЯ́ХОМ». Газета, орган Полтав. РК Компартії України та райради деп. трудящих. Вид. у 1945 — 91 три рази на тиждень. 1940—41 мала назву «За комунізм», 1941 (вересень) — 1944 (листопад) не виходила. У 1944 (грудень) — 1945 — «За відбудову». У 50-х рр. кореспондентом газети працював поет Ф. З. Гарін. При редакції створена літ.-краєзнавча студія «Сівач». Редакція міститься у Полтаві на вул. Шевченка № 5. З 29.VIII 1991 — «Вісті».

«ЛЕ́НІНСЬКИМ ШЛЯ́ХОМ». Газета, орган Сенчанського РК Компартії України та райради деп. трудящих. Виходила 1933—62 у с. Сенчі. 1941 (жовтень) — 1943 не видавалася. Припинила вихід 1962 у зв'язку з ліквідацією району. Мала спец. вип. та друкувала 1935—36 на своїх шпальтах газ. «*Робселькор Сенчанщини*».

«ЛЕ́НІНСЬКИМ ШЛЯ́ХОМ». Газета, орган Чутівського РК Компартії України та райради деп. трудящих. Виходила 1931—62 три

рази на тиждень у смт Чутовому. 1941 (жовтень) — 1944 (червень) не видавалася. 1962 видання припинено у зв'язку з ліквідацією району. 1965 відновлено видання під назвою *«Сільські новини»*.

ЛЕ́НІНСЬКОГО КОМСОМО́ЛУ ПАРК у Полтаві. Розташ. у Жовтневому р-ні міста, праворуч від вул. Леніна, на схилі Інститутської гори. Насаджений на поч. 50-х рр. 20 ст. У дореволюц. роки тут, на горі, були дубовий гай поміщиці Любощинської — сусідки по садибі Гоголів-Яновських — Бикових у с. Василівці, велике озеро. Біля підніжжя гори, неподалік від *Миколаївської церкви* витікала р. *Лтава* (взята в труби). На поч. 20-х рр. усі вікові дуби вирубали. Озеро висохло, гора почала руйнуватися. З метою врятувати становище, зупинити зсуви на поч. 50-х рр. було насаджено парк. У парку — кілька джерел, які колись живили озеро та р. Лтаву. Відновлено криницю, яка названа криницею Марусі Чурай.

ЛЕ́НІНУ В. І. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку виконкому Полтав. міськ. Ради нар. депутатів (вул. Жовтнева № 36) на честь обрання В. І. Леніна почесним головою Полтав. міськ. Ради робітн. і червоноарм. депутатів 14.III 1920. Дошка — граніт, відкрито 1970.

ЛЕ́НІНУ В. І. ПА́М'ЯТНИКИ. 1) У смт Великій Багачці. Відкрито 1983 на вул. Леніна. Бронзова скульптура (вис. 4,2 м) на бетонному постаменті (вис. 3,1 м). Автори — скульп. А. А. Банніков, архітектори Ф. П. Юхтовський, Н. А. Красотін. У Великобагачанському районі: у с. Байраці (В. І. Леніну і Н. К. Крупській, 1967), с. Балаклії (1967), с. Красногорівці (1970), Огирівці (1967), с. Остап'ї (1977), селі Подолі (1979), с. Радивонівці (1967), с. Рокиті (1967), с. Степанівці (1970). 2) У м. Гадячі. Відкрито 1981 на пл. Революції. Бронзова скульптура (2,7 × 1,0 × 1,0 м) встановлена на постаменті (2,5 × 1,0 × × 1,0 м), облицьованому плитами червоного граніту. Автори — скульп. П. Ф. Мовчан, архітектори Ф. В. Квас, С. В. Литвиненко. У Гадяцькому р-ні: у с. Бобрику (1970), с. Великих Будищах (1967), с. Вельбівці (1967), с. Веприку (1968), с. Лютеньці (1967), с. Ручках (1959), с. Теплому (1979). 3) У м. Глобиному. Відкрито 1955 на тер. парку ім. В. І. Леніна. Пам'ятник — бронзова скульптура (2,1 м) на цегляному оштукатуреному постаменті (6,2 м). Виготовлений на Харків. скульптурному комбінаті. Другий пам'ятник встановлено 1944 у сквері по вул. Ударників, поновлено 1955 (скульп. О. С. Лук'янов). У Глобинському р-ні: у с. Бабичівці (1968), с. Борисах (1965), с. Броварках (1968), с. Великих Кришках (два пам'ятники — 1960; 1967), с. Веселій Долині (1969), с. Горбах (1967), смт Градизьку (1955), с. Гриньках (1950), с. Зубанях (1966), с. Куп'єватому (1968), с. Липовому (1955), с. Обознівці (1967), с. Пирогах (1970), с. Погребах (1947), с Пронозівці (1967), с. Святилівці (1967), с. Турбаях (1957), с. Ярошах (1965). 4) У м. Гребінці. Відкрито 1967 на вул. Червоноармійській; 1965 — на вул. Крупської; 1967 — на вул. Жовтневій; у Гребінківському р-ні: у с. Відрадному (1965), у с. Григорівці (1967), с. Покровщині (1971), с. Світанку (1948), с. Ульяновці (1977). 5) У смт Диканці. Відкрито 1973 на вул. Леніна, перед Будинком культури. Бронзова скульптура (вис. 2,6 м) на гранітному постаменті (вис. 2,25 м). Автор — скульп. Андріïчук. Другий пам'ятник встановлено 1970 перед будинком правління колгоспу ім. Леніна. Бюст на постаменті. Виготовлений Ленінград. скульптурною ф-кою. У Диканському р-ні:

у с. Ландарях (1967), с. Михайлівці (1968), с. Писарівщині (1966).

6) У м. Зінькові. Відкрито 1978 на вул. Леніна. Бронзова фігура на повний зріст (висота — 4 м) встановлена на гранітному постаменті (3,0 × 1,9 × 1,4). Автори — скульптор О. П. Олійник, архітектори Б. Г. та Г. Ю. Клейн. У Зіньківському р-ні: у с. Дейкалівці (1967), смт Опішні (1946), с. Покровському (1967), с. Проценках (1975), с. Тарасівці (1943).

7) У м. Карлівці. Відкрито 1976 біля районного Будинку культури. Бронзова скульптура (4,0 × × 1,2 × 0,7) на залізобетонному, облицьованому гранітними плитами постаменті (2,8 × 1,5 × 1,3 м). Цоколь (6,0 × 7,0 × 0,5 м). Автори — скульптори Ю. М. Сінкевич, М. Я. Грицюк; встановлено також на вул. Коцюбинського, на вул. Леніна (обидва — 1966) і на тер. піонер. табору у Красноперівському лісі (1960). У Карлівському р-ні: у с. Варварівці (1966), с-щі Ланна (1964), с-щі Халтуриному (1953).

8) У м. Кобеляках. Встановлено 1954 в парку Перемоги. Залізобетонна скульптура на повний зріст (вис. 2,5 м) на постаменті (вис. 3,0 м). У Кобеляцькому р-ні: у смт Білики (1955), у с. Вільховатці (1956), с. Деменках (1967), с. Жовтневому (1967), с. Мартинівці (1967), с. Морозах (1965), с. Озерах (1963), с. Світлогірському (1962), с. Шенгурах (1976).

9) У смт Козельщині. Встановлено 1960 навпроти приміщення райкому Компартії України та райвиконкому. Пам'ятник — залізобетонна скульптура висотою 3,5 м на постаменті з бутового каменю висотою 2,9 м. Автор — скульптор Е. М. Кунцевич. У Козельщинському р-ні: у с. Бреусівці і с. Лутовинівці (обидва — 1967).

10) У смт Котельві. Відкрито 1982 у сквері по вул. Жовтневій. Гранітна скульптура (3,0 × 1,0 × × 0,8 м) встановлена на гранітному постаменті (2,5 × 1,1 × 1,1 м). Автори — скульптор С. І. Сичов, арх. І. А. Гургенов; 1965 — на тер. с. ш. № 5 по вул. Леніна. У Котелевському р-ні: у с. Більську (1968), с. Великій Рублівці (1967), с. Деревках (1965), с. Ковалевому (1967), с. Милорадовому (1967), с. Михайлівці Першій (1972), с. Тернах (1960).

11) У м. Кременчуці. Відкрито 1971 на пл. Перемоги. Бронзова скульптура висотою 6,5 м на чавунному постаменті висотою 5,8 м встановлена на гранітному ступінчастому стилобаті. Автори — скульптор Е. М. Кунцевич, архітектори А. Ф. Ігнащенко, В. Т. Попов. У Кременчуцькому р-ні: у с. Білецьківці (1967), с. Вільній Терешківці (1967), с. Кам'яних Потоках (біля виконкому сільської Ради і біля с. ш., обидва — 1967), с. Кобелячку (1980), с. Майбородівці (1962), с. Недогарках (1967), с. Піщаному (1967), с. Пришибі (1970), с. Рокитному (1970), с. Салівці (1967), с. Червоній Знам'янці (1970), с. Чечелевому (1967).

12) У м. Лохвиці. Відкрито 1933 на пл. Перемоги (реконструйовано 1957, 1989); скульп. В. І. Рябчук, арх. М. М. Пивоваров; на вул. Фрунзе (1960). У Лохвицькому р-ні: у с. Бодакві (1967), с-щі Вирішальному (1950), с. Гирявих Ісківцях (1967, скульптор Л. Ю. Кербель), с. Корсунівці (1967), с. Нижній Будаківці (1971), с. Ритах (1967), с. Сенчі (1947), с. Токарях (1967), м. Червонозаводському на вул. Матросова (1970) і на вул. Червоноармійській (1948, реконструйовано 1989, скульп. М. Лисенко).

13) У м. Лубнах. Відкрито 1971 в парку Леніна. Автори — скульптор Н. Остапенко, арх. А. Кулінов. У Лубенському р-ні: у с.

Висачках (В. І. Леніну і М. Горькому, 1966), с. Вовчику (1970), с. Жданах (1960), с. Хорошках (1967).
14) У смт Машівці. Відкрито 1955 у центрі с-ща. Пам'ятник — залізобетонна скульптура (2,1 × 1,2 × × 0,7) на двоступінчастому цегляному оштукатуреному постаменті (3,0 × 1,3 × 1,2 м). У Машівському р-ні: у с. Кошманівці (1970), с. Михайлівці (1967), с. Павлівці (1967), с. Ряському (1974).
15) У м. Миргороді. Відкрито 1967 на розі вул. Гоголя і Комсомольської. Скульптура із сірого граніту (3,0 × 1,1 × 0,95 м) встановлена на постаменті з трьох гранітних брил (3,4 × 1,1 × 0,5 м). Автори — скульптор В. М. Савченко, арх. Н. Ф. Чорноморець. У Миргородському р-ні: у с. Великих Сорочинцях (1967), с. Гаркушинцях (1969), с-щі Декабристів (1967), с. Зубівці (1967), смт Комишні (1957), с. Остапівці, с. Панасівці, с. Петрівцях, с. Попівці (всі — 1967), с. Савинцях (1981), с. Слобідці (1966), с. Ярмаках (1966).
16) У смт Нових Санжарах. Відкрито 1978. Бронзову скульптуру (висота 4,0 м) встановлено на прямокутному постаменті з сірого граніту (вис. 3,4 м). Автори — скульптор Б. Є. Климушко, архітектор В. М. Прач. У Новосанжарському р-ні: у с. Андріївці (1970), с. Крутій Балці (1966), с. Маячці (1965), с. Нехвороші (два — 1956, 1967), с. Стовбиній Долині (1967), с. Сухій Маячці (1967).
17) У смт Оржиці. Відкрито 1959 на вул. Леніна. В Оржицькому р-ні: у с. Денисівці (1969), с. Зарозі (1957), с. Плеховому (1968).
18) У м. Пирятині. Відкрито 1974 у центрі міста. Бронзова скульптура висотою 3,45 м на постаменті з чорного граніту висотою 3,55 м розміщена на стилобаті (11,1 × 12,2 × 0,3 м). Автори — скульптори О. О. Ковальов, В. І. Агібалов, Я. Й. Рик, арх. В. Г. Гнєздилов. Другий пам'ятник — бюст з оргскла висотою 1,75 м на Привокзальній площі (1960). У Пирятинському р-ні: у с. Олександрівці (1967), с. Березовій Рудці (1989), с. Прихідьках (1936, реконстр. 1945), с. Сасинівці (1949), с. Теплівці (1967).
19) У Полтаві. Відкрито 1960 у сквері на пл. Леніна. Бронзову скульптуру встановлено на постамент з чорного полірованого граніту (загальна висота — 8,9 м). Автори — скульп. Л. Ю. Кербель, архітектори О. М. Душкін, Л. С. Вайнгорт. Пам'ятники відкрито також на вул. Гайового (1950) і на вул. Маршала Бірюзова (1960). У Полтавському р-ні: у с. Кіровому (1970), с. Петрівці, с. Судіївці (обидва — 1967).
20) У смт Решетилівці. Відкрито 1967 на площі по вул. Леніна. Скульптура з оргскла (3,2 × 1,24 × × 1,24 м) встановлена на облицьованому мармуром постаменті (3,0 × × 1,3 × 1,3 м). Автори — скульптор Е. М. Кунцевич, арх. Тарасенко. 1985 пам'ятник реставровано. У Решетилівському р-ні: у с-щі Жовтневому (В. І. Леніну і Н. К. Крупській, 1967), с. Каленикax, с. Лиманах Перших, с. Паценках, с. Піщаному (всі — 1967), с. Колотіях (1968).
21) У смт Семенівці. Відкрито 1974, реконстр. 1982. Гранітна скульптура висотою 2,5 м, встановлена на гранітному постаменті висотою 4,5 м. Автор — скульптор В. Н. Савченко. Другий пам'ятник відкрито 1980 на вул. Космонавтів. У Семенівському р-ні: в с. Брусовому (1958), с. Василівці (1965), с. Вербках (1979), с. Веселому Подолі (1967), с. Заїчинцях (1967), с. Кривій Руді (1961), с. Оболоні (1967), с. Очеретуватому (1966), с. Погребняках (1967).
22) У м. Хоролі. Відкрито 1979 на центр. площі міста. Пам'ятник — бронзова скульптура на постаменті. Автори — скульптор Е. М.

Кунцевич, архітектори Ю. А. Чеканюк, Ю. М. Набок. У Хорольському р-ні: у с. Андріївці (два), с. Березняках, с. Вишняках, с. Ковалях, с. Коломійцевому Озері, с. Миколаївці, с. Новоаврамівці, с. Штомпелівці (всі — 1967), с. Грушиному (1970), с. Мусіївці (1960), с. Петракіївці (1965), с. Покровській Багачці (1956), с. Староаврамівці (1970), с. Трубайцях (1966), с. Ялосовецькому (1965).

23) У смт Чорнухах. Відкрито 1952 на вул. Леніна. У Чорнухинському р-ні: у с. Богданівці, с. Кізлівці (1965), с. Луговиках (1967), с. Пісках-Удайських (1963).

24) У смт Чутовому. Відкрито 1950 біля районного Будинку культури по вул. Жовтневій. 1979 реконструйовано. Пам'ятник — гранітна скульптура висотою 4,5 м на гранітному постаменті висотою 1,9 м. Автор — скульптор М. Чернецький. Л. п. відкрито 1968 на вул. Кірова, 1950 в парку на околиці с-ща. У Чутівському р-ні: у смт Артемівці (1959), с. Іскрівці (1967), с. Первозванівці (1966), с. Филенковому (1980).

25) У смт Шишаках. Встановлено 1935. Реконструйовано 1971, 1989. Залізобетонна скульптура окована міддю (висота 3,1 м) на гранітному постаменті висотою 2,2 м. У Шишацькому р-ні: у с. Великій Бузовій, с. Воскобійниках, с. Ковалівці, с. Ковердиній Балці, с. Куйбишевому, с. Пришибі, с. Сагайдаку, с. Товстому (всі — 1967), с. Тищенках (1973), с. Федунці (1970), с. Яреськах (два — 1954, 1967).

ЛЕСЕ́ВИЧ Л. П. МОГИ́ЛА у с. Матяшівці Лубенського р-ну. Знаходиться на старому сільському цвинтарі. Лесевич Лідія Параменівна (1844—1901) — рос. письменниця-перекладачка, дружина укр. філософа і письменника В. В. Лесевича (1837—1905). Перекладала з франц. мови, а також оповідання І. Франка. Після відбуття В. В. Лесевичем заслання в Сибіру, жила у с. Денисівці та ін. селах Лубенщини, вела між селян культурно-осв. роботу, лікувала хворих. В. В. Лесевич відкрив у Денисівці школу для селян.

ЛЕ́ТІ І. К. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у с. *Луценках* Лохвицького р-ну. Встановлена на фасаді будинку с. ш., в якій 1915—18 навчався Лета Ілля Кузьмич (1907—70) — Герой Рад. Союзу. Н. у с. Жабках (тепер с. Луценки). Навчався в с.-г. профшколі і Полтав. с.-г. ін-ті. З 1932 — у Червоній Армії. Закінчив Київ. арт. уч-ще. З 1941 — на фронтах Великої Вітчизн. війни. Звання Героя удостоєний 1944 за мужність і героїзм, виявлені у боях за визволення України. Після війни продовжував службу в Рад. Армії. 1959 вийшов у відставку в званні полковника, жив у Полтаві. Дошка — мармур, відкрита 1977.

ЛЕУ́ЦЬКОМУ М. П. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у м. Хоролі. Встановлена 1967 на честь Героя Рад. Союзу Леуцького Миколи Панасовича (1913—45) на фасаді будинку № 36 по вул., яка носить його ім'я. В цьому будинку він народився та жив. Після закінчення школи працював токарем. 1941 призваний до Червоної Армії. Лейтенант, розвідник. Звання Героя удостоєний 1944 за зразкове виконання бойових завдань. Загинув у бою. Його ім'ям названо також с. ш. № 3.

ЛИМА́Н ДРУ́ГИЙ — село Решетилівського району, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Братешки, Горові Потеряйки, Дем'янці, Коліньки, Шишацьке. Розташ. за 20,4 км від райцентру і за 29 км від залізнич. ст. Решетилівка. 621 ж. (1990). Назва села пішла від місця засн. в лимані р. Псла. За переписом 1859 тут було 48 дворів, 105 ж. 1883 в Л. Д. Площанської вол.

Полтав. повіту наліч. 76 господарств, 418 ж. На час перепису 1900 в селі дворів — 71, 445 ж., церковнопарафіяльна школа. 1910 в Л. Д.— 107 господарств, з найманими робітниками — 668 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1926 в Л. Д. Лиманівської сільради Решетилівського р-ну господарств — 154, 782 ж. Під час нім.-фашист. окупації (19.IX 1941 — 22.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 25 чол.; село спалили. На тер. села — колгосп ім. Т. Г. Шевченка (назва з 1930, зерново-тваринницького напряму), відділення зв'язку, будинок побуту, неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 260 місць, б-ка (9462 од. зб.), кіноустановки. Пам'ятник Т. Г. Шевченку (1967). З с. Горові Потеряйки пов'язана труд. діяльність Героя Рад. Союзу (1943) П. В. Поправка. 1967 споруджено пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, які загинули під час оборони 1941 і визволення 1943 Л. Д., встановлено 8 мемор. плит з іменами 108 загиблих воїнів-односельців. На тер. села розкопано курган скіфського часу.

ЛИ́ПА — бот. пам'ятка природи (з 1964). 200-річне дерево. Розташ. в с. Сарах Гадяцького р-ну. Перебуває у віданні колгоспу ім. М. В. Фрунзе. Площа 0,02 га.

ЛИ́ПА ДРІБНОЛИ́СТА — бот. пам'ятка природи (з 1984). Дерево віком 250 р. Розташ. в с. Рашівці Гадяцького р-ну. Перебуває у віданні колгоспу «Нове життя». Площа 0,02 га.

ЛИ́ПОВА АЛЕ́Я — бот. пам'ятка природи (з 1979). 23 дерева віком бл. 200 р. Міститься в смт Комишні Миргород. р-ну. Перебуває у віданні колгоспу «Прогрес».

ЛИ́ПОВИЙ — струмок в Полтав. обл., прит. р. Хоролу (бас. Дніпра).

ЛИП'Я́НКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Орелі (бас. Дніпра). Довж. 49 км, площа бас. 425 км². Ширина річища 5—6 м, ширина заплави 200 м. Бере початок в Карлівському р-ні. Тече тер. Карлівського і Машівського районів. Прит.— р. Суха Лип'янка (ліва). На значній частині річища Л. створено ряд ставків, які використовують для рибництва. На берегах Л. розташ. села Лип'янка Карлівського р-ну та Андріївка, Дмитрівка, Коновалівка, Михайлівка Машівського р-ну.

ЛИП'Я́НКА — село Карлівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бабайкове, Розумівка та Ясне (Петрівське). Розташ. за 18 км від райцентру та за 7 км від залізнич. роз'їзду Сухий. 760 ж. (1990). З 18 ст. ці землі входили до Карлівської волості, що була у підпорядкуванні Розумовських. На карті володінь Л. К. Розумовського (сина гетьмана К. Г. Розумовського), 1817, тут позначені овечий з-д та шинок. 1849 дружина Л. К. Розумовського продала ці володіння великій княгині Олені Павлівні. До 20 ст. вони входили до складу Федорівського управительства Карлівської економії, якою володіли нащадки великої княгині — герцоги Г. Г. та М. Г. Мекленбург-Стрілицькі та принцеса О. Г. Саксен-Альтенбурзька. За переписом 1910 Л. записана як хутір при Федорівському управительстві Карлівської економії Карлівської волості Костянтиноград. повіту Полтав. губ. Кількість дворів та населення не зазначені.

Рад. владу проголошено в січні 1918. З 1920 тут розташ. Лип'янська економія, що була у віданні держ. органів. 2154 дес. земельних угідь, у т. ч. 150 десятин цілини знаходилися у віданні петроградської АН; у серпні 1921 ділянка була передана у відання Наркомату освіти з метою проведення там наук. досліджень. За переписом 1926 Л. записана як висілок Федорівської сільради Карлівського р-ну Полтав. округу, у якому

нувало 106 дворів, 475 ж. У період нім.-фашист. окупації Л. (20.IX 1941—20.IX 1943) гітлерівці стратили 2 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 103 чол. У селі — центр. садиба колгоспу «Прогрес» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, комплексний приймальний пункт, с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, аптека, дитсадок, Будинок культури на 250 місць, 2 б-ки (28,7 тис. од. зб.). З 1968 колгосп очолює Герой Соц. Праці (1986) А. Л. Фисун. У Лип'янській с. ш. навчався укр. художник А. П. Василенко. На братській могилі рад. воїнів, які загинули 1941 при обороні та 1943 при визволенні села від гітлерівців, встановлено обеліск (1956).

ЛИ́СА ГОРА́ — геолог. пам'ятки природи (з 1969). 1) Опорне відслонення неогенових відкладів. Розташ. в с. Попівці Миргород. р-ну. Перебуває у віданні колгоспу «Перемога». Площа 4,9 га. 2) Опорне відслонення неогенових та антропогенових відкладів. Розташ. в с. Яреськах Шишацького р-ну. Перебуває у віданні колгоспу ім. М. В. Гоголя. Площа 5 га.

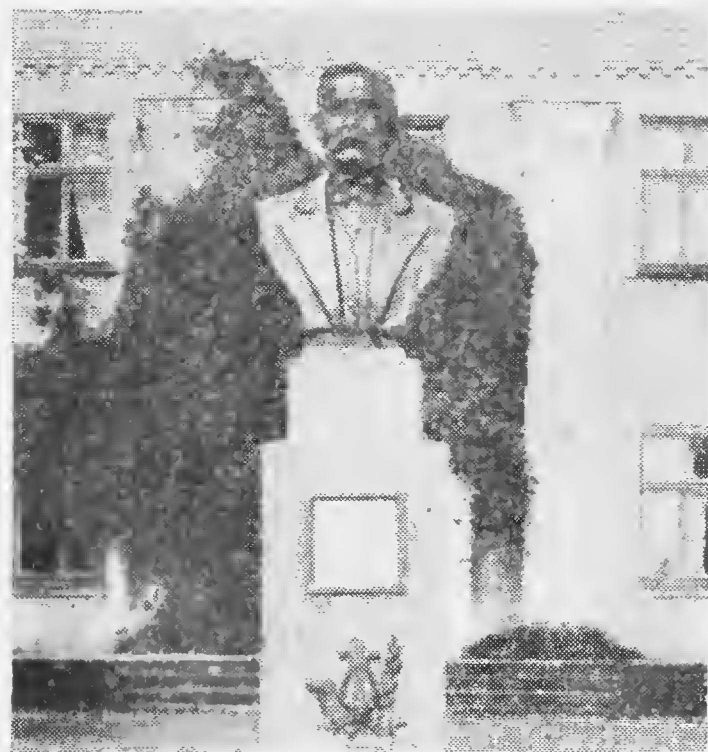
ЛИ́СА ГОРА́ — поселення та курганний могильник в урочищі Лиса Гора на пд. околиці м. Лубен. Займає останець правого корінного берега р. Сули (висотою 50 м над рівнем заплави). Обстежувалось 1881 — Ф. І. Камінським, 1945 — Ф. Б. Копиловим, 1984 — О. Б. Супруненком. Розкопки — 1881 та 1883 Ф. І. Камінського, 1984 — М. М. Чередниченка. Площа останця 1 га. У центр. і пд. його частині збереглися ділянки культурного шару товщиною до 0,4 м, на поверхні Л. Г. — залишки 4 насипів. При розкопках виявлені поховання епохи бронзи (поч.— серед. 2 тис. до н. е.), скіфського часу (6—4 ст. до н. е.) та впускне половецьке поховання (12—13 ст.). Серед знахідок у курганах — ліпний місцевий і античний гончарний посуд, уламки залізних виробів — псаліїв, кинджалу, захисного обладунку; бронзові вістря стріл, бронзові та золоті прикраси; на поселенні — уламки кераміки, вироби з каменю доби міді — бронзи.

ЛИ́СЕНКА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Нова, Кагановича; Ленінський р-н) — від вул. 3-я Лінія до Лісозахисної. Прокладена на тер. с-ща Червоний Шлях і наз. 1957 на честь Лисенка Миколи Віталійовича (1842—1912) — укр. композитора. Н. у с. Гриньках (тепер Глобинського р-ну) в поміщицькій сім'ї. З 5 років вивчав музику під керівництвом матері, згодом — запрошеної вчительки. Загальну освіту здобув у приватних пансіонах Києва (1852—55) та в харків. гімназії (1855—59). Вступив 1859 на природничий ф-т Харків., через рік перейшов до Київ. ун-ту на фізико-матем. ф-т, який закінчив 1865. Навчався 1867—69 в Лейпцігській консерваторії. 1868 написав перший значний твір — «Заповіт» на сл. Т. Шевченка. Повернувшись 1869 до Києва, віддався творчій, муз.-громад. і пед. діяльності. Написав оперету «Чорноморці», оперу «Різдвяна ніч». Займався укр. муз. фольклористикою, пропагував укр. нар. музику, влаштував кілька виступів кобзаря О. Вересая. 1874—76 вдосконалював майстерність у М. Римського-Корсакова в Петербурзі, де познайомився з М. Мусоргським, О. Бородіним та ін. Повернувшись, написав оперу «Наталка Полтавка» (1889), «Енеїда» (за І. Котляревським, 1911); муз. драму «Тарас Бульба» (1890) та ін. Створив понад 80 вокальних творів на тексти «Кобзаря» Т. Шевченка, слова І. Франка (гімн «Вічний революціонер», 1905), М. Старицького, С. Руданського, Лесі Українки, О. Олеся, М. Вороного

та ін. У 90-х рр. 19 ст. Лисенко створив хор, з яким, завдяки фінансовій підтримці В. Ф. Симеренка, побував в усіх великих і багатьох повітових містах. Під час останньої великої подорожі хору (1902) Лисенко відвідав Гадяч. Композитор відвідав Полтаву 1903 з нагоди відкриття *Котляревському І. П. пам'ятника.* Лисенко привіз до Полтави хорову кантату «На вічну пам'ять Котляревському». 1911 приїздив у Гриньки. Побував у навколишніх селах Липовому, Святилівці, Жовнині, Стовбувасі, Слюзівці, Горбах, а також у Кліщинцях, де народився М. П. Старицький. Ім'я Л. носить *Полтавське музичне училище,* в якому ств. музей *«Музична Полтавщина».* У с. Гриньках встановлено *Лисенку М. В. пам'ятник.*

ЛИ́СЕНКУ М. В. ПА́М'ЯТНИК у с. Гриньках Глобинського р-ну. Встановлено 1957 біля Будинку культури на честь уродженця села М. В. Лисенка (див. *Лисенка вулиця*). Пам'ятник — залізобетонне погруддя, тоноване під бронзу, вис. 1,0 м на цегляному постаменті вис. 2,0 м (скульп. В. С. Поливара).

Пам'ятник М. В. Лисенку у с. Гриньках.

ЛИСИ́ЧА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Коломака (бас. Дніпра). Тече територ. Чутівського р-ну.

ЛИ́СІВКА — річка в Полтав. обл., прит. р. Тагамлика (бас. Дніпра).

ЛИ́СІВКА — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Глибоке, Кругле Озеро, Мала Обухівка, Млини, Перевіз, Солдатове. Розташ. на правому березі р. Псла, за 27 км від райцентру та за 29 км від заліз. ст. Гадяч. 599 ж. (1990). За нар. переказами село виникло в другій пол. 17 ст. Першим поселенцем був козак Лисенко, що втік з тур. неволі. Згадується в істор. джерелах 18 ст. 1711 Лисівка Лютенської сотні Гадяцького полку подарована гетьманом І. Скоропадським Рощаковській. У 1730 Л. (29 дворів) належала гадяцькому полковнику М. Бороховичу, 1782—85 значиться як рангова маєтність гетьмана К. Розумовського (20 дворів, 125 ж.). За даними перепису 1859 у Л.— 120 дворів, 1047 ж., дерев. Архистратиго-Михайлівська церква, побудована 1889 замість старої, відомої з 1763, при ній б-ка, відбувався 1 ярмарок на рік. 1900 у Л. Рашівської волості Гадяцького пов. діяло 2 сільс. громади; 159 дворів, 1355 ж., земська школа, нова мурована Михайлівська церква (1899). На 1913 діяла воскобійня.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1920 ств. сільську Раду (голова С. С. Устименко). На 7.IX 1923 Л. підпорядковані 6 нас. пунктів, 1158 ж. 1930 організ. колгосп «Перемога» (з 1936 — ім. С. М. Кірова). На 1939 — 1690 ж. (по сільраді). У період нім.-фашист. окупації (2.X 1941—12.IX 1943) гітлерівці розстріляли 13 чол., вивезли до Німеччини 64 ж. У селі діяв партизан. загін, який очолював П. С. Дузь. На тер. сільської Ради знаходиться радгосп ім. С. М. Кірова (спеціалізація —

насіння городніх культур, пшениці), відділення зв'язку, АТС, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок (24 місця), Будинок культури на 280 місць, б-ка (10 тис. од. зб.), краєзнавчий музей. У селі *Кірову С. М. пам'ятник.* 1958 встановлено пам'ятники на двох братських могилах рад. воїнів 373 стр. дивізії, що загинули 1943, визволяючи село від нім.-фашист. загарбників, та пам'ятна стела з іменами воїнів-односельців, полеглих (67 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

«ЛИСТ СЕЛЬКО́РОВІ». Бюлетень, орган Кишеньківського районного к-ту профспілки. Виходив 1935—36 у с. Кишеньках.

«ЛИСТО́К ОБЪЯВЛЕ́НИЙ». Періодичне видання Золотоніського с.-г. т-ва. Виходив у м. Золотоноші Полтав. губ. 1907 два рази на місяць.

ЛИТВИ́НОВИХ БРАТІ́В ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Воскресенський та Миколаївський провулки, 1925—27 — Чубаря; Жовтневий р-н) — від вул. Жовтневої до Першотравневого пр. Наз. 1927 на честь братів Литвинових (Литвинів) — Анатолія (1894—1919) та Петра Даниловича (1897—1919) — актив. учасників встановлення Рад. влади на Полтавщині. Загинули у м. Миргороді під час придушення петлюрівського повстання. Поховані в братській могилі у Петровському парку (кол. назви провулки одержали від *Воскресенської церкви* і *Миколаївської церкви,* не збереглися). Воскресенський провулок (відтинок від вул. Жовтневої до Леніна) вперше позначено на *Полтави плані* 1722 у межах *Полтавської фортеці.* Більша його частина зберегла забудову кін. 19 — поч. 20 ст., стару бруківку. У післявоєнні роки споруджено триповерхові житл. будинки і муз. уч-ще на місці церкви. Ім'ям братів Литвинових названа також вулиця в Миргороді.

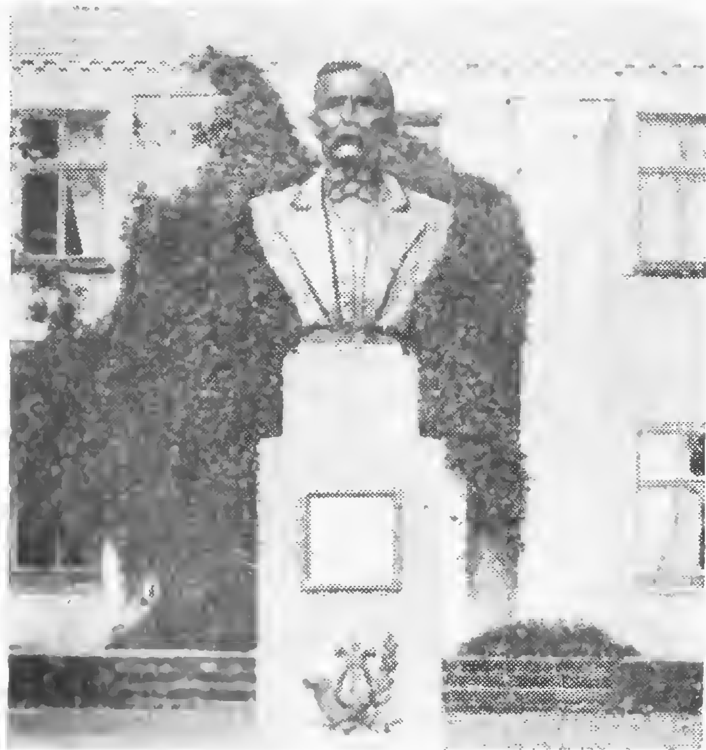
ЛИТВЯКИ́ — село Лубенського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Жовтневе та Червоні Пологи. Розташ. на р. Сулі, за 30 км від райцентру та за 12 км від залізнич. ст. Ромодан. 1003 ж. (1990). Згадуються в істор. джерелах другої пол. 17 ст. 1689 гетьман І. Мазепа віддав на ранг Л. полковникові І. Новицькому. 1764 значаться в Снітинській сотні Лубен. полку. З 1781 с. Л.— Лубен. повіту Київ. намісництва, 212 хат. 1787 — 631 ж.— різного звання казенні люди, козаки. Власники — генерал-майор Хорват, його дружина Ірина, бунчукові товариші Андрій, Дмитро та Данило Новицькі, капітан Іван Новицький. За переписом 1859 Л. (власницьке і козацьке село) Лубен. пов. Полтав. губ., 313 дворів, 2146 ж., Покровська церква (дерев. в одному зв'язку з дзвіницею, 1796); відбувалося 4 ярмарки на рік. 1900 — 2281 ж., діяло 8 сільс. громад (козацька, держ. селян, дворових селян, 5 — селян-власників), земська та церковно-парафіяльна школи, 4 ярмарки на рік. 1910 у Л. (з хуторами Копанка, Персова) Вовчківської вол.— 461 господарство, 3061 ж., орної землі — 3860 дес., всього посівів — 3047 дес., паровий млин з просорушкою, просорушка, сел. банк.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У грудні 1919 ств. с.-г. артіль, у квітні 1920 — Литвяківську сільраду, почало діяти «Трудове товариство». За переписом 1926 Л.— Вовчицького р-ну (ств. 1923) Лубен. округу, 581 господарство, 2823 ж. 1930 організ. колгосп «Червоний лан». У роки нім.-фашист. окупації (16.IX 1941—19.IX 1943) до Німеччини на примусові роботи вивезено 159 жителів села. Тепер у Л.— центр. садиба колгоспу «Червоний лан» (зерново-тваринницького напряму), с. ш.,

та ін. У 90-х рр. 19 ст. Лисенко створив хор, з яким, завдяки фінансовій підтримці В. Ф. Симеренка, побував в усіх великих і багатьох повітових містах. Під час останньої великої подорожі хору (1902) Лисенко відвідав Гадяч. Композитор відвідав Полтаву 1903 з нагоди відкриття *Котляревському І. П. пам'ятника.* Лисенко привіз до Полтави хорову кантату «На вічну пам'ять Котляревському». 1911 приїздив у Гриньки. Побував у навколишніх селах Липовому, Святилівці, Жовнині, Стовбувасі, Слюзівці, Горбах, а також у Кліщинцях, де народився М. П. Старицький. Ім'я Л. носить *Полтавське музичне училище,* в якому ств. музей *«Музична Полтавщина».* У с. Гриньках встановлено *Лисенку М. В. пам'ятник.*

ЛИ́СЕНКУ М. В. ПА́М'ЯТНИК у с. Гриньках Глобинського р-ну. Встановлено 1957 біля Будинку культури на честь уродженця села М. В. Лисенка (див. *Лисенка вулиця*). Пам'ятник — залізобетонне погруддя, тоноване під бронзу, вис. 1,0 м на цегляному постаменті вис. 2,0 м (скульп. В. С. Поливара).

Пам'ятник М. В. Лисенку у с. Гриньках.

ЛИСИ́ЧА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Коломака (бас. Дніпра). Тече територ. Чутівського р-ну.

ЛИ́СІВКА — річка в Полтав. обл., прит. р. Тагамлика (бас. Дніпра).

ЛИ́СІВКА — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Глибоке, Кругле Озеро, Мала Обухівка, Млини, Перевіз, Солдатове. Розташ. на правому березі р. Псла, за 27 км від райцентру та за 29 км від заліз. ст. Гадяч. 599 ж. (1990). За нар. переказами село виникло в другій пол. 17 ст. Першим поселенцем був козак Лисенко, що втік з тур. неволі. Згадується в істор. джерелах 18 ст. 1711 Лисівка Лютенської сотні Гадяцького полку подарована гетьманом І. Скоропадським Роцаковській. У 1730 Л. (29 дворів) належала гадяцькому полковнику М. Бороховичу, 1782—85 значиться як рангова маєтність гетьмана К. Розумовського (20 дворів, 125 ж.). За даними перепису 1859 у Л.— 120 дворів, 1047 ж., дерев. Архистратиго-Михайлівська церква, побудована 1889 замість старої, відомої з 1763, при ній б-ка, відбувався 1 ярмарок на рік. 1900 у Л. Рашівської волості Гадяцького пов. діяло 2 сільс. громади; 159 дворів, 1355 ж., земська школа, нова мурована Михайлівська церква (1899). На 1913 діяла воскобійня.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1920 ств. сільську Раду (голова С. С. Устименко). На 7.IX 1923 Л. підпорядковані 6 нас. пунктів, 1158 ж. 1930 організ. колгосп «Перемога» (з 1936 — ім. С. М. Кірова). На 1939 — 1690 ж. (по сільраді). У період нім.-фашист. окупації (2.X 1941—12.IX 1943) гітлерівці розстріляли 13 чол., вивезли до Німеччини 64 ж. У селі діяв партизан. загін, який очолював П. С. Дузь. На тер. сільської Ради знаходиться радгосп ім. С. М. Кірова (спеціалізація —

насіння городніх культур, пшениці), відділення зв'язку, АТС, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок (24 місця), Будинок культури на 280 місць, б-ка (10 тис. од. зб.), краєзнавчий музей. У селі *Кірову С. М. пам'ятник*. 1958 встановлено пам'ятники на двох братських могилах рад. воїнів 373 стр. дивізії, що загинули 1943, визволяючи село від нім.-фашист. загарбників, та пам'ятна стела з іменами воїнів-односельців, полеглих (67 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

«ЛИСТ СЕЛЬКО́РОВІ». Бюлетень, орган Кишеньківського районного к-ту профспілки. Виходив 1935—36 у с. Кишеньках.

«ЛИСТО́К ОБЪЯВЛЕ́НИЙ». Періодичне видання Золотоніського с. г. т-ва. Виходив у м. Золотоноші Полтав. губ. 1907 два рази на місяць.

ЛИТВИ́НОВИХ БРАТІ́В ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Воскресенський та Миколаївський провулки, 1925—27 — Чубаря; Жовтневий р-н) — від вул. Жовтневої до Першотравневого пр. Наз. 1927 на честь братів Литвинових (Литвинів) — Анатолія (1894—1919) та Петра Даниловича (1897—1919) — актив. учасників встановлення Рад. влади на Полтавщині. Загинули у м. Миргороді під час придушення петлюрівського повстання. Поховані в братській могилі у Петровському парку (кол. назви провулки одержали від *Воскресенської церкви* і *Миколаївської церкви*, не збереглися). Воскресенський провулок (відтинок від вул. Жовтневої до Леніна) вперше позначено на *Полтави плані* 1722 у межах *Полтавської фортеці*. Більша його частина зберегла забудову кін. 19 — поч. 20 ст., стару бруківку. У післявоєнні роки споруджено триповерхові житл. будинки і муз. уч-ще на місці церкви. Ім'ям братів Литвинових названа також вулиця в Миргороді.

ЛИТВЯКИ́ — село Лубенського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Жовтневе та Червоні Пологи. Розташ. на р. Сулі, за 30 км від райцентру та за 12 км від залізнич. ст. Ромодан. 1003 ж. (1990). Згадуються в істор. джерелах другої пол. 17 ст. 1689 гетьман І. Мазепа віддав на ранг Л. полковникові І. Новицькому. 1764 значаться в Снітинській сотні Лубен. полку. З 1781 с. Л.— Лубен. повіту Київ. намісництва, 212 хат. 1787 — 631 ж.— різного звання казенні люди, козаки. Власники — генерал-майор Хорват, його дружина Ірина, бунчукові товариші Андрій, Дмитро та Данило Новицькі, капітан Іван Новицький. За переписом 1859 Л. (власницьке і козацьке село) Лубен. пов. Полтав. губ., 313 дворів, 2146 ж., Покровська церква (дерев. в одному зв'язку з дзвіницею, 1796); відбувалося 4 ярмарки на рік. 1900 — 2281 ж., діяло 8 сільс. громад (козацька, держ. селян, дворових селян, 5 — селян-власників), земська та церковно-парафіяльна школи, 4 ярмарки на рік. 1910 у Л. (з хуторами Копанка, Персова) Вовчківської вол.— 461 господарство, 3061 ж., орної землі — 3860 дес., всього посівів — 3047 дес., паровий млин з просорушкою, просорушка, сел. банк.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У грудні 1919 ств. с.-г. артіль, у квітні 1920 — Литвяківську сільраду, почало діяти «Трудове товариство». За переписом 1926 Л.— Вовчицького р-ну (ств. 1923) Лубен. округу, 581 господарство, 2823 ж. 1930 організ. колгосп «Червоний лан». У роки нім.-фашист. окупації (16.IX 1941—19.IX 1943) до Німеччини на примусові роботи вивезено 159 жителів села. Тепер у Л.— центр. садиба колгоспу «Червоний лан» (зерново-тваринницького напряму), с. ш.,

амбулаторія, аптека, дитсадок. Будинок культури на 460 місць, б-ка (11,6 тис. од. зб.), швейна майстерня, торговий комплекс. У Л.— похований укр. фольклорист і етнограф, уродженець с. *Токарі* В. П. Милорадович. Братська могила рад. воїнів і жертв фашизму, загиблих 1941—43, та пам'ятник воїнам-односельцям, що полягли (253 чол.) в роки Великої Вітчизн. війни (1958). В ур. Затінь виявлено неолітичне поселення; в ур. Селище є поселення доби бронзи та скіфського часу. В околицях с. Жовтневе — 18 курганів, с. Червоні Пологи — 9 курганів.

ЛИТО́ВСЬКІ СТАТУ́ТИ. Кодекси права Великого князівства Литовського, що діяли на захоплених ними укр. землях. Протягом 16 ст. було видано три Л. с.: 1529 («Старий»), 1566 («Волинський») і 1588 («Новий»). Л. с. використали поточне законодавство, суд. постанови, рос., римське, польс., нім. та звичаєве право Литви, України тощо. Норми Л. с. спрямовані на захист приватної власності (особливо земельної), закріплювали станові привілеї феодалів. Найрозробленішим був Л. с. 1588, в якому значною мірою зберігалися осн. засади давньорус. права. Діяв до 1840. 1614 його перекладено і видано польс., а згодом рос., франц. і лат. мовами. Найпоширенішим на Україні було видання 1614 польс. мовою та його переклад 1811 рос. мовою. Л. с. були використані при складанні Соборного уложення 1649, «Прав, за якими судиться Малоросійський народ», «Суду і розправи».

ЛИХОБА́БІВКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Довж. 28 км. Тече тер. Миргородського р-ну. На березі Л.— села Любівщина, Малинівка, Трудолюб, Шахворостівка.

ЛИХОБА́СТІВКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Тепер не існує, пересохла.

ЛІ́БКНЕХТА КА́РЛА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. 1-а Кобищанська, з 1902 — Трегубівська; Жовтневий р-н) — від вул. Фрунзе до вул. Південної. Наз. 1923 на честь Карла Лібкнехта (1871—1919) — діяча нім. і міжнар. робітничого руху. Прокладена на тер. кол. передмістя Кобищан. Перспективу вулиці зі сх. боку завершувала *Вознесенська церква.* 1952 цей напрямок Л. К. в. було продовжено за рахунок колишньої вул. Куриліської вздовж Зеленого Гаю (див. *Полтавський міський сад*), на тер. якого — *Мирного Панаса могила.* Навпроти на фасаді с. ш. № 8 ім. Панаса Мирного (№ 66) встановлено *Кошовому О. В. меморіальну дошку* (родина Кошових жила спочатку на вул. Жовтневій, а потім на Л. К. в., у буд. № 28). У буд. № 104 у червні — серпні 1914 жив С. В. Косіор, висланий з Харкова. Вдруге приїхав 1918. У Полтаві зустрічався з Ю. Коцюбинським.

ЛІ́ВЕНСЬКА ФОРТЕ́ЦЯ. Споруджена 1731—39 за зразковим проектом у складі укріплень *Української лінії.* Розташ. на правому високому березі р. Орілі неподалік сотенного містечка Маячки (тепер центр села Новосанжар. р-ну). Фортечні укріплення не були доведені до повного проектного профілю. Мала 5 бастіонів та 2 равеліни, які утв. зірчасті абриси Л. ф. До гол. воріт через рів провадив міст. Всередині розташовувалися канцелярія Лівенського ландміліцького полку, казарми, будинок коменданта, пороховий льох, цейхауз, провіантський «магазейн», колодязь, вартівні. Поруч Л. ф. утворилася слобода з відповідними житл., громад. й госп. будівлями. Л. ф. скасовано 1784 (див. також *Оборонне будівництво*). Залишків не збереглося.

ЛІ́ВЕНСЬКЕ — село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане

с. Шедієве. Розташ. за 47 км від райцентру та за 39 км від залізнич. ст. Кобеляки (на лінії Полтава — Кременчук). 694 ж. (1990). Виникло як військ. поселення за часів спорудження оборонної *Української лінії* в 30-х роках 18 ст. У 1859 — 145 дворів, 1094 ж., церква, один ярмарок на рік. У 1910 — 380 дворів, 2178 ж., 2020 десятин землі, в т. ч. 1748 ріллі. При Покровській церкві (1905) — однокласна парафіяльна школа.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1926 — 430 дворів, 1955 ж. У період нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—23.IX 1943) було вивезено до Німеччини 92 чол., вбито 7 чол. з партизан. загону. В Л.— 8-річна школа, дитсадок, Будинок культури (на 420 місць), б-ка (7,3 тис. од. зб.). Електрифіковане 1965, радіофіковане 1967, телефонізоване 1972 (АТС у с. Маячці). 1967 споруджено обеліск в пам'ять про воїнів-односельців, які загинули (128 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ЛІВОБЕРЕ́ЖНА УКРАЇ́НА — історико-географ. назва частини укр. земель, що за *Андрусівським перемир'ям 1667* перебували на автономному становищі в складі Рос. д-ви в 2-й пол. 17—18 ст. До Л. У. входила тер. сучасних Черніг., Полтав. і зх. районів Сум. обл. Автономне становище Л. У. виявлялося у гетьман. правлінні, адм.-тер. поділові, військ. і фінан. справах. Тер. Л. У. в адм. і військовому відношеннях було поділено на 10 полків, у т. ч. *Гадяцький полк, Київський полк, Кропивенський полк, Лубенський полк, Миргородський полк, Переяславський полк, Полтавський полк* і *Прилуцький полк.* У містах існувало самоврядування — *магістрати* і ратуші. У 17 ст. в Києві, Переяславі та ін. містах були царські воєводи, які відали рос. гарнізонами. У результаті централізаторської політики царського уряду 1722—27 гетьманство було скасовано й утворено *Малоросійську колегію* (1727—34 і 1750—64 гетьманство відновлювалося). Хоч і з обмеженнями, але автономія Л. У. існувала до 1781, коли на її тер. було створено *Київське намісництво,* Новгород-Сіверське і *Чернігівське намісництво.* У 1764 і 1775 частину території Л. У. включено до *Новоросійської губернії,* 1783 — до *Катеринославського намісництва.*

«ЛІ́ГА ПОРЯТУ́НКУ ДІТЕ́Й» — благодійна організація демократ. інтелігенції. Засн. восени 1918 у Полтаві за ініціативою В. Г. Короленка.

Зокрема, у листопаді 1918 він звернувся до голови Раднаркому України Х. Г. Раковського з проханням порушити питання про доцільність взяття дітей під захист у загальнодерж. масштабі. 4.II в Росії, а 10.III 1919 на Україні були організ. респ. ради захисту дітей, з якими «Л. п. д.» підтримувала тісні стосунки.

29.I 1919 було затверджено Статут товариства, яким передбачалося: порятунок дітей від голоду; сприяння їх фізичному, розумовому і моральному вихованню; турбота про покинутих і безпритульних дітей; розробка питань правового і соціального становища дітей. Для реалізації цих завдань «Л. п. д.» відкривала притулки, ясла, дитсадки, санаторії, колонії і школи. Навесні — влітку 1919 «Л. п. д.» брала участь в інтернаціоналістській акції Всеукр. Ради захисту дітей по оздоровленню дітей Росії. Понад 9 тис. маленьких пітерців і москвичів знайшли притулок на Полтавщині. Частину з них перед наступом денікінців вдалося реевакуювати, бл. 7 тис. було передано під опіку товариства. Завдяки наполегливим зусиллям Короленка й очолюваного ним товариства діти були врятовані. У вересні

Раднарком РРФСР на прохання В. Г. Короленка надіслав грошову допомогу «Л. п. д.», а з часом здійснив заходи щодо повернення дітей на батьківщину. У грудні 1919 на пропозицію В. Г. Короленка на х. Трибп під Полтавою була ств. с.-г. колонія для безпритульників, яка тривалий час перебувала на утриманні «Л. п. д.». Товариство мало швейну та іграшкову майстерні, притулки. Члени організації проводили агіт. роботу по залученню громадськості до потреб бездоглядного і нужденного дитинства. У 1921—22 «Л. п. д.» активно включилася в боротьбу з дитячим голодом. Саме через неї Американська організація допомоги (АРА) і Міжнародне т-во допомоги дітям організували постачання дітей продпайками, медикаментами, одягом. І в наступні роки «Ліга» продовжувала добродійництво. Проте з 1925 роль ліги помітно зменшується, а з 1928 про її діяльність немає відомостей. Див. ст. *Полтавська рада захисту дітей.*

ЛІ́ДОВА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Ново-Кременчуцька, Жовтневий р-н) — від вул. Жовтневої до Червоноармійської. Наз. на честь Лідова Петра Олександровича (1906—44) — військ. кореспондента газети «Правда». За завданням редакції прибув у Полтаву, щоб написати про американських військ. льотчиків, які базувалися у місті. Під час одного з авіанальотів на аеродром майор П. О. Лідов був убитий. Разом з ним загинули кор. «Правди» ст. лейтенант С. М. Струнников та кор. газ. «Известия» капітан О. О. Кузнєцов. Вони були поховані у Петровському парку, де на могилі американці встановили пам'ятник у вигляді пропелера. 1969 прах загиблих перепоховали на тер. *Солдатської Слави меморіального комплексу.*

Л. в. прокладено за *Полтави планом* 1805 як один з 8 радіальних напрямів від Круглої площі, що був позначений як шлях «в города Хорол и Киев». Під час реальної забудови у 20—30-х рр. 19 ст. вулиця такого значення не набула і залишилася коротким відтинком на два квартали. Непарна сторона 1970—73 забуд. 5-поверховими житл. будинками. З парного боку збереглися споруди 19 — поч. 20 ст., зокрема, особняк № 6 в стилі модерн, в якому розмістився *Полтавський музей органів внутрішніх справ.* На Л. в. розташ. спорт. база «Динамо» (№ 4).

ЛІСО́К — місцевість у Ленінському р-ні Полтави. Кол. передмістя. У 1926 — 215 дворів, 1264 ж. 1929 Л. включено до складу Полтави. На тер. Л. на вул. Кон'яка розташ. могила рад. воїна-розвідника, який загинув у вересні 1943. На могилі встановлено металевий обеліск (1970).

ЛІСОСМУ́ГА О. О. ІЗМАЇ́ЛЬСЬКОГО — бот. пам'ятка природи (з 1979). Насаджена наприк. 19 ст. під керівництвом Ізмаїльського Олександра Олексійовича (1851—1914) — рос. вченого, агронома. У 1875 закін. Петровську землероб. і лісову академію. 1879—83 — працював у Херсон. земському уч-щі (тепер Херсон. с.-г. ін-т). Був (з 1883) віце-президентом Полтав. с.-г. т-ва. Насадження віком понад 100 р. Розташ. поблизу с.Дячкового Диканського р-ну. Перебуває у віданні радгоспу ім. В. І. Чапаєва. Площа 5 га.

«ЛІТЕРАТУ́РА І МИСТЕ́ЦТВО». Газета, видавалася 1929—30 у Кременчуці. Друкувалася на шпальтах газ. «*Робітник Кременчуччини*».

«ЛІТЕРАТУ́РНА ПОЛТА́ВЩИНА». Біобібліографічний словник письменників та діячів, близьких до літератури галузей, які народилися або тривалий час жили і працювали на Полтавщині, у межах кол. Полтав. губ. і Полтав. обл. (автор П. П. Рогач). Рукопис охоплює близько півтори тисячі

імен. Залучено також матеріали про місцеві літ.-художні видання, творчі об'єднання, гуртки, ін. факти літературного значення. У 1965—71 частково друкувався в журн. «Архіви України» у рубриці «Матеріали до укр. біограф. словника». Опубліковано 577 статей-персоналій. Опубліковано біографії всіх літераторів, у т. ч. й тих, які не є членами Спілки письменників, але мають книжки або активно друкувалися у періодичній пресі. Примірники машинописних текстів знаходяться у Рукописному відділі Пушкінського дому (Петербург) та ЦНБ ім. Вернадського АН України і використовуються як бібліограф. посібник.

«ЛІТЕРАТУ́РНА СТОРІ́НКА». Друкувалася в різні роки на шпальтах місцевих газет: 1) «Більшовицька перемога» (1935—36, Великі Кринки). 2) «В соціалістичний наступ» (1931, Лохвиця). 3) «За більшовицькі колгоспи» (1936, Оржиця). 4) «За колективне життя» (1934, Карлівка). 5) «За колективізацію» та «Більшовик» (1935—36, Кобеляки). 6) «За соціалістичну перемогу» (1936, Градизьк). 7) «За сталінські колгоспи» (1936—37, Машівка). 8) «За суцільну колективізацію» (1936, Опішня). 9) «Ленінський шлях» (1936, Шишаки). 10) «Ленінським шляхом» (1935—36, Сенча). 11) «Правда Диканьщини» (1936, Диканька). 12) «Прапор перемоги» (1936, Нехвороща). 13) «Розгорнутим фронтом» (1936—37, Козельщина). 14) «Розгорнутим фронтом» (1936, Семенівка). 15) «Соціалістичний наступ» (1935—36, Глобине). 16) «Ударник соціалістичних ланів» (1935—36, Покровська Багачка). 17) «Червона Лубенщина» (1936, Лубни). 18) «Червона трибуна» (1936—37, Миргород).

ЛІТО́ПИСИ — істор. твори, в яких розповідь велася за роками. Див. *Величка літопис, Грабянки літопис, Густинський літопис, Густинський монастирський літопис, «Повість временних літ», Самовидця літопис, «Літописне повіствування про Малу Росію, її народ і козаків взагалі».*

«ЛІТОПИ́СНЕ ПОВІСТВУВА́ННЯ ПРО МАЛУ́ РОСІ́Ю, ЇЇ НАРО́Д І КОЗАКІ́В ВЗАГАЛІ́» — компілятивна праця О. І. Рігельмана (1720—89), історика, військ. інженера, географа, ген.-майора, який у зв'язку з службовими дорученнями тривалий час перебував на Запоріжжі, на Дону, на Полтавщині (брав участь у будівництві укріплених ліній). 1782 вийшов у відставку і поселився у своєму маєтку в с. Андріївці (тепер Чернігівського р-ну Черніг. обл.). Писати свою працю почав наприк. 70-х рр. і закінчив у 1785—86. Її основу становлять козацько-старшинські літописи, різного роду діаріуші (щоденники), «Історія про козаків запорізьких» С. І. Мишецького, а також власні спостереження. Викладаючи істор. події, автор багато уваги відводить описові побуту та звичаїв укр. народу. Текст супроводжується 28 ілюстраціями з зображенням різних типів українців і двома картами. У додатку наведені документи.

Вид.: Летописное повествование о Малой России и ее народе и козаках вообще... ч. 1—4. М., 1847.

ЛОБАЧІ́ — село Решетилівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Глибока Балка, Коржі, Крохмальці, Тривайли. Розташ. за 15 км від райцентру і за 21 км від залізнич. ст. Решетилівка. 481 ж. (1990). У 1859 на Лобачівських хуторах Полтав. повіту наліч. 15 дворів, 128 ж. За даними 1900 на хуторах Лобачі Братешківської волості 157 дворів, 983 ж.; 1910 — 58 дворів, 356 ж. Рад. владу проголошено в січні 1918. 1926 у Л. Братешків-

ської сільради — 78 господарств, 437 ж. Першим колективним господарством була комуна. Восени 1928 ств. колгосп «Червоний партизан». Під час нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 5 чол., спалили 73 хати. У селі колгосп ім. Г. М. Димитрова (рільничо-тваринницького напряму), відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури (на 250 місць). Встановлені пам'ятники: Г. Димитрову (1967), на могилі рад. воїнів, які загинули 1943 під час визволення села, і 9 мемор. плит (1968) з іменами полеглих (120 чол.) воїнів-односельців. 1990 відкрито пам'ятний знак жертвам голоду 1932—33 і сталін. репресій.

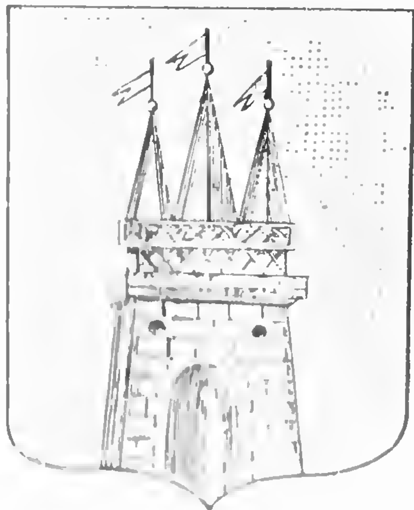
ЛОЗОВА́ — річка в Полтав. обл., прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Тече тер. Гадяцького р-ну.

ЛОЗОВА́ТКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Омельника (бас. Дніпра). Довж. 15 км, площа бас. 52,3 км^2.

ЛОМИ́НА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Псла (бас. Дніпра). Тече тер. Кременчуцького р-ну.

ЛОПУХІ́ВСЬКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Тече тер. Котелевського р-ну.

ЛО́ХВИЦІ ГЕРБ. Наданий у 1-й пол. 17 ст. На щиті у золотому полі було стилізоване зображення Засулицької брами *Лохвицької фортеці* з трьома шпилястими вежами і

Герб Лохвиці.

блакитними флюгерами. Затверджений 1782. Уніфікований 1857 за системою Б. Ф. Коне (див. *Герб*). Існує й тепер.

«ЛО́ХВИЦКИЙ ВЕ́СТНИК». Газета — політ. та літ.-художня. Виходила у Лохвиці Полтав. губ. 1913—14 двічі на тиждень.

«ЛО́ХВИЦКОЕ СЛО́ВО». Газета Лохвицкого т-ва сільських господарів. Виходила у Лохвиці Полтав. губ. 1912—16. Спочатку один раз на тиждень, з № 27 1913 — два рази на тиждень. Текст рос. і частково укр. мовами. При газеті виходили «Телеграммы ,,Лохвицкого слова''».

ЛО́ХВИЦЯ, Суха Лохвиця — річка в Полтав. обл., права прит. р. Сули (бас. Дніпра). Довж. 63 км, площа бас. 491 км^2. Тече тер. Лохвицького та Чорнухинського районів. Використовується для водопостачання і зрошування. На Л. розташ. м. Лохвиця та села Безсали, Бербениці, Западинці, Луценки, Харківці, Шмиглі, Яхники Лохвицького р-ну та с. Білоусівка Чорнухинського р-ну.

ЛО́ХВИЦЯ — давньоруське місто у *Переяславській землі*. Вперше згадується в іст. джерелах 1320, неодноразово у 16—17 ст. Городище знах. на тер. сучас. пл. Перемоги. Було розташ. на низькому і вузькому перешийку, утвореному заболоченою долиною р. Суха Лохвиця (правий берег) і великим болотом, з якого витікає р. Сулиця. Назва походить від слов'ян. локва — калюжа, болітце. 1618 на городищі побудовано фортецю, яку згадує О. Ф. Шафонський у «Чернігівського намісництва топографічному описі» (К., 1851). 1959 обстежувалося П. А. Гребенником. Укріплення не збереглися, культурний шар пам'ятки товщиною до 1,6 м перемішаний. Поверхня городища забудована. Серед знахідок — шиферне прясло та уламки кружального посуду 2-ї пол. 12 ст. (зберігаються у Лохвицькому краєзнавчому музеї).

ЛО́ХВИЦЯ — місто, центр Лохвицького р-ну. Розташ. на р. Лохвиці (прит. Сули), на автошляху Київ — Суми, за 12 км від залізнич. ст. Сула. Міській Раді нар. депутатів підпорядковане с-ще Криниця. 13,8 тис. ж. (1990). Час існування невідомий. Входила до складу Переяславського князівства і відіграла помітну роль як укріплення в *Посульській оборонній лінії*. Вперше згадується в істор. джерелах під 1320 як невелике с-ще. У «Книге большому чертежу» Л. зазначена як місто. У 15 ст. землі по р. Лохвиці належали князям Глинським, а кін. 16 ст. потрапили до рук князів Вишневецьких. З 1648 — сотенне містечко Миргород. (до 1658), а потім Лубен. полку (1658—1781). У 1-й пол. 17 ст. місту був наданий *Лохвиці герб*. Після ліквідації автономії Лівобереж. України Л.— центр Лохвицького пов. Черніг. намісництва (1781—96). У 1796—1802 — заштатне місто Малоросійської, з 1802 — центр Лохвицького пов. Полтав. губ. У 1840 в Л. наліч. 5,6 тис. ж. За переписом 1859 у Л.— 884 двори, 7619 ж., *Різдва Богородиці собор*, мурована Благовіщенська (1800), дерев'яні — Миколаївська (1884), Преображенська (1786), Покровська (1800), кладовищенська Різдва Іоанна Предтечі (1844) церкви, шпиталь. 1863 — 913 дворів, 8821 ж., 6 церков (2 муровані і 4 дерев'яні), повітове уч-ще, поштова станція, 5 ярмарків, 1894 — 11 тис. ж.; будинків кам'яних — 14, дерев. — 764, мазаних — 467. Міське уч-ще. У місті наліч. 135 торгових приміщень, 12 складів; миловарний з-д, 3 водяних і 6 парових млинів, 2 цегельні з-ди, 13 кузень, 16 кустарних підприємств. У пром-сті було зайнято 72 робітники, які виготовляли продукції на 8277 крб. Щорічно відбувалося 17 ярмарків. 1904 в Л. ств. підпільну орг-цію РСДРП. У грудні 1905 в Лохвицькому пов. відбувалися значні селян. заворушення. Виходили газ. «*Лохвицкий вестник*», «*Лохвицкое слово*». Рад. владу проголошено 22.I 1918. Влітку 1920 ств. перший комнезам. З 1923 Л.— центр Лохвицького р-ну Роменської округи, з 1932 — Харків., з 1937 — Полтав. обл. Напередодні Великої Вітчизн. війни в Л. діяли дві середні, семирічна і поч. школи, педучилище, медшкола, кінотеатр, Будинок культури, музеї, клуб піонерів, районна і дитяча лікарні, поліклініка, аптека, дитячі ясла й садок. У роки нім. фашист. окупації (12.IX 1941 —12.IX 1943) гітлерівці стратили бл. 500 жителів міста, 536 чол. вивезли до Німеччини на примусові роботи. У місті діяло парт. підпілля. Восени 1942 підпільники встановили зв'язки з членами антифашист. групи «*Патріоти Радянської Батьківщини*», які діяли серед рад. військовополонених. Готувався спільний збройний виступ проти окупантів, але в листопаді 1942 фашисти схопили й розстріляли 12 активних учасників підпілля. У складі підпілля також діяла група військ. лікарів-патріотів, керованих проф. С. М. Ходжаміровим. Після визволення Л. воїнами 309 стр. дивізії Воро-

Лохвиця. Собор Різдва Богородиці. Фото поч. 20 ст.

пезького фронту, в місті перебував штаб фронту на чолі з командуючим генералом армії М. Ф. Ватутіним (див. *Ватутіна вулиця*). У Л. діють цегельний з-д і з-д продтоварів «Зоря», швейна ф-ка і багатогалузева ф-ка «Жовтень», комбінати пром. харчування і побут. обслуговування, буд. орг-ції, три с. ш., спорт. і муз. школи, педучилище, СПТУ-27, станції юних техніків і натуралістів. Будинок культури, піонерський клуб, б-ка, *Лохвицький краєзнавчий музей*, поліклініка, районна та дитяча лікарні. Видається газ. «*Зоря*».
Уродженцями Л. є рос. біолог, організатор вищої ветеринарної освіти в Росії Я. К. Кайданов (1779—1855), рос. винахідник у галузі електротехніки Ф. А. Троцький (1845—98), укр. юрист, акад. АН УРСР В. М. Гордон (1871—1926), укр. офтальмолог, засл. діяч н. УРСР А. Г. Васютинський (1875—1946), укр. скульптор Г. Л. Пивоваров (1908—42), рос. композитори І. О. Дунаєвський [1900—55; зберігся будинок, в якому він народився і жив 1900—19; на його фасаді встановлено (1979) *Дунаєвському І. О. меморіальну дошку*] і З. О. Дунаєвський, рос. винахідник і письменник фантаст В. Д. Охотников (1905—64), письменник Д. І. Каневський (1916—44), укр. поет М. Є. Петренко, укр. композитор, засл. арт. УРСР О. М. Радченко (1894—1975). У Л., очевидно, в 1845—46 перебував Т. Г. Шевченко. Про Л. є згадка в повісті «Наймичка». У 1903 в Л. побував укр. драматург, актор, режисер М. Л. Кропивницький (1840—1910). Тут він познайомився з укр. письменником А. Ю. Тесленком, радив збирати нар. фольклор, допоміг у доборі п'єс для нар. вистав. У наступному 1904 під керівництвом М. Л. Кропивницького було поставлено кілька п'єс гуртками, що тоді виникли у Лохвицькому пов. У 1903 в Л. гастролювала рос. група під керівництвом видатного балетмейстера Маріуса Петіпа (1818—1910; див. *Лохвицький аматорський театр*). У Л. навчалися письменники Л. І. Ляшенко (у 1918 закінчив Лохвицьке реальне уч-ще) і П. К. Падалка (закінчив с. ш.). Деякий час жили, працювали нар. поетеса Х. Д. Литвиненко (з 1960) та поет В. С. Мирний. Художник Петраш (Петрашів) Павло Васильович у 1768 уклав контракт на малярну та іконостасну роботу в соборній церкві, яку будував на свої кошти останній кошовий Запорізької Січі (1762, 1765—75) Петро Іванович Калнишевський (бл. 1690—1803; уродж. с. Пустовійтове, тепер Роменського р-ну Сумської обл.). Після ліквідації Запорізької Січі за наказом Катерини II його ув'язнили в Соловецький монастир. 1801 звільнений, але залишився у монастирі і там помер. Ним же збудована церква в Ромнах, згодом перенесена в Полтаву на подвір'я архієрейського дому. 1923—24 у Л. викладав малювання укр. живописець О. Н. Гармаш (1885—1945, н. в с. Бербениці Лохвиц. р-ну, викладав також у с. Сенчі 1920—23 і Полтаві 1924—41). Споруджено укр. філософу і поету *Сковороді Г. С. пам'ятник*, *Тесленку А. Ю. пам'ятник*, пам'ятники: землякам, полеглим на фронтах Великої Вітчизн. війни (авт. Я. Й. Рик і Н. Г. Клейн, 1957), В. І. Леніну (скульп. В. Рябчук, арх. М. М. Пивоваров, 1989), комсомольцям 20-х років (скульп. Ю. П. Вар'янський, 1968); пам'ятний знак воїнам-визволителям 309 стр. дивізії (споруд. 1975, реставр. 1989). Неподалік від Л. в ур. Шумейковому *Південно-Західного фронту воїнам меморіальний комплекс*. На фасаді будинку, в якому в Л. було проголошено Рад. владу, встановлено меморіальну дошку (вул. Перемоги № 10, 1978). Див. цикл ст. на термін «лохвицький». Іл. — табл. XXX, карти — табл. XLVI, XLVII.

ЛО́ХВИЦЬКА ФОРТЕ́ЦЯ 16—18 ст. Збудована у кін. 16 ст. між річками Лохвицею і Сулицею на тер. давньоруського городища. Вперше згадується 1618, коли місто належало кн. Вишневецькому. У 17 ст. оборонна огорожа складалася з насипного земляного валу й частоколу з бійницями для гармат по гребеню. Конфігурація укріплень Л. ф. наближалася до півкруглої, з трьох боків мала природні водні перешкоди. Всередину вело 4 брами, іменовані за наз. передмість: Микільська, Спаська, Шиянська і Засульницька. Остання послужила основою *Лохвиці герба*. 1666 гарнізон складався із 100 козаків на чолі з полковником К. Могилевським. 1669 Л. ф. захопили кримські татари. 1680 дерев'яні укріплення її будівлі згоріли внаслідок пожежі. Під час *Північної війни* 1700—21 у місті був розквартирований шведський загін, тут зберігалася казна І. Мазепи. У кін. 18 ст. Л. ф. втратила військ. значення й занепала (див. *Оборонне будівництво*). Тер. використовувалася під житл. забудову, тут розміщалися торгові ряди, 3 церкви: соборна Різдва Богородиці (збуд. 1763 кошовим Запорізької Січі П. Калнишевським), Благовіщенська (1740), Преображенська (1772). Залишки земляних укріплень у серед. 19 ст. використовували для виробництва селітри.

ЛО́ХВИЦЬКЕ ГОРОДИ́ЩЕ давньоруського часу в ур. Високі Лазірки. Знах. на пн. околиці м. Лохвиці на високому (25 м над рівнем заплави) мису правого берега річок Сули і Сухої Лохвиці. Обстежувалось 1927 — М. Д. Ренським, 1929 — В. Н. Гринчуком, 1945 — Ф. Б. Копиловим, 1958—63 — П. А. Гребенником, 1971 — М. П. Кучерою та О. В. Сухобоковим, 1982 — Ю. Ю. Моргуновим. Майданчик Л. г. круглої в плані форми площею 0,35 га. З пд.-сх. напільного боку був захищений валом (вис. 3 м) і ровом. Ще два паралельних відрізки валу захищали схил мису нижче рівня майданчика. В'їзд знаходився з Пд. Серед знахідок: залізний меч скіфського часу 6—5 ст. до н. е., значна кількість уламків гончарного посуду 2 пол. 12—13 ст., вістря списа, невеликий половецький мідний казан, іконка-підвіска з зображенням св. Георгія. Вважають, що укріплення було фортецею феод. верхівки роду «переяславських торків» і виконувало оборонні функції на одній з ділянок Посулля.

ЛО́ХВИЦЬКЕ МЕДИ́ЧНЕ УЧИ́ЛИЩЕ. Ств. 1936 як медшкола. З 1953 — медучилище. У різний час готувало мед. фахівців середньої ланки трьох профілів: медсестри, акушерки, фельдшери. Перший випуск відбувся 1939. За час існування уч-ще підготувало 3434 фахівці (1990). Приймають осіб, які закінчили середню або восьмирічну школу. Учнів — 427 (1991). Осн. навчально-практична база — райлікарня. Розміщене на вул. Шевченка № 21.

ЛО́ХВИЦЬКИЙ АМА́ТОРСЬКИЙ ТЕА́ТР. Ств. наприкінці 90-х рр. 19 ст. у м. Лохвиці. 1905—06 в місті було побудовано один з кращих на Полтавщині — Народний дім, де театр дістав постійну сцену (див. *Лохвицького народного дому будинок*). Режисером театру був композитор і актор М. М. Дьяков (допомагав при створ. *Харківецького аматорського театру*). У репертуарі були п'єси І. Котляревського, І. Карпенка-Карого, М. Кропивницького та ін. драматургів. Лохвицю відвідували укр. та рос. трупи. У липні — серпні 1903 на сцені Народного дому відбулося 6 вистав трупи з товариства рос. драм. театрів, яку очолював Маріус Петіпа. В кінці вистави «На дні» М. Горького, що була вперше показана на пери-

ферійній сцені, глядачі піднесли М. Петіпа вінок живих квітів з написом на стрічці: «Від лохвицьких шапувальників». Любов Яновська як режисер аматор. гуртка поставила тут свої п'єси: «На світанку», «Лісова квітка», п'єси Б. Грінченка, М. Старицького.

ЛО́ХВИЦЬКИЙ КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й ім. Г. С. Сковороди. Засн. уЛохвиці 1919 як археологічний на базі колекцій місцевого реального училища, з 1920 — історико-краєзнавчий (з 1922 — ім. Г. С. Сковороди). Розташ. в окремому будинку, під експозицію відведено площу 261 м². Музей має 3 експозиційних відділи: природи, історії дожовтневого та рад. періодів, філіал — *Південно-Західного фронту воїнам меморіальний комплекс* в ур. Шумейкове. Налічує бл. 15 тис. експонатів, серед яких зразки порід, чучела птахів і тварин; археол. знахідки, старовинна зброя та ін. речові матеріали і документи, що розкр. іст. Лохвиччини. Частина експозиції відображає життєвий і творч. шлях уродженців краю — Г. С. Сковороди, А. Ю. Тесленка. Розташ. на вул. Шевченка № 48.

ЛО́ХВИЦЬКИЙ МОГИ́ЛЬНИК черняхівської культури. Знах. за 18 км на Пн. Сх. від Лохвиці, на тер. сучасного міста Червонозаводське. Виявл. 1954. У 1955 досліджувався Д. Т. Березовцем, В. П. Петровим та П. А. Гребенником. Розкопано 20 поховань: 12 трупопокладень і 8 трупоспалень. Тілопокладення знах. не глибше 1,2 м від сучасної поверхні. Серед тілоспалень — 7 урнових, одне — у маленькій ямці з розбитим посудом. У більшості поховань — гончарна кераміка, бронзові пряжки, залізні ножі, підвіски (з морських черепашок, пірамідальні з кістки та у вигляді мініатюрних відерець), сердолікові і скляні намистини, глиняні прясла. Частина знахідок зберігається у Лохвицькому краєзнавчому музеї.

ЛО́ХВИЦЬКИЙ ПОВІ́Т. Ств. 1781 в складі Черніг. намісництва. Ліквідований у грудні 1796. Відновлений 1802 у складі Полтав. губ. За даними Генерального межування 1859 площа повіту становила 2342,98 кв. версти. Через повіт протікали річки Сула з притоками Лохвиця, Сулиця, Многа, Артополог. 1895 у повіті налiч. 158 636 чол., діяло 32 нар. уч-ща і 17 амбулаторій (1893). У 1912 Л. п. включав 260 нас. пунктів, об'єднаних у 15 волостей (Андріяшівську, Білоусівську, Білоцерківську, Вороньківську, Гнідинську, Івахницьку, Лохвицьку, Лучанську, Мокіївську, Озерянську, Пісківську, Свиридівську, Сенчанську, Чорнухинську, Юсківську). 172 613 ж. У 1910 наліч. 3 винокурні, шкіряний з-д, махоркова ф-ка, 5 парових млинів, 40 млинів з різними пристроями, 26 просорушок, 12 топчанів, 4 з-ди мінеральних вод, 10 цегляних з-дів, 3 мех. майстерні, ф-ка олійних фарб. У 1913 діяло 158 шкіл, (9996 учнів), на 15 лікарняних дільницях працювало 16 лікарів і 27 фельдшерів.

22.І 1918 на першому з'їзді Рад робітн., солдатських і селян. депутатів Л. п. було проголошено Рад. владу й обрано виконавчий комітет. У 1920 націоналізовано бл. 30 пром. підприємств, 60 тис. дес. землі. Діяло 185 трудових шкіл (16 тис. учнів), 12 дитячих садків, 6 дитячих будинків, 4 проф. школи, 43 хати-читальні, 19 шкіл для дорослих, 86 просвіт, 15 б-к з центральною книгозбірнею, 32 хори, краєзнавчий музей. У 1923 Л. п. був ліквідований.

ЛО́ХВИЦЬКИЙ ПРИЛАДОБУДІВНИ́Й ЗАВО́Д. Ств. 1960 на базі цеху «Точскло» Лохвицького спирткомбінату. Спеціалізується на випуску приладів для вимірювання і регулювання температури та хіміко-лабораторного посуду (36 видів продукції). Розташований у м. Червонозаводському Лох-

вицького р-ну, вул. Червоноармійська № 18.

ЛО́ХВИЦЬКИЙ РАЙО́Н — у пн. частині Полтав. обл. Утв. 1923. Площа 1,3 тис. км². Нас. 58,5 тис. чол. (1991). У районі — 84 нас. п., підпорядкованих 2 міським (Лохвицькій і Червонозаводській) та 18 сільс. (Безсалівській, Білогорільській, Бодаквянській, Васильківській, Вирішальненській, Гирявоісковецькій, Ісковецькій, Корсунівській, Луценківській, Лучанській, Пісківській, Погарщинській, Ригівській, Свиридівській, Сенчанській, Токарівській, Харковецькій і Яхниківській) Радам нар. депутатів. Центр — м. Лохвиця. Поверхня р-ну рівнинна, розчленована прохідними долинами, балками та ярами. Корисні копалини: газ, нафта, торф, глина, пісок. Розташ. у лісо-степовій зоні. Пересічна т-ра січня —6, 8°, липня +20°. Період з температурою понад +10° становить 160 днів. Опадів 500 мм на рік, максимальна кількість їх у червні — липні. Пересічна висота снігового покриву 13—14 см. Річка — Сула (бас. Дніпра) з прит. Лохвиця та Артополот, 83 ставки (площа водного дзеркала — 457 га). Грунти в осн. чорноземні (малогумусні та опідзолені). Є також торфово-болотні, лучні грунти та ін. Ліси (дуб, липа, вільха, осика, клен) займають 11,8 тис. га. У Л. р.— гідролог. заказник респ. значення *Гиряві Ісківці,* заповідні об'єкти місц. значення — заказники *Залучки, Малярківщина* та *Рангове,* пам'ятки природи — дуб звичайний (див. *Дуби*), *Сосновий парк, Шумейкове.* Провідні галузі промисловості: харчова, нафтогазодобувна, легка, буд. матеріалів. Найбільші підприємства: Лохвицький цукровий комбінат, Лохвицький спиртокомбінат, Лохвицький приладобудівний завод, сухого знежиреного молока і масла, хлібний з-ди (усі в Червонозаводському), цегельня, швейна ф-ка, ф-ка «Жовтень», з-д продтоварів «Зоря» у Лохвиці; комбінат побутового обслуговування (Лохвиця). Землеробство має зерново-буряківничий, тваринництво — мол.-м'ясний напрями. Площа с.-г. угідь 1991 становила 100,4 тис. га, у т. ч. орні землі — 84,6 тис. га, сіножаті і пасовища — 14,7 тис. га. Гол. культури: озима пшениця, жито, кукурудза, гречка, соняшник, цукр. буряки, картопля. Овочівництво, садівництво. У тваринництві розвинуті скотарство, свинарство, вівчарство, бджільництво. У Л. р.— 17 колгоспів, 5 радгоспів, птахофабрика. Залізничні станції: Юсківці, Сула, Лохвиця, Сенча. Автомоб. шляхів — 966,5 км, у т. ч. з твердим покриттям — 94 км. У районі — 46 заг.-осв. шкіл, у т. ч. 17 середніх, 16 неповних середніх, 13 початкових, 5 муз. і спортивна школи, мед. і тех. (швейної пром-сті) уч-ща (Лохвиця), технікум харчової пром-сті. 50 лікувальних закладів на 710 ліжок, 32 фельдшер.-акушер. пункти, де працюють 123 лікарі. Районний та зональний (Сенча) будинки піонерів, станція юних техніків, станція

юних натуралістів, 20 Будинків культури, 53 клуби, кінотеатр, 70 кіноустановок, 51 б-ка (понад 710 тис. од. зб.), *Лохвицький краєзнавчий музей* та 17 музеїв на громадських засадах, серед яких *Тесленка А. Ю. музей* і *Гирявоісковецький історичний музей.* Бюро подорожей та екскурсій. Серед об'єктів туризму — *Сковороди Г. С. меморіальний комплекс* у смт Чорнухах та ін. Видається газ. «*Зоря*». Див. також статті: Безсали, Білогорілка, Бодаква, Васильки, Вирішальне, Гиряві Ісківці, Ісківці, Корсунівка, Лохвиця, Луценки, Лука, Піски, Погарщина, Риги, Свиридівка, Сенча, Токарі, Харківці, Червонозаводське, Яхники; цикл ст. на термін «лохвицький».

ЛО́ХВИЦЬКИЙ РОБІТНИ́ЧО-СЕЛЯ́НСЬКИЙ ТЕА́ТР ім. І. Тобілевича. Ств. 1925 у Лохвиці на базі напівпрофесіональних театр. колективів. Відкрився 11.VII 1925 виставою «Безталанна» І. Карпенка-Карого. Засновниками і керівниками театру були І. Онищенко та І. Г. Сиряк, зав. муз. частиною В. Абрамович (диригент капели «Рух»), художник В. Гринак. У театрі в різний час працювали: С. Головко, М. С. Дмитренко, Л. І. Каневський, М. О. Олексієнко, І. І. Романенко (згодом Герой Рад. Союзу), М. П. Савченко, І. Ф. Синиченко. У репертуарі: «Варнак», «Гайдамаки» за Т. Шевченком, «Суєта» І. Карпенка-Карого, «Маруся Богуславка» М. Старицького, «Нахмарило» Б. Грінченка, «Рожеве павутиння» Я. Мамонтова, «Родина Щіткарів» М. Ірчана, «97» М. Куліша, «Шпана» В. Ярошенка, «Козак Голота» Ф. Лопатинського, «Учитель Бубус» О. Файка, «Сон весняної ночі» В. Шекспіра, «Овеча криниця» Лопе де Вега, «Потоп» А. Бергера, «Загибель ,,Надії''» Г. Гейєрманса. Театр існував до 1941. Див. також «*Нова радянська трупа*».

ЛО́ХВИЦЬКИЙ СПИРТКОМБІНА́Т. Споруд. 1932—34 як спиртозавод. З 1937 — спиртокомбінат ім. А. І. Мікояна (кілька разів відвідав будівництво з-ду). Спочатку виготовляв етиловий спирт, а потім освоїв виробництво харч. вуглекислоти із газів бродіння. На базі лишків виробництва — браги діяв цех ціанистих засобів. 1940 на Л. с. було вироблено 112 тонн хлібопекарських дріжджів. У 1944 з-д був відбудований і почав випускати спирт і горілку. В 1952 на комбінаті виробляється спирт ректифікований високої очистки, який використовується як для харч., так і для тех. мети. 1946 відновлено виробництво харчової вуглекислоти, а з 1973 водночас впроваджена технологія виробництва зварювальної вуглекислоти. 1954 відновлено виробн. хлібопекар. дріжджів. З 1947 періодами вироблялися дріжджі сухі кормові та дріжджевий концентрат вітаміну $Д_2$ для птахівництва та звірівництва. Виробляють й корм для великої рогатої худоби. Протягом 1954—75 виробляв тех. гліцерин. Розташ. на вул. Червоноармійській № 10.

ЛО́ХВИЦЬКИЙ ТЕА́ТР-СТУ́ДІЯ. Ств. у жовтні 1923 з місцевих аматорів при райсельбуді під впливом гастролей Першого театру Укр. Рад. республіки ім. Т. Г. Шевченка (тепер Дніпропетр. укр. муз.-драм. театр ім. Т. Г. Шевченка). У колективі проводилися заняття з сценічного руху, худож. слова. У репертуарі: «Царі», «Сон», «Варнак» за Т. Шевченком, «Весняна казка» О. Олеся, «97» М. Куліша, «Червоний вертеп» Панова, «Діла небесні», «Заплуталась божа справа» О. Вишні, «Лісові тасмниці» Є. Чирикова. Очолював Л. т. с. І. Онищенко. У 1925 театр, об'єднавшись з ін. напіваматорськими драм. колективами, утв. *Лохвицький робітничо-селянський театр* ім. І. Тобілевича.

ЛО́ХВИЦЬКИЙ ТЕ́ХНІКУМ ХАРЧОВО́Ї ПРОМИСЛО́ВОСТІ. Ств. 1931 як вечірній Механічний технікум на базі Лохвицького цукрозаводу. З 1936 почав працювати за денною формою навчання. З 1945 став готувати фахівців з спеціальностей: бродильне виробництво і машини та устаткування підприємств харч. пром-сті (техніки-технологи і техніки-механіки пивзаводів, заводів безалкогольних напоїв, спирт. і лікеро-горілчаних з-дів). 1989 спеціальність «бродильне виробництво» стала назв. «біохімічне виробництво». У технікумі є заочний відділ. Розміщений у смт Червонозаводському Лохвицького р-ну, пров. Матросова № 6.

ЛО́ХВИЦЬКОГО НАРО́ДНОГО ДО́МУ БУДИ́НОК. Споруджено 1905—06 за проектом укр. архітектора і художника В. Г. Кричевського (див. *Кричевського В. Г. будинок*). Має простий хрещатої форми план, основна частина — двоповерхова, рамена — одноповерхові. Виконаний в дерев'яних зрубних конструкціях без зовнішнього обшалювання стін, які позбавлені жодних прикрас. Це сприяє виявленню великих венеційських вікон, оточених наличниками із сандриком, що наближає їх форму до вікон типу «брамантеско». простого обрису чотирисхилі дахи із заліза підкреслюють міський характер будівлі. Виразнішим здаються бічні одноповерхові частини, пожвавлені трьома сполученими фронтончиками над дверима і двома вікнами. Гол. об'єм будівлі, де розміщено великий зал зі сценою, артистичними, фойє, вестибюлем, має гол. фасад спрощеної архітектури. Він вузький, розчленований двома наріжними ризалітами (див. *Лохвицький аматорський театр*). Стриманий образ споруди відповідає принципам раціоналізму поч. 20 ст. Тепер Будинок використовується як виробн. корпус, через що в його планування внесено деякі зміни.

ЛО́ХВИЦЬКО-СЕНЧА́НСЬКИЙ ПІДПІ́ЛЬНИЙ ПАРТІ́ЙНИЙ ЦЕНТР. Утв. у вересні 1942 після загибелі Лохвицького підп. райкому партії. Здійснював керівництво мережею парт. підпілля на тер. Лохвицького і Сенчанського районів. Керував центром Харченко Дмитро Андрійович (1902—43) — до війни перший секретар Сенчанського райкому партії Полтав. області. До складу центру входили шість чоловік, четверо з них — комуністи. Діяв до визволення тер. Лохвицького і Сенчанського районів від гітлерів. окупантів.

«ЛТА́ВА» — ансамбль пісні і танцю Полтав. міського будинку культури. Засн. 1957. 1960 удостоєний звання народного; 1967 — засл. ансамблю пісні і танцю Укр. РСР. Керівник — засл. арт. УРСР, самодіяльний композитор В. Ю. Міщенко. Сучасна назва — з 1975. Колектив брав участь у міжнар. та всесоюз. фестивалях, конкурсах, у респ. телетурнірі «Сонячні кларнети», де був відзначений дипломами та нагородами. На Київ. кіностудії ім. О. Довженка знято короткометражний фільм про «Л.» «Золоті перевесла», який транслювався на Канаду. Всесоюз. фірмою «Мелодія» випущена платівка «Барви Полтавщини», де записано 5 творів «Лтави». 1982 у Франції, де колектив брав участь у XXV міжнар. фольклорному фестивалі, виступ хору було записано на платівку «Ганнат».

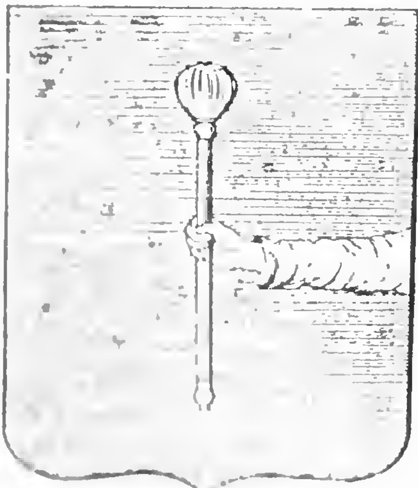
ЛТА́ВА, Лтавка — річка в Полтав. обл., права прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Текла тер. м. Полтави — з гори від Миколаївського узвозу, де була *Миколаївська церква,* по тер. кол. дубового гаю поміщиці Любощинської (тепер — *Ленінського комсомолу парк*), далі —

паралельно теперішній вул. Леніна (у тій частині, що від пл. Леніна веде на Поділ), а в р-ні Подолу — до вул. Пролетарської. На Подолі впадала у р. Ворсклу. На поч. 50-х рр., коли впорядковували Інститутську гору, Л. було взято у труби. Тепер тече під землею.

ЛТА́ВА — городище літописного міста. Перша згадка належить до 1174. Див. *Іванова Гора.*

«ЛТА́ВА» — картодром у с. Розсошенцях під Полтавою. Відкритий 26.VII 1988. Траса — 1050 м. Кількість місць — 2500. Під трибунами розміщені бокси для зберігання техніки, майстерні, душові, медпункт, кафе-бар, є приміщення для прес-центру, коментаторські кабіни, місце для роботи телекамер. Картодром побудовано з ініціативи колективу Полтав. спортивно-тех. бази «Лтава», гонщики якої входили до числа призерів респ. та всесоюзних змагань у різних класах мікроавтолюбителів.

ЛУБЕ́Н ГЕРБ. 1591 місто одержало *магдебурзьке право,* а разом з ним герб і печатку. На них було зображено руку, що тримає оголений кинджал, а під ним — відсічену ведмежу голову; навколо напис латинськими літерами: «Signum Civitatis Alexandrïae» («Печатка міста Олександрії», див. *Лубни*). 1782 затверджено інший герб: на щиті у блакитному полі рука, яка тримає золоту булаву. Уніфікований 1857 за системою Б. Ф. Коне (див. *Герб*). Існував до 1917.

Герб Лубен.

ЛУБЕ́Н ПЛА́НИ. Перший з відомих планів Лубен складено 27.II 1745 у зв'язку з наміром військ. влади реконструювати *Лубенську фортецю.* Великоформатний ілюмінований «План малороссийскому Лубенскому полковому городу», складений інженер-прапорщиком О. І. Рігельманом, охоплює лише центр. частину міста. Має орієнтацію, лінійний масштаб, докладну експлікацію і візу: «От фортификации полковник Д. де Боскет. Глухов 22 августа 1752 году». На плані показано: річки і струмки, рельєф місцевості, характер рослинності, квартали забудови, деякі споруди — Варваринську, Троїцьку, Трьохсвятительську дерев'яні церкви та собор Різдва Богородиці у фортеці, Миколаївську церкву на форштадті, торгові ряди тощо. Особливої уваги надано зображенню укріплень, які на той час мали тридільну структуру і складалися з великого неправильного в плані Города на верхніх відмітках правобережного плато, прямокутного в плані видовженого Великого Замку та квадратного у плані з 4 редюітами Малого Замку, який на плані названо штерншанцем. Позначено брами: Микільську, Пирятинську, Водяну, Подільську, Пречистенську, Миргородську, Замкову, Полковницьку, Лубенську, Броварську. Крім 10 брам, було ще кілька «малых калиток». На Пирятинській брамі позначена восьмигранна дерев'яна вежа. Від цієї брами до центр. соборного майдану йшла Мостова вулиця, вимощена колодами. Тонкими лініями жовтого кольору нанесено проектований абрис фортеці — регулярніших обрисів, з прямолінійними куртинами, правильними бастіонами і редюітами, валгангом у Малому та Великому замках, широким сухим ровом з гласисом із зх. сторони Города.

Вздовж крутосхилів, звернених у бік Сули, планувалося встановити один ряд дерев'яних рогаток. Численні лінії перетину на плані укріплень свідчать, що у комплекті з цим документом було виконано профілі оборонних огорож.
Наступний, надзвичайно інформативний «План города Лубен с описанием и оном всем находящимся дворам, хатам і пустым местам...» не має точної дати, приблизно його можна віднести до рубежу 1760—70-х рр. Він великоформатний, охоплює все місто з передмістями, ілюмінований, має лінійний масштаб. Над нижньою рамкою підпис автора: «Снимал иллюминировал сей план Пермского карабинерского полку квартирмейстер Петр Кулябка». Всю праву третину аркуша і нижнє поле займає докладна експлікація на 693 позиції, в якій вказано всіх господарів домоволодінь і їх соціальний стан, культові, державні, громад. та госп. споруди. На кресленні зображено р. Сулу і рельєф, близьке до радіального планування з парцеляцією ділянок, дороги на Київ і в різні села, лінії укріплень, міст через Сулу та всі споруди як у місті, так і на передмістях. План дозволяє судити про планувальну структуру міських садиб різних верств населення, про об'ємно-планувальну структуру втрачених об'єктів дерев'яної архітектури: собор і Троїцька церква були хрещатими п'ятидільними з гранчастими раменами, Миколаївська церква була тридільною з опасанням. Хоча укріплення й зображено дуже схематично, проте можна зробити висновок, що проект реконструкції 1745 був частково здійснений. Обидва плани зберігаються у ЦДВІА СРСР (Москва).
1787 у складі «Исторического и топографического описания Киевского наместничества» виконано схематичний дрібномасштабний малоформатний «План уездного города Лубен с показанием главнейших публичных строений». План розміщено на окремому аркуші, орієнтовано по сторонах світу. Ілюмінований, має масштаб та пояснення у лівому нижньому куті. Зображено дуже складну гідрографічну мережу заболоченої заплави р. Сули, річки Кам'яний Потік та Вільшанку. На лівобережжі Сули бачимо с. Засулля та хутір Александровичів, на лівобережжі Вільшанки — однойменне село, а східніше Лубен — *Мгарський монастир*. Рельєф і планування показано надто схематично й умовно. Позначено «старинной Замок и город», хрестиками — церкви. Окрім того, нанесено аптеку, присутствені місця, лавки тощо. План не закінчено, оскільки не проставлені буквенні позначки. Зберігається у Публічній б-ці ім. М. Є. Салтикова-Щедріна (С.-Петербург). Аналогічний, дуже схожий план, датований 1782, зберігається у ЦДІА України.

Лубни. План 1802.

У зв'язку з новим розмежуванням губерній 1802 у складі «Атласа Малороссийской губернии» на окремому аркуші виконано дрібномасштабний середнього формату ілюмінований «План города Лубен», який докладно фіксує планування міста — порядкове, передмість — близьке до радіального, дуже нерегулярне. План обмежений прямокутною рамкою, у правому верхньому куті — герб міста, показано орієнтацію, у нижньому лівому куті — пояснення на 17 позицій та лінійний масштаб. Зображено рельєф, докладніше ніж на попередніх планах — гідрографію, у т. ч. річки Сулу, Вільшанку, Лубенку, Реп'яхувату; дороги на Пирятин, Хорол, Гадяч; земляний вал, що оточував Город; Малий і Великий замки. У Малому Замку був «Острог». У межах Города бачимо собор і 3 дерев'яні церкви, 3 корпуси присутственних місць, торгові ряди, польову аптеку і поряд з нею лабораторію з коморою. На сх. околиці міста велику площу займав Аптекарський сад, 3 окремі ділянки якого було обнесено земляним валом, а четверта показана у вигляді регулярного саду. План зберігається у Публічній б-ці ім. Салтикова-Щедріна (С.-Петербург). 1803 полтавською губ. креслярнею складено новий регулярний план міста, затверджений 1805, що передбачав ліквідацію земляних валів, будівництво нових «казенных зданий» на визначених місцях. Опублікований у ПСЗ. Перепланування частково здійснено у 1-й пол. 19 ст. Нині воно є основою планувальної структури сучасного міста. Див. також *Плани міст Полтавщини.*

ЛУБЕ́Н ТИСЯЧОРІ́ЧЧЮ ПА́М'ЯТНИЙ ЗНАК. Відкрито 1988 у Лубнах на пл. Кірова з нагоди 1000-річчя першої літописної згадки про місто. Знак являє собою архіт. композицію, яка складається з вертикальної гранітної арки-стели вис. 12,5 м з тематичними рельєфами та скульптурної групи. Стела завершується гербом міста і рельєфом «Життя вічне», що зображує молодих батьків з дитиною. Перед нею — двофігурна скульптурна група «Заповідаю Вам», яка в образах могутнього давньоруського воїна та юнака уособлює зв'язок між минулим і майбутнім давнього міста. Автори — скульп. А. В. Кущ, арх. М. Й. та О. М. Барановські, В. Г. Штолько. Іл.— табл. XX.

«ЛУБЕ́НСКИЕ О́ТКЛИКИ». 1) Газета громадська, політична, економічна і літературна. Виходила у м. Лубнах 1908 4 рази на тиждень. 2) Газета громадська, політична, економічна і літературна: з № 55 1914 — «Отечественная война. Телеграммы Петроградского телеграфного агентства». Виходила в м. Лубнах 1913—14. Спочатку один раз на тиждень, а з № 55 1914 — один-два рази на день. З випуску від 29.VIII назва телеграм: «Лубенские отклики. Телеграммы Петроградского телеграфного агентства». Редакція вважала «Л. о.» 1913—14 продовженням газети «Лубенские отклики» 1908.

ЛУБЕ́НСЬКА ЖІНО́ЧА ГІМНА́ЗІЯ Олександрівська. Відкрита 1878 у складі чотирьох класів. 1880 перетворена у повну гімназію. Мала восьмирічний курс навчання з двома підготовчими і восьмим пед. класами. З осн. класів два було паралельними. До гімназії приймалися дівчата всіх станів і віросповідань. Випускниці отримували атестат на звання вчителя початкової школи та молодших класів жіночих гімназій, восьмий пед. клас давав право на звання домашньої вчительки, золотим медалістам — домашньої наставниці. Кількість учениць у гімназії: 1889 — 128, 1909 — 382, 1915 — 460, 1917 — 520, у т. ч. 51 — діти селян, 43 — козаків, 139 — міщан і цехових, 27 — почесних громадян і купців, 17 —

духовенства, 160 — особистих дворян і чиновників, 18 родових дворян та ін. Навчання платне: 40—80 крб. на рік. При гімназії діяли пансіон, б-ка, фізичний кабінет та клас для малювання. Під час канікул проводилися екскурсії до Москви, Нижнього Новгорода, Самари, Саратова, Троїцько-Сергієвської лаври та Іпатіївського монастиря. До 1880 утримувалася за рахунок міста, потім коштом держави, губернського та повітового земства і плати за навчання. Персонал гімназії нараховував 34 особи. Вчителями працювали випускники жіночих гімназій, Моск. та Новоросійського ун-тів. Діяли попечительська і пед. ради. Членом першої був земський діяч І. М. Леонтович. Містилася спершу в найманому, потім у власному, спеціально для неї збудованому попечительською радою двоповерховому будинку на вул. Гімназичній № 2. У 1908 прибудовано двоповерховий корпус. Л. ж. г. закінчила укр. поетеса Ганна Супруненко (Г. І. Стелецька).

ЛУБЕ́НСЬКА КО́ВДРО-ПОВСТЯ́НА ФА́БРИКА. Ств. 1922 як суконно-повстяна фабрика на базі невеликої суконної ф-ки Шемета, що діяла з 1915, і майстерень повсті для сідел та упряжі місцевих підприємців Бершицького та ін. 1928 підприємство було розподілене на дві ф-ки — суконну і повстяну. 1932, після спорудження нового корпусу для суконного виробництва підприємства були об'єднані в одне. Після Великої Вітчизн. війни 1941—45 ф-ки відновили роботу як окремі підприємства. Їх об'єднання відбулося 1952. З цього часу сучасна назва. 1976 до Л. к.-п. ф. приєднано Кобеляцьку валяльно-повстяну ф-ку, яка тепер діє як філіал Л. к.-п. ф. і випускає валяне взуття і будівельну повсть. У 1971 ф-ка перейшла на випуск жаккардових ковдр. Розміщена на вул. Радянській № 98.

ЛУБЕ́НСЬКА ПОВІТО́ВА ОРГАНІЗА́ЦІЯ КП(б)У. Оформилася в 1918. До складу орг-ції входили М. М. Ворошилов (керівник), С. Штефан, П. Мазниця, Г. Сушко та ін. Під час нім.-австр. окупації підп. к-т (О. Кузін, В. Поржезинський, М. Ворошилов, К. Кока та ін.) очолив партизан. рух проти окупантів. Після визволення повіту від окупантів і петлюрівців Лубен. орг-ція налічувала 131 чол. Весь її склад було мобілізовано на боротьбу з денікінцями. Після визволення Лубен 24.XII 1919 обрано повітовий парт. к-т, який очолив боротьбу проти бандитизму. Лубен. орг-ція існ. до ліквідації повітів (1923).

ЛУБЕ́НСЬКА ПОЛЬОВА́ АПТЕ́КА — одна з перших вітчизняних польових аптек. Існувала з початку 18 ст. Приміщення складалося з лабораторії, льоху та комор для зберігання ліків. З 1767 при аптеці був закладений сад лікарських рослин.

ЛУБЕ́НСЬКА УЧИ́ТЕЛЬСЬКА СЕМІНА́РІЯ. Відкрита 1.VI 1911 для підготовки вчителів народних поч. шкіл. Мала 4-річний курс навчання. Для вступаючих був відкритий підготовчий клас. До семінарії приймалися юнаки не молодші 16 років всіх станів і віросповідань після складання вступних іспитів за програмою двокласних початкових училищ. У перший рік до семінарії вступило 40 чол., 1917 — 116 чол., з них 39 — діти селян, 64 — козаків, 10 — міщан і цехових, 2 — почесних громадян і купців, 1 — дворянина. Семінарія мала б-ку (1 тис. од. зб.), обладнаний клас ручної праці (20 верстатів), фізичний кабінет. При семінарії була садиба (8 дес. землі, три з яких подарував полтав. земський діяч І. М. Леонтович), де вихованці займалися садівницт-

вом, огородництвом і бджільництвом. Діяло двокласне зразкове уч-ще для проходження пед. практики на 48 учнів. Під час канікул для учнів організовувалися екскурсії до Києва, Москви, Бородіно, Смоленська. Утримувалася державою, яка відпускала 33 тис. крб. Стипендіати зобов'язані були по закінченню відпрацювати чотири роки вчителями. 1912 ств. товариство допомоги бідним семінаристам. Містилася у трьох найманих Лубенським повітовим земством будинках на Тернівській Толоці. Там же були відкриті дві учнівські квартири (на 37 чол.). Учителями (13 чол.) працювали випускники ун-тів, учительських інститутів та гімназій.

ЛУБЕ́НСЬКА ФОРТЕ́ЦЯ 16—18 ст. Виникла наприкінці 16 ст. Служила фортифікованою резиденцією (замком) власників краю князів Вишневецьких [див. *Вишневецьких (князів) володіння*]. Із Л. ф. пов'язані визначні події селянсько-козацької війни 1637—38 під проводом П. Павлюка, К. Скидана, Я. Остряниnа, коли повстанці взяли її штурмом, а також визвольної війни 1648—54, коли з Лубенщини був змушений відступити з польсько-шляхет. військами Я. Вишневецький. Л. ф. розташ. на узгір'ях високого правого берега р. Сули. Стрімкі схили навколишніх гір, ярів та балок, якими протікали річка Лубенка, ручаї й струмки, посилювали міць фортеці. Складний рельєф місцевості та функціональні вимоги зумовили розпланування фортеці на три взаємозв'язаних частини — замок, цитадель, передзамкове укріплення й передмістя. У 17 ст. захисні огорожі укріплення складалися із земляних валів, ровів, дерев'яних башт (кількість яких, ймовірно, сягала 15), палісадів та рогаток. З часом ці укріплення занепали і на серед. 18 ст. від них лишилися переважно вали, рови та поодинокі вежі над фортечними брамами. За свідченням плану Лубен 1748, до фортеці вело 2 воріт і 4 фіртки, а на її території розміщувалися: 3 храми («стара» мурована Варваринська церква, дерев'яний п'ятизрубний п'ятибанний собор Різдва Богородиці, дерев'яна п'ятиверха Троїцька церква), будинки полкової й сотенних канцелярій, школи, шпиталі, торгові ряди з відповідними крамницями й коморами, двори старшин, козацькі й міщанські оселі тощо. Загальна довжина фортечних укріплень сягала 1700 саж. Л. ф. втратила своє значення в 2-й пол. 18 ст., а остаточно занепала в 1780-х рр., після скасування полкового устрою Лівобережної України. Залишки земельних укріплень фортеці простежуються на місцевості дотепер. Див. також *Лубен плани, Оборонне будівництво*.

Лубенська фортеця. План 1746.

ЛУБЕ́НСЬКА ЧОЛОВІ́ЧА ГІМНА́ЗІЯ. Відкрита 3.IX 1872. Клопотання про її засн. розпочалося ще на поч. 60-х років. До 1881 утримувалася виключно на кошти Полтав. губ. земства. Мала 8-річний курс навчання, з одним підготовчим та п'ятьма паралельними класами. Кількість учнів: 1889 — 187 чол., 1897 — 210, 1909 — 342, 1915 — 513, 1917 — 540, з них 64 — діти селян, 87 — козаків, 124 — міщан і цехових, 42 — почесних громадян і купців, 43 — духовенства, 150 — особистих дворян і чиновників, 15 —потомствених дворян. При гімназії діяла метео-

рологічна станція з 44 приладами, відомості з якої надходили до Головної фізичної обсерваторії та Київського і Новоросійського ун-тів. Станція була відкрита на кошти дворянина Полтав. губ. П. К. Величка, устаткована його братом Ф. К. Величковським (1833—98), пом. нач. Головного штабу і чл. Військової Ради Росії. На той час — це єдина гімназична метеостанція. При гімназії існували учнівські квартири. Навчання платне: 50—60 крб. на рік. У гімназії було встановлено кілька стипендій з пожертв місцевих жителів: 1876 — дві надвірного радника П. О. Мизевського, 1874 — дев'ять місцевого дворянства, 1892 — колезького асесора В. К. Величка. Утримувалася за рахунок держави, повітового земства і плати за навчання. Містилася у двоповерховому цегляному будинку на Гімназичній площі, який належав Полтав. губ. земству. Першим директором гімназії був відомий укр. етнограф і фольклорист М. Номис (М. Т. Симонов; 1823—1900). Н. в с. Зорові (тепер Оржицького р-ну). Закінч. Київ. ун-т. Вчителював у Ніжині, Немирові. З 1873 у Лубнах, директор гімназії, з 1877 — голова земства, мировий суддя, займав ін. посади. Зібрав матеріал про побут, звичаї та обряди. Співробітничав у журн. «Русская беседа» та *«Основа»*. Помер і похований у Лубнах. Учителями працювали випускники ун-тів, Ніжинського історико-філологічного ін-ту. Серед них — Ф. І. Камінський (1845—91), історик і археолог (див. *Лубенський краєзнавчий музей*), Я. Г. Мищенко, вчитель латинської мови, перекладач античних авторів. Почесним попечителем був полтав. земський діяч І. М. Леонтович. У гімназії навчалися парт. і державний діяч, акад. АН УРСР (з 1929) О. Г. Шліхтер (див. *Шліхтеру О. Г. меморіальні дошки*), укр. письменники М. Г. Філянський, О. В. Донченко (1919, див. *Донченку Олесю меморіальна дошка*), укр. композитор і етнограф Б. В. Підгорецький (1873—1919, н. в Лубнах, закін. Варшав. муз. ін-т; з 1900 — у Москві, записав 120 укр. пісень, романсів, зокрема на сл. Т. Шевченка, І. Франка), громад. діяч А. І. Савенко, вчений-хімік, акад. АН СРСР О. Є. Чичибабін (1871—1945, н. в с. Куземинні Сум. обл.; з 1930 працював у Франції, помер у Парижі).

Л. ч. г. закінчили В. Ф. Лазурський — фахівець з зх.-європ. літ-ри, який 1894 був домашнім учителем у сім'ї Л. М. Толстого, з 1901 — магістр Одеського ун-ту, і його брат О. Ф. Лазурський — один з основоположників експериментальної психології, укр. архівіст і музейний працівник А. П. Шелухин.

ЛУБЕ́НСЬКЕ ВИ́ЩЕ ПОЧАТКО́ВЕ УЧИ́ЛИЩЕ чоловіче. Засн. 1913 на базі *Лубенського повітового училища.* Містилося у власному будинку. Мало 4 класи. Приймалися діти 10—13 років, що закінчили поч. школу. Утримувалося за рахунок держави і плати за навчання. Учнів — 180 (1916).

ЛУБЕ́НСЬКЕ ЖІНО́ЧЕ ЄПАРХІА́ЛЬНЕ УЧИ́ЛИЩЕ. Середній

Лубни. Будинок жіночого єпархіального училища. Фото поч. 20 ст.

навчальний заклад, відкритий 28. IX 1908 за ініціативою XII єпархіального з'їзду духовенства (1902). Знаходилося у віданні Синоду і належало до типу напівзакритих шкіл. Діяло згідно з статутом 1843. До єпархіального уч-ща приймалися, в основному, доньки православного духовенства (дияконів, священиків, псаломщиків тощо), для яких навчання було безкоштовним. Приймалися діти й інших станів з платою за навчання 150—200 крб. на рік. Мало 6-річний курс навчання, який наближався до програм жіночих гімназій та сьомий педагогічний. Після закінчення учениці отримували звання домашньої вчительки і мали право працювати у початкових пар. школах. 1909 в єпархіальному уч-щі навчалося 423 учениці. Утримувалося коштом єпархії. Вчителями працювали випускники духовних семінарій, єпархіальних уч-щ, Київ. і Моск. ун-тів та Маріїнського ін-ту. Мало власні садибу та приміщення, споруджене 1907 на кошти єпархіального свічкового заводу вартістю 418 тис. крб. Архітектор акад. О. М. Бекетов. До складу садиби входили гол. триповерховий корпус, лікарня, лазня, біологічна станція та гуртожиток. 1908 засн. товариство для бідних вихованок. При єпархіальному уч-щі були б-ка і фіз. кабінет, діяла однокласна церковнопарафіяльна зразкова жіноча школа на 18 учениць для проходження випускницями пед. практики. Тепер у будинку с. ш. № 10 (вул. Генерала Ляскіна № 2). Іл.— табл. XX.

ЛУБЕ́НСЬКЕ МЕДИ́ЧНЕ УЧИ́ЛИЩЕ. Ств. 1930 як мед. технікум, який готував помічників лікарів та акушерок. 1935 перетворений на фельдшерсько-акушер. школу. З 1954 — сучасна назва. На базі серед. і 8-річної школи готує фельдшерів і мед. сестер. За час діяльності уч-ще випустило бл. 6 тис. фахівців. Бл. 300 випускників уч-ща закінчили медінститути, ведуть наук. роботу, стали організаторами охорони здоров'я. Серед них професори О. П. Карапата, І. К. Митченко та ін. Багато років в уч-щі викладали засл. лікарі С. О. Тимофеєв, А. В. Котляр, З. Є. Трохименко. Б-ка налічує 35,5 тис. од. зб. Розміщене на вул. Інститутській № 62.

ЛУБЕ́НСЬКЕ МІСЬКЕ́ УЧИ́ЛИЩЕ. Відкрите 1879 як навч. заклад підвищеного типу на базі повітового училища, засн. 1814. Спершу було двокласним, з 1903 — трикласним, з 1908 — чотирикласним з 6-річним курсом навчання. До нього приймалися діти не молодші 7-ми років. Після закінчення учні мали право вступу до нижчих професійних шкіл і на пед. курси. У 1889 навчалося 58 учнів, 1910 — 181. Навчання платне: 10 крб. на рік. Учителями працювали випускники духовних семінарій, гімназій і Глухівського учительського інституту. Діяла пед. рада. При училищі були відкриті фіз. кабінет і б-ка. Містилося у двох держ. будинках по Полтавській вулиці (тепер Космодем'янської вулиця). 1913 перетворене у вище початкове училище.

ЛУБЕ́НСЬКЕ НИ́ЖЧЕ СІЛЬСЬКОГОСПОДА́РСЬКЕ УЧИ́ЛИЩЕ. Засн. 15.X 1891 як с.-г. школа 2-го розряду. З 1912 — трирічне уч-ще. Готувало фахівців с. г. Керівництво здійснювало Полтав. губ. земство. Навчання безплатне. Тільки повні пансіонери мали вносити 130 крб. на рік. До уч-ща приймалися уродженці Полтав. губ. від 14 років з освітою не нижче одно-двокласного сільського уч-ща. Крім загальноосв. дисциплін, вивчалися: землекористування, садівництво, огородництво, тваринництво, бджільництво, с.-г. економіка, рахівництво, ветеринарія. Мало 15 стипендій (по одній на повіт). Викладачів — 13, учнів — 85 (1915). Містилося біля с. Терни Лубенського пов. (тепер Михай-

лівської сільради Лубен. р-ну).

ЛУБЕ́НСЬКЕ ПОВІТО́ВЕ УЧИ́ЛИЩЕ — підвищена початкова школа. Відкрито 1814 для підготовки дітей всіх станів до вступу у гімназію. Мало 2-річний курс навчання. Згідно з статутом 1828 кількість предметів було зменшено і таким чином перервано програмний зв'язок з наступною освітою у гімназіях. З 1833 введено 3-річний курс навчання. На час відкриття до повітового уч-ща вступило 43 хлопчики. У 1844 навчалося 45. 1865 засн. пед. клас для підготовки вчителів народних шкіл. Утримувалося коштом держави. Містилося в найманому приміщенні. 1879 на базі повітового училища було відкрито двокласне *Лубенське міське училище.*

ЛУБЕ́НСЬКИЙ ЗАВО́Д ЛІЧИ́ЛЬНИХ МАШИ́Н Київського виробничого об'єднання «Електронмаш» імені В. І. Леніна. Ств. 1961 як приладобудівний з-д, що спеціалізувався на випуску манометрів і тягонапоровимірювачів. 1963 перетворений на з-д лічильних машин і спеціалізувався на випуску білетно-касових машин «КД». Потім випускав білетно-касові машини «Сула», машини для контролю знань і навчання «КИСИ-5», «УГК», «РЕПЕТИТОР». У 1980—87 з-д спеціалізувався на виготовленні пристроїв циклового управління маніпуляторами, технологічним устаткуванням і робототех. комплексами. З 1987 — сучасна назва. Л. з. л. м. випускає алфавітно-цифрові друкуючі пристрої, термінал підготовки і введення графічних даних, пристрій зовнішньої пам'яті на гнучких магнітних дисках та ін. Розміщений на вул. Радянській № 128/2.

ЛУБЕ́НСЬКИЙ КОЛГО́СПНИЙ ТЕА́ТР. Ств. 1938 на базі переведеного до Лубен П'ятого колгоспного театру Харківщини. Діяв до 1941.

ЛУБЕ́НСЬКИЙ КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й. У 70-х рр. 19 ст.

в *Лубенській чоловічій гімназії* укр. археологом та краєзнавцем Ф. І. Камінським відкрито музейну кімнату. Федір Іванович Камінський (1845—91) — був сином священика з Мінської губ. Закінчив семінарію в Переяславі, фіз.-матем. факультет Київського ун-ту. Учителював у Переяславі, Хоролі, Прилуках. Викладав у Лубенській чол. гімназії. Був домашнім учителем К. М. Скаржинської. Останні роки життя провів на хуторі Круглику під Лубнами. Був завідувачем *Скаржинської К. М. музею,* якому подарував колекції власних знахідок. Провів розкопки *Гінцівської стоянки* палеолітичної, чим поклав початок вивченню палеоліт. пам'яток на тер. Сх. Європи. Досліджував археол. пам'ятки на тер. Лубенщини, зокрема, кургани скіфського часу. Тут були представлені колекції з археології, нумізматики, етнографії. 1874 гімназією було відіслано до Києва на III археологічний з'їзд значну кількість музейн. експонатів. Згодом під музей відведено кілька кімнат. 1918 гімназичний музей націоналізовано і проголошено Державним краєзнавчим музеєм. У 20-х рр. музей об'єднався з Українським музеєм, заснованим тут археологом Г. Я. Стеллецьким. Під час Великої Вітчизн. війни лише незначну частину фондів було евакуйовано до Тюмені, інші матеріали музею загинули. На початку 1944 роботу було відновлено. 1967 музей одержав сучас. приміщення. Експозиція складається з трьох відділів. Фонди музею налічують бл. 30 тис. експонатів. У відділі природи значна увага приділяється вирощуванню та заготівлі лікарських рослин, започаткованим на Лубенщині ще на поч. 18 ст. Експозиція відділу історії дореволюц. періоду подає матеріали про

давні поселення: Гінцівську палеолітичну стоянку, мезолітичне поселення біля с. В'язівок, поселення епохи енеоліту — бронзи на Лисій Горі поблизу Лубен. Експонуються землеробські знаряддя, зброя та прикраси скіфів. В музеї є унікальна срібна печатка Війська Запорізького, що збереглася як сімейна реліквія в одній з лубенських родин. Представлені козацькі речі: глиняні люльки, пістоль, порохівниця, пояси, старовинна козацька бандура, потир лубенського полковника Івана Кулябки, який 1758 відкрив у Лубнах козацьку школу. Музей має цінну колекцію культових предметів, старовинних книг (Євангеліє 17 та 18 ст.). Значну частину експозиції займають матеріали про *Мгарський монастир*. Про культурні традиції Лубенщини розповідають розділи, присвячені перебуванню тут Т. Г. Шевченка, М. В. Гоголя, Г. Керн (див. *Керн Г. П. альтанка*), діяльності відомих укр. фольклористів О. С. Афанасьєва-Чужбинського (див. *Афанасьєву Чужбинському О. С. меморіальна дошка*), М. Т. Симонова (Номиса, викладав у *Лубенській чоловічій гімназії*), В. П. Милорадовича (див. с. *Токарі*). Відтворені інтер'єри селянської хати та кімнати лихваря. Окремий експозиційний комплекс розповідає про О. Г. Шліхтера (див. *Шліхтеру О. Г. меморіальні дошки*), уродженця м. Лубен. Значний матеріал зібрано в музеї про подвиги уродженців міста і району під час Великої Вітчизн. війни 1941—45, про бойовий шлях 94 прикордонного полку, 337 стр. дивізії, інших військ. частин, що брали участь в обороні і визволенні міста. Понад 100 імен літераторів мають зв'язки з лубенським краєм: Пилип Капельгородський (див. *Капельгородського провулок*), Леонід Первомайський, Павло Усенко, Олесь Донченко (див. *Донченку Олесю меморіальна дошка*), Василь Симоненко (див. *Симоненка В. А. музей*), Надія Хоменко та ін. Розташ. на вул. Леніна № 30/25. Художній відділ музею знаходиться в іншому приміщенні — першому дев'ятиповерховому будинку міста. Відкр. 1970. Це постійно діюча експозиція з фондів музею, де подані твори М. І. Холодовського, М. М. Буніна, заслуженого художника Чуваської АРСР Ю. О. Зайцева, В. І. Семенюти, Л. П. Початко, М. І. Корабльова, А. І. Харчука, В. І. Лапушкіна. Систематично влаштовуються виставки творів художників Лубен, Полтави, Києва, Молдови, Вірменії; народних умільців Лубенщини. Адреса художнього відділу — вул. Радянська № 27/49.

ЛУБЕ́НСЬКИЙ ЛІСОВИ́Й ТЕ́ХНІКУМ. Відкрито 1891 як нижчу с.-г. школу. 1912 перетворено на с.-г. уч-ще. З 1917 — професійна с.-г. школа; готувала ковалів, теслярів, бондарів тощо. 1929 на її базі ств. технікум лікар. та ароматич. рослин, який готував фармацевтів, технологів, агрономів, аналітиків. З 1950 — сучасна назва. Спочатку готував техніків-агролісомеліораторів і техніків ліс. г-ва, з 1955 — тільки техніків ліс. г-ва. Технікум має дендропарк (37 га), в якому наліч. бл. 300 видів деревних та чагарникових порід, чотириповерховий навч. корпус на 600 місць, гуртожитки, їдальню, спорт. комплекс. Б-ка — 27 тис. од. зб. Виробничою і навч. базою служить Лубен. лісгоспзаг (23 тис. га). Розміщений на вул. Тернівській № 21.

ЛУБЕ́НСЬКИЙ М'ЯСОКОМБІНА́Т. Ств. 1929. До 1941 містився у пристосованих приміщеннях. 1958 здійснено реконструкцію м'ясо-жирового і ковбасного цехів, розширено виробничі площі. У 1972—75 на околиці Лубен споруджено новий м'ясокомбінат (холодильник на 3400 тонн одночасного зберігання, ковбасний цех, птахо-кролезабійний цех та м'ясо-жи-

ровий корпус). Підприємство, де працює понад 1000 чол., має сімейний гуртожиток, дит. садок на 140 місць, пункт охорони здоров'я з стоматолог. і маніпуляційним кабінетами, сауну, їдальню, буфет. З січня 1989 м'ясокомбінат у складі агропром. комбінату «Лубенський». Розміщений на вул. Індустріальній № 9.

ЛУБЕ́НСЬКИЙ О́КРУГ — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 з Лубен. повіту, значної частини Миргород. і Хорольського повітів, 1 волості Пирятинського повіту. Замість 43 волостей та 380 сільрад ств. 16 р-нів — Вовчківський (Вовчицький), Комишнянський, Лубенський, Миргородський, Оболонський, Оржицький, Покровсько-Багачанський, Попівський, Радивонівський, Сенчанський, Сорочинський, Тарандинцівський, Устивицький, Хорольський, Чорнухинський, Яблунівський та 196 сільрад. Окружний центр — м. Лубни. Площа округу — 6549 кв. верст, нас. 495 321 чол.

13.III 1925 райцентр Устивицького р-ну в с. Устивиці перенесено в с. Велику Багачку, а р-н перейменовано на Великобагачанський; райцентр Радивонівського р-ну перенесено із с. Радивонівки в с. Остап'є, район перейменовано в Остап'ївський. Сорочинський р-н перейменовано на Нероновицький (відповідно с. Великі Сорочинці перейменовано в с. Нероновичі). Після реорганізації 1925 Лубен. округ складався з 16 р-нів, 251 сільради. 13.VI 1930 розформовано Прилуцький і Роменський округи. До Л. о. було віднесено тер. Прилуцького округу, а також Березівський, Великобубнівський, Глинський, Засульський, Лохвицький, Перекопівський і Петрівський (згодом Петрівсько-Роменський) р-ни, розформованого Роменського округу з м. Ромнами. Л. о. мав 30 р-нів, у т. ч. 2 Яблунівських (один з центром у кол. містечку Яблуневе, другий — з центром у кол. містечку Яблунівка). Розформований Л. о. 2.IX 1930.

ЛУБЕ́НСЬКИЙ ПОВІ́Т — адм.-тер. одиниця. Ств. 16.IX 1781 з частини Лубен. полку. Центр — м. Лубни. Спочатку входив до Київського намісництва. З 30.XI 1796 — у складі Малорос. губернії, з 27.II 1802 — Полтав. губ. За даними генерального межування, площа повіту дорівнювала 2115,45 кв. версти, за іншими — 2059,6 версти (кін. 19 ст.).

На час перепису 1787 площа Л. п. становила 270 899,5 дес., містечок — 2, сіл — 51, деревень та хуторів — 91, дворів — 11 098, млинів борошномельних — 144, монастир чоловічий — 1, церков — 56, всього нас. чоловічої статі — 34 761 чол.

Через територію Л. п. протікало 14 річок: Сула, Удай, Оржиця, Сліпорід, Матяшівка, Ольшана (Вільшана), Чумгак, Іржавець, Багачка, Солониця, Путивка, Кузубівка, В'язівка та Чевельча. Частина тер. була гориста, порізана крутими ярами, балками, найбільші з яких спрямовувалися до осн. річок. Пд.-Сх. частина повіту рівнинна, поступово підвищувалася в напрямку лівого берега Сули, зх. і пд.-зх. частини (від правого берега Сліпороду) — степова, рівнинна. Правий берег Сули підвищений, а від нього на Пд. Зх. тягнувся степ. Центр. частина повіту була порита численними ярами і дрібними річками, на місці злиття Удаю з Сулою — широка низовина, серед якої підвищувався Ісачківський (Висачківський) пагорб. З корисних копалин у 19 ст. були відомі й використовувалися гончарні глини, торфяники, гіпс, ліпші поклади якого були біля с. Висачки (тепер Ісачки), будівельний камінь у вигляді діабазу. На 1884 усієї придатної землі для землеробства було 1 194 566 дес.

У повіті діяли заводи: миловарний, пивоварний, паровий крупчатий млин, гончарня, 8 цегельних заводів, 14 кузень, завод мінвод. Кустарні промисли були розвинуті слабо, в основному колісний і бондарний вироби, які мали характер дрібних промислів. Щорічно Л. п. відправляв у Каховку Таврійської губ. близько півмільйона простих дерев'яних (косарських) ложок. У приміських селах займалися збором і сушінням диких лікарських рослин, у 1895—1900 в середньому щороку збирали по 23,3 пуди прод. хліба на душу населення. Вирощували жито, пшеницю, ячмінь, овес, гречку, просо, горох, картоплю. Досить розвинутим було садівництво, вирощували переважно сливи, які збували в основному в сирому вигляді для виготовлення наливок. За даними перепису 1900 повіт складався з 12 волостей (склад яких, починаючи з 19 ст., не був сталим), 259 сільс. нас. пунктів, 175 сільс. громад. Дворів — 17 798, сільс. нас.— 112 260 чол. У 1923 до Л. п. входило 13 волостей: Великоселецька, Вовчківська (Вовчицька), Денисівська, Засульська, Лазірківська, Лубенська, Оржицька, Снітинська, Тарандинцівська, Тишківська, Черевківська, Юсківська (Ісковецька), Яблунівська. Він займав площу в 220 тис. дес. Нас.— 153 461 чол. Розформований відповідно до постанови ВУЦВК від 7.III 1923. Карта — табл. XXXV.

ЛУБЕ́НСЬКИЙ ПОЛК — адм.-тер. і військ. одиниця на Лівобереж. Україні в 2-й пол. 17—18 ст. Ств. 1648 на чолі з полковником Герасимом Яськевичем (1648—49). Після Зборівського договору 1649 тер. Л. п. була розподілена між *Миргородським полком* і *Кропивенським полком*. Відновлений Л. п. 1658. Полковим центром стало м. Лубни, у 1714—27 — м. Ромни. До складу полку (назви відповідно їх центру) ввійшли сотні: Лубенська полкова (і Лубенська сільська), Лохвицька, Сенчанська (Синецька), Глинська, Роменська, Константинівська, Смілянська. До Л. п. 1658 було включено 4 сотні з розформованого Кропивенського полку: Пирятинська, Чорнухинська, Городищенська, Яблунівська. Із Полтав. полку до Л. п. приєднано дві сотні: Букомська (м. Букомлі), Чигрин-Дібрівська сотня (м. Чигирин утв. замість Веремiївської сотні Чигиринського полку). У 1672 Л. п. склався з названих 13 сотень. Пізніше (1723—44) в ньому наліч. 11 сотень (Яблунівська і Костянтинівська сотні були розформовані). За гетьманування Кирила Розумовського (1750—64)існ. сотні у м. Снітині (Снятині на р. Сулі), м. Горошині, Лохвиці (три), у Лубнах, Пирятині, Сенчі, Чорнухах — по дві. За компутами 1723 у Л. п. налічувалося 2687 піших і 3968 кінних козаків. У 1745 на тер. Л. п. діяло 172 поч. школи. Полковники Л. п.: Герасим Яськевич (1648—49), Павло Швець-Омелянович (1658—59), Яків Засядко (1659—60), Степан Шамлицький (1660—61), Андрій Пирський (1662—63), Гнат Вербицький (1663—64), Григорій Гамалія (1664—66, 1668—70; перейшов до гетьмана Петра Дорошенка, був наказним гетьманом у нього, і втретє 1687—88), Богдан Щербак (1666—67), Пилип Плисенко (1669, спершу від гетьмана Дем'яна Многогрішного; потім перейшов до Петра Дорошенка), Іван Сербин (1671, 1972—75), Андрій Нестеренко (1671—72), Михайло Степанів-Кияшко (1672), Максим Ілляшенко (1676—87), Яким Головченко (1688), Леонтій Свіча (Свічка, 1688—99), Дмитро Зеленський (1700—1708), Василь Савич (1708—14), Андрій Маркович (1714—27, у 1723—25 — наказний гетьман), Петро Апостол (1728—57), Іван Кулябко (1757—71), Степан Максимович (1771—81). Козаки Л. п. брали участь у повстанні Пушкаря і Барабаша 1657—

58, антифеод. повстаннях 1687, 1689 і 1690—91, заворушеннях у зв'язку з Булавінським повстанням 1707—08, у Північній війні 1700—21, рос.-тур. війні 1735—39, Семилітній війні 1756—63. У 1781 Л. п. ліквідовано, а його тер. включено до *Київського намісництва*, частково — до *Чернігівського намісництва*.

ЛУБЕ́НСЬКИЙ РАЙО́Н. Знах. у пн.-зх. частині області. Площа 1,42 тис. км^2. Нас. — 106,5 тис. чол. (1991). У р-ні 82 нас. пункти, підпорядкованих міській і 25 сільс. Радам нар. депутатів. Центр — м. Лубни. Л. р. межує з Гребінківським, Лохвицьким, Миргородським, Оржицьким, Пирятинським, Хорольським та Чорнухинським р-нами Полтав. обл. Утв. 1923 з 3 волостей (Лубенської, Черевківської та Юсківської) Лубен. пов. 1923 — 30 тис. ж. У 1923—30 входив до Лубен. округу. 1930—199 нас. пунктів, 123 тис. ж., 71 школа (11,1 тис. учнів), 4 лікарні на 44 ліжка, 6 радгоспів, 40 колгоспів. У 1932—37 — до Харків. обл. У період нім.-фашист. окупації з вересня 1941 до вересня 1943 на тер. Л. р. діяв підпільний райком партії. Гітлерівці закатували понад 14 тис. ж., 19,5 тис. рад. військовополонених; вивезли на примусові роботи до Німеччини 3420 ж. 1946 у Л. р.— 75 нас. пунктів (місто, 39 сіл, 3 селища, 32 хутори), підпорядкованих міській і 39 сільс. Радам нар. депутатів. 1957 Л. р. укрупнено за рахунок Тарновщинської і Шершнівської сільрад розформованого Покровсько-Багачанського р-ну. Розташ. у межах Полтав. рівнини. Корисні копалини: торф, кам. сіль, діабаз, пісок, глина, суглинки. Гол. річка — Сула, її прит. Удай, Сліпорід, Сулиця, Солониця. 28 ставків. Ґрунти — чорноземи, торфо-болотні та лучні. Ліси (дуб, сосна, липа, ясен) займають 13 тис. га. У Л. р. і Чорнухинському р-ні — ландшафтний заказник респ. значення *Червонобережжя*. У районі також розташ. заказники *Байрак* і *Крутий Берег, Вовчанський заказник, В'язівський заказник, Окіпський заказник, Снітинський заказник*, пам'ятки природи — дуби звичайні (див. *Дуби*), *Дубовий гай, Жовтнева дача, Мгарська дача, Морозівська дача* та пам'ятка садово-паркового мистецтва — *Лубенського лісового технікуму парк* (всі — місц. значення). Промислові підприємства: цукр. з-д (с. Оріхівка), молокозавод та залізобетонних виробів, харчосмакова ф-ка, м'ясокомбінат. Тваринництво м'ясо-мол. напряму (скотарство, свинарство, птахівництво); спеціалізація рослинництва — вирощування озимої пшениці, ячменю, жита, гороху, кукурудзи, цукр. буряків, соняшнику, картоплі, овочів. Площа с.-г. угідь 1991 становила 109,7 тис. га, у т. ч. орної землі — 89,1 тис. га, сіножатей і пасовищ — 19,4 тис. га. У р-ні 22 колгоспи і 3 радгоспи. Залізнич. ст.: Лубни, Солониця, Вила, Тарнавщина. Автомоб. шляхів — 1016,9 км, у т. ч. з твердим покриттям — 627 км. Тер. Л. р. про-

ходить траса газопроводу Шебелинка — Київ. У Л. р.— 25 серед., 19 неповних серед., 14 поч., 3 спорт. школи; міський і районний Будинки піонерів та школярів, станція юних натуралістів, станція юних техніків. 3 профтехучилища, 3 технікуми, 3 спортивні школи, 10 лікарень, 54 фельдшерсько-акушер. пункти, 5 амбулаторій, 2 ветлікарні. Протитуберкульозний санаторій у с. Тарандинцях, буд. відпочинку в с. Луці, база відпочинку в с. Клепачах. 22 Будинки культури, 46 клубів, 2 кінотеатри, 76 кіноустановок, 68 б-к (794 тис. од. зб.). *Лубенський краєзнавчий музей* і 19 музеїв на громадських засадах. Видається міська газета «*Лубенщина*». На тер. Л. р. залишки понад 300 курганів і курганних груп, поселення доби неоліту та бронзи, скіфського часу. 170 пам'яток історії та культури, 10 — архітектури. Див. також статті: Березівка, Березоточа, Біївці, Вищий Булатець, Вовчик, Войниха, Духове, Ждани, Засулля, Ісківці, Калайдинці, Литвяки, Лубни, Мацківці, Мгар, Михнівці, Новаки, Новоорiхiвка, Оріхівка, Останівка, Снітин, Тарандинці, Тишки, Хорошки, Шеки, Шершнівка; цикл статей на термін «лубенський». Іл.— табл. XXI.

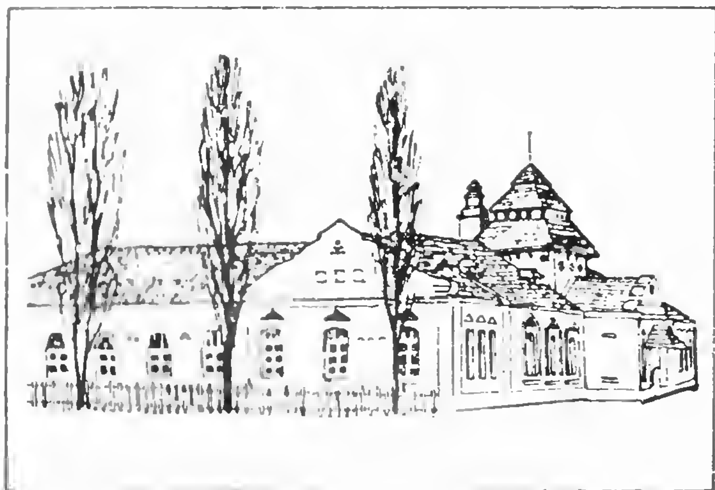
ЛУБЕ́НСЬКИЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДА́РСЬКИЙ ТЕ́ХНІКУМ БУХГА́ЛТЕРСЬКОГО О́БЛІКУ. Ств. 1944 як бух.-екон. технікум. З 1945 мав назву бухгалтерський. З 1956 — сучасна назва. До 1963 готував бухгалтерів для с.-г. підприємств, з 1963 — плановиків с.-г. виробництва. Тепер на базі серед. і 8-річної школи випускає фахівців з двох спеціальностей: бух. облік у с.-г. виробництві; планування с.-г. виробництва. У технікумі є заочний відділ. Б-ка — бл. 58 тис. од. зб. Розміщений на вул. Леніна № 23/1.

ЛУБЕ́НСЬКИЙ УЧИ́ТЕЛЬСЬКИЙ ІНСТИТУ́Т — навч. заклад для підготовки вчителів 5—7 класів загальноосв. школи з фізики, математики та ін. природознавчих предметів. Ств. 1935. Припинив діяльність 1941.

ЛУБЕ́НСЬКОГО ЛІСОВО́ГО ТЕ́ХНІКУМУ ПАРК — пам'ятка садово-паркового мистецтва (з 1972). Закладений 1950. Зростає понад 300 видів дерев і чагарників. Розташ. поблизу с. Тернів Лубен. р-ну. Площа 32 га.

ЛУБЕ́НСЬКОЇ ЗЕ́МСЬКОЇ ЛІКА́РНІ БУДИ́НОК. Споруджено 1913—15 за проектом арх. Д. М. Дяченка у формах *українського архітектурного стилю.* Первісний план будинку було складено гол. лікарем, який для цього виїздив до Німеччини і вивчав тамтешній досвід проектування і обладнання подібних лікарень. Для розроблення проектів фасадів і виконання робочих креслень було запрошено арх. Д. М. Дяченка (1887—1942, див. *Кротенки*), тоді ще студента Петерб. інституту цивільних інженерів, керівника гуртка укр. архітектури «Громада», який був одним з активніших творців укр. архіт. стилю, зокрема, його необароккового варіанту. Одноповерховий будинок лікарні мав П-подібний план. Широкі світлі коридори сполучали між собою всі основні групи приміщень. Згідно симетричної композиції плану, гол. вестибюль, що знаходився на гол. вісі будівлі, було висунуто вперед на вулицю, там влаш-

Лубни. Будинок земської лікарні.

товано парадний вхід, яким користувалися тільки в надзвичайних випадках. З лівого боку будинку організували щоденний вхід зі своєю приймальнею. Кабінети лікарів, лабораторні, операційні приміщення були розташовані згідно вимогам найліпшого обслуговування хворих, для яких спеціально були обладнані великі палати. Під центр. частиною будинку був підвал, де розмістили опалювальні казани та склад для палива, над цією ж частиною в спец. башті влаштували баки для води. Стіни звели з цегли, дахи вкрили черепицею.

Гол. фасад будинку дістав розчленування на п'ять частин: наріжні ризаліти ледь висунуті вперед, дві середні частини — відступають трохи назад, центр. вестибюль активно виходить в бік тротуару вулиці. Цей виступ підкреслено фронтоном бароккового малюнку з написом «Лубенская земская больница». За фронтоном височіла подовжена башта з високим на два заломи наметовим дахом, увінчаним шпилем з рипідою — «сонцем правди». Вхід виділяв великий трапеційний портал, на облямівці якого в тиньку було вирізьблено слова Т. Г. Шевченка: «В своїй хаті своя правда і сила, і воля». Дерев'яні двері прикрашав різьблений орнамент на тему «дерево життя». Над дверима на металевих кронштейнах було змонтовано невеликий дашок. Обабіч порталу були два стрункі вікна, прикрашені різьбленими по тиньку орнаментами, над кожним вікном було виліплено квітку. На двох'ярусній башті восьмикутні вікна прорізали стінку 1-го ярусу, на 2-му ярусі, що мав у плані форму восьмерика, невеликі вікна дістали трапеційні обриси. Білі потиньковані стіни основної частини корпусу членували великі вікна, облямовані пластичними наличниками з фронтончиками з майоліковими зображеннями квітів і пта

ЛУБЕН. ЛІКАРНІ БУДИНОК

хів. Наріжні ризаліти гол. фасаду і досі прикрашають дві ніші, що фланкують середнє вікно, в які вписано дві різьблені по тиньку композиції на тему «вазон», що за своєю технікою нагадують знамениті полтавські вишивки «біле на білому». Над нішами і вікном також розміщені майолікові вставки трикутної форми, з малюнками квітів і птахів. Лівобічний причілковий фасад мав досить виразне вирішення. На правому його фланзі незначно висунутий вперед ризаліт прикрашав великий бароккового малюнку фронтон з трьома трапеційними нішами на ньому і красивою кольоровою квіткою над ними. На основній стіні ризаліту виділялися три вікна, доповнені майоліковими орнаментами і наличниками, між якими простяглась мережка, створена трикутними нішками. Трапеційні вікна мали досить витончені наличники, які нагадували вишивані рушники. Над кожним вікном ще збереглися трикутні орнаментальні нішки, уподібнені до загальновідомих тригранновиїмчастих різьблених орнаментів. Поміж вікнами вписано хрещато-ромбічні нішки. Карнизи в будинку були невеликими, створені напусками рядів цегли та оздоблені цегляними зубчиками. Високі вальмові дахи було вкрито глазурованою сіруватo блакитно синього кольору черепицею, що була викладена у вигляді килимового орнаменту. Горищні віконця на даху мали форми маленьких хаток. Архіт. вирішення будинку було вражаючим. Оригінальне поєднання народностильових, модерних і необароккових тенденцій дозволило створити своєрідний архіт. витвір, позначений глибинним проникненням в сутність національної традиції укр. зодчества і переосмисленням здобутків тогочас-

ної повітньої архітектури. Будинок функціонував за призначенням до поч. Великої Вітчизн. війни, під час якої його було спалено. У повоєнні роки відбудований (велика кількість елементів фасаду і обладнання не відновлена) і пристосований до потреб школи. Розташ. на вул. Льва Толстого № 16/27.

ЛУБНИ́ (Лубно, Лубні) — місто, райцентр. Розташ. на р. Сулі. Залізнич. ст. Лубни. Через Л. проходить автотраса Київ — Харків. 60 тис. ж. (1990). Засн. 988. Згадуються як *Лубно* в Іпатіївському літописі під 1107. Захоплені 1185 половцями, зруйновані 1239 монголо-татарами. У 13—15 ст. Л.— у складі Сарайської та Переяславської єпархій. З 70-х рр. 16 ст. належали укр. магнатам Вишневецьким [див. *Вишневецьких (князів) володіння*]. Л. мали магдебурзьке право, свою печатку, герб (див. *Лубен герб*). Населення Л. підтримало сел.-козацьке повстання проти польс. шляхти (1594—96), очолюване С. Наливайком, Г. Лободою. Брало участь в антифеод. повстаннях під проводом К. Скидана (1637), Я. Острянина, Д. Т. Гуні (1638). У 1648—1781 Л.— центр *Лубенського полку*. Жителі Л. брали участь у антифеод. повстаннях 1657—58, 1687, у боротьбі проти швед. інтервентів 1708—09. У 1707 в Л. було засн. бот. сад з лікарськими рослинами та першу на Україні *Лубенську польову аптеку*. 1729—30 у Л. наліч. 331 двір. З 1781 Л.— пов. місто Київ. намісництва, 588 будинків, бл. 3750 ж., 7 церков, 3 школи, 3 шпиталі, 73 крамниці, 20 шинків, аптека зі складами. Відбувалися двічі на тиждень базари, 4 ярмарки на рік (17 лютого на сирному тижні великого посту, 30 червня — Петрівський, 6 серпня — Спасівський, 1 жовтня — Покровський). Серед лубенців були талановиті ремісники: золотих і срібних справ майстри, мідники, ковалі, кравці, шевці та ін. 1784 у Л. існ. володіння (20 дворів) кол. лубен. полковника М. Скаржинського. З 1796 Л.— Малоросійської, з 1802 — Полтав. губ. 1810 — 555 будинків, 3005 ж., діяли цегельний та 15 винокурних з-дів, аптека, бот. сад, 1814 відкрито *Лубенське повітове училище*. За переписом 1859 — 358 будинків, 3997 ж., 6 церков, духовне повітове та парафіяльне уч-ща, лікарня, аптека, поштова станція. 1872 відкрито *Лубенську чоловічу гімназію*, 1878 — *Лубенську жіночу гімназію*, 1885 — *Скаржинської К. М. музей*. Спорудження залізниці Київ — Полтава та відкриття залізнич. ст. Лубни (1901) вплинули на подальший розвиток міста. У 1902—04 збуд. тютюнову ф-ку, паровий млин, розширився промисел лікарських рослин. Діяли Різдва Богородиці (мурована, 1809), Всіхсвятська (1736), Троїцька (нова 1879), Миколаївська церква (дерев. 1733, нова — 1884) та 3 домових: Різдвяна Іоанна Предтечі церква, Миколаївська (1878) та Кирило-Мефодіївська (1888) церкви. 1903 ств. групу РСДРП. 1905—07 в місті відбулися страйки й мітинги робітників. У листопаді — грудні 1905 виходила перша в Наддніпрянській Україні газ. укр. мовою «*Хлібороб*», 1917 видано зб. віршів «*Кружок поэтов*». За переписом 1910 у Л.— 2349 господарств, 12 786 ж. Землі — 5602 дес., ор-

Лубни. Вулиця Пирятинська (тепер — Радянська). Фото поч. 20 ст.

ної — 4135 дес. Діяло 4 млини з олійницею і просорушкою, тютюнова ф-ка та пивоварний з-д. Серед жителів було чимало ремісників: кравців — 201, шевців — 158, столярів — 72, ковалів — 38, мідників — 6, слюсарів — 27, чинбарів — 27 та ін. 1911 відкрито учительську семінарію (1922 реорганізовано на 3-річні педагогічні курси), у 1915—16 стали до ладу машинобудівний і чавуноливарний з-ди, 4 суконні ф-ки, повстяна і мех. майстерні, круп'орушка, друкарні. У квітні 1917 ств. Лубенську Раду робітн. і солдатських депутатів, у березні — травні профспілки, молодіжні й жін. орг-ції, наприкінці року — лубенська орг-ція РСДРП(б).

У січні 1918 проголошено Рад. владу. З 7.III 1923 Л.— райцентр і центр Лубен. округу (до вересня 1930). За переписом 1926 у Л.— 20 834 ж., діяли лікарня на 60 ліжок, 4 аптеки, 2 цегельні, чавуно-мідноливарний, слюсарний і спиртогорілчаний з-ди, махоркова ф-ка, 4 млини, броварня, друкарня, електростанція, водогін. З 1932 — райцентр Харків., з 1937 — Полтав. обл. 27 710 ж. (1939). Діяли *Лубенський учительський інститут*, школа медсестер, фельдшерсько-акушерська, технікум лікарських рослин, школа ФЗУ при верстатобудівному з-ді «*Комунар*». Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—18.IX 1943) діяли підпільні райком партії, антифашист. орг-ція «Голос Батьківщини». У Л. гітлерівці влаштували концтабір, в якому стратили 14,5 тис. чол. Вивезли з міста на примусові роботи до Німеччини понад 500 ж.

У Л.— 22 підприємства: виробн. об'єднання «Лубнихімфарм», з-ди верстатобудівний «Комунар», лічильних машин, «Спецлісмаш», млиноелеваторного обладнання «Комсомолець», «Агрорембуд», ковдро-повстяна та швейна ф-ки, меблевий к-т, ремонтно-мех. майстерні «Південбудмеханізації», переробної пром-сті. 7 серед., 3 неповні с. ш., школа-інтернат, дитячі муз., художня і спорт. школи, тех. школа локомотивних машиністів; два профтехучилища, мед. уч-ще. Технікуми: лісовий, с.-г., бух. обліку. Центральна районна та залізнич. лікарні, обл. госпіталь для інвалідів Великої Вітчизн. війни, 5 аптек, міжрайонна станція переливання крові. Поблизу Л. (с. Березоточа) *Українська дослідна станція лікарських рослин* зональна. Міський Будинок культури, Будинок піонерів та школярів, 3 клуби, кінотеатри «Київська Русь» та ім. М. Горького, *Лубенський краєзнавчий музей*, галерея образотворчого мист-ва. 3 стадіони, парки: ім. В. І. Леніна, ім. О. Донченка, «Комсомольський», «Заводський», дендрологічний. Вид. газ. «Лубенщина» (до вересня 1991 — «*Червона Лубенщина*»).

Уродженцями Л. є: анатом і хірург, складач першої рос. фармакопеї (1798) Н. К. Карпінський (1745—1810); методист-математик, професор, засл. діяч науки УРСР (з 1944) О. М. Астряб (1879—1962; з 1904 тривалий час викладав у гімназіях Полтави і Лубен); професіональний революціонер О. Г. Шліхтер (1868—1940; див. *Шліхте-*

Лубни. Миколаївська церква на Подолі. Фото поч. 20 ст.

ру О. Г. меморіальні дошки); укр. актриса О. А. Зініна (дівоче — Максимович, 1867—1943; Герой Праці, 1924); письменники: Л. Н. Войтоловський (1876—1911), Л. К. Піонтек (1899—1937); поетеса Ганна Супруненко (Стелецька 1888—1962) та поет Р. О. Левін; літературознавець С. П. Венгеров (1855—1920), композитор Б. В. Підгорецький (1873—1919, навч. в чол. гімназії) і музикознавець О. С. Цалай-Якименко; нейрохірург, акад. АМН СРСР (з 1974), засл. діяч науки УРСР (з 1970), Герой Соц. Праці (1980) А. П. Ромоданов; укр. вчений в галузі гідравліки, чл.-кор. АН УРСР Ю. М. Даденков (1960—73 — міністр освіти УРСР); укр. вчений, агроном А. Є. Зайкевич (див. *Полтавська сільськогосподарська дослідна станція*); укр. вишивальниця, засл. майстер нар. творчості УРСР В. С. Роїк; перша рад. чемпіонка світу з шахів Л. В. Руденко. З Л. пов'язані життя і творчість акад. АН СРСР, хіміка О. Є. Чичибабіна (навч. в чол. гімназії); письменників Шолом-Алейхема (див. *Шолом-Алейхема вулиця*), Ганни Керн (див. *Керн Г. П. альтанка*), О. В. Донченка (див. *Донченку О. В. меморіальна дошка*), П. Ф. Залозного, П. Й. Капельгородського (1920—24; див. *Капельгородського провулок*), Н. П. Капельгородської, М. С. Кононенка, В. К. Малика, П. К. Мостового, Л. С. Первомайського (1925—26), Г. Тисяченка (1920—27), Н. К. Хоменко; фольклористів та етнографів В. П. Милорадовича (у 1875—90 працював мировим суддею Лубен. пов., похований в с. *Токарях*), М. Т. Симонова (Номиса, 1-й директор Лубен. чол. гімназії); архітектора Д. М. Дяченка [(див. *Кротенки, Климова будинок*), працював інженером Полтав. земства, у Л. 1913—15 за його проектом споруд. головний вхід на с.-г. виставку, розпочато будівництво *Лубенської земської лікарні будинку*]; художників — М. М. Буніна (1887—1941; 1917—37 працював агрономом у Миргороді, 1937—41 — в Л., тут загинув від рук гітлерівців; твори — у Полтав. худож. музеї, Лубен. краєзнавчому музеї); К. Д. Трохименка, Ю. А. Зайцева; укр. графіка, ректора Укр. Академії мистецтв (з 1919) Г. І. Нарбута (1886—1920; одружився 1912 у Л. з Вірою Кир'яковою, племінницею К. М. Скаржинської. Зберігся його малюнок будинку К. М. Скаржинської); композиторів — Г. М. Давидовського (ств. у місті хоровий колектив), Дмитра Я. Покраса (1899—1978; нар. арт. СРСР з 1975. Автор маршів, пісні «Україно моя, Україно». Держ. премія СРСР, 1941); укр. співачки Д. Г. Петриненко (у 40-х рр. навчалася у с. ш. № 8, нар. арт. СРСР з 1975, Держ. пр. УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1972). У Л. в різний час побували: В. П. Гоголь-Яновський (лікувався тут на поч. 1825), Т. Г. Шевченко (в травні, 15.VIII, в жовтні 1845; 9—11.II 1846; Л. згадує в повісті «Близнецы», «Музыкант», у «Щоденнику»); О. С. Пушкін (1820, 1824); О. С. Афанасьєв-Чужбинський (1845, див. *Афанасьєву-Чужбинському О. С. меморі-*

Лубни. Братська школа.
Фото поч. 20 ст.

альна *дошка*), Є. П. Гребінка (1831, 1840, 1845; див. *Гребінки вулиця*), художник М. М. Сажин (1840), В. А. Жуковський (літо 1837, див. *«Жуковського В. А. щоденники»*; в них залишив запис: «Лубни — незначне містечко з прекрасною фізіономією. Чудові околиці. Крута в місті гора. Багато історичного»), М. Горький (1891), С. В. Васильченко (літо 1920). У 20-х роках 19 ст. перебували декабристи: М. П. Бестужев-Рюмін, Ф. Ф. Вадковський, С. І. Муравйов-Апостол, П. І. Пестель (див. *Декабристи на Полтавщині*). 1840 гастролювала трупа Млотковського, в складі якої був укр. актор К. Т. Соленик. Пам'ятники: В. І. Леніну (1971), *Шевченку Т. Г. пам'ятник* (1964), С. М. Кірову (1957), *Шліхтеру О. Г. пам'ятник* (1967), В. І. Чапаєву (1967), юним героям-піонерам Борису Гайдаю, Анатолію Буценку, Івану Сацькому (у січні 1943 здійснили диверсію в залізнич. депо. Були страчені фашистами. Пам'ятник встановлено 1959. Його скульптор Є. Горбань, архітектор С. Кілессо). 1974 встанов. пам'ятник на братській могилі рад. воїнів-прикордонників, що загинули при обороні 1941 Л. від гітлерівців, та пам'ятник односельцям, полеглим у роки Великої Вітчизн. війни (встанов. 1965, реконстр. 1982). *Лубен тисячоріччю пам'ятний знак*. Пам'ятка архітектури — будинок кол. жіночого єпархіального уч-ща (1907, архітектор О. Бекетов, тепер приміщення с. ш. № 10). Встанов. пам'ятники на могилах: укр. письменника О. В. Донченка (1955), Героя Рад. Союзу (1943) П. Г. Дейкала (1981). Див. цикл ст. на термін «лубенський». Іл.— табл. XX.

«ЛУБНИХІМФА́РМ», Лубенське аграрно-виробниче хіміко-фармац. об'єднання. Ств. 1932 на тер. скотобійні; займалося первинною переробкою лік. трав у широкому асортименті для відвантаження іншим підприємствам. Після визволення міста від нім.-фашист. окупантів восени 1943 з-д поновив свою діяльність, розширив асортимент перероблювальної лік. сировини, а з 1948 почав виробн. засобів дезинфекції та дезинсекції. З 1954 — виробництво готових лік. засобів з рослинної сировини, а також налагодив випуск мазей та лініментів. До 1957 з-д підпорядковувався безпосередньо М-ву охорони здоров'я СРСР; з липня 1957 — Харків., з 1960 — Полтав. раднаргоспу. У 2-й половині 1962 до Лубен. хіміко-фармац. з-ду приєднано з-д по виробництву ефірних масел з сировини рослинного походження. Після ліквідації раднаргоспу 1966 з-д знову підпорядковано м-ву охорони здоров'я, а з 1967 — М-ву мед. промисловості. З 1965 підприємство налагодило випуск таблеток, з 1970 — різноманітних антечок, у 1969—70 рр.— виробництво перев'язних матеріалів. З поч. 80-х рр. почалося переобладнання підприємства, з'явилися нові механіз. та автоматиз. лінії у виробництві галенових препаратів, перев'язних засобів, мазей та лініментів. З метою наближення сировинної бази до підприємства, 1986 створено «Л.», до якого ввійшли Лубен. хіміко-фармац. з-д та радгосп «Дружба» (с. Березоточа Лубен. р-ну). Розміщений на вул. Петровського № 16.

ЛУБНО́ — городище літописного міста (сучасні *Лубни*). Знах. в ур. Верхній Вал, на мису правого корінного берега р. Сули (висотою 55 м над рівнем заплави). Перша літописна згадка про Л. вміщена під 1107, хоча виникнення населеного пункту пов'язане, очевидно, з ім'ям Володимира Святославича, що 988 «...став городи зводити... по Сулі...». Городище у 19 ст. обстежувалось Г. С. Кир'яковим,

Ф. І. Камінським та В. Г. Ляскоронським. Розкопки 1981 О. В. Сухобокова. Площа укріпленого поселення — 4 га. Культурний шар пам'ятки потужністю 1,8—2,5 м (місцями до 5,3 м). Під час досліджень виявл. давньоруська напівземлянка. Знахідки представлені ліпним посудом роменського типу та гончарним давньоруського часу, виробами з заліза (вістря стріли, сокира, цвяхи), скла, кістки, шиферу, матеріалами 16—19 ст. Речі зберіг. у Лубенському краєзнавчому музеї.

ЛУБ'Я́НКА — річка в Полтав. обл., прит. р. Сули (бас. Дніпра).

ЛУГОВИКИ́ — село Чорнухинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Бубни. Розташ. на р. Многі, за 14,5 км від райцентру та за 31 км від залізнич. ст. Пирятин. 618 ж. (1990). Засн. 1690. На поч. 18 ст. стали власністю полкового судді та полкового писаря. За переписом 1859 у Л. Лохвицького пов.— 234 двори, 1321 ж., дерев. Успенська церква (побуд. 1842 поміщиком А. С. Савицьким). При церкві діяли б-ка та школа. У 1900 в селі — 264 двори, 1593 ж.; у 1910 (разом з хут. Байківщина) — 314 дворів, 1914 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. 1921 ств. с.-г. артіль. За переписом 1923 в Л. Чорнухинського р-ну Лубен. округу — 1245 ж.; у 1926 — 421 двір, 2121 ж. У період нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—18.IX 1943) гітлерівці розстріляли трьох жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 172 чол. У селі — колгосп «Ленінський шлях» (рослинницько-тваринницького напряму), відділення зв'язку, АТС, неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, клуб на 200 місць, б-ка (10,5 тис. од. зб.). Пам'ятник В. І. Леніну (1967); братська могила рад. воїнів, що загинули 1941 при обороні села, та пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (180 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1967).

«ЛУ́КА». Будинок творчості письменників ім. Тесленка (перший в УРСР). Засн. 1933 Остапом Вишнею поблизу с. Луки Лохвицького р-ну у кол. садибі М. І. Туган-Барановського. Тут відпочивали й працювали письменники А. Головко (розпочав трилогію «Артем Гармаш»), В. Минко, В. Кузьмич, П. Усенко, Г. Косинка (працював над повістю «Перевесла»), Д. Бузько, Д. Гофштейн, М. Шеремет, К. Гордієнко, М. Рильський (писав поему «Марина») та ін. Після переїзду столиці УРСР з Харкова до Києва (1934) Будинок творчості письменників переведено в Ірпінь Київ. обл.

ЛУ́КА — село Лохвицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Юсківці. Розташ. на лівому березі р. Сули, за 20 км від райцентру і за 3 км від залізн. ст. Юсківці. 2192 ж. (1990). Вперше згадується в джерелах за 1721. За переписом 1859 у Л. наліч. 424 двори, 2552 ж., 1863 — 424 двори, 2580 ж. Діяли Георгіївська церква (дерев. 1771), при церкві — б-ка, попечительство, сільське уч-ще, винокурний і пивоварний з-ди. У 1910 — 503 двори, у т. ч. 382 козацьких, 104 селянських і 17 привілейованих станів. Переважна більшість жителів Л. займалася с.-г. виробництвом. Тільки 46 господарств жили від ремесел: теслярства (8), кравецтва (2), шевства (1), ткацтва (17), ін.— 18. У 1910 працювало 13 вітряків, 3 кузні, 3 олійниці, 5 крамниць та 1 пром. заклад. Жителі села взяли участь у революц. подіях 1905—07. До села тоді приїжджали чл. Лохвицької с.-д. групи І. І. Кригa, чл. «Селянської спілки» І. П. Бедро, письменник-демократ А. Ю. Тесленко (див. *Тесленка А. Ю. музей*).

Рад. владу проголошено в січні 1918. У грудні 1919 ств. парт.

осередок, комсомольський — у 1920. У роки громадян. війни 50 жителів села воювали в складі Лохвицького 500-го стр. полку. 1923 Л.— центр сільради Лохвицького р-ну Роменського округу. 3212 ж. 1924 ств. с.-г. артіль «Зоря», 1927 — комуну «Весела діброва». У 1929 існував ТСОЗ, який 1930 влився в артіль «Зоря» (всього було 400 господарств). Колгосп «Зоря» об'єднував жителів п'яти населених пунктів (Лука, Ісківці, Червона Балка, Червона Зірка, Весела Діброва). 1932—34 колгосп розділився на п'ять господарств: «Зоря», ім. С. М. Кірова, ім. В. І. Чапаєва, ім. В. І. Леніна, Двадцятиріччя Жовтня. Під час нім.-фашист. окупації (15.IX 1941—12.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 237 чол. 1950 місц. колгоспи об'єдналися в один — ім. С. М. Кірова. Колгосп ім. В. І. Леніна влився в токарівський колгосп ім. Ілліча. Тепер у селі — колгосп ім. С. М. Кірова, відділення зв'язку, хлібоприймальний пункт, побутовий комбінат, Будинок культури на 400 місць, клуб, дві кіноустановки, б-ка (16 тис. од. зб.). Уродженцями села є укр. поет-гуморист І. П. Трубка і Герої Рад. Союзу (1944) О. Я. Дерев'янко (1922—43). З Л. пов'язана труд. діяльність голови колгоспу Героя Соц. Праці С. С. Головка. У 20-х рр. у Л. працював Остап Вишня. До 1918 на своїй дачі біля с. Л. щороку бував укр. письменник і журналіст М. М. Гуган-Барановський. З 1933 тут містився будинок творчості письменників «*Лука*». Пам'ятники: С. М. Кірову (1969); односельцям, полеглим (268 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1958), на братській могилі рад. воїнів, загиблих під час визволення села 1943 від нім.-фашист. загарбників (1958).

ЛУКІ́МКА — річка в Полтав. обл., прит. р. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Оржицького р-ну.

ЛУКІ́МСЬКЕ ПОСЕ́ЛЕННЯ неолітичне. Розташ. в 1 км на Пд. від с. Лукім'я Оржицького р-ну на піщаному підвищенні в заплаві правого берега р. Сули, в ур. Романове. Виявл. (1978), проведені розкопки (1979) В. І. Непріною. Розкопано площу 152 м². Виділено два неолітичні шари (4—3 тис. до н. е.), що містили кераміку з ямково-накольчастим і гребінцево-накольчастим орнаментом. Тут були виявл. наземні житла і вогнища зі скупченням кераміки, крем'яних виробів та госп. ямами.

ЛУКІ́М'Я — село Оржицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Дмитрівка, Загребля, Колодна, Нижній Іржавець, Чернета. Розташ. на правому березі р. Сули, за 18 км від райцентру, з яким має автобусне сполучення і 25 км від залізнич. ст. Лубни. 763 ж. (1990). Вперше згадується в Іпатіївському літописі за 1178 під назвою Лукомль. Прикривав правий берег р. Сули від кочівників, але в 13 ст. впав під їх ударами. Літопис вказує, що це містечко розташоване на високих горах і має чимале оборонне значення. З трьох боків оточене глибокими ярами та крутими берегами Сули, з четвертого — споруджено земляний вал. На найвищій горі стояла фортеця, яка складалася з двох укріплень, оточених валами. Від фортеці до Сули був прокладений підземний хід. Л. довгий час зберігало стратегічне значення. Тільки в 16 ст. поселення відновилося, проте незабаром його захопили литовські, а потім польські магнати. Жителі Л. підтримали повстання, очолене Я. Острянином, брали участь у нац.-визв. війні укр. народу під керівництвом Б. Хмельницького. Л.— сотенне містечко Лубен. полку. 1781 Л.—

Хорольського пов. Київ. намісництва, 405 дворів, у т. ч. 172 — виборних козаків, 39 — козаків-підпомічників, 194 — посполитих. У 1787 в Л.— 1103 ж., у т. ч. піддані полкового обозного Павла Кулябки та бригадирші Марфи Лалошевої. З 1797 Л.— село Малоросійської, з 1802 — Полтав. губ. 1859 в Л.—441 двір, 973 ж. Діяло дві церкви. Щорічно проводилося два ярмарки, щотижня — базари. Ярмарки продовжувалися від одного до двох тижнів. У 1900 Л. Велико-Селецької вол. Лубен. пов., козацьке і селянське. У Л. разом з с. Чирківкою і х. Миронців налiч. 486 дворів, 2806 ж. Діяли дві церковнопарафіяльні школи, Успенська церква (дерев'яна на мурованому фундаменті, споруджена 1899), при ній б-ка. Осн. заняття: теслярство, столярство, ткацтво та ін.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1920 ств. комнезам, 1924 — осередок ЛКСМУ. У 1923—25 Л.— Оржицького р-ну. 1801 ж. На поч. 30-х рр. організовано колгоспи «Червоний лан» і «Червоний клин». У роки нім.-фашист. окупації (23.IX 1941—18.IX 1943) гітлерівці закатували 18 чол., вивезли до Німеччини 250 чол. У 1950 в селі був колгосп ім. С. М. Будьонного, 1957 ств. колгосп «40-річчя Жовтня». Тепер — колгосп ім. Ф. Е. Дзержинського (багатогалузеве г-во), лікарня (на 25 ліжок), с. ш., Будинок культури (на 450 місць), б-ка (13 502 од. зб.). Парк ім. 20-річчя Перемоги, фруктовий сад. У Л. пам'ятник Ф. Е. Дзержинському (1968), братська могила рад. воїнів, що полягли в 1941 і 1943 (надгробок 1958), братська могила жертв фашизму 1943 (пам. 1965), Пам'ятник односельцям, загиблим (282 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1965). Біля села — неолітичне поселення, курган на правому березі Сули, городище давньоруського міста *Лукомль*.

ЛУКО́МЛЬ — давньоруське місто. Знах. на правому березі р. Сули. Входило до складу *Переяславської землі*. Вперше згадане під 1178. Збереглося городище в ур. Панська Гора у с. Луків'ї Оржицького р-ну. Згадувалось 1846 Т. Г. Шевченком, в кін. 19 ст. обстежувалось В. Г. Ляскоронським, 1947 — І. І. Ляпушкіним, 1971 — М. П. Кучерою і Сухобоковим, 1978 і 1981 — Ю. Ю. Моргуновим. Підтрикутний у плані майданчик (90—140 × 220) з пн. боку захищений валом і ровом, з Пд.— подвійною лінією валів та ровом. У 17 ст. на городищі було побудовано козацьку фортецю. Потужність культурного шару до 1,8 м, більшість знахідок належить до давньоруського часу 11—13 ст. та 17—20 ст. На Пн. від городища знах. селище, площею 20 га. У напластуваннях переважає гончарна кераміка 12—13 ст. Матеріал зберігається в Ермітажі, Ін-ті археології АН України, Лубен. і Роменському краєзнав. музеях.

ЛУНАЧА́РСЬКОГО ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Преображенський пров., Жовтневий р-н) — від вул. Жовтневої до перетину вул. Пушкіна і Котляревського. Наз. 1923 на честь Луначарського Анатолія Васильовича (1875—1933) — рад. держ. діяча, письменника, літ. критика, мистецтвознавця, акад. АН СРСР (з 1930). Н. у Полтаві в сім'ї дрібного чиновника. 1886—95 навчався в гімназії у Києві; 1895—98 жив у Швейцарії (навчався в Цюріхському ун-ті), Франції, Іспанії. 1900—04 — на засланні за революц. діяльність. З 1904 — в еміграції. 1917 повернувся в Росію, прийнятий у більшовицьку партію. 1917—29 — нарком освіти РРФСР, з 1927 — одночасно на дипломатичній роботі. 1933 призначений повпредом СРСР в Іспанії. У своїх лекціях і працях писав про Т. Г. Шевченка, М. М. Коцюбинського, про п'єси Л. Українки, М. Г. Куліша та ін. У трав-

ні 1920 приїздив у Полтаву з агітпоїздом «Жовт. революція». Зустрічався з В. Г. Короленком, листувався з ним. Відвідав тоді ж Кременчук, у 1925 — Полтаву. На будинку № 9/1 по Першотравневому пров. встановлено *Луначарському А. В. меморіальну дошку*. Л. в. прокладено 1820 за *Полтави планом* 1805. У пд. напрямку вулицю мала завершити церква перед комплексом доброчинних установ (тепер тер. обл. лікарні). Перспективу вулиці замикала Іоанно-Предтечинська каплиця збудована 1881 в пам'ять царя Олександра II (тепер на цьому місці — пам'ятник *«Нескореним полтавчанам»*). На Л. в. збереглися двоповерхові будинки, зведені у кін. 19 — на поч. 20 ст. у формах модерну і неокласицизму (№ 4, № 6, № 8). В буд. № 4 містився *Воробйова готель*, в якому 18—21 червня 1900 зупинявся австр. поет Р. М. Рільке і нім. письменниця Лу Андреас-Саломе. На Л. в. розташовані: обласне управління культури та обл. науково-методичний центр нар. творчості і культурно-освітньої роботи (№ 2), міська дитяча стомат. поліклініка, обл. прокуратура (№ 9). На фасаді цього будинку встановлено *Штабу червоногвардійських загонів меморіальну дошку*.

ЛУНАЧА́РСЬКОМУ А. В. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку в пров. Першотравневому № 9/1, в якому народився і провів дитячі роки А. В. Луначарський (1875—1933; див. *Луначарського вулиця*). Дошка — граніт, відкрита 1967.

ЛУТОВИ́НІВКА — село Козельщинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Ганівка (Капітанівка), Жовтневе (Кащівка), Задовга, Майорщина. Розташ. за 6 км від райцентру та 1,5 км від залізнич. ст. Ганівка. 2036 ж. (1990). В останній чверті 18 ст. землі, де знаходиться село, дісталися надвірному раднику Федору Лутовинову. У 1810 тут, на тер. тодішнього Кобеляцького пов. Полтав. губ., він мав орні та сінокісні землі і кілька селянських хат, у тому числі й для охорони панського лісу. На час перепису 1859 у власницькому селі Л. було 43 двори, 327 ж. На подальший розвиток Л. вплинуло спорудження Харківсько-Миколаївської (тепер Південна) залізниці і станції Ганівка в селі. У 1899 з ст. Ганівка відправлено 450 тис. пудів різних вантажів. Основну частину становив хліб (400 тис. пудів), який вивозився переважно до Миколаєва. За переписом 1900 у Л. Бригадирівської волості Кобеляцького пов. записана одна Лутовинівська сільс. громада селян-власників; 100 дворів, 562 ж. На 1910 — 108 господарств, 651 ж. 1911 відбувся перший випуск учнів Лутовинівської поч. школи.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Під час нім.-австр. окупації і громадян. війни жителі Л. боролися в складі Бригадирівського партизан. загону, яким керували член РСДРП з 1905 Я. Х. Чесак і член більшовицької партії з 1917 О. Д. Батир. У першій пол. травня 1919 село захопили григор'євці. 17 травня Л., Ганівку та ін. сусідні села було визволено червоноарм. загонами. Лутовинівські партизани в складі Полтав. повстанської бригади під командуванням Я. Р. Огія брали участь у боях проти денікінців. З відновленням Рад. влади Л. увійшла до складу Козельщинської сільради, з 7.III 1923 — Бригадирівського р-ну Кременчуц. округу. На 7.IX 1923 в Л. 866 ж., на 17.XII 1926 — 154 господарства, 732 ж., 1929 ств. с.-г. артіль «Червоний партизан», 1931 — Бригадирівська МТС, яка до організації Хорішківської МТС (1936) обслуговувала всі колгоспи

р-ну. У 30-і рр. Л. стала центром сільради, з 1933 — у складі Козельщинського р-ну. У період нім.-фашист. окупації (15.IX 1941 — 25.IX 1943) частина жителів Л. входила до Козельщинської районної підпільної групи, якою керував П. К. Сірик. Гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 88 юнаків та дівчат. Зруйнували й спалили будівлі колгоспу, школу, МТС, сінний пункт та «Заготзерно», залізнич. вокзал, 25 хат і госп. будівель жителів села. У травні 1950 колгоспи сіл Лутовинів. сільради — ім. Ілліча, «Нова громада» та «Перемога» об'єдналися в один колгосп ім. Ілліча з центром в Л. 1958 Бригадирівська МТС реорганіз. в ремонтно-тех. станцію, а 1961 перетворена на відділення «Сільгосптехніка». 10.X 1959 Бригадирівську й Лутовинів. сільради Козельщинського р-ну об'єднано в одну Лутовинівську з центром у Л., яка з 30.XII 1962 по 8.XII 1966 відносилася до Кременчуц. р-ну Полтав. обл. У Л.— центр. садиба колгоспу ім. Ілліча (зерново-буряківн.-тваринницького напряму), ремонтно-транспорт. підприємство, відділення Новогалещинського хлібоприймального пункту, перевалочний пункт районного споживч. т-ва, заготконтора, бурякопункт, нафтобаза, цех Кременчуц. молокозаводу, дільниця Кременчуц. автоколони № 2252, дільниця Кобеляцької ПМК № 7. Відділення зв'язку, АТС, неповна середня школа, мед. амбулаторія, аптека, 2 дитсадки, Будинок культури на 250 місць із стаціонарною кіноустановкою, б-ка (12,2 тис. од. зб.), будинок побуту. У Л. пам'ятник В. І. Леніну (1967), мемор. комплекс — братська могила рад. воїнів, які полягли при обороні 1941 і визволенні 1943 села від гітлерівців, та пам'ятник воїнам-землякам які загинули (99 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1959).

ЛУЦЕ́НКА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Гетьманський пров., Жовтневий р-н) — від вулиці Панаса Мирного до вул. Лесі Українки. Прокладена у кін. 19 ст.— на поч. 20 ст. на тер. кол. передмістя Кобищан, яке було включено у межі міста. Наз. у 30-і рр. 20 ст. на честь Луценка Степана Кузьмича (1897—1927). Н. у с. Жабках (тепер с. Луценки Лохвицького р-ну). Учасник першої світової війни. З квітня 1918 на підп. роботі в Лохвицькому пов., командир Свиридівського партизан. загону. З 1919 — голова волревкому. З 1920 — голова Лохвицького повіт. виконкому. 1923 — голова Роменського, 1925 — Полтавського окр. виконкому. 1926 — заст. Наркома земельних справ УРСР. Л. в. забудована з поч. 20 ст. індивід. житл. будинками. Тепер ведеться реконструкція з вибірковою багатоповерховою забудовою у пн. частині і спорудженням пром. баз у пд. частині.

ЛУЦЕ́НКИ (до 1928 — Жабки) — село Лохвицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Бербениці, Луценки, Нове. Розташ. на р. Лохвиці (прит. Сули), за 21 км від райцентру і за 25 км від залізнич. ст. Юсківці. 809 ж. (1990). Засн. в серед. 17 ст. За ревізією 1859 в Жабках Лохвицького пов. наліч. 434 двори, 2637 ж., Іллінська церква з дзвіницею (дерев. на мурованому фундаменті), б-ка; 1891 відкрито *Жабківську сільськогосподарську і ремісничу школу*; у 1900 — 549 дворів, 2763 ж., земська і церковнопарафіяльна школи; щороку відбувалося 4 ярмарки, у 1910 — 567 господарств, 2941 ж. У 1905—07 сталося селян. заворушення.

Рад. владу проголошено в січні 1918, у грудні 1919 ств. парт. орг-цію, в 1921 — комсомольську. З 1923 Жабки — центр сільради в складі Лохвицького р-ну Роменського округу. 3353 ж. 1929 ств. першу артіль «Новий побут». Зго-

том з'явилися колгоспи «Побут», «Мрія», «Перемога», «Своя праця», «Хлібороб», «Перше травня». 1933 всі вони були об'єднані в одне г-во — колгосп «Шлях Луценка», який 1934 був розділений на 4 колгоспи. Під час нім.-фашист. окупації (16.IX 1941—13.IX 1943) гітлерівці закатували 23 чол. і 250 чол. вивезли до Німеччини на примусові роботи. У селі діяла підпільна група. 1950 колгоспи об'єднано в одне господарство — колгосп «Зоря комунізму». Згодом до нього приєднано колгосп «Нове життя» (с. Нове). Тепер у Л. центр. садиба колгоспу «Зоря комунізму» (багатогалузеве г-во), відділення зв'язку, середня та неповна с. ш., Будинок культури на 400 місць, фельдшерсько-акушер. пункт, ветлікарня, б-ка (12 784 од. зб.), громадський музей. Уродженцями Л. є революц. діяч, заст. наркома земельних справ УРСР С. К. Луценко (його іменем назване рідне село. Див. *Луценка вулиця*); Герой Рад. Союзу І. К. Лета (на фасаді будинку школи, в якій він 1915—18 навчався, встанов. 1977 *Леті І. К. меморіальну дошку*); укр. поет і критик Я. Г. Савченко (1890—1937). У Л. братська могила рад. воїнів, полеглих під час визволення села 1943; *Луценку С. К. пам'ятник* (1967); пам'ятник односельцям, загиблим (373 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1959).

ЛУЦЕ́НКУ С. К. ПА́М'ЯТНИКИ. 1) У с. Луценках Лохвицького р-ну. Знаходиться біля Будинку культури. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 3,9 м. Відкрито 1967. 2) У с. Свічкаревому Марківської сільської Ради Кобеляцького р-ну. Знаходиться в центрі села. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Відкрито 1979.

ЛУЦИ́ХА — ручай у Полтав. обл., прит. р. Лохвиці (бас. Дніпра).

ЛУ́ЧКИ — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Правобережна Сокілка. Розташ. за 28 км від райцентру та за 40 км від залізнич. ст. Кобеляки. 745 ж. (1990). Засн. у 18 ст. Населення займалося хліборобством, було розвинуте вівчарство. За переписом 1859 в Л.— 127 дворів, 1349 ж., Хрестоздвиженська церква, відбувався один ярмарок на рік. У 1900 село входило до складу Сокільської волості Кобеляц. повіту. 1910 при церкві діяла церковнопарафіяльна школа. 1918 у с. Сокілці був ств. ревком (перший голова — С. М. Кравчина). У період громадян. війни тут діяв партизан. загін під командуванням І. К. Ведмеденка (восени 1919 об'єднався з ін. загонами Кобеляц. повіту і продовжив боротьбу). З 1926 Л. входили до складу Сокільської сільради Кишеньківського р-ну Полтав. обл. 1721 ж. (1926). 1927 організ. ТСОЗ «Згода», на базі якого пізніше була ств. артіль ім. В. І. Леніна. У період нім.-фашист. окупації (25.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці розстріляли 4 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 25 чол. У 1964, в зв'язку з побудовою Дніпродзержинської ГЕС, села Лучки, Сокілка та ін. були переселені на ін. місце і названі с. Лучки. У селі — радгосп «Сокільський» (основний напрям — вівчарство, розвинуті також рослинницька і тваринницька галузі), будинок побуту, відділення зв'язку, заготпункт, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, клуб на 150 місць, б-ка (11,3 тис. од. зб.). Уродженцями с. Сокілка є укр. художник І. Г. Лось, укр. письменник С. М. Журахович та Герой Рад. Союзу І. І. Ведмеденко. Братська могила рад. воїнів, що загинули 1943 при визволенні села від гітлерівців. 1958 відкрито пам'ятник воїнам-односельцям, які по-

лягли на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ЛУЧКІВСЬКИЙ — бот. заказник (з 1979). Місце зростання цінних рослин, ряд яких занесено до Червоної кн. України. Розташ. в Кобеляцькому р-ні. Перебуває у віданні радгоспу «Сокільський». Площа 10 га.

«ЛЮБИ́СТОК». Літ. об'єднання творчої молоді Миргород. р-ну, утв. 1956 при редакції газ. *«Прапор перемоги»* (раніше — *«Червона трибуна»*). Назва «Л.» — з 1975. Керівники об'єднання: Г. Сердюченко (журналіст), О. Юренко (поет), О. Черкас (журналіст). Члени «Л.» влаштовують літ. вечори, виступають перед трудящими району. При об'єднанні працює літстудія для учнів шкіл і технікумів.

ЛЮ́БЛІНСЬКА У́НІЯ 1569 — об'єднання Польщі і Великого князівства Литовського в єдину державу — Річ Посполиту. Використавши поразку Литви під час Лівонської війни 1558—83 проти Росії, польс. король Сигізмунд II Август скликав у Любліні спільний литовсько-польс. сейм, на якому Литва змушена була погодитися на об'єднання з Польщею і віддати її укр. землі. З підписанням Л. у. 28.VI 1569 почалося панування польс.-шляхет. загарбників на Правобережній і Лівобережній Україні, зокрема на Полтавщині. Тут величезні земельні володіння потрапили до рук польс. магнатів Потоцьких, Жолкевських, Конєцпольських та ін. Укладання Л. у. викликало посилення соціального і нац. гноблення на Україні, що привело до піднесення визвольної боротьби укр. народу.

«ЛЮБО́В ДО І́СТИНИ» — масонська ложа, яка діяла в Полтаві з весни 1818 до березня 1819. Масонство, франкмасонство (у перекладі з франц. франкмасон — вільний каменяр) — течія в сусп. русі, що ставила перед собою етичні завдання вдосконалення людства. Набуло поширення у 18 ст. У Росії стало однією з орг. форм опозиційної дворянської громадськості. Засн. полтав. лож — М. М. Новиков. У числі ініціаторів її заснування був І. М. Бібиков. Всього відбулося 21 засідання ложі «Л. до і.», перше — 26.V 1818, на ньому обрано чиновників ложі. Шість чоловік, присутніх на установчому засіданні — М. М. Новиков, С. М. Кочубей, В. В. Тарновський, Л. М. Дьяков, І. П. Котляревський (див. *Котляревського вулиця*) і С. Ф. Левенець — склали керівництво ложі (див. *Декабристи на Полтавщині*), однак у період засідань у склад ложі входило практично все оточення генерал-губернатора М. Г. Рєпніна: О. Й. Імберг — чиновник для окремих доручень, А. Є. Панін — ад'ютант генерал губернатора, Г. О. Шафонський — чиновник канцелярії та ін. Її членами були віце-губернатор Свєчин, губернський прокурор Горбовський, театр. діяч П. Є. Барсов. До ложі входили предводителі повіт. дворянства В. І. Чарниш, В. Д. Лукашевич, С. І. та Д. І. Алексєєви, С. Ф. Война, Я. А. Горленко. «Приїжджим братом» (тобто відсутнім) числився у ложі В. І. Григорович, відомий діяч культури, уродженець Пирятина (див. *Григоровичів садиба*). До неї увійшли й офіцери розквартированих на Полтавщині полків. На 16-му засіданні, що відбулося 14.XII 1818 у спорудженому для ложі на кошти С. М. Кочубея будинкові, в числі гостей був М. І. Муравйов-Апостол. В останньому її засіданні 25.II 1819 взяв участь «брат-відвідувач» С. Г. Волконський.

Основна тема бесід у ложі — можливі реформи Олександра I та їх наслідки для Полтав. губ. На засіданнях йшлося про повернення селян до прав козаків, характер політ. і екон. зв'язків Полтав.

губ. з ін. регіонами Росії. Відомості про теми бесід дійшли до царя, який запідозрив в ідеологічній атмосфері ложі сприятливий грунт для вияву сепаратистських устремлінь, характерних для певної частини укр. дворянства. Олександр І наказав закрити масонські ложі на Україні, маючи на увазі одну — полтавську. Ніяких акцій щодо членів ложі «Л. до і.» вчинено не було.

ЛЮКСЕМБУ́РГ РО́ЗИ ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Катерининська, Жовтневий р-н) — від вул. Лідова до вул. Фрунзе. Наз. 1923 на честь Рози Люксембург (1871—1919) — діячки нім., польс. і міжнар. робітничого руху. Прокладена і забудована у серед. 19 ст. Збереглися: будинок № 1, споруджений у кін. 19 ст. для викладачів Полтав. гімназії (тепер обл. к-т по телебаченню і радіомовленню); будинок, в якому знаходиться канцелярія єпископа Полтавського і Кременчуцького (№ 62). На Катерининській вул. у 1918 знах. редакція газ. *«Вільний голос»*. На Л. Р. в. розташовані: *Полтавський парк ім. І. П. Котляревського*, виробниче об'єднання «Лтава», ф-ка «Ритм», ф-ка по ремонту меблів та ін.

ЛЮТЕ́НСЬКІ БУДИ́ЩА — село Зіньківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Довжик. Розташ. між річками Рудкою та Курячою, за 12 км від райцентру і за 52 км від залізнич. ст. Гадяч. 1890 ж. (1991). Виникли в серед. 17 ст. Входили до Зіньківської сотні. З 1781 — до Черніг. намісництва, 1796 — Малоросійської, 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 Л. Б. село козацьке, 582 двори, 3594 ж., 1863 — 576 дворів, 3572 ж., дерев. Хрестоздвиженська на мурованому фундаменті церква з дзвіницею (1854) і при ній б-ка, дерев. Преображенська кладовищенська церква (1903). Діяв селітряний з-д. У 1900 в Л. Б. Зіньківського пов. (разом з хуторами) діяло 3 сільс. громади. Всього господарств — 833, жителів — 4889. У 1910 — 905 дворів, 4563 ж., 3 школи (2 земських і церковнопарафіяльна). 18.VI 1917 в Л. Б. ств. земельний к-т, наприк. серпня — обрано волосну Раду сел. та солдатських депутатів. Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1926 наліч. 1020 дворів, 4865 ж. Першу с.-г. артіль «Надія» організ. в березні 1927. У грудні 1929 виникло т-во спільного обробітку землі «Перемога», яке наступного року перейшло на статут с.-г. артілі. Протягом 1930 в селі ств. ще 9 колгоспів. Тоді ж організ. машинно-кінну станцію. 1931 на базі артілей ств. 4 колгоспи: «Перемога», «Ленінський шлях», «Нове життя» (згодом ім. М. Ф. Ватутіна), і «Надія» (згодом — ім. С. М. Кірова). Під час нім.-фашист. окупації (6.X 1941—7.IX 1943) гітлерівці розстріляли 16 чол., вивезли до Німеччини 412 чол., спалили 42 хати. 1950 артілі «Ленінський шлях» та ім. М. Ф. Ватутіна об'єдналися в одне господарство — ім. М. О. Щорса. Пізніше до них приєдналася й артіль «Перемога». Через деякий час колгоспи ім. С. М. Кірова та ім. М. О. Щорса утв. сучасний колгосп — ім. С. М. Кірова (зерново-буряко-тваринницького напряму). У Л. Б. є відділення зв'язку, с. ш., аптека, фельдшерсько-акушер. пункт, дільнична лікарня на 95 ліжок, дитсадок на 70 місць, Будинок культури на 350 місць, б-ка (12,5 тис. од. зб.), будинок побуту. Братська могила рад. воїнів, полеглих 1943 під час визволення села (пам. 1957), пам'ятник односельцям, загиблим на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957), пам'ятник С. М. Кірову (1967). Неподалік від Л. Б., в ур. Ставище 1971 виявлено поселення черняхівської культури, а

ближче до села — поселення серед. I тис. н. е.

ЛЮТЕ́НЬКА — річка в Полтав. і Сум. областях, ліва прит. р. Псла (бас. Дніпра). Довж. 32 км, площа бас. 207 км². Ширина річища 2 м. Похил річки 2,7 м/км. Озер — 0,1 км², боліт 6,5 км². Бере початок у Сум. обл. У межах Полтавщини тече тер. Гадяцького і Зіньківського районів.

ЛЮТЕ́НЬКА — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Юр'ївка. Розташ. на лівому березі р. Псла, за 25 км від райцентру та за 27 км від залізнич. ст. Гадяч. Через село протікає р. Лютенька — прит. Псла. 4154 ж. (1990). Засн. наприк. 16 — поч. 17 ст. Була власністю польс. магната С. Конєцпольського. У 1643 він здає її в оренду шляхтичу М. Длуському. На поч. визвольної війни укр. народу під керівництвом Б. Хмельницького Л.— сотенне містечко Гадяцького полку, а з 1649 — Полтав. полку. 1660 Л. увійшла до складу Зіньківського, а з 1671 — знову до Гадяцького полку. 1658 містечко було пограбоване і спалене татарами, значна частина населення потрапила у полон. 1690 закріплена за дружиною полковника Бороховича. 20.I 1709 під час Північної війни 1700—21 Л. захопили швед. війська. Після ліквідації козацького самоврядування Л. стає власницьким селом. У 1764 подарована К. Розумовському і мала 177 господарств. Найбідніша частина населення займалася щетинництвом — ходінням у дорогу для обміну різних галантерейних товарів (голок, сережок, ниток, гребінців, гаплпків тощо) на щетину, вовну, роги, кінські гриви і хвости. З 1781 Л. у складі Черніг., 1791 — Київ. намісництва, 1796 — Малоросійської, з 1802 — Полтав. губ. 1782 — 628 ж. За переписом 1859 Л.— волосне містечко (власницьке, казенне, козацьке) Гадяцького пов., 749 дворів, 6100 ж., мурована *Успенська церква* і 2 дерев. церкви (1686, 1793, 1893), винокурний та 2 селітряних з-ди; щотижня — базар, 4 ярмарки на рік. 1900 у Л.— 1310 дворів, 6165 ж., 3 сільських громади, 2 церковнопарафіяльні, міністерська і школа грамоти, 4 ярмарки на рік. 1910 — 1591 господарство, 8768 ж., винокурний з-д, паровий млин.

Лютенька. Успенська церква. Фото поч. 20 ст.

Рад. владу проголошено у січні 1918. Після вигнання денікінців 15.XII 1919 у Л. ств. волосний ревком на чолі з І. Д. Перевалою, у червні 1920 — комітет незаможних селян. На 7.IX 1923 Л.— центр сільради, якій підпорядковані 6 нас. пунктів, 10 520 ж. Того ж року створено с.-г. артіль «Першотравневий день». У 1930 виникла ще одна — ім. Т. Г. Шевченка, які об'єдналися у колгосп ім. Т. Г. Шевченка (1933 розукрупнився на 5 колгоспів). 1930 збудовано сільбуд на 360 місць. У 1932 став до ладу коноплезавод; 1939 — 8832

ні (по сільраді). Під час нім.-фашист. окупації (11.IX 1941—10.IX 1943) до Німеччини вивезено 577, розстріляно 730 жителів села. Діяв Лютенський партизанський загін Р. В. Івера.

У 1974 два колгоспи «Заповіт Ілліча» та ім. Т. Г. Шевченка об'єднано в один під назвою останнього. У Л. знаходиться центр. садиба колгоспу (м'ясо-мол. і зернового напряму, тех. культури), відділення зв'язку, овочеконсервний та коноплезавод, середня і неповна с. ш., лікарня (на 25 ліжок), будинок ветеранів війни та праці, 3 дитсадки (на 110 місць), Будинок культури на 450 місць, сільський клуб (на 80 місць), б-ка (21,1 тис. од. зб.), спортзал, стадіон. Уродженцями Л. є Засядько (Зазядко) Олександр Дмитрович (1779—1838) — вчений у галузі ракетної справи, генерал-лейтенант (1829). У 1799—1829 — учасник усіх кампаній, що їх проводили рос. війська. 1827 очолив штаб артилерії рос. армії. Ств. кілька типів бойових ракет і спец. пускових пристосувань для стріляння ними. Ім'я Засядька присвоєно одному з природних утворень на зворотному боці Місяця; Ф. Павловський (Язловський, 1706—44) — укр. живописець, навчався в Київ. академії; І. А. Зарецький (1857—1936) — укр. етнограф і археолог, дослідник худож. промислів Полтавщини. Організатор гончарної майстерні в Опішні (1894). Працював у Природничо-істор. музеї Полтав. земства 1892—1902 і 1910—12 (див. *Полтавський краєзнавчий музей*); Л. К. Волошина (1906—75) — поетеса; М. Л. Величай (1907—43) — гв. майор, Герой Рад. Союзу (1944). Його іменем названа с. ш. в Л. 1821 в Л. розташ. військ. частина, в якій служив декабрист В. О. Бечаснов (1802—59; див. *Декабристи на Полтавщині*). У селі пам'ятник В. І. Леніну (1967). Героя Рад. Союзу *Величая М. Л. погруддя*. Монумент Солдатської Слави на честь воїнів 373-ї Червонопрапорної Миргородської дивізії (1974). Братські могили: борців за владу Рад, загиблих 1920 і 1922 (пам'ятник 1989), дві — жертв фашизму 1941—43 (пам'ятник, 1955) та дві — рад. воїнів, полеглих під час визволення села 1943 (на могилах встановлено надгробки, 1963 і 1983). Споруджено пам'ятник (1983) на честь воїнів-односельців, які загинули (544 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. В Л.— кобзаря *Гуля П. І. могила*. Поблизу села виявлено поселення черняхівської культури (2—5 ст.).

ЛЮ́ТОГО ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Бульварна, Київський р-н) — від вул. Кожевної до Сонячної. Наз. у 50-х рр. 20 ст. на честь Лютого Олександра Сергійовича (1920—44) — Героя Рад. Союзу. Виховувався у Полтавському дит. будинку. Після закінчення с. ш. призваний на військ. службу на Чорномор. флот, де його застала війна. Воював на Пд. і 4-му Укр. фронтах. Звання Героя удостоєний 1945 (посмертно) за мужність і героїзм, виявлені під час десанту у боях за Миколаїв.

Л. в. складається з двох відтинків. Перший — від вул. Кожевної до Овражної — прокладено на поч. 19 ст. по краю урочища, де було ств. один з перших цегельних заводів. Тут розміщувалися будинки і майстерні нім. колоністів-ремісників, шпиталь, міські лавки. Звідси відкривається чудовий краєвид на *Полтавський Хрестовоздвиженський монастир*. Другий відтинок Л. в. — від вул. Нижньофабрикантської до Сонячної — прокладено на поч. 20 ст. на крутому схилі, що веде до кладовища. Вулиця забудов. індивід. житл. будинками.

ЛЯ́ХОВА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Кругла, Жовтневий р-н) — від вулиці Лідова до тер. Полтав-

ського вищого командного зенітно-ракетного училища ім. М. Ф. Ватутіна. Наз. у повоєнні роки на честь гвардії полковника Ляхова Андрія Микитовича (1908—43), який загинув у боях за Полтавщину, похований на тер. *Солдатської Слави меморіального комплексу*. Л. в. прокладена на поч. 19 ст. відповідно *Полтави плану* 1805 навкруги кварталів адм. споруд, що будувалися на *Круглій площі*. На вулицю передбачалося переносити домоволодіння, які підлягали знесенню у зв'язку з розплануванням нових вулиць у центрі міста. На Л. в. збереглася стара, переважно одноповерхова забудова. У буд. № 1 розмістилися обласні комітети профспілок.

М

МАГДЕБУ́РЗЬКЕ ПРА́ВО — міське право за феодалізму, за яким міста звільнялися від управління і суду феодала. Воно закріпляло права міських станів — купців, міщан, ремісників. Виникло в 13 ст. у м. Магдебурзі (Німеччина), звідси й назва. М. п. встановлювало порядок виборів і функцій органів міськ. самоврядування, суду, купецьких об'єднань, цехів, регулювало питання торгівлі, опіки, спадкування, визначало покарання за різні види злочинів тощо. У 15—17 ст. М. п. дістала більшість міст України, у т. ч. Переяслав, Полтава, Гадяч, Золотоноша, Лубни, Кременчук, Миргород, Прилуки, Пирятин, Ромни та ін. На зміст і форму М. п. на Правобережній і Лівобережній Україні впливали місц. умови, а також норми звичайного права. У менших містах, які називалися ратушними, козацька старшина відала справами козаків, а виборна міська влада (представники міської верхівки) — справами міщан. Положеннями М. п. керувалися й полкові суди. Норми М. п. використовувалися при всіх офіційних і приватних кодифікаціях права на Україні у 18—19 ст. Фактично застосовування М. п. на Україні припинилося після запровадження 1781 «Установлення про губернії» і створення нової судової системи. Указом 1831 Микола I скасував М. п. по всій Україні, крім Києва, де воно збереглося до 1835.

МА́ГДЕНКА В. М. МОГИ́ЛА у Полтаві. Магденко Віктор Миколайович (1887—1954) — укр. живописець-пейзажист, фотограф-художник, член Асоціації художників Червоної України. Н. у Полтаві. У творах М. відображено мальовничу природу полтав. краю, у фотограф. композиціях — праця простих трудівників. Був фотокореспондентом газети «Більшовик Полтавщини», завідував фотоательє. Картини представлені у *Полтавському художньому музеї*. Похований на міському кладовищі.

МАГІ́СТРА́Т. 1) Орган станового управління в містах, що одержали *магдебурзьке право*. Відав адм., госп., фінанс., поліцейськими та судовими справами. М. складався з двох колегій — ради, яка відала судовими (цивільними) та адм. справами, лави (лавний суд), яка відала судовими (кримінальними) справами. У складі М. були війт (очолював М.), його помічники (бурмистри, райці, лавники). Число магістратських урядовців було різним — воно залежало від ступеня екон. розвитку міста і чисельності населення. На Лівобереж. Україні М. почали виникати в 1-й пол. 17 ст. Після 1654 рос. уряд підтвердив права і привілеї, якими користувалися міста, проте в полкових містах, де водночас існувало два уряди — магістрат і полкова канцелярія — права магістратів були меншими. 1782, у

зв'язку з утворенням шестигласних дум, у М. залишилися гол. чин. поліцейські і судові функції. З цього часу він став називатися городовим магістратом (Гадяцький, Гетьманський, Золотоніський, Лубенський, Миргородський, Пирятинський, Роменський) і його склад обмежувався 2 бурмистрами і 4 ратманами. Остаточно магдебурзьке право було скасоване 1831, а М. ліквідовані 1866 з проведенням судової реформи. 2) Губернські магістрати (Київський, Новгород-Сіверський, Полтавський, Чернігівський) ств. 1782 у відповідності з «Установленням про губернії» 1775. Відали адм.-суд., поліцейськими і фінанс. справами губерн., провінціальних і повіт. міст. Підлягали палатам карного і цивільного суду в судовому відношенні, а в адм.— і госп.-намісницьким правлінням. Ліквідовані 1797 на підставі указу Павла I від 30.XI 1796. Документ. матеріали магістратів зберігаються в Центр. істор. архіві України у Києві.

МАЗУРІ́ВСЬКА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (Ленінський р-н) — від вул. Художньої до Ломаного пров. Назву одержала від Мазурівської брами *Полтавської фортеці,* від якої починалася дорога на Поділ. На її місці на поч. 20 ст. була споруджена Біла альтанка (див. *Дружби народів ротонда*). М. в. прокладена на поч. 19 ст. на крутому схилі, забудована індивід. житл. будинками.

МА́ЙБОРОДІВКА — село Кременчуцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Мирне та Писарщина. Розташ. за 25 км від райцентру та за 4 км від залізнич. ст. Рублівка. 671 ж. (1990). За переписом 1859 у М.— 28 дворів, 308 ж. У 1900 в М. Погребівської волості Кременчуцького повіту Полтав. губ. налічувалося 37 дворів, 230 ж.; у 1910 — 49 дворів, 368 ж. 1896 відкрито поч. школу. Рад. владу проголошено в січні 1918. 1920 ств. комнезам, 1922 — лікнеп, 1923 — комсомол. осередок. 1929 організ. перший колгосп «Сільськогосподарський пролетар», 1930 — колгосп ім. О. М. Послушного; згодом вони об'єдналися в артіль ім. Е. Тельмана. Під час голоду 1932—33 у селі померло 57 чол. (за даними старожилів). 1939 відкрито 7-річну школу. У період нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—27.IX 1943) гітлерівці розстріляли 4 жителів села. У селі – радгосп ім. 60-річчя Жовтневої революції (садівничого напряму), будинок побуту, відділення зв'язку, їдальня, 8-річна школа, фельдшер. акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 250 місць, б-ка (14,1 тис. од. зб.), нар. історико-краєзнавчий музей. Уродженцем с. Писарщини є Герой Соц. Праці В. М. Довгаль. Пам'ятники: воїнам-односельцям, які загинули (32 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957); Е. Тельману (1965), В. І. Леніну (1967). У М.— братська могила рад. воїнів, що полягли 1943 під час визволення села від гітлерівців. На тер. сільради збереглися залишки стародавніх курганів.

МАЙГО́РОВА — річка в Полтав. обл., кол. права прит. Дніпра. Не існує, затоплена водами Дніпродзержинського водосховища.

МАЙДА́НИ — залишки насипів і поховальних ям великих курганів (могил), розритих з метою одержання з них селітри для виготовлення пороху на Україні в епоху пізнього середньовіччя. У порушеній землі насипів та стінах ям природним шляхом (завдяки бактеріям, які адсорбували азот з повітря) відкладається селітра. Починаючи з 16 ст. селітродобування на цій основі було одним з найважливіших промислів на Лівобережжі, зокрема на Полтавщині. Селітру виварювали у великих

казанах, вмонтованих в цегляні печі: селітра осідала на дно казана, а землю зсипали навколо кургану у вигляді куп та валів (буртів). Розривалися переважно більші і давніші могили. М. відомі на всій території області.

МАЙО́РЩИНА — село Гребінківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Сліпорід-Іванівка. Розташ. на берегах р. Сліпороду (притока Сули), за 14 км від райцентру і залізнич. ст. Гребінка, за 10 км від залізнич. ст. Пирятин. 842 ж. (1990). Виникло у 2-й пол. 18 ст. За переписом 1859 — власницьке, 30 дворів, 269 ж. У 1903 збудовано Покровську дерев. церкву та церковнопарафіяльну двокласну школу. На поч. 20 ст. село належало поміщику М. Л. Горбаневському.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У маєтку Горбаневського ств. радгосп. 1925 — ТСОЗ, 1930 — колгоспи «Нове життя» та «Червоний прапор». За переписом 1923 у М. Пирятин. р-ну Прилуцького округу — 1008 ж. 19.IX 1941—19.IX 1943 село було окуповано нім.-фашист. військами. Тепер тут колгосп ім. Ф. Е. Дзержинського (зернові та тех. культури, тваринництво), с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури (на 200 місць), б-ка (13 362 од. зб.). У селі встановлено 1957 надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули під час визволення М. у 1943, та пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим під час Великої Вітчизн. війни.

МАКА́РЕНКА А. С. МУЗЕ́Й педагогічно-меморіальний у м. Кременчуці. Відкр. 1951. У музеї бл. 30 тис. експонатів. Розташ. у будинку батьків, в якому жив і працював у 1905—11 та 1917—19 рад. педагог і письменник А. С. Макаренко (див. *Макаренка вулиця*). Складається з шести кімнат. Обстановка кабінету Антона Семеновича перевезена з його московської квартири. Серед речей — друкарська машинка, записники, дерев'яний олень, подарований письменнику від редакції календаря (одним з редакторів якого був Макаренко), та ін. Б-ка письменника наліч. бл. 600 найменувань книжок, альманахів, журналів. Меморіальні речі Макаренка — скрипка, на якій грав письменник, театральний бінокль, альбом його віршів, два портрети, виконані олівцем, фотоапарат «ФЕД», золотий кишеньковий годинник, яким був нагороджений Антон Семенович за роботу в трудовій комуні ім. Ф. Е. Дзержинського під Харковом. Частина літ. експозиції знаходиться в міському історико-краєзнав. музеї. Міститься на вул. Макаренка № 44.

МАКА́РЕНКА А. С. МУЗЕ́Й-ЗАПОВІ́ДНИК у с. Ковалівці Полтав. р-ну. Відкр. 1988 на місці, де з 1921 по 1925 була дит. трудова *колонія імені М. Горького,* яку очолював педагог і письменник А. С. Макаренко (див. *Макаренка вулиця*). Тут збереглися три будівлі, пов'язані з історією колонії — так звані Червоний і Білий будинки (де розміщена експозиція) і флігель (тут жили сім'ї педагогів, була квартира А. С. Макаренка та його матері Тетяни Михайлівни), реставровано ще кілька об'єктів: вхідна арка, альтанка, колодязь, льох, фонтан, пристань. У Червоному будинку, де розміщувались спальні хлопців, їдальня й кухня, тепер у 8 залах демонструють понад 1200 експонатів — фотографій, речей, документів, книг, що розповідають про творчий і життєвий шлях А. С. Макаренка. У перших двох залах мова йде про дитинство А. С. Макаренка, юність, про початок пед. діяльності, навчання в Полтавському учительському ін-ті (закін. 1917). Далі йдуть матеріали про організацію колонії у вересні 1920 неподалік від хутора Триби під Полтавою, яка з 1921 перемістилася у

колишній маєток В. В. Тренке (на тер. сучасного музею-заповідника). Експонуються с.-г. реманент, що використовувався у колонії, куточок кузні, стайні. Наступні зали містять експонати, що розповідають про життя колонії в Куряжі під Харковом, куди вона переїхала в 1926, працю А. С. Макаренка в комуні ім. Ф. Е. Дзержинського, його життя і літ. діяльність у Києві, Москві. На стендах вміщені фотокопії численних статей, сторінок з праць Антона Семеновича. У Білому будинку — меморіальна експозиція. Відновлені навчальні класи, спальні дівчат, клуб, майстерні, робочий кабінет А. С. Макаренка (тут ним були зроблені перші записи до «Педагогічної поеми»). На робочому столі — друкарська машинка, печатка колонії ім. М. Горького, письмове приладдя, документи, креслення планів території колонії, виконані Антоном Семеновичем. При реставрац. роботах ці плани було використано як одне з основних джерел. Зберіг. особисті речі педагога: сорочка, портфель, окуляри, записник-щоденник.

МАКА́РЕНКА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Темноєлизаветинський пров., Жовтневий р-н) — від вул. Володарського. Наз. 1951 на честь Макаренка Антона Семеновича (1888—1939) — педагога і письменника. Н. у м. Білопіллі на Сумщині в робітничій сім'ї. 1901 разом з батьками переїхав у м. Крюків (тепер у складі Кременчука). 1904 закінчив Кременчуцьке 4-класне уч-ще, 1905 — пед. курси при ньому. 1905—11 був учителем Крюківського 2-класного залізничного уч-ща (див. *Макаренка А. С. музей*). 1917 закінчив з золотою медаллю *Полтавський учительський інститут,* 1918 працював інспектором вищого поч. уч-ща. З вересня 1919 завідував 2-м поч. міськ. уч-щем у Полтаві. 1920 організував дитячу трудову колонію (див. *Колонія ім. М. Горького, Макаренка А. С. музей-заповідник*). На Полтавщині М. провів понад 25 років. У Ковалівці 1925 починав роботу над «Педагогічною поемою», співробітничав у журн. «Новими стежками». З 1937 жив і працював у Москві, похований на Новодівичому кладовищі. У Кременчуці і Ковалівці встановлено *Макаренку А. С. пам'ятники,* у Полтаві і Кременчуці відкрито *Макаренку А. С. меморіальні дошки.* У Полтаві 24—26.II 1988 відбулася Всесоюзна науково-практична конференція «Творча спадщина А. С. Макаренка й удосконалення підготовки педагогічних кадрів», присвячена 100-річчю від дня народження педагога.

МАКА́РЕНКУ А. С. МЕМОРІА́ЛЬНІ ДО́ШКИ. 1) У Кременчуці. Встановлено на будинку *Макаренка А. С. музею.* Дошка — бронза, автор — скульп. А. Фуженко, відкрита 1968. Друга дошка встановлена 1976 на фасаді будинку кол. залізничного уч-ща, в якому Макаренко працював 1905—11 та 1917—19. 2) У Полтаві. Встановлена на фасаді корп. № 1 *Полтавського педагогічного інституту,* що бере початок від *Полтавського учительського інституту,* в якому Макаренко навчався 1914—17. Дошка — мідь, автор — скульп. В. І. Білоус, відкрита 1982.

МАКА́РЕНКУ А. С. ПА́М'ЯТНИКИ. 1) У с. Ковалівці Полтавського р-ну. Встановлено 1988 перед Будинком культури на честь А. С. Макаренка (див. *Макаренка вулиця*), який жив і працював у Ковалівці (див. *Макаренка А. С. музей-заповідник*). Пам'ятник — залізобетонний бюст вис. 1,05 м на постаменті вис. 2,5 м. Виготовлений на Харків. скульп. комбінаті. 2) У Кременчуці. Встановлено 1988 на тер. *Макаренка А. С.*

музея. Пам'ятник — бронза, граніт, вис. 3,5 м. Автор — скульп. І. П. Ястребов. Іл.— табл. XIX.

МАКА́РІЇВСЬКА ЦЕ́РКВА у Полтаві. Збудована 1901—03 у передмісті Кобищанах на кошти, які заповідав купець Л. В. Колесников. Освячена 1904 на честь преподобного мученика Макарія Каневського — архімандрита Овруцького, Переяславського чудотворця, а приділ з правого боку — в ім'я пророка Іллі. Мурована, одноверха, хрещата в плані. Пд., пн. рамена і апсида — гранчасті, в кутах між ними вбудовані невеликі об'єми. Центр. четверик увінчано наметом з маківкою на світловому восьмерику. З зх. боку сполучається з наметовою дзвіницею. 1937 М. ц. була закрита. Відновила діяльність 1941. Після знищення 1962 *Преображенської церкви* стала соборною церквою міста і одночасно кафедрою преосвященних архієреїв Полтав. єпархії. В інтер'єрі збереглися розписи поч. 20 ст., ікона Горбанівської Богоматері (1786). 1966—67 та 1986—87 в інтер'єрі проводилися реставраційні роботи. Розташ. на вул. Лялі Убийвовк № 2.

МАКСИ́МІВКА — село Карлівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Володимирівка, Давидівка, Короленківка, Павлівщина, Тарасівка. Розташ. за 19 км від райцентру та залізнич. ст. Карлівка. 941 ж. (1990). Засн., вірогідно, у 1-й пол. 18 ст. З 1803 входила до складу Костянтиноградського пов. Полтав. губ. 1817 власником села П. А. Максимовичем збуд. мурована Симеонівська церква з дзвіницею. За переписом 1859 у М.— 107 дворів, 735 ж., суконна ф-ка, винокурний та шкіряний з-ди, відбувалося 2 ярмарки на рік; у 1863 — 107 дворів, 640 ж. У 2-й пол. 19 ст. М. відносилася до Старицьківської волості Костянтиноград. пов., потім — до Тагамлицької волості того ж повіту. У 1900 в М.— 2 громади, в яких наліч. 136 дворів, 976 ж., земська школа та школа грамоти, відбувалося 3 ярмарки на рік. Навесні 1902 селяни М. розгромили Варварівське управительство Карлівської економії. 1910 в селі — 202 двори, 1348 ж., діяв млин. Рад. владу проголошено в січні 1918. 7.III 1923 М. як центр сільради віднесена до Машівського р-ну Красноград. округу, з 1925 — Карлівського р-ну Полтав. округу. До скл. сільради входили села Максимівка Перша, Максимівка Друга. Олександрівка Перша, хутори Павлівські та Павучки. За переписом 1926 у М.—227 дворів, 1109 ж. У період нім.-фашист. окупації М. (26.IX 1941—20.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 181 чол., спалили 302 хати та госп. будівлі. У селі — центр. садиба колгоспу ім. М. Островського (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку та ощадбанку, будинок побуту, с. ш., лікарня, аптека, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, 2 б-ки (27,6 тис. од. зб.), музейна кімната. Уродженцями села є укр. фольклорист, лінгвіст і педагог А. Є. Багмет (1887—1966) — автор зб. «Українські приказки та прислів'я», «Синонімічного словника української мови», укр. письменник, лауреат Респ. премії ім.

Макаріївська церква у Полтаві.

Я. Галана (1974) А. Г. Михайленко (гол. редактор журн. «Україна»). З с. Тарасівкою пов'язані життя і діяльність Героя Соц. Праці О. Д. Беззубенка. У М. 1972 встановлено пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, загиблих 1943 при визволенні села від гітлерівців.

МАКСИ́МІВКА — село Кременчуцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. на березі Кременчуцького водосховища, за 26 км від райцентру та за 18 км від залізнич. ст. Рублівка. 2339 ж. (1990). Перша згадка — під 1515. Належала до володінь *Пивгородського Миколаївського монастиря.* Жителі М. брали участь у повстаннях 1630-х рр. І. Сулими, П. Павлюка, Я. Острянина. З 1639 село належало Потоцьким, з 1647 — Рудським. Відносилося до Черкаського округу; позначене на карті Г. Л. де Боплана. У 1661—63 — сотенне містечко Кременчуц., з 1667 — Миргород. полку. Через міжусобиці 60—70-х рр. 17 ст. село зазнало руйнувань і було віднесене до Городиської сотні Миргород. полку. У 1708—09, під час Північної війни, у М. стояла Говтвянська сотня Миргород. полку на чолі з М. І. Остроградським. У 1781 в М. — 104 двори, дерев'яна Успенська церква (збуд. 1742). З 1781 М.— у складі Городиського повіту Київського намісництва. 1789 М. увійшла до Градизького повіту Катеринослав. намісництва, з 1796 — Кременчуц. пов. Малоросійської губ. (з 1802 — Полтавська). За переписом 1859 у селі—260 дворів, 1825 ж. З 2-ї пол. 19 ст. М.— у складі Градизької волості Кременчуцького повіту. 1896 збуд. нову дерев'яну Успенську церкву, при якій існували б-ка та церковнопарафіяльна школа. У 1900 в М.— 564 двори, 3713 ж., земська школа, понад 20 вітряків, кілька олійниць; у 1910 — 632 двори, 2852 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. З 1923 М. — у складі Градизького р-ну Кременчуц. округу. 4249 ж. (1923). 1932—33 від голоду в М. померло бл. 400 чол. У період нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—28.IX 1943) гітлерівці стратили 20 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 300 чол. На поч. 60-х рр. у зв'язку з буд-вом Кременчуцького водосховища до М. було переселено жителів с. Низу. У селі — колгосп ім. В. В. Куйбишева (зерново-мол. напряму) та бригада рибоколгоспу «Верхньодніпровець». Будинок побуту, відділення зв'язку та ощадбанку, АТС, лазня, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, 2 дитсадки, Будинок культури на 450 місць, 2 б-ки (38,1 тис. од. зб.), історико-краєзнавчий музей. Уродженцями села є Герої Рад. Союзу М. П. Глушко (1920—43) та Я. Д. Михайлик. У М. проводив наукові дослідження укр. геолог О. В. Гуров (1843—1921). Встановлені пам'ятники: В. В. Куйбишеву (1967), воїнам-односельцям, що полягли (352 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1977). У селі — три братські могили рад. воїнів (серед похованих — Герой Рад. Союзу О. В. Приглебов, 1914—43). Залишки неолітичного поселення (4 тис. до н. е.), 3 поселення доби бронзи (2—1 тис. до н. е.), 2 поселення черняхівської культури (2—5 ст.), слов'янське поселення (8—10 ст.); розкопано 4 кочівницьких поховання (12—14 ст.).

МАЛА́ БАГА́ЧКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Псла (бас. Дніпра). Тече тер. Великобагачанського р-ну.

МАЛА́ ГО́ВТВА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Псла (бас. Дніпра).

МАЛА́ КОБИЛЯ́ЧКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Тече тер. Кременчуцького р-ну.

МАЛА́ КОТЕЛЬВА́ — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Ворскли (бас. Дніпра).

МАЛА́ НЕХВОРО́ЩА (Нехворощанка. Мала Нехворощанка) — село Машівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Свистунівка. Розташ. на р. Нехворощанці (права прит. Орелі), за 38 км від райцентру та за 26 км від залізнич. ст. Перещепина. 599 ж. (1990). 1859 значиться як козацький хутір Нехворощанка Костянтиноградського пов., 69 дворів, 350 ж., 1900 — 281 двір, 1592 ж., відбувався один ярмарок на рік. 1910 М. Н.— Нехворощанської волості Костянтиноградського повіту, 232 двори, 1788 ж., Троїцька церква (дерев., 1894), б-ка; крім землеробів, були: 3 кравці, 7 ткачів, тесля, швець, коваль.

Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1926 с. Мала Нехворощанка — центр сільради Нехворощанського р-ну Полтав. округу, 346 господарств, 1881 ж. Малонехворощанській сільраді належали села Катеринівка, Оржівка, Собакарівка, хутір Свистунівка. 1925 ств. ТСОЗи — «Новий шлях», «Шлях майбутнього». На поч. 30-х рр. по сільраді було 3 с.-г. артілі: «Червона перемога», «Червона Армія» та «Искра». 1931 ств. Малонехворощанську МТС. Під час колективізації репресовано 32 чол.; від голоду 1932—33 померло 320 жителів. У роки нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—18.IX 1943) біля села відбувся (22.II 1943) бій партизанів, підтриманий місцевими жителями. Наступного дня для розправи прибув загін есесівців. Вони спалили 40 хат, вбили 13 жителів. 1950 шляхом укрупнення ств. колгосп «Искра». У М. Н. розташ. його центр. садиба (спеціалізація — зернові, цукр. буряки, тваринництво), відділення зв'язку і ощадбанку, неповна с. ш. (на 320 місць), фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок на 90 місць, Будинок культури на 400 місць, стаціонарна кіноустановка, б-ка (11,2 тис. од. зб.), лазня з сауною. Село електрифіковане. Споруджено (1966, 1972) меморіал в пам'ять про воїнів-односельців, що загинули (217 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. На Сх. від села пам'ятка археології — курган.

МАЛА́ ПЕРЕЩЕ́ПИНА (до 20 ст. — Перещепина) — село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Велике Болото, Маньківка, Пристанційне, х. Кустолове. Розташ. за 25 км від райцентру та за 3 км від залізнич. ст. під тією ж назвою на лінії Полтава — Кременчук. 2338 ж. (1990). Засн. у 17 ст. переселенцями з Правобережної України. Назва села походить вірогідно від с. Перещепини (тепер Дніпропетровської обл.), вихідці з якого першими тут поселилися. З 1846 М. П.— центр волості Костянтиноград. повіту. На той час тут —1200 ж., головним чином козаки. У 1859 — 479 дворів, 4572 ж. Дві церкви, парафіяльне училище. 1888—86 проц. козаків не мали орної землі. У 1910 — 849 дворів, 3844 ж. На 1912 — дві церкви — Покровська та Миколаївська і при кожній парафіяльна школа, єврейський молитовний дім; дві маслобійні, понад 20 вітряків, відбувалося 5 ярмарків на рік. У 1902, 1905 у селі відбулися сел. заворушення. Рад. владу встановлено в січні 1918. У роки громадян. війни в селі було сформовано комуністичний полк. У 1920 ств. товариство по добуванню торфу. У 1923 М. П. стала райцентром. Кількість населення в селі з прилеглими хуторами — 5792 ж. (1926). У період нім.-фашист. окупації (18.IX 1941 —22.IX 1943) гітлерівці розстріляли 36 і вивезли до Німеччини 177 чол. Спалили 200 хат та 10 громадських будівель.

У М. П.—центр. садиба колгоспу ім. Ф. Енгельса (зерново-тварин-

ницький напрям); заводи: будматеріалів, хлібозавод, промкомбінат, сільське споживче товариство, лісництво, радіофіковано 1950, електрифіковано 1969, телефонізовано 1972 (АТС — 230 номерів), відділення зв'язку, ощадбанку, с. ш., дитсадок, аптека, Будинок культури на 350 місць, б-ка (11,9 тис. од. зб.). Уродженцем села є Герой Рад. Союзу П. А. Пономаренко (1905—44). Меморіальний комплекс: пам'ятник воїнам-землякам, які загинули (332 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни, 38 могил рад. воїнів і жертв фашизму (1941—43). 1958 у селі встановлено пам'ятник на могилі невідомого солдата (загинув 1943). Поблизу села виявлено залишки двох поселень пізньої бронзи (12—9 ст. до н. е.). 1912 за селом знайдено *Перещепинський скарб.*

МАЛА́ РУБЛІ́ВКА — село Котелевського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Дем'янівка, Лихачівка, Мар'їне. Розташ. на правому березі р. Мерлі, за 16 км від райцентру і за 28 км від залізнич. ст. Кочубеївка. 311 ж. (1990). Вперше згадується в істор. джерелах 1734, входила до Охтирського полку. Рад. владу проголошено в січні 1918. 1923—30 М. Р.— центр сільради Рублівського р-ну Полтав. округу (на 1926 — у селі 325 госп-в; 1480 ж., у т. ч. 695 чол., 785 жінок). На 1946 — Малорублівська сільрада Котелевського р-ну, М. Р. підпорядкований хут. Дем'янівка. За час нім.-фашист. окупації (7.X 1941—21.IX 1943) гітлерівцями закатовано 7 чол., вивезено на примусові роботи до Німеччини 50 чол., спалено 202 госп-ва. У 1942—43 в селі діяла підпільна група. На тер. сільради — центр. садиба колгоспу ім. С. А. Ковпака (спеціалізація — зерново-тех. напрям, тваринництво). Земельних угідь — 4762 га. У М. Р.— 8-річна школа, фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок (50 місць), Будинок культури (220 місць), б-ка (бл. 13 тис. од. зб.). Уродженцем села є Герой Рад. Союзу Брикель П. П. (1903—83). У селі — пам'ятник землякам, що загинули (146 чол.) в роки Великої Вітчизн. війни (1975), братська могила рад. воїнів, полеглих 1943. Біля с. Лихачівки — поселення та кургани скіфського часу.

МАЛИ́Й БАКА́Й — село Решетилівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бакай, Гришки, Мушти. Розташ. на лівому березі р. Псла, за 13 км від райцентру та за 12 км від залізнич. ст. Братешки. Від автостради Київ — Харків — 6 км. 399 ж. (1990). Село утв. у 1-й пол. 17 ст. з козацьких хуторів — Гниди, Вовки, Орендаренки, Лихопої. У 19 ст. хутори Гниди і Орендаренки об'єдналися і дістали назву Бакаї (від назв річки і озера, біля яких були розташовані). За переписом 1859 на х. Бакай було 34 двори і 414 ж. У 1886 в Б. відкрито школу, в якій навч. 25 дітей, переважно заможних козаків. За переписом 1900 — 38 дворів і 295 ж. 1910 в Б.— 36 господарств, 210 ж. Рад. влада встановлена в січні 1918. 1923 село було включено в Білоцерківський район, 497 ж. У 1926 М. Б. входив до складу Горянської сільради. Через три роки став її центром. З 1930 частина тер. Малобакаїської сільс. Ради відійшла до Великобагачанського р-ну. В селі ств. к-тет незаможних селян. 1929 організ. ТСОЗ «8 березня». Через два роки ств. парт. осередок. Під час нім.-фашист. окупації (19.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці спалили село, зруйнували колгоспне господарство. У селі — колгосп ім. І. В. Мічуріна (рільничо-тваринницького напряму), с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, школа-дитсадок, Будинок культури на 260 місць, б-ка

(10 873 од. зб.). У с. ш. відкрита кімната-музей хліба. 1966 споруджено, а 1974 реконструйовано пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1943 під час звільнення села; встановлено 15 мемор. плит з іменами 264 загиблих воїнів-односельців, могила воїна-політпрацівника П. І. Олійника (1943).

МАЛИЙ КОБИЛЯЧОК — річки в Полтав. обл. 1) Права прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). 2) Ліва прит. р. Великого Кобилячка (бас. Дніпра). Довж. 11 км, площа бас. 103 км². Тече тер. Новосанжарського р-ну. На березі М. К.— с. Малий Кобелячок.

МАЛИЙ КОБЕЛЯЧОК — село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Горобці, Ємцева Долина, Лахни, Олійники. Розташ. за 10 км від райцентру на автотрасі Полтава — Кіровоград та за 17 км від залізнич. ст. Нові Санжари (на лінії Полтава — Кременчук). 1031 ж. (1990). Малокобелячківські хутори у період перепису 1859 і 1900 входили до складу Великокобелячківської волості Кобеляц. повіту, не мали самостійного статусу. Тільки 1910 тут визначена кількість населення: господарств 273, у т. ч. козаків 269, 1770 ж., землі 2586 десятин, у т. ч. 2154 — ріллі. При Хрестоздвиженській церкві (1896) — церковнопарафіяльна школа.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1923 у М. К. та хуторах Бунецькому, Назаренках, Ємцевій Долині, Сологубах, Олійниках тощо — 3151 ж. Під час нім.-фашист. окупації (16. IX 1941—24.IX 1943) вигнано до Німеччини 157 чол., при відступі окупантами спалено 104 хати. У М. К.— центр. садиба колгоспу «Маяк комунізму», нафтогазовий промисел, відділення зв'язку. Село електрифіковано 1965, радіофіковано 1962, телефонізовано 1975 (АТС — 60 номерів). Філіал побуткомбінату, торг. комплекс, 8-річна школа, дитсадок, Будинок культури (на 400 місць), б-ка (10 тис. од. зб.). 1958 і 1966 у селі встановлено два пам'ятники землякам, які загинули (235 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

МАЛІ БУДИЩА — село Зіньківського р-ну, центр. сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Безруки, Глинськ, Хижняківка. Розташ. за 40 км від райцентру. Найближча залізнич. ст.— Полтава-Київська. 638 ж. (1990). Відомі з 18 ст. Спочатку село називалося Будочки, потім Малі Будищечки і, нарешті, сучасна назва. Входили до Опішнянської сотні. З 1781 — Миргород. пов. (потім — Зіньківського) Черніг. намісництва. З 1796 — Малоросійської, з 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 М. Б.— село власницьке Зіньківського пов., 216 дворів, 1259 ж.; 1863 — 236 дворів, 1351 ж. Дерев. Різдва Богородиці церква з дзвіницею (1887), б-ка. У 1900 — 320 дворів, 1509 ж., діяли сільс. громада, земська школа. Гол. заняттям населення було с. г., хоча тут жили гончарі, теслярі, шевці, кравці, ткачі.

Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1926 в М. Б. Малобудищанської сільради Опішнянського р-ну Полтав. округу налічено 402 господарства, 1894 ж. 1930 організ. колгосп «XI-річчя КНС». Під час голодомору 1932—33 померло 932 чол., в 1937—39 репресовано 68 чол. За період нім.-фашист. окупації (6.X 1941—18.IX 1943) гітлерівцями закатовано 2, вивезено на примусові роботи до Німеччини 158 жителів села. Тепер на тер. Малобудищанської сільради знаходиться колгосп «Прогрес» (м'ясо-мол. і зернового напряму), відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок «Світлячок», Будинок культури на 450 місць, б-ка (10 тис. од. зб.). Пам'ятник (1967) на братській могилі рад. воїнів,

полеглих (440 чол.) під час визволення села 1943 від нім.-фашист. загарбників. З фронтів Великої Вітчизн. війни не повернулися 235 воїнів односельців.

МАЛІ́ НАРО́ДНІ УЧИ́ЛИЩА на Полтавщині. Відкривалися у 80—90-х роках 18 ст. у повітових містах для дітей обох статей згідно з «Статутом народних училищ в Російській імперії» 1786. Перші М. н. у. були відкриті у Кобеляках (1787), Прилуках (1789), Ромнах, Полтаві (1799). Мали дворічний курс навчання, який відповідав першим класам Головних народних училищ. Посібником у навч. процесі служило розроблене Ф. І. Янковичем «Керівництво учителям першого та другого класів народних училищ». Перебували у віданні місцевих приказів громадської опіки й утримувалися міськими коштами. Методичне керівництво здійснювали викладачі Харків. ун-ту. З 1808 М. н. у. перетворювалися на повітові училища у відповідності з «Попередніми правилами народної освіти» (1803) і статутом навч. закладів (1804).

МАЛОПЕРЕЩЕ́ПИНСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — бот. заказник респ. значення (з 1980). Типове для Лівобережного лісостепу галофітне болото. Розташ. біля с. Великого Болота Новосанжарського р-ну. Перебуває у віданні колгоспу ім. Ф. Енгельса. Площа 640 га.

МАЛОПЕРЕЩЕ́ПИНСЬКИЙ РАЙО́Н Полтав. округу. Ств. 7.III 1923 з Малоперещепинської і Новотагамлицької волостей Красноградського пов. та Микільської волості Полтав. пов. Сільрад — 12, площа 530 кв. верст. Населення — 34 323 чол. (1923). Центр — с. Мала Перещепина. 2.IX 1930 частину тер. Малоперещепинського р-ну (Головачанську, Минівську і Буланівську сільради) віднесено до Полтавської міської Ради. 3.II 1931 Малоперещепинський р-н ліквідовано і його територію приєднано до Новосанжарського р-ну.

МАЛОПЕРЕЩЕ́ПИНСЬКИЙ СКАРБ — див. *Перещепинський скарб.*

МАЛОРОСІ́ЙСЬКА ГУБЕ́РНІЯ — адм.-тер. одиниця на Лівобережній Україні, ств. за указом Павла I від 12.XII 1796. До її складу ввійшли Новгород-Сіверське і *Чернігівське намісництво.* Говтвянський, Градизький, Козелецький, Лубенський, Миргородський, Остерський, Переяславський, Пирятинський, Хорольський повіти *Київського намісництва* і Костянтиноградський, Кременчуцький та Полтавський повіти *Катеринославського намісництва.* Вся тер. М. г. була розподілена на 20 повітів: Гадяцький, Глухівський, Зіньківський, Золотоніський, Козелецький, Конотопський, Кременчуцький, Лубенський, Мглинський, Ніжинський, Новгород-Сіверський, Переяславський, Пирятинський, Полтавський, Прилуцький, Роменський, Сосницький, Стародубський, Хорольський і Чернігівський. У кожному з них налічувалося прибл. по 55—60 тис. населення. Адм. центром М. г. був Чернігів. Указом Сенату від 27.III 1802 М. г. ліквідована і натомість створені *Полтавська губернія* і Чернігівська губернія.

МАЛОРОСІ́ЙСЬКА КОЛЕ́ГІЯ — центр. орган. держ. управління Рос. держави у справах *Лівобережної України.* М. к. (першу) утв. за указом Петра І від 16.VI 1722 в резиденції укр. гетьманів — Глухові замість Малоросійського приказу, що містився в Москві, з метою обмеження влади козацької старшини й автономії України. У цивільних справах М. к. підлягала Сенатові, у військ.— головнокомандуючому рос. військами на Україні. На М. к. покладався нагляд за всією діяльністю гетьмана і козацької старшини. У 1727 у зв'язку з тимчас. відновленням

гетьманщини М. к. було ліквідовано. У 1764 М. к. (друга) відновлено на попередніх засадах. Очолював її президент — П. О. Румянцев. Осн. завдання М. к. у цей період полягало в остаточному знищенні будь-яких залишків самоврядування на Україні, збільшенні податків і зборів для царської казни. У 1775 на Лівобережній Україні було ліквідовано полковий устрій; 1783 укр. лівобереж. козацькі полки перетворено на регулярні полки рос. армії. З лівобережних і пд. земель України 1781 утв. намісництва, зокрема *Київське намісництво* і *Чернігівське намісництво*. У 1786 М. к. ліквідовано. Документи першої М. к. за 1722—27 (1132 од. зб.) і другої М. к. за 1764—86 (17 978 од. зб.) зберігаються в Центр. держ. історичному архіві України в Києві.

МАЛОРОСІЙСЬКИЙ ГЕНЕРАЛЬНИЙ СУД. Введений 1797 відповідно до указу Павла I від 30.XI 1796 в складі двох департаментів — карних і цивільних справ як апеляційна інстанція для судових установ, міських магістратів і ратуш *Малоросійської губернії* (з 1802 — Полтав. і Черніг.). Ліквідовано 1831. Документи М. г. с. (1162 од. зб.) зберігаються в Центр. держ. істор. архіві України.

МАЛОРОСІЙСЬКИЙ ПРИКАЗ, Приказ Малия Росії — центр. орган держ. управління Рос. держави, що відав справами *Лівобережної України*. Ств. 31.XII 1662 з метою зміцнення позицій царизму на Україні. Підпорядковувався Посольському приказові. У штаті М. п. було до 4 дяків і від 15 до 40 піддячих. М. п. контролював діяльність гетьмана і генеральної Ради, керував приказно-воєводською системою рос. управління на Україні. М. п. збирав і передавав до Москви інформацію про становище на Україні, санкціонував вибори нового гетьмана та козацької старшини, був апеляційною інстанцією щодо суд. справ козацької верхівки. Ліквідований 1722 у зв'язку з створенням *Малоросійської колегії*. Документи М. п. (617 од. зб.) зберігаються у Центр. держ. архіві давніх актів СРСР у Москві.

МАЛОРОСІЙСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ГУБЕРНАТОРА КАНЦЕЛЯРІЯ. Ств. 1802 у м. Полтаві для керівництва Полтав. і Черніг. губерніями. Очолював її малоросійський генерал-губернатор (з 1812 — військовий). Генерал-губернатор займався набором земського ополчення 1806, формування кінних козацьких полків 1812, рекрутськими наборами, переселеннями козаків в ін. губернії, наглядав за будівництвом і благоустроєм міст, спорудженням шляхів і мостів, поштових станцій, влаштуванням хлібних складів, розвитком шовківництва тощо. Малорос. військ. губернаторами були: О. Б. Куракін (1802—08), Я. І. Лобанов-Ростовський (1808—16), М. Г. Рєпнін (1816—34), батько Варвари Рєпніної, друга Т. Г. Шевченка. Рєпнін (1778—1845) був одружений з дочкою графа Розумовського Варварою Олексіївною. Шлюб брав у Батурині. Сприяв укр. культурі. Підтримував морально і матеріально І. П. Котляревського. 1818 губернатор запросив з Харкова частину місц. трупи й організував у Полтаві театр, керівником якого став Котляревський. У трупі грав молодий актор-кріпак М. Щепкін. Того ж 1818 Рєпнін розпочав збирання коштів на викуп актора. Дозволив спектаклі укр. мовою. У Полтаві йшли п'єси «Наталка-Полтавка» і «Москаль-чарівник». За його порадою Бантиш-Каменський розпочав працю з історії України. Сам Рєпнін написав до неї розділ про битву під Берестечком. Бував у Трощинського в *Кибинцях*, дивився спектаклі *Трощинського Д. домашнього театру*. Підтримував добрі стосунки з Капністами (див. *Велика Обухівка*). Зокрема, О. В. Кап-

ніст був ад'ютантом князя, познайомив Рєпніна з Шевченком у Яготині (де жив з 1842), з княжною Варварою Миколаївною. У січні 1845 помер, похований у Густинському монастирі під Прилуками.

Всі заходи військові губернатори здійснювали через канцелярію, штат якої 1826 налічував 25 чол. (правитель канцелярії, 2 секретарі, 6 їх помічників, журналіст, екзекутор-казначей, 6 старших і 6 молодших писарів, 2 чиновники для особливих доручень). Вона складалася з 4, а потім 5 відділень. Перше відділення розглядало прохання, що надходили в канцелярію на ім'я генерал-губернатора. Друге відділення вирішувало поточні адм., поліційні і цивільні справи. Третє відділення займалося кримінальними та ін. справами. Четверте відділення наглядало за притулками, навч. закладами, розглядало питання, пов'язані з землеробством. П'яте відділення (ств. 1834) керувало справами козаків, у т. ч. і їх переселенням в ін. губернії, зокрема на Кубань. У березні 1836 М. в. г. к. була ліквідована, а її функції передані новоствореній Чернігівського, Полтавського і Харківського генерал-губернатора канцелярії.

МАЛОРОСІЙСЬКО - ПЕРЕЯСЛАВСЬКА ЄПАРХІЯ — див. *Полтавська єпархія.*

МАЛЮТИНЦІ — село Пирятин. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. за 25 км від райцентру і за 14 км від залізнич. ст. Кононівка. 876 ж. (1990). М.— одне з найдавніших сіл. Воно згадується в Іпатіївському літописі під 1139—40 як місце укладення миру з половцями. Позначене на карті Г.-Л. де Боплана (серед. 17 ст.). У 2-й пол. 17—18 ст. входило до Пирятинської першої сотні Лубен. полку. 1764 наліч. 167 хат, у т. ч. 29 хат виборних козаків, 3 хати підпомічників і 137 хат посполитих і підсусідків. Після ліквідації полкового устрою 1781 М. належали до Пирятин. повіту. 1787 в селі було володіння бунчукового товариша Якова Гамалії. 1859 — 138 дворів, 565 ж., дерев. Іоанно-Предтеченська церква (1720). 1900 — 83 двори, 491 ж. Станом на 1902 існ. б-ка, школа грамоти і земська школа. У 1910 М. належали до Теплівської волості Пирятин. повіту, разом з хут. Васька тут наліч. 292 двори, 1740 ж. Селяни займалися ремеслами: столярством, кравецтвом, ткацтвом тощо. Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1923—25 М. належали до Березоворудського району Прилуцького округу. 1961 ж. Під час нім.-фашист. окупації (19.IX 1941—19.IX 1943) гітлерівці розстріляли 4 жителів села, 5 військовополонених, 225 чол. вивезли до Німеччини. У селі — колгосп ім. М. В. Фрунзе, неповна с. ш., Будинок культури (на 250 місць), б-ка (13 330 од. зб.). 1957 в М. споруджено пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1943 при визволенні села, та пам'ятник воїнам-односельцям, що полягли (127 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Пам'ятник (1982) М. В. Фрунзе.

МАЛЯРКІВЩИНА — гідролог. заказник (з 1982). Болотний масив. Розташ. в Лохвицькому р-ні. Перебуває у віданні колгоспу «Україна». Площа 55 га.

МАНЖЕЛІЇВСЬКИЙ — бот. заказник (з 1979). Місце зростання цінних рослин, ряд яких занесено до Червоної кн. України. Розташ. в с. Манжелії Глобинського р-ну. Перебуває у віданні колгоспу ім. М. І. Калініна. Площа 5 га.

МАНЖЕЛІЇВСЬКИЙ РАЙОН — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 в складі Кременчуц. округу із Манжеліївської, Омельницької, Пісківської та Фидрівської (Федорівської) волостей Кременчуц.

повіту (всього — 16 сільрад). Площа — 679 кв. верст. Нас. на 7.IX 1923 — 42 818 чол. Розформований за рішенням Центр. адм.-тер. комісії УРСР від 2.VII 1928 та постановою ВУЦВК від 28.VIII 1928 з віднесенням осн. частини тер. до Великокринківського р-ну, решти тер.— до Кременчуц. міськради.

МАНЖЕЛІ́Я, Манжалія, Манжейліка — річка в Полтав. обл., права прит. р. Псла (бас. Дніпра). Довж. 21 км, площа бас. 117 км². Ширина річища 2 м. Похил річки 1,5 м/км. Озер 0,6 км², боліт 0,9 км². Тече тер. Глобинського р-ну.

МАНЖЕЛІ́Я (Маджала, Манджалія, Манджелія) — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Вітки та Ламане. Розташ. на правому березі р. Псла, за 45 км від райцентру та за 20 км від залізнич. ст. Галещина. 1166 ж. (1990). Село поділяється на кутки (Григорівка, Луки, Манжелія та Поділ), які до 1962 були самостійними нас. пунктами. Назва вважається тюркського походження. Вперше згадується під 1622, коли було віднесене до Черкаського староства; 1628 переходить у власність князів Вишневецьких. Після 1654 віднесена до Омельницької сотні Чигиринського полку, 1661—63 — у складі Кременчуцького, потім — Миргород. полку. За даними 1729 в містечку наліч. 309 дворів. З 15.VI 1743 М.— у володінні В. П. Капніста, який у 1737—50 був миргород. полковником. Після загибелі останнього 1757 у Пруссії землями володів його син, письменник В. В. Капніст (див. *Велика Обухівка*). З 18 ст. в М. були також володіння Остроградських. 1841 тут споруджена нова дерев'яна на мурованому фундаменті Преображенська церква, при якій існ. 6 ка та жіноча церковнопарафіяльна школа. За переписом 1859 в М. Кременчуц. пов. наліч. 445 дворів, 2412 ж., відбувався 1 ярмарок на рік. У 1861 — 2575 ж., 2 ярмарки на рік. У 80-х рр. 19 ст. М. — центр Манжеліївської волості, в якій проживало 7963 чол. У серед. 90-х рр. у містечку було 5 крамниць, 3 водяні млини. 1900 в М. записана козацька сільс. громада, що наліч. (разом з М.) 469 дворів, 6037 ж. У містечку працювали земська (відкрита 1873) та церковнопарафіяльна школи, відбувалося 4 ярмарки на рік. Під час революції 1905—07 у М. сталися антиурядові масові мітинги. За переписом 1910 в М. (без хуторів) — 435 дворів, 2479 ж. Рад. владу проголошено в січні 1918. Під час нім.-австр. інтервенції для боротьби з окупантами та гетьманцями була ств. партизан. група на чолі з М. М. Павленком. 1919 сформовано партизан. загін під командуванням Ф. В. Попова. Після встановлення Рад. влади М. стає центром сільради (до 1923 була й центром волості). 2405 ж. (1923). 7.III 1923 був ств. Манжеліївський р-н, що складався з 16 сільрад. 1926 в М.— 545 дворів, 2491 ж. 1924 ств. сільс. кредитне товариство (об'єднувало понад 130 господарств), 1928 — ТСОЗи «Незаможник» і «Червоний плугатар» та машинно-тракторне товариство «Згода», 1930 — с.-г. артіль «Червоний незаможник». У 1931 на тер. сільради було 5 колгоспів. У 30-х рр. ств. МТС. 1928 Манжеліївський р-н розформовано. До вересня 1930 село входило до складу Великокринківського, з 2.IX 1930 — до Глобинського р-ну (з лютого 1932 — у складі Харків. обл.). Після відновлення Великокринківського р-ну 22.I 1935 знову віднесено до нього. З 22.IX 1937 — у складі Полтав. обл. У період нім.-фашист. окупації (23.IX 1941—26.IX 1943) гітлерівці стратили 20 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 129 чол. Тепер у селі, яке 30.XII 1962 віднесене до Глобинського р-ну,— центр. садиба колгоспу ім. М. I.

Калініна (зернові та тех. культури, тваринництво) будинок побуту, відділення зв'язку та ощадбанку, с. ш., лікарня, аптека, дитсадок, Будинок культури на 200 місць, б-ка (15,3 тис. од. зб.). Серед уродженців села — Герой Рад. Союзу О. О. Чайка (1924—83), генерал Б. М. Василенко та кандидат військ. наук О. Г. Чорноволенко. У селі 1958 відкрито меморіальний комплекс, що складається з братської могили рад. воїнів, які загинули 1943 при визволенні села від гітлерівців, та пам'ятника воїнам-односельцям, що полягли (187 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. 1969 встановлено пам'ятник М. І. Калініну. На околицях М., біля р. Псла, виявлені залишки поселення черняхівської культури; в урочищі Рудакова Гора — залишки групи курганів, у т. ч. Близниці, Одиниця, Вариводине. На землях колгоспу ім. М. І. Калініна знах. 2 групи курганів.

МАНИКІВСЬКИЙ — річка в Полтав. обл., права прит. р. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Лохвицького р-ну.

МАНУЙЛІВСЬКИЙ АМАТОРСЬКИЙ ТЕАТР. У серед. 90-х рр. 19 ст. у с. Мануйлівці Кременчуцького пов. (тепер с. Верхня Мануйлівка Козельщинського р-ну) учитель місцевої школи С. Самійленко заснував драм. гурток. Влітку 1897 у приміщенні, розташ. в саду поміщиці Ширинської-Шахматової було відкрито М. а. т. Акторами були селяни та сільська інтелігенція. Серед них було чимало талановитих людей — подружжя С. і Л. Самійленки, О. Орловська, Б. Лисенко, А. Хлистун та ін. І. Карпенко-Карий спеціально приїздив у 1898 до Мануйлівки переглянути вистави театру та побачити гру обдарованого селянина Якова Бородіна. На сцені театру виконувалась в осн. укр. класика. Під час свого перебування у селі 1897 М. Горький брав участь у постановці п'єси Карпенка-Карого «Мартин Боруля» (спектакль відбувся 1 жовтня) виконував ролі Трандальова і Націєвського (також ставив п'єси Т. Г. Шевченка, М. Старицького, О. Островського, О. Потєхіна). До Мануйлівки приїздив рос. режисер, відомий театрознавець, організатор першої в країні студії художнього слова Л. А. Сулержицький (1873—1916). М. а. т. проіснував до 1907 (закритий за розпорядженням поліції).

«МАРКЕ́ВИЧА Г. І. КНИГА́РНЯ». Приватне видавництво, що діяло 1905—18 у Полтаві (бульв. Котляревського, будинок не зберігся), очолюване Маркевичем Григорієм Іпатійовичем (1849 — с. Вороньки Лохвицького р-ну — 1923, Полтава). Маркевич — укр. культурно-осв. і громад. діяч, друг і порадник Панаса Мирного і М. Лисенка (листування з останнім опубл. в кн. «М. В. Лисенко. Листи» 1964). Писав вірші, розвідки з історії краю статті. Знавець укр. фольклору, був першим видавцем часопису «Рідний край» (1905—07), випустив книжки: «Рідна мова» О. Базилевича, «Коротка граматика української мови» П. Залозного, «Арифметика» О. Степовика, твори І. П. Котляревського, Лесі Українки, М. Л. Кропивницького, А. Ф. Кащенка, Панаса Мирного та ін. Особлива увага надавалася творам Т. Г. Шевченка. Спершу вони друкувалися у вигляді метеликових видань («Іван Підкова», уривок з поеми «Іван Гус», «Заповіт» та ін.), а 1917 вийшло перше повне видання Кобзаря» (616 с.). Окремо видавалися «Кавказ», «Великий льох», «Назар Стодоля» та ін. «Книгарня» надрукувала також ноти до «Заповіту» (1909), афіші ювілейних вечорів і вистав Полтав. муз.-драм. гуртка, художні листівки, присвя-

чені гетьманам і укр. письменникам, «Альбом пам'ятників і краєвидів Полтави» тощо.

МА́РКІВКА — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Свічкареве та Трояни. Розташ. за 24 км від райцентру та за 10 км від залізнич. ст. Кобеляки. 544 ж. (1990). Вперше М. згадується під 1784, коли отримала статус села. Назва — від прізвища поміщика Маркова, якому село належало (у кін. 19 ст. свої землі розпродав). 1814 побудована *Різдва Іоанна Предтечі церква*. Іл.— табл. XXIX.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 20-х рр. були ств. споживче, кредитне і машинове товариства. Взимку 1930 у селі виникло три ТСОЗи, які восени того ж року об'єдналися в артіль «Визволення». У період нім.-фашист. окупації (15.IX 1941—24.IX 1943) у селі діяла підп. група на чолі з В. Й. Кравченком та І. Я. Ємцем, яка згодом була розкрита фашистами, а її члени — розстріляні. Від рук гітлерівців у селі загинуло 15 чол. З 320 хат колгоспників 290 було спалено. У селі — колгосп ім. К. Маркса (зерново-тваринницького напряму), будинок побуту, торг. центр, відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 300 місць, б-ка (12,4 тис. од. зб.), історико-краєзнавчий музей. Уродженкою села є засл. вчителька УРСР М. І. Рубель (1895—1978). У М.— братська могила рад. воїнів, що загинули (11 чол.) 1943 при визволенні села від гітлерівців. Пам'ятники: воїнам-односельцям, які полягли (101 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1956), та К. Марксу (1967). На околицях села збереглися могильник черняхівської культури та 6 курганів.

МА́РКСА КА́РЛА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Архієрейська, Київський р-н) — від вул. Шолом-Алейхема до вул. Сковороди. Перейменована 1923. Прокладена на поч. 19 ст. 1847 тут було завершено спорудження нової резиденції архієрея Полтавської єпархії, закладено сад. На М. К. в. розміщалася також Полтавська духовна консисторія. На поч. 20 ст. у межах садиби на перетині з вул. Монастирською (тепер Радянською), було зібрано *Покровську церкву*, перевезену з Ромен (не збереглася). На М. К. в. розташовані: наук.-вироб. об'єднання «Технологія» (№ 2[а]), учбовий комбінат облкомунгоспу (№ 1[а]), гуртожиток Полтав. пед. ін-ту (№ 3[а]), гарнізонний військ. госпіталь (№ 6), на розі вул. Радянської і М. К. в. — об'єднання протезно-ортопедичних виробів.

МА́РКСУ КА́РЛУ ПА́М'ЯТНИКИ. Встановлено на честь основоположника наукового комунізму К. Маркса (1818—83). 1) У с. Білоцерківцях Пирятинського р-ну. Залізобетонне погруддя на цегляному постаменті. Висота — 3,4 м. Відкрито 1984. 2) У м. Гадячі. Знаходиться в центрі міста у парку «Перемога». Залізобетонне погруддя (скульп. М. Г. Коган) на цегляному оцементованому постаменті. Висота — 2,7 м. Відкрито 1959. 3) У с. Деменній Балці Хорольського р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Відкрито 1970. 4) У с. Заворсклі Полтав. р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 4,45 м. Відкрито 1967. 5) У с. Козубівці Хорольського р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Відкрито 1970. 6) У с. Марківці Кобеляц. р-ну (1967). 7) У с. М'якеньківці Решетилів. р-ну. Знаходиться біля контори колгоспу ім. Карла Маркса. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 2,9 м. Відкрито 1967. 8) У с. Остапівці Лубен. р-ну (1970). 9) У м. Пирятині. Знаходиться на пл. Карла Маркса. Залізобетонна

скульптура на цегляному постаменті. Висота — 2,36 м. Відкрито 1962. 10) У с. Радочинах Демидівської сільради Кременчуц. р-ну. Скульптура з біломармурової крихти на залізобетонному постаменті. Висота — 5 м. Відкрито 1967. 11) У с. Батьки Зіньків. р-ну (1967).

МАРТИ́НІВКА (х. Мартинівський) — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти: Велике, Воронівщина, Могилатів, Морозівщина, Щадурка. Розташ. за 32 км від райцентру та за 34 км від залізнич. ст. Гадяч. 503 ж. (1990). За переписом 1859 на хут. Мартинівському Гадяцького пов. вналіч. 21 двір, 146 ж. 1900 — Веприцької вол., 41 господарство, 259 ж., діяла громада казенних селян; землі надільної від казни — 89 дес., власної — 52 дес. 1910 на хут. М.— 41 господарство, 287 ж., орної землі 264 дес., всього посівів — 283 дес.

Рад. владу проголошено у січні 1918. За переписом 1926 — у складі Бобрицької сільради Веприцького р-ну Роменського округу, 345 ж. 1928 ств. комуну «Зірка». Під час нім.-фашист. окупації (8.X 1941—8.IX 1943) гітлерівцями до Німеччини вивезено на примусові роботи 89 жителів села. 1960 утв. радгосп «Гадяцький» (буряківничого напряму). У М. знах. його центр. садиба, відділення зв'язку, с. ш., амбулаторія, дитсадок «Сонечко» (90 місць), Будинок культури на 300 місць, б-ка (13,1 тис. од. зб.). У селі мемор. комплекс — пам'ятник (1955) на братській могилі рад. воїнів, які загинули (347 чол.) під час визволення 1943 М. від нім.-фашист. загарбників і померли від ран у тимчасовому військ. госпіталі, та 6 стел (встанов. 1979) на честь воїнів-односельців, що полягли (191 чол.) у роки Великої Вітчизн. війни.

МА́РТОСА І. Р. МОГИ́ЛА в с. Трудолюб Миргород. р-ну на тер.

садиби укр. історика, етнографа і агронома В. Я. Ломиковського (1777—1848). Мартос Іван Романович (бл. 1760—1831) — укр. історик і літератор-містик. Закінчив Києво-Могилянську академію (1778). Служив у штаті гетьмана К. Г. Розумовського. Був директором департаменту М-ва юстиції. 1816 вийшов у відставку й повернувся на Україну. Жив у маєтку Д. П. Трощинського в с. *Кибинцях*, де познайомився з етнографом В. Я. Ломиковським. Десять років мешкав у келії Києво-Печерської лаври. 1830 переїхав до Ломиковського на х. Трудолюб, де й помер. Могила знаходилась у саду, на ній було встановлено надмогильну колону роботи скульптора І. П. Мартоса. Фрагмент цього пам'ятника експонується в Шафоростівському сільському музеї Миргород. р-ну. Мартос досліджував літ. спадщину Київ. Русі, склав каталог кибинцівської бібліотеки Д. Трощинського, листувався з В. Ломиковським (опубл. в «Киевской старине», 1897).

МА́РЧЕНКУ Ф. І. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у смт Біликах Кобеляцького р-ну. Встановлена на будинку школи, в якій 1927—34 навчався Марченко Федір Іларіонович (1919—45) — Герой Рад. Союзу Н. в с. Біликах. Після закінчення місцевої школи навчався у Кременчуцькому залізнич. технікумі, працював на Амурській залізниці. З 1941 — на фронті. Звання Героя лейтенант Марченко удостоєний 1946 (посмертно) за мужність і героїзм, виявлені у боях за Берлін. Дошка — граніт, відкрита 1975. У Біликах встановлено Марченку Ф. І. пам'ятник, ім'ям героя наз. вулицю.

«МА́РШАЛ БУДЬО́ННИЙ». Бронепоїзд, побудований на поч. серпня колективом Полтав. паровозо-

ремонтного з-ду за завданням командування Пд.-Зх. фронту. Більшу частину команди бронепоїзда, понад 70 чоловік, становили робітники та інженери з-ду. 18.VIII 1941 бронепоїзд вперше вийшов на бойове завдання — прикривав від нальотів ворожої авіації залізнич. колію, міст через р. Псел. 21.VIII у Полтаві взяв на борт командуючого військами Пд.-Зх. напряму Маршала Рад. Союзу С. М. Будьонного та супроводжуючих його осіб і вирушив до Новомосковська. Того ж дня знову повернувся на тер. Полтавщини, провів ряд бойових операцій проти гітлерівців. В одному з боїв ворогові вдалося підбити бронепоїзд і зупинити його. Бій тривав понад 4 години, та сили були нерівні. Бронепоїзд вибухнув від влучення ворожих снарядів. Частина команди загинула. Осн. кількість бійців і командирів 15.IX прибула до Харкова і була направлена до різних військ. частин, які билися на різних фронтах Великої Вітчизн. війни.

МАСА́ЛЬСЬКИЙ — бот. пам'ятка природи (з 1970). Мішані насадження віком 60—80 р. Розташ. в Пирятинському р-ні, на острові, що омивається р. Удаєм. Перебуває у віданні Лубенського лісгоспзагу. Площа 48 га.

МАСЮКО́ВА САДИ́БНИЙ БУДИ́НОК у с. Бобрику Гадяцького р-ну. Споруджений 1805—07 у маєтку повітового предводителя дворянства, поміщика С. П. Масюкова. Цегляний потинькований, прямокутний у плані, обабіч центр. двоповерхової частини — одноповерхові крила. Гол. фасад прикрашено шестиколонним доричним портиком, завершеним парапетом і винесеним вперед чотириколонним портиком з фронтоном, під яким влаштовано під'їзд для екіпажів до гол. входу. Парковий фасад оздоблено шестиколонним доричним портиком. Будову оперізує карниз з модульйонами. Над вікнами бічних крил — трикутні та лучкові сандрики. М. п.— зразок садибно-палацової архітектури доби класицизму. Іл.— табл. XXX.

МАСЮКО́ВЕ — заповідне урочище (з 1979). Типовий боровий природний комплекс з численними видами рослин, занесених до Червоної книги України. Розташ. в Гадяцькому р-ні. Перебуває у віданні Гадяцького лісгоспзагу. Площа 180 га.

«МАТЕРІА́ЛИ З НАРО́ДНОЇ СЛОВЕ́СНОСТІ РО́МЕНСЬКОГО ПОВІ́ТУ ПОЛТА́ВСЬКОЇ ГУБЕ́РНІЇ». Зібрані укр. фольклористом П. О. Гнєдичем у 1912—14 (4 вип. у 5 кн.). Розподіляються: 1. Пісні обрядові (Полтава, 1915; карта повіту, 20 мал., 13 таблиць). 2. Пісні необрядові (1915, ч. 1 і 2). 3. Оповідки козаків (1915). 4. Казки, легенди, оповідання (1916). Зібрано бл. 2 тис. фольклорних одиниць. Місця запису — Бацмани, Гаврилівка, Лавіркові Хутори, Рогинці та ін. села Роменського пов. (тепер — Роменський р-н Сумської обл.). Записи велися на фонографі, передбачалося видати ноти 52 пісень. Гнєдич П. О. до 1916 працював викладачем рос. словесності в Кобеляках. Дійсний член Полтав. губернської вченої архівної комісії (з 1913).

«МАТЕРІА́ЛИ КОТЛЯРЕ́ВСЬКИХ ЧИТА́НЬ» Полтав. літературно-мемор. музею І. П. Котляревського. 1958—69 видано 6 випусків. Вип. 3 має назву: «Наукові записки»; вип. 6: «Ювілейна наукова конференція, присвячена 200-річчю від дня народження І. Котляревського».

МАТЯШІ́ВКА — село Великобагачанського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Лейків. Розташ. за 25 км від райцентру та за 7 км від залізнич. ст. Гоголеве. 1051 ж. (1990). Засн. на рубежі 16 і 17 ст. Назва села — від імені легендарного першого поселенця козака Матяша. Перша згадка про М.—

у 1726. Тоді в селі налічувалося 51 двір. Володів ним Роман Лісницький за універсалом гетьмана І. Скоропадського від 1709. У 1729 — 62 двори, власниця — дружина Р. Лісницького. У квітні 1782 тут сталися сел. заворушення. За даними 1859 у М.— 146 дворів, 1242 ж. 1884 побудована Миколаївська церква з дзвіницею, при якій діяла церковнопарафіяльна школа. У 1900 у селі — 297 дворів, 1889 ж.; у 1910 — 292 двори, 1790 ж., працювало 9 теслярів, 8 шевців, 4 кравці, 4 ковалі, 11 ткачів. Рад. владу проголошено в січні 1918, в грудні того ж року організовано комбід, у травні 1920 — комнезам. До 7.III 1923 М. входила до складу Яреськівської волості Миргород. пов., потім — до Шишацького р-ну Полтав. округу Полтав. губ. З лютого 1931 — у складі Диканського р-ну Харків. обл., з 22.I 1935 — Великобагачанського р-ну. 1929 були ств. колгоспи «Нове життя» та ім. Сталіна. Колективізація тривала до 1934. У 1931—33 в селі померло від голоду бл. 150 чол. До 1933 у М. діяла поч. школа, потім — семирічна. У період нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—14.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 87 чол. У селі — колгосп ім. Ф. Енгельса (рослинницько-тваринницького напряму), неповна с. ш., Будинок культури на 300 місць, кіноустановка, б-ка (10,1 тис. од. зб.). Пам'ятники: Ф. Енгельсу (1967); воїнам односельцям, які полягли (210 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957); на могилі комсомольця Я. А. Федоряки, що загинув 1920 (1967), та на братській могилі рад. воїнів і партизанів, загиблих 1943 (1957).

МАХНІ́ВКА — річка в Полтав. обл., прит. р. Удаю (бас. Дніпра). Тече тер. Пирятинського р-ну.

МАЦВЕ́ЇВ РІВ — річка в Полтав. обл., прит. р. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Семенівського р-ну.

МА́ЦКІВЦІ — село Лубенського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане село Мацкова Лучка. Розташ. на р. Сулі, за 17 км від райцентру та залізнич. ст. Лубни. 977 ж. (1990). Виникли в 17 ст. Згадуються в документах 1-ї чверті 18 ст. 1722 збудована нова Миколаївська церква (попередня згоріла). За переписом 1740 — М. козацьке село Лукімської сотні Лубен. полку, 57 дворів козаків, 6 — підсусідків, 13 — селян, 10 вільних сел. дворів. З 1781 с. М.— у складі Хорол. пов. Київ. намісництва, 198 хат. 1787 — 572 ж. чол. статі, казенні селяни, козаки; посполиті, власники —полковий обозний Павло Кулябко, колезький асесор Степан Тарнавський, військ. товариш Олексій Кодинець. За переписом 1859 у М. (село власницьке та козацьке) Лубен. пов. Полтав. губ., 139 дворів, 1046 ж., Миколаївська церква з окремою дзвіницею (1866). 1886 — засн. церковнопарафіяльна школа. 1900 у М. Лубен. вол. були козацька та сел. громади, 301 двір, 1559 ж. 1910 — 318 господарств, 1955 ж., орної землі — 1310 дес., всього посівів — 1146 дес.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1920 ств. сільраду. За переписом 1926 в М. Мацківської сільради Лубен. р-ну, Лубен. округу 455 господарств, 2311 ж. 1928 ств. ТСОЗ, 1929 — колгосп «Згода». Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—12.IX 1943) до Німеччини на примусові роботи вивезено 182 ж. (повернулося 136). Тепер у селі центр. садиба колгоспу «Шлях до комунізму» (зерново-тваринницького напряму), відділення зв'язку, ощадбанку, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (10,1 тис. од. зб.), сауна з оздоровчим комп-

лексом, пральня. Урodж. М. є: І. І. Ляшко — укр. математик, акад. АН України(1973), засл. діяч науки УРСР (1972). У селі братська могила рад. воїнів, що загинули при обороні 1941 і визволенні 1943 М. від нім.-фашист. загарбників, та пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим (192 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957). Поблизу села поселення: доби бронзи (3—1 тис. до н. е.) і черняхівської культури (2—5 ст. н. е.); городище 11—13 ст., залишки літописного м. Синорід. На Пн.-Зх.— 11 курганів. На околиці Мацкової Лучки сліди неолітичного поселення (6—3 тис. до н. е.) неоліту-бронзи (3—2 тис. до н. е.).

МА́ЧИХА — річка в Полтав. обл., прит. р. Сухої Груні (бас. Дніпра).

МА́ЧУСЬКИЙ РАЙО́Н Полтав. округу. Ств. 7.III 1923 з Мачуської (Мачухівської), Плоцанської (Плосківської) та Старосанжарської волостей Полтав. пов. Сільрад — 9, площа — 360 кв. верст. Населення — 31 445 чол. (1923). Центр — с. Мачухи. Розформований 30.IX 1925. Територію розподілено між Супрунівським, Решетилівським, Малоперещепинським та Новосанжарським р-нами Полтав. округу.

МА́ЧУХИ — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Байрак, Васьки, Кованчик, Куклинці, Мазурівка, Миколаївка, Снопове, Судіївка, Шевченки. Розташ. за 12 км від Полтави і за 15 км від залізнич. ст. Полтава-Київська. Через село проходить автотраса Полтава—Кременчук. 3413 ж. (1990). Село виникло в 1-й пол. 17 ст. За переписом 1718 в М. було 238 козаків. Населення займалося хліборобством, гуральництвом, бджільництвом. У 1722 в М. наліч. 818 вуликів. Було кілька млинів. У 1769 у М., які входили до Другої Полтавської сотні Полтав. полку, проживав 1051 чол. козаків. Крім них, у селі жили магістратські селяни (у 1782 їх наліч. 572). Згодом вони були віднесені до категорії держ. селян. У 1795 їх проживало у селі 648. 1859 у М. 596 дворів, 5207 ж., приходське училище. Щорічно відбувалося 3 ярмарки. 1900 в М.— 1015 дворів, волосне правління, 2 церкви — Іоанно-Богословська (дерев., нова побуд. 1890) та Покровська (дерев., 1775; нова побуд. 1867), єврейський молитовний дім, 2 земські школи, церковнопарафіяльна школа і школа грамоти, 15 крамниць. Відбувалося 4 ярмарки на рік. У 1910 в селі — 4845 ж., 900 дворів (у т. ч. 616 козацьких). На поч. 20 ст. у волосному центрі М. відкрито богадільню, медичну дільницю, аптеку. Садівництво було одним з основних промислів місц. населення. Особливо славилися мачуські сливи.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У визволенні сіл Полтав. пов. від гетьманців у 1918 брав участь Мачуський повстан. загін, який очолювали А. А. Горда і Д. Х. Сердюк. У грудні 1919 після вигнання денікінців з тер. Полтавщини в селі було ств. тимчасовий орган влади — волревком, який згодом передав свої функції виконавчому комітету Рад. селян. депутатів. Влітку 1920 у селі був ств. комнезам. Того ж року відкрито семирічну школу з інтернатом. У 1926 — 450 господарств, 2067 ж. У травні 1929 45 господарств об'єдналися в с.-г. артіль «Червона зірка». У наступні роки були ств. колгоспи «Червоний партизан», «Спільна нива», «Нове життя». У роки нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 298 чол. У 1941 на тер. району діяв Мачуський партизан. загін, який очолювали П. А. Кирпіс та К. О. Бондар. У 1950 колгоспи «Червона зірка», «Червоний партизан», «Спільна

нива», «Нове життя» об'єдналися в одне госп-во, яке має назву «Дружба». Госп-во — зернового та м'ясо-мол. напряму. На тер. села розташ. станція тех. обслуговування автомобілів ВАЗ, будинок побуту. Село газифіковане. Є відділення зв'язку, с. ш., лікарня. Будинок культури на 600 місць, б-ка (66 тис. од. зб.), *Мачухівський історико-краєзнавчий музей*, що діє на громадських засадах. У селі ств. мотобольну команду «Дружба», яка брала участь у змаганнях на першість СРСР (перша ліга). Уродженцями М. є укр. актор і режисер М. І. Вільшанський (1881—1917), укр. письменник К. М. Тесленко (1917—88). Брат. могила рад. воїнів, які полягли (285 чол.) 1943. 1955 встановлено пам'ятник землякам, загиблим (386 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Є *Мічуріну І. В. пам'ятник* (1967). Поблизу М., в ур. Таранів Яр та Десяте Поле — поселення та кургани скіфського часу 6—4 ст. до н. е.; поселення черняхів. культури, на якому знайдено гончар. глек. В ур. Таранів Яр виявлено горни для випалу посуду та посуд салтівської культури. В околицях села — 9 курганів.

МА́ЧУХІВСЬКИЙ ІСТО́РИКО-КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й народний у с. Мачухах Полтав. р-ну. Відкритий 1964. Експозиція розміщена в трьох кімнатах сільського Будинку культури. Музей налічує 2,5 тис. експонатів. Складається з 9 розділів. Звання народного удостоєний 1968.

МА́ЧУХІВСЬКІ ПОСЕ́ЛЕННЯ І МОГИ́ЛЬНИК — пам'ятки раннього залізного віку в околицях с. Мачух Полтавського району. Досліджувались М. Я. Рудинським у 20-х рр. 20 ст. та 1946. На поселенні розкопувались великі курганоподібні скупчення попелу та побутових предметів — зольники, які мали, напевно, культовий характер. Серед речей в них: уламки глиняного ліпного посуду різних форм і розмірів, від великих макітер і горщиків до мініатюрних черпаків, оздоблених наліпними валиками і проколами, а лощені посудини геометричними візерунками, заглибини яких заповнювалися білою пастою; глиняні пряслиця і грузила від ткацького верстату, загадкові «котушки» і «гудзики» та фігурки тварин; кістки свійських тварин (свині, рогатої худоби, коней, собак); кістяні проколки і ножі для обробки шкір; залізні ножі, бронзові вістря на стріли і шпилька. Могильник в урочищі Троянів Яр налічував понад 150 насипів (курганів) і містив поховання на давній поверхні, в простих грунтових ямах, часом перекритих дерев'яним настилом, та дерев'яних склепах. Ранніші поховання супроводжуються посудом, аналогічним до зібраного на поселенні, зброєю та кінським спорядженням скіфського типу. В пізніших могилах зустрічаються групові поховання (чоловіка з жінкою та рабом); у них посуд пізніших типів, більше бронзових виробів. У цілому пам'ятки датуються часом з кін. 7 до 3 ст. до н. е. (а поселення 6—5 ст.). Вони належали осілому землеробському населенню, яке переселилося в басейн р. Ворскли з лісостепового Правобережжя.

МАШИ́ННО-ТРА́КТОРНІ СТА́НЦІЇ (МТС) — державні с.-г. підприємства, що на договірних засадах здійснювали в колгоспах виробничо тех. й орг. обслуговування. Перші МТС на Полтавщині ств. 1930 — Згурівська, Лохвицька та Веселоподільська в Семенівському р-ні. Решта МТС виникла в 1931—32. На 1.І. 1933 на Полтавщині — 33 МТС (947 тракторів), які обслуговували 1806 колгоспів. 1933 при МТС ств. політвідділи. Вони керували парт.-орг. роботою в колгоспах зони діяльності МТС.

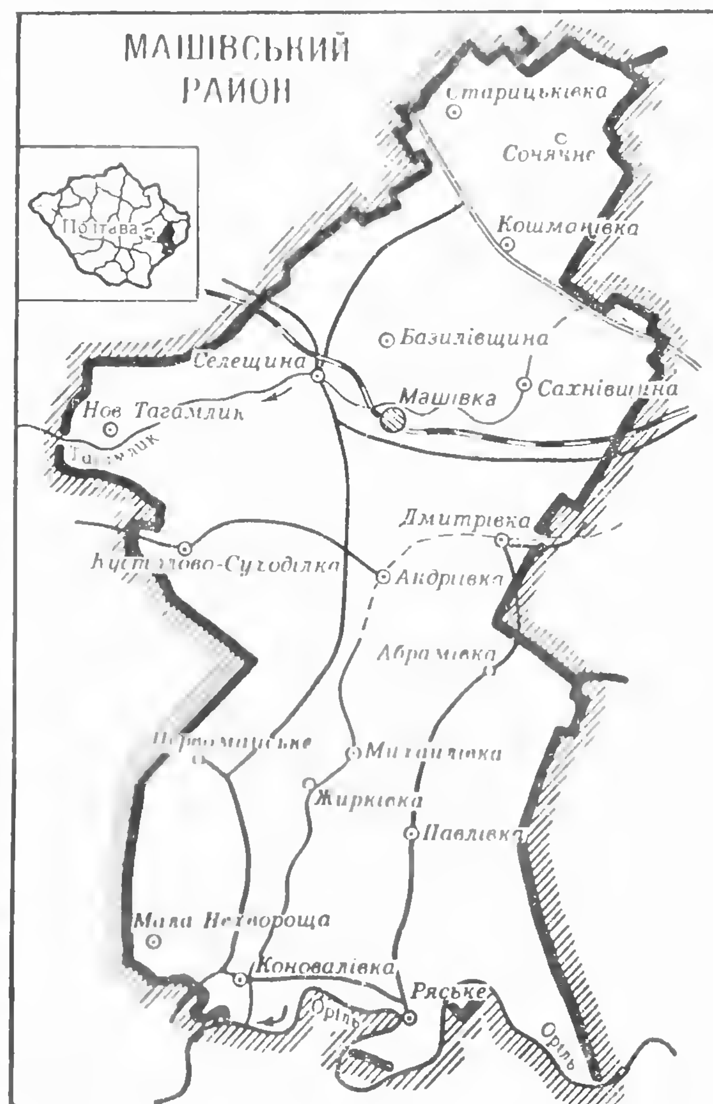
діяли до кінця 1934. На 1.I 1941 в Полтав. обл.— 77 МТС, у розпорядженні яких було 5575 тракторів, 1874 комбайни, 520 вантажних автомашин.
Під час нім.-фашист. окупації області гітлерівці знищили і розграбували основну частину техніки і виробничих приміщень МТС. У 1944 відновили роботу всі МТС області. Повна відбудова МТС закінчилася в 1950. 1957 в області — 67 МТС, що обслуговували 782 колгоспи з земельною площею 2308,9 тис. га. МТС мали 6197 тракторів, 1088 самохідних комбайнів, 786 вантажних автомашин. Протягом 1958—59 весь машинно-тракторний парк МТС було продано колгоспам, а МТС реорганіз. в ремонтно-тех. станції. На честь трудових подвигів механізаторів МТС у 12 нас. пунктах області встановлені на постаменти трактори — пам'ятні знаки Трудової слави.

«МАШИНОСТРОЙТЕЛЬНЫЙ И РЕМЕ́СЛЕННЫЙ ВЕ́СТНИК». Технічний журнал. Виходив у м. Кременчуці 1909 і 1912 три рази на місяць.

МА́ШІВКА — смт, райцентр. Розташ. за 30 км від Полтави та за 1 км від залізнич. ст. Тагамлик. 4300 ж. (1989). За переписом 1859 М. село власницьке Костянтиноград. пов. Полтав. губ., 68 дворів, 387 ж., відбувалося 2 ярмарки на рік. 1863 — центр волості, 60 дворів, 594 ж. За переписом 1900 — 250 дворів, 1523 ж., дерев. Миколаївська церква (1897), діяли земська та церковнопарафіяльна школи, відбувалося 3 ярмарки на рік. 1902 у М. відбувся сел. виступ. 1910 — 276 господарств, 1684 ж., діяв паровий млин. Всього землі — 2427 дес., орної — 2209 дес., посівів — 2044 дес. Промисли: 9 теслярів, 14 кравців, 5 шевців, 6 ковалів, 2 столяри, тесляр, слюсар, візник. Рад. владу проголошено у січні 1918. У січні 1919 утв. ревком, у грудні — парт. осередок. 1920 відкрито поч. школу (з 1927 — семирічна, з 1935 — середня). 1924 ств. комсомол. осередок. За переписом 1926 М.— центр Машівської сільради, райцентр Полтав. округу, 188 господарств, 936 ж. 1929 ств. 2 артілі: ім. Яковлева та «Вільний шлях». 1933 село електрифіковане. Під час нім.-фашист. окупації (20.IX 1941—22.IX 1943) знищено 938 будинків, 48 громад. будівель, залізнич. ст. 1962 с. Жуківка ввійшло до складу М. Тепер у селищі — 3-й відділок колгоспу «Україна» (зерново-тех. напряму), с. ш., лікарня на 130 ліжок, поліклініка, 2 дитсадки, Будинок культури на 500 місць, 2 б-ки (61,2 тис. од. зб.), будинок побуту. Мемор. комплекс: пам'ятник (встанов. 1955, реконстр. 1980) на братській могилі рад. воїнів, у т. ч. Героя Рад. Союзу (1943) О. І. Зоріна (1921—43), полеглих (21 чол.) під час визволення М. 1943 від нім.-фашист. загарбників. Тут же поховано Героя Рад. Союзу Й. В. Остапенка (1918—62; урод. с. Коновалівки Машівського р-ну). 1985 встановлено плити, на яких викарбувано 123 прізвища воїнів-односельців, що полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни.

МА́ШІВСЬКИЙ РАЙО́Н. Знах. у пд.-сх. частині Полтав. області. Площа — 850 км². Нас.— 24,8 тис. чол., у т. ч. міського — 4,3 тис. чол. У районі 41 нас. пункт: одне смт і 40 сіл, підпорядкованих селищній та 14 сільським Радам нар. депутатів. Райцентр — смт Машівка. Утв. 7.III 1923 із частини ліквідованого Красноград. (Костянтиноград.) повіту — Машівської, Михайлівської та Тагамлицької (Кошманівської) волостей — у складі 11 сільрад: Абрамівська, Базилевська (Базилівщинська), Іванівська, Кошманівська, Красногірська, Любимівська, Максимівська, Машівська, Михайлівська, Павлівська, Старицьківська. У 1923—25 входив до складу Красноград. округу Полтав. губ., у

1925—30 — до Полтав. округу, в 1930 розформований, відновлений 1935 в складі Харків. обл., 22.IX 1937 — у складі Полтав. обл. У 1939 налічув. 19 768 жителів. Райцентр — с. Жуківка (у повоєнні роки включено в межі смт Машівки і знято з обліку). 30.XII 1962 розформований. Осн. частина його території включена до Карлівського р-ну. 8.XII 1966 М. р. відновлено. Межує з Чутівським, Полтав., Новосанжар. та Карлівським р-нами Полтав. обл., Зачепилівським — Харків. та Магдалинівським — Дніпроп. обл. М. р. лежить у межах Полтав. рівнини в посушливій теплій агрокліматичній зоні. Корисні копалини: нафта, природний газ, глини, пісок. Грунти переважно чорноземні. Річки: Оріль з прит. Мокрою Лип'янкою і Тагамлик з Сухим Тагамликом, 40 ставків, площа водного дзеркала 941 га. Площа лісів і лісосмуг — 2,3 тис. га. У районі — пам'ятка садово-паркового мистецтва місц. значення *Огуївський парк*. Площа с. г. угідь 75,5 тис. га, у т. ч. орної землі — 67,8 тис. га, сіножатей і пасовищ — 7,4 тис. га. Зрошується 5,2 тис. га. Основні культури: озима пшениця, кукурудза, ячмінь, гречка, цукрові буряки, соняшник, картопля, овочі. Галузі тваринництва — скотарство і свинарство. У районі 15 колгоспів зерново-буряківничого напряму з розвиненим тваринництвом — скотарством і свинарством. У М. р. 4 пром. підприємства — завод по стабілізації і переробці конденсату нафти і газу у с. Селещина, газокомпресорна станція, Новогригорівський нафтопромисел. 246 км автомоб. шляхів, у т. ч. з твердим покриттям — 237 км. Дороги з твердим покриттям прокладено в усі села району. Загальноосв. шкіл —21, у т. ч. середніх — 9, неповних середніх — 8, початкових — 1, комбінатів — шкіл-дитсадків — 3, всього учнів —3270, дітей дошкільного віку — 2000, дитячих дошкільних закладів — 25, будинок піонерів, дитяча муз. школа з трьома філіалами. Одна районна та 4 дільничних лікарні (всього 270 ліжок), районна поліклініка (на 350 відвідувань на добу), 23 фельдшерсько-акушер. пункти. Працює 56 лікарів, 337 чол. медпрацівників з середньою спец. освітою. Районна і 6 сільськ. аптек. Районний Будинок культури на 500 місць, 13 сільських Будинків культури, 11 клубів та 37 кіноустановок. На тер. району 43 б-ки (471,1 тис. од. зб.), у т. ч. системи ЦБС — 26 (366,4 тис. од. зб.), шкільних — 15 (92,2 тис. од. зб.). Діє 12 музеїв на громадських засадах. Працює районний побут. комбінат та 15 комплексно-приймальних пунктів. Через тер. району

проходить газопровід «Союз» (бл. 40 км). Видається районна газета «Промінь» (смт Машівка). На території М. р. залишки 33 курганів — пам'яток археології (поблизу с. Коновалівка — 25, с. Селещина — 2, біля с. Усть-Лип'янка — 6). На тер. с. Огуївка виявлено могильник черняхівської культури, біля с. Сахнівщина знайдено крем'яні знаряддя раннього неоліту. 61 пам'ятка історії та культури. Див. також ст. Андріївка, Базилівщина, Дмитрівка, Коновалівка, Кошманівка, Кустолово-Суходілка Мала Нехвороща, Машівка, Михайлівка, Новий Тагамлик, Павлівка, Ряське, Сахнівщина, Селещина, Старицьківка.

МАЯ́ЧКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Орелі (бас. Дніпра). Утворюється внаслідок злиття двох невеличких річок — Мокрої Маячки та Сухої Маячки. Довж. 9 км. Тече тер. Новосанжарського р-ну. У селах Лівенське та Маячка через річку побудовано мости.

МАЯ́ЧКА — село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Губарівка, Рекунівка (Кисилівка). Розташ. за 32 км від райцентру та за 26 км від залізнич. ст. Нові Санжари (на лінії Полтава — Кременчук). 899 ж. (1990). Назва походить від р. Маячки, а та в свою чергу — від козацького сигнального «маяка», який стояв на узвишші. Засн. задніпрянськими переселенцями, які втікали від кримсько-турецьких нападників. У 1859 — це козацьке містечко, 275 дворів, 1780 ж., дві церкви, парафіяльне училище, сільське управління, 1 ярмарок на рік. По ревізії 1900 з навкол. хуторами Водолагівкою, Губарівкою, Рекунівкою (Кисилівкою), Куминою Балкою (всього 14) було 1084 двори, 6799 ж. 1910 в селі мешкає 3984 чол.,— дві церкви — Миколаївська (1877) і Цариць-Олександрівська (1899), при першій — церковнопарафіяльна школа. Рад. владу встановлено в січні 1918. Протягом громадян. війни діяв партизан. загін (з штабом у Кобеляках). 1926 наліч. 865 дворів, 3915 ж. Під час нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—22.IX 1943) вигнано до Німеччини 67 чол. За вирощення високих врожаїв у 1948 ланкові К. А. Заїка і К. Г. Сафронова удостоєні звання Героя Соц. Праці. У М.— центр. садиба колгоспу ім. Щорса, відділення зв'язку, сільське споживче товариство, с. ш., дитсадок, лікарня, аптечний пункт, Будинок культури на 280 місць, б-ка (10 тис. од. зб.). Електрифікована 1964, радіофікована 1958, телефонізована 1972. Уродженцем М. є укр. гравер, представник бароко Левицький (Левицький-Ніс) Григорій Кирилович (бл. 1697—1769) походив із козацької родини Носів. Батько живописця портретиста, акад. петерб. АМ (з 1770) Д. Г. Левицького (бл. 1735—1822). Навчався у Вроцлаві і, можливо, у Київ. академії. На поч. 30-х рр. діяльність була пов'язана з Київ. академією. З 1741 оселився в М., де став священиком і продовжував працювати як художник; Левицький Орест Іванович (1848—1922) — укр. історик, правознавець, археограф, архівіст, етнограф і белетрист, акад. АН УРСР (з 1919), секретар Тимчасової комісії для розгляду давніх актів, член Історичного товариства Нестора-літописця, Наукового товариства ім. Шевченка, в 1919—21 — заст. президента АН УРСР. Автор праць з історії України 16—19 ст. В М.— пам'ятник В. І. Леніну (1965), пам'ятний знак Трудової Слави — трактор ХТЗ (1966), Братська могила червоноармійців, загиблих під час громадян. війни (1920). Пам'ятники (1967) на братських могилах рад. воїнів, полеглих 1943 при визволенні села від гітлерівців, та воїнам односельцям (1964, реконстр. 1977), що загинули (257 чол.) на фронтах Вели-

кої Вітчизн. війни. Курган епохи бронзи (2—1 тис. до н. е.). У селі збереглися залишки *Маячківської фортеці 17—18 ст.*

МАЯЧКІВСЬКА ФОРТЕЦЯ 17—18 ст. Збудована в 70-х рр. 17 ст. як укріплене ядро слободи Маячка (згодом сотенне містечко Полтав. полку, тепер село Новосанжарського р-ну) для захисту від татар. Розташ. на правобережному низовинному мису у закруті р. Оріль. Чотирикутної форми захисна огорожа складалася із земляного валу з палісадом, рову та, ймовірно, 7 башт. Всередині містилися дерев'яна Миколаївська церква, школа, шпиталь, будинок сотенної канцелярії й ін. установ, ринок, громадські й приватні двори. У 30-х рр. 18 ст. М. ф. була включена до *Української лінії*. Поновлені укріплення набули бастіонних абрисів, їх довжина сягала 450 саженів. У 2-й пол. 18 ст. фортеця занепала (див. *Оборонне будівництво*). Залишки земляних укріплень помітні досьогодня.

МГАР — річка в Полтав. обл., права прит. р. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Лубенського р-ну.

МГАР — село Лубенського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Вільшанка та Луки. Розташ. на р. Сулі, біля протоки Мгарця, за 6 км від райцентру та залізнич. ст. Лубни. 458 ж. (1990). Згадується в істор. джерелах 1-ї пол. 17 ст. 1624 хут. Мгарський відданий лубенським старостою в посесію Ісаї Копинському. Універсалом І. Мазепи 1687 село віддане у володіння Іпатію Горбачевському, ігумену *Мгарського монастиря,* що було підтверджено 1717 універсалом гетьмана І. Скоропадського. За Генеральним слідством про маєтності 1729—30 с. Мгар (монастирське) Лубенської сотні Лубенського полку, 93 двори, млин. Належало Мгарському монастиреві до 1786. 1781 М. включено до Лубенського пов. Київ. намісництва, 90 хат. 1787 — 229 ж. чол. статі, проживали різного звання казенні люди. З 1796 М. у складі Малоросійської, з 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859, с. М. (казенне) Лубенського пов., 65 дворів, 538 ж., Хрестоздвиженська церква (дерев., 1859, з дзвіницею, ремонт. 1910), чол. монастир. 1863 — 85 дворів, 560 ж. 1900 — 140 дворів, 941 ж., діяли сільс. громада казенних селян, земська школа (1896), землі власної — 352 дес. 1910 — 172 господарства, 934 ж., орної землі — 432 дес., всього посівів — 400 дес.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1920 утв. Мгарську сільраду. За переписом 1926 М.— село, центр сільради Лубенського р-ну Лубен. округу, 198 господарств, 971 ж. 1930 організ. колгосп «Перемога». У роки нім.-фашист. окупації (12.IX 1941—19.IX 1943) розстріляно 3, вивезено на примусові роботи до Німеччини 46 жителів села. Тепер у М.— центр. садиба колгоспу «Перемога» (зерново-тваринницького напряму), поч. школа, фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, клуб на 200 місць, б-ка (7,4 тис. од. зб.). Уродженцем с. Луки є: Герой Рад. Союзу (1944) Д. І. Сірик [1922—44; у Лубнах іменем героя названо вулицю, у рідному селі встановлено (1974) Сірику Д. І. пам'ятний знак], доктор с.-г. наук Л. І. Шевченко. У селі — братська могила рад. воїнів, що полягли при визволенні 1943 М. від нім.-фашист. загарбників, та пам'ятник воїнам-односельцям, які загинули (62 чол.) у роки Великої Вітчизн. війни (1957). Біля села в пам'ять жертв голодомору 1932—33 — *Курган Скорботи*. На околиці М. та в ур. Гуськове (с. Луки) — кургани скіфського часу. Іл.— табл. XXI.

МГАРСЬКА ДАЧА — бот. пам'ятка природи (з 1969). Лісовий при-

родний комплекс. Розташ. в Лубенському р-ні. Перебуває у віданні Лубенського лісгоспзагу. Площа 182 га.

МГА́РСЬКА КУРГА́ННА ГРУ́ПА. Знах. на березі р. Сули, на Зх. від с. Мгар Лубенського р-ну. Обстежена 1927 І. Я. Плескачем, розкопки 1989 О. Б. Супруненка. Складається з 25 насипів. Досліджений курган був насипаний над парним похованням 5 ст. до н. е. — воїна і його дружини, що супроводжувалось залізним пластинчастим захисним обладунком, бронзовими вістрями стріл, багатими прикрасами. Серед випадкових знахідок — кинджал — акінак 6 — поч. 5 ст. до н. е. Знахідки — у Лубенському та Полтавському краєзнавчих музеях.

МГА́РСЬКИЙ МОНАСТИ́Р, Мгарський Лубенський Спасо-Преображенський монастир, чоловічий. Знаходиться у с. Мгарі на правому березі р. Сули при впадінні до неї р. Ольшанки. Засн. 1624 (за ін. даними 1619) коштом Р. Вишневецької укр. церк. діячем Ісаєм Копинським (р. н. невід.— 1640). Походив з укр. правосл. шляхти. Був ігуменом *Густинського монастиря,* Межигірського та Києво-Братського монастирів, засн. *Ладанського Покровського монастиря,* одним з організаторів Київ. братської школи. Обіймав посади єпископа в Перемишлі, Смоленську, Чернігові. Обраний 1631 київ. митрополитом. 1632 скинутий П. Могилою й ув'язнений. Після звільнення 1635 продовжував антикатолицьку та антиуніатську діяльність. У 1622 при монастирі було ств. братство, яке відіграло значну роль у боротьбі проти покатоличення укр. населення. У 17—18 ст. ств. *Мгарського монастиря літопис.*

Мгарський монастир.
Фото поч. 20 ст.

1684 було розібрано дерев'яну Преображенську церкву і за ініціативою гетьмана І. Самойловича закладено мурований *Спасо-Преображенський собор,* осв. 1684—92 (арх. І. Бантіст і М. Томашевський). 1736 пожежа знищила дерев'яні споруди разом з Михайлівською церквою (закінчена 1690). У серед. 18 ст. збудовано келії (не збереглися), 1785 — бароккову дзвіницю (добудована 1837—44). Мурована, триярусна. Перший ярус квадратний у плані із закругленими кутами, оздоблений чотириколонними портиками доричного ордера. Другий і третій — з арковими отворами, круглі, прикрашені подвійними колонами іонічного і корінфського ордера. Була увінчана півсферичним куполом з ліхтариком. 1786 зведено будинок ігумена — перебудований у 19 ст. (мурований, двоповерховий, у стилі класицизму). У 2-й пол. 19 ст. зведено двоповерховий готель, у кін. 19 ст.— теплу Благовіщенську церкву в псевдовізантійському стилі. Мурована, хрещата в плані, увінчана наметом на восьмигранному барабані. В розписах будівель монастиря брав участь укр. художник Іван Максимович (уродженець Пирятина, 1679—1745). В інтер'єрі збереглися залишки олійного живопису. 1737 ігуменом, а 1744 першим архімандритом монастиря був укр. освітній і церк. діяч, письменник Я. А. Горленко (1705—54, в чернецтві Йоасаф); н. в Прилуках, 1725 закін. Київ. академію, викладав у ній, автор повчань, родинних записок, віршів. У Мгарі

перебував 1663 у чернецтві під ім. Гедеона син Б. Хмельницького Юрій (1641—85). На тер. монастиря поховані константинопольські патріархи Афанасій Пателарія (п. 1654) і Серафім Анін (п. 1779), київ. митрополит Іосиф Нелюбович-Тукальський (п. 1676), архієпископи тобольський Амвросій Келембет (п. 1826) і полтавський, а згодом псковський — Мефодій Писнячевський (п. 1845). До монастиря приписано скит, засн. на місці, де усамітнювався константинопольський патріарх Афанасій. 1889—91 у ньому замість каплиці збудовано муровану однобанну Афанасіївську церкву, тер. обнесено муром. Неподалік від монастиря—*Курган Скорботи*. Іл. — табл. XXI.

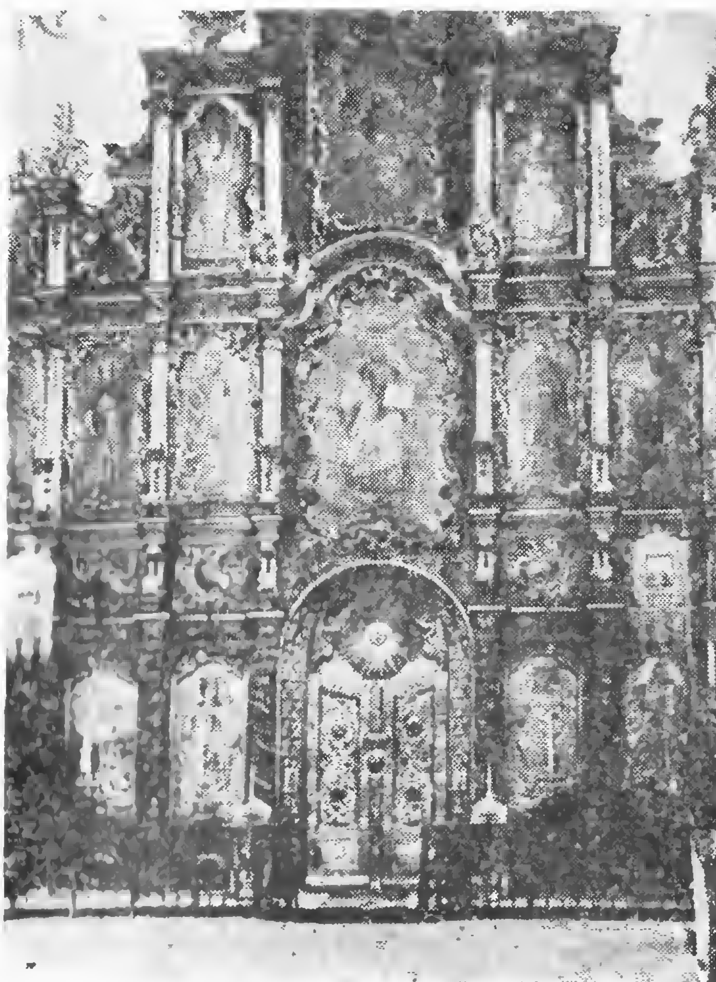
МГА́РСЬКОГО МОНАСТИРЯ́ ЛІТО́ПИС, Мгарського Лубенського Спасо-Преображенського монастиря літопис — укр. літопис, складений у 17—18 ст. ченцями монастиря, а також цивільними особами. Зокрема, автором частини літопису за 1728—75 є копіїст полкової Лубенської канцелярії Гаврило Галич, син козака Глинської сотні Стефана Галича. Первісне ядро літопису було складене у 90-х рр. 17 ст.— 1705, про що свідчить велике оповідання «Исписание вкратце о сожжении трапезы и о создании паки ее, яще повествующа. 1695 год». Монастир містить також різнорідні документи, що стосуються історії *Мгарського монастиря* з 1668 до 1775. Тут наведено багато цінних відомостей про спорудження мурованих церков на Україні в 2-й пол. 18 ст. Витяги з літопису за 1682—1775, оповідання про спорудження Спасо-Преображенського собору в Мгарському монастирі, а також перелік ін. його споруд, опубліковані істориком О. М. Лазаревським у журн. «Киевская старина» (1889, № 4—6; 1891, № 3). Рукописи літопису зберігаються у Науковій б-ці ім. В. Г. Короленка в Харкові та Центр. наук. б-ці ім. В. І. Вернадського АН України у Києві.

«МЕДСЕСТРИ́ЧКА». Ансамбль працівників психіатричної лікарні м. Полтави. Ств. 1971. Самодіяльний народний (з 1980). Худож. керівник О. О. Борисьонок. Учасників — 20 чол. Репертуар — нар. пісні та пісні сучасних композиторів. Лауреат обл. оглядів-конкурсів комсомол. та молодіжної пісні, Всесоюз. фестивалю худож. самодіяльності (1985). Обласна комсомол. премія ім. П. Артеменка (1979).

МЕЖОВА́ — річка в Полтав. обл., прит. р. Шилівської Груні (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

МЕЖОВИ́Й СУД. Ств. 1834, розглядав справи про розмежування земель на тер. повіту. Ліквідова-

Іконостас Спасо-Преображенського собору Мгарського монастиря.

по 1864 з передачею функцій межовим комісіям.

МЕЛЕ́ЖИКА ВУ́ЛИЦЯ у Чорнухах. Названа на честь Мележика Василя Панасовича (1926—45) — Героя Рад. Союзу (1945). Н. в с. *Білоусівці* Чорнухинського р-ну. Після закінчення місц. 7-річної школи працював у колгоспі. В армії — з 1944. Воював на 2-му Укр. фронті. 24.III 1945 за мужність і відвагу, виявлені в боях за оволодіння й утримання плацдарму на правому березі Дунаю, рядовий 2-го батальйону 1-го стріл. полку 99-ї Житомирської стріл. дивізії В. П. Мележик удостоєний звання Героя. Його іменем названа білоусівська 8-річна школа. На фасаді будинку школи встановлено *Мележику В. П. меморіальну дошку,* а на шкільному подвір'ї — *Мележика В. П. погруддя.*

МЕЛЕ́ЖИКА В. П. ПОГРУ́ДДЯ в с. Білоусівці Чорнухинського р-ну. Знаходиться на подвір'ї Білоусівської 8-річної школи ім. В. П. Мележика. Встановлено 1982, скульптор О. Родіонов, худож. П. Степанков.

МЕЛЕ́ЖИКУ В. П. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Білоусівці Чорнухинського р-ну. Встановлена на фасаді будинку школи, де в 1933—39 навчався В. П. Мележик (див. *Мележика вулиця*). Дошка — бронза, відкрито 1967.

МЕ́ЛЕХИ (Мелихи) — село Чорнухинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Городище та Загребелля. Розташ. в долині р. Многи, за 16 км від райцентру та за 27 км від залізнич. ст. Лубни. 559 ж. Позначені на карті Г. Л. де Боплана (серед. 17 ст.). Належали до володінь Я. Вишневецького, потім — М. О. Горвіца. За переписом 1859 у М.— 199 дворів, 1317 ж., дерев'яна на мурованому фундаменті Успенська церква (побуд. 1795; нова — 1907), при якій були б-ка та церковнопарафіяльна школа. У 1900 в селі (з хуторами) — 319 дворів, 1966 ж. Селяни М. брали активну участь у революц. подіях 1905—07. Виступ був придушений за допомогою козацької сотні. У 1910 в М. Вороньківської волості Лохвицького повіту — 138 дворів, 793 ж., земська лікарня, паровий млин з олійницею, крупорушкою та просорушкою.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1923 в М. Чорнухинського р-ну Лубен. округу — 2049 ж.; у 1927 — 445 дворів, 2035 ж. 1929 організ. перший колгосп, до якого увійшли також селяни с. Вороньки. У період нім.-фашист. окупації (18.IX 1941 — 16.IX 1943) гітлерівці розстріляли 9 чол., вивезли на примусові роботи до Німеччини 107 чол. У селі — колгосп ім. М. Горького (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), с. ш., дільнична лікарня, дитсадок, Будинок культури на 270 місць, б-ка (14,5 тис. од. зб.). Уродженцем села М. є Герой Соц. Праці С. Я. Марченко. У с. Городище нар. Герой Рад. Союзу О. М. Батієвський та доктор фізико-матем. наук Д. В. Чепур (1923—83), живе родина Власенків — укр. майстрів плетіння з рогози. Встановлено пам'ятники: 1957 — на братській могилі рад. воїнів, полеглих 1941; 1983 — на могилі невідомого рад. воїна, що загинув 1941. На околицях с. Городище, в урочищі Замок знаходяться городище 11—13 ст., поселення 10—13 ст. та могильник 8—10 ст.

МЕ́РЛО, Мерла, Мерля — річка в Полтав. і Харків. областях України, ліва прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Бере поч. в Харків. обл. Довж. 116 км (на Полтавщині — 28 км), площа бас. 2030 км². В межах Полтав. обл. тече тер. Котелевського р-ну. На берегах М.— с. Мала Рублівка (Полтав. обл.). Використовується для водопостачання, зрошування.

«МЕ́РТВЕ О́ЗЕРО», «Малий Чорнобиль» — озеро випарник

Кременчуцького нафтопереробного заводу. Розташ. поблизу м. Кременчука, на тер. Бондарівської сільради, на межі Кременчуцького та Козелецького районів. Існує з 1970. Утв. на місці природних неглибоких озер. Площа 360 га. Обнесене дамбою. Стало озером-отруювачем через те, що при будівництві очисних споруд на нафтопереробному заводі не встановлено обладнання для очищення виробничих стоків. Тільки в 1988 із стічними водами в озеро-випарник надійшла 31 т нафтопродуктів, у 1989 — 181 т. Крім того, щороку надходить сюди понад 60 тис. т стічних вод ін. підприємств м. Кременчука, скидання яких в озеро не було передбачено. Проектна потужність озера-випарника — 11 млн. м³ очищеної води, але в ньому тепер вдвічі більше неочищеної. Озеро отруює підземні води. У розташ. на глибині 6—25 м підземних джерелах навколишніх сіл Остапців, Бондарів, Засілля, Крамаренків, Кириленків, Кузьменків, Литвиненків, Рокитного, П'ятихаток на літр води припадає 0,2—1,9 мг нафтопродуктів, що перевищує норми вжитку. У воді є і фенол, і хлориди. У повітрі с. Бондарів підвищений вміст фенолів — 0,024 мг/м³, що перевищує норму в 2,4 раза, сірководню — 0,017 мг/м³, що перевищує норму в 2,1 раза. Жителі сіл Бондарів, Паризької Комуни та ін. користуються привізною чистою водою, яку доставляють у молоковозах. Серед місц. населення збільшилася кількість людей з різними захворюваннями. Виникла потреба переселення жителів з цієї місцевості. 1989 з с. Паризької Комуни переселено 20 сімей. Тепер з цього села треба відселяти 216 чол., у т. ч. 46 дітей. Для забезпечення населення кількох сіл чистою питною водою планується в майбутньому прокласти водопровід від с. Омельника до с. Кузьменків. Питання про очисні споруди залишається не розв'язаним, а озеро продовжує отруювати навколишнє середовище на значній території.

«МЕТАЛІ́СТ» — завод у Решетилівці. Ств. на базі пром. артілі «Металіст» Полтав. облбудторфпромспілки (організ. 1920), до якої 1956 влилася артіль «4-а Сталінська п'ятирічка». 1960 названа артіль була перетворена на промкомбінат. З 1988 «М.» входить до виробн. об'єднання «Полтава». У його складі дільниці: цвяхова, тарна і швецька (приєднана до заводу 1967). Осн. продукція — металеві вироби. Розташ. на вул. Шевченка № 6.

МЕТЛИ́НЩИНА — річка в Полтав. обл., прит. р. Груні (бас. Дніпра).

«МЕХАНІЗА́ТОР». Газета, орган парт., профспілкової і комсомольської орг-цій Лохвицької МТМ Полтав. обл. Видавалася у 1957.

«МЕЧЕ́ТЬ». Могильник золотоординського часу в ур. Мечеть в 0,4 км на Пн. від села Кишеньок Кобеляцького р-ну. Розташ. на краю мису правого берега р. Ворскли. Виявл. 1911 І. А. Зарецьким, розкопки 1912 В. М. Щербаківського, обстежений 1982 О. Б. Супруненком. Площа — понад 3 га. Поховання золотоординського часу здійснювалися у грунтових ямах і мавзолеях у вигляді центричних купольних гробниць, споруджених з цегли на глиняному розчині з домішками вапна, з використанням гіпсу і майоліки. Досліджено залишки двох споруд розміром 7,4×7,4 і 9,5×9,5 м, у першій з яких виявлено три, другій — один склеп, викладений цеглою. У них виявлені 5 пограбованих поховань у дерев'яних трунах. У стінках кар'єру обстежені залишки цегляних вимосток ще двох гробниць, кількох порушених грабіжниками

ґрунтових поховань 14 ст. Знахідки — уламки теракотових деталей споруд, кераміки, цегла, поливʼяні кахлі, вироби з заліза тощо. Колекція зберігається у Кременчуцькому історико-краєзнавчому музеї.

МИКІЛКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Мерла (бас. Дніпра). Тече тер. Котелевського р-ну.

МИКІЛКА — село Котелевського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Гетьманка, Зайці, Терни, Шевченкове. Розташ. за 26 км від райцентру і за 22 км від залізнич. ст. Кочубеївка. 101 г-во, 226 ж. (1990). Село виникло у кін. 18 ст. Належало пану Нікольському. Було у складі Богодухівського повіту Слобідсько-Української, з 1835 — Харків. губ. Рад. владу встановлено в січні 1918. На 1926 М. відноситься до Шевченківської сільради Рублівського р-ну Полтав. округу, господарств — 142, 686 ж. (з них 323 чол., 363 жін.). 1929 створ. колгосп «Заповіт Ілліча». За період нім.-фашист. окупації (4.X 1941—22.IX 1943) гітлерівцями розстріляно 7 чол., вивезли до Німеччини на примусові роботи 147 чол. (по сільраді). На 1946 М. у складі Котелевського р-ну. На тер. сільради центр. садиба колгоспу «Радянська Україна» (осн. напрямок г-ва — вирощування зернових культур та цукр. буряків), всього земельних угідь — 4644 га, поч. школа, дитсадок (30 місць), фельдшерсько-акушер. пункт, клуб на 120 місць, б-ка (7729 од. зб.). У М. братська могила рад. воїнів, полеглих 1943 (памʼятник 1957); памʼятник землякам, що загинули (38 чол.) в роки Великої Вітчизн. війни, 1967. В околицях с. Зайці — 14 курганів.

МИКІЛЬСЬКЕ — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Безручки, Бузова Пасківка, Ваці, Зінці, Капустівка, Клюшники, Курилехівка, Мале Микільське, Марківка, Цибулі. Розташ. за 8 км від Полтави. За 1,5 км від М.— зупинка приміських поїздів та 2 зупинки поїздів далекого слідування у селах Зінцях та Безручках. У пд. частині села протікає р. Тарапунька (Ісок) — права прит. р. Ворскли. 616 ж. (1990). За даними Генерального опису Лівобережної України 1765—69 входило до складу Першої Полтав. сотні Полтав. полку. 1859 в М. Полтав. пов.— 124 двори, 793 ж. 1900 М. було волосним центром. У селі діяли 2 козац. громади, наліч. 104 двори, 1014 ж. 1910 — 216 господарств, 1211 ж. У тому ж році — в селі 4 теслярі, 2 столяри, 11 кравців, 8 чоботарів.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У березні село окупували нім. австр. війська. 19 січня 1919 було відновлено Рад. владу, ств. волревком, головою якого обрали П. П. Пустовіта. Наприкінці лютого 1919 в селі ств. ТСОЗ «Старе Микільське». До нього вступило 45 чол. (8 родин). ТСОЗ мав 47,2 дес. землі. З 7.III 1923 до 30.IX 1925 М. входило до складу Супрунівського р-ну. 1926 М.— центр сільради Полтав. р-ну. В селі було 169 господарств, 773 ж. Під час колективізації на базі ТСОЗу «Старе Микільське» ств. колгосп ім. Комінтерну. У роки нім.-фашист. окупації (22.IX 1941 —21.IX 1943) гітлерівці у М. і селах, підпорядкованих Микільській сільраді, спалили 206 будівель. У 1958 колгосп ім. Комінтерну і 5 колгоспів, розташ. на тер. сіл, підпорядкованих Микільській сільраді, було обʼєднано в одне госп-во — колгосп ім. Т. Г. Шевченка (госп-во — зерново-молочного та овочевого напряму). Колгосп має пасіку (170 бджолосімей). Завідуюча свинофермою Н. М. Ваць удостоєна звання Героя Соц. Праці. У селі розташ. обласна допоміжна школа-інтернат (200 місць). Учні М. навча-

ються у неповній с. ш., розташ. у с. Вацях. У М.— амбулаторія, клуб на 100 місць, б-ка (11 200 од. зб.), відділення зв'язку, *Шевченку Т. Г. пам'ятник* (1967). Пам'ятні знаки на братській могилі рад. воїнів, загиблих 1943 в боях під час визволення М. від нім.-фашист. загарбників, і на честь 152 воїнів-односельців, які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни. Поблизу М. виявлено залишки поселення скіфського часу.

МИКОЛА́ЇВСЬКА ЦЕ́РКВА. 1) У смт Білках Кобеляцького р-ну. Збудована 1903 на місці старої Преображенської церкви. Дерев'яна, п'ятиверха, хрещата в плані. Між рукавами просторового хреста вбудовано прямокутні об'єми, увінчані наметовими верхами. Центр. дільниця перекрита двозаломним верхом типу восьмерик на восьмерику. З Зх. об'єднана з багатоярусною наметовою дзвіницею. М. ц. поєднує традиції укр. дерев'яної монументальної архітектури та поширені на зламі століть елементи руської архітектури 16—17 ст. Розібрана 1934.

2) У с. Венрику Гадяцького р-ну. Збудована 1823 на місці дерев'яної, яка існувала з 2-ї пол. 18 ст. Хрещата в плані, однобанна, з подовженою зх. частиною, яка увінчана дзвіницею. Пн.-сх. та пд.-зх. западаючі кути між відгалуженням хреста заповнені невеликими камерами, які в плані мають вигляд чверті кола. Центр. простір середхрестя із зрізаними по формі циліндра кутами, закінчується циліндричними барабаном, перекритим півсферичним куполом. Зх., пн. і пд. фасади оздоблені чотирьохколонними портиками тосканського ордера з трикутними фронтонами. Зовнішні стіни мають двох'ярусне членування. З Зх. до основного об'єму примикає двох'ярусна дзвіниця, яка завершена напівсферичним куполом з високим шпилем.

3) У Диканьці. Перша М. ц. на цьому місці була збудована Л. А. Кочубеєм у 17 ст., друга дерев'яна — Лазарем Барановичем, а третя — 1754 П. В. Кочубеєм. 1794 на тер. *Кочубеїв садиби* споруджено М. ц. в стилі класицизму за проектом арх. М. О. Львова. За типом — мурована однобанна ротонда. Гол. вхід оздоблено чотириколонним портиком доричного ордера з трикутним фронтоном. 1851—52 перебудована: під церквою влаштовано родинний склеп Кочубеїв, зроблено терасу, встановлено різьблений дубовий іконостас роботи майстрів-кріпаків, які спеціально надсилалися на навч. до Італії. 1852 вдруге освячена. 1810 (за ін. даними — 1827) збудовано відокремлену дзвіницю за проектом арх. Л. Руска. Двоповерхова, на 1-му поверсі було житл. приміщення для сторожа і доглядача. Іл. — табл. XXIV.

4) У с. Ковалівці Шишацького р-ну. Побудована 1891 на місці попередньої, збуд. 1789. Дерев'яна хрещата в плані, в одному зв'язку з дзвіницею. Увінчувалася верхом на восьмерику. По кутах центр. дільниці були встановлені невеликі барабани, завершені маківками з хрестами. Гол. вхід оздоблював ганок, до якого вели

Дзвіниця Миколаївської церкви у Диканьці. Фото поч. 20 ст.

сходи. Передбачалося перенести М. ц. на тер. *Гоголя М. В. заповідника-музея* (не здійснено). 1974 зруйнована.
5) У м. Лубнах на Подолі. Триверха дерев. М. ц. збудов. 1729,того ж року згоріла. 1733 зведена заново козацьким старшиною П. І. Кулябком. 1770 збудов. дзвіницю. 1850 зведено нову триярусну дзвіницю. 1884 на кошти міщанина Хорошковського М. ц. перебудована. Дерев'яна, одноверха, хрещата в плані. Рамена прямокутні з трикутними фронтонами. Центр. четверик увінчано гранчастим верхом на світловому восьмерику. Діяли бібліотека, церковно-парафіяльна школа. Не збереглися.
6) У м. Хоролі. Споруджена 1779—90 в стилі класицизму на кошти настоятеля церкви Антоновського, братів Райченкових та військ. товариша П. В. Сахно-Устимовича. Мурована, однобанна, хрещата в плані. Рамена прямокутні в плані, завершені трикутними фронтонами. Центр. четверик переходить у восьмерик, який несе ще менший світловий восьмерик з глухим ліхтариком. Біля М. ц. була дерев. дзвіниця, діяли б-ка і церковнопарафіяльна школа. Не збереглася.

Миколаївська церква у Хоролі. Фото поч. 20 ст.

МИЛОРА́ДОВЕ — село Котелевського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Борівське, Глобівка, Зайці Другі, Ковжижа, Лабурівка, Матвіївка, Назаренки, Чоботарі. Розташ. за 30 км від райцентру і 18 км від залізнич. ст. Кочубеївка. 746 ж. (1990). Засн. 1815—16 укр. поміщиками Милорадовичами. Михайло Ілліч (? — 1726) — гадяцький полковник (1715—26); Петро Степанович — черніг. полковник (1762—81), Андрій Степанович (бл. 1726—96) — рос. держ. діяч, з 1782 — черніг. губернатор, керував складанням «Генерального опису Лівобережної України 1765—69» (див. *Описи намісництв*); Михайло Андрійович (1771—1825) — рос. військ. діяч, генерал, граф, сподвижник О. В. Суворова і М. І. Кутузова, учасник Бородінської битви 1812 (командував правим крилом 1-ї армії), 1818—25 — петерб. генерал-губернатор, був смертельно поранений П. Г. Каховським під час повстання декабристів. Григорій Олександрович (1839—1905) — автор праць з історії та археології України. Потім маєтності перейшли до П. І. Кулябка-Корецького, який на свої кошти збудував у Милорадовому медамбулаторію. На 1859 Милорадове (Новоселівка) належало до Полтав. повіту Полтав. губ., мало 88 дворів, 812 ж., 2 церкви, проводилося 3 ярмарки. У 1865 — 812 ж. (у т. ч. 447 жін., 365 чол.); одна мурована церква, винокуренний завод, 3 ярмарки.
Рад. владу проголошено 1918. У кін. 1924 ств. комуну «Надія», 1929 — колгоспи ім. Леніна та «Воля». 1926 М.— центр сільради Руновщанського р-ну Полтав.

округу, якій підпорядковувалося 23 насел. пункти. Село мало 1369 ж. (у т. ч. 717 жін., 652 чол.), 333 госп-ва. Під час нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівцями вбито 3 чол., відправлено на примусові роботи до Німеччини понад 250 чол. Під час війни діяв партизан. загін Ф. Є. Поліщука. На 1990 у М.— колгосп «Зоря», філіал швейної ф-ки «Прогрес», комбінат побут. обслуговування, відділ зв'язку, с. ш., дільнична лікарня (25 місць), дитсадок (90 місць), Будинок культури на 400 місць, б-ка (17 925 од. зб.). Уродженкою села є самодіяльна художниця Т. В. Івицька. У Матвіївці нар. Герой Рад. Союзу І. І. Спичак (1923—43). Пам'ятники В. І. Леніну (1967), на братській могилі рад. воїнів, полеглих 1943, (1952), землякам, що загинули (182 чол.) у роки Великої Вітчизн. війни (1967). На околиці с. Матвіївки — поселення скіфського часу (7—6 ст. до н. е.).

МИ́НИХА — річка в Полтав. обл., прит. р. Груні (бас. Дніпра).

МИРВОДІ́ С. Н. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у с. Березовій Рудці Пирятинського р-ну. Встановлена 1979 на фасаді Будинку культури на честь Мирводи Семена Никоноровича (1904—44) — Героя Рад. Союзу. Н. у с. Березовій Рудці. З 1926 — у Червоній Армії. Під час Великої Вітчизн. війни — командир танк. бригади, полковник. Звання Героя Рад. Союзу удостоєний 1944 за мужність і відвагу, виявлені при визволенні м. Ямполя. Загинув у бою. Ім'ям героя наз. вулицю села.

МИ́РГОРОД — місто районного підпорядкування, центр р-ну. Розташ. на р. Хоролі, за 105 км від обл. центру, залізнич. ст. на лінії Київ — Харків. 46,2 тис. ж. (1990). Перші згадки про М. відносяться до 15 ст. 1575 за рішенням польс. короля С. Баторія М. став центром реєстрового козацького полку. Як свідчить королівська грамота 1620, М. входив до складу Переяславського староства і належав Янові Чернишевському. Наступного року його захопив черкаський староста Костянтин Вишневецький (дядько та опікун Я. Вишневецького). 21.VIII 1621 король віддав М. Варфоломею Обалковському. Жителі міста брали участь у селянсько-козацьких повстаннях кін. 16 — 1-ї пол. 17 ст. Зокрема, реєстрові козаки *Миргородського полку* підтримали повстання нереєстрових козаків на чолі з Павлюком (див. *Павлюка повстання 1637*). Миргородці взяли участь у селянсько-козацькому *Острянина повстанні 1638.* Це стало причиною ліквідації Миргород. полку (1625—38). З початком визвольної війни під керівництвом Б. Хмельницького М. знову стає полковим центром. Козаки Миргород. полку брали участь в усіх її головних битвах. У липні 1650 М. відвідав Б. Хмельницький. Звідси 17.VII він написав листа до путивльського воєводи Семена Прозоровського про врегулювання торгових відносин. Вдруге гетьман побував у М. в червні 1656. Звідси 12.VI він написав листа до рос. царя Олексія Михайловича. Козаки Миргородського полку взяли участь у повстанні Пушкаря і Ба-

Миргород. Вулиця Кашинського. Фото поч. 20 ст.

рабаша 1657—58 проти гетьмана І. Виговського і його прибічників. У лютому 1668 миргородці вигнали з міста воєводу і відмовилися від сплати податків і поборів у царську казну. 1708—09 в М. знаходилася штаб-квартира фельдмаршала рос. армії Шереметєва і генерал-майора Волконського. 1722 козаки Миргорода взяли участь у поході Петра I на Дербент на чолі з полковником Данилом Апостолом, у рос.-тур. війні 1735—39 і в Семирічній війні 1757—62 та ін. На поч. 18 ст. М. уже був значним торг. і культур. центром. Своїми виробами славились миргородські чинбарі, гончарі, шевці, бублейники. З 359 ремісників, що жили в Миргороді 1783, 199 — походили з козаків, 138 — з селян, 2 — з поміщиків. 1782, після ліквідації полкового устрою, М. увійшов до складу Київ. намісництва. 1796 — до Малорос. губ. З 1802 М.— повітове місто Полтав. губ. 5857 ж., повітове училище, поштова станція, дерев. Воскресенська (1744), Троїцька (1763), Всіхсвятська (1787), Успенська соборна (1887) церкви, євр. молитовна школа. Відбувалося 4 ярмарки на рік. Проте більшість населення займалося рільництвом. 1863 у місті — 1133 двори, 10 196 ж., одна мурована і 3 дерев. церкви; канатна фабрика, цегельний завод, 4 водяні млини і 45 вітряків. 1861 ств. *Миргородську громадську бібліотеку*. У 70-х рр. 19 ст. студенти Київ. ун-ту засн. *Миргородський народницький гурток*.

У 1803—05 був розроблений проект забудови М. з регулярним плануванням, за яким адм.-торг. центр мав бути на давньому Ярмарковому майдані, за р. Хоролом. Проте роботи були виконані лише в центр. частині (на місці кол. фортеці). Мережа вулиць, що історично склалася, залишилася незмінною. На поч. 20 ст. були споруджені гімназія (тепер с. ш. № 1), лікарня. Наприк. 19 ст. у М. налічю 1618 будинків, у т. ч. 19 мурованих, 207 — дерев'яних, 1392 — глинобитних. У серед. 90-х рр. по тер. Миргородщини прокладено залізницю. Працювала парафіяльна школа. 1896 засн. художньо-промислову школу (згодом — *Миргородський керамічний технікум*). 1905 в місті діяла група РСДРП. Робітники Миргорода взяли участь у загальному Всерос. страйку залізничників. Наприк. квітня 1917 в М. ств. Раду робітничих депутатів. На сторону Рад. влади перейшов Миргород. саперний батальйон. Боротьбу проти нім.-австр. інтервентів та гетьманців очолив підпільний ревком. За його ініціативою було ств. об'єднаний Миргород. партизан. загін. 4.XII 1918 силами партизанів місто було звільнене. 4.II 1919 відбувся перший з'їзд Рад Миргород. повіту. Повітвиконком очолив Г. П. Радченко. Тоді ж засн. повітову більшовицьку організацію. З партизан. загонів сформовано полк Червоного козацтва. 17.VIII 1919 М. захопили денікінці. 14.XII Миргородський партизанський загін вступив до міста. 4.IV 1920 в М. проходив з'їзд Рад, на якому обрано новий склад повітвиконкому. У травні 1920 засн. комсомольський осередок. У жовтні 1921 М. відвідав Г. І. Петровський, який вручив миргородцям Червоний прапор, у 1924 — Г. І. Петровський і М. І. Калінін. У листопаді 1922 відбувся перший повітовий з'їзд колгоспників, в якому взяли участь представники 20 колективних господарств. Почали роботу керамічний технікум, 8 трудових шкіл, дитячий будинок, 3 школи ліквідації неписьменності. 1923 ств. Миргород. район. 1930 в М. організ. ТСОЗ «Червоний лан» і сільгоспартіль «Воля». Через рік — ТСОЗи «Авангард», «Згода», «Надія». 1932 засн. Миргород. МТС. У роки перших п'ятирічок рекон-

струйовано та збудовано цегельний, шкіряний, коноплепереробний, маслоробний з-ди. Став до ладу один з найбільших на Полтавщині борошномельно-круп'яний комбінат, 1938 — електростанція та з-д мінеральних вод. 1917 зусиллями лікаря І. А. Зубковського засн. Миргородський курорт (див. *Зубковського І. А. могила*). 1937 в місті працювали 3 середні та 4 восьмирічні школи, keраміч. технікум ім. М. В. Гоголя, 2 будинки відпочинку, громадська і дитяча б-ки, парк відпочинку, стадіон, краєзнавчий музей. У 30-і рр. в М. ств. селянську капелу бандуристів ім. Шевченка, яка пізніше увійшла до складу укр. народного хору Григорія Верьовки (з 1964 — його імені). 1939 у М.— 18,9 тис. ж. Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—18.IX 1943) гітлерівці розстріляли 564 чол., 736 чол. вивезено до Німеччини на примусові роботи. Діяли підпільний райком партії та партизан. загін «Перемога». Місто визволено 93 стр. дивізією, яка удостоєна найменування «Миргородської». Відступаючи, фашисти зруйнували електростанцію, силікатний з-д, держмлин, залізнич. ст., школи, музей, поліклініку, пошту, готель та 128 жилих будинків. Найперше була відновлена діяльність пошти, радіовузла, поліклініки, млина, маслобійного і шкіряного з-дів. У 1952 запрацювала електростанція. На 1966 в місті діяло 22 підприємства. Протягом 1959—65 стали до ладу потужний хлібокомбінат, 124-метровий залізобетонний міст через р. Хорол, овочеконсервний з-д, універмаг, вузол зв'язку, кінотеатр, заасфальтовано центральну вулицю ім. Гоголя. Було розпочато газифікацію міста. Якщо у 1913 на 14,8 тис. ж. в місті була одна лікарня, медпункт, аптека та 3 лікарі і 6 фельдшерів, то наприкінці 60-х рр. на 26 тис. ж. припадало 200 медиків і вони обслуговували населення через лікарню на 200 місць, 4 амбулаторії, 2 поліклініки і 6 аптек. Діє завод мінеральних вод, продукція якого надходить в усі республіки. У місті виросло велике санаторно-курортне об'єднання «Миргород» (див. «*Миргородкурорт*»). На території міста розташ. санаторії «Хорол», «Березовий Гай», «Миргород». Збудовано нову поліклініку, бювет і ряд ін. лікувальних закладів та санаторних корпусів, курортний Палац культури (на 1020 місць). У місті працюють арматурний з-д, сирокомбінат, два комбінати хлібопродуктів. Діють центральна районна лікарня, керамічний технікум, два середні профтехучилища, п'ять с. ш., три

Миргород. Керамічний іконостас Успенського собору. Фото поч. 20 ст.

неповні с. ш., школа-інтернат для слабочуючих дітей, музична та спортивна школи, *Миргородський краєзнавчий музей* (1920), літ.-мемор. *Гурамішвілі Д. музей* (1969). Видається газ. «*Прапор перемоги*». Уродженцями міста були: Л. І. Боровиковський (Боровик) — укр. живописець (?—1775)— батько худож. В. Л. Боровиковського; В. Л. Боровиковський (1757—1825) — укр. живописець-портретист, акад. петерб. АМ з 1796; до 1788 жив у М., вчився у батька і дядька, писав портрети, ікони; 1787 розписував палац у Кременчуці; рос. історик, акад. АН СРСР Б. Д. Греков (див. *Грекову Б. Д. меморіальна дошка*); укр. педіатр, професор, засл. діяч науки УРСР (1941) О. З. Лазарєв; укр. письменники: І. Я. Рудченко (І. Білик, 1845—1905; брат Панаса Мирного); П. Я. Рудченко (Панас Мирний, 1849—1920; навч. у місц. парафіяльній школі, 1867—71 служив у М.; див. *Мирного Панаса вулиця*); П. Я. Горбенко, А. А. Дімаров, Г. М. Скульський, Я. Д. Доленко (1869—1917), М. Ю. Обідний (1889—1938), Д. Д. Самойлович (1897—1918), Л. І. Скляр (1932—1960), євр. драматург Я. Гордін (1853—1909); рев. народник П. А. Зубковський (1855—1921), укр. співак, педагог, нар. арт. УРСР М. В. Микиша (1885—1971), укр. живописець Г. П. Ксьонз (1880 чи 1882—1943, Гадяч), різьбяр на дереві, засл. майстер нар. творчості В. С. Кваша; укр. літературознавець Н. Л. Калениченко. 32 роки в М. прожив і похований грузинський поет 18 ст. Д. Гурамішвілі (див. *Гурамішвілі Д. могила*). Місто відвідував укр. поет і філософ Г. С. Сковорода (1722—94). Подорожуючи по Україні, місто відвідав рос. художник О. М. Кунавін (1780—?; написав полотно «Види Миргорода», 1809). Кілька разів у М. перебував Т. Г. Шевченко. Через місто він їхав у квітні 1845 у с. Мар'янське, жив також у липні і на поч. серпня того ж року, тут же перебував у жовтні 1845. 4.X 1845 поет написав у М. два вірші: «Не завидуй багатому», «Не женися на багатій». У деяких списках містерія «Великий льох» датована «Миргород, 1845». У листі від 23.X 1845 з М. до А. та Н. Родзянок поет писав: «страшно простудился, едучи с Хорола, и верите ли, что знаменитый Миргород не имеет ни врача, ни аптеки, а больница градская красуется на главной улице». У листі до Я. Г. Кухаренка (1800—62; укр. письменник та етнограф), надісланому з міста у 1846, поет повідомляв, що одержав від нього лист в тим «благословеннім граді». Жив Т. Шевченко у будинку на сучас. вул. Шевченка № 6 (не зберігся). На фасаді Будинку культури встановлено *Шевченку Т. Г. меморіальну дошку*. Опис міста дав М. В. Гоголь у «Повести о том, как поссорился Иван Иванович с Иваном Никифоровичем». Того ж року вийшов зб. «Миргород». Батько М. В. Гоголя — В. П. Гоголь-Яновський (1777—1825) після закінчення Полтавської слов'янської семінарії, служив чиновником у М., був предводителем миргород. дворянства. У М. жили і працювали: укр. історик, етнограф, агроном В. Я. Ломиковський (1777—1848), укр. хірург-новатор, доктор медицини О. Т. Богаєвський (1848—1930, див. *Кременчуцьке медичне училище*), укр. скульптор, кінорежисер і драматург, нар. арт. УРСР (1969) І. П. Кавалерідзе (1887—1978), укр. нар. поетеса, бандуристка Х. Д. Литвиненко (1888—1978), укр. письменники В. І. Самійленко (1864—1925; працював у М. 1900—03), А. П. Свидницький (1834—71; 1861—62 викладав у повіт. уч-щі); геолог, лауреат Ленін. премії (1959) Л. С. Палець (1906—64); укр. живописець, графік, архітектор, мистецтвознавець і етнограф О. Г. Сластіон (1855—1933; див. *Сластіону*

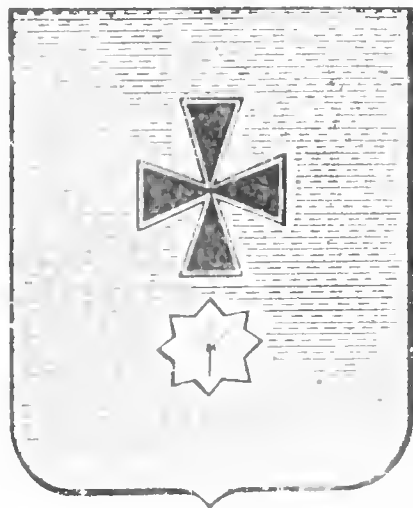
О. І. меморіальні дошки; похований у М.), укр. живописець, архітектор В. Г. Кричевський (1872—1952), у 1918—19 працював у Миргородському художньо-промисловому інституті. У 1922—30 у керамічному технікумі викладав укр. скульптор Ф. П. Балавенський (1865—1943); в цьому навч. 1910—12 укр. живописець і графік І. І. Падалка. У кін. квітня — на поч. травня 1897 М. відвідав рос. письменник І. О. Бунін (1870—1953); починаючи з 1914 часто бував і жив тут укр. письменник і педагог С. В. Васильченко (1879—1932). У січні 1891, збираючи матеріали про М. В. Гоголя, у М. побував В. О. Гіляровський (1853—1935) — рос. письменник, журналіст, актор. Під час подорожі по Україні 1891 пройшов через Полтавщину і побував у М. Максим Горький. У кін. 19 — на поч. 20 ст. у М. працював прогресивний земський діяч, кореспондент А. П. Чехова, видавець газ. «Полтавщина» О. І. Смагін (1860—1929). У 1890 приїжджає до М. О. М. Лісовський (1861—1934) — літератор, фольклорист, громад. діяч, який працював секретарем земського з'їзду, тут займався вивченням нар. творчості. У М. 1917 видав зб. віршів «Перед зірницею» поет А. П. Хамардюк (р. н. і м. с.— невід.). У 20-х рр. у М. керував аматорським драмколективом і виступав як режисер і актор укр. драматург В. П. Товстоніс (1888—1936). У кін. 20-х і на поч. 30-х рр. у М. вела громад. діяльність укр. поетеса Х. Д. Литвиненко-Волгемут. Після 1945 у миргородській районній газ. «Червона трибуна» працював укр. поет і журналіст Д. Т. Мегелик. 1949 на вшанування пам'яті Д. Гурамішвілі у М. були присутні укр. поет, акад. АН УРСР М. П. Бажан (1904—83); укр. поет і вчений-літературознавець, акад. АН СРСР (1958) і АН УРСР (1943) М. Т. Рильський (1895—1964), 1962 написав «Миргородські записки». П. Г. Тичина (1891—1967) — укр. поет, учений і держ. діяч, акад. АН УРСР (1929), Герой Соц. Праці (1967), вперше побував у М. 1929, деякий час жив у 1933, працюючи над книгою віршів «Партія веде», написав вірш «Пісня трактористки» — про миргородську трактористку О. Куліш. У 50-х рр. 20 ст. у М. жив і працював рос. письменник О. М. Горбачов, укр. поет М. С. Сич. У місті: *Гоголю М. В. пам'ятник* (1952), *Шевченку Т. Г. пам'ятник* (1971), *Гурамішвілі Д. пам'ятник* (1969), *Грекову Б. Д. пам'ятник* (1982), *Леніну В. І. пам'ятник* (1967). Пам'ятний знак на честь 50-річчя комсомолу (1968). Встановлено (крім згаданих) *Мирному Панасу меморіальну дошку* (1949) і мемор. дошку установ. зборам у 1920 Миргород. комсомольської орг-ції (1968). Встановлені: 1948 надгробки на братських могилах борців за Рад. владу, загиблих 1918—20, та рад. воїнів і партизанів, полеглих 1941—43, 1957 — на братській могилі рад. воїнів, які полягли 1943; 1985 — пам'ятник жертвам фашизму та землякам, які загинули під час Великої Вітчизн. війни. 1965 в сквері Слави відкрито гранітну стелу в пам'ять про миргородців, загиблих на фронтах Великої Вітчизн. війни (скульп. В. Богданов). 1975—76 праворуч і ліворуч від стели на *Героїв алеї* встановлені бронзові бюсти земляків, Героїв Рад. Союзу С. П. Власенка (1909—44), В. Г. Лазоренка (1920—75), Ф. І. Мікіла (1917—52), І. О. Оноприєнка (1920—43), П. Я. Псеміта (1908—44). Див. цикл статей на термін «миргородський». Іл.— табл. XXII, XXIII.

МИРГОРОДА ГЕРБ. Наданий у 1-й пол. 17 ст. Затверджений 1782. На щиті у блакитному полі — золотий хрест, а під ним

срібна зірка. Уніфікований 1857 за системою Б. Ф. Коне (див. *Герб*). Існував до 1917.

«МИРГОРОДКУРО́РТ». Миргородське об'єднання санітарно-курортних закладів профспілок. Ств. як курорт «Миргород» на базі джерела мінеральної води, відкритого 1912 місцевим лікарем І. А. Зубковським (1843—1933; див. *Зубковського І. А. могила*). Споч. була обладнана лише одна водолікарня (див. *Миргородська водолікарня, їдальня-клуб* та *грязелікарня*). Лікувалися здебільшого хворі ревматизмом, подагрою, нервовими хворобами. У 1927—29 пробурено другу свердловину мін. води, 1937 — третю. У 30-і рр. споруджено нові спальні корпуси, здійснено заходи щодо благоустрою тер. санаторію. Завдяки цьому в 1937 тут лікувалося понад 11 тис. хворих. У 1939 на курорті діяли кімната для вуглецевих ванн, інгаляторій, грязелікарня, відділення лікувального масажу, рентгенівський кабінет, клінічна лабораторія. Під час Великої Вітчизн. війни курорту було завдано великих збитків. У повоєнні роки в Миргороді діяв госпіталь-санаторій на 300 ліжок. З 1947 курорт починає спеціалізуватися на лікуванні захворювань нервової системи, а з 1953 — шлунково-кишкових. 1960 стала до ладу четверта свердловина мін. води. Протягом 60-х рр. зросла кількість лікувальних спальних корпусів, спеціалізованих кабінетів, лабораторій. У 1970—73 споруджено літній кінотеатр, палац культури на 1020 місць, лікувальний пляж, спальний корпус санаторію «Березовий гай». 1976 став до ладу санаторний комплекс «Миргород» на 500 місць, де почало функціонувати перше на Україні спеціалізоване відділення для лікування хворих на цукровий діабет (1983 переведене в санаторій «Березовий гай»), 1983 — санаторний комплекс «Полтава». 1991 до об'єднання входили санаторії «Хорол», «Миргород», «Березовий гай», «Полтава», в яких можуть водночас відпочивати і лікуватися 3,5 тис. хворих, курортна поліклініка, бальнеогрязелікарня, багатогалузеве допоміжне господарство, комбінат по наданню послуг населенню «Відпочинок», автопідприємство, гідрологічна режимно-експлуатаційна станція, госпрозрахункова ремонтно-будівельна дільниця.

У загальнокурортному діагностич. центрі діють відділення: кабінети функціональної діагностики, клінічна, біохім. бактеріолог. та імунологічна лабораторії, обчислювальний центр, кабінети апаратної фізіотерапії, лікувальної фізкультури та психотерапії. масажні кабінети тощо. До послуг відпочиваючих бювет на 3,5 тис. відвідувань, пляж на 3 тис. місць, човнова станція на 70 човнів і 80 водних велосипедів. Працівників у «М.» — понад 2 тис., у т. ч. 150 лікарів і 300 медсестер. Іл.— табл. XXII.

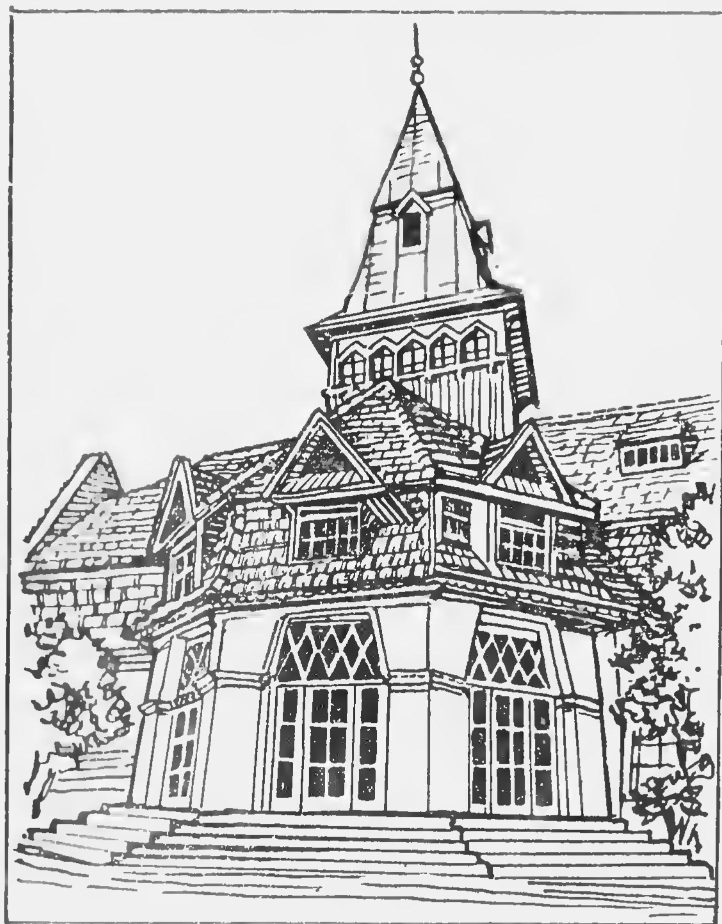

Герб Миргорода.

МИ́РГОРОДСЬКА ВОДОЛІКА́РНЯ, ЇДА́ЛЬНЯ-КЛУБ ТА ГРЯЗЕЛІКА́РНЯ. Збудовані 1916—19 як частина санаторного комплексу в Миргороді, за проектами лікаря А. В. Чаушанського, арх. В. І. Зуєва, інж. М. І. Єлагіна, худож. О. Г. Сластіона у формах *українського архітектурного стилю*. У березні 1916 було вирішено питання про створення Миргородського курорту і побудову комп-

лексу за проектом А. В. Чаушанського та В. І. Зуєва під керівництвом комітету, в складі якого були лікар І. А. Зубковський, інж. М. І. Єлагін, худож. О. Г. Сластіон та ін. Розпочате в тому ж році будівництво первісних споруд курорту було завершено частинами в різні терміни: водолікарня — на кінець 1917 (вступила в експлуатацію влітку 1918, маючи 14 ванн), тоді ж було завершено спорудження дієтичної їдальні клубу, наступного року звели грязелікарню, 1920 — гуртожиток на 30 місць. 1922 після передачі курорту Полтавській райспілці були споруджені і введені в дію електростанція, електро- і рентгенкабінети. Після постанови Раднаркому УРСР почався третій етап розбудови курорту, серед інших тоді були добудовані крила корпусу водолікарні. Серед зведених першими будівель художню цінність мали три перші споруди, які дістали форми укр. архіт. стилю, внесені в проект і будівництво завдяки О. Г. Сластіону, який став гол. керівником художньої частини комплексу, автором самобутньої архітектури. Первісний комплекс будівель Миргородського санаторію був розміщений на правому березі р. Хоролу на ділянці південніше собору. Складався він з кількох будівель ключового призначення, зокрема найбільшого будинку водолікарні, навпроти неї, ближче до собору, розташували дієтичну їдальню-клуб, на Сх. від гол. корпусу на березі річки було зведено грязелікарню. Південніше цих споруд розмістили групу житл. корпусів. Віссю містобудівної просторової композиції комплексу стала широка алея, що йшла паралельно річці з Пд. на Пн. і замикалася будинком собору. На цю алею своїми гол. фасадами виходили водолікарня, дієтична їдальня-клуб та ін. споруди.

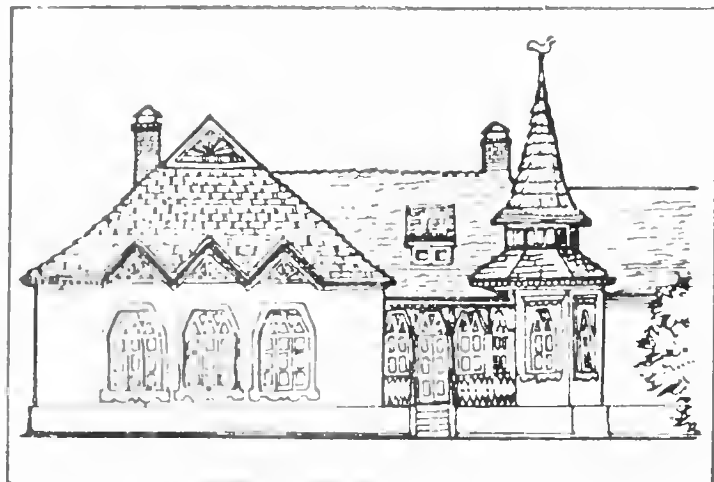
Будинок водолікарні первісно мав вигляд витягнутого одноповерхового корпусу. На третьому етапі розширення курорту до нього прибудували два бічні крила, тому план набув П-подібної форми. У центр. частині корпусу знаходився великий двосвітловий вестибюль, від якого на два боки відходили добре освітлені коридори з однобічною забудовою кабінетами і процедурними приміщеннями. Водолікувальне відділення було влаштоване в пн. крилі будинку, яке мало змішане планування. У пд. крилі коридор був забудований з двох боків. Багатофункціональність призначення будівлі визначила складність її планування, що відбилося і на об'ємно-просторовій композиції. Основні конструкції будинку були дерев'яними, каркасними, зовні його стіни (в серед. 1920) було обкладено цеглою. Розлогий одноповерховий корпус мав білі

Миргород. Будинок водолікарні. Реконструкція.

стіни, красиві за малюнком трапеційної форми вікна з різьбленими наличниками і карнизами та високі червоної черепиці дахи, які на кутах гол. фасаду і в його середній частині увінчувалися баштами зі шпилями. Центр. вхід виділяв великий гранчастий виступ з трьома великими шестикутними трапеційної форми дверними прорізами, над якими знаходилися мансардові вікна, накриті мальовничими дашками, що виділялися своїми трикутними формами на фоні могутніх схилів гранчастого даху, вкритого червоною черепицею. Над цим дахом злітала вгору висока чотирикутна башта з наметовим верхом із заломами і шпилем. Центр. частина будинку мала на причілках брандмауери з цегли, прикрашені цегляними орнаментами. З гол. фасаду, таким чином, було три виступаючих ризаліти — центральний з баштою і два бічні, що підкреслювали крила будівлі, розгорнуті на тильний фасад. Ці наріжні частини мали з пд. і пн. фасадів невеликі баштoчки зі своїми наметами і шпилями, вони підкреслювали додаткові входи і пожвавлювали композицію, в якій спокійні розлогі об'єми корпусу зі стінами, прорізаними трапеційними вікнами, дуже гармонійно доповнювалися активними вертикалями. На тильному фасаді в середині великого курдонеру активно здіймався великий трикутний фронтон, що виділяв вестибюль і влаштовану при ньому терасу з парковими лавами для відпочинку. Будинок було знесено 1985—86.

Миргород. Будинок їдальні-клубу. Реконструкція.

Будинок дієтичної їдальні-клубу являв собою споруду зального типу асиметричної композиції. Він мав довжину на гол. фасаді 16 м, а глибину вдвічі більшу. Невеликий вестибюль з трьома приміщеннями праворуч і двосвітловим залом, розташованим зліва, та кухонною частиною у глибині корпусу стали основою виразного архіт. рішення. Вхід виділяв ганок з різьбленими стовпчиками, трапеційні прорізи і гранчастий еркер, який увінчувала башточка з високим наметом, шпилем і півником на ньому. Лівобічний великий об'єм виявляв зал з трьома трапеційними вікнами, над якими були трикутні фронтони з вікнами. Фігурна з різьбленням облямівка вікон, карнизна лиштва, прикрашена зубчиками, виділяли невеликий будинок серед споруд комплексу своєю мініатюрністю і красою. Зал всередині було оточено 14-ма пілонами. Середня частина залу була піднята стосовно тієї, що знаходилася за колонами, що надавало йому певної значності. Стеля з перехрещеними сволоками і фігурною обшивкою площин дубовими дошками мала в центрі різьблену розету. У процесі експлуатації зал збільшили вдвоє, а також розбудували кухонну частину. 1974 розібраний.

Грязелікарня являла собою одноповерховий будинок шириною 12,3 м при довжині 30,4 м. Гол. вхід у будинок було розміщено на вузькому боці, спрямованому в бік гол. алеї курорту. Перед входом була споруджена тераса. Цей фасад мав ледь скошені бічні частини, між якими знаходилися два портали і вікно між ними. На вході були влаштовані два невеличкі передпокої з роздягальнею, залом,

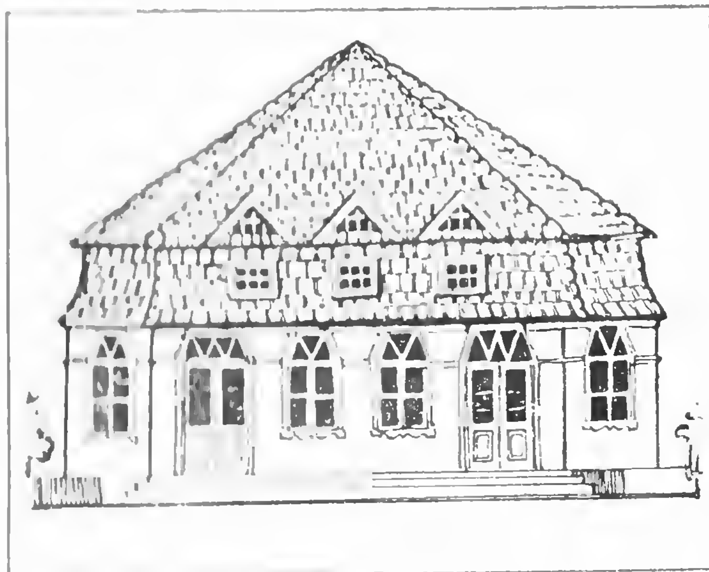
двома кімнатами, де приймали процедури, а також господ. приміщеннями для приготування грязей і повіткою для зберігання тари. На гол. фасаді двері і вікна мали трапеційну форму, над ними на рівні даху із заломом були зроблені горищні віконця з трикутними дашками. Перелічені прикмети зовнішньої архітектури надавали будинку стильової єдності зі спорудами водолікарні, літньої їдальні, клубу та іншими малими архіт. формами невеликими павільйонами над свердловинами, кіосками для продажу сувенірів, солодощів та ін., які мали вигляд невеликих споруд, накритих наметовими дахами. 1976 будинок грязелікарні було розібрано.

Первісні будинки санаторію, виконані у формах укр. архітектурного стилю, стали першим ансамблем споруд санаторного призначення на Україні, які були відзначені нац. своєрідністю архітектури. Іл.— табл. XXII.

МИ́РГОРОДСЬКА ГІМНА́ЗІЯ Н. А. ГРАНО́ВСЬКОЇ жіноча. Засн. 1910 на базі 4-х класної прогімназії, відкритої 1906. 1916 перейшла у відання тов-ва «Група батьків». Містилася у найманому приміщенні. Мала 7 класів. 1913 — 237, 1915 — 250, 1917 — 310 учениць, у т. ч. 50 — діти селян, 95 — козаків, 87 — міщан і цехових, 12 — почесних громадян і купців, 11 — духовенства, 41 — особистих дворян і чиновників, 14 — родових дворян. Утримувалася за рахунок плати за навчання і дотації повітового земства. Працювало 18 вчителів — випускників жіночих гімназій, єпархіальних училищ, Полтав. ін-ту шляхетних дівчат, Київ. вищих жіночих курсів, Харків. курсів рукоділля. Діяли пед. і попечительська ради. Мала 8 учнівських квартир.

МИ́РГОРОДСЬКА ГРОМА́ДСЬКА БІБЛІОТЕ́КА. Ств. 1861 з ініціативи укр. письменника А. П. Свидницького (1834—71), який працював 1861—62 у Миргородському повітовому училищі вчителем рос. мови (автор роману «Люборацькі», написаного в миргород. період життя). До 1917 носила ім'я М. В. Гоголя. Кошти для бібліотеки добувалися шляхом влаштування платних літ. та муз. вечорів, на яких виконувалися твори Т. Шевченка, О. Пушкіна, М. Некрасова. Читачами б-ки були місцеві жителі, слухачі ств. А. Свидницьким недільної школи. 1862 після від'їзду А. Свидницького з Миргорода, турботи справами б-ки продовжив місцевий лікар Н. С. Кашанський. 1876 директором б-ки був протоієрей Успенської соборної церкви А. Ф. Зубковський. Миргородська повітова земська управа щороку виділяла з місц. бюджету 100 крб. на потреби б-ки. Її фонди комплектувалися за рахунок пожертв та подарунків. Книгозбірня мала видання з різних галузей знань, періодич. видання. У 1911 директором б-ки став відомий миргород. лікар і громад. діяч І. А. Зубковський, учень Свидницького, засн. Миргородського курорту. Після

Миргород. Будинок грязелікарні. Реконструкція.

Жовтня 1917 М. г. б. була перетворена на Миргород. осередкову б-ку. Книжкові фонди М. г. б. лягли в основу діючої Миргород. міськ. б-ки ім. Д. Гурамішвілі.

МИ́РГОРОДСЬКА ЗЕ́МСЬКА ГІМНА́ЗІЯ. Засн. 1910 на базі приватної гімназії К. С. Шварсалона, відкритої 5.IX 1907. Мала 8 класів з одним підготовчим. Містилася у власному 2-поверховому приміщенні (1910). 1913 — 303, 1915 — 300, 1917 — 335 учнів, у т. ч. 57 — діти селян, 121 — козаків, 59 — міщан і цехових, 22 — почесних громадян і купців, 16 — духовенства, 37 — особистих дворян і чиновників, 16 — родових дворян та ін. станів. Утримувалася за рахунок держави, губерн. і повіт. земств, плати за навчання. Працювало 20 вчителів — випускники ун-тів, Петроград. істор.-філолог. ін-ту. Мала 40 учнівських квартир. Тепер у будинку гімназії міститься с. ш. № 1 (вул. Гоголя).

МИ́РГОРОДСЬКА НАФТОГАЗОРОЗВІ́ДУВАЛЬНА ЕКСПЕДИ́ЦІЯ ГЛИБО́КОГО БУРІ́ННЯ об'єднання «Полтавнафтогазгеологія» Гол. координац. геол. управління України. Ств. 1951 як Миргородська контора буріння. Осн. напрямом діяльності підприємства є пошуково-розвід. роботи покладів нафти і газу. З перших п'яти свердловин, пробурених на Радченківському майдані у Миргород. р-ні, дві свердловини (№ 2 та № 5) стали першовідкривальницями нафти і газу в цьому регіоні. Відкриття родовища біля села Радченки послужило основою для розгортання геологорозвідувальних робіт у Дніпровсько-Донецькій западині. З часу організації Миргород. нафтогазорозвід. експедиції відкрито 17 родовищ нафти і газу на тер. Полтав. і Сум. областей. На 1.1 1990 15 відкритих родовищ передано для пром. розробки. У Миргород. експедиції вперше на Україні була розпочата бурінням глибока Дніпровсько-Донецька свердловина з проектною глибиною 8 тис. метрів. Бурові бригади об'єднані в бурові партії — Глинсько-Розбишівську і Велико-Багачанську. Розташ. на вул. Нафтовиків № 1.

Миргородська фортеця. План 1748.

МИ́РГОРОДСЬКА ФОРТЕ́ЦЯ 16—18 ст. Сформувалася як укріплене ядро міста в серед. 16 ст. Розташ. на невисокому підвищенні лівого берега в закруті р. Хоролу. За планом 1748 поділялася на дві частини: Замок та передмістя (форштадт), які мали архаїчні абриси. Узгоджені з місцевістю укріплення складалися із земляного валу, рову, палісаду та дерев'яних башт, кількість яких сягала, ймовірно — 16. Передмістя в довжину мало 300 саж., у ширину — 150—200 саж., заг. довж. укріплень становила бл. 700 саж. Тут розміщувалися Воскресенська церква з дзвіницею, козацькі й міщанські двори й садиби. До Замку провадило 4 воріт: Сорочинські, Міські, Дзвінчні та Малі (Річкові). Він мав 190 саж. у довжину, 60—90 саж. у ширину, заг. довж. укріплень дорівнювала бл. 500 саж. На тер. Замку в серед. 18 ст. розташ. дерев. будівлі адм. установ *Миргородського полку,* соборна Успенська церк-

ва, двір миргород. сотника В. Зарудного, торг. ряди, ін. двори й садиби. Гребля з млином на р. Хоролі утв. поблизу фортеці великий став, що додатково захищав укріплення. За Хоролом — передмістя Медведівка та с. Прилипки. До серед. 18 ст. вали форштадту були здебільшого розкопані для потреб виробництва селітри, що було започатковано 1621, коли Миргород був наданий у володіння Б. Обалковському — управителю селітряними варницями. У серед. 18 ст. було складено проект реконструкції М. ф. відповідно до засад бастіонної фортифікації, однак він не був реалізований. У кін. 18 ст. втратила значення (див. ст. *Оборонне будівництво*) й остаточно занепала. Залишки укріплень зникли в серед. 19 ст.

МИ́РГОРОДСЬКА ХУДО́ЖНЬО-ПРОМИСЛО́ВА ШКО́ЛА — див. *Миргородський керамічний технікум.*

МИ́РГОРОДСЬКЕ ВИ́ЩЕ ПОЧАТКО́ВЕ УЧИ́ЛИЩЕ чоловіче. Засн. 1913 на базі повітового уч-ща. Мало 4 класи. Приймалися діти 10—13 років, що закінчили початкову школу. Утримувалася за рахунок держави і плати за навчання. Учнів — 145 (1916).

«МИ́РГОРОДСЬКЕ ЖИТТЯ́». Газета. Видавалася Радою робітн., селян. та воянських деп. Виходила 1919 у Миргороді.

МИ́РГОРОДСЬКЕ ПОВІТО́ВЕ УЧИ́ЛИЩЕ. Ств. 1813 як двокласне, де навчалися діти купців і міщан. Очолював наглядач училищ, якому підпорядковувалися і парафіяльні училища (Миргородське та Обухівське). М. п. у. було підпорядковане безпосередньо директору училищ Полтав. губ. При уч-щі існ. б-ка і книжкова крамниця. Крім штатного, був ще почесний наглядач і 4 вчителі, які викладали рос. мову, математику, історію, географію, малювання, чистописання, закон божий. Припинило діяльність 1913.

МИ́РГОРОДСЬКЕ СТА́РОСТВО, Миргородсько-Полтавське староство (округ, обвід) — адм.-тер. одиниця Київ. воєводства в 16 — 1-й пол. 17 ст., яка знаходилася в басейні річок Хоролу, Псла (середня течія) і Ворскли. У 19 — на поч. 20 ст. ця тер. входила до складу Гадяцького, Зіньківського, Миргородського, Полтавського і частково Хорольського пов. Полтав. губ. У М. с., площа якого сягала 225 миль^2, налічувалось два міста і бл. 30 сіл, 600 димів (хат), де жило 3,6 тис. чол. (1625).

МИ́РГОРОДСЬКИЙ АРМАТУ́РНИЙ ЗАВО́Д наук.-виробн. об'єднання «Укрхіммаш». Осн. напрямок виробництва — випуск запірної пром. арматури. Ств. 1946 як обозно-будівний з-д. Виготовляв вози та пічне литво з чавуну (плити, комфорки, дверцята тощо). 1956 перетворений на ливарно-мех. Замість возів почали виготовляти роликові прямі та поворотні транспортери, сапи городні, ручки до молотків-топірців для вуг. пром-сті. З 1965 — арматурний з-д. Було освоєно випуск пароводяної арматури — вентелі з чавуну, а потім з латуні. Після реконструкції з-ду 1975 розпочалося освоєння випуску пром. арматури із сталі. У 1990 з-д мав цехи: сталеливарний, механоскладальний сталевої арматури, механоскладальний кольорової арматури, дільницю кольорового литва, термозаготівельну, допоміжний енергоремонтний цех; механоремонтну, інструмент., деревообробну і транспортну дільниці. Серед товарів нар. споживання, зокрема: вентелі з латуні, ручки для меблів, трійники, пробки радіаторні, сан.-тех. набори, набори городника, набори для душових, куточки латунні. Продукція з-ду збувається як у межах країни, так і

за кордон. Розміщений на вул. Хорольській № 35.

МИ́РГОРО́ДСЬКИЙ ЗАВО́Д МІНЕРА́ЛЬНИХ ВОД Полтав. пивоб'єднання. Випускає лікувально-столову мін. воду «Миргородська» (хлоридно-натрієва). Ств. 1927 як цех розливу мін. води, яка надходила по трубопроводу із свердловини на тер. миргород. курорту. 1938 була пробурена артезіанська свердловина мін. води «Миргородська» на тер. з-ду. Споруд. нові приміщення і 1940 цех переріс на спеціаліз. з-д, який випускав 7,5 млн. пляшок води на рік. Після визволення Миргорода від нім.-фашист. окупантів 1943 почались відбудова й розширення з-ду. 1950 був досягнутий довоєнний рівень випуску продукції. У 1956—64 на з-ді встановлено три автомат. лінії розливу потужністю 6 тис. пляшок води на годину. 1975 вступив у число діючих з-д мін. вод з проектною потужністю 100 млн. пляшок на рік, де було встановлено дві автомат. лінії розливу продуктивністю 15 тис. пляшок на годину. 1977 встановлено третю таку ж лінію. 1986 вступила в експлуатацію автомат. лінія по виготовленню поліетиленових ящиків «Куасі». 1988 з-д приступив до розливу привозних вод «Арані», «Боржомі», «Нарзан», «Єсентуки-17», «Бжні», «Вайхір» та ін. Розміщений на вул. Мінзаводській № 1.

Миргород. Новий будинок керамічного технікуму.

МИ́РГОРОДСЬКИЙ ІНДУСТРІА́ЛЬНО-КЕРАМІ́ЧНИЙ ІНСТИТУ́Т — див. *Миргородський керамічний технікум.*

МИ́РГОРОДСЬКИЙ КЕРАМІ́ЧНИЙ ТЕ́ХНІКУМ ім. М. В. Гоголя. Ств. 1896 як художньо-пром. школа ім. М. В. Гоголя на кошти Полтав. губ. земства і добровільні пожертви громадян. Вона ставила своїм завданням поширення серед кустарів Полтав. губернії художн. і тех. знань з кераміч. виробництва. Виконувала замовлення вітчизн. і зарубіж. міст. Не раз відзначалася нагородами на міжнар. виставках. 15.IX 1918 на базі художньо-промислової школи ім. М. В. Гоголя ств. Миргородський художньо-промисловий ін-т. Мав відділи: тех.-керамічний і декоративно-народного мистецтва, а також педкурси, що готували вчителів малювання для шкіл. Термін навчання — 4 роки. Директором ін-ту призначили професора Української Академії мистецтв архітектора В. Г. Кричевського. Викладачами були — художники О. Г. Сластіон, Ю. С. Михайлів, С. О. Налепинська-Бойчук (дружина Михайла Бойчука), Є. Я. Сагайдачний, керамісти С. А. Патковський, І. М. Назаров. На 1.XII 1918 — 41 студент, 114 учнів педкурсів, 86 учнів підготовчих курсів. Серед вихованців ін-ту: художники О. Ф. Саєнко, О. Т. Бізюков, кераміст В. О. Візир. У серпні 1919 ін-т припинив існування у зв'язку з наступом денікінської армії. У 1929—30 на базі школи ств. індустр.-кераміч. ін-т. 1933 останній переведений до Кам'янця-Подільського, а в Миргороді залишено технікум. За час свого існування він підготував і випустив понад 14 тис. фахівців. На 1990 на денному і заочному відділеннях (діють на базі серед. і 8-річної школи) одержували фахові знання близько тисячі чоловік. Готуються фахівці з спеціальностей: технологія кераміки, ху-

дожня кераміка; теплотехнічне обладнання пром. підприємств. Технікум має б-ку (понад 45 тис. од. зб.). З перших років існування школи діє музей з унікальними зразками вітчизн., зх. та сх. кераміки 19 — поч. 20 ст., дипломними роботами випускників. За час існ. навч. закладу в ньому працювали: 1900—28 О. Г. Сластіон (1855—1933) — укр. живописець, графік, архітектор, мистецтвознавець і етнограф (див. *Сластіону О. Г. меморіальні дошки*); 1918—19 укр. архітектор, графік, художник театру і кіно В. Г. Кричевський (див. *Кричевського В. Г. будинок*; 1872—1952); укр. живописець, графік і мистецтвознавець Ю. С. Михайлів (1885—1935); 1920—21 укр. живописець і графік І. І. Падалка (1894—1938), у 1910—12 навчався у Миргород. художньо-пром. школі ім. М. В. Гоголя; 1920—30 укр. скульптор Ф. П. Балавенський (1865—1943, серед творів — бюсти М. Лисенка, І. Котляревського); укр. живописець і графік Ф. С. Красицький (1873—1944), серед пейзажів — «Хутір Хатки на річці Пслі» (1898); укр. графік А. П. Василенко. У 1918 Миргородську школу закінчив Л. П. Калениченко (1898—1968) — укр. художник-реставратор і мистецтвознавець; 1954 М. к. т. закінчив І. М. Віцько — засл. художник УРСР; у 1984—85 викладав у цьому закладі. У технікумі (1990) працюють бл. 40 викладачів, серед яких, зокрема, засл. працівник нар. освіти УРСР В. І. Ковган, викладач художніх дисциплін Л. А. Пестич, відмінник нар. освіти УРСР І. М. Посух. Розміщений на вул. Гоголя № 146. Іл. табл. XXIII.

МИ́РГОРОДСЬКИЙ КОЛГО́СПНИЙ ТЕА́ТР. Див. *Третій колгоспний театр.*

МИ́РГОРОДСЬКИЙ КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й. Відкрито у Миргороді 1920 з ініціативи укр. художника, етнографа і активного пропагандиста нар. мистецтва О. Г. Сластіона (див. *Сластіону О. Г. меморіальні дошки*). За короткий час була створ. експозиція, зібрано багато унікальних експонатів, у т. ч. картини В. Л. Боровиковського, О. Г. Сластіона, особисті речі та твори письменників В. В. Капніста, М. В. Гоголя. Під час Великої Вітчизн. війни значну частину колекцій було знищено, приміщення музею спалено. 1947 М. к. м. відновив свою діяльність. Експозиція музею складається з трьох розділів (природи та історії до жовтня і після жовтня 1917), розміщена у шести залах. У музеї понад 10 тис. експонатів — документи, матеріали по археол., етнографії, колекції зброї, творів образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, меморіальні речі. На фасаді будинку музею встановлено *Сластіону О. Г. меморіальну дошку*. Розташ. на вул. Гоголя № 110.

МИ́РГОРОДСЬКИЙ НАРО́ДНИЙ САМОДІЯ́ЛЬНИЙ ТЕА́ТР. Ств. 1945 при Миргород. міському Будинку культури. З 1959 — народний самодіяльний. З 1967 колектив очолює З. С. Кондратенко. При театрі працює підготовча студія. Серед вистав: «Циганка Аза» М. Старицького, «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого, «Дикий Ангел» О. Коломійця, «Птахи нашої молодості» І. Друце. Самодіяльні актори беруть участь у створенні образів гоголівських персонажів на традиційних *Сорочинських ярмарках*. Лауреат всесоюз. та респ. фестивалів, оглядів і конкурсів нар. творчості.

МИ́РГОРОДСЬКИЙ НАРО́ДНИЦЬКИЙ ГУРТО́К. Діяв на Миргородщині в серед. 70-х років 19 ст. 1872 в Київ. ун-ті було сформовано «Українській миргородський студентський гурток», до якого увійшли студенти різних фа-

культетів — уродженці Миргород. повіту та кілька студентів з Гадяцького і Лохвицького повітів. Ставив своїм завданням — самоосвіту і взаємодопомогу членів. Проводилася передплата й читання прогресивних журналів, окремих творів з політ. економії, статистики, влаштовувалися заняття по вивченню свого повіту: стан мед. справи, нар. освіти, продовольчого постачання тощо. Доповіді, прочитані на заняттях гуртка, публікувалися в газеті «Киевский телеграф». У 1875 на базі цього гуртка було ств. М. п. г., який ставив за мету поширення серед населення міста і повіту соціалістичних ідей. Членами гуртка, зокрема, були Панас Зубковський, Степан Писаренко, Григорій Ярошенко, Антон Глушко, Віктор та Георгій Малинки. Всі вони «пішли в народ», розповсюджували нелегальну літературу. Найактивніший член гуртка — Панас Андрійович Зубковський (1855—1921). Він брав участь у роботі гуртка «*Унія*», був членом «Землі і волі». За участь у замаху на харків. генерал-губернатора князя Кропоткіна в 1879 засуджений до 15 років каторги.

МИ́РГОРОДСЬКИЙ ПЕРЕСУ́ВНИ́Й УКРАЇ́НСЬКИЙ ДРАМАТИ́ЧНИЙ ТЕА́ТР ІМ Т. Г. ШЕВЧЕ́НКА. Див. *Третій колгоспний театр.*

МИ́РГОРОДСЬКИЙ ПОВІ́Т — адм.-тер. одиниця. Ств. 1781 в складі Київ. намісництва. 27.II 1795 М. п. віднесено до Катеринослав. намісництва. З ліквідацією останнього 1796 віднесений до Малоросійської губ. Після її розподілу на дві 1802 віднесений до Полтав. губ. Центр — м. Миргород. Місцевість частково гориста, частково рівнинна й місцями піскуваті грунти. Річок 18, у т. ч. значних три — Псел, Хорол і Грунь. За переписами 1775—86 у М. п., крім м. Миргорода, містечок — 6, сіл — 20, деревень — 4, слобід — 2, хуторів — 53. Поміщицьких будинків — 150, різночинців — 30. Населення: 32 002 чол., 32 494 жінки. За 4 версти на Сх. від Сорочинець (тепер Великі Сорочинці) знаходився Святомихайлівський Сорочинський монастир, збудований 1670 миргород. полковником Павлом Апостолом, 39 парафій. Площа повіту на кін. 18 ст.— понад 1687 верст^2. На час реформи 1861 в повіті було 34 цензових дворян (Муравйови-Апостоли, Гудовичі, Родзянки, Багреєви та ін.). За переписом 1897 наліч. 159 тис. чол., що становило 68 чол. на 1 версту^2. Колишні кріпаки становили 36 % усіх селян. Вони одержали в наділ по 1,6 дес. землі на ревізську душу, державні — по 2,9 дес. Під посівами знаходилося 73 % усієї землі. У 1895—1900 збирали зерна по 27,6 пудів на душу.

Посівна площа (за даними 1901) — 119 221 дес. Фабрично-заводська пром-сть була розвинута слабо. На поч. 20 ст. вироблялося пром. продукції на 115 тис. крб. при 370 робітниках. На тер. М. п. було 2 кінних заводи. На Дібрівському кінному заводі великого кн. Дмитра Костянтиновича утримувалося до 400 голів коней. Найбільшими центрами кустарної, переважно гончарної, пром-сті були м-ка Хомутець, Комишня, Попівка. Лише в Хомутці працювало 170 гончарів. Він же був центром рогового (гребінцевого) промислу, яким займалося до 250 чол. У с. Остаповому було розвинуте виробництво мішкової рядnини; у м. Сорочинцях (с. Великих Сорочинцях) — коців. У ряді сіл виготовляли сита й решета. За переписом 1900 у повіті наліч. 490 сільс. нас. пунктів, 165 сільських громад; сел. дворів — 22 210, сільс. населення — 142 969 чол. Великих поселень (понад 2 тис. чол.) було 15. Волостей — 16 Баранівська, Березово-Луцька, Багачанська, Зубів-

ська, Зуївська (Зуївцівська), Кибинська (Кибинцівська), Комишнянська, Миргородська, Петрівська (Петрівцівська), Попівська, Савинська (Савинцівська), Сорочинська, Устивицька, Хомутецька, Шишацька, Яреськівська. На поч. 1923 — 17 волостей, площа — 253 333 дес., населення — 183 791 чол. Ліквідований М. п. 7.III 1923. Карта — табл. XXXVI.

МИРГОРОДСЬКИЙ ПОЛК — адм.-тер. і військ. одиниця на Лівобережній Україні в 2-й пол. 17—18 ст. Як військ. одиниця М. п. існ. у 1625—38, як адм.-тер. і військ. одиниця ств. у літку 1648. У 1649 до нього приєднано Лубен. полк. Полковий центр — м. Миргород. М. п. межував на Пн. з Чернігівським (1649), у 1654 — з Ніжинським; на Зх.— з Прилуцьким і Кропивенським; на Пд. і Сх.— з Полтавським; на Сх. межував також з Рос. державою. 1649 у М. п. наліч. 16 сотень з центрами у 12 містах: Глинська, Костянтинівська, Краснопільська (Краснопіль-Сорочинці, тепер Великі Сорочинці; Г. Л. де Боплан позначає на прав. березі Псла в околиці Великої Обухівки), Лохвицька, дві Лубенські, чотири Миргородські — одна з них без назви, а три названі від імені сотників: Гаврила Гладченка, Андросова, Кирила Поповського, Паньківська, Роменська, Сенчанська, Устивицька, Хорольська. 1654 не згадується Паньківська та Устивицька сотні, а названо нові осідки сотень: Жигмонтів (Зигмунтів, 1654 так називалася Устивиця), Піски, Сміла, Яреськи. 1658 значна частина М. п. відійшла до Лубенського полку. У складі М. п. залишилися Миргородська полкова, Сорочинська, Устивицька і Хорольська сотні. Після 1672 до нього було приєднано Багачанську, Білоцерківську, Голтвянську (Говтвянську), Остап'ївську, Шишацьку сотні Полтав. полку і Власівську, Городищенську, Кременчуцьку, Омельницьку, Потоківську (Потіцьку) сотні Чигиринського полку. За компутами 1723 М. п. складався з 15 сотень, в яких наліч. 454 піших і 4386 кінних козаків. 1741 на тер. М. п. діяло 37 початкових шкіл. Полковниками М. п. були: Григорій Лісницький (Сахнович, Сахненко, Костиря, 1648, вдруге 1654—58), Матвій Гладкий (1648—52), Матвій Іванів (1652), Олесь Козел (1658), Степан Довгаль (1658), Павло Єфремович Апостол (Царенко, 1659—64; одночасно гадяцький полковник; 1672—76, втретє — 1676—83), Павло Животовський (1661, підпорядкований наказному гетьманові Якову Сомкові), Дем'ян Апостол (Апостоленко, Постеленко, 1666—68), Григорій Гладкий (Гладченко, 1669—70, 1676), Михайло Кияшко (1670—71), Іван Дуб'яга (1672), Данило Апостол (1683—1727; 1727—33 — гетьман), Павло Данилович Апостол (1727—36), Василь Капніст (1727—51), Яким Троцький (1751), Федір Остроградський (1652—68), Федір Заньковський (1771—81). Козаки М. п. брали участь у визв. війні укр. народу 1648—54, повстанні 1657—58 під керівництвом Мартина Пушкаря і Якова Барабаша, в антифеод. повстаннях 1687 і 1689, *Миргородського полку заворушенні 1690*, *у Північній війні 1700—21*, рос.-тур. війнах 1736—39, 1768—74. У 1764 Власівську і Кременчуцьку, 1775 Омельницьку і Потоківську сотні було приєднано до *Новоросійської губернії*. Ліквідовано М. п. 1781, а його тер. була включена до складу Київського намісництва.

МИРГОРОДСЬКИЙ РАЙОН. Знах. у пн. частині обл. Утв. 1923. Площа 1,55 тис. км². Нас. 95,2 тис. чол. (1990, без м. Миргорода). У районі — 104 нас. пункти (1 місто, 2 селища, 101 село),

підпорядковані міській, 2 селищним і 22 сільс. Радам нар. депутатів. Центр — м. Миргород. М. р. лежить у межах Полтавської рівнини. Корисні копалини: нафта, природний газ, мін. води, торф, кварцовий пісок, вохра, гончарна глина. З Пн. на Пд. Зх. район перерізує р. Хорол, в пн.-сх. частині району з Пн. на Пд. Сх. протікає р. Псел. Грунти чорноземні малогумусні та опідзолені. Пл. лісів 12,5 тис. га, переважають сосна та дуб. У районі — пам'ятка садово-паркового мистецтва респ. значення *Хомутецький парк,* а також пам'ятки природи місц. значення — *Мінеральної води джерело,* дуб звичайний (див. *Дуби*), *Липова алея, Лиса гора.* Найбільші пром. підприємства: арматурний з-д, з-д мінвод, ф-ка «Україна», два миргородських комбінати хлібопродуктів, сирозавод, з-д буд. матеріалів, харчосмакова ф-ка, сільс. будкомбінат. Спеціалізація с. г. — вирощування зернових і кормових культур та виробн. м'яса і молока. 1990 площа с.-г. угідь становила 124,9 тис. га, у т. ч. орної землі — 105,1 тис. га. У М. р.— 24 колгоспи, 3 радгоспи, племзавод, кінний з-д. Залізн. вузол Ромодан, залізн. ст. Миргород. Автомобільних шляхів 465 км, у т. ч. з твердим покриттям — 391 км. У районі 66 навчальних закладів: з них 26 с. ш., 18 неповних с. ш., 6 початкових, 5 комплексів «школа-дитсадок», школа-інтернат, спецшкола-інтернат, 2 муз. школи, 3 спорт. школи, 2 профтехучилища, *Миргородський керамічний технікум* і *Хомутецький ветеринарно-зоотехніч. технікум*, 57 лік. закладів, у т. ч. 9 лікарень, 5 амбулаторій, 34 фельдшерсько-акушер. пункти, 7 санаторіїв, 2 ветлікарні, 25 Будинків культури, 29 клубів, 2 кінотеатри, 70 кіноустановок, 53 б-ки, діють три державні музеї і 20 на громадських засадах (5 з них мають звання народ-

них). Видається районна газета «*Прапор перемоги*». На тер. М. р. знаходяться поселення доби бронзи, черняхівської культури, багаточисленні кургани та курганні групи. Пам'ятники архітектури. Див. також статті: Миргород, Білики, Велика Обухівка, Великий Байрак, Великі Сорочинці, Гаркушинці, Дібрівка, Зубівка, Зуївці, Кибинці, Клюшниківка, Комишня, Остапівка, Петрівці, Полив'яне, Попівка, Ромодан, Савинці, Слобідка, Солонці, Хомутець, Черевки, Черкащани, Шахворостівка, Ярмаки. Іл.— табл. XXIV, XXV.

МИ́РГОРОДСЬКИЙ СІЛЬСЬКО́ГО БУДІВНИ́ЦТВА КОМБІНА́Т. Ств. 1973. Обладнаний італійським устаткуванням (змонтовано 152 одиниці осн. технолог. устаткування). Спочатку комбінат виготовляв і монтував с.-г. споруди виробн. призначення з 3-метровим кроком. У 1981—84 здійснено реконструкцію підприємства, що дозволило збільшити його потужність. Комбінат повністю перейшов на випуск і монтаж с.-г. споруд з 6-метровим кроком й освоїв випуск і монтаж 4- і 16-поверхових 102-квартирних будинків. Розміщений на вул. Петрівській № 10.

МИ́РГОРОДСЬКИЙ ХУДО́ЖНЬО-ПРОМИСЛО́ВИЙ ІНСТИТУ́Т — див. *Миргородський керамічний технікум.*

МИ́РГОРОДСЬКОГО КЕРАМІ́ЧНОГО ТЕ́ХНІКУМУ МУЗЕ́Й КЕРА́МІКИ. Існує з перших років функціонування закладу (див. *Миргородський керамічний технікум*). Зібрано унікальні мистецькі цінності: іранські, китайські, японські, італійські керамічні вироби, порцеляна Мейсена, Веджвуда, Копенгагена (18 — поч. 20 ст.), укр. фаянс Межигір'я, Кам'яного Броду. За розпорядженням царя Миколи II з Імператорського порцелянового з-ду музею було передано до 20 великих композицій з бісквіту (неполив'яної порцеляни) роботи скульпторів А. Адамсона, Е. Фальконе, Ф. Г. Гордєєва. У 1920-х рр. музеєм завідував О. Г. Сластіон, при участі якого надходили зразки укр. *ткацтва, вишивання,* нар. *гончарства.* У музеї представлено твори викладачів і вихованців, починаючи з 1896: О. Г. Сластіона (див. *Сластіона О. Г. могила*), С. А. Пятковського, І. К. Українця, В. С. Панащатенко, І. М. Віцька, дипломні роботи учнів.

МИ́РГОРОДСЬКОГО ПО́ЛКУ ЗАВОРУ́ШЕННЯ 1690 — антифеод. виступ селян і козаків *Миргородського полку* проти кріпосницького гніту старшини. У кін. 80-х рр. 17 ст. на Лівобережній Україні посилилося закріпачення селянства і рядового козацтва козац. верхівкою. Щоб уникнути кріпацтва, чимало селян намагалися записатися у козац. компути (списки) городових та охотницьких полків. Протидіючи цьому, старшинська рада 1688 заборонила приймати селян до козац. полків, а на поч. 1690 за наказом гетьмана І. Мазепи почалася ревізія (перегляд) компутів та масове виключення селян з охотницьких полків. У зв'язку з цим у травні 1690 вибухнуло сел. заворушення в Миргород. полку, що злилося з заворушенням козаків, які були невдоволені своїм тяжким екон. становищем та утисками старшини і самовільно повернулися додому з походу на Крим. У кін. 1690 заворушення було придушено. Чимало його учасників стратили, а частину козаків позбавили козац. привілеїв та повернули у посполиті селяни. Антифеод. виступи відбулися й 1691 у Київ., Лубен. та Полтав. полках.

МИ́РГОРОДСЬКОЇ КОМСОМО́ЛЬСЬКОЇ ОРГАНІЗА́ЦІЇ УСТАНО́ВЧИМ ЗБО́РАМ МЕ́МОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Мир-

городі. Встановлена на фасаді будинку райвиконкому по вул. Гоголя № 154, в якому 2.V 1920 відбулися перші установчі збори міської комсомол. орг-ції (її секретарем став О. Г. Пирогов). Дошка — мармур (керівник авт. колективу скульптор Л. П. Статкевич). Відкрита 1968.

МИ́РНОГО ПАНА́СА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. 3-я Кобищанська, Жовтневий р-н) — від вул. Кагамлика до вул. Довженка. Наз. 1925 на честь Панаса Мирного (справж.— Панас Якович Рудченко, 1849—1920) — укр. письменника. Нар. у Миргороді у сім'ї дрібного урядовця. Вчився у Миргород. парафіяльному уч-щі, після переїзду батьків до Гадяча — у Гадяц. повіт. уч-щі (1858—62). 1863—64 служив у канцеляріях у Гадячі, 1865—67 — у Прилуках, 1867—71 — у Миргороді. З 1871 проживав у Полтаві, працював спершу бухгалтером губерн. казначейства, згодом на різних посадах в казенній палаті. Дослужився до статського радника (відповідав військ. чину генерала). 1872 у журн. «Правда» друкує перші твори: вірш «До України» і оповідання «Лихий попутав». 1872—75 пише у співавторстві з братом І. Я. Рудченком (І. Біликом) роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» (вперше надрук. М. Драгомановим у Женеві 1880), 1872 — подорожній репортаж «Подоріжжя од Полтави до Гадяча», 1875 — повість «Лихі люди». У 80-х рр. створює драму «Лимерівна», оповідання «Морозенко», «Казка про Правду та Кривду», повість «Лихо давнє й сьогочасне» та ін. Найкращі твори написав на своїй першій полтав. квартирі по вул. Монастирській № 14 (тепер Радянська). Після одруження 1889 переїхав на Малосадову № 8 (тепер Короленка), 1903 поселився у власному будинку на Кобищанах. Тут він продовжував роботу над романом «Повія», написав поему у прозі «Сон», оповідання «Пригода з „Кобзарем"», «Дурниця», ін. твори, серед яких публіцистичні статті та переклади (тв. О. Пушкіна, К. Рилєєва, М. Лермонтова, О. Островського, «Слово о полку Ігоревім», тв. Лонгфелло, Шекспіра). Мирний брав участь у діяльності полтав. громад. по підготовці до відкриття в місті *Котляревському І. П. пам'ятника,* святкуванні щорічних шевченківських ювілеїв, випуску тижневика *«Рідний край»*. Підтримував тісні зв'язки з М. Коцюбинським, Л. Українкою, М. Старицьким, М. Лисенком, М. Садовським та ін. Після революції працював у Полтав. губфінвідділі, організував вид-во «Зірка», керував літ. гуртком у реальній школі. Помер і похований у Полтаві (див. *Мирного Панаса могила*). На М. П. в. у буд. № 56, в якому 1903—20 жив письменник, відкрито *Мирного Панаса музей,* на подвір'ї садиби встановлено *Мирному Панасу пам'ятник.* 1963 у Полтаві проведено Першу республіканську наукову конференцію, присвячену вивченню творчості письменника. Іл.— табл. XIII.

Могила Панаса Мирного у Полтаві.

МИ́РНОГО ПАНА́СА МОГИ́ЛА у Полтаві. Знаходиться у Зеленому Гаю (вул. К. Лібкнехта), куди була перенесена 29.VIII 1936 з військ. кладовища (див. *Полтавські кладовища*). Панас Мирний (див. *Мирного Панаса вулиця*) помер 28.I 1920. 1942 поруч з ним поховано його дружину Олександру Михайлівну. У 1949, до 100-річчя від дня народження письменника, на могилі відкрито пам'ятник — обеліск з сірого граніту, на якому вмішено барельєф письменника і напис «Панас Якович Рудченко (Панас Мирний). 1849—1920 рр.». А нижче — слова з його вірша:

«Годі нам, музо, пісні співати
Й тішити серце своє,
А як ти хочеш, щоб тебе знали,
Йди виручати з біди,
З слова живого скуй самопали
Й з ними між люди іди».

Вис. пам'ятника — 2,7 м. Автори: скульп. В. Н. Хома, арх. Д. М. Гольдінов.

МИ́РНОГО ПАНА́СА МУЗЕ́Й літературно-мемор. у Полтаві. Почав роботу 1940 у частині будинку, де письменник прожив 17 останніх років (1903—20; див. *Мирного Панаса вулиця*). 1974 садиба-музей була відновлена повністю. Роботу по упорядкуванню літ. спадщини П. Мирного очолив син письменника — М. П. Рудченко, він же став і першим директором музею. Під час Великої Вітчизн. війни експонати було евакуйовано в Уфу. 1962 син письменника передав державі будинок, всі речі і меблі, якими користувалася родина Рудченків. 1985 садибу-музей взято під охорону держави як пам'ятку архітектури місцевого значення. 1989 у новому приміщенні відкрито літературну експозицію. Садиба відновлена майже такою, якою була за життя письменника (пл. понад 2 га). У центрі подвір'я стоїть дерев'яний будинок, поруч альтанка, навколо сад, де збереглися дерева, посаджені письменником, за садом — ставок. З 1976 садиба — пам'ятка садово-паркового мистецтва. Тут зростають вікові дерева, серед яких — два дуби, яким бл. 300 р. Близько тисячі речей, книг, фотографій і документів розміщені у 7 кімнатах: передпокої, вітальні, кабінеті письменника, їдальні, кімнаті дружини, дитячій і господарській.
У цьому будинку, зокрема 1903, коли приїздили на відкриття пам'ятника І. П. Котляревському, бували Леся Українка, М. Коцюбинський, В. Стефаник, М. Старицький, І. Карпенко-Карий, М. Садовський, М. Заньковецька. Підтримував стосунки з В. Короленком. У музеї зберігається понад 150 рукописів Панаса Мирного та його брата Івана Яковича (псевд. Іван Білик, Іван Кивайголова, Іван Руїна, І. Яковенко). Серед них вірші «Одклик з того світу від Івана Петровича сина Котляревського», «Братерське вітання провансальцям від рідних їм по духу українців», 49 записів нар. пісень, рукописи статей «Сільські звичаї», записи усної нар. творчості Івана Рудченка, понад 280 аркушів епістолярної спадщини письменника та його родини, частина архіву журналу *«Рідний край»*. Зараз в експозиції є оригінали рукопису статті «Про мікроскоп», першого опублікованого вірша «До України», під яким стояв підпис Панас Мирний. Тут же експонуються твори письменника, видані М. П. Драгомановим у Женеві «Лихі люди» (1877), «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» (1880), є багато книжок Панаса Мирного, що перевидавались у різні роки мовами народів світу, спогади про нього сучасників, праці літературознавчого характеру. На фасаді будинку музею — *Мирному Панасу меморіальна*

дошка (1949), 1951 встановлено перед ним *Мирному Панасу пам'ятник.* Розташований на вул. Панаса Мирного № 56. Іл.— табл. XIII.

МИ́РНОМУ ПАНА́СУ МЕМОРІА́ЛЬНІ ДО́ШКИ. 1) У м. Гадячі. Встановлена на фасаді будинку (вул. Садова № 6), в якому 1858—65 жив Панас Мирний (1849—1920) (див. *Мирного Панаса вулиця*). Дошка — мармур, відкрита 1949. 2) У м. Миргороді. Встановлена на місці будинку (вул. Гоголя № 162), в якому народився письменник. Дошка — мармур, відкрита 1949. 3) У Полтаві. Встановлена на фасаді будинку (вул. Панаса Мирного № 56), в якому 1903—20 жив письменник (див. *Мирного Панаса музей*). Дошка — мармур. Відкрита 1949.

МИ́РНОМУ ПАНА́СУ ПА́М'ЯТНИК у Полтаві. Відкрито 1951 перед *Мирного Панаса музеєм.* Пам'ятник — бронзовий бюст висотою 0,8 м на чотиригранному постаменті з лабрадориту висотою 1,91 м. Автори: скульптор О. П. Олійник, арх. М. К. Вронський. Міститься на вул. Панаса Мирного № 56. Іл.— табл. XIII.

МИРО́НЕНКУ В. А. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку по вул. Мироненка № 7, в якому жив Герой Рад. Союзу Мироненко Віктор Арсентійович (1919—43). Н. у Полтаві. Навчався в с. ш. № 2. 1939 закінчив Київ. арт. уч-ще ім. С. М. Кірова. Звання Героя удостоєний 1944 (посмертно) за мужність і відвагу, проявлені у боях під Курськом. Дошка — мармур, відкрита 1968.

«МИРСКИ́Е ВЕ́СТИ». Щоденна газета. Виходила у м. Костянтинограді Полтав. обл. 1911.

МИ́РСЬКИЙ — ручай у Полтав. обл., ліва приг. р. Сухої Груні (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

МИРЯ́НДІВКА — річка в Полтав. обл., прит. р. Рудки (бас. Дніпра).

МИХА́ЙЛИКИ (Михайликів) — село Шишацького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Гребеняки, Ковердина Балка, Маслівці, Порскалівка, Харенки, Швадрони. Розташ. за 18 км від райцентру та за 30 км від залізнич. ст. Яреськи. 854 ж. (1990). За переписом 1859 козацький хутір Михайликів Зіньківського пов. Полтав. губ. мав 10 дворів, 73 ж. 1900 М.— Ковалівської вол., 6 дворів, 46 ж., діяла сільс. козацька громада. 1910 — 13 господарств, 69 ж., орної землі — 110 дес., всього посівів — 92 дес.

Рад. владу проголошено в січні 1918. На поч. 1918 створено ревком, який згодом передав владу виконкому. 1925 — комсомол. осередок. За переписом 1926 М.— хутір, центр Михайликівської сільради Шишацького р-ну Полтав. округу, 18 господарств, 101 ж., підпорядковані хутори Безсалий, Великі Фурси, Жемелі, Зливки, Малі Фурси, Руденки, Холодна Балка. 1930 ств. колгоспи «Червоний прапор» та «Паризька комуна». 1937 — партійну орг-цію. М. були окуповані нім.-фашист. військами з 20.IX 1941 по 20.IX 1943. Тепер у селі — колгосп ім. Г. К. Орджонікідзе (м'ясо-мол. та зерново-тех. напряму), АТС, радіовузол, відділення зв'язку та ощадбанку, споживче т-во, ветеринарна дільниця, дільниця Шишацької РЕС, с. ш., філіал муз. школи, фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 350 місць, б-ка (14,2 тис. од. зб.). У М. пам'ятник Г. К. Орджонікідзе (1970). Братська могила рад. воїнів, що загинули при визволенні села 1943 від гітлерівців. Пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни (1956). Поряд встановлено дві стели, де викарбувані 82 прізвища воїнів з сіл Михайлики та Харенки. На тер. с. Харенки знайдено римський де-

нарій імп. Адріана з династії Антонінів.

МИХА́ЙЛІВКА — село Великобагачанського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Кульбашне, Мар'янське (Мар'їнське). Розташ. за 26 км від райцентру та за 6 км від залізнич. ст. Гоголеве. 797 ж. (1990). Виникла не раніше кін. 18 ст. (на карті Г. Л. де Боплана, а також в «Описах Київського намісництва 70—80 років XVIII ст.» не згадується). Первісна назва села — Лікарське, очевидно, пов'язана з іменем відомого лікаря Миргород. повіту Михайла Яковича Трохимовського (1739—1813), який мав у селі зем. володіння (про нього див. *Великі Сорочинці*). У 1900 в селі — 32 двори, 232 ж.; у 1910 — 52 двори, 285 ж. Наприк. 19 ст. землі були куплені великосорочинським поміщиком О. Малинкою, який побудував тут економію та винокурний з-д.

Рад. владу встановлено в січні 1918. До 1923 М. входила до складу Устивицької волості Миргород. повіту, у 1923—25 — до Устивицького р-ну, з 1925 — до Великобагачан. р-ну. 1926 в М. наліч. 82 господарства, 451 ж. У 1920 на базі кол. поміщицької економії було засн. радгосп, що спеціалізувався на вирощуванні цукр. буряків та зернових культур. У 1929—30 радгосп перепрофільовано в племрадгосп по вирощуванню свиней. З 1939 радгосп як зразкове г-во брав участь у Всесоюзній с.-г. виставці. У 1938—40 неодноразово нагороджувався Перехідним Червоним прапором ВЦРПС та наркомату радгоспів. У 1932 в М. відкрито поч. школу, незабаром перетворену в неповну середню. У період нім.-фашист. окупації М. (15.IX 1941—19.IX 1943) гітлерівці спалили чимало громад. будівель. У селі — радгосп «Перемога» (г-во по розведенню племінних свиней), відділення зв'язку, АТС, радіовузол, неповна с. ш., дитсадок, клуб на 400 місць, б-ка (9 тис. од. зб.). Діє водогін. Встановлено пам'ятник рад. воїнам, що загинули при визволенні села 1943, та воїнам-односельцям, які полягли (47 чол.) під час Великої Вітчизн. війни. У с. Мар'янському є садиба та дуб, пов'язані з перебуванням Т. Г. Шевченка, що приїздив сюди у квітні 1845 на запрошення поміщика О. Лук'яновича (див. *Шевченкові Т. Г. пам'ятні знаки*). У першій половині жовтня жив у с. Мар'янському, бував у сусідніх селах, знайомився з життям селян, записував нар. пісні, намалював портрети членів сім'ї Лук'яновича. 10.X 1845 написав поему «Єретик», 16.X — «Сліпий» («Невольник»).

МИХА́ЙЛІВКА (Милорадівка) — село Машівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Жирківка, Любимівка і Первомайське. Розташ. на р. Лип'янці (прит. Орелі), за 22 км від райцентру та за 23 км від залізнич. ст. Селещина. 1364 ж. (1990). Засн. у першій чверті 18 ст. Михайлом Іллічем Милорадовичем (1715—26 — гадяцький полковник). Мало назву Милорадівка. До серед. 19 ст. село було власністю його нащадків. За переписом 1859 М. — село, що не мало церкви, Костянтиноград. пов., 137 дворів, 854 ж. 1900 — 334 двори, 2431 ж., відбувалося 4 ярмарки на рік. 1910 — 385 господарств, 2525 ж., було 2757 дес. придатної для обробітку землі, орної — 2497 дес., під посів — 2580 дес. Ремісників: теслярів — 12, кравців — 20, шевців — 6, ковалів — 8, ткачів — 22, столярів — 5. Олександро-Невська церква (дерев., 1884), при ній — б-ка, жіноча церковнопарафіяльна школа (1912).

Рад. владу в М. проголошено у 1918. 1922 ств. кредитне т-во. 1924 — 3 колгоспи: ім. Жовтневої революції, ім. Т. Г. Шевченка, «Перше травня». 1925 — комсомол. осередок. За переписом 1926 М.— село, центр сільс. Ради нар. депутатів Машівського р-ну Полтав. округу, 511 господарств, 2567 ж., діяло «Машинове товариство», в якому було 2 трактори, 2 молотарки, олійниця. 1932 із Малої Нехвороці до М. переведено МТС (проіснувала до 1958), в якій працювала жіноча тракторна бригада. 1937 — с. ш. У роки нім.-фашист. окупації (жовтень 1941 — вересень 1943) жертвами фашизму стали 4 жителі М. 1952 шляхом укрупнення утв. колгосп ім. О. В. Суворова, який 1972, об'єднавшись з колгоспом ім. К. Маркса, взяв назву останнього. У М. розташ. центр. садиба колгоспу (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, АТС, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт (лікарня — у Жирківці), музей, Будинок культури на 400 місць з кіноустановкою, б-ка (16,4 тис. од. зб.), будинок побуту. Уродженцями с. Жирківки є: М. В. Пасічник — укр. фізик, акад. АН УРСР (з 1961), засл. діяч науки УРСР (з 1964). 1931 закінчив Полтав. ін-т соціального виховання. З 1970 — в Ін-ті ядерних досліджень АН України; І. І. Романенко (1918—78) — Герой Рад. Союзу (1944). У с. Любимівці нар. Г. Я. Тікунов (1916—72) — Герой Рад. Союзу (1945). Жив і працював у Полтаві. Імена обох героїв увічнені у меморіальному комплексі (смт Машівка). У селі М. пам'ятники — В. І. Леніну (1967); на могилі рад. воїнів, що полягли 1943, визволяючи село від нім.-фашист. загарбників (1968), та воїнам-односельцям, які загинули (181 чол.) в роки Великої Вітчизн. війни. (1978).

МИХНІВСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — орнітолог. заказник респ. значення (з 1980). Болотний масив, місце гніздування різноманітних видів птахів. Розташ. біля с. Михнівки Решетилівського р-ну. Перебуває у віданні колгоспів «Зоря», ім. К. Маркса та ім. В. І. Леніна. Площа 450 га.

МИ́ХНІВЦІ — село Лубенського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села В'язівок, Олександрівка, П'ятигірці і Терни. Розташ. на р. Сліпороді (прит. р. Сули), за 18 км від райцентру та за 25 км від залізнич. ст. Лубни. 977 ж. (1990). Засн. у 17 ст. За Генеральним слідством про маєтності 1729—30 М. козацьке село Лукімської сотні Лубен. полку, 20 дворів. 1750—64 Горошинської сотні того ж полку. 1781 М. у складі Лубен. пов. Київ. намісництва, 195 дворів; 1796 — Малорос., 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 у М. (село власницьке та козацьке) 168 дворів, 1229 ж., діяла дерев. Миколаївська церква (збуд. бл. 1732, перебудована 1794, споруджено нову 1862). 1900 — 190 дворів, 1474 ж., діяли церковнопарафіяльна школа, 2 сільс. громади (козацька, селян-власників), мали землі власної 1594 дес.; 1910 — 214 дворів, 1365 ж., орної землі — 1150 дес., посівів — 1012 дес.

Рад. владу проголошено у січні 1918. 1920 ств. сільраду, 1921 — комнезам, 1924 — машинове т-во. За переписом 1926 М.— центр сільради Лубенського р-ну, 293 господарства, 1623 ж. 1928 утв. ТСОЗ «Перемога». 1930 відкрито семирічну школу (з 1938 — середня). На поч. 30-х рр. організ. колгосп ім. Г. І. Петровського.

Під час нім.-фашист. окупації (17.IX 1941 —19.IX 1943) гітлерівцями вивезено на примусові роботи до Німеччини 135, розстріляно 26 жителів села. У вересні 1941 — березні 1942 в М. перебував Лубенський підпільний райком партії. У селі знах. центр. садиба колгоспу ім. І. В. Мічуріна (зер-

ново тваринницького напряму), с. ш., амбулаторія, Будинок культури на 550 місць, б-ка (14,6 тис. од. зб.). Уродженцями М. є Герої Соц. Праці Є. З. Знайко та К. М. Соломаха; с. П'ятигірці — Герої Рад. Союзу Д. К. Федорина (1913—72). У селі пам'ятник І. В. Мічуріну (1967). Братська могила рад. воїнів, що загинули при обороні села 1941 від нім.-фашист. загарбників. Встанов. (1957) пам'ятник воїнам односельцям, що полягли (566 чол.) в роки Великої Вітчизн. війни. Поблизу с. В'язівок виявлено крем'яні вироби часів пізнього палеоліту, городище і поселення скіфського часу. В урочищі Дробника — поселення періоду Київ. Русі. На Зх. від села — 5 курганів. Біля с. Олександрівки — поселення доби бронзи, на цьому ж місці — поселення пеньківської культури. В урочищі Пріся — городище, поселення та могильник 11—13 ст. На Пд. та Пд. Зх. від села —16 курганів. Поблизу с. Терни — поселення черняхівської культури та 5 курганів.

МІЖНАРО́ДНОГО ЮНА́ЦЬКОГО ДНЯ (МЮДу) ПАРК у Кременчуці. Розташ. вздовж вул. Халаменюка, біля заводу шляхових машин. Посаджений на місці болота комсомольцями та молоддю міста в 1938 за проектом арх. О. Гуралова. Центральний вхід до парку було оформлено доричним портиком (арх. Л. М. Шлапаковський). Під час Великої Вітчизн. війни майже повністю вирубаний фашистами. Відновлений у кінці 40-х — на початку 50-х рр. На тер. парку розміщений Палац культури заводу шляхових машин. Встановлено пам'ятний знак на братській могилі рад. воїнів, які загинули при визволенні міста від гітлерівців (1959).

МІНЕРА́ЛЬНОЇ ВОДИ́ ДЖЕРЕЛО́ — гідролог. пам'ятки природи. 1) У м. Миргороді. Перебуває у віданні курорту «Миргород». Площа 2 га. Охороняється законом з 1964. 2) У с. Петрівцях Миргородського р-ну. Перебуває у віданні колгоспу «Україна». Площа 2 га. Охороняється законом з 1969.

МІНІСТЕ́РСЬКІ ПОЧАТКО́ВІ УЧИ́ЛИЩА. Відкривалися згідно з законом від 29.V 1869 і діяли на основі особливої інструкції М-ва нар. освіти від 4.X 1875 як зразкові навч. заклади для отримання підвищеної елементарної освіти. Поділялися на одно- і двокласні. Перші з 3-річним курсом навчання, двокласні — з 5-річним. Більшість М. п. у. відкривалося на базі парафіяльних шкіл М-ва держ. маєтностей (Ковалівське, Супрунівське, Решетилівське та ін.). Предмети викладання в однокласних: закон божий, рос. мова, арифметика; двокласних — ці ж предмети та історія, географія, природознавство, основи планіметрії, креслення, церковні співи. На 1874 в Полтав. губ. діяло 6 міністерських училищ, 1912 — 63, з них 4 — однокласних, 59 — двокласних, в яких навчалося 8005 хлопчиків і 1504 дівчинки. При міністерських училищах відкривалися класи для дорослих (Студениківське), столярно-ремісничі класи (Грунське), закладалися сади та городи для практичних занять (Комишанське, Велико-Сорочинське), організ. учнівські хори (Чорнухівське). Містилися в громадських та поміщицьких приміщеннях. Утримувалися коштами земства, держави та громад. Учителями працювали випускники учительських семінарій. Ново-Тагамлицьке міністерське училище закінчив Г. П. Шерстюк — діяч укр. культури, засновник видавництва *«Рідний край»*.

МІНЯ́ЙЛІВКА — місцевість у Київському р-ні Полтави. Кол. передмістя. У 1926 — 106 дворів,

607 ж. 1929 М. включена до складу міста.

МІСТА́-ПОБРАТИ́МИ 1) Болг. місто Велико-Тирново — побратим Полтави з 1963. Під час рос.-тур. війни 1877—78 у боях за визволення Тирново брали участь її полтавці у складі 34-го Сєвського піхотного та ін. полків. Перехід рос. військ через Дунай і визволення Тирново відзначалися у Полтаві як міське свято. Першим тирнов. губернатором був призначений випускник Петровського Полтавського кадетського корпусу, генерал-майор М. О. Домонтович, батько революціонерки і рад. дипломата О. М. Коллонтай. 2) Болг. місто Горна Оряховиця — побратим Миргорода з 1977. 3) Болг. місто Єлена — побратим м. Пирятина з 1965. 4) Польс. місто Кошалін — побратим Полтави з 1968. 5) Болг. місто Павликени — побратим м. Карлівки з 1965. 6) Болг. місто Свиштов — побратим Кременчука з 1965. Під час рос.-тур. війни 1877—78 у Свиштові були розміщені три кременчуцькі госпіталі. В одному з них (№ 63) працював учень і соратник М. І. Пирогова, хірург, професор М. В. Скліфосовський (див. *Скліфосовському М. В. пам'ятник*) та лікар-народник О. О. Волкенштейн, життя яких було пов'язане з Полтавою.

МІСТОБУДУВА́ННЯ на Полтавщині. До найдавніших пам'яток містобудування Полтавщини відносяться городища, селища, давні вали, у т. ч. Змієві, сліди кол. функціонального зонування, планування, трасування вулиць і доріг. Давні укріплені поселення існували на тер. Полтавщини ще в 1 тис. до н. е. Одне з найбільших на Україні — *Більське городище*. Ранньослов'янські поселення відомі вздовж річок Сули, Ворскли, Псла, Ромна та їх приток. Поділяються на укріплені (городища) і неукріплені (селища). Городища, як правило, розміщалися на високих берегах річок (Ромни, ур. Замок, Полтава, Лубни), неукріплені селища простягалися вздовж берегів річок та в їх долинах. Для поселень роменської культури по Сулі і Пслу характерне сполучення невеликого укріпленого ядра і обширних неукріплених селищ навколо (Монастирище).

У 9—10 ст. відбувається посилений розвиток міст, які виникали на базі старих родових городищ, при будівництві нових прикордонних фортець, на основі зростання ремісничих центрів. З 907 відомий Переяслав. Бл. 988 для захисту пд. кордонів Київ. Русі від нападів кочовиків (печенігів, чорних клобуків) великий князь київський Володимир Святославич заклав міста-фортеці понад Десною, Остром, Сулою, Стугною. До числа найдавніших міст, згадуваних у літописах, належать Кснятин, Хорол, Прилук, Пісочин, Говтва, Горошин, Пирятин, Лтава, Лукомль, Лохвиця та ін. Тепер на тер. Полтавщини відомо бл. 50 давньоруських городищ, кілька десятків селищ. У 11—13 ст. сучас. Полтавщина входила до складу *Переяславської землі*. Найзначнішим містобудівним утворенням того часу була *Посульська оборонна лінія*. Міста, за винятком Переяслава, були невеликими, складалися з дитинця та посаду (Лтава, Дубниця, Ромен). Іноді посад оточувався оборонним валом (Лукомль). Здебільшого він лишався неукріпленим. Дитинці більших поселень, як правило, розміщали на високих мисах при злитті річок (Лтава, Лубен, Лукомль, Ромен). Посад, окольний град, розвивався вглиб плато. Аналогічно використовувалися особливості рельєфу й при розміщенні міста у рівнинній місцевості на надзаплавних терасах (Переяслав). Найпоширенішими були два типи містобудівних структур: півкруглий тип, коли дитинець однією

стороною прилягав до ріки, навколо нього півкільцем — посад (Лубен, Прилук); секторний тип: дитинець на мису, посад — віялом на плато (Ромен, Переяслав, Лтава).

Внаслідок монголо-татарської навали спостерігається занепад міського життя, ряд поселень припинило існування. На зламі 15—16 ст. розпочинається економічне відродження краю. Гол. шляхами колонізації були річки, мережа нас. пунктів спиралася на лісові масиви, які давали захист від нападів. З'являються нові уходи, зимівники, хутори і слободи. Карти Київського воєводства, складені Г. Л. де Бопланом у 1650-х рр., показують досить густу мережу нас. пунктів по річках Сулі, Пслу, Хоролу, Ворсклі, Удаю. Багато з них зображені у вигляді фортець і замків. В умовах постійної боротьби з татар. нападами більшість поселень на Полтавщині мали дерев'яно-земляні укріплення.

Після визвольної війни 1648—54 будівництво розгортається насамперед у полкових і сотенних містах, які ставали центрами ремесла й торгівлі. Теор. основою розвитку містобудування у 17 ст. була праця О. Радишевського «Устав ратных, пушечных и других дел, касающихся до воинской науки» (1621), окремий розділ якої присвячено містобудуванню. Осн. санітарні і протипожежні норми, правила фортифікації закріплено у «Соборном уложении» кін. 16 ст. Форма і структура міста були ідеологічно осмислені й канонізовані у «Требнику» Петра Могили (1646). *Плани міст Полтавщини* 18 ст. висвітлюють загальні принципи і особливості містобудування 17—18 ст.: уфортифіковані центри міст — на підвищених місцях, здебільшого, на пд.-сх. їх околицях (Полтава, Лубни, Ромни, Гадяч та Миргород); замок або цитадель, як правило, невеликий за площею (до 2 га), використовувався лише для військ. потреб (Ромни, Лубни, Кременчук, Прилуки). Виняток становили Переяслав і Полтава, в яких замки займали значну тер., де були квартали забудови і розташовувався не лише військ., але й культовий, громад. центри всієї округи. До замку прилягав посад, або місто, розташований на нижчих відмітках, чи на рівнинному плато за цитаделлю. У 2-й пол. 17 ст. посади полкових і сотенних міст були захищені земляними укріпленнями. Тут розміщалися гол. міський торг, собори (Ромни, Лубни), садиби «значних людей», купців, козаків та ремісників, парафіяльні церкви. Цитадель і місто оточували великі приміські слободи або передмістя, що у 18 ст. називалися форштадтами. Типи міських структур залишилися тими ж, що і в давньоруський період, але в реальних умовах ускладнилися завдяки росту селитьби, переходу до концентричних структур (Зіньків), лінійних (Прилуки) з масою проміжних типів (Полтава). Моноцентризм містобудівних структур змінюється поліцентризмом за рахунок появи виявлених в об'ємах центрів планувальних районів, монастирів. Планування було в межах укріплених міських центрів, як правило, регулярним — порядковим, рідше — радіальним, за межами фортець планування було вільним і залежало від форми укріплень, рельєфу, гідрографії. Найбільша густота вуличної мережі і щільність забудови спостерігається у межах укріплень, натомість для слобід та передмість характерна крупна нарізка кварталів, низька щільність забудови. У цілому планування міст було хоча й ландшафтним, нерегулярним, проте суто функціональним. Осн. системи плану-

вання: порядкова, віялоподібна, гілляста. У невеликих сотенних містечках домінувала одна певна планувальна система: порядкова (Ліпляїв) або секторно-радіальна (Пирятин, Глинськ, Ромни). У більших містах органічно сполучалося кілька планувальних систем, відображаючи стадійність розвитку міст (Прилуки, Полтава, Гадяч). Як правило, порядкове планування було у межах фортеці, радіальне — навколо неї; віялоподібне, з переходом у гілясте — на периферії. Об'ємно-просторова композиція, що визначалася природною підосновою, системою укріплень, структурою та плануванням, була головним чинником формування своєрідності образу міста. Незалежно від рельєфу суворо витримувалася ієрархічність містобудівної композиції. Центр міста на найвищих відмітках завдяки фортечним валам і еспланаді був візуально виділений у пейзажі. Тут розміщалися гол. домінанти. У 2-й пол. 17—18 ст. іщов процес заміни дерев'яних містобудівних домінант мурованими, значно більших обсягів. Це міські і монастирські собори, парафіяльні церкви. При цьому дотримувалися принципу ієрархічності: гол. домінанти були масивними, 7—5-верхими (Полтава, Прилуки); другорядні були 1—3-верхими, простих силуетів. Новим явищем архітектури 2-ї пол. 18 ст. стали багатоярусні муровані дзвіниці (Переяслав, Полтава, Мгар) як важливі акценти міських силуетів та муровані монастирі строго регулярної композиції з собором у центрі і дзвіницею з Зх. (Густинський, Переяславський, Вознесенський, Мгарський, Полтавський, Хрестоздвиженський). У 2-й пол. 18 ст. розпочинається процес реконструкції міст на засадах класицистичної архітектури. На Україну було поширено Указ 1763 «О сделании всем городам, их строению и улицам специальных планов, по каждой губернии особо». Але особливості тогочасної військ.-політ. обстановки затримали реалізацію цих заходів на Полтавщині на кілька десятиріч. Призначені з 1782 губ. і повіт. землеміри розпочали топографічну зйомку міст, складення нових планів. Перепланування заторкнуло, передусім, Кременчук і Полтаву. Найбільшого розвитку реконструктивні і планувальні роботи набули після того, як 1802 Полтава стала губ. центром і було організовано губ. креслярню. Найповніше нові містобудівні засади були реалізовані у проекті перепланування Полтави 1803. Того ж року розроблено план Ромен, ще кількох міст. На складну топографічну основу накладалася абстрактна вулична мережа, але робилося це не механічно, а з деяким урахуванням трасування ліній укріплень, вулиць і доріг, розташування соборів і монастирів. 1805 розроблено плани Лубен, Миргорода, Хорола та ін. повітових і заштатних міст. 1810 затверджено новий план Переяслава. Авторами всіх цих проектів були губ. арх. М. Амвросимов і його помічник Плотников, пізніше до роботи підключився А. Карташевський. За їх проектами, з використанням альбомів «зразкових фасадів», що регулярно надходили зі столиці, впродовж перших десятиріч 19 ст. у Полтаві і всіх повіт. містах проводилося буд-во присутственних місць, народних училищ, лікарень тощо. На зміну попереднім органічним містобудівним структурам з поч. 19 ст. утверджується принцип регулярного, централізованого, упорядкованого міста. Ідея регулярності мислилася як засіб спрощення орієнтації, упорядкування планувальної структури. Для кожного міста заздалегідь обирався певний планувальний прийом. Ступінь складності плану визначався кількістю населення, площею селитьби, значенням

міста. Малі повітові і позаштатні міста вирішувалися єдиним планувальним прийомом, здебільшого — це ортогональна мережа вулиць. Але таким прийомом вирішувалися і деякі великі міста — Прилуки, Переяслав. Планування Полтави, Лубен, Ромен вирішувалося кількома прийомами з прив'язкою до існуючих вуличних трас. Прямолінійні вулиці орієнтувалися на архіт. домінанти (осьова перспектива), з'явилися замкнені перспективи і тим самим завершився перехід від давньоруської ландшафтної системи орієнтації до лінійно-осьової, за принципом вулиця — коридор. Гол. площі здебільшого розплановувалися ближче до берегів річок. Фортечні вали зносилися, на їх місці прокладалися широкі озеленені бульвари (Ромни, Переяслав, Полтава). Були детально розроблені протипожежні вимоги — необхідність брандмауерів, розривів між будинками, заборона вкривати дахи соломою; санітарні вимоги — винос за місто цвинтарів і виробн. об'єктів. Квартали у центрах міст виділялися під муровану забудову, на периферії — під дерев'яну. Нормувалася ширина вулиць: головних — 10 саж., другорядних — 5 саж. Недоліком цих планувальних систем було ігнорування локальних особливостей ландшафту.

Перепланування здійснили лише частково через слабке економ. становище більшості міст. З 1836 розпочалася розробка серії планів згідно з новими вимогами: більше уваги надавалося вивченню інж.-геол., гідролог. умов тер., повніше враховувалася наявна забудова, точніше намагалися визначити перспективи розвитку поселень. За зразок правили проекти, розроблені арх. В. Гесте для Київської губ. Але у зв'язку з передачею цієї роботи повітовим землемірам рівень реалізованих планів дещо знизився, а планування звелося до механічної прирізки нових прямокутних кварталів. У результаті здійснення цих заходів центр. частини більшості міст дістали регулярне планування. Кол. передмістя перепланувати нерідко не вдавалося, і старі траси вулиць підключалися до ортогонального планування центрів. Нове планування призвело до зміни об'ємно-просторової композиції: завдяки знесенню оборонних ліній розкрилися панорами ансамблів історичних центрів. Архіт. домінанти, як старі, так і новозбудовані, потрапляли у точки перетину осей кількох вулиць, завдяки чому великий ефект досягався невеликою кількістю унікальних споруд. З поч. 19 ст. рядова забудова була виведена на червоні лінії, з'явилася периметральна забудова кварталів, збільшився масштаб споруд, особливо у центрах Кременчука і Полтави. У 2-й пол. 19 — на поч. 20 ст. з'являється суцільна 3—4-поверхова забудова гол. вулиць у Полтаві, Кременчуці, Ромнах, Прилуках, Лубнах. Містобудівна ситуація, що створилася у результаті перепланувань 1-ї пол. 19 ст. та забудови 19 — поч. 20 ст., стала основою розвитку міст Полтавщини за рад. період. У 1930-х рр. відбулося руйнування об'ємно-просторової композиції більшості міст — Кременчука, Лубен, Полтави, Лохвиці, Зінькова, Миргорода та ін., знищено основні архіт. домінанти. У період перших п'ятирічок і повоєнної відбудови планування міст розвивалося на засадах спадкоємності, у 1940—50-х рр. створювалися нові містобудівні ансамблі в неокласицистичних формах. У 1960-х рр. у Полтаві, Кременчуці, Лубнах розпочалося масове індустріальне житл. будівництво. Забудовувалися вільні тер., але вибіркове будівництво

велося і в істор. центрах міст. Вихід сучасної забудови у заплави річок, зокрема у Полтаві, грубо спотворив історично складений образ міста. З 1970-х рр. індустр. домобудування у Кременчуці й Полтаві досягло значного розмаху. Основною планувальною ланкою став мікрорайон з комплексом торгово-комунального і культурно-побут. обслуговування. Починаючи з 1960-х рр., різні ін-ти містобудівного профілю (Укрміськбудпроект і його Полтавський філіал, Діпроміст, КиївНДІПмістобудування) розробляють генеральні плани міст області і проекти детального планування їх центрів (Полтава, Кременчук, Пирятин, Лубни, Лохвиця та ін.) Проводяться конкурси на проекти генпланів і забудови центрів. Ступінь реалізації цих містрорегулюючих документів низький, що пов'язане з нереалістичною оцінкою перспектив і темпів містобудівного розвитку, методично та історично неспроможною ідеологією тотального проектування і загальної регламентації. У 1968 Держбуд УРСР включив до списку старовинних нас. пунктів України, проекти планування і забудови яких мають погоджуватися з органами охорони пам'яток, міста Полтаву і Лубни, смт Диканьку, села Устимівку, Більськ, Мгар, Мацківці, Спітин, Великі Сорочинці, Хомутець, Березову Рудку, Горошине. Постановою Ради Міністрів України від 1976 Лубни і Лохвиця включені до списку малих і середніх істор. міст республіки, що підлягають першочерговому упорядкуванню, 1986 Полтава включена до реєстру істор. міст всесоюзного значення. У зв'язку з цим розпочалася розробка зон охорони пам'яток історії та культури. Але з усієї області лише по Полтаві КиївНДІТІ 1984 виконано історико-архіт. опорний план з проектом зон охорони пам'яток, скоригований 1989. Ним передбачається цивілізоване ставлення до пам'яток містобудування й архітектури, істор. планування і забудови, до природного ландшафту.

МІСЬКА́ РЕФО́РМА 1870. Городове положення 16 червня 1870. За М. р. створені виборні міські думи: Зіньківська, Золотоніська, Кобеляцька, Костянтиноградська, Кременчуцька, Лохвицька, Лубенська, Переяславська, Пирятинська, Полтавська, Роменська, Хорольська. Правом голосу користувалися лише власники нерухомого майна, переважна більшість міськ. населення була позбавлена виборчих прав. М. р. сприяла налагодженню міськ. г-ва, розвитку міської торгівлі і пром-сті, охорони здоров'я, освіти. Була значно урізана законом 1892, який передав установи самоврядування під нагляд губернатора.

МІСЬКІ́ ДУ́МИ — виборні розпорядчі органи міського самоврядування. Засн. 1785 відповідно до «Жалуванної грамоти містам» на засадах станового представництва (Градизька, Зіньківська, Золотоніська, Кобеляцька, Костянтиноградська, Кременчуцька, Лохвицька, Лубенська, Миргородська, Переяславська, Пирятинська, Полтавська, Прилуцька, Роменська, Хорольська). Міська реформа 1870 замість станового представництва встановлювала обрання членів М. д. на основі майнового цензу. Правом голосу користувалися лише власники нерухомого майна. Більшість міського населення була позбавлена виборчих прав. За даними 1874, до вищезгаданих додалися думи в Гадячі та Глинську. Городове положення 1892 ще більше обмежило кількість виборців, посилило нагляд царської адміністрації за діяльністю М. д. Ліквідовані 20.II 1918.

МІСЬКІ́ УПРА́ВИ — виконавчі органи *міських дум.* Ств. відно відно до Городового положення від 16.VI 1870. Складалися з виборчих голови і кількох членів,

мали канцелярії з відділами, постійні і тимчасові виконавчі комісії. Ліквідовані у лютому 1918.

МІСЬКІ УЧИ́ЛИЩА — шестирічні навч. заклади, які відкривалися згідно з положенням М-ва нар. освіти від 31.V 1872 замість *повітових училищ*. Нові, як правило, відкривалися з ініціативи *міських дум*. Поділялися на одно-, дво-, три- та чотирикласні. До них приймалися діти дрібних урядовців, торговців, ремісників не молодші семи років. У сучасників дістали назву «тупикових», оскільки до них не приймалися випускники ін. типів поч. шкіл, а їх учні не мали права вступу до середньої школи. Навчання можна було продовжувати у нижчих проф. школах і на пед. курсах. 1874 на Полтавщині діяло 17, 1910 — 25, 1912 — 29 М. у. З них Пирятин. (1868) і Кустолівське (1888) були жіночими. У М. у. навчалося 3449 хлопчиків і 606 дівчат, з них — 895 дітей селян, 1541 козаків, 870 міщан і цехових, 63 почесних громадян і купців, 24 духовенства, 103 дворян і чиновників та ін. Викладали: закон божий, читання і письмо рос. і церковнослов'ян. мовами, арифметику, практичну геометрію, географію і історію, природознавство, фізику, креслення, малювання, гімнастику. У восьми училищах вивчалися іноземні мови, в Хорольському — італійська бухгалтерія. У М. у. існ. бібліотеки; з 2-ї половини 80-х рр. була введена ручна праця. При Кобеляцькому М. у. було відкрито класи столярно-токарного ремесла коштом поміщиці Савицької, при 5 училищах — дворічні пед. курси, в яких навчалося 140 чол. З 1877 було введено плату за навчання: від 4 до 10 крб. на рік. Більшість М. у. містилася у власних приміщеннях. Утримувалися коштом держави, земства, міста та від плати за навчання, Карлівське — за рахунок економії вел. княгині Катерини Михайлівни. Друге Полтавське — т-ва взаємного кредиту. Частині М. у. присвоювались імена місцевих фундаторів. Так, Гельмязівське М. у. носило ім'я І. Марковича. У Зіньківському М. у. вчителював К. І. Зеров — батько укр. вченого ботаніка, акад. АН УРСР Д. К. Зерова та укр. літературознавця, поета і перекладача М. К. Зерова. З 1912 М. у. реорганізовані у вищі поч. училища.

МІЧУ́РІНУ І. В. ПА́М'ЯТНИКИ. Встановлені на честь Мічуріна Івана Володимировича (1855—1935) — рос. селекціонера плодово-ягідних та ін. культур, почесного чл. АН СРСР з 1935, акад. ВАСГНІЛ з 1935. Нар. поблизу с. Довгого (тепер Мічуровка Рязанської обл.). З 1872 до 1935 жив і працював у м. Козлові (тепер Мічурінськ Тамбовської обл.). У 1948 О. П. Довженко зняв кольоровий худож. фільм «Мічурін». 1) У с. Веселому Подолі Семенівського р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Відкрито 1967. 2) У с-щі Криниці Лохвицького р-ну. Знаходиться біля контори радгоспу ім. Мічуріна. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 3,5 м. Відкрито 1967. 3) У с. Мачухах Полтав. р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 4,7 м. Відкрито 1967. 4) У с. Михнівцях Лубенського р-ну. Знаходиться в центрі села. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Відкрито 1967.

МНО́ГА — річка в Черніг. і Полтав. областях України, ліва прит. р. Удаю (бас. Дніпра). Довж. 59 км, площа бас. 589 км². Шир. річища 10 м, шир. заплави 500 м. Похил річки 1,2 м/км. Бере початок біля с. Остапівки Варвинського р-ну Черніг. обл. В межах Полтавщини тече тер. Пирятинського,

Чорнухинського, Лубенського районів. На берегах М.— смт Чорнухи, села Білоцерківці, Вороньки, Кизлівка, Луковики, Яцини.

МОКІЇВКА — село Чорнухинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Піски-Удайські. Розташ. за 15 км від райцентру та за 28 км від залізнич. ст. Пирятин. 594 ж. (1990). Засн., вірогідно, на рубежі 16—17 ст. 1740 М. включена до складу Чорнуської сотні Лубен. полку. У 70—80-х рр. 18 ст. селом володіли значковий товариш Іван Самойлович, вдова хорунжого полковника Ірина Самойловичева. З 2-ї пол. 19 ст. до 1923 — волосний центр Лохвицького повіту Полтав. губ.

За переписом 1859 у М.—131 двір, 912 ж., церква. 1866 побудована нова Миколаївська церква, при якій існ. б-ка та церковнопарафіяльна школа. У 1900 в М.— 206 дворів, 1381 ж.; у 1910 — 204 двори, 1113 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. За переписом 1923 в М. Чорнухинського р-ну Лубен. округу наліч. 1329 ж.; у 1926 — 277 дворів, 1370 ж. У період нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—18.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 60 чол. У селі — колгосп ім. В. І. Леніна (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, АТС, с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 270 місць, б-ка (15,2 тис. од. зб.). У селі — братська могила рад. воїнів, що загинули (38 чол.) під час оборони села 1941, та пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (96 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

МО́КРА КОМИШУВА́ТКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Орчика (бас. Дніпра).

МО́КРА КОТЕЛЬВА́ — річка в Полтав. обл., права прит. р. Котелевки (Середньої Котельви). Довж. 20 км, площа бас. 183 км².

МО́КРА ЛИП'Я́НКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Орелі (бас. Дніпра). Довж. 49 км. Тече тер. Машівського р-ну.

МО́КРА МАЯ́ЧКА — річка в Полтав. обл. Внаслідок її злиття з р. Сухою Маячкою утв. р. Маячка (права прит. р. Орелі). Довж. 15 км. Тече тер. Новосанжарського р-ну. Бере початок у заболоченій долині побл. сіл Сухої Маячки, Кочубеївки, Довгої Пустоші. На берегах М. М. розташ. села Ленінове, Оборона Рад, Рекунівка, Губарівка. У кількох місцях на річці побудовано греблі.

МО́КРИЙ ІРЖА́ВЕЦЬ — річка в Полтав. обл., права прит. р. Сули (бас. Дніпра). Довж. 26 км.

МО́КРИЙ ТАГАМЛИ́К — річки в Полтав. обл. 1) Права прит. р. Тагамлика (бас. Дніпра). Довж. 27 км. 2) Ліва прит. р. Ворскли.

«МОЛОДА́ ГРОМА́ДА» — додаток до журн. *«Полтавський кооператор»* — спец. видання для молоді. 1922 вийшов один номер.

«МОЛОДА́ ГРОМА́ДА». Молодіжна обл. газета. Виходить з 22.X.1991.

«МОЛОДА́ УКРАЇ́НА». Журнал осв. характеру для дітей молодшого і старшого віку. Виходив за ред. Олени Пчілки (див. *Пчілці Олені меморіальна дошка*) у Києві 1906, 1908—12 та 1914 як щомісячний літ. і загальноосв. додаток до журн. *«Рідний край»*. З 1914 виходив у Гадячі. Журнал друкував твори Т. Шевченка, С. Руданського, Лесі Українки та ін., переклади з рос. і зарубіжної л-р. Вийшло 64 номери.

«МОЛОДИ́Й ЛЕ́НІНЕЦЬ». Газета, орган Гребінківського РК ЛКСМУ. Видавалася 1935—36 у Гребінці. Друкувалася на шпальтах газ. *«За більшовицькі колгоспи»*.

«МОЛОДИ́Й ОРА́Ч». Газета, орган Пирятинського повітвиконкому. Двотижневик. Виходив 1922 у Пирятині.

«МОЛОДНЕ́ЧА СТОРІ́НКА». Газета, виходила 1934—36 у Ко-

зельщині. Друкувалася на шпальтах газ. «*Розгорнутим фронтом*».

«МО́ЛОТ». Газета, орган Полтав. к-ту РСДРП(б). У жовтні — груднi 1917 у Полтаві вийшло 4 номери.

«МО́ЛОТ». Літ. об'єднання творчої молоді робітників Полтави. Діяло в 1925—28. Поділялося на укр. і рос. секції. Членами «М.» були: К. Лаврунів, П. Розін, М. Корсун (Крицевий), В. Вітер-Перельотний (Василенко), С. Тарашкевич (писав польс. мовою), В. Авруценко, О. Косенко та ін. У квітні 1928 «*Молот*» і «*Горно*» утворили організацію «Літмол». Твори друк. у журн. «*Наше слово*», «*Горно*» та в харківських виданнях.

МОМУТИ́НЕЦЬ — потічок в Полтав. обл., поблизу с. Ручок Гадяцького р-ну.

МОНУМЕНТА́ЛЬНА МУРО́ВАНА АРХІТЕКТУ́РА на Полтавщині започаткована у 2 й пол. 17 ст. і пов'язана з нац. держ. відродженням України після визв. війни 1648—54. У містах зводяться монументальні храми, будуються монастирські комплекси. Фундаторами здебільшого виступає козацька старшина, яка зосередила в своїх руках політ. владу та екон. ресурси (гетьмани, полковники, рідше церковні ієрархи). Розвиток *містобудування* і М. м. а. у 2 й пол. 17—18 ст. дали такі визначні ансамблі, як *Густинський монастир* і Красногірський, *Мгарський монастир* (Мгарський Лубенський Спасо-Преображенський) і *Полтавський Хрестовоздвиженський монастир*, собори у Прилуках, Полтаві, Пирятині, Ромнах, церкви у Лютеньці, Великих Сорочинцях, Жуках, Полонках тощо. У розвитку М. м. а. цього періоду можна виділити два осн. напрями. Перший з них пов'язаний з відродженням планово-просторових структур давньоруських міських і монастирських храмів 12 ст., певними впливами зх. (литовського і польського) барокко. Цю лінію розвитку започатковано 1684 будівництвом *Спасо-Преображенського собору* Мгарського монастиря, 1689 за цим зразком закладено собор Полтавського Хрестоздвиженського монастиря, а 1749 — *Успенський собор* у Полтаві. Всі вони тринефні, шестистовпні, з виділеним трансептом, 3-, 5-, 7-банні, з двох'ярусним зх. приділом і вежами, що його фланкують. Спрощеним варіантом цих схем є кубічні чотиристовпні п'ятиверхі храми епохи пізнього барокко — *Срітенська церква* та *Воскресенська церква* у Полтаві. Другий напрямок розвивав планово-просторові композиції, традиційні для *дерев'яної монументальної*

Дзвіниця і собор Мгарського монастиря. Фото поч. 20 ст.

архітектури. Переважали хрещаті п'ятидільні п'ятиверхі, дев'ятидільні п'ятиверхі храми (собор Густинського монастиря, церкви у Лютеньках і Сорочинцях, собор у Прилуках та ін.), дев'ятидільні одноверхі (собор Вознесенського монастиря 1695 у Переяславі); тридільні триверхі церкви (Михайлівська церква поч. 18 ст. у с. Полонках біля Прилук). Відомі також численні проміжні типи, представлені тринефним шестистовпним трибанним Святодухівським собором (1689) у Ромнах, тридільним триконховим трибанним Преображенським собором (1767) Красногірського монастиря коло Золотоноші (арх. І. Григорович-Барський), тридільними однобанними *Різдва Богородиці собором* у Пирятині та Покровською церквою (1770) у с. Жуках. Будувалися у цей період на Полтавщині і безбанні церкви зального типу: Михайлівська (1666) у Переяславі, Миколаївська (1720) у Прилуках, Василівська (1751) у Ромнах.

У серед. 18 ст. на Полтавщині сформувався оригінальний місцевий тип тетраконхових храмів квадрифолієвого плану зі зменшеним центр. четвериком. У їх зовнішніх формах підкреслювався мотив ярусності і строгої центричності. До цього типу належали, крім *Троїцької церкви* у Диканьці, *Миколаївська церква* у Полтаві. Звідси цей тип поширився в ін. регіонах. Поряд з цим зустрічався і простий тип безчетверикового тетраконху, наприклад, *Вознесенська церква* у Пушкарівці під Полтавою, Миколаївська церква 1787 у с. Китайгороді.

Пирятин. Собор Різдва Богородиці (фото до реставрації).

Більшість храмів, за давньою укр. традицією, ставилися посеред міських чи монастирських майданів, займали острівне становище і були розраховані на круговий огляд. Цим пояснюється їх «всефасадність», відсутність поділу фасадів на головні та другорядні, скульптурне ліплення обсягів, вишукані багатоярусні силуети. Форми декору еволюціонували від ренесансної тектонічності в пам'ятках 17 ст. до бароккової пишності серед. 18 ст.

2-а пол. 18 ст. на Полтавщині характеризується урізноманітненням типів споруд, появою класичних бароккових особливостей. Під впливом творчості арх. В. Растреллі, Й. Шеделя, І. Григоровича-Барського та А. Квасова розповсюджується використання прийомів, форм, композиційних побудов професійної, у т. ч. і столичної архітектури пізнього барокко, зокрема поширення набувають ордерні композиції. У цей час новим явищем в архітектурі стали високі багатоярусні муровані дзвіниці ордерної архітектури, що прийшли на зміну дерев'яним. Вони були найважливішими містобудівними домінантами окремих ансамблів і цілих міст: дзвіниця Переяславського Вознесенського монастиря (1770—76), Полтавського Хрестовоздвиженського (1786) і Мгарського (1785) монастирів, Успенського собору в Полтаві (1774—1801). За даними П. Бодянського на 1865 у межах Полтав. губернії наліч. 49 мурованих храмів, споруджених до 1800. З них 5 храмів, збудованих у 17 ст.; 6 — у 1-й чверті 18 ст.; 5 — у 2-й чверті 18 ст.; 11 — у 3-й чверті і 22 — у ос-

танній чверті 18 ст. Це були твори відомих архітекторів — І. Б. Зауера, М. Томашевського, С. Стабанського, І. Г. Григоровича-Барського та ін. майстрів, імена яких не дійшли до нашого часу. Розподіл мурованих церков у межах губернії був дуже нерівномірним: найбільше їх зафіксовано у пн.-зх. повітах, заселених з часів Київ. Русі, обмаль — у пд.-сх. районах. У Полтаві з повітом налічувалось 12 мурованих храмів, у Прилуцькому пов. — 7, Переяславському — 6, Пирятинському — 4, Роменському і Золотоніському — по 3, Гадяцькому, Зіньківському, Кобеляцькому, Лубенському, Миргородському, Хорольському — по 2, у Костянтиноградському і Лохвицькому — по 1 і в Кременчуцькому — жодного.

У кін. 18 — на поч. 19 ст. в архітектурі Полтавщини утверджується новий художньо-стильовий напрямок — класицизм. Цивільні і культові споруди цього стилю, що має джерела у античній спадщині Греції і Риму, зводилися у містах і селах, у більшості дворянських маєтків. На цей час припадає радикальна реконструкція багатьох міст, розвиток цивільного мурованого будівництва. Застосовується регулярне осьове планування, ансамблевий принцип забудови міських вулиць і площ (*Кругла площа* у Полтаві). Виникло багато нових типів споруд: адм. (будинки губернаторів і присутственні місця у Полтаві, магістрат у Кременчуці, поштові станції), громадських (Дворянське зібрання у Полтаві), навч. (Кадетський корпус та Інститут шляхетних дівчат у Полтаві, повітове уч-ще у Ромнах), медичних (шпиталі у Полтаві, Ромнах, Кременчуці), казарми і лазарет у Кременчуці (арх. М. Амвросимов, не збереглися). Багато таких споруд зведено за типовими проектами арх. А. Захарова, які надсилалися з Петербурга, і за проектами губ. арх. М. Амвросимова і А. Карташевського. Кілька першокласних пам'яток доби класицизму збереглося від найвідомішого палацово-паркового ансамблю *Кочубеїв садиби:* ротондальна *Миколаївська церква* і дзвіниця, *Тріумфальна брама.* Не збереглася гол. споруда ансамблю — палац Кочубея — найвидатніша палацова споруда епохи класицизму на Полтавщині. Садибні будинки, палаци, ін. споруди класицистичної архітектури збереглися в Березовій Рудці (див. *Закревських садиба*), Бобрику (див. *Масюкова садибний будинок*), Крутому Березі (див. *Зіньківських садиба*), Вишняках (садибний будинок поміщика Пламеніца), Хомутці (див. *Муравйових-Апостолів садиба*). Їх архітектура — яскравий приклад регіональної трансформації загальноімперського стилю класицизму. Класицизм також дав принципово нове опрацювання архітектури храмів. Церкви набули кубічних чи хрещатих обрисів, завершень у формі масивних півсферичних куполів на циліндричних барабанах, фасади ускладнилися колонними портиками. Етапною пам'яткою є *Успенський собор* у Кременчуці. До творів зрілого класицизму належать: *Троїцька церква* в Котельві, *Успенська церква* у Вепри-

Садиба Кочубеїв у Диканьці.

ку, *Благовіщенська церква* у Федорівці, *Всіхсвятська церква* у Гадячі та ін. Всі вони однобанні, більшість має розвинені притвори з Зх. Невеликі 1—2-ярусні дзвіниці почали з 1810-х рр. споруджувати над зх. притвором храму. Характерною особливістю М. м. а. Полтавщини кін. 18 — 1-ї пол. 19 ст. є велика кількість споруд, які у стильовому плані становлять проміжні типи, перехідні ланки від пізнього бароко до класицизму, яскравим прикладом чого є ансамбль *Троїцької церкви* у Вишняках. Поряд з цим, монументальні споруди періоду класицизму характеризуються наявністю місцевих особливостей, обумовлених тривкістю давніх буд. традицій. Характерним прикладом місцевої модифікації загальновживаних стильових канонів була *Успенська церква* в Хоролі.

У 1850-х рр. класицизм вичерпав свої можливості, і на зміну йому прийшли різні стильові напрямки у руслі ретроспективізму. Провідним напрямом став романтизм з численними течіями, які орієнтувалися на різні істор. стилі і витворили оригінальні різновидності неорос. стилю, неокласицизму, неоготики, необароко тощо. На Полтавщині збереглося чимало високопрофесійних архіт. творів доби історизму. У неоруському і «візантійському» стилях зводилися церкви (*Різдва Богородиці церква, Самсоніївська церква* у Полтаві), рідше — громад. будівлі (жіноче єпархіальне училище в Лубнах, 1907, арх. О. М. Бекетов). Імпозантний неоренесанс застосовувався для представницьких адм. і громад. споруд, таких як *Земської бібліотеки будинок, Полтавський просвітницький будинок* ім. М. Гоголя, Земельний банк у Полтаві, художньо-промислова школа у Миргороді (1896). Синтезом форм модерну і неоруського стилю відзначається будинок Російського селянського банку у Полтаві (1906—09, арх. О. Кобелєв) з активним використанням скульптури і поліхромії. У стильових формах неоготики споруджено *Петропавлівську кірху* в Полтаві.

Серед об'єктів М. м. а. поч. 20 ст. особливу групу складають будівлі, у яких відбилися пошуки *українського архітектурного стилю*. Архітектори і художники надихались кращими зразками *народної архітектури*, трансформуючи тисячолітній досвід з естетичних позицій нового часу. До таких пам'яток належить *Покровська церква* у Плішивці, *Полтавського губернського земства будинок* та ін. У цьому напрямі працювали О. Г. Сластіон (див. *Сластіону О. Г. меморіальні дошки*), Д. М. Дяченко (див. *Кротенки*). На 1990 в Полтав. обл. під охороною держави перебувало 36 пам'яток М. м. а. республ. значення. Іл.— табл. II, III, V—X, XX, XXIV, XXVI, XXVIII, XXX, XXXII.

Полтава. Будинок губернських присутственних місць. Фото поч. 20 ст.

МОРО́ЗІВСЬКА ДА́ЧА — бот. пам'ятка природи (з 1969). Дубовий лісовий комплекс з деревами віком 85—100 р. Розташ. в Лубенському р-ні. Перебуває у віданні Лубенського лісгоспзагу. Площа 865 га.

МОРО́ЗОВА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Човнової (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

«МОСКВА́». Готель у Полтаві. Побудований на поч. 20 ст. по вул. Котляревського № 30. З 1920 використовувався як житловий будинок. Розібраний 1987.

МОСКО́ВСЬКІ СТАТТІ́ 1665 — договірні умови між козацькою старшиною і царським урядом, що їх підписав 11.X гетьман І. Брюховецький у Москві. Підтверджуючи права та привілеї козац. старшини, встановлені *Березневими статтями 1654* і Переяславськими статтями 1659, М. с. значною мірою обмежували політ. автономію Лівобережної України й посилювали її адм. і фінан. залежність від царського уряду. За М. с. укр. землі оголошувалися володіннями рос. монархів. Збільшувалися гарнізони рос. війська у Києві, Чернігові, Переяславі і Ніжині. Крім того, рос. гарнізони розміщувалися у Полтаві, Кременчуці, Новгороді Сіверському, Острі, Каневі та ін. містах, а також у Кодаку на Запорізькій Січі. Було розширено права рос. воєвод.

МОСТОВА́ — річка в Полтав. обл., лівий рукав р. Ворскли (бас. Дніпра).

МО́ТРЯ — струмок у Полтав. обл., поблизу с. Яреськів Шишацького р-ну.

МО́ЦЬКИЙ — ручай у Полтав. обл., прит. р. Кістячки (бас. Дніпра). Тече тер. Лубенського р-ну.

МУЖЕВА́ ДОЛИ́НА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Груні (бас. Дніпра). Довж. 27 км.

«МУЗИ́ЧНА ПОЛТА́ВЩИНА» — нар. музей. Відкр. 1978 у приміщенні музичного училища ім. М. В. Лисенка. Ініціатором створ. музею і його завідувачем є М. А. Фісун. Експонатів — понад 5 тис. Експозицію складають три розділи. Перший розділ присвячений укр. композитору М. В. Лисенку (див. *Лисенка вулиця*). Містить збірник обрядових пісень із особистою печаткою Миколи Віталійовича, збірник нар. пісень — видання 1868 з автографом укр. письменниці Марко Вовчок, партитура кантати «На вічну пам'ять І. Котляревському» із автографом М. В. Лисенка (ця кантата вперше була виконана у Полтаві 1903 під час відкриття пам'ятника письменникові). Матеріали інших двох розділів розповідають про діяльність викладачів та випускників училища, про діячів у галузі музичної творчості, життя і діяльність яких пов'язана з Полтавщиною (М. Г. Чурай, Г. П. Гладкого, В. А. Кабачка, Д. Ф. Піки, В. М. Верховинця та ін.). 1989 музей удостоєний звання народного. Розташований на вул. Жовтневій № 11.

МУЗИ́ЧНІ ШКО́ЛИ. Спеціальні муз. навч. заклади системи М-ва культури України, які дають поч. муз. освіту. У 1990 в Полтав. області працювали: 41 дитяча муз. школа і 70 їх філіалів у селах, 2 вечірні муз. школи для робітничої молоді. У муз. школах працює понад 1100 викладачів і навчається понад 9,5 тис. учнів. Школи мають відділення: гри на фортепіано, струнно-смичкове (скрипка, віолончель, контрабас), народних, духових, ударних інструментів, струнно-щипкових (арфа). У вечірніх муз. школах, крім згаданих, є ще вокальний відділ. Перші

Полтава. Просвітницький будинок ім. М. В. Гоголя. Фото поч. 20 ст.

муз. школи були відкриті в Кременчуці (1920) і Полтаві (у 1918—28 діяла при муз. технікумі, потім самостійно). У повоєнні роки відкрито такі муз. школи: Білицька (1973), Великобагачанська (1968), Великосорочинська (1988), Великокринківська (1974), Гадяцька (1960), Гирявоісковецька (1985), Глобинська (1965), Градизька (1971), Гребінківська (1965), Диканська (1966), Зіньківська (1964), Карлівська (1960), Кобеляцька (1959), Козельщинська (1970), Комсомольська (1968), Котелевська (1967), Кременчуцька № 2 (1963), Кременчуцька № 3 (1978), Лубенська (1954), Лохвицька (1956), Лучанська (1985), Машівська (1970), Миргородська (1954), Новосанжарська (1954), Оніщнянська (1972), Оржицька (1967), Пирятинська (1957), Полтавська № 2 (1964), Полтавська № 3 (1969), Полтавська № 4 (1970), Полтавська вечірня (1944), Решетилівська (1965), Семенівська (1961), Сенчанська (1971), Хорольська (1959), Чорнухинська (1970), Червонозаводська (1976), Чутівська (1966), Шишацька (1966). Серед викладачів муз. шкіл удостоєні звання засл. працівник культури УРСР: Ф. О. Остапенко (директор полтав. дитячої муз. школи № 1, керівник засл. капели бандуристів м. Полтави), С. В. Прокопенко (викладач Полтав. дитячої муз. школи № 1), З. Ю. Пасічник (викладач полтав. дитячої муз. школи № 3). Крім музичних діють 4 дитячі художні школи: в Комсомольську (1977), Кременчуці (1974), Лубнах (1975) і Полтаві (1962).

МУРАВЙО́ВИХ-АПО́СТОЛІВ САДИ́БА у с. *Хомутці* Миргородського р-ну. Засн. у 2-й пол. 17 ст. хомутецьким сотником, згодом миргородським полковником П. С. Апостолом. Відомості про дерев. панський палац і сад з теплицями залишив нім. вчений-природознавець А. Й. Гільденштедт, який 1774 відвідав містечко. На тер. садиби знаходилася Троїцька церква, збудована 1754 полковником М. Д. Апостолом. На поч. 19 ст. маєток одержав у спадок Іван Матвійович Муравйов-Апостол (1770—1851) — рос. письменник-просвітитель, перекладач, дипломат, академік Рос. АН (з 1811), нащадок гетьмана Данила Апостола по жіночій лінії. Після відставки 1806 він переїхав у Хомутець, де було відбудовано й впорядковано родовий маєток. Гол. в'їзд проходив від села через місток над р. Хомутцем, центр. алеєю парку до парадного двору перед панським будинком. Центр. двоповерхова частина палацу сполучалася напівкруглими переходами з бічними флігелями, що утворювало П-подібну в плані композицію двору-курдонеру, характерну для садибно-палацової архітектури доби класицизму. Гол. вхід оздоблював своєрідний ганок, над яким на рівні 2-го поверху було влаштовано терасу-балкон, на яку був вихід з парадної зали. Центр. найдавніша частина — дерев'яна, добудови — муровані. З боку паркового фасаду існувала тераса-лоджія, сходи від якої провадили до партеру перед ставом із штучними острівцями (див. *Хомутецький парк*). Сини І. М. Муравйова-Апостола — Матвій, Сергій та Іполит були учасниками декабристського руху. До них у М.-А. с. приїздили П. І. Пестель, М. П. Бестужев-Рюмін, М. І. Лорер, М. С. Лунін та ін. (див. *Декабристи на Полтавщині*). 1851 після смерті власника маєток залишився молодшому синові від другого шлюбу Василеві Івановичу. Згодом перейшов до С. К. Гартінга, який одружився з його вихованкою. Тепер на тер. М.-А. с.— *Хомутецький ветеринарно-зоотехнічний технікум*. В одному з приміщень палацу розміщено частину експозиції *Хомутецького історичного музею,* присвячену декабристам. Іл. — табл. XXIV.

МУРА́ВСЬКИЙ — ручай у Полтав. обл., прит. р. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Лохвицького р-ну.

МУСІ́ЇВКА (Нова Мусіївка) — село Хорольського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Стара Мусіївка, Лазьки, Мартинівка, Мищенки, Хоменки, Шкилі, Бурлаки, Дації. Розташ. на лівому березі р. Сули, за 25 км від райцентру та за 22 км від залізнич. ст. Хорол. 515 ж. (1990). Село виникло у кінці 16 ст. Селилися тут селяни-втікачі від панської сваволі, козаки. У 18 ст. М. наліч. понад 100 дворів. У 1785 село Хорольського повіту перейшло у власність Старицького, 1787 — прем'єр-майора А. Крижанівського, секунд-майора І. Боярського, сотників І. Молчевського та Ф. Ковалевського, частиною його володів також нім. колоніст Струве, 959 ж. За переписом 1859 М. Хорольського повіту — власницьке та козацьке село, 350 дворів, 2314 ж., дерев. Вознесенська церква, побудована 1831 поміщиком І. О. Башиловим, при церкві — б-ка. На 1863 у селі наліч. 352 двори, 2687 ж., винокурний та цукровий з-ди. У 70-х рр. було відкрито церковнопарафіяльну школу, яка 1884 стала земською, 1908 — переведена до Нової Мусіївки. 1910 у Новій Мусіївці Худоліївської волості Хорольського повіту — 203 господарства, 1267 ж., у Старій Мусіївці — 62 господарства, 353 ж. Селяни брали участь у революції 1905—07. Після революції 1917 у селі виникла Рада сел. депутатів, у січні 1918 проголошено Рад. владу. 1922 відкрита початкова школа на х. Лазьки, організовувались лікнепи. 1929 ств. колгосп «Незаможник». Того ж року у с. Старій Мусіївці відкрито поч. школу (22 учні), а через три роки така школа почала діяти в с. Байках. Мед. пункти були відкриті у с. Мусіївці та на х. Парнюки. 1932 ств. 4 колгоспи: ім. С. М. Будьонного, ім. 17 партз'їзду, ім. Комінтерну та «Серп і Молот». Колгосп — учасник Всесоюзної с.-г. виставки у Москві. Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941 — вересень 1943) було вивезено до Німеччини 250 чол. 1959 відбулося укрупнення колгоспів, ств. колгосп «Росія» (м'ясо-мол.-зернового напряму, тех. культури). У селі є с. ш., дит. садок, Будинок культури (400 місць), б-ка (13 038 од. зб.), відділення зв'язку. Уродженцями села є доктор юрид. наук В. Т. Нора та доктор філософ. наук, професор М. О. Парнюк. У М. споруджено пам'ятники В. І. Леніну (1960), воїнам-односельцям, які загинули під час Великої Вітчизняної війни (1975).

МУШИ́НА — річка в Полтав. обл., кол. права прит. Дніпра. Не існує. Затоплена водами Дніпродзержинського водосховища.

М'ЯКЕ́НЬКІВКА — село Решетилівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Михнівка, Шрамки. Розташ. на правому березі р. Говтви за 9 км від райцентру та за 18 км від залізнич. ст. Решетилівка. До автотраси Київ — Харків — 11 км. 521 ж. (1990). Село виникло у 2-й пол. 17 ст. Вірогідно, що назва села походить від прізвища перших поселенців — козаків М'якеньких. 1859 у М'якеньківці бу-

Садиба Г. Г. Мясоєдова у Полтаві. Будинок художника.

ло 98 дворів, 848 ж. За даними 1910 — 65 господарств, 371 ж. Частина населення займалася ремеслами. У земській трикласній школі навч. 24 учні. У травні 1905 на сільській площі був піднятий червоний прапор.

Рад. владу проголошено в січні 1918, в лютому 1918 ств. ревком. Незабаром село окупували нім.-австр. війська. Для боротьби з ними було створено партизан. загін. У грудні 1919 частини Червоної Армії визволили М. від денікінців. 1920 ств. комнезам, через 7 років комсомол. осередок. 1926 — 87 дворів, 472 ж. На поч. 30-х рр. у селі функціонували 2 колективних господарства, які об'єдналися 1932 в одне. Працювали: початкова школа, школи лікнепу, політграмоти, кооперативна школа, сільбуд. У роки нім.-фашист. окупації (27.IX 1941—20.IX 1943) гітлерівці 3 чол. розстріляли, 26 чол. відправили на примусові роботи до Німеччини. У селі — колгосп ім. К. Маркса (рільничо-тваринницького напряму), неповна с. ш., медпункт, дитсадок, Будинок культури на 360 місць, б-ка (10 510 од. зб.). Уродженцем села є Герой Рад. Союзу (1945) В. Ю. Бондаренко. Пам'ятники: К. Марксу (1967), загиблим воїнам-односельцям (1967). Біля с. Шрамки — залишки укріплень рос. армії часів Петра I.

МЯСОЄ́ДОВА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Мала Зустрічна, Київський р-н) — від вул. Войкова до Шведської. Наз. на честь Мясоєдова Григорія Григоровича (1834—1911) — рос. живописця. Н. у с. Паньково (тепер Орловської обл.). 1856—62 навчався в петерб. АМ. 1863—68 як пансіонер АМ перебував у Німеччині, Іспанії, Франції. З 1870 — академік, з 1893 — дійсний член петерб. АМ. Один з організаторів й активних діячів т-ва передвижників. 1889 завдяки сприянню полтав. лікаря О. О. Волкенштейна (познайомився у Москві під час відвідин Л. М. Толстого) М. придбав у полтавському передмісті *Павленках* садибу з великим фруктовим садом, парком та ставком, де оселився з родиною. У М. бували художники М. О. Ярошенко (див. *Ярошенка вулиця*), В. К. Менк, М. М. Ге, І. К. Пархоменко, В. О. Волков (див. *Волкова В. О. могила*), скульп. Л. В. Позен (див. *Позена провулок*), письменник І. О. Бунін (мав дачу в Павленках, мешкав поряд з Мясоєдовим; в «Щоденнику» Буніна є запис від 15 серпня 1894, що художник пише його портрет у саду своєї садиби). Дружні стосунки встановилися з В. Г. Короленком. 1899 художник написав і подарував місту завісу для нового театру (зберігається у *Полтавському краєзнавчому музеї*), згодом був його почесним художником-консультантом. М. організував 1894 у Полтаві школу малюнку і живопису, яка існ. кілька років. Подібну школу пізніше відкрив І. К. Пархоменко, якому М. допоміг посібниками і матеріалами. Учениця художника М. Е. Бухгейм заснувала дитячий гурток малюнку. 1909 завдяки ініціативі М. утворився

Надгробок на могилі Г. Г. Мясоєдова у Полтаві.

муз. гурток у складі 12 чоловік, зокрема до нього входили піаністка М. А. Шимкова, скрипалі Ф. Ф. Климентов, В. С. Оголевець. 1909 М. відвідав садибу проф. Шимкова «Мариці» Кобеляц. пов.; восени ставив у театрі живі картини до поеми Т. Шевченка «Катерина». У Полтаві М. створив полотна: «Читання «Крейцерової сонати» Л. М. Толстого» (1893), «Спокуса», «Портрет селянської дівчини» (обидві — 1897), «Старий з книгою» (1902), «На шляху до знань» (1904); написав пейзажі «Осінній ранок», «Дорога в лісі» та ін. 17.XII 1911 художник помер (див. *Мясоєдова Г. Г. могила*). На фасаді відновленого за його малюнками будинку встановлено *Мясоєдову Г. Г. меморіальну дошку*. Після смерті М. його син Іван (також художник) влаштував 1912 і 1913 виставки творів батька, а згодом розпродав більшу частину робіт разом з колекцією картин художників-передвижників, яка належала Мясоєдову. Твори М. зберігаються в Третяковській галереї, Київ. музеї рос. мистецтва, *Полтавському художньому музеї* та ін. На тер. кол. садиби тепер розташована *Полтавська гравіметрична обсерваторія*, на фасаді її будинку встановлено *Орлову О. Я. меморіальну дошку* (№ 27/29).

МЯСОЄ́ДОВА Г. Г. МОГИ́ЛА у Полтаві. Знаходиться на території кол. садиби художника (тепер — тер. Полтав. гравіметричної обсерваторії; вул. Мясоєдова № 27/29). Г. Г. Мясоєдов (див. *Мясоєдова вулиця*) помер 17.XII 1911. Він заповідав поховати себе без церковного обряду на садибі, у саду, поблизу будинку, де він жив понад 20 років. Але полтав. поліція «з санітарних міркувань» це заборонила. 20 грудня 1911 його поховано на міськ. кладовищі, а 24 грудня (з одержанням дозволу) перепоховано на садибі. 1912 на могилі встановлено обеліск з сірого граніту (висота 2 м) з написом: «Выдающийся русский художник Г. Г. Мясоедов. 1834—1911». Поруч — рельєфне бронзове зображення палітри з пензлями.

МЯСОЄ́ДОВУ Г. Г. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку по вул. Мясоєдова № 27/29 (відновлений 1974), в якому 1889—1911 жив і працював художник Г. Г. Мясоєдов (див. *Мясоєдова вулиця*). Дошка — граніт, відкрита 1974.

Н

«НА УКРАЇ́НІ. СПО́ГАДИ З ПОЇЗДКИ ЗА ВІДРЯ́ДЖЕННЯМ». Книга франц. етнографа й мандрівника Де Бея (Де Бей, справж. А.-Л. Бертело, 1853—1931). Видана 1903 в Парижі. Містить фольклорно-етнограф. матеріали, зібрані на Україні, у т. ч. й на Полтавщині (записи пісень і дум від зустрічних кобзарів тощо). Автор відзначив своєрідну інтелігентність укр. селян, витонченість їх естетичних смаків. Він побував у Полтаві, Гавронцях (батьківщина укр. художниці М. Башкирцевої), Опішні. Познайомився з місц. керамікою, вишивками, нар. розписами, зробив чимало фотографій.

«НАБА́Т» — підпільна організація в роки Великої Вітчизн. війни. Ств. у лютому 1942. Діяла до листопада 1943. Організатор і керівник — Василь Павлович Ус, кандидат у члени КПРС, до війни — директор школи в с. Сторожинці (Пн. Буковина). Під час війни потрапив у полон, звідки втік і добрався до с. Білецьківки Кременчуц. р-ну Полтав. області. Ств.

підпільну організацію місцевих патріотів, до складу якої входили комуністи, комсомольці, позапартійні. Влітку 1942 наліч. 25 чол. Група писала і поширювала серед жителів села антифашист. листівки. З березня 1943 налагодила зв'язок з молоддю сіл Маламовка, Свинаро-Павлівка та ін. З часом кількість членів групи зросла до 100 чол. На поч. серпня 1943 було ств. 10 бойових груп. Вони мали зв'язок з Кіровоград. партизанами і штабом партизан. загонів Чорного лісу (Кіровоград. обл.). Члени групи поширювали антифашист. листівки, рятували молодь від насильницького вивезення до Німеччини, здійснювали диверсії на залізницях, виводили з ладу ворожу техніку. З листопада 1943 керівництво групи «Н.» встановило зв'язок з підпільною групою «Лейтенанта Дніпрова» з міста Кременчука. З 25 листопада розпочалися бойові дії патріотів за села Білецьківку, Свердловку, Свинаро-Павлівку. Було знищено 15 ворожих солдатів, 8 узято в полон, захоплено трофеї: склад боєприпасів, 11 гармат, 5 мінометів, 2 кулемети, 31 автомат, 37 підвод з майном, понад 20 коней, 20 велосипедів тощо.

«НАБЛЮДÉНИЯ НАД АТМОСФÉРНЫМИ ОСÁДКАМИ НА МЕТЕОРОЛОГИ́ЧЕСКИХ СТÁНЦИЯХ ПОЛТÁВСКОЙ ГУБÉРНИИ». Виходили у Полтаві в 1901; з № 2 1901—05 — у Харкові. Надзаголовок: Стат. бюро Полтав. губ. земства.

НАВРÓЦЬКОГО ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (Жовтневий р-н) — від вул. Рози Люксембург до тер. військ. частини. Наз. на честь Навроцького Олександра Олександровича (1823—92) — укр. громад. і культур. діяча, поета і перекладача. Н. у с. Антипівці Золотоніського пов. на Полтавщині (тепер Черкаської обл.) в сім'ї безмаєтних дворян. Вчився в *Золотоніському повітовому училищі* і Київ. гімназії. 1847 закінчив філософський ф-т Київ. ун-ту і прибув до Полтави для влаштування на службу. Під впливом двоюрідного брата М. І. Гулака вступив до *Кирило-Мефодіївського* товариства. Був заарештований і засланий до В'ятки (тепер м. Кіров). Після зняття поліцейського нагляду 1853—57 служив у Петербурзі, 1858 переїхав на Кавказ у Дагестан. Помер і похований у Темір-Хан-Шурі (тепер місто Буйнакськ, Дагестан). Перші вірші він надрукував 1861. Зробив бл. 140 перекладів творів класиків світової л-ри — Байрона, Міцкевича, Шіллера, Гейне, Пушкіна, Лермонтова, Беранже, Жуковського та ін. Переклав «Одіссею» та «Іліаду» Гомера, частину поеми Руставелі під назвою «Одягнений у барсове хутро» (за 20 р. до появи перекладу на рос. і англ. мовах).

НАГНИ́БІДИ В. К. МОГИ́ЛА у смт Великій Кохнівці (тепер у межах м. Кременчука). Нагнибіда Валентин Кузьмич (1929—85) — укр. різьбяр, засл. майстер нар. творчості УРСР (з 1976), член Спілки художників СРСР. Н. у с. Троцьке (тепер Шевченки, у межах с. Солониці Козельщинського р-ну). Учень Василя Гарбуза. Працюючи у Кременчуцькому лісгоспзагу (1969—79), відновив полтавське традиційне тригранновиїмчасте різьблення й виготовляв його зразки, які експортували до Фінляндії, Чехо-Словаччини й Франції. Серед виробів: тематичні, ювілейні тарілі й панно, предмети вжитку та посуд, меблі. Твори зберігаються у музеях Полтави, Кременчука, Києва. Помер у Кременчуці, похований на місцевому кладовищі, на могилі — металевий надгробок.

НАГНИ́БІДІ С. М. МЕМОРІ́АЛЬНА ДÓШКА у с. Солониці Козельщинського р-ну. Була встановлена на фасаді будинку кол. земської школи, в якій 1915—18

навчався Нагнибіда Семен Макарович (1905—43) — Герой Рад. Союзу. Н. у с. Солониці, працював у колгоспі. З 1941 — на фронті. Звання Героя Рад. Союзу удостоєний 1944 (посмертно) за мужність і героїзм, виявлені у боях при форсуванні Дніпра. Дошка — граніт, відкрита 1977, перенесена 1989 на фасад будинку неповної с. ш. Ім'ям героя названо вулицю села, щорічно проводяться районні спорт. змагання на приз С. М. Нагнибіди.

НАДЕРЖИ́НЩИНА — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Божківське, Забаряни, Ковальківка, Шили. Розташ. за 17 км від Полтави та за 4 км від залізнич. ст. Новоселівка. За 1,5 км від села протікає р. Свинківка (права прит. р. Коломаку). 265 ж. (1990). Н. згадується в істор. джерелах кінця 19 ст. На час перепису 1900 на х. Н. (з Ковальківкою та Брунівкою) Руновщанської волості Полтав. пов. діяла Ковальківська сільська громада селян-власників; налiч. 78 господарств, 668 ж. У 1910 на х. Н.— 9 господарств, 60 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1926 х. Н. входив до складу Терновщанської сільради Руновщанського р-ну. У тому ж році тут налiч. 23 господарства, 101 ж. У роки Великої Вітчизн. війни село було окуповане нім. фашист. загарбниками (21.IX 1941 — 23.IX 1943). На тер. Н. розташ. радгосп «Авангард» (госп-во — насінницького напряму), тракторний парк, початк. школа, фельдшер.-акушер. пункт, комплексноприймальний пункт, відділення зв'язку. Уродженцем с. Ковальківки є Герой Рад. Союзу, полковник авіації О. І. Оленір. У селі братська могила рад. воїнів, загиблих 1943 під час визволення Н. від гітлерівців. 1955 встановлено пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (165 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

«НАКАНУ́НЕ». Щотижневий с.-д. журнал. Видавався у Полтаві. Перший номер вийшов 18.IV 1906. Редактор видавець В. І. Зелінська. Того ж року видання припинилося.

НАМІ́СНИЦТВО — адм. тер.одиниця держ., адм. поліцейського і фінанс. управління в царській Росії в кін. 18 ст. Запроваджене «Установленням про губернії» 1775. Було утв. 34 Н. Тер. сучасної Полтавщини входила до складу *Київського намісництва, Чернігівського намісництва* і *Катеринославського намісництва.* Очолював Н. намісник. Відповідно до указу Павла І «Про новий поділ держави на губернії» від 30.XI 1796 Н. було ліквідовано.

НАМІ́СНИЦЬКІ ПРАВЛІ́ННЯ. У дореволюц. Росії виконавчі органи при намісниках. Складалися з загального присутствія і канцелярії. Остання складалася з 4 відділів, які здійснювали адм.-господарське і політичне управління царського уряду в межах *намісництва.* Чернігівське, Київське і Новгород-Сіверське Н. п. ств. указом від 16.IX 1781, Катеринославське — указом від 22.I 1784, Харківське — указом від 25.IV 1780. Ліквідовані Н. п. указом імператора Павла І «Про новий поділ держави на губернії» від 30.XI 1796.

Будинок школи у с. Солониці, в якій навчався С. М. Нагнибіда.

НАРІ́ЖЖЯ (кол. Старий Калкаїв) — село Семенівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Матвіївка, Новий Калкаїв. Розташ. в лівобережній заплаві р. Сули, на відстані 40 км від райцентру і залізнич. ст. Веселий Поділ. 555 ж. (1990). 1781 входило до Горошинської сотні Лубен. полку. 55 хат. За даними 1787 Н.— козацьке село, 233 ж. чол. статі. Засн. спочатку на острові, в заплаві р. Сули, а потім на землях, що у вигляді рогу заходили в болото. Звідси і назва — Наріжжя — на розі. За ревізією 1859 — 179 дворів, 1004 ж. 1863 — 177 дворів, 1005 ж., дерев'яна церква. За переписом 1885 в Н. 183 двори козаків, 2 — держ. селян, 3 — казенних селян, 3 — міщан, 1154 ж. 1900 в селі — 196 дворів, 1198 ж., проводилося 3 ярмарки на рік, церковнопарафіяльна школа. Козацьких господарств було 175, селян-власників — 6, інших привілейованих і непривілейованих — 15. За даними третього земського перепису 1910 у Н. Горошинської волості було 183 господарства, 1142 ж., з них 187 — письменних.
Рад. владу встановлено в січні 1918. Влітку 1920 в Н. ств. комнезам, а 1924 — меліоративне товариство, яким було посаджено перші 40 га лісу. За переписом 1926 — 259 господарств, 1351 ж. 1928 організовано ТСОЗ «Нове життя», яке з 1929 носило назву «Провідна зірка». В червні 1929 утв. колектив «Червоний прапор». Весною 1930 вони об'єдналися і на 15.III в «Провідній зірці» налічувалось 223 господарства. Парт. осередок у селі утв. 1932. З 1939 колгосп став носити ім'я Н. К. Крупської. Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941 — 23.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 94 чол. У Великій Вітчизн. війні брало участь 488 ж. села. На 1.I 1945 в колгоспі було 245 дворів. До колгоспу ім. Н. К. Крупської 1.X 1950 приєднався колгосп ім. Г. К. Орджонікідзе (с. Матвіївка), а 1958 — колгосп ім. В. І. Чапаєва (с. Новий Калкаїв). На 1.I 1965 в селі — 936 ж. Колгосп ім. Н. К. Крупської (зерново-буряківничого напряму, тваринництво). Відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури (на 300 місць), б-ка (8814 од. зб.), кіноустановка. Уродженцем села є Герой Рад. Союзу Верховський Є. Ф. (1915—88). У 1956 у селі встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1943 під час визволення, та пам'ятник загиблим (96 чол.) воїнам-односельцям. На честь 60-річчя колгоспу 1989 споруджено пам'ятник Н. К. Крупській. На Пд. Сх. від села — курганна група з 12 насипів.

НАРО́ДНА АРХІТЕКТУ́РА Полтавщини має давні слов'янські традиції. Визначається певними об'ємно-планувальними рішеннями та досконалими конструктивними засобами будівництва з дерева. Створювалася протягом століть шляхом безперервного вдосконалення форм і прийомів. Від покоління до покоління передавався будівельний досвід, професійні й тех. навики, художня майстерність, створювалися народні архітектурно-будівельні традиції. На формування і розвиток Н. а. впливали особливості істор., соціально-економ. та культурного розвитку краю, його політичного становища, обставини заселення, взаємозв'язки із сусідніми регіонами, природно-кліматичні умови, наявність тих чи ін. буд. матеріалів, побутовий уклад тощо. Н. а. відзначена чистотою архіт. форм, злитих з матеріалом і конструкцією, органічною єдністю форм, виявлених у структурі та деталях споруд. Основні риси Н. а. Полтавщини сформувалися протягом 16—18 ст. Споруди, якими забудовувалися міста і села, мали різноманітне

призначення: житлові (хати козацькі та селянські, будинки козацької старшини, міщан і духовенства, гетьманські палаци і двори), адміністративні (полкові і сотенні канцелярії, магістрати, суди, цехові будинки), учбові (бурси, колегіуми, школи), культові (церкви, собори, монастирські споруди), лікувальні (шпиталі, будинки сиріт), виробничі (млини водяні і вітряки, винокурні, олійниці та воскобойні, тупчаки і керати, солодовні, броварні, гути, рудні, споруди суконних, полотняних та ін. мануфактур), господарські (гамазеї, комори, торгові ряди, клуні, хліви та ін.). Основою забудови було *народне житло.* Певний вплив на розвиток Н. а. мали традиції *оборонного будівництва.* Найбільшого мистецького розвитку Н. а. досягла в культових спорудах (див. *Дерев'яна монументальна архітектура*). Недивлячись на розмаїття, Н. а.— цілісне явище, об'єднане історичною спільністю основ будівельних традицій і регіональних уявлень про традиційну будівлю та її духовні засади. Всі споруди Н. а. по суті були варіантами будівлі зі зрубними стінами і чотирисхилим дахом. Спільним був і комплекс духовних уявлень про будівлю, яка мислилася не лише як прагматичний витвір, але й як частина духовної сутності світу. Весь процес традиційного будівництва був просякнутий давніми народними анімістичними уявленнями, супроводився цілою системою правил, ворожінь й обрядів. При виборі матеріалу обминали дерева з негативними ознаками, під час рубки ворожили на першій трісці. Певними ритуалами відзначалися всі основні етапи будівництва, аж до заселення. Зведена з численними застереженнями, будівля відігравала подвійну роль: функціонально-прагматичну та сакрально-духовну. Значення останньої полягало в захисті від всесильності безмежного світу, створенні його малої моделі, очищеної від злих сил. Співзвучність будівлі й середовища, пірамідальність її структури, використання природних матеріалів — ці фундаментальні ознаки Н. а. відбили давні космічно-світоглядні уявлення про єдність будівлі й світу, що забезпечило плідний розвиток від однокамерної хати до багатоверхих, багатозаломних храмів. Поєднавши різні види нар. мистецтва, Н. а. Полтавщини пройшла довгий шлях розвитку традиції і дала довершені пам'ятки, які донесли до нас

Вітряний млин у Диканьці. Фото поч. 20 ст.

Водяний млин у с. Маньківці Новосанжарського району.

світогляд соціального середовища, виразником якого був народ України.

«НАРО́ДНА ТРИБУ́НА». Газета, орган Котелевської райради нар. депутатів та районного викон. комітету. Виходить у Котельві з 31.III 1965. Попередні назви: «За сталінський урожай», 1956—62 — «Соціалістична праця» (1962—65 — не видавалася). Редакція — у м. Котельві, вул. Миру № 9.

НАРО́ДНЕ ЖИТЛО — найдавніший, історично сформований різновид *народної архітектури*. На Полтавщині, як і в ін. районах України, житло наз. «хатою», що означає як житлове приміщення, так і всю будівлю. Хата з садибою була основою забудови сіл і міст (до 2-ї пол. 19 ст.). Будувалися причілком до вулиці, чолом на Пд. До хати з чільного боку прилягав чистий двір, з тилу — город, які огороджувалися тином. У дворі були повітка з загаткою (огорожа для худоби), загони для свиней, саж, шопа для знарядь праці. На городі стояла клуня та погрібник. Планування житла на Полтавщині суттєво не відрізняється від ін. районів України. Найрозповсюдженішими були типи: хата з сіньми, хата з сіньми і коморою, хата на дві половини. Зустрічалося і більш складне планування: хата з хатиною, сіньми і коморою. Спільними характерними рисами та елементами будівництва хати були: 1 — однакові принципи побудови плану; 2 — однакове розташування в інтер'єрі печі, полу, столу, вікон, дверей; 3 — єдність конструктивно будівельних засобів, притаманних дерев'яному будівництву. На Полтавщині для зведення хати використовували зруб з дубових, липових, рідше соснових брусів із залишками на кутах. Традиційним був квадратний план з стороною 4,5—6,0 м. Перші вінці — підвалини (великого перетину дубові кругляки) вкладалися на стояни (пні), вкопані вертикально в землю по кутах та у середині кожної стіни. У нд. районах (Новосанжарському, Карлівському, Кобеляцькому) хату зводили «на сохах» — стовпах, закопаних у землю по кутах хати та приблизно через один метр в площині кожної стіни. Площини між стовпами заплітали лозою, після чого валькували глиняним замісом. Вище вікон по стовпах вкладався зруб в 3—4 вінці (ощіп). Стіни обмазували глиняним замісом і білили. Дахи робилися чотирисхилі, солом'яна покрівля укладалася по латах на крокви, які встановлювалися на верхні вінця зрубів та прогони звисів даху. Схили даху робилися невисокими, без острішків та розвиненого гребня.

При вільній забудові дворів на Полтавщині хата була окремою, самостійною спорудою, відкритою з усіх боків. Її план часто доповнювався ганком, розвиненими піддашшями (звисами даху на стовпах і кронштейнах — «кониках»), які робилися з чола і причілків. Нерідко за хатою робилися притули.

Просторове рішення інтер'єру хати визначалося своєрідним зонуванням. Внутрішній простір розкривався з боку входу, який прорізали у пороговій (сінешній) стіні ліворуч (праворуч) від поздовжнього сволока, покладеного по середині хати на причілкову та порогову стіни. Центр. вісь умовно роз-

Хати у с. Семенівці (тепер — смт). Фото поч. 20 ст.

межовувала хатній простір на дві функціональні зони. Простір праворуч (ліворуч) від осі забезпечував потреби відпочинку. Тут розташовувалися піл, піч, запічок. Ліворуч (праворуч) від осі — простір для життєвої діяльності та господарювання, який ще називався «чистою» половиною. Праворуч (ліворуч) від входу зводили піч, яка займала майже четверту частину хатнього простору. Основою печі був «піл» — площина піднята над долівкою на 0,8, м, на якій розводився вогонь. Настелялася з товстих дощок по брусах, які спиралися на стовпчики, закопані в землю. Поверх дошок робився шар глини на черепках або цегли. Піл поділявся на дві функціональні зони: припічок (глибиною 0,4 м) і піч — простір за припічком аж до напільної стіни. Над полом зводилося склепіння з вогнетривкої цегли, а між припічком і піччю робився отвір для закладання палива та посуду з стравами в піч, який заставлявся заслінкою. Над припічком зводився комин, чи комини з кахлів або вогнетривкої цегли. Над комином робилася «шия» — вивід для диму через каглу (отвір в трубі порогової стіни) у бовдур (димар, плетений з лози, що ставився в сінях). Над склепінням за комином викладався цеглою «чирінь» — місце для відпочинку на печі (запічок), який освітлювався невеликим віконцем у напільній стіні. Простір під полом печі використовувався для утримання взимку дрібних тварин. Четверта частина простору хати перед піччю призначалася для домашнього господарювання. Відповідно до цього в інтер'єрі вбудовувалися лави, мисник, полиці та ін.

За піччю на площі, яка теж дорівнює четвертій частині хатнього простору, клали піл — місце для відпочинку і сну. Набирався з товстих дощок, що клалися одним кінцем на лаву біля печі, а другим на лаву попід причілковою стіною. Біля полу до поперечного сволока чіпляли колиску. Попід чільну та причілкову стіни встанов. широкі 0,5 м лави. Почесним місцем у хаті був красний кут («на покуті») — простір, обмежений чільною та причілковою стінами. На покуті стояв стіл, накритий скатертиною, на який клали хліб та сільничку. На покуті на різьблених божниках ставили ікони, прикрашені рушниками; перед образом до стелі чіплялася лампадка. Красний кут найкраще освітлювався двома вікнами в чільній та причілковій стінах.

Стеля в хаті робилася невисокою — до 2,5 м. Долівка — з жовтої глини по трамбованому сухою глиною грунті, мастилася раз у два тижні. Піч, стіни та стеля мастилися білою глиною. Зустрічалися хати з «митими стінами». Миті стіни, елементи хатнього устаткування (стіл, лави, мисник, полиці та ін.) робилися з гладко обтесаного і гебльованого дерева з відкритою фактурою. В оздобленні житла широко використовувалися вироби декоративно-прикладного вжиткового мистецтва: килими, ковдри, рушники, кераміка, спі-

Інтер'єр хати з с. Лелюхівки Новосанжарського р-ну.

царські вироби, різьблений з дерева посуд та ін. (див. *Вишивання, Гончарство, Килимарництво, Різьблення художнє*).

Зовні три стіни хатнього зрубу (чільну, причілкову та задвірну) клинцювали — оббивали дубовими тиблями, обмазували товстим шаром глиняного замісу і мастили білою глиною. По низу обкладали високою (0,65 м від землі) призьбою. Вхід з чистого двору до житла здійснювався через сіни, які робилися з дерев'яних пластин, забраних у шули, що приставлялися до випусків вінців зрубів хати та комори. Окремі двері прорізали в задвірній стіні для виходу на город. Через сіни здійснювався зв'язок з хатою, коморою та горищем. Тут зберігалися збруя, коси, граблі, ціп та ін. знаряддя. У куті, що прилягав до хатнього зрубу, робився ослін, на якій ставили відро з водою та кварту. До сіней прилягав зруб комори, в якій зберігалися цінні речі, запаси провізії. Літом в коморі міг хтось спати, на весілля тут — перша ніч молодих. Зруб комори робився з пластин. Зовні зруби сіней і комори, як правило, не мастилися. З Н. ж. були пов'язані численні вірування й обряди, які свідчать, що в минулому людина в будівництві відбивала не лише прагматичні, але й світоглядні та мистецькі надбання. Будівля мислилася як модель природи, всесвіту, що захищає не лише фізично, але й духовно. Житло сприймалося органічною частиною оточуючої природи. Саме в цьому — основа мистецьких надбань народу, плідності народної творчості, яка надихнула весь рукотворний світ людини від середовища до будівлі та найдрібнішої речі.

«НАРО́ДНЫЙ ЛИСТО́К». Газета, виходила в Полтаві 1906 три — чотири рази на місяць.

НАРО́ДНИЦТВО на Полтавщині. Народництво — ідеологія і рух різночинної інтелігенції. Було домінуючим напрямом на бурж.-демократ. етапі визв. руху (1861—95) в Росії, у т. ч. й на Україні. Народники виступали одночасно проти кріпосництва та його залишків і проти капіталістич. шляху розвитку країни. У їх поглядах поєднувалися радикальна бурж.-демократ. програма та ідеї утопічного соціалізму. В умовах піднесення революц. боротьби виникла орг-ція «Земля і воля» (1861—64). У Полтав. губ. революц. пропаганду вів один із засновників «Землі і волі» Дмитро Лизогуб. На поч. 70-х рр. виникають нові народницькі гуртки (див. *Миргородський народницький гурток, «Унія»*). Навесні та влітку 1874 почалося масове «ходіння в народ». У цей час частина народників вела пропаганду, займаючи посади сільс. учителів, службовців земств, працюючи робітниками. Одним з центрів поширення революц. пропаганди на Полтавщині був х. Колесниківка поблизу м. Кобеляків, який належав поміщиці Н. Колесниковій. Пропагандисти спочатку опановували ремесло у шевській майстерні Колесникової у Полтаві, а потім уже як шевці проводили революц. пропаганду серед селян Кобеляцького пов. Влітку 1874 в Колесниківку приїжджали і деякий час тут жили члени київ. гуртків М. Стронський, І. Чернишов, члени Харків. гуртка — О. Калюжний, І. Кулажко, Одес.— М. Олеховський, студенти П. Максимов, Л. Димський та ін. Вони читали селянам нелегальні брошури «Про мученика Миколу...», «Малоросійські побутові оповідання», «Хитра механіка» та ін., вели бесіди про необхідність передачі землі селянам, закликали до повстання. У Полтаві серед робітників-залізничників та у паровозоремонтній майстерні Курсько-Харківсько-Азовської залізниці вів роботу народник І. Союзов. Лідери київ. груп народників зіграли певну роль у форму-

ванні та ідейному становленні революц. гуртка, що виник на поч. 1882 в Гадяцькому пов. До нього входили В. К. Чайковський, П. Г. Бойко, Л. П. Луговий, Ф. Г. Бондаренко, Д. Н. Василенко та ін. Наприкінці літа 1882 В. К. Чайковський познайомився в Києві з О. М. Бахом (майбутнім академіком), який допоміг гадяцьким гуртківцям засвоїти народовольські ідеї. Вони почали збір коштів для «Народної волі», розповсюджували народовольську літературу. Обговорювалися її питання практичних дій на випадок повстання. 1883 цей гурток був розгромлений поліцією. Поширювали свій вплив на Полтавщину і деякі харків. гуртки, зокрема гурток, до якого входили О. І. Немоловський, П. С. Анненков, І. М. Комарницький, О. М. Кашинський та ін. У кін. 1882 — на поч. 1883 штабс-капітан 9-ї арт. бригади, що стояла в м. Кобеляках, М. Д. Похитонов зустрічався в Харкові з В. Фігнер, яка пропонувала йому залишити службу та увійти до складу центру «Народної волі». Один з керівників київ. гуртка, що виник навесні 1883, В. П. Конашевич зіграв значну роль в активізації діяльності демократич. молоді м. Ромен, сприяв формуванню революц. осередків. У Полтаві активну пропагандист. роботу проводив народник С. М. Велецький, який підтримував зв'язки з харків. народниками, з робітниками полтав. залізничної майстерні. Поступово тут склався робітн. гурток, до якого ввійшли, крім С. М. Велецького, С. О. Ткаченко, Д. І. Санцевич, О. О. Прядко, І. О. Соколов, П. О. Іваниценко, Х. Г. Щербань, Д. Ф. Журавель та ін. У травні 1883 деякі робітники взяли участь у розповсюдженні прокламації «Люде добрі». З Полтавщиною пов'язане життя і діяльність подружжя народників Л. О. та О. О. Волкенштейн. Див. *Міста-побратими*.

«НА́СЬКІ УКРАЇНСЬКІ СА́ГИ або **МАЛОРОСІЙСЬКІ ПІСНІ, ЗІБРАНІ ЗАПОРО́ЖЦЕМ ФЕ́ДОРОМ ГОРКА́ВЕНКОМ МЕ́СЬКИМ».** Рукописний збірник пісень, записаних на Полтавщині та Чернігівщині фольклористом Ф. М. Бодянським (1812—73). Уціліла лише частина цих записів, які опубл. у зб. «Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодянських» (1878). Бодянський Ф. М. нар. у м. Варві кол. Лохвицького пов. Полтав. губ. (тепер Черніг. обл.) в сім'ї священика. Закін. Переяславську семінарію (1838) та Київ. ун-т, після чого вчителював у Лохвиці та Прилуках, займався збором фольклору. Крім того, готував «Порівняльний малоросійський словник». Помер і похований у Варві.

НАТА́ЛІВКА — село Гребінківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Мар'янівка, Новодар, Олексіївка. Розташ. на р. Сухій Оржиці, за 18 км від райцентру та за 15 км від залізнич. ст. Кононівка. 255 ж. (1990). Засн. в серед. 18 ст. поміщиком Г. М. Тепловим, потім нею володіли міністр нар. освіти Росії граф П. В. Завадовський, полковник О. І. Понятовський, князь М. М. Долгорукий та ін. За даними Генерального опису Лівобережної України 1765—69 Н. входила до складу Пирятинської 1-ї сотні Лубен. полку. З вересня 1781 — до Пирятинського повіту Київ. намісництва, з 1796 — до Малоросійської губ., з 1802 — до Пирятинського пов. Полтав. губ. За переписом 1859 у селі наліч. 60 дворів, 438 ж.; у 1861—62 діяв цукровий з-д. У 1900 в Н.— 127 дворів, 759 ж.; у 1910 — 143 двори, 984 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1923 Н. входила до складу Наталівської сільради Березово-

рудківського р-ну Прилуц. округу. 1302 ж. У період нім.-фашист. окупації (19.IX 1941—20.IX 1943) гітлерівці розстріляли одного жителя села, вивезли до Німеччини на примусові роботи 75 чол. На тер. Наталівської сільради — колгосп «Зоря» та колгосп ім. Енгельса (обидва — зерново-буряківничого напряму, тваринництво). Поч. школа, клуб на 120 місць, б-ка (5,5 тис. од. зб.), відділення зв'язку. Уродженцем с. Мар'янівки (хут. Убіжище) є укр. письменник Є. П. Гребінка (1812—48). 26.I 1849 його поховано на хуторі, на родовому кладовищі Гребінок (див. *Гребінки вулиця, Гребінки Є. П. могила*).

«НАТА́ЛКА» — див. *Південна (Полтавська) група сприяння «Искре»*.

«НАУКО́ВИЙ ЗБІ́РНИК». Записки Укр. наук. т-ва в Києві (згодом Історичної секції ВУАН). Протягом 1924—29 видано 6 книг, в яких вміщено 88 наук. повідомлень і документ. публікацій з історії, укр. мови й літератури, фольклору та етнографії. Частина матеріалу присвячена Полтавщині. В їх числі: М. Горбаня («Новий документ про турбаївську катастрофу»), О. Грушевського («Універсали та грамоти в земельних справах з 1650—1660 років»), І. Єрофіївка («Архівна згадка про турбаївців»), А. Єршова («До історії грошової лічби і монети на Лівобережній Україні в 17 віці»), А. Козаченка («Пережитки цехової організації в м. Гадячі»), А. Лебедя («Листи Панаса Мирного до М. Коцюбинського»), С. Шамрая («Економічний стан козаків Полтавського полку в 1767 р.») та ін.

«НАУКО́ВІ ЗАПИ́СКИ» Полтавського літературно-меморіального музею І. П. Котляревського. Збірники літ.-критич. статей і документ. матеріалів, присвячених життю і творчості І. П. Котляревського. У 1958—61 вийшло 3 т., до яких включено матеріали наук. конференцій (з 1962 — читань). У 1 т. (Полтава, 1958) вміщено статті О. Й. Даниська, І. І. Терещенка, П. П. Охріменка, А. О. Ротач, М. Д. Северина. У розділі «З архіву письменника» опубл. 16 листів різних осіб до І. П. Котляревського. Т. 2 (Полтава, 1959) містить статті В. Ф. Данилейко, А. Т. Залашка, А. О. Ротач, В. П. Галкіна, М. Д. Северина, П. С. Дудика, П. П. Охріменка та ін. 6 листів до І. П. Котляревського, фольклорні записи про письменника і хроніку. Т. 3 (Полтава, 1961) містить статті і дослідження А. Ю. Кузьменка, М. Ф. Дібровенка, А. Т. Залашка, О. Й. Даниська, П. Д. Калениченка та ін. І. Я. Айзеншток подав два листи, в яких мовиться про І. П. Котляревського. Т. 4 (Х., 1968) містить матеріали четвертих Котляревських читань, які відбулися 1965 і були присвячені вивченню творчості І. П. Котляревського в школі, у т. ч. статті О. Р. Мазуркевича, І. С. Бація, А. О. Ротач і М. П. Рудченка. А. Т. Залашко подав нові матеріали з архіву музею до біографій І. П. Котляревського. До т. 5 (Х., 1969) ввійшли матеріали п'ятих Котляревських читань 1967. Серед авторів Г. А. Нудьга, О. С. Романець, Р. Ф. Кирчів, П. О. Лобас, І. В. Зуб, А. В. Недзвінський, А. Бурячок та П. Дудик. Т. 6 (Х., 1969) включає матеріали ювілейної наук. конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження письменника, яка відбулася 4—5.IX 1969 у Полтав. пед. ін-ті ім. В. Г. Короленка — доповіді та повідомлення Й. К. Волинського, І. І. Пільгука, О. Й. Коцюби, К. Ж. Балабухи, Ю. М. Бобошко, Р. Я. Пилипчука, Р. С. Балакірєвої, І. О. Варченка, А. О. Ротач, П. П. Хропка.

«НАУКО́ВІ ЗАПИ́СКИ» Полтавського педінституту. Становлять продовження «Записок Полтавсь-

кого ІНО» та «Записок Полтавського інституту соціального виховання». 1946—63 вийшли томи 6—13. На цьому видання «Н. з.» припинилося.

«НАУКО́ВІ ПРА́ЦІ». Укр. академії с.-г. наук і Укр. дослідної станції бджільництва. Вийшло три томи (1938, 1957 і 1961).

НАУ́МОВА М. І. ПАРТИЗА́НСЬКЕ З'Є́ДНАННЯ. Сформоване в січні 1943 на тер. Сум. області. У кін. зими — на поч. весни 1943 в ході рейду по ворожих тилах пройшло 12 районів Полтав. області. Під час рейду з'єднання форсувало багато річок, перерізало десятки активно діючих шляхів. Провело проти ворога бойові операції у районі м. Зінькова та біля с. Турбаї Хорольського р-ну, а також у межиріччі Ворскли й Псла. Крім того, під час рейду на тер. області було ств. ряд підпільних антифашист. організацій, груп.

«НАУ́ЧНЫЕ ЗАПИ́СКИ». 1) Зб. Полтав. інж. буд. ін-ту. 1940—63 видано 8 випусків. Вип. 1-й вийшов у м. Полтаві, решта — у м. Харкові. 2) Полтав. літ.-мемор. музею В. Г. Короленка. 1961 вийшов один випуск. 3) Полтав. ін-ту інженерів с.-г. будівництва. 1940 вийшов один номер у Полтаві.

«НАУ́ЧНЫЕ ТРУДЫ́» Полтав. н.-д. ін-ту свинарства. 1930—62 видано 22 номерованих томи. Після т. 22 виходять непомерованими тематич. збірниками.

«НАШ ПУТЬ». Щоденна газета Кременчуцького окружкому КП(б)У, окрвиконкому та окрпрофбюро. Виходила під цією назвою 1923—26. Див. *«Прапор ленінізму»*.

«НА́ША ЗВЕЗДА́» Додаток до газ. *«Голос труда»*. Орган Полтав. губвиконкому і губкому КП(б)У. Видавався 1923 у Полтаві.

«НА́ША ТВО́РЧІСТЬ». Журнал. Видавався Хорольським РК ЛКСМУ. 1928 вийшов один непомерований випуск в Хоролі.

«НА́ШЕ СЛО́ВО». Літ., громад.-політ. і наук.-популярний ілюстрований журнал. Виходив у Полтаві протягом 1928 (8 номерів) як додаток до газ. *«Більшовик Полтавщини»*. Редагував видання Л. І. Дяченко (бл. 1900—1937), укр. рад. поет і журналіст, редактор газет *«Робітник»* та *«Більшовик Полтавщини»*. Друкувалися поезія, проза, публіцистика, критика, бібліографія. Автори художніх творів: О. Діхтяр, Ю. Жилко, Марат (Юрій) Андрущенко, С. Журахович, М. Корсун, К. Лаврунов, В. Онищенко, С. Тарашкевич та ін. Вміщено «Нариси з історії українського письменства» П. Капельгородського, публіцистичний нарис «Боротьба за рад. владу на Полтавщині» Лавра Дяченка, нарис «Чужі закони» М. Залки, спогади про Панаса Мирного тощо. Критико-бібліограф відділ вів Гр. Майфет.

НЕДІ́ЛЬНІ ШКО́ЛИ — безплатні школи для дорослих у дореволюц. Росії, які працювали в неділю й святкові дні. Надавали початкову освіту. Відкривалися прогресивною громадськістю в кін. 50-х — на поч. 60-х років 19 ст. Одна з перших Н. ш. засн. 1858 у Полтаві. 8.I 1860 за ініціативою рос. хірурга М. І. Пирогова Н. ш. була відкрита вчителями Пирятинського повіт. уч-ща. У березні 1860 Н. ш. відкрито вчителями і гімназистами при Полтав. гімназії, а слідом за нею вони почали відкриватися у багатьох містах і селах Полтавщини. Тільки в Полтаві, за свідченням одного з їх засновників О. Я. Кониського, діяло 7 Н. ш. Н. ш., якою керував Стронін, а потім В. В. Лобода, відкрита 24.IV 1860. У квітні 1861 почала діяти суботня школа під керівництвом О. Я. Кониського. У вересні 1861 і в січні 1862 відкрито жіночі школи під опікою

Є. І. Милорадович. Організацією та навчально-метод. роботою керувала загальна рада в складі О. Я. Кониського, Д. П. Пильчикова, О. І. Строніна (секретар), Горового, Щелкана, Вакуловського, Кизимовського, Є. І. Милорадович (голова). Крім зазначених, у межах губернії були відкриті Н. ш. при повітових уч-щах у Лубнах, Миргороді, Костянтинограді, Кобеляках, Ромнах (дві), Кременчуці (чоловіча і жіноча), Хоролі, Прилуках, Лохвиці, Золотоноші, Переяславі і Борисполі (згодом стала щоденною). На поч. 1862 офіцерами Другої з'єднаної резервної арт. дивізії Н. ш. були відкриті в Зінькові (дві), містечку Опішні і м-ку Великих Будищах Зіньківського пов. Всього в Полтав. губ. було 25 Н. ш. Першим підручником, написаним для Н. ш. укр. мовою, була «Граматка» П. О. Куліша. 1859, повернувшись з України в Петербург, Т. Г. Шевченко приступив до складання для недільних і народних шкіл «Букваря южнорусского», який вийшов з друку на поч. січня 1861. Серед включених до «Букваря» матеріалів було дві думи: «Дума про Пирятинського поповича Олексія» і «Дума про Марусю попівну Богуславку». Як тільки був надрукований «Букварь», Шевченко негайно почав розсилати його в різні губернії України, в т. ч. й до Полтави. З цього приводу в листі до Ф. Л. Ткаченка він писав: «Посилаю тобі 10 моїх «Букварів» на показ, а с контори транспортів ти получиш їх 1000, і не розв'язувавши тюка, передай його, хто там у вас старший над воскресними школами? То йому й передай. А він нехай як знає продасть, а грошики положить в касу воскресної школи. От що... Дай один «Букварь» редактору «Губернских ведомостей» і попроси його, щоб він напечатав, що такий-то і такий «Букварь» продається по три копійки в пользу воскресних школ». Крім Т. Г. Шевченка, в цей час активну участь у складанні підручників для шкіл брала революц.-демократична і передова студентська молодь, зокрема, Харкова (буквар П. В. Завадського) і Києва («Домашня наука» К. В. Шейківського, «Таблиці для початкового навчання грамот» Грещанковського) та ін. міст. 1861 у Полтаві було надруковано «*Азбуку по методу Золотова для Южно-Русського края*». Її підготував учитель історії Полтав. гімназії і засновник Н. ш. О. І. Стронін. 1862 у Полтаві було видано «Українські прописи» О. Кониського. Учитель Гадяцького парафіяльного уч-ща Куликов ще в 1858 на базі власного досвіду склав «Арифметичні записки для використання в приходських училищах». До прогресивної пед. літ-ри належала і книга «Взаимные отношения жизни и воспитания», яку 1862 підготував директор Лубенського уч-ща В. Шевич. Серед книг для народного читання можна назвати оповідання «Козак і Ганнуся» П. Правди із Золотоноші.

Водночас прогресивна громадськість Полтавщини дбала й про поширення та популяризацію укр. книги. Оскільки книги укр. мовою не могли потрапити на полиці книгарень, поширювачам доводилося продавати їх на базарах та через різних приватних осіб. У межах Полтав. губ. з січня до жовтня 1861 було продано 12 195 примірників книг. Найбільше їх було поширено у містах: Хоролі — 2476, Зінькові — 1955, Полтаві — 1972 книги. Поширювали книги А. Л. Шиманов (Шиманенко), В. Л. Трунов, Д. П. Пильчиков, О. І. Стронін, О. Я. Кониський, П. Лобко та ін. Лише протягом літа 1861 у межах Зміївського повіту учителями повітового уч-ща під керівництвом студента Харків. ун-ту й учасника роботи Н. ш. П. Лобка було продано 200 примірників Шевченкового «Кобзаря».

1862 царизм заборонив Н. ш. Було закрито 300 шкіл. 1864 Н. ш. знову дозволено, але з великими обмеженнями.

НЕДО́ГАРКИ — село Кременчуцького р-ну Ялинцівської сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. за 18 км від райцентру та за 12 км від пристані Градизьк. 1924 ж. (1990). По ревізії 1729 записані як хутір Недогарок Власівської сотні Миргород. полку, що наліч. 65 дворів. З 1802 — в складі Кременчуц. повіту Полтав. губернії. У 1859 — 385 дворів, 2845 ж., дерев'яна Троїцька церква (збуд. 1764), при якій існувала церковнопарафіяльна школа. У 1840 відкрито однокласне народне уч-ще, де в 1847 навчалося 28 учнів; у 60-х рр. 19 ст. реорганіз. в земське (в 1887 — 111 учнів, 3 учителі). За переписом 1910 в Н.— 367 дворів, 2197 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. З березня 1923 село увійшло до складу Кохнівського р-ну Кременчуц. округу. 2292 ж. 1926 — 436 дворів, 2224 ж. Під час голодомору 1932—33 в Н. померло 393 чол., серед них багато дітей. У період нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—28.IX 1943) гітлерівці спалили 405 хат і 565 госп. будівель, вивезли до Німеччини 135 жителів села. У селі — колгосп «Іскра Леніна» (зерново-буряківничого і м'ясо-мол. напряму), відділення зв'язку, с. ш., амбулаторія, Будинок культури на 350 місць, б-ка (14,3 тис. од. зб.), комплексний приймальний пункт. У 60-х рр. в колгоспі працював Герой Соц. Праці С. Т. Гусач. У Н.— братська могила рад. воїнів, які загинули (67 чол.) під час визволення села 1943 від гітлерівців. Споруджено пам'ятники: 1967 — В. І. Леніну, 1965 — воїнам-односельцям, що полягли (271 чол.) під час Великої Вітчизн. війни. Обеліск на могилі невідомого рад. воїна, що загинув у вересні 1943. На тер. села та на його околицях виявлено 3 поселення часів неоліту (4 тис. до н. е.); 6 поселень періоду бронзи (2—1 тис. до н. е.); 2 ранньослов'янських поселення черняхівської культури (2—4 ст. н. е.), на яких життя тривало і в період Київ. Русі.

НЕДО́ГАРОК — річка в Полтав. обл., кол. ліва прит. Дніпра. Текла тер. Кременчуцького р-ну. Не існує. Затоплена водами Кременчуцького водосховища.

«НЕЗАМО́ЖНИЙ СЕЛЯНИ́Н». Бюлетень 2-го губ. з'їзду комітетів незаможних селян Полтавщини. Видавався 1922 інформ. бюро з'їзду в Полтаві. Вийшло шість номерів.

«НЕЗАМО́ЖНИК». Газета, орган Пирятинського повітвиконкому й повітпарткому. Виходила 1922—23 два рази на тиждень.

«НЕЗАМО́ЖНІЙ». Газета, орган Кременчуцького губкому КП(б)У. Виходила 1920—22 у м. Кременчуці.

«НЕРУДБУДМАТЕРІА́ЛИ». Кременчуцьке виробниче об'єднання. Початок об'єднанню поклав, засн. в 1903 гранітний кар'єр. У 30—60 рр. підприємство мало назву «Мало-Кохнівський гранкар'єр». У 1962 об'єднано з Крюківським управлінням «Гідромеханізація», унаслідок чого виникло нове підприємство — «Кременчуцький комбінат нерудних будівельних матеріалів», підпорядкований Полтав. раднаргоспу. Після ліквідації раднаргоспів підприємство стало підпорядковане Мінбуду УРСР. 1974 ств. виробн. об'єднання «Нерудбудматеріали», до складу якого ввійшли: Кременчуц. комбінат «Нерудних будівельних матеріалів» (гол. підприємство); Берегів. кар'єроуправління Закарпат. області; Полтав. кар'єроуправління. Гол. підприємство об'єднання має цехову структуру і виробляє щебінь із гранітів

фракцій 5—10 мм, 10—20 мм, 20—40 мм; будівельний пісок, дріблений пісок із гранітів і бутовий камінь. Річний обсяг виробництва щебеню досягає 1730 тис. м³, буд. піску — 500 тис. куб. м. Берегів. і Полтав. кар'єроуправління мають безцехову структуру, виробляють буд. пісок в обсязі відповідно 400 і 300 тис. м³ на рік. Розташ. на вул. Ярмарковій № 15.

«НЕСКО́РЕНА ПОЛТАВЧА́НКА» — підпільна комсомольська молодіж. орг-ція. Ств. у листопаді 1941 в Полтаві. До її складу входило 20 чол., у т. ч. один комуніст, 5 комсомольців і 14 чол. позаспілкової молоді. Одним з керівників організації стала піонервожата полтав. с. ш. № 10 комсомолка О. К. Убийвовк (див. *Убийвовк Лялі вулиця*). До «Н. п.» приєдналися також підп. групи, що діяли в Мачухах, Абазівці, Мар'янівці, Шкурупіях. Організація мала два радіоприймачі, з допомогою яких приймалися, а також поширювалися серед населення зведення Радінформбюро. Крім того, члени групи виготовляли і поширювали антифашист. листівки. Всього було поширено різних назв листівок до 2 тис. примірників. Група патріотів також брала участь у визволенні рад. військовополонених, зірвала кілька відправлень молоді до Німеччини, готувала диверсійні акти. 6.V 1942 гестапо заарештувало найактивніших учасників організації і серед них штаб «Н. п.». У їх числі була й Убийвовк. Усі вони були розстріляні; організація припинила свою діяльність. 1965 Ляля Убийвовк посмертно удостоєна звання Героя Рад. Союзу. 1967 у Полтаві встановлено *Нескореним полтавчанам пам'ятник*. Рад. патріотам присвятив свою повість Олесь Гончар драматург Петро Лубенський написав п'єсу «Нескорена полтавчанка».

НЕСКО́РЕНИМ ПОЛТАВЧА́НАМ ПА́М'ЯТНИК у м. Полтаві. Встановлений на бульварі І. П. Котляревського (на перехресті з вул. Пушкіна) на честь членів комсомол.-молодіжної групи «*Нескорена полтавчанка*». На гранітному постаменті (вис. 4,5 м) встановлено погруддя (вис. 1,55 м) керівника групи, Героя Рад. Союзу Лялі Убийвовк (1918—42). На постаменті — напис: «Нескореним полтавчанам жити у віках» та прізвища шести героїв-підпільників: Лялі Убийвовк (див. *Убийвовк Лялі вулиця*), Сергія Сапіги (див. *Сапізі С. Т. меморіальна дошка*), Сергія Іллєвського, Леоніда Пузанова, Бориса Серги та Валентина Сороки, що загинули у катівнях гестапо. Пам'ятник відкрито 28.X 1967. Автори: скульптори Л. Г. Жуковська, К. С. Посполитак, Д. Г. Сова, арх. В. А. Пасічний. Іл.— табл. XIV.

НЕСТЕРЕ́НКИ — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Березівка, Васильці, Головки, Гонтарі, Мар'ївка, Ступки, Сусідки. Розташ. за 23 км від Полтави і за 10 км від залізнич. ст. Божкове. 913 ж. (1990). 1910 у Н. Васильцівської волості Полтав. пов.— 25 дворів, 149 ж. У с. Мар'ївці — Покровська церква (1793 збудована С. Кочубеєм у с. Стасівці і 1865 в Н. перенесена С. Запольським; не збереглася), школа грамоти.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1926 у Н. Руновщанської сільради Руновщанського р-ну — 17 господарств, 75 ж. 1930 у Н. діяли ТСОЗи «Босць-незаможник», «Серп і молот», на базі яких був ств. колгосп ім. 20 річчя газети «Правда». У роки нім.-фашист. окупації (21.IX 1941—22.IX 1943) з Н. і сіл, підпорядкованих Нестеренківській сільраді, вивезено на примусові роботи до Німеччини 233 чол. У 1950 колгосп ім. 20-річчя газети «Правда» перейменовано на колгосп ім. С. М. Будьонного, з 1957 — колгосп

«Іскра». Госп-во зерново-тваринницького напряму. У Н.— поч. школа, дитсадок, Будинок культури на 200 місць, будинок побуту, відділення зв'язку. Уродженцем с. Мар'ївки є Герой Рад. Союзу, полковник М. І. Мохов (1922—82). У Н. встановлено стелу на честь воїнів-односельців, загиблих на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957).

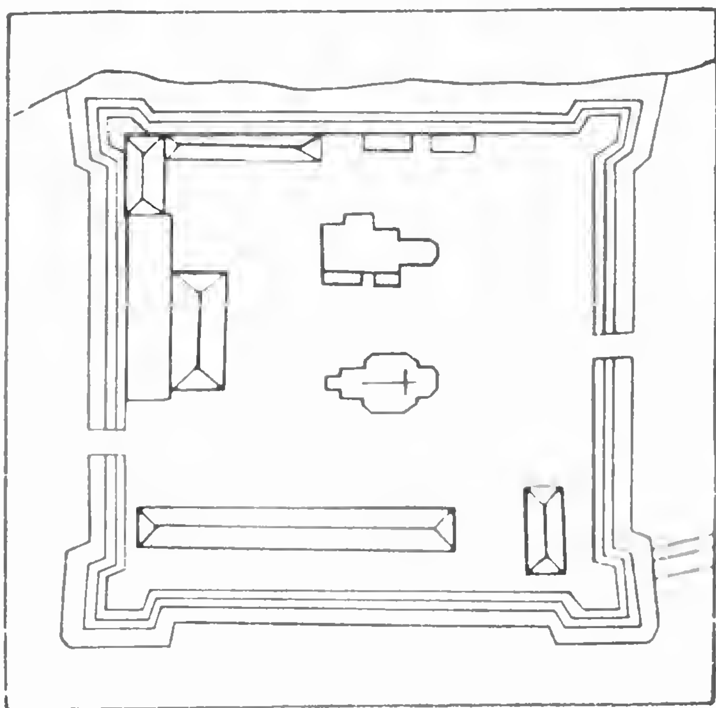
НЕХВОРО́ЩА — село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. на правому березі р. Орелі, притоки Дніпра, за 41 км від райцентру і за 33 км від залізничної ст. Нові Санжари (на лінії Полтава — Кременчук). 2931 ж. (1990). Назва походить від кущовидної трави нехворощ, з якої виготовляли віники. Засн. 1674, в період гетьманування І. Скоропадського сотником Федором Гактего. Для захисту пд. кордонів від тур.-тат. агресії у 30—60-х рр. споруджується *Українська лінія,* а на ній *Нехворощанська фортеця,* названа Васильківською. У 1763 Нехвороща згадується як сотенне містечко Полтав. полку. З 1765 входить до складу *Донецького пікінерського полку.* З 1784 підпорядковувалася Катеринослав. намісництву. З 1796 Малорос., з 1802 — Полтав. губ. На цей час тут було 3 церкви. 1847 в парафіяльному училищі навч. 47 учнів. За даними ревізії 1859 у Н. Нехворощанської волості Костянтиноград. повіту — 570 дворів, 3808 ж. Сільське управління, хлібний магазин, салотопний з-д. На поч. 20 ст. у Н. понад 50 вітряків, відбувал. 3 ярмарки на рік, щотижня — базар. При Михайлівській (1878), Миколаївській (1781), Преображенській (1880) церквах діяли парафіяльні школи. У 1910 — 1565 господарств, 9261 ж., зем. угідь 7584 дес., у т. ч. ріллі — 6600. Два парових млини. Рад. владу встановлено у січні 1918. На 7.IX 1923 —12 641 ж. Цього ж року Н. стала центром району, до якого віднесено Бабайківську, Юріївську, Гупалівську, Дмухайлівську, Царичанську волості. 1926 у Н. 1910 господарств, 9342 ж. У період нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—21.IX 1943) з Н. до Німеччини відправлено 108 юнаків і дівчат, при відступі гітлерівці спалили 252 колгоспні будівлі, 728 хат. На фронтах Великої Вітчизн. війни загинуло 124 жителі Н. Льотчик-штурмовик С. Г. Воротник удостоєний звання Героя Рад. Союзу (1944). У Н.— центр. садиба колгоспу ім. Ілліча (спеціалізація — зерново-тваринницького напряму). Інкубаторно-птахівнича станція, філіал комунгоспу, хлібопекарня, споживче товариство, відділення зв'язку, с. ш., музшкола, дитсадок, лікарня, Будинок культури (на 400 місць), Будинок піонерів, зональна б-ка (32,5 тис. од. зб.). Електрифікована 1963, радіофікована 1947, телефонізована 1972. Мешканці Н.— Л. С. Водолага, П. Л. Харченко, Н. У. Одноволик, М. П. Суковенко, С. М. Харченко, Ф. І. Дігтяр, Є. П. Грицай удостоєні звання Героя Соц. Праці. У Н.— два пам'ятники В. І. Леніну (1956, 1967), могила борця за владу Рад М. О. Пугача (1921, пам'ятник 1967). 1964 встановлено надгробки на 10 братських могилах рад. воїнів, загиблих 1943 при визволенні села від нім.-фашист. загарбників. Могили Героїв Соц. Праці П. Л. Харченко (1972), С. М. Харченко (1987). Залишки валів Васильківської фортеці *Української лінії* (1731—1736). В урочищі Піски виявлено поселення черняхівської культури (3—4 ст. н. е.), в околиці Н.— давньорус. поселення 12—13 ст. 1927 було знайдено скарб римських монет.

НЕХВОРОЩА́НКА, Нехвороща — річка в Полтав. обл., права

прит. р. Ореді (бас. Дніпра). Довж. 18 км, площа бас. 100 км². Похил річки 1,7 м/км. Озер 0,5 км² Тече тер. Новосанжарського р-ну.

НЕХВОРОЩА́НСЬКА ФОРТЕ́ЦЯ 17—18 ст. Виникла одночасно із заснуванням слободи, згодом містечка Нехвороща у 2-й пол. 17 ст. Зайняла невелике підвищення на правому березі річки Оріль і служила укріпленим ядром — замком Нехворощі. Н. ф. витримувала неодноразові ординські напади в 17—18 ст. У 17 ст. захисні огорожі фортеці складалися із земляного валу, рову, палісадової огорожі та, ймовірно, 5 дерев'яних башт. За свідченням «Плану містечка Нехворощі» 1738, складеного під час будівництва у цій місцевості укріплень Української лінії, частина фортеці, звернута до р. Орілі, була на ті часи розмита повенями, а її укріплення складалися із земляного валу, палісаду, рову, рогаток, воріт. Частина валу фортеці, звернута до поселення, мала бастіонові окреслення. Всередині розташовувалися міська церква, сотенні установи, громадські й приватні двори та будівлі. В довжину фортеця сягала 50—110 саж., впоперек 55 саж., загальна довжина укріплень становила 200 саж. Втратила своє значення в 1780-х рр. Залишки укріплень фортеці простежуються на місцевості до сьогодні.

Нехворощанський Успенський Заорільський монастир. План 1738.

НЕХВОРОЩА́НСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 у складі Красноград. округу із Нехворощанської волості Красноград. повіту, Маячківської (Маячанської), Царичанської вол. Кобеляцького повіту Полтав. губ., Бабайківської, Гупалівської, Дмухайлівської, Чернешинської та Юр'ївської волостей Новомосков. повіту (14 сільрад). Площа 624 кв. версти. На 7.IX 1923 населення — 68 476 чол. З 1925 до 1930 у складі Полтав. округу, з 1932 до 1937 — Харків., з 22 вересня 1937 — Полтав. обл. Розформований 30.XII 1962.

НЕХВОРОЩА́НСЬКИЙ УСПЕ́НСЬКИЙ ЗАОРІ́ЛЬСЬКИЙ МОНАСТИ́Р чоловічий. Засн. у 2-й пол. 17 ст. на лівому березі р. Орілі навпроти містечка Нехворощі (урочище Монастирище). За переказами, занотованими у 18 ст., монастир неодноразово руйнувався під час ординських навал. Наприк. 17 ст. на місці кол. монастир. соборної церкви стояла капличка, в якій проживав один чернець. Після 1709 за ігумена Феодосія Нестеровича монастир поновлений, коли сюди з-під Царичанки були перенесені дерев'яні соборна Успенська та трапезна Миколаївська церкви, влаштовано келії та інші монастирські будівлі. Під час рос.-тур. війни 1735—39 монастир оточено земляним валом та ровом бастіонових окреслень. У реєстрі монастирів Київ. єпархії 1723 значився у числі «задніпровських». Розташовуючись на землях Орільської паланки Війська Запорозького, підлягав світській юрисдикції Запорозької Січі й іменувався «Військовим»

та «Заорільським». При монастирі існував шпиталь для старих і немічних козаків, а ченцями монастиря були кол. запорожці. Відомі численні коштовні дарунки й пожертви Війська Запорозького Нехворощанському монастиреві — богослужбові книги, ікони, дарохранительниці, потири тощо. На дзвіниці Здвиженської церкви Катеринослава до 1917 зберігався монастирський дзвін з написом: «Зделан сей звон до обители Нехворощанской до храму Успения Богоматери особливым коштом бувшаго Славного Войска Запорожского атамана кошового Павла Иванова, а в монашестве тоже ж обители Петра, 1754 года октября 20 дня, а весу в нем 23 пуда и фунтов 10, за всякий фунт по девяти рублей, а весокошту 243 рублей». У Нехворощанському монастирі помер і похований Павло Іванович Козелецький — кошовий отаман Запорозької Січі 1747. Монастирю належали слободи Гупалівка та Нехворощанська Черничина. Монастир закрито 1786. Наприкінці 18 ст. соборну Успенську церкву перенесено до Чернеччини, а трапезну Миколаївську — до Гупалівки.

НЕЧУ́Я-ЛЕВИ́ЦЬКОГО ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Афанасіївський пров., Київський р-н) — від вул. Жовтневої до вул. Коцюбинського. Наз. на честь Нечуя-Левицького Івана Семеновича (справж. прізв.—Левицький, 1838—1918) — укр. письменника. Н. у Стеблеві (тепер смт на Черкащині) в сім'ї священика. Після закінчення Київ. духовної академії 1865—66 працював учителем наставником у *Полтавській духовній семінарії.* Згодом вчителював у гімназіях ін. міст, зокрема Кишинева (1873—85). Після відставки 1885 оселився у Києві. У Полтаві написав повість «Дві московки», яка стала початком його літ. діяльності. Найвидатніші твори: «Микола Джеря» (1878), «Кайдашева сім'я» (1879), «Старосвітські батюшки та матушки» (1888), п'єса «Маруся Богуславка» (1889) та ін. Мав лінгвістичні праці («Граматика української мови», 2 ч., 1914). Вулиця прокладена у 20 ст., забудована 5- та 9-поверховими житл. будинками.

НИ́ЖНЯ ЛА́ННА — село Карлівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Котлярівка. Розташ. за 12 км від райцентру та за 1,5 км від залізнич. ст. Ланна. 959 ж. (1990). Засн. наприк. 17 або на поч. 18 ст. З 1-ї чверті 18 ст. землі входили до карлівської вотчини генерала І. Б. Вейсбаха, потім належали рос. ген.-фельдмаршалу Б.-К. Мініху, з 1743 — графу О. Г. Розумовському (1709—71), після його смерті — К. Г. Розумовському (1728—1803), пізніше — його нащадкам. 1817 Н. Л. записана як слобода, в якій був селітряний з-д. У 1849 карлівську вотчину у М. Г. Розумовської (дружини Л. К. Розумовського) купила велика княгиня Олена Павлівна (дружина сина Павла І, великого князя Михайла Павловича). У Н. Л. в той час мешкало 285 кріпаків чол. статі. За переписом 1859 тут наліч. 142 двори, 767 ж. Діяв селітряний з-д. Селяни Н. Л. були звільнені від кріпацтва в лютому 1859. У 1900 в Н. Л. Карлівської волості Костянтиноград. повіту — 232 двори, 1367 ж., земська школа. У тому ж році збуд. дерев. Кирило-Мефодіївську церкву, при якій була відкрита однокласна церковнопарафіяльна змішана школа. Навесні 1902 у Н. Л. сталися сел. заворушення. У 1910 — 272 двори, 1783 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. З березня 1923 віднесена до Карлівського р-ну Красноград., з червня 1925 — Полтав.

округу. 2224 ж. (1923). У 1926 — 478 дворів, 2218 ж. У період нім.-фашист. окупації Н. Л. (20.IX 1941—19.IX 1943) гітлерівці стратили 11 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 105 чол. Відступаючи, спалили значну частину села. На поч. 70-х рр. Нижньоланнівську сільраду було розформовано, а у 1986 знову створено. У селі — центр. садиба колгоспу ім. Ф. Енгельса (спецгосп по відгодівлі великої рогатої худоби), відділення зв'язку, відділення райпобуткомбінату, дитсадок, лазня, Будинок культури на 350 місць, б-ка (17,6 тис. од. зб.), парк, стадіон. У селі народилися: Герой Рад. Союзу В. П. Мірошниченко (1917—41), укр. графік, засл. художник УРСР А. П. Василенко (навч. в Миргород. кераміч. технікумі), укр. композитор О. І. Чухрай. Пам'ятники: Ф. Енгельсу (1967); воїнам-односельцям, які загинули (167 чол.) в роки Великої Вітчизн. війни (1965); на двох могилах рад. льотчиків, загиблих 1943 (1967).

НІКОЛА́ЄНКУ В. М. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку кол. технікуму транспорт. буд-ва (тепер Полтав. залізнич. технікум, пл. Слави № 1), в якому 1935—39 навчався Ніколаєнко Володимир Миронович (1920—44) — Герой Рад. Союзу. Н. у Полтаві. Закінчив авіашколу в м. Таганрозі. Звання Героя Рад. Союзу удостоєний 1944 (посмертно). Ім'я героя носить вулиця міста. Дошка — граніт, відкрита 1965.

НІМЕ́ЦЬКА КОЛО́НІЯ — місцевість у Київ. р-ні Полтави. Колишнє передмістя. Згідно з царським указом від 20 червня (2 липня) 1808 для прискорення розвитку в Росії сукноробства із Богемії, Моравії Ельзаса, Саксонії та ін. зх.-європ. земель були запрошені ремісники. 1809 в Полтаві поселились 54 родини (249 чол.). Для їх розташування на околиці міста збудували бл. 50 хат. Так виникла німецька слобода, або колонія. Вона була розташ. в районі вулиць Фабрикантської (тепер Балакіна) та Колонійської (тепер Сковороди) і прилеглих провулків. 1810—67 Н. к. мала самоврядування. Очолював його приказ, який складався з шульца (старости), двох бейзитцерів (засідателів) та писаря. Уклад життя колонії наближався до цехового. Діти колоністів після домашнього навчання ставали підмайстрами. Звання майстра надавалося приказом з участю 12 майстрів. Приказ зобов'язаний був піклуватися про вдів і сиріт. У 1810 на тер. Н. к. (тепер Театральний провулок) на кошти міста споруджено приміщення першого стаціонарного театру у Полтаві. У 1814 в колонії почала діяти сукновальня Кірнстена. У 1859 — 64 двори, 1098 ж., у т. ч. 354 ж.— нім. національності, з яких 180 займались виробленням сукна. Діяла православна церква. Наприкінці 19 — на поч. 20 ст. територія Н. к. увійшла до складу Полтави. Вихідцем з нім. колоністів був полтав. залізничник більшовик В. І. Шефер. Його дочка Т. В. Шефер (Шеффер) — укр. композитор і музикознавець. На його квартирі по вул. Тригубівській № 26 (тепер вул. Карла Лібкнехта) в 1914 проживали брати С. В. та В. В. Косіори.

НОВА́ ГАЛЕ́ЩИНА — смт Козельщинського р-ну, центр селищної Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Велика Безуглівка, Верхня Жужманівка, Горбані, Комінтерн, Нижня Жужманівка, Солониця та Шевченки. Розташ. за 11,5 км від райцентру, в селищі — залізнич. ст. Галещина. 3390 ж. (1990). Тер. сучас. Н. Г. почала заселятися в основному з 18 ст., коли тут виникло ряд хуторів, засн. переважно вихідцями з сотенного містечка Келеберди, частково — з Кобеляк. В останній чверті 18 ст. у тодішньому

Говтвянському повіті Київ. намісництва існ. володіння багатого поміщика, надвірного радника Петра Галецького. Від його прізвища, вірогідно, й пішла назва одного з хуторів — Галещина, а від нього й залізнич. ст. Вона споруджена наприк. 60-х — поч. 70 рр. 19 ст., коли через тер. Солоницької волості прокладалася Харківсько-Миколаївська залізниця. Перші поїзди пройшли влітку 1871. На рубежі 19—20 ст. Галещина майже виключно була зайнята відправкою хліба (щорічно — бл. 400 тис. пудів зерна). За переписом 1900 навколо станції була велика кількість хуторів, які входили до складу Солоницької козацької сільської громади Солоницької волості Кременчуц. повіту: Безуглівка, Борсуківщина, Горбані, Безуглівка Мала й Велика, Канівці, Козари, Михайлівщина, Троцький, Фидрі, Чемериси, Чирва та ін. (всього — 38). У 1910 на ст. Галещина — 7 дворів, 31 ж.

Рад. владу проголошено у січні 1918. Станцію періодично захоплювали (до кін. 1919) нім.-австр. окупанти, гетьманці, петлюрівці, григор'євці, денікінці. На 7.III 1923 ст. Галещина та прилеглі хутори відносилися до Солоницької сільради Потіцького р-ну Кременчуц. округу. 111 ж. (7.IX 1923). 1926 ств. Галещинське с.-г. кредитне т-во «Жовтень». У період нім.-фашист. окупації (15.IX 1941—25.IX 1943) гітлерівці знищили громадські споруди та будівлі жителів. У серпні — на поч. вересня 1941 в районі ст. Галещина дислокувався, а потім вів бої з гітлерівцями бронепоїзд *«Маршал Будьонний»*, збудований й укомплектований полтав. залізничниками. 1958 чотири села, розташ. навколо Галещини — Животівське, Мала Безуглівка, Пархоми (Пархоменки) та Сохнівка — об'єднано в єдиний нас. пункт — село Нова Галещина, яке стало центром Новогалещинської сільради. У серед. 60-х рр. до неї приєднано Солоницьку сільраду. У 1962—66 Н. Г. входила до складу Кременчуцького р-ну. З 1968 Н. Г.— смт. Тепер тут знаходяться *Галещинський машинобудівний завод, Галещинська біологічна фабрика,* Кременчуцька геологорозвідувальна експедиція, Галещинське залізорудне родовище. Відділення зв'язку та ощадкаси, АТС, солоницька с. ш., дільнична лікарня, аптека, 2 дитсадки — «Сонечко» та «Тополька», клуб Галещинської біофабрики (400 місць), профспілковий клуб із стаціонарною кіноустановкою, сільська б-ка (6,1 тис. од. зб.), б-ка біофабрики (8,5 тис. од. зб.), цех хлібокомбінату, хлібоприймальний пункт, дільниця райзаготконтори, будинок побуту. На тер. сільради у с. Солониці розташ. центр. садиба колгоспу ім. М. І. Калініна (зерново-буряко-тваринницького напряму). Уродженцями с. Солониці є: Герой Рад. Союзу (1944) С. М. Нагнибіда (див. *Нагнибіді С. М. меморіальна дошка*), доктор географ. наук В. М. Бабиченко, майстер різьблення по дереву В. К. Нагнибіда (див. *Нагнибіди В. К. могила*); с. Великої Безуглівки — укр. художник і скульптор І. О. Безуглий. У Н. Г.: пам'ятник В. І. Леніну (1957); мемор. комплекс (1957) — братська могила рад. воїнів, які загинули при обороні 1941 і визволенні села 1943 від нім.-фашист. загарбників, та пам'ятник воїнам-землякам, полеглим на фронтах Великої Вітчизн. війни (на двох гранітних стелах викарбувано 166 прізвищ). Братська могила рад. воїнів, які померли 1943 у тимчасовому військ. госпіталі в с. Безуглівці. У с. Верхня Жужманівка — урочище «Роблена могила», 8 давніх курганів.

«НОВА́ ЗОРЯ́» — див. *Галещинська біологічна фабрика.*

НОВА́ КОЧУБЕ́ЇВКА (Свинківка, Мала Кочубеївка) — село Чутівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Майорівка, Первозванівка, Підгірне, Чапаєве. Розташ. на р. Свинківці, за 25 км від райцентру і за 2 км від залізнич. ст. Кочубеївка. 594 ж. (1990). За даними Рум'янцевського перепису 1765—69 Свинківка і х. Свинківський входили до складу Полтавської першої сотні Полтав. полку. Жителями Свинківки були селяни-кріпаки кн. Кочубея, переселені з сіл Диканьки, Чутового, Кочубеївки. На 1859 у селі наліч. 144 двори, 723 ж., на 1883 — 137 селян-власників, 5 міщан, 141 будинок, 5 родин бездомних, 20 письменних селян, учнів хлопчиків — 8. 1890 в Свинківці Первозванівської волості діяла земська школа. Під час перепису 1900 в селі — товариство селян-власників, 90 дворів, 1196 ж. 1902 відбулося заворушення селян, яке було придушено козаками. На 1910 у с. Свинківці (Ново-Кочубеївці) 222 господарства, 1224 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Згідно з всесоюз. переписом на 17.XII 1926 у Н. К. Первозванівської сільради Чутівського р-ну — 301 господарство, 1441 ж. 1930 утв. колгоспи «Ленінський шлях» та ім. В. М. Молотова (1931 об'єднані в один — «Ленінський шлях»). Під час нім.-фашист. окупації (2.X 1941—19.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 48 чол., спалили 169 із 226 будинків. Тепер на тер. сільради центр. садиба колгоспу «Заповіт Леніна» (з 1958 зерново-буряківничого напряму, тваринництво). У селі — відділення зв'язку, Новокочубеївське споживче т-во, Кочубеївський паливний склад, Кочубеївське відділення райпостачу, відділення хлібної бази, с. ш., сільс. клуб (на 200 місць), б-ка (12 750 од. зб.). У селі встановлено (1956) надгробки на братських могилах рад. воїнів, які загинули 1943 під час визволення Н. К. від гітлерівців, та пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим на фронтах Великої Вітчизн. війни.

«НОВА́ ПРА́ЦЯ». Газета, орган Чорнухинського РК Компартії України та райради нар. депутатів. Виходить з 1967. Попередні назви: 1939—41 — «Шлях колгоспника», 1944 — «Сталінським шляхом», 1944—62 — «Колгоспна праця» (1962—67 — не видавалася).

«НОВА́ РАДЯ́НСЬКА ТРУ́ПА» — напівпрофесійний театр. колектив. Ств. 1919 у м. Лохвиці. У 1921—22 працював під цією назвою. У трупі проводилася постійна студійна робота. Зокрема, 1921 для занять з актор. майстерності і сцен. слова з акторами та керівниками сільс. драм. колективів запрошувався О. І. Корольчук — один з провідних режисерів і акторів укр. театру. У театрі працювали режисери І. І. Коханний, І. Г. Синяк, актори П. Я. Базилевич, Є. Т. Головко, Г. В. Дробиш, І. Колесник, О. Лазоренко, П. Т. Легенька, І. В. Лобецький, Я. В. Старченко, П. І. Стодоля, З. І. Толстоградська, І. А. Яроцький, концертмейстер С. Й. Дунаєвський. У репертуарі: «Вій» за М. Гоголем, «Дві сім'ї» М. Кропивницького, «Розумний і дурень» І. Карпенка-Карого, «Хмара» О. Суходольського, «Жидівка-вихрестка» І. Тогобочного, «Кум мірошник, або Сатана в бочці» В. Дмитренка, «Пан Штукаревич» О. Зиневича, «Уріель Акоста» К. Гуцкова. У 1923—25 працював як аматор. колектив, а також під назвою Лохвицький робітничо-селянський театр. 1925 об'єднався з театром-студією під керівництвом І. Опищенка у *Лохвицький робітничо селянський театр* ім. І. Тобілевича.

НОВАКИ́ — село Лубен. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Пишне.

Розташ. за 11 км від райцентру та за 13 км від залізнич. ст. Лубни. 1225 ж. (1990). За універсалами 25.VI 1710 полковника Василя Савича, 20.XII 1713 гетьмана І. Скоропадського Н. належали полковому писарю (потім лубенському полковому сотникові) Григорію Кулябці. За Ген. слідством про маєтності 1729—30 Н. належали Лубен. сотні Лубен. полку, 70 дворів. У 1762 — полковому обозному Василю Кулябці. 1781 Н. входили до складу Лубен. пов. Київ. намісництва, 426 дворів; 1787 — 1276 ж. чол. статі, проживали селяни, козаки та власники — засідатель лубен. нижнього земського суду Лев Кучер, бунчукові товариші Іван, Михайло та прем'єр-майор Петро Скаржинські. З 1796 у складі Малорос., з 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 у Н. (село власницьке, козацьке) Лубен. пов.—294 двори, 2111 ж., дерев. Вознесенська церква (1858), церковна б-ка, винокурний з-д. 1900 у Н. Тарандинцівської вол.— 260 дворів, 1508 ж., існ. 2 сільс. громади (козацька і держ. селян.), земська та церковнопарафіяльна школи, землі власної — 1843 дес. 1910 — 356 дворів, 2128 ж., орної землі — 1481 дес., посівів — 1619 дес.

Рад. владу проголошено у січні 1918, тоді ж ств. с.-г. артіль «Трудовий пахар». 1920 організ. комнезам, відкрито поч. школу; 1925 — хату-читальню. За переписом 1926 Н.— центр сільради Тарандинцівського р-ну Лубен. округу, 455 господарств, 2368 ж. 1929 утв. колгосп ім. В. І. Леніна. У роки нім.-фашист. окупації (13.IX 1941 —19.IX 1943) гітлерівцями вивезено на примусові роботи до Німеччини 90 жителів села (76 повернулося). Тепер у Н.— центр. садиба колгоспу «Зоря» (зернові і тех. культури, тваринництво), відділення зв'язку, консервний з-д, с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок на 45 місць, Будинок культури на 400 місць, б-ка (16 тис. од. зб.), сауна. Уродженцем села є Герой Рад. Союзу П. М. Щербань (1916—80).

НОВАЧИ́ХА — село Хорольського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Останенки, Левченки, Зубенки, Орихівщина. Розташ. за 25 км від райцентру. 579 ж. (1990). Засн. у 18 ст. Належало до Хорольської сотні Миргород. полку. 1781 в Н. було 2 посполитих і 2 хати, 1787 на хуторі жило 2 душі. Належав він дочці сотника Марфі Базилевській. За ревізією 1859 у Н.— 59 дворів, 349 ж., дерев. Петропавлівська церква в одному зв'язку з дзвіницею. 1900 — 96 дворів, 609 ж., земська школа, 1910 — 125 господарств, 795 ж. Рад. владу встановлено в січні 1918. 1926 — 188 дворів, 1014 ж. У 1930 утв. колгосп, з 1935 — ім. С. М. Кірова. Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—18.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 8 чол., село частково спалили. Тепер у селі — колгосп ім. С. М. Кірова (м'ясо-мол. і зернового напряму, тех. культури), будинок побуту, неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури (на 400 місць), б-ка (12 606 од. зб.). У с. Оріхівщині народився укр. письменник В. М. Леонтович (1866—1933). 1965 у Н. встановлено: пам'ятник С. М. Кірову, символічний надгробок на могилі воїнів-односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни.

НОВА́ЧКА — струмок у Полтав. обл. Тече побл. с. Новаків Лубенського р-ну.

«НОВЕ́ РІЗДВО́». Літ.-фольклор. та етногр. збірник, присвячений новій рад. обрядовості. Виданий у Полтаві 1923 письменниками, які групувались навколо газети *«Червоний юнак»*, губкомом комсомолу

і відділом політпросвіти. У зб. вміщено п'єсу В. Чередниченко «Святвечір у комсомольців», одноактівку для дітей «Що снилось старому рокові», червоні колядки та щедрівки, написані Г. Епіком. Це одна з перших на Україні спроб створити і поширити нові обряди на основі старих нар. форм.

НОВИЙ БАЗА́Р у Полтаві (Новоселівський, Жовтневий р-н) — ств. у 1-й пол. 19 ст. на вул. Поштамтській (тепер Куйбишева) між вул. Новополтавською та Всесвятською (тепер Шевченка та Чапаєва). Займав пл. 4 десятини 303 квадратні сажні. 1871 освячено *Преображенську церкву*. 1872 торг. площу забруковано каменем. Тепер Н. б. займає квартал між вул. Фрунзе, Шевченка, Чапаєва та Новий Базар.

НОВИЙ ТАГАМЛИ́К (Шерстюківка, Петрівка) — село Машівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Вільне (Василівка), Козельщина, Огуївка. Розташ. на правому березі р. Тагамлика (прит. Ворскли), за 16 км від райцентру та за 11 км від залізнич. ст. Селещина. 452 ж. (1990). Засн. у кін. 17 ст. Входив до другої Полтав. сотні Полтав. полку. За переписом 1859 — Н. Т.— село власницьке, Костянтиноград. пов., 75 дворів, 505 ж. 1900 — 115 дворів, 1022 ж., Вознесенська церква (мурована, з б-кою), діяли міністерське зразкове уч-ще з ремісничим відділенням, церковнопарафіяльна та чоловіча недільна школа для дорослих. 28.II 1902 селяни повстали проти поміщика, вбили управителя маєтку. Виступ було жорстоко придушено. 1910 — 134 двори, 823 ж., придатної землі 1775 дес., ріллі 1213 дес., посівів 620 дес.

Рад. владу проголошено в січні 1918. На тер. сільради проти денікінців 1919 діяв партизан. загін. За переписом 1926 Н. Т.— село, центр сільради Мало-Перещепинського р-ну Полтав. округу, 209 господарств, 951 ж. Ново-Тагамлицькій сільраді підпорядковані: слободи Василівка (Баляснівка), Іванівка (Дублянщина), Козельщина, Огуївка та хутори Котляревський і Сисі. Під час голоду 1932—33 померло 40 ж., у 1937—39 репресовано 20 жителів села. У роки нім.-фашист. окупації (20.IX 1941—20.IX 1943) з Н. Т. вивезено до Німеччини на примусові роботи 47 чол. Діяла партизан. група. У селі розташ. центр. садиба колгоспу «Прогрес» (зерново-буряківничого та тваринницького напряму), відділення зв'язку, АТС, сортова дільниця, с. ш., лікарня, Будинок культури на 200 місць, б-ка (12,4 тис. од. зб.), ринок. Уродженцем с. Василівки є Герой Рад. Союзу (1943) І. Г. Решетник (1924—45). У рідному селі 1967 встановлено бюст героя. У Н. Т.— пам'ятник воїнам-односельцям, загиблим (251 чол.) у роки Великої Вітчизн. війни (1967). На тер. с. Огуївки виявлено могильник черняхівської культури (4—5 ст. н. е.).

«НОВИ́МИ СТЕЖКА́МИ». Пед. журн. (додаток до «Бюлетеня Полтавської губосвіти»). Виходив 1922—23 за редакцією укр. письменника М. Биковця (1894—1937; нар. в с. Бірках, тепер Зіньківського р-ну). Крім освітніх матеріалів, друкувалися літ.-критичні твори. Вміщено нариси В. Чередниченко про творчість Б. Грінченка, М. Загірної, Е. Сетон-Томпсона, п'єса Г. Коваленка «Яцько й Стецько», стаття О. Бузинного «Потебня й нова українська школа» та ін. А. С. Макаренко опубл. статтю «Досвід освітньої роботи в Полтавській трудовій колонії ім. М. Горького» (1923, № 2).

НОВІ́ САНЖА́РИ (кол. Нові Санжари, Новий Санжарів, Сенжари Нові) — селище міського типу, центр Новосанжарського р-ну. Розташ. на р. Ворсклі, за 36 км від обл. центру — м. Полтави, за 7 км від залізнич. ст. Нові Санжари

та за 2 км від автотраси Полтава — Кіровоград. 9122 ж. (1990). Вперше «Санжаров» згадується в істор. джерелах 1636. На карті Г. Л. де Боплана (2-а чверть 17 ст.) уже показано населений пункт Санжарів Новий. Входив до Черкаського староства. Але до серед. 17 ст. Н. С. ще були, очевидно, невеликим поселенням, бо серед 19 міст і містечок Полтав. полку, занесених у реєстр 1649, вони не значаться. Значним поселенням Н. С. стали при Б. Хмельницькому, який універсалами від 1650 і 1651 дозволив утікачам з Правобережної України селитися на землях, що належали до «гетьманської булави». У 1653 згадується слобідка Н. С. у складі Полтав. полку. А після *Переяславської ради 1654* в Н. С. присягали отаман, писар, війт, 101 козак і 50 міщан. У 1661—63 Н. С. і Новосанжарська сотня входили до Кременчуц. полку. У 1668—72 Н. С. стали місцем боротьби різних старшинських угрупувань. Н. С. були значним центром чинбарства. Один з найзаселеніших кутків селища до цього часу називається Шевським. У зоні бойових дій опинилися Н. С. під час Північної війни 1700—21. Козаки Новосанжарської сотні брали участь у боротьбі проти швед. інтервентів. Навесні 1709 шведи захопили містечко і розмістили тут свій гарнізон. У ньому перебували прибічники І. Мазепи і кошового отамана К. Гордієнка. Через Н. С. відступали рештки розбитої 27.V 1709 під Полтавою швед. армії. На честь 200-річчя перемоги під Полтавою 1909 в містечку споруджено пам'ятник (відновлено 1965). 1760 гетьман Лівобережної України К. Розумовський віддав Н. С. у спадкове і довічне володіння графу Р. Воронцову. 1764 Н. С.— сотенне містечко Новосанжарської сотні Полтав. полку віднесено до Новорос. губ., переведено в ранг повітового міста з утворенням пікінерського полку. З частини кол. *Дніпровського пікінерського полку* ств. Новосанжарський повіт Полтав. провінції Новорос. губ., який 1783 перейменовано на Кобеляцький повіт, а Н. С. перетворено в заштатне місто Кобеляцького повіту Катеринослав. намісництва. З реорганізацією намісництва (1784) замість Кобеляцького утв. Олексопольський (Царичанський) повіт, у складі якого Н. С. знаходилися до 1796. У 1796 — 1802 входили до Малорос., з 1802 — Полтав. губ. (з березня 1803 до Кобеляцького повіту). Діяли дерев. Архангело-Михайлівська, Успенська, Миколаївська і Троїцька церкви. На поч. 19 ст. (у 1810) містечко числилося в основному козацьким поселенням, 3919 ж., з них — 158 кріпаків, відбувалося 4 ярмарки на рік. Здавна існ. козацька школа. 1839 замість неї відкрито церковнопарафіяльну. За переписом 1859 в Н. С. Кобеляцького повіту — 560 дворів, 3634 ж. На кінець 19 ст. в містечку діяло 2 невеликих воскових з-ди, 31 цегельний, 6 шкіряних, кілька олійниць, кузень, бондарень, чинбарських і кравецьких майстерень. 1894 — земське училище, церковнопарафіяльна школа (1891, споруджено нове приміщення), поштово-телеграфне відділення. Щоденно відбувалися базари. 1900 у Н. С. з передмістями — 570 дворів, 5201 ж., 4794 дес. землі. 1912 в Н. С. діяло 5 церков, мурована Олександро-Невська (1896) і дерев. Архангело-Михайлівська (1782, реставр. 1842), Миколаївська (1784), Троїцька (1785, реставр. 1886) та Успенська (1768, перебуд. 1879). Всі в одному зв'язку з дзвіницями. При кожній із них були невеликі церковні б-ки і церковнопарафіяльні школи (при Миколаївській — дві), 1 лікар, 1 фельдшер, приватна аптека, шпиталь.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Наприкінці березня 1918 містечко захопили нім.-австр. окупанти. Було створено повстанський загін, який діяв і в 1919. Після відновлення Рад. влади ств. Новосанжарську сільську та волосну Ради робітн., селян. і червоноарм. депутатів. З 7.III 1923 Н. С.— центр Новосанжарського р-ну Полтав. округу. На 7.IX цього ж року в Н. С. — 4133 ж. З липня 1925 Н. С. віднесено до категорії селищ міського типу, у березні 1926 обрано селищну Раду. На час всесоюз. перепису 17.XII 1926 в Н. С.— 886 господарств, 4198 ж. 1923 ств. пром. артілі «Червоний швець» та вишивальниць «Червоне проміння», 1924 — об'єднання «Кредиткустар», на базі якого 1927 організ. кооперативно-пром. артіль «Червоний кустар». Згодом з неї виділилися меблевий, бондарний і клеєварний цехи, з яких утв. окрема промартіль ім. С. Халтуріна. 1920 на кутку Забрідки виникла с.-г. артіль «Лісна Забрідчанська». У 1929—30 утв. с. г. артіль ім. В. Я. Чубаря та ім. Червоної Армії, 1932 — МТС. З лютого 1932 до вересня 1937 Н. С. та Новосанжарський р-н знаходилися у складі Харків., з 22.IX 1937 — Полтав. обл. За всесоюз. переписом 1939 в Н. С. налічь 4739 ж. Напередодні Великої Вітчизн. війни у селищі працювали: райпобуткомбінат, харчокомбінат, маслозавод, вальцьовий млин, олійниця, промартілі: ім. С. Халтуріна, «Червоне проміння», «Жовтневий промінь», «Червоний кустар», шкірзавод, цегельний з-д. Лікарня з поліклінічним відділенням, аптека, 2 с. ш., клуб на 350 місць, б-ка. У 1930— 35 діяв робітфак. У період нім.-фашист. окупації (16.IX 1941— 23.IX 1943) гітлерівці стратили 5 чол., вивезли на примусові роботи до Німеччини 85 чол., спалили 134 житлових будинки, зруйнували млин, пром. артілі, цегельний з-д, МТС, маслозавод. Бл. 1500 чол. воювали на фронтах Великої Вітчизн. війни, 394 чол.— загинуло. Героями Рад. Союзу стали новосанжарці І. Є. Гавриш, О. П. Пасько, І. М. П'ятенко. У лютому 1944 новосанжарці внесли 89 тис. крб. на побудову танкової колони *«Визволена Полтавщина»*. 12.IX 1950 с.-г. артілі Новосанжарської селищної Ради — ім. Верховної Ради УРСР, ім. М. І. Калініна та «Червоний косар», «До кращого життя» Лелюхівської сільради об'єдналися в один колгосп ім. М. І. Калініна з центром у с. Лелюхівці. Промислові артілі «Червоний кустар» та ім. С. Халтуріна у 1956 об'єдналися в одну артіль, яка з 1960 реорганізована у деревообробну фабрику. 1957 ств. контора глибокого буріння, яка стала найбільшим промисловим підприємством району. 1959— 60 вступило в дію Зачепилівське нафтогазове родовище, у селищі також працюють Новосанжарська автотракторна колона об'єднання «Полтавнафтогазгеологія», управління зрошувальних систем, біофабрика, спеціалізована майстерня по обладнанню бурякозбиральних комплексів та гичкозбиральних машин БМ-6 для всієї області, спеціалізоване автопідприємство «Полтаваагропромтранс», міжгосп. пересувна механізована колона № 16, харчосмакова фабрика, хлібокомбінат, молокозавод Кобеляцького молочно-консервного комбінату, меблевий цех Полтав. ф-ки «Реммеблі», цех Кременчуц. виробн. об'єднання «Полтавадерев», промкомбінат, шкірзавод (засн. у 1964 на базі промкомбінату), *Новосанжарське виробництво фабрики «Полтавчанка»* — кол. пром. артіль вишивальниць «Червоне проміння». Вироби промартілі експонувалися на виставках: у Парижі (1937), Брюсселі (1957), відзначалися на виставках у Києві, Москві, Ленінграді.

У Н. С. діють лісомеліоративна станція (1971), міжрайонна коко-

посушильна база, ветсанутильзавод. У с-щі є райвузол зв'язку, телеграф, відділення Держбанку, автостанція, с. ш., на її базі — середня очно-заочна вечірня школа, муз. школа. Наприкінці 60-х — на поч. 70-х на базі мінеральних джерел почав діяти бальнеологічний санаторій Київського військ. округу (веде свій початок з 1933 від будинку відпочинку для військовослужбовців Харків. військ. округу), з грудня 1945 — бальнеологічний санаторій. У с-щі також діють будинок відпочинку «Ворскла» (засн. 1924), турбаза «Нові Санжари» (1969), 6 піонерських таборів, центральна районна лікарня, поліклініка, тубдиспансер, санепідемстанція, аптека, кінотеатр «Санжари» з залом на 600 місць, центральна районна б-ка (41 тис. од. зб.), дитяча б-ка (32,4 тис. од. зб.), Будинок піонерів, парк культури і відпочинку «*Перемога*», стадіон, історико-краєзнавчий музей на громадських засадах. Уродженцями Н. С. є письменник-прозаїк, засл. журналіст УРСР А. Т. Гененко, укр. народ. поет М. Ю. Гнида (н. у 20-і рр. 19 ст.). Тут проводили наукову роботу: рос. природознавець В. В. Докучаєв (див. *Докучаєва вулиця*), акад. В. І. Вернадський (див. *Вернадському В. І. меморіальна дошка*), академіки АН СРСР К. Д. Глінка (1867—1927) і Ф. Ю. Левінсон-Лессінг (1861—1939). У роки громадян. війни та на початку 20-х рр. у Н. С. діяв *Новосанжарський народний театр*. У Н. С. були опубліковані перші вірші укр. поетеси-гумористки А. А. Торлюн. У с-щі помер і похований укр. поет М. С. Кононенко (1864—1922), новосанжарську школу закінчив (1953) укр. поет, держ. діяч, народ. депутат СРСР, акад. АН України (1990) Б. І. Олійник.

У с-щі виходить газета «*Червоний прапор*». Тут встановлені пам'ятники: стела на честь голови першого волревкому та волвиконкому П. П. Забедейка (1967), пам'ятник (1967) Герою Рад. Союзу І. Т. Горбенку (1919—44); пам'ятний знак на честь 200-річчя Полтавської битви (1909, реконстр. 1965); у парку Перемоги 1958 встановлено пам'ятник рад. воїнам-визволителям, 1967 — землякам, полеглим під час Великої Вітчизн. війни. 1976 на вул. Перемоги встановлено погруддя двічі Героя Соц. Праці О. В. Коваленка, 1982 споруджено пам'ятник В. І. Леніну. На кладовищі: 1969 встановлено надгробки на братських могилах борців за владу Рад (загинули 1920—21), 1976 — почесного громадянина Нових Санжар І. П. Верховського (1893—1976) та братська могила бл. 120 рад. воїнів, полеглих у боях за селище 1943 та померлих від ран у евакогоспіталях №№ 3136, 4495 і 3409, 1965 (рек. 1975). У пн. частині селища 1989 І. В. Бовкуном виявл. городище 12—13, 17—18 ст. Поблизу селища виявлено неолітичне поселення, а також поселення скіфського часу (7—6 ст. до н. е.) і черняхівської культури (3—4 ст.). 1904 знайдено динарій римського імператора Марка Аврелія (161—180). Див. ст. на термін «Новосанжарський».

НОВОАВРА́МІВКА (Усова Аврамівка, Нова Аврамівка) — село Хорольського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Попівка, Мала Попівка, Рожаи, за 15 км від райцентру та за 18 км від однойменної залізнич. ст. 1210 ж. (1990). Виникла наприкінці 17 — на поч. 18 ст. Перша згадка відноситься до 1775. Село входило до 15 найзначніших нас. пунктів Хорольської сотні Миргород. полку, а з 1781 — Хорольського повіту Київ. намісництва. З січня 1787 назва Усова Аврамівка зникає і за

селом закріплюється назва Нова Аврамівка. 1781 в селі — 190 хат, Вознесенська церква (1776). Населяли Н. виборні козаки (78 хат), підпомічники (83 хати), посполиті коронні, у т. ч. рангові (27 хат), підсусідки посполиті (12 хат), 2 церковнослужителі. На 1787 — 743 душі чол. статі козаків, казенних селян, кріпаків козацької старшини — сотника Матвія і військ. товариша Семена Лагоди. 1795 у Н. наліч. 19 вітряків. З 1796 в складі Малорос., з 1802 — Полтав. губ. У 1859 — 239 дворів, 1858 ж. Після 1861 Н. стає центром волості Хорольського повіту Полтав. губ. У 1863 — 239 дворів, 1947 ж., дерев. церква. На 1900 з 320 господарств 24,7 % були безземельними. 1910 у Н.— 272 господарства, 1712 ж. Населення займалося ремеслом та кустарним виробництвом (5 теслярів і столярів, 8 ковалів, 18 ткачів, 12 кравців, 3 шевці). Збудовано паровий млин, складські приміщення для зерна, 2 крамниці, кілька разів на тиждень проводилися базари. 1912 відкритий мед. пункт (на 9 сіл і 63 хутори волості), де працював один фельдшер. З 1840 діяла двокласна школа, де навчалося 40—45 хлопчиків, з 1895 — земська та жіноча церковнопарафіяльна, з 1912 — чотирикласна школи, б-ка.

У кінці грудня 1917 проголошено Рад. владу. В листопаді 1920 село відвідав Г. І. Петровський. Восени 1924 виник партійний осередок. У 1923—30 Н. входила до складу Хорольського р-ну Лубенського округу. 1383 ж. У 2-й пол. 20-х — на поч. 30-х виникали кооперативні об'єднання: кредитне, машинне т-во, ТСОЗ «Червона зірка», артіль «Своя праця» (1930). 1931 ТСОЗ та артіль «Своя праця» об'єдналися в колгосп «Червона зірка». 1935 в Н. відкрилася с. ш. Збудовано клуб з кіноустановкою, б-ку з читальним залом. Під час нім.-фашист. окупації (19.IX 1941 — 19.IX 1943) гітлерівці розстріляли 6 чол., селу завдали руйнувань. На 1.X 1943 в Н.— 1427 ж. Збудовано цегельний з-д, налагоджено вироби. черепиці, шиферу, збірник залізобетонних конструкцій. 20.VI 1954 у м. Хоролі організ. виставка буд. матеріалів новоаврамівських умільців. Колгосп «Червона зірка» зерно-буряківничого напряму, тваринництво. 9 разів був учасником ВДНГ СРСР та УРСР. У селі — відділення зв'язку, АТС, побутові майстерні, готель, універмаг, стадіон, лазня, перукарня, Будинок спеціаліста, будинок престарілих, с. ш., лікарня, амбулаторія з рентгенкабінетом, аптека, ясла-садок, Будинок культури (на 300 місць) з кіноустановкою, б-ка (17 960 од. зб.), 1.V 1959 відкрито сільський історико-краєзнавчий музей, який 1968 удостоєний звання народного. З 1957 видається колгоспна багатотиражка «Червона зірка». Уродженцями с. Мала Попівка є драматург З. І. Прокопенко, Герой Рад. Союзу (1945) та Герой Соц. Праці (1982) І. М. Третяк; Герой Соц. Праці І. М. Мовчан; генерал-майор, канд. військ. наук М. С. Тур. 1967 споруджено пам'ятник В. І. Леніну. Встановлено надгробки: на братській могилі борців за владу Рад (1966), на братській могилі рад. воїнів (1955), які полягли 1943 під час визволення села, та обеліск у пам'ять про воїнів-односельців, які загинули (176 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

НОВОАВРА́МІВСЬКИЙ ІСТО́РИКО-КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й в с. Новоаврамівка Хорольського р-ну. Розташ. в окремому будинку. Розпочав діяльність 1958. Експозиція музею міститься на площі бл. 250 м². Налічує 5 тис. експонатів. Має три відділи, що розповідають про природу та історію краю від найдавніших часів, про славетних земляків. Значна частина експозиції містить ет-

нографічні матеріали. Звання народного удостоєний 1968.

НОВООРЖИЦЬКЕ — селище міського типу Оржицького р-ну. Розташ. за 35 км від райцентру і 8 км від залізнич. ст. Вила та автотраси Київ — Харків. 2,3 тис. ж. (1990). Виникло під час буд-ва Оржиц. цукр. заводу, яке поч. 1975. Став до ладу 17.XII 1978. Назву с-ще одержало 14.XI 1979. Потужність з-ду 6 тис. т цукру на добу. Крім цукру, виробляє сухий і гранульований жом. У с-щі десять 60-квартирних будинків, гуртожиток, с. ш., торговий комплекс, їдальня, готель, б-ка, перукарня, пошта, дитсадок на 280 місць, фельдшер.-акушер. пункт. Для забезпечення населення продуктами харчування ств. відгодівельний комплекс і теплиця.

НОВООРІХІВКА (до 1957 — с-ще Оріхівського цукрозаводу) — село Лубенського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Величківка й Ромодан. Розташ. за 25 км від райцентру та за 7 км від залізнич. ст. Ромодан. 1692 ж. (1990). Виникла під час буд-ва 1908 Оріхівського цукрозаводу. Жителями стали селяни с. Опанасівки (Курської губ.) та навкол. сіл Матяшівки, Оріхівки, Свічківки. З пуском з-ду (вересень 1909) більшість стали робітниками.

Рад. владу проголошено у січні 1918. За переписом 1926 у с-щі Оріхівського цукрозаводу Оріхівської сільради Вовчицького р-ну Лубен. округу — 326 господарств, 705 ж. С-ще було окуповане нім.-фашист. загарбниками з 19.IX 1941 до 20.IX 1943. 13.IV 1957 перейменоване на с-ще Новооріхівку. 21.IV до його складу ввійшов хутір Нове Селище. Тепер Н.— центр. село Оріхівського цукрокомбінату, тут розташ. відділення зв'язку, с. ш., дитсадок, профспілковий Будинок культури на 300 місць, б-ка (19,8 тис. од. зб.), будинок побуту. Братська могила рад. воїнів, що загинули під час оборони 1941 і визволення 1943 с-ща від нім.-фашист. загарбників. 1953 встановлено пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим (20 чол.) у роки Великої Вітчизн. війни.

НОВОРОСІЙСЬКА ГУБЕРНІЯ — адм.-тер. одиниця, утв. 1764 як військ. округ для оборони України від тур.-тат. агресії. До її складу входили: на Правобережжі — Нова Сербія і на Лівобережжі — Слов'яно-Сербія, *Українська лінія,* Кременчуцька і Власівська сотні Миргородського, з 1765 — Біліцька, Келебердянська, Китайгородська, Кишеньківська, Кобеляцька, Маяцька (Маячківська), Нехворощанська, Новосанжарська, Орельська, Переволочанська, Сокільська, Старосанжарська і Царичанська сотні Полтав. полку. 1775 до Н. г. відійшли містечка Омельник і Потоки Миргород. полку та 5 сотень Полтав. полку: Полтава з її трьома сотнями, Будища (Великі Будища) і Решетилівка з прилеглою до них територією. Адм. центром Н. г. було м. Кременчук. 1773 населення — бл. 463 тис. чол. Воно складалося з укр. селян, козаків, рос. селян, молдаван, сербів, греків, чорногорців, угорців та ін. військ. поселенців, які входили до гусарських і пікінерських полків. Більшість нас. пунктів Н. г. мала військ. залоги. Тяжке становище пікінерів викликало 1769—70 повстання Дніпровського і Донецького пікінерських полків. Осн. галузі г-ва Н. г.— землеробство і тваринництво. Набули поширення садівництво та виноградарство. У Н. г. діяли й значні на той час підприємства: цукровий з-д біля Кременчука, гуральня, цегельня і шкіряний з-д у м. Новомиргороді, соляні варниці в Бахмуті. 1775 до Н. г. було приєднано частину

володінь ліквідованої Нової Січі, а Бахмутський пов. Н. г. включено до складу новоствореної Азовської губ. Після 1775 Н. г. ділилася на 12 повітів, з яких три було на лівому березі Дніпра (Кременчуцький, Новосанжарський, Полтавський) і 9 на Правобережжі, у т. ч. Крюківський. Цей поділ зберігався до 1783 р., коли Н. г. була ліквідована, а її територія ввійшла до складу *Катеринославського намісництва.*

НОВОСАНЖА́РСЬКА МУЗИ́ЧНА ШКО́ЛА, Філіал Полтав. обл. філармонії. Працює з 1954. Навчається 275 дітей. У школі є відділи: нар. інструментів, духових інструментів, смичковий, фортепіанний. Школа має філіал у с. Нехворощі. Розташ. по вул. Коваленка.

НОВОСАНЖА́РСЬКА НАФТОГАЗОРОЗВІ́ДУВАЛЬНА ЕКСПЕДИ́ЦІЯ виробничого об'єднання «Полтаванафтогазологія». Ств. 1957 як Новосанжарська контора розвідувального буріння. Сучасна назва — з 1970. Експедиція спеціалізується на пошуку і розвитку нафт. і газ. родовищ на тер. Полтав. обл. За час існування оцінено нафтогазоносність 45 структур, відкрито 17 нафт., газ., газоконденсатних родовищ, прирощено майже 115 млрд. м^3 газу, 10 млн. т нафти і конденсату. У колективі працює майже 500 чол. Серед ветеранів підприємства — засл. геолог УРСР І. В. Сапаров.

НОВОСАНЖА́РСЬКА ТУРИСТИ́ЧНА БА́ЗА. Розташ. між смт Нові Санжари та с. Клюсівкою, неподалік р. Ворскли. Перших відвідувачів прийняла 15.V 1969. Щорічно протягом літнього сезону (з 15.V і до кін. вересня) тут відпочиває майже 5 тис. чол. Останні роки працює і в осінньо-зимовий період. За путівками вихідного дня проводять дозвілля понад тисячу чоловік. Турбаза підпорядкована обл. бюро по туризму та екскурсіях.

НОВОСАНЖА́РСЬКА УСТАНО́ВКА КО́МПЛЕКСНОЇ ПЕРЕРО́БКИ ГА́ЗУ Руденківська. Споруд. в степу на 5-кілометровій відстані від с. Драбинівки. Складається з компресорної установки, котельні, ремонтного пункту, складу. Газ і конденсат надходить сюди з навкол. родовищ, відкритих Новосанжарською експедицією глибокого буріння, очищається і по трубах спрямовується в магістраль Диканька — Кременчук.

НОВОСАНЖА́РСЬКЕ АВТОПІДПРИЄ́МСТВО «ПОЛТА́ВААГРОПРОМТРА́НС» спеціалізоване. Ств. 1976 на базі автопарку райсільгосптехніки, коли автомашини райоб'єднання «Сільгосптехніка» були передані обл. об'єднанню «Полтаватранссільгосптехніка», а в Нових Санжарах відкрито його філіал. Тепер це самостійне автопідприємство. Воно має понад 300 автомобілів. У колективі працює лауреат Держ. премії СРСР М. І. Бут.

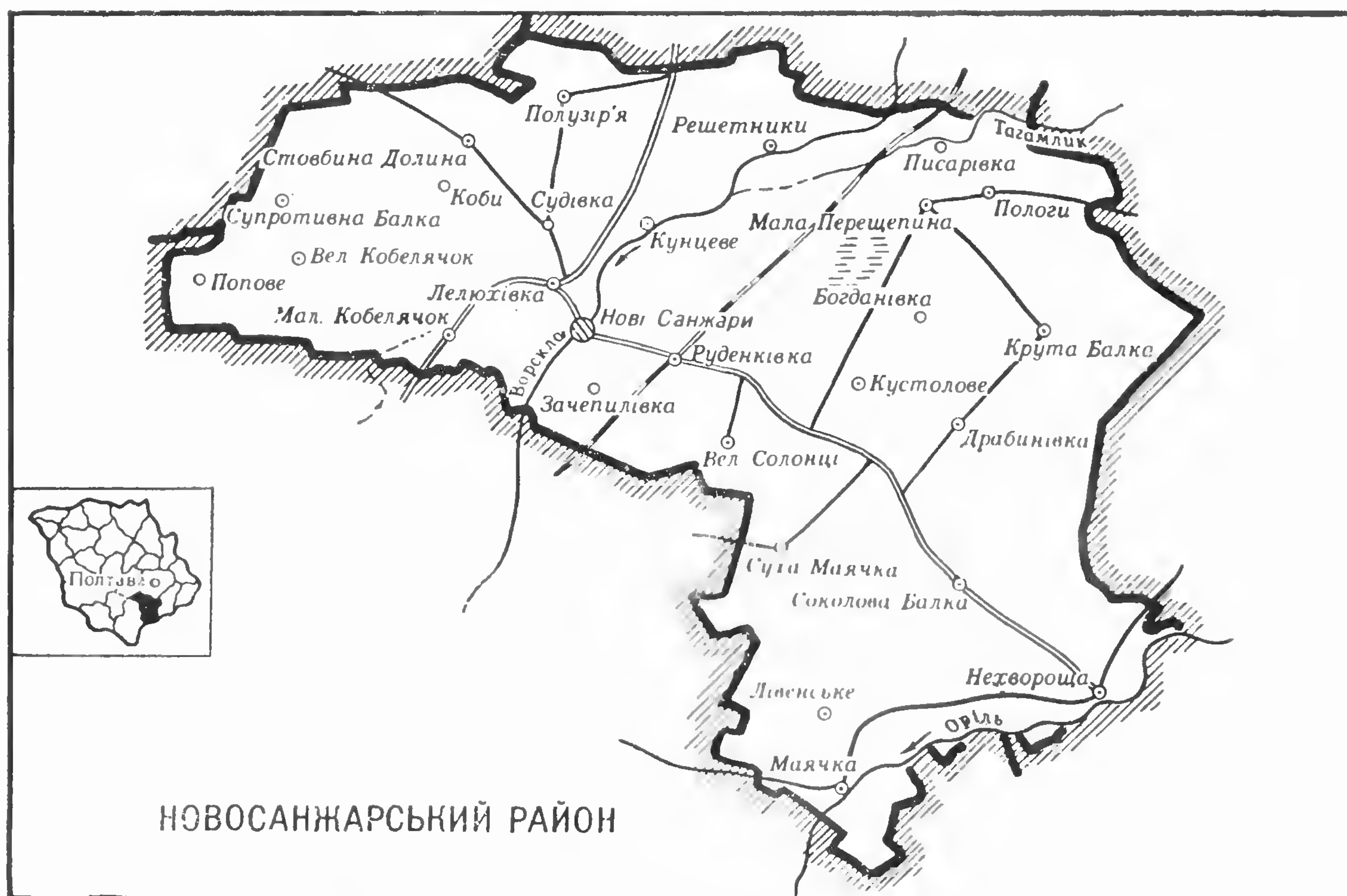
НОВОСАНЖА́РСЬКЕ ВИРОБНИ́ЦТВО ФА́БРИКИ «ПОЛТАВЧА́НКА». Ств. 1923 як кооперативно-пром. артіль вишивальниць «Червоне проміння». У серед. 70-х рр. артіль стала філіалом полтав. об'єднання «Полтавчанка», з 1989 — виробництво полтав. ф-ки «*Полтавчанка*». Спеціалізується на виготовленні верхнього плаття, постільної білизни та кухонних наборів. Вироби новосанжарських вишивальниць і килимарниць демонструвалися на всесвітніх і міжнар. виставках у Парижі (1937), Брюсселі (1957), а також у багатьох містах СРСР.

НОВОСАНЖА́РСЬКИЙ БАЛЬНЕОЛОГІ́ЧНИЙ САНАТО́РІЙ Київ. військ. округу. Відкритий 1933 як будинок відпочинку Харків. облздороввідділу для військовослужбовців. Розташ. на лівому березі р. Ворскли в смт Нових Санжарах, в кол. садибі поміщика Перцовича. 1935 поруч з будин-

ком відпочинку було відкрито піонер. табір для дітей Дзержинського р-ну м. Харкова. З 1939 будинок відпочинку був у розпорядженні Калінінського військ. округу. 1943 тут організ. евакогоспіталь, в якому лікувалися американські льотчики. Наприкінці 1945 на базі госпіталю ств. санаторій ВПС М-ва оборони СРСР. З 1957 — санаторій М-ва оборони СРСР, а з кін. 1961 — санаторій Київ. військ. округу. Площа — 45 га мальовничого лісопарку, де розташ. новий спальний корпус на 265 місць, клуб, їдальня, б-ка, кінозал. Лікують захворювання шлунково-кишкового тракту. У санаторії для лікування використовують новосанжарську мінеральну воду, а також торфомулові грязі.

НОВОСАНЖА́РСЬКИЙ ІСТОРИ́ЧНИЙ МУЗЕ́Й у смт Нових Санжарах. Відкр. 1967 з ініціативи краєзнавця І. М. Пилипенка. Працює на громадських засадах. Займає 5 кімнат. Має 16 тис. експонатів. Документи, фотографії, речові матеріали розповідають про минуле і сьогодення Нових Санжар та Новосанжарського району. Знаходиться на вул. Шевченка № 5.

НОВОСАНЖА́РСЬКИЙ НАРО́ДНИЙ ТЕА́ТР. Ств. на поч. 20-х рр. 20 ст. Творчу групу очолив професійний актор І. С. Бенієнко-Стакевич, нар. арт. УРСР, потім Д. І. Козачківський, нар. арт. УРСР. На самодіяльній сцені педшколи та в райсільбуді вони поставили «Наталку Полтавку» І. П. Котляревського, «Ревізор» — М. В. Гоголя, «Попад Дніпром», «Чумаки», «Розумний і дурень», «Суєта» І. К. Карпенко-Карого, «На дні» М. Горького, а також п'єси О. М. Островського, М. П. Старицького, М. Л. Кропивницького та ін. З новосанжарської сцени розпочали свій творчий шлях майбутні народні артисти РРФСР М. М. Середа та М. Л. Нікельберг.

НОВОСАНЖА́РСЬКИЙ ПОВІ́Т — адм.-тер. одиниця. Існував 1776—83 в складі Полтав. провінції Новоросійської губернії. У 1783 у Н. п. був перейменований на Кобеляцький повіт. Ліквідований 1796.

НОВОСАНЖА́РСЬКИЙ РАЙО́Н. Знах. у пд.-сх. частині обл. Утв. 1923. Площа 1,3 тис. км². Населення 45,2 тис. чол. (1990). У районі — смт Нові Санжари (райцентр) та 79 сіл, підпорядкованих сільс. Радам нар. депутатів. Поверхня — рівнинні тераси р. Ворскли. Корисні копалини: нафта, природний газ, торф, сіль, глина, пісок, мін. вода. З Пн. Сх. на Пд. Зх. район перерізують р. Ворскла та Оріль. Грунти чорноземні звичайні та типові, є лучно-чорноземні. Пл. лісів 10,0 тис. га, переважають сосна, дуб, акація, ясен, липа, клен гостролистий, вільха чорна. У районі — *Малоперещепинський заказник* респ. значення, *Ревазівський заказник* та 2 пам'ятки природи: парк *«Перемога»* у Нових Санжарах і *Рудні піски* (місц. значення).

Найбільші пром. підприємства: Новосанжарська експедиція глибокого буріння, вир-во «Полтавчанка», шкіряний з-д, цехи виробнич. об'єднання «Полтавдерев» і полтав. фабрики «Реммеблі» (Нові Санжари), Руденківський консервний завод.

Спеціалізація с. г.— вирощування зернових, технічних, овочевих культур, картоплі та виробн. м'яса, молока, яєць. 1990 площа с.-г. угідь становила 102,4, у т. ч. орної землі — 85,7 тис. га. У районі 24 колгоспи, радгосп, лісомеліоративна станція. Залізнич. ст.— Нові Санжари і Мала Перещепина. Автомобільних шляхів 380,8 км, у т. ч. з твердим покриттям 362,7 км. У Н. р.— 43 загальноосвітні школи, у т. ч. 15 с. ш., 10 неповних с. ш., 18 початкових, 51 лік. заклад, з них 7 лікарень, 38— фельдшерсько-акушер. пунктів, 4 — амбулаторії, 1 — профілакторій, 1 ветлікарня; санаторій *«Антей»*, будинок відпочинку, турбаза у Нових Санжарах, 49 клубів, 1 кінотеатр, 54 кіноустановки, 45 б-к, 17 музеїв на громадських засадах. Видається районна газета *«Червоний прапор»*. На території Н. р.— поселення неолітичної доби, доби пізньої бронзи, скіфського часу, черняхівської к-ри, Перещепинський скарб 7 ст. н. е. та давньоруські поселення 9—12 ст. Див. також статті: Нові Санжари, Драбинівка, Крута Балка, Купцеве, Кустолове, Лелюхівка, Лівенське, Мала Перещепина, Малий Кобелячок, Маячка, Нехвороща, Пологи, Полузір'я, Решетники, Руденківка, Соколова Балка, Стовбина Долина, Супротивна Балка, Суха Маячка.

НОВОСАНЖА́РСЬКИЙ ОРКЕ́СТР НАРО́ДНИХ ІНСТРУМЕ́НТІВ самодіяльний народний. Ств. 1956 з ініціативи В. Є. Рокитянського. У репертуарі оркестру — укр. та рос. народні мелодії, у т. ч. в обробці засновника колективу, а також класична музика. З 1968 — народний. Худож. керівник — засл. учитель республіки М. К. Мироненко. Оркестр — учасник респ. телеконкурсу «Сонячні кларнети», багатьох оглядів і конкурсів.

НОВОСАНЖА́РСЬКИЙ ШКІРЗАВО́Д. Ств. 1964 на базі промкомбінату, який діяв з 1946. Спеціалізується на переробці нестандартної сировини овечих шкір. Номенклатура виробів: вовна від мех. стрижки овечих шкір, хутряні вироби (рукавиці, жилети, тапочки жіночі, устілки).

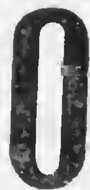
НОВОСЕ́ЛІВКА (Нова Новоселівка) — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Брунівка, Вільховий Ріг, Крюкове, Пасківка, Терентіївка. Розташ. на лівому березі р. Свинківки (права прит. р. Коломаку), за 13 км від Полтави. Біля села — залізнич. ст. Свин-

півка. 817 ж. (1990). Село засн. в кінці 19 ст. Поміщик А. В. Гайдар, який мав земельні угіддя біля залізнич. роз'їзду, почав продавати землю селянам під забудову. У 1910 село входило до складу Василівської волості Полтав. пов. У тому ж році тут наліч. 30 господарств, 241 ж.
Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1926 в селі, яке входило до складу Ковалівської сільради Руновщанського р-ну,— 38 господарств, 163 ж. У 1929 ств. ТСОЗ, в 1930 — колгосп ім. В. І. Чапаєва. У роки нім.-фашист. окупації (23.IX 1941—22.IX 1943) вивезено на примусові роботи до Німеччини 16 чол. У Н.— центр. садиба радгоспу «Новоселівський» (госп-во насінницького напряму), неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, Будинок культури на 390 місць, б-ка (11 345 од. зб.), відділення зв'язку. У 1962 встановлено обеліск Слави на честь воїнів-односельців, загиблих (32 чол.) на фронтах Вел. Вітчизн. війни. У 1967 споруджено пам'ятник В. І. Чапаєву.

НОВОХА́ТЬКУ М. С. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у м. Кременчуці. Встановлена на фасаді будинку проф.-тех. уч-ща № 6 (кол. торг.-кооп. технікум, вул. Республіканська № 193), в якому навчався Герой Рад. Союзу Новохатько Михайло Степанович (1907—44). Н. у с. Чикалівці Кременчуц. р-ну. З 1929 — у Червоній Армії. Звання Героя удостоєний 1943 за успішне виконання завдань командування при форсуванні Дніпра та виявлені при цьому особисту мужність і відвагу. Загинув у бою. Дошка — метал, відкрита 1966.

НОГІНУ́ І. П. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у с. Яхниках Лохвицького р-ну. Встановлена 1979 на фасаді будинку школи, в якій 1931—40 навчався Ногін Іван Павлович (1923—42) — комсомолець-підпільник, член антифашист. групи «Родина». Розстріляний гітлерівцями.

НОЧО́ВНИКА О. С. МОГИ́ЛА у с. Міських Млинах Зіньківського р-ну. Ночовник (Ночовник-Носик) Остап Семенович (1853—1913) — майстер укр. нар. гончарної скульптури. Н. у с. Міських Млинах. Серед оригінальних творів, позначених самобутністю й силою художньої виразності,— декоративні посудини у вигляді левів і баранів, куманці, свічники, курильниці, кал'яни, мальовані миски. Зберігаються у музеях Полтави, Києва, Ленінграда, Відня, Парижа. Похований на сільському кладовищі.

ОБ'ЄДНАНЕ ТОВАРИ́СТВО КОЛИ́ШНІХ КАТОРЖА́Н — громадська орг-ція при Полтав. відділенні Рад. фонду милосердя і здоров'я. Ств. 30.VI 1990 у м. Кобеляках на об'єднаних зборах громадян України, примусово в роки Великої Вітчизн. війни вивезених фашистами до Німеччини на каторжні роботи. Завдання т-ва: соц. захист кол. каторжан, їх моральна і правова реабілітація, надання їм юрид., матеріальної та ін. допомоги, закупка ліків, медобладнання, необхідних для членів т-ва. У вересні 1990 т-во зареєстровано рішенням президії Кобеляцької районної Ради нар. депутатів. З цього часу воно стало офіційною громадською орг-цією із своїм статутом, програмою, рахунком у банку. Місцезнаходження — м. Кобеляки, вул. Леніна, № 29.

«ОБЗО́Р ПОГО́ДЫ В ПОЛТА́ВСКОЙ ГУБЕ́РНИИ». Праці метеорологічної мережі Полтав.

губ. земства; з вип. 60 — «Праці с.-г. метеорологічної мережі...». Виходили у Полтаві 1910—16. Додаток: Михельсон В. А. «Краткий сборник научных примет о погоде». Полтава, 1910.

«ОБЗО́Р СЕ́ЛЬСКОГО ХОЗЯ́ЙСТВА В ПОЛТА́ВСКОЙ ГУБЕ́РНИИ (по сообщениям корреспондентов)». Статистичне бюро Полтав. губ. земства протягом 1888—1916 видало 41 книгу, кожна з яких складається з двох частин. Основна частина має такі розділи, як: погода та її вплив на рослинність і хід польових робіт; вороги рослин; урожай хлібів, трав городніх і садових рослин; стан скотарства; бджільництво; місцеві і відхожі заробітки; наймані, орендні і продажні ціни на землю; землеробські знаряддя; робоча худоба і способи обробітку грунту та збут продуктів с. г. Другу половину книг становлять додатки у вигляді таблиць і картограм. У цих оглядах є відомості про врожаї с.-г. робітників, ціни на землі, про оренду землі по повітах і волостях.

ОБИТІ́ЧКА. Обиточка — річка, права прит. р. Псла (бас. Дніпра). Тече тер. Кременчуцького р-ну.

ОБЛАСНА́ ЗЕ́МСЬКА ПЕРЕСЕЛЕ́НСЬКА ОРГАНІЗА́ЦІЯ (з кін. 1911 — Південно-рос. обл. земська переселенська орг-ція). Ств. 9—11 червня 1908 у Полтаві на з'їзді представників полтав., катеринosл., харків. і черніг. земств, а також київ. губ. к-ту у справах земського г-ва. Рішення про ств. земської орг-ції було прийнято 6.X 1907 на харків. з'їзді представників катериносл., полтав., орловського, херсон., черніг. земств, київ. губ. к-ту у справах земс. г-ва, а також делегатів ряду губ. землевпорядних комісій. Мета новоствореної орг-ції — сприяння урядові у справі «правильної постановки переселенської справи...», тобто участь в організ. урядом після 1906 масових переселень на окраїни малоземельних і беззем. селян. Згідно з постановою 1-го з'їзду земс. орг-ції і затвердженим в 1911 Статутом вищим органом був з'їзд уповноважених, який скликався не рідше одного разу на рік. У його функції входило затвердження кошторису, а також розподіл по губерніях зем. фонду, що виділявся у розпорядження земців переселенським управлінням. У період між з'їздами поточними справами керувало Бюро обл. орг-ції, до складу якого спочатку входили завідуючий, секретар, переписувач і десять переселенських агентів (8 по влаштуванню новоселів і 2 — по пересуванню залізницею). У наступні роки склад працівників орг-ції поступово зростав: у 1909 — 23 особи; 1911 — 27; 1912 — 57 (23 службовці Бюро і 34 агенти). В окремі сезони (1914) чисельність агентів досягала 45. На першому з'їзді земс. орг-ції було прийнято рішення про видання «*Известий* областной земской переселенческой организации».

Склад орг-ції не був постійним. У 1909 її ряди поповнило херсонське і воронезьке земства, у 1910 — волинське, 1913 — саратовське. На поч. 1912 питання про членство в орг-ції розглядали мінське і таврійське земства. У 1909 катеринославське, а в 1914 херсонське земства вийшли з її складу. Ставили питання про вихід харків., черніг. і київ. земства. Вся робота велась за рахунок щорічних внесків губ. з земств — членів орг-ції. Їх розмір залежав від кількості переселенців з даної губернії протягом останніх трьох років. Максимального розміру бюджет досяг у 1914 — 150 387 крб. Завдання по розвитку переселен. руху з густонаселених губерній країни урядові, разом із земс. установами, вирішити в основному вдалося. Так, якщо протягом 20 років (1885—1905) з Полтав., Харків., Київ., Волинської, Херсон. і Черніг. губ. за Урал переселилось 457 967 осіб, то лише за 8 років

(1906—14) ці ж самі губернії, які входили до складу обл. земс. орг-ції, дали вдвоє більше переселенців — 998 441 чол. Зрозуміло, що в роки столипінської агр. реформи в дію вступило і ряд ін. факторів — вільна продажа селянами своїх наділів та ін. У березні 1918 обл. зем. переселенська орг-ція заявила про свій саморозпуск. Див. *Переселенці з Полтавщини.*

ОБО́ЗНІВКА (Омельничок) — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти: Багни, Гуляй-Поле, Жовтневе, Новий Виселок. Розташ. на правому березі р. Омельника (прит. Псла), за 18 км від райцентру та за 12 км від залізнич. ст. Рублівка. 520 ж. (1990). Виникло у 18 ст. За переписом 1859 записана як хутір Кременчуц. пов., у якому було 88 дворів, 849 ж. З 2-ї пол. 19 ст. О. віднесена до складу Пустовійтівської волості Кременчуц. пов. 1875 відкрито земське училище, у якому 1887 навчалося 55 учнів і працювало 2 учителі. 1900 у селі — 193 двори, 1236 ж. 1901 освячена *Богоявленська церква.* На рубежі 19 та 20 ст. в О. знаходився маєток поміщика О. К. Панайотова з високою культурою виробництва. Стадо складалося з високопорідних корів, свиней, овець. Було розвинуте племінне птахівництво. На базі місцевих виноградників працював винокурний з-д. Влітку 1905 страйкували селяни, які працювали на поміщицьких винокурному і цегельному з-дах; вони спалили кілька госп. будівель. 30 чол. було заарештовано. 1910 в О. відбулося заворушення селян з приводу межування земель. 1910 у селі — 263 двори, 1820 ж., паровий млин, винокурний з-д.

Рад. владу проголошено в січні 1918. О. стає центром сільради. 1919 на базі поміщицької економії створено радгосп — племрозсадник «Жовтень», згодом перетворений на племзавод. 7.III 1923 село віднесено до Глобинського р-ну Кременчуц. округу. 1594 ж. (1923). За переписом 1926 в О.— 347 дворів, 1838 ж. У період нім.-фашист. окупації О. (13.IX 1941—26.IX 1943) гітлерівці стратили 9 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 123 чол., знищили все господарство племрадгоспу, спалили 44 хати. У селі — племрадгосп «Жовтень» (вирощування племінних свиней), цегельний з-д, відділення зв'язку, будинок побуту, с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, аптека, дитсадок, Будинок культури на 400 місць з кіноустановкою, б-ка (13 тис. од. зб.), історико-краєзнавчий музей на громад. засадах. Село радіофіковане 1952, електрифіковане 1960. У 1967 прокладено дорогу з твердим покриттям. 1973 насаджено парк. Пам'ятники: В. І. Леніну (1967); рад. воїнам, загиблим (33 чол.) при визволенні села від гітлерівців, та воїнам-односельцям, полеглим (153 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1960).

ОБОЛО́НСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 у складі Лубен. округу із Оболонської, Горошинської, Рокитянської та Худоліївської волостей Хорольського пов. (всього 18 сільрад). Пл.— 368 кв. верст. На 7.III 1923 нас.— 34 450 чол. Центр — с. Оболонь — тепер Семенів. р-ну. 1932—37 входив до складу Харків. обл. 22.IX 1937 віднесений до новоутвореної Полтав. обл. Розформований 30.XII 1962.

ОБОЛО́НЬ — село Семенівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Зікранці, Калинівка, Наталенки, Тукали. Розташ. на р. Кривій Руді, за 25 км від райцентру та за 25 км від заліз. ст. Веселий Поділ. 2765 ж. (1990). Засн. наприк. 17 ст. Першим власником земель,

на яких виникла О., був генеральний бунчужний Дем'ян Оболонський. Належала до Горошинської сотні Лубенського полку, з 1781 — до Хорольського пов. Київ. намісництва, 180 дворів посполитих, церква. 1787 — 662 ж. чол. статі — кріпаки Оболонського. З 1796 — село Малорос., з 1802 — Полтав. губ. У кінці століття Оболонським належало 1395 душ. На поч. 19 ст. власником О. став поміщик, статс. секретар М. Позен, який мав тут маєток. У г-ві був з-д робочих коней та цегельний з-д, млин з просорушкою. На 1859 село мало 416 дворів, 2446 ж., мурована Преображенська церква 1810, б-ка, 5 с.-г. з-дів (овечий, кінний, винокурний, селітряні), щороку відбувався ярмарок. 1863 — 418 дворів, 2602 ж. У 1884 відкрито двокласне уч-ще, в якому 1890 навчалося 70 дітей. За даними перепису 1885 О. була волосним центром Хорольського пов., в селі — 541 двір, 3012 ж., церковнопарафіяльна, жіноча і чоловіча школи грамоти, у 1900 — 585 дворів, 3428 ж. Третій земський перепис 1910 в О. зареєстрував 579 г-в, 3152 ж. У селі був один лікар і акушерка, сільс. лікарня на 15 ліжок, 1916 відкрито аптеку, поштове відділення (діяло з 1887). У 1897 відкрито публічну пар. б-ку (306 книжок). 1905—06 у О. відбулися сел. заворушення.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 7.III 1923 О. стала центром р-ну у складі кол. Оболонської, Худоліївської, Горошинської, Рокитянської вол. 1924 утв. артіль ім. В. І. Леніна. 1926 — 845 дворів, 3997 ж. У 1925—29 на тер. сільради виникло ще 13 колгоспів, 1929 ств. МТС. У 1930—31 переважна більшість г-в О. об'єдналися в колгоспи ім. В. І. Леніна, «Дніпрогес», «Комінтерн», «Перше травня», «Прапор». 1940 у селі було 3 цегельні, 2 олійниці, 4 млини, швейна майстерня, лікарня, їдальня, клуб на 450 місць, с. ш. Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці закатували 45 чол., вивезли до Німеччини на примусові роботи 297 чол. Під час відступу фашисти на тер. сільради спалили 47 будинків, 3 зерносховища, 5 вітряків, 23 колгоспні сараї, склад, контору і клуб колгоспу, МТС, 2 лікарні, 3 школи, пошту, приміщення районних установ. 1957 колгосп О. об'єдналися в один колгосп — ім. В. І. Леніна. Тепер у селі — його центр. садиба (зерново-буряківничий напрям, тваринництво), інкубатор, цех молокозаводу, відділення ремонтно-трансп. підприємства, сільгосптхімія, комунгосп, сільпо, будинок побуту, відділення зв'язку, с. ш., неповна с. ш., лікарня, аптека, дитсадок, ветлікарня, Будинок культури (на 410 місць), сільс. клуб (на 320 місць), б-ка (35,7 тис. од. зб.), Будинок піонерів, стадіон. Уродженцями села є укр. скульптор, член Товариства передвижників Л. В. Позен (1849—1921, за ін. даними він народився у Полтаві, але жив у батьківському маєтку в О.; див. *Позена провулок*); укр. письменник І. М. Перепеляк; укр. поет, перекладач, засл. арт. УРСР В. В. Женченко. Пам'ятник В. І. Леніну (1967). 1955 встановлені (1983 реконстр.) надгробки на могилах рад. воїнів, жертв фашизму та пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (292 чол.) під час Великої Вітчизн. війни.

ОБОРО́ННЕ БУДІВНИ́ЦТВО на Полтавщині. Найдавнішою пам'яткою О. б. є *Більське городище* (6 ст. до н. е.), що має складну фортифікац. систему з 3 цитаделями, зовнішню лінію валу й рову та внутр. півкільцевий вал. Інші відомі на Полтавщині скіфські городища також мають багатодільну структуру укріплень (Басівське городище). Давньоруські укріплені поселення на Полтавщині розподіляються на 3 типи: острог — укріплення другорядного значен-

ня, одноїдільне, площею до 2 га, оточене ровом і земляним валом. Навколо могли розміщатися неукріплені посади (Дубинця, Снятин); городок мав двоїдільну структуру укріплень, яку складали дитинець або дешній град, до якого прилягав укріплений посад або окольний град (*Лукомль*), город — найкрупніше поселення, з багатодільною структурою, що включала дитинець, город, укріплені посади (Переяслав). На Полтавщині переважали укріплені поселення перших двох типів. Найдавніші з них згадуються у літописах: Хорол, Прилук, Пісочин, Гопва, Ромен, Горошин, Лубно, Пирятин, Лтава, Лукомль, Лохвиця. Пд.-сх. кордони Київської Русі захищала від кочових народів *Посульська оборонна лінія,* яка включала бл. 40 острогів і городків. При розташуванні і трасуванні укріплень найповніше використовувалися оборонні вигоди топографії — освоювалися ландшафтні домінанти і посилювалися природні рубежі. Укріплення дитинців складалися з земляного валу з дерев'яною рубленою стіною, складеною з городень висотою від 2 до 6 м і розмірами в плані від 2 × 2 до 6 × 6 м. У городнях розміщалися комори або житло гарнізону, зрідка для посилення оборони городні засипалися землею. По верху городень ішов поміст з бруствером для живої оборони, що називався заборолами, обламом, бланкуванням. Іноді заборола мали консольну конструкцію для влаштування підсябиття. Перекривалися двосхилими дахами. У створі валу в деяких городах (Переяслав) розміщалися чотиригранні рублені вежі, надбрамні і глухі. Посади, окольні гради обносилися ровом з валом і острожною стіною, або без неї. Матеріал основних конструкцій — дуб, рідше сосна. З археол. розкопок відомі поодинокі муровані фортечні споруди (Єпископські ворота у Переяславі). Більшість укріплень зруйновано під час татаро-монг. навали. У 16 ст. деякі з них поновлено на старих городищах за тими ж принципами фортифікації. Відомі дати побудови нових фортець: Кременчук (1571), Лубни (1589), Пирятин (1491), Полтава (1608). Крім того, в «Книге большого чертежа» (кін. 16 ст.) значаться фортеці Хомутець, Миргородок та ін. Точну кількість фортець Полтавщини на серед. 17 ст. визначити важко: за свідченням араб. мандрівника П. Халебського «начинена (земля) фортецями, як гранат зернами». Документальним свідченням цього є карти франц. військ. інж. Г. Л. де Боплана, видані 1650 в Руані і неодноразово копійовані і використовувані картографами 2-ї пол. 17 ст. На тер. Полтавщини позначено фортеці у Борисполі, Переяславі, Березані, Круполі, Яготині, Гельмязові, Піщаному, Бубнівці, Домонтові, Золотоноші, Кропивні, Іркліїві, Вереміївці, Яблунові, Оржиці, Недригайлові, Ромнах, Лохвиці, Пісках, Лубнах,

План типової п'ятибастіонної фортеці Української лінії.

Лукомлі, Горошині, Бурімці, Жовнині, Чигирин-Діброві, Миргороді, Хоролі, Гадячі, Говтві, Кременчуці, Полтаві. Позначені також поселення з невеличкими замками і з напівзруйнованими укріпленнями: Воронків, Зіньків, Кобеляки. На картах позначено точками і ін. поселення, без укріплень. Те, що не показані укріплення, приміром, Густинського монастиря, свідчить про фіксацію Бопланом лише тих фортець, котрі відповідали вимогам того часу, тобто мали укріплення бастіонної системи або деревоземляні, що становили надійний захист проти артилерії. Більшість укріплень — Кобеляки, Ромни, Кременчук, Говтва, Полтава, Хорол, Лукомль, Лубни, Лютенька, Зіньків, Гадяч, Лохвиця позначено дводільними, з цитаделями. Зображення загальноміських укріплень передають їх розміщення щодо річки і загальну конфігурацію: у Гадячі, Зінькові, Лютеньках, Біликах, Ст. Санжарах — овальну; у Миргороді, Кобеляках, Лохвиці, Лукомлі, Говтві — півкруглу; у Лубнах, Кременчуці, Чорнухах — багатокутну; у Хоролі, Ромнах, Переволочні — п'ятикутну; у Полтаві, Кишеньці, Котельві, Веприку, Вел. Будищах, Опішні — чотирикутну; у Сорочинцях — трикутну. Натомість замки або цитаделі, при всій їх різноманітності, Боплан позначив одним умовним знаком у вигляді прямокутника з паріжними вежами чи бастіонами. Вірогідно, це був найпоширеніший на Полтавщині тип замку. Археолог В. Ляскоронський відмітив, що більшість замків, зображених у Боплана, розташовано на давньоруських городищах. Ці відомості доповнює Шевальє: «Міські стіни зроблені лише з землі, їх підтримують коли з поперечними дошками, наче загата; вони краще витримують гарматну стрільбу, аніж муровані». Він свідчить, що не було жодного села і містечка, не обнесеного валом або хоча б ровом для захисту від татар. За свідченнями П. Халебського, фортеці мали 2 і навіть 3 пояси укріплень, подвійні оборонні огорожі з дерев'яними стінами і вежами. Він описує дерев'яний уфортифікований палац Вишневецького у Прилуках, підземні ходи, системи водопостачання тощо. О. б. у 2-й пол. 16 — 1-й пол. 17 ст. спиралося на давньоруські традиції фортифікації. Вони проявлялися у необхідності урахування мережі розселення, у принципах вибору місць для нових поселень, прийомах будівництва веж і стін тощо. Проте у 16—17 ст. відбулися кардинальні зміни у військ. справі, і найважливішою з них був розвиток артилерії. Це привело до зміни як планування, так і архітектури, конструктивних і функціональних рішень фортець: збільшується кількість веж, вони стають вищими, багатоярусними, 6—8-гранними, з розвиненим підсябиттям. Для забезпечення флангуючого обстрілу вежі сильно виступають за лінію стін. Городні майже не застосовуються через їх трудомісткість. Оборонні огорожі складаються з сухого рову (якщо фортеця на високих відмітках — Полтава, Лубни), або рову, наповненого водою (у низинних місцевостях — Переяслав, Яготин), земляного валу з острожною стіною. У найвідповідальніших місцях нерідко застосовуються тараси — паралельні перев'язані дерев'яні стіни, заповнені землею і камінням. Щоб запобігти оповзанню, відкоси валів дернувалися, рови і вали укріплялися брусами або дошками, забраними у шули. Розвиток штурмової артилерії у 17 ст. призвів до занепаду дерев'яних фортець і розвитку бастіонної системи укріплень, у якій дерев'яні споруди грали допоміжну роль. Теор. основою розвитку фортифікації служили праці «Справа рицарська» Мартина Бєльського (1569), «Устав ратных,

пушечных и других дел, касающихся до воинской науки...» (О. М. Радишевського, 1621), праці Андреа дель Аква та ін. Значний вплив на розвиток фортифікації краю справили оригінальні способи укріплень, застосовувані запорізьким козацтвом. Приміром, під час повстання 1638 козаки під проводом Д. Гуні спорудили на острові в гирлі Сули свій табір, прямокутний в плані, оточений земляним валом і ровом, з шанцями, вовчими ямами, батареями для артилерії тощо. Польська армія не спромоглася взяти його приступом. Параметри і конструкції оборонних огорож до серед. 17 ст. були такими: висота валу від 3 до 10 м при мінімальній верхній ширині 3 м, рови були вузькими і глибокими, до 8 м, стіни їх закріплялися дубовими зрубами. Від валу рів відділяла берма — горизонтальна площина шириною до 2 м. По периметру фортеці у рівнинній місцевості розчищалася відкрита площина еспланади. Стіни були у вигляді частоколу, або тину дубового, тобто паль з бруствером; рідше — у вигляді стіни з брусів, забраних у шули — така огорожа у документах називається «забор» (Полтава). Всі замки і фортеці мали вилазки, тайники, потерни — підземні галереї, що виводили до води, у фортечний рів або за межі укріплень. Вони зафіксовані у Полтаві, Лохвиці, Ромнах, Лубнах, Гадячі, Кобеляках, Хоролі, Нових Санжарах, Опішні, Вел. Будищах. Для створення перешкод ворогу влаштовували: надолби — обрубки колод, вертикально вкопані у землю в шаховому порядку, частик — загострені дубові кілки, встановлені на бермі; часник — залізні спиці. Дерев'яні вежі, на відміну від міст Пн. Лівобережжя, розставлялися рідко, були 4-гранними, дуже рідко 6—8-гранними, невисокими, у 2 яруси. Вкривалися наметовими дахами. Після визвольної війни 1648—54 Полтава, Лубни, Миргород, Гадяч, Прилуки, Переяслав стали полковими містами, решта укріплених містечок — центрами козацьких сотень. Після Переяславської угоди 1654 фортеці поділено на штатні, де стояли моск. стрільці (Переяслав, Переволочна) і позаштатні. У 2-й пол. 17 ст. їх реконструюють відповідно до засад нової європейської фортифікації: у Лубнах будують штерн-шанц; у Переяславі, Полтаві, Переволочній — бастіони і равеліни. При цьому збільшується висота і товщина валів, з'являється земляний бруствер товщиною до 3 м. Дерев'яні вежі починають використовувати як бастіони — розбирають наметові дахи і на верхніх площадках встановлюють гармати. У замках будуються нові порохові погреби, цейхгаузи, приміщення для гарнізону.

З фортецями Полтавщини — Веприком, Ромнами, Полтавою, Гадячем та ін. пов'язані події Північної війни 1708—09: у Миргородській фортеці була штаб-квартира рос. головнокомандуючого Б. П. Шереметєва, у Ромнах — штаб-квартира Карла XII, у Гадячі дислокувалися основні сили шведсько-укр. армії. Облога Веприка у січні 1709 та облога Полтави у квітні — червні 1709 вплинули на весь хід кампанії. У цей час деякі укріплення були удосконалені рос. військовими інженерами. Про стан фортець повідомляють тогочасні картографічні документи, зокрема «План местоположения населенных пунктов и городов, где были расквартированы главные силы...», плани Алларта та ін. (див. *Плани міст Полтавщини, Полтави плани*).

Після завершення військових дій на Україні 1709 за наказом Петра І проводиться реконструкція найважливіших фортець Лівобережжя: у Переяславі будується новий

земляний ретраншемент цитаделі у вигляді неправильного семикутного полігона з малими бастіонами і люнетами на кутах. При цьому було поновлено і старі укріплення. Роботи вели полонені шведи. Відремонтовано укріплення Полтави, Веприка, Ромен, Переволочної. 1718 знову постало питання про реконструкцію Переяславської фортеці. Того року Військова колегія зібрала відомості про стан всіх фортець півдня імперії, у т. ч. і Полтавщини, в результаті чого ухвалено провести роботи по модернізації укріплень. Теор. основою для цього послужив рос. переклад праці франц. військ. інженера С. Вобана «Истинный способ укрепления городов». Способи укріплень, що застосовувалися за Петра І, відносяться до нім., франц., голландської шкіл фортифікації. Але на Полтавщині знаходимо лише їх окремі елементи. Це пов'язано з тим, що при суто прагматичній політиці імперії, фортеці, збудовані чи реконструйовані у цей час, мали тимчасовий характер. Нові способи фортифікації застосовувалися переважно проти зх. сусідів, а на тер. України, де головною лишалася татарська небезпека, обмежувалися поправкою старих козацьких фортець, яких лишалося немало ще у серед. 18 ст.: Яготин, Коломак, Ліпляїв, Орлик, Ірклiїв, Городище та ін. 1724 Військова колегія відрядила інженер-майора Деколонга для інспектування фортець у Полтаві, Переяславі, Переволочній. Він виконав проекти і кошториси, за якими у 1720—30-х рр. проводилися ремонтні роботи, про що свідчать тогочасні плани цих міст.

1731 на Пд. Сх. Полтавщини вздовж річок Орелі, Берестової, Береки, на тер., що лежала північніше встановленого 1713 кордону з Туреччиною, розпочато будівництво укріпленої *Української лінії*. У серед. 18 ст. під керівництвом інженер-полковника Д. де Боскета здійснено останню широкомасштабну спробу реконструювати фортеці Лівобережної України, у т. ч. Лубен, Кременчука, Городища, Ліпляєва, Орлика, Бубнова, Гадяча, Ірклієва, Переяслава та ін. У 2-й пол. 18 ст. відповідно проектам, розробленим 1745—52 під керівництвом де Боскета, проведено деякі роботи, однак міські ретраншементи так і не набули цілком регулярних обрисів.

Після переможної для Росії війни 1768—74 проти Туреччини, коли кордони відійшли далеко на Пд. і було ліквідовано татар. загрозу, фортеці краю втрачають значення і у 80-х рр. 18 ст. перестають діяти як військ. об'єкти. Їх вали розкопують для виварки селітри, а при переплануванні міст поч. 19 ст. остаточно зносять. Рештки валів і ровів збереглися у Лубнах, Гадячі, Миргороді, Полтаві, Лукім'ї, Чорнухах, Нових Санжарах, Кобеляках, Хоролі, Веприку. Сліди колишніх укріплень зберегла топоніміка — назви урочищ і вулиць: Верхній і Нижній вали у Лубнах, вул. Замкова у Гадячі і Пирятині, вул. Підвальна у Веприку. Архітектура фортечних веж мала вплив на розвиток різних типів споруд нар. дерев'яної архітектури: госп. (вітряки) та культових (дзвіниці, церкви). Див. ст. про літописні міста Воїнь, Горошин, Кснятин, Лохвиця, Лтава, Лубно, Лукомль, Полкстінь, Прилук, Ромен, Снiпорід, а також ст. про фортеці Власівську, Гадяцьку, Зіньківську, Келебердянську, Котелевську, Кременчуцьку, Орлицьку.

ОВНЯ́НКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Псла (бас. Дніпра). Довж. 26 км. Тече тер. Великобагачанського р-ну.

ОВСЮКИ́ — село Гребінківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Горби, Окоп, Покровщина, Рудка. Розташ. на правому бере-

зі р. Оржиці (приток р. Сули), за 15 км від райцентру і залізнич. ст. Гребінка. 818 ж. (1990). Перша згадка про О. відноситься до 40-х років 17 ст. Входило до Яблунівської сотні Лубен. полку, з 1781 до Золотоніського пов. Київ. намісництва, 152 хати, церква, 1787 — 448 ж. чол. статі. 1859 — село Лубен. пов., 188 дворів, 1454 ж., дерев. Троїцька церква (1878), при ній б-ка та земське нар. уч-ще. На 1863 у селі — 188 дворів, 1361 ж., 1900 — О. Яблунівської вол. Лубен. пов., 4 сільс. громади, 357 дворів, 2033 ж. 1905—07 жителі О. брали участь у революц. подіях. 1910 — 362 двори, 2230 ж., церковнопарафіяльна школа.
Рад. владу встановлено в січні 1918. Весною 1920 в селі ств. комнезам. 1923 — центр сільради Яблунівського р-ну Лубен. округу, 2608 ж., 1926 — 459 господарств, 2302 ж. 1929 на тер. села організ. колгоспи «Колос» і «Червоний промінь». Багато жителів села померло від голоду 1933. Під час нім.-фашист. окупації (9.IX 1941—18.IX 1943) гітлерівці розстріляли 3 чол., вивезли до Німеччини бл. 100 чол; було спалено приміщення 7-річної школи. Тепер у селі — колгосп «Україна» (м'ясо-мол. напряму). На тер. села розташ. відділення зв'язку, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури (на 300 місць), б-ка (11 789 од. зб.). Уродженцем с. Торби є Герой Рад. Союзу (1942) В. І. Риндя. 1958 встановлено: надгробки на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1943 під час визволення села, та пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим на фронтах Великої Вітчизн. війни.

«ОГЛЯД ПРАЦЬ Українського науково-дослідного інституту гідротехніки і меліорації (УНДІГІМ)». 1936 видано один випуск Держ. вид-вом колгосп. і радгосп. літ-ри УРСР в Києві — Полтаві.

ОГУЇВСЬКИЙ ПАРК — пам'ятка садово-паркового мистецтва (з 1982). Закладений у 1967. Зростає бл. 500 видів дерев і чагарників. Розташ. поблизу с. Огуївки Машівського р-ну. Перебуває у віданні Машівської сортовипробувальної станції. Площа 1,5 га.

ОДНОДВІРЦІ — одна з категорій держ. селян, що складалися з нащадків служилих людей (дітей боярських, стрільців, солдатів, козаків, пушкарів, драгунів та ін.). Використовувалися царським урядом для охорони пд. кордонів від нападу кримських і ногайських татар. Після ств. на поч. 18 ст. рос. регулярної армії служилі люди були перетворені на особливу групу держ. селян, яка володіла власною землею, мала право передавати її в спадщину, платила податок. Деякі з них володіли кріпаками.
На Україні О. з'явилися як переселенці на поч. 18 ст. Їх поселяли на *Українській лінії* і в значній мірі ними поповнювали *ландміліцькі полки*. Переводились О. на лінію переважно з Бєлгород. і Воронезької губерній. На поч. 1740 на лінії було 22 слободи О. Тут мешкало 6167 душ чол. статі. У 1-й пол. 40-х рр. за рахунок примусового переселення з ряду пд. губерній кількість О. швидко зростала. У 1745 в слободах їх наліч. 11 801 душа чол. статі. Осн. місцем розселення О. на Полтавщині була територія, яку, після скасування Української лінії, займала з 1764 Катеринінська провінція Новорос. губ., з 1776 — Катеринінська провінція Азовської губ., а з 1802 — Костянтиноград. повіт Полтав. губ. Тер. на Сх. від р. Берестової приєднана до повіту 1803, у т. ч. слободи О.: Старовірівка, Берестовенька, Піщанка, Леб'яже, Залінійне, Орчик, Ряське, м. Костянтиноград (кол. Білевська фортеця, де мешкала значна частина О.) та деякі

ін. Всі ці нас. пункти, за винятком Ряського, після утв. Полтав. обл. 1937 залишилися в межах Харків. обл. Після реформи 1861 О. були урівняні з усім селянським станом.

ОЗЕ́РА — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Морози, Поводи, Прощуради. Розташ. за 35 км від райцентру та за 49 км від залізнич. ст. Кобеляки. 1387 ж. (1990). Засн. у 1728 кишеньківським сотником Григорієм Потоцьким, що за відмінну службу в козацькому війську був нагороджений землею в урочищі Озера. За переписом 1859 в О. Кобеляцького повіту Полтав. губернії налічь. 73 двори, 533 ж., була дерев. церква, відбувалося 2 ярмарки на рік. 1890 була відкрита церковнопарафіяльна школа, 1891 побудована дерев. Хрестоздвиженська церква. На той час у селі працювали 3 крамниці, 2 майстерні, 2 вітряки. У 1900 у селі — 123 двори, 786 ж.; у 1910 — 232 двори, 1345 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. З 1923 О. входили до складу Кишеньківського р-ну Кременчуц. округу. 1679 ж. (1926). У період нім.-фашист. окупації (15.IX 1941—25.IX 1943) гітлерівці розстріляли 6 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 174 чол. У селі — колгосп «Іскра» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), мех. млин, сигроцех, коптильний цех, маслоцех, цегельний з-д, відділення зв'язку, с. ш., поліклініка, лікарня, аптека, Будинок культури на 400 місць, 2 б-ки (35,7 тис. од. зб.). Уродженцями села є Герої Рад. Союзу М. Т. Мужайло (1917—81) та І. П. Шенгур, Герой Соц. Праці Т. О. Землянa. У селі — братська могила борців за Рад. владу, що загинули 1921, та 7 братських могил рад. воїнів, які полягли 1943 (пам'ятники встановлені відповідно 1964 та 1959). 1963 відкрито пам'ятник В. І. Леніну, 1965 — воїнам-односельцям, загиблим на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ОЗНИ́ЦЯ — річка в Полтав. обл., права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Довж. 26 км, площа бас. 131 км². Розташ. на тер. Миргородського р-ну.

ОКІ́ПСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — гідролог. заказник (з 1984). Болотний масив. Розташ. біля с. Окіп Лубенського р-ну. Площа 31 га.

ОКРІ́НЬ — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Тече тер. Новосанжарського р-ну.

ОКРУЖНІ́ ВИКОНА́ВЧІ КОМІТЕ́ТИ Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, Окрвиконкоми. Організ. на підставі постанови ВУЦВК «Про адм.-тер. поділ Полтавщини» від 7.III 1923. Обиралися окружними з'їздами Рад на один рік. У 1923 —25 окрвиконкоми підпорядковувалися губвиконкомам, після ліквідації Полтав. губернії в 1925 — ВУЦВК. Очолювала окрвиконком президія з 5 членів, яка через свої відділи (секретаріат президії, відділ управління, земельний, фінансовий, місцевого г-ва, охорони здоров'я, адм.) та інспектури (нар. освіти, праці, соц. забезпечення), керувала діяльністю райвиконкомів, сільрад і всіх органів держ. влади на тер. округу, спрямовувала і контролювала їх роботу у відповідності з постановами і розпорядженнями вищих органів влади. На тер. кол. Полтав. губернії діяло 7 окрвиконкомів: Золотоніський, Красноградський, Кременчуцький, Лубенський, Полтавський, Прилуцький, Роменський. У відповідності з постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 3.VI 1925 р., з ліквідацією губернії та укрупненням округів, розформовано Золотоніський і Красноградський окрвиконкоми, а у відповідності з постановою від 13.VI 1930 — Прилуцький та Роменський.

Кременчуцький, Лубенський і Полтавський окрвиконкоми припинили свою діяльність у відповідності з постановою ВУЦВК і Раднаркому УРСР від 2.IX 1930 «Про ліквідацію округів та перехід на двоступневу систему управління». Документи окрвиконкомів зберігаються в Архіві Полтав. області.

ОКРУЖНІ СУДИ́. Утв. внаслідок судової реформи 1864. У Полтав. губернії діяло два окружних суди: Полтавський — з 1869 і Лубенський — з 1876. Підпорядковувалися Харків. судовій палаті. До компетенції О. с. входив розгляд кримінальних і цивільних справ. Ліквідовано декретом Раднаркому України «Про суд» від 19.II 1919. Діяли на тер., окупованій денікінцями, остаточно ліквідовані 21.I 1920.

ОЛЕКСА́НДРІВКА (кол. Рейхівка) — село Гребінківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Високе (Високий Горб), Осавульщина (Осавулівщина), Павлівщина (Павлівське, Новосільце), Сімаки (Семаки). Розташ. по течії р. Сліпороду (притока р. Сули), за 21 км від райцентру та за 15 км від залізнич. ст. Лазірки. 314 ж. (1990). Виникло, напевне, у 18 ст. За переписом 1859 О.— власницьке село Лубен. пов. 34 двори, 163 ж. З 2-ї пол. 19 ст.— Лазірківської вол. Лубен. пов. 1900 — 46 дворів, 286 ж., 1910 (разом з х. Дейкупою) — 54 двори 402 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. З 1923 — центр сільради Тарандинцівського р-ну Лубен. округу, 1926 — 96 господарств, 502 ж. 1929 ств. колгосп ім. М. В. Фрунзе. З 1936 почала діяти семирічна школа. Під час нім.-фашист. окупації (20.IX 1941—20.IX 1943) було вивезено до Німеччини 115 чол. Тепер в селі колгосп ім. Фрунзе (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, комплексний приймальний пункт, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (9,8 тис. од. зб.). Уродженцем села є письменник П. З. Шаповал (1919—85). Пам'ятник М. В. Фрунзе (1967). Встановлені (1955) надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули під час визволення села 1943, а також дошка з іменами (127 чол.) воїнів-односельців, які полягли у роки Великої Вітчизн. війни.

ОЛЕКСА́НДРІВСЬКІ ПОСЕ́ЛЕННЯ ТА ГОРОДИ́ЩЕ. Знах у с. Олександрівці Лубенського р-ну, на г. Пріся. Обстеж. проведені в кін. 19 ст. В. Г. Ляскоронським, розкопки 1946 — Ф. Б. Копилова, 1984 — Ю. Ю. Моргунова та М. М. Чередниченка. Розташ. на останці (вис. 52 м над рівнем заплави) правого корінного берега р. Сліпороду. Останець з трьох боків має круті схили. Оборонні споруди городища складаються з невеликого валу до 1 м висоти і бл. 50 м довжини та глибокого рову (шир. бл. 23 м вгорі, глиб. бл. 6 м). У масиві валу виявлені залишки укріплень 13—14 та 16—17 ст. у вигляді частоколу. Розкопано понад 500 м². Товщина культурного шару 0,3—0,5 м. Серед знахідок — ліпна кераміка, вироби з каменю доби енеоліту — бронзи (3—2 тис. до н. е.), уламки гончарного посуду періоду Київ. Русі (11—13 ст.). Біля підніжжя г. Пріся виявл. чотири поселення 1 — поч. 2 тис. н. е. Знахідки зберігаються у фондах ІА АН України та Лубен. краєзнав. музеї.

ОЛЕКСО́ПОЛЬСЬКИЙ ПОВІ́Т. Ств. 1784. З 1794 — Царичанський. Ліквідований 1796.

ОЛЕНІ́ВКА (кол. Батурівка, Бразолівка, Хлерщівка) — село Козельщинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села: Бригадирівка (По-

ди), Дзюбанівка (Шимківка), Калинівка (Канал), Миргородщина, Нова Українка (Телятники), Рибалки, Чорноглазівка (Новоселівка, Гутирівка, Воронівка). Розташ. за 15,5 км від райцентру та за 3 км від залізнич. ст. Куликівка. 580 ж. (1990).

Виникла, вірогідно, на поч. 19 ст. У 1856 О.— село Кобеляцького пов., власність внука грунського сотника, поміщика Зіньківського пов. Є. Г. Бразоля (1799—1879), якому належало 74 душі кріпаків чол. статі та 800 дес. землі. За переписом 1859 — 20 дворів, 170 ж. 1900 — О. (Батурівка, Бразолівка, Хлерипівка) Бригадирівської вол. Кобеляц. пов., 42 двори, 210 ж. 1910 в О. (без хуторів) — 41 господарство, 235 ж. Діти навчалися в бригадирівських земській та церковнопарафіяльній школах. Рад. владу проголошено в січні 1918. О. увійшла до складу Бригадирівської сільради. У роки нім.-австр. інтервенції та громадян. війни в ур. с. Куликівки (тепер у складі О.) О. Д. Батир сформував партизан. загін. У грудні 1919 призначений секретарем Кобеляцького повіт. комітету КП (б) У. В червні 1920 закатований бандою у с. Бреусівці. З 7.III 1923 О. відноситься до Бригадирівського р-ну Кременчуц. округу. 308 ж. (1923). З поч. колективізації в О. та с. Федорівщині організ. колгосп «Ленінський набір». У період нім.-фашист. окупації (15.IX 1941—25.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 95 юнаків і дівчат О., стратили 15 жителів. Відступаючи, спалили частину села. З 1.VII 1969 О.— центр сільради. У селі — центр. садиба колгоспу ім. М. В. Фрунзе (зерново-буряківничого і м'ясо-мол. напряму), АТС, бригадирівська с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок на 30 чол., клуб на 120 місць, б-ка (10,3 тис. од. зб.), комплексно-приймальний пункт, лазня. У 30-ті рр. був встановлений хрест на могилі жителів села, які померли під час голоду 1932—33. У 1967 встановлено пам'ятник М. В. Фрунзе. 1946 обеліск на місці першого поховання рад. воїнів, загиблих (3 чол.) при обороні 1941 і визволенні 1943 села від гітлерівців. На фронтах Великої Вітчизн. війни загинув 71 воїн-односелець.

ОЛЕФІ́РЩИНСЬКЕ ПОСЕ́ЛЕННЯ І МОГИ́ЛЬНИК скіфського часу. Поселення знах. на тер. та біля с. Олефірщини Диканського р-ну, на плато правого берега р. Ворскли. Могильник — на підвищенні водорозділу рік Ворскли і Вільхової Говтви. Виявл. 1940 І. І. Ляпушкіним, розкопки 1953 Г. Т. Ковпаненко, 1974 — В. П. Андрієнка. Площа поселення бл. 10 га, розкопано бл. 700 м². Товщина культурного шару 0,6—0,8 м. Досліджено зольники, яму, заповнену золою, кілька господарських ям та глинобитних печей. Серед знахідок — залізні ножі, шила, прикраси, уламки ліпного посуду, античних амфор, прясла, мініатюрна керамічна пластика. Могильник складається з 31 насипу (вис. 0,2—2,1 м, діаметр — 10—45 м). Досліджено 7 курганів, що містили поховання в прямокутних ямах під настилом. В ямах простежені залишки дерев'яних конструкцій у вигляді зрубів, дощатої підлоги на лагах. Поховання здійснені населенням Поворскля скіфського часу 5—4 ст. до н. е. Супроводжуючий інвентар — золоті прикраси одягу, античний посуд, уламки горщиків та мисок, залізні ножі, предмети упряжу коня, зброя. Знахідки зберігаються у фондах ІА АН України, археол. музеї Донецького ун-ту, Диканському історико-краєзнавчому і Полтав. краєзнавчому музеях.

ОЛІЙНИКУ І. Л. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у смт Решетилівці. Встановлена на фасаді будинку с. ш. (вул. Леніна № 37), в якій 1931—36 навчався Олійник Іван

Леонтійович (1919—70) — Герой Рад. Союзу. Н. у с. Білоконях Решетилівського р-ну. З 1939 — у Червоній Армії, з 1941 — на фронті. Звання Героя удостоєний 1945 за вмілу організацію бою на березі р. Тиси і виявлені при цьому мужність і героїзм. Після війни продовжував військ. службу, жив у Мінську. Дошка — залізобетон, відкрита 1976.

ОМЕЛЯ́НЕНКУ К. В. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у м. Кременчуці. Встановлена на фасаді будинку с. ш. № 13 (вул. Красіна № 37/49), в якій 1936—41 навчався Омельяненко Костянтин Вікторович (1922—43). Н. у с. Погребах Глобинського р-ну. Під час окупації Кременчука був членом підпільної орг-ції. Після звільнення міста добровольцем вступив до Червоної Армії. У боях за с. Павлиш Кіровоград. обл. загинув, закривши собою амбразуру ворожого дзоту. Дошка — граніт, мідь. Відкрита 1989.

ОМЕЛЬНИ́К, Омельничок, Сухий Омельник, Сухий Омельничок — річка в Полтав. обл., права прит. р. Псла (бас. Дніпра). Довж. 41 км, площа бас. 422 км². Похил річки 0,75 м/км. Бере початок біля с. Вербків Семенівського р-ну. Тече тер. Семенівського, Глобинського та Кременчуцького районів.

ОМЕЛЬНИ́К — село Кременчуцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Варакути, Литвиненки, Паризької Комуни, Пустовіти, Федоренки. Розташ. на правому березі р. Псла, за 23 км від райцентру та за 12 км від залізнич. ст. Потоки. 1820 ж. (1990). Перші згадки датуються 14—15 ст.; на поч. 17 ст. О.— містечко з стародавнім земляним укріпленням. У 1628 воно значиться у Кременчуц. вол. Позначене на карті Г. Л. де Боплана (серед. 17 ст.). Населення його брало участь у *Острянина повстанні 1638*, пізніше — у визвольній війні укр. народу 1648—54. З 1649 О.— сотенне містечко спочатку Чигиринського, у 1661—63 — Кременчуц., після 1667 — Полтав. і Миргород. полку. У 1726 в містечку — 353 двори, у 1729 — 361 двір. 1765 Омельницька сотня включена до складу Новоросійської губ., 1776 віднесена до Кременчуц. пов. тієї ж губернії. У 18 ст. в О. було 3 церкви: Петропавлівська (збуд. 1741), Миколаївська (1786) та Різдва Богородиці (збуд. замість старої, що згоріла 1771). У цей час тут були володіння поміщиків — братів Базилевських, убитих повсталими селянами під час *Турбаївського повстання 1789—93*. З 1796 О.— у складі Кременчуц. пов. Малорос., з 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 у містечку — 439 дворів, 3358 ж., 2 церкви, поштова станція (Полтав. поштовий тракт), поромна переправа, відбувалося 3 ярмарки на рік. У 19 ст. споруджуються нові церкви: 1815 — мурована Петропавлівська з дзвіницею (при ній були б-ка та 2 церковнопарафіяльні школи, замість однієї з них 1874 було відкрито земське уч-ще; наприкінці 19 ст. стала діяти нар. бібліотека-читальня), 1858 — мурована церква Різдва Богородиці з дзвіницею (діяли б-ка та церковнопарафіяльна школа), 1883 — дерев'яна Миколаївська церква з дзвіницею (діяли б-ка та школа грамоти). У 1900 в О. було 2 громади (козацька та сільська), у яких (з прилеглими хуторами) наліч. 712 дворів, 4690 ж. У 1910 в містечку — 425 дворів, 2316 ж. Рад. владу проголошено в січні 1918. 7.III 1923 О. як центр сільради входить до складу Манжеліївського р-ну Кременчуц. округу, з 1928 — Потіцького р-ну. 2961 ж. (1923). 1920 ств. комнезам, 1924 — лікнеп, 1925 — промшколу, що готувала теслярів, слюсарів, токарів та швачок. За пере-

писом 1926 — 617 дворів, 2826 ж. (по [illegible] — 842 двори, 3812 ж.; 1989 — 2146 ж.). 1929 організ. ТСОЗ ім. В. І. Леніна, 1930 — к-во «Новий господар». У 1930—39 село підпорядковувалося Кременчуц. міськраді (з 1932 до вересня 1937 — у складі Харків., потім — Полтав. обл.). У період нім.-фашист. окупації (12.IX 1941—28.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини на примусові роботи 98 жителів села. У селі — центр. садиба радгоспу «Кременчуцький» (овочево-мол. напряму), будинок побуту, торг. центр, відділення зв'язку та ощадбанку, с. ш., лікарня, аптека, дитячий комбінат, Будинок культури на 450 місць, кіноустановка, б-ка (14,8 тис. од. зб.). В О.— братська могила понад 40 рад. воїнів, що загинули 1941 та 1943 (надгробок встановлено 1961). 1989 споруджено новий пам'ятник на честь воїнів-односельців, які полягли (228 чол.) під час Великої Вітчизн. війни (перший — 1957). На тер. села і на його околицях виявлено поселення та могильник доби бронзи (2—1 тис. до н. е.), збереглися залишки 25 курганів.

ОНУ́ФРІЇВСЬКА ПУ́СТИНЬ чоловіча. Засн. 1744 на околиці с. Тишки (тепер Лубенського р-ну) Иоасафом Горленком. Яким Андрійович Горленко (1705—54) — укр. церковний і освітній діяч, письменник. Н. в м. Прилуках у сім'ї козацької старшини. Дядько укр. письменника Г. В. Квітки-Основ'яненка. 1725 закінчив Київ. академію. 1727 прийняв чернецтво. З 1737 — ігумен, згодом архімандрит Мгарського Лубенського Спасо-Преображенського монастиря. 1745 переведений у Москву намісником Троїце-Сергієвої лаври. 1748 висвячений на єпископа. Дбав про розвиток освіти, виступав проти латинізації шкіл на Україні. Автор драм, автобіографічних записок, слів і послань. Похований у м. Бєлгороді. На тер. О. п. було дві церкви: Онуфріївська та Захаріївська. 1786 закрита.

«О́ПИС РУКО́ПИСІВ УЧЕ́НОГО АРХІ́ВУ Імператорського російського географічного товариства», вип. 3. Полтавська губернія. Петроград, 1916. Виконаний проф. Д. К. Зеленіним (1878—1954 — рос. фольклорист і етнограф, проф. Ленінград. ун-ту). Описано 27 матеріалів фольклорно-етнограф. та історико-краєзнав. значення, які були надіслані в серед. 19 ст. з різних місць Полтав. губ. до статистич. відділу Департаменту Держ. маєтностей (очевидно, на замовлення). Учитель Зіньківського пов. В. С. Шевич надіслав «Прислів'я, вигадані євреями, й російські» (1852) та «Малоросійські прислів'я», записані у 60-х рр. Прапорщик Л. Горленко свої рукописи назвав: «Містечко Переволочна» (1857), «Топоетнографічний опис містечка Царичанки з його околицями» (1857), «Містечко Опішня» (1858), «Містечко Решетилівка» (1858). Член Географ. т-ва М. М. Сементовський описав «Розлив Дніпра в Золотоніському повіті», а О. Афанасьєв надіслав «Географічні терміни Полтавської губернії». Інші етнограф. матеріали належали С. Л. Метлинському, П. В. Тарасевичу, М. Соколову та ін. краєзнавцям.

«О́ПИС ТОРГІВЕ́ЛЬНИХ І ТРА́НСПОРТНИХ ДОРІ́Г, які пролягають по Полтавській губернії». Рукопис, складений інж.-полковником Якубовським 1864. На 31 арк. описано дороги кожного з 15 повітів окремо. Про кожну дорогу є такі відомості: кількість верст, кінцеві пункти, місцезнаходження містків та ін. споруд. Зареєстрував Д. К. Зеленін в «*Описі рукописів ученого архіву* імператор. Рос. географ. т-ва», вип.3. Полтавська губернія. Петроград, 1916.

«ОПИСА́НИЕ ГОРОДО́В ПОЛТА́ВСКОЙ ГУБЕ́РНИИ И ИХ ОКРЕ́СТНОСТЕЙ 1810 г».— ста-

тистична праця, видана 1917 у Полтаві. До неї включено статистичні відомості про 17 міст (Полтаву, Кременчук, Гадяч, Зіньків, Лохвицю, Пирятин, Миргород, Костянтиноград, Хорол, Лубни, Прилуки, Переяслав, Кобеляки, Ромни, Глинськ, Градизьк) Полтав. губ., зібрані на поч. 19 ст. М-вом фінансів Рос. імперії з метою введення відкупу виробництва і продажу алкоголю у т. з. привілейованих губерніях, зокрема в Полтавській. Про кожне місто наведено такі дані: короткий опис міста; прізвища землевласників, чиї землі лежать у радіусі 2 верст від міста, кількість населення, що жило на цих землях; наявність у двоверстній окрузі винокурних заводів та їх потужність; кількість будинків і шпиталів; кількість торгів і ярмарків, які щороку відбувалися в місті; головні тракти, що пролягали через те чи ін. місто; кількість шинків, виставок, трактирів у двоверстній окрузі та який від них прибуток надходить місту; можливий річний обсяг продажу продуктів виноваріння.

ОПИСИ НАМІСНИЦТВ. Складені в 1779—81 у зв'язку з скасуванням полкового устрою й ств. Київського, Новгород-Сіверського і Чернігівського намісництв. До роботи комісії, яку очолював рос. держ. діяч А. С. Милорадович (бл. 1726—96; з 1779 — малорос. губернатор, 1782 — черніг. губернатор), були залучені рос. офіцери, бунчукові і військові товариші та канцеляристи *Малоросійської колегії*. Завдання комісії А. С. Милорадович деталізував у ґрунтовній інструкції. Протягом 1779—81 члени комісії побували в усіх нас. пунктах майбутніх намісництв і склали детальний їх опис. Після характеристики географ. положення міст, сіл і повітів подані відомості про те, кому належало місто чи село, кількість мурованих і дерев. будинків у ньому, кількість держ. і приватних споруд, кількість жителів з зазначенням станової приналежності (шляхта купці, духівництво, козаки, селяни). Велика увага приділена характеристиці стану с. г. промислів, ремесел і торгівлі. Вказується місце розташування скляних заводів, гут і їх продуктивність. Називаються сорти виготовлення скла. Становлять інтерес відомості про забудову Києва і повітових міст (Остра, Козельця, Переяслава, Пирятина, Лубен, Миргорода, Хорола Говтви, Городища, Золотоноші), їх історичну топографію, архіт. та оборонні споруди. Крім того, в описах є відомості про монастирі і церкви. Протягом 1781 зібрані матеріали опрацьовувалися. Зокрема, опис Чернігівського намісництва як член комісії опрацьовував укр. історик Д. Р. Пащенко. 24.XI 1781 Милорадович надіслав О. н. у готовому вигляді Малоросійській колегії. О. н. частково опубліковані [«Опис Новогород-Сіверського намісництва (1779—1781)». К., 1931; «Описи Київського намісництва 70—80 років XVIII ст.», К., 1989; Шафонський А. «Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малой России». К., 1851; «Записки Черниговского губернского статистического комитета», кн. 2, вип. 3—4, 5—6; «Черниговские губернские ведомости», 1867, №№ 41—48; 1868, №№ 1, 4, 6, 7, 9]. Рукописи О. н. зберігаються в Центральному військ.-істор. архіві (Москва), Центральному істор. архіві України у Києві, Публічній бібліотеці ім. М. Є. Салтикова-Щедріна, Центральній наук. бібліотеці ім. В. І. Вернадського АН України, Державній бібліотеці ім. В. І. Леніна (Москва), Центральному архіві давніх актів (Москва), Чернігівському історичному музеї.

«ОПЫТ РУССКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ» — капітальна праця Іконникова Володимира Степановича (1841—1923) — рос. історика, проф. Київ. ун-ту (з 1871), акад. Петерб. АН з 1914, акад. АН УРСР з 1920. Н. у Києві. 1865 закінчив історико-філол. ф-т Київ. ун-ту. Був членом і почесним членом багатьох наук. т-в, один з засновників і голова (1873—77) «Істор. т-ва Нестора-Літописця», почесний член Полтав. губ. вченої архівної комісії. Автор понад 120 наук. праць з історіографії, джерелознавства, історії науки, культури та сусп.-політ. рухів. Особливе місце серед них займає «О. р. и.» (т. 1, ч. 1—2. К., 1891—92; т. 2, ч. 1—2. К., 1908, т. 3 неопублікований, рукопис зберігається в Центр. наук. б-ці ім. В. І. Вернадського АН України), де докладно висвітлено процес нагромадження істор. знань від давніх часів до кін. 18 ст.; проаналізовано джерела, а також л-ру, включаючи публікації і дослідження, надруковані в період. виданнях з історії Росії, України (у т. ч. й Полтавщини) і Білорусії. Багато уваги приділено історії літописання та книгодрукування, висвітленню стану архівної справи та документів, що зберігаються в архівах, у рукописних відділах б-к і музеїв, установ і т-в країни в цілому, на Полтавщині, зокрема.

ОПІШЛЯ́НКА — курган 1 пол. 5 ст. до н. е. Розташ. біля с. Лихачівки Котелевського р-ну, на лівому березі р. Ворскли. Досліджений 1889 І. А. Зарецьким. Висота — 3,6 м, діаметр — 52 м. Містив поховання у прямокутному склепі, перекритому дерев'яним настилом. В одному з його кутків знах. урна з обгорілими людськими кістками, золою і вугіллям. У гробниці знайдено залишки сагайдака, прикрашеного 14 золотими бляхами у вигляді фігурок пантер і бронзовою хрестоподібною бляхою ольвійської роботи, вістря списа, 10 залізних вудил із псаліями. З насипу походять кілька залізних ножів та уламки ліпного горщика. Курган є однією з найбагатших поховальних пам'яток ворсклинського лісостепового населення скіфського часу. Знахідки зберігаються в Історичному музеї (Москва) та Харків. істор. музеї.

ОПІ́ШНЯ — смт Зіньківського р-ну, центр селищної Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти: Васьки, Діброва, Карабазівка, Міські Млини, Яблучне. Розташ. на правому березі р. Ворскли, за 35 км від райцентру. 7060 ж. (1990). Відома з 12 ст. У 15 ст. згадується серед вотчин татарського мурзи Лекси. У «Книге большому чертежу» мовиться про давні укріплення О. На карті Г. Л. де Боплана (серед. 17 ст.) позначена як містечко. До визвольної війни укр. народу під керівництвом Б. Хмельницького О. входила до володінь магнатів Вишневецьких. З 1648 О.— сотенне містечко Гадяцького, з 1649 — Полтав., з 1662 — Зіньків., з 1672 — Полтав., з 1687 — Гадяцького полку, з 1781 — Чернігів. намісництва, з 1796 — Малоросійської, з 1802 — Полтав. губ. Після Переяславської ради 1654 прийняли присягу 333 козаки і 315 міщан О. У 2-й пол. 17 — на поч. 18 ст. О. стає значним торгово-ремісничим центром. З 17 ст. в О. діяли ремісничі цехи, у 30-х рр. 18 ст.— селітряні варниці. У 1737 власники селітроварень об'єдналися в *Опішнянську селітряну компанію*, яка тривалий час відігравала помітну роль у постачанні сировиною вітчизн. порохової пром-сті. У 1785 в О. наліч. 846 дворів, 72 крамниці, 19 шинків і 8 водяних млинів. На серед. 19 ст. населення О. зменшилося. За переписом 1859 О.— м-ко власницьке Зіньківського пов., 720 дворів, 5674 ж. Мурована Успенська (1878), дерев. Преображенська (1788), Покровська (1891), Ар-

хрестатна Михайлівська (1892) та мурована Троїцька (1900) і приписана до неї дерев. Кладовищенська (1869) церкви, поштова станція, училище. Відбувалося 4 ярмарки на рік, щотижня — базари. Був розвинутий гончарний промисел. У 1882 ним займалося 216 чол. Наприкінці 19 ст. Зарницьким засн. Опішнянські керамічні майстерні. 1916 за проектом В. Г. Кричевського споруджено комплекс земської губернської гончарної майстерні. Основну масу населення становили козаки (1009 господарств). На поч. 20 ст. в О. налічувалось бл. 6000 ж., діяли 7 церков, шпиталь, поштова станція. Як і раніше, щороку відбувалося 4 ярмарки, щотижня — базари. За переписом 1910 — 1562 двори, 8600 ж. 2 млини, орної землі — 3233 дес., посівів — 2601 дес.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 7.III 1923 О.— райцентр. 1925 — смт. Того ж року ств. перший ТСОЗ. За переписом 1926 в О. 2065 господарств, 8559 ж., підпорядковано 7 хуторів її артіль. У 1930 організ. колгоспи «Шлях до комуни», ім. XVI партз'їзду, ім. В. І. Чапаєва, 1931 — ім. В. В. Куйбишева. Обслуговувала їх Опішнянська МТС, утв. 1934. 1929 ств. пром. артіль «Художній керамік», у 30-х рр.— «Червоний гончар», яка виготовляла домашній посуд. Опішнянські вишивальниці та килимарниці об'єдналися в пром. артіль ім. Н. К. Крупської. Пром. артіль «Шлях до кращого» об'єднала шевців, артіль ім. XX-річчя ВЛКСМ — кравців. Діяли райхарчокомбінат, маслозавод і б-ка, 3 поч., семирічна та с. ш., лікарня й амбулаторія. Під час нім. фашист. окупації (6.X 1941—19.IX 1943) гітлерівці в О. й р-ні стратили 210 чол., вивезли до Німеччини на примусові роботи 2600 чол. Відступаючи, знищили понад 500 будинків та ін. споруд, пограбували пром. підприємства. Трудівники О. зібрали в фонд оборони 1,7 млн. крб. У 1953 ств. Опішнянську контору розвідувального буріння. У березні 1961 артіль «Червоний гончар» і з-д «Художній керамік» об'єдналися в одне підприємство — «Художній керамік». Тепер в О. знах.: нафтогазова експедиція глибокого буріння, з-ди «Керамік» і «Художній керамік», «Агробуд», спиртзавод та хлібозавод, відділення Зіньківського цегельного з-ду, *Опішнянське виробництво* фабрики *«Полтавчанка»*, 4 автоколони, універсальна збутова база, інкубаторна станція, кондитерський цех, відділи агропромбанку та ощадбанку, радгосп «Жовтень». Є дві середні, вечірня та дитяча муз. школи, філіал Решетилівського СПТУ-28, два дитсадки, Будинок культури на 450 місць, районна лікарня з поліклінікою, обл. тублікарня, ветлікарня, бактеріолог. лабораторія, аптека, кафе, ресторан, відділення зв'язку та ощадбанку. У літній час діє піонер. табір «Світанок». Створюється *Опішнянський музей-заповідник українського гончарства* та меморіальна садиба-музей майстра худож. кераміки, засл. майстра нар. творчості УРСР (з 1971) О. Ф. Селюченко (див. *Селюченко О. Ф.*

Г. Пошивайло. Ваза, розпис
Н. Овачко. Баклажка, розпис
М. Кані.

могила). Уродженцями О. є.: родина укр. майстрів худож. кераміки Пошивайлів (з 2-ї пол. 19 ст.); Лукашов Іван Іванович (1901—70) — епізоотолог, проф., доктор вет. наук (з 1940), засл. діяч н. УРСР (з 1948), чл.-кор. ВАСГНІЛ (з 1956); Білик (Білик-Пошивайло) Анастасія Савівна — засл. майстер н. творчості (з 1962), Білик Василь Андрійович — нар. майстер кераміки, Білик Вячеслав Іванович — майстер кераміки, Білик Іван Архипович — майстер керамічної скульптури, засл. майстер н. творчості (з 1962) та ін., Майстренко Яків Васильович (1903—87) — укр. письменник, автор п'єс «Відважна Маринка», «Дорогі гості», «Поема про любов» та ін., повістей «Земле моя!», «Скарб старійшини Пермяти»; укр. белетрист Вражливий Василь Якович (1905—38); історик л-ри Фіялковський Назар Федорович (1871—?; навчався в Зіньківській міністерській школі); засл. майстер нар. тв. УРСР В. О. Омельяненко. В О. у 1910-х рр. працював укр. художник, майстер декор. вибійки Є. П. Повстяний (1895—1970); художник-кераміст В. В. Порослий (1873—1972). У с. Міських Млинах нар. один із зачинателів укр. рад. літ-ри, журналіст А. І. Заливчий (1893—1918). З 9 років вчився у місцевій церковнопарафіяльній школі (збереглася) та опішнянській міністерській школі, потім у Полтав. гімназії. Не закінчивши, писарював у волосному правлінні, був продавцем у Полтаві; майстер укр. нар. гончарної скульптури О. С. Ночовник (див. *Ночовника О. С. могила*). В О. 1921 закінчив профтехшколу письменник О. Д. Косенко (1904—37). У кін. 19 ст. в О. побував франц. етнограф А.-Л. Бертело, який написав книгу *«На Україні: спогади з поїздки»*. У Центральному парку — пам'ятник В. І. Леніну (1946). В О. пам'ятники: на братській могилі рад. воїнів, полеглих 1943 при визволенні села (1955), та землякам, загиблим на фронтах Великої Вітчизн. війни (1965). В ур. Пристань поблизу городища — поселення доби бронзи; в ур. Кардашів Вал — городище скіфського часу; у с-щі на мису р. Ворскли — городище роменської культури та періоду Київ. Русі. На городищі знайдено срібну римську монету Доміціана (51—96). Іл.— табл. XXXI. Див. ст. на термін «опішнянський».

ОПІШНЯ́НСЬКА НАФТОГАЗОРОЗВІ́ДУВАЛЬНА ЕКСПЕДИ́ЦІЯ. Ств. 1958 як контора розвідувального буріння на базі Солохівської нафторозвідки. З 1970 — сучасна назва. Веде підготовку до пром. освоєння нафтових і газових родовищ у Дніпровсько-Донецькому регіоні. Діяльність О. н. е. поширюється на Зіньківський і частково Охтирський р-н Сум. обл., Краснокутський р-н Харків. обл. На Полтавщині експедиція веде пошукові роботи також у Котелевському та Шишацькому р-нах. За 2 роки свого існування експедиція виявила та розвідала: Солохівське, Більське, Котелевське, Опішнянське, Гоголівське, Загорянське та Північно-Зіньківське нафтогазові і газоконденсатні родовища на Полтавщині; Рибальське, Чернещинське і Ясинівське нафтові родовища на Сумщині і Березівське газоконденсатне родовище в Харків. обл.

ОПІШНЯ́НСЬКА СЕЛІ́ТРЯНА КОМПА́НІЯ. Ств. 1737 власниками селітряних підприємств. У 40—50-х рр. неодноразово укладала контракти з рос. урядом на поставки селітри. Так, 1741 вона зобов'язалася щороку поставляти від 8,5 до 11 тис. пудів селітри. Див. також *Селітроваріння*.

ОПІШНЯ́НСЬКА ФА́БРИКА ХУДО́ЖНІХ ВИ́РОБІВ — див. *Опішнянське виробництво* фабрики «Полтавчанка».

ОПІШНЯ́НСЬКЕ ВИРОБНИ́ЦТВО фабрики *«Полтавчанка»*. У

1911 кустарі м-ка Опішні (15 чол.) створили підприємство, яке дістало назву «Рукодільна земська школа-майстерня». Діяли вишивальна і килимарна майстерні, в яких виготовляли килими, килимові доріжки, рушники, серветки, хустки, скатерті. Матеріалом служило домоткане полотно і парусина. У 1918 це об'єднання стало називатись «Кустаркредит», де працювало бл. 200 чол. (1927). Його очолила О. Н. Вієнч. У 1927 «Кустаркредит» було реорганіз. на пром. артіль ім. Н. К. Крупської, яка мала виробн. бригади в селах Балки, Лазьки, Пишненки, Кирило-Ганнівка, Глинськ, Малі Будища, Саранчівка Опішнянського району, Котелевська філія Котелевського р-ну. Згодом була організ. бригада у с. Великих Будищах Диканського р-ну. На поч. 1940 в артілі наліч. до 1000 працюючих. Відновила діяльність у жовтні 1943. У грудні 1960, в зв'язку з реорганіз. кооперації, промартіль перетворено на ф-ку худож. виробів ім. Н. К. Крупської Укрхудожпрому. У серпні 1963 до Опішнянської ф-ки художніх виробів була приєднана Зіньківська ф-ка «Україна». У квітні 1973 — Великосорочинська фабрика ім. Крупської, яка стала окремим цехом. За цей час споруджено два одноповерхових і двоповерхові корпуси. Цехи обладнано новою технікою, денним освітленням, механізовано і автоматизовано трудомісткі процеси (тоді на ф-ці наліч. 800 робітників). З 1973 Опішнянська ф-ка художніх виробів стала філією виробн. об'єднання «Полтавчанка». З 1989 — сучасна назва. Ф-ка виготовляє: блузи (купони) жіночі, столові комплекти, рушники обрядові, оздоблені ручною вишивкою; жіночі сукні, оздоблені машинною вишивкою. Понад 25—30 років на ф-ці працюють майстри вишивки О. С. Лисак, Г. В. Каніболоцька, М. Н. Перерва, Г. З. Столяренко, Л. Я. Мелешко, Л. А. Бідаш, головний художник Г. П. Гринь, майстер-художник М. Л. Півторацький, модельєр К. Х. Просяник. Колектив ф-ки веде наук. роботу, збираючи зразки давніх орнаментів нар. вишивок (зібрано понад 500 зразків). У 1977—88 ф-ку очолювала Т. І. Гурин, з 1988 — Л. В. Гець. Розміщена в смт Опішні на вул. Жовтневій № 51.

ОПІШНЯ́НСЬКЕ ГОРОДИ́ЩЕ — поселення, що належить до т. з. роменських городищ. Виявлено на поч. 20 ст. у смт Опішні Зіньків. р-ну. Під час розкопок (1940; 1957; 1974—75) відкрито залишки 14 напівземлянкових жител з глиняними печами та 20 госп. і виробничих споруд. Знайдено багато посуду та побутового і госп. інвентаря. Датується О. г. серед. 8 — поч. 9 ст.

ОПІШНЯ́НСЬКИЙ МУЗЕ́Й ГОНЧА́РСТВА. Створений 1986 в смт Опішні Зіньківського р-ну. Фонди наліч. бл. 5 тис. од. зб. У музеї зосереджені твори майстрів кераміки з усієї України. Це унікальні персональні колекції творів гончарів: О. Селюченко, В. Омеляненка, І. Білика, М. Китриша, родини Пошивайлів (Опішня); Ф. Гнідого, Д. Наріжного (м. Валки Харків. обл.); С. Семенченка (с. Межиріч Сум. обл.); І. Бібіка (с. Олешня Черніг. обл.), Г. Торби (с. Паланочка Черкаської обл.); О. Ганжі (с. Жорнище Вінницької обл.); В. Гончара (с. Коболчин Чернівецької обл.); гончарів Гапасів (с. Вільхівка Закарпатської обл.); родини Цвіликів (м. Косів Івано-Франківської обл.) та ін. нар. майстрів. Музей має книгозбірню, що налічує бл. 4 тис. примірників, у т. ч. чимало видань минулого століття. 1989 у музеї відбувся респ. симпозіум гончарства «Традиції і сучасність». З

листопада 1989 — у складі *Опішнянського музею-заповідника українського гончарства.* Розташ. на вул. Партизанській № 150.

ОПІШНЯ́НСЬКИЙ МУЗЕ́Й-ЗАПОВІ́ДНИК УКРАЇ́НСЬКОГО ГОНЧА́РСТВА. Ств. 1989 у смт Опішні Зіньківського р-ну. До його складу (площа 7 га) ввійшли: *Опішнянський музей гончарства,* істор. територія побутування гончарного промислу, зокрема, комплекс земської губернської гончарної майстерні (збуд. 1916 за проектом укр. архітектора В. Кричевського); заводи «Керамік», «Художній керамік», садиба-музей Олександри Селюченко (див. *Селюченко О. Ф. могила*); давні опішнянські кутки Птухівка, Яреміївка, Яри, Гончарівка, Швейцарія, Їсипівка, глинища гончарів, слов'янське городище роменської культури та підземні ходи 13—17 ст. Передбачається створити центр відродження гончарських традицій (гончарські майстерні, училище гончарства, дитячу школу народознавства), центр популяризації гончарства, експозицію просто неба традиційного побуту гончарів. Упорядкування об'єктів триває. Розташ. на вул. Партизанській № 2.

ОПІШНЯ́НСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 у складі Полтав. округу із Опішнянської та Більської волостей Зіньків. пов. (всього 9 сільрад). Пл.— 331 кв. верста. На 7.IX 1923 нас. — 37 843 чол. До вересня 1930 входив до Полтав. округу, у лютому 1932 — вересні 1937 — до Харк. обл., з 22.IX 1937 віднесений до новоутв. Полтав. обл. Розформований 30.XII 1962.

ОПРИ́ШКИ — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Битакове Озеро та Мар'їне. Розташ. на лівому березі р. Кагамлика (прит. Дніпра), за 10 км від райцентру та за 7 км від залізнич. ст. Глобине. 808 ж. (1990). О. існували вже у 17 ст. За переписом 1726 у селі, яке на той час входило до складу Городиської сотні Миргород. полку, наліч. 34 двори монастир. селян, якими володів Київський Пустинно-Миколаївський монастир (до 1689 були вільними). У 1781 в О.— 157 хат; того ж року увійшли до складу Городиського повіту Київ. намісництва. У 1787 — 562 ж. чол. статі (козаки, казенні селяни та кріпаки сотника Григорія Ляховича). У 18 ст. у селі існувала церква, на місці якої 1790 була споруджена нова дерев'яна Благовіщенська церква з дзвіницею. З 1789 — у складі Градизького повіту Катеринослав. намісництва, з 1796 — Кременчуцького повіту Малорос. (з 1802 — Полтав.) губ. У 1859 в селі — 139 дворів, 1185 ж. 1889 відкрито нову дерев'яну Благовіщенську церкву з дзвіницею, при якій існували б-ка, церковнопарафіяльна школа і крамниця. З 2-ї пол. 19 ст. О. відносилися до Пирогівської волості Кременчуц. пов. У 1900 у селі було 2 сільс. громади (козацька та казенних селян), у яких всього (з прилеглими хуторами) наліч. 266 дворів, 1713 ж. У 1910 — 209 дворів, 1247 ж. Посівів — 1202 дес.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У березні 1923 О. як центр сільради увійшли до складу Глобинського р-ну Кременчуц. округу. У 1926 — 284 двори, 1339 ж. По сільраді, до якої входили хутори Битакове Озеро, Бугайців, Відноги, Гнатенків, Пащенки, Рудів, Таранці,— 533 двори, 2600 ж. 1939 в Опришківській сільраді наліч. 1747 ж. (наслідок голодомору 1932—33). У період нім.-фашист. окупації (12.IX 1941—26.IX 1943) гітлерівці спалили частину села. У 1959—82 О. входили до складу Пирогівської сільради. У селі — радгосп «Комсомолець» (садівничого напряму), відділення зв'язку, с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок. Буди-

нок культури на 400 місць, б-ка (14 тис. од. зб.), сільс. музей на громад. засадах. Село радіофіковане 1950, електрифіковане 1953. 1964 побудована дорога з твердим покриттям. 1959 встановлено пам'ятник (1988 реставровано) рад. воїнам, загиблим 1943 під час визволення села від гітлерівців, та воїнам-односельцям, що полягли (163 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ОРДА́НІВКА (до 1801 — хут. Ромни, до 1918 — Йорданівка) — село Диканського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Горбатівка, Тополівка, Чернещина, Ярохівка. Розташ. за 18 км від райцентру та за 44 км від залізнич. ст. Полтава-Київська. 721 ж. (1990). Засн. в кін. 18 ст. як хутір Ромни, що складався з кількох хат. Належав В. П. Кочубею, який продав хутір титулярному раднику Г. Ф. Захарченку. 1801 тут збуд. муровану Всіхсвятську церкву. На честь відкриття її в день свята Йордана хутір перейменовано на Йорданівку. За переписом 1859 Й.— с. власницьке Зіньків. пов., 44 двори, 414 ж., винокурний та селітряний з-ди. 1900 — 77 дворів, 504 ж., діяли земська і школа грамоти, 3 ярмарки на рік. У червні 1906 відбувся виступ жителів Й. проти поміщика Веремея. 1910 — 91 господарство, 461 ж., діяла однокласна церковнопарафіяльна школа, у володінні знах. 430 дес. землі, орної — 387 дес., під посівами — 302 дес. Промислом займалися: 1 тесля, 3 шевці, 2 ковалі, 3 ткачі. Рад. владу проголошено у січні 1918. Для боротьби з денікінцями у липні 1919 ств. партизан. загін. 7.III 1923 ввійшла до складу Балясніվського р-ну Полтав. округу. За переписом 1926 О.— центр сільради (підпорядковані 43 хутори), 103 господарства, 450 ж. 1922 ств. артіль «Червоний промінь», 1929 — колгосп «Шлях до комунізму». Під час нім.-фашист. окупації (вересень 1941—22.IX 1943) гітлерівцями страчено 28 чол., на примусові роботи до Німеччини вивезено 412 юнаків та дівчат (по сільраді). 1957 колгосп має назву ім. М. О. Щорса (зерново-буряківничого напряму, тваринництво). Тепер у О. знах. його центр. садиба, с. ш., амбулаторія, дитсадок, Будинок культури на 300 місць, б-ка (17,9 тис. од. зб.), електропідстанція, газорозподільний пункт, їдальня, кафе, лазня, відділення зв'язку та ощадбанку, історико-краєзнавчий музей на громад. засадах. Уродженцем хут. Чернещина є укр. критик, прозаїк і перекладач Д. Г. Гринько (1905—85). У селі встановлено (1966) пам'ятник М. О. Щорсу. Мемор. комплекс: братська могила рад. воїнів, що загинули (37 чол.) при обороні 1941 і визволенні 1943 О. від нім.-фашист. загарбників, та пам'ятник (1956) воїнам-односельцям, що полягли (242 чол.) на фронтах Вел. Вітчизн. війни.

ОРДЖОНІКІ́ДЗЕ Г. К. ПА́М'ЯТНИКИ. Встановлені на честь Орджонікідзе Григорія Костянтиновича (1886—1937) — рад. парт. і держ. діяча. Н. в с. Гореші (Грузія). У 1926—30 — голова ЦКК ВКП(б), нарком РСІ СРСР; 1930—32 — голова ВРНГ СРСР; 1932—37 — нарком важкої пром-сті СРСР. 1) У с. Бірках Великобагачанського р-ну. Залізобетонне погруддя на цегляному постаменті. Висота 2,5 м. Відкрито 1967. 2) У с. Михайликах Шишацького р-ну. Знаходиться біля контори колгоспу ім. Г. К. Орджонікідзе. Залізобетонне погруддя на цегляному постаменті. Висота 3,85 м. Відкрито 1970.

ОРЕ́ШНЯ, Орішня — річка в Полтав. обл., права прит. р. Котельви (бас. Дніпра). Довж. 12 км. Площа бас. 183 км². Тече тер. Котелевського р-ну.

ÓРЖИЦЯ — річка у Київ. і Полтав. областях, права прит. р. Сули (бас. Дніпра). Довж. 117 км, площа бас. 2190 км². Похил річки 0,34 м/км. Заплава завширшки до 600 м, з багатьма озерами, в нижній течії заболочена. Є торфовища. В межах Полтавщини тече тер. Гребінківського та Оржицького районів. Воду використовують для водопостачання та зрошування.

ÓРЖИЦЯ — селище міського типу (з 1968), райцентр Оржицького р-ну. Розташ. на правому березі р. Оржиці, за 42 км від залізнич. ст. Лубни і 183 км від Полтави. Оржицькій селищній Раді підпорядковані села Маяківка (кол. Останівка) й Онішки. 4170 ж. (1990). У селищній Раді — 5646 ж. Перша згадка про село відноситься до 1552 як про замковий Канівський ухід. У 20-х рр. 17 ст. в О. було 91 господарство. Входили до володінь Вишневецьких. З початку нац.-визвольної війни під керівництвом Б. Хмельницького О.— сотенне містечко Кропивенського полку. 1654 — 318 ж.— козаків і міщан. 1669 О. зруйнували і спалили татари. 1658 О. втратила статус сотенного містечка і була включена до Горошинської сотні Лубен. полку. Як свідчить Генеральне слідство Лубен. полку 1729—30, в О. налічн. 54 двори. 1734 О. разом з Плеховим були віддані сербам Требинським, які згодом переселили своїх підданих у засновану ними сл. Чутівку. До 1763 в О. було володіння Голуба, яке він продав Сахновському. 1781 в О.— 310 хат дворян, різночинців, козаків і підданих сотника Степана Ільчевського і Г. Сахновського — 893 душі чол. статі. 1745 збуд. Михайлівську церкву. Через село проходив тракт Хорол — Золотоноша. У 1781—96 в складі Хорольського пов. Київ. намісництва, 1796—1802 — Малорос. губ. З 1802 О.— Лубен. пов. Полтав. губ. 1842 в О.— 537 ж. (224 родини), 1845 відкрито початкову однокласну школу. 1859 в О. налічн. 1359 ж.; з них — 164 кріпаки Сахновських. У 1872 споруджено в О. нову Преображенську церкву. Відбувалося щороку по два ярмарки, а з 1894 — по три. У 1910 — 304 двори і 1873 ж. Діяло два парові млини — один з олійницею, а другий — з просорушкою. З допомогою земства в кінці 19 — на поч. 20 ст. відкрито пошту, поштово-телеграфну станцію, прокатну станцію, лікарню, б-ку, пункт поліпшення худоби. 1911 відкрито міське уч-ще (1913 перетворене на вище чоловіче початкове уч-ще). У грудні 1905 відбувся сел. сход, на якому висловлено осуд розправи над учасниками повстання у Великих Сорочинцях.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Жителі села брали участь у боротьбі партизан. загону П. С. Дробницького. Навесні 1920 обрано новий склад волвиконкому, ств. сільс. комнезам, згодом парт. і комсомольський осередки. 1923 О.— центр Оржицького р-ну, утв. з Оржицької і Великоселецької вол. 1852 ж. (разом з прилеглими хуторами — 1914 ж.), 1930 — 2374 ж. Діяли ТСОЗи «Серп і Молот», «Червоний хлібороб», «Червоний партизан», «Здобуток Жовтня», «Нова зоря», на базі яких утв. колгосп ім. Т. Г. Шевченка. У вересні 1941 околиці О. стали місцем кривавих боїв частин Пд.-Зх. фронту, що проривалися з оточення. Під час нім.-фашист. окупації (23.IX 1941—19.IX 1943) гітлерівці закатували 13 чол. і вивезли на примусові роботи до Німеччини 177 чол. Жителі О. вели боротьбу проти окупантів у підпіллі і партизан. загонах № 25 і № 26. Взяли участь у збиранні коштів на танкову колону «Оржицький колгоспник». У повоєнні роки колгосп ім. Т. Г. Шевченка дістав назву «Заповіт Леніна», а в 1972 об'єднаний з колгоспом «Іскра», що в с. Плехів. На

тер. О. діють комбікормовий з-д, торфопідприємство, хлібокомбінат, молокозавод, харчокомбінат, птахоінкубаторна станція, комбінат побутового обслуговування. Середня та муз. школи, центр. районна лікарня, Будинок культури, істор. музей, відділення зв'язку та ощадбанку, видається місц. газ. «*Оржиччина*». Уродженцем О. є укр. кобзар і лірник Архип Никоненко (? — 1855), від нього записав ряд творів і опублікував 1856 П. Куліш, укр. парт. діяч П. Ф. Слинько (1859—1919) — учасник громадянської війни. Пам'ятник В. І. Леніну (1959), Монумент Слави (1967) на місці боїв рад. воїнів з нім. фашистами в 1941, братська могила рад. воїнів, у т. ч. Героя Рад. Союзу Т. П. Бумажкова, полеглих у боях 1941 і 1943; пам'ятник землякам, загиблим (176 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1955). Пам'ятний знак на честь мужності воїнів Пд.-Зх. фронту — 26 армії, 47, 97, 218 і 337 стрілецьких дивізій (1982).

О́РЖИЦЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — гідролог. заказник (з 1982). Болотний масив. Розташ. біля с. Онишок Оржицького р-ну. Перебуває у віданні колгоспу ім. О. В. Суворова. Площа 195 га.

О́РЖИЦЬКИЙ ІСТОРИ́ЧНИЙ МУЗЕ́Й. Ств. 1972 у смт Оржиці. Площа — 170 м². Понад 2 тис. експонатів (у т. ч. оригінальних — 1230) розповідають про історію краю. Народний — з 1988. Розташ. на вул. Леніна № 21.

О́РЖИЦЬКИЙ РАЙО́Н. Знах. у зх. частині області на Придніпровській низовині. Пл. бл. 1 тис. км². 31,9 тис. чол., у т. ч. міського — 5,9 тис. (1990). У районі — 2 селища міськ. типу — Оржиця (райцентр) і Новооржицьке та 54 сільс. нас. пункти, підпорядковані 18 сільс. Радам нар. депутатів. Утв. 1923 з Оржицької, Велико-Селецької волостей Лубен. пов. (11 сільрад). Пл. 368 верст². Нас. 22 760 чол. Корисні копалини — глина, пісок, торф. Річка — Сула (на пд.-сх. межі району) та її притоки Оржиця і Сліпорід (бас. Дніпра). Грунти в осн. чорноземні. Лежить у лісостеповій зоні. Ліси (дуб, ясен, берест, клен, липа, граб і полезахисні смуги) займають 4,37 тис. га. У районі — *Великоселецький заказник* і *Плехівський заказник* (обидва респ. значення), а також місц. значення — *Оржицький заказник, Тарасенківський заказник, Тимківський заказник, Яблунівський* заказник і пам'ятка садово-паркового мистецтва *Зарізький парк*. Найбільші підприємства: цукр. (смт Новооржицьке), мол. (с. Заріг) і комбікормовий з-ди, торфопідприємство, райсільгосптехніка, хлібокомбінат, райпобуткомбінат, комунгосп і міжколгоспний комунгосп. У с. г. переважає землеробство зернового, тваринництво м'ясо-мол. напрямів. Площа зем.

ОРЖИЦЬКИЙ РАЙОН

угідь 1990 становила 97 841 га, у т. ч. с.-г. угідь 82,2 тис. га (включаючи сіножаті і пасовища — 8 тис. га). Гол. культури: озима пшениця, кукурудза, цукр. буряки, соняшник, ячмінь, горох, картопля, огірки, капуста, помідори, морква. В О. р.— 18 колгоспів, 2 радгоспи. Залізнич. ст. Лазірки на лінії Київ — Харків. Автомоб. шляхів — 297 км, у т. ч. з твердим покриттям — 238 км. У районі — 13 середніх, 11 неповних середніх і 7 поч. та муз. школи, сільс. профес.-тех. уч-ще (с. Лазірки), 35 лік. закладів, у т. ч. поліклініка, райлікарня і 3 дільничних лікарні, 19 Будинків культури, 17 клубів, 38 б-к. 2 сільс. музеї та 13 музейних кімнат. Видається газ. «*Оржиччина*». Див. також статті Оржиця, Великоселецьке, Вороииці, Денисівка, Заріг, Золотухи, Круподеринці, Куйбишеве, Лазірки, Лукім'я, Новооржицьке, Плехів, Райозеро, Савинці, Сазонівка, Старий Іржавець, Чевельча, Черевки, Чутівка, Яблуневе.

«ОРЖИЧЧИНА». Газета, орган Оржицької районної Ради нар. депутатів. Виходить з 31.VIII 1991.

ОРІЛЬ, Орель — річка, ліва прит. Дніпра. Тече по межі Дніпроп. обл. з Харків. і Полтав. областями та по тер. Дніпроп. обл. Довж. 346 км, площа бас. 9800 км². Бере початок поблизу с. Єфремівки Харків. обл., впадає у Дніпродзержинське водосховище. Течія повільна. Річище звивисте, розгалужене, місцями являє складну систему рукавів, проток, стариць. У заплаві річки багато озер. У жарке літо місцями пересихає. У межах Полтавщини тече тер. Машівського, Новосанжарського та Кобеляцького районів. Гол. прит.: річки Берестова, Орчик, Лип'янка, Нехворощанка, Маячка (праві), Орілька, Заплавка (ліві). На берегах О. розташ. села: Ряське, Усть-Лип'янка, Коновалівка Машівського р-ну, Нехвороща, Шедієве, Лівенське, Маячка Новосанжарського р-ну, Канави Кобеляцького р-ну. На правому березі О. збереглися залишки оборонної *Української лінії*.

ОРІХІВКА (кол. Оріхівщина) — село Лубен. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Барвінщина, Крем'янка, Матяшівка, Свічківка, Стадня. Розташ. за 25 км від райцентру та за 5 км від залізнич. ст. Ромодан. 1915 ж. (1990). Засн. у другій пол. 17 ст. лубен. протопопом Яковом Оріхівським. За переписом 1781 на хут. Оріхівщині майора Оболонського 2 хати. Була у складі Лубен. пов. Київ. намісництва. 1787 тут проживало 44 ж. З 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 у с. Оріхівщині Лубен. пов.— 52 двори, 315 ж. Село значно зросло після прокладення роменської залізниці і відкриття 1882 ст. Ромодан. 1900 — 110 дворів, 440 ж., діяла сільс. громада селян-власників. 1910 у с. Оріхівщині Вовчицької вол. Лубен. пов. 143 господарства, 837 ж., орної землі — 348 дес., всього посівів 517 дес. Діяли паровий вальцьовий млин, цегельний та цукр. (1909) з-ди. Останній будувався акціонерним т-вом, головну роль в якому відігравав поміщик В. Леонтович. 1912 відкрито земську школу. Рад. владу проголошено в січні 1918. 1920 ств. комнезам, обрано сільраду, націоналізовано цукр. з-д. За переписом 1926 О.— центр Оріхівської сільради Вовчківського р-ну Лубен. округу, 200 господарств, 992 ж. 1931 утв. колгосп ім. Т. Г. Шевченка. 1934 відкрито клуб, медпункт. Під час нім.-фашист. окупації (19.IX 1941—20.IX 1943) гітлерівцями до Німеччини вивезено 59 ж. (повернулося — 46). Тепер у О. розташ. центр. садиба колгоспу «Україна» (зерново-тваринницького напряму), відділення зв'язку, с. ш., дитсадок, клуб на 150 місць, б-ка (14,2 тис. од. зб.). Уродженцем О. є В. Ф. Мироненко (1910—64) — укр. графік,

нар. художник УРСР (з 1963). У селі пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим (93 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957, реконстр. 1982). На околиці О.— 10 курганів.

ÓРЛИК (Орель, Оріль) — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. на березі Дніпродзерж. водосховища, за 40 км від райцентру та за 60 км від залізнич. ст. Кобеляки. 1817 ж. (1990). Перші писемні відомості відносяться до 1631, коли по р. Орелі були уходи Станіслава Янковського, Іежи Шеховича, Олени Драбовичевої. Пізніше ці землі були у володінні шляхтича Гурського, що у 1643 уступив їх Немиричам. 1654 землі відійшли від Польщі, маєтки переходять до козац. старшини. Поселення Орель (Оріль) засн. 1676 козаком Степаном Підстрельним на місці впадіння р. Орелі в Дніпро. Первісна назва — від річки, сучасна — від прізвища Орлика Пилипа (1672—1742) — генерального писаря (після смерті І. Мазепи старшина, що емігрувала з ним, проголосила Орлика гетьманом). 1694, під час походу І. Мазепи проти кримських татар, це місце було зміцнене ретраншементом. У 30-х рр. 18 ст. О.— одне з укріплень *Української лінії* (див. *Орлицька фортеця*). У 17—18 ст. О. був сотенним містечком Полтав. полку. З 1764 Орлицька сотня входила до складу *Донецького пікінерського полку;* у 1769—70 солдати сотні брали участь у масових заворушеннях. У 1776—83 О.— село Катерининської провінції Азовської губ. З 1784 О.— у складі Катеринослав. намісництва, з 1796 — Малорос. губ. З 1802 — Костянтиноград., з 1803 — Кобеляцького повіту Полтав. губ. У 1807 в містечку — 228 дворів, 2542 ж., 3 лісових пристані; у 1859 — 307 дворів, 2968 ж., сільс. управа, відбулося два ярмарки; у 1910 — 1022 двори, 5897 ж., паровий млин з олійницею, крупорушкою і просорушкою; дерев. Успенська (1790), Троїцька (1900), мурована Миколаївська (1801) церкви. Тут працювали 9 теслярів, 34 кравці, 15 шевців, 4 столяри, 6 ковалів, 22 ткачі. Рад. владу встановлено в січні 1918. Перший голова волревкому — Й. Д. Блоха. 1923 на тер. Орлицької волості утв. Ново-Орлицька, Старо-Орлицька та Крамарівська сільради, які ввійшли до складу Кишеньківського р-ну Кременчуц. округу (існував до вересня 1930). 2065 ж. (1926). У 1929 був організ. колгосп ім. 12-річчя Жовтня, 1930 — колгосп «Червоний шлях», 1931 — колгоспи «Нове життя», «Червоний орач», ім. Т. Г. Шевченка. У 1934 колгоспи «Червоний шлях», «Червоний орач» та ім. 12-річчя Жовтня об'єдналися у колгосп ім. С. М. Будьонного. З лютого 1932 до вересня 1937 О.— у складі Харків. області, з вересня 1937 — Полтав. області. У період нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці розстріляли 3-х жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 221 чол. З 24.IX до 17.X 1943 тут точилися жорстокі бої за Бородаївський плацдарм, у яких рад. війська понесли великі втрати. У 1963—64, в зв'язку з утв. Дніпродзерж. водосховища, села Крамареве, Новий Орлик, Оляшівка, Пархоми, Яременки об'єднані в с. Орлик. У селі — колгосп «Маяк» (зернового напряму, тваринництво), заготпункт, будинок побуту, лазня, відділення зв'язку та ощадбанку, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, ветдільниця, клуб на 350 місць, б-ка (18 тис. од. зб.), Вознесенська церква (діюча; побудована 1914). На околицях села — 2 бази мисливців та рибалок, база відпочинку Дніпропетр. електровозобуд. з-ду. Уродженцями села є: укр.

рад. письменник Д. В. Ткач, доктор мед. наук В. І. Невідник, доктор біол. наук Г. Р. Пікуш. У кол. с. Яременки нар. Герой Соц. Праці С. С. Головко. Середню школу в О. закінчували: укр. співачка, нар. арт. УРСР Т. О. Гриценко; укр. архітектор, лауреат Держ. премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка Д. Г. Сосновий; доктор біол. наук, кол. директор заповідника Асканія Нова П. П. Ворон. У селі — 2 братські могили рад. воїнів, що загинули (51 чол.) під час визволення села 1943, та пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни. На тер. О. та на його околицях виявлено понад 70 курганів, знайдено 3 ліпних посудини зрубної культури, які зберігаються у Полтав. краєзнавчому музеї. На тер. сільради виявлені сліди неолітичного поселення (4 тис. до н. е.), 7 поселень, кургани та скарб бронзових речей (2—1 тис. до н. е.), 2 слов'ян. поселення (серед. 1-го тис. н. е.) та 2 поселення періоду Київської Русі (11—13 ст.).

ÓРЛИЦЬКА ФОРТÉЦЯ 17—18 ст. Засн. у 1-й пол. 17 ст. на лівому березі Дніпра неподалік впадіння в нього р. Орілі. Служила укріпленим ядром сотенного містечка Полтав. полку Орлика (тепер село Кобеляц. р-ну). Контролювала броди й переправи на шляху тат. нападів на Подніпровську Україну. У 18 ст. входила до системи укріплень *Української лінії.* За планом 1746 являла собою невелике укріплення бастіонових абрисів, оточене земляним валом з палісадом по гребеню та ровом. Захисний вал з боку річки на той час був розмитий повенями. Довжина укріплень, що збереглися, сягала 300 саж. До фортеці вели Борисоглібські та Переволочанські ворота. Всередині розташ. Спаська церква, ратуша, спостережна вежа, ринкові будівлі, громадські й приватні двори та будинки. У 2-й пол. 18 ст. О. ф. занепала. Залишки укріплень зникли у 19 ст.

ОРЛÓВУ О. Я. МЕМОРІÁЛЬНА ДÓШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку на вул. Мяссоєдова № 27/29, в якому працював Орлов Олександр Якович (1880—1954) — укр. і рос. астроном, акад. АН УРСР (з 1939), засл. діяч науки УРСР (з 1950), чл.-кор. АН СРСР (з 1927). Н. у Смоленську. Закінчив 1902 Петерб. ун-т. 1926—34 — директор *Полтавської гравіметричної обсерваторії.* 1944—48 та 1950—51 — директор Головної астрономічної обсерваторії АН УРСР. Праці з геодезії, теор. астрономії, сейсмометрії. Помер у Москві. Дошка — мідь, встанов. 1984 (ск. В. І. Білоус).

«ÓРХУС» («Общество русского художественного слова»). Товариство шанувальників рос. художнього слова. Засн. в Полтаві на поч. 1924 поетом К. Шелонським. Учасниками були в основному кол. члени літгуртка «Химери»: В. Гофман, С. Богданович, П. Сіяльський та ін.— всього 16 осіб.

ÓРЧИК — річка в Полтав. та Харків. областях, права прит. р. Орелі (бас. Дніпра). Довж. 108 км, площа бас. 1460 км². Бере початок у Харків. обл., у межах Полтавщини тече тер. Карлівського та Чутівського районів. Прит.: річки Лапа, Скотобалка (ліві), Ямна (права). На берегах О. розташ. м. Карлівка, села Білухівка, Варварівка, Попівка, Федорівка Карлівського р-ну та села Вільхуватка та Грякове Чутівського р-ну.

«ОСВÍТА ПРИЛÚЧЧИНИ». Бюлетень Прилуцької окр. інспектури народної освіти. Виходив 1929—30 щомісяця в Прилуках. 1930 виходив під назвою «Збірник Прилуцької окружної інспектури народної освіти».

«ОСНÓВА». Перший укр. громадсько-політ. і літ.-мистецький журнал Виходив 1861—62 в Петербурзі за редакцією укр. громад. діяча, журналіста, ученого і педа-

гога, одного з засновників Кирило-Мефодіївського братства В. М. Білозерського (1846—47 вчителював у *Полтавському кадетському корпусі*). Засн. і видавцями журналу були П. О. Куліш, М. І. Костомаров, О. Ф. Кістяківський та ін. представники всіх Громад, зокрема й полтавської. В «О.» публікувалися твори худож. л-ри, праці з історії, історіографії, історичних джерел, етнографії, освіти, мистецтва України, у т. ч. й Полтавщини.

ОСНЯ́ГА — річка в Полтав. обл., прит. р. Кривоусової (бас. Дніпра).

ОСТА́П'Є — село Великобагачанського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Заасілля, Нове Остап'є, Олефіри, Підгір'я, Уханівка. Розташ. на р. Псел, за 41 км від райцентру та за 61 км від залізнич. ст. Гоголеве. 1199 ж. (1990). На карті Г. Л. де Боплана (серед. 17 ст.) позначене як містечко. 1648 Б. Хмельницький призначив О. сотенним містечком Чигиринського, потім — Миргород. полку. 1696 містечко було спалене кримськими татарами. У 18 ст. гетьман К. Г. Розумовський віддав О. у володіння Федору Базилевському, який з 1764 по 1772 був остап'ївським сотником. На поч. 18 ст. тут постійно перебував полк рос. військ під командуванням Орлова. З 1781 входило до Говтвянського пов. Київ. намісництва. 770 хат, у т. ч. 241 — виборних козаків, 229 — підпомічників, 300 — посполитих, крім того, 6 — дворян, 10 — різночинців, 12 — церковнослужителів. 1787 — 2780 душ чол. статі (козаки, казенні селяни і піддані І. Базилевського та його братів). За переписом 1859 у містечку — 677 дворів, 4483 ж., 3 церкви, відбувалося 2 ярмарки на рік. На поч. 20 ст. тут була лікарня з хірург. відділенням, аптека, пошта, телеграф, водяний та паровий (з олійницею) млини, 36 вітряків, 7 кінних молотарок, цегельня, 13 кузень, 2 сукновальні, 9 магазинів, шинок. У 1900 в О. Хорольського пов.— 648 дворів, 2934 ж., 3 школи (міністерська, земська та церковнопарафіяльна), відбувалося 5 ярмарків на рік. На поч. 20 ст.— 2 церкви, 3 ярмарки на рік і базари щотижня, бл. 40 вітряків, кілька олійниць, маєток Є. О. Базилевської. 1905 стався страйк наймитів в економії Є. О. Базилевської, придушений силою зброї. У 1910 — 631 двір, 3517 ж., 3 церкви (дерев'яна Хрестоздвиженська, 1779; мурована Троїцька, 1815; дерев. Успенська церква, 1900). Рад. владу проголошено на поч. 1918. 1919 створений парт. осередок, 1920 — комсомольський, 1920 організ. комнезам, 1928 — ТСОЗ «Червона зірка». У цьому ж році О. стає райцентром. 5877 ж. (1923). Напередодні Великої Вітчизн. війни в О.— 5 колгоспів, радіостанція, 3 магазини, с. ш., лікарня, Будинок культури, б-ка. У період нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—20.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 230 чол., спалили школу, лікарню, колгоспні будівлі. У селі — колгосп «Промінь Леніна» (зерново-тваринницького напряму), хлібозавод, млин, олійниця, відділення зв'язку та ощадбанку, с. ш., стоматолог. кабінет, дитсадок. Будинок культури на 600 місць, б-ка (17,2 тис. од. зб.). Уродженцем О. є Герой Рад. Союзу В. Ф. Мирун (1922—73). Встановлені пам'ятники: воїнам-односельцям, що полягли (529 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957), В. І. Леніну (1977). У селі — братська могила рад. воїнів і партизанів, які загинули 1943. На тер. села виявл. поселення роменської культури (8—10 ст.).

ОСТА́ПІВКА — село Лубенського р-ну, центр сільс. Ради нар.

депутатів, якій підпорядковані села Богодарівка, Макарівщина, Степурі. Розташ. за 14 км від райцентру та за 4 км від залізнич. ст. Вила. 524 ж. (1990). Згадується в істор. джерелах 2-ї пол. 18 ст. За переписом 1859 О. село козацьке Лубен. пов. Полтав. губ., 34 двори, 359 ж. 1900 — 109 дворів, 751 ж., Хрестоздвиженська церква (1884), церковнопарафіяльна школа (з 1898), діяла сільська козацька громада, землі власної — 1690 дес.; 1910 О. Лубен. волості Лубен. пов.— 147 господарств, 998 ж., орної землі 1620 дес., посівів — 1653.

Рад. владу проголошено у січні 1918. 1919 відкрито поч. школу (з 1932 — семирічна). За переписом 1926 О.— центр Остапівської сільради Лубен. р-ну Лубен. округу, 205 господарств, 1198 ж. 1930 ств. 3 колгоспи. Під час нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—19.IX 1943) гітлерівці розстріляли 10 чол., вивезли на примусові роботи до Німеччини 77 ж. Тепер у О.— центр. садиба колгоспу ім. К. Маркса (зерново-тех. напряму, тваринництво), відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 350 місць, б-ка (9,5 тис. од. зб.). Уродженцем с. Богодарівки є Герой Рад. Союзу (1943) К. Ф. Стронський. У О. знах. братська могила рад. воїнів, що загинули (4 чол.) при обороні 1941 села від нім.-фашист. загарбників. Встановлено пам'ятники: 1970 — К. Марксу, 1957 — воїнам-односельцям, які полягли (109 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ОСТА́ПІВКА — село Миргородського р-ну, розташ. на берегах р. Озниці (правої притоки р. Хоролу), центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти: Верхня Будаківка, Онацьке, Панченки, Синьощоки. 1072 ж. (1990). За переписом 1859 О.— село власницьке і козацьке Миргород. пов. 483 двори, 2821 ж., дерев. Успенська церква (1874), при ній б-ка, попечительство. Жителі села здавна займалися виготовленням мішкової ряднини. 1900 О. в складі Березоволуцької волості Миргород. пов., 612 дворів, 3350 ж., діяли козацька і селян-власників громади, земська і церковнопарафіяльна школи, відбувався один раз на рік ярмарок. 1910 — 564 двори, 3153 ж. Посівів — 1908 дес.

Рад. владу проголошено в січні 1918. З грудня 1919 в О. діяв волосний революц. комітет. 1920 ств. комнезам, у грудні 1920 — комсомол. осередок. З 1923 — центр сільради Комишанського р-ну Лубен. округу. 1926 — 683 двори, 3556 ж. 1928 в О. організ. колгосп, який згодом був розділений на три г-ва: «Ленін», «Жовтень», «Шлях до соціалізму». Під час нім.-фашист. окупації (16.IX 1941—20.II 1943, 18.III 1943—16.IX 1943) гітлерівці розстріляли 6 чол., вивезли до Німеччини 222 чол. 1950 три колективні г-ва об'єдналися в один колгосп ім. В. І. Леніна, 1960 до нього приєднався колгосп «Україна» с. Верхня Будаківка (зерново-буряківничий напрям, тваринництво). У селі є відділення зв'язку, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури (на 300 місць), б-ка (11 014 од. зб.). У сільс. парку — пам'ятник В. І. Леніну (1966). У центрі села 1951 встановлено пам'ятник рад. воїнам-визволителям та партизанам — односельцям, полеглим на фронтах Великої Вітчизн. війни; 1975 у О. споруджено пам'ятник на могилі невід. рад. воїна, який загинув під час визволення села 1943.

О́СТРІВ — урочище біля смт Великої Багачки Великобагачанського р-ну, при впадінні р. Малої Багачки у р. Велику Багачку. В урочищі в минулому знаходилися ями, в яких здавна місцеве населення добувало білий мергель (трепело-

вий і глинистий) та білий пісок. До мергелю добавляли води і в спеціальних «творилах» формували його у вигляді куль або ліпеників (мандричок), які продавали на ярмарках. Їх використовували для побілки хат.

ОСТРІВО́К — місцевість у Ленінському р-ні Полтави. Кол. передмістя. У 1926 — 143 двори, 1277 ж. 1929 О. включено до складу міста.

ОСТРО́ВСЬКОМУ М. О. ПА́М'ЯТНИК у смт Диканьці. Встановлено на честь Островського Миколи Олексійовича (1904—36) — рос. письменника, автора романів «Як гартувалася сталь» і «Народжені бурею». Відкрито 1968 на вул. Гоголя. Пам'ятник — гранітне погруддя висотою 1,2 м встановлене на постамент з бутового каменю висотою 2,1 м. Автор — скульптор Л. Х. Ільченко. На честь О. наз. вулицю у Київському р-ні Полтави.

ОСТРОГРА́ДСЬКОГО ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. 2-й Кірочний пров., вул. Інститутська; Жовтневий р-н) — від вул. Радянської до вул. Куйбишева. Названа 1951 на честь Остроградського Михайла Васильовича (1801—61) — математика, академіка Петерб. АН (з 1830) та кількох іноземних академій. Н. у с. Пашенівці (тепер Козельщанського р-ну). Походив з відомого укр. старшинсько-козацького роду. Вчився у І-й Полтавській гімназії до 1817, 1817—20 — у Харків. ун-ті. 1822—27 слухав лекції у Парижі, з 1828 — професор вищих навчальних закладів Петербурга. У цей час познайомився і потоваришував з Т. Г. Шевченком, який згадав його в повісті «Художник». 1901 на честь 100-річчя від дня народження вченого *Полтавська перша чоловіча гімназія* запровадила стипендію ім. М. В. Остроградського, а міська управа засн. початкове уч-ще. Помер у Полтаві, похований у с. Пашенівці (див. *Остроградського М. В. могила*). У Полтаві встановлено *Остроградському М. В. меморіальну дошку*. На О. в.— розташ. Полтавський педагогічний інститут (№ 2).

ОСТРОГРА́ДСЬКОГО М. В. МОГИ́ЛА у с. Пашенівці Козельщинського р-ну. Укр. вчений-математик М. В. Остроградський (див. *Остроградського вулиця*) помер 20.XII 1861 у Полтаві. Похований на родовому кладовищі в рідному селі. 1924 надгробок зруйновано, 1930 останки перепоховано на сільському цвинтарі. Могилу відшукано 1951 зусиллями вчителя Б. О. Шалкова. 1981 встановлено металевий обеліск, 1986 — гранітний надгробок з бронзовим барельєфом вченого. Автори — арх. Ф. В. Квас, скульп. В. І. Білоус.

ОСТРОГРА́ДСЬКОМУ М. В. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку по вул. Сковороди № 7, в якому 1860—61 жив М. В. Остроградський (див. *Остроградського вулиця*). Дошка — граніт, відкрита 1985.

ОСТРЯ́НИНА ПОВСТА́ННЯ 1638 — сел.-козац. повстання на Україні під керівництвом гетьмана запорізьких нереєстрових козаків Я. Острянина (Остряниці) проти польс.-шляхет. загарбників. Найближчим помічником Я.Остря-

Пам'ятник М. О. Островському у Диканьці.

нипа був К. Скидан, який брав участь у сел.-козац. повстанні 1637. Навесні 1638 повстанські загони вирушили із Запоріжжя в похід, зайняли Кременчук, Омельник, Хорол, на поч. травня того року завдали поразки польс.-шляхет. війську під Говтвою. До повстанців приєдналося багато селян і міщан Полтавщини, у т. ч. Градизька, Пив та ін. сіл. Але згодом Я. Острянин зазнав поразки під Лубнами і змушений був відступити під Жовнин (тепер с. Жовнине Чорнобаївського р-ну Черкаської обл.). 3.VI 1638 польс.-шляхет. військо оточило повстанців і вдерлося в їхній табір. Вважаючи Жовнинську битву 1638 програною, Я. Острянин з частиною війська переправився через р. Сулу і відступив на Слобідську Україну. Повстанці, які залишилися, продовжували боротьбу. Вони обрали гетьманом Д. Т. Гуню. Відступивши до гирла р. Сули, де вона зливалася із Старицею, повстанці збудували табір і протягом червня — липня героїчно оборонялися від ворога. Після довгих кровопролитних боїв з переважаючими силами ворога повстанці змушені були скласти зброю. Лише частині козаків під проводом Гуні вдалося прорватися з оточення і пробитися на Дон в межі Рос. держави.

ОСЬМА́ЧКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Тече тер. Кобеляцького р-ну.

ОХЛА́НЬ — річка в Полтав. обл., прит. р. Груні (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

ОЧЕРЕТУВА́ТЕ (у 18 ст. х. Очеретуватівський) — село Семенівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковано с. Вільне. Розташ. за 5 км від райцентру та найближчої залізнич. ст. Веселий Поділ. 906 ж. (1990). Засн. у 18 ст. У 1728 гетьман Данило Апостол ствердив своїм підписом ряд маєтностей, серед яких був і х. Очеретуватівський, за лубенською старшиною. 1769 О. стало власністю поміщиків Базилевських. Входив до Хорольської сотні Миргород. полку. У 1781 — 55 хат посполитих. У 1781—89 О.— Городиського пов. Київ. намісництва. 1787 — 289 кріпаків чол. статі прем'єр-майора Івана і титулярного радника Федора Базилевських, надвірного радника Дем'яна і сотника Іова Булюбашів. У червні 1789 в О. і Турбаях вибухло збройне повстання, яке було жорстоко придушене. На 1863 в селі наліч. 140 дворів, 937 ж. За даними перепису 1885 — 203 г-ва, 1122 ж. У цьому ж році засн. народне уч-ще, в якому 1890 навчалося 35 дітей. У 1900 — 192 двори, 1096 ж. 1905 відбулися селян. виступи. У 1910 — 227 господарств, 1315 ж. З них письменних: чоловіків — 285, жінок — 31; мурована Троїцька церква.

Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1926 в О. Семенівського р-ну Кременчуц. округу 367 господарств, 1704 ж. 1930 ств. артіль «Серп». Під час окупації села (12.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці розстріляли 10 чол., вивезли до Німеччини 134 чол., зруйнували 32 хати. У селі колгосп «Дружба» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури (на 400 місць), б-ка (10 тис. од. зб.). Будинок природи, два музеї. Уродженцем села є засл. арт. УРСР В. Г. Гаряга. Курган Слави і поле комісара на честь А. Г. Рудика — учасника революції 1905 і комісара Царенка П. К. Пам'ятник В. І. Леніну (1966). На сільс. кладовищі 2 пам'ятники: жертвам сталінських репресій і голодомору 1932—33. У 1955 споруджено пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (138 чол.) під час Великої Вітчизн. війни, та надгробок на братській могилі рад. воїнів і

жертв фашизму, загиблих 1943.

ОЧЕРЕТЯ́НКА — місцевість у Жовтневому р-ні Полтави. Кол. передмістя, назва якого походила від р. Очеретянки (протікала тер. Полтави до поч. 20 ст.). У 1926— 28 дворів, 198 ж. 1929 О. включена до складу Полтави.

ОЧЕРЕТЯ́НКА — річка, права прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). До поч. 20 ст. протікала тер. Полтави. Прит. її була р. Чорна. Тепер у районі кол. витоків на Кобищанах заболочена місцевість.

О́ЧІП — річка в Полтав. і Дніпропетров. областях, права притока р. Орелі (бас. Дніпра). Довж. 14 км, пл. бас. 121 км². У межах Полтавщини тече тер. Кобеляцького р-ну.

П

ПАВЛЕ́НКИ — місцевість у Київському р-ні Полтави, кол. село поблизу міста. Відомі з 17 ст. Належали представникам козацької полтав. старшини Павленкам. Назва села походила від їх прізвища. На поч. 18 ст. у П. були володіння сотника Першої Полтав. сотні І. Тарнавського. У 1769 П. входили до складу Полтав. міської сотні Полтав. полку. На поч. 19 ст. у П. мали невеликі земельні володіння колезький реєстратор Я. М. Глоба та його брат священик О. М. Глоба. Жителями П. були козаки, кріпаки та казенні селяни. Здавна село поділялося на Ближні Павленки (ввійшли в межі Полтави в 1-й пол. 19 ст.) та Дальні Павленки (залишилися самостійним селом до поч. 20 ст.). У 1859 у Ближніх Павленках — 316 дворів, 2569 ж., у Дальніх Павленках — 45 дворів, 300 ж. У с. Дальніх Павленках жив майстер по виготовленню скриньок В. Г. Марченко, який одержав 2 бронзові медалі за свої вироби на с.-г. виставках у Полтаві (1893) і Кременчуці (1898). У 19 ст. в Ближніх Павленках був маєток П. В. Тарнавського, потім П. П. Тарнавського, в Дальніх Павленках — учасника Вітчизн. війни 1812, георгіївського кавалера Д. С. Розлача, потім його сина А. Д. Розлача. У 1707—08 збуд. *Покровську церкву*. При церкві існувала б-ка, діяла церковнопарафіяльна школа. У 1876 відкрито Павленківське Полтав. волості земське уч-ще. У 1895 Полтав. земство придбало розташ. у П. садове госп-во, на базі якого було засн. *Полтавську школу садівництва і городництва*. 1910 у Дальніх Павленках Полтав. волості Полтав. повіту наліч. 38 дворів, 226 ж. Рад. владу проголошено у січні 1918. У 1926 у П.— 66 дворів, 318 ж. Дальні Павленки включено у межі Полтави у 1929. У П. розташ. *Полтавська гравіметрична обсерваторія*. З Полтавою і П. пов'язане ім'я рос. письменника Буніна Івана Олексійовича (1870—1953). В 1891—97 жив у Полтаві, працював бібліотекарем земської управи, потім статистом, дописував до газет. Побіжні нотатки про перебування у Полтаві І. О.

Павленки. Покровська церква. Фото 30-х рр. 20 ст.

Бунін залишив у «Дневниках»: «1893 — восени в Полтаві писав «Вісті з батьківщини» і «На чужій стороні», в кінці грудня з Волкенштейном (полтав. лікар) виїхав у Москву до Л. Толстого. 1894 — на поч. січня повернувся з Москви у Полтаву». Згадує Павленки і Полтаву в записах 19 травня і 15 серпня [«Павленки. Сонячний вітряний день. Сидів в саду художника Мясоєдова (наш сусід, малює мене), в алеї тополів на лавці»]. «1895 — літо, Полтава. Поїздка на відправку переселенців разом з Звєрєвим. Написав «На край світу». 1896 — 29 травня приїхав в Кременчук. 1897 — 11 березня їхав з Огнівки в Полтаву. 30 квітня — з Полтави в Шишаки і Яновщину. Відвідав Миргород. 24 травня виїхав з Полтави в Одесу через Кременчук». Письменник відвідав також Яреськи, Лубни, Кобеляки, бував на сільс. ярмарках. Полтав. природа відбилася у поезії цього періоду. З великою симпатією ставився І. О. Бунін до укр. культури, мови, вивчав думи, перекладав твори Т. Г. Шевченка. Полтава описана ним у повісті «Ліка». Довгі роки прожив на чужині, сумуючи за покинутою батьківщиною. За кордоном він писав: «Не можу спокійно чути слів Чигирин, Черкаси, Хорол, Лубни. Прекрасніше Малоросії немає країни в світі». У П. знаходилася садиба художника Г. Г. Мясоєдова (тепер будинок № 27/29 по *Мясоєдова вулиці*; див. також *Мясоєдову Г. Г. меморіальна дошка*).

ПА́ВЛІВКА (Базилевщина) — село Машівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Грабівщина. Розташ. на р. Лип'янці (прит. Орілі), за 26 км від райцентру і за 23,5 км від залізнич. ст. Селещина. 754 ж. (1990). Засн. у 19 ст. За переписом 1859 П. (Базилевщина) — село власницьке Костянтиноградського пов., 89 дворів, 663 ж. 1900 — 191 двір, 1063 ж. 1910 П.— Жирківської вол. того ж повіту, 213 дворів, 1269 ж., 1910 побудовано дерев. в одному зв'язку з дзвіницею Миколаївську церкву, діяла земська школа, придатних земель 984 дес., ріллі — 874 дес. Неземлеробськими промислами займалися 2 ковалі, 2 кравці, 11 ткачів.

Рад. владу проголошено у січні 1918. 1923 П. стає центром сільради Машівського р-ну, якій підпорядковані с. Грабівщина (Сулимівка), хутори Дудчине (Янопільські) та Свиняча Балка, слобода Янопіль (Собещина), і входить до складу Машівського р-ну. За переписом 1926 у П. 298 господарств, 1640 ж. 1929 ств. ТСОЗ «Нове життя». На поч. 30-х рр. у селах сільради утв. 4 артілі ім. В. П. Чкалова, ім. Я. М. Свердлова, ім. В. В. Куйбишева та «Червона Зірка». Під час нім.-фашист. окупації (22.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 37 чол., спалили село на 95 %. У селі діяла партизан. група. 1950 чотири артілі об'єдналися в колгосп ім. Я. М. Свердлова (згодом ім. Ілліча). Тепер у П. знах. його центр. садиба (зерново-тех. напряму), відділення зв'язку та ощадбанку, неповна с. ш., будинок для ветеранів, фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок на 50 місць, Будинок культури на 300 місць з стаціонарною кіноустановкою, б-ка (11,9 тис. од. зб.), комплексний приймальний пункт. Село електрифіковане і радіофіковане, 210 дворів опалюються природним газом. Уродженцями П. є Герой Рад. Союзу (1942) Д. Р. Єретик (1916—41; його іменем названа павлівська школа, в якій він вчився, біля школи 1966 встанов. *Єретику Д. Р. пам'ятник*. Похований у м. Лозова Харків. обл.) та Герой Соц. Праці М. К. Гупя.

ПА́ВЛІВСЬКИЙ — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Оживці (бас. Дніпра).

ПАВЛО́ВСЬКОГО І. Д. МОГИ́ЛА у с. Лукищині Полтав. р-ну. Павловський Іван Данилович (1852—81) — укр. історик, етнограф і літератор, дослідник церковних архівів. Нариси з життя духовенства вміщував у журн. «Русский архив», «Русская старина», «Исторический вестник», «Полтавские епархиальные известия» та ін. З 1877 постійний співробітник «Церковнообщественного вестника». Надмірна праця й нестатки підірвали здоров'я. Щоліта приїздив на Полтавщину, де продовжував вивчати старожитності. Під час перебування у свого родича 26.IV 1881 помер.

ПАВЛЮКА́ ПОВСТА́ННЯ 1637. Поштовхом до повстання був виступ запорізьких нереєстрових козаків. У травні 1637 вони захопили артилерію реєстровців у Корсуні і перевезли її на Запорізьку Січ. У серпні повстанський загін, керований Павлюком, виступив на Київщину. На Переяславщину Павлюк послав полковників К. Скидана і С. Биховця. Найширше повстання розгорнулося на Лівобережжі, сягнувши до Ромен і Полтави. Повстанці здобували міста, руйнували шляхетські маєтки. 6.XII 1637 між повстанцями і польс. армією на чолі з польним гетьманом М. Потоцьким стався бій під Кумейками на Черкащині. Повстанці зазнали поразки і відступили до Боровиці (поблизу Черкас). Оточені переважаючими силами ворога, вони змушені були здатися. Польному гетьманові М. Потоцькому вдалося придушити повстання. Захопленого у полон Павлюка страчено у Варшаві.

«ПАЛА́С» — кінотеатр у Полтаві. Діяв з поч. 20 ст. до 1926 в двоповерховому будинку в пров. Карпівському (тепер пров. Піонерський № 4). Зараз у ньому знаходиться обл. орг-ція т-ва «*Знання*».

«ПА́МЯТНАЯ КНИ́ЖКА ПОЛТА́ВСКОЙ ГУБЕ́РНИИ ЗА 1865 ГОД» — праця Павла Бодянського, видана у Полтаві місцевим губерн. стат. комітетом. У книзі зібрано багатий фактичний матеріал про Полтав. губ. та Полтав. єпархію, зокрема, про ств. губернії, про її генерал-губернаторів, про пам'ятники історії та культури, географічне положення, межі, простір, ріки губернії, населені пункти, розташовані на річках. Містила відомості про землеволодіння, поміщицькі маєтки, кількість кріпаків на час реформи 1861, про земські повинності, пошту, телеграфну кореспонденцію, навчальні заклади, торгівлю, ярмарки, промислові підприємства тощо.
Окремим розділом вміщено Алфавітний список населених пунктів Полтав. губ. за 1863 з відомостями, на якій річці знаходиться даний населений пункт, скільки дворів, населення, пром. підприємств, церков, шкіл тощо. Один з останніх розділів подає відомості про посадових осіб по всіх повітах губернії. Є відомості про видатних людей — уродженців губернії та тих, хто проживав на Полтавщині, про герби міст Полтав. губ. та ін.

ПАНО́ВІЙ В. Ф. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у смт Шишаках. Встановлена на фасаді будинку по вул. Кривоносова № 17, в якому мешкала рос. письменниця Панова Віра Федорівна (1905—73), під час свого перебування в селищі. Н. у Ростові-на-Дону. З 1931 разом з чоловіком мешкала і працювала в Шишаках. Оскільки в Шишаках жила мати чоловіка, Панова і в наступні роки бувала в Шишаках у літні місяці на відпочинку або ж відправляла туди дітей з своєю матір'ю. 1940, відправивши в Шишаки двох синів з матір'ю, сама з 12-річною дочкою поселилася в м. Пушкіно під Ленінградом. У кінці жовтня 1941 поверну-

лася в Шишаки і жила в свекрухи до кінця 1943. Потім переїхала до м. Пермі. Автор повістей: «Супутники» (1946), «Ясний берег» (1949), «Сергійко» (1955), романів «Пори року» (1953), «Сентиментальний роман» (1958) і творів на істор. теми, кіносценаріїв. Шишацькі враження знайшли відбиття у її творах «Ясний берег», «Кружалиха», «Сорочинці», «Дими Березівки». Держ. премія СРСР, 1947, 1948, 1950. Дошка — мармур з написом: «У цьому будинку в 1931, 1937, 1939, 1942—1943 проживала радянська письменниця, лауреат Державних премій Віра Федорівна Панова». Відкрита 1976.

«ПАНОРА́МА». Газета. Рекламно-інформ. додаток до міської газ. *«Кременчуцька зоря»*. Виходить щонеділі з 5 серпня 1989. Адреса: м. Кременчук, вул. Генерала Жадова № 12.

ПАНЯ́НКА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (Жовтневий, Ленінський р-ни) — від вул. Паризької Комуни до Ламаного пров. Назву одержала від Панянського яру, що пролягав від корінного високого правого берега р. Ворскли до її русла. На його початку була збудована сторожова вежа, яка охороняла підступи до *Полтавської фортеці*. Пізніше яром проклали проїзд на греблю, що вела у с. Треби і далі на Харківський тракт. У 19 ст. схили яру почали забудовуватися, і утворилася вулиця, яка поєднувала тер. Петровського базару і Панянську площу. На останній містився комплекс споруд міського водогону. П. в. забудована житл. будинками, у кінці вулиці — корпуси дослідного ливарно-мех. заводу (№ 26).

Вулиця Панянка. Споруди міського водогону. Фото поч. 20 ст.

ПАНЯ́НКА — ручай в Полтаві, прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Тепер не існує.

ПАРАСО́ЦЬКЕ УРО́ЧИЩЕ — комплексна пам'ятка природи респ. значення (з 1963). Унікальне урочище з дубовими насадженнями віком до 200 р., різноманітним тваринним і рослинним світом. Розташ. на правому березі р. Ворскли, поблизу с. Михайлівки Диканського р-ну, на тер. Диканського лісництва (кв. 63, 64, 69, 70, 75). Перебуває у віданні Полтав. лісгоспзагу.

ПАРАФІЯ́ЛЬНІ ШКО́ЛИ — початкові однорічні школи першої ланки освіти в дореволюц. Росії. Перші П. ш. на Полтавщині виникли у 18 ст. при церквах. У 1740—48 їх наліч. бл. 500. У Лубенському полку полковник Кулябка організував школи (1760) у кожній сотні. У них навчалося 1300 хлопчиків віком від 12 до 15 років. Вчителями були церковні служителі та мандрівні дяки. Вивчали граматику, буквар, часослов, псалтир, письмо. На кінець 18 ст. П. ш. практично зникли, оскільки не були передбачені церковними штатами. Знову почали відкриватися згідно з попередніми правилами М-ва нар. освіти 1803 і статутами 1804 і 1828. Активну участь у відкритті сільс. П. ш. взяли місцеві прогресивні діячі, які засновували школи (бл. 20) власним коштом: С. В. і І. В. Капністи — у селах Пузиковому і Трубайцях (1832), Бригадирівці (1842), П. Капніст, О. Магденко — в Глобиному і Миколаївці (1835, тепер Фрунзівка), О. В. Капніст — в Обухівці (1836), Ковалівці (1841), гр. Розумовська

— у Карлівці (1837), М. А. Цертелєв і Г. П. Галаган — в Андріївці і Сокиринцях (1838), В. Паульсон — у Городищі (1844), Є. П. Гребінка — у Рудці (1847) та ін. Для дітей нім. колоністів були відкриті П. ш. з відділенням для дівчат у Костянтинограді (1819), Полтаві (1825) та Кременчуці (1832), які утримувалися на громадські кошти. З 1842 почали ств. П. ш. у держ. селах коштом сільс. громад і М-ва держ. маєтностей. Діяли згідно з статутом 1828. На середину 19 ст. їх наліч. бл. 100, в яких навчалося 5 тис. хлопчиків і дівчаток. Предмети викладання: закон божий, читання, письмо, перші арифметичні дії; навчали доглядати за садом й огородом. Термін навчання в сільс. школах — 4—6 місяців, у міських — один рік. У Роменському парафіяльному училищі з 1850 вчителем Хвостиковим було запроваджено метод взаємного навчання, оскільки там навчалося бл. 100 учнів. Він навчав найздібніших учнів, які в свою чергу, навчали решту. На 1844 у П. ш. Полтавщини навчалося 2210 учнів, з них 866 — діти податних станів, 72 — купців, 16 — духовенства, 1256 — дворян та обер-офіцерів. На 1861 наліч. 285 шкіл, на 1917: міських двокласних — 2, однокласних — 23. П. ш. М-ва держ. маєтностей з 1868 перейшли у відання земств.

ПАРИ́ЗЬКОЇ КОМУ́НИ ВУ́ЛИЦЯ (кол. Дворянська, з 1919 — Заливчого; Жовтневий р-н) — від Червоної пл. до вул. Радянської. Наз. 1923 на честь Паризької Комуни. П. К. в. позначена ще на *Полтави планах* 1783. Прокладена на поч. 19 ст. як один з радіальних напрямів, що брав початок від *Успенського собору*. Була забудована одноповерховими будинками на 3—5—7 і, навіть, 9 вікон (т. зв. «катеринки»), деякі з яких збереглися. У сквері між П. К. в. і вул. Жовтневою розташ. *Спаська церква*, на перехресті з вул. Дзержинського — пам'ятник на місці відпочинку Петра I (див. *Полтавської битви пам'ятки*). У буд. № 10, який належав гірничому інж. Давидовичу-Нащинському, 1896 зупинялася його родичка Н. К. Крупська, що засвідчує *Крупській Н. К. меморіальна дошка*. На П. К. в. знаходяться *Полтавська кондитерська фабрика*, вечірня муз. школа (№ 20), дитяча муз. школа № 4 (№ 44) та ін. Іл.— табл. III, IV, VIII.

ПАРТИЗА́НСЬКІ ЗАГО́НИ 1941—43 на Полтавщині. Для боротьби проти нім.-фашист. окупантів на Полтавщині, починаючи з вересня 1941, було ств. 151 П. з. Частина з них діяла разом з підпільними райкомами партії. У ході антифашист. боротьби кількість загонів значно скоротилася. Всього напередодні визволення на Полтавщині діяли партизанське з'єднання, 22 партизан. загони, 11 партизан. груп, кілька десятків підпільних і патріотичних орг-цій, 10 підпільних райкомів партії та один підпільний парт. центр. Вони об'єднували понад 10 тис. рад. патріотів. Основні П. з.: 1) Села Великі Будища Гадяцького р-ну. Ств. у вересні 1941 в складі 11 чол. (командир С. С. Магда). Загін мав озброєння, бази боєприпасів і харчування. Поширював серед населення антифашист. листівки Гадяцького підпільного райкому партії, в день 24-ї річниці Великого Жовтня в с. Великі Будища партизани вивісили червоні прапори. У 1942 загін припинив існування. Частина партизанів перейшла через лінію фронту і влилася до лав Червоної Армії. 2) Комишнянського р-ну. Ств. за рішенням обкому партії. Командир — перший секретар Комишнянського райкому КП(б)У — Ф. М. Гончаренко,

комісар — голова райвиконкому В. А. Балицевич. Фашистському командуванню вдалося натрапити на місце базування загону. 20.X було вирішено пробиватися через ліси для з'єднання з частинами Червоної Армії. Для підривної роботи і боротьби проти окупантів було залишено частину партизан і створено три бойові групи. Групу в лісах сіл Бакумівки і Попівки очолив Д. Ю. Безпалько, в лісах с. Зуївці — Л. В. Холод, у лісах с. Остапівки — І. В. Московченко. У листопаді 1941 нім. окупанти посилили свої репресії проти партизанів. Групи, які очолювали Л. В. Холод та І. В. Московченко, були виявлені поліцією і в січні 1942 розстріляні. 3) Загін № 26 Оржицького р-ну. Сформований у серпні 1943 штабом партизан. руху Пд.-Зх. в складі 11 чоловік. Командир — І. Г. Шевченко (кличка «Тарас»). Тоді ж був висаджений на тер. Оржицького р-ну. Загін поповнився місцевими жителями, провів ряд бойових операцій. 20.IX 1943 цей загін після зустрічі з військами Червоної Армії припинив діяльність. 4) Загін І. Й. Копьонкіна. Ств. у жовтні 1941 з робітників та службовців запорізьких заводів коксохімічного та «Запоріжсталі». На тер. Полтавщини прибув на поч. жовтня 1941 з метою допомогти підпільникам та партизанам Полтав. обл. розгорнути активну боротьбу в тилу гітлерівців. За короткий час йому, І. Й. Копьонкіну, вдалося налагодити зв'язки й розпочати взаємодії з партизан. загоном Миргород. р-ну «Перемога» на чолі з секретарем підпільного райкому партії Г. О. Іващенком. Вже у жовтні — листопаді 1941 загін брав участь у проведенні ряду бойових операцій на тер. Миргород. р-ну. На нараді, проведеній підпільним обкомом партії на поч. грудня 1941, було вирішено створити зведений обласний загін. Командиром було призначено І. Й. Копьонкіна, комісаром — Г. О. Іващенка. До цього загону ввійшли також Гадяцький та Комишнянський загони. Об'єднаний загін, що наліч. бл. 150 чол. (з них 98 комуністів), провів ряд бойових операцій на тер. Гадяцького, Миргород., Котелевського р-нів на Полтавщині, а також на території Лебединського і Охтирського районів Сумської обл. У серед. січня 1942 загін вийшов на лінію фронту, а частина на чолі з С. Ф. Кондратенком і Г. Ф. Яценком повернулася на тер. Полтавщини, де у 20-х числах січня 1942 загинула в бою з ворогом. 5) Загін «Перемога» Миргород. району. Ств. з місцевих патріотів у вересні 1941. Наліч. бл. 200 чол. Командиром загону був секретар Миргород. підпільного райкому партії Г. О. Іващенко. У жовтні 1941 цей загін об'єднався з рейдуючим партизан. загоном І. Й. Копьонкіна. 6) Загін «Сокіл». Створений у березні 1943 в лісі Лаптур Лохвицького р-ну під керівництвом Є. Х. Соколовського та А. С. Ярового. Став ядром *Соколовського Є. Х. партизанського з'єднання*. 7) Загін М. А. Черв'яковського. Ств. у серпні 1941 за рішенням Полтав. обкому Компартії України. Командиром було призначено М. А. Черв'яковського, голову колгоспу «Червоний лан» Градизького р-ну. У загоні було 20 чол. Мав кілька складів боєприпасів та зброї, а також продуктів харчування. Навесні 1942 загін поповнився членами комсомольської групи, яка діяла у цьому ж районі. У серпні 1943 злився з парашутно-десантною групою, яку очолювали Большаков і Руднєв. З цього часу загоном (мав назву імені Тимошенка) керував партизанський центр за допомогою радіозв'язку. З серпня по жовтень 1943 загін провів ряд операцій. 8) Загін Чорнухинського р-ну. Ств. у серпні 1941 на базі Чорнухинського ви-

нищувального батальйону, бійці якого з липня 1941 охороняли шляхи, мости тощо. До загону входило понад 200 чол. Очолювали його Г. Гриценко та М. Є. Хорошман. Бази загону були розташовані в лісових урочищах Трушисі та Острові, а також у лісах поблизу хуторів Нетратівка та Скибинці. 14 вересня, коли військ. частини 5-ї армії, просуваючись з Пирятина на Чорнухи, змушені були змінити напрям і з боями підходили до с. Куріньки, підпільний райком партії прийняв рішення розділити загін на кілька бойових груп, що мали виводити з оточення рад. бійців, постачати їх продовольством, одягом. Поблизу хутора Липового, у Вороньках, Сухоносівці були ств. харчувальні пункти. Партизани влаштували по квартирах і лікарнях тяжко поранених і хворих воїнів: перегнали гурти худоби в район с. Куріньки, де скупчилося багато наших військ, забезпечували їх харчуванням; виводили з ладу невивезену техніку. З прибуттям нім. карального загону, в кін. листопада — на поч. грудня 1941 майже весь склад партизан. загону загинув. 9) Загін Шишацького р-ну. Ств. у вересні 1941. Діяв до грудня 1941. Командир — голова Шишацького райвиконкому Д. Д. Корнилич. Комісаром був К. Й. Тутка. Під ударами ворога загін змушений був розділитися на групи й піти у підпілля. Командир загону Д. Д. Корнилич у березні 1942 помер від важкої хвороби. Комісар загону К. Й. Тутка у червні 1942, оточений ворогом, застрелився. Див. також *Наумова М. І. партизанське з'єднання, Полтавський підпільний обком КП(б)У, Підпільні антифашистські групи на Полтавщині*.

«ПАРТШКО́ЛЕЦЬ». Журнал. Орган Полтав. губ. та окр. міськ. радпартшкіл. 1924 у м. Полтаві видано один номер.

«ПАТЕГРА́Ф» — кінотеатр у Полтаві. Діяв з поч. 20 ст. до 1923 на Петровській площі (з 1919 — пл. Леніна, № 3). У цьому ж будинку до 1920 знаходилася спорт. арена І. В. Шемякіна, де проводилися змагання з франц. (класичної) боротьби, в яких брали участь чемпіони світу з цього виду спорту — І. М. Піддубний (уродженець Богодухівки, тепер Золотоніського р-ну Черкас. обл.), інші відомі борці. Будинок розібрано у 1988.

«ПАТРІО́ТИ РАДЯ́НСЬКОЇ БАТЬКІВЩИ́НИ». Підпільна антифашист. орг-ція рад. військовополонених-вірменів. Ств. влітку 1942 в таборі «дулаг-27», розміщеному в окупованій гітлерівцями Лохвиці, де було ув'язнено бл. 4 тис. чол. З числа рад. військовополонених-вірменів фашисти почали формувати вірменський легіон у складі трьох стрілецьких й одного саперно-буд. батальйонів, які планували використати у війні проти Рад. Союзу. Проте цьому активно протидіяло підпілля, очолюване парт. к-том, до складу якого входили військовополонені комуністи: офіцер держбезпеки А. В. Чобанян — керівник комітету, батальйонний комісар В. С. Гогорян — заступник керівника к-ту, ст. політрук А. А. Мнацаканян, капітан А. Г. Сагумян, лейтенант В. А. Шахбазян і лейтенант К. Р. Торосян — члени комітету. З вірменським підпіллям підтримував зв'язок Лохвицький підпільний райком партії, представником якого був керівник лохвицької міської підпільної групи комуніст В. М. Висоцький. При взаємодії підпільників планувалося збройне повстання проти окупантів військовополонених-вірменів і місцевих бойових груп, яке було зірване у вересні 1942 внаслідок загибелі керівників підпільного райкому партії К. Г. Федоряки і П. П. Дядика, а в листопаді — через

арешт і розстріл гестапівцями 12 активних членів вірменського підпілля і представника лохвицького підпілля В. М. Висоцького. У лютому 1943 гітлерівці вивезли легіон окремими частинами з Лохвиці.

ПА́ШКІВКА (Сохинівка) — село Козельщинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Булахи, Бутоярівка, Калашники, Ольгівка. Розташ. за 9,5 км від райцентру та за 9,7 км від однойменної залізнич. ст. 398 ж. (1990). Село склалося з багатьох кутків-хуторів та самостійних сіл, які ведуть свій початок з 18, інші — з 19 ст. Це Бражники, Кушки, Костини, Пашківка, Сохинівка, Старчики, Тристани та ін. Центром об'єднання стали Пашківка й Сохинівка. Обидва Кобелячківської волості Кременчуц. повіту. На час ревізії 1859 у П.— 8 дворів, 55 ж., Сохинівці — 7 дворів, 33 ж. За переписом 1900 у П., що входила до Кобелячківської громади селян-власників разом з прилеглим хут. Новоселівкою — 16 дворів. 1910 у П.— 12 господарств, 61 ж. Рад. владу проголошено в січні 1918. У березні 1923 П. (з прилеглими хуторами) увійшла до складу Осначе-Старчиківської сільради Потіцького р-ну Кременчуц. округу (існ. до 1930). На 17.XII 1926 у П.— 23 двори, 138 ж. З кінця 30-х рр. починається укрупнення хуторів. П., Бражники, Кушки, Сохинівку і Тристани віднесено до Пригарівської сільради. У період нім.-фашист. окупації (12.IX 1941—25.IX 1943) гітлерівці вивезли з П. на примусові роботи до Німеччини — 8 ж., з Сохинівки — 3. У 50-х рр. до П. включено хут. Бражники, Кушки, Сохинівку, Тристани. Центром П. стала територія кол. Сохинівки. 1987 П.— центр сільради. У селі центр. садиба колгоспу «Зоря комунізму» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, АТС, неповна с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дит. садок, клуб на 176 місць, б-ка (9,8 тис. од. зб.). Вихідцем із с. Калашників є учасник боротьби за владу Рад на Полтавщині П. І. Свиступ (1890—1938) — робітник Крюківських вагонорем. майстерень. 1917 — голова робіт. секції Полтав. Ради робітн. і солдат. депутатів. Член Полтав. ревкому, перший секретар Кременчуцького губкому КП(б)У. Після громадян. війни — на парт. і рад. роботі. Перший директор ХТЗ. Репресований 1938. У П.— братська могила рад. воїнів, загиблих (11 чол.) при обороні 1941 і визволенні 1943 села від гітлерівців, та пам'ятник (1957, реставр. 1990) воїнам-землякам, які полягли (39 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ПЕ́ВНОГО Г. М. ЕЛЕКТРИ́ЧНА ДРУКА́РНЯ. Діяла в Полтаві 1912 у будинку Рашкова. Виконувала різні друкарські замовлення, в т. ч. візитні і весільні картки тощо. Містилася на вул. Пушкінській № 45.

«ПЕДАГОГИ́ЧЕСКИЙ ЖУРНА́Л». Видавався Полтав. земством для учнів народних шкіл Полтав. губ. від серпня 1914 до грудня 1917. Останнє число (7—12) за 1917 — укр. мовою під назвою «*Педагогічний журнал*» та 5 номерів за 1918 під назвою «*Нова школа*». На сторінках журн. друкувалися письменники, вчені, митці, освітні діячі (В. Чередниченко, С. Русова, Ф. Чайківський, В. Щербаківський, М. Рудинський та ін.).

ПЕДАГОГІ́ЧНЕ БЮРО́ Полтавської губернської народної управи. Готувало до видання шкільну літературу, у т. ч. підручники, хрестоматії, метод. посібники. Почало діяти у передреволюц. час, але найбільшої масштабності діяльність П. б. набула в 1917—19, коли його очолював М. Я. Рудинський (1887—1958) — укр. археолог, доктор істор. наук (з 1949).

Під його грифом у полтав. друкарнях «Труд», М. Амчиславського, Рабиновича та ін. вийшло понад мільйон примірників книг і брошур, переважно в м'якій обкладинці. Для вчителів початкових шкіл П. б. видавало журн. «Нова школа» (1918).

ПЕДАГОГІ́ЧНІ КУ́РСИ. Відкривалися згідно з правилами М-ва нар. освіти від 31.III 1900 та від 29.VII 1907 при міських (з 1913 — при вищих початкових) уч-щах. Підпорядковувались інспекторам нар. уч-щ. Утримувалися за рахунок держави, земств і міст. На курси приймалися юнаки і дівчата з 15 років, які закінчили вище початкове, міське, церковнопарафіяльне, двокласне сільське уч-ще або початкові класи середніх навч. закладів. Викладачами на курсах працювали випускники учительських ін-тів і вищих жіночих курсів. У 1917 в Полтав. губ. діяло 7 пед. курсів: Гадяцькі дворічні чоловічі курси (відкриті 26.IX 1910, 24 слухачі); Глинські дворічні змішані курси (відкриті 28.IX 1913, 12 слухачів); Зіньківські дворічні жіночі курси (відкриті 1.VII 1906, 25 слухачів); Костянтиноградські земські трирічні змішані курси (відкриті курси 15.XII 1909, 70 слухачів; мали зразкову школу на 25 дітей); Кременчуцькі чоловічі курси (відкриті 20.VIII 1900 при Кременчуцькому чотирикласному уч-щі, з 1910 — дворічні, 16—25 слухачів); Полтавські дворічні чоловічі курси (відкриті 15.IX 1911 при Полтавському другому чотирикласному уч-щі, 21 слухач); Хорольські дворічні чоловічі курси (відкриті 1910, 12 слухачів).

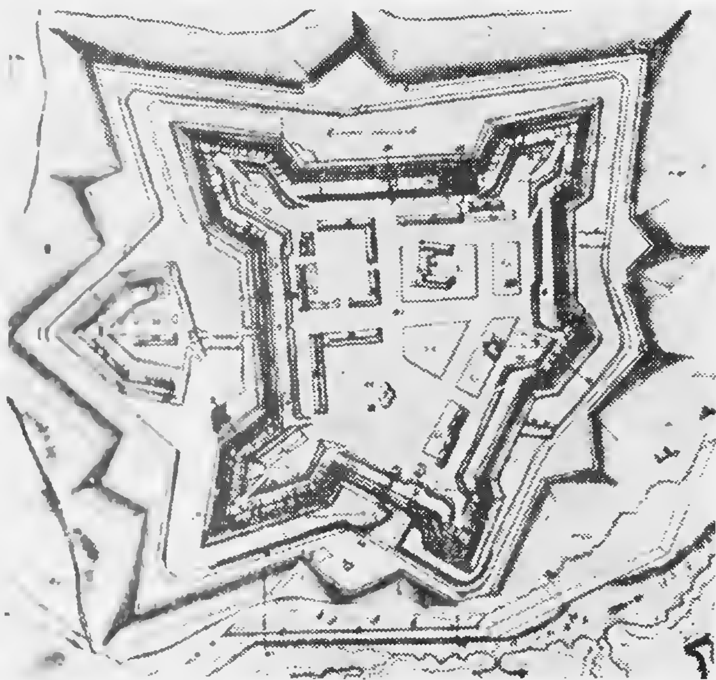
ПЕДА́ШКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Орчика (бас. Дніпра). Тече тер. Карлівського р-ну.

«ПЕ́РВАЯ СОВЕ́ТСКАЯ ДРАМАТИ́ЧЕСКАЯ ТРУ́ППА при агитационно-просветительном отделе полтавского губвоенкома». Ств. у Полтаві на базі трупи «*Інтимного театру*» та *Полтавської російської драматичної трупи* профспілки артистів та працівників сцени в березні 1919. Відкрилася 1.IV 1919 виставою за п'єсою Є. Чірікова «Євреї». У репертуарі також — «Королівський голяр» А. Луначарського. Трупа брала участь у масових театралізованих видовищах («Стенька Разін», «Перший день перевороту» та ін.). Припинила діяльність на початку 1920-х років.

ПЕРЕВІ́Д, Перевод — річка, тече по межі Київ. і Черніг. областей та в Полтав. обл., права прит. р. Удаю (бас. Дніпра). Довж. 65 км, площа бас. 1260 км². На Полтавщині довж. 27 км. Ширина річища 15 м. Сер. похил річки 0,38 м/км. Озер 8 км², боліт 4 км². Бере початок біля с. Аркадіївки Київ. обл. Замерзає в грудні, скресає в березні. Живлення мішане, переважно снігове і дощове. Використовують для госп.-побутових потреб і зрошування.

ПЕРЕВОЛОЧА́НСЬКА ФОРТЕ́ЦЯ 17—18 ст. Виникла у серед. 17 ст. як укріплене ядро слободи,

Переволочанська фортеця. План 1776.

згодом сотенного містечка Полтав. полку Переволочни. Контролювала *Переволочанський перевіз* через Дніпро. Спалена 1709 під час *Північної війни* 1700—21. Незабаром відбудована поряд із старим городищем і включена до реєстру держ. фортець Рос. імперії. 1718 гарнізон П. ф. налічував 426 солдатів і 8 офіцерів, на озброєнні було 26 гармат. У 20-х рр. 18 ст. проведено ремонт, а у 30-х рр. П. ф. включено до складу *Української лінії.* Під час рос.-тур. воєн 18 ст. у фортеці зосереджувалися війська, артилерія, припаси. 1763 тут зберігалося 100 гармат і 18 мортир та гаубиць. За планами 18 ст. П. ф. мала бастіонові окреслення у формі неправильного п'ятикутника. Захисні огорожі складалися із земляного валу та рову, що утворювали 5 бастіонів і равелін (передворотнє укріплення). Висота валів сягала 6—8 м, ширина рову — 25 м, а його глибина — 6 м. Загальна довжина укріплень становила понад 1300 м, а площа забудови — бл. 20 га. У фортецю провадило двоє воріт, кілька хвірток, мостів і потаємних вилазів. Всередині розташовувалися церква з дзвіницею, казарми, будинок коменданта, порохові льохи, провіантські «магазейни», артилерійські цейхгаузи, вартівні, інженерна землянка та ін. споруди. У кінці 18 ст. П. ф. втратила значення і 1785 її статус було скасовано (див. *Оборонне будівництво*). Тер. П. ф. 1962 затоплено водоймищем Дніпродзержинської ГЕС. Збереглася дерев. Воскресенська церква поч. 18 ст., перевезена у кін. 18 ст. до м. Берислава (тепер Херсонської обл.).

ПЕРЕВОЛОЧА́НСЬКИЙ ПЕРЕВІЗ. Один із давніх перевозів через Дніпро, який розташ. на шляху між Лівобережною і Правобережною Україною, Запоріжжям та Кримом. Діяв переважно у 2-й пол. 17—18 ст. Одержав назву від урочища Переволока на лівому березі, де з часом виникла слобода Переволочна. Перевіз захищала *Переволочанська фортеця.* На правому березі закінчувався в урочищі Мішурин Ріг (згодом запорізький зимівник і слобода), де під час рос.-тур. війни 1735—39 для прикриття П. п. було споруджено Мишурино-Різький ретраншемент. У кін. 17 ст. грош. й митні прибутки від перевозу, які збирав гетьманський «дозорца», складали в середньому 12 тис. золотих щорічно.

У 1-й пол. 18 ст. прибутки від П. п. збирав комендант Переволочанської фортеці, згодом митний комісар. 1742 перевіз було передано у відкуп приватним власникам за 1670 крб. щорічно. У 80-х рр. 18 ст. почав втрачати значення, однак продовжував діяти до поч. 20 ст. Остаточно припинив існування після утв. водоймища Дніпродзержинської ГЕС.

ПЕРЕВОЛО́ЧНА — річка, лівий рукав р. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Семенів. р-ну Полтав. обл.

ПЕРЕВОЛО́ЧНА. Засн. у серед. 17 ст. як слобода на лівому березі Дніпра неподалік гирла р. Ворскли біля *Переволочанського перевозу.* Від 60-х рр. 17 ст. до 1764 — сотенне містечко *Полтавського полку.* У 17—18 ст. тут існувала *Переволочанська фортеця.* Після *Полтавської битви* під П. 11.VII 1709 було остаточно розгромлено шведське військо Карла XII. 1715 був складений план фортифікаційних робіт на *Українській лінії.* З 1802 П.— містечко Кобеляцького пов. Полтав. губ., з 1919 — село, в 1923 — центр сільської Ради Кишеньківського р-ну Полтав. обл. 1962 жителів переселено до с. Світлогірського Кобеляцького р-ну, тер. затоплено водосховищем Дніпродзержинської ГЕС. Наприкінці 19 ст. біля П. укр. геолог, проф. Харків. ун-ту О. В. Гуров (1843—1921) досліджував гірські породи, згодом — описав геолог. будову Полтавщини.

1
2

3
4

5
6

Козельщина, Козельщинський р-н: 1. Панорама р. Псла поблизу с. Приліпки. **2.** Говтвянські гори поблизу с. Прилінки. **3.** Панорама центральної частини смт Козельщини. **4.** Пам'ятник М. Горькому, 1968; с. Верхня Мануйлівка. **5.** Собор Різдва Богородиці Козельщинського монастиря 1900—06; смт Козельщина. **6.** Надгробок (фрагмент) на могилі М. В. Остроградського, 1981; с. Пашенівка.

Таблиця XVIII.

1
2

3

4
5

Кременчук, Кременчуцький р-н: 1. Панорама м. Кременчука. **2.** Меморіальний комплекс «Вічно живим», 1973; м. Кременчук. **3.** Покровська церква, с. Кам'яні Потоки. **4.** Туристичний комплекс «Кремінь», м. Кременчук. **5.** Кол. земська школа, поч. 20 ст.; с. Кам'яні Потоки.

1
2

3
4

6

Кременчук: 1. Пам'ятник О. С. Пушкіну, 1985. **2.** Будинок наук і и техніки, поч. 20 ст. **3.** Палац культури ім. І. Ф. Котлова, 1925–27. **4.** Успенська церква, 1877. **5.** Пам'ятник А. С. Макаренку, 1988. **6.** Педагогічно меморіальний музей А. С. Макаренка.

Таблиця XX.

1
2

3
4

5
6

Лубни: 1. Будинок єпархіального жіночого училища (тепер с. ш. № 10), 1907. **2.** Пам'ятний знак Тисячоріччю Лубен, 1988. **3.** Панорама околиці міста з боку Лисої гори. **4.** Пам'ятник героям-піонерам — Борі Гайдаю, Вані Сацькому, Толі Буценку, 1959. **5.** Всіхсвятська церква, 1836. **6.** Пам'ятник О. Г. Шліхтеру, 1967.

1
2

3

4
5
6

Лубенський р-н: 1. Спасо-Преображенський собор Мгарського монастиря, 1684—92. **2.** Ансамбль Мгарського монастиря з боку р. Сули, поч. 17—19 ст. **3.** Успенська церква, поч. 20 ст.; с. Піски. **4.** Курганний могильник, 9—13 ст.; с. Снітин. **5.** Курган Скорботи, насипаний в пам'ять жертв голодомору 1932—33 на Україні, с. Мгар; 1990. **6.** Благовіщенська церква Мгарського монастиря, 1891.

Таблиця XXII.

1
2

3

4
5

Миргород: 1. Будинок водолікарні, 1917—18 (не зберігся). **2.** Пам'ятник М. В. Гоголю, 1952. **3.** Палац культури курорту «Миргород», 1972. **4.** Бювет на курорті «Миргород», 1976. **5.** Пам'ятник Б. Д. Грекову, 1982.

1
2

3
4

5
6
7

Миргород: 1. Будинок керамічного технікуму, 1890. **2.** Церква Іоанна Богослова, поч. 20 ст. **3.** Пам'ятник Т. Г. Шевченку, 1971. **4.** Успенський собор, 1887. **5.** Старий цвинтар біля церкви Іоанна Богослова. **6.** Фрагмент керамічного іконостасу Успенського собору (музей керамічного технікуму), 1900—02. **7.** Пам'ятник Давиду Гурамішвілі, 1969.

Таблиця XXIV.

1
2

3
4

5
6
7

Миргородський р-н: 1. Палац Муравйових-Апостолів, 2-а пол. 18 ст (тепер Хомутецький ветзоотехнікум). **2.** Став у парку садиби Муравйових Апостолів. **3.** Інтер'єр вестибюля палацу Муравйових-Апостолів. **4.** Музей-кімната декабристів (всі чотири — с. Хомутець). **5.** Покровська церква, 1876; с. Мальці. **6.** Могила В. В. Капніста у с. Великій Обухівці **7.** Пам'ятник спаленому селу, 1977; с. Велика Обухівка.

1
2

3

4
5

Великі Сорочинці: 1. Спасо-Преображенська церква, 1732—34. **2.** Фрагмент іконостасу Спасо-Преображенської церкви. **3.** Пам'ятник Сорочинській трагедії 1905 року, 1967. **4.** Пам'ятник М. В. Гоголю, 1911. **5.** Сорочинський ярмарок (театральне дійство).

Таблиця XXVI.

1
2
3

4
5

6
7

Диканька: 1. Тріумфальна брама, 1820. **2.** Троїцька церква, 1780. **3.** Дзвіниця Миколаївської церкви, 1810. **4.** Миколаївська церква, 1794. **5.** Кочубеєві дуби. **6.** Інтер'єр Миколаївської церкви. **7.** Пам'ятник М. В. Гоголю, 1952.

1
2

3
4

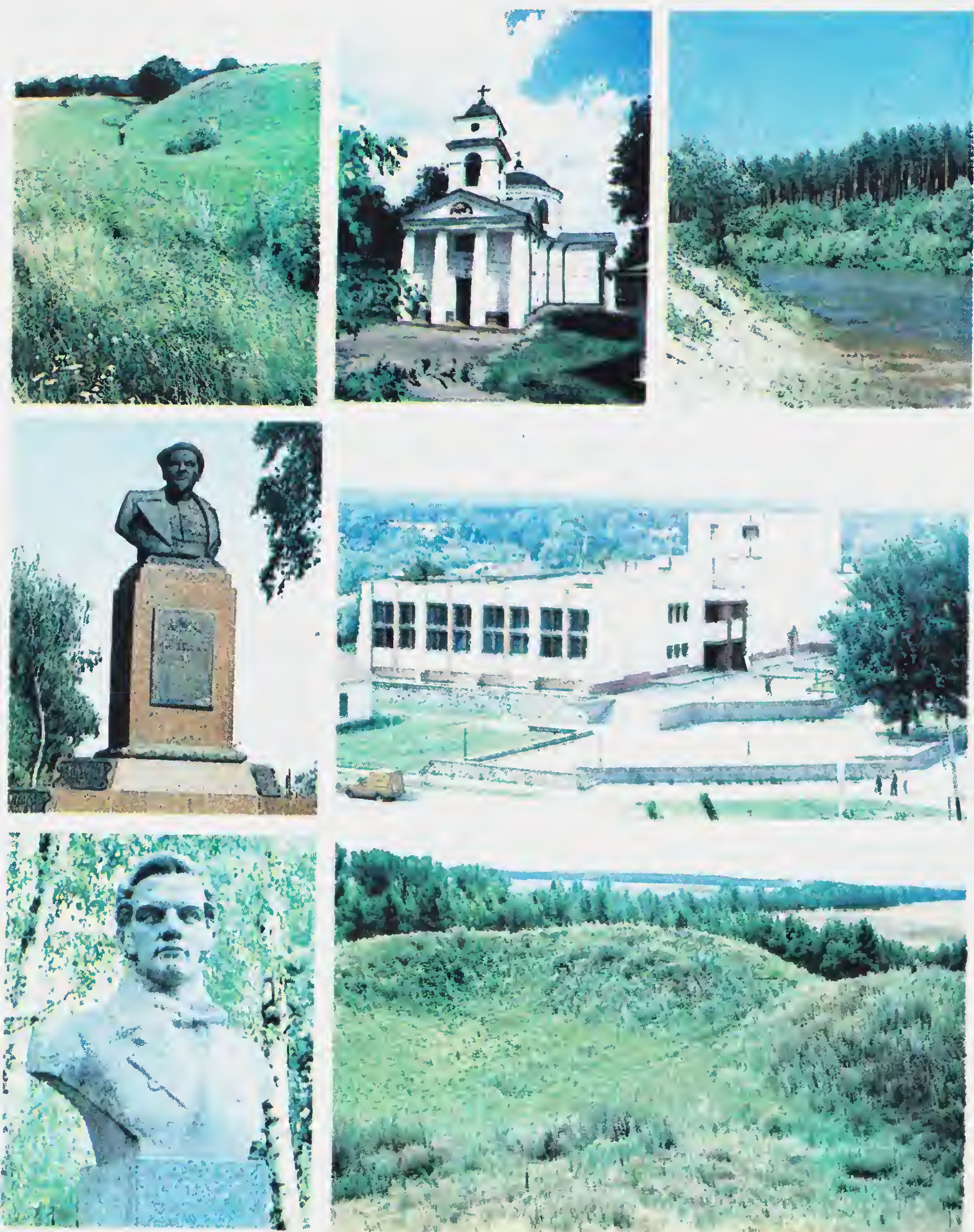

5
6

Гоголеве (кол. с. Василівка); заповідник-музей М. В. Гоголя: 1. Пам'ятник М. В. Гоголю, 1984. **2.** Флігель садиби Гоголів-Яновських. **3.** Робочий стіл у кабінеті письменника. **4.** Головний будинок садиби. **5.** Альтанка у парку. **6.** Могила В. П. та М. І. Гоголів-Яновських.

Таблиця XXVIII.

Котельва, Котелевський р-н: 1. Більське городище, 7—3 ст. до н. е.; залишки Більської фортеці, 14—17 ст. **2.** Троїцька церква, 1812. **3.** Ковпаківський лісопарк. **4.** Пам'ятник С. А. Ковпаку, 1948. **5.** Будинок культури. **6.** Пам'ятник М. І. Гнєдичу, 1987 (всі — смт Котельва). **7.** Майдан «Розкопана могила», с. Лихачівка.

1
2

3
4

5
6

Кобеляки, Кобеляцький р-н: 1. Будинок земства (тепер міськради), м. Кобеляки; кін. 19 ст. **2.** Петропавлівська церква, 1988; с. Сухе. **3.** Музей історії та художньо-ужиткового мистецтва, смт Білики. **4.** Церква Різдва Іоанна Предтечі, 1814; с. Марківка. **5.** Стара хата, с. Сухе. **6.** Пам'ятник Мате Залці, 1976; смт Білики.

Таблиця XXX.

Полтавщина: 1. Троїцька церква, 1865; с. Вельбівка Гадяцького р-ну. **2.** Пам'ятний знак на місці будинку Лесі Українки, 1970; м. Гадяч. **3.** Краєзнавчий музей, м. Гадяч. **4.** Меморіальний комплекс на честь воїнів Пд.-Зх. фронту, 1976; урочище Шумейкове Лохвицького р-ну. **5.** Садибний будинок С. П. Масюкова, 1807; с. Бобрик Гадяцького р-ну. **6.** Пам'ятник Г. С. Сковороді, 1922, реконструкція 1972; м. Лохвиця.

1
2

3
4

5
6

Полтавщина: 1. Пам'ятник Саші Саранчі, 1982; м. Зіньків. **2.** Будинок Воздвиженка (~~тепер~~ гуртожиток МПТУ 10), 1897; м. Зіньків. **3.** Курганний могильник 6—3 ст. до н. е. в урочищі Скоробір; с. Батьки Зіньківського р-ну. **4.** Керамічні іграшки роботи опішнянської майстрині О. Ф. Селюченко. **5.** Селянське подвір'я, с. Велика Павлівка Зіньківського р-ну (Музей народної архітектури та побуту України, Київ). **6.** Опішнянський глечик.

Таблиця XXXII.

1

2

3

4

5

Полтавщина: 1. Церква Різдва Іоанна Предтечі, 1901; с. Дудкин Гай Новосанжарського р-ну. **2.** Собор Різдва Богородиці, 1781; м. Пирятин **3.** Меморіальний комплекс на честь воїнів-визволителів та воїнів-земляків, 1985; смт Решетилівка. **4.** Решетилівський килим. **5.** Інтер'єр селянської хати з смт Шишаків (Музей народної архітектури і побуту України, Київ).

ПЕРЕГО́НІВСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — бот. заказник (з 1979). Місце зростання цінних рослин. Розташ. біля с. Перегонівки Кобеляцького р-ну. Перебуває у віданні колгоспу ім. Радянської Армії. Площа 6 га.

«ПЕРЕМО́ГА». Газета, орган Кременчуцького РК Компартії України та виконкому райради деп. трудящих. Виходила три рази на тиждень у м. Кременчуці. У 1940—41 мала назву «Прапор комунізму». 1941—44 — не видавалася. 1945 поновлено видання під назвою «П.», 29.XII 1959 видання припинено. Об'єднана з газ. «Робітник Кременчуччини». З 1.I 1960 виходила об'єднана міська і районна газета «*Прапор ленінізму*», 1962—63 — «Робітник Кременчуччини», 1963—66 — «П.», з 1966 — «*Кременчуцька зоря*»; з 1991 — газ. «Кремінь». Редакція міститься на вул. Леніна № 24/14.

«ПЕРЕМО́ГА». Щоденна газета політвідділу Великокринківської МТС Харків. обл. Виходила 1933—35 у с. Великих Кринках.

«ПЕРЕМО́ГА» — парк в смт Нових Санжарах, бот. пам'ятка природи (з 1969). Закладений у 19 ст. як дача полтав. багатія Перцовича. Зростають дерева всіх порід, поширених на Полтавщині. Перебуває у віданні райкомунгоспу. Площа 3,4 га.

«ПЕРЕМО́ГА» — парк у Полтаві (див. *Полтавський міський сад*).

«ПЕРЕМО́ЖЕЦЬ». Газета, орган Кобеляцького РК Компартії України та райради деп. трудящих. Виходила 1944—62 у м. Кобеляках. Див. «*Колос*».

ПЕРЕ́ПИС НАСЕ́ЛЕННЯ. Частковий перепис населення на Лівобережній Україні і на сучасній Полтавщині, зокрема, проводився починаючи з 17 ст.

У 18—19 ст. було проведено 10 ревізій (перша — 1718, остання 1859). Всерос. перепис 1897, земські — 1900 і 1910. У рад. час було проведено 7 переписів: П. н. 1920. Перший демограф. перепис, здійснений у рад. час. Проводився станом на 28.VIII 1920. Оскільки у той час ще йшла громадян. війна, у ряді волостей Полтавщини облік населення не вівся, тому обчислення кількості жителів вказаних волостей проводилося на основі даних 1917 з коефіцієнтом змін в ін. волостях, де пройшов перепис. За матеріалом перепису 1920, у Полтав. губ. (у межах її тогочасного адм.-тер. поділу) проживало 2251,1 тис. чол., у т. ч. чоловіків — 1070,9 тис. (46,7 %), жінок — 1180,2 (53,3 %). Міськ. населення — 2293 тис. чол. (9,5 %), сільс.— 2021,8 тис. (90, 5 %). Нац. склад українці — 92,6 %, росіяни — 2,3 %, євреї — 4,6 %, інші— 0,5 %. Письменність міського нас. становила 60,9 %, сільс.— 30,7. П. н. 1926. Проводився станом на 17.XII 1926. У той час Полтавщина була поділена на п'ять округів — Кременчуцький, Лубенський, Полтавський, Прилуцький і Роменський. Заг. чисельність населення в перших трьох округах становила 2450,2 тис. чол., у т. ч. чоловіків — 1185,9 тис. (48,4 %), жінок — 1264,3 тис. (51,6 %). Міськ. населення — 278,5 тис. чол. (11,4 %), сільс.— 2171,7 (88,6 %). Нац. склад населення: українці — 93,7 %, росіяни — 2,8 %, євреї — 2,8%, інші — 0,7 %. Письменність населення у віці від 9 до 49 років становила 61,7 %. П. н. 1939. Проводився станом на 17.I 1939. Заг. чисельність населення Полтав. області становила 1896,1 тис., у т. ч. чоловіків — 902,5 тис. (47,6 %), жінок — 993,6 тис. (52,4 %). Міс. населення — 380,8 тис. (20,1 %), сільс.— 1515,3 тис. (79,9 %). 19,5 % самодіяльного населення складали робітники, 11,0 % службовці, 65,9 % колгоспники, 2,0 % კооперовані кустарі, 1,0 % селяни-одноосібники,

0,6 % некооперовані кустарі. Нац. склад українці — 91,6 %, росіяни — 5,6 %, євреї — 2,1 %, інші — 1,3 %. Письменність населення у віці від 9 до 49 років становила 92,0 %. На 1000 чол. припадало 96 чол. з вищою і середньою освітою (у т. ч. і незакінченою). П. н. 1959. Проводився станом на 15.I 1959. Заг. чисельність населення області становила 1726,9 тис. чол., у т. ч. чоловіків — 685 тис. (42,1 %), жінок — 941,9 тис. (57,9 %). Міськ. населення — 483,8 тис. чол. (29,7 %), сільс. — 1143,1 тис. (70,3 %). 30,0 % самодіяльного населення складали робітники, 14,7 % — службовці, 55,1 % — колгоспники, 0,2 % — селяни-одноосібники і некооперовані кустарі. Нац. склад: українці — 93,4 %, росіяни — 5,1 %, євреї — 0,7 %, інші — 0,8 %. Письменність населення у віці від 9 до 49 років становила 99,4 %. На 1000 чол. припадало 301 чол., з вищою і середньою освітою (у т. ч. і незакінченою). П. н. 1970. Проводився станом на 15.I 1970. Заг. чисельність населення області становила 1706,2 тис. чол., у т. ч. чоловіків — 738,6 (43,3 %), жінок — 967,6 тис. (56,7 %). Міськ. населення — 679,4 тис. чол. (39,8 %); сільс.— 1026,8 тис. (60,2 %). За джерелами та засобами існування 48,7 % населення було зайнято в сусп. виробництві, 23,1 % перебували на утриманні держави, 28,2 % — на утриманні приватних осіб. Нац. склад: українці — 91,3 %, росіяни — 7,2 %, євреї — — 0,6 %, інші — 0,9 %. Письменність населення у віці від 9 до 49 років становила 99,8 %. На 1000 чол. припадало 373 чол. з вищою і середньою освітою (у т. ч. і незакінченою). П. н. 1979. Проводився станом на 17.I 1979. Заг. чисельність населення області становила 1741,4 тис. чол., в т. ч. чоловіків 766,8 тис. (44 %), жінок 974,6 тис. (56 %), 874,7 тис. чол. проживали у містах (50,2 %), 866,7 тис. у селах (49,8 %). За джерелами існування населення розподілилось: 49,4 % було зайнято в сусп. виробництві. 0,2 % — в особистих підсобних господарствах, 26,4 перебували на утриманні держави, 24,0 % — на утриманні приватних осіб. Нац. склад: українці — 89,4 %, росіяни — 9,0 %, євреїв — 0,5 %, білорусів — 0,4 %, інші — 0,7 %. Письменність населення у віці від 9 років і старше становила 99,1 %. На 1000 чол. припадало 604 з вищою і середньою освітою (в т. ч. і незакінченою). П. н. 1989. Проводився станом на 12.I 1989. Загальна чисельність населення області становила 1752,9 тис. чол., у т. ч. чоловіків 790,4 тис. (45,1 %), жінок — 962,5 тис. (54,9 %). 991,0 тис. чол. (56,5 %) проживали в містах, 761,9 тис. (43,5 %) в селах. Населення поділялось на самодіяльне — 850,9 тис. чол. (48,5 %) і утриманців — 902,0 тис. (51,5 %). З числа самодіяльного населення 78,8 % працювали на підприємствах і установах, 20,7 % — у колгоспах, 0,2 % — в кооперативах, 0,2 % — займалися особистим присадибним господарством і 0,1 % — індивід. трудовою діяльністю. Нац. склад: українці — 85,1 %, росіяни — 10,2 %, білоруси — 0,5 %, євреї — 0,4 %, інші — 3,8 %. Письменність населення у віці від 9 років і старше становила 99,3 %. На 1000 чол. припадало 611 чол. з вищою і середньою освітою (в т. ч. незакінченою).

ПЕРЕПИСНІ КНИ́ГИ 1666. Вони включають матеріали подвірного перепису, які містять важливі демограф. відомості про кількість населення, його майнове становище, про стан с.-г., ремесла, торгівлі тощо. П. к.— важливе джерело для вивчення соціально-екон. історії Лівобережної України, Полтавщини, зокрема 2-ї пол. 17 ст. Видання: Переписні книги 1666 року. К., 1933; Рома-

новський В. О. Перепись населения Левобережной Украины. 1666 г., ее организация и критическая оценка. Ставрополь, 1967.

ПЕРЕСЕЛЕ́НЦІ З ПОЛТА́ВЩИНИ. У 1897 було проведено Всерос. перепис населення. За його даними в різних місцях Рос. імперії проживало 443 115 чол., що народилися на Полтавщині і з різних причин залишили її. Абсолютна більшість цього контингенту — переселенці-кріпаки, якими під час колонізації Пд. Росії на поч. 19 ст. поміщики заселяли придбані землі в степовій і примор. смузі. Якщо з 1815 по 1830 з Полтав. губ. переселено 7475 ревізьких душ, то за один 1843 уже 14 502 душі. До середини 19 ст. середній розмір зем. наділу в Полтав. губ. був бл. 3,5 дес. на ревізьку душу і тому зубожіле селянство Полтавщини масово тікало на Пд., де були вільні землі та існувала потреба в робочих руках. 1861—1917 в різні, переважно пд., пд.-сх. і сх. регіони Рос. імперії виїхало 817 709 осіб, з яких 443 115 залишило губернію до 1896 і 374 594 особи з 1896 по 1917. Осн. районами розселення вихідців з Полтавщини у 2-й пол. 19 ст. були: Пн. Кавказ (35, 26 %), три пд.-укр. губернії (Херсон., Катериносл. і Таврійська, 30,91 %), Сибір (16,75 %), Дон (15,58 %), Казахстан (6,24 %) і Дал. Схід (5,26 %). У період імперіалізму напрями міграц. потоків з Полтавщини зазнають суттєвих змін. З 253 562 осіб, відносно яких є точні дані, 113 383 (44,71 %) прибули до Казахстану, 101 665 (40,09 %) — в Сибір, 35 862 (14,15 %) — на Дал. Схід і 2652 (1,05 %) — в Середню Азію. Продовжувалося також переселення, хоч і в незрівнянно менших розмірах, у райони Дону, Кубані, Ставрополя і Поволжя. Але відповідна статистика відсутня.

Причини переселенського руху в період капіталізму, масштаби якого з Полтав. губ. не знали собі рівних серед усіх ін. губерній країни, крилися в тогочасних аграрних відносинах. До 1861 в користуванні селян Полтавщини знаходилося 806 094 дес. землі, а після реформи стало 505 133 дес., тобто у кол. поміщицьких селян було відрізано 300 961 дес. Це найвищий процент відрізків по Україні (37,3 %). Навіть за висновками уряду кількість малозем. або беззем. селян на Полтавщині досягає «цифр, беспримерных по всей России». З 1874 по 1899 Полтавщина займала перше місце в Росії по виїзду переселенців у Сибір, на Амур, Дал. Схід, на Кавказ, Поволжя та ін. Офіційно визнавалось, що для забезпечення потреб сім'ї (з урахування, звичайно, численних податків і платежів), домогосподар повинен був мати далі приблизно 5 дес. на кожну особу чоловічої статі. Виходячи з цього, 99,9 % кол. поміщицьких селян Полтав. губ. не могли скільки-небудь ефективно вести своє господарство. Згідно подвірного земського перепису 1882—89 із 346 598 домогосподарів Полтавщини 59 083 (17, 04 %) зовсім не мали орної землі; 198 408 (57,24 %) мали від 1 до 6 дес.; 43 753 (12,62 %) — від 6 до 9 дес.; від 9 до 50 дес. мали 43 856 господарств (12,66 %) і 1498 (0,44 %) — понад 50 дес. У цілому ж, через два десятиліття після скасування кріпосного права, не могли забезпечити прожиткового мінімуму 4257 491 господарство (74,29 %), або понад півтора мільйони селян і козаків. Ціна землі, як і її оренда, протягом чотирьох пореформених років виросла в 5—6 разів. За цих умов сільс. біднота змушена була шукати заробітків у містах, або відправлятися далеко за межі свого краю (в Херсон., Катериносл. чи Таврійську губ., на

Дон, Кубань і т. д.). Так зв. відхожі промисли були за свідченням сучасників, першим кроком до переселення.

Свою роль у розвиткові переселенського руху на Полтавщині зіграла переселенська політика царизму. Ще задовго до 1861 уряд видав кілька законодавч. актів по настимулюванню переселення так званих «малоросійських» козаків на Кубань, де самодержавство вело колоніальну війну проти корінного населення. З утворенням 1893 Комітету Сибірської залізниці бере свій початок організ. переселення селян в зону Транссибірської магістралі. Лише у 1890 майже 50 тис. чол. покинули рідний край. Особливо сильний вплив на формування переселенських настроїв серед сільс. бідноти мало столипінське законодавство. Згідно закону всім селянам, а також міщанам-ремісникам, що виявили бажання переселитися до Сибіру або на Дал. Схід, уряд виявляв сприяння і надавав ряд пільг. Консультаційні поради і практичну допомогу переселенцям подавали ств. *Обласна земська переселенська організація,* яка видавала з 1908 спец. журнал «*Известия* обл. земской переселенческой орг-ции». 54 858 переселенців повернулися на старі місця. У роки Рад. влади немало полтавців знову рушили на переселення, особливо в 30-і (голод 1932—33 і примусова колективізація) і 50-і рр. (освоєння цілинних і перелогових земель, надр Сибіру). Тепер на карті СРСР бл. 40 назв нас. пунктів, що нагадують нам про вихідців-переселенців з Полтавщини: Полтавка Омська, Полтавка Красноярська, численні Мало- і Новополтавки.

ПЕРЕСО́ПНИЦЬКЕ ЄВА́НГЕЛІЄ — визначна пам'ятка давньої укр. літературної мови й мистецтва, переклад євангелія т. з. простою мовою, досить близькою до народної, з книжними нашаруваннями (переважно в лексиці та графіці). Як свідчить приписка в рукопису, перекладали євангеліє 1556—61 син протопопа Михайло Василевич та архімандрит Пречистенського монастиря Григорій у с. Двірці й м. Пересопниці (тепер Рівненської обл.). Написаний пізнім уставом на пергаменті. Багато орнаментований, прикрашений висохудож. кількакольоровими заставками, мініатюрами, ініціалами, кінцівками. У П. є. виразно відбилися риси живої нар. мови 16 ст. Після зруйнування Пречистенського монастиря доля рукопису П. є. тривалий час не була відома. Майже через півтораста років він потрапив до Переяславської кафедри. 16.IV 1701 його подарував Переяславському єпископському престолові гетьман Іван Мазепа. Згодом рукопис П. є. опинився в архіві б-ки Переяславської семінарії. Тут 1837 з ним ознайомився славіст О. М. Бодянський (1808—77). Після переведення духовної семінарії з Переяслава до Полтави (1862) рукопис П. є. теж був перевезений. На поч. 20 ст. П. є. було передано до Полтавського давньосховища. Тут його вивчав укр. і рос. літературознавець В. М. Перетц (1870—1935) та укр. філолог і палеограф О. С. Грузинський (1881—1954). У 1919 рукопис П. є. поступив у Центр. пролетарський музей Полтавщини (тепер Полтавський краєзнавчий музей) і зберігався в картинній галереї музею. Після ств. 1940 Полтавського художнього музею — в останньому.

У 1941 П. є. разом з іншими цінностями музею евакуйовано на Сх. По війні рукопис П. є. потрапив до Києво-Печерського заповідника, звідки його 1947 передано у відділ рукописів Центр. наук. б-ки ім. В. І. Вернадського АН України.

ПЕРЕ́ТІК — річка в Полтав. обл., прит. р. Стехи (бас. Дніпра).

ПЕРЕ́ТОЧОК — річка в Полтав. обл., прит. р. Псла (бас. Дніпра).

ПЕРЕЩЕ́ПИНСЬКИЙ СКАРБ — залишки поховання представника вищої знаті кочівників середини 2-ї пол. 7 ст. н. е. Знайдений 1912 поблизу с. Малої Перещепини Новосанжарського р-ну. Комплекс і місце знахідки вивчались І. А. Зарецьким та М. О. Макаренком (1912), О. О. Бобринським (1914), Л. А. Мацулевичем (1927), А. Т. Сміленко (1975), Й. Вернером (1984) та ін. Загальна вага скарбу 75 кг (25 кг золотих та електрових і 50 кг срібних виробів). Значну групу становить посуд, частина якого має візантійські клейма та написи: глечик з тазиком для умивання, глек, амфора, блюда, кубки, ритон та ін. Цікаве срібне блюдо єпископа Патерна з м. Томі (кін. 5 ст.). Серед предметів — зброя, багате спорядження вершника, коня. Також — гривни, браслети, персні, пряжки, наконечники поясів, дрібні прикраси, фрагменти кількох палашів із золотим окуттям, бойова сокира, вудила, залишки тканин тощо. Серед знахідок виявлено 69 золотих візантійських монет імператорів Маврікія Тіберія (582—602), Фоки (602—610), Іраклія з синами (613—641), Константина II (641—668). Існує версія про причетність комплексу до поховання протоболгарського хана Кубрата. Скарб зберігається у Ермітажі (С.-Петербург), одна з монет — у Полтав. краєзнав. музеї.

ПЕРЕЯ́СЛАВСЬКА ЗЕМЛЯ́ — територія, яка включала в 11—12 ст. власне *Переяславське князівство*, а також Ростово-Суздальську і Смоленську землі, район Білоозера й Поволжя, Посеймія, сіверські окраїни верхів'їв Сули, Псла, Ворскли та Сіверського Дінця. У 30-х рр. 12 ст. П. з. розпалася на окремі князівства.

ПЕРЕЯ́СЛАВСЬКА ДУХО́ВНА СЕМІНА́РІЯ. Див. *Переяславський колегіум.*

ПЕРЕЯ́СЛАВСЬКА РА́ДА — заг. військова рада, скликана гетьманом Б. Хмельницьким 8.І 1654 у Переяславі (тепер м. Переяслав-Хмельницький Київ. обл.) для вирішення питання про приєднання України до Росії. 1.Х 1653 Земський собор у Москві схвалив приєднання України у підданство Рос. д-ви, а 23.Х 1653 рос. уряд оголосив війну шляхет. Польщі. Для участі в цій раді 9.Х 1653 на Україну виїхало повноважне посольство на чолі з боярином В. В. Бутурліним. У П. р. взяли участь представники всіх укр. земель, зокрема Полтавщини, визволених на той час від польс.-шляхет. військ.

ПЕРЕЯ́СЛАВСЬКЕ КНЯЗІ́ВСТВО — давньоруське удільне князівство з центром у м. Переяславі (тепер Переяслав-Хмельницький), до складу якого входила тер. сучас. Полтавщини. Виникло бл. серед. 11 ст., виділившись в окреме князівство. 1239 П. к. спустошили монголо-татарські орди і воно припинило існування.

ПЕРЕЯ́СЛАВСЬКЕ СТА́РОСТВО, Переяславсько-Лубенське староство (округ, обвід) — адм.-тер. одиниця Київ. воєводства в 16 — 1 пол. 17 ст., яка знаходилася в басейні річок Трубежа (Березані), Супою, Удаю і Сули. У 19 — на поч. 20 ст. ця тер. входила до складу Лохвицького, Лубенського, Пирятинського, Прилуцького (Лубенського), Роменського і частково Переяславського, Золотоніського і Хорольського пов. Полтав. губ. У П. с. (площа якого становила бл. 330 миль^2) було 6 міст і містечок, 65 сіл, бл. 1300 димів, де жило 7,8 тис. чол. (1625).

ПЕРЕЯ́СЛАВСЬКИЙ КОЛЕ́ГІУМ — середній навч. заклад, відкритий 1738 в м. Переяславі (тепер м. Переяслав-Хмельницький Київ. обл.). Осн. метою П. к. була

підготовка духівництва для боротьби проти наступу унії та католицизму на Правобережній Україні. Навчання в П. к. проводилося за зразком Києво-Могилянської колегії. При колегіумі була бурса, де жили іногородні учні. Термін навчання — шість років. Тут викладали рос., лат., грец. та польс. мови, поетику, риторику, діалектику, арифметику, геометрію, історію, співи. У колегіумі навчалися діти духівництва, козацької старшини, міщан, селян. У різні часи в П. к. працювали відомі україн. діячі: Я. Мемлевич, І. Козлович, І. Леванда, А. Козачковський та ін. 1753 викладачем поетики був Г. Сковорода. З кінця 80-х рр. 18 ст. П. к. наз. семінарією. Після відкриття 1799 класу філософії, а 1800 — класу богослов'я став суто духовним навч. закладом. 1862 семінарію переведено до Полтави. У кол. приміщенні П. к. 1972 відкрито музей Г. С. Сковороди.

ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ ПОВІТ — адм.-тер. одиниця. Ств. 1781. Спершу відносився до Київ. намісництва, потім (з 30.XI 1796) — до Малорос. губ., з 27.II 1802 — до Полтав. губ. Займав зх. її частину. Річки: Дніпро, Трубіж, Циблі, Коран (Карань), Броварки, Березанка, Недра, Супій, Чумгак та ін. 5 озер, у т. ч. Безіменне, Біле, Погоріле, Іванки, Убоч (1786). У 80-х рр. 18 ст. в повіті було 5 слобід, 48 сіл, 20 деревень і 44 хутори. Ліси в повіті займали 10 % усієї площі. Жителі в основному займалися землеробством; чумакуванням. На час селянської реформи 1861 у повіті наліч. 44 цензових дворян (Голіцин, Трощинський, Войцехович, Романовичі-Славатинські, Бобрівникови). Після реформи поміщицькі кріпаки одержали на ревізьку душу по 2 дес. землі, держ. селяни — по 3,7 дес. Під посівами знаходилося 62 % всіх зем. угідь. Всього посівних площ — 106 373 дес. Вироблялося пром. продукції на 800 тис. крб. при 1600 робітниках. 1900 у повіті наліч. 185, 4 тис. чол. населення, 15 волостей, 24 поселення з населенням понад 2 тис. чол. У 1920 у П. п. — 16 волостей: Баришівська, Березанська, Бориспільська, Війтівська, Вороньківська, Дем'янцівська, Єрківська (Єрковецька), Іваньківська, Лехнівська, Переяславська, Помокельська, Рогозівська, Скопцівська, Студениківська, Ташанська, Хоцківська. Постановою ВУЦВК від 27.IV 1921 П. п. віднесено до Київ. губ.

ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ ПОЛК — адм.-тер. і військ. одиниця на Лівобереж. Україні 17—18 ст. Як військ. підрозділ П. п. існував ще до визв. війни укр. народу 1648—54. Цілком ймовірно, що військо не стояло в одному полковому місті, а було розміщене по різних містечках і селах. За зразком П. п. 1648 було ств. інші адм.-тер. і військ. одиниці на Лівобереж. Україні. У 1649 П. п. на Зх. межував з Київ. полком. Крайніми містами тут були: Моровськ, Остер, Заворичі, Гоголів, Баришполе (тепер Бориспіль), Вороньків. На Пд. з П. п. межували Канів. і Черкас. полки, на Сх.— — Прилуцький і Кропивенський полки, на Пн. — Чернігів. і Ніжин. полки. Центр. П. п.— Переяслав. 1649 поділявся на 19 сотень, 14 з яких мали назви за містами розташування, зокрема Бориспільська, Биківська, Вороньківська, Гельм'язівська, Гоголівська, Заворицька, Козелецька, Моровська, Остерська, Переяславська, Яготинська, інші — від імен та прізвищ сотників (Романенкова, Івана Коваленка, Чекменева, Оверка Сидоровича, Івана Бабича). 1654 від П. п. до Київ. полку відійшли Заворицька, Козелецька та Остерська сотні, у 1669 — Бобровицька, Гоголівська, Моровська. За реєстром 1723 П. п. складався з 17 сотен, в яких

було 2183 піших і 4512 кінних козаків. У 1741 на тер. П. п. діяло 119 початкових шкіл. Серед полковників П. п.: Федір Лобода (перед 1653), Павло Тетеря (з 1653), Тимофій Цецура (з 1658, загинув під Чудновим 1660), Яким Сомко (1661—62, наказний гетьман, страчений 1663), Офанасій Щуровський (1662—63), Данко (1663—66), Іван Єфименко (1669), Думитрашко-Раїч чи Дмитро Раїч (1672—76, засланий до Москви 1688), Іван Лисенко (1677—78), Василь Сербин (1679—80), Леонтій Полуботок (бунчужний 1672—76, ген. осавул 1679, полковник 1682—87), Яким Головченко, Іван Мирович (1692), Степан Тамара (1706—13), Василь Мирович (засланий 1715), Іван Данилович (1723), Карпика (наказний полковник, 1724), Василь Михайлович, В. М. Манський (з 1725), Степан Афендик, Василь Тамара (1735), Михайло Богданов (1738), Семен Сулима (з 1739), Григорій Іваненко (1769—82).

Козаки П. п. брали участь у визв. війні 1648—54, повстанні 1657—58 під керівництвом Мартина Пушкаря і Якова Барабаша, у боротьбі проти турків під час Чигиринських походів 1677 і 1678, у Північній війні 1700—21, рос.-тур. війнах (1735—39, 1768—74), у Семилітній війні 1756—63. 1781 ліквідовано, а його тер. ввійшла до складу Київ. намісництва.

ПЕРЕЯ́СЛАВСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 в складі Золотоніського округу Полтав. губ. з Переяславської, Дем'янцівської, Помокельської, Студениківської і Ташанської волостей Переяслав. повіту. Пл.— 966 кв. верств. На 7 вересня 1923— 25 сільрад, нас.— 54 822 чол. 10.VI 1925 Переяслав. р-н віднесено до Київ. округу (тепер Переяслав-Хмельницький р-н Київ. обл.).

ПЕРЕЯ́СЛАВСЬКО-БОРИ́СПІЛЬСЬКА ДУХО́ВНА КОНСИСТО́РІЯ. Ств. 1733 в складі Переяславської, Бориспільської, Золотоніської, Баришівської, а з кінця 40-х рр. і Басанської протопопій. У 1756—57 до неї були приєднані парафії на Пд. України і дві протопопії Київ. єпархії — Крилівську і Новомиргородську. 1776 — ще 5 протопопій Київ. єпархії — Миргородську, Іркліївську, Говтвянську, Хорольську і Сорочинську. Указом Сенату від 27.III 1785 П.-Б. д. к. була включена в склад Київської єпархії. Документи консисторії (1860 од. зб.) зберігаються в Центр. істор. архіві України у Києві.

ПЕ́РША ВСЕСОЮ́ЗНА КОНФЕРЕ́НЦІЯ З ІСТОРИ́ЧНОГО КРАЄЗНА́ВСТВА у Полтаві. Відбулася 21—24.X 1987 у приміщенні Полтав. пед. ін-ту (вул. Остроградського № 2). У її роботі взяло участь бл. 500 чол.— наук. співробітники союзної і респ. АН, викладачі вузів, працівники освіти і культури, видавництв, краєзнавці. Працювало 8 секцій. Всього заслухано бл. 300 доповідей і повідомлень. Було організ. виставку краєзн. літератури.

ПЕ́РША УКРАЇ́НСЬКА МАНДРІВНА́ ТРУ́ПА імені Т. Г. Шевченка. Під цією назвою 1921, 1923 та з 1924 до кінця 1925 працювала на Полтавщині частина трупи Київ. Першого театру Української Радянської Республіки ім. Т. Г. Шевченка (тепер Дніпропетр. укр. муз.-драм. театр ім. Т. Г. Шевченка).

ПЕ́РША УКРАЇ́НСЬКА НАРО́ДНА РАДЯ́НСЬКА ТРУ́ПА ПЕ́РШОГО РАДЯ́НСЬКОГО ТЕА́ТРУ імені М. В. Гоголя. Під цією назвою в Полтаві у квітні 1919 після націоналізації театрів працювало *«Товариство українських драматичних артистів»* під керівництвом М. О. Петлішенка. Грали у приміщенні театру ім. М. В. Гоголя (кол. міський театр

т-ва «*Просвіта*») по черзі з рос. *Первой советской драматической труппой* при агитационно-просветительном отделе Полтавского губвоенкома. Щорічно у другій половині травня сезон закривався, група розпускалася й утворювалися нові колективи на літній період. Окремі актори брали участь у виставах «*Полтавського українського драматичного товариства*», гастролюючих театрів. На поч. 20-рр. у трупі працював І. С. Козловський, який зіграв тут ролі Петра в «Наталці Полтавці» І. Котляревського, Хоми Брута у «Вії» М. Старицького за М. Гоголем. Існувала до 1924.

«ПЕ́РШЕ ТРА́ВНЯ». Готель у Полтаві. Побудований на поч. 20 ст. як готель «*Європейський*» на вул. Малій Петровській (тепер вул. Леніна № 41). З поч. 20-х рр. до вересня 1941 готель називався «П. т.». Будинок готелю зруйнований під час війни. Не відбудовувався. У повоєнні роки на цьому місці зведено 3-поверховий житловий будинок.

ПЕ́РШЕ ТРА́ВНЯ (кол. назви: Семенів, Семени, Сербинівка, Воскресенське) — село Гребінківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Грушківка (кол. Мечеть) та Саївка (кол. Ісаєнків хутір). Розташ. на р. Сухій Оржиці, за 14 км від райцентру та за 17 км від залізнич. ст. Мар'янівка. 730 ж. (1990). Виникло в серед. 20-х рр. 20 ст. внаслідок об'єднання двох поселень. Землі одного з них, засн. в 1-й пол. 18 ст., належали поміщикам Свічкам, а тимчасово користувався ними полковник сербського походження Семен Ілліч Милорадович, якого місц. жителі називали «сербин». Звідси й пішла назва хутора — Семенів, Семени, Сербинівка. На поч. 40-х рр. 19 ст. хутір перейшов у володіння поміщиків Раковичів і став називатися Воскресенське, хоча у документах ще довго зустрічається назва Сербинівка. Старанням Семена Милорадовича у 1779 була збудована кладовищенська дерев. Різдвяна церква (закрита 1820).

Другий хутір — Чепурківка засн. у 2-й пол. 18 ст. збирачем старожитностей Андріаном Івановичем Чепою (зібрані ним матеріали використовували Д. М. Бантиш-Каменський при написанні «Історії Малоросії» та ін. історики). 1800—05 дружина А. І. Чепи з його участю засн. школу для сел. дітей. Пізніше, після смерті А. І. Чепи, маєтком володіли його спадкоємці — Вольховські, Сєрова, Шмінке. У 80-х рр. 19 ст. маєток був зданий в оренду, а потім куплений Пирятинським земством. Понад 100 років на хуторі містилася сільс. лікарня. З вересня 1781 хутори Сербинівка і Чепурківка входили до складу Пирятинського повіту Київ. намісництва, з 1796 — до Малорос. (до 1797 — Чернігівська), з 1802 — до Полтав. губ. За переписом 1859 хут. Воскресенський (Сербинівський) налічував 42 двори, 320 ж.; хут. Чепурківка — 26 дворів, 171 ж. У 1900 на хут. Воскресенському Городищенської волості — 58 дворів, 431 ж.; на хут. Чепурківка тієї ж волості — 33 двори, 216 ж.; у 1910 на хут. Чепурківка було 49 дворів, 249 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. На поч. 20-х рр. ще існували окремі хутори Воскресенський і Чепурківка Воскресенської сільради Пирятинського повіту, з березня 1923 віднесені до Пирятинського р-ну Прилуц. округу. У серед. 20-х рр. хутори були об'єднані в одне село, яке одержало назву Перше Травня. У роки нім.-фашист. окупації (19.IX 1941—19.IX 1943) гітлерівці розстріляли трьох жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 120 чол. У селі — колгосп ім. XXI з'їзду КПРС (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), від-

ділення зв'язку, с. ш., лікарня, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, 6 ка (11,3 тис. од. зб.). Уродженцем села є Ф. П. Головатий (1890—1951) — Герой Соц. Праці, один із ініціаторів всенародного патріотичного руху по збиранню коштів у фонд Рад. Армії в роки Великої Вітчизн. війни. На зібрані ним кошти було збуд. два бойових літаки. У 1955 встановлено пам'ятник на честь воїнів односельців, що полягли (180 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. На трьох братських могилах воїнів, загиблих 1943, встановлено надгробки (1957, 1963, 1983).

ПЕ́РШИЙ ГУБЕ́РНСЬКИЙ З'ЇЗД РАД ПОЛТА́ВЩИНИ. Відбувся 30.IV—1.V 1917. Скликаний виконав. к-том Полтав. Ради робітн. і солдат. депутатів з метою координації дій між Радами робітн. і солдат. депутатів Полтав. губернії. На ньому було 29 делегатів: 25 від 13 повітів та 4 делегати від виконкому Полтав. Ради. Були представники від усіх повітових міст, за винятком Гадяча, Прилук та Ромен. З'їзд проходив у будинку генерал губернатора (тепер вул. Жовтнева № 37). На з'їзді обрали губерн. виконав. комітет, до складу якого увійшли представники від Полтави, Кременчука, Кобеляк, Лубен, у т. ч. С. Л. Кожора, Г. Ф. Лапчинський, В. М. Шахрай та ін.

ПЕ́РШИЙ МІЖРАЙОНО́ВИЙ ТЕА́ТР СОЦІАЛІСТИ́ЧНОГО СЕ́КТОРУ. Ств. 1.X 1930 у Кременчуці під керівництвом режисера укр. муз. драм. театру ім. М. К. Заньковецької (тепер Львів. укр. драм. театр ім. М. К. Заньковецької) Г. М. Лаврика. Працював також під назвою Кременчуцький міжрайоновий робітничо-селянський театр «Соцсектор».

ПЕ́РШИЙ ПОЛТА́ВСЬКИЙ ІНТЕРНАЦІОНА́ЛЬНИЙ ПОЛК. Ств. у Полтаві 1919. Початок його формуванню поклали 40 рум. бійців-інтернаціоналістів (добровольців). Наприк. лютого кількість бійців зросла до 200. У серед. березня прибуло поповнення з Астрахані, потім приєднався угор. інтернац. батальйон. У травні 1919 полк налічував 1200 багнетів і шабель. До полку входили три батальйони, кінна команда та команда музикантів. Першим командиром полку був Йон Сичану, згодом полк очолив Рудольф Фекете (кол. угор. військовополонений).

Наприкінці березня полк брав участь у ліквідації банд в районі Миргорода, на поч. квітня переведений до Золотоноші.

ПЕ́РШОМУ ГУБЕ́РНСЬКОМУ З'ЇЗДУ КОМСОМО́ЛУ ПОЛТА́ВЩИНИ МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку кол. Земельного банку (тепер с.-г. технікум по підготовці керівних кадрів колгоспів і радгоспів; Першотравневий просп. № 10), в якому 9.V—15.V 1919 проходив перший губернський з'їзд комсомолу. Дошка — мармур, відкрита 1967. Іл.— табл. IX.

ПЕ́РШОМУ ПИРЯ́ТИНСЬКОМУ ПОВІТО́ВОМУ КОМІТЕ́ТУ КОМСОМО́ЛУ МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у м. Пирятині. Встановлена на фасаді будинку по вул. Пушкіна № 33 (тепер районний Будинок піонерів та школярів), у приміщенні якого 1919 працював перший повіт. к-т комсомолу. Дошка — мармур, відкрита 1967.

ПЕ́РШОМУ ХОРО́ЛЬСЬКОМУ ПОВІТО́ВОМУ З'ЇЗДУ РАД МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у м. Хоролі. Встановлена 1967 на будинку кол. земства (тепер гуртожиток радгоспу технікуму механізації с. г., вул. К. Маркса № 15/3), в якому 1918 відбувся перший з'їзд Рад Хорольщини. Дошка — мармур.

ПЕРШОТРАВНЕ́ВЕ (до 1928 — хут. Прилівщина, до 1957 — Мо-

лотове) — село Зіньківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти: Велика Пожарня, Кілочки, Кругле, Свічкарівщина, Храпачів Яр, Шенгаріївка. Розташ. на р. Груні, за 11 км від райцентру та за 38 км від залізнич. ст. Охтирка. 364 ж. (1990). Вперше зустрічається у переписі 1900 як хут. Прилівщина Грунської вол. Зіньківського пов., 10 дворів, 52 ж., діяла Шенгеріївська сільс. громада держ. селян. У с. Шенгеріївка дерев. Христо-Різдвяна церква (1795). 1910 у хут. Прилівщина тієї ж вол.—73 двори, 419 ж., орної землі — 441 дес., всього посівів — 314 дес., діяла земська школа.

Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1926 хутір у складі Пірківської сільради Грунського р-ну Полтав. округу мав 99 господарств, 501 ж. 1928 — ств. ТСОЗ «Перемога», з 1932 — діяли колгоспи «Перемога», «Перше травня», «Іскра революції», ім. Г. Димитрова. 1934 створено партійний осередок. Під час нім.-фашист. окупації вивезено на примусові роботи до Німеччини 40 жителів. 1946 значиться як село. 1955 Молотівська і Шенгаріївська сільс. Ради об'єдналися в одну — Молотівську, яка 1958 була названа Першотравневою (до 1959 входила до Грунського р-ну Сумської обл.). У П. розташ. 4 і 5 відділки колгоспу ім. Ф. Енгельса (центр. садиба якого знах. у м. Зінькові), діють медпункт, відділення зв'язку, дитсадок, неповна с. ш., б-ка (8,2 тис. од. зб.), сільський клуб. У селі встановлено *Димитрову Г. М. пам'ятник* (1967) та на братській могилі рад. воїнів, полеглих (152 чол.) під час визволення села 1943 від нім.-фашист. загарбників (1957). На фронтах Великої Вітчизн. війни загинуло 242 воїни-односельці.

ПЕРШОТРАВНЕ́ВИЙ ПРОСПЕ́КТ у Полтаві (кол. вул. Велико-Петровська та Інститутська, Келінський просп.; Жовтневий р-н) — від пл. Леніна до вул. Південної. Первісно вулиця на відтинку до вул. Ново-Полтавської (тепер Шевченка) наз. Велико-Петровською, а далі — Інститутською, бо вела до будинку *Полтавського інституту шляхетних дівчат,* збудов. 1828—32 за проектом арх. Л. І. Шарлеманя. 1909 на місці 4-го бастіону *Полтавської фортеці* було відкрито пам'ятник захисникам Полтави і коменданту фортеці полковнику О. С. Келіну (див. *Полтавської битви пам'ятки*), після чого одержала назву Келінський просп. На П. п. розташовані: *Полтавської пожежної команди будинок*; будинок кол. Земельного банку (№ 10, тепер с.-г. технікум по підготовці керівних кадрів колгоспів і радгоспів). Останній збудов. 1907 за проектом арх. А. Ширшова, на його фасаді встановлено *Першому губернському з'їзду комсомолу Полтавщини меморіальну дошку. У Капніста будинку* (№ 18) тепер — *Котляревського І. П. музей.* На буд. № 5 встановлено штабу підпільної групи «Нескорена полтавчанка» меморіальну дошку. У кінці вулиці у будівлях кол. ін-ту шляхетних дівчат розмістився *Полтавський інженерно-будівельний інститут,* біля якого встановлено пам'ятник студентам і викладачам, загиблим 1941—45 (див. *Полтавцям, загиблим 1941—45, пам'ятні знаки*). До П. п. прилягає парк «Перемога» (див. *Полтавський міський сад*). На його тер. розташована *Короленка В. Г. могила.* Іл.— табл. V, VII.

ПЕТРА́ І КРИНИ́ЦЯ — гідролог. пам'ятка природи (з 1979). Розташ. в Полтав. р-ні, на тер. Руднянського лісництва (кв. 57). Перебуває у віданні Полтав. лісгоспзагу. Площа 0,2 га.

ПЕТРАКІ́ЇВКА (до поч. 20 ст.— Варварівщина) — село Хорольського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані се-

ла Куторжиха, Середнє, Хвощівка. Розташ. за 6 км від райцентру. 382 ж. (1990). Виникла в 1-й пол. 19 ст. За переписом 1859 на хут. Петракіївці Хорольського пов. налiч. 7 дворів, 56 ж.; у 2-й пол. 19 ст. відносилося до Єньківської волості Хорольського пов. У 1900 — 39 дворів, 273 ж.; у 1910 — 28 дворів, 168 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У березні 1923 П. за новим адм.-тер. поділом увійшла до складу Хорольського р-ну Лубенського округу (існував до вересня 1930). 171 ж. За переписом 1926 у П.— 43 двори, 189 ж. 1931 організ. колгосп «Червоний переможець». У роки нім.-фашист. окупації села (19.IX 1941—20.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 11 чол., відступаючи, спалили громадські будівлі. У селі — радгосп (зернового та м'ясо-мол. напряму), підпорядкований Хорольському радгоспу-технікуму механізації с. г., асфальтовий та комбікормовий з-ди, будинок побуту, відділення зв'язку, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, клуб на 100 місць, б-ка (4 тис. од. зб.). Уродженцями села є письменники Олексій Микитенко та Борис Комар. Встановлено пам'ятник воїнам-односельцям, загиблим (55 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни; 1965 — пам'ятник В. І. Леніну.

ПЕТРЕ́НКУ Д. П. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у с. Великій Рублівці Котелевського р-ну. Встановлена на фасаді будинку с. ш., в якій навчався Петренко Дмитро Пилипович (1909—40) — Герой Рад. Союзу. Н. у с. Великій Рублівці. З 1930 — у Червоній Армії. Учасник рад.-фінської війни. Звання Героя Рад. Союзу удостоєний 1940 (посмертно) за успішне виконання бойових завдань і проявлені при цьому відвагу і героїзм. Дошка — граніт, відкрито 1977.

ПЕТРИ́НСЬКА — річка в Полтав. обл., прит. р. Шишацької Говтви (бас. Дніпра).

ПЕТРІ́ВКА — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Турбаї. Розташ. на правому березі р. Хоролу, за 31 км від райцентру та за 35 км від залізнич. ст. Глобине. 780 ж. (1990). У 2-й пол. 18 ст. ці землі входили до складу Остап'ївської сотні Миргород. полку і були власністю представників козацької старшини братів Базилевських. Назву село одержало від імені власника — прем'єр-майора Петра Базилевського. У 1781—96 входило до Говтвянського пов. Київ. намісництва, з 1796 — Хорольського пов. Малорос. (з 1802 — Полтав.) губ. За переписом 1859 у селі наліч. 58 дворів, 351 ж. У 1900 у П. Зубанівської волості Хорольського пов. була сільс. громада селян-власників, що наліч. 97 дворів, 683 ж., діяла земська школа. 1901 збуд. дерев. Троїцьку церкву з дзвіницею. На рубежі 19 та 20 ст. у селі знаходився маєток поміщика Базилевського з винокурним з-дом. 1910 в П.— 159 дворів, 950 ж. Рад. владу встановлено в січні 1918. 7.III 1923 село як центр сільради віднесено до Семенівського р-ну Кременчуц. округу. 1378 ж. (1923). До складу сільради входили с. Андріяшівка та хут. Москаленків. За переписом 1926 у селі — 223 двори, 1223 ж. 1928 П. увійшла до складу Великокринківського р-ну. У березні 1930 тут зареєстровано два ТСОЗи: «Петрівське» та «Друге Петрівське». У жовтні 1931 у селі було 4 колгоспи: ім. В. М. Молотова, ім. Т. Г. Шевченка, «Нове життя» та «Спільна праця». У 1939 по сільраді — 1377 ж. (за приблизними підрахунками у П. померло від голоду 1932—33 бл. 720 чол.). У роки

нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—26.IX 1943) гітлерівці стратили 9 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 56 чол., спалили 129 хат та 181 госп. будівлю. На поч. 60-х рр. до П. приєднано села Андріяшівку та Москаленки. 30.XII 1962 село віднесено до складу Глобинського р-ну. У П.— центр. садиба колгоспу ім. 40-річчя Жовтня (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, комплексний приймальний пункт, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (10,5 тис. од. зб.), парк, стадіон. Село радіофіковане 1959, електрифіковане 1962. У селі нар. Герой Рад. Союзу М. Т. Панченко (1911—59), який після війни працював головою місц. колгоспу. Його ім'я носить місцева школа. Встановлено пам'ятники: на трьох братських могилах рад. воїнів, що загинули 1943 при визволенні села від гітлерівців (1956); воїнам-односельцям, що полягли (125 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1956, реконструйовано 1980); на могилі М. Т. Панченка (1971). На пн.-зх. околиці села виявлено поселення доби бронзи та черняхівської культури.

ПЕТРІ́ВКА (до 1922 Єньківська Каплиця) — село Хорольського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Садова, Єньки, Лози, Гирине. Розташ. за 12 км від райцентру. У селі є залізнич. зупинка-роз'їзд Петрівка. 602 ж. (1990). Засн. у 16 ст. під назв. Єньківська Каплиця. Входила до Єньківської волості. 1905—07 у Є. була ств. Єньківська Рад. республіка. Рад. владу проголошено в січні 1918. У Є. К. у квітні 1919 ств. комбід. У роки громадян. війни у селі побував Г. І. Петровський, після цього виконком подав клопотання перед ВЦВК про перейменування Єньківської Каплиці на с. Петрівку. За Всесоюз. переписом 1926 П.— Петрівської сільради Хорольського р-ну; господарств селян. типу — 191, ін.— 4, 965 ж. Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—19.IX 1943) діяли підпільні організації, члени яких 1942 були розстріляні гітлерівцями. 79 хат із 86 було спалено. У селі — колгосп ім. М. Ф. Ватутіна (м'ясо-мол. напряму, зернові і тех. культури). У селі є с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури (на 400 місць), б-ка (11 564 од. зб.). 1957 встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, що загинули під час визволення (1943) П. від гітлерівців, та пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (75 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ПЕТРІ́ВКА-РО́МЕНСЬКА (до 1935 — Петрівка) — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти: Балясне, Венеславівка, Новоселівка, Радянська Дача. Розташ. в долині р. Хоролу, за 20 км від райцентру та за 1 км від залізнич. ст. Венеславівка. 3120 ж. (1990). Виникла у першій пол. 17 ст. і мала назву Петрівка. Згадується в істор. джерелах 17 ст., значиться на карті Г. Л. де Боплана. Першими поселенцями були втікачі від польської шляхти, козаки. Належала до *Гадяцького замку,* згодом нею володіли полкові писарі Сидір Раєвський, Стефан Залесний, гетьман І. Скоропадський. 1713 село віддано Захарію Рощаковському. 1672—1782 відносилося до Гадяцької першої полкової сотні Гадяцького полку, 1781 — до Гадяцького пов. Черніг., 1791 — Київ. намісництва; 1796 — Малорос., 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 у П. (село власницьке, козацьке) Сергіївської вол. Гадяцького пов. налічч. 109 дворів, 867 ж., дерев. Покровська церква (1784), при ній б-ка, церковнопарафіяльне попечительство. 1900

у П. Петрівської вол. того ж пов. діяли 3 сільські громади (2 — селян власників, 1 козацька), 174 двори, 2 земські школи. У 1910 — 204 двори, 1188 ж., 743 дес. посівів. 1916 почало діяти двокласне реальне уч-ще, з 1917 поч. трирічне. Рад. владу проголошено в січні 1918. 1921 відкрито волосний сел. будинок. З 7.III 1923 П. — центр Петрівського р-ну Роменського округу, 1436 ж. 1927 виникло 2 ТСОЗи — «Червоний колос» та «Червона лука», 1930 на їх базі утв. колгосп «Червоний колос». Під час нім.-фашист. окупації (12.IX 1941—13.IX 1943) гітлерівцями закатовано 75 ж. У селі діяла партизан. група (командир М. М. Боровик). У 1935—57 П.-Р. була центром Петрівсько-Роменського р-ну. У селі розташ. колгосп «Зоря комунізму» (м'ясо-мол. і зернового напряму, тех. культури), відділення зв'язку та ощадбанку, с. ш. на 470 місць, дільнична лікарня на 50 місць, 3 дитсадки (200 місць), Будинок культури на 250 місць, клуб «Нафтовик» на 150 місць, 6 ка (22,8 тис. од. зб.), нафтобаза, цегельний та хлібозавод, хлібозаготівельний пункт, ремонтне підприємство. У П.-Р. 5 братських могил рад. воїнів, що загинули при визволенні 1943 села від нім.-фашист. загарбників; 1958 встановлено пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (142 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. У селі могила Героя Рад. Союзу (1943) М. С. Пігиди (1919—43). Його іменем названа вулиця в селі, біля школи встановлено (1972) бюст. У Новоселівці могила Героя Рад. Союзу (1943) В. О. Ромина (1908—43). З часу Північної війни 1700—21 біля села збереглася велика кількість курганів. Це частково могили, а більшість — насипи, зроблені шведами у військових цілях.

ПЕТРІ́ВСЬКО-РО́МЕНСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 у складі Роменського округу із Березово-Луцької та Остап'ївської волостей Миргород. пов. і Петрівської, Розбишівської та Краснознаменської (раніше Сергіївська) волостей Гадяцького пов. (всього 13 сільрад). Спершу називався Петрівським. Центр — с. Петрівка, після 1930 — Петрівка-Роменська. Пл. 406 кв. верст. На 7.IX 1923 нас.— 33 756 чол. 13.VI 1930 віднесений до Лубен. округу. Розформований 2.IX 1930. Відновлений 1935 в складі Харків. обл. під назвою Петрівсько-Роменський, з 22.IX 1937 — у Полтав. обл. Ліквідований 4.I 1957.

ПЕТРІВЦІ́ — село Миргородського р-ну, розташ. на р. Хоролі, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане село Кузьменки. Розташ. за 12 км від Миргороду і за 10 км від залізнич. ст. Кибинці. 1772 ж. (1990). Село виникло у 1-й пол. 17 ст. шляхом козацької колонізації. Вперше згадується в матеріалах перепису 1666. У 1732 гетьман Данило Апостол пожалував П. у володіння сотнику Данилу Павелку. Входило до Миргородської першої сотні Миргородського полку. З 1781 — до Миргородського пов. Київ. намісництва, 1787 в селі наліч. 909 ж. чол. статі. З 1796 — Миргородського пов. Малорос. (з 1802 — Полтав.) губ. У першій пол. 19 ст. село було центром стану, до якого входило 54 нас. пункти. 1859 в П. проживало 2605 чол. У селі була станова квартира, церква, парафіяльне училище, селітряний з-д. За матеріалами перепису 1910 в П. наліч. 534 господарства, 3202 ж. Діяв паровий млин, олійниця, цегельний завод, поштова станція, проводилися два щорічні ярмарки. У кінці січня 1918 в Петрівській волості проголошено Рад. владу. Волревком очолив житель П., учасник рево-

люції 1905—07 Г. Т. Кропивний. У кінці березня — грудні 1918 село окупували нім.-австр. війська, у середині серпня 1919 — захопили денікінці. Влітку 1920 ств. комітет незаможних селян. 1923 в П.— 3308 ж. Петрівцівській сільраді підпорядковувалося 6 нас. пунктів. Весною 1929 в П. на основі товариства по спільному обробітку землі була ств. артіль «Червоний колосок», одночасно — артіль «Ленінський шлях», а на х. Кузьменковому артіль «Вільна праця». На поч. травня 1933 в П. було кооперовано 361 господарство (бл. 40 %). На кінець року колективізація в селі була в основному завершена. Під час Великої Вітчизн. війни село окупували гітлерівці (14.IX 1941 — 18.IX 1943). Бл. 400 ж. П. воювали в рядах Рад. Армії, з них 150 загинули. У серпні 1950 колгоспи П. об'єдналися в колгосп «Україна». Тепер П.— центр. садиба багатогалузевого господарства — колгоспу ім. Героя Соц. Праці П. С. Іваненка (зерновотех. напряму, тваринництво). Бетонний і асфальтовий з-ди, вальцьовий млин, олійниця, с. ш., лікарня, аптека, Будинок культури (на 400 місць), б-ка (14 439 од. зб.), народний історико-краєзнав. музей, відділення зв'язку. 1959 закладено парк на площі 10 га. Уродженцем П. є кобзар В. А. Кабачок (1892—1957; див. про нього *Полтавська капела бандуристів*). Пам'ятник (1967) В. І. Леніну, надгробок (1965) на братській могилі рад. воїнів та жертв фашизму 1941 і 1943, пам'ятник (1957) полеглим рад. воїнам. Обеліск (1975) в пам'ять про воїнів-односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни. Пам'ятник (1975) на могилі Героя Соц. Праці П. С. Іваненка.

ПЕТРІ́ВЦІВСЬКИЙ ІСТО́РИКО-КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й. Ств. 1967 у с. Петрівцях Миргород. р-ну на громадських засадах за ініціативою завідуючого музеєм М. А. Білоуса. Спочатку для музею було виділено кімнату в школі, потім у Будинку культури. Тепер він має своє приміщення (пл. 80 м²), експозицію розміщено у 2 кімнатах. Вона складається з 12 розділів. Кількість експонатів бл. 2700 од. Звання народного удостоєний 1976.

ПЕТРО́ВСЬКИЙ ПАРК у Полтаві — пам'ятка садово-паркового мистецтва (з 1964). Розташ. поблизу пл. Леніна. Закладений в 1905. В ств. парку брали участь багато місцевих жителів, якими керував ентузіаст — любитель природи І. М. Орловський. Тут було висаджено близько 60 видів рідкісних порід дерев та чагарників. Парк перебуває у віданні міськкомунгоспу. Площа 3 га. У парку — братська могила борців за владу Рад. Тут поховано 27 червоноармійців, які загинули під час боїв за Полтаву з петлюрівцями у січні 1919, та чекістів — братів А. Д. і П. Д. Литвинових, вбитих у Миргороді на поч. квітня того ж року (див. *Литвинових братів вулиця*). У 1926 споруджено *Шевченку Т. Г. пам'ятник*. 1943 в парку було поховано офіцерів і бійців Червоної Армії, які полягли в боях за місто і на тер. Полтавської обл., а також генерал-лейтенанта, командуючого 4-ю армією О. І. Зигіна (див. *Зигіна вулиця, Зигіну О. І. пам'ятник*). У 1967 в центральній частині парку споруджено гранітну стелу на честь частин і з'єднань Рад. Армії, які 23 вересня 1943 визволили Полтаву від нім.-фашист. загарбників і які були удостоєні найменування Полтавських (арх. П. С. Гумич). Іл.— табл. X, XIV.

ПЕТРО́ВСЬКОМУ Г. І. МЕМОРІА́ЛЬНІ ДО́ШКИ. Встановлені на честь Петровського Григорія Івановича (1878—1958) — рад. держ. і парт. діяча. П. у Харкові

в сім'ї робітника-кравця. Працював учнем слюсаря, згодом токарем у Харкові і Катеринославі. Брав участь у революційному русі з 1895. У 1897 став членом катеринославського «Союзу боротьби за визволення робітничого класу». З 1904 працював у Катеринославській орг-ції РСДРП. Депутат 4-ї Держ. думи, голова більшовицької фракції. У 1905 і 1913 кілька разів приїжджав у Кременчук. Працюючи головою ВУЦВКу (1919—38), побував у багатьох містах і селах Полтавщини. Зокрема, у жовтні — грудні 1920 з агітпоїздом ім. В. І. Леніна відвідав Кобеляки, Кременчук, Лубни, Пирятин, Полтаву, Семенівку, Вишняки, Єньки, Клепачі, Трубайці та ін. Хорольського повіту. 1921 відвідав Миргород, Великі Сорочинці і Зубівку, 1922 — Хорол, 1928 — Кошманівку, 1929 — Глобине, Лубни, Шишаки, 1931 — Кумеківку, 1934 — Гребінку. 1) У м. Полтаві. Встановлена на тер. кол. залізничних майстерень (тепер Полтавський тепловозоремонтний завод, вул. Гайового № 30), у яких 1920 виступав на мітингу Г. І. Петровський. Дошка — мармур, відкрита 1968. 2) У м. Хоролі. Встановлена 1983 на фасаді Будинку культури (вул. К. Маркса № 73), у приміщенні якого 1920 на з'їзді комітетів незаможних селян виступав Г. І. Петровський.

ПЕТРО́ВСЬКОМУ Г. І. ПАМ'ЯТНИКИ. 1) У с. Бабичівці Глобинського р-ну. Знаходиться біля будинку правління колгоспу ім. Петровського. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 4,7 м (скульп. П. Г. Клейн). Відкрито 1967. 2) У с. Василівці Полтав. р-ну. Залізобетонне погруддя на цегляному постаменті. Висота — 5,6 м. Відкрито 1967. 3) У с. Гориславці Кременчуцького р-ну. Гіпсова скульптура на залізобетонному постаменті. Висота — 5 м. Відкрито 1967. 4) У с. Манжелії Глобинського р-ну. Залізобетонне погруддя на цегляному постаменті. Відкрито 1969.

ПЕ́ТРО-ДАВИ́ДІВКА (кол. Сулимине) — село Диканського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Єлизаветівка, Жадани, Нова Василівка, Хоменки. Розташ. за 15 км від райцентру та за 41 км від залізнич. ст. Полтава-Київська. 545 ж. (1990). За переписом 1859 П. Д. (Сулимине, село власницьке) Зіньків. пов. мало 35 дворів, 183 ж. 1881 відкрито однокласну школу. 1882 — 42 двори, 226 ж. 1900 у П.-Д. Йорданівської вол. (разом з хуторами) — 80 дворів, 561 ж., сільс. громада; 1910 — 37 господарств, 209 ж.

Рад. владу проголошено у 1918. За переписом 1926 П.-Д. Орданівської сільради Балясніського р-ну Полтав. округу, 49 господарств, 238 ж. 1929 ств. колгоспи: «Шлях Леніна», «Спільні лани», ім. В. І. Чапаєва, «Жовтнева перемога». У період нім.-фашист. окупації (4.X 1941 — 23.IX 1943) гітлерівці відправили на примусові роботи до Німеччини понад 60 юнаків та дівчат. З 1987 П.-Д.— центр сільради, на тер. якої розташ. колгосп «Дружба» (зернового напряму, тех. культури). У селі — відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, клуб на 200 місць, б-ка (14,4 тис. од. зб.). 1965 споруджено стелу в пам'ять про воїнів-односельців, що загинули (183 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ПЕТРОПА́ВЛІВСЬКА КІ́РХА у Полтаві. Перша дерев'яна лютеранська церква (кірха Петра) на тер. *Німецької колонії* була освячена 1832 (перебудована із старого складського приміщення). П. к. збуд. 1877—81 на розі вул.

Кобеляцької (тепер вул. Фрунзе) і Монастирської (тепер Радянська) за проектом арх. С. Г. Григораша у псевдоготичному стилі (первісний проект — арх. Б. Г. Михайловського). Мурована, прямокутна у плані (27 × 17 аршин у середині), однонефна з восьмикутною апсидою. Гол. фасад увінчувала наметова дзвіниця (дзвін важив 34 пуда). Богослужіння відбувалося у супроводі органної музики. 1932 закрита, 1933 розібрана.

ПЕТРОПА́ВЛІВСЬКА ЦЕ́РКВА у м. Гадячі. Була споруджена в районі Гончарівки, 1776 згоріла. 1777—79 збудовано нову на кошти священика Десятникова-Васильєва. Дерев'яна; первісно була тридільною. Центр. квадратна в плані дільниця увінчувалася банею на восьмерику, бабинець і вівтар — світловими банями. У 19 ст. добудовано пд. і пн. приділи 1862 — триярусну дзвіницю. При П. ц. діяла церковна б-ка. Не збереглася.

Петропавлівська кірха в Полтаві.

ПЕТРУ́ І ПА́М'ЯТНИК у Полтаві. Див. *Полтавської битви пам'ятки.*

ПИВГОРО́ДСЬКИЙ МИКОЛА́ЇВСЬКИЙ МОНАСТИ́Р чоловічий (Пивогородиський Пустинно-Миколаївський, Пивський). Заснован. 1629 як пустинь ченцями київ. Пустинно-Миколаївського монастиря для нагляду за земельними володіннями на Лівобережжі. Розташ. за версту від Городища (тепер смт Градизьк Глобинського р-ну) на схилі гори *Пивихи* на лівому березі Дніпра. Під горою було викопано печеру, збуд. церкву, зруйновану під час нападу крим. татар. Невдовзі було зведено нову — дерев'яну Миколаївську церкву та ін. будівлі. У 17 ст. П. М. м. став значним релігійно-політ. осередком, який відігравав помітну роль у боротьбі з уніатством, подіях, пов'язаних з козацько-сел. повстанням П. Павлюка (1637), визвольної війни 1648—54, що було відзначено в універсалі Б. Хмельницького (1651). Монастир виступав посередником у переговорах П. Дорошенка з І. Брюховецьким під час військ. дій між правобережними і лівобережними гетьманами. Тут був один з найважливіших збірних пунктів гайдамаків, зокрема, 1768 стояв табором С. Неживий. У володіннях монастиря формувалися гайдамацькі загони, а в навкол. лісах ховалося чимало втікачів. 1772 збуд. муровані Антоніївську та Аннозачатіївську церкви. 1774 пожежа знищила майже всі будівлі. Але вже 1775—77 було зведено новий мурований Миколаївський собор та надбрамну дзвіницю під горою біля в'їзду до монастиря. 1786 закритий, маєтності секуляризовано. Собор перетворено у парафіяльну церкву, з 1800 — кладовищенська.

ПИВИ́ХА — гора, пам'ятка природи (з 1969). Геолог. утворення,

у відслоненні — палеонтологічні залишки. Розташ. поблизу смт Градизька Глобинського р-ну, на березі Кременчуцького водосховища. Перебуває у віданні міськкомунгоспу. Площа 5 га. Висота над рівнем моря — 169 м. У давнину тут існувало поселення Пива, що належало руським боярам Пивам. У 1489 король Польщі Казимир IV пожалував землі і різні угіддя, розташ. біля г. Пивихи, київ. Пустинно-Миколаївському монастиреві, ченці якого згодом засн. тут *Пивгородський Миколаївський монастир.* На П. були монастирські споруди, 2 церкви (18 ст.), ряд вітряків. У 19 ст. на горі стояла Миколаївська церква, оточена глибокими ярами та балками. На горі до 19 ст. у багатьох місцях були залишки насипів, валів стародавнього укріплення Городиської (Градизької) фортеці, знаходили значну кількість паленої цегли. На краю пд. частини насипу головної фортеці помітні були сліди кам'яного фундаменту, де, за переказами, колись стояла кам'яна башта, вірогідно, споруджена козаками для спостереження за рухом противника. На поч. 20 ст. було добре видно навколо гори величезну кількість давніх могил, курганів. Серед них — Бабичиха (тут в давнину стояла кам'яна баба), Лядовицька, або Лядська, Гайдамачка, Близнюки та ін., про які в народі ходило чимало легенд.

Тепер на горі розташ. літній піонер. табір. Щороку в ньому відпочивають бл. 1200 дітей.

На П. проводились археол. обстеження, зокрема, 1923 — М. Я. Рудинським, 1958 — Д. Я. Телегіним. Виявлено пізньопалеоліт. місцезнаходження (35—11 тис. р. тому) в ур. Скакалка; 2 поселення доби бронзи (2—1 тис. до н. е.); поселення доби енеоліту (4—3 тис. до н. е.), що дало назву «пивихинському типу» пам'яток; у відслоненнях знайдені вироби з кременю фіналу раннього палеоліту (150—35 тис. р. тому). Матеріали зберігаються у фондах ІА АН України, Полтавському краєзнавчому музеї.

ПИГУРЕ́НКА НАЗА́РА ДРУКА́РНЯ. Діяла у 60—80 рр. 19 ст. в Полтаві. Містилася в Круглому пров. біля Кадетського корпусу. Друкувала літ-ру різного профілю, у т. ч. довідкову й художню.

ПИРОГИ́ — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бориси та Яроші. Розташ. на р. Кагамлик (прит. Дніпра, тепер впадає в Дніпродзержинське водосховище), на автошляху Кременчук — Хорол, за 9 км від райцентру та за 15 км від пристані Градизьк. 981 ж. (1990). Село існ. вже в 17 ст. За даними перепису 1726 тут було 42 двори монастирських селян, що належали ігумену київського Пустинно-Миколаївського монастиря Радиловичу. 1745 збуд. дерев. Георгіївську церкву. З 2-ї пол. 17 ст. до 1781 П. входили до складу Городиської сотні Миргород. полку. 179 дворів (1781). У 1781 село віднесено до Городиського повіту

Петропавлівська церква у Гадячі. Фото 30-х рр. 20 ст.

Київ., з 1789 — до Градизького повіту Катеринослав. намісництва. З 1796 П. увійшли до складу Кременчуц. повіту Малорос. (з 1802 — Полтав.) губернії. У 1787 — 644 ж. чол. статі. У 1-й пол. 19 ст. тут існ. уч-ще відомства Полтав. палати держ. маєтностей, де в 1847 навчалося 24 учні. 1857 збуд. нову дерев. на мурованому фундаменті Георгіївську церкву з дзвіницею, при якій були б-ка та церковнопарафіяльна школа. За переписом 1859 у селі — 149 дворів, 1296 ж., відбувався один ярмарок на рік. У 1863 — 154 двори, винокурний з-д. Після скасування кріпосного права П. стають волосним центром. 1877 відкрито зразкове двокласне уч-ще. На час перепису 1900 у селі було 2 громади (козацька та казенних селян), всього наліч. (з хуторами) 219 дворів, 1586 ж. У 1910 — 281 двір, 1754 ж. 1910 засн. *Пирогівське міське початкове училище,* на базі якого 1913 ств. *Пирогівське вище початкове училище.*

Рад. владу встановлено в січні 1918. П. стають центром сільради. 1920 був ств. перший парт. осередок. 1923 село віднесено до Глобинського р-ну Кременчуц. округу. У 1926 — 436 дворів, 2089 ж. У вересні того ж року в П. відбулася с.-г. виставка, яку відвідало 2500 чол. На ній було представлено 610 експонатів з рослинництва і 64 — з тваринництва. У роки нім.-фашист. окупації (12.IX 1941 — 26.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 129 чол., село спалили (з 462 залишилося 26 хат). У с. Борисах діяла підпільна група. У П. — центр. садиба колгоспу «Зоря комунізму» (рільничо-тваринницького напряму), відділення зв'язку та ощадбанку, комплексний приймальний пункт, с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок, клуб на 300 місць, б-ка (14 тис. од. зб.), сільс. музей на громад. засадах. 1843 П. відвідали проїздом Т. Г. Шевченко та Є. П. Гребінка. Уродженцем с. Бориси є Герой Рад. Союзу В. П. Борисенко (1923—45). У 1975 на фасаді будинку школи, де він навчався, відкрито *Борисенку В. П. меморіальну дошку.* Пам'ятники: рад. воїнам, які загинули 1943 при визволенні села від гітлерівців, та воїнам-односельцям, полеглим (134 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1959); В. І. Леніну (1970).

ПИРОГІВСЬКЕ ВИЩЕ ПОЧАТКОВЕ УЧИЛИЩЕ змішане. Засн. 1913 на базі *Пирогівського міського початкового училища.* Містилося в громадському приміщенні. Мало 4 класи. Приймалися діти обох статей 10—13 років, що закінчили початкову школу. Утримувалося за рахунок держави і плати за навчання. Учнів — 109 хлопчиків і 48 дівчат (1916).

ПИРОГІВСЬКЕ МІСЬКЕ ПОЧАТКОВЕ УЧИЛИЩЕ у Пирогах. Засн. 1910 в складі двох, 1911 — трьох і 1912 — чотирьох класів. 1913 перетворене на *Пирогівське вище початкове училище.* Учнів — 94 хлопчиків і дівчат (1911).

ПИРЯТИН — місто у *Переяславській землі.* Вперше згадується в Лаврентіївському літописі під 1155. 1239 зруйнований монголо-татарами. Бл. 1362 П. захопила Литовська держава. Городище розташ. у центрі сучасного міста Пирятина, в урочищі Замок. Укріплення його були знищені в ході перепланування у 18 ст., але не зважаючи на це місцевий краєзнавець А. А. Святогор зібрав значну колекцію матеріалів з історії м. Пирятина, в т. ч. за 12—13 ст.

ПИРЯТИН — місто районного підпорядкування, центр Пирятинського р-ну, залізнична ст., вузол автомоб. шляхів, що ведуть на Київ, Харків, Суми, Черкаси, Чернігів. Розташ. на правому березі р. Удаю (басейн Дніпра) за 197 км

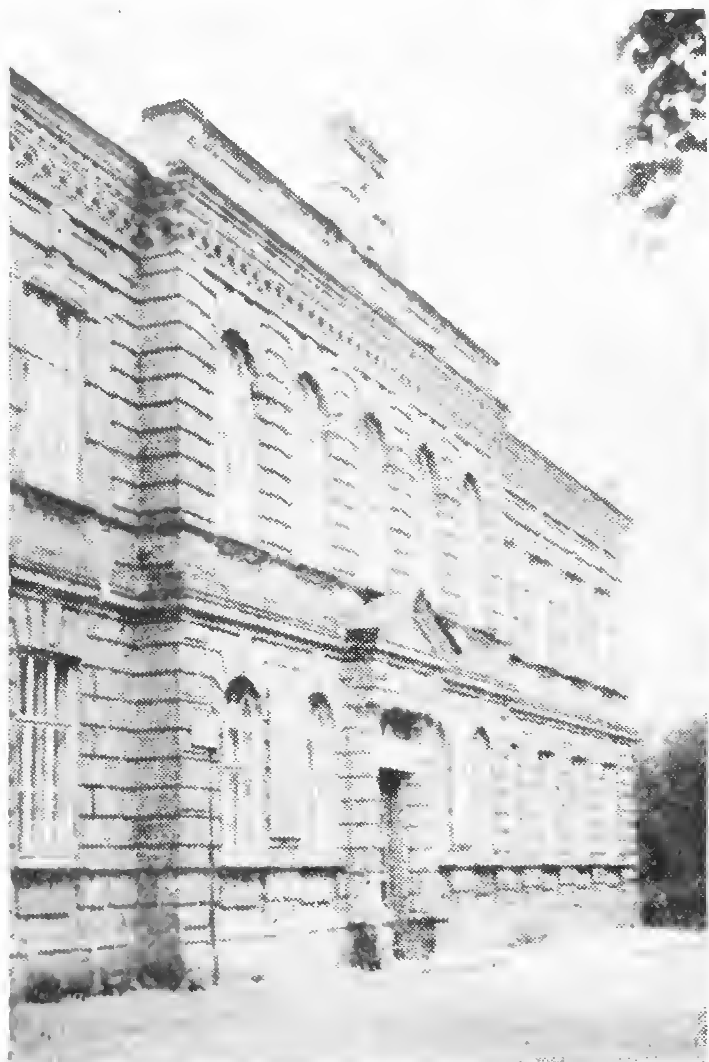
на Пн. Зх. від Полтави. Нас.— 18,4 тис. чол. (1990). Вперше згадується в Лаврентіївському літописі під 1155. Після зруйнування П. монголо-тат. ордами у першій половині 13 ст. поселення поступово відродилося. 1261 П. згадується як великий населений пункт у складі об'єднаної Сарайської і Переяславської єпархій. Близько 1578 П. володів шляхтич М. Грибунович-Байбуза, 1592 П. перейшов до рук черкаського старости магната Олександра Вишневецького, якому за указом польського короля Сигізмунда III було надано привілей на запровадження магдебурзького права. О. Вишневецький на місці старого П. побудував замок і місто, яке назвав Михайловим на честь свого батька. Та ця назва не прижилася. П. надається герб — стріла на міській печатці. Після смерті О. Вишневецького у першій половині 17 ст. П. володів його син Ієремія Вишневецький. У другій чверті 17 ст. на карті франц. інженера Г. Л. де Боплана П. значиться як населений пункт, а у «Книге Большому Чертежу» (1627) згадується як місто. 1640 за даними реєстру володінь І. Вишневецького у П. налічь 1749 господарств. У 1648—58 П.— сотенне м-ко Пирятинської сотні Кропивенського полку. П. мав дві сотні: Пирятинську 1-у і Пирятинську 2-у. 1658 сотенне містечко П. віднесено до Лубенського полку. Як свідчать переписні книги 1666, в П. налічь бл. 3400 чоловік, жителі в осн. займалися ремеслами і торгівлею. Навесні 1683 пожежа знищила значну частину міста. У П. було дві церкви — Спаська і Пречистенська. У 18 ст.— 4 церкви. У листопаді 1708 козаки під керівництвом старшини Леонтія Свічки відзначилися в боротьбі проти швед. загарбників і не здали міста ворогу. За виявлену стійкість і хоробрість Петро І пожалував пирятинцям грамоту. У вересні 1781 згідно з указом Катерини II П. став повітовим містом Київ. намісництва, 1782 — затверджено *Пирятина герб.* 1787 складено перший *Пирятина план.* 1796 П. віднесено до Малорос.; 1802 — П., як повітове місто, увійшов до новоств. Полтав. губернії. 1805 в П. мурованих будинків не було, нас.— 2627 чол., з них —1309 чол. і 1318 жінок. Щопонеділка і щоп'ятниці відбувалися торги (базари), влаштовувалося 4 ярмарки на рік. 1810 — до складу двоверстової міської дистанції навколо П. включено с. Заріччя, що належало поміщиці Марії Ограновичевій, та хутір Гуленків колезького реєстратора Андрія Гуленка. П. складався з двох кварталів, передмістя Слобідка та Броварки. Налічувалося 560 будинків, 1820 чол. і 1900 жінок, 28 водяних та вітряних млинів, олійниць та просорушок, 5 питейних будинків, 2 трактири, 90 виставок для продажу вина на ярмарках. 1859 у П. було 576 домоволодінь, 4355 ж., з них — 2180 чол. і 1275 жінок, 5 церков: дерев'яні — Успенська (1690), Преображенська (1741),

Пирятин. Іллінська (кладовищенська) церква. Фото 1959.

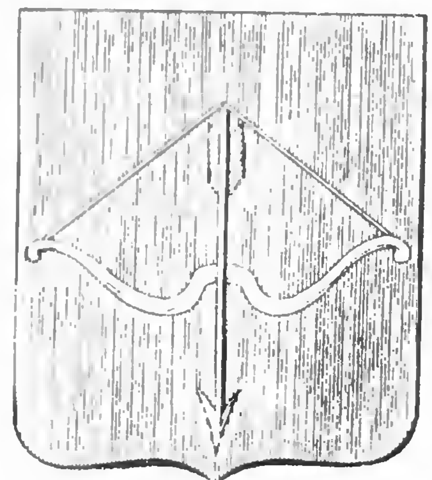

Вознесенська (1767; всі три — не збереглися), мурований собор Різдва (1781, тепер діючий) і дерев. Троїцька на Заріччі (1754; не збереглася), повіт. училище (засн. 1814), поштова станція, повітові адм. установи. За даними першого всерос. перепису населення (1897), у П. мешкало 8022 ж., з них — 3988 чол. і 4084 жінки. Процент письменних становив 34,1, а в повіті — 13,9. 1878 в П. було 2 заводи по переробці с.-г. сировини, 1895 — 19 дрібних фабрик та заводів, у повіті — 43 підприємства. 1894 — через П. пролягла гілка Києво-Воронезької залізниці. 1900 у П. було 57 забудованих кварталів, 914 будинків, з них — 6 двоповерхових мурованих, 75 одноповерхових мурованих, решта — глинобитні та дерев'яні під солом'яною стріхою, базарний і ярмаркові майдани. Соціальний склад населення: міщани — 62 відсотки, козаки — 16, селяни — 12, привілейовані — 10 відсотків. 1906 виникла Пирятинська організація РСДРП. В П. діяли чоловіча (1912) і жіноча (1907) гімназії. 1913 побудовано новий мурований собор, теплий, з електроосвітленням і трьома кришталевими люстрами (не зберігся) і відкрито вище поч. уч-ще. У березні 1917 ств. Раду робітн. депутатів, у липні 1917 — повітову Раду робітн., селянських і солдат. депутатів. Рад. владу встановлено в січні 1918. З 1923 П.— районний центр Прилуцького округу. 1920 П. відвідав голова ВУЦВК Г. І. Петровський. 1925 у П. працювало 12 заводів, фабрик і промартілей, 17 пунктів лікбезу, 6 трудових шкіл, трирічні пед. курси, школа фабрично-заводського навчання, дві б-ки, робітн. клуб, театр, два дит. будинки. У 1926 в П. проживало 12 212 чол., 1939 — 13 918 чол. На поч. 30-х років стали до ладу сироварний завод, меблева фабрика, працювала електростанція, МТС, автоколона. До війни в місті було 8 загальноосв. шкіл, 2 б-ки, кінотеатр, міський радіовузол, районна лікарня, поліклініка, дит. консультація та ін. З 18 вересня 1941 по 18 вересня 1943 місто було окуповане нім.-фашист. загарбниками. 1946 — у П. 10 045 чол. населення. У місті — сироробний, овочесушильний, цегельний, комбікормовий, 3 асфальтні і дослідний спеціаліз. заводи, комбінат хлібопродуктів, м'ясокомбінат, меблева і харчосмакова фабрики, експедиція глибокого буріння, мех. пекарня, ремонтно-транспортне підприємство, автотранспортне підприємство, 4 автоколони, 5 буд. орг-цій, комбінат побут. обслуговування, станція тех. обслуговування легкових автомобілей, 6 загальноосв., музична, спорт. і дитяча кінно спорт.

Пирятин. Середня школа (кол. жіноча гімназія) по вул. Червоноармійській.

школи, лікарня, Будинок культури (на 600 місць), 3 кінотеатри, з них 2 літні, 2 бібліотеки (84,6 тис. од. зб.), історико-краєзнавчий музей, картинна галерея, іподром, стадіон.
У Пирятині розташовані центр. садиба прйміського ордена Жовтневої революції колгоспу «Авангард», створеного у 1958 в результаті об'єднання колгоспів «Прапор комунізму» та імені Калініна. Входять села Верхоярівка, Калинів Міст, Замостище, Їжаки Пирятинської міської Ради народних депутатів. Має 3549 га сільгоспугідь, в т. ч. 2977 га орної землі, спеціалізується на виробництві свинини, є конезавод, Будинок культури, клуб, бібліотека (12,9 тис. од. зб.), початкова школа, 3 дитячих ясла-садки, стадіон. Уродженцями П. є укр. живописець-монументаліст Іван Максимович (1679—1745; брав участь у розписах Мгарського, Золотоніського і Переяславського монастирів), рос. вчений Н. Я. Гамалія (1766—1817), історик мистецтвознавства В. І. Григорович (1786—1865; див. *Григоровичів садиба*), укр. живописець і педагог А. М. Мокрицький (1810—70), засл. діяч науки УРСР, професор медицини Г. Ф. Писемський (1862—1937), вітчизняний геолог, член-кор. АН СРСР Н. І. Лебедєв (1885—1943), укр. скульптор С. Г. Литвиненко. Поблизу Пирятина на хуторі Убіжище (тепер с. Мар'янівка) нар. укр. письменник Є. П. Гребінка (1812—48, див. *Гребінки вулиця*). У 1843, 1845, 1859 П. відвідав Т. Г. Шевченко. У місті служив у чині капітана М. І. Кутузов, бували Г. С. Сковорода, Марко Вовчок. У П. нар. Герої Рад. Союзу А. І. Нефьодов, І. Ф. Топстий, у с. Калинів Міст Пирятинської міської Ради — Герої Соц. Праці Л. П. Панченко. 1941 під П. загинули військові кореспонденти — рос. письменники Юрій Кримов, поет і журналіст В. І. Аврущенко. У П. видається районна газ. «*Пирятинські вісті*» (з 1991). Архітектурні пам'ятки: Різдва Богородиці собор (1781), лікарня (початок 19 ст., арх. М. Амвросимов); пам'ятники: В. І. Леніну по вул. Леніна і на Привокзальній площі залізнич. ст. Пирятин, бюст Карла Маркса (пл. К. Маркса), двічі Герою Соц. Праці, академіку-селекціонеру *Ремеслу В. М. пам'ятник* (біля міської с. ш. № 4). Memop. дошки: Т. Г. Шевченку, письменникові К. М. Герасименку, Герою Рад. Союзу П. Ф. Цибаню (див. окр. статтю), меморіальний комплекс пам'ятників на братських могилах 75 полеглих борців за владу Рад у роки громадян. війни і 144 рад. воїнів, загиблих під час оборони 1941 і визволення 1943 міста від гітлерівців. Пам'ятний знак на братських могилах рад. бійців, що померли від ран у пирятинських військових госпіталях (1943—44), пам'ятні знаки на честь воїнів 117-ї стрілецької дивізії, що обороняли П. у вересні 1941, 237-ї, 309-ї стрілецьких дивізій, які визволяли місто у вересні 1943 й одержали найменування «Пирятинських». На честь визволителів на фасаді приміщення міської Ради нар. депутатів встановлено *Дивізіям, удостоєним звання «Пирятинські», меморіальну дошку*. На братських мо-

Герб Пирятина.

гилах жертв фашизму (бл. 3 тис. чол.) у Пироговій леваді під П.— пам'ятник-обеліск. Див. цикл статей на термін «пирятинський». Іл.— табл. XXXII.

ПИРЯ́ТИНА ГЕРБ. Наданий 1592 привілеєм польс. короля Сигізмунда III разом з магдебурзьким правом. Затверджений 1782. На щиті в червоному полі було зображено золотий натягнутий з стрілою лук. Уніфікований 1857 за системою Б. Ф. Кене (див. *Герб*). Існував до 1917.

ПИРЯ́ТИНА ПЛА́НИ. Одним з перших відомих П. п. є план міста, що входить до складу «Исторического и топографического описания Киевского наместничества» (1787). Він має заголовок «План уездного города Пирятина с показанием главнейших публичных строений». Нанесено лінію укріплень одноділької *Пирятинської фортеці,* квартали забудови, гол. дороги. Хрестиками позначені 2 церкви у фортеці та 3 на передмістях. Планування пд. передмістя — радіальне, інших — порядкове регулярне. Зберігається в Публічній б-ці ім. Салтикова-Щедріна (Петербург). Відомий також аналогічний план 1782, який зберігається у ЦДІА України. План 1802 входить до складу «Атласа Малороссийской губернии». Розміщений на окремому аркуші, обмеженому прямокутною рамкою. У правому верхньому куті — герб міста, у нижньому лівому — пояснення на дев'ять позицій та лінійний масштаб у саженях. Нанесено гол. дороги — на Лубни, Прилуки й Переяслав, а також окремі споруди: мурований *Різдва Богородиці собор,* присутственні місця і торгові ряди на торговій площі перед Переяславською фортечною брамою, парафіяльну церкву у фортеці та каплицю на міському кладовищі. Зберігається у Публічній б-ці ім. Салтикова-Щедріна (Петербург). 1805 полтав. губ. креслярня розробила новий план, що передбачав перепланування міста на засадах класичної регулярності. Центр лишався на старій торг. площі, якій надавалося прямокутних абрисів. Тут планувалося спорудити будинки суду і казначейства, поштової контори. У пн. частині ліквідованої фортеці на плані показано пар. уч-ще, лікарню і богадільню. Планування кол. передмість запроектоване регулярним радіальним, з розширенням і випрямленням старих вулиць. План опубліковано у ПСЗ, в основному реалізовано протягом 1-ї пол. 19 ст. Він становить основу сучасного планування міста. Див. також *Плани міст Полтавщини.* Див. іл.— табл. XLV.

Пирятин. План 1802.

ПИРЯ́ТИНСЬКА АВТОШКО́ЛА. Засн. 1946. Готує водіїв всіх категорій. Має три класи: один з теоретичної і два з практичної підготовки. Щорічно в середньому випускає 150 водіїв. Розташована на вул. Жовтневій № 199.

ПИРЯ́ТИНСЬКА ДИТЯ́ЧА КІННО-СПОРТИ́ВНА ШКО́ЛА. Ств.

1989 на базі кінного з-ду приміського колгоспу «Авангард». Підпорядкована пирятинському райкому профспілки працівників агропром. комплексу. Верховій їзді навчається понад 80 дітей. Тут обладнано музейну кімнату, присвячену розвитку конярства. Розташ. на вул. Київській № 75.

ПИРЯ́ТИНСЬКА ЖІНО́ЧА ГІМНА́ЗІЯ. Відкрита 1.IX 1907 у складі підготовчого та перших трьох класів. Мала 8 річний курс навчання, з восьмим пед. класом. 1909 у гімназії навчалося 185 учениць, 1917 — 434, з них 85 — діти селян, 63 — козаків, 151 — міщан і цехових, 51 — почесних громадян і купців, 6 — духовенства, 37 — особистих дворян і чиновників, 17 — родових дворян та ін. У гімназії були спорт. зал, фізичний кабінет та бібліотека. Навчання платне: у підготовчому класі — 50 крб., основних — 75 крб., пед.— 120 крб. на рік. Діяла учнівська квартира. Утримувалася коштом держави, губерн. і повіт. земств, а також плати за навчання. Містилася спершу в трьох найманих будинках Юскевича і Микитенка та Дворянській площі, потім у власному цегляному двоповерховому будинку з паровим опаленням, каналізацією та вентиляцією (тепер с. ш. № 4 на вул. Червоноармійській № 2).

ПИРЯ́ТИНСЬКА КАРТИ́ННА ГАЛЕРЕ́Я. Відкрита у листопаді 1989. Експонуються картини, портрети, скульптури професійних митців України та місцевих авторів. Розміщена на вул. Леніна № 47.

ПИРЯ́ТИНСЬКА МЕ́БЛЕВА ФА́БРИКА. Засн. 1932. Входить до складу Полтав. виробн. об'єднання «Полтавдерево». До 1975 була підпорядкована тресту «Харківдерево». Має два виробничі цехи і три дільниці. Виготовляє шафи для одягу і книг, приліжкові тумбочки та ін. товари нар. споживання. Розташ. на площі К. Маркса № 2.

ПИРЯ́ТИНСЬКА НАФТОГАЗОРОЗВІ́ДУВАЛЬНА ЕКСПЕДИ́ЦІЯ глибокого буріння. Ств. 1956 як Пирятинська контора буріння республ. тресту «Укрнафта». Сучасна назва—з лютого 1970. Розташ. на вул. Абаканській № 102.

ПИРЯ́ТИНСЬКА ПТАХОФА́БРИКА. Ств. 1963, підпорядкована Полтав. виробн. об'єднанню птахівництва (1980). Має 2571 га с.-г. угідь, у т. ч. 2382 га орних земель. Будинок культури на 400 місць. Розташ. у с. Вікторія Пирятинського р-ну.

ПИРЯ́ТИНСЬКА РАЙО́ННА СТА́НЦІЯ Ю́НИХ НАТУРАЛІ́СТІВ у с. *Березовій Рудці*. Засн. 1973. Має 1,5 га землі, парк, ставок, теплицю, кролеферму і дослідні ділянки. Вирощуються і досліджуються понад 200 різних видів рослин, окремі з них — рідкісні.

ПИРЯ́ТИНСЬКА РАЙО́ННА СТА́НЦІЯ Ю́НИХ ТЕ́ХНІКІВ — позашкільна установа, що працює над розвитком дит. тех. творчості. Засн. 1989. Діє 15 гуртків тех. профілю, в яких працює бл. 500 дітей шкільного віку, зокрема, картингістів, радіолюбителів, авіамоделювання, мото-дельтопланеристів та ін. Розташ. на вул. Червоноармійській № 14.

ПИРЯ́ТИНСЬКА СТА́НЦІЯ ТЕХНІ́ЧНОГО ОБСЛУГО́ВУВАННЯ. Підпорядкована об'єднанню «Полтававтомотосервіс». Ств. 1972 як філіал об'єднання «Полтававтотехобслуговування», з 1990 — сучасна назва. Виконує загальнотех. рихтувальні, фарбувальні, антикорозійні роботи тощо. Розташована на вул. Червоноармійській № 167.

ПИРЯ́ТИНСЬКА ФОРТЕ́ЦЯ 17—18 ст. Виникла наприкінці 16 ст. на місці давньоруського городища. Займала підвищений правобережний мис, розташований при

впадавні в р. Удаї її притоки р. Перевозу (тепер ця частина Пирятина зветься Замок). Гребля на Удаї створювала великий став, що додатково захищав укріплення. П. ф. поділялася на дві частини — меншу (тут розташ. адм. дільниці сотенного управління, *Різдва Богородиці собор*, Спаська церква) та більшу, де були ін. громадські й приватні двори та будівлі. У 17 — на поч. 18 ст. захисні огорожі П. ф. складалися із земляного валу з палісадом та дерев. баштами (глухими й проїздними), кількість яких сягала 12. Зовні укріплення оточував рів. У довжину фортеця сягала 400 саж., впоперек 100—200 саж., заг. довжина укріплень перевищувала 1000 саж. Озброєння складали 14 гармат і 11 гаківниць. У 2-й половині 18 ст. П. ф. втратила військове значення (див. *Оборонне будівництво*).

ПИРЯ́ТИНСЬКА ЧОЛОВІ́ЧА ГІМНА́ЗІЯ. Відкрита 1.VII 1912 в складі перших трьох класів. Уперше питання про її відкриття було порушено 1902 з ініціативи чл. училищної ради М. Д. Щербака та голови міської думи І. П. Дубровського. П. ч. г. мала шість класів з одним підготовчим. При гімназії був організ. учнівський хор. На час відкриття наліч. 290 юнаків, 1917 — 334, з них — 75 діти селян, 76 — козаків, 71 — міщан і цехових, 32 — почесних громадян і купців, 11 — духовенства, 30 — особистих дворян і чиновників, 14 — родових дворян та ін. Навчання платне: 60 крб. на рік. При гімназії були учнівські квартири. Утримувалася спершу на кошти земства, з 1913 держава щорічно виділяла по 27,3 тис. крб. Плата від учнів за навчання становила 14,2 тис. крб. Містилася в 1912—14 в приватному будинку, з 1914— у власному, спорудженому земством. Розташ. на вул. Бородінській (тепер Червоноармійській) № 4.

ПИРЯ́ТИНСЬКЕ ВИ́ЩЕ ПОЧАТКО́ВЕ УЧИ́ЛИЩЕ чоловіче. Відкрите 1913 на базі міського двокласного училища. Мало 4-річний курс навчання. В уч-щі навчалося 128 чол. Навчання платне: 10 крб. на рік. Утримувалося на кошти держави (6,8 тис. крб.) і плати за навчання (3,5 тис. крб.). Мало власне приміщення на вул. Переяславській (тепер вул. Леніна № 56).

ПИРЯ́ТИНСЬКИЙ ІСТО́РИКО-КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й. Відкр. 1967 у м. Пирятині. Експозиція розміщена в 5 залах, містить бл. 3 тис. експонатів. У музеї є матеріали про мистецтвознавця В. І. Григоровича (див. *Григоровичів садиба*), археолога і етнографа Ф. К. Вовка (див. *Березова Рудка*), письменника К. М. Герасименка (1907—42), поета Д. О. Луценка (1921—89), селекціонера, академіка АН СРСР В. М. Ремесла (див. *Ремеслу В. М. пам'ятник*) та інших. Розташ. на вул. Пушкіна № 47.

ПИРЯ́ТИНСЬКИЙ КОМБІНА́Т ХЛІБОПРОДУ́КТІВ. Засн. 1925 на базі двох націоналізованих млинів (1863 і 1888) як млинзавод № 6/7 (з 1939 — держмлин № 6/7). Під час Великої Вітчизн. війни зруйновані, млин № 7 відбудовано наприкінці 1944, млин № 6 — 1974. З 1962 — сучасна назва. Комбінат має 3 цехи і 4 дільниці, заготовляє, зберігає, переробляє зерно, виробляє борошно різних сортів, кукурудзяну і манну крупи. Клуб на 200 місць, б-ка (понад 1 тис. од. зб.), медпункт. Розташ. на вул. Леніна № 68.

ПИРЯ́ТИНСЬКИЙ М'ЯСОКОМБІНА́Т. Засн. у 1946 на базі пункту по забою худоби, який діяв з 1890. Випускає м'ясні і ковбасні вироби, субпродукти, свинячий та яловичий жири. Комбінат має м'ясожировий і ковбасний цехи. Клуб на 80 місць, б-ка (0,5 тис. од. зб.). Розташ. на вул. Піонерській № 64.

ПИРЯ́ТИНСЬКИЙ ОВОЧЕСУШИ́ЛЬНИЙ ЗАВО́Д. Став до ладу 1956. З 1990 — підпорядкований Полтав. обласній кооперативно-держ. спілці агропром. формувань, підприємств та організацій «Облплодоовочпром». Має цехи консервний, маринадний і сушильний. Випускає продукції бл. 40 найменувань. Розташ. на вул. Червоноармійській, № 163.

ПИРЯ́ТИНСЬКИЙ ПОВІ́Т — адм.-тер. одиниця. Ств. 16.IX 1781 в складі Київ. намісництва із 10 сотень, які входили до Лубенського, Ніжинського, Переяславського і Прилуцького полків. Центр — м. Пирятин. 30.XI 1796 віднесений до Малорос. губ., 27.II 1802 — до Полтав. губ.
Місцевість здебільшого рівнинна. Річки: Удай і Перевод, Многа, Журавка, Лутайка, Руда, Оржиця, дві під назвою Чумбая, Сліпорід. За переписами 1775—86 у повіті наліч. 154 поселення, поміщицьких будинків — 49, слобід — 11, сіл — 47, деревень — 12, хуторів — 84. У 80-х рр. 18 ст. тут жило 68 321 чол. Водяних млинів — 71, вітряків — 170. На час сел. реформи 1861 в повіті наліч. 85 цензових дворян, з них 5 дворянських родин володіли понад 3 тис. дес. землі, у т. ч. кн. Рєпніни мали понад 18 тис. дес., князі Голіцини — понад 7 тис., Катериничі — понад 6 тис., Жевакіни — 5 тис., Кушельови-Безбородьки — понад 4 тис. Із селян на кінець 19 ст. 91 відсоток знаходився на подвірному користуванні. 63 відсотки селян вийшли з кріпосної залежності й одержали в наділ по 2 дес. на ревізьку душу, державні — по 3,4 дес. землі на ревізьку душу. Під посівами (орними землями) знаходилося 72 відсотки всієї зем. площі. Посівні площі на 1901 становили 126 413 дес., зібрано було всього зернових 7 329 102 пуди. Скотарство пром. значення не мало. Були розвинуті садівництво й городництво. Відбувалося 50 ярмарків. Фабрично-заводська пром-сть випускала продукції майже на 1 млн. крб. Робітників за одними даними — 400, за ін.— 618. На кін. 19 ст. площа — 2871,6 кв. версти, землі всього — 282 943 дес., з них селянської — 122 671 дес. Населення за переписом 1897 — 163 505 чол. На час перепису 1900 в повіті наліч. 194 сільс. нас. пунктів, 257 сільс. общин (громад), 24 925 дворів, сільс. населення — 146 167 чол. Волостей 14: Антонівська, Городищенська, Жоравська (Журавська), Кантакузівська, Ковалівська, Линовицька, Пирятинська, Попівська, Сосинівська (Сасинівська), Теплівська, Харківецька, Черняхівська, Яблунівська, Яготинська. На поч. 1923 в повіті було 17 волостей, площа — 296 875 дес., населення — 220 238 чол. Розформовано П. п. 7.III 1923. Іл.— табл. XXXVII.

ПИРЯ́ТИНСЬКИЙ РАЙО́Н. Знах. у пн.-зх. частині області, в лісостеп. зоні. Пл. П. р.—863,5 км², нас.— 41,2 тис. чол. (1990). У районі 52 нас. пункти, підпорядковані міській і 13 сільс. Радам нар. депутатів. Райцентр — м. Пирятин. Утв. 1923 з кол. Пирятинської і Городищенської волостей Пирятин. повіту. Увій-

нов до складу Прилуцького, з 1930 — Лубен. округу. Межує з Чорнухинським, Лубенським, Гребінківським районами Полтавської, з Драбівським Черкаської, Яготинським Київської, Прилуцьким Черніг. областей. 1932 — віднесено до складу Харків., 1937 — Полтав. обл. 1939 у складі П. р. були міська і 24 сільс. Ради депутатів трудящих, які об'єднували 70 нас. пунктів. 1962 район укрупнено до розмірів тер.-виробн. управління за рахунок нас. пунктів Гребінківського та Куріньківської, Луговиківської, Пісківської сільс. Рад Чорнухинського р-ну, 1966 у зв'язку з відновленням районів у нових межах, до Гребінківського р-ну відійшли нас. пункти Майоршинської та Тарасівської сільс. Рад, а до П. р.— нас. пункти Теплівської сільради Гребінківського р-ну. Середня густота населення 47,7 чол. на 1 км² (1926 — проживало 67 968 чол., 1939 — 57 744 чол., 1949 — 47 438). Центр П. р. лежить у межах Придніпровської низовини. Є корисні копалини: глина, крейда, піски, торф, кам'яна сіль. Річки — Удаї, Перевод, Руда, Оржиця, Многа (басейн Дніпра). Грунти чорноземні, опідзолені. Частина району розташована в зоні мішаних лісів, решта — лісо-степовій зоні. Ліси (дуб, береза, осика, сосна, вільха, липа, берест, ясен, клен) займають 6,8 тис. га, лісосмуги і кущі — 1,3 тис. га, боліт — 5,4 тис. га. У районі — *Дейманівський заказник, Куквинський заказник* та пам'ятка садово-паркового мистецтва *Березоворудський парк* (всі — респ. значення), а також заповідні об'єкти місц. значення — пам'ятки природи дуб звичайний (див. *Дуби*), *Масальський, Березоворудський парк,* заповідні урочища *Куквин* та *Яри-Поруби*. Через район пролягають залізниця Москва — Одеса, автомобільні шляхи Київ — Харків, Київ — Суми, Полтава — Черкаси, Полтава — Чернігів. Всього автомоб. шляхів заг. користування — 178 км, у т. ч. з твердим покриттям — 172. Залізничні станції Пирятин та Гребарівка.

Спеціалізація с. г.— землеробство зерново-буряківнич. і тваринництво м'ясо-мол. напряму, птахівництво. Площа сільгоспугідь (1990) становить 63,3 тис. га, у т. ч. орної землі — 55,1 тис. га, сіножатей і пасовищ — 7,9 тис. га. Гол. культури: озима пшениця, кукурудза, цукрові буряки. У районі — 16 колгоспів, 5 радгоспів, радгосп-технікум, птахофабрика, виробниче аграрно-пром. об'єднання. Переважають підприємства харчової пром-сті. Пром. підприємств 13, найбільші заводи — дослідний спеціалізований по випуску машин і обладнання для тваринницьких ферм, сироробний, овочесушильний, комбінат хлібопродуктів, м'ясокомбінат, меблева ф-ка, нафтогазорозвідувальна експедиція глибокого буріння.

У П. р.— 12 серед., 17 неповних серед., 3 початкові школи, *Березоворудський радгосп-технікум* (1080 учнів), 2 муз., дитяча кіноспортивна школи, районні станції юних техніків і натуралістів, 4 лікарні (84 лікарі), 3 амбулаторії, 22 фельдшерсько-акушер. пункти, 5 профілакторіїв, комбінат побут. обслуговування, 2 будинки побуту, 16 комплексних приймальних пунктів; районний Будинок культури, 10 сільських Будинків культури, 19 клубів, 3 кінотеатри, з них 2 літні, 36 кіноустановок, 60 б-к, з них — районні для дорослих і дитяча, 25 сільс., 27 шкільних (575,6 од. зб.), *Пирятинський історико-краєзнавчий музей* і 4 сільські музеї, *Пирятинська картинна галерея, Григоровичів садиба*. Газета — «*Пирятинські вісті*». На фронтах Вел. Вітчизн. війни загинуло понад 4 тис. жителів ра-

йону, встановлено 36 пам'ятників на братських могилах. Див. також статті: Пирятин, Білоцерківці, Березова Рудка, Вишневе, Вікторія, Велика Круча, Грабарівка, Деймапівка, Давидівка, Каплинці, Малютинці, Сасинівка, Смотрики, Теплівка, Харківці.

ПИРЯ́ТИНСЬКИЙ СИРЗАВО́Д Полтав. виробн. об'єднання мол. пром-сті. Засн. 1920. Реконструйований 1935. Розширення з-ду здійснено 1952—54. Його потужність була доведена до 32 т продукції на добу. 1969—73 збудовано новий з-д потужністю 80 т переробки молока на добу. 1978 введено в дію цех по виготовленню замінника незбираного молока, 1980 — новий компресорний цех. 1982 реконструйовано технолог. цехи. Розташ. на вул. Червоноармійській № 171.

ПИРЯ́ТИНСЬКИЙ СПЕЦІАЛІЗО́ВАНИЙ ЗАВО́Д дослідний. Був створений у 1928 як артіль «Металіст», яка потім називалася «Коопторф», промкомбінат, ливарно-мех. з-д. З 1981 сучасна назва. Виготовляє машини для тваринництва (гноєнавантажувачі, автонапувалки для великої рогатої худоби, чавунне і кольорове литво; запасні частини до гноєнавантажувачів та автонапувалок). Розміщений на вул. Червоноармійській № 69.

ПИРЯ́ТИНСЬКИЙ ЦЕГЕ́ЛЬНИЙ ЗАВО́Д. Перший цегельний з-д у Пирятині почав діяти 1859. У 1895 і 1900 виникло ще 4 цегельні з-ди. У 1904 вони виробили 1232 тис. штук цегли. На базі цих підприємств і був ств. сучас. П. ц. з. Він входить до складу Полтав. виробн. об'єднання буд. матеріалів. Має цех по виготовленню цегли, мех. майстерню. 1972 здійснено реконструкцію з-ду. Розташ. на вул. Цибаня № 2.

«ПИРЯ́ТИНСЬКІ ВІСТІ». Газета, орган Пирятинської районної Ради нар. депутатів. Виходить з 4.IX 1991.

ПИРЯ́ТИНСЬКІ ПЕДАГОГІ́ЧНІ КУ́РСИ Прилуцької окружної інспектури нар. освіти. Організ. в листопаді 1929 у Пирятині як дворічні курси. У лютому 1930 реорганіз. в однорічні. Готували вчителів для поч. шкіл. Припинили діяльність в 1930.

ПИСАРІ́ВЩИНСЬКИЙ ПАРК — пам'ятка садово-паркового мистецтва (з 1970). Закладений на поч. 19 ст. Збереглися дерева віком 150—200 р. Розташ. біля с. Писарівщини Дикан. р-ну. Перебуває у віданні СПТУ № 51. Пл. 16 га.

ПИШНЕ́НКИ (хут. Пишненків) — село Зіньківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Зезекали, Петро-Ганнівка, Саранчівка, Тимченки, Холодівщина. Розташ. на Посульсько-Ворсклянському плато, порізаному балками і ярами, за 22 км від райцентру та за 60 км від залізнич. ст. Гадяч. За 4 км від села проходить автомагістраль Полтава—Гадяч. 594 ж. (1990). Село сформувалося з хуторів. За переписом 1859 на козацькому хут. Пишненків Більської вол. Зіньків. пов. наліч. 5 дворів, 14 ж. У 1882 тут збудовано дерев. Вознесенську церкву і церковнопарафіяльну школу. 1900 — 17 дворів, 98 ж.; 1910 — 35 дворів, 220 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. З 1923 П. у складі Опішнянського р-ну. У 1926 хут. П.—центр сільради, 26 господарств, 122 ж., підпорядковано 19 хуторів. Під час нім.-фашист. окупації (7.IX 1941—8.X 1943) гітлерівці розстріляли 3 чол., вивезли до Німеччини 98 чол. У кін. 1943 відновлено артіль «Іскра Леніна», яка 1951 об'єдналася з колгоспом «Промінь Ілліча» (с. Зезекали). Нове госп. стало називатись колгосп ім. М. І. Калініна. 1958 до нього приєднався колгосп ім. В. В. Куйбишева

(с. Саранчівка). У П.— центр. садиба колгоспу ім. М. І. Калініна (зерново-тех. напряму, тваринництво), відділення зв'язку та ощадбанку, неповна с. ш., дільнична лікарня, аптека, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (8,7 тис. од. зб.). Пам'ятник М. І. Калініну (1967). Мемор. комплекс: пам'ятник (1956) на братській могилі рад. воїнів, які загинули (124 чол.) під час визволення села 1943, і пам'ятник (1972) воїнам-односельцям, що полягли (249 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ПІВДЕ́ННА (ПОЛТА́ВСЬКА) ГРУ́ПА СПРИЯ́ННЯ «И́СКРЕ»— опорний пункт ленінської газ. «Искра» в м. Полтаві. Ств. весною 1900 (перший на Україні) у відповідності з планом, розробленим під керівництвом В. І. Леніна й обговореним на Псковській нараді у квітні 1900. Після наради В. І. Ленін обговорив план розгортання роботи в Полтаві з майбутніми керівниками Полтав. групи сприяння «Искре» Ю. О. Цедербаумом (Л. Мартовим) та Л. М. Радченко, які були учасниками наради (вона проводилася на квартирі останньої). У Полтаві в той час проживало під наглядом поліції багато діячів революц. руху. Вони й склали ядро полтав. іскрівської групи (конспіративна назва «Наталка»).

Перший номер «Искры» надійшов у Полтаву в січні 1901 в одному примірнику в обкладинці дитячої книги. У тому ж місяці чемодани з подвійним дном з транспортом іскрів. видань (у т. ч. й перший номер газети), доставив до Полтави, за одними даними, М. Є. Бауман, за ін.— І. С. Блюменфельд, який працював у друкарні «Искры» (набирав газету). Кілька чемоданів з другим номером «Искры» доставила член полтав. групи лікарка-дантист П. В. Чериковер, потім «Искру», листівки та брошуру «Травневі дні у Харкові» доставила К. І. Захарова, яка за завданням полтав. групи двічі їздила за кордон до редакції, а потім стала агентом «Искры» в Одесі.

«Искра» надходила на понад 20 адрес. У Полтаві було влаштовано один з головних на Пд. складів іскрів. л-ри, де в окремі періоди знаходилося понад 1000 примірників «Искры».

На поч. червня 1901 до Полтави приїздив професіональний революціонер І. В. Бабушкін, щоб одержати 85 примірників «Искры» та 6 примірників журналу «Заря». Кілька разів відвідував Полтаву В. А. Шелгунов з метою доставки іскрів. видань у Луганськ і Катеринослав.

1902 в Полтаві нелегально було надруковано окремою брошурою тиражем 10 тис. примірників проект першої Програми РСДРП (передруковано з № 21 «Искры»), прийнятий потім з деякими доробками на II з'їзді РСДРП. Полтав. група діяла до літа 1903. У Полтаві на фасаді буд-ку на вул. Пушкіна № 18/24 встановлено *«Искры» агентів місцю явки меморіальну дошку*.

ПІВДЕ́ННО-ЗА́ХІДНОГО ФРО́НТУ ВО́ЇНАМ МЕМОРІА́ЛЬНИЙ КО́МПЛЕКС в урочищі Шумейкове Лохвицького р-ну. Споруджений 1976 на честь 800 воїнів Пд.-Зх. фронту на чолі з командуючим фронтом М. П. Кирпоносом (див. *Кирпоноса М. П. погруддя*), членом Військ. Ради М. О. Бурмистенком, дивізійним комісаром Є. П. Риковим і нач. штабу фронту В. І. Тупіковим, які 20.IX 1941 прийняли бій з переважаючими силами нім.-фашист. загарбників, під час якого майже всі загинули. Композиційний центр комплексу — бронзова фігура воїна (вис. 8,0 м) на фоні гранітної стели Слави у формі двох вигнутих орденських стрічок. Біля її підніжжя — гранітна брила з текстом, праворуч на постаменті бронеавтомобіль БА-

10 № 530. Поруч знаходиться гранітний пам'ятник-саркофаг ' на братській могилі, в центрі якого — Вічний вогонь. У глибину урочища веде доріжка до криниці, біля якої встановлено саркофаг на місці загибелі М. П. Кирпоноса. Автори меморіалу — скульптори А. Ю. Білостоцький, В. П. Вінайкін; архітектори Т. Г. Довженко, К. О. Сидоров. Іл.— табл. XXX.

ПІВНІ́ЧНА ВІЙНА́ 1700—21 — війна Росії проти Швеції за вихід до Балтійського моря, за повернення його узбережжя, захопленого Швецією.
У воєн. діях в Прибалтиці брали участь укр. козацькі полки, зокрема, Гадяцький, Лубенський, Миргородський, Ніжинський, Полтавський, а також загони запорожців. У вересні 1708 швед. війська рушили на Україну. В 1708 витримали оборону від швед. військ міста Веприк (див. *Веприцька оборона* 1708—09), Пирятин та ін. нас. пункти Полтавщини. Полтавська битва 1709 закінчилася розгромом шведів. 30. VI 1709 під *Переволочною* капітулювали відступаючі частини швед. армії. Рос. Балт. флот переміг шведський у Гангутському бою 1714, при Гренгамі (1720). Завершилася Ніштадтським миром 1721.

«ПІД ПРА́ПОРОМ КОМУНІ́ЗМУ». Газета Полтав. обкому Компартії України і облради по Зіньківському тер. колгоспно-радгосп. управлінню (з 1963 — орган парт. к-ту Зіньківського виробн. колгоспно-радгосп. управління і райради). Виходила 1962—65 у Зінькові.

«ПІД ПРА́ПОРОМ ЛЕНІНІ́ЗМУ». Газета, орган парт. к-ту Решетилівського виробн. колгоспно-радгосп. управління та райради. Виходила в 1962—65 у Решетилівці. Див. *«Червоний Жовтень»*.

ПІДВО́РІВСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — бот. заказник (з 1979). Розташ. у Котелевському р-ні, на тер. Руднянського лісництва (кв. 47). Перебуває у віданні Полтав. лісгоспзагу. Площа 30 га.

ПІДГО́РНОГО М. В. ПОГРУ́ДДЯ у м. Карлівці. Підгорний Микола Вікторович (1903—83) — рад. держ. і парт. діяч, двічі Герой Соц. Праці (1963, 1973). Нар. в Карлівці. З 1918 працював учнем, потім слюсарем гол. мех. майстерень у Карлівці, в 1921—23 — секретар осередку і Карлів. райкому комсомолу. 1953—57 — другий, 1957—63 — перший секретар ЦК Компартії України. У 1963—65 — секретар ЦК КПРС, у 1965—77 — Голова Президії Верховної Ради СРСР. Бронзове погруддя (1,3 м) на постаменті (2,5 м) з червоного полірованого граніту (скульптор Г. Н. Кальченко, арх. А. Ф. Ігнащенко). Встановлено 1976 на вул. Леніна.

ПІДПІ́ЛЬНІ АНТИФАШИ́СТСЬКІ ГРУ́ПИ на Полтавщині. 1) Комсомольсько-молодіжна Й. Й. Баяна і О. П. Лімова у Полтаві. Ств. у червні 1942. До складу групи входило 16 чол. Визволила ряд рад. військових льотчиків, які потрапили до ворожого полону. Декому з урятованих з допомогою підпільників вдалося перейти лінію фронту і продовжувати бойові дії проти ворога. Діяла до весни 1943. Частина патріотів загинула у нерівній битві з фашизмом. 2) Група *«Нескорена полтавчанка»* у Полтаві. 3) Група М. Л. Іващенка у Кобеляках. Ств. хірургом Кобеляцької районної лікарні з медиків, що таємно лікували воїнів Червоної Армії, які опинилися на окупованій території. 4) Антифашистська група Г. Г. Калиниченка у Полтаві. Ств. на поч. 1942. До неї входило понад 20 чол.— рад. воїни, що втекли з фашист. полону або вийшли з оточення, та місцеві жителі.

У червні 1942 підпільна група була викрита ворогом й у вересні того ж року розстріляна. 5) Комсомольсько-молодіжна патріотична група О. А. Кривицького у Кременчуці. Ств. 1943. До її складу ввійшло кілька дрібних груп, що раніше діяли окремо. У групі налічувалось 20 чол. З наближенням Червоної Армії до Кременчука частина підпільної групи 20.IX 1943 з'єдналася з одним з регулярних підрозділів.
6) Підпільна група лейтенанта Дніпрова у Кременчуці. Ств. 1942 в складі 11 чол. Керівником її був член КПРС І. Х. Харченко. Члени групи розповсюджували серед місцевих жителів антифашист. листівки. З 25 по 30.XI 1943 разом з частинами Червоної Армії брали участь у боях з ворогом на правому березі Дніпра. Пізніше члени групи влилися до лав Червоної Армії.
7) Підпільна розвідувальна група А. В. Марченка-Соколенка у Полтаві. Створена у червні 1942 під керівництвом А. В. Марченка (псевдонім Соколенко), його заступником був К. В. Герасименко. У групу входили Є. І. Касьян, І. М. Вишневська — радистка. У ході діяльності до групи було залучено місцевих жителів: К. П. Ворону, О. А. Ворону та А. Я. Колесниченка.
8) Група, яку очолював Т. П. Сіриченко у Полтаві. Ств. у жовтні 1941 в складі 7 чол. У вересні 1942 Т. П. Сіриченко був схоплений і розстріляний фашистами. Діяла до вересня 1943. 9) Група П. Ф. Петька у Кременчуці. Ств. у травні 1942 кандидатом у члени КПРС робітником Крюківського вагонобудівного заводу П. Ф. Петьком (1910—43) в складі 14 чол. (робітники вагонобудівного з-ду, учні ремісничого училища № 6 і с. ш. № 6 м. Кременчука). 5.III 1943 підпільна група була викрита і 21.III 1943 розстріляна. 10) Диверсійна група М. К. Романова. Ств. і закинута літаком 12.VIII 1943 в районі Нових Санжар у тилу нім.-фашист. військ. До складу групи входило 5 чол. Командир — М. К. Романов. Група мала зброю, боєприпаси. 11) Підпільна група П. І. Токаря у Полтаві. Ств. у жовтні 1941 в складі 40 чол. Керував групою П. І. Токар (1897—1943). Діяла до вересня 1943. 12) Група Г. П. Шалиганової у Полтаві. Ств. в січні 1943 під час одного з відступів нім.-фашист. окупантів. По вулиці Фрунзе № 45 знаходилися поранені рад. військовополонені. Група Г. П. Шалиганової організувала місц. жителів для надання їм допомоги. Врятовані воїни Ф. О. Баранов, А. Н. Гусєв, П. О. Герасимов переховувалися на квартирі Г. П. Шалиганової по вул. Шведській № 54, І. П. Дорохов — по вул. Шведській № 56. 13) Яхницька підпільна партійна група «Родина» Лохвицького р-ну. Ств. Лохвицьким підпільним райкомом партії напередодні ворожої окупації. Керівником був кандидат у члени КПРС, учитель яхницької с. ш. С. М. Грицан, який пройшов спец. підготовку у Полтаві. Діяла до визволення Полтавщини (вересень 1943).

ПІЗНЯЦЬКА НАРО́ДНА ТРУ́ПА. Організована Василем Федоровичем Русиновим у с. Пізняках Лохвицького пов. (тепер — Чорнухинського р-ну) на поч. 20 ст. До її складу входили селяни й сільська інтелігенція — усього понад 20 осіб. У театрі Русинова виступали й приїжджі актори. Восени 1901 М. Кропивницький поставив тут п'єсу «Прихожа» (переробка Русинова з «Лакейської» М. Гоголя). Інша п'єса Русинова — «Несподівана халепа» (Полтава, 1901). Трупа виступала на сцені *Лохвицького народного дому* (1902). За переказами, у Пізняках бувала М. Заньковецька. В. Ф. Русинов — гласний Лохвицький земс. зборів, предво-

дитель дворянства. Йому належить також книжка «Пироги спасения» (Полтава, 1912).

ПІКІНЕ́РІВ ПОВСТА́ННЯ 1769—70 — повстання *Дніпровського пікінерського полку* і *Донецького пікінерського полку* проти феод.-кріпосницького гніту.

На поч. 1769 відмовилися виконувати військ. службу пікінери Царичанської роти Донецького полку. У жовтні 1769 вибухнуло повстання в Дніпровському і Донецькому полках. Почала його рота Дніпровського полку, розташована в м-ку Соколка (тепер Правобережна Соколка Кобеляцького району), потім повстання поширилося на м-ка Нехворощу, Царичанку, Орлик, Китайгород і Маячку Донецького полку. Кілька сот повсталих перейшло за р. Оріль на землі Запоріжжя. Об'єднавшись з запорізькими козаками, повсталі пікінери вступили в сутички з каральними загонами царських військ. На поч. 1770 повстання було придушено. Найактивніші його учасники після катування були заслані на вічну каторгу. Частина заарештованих, не витримавши кари, померла і похована у Нехворощі. Після придушення повстання Донецький полк був посланий на війну проти кримських татар і відзначився в боях 1770 під Перекопом, при форсуванні Сивашу та ін.

ПІКІНЕ́РСЬКІ ПОЛКИ́ — військові поселенські формування на Україні у 18 ст. Див. *Дніпровський пікінерський полк, Донецький пікінерський полк.*

ПІОНЕ́РАМ-ГЕРО́ЯМ ПА́М'ЯТНИК у м. Лубнах. Відкрито 1959 на тер. Піонерського парку на честь юних героїв Бориса Гайдая, Анатолія Буценка, Івана Сацького, які, працюючи в Лубенському депо чорноробами, направили відремонтований паровоз у ненаведений поворотний круг. Паровоз звалився в яму. Внаслідок цього 12 відремонтованих паровозів не змогли вийти на магістраль, а 10 ін. паровозів, що потребували ремонту, також змушені були стояти перед зруйнованим кругом. Депо на тривалий час вийшло з ладу. Розлютовані гітлерівці схопили хлопців, жорстоко катували їх, а потім розстріляли. Пам'ятник — скульптурна композиція з трьох бронзових фігур на фоні муру на постаменті (заг. вис. 6,8 м). Автори — скульп. Є. Ю. Горбань, арх. С. К. Кілессо. Іл. табл. XX.

«ПІОНЕ́РІЯ ПОЛТА́ВЩИНИ». Газета, орган МК ЛКСМУ. 9 квітня 1934 у Полтаві вийшов один номер.

ПІОНЕ́РСЬКИЙ СКВЕР (до 1919 — Штабний, з 1920 — Пролетарський, ім. К. Маркса, з кінця 30-х рр.— сучас. назва) у Кременчуці. Розташ. у прибережній частині міста, поряд з Придніпровським парком. Ств. в кінці 19 ст. Першу назву одержав від будинку Головного штабу інспектора резервної кавалерії та поселених військ. 13.V 1920 тут виступав А. В. Луначарський (див. *Луначарського вулиця*). На тер. скверу— кінотеатр «Дніпро», дитяче автомістечко, атракціони, тир. Площа 2 га.

ПІ́СКИ — село Козельщинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бутенки, Йосипівка та Книшівка. Розташ. на лівому березі р. Псла, за 18 км від райцентру та залізнич. ст. Козельщина і Галещина. 661 ж. (1990). Засн. в серед. 18 ст. миргород. полковником (пізніше бригадиром) В. П. Капністом, батьком відомого рос. поета В. В. Капніста (див. *Велика Обухівка*), на землях, пожалуваних йому за службу царським указом 15.VI 1743. 1772 у селі збуд. дерев. Успенську церкву. У першій пол. 19 ст. діяло парафіяльне уч-ще, підпорядковане

Полтав. палаті держ. маєтностей, 1847 — 27 учнів. За переписом 1859 у П. (село власницьке) Кременчуц. повіту, що знаходилося ліворуч від Полтав. поштового тракту, за 36 верст від Кременчука — 347 дворів, 2332 ж., відбувалося 3 ярмарки на рік. З другої пол. 19 ст. село було волосним центром. 1900 у П. — перша козацька сільська громада, до якої входили козаки хут. Перваки та Підварки (Подворки), 315 господарств, 1938 ж. Було 3 озера. Діяли земська та церковнопарафіяльна школи. Жителі ін. прилеглих хуторів складали другу Пісківську козацьку сільську громаду, 270 дворів, 1616 ж., церковнопарафіяльна та 2 школи грамоти. Того ж року, перебуваючи в с. Мануйлівці (тепер *Верхня Мануйлівка*), П. відвідав О. М. Горький, де познайомився з волосним писарем М. Я. Краснокутським, сільс. учителем М. Т. Долинським та М. Г. Перваком, котрі у період революції 1905—07 разом з сільським писарем козаком Д. С. Михолем та наймитом А. Д. Кальницьким вели антиурядову агітацію. За рев. пропаганду вони були заарештовані. У 1910 в П. (з хут. Гаврильця) — 357 дворів, 2135 ж. Діяв паровий млин з олійницею, просорушкою та крупорушкою. Дерев'яна Успенська церква, збуд. 1855 замість старої, та приписана до неї Троїцька церква (1909). При ній існ. дві невеликі б-ки, 2 церковнопарафіяльні школи та школа грамоти.

Рад. владу проголошено у січні 1918. П. стали центром сільради. З окупацією села нім.-австр. військами весною 1918 тут ств. партизан. група на чолі з С. І. Паськевичем (1887—1920). 21.VI 1968 його ім'я присвоєно Будинку культури в П. 7.III 1923 П. віднесені до Манжеліївського р-ну Кременчуц. округу. 1834 ж. (7.IX 1923). До Пісківської сільради входило 40 хуторів, частина яких у 30-ті рр. приєднана до Пісок. Весною 1930 організ. колгосп «Червоний партизан», що об'єднав спершу 33 бідняцьких г-ва. У період нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—27.IX 1943) кол. червоний партизан П. П. Троцький очолив групу народних месників у П. Гестапо стратило патріотів. У селі знаходився каральний загін окупантів, приміщення школи було перетворено на катівню. Гітлерівці стратили 6 жителів, вивезли на примусові роботи до Німеччини 292 юнаків і дівчат, спалили 450 господарств. Тепер у П. — центр. садиба колгоспу «Червоний партизан» (зерново-буряківничого і м'ясо-мол. напряму), відділення зв'язку, АТС, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, аптека, дитсадок, комплексно-приймальний пункт, Будинок культури на 250 місць з стаціонарною кіноустановкою, б-ка (9,1 тис. од. зб.). Уродженцями П. є укр. історик, засл. діяч науки УРСР (1968), проф. О. А. Бородін, укр. письменник А. С. Троїцький.

У П. на сільс. кладовищі знаходиться братська могила борців за владу Рад, загиблих 1920. У центрі села — мемор. комплекс: братська могила рад. воїнів, загиблих 1941 при обороні і визволенні 1943 села від гітлерівців, та пам'ятник воїнам-односельцям (на 6-ти стелах викарбувано 161 прізвище), які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957, реставровано 1982). У с. Книшівці знаходиться Солоне озеро, що живиться з джерела-свердловини, пробуреної ще в дореволюц. роки. Вода солона на смак, має лікувальні властивості. На березі озера міститься база відпочинку Кременчуцького нафтопереробного з-ду.

ПІСКИ — село Лохвицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Шевченкове і Яремівщина. Розташ. на березі р. Артополот, за 18 км від райцентру. У П. — залізнич. ст,

Піски. 3044 ж. (1990). Уперше згадуються в літописі під 1092 як Пісочень. З серед. 17 ст. входили до складу Лохвицької сотні, а з 1760, після її поділу на три сотні — до Янишпольської сотні з центром у с. Брисі; з 1781 П.— у складі Лохвицького пов. Черніг. намісництва, 1796 — Малорос., 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 у П. (село власницьке та козацьке) 546 дворів, 3296 ж., мурована Успенська церква (1818). На час селянської реформи 1861 належали графині Марії Комаровській. У 1867—79 через село прокладено залізничну лінію Кременчук — Бахмач. 1888 у П.— 585 дворів, 3236 ж. Діяло нар. учще. 1910 П.— центр волості, 772 двори, 4347 ж., 25 вітряків, 6 кузень, 2 цегельних з-ди, 31 крамниця, народне уч-ще і церковнопарафіяльна школа.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Під час боротьби з Денікіним 1919 у селі діяв підпільний партизан. штаб. 1920 ств. комнезам, 1923 П.— центр сільради Лохвицького р-ну Роменського округу, 4707 ж., ств. буряківниче кредитне т-во. У 1929 в П. організ. комуну ім. К. Маркса, в 1931 виникло два колгоспи: «Правда» та ім. Г. К. Орджонікідзе, які 1950 об'єдналися в одне господарство — колгосп ім. Г. К. Орджонікідзе. Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—14.IX 1943) гітлерівцями вивезено на примусові роботи до Німеччини 244 чол., розстріляно — 10 чол. 1960 колгосп став відділком радгоспу Лохвицького цукрокомбінату (вирощує насіння цукрових та кормових буряків). Діють Лохвицька районна нафтобаза, Лохвицький районний паливний склад, асфальтобетонний з-д, перевалочний пункт Лохвицької заготконтори, відділення зв'язку, с. ш., дільнична лікарня, Будинок культури на 300 місць, 2 б-ки (23 тис. од. зб.), їдальні. Уродженцями П. є: укр. письменник, засл. артист УРСР (1977) Г. І. Булах, Герої Рад. Союзу М. Ю. Матвієнко (1940), Є. І. Усенко (1944) та В. П. Шульга (1945). У П. встановлено: 1989 — обеліск на братській могилі рад. воїнів, полеглих під час оборони 1941 і визволення 1943 села від нім.-фашист. загарбників, 1975 — пам'ятний знак односельцям, що загинули (259 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Пам'ятка архітектури — колишньої *земської школи будинок* та пам'ятка археології — залишки літописного міста Пісочень, згаданого під 1092. Біля с. Шевченкове — 7 курганів.

ПІЩА́НЕ — село Кременчуцького р-ну, центр сільської Ради народних депутатів, якій підпорядковане село Кривуші. Розташоване за 6 км від райцентру та за 8 км від залізнич. ст. Кременчук і за 10 км від пристані на Дніпрі. 1905 дворів, 4785 ж. (1990). Виникло у 17 ст. як козацьке поселення. Входило до складу Кременчуц. сотні Миргород. полку. За переписом 1729—30 — хутір, що наліч. 20 дворів посполитих. З 1795 повіт. земському справнику В. М. Старицькому в с. П. належало 264 кріпаки. З 1796 П.— у складі Кременчуц. повіту Малорос. губ. (з 1802 — Полтавської). У 1859 в селі—153 двори, 1234 ж. З 2-ї пол. 19 ст. П.— центр Кохнівської волості, 1882 відкрито земське нар. уч-ще, 1884 збуд. дерев. Успенську церкву з дзвіницею, при якій діяли б-ка та церковнопарафіяльна школа. У 1900 в селі — 343 двори, 2377 ж.; у 1910 — 460 дворів, 2627 ж., паровий млин з просорушкою. У жовтні 1917 в П. був сформований загін Червоної гвардії.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 7.III 1923 П. віднесено до Кохнівського р-ну (центр — у Піщаному) Кременчуц. округу, з

серпня 1928 — до Потіцького р-ну. У 1923 в П.— 3016 ж., 1926 — 637 дворів, 2935 ж. 1930—39 село підпорядковувалося безпосередньо Кременчуц. міськраді, потім віднесено до складу Кременчуц. р-ну. У роки нім.-фашист. окупації (9.IX 1941—29.IX 1943) гітлерівці стратили 16 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 82 чол. У селі — колгосп ім. І. В. Мічуріна (овочевого напряму, тваринництво) та радгосп «Декоративні культури» (спеціалізується на вирощуванні насіння, квітів та саджанців), будинок побуту, кафе, відділення зв'язку, с. ш., амбулаторія, аптека, 2 дитсадки, районний Будинок культури на 500 місць, кіноустановка, 2 б-ки (61,1 тис. од. зб.). Серед уродженців села — доктор істор. наук П. М. Пахмурний, кандидат с.-г. наук О. С. Коваль, кандидат філософ. наук Т. П. Цвелих. Уродженці Кривушів: Герой Соц. Праці Н. Ю. Войтенко; доктор мед. наук, професор П. П. Гусич; один з будівників Байконура, інж. полковник Л.Н.Жук; засл. працівник культури УРСР В. Н. Жук; письменник В. Ф. Баранов. Пам'ятник В. І. Леніну (1967); братська могила рад. воїнів, які загинули 1943, та пам'ятник воїнам-односельцям, що полягли (167 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1952, реставр. 1979). 1979 встановлені обеліски на трьох могилах рад. воїнів, загиблих 1941 та 1943.

ПІЩА́НЕ — село Решетилівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані населені пункти Молодиківщина, Нова Михайлівка, Потеряйки, Славки, Шарлаї. Розташ. за 22 км від райцентру та за 12 км від залізнич. ст. Решетилівка. 1057 ж. (1990). За переказами, назву поселення дістало від прізвища козака Піщанського (Піщаного), що вперше тут оселився. Село засн. в 17 ст. За даними Ген. опису Лівобереж. України 1765—1769 П. входило до складу Решетилівської сотні Полтав. полку. 1782 власницею П. була полковниця Н. Потьомкіна, згодом село перейшло до Кочубеїв. У 1859 в П. наліч. 164 двори, 976 ж., мурована Захаро-Єлизаветинська церква (1847). До реформи 1861 село належало поміщику Кочубею. За даними 1900 число господарств становило 263, 1408 ж. Через 10 років у селі було 247 господарств, 1532 ж. Частина населення займалася ремеслами. 1906 застрайкували робітники економії Кочубея.

У січні 1918 було проголошено Рад. владу. Ств. сільс. ревком. Волосний і сільський ревкоми приступили до розподілу поміщицької землі, але скоро село було окуповане нім.-австр. військами. Проти окупантів активно діяв партизан. загін. 1920 в селі було 1467 ж. У січні 1921 в бою з частинами Махна під П. брав участь М. В. Фрунзе. У наступному році в селі ств. парт. осередок з 5 чол., який об'єднував комуністів двох сіл — П. і Надєжди. Самостійна парторганізація в П. ств. 1930. 1926 в П. ств. машинотрактор. т-во. За переписом 1926 у П. Потічанської сільради Решетилівського р-ну Полтав. округу — 126 дворів, 587 ж. У січні 1930 організ. ТСОЗ. За період нім.-фашист. окупації (2.X 1941—22.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 27 чол. У селі — колгосп ім. Я. М. Свердлова (зерново-цукрово-тваринницького напряму), відділення зв'язку і ощадкаси, с. ш., дільнична лікарня, ясла-сад, Будинок культури на 380 місць, б-ка (13 616 од. зб.). Уродженцем П. є Герой Рад. Союзу (1943) Л. М. Дудка (1908—45). 1975 на фасаді б-ку піщанської с. ш. відкрито *Дудці Л. М. меморіальну дошку.* 1967 споруджено пам'ятник В. І. Леніну і Я. М. Свердлову. Пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, які за-

гинули під час оборони 1941 та визволення 1943 села. Встановлені 10 мемор. плит з викарбуваними на них іменами 125 загиблих воїнів-односельців.

ПІЩА́НКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Лапної (бас. Дніпра). Довж. 14 км, площа бас. 56,8 км². Тече тер. Карлівського р-ну.

ПІЩА́НСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 в складі Золотоніського округу Полтав. губ. із Піщанської та Прохорівської волостей Золотоніського повіту (всього 10 сільрад). Пл.— 453 кв. версти. Нас. на 7.IX 1923 — 31 180 чол. 10.VI 1925 віднесений до Черкас. округу.

ПЛА́НИ МІСТ ПОЛТА́ВЩИНИ. Найдавніші картографічні зображення міст Полтавщини пов'язані з діяльністю франц. військ. інж. Г. Л. де Боплана. На його картах України, виконаних у 1650-х рр., схематично показані Кобеляки, Кременчук, Говтва, Полтава, Хорол, Лукомль (Лукім'я), Лубни, Лютенька, Зіньків, Гадяч, Ромни, Лохвиця та ін. Докладніші плани окремих міст почали складатися у 18 ст. замість поширених до того часу вербальних документів — описів і розписних списків. Поява піктографічних документів пов'язана з розвитком картографії в Рос. імперії, засвоєнням зх.-європ. досвіду у цій галузі військ. інженерами рос. армії, а також з діяльністю іноземних військ. фахівців, залучених на рос. службу. Перша відома нам серія планів пов'язана з *Північною війною 1700—21*, з подіями 1709 — плани Полтави і Полтавської битви генералів Алларта і де Фера. Наступна серія планів пов'язана з реконструкцією фортець Полтавщини, яка здійснювалася у 1720-х рр.: плани Полтавської фортеці І. Бинєва (1722) і В. Кутузова (1730), план містечка Коломака (1723), який за манерою виконання дуже нагадує «План Старої і Нової Полтави» (1709), виконаний у скупій графічній манері, майже без заливки. Написи зроблено нім. мовою. Не орієнтовано. Внизу — лінійний масштаб в аршинах. Однією суцільною лінією показане овальне в плані старе козацьке укріплення з 3 чотиригранними вежами і 3 виступами типу бастей; поверх цього зображення у завороті р. Коломак намальовано дводільне земляне укріплення бастіонної системи. Менша частина — прямокутна, з 4 наріжними бастіонами, названа Sloss (Замок), більша — Staff Kolomak (місто Коломак). З напільної сторони бачимо в'їзний вузол з равеліном і гласис. Дві греблі, по яких можна було переїхати річку, мали передмостові укріплення у вигляді бастіонів. У графічній манері, але набагато ретельніше, виконано план Переяславської фортеці З. Зибіним (1727). На ньому показано лише план і профіль оборонної огорожі фортеці — земляний вал з бруствером, валгангом, апарелями, з великими бастіонами і равеліном з напільної сторони. План орієнтований, має 2 лінійні масштаби у футах. У той час виконувалися фіксаційні плани старих козацьких укріплень, прикладом чого є план містечка Лінляєва (1741), що фіксує прямокутну у плані земляну фортецю з чотиригранними надбрамними вежами, земляним валом з частоколом і широким ровом, обставленим дерев'яними рогатками. У центрі фортеці — церква. Показано водні басейни, порядкове планування з парцеляцією, профіль оборонної огорожі. Всі вищеперелічені плани зберігаються у ЦДВІА (Москва).

Наступна серія планів пов'язана з діяльністю на Україні видатного фортифікатора Данила де Боске-

та. Найраніший підписаний ним у чині інженер-майора документ має назву «План Переяславской крепости с профилями и с показанием какая в 1740 году работа производилась». План великоформатний, ілюмінований, має орієнтацію і лінійний масштаб у сажнях, експлікацію і 7 профілів оборонних огорож, які зведені в окрему таблицю. План відзначається повнотою інформації: показано оборонні лінії, планування, основні споруди (Вознесенський і Михайлівський монастирі, церкви, торгові ряди), мости, ворота тощо. З 1745 під керівництвом Д. де Боскета розроблено серію планів міст Лівобережної України, у т. ч. й Полтавщини, з метою модернізації укріплень. З цієї серії відомі плани Орлика, Гадяча, Кременчука, Лубен, Городища (Градизька), Іркліїва, Яготина, Борисполя, Ліпляєва. Перший з них Д. де Боскет підписав 1746 у чині інженер-підполковника, решта завізована ним у Глухові 1752 у чині полковника. Всі плани, хоч і виконувалися різними авторами, мають спільні риси: на них відмивкою показано рельєф, гідрографію, нерідко — й рослинність, квартали забудови, основні споруди, наявний стан укріплень; тонкими лініями нанесено запроектовані абриси фортифікацій — з земляними бастіонами, редюїтами, равелінами, широкими сухими ровами з гласисом. Всі плани орієнтовані, з лінійним масштабом, на більшості зображені профілі оборонних огорож, подано експлікацію. Окремо слід відзначити план прикордонного сотенного містечка Полтав. полку Орлика з профілями і надзвичайно докладною словесною інструкцією щодо буд. робіт, які необхідно виконати. По Гадячу і Ліпляєвому були розроблені комплекти з двох планів, перший з яких у крупному масштабі зображував фортецю, а другий — місто «с облежащею вокруг его на три версты ситуациею». Докладна топографічна фіксація місцевості робилася з метою вибору місця для нових фортець. Всі плани цієї серії зберігаються у ЦДВІА (Москва).

До 1760-х рр. відносяться три недатовані плани міст Гадяча, Лубен і Прилук, які відзначаються ретельною фіксацією планування, парцеляції, забудови і експлікаціями на 600—700 позицій з переліком всіх господарів дворів і будинків. Зберіг. у ЦДВІА (Москва). Велику цінність, як істор. джерело, становить рисований план Котельви (1764, ЦДІА України), де наочно зображено укріплення міста, планування та осн. споруди. У 1770-х рр. під впливом регулярного перепланування центр. частини гетьманської столиці Глухова починають розроблятися перші проекти перепланування міст Полтавщини. Змінюється функціональне призначення планів міст. Якщо дотепер вони служили виключно цілям фортифікації, а планування і забудова показувалися здебільшого для того, щоб визначити домоволодіння, які підлягали знесенню у зв'язку з реконструкцією укріплень, то після 1764 плани міст стають планувальними місторегулюючими документами. Це пов'язано з опублікованим 25.VI 1763 урядовим указом «О сделании всем городам, их строениям и улицам специальных планов, по каждой губернии особо». Однак складна військово-політ. ситуація у тогочасній Україні (рос.-тур. війна 1763, колонізація Причорномор'я) не дозволила широко розгорнути планувальні роботи і призвела до певної консервації фортифікац. факторів. Це засвідчують плани Переяслава (1772, 1774), які подають проектні пропозиції щодо регулярного перепланування міського центру в межах Замку, розміщення нових споруд, а разом з тим — проект повної радикаль-

ної реконструкції Замку (план 1774). Аналогічні плани Кременчука (1774), Полтави (1780, 1783), на яких запроектовано перепланування всього міста з передмістями і слободами. Зберігаються у ЦДВІА (Москва).

Зі спробами організувати поштову службу пов'язане складення 1780 ієромонахом Києво-Печерської лаври Амфілохієм документа під назвою «Чертеж больших проезжих дорог, по Лубенскому полку идущих», на якому нанесено річкову мережу, міста і села, основні шляхи з написами, до якого населеного пункту кожен з них веде. Зберігається у ЦНБ АН України. Після адм. реформи 1781 і створення на Лівобережжі намісництв, близько 1784 складено документ під назвою «Карта Черниговской губернии с разделением уездов и расположением вокруг оной уездным городам планов...» Карта ілюмінована, великоформатна (93 × 98 см), по периметру розташовані викреслені в єдиному масштабі схематичні плани міст, у т. ч. й тих, які згодом увійшли до складу Полтавської губернії: Зіньків, Гадяч, Лохвиця, Прилуки, Ромни, Глинськ. На всіх планах топографія показана умовно, нанесено вуличну мережу, лінії укріплень, головні споруди, причому дерев'яні залито вохрою, муровані — карміном. Всі плани орієнтовані, без експлікації. Зберігаються у ЦНБ АН України. У 1791 Зіньківський, Гадяцький, Лохвицький повіти включено до складу Київ. намісництва, і в комплекті планів, які додавалися до підготовленого 1787 «Исторического и топографического описания Киевской губернии ... с приложением карт как губернской, так и городам и уездам...», подано плани Переяслава, Голтви, Городища Пирятина, Хорола, Лубен, Миргорода, Золотоноші. Всі ці плани розміщені на окремих аркушах, невеликого формату, ілюміновані, дуже схематичні, мають орієнтацію, лінійний масштаб, коротку експлікацію. У 1802 у зв'язку з розмежуванням утв. 1796 Малоросійської губернії на дві — Полтав. й Чернігівську, було виконано «Атлас Малороссийской губернии». На окремих аркушах у прямокутних рамках з гербами міст розміщено їх ілюміновані плани з орієнтацією, масштабом та експлікацією. Завдяки більшому формату, тут докладніше, ніж у попередній серії, показано природну підоснову планування і забудову. До серії входять плани Полтави, Миргорода, Гадяча, Лохвиці, Хорола, Ромен, Пирятина, Зінькова, Лубен, Переяслава, Прилук. Зберігаються у Публічній б-ці ім. Салтикова-Щедріна (С.-Петербург).

ПЛАНИ МІСТ ПОЛТАВЩИНИ

Завдання реконструкції міст, поставлені указом 1763, вимагали нових проектних планів. Ще 178[illegible] Межева експедиція Сенату призначила до губерн. і повіт. міст України землемірів, що мали розробляти плани згідно вироблених у Петербурзі санітарних і протипожежних норм. Проте ця робота на Полтавщині розгорнулася лише з 1802, коли ств. губернську креслярню під керівництвом арх. М. Амвросимова, за участю Плотнікова, а пізніше — арх. А. Карташевського. Першими розроблено і затверджено плани Полтави і Ромен (1803), потім — Лубен, Хорола, Пирятина, Зінькова, Гадяча, Миргорода, Лохвиці, Кременчука, Полтави (коригування плану 1803). Ці плани були схвалені Олександром І у 1805, а план Переяслава — 1810. Оригінали планів зберігаються у ЦДІА (С.-Петербург) та ЦДВІА (Москва). Більшість з них була опублікована у ПСЗ. У 1840-х рр. розроблено нову серію проектних планів міст. Вони затверджені Миколою І (Прилуки — 1840, Ромни — 1843).

Ці плани дещо коригують абстрактну геометр. мережу вулиць, запроектовану 1803—05, докладніше фіксують забудову. Зберігаються у ЦДІА (Москва) та ЦДІА України. Протягом 19 ст. повітовими землемірами, губерн. архітекторами та їх помічниками було складено дуже багато планів частин міст — Полтави, Прилук, Ромен, Лубен та ін. Вони зберігаються у ЦДІА України та обл. архівах у Києві, Полтаві і Сумах. Великий інтерес, як істор. джерела, становлять кілька літографованих планів міст Полтавщини, опублікованих М. Арандаренком 1851 у альбомі «Атлас карт и видов к запискам о Полтавской губернии»: Переяслава (1800), Полтави (1709, 1800, 1844). У 2-й пол. 19 ст. повітові землеміри і губерн. межеві контори складали численні землевпорядкувальні плани, у т. ч. й по містах, з точним розмежуванням міських, вигонних, поміщицьких і селянських земель. Характерними прикладами є розроблені під керівництвом начальника міської з'йомки Л. Флоринського топографами Щукіним, М. Свирщевським та ін. плани Полтави, Прилук (2-ї пол. 19 ст. та 1863), Ромен (1854, 1864) та ін. Вони показують, що проекти перепланування поч. 19 ст., з урахуванням змін 1840-х рр., були реалізовані. Експлікації цих планів є по суті земельними кадастрами, що засвідчує зміну функціонального призначення планів: тепер вони слугували не завданням реконструкції, а мали економічну і фіскальну мету. Більшість таких планів зберігається у фондах межевих контор ЦДАДА (Москва), деякі у ЦДІА України. У рад. період міста розвивалися на основі генеральних планів, а їх центри забудовувалися згідно проектів детального планування, розроблених інститутами Діпромісто та Укрміськбудпроект. 1984 вперше розроблено історико-архіт. опорний план з зонами охорони пам'яток по м. Полтаві, такі ж документи планується виконати й по інших істор. містах Полтавщини (Лубни, Миргород, Лохвиця, Гадяч та ін.). Див. також ст. *Містобудування* та про плани окремих міст. Іл.— табл. XXXIX—XLVIII.

ПЛЕТІ́ННЯ. У дореволюц. період на Полтавщині набули великого поширення кошиков'язальний, корзинов'язальний, сітков'язальний (сита, решета, рибальські сітки), меблевий (з лози, верболозу), з соломи (брилі, коробочки) та ін. промисли. Полтав. статистик М. Арандаренко на 1846 зафіксував великий осередок у Вороньках Лохвицького повіту, де мешканці займалися плетінням рибальських сіток. Їх вивозили на продаж на Дон, Чорне море, до Дніпра й Бугу. Згодом цей промисел розвинувся у селах Пізники, Мелехи, Ковалі, Кизлівка того ж повіту. Найзначніший осередок рогозоплетіння — Городище Лохвицького пов. (з 70-х рр. 19 ст.). У 2-й пол. 19 ст. набуло інтенсивного розвитку виготовлення кошиків, кошеликів, чемоданів, баулів, корзин, взуття (черевиків, капців) у Зіньківському, Золотоніському, Кобеляцькому, Лубенському, Полтав. повітах. Плетені речі й лозові меблі кустарний склад Полтав. губ. земства продавав у межах Рос. імперії, за кордоном. На 1900 у лохвицькому регіоні П. було зайнято 262 дворищ (близько 550 ремісників), лубенському — 246, зіньківському — 149. Полтав. земство відкрило широку мережу кошикарських навч. і виробн. майстерень у Гусинцях Переяславського пов. (з 1896), Грабинівці Полтав. пов. (1896—1902), Городищі (з 1899), в Вільхах, Веремїївці й Келеберді Золотоніського пов., Рогинцях Роменського пов., Орлику Кобеляцького пов., показових пунктів. У 20-х рр. 20 ст. у системі промкооперації: «Єднан-

ня» у Ворошках (що збувало сітки на Чорне, Азовське й Каспійське моря), кошикарські артілі «Кошиков'язалець», «Допомога» і «Перемога» у Городищі (з 1959 — цех Лохвицького промкомбінату), «Селянська надія» у Крутому Березі Лубен. пов. («Жовтень» у повоєнну добу), кустарне т-во «Незаможник» у Хитцях, лозомебельна артіль «Кооперативний селянин» у Білецьківці (з 1962 — цех Кременчуцького промкомбінату). Серед відомих майстрів П. 2-ї пол. 19—20 ст.: М. Власенко (кошики та дрібні плетені предмети, учасник міжнар. виставки 1900 у Парижі, бронзова медаль всерос. виставки 1913), Іван, Лука і Сава Карасенки, Ф. Олійник, В. Соляник, Андріан Морозов (садові й кімнатні меблі; велика срібна медаль 1893 у Полтаві), О. Демешко, В. Баганець, П. Біда (солом'яні брилі) І. Харченко. Широко відома родина майстрів Власенків з Городища. Їхні земляки — учасники багатьох всесоюз. і респ. виставок, експозиції ВДНГ УРСР. Див. *Ремісничі навчальні заклади земські.*

ПЛЕ́ХІВ (у 18 ст. Плехове) — село Оржицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Тарасівка. Розташ. на правому березі р. Сули, за 7 км від райцентру і 50 км від залізнич. ст. Лубни. 808 ж. (1990), по сільраді — 1119 ж. Тер. сучас. с. Плехів у 16 ст. входила до Канівських уходів. У 30-х рр. 17 ст. позначене на карті Г. Л. де Боплана і входило до володінь Вишневецьких. Після нац.-визвольної війни під керівництвом Б. Хмельницького відносилося спочатку до Оржицької, а з 1658 — до Горошинської сотні Лубен. полку. З 1781 — в складі Київ. намісництва, 1797 — Малорос., 1802 — Полтав. губ. 1651 в Плехові поселилися вихідці із-під Чернігова. 1734 село було подароване вихідцям із Сербії — братам Требинським. 1740 у П.— 57 сел. дворів. 1787 — 399 ж., у т. ч. й залежні селяни. 1777 спорудж. церкву. У кін. 18 ст. Требинські продали свої маєтності М. І. Скаржинському. 1859 у П. наліч. 1004 ж. Діяли винокурний з-д (з 1839), який на поч. 20 ст. належав Л. Є. Подчивній, цегельний з-д. 1880 споруд. нову Різдвяно-Богородицьку церкву, 1890 — відкрито земську поч. школу. До 1910 число жителів зросло до 1514 чол., які мешкали в 235 дворах.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Під час громадян. війни плехівці боролися в партизан. загоні П. С. Дробницького. З 1923 П., що налічував 1646 ж., — село Оржицького р-ну Лубен. округу. 1925 ств. комсомольський, 1927 — парт. осередки. У той же час виникають ТСОЗи «Червоний степ» і «Жовтень», що згодом об'єдналися в одне т-во «Нове село», яке 1929 перейшло на статут колгоспу. 1930 в селі наліч. 1677 ж., значна частина яких загинула під час голодомору 1932—33. У роки нім.-фашист. окупації (20.IX 1941—18.IX 1943) гітлерівці розстріляли 2 чол. і 57 вивезли на примусові роботи до Німеччини. Жителі села боролися з гітлерівцями у партизан. загоні № 26 (командир І. Г. Шевченко). 1972 колгосп «Іскра» об'єднався з колгоспом «Заповіт Леніна», у 1975—89 до складу цього господарства входив і колгосп с. Онишки. У селі — неповна с. ш., Будинок культури, б-ка, відділення зв'язку. Уродженцем П. є доктор істор. наук О. Зубань. Пам'ятник В. І. Леніну (1968). Братська могила рад. воїнів, полеглих 1941 при обороні і 1943 при визволенні П., пам'ятник односельцям, загиблим (115 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957).

ПЛЕ́ХІВСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — гідролог. заказник респ. значення (з 1980). Болотний масив. Місце гніздування водоплавних та ін. птахів. Розташ. біля с. Плехова Оржицького р-ну. Перебуває у віданні колгоспу «Іскра». Площа 500 га.

ПЛІШИ́ВЕЦЬ — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бакути, Тимофіївка. Розташ. на правому березі р. Псла, за 25 км від райцентру та за 24 км від залізнич. ст. Гадяч. 830 ж. (1990). Згадується в істор. джерелах поч. 17 ст. Відзначений на карті Г. Л. де Боплана. Належав до Гадяцького полку, про що є згадка в царській грамоті від 20.III 1718. З 25.VII 1726 П.— власність Меншикова, згодом — гетьмана Данила Апостола. 1764 подарований Катериною II гетьманові К. Розумовському, який 1785 продав П. у казну. На цей рік тут було 140 дворів, 896 ж. (усі неписьменні), 4 озера, діяв водяний млин. Після скасування полкового устрою 1781 П. увійшов до складу Черніг., 1791 — Київ. намісництва, 1796 — Гадяцького пов. Малорос., 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 П.— власницьке і козацьке село, 179 дворів, 1838 ж., церковнопарафіяльна школа; у парафії — 2 земських уч-ща. 1900 у П. Книшівської вол. 378 дворів, 2158 ж., три сільс. громади (козацька, казенних селян та Броварківська селян-власників), церковнопарафіяльна та 2 земські школи, відбувалося 2 ярмарки на рік. За переписом 1910 П.— Велико-Будищанської вол., 372 господарства, 2255 ж., *Покровська церква.*

Плішивець. Покровська церква. Фото 1969.

Рад. владу проголошено у січні 1918. 1920 — 445 дворів, 2405 ж. 1923 П.— центр Плішивецької сільради Веприцького р-ну, 2680 ж., підпорядковане с. Дудченці. Під час нім.-фашист. окупації (25.IX 1941—8.IX 1943) у П. перебував підпільний райком партії, діяв партизан. загін. У хаті К. І. Сахно розміщувалася підпільна друкарня. У грудні 1988 з колгоспу «Червона Україна» виділився колгосп «Більшовик України». Тепер у селі розташ. його центр. садиба (м'ясо-мол. і зернового напряму, тех. культури), відділення зв'язку, неповна с. ш., дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (13,6 тис. од. зб.). 1961 споруджено пам'ятник рад. воїнам, що загинули при визволенні 1943 П. від нім.-фашист. загарбників, та воїнам-односельцям, що полягли (146 чол.) в роки Великої Вітчизн. війни.

ПЛО́СКЕ — озеро в Полтав. обл. До утворення Кременчуцького водосховища було розташ. на тер. Глобинського р-ну. Тепер не існує.

ПЛО́СКЕ — село Решетилівського району, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Браїлки, Левенцівка, Твердохліби, Чередники. Розташ. за 22 км від райцентру та за 24 км від залізнич. ст. Решетилівка. 478 ж. (1990). Засн. козаками. За даними Генерального опису Лівобереж. України 1765—69 хутір Плоске на р. Полузір'ї входив до складу Полтав. сотні Полтав. полку. Головним заняттям населення було сільс. г-во, рибальство, що доповнювалися торгівлею, розвитку якої сприяло щорічне проведення ярмарок. З часом основну частину населення П. склали крі-

паки. Більшість придатних для обробітку земель належала поміщикам. За даними 1859 наліч. 85 господарств, 679 ж., церква, 1889 в селі була відкрита церковнопарафіяльна школа. У ній навчалося 64 учні. У 1900 дворів — 152, 849 ж. За даними 1910 кількість дворів зросла до 187, 1113 ж. У наступному році відкрито збуд. земством початкову школу.

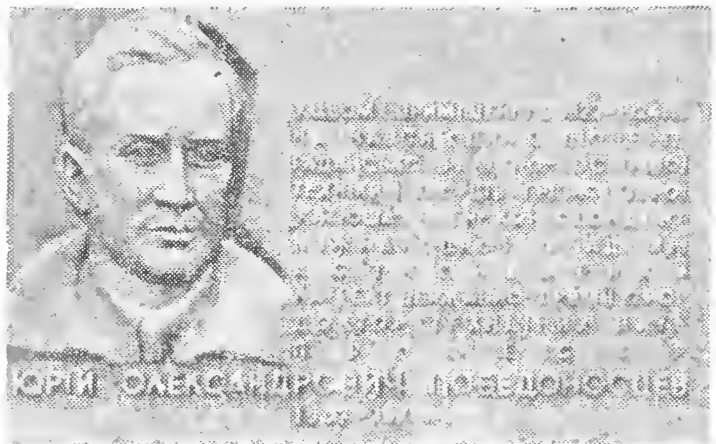
Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1926 у П. Площанської сільради Решетилівського р-ну Полтав. окр. – 255 дворів, 1240 ж., ств. парт. осередок. Були відкриті клуб і хата-читальня. Під час нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—24.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 70 чол. Було зруйновано колгоспні будівлі, школу, спалено багато будинків колгоспників. У селі — колгосп «Шлях до комунізму» (напрям господарства — рільничо-тваринницький), відділення зв'язку, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 280 місць, б-ка (10 117 од. зб.). Уродженцем села є укр. письменник-гуморист — Ковінька Олександр Іванович (1900—85; закінчив вище початкове земське уч-ще; 1926—28 навч. в Полтав. ІНО. 1925 почав друкуватися в газ. «Більшовик Полтавщини». Помер у Полтаві). Пам'ятники на братській могилі рад. воїнів, які загинули під час оборони 1941 та при звільненні П. 1943; 12 мемор. плит, на яких викарбовані імена полеглих воїнів-односельців.

«ПЛУГ». Полтав. філія Спілки селянських письменників України «Плуг». Існувала в 1922—29. Організатори І. Капустянський (1894—1939), Г. Епік (1901—37) та Ю. Жилко (1898—1938). До філії належали письменники П. Усенко, М. Лебідь, Ф. Злидень, О. Громів, М. Кожушний, В. Чередниченко, Г. Чебанівський та ін. При філії існували секції поезії, прози, драматургії та критики. Велику увагу приділяли літ. навчанню. Члени «П.» свої твори друкували в місцевих та харків. виданнях «Вісті», «Червоне село», «Голос труда», *«Червоний юнак»*, *«Більшовик Полтавщини»*, «Плужанин».

ПОБЄДОНО́СЦЕВУ Ю. О. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку Полтав. електротех. технікуму (кол. реальне уч-ще, вул. Пушкінська № 83[а]). З 20-х рр. 20 ст. у цьому приміщенні містилася Полтав. індустріально-тех. профшкола, в якій 1922—24 навчався Побєдоносцев Юрій Олександрович (1907—73) — вчений у галузі ракетно-космічної техніки. 1930 закінчив Моск. авіац. ін-т. У 30-х рр. під його керівництвом було створено нову ракетну зброю, в т. ч. бойову артилерійську установку з ракетними снарядами БМ-13 («Катюша»). Дійсний член Академії арт. наук (з 1946), чл.-кор. Міжнародної академії астронавтики (з 1968), Держ. премія СРСР (1941). Його іменем також названо один з нових проспектів Полтави. Дошка — мідь, виконана методом гальванопластики, скульп. В. Мордик; відкрито 1981.

ПОБИВА́НКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Ворскли. Текла поблизу с. Тахтаулового

Меморіальна дошка Ю. О. Побєдоносцеву у Полтаві.

Полтавського району. Тепер не існує.

ПОВІТО́ВІ УЧИ́ЛИЩА — школи другої ланки поч. освіти в дореволюц. Росії, які ств. на основі статутів М-ва нар. освіти 1804 і 1828. Відкривалися у повітових та губ. містах для дітей купців, міщан, ремісників, дрібних службовців. Спершу їх метою була підготовка до вступу в гімназію. До 2-річного курсу навчання входили: закон божий, граматика, загальна і рос. історія та географія, арифметика, поч. геометрія, фізика, природознавство, малювання, правопис. З 1833 згідно з статутом 1828 вводився 3-річний курс навчання.

П. у. відкрили: у Кременчуці і Ромнах — 1806, Кобеляках — 1808, Прилуках — 1812, Хоролі, Миргороді, Лохвиці — 1813, Пирятині, Лубнах — 1814, Гадячі, Зінькові — 1815, Костянтинограді, Переяславі — 1816, Золотоноші — 1820. Кількість учнів у кожному уч-щі: від 27 до 75 чол. На 1864 діяло 15 уч-щ, на 1878 — 11. 1846 у П. у. навчалося 740 учнів. При Костянтиноград. та Переяслав. земствах 1868 відкрито пед. класи для підготовки вчителів поч. шкіл, при Пирятинському земстві 1860 відкрито недільні читання. При уч-щах відкривалися б-ки, зокрема, при Прилуцькому, Хорольському і Лохвицькому П. у. в 1864—65 було відкрито б-ки «для публіки»; при Хорольському П. у. діяла недільна школа (з 1861), при Полтавському — пед. клас (з 1865). Утримувалися коштом держави та міст. Вартість утримання одного училища в середньому становила 1250 крб. Містилися П. у. у власних та найманих приміщеннях. У кін. 70-х рр. 19 ст. були перетворені на *міські училища.*

ПОГА́РЩИНА — село Лохвицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Дібрівне. Розташ. на р. Артополоті (прит. Сули), за 28 км від райцентру і за 15 км від залізнич. ст. Сула. 930 ж. (1990). Вперше згадується під 1740 як слобідка П. ген. підскарбія А. Марковича, що входила до Лохвицької сотні Лубен. полку. За переписом 1859 у П. наліч. 102 двори, 838 ж., церква Андрія Критського (дерев'яна, з окремою дзвіницею; споруд. 1809, нова — 1907), б-ка. У 1900 у П. Андріївської вол. Гадяцького пов. значиться 3 громади, 249 дворів, 1180 ж., церковнопарафіяльна школа. До 1910 кількість дворів зменшилася до 207, але кількість населення зросла до 1254 ж. Жителі села взяли участь у революц. подіях 1905—07.

Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1923 П.— центр сільради Линово-Долинського р-ну Роменського округу, 1509 ж. У 1929 ств. колгосп «Маяк», 1930 — «КІМ» та ім. Й. Е. Якіра. П. була окупована нім.-фашист. військами (19.IX 1941—11.IX 1943). Тепер на тер. Погарщинської сільради розташ. колгосп «Прапор комунізму» (зерново-тваринницького напряму). Діють відділення зв'язку, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, будинок побуту, Будинок культури на 460 місць і клуб, дві кіноустановки, б-ка (14,2 тис. од. зб.), музей. У селі встанов. (1967) пам'ятний знак на честь воїнів-односельців, полеглих (164 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ПОГРЕБИ́ — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Капівщина. Розташ. біля р. Кагамлика,за 20 км від райцентру та за 4 км від залізнич. ст. Рублівка. 2277 ж. (1990). Заселене в 17 ст. кріпаками Київського Пустинно-Миколаївського монастиря. У 1730 в П. Городиської сотні Миргород. полку було 55 дворів, село належало ігумену монастиря Радиловичу (після 1786 монастирські селяни перейшли у казну). Після

ліквідації полкового устрою 16 (27).IX 1781 П. віднесені до Городиського повіту Київ. намісництва. За переписом 1787 тут мешкало 156 душ чол. статі казенних селян. З 1796 село входило до складу Кременчуц. повіту Малорос., з 1802 — до того ж повіту Полтав. губ. У 1859 в П.— 101 двір, 513 ж.; у 1900 — 262 двори, 1907 ж., земська школа; у 1910 — 335 дворів, 2188 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. З 7.III 1923 до 28.VIII 1928 П.— центр сільради, входили до складу Кохнівського р-ну Кременчуц. округу, потім (до вересня 1930) — до Глобинського р-ну. 2132 ж. (1923). За переписом 1926 у П.— 480 дворів, 2457 ж. (по сільраді — 508 дворів, 2579 ж.). З лютого 1932 до вересня 1937 село відносилося до Харків., з 22.IX 1937 — до Полтав. обл. У 1939 в Погребівській сільраді 2185 ж. У роки нім.-фашист. окупації (12.IX 1941—27.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 124 жителі села, спалили 405 хат. У селі — центр. садиба колгоспу ім. В. І. Леніна (зерново-тваринницького напряму), відділення зв'язку, с. ш., дільнична лікарня, фельдшерсько-акушер. пункт, Будинок культури на 400 місць, 2 б-ки (9,9 тис. од. зб.), сільс. історико-краєзнав. музей, стадіон. Село радіофіковане 1954, електрифіковане 1963. У 1979 прокладено дорогу з твердим покриттям. Пам'ятники: В. І. Леніну (1947); рад. воїнам, які загинули 1943 при визволенні села від гітлерівців і померли від ран у військ. госпіталі, що містився в селі (53 чол.), та воїнам-односельцям, що полягли (269 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1956). Поблизу села — залишки 19 курганів.

ПОГРЕБНЯКИ́ — село Семенівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Дем'янівка, Мирони. Розташ. на лівому березі Кременчуц. водосховища за 35 км від райцентру і залізнич. ст. Веселий Поділ. 877 ж. (1990). У кін. 18 ст. село належало нащадкам генерального бунчужного Дем'яна Оболонського. За переписом 1859 у П. Хорольського пов.— 91 двір, 556 ж. 1885 в Погребняківщині (стара назва с. Погребняки) було 2 козацьких господарства, 127 селян-власників, 134 будинки та 629 ж. На тер. села у 1900 — 620 ж., 108 дворів, церковнопарафіяльна школа, дерев. Благовіщенська церква (1896). За матеріалами перепису 1910 в П.— 686 ж., з них 149 — письменних, 110 господарств.

Рад. владу проголошено у січні 1918. 1919 — утв. сільську Раду. 1926 ств. парт., 1927 — комсомол. осередки. За переписом 1926 у с. П. Оболонського р-ну Лубенського округу 171 господарство, 912 ж. 1929 в П. організ. колгосп «Комінтерн» та ім. Е. Тельмана — у с. Мирони. Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—25.IX 1943) гітлерівці розстріляли 9 чол., вивезли до Німеччини 49 чол. 1951 ці колгоспи об'єдналися (разом з колгоспом ім. Т. Г. Шевченка с. Шостаки) в одне господарство — «Вперед до комунізму», центр. садиба якого міститься в П. Господарство зерново-буряківничого напряму, тваринництво, спеціалізується на виробництві качиного м'яса. У колгоспі побудовано качиний комплекс, інкубатор, автогараж, пункт тех. обслуговування, теплиці, кормоцех, 12 корівників. У селі — відділення зв'язку, с. ш., мед. амбулаторія, дитсадок, Будинок культури (296 місць), б-ка (10 294 од. зб.), кіноустановка. 1967 встановлено пам'ятник В. І. Леніну, 1969 — надгробки на братських могилах рад. воїнів та жертв фашизму 1943, воїнам-односельцям, які загину-

ли (154 чол.) під час Великої Вітчизн. війни. 1975 споруджено пам'ятний знак на честь земляка, юного партизана В. Гладкого, загиблого в Молдавії 1944. На пн. околиці с. Дем'янівки знаходиться поселення черняхівської культури (2—5 ст. н. е.) та періоду Київ. Русі.

«ПОДІЇ, ПРИГО́ДИ, ФА́КТИ». Інформац. вісник правоохоронних органів та судів Полтав. обл. Виходить з травня 1990 щомісяця. Тираж 25 000 прим. Редакція — на вул. Великотирнівській № 1[а].

ПОДІ́Л — істор. р-н Полтави. Розташ. у пд.-сх. частині міста, в долині р. Ворскли (Ленінський р-н). Відомий з 17 ст. як передмістя Полтави. В 1859 — 45 дворів, 183 ж., церква. У 1883 — 34 двори, 197 ж. До 1917 П.— околиця Полтави.

ПОДІ́Л (кол. Марченкова Балка) — село Великобагачанського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Огирівка. Розташ. за 18 км від райцентру та за 12 км від залізнич. ст. Сагайдак. Через село проходить автотраса Київ — Харків. 737 ж. (1990). Село виникло як поселення козацьких хуторів, вірогідно, в кін. 18 ст. За ревізією 1859 на козацьких Подільських хуторах Хорольського пов.—215 дворів, 1558 ж.; за переписом 1900 на хуторі П.— 32 двори, 203 ж.; всього по сільс. козацькій громаді — 299 дворів, 1824 ж. На поч. 20 ст. у П. Білоцерківської волості існувала школа грамоти. Рад. владу проголошено в січні 1918. 1923—25 в П. діяла промартіль «Червона хвиля». 1928 ств. ТСОЗ, 1929 — с.-г. артіль «Певний шлях». 1923 П. як центр сільради увійшов до складу Білоцерківського р-ну Полтав. округу. За переписом 1926 у Подільській сільраді Білоцерківського р-ну Полтав. округу — 16 хуторів, 477 дворів, 2507 ж. 1930 був віднесений до новоутв. Великобагачанського р-ну. Напередодні 1941 у селі працювали електростанція, мех. млин. У роки нім.-фашист. окупації (23.IX 1941—24.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 150 чол., організували в селі концтабір для рад. військовополонених, де одночасно перебувало бл. 600 чол. У селі — колгосп ім. Ілліча (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, АТС, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 350 місць, б-ка (10,3 тис. од. зб.). Пам'ятники: воїнам-односельцям, що загинули (100 чол.) під час Великої Вітчизн. війни (1957), та В. І. Леніну (1979). У селі — братська могила партизанів, що полягли 1943.

«ПО́ДОРОЖ ДО ПІВДЕ́ННОЇ РОСІ́Ї». 6-томна праця нім. етнографа Йоганна Коля, в якій вміщені матеріали, зібрані вченим на Полтавщині. Й. Г. Коль (1808—78) бував у Полтаві, Диканьці, ін. місцях. У своїй праці він відзначив високу культуру українців, їх любов до своєї мови, пісень, а з літ. творів — до «Енеїди» І. П. Котляревського, в якій, за словами Й. Г. Коля, зображено життя, побут, історію цього краю. У виданні згадується якась рукописна історія України (напевно, «Історія Русів», списки якої траплялися й на Полтавщині).

ПОЖА́РНО-БА́ЛКІВСЬКЕ ПОСЕ́ЛЕННЯ 8—7 ст. до н. е. Знах. в 1 км від с. Пожарна Балка Полтав. р-ну, на правому березі р. Ворскли. Відкр. 1947 І. І. Ляпушкіним. Розкопки 1949 І. І. Ляпушкіна, 1975—91 В. П. Андрієнка. Заг. довжина поселення до 0,5 км (з Пн. Сх.— на Пд. Зх.), потужність культурн. шару до 1,2 м. Досліджено понад 5600 м². На тер. знах. 11 зольників. Серед знахідок — ліпний керамічний посуд, кам'яні свердлені молотки, бронзові прикраси, предмети кінської упряжі передскіфського (жаботинського часу), а також знач-

ний речовий матеріал скіфського періоду. Знахідки зберігаються в Ермітажі та Археол. музеї Донецького ун-ту.

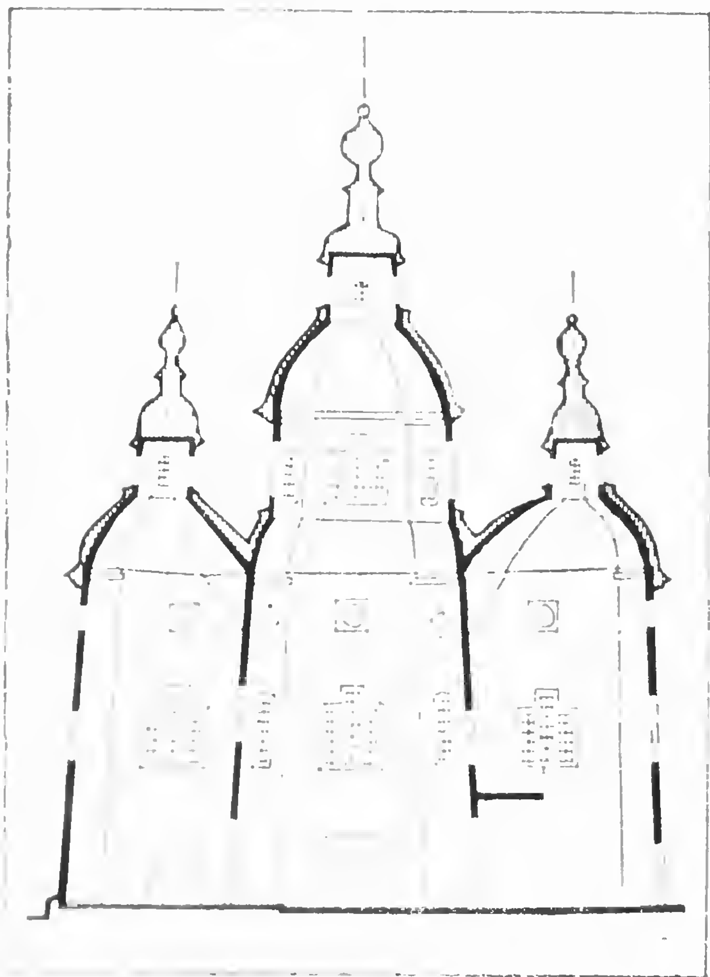
ПОЗЕ́НА ПРОВУ́ЛОК у Полтаві (кол. 1-й Дорожній пров., Жовтневий р-н) — біля заводу штучних алмазів і алмазного інструменту. Наз. 1962 на честь Позена Леоніда Володимировича (1849—1921) — укр. скульптора, дійсного члена петерб. АМ (з 1894). Н. у с. Оболоні (тепер Семенівського р-ну), де був батьківський маєток Позенів. Закінчив полтавську першу гімназію та 1872 юридичний ф-т Петерб. ун-ту. Мешкав у Полтаві 1876—91. Працював товаришем прокурора в Полтав. окружному суді. Потім працював у Петербурзі, з 1912 — сенатор. Спеціальної художньої освіти не мав. З 1880 — експонент, з 1891 — член т-ва передвижників. Виконав численні скульптурні групи і статуетки на теми з життя та історії укр. народу («Кобзар», 1883; «Переселенці», 1884; «Жебрак», 1886; «Запорожець у розвідці», 1887; «Скіф» 1889; «Оранка на Україні», 1897 та ін.). Створив погруддя Г. Г. Мясоєдова (1890), Ф. Г. Стравинського (1897), М. О. Ярошенка (1898, 1899) та ін. Автор *Котляревському І. П. пам'ятника* і *Гоголю М. В. пам'ятника* у Полтаві. Виконав для *Полтавської школи ім. І. П. Котляревського* скульпт. погруддя укр. письменника. Був у дружніх стосунках з художниками В. О. Волковим (див. *Волкова В. О. могила*), І. К. Зайцевим (див. *Полтавський кадетський корпус*), Г. Г. Мясоєдовим (див. *Мясоєдова вулиця*). Помер у Петрограді, похований на Смоленському кладовищі. Твори зберігаються у *Полтавському художньому музеї*, Музеї укр. образотворчого мистецтва у Києві, Третяковській галереї у Москві, Рос. музеї у С.-Петербурзі.

ПОКРО́ВСЬКА БАГА́ЧКА (у 30-х рр. 20 ст.— Ленінське) — село Хорольського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане село Анастасівка. Розташована на р. Багачці (притока Сули), за 12 км від райцентру та залізнич. ст. Хорол. 1602 ж. (1990). Засн. у 1-й пол. 17 ст., входила до Хорольської сотні Миргород. полку. У 1781 — село віднесено до Хорольського пов. Київ. намісництва, з 1796 — до Малорос., 1802 — до Полтав. губ. Назву села пов'язують із назвою р. Багачки. Пізніше до назви Багачки було додано слово Покровська. Оскільки село належало майору Алексєєву, у 1-й пол. 19 ст. воно зустрічається під назвою «Майорщина». На 1859 П. Б.— Хорольського пов., мала 156 господарств, 1011 ж., дерев. церкву, відбувалося 4 ярмарки на рік. 1900 у П. Б. Покровсько-Багачанської волості Хорольського пов. діяла громада селян-власників, 268 дворів, 1537 ж., земська церковнопарафіяльна школа, паровий млин. Рад. владу проголошено у січні 1918. З 1923 — центр Ленін. району Лубен. округу, за переписом 1926 — 378 дворів, 1848 ж. 1929 ств. перший комсомольський осередок. 13.IX 1941—19.IX 1943 П. Б. була окупована нім.-фашист. військами. Із села на фронт пішло 365 чол. У П. Б.— колгосп «Червоний прапор» (м'ясо-молочного та зернового напряму, тех. культури), відділення зв'язку, ощадбанку, хлібозавод, автостанція, побуткомбінат, споживче т-во, кафе «Берізка», с. ш., дільнична лікарня, аптека, дитсадок, дільнична ветеринарна лікарня, Будинок культури ім. Героя Рад. Союзу М. І. Гриценка (на 450 місць), б-ка (19 839 од. зб.), кіноустановка. Уродженцями П. Б. є Герой Рад. Союзу (1945) М. І. Гриценко (1906—80) та укр. поет Б. М. Чіп. Пам'ятник В. І. Леніну (1956).

1957 встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули при обороні 1941 та визволенні 1943 села від гітлерівців, і пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим (201 чол.) в роки Вел. Вітчизн. війни. Між селами П. Б. та Березняки — залишки курганів (24) епохи бронзи.

ПОКРО́ВСЬКА ЦЕ́РКВА. 1) У с. Березоточі Лубенського р-ну. Споруджена 1886 в стилі «єпархіальної» архітектури. Дерев. одноверха, хрещата в плані, пд. і пн. рамена прямокутні, мають окремі входи. Центр. четверик увінчано наметовим верхом на світловому восьмерику. З зх. боку сполучається з наметовою багатоярусною дзвіницею. 2) У м. Зінькові. Спочатку стояла в Скельському Преображенському монастирі. 1790 перенесена до Зінькова і перейменована з Преображенської на Покровську. Дерев., тризрубна, триверха. Належала до одного з найпоширеніших типів церков, план яких складався з центрального восьмикутника та шестикутних вівтаря і бабинця. Приміщення ризниці та паламарні обабіч вівтаря, тамбури у входів добудовано пізніше. Одна з найбільших і найвищих пам'яток дерев. монументальної архітектури Полтавщини (довжина наземного плану будови сягає 22 м, ширина центральної дільниці бл. 11 м, внутрішня висота центра 25 м). За своїми формами належала до ліпших зразків народної архітектури. Не збереглася, розібрана. 3) У с. Мальцях Миргород. р-ну. Зведена 1876. Дерев., одноверха, хрещата в плані. Пд. і пн. рамена прямокутні, мають окремі входи. Центр. четверик увінчує баня на світовому восьмерику. Гол. зх. вхід прикрашає чотириколонний портик з трикутним фронтоном. Над ним була дзвіниця (не збереглася). Іл.— табл. XXIV. 4) У с. Плішивці Гадяцького р-ну. Побудована 1902—06 замість попередньої (1760, перебудов. 1800) на правому березі р. Псла за проектом петерб. архітектора-художника І. С. Кузнецова. Мурована, дев'ятикамерна, дев'ятиверха. Зразок відтворення в камені форм *дерев'яної монументальної архітектури.* Являє собою зменшену копію дерев'яного Троїцького собору у м. Новомосковську (тепер Дніпропетровської обл.), зведеного майстром Я. Погрібняком у кін. 18 ст. 1911 поруч споруджено дзвіницю. 5) У Полтаві. Споруджена 1764—70 у м. Ромнах останнім кошовим Запорізької Січі Петром Калнишевським та Давидом Чорним, про що свідчив різьблений напис на одвірку зх. дверей. Від імені замовників нагляд за будівництвом здійснював роменський житель В. Кривоння. Стояла на Полтавській вулиці, на схилі Покровської гори при в'їзді до міста з боку Засулля, була однією з гол. архіт. домі-

Покровська церква у Зінькові. Поздовжній розріз.

нині Ромен. На поч. 20 ст. рядом було споруджено однойменну муровану церкву, а дерев'яна пам'ятка підлягала знесенню. Її досліджували 1901 М. Макаренко, 1905 — Л. Падалка. Завдяки публікації М. Макаренка у журналі «Искусство и художественная промышленность», П. ц., як видатна пам'ятка дерев'яної монументальної архітектури доби укр. відродження, стала широко відомою. Імператорська археологічна комісія прийняла рішення про необхідність її збереження. Завдяки сприянню полтав. архієпископа Іоанна і заснованого ним церковного музею ухвалено рішення про перенесення церкви до Полтави. 1907 її повторно дослідив М. О. Макаренко, а архітектор-реставратор І. П. Покришкін виконав точні архіт.-археол. обміри. 1908 стараннями Полтавського церковно-археологічного комітету П. ц. була розібрана, перевезена з Ромен до Полтави і зібрана на новому місці — у межах садиби резиденції архієпископа, на розі вул. Архієрейської і Монастирської (тепер вул. К. Маркса і Радянської). Це був перший на Україні приклад наукової музеєфікації пам'ятки *народної архітектури*.

П. ц. була складена з дубових брусів, за планом належала до хрещатих з виділеним центром храмів, з гранчастими раменами просторового хреста. Зруби стін мали помітне звуження догори, що разом з двозаломними верхами створювало т. з. телескопічну перспективу. Завершувала будівлю живописна група верхів. З великою майстерністю знайдено гармонійне співвідношення маси стін і маси верхів з їх урочистою динамікою. Внутрішня висота центр. дільниці становила 25,5 м, бічних — 21 м. Рукави просторового хреста сполучалися з центром широкими просвітами 11-метрової висоти, завдяки чому утворювався єдиний внутрішній простір, над яким «ширяли» ілюзорно невагомі 5 верхів. Інтер'єр пам'ятки був підкреслено аскетичним, розрахованим на різкий контраст з пишним 4-ярусним різьбленим позолоченим іконостасом рокайлевого характеру, виконаним осташківським різьбярем Сисоєм Шалматовим. У складі іконостасу були унікальні царські врата, кругла дерев'яна поліхромна скульптура барочного характеру. Покровську церкву у Полтаві замалював О. Г. Сластіон, у 1920-х рр. дослідив С. А. Таранушенко. Під час Великої Вітчизн. війни згоріла. 5) У Полтаві на *Павленках*. Дерев'яна П. ц. була збудов. 1707—08, 1830 перебудована. 1864 зведено муровану П. ц. з дерев.

Покровська церква у Полтаві (перенесена з Ромен). Фото поч. 20 ст.

дзвіницею на новому місці в р-ні Павленківської пл. 1903 споруджено муровану однобанну церкву в одному зв'язку з двох'ярусною дзвіницею в псевдоруському стилі. 1943 закрита, 1946 розібрана.

ПОКРО́ВСЬКЕ (до 1837 — Баличівка) — село Зіньківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Василе-Устимівка, Галійка, Морози, Стрілевщина, Шкурпели. Розташ. за 20 км від райцентру і за 55 км від залізнич. ст. Гадяч. 563 ж. (1990). Час заснування не відомий. За ревізією 1859 в П. налічено 39 дворів, 268 ж. Діяли винокурний, селітряний та кінський з-ди, щороку відбувалося три ярмарки. 1837 споруджено муровану Покровську церкву (без дзвіниці). 1900 — 2 школи (земська і однокласна жін. церковнопарафіяльна). 1910 П.— Кирило Ганнівської вол. Зіньків. пов., 69 дворів, 422 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1926 П.— центр Покрівської сільс. Ради Опішнянського р-ну, входило 14 хуторів, 96 дворів, 434 ж. 1929 організ. ТСОЗ. 1930 на його базі ств. колгосп, який згодом став називатися «Червоні зорі». Під час нім.-фашист. окупації (12.X 1941—12.IX 1943) гітлерівці розстріляли 3 чол., вивезли до Німеччини 78 чол. 1958 відбулося об'єднання колгоспів в одне господарство — колгосп «Прапор Леніна» (зернового напряму). У селі знах. його центр. садиба, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури з кіноустановкою на 400 місць, комплексно-приймальний пункт, дві б-ки (25 тис. од. зб.), лазня, музейна кімната, сільський стадіон. У центрі села — мемор. комплекс: пам'ятник (встанов. 1957) на братській могилі рад. воїнів, полеглих (204 чол.) під час визволення села 1943 від нім. фашист. загарбників, і пам'ятник (1964) на честь воїнів-односельців, які загинули (227 чол.) на фронтах Вел. Вітчизн. війни.

ПОКРО́ВСЬКО-БАГАЧА́НСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 як Ленінський у складі Лубен. округу із Покровсько-Багачан. і Клепачівської вол. Хорол. пов. та Засульської волості Лубен. пов. (всього 16 сільрад). Пл.— 519 кв. верст. На 7 вересня 1923 нас.— 33 113 чол. До вересня 1930 входив до Лубен. округу. Ліквідований 1931. Відновлений 1935, коли його тер. увійшла до складу Харків. обл. 22.IX 1937 віднесений до новоутв. Полтав. обл. Розформований 4.I 1957.

ПО́ЛЕ ПОЛТА́ВСЬКОЇ БИ́ТВИ, музей історії Полтавської битви. Див. *Полтавської битви пам'ятки*.

ПОЛИ́В'ЯНЕ (до 1884 — Рокитне Озеро) — село Миргород. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Іващенки, Купівщина, Радченки. Розташ. за 20 км від райцентру та за 2 км від залізнич. ст. Мелашенкове. 304 ж. (1990). За ревізією 1859 на х. Рокитне Озеро Миргородського пов. (11 дворів, 55 ж.). З 1884 хутір став називатися Полив'яним. Назва, за переказами, походить від імені переселенців з кутка Полив'янівки, що у сусідніх В. Сорочинцях. 1891 у П. збудовано дерев. Олександра Невського церкву, при якій була школа грамоти. За часів кріпацтва землі навколо П. були власністю поміщиків Трохимовських та Гудовичів. 1900 на х. П. Баранівської волості налічено 32 двори, 375 ж.; церковнопарафіяльна школа. 1910 — 69 дворів, 397 ж., відкрито земську чотирикласну школу.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1920 ств. комнезам. За переписом 1926 у П. Полив'янської сільради Нероновицького (тепер Великосорочинський) р-ну Лубенського округу — 108 господарств, 530 ж. У січні 1930 селяни П. та прилеглих хуторів засн. артілі «Надія хлібороба» та «Пере-

мога праці». Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—19.IX 1943) гітлерівці розстріляли 3 чол., багато молоді вивезено на примусові роботи до Німеччини. 30.VII 1950 Полив'янський і Радченківський колгоспи об'єдналися у багатогалузеве госп-во — колгосп ім. М. О. Щорса. Наприк. 40-х рр. на тер. Полив'янської сільради були розвідані поклади нафти і газу. 1958 на базі використання газу реконструйовано щойно збудований конпоплетінальний з-д і з-д по виробництву черепиці й цегли. Наприк. 50-х га на початку 60-х рр. у П. побудовано п'ять багаторядних корівників, два свинарники, фельдшерсько-акушер. пункт, шкільну майстерню. У 1973 колгосп ім. М. О. Щорса був об'єднаний з колгоспом ім. Г. І. Петровського. 1986 колгосп ім. М. О. Щорса відновив самостійну діяльність (госп-во рослинницько-тваринницького напряму). У селі — відділення зв'язку, неповна с. ш., дитсадок, Будинок культури (на 220 місць), б-ка (7,4 тис. од. зб.). 1966 споруджено пам'ятник М. О. Щорсу, 1957 встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1943 під час визволення села, 1970 — пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (122 чол.) під час Великої Вітчизн. війни.

«ПОЛІТВІДДІЛІВЕЦЬ». Газета, орган Політвідділу Лазірківської МТС Лубен. р-ну Харків. обл. Виходила в 1934 шість разів на місяць у Лазірках. Див. *«Ленінська зоря»*.

«ПОЛІТКАТОРЖА́НИН» — Полтав. вид-во в 20-х рр. 20 ст. Об'єднувало кол. політ. в'язнів, що мешкали на Полтавщині. Друкувало праці про революц. рух, спогади кол. політв'язнів. Редактором вид-ва був укр. письменник Олесь Досвітний (справж. Скрипаль Олександр Федорович, 1891—1934).

ПО́ЛКСТІНЬ (Полкостень, Полстень) — давньоруське місто у *Переяславській землі.* Вперше згадується у літописі під 1125. Знаходилось на правому березі р. Удаю, за 2 км на Пн. Сх. від сучас. с. Повстина Пирятинського р-ну. Городище обстежувалось в кін. 19 ст. В. Г. Ляскоронським, 1971 М. П. Кучерою та О. В. Сухобоковим, 1981 та 1988 Ю. Ю. Моргуновим. Напівкруглий майданчик розміром 110 × 120 м був захищений валом (висота 6 м) і ровом (глибина 2 м, шир. біля дна 8 м). Культурний шар городища товщиною до 1,2 м пошкоджений селітряним виробництвом 17—18 ст. Біля городища знаходиться селище площею понад 10 га з культур. нашаруваннями до 0,8 м. Розкопки виявили залишки заглибленого житла 12—13 ст. з глинобитною піччю. Знахідки зберігаються у Полтав. краєзнавчому музеї.

ПОЛО́ГИ — село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Лисівка, Писарівка, Стрижевщина. Розташ. за 35 км від райцентру і за 8 км від залізнич. ст. Мала Перещепина (на лінії Полтава — Кременчук). 648 ж. (1990). У 1859 тут наліч. 11 дворів, 77 ж. 1910 — 54 двори, 373 ж. Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1926 у П. Малоперещепинської сільради Малоперещепинського р-ну Полтав. округу — 151 господарство, 712 ж. Село було окуповане нім.-фашист. загарбниками з 18.IX 1941 до 22.IX 1943. Центр. садиба колгоспу «Більшовик». Село електрифіковане 1965, радіофіковане 1950, телефонізоване 1972. Дитсадок, фельдшерсько-акушер. пункт, Будинок культури (на 300 місць), б-ка (9,2 тис. од. зб.), музей. У 1948 голова колгоспу «Більшовик» (с. Лисівка) П. Ф. Бровко, бригадир І. З. Крупка, ланкові

О. К. Бровко, М. М. Демченко, М. Р. Драпко удостоєні звання Героїв Соц. Праці. Згодом цього звання удостоєний комбайнер М. І. Мипенко. Пам'ятник (1966) 92 воїнам-землякам, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни. Пам'ятники на могилах Героїв Соц. Праці П. Ф. Бровка (1975), І. З. Крупки (1970), М. М. Драпка (1978).

ПОЛО́НКА — річка в Полтав. обл. Тече тер. Чорнухинського р-ну, поблизу с. Бондарів.

ПОЛОТНЯ́НЕ ВИРОБНИ́ЦТВО. На Україні, в т. ч. й на Полтавщині, поширене здавна. Для власних потреб полотно виробляли майже в кожній родині; на продаж йшли тільки лишки. У 18 ст., в умовах зростання ринку й обезземелення селян, стало розвиватися кустарне виробництво полотна. У кустарних закладах, власники яких поривали зв'язок з землеробством, использ. не тільки праця жінок, але й чоловіків. Найбільше поширення П. в. набуло в Роменському і Хорольському повітах. 1816 на Полтавщині існ. 4 полотняні мануфактури, з них 2 в Хорольському пов., 1 — в Ромнах, 1 — в с. Костянтинівці Роменського пов. Згодом на Полтавщині з'явилося ще дві полотняні мануфактури. Після сел. реформи 1861, поряд з домашнім П. в., з'явилися великі полотняні мануфактури. У 1865 Полтавська фабрика виробляла продукції на 8500 крб. 1885 на ній працювало 160 робітників, виробляла полотна на 19 290 крб. Див. *Ремісничі навчальні заклади земські.*

ПОЛТА́ВА — місто обласного підпорядкування, облас. і районний центр України. Розташ. на обох берегах р. Ворскли (ліва прит. Дніпра). Вузол залізнич. та автомоб. шляхів, аеропорт. 323,5 тис. ж. (1990). Поділяється на 3 міські райони: *Жовтневий район, Київський район, Ленінський район.* У 11—13 ст. тер. нинішньої Полтавщини входила до складу *Переяславського князівства,* яке було форпостом Київської Русі в обороні від грабіжницьких нападів половців. П. вперше згадується в Іпатіївському літописі 1174 під назвою Лтава. У літописі записано, що тоді сіверський князь Ігор Святославич пішов у похід проти половців, перейшов р. Ворсклу поблизу Лтави і, переслідуючи їх, розбив біля Переяслава. Наприкінці 30-х рр. 13 ст. поселення з прилеглою тер. було захоплено монголо-татарськими ордами хана Батия. Тоді Лтава, як і багато інших поселень, зазнала великих руйнувань і зовсім занепала. У 13 — на поч. 14 ст. літописи обходять мовчанням її долю. У 1430 П. вперше згадується під сучас. назвою в складі Великого князівства Литовського. Того ж року Вітовт передав П. разом з Глинськом (тепер село Сумської обл.) та Глиницею у володіння вихідцю з Золотої Орди татар. мурзі Лексі (Лексаді Мансурксановичу). Останній приймає православ'я, бере собі ім'я Олександра, а від м. Глинська — прізвище Глинський, одержує титул князя і стає родоначальником князів Глинських. Пізніше одна з його нащадків — О. В. Глинська вийшла заміж за великого князя московського Василя III і була матір'ю царя Івана Грозного. Лексада збудував полтав. фортецю — дерев'яні укріплення і земляні вали. 1482 П. була зруйнована кримським ханом Менглі Гіреєм. У володінні Глинських П. знаходилася до 1537, а потім перейшла до їх нащадків — Грибуновичів Байбуз. 1569, з утв. Речі Посполитої, підпала під владу Польщі, передавалася польськими королями різним власникам. У 17 ст. П. одержала магдебурзьке право. 1608 була збудована (поновлена) Полтавська фортеця. У документі 1641 П. названа містом. 1646 П. захопив Ієремія

1 [illegible]
 [illegible] площа
3 Колона [illegible]
4 Полтавський Хрестовоздвиженський [illegible]
монастир
5 Український музично-драматичний
театр ім. М. В. Гоголя
6 Художній музей

[illegible]

11 [illegible] меморіальний
музей І. П. Котляревського
 Літературно-меморіальний
музей В. Г. Короленка
16 Літературно-меморіальний
музей Панаса Мирного
 Макаріївська церква

Вишневецький [див. *Вишневецьких (князів) володіння*]. 1647 за інвентарем Вишневецького у П. було 812 дворів. 1650 засн. *Полтавський Хрестоздвиженський монастир.* У 1-й пол. 17 ст. на р. Ворсклі, поблизу П., закладаються «буди» — підприємства для виробн. поташу й селітри. Багато жителів міста займались землеробством і скотарством. Населення П. брало участь у визв. війні укр. народу 1648—54. П. була однією із значних резервних баз війська Б. Хмельницького. Вона відігравала велику роль у постачанні повстанцям зброї, пороху та продовольства. У 1648—1775 П. — адм. центр *Полтавського полку.* Першим полтав. полковником був М. Пушкар. 1657—58 П. стала центром повстання козаків і селян на чолі з М. Пушкарем та запорізьким кошовим Я. Барабашем проти старшинсько-шляхет. верхівки на чолі з гетьманом І. Виговським, який прагнув повернути Україну під владу Польщі (див. *ст. Пушкарю Мартину пам'ятний знак*). П. не раз зазнавала татарських нападів. Востаннє вони напали на місто 1695. Під час *Північної війни 1700—21* нас. П. у квітні — червні 1709 разом з військ. залогою на чолі з полковником О. С. Келіним відбивало штурми шведських військ. Поблизу міста відбулася *Полтавська битва 1709.*

У 2-й пол. 17 — на поч. 18 ст. П. була одним з центрів ремісничого виробн. і торгівлі. 1718 у П. наліч. 300 цехових ремісників. На поч. 18 ст. у П. і навкол. селах було 38 млинів, у жителів П. наліч. 4980 бджолиних родин. Набула розвитку торгівля. Відбувалося 4 ярмарки на рік. З Росії сюди возили сіль, металеві виробн, хутро, а звідси — поташ, скляні вироби, селітру, с.-г. продукти. 1770 у П. працювало кілька цегельних заводів. Культурне і мист. життя П. в 17—18 ст. пов'язане з іменами іконописця Герасима Німого (у *Спаській церкві* налiч. 7 ікон, писаних ним 1676); людвисара Опанаса Петровича, який відлив дзвін «Кизикермен», виготовлений з гармат, захоплених у липні 1695 при взятті козаками Полтав. полку турецької фортеці Кизикермен (дзвін зберігається в Полтав. краєзнавч. музеї), майстра по виготовленню іконостасів Василя Реклинського (у 30-х рр. 18 ст. існувала його майстерня, разом з учнями виготовив іконостас Полтавського Хрестоздвиженського собору); іконописця і портретиста, ієромонаха Хрестоздвиж. монастиря Самуїла (р. н. невід.— п. після 1769); арх. Стефана Стабанського; різьбяра Спсоя Шаптатова; портретиста І. І. Шилденка (1747 — р. см. невід.); скульптора Григорія Гальченка; відомих церковних і просвітницьких діячів — архієпископів Є. Булгариса (1716—1806), Н. Феотокі (1731—1800), А. Серебреникова, Г. Банулеско (Бодоні) та ін. 1782 П. відвідав рос. мандрівник В. Зуєв. Він дав перший опис міста, в якому тоді було бл. 1000 хат, 2—3 цегляних будинки. 1797 у П. була збуд. приватна *Полтавська лікарня І. Тишевського.* 1802 відкрита перша казенна лікарня на 20 чол. (див. *Полтавська обласна лікарня*).

З 1775 П.— повітове місто *Новоросійської губернії,* у 1783—96 — *Катеринославського намісництва,* з 1796 по 1802 — Малорос. губ. З 1802 П.— центр Полтав. губ. Це сприяло проведенню перепланування і перебудови міста за участю рос. зодчих. При губернському правлінні були ств. будівельна експедиція і губернська креслярня, які очолював арх. М. А. Амвросимов, вихованець московської архітектурної школи. Він був запрошений на посаду полтав. архітектора малорос. ген.-губернатором кн. О. Б. Куракіним. У 1803—05 М. А. Амвросимов розробив проект планування міста, за

яким П. мала стати «малим Петербургом» (див. *Полтави плани*). На місці зустрічі Петра I з полковником О. С. Келіним і героями оборони П. 1709 за планом 1803 було закладено новий центр — *Круглу площу*, споруджено будинки губерн. установ за зразковими проектами рос. арх. А. Д. Захарова в стилі класицизму. 1810 у місті на тер. *Німецької колонії* (тепер пров. Театральний) завершено спорудження будинку першого стаціонарного театру. Громадське і культурне життя міста в 1-й третині 19 ст. невід'ємне від імені І. П. Котляревського (див. *Котляревського вулиця* та ін. ст. циклу). 1808 у П. був засн. *Полтавський вільний театр*. У 1808—12 тут працювала трупа Й. Калиновського (1812 переїхала до Харкова). 1817 до П. переведена на постійну роботу частина трупи Й. Калиновського та І. Ф. Штейна (діяла тут до 1821). Вона поклала початок укр. професійному театрові. Для цього театру І. П. Котляревський написав п'єси «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник», у яких першим виконавцем ролі виборного Макогоненка та Михайла Чупруна був М. С. Щепкін (див. *Щепкіна провулок*). У П. грали актори К. Т. Соленик, М. Х. Рибаков та ін. видатні митці. На поч. 19 ст. у П. виступали кріпацькі оркестри та хорові капели. Діяли т. зв. «парубоцькі громади», репертуар яких складався з укр. нар. пісень. При Полтав. театрі було ств. хор. Звідси часто запрошували до Петербурга хлопчиків-альтів та дискантів. З цією метою 1838 до міста приїздив М. І. Глінка, який у той час був капельмейстером Придворної співацької капели. Значний внесок у розвиток П. зробив малорос. генерал-губернатор (1816—34) князь М. Г. Рєпнін.

З поч. Вітчизн. війни 1812 було ств. *Полтавське народне ополчення*. П. стала одним з осередків руху декабристів (див. *Декабристи на Полтавщині*). Представники полтав. інтелігенції (В. М. Білозерський, Д. П. Пильчиков, Г. А. Андрузький та ін.) увійшли до засн. 1846 у Києві *Кирило-Мефодіївського товариства*. У кін. 50-х — на поч. 60-х рр. 19 ст. у місті діяла полтав. культур.-освітня орг-ція — Громада (див. *Громади*), у 1874—75 — підпільний гурток народницького спрямування *«Унія»*.

У 1-й пол. 19 ст. у місті були відкриті *Полтавське повітове училище*, 1-а чол. гімназія, *Полтавський інститут шляхетних дівчат*, *Полтавське духовне училище*, *Полтавська школа садівництва*, *Полтавський кадетський корпус*. З 20-х до 60-х рр. 19 ст. діяла *Полтавська школа краснописців*, яка була засн. за ініціативою міністра внутр. справ В. П. Кочубея. З вихованців полтав. навчальних закладів того періоду вийшло чимало вчених, діячів культури: укр. письменник І. П. Котляревський (уродженець П.), рос. поет і перекладач М. І. Гнєдич (уродженець П., див. *Гнєдичу М. І. пам'ятник*), укр. письменник В. П. Гоголь-Яновський (батько М. В. Гоголя, див. *Гоголів-Яновських садиба*), рос. письменник І. І. Мартинов (всі

Полтава. Вулиця Всіхсвятська (тепер Чапаєва). Фото поч. 20 ст.

навч. у *Полтавській семінарії*). Укр. математик, акад. Петерб. АН М. В. Остроградський (див. *Остроградського вулиця*), укр. художник акад. петерб. АМ А. М., Мокрицький, укр. поет-байкар Л. І. Глібов (див. *Глібова вулиця*), укр. письменник і педагог С. П. Стеблін-Камінський (уродженець П., згодом багато років викладав рос. мову в гімназіях міста), укр. вчений і громад. діяч М. П. Драгоманов (див. *Драгоманових садиба*), укр. письменник і театр. діяч М. П. Старицький (див. *Старицького провулок*), укр. скульптор Л. В. Позен (див. *Позена провулок*), рос. художник, генерал М. О. Ярошенко (уродженець П., див. *Ярошенка вулиця, Ярошенку М. О. меморіальна дошка*), фізик М. Д. Пильчиков (уродженець П.). У Полтавському повітовому училищі навч. М. В. Гоголь.

У 40-х рр. 19 ст. в 1-й полтавській гімназії викладав історію, літературу та латинську мову укр. поет-романтик Л. І. Боровиковський, з 1838 працював учителем П. І. Бодянський, який тривалий час був редактором неофіційної частини газ. «*Полтавские губернские ведомости*» (виходила у П. з 1838). Він видав книги — «Достопримечательности Полтавы» і «*Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год*», де зібраний великий статистичний матеріал про П. та Полтав. губ. У 60-х рр. у гімназії та ін-ті шляхетних дівчат викладав рос. мову укр. поет і педагог М. А. Вербицький (1843—1909). На посаді керуючого палатою держ. маєтностей у 40-х рр. 19 ст. працював історик М. І. Арандаренко (автор тритомної праці «*Записки о Полтавской губернии*»). У кадет. корпусі викладали малювання рос. художники І. К. Зайцев і В. О. Волков (див. *Волкова В. О. могила*), в ін-ті шляхет. дівчат викладали музику чес. і укр. композитори та педагоги А. В. Єдлічка і В. В. Єдлічка. Влітку 1845 у П. побував Т. Г. Шевченко. Тут він ств. малюнки «Будинок І. П. Котляревського у Полтаві» та «Воздвиженський монастир у Полтаві» (див. *Шевченка вулиця*).

Полтава. Вокзал Південної залізниці. Фото поч. 20 ст.

Значні зміни в екон. розвитку міста відбулися після скасування кріпосного права. Кількість жителів зросла з 29 502 чол. (1863) до 53 703 (1897). 1879 у П. було 30 пром. підприємств, на яких працювало 869 робітників. Це були в основному підприємства по переробці с.-г. продукції. Діяли також невеликі мех., чавуноливарні, мідноливарні, ковальські, лісопильні, каретні, селітрові, кахльові, сірникові, свічкові, миловарні підприємства та ін. Розвитку економіки міста сприяло переведення у П. з Ромен *Іллінського ярмарку* (1852—53) — одного з найбільших у Російській імперії. Крім Іллінського, в П. діяли ще 3 ярмарки: Миколаївський, Воздвиженський, Всеїдніївський. Значним поштовхом для розвитку промисловості в П. стало залізнич. буд-во. 1870 почався залізнич. рух по лінії Харків — Миколаїв, яка зв'язувала П. з Москвою, Петербургом, Харковом, Миколаєвом, Одесою, Херсоном. У 1871 у П. були відкриті залізнич. майстерні та паровозне депо. 1883 відбувся один із перших великих страйків на

Україні — виступ робітників Полтав. залізничних майстерень. Страйки полтав. залізничників відбувались 1884 та 1891. У 90-х рр. 19 ст. тут виникли перші марксистські гуртки. Улітку 1896 за дорученням В. І. Леніна та петерб. «Союзу боротьби» до П. приїздила Н. К. Крупська (див. *Крупській Н. К. меморіальна дошка*). У 1900 в П. ств. першу на Україні *Південну (Полтавську) групу сприяння «Искре»*. 1901 у місті виникла с.-д. орг-ція [див. *Полтавська організація РСДРП(б)*]. У жовтні 1905 залізничники П. брали участь у Всеросійському страйку. Під час революції 1905—07 відбулися збройні виступи військ. місц. гарнізону (див. *Єлецького полку повстання 1906*, *Сєвського полку повстання 1906*).

За переписом 1910 у П. (без околиць і передмість) наліч. з найманими робітниками 49 596 ж., з передмістями і кварталами за міською межею 55 986 ж. Перед першою світовою війною у П. діяло 64 невеликих підприємства легкої і харч. пром-сті, працювало бл. 2 тис. робітників.

1916 у місті діяли учительський ін-т, ін-т шляхетних дівчат, кадетський корпус, реальне та комерційне уч-ща, 8 гімназій, професійні школи — фельдшерська та садівництва, уч-ща — ремісниче, землемірне, для сліпих дівчат, 3 навч. заклади духовного відомства, а також 6 земських, 27 церковнопарафіяльних та кілька єврейських поч. шкіл. Було 5 клубів та 9 б-к. Розвивалася книговидавнича справа. Діяли друкарня при Полтав. губерн. правлінні (з 1807), де друкувалася газ. «Полтавские губернские ведомости», підручники, урядові заяви та ін., друкарні купця М. Пігуренка (з поч. 60-х рр. 19 ст.), І. А. Дохмана (з 1880), Д. М. Подземського (з 1891), Н. М. Старожицького (з 1893; див. *Друкарні Полтавщини*). 1906 засн. перше на Україні вид-во пед. літератури — «*Український учитель*». 1904—18 у П. діяло приватне вид-во «*Маркевича Г. І. книгарня*». 1917 у ньому вийшло перше повне видання «Кобзаря».

У П. працював (з 1875, за ін. даними з 1880) фотограф-художник, автор і видавець фотоальбомів «Гоголь на родине» і «Земский дом в Полтаве» Й. Ц. Хмелевський (див. *Хмелевського фотоательє*). У 1903—18 діяла *Полтавська губернська вчена архівна комісія*. У її завдання входило виявлення та впорядкування документ. матеріалів, що становили наук. цінність. Для вивчення природи краю багато зробили рос. учений, засн. генетичного грунтознавства та зональної агрономії В. В. Докучаєв (див. *Докучаєва вулиця*), основоположник геохімії та біогеохімії акад. В. І. Вернадський (див. *Вернадському В. І. меморіальна дошка*). З ініціативи В. В. Докучаєва у П. було ств. і 1891 відкрито краєзнавчий музей. 1906 музей збагатився дарунком К. М. Скаржинської, що складався з понад 20 тис. експонатів з археології, історії, етнографії, великої б-ки стародруків тощо (див. *Скаржинської К. М. музей*). 1883 віцепрезидентом Полтав. с.-г. товариства працював укр. вчений, агроном О. О. Ізмаїльський. 1910

Полтава. Вулиця Олександрівська (тепер Жовтнева). Фото поч. 20 ст.

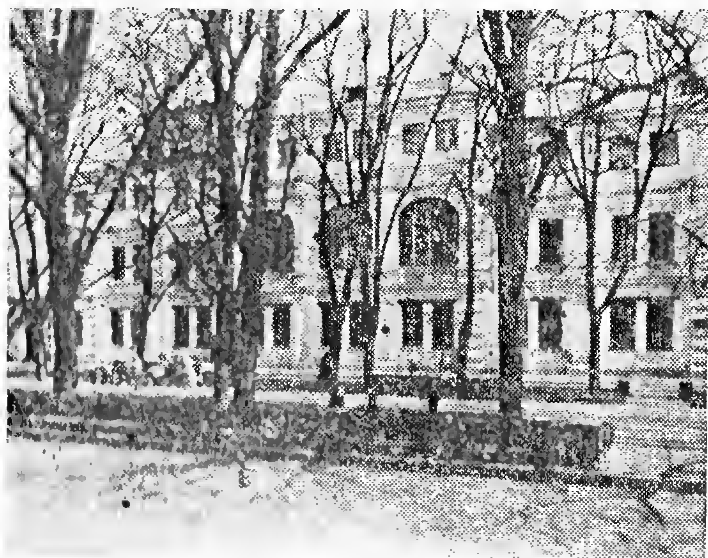
в П. почав наукову роботу В. І. Вавилов (див. *Вавилова проспект*). З дореволюц. П. пов'язане життя і творчість видатних письменників: Панаса Мирного (з 1871 працював у П., див. *Панаса Мирного музей*), В. Г. Короленка (жив у П. з 1900, див. *Короленка В. Г. музей*), І. С. Нечуя-Левицького (див. *Нечуя-Левицького вулиця*), художника Г. Г. Мясоєдова (див. *Мясоєдова вулиця*), відомих вчених-медиків М. В. Скліфосовського (див. *Скліфосовських садиба*), М. П. Коробкіна (уродженець П., вперше в Росії здійснив операцію на легенях; див. *Коробкіну М. П. меморіальна дошка*). На поч. 70-х рр. 19 ст. у П. працював композитор П. А. Щуровський— автор опери «Богдан Хмельницький», який очолив ств. тут курси для підготовки церк. регентів. Його учнями були укр. хор. диригент, педагог і композитор Г. П. Гладкий (написав музику до «Заповіту» Т. Г. Шевченка — див. *Гладкому Г. П. меморіальна дошка*) та відомий полтав. хормейстер І. М. Різенко. Влітку 1879 до П. приїздив М. П. Мусоргський. У липні він разом з солісткою петербурзького Маріїнського театру Д. М. Леоновою дав 2 концерти в залі Дворянського зібрання. 1880 у П. перебував рос. піаніст і композитор А. Г. Рубінштейн, 1897 — рос. співак Ф. І. Шаляпін. 1899 відкрито *Полтавське відділення Російського музичного товариства*. У кін. 19 — на поч. 20 ст. диригент Д. В. Ахшарумов ств. у П. симфонічний оркестр, організував *Полтавське музичне училище*. 1903 і 1911 до П. приїздив М. В. Лисенко (див. *Лисенка вулиця*). У П. гастролювали М. Заньковецька, М. Кропивницький, М. Старицький, І. Карпенко-Карий, П. Саксаганський, М. Садовський.

1888—1910 у П. влаштовувалися виставки передвижників. У 1903 в П. з нагоди відкриття пам'ятника І. П. Котляревському (були присутні Леся Українка, М. Лисенко, М. М. Коцюбинський, В. С. Стефаник, Г. М. Хоткевич, О. Олесь, Олена Пчілка, композитор М. М. Аркас та ін.) влаштовано першу Полтавську художню виставку укр. художників. Друга відбулася 1906. На поч. 20 ст. у П. працювали живописці: С. І. Васильківський, В. Г. Кричевський, О. Г. Сластіон, П. Д. Мартинович (див. *Український архітектурний стиль*).

З 1838 у П. виходили газета «Полтавские губернские ведомости», згодом — «Полтава», «Полтавская мысль», «Полтавская речь», «Полтавские думки», «Полтавские епархиальные ведомости», «Полтавский вестник», «Полтавский голос», «Полтавский день», «Полтавский край», «Полтавский листок объявлений и справочных сведений», «Полтавщина» та ін.

Після Лютн. революції 1917 4—5.III у П. ств. Раду робітн. депутатів. 12.III вона об'єдналася з Радою солдат. депутатів, організ. 10.III. До складу Ради було обрано чимало більшовиків. Але всю повноту влади в місті зосередив у своїх руках місц. орган Тимчасового уряду — т. зв. громад. комітет. 6.I 1918 у П. проголошено Рад. владу. 1923—30 П.— центр Полтав. округу, 1930—32 — райцентр УРСР, 1932—37 — райцентр Хар-

Полтава. Вулиця Гоголя.

ків. обл., з 1937 — центр Полтав. обл. За переписом 1926 у місті наліч. 75,6 тис. ж. У той час побл. П. були передмістя: Антонівка, Береківка, Герівка, Дублянщина, с-ще Зіньківське, с-ще за Зіньківським переїздом, Ілляшівка (Ельяшевичі), Кар'єр, Климівка, Кривохатки, Кулики, Лісок, с-ще Майське, Міняйлівка, Новобудівля, Новоселівка, Острівок волосний (Острівок), Очеретянка, Рудка (Мала Рудка), Шведська Могила, Шпортівка, Юрово Некрасівка, які 1929 включено до складу міста. У роки відбудови нар. госп-ва значно зросла тех. база паровозоремонтних майстерень та заводу «Метал», 1928—29 почали працювати мех. та цегельний з-ди, панчішна ф-ка, маслозавод, м'ясокомбінат. На базі паровозоремонтних майстерень ств. паровозоремонтний з-д. 1929—33 в П. стали до ладу олійний, миловарний та комбікормовий з-ди, поліграфічна та кондитерська ф-ки. 1932 на підприємствах міста працювало 13 тис. робітників. Важливою будовою в роки 2-ї п'ятирічки стала бавовнопрядильна ф-ка. Почали працювати хлібозавод, реконструювався машинобудівний з-д, після консервації став до ладу шкіряний з-д. П. перетворилася на один із значних пром. центрів України. 1939 у місті працювало 67 підприємств союзного, респ. і обласного підпорядкування. З розвитком промисловості зростала кількість населення. 1939 у П. наліч. 130,3 тис. ж. Напередодні Великої Вітчизн. війни в місті наліч. 7 поліклінік, 21 медпункт на підприємствах, 3 амбулаторії, 2 диспансери, зуболікувальна амбулаторія та 13 зуболікувальних кабінетів, 4 дитячих та жіночих консультації, будинок санітарної культури. Працювали 2 н.-д. ін-ти: свинарства і кормів. Серед навч. закладів було 5 ін-тів, 8 технікумів, понад 30 серед. та неповних серед. шкіл. Діяло 35 б-к (483 тис. од. зб.), 11 клубів, 2 музеї, 2 театри, 2 кінотеатри. Багато уваги приділялось житловому будівництву, комунальному госп-ву. 1935 київ. ін-т Діпробуд розробив проект реконструкції Полтави. 1937—40 споруджено 25 багатоповерхових житлових і культурно-побут. будинків. Серед них — житловий комплекс-квартал бавовнопрядильної ф-ки по вул. Пушкіна, будинки з-ду «Метал» на Павленках. Було прокладено водопровід, споруджено каналізацію, забруковувалися вулиці, впорядковувалися тротуари.

У 20—40-х рр. 20 ст. діяли Полтав. театр «*Рух*» (ств. на базі трупи *Полтавського українського драматичного товариства*), Перша укр. нар. рад. трупа першого рад. театру, рос. «Первая советская драм. труппа...», т-р «*Жовтень*», Полтавський оперний театр, Полтавський театр української драми ім. І. П. Котляревського, Полтавський український пересувний театр сатири «Червоний перець», Полтав. робітничо-селян. театр, Український драматичний театр імені Третього вирішального року п'ятирічки, пересувний театр-газета «Синя блуза», Третій колгоспний театр. 1925 у П. ств. *Полтавську капелу бандуристів*. З містом пов'язана творчість компо-

Полтава. Мікрорайон Алмазний.

зиторів В. М. Верховинця (див. *Верховинця вулиця*), Ф. М. Попадича (див. *Полтавська хорова капела* ім. Т. Г. Шевченка, *Базилевич Ф. І. музичні класи*), співака — н. а. СРСР І. С. Козловського, рос. композитора, хорового диригента і педагога, н. а. СРСР О. В. Свєшникова, диригента О. Г. Єрофеєва.

1926 у П. була організ. *Полтавська філія АХРР*, 1927 — *Полтавська філія АХЧУ*. У 20-х — на поч. 30-х рр. діяли: художньо-промислова школа (очолював художник-викладач Є. Балута), технікум пром. кооперації (працювали художники-викладачі Ю. С. Михайлів, І. О. Гопкало та уродженець П. — С. А. Розенбаум, різьбяр П. Ф. Юхименко — див. *Юхименка П. Ф. могила*). З 1939 при Полтав. обласному будинку нар. творчості були орг. семінари та курси підготовки самодіяльних художників, на яких вчилися різьбяр В. С. Гарбуз, художники К. В. Білокур, К. С. Рубан, В. Є. Павлюченко. У 20-х — 30-х рр. у художніх студіях та інженерно-буд. ін-ті викладали художники І. І. Орлов, С. А. Розенбаум, Г. І. Цисс (див. *Цисса Г. І. могила*), Л. С. Векштейн, М. О. Донцов, О. І. Роцина, арх. О. І. Ширшов. З 1917 у різні роки видавалися газети: «Більшовик», «Більшовик Полтавщини», «Вісті Полтавського губвиконкому», «Голос Труда», «Дело революции», «Известия», «Известия Полтавского губисполкома», «Известия Полтавского Совета рабочих и солдатских депутатов», «Известия Полтавского Совета революции», «Рідне слово», «Робітник Полтавщини» та ін.

У роки Великої Вітчизн. війни, під час нім.-фашист. окупації П. (18.IX 1941—23.IX 1943), у місті під керівництвом підпільного обкому партії, очолюваного секретарями С. Ф. Кондратенком і Г. Ф. Яценком, діяли групи підпільників, серед них — комсомольсько-молодіжна група, очолювана О. К. Убийвовк (див. «*Нескорена полтавчанка*»). Командування нім.-фашист. військ зробило П. центром штабів та військ. установ пд. дільниці фронту. До вересня 1942 тут містився штаб групи армій «Південь», штаб 6-ї армії (з січня 1942 команд. Ф. Паулюс), пізніше — 8-ї армії. Гітлерівцями був ств. концтабір для рад. військовополонених. Всього під час окупації в П. загинуло 18 200 рад. громадян, з них — 5080 дітей (див. *Полтавський концентраційний табір*). 1941—43 в місті було зруйновано і спалено понад 350 тис. кв. м. житлової площі. За героїзм і мужність, проявлені у роки Великої Вітчизн. війни, 12 полтавців удостоєні звання Героя Рад. Союзу: ген.-майор С. С. Волкенштейн (1900—77), лейтенант М. М. Геращенко (1906—72), гв. майор Г. В. Дикун, ген.-майор М. І. Кучерявенко (1904—71), ст. матрос радист О. С. Лютий (1920—44; див. *Лютого вулиця*), капітан В. А. Мироненко (1919—43), гв. мол. лейтенант В. М. Ніколаєнко (1920—44; див. *Ніколаєнку В. М. меморіальна дошка*), ст. лейтенант М. М. Стаднічук (1913—80), О. К. Убийвовк (1918—42; див. *Убийвовк Лялі вулиця, Убийвовк Лялі меморіальна дошка*), гв. підполковник В. М. Штриголь (1905—66), гв. ст. лейтенант О. Ф. Щербаков, капітан А. І. Якушев.

1944 Діпробуд розробив схему планування П. і проект першочергових відбудовних робіт. Протягом 1944—58 відбудовувалась стара частина міста; з'явилися нові площі: ансамбль Привокзальної площі ст. Полтава-Південна (вокзал збуд. 1880, перебуд. 1937, відбуд. 1947—50), Театральна, Зигіна. 1955 на Привокзальній пл. залізнич. ст. Полтава-Київська (вокзал збуд. 1901, відбуд. 1965 за проектом З. Котлярова) споруджено перший у місті 9 поверховий буди-

нок. У 60—70-і рр. були споруджені муз. уч-ще ім. М. В. Лисенка (вул. Жовтнева № 11), Будинок політосвіти (вул. Фрунзе № 45), мед. стомат. ін-т (вул. Шевченка № 23), кінотеатр «Полтава» (вул. Жовтнева №58), першу чергу комплексу «Турист» (вул. Миру № 12). На кін. 70-х рр. завершили буд-во Пн.-Зх. масиву (Алмазний, 5-поверхові буд-ки, згодом почали зводити 9- і 14-ти поверхові). 1973 розпочалося буд-во житл. масивів Половки і Браїлки (тепер тут мешкає до 100 тис. чол.). Будується мікрорайон Левада 1, розрахов. на 25 тис. ж., Сади-1 та Сади 2.

Провідні галузі пром-сті — маш.-буд. і металооброб., електротех. (з-ди: газорозрядних ламп, штучних алмазів і алмазного інструменту, «Електромотор», тепловозорем., турбомех., ливарно-мех., автоагрегатний; виробничі об'єднання: «Хіммаш» і «Продмаш»). Набула розвитку харч. (м'ясокомбінат, олієекстракційний, мол. та ін. з-ди, кондитерська ф-ка ім. С. М. Кірова) і легка (бавовнопрядильна та експериментально-взут. ф-ки, об'єднання: виробничо-художнє «Полтавчанка», виробничі — швейне «Ворскла» та трикотажне) пром-сть. Фарфоровий з-д, ф-ка муз. інструментів. Виробн. буд. матеріалів (домобуд. комбінат, з-д залізобетонних виробів тощо), деревообробна пром-сть.

Два вокзали міста щодоби відправляють понад 10 тис. пасажирів. З аеропорту П. (збуд. 1984, перша повітр. траса П.— Харків відкрита 1923; за ін. даними 1924) здійснюється понад 40 рейсів щодоби. За рік перевозить до 100 тис. пас. 1 вересня 1962 відкрито перший тролейбусний маршрут (тепер їх 10, довжина 65,2 км; за добу перевозить 160—170 тис. чол.). Довжина 22 автобус. маршрутів — 188,4 км. У місті 3 автостанції для міжміських і приміських сполучень. Мешканців П. обслуговує понад 390 прод. і пром. магазинів — Центр. універмаг, «Дитячий світ», «Подарунки», «Наталка», «Полтавські товари» та ін. 15 книгарень. Діє 440 їдалень, кафе, буфетів, 32 кулінарні магазини тощо, 5 колгоспних ринків, у т. ч. критий «Центральний». У сфері побуту — 8 спеціалізованих підприємств, що надають бл. 300 видів послуг. Відкрито будинок моделей, Будинок побуту, з-д «Ремонтпобуттехніка», ф-ка індпошиву і ремонту одягу, діє 13 прокатних пунктів, 12 фотоательє, 40 перукарень.

Радіо — з 1923, телефон — з 1893 (у 1991 — 40,4 тис. абонентів). Готелів — 6 (1202 місця). Перша згадка про автобусне сполучення — 1907. Міжміський автобусний рух розпочався 11.VI 1927 по маршрутах: Полтава — Диканька — Опішня — Зіньків — Гадяч. Перша міська регулярна лінія — 1946 від Полтави-Південної до Полтави-Київської.

У 1990/91 навч. році у П. було 33 с. ш. і 13 восьмирічних загальноосв. шкіл, 3 школи-інтернати, 5 муз. і художня школа, 13 профес.-тех. уч-щ, 10 технікумів, 5 вузів: інженерно-буд., кооперативний, мед. стоматологічний, пед., с.-г. (див. окремі ст.); два вищих військ. уч-ща — зенітне ракетне і зв'язку.

У П.— Палац піонерів і школярів, 10 спортивних шкіл, станції юних натуралістів і юних техніків, 88 дит. садків і ясел (виховується

Полтава. Аеропорт.

17 тис. дітей). У місті 40 лікувальних і сан.-профілактич. установ на 6575 місць. Поліклінічні відділення розраховані на 4325 відвідань за зміну. 27 аптек та 11 їх філіалів. Три спорт. т-ва: «Трудові резерви», «Динамо», Всесоюз. добровільне фізкульт. т-во профспілок. Три стадіони, зокрема «*Ворскла*» на 35,5 тис. глядачів, палац спорту «*Спартак*», два плавальних басейни, картодром «*Лтава*», комплекс «Турист» (вул. Миру № 12), що складається з 2 корпусів — 6-ти поверхового (1976) і 9-ти поверхового (1982). У місті 11 парків заг. пл. 223 га, 15 скверів, 7 бульварів, бот. сад при пед. ін-ті. Понад 8 тис. га зелених насаджень у міськ. забудові. Навколо П. зелене кільце пл. 40 тис. га, тут розміщені санаторії: «Лісна поляна», «Кротенкове», турбаза «Зелений гай». 1988 розпочалися роботи по благоустрою Гришкиного лісу. У П. 722 вулиці і провулки (у 1765—50).

У місті — гравіметрична обсерваторія, 13 наук.-дослідних і проектних ін-тів, 48 б-к (1991, понад 1974 тис. од. зб.), 11 Будинків культури, Палаців культури та клубів, 6 кінотеатрів, 26 кіноустановок. *Полтавський український музично-драматичний театр* ім. М. В. Гоголя, *Полтавський театр ляльок,* Полтавська філармонія, камерно-інструментальний ансамбль «Чураївна», Нар. ансамбль пісні і танцю України «Лтава» Полтав. міськ. Будинку культури, засл. самодіяльна *Полтавська капела бандуристок,* жіночий ансамбль «Горлиця» при Палаці культури Полтав. бавовнопрядильної ф-ки. При Полтав. пед. ін-ті car. нар. самодіяльний хор «*Калина*». *Чурай Марусі Співоче поле.*

Музеї — *Полтавський краєзнавчий музей, Полтавський художній музей,* літ. меморіальні: І. П. Котляревського, Панаса Мирного, В. Г. Короленка, *Котляревського І. П. садиба,* історико-культур. заповідник «Поле Полтавської битви» (див. *Полтавської битви пам'ятки*). Створюється музей авіації та космонавтики.

Виходять обласні газети: «Зоря Полтавщини», «Край», «Молода громада», а також «Полтавський вісник», «Ворскла», «Демократична Полтавщина», «Події, пригоди, факти», «Довір'я», «Вісті», «Полтавочка», «Цілком відверто», альманах «Криниця».

Обл. вид-во «Полтава». Обл. комітет по телебаченню і радіомовленню. Обласні орг-ції творчих спілок і товариств: письменників, художників, архітекторів, майстрів народного мистецтва України, журналістів, Всеукр. спілки краєзнавців, Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури, т-ва любителів книги.

У П. також народилися: легендарна укр. нар. співачка і поетеса М. Г. Чурай, укр. філософ 18 ст., письменник і церковний діяч П. Величковський, укр. поет і фольклорист О. Л. Боровиковський, проф. Київської духовної академії, єпископ Афанасій (Петро Вольховський), патріарх Укр. автокефальної православної церкви (з 1990) Мстислав (С. І. Скрипник), один з керівників Укр. Нар. Республіки С. В. Петлюра, письменники Д. В. Маркович, Т. М. Романченко, М. І. Сосновський, Б. О. Лазаревський, Л. І. Сукачов, Я. В. Жарко, В. П. Вер, А. Г. Глєбов, Л. Д. Платов, П. К. Губер, Г. П. Тушкан, О. Д. Іваненко; літературознавці І. М. Стешенко, Ю. М. Кочубей, Г. Л. Гривинська, А. Ф. Чернишов, акад. АН УРСР М. З. Шамота; актриси О. І. Віламова (працювала у трупі М. П. Старицького), О. Т. Решетник, Ю. С. Шостаківська, кіноактриса німого кіно В. В. Холодна (дівоче — Левченко), співачка Є. Г. Азерська, нар. артистки УРСР К. О. Осмяловська, Л. Ф. Божко, Т. І. Кислякова та Л. В. Юрченко, актор і режисер,

засл. арт. УРСР Л. Р. Сабінін; композитори нар. арт. УРСР Б. Л. Яровинський, засл. діячі мистецтв УРСР К. О. Мясков та В. Н. Рождественський; музикознавці Г. О. Тюменєва і Г. Ф. Шеффер; кіномитці В. М. Магденко (див. *Магденка В. М. могила*), П. М. Горобець (див. *Горобця П. М. могила*), О. Г. Пагай; укр. художник театру, засл. діяч мист. УРСР Н. В. Федоренко; нар. художник УРСР Є. З. Трегуб; засл. худож. УРСР В.М. Батурин; засл. арх. УРСР, лауреат Держ. премії СРСР І. М. Сенак; арх. О. О. Тацій; учений фізик Д. Д. Іваненко; один з піонерів розробки ракетної техніки й теорії косміч. польотів Ю. В. Кондратюк (О. Г. Шаргей; див. *Кондратюка вулиця, Кондратюку Ю. В. меморіальні дошки*); укр. учений, агроном С. П. Кульжинський; історик-славіст, акад. АН СРСР та АН БРСР В. І. Пічета; мовознавець, лексикограф і перекладач, чл.-кор. АН СРСР Є. К. Тимченко; держ. діяч СРСР А. В. Луначарський; парт. і держ. діяч УРСР В. А. Івашко та ін.

У місті навчалися (крім уже згаданих): історик і етнограф І. Ф. Павловський, історик, правознавець, етнограф, акад. АН УРСР О. І. Левицький, літератор, фольклорист, видавець і громад. діяч Г. І. Маркевич, історик, статистик, етнограф, літературознавець Л. В. Падалка, поети В. С. Кулик, О. І. Псьол, О. О. Навроцький, В. І. Самійленко, К. О. Білиловський, В. І. Авруценко, М. П. Сайко, П. М. Усенко, Є. І. Кривенко (див. *Кривенку Є. І. меморіальна дошка*), письменники П. Й. Панч, С. М. Журахович, О. І. Ковінька, Б. М. Харчук, Л. П. Бразов (Безобразов), літературознавці Г. Й. Майфет, І. І. Пільгук, педагоги А. С. Макаренко та В. О. Сухомлинський (див. *Макаренку А. С. меморіальні дошки, Сухомлинському В. О. меморіальна дошка*), художник М. Бутович, нар. артист СРСР М. К. Кондратюк, диригент, хормейстер, нар. арт. СРСР В. В. Небольсін, нар. арт. УРСР В. Навроцький, укр. рад. ботанік, акад. АН УРСР М. М. Гришко, рад. вчений у галузі ракетно-космічної техніки Ю. О. Побєдоносцев (див. *Побєдоносцеву Ю. О. меморіальна дошка*), акад. АН СРСР М. Д. Папалексі, рад. вчений у галузі механіки, акад. АН СРСР, двічі Герой Соц. Праці В. М. Челомей (див. *Челомею В. М. меморіальна дошка*), укр. історик, проф. О. К. Касименко, укр. фізик, акад. М. В. Пасічник, герой громадян. війни М. О. Щорс (див. *Щорсу М. О. меморіальна дошка*), рад. військ. діяч, ген. армії, Герой Рад. Союзу М. Ф. Ватутін (див. *Ватутіна вулиця, Ватутіну М. Ф. меморіальна дошка*), держ. діяч УРСР Н. Т. Кальченко, ліван. письменник і громад. діяч М. Нуайме.

У П. працювали: укр. фольклорист М. А. Цертелєв, укр. письменник, громад. діяч і педагог О. Я. Кониський, громад. і церковний діяч, педагог І. Х. Пічета, укр. земський статистик, етнограф, фольклорист, громад. діяч О. О. Русов, вчені-статистики Г. Г. Ротмістров, Ю. О. Бунін, письменник, етнограф, статист В. І. Василенко, археолог М. Я. Рудинський, астроном, акад. АН УРСР, чл.-кор. АН СРСР О. Я. Орлов (див. *Орлову О. Я. меморіальна дошка*), письменники Г. П. Данилевський, І. Я. Рудченко, І. О. Бунін, живописець М. М. Уваров, скульптор М. О. Гаврилко (див. *Гаврилка М. О. могила*), укр. різьбяр, засл. майстер нар. творчості УРСР В. С. Гарбуз (див. *Гарбуза В. С. могила*), диригент А.П. Тимчинський, укр. композитор, хормейстер Г. М. Давидовський (див. *Давидовського Г. М. могила*), ху-

дожник Д. І. Ангельський, Герой Рад. Союзу льотчик С. О. Леваневський (див. *Леваневського вулиця*), Герой Рад. Союзу гв. старшина В. К. Анисимов (див. *Анисимова В. К. могила*) та ін. У П. також перебували: рос. та укр. письменники В. А. Жуковський, П. А. Вяземський, К. Д. Бальмонт, Л. М. Толстой, С. В. Васильченко, М. К. Зеров, В. М. Еллан, М. П. Бажан, П. Г. Тичина, М. Т. Рильський, Остап Вишня (див. *Вишні Остапа вулиця*), М. Горький, В. В. Маяковський, І. Г. Еренбург, рос. художники І. Ю. Рєпін, М. М. Ге, австр. поет Р. Рільке; рад. держ. діячі М. В. Фрунзе, Г. І. Петровський, російські державні і військові діячі — Г. О. Потьомкін, П. О. Румянцев, О. В. Суворов (між 1776—1779), імп. Катерина II (1787), Олександр II (1838), Микола II (1909, 1913). Серед архіт. пам'яток — комплекс споруд Полтавського Хрестоздвиженського монастиря (17—19 ст.), дзвіниця *Успенського собору* (1774—1801), Спаська церква (1705—06, рек. 1845), *Самсоніївська церква* (1852—56, рек. 1895), будинки 1-ї пол. 19 ст., які складають ансамбль Круглої площі. У центрі Круглої площі встановлено *Слави монумент*. Споруди: *Полтавської пожежної команди будинок,* кол. ін-ту шляхет. дівчат, просвіт. т-ва ім. М. В. Гоголя (1901), Земельного банку (1901), земської б-ки (1901), муз. уч-ща РМТ (1914—16), кол. *Полтавського губернського земства будинок* (тепер краєзнавчий музей), *Дворянського і Селянського банку будинок* та ін.

Серед сучас. споруд міста: Музично-драматичний театр ім. М. В. Гоголя (1958), готель «Київ» (1964), широкоформатний кінотеатр (1979), будинок громадсько-політичного культурного центру (1972), готель «Полтава», театр ляльок (1983), комплекс «Турист», автовокзал (1987) та ін. Пам'ятники: на місці відпочинку Петра І (1849), на братській могилі рос. воїнів (1894), захисникам Полтави і коменданту фортеці полковнику О. С. Келіну (1909), Петру І (1915), І. П. Котляревському (1903), М. В. Гоголю (1915, встановлено 1934), Т. Г. Шевченкові (1926), Панасу Мирному (1951), В. Г. Короленку (1962), генералу О. І. Зигіну (1957), В. І. Леніну (1960), Нескореним полтавчанам (1967), М. В. Скліфосовському (1979), меморіальний комплекс Солдатської Слави (1969) та ін. Полтава нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора 1974.

Див. цикл статей на термін «Полтавський», ст. про окремі вулиці, підприємства, пам'ятники, видання, установи, товариства, музеї, спілки тощо. Іл.— табл. І—IX, XI—XVI і до окр. статей; карта — табл. XXXIX.

Полтава. Кінотеатр «Полтава».

«ПОЛТÁВА» — вокально-хореограф. ансамбль Полтав. обласної філармонії. Ств. в 1989 на базі жіночого ансамблю «Веселка», що пропагував пісенну і танц. народну творчість. Ансамбль складається із трьох груп: хорової, танцювальної та оркестрової. Художній керівник (з 1986) — Олександр Дармастук (лауреат всесоюз. і респ. конкурсів нар. творчості). Програма колективу складається з укр. нар. пісень, істор. балад, танц. картинок, записаних у райо-

пах Полтав. області. Розташ. на вул. Комсомольській № 37.

«ПОЛТА́ВА» — вид-во Полтав. обл. виконавчого комітету. Засн. 1980. Випускає обласні газети *«Зоря Полтавщини»*, *«Молода громада»*, *«Край»*, афіші, плакати, путівники, брошури, каталоги виставок тощо. Міститься на вул. Котляревського № 38/40.

«ПОЛТА́ВА» — виробничо-торг. фірма, об'єднує 15 підприємств. Ств. як Полтав. обл. управління місц. пром. сті, з серпня 1988 — виробниче об'єднання «Полтава», з липня 1990 — сучасна назва. Спеціалізується на випуску товарів нар. споживання з фондових матеріалів. Працюючих — 5200 чол. Розташ. на вул. Шевченка № 50.

«ПОЛТА́ВА». Літ.-худож. та громад.-політ. альманах полтав. письменників та членів обл. літоб'єднання *«Ворскла»*. Вийшло два випуски (1957 і 1959) у Полтавському обл. вид-ві.

«ПОЛТА́ВА». Мотель у Полтаві. Побудований 1969. Має 204 місця. Міститься на вул. Раднаркомівській № 1.

«ПОЛТА́ВА» — широкоформатний кінотеатр у Полтаві. Відкрито 11 липня 1979. 1200 місць (найбільший в місті). Розміщений на вул. Жовтневій № 58.

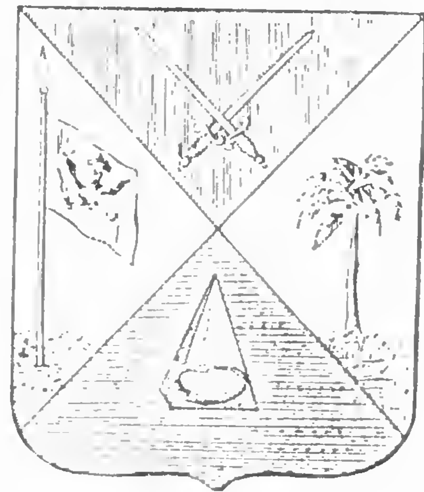
«ПОЛТА́ВА». Щоденна літ.-громадська і політ. газета. Виходила у Полтаві 1912.

«ПОЛТАВАКОНОПЛЕПРО́М» — Полтав. міжобласне виробн. об'єднання по заготівлі і первинній обробці коноплепродукції. Ств. 1972 на базі контори «Заготзбутльон». До об'єднання включено п'ять заводів: Лубенський, Лютенський і Миргородський у Полтав. обл., Ірклiївський і Золотоніський у Черкаській обл., а також Черкаське районне відділення заготівлі і збуту коноплепродукції. 1986 об'єднання передано у систему Держагропрому УРСР і приєднано до нього Черкаську насіннєву станцію. Розміщене по вул. Фрунзе № 57.

«ПОЛТАВАНАФТОГА́З» — нафтогазовидобувне управління виробн. об'єднання «Укрнафта» у м. Полтаві. Ств. 16.VIII 1970 на базі «Укрсхіднафти» (діяло з 25.XII 1964). Здійснює видобуток нафти, газу і конденсату з 15 нафтових та 11 газоконденсатних родовищ на тер. Полтавської, Дніпропетр., Сумської областей. Розміщене на вул. Радянській № 12.

ПОЛТА́ВИ ВОСЬМИСОТРІ́ЧЧЮ ПА́М'ЯТНИЙ ЗНАК. Встановлено 1974 у Полтаві (Червона площа) з нагоди відзначення 800-річчя першої літописної згадки про місто. Пам'ятний знак являє собою сіру гранітну брилу (довж. 1,8 м), на якій викарбувано літописний текст, в якому вперше згадується Полтава (Лтава).

ПОЛТА́ВИ ГЕРБ. У період польського панування П. г. мав у своїй композиції зображення натягнутого лука із стрілою, яка пронизувала серце, що мало три поперечники. У 1-й пол. 18 ст. Герольдмейстерська контора (див. *Герб*) розробила герби 88 провінційних міст, серед яких була і Полтава. Новий герб затверджено 1730. Щит по діагоналі поділено на чотири частини; вгорі у червоному полі — схрещені шпаги, внизу в блакитному полі — золота піра-

Колишній герб Полтави.

міда і згорнута у кільце змія, яка тримає у пащі свій хвіст,— символ вічності і вічної слави воїнів, які загинули на полі бою. Ліворуч у срібному полі — червоний прапор з державним гербом і вензелем Петра I. Праворуч — зелена пальма (пальма першості), яка символізувала перемогу рос. військ у Полтавській битві 1709. Має реальний прототип і зображена піраміда. Ще 1723 Петро I наказав на честь перемоги спорудити на полі Полтав. битви піраміду. 1803 цей герб було офіційно затверджено після нового адм.-тер. поділу Лівобережної України 1796. 1857 уніфікований за системою Б. Ф. Кене. Існував до 1917.

ПОЛТА́ВИ ПЛА́НИ. Перше зображення Полтавської фортеці відомо за планом 1641 франц. інж. Гійома Левассера де Боплана. Наступні серії карт, схем і планів 18 ст. пов'язані з відображенням *Полтавської битви 1709*. Згідно переліку військ.-вченого архіву гол. штабу [укладач Бендерон, за редакцією Вив'є де Шатобрена, зберіг. у ЦДВІА (Москва)] їх налічується понад 30. Серед них: 1) «План новой и старой Полтавы», схематичний, з двох частин, складений, ймовірно, ген. Аллартом; 2) «Подлинный план Полтавской баталии...», виконаний Аллартом, окомірний, схематичний, показано планування у межах фортеці; 3) План «Изъявление баталии меж его царским Величеством российского и его Величества свейского при Полтаве бывшем...» окомірний, виявлені обриси укріплень, рельєф, зображено споруди *Полтавського Хрестовоздвиженського монастиря*, рос. і швед. військ. табори та напрямки руху військ; 4) План «Боевые порядки...» та ін. Планів *Полтавської фортеці* виконано досить багато. Більшість з них втрачена разом із штабною документацією, яка була захоплена турками під час Прутського походу Петра I. За планами 1709—14 генералів Алларта і де Фера у 18—19 ст. складено компілятивні карти, зокрема: 1) Гравірований план Полтавської битви у нім. виданні 1720; 2) «Окуратная карта города Полтавы с облежащими местами...» — перша спроба реконструювати хід битви; 3) «План сражения при Полтаве» ген.-майора Хатова (1819) та ін.

Уявлення про місто 18 ст. дають плани, складені у зв'язку з ремонтом і реставрацією укріплень фортеці: 1) «Чертеж города Полтавы» І. Бишева (1722, ЦДІАП) — 64 × 55,5 см, ілюмінований, наведено розміри укріплень, відстані, назви башт, детально виявлено планування центр. частини фортеці, зображено дерев'яний собор з дзвіницею, магістрат, торг. ряди, церкви; 2) План і «Описи Полтавской Крепости». Зроблені інж.-майором Деколонгом у 30-х рр. 18 ст. на підставі обстежень креслень і кошторисів, виконаних під час робіт, які 1724—29 велися у фортеці під наглядом В. Кутузова. Наведено відомості про розміри

Полтава. План 1802.

укріплень, рельєф, планування центру, розташування церков.
У кін. 18 ст. відповідно до наказу Катерини II про плани перебудови міст Рос. імперії, 1780 землемірами Новорос. губ. зроблено проект планування й упорядкування забудови міста. 1783 подано другий «План города Полтавы с околичною ситуациею и с показанием вновь прожектированных кварталов...». Обидва — великоформатні, ілюміновані, мають орієнтацію, масштаб. Поверх існуючої забудови нанесено запроектовану вул. мережу, яка віялоподібно розходилася від Соборної (тепер Червоної) площі. На плані 1783 на мису між Мазурівським і Кобищанським ярами показано регулярний парк на садибі ген.-полковника Милорадовича, на Пн. від нього — садибно-палацовий ансамбль з англ. садом. Плани не реалізовано.
Становище Полтави на рубежі 18 і 19 ст. зафіксовано «Планом Полтави до 1800 г.», який подано в атласі карт і видів 1851 до книги «*Записки о Полтавской губернии*» М. І. Арандаренка. У поясненні перелічено фортечні бастіони, назви передмість, нанесено гол. громад. споруди, рельєф, рослинність. Схожий план — в «Атласе Малороссийской губернии» (1802, ДПБ ім. Салтикова-Щедріна в Петербурзі).
Після утворення *Полтавської губернії* Олександр I затвердив 1803 П. п., розроблений на засадах класицизму. Він передбачав розвиток міста у пн.-зх. напрямку, в якому і було пробито гол. вулицю (Мостова, Олександрівська, тепер Жовтнева). У кінці планувалося створення круглої торг. площі, від якої брали початок 8 радіально спрямованих вулиць. 180[illegible] під керівництвом арх. М. А. Амвросимова розроблено проект забудови *Круглої площі* як адм. і громад. центру, 1811 — новий варіант П. п. Михайло Андрійович Амвросимов (бл. 1776—1825) переїхав з Петербурга до Полтави 1802 і до 1817 очолював губ. креслярню, працював губ. архітектором. Під його керівництвом розроблено плани реконструкції більшості повітових міст (див. *Плани міст Полтавщини*) здійснено забудову нас. пунктів житл. та адм. будинками, зокрема, за «зразковими» проектами. У Полтаві керував забудовою Круглої площі, склав попередній проект *Слави монумента*, за його участю споруджено будинок лікарні (тепер корпус *Полтавської обласної лікарні*), театр (1810), заїжджий двір (1812), торг. ряди (1812—14) та ін. (не збереглися).
У 1-й пол. 19 ст. у зв'язку з інтенсивною забудовою полтав. землемірами складено ряд планів окремих частин міста: «План части гор. Полтавы 1837»; план 1844; «План части Полтавы» і «План нынешнего положения в устройстве города Полтавы» повіт. землеміра Надаржинського, 1841; «План окрестностей Полтавы» на 12 аркушах, 1840 та ін. У зв'язку з перенесенням з Ромен до Полтави *Іллінського ярмарку* прискорюється забудова заплави р. Ворскли, Подолу, тер. вздовж доріг на Зіньків, Решетилівку, Кобеляки, що фіксує «План части города Полтавы» (1873, ЦНБ АН України) і «План вновь проектированного расположения губернского города Полтавы» (1877, ЦДІАП). Гравіровану карту Полтав. губ. із схемою центра міста видано на поч. 20 ст. У 1900 і 1909 складено «Планы Губернского города Полтавы», де наведено описи і розташування церков, навчальних закладів, пам'ятників, банків, адм. і громад. споруд, а також заводів, залізничних станцій, площ та базарів. Численні П. п. складено у рад. час. Один з перших — схематичний план, розроблений 1922—24 губ.

відділом комунгоспу. 1934—35 опрацьовано перший ген. план (арх. А. І. Станіславський), в якому проведено функціональне зонування, визначено розвиток у пн. та зх. напрямках, передбачено збереження пам'яток. Після Великої Вітчизн. війни 1944 розроблено схему нового ген. плану та першочергові заходи по відбудові міста, а 1949 складено план розвитку Полтави на 20 років (арх. А. А. Малишко, Л. С. Вайнгорт, Н. Ф. Панчук). 1957 виконано проект дальшого планування центру, 1965 — другий післявоєнний ген. план. 1975 відбувся всесоюзний конкурс на проект планування забудови центр. частини Полтави. Протягом 1984—90 створено історико-архіт. план міста, де визначено зони охорони пам'яток (арх. Б. В. Колосок, В. В. Вечерський, Н. Г. Логвин). Іл.— табл. XXXIX.

ПОЛТА́ВКА, Тарапунька Рудька — річка в Полтав. обл., права прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). В давнину текла тер. Полтави і в розташ. поблизу міста селах Дальніх Павленках і Ближніх Павленках (згодом — передмістя *Павленки* включені до складу Полтави). Збереглися залишки річки (в основному на Павленках) — невеличкі болота та озера. Тепер вживається лише назва Тарапунька.

«ПОЛТАВЛІ́С» — Полтав. виробниче госп. об'єднання. Ств. 1988 на базі Полтав. обл. управління лісового господарства і лісозаготівель (1961—88). Об'єднанню підпорядковано 7 самостійних підприємств і господарств: Гадяцький, Кременчуцький, Лубенський, Миргородський і Полтавський лісгоспзаги; Новосанжарська лісомеліоративна станція. Держ. мисливське господарство «Диканське» Лісгоспзагам та меліоративній станції підпорядковано 41 лісництво, 1 виробнича дільниця, 4 цехи переробки деревини, 5 механізованих відділів і пунктів переробки деревини, 3 цехи виробництва хвойно-вітамінного борошна.

Загальна площа держ. лісового фонду, що знаходиться в розпорядженні об'єднання та його підприємств, становить 149,6 тис. га, у т. ч. вкритих лісом 130 тис. га (лісовий фонд ін. лісокористувачів — 96 тис. га). Середньоспискова чисельність працюючих в об'єднанні — 2290 чоловік (1990).

«ПОЛТАВМЕДСКЛО́» — див. *Полтавський завод медичного скла.*

«ПОЛТАВНАФТОГАЗГЕОЛО́ГІЯ», Полтав. виробниче геолог. об'єднання по розвідці нафти та газу. Ств. 1936 у м. Ромнах як Укр. відділення Союзної контори геофізичних розвідок. Під час Великої Вітчизн. війни 1941—45 відділення працювало в районі м. Саратова. У грудні 1943 на базі відділення ств. трест «Укрсхіднафтогазрозвідка» з базуванням у м. Полтаві. 1979 трест реорганіз. на об'єднання. Об'єднанням відкрито 104 родовища нафти та газу, в т. ч. Шебелинське, Хрестищенське. Міститься на вул. Жовтневій № 38.

«ПОЛТАВСІЛЬБУ́Д». Ств. 30.XI 1943 як Полтав. обласний монтажно-буд. трест, з 1947 — Полтав. обл. буд. трест, з 1966 — Полтавсільбуд, з 1985 — Сільбуд, з 1987 — Полтавагробуд. З 1988 — сучасна назва. П. підпорядковано 12 самостійних організацій з з-дом залізобетонних виробів. Розміщений на вул. Пушкіна № 45.

«ПОЛТА́ВСКАЯ ЕПА́РХИЯ в ее прошлом (до открытия епархии в 1803 г.) и настоящем (историко-статистический опыт)». Вып. 1. (Полтава, 1901). Автор — викладач Полтав. кадет. корпусу П. А. Грановський. Складається з заг. істор. нарису Полтав. єпархії, істор. нарисів про Полтав., Гадяцький, Зіньків., Лубен. повіти Полтав. губ., подано опис ґрунтів, відомості про річки, кількість населення, про нас. пункти, су-

час. Полтав. і частково Сум. та Черніг. областей, а також про монастирі і церкви, у т. ч. закриті.

«ПОЛТА́ВСКАЯ ЖИЗНЬ». 1) Політ., громадська та екон. газета. Виходила у Полтаві 1907. 2) Щоденна газета. Виходила у Полтаві 1915.

«ПОЛТА́ВСКАЯ ЗЕ́МСКАЯ ГАЗЕ́ТА». Видання Полтав. губ. земства. Виходила у Полтаві 1906 два-три рази на тиждень; з № 26 — щоденно. Додаток: «Государственная дума и Государственный Совет. Заседания». По 8—16 с. (до № 1—5); «Телеграммы „Полтавской земской газеты"». Виходили щоденно.

«ПОЛТА́ВСКАЯ МЫСЛЬ». Щоденна газета. Виходила у Полтаві 1912.

«ПОЛТА́ВСКАЯ НАРО́ДНАЯ ГАЗЕ́ТА». Виходила у Полтаві 1905 щоденно. Вихід газети був припинений розпорядженням адміністрації «за вміщення статей непрогнурядового її вкрай обурливого характеру». Замість неї виходили газ. «Полтавский рабочий», а потім «*Колокол*».

«ПОЛТА́ВСКАЯ ПО́ЧТА». Щоденна газета; з № 203 — громадсько-політ. і літературна. Виходила у Полтаві 1903—14.

«ПОЛТА́ВСКАЯ РЕЧЬ». Щоденна газета. Виходила у Полтаві 1911—13. Після припинення видання передплатникам надсилалася газ. «*Полтавский голос*». У перерві видання «П. р.» з 16.II до 24.III і з 5.IX до 22.IX 1912 виходила газ. «*Полтавский край*». Додатки: 1911 — до чергових газетних матеріалів. 1912 — «„Полтавская речь": Иллюстрированное прибавление к № ». Виходило нерегулярно.

«ПОЛТА́ВСКИЕ АГРОНОМИ́ЧЕСКИЕ ИЗВЕ́СТИЯ». Орган Полтав. агроном. орг-ції, видавався Полтав. губерн. земською управою. Виходили у Полтаві 1913—16 шість разів на рік. Додаток: 1913 — «Агрономический персонал, состоящий на правительственной земской общественной службе в Полтавской губернии на 1-е января 1913 года». 1916 — Мазлах С. М. «Мелкие с.-х. общества Полтавской губернии в 1913 году».

«ПОЛТА́ВСКИЕ ВЕ́ДОМОСТИ». Див. «*Полтавские губернские ведомости*».

«ПОЛТА́ВСКИЕ ГУБЕ́РНСКИЕ ВЕ́ДОМОСТИ». Офіційна урядова газета, що виходила в Полтаві 1838—1919, спочатку два рази на тиждень, з № 66 1907 — тричі на тиждень, з № 78 — щоденно. Складалася з двох частин: офіційної, де друкувалися розпорядження, постанови і повідомлення центр. і місц. властей, і неофіційної — інформація про місцеві події, матеріали з етнографії, археології, історії, економіки, географії краю, літ. твори. Редактором неофіційної частини тривалий час був П. І. Бодянський.
1901—02 друкувалися щотижневі додатки з черговими газетними матеріалами; 1901—16 — оголошення про підряди, поставки, списки кандидатів у присяжні засідателі та ін. офіційно-відомчі матеріали. 1905—06, 1912 — списки по виборах до Держ. думи, 1906, 1914—списки нижніх чинів, убитих, поранених і пропалих безвісти.
Неофіційна частина «П. г. в.» з № 430 за 1909 мала додатки: «Ежедневная газета», з № 724 за 1910 — «Ежедневная общественная, политическая газета». 1911 — «Ілюстрований додаток до № „Полтавских ведомостей"». У 1908—11 «П. г. в.» виходили під назвою «Полтавские ведомости». У 1918—19 «П. г. в.» видавалися українською мовою, під час окупації Полтави денікінцями — російською мовою.

«ПОЛТА́ВСКИЕ ДУ́МКИ». Газета, виходила у Полтаві 1906 один-два рази на тиждень.

«ПОЛТА́ВСКИЕ ЕПАРХИА́ЛЬНЫЕ ВЕ́ДОМОСТИ». Журнал Полтав. єпарх. управління. Виходив 1863—1919 два рази на місяць (1914 — щоденно, 1915 — два рази). Мав дві частини: офіційну та неофіційну. Остання — містила статті з питань історії, культури, про окремі населені пункти, школи, архіт. об'єкти тощо. Покажчик змісту: «Указатель статей, напечатанных в неофициальной части „Полтавских епархиальных ведомостей" за последних 25 лет издания с 1888 по 1913 г.». Полтава, 1913. Додаток: 1903—15 — «Религиозно-нравственные и противосектантские издания»; «Сведения об учебных заведениях епархии и др. церковно-ведомственный материал».

«ПОЛТА́ВСКИЙ ВЕ́СТНИК». Щоденна газета. Виходила у Полтаві 1902—16. Додаток: 1907—08 і 1914 — чергові газетні матеріали і телеграми 1906—08 — гумористич. ілюстратив. додатки. 1907—08 — стенографічні звіти про засідання Державної думи.

«ПОЛТА́ВСКИЙ ГО́ЛОС». Полтавська газета-копійка. Друге вечірнє видання. Вих. 1910 щоденно.

«ПОЛТА́ВСКИЙ ГО́ЛОС». Щоденна політ. і громадсько-літ. газета. Виходила у Полтаві 1907—15. Додаток: 1909 — «К полтавским дням». Иллюстрированное прибавление. № 1 — № 3. По 4 с. Павловский И. Ф. «Полтавская битва 27 июня 1709». 1910—15 — «Колокольчик». 1911 — «Иллюстрированный Полтавский календарь на 1911 г.» 1912 — «Иваненко Д. А. Записки и воспоминания». 1913—14 — «Адресная и справочная книжка на 1913 год „Вся Полтава и губерния"». Полтава 1913. 180 с. Те ж на 1914. Полтава 1914. 192 с.

«ПОЛТА́ВСКИЙ ДЕНЬ». Щоденна газета. Виходила у Полтаві в 1913—16. Замість «Полтавского дня» 7.II 1915 вийшла газ. «Полтавская жизнь».

«ПОЛТА́ВСКИЙ КРАЙ». Щоденна газета. Виходила у Полтаві 1912. «П. к.» видавався у перервах випуску газ. «*Полтавская речь*».

«ПОЛТА́ВСКИЙ ЛИСТО́К ОБЪЯВЛЕ́НИЙ И СПРА́ВОЧНЫХ СВЕ́ДЕНИЙ». Виходив у Полтаві 1912.

«ПОЛТА́ВСКИЙ ПИЩЕВИ́К». Щомісячник. Орган Бюро секції інженерів-техніків і губвідділу профспілки «Харчосмак» на Полтавщині. 1922 у Полтаві видано один номер.

ПОЛТА́ВСЬКА БАВОВНОПРЯДИ́ЛЬНА ФА́БРИКА імені 50-річчя Великої Жовтн. соціалістич. революції. Буд-во розпочалося в травні 1934. У 1936 пущено в дію 10 тис. прядильних веретен, у 1940 уже діяло 100 тис. прядильних і 23 тис. крутильних веретен. З початком Великої Вітчизн. війни частина устаткування була евакуйована до м. Семипалатинська. Відбудова ф-ки почалася у вересні 1943. 1946 запрацювали 20 тис. веретен. 1953 було досягнуто проектну потужність підприємства. У 1950—52 збудовано фарбувальний цех. 1956 здійснено реконструкцію прядильного цеху, в 1961—63 споруджено новий прядильний цех. Сучасна назва — з 1967. Ф-ка випускає широкий асортимент бавовняної, мішаної і синтетичної пряжі. Підприємство має Палац культури. Розміщена на вул. Маршала Бірюзова № 26/1.

ПОЛТА́ВСЬКА БАЛЬНЕОЛОГІ́ЧНА ЛІКА́РНЯ. Відкрита 1924 в Полтаві у приміщенні фізіотерапевт. і двох ін. кабінетів обл. лікарні. Згодом був ств. стаціонар на 7 ліжок. Працювало 2 лікарі, 4 мед. сестри і 4 санітарки. Ця установа мала назву — Обласна фізіотерапевт. лікарня. До 1950 кількість ліжок у лікарні збільшилася до 75. З 1952 — сучасна назва. Розміщена на вул. Шевченка № 23.

ПОЛТА́ВСЬКА БЕКО́ННА ФА́БРИКА. Ств. 1926. Її продукція йшла здебільшого на зовн. ринок. Вироби ф-ки одержали на виставці в Парижі 1927 найвищу нагороду — «Гран прі». Після закінчення в лютому 1929 буд-ва в Полтаві м'ясокомбінату П. б. ф. була включена до його складу.

ПОЛТА́ВСЬКА БИ́ТВА 1709 — генеральна битва *Північної війни 1700—21* між рос. і швед. арміями, що відбулася 27.VI 1709. У 2-й пол. вересня 1708 швед. війська на чолі з королем Карлом XII вступили на Україну. Населення по шляху просування шведів організовувало партизан. загони, укріплювало й боронило населені пункти. У квітні 1709 почалася оборона Полтави (її гарнізоном командував О. С. Келін). Усі спроби швед. військ здобути місто закінчилися безрезультатно. Оборона Полтави, пар. війна проти шведів дали змогу рос. армії, що разом з козацькими полками і партизан. загонами знесилювала ворога безперервними нападами, підготуватися до генеральної битви. За 5 км від Полтави між Будищанським і Яківчанським лісами було споруджено укріплений табір, а 26.VI — передові позиції з 10 редутів. Гол. сили рос. армії — 42 тис. солдатів і 72 гармати. Поблизу сіл Малих Будищ і Решетилівки розміщувалося козац. військо на чолі з І. Скоропадським, що мало перекрити шлях відходу шведів на Правобережну Україну через Кременчук і Переяслав. Шведи мали 30 тис. солдатів і 32 гармати (з них у битві було використано бл. 20 тис. чол. і 4 гармати, решта гармат через відсутність боєприпасів залишилася в обозі). Бій почався о 2-й год. ночі 27.VI. Невдовзі швед. війська наблизилися до редутів. Розгорівся запеклий бій між швед. і рос. кіннотою. О 5-й год. ранку шведам вдалося захопити два недобудовані редути. Рос. кіннота відрізала частину швед. війська (6 батальйонів піхоти і 2 ескадрони кінноти), яка почала відходити до Яківчанського лісу. О 9-й год. ранку рос. і швед. війська, перегрупувавши свої бойові порядки, вступили в рукопашний бій, у результаті якого шведи не витримали натиску рос. полків і бл. 11 год. почали відступ, який швидко перетворився на безладну втечу. Залишки швед. армії, що дісталися Дніпра, 30.VI біля с. Переволочної здалися. Карл XII та І. Мазепа з невеликим загоном переправилися через Дніпро і втекли до турецьких володінь. Шведи втратили в П. б. 9234 чол. убитими і понад 18 тис. (у т. ч. 16 тис. біля Переволочної) полоненими. Втрати рос. армії — 1345 убитих і 3290 поранених. Див. *Полтавської битви пам'ятки.* Іл.— табл. V.

ПОЛТА́ВСЬКА ВЗУТТЄ́ВА ФА́БРИКА експериментальна. У роки Великої Вітчизн. війни всі приміщення взуттєвої ф-ки, яка діяла в районі Київ. вокзалу, були зруйновані. Після визволення міста у вересні 1943 для ф-ки було виділено будинки по вул. Фрунзе № 57 заг. площею 800 м². Проектна потужність становила 600 тис. пар взуття на рік. 1956 взуттєву ф-ку об'єднано з шкірзаводом і ств. шкіряно-взуттєвий комбінат № 5. Протягом 1969—73 на новому майданчику споруджено взуттєве виробництво площею 2480 м² (проектна потужність 3516 тис. пар шкіряного взуття на рік). З 1974 — сучас. назва. Ф-ка — це спеціалізоване підприємство для розроблення і впровадження у виробництво нових видів взуття з верхом з свинячих шкіряних товарів різних видів оброблення, а також є базою для експеримент. н.-д. робіт Укр. н.-д. ін-ту шкіряно-взуттєвої пром-сті та Будинку моделей. Складається з основних (штам-

пувального, розкрійного, заготівельного і кравецького) та допоміжних (ремонтно-мех., хім., енергетичного, буд.) цехів, паросилового і складського г-ва. Працюючих 1388 чол., у т. ч. робітників — 1172, фахівців і службовців — 150 чол., непромисловий персонал — 66 чол. Розміщена на вул. Комарова № 5.

ПОЛТА́ВСЬКА ГІМНА́ЗІЯ В. П. АХШАРУ́МОВОЇ-БЕ́ЛЬСЬКОЇ жіноча. Засн. 26.IV 1904 на базі шестикласної прогімназії (діяла з липня 1902). Остання була відкрита на базі приватного уч-ща 2-го розряду, ств. 1898. Спочатку містилася в найманому приміщенні, а потім у спеціально збудованому на розі вул. М'ясницької і Ново-Полтавської (тепер Ванцетті і Шевченка). Мала 7 класів з двома підготовчими і 8-м пед. та чотирма паралельними класами. До гімназії приймалися дівчата всіх станів та віросповідань. 1915— 480, 1917 — 512 учениць, у т. ч. 83 — діти селян, 69 — козаків, 191 — міщан і цехових, 40 — почесних громадян і купців, 12 — духовенства, 110 — особистих дворян і чиновників, 6 — родових дворян та ін. Утримувалася за рахунок плати за навчання. У гімназії працювало 34 вчителі. Діяли пед. і попечительська ради.

ПОЛТА́ВСЬКА ГІМНА́ЗІЯ О. П. ВА́ХНІНОЇ жіноча. Засн. 1909. Мала 7 класів з одним підготовчим та 8-м пед. Містилася у найманому приміщенні, яке було розташ. на розі вул. Ново-Полтавської і Протопопівської (тепер Шевченка і Котляревського). Приймалися дівчата всіх станів і віросповідань. 1915 — 272, 1917 — 299 учениць, у т. ч. 37 — діти селян, 49 — козаків, 169 — міщан і цехових, 18 — почесних громадян і купців, 6 — особистих дворян і чиновників, 20 — родових дворян. Утримувалася за рахунок плати за навчання. Працювало 28 учителів. Діяла попечительська рада.

ПОЛТА́ВСЬКА ГІМНА́ЗІЯ В. А. МОРОЗО́ВСЬКОЇ жіноча. Засн. 1905. З 1911 — 4-класна прогімназія, з 1913 — 6-класна, з 14.IV 1915 — повна гімназія. Містилася в найманому приміщенні на вул. Кузнецькій (тепер Пушкіна № 47); з 1915 — на вул. Катерининській № 34 (тепер вул. Р. Люксембург). Мала 7 класів з 2 підготовчими класами. У 1915 — 352, в 1917 — 386 учнів, у т. ч. 69 — діти селян, 59 — козаків, 201 — міщан і цехових, 11 — почесних громадян і купців, 5 — духовенства, 30 — особистих дворян і чиновників, 10 — родових дворян та ін. Утримувалася за рахунок плати за навчання. У гімназії працювало 28 учителів. Діяли педагогічна та попечительська ради.

ПОЛТА́ВСЬКА ГІМНА́ЗІЯ М. П. ПА́ВЕЛКО жіноча. Засн. 1907. Мала 7 класів з одним підготовчим. Містилася у найманому приміщенні на площі Сінній (тепер Дзержинського) № 3. Приймалися дівчата всіх станів і віросповідань. 1915 — 238, 1917 — 271 учениця, у т. ч. 40 — діти селян, 40 — козаків, 125 — міщан і цехових, 23 — почесних громадян і купців, 3 — духовенства, 9 — особистих дворян і чиновників, 21 — родових дворян та ін. станів. Утримувалася за рахунок плати за навчання. Працювало 24 вчителі. Діяли пед. і попечительська ради.

ПОЛТА́ВСЬКА ГІМНА́ЗІЯ Н. О. СТАРИ́ЦЬКОЇ жіноча. Ств. 1908 на базі уч-ща 1-го розряду Н. О. Старицької, яке існ. з поч. 20 ст. Складалася із підготовчого та шести основних класів (1—6-го). У останній період існування гімназії введено 7-й, а фактично 8-й клас, який готував учителів початкових шкіл. Головою пед. ради був спочатку О. Л. Крилов, потім — В. Н. Тарасов, начальницею гімназії беззмінно була Н. О. Старицька, випускниця Бестужевських жіночих курсів. Кількість учнів у класах в середньому

була до 25 чол. Кількість викладачів (усього персонального складу з наставницями) спочатку — 18, потім до 30 і більше чоловік. У числі вчителів були словесності — М. Ф. Фіалковський, малювання — художниця О. І. Рощина, співів — композитор Ф. М. Попадич (див. *Попадичу Ф. М. меморіальна дошка*), математики і фізики — К. К. Ковалько, класними наставницями працювали правнучки О. С. Пушкіна та внучаті племінниці М. В. Гоголя Н. М. і М. М. Бикови та ін. Закрита на поч. 1919. Знаходилася на вул. Остроградського (тепер вул. Куйбишева № 3), у будинку Н. О. Старицької. Тепер на цьому місці споруджено приміщення середньої школи № 6.

ПОЛТА́ВСЬКА ГРАВІМЕТРИ́ЧНА ОБСЕРВАТО́РІЯ. Засн. 1926. До 1938 вона перебувала у системі Укр. палати мір і вагів, а потім перейшла у відання АН України як самостійний наук. заклад. У 1964 обсерваторія увійшла до складу Ін-ту геофізики ім. С. І. Субботіна АН УРСР на правах філії. Метою діяльності обсерваторії при її створенні було розв'язання комплексу завдань астрономогеодез. і геофізич. характеру, спрямованих на вивчення Землі як планети, а також виявлення на ній природних багатств. Першим завданням обсерваторії було визначення сили тяжіння в різних місцях України з метою виготовлення її гравіметрич. карти, яка була вкрай необхідна для пошуку корисних копалин. Окрім цього, перед науковцями ставився і ряд завдань фундаментального характеру. А саме вивчення земних припливів, тобто тих деформацій, що виникають у твердому тілі Землі під впливом Місяця і Сонця, а також вивчення обертального руху Землі за допомогою астроном. спостережень. Вперше у світі за астроном. спостереженнями П. г. о. обчислена добова нутація, що підтвердило наявність рідинного ядра Землі. У повоєнні роки проведені нахиломірні і гравіметричні спостереження в багатьох пунктах України, що дало змогу уточнити деякі важливі геофізичні параметри. В останні роки поряд з традиційними темами обсерваторія почала розвивати нові напрямки: дослідження припливних і неприпливних деформацій земної кори для прогнозу землетрусів, вивчення техногенних деформацій. Поблизу Полтави завершується будівництво радіотелескопу «УРАН-2», що дозволить обсерваторії займатися вивченням косміч. простору в декаметровому діапазоні хвиль. У різні роки у П. г. о. працювали відомі рад. вчені: чл.-кор. АН СРСР, акад. АН УРСР, засл. діяч науки УРСР О. Я. Орлов (1880—1954; у 1926—34 — директор), акад. АН УРСР лауреат Держ. пр. УРСР (1983) Є. П. Федоров (1909—86, працював у 1947—59), акад. АН УРСР Я. С. Яцків (працював 1960—62); чл.-кор. АН УРСР, засл. діяч науки УРСР З. М. Аксентьєва (1900—69; у 1951—69 — директор, померла в Полтаві). Міститься на тер. кол. садиби художника Г. Г. Мясоєдова на вул. Мясоєдова № 27/29. На фасаді будинку П. г. о. встa-

Полтава. Гравіметрична обсерваторія.

новлено *Орлову О. Я. меморіальну дошку.*

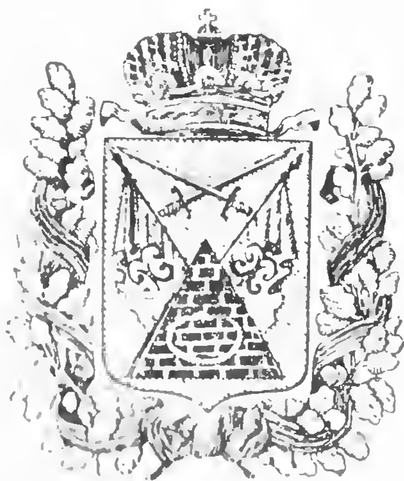
ПОЛТА́ВСЬКА ГРУ́ПА СПРИЯ́ННЯ «ЙСКРЕ» — див. *Південна (Полтавська) група сприяння «Искре».*

ПОЛТА́ВСЬКА ГУБЕ́РНІЯ — адм.-тер. одиниця на Лівобереж. Україні на поч. 19 — у першій чверті 20 ст. Ств. царським указом від 27.II 1802, за яким Малоросійська губернія була поділена на дві — Полтавську (адм. центр — Полтава) і Чернігівську.

Спершу в складі П. г. було 10, згодом 12, а з 1803 — 15 повітів: Гадяцький, Зіньківський, Золотоніський, Кобеляцький, Костянтиноградський, Кременчуцький, Лохвицький, Лубенський, Миргородський, Переяславський, Пирятинський, Полтавський, Прилуцький, Роменський, Хорольський. На час утв. губернії тут налічувалось 1 343 029 ж. За даними 10-ї ревізії (1859) — 1 762 564 ж., 4518 нас. пунктів (260 037 дворів), у т. ч. губернське і повітове м. Полтава, 14 повітових і 2 заштатні міста (Градизьк і Глинськ) та посад Крюків.

Межувала П. г. на Пн. з Черніг., на Пн. Сх.— з Курською та Харків. губ., на Пд.— з Катеринославською, а з Пд. Зх.— р. Дніпром відділялася від Київ., Херсонської і частково Катеринославської губ. Площа — 43 844 кв. версти. Ліси займали 2341 кв. версти (24 854 дес.), орні землі — 31 705, луки — 5229, сади — 303, болота — 960, піски — 570 кв. верств. Головне заняття населення — землеробство і скотарство. Вирощували зернові культури, льон, коноплі, соняшник, тютюн, овочеві культури. Значний прибуток давало вирощування слив. Зокрема, великим попитом користувалися мгарські, маціївські, глинські, сарські, опішнянські, зіньківські, мачуські, комишанські сливи. Важливу галузь господарства становило вирощування великої рогатої худоби, коней, овець, свиней. 1859 тут наліч. 233 кінні заводи. Найбільше їх було в Хорольському, Прилуцькому, Костянтиноградському, Кобеляцькому і Роменському повітах. Жителі губернії займалися також чумацтвом, бондарством, гончарством, чинбарством та ін. промислами. Фабрично-заводська пром-сть була розвинута слабо. 1859 діяло 575 підприємств, на яких працювали 15 782 чол., що виробляли продукції на 6,5 млн. крб. Зокрема, діяло 57 селітроварень, 23 винокурні, 21 цукровий, 15 салотопних з-дів, 13 тютюнових, 10 вовняних ф-к, 13 чинбарень. Протягом 1862—96 вартість випуску пром. виробів зросла з 4,1 млн. до 23,6 млн. крб. На кінець 19 ст. в П. г. діяло 841 підприємство. За Всерос. переписом 1897 в губернії наліч. 2 778 151 ж., у т. ч. міських — 274 294. Як і раніше, в 1900 губернія ділилася на 15 повітів, 261 волость.

На поч. 20 ст. Полтавщина залишалася аграрною губернією з великим поміщицьким землеволодінням. Через малоземелля селяни змушені були орендувати бл. 1 млн. дес. поміщицьких земель. Понад 95 тис. селян наймитувало в місцевих поміщицьких маєтках і бл. 60 тис. селян щорічно виїздили на заробітки в Донбас, Катеринославську, Таврійську, Херсонську губ. Через відносне аграрне перенаселення з 1906 по 1912 з П. г. до Сибіру і на Далекий Схід переселилося понад 32 тис. сел. сімей (бл. 200 тис. чол., див. *Пе-*

Герб Полтавської губернії.

реселенці з Полтавщини). У 1900 наліч. 4416 підприємств, на яких працювало бл. 14 тис. робітників. На поч. 1917 число підприємств зросло до 6182, а робітників — до 30,8 тис. чол. У селах широко розвивалися кустарні промисли, якими займалося 92 280 чол. У 1895 на Полтавщині діяло 232 лікарні, 61 аптека, у т. ч. 19 сільських. У 721 поч. школі навчалося 59 396 дітей. У шкільних б-ках налічувалося 442 690 книг. У 1896 діяло 2142 навч. заклади (105 186 учнів). Письменних за переписом 1897 у П. г. було 16 %, у т. ч. у містах — 39,8 %. У 1910 відповідно стало 26,2 % і 48,2%. Декретами ВУЦВК від 8.VII і 30.VII 1920 утворено Кременчуцьку губернію, до якої відійшли Золотоніський, Кременчуцький та Хорольський пов. (розформована в кін. 1922). Постановою ВУЦВК від 27.IV Переяславський пов. віднесено до Київ. губернії. Станом на 7.III 1923 заг. площа П. г. становила 4 126 703 кв. верст, 2 944 861 ж. Ділилася губернія на 14 повітів і 260 волостей. 7.III 1923 поділ на повіти і волості було скасовано і замість них створено 7 округів (Золотоніський, Красноградський, Кременчуцький, Лубенський, Полтавський, Прилуцький і Роменський) і 89 районів. На 1.X в губернії налічувалося 32 комуни, 212 с.-г. артілей, 70 ТСОЗів, 130 радгоспів, 39 агробаз і дослідних станцій, 19 радгоспів при агротехнікумах та агрошколах, 643 984 індивід. сел. господарств. Діяло 17 135 різних підприємств, у т. ч. бл. 12 тис. вітряків, 106 держ., 271 кооперативне підприємство. На 1.XII 1924 у П. г. було 86 районів, 1045 сільрад, 8146 нас. пунктів, у яких налічувалося 648 401 господарство. 3.VI 1925 П. г. ліквідована. Див. вступну статтю.

ПОЛТА́ВСЬКА ГУБЕ́РНСЬКА ВЧЕ́НА АРХІ́ВНА КОМІ́СІЯ. Ств. 1903 на підставі «Положення про губернські історичні архіви та вчені архівні комісії 1884» за ініціативою шанувальників істор. минулого краю І.Ф. Павловського, В. І. Василенка, О. А. Грановського, Д. О. Іваненка, О. Ф. Мальцева, В. Л. Модзалевського, Ф. Д. Ніколайчика, Л. В. Падалки, В. О. Пархоменка, М. П. Потоцького, Н. О. Старицької, В. М. Терлецького, В. О. Щепотьєва. У завдання комісії входило виявлення, концентрація та впорядкування документ. матеріалів, що становили наук. цінність. У наук. відношенні вона підлягала Петерб. археол. ін-ту, в адм.— полтав. губернатору. Спец. асигнувань комісія не мала й утримувалася на кошти, що надходили від членських внесків та пожертв приватних осіб — аматорів старожитностей. Серед її членів були ентузіасти-меценати, зокрема, полтав. міський голова В. П. Трегубов, член губерн. присутствія М. В. Биков (племінник М. В. Гоголя і зять О. О. Пушкіна — сина О. С. Пушкіна); кол. службовець Селянського банку етнограф В. І. Василенко, письменник В. П. Горленко. Згодом дійсними членами комісії стали В. І. Трипольський, полтав. художник-фотограф Й. Ц. Хмелевський, кол. викладач полтав. другої чол. гімназії М. Г. Астряб, історик-архівіст В.О. Барвінський (Харків), археолог і етнограф К. М. Скаржинська (Лубенський повіт), історик права М. П. Василенко (Київ), засновник Миргород. курорту І. А. Зубковський (Миргород), викладачі І. О. Неутрієвський (Новгород-Сіверський), С. В. Ркліцький (Кременчук), С. Д. Щербак (Москва) та ін. Серед почесних членів комісії були відомі вчені: Д. І. Багалій, О. Я. Єфименко, В. С. Іконников, О. І. Левицький, М. І. Петров, М. Ф. Сумцов, Д. І. Яворницький.

Результати наук. досліджень друкувалися в «*Трудах Полтавской ученой архивной комиссии*», а також у вигляді окремих видань (понад 20), серед них: «Актовые книги Полтавского городового уряда XVII в.» (вийшло три випуски за редакцією В. Модзалевського), «Битва под Полтавой 27 июня 1709 г. и ее памятники» І. Ф. Павловського (Полтава, 1908), «Малороссийское козачье ополчение в Крымскую войну» (Полтава, 1910), «Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII в.» (Полтава, 1912), Л. В. Падалки «Прошлое Полтавской территории и ее заселение» (Полтава, 1914), покажчик до «Киевской старины» та ін. Члени комісії взяли участь у створенні архіву при Музеї Полтав. губерн. земської управи. Припинила існування у 1918.

ПОЛТА́ВСЬКА ГУБЕ́РНСЬКА ЕКОНОМІ́ЧНА НАРА́ДА. Ств. згідно з рішенням Раднаркому УРСР від 18 січня 1921 з метою організації інтенсивної відбудови нар. господарства, зруйнованого під час громадян. війни. Очолював — голова губвиконкому. Підпорядкована була безпосередньо Укр. екон. Раді і була її місцевим виконавчим органом. Ліквідована постановою ВУЦВКу і Раднаркому УРСР від 7.VIII 1924.

ПОЛТА́ВСЬКА ГУБЕ́РНСЬКА КОМІ́СІЯ В СПРА́ВАХ НЕПОВНОЛІ́ТНІХ. Організ. 1.X 1920. При ній працювали колегія обслідувачів-вихователів, колектор для правопорушників і *колонія імені М. Горького* (з 1922). Перебувала на держ. утриманні як дослідно-показова установа Наркомосу УРСР. Незабаром були організ. комісії і в повіт. містах.

На Полтавщині через комісії в справах неповнолітніх та їх установи (4 колектори, 4 колонії і реформаторій, який в 1922 був закритий) з 1920 по 1925 пройшло понад 6 тис. дітей (з них — бл. 2,5 тис. через губкомісію, що обслуговувала Полтаву і міський округ). З 6 тис. дітей, справи котрих розглядалися 1920 — 25,бл. 4,5 тис. обрали трудовий життєвий шлях. Див. *Ліга порятунку дітей, Макаренка А. С. музей-заповідник, Полтавська Рада захисту дітей.*

ПОЛТА́ВСЬКА ГУБЕ́РНСЬКА КОМІ́СІЯ НЕЗАМО́ЖНИХ СЕЛЯ́Н (губКНС). Ств. на підставі «Положення про з'їзди, комісії і комітети незаможного селянства УРСР», виданого ВУЦВКом 11. VII 1923. Склад комісії обирав губернський з'їзд незаможних селян на один рік. У функції його входило: організація і заг. керівництво діяльністю всіх орг-цій незамож. селянства, проведення в життя закону про наділення землею і реманентом беззем. і малозем. селян боротьба з бандитизмом, залучення селян до с.-г. артілей, комун. машинних товариств. Припинила діяльність 1925.

ПОЛТА́ВСЬКА ГУБЕ́РНСЬКА ОРГАНІЗА́ЦІЯ КП (б) У. Оформилась влітку 1918 після І з'їзду КП (б) У. З березня 1917 у Полтаві і Кременчуці діяли об'єднані організації РСДРП, до яких входили більшовики і меншовики. 1.X у Полтаві, 4.X 1917 — у Кременчуці з об'єднаних орг-цій вийшли більшовики і оформили самостійні к-ти. У жовтні 1917 Полтав. к-т РСДРП (б) почав видавати газ. «*Молот*». До 25.X 1917 на Полтавщині існ. 17 більшовицьких парт. орг-цій. 6.X 1917 відбулася 1-а губернська конференція. Був обраний тимчасовий губком партії. У грудні 1917 представники орг-ції, яка нараховувала на той час бл. 2700 чол., взяли участь у роботі обл. (крайового) з'їзду РСДРП(б) у Києві. Представники Полтавського і Кременчуцького партійних к-тів брали участь у роботі Таганрозької партійної наради (квітень 1918), в підготовці і роботі

I з'їзду КП (б) У (липень 1918). Парт. орг-ція Полтав. губ. на з'їзді була представлена 7 делегатами з ухвальним голосом від 4 більшовицьких орг-цій, які налічували 455 чол. Після з'їзду на тер. Полтавщини діяло 11 повіт. орг-цій КП(б)У. Проведена в кін. серпня — на поч. вересня 1918 губ. парт. конференція націлила місцеві більшовицькі орг-ції на підготовку до повстання проти нім. окупантів, обрала підп. губком КП (б) У на чолі з Ф. С. Логвиновим. У січні 1919 частини 2-ї Укр. рад. дивізії і повстанські загони визволили Полтавщину. 24–25 II. 1919 відбулася губ. парт. конференція, яка розглянула питання поточного моменту. Конференція обрала делегатів на III з'їзд КП(б)У і новий склад губкому, куди ввійшли М. М. Ворошилов, Є. Рябцицька-Михайлова, П. І. Буценко, М. О. Алексеєв, Ю. М. Коцюбинський, М. П. Тарногородський та ін. Наприкінці липня — на поч. серпня 1919 Полтавщину захопили денікінці. Боротьбою проти білогвардійців керував вдруге створений підпільний губком партії у складі Ю. Г. Миронова, Г. У. Хуторок та ін. Губком працював спочатку в Полтаві, згодом у Кременчуці. Тут він налагодив видання нелегальної газети «Дело революции», випуск листівок. Восени 1919 в губернії набув великого розмаху повстанський рух. У лісах Полтавщини діяли партизан. загони, які наліч. кілька тисяч чоловік. У грудні 1919 частини Червоної Армії при підтримці партизанів очистили тер. Полтавщини від денікінців. До 15.I 1920 пройшли всі повітові партконференції. 21.I 1920 відбулася губ. парт конференція. До складу губкому було обрано Ю. М. Коцюбинського, Ю. Г. Миронова, А. І. Ваграпську, М. О. Алексеєва та ін. Після закінчення громадян. війни трудящі Полтавщини під керівництвом парт. організацій приступили до відбудови нар. г-ва. Губернська парт. орг-ція (лютий 1921) наліч. лише 1525 чл. і 1733 кандидати у чл. партії, об'єднаних у 14 повітових, 66 волосних к-тах, 111 міських і 33 сільських партосередках. У 1923, відповідно до нового адм.-тер. поділу на Полтавщині замість 14 повітів утворено 7 округів: Золотоніський, Кременчуцький, Лубенський, Полтавський, Прилуцький, Роменський, Червоноградський, замість 282 волостей — 89 районів. Відповідно до цього поділу відбулася зміна у структурі парт. орг-цій. За час існування Полтав. губерн. парт. орг-ції відбулося 11 губпартконференцій. У різний час губернську парт. орг-цію очолювали П. Ф. Слинько, Ф. С. Логвинов, Ю. Г. Миронов, М. П. Тарногородський, Я. П. Дробніс, Б. Й. Магідов та ін. У відповідності з постановою ВУЦВК і РНК УРСР від 3.VI 1925 «Про ліквідацію губернії і перехід на триступеневу систему управління» Полтав. губком КП (б) У було ліквідовано. Полтавський, Кременчуцький, Лубенський та ін. окружкоми КП(б)У перейшли у безпосереднє підпорядкування ЦК КП(б)У. Див. *Полтавська міська організація Компартії України, Полтавська обласна організація Компартії України, Полтавська організація РСДРП (б), Полтавські губернські конференції РСДРП(б).*

ПОЛТА́ВСЬКА ГУБЕ́РНСЬКА РА́ДА НАРО́ДНОГО ГОСПОДА́РСТВА (губраднаргосп). Ств. відповідно до постанови Ради Нар. Комісарів України від 8.II 1919 «Про раднаргоспи губернські та окружні, діючі на правах губернських». Заг. керівництво Полтав. губраднаргоспом здійснювала його президія, до складу якої входили представники губвиконкому, міськ.

Ради робітн. і червоноарм. депутатів, місцевих об'єднань профспілок, великих націоналізованих підприємств, керівників колегій, виробничих відділів губвиконкому. У лютому 1924 губраднаргосп був ліквідований згідно з постановою Президії Полтав. губвиконкому від 15.I 1924 «Про ліквідацію губраднаргоспу і передачу функцій управлінню місцевої промисловості».

ПОЛТА́ВСЬКА ГУБЕ́РНСЬКА РОБІТНИ́ЧО-СЕЛЯ́НСЬКА ІНСПЕ́КЦІЯ. Ств. в січні 1919 як Губернське відділення Нар. комісаріату держ. контролю УРСР. Припиняла діяльність під час денікінщини (кінець липня — грудень 1919). У відповідності з наказом Наркомату робітничо-селянської інспекції УРСР від 25.II 1920 відділення реорганіз. в губ. робітн.-селянську інспекцію. Виконувала функції рад. контролю в умовах НЕПу. Ліквідована 1923.

ПОЛТА́ВСЬКА ДИРЕ́КЦІЯ НАРО́ДНИХ УЧИ́ЛИЩ. Ств. 1799. Керувала місц. навчальними закладами. 1864 з її відання були виведені середні навч. заклади і безпосередньо підпорядковані попечителеві Київ. учбового округу. З 1874 — П. д. н. у. 1909 вона поділялася на 9, 1916 — на 16 районів. Очолювалася директором, який призначався попечителем і затверджувався міністром нар. освіти. У різний час директорами були етнограф М. А. Цертелєв (1790—1869), громад. діяч С. В. Капніст (1798—1844), доктор фінансового права І. У. Патлаєвський. Ліквідована 1919.

ПОЛТА́ВСЬКА ДИТЯ́ЧА ТРУДОВА́ КОЛО́НІЯ. Ств. 1933 працівниками органів НКВС Полтавщини як навчально-виховний дитячий заклад для кол. безпритульних та сиріт. Містилася в *Полтавському Хрестоздвиженському монастирі* (тепер вул. Свердлова № 2). Припинила свою діяльність наприкінці 30-х рр.

ПОЛТА́ВСЬКА ДРУ́ГА ЧОЛОВІ́ЧА ГІМНА́ЗІЯ. Відкрита 15. VIII 1907 як навч. заклад для дітей дворян й утримувалася на кошти полтав. дворянства. Через рік почали приймати й дітей ін. станів. 8-класна. Мала природничо-історичний, географічний і фізичний кабінети, 3 б-ки, гімнастичний зал для занять спортом. Серед викладачів гімназії були: М. Г. Астряб, математик О. В. Платонов, мовник В. А. Угнівенко, учитель співів Ф. М. Попадич (див. *Попадичу Ф. М. меморіальна дошка*). Містилася на Другому Кірочному провулку в будинку Дворянського пансіону-притулку (тепер вул. Остроградського № 2, Полтав. пед. ін-т). У 1910—16 в гімназії навчався Олександр Гнатович Шаргей (Ю. В. Кондратюк, основоположник сучасної космонавтики). Закрито гімназію на поч. 1919. На фасаді її будинку встанов. мемор. дошки — В. М. Верховинцю, Ю. В. Кондратюку, А. С. Макаренку, В. О. Сухомлинському.

ПОЛТА́ВСЬКА ДУХО́ВНА КОНСИСТО́РІЯ — колегіальна установа при єпархіальному архієреї *Полтавської єпархії*. Була наділена церковно-адм. та суд. функціями, вищий орган управління православної церкви в єпархії. У 1890 П. д. к. поділялася на чотири столи (розпорядчий, судовий, метричний і шлюбний, господарський), казначейство, реєстраційний стіл та архів. Усі столоначальники були членами консисторії. Припинила існування на поч. 1920. У 1916 в архіві П. д. к. наліч. 243 054 справи, які зберігалися у 4-х великих спец. обладнаних кімнатах. Напередодні Великої Вітчизн. війни в Архіві Полтавської обл. налічувалося 10 969 справ консисторії, які згоріли під час війни разом з ін. фондами архіву. Тепер зберігається в обл. архіві понад 1400 справ П. д. к., які були одержані у повоєнні роки.

ПОЛТА́ВСЬКА ДУХО́ВНА СЕМІНА́РІЯ. Засн. 1738 переяславським єпископом Арсенієм Берлом у Переяславі як Переяславський колегіум (з 80-х рр. 18 ст.— семінарія). 1803 перейменована на Полтавську духовну семінарію. 1862 переведена до Полтави. Припинила діяльність 1918. Після закінчення Київ. духовної академії один рік (9.IX 1865—20.IV 1866) працював у семінарії учителем-наставником укр. письменник І. С. Нечуй-Левицький, у 1870—74 вчителем хорового співу — Г. П. Гладкий (див. *Гладкому Г. П. меморіальна дошка*), вчителем історії — В. О. Пархоменко (див. *Полтавський історико-археологічний комітет*), 1867—88, 1890—1902 ректором — І. Х. Пічета, батько історика, акад. АН СРСР В. І. Пічети (див. також *Полтавське єпархіальне братство ім. святого Макарія*). Семінарію закінчив Г. І. Маркевич (див. *Маркевича Г. І. книгарня*); тут навчалися: у 1895—1901 головний отаман військ УНР, голова Директорії УНР С. В. Петлюра (виключений з семінарії); у 1906—11 — ліванський письменник і перекладач, популяризатор рос. й укр. культури в араб. світі М. Нуайме (1889—?, відвідав Полтаву 1962); у 1911—15 — М. О. Щорс. Розташ. на вул. Колонійській (тепер вул. Сковороди № 1/3).

ПОЛТА́ВСЬКА ЕЛЕКТРОСТА́НЦІЯ міська. Споруджена 1923. До 1941 її потужність досягала 12 тис. квт. Відбудована у перші повоєнні роки. Розміщена на вул. 50-річчя Рад. влади № 51. На тер. встановлено робітникам електростанції, загиблим 1941—45, пам'ятний знак.

ПОЛТА́ВСЬКА ЄПА́РХІЯ. У 1799 указом Синоду була утв. Малоросійсько-Переяславська єпархія. Правлячий архієрей носив титул Малорос. і Переяславський. Указом Синоду від 17.XII 1803 Малоросійсько-Переяславська єпархія перейменована на Полтавсько-Переяславську єпархію. З її утв. полтав. ієрархи перебували в м. Переяславі, у приміській дачі Андруші, а з 1847 — у Полтаві. З того часу єпархія носить назву Полтавська. Правлячі архієреї (єпископи, архієпископи, митрополити) носили титул: Полтавський і Переяславський (1803—1937), Полтавський і Лубенський (1942—1943), Полтавський і Кременчуцький (з 1944). На допомогу по управлінню П. є. у 1884 відкрито вікаріатство. Всі вікарні єпископи носили титул «Прилуцького», кафедра їх знаходилася при *Полтавському Хрестоздвиженському монастиреві*. Вікаріатство припинило своє існування 1937. Вікарні єпископи були постійними членами *Полтавської духовної консисторії*. У 1937 — правлячий єпископат разом з духовенством був репресований, а всі парафії закриті. У кін. 1941, в період нім.-фашист. окупації, з ініціативи віруючих частина церков була відкрита, а в зв'язку з цим відновила свою діяльність і П. є. Очолив її протоієрей Володимир Біневський, при єпархіальному управлінні були відкриті річні курси для підготовки церковнослужителів (діяли до 1943). З 1942 П. є. очолюється правлячим архієреєм, який канонічно керує нею при соборному співдіянні кліру і мирян. Вищим органом управління єпархії є єпархіальні збори, які скликаються правлячим архієреєм не рідше одного разу на рік з однакового числа представників кліру і мирян (чоловіків, жінок, молоді). При П. є. діє єпархіальна рада, яка скликається архієреєм і складається не менше як з чотирьох осіб у пресвітерському сані, половина з яких призначається архієреєм, а

рента обираються єпархіальними зборами на один рік. При єпархіальному управлінні є архів. За даними клірової книги на 1912 у П.є. було 1250 церков, 7 монастирів,з них 3 чоловічі та 4 жіночі, 4 повітових духовних училища (у Полтаві, Лубнах, Переяславі та Ромнах), *Полтавська духовна семінарія,* жіноче єпархіальне училище, при кожній церкві—церковнопарафіяльні школи або школи грамоти, 10 духовних правлінь, братств і комітетів, ін. єпархіальні установи. 1906 при архієрейській кафедрі був відкритий *Полтавський історико-археологічний комітет.* На 1990 у П. є., яка обіймає територію Полтавської обл., знаходилося 70 діючих парафій, об'єднаних у 5 благочинницьких округів: 1-й Полтавський, 2-й Лубенський, 3-й Кременчуцький, 4-й Гадяцький, 5-й Миргородський, два монастирі — Мгарський і Полтавський Хрестоздвиженський. Рішенням виконкому Полтав. обл. Ради нар. депутатів від 19.II 1990 споруди *Полтавського Хрестоздвиженського монастиря* передано у відання церкви та правлячого єпархіального архієрея Полтавського і Кременчуцького Сави для відкриття в ньому жіночої общини черниць. У 1989—90 П. є. повернуто 18 церковних приміщень, у т. ч. Різдвяно-Богородицький собор кол. Козельщинського монастиря.

ПОЛТА́ВСЬКА ЖІНО́ЧА ХУДО́ЖНЬО-РЕМІСНИ́ЧА ШКО́ЛА ім. С. С. Хрульова — серед. навч. заклад. Засн. 1912 на кошти громад. діяча, дійсного статського радника, голови правління Полтав. земельного банку, голови правління Полтав. відділення імп. Рос. муз. т-ва С. С. Хрульова. 1920 реорганіз. на худож.-текстильну школу з відділеннями: текстильне, худож. робіт, худож. вибійки, шиття верх. одягу і білизни. 1923 перетв. на індустр.-тех. профшколу, в якій учні навчалися килимарству, худож. ткацтву, вишивці (укр. та народів світу). Термін навчання: трирічний. Серед викладачів: художники Є. І. Прибильська, Є. Балута, Н. О. Залозна (директор у 1923—28). Школа функціонувала до 1928. Навч. заклад розміщувався на території, де тепер *Полтавський будинок зв'язку* (вул. Жовтнева № 33).

ПОЛТА́ВСЬКА КАПЕ́ЛА БАНДУРИ́СТІВ. Засн. 1925 як ансамбль бандуристів, згодом — студія, на базі якої й виникла капела. Організатором і художнім керівником її був полтав. музикант Володимир Андрійович Кабачок (Кабачков, Кабачек; 1892—1957) — уродженець с. Петрівців Миргород. пов. (тепер Миргород. р-ну). У п'ятирічному віці його забирають до Полтави. 1899 вступає до Полтав. архієрейського хору, базою підготовки співаків якого була школа при Полтав. Хрестоздвиженському монастиреві. Тут він співає до 1907. Водночас (у 1902—04) був вихованцем 36-го піхотного Орловського полку, де теж співав у хорі та грав у полковому оркестрі, переписував ноти. Загальну освіту одержав у Полтав. міському початковому уч-щі (закінчив 1906). 1907 вступив до Полтав. музичного уч-ща по класу тромбона у К. Д. Баглинкова. Згодом оволодів майстерністю гри на ударних інструментах (літаври та ін.). 1913 вступив до Моск. консерваторії. Навесні 1917 був мобілізований в армію, але через хворобу був демобілізований. Повернувся до Полтави, де викладав музику в середніх школах (перша трудова школа та школа № 8). Водночас працював з дорослими хоровими колективами. 1925 організував П. к. б. У 1934 В. Кабачок був безпідставно заарештований. Через деякий час його було звільнено з ув'язнення, але він не повертається до Полтави — працює у Ленінграді. 1937

він знову був заарештований і засланий на Колиму. 2.XII 1943 звільнений з ув'язнення. Працював в Узбецькій філармонії, а з вересня 1944 — у Київ. муз. уч-щі ім. Р. М. Глієра та консерваторії. Автор підручника «Школа гри на бандурі». Перший склад П. к. б. налічував 12 виконавців: тенори — Й. Панасенко, Г. Назаренко, Д. Піка (він же заст. керівника), О. Булдовський, Андрій Кононенко (пізніше виконував обов'язки адміністратора); баритони — В. Кабачок (організатор і художній керівник капели), І. Борець, Я. Кладовий, Г. Колісник, П. Міняйло; баси-профундо — С. Міняйло, Я. Протопопов. Згодом до капели вступили Тихон Михайлов (ліричний тенор), бас — О. Шуліка, який за фахом був столяр.

Завдяки зусиллям В. Кабачка капеляни мали бандури єдиного зразка, які виготовив полтав. майстер Домненко, а пізніше за порадами В. Кабачка майстер Г.Наліївець виготовляє хроматичну бандуру, на відміну від існуючої діатонічної, на якій можна було грати майже у всіх тональностях. Крім того, В. А. Кабачок віддавна знав про великі можливості харківського способу гри на бандурі і поставив собі мету опанувати ним. З цього приводу він звернувся за консультацією до укр. письменника, музиканта, віртуоза бандуриста Гната Мартиновича Хоткевича, який жив тоді у с-щі Високий під Харковом. Через деякий час, завдяки допомозі Хоткевича весь склад капели грав харківським способом на бандурах, та ще й хроматичних. За відносно короткий час П. к. б. оволоділа великим репертуаром, у якому провідне місце займали твори укр. композиторів.

Для П. к. б. Г. Хоткевич написав твори «Буря на Чорному морі», «Поема про Байду», «На Унтен ден Лінден», «Марш полтавських бандуристів» та ін.

Після концерту її в Харкові (1929) з новою програмою капелі присвоєно назву «Державна зразкова капела бандуристів». Капела виступала не тільки перед населенням рідного міста, а також перед селянами області, зокр., в Перещепині, Нових Санжарах. Перед цими концертами з вступними словами про бандуру, її популярність, про місце фольклору в краєзнавстві виступав полтавець професор Володимир Олександрович Щепотьєв. Капела брала участь в Олімпіадах у Москві і Харкові. 1934 об'єднана з Київ. капелою кобзарів.

ПОЛТА́ВСЬКА КАПЕ́ЛА БАНДУРИ́СТОК. Засн. 1948 при Полтав. міському Будинку культури. Народна самодіяльна з 1960, засл. капела бандуристок УРСР з 1966. Засновники і керівники капели — Б. Д. Лук'янчук та М. Н. Поклад. 1990 капела налічувала 80 учасниць. Її репертуар — укр. нар. пісні. Виконує також твори сучасних композиторів (Іващенко). З 1955 худож. керівництво здійснювали О. С. Ляховський, засл. працівники культури С. І. Бромберг, М. І. Жерновий, А. І. Жданов, Ф. О. Остапенко (з 1967). Серед вихованців — нар. арт. УРСР Л. В. Юрченко. Окремі

Полтава. Жіноча художньо-реміснича школа ім. С. С. Хрульова. Фото поч. 20 ст.

твори у виконанні П. к. б. зберігаються у фондах Всесоюз. та Укр. телебачення і радіо. Колектив 1981 брав участь у зйомках фільму «Про бандуру» акціонер. т-ва «Плейсрадіо» (Фінляндія). П. к. б.— учасник фестивалю кобзар. мистецтва «Вересаєве свято» (1988). Лауреат всесоюз. та респ. фестивалів, оглядів і конкурсів нар. творчості. Гастролювала у Болгарії (1969, 1979), Польщі (1977).

ПОЛТА́ВСЬКА КОЛО́НІЯ ТОЛСТО́ВЦІВ. Знаходилась на хут. Щербані поблизу Полтави (тепер село, центр Щербанівської сільради Полтав. р-ну). Засн. 1894 Митрофаном Семеновичем Дудченком (1867—1946), прихильником толстовської ідеї вільного трудового життя й заг. миру. За свої погляди переслідувався владою, сидів у в'язниці. У нього на хуторі подовгу жили колонією відомі толстовці Є. Попов, І. Наживін, В. Леонтьєв, І. Теперомо (Файнерман), І. Горбунов-Посадов, бували рос. письменник І. Бунін, Ю. Бунін, лікар О. Волкенштейн, В. Булгаков, В. Чертков, П. Бірюков та ін. У 1903—09 Дудченко листувався і кілька разів зустрічався з Л. М. Толстим (8 листів опубл.). Був близький до В. Г. Короленка й після його смерті опубл. спогади про письменника. Листувався також з Р. Ролланом, С. Цвейгом, М. Ганді. На кол. садибі Дудченка ростуть голубі ялини, привезені в 1910 з Ясної Поляни: під однією з них похований толстовець кн. Хілков. Хутір Дудченка згадує І. Бунін у романі «Життя Арсеньєва».

ПОЛТА́ВСЬКА КОМІ́СІЯ НАРО́ДНИХ ЧИ́ТАНЬ. Існувала з поч. 20 ст. до 1917. Канцелярія знаходилася в квартирі В. О. Щепотьєва, полтав. громад. діяча і педагога, тоді вчителя Полтав. єпархіального жіночого уч-ща, Сінна (тепер Дзержинського) площа № 10.

ПОЛТА́ВСЬКА КОНДИ́ТЕРСЬКА ФА́БРИКА імені С. М. Кірова об'єднання «Укркондитерпром» Держагропрому УРСР. Ств. 1919 як артіль для виготовлення карамелі та печива. 1929 перетворена на фабрику. З 1934 — сучасна назва. На початку Великої Вітчизн. війни була евакуйована до м. Прокоп'євська на Уралі, де налагодила випуск виробів для фронту — галет, сухарів, пряників тощо. Після визволення Полтави ф-ка відновила роботу у пристосованому приміщенні. У 1980—81 здійснено реконструкцію. Розміщена на вул. Дзержинського № 10.

ПОЛТА́ВСЬКА КООПЕРА́ЦІЯ. 1) У березні 1923 в Полтаві була ств. Спілка житл. кооперації. На 1.X 1923 в місті існ. 7 житл. кооперативів (об'єднували 299 пайовиків). З них до Спілки житлово-буд. кооперативів «Житлокооперація» входило 4. На 1.X 1927 у Спілці налічувалося 88 житлових кооперативів з кількістю членів 5039. Всі ці кооперативи були об'єднані в Житлоспілку. Порушення в розвитку кооперації та ін. обставини в економіці і політиці привели до зниження ролі житл. кооперації в 30-і роки. З кінця 50-х рр. почалося відродження житл. кооперації (постанови від 20.III 1958, від 1.VI 1962, від 19.XI 1964). З січня 1965 свою програму почав розробляти виконком Полтав. обл. Ради нар. депутатів. У 70—80-і рр. щорічно житлово-буд. кооперативами Полтавщини вводилося в дію житл. будинків з корисною площею понад 35 тис. м^2. Це близько 5,2 % від всієї заг. (корисної) площі житл. будинків, що були введені в області. На 1.I 1990 в Полтав. області діяли 278 житлово-буд. кооперативів. Всі вони знаходяться в містах (Полтава — 117, Кременчук — 70). Заг. площа житл. приміщень житлово-буд. кооперативів складає 1 млн. м^2, у т. ч. житлової 663,3 тис. м^2. У середньому на

одного мешканця в житл. кооперативах припадає 16,8 м² заг. площі і 10,6 м² — житлової.

2) Промислова. У січні 1922 була утв. на губернському з'їзді представників промартілей у Полтаві Спілка кустарно-пром. кооперативів «Союз — Кустар». З цього часу К. п. починає існувати як єдина кооп. система. Була також car. Кременчуц. районна Спілка кустарно-пром. кооперативів «Райспілка». На 1.I 1922 в районі діяльності «Союзу — Кустаря» (на тер. Полтав. губ.) було 34 пром. кооперативи, котрі об'єднували 451 кустаря. На 1.X 1924 до складу «Союзу — Кустаря» входив 91 кооператив (4421 член); на 1.X 1925—163 з кількістю членів 7097. На Полтавщині існували чотири гол. форми пром. кооперативів: продукційні артілі — 121, кредитно-промислові товариства — 22, продукційно-складські, сировинні товариства — 12, трудові артілі — 8. Вироби промислових кооперативів знаходили збут не тільки на ринках Полтавщини і СРСР, а й за кордоном (на Балканах, Туреччині й ін.). Для роздрібної продажі товарів «Союз — Кустар» мав дві крамниці. У пром. кооперативах переважали міські кустарі та ремісники (43,9 %), значною була частка і незаможніх сільс. кустарів (29,9 %), решта — середняки, робітники, інші верстви населення. Зразу ж після війни починається відновлення діяльності пром. артілей та їх спілок. У 1944 ведуться роботи по відновленню діяльності 6 артілей шкірпромспілки, 6 швейпромспілки, по 4 обллісопромспілки і різнопромспілки і 2 — металогірпобудспілки, здійснюються заходи по відкриттю на тер. області 80 філіалів шкірпромспілки, 60 — швейпромспілки і 18 — різнопромспілки.

Урядовою постановою від 20.VII 1960 було визнано доцільним скасувати пром. кооперацію в країні і передати її підприємства у відання держ. органів. З 10.XI 1960 ліквідовано обл. орг-ції пром. кооперації (Облпромраду та Облпромстрахраду). Пром. артілі та їх підприємства були передані в підпорядкування різних орг-цій. Лише через 27 років пром. кооперація знову почала відроджуватися у вигляді кооперативів у сфері виробництва та послуг. 3) Споживча. 1868 у Полтаві виникло перше споживче товариство, але невдовзі припинило існування. Лише через майже 30 років намітився стабільний розвиток споживчої кооперації у Полтав. губ. 1895 відкрилося міське т-во у Полтав. повіті і два сільських — у Пирятин. повіті (Бирлівське, Капустинцівське). 1895—1901 у губернії щорічно виникало від 1 до 7 споживчих т-в, з 1903 — понад 20 т-в. За кількістю відкритих споживчих т-в до 1907 Полтав. губ. посідала перше місце на Україні (на 1.I 1907 — 137 т-в). Переважали на Полтавщині сільські споживчі т-ва. З липня 1916 по січень 1918 кількість споживчих т-в на Полтавщині зростає з 486 до 1784. У лютому 1916 на основі ств. в березні 1915 Полтав. т-ва гуртових закупок виникла Полтав. спілка споживчих т-в. У 1916 вона об'єднувала 39 членів (товариств) і її торговий обіг становив 1 млн. крб. 1918 об'єднувала 748 т-в, обіг досягав 2,4 млн. крб. У кін. 1920 спілка була реорганізована в губ. спілку споживчих т-в. У 30-і рр. роль К. с. у містах області знизилась після прийняття у вересні 1935 РНК і ЦК ВКП(б) постанови про роботу споживчої кооперації в сільс. місцевості. 1937 утв. Полтав. обл. спілка споживчих товариств (облспоживспілка).

Після визволення Полтавщини від нім.-фаш. загарбників К. с. відновлює діяльність. На 1.I 1990 К.с. об'єднувала в 163 спожив. т-вах

625 тис. пайовиків. У 25 районах області діють самостійні кооперативні організації — 24 райспоживспілки та одне районне споживче товариство, які входять до складу Полтавської обл. спілки споживчих товариств — Облспоживспілки. К. с. здійснює торгове обслуговування 930 тисяч чол. Торгівлю товарами нар. споживання здійснюють 3813 магазинів. понад 500 палаток, ларків, кіосків. Більшість магазинів (82,5 %) знаходяться у сільській місцевості в підпорядкуванні сільських споживчих товариств. Діє шість міжрайонних універсальних оптових баз, дві оптово-роздрібні та одна міжрайонна база по торгівлі госп. товарами, оптові склади у райспоживспілках і районному споживчому т-ві. Жителів міст і сіл обслуговують також 25 госпрозрахункових об'єднань підприємств громад. харчування споживчої кооперації. У їх складі — 639 їдалень та буфетів, що мають кухню, 29 ресторанів, а також 238 інших підприємств без кухні. Організаціям К. с. підпорядковано 38 ринків (на 14,4 тис. торг. місць). У системі К. с. є 136 пром. підприємств і цехів (1.I 1990), у т. ч. хлібозаводи і пекарні (31), консервні заводи (6), завод мінеральних вод (1), підприємства по випуску безалкогольних напоїв, ковбасних виробів, а також підприємства по виробництву непродовольчих товарів. К. с. області має розвинуту буд. базу (з-д залізобетонних виробів, ремонтно-монтажну і будівельні дільниці тощо), транспортні засоби, тарний з-д, рекламний цех та ін. На 1.I 1990 в системі К. с. працювало 34,2 тис. чол., з них 2,3 тис. (6,6 %) з вищою освітою і 9 тис. (26,4 %) з середньою спеціальною освітою. Кадри готують *Полтавський кооперативний технікум* і проф.-тех. училище облспоживспілки, *Полтавський кооперативний інститут*.

ПОЛТА́ВСЬКА ЛІКА́РНЯ І. ТИШЕ́ВСЬКОГО — перша лікарня для бідних на Лівобереж. Україні. Ств. 1797 у Полтаві штабс-лікарем Іваном Тишевським. До того служив у армії, брав участь у військ. походах, у т. ч. був учасником рос.-тур. війни 1787—91, потім служив у лейб-гвардії Преображенському полку, а з березня 1797 — у Полтаві. Спершу надавав мед. допомогу та притулок бідним і безпритульним у своєму будинку, згодом на власні кошти збудував для них лікарню та аптеку, де лікував їх, за власні кошти забезпечував ліками і харчуванням. Оскільки хворі все прибували, а допомоги І. Тишевський ні від кого не одержував, він витратив усі свої заощадження і заборгував 1650 крб. Щоб вийти із скрутного становища, Тишевський, який до того ж мав велику сім'ю, вирішив продати свій будинок на 16 кімнат під народне училище. Незважаючи на матеріальну скруту, він продовжував допомагати хворим до 1802, коли був переведений із Полтави до Чернігова. Будинок лікарні і хворих І. Тишевський передав приказові громадського піклування за умови, що на утримання цього будинку й хворих від приказу буде виділятися 240 крб. Таким чином 1802 приказом громадського піклування Полтав. губ. на казенні кошти було відкрито першу лікарню на 20 чол. у Полтаві. Завдяки своїй благодійній діяльності Тишевський зовсім розорився, тому 1803 він звернувся через мед. колегію в придворну канцелярію з проханням виділити йому 10 тис. крб. або взяти за проценти його власний будинок (дерев., оштукатурений і обкладений цеглою, на кам'яному фундаменті, розміром 18 × 8 сажнів) з усіма службами і землею до нього належною, або ж передати його в казну, щоб він міг сплатити борги і виправити своє матеріальне становище. Проте цар звелів про-

дати будинок І. Тишевського під заклад.

ПОЛТА́ВСЬКА МАРІЇНСЬКА ГІМНА́ЗІЯ жіноча. Засн. 15.VI 1860 як Полтавське Маріїнське уч-ще 1-го розряду. Спочатку мала 7 класів; 1880 ств. 8-й клас. Кількість учениць досягала 450 (1881). Попечителями гімназії були: С. В. Кочубей, Г. П. Галаган. Й. А. Устимович, О. М. Абаза, начальником в останній період її існування — О. Є. Вукович. Містилася на Олександрівській площі № 47 (тепер на цьому місці між вулицями Куйбишева і Лідова — будинок міськ. школи мистецтв; сучас. вул. Жовтнева № 35). Закрита на поч. 1919.

ПОЛТА́ВСЬКА МІСЬКА́ ДИТЯ́ЧА СТОМАТОЛОГІ́ЧНА ПОЛІКЛІ́НІКА клінічна. Ств. 1981. Має профілактичне та лікувально-профілактичне відділення. Розрахована на 240 відвідувань. Міститься на вул. Луначарського № 9.

ПОЛТА́ВСЬКА МІСЬКА́ ОРГАНІЗА́ЦІЯ КОМПА́РТІЇ УКРАЇ́НИ. Оформилася 19.І 1919. Міськком КП(б)У обраний 26.І 1919. У червні 1919 Полтав. губком і міськком КП(б)У об'єдналися. 29.VII 1919 Полтаву захопили денікінці. Після звільнення міста 10.XII 1919 міськком відновив діяльність. 8.І 1920 обрано склад міськкому на чолі з Б. Булатовим. У листопаді 1920 міськ. орг-ція наліч. 46 партосередків її об'єднувала 614, у квітні 1922 — 1028 комуністів. 1922—1923 Полтав. міськкому партії підлягало 2 райкоми КП(б)У — Кобеляцький і Сінний. У листопаді 1924 у зв'язку з ств. округів міськком був ліквідований, а його повноваження передані Полтав. окружкому КП(б)У. Після ліквідації Полтав. округу 7.IX 1930 відбулася 1-а міськрайпартконференція, яка обрала Полтав. міськрайком КП(б)У. Він об'єднував комуністів Полтави і 28 приміських сільрад. З 1940 йому підлягало 3 райкоми партії — Ленінський, Київський і Жовтневий. Під час нім.-фашист. окупації у Полтаві діяли підпільні парт. групи на чолі з Т. П. Сіриченком, П. І. Топарем, А. О. Тараном, Я. М. Мисецькою та ін. З визволенням Полтави від гітлерівців 23.IX 1943 міська орг-ція відновила свою діяльність. З 1945 до 1990 її чисельність зросла майже у 20 разів і становила 29 440 членів партії та 533 кандидати. Припинено діяльність у серпні 1991. Містилася на вул. Жовтневій № 35.

ПОЛТА́ВСЬКА МУЗИ́ЧНО-ТЕАТРА́ЛЬНА БІБЛІОТЕ́КА, філіал № 8 Центр. бібліотечної системи Полтав. міського відділення культури. Відкрита 1958. Налічує понад 60 тис. од. зб., які стосуються всіх видів мистецтва: музики, кіно, фольклору, театру, цирку, живопису, графіки, скульптури, декоративно прикладного мистецтва, худож. самодіяльності, худож. літератури з питань мистецтва. Крім цього, в бібліотеці зберігаються кінофонофотодокументи з мистецтва, зокрема, діафільми (до 400 од. зб.), грамплатівки (понад 3 тис. од. зб.), слайди (30 комплектів). Налічує понад 2 тис. читачів. Міститься на вул. Леніна № 4.

ПОЛТА́ВСЬКА ОБЛАСНА́ БІБЛІОТЕ́КА ДЛЯ ДІТЕ́Й ім. Панаса Мирного. Засн. 1934 як міська б-ка для дітей. 1938 реорганіз. в обласну б-ку для дітей та юнацтва. Напередодні Великої Вітчизн. війни її книжковий фонд становив 20 тис. од. зб., а в 1944 — лише 8 тис. од. зб. У 1949 б-ці присвоєно ім'я Панаса Мирного. З 1962 — сучасна назва. Є абонемент і читальні зали. Штат — 25 співробітників. Бібліотечний фонд (на 1.1 1990) — бл. 155 тис. од. зб. книг, періодичних видань та кінофотофонодокументів. Ств. си-

стема каталогів. Розміщена на вул. Гагаріна № 5.

ПОЛТА́ВСЬКА ОБЛАСНА́ КОМСОМО́ЛЬСЬКА ОРГАНІЗА́ЦІЯ. Оформилася після ств. 22.IX 1937 Полтав. обл. Було об'єднано 2 міські і 45 районних комсомол. орг-цій, що виділилися з Харків. та Київ. областей. У червні 1917 ств. *Полтавська соціалістична спілка робітничої молоді — 3-й Інтернаціонал.* У серпні — вересні молодіжні орг-ції ств. у Кременчуці, Кобеляках, Лубнах, Лохвиці. 26.I 1919 відбулися загальноміські збори Полтав. спілки молоді, на яких вона була перейменована на комуністичну. 9—15.V 1919 у Полтаві відбувся I губернський з'їзд комсомолу, на якому завершилося орг. оформлення Полтав. губ. організації КСРМ. У той час вона налічувала 400 членів. На 1.I 1925 у 565 комсомол. осередках наліч. 12 005 чл. спілки. Серед комсомольців було 4220 робітників, 6617 селян, 851 службовець, 28.X—3.XI 1937 відбулася перша обласна комсомол. конференція. З перших місяців війни на фронт пішли добровольцями 52 тис. комсомольців. На тимчасово окупованій території області для боротьби з ворогом були створені підпільний обком комсомолу, 13 райкомів і 27 комсомол. організацій і груп. За героїзм і мужність вихованці обл. комсомол. орг-ції — Ляля Убийвовк і Григорій Кагамлик були удостоєні звання Героя Рад. Союзу (див. «*Нескорена полтавчанка*»). IV обл. комсомол. конференція (перша післявоєнна) відбулася 26—27.X 1946. На час її скликання на обліку в 4161 комсомол. орг-ції області було 53 363 члени ВЛКСМ.

У складі обласної орг-ції ЛКСМУ (1990) було 5 міськкомів (Комсомольський, Кременчуцький, Лубенський, Миргородський, Полтавський) і 23 районні комітети, до яких входило 3076 первинних комсомольських орг-цій. 2410 орг-цій з правами первинної, що об'єднували 186 954 членів. Припинено діяльність 1991. Містилася на вул. Жовтневій № 45.

ПОЛТА́ВСЬКА ОБЛАСНА́ КОНТО́РА — 1) Комунального банку СРСР (Облкомунбанк). Ств. в зв'язку з утворенням Полтав. області в 1937. Здійснювала фінансування комунального, житлового, культурно-побутового будівництва і довготермінового кредитування кап. ремонту підприємств. Ліквідована 25.IV 1959. Функції передано відділам Держбанку СРСР та Промбанку СРСР (тоді ж реорганізованого на Будбанк СРСР). 2) Сільгоспбанку СРСР (Сільгоспбанк). Ств. 1.XI 1937 в зв'язку з утворенням Полтав. обл. Припинила діяльність у відповідності з указом Президії Верховної Ради СРСР від 7.IV 1959 та наказу міністра фінансів СРСР і голови правління Держбанку СРСР від 25.IV 1959. 3) Торгбанку СРСР (Облторгбанк). Ств. 20.XII 1937. Здійснювала фінансування орг-цій споживчої кооперації в порядку безповоротних вкладень і довготермінових позик. Ліквідована в січні 1957.

ПОЛТА́ВСЬКА ОБЛАСНА́ ЛІКА́РНЯ клінічна ім. М. В. Скліфосовського. Відкрита 1802 у приватному будинку. Мала 20 ліжок. 1803 переведено на околицю міста — Кобищани. Водночас у ній могло лікуватися 70 чол. 1804 споруд. два дерев. корпуси Полтав. благодійного закладу по вул. Ново-Полтавській (тепер вул. Шевченка). Гол. корпус на 80 ліжок зведено 1823. У 1827—35 попечителем закладу був укр. письменник І. П. Котляревський. У 2-й пол. 19 ст. благодійний заклад перетворено на земську лікарню. Тут працював випускник мед. ф-ту Київ. ун-ту лікар М. П. Коробкін, який у лютому 1883 зробив операцію на легенях. У 1872 відкрито при лікарні *Полтавську фельдшерську школу*. У 1884 Полтавсь-

ке товариство лікарів обрало своїм почесним членом проф. Моск. ун-ту і директора хірург. клініки М. В. Скліфосовського. 9.VIII 1885 М. В. Скліфосовський провів операцію у Полтав. губ. лікарні (див. *Скліфосовському М. В. пам'ятник*). 1886 споруджено три корпуси психоневролог. лікарні на 75 ліжок кожний. Лікарня розбудовувалася і в наступні роки. Після встановлення Рад. влади називалась Першою Полтав. рад. лікарнею, з 1937 — обласною. У серпні 1914 відкрито лазарет для поранених нижчих чинів. У 1924 в Полтаві почала працювати водолікарня у приміщенні фізіотерапевтичного і двох інших кабінетів лікарні. Згодом було створено стаціонар на 7 ліжок. 1947 організ. сан.-авіац. станцію, яка до 1955 діяла як окрема мед. установа. З 1.I 1955 — на правах її відділення. 1952 в обл. лікарні відкрито окреме відділення нейрохірургії і дитяче. Обласна фізіотерапевт. лікарня з 1952 стала називатися Полтавською бальнеологічною лікарнею (на 20 ванн, 10 місць для грязелікарні і стаціонаром на 75 ліжок). 1952 було збільшено число ліжок у відділенні щелепно-лицевої хірургії та оперативного лікування кістково-суглобного туберкульозу. 1966 обл. лікарня налічувала 505 ліжок, понад 100 лікарів і 230 працівників середнього мед. персоналу. 1974 споруджено кардіолог. корпус обл. лікарні, в якому розмістилися кардіологічне, ревматологічне, гастроентеролог. та ендокринолог. відділення. Тут 30 ліжок відведено для дорослих, хворих діабетом. Напередодні 1979 вступив до ладу новий 8-поверховий корпус на 300 ліжок. З цього ж року лікарня носить ім'я М. В. Скліфосовського. 1989 споруджено приміщення для міської дитячої лікарні. До неї з обл. лікарні були переведені два відділення: дитяче хірург. і дитяче отоларингологічне. Водночас в обл. лікарні відкрили три нових відділення: алергологічне, проктологічне та судинної хірургії. 1990 обл. лікарня № 1 мала 1020 ліжок і 6 ліжок у реанімаційному відділенні. Всього в лікарні 22 відділення. На фасаді центр. корпусу встановлено *Котляревському І. П. меморіальну дошку* (1963), *Коробкіну М. П. меморіальну дошку*. Перед будинком — пам'ятник М. В. Скліфосовському (1979). У віданні лікарні знаходиться *Полтавської обласної лікарні парк*. Розміщ. на вул. Шевченка № 23.

ПОЛТА́ВСЬКА ОБЛАСНА́ МЕДИ́ЧНА БІБЛІОТЕ́КА наукова. Ств. 1938. Під час Великої Вітчизн. війни б-ка була знищена. Відновила роботу 24.VI 1944. У 1945 її книжковий фонд наліч. 4785 од. зб. Читачів обслуговували три працівники. На 1991 функціонує централізована бібліотечна система (ЦБС) медичних б-к області. Вона включає: обласну і 27 б-к — філіалів лікарняно-профілактичних закладів області. Книжковий фонд ЦБС складає 350 тис. од. зб., у т. ч. медичної і суміжної — 292 тис. од. зб., ін. л-ри — 58 тис. од. зб. У книжковому фонді є вітчизняні та іноземні видання: ЦБС обслуговує

Полтава. Обласна лікарня, старий корпус.

понад 18 500 чол., книговидач — 323 тис. прим. Функціонують 7 відділів і 3 сектори. Працює 21 бібліотекар, у філіалах — 27 чол. Міститься на вул. Пушкіна № 133.

ПОЛТА́ВСЬКА ОБЛАСНА́ ОРГАНІЗА́ЦІЯ — 1) Всеукраїнської спілки краєзнавців. Утв. 16.X 1990 на установчій конференції краєзнавців області. При правлінні обл. орг-ції краєзнавців діють секції: історична, природнича, етнографічна, літературно-мистецька та ін. Міститься на Леніна площі № 2.

2) Добровільного товариства любителів книги. Засн. 1974 на обл. конференції делегатів від районних і міських орг-цій, ств. наприкінці 1973 — на поч. 1974 на установчих зборах і конференціях. Станом на 1990, крім обласної, наліч. 33 міськрайонних організацій Добровільного т-ва книги, які об'єднували бл. 1,5 тис. первинних осередків, понад 350 секцій юних книголюбів. Членством охоплено бл. 200 тис. трудящих. Діяло понад 200 громад. б-к, у т. ч. майже половина на селі. Поширенням книги займалися бл. 100 народних книжкових кіосків і магазинів, бл. 200 шкільних кооперативів і бл. 500 громадських книгорозповсюджувачів. В області працює бл. 80 клубів книголюбів, у т. ч. дві друкарні-клуби: «Кобзар» у Полтаві та «Евріка» у Кременчуці. Міститься на вулиці Калініна № 30.

3) Спілки архітекторів України. Ств. 1939. Об'єднує 55 фахівців. Полтав. архітектори брали участь у ств. *Гоголя М. В. заповідника-музею* у Шишаках, *Макаренка А. С. музею* у с. Ковалівці Полтав. р-ну, експериментальній забудові с. Войнихи Лубенського р-ну, проектуванні Будинку техніки у Полтаві. При обл. орг-ції ств. творча майстерня «Архпроект». Міститься на Червоній площі № 15.

4) Спілки журналістів України. Ств. 1959. Наліч. 308 чл., 28 первин. орг-цій (1990). Діють 8 міжрайонних творчих об'єднань, секції мови, нарису, фейлетону, фотокореспондентів. Влаштовуються конкурси на кращий творчий доробок року, на кращу роботу в жанрі публіцистики. Переможцю останнього вручають премію імені Григорія Яценка (кол. заст. редактора обласної газети «Зоря Полтавщини», який під час Великої Вітчизн. війни очолював підпільний обком партії і загинув у бою). При правлінні обласної журналістської організації з 1989 діє агентство преси «Вісник». Розміщена на вул. Пушкіна № 115.

5) Спілки письменників України. Ств. 1956. Об'єднує письменників Полтав. обл., які працюють у жанрах прози, поезії, драматургії, худож. перекладу, критики та літературознавства. При організації діє обл. літ. об'єднання «Полтавські джерела», яке очолює директор клубу письменників поет М. В. Казидуб. Проводяться «Поетичні весни» — фестивалі молодих літераторів, свята сатири і гумору у Великих Сорочинцях, декади літератури, зустрічі з письменниками ін. республік. Правління — на вул. Паризької Комуни № 42.

6) Спілки художників України. Утв. 26.X 1970 (14-е відділення мистецького об'єднання на Україні). На 1.V 1990 об'єднувало 63 члени (15 майстрів нар. мистецтва, 14 живописців, 11 графіків, 9 художників декор.-ужитк. мистецтва, 4 монументалісти, 3 скульптори, 3 художники театру й оформлювачі та ін.) і 19 членів молодіжного об'єднання. Головами правління були: П. М. Горобець (1970; див. *Горобця П. М. могила*), А. А. Сербутовський (1970—72), С. Г. Ремчуков (1972—81), В. О. Мельник (1981—89), М. М. Цись (1989—91). Правління орг-ції — на вул. Комсомольській № 43.

7) Українського товариства охо-

рони пам'яток історії та культури. Добровільна громад. орг-ція. Ств. 1966. Міститься на вул. Калініна № 30.

ПОЛТА́ВСЬКА ОБЛАСНА́ ОРГАНІЗА́ЦІЯ КОМПА́РТІЇ УКРАЇНИ. Ств. в 1937. Бере початок від перших марксистських гуртків, які виникли на Полтавщині у 90-х рр. 19 ст. [див. *Південна (Полтавська) група сприяння «Искре»*]. У 1901 утв. с.-д. орг-ції в Полтаві та Кременчуці. На кін. 1917 парт. орг-ції Полтавщини наліч. 2700 чол. (у Полтаві — 600, у Кременчуці — 900) [див. *Полтавська організація РСДРП(б)*]. У складних умовах нім.-австр. окупації у жовтні 1918 в Полтав. губернії парт. орг-ції діяли в 11 з 15 повітів. У січні 1919 рад. війська і повстан. загони визволили Полтавщину. Влітку її захопили денікінці, боротьбу трудящих проти яких очолив Полтав. підпільний губком КП (б) У. Губком працював спочатку в Полтаві, а згодом у Кременчуці. Тут він налагодив видання нелегальної газети *«Дело революции»*.

Губ. парт. орг-ція (лютий 1921) наліч. 1525 членів і 1733 кандидати у члени партії. У різний час губ. парт. організацію очолювали П. Ф. Слинько, Ф. С. Логвинов, Ю. Г. Миронов, М. П. Тарногородський, Б. Й. Магідов та ін. 1925 згідно з адм.-тер. реформою було ліквідовано Полтав. губернію.

1937 утворена Полтав. область. Тоді обл. парт. орг-ція наліч. 13,5 тис. комуністів. З перших днів Великої Вітчизн. війни 8258 комуністів влилися до лав Червоної Армії. 3730 комуністів було залишено на тер. області для підпіл. роботи і партизан. боротьби (див. *Партизанські загони 1941—43* на Полтавщині).

На 1991 Полтав. обл. парторг-ція мала у своєму складі 5 міськкомів (Полтав., Кременчуцький, Комсомольський, Лубен., Миргородський), 23 райкоми партії, 2897 первинних парт. орг-цій, які об'єднували 115 тис. комуністів. Парт. орг-цію очолювали В. С. Марков, М. С. Співак, М. М. Стахурський, В. Г. Ком'яхов, О. М. Мужицький, Ф. Т. Моргун. Припинено діяльність у серпні 1991.

ПОЛТА́ВСЬКА ОБЛАСНА́ ПСИХІАТРИ́ЧНА ЛІКА́РНЯ клінічна ім. О. Ф. Мальцева. Засн. 1803 у районі Шведської могили, коли для неї було збуд. невелике приміщення. Догляд за хворими здебільшого зводився до фізичного обмеження. Тільки 1829 за ініціативою медика-хірурга О. Я. Матвеєва замість ланцюгів і шкіряних нарукавників почали застосовувати сорочки з довгими рукавами для фіксації «збуджених хворих». 1870 постійною медичною комісією при Полтавській губернській земській управі розроблений проект спорудження нової психіатр. лікарні. Проте через брак коштів його не здійснили. Земство приступило до спорудження трьох двоповерхових корпусів на 50 ліжок кожний тільки 1882 (проект архітектора Штрома). Закінчили буд-во 1886. Через два роки вступив до ладу окремий корпус трудових майстерень. Головним лікарем був призначений асистент проф. В. М. Бехтерєва Мальцев Олександр Філіксімович (1855—1926), доктор мед. наук (1902), 1880 закін. Петерб. медико-хірург. академію. На цій посаді він перебував 40 років (з 1886). 1890 він організував Полтав. губ. колонію для психічно хворих (з безплатним лікуванням). Праці Мальцева присвячені організації психіатр. допомоги Полтав. губ. й питанням історії медицини (лікарняна справа на Україні). Автор підручників з психіатрії та фармакології. Брав участь у роботі Полтав. вченої архівної комісії. Протягом 1886—1917 видавав річ-

ні звіти лікарні. Помер у Полтаві. 1921 був здійснений перевод психічно хворих з міської психіатр. лікарні до колонії для психічно хворих. На її тер. лікарня знаходиться й тепер. 1932 при психіатр. лікарні було відкрито перше і тоді єдине на Україні відділення для лікування хворих алкаголізмом. На базі лікарні велася наук. робота (С. О. Бесалько, Г. О. Гольдблант, О. І. Крапивин, Ф. Д. Пащенко та ін.). Звідси вийшли багато науковців та організаторів охорони здоров'я. Серед них В. М. Гаккебуш (один з організаторів психоневролог. ін-ту в Києві, 1927), П. І. Коваленко, О. І. Пісняческий, І. Д. Хороша та ін. При лікарні діяв технікум, який готував середній мед. персонал психіатр. профілю. Під час нім.-фашист. окупації (1941—43) більшість корпусів лікарні було зруйновано або спалено. Відновила діяльність лікарня у вересні 1943, а її відбудова тривала до 1962. Протягом 1981—84 споруджено новий комплекс лікарні. Тепер у її складі понад 30 лікувально-клініч. відділень і служб. 1987 лікарні присвоєно ім'я О. Ф. Мальцева. Розташ. на вул. Медичній № 1.

ПОЛТА́ВСЬКА ОБЛАСНА́ РА́ДА — 1) Всесоюзного добровільного фізкультурно-спортивного товариства профспілок. Утв. в травні 1987 у зв'язку з об'єднанням добровільних спорт. т-в профспілок «Авангард», «Буревісник», «Спартак» і «Колос». 1.VI 1990 з об'єднання виділено кооперативно-профспілкове фізкультур.-спорт. т-во «Колос» агропромислового комплексу Полтав. обл. Міститься на вул. Жовтневій № 37. 2) Промислової кооперації (Облпромрада). Утв. 1937. Об'єднувала пром. кооперативи (артілі) та їх спілки і здійснювала керівництво системою пром. кооперації області. 10.XI 1960 припинила діяльність. 3) Українського товариства охорони природи. 13.II 1960 ств. орг. к-т Полтав. філії Укр. т-ва охорони природи та сприяння розвитку природних багатств. 31.V 1960 на обл. конференції була ств. обл. орг-ція т-ва. У травні 1962 обл. філія була перейменована на обл. відділення, а в 1969 — на обл. раду Укр. т-ва охорони природи. Протягом 1960—66 були ств. районні та міські відділення, а згодом ради т-ва охорони природи. Наліч. 709 тис. членів, об'єднаних у 3576 первинних орг-ціях, 57 нар. ун-тах «Природа» (1990). В області діють 3 міських і 25 районних Рад т-ва та їх президій, з них 10 працює на громадських засадах. Розміщується на вул. Леніна № 26.

ПОЛТА́ВСЬКА ОБЛАСНА́ САНІТА́РНО-ЕПІДЕМІОЛОГІ́ЧНА СТА́НЦІЯ. Ств. 1937. Тоді ж почали діяльність обласна держ. сан. інспекція та обл. малярійна станція. 1955 названі три заклади були об'єднані в один — П. о. с.-е. с. Співробітників 115. Розміщена на вул. Ватутіна № 35[а].

ПОЛТА́ВСЬКА ОБЛАСНА́ СТА́НЦІЯ ЗА́ХИСТУ РОСЛИ́Н. Ств. 28.II 1961. Служба захисту рослин в області бере початок від 1909, коли почала діяти ентомологічна установа наук.-дослідного характеру при Полтав. дослідній станції. 1914 було ств. Бюро по ентомології при с.-г. відділі губерн. земської управи. На посаду губерн. ентомолога було запрошено молодого фахівця Департаменту землеробства Д. М. Бородіна, а потім ентомолога Дослідної станції Н. В. Курдюмова. Пізніше при обл. відділі землеробства, згодом при обл. управлінні с. г. була посада агронома по захисту рослин та агронома по прогнозах появи шкідників і хвороб. У 1961—74 станцію очолював агроном-ентомолог П. П. Кононенко, який працював на Полтавщині в 1936. Станція має в своєму підпорядкуванні лабораторію прогнозів з 14 пункта-

ми прогнозів, міжобласну контрольно-токсилогічну лабораторію, 25 станцій захисту рослин. Розміщена на вул. Жовтневій № 66.

ПОЛТА́ВСЬКА ОБЛАСНА́ СТОМАТОЛОГІ́ЧНА ПОЛІКЛІ́НІКА. Відкрита 1963 з розрахунку на 106 робочих місць. Пропускна спроможність — 800 відвідувань за зміну. Має відділення: терапевт., хірург. та ортопед. стоматології. З 1977 організ. анестезіолог. службу, є рентгенкабінет, фізкабінет, клінічна і алергологічна лабораторії. З 1979 запроваджена панорамна рентгенографія, з 1980 — кріохірургія. Щорічно надається допомога бл. 168 тис. відвідувачів.

Функціонує методич. кабінет, який обробляє щомісячну і поквартальну інформацію про стан стоматолог. служби в районах області. Працює 60 лікарів, 53 медсестри та 38 зубних техніків (на 1.I 1990). Очолює поліклініку гол. лікар — засл. лікар УРСР Г. М. Синятовський. Звання засл. лікаря УРСР удостоєна лікар-стоматолог Л. В. Помазан, головна медсестра А. А. Пчелінцева — звання засл. працівник охорони здоров'я УРСР. Розміщена на вул. Комсомольській № 50.

ПОЛТА́ВСЬКА ОБЛАСНА́ ЮНА́ЦЬКА БІБЛІОТЕ́КА. Заснована 1976. Є відділ обслуговування, відділ довідково-бібліограф. й інформац. обслуговування, відділ комплектування і каталогізації, відділ зберігання і консервації фондів, науково-метод. відділ. Штат бібліотеки — 28 чол., з них 22 — бібліотечних працівники. Бібліотеч. фонд універсальний: 104,7 тис. од. зб., у т. ч. грамплатівок — 2700 од. зб., діафільмів — 240, діапозитивів — 240, мікрофільмів — 90 од. зб. Довідковий апарат — каталоги. Щорічно обслуговує бл. 5 тис. читачів. Розміщена на вул. Хорольській № 3.

ПОЛТА́ВСЬКА ОРГАНІЗА́ЦІЯ РСДРП(б). Перші марксистські гуртки на Полтавщині виникли в 90-х рр. 19 ст. 1900 у Полтаві була ств. *Південна (Полтавська) група сприяння «Искре».* С.-д. орг-ції в Полтаві і Кременчуці виникли в 1901. Під час революції 1905—07 Полтав. к-т РСДРП організовує страйки, мітинги, демонстрації. У жовтневі дні 1905 залізничники Полтави беруть участь у Всеросійському страйку. У 2-й пол. 1907 в Полтав. орг-ції було проведено арешти, внаслідок чого в ній посилився вплив меншовиків-ліквідаторів. Влітку 1908 відроджується розгромлена Полтав. орг-ція РСДРП. Наприкінці року с.-демократи обладнали друкарню, випустили один номер газ. «Рабочий листок». Влітку 1909 знову проходять арешти, в результаті чого Полтав. к-т припиняє свою роботу.

Весною 1912 в Полтаві відроджується група РСДРП. А вже наприкінці 1913 партійна група Полтави оформилася у к-т РСДРП, який очолив більшовик О. О. Гегечкорі. У роки першої світової війни до Полтави були вислані брати С. В. та В. В. Косіори і А. С. Бубнов.

Після Лютневої революції 1917 діяла об'єднана орг-ція РСДРП, яка налічувала 300 чол. (у серпні — вересні 1917 до неї входили дві групи більшовиків — міська і на станції Полтава-Південна). Після VI з'їзду РСДРП (б) в кін. серпня — на поч. вересня 1917 більшовики Полтави вийшли з об'єднаної орг-ції й оформили свій самостійний к-т, який встановлює зв'язок з ЦК РСДРП (б). 19.X к-т почав видавати газ. *«Молот».* У жовтні 1917 за ініціативою к-ту проведено губерн. конференцію РСДРП, яка розглянула питання, пов'язані з підготовкою

до виборів в Установчі збори і обрали Тимчасове бюро РСДРП (б). У грудні представники Полтав. орг-ції, яка нараховувала на той час бл. 600 чол., взяли участь у роботі обласного (крайового) з'їзду РСДРП (б) 1917 у Києві. Рад. владу в Полтаві встановлено 6.І 1918. Більшовицька організація наліч. тисячу чол. З перших днів нім.-австр. окупації в місті розгорнули роботу підпільні орг-ції і групи (на 15.IV 1918 наліч. 240 комуністів). 17.IV оформився підпільний міськком партії. У роботі орг-ції брали участь П. Д. Маслик, П. І. Буценко, С. Д. Сметанич, А. І. Вагранська, С. Л. Козюра, Г. П. Кондратко, М. М. Лістровий та ін. Див. *Полтавські губернські конференції РСДРП (б)*, *Полтавська обласна організація Компартії України*.

ПОЛТА́ВСЬКА ПЕ́РША ЧОЛОВІ́ЧА ГІМНА́ЗІЯ. Засн. 1808. Кількість учнів — 49. Першим директором гімназії був І. Д. Огнєв, попечителем — В. П. Кочубей, який передав їй мінералогічний кабінет (1789 од. зб.). Згодом С. М. Кочубей передав гімназії колекцію мінералів (613 одиниць). 1825 поміщик Манько і купець Пантелеєв подарували б-ку. До гімназії також надійшла особиста бібліотека М. І. Гнєдича (див. *Гнєдичу М. І. пам'ятник*). У 1831—65 гімназія щороку випускала по 30 чол. 1864 кількість учнів досягла 470 чол. Працювало 29 викладачів, серед яких у різний час викладали просвітитель І. І. Нечипоренко, композитор і диригент Ф. М. Попадич (див. *Попадичу Ф. М. меморіальна дошка*), історик П. І. Бодянський, І. Л. та Л. І. Боровиковські (див. *Боровиковського Л. І. могила*), В. Л. Василевський, О. І. Стронін (див. *Громади*), С. П. Стеблін-Камінський (див. *Полтавський інститут шляхетних дівчат*), Ф. Л. Ткаченко, укр. і чеський муз. педагог, композитор і піаніст Алоїз Єдлічка (1821—94, помер у Полтаві, з 1848 викладав у Полтав. ін-ті шляхет. дівчат) та ін. У гімназії навчалися укр. публіцист, історик, літературознавець, фольклорист і письменник М. П. Драгоманов (з 1853, див. *Драгоманових садиба*), укр. письменник і театральний діяч М. П. Старицький (1851—58, див. *Старицького провулок*), укр. математик, акад. Петербурзької АН М. В. Остроградський (до 1817, див. *Остроградського М. В. могила*), укр. письменник і громадський діяч Л. І. Глібов (1827—93, див. *Глібову Л. І. пам'тник*, *Глібова вулиця*), український поет В. С. Кулик (1830—70, див. *Кулики*), укр. етнограф і мистецтвознавець В. П. Горленко, укр. поет В. І. Самійленко (1865—74; див. також *Великі Сорочинці*), художник і скульптор Л. В. Позен (див. *Позена провулок*), укр. фізик М. Д. Пильчиков (див. *Кирило-Мефодіївське товариство*), революц. діяч Я. М. Бекман і В. Й. Португалов, патріарх УАПЦ Мстислав (закін. 1916) та ін. З 1897 при гімназії діяв пансіон (тепер вул. Рози Люксембург № 1). У 1915—17 учні гімназії видавали літературний журнал «*Слово*». Містилася на вул. Остроградського № 4 (тепер у цьому будинку с. ш. № 3, вул. Куйбишева № 4).

ПОЛТА́ВСЬКА ПРОВІ́НЦІЯ — адм.-тер. одиниця в складі Новоросійської губ. У 1776—83 ділилася на два повіти — Полтавський і Новосанжарський.

ПОЛТА́ВСЬКА ПТАХОФА́БРИКА. Ств. 1956. Спеціалізується на виробництві яєць та м'яса. Має три відділки у селах.
На ф-ці працює 880 чол. Є Будинок культури. Хор П. п. удостоєний звання народного.

ПОЛТА́ВСЬКА РА́ДА ЗА́ХИСТУ ДІТЕ́Й (РЗД). У 1919—22 в УРСР діяли надзвичайні держ. органи боротьби з дит. безпритульністю. РЗД при Полтав. губвиконкомі

було ств. 15.VII 1920. За період з 1 січня по 15 квітня 1921 під її контролем діяло 75 інтернатів, 108 дитсадків, 2260 шкіл, 7 колоній, 12 дитячих клубів і відділень. Однією з найпоширеніших форм надання термінової допомоги дітям були «Тижні захисту дитини», що періодично проводилися за ініціативою і під керівництвом РЗД. Протягом такого «Тижня» в Полтаві з 1 до 7 грудня 1920 було відремонтовано будинки дит. закладів, пошито дітям 1836 платтячок і 760 пальт, проведено мед. обстеження дітей, виділено додаткові продукти харчування вихованцям дитбудинків.

У 1921—22 голод охопив бл. 35 млн. населення країни, з них — майже 4 млн. в УРСР. Незважаючи на власні нестатки, уряд республіки зобов'язався допомагати Самар., Саратов., Уральській і Царицинській губерніям. Загалом на Україну в 1921—22 прибуло бл. 80 тис. маленьких волжан, з яких понад 17 тис.— на Полтавщину. Для них було засн. 59 дитбудинків, відкрито колонії і комуни. Певну кількість дітей було розміщено в селянських родинах, взято під колективний патронат робітників та службовців. 28 листопада 1922 уряд України прийняв рішення про ліквідацію РЗД і заснування нового органу боротьби з безпритульністю — Центр. комісії допомоги дітям. Див. *«Ліга порятунку дітей», Полтавська губернська комісія в справах неповнолітніх.*

ПОЛТА́ВСЬКА РА́ДА РЕВОЛЮ́ЦІЇ. Утв. 26.X 1917 виконкомом Полтав. губ. Ради робітн. і солдат. депутатів після одержання повідомлення про перемогу Жовтневого збройного повстання в Петрограді. До неї ввійшли члени виконкомів Полтав. міськ. і губ. Рад, Центр. бюро профспілок та представники всіх соціалістичних партій, залізничників та військ. частин. Із 6 членів президії Ради більшовиків було 3. На поч. листопада 1917 припинила існування.

ПОЛТА́ВСЬКА РА́ДА РОБІТНИ́ЧИХ І СОЛДА́ТСЬКИХ ДЕПУТА́ТІВ. Утв. 12.III 1917 шляхом об'єднання Ради робітн. (ств. 5.III) та Ради солдат. (ств. 10.III) депутатів. Її діяльність розповсюджувалася на місто й губернію. До Ради були обрані меншовики, есери, укр. соціал-демократи, бундівці. З квітня до грудня 1917 Полтавську Раду очолював більшовик С. Л. Козюра. Рада, яка спочатку складалася фактично з двох секцій — робітн. та солдатської, незабаром мала 17 секцій і комісій.

Після перемоги Жовтневої революції в Петрограді на засіданні Полтав. Ради 26.X була утв. *Полтавська Рада революції,* а 28.X 1917 схвалено й визнано обов'язковими всі рішення II Всерос. з'їзду Рад. У ніч на 16. XII 1917 війська Центральної Ради, направлені до Полтави, та юнкери Віленського військового училища (евакуйованого до міста) заарештували членів президії та викон. комітету (під тиском робітників-залізничників змушені були їх звільнити).

У середині грудня 1917 Полтавська Рада робітничих і солдатських депутатів припинила своє існування. З квітня 1917 видавала свою газету «Известия Полтавского Совета рабочих и солдатских депутатов». Полтавська Рада у початковий період своєї діяльності знаходилася по вул. Гоголівській (тепер Гоголя) у Клубі трудящих, потім — у кол. будинку генерал-губернатора (тепер вул. Жовтнева № 37).

30.IV—1.V 1917 відбувся 1-й губернський з'їзд Рад Полтавщини, 2-й—22.V 1917; 3-й — 20—21.VII 1917 (відбулося об'єднання Пол-

тав. Ради робітн. і солдат. депутатів з Радою сел. депутатів); 4-й —13.X 1917.

ПОЛТА́ВСЬКА РАДЯ́НСЬКО-ПАРТІ́ЙНА ШКО́ЛА губернська. Ств. 5.VII 1921 внаслідок реорганізації військово-політ. курсів 7-ї Владимирської стрілецької дивізії ім. Югосталі. Перший набір слухачів школи складали демобілізовані командири та комуністи, направлені на навчання повітовими к-тами КП (б) У. Контингент слухачів становив 226 чол. Термін навчання — 5 місяців, з 1923 — 1 рік. З 1926 діяла як окружна рад.-парт. школа. На фасаді будинку № 8 по вул. Карла Маркса, в якому 1922 містилась школа, встановлено меморіальну дошку. Див. *Радянсько-партійні школи.*

ПОЛТА́ВСЬКА РОСІ́ЙСЬКА ДРАМАТИ́ЧНА ТРУ́ПА профспілки артистів та трудівників сцени. Працювала у Полтаві під керівництвом А. Надєждова з 1918 в приміщенні Клубу трудящих та муз. уч-ща. У репертуарі: «На дні» М. Горького, «Дні нашого життя» Л. Андрєєва, «Склянка води» Е. Скріба. У березні 1919 стала основою ,,*Первой советской драматической труппы* при агитационно-просветительском отделе Полтавского губвоенкома''.

ПОЛТА́ВСЬКА СЕ́КЦІЯ ВЕТЕРА́НІВ БАЙКОНУ́РА. На поч. березня 1987 була ств. Полтав. секція ветеранів-будівельників космодрома Байконур. Спершу складалася з 19 чол., у т. ч.—С. Б. Бобровський, Д.І. Рой, Л.Н. Жук,В.К. Різенко — ветерани-першопроходці Байконура (брали участь у будівництві об'єктів Байконура з 1955). Паралельно об'єдналася група експлуатаційників, мед. та адм. працівників, до якої входило 65 чол., у т. ч.—М. М. Озеров, В. Б. Акимов, А. М. Давиденко та В. І. Мичко, які брали безпосередню участь у запуску першого космич. корабля «Восток» з Ю. О. Гагаріним. У липні 1987 будівельники та експлуатаційники космодрому об'єдналися в одну Полтав. секцію ветеранів Байконура. У 1990 у секції наліч. 71 з 100 чол., що живуть у Полтаві. Щорічно члени секції збираються на заг. збір у Жовтневому парку Полтави о 12-й годині дня в неділю, напередодні 12 квітня.

ПОЛТА́ВСЬКА СЕМІНА́РІЯ, Слов'янська семінарія. Відкрита 1776 архієпископом Слов'янським та Херсонським Євгенієм Булгарисом (1716—1806) при *Полтавському Хрестоздвиженському монастирі* як школа півчих. Перетворена незабаром в училище. 1778 розмістилось в подарованому кол. гетьманом Лівобереж. України графом К. Г. Розумовським будинку біля *Спаської церкви.* На базі уч-ща 1780 офіційно відкрито П. с. До неї приймали хлопчиків 6—14 літ, незалежно від їх громадянського стану. Курс навчання був розрахований на 10 років. Поряд з науками, традиційними для навч. закладів цього типу, в семінарії викладали також філософію, риторику з поезією, грецьку, латинську, франц., нім. мови, математику і малювання. Першим ректором семінарії був вчений і церковний діяч Никифор Феотокі (1731—1800). У П. с. у 1780—89 навчалися укр. письменник І. П. Котляревський (див. *Котляревського вулиця*); рос. письменник, журналіст, перекладач грецьких класиків і видавець Мартинов Іван Іванович. Після закінчення семінарії був вчителем грецької мови, а потім поезії і риторики (1792—94); рос. поет М. І. Гнєдич (див. *Гнєдичу М. І. пам'ятник*); грецький вчений і педагог Афанасіос Псалідас (1727—1829); вчений-лікар, ректор і професор С.-Петербурзької медико-хірургічної академії С.Ф.Гаєвський. 1798 семінарію перевели з Полтави до м. Новомиргорода Херсон. губернії, в 1803—у м. Катеринослав.

ПОЛТА́ВСЬКА СІЛЬСЬКОГОСПОДА́РСЬКА ДО́СЛІДНА СТА́НЦІЯ ім. М. І. Вавилова. Ств. 1884 як Полтав. дослідне поле. З 1910 — Полтав. с.-г. дослідна станція; з 1931 — Укр. н.-д. ін-т кормів, з 1938 — Укр. філіал Всесоюзн. н.-д. ін-ту кормів. З 1956 — П. с.-г. д. с. 1987 їй присвоєно ім'я М. І. Вавилова. У 1981 П. с.-г. д. с. стала головним підприємством наук.-виробничого об'єднання «*Еліта*». У розробленні програми наук. досліджень закладу, в наук.-дослідній діяльності брали безпосередню участь рос. і укр. вчені М. І. Вавилов (1887—1943; див. *Вавилову М. І. меморіальна дошка*), В. І. Вернадський (1863—1945; див. *Вернадському В. І. меморіальна дошка*), В. В. Докучаєв (1846—1903; див. *Докучаєва вулиця*), А. Є. Зайкевич (1842—1931, уродженець Лубен) — укр. агроном, один з перших організаторів с.-г. дослідної справи, проф. Харків. ун-ту (з 1884), за його участю було організовано Полтав. і Солоницьке дослідницькі поля, Лубен. дослідну станцію лікар. рослин (див. *Українська дослідна станція лікарських рослин*); О. О. Ізмаїльський (1854—1914) — укр. вчений агроном, з 1883 був віце-президентом Полтавського с.-г. т-ва; П. А. Костичев (1845—93) — рос. вчений, один з основоположників сучасного грунтознавства; О. Н. Соколовський (1884—1959) — укр. агрогрунтознавець, акад. АН УРСР (з 1929), дійсн. чл. ВАСГНІЛ (з 1935), засл. діяч науки УРСР (з 1945); І. В. Якушкін (1885—1960) — рос. учений у галузі рослинництва, дійсний чл. ВАСГНІЛ (з 1935). Після закінчення Моск. с.-г. ін-ту (1909) працював агрономом на Полтавщині.

На станції вперше в країні було започатковано таку галузь с.-г. науки як прикладна ентомологія. Її науковці вивели понад 50 сортів кормових культур. Сорт люцерни Зайкевича, виведений 1926, до цього часу районований на значній території країни, а також сорт кормових буряків «Переможець». Господарства об'єднання «Еліта» є осн. поставщиками високосортного насіння зернових і зерно-бобових культур, багаторічних трав, картоплі, кормових буряків, племінного молодняка свиней, великої рогатої худоби, птиці. Міститься на вул. Шведській № 66.

ПОЛТА́ВСЬКА СОЦІАЛІСТИ́ЧНА СПІЛКА РОБІТНИ́ЧОЇ МО́ЛОДІ — 3-й ІНТЕРНАЦІОНА́Л. Утв. 5.XII 1917 на заг. зборах орг-ції робітн. молоді «Юний соціаліст», які відбулися в приміщенні більшовицької фракції Полтав. Ради робітн. і солдат. депутатів. Початок цьому поклали утв. влітку 1917 в Полтаві т. з. «групи юнацького руху», з яких 21.X виділився «Об'єднано-соціалістичний гурток молоді», що згодом прийняв назву «Юний соціаліст». Члени спілки брали участь у боротьбі за встановлення і зміцнення влади Рад. 26.І 1919 на заг. зборах було прийняте рішення про реорганізацію ССРМ на Комуністичну спілку робітн. молоді. Обраний комітет поширив свою діяльність на всю губернію, наді-

Полтава. Сільськогосподарська дослідна станція.

славини представників до Лубен, Прилук і Ромнів. Див. *Полтавська обласна комсомольська організація.*

ПОЛТА́ВСЬКА ТРИКОТА́ЖНА ФА́БРИКА. Ств. 1928 на базі панчішної ф-ки і рукавичної майстерні «Трико» як рукавична фабрика ім. 1-го Травня. 1962 вона була об'єднана з трикотаж. ф-кою ім. Чапаєва в одне підприємство, яке одержало сучасну назву. Ф-ка випускає верхній трикотаж для дітей і дорослих, рукавиці кроєні та в'язані. На ф-ці функціонує профтехучилище. Розміщена на вул. Автобазівській № 7.

ПОЛТА́ВСЬКА ФЕ́ЛЬДШЕРСЬКА ШКО́ЛА чоловіча. Засн. 1872 при Полтав. губ. земській лікарні на кошти губ. земства. 4-річна. Готувала фельдшерів для Полтав. губ. Керувала школою земська управа. Директором був ст. лікар губ. земської лікарні. Містилася в одноповерховому будинку (рекреаційний зал, 4 класи, учительська, б-ка, зубний кабінет, 2 ватерклозети). До школи приймали дітей від 14 років Полтав. губ. з освітою не нижче двох класів міністер. уч-ща. За перші 25 років існування школа підготувала 566 фельдшерів.

Містилася в будинку земської лікарні (тепер тер. *Полтавської обласної лікарні* ім. М. В. Скліфосовського; вул. Шевченка № 23). Див. *Полтавське медичне училище.*

ПОЛТА́ВСЬКА ФІ́ЛІЯ АХРР (Асоціації художників революційної Росії). Засн. у травні 1926 як складова частина АХРР (Москва), що базувалася на естетич. принципах рос. реалістич. мистецтва, зокрема передвижництва. Члени філії експонували свої твори в Москві, влаштували 1 листопада — 1 грудня 1926 в Полтаві єдину художню виставку (видано каталог), що демонструвалася в Полтав. музеї ім. В. Г. Короленка (тепер краєзнавчий музей). На ній 14 експонентів представили 226 робіт. Членами філії були Д. І. Ангельський (1901—37; 1920—37 — мешкав у Полтаві, серед тв.: «Жовтневий сад. Полтава», «На Пслі», виконав оформлення до журн. «Полтавський селянин»), М. М. Бокій-Бикадоров, М. Б. Брукман (1884—1926, нар. і помер у Полтаві), Г. О. Коваленко (1868—1937, серед тв.: «Село Терешки над Ворсклою», «Хата Панаса Мирного», «Хата в Шишаках», «Портрет української дівчини»), І. І. Орлов (1875—1950, з 1918 жив у Полтаві; 1924—29 працював декоратором у Полтав. міськ. т-рі, 1947—49 викладав у Кременчуц. худож.-ремісничому уч-щі), С. А. Розенбаум (1885—1941, нар. і загинув у Полтаві, 1915—17 працював у Полтаві в майстерні І. Мясоєдова; викладав у навч. закладах міста, писав полтав. пейзажі), А. Я. Федоренко, Л. І. Щерба. 1927 місцеві художники увійшли до Полтавської філії АХЧУ (Асоціації художників Червоної України).

ПОЛТА́ВСЬКА ФІ́ЛІЯ АХЧУ (Асоціації художників Червоної України). Засн. 1927 як складова частина мистецького об'єднання укр. рад. образотв. мистецтва. У своїй практиці члени АХЧУ спиралися на традиції демократич. реалістичного м-тва, були пов'язані з робітн.-сел. масами України. Члени Полтав. філії брали активну участь на виставках у Харкові, Києві, Москві, пересувних — у містах Слобожанщини, Донбасу. Влаштували дві виставки в Полтаві — 13 травня — 1 липня 1928 (Полтав. музей), 25 листопада 1929 — 1 січня 1930 (Полтав. центр. наук. б-ка); видано каталоги. Митці представили краєвиди, портрети діячів культури, худож. фотографію, а також тематичні композиції. Серед членів філії: Д. І. Ангельський, М. Б. Брукман, Л. С. Векштейн, П. М. Горобець (див. *Го-*

робця П. М. могила), М. О. Донцов, В. М. Магденко, І. І. Орлов, С. А. Розенбаум, А. Я. Федоренко. У 1930 філія припинила існування.

ПОЛТА́ВСЬКА ФОРТЕ́ЦЯ. 1608 польний коронний гетьман Станіслав Жолкевський заснував фортецю у Полтаві, яка була записана «пустою слободою» на правому високому березі р. Ворскли на межі Дикого поля. Земляними валами, ровом і частоколом було укріплено трикутний у плані мис, що і тепер є у центр. частині міста (т. з. Городище). Лежить між двома ярами — Мазурівкою і Панянкою. Археол. розкопками тут виявлено рештки поселень скіфського періоду (7—6 ст. до н. е.), роменської культури (9—10 ст.), давньоруського часу (12—13 ст.). За військово-топограф. умовами Городище було найвигіднішим місцем для фортеці. Його сх. й пд. схили були дуже крутими, тому їх лише укріпили частоколом, а з напільного пн.-зх. боку по трасі тепер пл. Леніна було викопано рів і насипано вал. З Пд. фортецю омивала маленька р. Полтавка, що витікала з яру Мазурівка. З цим було пов'язано суттєвий недолік первісної фортеці: джерело води було за її межами. Тому у 1640-х рр. під керівництвом коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського фортецю розширили майже вдвічі, включивши до її складу яр Мазурівку і частину плато на пд. зх. від нього. Фортеця стала називатися Старою (первісна частина) та Новою Полтавою. Укріплення були дуже архаїчними: невеликі земляні бастіони півкруглої та прямокутної форми в плані, сполучені валами. На куті мису, приблизно там, де нині стоїть *Дружби народів ротонда*, був великий підковоподібного плану бастіон. Вірогідно, найвідповідальніші ділянки оборони були посилені рубленими дерев. баштами. В'їзна брама була з пн. зх., приблизно там, де нині вул. Жовтнева виходить на пл. Леніна. Після Переяславської угоди 1654 Полтавській фортеці надається великого значення. 1658 під керівництвом полтав. полковника Мартина Пушкаря фортецю ремонтували, для чого з Москви було послано воєводу А. Чиркова. Влітку того ж року Полтаву взяли штурмом і спалили війська повсталого проти Москви гетьмана Івана Виговського. Після того за наказом московського уряду фортецю відновили, причому з'явився зовн. пояс оборони: для захисту форштадту (передмістя) викопано рів і насипано вал, які перекрили рівнину між вершинами ярів Бойкового та Кобищани, приблизно по трасі тепер. вул. Фрунзе.

1709 на час облоги Полтави швед. армією фортеця вже мала досить розвинену систему укріплень, близьку до бастіонної, у вигляді неправильного полігона, дещо витягнутого з Пд. на Пн. Вона мала 5 в'їзних брам: Подільську, Мазурівську, Київську, Спаську і Курилівську. Вздовж схилів Мазурівського яру 1709 ще зберігалися рештки первісних укріплень Старої Полтави 1608. Захисники Полтави 1709 поновили цю лінію оборони, передбачаючи можливість прориву шведами зовн. лінії оборони. Лінія укріплень одночасно правила й за греблю, яка перегачувала р. Полтавку, так що у фортеці утворився став — джерело води під час облоги. Всі вежі були дерев'яними, рубленими, чотиригранними, невисокими, з наметовими покрівлями. П. ф. на поч. 18 ст. не відповідала європ. рівню фортифікації. Під час облоги укріплення значно поруйновано, особливо зх. фронт, тому Петро I наказав реконструювати фортецю. Цей наказ не виконано. 1724 сюди для інспектування від-

рядили інж.-майора Деколонга, який оглянув фортецю і склав креслення й кошторис на її реконструкцію. У результаті проведених робіт трасування оборонних ліній суттєво не змінилося, за винятком пд. дільниці, де в'їзний вузол значно спростили: замість горнверка з'явився трикутний в плані равелін з брамою та баштою, яка збереглася від попереднього періоду. Біля Київської брами горнверк з равеліном взагалі ліквідували, натомість влаштовано бастіон регулярних обрисів. Перед Спаською брамою знищено равелін і вона опинилася просто посеред валу. Пн. бастіон перероблено з квадратного в п'ятикутний, аналогічних змін зазнав підковоподібний сх. бастіон. Внутр. лінію укріплень вздовж Мазурівки після 1722 ліквідували. 1730 реконструйована фортеця мала високі земляні вали з частоколом, земляні бастіони більш-менш регулярних обрисів, сухий рів і 8 башт, що збереглися з попереднього періоду, при чому деякі з них були напівзруйнованими. У такому вигляді фортеця проіснувала, поступово руйнуючись, до 1805, коли вали й рови були прорізані новорозплановапими вулицями (див. *Полтави плани*). 1817 за розпорядженням ген.-губернатора вали розкопали, рови засипали і на їх місці проклали бульвари.

У сучасній містобудівній структурі кол. фортеця виділена планувально і композиційно. По трасі валів проходять Першотравневий просп., частково вул. Панянка. Фортечній еспланаді відповідає сквер на пл. Леніна. Найдавніша частина фортеці — Городище або Стара Полтава, розташована на високій горі, і сьогодні є визначною ландшафтною домінантою, що панує в панорамі міста. Див. також *Оборонне будівництво*.

ПОЛТА́ВСЬКА ХОРА́ЛЬНА СИНАГО́ГА. Побудована 1856 на вул. Іванівській (тепер вул. Гоголя № 10) з використанням архіт. форм класицизму. Мурована, двоповерхова, квадратна в плані. Центр. молитовний зал перекривав великого радіусу купол. Обабіч розташовувалися два одноповерхових будинки. Ліворуч була синагога для бідних євреїв (діяла до 1935, тепер використовується під заклади громад. харчування), праворуч — одне з відділень Талмудтори — єврейського громад. училища для дітей бідних батьків (тепер житл. будинок). П. х. с. діяла до 1934, потім була закрита й пристосована під клуб робітників пром. кооперації. Тепер у будинку — Полтавська обласна філармонія.

ПОЛТА́ВСЬКА ХОРОВА́ КАПЕ́ЛА ім. Т. Г. Шевченка. Ств. у грудні 1918. Її творчості передувала культур.-просвіт. робота аматорських хорів Полтавського товариства «Боян». 1918—34 художнім керівником П. х. к. був укр. хоровий диригент, композитор і педагог Попадич Федір Миколайович (1877—1943). У 1922 капела об'єднувала 60 осіб — 30 чоловіків і 30 жінок. З роками кількісний склад капели змінювався, але пропорції хорових партій завжди були витримані. Капела стала справжнім осередком муз. життя міста, брала участь у святкових концертах, у святах пісні, у концертах, присвячених пам'яті Т. Шевченка, К. Стеценка, творчих вечорах М. Заньковецької, проводжала в останню путь укр. письменника Панаса Мирного. Разом з хором В. Верховинця (див. *Верховинцю В. М. меморіальна дошка*), О. В. Свєшникова, симф. оркестром О. Єрофеєва, за участю І. Козловського капела дала ряд благодійних концертів на користь голодуючих Поволжя, для частин Червоної Армії, на заводах і в селах Полтавщини. Одночасно хорова капела була творчою майстернею композитор. діяльності її керівника Ф. М. Попадича. Са-

ме тут вперше були виконані його хор. твори. Хорова капела також виконувала укр. нар. пісні для хору («Спи моя дитино», «Ой, у полі вітер віє»), які були записані на Полтавщині і аранжировані Ф. М. Попадичем (див. *Попадичу Ф. М. меморіальна дошка*). У 1931 П. х. к. виборола звання лауреата Першої олімпіади УРСР, що проходила в тодішній столиці України м. Харкові.

ПОЛТА́ВСЬКА ХУДО́ЖНЯ ВИ́СТАВКА 1903. Організ. з нагоди відкриття *Котляревському І. П. пам'ятника* в Полтаві. У влаштуванні виставки активну участь брали живописці С. І. Васильківський, В. О. Волков, П. Д. Мартинович, Г. Г. Мясоєдов, О. Г. Сластіон, архітектор В. Г. Кричевський, письменник В. Г. Короленко. Експозиція розміщувалася в істор.-природничому музеї Полтав. губ. земства. Налічувала понад 300 творів 32 учасників. Експонувались: офорт Т. Г. Шевченка «Приятелі» (1859), ікони В. Л. Боровиковського, ілюстрації С. І. Васильківського та М. С. Самокиша до альбому «Из украинской старины» (СПБ., 1900), П. Д. Мартиновича до поеми І. П. Котляревського «Енеїда» (1873—75); картина Ф. С. Красицького «Якби ви не панич» (1898), живописні етюди та майолікові вироби О. Г. Сластіона, акварелі В. Г. Кричевського, скульптури Є. Р. Трипільської, композиції із зображенням архіт. пам'яток Полтавщини О. Л. Кульчицької. Окремі розділи — посмертна виставка творів рос. пейзажиста, академіка петерб. АМ В. Г. Казанцева (частина творів зберігається у Полтав. ХМ) і роботи майстра худож. фотографії Й. Ц. Хмелевського (див. *Хмелевського фотоательє*).

ПОЛТА́ВСЬКА ЦЕНТРА́ЛЬНА РА́ДА ПРОФСПІЛО́К. Ств. 4.V 1917 як Центр. бюро профспілок м. Полтави. Рада об'єднувала 22 профспілки міста (бл. 8 тис. робітників). Діяла до окупації міста нім.-австр. військами (29.III 1918).

ПОЛТА́ВСЬКА ШКО́ЛА ім. І. П. КОТЛЯРЕ́ВСЬКОГО. Збудована 1903—05 у формах *українського архітектурного стилю*. Була першою на Україні меморіальною школою, присвяченою видатному діячеві укр. культури (див. *Котляревського вулиця*). Місце було визначено на схилі Подільської гори нижче дільниці *Успенського собору*. Проект розроблено 1903 арх. Е. Н. Сердюком (стильова спрямованість, об'ємна композиція, фасади, деталі) та арх. М. Ф. Стасюковим (плани, розрізи). Школа була Г-подібна у плані, двоповерхова, 1-й поверх — цегляний, 2-й — дерев'яний, обкладений цеглою. Мала високий, чотирисхилий дах, вкритий черепицею. На гол. пд. фасаді було вміщено скульптурне погруддя І. П. Котляревського (скульп. Л. В. Позен) та меморіальна дошка. До сх. фасаду передбачалося добудувати одноповерхове приміщення музею І. П. Котляревського (проект арх. Є. Н. Сердюка, не здійснено). Школа функціонувала за призначенням, у 20—30-х рр. — як навчальний заклад, що належав залізничникам. Під час Ве-

Полтава. Школа ім. І. П. Котляревського. Фото поч. 20 ст.

ликої Вітчизн. війни спалена. Після війни розібрана.

ПОЛТА́ВСЬКА ШКО́ЛА КРАСНОПИ́СЦІВ. Засн. на поч. 20-х рр. 19 ст. за ініціативою міністра внутр. справ В. П. Кочубея (див. *Кочубеїв садиба*), який вніс (1820) цю пропозицію в Комітет Міністрів. Вказівку про відкриття П. ш. к. було надіслано малорос. генерал-губернатору М. Г. Рєпніну керівником канцелярії М-ва внутр. справ бароном Кампенгаузеном у червні 1823. П. ш. к. знаходилася у віданні приказу громадської опіки і на його кошти утримувалася. Комплектувалася здебільшого дітьми-сиротами, які виховувалися у сирітських будинках. До школи приймалися хлопчики не молодше 10 років. Вони могли навчатися в гімназії чи повітовому уч-щі, а для уроків чистописання були відведені спеціальні години. Учні мали навчитися писати каліграфічним почерком, правильно і швидко. Здібні учні, що паралельно навчалися у гімназіях, по закінченні школи могли одержати місце помічника століначальника, інші, в залежності від успіхів, одержували звання старшого чи молодшого писаря. Зразки письма випускників подавалися до М-ва внутр. справ, яка й призначала їх на службу. За одержану освіту треба було прослужити від 8 до 10 років, а після могли одержати обер-офіцерський чин. Школа розміщувалася у найманому будинку (полтавського багатія Руденка), де до того знаходився дім для виховання бідних дворян, а пізніше була губерн. земська управа (тепер на тому місці розташ. Полтав. краєзнав. музей). Першим директором школи був депутат Полтавського генерального суду Федір Константинович. Діяла школа до поч. 60-х рр. 19 ст. У ній був створений відомий у місті хор, який співав у церкві громадської опіки.

ПОЛТА́ВСЬКА ШКО́ЛА МІЛІ́ЦІЇ молодшого і середнього командного складу ім. Г. І. Петровського. Відкрита в 1930. Діяла до вересня 1941. Брала активну участь в обороні Полтави у вересні 1941 від нім.-фашист. загарбників. Знаходилася по вул. Жовтневій № 37 (тепер будинок Обл. Ради профспілок).

ПОЛТА́ВСЬКА ШКО́ЛА САДІВНИ́ЦТВА. Засн. 1820 на тер. *Полтавського міського саду* (тепер парк «Перемога»). У ній навчалися гол. чином кріпаки, які потім поверталися до своїх господарів і займалися безпосередньо садівництвом в їх маєтках. Завідуючим був гол. садівник Полтави Клінгерберг. Учні доглядали за садом, який було віддано для практичних занять. У 30-х рр. 19 ст. зведено будинок для школи. Мурований, прямокутний у плані, двоповерховий, у стильових формах зрілого класицизму. 1841 школа припинила існування, споруди і землі в кількості 24 дес. 217 кв. саж. передано *Полтавському інституту шляхетних дівчат*, що містився поруч. Тепер у будинку — міська інфекційна лікарня, розташ. на Першотравневому просп. № 22.

ПОЛТА́ВСЬКА ШКО́ЛА САДІВНИ́ЦТВА І ГОРОДНИ́ЦТВА нижча. Розташ. у с. *Павленках* Полтав. волості на Пн. від м. Полтави. Засн. Полтав. губ. земством 1895 на купленій ним садибі полтав. садівника І. Гуссона. У школі навчалися діти селян губернії. Вивчалися теоретичні і практичні питання овочівництва, городництва, садівництва, лісорозведення, хмелярства, а також шовківництва, бджільництва, плетіння кошиків, теслярсько столярських ремесел та ін. Курс школи був трирічний з обов'язковим річним перебуванням на практиці в будь-якому садівничому закладі. Діяла школа до перших років Рад. влади, коли вона була реорганіз. на технікум. 1929

територія увійшла в межі м. Полтави. Тепер належить Полтавському сільськогосподарському технікуму. На тер. кол. школи росте дуб Т. Г. Шевченка (посаджений друзями і шанувальниками Кобзаря в 1861). Міститься на Першотравневому просп. № 10.

ПОЛТА́ВСЬКЕ АВТОТРА́НСПОРТНЕ ПІДПРИЄ́МСТВО № 15354. Свій початок бере з 1919, коли при губ. Раді нар. г-ва було створено автосекцію. Тоді в розпорядженні секції було лише 4 вантажних автомобілі, 7 легкових і 2 мотоцикли. У серед. 1922 губернія мала 14 вантажних автомобілів, 2 — напівантажних, 8 легкових, 8 — у повітах губернії, а також відносно чисельний — гужовий транспорт. 13.XII 1924 було створено Полтавську транспортну контору. Паралельно існували Полтав. контора акціонерної спілки «Транспорт» (утв. 1922) та артіль «Грузвозчик» (організ. 1924). 11.VI 1927 було відкрито автобусний рух по маршруту Полтава — Диканька — Зіньків — Гадяч. У 1928 на розі вул. Леніна та Гоголя розпочато будівництво гаража на 150 автомобілів. Тоді Полтав. транспортна контора мала 16 автомобілів.
1945 перейменовано на Полтав. автотранспортну контору. У червні 1964 з неї виділено автобусний і таксомоторний парк. Вантажний автопарк був переміщений на вул. Зіньківську № 46, а згодом — на вул. Саксаганського № 1. У грудні 1955 до автотрансп. контори приєднано Полтав. автотрансп. роту Союззаготтрансу (існ. з 1938). 1956 було 270 автомобілів і працювало 406 чол. У 1957 автотрансп. контора розміщується в гаражі на вул. Ветеринарній № 22. 31.VII 1959 контора стала називатися Полтав. вантажний автопарк № 3, з серпня 1961 — Полтав. автоколона № 2214. У лютому 1964 до неї приєднано ряд ін. автотранспортних підприємств області. З 1986 — сучасна назва. Центр. база підприємства розташ. у Полтаві на вул. Ветеринарній № 22; колона № 7 — на вул. Визволення № 19; колона № 5 — у смт Нових Санжарах. У П. АТП № 15354 працює 1174 чол., у т. ч. 743 водії та 299 слюсарів. Автопарк налічує понад 630 вантажних автомобілів 94 марок і модифікацій, 40 автобусів, понад 430 одиниць причепів і напівпричепів.

ПОЛТА́ВСЬКЕ ВИРОБНИ́ЧЕ ОБ'Є́ДНАННЯ. 1) Елеваторної і зернопереробної промисловості. Ств. 1937. З 1957 — Полтав. обл. управління хлібопродуктів УРСР, з 1986 — Полтав. виробниче управління хлібопродуктів, з 1988 — сучасна назва. До складу об'єднання входить 27 структурних підприємств Полтав. області. Розташ. на вул. Жовтневій № 14.
2) Пивобезалкогольної промисловості. Ств. 1976. До складу ввійшли Полтав. (головне підприємство), Кременчуц. пивоварні заводи та Миргород. завод мін. вод. Осн. напрямок виробництва: пиво, безалкогольні напої, мінеральні води, солод та поліетиленові ящики (освоєно виробництво 1986 на мінеральному з-ді). Розміщено на вул. Фрунзе № 160. 3) Хлібопекарської промисловості. Ств. 1976. Осн. напрямок виробництва — виготовлення хлібобулочних і кондитерських виробів. Розміщене на вул. Комарова № 10.

ПОЛТА́ВСЬКЕ ВИРОБНИ́ЧО-АГРА́РНЕ ОБ'Є́ДНАННЯ по виробництву, заготівлі і переробці цукрового буряка. Створено 1938 як Полтавський цукробурякотрест. З 1985 має сучасну назву. Йому підпорядковано 11 цукрозаводів, 15 радгоспів, ПМК (пересувна механізована колона) і 4 непромислових орг-ції. За сезон цукроваріння 1989—90 перероблено 4309,9 тис. т цукрових буряків і

вироблено 512,8 тис. т цукру, з цукрової тростини — 74,2 тис. т цукру.

ПОЛТА́ВСЬКЕ ВИ́ЩЕ ВІЙСЬКО́ВЕ КОМА́НДНЕ УЧИ́ЛИЩЕ ЗВ'ЯЗКУ́ ім. Маршала Рад. Союзу К. С. Москаленка. Ств. 1968. Готує офіцерів військ зв'язку з вищою військово-спец. освітою. Курсанти вивчають загальноосвітні, загальноінж., загальновійськ., військово-тех. і військ.-спец. дисципліни. Термін навчання — 4 роки. Випускникам училища присвоюються військ. звання «лейтенант» і кваліфікація «інженер по експлуатації засобів зв'язку». Фонд б-ки — понад 106 тис. од. зб. Розміщене на вул. Зіньківській № 44.

ПОЛТА́ВСЬКЕ ВИ́ЩЕ ЗЕНІ́ТНЕ РАКЕ́ТНЕ КОМА́НДНЕ УЧИ́ЛИЩЕ Червонопрапорне ім. генерала армії М. Ф. Ватутіна. Ств. 1941 на базі Дніпропетр. арт. курсів удосконалення командного складу Червоної Армії. З 23.VIII 1941 до 15.VII 1944 знаходилось у Томську. З 1944 дислокувалося в Дніпропетровську і готувало офіцерів-артилеристів. Влітку 1957 уч-ще переміщене з Дніпропетровська в Полтаву і перейменоване на Полтав. арт. училище. 1968 реорганіз. на вище зенітно-арт. Того ж року йому присвоєно ім'я генерала армії М. Ф. Ватутіна (1901—44; див. *Ватутіна вулиця*). З 1973 — сучасна назва. 10 вихованців уч-ща удостоєні звання Героя Рад. Союзу (К. Ф. Бєлошапкін, В. М. Безукладников, В. М. Білоус, О. Д. Галецький, Ф. С. Клейбус, М. В. Лебедєв, М. П. Лопач, О. О. Позняков, Є. І. Стерин, М. М. Юр'єв). Уч-ще готує офіцерів з вищою військово-спец. освітою для військ протиповітряної оборони сухопутних військ. Випускникам уч-ща присвоюють військ. звання «лейтенант» і кваліфікацію інженера експлуатації радіотех. засобів. Б-ка налічує бл. 100 тис. од. зб. Є музейна кімната. Міститься в буд. кол. *Полтавського кадетського корпусу*. Розташ. на вул. Жовтневій № 42. На фасаді будинку уч-ща *Ватутіну М. Ф. меморіальна дошка*. Іл.— табл. VII.

ПОЛТА́ВСЬКЕ ВІДДІ́ЛЕННЯ 1) Всесоюзного товариства політичних каторжан та засланців-поселенців. Було засн. 1924. Відділення мало видавництво «Політкаторжанин». Одним з членів Полтав. відділення т-ва була кол. член останнього складу виконкому «Народної волі» Н. М. Салова (1860—1941). Мешкала в Полтаві по вул. Садовій № 10, потім — по вул. Паризької Комуни № 15. Т-во припинило діяльність 1935. Містилося на вул. Паризької Комуни № 15. 2) Українського геолого-розвідувального інституту н.-д. (УкрНДГРІ). Ств. 1962 як Полтав. експедиція УкрНДГРІ, яка 1967 перетворена на Полтавське відділення УкрНДГРІ. 1990 відділення наліч. 2 наук. відділи з 10 лабораторіями, 2 наук.-допоміжні формування та дві допоміжні служби. У 1990 співробітників — 270, науковців — 100. Розташоване на вул. Фрунзе № 149.

ПОЛТА́ВСЬКЕ ВІДДІ́ЛЕННЯ РОСІ́ЙСЬКОГО МУЗИ́ЧНОГО ТОВАРИ́СТВА (П. в. РМТ). Відкрито 1899. До дирекції т-ва увійшли К. А. Баляспий (голова дирекції), Д. В. Ахшарумов, Н. М. Головня (заступники голови дирекції), П. Д. Шклярович та В. П. Трегубов (члени дирекції). З часом склад дирекції мінявся і практично всією діяльністю відділення керували професійні музиканти Дмитро Володимирович Ахшарумов (1864—1938; закінчив Полтав. кадет. корпус; з 1897 до 1919 мешкав у Полтаві) — скрипаль, соліст, диригент, та Надія Миколаївна Головня (дівоче прізвище Вуїч — піаністка, дружина племінника М. В. Гоголя — В. Я. Головні).
Ще до організації П. в. РМТ у Полтаві діяв напівматор. симф. ор-

кестр (з 1898), яким керував у 1903—14 Д. В. Ахшарумов, та інструментальний квартет у складі Д. В. Ахшарумова (перша скрипка), Є. В. Святловського (друга скрипка), А. Н. Лісовського (альт) та Д. С. Пилищука (віолончель). Концертмейстером була Н. М. Головня. 27.I 1898 симф. оркестр виступав у Полтаві. Виконувалися твори Бетховена, Баха, Тартіні, Кареллі, Ахшарумова.
З 27 січня до 29 грудня 1898 відбулося 11 симф. концертів, які заклали основу організації при П. в. РМТ великого симф. оркестру. За порівняно короткий час оркестр оволодів репертуаром складних симф. музичних полотен укр. композиторів М. Лисенка, В. Сокальського, О. Немеровського, Л. Лісовського, І. Рачинського, М. Калачевського («Українська симфонія» М. Калачевського вперше виконана була у Полтаві в 1900), а також рос. та зх.-європ. класики. У 1903—14 симф. оркестр під керівництвом Д. В. Ахшарумова виїздив влітку із концертами по містах України і Росії, а також ін. країн. За цей час всього у Полтаві і на гастролях було дано понад 400 концертів. Другим напрямком діяльності П. в. РМТ була організація муз. освіти та підготовка кваліфікованих музичних фахівців. 8.IX 1902 при відділенні почали діяти муз. класи, де навчались грі на фортепіано, сольного співу та грі на різних муз. інструментах. 1903 муз. класи були реорганізовані на *Полтавське музичне училище* П. в. РМТ. 1916 для нього закінчено будівництво спец. 3-поверхового будинку (вул. Пушкіна № 32; тепер міський *Полтавський Палац піонерів та школярів*). П.в. РМТ вело широку концертну діяльність, запрошуючи відомих артистів, співаків та інструменталістів. На запрошення відділення у Полтаві виступали піаністи: А. Аренський, Бергер, М. Берковська, Н. Вапляровська, Н. Ванновський, Н. Головня, Е. Зайцева, Н. Калиновська, М. Лисенко (див. *Лисенка вулиця*), Л. Лісовський, В. Маурин, М. Опацевич, В. Рембро; співаки: С. Аркад'єва, С. Байрак, О. Вронська, А. Галінський, В. Дроздова-Діковська, А. Падовані, Ф. Поляков, Р. Таманті, арфісти: Р. Брамант, Я. Шаховська; скрипалі: М. Берсон, Е. Бірман, Я. Гегнер; віолончелісти: В. Алоїз, Є. Кальнибогоцький, А. Шварц та ін. З авторськими концертами виступали композитори М. Лисенко, А. Рубінштейн, С. Рахманінов, О. Скрябін. Відділення проводило велику роботу по естет. вихованню населення, підготовці муз. кадрів, частина яких стали відомими діячами вітчизняного мистецтва.

ПОЛТА́ВСЬКЕ ВІДДІ́ЛЕННЯ РОСІ́ЙСЬКОГО ПОЗЕМЕ́ЛЬНОГО БА́НКУ. Ств. 1909 у Полтаві. Очолювалося управляючим. Видавало селянам позики під заклад земельних наділів для придбання землі. Мало право купувати і продавати землі на свій рахунок і продовжувати терміни позики. Підпорядковувалося Петерб. селянському поземельному банкові. Націоналізоване на підставі декрету Рад. уряду від 25.XI 1917. Містилося у *Дворянського і селянського банку будинку*, розташ. на розі вулиць Куракінської та Круглої (тепер вул. Жовтнева № 39).

ПОЛТА́ВСЬКЕ ГУБЕ́РНСЬКЕ ДВОРЯ́НСЬКЕ ДЕПУТА́ТСЬКЕ ЗІБРА́ННЯ. Організ. 1802. Було вищою формою станової організації дворянства Полтавщини, відало всіма становими справами (ведення родовідних книг, прийом і виключення з дворянського стану, прийом дворянських дітей у Петровський Полтав. кадетський корпус та Ін-т шляхетних дівчат, виховання дітей бідних дворян на казенні кошти, призначення пенсії дворянам за довголітню

службу, влаштування престарілих дворян у дворянські притулки, справи про опіку тощо), захищало політ. привілеї і права дворянства. Ліквідоване декретом Раднаркому України від 9.II 1919 «Про відміну станів і цивільних чинів». Документи зібрання за 1875—1916 зберігаються в Архіві Полтав. області.

ПОЛТА́ВСЬКЕ ГУБЕ́РНСЬКЕ ПРАВЛІ́ННЯ. Засн. 1802 в зв'язку з утв. Полтав. губ. Очолював губ. правління губернатор. П. г. п. було адм. установою, виконавчим органом при губернаторі. Контролювало і спрямовувало діяльність всіх ін. губ. установ. До складу губ. правління входили губернатор (голова) і два радники. Вирішальний голос у губ. правлінні належав губернаторові, який міг прийняти або відкинути будь-яку пропозицію членів правління. Згодом до губ. правління був включений віце-губернатор, який до цього виконував обов'язки голови казенної палати. Губ. правління складалося з загального присутствія і канцелярії. Структура канцелярії П. г. п. змінювалася кілька разів. До 40-х рр. вона складалася з експедицій, кожна з яких відала певним колом питань. За «Положенням про порядок ведення справ у губернському правлінні» від 3.VI 1837 канцелярія мала 4 відділення, а відділення — столи. Згідно з «Положенням про губернські правління» від 2.I 1845 канцелярія ділилася на три відділення, які, в свою чергу, мали поділ на столи. Кожне відділення очолювалось радником і мало реєстраторів, секретаря, столоначальників, їх помічників і канцелярських службовців.

Крім того, при губ. правлінні були: газетний стіл — відав госп. справами редакції і друкарні «Губернские ведомости»; ревізійний стіл — стежив за виконанням установами постанов правління, рішень судових органів, тощо; екзекуторська частина — завідувала грошовими сумами правління, складала річні фінанс. звіти правління тощо.

На підставі «Тимчасових правил про губернські установи» від 8.VI 1865 номерні відділення канцелярії губ. правління були замінені іменними: розпорядчим, лікарським, будівельним. На чолі лікарського відділення, яке здійснювало сан. нагляд, контроль за приватними лікар. установами і лікарями, судову експертизу тощо, стояв лікар. інспектор.

1890 ств. тюремне відділення на чолі з тюремним інспектором. У випадках незгоди радників з рішенням губернатора, вони зобов'язані були викладати свої міркування у письмовій формі і повідомляти про це Сенат. За реформами 60—70-х рр. 19 ст. коло питань, які вирішувалися губ. правлінням, звузилося. Зокрема, ряд функцій було передано судовим органам і земствам. Ліквідовано в березні 1917. Більшість документ. матеріалів загинуло в 1943. Збереглася лише частина документів креслярського відділення, які зберігаються в Архіві Полтавської обл.

ПОЛТА́ВСЬКЕ ГУБЕ́РНСЬКЕ УПРАВЛІ́ННЯ — 1) Акцизне. Займалося збором непрямих податків (т. з. акцизів) з доходів від продажу спирто-горілчаних виробів; виробів з дріжджів, тютюну, нафти, сірників. Ств. 1862. Ліквідовано після Жовтневої революції. 2) Військово-продовольчого постачання. Діяло в 1920—22. Управління керувало справами постачання військ. частин, установ і закладів військ. відомства у межах губернії продуктами і предметами першої необхідності, вело облік потреб продовольчих товарів, контроль за правильністю розподілу продуктів і фуражу; відало також питаннями допомоги населенню губернії, яке потерпіло від неврожаю, допомоги голодуючим Поволжя. 3) Земельне Полтав.

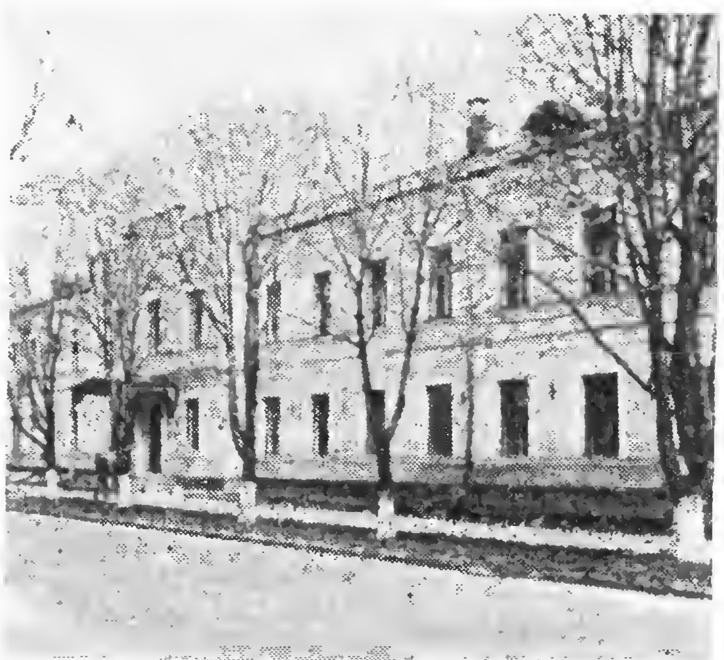
губерн. виконавчого комітету Рад робіт., сел. і червоноарм. депутатів. Ств. на підставі постанови Наркоматів земельних і внутр. справ УСРР від 27.II 1919. Управління займалося створенням сприятливих умов для розвитку с. г., організацією с.-г. кооперації, відало держ. земельним фондом, землевпорядними роботами в межах губернії. Припинило діяльність 1925 в зв'язку з ліквідацією в червні 1925 Полтав. губернії. 4) Постачання армії і фронту (Губпостачарм). Створено у березні 1919. Було ліквідоване наприкінці липня 1919 у зв'язку із захопленням Полтави, а на поч. серпня того року і всієї тер. Полтав. губернії денікінцями. 5) Управління внутрішніх справ при головнокомандуючому збройними силами півдня Росії. Засн. наприкінці липня 1919 після зайняття Полтави денікінськими військами. Було виконавчим органом при губернаторі, з допомогою якого здійснювало реставрацію дореволюц. порядків. Ліквідоване в грудні 1919.

ПОЛТА́ВСЬКЕ ДУХО́ВНЕ УЧИ́ЛИЩЕ. Засн. 1818. Готувало служителів культу нижчого рангу для Полтавської єпархії. Спочатку містилося у двох будинках біля *Полтавського Хрестовоздвиженського монастиря,* а з 1876 — у спеціально зведеному для уч-ща будинку. Кількість учнів — 227 (1876), викладачів з адміністрацією — 17 чол. (1916). Викладалися, крім спец. предметів, і загальноосв.: рос., латинська і грецька мови, рос. історія, природознавство, географія, арифметика, співи. Діяло до 1918. Містилося на вул. Колонійській № 19 (тепер вул. Сковороди № 18).

ПОЛТА́ВСЬКЕ ЄВРЕ́ЙСЬКЕ УЧИ́ЛИЩЕ ТАЛМУ́Д-ТО́РА. Відкрито 1.IV 1895 на кошти Ф. Л. Геренберга і Д. М. Молдавського. Існ. на добровільні пожертвування. Мало сім відділень (серед них — ремісниче, теслярне, токарне). Викладалися: закон божий, рос. та староєвр. мови, арифметика та ін. Викладачів — 8 (1916), учнів — 240 (1895). Містилося у будинку євр. товариства по вул. Новопрокладеній (тепер вул. Шолом-Алейхема).

ПОЛТА́ВСЬКЕ ЄПАРХІА́ЛЬНЕ БРА́ТСТВО ім. святого Макарія. Ств. 29.IV 1890. Надавало матеріальну (грошову) підтримку церковнопарафіяльним школам (допомогу бідним учням, ремонт приміщень, придбання літератури), сприяло відкриттю нових шкіл, у т. ч. й жіночих, курсів для підготовки вчителів шкіл грамоти. У 1896 братство налічувало 1388 членів, у т. ч. 35 почесних, 16 пожиттєвих і 844 дійсних. У його віданні було 1388 шкіл, у т. ч. 476 церковнопарафіяльних і 547 шкіл грамоти. Всього у них учнів — 29 428. Керувала братством рада, яку очолював ректор Полтав. духовної семінарії протоієрей І. Х. Пічета (1844—?; нар. в Мостарі, Герцоговина). 1858 приїхав в Одесу; 1867 закінчив Київ. духовну

Полтава. Будинок колишнього духовного училища.

академію. 1867—88 учителював у Полтав. семінарії, в 1890—1902 — ректор Полтав. духовної семінарії. Припинило діяльність 1918.

ПОЛТА́ВСЬКЕ ЗЕ́МСЬКЕ РЕМІСНИ́ЧЕ УЧИ́ЛИЩЕ — перша навч. професійна школа на Полтавщині. Засн. 29 листопада 1878 губ. земством у м-ку Дігтярях Прилуцького повіту (тепер Чернігів. обл.) на садибі з будівлями, подарованими укр. поміщиком, меценатом і громадським діячем Г. П. Галаганом. Мала відділи: слюсарний, ковальський, столярний і ливарний. Уч-ще випускало техніків і ремісників для с.-г. виробництва, давало заг. початкову освіту. Навчалися хлопці віком з 13 до 16 років. Курс навчання — 4 роки. У червні 1897 уч-ще з Дігтярів перевели до Полтави і воно стало 5-класним. Мало двоповерховий навч. корпус, майстерні, де могли працювати до 150 вихованців, інтернат на 100 чол. З 1900 учні займалися художньо-ковальським і різьбярським ремеслами, вивчали котельну і мідну справи. За перші 25 років існування уч-ще підготувало 360 фахівців (167 — 1901, 162 — 1912). Майстри Ю. Г. Гессе, К. М. Кремінг, А. К. Лінген, В. В. Лопатін. Вироби учнів уч-ща експонувалися на багатьох виставках України та Росії. Розміщувалося на Сінному майдані (тепер пл. Дзержинського).

ПОЛТА́ВСЬКЕ КОМЕРЦІ́ЙНЕ УЧИ́ЛИЩЕ О. О. БАЙЄ́РА приватне семикласне. Засн. 1900. Готувало фахівців торгівлі та комерц. справи середньої кваліфікації. Директор і засновник — О. О. Байєр (до 1903 викладач математики в кадетському корпусі). Викладачів — 20. Крім заг.-осв. дисциплін, викладалися: бухг. облік, комерц. географія та кореспонденція, політ. економія, хімія, товарознавство. Містилося на вул. Шевченка (до 1908 — Новополтавська).

ПОЛТА́ВСЬКЕ МЕДИ́ЧНЕ УЧИ́ЛИЩЕ. Відкрите 1872 як чоловіча *Полтавська фельдшерська школа* при Полтавській земській лікарні. З 1953 — сучасна назва. Протягом багатьох років в уч-щі працювали викладачами проф. хірургії М. Ф. Мазурик, кандидати мед. наук А. І. Ваховський і Л. А. Сільченко (кол. директор уч-ща), засл. лікарі УРСР Г. М. Синяговський і О. І. Шупик та ін. Ряд випускників уч-ща стали вченими, в т. ч. професори І. П. Дяченко, Г. Є. Гайсинський, Є. І. Чайка, В. П. Комісаренко, І. Я. Дейнега та ін. Тепер у навч. корпусі 16 кабінетів, 7 лабораторій. Працює 140 викладачів. Навчається 668 учнів на денному відділенні і 260 учнів — на вечірньому (1990). Б-ка налічує 50 тис. од. зб. Розміщене на вул. Комсомольській № 51[а].

ПОЛТА́ВСЬКЕ МІСЬКЕ́ УЧИ́ЛИЩЕ. Засн. 1799 як народне уч-ще, з 1808 — *Полтавське повітове училище*. 1877 перетворене на міське трикласне, з 1908 — чотирикласне, 1-е міське. У 1893—1900 уч-ще містилося у двох найманих будинках на вул. Приютській та Срітенській (тепер Дзержинського і Комсомольська). 1899 споруд. новий будинок на вул. Приютській № 4. В уч-щі наліч. 180 учнів (1902), 7 викладачів (1908). Тривалий час в уч-щі працював музикант, хоровий диригент І. М. Різенко. 24.IX 1861 при уч-щі було відкрито *недільну школу*.

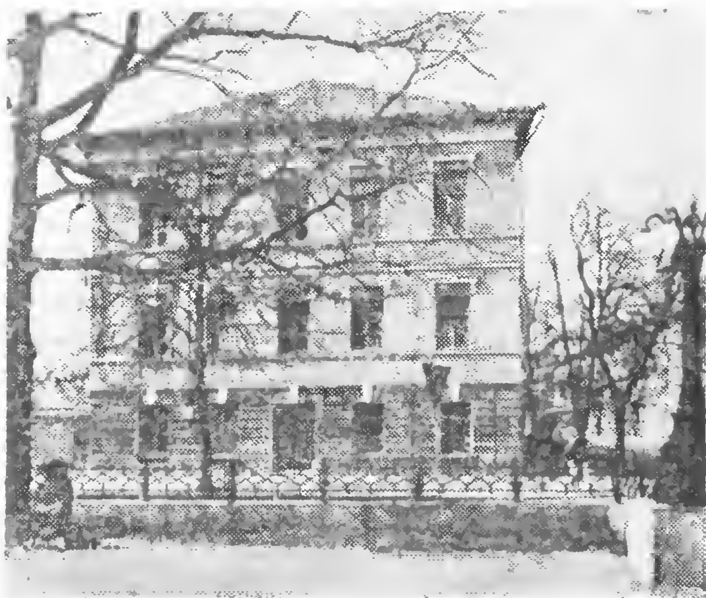
ПОЛТА́ВСЬКЕ МУЗИ́ЧНЕ УЧИ́ЛИЩЕ ім. М. В. Лисенка. Засн. 1902 як муз. класи *Полтавського відділення Російського музичного товариства*. З 1903 — *Полтавське музичне училище* цього відділення. Після Жовтневої революції муз. уч-ще стало державним і готувало фахівців для професійних муз. установ, керівників самодіяльних хорів та оркестрів. 1953 училищу присвоєно ім'я укр. композитора М. В. Лисенка (див. *Ли-*

сенка вулиця). П. м. у. має такі відділи: сольного співу, хорового диригування, фортепіано, нар. муз. інструментів, духових інструментів, смичкових інструментів, музично-теоретичний.

У 1990 в музичному училищі налічувалося 459 учнів і працювало 132 педагоги, у т. ч. засл. учитель УРСР М. К. Мироненко, засл. артист УРСР І. А. Коваль, засл. працівники культури УРСР М. І. Жерновий, Б. П. Ландар, О. І. Чухрай. У П. м. у. працюють художні колективи: хор, оркестр нар. інструментів, ансамбль скрипалів, нар. інструментів («Балалайка», «Карусель»), камерний та вок. ансамблі. За роки існування П. м. у. підготувало понад 5 тис. фахівців-музикантів. Серед випускників: нар. артисти СРСР М. К. Кондратюк і В. В. Небольсін, нар. артистка УРСР Т. І. Кислякова, заслужені діячі мистецтв УРСР В. Я. Гурфінкель, Г. С. Левченко, заслужений вчитель УРСР М. К. Мироненко, засл. артисти УРСР М. Братков, О. І. Виноградова, М. Голенко, Т. Гриценко, А. Дудник, В. Єфремов, В. Ю. Міщенко, В. Навроцький, Н. В. Ножнова; засл. працівники культури УРСР С. І. Бромберг, Г. С. Калаїда, В. С. Карпов, Б. П. Ландар, П. Т. Лиманський, О. С. Ляховський, Я. М. Малько, М. Могилевський, І. Х. Тендітник, М. І. Тимоха, О. І. Чухрай. У числі вихованців — композитори О. Ф. Кива, А. П. Коломієць; професори та доценти вищих навч. закладів К. М. Греченко, А. П. Коломієць, Г. С. Левченко, А. А. Литвинов, Т. М. Михайлова, Г. О. Тюменева, Т. Ф. Шеффер; лауреати респ., всесоюз. та міжнар. конкурсів С. Грінченко, В. Єсипок, Н. Лелюк, Р. Лісніча, Д. І. Остапенко, В. та Є. Червонокіндратенки. На фасаді буд. уч-ща встановлено *Попадичу Ф. М. меморіальну дошку*. Розташ. (з 1970) на вул. Жовтневій № 11.

ПОЛТА́ВСЬКЕ МУЗИ́ЧНЕ УЧИ́ЛИЩЕ *Полтавського відділення Російського музичного товариства*. Засн. 1902 як муз. класи. З 1903 — уч-ще. Засновником і першим його директором був скрипаль і викладач Д. В. Ахшарумов (1864—1938), заст. директора — піаністка Н. М. Головня. Уч-ще мало три відділи: фортепіанний, сольного співу, оркестровий. Загальноосв. предмети вивчалися в обсязі перших чотирьох класів чол. гімназії. Плата за навчання — 50—150 крб. на рік. У 1904 тут працювало 17 вчителів гри на фортепіано (Густав Бергер, закінчив Берлінську консерваторію, Н. М. Головня, М. В. Берковська, А. М. Гофман та ін.), 6 — сольного співу (Ф. П. Левицький, Роберт Таманті, В. О. Дроздова-Диковська, М. М. Денисенко, перша вчителька нар. артиста СРСР І. С. Козловського та ін.), 7 — гри на скрипці, 1 — клас альта, 8 — клас віолончелі, 6 — класу контрабас, 3 — духових (дерев'яних та мідних) — флейта, кларнет, 4 — гобой, 3 — фагот, 5 — мідних (полтавський диригент О. Г. Єрофеєв, 1884—1968), 2 — клас арфи (Н. М. Головня, М. В. Тойман), 2 — клас ударних

Полтава. Музичне училище.

інструментів. Мову і літературу викладав В. О. Щепотьєв. Уч-ще мало симфонічний оркестр (диригент Д. В. Ахшарумов) та оперний клас (керівник Ф. П. Левицький). Ці два художні колективи обумовили організацію 1919 *Полтавського оперного театру*. У 1921—23 керівником хорової капели був О. В. Свєшников (1890—1980; рос. хоровий диригент і муз. діяч, нар. арт. СРСР, Герой Соц. Праці). Перший симфонічний концерт у новому приміщенні уч-ща відбувся 20.III 1916, під час якого було виконано: увертюру до опери «Руслан і Людмила» та «Арагонську хоту» М. Глінки, «Героїчну фантазію» і балетну сюїту з опери «Фереморс» А. Рубінштейна, «Світанок на Москві-ріці» М. Мусоргського та «Урочисту увертюру 1812 р.» П. Чайковського. Потім концерти відбувалися регулярно.

Спочатку уч-ще містилося у будинку на розі вул. Петровської (тепер вул. Леніна) та Протопопівської (нині Котляревського; тут — обл. упр. профтехосвіти), а з 1916 — у спец. спорудженому для муз. уч-ща 3-поверховому будинку з забезпеченням звукової ізоляції між класними кімнатами, з двома фойє і концертним залом на 1200 місць (арх. Т. Я. Гардасевич; тепер тут — Палац піонерів, вул. Пушкіна № 32). У 1917 порушувалося питання про реорганізацію уч-ща на консерваторію. Після Жовтня 1917 уч-ще стало державним. Див. *Полтавське музичне училище* ім. М. В. Лисенка.

ПОЛТА́ВСЬКЕ НАРО́ДНЕ ОПОЛЧЕ́ННЯ у Вітчизн. війні 1812. Сформоване (козацьке і земське) згідно з урядовими маніфестами від 6 та 16 липня 1812. До його складу увійшло 9 кінних полків — 11 383 козаки й 16 тис. ратників. Більшість ополченців були селянами та козаками. Для екіпіровки й постачання ополчення населення Полтавщини пожертвувало 3 млн. крб., 30 тис. чвертей борошна, 2812 тис. чвертей різних круп, 25 тис. чвертей вівса, 21 тис. чвертей сухарів. У формуванні 5-го козацького полку в м-ку *Горошиному* брав активну участь І. П. Котляревський (див. *Котляревському меморіальні дошки*), нагороджений за це пам'ятною срібною медаллю. На чолі П. н. о. став генерал П. С. Жевахов, що мав значний військ. досвід, брав раніше участь у двох рос.-тур. війнах кінця 18 ст. Після битви під Бородіно П. н. о. з Чернігівським прикривало пн. кордони Чернігівщини і частково Київщини, стримувало наполеонівські війська, які неодноразово намагалися просунутись із Пд. Білорусії на Україну. Під час контрнаступу рос. армії П. н. о. звільнило від наполеонівських військ Пд. Білорусію, зайняло Могильов, з'єдналося з 3-ю армією ген. П. В. Чичагова, щоб прикрити Волинь з Пн.-Сх. Після поразки Наполеона ополчення брало участь у закордонному поході рос. армії, в блокуванні й здобутті фортець у Польщі — Нового Замостя, Модлина, Торна ін. Кілька місяців ополченці несли гарнізонну службу на тер. Польщі, Німеччини, Франції. У серпні 1814 ополчення було розформоване й повернулося на Полтавщину.

Генерал П. С. Жевахов останні роки свого життя після повернення з походу мешкав у м. *Біликах* (тепер Кобеляцького р-ну). Дванадцять бойових знамен П. н. о. 1812 зберігалися потім в Успенському кафедральному соборі м. Полтави. Будівля собору, за винятком мурованої дзвіниці, не збереглася.

ПОЛТА́ВСЬКЕ ОБ'Є́ДНАННЯ АВТОМОБІ́ЛЬНОГО ТРА́НСПОРТУ. Ств. 1930 як Полтавська контора «Союзтранс» Всесоюз. транспортно-експедиційн. об'єднання. 1932 Полтавська контора передана Харків. автогужовому тран-

спорт. тресту «Хотранс», стає Полтав. міжрайонною конторою «Хотранс». З ств. 1937 Полтав. обл. був організ. автогужовий трест «Полтавтранс». 1939 ств. Полтав. обл. трест автомоб. транспорту, якому підпорядковувалось 4 контори: Полтавська, Кременчуцька, Гадяцька і Лубенська. Після визволення Полтавщини від нім.-фашист. окупантів трест відновив свою діяльність у листопаді 1943. Починаючи з 1966 п'ять разів змінював свою назву. Сучасна — з 1989. Тепер об'єднання має у своєму складі 21 автотранспортне підприємство, Полтав. транспортно-експедиц. підприємство, станцію тех. обслуговування, Полтавське обл. об'єднання автобусних станцій, обласний автоучкомбінат та обл. госпрозрахункову ремонтно-будівельну дільницю. Розміщене на вул. Чапаєва № 9.

ПОЛТА́ВСЬКЕ ОБЛАСНЕ́ ВИРОБНИ́ЧЕ ОБ'ЄДНАННЯ РИ́БНОГО ГОСПОДА́РСТВА (Полтаварибгосп). Ставкове рибне господарство. Свій початок бере з 1.I 1965. Розміщуються ставки здебільшого в заплаві ріки Сули, на землях непридатних для землеробства після заповнення чаші Кременчуцького водосховища. До складу об'єднання входять Броварківське, Лиманське, Святилівське рибні господарства, які зайняті вирощуванням товарної ставкової риби; селекційно-племінне і риборозплідні рибні господарства; Градизький рибзавод переробки рибної продукції; Кременчуцьке нерестово-вирощувальне рибне г-во та Дніпродзержинський рибо-розподільник рослиноїдних риб, діяльність яких спрямована на відтворення рибних запасів Кременчуцького і Дніпродзержинського водосховищ. Загальна площа водного дзеркала ставків, що належать об'єднанню 7080 га. Загальна площа господарства понад 7250 га. Розміщене в с. Бугаївці Глобинського р-ну.

ПОЛТА́ВСЬКЕ ОБЛАСНЕ́ ВІДДІ́ЛЕННЯ — 1) Музичного товариства України. Ств. 1959 оргкомітет, який 1968 реорганізований на муз. т-во. У 1989 об'єднувало 28 районних і 478 первинних організацій, 5194 дорослих членів т-ва і 38 885 юних любителів музики. У складі первинних орг-цій діють професійні художні колективи (3), муз. навч. заклади (32), самодіяльні (77), СПТУ (8), середніх шкіл (367). У 1970—74 обл. відділенням були відкриті муз. класи при загальноосв. школах, де навчалося понад 1100 дітей і працювало 80 викладачів. Бере участь у фестивалях, оглядах нар. творчості, святах пісні, зокрема під час обл. свята нар. творчості «Сорочинський ярмарок». Учасник літ.-муз. журналу «Полтавська родина», організ. Укр. фондом культури. У рамках діяльності відділення проходять заняття «Музичних вітаЛень», муз. лекторіїв, творчі звіти худож. колективів тощо.

2) Педагогіч. товариства України. Засн. 1960. Станом на 15.VI 1990 складалося з 32 міських і районних відділень, 952 первинних орг-цій, 20 210 індивід. і 763 колективних членів (школи, профтехучилища, установи, підприємства). Діють 92 школи передового пед. досвіду, 134 творчі групи, 445 груп науково-пед. інформації, 355 шкіл молодих батьків, 32 нар. ун-ти пед. знань для батьків, 72 кабінети пед. освіти батьків. Керує відділенням обл. рада з 9 осіб. Розташ. на вул. Жовтневій № 64.

3) Товариства радянсько-болгарської дружби. Ств. 1962. До складу обл. відділення входять президія, 5 комісій, зокрема по роботі серед колективних членів, організації масових заходів, інформації і пропаганді, організації листування 150 первинних організацій. Розміщене на вул. Комсомоль-

ській, 37. Див. *Міста-побратими*.

ПОЛТА́ВСЬКЕ ОБЛАСНЕ́ КНИЖКО́ВО-ГАЗЕ́ТНЕ ВИДАВНИ́ЦТВО. Ств. 1937 як Полтав. обл. вид-во газ. «Більшовик Полтавщини». У жовтні 1943 перейменоване на Полтав. обл. вид-во газ. «*Зоря Полтавщини*». Знаходилося у віданні виконкому Полтав. обл. Ради. 1948 реорганіз. на Полтав. обл. вид-во обл. управління в справах поліграфії та вид-в, з 1951 — Полтав. обласне вид-во обл. управління в справах поліграфії, вид-в і книжної торгівлі. 1960 перейменоване в обл. книжково-газетне вид-во. Ліквідоване 1964. Містилося на вул. Котляревського № 38/40.

ПОЛТА́ВСЬКЕ ОБЛАСНЕ́ УПРАВЛІ́ННЯ КУЛЬТУ́РИ. Ств. 11.VI 1953. Здійснює керівництво будинками культури (398), клубами (534), бібліотеками (974), музеями (17 — державних, 441 — на громадських засадах), кінотеатрами (30), укр. муз.-драм. театром ім. М. В. Гоголя, ляльковим театром, філармонією, Полтав. музичним уч-щем ім. М. В. Лисенка, Гадяцьким уч-щем культури ім. І. П. Котляревського, музичними (41), художніми (4) школами. Управлінню підпорядковано 25 районних та 4 міських відділів культури, виробниче об'єднання «Кіновідеопрокат», госпрозрахунковий ремонтно-виробничий комбінат. У структуру управління ввійшли відділ культурно-освітньої роботи та кіновідеопрокату, відділ мистецтв та навч. закладів, планово-фінанс. відділ, відділ обліку та звітності. До 1953 питаннями культури займався відділ у справах культур.-осв. закладів Полтав. облвиконкому, організ. 1945 на базі сектору політико-виховної роботи Полтав. обласного відділу нар. освіти.

Полтава. Реальне (Олександрівське) училище.

ПОЛТА́ВСЬКЕ ПОВІТО́ВЕ УЧИ́ЛИЩЕ. Засн. 15.X 1799 як народне училище, трикласне. 1808 перетворене на повітове (141 учень, у наступні роки їх число зросло до 160). Крім загальноосв. предметів, вивчалися технологія підприємств (солеваріння, цукроваріння, виноваріння). З 1831 було припинено викладання фізики, природної історії і технології підприємств. 26.XI 1877 повітове уч-ще перетворено на *Полтавське міське училище* трикласне. У П. п. у. навчалися М. В. Гоголь (1818—19) та укр. письменник, журналіст і педагог В. С. Гнилосиров (Гнилосир, закінчив 1850). Містилося на розі Олександрівської вул. і Петровської пл. (тепер вул. Жовтнева, пл. Леніна).

ПОЛТА́ВСЬКЕ РЕА́ЛЬНЕ УЧИ́ЛИЩЕ Олександрівське. Засн. 1876. Спочатку мало два класи, з 1881 — сім класів. Перший директор — М. В. Кизимовський. З 1897 при училищі діяли недільні та святкові курси. Викладачів — 29 (1916). Спочатку уч-ще містилося у найманому будинку біля Срітинської церкви, з 1879 — на вул. Кузнецькій, потім Пушкіна № 85 (тепер будинок *Полтавського електротехнічного технікуму* на вул. Пушкіна № 83[а]).

ПОЛТА́ВСЬКЕ ТОВАРИ́СТВО РЕ́РІХІВ. Ств. в січні 1990. Об'єднує прихильників одного з напрямів біогенетики, ставить за мету сприяти ств. Всесвітнього людського братства.

ПОЛТАВСЬКЕ ТОВАРИСТВО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА. Засн. 1865. Одним із засновників і президентом до поч. 20 ст. був Д. К. Квітка. У 1894 засн. Зіньківське відділення т-ва, 1884 — Дослідне поле Полтав. т-ва с. г. за 1 версту від *Павленок* на площі 67 дес., що належала земству, з двома хуторами на ньому. Утримувалося на кошти М-ва землеробства (64 400 крб. щорічно) та Полтав. губ. земства (3050 крб.) і власні прибутки. Директором поля на поч. 20 ст. був вчений агроном С. Ф. Третяков (Новий Хутір Дослідного поля), помічником його — вчений агроном К. Л. Вербецький (Старий Хутір Дослідного поля). 1896 при Полтав. т-ві с. г. ств. відділення (відділ) садівництва, 1903 — відділення бджільництва, 1905 — кооперативний відділ. З 1896 при т-ві діяло бюро кіннозаводства. Видавався щотижневий с.-г. журн. *«Хуторянин»* (1896). Після смерті Д. К. Квітки деякий час т-во очолював віце-президент П. П. Ганько (1908 він же й відповідальний редактор «Хуторянина»). 1916 президентом Полтав. т-ва с.-г. був проф. А. П. Шимков, віце-президент В. С. Кіяницин, членами правління С. Ф. Третяков, Е. П. та М. П. Ганько, В. М. Дяков, Д. Я. Зекель, Ф. А. Лизогуб, П. М. Малама та ін.

ПОЛТАВСЬКЕ ТОВАРИСТВО СПРИЯННЯ ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННЮ ДІТЕЙ. Відкрите 7.V 1897 і діяло до 1917. Головою комітету товариства тривалий час був В. Г. Короленко.

ПОЛТАВСЬКЕ ТРАКТОРНЕ УЧИЛИЩЕ. Ств. 1936 як Ярославська школа автомобільних техніків, з 1937 — Ярославське військ. автомобільно-тех. училище. 1938 переведено до Полтави і стало називатися Полтав. військ. автомоб. училищем, з грудня 1940 — П. т. у. Готувало техніків-лейтенантів, військ. техніків. У серпні 1941 на базі уч-ща сформовано *Полтавського тракторного училища зведений полк*. У вересні 1941 училище евакуювали до П'ятигорська, в лютому 1942 — до м. Ілотані, у листопаді 1942 — до м. Мари Туркм. РСР і стало називатися Полтав. танковим уч-щем. У серпні 1944 переведене до м. Олександрії Кіровоград. обл., у серпні 1945 — до Кіровограда. Розформоване 21.II 1947. 9 випускників уч-ща стали Героями Рад. Союзу.

ПОЛТАВСЬКЕ УКРАЇНСЬКЕ ДРАМАТИЧНЕ ТОВАРИСТВО. Ств. 1914 в Полтаві групою акторів кол. трупи артистів під орудою Л. Леонідова та П. Каганця. Режисерами були: С. Киянов-Чарський, П. Клименко, Н. Нескуба, Д. Козачковський, І. Котов. Метою товариства був творчий розвиток надбань корифеїв укр. театру. У 1918—19 трупа поповнилась за рахунок провідних акторів-аматорів «Музично-драматичного гуртка», акторів з ін. міст. Драматичне товариство працювало в народному театрі «Маяк», в їдальні Південного вокзалу, Губсельбудинку, пакгаузі Київського вокзалу, в Саду чиновників, Клубі трудящих, в Кобищанському парку, музичному уч-щі, у «Зеленому острові», в приміщенні міського театру ім. М. В. Гоголя, де 1915—17 був розташований лазарет, а також у селах Полтавщини. Товариство обслуговувало госпіталі, брало участь у благодійних вечорах, народних гуляннях, де, крім показу вистав, виступав його хор, солісти-вокалісти. Збори від цих видовищ часто йшли у фонд допомоги сім'ям загиблих і поранених воїнів на фронтах імперіалістичної війни. У репертуарі: «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник» І. Котляревського, «Шельменко-денщик», «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка, «Пошились у дурні», «Не-

вольник» М. Кропивницького, «За двома зайцями» М. Старицького, «Наймичка», «Сто тисяч», «Лиха іскра поле спалить і сама щезне» І. Карпенка-Карого, «Нахмарило» Б. Грінченка, «За Німань іду» В. Александрова, «Панна Штукарка» А. Володського. У 1920 частина співаків і музикантів товариства об'єдналося в оперний трудовий колектив. На поч. 1924 т-во реорганізувалося і прибрало назву полтавський театр «*Рух*».

ПОЛТА́ВСЬКИЙ АВТОАГРЕГА́ТНИЙ ЗАВО́Д ім. 60-річчя СРСР. Засн. 1945 як Полтав. моторемонтний завод. У 1948 реорганіз. на Полтав. ремонтний завод. Здійснював ремонт автомоб., комбайнових і трактор. моторів, ремонт ін. деталей. З 1959, у зв'язку з перепрофілюванням на виготовлення вузлів та агрегатів для великих вантажних автомобілів та запасних частин до них, став називатися П. а. з. Було збудовано нові цехи. Підприємство стало головним в автомоб. пром-сті по виробн. пневмотормозної апаратури для великих автомобілів, автобусів, тролейбусів, причепів і напівпричепів. Є музей історії заводу. Розташ. на вул. Зіньківській № 57.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ АГРОКООПЕРАТИ́ВНИЙ ТЕ́ХНІКУМ. Ств. постановою Полтав. губвиконкому Рад від 23.VIII 1923 шляхом об'єднання Полтав. кооперат. технікуму і Полтав. технікуму садівництва. З 1925 носив назву П. а. т. Мав відділення: садовогороднє, агрономічне і кооперативне. 1929 П. а. т. був реорганіз. на *Полтавський сільськогосподарський інститут*.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ БУДИ́НОК ЗВ'ЯЗКУ́. Розташований у пд. секторі *Круглої площі* між вул. Луначарського і Куйбишева (вул. Жовтнева № 33). Споруджено 1953—58 у неокласицистичних архіт. формах за проектом арх. Д. С. Бойченка, Д. С. Вероцького, З. П. Марченка. Первісно на цій ділянці 1811 за типовим проектом арх. А. Захарова, було споруджено в стилі класицизму повітові присутствені місця. Комплекс складався з центр. прямокутного в плані двоповерхового мурованого корпусу та двох одноповерхових флігелів обабіч. Упродовж 19 ст. споруди неодноразово перебудовувалися. У кін. 19 — на поч. 20 ст. тут розміщалася міська пожежна команда, різні установи. 1911—13 на розі теперішніх вул. Луначарського і Жовтневої на місці розібраного бічного флігеля було зведено у стилі модерн триповерховий корпус *Полтавської жіночої художньо-промислової школи* ім. С. С. Хрульова, який вніс дисонанс у класицистичний ансамбль Круглої площі. Споруди 1943 порушено. З метою досягнення стилістичної єдності ансамблю П. б. з., відбудований на залишках кол. повіт. присутственних місць і школи, вирішено у стильових формах класицизму поч. 19 ст. із збереженням спільного для всіх споруд площі характеру фасадних членувань. Будинок мурований, симетричний. Гол. вхід акцентовано шестиколонним портиком іонічного ордера, який увінчано трикутним фронтоном. З його побудовою завершено архіт. ансамбль Круглої площі. Іл.— табл. VI.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ БУДІВЕ́ЛЬНИЙ ТЕ́ХНІКУМ ТРА́НСПОРТНОГО БУДІВНИ́ЦТВА. Ств. 1925 на базі професійної мех. школи. 1930 перетворений на залізничний технікум.

З 1989 у технікумі ведеться підготовка фахівців лише на стаціонарі з спеціальностей: будівництво, експлуатація і ремонт автомоб. шляхів та аеродромів, експлуатація і ремонт підйомно-транспортних, будівельних, шляхових машин та обладнання. За час роботи технікум підготував бл. 10 тис. фахівців. Зокрема, 1928 технікум

закінчив М. І. Гриценко (1906—80) — уродженець с. Покровська Багачка, Герой Рад. Союзу (1945); 1939 — В. М. Миколаєнко (1920—44) — уродженець Полтави, Герой Рад. Союзу (1944). Розміщений на площі Слави № 1.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ВІ́ЛЬНИЙ ТЕА́ТР — рос.-укр. професіональний театр. Діяв у спец. перебудованому під театр казенному будинку. 1808—12 трупу утримував Й. Калиновський. У складі трупи були — А. Калиновська, М. Трусколяська, О. Струпова, О. Павлова, П. Медведєв, Д. Поляков, К. Манкутевич, Д. Минеєв. Трупа виступала в Кременчуці, Ромнах, Катеринославі (тепер Дніпропетровськ), 1812 переїхала до Харкова (з 1814 разом з Й. Калиновським її власником був І. Штейн). У 1817 трупа поділилася на дві частини, одну з яких було переведено до Полтави. Режисером трупи був П. Барсов, помічниками режисера — М. Щепкін (див. *Щепкіна провулок*) і М. Городенський. До її складу входили драм. актори Павлов, І. Угаров, П. Медведєв, Нальотов, Климов, Т. Пряженковська, М. Сорокіна, Медведєва, Алексєєва, К. Нальотова. Серед співаків: Бистрова, Постникова та інші, диригент — Ф. Данильченко. Директори театру — І. Котляревський (див. *Котляревського вулиця*) та О. Імберг.

У репертуарі: п'єси рос. драматургів — «Недоросток» Д. Фонвізіна, «Хвалько» і «Диваки» Я. Княжніна, «Великодушність, або Рекрутський набір» М. Ільїна, «Богатонов на селі, або Сюрприз самому собі» М. Загоскіна, «Своя сім'я, або Заміжня наречена» О. Шаховського, О. Грибоєдова і М. Хмельницького, «Едіп в Афінах» В. Озерова; п'єси зарубіжних авторів (Ж. Б. Мольєра, Р. Б. Шерідана, Г. Д. Цшокке, А. Коцебу та ін.) у рос. перекладах, опери «Водовоз» Л. Керубіні, «Севільський цирульник» Дж. Пайзієлло, «Сільські співачки» В. Фіораванті, «Чорногорський замок» Н. Далейрака та ін. Не маючи п'єс укр. мовою і на укр. тематику, П. в. т. включив до репертуару оперу «Леста, дніпровська русалка» (укр. варіант комічної опери С. Крауера «Дунайська русалка»), оперу-водевіль «Удача від невдачі» П. Семенова (муз. Ю. Е. Леонгарда), дія якої відбувається на Волині, окремі персонажі розмовляють укр. мовою. В опері-водевілі «Козак-віршописець» О. Шаховського та в комедії «Марфа і Угар, або Лакейська війна» О. Корсакова ролі Климовського та Угара виконував укр. мовою М. Щепкін.

Для цього театру І. Котляревський написав свої укр. п'єси «Наталка Полтавка» та «Москаль-чарівник» (1819). Вистави цих творів за участю М. Щепкіна в ролях Виборного і Михайла Чупруна відкрили історію укр. профес. театру. Трупа щороку виступала у Харкові, Кременчуці, Ромнах, Чернігові та ін. містах. Наприкінці 1821 П. в. т. потрапив у скрутне матеріальне становище і припинив діяльність.

«ПОЛТА́ВСЬКИЙ ВІ́СНИК» Газета Полтав. міської Ради нар. депутатів. Щотижневик. Перший номер вийшов 14.XI 1990. Редакція — на вул. Пушкіна № 115; з грудня 1990 — на вул. Жовтневій № 36.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ГІРНИ́ЧО-ЗБАГА́ЧУВАЛЬНИЙ КОМБІНА́Т. Первісна назва — Дніпровський гірничо-збагачувальний комбінат. З 1981 — сучасна назва. Перша черга комбінату по видобутку сирої заліз. руди і виробн. залізорудного концентрату введена в експлуатацію 1970. У 1975—80 здійснено розширення і реконструкцію діючого виробництва, а також збудовано 2 ф-ки огруд-

кування. Осн. видом продукції стали залізорудні окатиші, що поставляються на експорт і металург. підприємствам України. 1981 Дніпровський гірничо-збагач. комбінат перейменований на П. г.-з. к. Розміщений у м. Комсомольську.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ГУБЕ́РНСЬКИЙ ВІЙСЬКО́ВО-РЕВОЛЮЦІ́ЙНИЙ КОМІТЕ́Т (Губвійськревком). Полтав. губвійськревком існ. періодично у 1918—20. Перший його склад утв. 19.I 1918. До нього ввійшли — від більшовиків М. Алексеєв (голова), В. Яковлев, С. Сметанич, А. Робсман-Вагранська, П. Буценко, П. Свиступ; від лівих есерів — Латишев і Гапенко. Виконував одноразово функції губ. і міськ. органів влади. З перших днів існування займався зміцненням революц. порядку і підготовкою до скликання з'їзду Рад робітн., сел. і солдат. депутатів, 25.II 1918 було обрано виконком Полтавської Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів. Губвійськревком припинив діяльність. Під час наступу нім.-австр. військ влада знову перейшла до військ.-революц. к-ту, який був виділений губвиконкомом і діяв з 12 по 29 березня 1918. 27.XI 1918 Полтава була визволена від гетьманців червоними повстанськими військами, які створили військ.-революц. к-т на чолі з М. Шинкарем. Ревком проіснував одну добу, всі члени його були заарештовані військами петлюрівської Директорії, які зайняли місто. Полтава була визволена 19.I 1919 і в той же день знову був ств. губвійськревком. Мав свій друк. орган «*Известия* военно-революционного комитета Полтавщины». 12.II 1919 свої повноваження передав Полтав. губ. виконавчому к-ту Рад робітн., сел. і солдат. депутатів. У черговий раз ств. 14.XII 1919 після вигнання денікінських військ для відновлення Рад. влади і встановлення порядку в губернії. До його складу входили Я. Дробніс, Г. Кондратко, П. Буценко, Ю. Коцюбинський, С. Козюра, Д. Сердюк. Був тимчасовим надзвичайним органом держ. влади й управління. Видавав разом з губ. комітетом КП(б)У друк. орган «*Радянська влада*». Припинив свою діяльність 25 квітня 1920 після виборів у місцеві Ради.

У 1918—20 періодично існ. й повітові військ.-революц. к-ти. Зокрема, після перемоги над денікінцями в грудні 1919 були ств. Гадяцький — 4 грудня, Кобеляцький — 6 грудня, Зіньківський і Пирятинський — 7 грудня, Переяславський — 16 грудня, Прилуцький — 18 грудня, Кременчуцький — 20 грудня, Костянтиноградський (Конградський) — 28 грудня.

У квітні 1920 пройшли повітові з'їзди Рад робітн., сел. і червоноарм. депутатів, були обрані повітові виконкоми, яким ревкоми передали владу і припинили існування.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ГУБЕ́РНСЬКИЙ КОМІТЕ́Т ОХОРО́НИ ПА́М'ЯТОК МИСТЕ́ЦТВА І СТАРОВИНИ́ (Губкомис). Ств. 28.I 1919 при губ. відділі нар. освіти, в складі 15 чол. (керівники музеїв, архіву, вищих навч. закладів Полтави та краєзнавці). Очолив усю краєзнавчу роботу. Того ж року відкрив виставку картин уродженця Полтави, художника М. О. Ярошенка (див. *Ярошенка вулиця*), надісланих з Петрограда вдовою живописця. 27.IV 1919 губкомис організ. у місті музей образотвор. мистецтва, його першим керівником став М. Я. Рудинський (1887—1958, доктор істор. наук з 1949). Того ж року він видав путівник по музею. За його ініціативою почався випуск серії брошур про знатних уродженців краю. На поч. 1919 губкомис відкрив у місті Центральну наукову б-ку (понад 20 тис. од. зб.). Губкомис та наукове т-во

сприяли відкриттю в місті істор. архіву. Губкомис приділяв значну увагу збиранню культурних цінностей, що зберігалися в кол. поміщицьких маєтках, та створенню на їх базі музеїв. З цією метою його представники побували в маєтках Гоголів-Яновських, Кочубеїв, Репніних, Трощинських, Муравйових-Апостолів та ін., де були зібрані книги, картини, посуд, різні речі побуту. Тільки в 1919 до Полтави було звезено 39 834 одиниць речей, до музею й архіву 12 605 предметів.

У квітні 1919 відділ нар. освіти надіслав в усі повіти матеріали про діяльність губкомису і рекомендував там створити повіткомиси. Влітку 1920 вони вже існували в Лубнах, Миргороді, Лохвиці, Прилуках, Кобеляках. До кінця року в губернії було ств. 10 повіткомисів. У результаті їх діяльності було організ. музеї: у Лубнах (1919), Ромнах (1919), Миргороді (1920), Лохвиці (1920). Навколо музеїв, яких у 1920 наліч. 15, гуртувалися краєзнавці. Крім М. Я. Рудинського, активно працювали в губкомисі такі ентузіасти своєї справи, як його сестра Олена Яківна, К. В. Мощенко, В.О. Щепотьєв та ін. Але у 1921 їх звинуватили в контрреволюц. діяльності і заарештували. Тільки заступництво В. Г. Короленка врятувало їх від суду. У 1924 вони та ін. працівники були звільнені з роботи і повторно заарештовані, що негативно позначилося на справі охорони і збереження пам'яток. Губкомис ліквідований 1922 у зв'язку з реорганізацією органів освіти.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ГУРТО́К ЛЮБИ́ТЕЛІВ ФІ́ЗИКО-МАТЕМАТИ́ЧНИХ НАУ́К. Існував протягом 1896—1916. Членами гуртка були в основному викладачі середніх навчальних закладів Полтави. Гурток видавав свої друковані «Звіти». Членами гуртка були: П. П. Черпушевич (один із його організаторів), Х. О. Балясний, М. В. Мусієнко-Беручепко, О. О. Зінов'єв, М. С. Лук'янов, С. І. Мачуговський, П. І. Трипольський, Каратєєва, П. П. Фролов, Й. І. Падеревський, Амфельд, О. Ф. Коварджик (гласний міської думи, пізніше — директор Костянтиноградської гімназії), М. В. Бельський, Р. А. Іоделіс та ін. Гурток мав б-ку, прилади, архів. На початку 20 ст. членом гуртка був гімназист М. Д. Папалексі (1880—1947) — радіофізик, акад. АН СРСР (з 1939).

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ЕКОНОМІ́ЧНИЙ РАЙО́Н. Існ. 1960—62. Див. *Рада народного господарства* Полтав. адм. екон. району.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ЕЛЕКТРОТЕХНІ́ЧНИЙ ТЕ́ХНІКУМ. Відкритий 1944 у двох кімнатах. Навчання проводилося в три зміни. Паралельно йшла відбудова навч. корпусу на вул. Комсомольській № 51[а]. Готував техніків-будівельників. З 60-х рр. почав готувати фахівців для з-дів газових ламп, «Електромотор» та ін. 1977 для навч. корпусу реконструйовано будинок кол. реального училища, де в 20-х рр. містилася індустр.-тех. проф. школа, в якій 1922—24 навчався один з піонерів ракетно-косміч. техніки Ю. О. Побєдоносцев (див. *Побєдоносцеву Ю. О. меморіальна дошка*). За час діяльності технікум випустив понад 15 тис. фахівців. Тепер П. е. т. готує фахівців з таких спеціальностей: електроустаткування пром. підприємств й установок; електроосвітлювальні прилади й установки; електромашинобудування; оброблення металів різанням. Розміщений на вул. Пушкіна № 83[а].

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ЗАВО́Д ГАЗОРОЗРЯ́ДНИХ ЛАМП ім. Комсомолу України. 1960 почалося

буд-во з-ду, а 28.V 1963 вступила до ладу його перша черга, із заводського конвейєра зійшла перша люмінесцентна лампа. У вересні був встановлений перший стартер. Через два роки (в 1965) на з-ді почала діяти перша скловарна піч, у 1966 розпочалося виготовлення ламп ДРМ, 1990 з-д випустив їх понад 5 млн. штук. У 1972 для натрієвих ламп була закуплена ліцензія в амер. фірми «Дженерал електрік», а в 1973 почалося ств. перших зразків цих ламп. У грудні 1974 приступили до пром. освоєння і виробництва натрієвих ламп. На з-ді ств. спеціальне конструкторсько-технолог. бюро джерел світла (1965), а також машиноб. виробництво. З 1990 продукція експортується за кордон. Міститься на вул. Заводській № 1.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ЗАВО́Д ЗАЛІЗОБЕТО́ННИХ ВИ́РОБІВ. Ств. 1959 як полігон залізобетонних виробів. 1.І 1961 перетворений на з-д залізобетонних конструкцій управління будівництва і промбудматеріалів Полтав. раднаргоспу. З 1980 — завод залізобетонних виробів № 7, з 1989 — сучасна назва. Розташ. у провулку Шевченка № 20.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ЗАВО́Д МЕДИ́ЧНОГО СКЛА. Ств. 1928 у Харкові як майстерня по виготовленню лаборатор. і мед. виробів з привозного скла. 1930 майстерня переведена до Полтави і перетворена на фабрику «Термометр», яка виготовляла різноманітні термометри (тех., хім., лабораторні, зернові, інкубаторні, нескладні пробірки для розфасовки таблеток, маленькі колбочки). У 1943 після визволення Полтави фабрика відновила свою діяльність, у липні 1947 перейшла у відання Головмедсклопрому і була перейменована на склозавод. Виробн. ртутних термометрів припинено. Збуд. ампульний цех, почали випускати вакуумні ампули, мед. змішувачі, ампули БЦК, піпетки вимірювальні градуйовані, місткістю 1, 2, 5, 10 мл. 1960 розпочалося спорудження цеху скловаріння. 1968 на з-ді організ. дільницю для випуску приладів та апаратів. До кінця 1975 з-д виготовляв прилади до 20 найменувань. 1986 утв. виробн. об'єднання «Полтавмедскло», головним підприємством якого став П. з. м. с. 1987 освоєно серійний випуск мініатюрного рідинного розпилювача «Мінікроп» та ін. Утв. дільниця лиття із пластмас у цеху № 3. Асортимент продукції налічує понад 300 найменувань. Міститься на вул. Фрунзе № 158.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ЗАВО́Д«ПРОДМА́Ш». Ств. 1943 як Полтав. мех. з-д. З 1944 по 1954 — з-д «М'ясомолмаш», з 1954 по 1957 — трест «Головпродмаш». З 1958 — сучасна назва. З-д фактично і став цехом *Полтавського машинобудівного заводу м'ясного обладнання*. Кількість працюючих — 350 чол. Розміщений на вул. Пушкіна № 56.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ЗАВО́Д ХІМІ́ЧНОГО МАШИНОБУДУВА́ННЯ («Хіммаш»). Буд-во розпочалося 1964. У 1967 з-д став до ладу. Того ж року випустив перший в СРСР емальований збірник об'ємом 20 м³. До 1969 виробн. площа з-ду досягла 28 тис. м². У 1971—72 освоєно виробн. емальованих ємкостей об'ємом 50 м³, а також апаратури з перемішуючим обладнанням (реакторів-полімеризаторів). У 10-й п'ятирічці освоєно виробн. металевих силосних башт для фуражної пром-сті, у 1982 — нафтопром. обладнання. 1988 було введено в дію другу чергу з-ду. З-д має 13 основних і допоміжних цехів, виробнича площа становить 96,1 тис. м². Працюючих понад 2,1 тис. чол. Діє музей історії з-ду. Розміщений на вул. Заводській № 1.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ЗА́КЛАД ДЛЯ ВРЯТУВА́ННЯ ПОТОПА́ЮЧИХ. Ств. за ініціативою полтав. гене-

ра-губернатора кн. М. Г. Рєпніна у Полтаві, біля р. Рогізної (не існуючий тепер рукав р. Ворскли). За проектом архітектора Карташевського було споруджено будинок на 4 кімнати, де знаходилася квартира цирюльника, який надавав першу допомогу людям, які тонули. У будинку також було влаштовано все необхідне для подання першої допомоги. Провізор першої полтавської аптеки відпускав безкоштовно необхідні ліки. Діяв у першій половині 19 ст. Час припинення діяльності закладу не відомий.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ІНЖЕНЕ́РНО-БУДІВЕ́ЛЬНИЙ ІНСТИТУ́Т. Відкритий 1930. Готував інженерні кадри для сільс. буд-ва. Спочатку мав назву Полтав. ін-т с.-г. будівництва, з 1934 — Полтав. ін-т інженерів с.-г. будівництва. З 1961 — сучасна назва. На 1990 — 5 факультетів, 26 кафедр, 40 лабораторій і навч. кабінетів. Навчається близько 4,5 тис. студентів. Заняття ведуть 358 викладачів. Підготовка фахівців здійснюється з спеціальностей: архітектура, промислове і цивільне буд-во, включаючи спеціалізацію: с.-г. будівництво, теплогазопостачання і вентиляція, водопостачання, каналізація, раціональне використання й охорона водних ресурсів; підйомно-трансп. буд. і шляхові машини та устаткування, економіка та управління в будівництві. Бібліотека — 400 тис. од. зб. За час існування ін-т підготував понад 15 тис. фахівців. 1975 на тер. ін-ту встановлено пам'ятний знак студентам і викладачам, полеглим 1941—45 (див. *Полтавцям, загиблим 1941—45, пам'ятні знаки*). Розміщений у будинку кол. *Полтавського інституту шляхетних дівчат* на Першотравневому просп. № 24.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ІНСТИТУ́Т ЕМАЛЬО́ВАНОГО ХІМІ́ЧНОГО УСТАТКУВА́ННЯ н.-д. і конструкторсько-технолог. (НДІемальхіммаш) — гол. орг-ція в галузі хім. машинобудування щодо захисту металів від корозії неметалевими покриттями. Засн. 1964. Основним напрямком діяльності ін-ту є розробка устаткування з покриттям склоемалевим, полімерним та із кераміки, устаткування з використанням електромагнітних полів, розробка нових видів склоемалевих покриттів і конструкційних керамічних матеріалів; технологій виготовлення нових склоемалевих сполук і прогресивних методів їх нанесення на хім. устаткування; технологій виготовлення хім. устаткування тощо. Розміщений на вул. Фрунзе № 158.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ІНСТИТУ́Т М'ЯСНО́Ї ПРОМИСЛО́ВОСТІ. Ств. 1931 як Полтавський інститут м'ясної технології на базі беконного факультету Київ. технологічного ін-ту. Згодом мав назву Полтавський механіко-технологічний інститут м'ясної промисловості. З 1934 — П. і. м. п. готував фахівців з технології м'ясних продуктів. Практику студенти відбували на Полтав. м'ясокомбінаті. При ін-ті діяли робфак і підготовчі курси. Історію в ін-ті читав О. К. Касименко. Припинив діяльність 1936. Містився на вул. Пушкіна № 56.

Полтава. Вхід до інженерно-будівельного інституту.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ІНСТИТУ́Т М'ЯСНО́Ї ТЕХНОЛО́ГІЇ. Див. *Полтавський інститут м'ясної промисловості*.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ІНСТИТУ́Т НАРО́ДНОЇ ОСВІ́ТИ. Ств. 1921 шляхом об'єднання *Полтавського педагогічного інституту* і Полтав. історико-філолог. ф-ту ун-ту. 1930 перетворений на Інститут соціального виховання. Див. *Полтавський педагогічний інститут ім. В. Г. Короленка*.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ІНСТИТУ́Т СВИНА́РСТВА н.-д. Ств. Всесоюзною академією с.-г. наук ім. В. І. Леніна 1930 на базі зоотех. ф-ту та ф-ту індустріалізації с. г. Полтав. с.-г. ін-ту системи Наркомату землеробства СРСР. Організатором і першим директором ін-ту був проф. О. П. Бондаренко (див. *Бондаренку О. П. меморіальна дошка*). У 1931—90 в ін-ті працював укр. фізіолог, акад. АН УРСР, засл. діяч н. УРСР, Герой Соц. Праці О. В. Квасницький (1900; з 1936 до 1971 водночас зав. кафедрою Полтав. с.-г. ін-ту). Єдиний у країні наук. центр, який займається розробкою питань теорії і практики ведення свинарства. Ін-т є координатором досліджень з питань селекції, відтворення, годівлі і технології утримання свиней, а також Головним селекційно-генетич. центром з свинарства на Україні. Діє аспірантура (підготовлено понад 200 науковців) і школа підвищення кваліфікації спеціалістів по виробництву свинини. Здійснюється науково-тех. співробітництво з науковцями зарубіжних країн. Розміщений на вул. Шведська Могила.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ІНСТИТУ́Т СОЦІА́ЛЬНОГО ВИХОВА́ННЯ. Ств. 1930 на базі *Полтавського інституту народної освіти*. 1933 перетворений на *Полтавський педагогічний інститут*.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ІНСТИТУ́Т УДОСКОНА́ЛЕННЯ ВЧИТЕЛІ́В. Ств. 1940 на базі обл. метод. кабінету та комбінату перепідготовки вчителів у складі кабінетів поч. школи, фізики і математики, історії мови і літ-ри, природознавства. У 80-х рр. курсову перепідготовку пройшли 29 354 особи. На допомогу вчителям та з досвіду їх роботи за час існування ін-ту надруковано 1200 назв книг, збірників, брошур, статей. Розташ. на вул. Жовтневій № 64.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ІНСТИТУ́Т ШЛЯХЕ́ТНИХ ДІВЧА́Т. Закритий навч. заклад у дореволюц. Росії. Давав освіту, естетич. і етич. виховання і право на посаду вихователькок дворянських і духовних дітей. Відкритий 12.XII 1818 за ініціативою княгині В. О. Рєпніної, дружини полтав. генерал-губернатора М. Г. Рєпніна. Подружжя Рєпніних пожертвувало значні кошти на спорудження нового приміщення, а С. М. Кочубей продав за півціни свою полтав. садибу, в якій і розмістився ін-т, з 1832 — у спеціально спорудженому будинку (1828—32; арх. Л. І. Шарлемань за проектом арх. А. Штауберта). Спочатку це був триповерховий центр. корпус, з'єднаний з двоповерховими боковими флігелями. 1841 ін-ту передано приміщення *Полтавської школи садівництва*. Добудови 2-ї пол. 19 і поч. 20 ст. об'єднали всі об'єкти комплексу в довгу (130 м) триповерхову споруду.

Полтава. Інститут шляхетних дівчат. Фото поч. 20 ст.

До ін-ту приймали дівчат дворянського походження, пізніше духовенства і купців віком від 6 до 18 років. Повний курс навчання тривав 7 років. Плата за навчання становила 150—400 крб. на рік. Понад десять років ін-т утримувався полтавським дворянством, а потім був переданий у відомство імператриці Марії Федорівни. У перші роки в ін-ті навчалося 15 учениць (по одній від повіту), потім кількість вихованок стала зростати (1860 — 172, 1864 — 170; у т. ч. 167 — дочки дворян, 2 — духовенства, 1 — купця; 1910 — 209 учениць). Ін-т 1881 закінчила укр. письменниця Л. О. Яновська (1861—1933, працювала до переїзду в Київ вчителькою в Лубен. повіті, організ. тут недільну школу). Викладачами ін-ту були відомі діячі історії та укр. культури: С. П. Стеблін-Камінський (1814—85; нар. і помер у Полтаві, викладав у полтав. 1-й гімназії, був особисто знайомий з І. П. Котляревським, перший його біограф, 1866 опублікував у «Полтав. губерн. ведомостях» спогади про поета), Д. П. Пильчиков, укр. і чеські педагоги, піаністи і композитори А. В. Єдлічка (1821—94, викладав гру на фортепіано з 1848; помер у Полтаві) та В. В. Єдлічка (1817—90, 1844 був домашнім учителем поміщиків Родзянок у маєтку Веселий Поділ, 1844—79 викладав у ін-ті, 1845 познайомився з Т. Г. Шевченком. Помер у Полтаві), М. П. Ілляшевич, Г. І. Маркевич, М. А. Цертелєв, І. А. Зарецький. Керувала ін-том рада, першим головою якої була В. О. Рєпніна, членами: В. В. Капніст, М. М. Новиков, П. П. Гулак-Артемовський. Під час Великої Вітчизн. війни будинок був зруйнований. Після відбудови використовується *Полтавським інженерно-будівельним інститутом*. Видання: П. П. Мазанов «Полтавский институт благородных девиц. 1818—1898».

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ІПОДРО́М. Засн. з ініціативи Полтав. т-ва випробування коней. Діяв з 1852 до 1917 на Сінній (Ярмарковій) площі (тепер тер. Полтав. стадіону «Ворскла» й парку та пл. Ф. Е. Дзержинського). Перші змагання відбулися в червні 1853. У 1910 з іподрому стартував літак відомого рос. авіатора С. Уточкіна «Фарман», на якому він здійснював перші польоти над містом та його околицями.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ІСТО́РИКО-АРХЕОЛОГІ́ЧНИЙ КОМІТЕ́Т, Полтав. церковний історико-археол. комітет. Засн. указом Синоду від 26.X 1906 при архієрейській кафедрі з давньосховищем при ньому. Проект комітету і давньосховища розробив дійсний член Петерб. археол. ін-ту, викладач історії Полтав. духовної семінарії В. О. Пархоменко (1880—1942, згодом проф. Полтав. і Дніпропетр. ІНО, потім Ленінгр. ун-ту, помер під час блокади Ленінграда). До складу комітету увійшли також члени *Полтавської губернської вченої архівної комісії* — історик І. Ф. Павловський, вчений-лікар О. Ф. Мальцев (зав. *Полтавською психоневрологічною лікарнею*) та ін. У числі почесних

Полтава. Іподром. Фото поч. 20 ст.

членів к-ту були вчені Петербурга, Москви, Києва — М. Ф. Біляшівський, М. В. Покровський, О. І. Успенський, О. І. Левицький, М. І. Петров та ін. Очолював комітет (1906—10) єпископ Іоанн (І. С. Смирнов). Комітет займався пошуками і придбаннями для Полтав. давньосховища церковних старожитностей, давніх рукописів, друкованих робіт з історії єпархії, різних істор. джерел у місцевих церковних та приватних архівах, заслуховував на своїх засіданнях доповіді з історії місц. монастирів й окремих церков, повідомлення про надходження до б-ки літератури, предметів давнини тощо. Комітет збирав колекції монет, килими, рушники, козацькі пояси, стріли, твори мистецтва на релігійні сюжети видатних майстрів ін. народів, експонати для музею історії Полтав. битви. Члени комітету В. Пархоменко та В. Трипольський брали участь у роботі 14-го Всерос. археолог. з'їзду в Чернігові, де було високо оцінено ряд експонатів Полтавського давньосховища, у т. ч. Плащаницю 1466 та *Пересопницьке євангеліє*. Повідомлення про полтав. старожитності на 15-му Всерос. археол. з'їзді в Новгороді (1911) зробив В. О. Пархоменко. Комітет видав три збірки своїх праць. Існував до 1917 включно.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ КАДЕ́ТСЬКИЙ КО́РПУС Петровський — військ.-навчальний закритий заклад. Ств. з ініціативи полтав. військ. губернатора М. Г. Рєпніна, підтриманої дворянами Полтав., Катеринослав., Харків. і Чернігів. губ. 1840 відкрито підготовчий клас. У 1844 наліч. 400 кадетів (часом їх кількість досягала 500 і більше чол.). Корпус мав 7 класів з однорічним курсом навчання. Приймалися до нього хлопці 10—18 років. Три старші класи складали роту. У строю П. к. к. складав батальйон. Корпус поділявся на 4 роти: гренадерську, дві мушкетерські та неранжировану. Такий поділ був до 1856. У 1865 корпус реорганіз. на гімназію, але в 1882 знову відновлено як кадетський корпус. У П. к. к. поряд з заг.-осв. предметами вивчали спец. дисципліни. До позакласних дисциплін відносилися: стройове навчання, фізкультура, фехтування, плавання, музика, співи й танці. Серед викладачів і вихованців П. к. к. було багато діячів науки і культури, громад. діячів. Зокрема, у 1865—85 директором гімназії, а потім корпусу був вчений математик, автор наук. праць і підручників з арифметики, геометрії, тригонометрії і педагогіки Ф. І. Симашко (1818—92); викладачами рос. мови — перший редактор неофіційної частини «Полтавских губернских ведомостей», автор «Памятной книжки Полтавской губернии за 1865 год» П. І. Бодянський (1809—67), автор книги «Полтавская епархия в её прошлом и настоящем» О. А. Грановский (1871—1913); викладачем історії у 1846—64 працював укр. громадський і культурний діяч, педагог Д. П. Пильчиков (1821—93). 1846 познайомився з Т. Г. Шевченком, став членом *Кирило-Мефодіївського товариства*. У Полтаві Пильчиков разом з В. М. Білозерським (1825—99), який теж у 1846—47 працював у П. к. к. і був членом Кирило-Мефодіївського товариства, пропагував його ідеї. Пізніше Пильчиков був членом Полтавської громади. У 1859—62 він — один з організаторів недільних шкіл у Полтаві. Підтримував зв'язки з М. П. Драгомановим. У 1874—1919 викладачем історії в П. к. к. був укр. історик-архівіст І. Ф. Павловський (1851—1922). У 1903—17 він працював секретарем *Полтавської вченої архівної комісії*. У 1848—85 малювання викладав художник-портретист І. К. Зайцев (1805—90; з 1848 мешкав у Полтаві, тут помер), автор ряду

творів, пов'язаних тематично з Полтавою, окремі полотна зберігаються в Полтав. худож. музеї, у 1875—1907 — художник В. О. Волков (див. *Волкова В. О. могила*).
Серед випускників П. к. к. було багато учасників Кримської (1853—55), рос.-тур. (1877—78) та рос.-япон. воєн (1904—05), у т. ч.— інженер-полковник, герой оборони Порт-Артура С. О. Рашевський, який загинув на форті № 11 разом з генералом Р. І. Кондратенком. У П. к. к. навчалися: генерал, укр. художник М. О. Ярошенко (див. *Ярошенка вулиця*), укр. художники М. І. Холодовський та М. Бутович, композитор і диригент М. І. Каланді (автор опери «Міранда», «Симфонії», оркестрової балади «Ленора»), укр. муз. діяч, скрипаль-соліст, організатор симф. оркестру в Полтаві і Полтавському музичному училищі Д. В. Ахшарумов; електротехнік і метеоролог Ф. К. Величковський, керівник повстання саперів 1905 у Києві поручик Б. П. Жаданівський (1885—1918); професор М. П. Потоцький (1844—1911), автор підручників з артилерії, історії артилерії, ген. майор О. Г. Паценко (1869—1909), учасник рос.-япон. війни 1904—05, один з піонерів вітчизн. повітроплавання В. Л. Ельяшевич (1876—1915), генерал-майор М. О. Домонтович (батько рад. дипломата О. М. Коллонтай) та ін. Закрито П. к. к. у лютому 1919. Під час захоплення Полтави денікінцями відновлював роботу (липень 1919). Остаточно припинив діяльність 19.XI 1919 у зв'язку з евакуацією в Сербію, де на його базі було ств. рос. школу. В червні — липні 1919 в приміщенні діяли *Полтавські піхотні курси* (другі). Гол. будинок П. к. к. зведено 1835—40 в стилі пізнього класицизму під керівництвом арх. М. І. Бонч-Бруєвича. Займає пн.-зх. ділянку *Круглої площі*, яка спочатку відводилася для чоловічої гімназії. Найбільший серед споруд ансамблю (довж. гол. фасаду — 132 м). Мурований, триповерховий, Т-подібний у плані. Вісь симетрії гол. фасаду акцентовано восьмиколонним портиком римо-доричного ордера, який спирається на рустовану аркаду 1-го поверху. Увінчаний трикутним фронтоном. До центр. входу ведуть сходи та два прямих пандуси, які розташовані обабіч, вздовж фасаду. Первісно будинок не був потинькований і важливу роль у створенні суворого монументального образу відігравав контраст червоних цегляних стін і побілених деталей. 1920 у будинку розмістилася піхотна школа, в якій 1920—22 навчався М. Ф. Ватутін, про що сповіщає *Ватутіну М. Ф. меморіальна дошка*. Тепер у будинку П. к. к. — *Полтавське вище зенітне ракетне командне училище*. Розташ. на вул. Жовтневій № 42. Іл.— табл. VII.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ КЛУБ ім. КА́РЛА МА́РКСА. Діяв у 1920-х рр.—1941. Містився на вул. Жовтневій № 31. Під час Великої Вітчизн. війни приміщення клубу зруйноване. Відбудоване 1947. Тепер тут кінотеатр ім. І. П. Котляревського. Міститься на вул. Жовтневій № 31.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ КЛУ́Б ім. С. М. КІ́РОВА. Діяв у 1920—41. Його першим завідуючим був укр. хореограф-фольклорист В. М. Верховинець (див. *Верховинцю В. М. меморіальна дошка*). Містився у двоповерховому цегляному будинку на вул. Гоголя № 23. 1934 П. к. присвоєно ім'я С. М. Кірова. Під час війни будинок клубу зруйнований. На його місці зведено 4-поверховий житл. будинок.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ КОНЦЕНТРАЦІ́ЙНИЙ ТА́БІР. Ств. гітлерівцями у Полтаві для рад. військовополонених після окупації міста 18.IX 1941; існував до вересня

1943. Знаходився на тер. Березівки (Жовтневий р-н), прилягав до вул. Слюсарної (Баяна), Красіна та кутка Пушкарівка. До концтабору входив госпіталь для військовополонених, що містився у приміщенні с. ш. № 27 і на тер. обл. лікарні. Всього під час окупації в Полтаві загинуло 18 200 рад. громадян, у т. ч. й цивільного населення.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ КООПЕРАТИ́ВНИЙ ІНСТИТУ́Т. Засн. 1974 на базі філіалу Львів. торговоекон. ін-ту Центроспілки СРСР. Факультети: економічний, заготівельний, товарознавчий, технологічний, заочний та підвищення кваліфікації. У 1985—90 діяв філіал у Баку. Ін-т готує фахівців з таких спеціальностей: економіка й управління в торгівлі і громад. харчуванні; економіка й управління в галузі агропром. комплексу, бух. облік, контроль й аналіз госп. діяльності; товарознавство непродовольчих товарів, товарознавство продовольчих продуктів; технологія продукції громад. харчування; технологія консервування. Обчислювальний центр з ЕОМ. 1990 в інституті налічувалося 288 викладачів, з них 10 докторів наук і професорів, 145 доцентів і кандидатів наук. У 1989/90 навч. р. кількість студентів становила 4680, у т. ч. на денному відділенні — 2090 і заочному — 2590. За 1974—90 в ін-ті підготовлено понад 15 тис. спеціалістів. Ведуться наук. дослідження. 1988 при ін-ті створено наук.-виробн. кооператив. У фонді б-ки 446 тис. од. зб. (1990). Гол. корпус зведено 1974 (архітектор В. Ф. Жданов), розташований на вул. Коваля № 3. Поруч з ін-том два 9-ти поверхові гуртожитки для студентів. Всі споруди збуд. на кошти споживчої кооперації та її буд. організаціями. З 1.IV 1991 — у віданні Укоопспілки.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ КООПЕРАТИ́ВНИЙ ТЕ́ХНІКУМ. Ств. 1944 як торгово-кооп. школа. 1957 перетворена на технікум. Готує на базі серед. і 8-річної школи фахівців з таких спеціальностей: технологія консервування; бух. облік, контроль та аналіз госп. діяльності; товарознавство та організація торгівлі товарами нар. споживання. Розміщений на вулиці Леніна № 9/17.

«ПОЛТА́ВСЬКИЙ КООПЕРА́ТОР». Журнал Полтав. спілки спожив. т-в. Видавався 1918—22 у Полтаві. З № 3/6 1922 — орган *Полтавської кооперації*. Редакція «П. к.» містилася в будинку на розі вул. Срітенської (тепер Комсомольська) та Шевченківської. З 1919 — на вул. Дворянській № 15 (тепер Паризької Комуни).

ПОЛТА́ВСЬКИЙ КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й. Засн. 1891 за ініціативою вченого грунтознавця проф. В. В. Докучаєва, який 1888—92 проводив дослідження грунтів Полтав. губернії, 1890 запропонував створити в Полтаві природничий музей (див. *Докучаєва вулиця*). В основу музею лягли колекції, що зібрала експедиція проф. Докучаєва — зразки грунтів — 4 тис. од.; зразки гірських порід — 500 од.; гербарій — до 800 аркушів. На чолі музею став М. О. Олеховський. Спочатку експозиція займала три кімнати флігеля у дворі земства, а з 1908 йому відвели третій поверх у новозбудованому приміщенні губернського земства (див. *Полтавського губернського земства будинок*). 1906 Полтавському губ. земству К. М. Скаржинською була подарована значна колекція — 20 тис. експонатів, яка була нею зібрана у своєму маєтку — х. Круглику на Лубенщині (див. *Скаржинської К. М. музей*). На поч. 20 ст. до Музею Полтавського земства надійшла *Бобровського П. П. колекція*. 1920 відбулося відкриття експозиції Центрального пролетарського музею Полтавщини, якому було передано весь будинок губернсь-

кого земства. У 1920—41 діяла окрема експозиція *«Кабінет славетних полтавців»*. 1921—24 музей очолював укр. археолог М. Я. Рудинський (1887—1958). У різний час в музеї працювали вчені та діячі культури, дослідники Полтавщини — археологи й етнографи І. Зарецький (див. *Полтавський інститут шляхетних дівчат*), В. Щербаківський (1876—1956), К. Мощенко (1876—1953), О. Тахтай (1890—1963), природознавці — Волод. Ів. Вернадський (див. *Вернадському В. І. меморіальна дошка*), М. Гавриленко (1889—1971), В. Ніколаєв (1889—1973), художник Н. Онацький (1875—1937), композитори і фольклористи Ф. Попадич (див. *Попадичу Ф. М. меморіальна дошка*), В. Верховинець (див. *Верховинцю В. М. меморіальна дошка*). Під час Великої Вітчизн. війни 1941—45 фонди було пограбовано, приміщення спалене. Після війни залишилось 37 тис. експонатів (до війни було бл. 118 тис.). Зараз музей налічує понад 190 тис. одиниць зберігання, серед яких більше 360 килимів, 115 плахт, великі колекції вишивок, рушників, керамічних виробів, предметів нумізматики, археології та ін. цінних матеріалів. Експозиція складається з відділів — археології, історії, етнографії, історії релігії та нар. мистецтва.

З Полтавщиною пов'язані імена багатьох видатних людей. В експозиції вміщено власні речі Л. І. Глібова; завіса для Полтавськ. театру, виконана Г. Г. Мясоєдовим, рушники, подаровані Оленою Пчілкою (див. *Пчілці Олені меморіальна дошка*) музеєві Полтавського губернського земства. Окреме місце займають матеріали, присвячені уродженцю Полтави Ю. В. Кондратюку (див. *Кондратюка вулиця*).

У музеї створено експозицію «Унікальні предмети у зібранні Полтавського краєзнавчого музею». Розташований на пл. Леніна № 2. Іл.— табл. X.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ЛІКАРСЬКО-ФІЗКУЛЬТУ́РНИЙ ДИСПАНСЕ́Р. Засн. 18.XII 1949 на базі лікарсько-фізкультурного кабінету обл. поліклініки. Диспансер складається з відділення лікарського контролю за спортсменами і фізкультурниками і 6 кабінетів. Міститься на вул. Шевченка № 23.

«ПОЛТА́ВСЬКИЙ ЛІТЕРАТУ́РНИЙ КАЛЕНДА́Р». Серія літ.-краєзнавч. статей, присвячених ювілейним датам письменників, які народилися, жили й працювали на Полтавщині. Друкувався як окрема рубрика в газ. *«Комсомолець Полтавщини»* протягом 1967—70. Автори «Календаря» П. Ротач, К. Ходосов та ін.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ МАНДРІ́ВНИЙ РОБІТНИ́ЧИЙ ТЕА́ТР О́ПЕРИ ТА БАЛЕ́ТУ, Держ. робітн. оперний театр (ДРОТ). Розпочав свою діяльність 1928. Організатором і керівником театру були: Г. Вольгемут — директор, Є. Югвальд-Хилькевич — режисер, В. Йориш — диригент, П. Йоркін — балетмейстер, І. Курочка-Армашевський — художник. У цьому театрі також працювали диригент В. Ставровський, режисери М. Сте-

Полтава. Вхід до краєзнавчого музею в будинку губернського земства. Фото поч. 20 ст.

фанович та Г. Шаповалів, художник Г. Павлович, солісти: Бозенсон, В. Войтенко, М. Литвиненко-Вольгемут, І. Вільзак, С. Колтон, В. Товстолузька та ін. У репертуарі колективу, крім класичних оперних творів, були тогочасні опери та балетні спектаклі. Рос. та зх.-європ. опери виконувалися укр. мовою у перекладі В. О. Щепотьєва. 2.X 1931 з Полтав. мандрівного театру був ств. стаціонарний театр опери та балету м. Дніпропетровська.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ МАШИНОБУДІВНИ́Й ЗАВО́Д М'ЯСНО́ГО ОБЛА́ДНАННЯ — головне підприємство об'єднання «Продмаш». Ств. 1951. Виготовляє обладнання для первинної переробки птиці і м'яса. Має 11 основних і 6 допоміжних цехів, виробн. площа — 46,5 тис. $м^2$, кількість працюючих — 2250 чол. Розміщений на вул. Маршала Бірюзова № 27.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ МЕДИ́ЧНИЙ ІНСТИТУ́Т. Ств. 1934 на базі *Кременчуцького медичного інституту.* Було запроваджено денне і вечірнє навчання. Влітку 1936 ін-т розформовано: 2-й курс переведено в Дніпропетровськ, 3-й курс — у Вінницю, 4-й курс — у Харків і Сталіно (тепер Донецьк), а виробничників (студентів вечірнього навчання) — у Київ.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ МЕДИ́ЧНИЙ СТОМАТОЛОГІ́ЧНИЙ ІНСТИТУ́Т. Відкритий 1931 в Харкові на базі одонтологічного ф-ту Харків. мед. ін-ту. При ін-ті був заочний відділ і курси перепідготовки зубних лікарів. 1967 ін-т переведено до Полтави. 1971 відкрито лікувальний ф-т. Тепер ін-т має два ф-ти — лікувальний і стоматологічний, підготовче відділення, аспірантуру. 37 кафедр, 323 викладачі у т. ч. 35 докторів наук і професорів, 192 кандидати наук і доценти. Кількість студентів — 2530. Фонд б-ки — 323 026 од. зб. Ведеться науково-дослідна робота по розробці методів профілактики і лікування стоматолог. і серцево-судинних захворювань в умовах підвищеного і зниженого фтору в питній воді та ін. 1977 на тер. ін-ту встановлено пам'ятний знак студентам і викладачам, полеглим 1941—45 (див. *Полтавцям, загиблим 1941—45, пам'ятні знаки*). Розміщений по вул. Шевченка № 23.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ МЕХА́НІКО-ТЕХНОЛОГІ́ЧНИЙ ІНСТИТУ́Т. Див. *Полтавський інститут м'ясної промисловості.*

ПОЛТА́ВСЬКИЙ МЕХАНІ́ЧНИЙ ЗАВО́Д. Ств. 1932 як ремонтно-механічний на місці кол. винокурного з-ду. Кількість працюючих — 500 чол. 1941 евакуйований до м. Свердловська. Відновив роботу у жовтні 1943 як Полтав. промислово-виробн. артіль «РЕМЗ» по виробництву металевих виробів побут. характеру і обозобудування. У червні 1944 підприємство одержало назву — ливарно-механічний завод (ЛМЗ). Виробляло буддеталі, будмеханізми та інструменти. З травня 1976 — Полтавський дослідний ливарно-мех. завод. У липні 1987 об'єднаний з монтажно-заготівельним заводом. З 1989 — сучасна назва. Виготовляє верстати для обробки металів, прилади для різання і згинання труб, машини для натягування бандажної стрічки, сантехнічну продукцію. Працюючих — 435 чол. Виробнича площа —39 тис. $м^2$. Розміщений на вул. Панянка № 26.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ МІСЬКИ́Й МОЛОКОЗАВО́Д Полтав. виробничого об'єднання мол. пром-сті. Введений у дію в жовтні 1971. Має безцехову структуру; виготовляє цільномолочну продукцію (190 т за зміну). Міститься на вул. Комарова № 10.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ МІСЬКИ́Й ПАРК. Дендропарк — пам'ятка садово-паркового мистецтва респ. значення (з 1977). Розташ. у Київському р-ні Полтави, у пн.-сх. частині міста, поблизу *Яків-*

ща. Закладений у 1962 на місці Полтавської битви 1709. Зберіг. ділянки степової рослинності, каскад ставків. Тут ростуть понад 100 видів і підвидів дерев та чагарників, є свій дендрарій, бузковий гай. Площа бл. 140 га.

ПОЛТАВСЬКИЙ МІСЬКИЙ ПАРК ім. А. В. ЛУНАЧАРСЬКОГО. Відкритий у 1935 на вул. Жовтневій. Під час тимчасової окупації у 1941—43 зруйнований нім.-фаш. загарбниками. Не відновлювався.

ПОЛТАВСЬКИЙ МІСЬКИЙ САД, парк «Перемога» — найстаріший парк у місті Полтаві. поблизу Першотравневого проспекту. Засн. 1803 з ініціативи полтав. генерал-губернатора князя О. Б. Куракіна. Він купив у майора Криловського ділянку землі і подарував її місту. Потім звернувся до полтав. мецената С. М. Кочубея з проханням подарувати місту його чудовий гай, який був розташ. поруч, для влаштування міського саду. Для розширення тер. саду було придбано також леваду графа Л. К. Розумовського. У 1803 сад обнесено огорожею. За проектом і під керівництвом губерн. архіт. М. А. Амвросимова влаштовувалися альтанки, були збудовані оранжереї, розбиті квітники. У 1818—92 тер. саду значно розширилася за рахунок ділянок, придбаних на міські кошти. У 1820 на тер. саду була засн. *Полтавська школа садівництва*, яка проіснувала до 1841. Ділянку саду (бл. 24 дес.) та приміщення школи передали *Полтавському інституту шляхетних дівчат*, який містився поруч, на кол. садибі С. М. Кочубея. У серед. 19 ст. сад було віддано на відкуп садівникові І. М. Гуссону з доплатою йому з міських сум по 200 крб. щорічно. 1852 у П. м. с. споруджено приміщення другого Полтавського міського театру, який діяв тут до поч. 20 ст. Сад займав величезну територію, де були парк з віковими дубами, бузковими гаями, тінистими алеями, розаріями. Існували навіть каміни, де могли обігрітися ті, хто гуляв взимку. У 1859 шанувальники Т. Г. Шевченка заочно вшанували Кобзаря. Вступну промову зробив приятель Т. Г. Шевченка і кол. член Кирило-Мефодіївського т-ва Д. П. Пильчиков, звучали виступи укр., рос., польською, чеською мовами. 1861 полтав. шанувальники і друзі поета в цьому саду посадили дуб на пам'ять про Т. Г. Шевченка. Під час рос.-турецької війни 1877—78, коли до Полтави дійшла звістка про визволення рос. військами Тирново (нині Велико-Тирново), 29 липня 1877 в міському саду влаштували багатолюдне гуляння з платним входом до саду. За вечір було зібрано 1150 крб., які передали у фонд визволення болг. народу від п'ятивікового османського іга. Крім того, театр передав у цей фонд зібрані того вечора від благодійного спектаклю 250 крб. У 1917 тут відбувалися масові мітинги, збори громадськості міста.

У довоєнні роки кол. міськ. сад, тер. якого значно зменшилася, мав назву — парк ім. І. Я. Франка. На поч. 30-х рр. ще раз вшановували тут пам'ять Т. Г. Шевченка. 29 серпня 1936 в одному з куточків парку поблизу садиби, де багато років жив у Полтаві рос. письменник, публіцист В. Г. Короленко, із Старого міського кладовища було перезахоронено його прах. Поруч у 1940 поховали й дружину В. Г. Короленка.

Під час окупації 1941—43 гітлерівці знищили багато дерев та чагарників парку. У 1944—45 жителі Полтави на недільниках, суботниках насаджували дерева, кущі, розчищали ставки, розбивали квітники, споруджували атракціони. Парк відродили і назвали

його парком «Перемога». З 1978 проводилася його реконструкція. З 1970 парк — пам'ятка садово-паркового мистецтва. Площа 30,9 га, перебуває у віданні міськкомунгоспу. У парку — *Чурай Марусі Співоче поле,* атракціони. Іл.— табл. XIII, XVI.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ МУЗЕ́Й О́РГАНІВ ВНУ́ТРІШНІХ СПРАВ. Відкр. 1989 у м. Полтаві. Знах. в одноповерховому будинку. Експозиція розміщена у чотирьох залах. Фонди музею налічують понад 2 тис. експонатів. Розташ. на вул. Лідова № 6.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ МУЗИ́ЧНО-ДРАМАТИ́ЧНИЙ ГУРТО́К. Самодіяльний театр. колектив, що діяв протягом 1911—18 при міському просвітньому будинку ім. М. В. Гоголя (тепер — приміщення кінотеатру «*Колос*»). Керівництво гуртка: Г. І. Маркевич (голова), М. Г. Орел-Стеняк (заст. голови); режисери (у різний час): В. М. Пархомович, О. М. Осмяловський, А. К. Левер (Леверенко), М. І. Губа; диригенти: Г. Маркевич, Є. Кисіль, В. М. Пархомович; художник — Г. О. Коваленко. Перша вистава — «Не так сталось, як гадалось» відбулася 10 грудня 1911. У репертуарі гуртка твори укр. класиків І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Тобілевича, М. Кропивницького, Б. Грінченка, П. Мирного, Л. Яновської та ін. 1912—13 поставлено 25 вистав. Провідні актори: О. Осмяловський, О. Герцик, Т. Баленко, М. Орел, М. Стоян-Дудниченко, М. Олексієнко, А. Левер, І. Безрідний. Великою популярністю користувалася актриса Олександра Герцик (1886—1964; див. *Герцик О. О. могила*), яка в 1906—09 працювала в театрі М. Садовського. Виступала у ролях Софії («Безталанна»), Харитини («Наймичка»), Олени («Глитай або ж Павук») та ін. У виставах брало участь хорове т-во «*Боян*». Виконувалися вокальні твори, «Вечорниці» П. Ніщинського, веснянки і колядки, тощо. Гурток розпався в зв'язку з громадянською війною. Частина акторів влилася до Товариства драм. акторів, окремі перейшли до Оперного трудового колективу (В. Старостинецька, О. Певний та ін.). Афішування вистав здійснював Г. І. Маркевич.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ НАРО́ДНИЙ ДІМ ім. В. Г. Короленка. Збудований 1922—23 за проектом арх. А. Я. Лангмана на розі вул. Пушкіна і Котляревського, що визначило Г-подібну форму плану. Мурований, двоповерховий. У вирішенні фасадів використано елементи класицистичної архітектури. На розі будинку — чотириколонна ротонда доричного ордера. Н. н. д. призначався для літераторів і вчених. Використовувався з кін. 20-х рр. як школа (тепер с. ш. № 10). На фасаді — *Убийвовк Лялі меморіальна дошка, Челомею В. М. меморіальна дошка.* 1975 у стіну будинку вмуровано капсулу із зверненням до нащадків ветеранів Великої Вітчизн. війни 1941—45. Іл.— табл. VIII.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ НАРО́ДНИЙ САМОДІЯ́ЛЬНИЙ ТЕА́ТР. Ств. 1957 при Полтав. міському будинку культури. З 1962 — народний самодіяльний. Керівник — засл. працівник культури УРСР Й. Б. Орлов. При театрі працює підготовча студія.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ НА́ФТОВИЙ ГЕОЛОГОРОЗВІ́ДУВАЛЬНИЙ ТЕ́ХНІКУМ. Відкритий 1967. Є заочний відділ. Бібліотека (налічує понад 57 тис. од. зб.), актовий зал, 2 гуртожитки. Розміщений на вул. Раднаркомівській № 2а.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ОБЛАСНИ́Й БУДИ́НОК ПРЕ́СИ. Збуд. 1972. Тут розмістилися редакції обл. газет «*Зоря Полтавщини*», «*Молода громада*», «*Край*» та газета «Спорткур'єр», інформ.-рекламного додатку до газ. «Зоря Полтавщини» — «Ворскла», правлін-

ні обл. організації Спілки журналістів України, б-ка, фотолабораторії, актовий і читальний зали, корпункт респ. газет «Демократична Україна», «Правда Украины». У фойє — меморіальна дошка пам'яті журналістів Івана Горобця, Григорія Дейнеки, Федора Демченка, Юрія Дудинського, Івана Крячка, Василя Онищенка, Григорія Яценка, які загинули у роки Великої Вітчизн. війни. Розміщений на вул. Пушкіна № 115.

ПОЛТАВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМІТЕТ 1) По телебаченню і радіомовленню. Ств. 1937. Готує інформац. програми «Панорама», тематичні передачі. Висвітлює питання пром-сті, будівництва, с. г., науки, культури, мистецтва. Радіопередачі: «Батьки і діти», «Діти і батьки», «Сфера послуг», «Ваше здоров'я», молодіжна радіопередача «Бригантина». Розташований на вул. Рози Люксембург № 1. 2) Товариства Червоного Хреста. Ств. 1937. Об'єднує один міський, 29 районних і 180 дільничних, 2634 первинних комітетів. Т-во веде пропаганду гігієніч. знань, готує громадський сан. актив, утримує мед. сестер милосердя по обслуговуванню інвалідів Великої Вітчизн. війни, одиноких похилого віку громадян. Подає матеріальну допомогу населенню на випадок стихійного лиха. 1989 в області ств. служба милосердя. Розташ. на вул. Комсомольській № 47.

ПОЛТАВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР. 1) Здоров'я. Відкрито 1921 як Будинок санітарної культури, який поширював листівки, пам'ятки щодо попередження хвороб. Мав музей з набором муляжів, натуральних препаратів. 1936 такі ж Будинки сан. культури були ств. у Кременчуці, Лубнах, Хоролі і Гадячі. З 1947 ці установи стали називатися Будинки сан. освіти. Крім Полтави, вони були в Кременчуці та Лубнах. З 1988 — сучасна назва. Центр здоров'я розміщений на вул. Шведській № 52. 2) Культури і дозвілля трудящих при обл. Раді проф. спілок. Об'єднує 82 палаци культури і клуби, 97 б-к, 40 підліткових клубів, 138 кіноустановок (1990). 4533 колективи худож. самодіяльності охоплюють до 150 тис. чол., представлені всі жанри мистецтва. 68 колективів удостоєні звання народних. По лінії профспілок в області щороку проводиться 12 конкурсів-оглядів худож. самодіяльності, серед яких провідними є: «Студентська весна», сучасні бальні танці, оркестри нар. інструментів, свято циркового мистецтва, День гончара в Опішні, Свято пісні на Співочому полі Марусі Чурай у Полтаві, Свято кобзарства на батьківщині Ф. Д. Кушнерика у Великій Багачці, «Сорочинський ярмарок». Щомісяця в Успенській дзвіниці проводиться виставка-продаж нар. промислів самодіяльних художників. У Решетилівці вперше в області було проведено свято «Ткацтво, килимарство та вишивка». У числі провідних колективів худож. самодіяльності фольклорний ансамбль «Миргородські парубки», ансамбль танцю «Юність» (Лубни) та жіночий вок. ансамбль «Лубенчанка», нар. хор «Славутич», дит. зразковий колектив «Каблучок». 3) Народної творчості і культурно-освітньої роботи науково-методичний. Ств. 1979 на базі Полтав. будинку нар. творчості. Міститься на вул. Луначарського № 2.

ПОЛТАВСЬКИЙ ОКРУГ — адм.-тер. одиниця. Ств. 1923 з Полтав. пов. (20 волостей), 13 волостей Зіньків. пов., 13 волостей Кобеляц. пов., 3 волостей Миргород. пов., 2 волостей Красноград. пов. та 1 волості Хорольського пов. Полтав. губ. Замість 52 волостей і 344 сільрад ств. 17 р-нів [Баляснівський (Піщанський), Білицький, Білоцерківський, Диканський, Зі-

ньківський, Кобеляцький, Ковалівський, Малоперещепинський, Мачуський, Новосанжарський, Опішнянський, Решетилівський, Рунівщинський, Супрунівський, Царичанський (Китайгородський), Чутівський, Шишацький] та 156 сільрад. Площа — 7243 кв.версти, нас. —630 241 чол. Окружний центр— м. Полтава.

13.III 1925 райцентр Піщанського р-ну перенесено з с. Піщане в с. Балясне, а р-н перейменовано на Баляснівський; райцентр Китайгородського р-ну перенесено з м. Китайгород у Царичанку і р-н перейменовано на Царичанський. 1925 розформовано Білоцерківський і Ковалівський р-ни. 3.VI 1925 П. о. передано частину території розформованого Червоноградського (Красноградського) округу: Великобучківський, Сахновщанський, Кегичівський (без Верхньоорільської сільради), Червоноградський (так називалися тоді Красноградський р-н і округ), Карлівський, Машівський, Руновщанський р-ни, частини Зачепилівського, Котовського і Нехворощанського р-нів. Царичанський р-н П. о. віднесено до Катеринослав. округу. Тією ж постановою до П. о. віднесено частину р-нів Охтирського округу розформованої Харків. губернії: Грунський, Котелевський і Рублівський р-ни. Оскільки в П. о. стало два Руновщанські р-ни, 30.IX 1925 Руновщанський р-н з територією першого складу П. о. було розформовано. Тоді ж розформовано й Мачуський р-н, а їх території приєднано до сусідніх р-нів. Центр Супрунівського р-ну, із с. Супрунівки перенесено до м. Полтави, і район перейменовано в Полтавський. У 1925 р. після всіх реорганізацій в окрузі було 24 р-ни, 347 сільрад. 18.IV 1929 розформовано Баляснівський і Великобучківський р-ни П. о., а їх територію розподілено — першого між Диканським, Решетилівським і Шишацьким р-нами, другого — між Зачепилівським і Сахновщанським р-нами. Розформований Полтавський округ 2.IX 1930.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ОЛІЙНОЕКСТРАКЦІ́ЙНИЙ ЗАВО́Д. Виробляє соняшникову олію та рафіновану, дезодоровану кукурудзяну олію. Побічною продукцією є шрот і фосфатидний концентрат, що йдуть на фураж. Ств. 1931 як Полтав. олійний з-д № 10 Укр. тресту олійножирової пром-сті. Завод має 3 основні і 8 допоміжних дільниць. Щодобово переробляється 500 т соняшника. Працюючих — 343 чол. З-д має актовий зал на 140 місць, тех. б-ку. Розташований на вул. Маршала Бірюзова № 17.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ О́ПЕРНИЙ ТЕА́ТР. Ств. 1919 на базі музичної частини Першої української народної радянської трупи Першого радянського театру ім. М. В. Гоголя, акторів Полтав. укр. драматичного товариства. Діяв також під назвою «Оперний трудовий колектив». Організатор та худож. керівник — директор Полтав. муз. технікуму, у майбутньому гол. диригент оперних театрів України, Горьковського театру опери та балету О. Г. Єрофеєв. У складі трупи в різний час працювали диригенти В. М. Верховинець (див. *Верховинцю В. М. меморіальна дошка*), І. Гітгарц, балетмейстер Джемшеров, режисери Вовчик, С. Коробов, Муравйов, Юнгвальд-Хількевич; укр. співаки: П. Авраменко, Зосимович, І. С. Козловський (нар. арт. СРСР, Герой Соц. праці; у 1919—24 служив у Червоній Армії і брав участь у виставах Полтав. театру), Костюченко, В. Полив'яний, О. Д. Ропська, К. Старостинецька, рос. оперні актори: Арсеньєва, Бартош-Седенко, М. Дніпрова, Зложинський, М. Зубов, Завалов, Милославський, І. Плішаков, Торвик-Гарло, Уфімський. У деяких виставах брали участь гастролери, зокрема Дніпрова, Ф. Лабінський, М. Ман-

ська, П. Цесевич та ін. У репертуарі — «Тарас Бульба», «Наталка Полтавка» М. Лисенка, «Катерина» М. Аркаса, «Пікова дама» П. Чайковського, «Демон» А. Рубінштейна, «Дубровський» Е. Направника, «Фауст» Ш. Гуно, «Трубадур» Дж. Верді, «Кармен» Ж. Бізе, «Паяци» Р. Леонкавалло, «Сільська честь» П. Масканьї. Ставились комічні опери і оперети»: «Сільва» І. Кальмана, «Корневільські дзвони» Р. Планкета та ін. Всього було поставлено 21 оперу і 3 оперети. Існував з перервами до 1929.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ПАЛА́Ц ПІОНЕ́РІВ ТА ШКОЛЯРІ́В міський — позашкільний заклад, підпорядкований міському відділу нар. освіти. Перший Палац піонерів та жовтенят у м. Полтаві відкрито 30.XII 1934 на вул. Рози Люксембург № 1 (тепер будинок обл. комітету по телебаченню і радіомовленню). У 1945—60 палац містився на вул. Жовтневій № 16 (переобладнані кол. соляні склади). Одну частину приміщення займав Палац піонерів, другу — ляльковий театр. З 1960 заклад розмістився по вул. Пушкіна № 30. Тут працює 300 гуртків, 55 напрямів, якими керують бл. 90 педагогів. У гуртках беруть участь 4,5 тис. дітей. Понад 600 школярів відвідує заняття гуртків тех. творчості. У гуртках худож. виховання живописом, фотографією, худож. словом, театральним і кіномистецтвом займається понад 1500 піонерів та школярів. Серед цих колективів театр юнацької творчості — лауреат обласної комсомольської премії ім. Петра Артеменка, ансамбль піонерської пісні і танцю «Ровесник», в якому навчається понад 400 дітей. Сучасне приміщення палацу — пам'ятка архітектури, зведена 1916 за проектом губернського архітектора Т. Я. Гардасевича для муз. училища Полтав. відділення Рос. муз. товариства. 1917 приміщення муз. уч-ща було місцем масових зборів і мітингів трудящих, тут відбувалися засідання полтав. Ради робітн. і солдат. депутатів. Урочисте відкриття Палацу в цьому приміщенні відбулося 5.І 1961. Будинок триповерховий, корисна площа — 3134 м², має 20 спеціалізованих навч. кабінетів, концертний зал на 500 місць. Іл.— табл. IX.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ПАРК ім. І. П. КОТЛЯРЕ́ВСЬКОГО — пам'ятка садово-паркового мистецтва (з 1970). Розташ. в Полтаві. Закладений на 5 га в 1936, на місці кол. міського кладовища, яке із забудовою Полтави опинилось майже в центрі міста. На тер. парку — *Котляревського І. П. могила.* В роки тимчасової нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—23.IX 1943) на місці кладовища гітлерівці розстріляли понад 3,5 тис. рад. військовополонених та мирних жителів. Тут розташ. братська могила, де поховані жертви фашизму, а також братська та індивід. могили солдатів і офіцерів, партизанів, які загинули, визволяючи Полтаву і область від нім.-фашист. загарбників. На честь загиблих рад. воїнів у парку споруджено *Солдатської Слави меморіальний комплекс.* Іл.— табл. XII, XIV.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ПЕДАГОГІ́ЧНИЙ ІНСТИТУ́Т ім. В. Г. Короленка — вищий навч. заклад. Засн. 1914 як *Полтавський учительський інститут.* У липні 1919 його перетворено на педагогічний. 1918 відкрито історико-філологічний ф-т майбутнього ун-ту (вул. Шевченка № 20, цей намір так і не був здійснений). У 1920 П. п. і. уже мав три відділення: словесно-історичне, природниче та фізико-математ. Лекторський склад — 25 чол. Заг. керівництво ін-том здійснювала рада, яка складалася з викладачів та студентів. Кожне відділення мало свою раду.

Б-ка ін-ту наліч. 2413 од. зб.

14.IV 1921 ств. *Полтавський інститут народної освіти* (ІНО) шляхом об'єднання Полтав. пед. ін-ту та Полтав. історико-філолог. ф-ту ун-ту. 22.IV 1921 відбулося перше засідання ради ІНО. У 1921—22 ін-т мав два відділення: природничо-матем. та словесно-історичне. У 1922—23 навч. році був ств. ф-т соціального виховання з спеціалізацією на 3-у курсі по циклах: індустріальний (математика і фізика), суспільствознавчий, с.-г.

У липні 1921 Полтав. губвиконком передав для ІНО приміщення кол. приватної *Старицької Н. О. гімназії* (тепер на цьому місці новий будинок с. ш. № 6), наприкінці 1923 — приміщення 2-ї чол. гімназії (тепер старий корпус ін-ту, вул. Остроградського № 2). Водночас в ін-ту було відібрано будинок кол. гімназії Н. О. Старицької. Цю втрату компенсували передачею ІНО колишньої *Полтавської жіночої художньо-ремісничої школи* ім. С. С. Хрульова (ріг вул. Луначарського та Жовтневої), де напередодні Великої Вітчизн. війни містився філолог. ф-т. 1922 в ІНО працювало 34 викладачі та 18 чол. адм. апарату, навчалося 369 студентів. На 1.І 1924 було 22 викладачі, 5 лаборантів, 16 чол. адм. апарату та 202 студенти. 1929—30 в ІНО навчався 821 студент. Широкою популярністю користувався хор ін-ту, яким керував укр. композитор проф. В. М. Верховинець (див. *Верховинцю В. М. меморіальна дошка*).

24.VIII 1930 ІНО перетворено на Ін-т соціального виховання, а в 1933 — на пед. ін-т з ф-тами: фізико-матем., природничо-географ., історичним, філолог. та дошкільним відділенням. З поч. 1931—32 навч. року при ін-ті соцвиху почало працювати заочне відділення. У 1936 при П. п. і. ств. Полтав. учительський ін-т з мовно-літературним та фізико-матем. ф-тами. Напередодні війни у П. п. і. діяло 15 кафедр, на яких працювало 66 доцентів, 6 ст. викладачів і 29 аспірантів. На 4-х ф-тах П. п. і. навч. 1500 студентів стаціонарно і 1400 заочно. За довоєнні роки ін-т підготував понад 3500 учителів. Б-ка наліч. бл. 160 тис. од. зб. На поч. Великої Вітчизн. війни частину майна і групу студентів евакуйовано в Тюмень, інші пішли на фронт, у підпілля, партизанські загони (див. «*Нескорена полтавчанка*»).

21.X 1943 П. п. і. та Полтав. учительський ін-т відновили роботу. Станом на 6.X 1944 в них навч. 397 студентів. Заняття проводилися в пристосованих приміщеннях, бо будинки ін-тів були спалені. 1951 учительський ін-т ліквідовано, але навчання в ньому на стаціонарі тривали до 1954, а окремі студенти закінчували ін-т ще у 1957.

У грудні 1949 П. п. і. присвоєно ім'я В. Г. Короленка. Протягом 50-х рр. було відбудовано приміщення по вул. Остроградського № 2, споруджено гуртожиток для студентів. 1977 введено до ладу новий 4-поверховий корпус, устатковано 20 типових навч. кабінетів, 15 лабораторій, 6 навч. майстерень, ств. 6 кабінетів-тренажерів педмайстерності. У 1979 закінчено буд-во третього гуртожитку на 550 місць, відкрито їдальню на 250 місць та спорт. корпус. Став до ладу профілакторій на 100 місць. У 1990 закін. буд-во четвертого гуртожитку на 460 місць. На 1990 на 7 ф-тах (істор., філолог., фізико-матем., біологічному, поч. класів та загальнотех. дисциплін) стаціонарного та заочного відділень навч. 6,5 тис. студентів. Ін-т мав 27 кафедр, на яких працювало 386 викладачів, у т. ч. 5 докторів, професорів і 140 кандидатів наук і доцентів. Б-ка ін-ту (понад 500 тис. од. зб.) має три студентські читальні зали та один зал для викладачів.

У П. п. і. працювало чимало визначних учених, серед них професори Харків. ун-ту Д. І. Багалій та М. Ф. Сумцов, а також В. О. Щепотьєв, Н. Ю. Мірза-Авакянц, В. М. Верховинець, О. А. Побєдоносцев, І. Ф. Рибаков, О. М. Романський, М. Х. Фарбар та ін. У 1914—17 в учительському ін-ті навчався рад. педагог і письменник А. С. Макаренко, у 1936—38 — засл. учитель УРСР (з 1948), чл.-кор. АПН РРФСР (з 1957), Герой Соц. Праці (з 1968) В. О. Сухомлинський. У 1949 учительський, а в 1954 пед. ін-т закінчила вчителька одеської с. ш. № 32, Герой Соц. Праці (з 1978) Н. Ю. Войтенко (дівоче прізвище Гориславець).

В ін-ті в різні роки також навчалися укр. фізик, акад. АН УРСР М. В. Пасічник, фізик, лауреат Держ. премії, уродженець с. Жирківки Машів. р-ну, проф. Д. Д. Іваненко, доктор фіз.-мат. наук Н. Є. Нечипоренко, доктор істор. наук, проф. О. К. Касименко (1926 закінчив ПІО), Герої Рад. Союзу А. І. Дробаха та П. Ф. Кленач, ген. полковник Г. Ф. Григоренко, письменники О. Д. Іваненко, М. С. Білецький, Л. П. Бразов (Безобразов), Ю. З. Жилко, О. І. Ковінька, А. І. Костенко, К. О. Лаврунов, Г. Й. Майфет, П. К. Мостовий, М. К. Пойдеменко, Б. М. Чіп, І. А. Червонищенко, Т. Г. Нікітін, Я. І. Шутько, засл. працівники культури УРСР Д. П. Кальний, М. Д. Оніпко, Н. К. Штельмах та ін. 1984 відкрито музей історії П. п. і., експонати якого розміщені в 211 і 317 аудиторіях та вестибюлі 2-го поверху корпусу № 2. Крім того, тепер в ін-ті діють: музей А. С. Макаренка (з 1977, аудиторія 14); музей В. О. Сухомлинського (з 1977, аудиторія 18); музей укр. вченого-винахідника Ю. В. Кондратюка (з 1980, аудиторія 123; див. *Кондратюка вулиця*); аудиторії музейного типу — В. Г. Короленка (з 1977, аудиторія 410); І. П. Котляревського (з 1978, аудиторія 413); уродженця Полтави, математика, акад. Петерб. АН М. В. Остроградського (з 1981, аудиторія 316); уродженця Миргорода, акад. АН СРСР, історика Б. Д. Грекова (з 1986, аудиторія 46) та ін.

У П. п. і.— понад 30 колективів худож. самодіяльності, у т. ч. 4 хори, студент. театр, капела бандуристів. Наймасовіші з них — самодіяльна нар. хорова капела, самодіяльний укр. народний хор *«Калина»*, який у вересні 1982 став лауреатом респ. комсомольської премії ім. Миколи Островського. В ін-ті систематично проводяться історико-краєзнавчі конференції, Гоголівські, Макаренківські та ін. читання і конференції. У 1935—36 ін-тут відвідали укр. і рос. письменники П. Тичина, М. Бажан, Л. Первомайський, П. Антокольський, О. Безименський (див. *«Радянський педагог»*). Розташ. на вул. Остроградського № 2 та № 3. Іл.— табл. VIII.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ПІДПІ́ЛЬНИЙ ГУБКО́М КП(б)У. Сформований після І з'їзду КП(б)У на поч. вересня 1918 за рішенням Полтав. губ. підпільної конференції. Очолив його Ф. С. Логвинов (до того очолював Кременчуц. міськом). До з'їзду на тер. Полтавщини в умовах нім.-австр. окупації діяли тимчас. підпільні парт. комітети. Після І з'їзду на тер. губернії під керівництвом П. п. г. діяло 11 повіт. орг-цій. Перебував у Кременчуці. Вдруге ств. в кінці липня 1919 під час загарбання Полтавщини денікінцями. Перебував спочатку в Полтаві, потім у Кременчуці. Під його керівництвом видавалася газета «Дело революции», випускалися листівки. Припинив роботу в грудні 1919.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ПІДПІ́ЛЬНИЙ ОБКО́М КП(б)У. Ств. після

2.IX 1941 для керівництва антифашист. боротьбою на тер. Полтав. обл. у складі С. Ф. Кондратенка (1906—42), Г. Ф. Яценка (1910—42), Ф. М. Дурандіна (евакуювався у рад. тил) та запасного секретаря Г. Д. Григоренка. Обком партії діяв до 17.I 1942. Див. *Партизанські загони, Підпільні антифашистські групи* на Полтавщині.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ПОВІ́Т — адм.-тер. одиниця. Ств. 1775 з частини тер. Полтав. полку в складі Новоросійської губ. Указом від 30.III 1783 віднесений до Катеринослав. намісництва, 30.XI 1796 — до Малоросійської губ., з 27.II 1802 — у складі новоутв. Полтав. губ. Центр — м. Полтава. Річки: Ворскла, Коломак, Говтва. Ліси займали менше 8 відсотків площі. На час реформи 1861 в повіті було 40 цензових дворян: Кочубеї, Попови, Мосолови, Старицькі, Бабаніни, Зеньковські (Заньковські). 34 % селян на цей рік були кріпаками. Вони одержали в наділ у середньому по 1,2 дес. землі на ревізьку душу, держ. селяни — по 2,3 дес. Посівна пл. на 1901 — 109 572 дес. Було розвинуте садівництво й городництво. Скотарство через відсутність вільних земель промислового значення не мало.

Фабрично-заводська пром-сть (за даними В. П. Семенова) виробляла продукції на суму понад 2600 тис. крб. за рік при кількості робітників 1500 чол. Із пром. підприємств виділявся єпархіальний свічковий завод на хут. Дейкалівка (тепер село) Полтав. р-ну. У маєтку Кочубеїв у Диканьці розвинуті були винокуріння, пивоваріння, борошномельна пром-сть. У значний осередок кустарних промислів виросло волосне містечко *Решетилівка* (чоботарство, виробка овчин і пошиття кожухів, виготовлення килимів, розведення решетилівської породи овець і збут смушків). За переписом 1897 нас. в повіті — 227 570 чол. За переписом 1900 сільс. нас. пунктів — 645, сільс. громад — 226, сел. дворів — 27 253, сільс. населення — 176 339 чол. Волостей 20: Байрацька, Балясніввська, Братешківська, Василівська, Васильцівська, Демидівська, Диканська, Єлизаветинська, Мачуська, Микільська, Первознанівська, Піщанська, Площанська, Полтавська, Руновщинська, Решетилівська, Старосанжарська, Супрунівська, Тахтаулівська, Чутівська. Через територію повіту пролягли лінії Харківсько-Миколаївської та Києво-Полтав. з-ць та гілка Полтава — Костянтиноград. На поч. 1923 пл. П. п. 307 292 дес., 296 279 ж. Розформовано повіт постановою ВУЦВК від 7.III 1923.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ПОКРО́ВСЬКИЙ МОНАСТИ́Р жіночий. Засн. 1676 в урочищі Мазурівці у Полтаві черницями з Поділля. 1721 всі споруди перенесено у с. Пушкарівку, де збудовано *Пушкарівський Вознесенський монастир.*

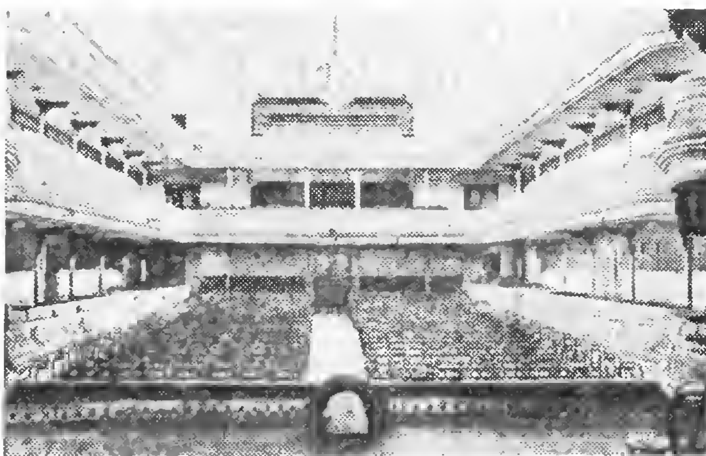
ПОЛТА́ВСЬКИЙ ПОЛК — адм.-тер. і військ. одиниця на Лівобереж. України в 2-й пол. 17—18 ст. Ств. 1648. Після Зборівського договору 1649 до П. п. була включена тер. *Гадяцького полку.* У 1649—54 П. п. на Зх. межував з Миргород., Кропивенським і Чигирин. полками, на Сх.— з Рос. державою. У цей період до П. п. належало 19 сотень у 17 містах: Балаклійська сотня — м. Балаклійка (тепер Балаклія), слобідки Борки (Бурки) і Решетилівка; Багацька— м. Багачка, слобідка Білоцерківка; Борківські — м. Борки (Буки, тепер Бірки; дві); Веприцька — м. Веприк; Гадяцька — м. Гадяч; Зіньківська — м. Зіньків; Кишівська — Кишівка (1654 не згадується); Кобеляцька — м. Кобеляки (1654 не згадується сотник); Ковалівська сотня — м-ко Ковалівка (1654 сотника не було); Куземинська — м-ко Куземин; Лукімська — м. Лукомль (тепер Лукім'я); Лютенська — с. Лютенька; Опішнянська — м. Опішня; Подільська — м. Подільськ (міс-

походження невідоме); Полтавські (три, одна сотня без окремої назви, дві інші від імен сотників — Петранова і Оксютина) — м. Полтава; Ряшівська — м. Ряшівка (тепер Рашівка). 1654 згадуються ще 4 сотні: у містах Більську, Котельві, Старих Санжарах (тепер с. Решетники Новосанжарського р-ну) і сл. Нових Санжарах, м. Черкаській Груні. За переписом 1654 в П. п. було 19 міст і містечок. Значні зміни в складі П. п. сталися після 1660, коли з нього виділилася Гадяцька волость в окремий *Зіньківський полк*. Тоді з сотень, що залишилися, було ств. Полтавську полкову, Будянську (пізніше названа Великобудиською), Старосанжарівську, Новосанжарівську, Білицьківську чи Білицьку, Кобеляцьку, Сокологірську чи Сокільську, Кишинську, Переволочанську, Келебердянську сотні. Крім названих сотень, що постійно входили до П. п., були в ній ще три сотні: Білоцерківська (замість попередньої Балаклійської), Яреськівська, Шишацька. 1723 у П. п.— 17 сотень, в яких наліч. 4381 кінний і 753 піші козаки. У 1745 на тер. П. п. діяло 98 поч. шкіл. Полтав. полковниками були: Мартин Пушкаренко (чи Пушкар, з початку визв. війни укр. народу 1648—54 до 1658); Филон Горкуша (призначений І. Виговським, але не прийнятий полтавцями); Федір Жученко (1659—63; 1679—81, 1691); Дем'ян Гужель (Гуджель, 1663 і 1664, 1668—73); Григорій Витязенко (1665—68); Прокіп Левенець (поранений у Чигиринській битві, 1678); Леонтій Черняк (1682—87, потім був генеральним осавулом); Павло Семенович Герцик (1687), Іван Іскра (1687—1708), Іван Прокопович-Левенець, Іван Леонтійович Черняк (до 1714), Василь Кочубей (з 1727), Андрій Горленко (до 1765).

Козаки П. п. брали участь у визв. війні укр. народу 1648—54 (в облозі Львова, Замостя 1648, битвах під Зборовом 1649, Берестечком 1651, Жванцем 1653, молдавських походах 1650 і 1652), у повстанні 1657—58, в антифеод. виступах 1687, 1689 і 1691 проти козацької старшини, в Азовських походах 1695—96, Північній війні 1720—21, рос.-тур. війнах 1735—39, 1768—74. У 1764 значну частину П. п. (Білицьку, Келебердянську, Китайгородську, Кишеньківську, Кобеляцьку, Маяцьку, Нехворощанську Орільську, Переволочанську, Сокільську, Старосанжарську, Царичанську сотні) приєднано до Новоросійської губ. 1775 П. п. ліквідовано. Його тер. (Будищанську, Решетилівську, першу, другу і третю Полтав. сотні) включено до складу Полтав. пов. Новоросійської губ.

ПОЛТАВСЬКИЙ ПРОСВІТНИЦЬКИЙ БУДИНОК ім. М. В. Гоголя. Споруджений 1901 за проектом петерб. арх. О. Г. Трамбицького. Мурований, витриманий у стилі неоренесансу. Гол. приміщення — прямокутний у плані глядачевий зал з балконами і ложами, оркестровою ямою і компактною сценічною коробкою. До відкриття будинку було поставлено виставу «Ревізор» за М. В. Гоголем. Театральну завісу розписав Г. Г. Мясоєдов (див. *Мясоєдова вули-*

Полтава. Просвітницький будинок ім. М. В. Гоголя. Інтер'єр залу. Фото поч. 20 ст.

ця). П. п. б. пов'язаний з багатьма пам'ятними подіями у житті міста. У лютому 1902 під час спектаклю трупи Перовського, що давала п'єсу Л. М. Толстого «Влада пітьми», відбулася маніфестація на підтримку письменника, відлученого від церкви. 30—31.VIII 1903 тут відбулися урочистості з нагоди відкриття *Котляревському І. П. пам'ятника*, в яких взяли участь Леся Українка, Олена Пчілка, Панас Мирний, М. М. Коцюбинський, В. С. Стефаник, М. П. Старицький, М. В. Лисенко, В. І. Самійленко, С. В. Васильченко, Б. Д. Грінченко, О. Я. Єфименко, М. К. Садовський, М. Л. Кропивницький , І. К. Карпенко-Карий та ін. 1906 виставою І. К. Карпенка-Карого «Мартин Боруля» розпочав роботу стаціонарний укр. театр М. К. Садовського. На сцені П. п. б. виступали також корифеї укр. театру І. К. Тобілевич, М. Л. Кропивницький, М. П. Заньковецька; рос. драм. артисти М. М. Єрмолова, Л. В. Собінов, М. Г. Савіна, В. Ф. Коміссаржевська; 1903, 1911 виступав М. В. Лисенко. У 1909 на гастролі приїжджав пересувний театр П. Гайдебурова і Н. Скальської. Восени 1909 поставлено під керівництвом Г. Г. Мясоєдова «Живые картины» до поеми Т. Г. Шевченка «Катерина». 1911—18 при театрі діяв *Полтавський музично-драматичний гурток*, давало вистави *Полтавське українське драматичне товариство*. 1920 і 1925 у будинку виступав А. В. Луначарський, 1921 — Г. І. Петровський, двічі (1913 і 1926) — В. Маяковський. 1919—29 давав вистави *Полтавський оперний театр*. 1936 тут розмістився *Полтавський український музично-драматичний театр* ім. М. В. Гоголя. 1941—43 зруйновано, у повоєнні роки відновлено у первісних архіт. формах з пристосуванням під кінотеатр «*Колос*». Розташ. на вул. Гоголя № 22. Іл.— табл. IX.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ РАЙО́Н. Знах. у пн.-сх. частині області. Площа 1,3 тис. кв. км. Нас. 70 тис. чол. (1991). У П. р. 149 нас. пунктів, підпорядкованих 24 сільс. Радам нар. депутатів. Межує з Диканським, Котелевським, Чутівським, Карлівським, Машівським, Новосанжарським, Решетилівським районами. Утв. 30.IX 1925. Тоді центр Супрунівського р-ну було перенесено із с. Супрунівки до м. Полтави, а Супрунівський р-н перейменований на Полтавський. На час Всесоюзного перепису 1926 до складу П. р. входило 20 сільських Рад. До 1930 П. р. був у складі Полтав. округу. 1930 Полтава виділена в окрему адмін.-госп. одиницю, якії підпорядковувалося 29 сільрад. З лютого 1932 до вересня 1937 — у складі Харків. обл., з 22.IX 1937 — у складі Полтав. обл. За даними Всесоюзного перепису 1939 Полтав. міськраді підпорядковувалося 28 сільрад: Абазівська, Буланівська, Василівська, Гожулянська, Головачанська, Грабинівська, Зінцівська, Калашниківська, Кіровська, Ковалівська, Ковальківська, Кротенківська, Круто-Березька (Крутобережанська), Мар'ївська, Мачуська, Мильчанська (Мильцівська), Мишівська, Нижньомлинська, Никольська (Микільська), Парасковіївська, Розсошанська (Розсошинська), Руновщанська (Рунівщинська), Судіївська, Супрунівська, Тахтаулівська, Тростянецька, Черкасівська, Щербанівська. На цій території за переписом 1926 проживало 91 904 чол., а за переписом 1939 — 79 948. 28.VII 1939 з території Полтав. міської Ради Полтав. сільс. район виділено в самостійну сільс. зону. На 1.VIII 1941 у Полтав. р-ні проживало 80,1 тис. чол. Під час нім.-фашист. окупації (вересень 1941 — вересень 1943) із 173 нас. пунктів, які на той час були на тер. району, уціліло лише 35. Страчено 453 ж., зруйновано 11 лікарень, 7 полік-

лінік, 64 школи, 43 клуби, 2 кінотеатри. П. р. лежить у межах Придніпровської низовини. Корисні копалини: природний газ (Семенцівське газоконденсатне родовище), пісок, глина, торф. Річки: Ворскла з притоками Коломак і Свинківка. Грунти переважно чорноземні. Розташ. у лісостеповій зоні. Ліси (дуби, ясен, берест, клен) займають 17,4 тис. га. У районі — *Вільхівщанський заказник* респ. значення, а також заповідні об'єкти місц. значення — *Розсошанський заказник*, пам'ятки природи: *Козацькі дуби*, *Петра I криниця*, *Триби* та пам'ятки садово-паркового мистецтва *Куликівський парк* та *Кротенківського будинку відпочинку парк*. Осн. пром. і культур. центр району — місто обл. підпорядкування Полтава. Найбільші. пром підприємства П. р.— з-ди: залізобетонних конструкцій (с. Абазівка та с. Розсошенці), хлібний (с. Копили), біофабрика (с. Гожули), комбінат пром. підприємств (с. Терешки), районний комбінат побутового обслуговування (с. Пушкарівка). С. г. району спеціалізується на вирощуванні зерна (озима пшениця, ячмінь, кукурудза), цукр. буряків, кормових плодоягідних культур та овочівництві. Тваринництво м'ясомол. напряму (скотарство, свинарство, птахівництво). Площа с.-г. угідь 94,4 тис. га, в т. ч. орні землі — 76,7 тис. га, сіножаті і пасовища 14 тис. га. У П. р.— 12 колгоспів і 12 радгоспів, науково-виробн. об'єднання «Еліта» (с-ще Степне), дослідне госп-во Полтав. н.-д. ін-ту свинарства (с. Тахтаулове), навчальне госп-во Полтав. с.-г. ін-ту (с. Бричківка). У межах П. р. залізнич. ст. Супрунівка, Івашки, Абазівка, Божкове, Свинківка, Головач, Минівка. Протяжність автомоб. шляхів 361,5 км, в т. ч. з твердим покриттям — 301,5 км. У районі 51 загальноосвітня школа (16 серед., 14 неповних серед., 18 поч.), 3 школи-садки, Микільська допоміжна школа-інтернат, районний Будинок піонерів та школярів, 3 дослідних дитячих заклади. Діють 6 лікарень, 43 фельдшерсько-акушер. пункти, 19 медамбулаторій, тубдиспансер (у с. Вовківці Кротенківської сіль-

ради), центральна та 13 сільс. аптек, 40 аптекарських пунктів та 3 філіали, санаторій «Лісові поляни» (с. Терентіївка) та Кротенківський будинок відпочинку. На тер. П. р.— 25 клубів, 27 Будинків культури, 63 кіноустановки, 52 б-ки (644 тис. од. зб.), музей-заповідник А. С. Макаренка у с. Ковалівці та 17 музеїв, які діють на громадських засадах, в т. ч. історико-краєзнавчий музей у с. Мачухах (народний). На тер. П. р.— 107 пам'яток історії та культури, 91 пам'ятка археології. У П. р. видається газ. «*Вісті*».

Див. також статті — Абазівка, Валок, Василівка, Великий Тростянець, Гожули, Заворскло, Калашники, Кірове, Ковалівка, Кротенки, Куликове, Мачухи, Микільське, Надержинщина, Нестеренки, Новоселівка, Рунівщина, Степне, Супрунівка, Тахтаулове, Терешки, Черкасівка, Чорноглазівка, Щербані, цикл статей на слово «Полтавський».

ПОЛТА́ВСЬКИЙ РОБІТНИ́ЧО-СЕЛЯ́НСЬКИЙ ТЕА́ТР. Ств. 1.I 1928. Працював також під назвою Окружний робітничо-селянський театр, Укр. драм. колектив при Полтав. посередробмисі. Худож. керівник М. Г. Невідомський. У трупі: Б. С. Бабич, Л. С. Бабич, П. К. Бровченко, Р. М. Бровченко, Ф. Д. Денисенко, Т. С. Зливко, М. М. Корсун, М. І. Кладницький, І. І. Коханий, М. О. Олексієнко та ін. У репертуарі: «Гандзя» І. Карпенка-Карого, «Лісова пісня» Лесі Українки, «Республіка на колесах», «Рожеве навутиння» Я. Мамонтова, «Родина Щіткарів» М. Ірчана, «Таміла» О. Золіна, «Джумма Машід» Г. Венеціанова. 1929 театр прибрав назву «Український драматичний театр» і перебазувався до м. Артемівська на Донбасі.

«ПОЛТА́ВСЬКИЙ СЕЛЯНИ́Н» — журнал. Див. «*За нове село*».

ПОЛТА́ВСЬКИЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДА́РСЬКИЙ БАНК. На підставі постанови ВУЦВК від 21.XII 1922 у Полтаві ств. Полтав. губернське т-во с.-г. кредиту. Постановою Всеукр. банку від 25.I 1924 воно було перетворене на Полтав. губ. с.-г. банк (губсільбанк). З 3.VI 1925 в зв'язку з ліквідацією губернії реорганізований у П. с.-г. б. (сільбанк). Він надавав позики колективам й одноосібним господарствам, пром. артілям, здійснював контроль за діяльністю товариств с.-г. кредиту. Ліквідований постановою Раднаркому СРСР від 30.I 1930.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДА́РСЬКИЙ ІНСТИТУ́Т. У грудні 1919 було прийнято рішення про відкриття с.-г. ф-ту при Вищій робітничій школі, який мав секції рільництва, тваринництва і садівництва з городництвом. У вересні — жовтні 1920 оголошено набір слухачів. У жовтні 1921 на базі с.-г. факультету організ. с.-г. технікум з агрономіч., зоотех. і садово-городнім відділами. 1923 до нього приєднано кооперативний технікум і Полтавську садово-городню школу. На їх базі ств. два відділення — агрономічне і кооперативне. Технікум став називатися агрокооперативним. У 1926—27 відкрито два нових відділення — зоотех. та інтенсивних культур. З грудня 1927 — Полтав. с.-г. політехнікум. Він мав 4 відділення: агрономічне, зоотех., інтенсивних

Полтава. Сільськогосподарський інститут.

культур та кооперативне. У жовтні 1929 на базі політехнікуму, Полтав. індустр. і Полтав. землевпорядного, Красноградського та Грастівського с.-г. технікумів ств. Полтав. с.-г. ін-т. 19.VIII 1930 ін-т було поділено на три вузи: Полтав. ін-т с.-г. будівництва (тепер Полтав. інж.-буд. ін-т), Полтав. ін-т м'ясної і плодоовочевої технології (на базі ф-ту індустріалізації с. г.), Полтавський с.-г. ін-т (на базі зоотех. і садово-городнього ф-ту). 31.X 1930 він називався зоотехнічним, з 8.I 1931 — інститутом свинарства, з 7.VII 1933 знову зоотехнічним, з 29.IX 1934 — с.-г. інститут. У роки Великої Вітчизн. війни ін-т евакуйовано у м. Курган. Повернувся в Полтаву 1944. Тепер ін-т має факультети: агрономіч., зооінженерний, економ., механізації с. г., підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців с. г., заочний, підготовчий ф-т для іноземних громадян. Займає тер. в 7 га, де знаходяться навч. корпуси, гуртожитки, парк с.-г. машин, орнітологічний і дендропарк. Діє 31 кафедра, 13 викладачів мають в ін-ті вчений ступінь доктора і 113 — кандидата наук. У різні роки працювали професори О. П. Бондаренко (див. *Бондаренку О. П. меморіальна дошка*), В. П. Кушніренко, В. І. Сазонов, М. М. Самбикін та ін. Свою школу ств. укр. фізіолог, Герой Соц. Праці, акад. АН УРСР, засл. діяч н. УРСР О. В. Квасницький. Фонд б-ки ін-ту налічує 317 484 од. зб. Навчається бл. 4 тис. студентів, з них без відриву від виробництва — 2062. За роки існування ін-т підготував понад 18 тис. фахівців. Серед них Герої Соц. Праці М. М. Гришко, Л. І. Дубровін, В. О. Козубенко, С. І. Лебедєв, А. К. Лещенко, О. С. Мусійко, Ф. К. Почерняєв. За 18 км від ін-ту розмістилося навч.-дослідне г-во «Ювілейний» (учгосп), яке має 2230 га орної землі, 38 га садів і ягідників, дослідне поле, вирощує елітне насіння і племінну худобу для колгоспів області. Ін-т має аспірантуру. 1970 на тер. ін-ту встановлено студентам і викладачам, полеглим 1941—45, пам'ятний знак (див. *Полтавцям, загиблим 1941—45, пам'ятні знаки*). 1927—71 видав 16 томів «*Трудов*». Міститься на вул. Сковороди № 1/3а.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДА́РСЬКИЙ РАДГО́СП-ТЕ́ХНІКУМ імені А. С. Макаренка. Ств. 1895 як нижча *Полтавська школа садівництва і городництва*. 1912 реорганіз. в училище садівництва. 1896—1917 у цих закладах було підготовлено 243 спеціалісти. У рад. час послідовно мав назви: технікум садівництва, агрокооперат. технікум, плодоягідний технікум, технікум плодоовочівництва. У 1966—89 с.-г. технікум. У березні 1989 реорганіз. у радгосп-технікум, йому присвоєно ім'я А. С. Макаренка. Має три відділення: землевпорядне, агрохім., агрохім. з спеціалізацією плодоовочівництво. Серед його випускників були: держ. і парт. діяч УРСР Н. Т. Кальченко (1906—89; уродженець с. *Кошманівки*, тепер Машівського р-ну) — Голова Ради Міністрів УРСР (1954—61), Герой Соц. Праці (1976); закінчив Полтавський с.-г. ін-т (1928); П. Й. Панч (1891—1978) — уродженець м. Валки, тепер Харків. обл., укр. письменник, лауреат Держ. премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка; І. М. Третяк — генерал армії, Герой Рад. Союзу і Герой Соц. Праці. Розміщений на вул. Сковороди № 18.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДА́РСЬКИЙ ТЕ́ХНІКУМ по підготовці керівних кадрів колгоспів і радгоспів. Ств. 1955 як обласна с.-г. школа підготовки голів колгоспів на базі 9-місячних курсів перепідготовки парт. і рад.

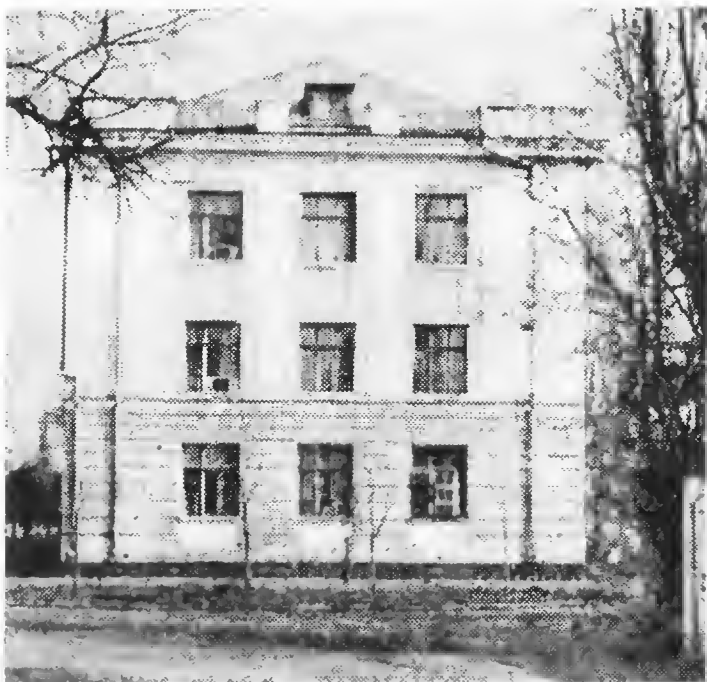
працівників, що діяли з 1944. Містилася в приміщенні кол. Земельного банку. Припинила діяльність у 1956. В 1965 почала діяти Полтав. міжобласна трирічна школа підготовки керівних кадрів колгоспів і радгоспів. З вересня 1966 — сучасна назва. Розміщений на Першотравневому просп. № 10. Іл.— табл. IX.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ТЕА́ТР ім. Т. Г. ШЕВЧЕ́НКА. Див. *Третій колгоспний театр.*

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ТЕА́ТР ЛЯЛЬО́К. Засн. 1939. У репертуарі «Холодне серце» Ю. Коринця, «Чарівний фургон» В. Орлова, «Біла троянда» Б. Юнгера, «Таємниця трьох „не"» Л. Новогрудського, «Р. В. Р.» за А. Гайдаром, «Василиса Прекрасна» С. Прокоф'євої й Г. Сапгір, «Маленька фея» В. Рабадана, «Ботафого» Л. Фельдека та ін. Гол. режисер театру — Ю. Щербань. Міститься на вул. Пушкіна № 32. Іл.— табл. XVI.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ТЕА́ТР УКРАЇ́НСЬКОЇ ДРА́МИ імені І. П. Котляревського. Ств. 1926 з групи акторів Першого театру Української Радянської Республіки імені Т. Г. Шевченка (тепер Дніпропетр. укр. муз.-драм. театр ім. Т. Г. Шевченка) та безробітних місцевих акторів як трудовий колектив, що мав драм. трупу, хор та оркестр. Працював у приміщенні Полтав. муз. технікуму. З червня 1928 — Полтавський робітничо-селянський театр ім. І. Котляревського. Пізніше називався також Полтавський колгоспний театр ім. І. Котляревського, Полтавський пересувний театр ім. І. Котляревського. Засновник і керівник театру — М. Г. Невідомський. Існ. до 1941. Частина трупи об'єдналася з *Полтавським українським музично-драматичним театром* ім. М. В. Гоголя і була евакуйована до Казахстану.

Полтава. Тепловозоремонтний завод. Адміністративний будинок.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ТЕПЛОВОЗОРЕМО́НТНИЙ ЗАВО́Д. Ств. 1871 як Гол. майстерня Харківсько-Миколаїв. (тепер Південної) залізниці (з 1874 — залізничні майстерні). З 1929 — паровозоремонтний з-д. У 1963 переключився на ремонт тепловозів і дістав сучасну назву. Розміщений на вул. Гайового №30. Див. *Полтавські страйки залізничників* 1883, 1884, 1891, *Полтавцям, загиблим 1941—45, пам'ятні знаки.*

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ТЕ́ХНІКУМ М'ЯСНО́Ї ПРОМИСЛО́ВОСТІ. Ств. 1930 на базі мех. та хім. відділень індустріального технікуму як механіко-технолог. технікум м'ясної пром-сті. З 1947 — сучасна назва. Восени 1941 евакуйований у станицю Вознесенську Краснодар. краю, а потім у м. Семипалатинськ. Відновив роботу в Полтаві у жовтні 1943. За подвиги на фронтах Великої Вітчизн. війни вихованці технікуму Г. З. Мак, В. А. Мироненко, І. І. Романенко, О. Ф. Щербаков удостоєні звання Героя Рад. Союзу. На фасаді технікуму встановлено *Мироненку В. А. меморіальну дошку.* Розміщений на вул. Пушкіна № 56 (кол. *Полтавське земське ремісниче училище*).

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ТЕ́ХНІКУМ ПРОМИСЛО́ВОЇ КООПЕРА́ЦІЇ. Засн. у вересні 1928 на базі Всеукр. політех. курсів інструкторів худож. пром-сті. У Полтаві знаходився на Першотравневому просп. № 19, майстерні — в кол. Миколаївській церкві (тепер Першотравневий провулок № 3).

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ТЕ́ХНІКУМ РАДЯ́НСЬКОЇ ТОРГІ́ВЛІ. Ств. 1967 на базі торгово-кулінар. училища. Розміщений на вул. Фрунзе № 100.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ТРЕСТ ПО ШОВКІВНИ́ЦТВУ обласний державний (облшовкотрест). Ств. 1938 у Полтаві. З вересня 1941 до вересня 1943 не діяв у зв'язку з окупацією тер. області фашистами. У 1943—53— у м. Миргороді. З 1988 діє як Полтав. виробниче об'єднання шовківництва «Облшовк» виробничого наук. об'єднання «Укршовк». Розміщ. на вул. Шевченка № 41.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ УКРАЇ́НСЬКИЙ МУЗИ́ЧНО-ДРАМАТИ́ЧНИЙ ТЕА́ТР імені М. В. Гоголя. Ств. навесні 1936 у Полтаві на базі Харків. комсомольського муз. театру під назвою Державний театр муз. драми (з 1937 — обласний). У репертуарі поєднував драм. та оперні вистави. Перший спектакль — «Сорочинський ярмарок» М. Мусоргського, який відбувся 1.V 1936 у постановці гол. режисера і засновника театру нар. артиста УРСР В. М. Скляренка. З 1937 і до поч. Великої Вітчизн. війни при театрі працювала студія. У складі трупи: В. Ф. Варецька, Р. Д. Єфименко, Л. К. та А. І. Іванченки, П. І. Захаров, Є. А. Золотаренко, М. Г. Йосипенко, К. П. Кошевський, П. С. Колесник, Є. А. Кохаленко, М. А. Міцкевич, К. О. Осмяловська (н. в Полтаві, нар. арт. УРСР з 1951), Є. В. Селецька, Д. П. Степовий, Л. В. Солнцева, М. С. Терещенко, Є. А. Хуторна. У листопаді 1938 у виставі «Наталка Полтавка», поставленій на відзначення 100-річчя від дня смерті І. П. Котляревського, брала участь нар. артистка СРСР М. І. Литвиненко-Вольгемут. Вступне слово перед виставою виголосив укр. поет М. Т. Рильський. У серпні 1941 на базі трупи театру та частини акторів Полтавського колгоспного театру ім. І. П. Котляревського був ств. трудколектив, який працював 1941—44 у м. Зиряновську (Казахстан). З 1944 — у Полтаві. З театром пов'язана творчість нар. артистів УРСР Т. І. Кислякової, В. М. Кожевникової, В. І. Конопацького, Г. М. Лазарєва, В. П. Мірошниченка, С. І. Опипка, Б. М. Прокоповича, С. К. Сміяна (1951—56, гол. режисер), В. Є. Смоляка, В. Г. Сумського, засл. артистів УРСР Р. І. Олексієнко, В. О. Волкової (друга премія на респ. конкурсі на краще виконання ролі Наталки у спектаклі «Наталка Полтавка» І. П. Котляревського, 1969), О. О. Зазимка, В. С. Кашперського, В. Л. Мироновича, І. П. Моровщика, Л. В. Опищенко, Г. І. Опанасенко, Ю. В. Попова, В. Г. Репенка, К. С. Сидорчук, П. К. Лисенка, П. П. Юзефовича, засл. діяча мист. УРСР Є. І. Головатюка, А. П. Пундика, нар. художника УРСР В. Геращенка.

Серед вистав: «Сорочинський ярмарок» М. Мусоргського (1936), «Назар Стодоля» Т. Шевченка (1937), «Катерина» М. Аркаса (1939), «Дванадцята ніч» В. Шекспіра (перше втілення на укр. сцені, 1939), «Підступність і кохання» Ф. Шіллера (1940), «Машенька» О. Афіногенова (1941), «Партизани в степах України» О. Корнійчука (1942), «Ревізор» М. Гоголя (1946), «Нескорена полтавчанка» П. Лубенського (1949), «Наталка Полтавка» І. Котляревського (1956), «Влада темряви» Л. Толстого (1957), «Іркутська

історія» О. Арбузова (1960), «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, «Енеїда» І. Котляревського (1976), «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого (1972), «Циганка Аза» М. Старицького (1968), «Дикий Ангел» О. Коломійця (1979), «Маріца» І. Кальмана (1980), «Закон вічності» Н. Думбадзе (1982), «У неділю рано зілля копала...» за О. Кобилянською (1983), «Безталанна» І. Карпенка-Карого (1985), «Весела вдова» Ф. Легара (1988), «Біла ворона» Г. Татарченка (1990, друга премія респ. фестивалю). До 1941 містився в приміщенні на вул. Гоголя № 22 (тепер кінотеатр «*Колос*»), тепер — на Театральній пл. по вул. Жовтневій № 23 у будинку, спорудженому 1958 на 800 глядачів (арх. О. Крилова, О. Малиненко). Іл.— табл. IX, XVI.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ УКРАЇ́НСЬКИЙ ПЕРЕСУВНИ́Й ТЕА́ТР САТИ́РИ «Червоний Перець». Засн. на поч. 1929 у Полтаві. Художнім керівником був М. Невідомський. У програмі вистав — скетчі, театралізовані фейлетони, частівки, танцювальні номери, об'єднані під назвами «Вогонь по болячках», «Довбнею по голові» та ін. Театр гастролював на Полтавщині, Харківщині, Сумщині. Припинив діяльність 1941.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ УЧИ́ТЕЛЬСЬКИЙ ІНСТИТУ́Т. Засн. 1914. Серед. навч. заклад, де працювали, крім директора, 6 викладачів, священик і лікар. Викладалися: закон божий, рос. мова, математика, історія, географія, природознавство, фізика, малювання, креслення, чистописання, гімнастика. Були устатковані кабінети: природничо-істор., фізичний, хім., а також спец. гімнастичне містечко та дві б-ки — фундаментальна і студентська. Термін навчання — трирічний. У липні 1919 перетворений на *Полтавський педагогічний інститут.* Містився на вул. Фабрикантській № 1 (тепер вул. Балакіна № 10, житл. буд.), а після 1917— на вул. Ново-Кременчуцькій № 12 (тепер вул. Лідова, житловий будинок). У 1936 при Полтав. пед. ін-ті знову ств. учительський ін-т з мовно-літературним та фіз.-мат. ф-тами. На поч. Великої Вітчизн. війни частину майна і групу студентів евакуйовано в Тюмень. У жовтні 1943 поновив роботу в Полтаві. 1951 П. у. і. ліквідовано, але фактично навчання на стаціонарі тривало до 1954 і навіть 1957. Серед випускників першого року ін-ту був педагог і письменник А. С. Макаренко (див. *Макаренка вулиця, Макаренку А. С. меморіальна дошка*).

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ФАРФО́РОВИЙ ЗАВО́Д ім. XXV з'їзду КПРС. Ств. 1964. У 1971 на з-ді побудована перша в країні піч швидкісного обпалювання порожнистих виробів типу ПАС-1. Осн. продукція — посуд: сервізи чайні, для кави, дитячі набори, а також тематичні вази. У 1964—84 головним художником працював засл. художник України І. М. Віцько. Випуск продукції складає 13,5 млн. одиниць за рік. На з-ді працює 980 чол. Міститься на вул. Маршала Бірюзова № 37.

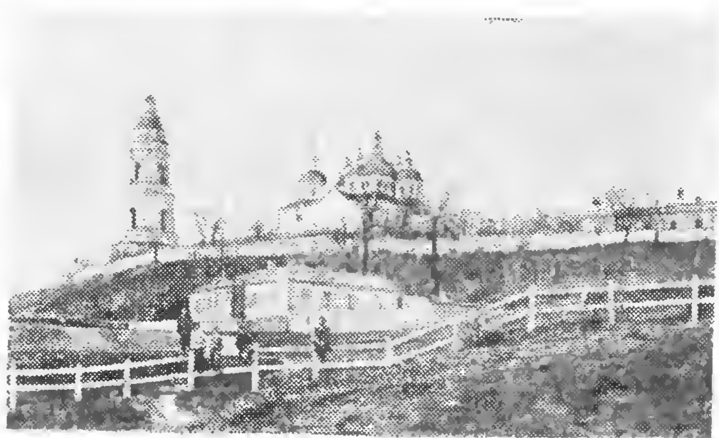
ПОЛТА́ВСЬКИЙ ФІЛІА́Л УКРАЇ́НСЬКОГО ПРОЕ́КТНОГО ІНСТИТУ́ТУ «УКРМІСЬКБУДПРОЕ́КТ» Держбуду України. Ств. 1961 на базі Полтав. обл. контори «Облпроект». Має комплексний проектний відділ у м. Кременчуці. Займається розробленням проектно-кошторисної документації на буд-во об'єктів житлово-цивільного, а також соціально-культур. призначення. За проектом філіалу в Полтаві споруджено автовокзал, театр ляльок, Співоче поле, обл. бібліотеку, дит. обл. лікарню та ін. Розміщений на вул. Гоголя № 25.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ХРЕСТОЗДВИ́ЖЕНСЬКИЙ МОНАСТИ́Р. Засн. 1650 як чоловічий ігуменом *Мгарського монастиря* Калістратом при сприянні київ. ми-

тронолита Сильвестра Косова на кошти полтав. полковника М. Пушкаря та представників козац. старшини І. Іскри та І. Крамаря. Розташовувався на горі над р. Полтавкою на Пн. Сх. від *Полтавської фортеці*. Спершу всі споруди були дерев'яними. 1689 коштом гетьмана І. Самойловича почалося спорудження мурованого *Хрестоздвиженського собору*. 1695 П. Х. м. спустошений крим. татарами. 1709, під час облоги Полтави, захоплений шведами, які встановили на горі артилерію і звідти обстрілювали місто. 1750 на Пд. від собору споруджено одноверху муровану трапезну Троїцьку церкву (перебуд. 1864, не збереглася). 1786 зведено муровану чотириярусну дзвіницю вис. 47 м у стильових формах пізнього барокко. 1-й ярус — четверик із заокругленими кутами, арка проїзду фланкована двоспареними колонами римо-доричного ордера, стіни рустовано. 2-й і 3-й яруси — циліндричні з великими арочними прорізами, фланкованими колонами відповідно іонічного і коринфського ордерів. 4-й циліндричний ярус з годинником (не зберігся) перекритий параболічним куполом з глухим ліхтариком. На дзвіниці було 10 дзвонів, найбільший — вагою 400 пудів відлитий 1797. У серед. 18 ст. споруджено будинок ігумена. 1787 з нагоди приїзду Катерини II до нього добудовано т. з. «Катерининську залу». Її інтер'єр прикрашав живопис на реліг. та істор. тематику (1854 реконструйований, не зберігся). У 19 ст. збуд. мурований корпус з лікарнею, за огорожею — «странноприимный дом». 1887 на кошти купця І. Котельникова зведено однобанну трапезну церкву Симеона Богоприїмця.

1775—98 монастир став місцем перебування архієпископів Слов'янських і Херсонських (згодом Катеринославських). Першим з них сюди переїхав відомий церк. діяч, вчений і педагог Є. Булгарис (1716—1806), за якого було засн. школу для півчих, перетворену 1778 у *Полтавську семінарію*. 1779—86 архієпископом Слов'янським і Херсонським та ігуменом П. Х. м. був Н. Феотокі (1731—1800). У 1786—92 цю посаду обіймав А. Серебренников, 1793—98— Г. Бануленско (кол. митрополит молдо-влахійський). До 1762 у монастирі працював майстер-іконописець Самуїл, призначений згодом «малярським начальником» Софійського монастиря у Києві. Зберігся ряд його творів, зокрема відомий «Портрет Дмитрія Долгорукого» (1769). Унікальну цінність становили євангелія та богослужебні книги кін. 16—18 ст. монастирської бібліотеки. Дуже багатою була ризниця монастиря, де зберігалися численні коштовні церк. речі. З 1803 монастир управлявся архімандритами, з 1847 тут знаходилася єпископська кафедра, з 1884 — резиденція Полтав. вікаріїв. 1818—76 діяло чоловіче духовне училище. До монастиря була приписана *Сампсоніївська церква*. У 20-х рр. 20 ст. у спорудах П. Х. м. розміщено селищний клуб, архівосховище Полтав. держ. архіву. 1942 відновлений як жіночий монастир. 1960 закритий, 90 черниць переведено до Лебединського монастиря. У приміщен-

Полтава. Хрестоздвиженський монастир. Фото поч. 20 ст.

нях перебували відділення Полтав. психіатричної лікарні, Полтав. мед. техніка, майстерня по ремонту автомашин, склади та ін. 1990 споруди передано УПЦ і одержано дозвіл Св. Синоду на відкриття Полтавської Хрестоздвиженської жіночої обителі. На цвинтарі монастиря поховано ряд відомих діячів культури (див. *Волкова В. О. могила, Герцик О. О. могила, Горобця П. М. могила, Давидовського Г. М. могила, Полтавські кладовища*). Розташ. на вул. Свердлова № 2^{г}. Іл.— табл. II, III.

ПОЛТА́ВСЬКИЙ ХУДО́ЖНІЙ МУЗЕ́Й (до 1940 — Картинна галерея або Музей мистецтв). Відкрито 27.IV 1919 у кол. будинку А. Булюбаша (1912, арх. П. Ф. Альошин) по вул. Спаській № 11. Ініціатор створення — Наукове т-во дослідження й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині. Виїзна комісія К-ту охорони пам'яток старовини, мистецтва й природи з літа 1917 зібрала значні цінності у маєтках Кочубеїв (Диканька), Галаганів (Сокиринці), Капністів (В. Обухівка), Рєпніних (Яготин), Мещерських (Веселий Поділ). Наприкінці 1917 з Петрограда надійшла колекція М. О. Ярошенка (100 його картин та етюдів, 23 альбоми та твори художників-передвижників). З 1920 галерея стала відділом Центрального пролетарського музею Полтавщини, а у червні 1940 виділена у самостійний художній музей. Його фонди налічували 30 тис. експонатів, більша частина котрих втрачена в роки Великої Вітчизн. війни. У листопаді 1944 музей відновив свою діяльність на основі 4187 експонатів, що повернулися з евакуації. На сьогодні у фондах музею бл. 9 тис. од. зб. (900 творів живопису, 3 тис. графіки, 100 скульптур, 4800 декоративно-ужиткового мистецтва). Серед них: колекції зх.-європ. та вітчизн. живопису, укр. іконопису, нар. малярства Полтавщини, укр. нар. мистецтва (килими, рушники, плахти, вибійки, вишивка, писанки, гончарні й різьблені вироби), декоративного мистецтва країн Сходу і Заходу.

Експозиція музею розташована у 13 залах (403 м²) і має розділи: західноєвроп. мистецтво 17—19 ст., укр. та рос. мистецтво 17 — поч. 20 ст., радянське. Серед унікальних експонатів: полотна Л. Кранаха Молодшого, Д. ван Равенстейна, К. Петерса, М. де Хондекутера, П. Лелі, М. Баччіареллі, Ж.-Б. Грьоза, Е. Делакруа. Вітчизняні майстри пензля представлені іменами П. Ф. Соколова, Г. Г. та І. Г. Мясоєдових, І. Ю. Рєпіна, І. І. Шишкіна, О. Г. Сластьона, М. К. Пимоненка, С. І. Васильківського, Г. І. Цисса. Збірка митців Полтавщини. Зразки нар. та декоратив. мистецтва України 17—19 ст. представляють вироби ювелірів Андрія Пеплякiвського, Івана Равича, гончаря Остапа Ночовника, різьбярів Сисоя Шалматова, Василя Гарбуза, Павла Комашка, малярів Федора Стовбуненка, Дмитра Перепелиці та Катерини Білокур.

У музеї працювали: укр. археолог М. Я. Рудинський, художники М. М. Бокій, Л. С. Векштейн, П. М. Горобець, мистецтвознавець В. П. Лапа. На фасаді будинку 1987 встановлено *Ярошенку М. О. меморіальну дошку*. Видання музею: путівники (1919, 1965, 1984), каталог (1958), альбоми (1973, 1978, 1982). Розташ. на вул. Дзержинського № 11. Іл.— табл. VIII.

ПОЛТА́ВСЬКИХ ГУБЕ́РНСЬКИХ ПРИСУ́ТСТВЕНИХ МІСЦЬ БУДИ́НОК. Розташований у сх. секторі *Круглої площі* між вул. Радянською і Жовтневою. Споруджений 1811 за типовим проектом 1803 арх. А. Захарова у стилі класицизму. Первісно корпус займав лише середню частину ділянки, а по боках йшла цегляна огорожа з двома симетрично розміщеними воротами. 1818 будинок

відремонтовано, 1866 (за ін. даними 1854) віритул до середнього корпусу добудовано бічні крила за проектом харків. арх. Ф. І. Данилова. Впродовж 19 — поч. 20 ст. тут містилася більшість губ. установ: губ. управа, «Приказ общественного призрения», казенна палата, у якій, зокрема, працював П. Мирний (див. *Мирного Панаса вулиця*). У справах служби будинок відвідував О. І. Пальм (справж.— П. Альмінський, 1822—85) — рос. белетрист, поет і драматург, якого 1868 перевели у Полтаву управителем відділення держ. банку. Н. у м. Краснослободську Пензенської губ. в сім'ї чиновника, мати була кріпачкою. Вчився у Петербурзі в Дворянському полку. 1842—49 служив у гвардії. За участь у гуртку М. В. Петрашевського був засуджений до страти, яку замінили переводом в армію. Багато років прожив на Україні, зокрема, в Одесі і Полтаві, куди переїхав разом з С. Ф. Дуровим (див. *Полтавські кладовища*). Основний твір — автобіографічний роман «Алексей Слободин. Семейная история» (5 чч. 1872—73), де зображено гурток петрашевців. Його брат І. І. Пальм — художник-карикатурист. У Полтаві писав декорації для вистав, організовував благодійні концерти, зокрема, у *Полтавського дворянського зібрання будинку*. Майже 30 років (з 1866) управителем Полтавської контрольної палати служив В. Д. Ахшарумов (батько диригента, скрипаля Д. В. Ахшарумова; походив з кавказьких дворян, служив у Херсонській губернії, 1863 був переведений до Полтави). Після Жовтневої революції у будинку розмістилися установи губвиконкому, 1922 у ньому виступали М. І. Калінін та Г. І. Петровський. 1943 згорів, відбудований 1948—52 за проектом арх. Д. М. Гольдінова та ін., при консультації арх. Є. І. Катоніна. Зараз тут міститься виконком міськради. На фасаді встановлено *Леніну В. І. меморіальну дошку* та пам'ятну дошку на честь нагородження міста орденом Трудового Червоного Прапора у зв'язку з 800-річчям. Розташ. на вул. Жовтневій № 36. Іл.— табл. VI.

ПОЛТА́ВСЬКІ БЮРО́ ПО́ДОРОЖЕЙ І ЕКСКУ́РСІЙ. В області діють Полтавське, Миргородське, Кременчуцьке, Лубенське і Лохвицьке бюро подорожей та екскурсій. Вони підпорядковані Полтав. обл. Раді по туризму та екскурсіях. Ств. 1969. Полтав. бюро розміщене на вул. Леніна № 91.

ПОЛТА́ВСЬКІ ГУБЕ́РНСЬКІ КОНФЕРЕ́НЦІЇ РСДРП(б). Перша конференція відбулася 6.X 1917. У ній взяли участь представники Полтав., Кременчуц. та деяких ін. більшовицьких орг-цій. Делегати конференції обговорили питання, пов'язані з виборами до установчих зборів, затвердили більшовицький список кандидатів у депутати до губернії, обрали тимчасовий губком партії та вирішили через місяць провести 2-у губернську конференцію РСДРП(б). У двадцятих числах листопада у Полтаві зібралося 8 делегатів від Полтав., Кременчуц., Костянтиноград., Хорольської і Циглерівської парт. орг-цій. У зв'язку з неповним представництвом було вирішено провести губ. нараду більшовиків. Учасники наради прийняли резолюцію про необхідність термінового скликання з'їзду більшовицьких організацій України і звернулися до обл. к-ту РСДРП(б) Пд.-Зх. краю взяти на себе ініціативу у цій справі. Нарада розглянула також роботу парт. органу — газети «*Молот*» і, визнавши її губ. органом більшовиків, вирішила перетворити на щоденну. Див. *Полтавська організація РСДРП(б)*.

ПОЛТА́ВСЬКІ КЛАДОВИ́ЩА. Перше відоме у Полтаві міське кладовище було відкрите в 2-й пол. 17 ст. Його тер. знаходилася між сучас. вул. Комсомольською і Жовтневою та площею Леніна, за межами тодішньої *Полтавської фортеці*, на початку форштадту. Спочатку було цвинтарним при *Стрітенській церкві*, згодом перетворилося на міське. На цьому кладовищі був похований рос. головнокоманд. Південною армією, уродженець Пруссії Р. А. Бісмарк (1683—1750), а також, вірогідно, рос. генерал, учасник *Полтавської битви 1709*, пізніше — командуючий рос. військами на Україні і Київ. генерал-губернатор І.-Б. Вейсбах (р. н. невід.— 1735). Закрите 1830.

Ще одне кладовище було відкрите 1740. Знах. за межами форштадту, на тер. вул. Новий базар та сучас. центр. базару. Довгий час вважалося головним міським; закрите 1808.

У 1-й пол. 19 ст. у місті виникло ще кілька кладовищ. Найстаріше з них — Монастирське. Знах. у межах *Полтавського Хрестовоздвиженського монастиря* та на узгір'ї Монастирської гори (у розширених межах існує й дотепер; вул. Нариманівська). Тут поховані: онука О. С. Пушкіна М. О. Бикова, її донька і внучата племінниця М. В. Гоголя С. М. Данилевська та ін. родичі Пушкіна і Гоголя; борці за Рад. владу М. І. Баринов (загинув 1921) та Г. П. Кондратко (1886—1938); майор Червоної Армії Ф. П. Кошеваров (1893—1943). На кладовищі також знаходяться: *Волкова В. О. могила, Герцик О. О. могила, Горобця П. М. могила, Давидовського Г. М. могила.*

Старе міське кладовище існувало з 1808. Простягалося від розвилки вулиць М. Фрунзе та Р. Люксембург до вул. Остапа Вишні. 1838 тут було поховано укр. письменника І. П. Котляревського (див. *Котляревського І. П. могила*), 1867 — укр. історика-краєзнавця і педагога П. І. Бодянського (1809—67). Офіційно закрите 1872, але окремі поховання здійснювали ще у серед. 30-х рр. 20 ст. У 1921 тут був похований рос. письменник В. Г. Короленко (29. VIII 1936 його прах перенесено на тер. міського парку; див. *Короленка В. Г. могила*). 1864 побудовано муровану *Всіхсвятську церкву* (зруйнована 1969), під якою в усю її довжину була усипальниця. На кладовищі у роки нім.-фашист. окупації міста гітлерівці розстрілювали мирних жителів та військовополонених. Тепер на місці братської могили жертв фашизму (бл. 3,5 тис. чол.) споруджено *Солдатської Слави меморіальний комплекс.* 1872 поруч із Старим міським кладовищем було відкрито Нове, що до 30-х рр. 20 ст. вважалося головним. Тут поховано природознавця і літератора М. І. Яблонського (р. н. невід.— п. 1919; автор зб. оповідань і нарисів «У листопаді», «Чотири пори року»). Тепер на цьому місці знаходиться парк «Молодіжний», на тер. якого — братська могила жертв фашизму (10 тис. чол.).

У 1-й пол. 19 ст. було відкрите євр. кладовище. Знаходиться між околицею Полтави — *Павленками* (кол. село) та *Німецькою колонією* (тепер Київський р-н Полтави). Існує дотепер, але поховання фактично припинені.

Павленківське кладовище засн., вірогідно, разом з с. Павленками. Відоме з 1-ї пол. 19 ст. Містилося на схилі Монастирської гори, за межами монастирських мурів. Тут знаходиться могила Героя Соц. Праці М. Р. Драпко (1903—86).

У 2-й пол. 19 ст. при хут. Затурине виникло Затуринське кладовище. 1943 на ньому було поховано командира ескадрильї І. В. Гараха. 1894 на околиці Полтави, в передмісті Кулики, було відкрите Куликівське кладовище. Але похо-

вання тут здійснювалися з часів існування маєтку Кулики (серед. 19 ст.). Тут були поховані його володарі, а також їх син — укр. поет В. С. Кулик (1830—70). Серед сучас. поховань — Героя Рад. Союзу *Анисимова В. К. могила* (1912—76). Поруч з Новим міським кладовищем 1897 засн. Військове кладовище. У 1915 на ньому був похований один з перших полтав. авіаторів В. Л. Ельяшевич (1876—1915), у 1920 — укр. письменник Панас Мирний (1849—1920). У 1937 останки письменника були перенесені до Зеленого Гаю (див. *Мирного Панаса могила*).
На рубежі 19—20 ст. у місті існ. невеликі кладовища: Полтавської губернської земської лікарні (на тер. лікарні), по вул. Земській (біля Київського вокзалу), у передмісті Острівок та ін. У 20 ст. замість Нового міського кладовища з'явилося Полтав. міське кладовище (тепер закрите). Розташ. на вул. Фрунзе. Серед поховань — укр. художника *Магденка В. М. могила* (1887—1954), могили укр. рад. фольклориста, лінгвіста і педагога А. Є. Багмета (1887—1966); Героїв Рад. Союзу: В. О. Бондаренка (1923—73), О. Я. Вахненка (1920—80), І. К. Лети (1907—70), М. І. Мохова (1922—82), Г. Я. Тікунова (1916—72); Героїв Соц. Праці: І. А. Бурцева (1905—80), Т. В. Гайового (1909—79), О. В. Квасницького (1900—89), І. Є. Радецького (1927—87), Д. Ф. Шевченка (1899—1974). Тут також знаходяться: братська могила двох невідомих рад. воїнів, що загинули у вересні 1941; братська могила жертв фашизму 1943; могили солдатів гітлерівської армії, які померли у військ. нім. госпіталях у роки нім.-фашист. окупації міста 1941—43.

ПОЛТА́ВСЬКІ ПАЛА́ТИ — державні адм. установи. 1) Казенна П. Ств. 1802. Складалася з присутствій та відділень. Очолювалась управляючим. Здійснювала нагляд за надходженням у губерн. і повітові казначейства держ. прибутків у вигляді податків і зборів та контроль за витратами коштів установами. Також проводила торги на казенні підряди, поставки і відкупи. Ліквідована 1917. 2) П. Цивільного суду. Ств. 1831. Була апеляційною інстанцією з цивільних справ. Ліквідована 1868 у зв'язку з об'єднанням палат карного і цивільного судів. 3) П. карного і цивільного суду. Ств. 1868 у зв'язку з об'єднанням палат карного і цивільного судів. Складалася з трьох відділень: загального, карного і цивільного, кожне з яких ділилося на столи. Була судом першої інстанції і розглядала справи, які не входили в компетенцію мирових судів. Ліквідована 1874 у зв'язку з ств. окружних судів. 4) Контрольна П. Ств. 1865. Здійснювала контроль за витратами держ. коштів установами губернії. Ліквідована після жовтня 1917. 5) Межова П. Ств. 14.III 1860 у відповідності до Положення про розмежування Черніг. і Полтав. губернії від 7.X 1859. Керувала всіма роботами, пов'язаними з розмежуванням земель на тер. Полтав. губернії, і була підпорядкована безпосередньо губернаторові. Ліквідована у травні 1887, у зв'язку з закінченням межування земель у Полтав. губернії.

ПОЛТА́ВСЬКІ ПІДЗЕМЕ́ЛЛЯ — археологічні пам'ятки всесоюз. значення, взяті на облік 10.XII 1945. Включають у себе підземні ходи, що знаходяться в районі Червоної площі, Першотравневого проспекту, вулиць Комсомольської, Круглої, Сковороди, на тер. Полтав. вищого військового зенітного ракетного командного Червонопрапорного уч-ща ім. М. Ф. Ватутіна, парку «Перемога» та ін.

місць. У П. п. знаходили рештки майолікової кераміки, фрагменти глиняного посуду, різноманіт. речі, посуд 17 ст. Свій початок П. п. ведуть з часів Київ. Русі, від природних печер, що використовувалися жителями в давнину як схованки від ворога. Фундаментальні підземні укріплення, вірогідно, споруджувалися й в період, коли край входив до складу Великого князівства Литовського: 1430 Полтава була подарована великим князем литовським Вітовтом Олександру Глинському, який збудував тут укріплення, що згодом стало складовою частиною *Полтавської фортеці* 17—18 ст. Під час *Північної війни 1700—21*, напередодні облоги Полтави шведами, підземелля були укріплені і розширені, використовувалися захисниками міста під час облоги. Підземні ходи густою мережею пронизували не лише тер. фортеці (Старого міста; теперішня тер. Червоної площі, кол. Успенського собору, Спаської церкви, краєзнавчого музею, пл. Леніна, Інститутської гори), але й форштадту (передмістя; від Сонячного і Петровського парків до Круглого провулку, за тер. уч-ща ім. М. Ф. Ватутіна — з Пд. на Пн. та від вул. Паризької Комуни до вул. Шевченка — із Сх. на Зх.). У форштадті в різні часи зафіксовані провали, які підтверджують наявність ходів у районі тепер. вулиць Жовтневої, Комсомольської, Гоголя, Котляревського, Шевченка та ін.

Дослідники (І. А. Зарецький, В. О. Бучневич, Л. В. Падалка та ін.), а також старожили міста підтверджують місця знаходження майстерно спорудженої системи лабіринтів, входів, виходів-лазів, люків типу колодязів для спуску в підземелля. Здебільшого вони знаходилися на глибині 3—6 сажнів (6,3—12,6 м) від поверхні землі. Висота їх була в людський зріст і більше, а ширина сягала 2,5—3 м. Існ. й великі підземні льохи. Входи до підземель були під церковними та ін. фундаментальними спорудами, від яких кількома відгалуженнями вели в різні боки — до ін. церкви, до мурів фортеці, в напрямку річки чи монастиря.

Під час забудови Полтави у повоєнні роки, а то й випадково виявлені підземелля за межами Старого міста й форштадту: в районі вулиць Фрунзе і Бояна, на Кобищанах та в ін. місцях. Є підземелля й на Монастирській горі. Залишки таких укріплень зберігалися до кін. 19 — поч. 20 ст. у Великих Будищах (тепер Диканського р-ну), Опішні (тепер Зіньківського р-ну), Старих Санжарах (тепер с. Решетники Новосанжарського р-ну), Кобеляках, Білках (тепер Кобеляцького р-ну), Лубнах, поблизу давньої Голтви (тепер села Говтва і Приліпка Козельщинського р-ну), поблизу Лохвиці та Вергунів (тепер Хорольського р-ну), в ін. місцях.

ПОЛТА́ВСЬКІ ПІХО́ТНІ КУ́РСИ другі. Діяли в червні — липні 1919. Готували командирів для Червоної Армії. Знаходилися у приміщенні кол. *Полтавського кадетського корпусу*.

ПОЛТА́ВСЬКІ ПРИСУ́ТСТВІЯ — органи держ. влади у дореволюц. Росії. 1) Повітові в сел. справах П. Ств. на Полтавщині у відповідності з указом Сенату від 1874 на базі ліквідованих мирових посередників і повітових з'їздів. Складалися з голови — повітового предводителя дворянства і членів — предводителя повітової земської управи і повітового справника. Здійснювали нагляд за волосними і сільс. органами сел. самоуправління. П. повітові ліквідовані законом про земських начальників 12.VII 1889. 2) Губернське в земських і міських справах П. Створене в 1892 у відповідності до Городового положення 11.XI 1892 шляхом об'єднання губ. у земських спра-

вах і губ. у міськ. справах присутствій. Здійснювало нагляд за діяльністю органів земського і міського самоуправління. Ліквідоване після Жовтня 1917. 3) Губернське в міських справах П. Створене на підставі Городового положення 1870. Здійснювало нагляд за діяльністю органів міськ. самоуправління. Припинило діяльність згідно з Городовим положенням 11.VI 1892 і передало свої функції губ. в земських і міськ. справах присутствію. 4) Губернське в селянських справах П. Розпочало свою діяльність 1861 на підставі Положення 19.II 1861. Відало мировими посередниками і повітовими в сел. справах П. Ліквідоване законом Про земських начальників від 12.VII 1889. 5) Губернське особливе в земських повинностях П. Ств. на підставі «Правил нового влаштування земських повинностей» 13.VII 1851. Розглядало кошториси земських зборів, займалося розкладенням земських повинностей і контролювало їх виконання. Ліквідоване 1871. 6) Губернське П. Ств. у відповідності з Положенням про земських начальників 12.VII 1889. Було змішаною адм.-судовою установою, здійснювало нагляд за діяльністю повітових з'їздів, земських начальників, волосних і сільс. управлінь. Ліквідоване після Жовтня 1917. 7) Губернське рекрутське П. Ств. 1802. Відало всіма справами, що стосувалися набору рекрутів в армію, зокрема, керувало повітовими рекрутськими П. Працювали рекрутські П. тільки під час рекрутських наборів. Очолював рекрутське П. голова губ. казенної палати. До його складу входили: губ. предводитель дворянства, радник казенної палати, який керував її ревізьким відділенням, військовий приймальник та медичний чиновник. З 1862 у губ. ревізькому П. замість повіт. предводителя засідав один із членів губернського в селянських справах П., а також представник міської (міщанської) громади. Ліквідоване згідно з військовим статутом 1874. 8) Губернське у військ. повинності П. Ств. у відповідності з статутом про військ. повинність від 1.I 1874. До складу П. входили: губернатор (голова), віце-губернатор, губерн. предводитель дворянства, голова губ. земської управи, член губ. земської управи, прокурор Окружного суду та неодмінний член. П. організ. і здійснювало на тер. губернії в мирний час призов новобранців, а у воєнний — мобілізацію військовозобов'язаних; розподіляло між призовними дільницями контингент призовників, контроль за обліком військовозобов'язаних. Ліквідоване після жовтня 1917.

ПОЛТА́ВСЬКІ РАДЯ́НСЬКІ КОМА́НДНІ КУ́РСИ РСЧА перші. Організовані на поч. березня 1919 у Полтаві для підготовки командирів Червоної Армії. Діяли до літа 1919.

ПОЛТА́ВСЬКІ СИНОДА́ЛЬНІ РЕ́ГЕНТСЬКІ КУ́РСИ. Ств. на поч. 70-х рр. для підготовки церковних регентів. Керував ними композитор опери «Богдан Хмельницький» П. А. Шуровський. Учнями Шуровського були вчитель хорового співу Г. П. Гладкий, автор першої музики на слова «Заповіту» Т. Г. Шевченка та І. М. Різенко, згодом полтав. хормейстер. Див. *Гладкому Г. П. меморіальна дошка.*

ПОЛТА́ВСЬКІ СТРА́ЙКИ ЗАЛІЗНИ́ЧНИКІВ 1883, 1884 і 1891. 1) Відбувся в Полтав. залізнич. майстернях у квітні 1883 на знак протесту проти затримання виплати заробітної плати. Адміністрація тимчасово закрила майстерні, а 50 чол. звільнила. 2) Відбувся 21 квітня 1884 на знак протесту проти несвоєчасної виплати

заробітної плати і брутальне ставлення до робітників адміністрації. У ньому взяло участь бл. 600 чол. Бл. 40 найактивніших робітників звільнено з роботи. 3) Відбувся 27—30 липня 1891 на знак протесту проти нових правил роботи, які погіршували умови праці, збільшували робочий день до 12 годин. Адміністрація змушена була скасувати нові правила.

ПОЛТА́ВСЬКОГО ВІ́ЦЕ-ГУБЕРНА́ТОРА БУДИ́НОК. Знаходиться у пн. секторі *Круглої площі.* Збудований 1808—11 у стилі класицизму за типовим проектом арх. А. Захарова, який був доопрацьований губ. арх. М. Амвросимовим. Комплекс складався з будинку і двох Г-подібних одноповерхових флігелів обабіч, сполучених огорожею. Крім служб віце-губернатора, тут розміщалася губ. креслярня. У 2-й пол. 19 ст., коли споруди було передано *Полтавському кадетському корпусу,* флігелі і служби розібрали. Центр. будинок — мурований, триповерховий, прямокутний у плані. Єдиний серед споруд ансамблю Круглої площі, що не має колонного портика на гол. фасаді. Згорів 1943. Відбудований 1956 за проектом арх. М. Набойченка з пристосуванням під житл. будинок. Розташ. по вул. Жовтневій № 40. Іл.— табл. VI.

Полтава. Будинок генерал-губернатора. Фото поч. 20 ст.

ПОЛТА́ВСЬКОГО ГЕНЕРА́Л-ГУБЕРНА́ТОРА БУДИ́НОК. Знаходиться у зх. секторі *Круглої площі* між вул. Лідова і Жовтневою. Збудований 1808—11 в стилі класицизму за типовим проектом 1803 арх. А. Захарова. Перебудований у 1840-х рр. за проектом губ. арх. Рибіна: влаштовано парадний вхід на гол. фасаді, добудовано дворові ризаліти. Мурований, триповерховий, П-подібний у плані, фланкований цегляним муром з двома брамами. Найбільший серед трьох будинків губернаторів. Гол. фасад симетричний, акцентований шестиколонним портиком іонічного ордера, що спирається на виступ цокольного поверху. Портик завершено горизонтальним аттиком. Первісне планування було анфіладним. П. г.-г. б.— не тільки важливий елемент архіт. ансамблю площі, але й одна з найдовершеніших пам'яток зрілого класицизму на Україні. До 1856 у будинку містилася канцелярія генерал-губернаторів.

1816—34 цю посаду обіймав Микола Григорович Рєпнін-Волконський (1778—1845) — рос. держ. діяч і дипломат, учасник Вітчизняної війни 1812, генерал від кавалерії, князь. За його участю у Полтаві було відкрито *Полтавський інститут шляхетних дівчат* і Полтавську школу садівництва. Запропонував заснувати *Полтавський кадетський корпус.* Сприяв звільненню з кріпацтва М. С. Щепкіна, підтримував стосунки з І. П. Котляревським. Допомагав Д. М. Бантиш-Каменському у справах, пов'язаних з виданням «Історії Малої Росії». Начальником канцелярії кн. Рєпніна 1816—22 служив учасник декабристського руху М. М. Новиков, родич рос. просвітителя і письменника М. І. Новикова (див. «*Любов до істини*»). 1818—21 в канцелярії працював М. І. Муравйов-Апостол. У різні часи у будинку генерал-губернатора бували декабристи

В. Ф. Раєвський, С. І. та І. І. Муравйови-Апостоли, М. П. Бестужев-Рюмін, П. І. Пестель, М. С. Лунін, С. В. Капніст та ін.; неодноразово старшого брата відвідував С. Г. Волконський (див. *Декабристи на Полтавщині*). 1843 в маєтку Рєпніних у Яготині відбулося знайомство з Т. Г. Шевченком, який жив тут (з перервами) з серед. жовтня 1843 до 10.I 1844. Йому було замовлено дві копії з портрета господаря роботи швейц. художника Й. Горнунга. 1835 Рєпніна призначили членом Державної Ради. 1838—42 він перебував за кордоном. Помер у Яготині, похований у *Густинському монастирі*. 1917 у будинку відбувся 1-й губернський з'їзд Рад. У 1920-х рр. в ньому розміщався дитячий технікум ім. В. І. Леніна, у 1930-х рр.— школа міліції. Зруйнований 1943, відбудований з переплануванням 1959—60 за проектом арх. В. А. Пасічного. Тепер у будинку — Полтавська обл. Рада профспілок.

ПОЛТА́ВСЬКОГО ГУБЕ́РНСЬКОГО ЗЕ́МСТВА БУДИ́НОК. Споруджений в 1903—08 у Полтаві за проектом В. Г. Кричевського, з використанням первісних проектів Є. І. Ширшова, М. О. Ніколаєва. Став першим прикладом *українського архітектурного стилю.* Завдяки проведеним наприкінці 1902 і на поч. 1903 нарадам з питань розвитку нар. промислів Полтавщини, на яких були присутніми художники С. І. Васильківський, О. Г. Сластіон, архітектор-художник В. Г. Кричевський та ін., народилась ідея розвитку укр. нар. стилю в мистецтві і в архітектурі. Зокрема, С. І. Васильківський піддав критиці проекти будинку земства, першим з яких був створений Є. І. Ширшовим і затверджений у кін. 1902 до будівництва. Після того, як архітектор відмовився вносити зміни, яких домагалася земська управа, проект переробив київський архітектор академік В. М. Ніколаєв. Художник запропонував відхилити прийнятий до будівництва проект і почав переконувати земських діячів у необхідності розробити проект, який не мав би банального архіт. рішення у стилі псевдоренесансу чи псевдокласицизму, що було у прийнятому проекті, а був би оригінальним і таким, в якому б відбилися народні художні уподобання. Цю ідею підтримав на сторінках газети письмен. М. А. Дмитрієв (див. *Дмитрієва М. А. будинок, Дмитрієва М. А. могила*), що висунув як пропозицію для архітектури — укр. стиль. У розгорнутій дискусії на сторінках полтавської, а потім і київської преси аргументовано виступив О. Г. Сластіон, теоретично обгрунтувавши необхідність і можливість створити такий проект, а відтак і почати розвиток своєрідного архіт. стилю. Результатом цих дій стало проведення конкурсів проектів, першого — 6 червня і другого — 23 червня 1903. Спеціальна комісія управи в складі Ф. А. Лизогуба (голова), С. Б. Бразоля, Д. К. Квітки, В. І. Мезенцева, Д. М. Милорадовича, Є. М. Шейдемана, М. А. Ерістова, П. М. Бровка, О. П. Старицького, Г. А. Данковського, за участю І. В. Шамраєвського, О. Г. Сластіона, С. І. Васильківського роз-

Полтава. Будинок губернського земства. Фото поч. 20 ст.

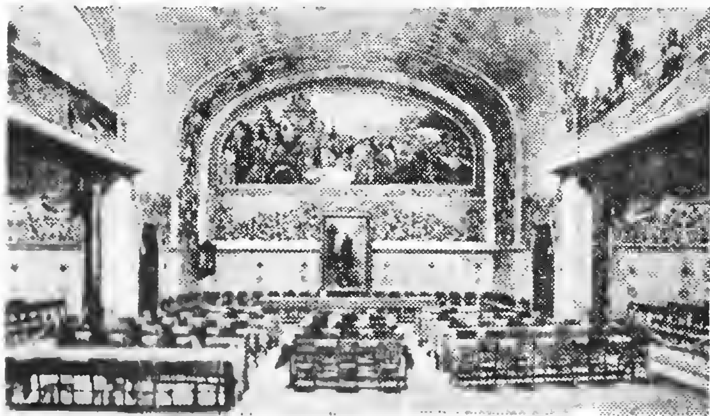

глянула 8 проектів, авторами яких були Є. І. Ширшов, В. М. Ніколаєв (два), І. В. Жолтовський (два), Віленський, П. Н. Волков, В. Г. Кричевський і прийняла рішення про присудження премії та затвердження останнього проекту. Оскільки з весни 1903 почалося закладання фундаментів будинку, В. Г. Кричевському довелося терміново включитися в докорінну переробку вже здійснюваного будівництвом проекту і розробити ін. робочі креслення.

Будинок має симетричний Ш-подібний план. У середній його частині розміщено вестибюль, центр. холл з парадно розгорнутими сходами, великий зал засідань. Ін. частини мають широкі коридори, які об'єднували ділові приміщення земської управи, розташовані на двох поверхах. На третьому поверсі, з боку двору, було влаштовано музейні приміщення, в одному з крил — кімнати готельного призначення. Підвальний поверх відводився для госп. та архівних приміщень. З гол. фасаду будинок мав два з половиною поверхи, з двору — три з половиною. Загальна композиція будинку була надзвичайно виразною, її визначали три виступаючі вперед об'єми і дві високі башти, що фланкували центр. виступ. Високий цоколь рожевого граніту, складений з великих грубо обколотих каменів, прорізують вікна з фігурними перемичками, над ними простягнувся міцний карниз. Основну стіну, обличковану світложовтою керамікою, на першому поверсі прорізують стрункі вікна з напівколовою перемичкою, вписані у трапеційні ніші, на другому поверсі вікнам надано трапецийної форми, їх перемички спираються на витончені колонки крученої форми. Гол. вхід заглиблено в лоджію трапецийної форми, таку ж форму має дверний проріз, чудові різьблені двері із орнаментом на тему «дерево життя». Обабіч гол. входу — спаровані вікна з гранчастим різьбленим стовпчиком, над яким на стіні півколом розгорнув свої орнаментальні віти «вазон». Над гол. порталом влаштовані красиві потрійні вікна з крученими білосиніми колонами, над якими зображено *Полтави герб* в оточенні прапорів. Карнизну плиту великого виносу підтримували кронштейни у вигляді «коників», а під ними по стіні простягнувся фриз, складений розмаїтими за формою і надзвичайно витонченими за кольором розетками, що чергуються зі стилізованими вазами.

Широко застосовані орнаментальні прикраси: на 2-му поверсі вони скомпоновані, як арабески у вигляді «вазонів», над трапецийними вікнами розміщені досконало намальовані орнаментальні вставки на тему «дерево життя», вони всі близькі за своїми габаритами, але неповторні за малюнками. Увінчував будинок високий дах зеленаво-блакитної, покритої поливою черепиці, викладеної прямим мозаїчним набором, надзвичайно майстерно і мальовничо так, що дах мінився кольорами неба і відблисками сонця. Загальне кольористичне вирішення фасаду було вражаючим: поєднання рожевого цоколю з світложовтою і золотаво-вохристою керамікою стіни, оперезаною на рівні вікон 1-го поверху широкою оранжевою смугою, поліхромні орнаменталь-

Полтава. Будинок губернського земства. Інтер'єр головного залу. Фото поч. 20 ст.

ні композиції, біло-сині кручені колонки, нарешті блакитно-зеленавий дах — все це створювало надзвичайно емоційний образ. Розмаїття форм і кольорів, пластичне багатство деталей і ліній, пишність і водночас простота синтезували найкращі особливості укр. нар. мистецтва. Вони були підпорядковані вимогам найвищого художнього смаку і водночас відзначалися зображеннями, які через свою метафоричність розкривали теми добра і щастя, миру і злагоди, прославлення творчого життя і побажання всього іншого на майбутнє. Цей метафоричний стрій архітектури підкреслювали дві високі і стрункі башти, накриті наметовими дахами із заломами. Внутрішній простір у своїх гол. частинах з'єднувався через широкі аркові прорізи і перетікав від вестибюлю до центр. холлу з його розлогими мармуровими, розгорнутими в два боки сходами, залитими через скляну стелю потоками світла. Оточували холл синьо-білі колони, помережані стилізованими орнаментами типу «вазон» і гідною подиву світлою балюстрадою у вигляді куманців, з яких виходило важке колосся пшениці, що схилялося в два боки од переповнюючої їх сили. Стіни на рівні сходів вкривала біла фаянсова плита із блакитно-зеленими квітками на ній, що викликали враження святкової плахти. Нарешті, стіни під колонами і на фризі над залізобетонними балками також прикрашали орнаменти. Гол. зал відзначав дуже виразно вирішений хрещатий простір, перекритий еліптичним склепінням. Стіни залу вкривали рослинні орнаменти, виконані за ескізами М. С. Самокиша, та три великі тематичні картини, написані С. І. Васильківським за допомогою М. М. Уварова, М. А. Беркоса. На гол. вісі залу була розташ. картина «Вибори полтавського полковника М. Пушкаря», ліворуч на повздовжній стіні — «Козак Голота і татарин», праворуч — «Ромоданівський шлях». Перша картина прославляла демократичні форми вибору керівників, друга розкривала тему військ. звитяги в обороні рідного краю, третя — торговельні зв'язки і підприємництво. Розписи ставали важливим завершальним акордом у цьому ансамблі синтетичної єдності архітектури, орнаментального та тематичного живопису. Будинок перші 12 років функціонував як адм. музейна споруда, 1920 його було віддано під Центральний пролетарський музей Полтавщини. Під час Великої Вітчизн. війни 1943 при відступі з Полтави його спалили фашисти. У 50-ті роки будинок відновили за проектом арх. П. Костирка, В. Крачмера, Н. Квітки та ін., загалом зберігши більшість форм, проте змінивши деякі частини даху та його колір на червоний, а також оздоблення і живопис гол. залу. Тепер використовується як *Полтавський краєзнавчий музей*. Міститься на пл. Леніна № 2. Іл.— табл. X.

ПОЛТА́ВСЬКОГО ГУБЕ́РНСЬКОГО ПРАВЛІ́ННЯ ДРУКА́РНЯ. Засн. 1807. Випускала насамперед різні накази, урядові заяви, афіші тощо. З 1838 до 1919 у ній друкувалася перша газета — «*Полтавские губернские ведомости*». Тут же були надруковані «Записки о Полтавской губернии» Миколи Арандаренка (1849—52). У 1847 випущено збірку поезій Леоніда Глібова. Містилася у будинку Присутственних місць по вул. Кобеляцькій (тепер вул. Фрунзе).

ПОЛТА́ВСЬКОГО ДВОРЯ́НСЬКОГО ЗІ́БРАННЯ БУДИ́НОК. Розташований у пд.-сх. секторі *Круглої площі* між вул. Луначарського і Жовтневою. Збудований 1810 в стилі класицизму. Мурований, прямокутний у плані. Гол. фасад симетричний, центр. ризаліт

оздоблено шестиколонним портиком композитного ордеру, піднятим на висоту 1-го поверху. Невеликі вікна 3-го ярусу ризаліта служили додатковим освітленням головного залу. Портик увінчує трикутний фронтон, у тимпані якого раніше було вміщено ліпний старовинний *Полтави герб.* Витончений святковий образ споруди дещо відрізняється від сухуватих форм ін. будинків, розташованих на площі. Раніше ця відмінність посилювалася багатством скульптурного декору: між колонами портика було встановлено дві алегоричні фігури, вази з ліпними гірляндами і маскаронами. За проектом планувалося збудувати обабіч центр. двоповерхового корпусу одноповерхові флігелі і цегляний мур (не здійснено).

П. Д. з. б. був одним з громад. і культурних центрів міста. Влітку 1813 тут відбулося ушанування Г. Р. Державіна. У 30-х рр. 19 ст. працювала перша у Полтаві громадська бібліотека, попечителем якої був М. А. Цертелєв (1790—1869) — фольклорист, один з перших дослідників і видавців укр. нар. поетичної творчості. 1879 у залі Дворянського зібрання дав два концерти М. П. Мусоргський. 1881 виступала художниця М. К. Башкирцева (див. *Диканська картинна галерея*). У різні часи концертували А. Г. Рубінштейн, П. І. Чайковський, О. М. Скрябін,

Полтава. Будинок Дворянського зібрання. Фото поч. 20 ст.

С. В. Рахманінов. 1897 співав Ф. І. Шаляпін.

У 20—30-х рр. 20 ст. у будинку був клуб ім. К. Маркса, а у сквері поруч — літній кінотеатр. Спалені 1943. Відбудовано 1945—47 для кінотеатру ім. І. П. Котляревського. Розташований на вул. Жовтневій № 31. Іл.— табл. VII.

ПОЛТА́ВСЬКОГО ЗАЛІЗНИ́ЧНОГО УЧИ́ЛИЩА ВИПУСКНИКА́М МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА. Встановлена на фасаді будинку уч-ща по вул. Гайового № 3 у пам'ять про його випускників, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни. На дошці викарбувано імена С. А. Дев'ятка, В. О. Діденка, М. Г. Орєховського, Г. А. Мосієнка, М. А. Ревеки, М. Й. Стадника. Дошка — мармур, відкрита 1965.

ПОЛТА́ВСЬКОГО ПОШТА́МТУ БУДИ́НОК. Розташований у пд.-сх. секторі *Круглої площі* між вул. Лідова і Куйбишева. Будинок Малоросійського поштамту передбачалося спорудити у Чернігові, але завдяки клопотанню ген.-губернатора кн. О. Б. Куракіна було одержано дозвіл будувати у Полтаві. Чернігівський проект було переопрацьовано арх. Е. Т. Соколовим і Маклаковим та реалізовано 1809. Це була одна з перших споруд ансамблю Круглої площі. Первісно складався з гол. мурованого двоповерхового корпусу з шестиколонним портиком і двох одноповерхових флігелів, витриманих у стильових формах зрілого класицизму. Після переведення поштамту до Чернігова у будівлях розміщалися повіт. уч-ще і притулок для дітей збіднілих дворян, наглядачем якого був І. П. Котляревський (див. *Котляревського вулиця*). 1818—22 тут навчався А. М. Мокрицький (1810—70) — укр. живописець, згодом акад. петерб. АМ, починав освіту М. В. Остроградський, згодом акад. Петерб. АН (з 1830). У 1860-х рр. у П. п. б. розмістилася Маріїнська жіноча

гімназія, в якій 1860—85 викладав рос. словесність С. П. Стеблін-Камінський (1814—85) — письменник і педагог, перший біограф І. П. Котляревського. Після 1877 П. п. б. було перебудовано: розібрано портик і бічні флігелі, натомість добудовано бічні крила, фасад декоровано у формах неоренесансу. У рад. час тут містилася 2-а жіноча школа. 1922—41 в ній викладав малюнок М. О. Донцов (1877—1974) — організатор і 1-й голова *Полтавської філії АХЧУ*. 1943 будинок згорів, відбудований 1960—63 у формах, близьких до первісних, за проектом арх. Л. С. Вайнгорта за участю арх. Л. І. Шерстюк, інж. П. С. Мороза для міськкому Компартії України та міськкому ЛКСМУ. Розташ. на вул. Жовтневій № 35. Іл.— табл. VI.

ПОЛТА́ВСЬКОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДА́РСЬКОГО ТЕ́ХНІКУМУ ПАРК — пам'ятка садово-паркового мистецтва (з 1964). Зростають 50 видів і форм дерев і чагарників, дуб, посаджений на честь першої річниці Великого Жовтня. Площа 2,5 га. Розташ. на вул. Менжинського № 7.

ПОЛТА́ВСЬКОГО СОЦІА́Л-ДЕМОКРАТИ́ЧНОГО КОМІТЕ́ТУ ПІДПІ́ЛЬНА ДРУКА́РНЯ. Ств. влітку 1905 на Кобищанах по вул. Тригубівській (тепер вул. Карла Лібкнехта) за ініціативою Київ. с.-д. орг-ції. Діяла два місяці, випустила кілька нелегальних революц. видань. Припинила роботу з конспіративних міркувань.

ПОЛТА́ВСЬКОГО ТРА́КТОРНОГО УЧИ́ЛИЩА ЗВЕ́ДЕНИЙ ПОЛК. Сформований у Полтаві 5.VIII 1941. Командиром полку був командир курсантського батальйону уч-ща, полковник І. А. Черенков, комісаром — ст. викладач, батальйонний комісар Л. М. Смирнов, нач. штабу — ст. викладач тактики полковник В. А. Кашевський. Всього в полку було 2500 чол. Формувався полк у трьох пунктах: в училищі на вул. Жовтневій № 42 (кол. приміщення *Полтавського кадетського корпусу*), у Яківцях (околиця Полтави) та в Червоних казармах на вул. Остапа Вишні (кол. Старокладовищенській, непарний бік). Ввечері того ж 5.VIII підрозділи були відправлені з Полтави і 6.VIII вранці прибули на ст. Кобеляки. Звідси маршем полк відправився до Дніпра й зайняв оборону на його лівому березі на дільниці Келеберда — Орлик. Воїни зведеного полку стримували натиск ворога до 19.VIII, коли підійшли резерви — 300-а стрілецька дивізія. За наказом командуючого Пд.-Зх. фронтом С. М. Будьонного полк було перекинуто в район Нижньо-Дніпровська, де багато бійців загинуло в кровопролитних боях. Понад 100 воїнів полку 17.IX 1941 повернулося до Полтави й евакуювалися разом з училищем. Бойовий шлях зведеного полку висвітлено в музеях на громадських засадах, відкритих у середніх школах № 3 і № 21.

ПОЛТА́ВСЬКОГО ЦИВІ́ЛЬНОГО ГУБЕРНА́ТОРА БУДИ́НОК. Розташ. у пн.-сх. секторі *Круглої площі* між вул. Куйбишева і Радянською. Споруджений 1806—11 в стилі класицизму за типовим проектом 1803 арх. А. Захарова. Пошкоджений 1820 внаслідок пожежі, згодом відбудований. Складається з центр. П-подібного в плані, триповерхового мурованого корпусу та двох одноповерхових Г-подібних флігелів, симетрично розташованих на кутах ділянки. Споруди об'єднано муром, що має проїзди і хвіртки. Гол. фасад центр. корпусу акцентовано ризалітом з пристінним шестиколонним портиком тосканського ордера, що спирається на цокольний поверх. Портик увінчано невисоким горизонтальним аттиком. Первісне

планування було анфіладним, вхід — з дворового фасаду. Інтер'єри відзначалися багатим ліпним декором. Будинок поруйновано 1943, відбудовано з переплануванням 1954—56 за проектом арх. Й. Л. Шмульсона та В. Явникова. Тепер у ньому розміщено трест «Укрнафтогазорозвідка». Міститься на вул. Жовтневій № 38. Іл.— табл. VI.

ПОЛТА́ВСЬКОЇ БИ́ТВИ ПА́М'ЯТКИ. 1) Поле Полтавської битви. Знах. на пн. околиці Полтави (р-н вул. Зіньківської). Площа — бл. 300 га. 27.VI 1709 тут відбулася Полтавська битва. У різні часи на полі споруджено 16 пам'ятників, які присвячені цій події: Братська могила рос. воїнів, *Сампсоніївська церква,* пам'ятник шведам від росіян, пам'ятник шведам від співвітчизників, пам'ятний знак на місці командного пункту Петра І, пам'ятник Петру І та 10 обелісків у кол. редутах. 1909 на полі було відкрито музей Полтавської битви, 1950 створено Державний музей історії Полтавської битви, 1981 — Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви». Іл.— табл. IV, V. 2) Перший пам'ятник на честь Полтавської битви. Споруджений 1778 поблизу *Спаської церкви* на кошти бургомістра полтав. магістрату П. Я. Руденка, батько якого був учасником подій. Являв собою цегляну колону на постаменті, пофарбовану у зелений колір, яку увінчувала позолочена куля, згодом корона. Біля підніжжя сиділи два юнаки в античному одязі. У п'єдестал була вмонтована мідна дошка із зображенням Полтавської битви і написом. Гравюру виконав П. Балабін за картиною франц. художника Дені Мартена (молодшого). Автор тексту — В. Г. Рубан. 1811 під час перепланування центр. частини міста пам'ятник розібрали, а дошку перенесли до *Воскресенської церкви.* 1909 її передано до відкритого музею Полтавської битви, після Жовтневої революції — до Полтавського краєзнавчого музею. Тепер експонується у Музеї історії Полтавської битви.
3) Перший укріплений табір рос. армії. Збуд. на правому березі р. Ворскли, куди 20.VI 1709 переправилася рос. армія. Був оточений ровом і земляним валом, зміцнений бастіоном, напівбастіоном і 5 реданами. Залишки укріплень помітні й досі у пн.-зх. частині с. Кротенок.
4) Другий укріплений табір рос. армії. Збудований 25.VI 1709 за 5 км на пн. сх. від Полтави поблизу с. Яківців. Являв собою систему з 17 фортифікаційних споруд: 2 бастіонів, 2 напівбастіонів та 13 реданів, обведених земляними валами (вис. 3 м) і ровами (глибиною до 2,5 м). Перед Полтавською битвою у таборі було сконцентровано 42 тис. солдат рос. армії. Зберігся один з реданів, реставрований 1854 і 1984. На місці розташ. командного пункту Петра І 1973 встановлено пам'ятний знак.
5) Редути. Напередодні Полтавської битви між Яківчанським та Малобудищанським лісами на шляху просування шведської армії була збудована повздовжня й поперечна лінія з 10 редутів. Являли собою чотирикутні земляні укріп-

Полтава. Пам'ятник захисникам Полтави і коменданту О. С. Келіну. Фото поч. 20 ст.

лення, обнесені валами (вис. бл. 3 м) та ровами (глибиною 2,5 м). Довжина кожної сторони редута дорівнювала 50 м, відстань між спорудами — бл. 300 м (на рушничний постріл). Застосування цих польових укріплень було новиною військ. мистецтва. 1909 у місцях розташування редутів встановлено обеліски, увінчані бронзовими двоголовими орлами (зняті у роки громадянської війни). 1939 замінені гранітними (вис. 1,6 м). 1909 та 1953 реставровано редут правого крила поперечної лінії. 6) Обеліск на місці переправи рос. військ через р. Ворсклу. Встановлений 1909 на правому березі р. Ворскли між с. Петрівка і Семенівка (тепер с. Кротенки), де 20.VI 1709 було здійснено переправу. 1959 замінений гранітним (вис. 7,3 м) за проектом арх. В. О. Пасічного та Й. Л. Шмульсона. На постаменті — бронзова пластина з мемор. написом. Іл.— табл. IV.
7) «Могила руської раті» у Полтаві — земляний курган над могилою 300 воїнів рос. армії, загиблих 1709 під Полтавою. Знаходився на тер. сучасного залізничного пункту «Пост Островок» (вул. Сакко) станції Полтава-Південна. Не зберігся. 8) Братська могила російських воїнів. 28.VI 1709 відбулося поховання 1345 полеглих рос. воїнів. Над могилою насипано земляний курган і встановлено дерев. хрест. 1828 замінено, зроблено мемор. написи. 1856 поставлено хрест, оббитий залізом, влаштов. дерев. сходи. 1894—95 за проектом арх. М. М. Ніконова під керівництвом скульп. М. І. Баринова споруджено новий пам'ятник. Курган має вигляд зрізаного конусу (вис. 6,4 м). Обведений бордюром з гранітних плит, на яких встановлено 27 стовпців у формі невеликих пірамід. На вершині кожного закріплена чавунна куля у вигляді гарматного ядра. На верхній майданчик ведуть 39 гранітних сходин. Площадка має діаметр 10,65 м, обведена металевою огорожею, в центрі на постаменті встановлено гранітний хрест (вис. 7,5 м). 1909 могила реставрована, всередині пагорба влаштовано склеп і відкрито храм в ім'я св. апостолів Петра і Павла; встановлено мармур. дошки із переліком полків, які брали участь у баталії, їх прапори та ін. реліквії. Пошкоджений 1941—43, реставрований у повоєнні роки. Іл.— табл. IV.
9) Пам'ятник шведам від росіян у Полтаві. Споруджений 1909 на полі Полтавської битви. Має форму усіченої гранітної піраміди, яка увінчана масивним гранітним хрестом на постаменті (заг. вис. бл. 9 м). На площинах вміщено бронзові дошки з мемор. написами рос. і шведською мовами. Пам'ятник обведений огорожею з 12 гранітних стовпчиків, з'єднаних ланцюгом. Іл.— табл. IV.
10) Пам'ятник шведам від шведів. Привезений і встановлений 1909 в урочищі Побиванка, де, за переказами, поховано бл. 9 тис. шведських воїнів, загиблих 1709. Являє собою гранітну брилу (вис. 6,0 м) на невисокому пагорбі з мемор. написами рос. і шведською мовами. Обведений гранітними тумбами, з'єднаними ланцюгом.

Полтава. Пам'ятник на місці відпочинку Петра І. Фото поч. 20 ст.

11) Пам'ятник славним захисникам Полтави і коменданту фортеці О. С. Келіну у Полтаві. Встановлений 1909 на місці 4-го бастіону *Полтавської фортеці*. Являє собою гранітний обеліск на постаменті (заг. вис. 8,8 м). На обеліску — бронзовий старий *Полтави герб,* біля підніжжя — бронзова фігура лева, на постаменті — дошки з мемор. написами. До 1918 пам'ятник увінчувала бронзова скульптура двоголового орла. Обнесений огорожею з куль-ядер, які з'єднані між собою ланцюгом. Автори — арх. О. О. Більдерлінг, скульп. О. Л. Обер. У період нім.-фашист. окупації бронзові деталі було вивезено до Німеччини. 1947—49 заново відлиті у Ленінграді і встановлені, збільшено висоту пам'ятника. Реставрований 1939. Розташ. на розі Першотравневого просп., вул. Шевченка та Садової. Іл.— табл. V.
12) Петру І пам'ятник у Полтаві. Бронзова скульптура на повний зріст (вис. 2,04 м) була виготовлена 1915 скульп. Л.-Г. Адамсоном на кошти, зібрані випускниками *Полтавського Кадетського корпусу.* До 1917 пам'ятник стояв у вестибюлі корпусу, потім — у *Полтавському краєзнавчому музеї.* 1950 встановлений перед музеєм історії Полтавської битви на постаменті з чорного лабрадориту (вис. 2,08 м, арх. Д. С. Вероцький). Іл.— табл. V.
13) Пам'ятник на місці відпочинку Петра І у Полтаві. Споруджено на місці будинку козака Магденка, в якого жив комендант фортеці О. С. Келін. На другий день після Полтавської битви у ньому зупинявся Петро І. 1817 тут було споруджено цегляний обеліск за проектом арх. П. Тарасова, а 1849 встановлено новий, виготовлений у Петербурзі за проектом арх. О. П. Брюлова художником Гамбургером. Являє собою прямокутний триярусний чавунний обеліск на гранітному стилобаті (заг. вис. 7,2 м). Зверху покладено щит і меч, на щиті — шолом. На площинах вміщено горельєфне зображення герба Рос. імперії; лева, який відпочиває; мемор. написи. Розташ. біля *Спаської церкви,* на розі вул. Дзержинського і Паризької Комуни. Іл.— табл. IV.
14) Музей історії Полтавської битви. Відкритий 1909, існував до 1918. У 1950 створено Державний музей історії Полтавської битви. Знаходиться за 9 км від центру міста, там, де відбувся 27.VI 1709 бій між рос. та швед. арміями. У фондах музею зберіг. понад 4 тис. експонатів — прапори рос. та шведських армій, артилерійські гармати, рушниці, пістолети, шпаги, цінні колекції пам'ятних медалей, монет, унікальні істор. документи, твори живопису, графіки, скульптури; одяг та предмети побуту того часу. Експозиція розміщена у 8 залах (площа бл. 840 м²), розповідає про хід *Північної війни 1700—21* та її вирішальну подію — *Полтавську битву 1709.* Див. також *Слави монумент, Спаська церква, Сампсоніївська церква, Двохсотріччю Полтавської битви пам'ятний знак* у смт Нових Санжарах.

ПОЛТА́ВСЬКОЇ НА́ФТИ МУЗЕ́Й. Ств. 1981 з нагоди 30-річчя початку видобутку в області нафти і газу. Розташ. на вул. Пушкіна № 119.

ПОЛТА́ВСЬКОЇ ОБЛАСНО́Ї ЛІКА́РНІ ПАРК — бот. пам'ятка природи (з 1975). Закладений на поч. 19 ст. Зростають понад 70 дубів віком 150—200 р., 100-річні липи і каштани. Перебуває у віданні Полтав. обласної клінічної лікарні ім. М. В. Скліфосовського. Площа 13 га. Розташ. на розі вул. Комсомольської № 50 та Шевченка № 23.

ПОЛТА́ВСЬКОЇ ПОЖЕ́ЖНОЇ КОМА́НДИ БУДИ́НОК. Пожежна команда міста утримувалася думою. 1802 Полтаву було поділено на три частини (з 1804 — на

дві), кожна з яких мала свій пожежний обоз і «огнеспасительного мастера». Обоз запрягався кіньми і, крім десяти бочок, додатково мав 10 бочок на колесах, якими возили воду до місця пожежі спеціальні робітники. На поч. 20 ст. штат міської пожежної команди складався з 1 брандмейстра, 2 старших і 68 молодших служителів. В обозі було 40 коней. Підпорядковувалася міськ. управі. Була найбільшою в губернії, випереджала й в ін. міста. Містилася на тер. повітових присутственних місць (див. *Полтавський будинок пам'яті*) та у спец. будинку, який було споруджено 1811 на розі вул. Ново-Полтавської і Велико-Петровської (тепер вул. Шевченка і Першотравневого просп.) у стилі класицизму. Мурований, одноповерховий з мансардою. Гол. вхід оздоблено чотириколонним портиком доричного ордера з трикутним фронтоном. Розташ. на Першотравневому просп. № 16. Іл.— табл. VII.

ПОЛТА́ВСЬКОЇ СПІ́ЛКИ СПОЖИ́ВЧИХ ТОВАРИ́СТВ ВИДАВНИ́ЦТВО. Діяло у 1917—20, містилося в Полтаві у буд. на розі вул. Срітенської (тепер Комсомольська) і Шевченківської.

ПОЛТА́ВСЬКОЇ ХУДО́ЖНЬОЇ ШКО́ЛИ БУДИ́НОК. Споруджено 1913 в глибині садиби Полтав. губернського земства. Школа призначалася для підготовки майстрів нар. творчості — кустарів. Будинок має два поверхи: напівпідвал, де знаходилися керамічна і деревообробна майстерні, і перший поверх, на якому були розміщені ткацька майстерня та рисувальний клас. В образі будинку виявились тенденції раціоналістичного модерну з деякими рисами, що єднають його з пам'ятками *українського архітектурного стилю*. Тепер — будинок функціонує як міська художня школа. Міститься на пл. Леніна № 2.

ПОЛТА́ВСЬКО-ПЕРЕЯ́СЛАВСЬКА ЄПА́РХІЯ — див. *Полтавська єпархія*.

ПОЛТА́ВСЬКО-ХА́РКІВСЬКЕ СЕЛЯ́НСЬКЕ ПОВСТА́ННЯ 1902 — масові збройні виступи селян Полтав. і Харків. губерній. Причиною цих виступів були безземелля, обтяжливі викупні платежі, численні податки. Уряд кинув проти повсталих селян 9 батальйонів піхоти і 10 козацьких сотень. Після збройних сутичок селян з каральними загонами повстання було жорстоко придушено. До суду віддано 960 чол. 836 учасників виступів було засуджено до різних термінів ув'язнення. Див. *Селянського повстання 1902 учасникам обеліск* у с. Ковалівці Полтав. р-ну.

ПОЛТА́ВЦЯМ, ЗАГИ́БЛИМ 1941—45, ПА́М'ЯТНІ ЗНА́КИ. 1) Залізничникам локомотивного депо Полтава-Південна. Встановлено 1970 у сквері на тер. депо в пам'ять про 24 воїни-робітники, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни. Пам'ятний знак — залізобетонна вертикальна стела вис. 3,0 м. На ній, на мармуровій плиті вміщено мемор. напис і прізвища загиблих. 2) Полтавської електростанції: відкрито 1965 на тер. електростанції по вул. 50-річчя Радянської влади № 51 в пам'ять про 18 загиблих воїнів-робітників. Знак — гранітний обеліск висотою 3,0 м з мемор. написом і прізвищами полеглих. 3) Полтавського м'ясокомбінату. Споруджено 1967 у сквері на тер. м'ясокомбінату по вул. Харчовиків № 6 в пам'ять про 16 загиблих воїнів-робітників. Знак — залізобетонна стела вис. 3,5 м з мемор. написом і прізвищами полеглих. 4) Полтав. тепловозоремонтного заводу. Встановлено 1969 перед адм. будинком заводу по вул. Гайового № 30 в пам'ять про 58 робітників, які загинули в роки громадян. війни, та 55 воїнів-робітників, які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни. Знак — 13-метрова залізобе-

тонна горизонтальна стела. На ній ліворуч — барельєфне зображення воїна у будьонівці та прізвища загиблих у громадянській війні, праворуч — зображення воїна Рад. Армії, прізвища робітників, які загинули 1941—45, та мемор. напис. Автори — арх. О. А. Шушилін, Г. А. Негай. 5) Полтав. турбомех. заводу. Відкрито 1977 на Павленківській пл. в пам'ять про 38 воїнів-робітників, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни. Знак — 4-метрова залізобетонна горизонтальна стела, на якій — мемор. напис і прізвища полеглих. Поруч на постаменті — залізобетонна скульптура воїна (заг. вис. 4,0 м). Автор — арх. Л. П. Левін. 6) На тер. кол. с-ща Дублянщина. Встановлено 1967 (вул. Сакко № 173) в пам'ять про 81 жителя с-ща, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни. Знак — стела з гранітної крихти 1,4 × 1,5, на якій вміщено дві гранітні дошки з прізвищами полеглих земляків. 7) На тер. кол. с-ща Лісок. Споруджено 1967 (вул. Коп'яка) в пам'ять 71 загиблого жителя с-ща. Знак — залізобетонний обеліск вис. 3,5 м, встановлений на постаменті з 6 чавунних плит 0,6 × 0,5 м з прізвищами полеглих (серед них — Герой Рад. Союзу В. М. Ніколаєнко). 8) На тер. кол. с-ща Острівок. Відкрито 1968 (вул. Сакко № 14) в пам'ять 82 загиблих жителів с-ща. Знак — гранітна стела вис. 3,8 м на залізобетонному постаменті. 9) На тер. кол. с-ща Рогізне. Споруджено 1967 на вул. «Правди» в пам'ять 70 загиблих воїнів-земляків. Знак — залізобетонний обеліск вис. 2,65 м з мемор. написами і прізвищами полеглих жителів с-ща. 10) На тер. кол. с-ща Червоний Шлях. Відкрито 1975 у парку по вул. Лисенка в пам'ять про 63 загиблих воїнів-земляків. Знак — залізобетонний обеліск вис. 2,8 м з мемор. написом і прізвищами. 11) На розі вул. Разіна та Сортувальної. Споруджено 1979 в пам'ять про 73 воїнів з цієї околиці міста. Знак—залізобетонна горизонтальна стела довж. 2,8 м, на якій вміщено 5 мармурових плит із зображенням воїна, мемор. написом та прізвищами полеглих земляків. 12) На тер. школи-інтернату № 2 на Першотравневому пр-ті № 26. Відкрито 1969 в пам'ять загиблих воїнів-вихованців школи і вчителів. Знак — залізобетонна скульптурна група вис. 3,0 м на постаменті вис. 2,0 м. Автори — ск. П. П. Вітрик, арх. П. С. Гумич. 13) Полтав. інженерно-буд. ін-ту. Споруджено 1975 на тер. ін-ту по Першотравневому пр-ту № 24 в пам'ять 17 студентів і викладачів, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни. Пам'ятник — композиція з гранітних монолітних блоків. На центр. вис. 3,0 м вміщено горельєфне зображення солдата і дівчини, ліворуч — гранітна глиба з 5 мармуровими плитами з назвами міст-героїв, ліворуч на уламку сірого граніту — прізвища полеглих. Автори — скульп. М. О. Чернецький, арх. В. А. Тригубов. 14) Полтав. с.-г. ін-ту. Відкрито 1970 на тер. інституту по вул. Сковороди № 1/3 в пам'ять студентів і співробітників, які загинули в роки Великої Вітчизн. війни. Пам'ятник — обеліск з лабрадориту вис. 6,0 м з мемор. написом. Перед ним на плиті викарбувана п'ятикутна зірка і дати «1941—45». 15) Полтав. мед. стоматологіч. ін-ту. Відкрито 1977 на тер. ін-ту по вул. Шевченка № 25 в пам'ять 10 загиблих студентів і викладачів. Пам'ятник — скульптурна група на постаменті: медсестра виносить з поля бою пораненого (залізобетон, заг. вис. 2,55 м). Праворуч — залізобетонна стела 4,0 × 1,2 м, на якій вміщено 3 гранітні дошки з мемор. написами та прізвищами полеглих. Автори — В. Соколов (ескіз скульптури), арх. В. Губар.

«ПОЛТАВЧА́НКА» — фабрика торгово-виробн. об'єднання ху-

дожніх промислів «Українські промисли». Ств. 1921 як об'єднання «Союз-кустар». 1927 на базі об'єднання організ. артіль художніх виробів ім. Лесі Українки. 1960 у зв'язку з ліквідацією пром. кооперації артіль перетворено на фабрику ім. Лесі Українки, а 1971 реорганізована у фабрику «Полтавчанка». Розміщена на вул. Балакіна № 20.

«ПОЛТА́ВЩИНА» — збірка краєзнавчих матеріалів, видана у 2-х томах 1927 (тираж 4000 прим.). До неї включено короткий географ. і геолог. нарис про Полтавщину, матеріали про природу, клімат, історію краю, побут, нар. промисли і пром-сть Полтавщини. Окремі нариси супроводжуються метод. порадами, а також екскурс. маршрутами та бібліографією.

ПОЛТА́ВЩИНА В МЕДА́ЛЯХ І ЗНАЧКА́Х. Колекцію медалей, значків та брелоків, присвячених Полтавщині, початкує медаль «За Полтавську баталію», встановлена 1709. Це була перша в історії Росії медаль для нагородження не тільки командного складу, але й «нижніх чинів», котрих до того часу відзначали лише грішми або речами. Тоді ж було встановлено й пам'ятні медалі «За перемогу під Полтавою», створені майстрами Монетного двору С. Гусном і Г. Гауптом. Однією з найкращих за композицією і виконанням серед творів 19 ст. вважається медаль «Від Полтавського сільськогосподарського товариства» роботи П. Стадницького, встановлена 1865. У 2-й пол. 19 — на поч. 20 ст. успіхи Полтавщини в розвитку промсті, с. г., народних промислів та етнографії засвідчують десятки медалей з міжнар. та вітчизн. виставок. У Полтав. краєзнавчому музеї зберігаються медалі, одержані з Харкова і Москви, Тюмені і Катеринбурга, Києва і Парижа. Медаль з гравіровкою «Полтаві за експонати №№ 159 і 162» присудив 1911 оргкомітет Міжнародної виставки в італ. місті Турині. Кілька меморіальних медалей з вушками для носіння було випущено громадськими орг-ціями 1902—09 в пам'ять про М. В. Гоголя. Помітний слід у колекціях залишило святкування 200-річчя Полтав. битви: нагородні та пам'ятні медалі, значки та брелоки релігійного змісту, різноманітні благодійні випуски. Післяреволюц. фалеристика була вельми збіднена не стільки через обмеженість технолог. можливостей, скільки через відсутність дозволу на випуск медалей та значків аж до 60-х років. За той час здійснено лише окремі випуски, зокрема, значок фестивалю молоді в Полтаві 1957. У 60-х рр. було видано значки з історичними гербами Полтави, Кременчука, Пирятина, Гадяча, Лубен, Лохвиці, Говтви, Кобеляк, Хорола. На деяких підприємствах Полтави та Кременчука аматорами були виготовлені пам'ятні медалі до ювілеїв заводів, ін. річниць. До 200-річчя від дня народження І. П. Котляревського працівники Полтав. електромех. з-ду ств. ювілейну медаль (1969, худ. В. Строкань), видану масовим тиражем, і кілька варіантів медалей до 800-річчя Полтави (1971, худож. Є. Путря) та ін. Випуск мініатюр став систематичним після організації 1969 сучасного Полтав. експериментального заводу «Динамо», спеціалізованого на випуск значків та пам'ятних медалей.

ПОЛТА́ВЩИНА НА ПОШТО́ВИХ ЛИСТІ́ВКАХ кін. 19 — поч. 20 ст. Перші листівки з видами Полтави надруковано 1897 (анонімне видання). Після цього з'явилися видання з видами Гадяча, Диканьки, Костянтинограда, Кременчука, Лохвиці, Лубен та ін. міст і сіл краю. На поч. 20 ст. листівки з полтав. тематикою друкували: друкарня Шерера, Наб-

гольця і К° (Москва), видавництво Громади св. Євгенії (Петербург) та ін. Великою популярністю користувалися видання паперового магазину А. І. Дохмана у Полтаві (спільно з вид-вом Грандберга у Стокгольмі), присвячені губернському земству, 200-річчю Полтав. битви, а також серія «Виды Малороссии», пов'язана з гоголівськими місцями. У Полтаві листівки видавали Єфименко, книжкові магазини Шилянського, Лоповок і Кайдановського; у Лохвиці — Іткіної та Радилевського; у Лубнах — фотографія «Прогрес» Колодного, а також Ходоровського, Жива; у Ромнах — Майбородин та фотомайстер Шевченко. Крім того, виходили анонімні видання, а також друкувалися листівки фотоспособом. Відсутність обліку та бібліографічних покажчиків утруднює користування листівками, що несуть унікальну образотворчу інформацію. Всього по Полтаві було видано бл. 400 листівок; по Кременчуку й Крюкову — до 100; по Гадячу, Лохвиці, Лубнах — приблизно по 50. Поодинокі листівки були надруковані й по ін. нас. пунктах, зокрема, в серії «Виды Малороссии» Світличного. Якісну документальну серію було в 30-х рр. видано у Парижі. На листівках, насамперед, зображені пам'ятки архітектури, площі і вулиці, заклади і установи, готелі, магазини тощо. Вони становлять велику етнограф. цінність, оскільки фіксують характерні сцени з нар. життя і побуту. Старі листівки дозволяють відтворити обличчя Полтави та ін. міст краю поч. 20 ст. На деяких з них зображені пам'ятки архітектури, які не збереглися. Найповніші колекції листівок зберігаються у Полтав. краєзнавчому музеї, а також у приватних колекціях В. М. Болдовського, В. Ф. Волоскова, К. В. Гладиша, М. М. Маньківської (Полтава), В. Д. Вероцького, О. В. Карнауха, В. Г. Киркевича (Київ), М. С. Забочення (Москва).

Полтавська поштова листівка поч. 20 ст.

«ПОЛТА́ВЩИНА — ПЕРЕМО́ЖЦЯМ» — ескадрилья, побудована на кошти, зібрані трудящими Полтав. обл. в роки Великої Вітчизн. війни. Трудівники Полтавщини до березня 1945 всього внесли на побудову ескадрильї 52691 тис. крб.

ПОЛУЗІ́Р'Я — річка в Полтав. обл., права прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Довж. 70 км, площа бас. 731 км². Шир. річища 2 м. Похил річки 1,2 м/км. Озер 0,2 км², боліт 20 км². Бере початок у Полтав. р-ні. Тече тер. Полтав. та Новосанжар. районів. На П. — села Кірове, Судіївка, Полузір'я, Супрунівка.

ПОЛУЗІ́Р'Я — село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Білоконі, Бондури, Бредуни, Дмитренки, Назаренки, Судівка, Шевці, Шпортьки. Розташоване на лівому березі р. Полузір'я, за 13 км від райцентру і 21 км від залізнич. ст. Нові Санжари (на лінії Полтава — Кременчук). До автотраси Полтава — Кіровоград — 7 км. 265 ж. (1990). Село виникло у 1-й пол. 18 ст. У 1782 згадується як Полузірські хутори, що належали військовому старшині Сулимі. У 1859 — 42 двори, 309 ж. У 1900 — 70 дворів, 426 ж. У 1910 — 79 господарств, з них селян — 74, 472 ж., землі 351 дес.,

у т. ч. 268 — ріллі. У 1867 побуд. Архангельська церква, при ній діяла парафіяльна школа.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1926 в Полузірській сільс. Раді наліч. 13 хуторів, 673 господарства, 3401 ж. За період нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 69 чол., при відступі спалено 29 хат. П.— центр. садиба колгоспу «Заповіт Леніна» (зерново-м'ясо-мол. напрямок, спеціалізується на виробництві свинини). Електрифіковане 1965, радіофіковане 1962, телефонізоване 1968, відділення зв'язку, 8-річна школа, дитсадок, медамбулаторія, Будинок культури (на 300 місць), б-ка (8,4 тис. од. зб.). 1957 у селі встановлено пам'ятник землякам, які загинули (189 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни, могила рад. воїнів, полеглих 1943 при визволенні села від гітлерівців.

ПОЛЬОВА́ БА́ЛКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Чумгака (бас. Дніпра).

«ПО́МОЩЬ». Газета Кременчуцького комітету Червоного хреста. Виходила у Кременчуці 1915.

«ПОНЕДЕ́ЛЬНИК». Щоденна газета. Виходила у Полтаві 1913.

ПОПА́ДИЧУ Ф. М. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді Полтав. муз. уч-ща ім. М. В. Лисенка на честь Попадича Федора Миколайовича (1877—1943) — укр. хор. диригента, композитора і педагога. Н. у с. Великих Будищах Диканського р-ну. Навчався у Полтав. муз. уч-щі (1925—34 — його викладач і директор). Викладав співи та музику в 1-й полтав. чол. гімназії, у Полтав. ін-ті шляхетних дівчат та в приватних гімназіях. 1918 організував і до 1934 керував Полтав. хоровою капелою. Автор творів: «1905 рік», «Кроком крицевим», «Якимівська трагедія», вокальних творів, обробок нар. пісень. Дошка — граніт (1,7 × × 0,2 м), відкрита 1977.

ПОПЕ́НКІВСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — гідролог. заказник (з 1979). Болотний масив. Розташ. біля с. Харченків Козельщинського р-ну. Перебуває у віданні колгоспу ім. М. В. Гоголя. Площа 96 га.

ПОПІ́ВКА — село Зіньківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Бухалівка, Вінтенці, Деряги, Заїченці, Кирякове, Корещине, Устименки. Розташ. за 35 км від райцентру і за 45 км від залізнич. ст. Полтава-Київська. 902 ж. (1990). Час заснування невідомий. 1764 входила до Третьої Опішнянської сотні Гадяцького полку, потім стала власністю К. Розумовського. 1782 — 23 ж., 1785 продана в казну. За переписом 1859 П. село власницьке Зіньків. пов. Полтав. губ., 236 дворів, 1262 ж., дерев. Георгіївська церква (1797, нова 1870). 1863 у селі наліч. 220 дворів, 1664 ж. 1900 у П. з хут. Лазурка — 358 дворів, 1755 ж., церковнопарафіяльна школа і школа грамоти. 1910 у П. Опішнянської вол., 346 господарств, 1857 ж., орної землі 546 дес., всього посівів — 334 дес. Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1926 П.— центр сільради Опішнянського р-ну Полтав. округу, 419 господарств, 1910 ж. 1928 організ. ТСОЗ, на базі якого 1930 ств. колгосп ім. Й. В. Сталіна. У 1932—33 на тер. сільради померло від голоду 233 чол., репресовано в 1937—39 рр.— 35 чол. За період нім.-фашист. окупації (7.X 1941—15.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 107 чол., зруйнували 24 хати. 1959 до колгоспу ім. Й. В. Сталіна було приєднано колгоспи ім. VII з'їзду Рад, «Червоний промінь» та ім. Т. Г. Шевченка. Тепер об'єднане господарство називається колгоспом ім. XXII з'їзду КПРС (спеціалізація — виробництво сви-

нини). У селі відділення зв'язку, поч. школа, фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, клуб на 210 місць, б-ка (8,6 тис. од. зб.), стадіон. Уродженцями села є Герої Рад. Союзу (обидва з 1945) В. Л. Рева (1919—81; закінчив Опішнянську с. ш., Писарівщинський зооветеринарний технікум. Похований в Сумах) і О. О. Рокитянський (закінчив поч. ш. в П., с. ш.— в Опішні). Пам'ятка архітектури — Георгіївська церква (1870). 1956 встановлено пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, загиблих (15 чол.) під час визволення села 1943, і воїнам-односельцям, що полягли (280 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ПОПІВКА — село Карлівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. на лівому березі р. Орчика (прит. Орелі), за 2,4 км від райцентру та за 4,2 км від залізнич. ст. Карлівка, на автошляху Полтава — Красноград. 3335 ж. (1990). Засн. у 18 ст. на землях, що входили до Карлівської вотчини графів Розумовських. На плані їхніх земель за 1817 позначена слобода Попівка Карлів. волості, де знаходилися тік та птахарня. 1849 ці землі придбала велика княгиня Олена Павлівна. У П. на той час наліч. 424 душі кріпаків чол. статі. За переписом 1859 у П. Костянтиноград. пов.— 216 дворів, 1019 ж., винокурний з-д. Після 1861 село було віднесено до Карлів. волості того ж повіту. У 1863 — 240 дворів, 1122 ж. За переписом 1910 у П.— 413 дворів, 2824 ж., млин з просорушкою.

Рад. владу встановлено в січні 1918. 7.III 1923 П. як центр сільради віднесено до Карлів. р-ну Красноград. округу, з 1925 — до Полтав. округу (існ. до вересня 1930). У 1926 — 603 двори, 3026 ж. У період нім.-фашист. окупації П. (19.IX 1941—20.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 192 чол. У селі — колгоспи ім. І. П. Котляревського та ім. В. І. Чапаєва (обидва — зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку та ощадбанку, АТС, комплексний приймальний пункт, середня та 8-річна школи, 2 фельдшерсько-акушер. пункти, 2 аптеки, 2 дитсадки, Будинок культури на 400 місць, клуб на 300 місць, 2 б-ки (31,7 тис. од. зб.), краєзнавчий музей. Серед уродженців села — Герой Рад. Союзу В. Д. Кизь (1944); тут працював Герой Соц. Праці Л. С. Водолага. Пам'ятники: на 2 братських могилах рад. воїнів і партизанів та на могилі невідомого рад. воїна, загиблих 1942 та 1943 (1957, 1967, 1970); на могилі борця за Рад. владу К. Я. Браницького (1966); В. І. Чапаєву (1969); воїнам-односельцям, що полягли (497 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1978).

ПОПІВКА — село Миргород. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Велика Грем'яча, Мала Грем'яча. Розташ. за 17 км від райцентру та за 19 км від найближчої залізнич. ст. Миргород. 2752 ж. (1990). П. згадується в істор. джерелах 1572. Після 1648 відносилася до Миргородської полкової сотні, а по жалуваних грамотах 1690 та 1710 віддана у вічне користування полковнику Д. Апостолу. На час ревізії 1726 П.— Миргород. полку Хорольської сотні — 101 двір посполитих, а 1730 — 335 дворів. На поч. 19 ст. село належало великому землевласникові, поміщику І. М. Муравйову-Апостолу (1770—1851; батьку братів-декабристів Сергія, Іполита та Матвія; див. *Декабристи на Полтавщині*), відбувалося 2 ярмарки на рік. 1910 в П. Попівської вол. Миргород. пов.— 1271 госп-во, 6848 ж., діяли дерев'яні Олександро-Невська (1866) і Миколаївська церкви (1901), три школи (земська, церковнопарафіяльна, грамоти).

Рад. владу проголошено в січні 1918. Постановою Президії ВУЦВК

Карта Говтвянського повіту, 2-а пол. 18 ст. ЦДІА України у Києві.

Таблиця XXXIV.

Карта Городиського повіту, 2-а пол. 18 ст. ЦДІА України у Києві.

Карта Лубенського повіту, 2-а пол. 18 ст. ЦДІА України у Києві.

Таблиця XXXVI.

Карта Миргородського повіту, 2-а пол. 18 ст. ЦДІА України у Києві.

Карта Пирятинського повіту, 2 а пол. 18 ст. ЦДІА України у Києві.

Таблиця XXXVIII.

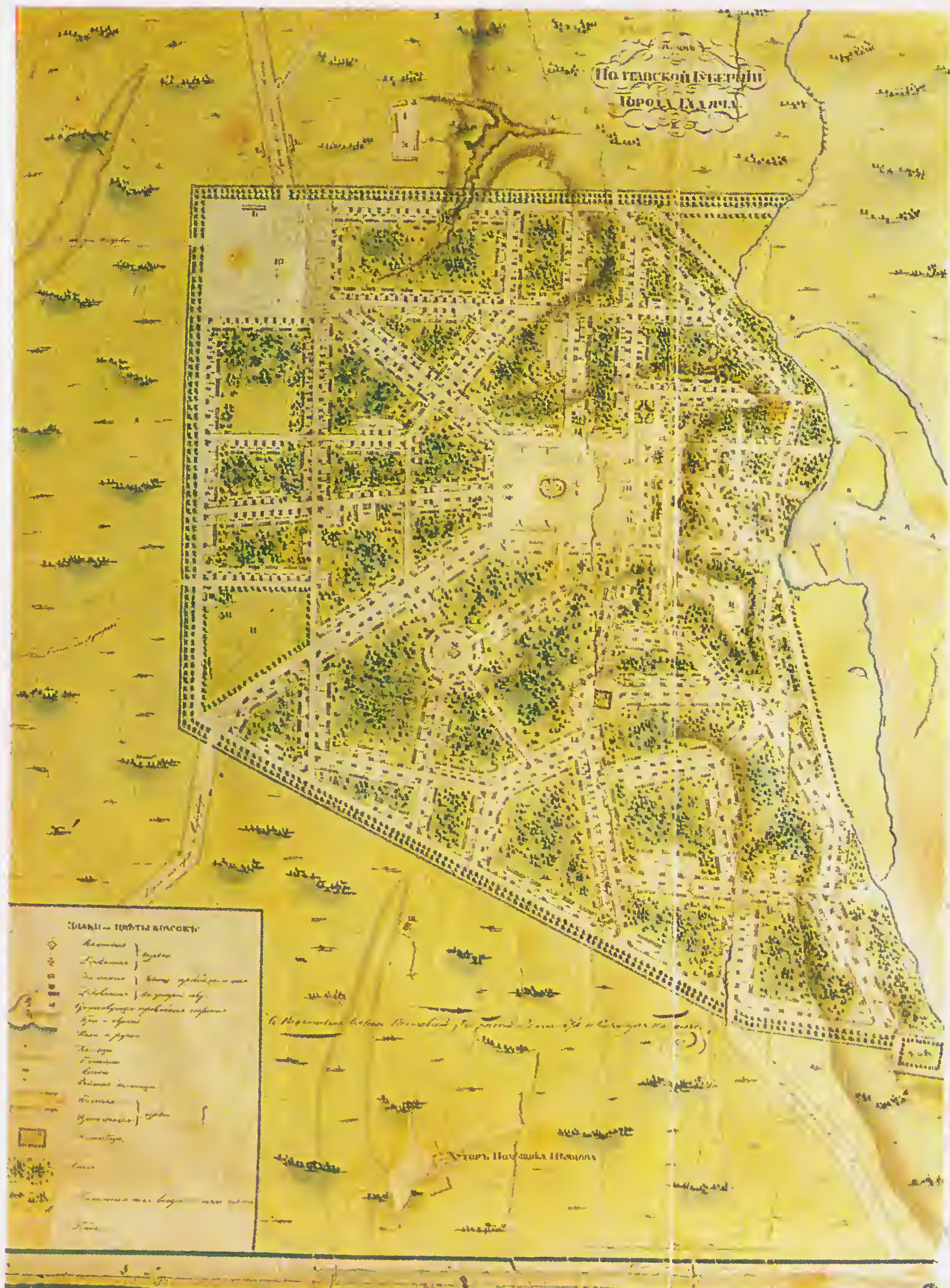

Карта Хорольського повіту, 2-а пол. 18 ст. ЦДІА України у Києві.

План Полтави, 1841. ЦДІА України у Києві.

Таблиця XL.

План перепланування Гадяча, 1840. ЦДІА України у Києві.

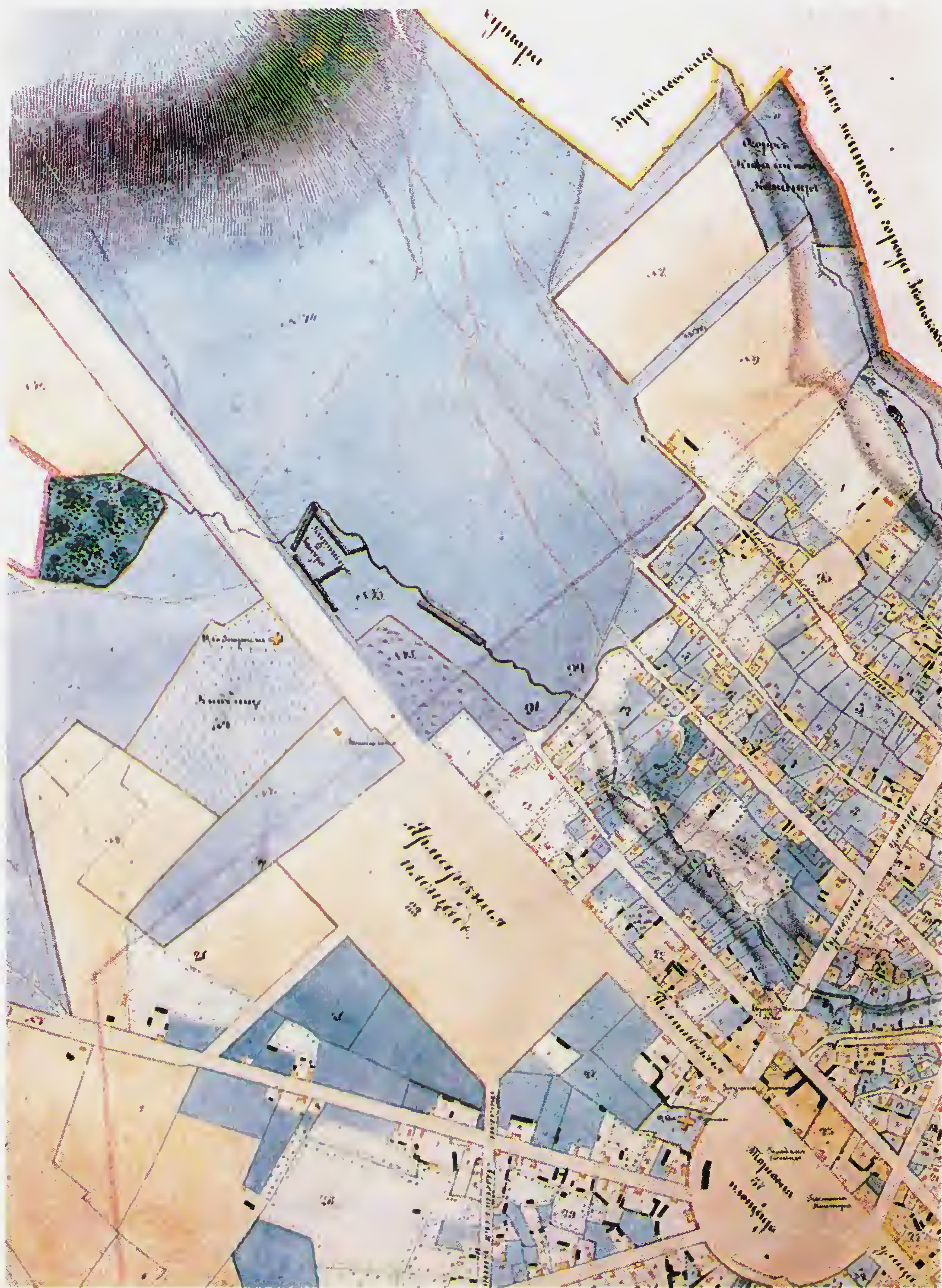

План перепланування Кременчука, 1840. ЦДІА України у Києві.

Таблиця XLII.

План перепланування Зінькова, 1840. ЦДІА України у Києві.

План центральної частини Зінькова. 1856. ЦДІА України у Києві.

Таблиця XLIV.

План Кобеляк, 1850. ЦДІА України у Києві.

План Пирятина, 1852. ЦДІА України у Києві.

Таблиця XLVI.

План Лохвиці, 1859. ЦДІА України у Києві.

План центральної частини Лохвиці, 1859. ЦДІА України у Києві.

Таблиця XLVIII.

План Костянтинограда, 1850. ЦДІА України у Києві.

від 7.III 1923 створено Попівський р-н у складі Попівської, Зубівської, Хомутецької волостей. 1926 у П. Попівської сільради Попівського р-ну Лубен. округу — 1675 господарств, 7980 ж. У період нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—20.II 1943, 30.III 1943—17.IX 1943) гітлерівці розстріляли 15 чол., вивезли до Німеччини на примусові роботи 475 чол. Тепер на тер. сільради — колгосп «Перемога» (зерново-буряківничого і тваринницького напряму), відділення зв'язку, с. ш., дільнична лікарня, дитсадок, Будинок культури (на 400 місць), нар. історико-краєзнав. музей, б-ка (17,4 тис. од. зб.). Уродженцем П. є укр. поет-лірик М. Г. Філянський [1873—1938 (1945?)]; укр. художниця В. Г. Філянська (1912—86); 1923 побував та познайомився в П. з поетом М. Г. Філянським рос. поет і перекладач О. В. Чельцов (1889—1971). Його переклади уривків з «Гайдамак» були схвалені В. Г. Короленком. 1967 споруджено пам'ятник В. І. Леніну, 1957 встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, що загинули під час оборони села 1941, та пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли під час Великої Вітчизн. війни, 1970 споруджено пам'ятник загиблим партизанам-землякам.

ПОПІ́ВСЬКИЙ ІСТО́РИКО-КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й народний у с. Попівці Миргород. р-ну. Відкр. 1965. В окремому приміщенні музей почав працювати з 1981. Експозиція розміщена в 7 кімнатах (пл. 200 м²). Налічує понад 4 тис. експонатів.
Звання народного удостоєний 1986. Розташ. на вул. Жовтневій.

ПОПІ́ВСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 у складі Лубен. округу із Зубівської, Попівської та Хомутецької волостей Миргород. пов. (всього 9 сільрад). Пл. 373 кв. версти. На 7.IX 1923 нас.— 28 013 чол. Центр — с. Попівка (тепер Миргород. р-ну). Ліквідований 2.IX 1930.

ПОПО́ВА В. С. БІБЛІОТЕ́КА у с. Решетилівці (кін. 18 — серед. 19 ст.). Містилася у маєтку В. С. Попова (1745—1822) — дійсного статського радника, управителя канцелярії генерал-фельдмаршала Г. О. Потьомкіна, пізніше керівника кабінету Катерини II, чл. Держ. ради. За свідченням В. М. Москаленка, який за дорученням М. П. Румянцева у 20-х рр. 19 ст. знайомився з б-кою, в її складі існували давні книги і рукописи на пергаменті в кількості 20 тис. примірників, серед яких — книги з б-ки Г. О. Потьомкіна. Більшість видань відносилась до 17 — поч. 19 ст. У 1858—64 частину документів і книг б-ки В. С. Попова придбав проф. Київ. ун-ту Старовський та 1866—68 Одеське товариство історії і старожитностей, решту 1887 — Публічна б-ка в Петербурзі.

ПОПО́ВА В. С. КРІПОСНИ́Й ОРКЕ́СТР, кріпосна капелія у Решетилівці. 1786 Катерина II подарувала маєток і 1800 кріпаків у містечку Решетилівці Полтав. повіту великому сановникові, статському радникові В. С. Попову. Його маєток славився не лише своїм багатством, чудовим садом і парком, багатою б-кою й архівом (див. *Попова В. С. бібліотека*), але й «музичною капелією» із кріпаків. У саду й парку було багато каналів, по яких господарі і гості каталися на човнах. На головному каналі стояла скляна споруда-будка, де грав кріпосний оркестр рогової музики, що складався із 40 кріпаків-артистів. Навколо Решетилівки В. С. Попов заснував чимало хуторів, які згодом розрослися у села або злилися з Решетилівкою. Серед них були й хутори Тупкали та Тупкали на Балях (так селяни називали

кріпаків-танцюристів на балах), де проживали в давнину кріпосні артисти. Ці назви хуторів зберігалися до поч. 20 ст.

ПОСТА́В-МУ́КА (Поставмука) — село Чорнухинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Лісова Слобідка, Пацали, Сухоносівка. Розташ. на лівому березі р. Удаю, за 18 км від райцентру та за 41 км від залізнич. ст. Пирятин. 662 ж. (1990). Час засн. невідомий. 1863 у П.-М.— 163 двори, 855 ж. 1885 побудована нова дерев. Покровська церква, при якій діяла церковнопарафіяльна школа. У 1900 в П.-М. Вороньківської волості Лохвицького повіту — 187 дворів, 1113 ж. Під час революції 1905—07 у селі відбулися сел. заворушення. У 1910 в П.-М.— 210 дворів, 1244 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. 1923 П.-М.—центр сільради Чорнухин. р-ну Лубенського округу, 1305 ж.; у 1926 — 348 дворів, 1631 ж. У період нім.-фашист. окупації (22.IX 1941—18.IX 1943) гітлерівці розстріляли 9 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 123 чол. У селі — колгосп «Більшовик» (рослинницько-тваринницького напряму), відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 250 місць, б-ка (13,2 тис. од. зб.). Уродженцем с. Лісова Слобідка є Герой Соц. Праці М. Я. Федорченко. 1956 відкрито пам'ятник воїнам-односельцям, що загинули (127 чол.) під час Великої Вітчизн. війни. Споруджено: 1983 — пам'ятники на братській могилі рад. воїнів, які полягли (21 чол.) 1941, та на братській могилі жертв фашизму 1941—42; 1984 — на братській могилі двох медичних сестер, загиблих 1941. Поблизу села виявлені кургани скіфського часу, знайдено скарб 5—7 ст., трапляються знаряддя праці 6—7 ст.

ПОСУ́ЛЬСЬКА ОБОРО́ННА ЛІ́НІЯ 10—13 ст. Знаходилась на пд.-сх. кордоні Київ. Русі. На р. Сулі та її притоках в 11—13 ст. концентрувалась більшість літописних міст *Переяславської землі,* де понад 40 фортець було пов'язано з охороною кордону та торг. шляхів. Складалася з трьох осн. оборонних вузлів. Центр. та пд. розташовувалися на Полтавщині. До 1-го вузла входили середня течія Сули від Ромен до Лукомля, а також сульсько-удайське межиріччя, що у 12 ст. наз. «Посуллям» і було найбільшою волостю *Переяславського князівства.* Нижньосульська ділянка кордону обмежувалася з Пн. р. Оржицею, а на Пд.— Дніпром. Спорудження П. о. л. розпочав 988 київ. кн. Володимир Святославич. За його правління побудовано 13 значних за площею неукріплених поселень, створено гавань *Воїнь,* споруджено ряд ділянок Посульського «змієвого» валу. Вся система укріплень П. о. л. перестала існувати після навали Батия, хоча частина поселень продовжувала функціонувати і в 13—14 ст. (городище на горі Пріся у с. Олександрівці). Див. *Оборонне будівництво.*

ПО́СЮ Ф. Ф. ПА́М'ЯТНИК у с. Сватках Гадяцького р-ну. Встановлено в центрі села, біля будинку сільради на честь Ф. Ф.Пося (1898—1939) — Героя Рад. Союзу (1939). Нар. в с. Сватках у сел. родині. Навчався на вищих військ. курсах у Харкові та військ. Академії ім. М. В. Фрунзе. Після її закінчення служив у Сибірському військ. окрузі. Загинув 21.VII 1939 у боях з япон. мілітаристами на Халхін-Голі. Станковий скульптурний портрет Ф. Ф. Посю (вис. 0,6 м) встановлено на цегляному постаменті (вис. 1,9 м). Погруддя виготовлено в Києві і в червні 1941 було привезено в Сватки. Під час війни переховувалося колгоспниками. Встановлено 1945.

ПОТІЦЬКИЙ РАЙОН — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 з Потіцької, Келебердянської, Кобелячківської та Солоницької волостей Кременчуц. повіту (всього 16 сільрад). Центр р-ну — с. Потоки. Площа 537 кв. верст. Нас.— 34 967 чол. У серпні 1928 укрупнений за рахунок частини тер. ліквідованого Кохнівського району. Розформований 2.IX 1930. Осн. частину тер. р-ну віднесено до Кременчуц. міськради.

ПОТІЧОК — село Решетилівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бузинівщина, Лиман Перший, Миколаївка, Мирне, Нагірне, Пасічники, Тури. Розташ. за 20 км від райцентру та за 30 км від залізнич. ст. Решетилівка. 332 ж. (1990). Засн. село на рубежі 19—20 ст. Назва походить від струмка, що впадає в р. Говтву, яка віддалена від Потічка на 3 км. Рад. владу проголошено в січні 1918. У роки громадян. війни в селі ств. партизанський загін. За переписом 1926 в П.— 76 дворів, 359 ж. Восени 1929 — ТСОЗ, а в 1930 організ. перший колгосп. За період нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці спалили 71 хату, вивезли до Німеччини 6 чол. У селі центр. садиба колгоспу «За комунізм» рослинно-тваринницького напряму. Господарство газифіковане, є водопровід, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, ясла-сад, Будинок культури на 350 місць, б-ка (11 014 од. зб.), кіноустановка, історико-краєзнавчий музей, відділення зв'язку і ощадбанку. Уродженцем с. Турів є Герой Рад. Союзу (1945) К. Д. Корячко. За 3 км на Пд. від П.— поселення черняхівської культури.

ПОТОКИ — село Кременчуцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Дзержинське (кол. Батраки), Мала Кохнівка, Соснівка (кол. Криси). Розташ. на правому березі р. Псла, за 12 км від райцентру та за 7 км від залізнич. ст. Потоки. 1657 ж. (1990). Засн. в 1-й пол. 17 ст. Назва — від імені власника земель польс. магната Потоцького. У 2-й пол. 17 ст. в селі — 1059 ж., 2 церкви. З 1663 П.— сотенне містечко Чигирин. полку, з 1669 — Миргород. полку. В 1-й пол. 18 ст. у містечку — 350 дворів. За переписом 1859 у П. Кременчуц. повіту — 420 дворів, 3805 ж., поромна переправа, відбувався один ярмарок на рік. Після 1861 П. стає волосним центром. У 1900 — 422 двори, 1631 ж., відбулося 3 ярмарки. Було 2 церкви: Успенська (побуд. 1794) та Миколаївська (1832). При Успенській церкві існ. 2 школи грамоти, при Миколаївській — земське уч-ще та церковнопарафіяльна школа. За переписом 1910 у селі — 430 дворів, 2298 ж., 2 млини, суконна ф-ка (збудована 1901 інж. Лук'яновим). У 1905 землі купив кн. Стокасимов, згодом збудував у селі палац (тепер у ньому міститься школа-інтернат). Рад. владу проголошено в січні 1918. З 7.III 1923 до 2.IX 1930 село — центр Потіцького р-ну Кременчуц. округу. 1923 у П.— 2288 ж., 2 парових млини, лісопильний з-д, суконна ф-ка, професійна і 2 трудові школи, дитячий будинок, лікарня. 1931 ств. МТС. У 1932—33 в селі від голоду померло бл. 100 чол., репресовано 23 чол. Під час нім.-фашист. окупації (17.IX 1941 —23.IX 1943) гітлерівці стратили 9 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 108 чол. У селі — птахофабрика «Росія», будинок побуту, торг. центр, відділення зв'язку та ощадбанку, с. ш., школа-інтернат, фельдшерсько-акушер. пункт, аптека, дитсадок, Будинок культури на 350 місць, б-ка (17 тис. од. зб.), історико-краєзнавчий музей, лазня. На

тер. сільради розташ. 2 піонер. табори, база відпочинку для інвалідів. У селі — 2 братські могили рад. воїнів, що загинули 1941 та 1943, і пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим (114 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1956).

ПОТЬО́МКІНА КНЯ́ЗЯ ДРУКА́РНЯ похідна. Засн. 1779. У 1783—89, 1791—92 і 1793 діяла в м. Кременчуці. Під час рос.-тур. війни 1787, виїжджаючи на Україну, Потьомкін узяв з собою і друкарню, яка знаходилася при ньому протягом усієї воєнної кампанії до дня його смерті — 5.XI 1791. Друкарня мала 5 верстатів, у т. ч. один спец. для друкування карт, дворянських грамот; рос., франц., грецький і латинський шрифти.

1791 у Кременчуці було надруковано передсмертний твір самого Потьомкіна «Канон вопіющего во грехах души ко спасителю господу Иисусу». З кін. 80-х рр. 18 ст. Кременчук втрачає своє значення. Центром Новоросійського краю стає нове місто — Катеринослав (тепер Дніпропетровськ). Сюди в червні 1793 Приказові громадського піклування була передана потьомкінська друкарня. До 1800 нею випущено всього дві книги: «Наставление сыну» В. Золотницького (1796) та «Начальное учение французского языка» Ф. Заставского (1800).

ПО́ШТА. Ордером Румянцева-Задунайського від 31.V 1765 пошта запроваджувалася на всій тер. Лівобережної України. Було відкрито 9 поштових трактів довжиною 2358 верст. На них діяло 72 станції, які обслуговували 15 поштмейстерів і 165 листонош. У їхньому розпорядженні було 300 коней, наділених від полків. Так, Переяславський полк поставляв 26 коней і виділяв 13 листонош, Полтавський — 8 і 4, Лубенський — 46 і 23, Миргородський — 8 і 4, Прилуцький — 40 і 20, Гадяцький — 28 і 14.

З 9 поштових трактів України по тер. Полтав. губ. проходило 6 трактів: 1) Глухів — Полтава (через Ярославці, Мушину, Конотоп, Стародубівку, Хмелівку, Ромни, Липову Долину, Гадяч, Зіньків, Опішню, Стасівці); 2) Полтава — Київ [через Стасівці, Опішню, Борок (тепер Бірки), Ковалівку, Миргород, Кибинці, Лубни, Черевки, Яблунів, Перервинці, Капустинці, Переяслав, Бориспіль, Княжища]; 3) Глухів — Переяслав (через Стасівці, Мушину, Конотоп, Голіопки, Єрошіву, Іваниці, Прилуки, Яблунів, Яготин); 4) Полтава — Чернігів (через Стасівці, Опішню, Борок, Ковалівку, Миргород, Кибинці, Лубни, Біївці, Куріньку, Журавку, Прилуки, Монастирище, Ніжин, Мрин, Ольшівку); 5) Ромни — Лубни (через Глинськ, Лохвицю, Окони).

Крім нас. пунктів, які знаходилися на головних поштових трактах, листи розвозилися і в навколишні міста і села. Вказувався точно час відправлення і прибуття пошти до головних кінцевих пунктів. Пошта мала відправлятися два рази на тиждень у певні години. Швидкість пересування пошти, якщо зважити на бездоріжжя, була встановлена досить висока (у середньому 7 верст на годину). Так, відстань від Глухова до Полтави (292 версти) мала долатися за 39 годин. Підтримання поштових трактів у належному стані покладалося на місцеву владу. У 1-й пол. 19 ст. на тер. Полтав. губ. були такі осн. великі шляхи: через м. Полтаву пролягало 4 тракти: Харківський, Кобеляцький, Зіньківський, Кременчуцький, якими їздили постійно з казенною і купецькою поклажею, з середньою кількістю обозів і транспортів. Через Кременчук пролягало 3 тракти: 1) Москва — Кременчук — Таврида — Миколаїв — Одеса — Херсон, 2) Кременчук — Петербург — Таврида, 3) Київський через Градизьк — Золотоношу

(міжселищний, польовий, який з'єднувався у Кременчуцькому пов. з двома першими). По цих трактах проїздили і казенні і купецькі обози, транспорти, а по двох перших і різні військові команди. Київський тракт вів на заштатне м. Градизьк, через який пролягало 2 гол. тракти: із Києва через Кременчук на Таврію, до Херсона, Одеси, Миколаєва, шлях, що виділявся з Київського тракту і вів з Градизька на Хорол. Цим шляхом особливо багато транспортів, обозів проходило з сіллю та рибою. Через м. Золотоношу пролягав один головний тракт, який з'єднував Київ з Таврією. Через Кобеляки пролягало 3 гол. тракти: на Полтаву, на Кременчук, на Катеринослав (нині Дніпропетровськ), який вів до донських станиць і приморських берегів. Через Костянтиноград (нині Красноград Харків. обл.) пролягало 4 гол. тракти: з Полтави та Кобеляк на Харків і Катеринослав. Через Миргород пролягало 5 трактів: на Лубни, Лохвицю, Зіньків, Полтаву, Хорол. Через Лубни 4-ма гол. трактами відбувалися постійні проїзди з казенними і купецькими вантажами обозів і транспортів: на Пирятин, Лохвицю, Миргород, Хорол. Через Пирятин йшло 5 гол. трактів: на Лубни, Золотоношу, Переяслав, Прилуки, Лохвицю. Через Лохвицю теж пролягало 5 поштових трактів: Роменський, Гадяцький, Миргородський, Лубенський, Прилуцький. Через Хорол йшло 3 гол. тракти: Полтавський, Кременчуцький, Лубенський. Через Переяслав пролягало 4 гол. тракти: Стовбовий (з'єднував Москву з Тавридою, який від Золотоноші йшов через Переяслав); з Переяслава на Пирятин, з Переяслава на Лубни, з Переяслава на Київ (через м. Богуслав). Через Прилуки йшло 5 гол. трактів: Ніжинський, Пирятинський, Роменський, Переяславський на Київ, Конотопський. Через Ромни проходило 4 гол. тракти: на Чернігів — Ніжин, Прилуки, Гадяч, Лохвицю. Через заштатне м. Глинськ пролягав один головний тракт — із Ромен на Лохвицю.

Відповідно до Положення про організацію зв'язку від 28.V 1885 на Полтавщині були ств. поштово-телеграфні контори, які входили до складу Катеринославського поштово-телеграф. округу. Ліквідовані 1919.

Тепер в області діє розгалужена система поштових підприємств — поштамт у Полтаві (вул. Жовтнева № 33), 761 відділення зв'язку, міські і районні вузли зв'язку, відділення перевезення пошти.

«ПРА́ВДА ДИКА́НЩИНИ». Газета, орган Диканського РК КП(б)У, райвиконкому і райради профспілок Харків. обл. Видавалася 1931—41 у с. Диканьці. Див. «*Радянська Диканьщина*».

«ПРА́ВДА ЗІ́НЬКІВЩИНИ». Газета, орган Зіньківського РК Компартії України та райради. Виходила 1943—62. Див. «*Прапор комунізму*».

«ПРА́ПОР КОМУНІ́ЗМУ». Газета, орган Гребінківського РК Компартії України та райради деп. трудящих. Видавалася 1956—62 три рази на тиждень у Гребінці. У 1935—41 — «За більшовицькі колгоспи». 1941 (вересень) — 1943 не видавалася. 1944—56 — «Сталінський шлях». З 1967 — «*Серп і молот*».

«ПРА́ПОР КОМУНІ́ЗМУ». Газета, орган Зіньківського РК Компартії України та райради нар. депутатів. Виходила 1965—91. Попередні назви: 1930—41 — «Більшовик Зіньківщини», 1943—62 — «Правда Зіньківщини», 1962—65— «Під прапором комунізму». З 29. VIII 1991 — «*Голос Зіньківщини*».

«ПРА́ПОР КОМУНІ́ЗМУ». Газета, орган Опішнянського РК Компартії України та райради

деп. трудящих. Видавалася 1956—62 в Опішні. У 1931—36 виходила під назвою «За суцільну колективізацію»; 1936—41 і 1943—56 — «Сталінським шляхом». Видання «П. к.» припинено у зв'язку з ліквідацією району.

«ПРА́ПОР КОМУНІ́ЗМУ». Газета, орган парт., профспілкової і комсомольської орг-ції та дирекції радгоспу «Вирішальний» Лохвицького (1957—62 Сенчанського) р-ну Полтав. обл. Видавалася 1957—87.

«ПРА́ПОР ЛЕНІНІ́ЗМУ». Газета, орган Кременчуцького МК і РК Компартії України, міської і районної Рад деп. трудящих. Видавалася у Кременчуці 1960—62. Попередники 1918—23 — «Известия Кременчугского городского и уездного исполнительного к-та Советов рабочих, крестьянских и красноарм. деп. и Кременчугского к-та КП (б) У». З № 1 1919 — «Дело революции», з № 97 1920 — «Известия», з № 256 (1076) 1922 — «Дело революции»; 1923—26 — «Наш путь». У жовтні 1925 «Селянська сторінка газ. „Наш путь"» реорганізована в самостійну селянську газ. «Радянський селянин». У 1926—28 — «Кременчугский рабочий»; 1929—41 — «Робітник Кременчуччини», 1941 (вересень) — 1943 не видавалася. 1944—59 поновлює свій вихід під назвою «Робітник Кременчуччини». 1959—60 — перерва. З 1960 — «Перемога», з 1966 — «*Кременчуцька зоря*», з 31.VIII 1991—«*Кремінь*».

Преображенська церква у Полтаві. Фото поч. 20 ст.

«ПРА́ПОР ЛЕНІНІ́ЗМУ». Газета, орган Петрівсько-Роменського РК Компартії України та райради деп. трудящих. Видавалася 1956—57 в с. Петрівка-Роменська. 1933—41, 1944—56 — «Сталінським шляхом». Видання «П. л.» припинено в зв'язку з ліквідацією району.

«ПРА́ПОР ПЕРЕМО́ГИ». Газета, орган Миргород. міської та районної Рад народних депутатів. Видається з квітня 1962 у Миргороді, 1930—41, 1943—62 — «Червона трибуна».

«ПРА́ПОР ПЕРЕМО́ГИ». Газета, орган Нехворощанського райкому Компартії України та райради деп. трудящих. Видавалася 1931—62 три рази на тиждень в с. Нехвороща. Видання припинено у зв'язку з ліквідацією району.

«ПРА́ЦІ Глухівського сільськогосподарського інституту». Видано 1937 один випуск Держ. вид-вом колгосп. і радгосп. літ-ри УРСР у Києві — Полтаві.

ПРЕОБРАЖЕ́НСЬКА ЦЕ́РКВА у Полтаві. Зведена 1859—70 коштом купця Панасенка, С. Андрєєвича, М. Данчича, П. Трегубова на пл. Новий Базар (тепер вул. Новий Базар). Освячена 1871. Замикала перспективу вул. Поштамтської (тепер Куйбишева) — одного з 8 радіусів, що брав початок від Круглої площі. Мурована, тепла, трипрестольна. Увінчувалася п'ятьма наметовими верхами і наметом дзвіниці над видовженим зх. притвором. При П. ц. діяла церковнопарафіяльна школа. У 30-х рр. зруйновані бічні намети і дзвіниця. Після війни була соборною церквою міста. 1961—62 закрита і розібрана.

ПРИВОРСКЛЯ́НСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — бот. заказник (з 1989). Розташ. біля с. Милорадового Котелевського р-ну. Під охорону взята любка дволиста — рідкісна орхідея, занесена до Червоної кни-

ги України. Перебуває у віданні Полтав. лісгоспзагу. Площа 10 га.

ПРИГА́РІВКА (Пригорівка) — село Козельщинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Андрійки, Панасівка, Сухий Кобелячок, Сушки. Розташ. на вододілі річок Псла і Ворскли, за 18 км від райцентру і залізнич. ст. Козельщина. 480 ж. (1990). Засн., вірогідно, наприкінці 18, або на поч. 19 ст. За переписом 1859 П. записана як власницьке село Кобеляц. повіту, при колодязях, за 16 верст від Кобеляк; 50 дворів, 398 ж. Поруч знаходився хутір Бреусівський — один двір, 5 ж. З другої пол. 19 ст. П. входила до складу Бреусівської волості. У 1870 збуд. дерев. Різдвяну Івано-Предтечинську церкву в одному зв'язку з дзвіницею. При ній була б-ка, у парафії — земська та чол. й жін. церковнопарафіяльні школи. На час перепису 1900 у с. П. Бреусівської вол. Кобеляц. повіту — громада селян власників (кол. кріпаків), 58 дворів, 610 ж., земська та церковнопарафіяльна школи. 1910 — 127 господарств, 756 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Село стало центром сільради. 7.III 1923 П. включено до складу Бригадирівського р-ну Кременчуц. округу (існ. до вересня 1930), з 1933 — Козельщинського р-ну. На 7.IX 1923 у П.— 1050 ж., до сільради входили села та хутори Білоуськи, Горбані, Кітляри, Манці, Панасенки (Панасівка), Сповиди, Солов'ї, Тристани та Штефани. За переписом 1926 у Пригарівській сільраді 2608 ж. 1927 виникло машинно-тракторне т-во. У 30-і рр. ств. колгосп «Хвиля революції». У 1932—33 рр. від голодомору загинуло: у П.— 147 чол., у Панасівці — понад 100 чол., у Сухому Кобелячку — 113 чол., у Сушках — 300 чол. Наприк. 30-х рр. П. зросла за рахунок кількох хуторів. У період нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—25.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 62 чол., відступаючи, знищили громадські та колгоспні будівлі, 5 хат селян. У П.— центр. садиба колгоспу «Радянська Україна» (зерново-буряківничого і тваринницького напряму), відділення зв'язку та ощадбанку, АТС, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 250 місць, б-ка (12,8 тис. од. зб.), комплексно-приймальний пункт. Уродженцем села Панасівки є Герой Соц. Праці І. П. Білоусько. Встановлено (1957) пам'ятний знак на братській могилі рад. воїнів, загиблих (бл. 200 чол.) при обороні 1941 і визволенні 1943 села від гітлерівців, та пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (100 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1953, реконструйовано 1989). Неподалік села знаходиться найвища точка району — Громова Могила, описана в романі «Твоя зоря» О. Гончара.

«ПРИДНЕПРО́ВСКИЙ ГО́ЛОС». Щоденна літ.-громад. і політ.-екон. газета, що виходила 1912—17 у Кременчуці. Видавало «Тов-во газетного дела в Кременчуге». З 1913 в дні невиходу «П. г.» видавалася газ. *«Приднепровские отклики»*.

«ПРИДНЕПРО́ВСКАЯ МЫСЛЬ». Літ.-громадська і політ.-екон. газета. Виходила щоденно у м. Кременчуці 1914.

«ПРИДНЕПРО́ВСКИЕ О́ТКЛИКИ». Літ.-громадська і політ.-екон. щоденна газета. Виходила у м. Кременчуці 1913—16.

ПРИДНІПРО́ВСЬКИЙ МІСЬКИ́Й ПАРК у Кременчуці — пам'ятка садово-паркового мистецтва (з 1975). Висаджено понад 18 тис. дерев та кущів — 70 порід та сортів, серед яких є рідкісні та екзотичні: слива китайська трилопатева, айва японська, катальпа

бегонієвидна, платан східний та ін. Парк складається з двох частин. Перша закладена у 1959 між річковим вокзалом та госпіталем (площа 16 га). Друга частина парку розміщена між річковим вокзалом та Крюківським залізничним мостом. Закладена в 1967 на честь 50-річчя Великого Жовтня (площа 18 га). На центр. алеї встановлено пам'ятний знак на честь закладки парку (арх. А. А. Цимбал). П. м. п. перебуває у віданні міськкомунгоспу.

«ПРИЛАД». Дослідний з-д у м. Полтаві. Ств. 1938 на базі майстерень по ремонту ваговимірювальних приладів при кол. Укр. палаті мір та вагів як завод по ремонту ваговимірювальних приладів. 1961 перейменований на Полтав. приладоремонтний завод Облмісцевпрому. З 1974 — сучасна назва. Виготовляє зразкове обладнання для мед. пром-сті (електрокардіографи та ін.), радіоізотопні прилади, задатчики тиску в газопроводах і здійснює ремонт приладів. Розміщений на вул. Комарова № 14[а].

ПРИЛУ́ЦЬКИЙ О́КРУГ — адм.-тер. одиниця. Ств. 1923 з 14 волостей Прилуцького пов., 12 волостей Пирятин. пов., 2 волостей Лохвицького пов. Полтав. губ. та 3 волостей Переяслав. пов. Київ. губ. Замість 31 волості і 274 сільрад ств. 12 р-нів [Березоворудський (Теплівський), Варвинський (Гнідинський), Іваницький, Лихнівський, Малодівицький, Пирятинський, Прилуцький, Срібнянський, Турівський, Харковецький, Яблунівський, Яготинський] і 160 сільрад. Площа — 5794 кв. версти, нас. — 409 673 чол. Окружний центр — м. Прилуки. З VI 1925 в зв'язку з ліквідацією Золотоніського округу його Драбівський і Ковалівський р-ни передано до складу П. о., а Лихнівський р-н П. о. віднесено до Київ. округу. Ковалівський район згодом перейменовано на Бирлівський. 1925 П. о. складався з 13 р-нів, 188 сільрад. 1928 розформовано Харковецький р-н П. о., а його терит. розподілено між Пирятин. і Варвин. р-нами. 13.VI 1930 П. о. розформовано, а його тер. включено до Лубен. округу.

ПРИЛУ́ЦЬКИЙ ПОВІТ — адм.-тер. одиниця. Ств. 16.IX 1781 в складі Черніг. намісництва. Центр — м. Прилуки. 30.XI 1796 віднесений до Малорос. губернії. Після її поділу на дві губернії 27.II 1802 увійшов до складу новоутв. Полтав. губ. Площа — 2877,4 кв. версти, землі в повіті — 271 991 десятина. На початку 1923 було 16 волостей, площа—287 708 десятин, населення — 183 518 чол. Розформовано повіт відповідно до указу ВУЦВК від 7.III 1923.

ПРИЛУ́ЦЬКИЙ ПО́ЛК — адм.-тер. і військ. одиниця Лівобереж. України у 2-й пол. 17—18 ст. Ств. 1648. Межував на Пн. з Черніг. (з 1654 — з Ніжинським), на Сх.— з Миргород. полками. Поділявся на Варвинські (дві), Галицьку, Голянську, Городенську, Гурівську, Дівицьку, Іваницьку, Ічнянські (дві), Корибутівську, Краснянську, Кропивенську, Монастирську, Переволочанську, Прилуцькі (чотири) і Срібнянську сотні. За реєстром 1723 у П. п. було 8 сотень, в яких наліч. 1705 піших і 1627 кінних козаків. Центр. П. п.— Прилуки. У серед. 18 ст. на тер. П. п. діяло 69 поч. шкіл. 1780 П. п. складався з 11 сотень (сотенні містечка: Варва, Ічня, Іваниця, Красний Колядин та ін.). Серед прилуцьких полковників були: Тимофій Носач (з 1649); Іван Шкурата (чи Шкуратович; загинув 1651 під Берестечком); Ясько Воронко (чи Вороненко, 1658); Яків Сомко (1652); Петро Дорошенко (1653—59, з 1660 — чигиринський полковник, у 1666—76 — гетьман); Федір Терещенко (з 1659); Лазар Горленко (1662 був обраний вдруге; обирався й втретє, вбитий під час повстання 1687, похований у Густинському монастирі); Данило

Пісоцький (поставлений 1663 Іваном Брюховецьким замість Лазаря Горленка); Федір Мовчан (1678); Дмитро Чернявський (з 1679); Іван Стороженко (1689—91); Дмитро Лазарович Горленко (1693—1708); Іван Яремович (з 1708); Гнат Іванович (1725—45) і Григорій Гнатович (1745—60) Галагани; Олександр Якубович.

Козаки П. п. брали участь у визвольній війні укр. народу 1648—54, повстанні 1657—58 під керівництвом Мартина Пушкаря і Якова Барабаша, в антифеод. сел.-козацьких виступах 1687, 1689, 1690—91 та ін. П. п. ліквідований 1781, а його тер. включена до складу *Чернігівського намісництва.*

ПРИХО́ДЬКУ П. С. МЕМОРІ́А́ЛЬНА ДО́ШКА у м. Кременчуці. Встановлена на фасаді кол. будинку школи (вул. Чкалова № 1), в якій 1927—30 навчався Приходько Петро Сергійович (1918—44) — Герой Рад. Союзу. Н. у м. Кременчуці. З 1939 — у Рад. Армії. Звання Героя Рад. Союзу удостоєний 1944 (посмертно) за мужність і героїзм, виявлені у боях у р-ні м. Рогачова Гомельської обл. та під час форсування р. Друть. Дошка — кована мідь, відкрита 1985.

ПРИ́ШИБ — село Кременчуцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Єристівка, Новоселівка Шевченкове, Роботівка. Розташ. за 40 км від райцентру та за 18 км від залізнич. ст. Потоки. 1082 ж. (1990). Вперше згадується у 17 ст., коли було подароване царем Михайлом Федоровичем отаманові запоріз. козаків Сірку. П. позначений на стратег. картах Карла XII періоду *Північної війни 1700—21.* У кін. 18 — на поч. 19 ст. частина населення вже перебувала у кріпосній залежності. За переписом 1859 у П. Кременчуц. повіту — 278 дворів, 2379 ж., мурована Вознесенська церква (1834, не збереглася), при ній б-ка. Відбувався один ярмарок на рік. За переписом 1900 у П. Кобеляцької волості Кременчуц. повіту діяла козацька громада, було 142 двори, 1026 ж., земська і церковнопарафіяльні школи. 1910 — 195 дворів, 1029 ж. Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1926 у П. — 193 двори, 836 ж. Перший колгосп організ. 1928. У роки нім.-фашист. окупації (3.IX 1941—27.IX 1943) гітлерівці розстріляли 4, вивезли до Німеччини 115 чол. У селі — радгосп ім. М. Ф. Ватутіна (овочево-мол. напряму), відділення зв'язку, с. ш., лікарня, фельдшерсько-акушер. пункт, аптека, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (18,1 тис. од. зб.), історико-краєзнавчий музей, лазня. Уродженцем П. є Герой Рад. Союзу П. В. Фещенко. У селі — пам'ятник В. І. Леніну (1970); братська могила рад. воїнів, загиблих 1943, та пам'ятник воїнам односельцям, які полягли (145 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1967). Могила члена ВУЦВК П. В. Григоренка, що загинув 1922 (пам. 1958), і могила Героя Рад. Союзу І. І. Бахарева (1910—43). На тер. сільради збереглися залишки 49 курганів та поховання періоду Північної війни.

ПРИ́ШИБ — село Шишацького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Гнатенки, Горішне, Коляди, Криворучки, Переводчикове. Розташ. за 18 км від райцентру та за 30 км від залізнич. ст. Яреськи. 672 ж. (1990). Виник у серед. 19 ст. За переписом 1900 П. — Шишацької вол. Миргород. пов., 99 ж., діяли дерев. Воскресенська церква (1893), сільс. козацька громада, земська школа; 1910 — 31 господарство, 171 ж., орної землі 196 дес., всього посівів 190 дес. Частина родин жила з прибутків від ре

месел (2 теслярі, 2 шевці, коваль, ткач та ін.).
Рад. владу проголошено у січні 1918. Тоді ж ств. комбід. Восени 1923 організ. дві перші в р-ні сільгоспартілі «Освіта» та ім. В. В. Воровського. Навесні 1925 на кошти цих колгоспів придбано перший трактор «Фордзон». За переписом 1926 П.— центр Пришибської сільради Шишацького р-ну Полтав. округу, 34 господарства, 168 ж., підпорядковано 41 хутір. 1940 збуд. електростанцію. П. окуповано нім.-фашист. загарбниками з 19.IX 1941 до 23.IX 1943. Тепер у селі розташ. центр. садиба колгоспу «Перемога» (зерновотваринницького напряму), відділення зв'язку, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 300 місць, б-ка (12 тис. од. зб.). У селі встановлено пам'ятники: 1967 — В. І. Леніну, 1957 — на братській могилі рад. воїнів, що загинули (12 чол.) при визволенні 1943 П. від нім.-фашист. загарбників, 1971 — воїнам-односельцям, що полягли (269 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ПРОБІ́ЙНА — річка в Полтав. обл., лівий рукав р. Ворскли (бас. Дніпра).

ПРОБУ́ЖКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Груні (бас. Дніпра).

«ПРОДМА́Ш» — полтав. виробниче об'єднання. Ств. 1986. Включає *Полтавський машинобудівний завод* м'ясного обладнання (головне підприємство), Полтав. з-д «Продмаш» (будується) і спеціальне конструкторсько тех. бюро техніки м'ясної пром-сті (СКТБ «Темп»). «П.» спеціалізується на випуску комплекту устаткування для переробки птиці. Номенклатура виробів, включаючи товари нар. споживання, налічує бл. 90 найменувань. Розміщений на вул. Маршала Бірюзова № 27.

«ПРОМЕТЕ́Й». Російськомовний альманах (планувався як періодичний журнал «звільненої творчості й незалежної думки»); 1919 вийшов один номер у м. Полтаві. Редакція містилася на Панянському бульварі № 10.

«ПРОМИСЛО́ВА КООПЕРА́ЦІЯ». Журнал. Орган оргбюро губпромспілки Полтавщини. 1922 видано два номери у Полтаві.

«ПРО́МІНЬ». Газета, орган Машівської райради нар. депутатів. Виходить з січня 1991. Попередня назва: «Колгоспні вісті» (1961—62; 1967—1990).

«ПРО́МІНЬ» — диканський завод продовольчих товарів. Ств. 1926 як пайове товариство «Промінь». Має три цехи: безалкогольних напоїв, борошняних виробів і карамельний. Розташований на вул. Щорса № 1.

«ПРО́МІНЬ» — фабрика в Хоролі виробничого об'єднання «Полтава». Осн. напрям — виробництво товарів нар. споживання, культурно-побут. і госп. призначення. Ств. 1939 як Хорольський районний пром. комбінат. З 1989 має сучасну назву. Розміщена на вул. Кременчуцькій № 19.

ПРОНО́ЗІВКА (кол. Великий Узвіз) — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Васьківка, Кагамлик, Мозоліївка, Шушвалівка. Розташ. на березі Кременчуц. водосховища, за 45 км від райцентру та за 38 км від залізнич. ст. Глобине. 1033 ж. (1990). Засн. на поч. 17 ст. під назвою Великий Узвіз. За даними перепису 1765—69 входило до складу Чигирин-Дібрівської сотні Лубен. полку. У 1781 — 142 двори. У 1781 увійшло до складу Городиського повіту Київ. намісництва. У 18 ст. тут існ. володіння козацької старшини; частина жителів до 1786 була кріпаками Городиського Пивогорського монастиря, а потім перейшла у казну. З 1789 — у складі Градизького повіту Київ. намісництва, з 1796 — у Кременчуц. повіті Малорос. губ. (з 1802 — Пол-

тавської). За переписом 1859 у селі — 218 дворів, 1411 ж., церква (1883 збудовано нову дерев'яну Святодухівську з дзвіницею, при якій існували б-ка та церковнопарафіяльна школа), земська школа. У 1900 у селі було 3 громади (козача, казенних селян, селян-власників), в яких налїч. 261 двір, 1596 ж. (з хуторами Васьківка, Горбанівка та Липаї). У 1910 в П.— 232 двори, 1348 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. 1923 П. як центр сільради увійшла до складу Градизького р-ну Кременчуц. округу (існував до 1930). 1673 ж. (1923). У 1926 в селі — 295 дворів, 1541 ж. У 1938 до села були переселені жителі навколишніх хуторів. У період Великої Вітчизн. війни, під час форсування Дніпра 1943, в районі села загинуло та померло у тимчасовому військ. госпіталі 165 рад. воїнів. У зв'язку з утв. Кременчуц. водосховища наприк. 50-х рр. П. повністю перенесено на нове місце. 1962 віднесено до складу Глобинського р-ну. У селі — центр. садиба радгоспу ім. Н. К. Крупської (зерново-овочевого та насіннєво-квітникового напряму, тваринництво), відділення зв'язку та ощадбанку, АТС, с. ш., лікарня, аптека, комплексний приймальний пункт, Будинок культури на 300 місць, б-ка (12,6 тис. од. зб.), шкільний історико-краєзнав. музей. Уродженцем с. Шушвалівки є Герой Рад. Союзу П. Т. Таран. У П.— мемор. комплекс на братській могилі рад. воїнів, що загинули 1943, та пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим (172 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1959; реставрований 1989); пам'ятник В. І. Леніну (1967), мемор. знак на честь воїна-інтернаціоналіста О. Ю. Куницького (1989). На околиці села знайдено сліди двох поселень доби неоліту (4 тис. до н. е.), в урочищах Горбанівка, Лавричба та Самуська — 3 поселення епохи бронзи (3—2 тис. до н. е.), у заплаві Дніпра — поселення періоду Київ. Русі (10—13 ст.). В урочищі поблизу хутора Радуцьківка досліджувалося поселення черняхівської культури.

«ПРОСВІТА». Культурно-освітні громадські організації на Україні, що існували з 2-ї пол. 19 ст.— до кін. 30-х рр. 20 ст. «П.» організ. публічні лекції, муз. вечори, засновували б-ки та хати-читальні, укр. школи, видавали укр. мовою книжки, газети. На Полтавщині творча інтелігенція — лікарі, агрономи, учителі земських шкіл, священики, земські гласні та ін. розгорнули культурно-осв. роботу через мережу кооперації. «П.» в Полтаві виникла в 1917, але вже на поч. 20-х рр. припинила свою діяльність.

ПРОФЕСІЙНІ СПІЛКИ на Полтавщині. Перші П. с. виникли 1905. Весною і влітку 1905 утв. спілки дрібних підприємств і ремісничих майстерень у Кременчуці. На кін. 1905 тільки в Полтаві діяло 27 П. с. Більшість галузевих профспілок на тер. Полтавщини були створені 1917, у 1920—губ. відділи всеросійських П. с. Полтавська губпрофрада видавала друк. профспілковий бюлетень і газету «*Профессиональное движение*» (1922, Полтава); 1921 — журнал під тією ж назвою. У роки громадян. війни П. с. брали участь в організації боротьби трудящих проти білогвардійців та інтервентів. У 1917—19 у Полтаві діяло Центр. бюро профспілок, яке весною 1920 на губ. проф. конференції було перейменоване на губ. раду профспілок. З утв. у серпні 1920 Кременчуцької губ. губпрофрада була ств. і в цьому регіоні. Припинили свою діяльність у зв'язку з ліквідацією губерній: Кременчуцької — 1922, Полтавської — 1925. У зв'язку з введенням 1932—37 на Україні

обласного адмін.-тер. поділу у Полтаві з 1937 діяла обл. рада профспілок. 25.X 1948 відбулася обласна міжспілкова конференція профспілок, яка започаткувала нині діючу структуру профорганів області. 1990 Облпрофрада координує діяльність 18 обл. комітетів, ряд галузевих профспілок та рад голів профкомів, 35 профкомів первинних орг-цій, що не мають органів обласної ланки. Всього в області представлено 23 галузеві спілки, що об'єднують бл. 824 тис. членів профспілок. Облпрофрада знаходиться в Полтаві по вул. Жовтневій № 37 (в кол. будинку генерал-губернатора).

ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНІ УЧИЛИЩА, середні професійно-технічні училища (СПТУ). Всього в області діє 45 СПТУ (1991).

«ПРОФЕССИОНА́ЛЬНОЕ ДВИЖЕ́НИЕ». Газета, орган Полтав. губради. Виходила 1922 у Полтаві.

«ПРОФЕССИОНА́ЛЬНОЕ ДВИЖЕ́НИЕ». Журнал. Орган губ. ради профспілок Полтавщини. Видавався два рази на місяць. 1921 вийшов один номер у Полтаві.

ПРОЦЕ́НКИ — село Зіньківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Довжик, Дуб'яги, Стара Михайлівка, Ступки. Розташ. за 15 км від райцентру та за 50 км від залізнич. ст. Гадяч. 596 ж. (1990). Утв. з Проценківських хуторів Зіньків. пов. За переписом 1859 на хуторах (козацькому і власницькому) наліч. 23 двори, 362 ж., 1900 — 137 дворів, 1910 — 85 дворів, 514 ж., орної землі — 412 дес.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1923 віднесені до Зіньків. р-ну Полтав. округу. За переписом 1926 хутори Проценки підпорядковані Ступській сільраді, 64 господарства, 301 ж. За період нім.-фашист. окупації (10.X 1941—6.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 21 чол., спалили 13 хат. 1979 П.— центр Проценківської сільради. Тепер тут розташ. колгосп ім. Т. Г. Шевченка (зерново-тваринницького напряму). У селі — відділення зв'язку, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, ветдільниця, дитсадок, клуб на 300 місць, б-ка (11 тис. од. зб.), комплексно-приймальний пункт, готель. Встановлено пам'ятники: В. І. Леніну (1975), Т. Г. Шевченку (1983). Поблизу хут. Вовки (тепер у складі П.) 1971 виявлено поселення черняхівської культури. На Сх. та Пд. Сх. від села — 12 курганів висотою від 2 до 4 м. На тер. с. Ступки — могильник і поселення черняхівської культури. Біля села 2 кургани, а на Пд.— поселення ранніх слов'ян 6—7 ст. У 1903 знайдено скарб з речами 8 ст.

ПРЯ́ДЧИН — річка в Полтав. обл., лівий рукав Дніпра.

ПСЕЛ, Псьол, Псло — ріка в Бєлг. і Курській областях Росії та Сум. і Полтав. областях України, ліва прит. Дніпра (впадає у Дніпродзержинське водосховище). Довж. 717 км, площа бас. 22 800 км². На Полтавщині довж. 350 км, площа бас. 11 018 км². Середня ширина річища 30 м. Похил річки 0,23 м/км. Озер 25 км², боліт 190 км². Бере початок на зх. схилах Середньоєвропейської височини (с. Сократів Бєлгородської обл.). В межах Полтавщини тече тер. Гадяцького, Миргородського, Шишацького, Великобагачанського, Решетилівського, Козельщинського, Глобинського, Кременчуцького районів. Гол. прит.: Суджа, Грунь, Омельник (Сухий Омельник), Хорол (праві), Веприк, Лютенька, Грунь-Ташань, Говтва (ліві). Замерзає у грудні, скресає в кінці березня. На П.— м. Гадяч, смт Шишаки, Велика Багачка, села Сари, Рашівка, Велика Обухівка, Савинці, Великі Сорочинці, Куйбишеве, Баранівка, Великий Перевіз, Балаклія, Бірки, Білоцерківка, Остап'є, Су-

хорабівка, Заруддя, Манжелія, Омельник, Засілля, Потоки. Використовується для водопостачання та зрошування.

«ПСЬОЛ» — санаторій у смт Великій Багачці. Ств. 1986 на базі санаторію-профілакторію. Розташ. на мальовничому правому березі р. Псел. Розрахований на 200 ліжок. Штат — 150 співробітників, у т. ч. 8 лікарів. Щороку в санаторії оздоровлюються понад 3 тис. чол.

ПУЗИРІ — село Семенівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бурбине, Васильки, Лукашівка, Строкачі (Черевки). Розташ. за 30 км від райцентру і залізнич. ст. Веселий Поділ. 301 ж. (1990). Виникло у 18 ст. 1859 в П.— 38 дворів, 106 ж. У 1900 в П. наліч. 53 госп-ва, 398 ж. 1910 у П.— Худоліївської волості Хорольського пов. 55 господарств, 341 ж., орної землі 296, всього посівів 286 дес. У період Вітчизняної війни 1812 значна частина жителів П., вступивши до складу 5-го козацького полку, сформованого укр. письменником І. П. Котляревським у с. Горошиному, воювала проти франц. загарбників.

Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1926 у П. Хутірської сільради Оболонянського р-ну Лубен. округу 68 дворів, 361 ж. 1928 в П. ств. ТСОЗ «Червоний степ», який у 1929 став артіллю. За період нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 17 чол., спалили 2 колгоспні споруди. У селі — колгосп «Прогрес» (зерново-буряківнич. напряму, тваринництво), торговельний центр, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, сільс. Будинок культури (на 360 місць), б-ка-філіал (6,1 тис. од. зб.), кіноустановка. 1957 встановлені надгробки на братській могилі рад. воїнів, які загинули під час визволення села 1943, та пам'ятник 99 воїнам-односельцям, які полягли під час Великої Вітчизн. війни. У с. Бурбине наприк. 19 — поч. 20 ст. був маєток М. М. Устимовича, в г-ві якого діяв кінний з-д (напівкровних англ. та чистокровних арабських коней), вирощувалась велика рогата худоба — укр. чистокровні та симментальської порід. У г-ві також працювали винокурний і паровий маслобійний з-ди. Уродженцями с. Бурбиного є укр. письменник В. Т. Бондар (1923—69), акад. АПН СРСР, проф., доктор фіз.-матем. наук, ректор Київ. пед. ін-ту М. І. Шкіль.

ПУСТОВІЙТОВЕ (Пустовійтівка) — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Балабушині Верби, Дикове, Махнівка та Пузикове. Розташ. за 9 км від райцентру та за 12 км від залізнич. ст. Рублівка. 1785 ж. (1990). Село позначене на карті франц. інженера Г. Л. де Боплана (середина 17 ст.) під назвою Пустовійтівка; входило до складу Городиської сотні Миргород. полку, з 1781 — до Городиського повіту Київ., з 1789 — до Градизького повіту Катеринослав. намісництва, з 1796 — Кременчуцького повіту Малорос. (з 1802 — Полтав.) губ. У 1777 існувала церква. У 1781 — 94 дво-

Санаторій «Псьол» (бювет) у смт Великій Багачці.

ри. 1850 П. реорганіз. у містечко. За переписом 1859 у П.— 196 дворів, 1008 ж., з-д, церква, відбувався 1 ярмарок на рік (у 1863—64 — 2 ярмарки на рік). У березні 1862 відбулося сел. заворушення, для придушення якого прибуло 2 ескадрони Каргопольського драгунського полку. 1868 засн. земське однокласне училище, у якому 1887 навчалося 62 учні, працювало 3 учителі. За переписом 1900 у П.— 1 громада, 284 двори, 1596 ж. У кін. 19 — на поч. 20 ст. тут була економія В. О. Остроградського «Пустовійтове», у якій був кінний з-д рисистих коней, з-д великої рогатої худоби. У червні 1905 відбувся страйк робітників економії. У 1910 в П.— 370 дворів, 2334 ж., працював паровий млин з крупорушкою та просорушкою. У травні 1916 застрайкували робітниці буряк. плантацій Пустовійтівської економії.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У березні 1923 село як центр сільради віднесено до складу Глобинського р-ну Кременчуц. округу. 2356 ж. У січні 1929 створена с.-г. артіль «Комунар». У період тимчасової нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—25.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 190 жителів П., відступаючи, село спалили. На поч. Великої Вітчизн. війни у селі була сформована підпільна група для боротьби з ворогом у складі 11 чол. на чолі з В. В. Ничком.

У 1965 в селі — 740 дворів, 2082 ж. У П.— радгосп «Пустовійтівський» (насінневого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, с. ш., амбулаторія, дитячий садок, клуб на 400 місць, б-ка (13,3 тис. од. зб.), парк. Село радіофіковане 1953, електрифіковане 1966. У 1974 побудовано дорогу з твердим покриттям. Серед уродженців села — Герой Рад. Союзу (1945) В. Н. Хильчук, Герої Соц. Праці Р. Ф. Грущенко, А. Ю. Панченко (1916—80), П. А. Хрей. Встановлені пам'ятники: рад. воїнам, що загинули (4 чол.) 1943 під час визволення села від гітлерівців, та воїнам-односельцям, полеглим (215 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1955); на могилі А. Ю. Панченко (1984). На тер. села знайдено скарб із 96 монет (13 та 18 ст.), на його околицях — залишки 13 курганів.

Полтава. Вознесенська церква Пушкарівського монастиря. Фото 70-х рр. 20 ст.

«ПУТЕШЕ́СТВЕННЫЕ ЗАПИ́СКИ от С.-Петербурга до Херсона в 1781 и 1782 годах» (СПБ, 1787, нім. перекл. Дрезден, 1789). Належать рос. вченому, акад. і літератору Василю Федоровичу Зуєву (1754—94). Одне з першоджерел, де вміщено відомості про Полтаву кінця 18 ст. Подорож здійснена за дорученням Рос. академії. Зуєв дослідив пониззя Дніпра, тер. між Дніпром і Бугом. Описав зовнішній вигляд Полтави, звичаї населення.

ПУШКАРІ́ВСЬКИЙ ВОЗНЕСЕ́НСЬКИЙ МОНАСТИ́Р, жіночий. Засн. 1676 як *Полтавський Покровський монастир.* 1721 перенесений до с. Пушкарівки, де діяв як Пушкарівський Покровський монастир. 1762 на кошти володаря цих земель полтав. полковника І. Черняка було збудовано *Вознесенську церкву,* після чого почав наз. Пушкарівським Вознесенським. 1786 монастир залишено на своєму утриманні, а зго-

дом ліквідовано. За переказами, у П. В. м. закінчила черницею своє життя донька В. Л. Кочубея — Мотря, оспівана О. С. Пушкіним у поемі «Полтава» під іменем Марії.

ПУШКАРЮ́ МАРТИ́НУ ПА́М'ЯТНИЙ ЗНАК у Полтаві. Відкрито 1987 на вул. Великотирновській в межах кол. с. Пушкарівка, яке у 17 ст. одержав у спадок Мартин Пушкар (р. н. невід.— 1658) — полтав. полковник (1648—58). Був одним з соратників Б. Хмельницького, брав участь у багатьох битвах визвольної війни 1648—54. У кін. 1657 разом з Я. Барабашем очолив нар. повстання 1657—58 проти старшинсько-шляхетної верхівки та її ставленика гетьмана І. Виговського. Загинув у бою. Знак — композиція з двох пілонів, на яких укріплено виконаний із кованої міді скульптурний портрет М. Пушкаря. Біля підніжжя на гранітній глибі — бронзова дошка з мемор. написом. Автори — скульп. М. Коган, арх. Ю. Добровольський.

ПУ́ШКІНА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Кузнецька і Харчова, Велика Кузнецька; Жовтневий та Київський р-ни) — від Першотравневого просп. до вул. Халтуріна. Наз. 1908 на честь рос. поета Пушкіна Олександра Сергійовича (1799—1837). Його життя і творчість значною мірою пов'язані з Україною і Полтавщиною зокрема. 1820 і 1824 відвідав міста Кременчук, Хорол, села Переволочну та Веселий Поділ. Відтворив події Полтавської битви у поемі «Полтава» (1828; першим перекладачем її був Є. Гребінка; див. *Гребінки вулиця*). Присвятив кілька віршів уродженкам Полтавщини Наталі Кочубей та Ганні Керн (див. *Керн Г. П. альтанка*). На П.в. у *Березовому Гаю* встановлено *Пушкіну О. С. пам'ятник*. Вулицю прокладено на поч. 19 ст. На П. в. розташовані кол. *Земської бібліотеки будинок* (тепер *Архів Полтавської області*), кол. *Полтавське реальне училище* (Олександрівське, тепер електротехнічний технікум), кол. *Полтавське земське ремісниче училище* (тепер технікум м'ясної промисловості), *Полтавський народний дім* ім. В. Г. Короленка, *Полтавський палац піонерів та школярів*, *Полтавський театр ляльок*, фабрика муз. інструментів (див. «*Ритм*»). На фасаді будинку муз. школи № 1 відкрито *Бірюзову С. С. меморіальну дошку*, буд. № 50 — *Сапізі С. Т. меморіальну дошку*. У буд. № 53 у 1919 було створено «*Лігу порятунку дітей*». На П. в. знаходяться редакції газет «*Зоря Полтавщини*», «*Молода громада*», «*Край*». У сквері на розі вул. Пушкіна, Котляревського встановлено *Нескореним полтавчанам пам'ятник*. Іл.— табл. VIII, IX, XIV, XVI.

ПУ́ШКІНУ О. С. ПА́М'ЯТНИКИ. Встановлені на честь рос. поета О. С. Пушкіна (див. *Пушкіна вулиця*). 1) У с. Біленченківці Гадяцького р-ну. Відкрито 1953 в центрі села. Залізобетонна скульптура (1,5 × 0,9 × 0,65 м) встановлена на триступінчастий цегляний постамент (3,0 × 1,0 × 0,8 м). Автор — скульптор В. Д. Микитенко. 2) У м. Кременчуці. Відкрито 28.XII 1985 на бульварі, що носить ім'я поета. Пушкін двічі побував

Полтава. Вулиця Пушкіна. Середня школа № 38.

у Кременчуці: 1820 по дорозі в пд. заслання і в 1824, повертаючись з Одеси в нове заслання, с. Михайлівське. Пам'ять поета була увічнена в Кременчуці ще до революції: його ім'я було присвоєно народній аудиторії та одній з центральних вулиць міста. Пам'ятник — бюст з білого мармуру на високому прямокутному постаменті. Стилобат ступінчастий, білий та чорний мармур. Загальна висота пам'ятника 6,3 м. Автори — скульптори І. П. Ястребов, Ю. Ю. Шорохов, архітектори Л. Е. Растригін, С. І. Ткаченко. Іл.— табл. XIX. 3) У Лубнах. Відкрито 1987 на вул. Пушкіна, неподалік від місця, де колись знаходилася садиба Полторацьких (див. *Керн Г. П. альтанка*). Пам'ятник — бюст на бетонному постаменті вис. 2,5 м. Автори — скульп. В. І. Семенюта, арх. Вол. І. Семенюта. 4) У Полтаві. Відкрито 1987 в Березовому гаю. Пам'ятник — бюст на гранітному постаменті (загальна висота —4,5 м). Автори скульп. М. Коган, арх. В. Вадимов, Г. Зільберблик.

ПЧІ́ЛЦІ ОЛЕ́НІ МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у м. Гадячі. Встановлена на фасаді будинку, в якому 1915—16 працювала редактором газети Гадяцького земства *«Рідний край»*, журн. *«Молода Україна»* Олена Пчілка (Косач Ольга Петрівна, 1849—1930) — укр. письменниця, фольклорист, етнограф. Мати Л. Українки, сестра М. Драгоманова (див. *Драгоманових садиба*). Н. у м. Гадячі. У 1861—66 навчалася в Київ. ін-ті шляхетних дівчат. Вона була серед учасників і прихильників укр. літературного процесу 70—80-х рр. Друкуватися Пчілка почала у 80-х рр. На з'їзді діячів кустарної промисловості у Полтаві прочитала доповідь про художній рівень полтавської вишивки. 1903 вона з Л. Українкою та ін. діячами укр. культури взяла участь у відкритті пам'ятника І. П. Котляревському, відвідала Панаса Мирного. 1906 на запрошення М. А. Дмитрієва ввійшла до редколегії журн. «Рідний край», а з 1908 стала його редактором-видавцем. У 1914—21 Пчілка живе в *Зеленому Гаю* на околиці Гадяча. Організовує дитячий аматорський театр, пише для нього п'єси, видає збірку «Зелений Гай. Вірші і казки з малюнками для дітей» (Гадяч, 1914). Після Лютневої революції 1917 редагувала *«Газету гадяцького земства»*, продовжувала етнографічні досліди. З 1921 жила в Києві, працювала в Історико-філологічному відділі, була членом Етнографічної комісії АН УРСР. Опублікувала розвідку «Про легенди і пісні» (1926), «Українське малювання на стінах» (1929), підготувала нове доповнене видання «Укр. народних узорів» (1927). Дошка — чавун, відкрита 1989.

Р

«РАБО́ЧИЕ ПЕ́СНИ ЛУБЕ́НСКОГО УЕ́ЗДА ПОЛТА́ВСКОЙ ГУБЕ́РНИИ, собранные в 1890—1893 гг. В. П. Милорадовичем». Укр. фольклорист і етнограф В. П. Милорадович (1846—1911, нар. в с. Токарях, тепер Лохвицького р-ну), в числі перших почав записувати робітничий і наймитський фольклор. Зібрані ним матеріали відзначаються вірогідністю і детальністю, насичені наук. спостереженнями. Закінчив 1869 Харків. ун-т. Працював мировим суддею в Лубен. повіті (1875—90). Опублікував праці з історії нар. культури Лубенщини: «Народні обряди й пісні Лубенського повіту...» (1897), «Снітинська старовина» (1897—1900), «Народна медицина в Лубенському повіті Полтавської губернії» (1900), «Середня Лубенщина» (1903), «Степова Лубенщи-

на» (1904), «Життя-буття лубенського селянина» (1904), «Казки й оповідання, записані в Лубенщині» (1913). До таких належать також і «Робітничі пісні Лубенського повіту Полтавської губернії» (1895). У них, зокрема, зафіксовані виробн. процеси, пов'язані з виробництвом тютюну в Лубен. повіті. В. П. Милорадович подав детальний опис цих виробничих процесів і тексти пісень, які він записав серед робітників і робітниць Лубен. повіту. Помер у с. Литвяках, тепер Лубен. р-ну Полтав. обл.

РА́ДА АГРОПРОМИСЛО́ВИХ ФОРМУВА́НЬ Полтавської області. Утв. 3.I 1990 замість обл. агропром. комітету (існ. з січня 1986 до 1.I 1990). Розміщена на вул. Ванцетті № 8.

РА́ДА НАРО́ДНОГО ГОСПОДА́РСТВА Полтав. адм.-екон. району. Утв. у червні 1960. Ліквідована 1962.

РАДГО́СПИ. Держ. с.-г. підприємства. Перші Р. на Полтавщині утв. у роки громадян. війни на базі кол. поміщицьких маєтків. 1920 у Полтав. губ. наліч. три Р. з посівною пл. 1010 га. На 1.I 1941 в Полтав. обл. було 54 Р. (143,8 тис. га землі, у т. ч. орної—119,1 тис. га). 1990 в області наліч. 90 Р. з земельною площею 312,8 тис. га (у т. ч. 239,6 тис. га орної землі). Р. мають вузьку спеціалізацію. Із загальної кількості Р. 15 вирощують буряки, 14 — картоплю, 11 — фрукти і ягоди, 22 — м'ясо, 2 — молоко, 6 — птицю і яйця.

РА́ДИ РОБІТНИ́ЧИХ, СЕЛЯ́НСЬКИХ І СОЛДА́ТСЬКИХ ДЕПУТА́ТІВ на Полтавщині. Виборні органи. Виникли після Лютн. революції 1917. Першими на Полтавщині з'явилися Ради робітн. депутатів: 5.III 1917 у Полтаві і Кременчуці. Протягом березня — в ін. містах. 8.III в Кременчуці утв. Ради солдат. депутатів, 10.III — у Полтаві, 21.III — у Миргороді, 28.III — у Золотоноші і Переяславі. 12.III утв. *Полтавська Рада робітничих і солдатських депутатів*, 17.III — Кременчуцька. На час 4-го губ. з'їзду Рад (13.X 1917) в усіх 15 повітах діяли Р. робітн. і солдат. депутатів. Протягом квітня — червня на Полтавщині було утв. 7 повітових і 3 волосних, а в липні — губ. Ради сел. депутатів. До вересня 1917 Ради сел. депутатів існ. в усіх повітах губернії. На 3-му губ. з'їзді Рад (20—21.VII 1917) відбулося об'єднання Р. сел. депутатів з Р. робітн. і солдат. депутатів. За Конституцією СРСР 1936 вони були перетворені на *Ради депутатів трудящих*, а з прийняттям Конституції СРСР 1977 — на місцеві Ради народних депутатів.

РАДИВО́НІВКА (Радіонівка) — село Великобагачанського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Володимирівка, Іванівка, Перекопівка та Чапаєвка. Розташ. за 32 км від райцентру та за 30 км від залізнич. ст. Хорол. 1193 ж. (1990). Виникла у 1-й чверті 18 ст. У 1781 Р.— слобідка Остап'ївської сотні Миргород. полку, потім Говтвянського пов. Київ. намісництва, в якій було 42 двори. 1787 Р. стає власністю братів Базилевських (їм належало 155 душ чол. статі). З 1802 Р.— в складі Хорольського пов. Полтав. губ. 1807 побудована мурована Предтеченська церква, при якій діяли б-ка та жіноча церковнопарафіяльна школа. У 40-х рр. 19 ст. у Р. стався ряд сел. виступів. 1900 Р.— волосний центр Хорол. повіту, в якому наліч. 126 дворів, 840 ж., земська школа, відбувалося 3 ярмарки на рік. 1910 в селі — 167 дворів, 1111 ж., у т. ч. 6 теслярів, 8 шевців, 3 кравці, 4 ткачі. 1913 засн. Радивонівська навчально-ткацька майстерня (див. *Ремісничі навчальні заклади* земські). Рад. владу проголошено в січні 1918. 1921 організ. комнезам. З 7.

III 1923 до березня 1925 Р.— райцентр, потім відійшла до Остап'ївського р-пу Лубен. округу. 1924 у селі засн. сільраду. За переписом 1926 у селі — 337 дворів, 1673 ж. 1929 організ. с.-г. артілі «Перше травня» та «Єднання», ТСОЗ «Червоний лан». 1930 артілі об'єдналися в колгосп ім. В. М. Молотова, 1932 ств. МТС. 1937 споруджено будинок с. ш. 2925 ж. (1939). У період нім.-фашист. окупації (15.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці зруйнували 172 госп. та громад. споруди, вивезли до Німеччини 117 чол. У селі — колгосп «Радянська Україна» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), швейна майстерня, відділення зв'язку і ощадбанку, АТС, с. ш., лікарня, дитсадок, Будинок культури на 500 місць, б-ка (12,9 тис. од. зб.). Пам'ятник В. І. Леніну (1967). Братська могила рад. воїнів, загиблих 1943, і пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (238 чол.) під час Великої Вітчизн. війни (1957).

РАДО́ЙНОВУ ЦВЯ́ТКУ ПА́М'ЯТНИК у с. Куликовому Полтав. р-ну. Встановлено в центрі села, в дендропарку, на честь Цвятка Радойнова (Андрія Костянтиновича Радіонова, 1895—1942) — одного із засновників і керівників *комуни ім. Димитра Благоєва* в с. Парасковіївці Руновщинського р-пу (тепер с. Куликове Полтав. р-ну). Учитель, учасник першої світової війни, вересневого антифашист. повстання в Болгарії 1923. Заочно засуджений до смертної кари. Через Туреччину емігрував до СРСР. У травні 1924 став одним з організаторів комуни ім. Д. Благоєва на Полтавщині, був заст. голови ради комуни та секретарем парторганізації, членом Полтав. окружної контрольної комісії, окружного комітету КП(б)У. З вересня 1926 навчався у Військовій академії ім. М. В. Фрунзе. У 1936—38 — радник Червоної Армії при штабі ісп. революц. армії. З поч. Великої Вітчизн. війни з групою комуністів нелегально повернувся до Болгарії, був обраний до складу ЦК БРП, почав створювати мережу підпільних військ. орг-цій та повстанських загонів. Схоплений фашист. поліцією і 26.VI 1942 розстріляний. Пам'ятник — погруддя Радойнова із оргскла (вис. 1,2 м) встановлено на цегляному постаменті (вис.— 2 м). Автори — скульпт. М. Г. Коган, арх. Н. Ф. Калашникова. Відкрито 1976.

«РА́ДУГА». Літ.-худож. і політ. збірник (альманах) полтав. літераторів. Виходив у 1920—21 рос. мовою за редакцією Д. Стопова (1898—1962). Вийшло три номери у двох книжках (№ 1 — у 1920, № 2—3 — у 1921).

«РАДЯ́НСЬКА ВЛА́ДА». Газета, орган Полтав. губвиконкому Ради робітн., селян. та червоноарм. деп. і Полтав. губ. к-ту КП(б)У. Виходила 1919—20 у Полтаві (з № 1 по № 24 рос. мовою під назвою «Власть Советов»).

РАДЯ́НСЬКА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Монастирська, Жовтневий та Ленінський р-ни) — від вул. Жовтневої до зіткнення вул. Лугової і Нариманівської. Перейменована 1923. Одна з 8 радіальних вулиць, що беруть початок від *Круглої площі.* Прокладена на поч. 19 ст. у бік *Полтавського Хрестоздвиженського монастиря,* який завершує перспективу пн.-сх. напрямку. Пд.-зх. відтинок спрямовано на *Слави монумент.* У буд. № 14 (не зберігся) 1871—89 жив Панас Мирний (див. *Мирного Панаса вулиця*). На розі Р. в. і вул. Архієрейської (тепер К. Маркса) 1908 було встановлено перевезену з Ромен *Покровську церкву.* На Р. в. розташовані: трест облпобутрембуд (№ 8), експериментальне протезно-ортопедичне підприємство (№ 10), управління бурових робіт об'єднання «Укрнафта» (№ 12), середня школа-інтернат (№ 9[a]).

«РАДЯ́НСЬКА ДИКА́НЩИНА». Газета, орган Диканського РК Компартії України та райради деп. трудящих. Видавалася в с. Диканьці 1943—62. Попередня назва (1931—41) «Правда Диканщини». Див. «*Трудова слава*».

РАДЯ́НСЬКЕ (Старий Орлик, Орлик, Карпенково-Кабакові хутори) — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. за 53 км від райцентру та за 65 км від залізнич. ст. Кобеляки. 1752 ж. Нова назва — з 1963, коли відбулося переселення людей, пов'язане з буд-вом Дніпродзержинської ГЕС, на нове місце. Перші поселення з'явилися в 2-й пол. 16 ст., були засн. втікачами від польсько-лит. феодалів. З 2-ї пол. 17 ст. Орлик — сотенне містечко Полтав. полку. З 30-х рр. 18 ст.— укріплення *Української лінії*. За переписом 1859 в містечку Орлик (Новий і Старий) Кобеляц. пов.— 307 дворів, 2968 ж. На тер. Старого Орлика було 2 церкви: мурована Миколаївська (1801) та Троїцька (1900). Діяли б-ка, церковнопарафіяльна школа, школа грамоти, земське поч. уч-ще. У 1910 в Старому Орлику — 146 дворів, 832 ж. Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1926 — 172 двори, 837 ж. 1929 організ. перші ТСОЗи, колгосп ім. III Інтернаціоналу (перший голова — Д. Л. Долина). Згодом ств. ще 4 колгоспи. Колективізацію завершено 1932. У період нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці розстріляли одного жителя села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 342 чол. У селі діяла підпільна група. 1963 Старий Орлик перенесений із зони затоплення на 4—5 км нижче по Дніпру (ближче до Карпенково-Кабакових хуторів) і отримав нову назву. У Р.— колгосп «Радянський» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), Орлицький спецкар'єр, відділення зв'язку, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (15,2 тис. од. зб.). Братська могила рад. воїнів, загиблих 1943, серед яких поховані Герої Рад. Союзу: Є. О. Дикопольцев, В. Т. Корнєєв, Т. І. Ланських, В. Ф. Педько, І. М. Самбуров, О. Г. Співаков. На місці бою рад. воїнів з нім. загарбниками при форсуванні Дніпра 1943 встановлено пам'ятний знак (1968). На тер. сільради виявлено сліди неолітичного поселення (4 тис. до н. е.), 7 поселень, кургани та скарб доби бронзи (1—2 тис. до н. е.), 2 поселення черняхівської культури, поселення черняхівської культури та періоду Київ. Русі.

«РАДЯ́НСЬКЕ СЕЛО́». Газета, орган Козельщинської районної Ради народних депутатів. Видається з 1967. Попередні назви: 1930—41 — «Розгорнутим фронтом», 1944—62 — «За честь Батьківщини». У 1941—44 і 1962—67 газ. не видавалася.

«РАДЯ́НСЬКИЙ КООПЕРА́ТОР». Додаток до газ. «Червона Лубенщина». Видавався 1927—28 два рази на місяць у Лубнах.

«РАДЯ́НСЬКИЙ ПЕДАГО́Г». Ювілейний (спеціальний) випуск газети Полтав. педінституту з нагоди 25-річчя цього навчального закладу. Випущений 4 травня 1946. Опубліковано матеріали про відвідання ін-ту в 1935—36 укр. і рос. письменниками П. Тичиною, М. Бажаном, Л. Первомайським, П. Антокольським та О. Безименським.

«РАДЯ́НСЬКИЙ СЕЛЯНИ́Н». Виїзна газета Кременчуцького округу, яка виходила з осені 1929 до літа 1930. Обслуговувала села Великокринківського, Глобинського, Хорольського та Манжеліївського р-нів.

«РАДЯ́НСЬКИЙ СЕЛЯНИ́Н». Газета Кременчуцького окрпарткому КП(б)У та окрвиконкому.

Видавалася 1925—30 у м. Кременчуці.

РАДЯ́НСЬКО-ПАРТІ́ЙНІ ШКО́ЛИ. Спец. середні навчальні заклади для підготовки парт. і рад. працівників та керівних кадрів колгоспів. Перша Р.-п. ш. на Полтавщині ств. весною 1919 в Лубнах. У липні 1921 організ. Полтав. губ. школу. Діяли також Кременчуцька і Пирятин. Р.-п. ш. (1922—25). У 1923 в 4-х Р.-п. ш. працювало 30 викладачів і навчалося 327 слухачів.

З 1926 діяла лише одна Р.-п. ш.— у Полтаві (до кін. 1930 як окружна, у 1931—37 як міжрайонна, у 1938—41 як обласна). 1944—55 при Полтав. обкомі Компартії України діяли дев'ятимісячні курси перепідготовки парт. і рад. працівників. У березні 1955 курси перетворили на обл. школу голів колгоспів. 14.IV 1956 на базі Полтавської, Черкаської і Сумської обласних шкіл голів колгоспів ств. обласну Р.-п. ш. при Полтав. обкомі Компартії України з 3 річним терміном навчання. Ліквідована 1.X 1965.

РАЗМИСЛО́ВА А. П. МОГИ́ЛА у с. Великій Кохнівці Кременчуцького р-ну (тепер у складі Кременчука). Размислов Ананій Прокопович (1915—43) — комі поет, учасник визволення Полтавщини від нім.-фашист. окупантів. На підступах до Дніпра тяжко поранений. До 1957 могила поета була в садку колгоспниці П. П. Коби, потім прах перенесли в центр села до братської могили, на якій встановлено пам'ятник Невідомому солдату. Ім'я Размислова носить вул. у Кременчуці.

РАЙО́ЗЕРО (у 19 ст. Мокроіржавець, до 1946 — Рейзерове) — село Оржицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Івахненки, Несено-Іржавець, Полуніївка, Савулівка. Розташ. на р. Іржавці, за 15 км від райцентру і 27 км від залізн. ст. Лубни. 560 ж. Виникло у 18 ст. внаслідок об'єднання хуторів, які згадуються в описах Київ. намісництва (1781, 1787). У кін. 18 ст. х. Івахненка і тер. навколо нього були подаровані вихідцеві з Німеччини генералу Вікентію фон Рейзеру. Гол. маєток Рейзерів знаходився в селах Поставмуках та П'ятигірцях. Внука Рейзера Катерина була дружиною М. Г. Скаржинського, яка в своєму маєтку Круглик організ. музей (див. *Скаржинської К. М. музей*). Під час революції 1905—07 відбулися виступи селян. 1913 на х. Райзера відкрито поч. школу. Після Жовтня 1917 х. Рейзера став центром сільс. Ради, до якої були включені і навкол. хутори. У 1923—35 село входило до Лубен., 1935—62 — Лазірківського р-ну. За переписом 1926—60 дворів, 343 ж. У 2-ій пол. 20-х рр. були ств. ТСОЗи, які згодом перетворені на колгоспи «Червона долина» (у с. Райозеро), «Нове життя» (у с. Грицунівці) та ін. 1932 ці господарства були об'єднані в один колгосп — ім. В. І. Леніна. Під час голодомору 1932—33 померло 102 ж. У роки нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—19.IX 1943) гітлерівці розстріляли 6 чол. і вивезли на примусові роботи до Німеччини 130 чол. 1946 село дістало сучасну назву. Тоді ж з колгоспу ім. В. І. Леніна виділились колгоспи «30-річчя Жовтня» (села Грицунівка і Савулівка) та ім. М. С. Хрущова (села Мисюрин і Коршунівка), але в 1960 вони знову об'єднані в одне господарство. 1961 до них приєднано колгосп ім. В. М. Молотова (с. Івахненків), а в 1967 — колгосп ім. Й. В. Сталіна Несено-Іржавецької сільради, яка тоді ж була розформована й включена до Райозерської сільради. У 1963—64 Райозеро — у складі Лубен., а з 5.I 1965 — Оржицького р-ну. 1968—78 в с. Райозеро діяв колгосп ім. Я. М. Свердлова, який потім об'єднано з колгоспом ім. XXIII парт. з'їзду в с. Несено-

Іржавці у єдине господарство — колгосп ім. 60-річчя Жовтня. Діють с. ш. (з 1969), фельдшерсько-акушер. пункт, відділення зв'язку, Будинок культури, б-ка, дитячий садок. У селі братська могила рад. воїнів, загиблих 1941 і 1943; пам'ятник односельцям, які полягли (156 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1959). Посаджена Алея Слави.

РА́НГОВЕ — гідролог. заказник (з 1982). Болотний масив. Розташ. поблизу с. Гирявих Ісківців Лохвицького р-ну. Перебуває у віданні колгоспу «Перемога комунізму». Площа 20 га.

РА́ТУША — орган міського самоврядування на Лівобереж. Україні (на Полтавщині, зокрема) у 18—19 ст. в містах і містечках, які не користувалися *магдебурзьким правом.* До її компетенції належали переважно судові та фінанс. справи. «Установлення про губернії» 1775 визначало Р. «як станові судові органи для купців та міщан». У невеликих містах та містечках (Гадяч, Лохвиця, Лубни, Миргород та ін.), де не було *міських дум,* Р. залишалися судовими установами, відали міським самоврядуванням у цілому. Як судові установи Р. скасовано судовою реформою 1864, як органи міського управління — міською реформою 1870. Документи Р. збереглися тільки частково. Вони знаходяться в Центр. істор. архіві України у Києві.

РА́ШІВКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Псла (бас. Дніпра). Довж. 16 км, пл. бас. 51,6 км². Похил річки 3 м/км. Пересічна ширина річища 2 м, глибина 0,5 м. Боліт 0,2 км². Тече тер. Гадяцького р-ну. На березі Р.— с. Рашівка.

РА́ШІВКА — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Новий Виселок. Розташ. на правому березі р. Псла та його притоки р. Рашівки, за 22 км від райцентру і 25 км від залізнич. ст. Гадяч. 2455 ж. (1990). Вперше згадується в істор. джерелах 17 ст. Значиться на карті Г. Л. де Боплана. У серед. 17 ст. Р.— центр Рашівської сотні Гадяцького (Зіньківського) полку, з 1669 — сотенне містечко Миргород. полку, 708 ж.; з них козаків — 400, міщан — 308. Спалена під час повстання Пушкаря і Барабаша 1657—58. У роки Північної війни 15.II 1709 біля Р. зазнав поразки шведський загін драгунів на чолі з Альбедилем; 9.III того ж року за наказом Карла XII Р. була спалена. За універсалом гетьмана І. Скоропадського від 1715 віддана гадяцькому полковникові М. Милорадовичу, що підтверджено царською грамотою 1718. У 1764 Р.— сотенне містечко Гадяцького полку. За переписом 1859 Р. (м-ко власницьке, казенне, козацьке)наліч. 497 дворів, 4279 ж., Христорiздвяна (1812) та мурована Успенська (1844) церкви, при кожній — б-ка; відбувалися щотижня базар, 2 ярмарки на рік. 1900 Р.— волосне містечко Гадяцького пов., 706 дворів, 4710 ж., діяло три сільс. громади, одна міністерська та 2 церковнопарафіяльні школи, 4 ярмарки на рік. 1910 у Р. (з хут.) 935 дворів, 5298 ж., діяло 2 парових млини, з-д ягідних та фруктових вин, воскобійня. 1913 засн. *Рашівське вище початкове училище.*

Рад. владу проголошено в січні 1918. Того ж року на хут. Новий Виселок організ. Рашівську с.-г. артіль. 1922 у Р. ств. колгосп «Незаможний селянин». На 7.IX 1923 Р. було підпорядковано три нас. пункти, 6327 ж. Під час нім.-фашист. окупації (26.IX 1941—12.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 700 чол., розстріляли 26. У селі — центр. садиба колгоспу «Нове життя» (м'ясо-мол. та зернового напряму, тех. культури),

відділення зв'язку, с. ш., дільнична лікарня (25 місць), будинок ветеранів (15 чол.), дитбудинок (150 місць), два дитсадка (75 дітей), Будинок культури на 400 місць з стаціонарною кіноустановкою, б-ка (17 тис. од. зб.), будинок побуту, спортзал, стадіон, краєзнавчий музей. Уродженцями села є: П. Ф. Залозний (1866—1921) — укр. мовознавець і педагог. Закінчив Київ. ун-т (1889). Працював учителем у рідному селі. Автор підручника «Коротка граматика української мови», зб. віршів «Русалочка». П. В. Тихонович (1813—88) — укр. літературознавець—латиніст і перекладач. Навчався у Гадяцькому повітовому уч-щі, Переяславській семінарії, Харків. ун-ті. Професор, автор ряду праць з греко-римської словесності, театру й етнографії. У Р. встановлено пам'ятники: 1967 — борцям за владу Рад 1919—20; 1958 — на братській могилі рад. воїнів та жертв фашизму 1943; 1944 — на братській могилі рад. воїнів, загиблих 1943 при визволенні села від нім.-фашист. загарбників; 1947 — воїнам-односельцям, полеглим (382 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Біля села виявлено залишки ранньослов'ян. поселення черняхівської культури (2—6 ст. н. е.).

РА́ШІВСЬКЕ ВИ́ЩЕ ПОЧАТКО́ВЕ УЧИ́ЛИЩЕ змішане. Засн. 1913. Мало 4 класи. Приймалися діти 10—13 років обох статей, що закінчили початкову школу. Утримувалося за рахунок держави і плати за навчання. Учнів — 76 хлопчиків і 43 дівчини. Учителями працювали випускники учительських інститутів і вищих жіночих курсів; діяла пед. рада.

РЕВА́ЗІВСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — гідрологічний заказник (з 1979). Болотний масив. Місце гніздування водоплавних птахів. Розташ. біля с. Руденківки Новосанжарського р-ну. Перебуває у віданні колгоспів «Радянська Конституція» та ім. газети «Зоря Полтавщини». Площа 300 га.

РЕ́ВКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Лохвицького р-ну.

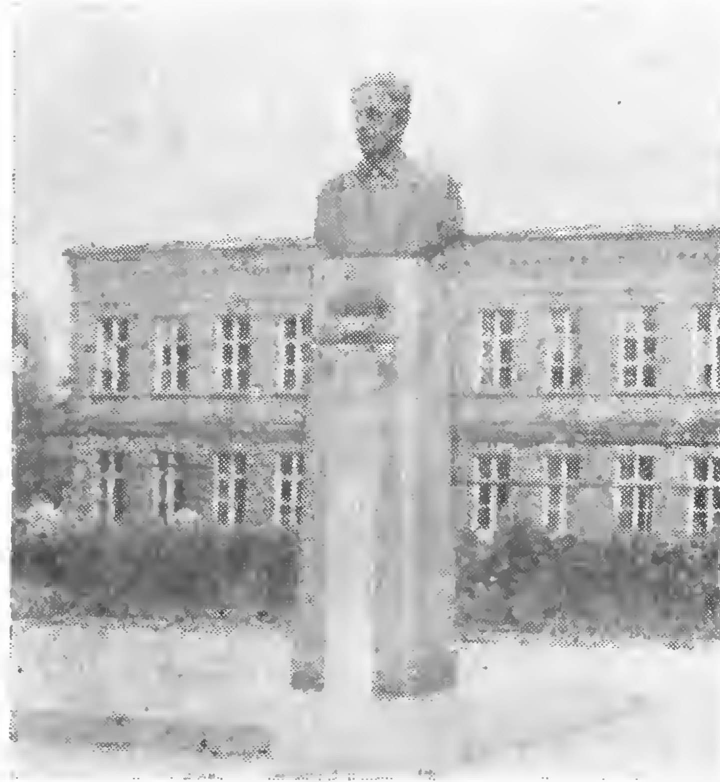
РЕВУ́ЧИЙ — один з рукавів Дніпра. Затоплений водами Кременчуцького водосховища.

РЕВУ́ЩИНА, Очіп, Великий Очіп — річка в Полтав. обл. Тече тер. Кобеляцького р-ну.

«РЕКО́РД»—кінотеатр у Полтаві. Діяв з поч. 20 ст. в одноповерховому будинку по вул. Олександрівській (тепер вул. Жовтнева № 24). У 1922 одержав нову назву — ім. В. Г. Короленка. Під час війни зруйнований. Не відбудовувався. У повоєнні роки на цьому місці зведена чотириповерхова будівля Центрального універмагу.

РЕМЕСЛУ́ В. М. ПА́М'ЯТНИК у м. Пирятині. Встановлено 1982 на честь Ремесла Василя Миколайовича (1907—83) — укр. селекціонера, акад. АН СРСР з 1974 і акад. ВАСГНІЛ з 1964, двічі Героя Соц. Праці (1966 і 1977), засл. діяча науки УРСР з 1967. Н. в с. Теплівці, тепер Пирятин. р-ну. 1928 закінчив Маслівський

Пирятин. Пам'ятник В. М. Ремеслу.

ін-т селекції і насінництва (Київ. обл.). Працював у різних г-вах, н.-д. установах. З 1968 — директор Миронівського ін-ту селекції і насінництва пшениці. Розробив методи селекції. Автор 17 сортів озимої пшениці. Ленінська премія (1963), Держ. премія СРСР (1979), Держ. премія УРСР (1977). Пам'ятник — бронзове погруддя, встановлене на гранітному постаменті (висота — 2,8 м). Майданчик навколо пам'ятника викладено гранітними плитами. Автори — скульптори О. П. Вітрик, В. В. Сухенко, архітектори Ю. А. Чеканюк, Ю. М. Набок. Розташ. біля середньої школи № 4, на вул. Червоноармійській.

РЕМІСНИ́ЧІ НАВЧА́ЛЬНІ ЗА́КЛАДИ земські. 1) Балясненська лимарсько-шевська навч. майстерня Полтав. повіт. земства. Відкр. у лютому 1910 у с. Балясне (тепер с. Дикан. р-ну). 2) Василівські навч. майстерні (рукоділля, ткацька й теслярсько-столярна) Полтав. повіт. земства. 1896 у с. Василівці відкрито майстерню з рукоділля (тепер с. Полтав. р-ну), 1897 — ткацьку. Обидві — на кошти поміщиці М. О. Часник, в її будинку. 1903 ткацьку перевели до Диканьки.
3) Великобудищан. столярно-різьбярська майстерня Зіньківського повіт. земства. Засн. 1913 у м-ку Великі Будища (тепер с. Диканського р-ну). Керівник — різьбяр П. Ф. Юхименко. 1922 на замовлення уряду України виготовили меблевий гарнітур, оздоблений тригранно-виїмчастим різьбленням, для посольства України в Москві. 4) Вергунівська шевська майстерня Хорольського повітового земства. Була відкрита 1911 у селі Вергунах (тепер с. Хорольського р-ну) і містилася у будинку місцевого с.-г. товариства. 5) Вільхівська кошикарська майстерня Золотоніського повіт. земства. Відкр. 1902. Знаходилася у с. Вільхи (тепер Золотоніського р-ну Черкас. обл.). 6) Власівська кошикарська майстерня Кременчуц. повіт. земства. Відкрита 1895, діяла до серед. 1900-х рр. Знаходилася в м-ку Власівка (тепер смт Світловод. р-ну Кіровогр. обл.). 7) Вовчицька сільська реміснича навчальна майстерня Лубен. повіт. земства. Засн. 1913 у с. Вовчик (тепер с. Лубен. р-ну). Мала відділи: слюсарно-токарно-ковальський, колісно-бондарський, теслярсько-столярний. 8) Горошинська ткацька майстерня Хороль. повіт. земства. Відкрита 1914 у м-ку Горошине (тепер с. Семенів. р-ну) і містилася у найманій хаті. 9) Грабинівська кошикарська майстерня Полтав. повіт. земства. 10) Гусинцівська кошикарська майстерня Переяслав. повіт. земства. Відкрита наприк. 1895 в с. Гусинці. 1896 відкрили філію в с. Кальному, з 1 вересня 1905 — у с. Рудяках (у будинку поміщиці М. Н. Михайлової). 11) Диканська навчально-рукодільна майстерня Полтав. повіт. земства. Відкрита 1901 у с. Диканьці (тепер смт) у власному приміщенні. 12) Дігтярівська навчально-ткацька майстерня. Засн. 10.V 1898 Полтав. губ. земством у м-ку Дігтярі (тепер смт Срібнянського р-ну Чернігів. обл.), в садибі, подарованій відомим укр. меценатом Г. П. Галаганом. Заклад готував інструкторів і майстрів з ткацтва і килимарництва. Майстерня мала інтернат, 1899 відкрито красильню, 1903 — килимовий відділ. Завідуюча з 1898 — О. І. Віктор-Берченко, викладачі А. М. Миронич, К. В. Марей, Д. З. Германова. На 1922 Дігтярівська майстерня-школа мала відділи: ткацький (простого переборно-худож. й плахтового ткацтва), килимовий, вишивальний. 13) Жуківська столярно-колісна навч. майстерня Полтав. повіт. земства. Функціонувала в

дореволюц. добу. Відкрита на поч. січня 1910 у с. Жуки (тепер с. Полтав. р-ну) у старому шкільному будинку. Учні навчалися безплатно, приймали з 14 років. 11 учнів (1911). Столярні вироби майстерні одержали похвальний відгук Всерос. кустарно-пром. виставки 1913 у Петербурзі. 14) Зіньківська навчально-ремісничa майстерня повіт. земства. Засн. 10 грудня 1902 у м. Зінькові (тепер місто Полтав. обл.) і містилася у дворі повітової земської управи. Мала відділи: столярний, ковальський, слюсарно-токарний. 15) Іванівська столярно-фургонно-колісна майстерня Хорольського повіт. земства. Засн. 1899 у с. Іванівці (тепер с. Семенівського р-ну), з 1911 — підпорядкована місцевому с.-г. товариству. 16) Кибинцівська ремісничa навчальна майстерня у с. Кибинцях (тепер с. Миргород. р-ну). Засн. 1909 як навч. столярна майстерня, з 1 січня 1914 — сільська ремісничa навчальна майстерня, підпорядкована місцевому с.-г. т-ву, з поч. 1917 — Миргород. повіт. земству, з 1922 — механічна майстерня. Відділи: столярний, слюсарно-ковальський і ливарний. 17) Костянтиноградська сільська ремісничa навч. майстерня повіт. земства. Відкрита 17 вересня 1897 у м. Костянтинограді (тепер м. Красноград Харків. обл.) для підготовки фахівців с.-г. виробництва. Ремесла: столярно-колісне, ковальське, слюсарне. З 1 жовтня 1913 — мідно-чавунне ливарне. Курс навчання трирічний. 18) Красногорівська ткацько-навчальна майстерня Н. О. Вітвіницької. Засн. на кошти місцевої поміщиці. Відкрита у жовтні 1899 на хуторі Красногорівка Хорольського пов. (тепер село Великобагачан. р-ну). 19) Криворудська навчально-ткацька майстерня Хорольського повіт. земства. Засн. 1914 у с. Кривій Руді (тепер село Семенівського р-ну). Містилася у будинку місцевого сільськогосподарського т-ва. 20) Лохвицька кошикарська майстерня при школі глухонімих. Відкрита 20 серпня 1905. 21) Миргородська ткацька майстерня повіт. земства. Відкрита 27 січня 1912. Дворічний курс. Учні навчалися удосконаленим тех. прийомам і способам ткання. 22) Новоіванівська навчально-ткацька майстерня Хорольського повіт. земства. Засн. 1913 у с. Новоіванівка (тепер с. Хорольського р-ну) і містилася у найманій хаті. Дворічний курс. Навчання безплатне. 5 учениць (1915). Викладач ткацтва М. М. Міщенко. 23) Оболонські навч. майстерні (бондарсько-теслярська і ткацька). Знаходилися у м-ку Оболоні Хорольського пов. (тепер село Семенівського р-ну) і були підпорядковані місц. с.-г. т-ву. 24) Олефірівська навчально-ткацька майстерня Миргород. повіт. земства. Відкрита 8 січня 1902 і знаходилася в будинку Д. І. Данилевського. 1912 збудовано інтернат для вихованців і красильню. Від часу заснування майстернею завідувала Л. І. Середина-Сабатіна (1936 удостоєна почесного звання «майстер народного мистецтва»). У Великих Сорочинцях в 1910 відкрили ткацьку філію (зав. Г. К. Павловська), 1912 — кравецько-швацьку майстерню (зав. Є. Г. Маренич), підпорядковані Олефірів. майстерні. 1927 припинила діяльність. 25) Опішнянська гончарна майстерня Полтав. губ. земства. Заснована 1894 у м-ку Опішні (тепер смт Зіньківського р-ну). 1897 підпорядковувалась Миргородській художньо-промисловій школі ім. М. В. Гоголя, мала 15 нових гончарних верстатів, муфельну піч, з січня 1900— закрита. Відновлена восени 1912 під назвою гончарного навч.-показового пункту. З 1915 пункт містився у цегляному одноповерховому будинку в неоукр. стилі (арх. В. Кричевський). 1926 перетворена на керамічну профтехшколу з дворічним

курсом навчання, з 1931 — школа ФЗУ, 1933 припинила діяльність. Завідуючі: з 1894 — археолог і дослідник гончарного промислу Полтавщини І. А. Зарецький, з 1912 — кераміст Г. І. Лебіщак, інструктор А. Є. Сидоренко (завідуючий з 1919), з 1922 — керамісти Й. С. Бабицький, О. М. Назаренко. 26) Опішнянська струнна майстерня Полтав. губ. земства. Знаходилася у м-ку Опішні (тепер смт Зіньків. р-ну). Відкрита у вересні 1911. Готувала інструкторів з виробництва струн. Для викладання запросили фахівця з Німеччини. Курс навчання трирічний. Струни для муз. інструментів виготовляли з баранячих кишок. За якістю вони конкурували з кращими італійськими. Їх постачали в консерваторії країни, зокрема, до Петербурга, Москви. 27) Остап'ївська навчально-ткацька майстерня Хорольського повіт. земства. Відкрита 1914 у м-ку Остап'є (тепер с. Великобагачанського р-ну) і містилася у найманій хаті. 28) Пирятинська сільська ремісница навч. майстерня повіт. земства. Засн. 15.XI 1903 для підготовки робітників по виготовленню й ремонту с.-г. реманенту, меблів, виробів з дерева, металу. Мала відділи: слюсарний, ковальський, столярно-теслярський, з 1905—ливарний (з чавуну і міді). 29) Піщанська ковальсько-слюсарна майстерня Полтав. повіт. земства. Засн. у листопаді 1910 у с. Піщане (тепер Решетилів. р-ну) для підготовки ковалів, а також виготовлення побутових і с.-г. речей та інструментів з металу. 30) Покрово-Багачанська навчально-ткацька майстерня Хорольського повіт. земства. Засн. 1912 у с. Покровській Багачці (тепер с. Хорольського району). 31) Полтавська столярно-різьбярська майстерня. Заснована 1911 для підготовки інструкторів і майстрів з художньої обробки дерева. Містилася у дворі Полтав. земського ремісничого уч-ща. Мала відділи: столярний і художньо-різьбярський. 32) Поставмуцька гончарна майстерня Лохвицького кустарного комітету. Відкрита в листопаді 1898 на прохання гончарів с. Постав-Мука. 1906 майстерню закрили.
33) Радивонівська навчально-ткацька майстерня Хорольського повіт. земства. Засн. 1913 у с. Радивонівці (тепер Великобагачан. р-ну) і містилася у найманій хаті. 34) Решетилівська навч. рукодільна майстерня Полтав. повіт. земства. Засн. у січні 1900 в с. Рунівщина, 1906 переведена до м-ка Решетилівки (тепер селище міського типу). 35) *Решетилівський ткацький навчально-показовий пункт.* 36) Рогинцівська навчально-кошикарська майстерня Роменського повіт. земства. Засн. 1907 у с. Рогинці (тепер Роменського району Сумської області).
37) Роменська навч. сільська ремісна майстерня імені Г. Н. Навроцького Роменського повіт. земства. Засн. 22.XI 1903.
38) Рунівщинська навч. прядильно-ткацька майстерня Полтав. повіт. земства. Знаходилася в с. Рунівщині (тепер Полтав. р-ну). Функціонувала 1899—05.
39) Смілянська чинбарська навч. майстерня Полтавського губ. земства. Знаходилась у м-ку Смілому (тепер село Роменського р-ну Сумської області). Діяла 1894—1901.
40) Сорочинська сільська ремісна навч. майстерня у м-ку Сорочинці (тепер с. Великі Сорочинці Миргород. р-ну). Відкрита 8.I 1898, була підпорядкована Миргород. повіт. земству. Відділи: ковальсько-слюсарний, столярний, чавуноливарний. 41) Софинська навч. столярно-колісна майстерня Хорольського повіт. земства. Засн. 1897 у с. Софине (тепер Хорольського р-ну). Навчали ремеслам: столярно-токарному, а та-

кож колісному. 42) Старих Санжар навчальні майстерні (кравецько-рукодільна, ткацька, кошикарська) Полтав. повіт. земства. Знаходились у м-ку Старі Санжари (тепер с. Решетники Новосанжарського р-ну). 1901 відкрили кравецько-рукодільну, 10.IX 1908 — ткацьку (засн. 1897 у с. Василівці, 1903— перевели до Диканьки), 1907— кошикарську. 43) Федорівські навч. майстерні (колісна, рукодільна) Полтав. повіт. земства. Діяли в с. Федорівці (тепер с. Новофедорівка Чутівського р-ну). З 1911 — колісна (відкрита 1909 у с. Сторожове), з 18.XI 1911 — рукодільна майстерня (була відкрита 15.X 1908 у с. Микільському). 44) Хомутецька земська зразкова майстерня рогових виробів — єдина на Полтавщині в дореволюційну добу. Знаходилася в м-ку Хомутець (тепер село Миргород. р-ну) і підпорядковувалася Миргород. повіт. земству. Відкрита у лютому 1896, припинила діяльність 31.XII 1898. 45) Шишацька кравецько-рукодільна навчальна жіноча майстерня Миргородського повітового земства. Знаходилася у м-ку Шишаках (тепер смт Шишацького р-ну). 1903 відкрили рукодільний клас крою і шиття при жін. уч-щі. 29.IX 1908 — майстерню. Див. також *Промисли кустарні*.

РЕМО́НТНО-ТРА́КТОРНІ СТА́НЦІЇ. Державні підприємства по ремонту тракторів та іншої с.-г. техніки. Ств. у травні 1958 внаслідок реорганіз. МТС. У Полтав. обл. діяло 35 РТС, які обслуговували 569 колгоспів, 43 радгоспи і 230 ін. держ. с.-г. підприємств. Припинили існування в грудні 1960 у зв'язку з організ. системи «Сільгосптехніка».

РЕШЕТИ́ЛІВКА — селище міського типу, райцентр на р. Говтві (притока р. Псла), при злитті її складових частин — Вільхової Говтви та Грузької Говтви, за 40 км від обл. центру — м. Полтави та за 10,2 км від залізнич. ст. Решетилівка. Селищній Раді підпорядковані села Білоконі, Варваньське, Ганжі, Колотії, Прокопівка, Сені, Слюсарі, Хоружі, Шкурупіївка. Через селище проходить автотраса Київ — Харків. 9583 ж. (1990). Р. на поч. 17 ст. знаходилася у володінні польського магната коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського (1591—1646, коронний гетьман 1632—46), позначена на карті Г. Л. де Боплана. Історик М. Арандаренко твердить, що засн. Р. був козак-пластун Решетило, який на поч. 17 ст. мав тут свою пасіку. Поселення згадується в документах 1638 у зв'язку з селянсько-козацьким повстанням під керівництвом Якова Острянина. У 1658 Р. зазнала нападу і була спустошена крим. татарами — союзниками гетьмана Івана Виговського. Після смерті гетьмана Лівобережної України Івана Брюховецького (р. нар. невід.— п. 1668) Р. з ін. сотенними містечками Полтав. полку, до якого вона відносилася з 1648 до 1775 як сотенне містечко, була зайнята гетьманом Петром Дорошенком (1627—98), потім — січовиками-запорожцями на чолі з Суховієнком. До 1670, коли вона остаточно перейшла до гетьмана Лівобережної України Дем'яна Многогрішного, П. Дорошенко ще двічі займав Р. Наприкінці 1708 — на поч. 1709 решетилівці вчинили героїчний опір швед. інтервентам. У березні 1709, до початку Полтавської битви, Р. була захоплена шведами і перетворена на головний опорний пункт. Після поразки шведської армії, рештки її на чолі з Карлом XII тікали через Р. 13—19.VII 1709, рос. армія на чолі з Петром I та взята в полон під Полтавою і Переволочною шведська армія стояли табором у Р. 17.VII 1709 Петро I тут підписав *Решетилівські статті 1709*. За компутом 1718 у Р. налічувалося: козаків кінних — 249, козаків тяглих — 148, козаків піших —

30, посполитих тяглих — 116, посполитих піших — 118, чиновних — 16, цеху кушнірського тяглих — 13, піших — 21, цеху шевського тяглих — 7, піших — 19, цеху різницького тяглих — 14 та піших — 5. У 1745 тут діяло 5 шпиталів, які утримувалися за рахунок церковних парафій. 3.X 1775 Р. віднесена до Полтав. пов. Новорос. губ., з 22.I 1784 — до Катеринослав. намісництва, з 30.XI 1796 — Малорос., з 27.II 1802 — Полтав. губ. Діяли кушнірський, шевський, ткацький, різницький цехи. Великі пасіки, млини були у козацької старшини, козаків, селян та духовенства. 1722 у 86 господарствах налич. 1515 вуликів, діяло 11 водяних млинів, у т. ч. полтав. полковника В. В. Кочубея, Полтавського Хрестоздвиженського монастиря, відбувалося 4 ярмарки на рік. 1729 гетьман Данило Апостол пожалував Р. полтав. полковникові В. В. Кочубею. 1786 Катерина II вічний маєток у Р. і 1800 кріпаків подарувала дійсному статському раднику В. С. Попову (1745—1822). У Р. зберігалися *Попова В. С. бібліотека* та архів, куди увійшла й частина б-ки рос. держ. і військ. діяча Г. О. Потьомкіна, правителем канцелярії якого був власник Р. Діяв *Попова В. С. кріпацький оркестр*. Автор «Землеописания Российской империи для всех сословий» Євдоким Зябловський 1810 писав, що слобода Р. відома здавна овечими заводами і т. з. решетилівськими мерлушками — смушками. На поч. 19 ст. С. М. Кочубей — власник одного з решетилівських маєтків, продав його багатому поміщикові С. Г. Кир'якову, який зробив спробу переселити придбаних кріпаків на свої землі на Херсонщині. Це стало приводом для виступу селян, який тривав з 1815 до 1821. 13.V 1818 в Р. братами П. І. та А. І. Борисовими було засн. таємне «Товариство першої згоди» (див. *Декабристи на Полтавщині*). Під впливом селянських заворушень, що відбувалися в Р. та поблизу неї, майбутній декабрист В. Ф. Раєвський, який в той час перебував на Полтавщині, написав твір «Про рабство селян». На час перепису 1859 Р. Полтав. пов.— містечко власницьке і козацьке. 891 двір, 6514 ж., 6 церков, єврейський молитовний дім, казенне уч-ще, шпиталь, економічний лазарет, волосне правління, сільська управа, поштова станція, 4 ярмарки на рік, базари (щотижня). З 40-х рр. 19 ст. існ. решетилівське казенне парафіяльне уч-ще, яке знаходилося у віданні Полтав. палати державних маєтностей. У 1847 тут навч. 61 учень. У 1883 тут налич. 1228 господарств, з них козацьких — 770, селянських — 387, міщанських — 71. Але заг. кількість населення дещо зменшилася — 6161 ж. На час перепису 1900 в Р. Решетилівської волості Полтав. пов. було дві сільські громади — козацька і селян-власників, 902 двори, 5812 ж. У 1887 в Р. налич. 324 кустарі, з них шевців — 255, колісників — 21, бондарів — 15, овчинників — 12 та ін. Наприкінці 19 ст. Р. стала й одним із осередків нар. ткацтва, килимарства і вишивки. Відкриття Харково-Миколаївської залізни-

«В Решетилівці».
Мал. Т. Г. Шевченка.

ці на початку 70-х рр. 19 ст. завдало удару по ярмарковій торгівлі в Р., а звідси й її екон. розвитку. З буд-вом у 1901 залізнич. лінії Київ — Полтава Р. залишилася осторонь від осн. кол. економічних шляхів. Залізнич. ст. Лисяки знаходилася за 9 верст від Р. 1903 її перейменовано на ст. «Решетилівка». У 1910 у Р. наліч. 1431 господарство (козаків — 858, селян — 405, ін. непривілейованих — 121, привілейованих — 47), 7786 ж. Млин з просорушкою та гасовим двигуном. Значна частина населення займалася ремеслами та кустарними промислами. У містечку на той час було: шевців — 234, кравців — 157, теслярів — 41, ковалів — 42, столярів — 23, мідників — 5, ткачів — 49, бондарів — 11 чол. та ін. Починаючи з 17 ст., в Р. було збуд. муровану і 7 дерев. церков. З 2-ї пол. 19 ст. існ. 6: Успенська церква (1670, згоріла в 1744 і заново зведена 1749 уродженцем Р. Арсенієм Могилянським, пізніше митрополитом київським). У її парафії діяли до поч. 20 ст. міністерське земське училище та 3 школи грамоти, на 1912 — 2 школи грамоти. Введенська дерев. п'ятиглава церква, перебуд. 1752, заново зведена 1855 та реставрована 1891. При ній діяла церковнопарафіяльна школа. Дерев. Архангело-Михайлівська церква, збуд. 1802 (замість старої, 1734). Оновлена у 1860 та 1877, при ній — земська школа. Преображенська дерев'яна церква (перебуд. 1776), нова — 1837, оновлена 1863. При ній — 2 школи грамоти. Дерев. Покровська церква (1742, нова — 1823, остання — 1913). При ній з 1894 — жіноча церковнопарафіяльна школа. Церкви знесені в перші десятиліття Рад. влади. 1917 в Р. діяли: вище чоловіче початкове (засн. 1908), двокласне міністерське (1876), земські: 1-е чотирикласне (1890), 2-е двокласне (1908), 3-е трикласне (1911), Введенська (при Введенській церкві) церковнопарафіяльна школа (1889), Покровська жіноча церковнопарафіяльна школа (діяла з 1892 або 1894), *Решетилівський ткацький навчально-показовий пункт* (засн. 1905).

З 8.V 1896 — бібліотека-читальня, з 1886 — поштово-телеграфне відділення, з 1905 — Решетилівське споживче т-во. У 1903 виникла група РСДРП, яка підтримувала зв'язки з Полтавою та ін. містами. Під час революції 1905—07 місцеві робітники і сільська біднота брали участь у розповсюдженні антиурядових листівок. У жовтні 1907 в містечку відбулися багатолюдні мітинги, на яких виступали оратори з Полтави. Наприкінці 1917 в Р. ств. організація РСДРП (більшовиків). Рад. владу проголошено в січні 1918. Після захоплення Р. в липні 1919 денікінськими військами ств. два партизан. загони. Влітку 1921 в районі Р. вели боротьбу з махновцями регулярні частини Червоної Армії під командуванням головнокомандуючого військами України і Криму М. В. Фрунзе та його заступника Р. П. Ейдемана. 15.VI 1921 М. В. Фрунзе прибув на станцію Р. Під час сутички з махновцями він був поранений. З перших років Рад. влади Р. стала центром сільради. 7.III 1923 утв. Решетилівський район Полтав. округу в складі Решетилівської, Демидівської та Куликівської волостей з центром у Р., яка стала називатися селом. На 7.IX 1923 в Р. наліч. 8295 ж. На час всесоюзного перепису 1926 в Р.— 1705 господарств, 7788 ж. 1920 в Р. організ. перша пром. артіль «Допомога селу». 1922 на базі ткацької майстерні ств. пром. артіль «Троянда» (з 1927 ім. Клари Цеткін). 1928 пром. кооперація об'єднувала 600 кустарів. У 1922 ств. перша с.-г. артіль «Культура». 1923 відкрито Решетилівський селянський будинок (сельбуд). 1931 організ. Перша, а 1934 — Друга Решетилівська МТС. У 1937 від-

крито в Р. школу укр. вишивки, у якій було понад 70 учнів. 1938 Р. віднесена до категорії селищ міського типу. На час всесоюзного перепису 1939 тут наліч. 6443 ж. У порівнянні з 1926 жителів значно поменшало, що стало наслідком огульного розкуркулення та виселення за межі сільради і до Сибіру, відхід частини населення у пром. центри, але, насамперед, голодомору 1932—33. Напередодні Великої Вітчизн. війни в Р. діяли: маслозавод, пром. артіль «Металіст», харчокомбінат, артіль худож. вишивки ім. Клари Цеткін, друкарня, 2 МТС, 8 колгоспів. У період нім.-фашист. окупації (22.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці стратили 173, вивезли на примусові роботи до Німеччини 58 чол., знищили всі пром. підприємства, установи, господарство колгоспів, спалили 329 садиб жителів селища. Після визволення трудящі Р. зібрали і внесли на будівництво танкової колони «*Визволена Полтавщина*» понад 1 млн. крб. Тепер на тер. Р. діють: маслозавод, завод «Металіст», районна друкарня, *Решетилівська фабрика* ім. Клари Цеткін. На тер. селищної Ради — два колгоспи: ім. М. Горького (зерново-буряківничого напряму, тваринництво) та колгосп ім. Ф. Енгельса (спецгосп по виробництву свинини). У Р. два будинки побуту, районний вузол зв'язку, Решетилівське відділення агропромбанку, с. ш., неповна с. ш., два профтехучилища, центр. районна лікарня, поліклініка, аптека, Будинок культури ім. Т. Г. Шевченка (на 700 місць), 2 клуби, Будинок піонерів та школярів, б-ка для дорослих (55 тис. од. зб.), б-ка для дітей (33,7 тис. од. зб.), нар. історич. музей, 2 парки, стадіон.

З Р. походив укр. культурний і церковний діяч Симеон Тимофієвич, який 1670 видав книгу «Наука христіанская из Евангелія вкоротце сложоная на каждую неделю на увесь рок...». Уродженцями Р. є письменники: В. Й. Бондарець (1920—59), Л. М. Вернигора, Д. Г. Деречь, О. М. Дмитренко, І. І. Пільгук (1899—1984). Тут навчався Герой Рад. Союзу (1945) І. Л. Олійник (1919—70). З Р. пов'язані імена братів-декабристів П. І. та А. І. Борисових. Неодноразово Р. відвідував І. П. Котляревський, мати якого, П. Л. Жуковська, була звідси родом. Улітку 1845 Р. відвідав Т. Г. Шевченко. У серпні того ж року він виконав тут тушшю, сепією та аквареллю два малюнки «В Решетилівці», на яких відтворив краєвид з різних точок. Згадки про Р. є в повісті Шевченка «Близнецы». Дехто з дослідників-шевченкознавців вважає, що під час відвідин Р. поет зупинявся у поміщика О. В. Попова, інші вважають, що Шевченко жив у родича О. А. Лук'яновича — П. Ф. Шимкова, брата декабриста І. Ф. Шимкова. Звичайно, Шевченко міг відвідати й маєток О. В. Попова, оскільки насамперед бібліотека й архів його батька становили чималий інтерес для Археографічної комісії, за дорученням якої поет здійснював свою мандрівку по Україні. Тут, у сільс. клубі, почав свій шлях у велике мистецтво укр. співак, нар. арт. СРСР (з 1951) Б. Р. Гмиря (1903—69,

Решетилівка. Профтехучилище № 52.

уродженець м. Лебедина Сум. обл., був солістом Київ. театру опери і балету; Держ. пр. СРСР, 1952). У Решетилівській с. ш. у 30-і рр. навчався укр. прозаїк і журналіст І. А. Маценко; у 60-і рр. в редакції газ. «Колгоспник» працював укр. нарисовець В. М. Мисюренко; 1952 Р. відвідав укр. письменник і літературознавець А. В. Трипільський. У центрі селища, при вході до парку 40-річчя Перемоги, розташ. меморіал — братська могила (спорудж. 1956, реставр. 1985), де поховані воїни Рад. Армії, що загинули при захисті та визволенні Р. у 1941—43, 6 учасників громадян. війни, похованих 1919—20; 1956 встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, полеглих при обороні Р. 1941, та пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли під час Великої Вітчизн. війни, 1967 встановлені пам'ятники: Т. Г. Шевченку, Ф. Енгельсу, В. І. Леніну, М. В. Фрунзе; 1968 — О. М. Горькому, 1970 — пам'ятний знак Трудової Слави — трактор «Універсал», 1974 — пам'ятник піонеру Альоші Василенку (1932—43). Встановлено Герою Рад. Союзу *Олійнику І. Л. меморіальну дошку* (1982, на фасаді будинку школи, де він навчався), 1990 — воїнам-інтернаціоналістам В. П. Пустовару (на фасаді будинку с. ш.) і *Векличу І. М. меморіальну дошку* (на фасаді будинку СПТУ № 52). *Решетилівцям — воїнам-інтернаціоналістам меморіальна дошка* у парку ім. 40-річчя Перемоги. У селищі — українських вишивальниць *Бодні Я. С. могила, ЗленкоГ. К. могила.*
Поблизу сіл Прокопівки та Сені виявлено поселення черняхівської культури (3—4 ст. н. е.). Див. також ст. на термін «решетилівський». Іл.— табл. XXXII.

РЕШЕТИ́ЛІВОЧКА — річка в Полтав. обл. Тече тер. Великобагачанського р-ну. На березі Р.— с. Мала Решетилівка.

РЕШЕТИ́ЛІВСЬКА ФА́БРИКА І́МЕНІ КЛА́РИ ЦЕ́ТКІН виробничо-торгового об'єднання художніх промислів «Українські промисли». Виникла 1905 як невелика ткацька майстерня. Розмістилася в кол. садибі поміщика Хрипунова, яку придбало Полтав. губ. земство. Майстерня займала 23 робочі кімнати. Тут було встановлено п'ять дерев'яних ткацьких верстатів. Значний обсяг роботи виконували на дому. Очолила майстерню Галина Ткаченко, яка на той час закінчила Дігтярівську ткацьку школу-майстерню. Осн. увага була зосереджена на ткацтві і ручній вишивці скатертей, наволочок, покривал та купонів жіночих суконь. У 1912 у майстерні почалося впровадження вибійки. У роки громадян. війни промисел занепадає. 1922 ткацька майстерня була перетворена на пром. артіль «Троянда» з двома цехами— ткацьким і вишивальним. У 1926 артілі присвоєно ім'я Клари Цеткін. Відновила роботу у 1944. З початку 50-х років стали створювати нові малюнки для виробництва Є. О. Ребрик, В. В. Кулик, М. Г. Корольков, Г. К. Зленко. У 1960 промартіль перетворено на ф-ку. 1955 встановлено двобічний верстат, удосконалено верстат для виготовлення килимів з рослинним орнаментом. Під керівництвом інженера-конструктора Ф. В. Щербаченка сконструйовано її виготовлено килимо-ткацький верстат КТ-175 для виготовлення килимів з геом. орнаментом. Крім килимів, ф-ка виготовляє палавники та килимові доріжки, верети і тематичні килими-гобелени. Освоєно виготовлення ремізної скатерті типу плахтової тканини, покривала, рушників, наволочок. З 1970 застосовується вишивка за трафаретом. Діє експериментальна художня лабораторія. У повоєнні роки вироби ф-ки систематично експонуються на респ. та всесоюз. виставках, на міжнар.

ярмарках — у Дамаску, Парижі, Брюсселі, Лейпцігу, Торонто, Марселі, Токіо, Загребі, Брно, Лос-Анжелесі, Познані та ін. містах. Там були представлені укр. килими з полтав. орнаментом, виготовлені К. Черкун, А. А. Щегульною, Г. Мезниченко, М. Черкун, М. Хоружою, Н. Гребінник та ін. За високохудожнє виконання творів декор.-прикл. мистецтва Держ. премії УРСР імені Т. Г. Шевченка в галузі образотвор. мистецтва 1986 удостоєні художники Л. С. Товстуха (засл. художник УРСР) та Н. Н. Бабенко, килимарниці гобеленів Д. Ф. Єфремова та Г. С. Бондарець. На ф-ці працює засл. майстер нар. творчості вишивальниця О. М. Василенко. Розміщена фабрика у смт Решетилівці, вул. Леніна № 62/1. Іл.— табл. XXXII.

РЕШЕТИ́ЛІВСЬКА ФОРТЕ́ЦЯ 17—18 ст. Споруджена на поч. 17 ст. водночас із заснуванням слободи, згодом сотенного містечка Решетилівки. Служила укріпленим ядром поселення під час тат. нападів, селянсько-козацьких повстань 1-ї пол. 17 ст., визвольної війни 1648—54, Північної війни 1700—21. Розташ. на трикутному мисі — узвишші на правому боці р. Говтви та її притоки. У 17 ст. захисні огорожі фортеці складалися із земляного валу та рову, дерев'яних огорож та башт. За планом 1746 обриси фортеці наближалися до трикутника, її оточували земляні вали, рови, палісади, рогатки. До укріплення вели четверо воріт та три хвіртки. Всередині розташовувалися три дерев'яні церкви, торгові ряди, сотенні адм. споруди, інші громадські й приватні двори та будівлі. Заг. довжина укріплень сягала 630 саж. Р. ф. втратила своє значення в 2-й пол. 18 ст. (див. *Оборонне будівництво*). Залишки земляних укріплень простежуються на місцевості й тепер.

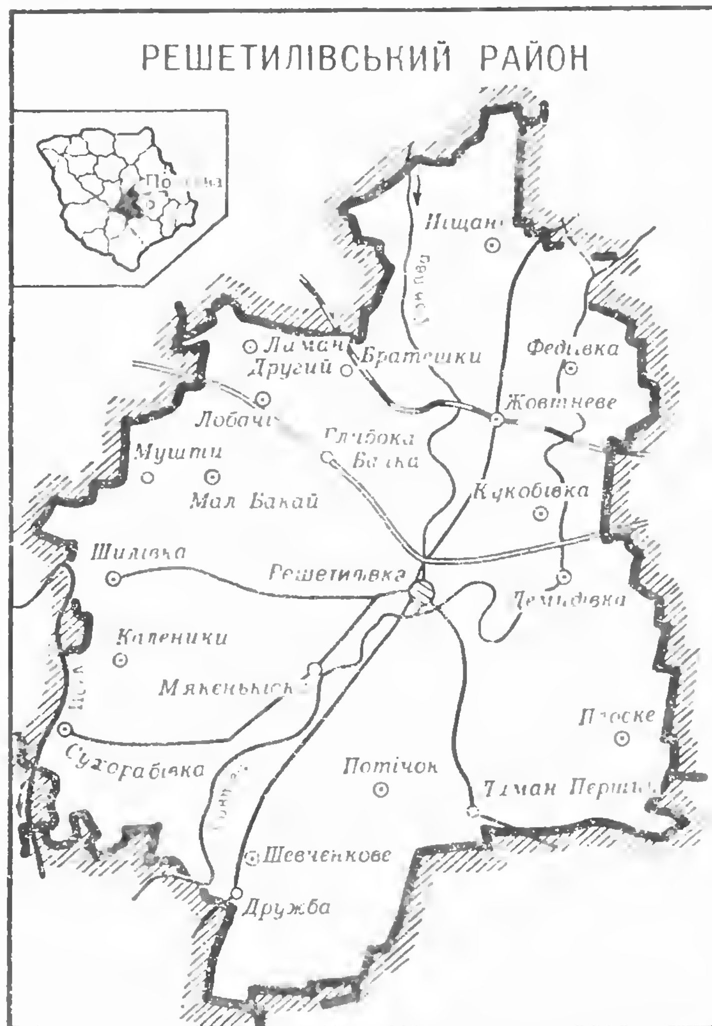
«РЕШЕТИ́ЛІВСЬКИЙ ВІ́СНИК». Газета, орган Решетилівської районної Ради нар. депутатів. Виходить з 11.IX 1991.

РЕШЕТИ́ЛІВСЬКИЙ ІСТОРИ́ЧНИЙ МУЗЕ́Й народний. Відкр. 1965 у смт Решетилівці. Площа — 153 м². У музеї налічується понад 3 тис. експонатів, з них 1156 оригінальних. Звання народного удостоєний 1982. Розташ. на вул. Леніна № 9.

РЕШЕТИ́ЛІВСЬКИЙ МАСЛОЗАВО́Д. Ств. 1928 на базі пункту прийому молока. Під час війни був зруйнований і частково відновлений після визволення Решетилівки в 1943. У 1951—55 по суті було збудовано новий маслозавод. 1992 на підприємстві діють маслоцех, цех по виробництву цільномол. продукції, сиру, цех по виробн. рідкого замінника цільного молока, цех сушки.

РЕШЕТИ́ЛІВСЬКИЙ РАЙО́Н. Знах. у центр. частині обл. Площа 1 тис. км². Населення 31,9 тис. чол. (1990). У районі 83 населених пункти, з них 74 підпорядковані сільс. Радам і 9 селищним. Центр — смт Решетилівка. Утв. 1923 (з лютого 1932 до вересня 1937 Р. р.—у складі Харків., з 22.IX 1937 — Полтав. обл.). Під час нім.-фашист. окупації (вересень 1941 — вересень 1943) з 141 населеного пункту уціліло 33, решта спалена на 25—75 відсотків, зруйновано господарство колгоспів, МТС, 7 лікарень, 3 поліклініки, 31 школу, 11 клубів, кінотеатр та ін. 1962 до складу Р. р. включено частину тер. Великобагачанського, Гоголівського і Новосанжарського р-нів. Його площа становила 2,23 тис. км², наліч. 272 нас. пункти. У сучасних межах Р. р. з 1966. Поверхня рівнинна. Корисні копалини: природний газ і нафта. З Пн. на Пд. Зх. район перерізує р. Говтва, на Зх. межі району — р. Псел. Грунти чорноземні. Площа лісів 4,1 тис. га, переважають

сосна, вільха, дуб, осика. У районі — *Михнівський заказник* респ. значення. Найбільші пром. підприємства: маслоробний з-д, асфальто-бетонний з-д, з-д «Металіст», ф-ка художніх виробів. Спеціалізація с.-г.— вирощування зернових, тех. та овочевих культур, виробн. м'яса, молока, яєць, вовни. 1990 площа с. г. становила 86,5 га, в т. ч. орної землі 71,8 га. У Р. р.— 26 колгоспів. Залізнич. ст.— Решетилівка і Братешки. Автомобільних шляхів — 376,1 км, у т. ч. з твердим покриттям — 292,7 км. У районі 53 навч. заклади: з них 9 с. ш., 16 неповних с. ш., 24 початкових, два профтехучилища, муз. і спорт. школи; 40 лік. закладів, у т. ч. лікарень — 4, фельдшерсько-акушер. пунктів — 33, 2 амбулаторії, 1 ветлікарня, Будинків культури — 15, клубів — 23, кінотеатрів — 1, кіноустановок — 41, 34 б-ки, діють 12 музеїв на громадських засадах. Видається районна газета «*Решетилівський вісник*». На тер. Р. р. знаходяться поселення доби неоліту, черняхівської к-ри, кургани та курганні групи. Див. також статті: Решетилівка, Демидівка, Жовтневе, Каленики, Кукобівка, Лобачі, Лиман Другий, Малий Бакай, М'якеньківка, Піщане, Плоске, Потічок, Сухорабівка, Федіївка, Шевченкове, Шилівка.

РЕШЕТИ́ЛІВСЬКИЙ ТКА́ЦЬКИЙ НАВЧА́ЛЬНО-ПОКАЗО́ВИЙ ПУНКТ Полтав. повітового земства. Засн. 1905. Мав відділи: ткацький і вишивальний, з 1912 — вибійчаний. 1914 був реорганізований в ткацьку навчально-показову майстерню. Тканини (різні гатунки полотна, доріжки, ковдри, гардини, килими, салфетки, рушники, ширми) й вишиті речі з класичними укр. візерунками та технікою продавались на Україні, експортувалися в зарубіжні країни. Див. *Промисли кустарні*.

РЕШЕТИ́ЛІВСЬКІ СТАТТІ́ 1709 — законодавчий акт царського уряду щодо управління Лівобереж. Україною. Складалися з 14 пунктів т. з. «просительных статей», з якими 17.VII 1709 гетьман І. Скоропадський звернувся з *Решетилівки* до Петра I, і відповідей царського уряду. Царський уряд підтвердив феод. привілеї козац. старшини, зберіг за нею адм.-судову владу, заборонив рос. воєводам втручатися в справи адм. управління. Водночас Р. с. посилили залежність гетьманського уряду від царату. Були спрямовані на дальшу ліквідацію політ. автономії Лівобереж. України.

РЕШЕТИ́ЛІВЦЯМ — ВО́ЇНАМ-ІНТЕРНАЦІОНАЛІ́СТАМ МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА. Встановлена у Решетилівці в парку ім. 40-річчя Перемоги на честь воїнів-інтернаціоналістів Пустовара Віталія Петровича (1960—80) та Веклича Ігоря Миколайовича (1969—88, див. *Векличу І. М. меморіальна дошка*), які загинули під час проходження військ. служби

на тер. Афганістану. Дошка — мармур, відкрита 1990.

РЕШЕ́ТНИКИ (до 1946 — Старі Санжари) село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. за 17 км від райцентру і за 6 км від залізнич. ст. Мала Перещепина (на лінії Полтава — Кременчук); за 5 км — автомагістраль Полтава — Кіровоград. 1572 ж. (1990). Заснування Нових і Старих Санжар відноситься до поч. 17 ст. і приписується польському шляхтичу Козаковському (можливо Казановському). Назва походить від тюркського «санчаров» — брідок, урочище. Згодом тут через Ворсклу проходив Чумацький шлях. У 1946 село перейменовано на честь Героя Рад. Союзу І. Г. Решетника. Перша згадка про село як сотенного містечка відноситься до 15.IV 1659. Ця дата стоїть на листі Полтав. полковника Кирила Пушкаренка до царя Олексія Михайловича. 1859 в м-ку налічі. 693 двори, 4636 ж., сільське управління, три ярмарки на рік. 1910 у селі з 20 хуторами — 1092 двори, 5797 ж. На той час було 5 церков — Миколаївська (1857), Покровська (1868), Преображенська (1887), Троїцька (1862), Успенська (1883). Дві парафіяльні школи, земське училище (з 1846).

Рад. владу встановлено в січні 1918. Центр сільради. З 1923 — Мачуського р-ну Полтав. окр. 6711 ж. У 1926 — 1215 господарств, 5599 ж. У період нім.-фашист. окупації (17.IX 1941 — 22.IX 1943) розстріляно 10 чол., відправлено в Німеччину 374 чол. Р.— центр. садиба колгоспу «Червона зірка» (спеціалізація — вирощення м'ясної худоби). У селі є нафтопромисел, відділення зв'язку, АТС (107 номерів), побуткомбінат, лікарня (на 25 ліжок), вет. дільниця, Будинок культури (на 450 місць), 2 б-ки (19,4 тис. од. зб.). Електрифіковано 1958, радіофіковано 1959, телефонізовано 1979. Уродженцями села є рос. рад. письменник Г. М. Рибас (1919—77), нар. арт. РРФСР, соліст Ленінгр. театру опери і балету ім. С. М. Кірова М. М. Середа, викладач Харків. консерваторії Г. І. Головня, співачка О. Н. Калиниченко. У селі — братська могила рад. воїнів, полеглих 1941 при обороні і 1943 при визволенні від гітлерівців. Споруджено 1957 пам'ятник землякам, які загинули (321 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни, пам'ятний знак на місці висадки десанту рад. бійців в ніч на 13 серпня 1943. В ур. Городок скіфський могильник 7—3 ст. до н. е., слов'яно-руські городища 8—10, 10—11 та 13 ст.

РЕШЕ́ТНИКУ І. Г. ПА́М'ЯТНИК у с. Вільному Машівського р-ну. Встановлений 1967 на честь Решетника Івана Григоровича (1924—45) — Героя Рад. Союзу. Н. у с. Василівці (тепер Вільне). 1942 пішов добровольцем на фронт. Брав участь у боях на Донському, Воронежському та 1-му Укр. фронтах. Звання удостоєний 1943 за мужність і відвагу, виявлені під час форсування Десни. Після поранення 1944 закінчив Саратовське танкове уч-ще і повернувся на фронт. Загинув у бою за Берлін. Пам'ятник — залізобетонне погруддя (вис. 1,4 м) на постаменті (вис. 2,1 м). Виготовлений у Дніпропетровських художніх майстернях.

РЖА́ВЕЦЬ — річка в Полтав. обл., права прит. р. Сули (бас. Дніпра).

РИ́ГИ — село Лохвицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Весела-ви і Пестичевське. Розташ. в долині р. Сулиці, за 7 км від райцентру і за 17 км від залізнич. ст. Сула. 510 ж. (1990). Відома згадка про село відноситься до 1721, коли в ньому налічі. 16 господарств. Входило до Лохвицької сотні Лу-

бенського полку; з кін. 1781 — Лохвицького пов. Черніг. намісництва, з 1796 — Малорос., з 1802 — Полтав. губ. 1859 в Р. числилося 115 дворів, 698 ж., Вознесенська церква (дерев. з окремою дзвіницею, 1792), б-ка. У 1900 в Р. було 3 громади (козаків, селян-власників і казенних селян), 282 двори, 652 ж., церковнопарафіяльна школа. 1910 — 172 двори, 947 ж.

Рад. владу проголошено 21.I 1918. 1923 — центр сільради Лохвицького р-ну Роменського округу. 1038 ж. Того ж року організ. першу с.-г. артіль «Дружба»; ств. парт. орг-цію, 1924 — комсомольську. У 1928 утв. колгосп «Нова думка». Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941 — 13.IX 1943) діяла підпільна група. У повоєнні роки колгосп «Нова думка» перейменовано на ім. М. С. Хрущова. 1958, після приєднання до нього колгоспів «Червоний колос» (с. Венслави) та «Жовтнева революція» (с. Пестичевське), дістав назву останнього. Тепер у Р.— неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, Будинок культури на 250 місць, б-ка (9,6 тис. од. зб.), кіноустановка. У селі пам'ятник В. І. Леніну (1967) і пам'ятник односельцям, що загинули (176 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1969).

Собор Різдва Богородиці у смт Козельщині. Фото поч. 20 ст.

РИМАРІВКА — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села: Змажине, Максимівка, Цимбалове. Розташ. на р. Груні, за 11 км від райцентру та за 9 км від залізнич. ст. Гадяч. 1033 ж. (1990). Засн. в 16 ст. Згадується в істор. документах 17 ст., значиться на карті Г. Л. де Боплана. У 2-й пол. 17 ст. відноситься до *Гадяцького замку*, за гетьмана І. Самойловича була віддана бунчуковому товаришеві С. Гречаному, що підтверджено універсалом гетьмана І. Мазепи від 1689. За переписом 1859 в Р. (село власницьке і козацьке) 219 дворів, 1907 ж., дерев. Покровська церква (побуд. 1783 колезьким асесором Г. Є. Stationіславським замість старої. Тут зберігалися давні рукописні книги: євангеліє і требник 16 ст.), церковна сторожка, б-ка, попечительство, 2 школи грамоти, поч. нар. уч-ще І. І. Маслова, земське нар. уч-ще, приватний жін. пансіон. 1900 у Р. Краснолуцької вол. (з хут.) 524 двори, 3054 ж., діяла земська школа. 1910 у Р. Гадяцького пов. 336 дворів, 2035 ж., нова Покровська церква (1906), церковнопарафіяльна школа.

Рад. владу проголошено у січні 1918. На 7.IX 1923 у Р.— 2438 ж., підпорядковані 9 нас. пунктів. У 1924 ств. комуну «Незаможник», 1925 — ТСОЗ «Об'єднання», 1930 — колгосп «Вперед». Під час нім.-фашист. окупації (27.IX 1941 — 11.IX 1943) гітлерівці закатували 12, вивезли на примусові роботи до Німеччини 218 жителів села. Діяла підпільна комсомол. група, яку очолював І. Ф. Литовка. У лютому 1989 від колгоспу «Прапор комунізму» відокремився колгосп «Україна». Тепер у селі розташ. його центр. садиба (м'ясо-зернового напряму, тех. культури), с. ш., дільнична лікарня (25 місць), дитсадок (160 місць), клуб на 150 місць, б-ка (14,9 тис. од. зб.), споживче т-во, ветдільниця, по-

буткомбінат. Уродженець села — Герой Рад. Союзу (1943) М. Ф. Лимонь (1918—79, похований у Гадячі). У селі споруджено мемор. комплекс: пам'ятник (1953) на братській могилі рад. воїнів, які загинули (46 чол.) при визволенні села 1943 від нім.-фашист. загарбників, та стела (1972) з прізвищами воїнів-односельців, полеглих (362 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Братська могила борців за владу Рад, загиблих 1920 — 22 (пам'ятник 1957).

«РИТМ» — фабрика. Заснована 1933 як цех по ремонту і реставрації музичних інструментів. Містився в пристосованому приміщенні (Полтава, вул. Фрунзе № 36). 1946 цех був перетворений на Полтав. фабрику баянів. З 1956 почалося виробн. акордеонів — основна спеціалізація фабрики й тепер. Цех ширпотребу виготовляє дитячі пластмасові іграшки. Сучасна назва з 1989. Адреса: вул. Пушкіна № 42.

«РІДНЕ СЛО́ВО». Щоденна літ.-громад. і політ. газета, виходила у Полтаві 1918—19 за редакцією П. Тищенка.

«РІДНИЙ КРАЙ». Укр. тижневик (згодом — двотижневик), громадський і літературно-наук. часопис. Виходив 1905—07 у Полтаві, 1908—14 — у Києві, 1915—16 — у Гадячі. Засновники журналу: адвокат М. А. Дмитрієв (1867—1908; див. *Дмитрієва будинок*) та письменники Панас Мирний і Г. Коваленко (1868—1937). Перший видавець Г. І. Маркевич (див. *«Маркевича Г. І. книгарня»*). Редагували: Г. Коваленко, М. Дмитрієв (з № 27), Олена Пчілка (див. *Пчілці Олені меморіальна дошка*). У 1906, 1908—14 до «Р. к.» виходив додаток *«Молода Україна»*. Адреса редакції: у Полтаві — бульвар Котляревського (кол. вул. Протопопівська № 41, 1907).

РІЗДВА́ БОГОРО́ДИЦІ СОБО́Р. 1) У смт Козельщині. 1-й Р. Б. с. *Козельщинського Різдва Богородиці монастиря* збуд. 1882 (1906 розібраний і перенесений у Катериносл. губ.). Проект нового собору запропонував київ. арх. В. М. Ніколаєв, але він був відхилений і проект доручили скласти полтав. єпарх. арх. С. В. Носову. Будівельні роботи розпочалися 1900 під керівництвом підрядчика В. П. Тарапушенка і закінчилися 1903. Внутрішнє оздоблення тривало до 1906, коли собор було освячено. Р. Б. с. мурований, п'ятибанний, хрещатий у плані, з багатоярусною дзвіницею з зх. боку. Має оригінальне конструктивне рішення: внутрішній простір перекрито без відокремлених опор за допомогою арок, п'яти яких розміщені майже на рівні підлоги впритул до наріжних стін. Перетинаючись вони утворюють четверик, який за допомогою парусів переходить у круглий барабан, прорізаний вікнами, що несе центр. баню. Менші бані увінчують невеликі бічні компартименти. Собор мав щиро оздоблений інтер'єр. Його окрасою був складний іконостас, виготовлений майстрами моск. фірми Менціоні

Церква Різдва Богородиці у Полтаві. Фото поч. 20 ст.

з білого мармуру з використанням вставок із зеленого оніксу, чеканки, позолоти, мозаїки. Мав 89 ікон, які виконав моск. худож. Гур'янов. Розписи інтер'єру здійснив худож. М. І. Мурашко. Обабіч гол. входу було вміщено мармурові дошки: одна сповіщала про відвідини храму 1904 царем Миколою II, а друга наводила роки будівництва. Після закриття 1929 монастиря у Р. Б. с. влаштували театр. У роки окупації відновив діяльність, але у повоєнні роки знову був закритий. 1990 переданий православній громаді і реставрується. Іл.— табл. XXVII. 2) У м. Пирятині. Зведений 1781 на замовлення полкового есаула А. М. Ільченка. Спочатку мав вигляд прямокутника, витягнутого з Сх. на Зх. і своїми формами повторював традиційні тридільні дерев. церкви того часу. Після перебудов 19 ст. перетворився на тринефний, п'ятибанний храм. 1980 завершено реставраційні роботи за проектом арх. В. І. Корнеєвої. Зараз собор являє собою муровану одноярусну, прямокутну в плані, тридільну споруду. Фасади завершені карнизом нескладного профілю з трикутними фронтонами. Центр. частина перекрита склепінням і завершена восьмигранним барабаном з банею, яка нагадує форми дерев. церков.

Церква Різдва Іоанна Предтечі в Лубнах. Фото поч. 20 ст.

Поверхня стін прикрашена складною ліпниною наличників, характерних для укр. барокко. Р. Б. с. — унікальна і своєрідна споруда, що тісно пов'язана з дерев. монументальною архітектурою. 1990 переданий релігійній громаді. Іл.— табл. XXXII.

РІЗДВА́ БОГОРО́ДИЦІ ЦЕ́РКВА 1) У м. Лохвиці. Зведена 1763—71 на кошти П. Калнишевського на місці попередньої, що згоріла. Будувалася майстрами І. Бродацьким і В. Волошиненком на зразок Троїцької церкви в Лубнах. Дерев., хрещата в плані, п'ятиверха. Іконостас виконав житель с. Бибці козак П. Васильєв, який за контрактом забов'язався: «иконостас малярскою і золотарскою роботами іздѣлать... золотом червоним, а поле между тем имеющоеся серебром, а по серебру баканом венецейским покрывать. На гладком золоцению мѣстами, где широко, церковного золотою ж здѣлать на наместних и на всех иконах венецкими красками добрыми и растворенным золотом, гдѣ только надобно бедет также во внутрѣ церкви всѣ стени и верхи выбелить, а в банях склепения помальовать...». У справі будівництва Р. Б. ц. згадується також іконописець Шушлянський. Не збереглася. 2) У Полтаві. Перша дерев. Р. Б. ц. згоріла 1771. На її місці 1775 Луценком і Лаврентієвим була збуд. нова дерев. церква, яка існувала до 1896 (перенесена до с. Новопарафіївки Костянтиноградського пов.). 1896—99 на Подолі зведено муровану Р. Б. ц. у псевдовізантійському стилі. Одноверха, хрещата у плані, пд. і пн. рамена завершені півкруглими екседрами. Між ними і апсидою вбудовано невеликі прямокутні у плані об'єми. Масивний центр. четверик увінчано світловим куполом на круглому барабані. З зх. боку сполучалася з багатоярусною дзвіницею. Діяла церковнопарафіяльна школа. 1931 Р. Б. ц. за-

крита і згодом розібрана. 3) У Василівці (тепер с. Гоголеве Шишацького р-ну). Збудована 1821 на тер. *Гоголів-Яновських садиби* батьками М. В. Гоголя, яких згодом було поховано біля церкви (див. *Гоголів-Яновських В. А. та М. І. могили*). Мурована, хрещата в плані, увінчана півсферичним куполом на восьмигранному барабані. У 20-х рр. 19 ст. збудовано дзвіницю і огорожу. 1896 поруч споруджено церковнопарафіяльну школу. Р. ц. не збереглася, розібрана 1959. Див. іл. на с. 187.

РІЗДВА́ ІОА́ННА ПРЕДТЕ́ЧІ ЦЕ́РКВА у м. Лубнах. Збуд. у 18 ст. рос. майстрами на замовлення таємного статського радника І. К. Зінченка та ради Братської учительської школи. Мурована, в одному зв'язку з дзвіницею. Діяла також братська однокласна церковнопарафіяльна школа. Не збереглися.

РІЗДВА́ ЦЕ́РКВА у с. Вергунах Хорольського р-ну. Збудована 1801—07 у стилі ампір як усипальниця поміщиків Базилевичів. Вважають, що автором проекту міг бути арх. М. О. Львов. За типом мурована однобанна ротонда (загальна висота понад 28 м) з прямокутною апсидою і зх. притвором, над яким були дві невеликі башти дзвіниці. Має сім входів; головний, пд. і пн. прикрашено портиками доричного ордера з трикутними фронтонами. 1911 інтер'єр центр. зали було розписано студентами петерб. Академії мистецтв. Р. ц. має багато спільних рис з *Миколаївською церквою* у смт Диканьці.

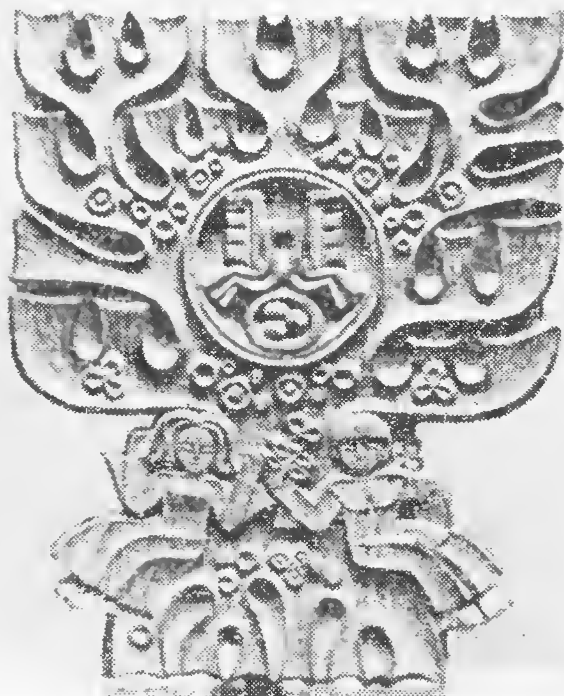
РІ́ЗЬБЛЕННЯ ХУДО́ЖНЄ — вид укр. нар. декоративно-ужитк. мистецтва, виготовлення з дерева частин і деталей будівель, ходового транспорту, меблів, культових речей, предметів хатнього вжитку, малої пластики. Цехи, що об'єднували ремісників, у т. ч. теслів, бондарів, стельмахів, меблярів, виникли в серед. 17 ст. у Полтаві, Кобеляках, згодом — у Гадячі. Скасування кріпацтва 1861 й розвиток капіталіст. відносин сприяв новим формам кустарного виробництва, якими опікувалося Полтав. земство. Воно засн. широку мережу навч. закладів, надавало тех. допомогу, турбувалося про добробут і репрезентацію виробів на виставках. З 1922 майстри обробки дерева об'єдналися в 21 артіль (189 чол.) системи «Українкустарспілка». На цей період припадає діяльність теслярсько-різьбярських майстерень у Полтаві, Великих Будищах і Переяславі. 1929—60 функціонувала спеціалізована ф-ка «Спорт і культура» у Полтаві з філією у с. Жуки. Асортимент: побутові речі, статуетки, сувеніри, різьблені лінійними візерунками. Їх у значній кількості експортували. У повоєнну добу Р. полтав. краю значно пішло на спад і лише працівники сувенірного цеху Кременчуцького лісгоспзагу (з 1969) виготовляють традиц. предмети з тригранно-виїмчастим різьбленням. На Полтавщині історично склалися художні й реміснцькі осередки обробки дерева, кожний з них має свої особливості. Серед найзначніших Групь і Куземин Зіньків. пов. Чепурно зроблені ремісниками вози,

Церква Різдва у с. Вергунах. Фото 1969.

сани, колеса знаходили збут у Катеринославі, Чернігові і Харків. губ. Для Золотоніського пов. (Веремiївка, Васютинці) характерне суцільне заповнення площини розетками, зірками, зернятками на санях і возах, щедре вживання поліхромії на круглих і хрестоподібних мисках, мисниках, дверних одвірках, віконницях. Неглибокі врізані групи орнаментів прямолінійних форм на спинках і насадах возів — для Миргородського пов. (Велика Багачка). Колеса для волових і кінних возів, чумацьких маж робилися у Попівці, Хомутці, Мачухах, Зуївцях. Довершені простих форм ложки виготовляли у Хитцях Лубенського пов., складніших — косарські ложки, держаки яких завершувалися головами коней,— у Групі. Там само робили чумацькі коряки й миски, михайлики (корячки для пиття) з лінійними візерунками. Пряникові форми із зображенням птахів, рибок, коників — у Золотоноші, мотивів сонця, хреста, «дерева життя» — у Великих Будищах, рослинні галузки й букети — в Устивиці, Яреськах. Окрему групу складають пряникові форми з людськими постатями — берегині (жінки з піднятими руками), вершники, інколи — улюблена в народі композиція «Козак Мамай». Серед хатніх прикрас виділялись мисники й божники з поглибленим різьбленням, краї яких мали фігурні прорізи. У мемор. будинку І. П. Котляревського у Полтаві (див. *Котляревського І. П. садиба*) зберігся унікальний різьблений сволок з написом і датою 1705.

Рельєф «Чари».
Художник П. І. Волик, 1973.

Значну мистецьку вагу становило церковне Р. х. (сницарство), куди, крім іконостасів, входили також аналікіоти, хрести, постаті святих, янголів. Як правило, їх різьбили з м'яких порід дерев й фарбували золотом. Відомо, що іконостаси на Полтавщині виготовляли: Стефан Мутяниця для Преображенського собору *Мгарського монастиря* біля Лубен (1685), Сисой Шалматов—для соборів Лубен, Лохвиці, Ромен, Полтави (1763—73). Полтав. класичне нар. Р. включає техніки: тригранно-виїмчасте різьблення (побутових речей, меблів, споруд), рельєф (в оздобленні іконостасів, кіотів), а також круглу пластику. Остання у вигляді зооморфних чи антропоморфних додатків до предметів щоденного вжитку (ложки, ополоники, сільнички, коряки), завершень на мисниках, полицях, балок хат (коники) започаткована в сивій давнині і дійшла до поч. 20 ст. Різьбярі вживали обмежену кількість простих лінійних форм: прямі й ламані лінії, порізки, трикутні, прямокутні та ромбоподібні форми, «підківки», горошинки. До них долучали розетки: прості (спіраль, павутинка, вихор або «млинок», з трикутників, «сливок») або ускладнені. Вперше вироби нар. митців і ремісників експонувалися на виставках сільс. творів на Іллінському ярмарку в Ромнах (1846, 1847, 1848) і в Полтаві (1851, 1853). У значній кількості різьблені речі, дрібна пластика, меблі

представлялися на виставках України та за її межами. За описами й каталогами виставок 2-ї пол. 19 — поч. 20 ст. відомо ймення талановитих нар. митців. Серед них: дід, батько й син Іван, Федот і Прокіп Юхименки з Великих Будищ, Гаврилко Кулько, Федір Коваль з с. Жуки, Павло Команко з Полтави, Яків Іщенко з Гадяча, ложкарі Федір Процота та Марко Шапоренко з Лубен. пов. Різьбярі 20 ст.: Яків Хазабулний, Василь Гарбуз, Антон Голуб (експоненти міжнар. виставки 1937 у Парижі), Іван Коваль, Валентин Пагнибіда, Микола Заперковний. Р. х. Полтавщини досліджував В. П. Лапа (1937). Зразки худож. різьбленого дерева зберігаються в музеях Полтави, Києва, Кременчука, Лохвиці, Лубен, Миргорода. У 1912—13 Полтав. губ. земство видало серію альбомів кустарного складу «*Украинское народное творчество*». Див. *Ремісничі навчальні заклади* земські.

РІ́ЧИЦЯ — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Псла (бас. Дніпра).

РІЧИ́ЩЕ. Річки в Полтав. обл. 1) Ліва прит. р. Псла (бас. Дніпра). 2) Ліва прит. Дніпра. Тече тер. Кобеляцького р-ну.

«РОБІТНИ́К». Газета, виходила 1925—27 у Полтаві. Див. «*Робітник Полтавщини*».

«РОБІТНИ́К КРЕМЕНЧУ́ЧЧИНИ». Щоденна газета. Орган Кременчуцького окружкому КП(б)У, окрвиконкому, окрпрофради та міськради міськкому КП України та міськради. Виходила під цією назвою 1926—41, 1944—59. Об'єднана з районною газ. «*Перемога*».

«РОБІТНИ́К ПОЛТА́ВЩИНИ». Щоденна газета, орган Полтав. окркому КП(б)У, окрвиконкому, окрпрофради та міськкому. Виходила 1925—30 у Полтаві. У 1925—27 мала назву «*Робітник*». У червні 1930 видання припинено. Влилася в газ. «*Більшовик Полтавщини*».

«РОБСЕЛЬКО́Р». Газета робсількорів Кременчуччини. Видання газ. «*Робітник Кременчуччини*». Виходила 1933 і 1936 у Кременчуці (у 1933 мала назву «Робселькор Кременчуччини»).

«РОБСЕ́ЛЬКО́Р КРЕМЕНЧУ́ЧЧИНИ». Газета, виходила 1933 у Кременчуці. Див. «*Робселькор*».

«РОБСЕ́ЛЬКО́Р СЕНЧА́НЩИНИ». Видання газ. «*Ленінським шляхом*». Виходило 1935—36 два рази на місяць у с. Сенчі.

РОГІ́ЗНА — річка в Полтав. обл., кол. рукав р. Ворскли (бас. Дніпра). Текла поблизу м. Полтави. 1814 з влаштуванням греблі біля х. Трибів Р. стала новим руслом р. Ворскли.

РОГОЗЯ́НКА — ручай у Кременчуцькому р-ні Полтав. обл., прит. Стогнійки.

РОЗБИ́ШІВКА — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Веселе, Качанове, Крамарщина. Розташ. в заплаві р. Хоролу, за 33 км від райцентру і за 15 км від залізнич. ст. Венеславівка. 1639 ж. (1990). Р. засн. у 17 ст., належала Вишневецькому. Значиться на карті франц. інженера Г. Л. де Боплана (перша пол. 17 ст.). На поч. 18 ст. у селі з'явилися володіння С. В. Рогозинського. 1764 — у складі Гадяцької першої сотні Гадяцького полку. З 1781 відносилася до Лохвицького, згодом до Гадяцького пов. Черніг. намісництва, з 1796 — Малоросійської, з 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 в Р. (село власницьке і козацьке) 254 двори, 2116 ж., мурована Свято-Духівська церква (побуд. 1789 Р. С. Пламенцовим), при ній б-ка, сторожка; 2 фабрики (одна з них сукноробна). На час селян. реформи 1861 Р. належала Олександрі та Марії Оболенським. На 1900 у Р. Сергіївської вол. діяла громада селян-власників, 496 дворів, 2562 ж., 2 земські школи

(1881). У 1910 — 544 двори, 3338 ж., 2 парових млини.
Рад. владу проголошено у січні 1918. На поч. 1922 у селі діяла агроном. с.-г. школа. У 1929 утв. ТСОЗ (15 дворів). 1931 — колгосп «Перемога». Під час нім.-фашист. окупації (20.IX 1941—10.IX 1943) гітлерівці до Німеччини вивезли понад 100 жителів села. З 1950 колгосп має назву «Шлях до комунізму». Згодом до нього приєднано колгоспи «Більшовик» (1958), «Перше травня» (1960). У селі — центр. садиба колгоспу «Шлях до комунізму» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, АТС, с. ш., школа-інтернат (158 учнів), дільнична лікарня (25 місць), дитсадок на 50 місць, Будинок культури на 450 місць, б-ка (19,3 тис. од. зб.). Уродженцем Р. є: укр. патологоанатом Є. І. Чайка [1902—76; доктор мед. наук (з 1940), професор (з 1940); засл. діяч науки УРСР (з 1957)]. Споруджено пам'ятники (1965): на братській могилі рад. воїнів, загиблих (40 чол.) при визволенні 1943 села від гітлерівців, та воїнам-односельцям, полеглим (286 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

«РОЗГО́РНУТИМ ФРО́НТОМ». Газета, орган Бригадирівського РК КП(б)У, райвиконкому, райради профспілок. Виходила 1930—33 у Козельщині Харків. (з 1937 — Полтав.) обл. У 1933 Бригадирівський р-н перейменовано на Козельщинський. 1941 видання припинено.

«РОЗГО́РНУТИМ ФРО́НТОМ». Газета, орган Семенівського РК КП(б)У та райвиконкому. Виходила 1931—36 у Семенівці.

«РОЗКО́ПАНА МОГИ́ЛА» МАЙДА́Н. Знаходиться на лівому березі р. Ворскли, біля с. Лихачівки Котелевського р-ну серед курганного могильника доби бронзи — скіфського часу. Вперше описаний 1857 Філаретом, обстежений у кін. 19 ст. І. А. Зарецьким, 1952 — Б. А. Шрамком, 1953 — Г. Т. Ковпаненко та ін. Являє собою насип округлої форми діаметром 110 м і висотою 11 м, всередині якого є заглибина діаметром 35 м. Навколо кургану — рів глибиною до 2 м. На Пн. Сх. від «Розкопаної Могили» збереглися два відтинки валу висотою 1,5 м, від яких відходить ще один вал довжиною понад 40 м і висотою до 2 м. У цілому курган має вигляд кільцевого валу з п'ятьма розривами. Насип задерновано. Поряд зібрані уламки античних амфор. Пам'ятка є залишками великого кургану скіфського часу, пошкодженого селітряним виробництвом 17—18 ст. (див. *Майдани*).

РОЗСОША́НСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — бот. заказник (з 1982). Цінні насадження. 1967 посаджені горіх ведмежий, ліщина. Розташ. на тер. Розсошанського лісництва, поблизу с. Пожарної Балки Полтав. р-ну. Перебуває у віданні Полтав. лісгоспзагу. Площа 15,7 га.

РОКИ́ТА — річка в Кременчуцькому р-ні Полтав. обл., прит. Дніпра.

РОКИ́ТА — село Великобагачанського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Андрущине, Бондусі, Говори, Кравченки та Малинщина. Розташ. за 33 км від райцентру та за 52 км від залізнич. ст. Гоголеве. 986 ж. (1990). Виникло в 2-й пол. 18 ст. як група Рокитянських хуторів. За переписом 1859 в них наліч. 75 дворів, 723 ж. У найбільшому з хуторів (Великій Рокиті) у 1860 на кошти підпоручика Ф. Ф. Кодинця була побуд. дерев. Дмитріївська церква з дзвіницею, при якій діяли б-ка та церковнопарафіяльна школа. За переписом 1900 у селі Р. Рокитянської волості Хорольського пов. — 64 двори, 375 ж. У 1910 тут працювали 2 парових млини.
Рад. владу проголошено в січні 1918. 1920 ств. комнезам. За пере-

писом 1926 у с. Мала Рокита Рокитянської сільради Остап'ївського р-ну Лубен. округу — 69 дворів, 321 ж. У 1930—31 організ. колгоспи «Червоний колос», «Червоний партизан», «Червоний промінь» та «Краще життя». У період нім.-фашист. окупації (14.IX 1941 —23.IX 1943) гітлерівці повністю спалили село, вивезли до Німеччини 101 чол. У селі — колгосп «Маяк комунізму» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, АТС, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, 6 ка (14,6 тис. од. зб.). Пам'ятники: воїнам односельцям, що полягли (148 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957), та В. І. Леніну (1967). Братська могила рад. воїнів, які загинули 1943 під час визволення села від гітлерівців.

РОКИ́ТНЕ — село Кременчуцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Онищенки, П'ятихатки, Романки, Щербаки. Розташ. за 20 км від райцентру та за 3 км від залізнич. роз'їзду Калачевський. 1111 ж. (1990). За переписом 1859 — хутір, що налічу. 6 дворів, 49 ж. У 1900 в Р. Потіцької вол. Кременчуцького пов.— козацька і селян власників громади, 319 дворів, 2138 ж., церква, при якій діяла церковнопарафіяльна школа (1905 закрита поміщиком Калачевським), 2 школи грамоти. 1917 відбувся сел. виступ, під час якого були спалені маєтки поміщика Вогнивенка й заарештовано Калачевського.

Рад. владу проголошено на поч. 1918. За переписом 1926 у Рокитнянській сільраді — 29 хуторів, 710 дворів, 3331 ж. У 1929 з'явилися перші колгоспи: «Комінтерн», «Червоний сніп», ім. В. І. Чапаєва та ім. Т. Г. Шевченка, з яких 1935 було утв. 2 с.-г. артілі: «Вільний селянин» та ім. К. Є. Ворошилова. 1933 був ств. радгосп. У тому ж році з'явилася парт. організація. У роки нім.-фашист. окупації (7.IX 1941—27.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 186 чол. У селі — радгосп «Рокитнянський» (тваринницького напряму), відділення зв'язку, с. ш., 2 фельдшерсько-акушер. пункти, 2 дитсадки, клуб на 50 місць, 6 ка (13,1 тис. од. зб.), їдальня. У селі жив та помер укр. композитор М. М. Калачевський (1851 — між 1910—12; див. *Кременчук*). Встановлені пам'ятники: В. І. Леніну (1967), на могилі М. М. Калачевського (1914), на братській могилі рад. воїнів, загиблих 1943 (1958).

РОМА́НИХА — правий рукав р. Ворскли (бас. Дніпра). Тече тер. Котелевського р-ну.

РОМАНІ́ВСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — гідролог. заказник (з 1979). Болотний масив. Розташ. поблизу с. Романівки Зіньківського р-ну. Перебуває у віданні колгоспу імені М. В. Фрунзе. Площа 50 га.

«РОМА́ШКИ» ТОВАРИ́СТВА БУДИ́НОК у Полтаві. Споруджено 1901 в стилі модерн за проектом арх. О. І. Ширшова. Мурований, двоповерховий. Розміщення на розі вул. Ново-Петровської та Кузнецької (тепер Гагаріна та Пушкіна) визначило трикутну форму плану. У залах 1-го поверху розташ. аптека, на 2-му — кабі-

Полтава. Будинок товариства «Ромашка».

нети. Добровільне благодійне мед. тов-во «Ромашка» проводило боротьбу з туберкульозними захворюваннями на Полтавщині. У новому будинку було засн. дослідницький протитуберкульозний центр. Пошкоджений у роки війни, 1954 відбудований для обл. контори книготоргу. Розташ. на вул. Пушкіна № 16.

РОМЕ́Н — місто у *Переяславській землі*. Вперше згадане в Лаврентіївському літописі під 1096 як одне з міст-фортець, що захищали сх. кордони Київ. Русі від нападів половців. Збереглися залишки городища на тер. сучасного м. Ромен Сумської обл., на березі р. Ромен в ур. Підгородок, описані В. Г. Ляскоронським. Розташ. на мису трикутної форми (висота над заплавою 3744 м), довжина 180 м, шир. від 20 до 90 м. Збереглися ділянки валу. Культурний шар (потужність до 1,5 м) перекопаний. Знахідки — кераміка кін. 11 — серед. 12 ст. зберігаються в місцевому краєзнавчому музеї.

«РО́МЕН». Довідкова с.-г. торг. газета Роменського т-ва сільських господарств. Виходила в м. Ромнах Полтав. губ. 1910—16 один раз на тиждень.

РО́МЕНСЬКИЙ О́КРУГ — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 з Роменського і Гадяцького пов., 6 волостей Лохвицького пов., 2 волостей Миргородського та 2 волостей Прилуцького пов. Полтавської губ. і 2 волостей Лебединського пов. Харківської губ. Замість 55 волостей і 268 сільрад ств. 14 р-нів [Бірківський (Синівський), Бобрицький (Перекопівський), Великобубнівський, Веприцький, Гадяцький, Глинський, Засульський (Роменський), Капустинський, Липово-Долинський, Лохвицький, Недригайлівський (Коровинський), Петрівський (пізніше Петрівсько-Роменський), Сильченківський (Березівський, ще Талалаївський), Смілівський, Хмелівський] і 169 сільрад. Площа — 6165 кв. верст, населення — 477 784 чол. Окружний центр — м. Ромни. 13.III 1925 ліквідовано Хмелівський р-н. Райцентр Роменського р-ну перенесено із м. Ромни в с. Засулля і р-н перейменовано на Засульський; райцентр Коровинського р-ну перенесено в с. Недригайлів і р-н перейменовано на Недригайлівський; райцентр Бірківського р-ну перенесено в с. Синівку і район перейменовано на Синівський; райцентр Бобрицького р-ну перенесено з с. Бобрик у с. Перекопівку, а район перейменовано в Перекопівський. 1925 Р. о. складався з 13 районів, 188 сільрад. 13.VI 1930 Р. о. розформовано.

Ромни. Панорама. Фото поч. 20 ст.

РО́МЕНСЬКИЙ ПОВІ́Т — адм.-тер. одиниця. Ств. 16.IX 1781 в складі Чернігівського намісництва. Центр — м. Ромни. Указом від 30.XI 1796 віднесений до Малоросійської губ. 27.II 1802 — до новоутвореної Полтав. губ. Площа — 2285,2 кв. версти. Знаходився у пн. частині Полтав. губ. Землі в повіті — 223 871 десятина. На початку 1923 волостей у повіті 22, площа — 236 146 дес., населення — 294 861 чол. Розформований постановою ВУЦВК від 7.III 1923.

РОМОДА́Н — селище міського типу Миргород. р-ну, центр селищної Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Конюшеве, Сотницьке, Шарківщина. 4954 ж. (1990). Виник на велико-

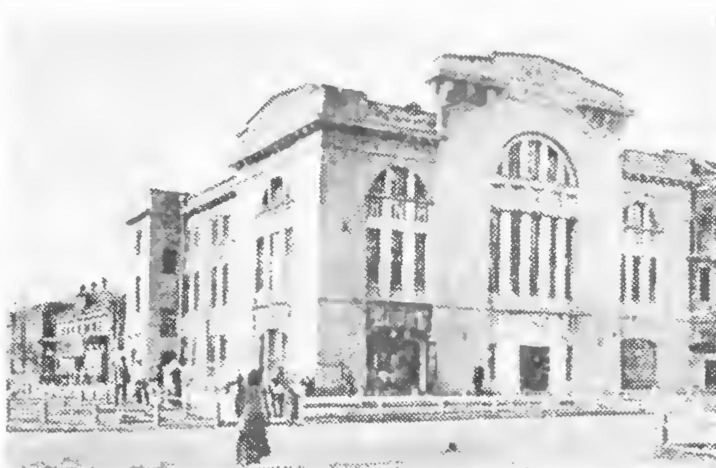
му торговому шляху, який називався Ромоданівський або Ромоданом. У 18 ст. згадується хут. Ромоданівський, що належав до першої Миргород. сотні Миргород. полку. У 1859 Р.— поміщицьке село Миргород. пов., 95 дворів, 795 ж. Після реформи 1861 Р. і навкол. землями володіли поміщики Білявські, Леонтовичі, Родзянки, Ковалевські. Частина земель сучас. тер. Ромоданівської селищної Ради належала Мгарському монастиреві. На поч. 80-х років 19 ст. село належало до Кибинської волості, в ньому було 79 садиб. 1881 розпочалося буд-во залізнич. колії Кременчук—Бахмач, а в 1888 через Р. пройшла друга залізнич. колія Київ — Полтава — Харків. Буд-во ст. Ромодан завершено 1896. У кін. 19 ст. в Р. діяв елеватор, пар. училище, 2 тис. ж. У 1897—1900 акціонерним товариством побудовано спиртовий завод, у селищі при станції працював паровий млин, діяла двокласна церковнопарафіяльна залізнична школа. 1900 у Р. Кибинської вол. Миргород. пов. громада селян-власників, 125 дворів, 604 ж., земська школа. 1901 побудовано Дмитрівську церкву. У жовтні — грудні 1905 залізничники ст. Ромодан взяли участь у загальному Всерос. страйку залізничників. 1910 — 137 дворів, 702 ж.

Рад. владу проголошено 10.I 1918. 1920 ств. комнезам, перший комсомол. осередок. Почали працювати семирічна школа, б-ка, школи по ліквідації неписьменності. У 1926 в Р. ств. селищну Раду. За переписом 1926 — 191 двір, 889 ж. У грудні 1929 орган. перший колгосп ім. 8 Березня. 1930 створено колгосп ім. 12-річчя РСЧА. 1932 у Р. закрито церкву, в її приміщенні обладнано клуб. Під час нім.-фашист. окупації Р. (13.IX 1941—18.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини на примусові роботи 32 чол. На залізнич. вузлі діяли диверсійні групи. 218-й стрілецькій дивізії, яка визволяла село, присвоєно найменування Ромоданівської. 1959, у зв'язку з укрупненням колгоспів, ромоданівські землі увійшли до колгоспу «Переможець» (багатогалузеве господарство). У селищі працюють с. ш., лікарня, дитячий комбінат, Будинок культури (246 місць), клуб (на 250 місць), 2 б-ки (29 605 од. зб.), громадський історико-краєзнав. музей.

Уродженцем Р. є Герой Рад. Союзу Ф. І. Мінін (1917—52), с. Шарківщини — Герой Рад. Союзу І. С. Зуєнко. 1956 встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, полеглих 1941 і 1943, пам'ятник загиблим односельцям, в 1977 споруджено обеліск рад. воїнам-визволителям. Встановлено меморіальні дошки: 1978 на фасаді будинку, в якому жив учасник боротьби за владу Рад А. Ф. Карпець (1890—1919); 1970 — на фасаді будинку школи, де навчався юний партизан Володя Гарбузенко; 1969 — на фасаді будинку, в якому жив 1920—36 моряк П. М. Силаєв, що загинув при обороні Севастополя в 1942; 1969 — на фасаді будинку школи, де навчався (1928—31) П. М. Силаєв.

РОПА́ — озеро в Полтав. обл. До утворення Кременчуцького водо-

Будинок Російського банку для зовнішньої торгівлі у Полтаві. Фото поч. 20 ст.

сховища було розташ. на тер. Глобинського р-ну. Тепер не існує.

РОСІЙСЬКОГО БАНКУ ДЛЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ БУДИНОК у Полтаві. Споруджений 1912 в стилі модерн на вул. Олександрівській за проектом арх. М. Ф. Стасюкова та інж. С. В. Носова. Тепер використовується Республіканським акціонерно-комерційним банком соціального розвитку. Розташований на вул. Жовтневій № 17.

РУБІЖНА — річка в Полтав. обл., лівий рукав р. Ворскли (бас. Дніпра). Тече тер. Котелевського р-ну.

РУБЛІВСЬКИЙ РАЙОН. Ств. 7.III 1923 з Охтирського округу Харків. губ. Центр — с. Рублівка. 3.VI 1925 в зв'язку з ліквідацією Охтирського округу Р. р. віднесено до Полтав. округу, в складі якого він існував до 1930.

РУБЦОВА БУДИНОК у Миргороді. Споруджений 1912 за проектом укр. художника О. Г. Сластіона. Включав приміщення для приймання хворих і квартиру лікаря, що визначило двохчастинне планування. Житлова частина складалася з чотирьох кімнат з кухнею на першому поверсі. Вони були згруповані навколо невеликого холу із сходами, які вели на мансардний поверх, де знаходилась ще одна велика кімната. Лікувальна частина будинку мала коридорне планування і включала чотири лікарняні покої з окремим входом з пн. причілку. Дерев'яні стіни будинку було обкладено зовні цеглою. Завдяки двосхилому даху на причілку було ств. оригінальну триярусну композицію, яка підкреслювала гол. вхід до квартири. Великі прямокутної форми вікна, лопатки в наріжних частинах, фриз, складений невеликими трапеційними нішами, і спарене трапеційне віконце на горищі надавали споруді імпозантності. У процесі експлуатації будинок втратив вхідну веранду-тамбур, мансардний поверх і причілковий фронтон, що значно погіршило його зовнішність.

РУДА. Річки в Полтав. обл. 1) Ліва прит. р. Переводу (бас. Дніпра). Тече тер. Пирятинського р-ну. Довж. 40 км. Ширина річища 3—5 м. На Р.— села Грабарівка і Давидівка. 2) Тече тер. Козельщинського р-ну. 3) Прит. р. Кривої Руди (бас. Дніпра). Тече тер. Хорольського р-ну.

РУДА-ЛОЗОВА — річка в Полтав. обл., прит. р. Хоролу.

РУДЕНКІВКА — село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Дубина, Мар'янівка, Пудлівка. Розташ. за 8 км від райцентру. Через село проходить залізниця Полтава Кременчук, тут розташована залізнич. ст. Н. Санжари, автошлях Полтава — Дніпропетровськ. 2634 ж. (1990). У 1910 — 117 дворів, у т. ч. 102 козаки, 435 десятин землі. в т. ч. 315 ріллі, 698 ж.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1926 Р. Клюсівської сільради Новосанжарського р-ну Полтав. округу — 169 дворів, 630 ж. У період нім.-фашист. окупації (16.IX 1941—22.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 21 чол., спалили 12 хат, знищили держ. млин. У Р.— центр. садиба колгоспу ім. газети «Зоря Полтавщини». На тер. села — асфальтобетонний, комбікормовий і консервний заводи, млин фабрики продуктів «Ворскла», відгодівельний радгосп «Новосанжарський», бурякопункт, хлібоприймальне підприємство, сільське споживче товариство (з торговельним комплексом), наливний склад, лісництво, шляхова дільниця. Полтав. шляхово-експлуатац. управління, залізн. станція, відділення зв'язку, АТС — 228 номерів, с. ш., медпункт, амбулаторія, клуб (на 200 місць), б-ка (6,8 тис. од. зб.). Електрифікована 1953, радіофікована 1961, телефонізована 1969.

У 1958 споруджено пам'ятники: на братських могилах рад. воїнів, які загинули (17 чол.) при визволенні Р. від гітлерівців, а також землякам (355 чол.), які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни. У с. Мар'янівці нар. льотчик М. М. Кибкало Герой Рад. Союзу (1946).

РУ́ДКА. Річки в Полтав. обл. 1) Ліва прит. р. Сули (бас. Дніпра). Довж. 11 км. Тече тер. Хорольського р-ну. 2) Права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Довж. 11 км. Тече тер. Хорольського р-ну. 3) Ліва прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Довж. 13 км. Площа бас. 115 км^2. Тече тер. Миргородського р-ну. 4) Прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Довж. 14 км. Ширина річища 2—4 м. Тече тер. Семенівського р-ну. Влітку в окремих місцях пересихає.

РУ́ДКА (Мала Рудка) — місцевість у Жовтневому р-ні Полтави. Кол. передмістя. У 1926 — 136 дворів, 852 ж. У 1929 включена до складу Полтави.

РУ́ДНІ ПІСКИ́ — геолог. пам'ятка природи (з 1979). Відслонення відкладів полтавської світи. Розташ. поблизу с. Кунцевого Новосанжарського р-ну. Перебуває у віданні колгоспу ім. О. Я. Пархоменка. Площа 0,5 га.

РУДНЯ́НСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — бот. заказник (з 1979). Місце зростання цінних рослин. Розташ. в Котелевському р-ні, на тер. Руднянського лісництва. Перебуває у віданні Полтав. лісгоспзагу. Площа 10 га.

РУ́ДЬКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Псла (бас. Дніпра). Довж. 34 км. Тече територією Козельщинського та Кременчуцького районів.

«РУМЯ́НЦЕВСЬКИЙ О́ПИС МАЛОРО́СІЇ» — перепис 1765—69 населення і господарств Лівобереж. України з метою запровадження нового, підвищеного держ. оподаткування. Див. *Генеральний опис Лівобережної України.*

РУНІВЩИ́НА (Надеждівка, Швидківка) — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Гаврилки, Глоби, Карнаухи, Сягайли, Уляніівка, Фісуни. Розташ. на правому березі р. Свинківки, за 18 км від Полтави та за 5 км від залізнич. ст. Божкове. 731 ж. (1990). Село засн. у 1-й пол. 18 ст. Належало поміщиці Н. Потьомкіній, яка переселила сюди своїх кріпаків, згодом — поміщику Швидченку. За даними 1782 ввійшла до складу Полтав. пов. з Решетилівської сотні. У 19 ст. належала поміщикові Руновському. У 1900 у Р., яка була центром Рунівщинської волості Полтав. пов., налічувалось 109 господарств, 656 ж. Діяли громада селян-власників, мурована Георгіївська церква (1826). Працювали земська школа та школа грамоти. Відбувалося 2 ярмарки на рік. Під час революції 1905—07 в селі стався виступ проти поміщиці Чичеріної. Селяни розгромили панську економію, спалили скирти хліба. У 1910 в селі — 132 господарства, 720 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У листопаді 1920 в Р. ств. комнезам, який об'єднував 65 чол. У 1926 у селі, яке було центром Рунівщинської сільради Рунівщинського р-ну Полтав. округу,— 230 господарств, 888 ж. У 1930 ств. с.-г. артіль ім. В. І. Леніна. У роки нім.-фашист. окупації (21.IX 1941—22.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини з Р. і сіл, підпорядкованих Рунівщинській сільраді, 233 чол., розстріляли 45 чол. На тер. села — колгосп «Зоря комунізму» (госп-во м'ясо-молочного напряму). Діє сільське споживче т-во. Швейна майстерня, пункт прокату, відділення зв'язку, с. ш., дільнична лікарня (50 місць), аптека, дитсадок, Бу-

динок культури на 450 місць, б-ка (13 089 од. зб.), стадіон. Уродженцем Козацьких хуторів (тепер с. Гаврилки), які були розташ. біля с. Рунівщини, є укр. скульптор М. О. Гаврилко (1882—1920; див. *Гаврилка М. О. могила* у Полтаві). У 1955 на братській могилі рад. воїнів, які полягли 1943 під час визволення села від нім.-фашист. загарбників, встановлено пам'ятник. Споруджено стелу на честь воїнів-земляків, загиблих (157 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Поблизу Р. є 7 курганів. Виявлено 2 поселення доби бронзи та поселення часів Київ. Русі.

РУНОВЩА́НСЬКИЙ РАЙО́Н (Рунівщанський, Рунівщинський, Руновський) Полтав. округу. Ств. 7.III 1923 з Руновщанської, Васильцівської та частини Василівської волостей Полтав. пов. Сільрад 10. Населення — 39 830 чол. (1923). Центр — с. Руновщина (тепер с. Рунівщина). Ліквідовано 2.IX 1930 з віднесенням території р-ну в підпорядкування Полтав. міської Ради і частково — Рублівського р-ну.

РУНОВЩА́НСЬКИЙ РАЙО́Н (Рунівський, Руновщинський) Красноградського округу (з 1925 — Полтав. округу, тепер Харків. обл.). Ств. 7.III 1923 з Русько-Орчиківської та Орчиково-Черневщинської волостей Красноградського повіту (раніше обидві входили до складу Руновщинської волості). Центр — с. Рунівщина. У 1925 з ліквідацією Красноградського округу віднесено до Полтав. округу. 30.IX 1925 Р. р. ліквідовано з віднесенням території до Зачепилівського р-ну Полтав. округу.

«РУХ» — театр у Полтаві. Ств. на поч. 1924 на базі трупи *Полтавського українського драматичного товариства.* Режисуру здійснювали: І. Бенієнко, Д. І. Козачківський, М. О. Петлішенко (брат І. О. Мар'яненка, племінник М. Л. Кропивницького, з 1895 грав у трупах корифеїв укр. театру). Восени 1924 припинив існування. Частина трупи увійшла у новостворений театр «*Жовтень*».

РУ́ЧКИ — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. на берегах р. Хоролу, за 18 км від райцентру та за 6 км від залізнич. ст. Веприславівка. 1153 ж. (1990). Виникли в 17 ст. На поч. 18 ст. Р. є власністю полкових писарів Гадяцького полку Груші, Тихоновича, Ситенського. Згодом гетьман І. Мазепа подарував село полковому обозному С. Т. Трощинському. У 1730 — 108 дворів, село розділено на дві частини: Довгалівку і Мокляківку. Гетьман Д. Апостол затвердив першу за Андрієм, другу — за Іваном Трощинським (до 1764, див. також *Кибинці*). Відносилися до Ранівської сотні Гадяцького полку. За переписом 1859 у Р. (село власницьке і козацьке) 231 двір, 1924 ж., дерев. Різдва Богородиці церква (1756), б-ка. 1900 у Р. Петрівської вол. Гадяцького пов.— 408 дворів, 1233 ж., діяли 2 сільс. громади, земське нар. уч-ще, жін. церковнопарафіяльна школа, відбувався 1 ярмарок на рік. 1910 — 411 дворів, 2558 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1928 у селі ств. три ТСОЗи: «Незаможник», «Нове життя», «Червоний хлібороб». У 1930 — колгосп «Шлях до комуни», який 1934 розділився на 2 колгоспи: «Шлях до комуни» і «Червоний лан». 18.IX 1941—12.IX 1943 Р. окуповані нім.-фашист. загарбниками. У 1950, об'єднавши колгоспи «Шлях до комуни» і «Червоний лан», ств. колгосп ім. Ілліча. У Р. розташ. його центр. садиба (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок «Ромашка», Будинок культури на 280 місць, б-ка (12,9 тис. од. зб.). Уродженцями села є: укр. уролог

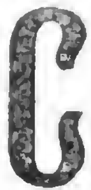
А. А. Чайка (1881—1968; засл. діяч науки УРСР з 1946. У 1911 закінчив петербурзьку Військово-мед. академію, 1928—41 — професор Київ. ін-ту удосконалення лікарів); мовознавець, доктор філологічних наук М. А. Жовтобрюх; генерал-майор медичної служби В. С. Боряк. Пам'ятник В. І. Леніну (1958), монумент героям громадян. війни, загиблим 1920 (1953); пам'ятник на братських могилах рад. воїнів, які загинули, визволяючи Р. 1943 від гітлерівців (1957); обеліск Слави воїнам односельцям, полеглим (256 чол.) в роки Великої Вітчизн. війни (1965). Поблизу села знайдено посуд черняхівської культури (2—6 ст. н. е.).

РЯ́СЬКА ФОРТЕ́ЦЯ (Ряжська, Рязька фортеця). Споруджена 1731—39 на правому березі р. Орілі за зразковим проектом фортець *Української лінії*. Фортечні вали та рови Р. ф. не були доведені до повного проектного профілю. Мала 4 бастіони. Всередині розташ. казарми залоги, будинок коменданта, пороховий льох, цейхгауз, провіантський «магазейн», вартівня. Біля Р. ф. утв. слобода, яка поклала початок с. Ряському (тепер Машівського р-ну). 1784 Р. ф. втратила свій статус (див. також *Оборонне будівництво*).

РЯ́СЬКЕ — село Машівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. на правому березі р. Орелі, за 41 км від райцентру та за 42 км від залізнич. ст. Селещина. 1406 ж. (1990). Засн. в 30-ті рр. 18 ст. в зв'язку з спорудженням *Української лінії*. До 1761 відносилося до Полтав. полку, з 1764 — до Катерининської провінції Новоросійської, з 1776 — Азовської губ. 1763 у Р. проживало 203 ж., 1775 — 238 ж. 1783 включено до Костянтиноград. пов. Катеринослав. намісництва, 1796 — до Полтав. пов. Малорос., 1802 — Костянтиноград. пов. Полтав. губ. За переписом 1859 Р.— село козацьке, 424 двори, 3126 ж., волосне і сільс. правління, дерев. Вознесенська церква (1885), парафіяльне уч-ще, запасний хлібний магазин, відбувалося 2 ярмарки на рік. 1900 — 870 дворів, 6160 ж., земська і церковнопарафіяльна школи, 50 вітряків, відбувалося 5 ярмарків на рік. 1910 — 984 господарства, 6441 ж., придатної землі 4795 дес., ріллі — 4324 дес. Промислами займалися: теслярів — 22, кравців — 28, шевців — 12, ковалів — 14, ткачів — 127 та ін.

Рад. владу проголошено у січні 1918, організ. ревком. 1923 Р. стає центром сільради Котовського (Нехворощанського) р-ну Червоноград. (з 1925 — Полтав.) округу. З 1930 — Харків. обл., 1937 — Полтав. обл. За переписом 1926 у Р.— 1265 господарств, 6669 ж., підпорядковані хутори Закосогір, Лип'янка, Розсохувате, Шевченки (Павлівські). 1927—28 організ. 5 ТСОЗів: «Зелений гай», «Надія на майбутнє», «Пахар», «Хлібороб», «Зелений клин». Колективізація на селі утверджувалася з порушеннями, що викликало невдоволення і масовий виступ навесні 1930. На поч. 30-х рр. сформувалося 6 с.-г. артілей. Під час нім.-фашист. окупації (21.IX 1941 —21.IX 1943) у селі та його околицях діяли три партизан. групи. З 1962 Р. входило до Карлівського, з 1966 — Машівського р-нів. Тепер тут розташ. центр. садиба колгоспу ім. В. І. Леніна (зерново-тех. напряму, тваринництво), відділення зв'язку, с. ш., дільнична лікарня, дитсадок на 90 місць, Будинок культури на 400 місць з стаціонарною кіноустановкою, б-ка (18,6 тис. од. зб.), стадіон, лазня. Уродженцем Р. є Герой Рад. Союзу (1944) І. С. Саєнко [1919—43; при в'їзді до села йому встанов. (1989) обеліск]. 1974 споруджено пам'ятник В. І. Леніну;

1989 — меморіал на честь воїнів-односельців, що загинули (323 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни, та жертв фашизму; 1967 — на кладовищах 2 обеліски в пам'ять про воїнів-односельців.

СА́ВИНЦІ — село Миргород. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані населені пункти Зелений Кут, Зірка, Олефірівка, Семеренки. Розташ. на правому березі р. Псла, за 35 км від райцентру та залізнич. ст. Миргород. 1384 ж. (1990). За полкового устрою входило до складу Великосорочинської сотні Миргород. полку. У кінці 18 ст. С. знаходились у володінні кількох власників-козаків, дружини статського радника Апостола, флігель-ад'ютанта Михайла Апостола, сотника Маєвського. З 1781 — у складі Миргородського пов. Київ. намісництва (1787 — 1087 ж. чол. статі), з 1796 — Малорос., 1802 — Полтав. губернії. 1859 у власницькому і козацькому селі С.— 311 дворів, 2238 ж., винокурний і селітряний з-ди, мурована Вознесенська церква (нова збуд. 1871 на кошти поміщика П. В. Фролова-Багреєва), церковна б-ка і церковнопарафіяльна школа. 1872 в селі відкрите нар. училище. 1900 у С.— дві громади (козацька і селян-власників), 388 дворів, 2203 ж., земська та церковнопарафіяльна школи. 1910 — 424 господарства, 2598 ж. У січні 1918 встановлено Рад. владу, в тому ж році ств. комітет бідноти, в 1921 — комсомольську орг-цію. 1924 ств. перша комуна, до складу якої входило 12 господарств. За переписом 1926 у С.— 589 дворів, 2982 ж. 1928 в С. почало діяти перше колективне господарство «Колос», яке об'єднувало 23 бідняцьких господарства. Колективізацію завершено в 1932, ств. 3 колгоспи: «Піонер», «Більшовик» та «Друга п'ятирічка». 1930 у С. відкрито семирічну школу, лікарню, сільмаг, б-ку. У роки нім.-фашист. окупації жителі села взяли участь у діяльності партизан. загону «Перемога». 7.XI 1941 на майдані біля сільс. Ради були проведені урочисті збори, присвячені 24-й річниці Великого Жовтня, у яких взяв участь секретар підпільного райкому партії Г. О. Іващенко, голова райвиконкому П. С. Вовк та ін. бійці партизан. загону «Перемога». 18.IX 1943 С. визволені від нім.-фашист. окупантів. 1950 колгоспи Савинцівської сільради були об'єднані в колгосп «Більшовик». Осн. напрямок виробництва — рільництво і тваринництво. У селі збуд. школа, де 1987 була ств. учнівська виробн. бригада. В обл. змаганні учнівських виробн. бригад вона зайняла перше місце, за що була нагороджена трактором. У 1975 в С. збуд. Будинок культури. Встановлено: пам'ятник В. І. Леніну (1981); надгробок на братській могилі рад. воїнів та партизанів, загиблих 1943; споруджено 1957 обеліск у пам'ять воїнів-односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни.

СА́ВИНЦІ — село Оржицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Грабів. Розташ. на лівому березі р. Оржиці, за 26 км від райцентру і за 27 км від залізн. ст. Лазірки. 816 ж. (1990). Перша відома писемна згадка про село відноситься до 1-ї третини 17 ст. (воно позначене на карті франц. інженера Г.-Л. де Боплана). У 16 ст. на цій території існ. Канівські замкові уходи. У 1-й пол. 17 ст. входили до складу володінь кн. Вишневецьких. З часу нац.-визв. війни під керівництвом Б. Хмельницького — до Яблунівської (деякий час до другої Пирятинської) сотні Кропи-

венського, потім — Лубен. полку. У 1729—30 в залежності від козацької старшини перебувало 83 господарства. З 1781 С.— в складі Хорольського пов. Київ. намісництва. 1787 — 467 душ чол. статі — казенні люди, козаки, кріпаки, у т. ч. І. Боярського, О. Чернецького та сотника Степана Яблуновського. 1784 споруджено Михайлівську церкву (на місці згорілої 1783). У 1862 збуд. нову Михайлівську церкву. 1835 в С.— 614 державних селян, осн. заняттям яких було землеробство. Також жили в селі: 1 тесля, 2 кравці й 1 швець. Напередодні ліквідації кріпацтва (1859) в С. наліч. 156 дворів, 1033 ж., поштова станція на тракті Лубни — Золотоноша — Переяслав. Щороку відбувався ярмарок (з 2-ї пол. 19 ст.— три ярмарки). До С. належав х. Савинський, де було 19 дворів і 96 жителів. Після 1861 С. і належні до них хутори були віднесені до Денисівської волості Лубен. пов. 1900 в С. з хуторами наліч. 2052 ж., у т. ч. 1971 козак і 81 селянин — нащадків кол. кріпаків. Діяла церковнопарафіяльна школа, відбувалося три ярмарки на рік. Жителі села взяли участь у революц. подіях 1905—07, за що 9 з них поплатилися трирічним засланням. 1910 у С. з хуторами наліч. 2218 ж., у т. ч. на х. Грабів (вперше згаданий 1884) — 24 господарства. Діяли 3 парові млини, 2 олійниці, а також кілька вітряних млинів. За антивоєнну агітацію в 1914 три жителі села було заслано на Соловецькі острови.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Ряд жителів села брав участь у партизан. русі. 1923 С. з хуторами віднесені до Яблунівського, а з 1931 — до Оржицького р-ну. 1923 у С.— 88 ж., на х. Богаєвського (Савинського) — 273, на х. Грабів 263 ж. За переписом 1926 в С.— 424 двори, 2037 ж. У 1930 по Савинцівській сільраді наліч. 524 двори і 2529 ж. Було організ. три колгоспи: «Ударник», «Шлях до кращого» у Савинцях і «Червоний флот» — у с. Грабів. Бл. 50 чол. померло від голоду в 1932 — 33. Під час нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—20.IX 1943) гітлерівці закатували 8 чол., у т. ч. двох дітей, вивезли на примусові роботи до Німеччини 123 чол., чотири з них (М. Г. Путренко, І. Я. Часник, І. Я. Шабля та П. І. Зарудний) втекли і воювали в словацькому партизан. загоні ім. Яна Жижки. 1950 вищезгадані три колгоспи були об'єднані в один — ім. А. О. Жданова (з 1962 — «Комунар»), зерново-буряківничий напрям, мол. тваринництво. Є ферма великої рогатої худоби, свинотоварна, вівце- і птахоферми. Діють с. ш., фельдшерсько-акушерський пункт, дитсадок на 50 місць, Будинок культури, б-ка (14 тис. од. зб.), торговий комплекс, комплексно-приймальний пункт побуткомбінату, пошта. На тер. сільради — цегельний з-д. У селі пам'ятник Герою Рад. Союзу Д. І. Бабаку (1957), братська могила рад. воїнів, полеглих 1941 і 1943, та мирних жителів — жертв нім. фашизму, пам'ятний знак воїнам-односельцям, загиблим (166 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Між селами Савинцями і Грабовим височить 33 кургани.

САВРЮ́К — річка в Полтав. обл. Тече тер. Шишацького р-ну.

СА́ВЧИН ЯРО́К — струмок в Полтав. обл. Тече тер. Гадяцького р-ну.

САГА́ — річка в Полтав. обл., права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Довж. 10 км. Тече тер. Миргородського р-ну. На березі С. розташ. с. Мальці.

САГА́Й — річка в Полтав. обл., прит. р. Говтви (бас. Дніпра). Тече тер. Диканського р-ну.

САГАЙДА́К — село Шишацького р-ну, центр сільс. Ради нар. депу-

татів, якій підпорядковані села Дмитрівка, Кирпотівка, Лещани, Луці, Прищеве, Салимівщина, Чорнобаї. Розташ. за 22 км від райцентру. Залізнич. ст. Сагайдак. 1220 ж. (1990). Виник на поч. 20 ст. під час прокладення залізниці Полтава — Ромодан. 1890 збуд. станцію, 1910 — амбар (пізніше хлібоприймальний пункт).

Рад. владу проголошено у січні 1918. За переписом 1926 С.— центр Сагайдацької сільради Шишацького р-ну Полтав. округу, 207 господарств, 456 ж., підпорядковано село й 17 хуторів. 1929 збуд. семирічну школу. У березні 1933 відбулося *Сагайдацьке заворушення* голодуючих. З 1935 працює овочеприймальний пункт, з 1948 — лікарня на 30 ліжок. Під час нім.-фашист. окупації (21.IX 1941—22.IX 1943) гітлерівці розстріляли 4 і вивезли до Німеччини 11 чол. У районі села діяв партизан. загін ім. М. І. Наумова. У повоєнний час на тер. сільради знайдено родовища нафти і газу. 1956 відкрито дільницю Радченківського нафтопромислу. В С. розташ. колгосп ім. К. Й. Тутки (зерново-буряківничого напряму), відділення зв'язку, с. ш., аптека, Будинок культури на 420 місць з стаціонарною кіноустановкою, б-ка (13,2 тис. од. зб.), музей. Уродженцем хут. Пащенки (тепер не існує) — поблизу С. є рос. військ. діяч, генерал-майор артилерії Олексій Григорович Пащенко (1869—1909). Під час рос.-японської війни 1904—05 перший застосував арт. обстріл противника із закритих вогневих позицій. Займався випробуванням гірських гармат, питанням арт. техніки. У С. встановлено пам'ятники: 1967 — В. І. Леніну, 1909 (реконстр. 1978) — на могилі О. Г. Пащенка, 1970 — пом. комісара партизанського загону — Г. А. Кухарю, 1958 — на братській могилі рад. воїнів, що загинули при обороні 1943 села від нім.-фашист. загарбників, та воїнам-односельцям, що полягли (210 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

САГАЙДА́ЦЬКЕ ЗАВОРУ́ШЕННЯ — виступ голодуючих у березні 1933 на ст. Сагайдак Шишацького р-ну. Наприк. 1932 — на поч. 1933 на залізн. ст. Сагайдак, як і на ряд ін., звозили на ссипний пункт зерно, відібране у жителів навкол. сіл та хуторів т. з. буксирними бригадами. Серед голодуючого населення навкол. сіл у березні 1933 поширилися чутки, що на станції Сагайдак будуть давати зерно голодуючим. Гнані останньою надією на порятунок, сотні знесилених голодом людей потягнулися до Сагайдака, а коли виявилося, що хліба їм ніхто й не думав відпускати, всі рушили до хлібних складів. Червоноармійці, які охороняли склади, пробували відігнати натови голодуючих, але селяни збили замки, увірвалися до складу і почали набирати зерно, хто в мішок, хто в торбинку чи кошик. Інші, не в змозі стримати голод, почали хапати зерно жменями і їсти. Вартові викликали підмогу. На станцію прибула кіннота, яка увірвавшись на територію складів, учинила розправу над голодними селянами: багатьох було побито і заарештовано, подальша доля яких не відома. Аналогічні події сталися і на ст. Гоголеве, де зберігалося зерно кукурудзи. Там теж за допомогою війська була вчинена розправа над голодними селянами.

САЄНКІ́ВСЬКИЙ — ручай у Полтав. обл., прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Тече тер. Кобеляцького р-ну.

САЗО́НІВКА — село Оржицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депут. Розташ. на берегах р. Чевельча, яка тепер перетворена на систему взаємозв'язаних ставків, за 25 км від райцентру і за 18 км від залізн. ст. Драбів. У межі С. включені села Кандибівка і Регушівка, 1441 ж. (1990). Виникла на поч. 18 ст. як ряд хуторів, які згодом

сипився. 1796 на кошти Скаржинських збудовано дерев. Воскресенську церкву. На поч. 19 ст. С. піднесена до Золотон. пов. За переписом 1859 в межах сучас. села налічувалося 243 двори і 1122 ж., які були кріпаками. 1900 — у С. і прилеглих нас. пунктах 274 двори, 1780 ж. На поч. 20 ст. в селі діяли церковнопарафіяльна школа, паровий млин. Щороку відбувалося по 4 ярмарки.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Жителі села брали участь у партизан. русі в Золотоніському і Лубен. пов. З 1923 С.— Драбівського р-ну Золотоніської округи. 836 ж. У 2-й пол. 20-х рр. було ств. єврейську комуну , а також ТСОЗи ім. В. Я. Чубаря, ім. Й. В. Сталіна, «Ранок», «Жовтнева хвиля» та артіль ім. Т. Г. Шевченка. 1930 комуна, ТСОЗи й артіль були перетворені на колгоспи ім. С. М. Кірова, ім. Паризької комуни, ім. В. І. Леніна, ім. В. В. Куйбишева. Під час голоду 1932—33 багато жителів села померло. З 1931 С.— Оржицького р-ну. У 1941 село стало місцем боїв частин Пд.-Зх. фронту, зокрема, 20-ї і 21-армій та моряків Дніпровської флотилії, що проривалися з оточення. Під час нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці розстріляли 3 чол. і вивезли на примусові роботи до Німеччини 182 чол. 1950 всі господарства Сазонівської сіль. ради були об'єднані в колгосп ім. С. М. Кірова (з 1962 — «Маяк»; зерново-буряківничого напряму, тваринництво). 1974 до нього був приєднаний колгосп Чевельчанської сільради «Зоря комунізму» (1979 з нього виділився колгосп «Зоря»). Тепер у селі колгосп «Маяк», цегельний з-д, неповна середня і поч. школи, Будинок культури, б-ка. Уродженцем С. є Герої Соц. Праці А. Д. Юрченко. У С.— братська могила рад. воїнів, полеглих 1941 (пам'ятник 1968), пам'ятник односельцям, загиблим (182 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1968)

САЛІВКА — село Кременчуцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Карпівка, Келеберда, Махнівка, Петрашівка. Розташ. побл. р. Кобелячок і затоки Дніпра, неподалік від Дніпродзержинського водосховища, за 47 км від райцентру і за 24 км від залізн. станції Потоки, за 12 км від м. Комсомольська. 1008 ж. (1990). Засн. з окремих хуторів, ймовірно, наприкінці 17 — у 18 ст. Назву одержала, напевне, від прізвища чи прізвиська першопоселенця. 1900 налічувалося 130 дворів, 692 ж. До Салівської громади Келебердянської волості належали такі хутори: Бабці, Білецький, Городянки, Карпенки, Колесники, Плахотники, Проценки, Сакви, Стогнівка, Швеці (Шевці). У 1899 збудовано дерев. Благовіщенську церкву, при якій діяла церковнопарафіяльна школа. 1910 — 149 дворів, 819 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. З березня 1923 по вересень 1930 С. входила до Потіцького р-ну Кременчуц. окр. 1923—307 ж. 1926 —191 двір, 848 ж., по сільраді 534 двори, 2365 ж. У 1939 — по Салівській сільраді — 1837 ж. Під час нім.-фашист. окупації (3.IX 1941—29.IX 1943) гітлерівці стратили 4 мирних жителів, вивезли на примусові роботи до Німеччини 121 чол. У С.— центр. садиба колгоспу ім. В. І. Леніна (господарство молочно-овочево-зерново-буряківничого напряму), фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, с. ш., Будинок культури на 300 місць, б-ка (19 тис. од. зб.), сільський музей на громад. засадах, комплексно-приймальний пункт райпобуткомбінату. Салівське лісництво, піонер. табір праці та відпочинку «Чайка» Полтав. гірничозбагачу-

вального комбінату, відділення зв'язку та ощадбанку. У центрі села — парк. У С.— пам'ятник В. І. Леніну (1967), братська могила рад. воїнів, загиблих 1941 і 1943, пам'ятник полеглим у роки Великої Вітчизн. війни воїнам-землякам (1952). У 60—70-х роках 20 ст., в зв'язку з спорудженням чаші Дніпродзержинського водосховища, село перенесено північніше на нове місце і забудовано за єдиним планом. Радіофіковано, електрифіковано, газифіковано; діє водогін. Більшість вулиць заасфальтована. 1959 у Келеберді встановлено пам'ятник «Скорботна мати» на братській могилі рад. воїнів, полеглих у роки Великої Вітчизн. війни. На пн.-зх. околиці С. група курганів з 5 насипів, найвищий з яких — Зозулина могила.

САМОВИ́ДЦЯ ЛІТО́ПИС — укр. козац.-старшинський літопис 17 ст. Охоплює події на Україні, зокрема на Полтавщині, від 1648 до 1702. Автором С. л. вважають Ракушку-Романовського Романа Опанасовича (Ракущенка; 1623—1703). Походив з ніжин. реєстрових козаків. Брав участь у нар. визвольній війні 1648—54. У 1654—55 — «ревізор скарбу військового» і «дозорца скарбу військового». У 1658—63 — ніжин. сотник (1659 був полковим суддею). 1660 брав участь у переговорах з Польщею. У 1663—68 — генеральний підскарбій. У 1665 деякий час виконував обов'язки ніжин. полковника.

Вперше С. л. надрукував О. М. Бодянський (за списком, надісланим йому П. Кулішем) в «Чтениях Московского об-ва истории и древностей» та окремою книгою (М., 1846). 2-е вид. здійснив О. І. Левицький за списком П. Іскрицького та Я. Козельського («Летопись Самовидца по новооткрытым спискам с приложением трех малороссийских хроник: Хмельницкой, ,,Краткого описания Малороссии" и ,,Собрания исторического"». К., 1878), 3-е — Я. І. Дзира за списками П. Іскрицького, Я. Козельського та М. Судієнка («Літопис Самовидця». К., 1971). Тепер відомо 7 списків С. л., з яких 4 зберігається у відділі рукописів ЦНБ АН України ім. В. І. Вернадського і по одному — в рукописних відділах Петербург. Публ. б-ки ім. М. Є. Салтикова-Щедріна, Харків. наук. б-ки ім. В. Г. Короленка і Черніг. істор. музею.

САМОДІЯ́ЛЬНІ ОРКЕ́СТРИ Полтавщини. У 1990 в області налічувалось 382 духові оркестри, учасників — 5246. Звання «народний» або «зразковий» мають 12 колективів: 1) Зразковий дитячий духовий оркестр Зарізького сільс. Будинку культури Оржицького р-ну. Засн. 1969. Керівник — І. П. Слинько. З 1987 — зразковий. Нагороджувався дипломами, грамотами, преміями. 2) Зразковий дитячий духовий оркестр Гриньківського сільс. Будинку культури Глобинського р-ну. Засн. 1970. Керівник — І. Т. Олійник. З 1980 — зразковий. Дипломант конкурсів. 3) Народний самодіяльний духовий оркестр Оржицького районного Будинку культури. Засн. 1957. Керівник — І. М. Яковенко. З 1979 — народний. 4) Зразковий дитячий духовий оркестр Васильківського сільс. клубу Семенівського р-ну. Засн. 1970. Керівник — В. В. Новоселець. З 1985 — народний. Має почесні грамоти. 5) Народний самодіяльний духовий оркестр Миргород. районного Будинку культури. Засн. 1957. Керівник — І. І. Шатравин. З 1973 — народний. 6) Народний самодіяльний вокально-інструмент. ансамбль «Ровесник», «Престиж» Кременчуц. парку культури ім. Петровського. Засн. 1973. Керівник — В. О. Бездельний. З 1981 — народний. 7) Народний самодіяльний оркестр нар. інструментів Гадяцького районного Будинку культури. Засн. 1968. Керівник — В. О. Рожко.

З 1973 — народний. Лауреат Всесоюз. фестивалю самодіяльної худож. творчості трудящих. 8) Народний самодіяльний оркестр нар. інструментів новосанжарського районного Будинку культури. Засн. 1965. Керівник — М. К. Мироненко. З 1967 — народний. 9) Народний самодіяльний симф. оркестр Кременчуц. парку культури ім. Петровського. Засн. 1971. Керівник — В. О. Дзюбенко. З 1973 — народний. Дипломант 1-го Всесоюз. фестивалю нар. творчості 1975—77. 10) Народний самодіяльний естрадний оркестр Полтав. міського Будинку культури. Засн. 1960. Керівник — В. З. Немерцев. 11) Народний самодіяльний інструмент. ансамбль «Карусель». Засн. 1974. Керівник — О. І. Чухрай. З 1980 — народний. 12) Народний самодіяльний вокально-інструмент. ансамбль «Барви» Лазірківського зонального Будинку культури Оржицького р-ну. Засн. 1971. Керівник — В. М. Горбенко. З 1987 — народний.

САМПСО́НІЇВСЬКА ЦЕ́РКВА у Полтаві. 1840 було оголошено конкурс на проект церкви над братською могилою рос. воїнів (див. *Полтавської битви пам'ятки*). 1841 затверджено проект арх. Й. І. Шарлеманя, доопрацьований 1848. Закладення відбулося 1852, освячена 1856 на честь св. Сампсонія Страннопріїмця, будувалася на кошти П. С. Сулієнка. Мурована, прямокутна у плані, чотиристовпна, увінчувалася центр. банею та чотирма декоративними главками по кутках. 1895 здійснено реконструкцію за проектом арх. М. М. Никонова. В плані церква отримала вигляд рівнокінцевого хреста (довж. і шир.— 20,2 м, висота до зеніту бані — 14,2 м). До 200-річчя Полтавської битви за проектом арх. С. В. Носова з зх. боку добудовано дзвіницю (розібрана 1930); встановлено мармуровий іконостас з різьбленими орнаментами і кольоровими мозаїками, виготовлений фірмою Менціоні у Москві; під керівництвом худож. О. Я. Сокола розписано інтер'єр; на сх. фасаді церкви, зверненому до братської могили, у ніші встановлено картину із зображенням Петра I під час молитви напередодні битви (не збереглася), нижче укріплено мармурову дошку з текстом наказу військам. 1948 С. ц. закрита, 1990 передана православній громаді. Розташ. на вул. Шведська могила. Іл.— табл. V.

САМСО́НІВ О́СТРІВ — городище 6—3 ст. до н. е.; 5—7, 11—13 ст. н. е. Розташ. в ур. Самсонів Острів за 1,5—2 км на Пд. Сх. від с. Сенчі Лохвицького району. Укріплений майданчик розміром 40 × × 45 м, оточений валом висотою 2 м і ровом глибиною 1 м. Культурний шар потужністю 0,6 м містить матеріали скіфського часу та київської культури 5—7 ст., давньоруського часу (11—13 ст.).

«САНЖА́РИ». Кінотеатр у смт Нові Санжари. Відкритий наприк. 1985. Зал має 420 місць.

Сампсоніївська церква у Полтаві. Фото поч. 20 ст.

САПІГИ ВУЛИЦЯ у Полтаві (кол. Новопроектована, Магістральна; Київський р-н) — від вул. Ленінградської до Заїжджого пров. Наз. на честь Сапіго Сергія Терентійовича (1911—42) — одного з керівників підпільної комсомольсько-молодіжної організації «*Нескорена полтавчанка*». Н. у Полтаві. 1940 брав участь як військ. кореспонденту війні з білофіннами, 1941 був серед учасників оборони Києва, контужений потрапив у полон, звідки втік і добрався до Полтави, де увійшов до підпільної групи. Схоплений і страчений гітлерівцями. На фасаді будинку, в якому народився С., на вул. Пушкіна № 50 встановлено *Сапізі С. Т. меморіальну дошку*. На С. в. розташовані ін-т по проектуванню підприємств м'ясної і молочної промсті (№ 1), автопідприємство 1602 (№ 3), фірма побут. послуг «Наталка» (№ 6).

САПІЗІ С. Т. МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку по вул. Пушкіна № 50, в якому жив Сапіго Сергій Терентійович (1911—42) — один з керівників підпільної комсомольсько-молодіжної групи «*Нескорена полтавчанка*» (див. *Сапіги вулиця*). Дошка — граніт (розмір 0,9 × 0,75 м), відкрита 1987.

САПСАЯ П. М. ПОВІТОВА МАНДРІВНА ТРУПА. Діяла під назвами Перша мандрівна трупа, Кременчуцький робітничо-селянський театр. Ств. в кінці 1918 у Кременчуці при губ. спілці споживчих товариств. Взимку працювала в Кременчуці (клуб залізничників ім. В. І. Леніна, «Народна аудиторія», гарнізонний червоноармійський клуб), а влітку обслуговувала сільського глядача. У сезоні 1922—23 колектив розпався на 2 трупи. Об'єднався у 1923. Очолювали — П. М. Сапсай, О. О. Запорожець, Я. С. Кононенко, К. Я. Капатський. Після ліквідації 1924 трупи частина акторів перейшла до театру ім. І. Франка (тепер у Києві), театру ім. М. Заньковецької (тепер у Львові).

САРА-ВЕЛИКА, Грицманівка — річка в Полтав. обл., права прит. р. Псла (бас. Дніпра). Тече тер. Гадяцького р-ну.

САРА-МАЛА Вербина — річка в Полтав. обл. Тече тер. Гадяцького р-ну.

САРИ — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села: Донцівщина, Київське, Малі Будища, Саранчова Долина, Червоний Кут. Розташ. на правому березі р. Псла, за 7 км від райцентру та за 9 км від залізнич. ст. Гадяч. 2919 ж. (1990). 1622 на «Сарському городищі» засн. слобода в 10 дворів. Значиться на карті Г. Л. де Боплана. 1636 привілеєм польського короля Владислава IV урочище Сари призначене для заселення. На той час входили до Черкаського староства. З поч. визвольної війни укр. народу у 1648—54 С. відносилися до Гадяцького, 1661 — Зіньківського полку, 1672 — Гадяцької першої сотні Гадяцького полку. Довгий час належали Бутовичам. 1675 гетьман І. Самойлович передав переяславському та гадяцькому протопопу Григорію Бутовичу села Сари і Крутки. У 2-й чверті 18 ст. Гадяч та навкол. села належали гетьману Д. Апостолу (1727—34), потім С.—власність гетьмана К. Розумовського (1750—64), який 1785 продав їх в казну. З 1781 — у складі Гадяцького пов. Черніг. намісництва. За переписом 1785 у С.— 99 хат, 225 ж., 1 письменний. 1791 село віднесено до Київ. намісництва, 1796 — Малорос., 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 — село власницьке і козацьке, 291 двір, 2602 ж.; 1863 С.— центр вол. Гадяцького пов., 291 двір, 2848 ж., дерев. Різдва Богородиці церква в одному зв'язку з дзвіницею (1782), при ній б-ка. 1884 — 835 дворів, 5151 ж.; 1900 —

1198 дворів, 8992 ж., дерев. Миколаївська церква (1897); 1910 — 904 двори, з них 364 не мали орної землі, 494 — не мали коней. Найпоширенішим промислом було щетинництво. У грудні 1905 в Сарській вол. відбувся рев. виступ селян, який був придушений, організатори — арештовані.

Рад. владу проголошено в січні 1918, утв. ревком на чолі з Н. Л. Бузалом. На 4.IV 1922 у Сарівській вол.— 2278 дворів, 12 040 ж., у т. ч. у С. 1221 двір. 1922 ств. Сарську с.-г. комуну «Молода сім'я», за якою було закріплено 43 дес. землі. З 1923 С. — у складі Гадяцького р-ну Роменського округу, 4136 ж. За переписом 1939 — 3995 ж.

Під час нім.-фашист. окупації (27.IX 1941—12.IX 1943) у С. діяв партизан. загін, який очолював замполіт МТС С. Я. Ігнатенко. Тепер у селі колгосп ім. М. В. Фрунзе (зернового і тваринницького напряму, тех. культури), відділення зв'язку, с. ш. (240 учнів), дві 8-річні школи (178 учнів), дільнична лікарня на 25 місць, амбулаторія, дитсадок «Колосок» на 90 дітей, Будинок культури на 400 місць, клуб на 300 місць, 2 б-ки (28 тис. од. зб.). Уродженцями С. є брати Метлинські: Амвросій Лук'янович (1814—70, Ялта; літ. псевд. Амвросій Могила, Земляк) — укр. поет-романтик, фольклорист, перекладач, книговидавець. Проф. Харків. і Київ. ун-тів. Окремим виданням вийшла зб. віршів «Думки і пісні та ще дещо» (1839). Випустив за своєю редакцією «Южный русский сборник» (кн. 1—5, 1848). Видав «Байки й прибаутки Левка Боровиковського» (1852) та фольклорну зб. «Народные южнорусские песни» (1854) і Семен Лук'янович (рр. нар. і смерті невід., літ. псевд. — Семен Родйна) — укр. поет і етнограф. Був членом Рос. геогр. т-ва. Випустив зб. поезій «Мова з України». 1851 склав у С. «Етнографічні відомості», де описав зовнішність, одяг, мову мешканців села, 1852 — «*Словник найвживаніших у Гадяцькому повіті слів ...*» (рукопис). У С. встановлено пам'ятники: М. І. Калініну (1967), на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1943 під час визволення села від гітлерівців (1958), в пам'ять про воїнів односельців, що полягли (492 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1967), та пам'ятник, споруджений 1912 на кошти жителів села односельцям, що загинули в рос.-япон. війні 1904—05. Археологічні пам'ятки — слов'янські городище та поселення 8—10 і 11—13 ст., неолітичне поселення в урочищі Гора Корсунка.

САСЙНІВКА — (до поч. 20 ст. Сосинівка) — село Пирятинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Кейбалівка, Леляки, Меченки, Першотравневе, Червоне. Розташ. у межиріччі річок Переводу та Руди за 15 км від райцентру і за 7 км від залізнич. ст. Гребарівка. 930 ж. (1990). Засн. в серед. 17 ст. За універсалом гетьмана І. Скоропадського 1708 село віддане пирятинському сотникові Семену Вакуленку, потім перейшло у володіння генерального підскарбія Андрія Марковича. С. на 1781 відносилась до першої Пирятинської сотні Лубен. полку, мала 273 хати, з них козаків виборних 117, козаків-підпомічників — 12, посполитих коронних, у т. ч. і рангових — 116. 1787 в селі проживало 749 ж. чол. статі різного звання, казенні селяни, козаки і кріпаки власників — радника Григорія Закревського та бунчукового товариша Сохацського дружини Ганни. За переписом 1859 у С.— 159 дворів, 1697 ж., дерев. Покровська церква із дзвіницею (побуд. 1789, не збереглася), 1900

С.— центр однойменної волості, 380 дворів, 1916 ж., діяла земська школа, три сільс. громади: козацька, казенних селян і селян-власників, 25 вітряків, 10 олійниць, цегельний з-д графині Мусіної-Пушкіної. 1910 — 437 госп-в, 2706 ж. У 1905—07 жителі С. брали участь у рев. подіях.
Рад. владу проголошено у січні 1918. 1923—25 село належало до Березоворудського р-ну Прилуцького округу, з 1925 — у складі Пирятинського р-ну, 2945 ж. Під час нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—19.IX 1943) гітлерівці розстріляли 11 чол., вивезли до Німеччини 135 чол. У селі — колгосп ім. Ілліча (зерново-тех. напряму, тваринництво), відділення зв'язку та ощадбанку, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, Будинок культури (на 300 місць), б-ка (13,3 тис. од. зб.), краєзнавчий музей. Пам'ятники: В. І. Леніну (1949), на братській могилі 20 рад. воїнів, що загинули 1941 при обороні села (1960); надгробок на братській могилі воїнів-односельців, які полягли під час Великої Вітчизн. війни.

САХНІ́ВЩИНА (кол. Сотницьке, Сухий Тагамлик) — село Машівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Вовча Балка, Григорівка і Петрівка. Розташ. в долині р. Тагамлика, за 6 км від райцентру та за 2 км від залізнич. роз'їзду Сухий. 590 ж. (1990). Засн. у першій пол. 18 ст. сотником Сахновським. Згодом власниками були Бахрамовський, Маєвський. Останній подарував маєток своєму зятеві, донському козакові Суворову. За переписом 1859 село власницьке мало назву Сухий Тагамлик Костянтиноград. пов. Полтав. губ., 69 дворів, 476 ж. 1900 — 144 двори, 876 ж., земська школа і школа грамоти. 1910 — 171 двір, 987 ж., придатної землі — 1103 дес., орної — 978 дес., посівів — 806 дес. Промислами були зайняті: 9 ткачів, 8 ковалів, 6 шевців, 6 теслярів, 5 слюсарів, 4 кравці та ін.
Рад. владу проголошено у січні 1918. Під час громадян. війни у селі діяв партизан. загін. 1925 у поміщицькому маєтку ств. комуна «Мрія» (згодом реорганіз. в артіль). Також відкрито поч. школу (з 1930 — семирічна). За переписом 1926 С.— Іванівської сільради Машівського р-ну Полтав. округу, 199 господарств, 1001 ж. 1929 ств. колгосп ім. В. К. Блюхера (пізніше носить назву ім. Газети «Правда»). Від голодомору 1932—33 померло 83, у 1937—38 репресовано 18 жителів села. Під час нім.-фашист. окупації (20.IX 1941—20.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 153 чол., у селі діяла підпільна група. В результаті укрупнення 1950 колгосп став називатися «Зоря комунізму» (з 1961 — ім. А. О. Жданова, з 1966 — «Росія»). 1956 С.—центр Сахнівщинської сільради. Тепер тут розташ. центр. садиба колгоспу «Росія» (зерново-тваринницького напряму), відділення зв'язку і ощадбанку, неповна с. ш., 2 фельдшерсько-акушер. пункти, дитсадок, Будинок культури на 250 місць, б-ка (15,7 тис. од. зб.). Село електрифіковане і радіофіковане. Розпочата газифікація. Відкрито 1955 пам'ятник рад. воїнам, загиблим (37 чол.) в ніч з 15 на 16.XII 1943 під час бомбардування фашистами санітарного ешелону на роз'їзді Сухий. 197 воїнів-односельців не повернулося з фронтів Великої Вітчизн. війни. На околиці села виявлено майстерню крем'яних знарядь раннього неоліту.

САХНО́ВЩИ́НСЬКИЙ РАЙО́Н (Сахнівщинський, Сахновщанський) Красноград. округу. Ств. 7.III 1923 з Дар-Надеждинської і Сахнівщинської волостей Красноград. пов. та Нижньоорільської вол. Зміївського пов. Центр — с. Сахновщина. Сільрад — 21.

Населення — 34 266 чол. (1923). 1925 у зв'язку з розформуванням Красноград. округу С. р. віднесено до Полтав. округу. З лютого 1932 — у складі Харків. обл.

«СБО́РНИК СТАТЕ́Й ПО ЛЕКА́РСТВЕННЫМ РАСТЕ́НИЯМ». Видавався Укр. дослідною станцією лікарських рослин Всесоюзного н.-д. ін-ту лікарських і ароматичних рослин у Лубнах. На 1939 видано 30 випусків.

«СБО́РНИК СТАТИСТИ́ЧЕСКИХ СВЕ́ДЕНИЙ О ПОЛТА́ВСКОЙ ГУБЕ́РНИИ». Полтава, 1869. Подано рух населення за станами, віком, віросповіданням. Наведено дані про фабрики, заводи, ремісників, ярмарки тощо. Додано список посадових осіб на 1869.

СВАТКИ́ — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Берізки, Бірки, Шевченкове. Розташ. на правому березі р. Груні, за 20 км від райцентру та за 18 від залізнич. ст. Гадяч. 887 ж. (1990). Відомі з 17 ст. Належали до Гадяцького замку. При гетьмані І. Скоропадському були віддані генеральному судді І. Чарнишу. 1764 — у складі Гадяцької другої сотні Гадяцького полку. За переписом 1859 у С. (власницьке, козацьке) 340 дворів, 2798 ж., дерев. Преображенська церква (1740), б-ка, церковнопарафіяльне попечительство. 1900 у С. Бірківської вол. Гадяцького пов. 3 сільських громади (2 з них селян-власників), 413 дворів, 1851 ж., земська (1889) та церковнопарафіяльна школи. 1910 — 433 двори, 2303 ж.

Рад. владу проголошено у січні 1918. 1920 засн. ТСОЗ, що об'єднав 100 дворів. 1927 ств. колгосп «Паризька комуна», куди ввійшло 412 дворів села і прилеглих хуторів. З 1931 —колгосп «Перемога» (об'єднав 440 господарств). Під час нім.-фашист. окупації (9.IX 1941—9.IX 1943) до Німеччини вивезено 260 жителів. У 1950 4 колгоспи С. і прилеглих нас. пунктів об'єднано в один — «Радянська Україна» (в 1959 приєднано колгосп ім. К. Є. Ворошилова). Тепер у С.— центр. садиба колгоспу «Радянська Україна» (м'ясо-мол. та зерново-тех. напряму), відділення зв'язку, с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, дитсадок «Сонечко» (45 місць), будинок ветеранів праці (з 1990), Будинок культури на 350 місць, б-ка (16,1 тис. од. зб.). У центрі села memop. комплекс: односельцю — комбригу *Посю Ф. Ф. пам'ятник,* що загинув 1939 на Халхін-Голі (1945); на братській могилі рад. воїнів, полеглих 1943 при визволенні С. від нім. фашистів (1951). Пам'ятник воїнам-односельцям, загиблим (268 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1975), та пам'ятник борцям за Рад. владу (3 могили, 1919; пам'ятник 1938, перепоховання в 1985).

«СВЕ́ДЕНИЯ О ВЕТЕРИНА́РНО-САНИТА́РНОМ СОСТОЯ́НИИ ПОЛТА́ВСКОЙ ГУБЕ́РНИИ». Щомісячник, виходив у Полтаві 1899—1902. Видавець — Полтав. губ. земство.

СВИДІ́ВКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. Дніпра. Тече тер. Кобеляцького р-ну.

«СВИНА́РСТВО». Респ. міжвідомчий тематич. наук. зб. Полтав. н.-д. ін-ту свинарства. Видавався з 1966. У 1975 вийшов вип. 23. Вип. 1—5 — рос. мовою під назвою «Свиноводство».

СВИ́НКІВКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Коломаку (бас. Дніпра). Бере початок біля с. Филенкового Чутівського р-ну. Довж. 59 км, площа бас. 321 км². Похил річки 1,3 м/км. Ширина річища 2 м. Боліт 5,3 км². Тече тер. Чутівського та Полтавського районів. Живлення снігове й дощове. Замерзає в кінці листопаду, скресає у березні. На берегах С.

виявлено поселення бронзового віку (1-е тис. до н. е.). На С. розташ. села Первозванівка, Нова Кочубеївка, Флорівка, Рунівщина, Ковальківка, Новоселівка.

«СВИНОВО́ДСТВО» — наук. зб. Див. «*Свинарство*».

СВИНОТІ́К — річка в Полтав. обл., ліва прит. Дніпра.

СВИРИ́ДІВКА — село Лохвицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Дереківщина, Парницьке, Степуки, Ячники. Розташ. на правому березі р. Сули, за 15 км від райцентру і за 9 км від залізнич. ст. Юсківці. 820 ж. (1990). Вперше С. згадана в переписних книгах за 1722. За Ген. слідством 1729—30 входила до Лохвицької сотні Лубенського полку. Діяли дерев'яна Михайлівська церква (1777), школа і шпиталь. За переписом 1859 С. село власницьке і козацьке, Лохвицького пов. 289 дворів, 1774 ж., 1885 відкрито трикомплектне поч. нар. уч-ще. За переписом 1900 С.— центр волості, 339 дворів, 1797 ж., 3 сільс. громади (козацька, селян-власників та казенних селян), земська школа і школа грамоти, відбувалося 3 ярмарки на рік, землі власної 2083 дес.; 1910 — 341 господарство, 2001 ж. Працювало 22 вітряки, 2 кузні, 3 олійниці, 8 крамниць.

Свиридівка. Михайлівська церква. Фото 30-х рр. 20 ст.

Рад. владу проголошено у січні 1918. Парт. осередок ств. 1921, комсомол.— 1924. У 1929 організ. комуну ім. М. В. Фрунзе, в лютому 1930 — артіль ім. К. Є. Ворошилова і 4 невеликі колгоспи (ім. Першого травня, ім. М. Горького, ім. С. М. Будьонного та ім. М. В. Фрунзе), які 1950 об'єдналися в один — ім. К. Є. Ворошилова. У роки нім.-фашист. окупації (12.IX 1941—12.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 156 чол., в селі діяли дві парт. підпільні групи. У березні 1942 учасники однієї з груп загинули в нім. катівнях. На базі другої на поч. 1943 ств. партизан. загін «Сокіл». Після приєднання до колгоспу ім. К. Є. Ворошилова колгоспу «Зоря» (с. Степуки) дістав назву «Україна» (зерново-тваринницького напряму). У С. розташ. його центр. садиба, відділення зв'язку, неповна с. ш., філіал Лучанської муз. школи, фельдшерсько-акушер. пункт, Будинок культури на 400 місць, кіноустановка, б-ка (12,2 тис. од. зб.). У селі 1958 встановлено пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, що загинули під час оборони 1941 і визволення 1943 села від нім.-фашист. загарбників, та односельцям, полеглим (286 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Пам'ятка археології — городище «Дитинець» кін. 1 тис. до н. е. та 11—13 ст. н. е.; в ур. Червоні Могили — група курганів.

«СВІ́ТЛО ЖО́ВТНЯ». Газета, орган Великобагачанської районної Ради народних депутатів. Виходить з 1967 три рази на тиждень у смт Великій Багачці. У 1932—67 газета мала назву «Ленінський шлях».

СВІТЛОГІ́РСЬКЕ — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Брачківка, Кишеньки, Просяниківка. Розташ. на березі Дніпродзержин. водосховища, за 38 км від райцентру та за 50 км

від залізнич. ст. Кобеляки. 3490 ж. (1990). Ств. 1962 у зв'язку з будвом Дніпродзержин. ГЕС: сюди були переселені жителі сіл Переволочна, Потягайлівка і частково с. Кишеньки. У С.— колгосп ім. Т. Л. Клименка (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), механіз. млин з олійницею, хлібозавод, інкубаторна станція, 2 цехи: Кобеляцького райпобуткомбінату та Кобеляцької ф-ки «Зоря», буд. орг-ція. Відділення зв'язку та ощадбанку, с. ш., лікарня, аптека, дитсадок, ветлікарня, Будинок піонерів, Будинок культури на 300 місць, б-ка (30 тис. од. зб.), історико-краєзнав. музей. Автостанція, пристань. Уродженцем с. Переволочна є рос. поет І. Ф. Богданович [1743 (1744) — 1803]; у с. Кишеньках пар. Герой Соц. Праці А. П. Біленко. У С. встановлено пам'ятники: В. І. Леніну (1962), Г. І. Котовському (1963), воїнам-землякам, які загинули під час Великої Вітчизн. війни (1975). Братська могила рад. воїнів, що полягли 1943, та могила Героя Рад. Союзу Т. Л. Клименка (1906—81; пам. 1983). На тер. сільради виявлено поселення часів неоліту (4 тис. до н. е.), 4 поселення епохи міді та бронзи (3—1 тис. до н. е.), 2 поселення черняхівської культури (2—6 ст.), городище періоду Київ. Русі (13 ст.), бл. 40 курганів.

СВЯТИ́ЛІВКА — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Крива Руда, Липове, Проценки, Струтинівка. Розташ. на березі Кременчуцького водосховища, за 42 км від райцентру. 1929 ж. (1990). Існувала вже у 17 ст., входила до складу Жовнинської сотні Лубен. полку. З 1781 віднесена до Городиського пов. Київ. намісництва, з 1789 — до Градизького пов. Катеринослав. намісництва. У 1781 в С.— 261 двір; у 1787 — 838 душ чол. статі. За переписом 1859 у С. Кременчуцького пов.— 580 дворів, 3028 ж., дерев. Миколаївська церква (1780, нова 1896), біля якої знаходилися надгробні запорізькі хрести; при церкві — б-ка. З 2-ї пол. 19 ст. С. стає волосним центром. 1888 відкрито земське училище. У 1900 у селі було 2 громади (козацька та держ. селян), земська та церковнопарафіяльна школи. На поч. 20 ст. працювали кілька олійниць, 25 вітряків, кілька крамниць, відбувалося 2 ярмарки на рік. У 1910 в селі — 376 дворів, 2404 ж., паровий млин. Рад. владу проголошено в січні 1918. З 7.III 1923 С. як центр сільради віднесена до Горбівського р-ну Кременчуц. округу. 2809 ж. До складу сільради входили також села Крива Руда, Проценки, Струтинівка та хут. Сидоренків. За переписом 1926 у С.— 554 двори, 2796 ж. З 1928 С. включено до складу Градизького р-ну. У період нім.-фашист. окупації (25.IX 1941 —24.IX 1943) гітлерівці стратили 7 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 307 чол. У С.— центр. садиба колгоспу ім. О. В. Суворова (зерново-мол. напряму), товарно-рибне г-во «Полтаврибгосп», відділення зв'язку та ощадбанку, будинок побуту, торг. центр, їдальня, с. ш., лікарня з амбулаторією, 2 дитсадки, аптека, Будинок культури на 400 місць, б-ка (12 тис. од. зб.), музей історії села на громад. засадах. Уродженцем села є Герой Рад. Союзу С. П. Шпаковський. Пам'ятники: В. І. Леніну (1967, новий 1988); рад. воїнам, що полягли 1943 при визволенні села від гітлерівців, та воїнам-односельцям, загиблим (288 чол.) у період Великої Вітчизн. війни (1956, реконстр. 1989); на братській могилі борців за Рад. владу (1967). На околиці села — 12 курганів.

СВЯЧЕ́НИЦЯ — ручай в Полтав. обл., права прит. р. Сули (бас.

Дніпра). Тече тер. Лохвицького р-ну.

СЕ́ЛАМ, СПА́ЛЕНИМ НІМЕ́ЦЬКИМИ ФАШИ́СТАМИ, ПА́М'ЯТНІ ЗНА́КИ. 1) У с. Баранівці Шишацького р-ну. Залізобетонна скульптура, окована міддю, на гранітному постаменті. Встановлена 1975 при в'їзді до села (скульптор Копайгоренко). За зв'язок з партизанами й активний опір окупантам гітлерівці спалили село в 1941 і 1943 (470 з 500 дворів). 2) У с. Великій Обухівці Миргород. р-ну. Гранітна брила, привезена з Белицького кам'янодробильного з-ду. Встановлена при в'їзді до села. За активний опір окупантам гітлерівці знищили село, розстріляли і спалили живцем 419 чол., у т. ч. 161 жінку і 108 дітей віком до 16 років. Відкрито 1977. 3) У с. Олефірівці Миргород. р-ну. Сіра відшліфована стела у вигляді зламаної піраміди на триступінчатому шлакобетонному постаменті (скульп. А. Ю. Білостоцький). 45 жителів Олефірівки пішли в партизани, інші — подавали допомогу партизанам. У вересні 1943, відступаючи, фашисти спалили село. Відкрито 1975. Іл.— табл. XXIV.

СЕЛЕ́ЩИНА (кол. Федорівка) — село Машівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Латишівка, Сухоносівка, Тимченківка. Розташ. на берегах р. Тагамлика (ліва прит. р. Ворскли), за 6 км від райцентру. Залізнич. ст. Селещина. 3354 ж. (1990). Засн. у 17 ст. За переписом 1859 Федорівка — село власницьке Костянтиноград. пов. Полтав. губ., 61 двір, 269 ж. 1897 споруд. залізнич. ст. Селещина. 1900 — 95 дворів, 575 ж., вальцьовий млин (1902). 1910 — 138 господарств, 825 ж., придатної землі — 1474 дес., орної — 1349 дес., посівів — 623 дес. Промислами займалися: 5 кравців, 4 ткачі, 2 теслярі, столяр.

Рад. владу проголошено у січні 1918. За переписом 1926 С.— центр сільради Машівського р-ну Полтав. округу, 193 господарства, 876 ж. У 1923 ств. с.-г. артіль «Єднання», на поч. 30-х рр. ім. М. І. Калініна. 1932 відкрито МТС, видавалась г-та «За сталінські колгоспи». Під час нім.-фашист. окупації (20.IX 1941—22.IX 1943) у селі діяла підпільна група. Гітлерівці стратили 17, вивезли на примусові роботи до Німеччини 133 чол. У С. розташ. центр. садиба колгоспу ім. М. В. Гоголя (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), комбікормовий, молоко- та хлібозаводи, цехи: по переробці газового конденсату та виробничо-тех. обслуговування тресту «Укрбургаз», 2 АТП та ін. С. ш., будинок для ветеранів, 3 фельдшерсько-акушер. пункти, 4 дитсадки, Будинок культури на 250 місць, клуб на 200 місць, 2 стаціонарні кіноустановки, 2 б-ки (15,7 тис. од. зб.), АТС, відділення зв'язку та ощадбанку, споживче т-во, лазня з сауною, стадіон. Уродженцем С. є засл. лікар УРСР В. В. Шульга. Тут в 1920 вчителювала і померла укр. культурно-осв. і громадська діячка К. К. Лісовська (1860—1920). У 90-х рр. 19 ст. співробітничала в неофіційній частині «Полтавских губернских ведомостей». З 1895 працювала секретарем ж-лу *«Хуторянин»,* у 1905—06 — г-ти «Полтавщина», аж до її закриття після опублікування «Відкритого листа статському раднику Філонову» В. Г. Короленка. З 1907 викладала математику в гімназії Н. О. Старицької. Крім того, була секретарем губ. земських щорічників. Незадовго до революції написала працю «Природа Полтавской губернии», видану краєзнавчим музеєм. 1917 М. Рудинський залучив К. К. Лісовську до підготовки програм і підручників для нар. шкіл у відділ наросвіти Полтав. губ. земства. У С. споруд. пам'ятники: 1979 — *Гоголю М. В. пам'ятник,* 1956 —

на братській могилі рад. воїнів, що загинули при визволенні 1943 села від нім.-фашист. загарбників, жертв фашизму, підпільників, та воїнам-односельцям, полеглим (323 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. На околиці села — два кургани.

СЕЛІ́МІВСЬКИЙ — річка в Полтав. обл., прит. р. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Лохвицького р-ну.

СЕЛІТРОВАРІ́ННЯ. Вироблення селітри — складового матеріалу при виготовленні пороху. Під час визв. війни 1648–54 контроль за виробництвом селітри здійснював безпосередньо Богдан Хмельницький. Після Переяславської ради 1654 цю функцію перебрав на себе царський уряд. Одним з важливих осередків С. стала Полтавщина, зокрема, території Гадяцького, Миргород., Переяслав., Полтав. і Прилуцького полків. У Полтав. полку діяв селітряний з-д В. Кочубея (поблизу Диканьки), у Гадяцькому — генерального судді І. Черниша (у с. Бірках), К. Бутовського (у с. Броварах), А. Тимченка, братів Кир'якових, Балясних, І. Корецького (у м-ку Опішні) та ін. нас. пунктах. 1737 власники селітряних підприємств об'єдналися в найбільшу на Україні *Опішнянську селітряну компанію.* На її з-дах здебільшого працювали вільнонаймані майстри. 1845 в Полтав. губ. наліч. 74 селітроварні (у Гадяцькому пов.— 16, Зіньківському — 30, Золотоніському — 7, Кобеляцькому — 1, Лубенському — 4, Переяслав.— 2, Пирятин.— 2, Полтав. — 4, Роменському — 3, Хорольському — 1). У 1858 на 75 селітроварнях Полтавщини було зайнято 2819 чол. Вони протягом року виготовили 64 506 пудів селітри на 351 422 крб. До кін. 19 ст. всі вони припинили свою діяльність.

СЕЛЮЧЕ́НКО О. Ф. МОГИ́ЛА у смт Опішні Зіньківського р-ну. Селюченко Олександра Федорівна (1921—87) — майстриня художньої гончарної пластики, засл. майстер нар. творчості УРСР (з 1971). Н. в Опішні. Навчалася у матері Явдохи Петрівни (1897—1953). Працювала на з-ді «Художньої кераміки». Створювала традиційні нар. іграшки, сюжетні композиції на твори красного письменства. Твори зберігаються у багатьох музеях, експонувалися на виставках, у т. ч.— міжнар. і всесвітніх. Похована на сільському кладовищі.

«СЕЛЯНИ́Н». Газета, орган Полтав. губ. селян. відділу при Полтав. губ. к-ті КП(б)У. Виходила 1920 три рази на тиждень у Полтаві.

«СЕЛЯ́НСЬКА БІДНОТА́». Газета, орган Полтав. повіт. та міськ. к-ту КП(б)У. Виходила 1919 у Полтаві.

«СЕЛЯ́НСЬКА ПРА́ВДА». Газета, орган повітвиконкому Полтав. губ. Видавалася 1920 у м. Кобеляках.

«СЕЛЯ́НСЬКА СТОРІ́НКА». Газета, видавалася 1924—25 у Кременчуці. Друкувалася на шпальтах газети *«Наш путь»*.

СЕЛЯ́НСЬКОГО ПОВСТА́ННЯ 1902 УЧА́СНИКАМ ОБЕЛІ́СК у с. Ковалівці Полтав. р-ну. Встановлено у центрі села в парку «Перемога», на місці, де 3.IV 1902 була влаштована розправа карателів над селянами — учасниками *Полтавсько-Харківського селянського повстання 1902,* під час якої були вбиті Д. Т. Шанда і Т. А. Шанда. Праворуч від гранітного обеліска (висота — 2 м) з меморіальним написом — три гранітні плити, покладені у вигляді профілю людини. На нижній плиті — контури руки з смолоскипом. Відкрито 1952.

«СЕМАФО́Р». Газета, виходила 1929—34 у Кременчуці. 1934—51— *«Більшовицький шлях»*.

СЕМЕ́НІВКА — селище міського типу на р. Кривій Руді, райцентр, за 134 км від Полтави. У селищі залізнич. ст. Веселий Поділ. 8236 ж. (1990). Семенівській сільраді підпорядковане с. Малинівка. Наприкінці 17 ст. на Ромоданівському тракті виникло невелике поселення, яке спочатку було кінно-поштовою станцією. До кін. 1781 С. входила до Хорольської сотні Миргород. полку. Потім — до Хорольського пов. Київ. намісництва. 1787 в С.— 254 ж. чол. статі — колезького асесора с. Родзянки. Свою назву нас. пункт дістав, мабуть, після розподілу земель їх власником О. С. Родзянком між трьома синами. З того часу село, яке дісталося Семену, почали називати Семенівкою. У 1800 О. С. Родзянко мав у С. 944 кріпаки. Пізніше землі села належали поміщикам Старицьким, нащадкам Родзянків по жіночій лінії. З 1796 С.— Малорос., з 1802 — Полтав. губ. З 1836 С.— містечко, волосний центр. За переписом 1859 — 133 двори, 812 ж., Всіхсвятська церква (1769, нова 1909), поштова станція, три ярмарки на рік. У 1863 — 801 ж., 100 дворів, церква, відбувалося три ярмарки на рік. Діяла поштова станція. За переписом 1885 в С.— 261 двір, 878 ж. Наприкінці 19 ст. споруджено залізницю Кременчук — Ромни протяжністю 200 верст, що пролягла через С. Станція дістала назву Веселий Поділ. У 1900 в С.— 279 господарств, 1500 ж. За даними перепису 1910 в містечку вже 329 господарств, 1728 ж. З кінця 19 ст. в С. стала розвиватися промисловість. 1872 в містечку засн. народне училище. Рад. владу проголошено в січні 1918. Партосередок ств. у лютому—березні 1920, в листопаді цього ж року тут побував Г. І. Петровський. Перший комнезам організ. 1921, трудову артіль — 1822. У 1923 утв. Семенівський р-н з центром у С. 1929—39 ств. колгоспи ім. В. І. Чапаєва, «Ударник», МТС і цукрозавод. Під час нім.-фашист. окупації (12.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці розстріляли 121 рад. активіста, 130 чол. вивезли до Німеччини; діяла підпільна група, якою керував П. О. Зінченко. Тепер у С.—центральна садиба колгоспу ім. В. І. Чапаєва, Веселоподільський цукрокомбінат, ремонтно-транспортне підприємство, «Сільгоспхімія», хлібоприймальне підприємство, хлібокомбінат, молокозавод, харчосмакова ф-ка, шляхове ремонтно-буд. управління, міжколгоспна пересувна шляхова колона, побуткомбінат, комбінат комунальних підприємств. У селищі дві с. ш., районна лікарня, аптека, санепідстанція, два дитсадки, Будинок піонерів, два Будинки культури (на 450 місць), кінотеатр, районна б-ка для дорослих (37 500 од. зб.), б-ка для дітей (14 565 од. зб.), стадіон, краєзнавчий музей. Видавалася газета «Комуністичним шляхом», з грудня 1990 — газета «Трибуна довір'я».

Уродженцями С. є укр. прозаїк Л. О. Павленко, укр. рад. фольклорист, критик, літературознавець І. П. Цапенко (1914—63; у 1930 закінчив семенівську семирічку). З с-щем пов'язана труд. діяльність Героя Рад. Союзу (1944) В. Д. Кізя. В С.— два пам'ятники В. І. Леніну (1980, 1974, реконстр. 1982); 1965 споруджено пам'ятник В. І. Чапаєву; 1957 встановлено надгробки на братській могилі рад. воїнів, полеглих 1943, на братській могилі рад. воїнів, партизанів, підпільників і жертв фашизму 1941—43, та пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (165 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Пам'ятник (1968, реконстр. 1982) секретарю підпільного райкому комсомолу І. А. Сухині, який загинув 1942 (похований в С.). Пам'ятний знак Трудової Слави — трактор «Універсал». На кладовищі — пам'ятник (1975) на могилі Героя Соц.

Праці (1965) П. Ю. Черненка (1905—75), могили підпільників, страчених 1942 (пам. 1984).

СЕМЕ́НІВСЬКИЙ РАЙО́Н. Знах. у зх. частині обл. Площа 1,3 тис. км^2. Нас.— 38,2 тис. ж. У районі 65 нас. пунктів (одно с-ще міськ. типу, 64 села, підпорядкованих селищній та 18 сільрадам нар. депутатів). Центр — смт Семенівка. Утв. в березні 1923 з Семенівської, Зубанівської та Зайчинської (Заїчинської) волостей Хорольського повіту в складі Кременчуцького округу. З лютого 1932 по вересень 1937 був у складі Харків., а з вересня 1937 — Полтав. обл. З грудня 1962 тер. р-ну входила в Хорольський р-н. У січні 1965 знову утв. Семенівський р-н. Поверхня пологохвиляста з давніми прохідними долинами та блюдцями-западинами. На Пд. Зх. омивається Кременчуцьким водосховищем. Корисні копалини: пісок, мергель, торф, є джерела мінеральної води. Річки — Сула з Борисом, Хорол, Крива Руда, Біляківське водосховище. Переважають чорноземи солонцюваті, лучно-чорноземні глибокосолонцюваті ґрунти в комплексі з солонцями. Пл. лісів і лісових смуг 2,7 тис. га. Переважають дуб, клен, акація біла, липа, сосна. У районі — заказники респ. значення *Гракове* і *Солоне,* а також заповідні об'єкти місц. значення — пам'ятки природи: дуб звичайний (див. *Дуби*), *Богданівський парк, Веселоподільський парк* та пам'ятка садово-паркового мистецтва — *Криворудський дендропарк.* Найбільші пром. підприємства: Веселоподільський цукрокомбінат, хлібоприймальне підприємство, молокозавод, харчосмакова ф-ка, автопідприємство, ремонтно-транспортне підприємство, райсільгоспхімія, побуткомбінат, хлібокомбінат, комбінат підприємств громадського харчування, 157 крамниць. Спеціалізація с. г.— вирощування озимої пшениці, ячменю, кукурудзи, цукрового буряку, соняшнику. Розвинуто скотарство, свинарство, вівчарство. У районі 22 колгоспи, 4 радгоспи, 2 міжгосп. підприємства, Веселоподільська дослідно-селекційна станція. 1990 площа с.-г. угідь — 97,3 тис. га, в т. ч. орної землі 75,3 тис. га. Залізн.

ст. Веселий Поділ. Автомобільних шляхів — 630 км, у т. ч. з твердим покриттям — 380 км. У районі 41 заг.-осв. школа, 2 школи-садки, муз. школа і два її філіали, два будинки піонерів та школярів, станція юних натуралістів, міжшкільний навчальний виробничий комбінат, 35 дитячих дошкільних закладів, 53 лікувальних заклади, в т. ч. центральна районна, номерна, інфекційна та 3 дільничних лікарні, 43 фельдшерсько-акушер. пункти, 4 лікарських амбулаторії, 7 аптек, 48 Будинків культури та сільс. клубів, 48 б-к. Районний історико-краєзнавчий музей. Видається районна газета *«Трибуна довір'я»*. На тер. р-ну збереглися кургани доби бронзи, скіфського часу та Київ. Русі, залишки городища, очевидно, літописного містечка Горошина, поселення неолітичного часу, епохи міді та черняхівської к-ри. Див. також статті: Семенівка, Біляки, Василівка, Великі Липняги, Веселий Поділ, Горошине, Жовтневе, Заїчинці, Іванівка, Крива Руда, Наріжжя, Оболонь, Очерегувате, Погребняки, Пузирі, Степанівка, Товсте, Устимівка, Худоліївка.

СЕНЧА́ — річка в Полтав. обл., права прит. р. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Лохвицького р-ну.

СЕНЧА́ — село Лохвицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Лучка і Рудка. Розташ. на правому березі р. Сули, за 14 км від райцентру і за 10 км від залізнич. ст. Сенча. 1559 ж. (1990). Тер. суч. С. входила до Переяславського князівства. Від тих часів у селі збереглося два городища, одне з яких під назвою Синець згадується в 12 ст. С. відзначена і на картах Г. Л. де Боплана (серед. 17 ст.). Напередодні нац.-визв. війни під керівництвом Б. Хмельницького входила до володінь магната І. Вишневецького. У серед. 17 ст. в сотенному містечку С. Лубенського полку жило бл. тисячі чол., з яких половину становили селяни, а другу — ремісники. На кін. 17 ст. їх кількість зросла до 5 тис. чол. Жителі С. займалися шевством, кравецтвом, деревообробним промислом, виробництвом цегли та глиняного посуду, ковальством, ткацтвом, гуральництвом. У С. діяло 7 кузень, селітряний з-д. У 18 ст. великого значення набрав чумацький промисел. На поч. 19 ст. щороку відбувалося три ярмарки. 1863 в С. наліч. 549 дворів, 2945 ж., дерев'яні Успенська (1742), Миколаївська (1781) та мурована Христоріздвяна (1827) церкви, при них діяли б-ки, сільське уч-ще. Щороку відбувалося 5 ярмарків. Переважаючими були шевський, гончарний, чинбарський промисли. Наприкінці 19 — на поч. 20 ст. діяло три дворічні церковнопарафіяльні школи й одна — п'ятикласна. 1910 С.— вол. м-ко Лохвицького пов. наліч. 659 дворів, 3446 ж., 2 парові млини з 2-ма крупорушками й 2-ма просорушками, орної землі — 2995 дес., посівів — 2135 дес.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У лютому 1918 обрано волосну Раду, ств. червоногвардійський загін. 22—23.II 1918 в Сенчі відбувся перший волосний з'їзд сільських ревкомів. 1923 ств. Сенчанський р-н. 1926 у С. наліч. 3322 ж. 1927 ств. ТСОЗ, відкрито лікарню, дві семирічні школи. 1929 на базі ТСОЗу організ. колгосп «Єдиний вихід», 1930 виник колгосп «Червоний партизан», які через два роки об'єдналися в одне господарство — колгосп ім. К. Маркса. У 30-х рр. у С. було споруд. лікарню, амбулаторію, станцію, відкрито дитячі ясла, їдальню, хлібопекарню. У роки нім.-фашист. окупації (17.IX 1941 —14.IX 1943) тут діяла підпільна група. У 1950 на базі артілей ім. К. Маркса та «13-річчя Жовтня» ств. колгосп ім. М. І. Калініна (тепер колгосп «Росія»; м'ясо-мол.-зернового напряму, тех. культу-

ри). Діють Яблунівське і Ярівське газоконденсійне родовища, сейсмопартія, ремонтна дільниця Лохвицького комунгоспу, будинок зв'язку, лікарня на 100 ліжок, аптека, с. ш., муз. школа, дитсадки «Ромашка» і «Сонечко», зональний Будинок культури, 2 сільські клуби, 4 б-ки, будинок побуту. Уродженцями С. є Герої Соц. Праці В. І. Труш, укр. письменник П. Й. Розін (1907—42), укр. поет П. С. Лучанський (П. С. Марченко; 1882 — поч. 30-х рр., Харків). Його поезії надрук. у лохвицькому зб. «Червона просвіта». У 1923 працював секретарем Роменської філії «Плуг», одночасно у місцевій г-ті «Влада праці». 1924 у Ромнах видав зб. поезії «Спів землі». Споруджено пам'ятники: В. І. Леніну (1947); М. І. Калініну (1973), на братській могилі рад. воїнів, полеглих під час оборони 1941 і визволення 1943 села від нім.-фашист. загарбників, та односельцям, загиблим (443 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1965).

СЕНЧА́НСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 у складі Лубен. округу Сенчанської та Юсковецької (Ісковецької) волостей Лохвицького пов. (всього 11 сільрад). Пл.— 293 кв. версти. На 7.IX 1923 нас.— 23 541 чол. Ліквідований 1931. Відновлений 1935 в складі Харків. обл. 22.IX 1937 віднесений до новоутвореної Полтав. області. Розформований 30 грудня 1962. Центр — с. Сенча (тепер Лохвицького р-ну).

СЕРЕДИ́НИ-САБАТІ́НОЇ Л. І. МОГИ́ЛА у с. Олефірівці Миргород. р-ну. Середина-Сабатіна Людмила Іванівна (1876—1948) — укр. ткаля, майстер нар. мистецтва УРСР (з 1936). Навчалася у Рунівщинській і Дігтярівській навч.-ткацьких майстернях. Жила у с. Олефірівці, завідувала місцевою навчально-ткацькою майстернею (1902—27). Винайшла новий спосіб ткання — нерахівний перебір. Її роботи експонувалися на багатьох виставках, у т. ч. на І-й укр. нар. мистецтва 1936 у Києві, міжнар. 1937 — у Парижі. Похована на сільському кладовищі.

СЕРЕ́ДНЯ — річка в Полтав. обл., прит. р. Сули (бас. Дніпра). Тече тер. Семенівського р-ну.

СЕРЕ́ДНЯ ГО́ВТВА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Вільхової Говтви (бас. Дніпра). Довж. 68 км. Тече тер. Зіньківського, Диканського і Полтавського районів.

СЕРЕ́ДНЯ ЗАГАЛЬНООСВІ́ТНЯ ШКО́ЛА. На 1990 у Полтав. області діяло 380 середніх шкіл (у т. ч. 4 школи-інтернати). З них — 133 міських (78 укр., 58 136 учнів, 44 рос., 56 490 учнів), 11 шкіл двомовних (в укр. класах — 3560 учнів, рос.— 6343). Кількість с. ш. на селі зросла до 247, учнів до 53 156 (з них одна рос., 252 учні). З 16 687 вчителів с. ш. Полтав. обл. 84,4 % має вищу пед. освіту. Три кандидати наук; Герой Соц. Праці — М. К. Андрієвський, засл. вчителів УРСР — 34. У 10 с. ш. працюючої молоді і в 145 денних, на правах структурних підрозділів, навчається 5622 учні.

СЕРЕ́ДНЯ КОТЕЛЬВА́ — річка в Полтав. обл., права прит. р. Котельви (бас. Дніпра).

СЕРЕДНЯКИ́ — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Ветхалівка, Жовтневе, Коновалове, с-ще Вирішальне. Розташ. на р. Шамрайці, що впадає у р. Татарку, за 26 км від райцентру та за 6,5 км від залізнич. ст. Венеславівка. 644 ж. (1990).

Засн. наприк. 17 ст. на місці козацького сторожового пункту між Гадячем і Лохвицею, що належав до Гадяцького замку. Перша згадка припадає на 1718, коли гетьман І. Скоропадський передав їх у володіння полкового писаря Олександра Ситенського. 11 дворів (1730). За переписом 1764 С. воло

дів полковий обозний Йосип Ситенський. Належали до Гадяцької першої сотні Гадяцького полку. Після ліквідації полкового устрою спочатку входили до Лохвицького, потім до Гадяцького пов. Черніг. намісництва, з 1796 — до Малорос. губ. Відзначені базари. 1757 Й. Ситенським збуд. першу церкву Іоанна Многостраждального. 1883—84 зведено нову дерев. церкву з дзвіницею за допомогою дійсного статського радника Прокопія Адріановича Устимовича. При ній приписана Троїцька домова церква на хут. Ветхалівці, яку звела на кошти чоловіка вдова Устимовича Софія Олександрівна. При ній діяли: б-ка, земське уч-ще, церковна сторожка. З 1802 С. у складі Полтав. губ. За переписом 1859 в С. Гадяцького пов. (село козацьке, власницьке) — 100 дворів, 891 ж., поштова станція. 1892 відкрито церковнопарафіяльну школу, 1894 — земську. 1910 С.— Петрівської вол., мали 259 господарств, 19 вітряків, 2 ковальські і слюсарні майстерні. Жителі займалися теслярством, кравецтвом, шевством, ткацтвом та ін. Рад. владу проголошено у січні 1918. З 1923 — центр сільради в складі Петровського р-ну Роменського округу, 1878 ж. У 1924 ств. кооператив. 22 господарства об'єдналося у ТСОЗ ім. 11-річчя Жовтня (1928). У 1931 ств. два колгоспи: ім. 11-річчя Жовтня та «Червоне життя», які через рік злилися в один, а 1934 розділилися на два ім. К. Є. Ворошилова та «Заповіт Леніна». Того ж року в село прибув перший трактор. У 1936—40 колгосп «Заповіт Ілліча» збудував свинарник, три стайні, корівник, два зерносховища, працювала МТС. У селі діяли: школа з трирічним строком навчання (з 1917), семирічка (з 1931), лікарня, пологовий будинок, пошта, ощадна каса, клуб.

Під час нім.-фашист. окупації (19.IX 1941—12.IX 1943) гітлерівці відправили до Німеччини 31 чол., спалили і зруйнували всі сільські установи, крім школи, де містилася стайня. 1950 колгоспи «Заповіт Ілліча» та ім. К. Є. Ворошилова об'єдналися в один ім. С. М. Кірова, який 1959 об'єднався з колгоспом ім. Т. Г. Шевченка під назвою останнього (з 1966 — ім. М. Горького). У С. розташ. його центр. садиба (спеціалізація — зернові та городні культури), відділення зв'язку і ощадбанку, неповна с. ш. з клубом книголюбів «*Середняківські проліски*», фельдшерсько-акушер. пункт, аптека, дитсадок на 25 місць, Будинок культури (збуд. 1936 з розібраної церкви) на 250 місць, б-ка (9,6 тис. од. зб.), майстерня райпобуткомбінату, лазня.

Уродженцем С. є М. І. Савич (1808—92) — укр. громад. діяч, публіцист, член Кирило-Мефодіївського братства. У селі пам'ятники М. Горькому (1970), на братській могилі рад. воїнів, які загинули (32 чол.) при визволенні 1943 С. від нім.-фашист. загарбників (1956), та обеліск (1965) у пам'ять про воїнів-односельців, полеглих (136 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

«СЕРЕДНЯКІ́ВСЬКІ ПРО́ЛІСКИ» — літ.-творчий гурток (згодом — клуб книголюбів) середняківської 8-річної школи Гадяцького р-ну. Діє від 1962 під керівництвом директора школи (тепер пенсіонер) П. П. Бойка. 1965 укр. поет П. Тичина присвятив учням школи вірш «Жайворін, прилітай іще раз!» і подарував свої твори з автографом. Гуртківці пишуть власні твори, збирають фольклор.

«СЕРП І МО́ЛОТ». Газета, орган Гребінківської райради нар. депутатів. Видається з 1967 у Гребінці. Попередні назви: «За більшовицькі колгоспи» (1935—41), «Сталінський шлях» (1944—56), «Прапор комунізму» (1956—62). Перерви у виданні: 1941 (вересень) — 1943, 1963—66.

СЕ́ВСЬКОГО ПО́ЛКУ ПОВСТА́ННЯ 1906. Виступ солдатів 34-го Сєвського піх. полку 9-ї піх. дивізії в Полтаві. Безпосереднім поштовхом до повстання послужив обшук 15.VII 1906 на місці, де збиралися представники революц. орг-цій, у т. ч. тут знаходилося в той час 18 солдатів Сєвського полку та 2 артилеристи. Під час обшуку було заарештовано одного солдата Сєвського полку. Дізнавшись про це, група солдатів провела агітацію серед першого батальйону сєвців. Ті, в свою чергу, підняли тривогу в ротах батальйону й бл. 10-ї години вечора вийшли на вулицю. Стріляючи вгору, повсталі направилися до казарми артилеристів, забрали кілька гармат і з ними направилися до арештантських рот, щоб звільнити політ. в'язнів. Викликавши війська гарнізону, в т. ч. й більшу частину Сєвського полку, повстанці були зустрінуті кулеметним вогнем біля арештантських рот. Після збройної сутички повстання було придушено. У січні 1907 73 учасників повстання було віддано до військ. суду.

СИДОРЯ́ЧЕ — село Котелевського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Михайлівка Перша. Розташ. за 17 км від райцентру і 49 км від найближчої залізнич. ст. Охтирка. 267 ж. (1990), по сільраді — 673 ж. С. утв. з хуторів Спаського (Спасівщина) та Байраківки.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1926 на х. Сидорячому був 521 ж. (відносився до Михайлівської сільради Котелевського р-ну Полтав. округу). 1931 тут ств. артілі ім. XVI партз'їзду та Г. І. Котовського. За час нім.-фашист. окупації (10.X 1941—23.II 1943; 11.III 1943—9.X 1943) гітлерівцями закатовано 5 чол., вивезено на примусові роботи до Німеччини 120 чол. У с. Михайлівці Першій розміщ. правління колгоспу «Червона зірка» (осн. напрям г-ва — рільництво). У С.— восьмирічна школа, фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, сільс. клуб на 140 місць, б-ка (9,4 тис. од. зб.). У Михайлівці Першій — історико-краєзнавчий музей на громадських засадах. У С. встановлено пам'ятники Г. І. Котовському (1969); землякам, що загинули (75 чол.) у Великій Вітчизн. війні (1958); братська могила рад. воїнів, полеглих 1943. У Михайлівці Першій — братська могила рад. воїнів, загиблих 1943, серед них — Герої Рад. Союзу Попов М. І. та Гарнізов М. Т. 1979 встановлено пам'ятний знак односельцям, що загинули (100 чол.) в роки Великої Вітчизн. війни, 1970 — пам'ятний знак на місці бою рад. воїнів з фашист. загарбниками у 1943.

СИДЯКІ́В — річка в Полтав. обл., прит. р. Сули (бас. Дніпра).

СИМОНЕ́НКА В. А. МУЗЕ́Й у с. Біївцях Лубенського р-ну. Створ. 1965 на громадських засадах. Розмістився в хаті, де народився укр. письменник Василь Андрійович Симоненко (1935—63). Ріс без батька, виховувала сина мати — Ганна Федорівна Симоненко-Щербань та дідусь Федір Щербань. Дід уособлював в собі пісенну душу народу, його давню й сучасну легенду; пісні та перекази діда зробили великий вплив на формування світогляду письменника (дідові присвячені вірші «Дума про діда», «Дід умер»). Навчався в сільській с. ш., у 1952—57 вчився на факультеті журналістики в Київ. ун-ті. Працював у редакціях газет «Черкаська правда», з 1960 — «Молодь Черкащини», був власкором «Робітничої газети» по Черкаській області.

Ряд композиторів звертались до творчості В. А. Симоненка: П. Майборода — «Виростеш ти, сину»; Г. Майборода — «Чую, земле» (романс), «Земле рідна» (ро-

манс), «Буду тебе ждати» (твір для чоловічого хору); О. Білаш — «Мишуле не вернуть» та ін. Помер і похований у Черкасах. Музей розмістився у двох кімнатах. Експозиційна площа 42 м², має 57 експонатів, з них 49 оригінальних. Зав. музеєм —вчителька географії місцевої школи О. М. Куляба.

«СИ́НЯ БЛУ́ЗА» — пересувний театр-газета. Працював 1926 у Полтаві під керівництвом М. М. Бравого та Лизинського.

СИНЯ́НКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Мерла (бас. Дніпра).

СИ́ТНИКОВЕ — гідролог. заказник (з 1982). Болотний масив. Розташ. біля с. Сухинівки Кобеляцького р-ну. Перебуває у віданні колгоспу ім. В. І. Леніна. Площа 300 га.

СИТНЯКО́ВЕ — річка в Полтав. обл., прит. р. Сули (бас. Дніпра).

СІЛЬБУ́ДИ — політико-освітні заклади клубного типу на селі. Перші С. на Полтавщині виникли 1920. На 1.I 1923 їх наліч. 48, на 1.III 1925 — 337. На поч. 30-х рр. С. були реорганіз. в будинки колективіста (колбуди).

«СІЛЬГОСПТЕ́ХНІКА» — державне об'єднання по виробничотех. обслуговуванню с. г. Полтав. обл. Створена в листопаді 1960. Здійснювала ремонт с.-г. техніки, механізацію трудомістких робіт. Мала 60 ремонтних майстерень, 34 бази постачання, 33 автогосподарства, 26 тех. обмінних пунктів, 30 механізованих загонів. У серпні 1978 перетворена на об'єднання по виробничо-тех. забезпеченню с. г.

«СІЛЬСЬКЕ́ ЖИТТЯ́». Газета, орган райради нар. депутатів. Видається у смт Шишаках з 1967. Попередні назви: «За більшовицький врожай» (1933—34), *«Ленінський шлях»* (1934—62). У 1941—43, 1962—67 газ. не видавалася.

«СІЛЬСЬКІ́ НОВИ́НИ». Газета, орган Чутівської райради нар. депутатів. Видається з 1962 у смт Чутовому. Див. *«Ленінським шляхом»* (Чутове).

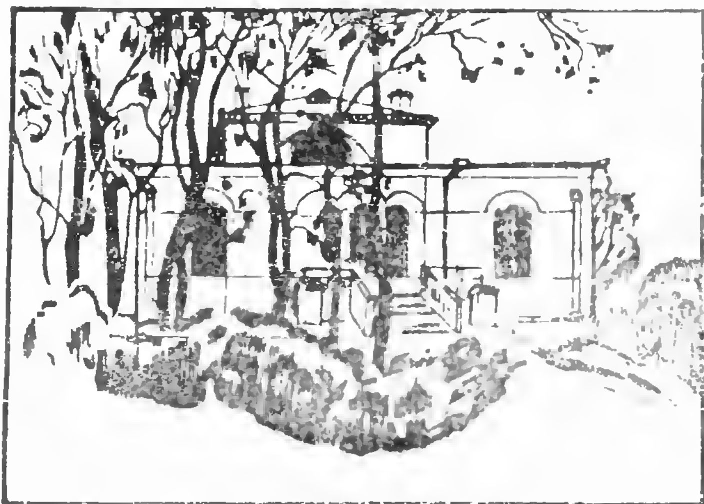
СКАРБИ́ НА ПОЛТА́ВЩИНІ. Відомо понад 200 речових, монетно-речових та монетних скарбів з тер. Полтавщини. Найважливіші з них: речовий скарб крем'яних пластин доби енеоліту, знайдений 1928 у с. Старому Орлику (тепер с. Радянське Кобеляцького р-ну), неподалік ярмаркового майдану. Зберігається в Історичному музеї України. У районі цього ж села, неподалік Кабакових хуторів 1915 у ліпному горщику виявл. скарб бронзових знарядь зрубної культури (16—15 ст. до н. е.), що складався з шести серпів та сокир-кельтів. Зберіг. у Полтав. краєзнавч. музеї. Івахнівський скарб срібних прикрас 8—9 ст. (роменської культури) з с. Яхників (тепер Лохвицького р-ну) виявл. 1905. Він складався з трьох шийних гривен, 2 фібул, ланцюжків та ін. виробів. Зберіг. у Істор. музеї (Москва). Скарб срібних прикрас рубежу 10—11 ст. знайдено 1905 під час прокладання водогону в Полтаві, на Соборному майдані (на тер. городища роменської культури). У його складі — 12 скроневих кілець, 8 браслетів та шийна гривна. Експонується у Полтав. краєзнав. музеї. На поч. 60-х рр. 20 ст. на пл. Кірова в Лубнах, у підземному ході 17 ст. виявл. монетно-речовий скарб. Він складався зі срібних позолочених коряків московського виробництва, пояса зі срібними позолоченими пластинами з емалями, виготовленого у Львові, намиста і, використаних як прикраси, золотих червінців Росії, монет Речі Посполитої 1-ї пол. 17 ст. Зберігається у Лубенському краєзнавч. музеї. 1958 виявл. скарб поч. 18 ст. у смт Диканьці. Він містився у маленькому глечику і складався з разка скляного і коралового намиста, срібних гудзиків до сорочки та пряжки паска, понад 10 срібних польс. та рос. монет 1623—1713. Зберіг.

у Полтав. краєзнав. музеї. Скарб, захований 1920, був знайдений 1983 у с. Ковалівці (тепер Шишацького р-ну). У його складі понад 40 срібних речей: свічники, ложки, ножі кін. 19 ст. Зберігається у Полтав. краєзнавч музеї. Скарб срібних і золотих виробів 19 — поч. 20 ст. (вага за 30 кг) виявл. під час прокладання теплотраси 1984 у Кременчуці. Кілька столових наборів срібного рос. посуду, японські срібні чарки, уламки та цілі золоті і срібні прикраси, колекційні монети надійшли до Держ. сховища (Москва). Лукищинський скарб монет знайдено у кружальному горщику на поселенні черняхівської культури (3—4 ст.), в ур. Біля Спіжарки. Виявлений 1942 на лівому березі р. Ворскли, біля с. Лукищини Полтав. р-ну. У його складі понад 1000 денаріїв римських імператорів 1—2 ст. 934 монети зберігаються у Полтав. краєзнав. музеї. Скарби з римськими денаріями виявлені 1911 у с. Нехвороші (тепер Новосанжарського р-ну) — 300 монет, 1957 — у с. Крячківці Пирятинського р-ну— 38 монет, 1967 — у с. Труханівці Котелевського р-ну — 30 монет. Частина монет зберігається у Полтав. та Пирятинському краєзнавчих музеях. 1893 у Полтаві виявлено скарб срібних арабських дирхемів — 300 монет; понад 40 з них передано у Полтав. краєзнавч. музей. Великий скарб монет знайдено 1983 на правому березі р. Псла, в ур. Старе, поблизу с. Запсілля Великобагачанського-кого р-ну. В кружальному горщику містилося 2164 монети держав Центр. та Зх. Європи 16—17 ст., зі срібла та білону. Захований після 1656. Зберігається у Полтав. краєзнавч. музеї.

СКАРЖИ́НСЬКОЇ К. М. МУЗЕ́Й. Засн. 1885 поміщицею К. М. Скаржинською (уродженою Райзер, 1854—1932) у своєму маєтку на хут. Круглик поблизу м. Лубен як перша загальнодоступна приватна збірка на Полтавщині. Катерина Миколаївна проводила значну громадську і благодійну роботу: ств. у Круглику пар. школу, бібліотеку; організувала вечірні читання для народу, самодіяльний театр. На її кошти проводились археол. розкопки. Скаржинську обрали своїм членом кілька наук. товариств — Московське нумізматичне, Всерос. т-во любителів природознавства, антропології та етнографії, почесним членом — Полтавська вчена архівна комісія По смерті чоловіка Скаржинська поселилася у Швейцарії. Заснувала робітн. будинок, протягом 2 років утримувала притулок для рос. політемігрантів. З початком першої світової війни повернулася до Лубен. Їй була призначена невелика персональна пенсія. Померла і похована в Лубнах.

Музей Скаржинської мав чітко виражений історико-краєзнавчий профіль, вів широку збирацьку, культур.-освітню, дослідницьку й видавничу роботу. Займав спеціально споруджений двоповерховий флігель, для нього були виготовлені спец. вітрини і стенди. Вівся облік відвідувачів і екскурсійних груп. За три роки (1898—

Будинок К. М. Скаржинської у Круглику. За малюнком Г. І. Нарбута. 1915.

1901) музей відвідало 1228 чол. Наліч. 20 тис. експонатів (археології — бл. 3 тис. од. зб., історії — 5178 од., етнографії — 9533 од., природознавства — 3836 од.). Серед них — численні археол. знахідки з Полтавщини, Харківщини, Криму, природничі колекції з інших країн, колекція античної кераміки, зброї 16—19 ст., церковних старожитностей, речей побуту, особисті речі та автографи Є. П. Гребінки, Г. С. Сковороди, О. В. Суворова. Музей мав багатий архів, який складали родові документальні збірки Леонтовичів, Кир'якових, Оглановичів, Райзерів та ін. Його книгозбірня налічувала 4 тис. томів. Діяла народна читальня. З колекціями музею працював ряд відомих дослідників та діячів вітчизняної культури В. Б. Антонович, В. П. Горленко, Ф. К. Вовк, С. К. Кулжинський, Г. І. Нарбут, Д. І. Яворницький та ін. Першим хранителем С. м. був археолог і краєзнавець Ф. І. Камінський (див. *Лубенський краєзнавчий музей*). Камінський подарував музею власні колекції знахідок. Після його смерті (1891) завідувачем музею став С. К. Кулжинський. До музею надійшли також речі, подаровані жителями Лубен. пов., родичами К. М. Скаржинської. Серед них — П. Я. Армашевського, Ф. І. Дейкуна, С. М. і Ф. Н. Ізмайлових, І. А. Зарецького, Г. С. та А. Г. Кир'якових, І. Н. та В. Н. Леонтовичів. Скаржинська активно пропагувала своє зібрання, маючи на меті створення міського музею в Лубнах. Листування з Катериною Миколаївною та завідувачем музею вели багато істориків, археологів, краєзнавців — В. Б. Антонович, Д. І. Багалій, М. Ф. Біляшівський, О. О. Бобринський, К. В. Болсуновський, В. П. Горленко, І. А. Зарецький, В. Г. Ляскоронський, М. О. Олеховський, О. А. Спіцин, М. Ф. Сумцов, П. С. Уварова, К. М. Феофілактов, Д. І. Яворницький. С. м. вів археол. дослідження курганів та поселення в ур. Лиса Гора під Лубнами, Гінцівської стоянки та ін. пам'яток, проводив геологічні обстеження. Серед виданих праць — книги К. П. Бочкарьова «Очерки Лубенской старины» (М., 1901) та С. К. Кулжинського «Описание коллекции народных писанок музея Е. Н. Скаржинской» (М., 1895). З початком революції 1905—07, Катерина Миколаївна, виїжджаючи за кордон, вирішила подарувати свій музей Лубнам за умови, щоб місто «визнало її довічне право» на участь в організації і наступному спрямуванні діяльності цього закладу, а також побудувало для музею спеціальний будинок. Міська дума не визнала за можливе прийняти такий дарунок, — він був переданий 1906 Музею Полтавськ. губ. земства (див. *Полтавський краєзнавчий музей*). Ряд мистецьких творів зберігається у Полтав. худож. музеї, архів музею — в Архіві Полтав. області.

СКЕ́ЛЯ — геолог. пам'ятка природи (з 1970). Місце позначення рівня особливо великих повеней. Є позначки рівня води під час повеней 1787, 1789, 1820, 1842, 1845, 1877, 1888, 1895, 1915, 1942. Розташ. у м. Кременчуці, у річковому порту. Перебуває у віданні міськкомунгоспу. Площа 0,05 га.

СКЕ́ЛЬСЬКИЙ ПРЕОБРАЖЕ́НСЬКИЙ МОНАСТИ́Р чоловічий. Засн. 1660 ченцями Корсунського монастиря, спустошеного уніатами. Розташ. на правому березі р. Ворскли біля с. Куземина (тепер с. Скелька Сумської обл.) на землях зіньківського полковника В. Шишака. Назву одержав від скель, що височіли навколо. Мав 3 дерев. церкви: Різдва Іоанна Предтечі, Введенську (трапезну), Преображенську (збуд. 1759, перенесена 1790 до Зінькова і названа *Покровською церквою*). 1786 С. П. м. закрито, маєтності секуляризовано. Одна з церков перенесена до

Миргорода, де була кладовищенською.

СКИ́БІВКА — село Чутівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Воєводське, Рябківка, Трудолюбівка. Розташ. на відстані 23 км від райцентру та 11 км до залізнич. ст. Скороходове. 396 ж. (1990). Під час Північної війни 1700—21 сотня Охтирського полку була розквартирована в Рублівській слободі. Назва села згадується з серед. 19 ст. На час перепису 1897 в х. Скибин Рублівської волості Богодухів. пов. Харків губ. — 302 ж. Жителі села брали участь у революц. подіях 1902. Весною того ж року була розгромлена садиба поміщика К. К. Ленгардта в с. Рябківка.

Рад. владу проголошено в січні 1918. За всесоюз. переписом на 17. XII 1926 в х. Скибівка Филенківської сільради Рублівського р-ну — 117 госп-в, 563 ж. Під час нім.-фашист. окупації (3.X 1941—6.III 1943, 13.III 1943—19.IX 1943) гітлерівці вбили 22 чол., вивезли до Німеччини на примусові роботи 51 чол., село було спалене. У С.— відділення зв'язку, клуб на 300 місць, б-ка (15 тис. од. зб.). 1957 встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули під час визволення села 1943, та пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим на фронтах Великої Вітчизн. війни.

СКЛІФОСО́ВСЬКИХ САДИ́БА. Знаходиться у с. Яківцях на пн.-сх. околиці Полтави. Належала Скліфосовській Софії Олександрівні — дружині М. В. Скліфосовського (див. *Скліфосовського М. В. могила*). Наприкінці 19 ст., до загибелі сина вченого, маєток наз. «Отрада». Займав площу в 600 дес. Господарство було на винятково високому рівні. Землеробство велося за восьмипільною сівозміною, запільні ділянки засівалися люцерною. Утримувалися коні, велика рогата худоба, свині, птиця. Був плодовий промисловий сад, город, виноградник, пасіка (15 вуликів), хмільник. На косогорах і в ярах проводилося насадження дуба, клена, берези та ін. З 1871 Скліфосовський щоліта відвідував, а з 1900 постійно жив у садибі. Займався садом (виводив нові сорти фруктів), виноградником, хмільником (їздив у Чехію з метою вивчення хмелярства). У кін. 19 ст. на його кошти споруджено школу в пам'ять про сина Бориса, де селянські діти навчалися грамоті, с. г., городництву, садівництву. Маєток Скліфосовських наз. «Полтавською Швейцарією». 1919 дружина і дочка М. В. Скліфосовського були вбиті партизанами із загону Бібіка, який наступав на Полтаву, зайняту денікінцями, С. с. поруйновано. Зберігся будинок, де жив вчений. На тер. парку С. с.— 10 курганів.

СКЛІФОСО́ВСЬКОГО М. В. МОГИ́ЛА у Полтаві, на вул. Виборгській (тер. кол. с-ща Яківці). Скліфосовський Микола Васильович (1836—1904) — рос. вчений-хірург. Н. поблизу м. Дубоссари у Молдавії. Закінчив мед. ф-т Моск. ун-ту (1859). Працював в Одесі, Харкові. З 1870 — професор хірургії Київ. ун-ту, з 1871 — Медико-хірургічної академії в Петербурзі, з 1880 — професор мед. ф-ту Моск. ун-ту. 1883—1900 — директор клінічного ін-ту вдосконалення лікарів у Петербурзі. Один з піонерів черевної хірургії, антисептики та асептики в Росії. Ініціатор і голова 1-го з'їзду рос. хірургів. 1884 обраний почесним членом Полтав. тов-ва лікарів. З 1871 — щоліта, а з 1900 постійно жив у *Скліфосовських садибі* в с. Яківцях на околиці Полтави де й помер. Був похований на церковній площі біля могили сина. 1904 на могилі вченого встановле-

но мармуровий обеліск, 1966 під час проведення в Полтаві міжнар. форуму хірургів біля могили закладено парк, 1975 встановлено гранітну плиту з емблемами медицини і написом. У Полтаві відкрито *Скліфосовському М. В. пам'ятник.*

СКЛІФОСО́ВСЬКОМУ М. В. ПА́М'ЯТНИК у Полтаві. Відкрито 1979 на тер. *Полтавської обласної лікарні* (вул. Шевченка № 23). Пам'ятник — гранітне погруддя висотою 1,6 м на постаменті висотою 2,4 м з меморіальним написом. Автор — скульптор М. О. Чернецький.

СКОВОРОДИ́ ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Колонійська, з 1920-х рр.— ім. Ф. Лассаля; Київський р-н) — від пл. Дзержинського до вул. Лютого. Наз. 1972 на честь Сковороди Григорія Савича (1722—94) — укр. просвітителя, філософа і поета. Н. у Чорнухах на Полтавщині, в сім'ї малоземельного козака. Освіту здобув у Київській академії, де навчався 1734—41, 1744—45, 1751—53. У 1741—44 служив у придворній капелі в Петербурзі. 1745—50 перебував в Угорщині, подорожував по Австрії, Словаччині, Польщі, Італії. 1751 викладав у Переяславському, 1759 — у Харківському колегіумах. Після сутички з церковниками залишив пед. діяльність і з 1769 мандрував по Україні, проповідуючи свої філософські погляди. Зокрема, 1753 під час мандрівки на Харківщину 1764 Сковорода побував у Гребінці, Пирятині, Лохвиці, Лубнах, Гадячі (окремі дослідники допускають, що він міг бути і в Золотоноші, Чорнобаї, Оржиці, Хоролі, Решетилівці, Полтаві). У цей час написав осн. філософські та поетичні твори: «Діалог, или розглагол о древнем мірѣ», «Наркісс. Разговор о том: узнай себе», «Разговор пяти путников о истинном щастіи в жизни», «Разговор, называемый алфавіт, или Букварь мира», «Израилскии Змій», «Діалог. Имя ему — Потоп змиин» та ін. Автор рукописної зб. поезій «Сад божественных пѣсней», зб. байок «Басні харковскія». Створив видатну пам'ятку укр. сатири 18 ст. «Всякому городу нрав и права», яка стала нар. піснею. Помер і похований у Сковородинівці на Харківщині. У Чорнухах відкрито *Сковороди Г. С. меморіальний комплекс,* у Чорнухах і Лохвиці встановлено *Сковороді Г. пам'ятники.*

С. в. прокладена на поч. 19 ст. Тут розташовувалася *Німецька колонія,* звідки первісна назва. 1875—77 споруджено гол. будинок *Полтавської духовної семінарії.* 1915 в ньому розмістилося евакуйоване в Полтаву Віленське юнкерське училище, в якому навчався М. О. Щорс, про що сповіщає *Щорсу М. О. меморіальна дошка.* У 1918 у будинку працював ЦВК Рад України, штаб ЦК Чехословацької с.-д. робітн. партії, штаб Червоної гвардії південнослов'янської революц. спілки.

З 1920 в цьому будинку міститься *Полтавський сільськогосподарський інститут,* який тепер зай-

Пам'ятник М. В. Скліфосовському у Полтаві.

має і будинок кол. *Полтавського жіночого єпархіального училища.* 1988 на одному з будинків ін-ту встановлено пам'ятну дошку, яка сповіщає, що в цьому р-ні 1810—52 розміщався перший міський театр (див. *Полтавський вільний театр*). 1871 у поміщика Башкирцева і нім. колоністів Шиклера та Бенке було придбано ділянку, на якій 1875—76 інж. І. І. Федоровим споруджено будинок *Полтавського духовного училища* (тепер *Полтавський сільськогосподарський радгосп-технікум*). У будинку № 7, у свого товариша Старицького, 1861 жив і помер М. В. Остроградський (див. *Остроградському М. В. меморіальна дошка*).

СКОВОРОДІ Г. С. МЕМОРІА́ЛЬНИЙ КО́МПЛЕКС у смт Чорнухах. Відкр. 1972 як складова частина *Чорнухинського історичного музею.* Відтворено садибу батьків укр. просвітителя, поета і філософа Г. С. Сковороди (див. *Сковороди вулиця*), що складається з хати, клуні, комори, криниці. На основі документів, біографічних та етнограф. джерел архітектор В. М. Тертичний відтворив типову садибу укр. малоземельного козака 18 ст., яким був батько мандрівного філософа. Хата типова для Чорнух тих часів, має дві половини — хату (світлицю) та хатину (що правила господареві за комору). У хаті експонуються речі селянського побуту і вжитку 18 ст. Зліва від хати — криниця з журавлем, у глибині садиби — клуня, де обмолочували хліб, зберігали сіно, солому, реманент. Поруч різьблена комора для зберігання обмолоченого хліба та ін. продуктів. Садиба обнесена тином з лози. Між подвір'ям садиби і сквером, що прилягає до неї, *Сковороді Г. С. пам'ятник.* Комплекс розташ. на вул. Леніна № 45.

СКОВОРОДІ Г. С. ПА́М'ЯТНИКИ. 1) У м. Лохвиці. Встановлено 1922 на честь Г. С. Сковороди (див. *Сковороди вулиця*) до 200-річчя від дня його народження. Автор І. П. Кавалерідзе. 1972 реконструйований. Пам'ятник — скульптура на повний зріст на гранітному постаменті (заг. вис. 4,17 м). Розташов. на вул. Леніна. Іл.— табл. XXX. 2) У смт Чорнухах. Відкрито 1972 на тер. *Сковороди Г. С. меморіального комплексу.* Бюст з кованої міді (1,45 × × 1,35 × 0,95 м) встановлено на постаменті з лабрадориту (3,25 × × 0,77 × 0,61 м). Посередині постаменту мідний поясок з написом «Григорій Сковорода». Автор — скульптор М. Г. Коган. Навколо пам'ятника майданчик (12,4 × × 11,4 м) із залізобетонних плит,

Пам'ятник Г. С. Сковороді у Лохвиці.

ліворуч — мармурова плита (1,40 × × 0,85 × 0,10 м) на чавунних стовпчиках (вис. 0,17 м).

СКО́РИКИ — струмок у Полтав. обл., прит. р. Артополоту (бас. Дніпра). Тече тер. Лубенського р-ну.

СКОРОБІ́Р — урочище, місцезнаходження курганного могильника 6—3 ст. до н. е. Знах. на лівому березі р. Сухої Груні, недалеко від городища скіфського часу біля с. Більська Котелевського р-ну. Разом з курган. могильниками в урочищах Осняги, Саранчеве Поле (розташ. поблизу С.) складають некрополь *Більського городища*. Розкопки проводив В. О. Городцов (поч. 20 ст.), Б. А. Шрамко (1965, 1972, 1975). Досліджено 46 курганів. У кін. 19 — на поч. 20 ст. нараховувалось більше 1000 насипів. Серед цих знахідок — ліпний посуд скіфського часу, антична кераміка, предмети озброєння (мечі, вістря стріл, списів та ін.), деталі кінського упряжу, прикраси із золота, бронзи, культові речі. Знахідки зберігаються в історичних музеях Москви і Києва, Музеї археології Харків. ун-ту та Полтав. краєзнавчому музеї.

СКОТОБА́ЛКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Орчика (бас. Дніпра). Довж. 17 км, площа бас. 71,3 м². Тече тер. Карлівського р-ну.

СЛА́ВИ МОНУМЕ́НТ у Полтаві. Споруджено 1805—11 в центрі *Круглої площі* до 100-річчя *Полтавської битви*. Перший монумент на честь цієї події встановлено 1778 на тер. *Полтавської фортеці* біля *Вознесенської церкви* (див. *Полтавської битви пам'ятки*). У кін. 18 ст. розібраний. Напередодні 100-річного ювілею полтав. губерн. арх. М. А. Амвросимов виконав два ескізи пам'ятника у вигляді колони, увінчаної орлом, на зразок тріумфальних колон, якими відзначалися перемоги у давньому Римі. 27.VI 1804 на вул. Олександрівській (тепер Жовтнева) було закладено фундамент майбутнього монументу. Ескізи М. А. Амвросимова надіслали на розгляд до Академії мистецтв у Петербург, де їх доручили опрацювати відомому арх. Ж. Тома де Томону. Підписаний ним проект датовано 1805, будівництво розпочато 1806. У роботах взяли участь скульптори Ф. Ф. Щедрін, І. П. Мартос, І. Гордєєв; відливав деталі майстер П. Якимов. Загальна вартість монумента становила понад 150 тис. крб.

С. м.— чавунна колона тосканського ордера на кубічному гранітному постаменті, що стоїть на ступінчатому стилобаті у формі чотирикутного бастіону, в основу якого вмонтовано 18 гармат (10 — з полтав. фортеці, 8 — з Переволочної). Верхня площина огороджена литою чавунною граткою, декоративні стояки якої виконано у вигляді вкладених у піхви мечів, обернених клинком до землі, що символізувало завершення військ. дії. Грані постаменту прикрашають горельєфні бронзові композиції з римською військ. атрибутикою. У центрі композиції з пд.-сх. та пн.-зх. боків — великі бронзові кільця у вигляді змій, що тримають себе за хвіст, т. з. «кільце повернення» — алегорія вічності і повторюваності світу. У кільці на пд.-сх. грані позначена дата Полтавської битви: «июня 27-го 1709 года». На протилежному боці: «Окончен в 1809 году». Однак С. м. було відкрито 27.VI 1811. Колона — цегляна одягнута чотирма чавунними кожухами, шви між якими закрито трьома пасками у вигляді вінків дубового листя. Колону увінчує півсфера, на якій — бронзовий позолочений орел з блискавками у кігтях і лавровим вінком у дзьобі; обернений у бік поля Полтавської битви. Висота колони разом з капітелю 10,35 м, орла з полусферою — 2,11 м, розмах крил орла — бл. 3 м, нижній діаметр колони —

1,84 м, верхній 1,30 м, розміри стилобата 12,2 × 12,2 м. С. м. замикає перспективу восьми вулиць міста, є його ідейною і містобудівною домінантою, утворює разом із забудовою Круглої площі довершений ансамбль доби рос. класицизму. Іл.— табл. VII.

СЛА́ВИ ПЛО́ЩА у Полтаві (кол. Привокзальна, Ленінський р-н) — перед вокзалом залізничної ст. Полтава-Південна. Будівництво залізниці від Харкова до Одеси розпочалося 1865. Спочатку 1870 відкрився рух на відтинку Кременчук — Полтава, 1871 — на відтинку Полтава — Харків. Замість тимчасового вокзалу 1880 зведено капітальний, 1937 перебудований. 1941—43 будинок зруйновано, 1947—50 відбудовано за проектом архітектора Е. Лимаря. Обабіч гол. входу, оформленого у вигляді арки-порталу, встановлено бронзові барельєфи в пам'ять подій 1709 і 1943. На С. п. розташовані технікум транспортного будівництва (№ 1) і Палац культури залізничників (№ 3). Технікум засн. 1925. Будинок зруйнований 1941—43, відбудований 1949 за проектом арх. В. Явникова. На фасаді встановлено *Ніколаєнку В. М. меморіальну дошку.* Палац культури споруджено у 30-х рр. 20 ст. Дорога, що веде від С. п. до центру міста, проходить через міст, який збудовано у повоєнний період за проектом арх. О. Шумиліна, І. Тимановича, інж. К. Кириєнка. Іл. — табл. XV.

«СЛА́ВНЫ БУ́БНЫ ЗА ГОРА́МИ или Путешествие мое кое-куда 1810 года». Книжка рос. письменника І. М. Долгорукого (1764—1823) про подорож на Україну (опубл. 1870 у Москві з передмовою О. Бодянського). Полтавщині присвячено розділи: «Околиці Полтави. Земляні будови», «Монумент», «Полтавське свято», «Богоугодні заклади», «Забавки й веселощі», «Шлях до Кременчука», «Бал у клубі», «Опис Кременчука», «Двірцевий сад. Театр».

«СЛАВУ́ТИЧ» — ансамбль пісні і танцю при Кременчуцькому міському Палаці культури ім. Г. І. Петровського. Ств. 1975. У 1977 удостоєний почесного звання народний самодіяльний. Засновник і худож. керівник — В. П. Смолякова. «С.» — лауреат Всесоюзних та республіканських фестивалів, оглядів та конкурсів нар. творчості, а також міжнар. фольклорного фестивалю в Іспанії (1983). Гастролював у Болгарії (1977, 1982), Угорщині (1979), Польщі (1980).

СЛАСТІО́НА О. Г. МОГИ́ЛА у м. Миргороді. Опанас Георгійович Сластіон (Сластьон, Сластіонов; 1855—1933) — укр. живописець, графік, архітектор, мистецтвознавець, етнограф, громад. діяч і педагог. Н. у м. Бердянську Таврійської губ. (тепер Запорізької обл.), у сім'ї іконописця-реставратора. Навчався в школі Т-ва заохочення мистецтв у Петербурзі, 1874—82 — у петерб. АМ в І. Крамського та П. Чистякова. Після закінчення академії мандрував по Україні, замальовував краєвиди, пам'ятки, сільс. типи у характерному народному вбранні, речі селян. побуту, зразки різьблення та ін. 1897—1900 — художник тех. к-ту військ. міністерства. 1900—29 — викладач *Миргородської художньо-промислової школи.* 1883—85 проілюстрував поему Т. Г. Шевченка «Гайдамаки», 1894—95 створив серію літографій до альбому «Старовина українська і запорізька», 1875—1928 — галерею портретів укр. кобзарів. Серед живописних полотен — картина «Миргород» (1901). Сприяв спорудженню *Полтавського губернського земства будинку.* За його проектами (в *українському архітектурному стилі)* споруджено ряд шкіл (див. *Земських шкіл будинки*), лікарень, будинків кооперативних товариств, *Миргород-*

ську *водолікарню, їдальню-клуб та грязелікарню.* (Іл.— табл. XXII). Досліджував і популяризував кобзарське мистецтво (див. *Кобзарі*), народну творчість, кустарні промисли. Малюнки і статті С. (під псевд. Опішнянський Гончар, Гончар та ін.) друкувалися у періодиці Петербурга, Києва, Львова та ін. За його участю засн. *Миргородський краєзнавчий музей* (1920), першу селянську капелу бандуристів ім. Івана Франка (2-а пол. 1920-х рр.). Помер і похований у Миргороді на Троїцькому кладовищі. 1965 на могилі встановлено залізобетонний пам'ятник (автор — А. Убийвовк), 1989 замінено гранітним (автор — Р. А. Гусаренко). У Миргороді відкрито *Сластіону О. Г. меморіальні дошки.*

СЛАСТІО́НУ О. Г. МЕМОРІА́ЛЬНІ ДО́ШКИ у м. Миргороді. Встановлені на честь О. Г. Сластіона (див. *Сластіона О. Г. могила*). 1) На фасаді *Миргородського керамічного технікуму.* Дошка — майоліка (автор — А. Ф. Євдошенко), відкрита 1964. 2) На фасаді *Миргородського краєзнавчого музею,* заснованого 1920 О. Г. Сластіоном. Дошка — майоліка (автор — А. Ф. Євдошенко), відкрита 1965.

СЛИ́НКА — ручай у Полтав. обл., права прит. р. Грунь-Ташані (бас. Дніпра).

СЛІПОРІ́Д — річка в Полтав. обл., права прит. р. Сули (бас. Дніпра). Довж. 83 км, площа бас. 560 км². Похил річки 0,32 м/км. Ширина річища 5 м. Озер 0,8 км², боліт 17 км². Тече тер. Гребінківського, Оржицького, Лубенського районів. На С. збуд. 5 шлюзів-регуляторів. На берегах річки розташ. села Майорщина, Тарасівка, Ульяновка, Олександрівка, Лазірки, Воронинці, Черевки.

СЛІПЦІ́ВСЬКИЙ — ручай в Полтав. обл., прит. р. Будакви (бас. Дніпра). Тече тер. Лохвицького р-ну.

СЛОБІ́ДКА — село Миргород. р-ну, розташ. на правому березі р. Хоролу, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Мальці, Носенки, Осове. Розташ. за 18 км від м. Миргорода та за 12 км від залізнич. ст. Кибинці. 691 ж. (1990). Вважають що село засн. в 17 ст. 1689 універсалом гетьмана І. Мазепи С. передана у власність осавулові Миргород. полку Григорію Зарудному. 1729 у С.— 38 дворів, 1781 — 139 хат. 1787 в селі мешкало 469 душ чол. статі, з яких частина була козаками, а частина належала власникам — підсусідку Якову Зарудному і гусарському полковому обозному Мусію Зарудному. Після скасування кріпацтва в 1861 значна частина жителів села, крім землеробства, займалася ремеслами. За переписом 1859 в С. наліч. 156 дворів, 1076 ж., проводилось 3 ярмарки, дерев. Миколаївська церква (1770, нова 1901), існ. церковнопарафіяльна школа, б-ка. 1883 у селі заходами земства відкрито народне училище, де спочатку навчалося 20 хлопчиків. За даними 1883 С. належала до Петрівської волості і називалася містечком. Разом із с. Мальцями в ньому наліч. 197 садиб. С. було відоме своїми лавками та ярмарками. 1900 у С. Петрівської волості Миргород. повіту — дві сільських громади (козацька і селян-власників), два ярмарки, земська і церковнопарафіяльна школи. 1910 у С. було 206 господарств, 1213 ж.

Рад. владу проголошено 10.I 1918, у 1922 обрано Слобідський виконком За переписом 1926 — 280 дворів, 1460 ж. 1927 ств. комсомольська орг-ція села. 1931 утв. колгосп «Заповіт Ілліча». При колгоспі працював інтернат для дітей-сиріт, була відкрита школа-семирічка. У 1939 в С.— 1113 ж. У період нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—18.IX 1943) 90 чол. вивезено до Німеччини, один жи-

тель розстріляний, 107 ж. С. загинули на фронтах війни. У селі колгосп «Заповіт Ілліча». Напрямок — зерново-буряківничий, тваринництво. Будинок побут. послуг, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дит. садок, Будинок культури (на 270 місць), б-ка (11 306 од. зб.), сільс. громадський музей. 1989 відкрито будинок для ветеранів війни та праці. Уродженцями С. є Герої Рад. Союзу П. Я. Посвіт та Ф. П. Кривенко. 1970 встановлено пам'ятник В. І. Леніну (1986) — споруджено обеліск у пам'ять про воїнів-односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни.

СЛОБО́ДО-ПЕТРІ́ВКА (у 18 ст. Петрівка — слобода) — село Гребінківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Гулаківка, Загребелля, Оржиця, Паризька Комуна. Розташ. на правому березі р. Оржиці, за 6 км від районного центру та залізнич. ст. Гребінка. Територією села проходять колії залізниць київ. та черкаського напрямів. 922 ж. (1990). Село вперше згадується 1773. Входила до першої Пирятинської сотні Лубен. полку. З 1781 — у складі Пирятинського пов. Київ. намісництва, 98 хат. У 1787 налічували 333 ж. чол. статі — кріпаків надвірного радника П. Свічки. 1900 — 349 дворів, 1263 ж., земська школа, 1910 — 274 двори, 1663 ж. До 1917 в С.-П. діяла двокласна церковнопарафіяльна школа. 1911 на кошти земства зведено нове шкільне приміщення.

Рад. владу встановлено в січні 1918. 1923 — у складі Пирятинського р-ну Прилуцького округу, 2093 ж. 20.IX 1941—20.IX 1943 село було окуповано нім.-фашист. військами. Тепер у селі — колгосп ім. Г. С. Кагамлика (м'ясо-мол. і зернового напряму, тех. культури). Торг. комплекс, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дит. садок, Будинок культури (на 315 місць), сільський клуб (на 80 місць), б-ка (12 553 од. зб.), краєзнавчий музей. За 1982—89 побудовано їдальню, лазню, сауну, гуртожиток. Уродженцем села є Герой Рад. Союзу Кагамлик Г. С. (1923—43, див. *Кагамлика вулиця*), 1967 у С.-П. йому споруджено пам'ятник, 1960 встановлено мемор. дошку на фасаді будинку школи, де він навчався 1931—38. 1956 встановлено: надгробки на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1941 при обороні і визволенні 1943 села від гітлерівців, та жертв фашизму, пам'ятник воїнам-односельцям, що полягли під час Великої Вітчизн. війни.

«СЛОВНИ́К МАЛОРОСІ́ЙСЬКОЇ СТАРОВИНИ́» В. Я. ЛОМИКО́ВСЬКОГО. Складений 1808. У ньому зафіксовані численні факти з історії України, зокрема, з історії Полтавщини. Ломиковський Василь Якович (1777—1848) — укр. історик, етнограф, агроном. Нар. в с. Мелюшках (тепер Хорольського р-ну) у сім'ї поміщика. Вчився в Шляхетському кадетському корпусі в Москві, після закінчення якого деякий час перебував на військ. службі. Збирав документи з історії України. У 1803—08 уклав збірник нар. дум. Найвизначнішою працею Ломиковського був Словник, опублікований у «Киевской старине» (1894, № 7—9). Збереглося листування з І. Р. Мартосом, щоденник (див. *Мартоса І. Р. могила*).

«СЛО́ВНИК найвживаніших в Гадяцькому повіті слів, що відносяться до малоросійського наріччя». Рукопис на 22 арк., датов. 1852 й підписаний С. Л. Метлинським (див. про нього с. *Сари*). Йому ж належать «Етнографічні відомості», складені 1851 у с. Сари Гадяцького пов. (детально описано зовнішність мешканців, мова, одяг, звичаї тощо), та «Етнографічні ві-

домості» на 6 арк., надіслані з Гадяча 20.ІІ 1854. Тут є «Справа про чарівницю 1844 р., 36 укр. прислів'їв і приказок («Він з-за Дніпра, я з-за Десни: чорти до купи знесли»), повір'я, звичаї, приспівки («Сало їла та й покапалась, із чорнявим женихалась та й посваталась»). Рукопис оглянув й зареєстрував проф. Д. К. Зеленін в «Описі рукописів ученого архіву імп. Рос. географ. т-ва», вип. 3 («Полтавська губернія»). Петроград, 1916.

«СЛО́ВО». Літ. журн. учнів полтав. 1-ї чоловічої гімназії. Виходив у 1915—17 як орган вільної творчості і незалежної думки.

«СЛОВ'Я́НСЬКІ НОМЕРИ́». Готель у Полтаві. Побудований на поч. 20 ст. на вул. Срітенській (тепер вул. Комсомольська № 19). Зруйнований під час Великої Вітчизн. війни. Відбудований. Тепер у будинку міститься житлове управління міськвиконкому.

СМЕТА́НИНЕ — озеро в Полтав. обл. До утв. Кременчуцького водосховища було розташ. на тер. Градизького р-ну. Тепер не існує.

«СМІХА́Ч». Гумористичний додаток до газ. *«За більшовицькі темпи».* Видавався 1936 у с. Оболоні.

СМО́ТРИКИ — село Пирятинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. на лівому березі р. Оржиці, за 33 км від райцентру і за 12 км від залізнич. ст. Кононівка. 1047 ж. (1990). У 1714 було 56 дворів. С., за універсалом гетьмана І. Скоропадського, даному пирятинському сотникові Семенові Вакуленку, перебували у володінні значкових товаришів Івана і Петра Вакуловичів та їхнього зятя Мусія Худолія. Входили до Першої Пирятинської сотні Лубен. полку. У 1781 С.— Пирятин. пов. Київ. намісництва, у селі налічені 111 дворів, у т. ч. 19 — виборних козаків, 92 — посполитих, різночинців і козацьких підсусідків. 1787 у С.— 432 ж.— козаки та піддані гвардії капітана Теплова і бунчукового товариства Сохапського дружини Анни. З 1802 — у складі Пирятинського пов. Полтав. губ. 1859 в С. було 95 дворів, 790 ж. 1900 — 249 дворів, 1491 ж., земська школа. У 1910 село входило до складу Теплівської волості Пирятинського пов., 304 двори, 1770 ж. Осн. заняття: столярство, ткацтво, теслярство, шевство тощо.

Рад. владу встановлено у січні 1918. З березня 1923 С.— у складі Пирятинського р-ну Прилуцького округу, 2225 ж. 1921 ств. труд. артіль ім. Е. Тельмана (10 господарств), згодом артіль ім. В. В. Воровського (12 господарств) і ТСОЗ «Вільна праця». У 1929 артілі і т-во об'єдналися у колгосп ім. Артема. Крім того, в селі було ств. колгосп ім. VII з'їзду Рад, ім. ВКП(б) та «Серп і молот» на х. Гриньківка, що входив до Смотриків. сільради. Під час нім.-фашист. окупації (19.ІХ 1941—18.ІХ 1943) гітлерівці розстріляли 20 чол., вивезли на примусові роботи до Німеччини 245 чол. 1950 всі с.-г. артілі об'єдналися в один колгосп ім. Артема. Тепер у селі колгосп ім. Артема (м'ясомол., птахівничого, зерново-тех. напряму), комплекс. приймальний пункт побут. обслуговування, відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дит. садок, Будинок культури на 300 місць, б-ка (11,4 тис. од. зб.). 1957 у С. встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули при обороні села 1941, та пам'ятник воїнам-односельцям, що полягли (166 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

СНІПОРІ́Д — літописна давньоруська порубіжна фортеця *Посульської оборонної лінії* 10—13 ст. Знаходиться в ур. Городок, за 1,5 км на Пн. від с. Мацківці Лубен. р-ну. Згадується у «Списке русских городов дальних и ближних» (14 ст.). Обстежувалася у кін. 19 ст. В. Г. Ляскоронським,

1945 Ф. Б. Копиловим, 1948 І. І. Ляпушкіним. Розкопки 1953 П. О. Раппопорта, 1982—89 Ю. Ю. Моргунова. Розкопано бл. 2250 м² площі городища, 500 м² посаду. Знах. на мису, утвореному річками Сулою та Сліпородом. Майданчик городища площею 0,7 га оточений валом висотою до 6 м та ровом глибиною до 2 м. Фортечна стіна мала башту, підйомний місток через рів; конструкція валу складалася з дерев'яних зрубів, забутованих грунтом. На тер. городища досліджено кілька жител, ряд госп. ям 10—12 ст., залишки колодязя, виявл. могильник 12—13 ст.

СНІТИН (Снятин) — село Лубенського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане село Броварки. Розташ. за 35 км від райцентру та за 12 км від залізнич. ст. Дубровка. 1052 ж. (1990). Засн. 988, відомий як літописне місто *Кснятин*, одне з укріплень *Посульської оборонної лінії*. 1106 в р-ні С. руські князі розбили половецького хана Кобяка. С. зруйнований ордами Батия. Згадується в ярлику кримського хана Менглі-Гірея в кін. 15 ст. 1578 — серед володінь М. Т. Байбузи. Згодом значиться серед володінь Вишневецьких. Універсалом гетьмана І. Мазепи від 12.І 1689 С. віддано охочекомонному полковникові Іллі Новицькому. Підтверджено універсалом гетьмана І. Скоропадського 7.ІІ 1709 його дружині Меланії Василівні та синам. За Генеральним слідством про маєтності 1729—30 С. входив до Лубен. сотні Лубен. полку, 105 дворів. Володіли ним бунчукові товариші Іван та Яків Новицькі. 1750—64 — центр Снітинської сотні того ж полку, 1781 С.— м-ко Лубен. пов. Київ. намісництва, 287 хат; 1787 — 606 ж. чол. статі, козаки та власники: полковник Андрій, бунчукові товариші Дмитро, Данило та Андрій Новицькі. 1796 — у складі Малорос., 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 у власницькому м-ку С. Лубен. пов.— 174 двори, 1824 ж., мурована Троїцька церква з дерев. дзвіницею (1686) та мурована Воскресенська церква (1805), винокурний та селітряний з-ди. 1900 — центр Снітинської вол. Лубен. повіту, разом з хуторами 2671 ж., діяли 9 сільс. громад (козацька, казенних селян та 7 селян-власників); міністерська та 2 церковнопарафіяльні школи. У 1904—05 відбулися селянські заворушення. 1910 — 491 господарство, 2975 ж., водяний млин з олійницею, сукновальня Н. Б. Щербатова. Рад. владу проголошено у січні 1918. 1920 ств. волвиконком та сільраду. За переписом 1926 м-ко С. Снітинської сільради Вовчківського р-ну Лубен. округу, 639 господарств, 3133 ж. Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—17.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 222 ж., спалили 283 хати. З 1957 в С.— центр. садиба колгоспу «Жовтень» (зерново-тех. напряму, тваринництво), відділення зв'язку, с. ш., медпункт, Будинок культури на 450 місць, б-ка (11,4 тис. од. зб.), лазня з сауною. Уродженцем села є поет О. І. Максимейко. У С.— братська могила рад. воїнів та жертв фашизму, що загинули у 1941—42, і пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим (152 чол.) у роки Великої Вітчизн. війни (встанов. 1952). В ур. Слобода — поселення дніпродонецької культури доби неоліту; поселення доби ранньої бронзи. На березі Сули — давньоруське городище 10—13 ст., залишки міста Кснятина. Поблизу С.— поселення та курганний могильник часів Київ. Русі. На Пн. від села — 4 кургани. На околиці Броварків — 13 курганів. Іл.— табл. XXI.

СНІТИНСЬКИЙ — гідролог. заказник (з 1984). Болотний масив. Розташ. поблизу с. Снітина Лубен-

ського р-ну. Перебуває у віданні колгоспу «Жовтень». Площа 34 га.

СОКІЛЬСЬКЕ УРО́ЧИЩЕ — пам'ятка природи (з 1989). Діброви в заплаві р. Ворскли. Є численні болота і озера. Ростуть рідкісні види рослин: конвалія травнева, ковила Іоанна, родовик лікарський, на озерах — сальвінія плаваюча. Розташ. поблизу с. Правобережної Сокілки Кременчуцького р-ну, на тер. Кишеньківського лісництва. Перебуває у віданні Кременчуцького лісгоспзагу. Площа 243 га.

СОКІЛЬСЬКИЙ ПРЕОБРАЖЕ́НСЬКИЙ МОНАСТИ́Р чоловічий. Засн. 1714 ігуменом *Полтавського Хрестоздвиженського монастиря* біля гори Духової на березі р. Ворскли (тепер тер. с. Правобережної Сокілки Кобеляцького р-ну). 1737 зруйнований крим. татарами, 1738 відновлений, 1777 будівлі перенесено на гору. Мав дві дерев'яні церкви: Преображенську і Георгіївську. 1786 закритий, маєтності секуляризовано.

СОКОЛО́ВА БА́ЛКА — село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Андріївка, Світлівщина. Розташ. за 30 км від райцентру та за 22 км від залізнич. ст. Нові Санжари (на лінії Полтава — Кременчук). Через село проходить автотраса Полтава — Дніпропетровськ. 1293 ж. (1990). Назва походить від першого поселенця Сокола, який оселився при балці. За переписом 1859 у С. Б. наліч. 115 дворів, 1361 ж. Діяли сільська управа, хлібний запасний магазин. У 1900 — Нехворощанської волості Костянтиноградського повіту — 413 дворів, 2444 ж., земська і парафіяльна школи. Згодом у зв'язку з переселенням на Сх. кількість жителів у селі зменшилася. Так, 1910 тут було 328 дворів, з них селянських 324, 1928 ж., яким належало 2230 дес. землі, у т. ч. 1985 дес. ріллі. При Георгіївській церкві (1880) існ. жіноча парафіяльна школа. Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1926 в С. Б. Нехворощанського р-ну Полтав. округу наліч. 465 дворів, 2513 ж. У період нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—21.IX 1943) гітлерівці розстріляли трьох рад. активістів, вивезли до Німеччини 11 чол. С. Б.— центр. садиба колгоспу ім. Т. Г. Шевченка (зерново-буряківничий напрям, тваринництво). Дільниця Новосанжарського ремонтного підприємства райагропрому, філіал Новосанжарського спеціалізованого автотранспорт. підприємства № 1604, відділення зв'язку, АТС—86 номерів, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 450 місць, б-ка (9,9 тис. од. зб.). Електрифікована 1963, радіофікована 1951, телефонізована 1970. Пам'ятник Т. Г. Шевченку (1967), обеліск (1963) в пам'ять про воїнів-односельців, які загинули (199 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

СОКОЛО́ВСЬКОГО Є. Х. ПАРТИЗА́НСЬКЕ З'Є́ДНАННЯ. Ств. у кінці лютого 1943 на окупованій фашистами тер. районів Лохвицького, Пирятинського, Чорнухинського Полтавської, Варвинського, Срібнянського, Прилуцького, Іваницького, Малодівицького, Ічнянського Чернігівської, Глинського та Роменського Сумської областей. Початок йому поклало переможне збройне антифашистське повстання населення Варвинського р-ну 27 лютого 1943. У формуванні боєздатного партизан. підрозділу і керівництві ним відіграли значну роль підпільники с. Степуків Лохвицького р-ну комуністи Є. Х. Соколовський (1910—45) та А. С. Яровий (1915—43). Переслідувані окупаційною владою, у березні 1943 вони відійшли до лісу Лантур, що на Лохвиччині. З кінця березня до Лантура стали сходитись учасники Варвинського повстання, підпільники і партизани з навкол. сіл. Соколовський і

Яровий формували тут партизан. підрозділ (57 партизанів, які мали ручний кулемет, автомат, 30 гвинтівок, 10 гвинтівочних обрізів і пістолетів). 2.VIII 1943 загін Є. Х. Соколовського був перетворений на з'єднання.
На час розформування (кінець вересня) в усіх групах з'єднання під командою Є. Х. Соколовського налічувалося бл. 1500 чол.

СОКОЛО́ВСЬКОМУ О. Н. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді гол. корпусу *Полтавської сільськогосподарської дослідної станції* ім. М. І. Вавилова (вул. Шведська № 86) на честь 105-ї річниці з дня народження Соколовського Олексія Никаноровича — укр. агрогрунтознавця, акад. АН УРСР (з 1929), дійсн. члена ВАСГНІЛ (з 1935), засл. діяча науки УРСР (з 1945). Дошка — мармур (0,9 × × 0,61 м), відкрито 1989.

СОЛДА́ТСЬКОЇ СЛА́ВИ МЕМОРІА́ЛЬНИЙ КО́МПЛЕКС у Полтаві. Знаходиться на тер. *Полтавського парку ім. І. Н. Котляревського,* на місці Старого міськ. кладовища (район вул. Фрунзе). У 1941—43, під час нім.-фашист. окупації, на тер. кладовища і концтабору, що знаходився неподалік, було закатовано понад 3,5 тис. рад. громадян — мирних жителів, військовополонених, партизанів та підпільників. 1969 тут відкрито меморіальний комплекс Солдатської Слави. Сюди були перенесені останки рад. воїнів-визволителів, полеглих у боях за Полтаву. У центрі меморіалу — тригранний облицьований сірим гранітом обеліск — трилон (вис. 22 м) у формі солдатського штика з написом: «Слава героїв безсмертна». Біля підніжжя палає Вічний вогонь, запалений двічі Героєм Рад. Союзу ген.-полковником О. І. Родімцевим від факелу, доставленого з могили Невідомого Солдата у Києві. Біля обеліска — 6-метрова гранітна постать воїна з щитом Поруч з Вічним вогнем розташ. могили, в яких поховані секретарі *Полтавського підпільного обкому КП(б)У* С. Ф. Кондратенко і Г. Ф. Яценко, ген.-лейтенант О. І. Зигін (див. *Зигіна вулиця*), військ. кореспонденти Н. О. Лідов (див. *Лідова вулиця*), С. М. Струнников, О. О. Кузнецов, Герой Рад. Союзу полковник М. Н. Кучеренко та ін. Праворуч алеї, що веде до Вічного вогню, — 4 групових та 21 поодинока могила з встановленими на них гранітними плитами (1,2 × × 0,8 м); з тильної сторони обеліска — 17 братських могил, в яких поховані останки 394 рад. воїнів, полеглих 1941 та 1943. На могилах — гранітні плити (1,7 × 1,4 м) з викарбуваними на них прізвищами загиблих воїнів, партизанів, підпільників, жертв фашизму. Автори — скульп. Е. М. Кунцевич, архітектори І. В. Мезенцев, Г. М. Кислий та Л. С. Вайнгорт. Іл.— табл. XIV.

СОЛО́НЕ — гідролог. заказник респ. значення (з 1982). Болотний масив із галофітною рослинністю. Розташ. біля с. Оболоні Семенівського р-ну. Перебуває у віданні колгоспу «Вперед до комунізму». Площа 400 га.

СОЛО́НЕ — ручай в Полтав. обл., ліва прит. Дніпра.

СОЛОНИ́ЦЯ — річка в Полтав. обл., один з рукавів р. Сули (прит. Дніпра). Протікала тер. Градизького р-ну, серединою градизьких плавнів, де було багато озер. Між Дніпром і Солоницею було кілька урочищ, в т. ч. Осиче, Стан, або Станова Дубина, Ніца на Редута, а праворуч від останнього — огороджений ровом простір, що називався Городок. Зліва від цього ур. Залізна Баба. Навесні та влітку тер. навколо ур. Станової Дубини затоплювалася водою, урочище перетворювалося в острів. Здавна Станова Дубина

була пристанищем запорожців, повстанців. Вважається, що саме тут повстанці під керівництвом Д. Гуні вели героїчні бої з польським військом і були розбиті. В цьому урочищі був один із збірних пунктів гайдамаків. У червні 1768 тут стояв табором один з ватажків гайдамацького руху С. Неживий. У роки громадян. війни та в період тимчасової нім.-фашист. окупації 1941—43 на тер. ур. Станової Дубини базувалися рад. партизани. Тепер р. Солониця та урочища Осиче, Станова Дубина та ін. не існують у зв'язку із ств. Кременчуцького водосховища.

СОЛОНИ́ЦЬКИЙ БІЙ 1596. Вирішальний бій в урочищі Солониця поблизу м. Лубен під час повстання 1594—96 під керівництвом С. Наливайка і Г. Лободи. Після бою в урочищі Гострий Камінь поблизу Білої Церкви (поч. квітня 1596) осн. загони повстанців на чолі з С. Наливайком і Г. Лободою, забравши свої сім'ї, відійшли на Лівобережну Україну. Наприкінці травня 1596 польс.-шляхет. військо на чолі з коронним польним гетьманом С. Жолкевським відрізало шлях відступу до рос. кордону. Сел.-козац. повстанські загони спорудили в урочищі Солониця міцно укріплений табір, в якому було 10 тис. чол., але боєздатних наліч. не більше, як 3 тис., решта — члени сімей повстанців і поранені. С. Жолкевський мав бл. 5 тис. жовнірів, крім шляхет. збройних загонів. 16.V 1596 почалася облога табору, що тривала бл. двох тижнів. С. Жолкевський вступив у таємні переговори з Г. Лободою, пообіцявши реєстрівцям амністію. Це викликало між реєстровими і нереєстровими козаками збройну сутичку, в якій Г. Лободу було убито. 26.V польс.-шляхет. військо почало гарматний обстріл табору, готуючись 28.V почати вирішальний штурм. Але вночі проти 28.V верхівка реєстровців схопила С. Наливайка, М. Шаулу та ін. керівників повстання і видала С. Жолкевському. Під час переговорів польс.-шляхет. військо підступно напало на табір і вирізало кілька тисяч повстанців. Тільки невелика частина козаків прорвала оточення і відступила на Запоріжжя.

СОЛОНЦІ́ — село Миргородського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бессараби, Коптів, Марениці. Розташ. за 26 км від Миргорода та за 10 км від залізн. ст. Гоголеве. 410 ж. (1990). 1787 при урочищі Солониці Миргород. пов. Київ. намісництва був хутір (8 хат) полкового осавула Кондискалова. За ревізією 1859 згадується власницький хутір Солонецький (37 дворів, 200 ж.). До Жовтневої революції тут знаходилася Пологівська економія графа Гудовича. 1900 на хуторі наліч. 11 господарств, 56 ж. Економія мала 4905 десятин землі, у т. ч. 2909 орної, паровий млин з просорушкою. 1910 у С. наліч. 14 господарств, 87 ж. У 1911 земство побудувало в селі двокласну школу.

Рад. владу у С. проголошено в січні 1918. З 1922 по 1925 на тер. Пологівської економії існ. комуна «Маяк», а в 1929 — артіль «Веселий гай». 1923 у С.— 1125 ж. 1931 ств. колгосп «Зоря комунізму», який об'єднав кілька артілей. Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—18.IX 1943) вивезено до Німеччини 196 чол., розстріляно 11 чол. По сільс. Раді загинуло 46 односельців. З 1988 в С.— колгосп «Зоря». Напрямок господарства — молочно-зерновий, тех. культури. У селі є комплексний приймальний пункт, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дит. садок, Будинок культури (на 280 місць). б-ка (9443 од. зб.). Споруджено (1967) обеліск у пам'ять про воїнів-односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни.

СОЛО́ХА — річка в Полтав. обл., прит. р. Груні (бас. Дніпра).

«СО́НЕЧКО» — Хорольський завод продтоварів. Ств. 1925 як артіль «Єднання», з 1926 — харчокомбінат. З 1988 — сучасна назва. Розміщений на вул. Леніна № 15.

СО́НЯЧНЕ (до 1963 Шевченківка, Куличка) — село Машівського р-ну, центр Старицьківської (з 1980 — Сонячної) сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Зоря, Олексіївка, Пасківка, Рубанівка, Старицьківка. Розташ. за 28 км від райцентру та за 22 км від залізнич. ст. Селещина. 338 ж. (1990). Виникло на поч. 20-х рр. 20 ст. Першими поселенцями були жителі навкол. сіл Кошманівки й Рубанівки. За переписом 1926 Шевченківка (Куличка) — с-ще Кошманівської сільради Машівського р-ну Полтав. округу, 11 господарств, 52 ж. 1928 утв. комуна «Червоний Жовтень» (з 1930 — колгосп), 1932 — колгосп ім. С. М. Будьонного, які 1940 об'єдналися під назвою останнього. У 1937—39 репресовано 6 жителів села. 1937 засн. поч. школу (1967 збуд. нове приміщення, стала неповною с. ш.). Село було окуповане нім.-фашист. військами з 21.IX 1941 до 23.IX 1943. Шляхом укрупнення 1955 колгоспів ім. С. М. Будьонного, «Червоний степ» (с. Пасківка) та ім. XVI партз'їзду (с. Рубанівка) утв. колгосп «Іскра», який 1960, об'єднавшись з колгоспом ім. В. І. Леніна, одержав назву останнього. 1962 перейменований на ім. М. О. Щорса (зерново-буряківничого напряму, тваринництво). У С. розташ. його центр. садиба, відділення зв'язку та ощадбанку, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, клуб на 120 місць, кіноустановка, б-ка (8,5 тис. од. зб.). Село електрифіковане і радіофіковане. У 1959 споруд. пам'ятник (1988 — мемор. комплекс) рад. воїнам, що загинули (23 чол.) при обороні 1941 і визволенні 1943 С. від нім. фашист. загарбників, та воїнам односельцям, полеглим (102 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

СОРО́ЧИНСЬКА ТРАГЕ́ДІЯ 1905 — кривава розправа царських військ з повсталими селянами у с. Сорочинцях (тепер с. Великі Сорочинці Миргород. р-ну). Безпосереднім приводом до повстання був арешт у Сорочинцях 17.XII члена місцевої сел. спілки Г. Белвіконного. 18.XII селяни, зібравшись на мітинг, вивісили червоні прапори, роззброїли поліцію, вимагали звільнення заарештованого. Було обрано сел. к-т, який очолив повстання. Наступного дня в село прибув каральний загін. Його зустріли бл. 5 тис. селян, озброєних вилами і косами. Під час збройної сутички було вбито командира карального загону і поранено двох козаків. Втрати селян становили 63 чол. вбитими і пораненими. Через два дні до Сорочинців прибув новий каральний загін на чолі з статським радником Ф. Філоновим. Над повстанцями у селі було вчинено криваву розправу. Письменник В. Г. Короленко (див. *Короленка вулиця*) у статтях «Відкритий лист статському радникові Філонову» і «Сорочинська трагедія» затаврував розправу над повсталими селянами. Пізніше ці події відобразив у повісті «Сорочинська трагедія» укр. письменник П. Ходченко, у романі «Мати» — укр. письменник А. Головко. Учасник подій кобзар М. Кравченко (1858—1917) склав дві думи — «Про сорочинські події 1905», записану художником О. Сластіоном, «Чорна неділя в Сорочинцях», яку записав В. Короленко. У Великих Сорочинцях встановлено *Сорочинській трагедії 1905 пам'ятник*. Іл. — табл. XXV.

СОРО́ЧИНСЬКИЙ МИХА́ЙЛІВСЬКИЙ МОНАСТИ́Р чоловічий. Засн. 1670 миргород. полковником П. Апостолом як пустинь у лісі понад р. Пслом, за 4 версти

на Сх. від м-ка Сорочинців (тепер с. Великі Сорочинці Миргород. р-ну). При монастирі діяли церкви: Михайлівська, св. Миколая і Преподобної Марфи — матері св. Симеона Дивногорця. 1786 С. М. м. закрито, маєтності секуляризовано.

СОРО́ЧИНСЬКІ Я́РМАРКИ. Періодичні торги у с. Великих Сорочинцях; відомі з 2-ї пол. 17 ст. Були місцем оптового і роздрібного продажу товарів. У 19 — на поч. 20 ст. у селі щороку відбувалося 5 ярмарків, які тривали один — три дні: Василівський (на поч. січня), Похвальний (у березні), Святодухівський (у травні), Здвиженський (у вересні) і Пилипівський (у 2-й пол. листопада). С. Я. у Великих Сорочинцях Миргородського р-ну відроджено 1966. Відбувається щороку в останні суботу і неділю серпня. Іл.— табл. XXV. Див. також *Ярмарки.*

СОРО́ЧИНСЬКІЙ ТРАГЕ́ДІЇ 1905 ПА́М'ЯТНИК у с. Великих Сорочинцях Миргородського р-ну. Після грудневих подій на місці *Сорочинської трагедії 1905* одразу ж встановили дубовий хрест. 1955 споруджено гранітний обеліск, 1968 відкрито пам'ятник у вигляді трьохфігурної скульптурної групи із залізобетону на ступінчастому постаменті (заг. вис. 3,8 м). Автори — скульп. Е. Ф. Жуковський, арх. А. Г. Скиба. Іл.— табл. XXV.

СОСНІ́ВКА (до 20-х рр. 20 ст.— Свинарна) — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. на лівому березі р. Псла, за 18 км від райцентру та за 20 км від залізнич. ст. Гадяч. 1383 ж. (1990). Виникла в 17 ст. і належала до Гадяцької першої сотні Гадяцького полку. З 1750 Свинарна — власність гетьмана К. Г. Розумовського, у 1785 її продано в казну, мала 92 господарства, 759 ж. За переписом 1859 С.— село власницьке, казенне, козацьке; 192 двори, 1161 ж., дерев. Покровська церква в одному зв'язку з дзвіницею (1794), б-ка, попечительство, цукр. з-д. 1900 у С. Вельбівської вол. Гадяцького пов. було 2 сільські громади; 315 дворів, 1804 ж., земська, церковнопарафіяльна жіноча та школа грамоти. 1910 — 327 дворів, 1965 ж. Рад. владу проголошено на поч. 1918. На 7.IX 1923 у С.— 2371 ж., підпорядковане с. Красна Лука. У період нім.-фашист. окупації (27.IX 1941—12.IX 1943) закатовано 13, вивезено до Німеччини 140 чол. Біля села діяв партизан. загін.

У С. центр. садиба колгоспу «Маяк» (зерново-мол. напряму), відділення зв'язку, неповна с. ш., амбулаторія, аптека, психоневролог. відділення Гадяцької центр. райлікарні на 50 місць, дитсадок на 45 місць, клуб на 200 місць, б-ка (10,2 тис. од. зб.), нар. істор. музей, дільниця Гадяцького з-ду металовиробів «Горизонт». 1955 встановлено пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, загиблих 1943 при визволенні села від нім. фашистів. Мемор. комплекс (1965) в пам'ять про воїнів-односельців, які полягли (290 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

СОСНО́ВИЙ ПАРК — бот. пам'ятка природи (з 1970). Серед насаджень парку — дуб віком 600 р. Розташ. в м. Лохвиці. Перебуває у віданні райкомунгоспу. Площа 50 га.

СО́ТНИЦЬКА — річка в Полтав. обл., кол. прит. Дніпра. Текла тер. Кременчуцького р-ну. Тепер не існує, затоплена водами Дніпродзержинського водосховища.

СО́ТНИЦЬКИЙ — річка в Полтав. обл., прит. р. Матяшівки (бас. Дніпра).

СОФІ́ЇВСЬКА ЦЕ́РКВА. Являє собою піраміду-усипальницю у с. Комендантівці Кобеляцького р-ну. Побудована у кін. 70-х рр. 19 ст. на кошти місцевого поміщика М. Білевича для поховання його дочки Софії. Чотиригранна, квад-

рагна в плані (7,0 × 7,0 м), споруджена із тесаних гранітних брил, завершувалась хрестом. Після добудови у 90-х роках цегляного бабинця, переобладнана в кладовищенську церкву і названа Софіївською.

«СОЦІАЛІСТИ́ЧНА ГЛО́БИНЩИНА». Газета, орган Глобинського РК Компартії України та райради деп. трудящих. Видавалася 1944—62 у с. Глобине. Попередні назви: 1930—36 — «Соціалістичний наступ», 1936—41 — «Червона зоря» (див. «*Зоря комунізму*»). З 1990 — «*Зоря Придніпров'я*».

«СОЦІАЛІСТИ́ЧНА ГРАДИ́ЖЧИНА». Газета, орган Градизького РК Компартії України та райради деп. трудящих. Видавалася 1944—62 в смт Градизьку. Попередні назви: 1931—39 — «За соціалістичну перемогу», 1939—41 — «Соціалістична перемога». Видання «С. Г.» припинено в зв'язку з ліквідацією району.

«СОЦІАЛІСТИ́ЧНА ПЕРЕМО́ГА». Газета, орган Градизького РК КП(б)У та райради деп. трудящих. Видавалася 1939—41 в с. Градизьку. Див. «*Соціалістична Градижчина*».

«СОЦІАЛІСТИ́ЧНА ПРА́ЦЯ». Газета, орган Котелевського РК Компартії України та райради деп. трудящих. Видавалася 1956—62 у с. Котельві. Див. «*Народна трибуна*».

«СОЦІАЛІСТИ́ЧНА ХОРО́ЛЬЩИНА». Газета, орган Хорольського РК Компартії України і райради деп. трудящих. Видавалася в м. Хоролі 1938—41. 1941 (серпень) — 1943 — не видавалася. 1.II 1944 вийшов № 1 під назвою «Радянська Хорольщина». Наступні номери до 1962 — виходили під назвою «С. Х.». З 1962 — «*Колгоспна правда*».

«СОЦІАЛІСТИ́ЧНЕ СЕЛО́». Газета, орган Кишеньківського РК Компартії України, райради деп. трудящих. Видавалася у Кишеньках 1934—41 (1932—34 під назвою «За соціалістичне село»), 1941 (вересень) — 1943 — не видавалася. 1944—62 поновлює свій вихід. Видання припинено у зв'язку з ліквідацією району.

«СОЦІАЛІСТИ́ЧНИЙ НА́СТУП». Газета, орган РК КП(б)У, райвиконкому, райради профспілок Глобинщини. Видавалася 1930—36 у с. Глобине. Див. «*Зоря комунізму*» і «*Зоря Придніпров'я*».

СОЮ́З БЛАГОДЕ́НСТВА — таємне революц. т-во декабристів. Див. *Декабристи на Полтавщині*.

«СПАРТА́К». Полтав. палац спорту, міститься в залізобетонному триповерховому будинку. У палаці працює ДЮСШ з плавання, спорт. гімнастики, вільної боротьби і боксу. У 75 платних фізкультурно-оздоровчих групах займається 1160 чол. Розташований палац спорту на пл. Дзержинського № 16.

СПА́СО-ПРЕОБРАЖЕ́НСЬКА ЦЕ́РКВА у с. Великих Сорочинцях Миргородського р-ну. Збуд. 1732—34 в стилі укр. барокко па замовлення гетьмана Данила Апостола, якого згодом в ній поховано. Мурована, хрещата в плані, дев'ятидільна, первісно дев'ятиверха (після пожежі 1811 — п'ятиверха). Центр. дільниця увінчана багатозаломною банею на дванадцятигранному світловому барабані (вис. до зеніту центр. бані 26 м). На стіні бабинця — гетьманський герб. В інтер'єрі панує семиярусний різьблений іконостас, утворений трьома іконостасами, які містять понад 100 ікон. С.-П. ц. — одна з найвизначніших пам'яток *монументальної мурованої архітектури* та укр. монументального мистецтва 18 ст. У С.-П. ц. був охрещений М. В. Гоголь. Хрещеним батьком був син лікаря М. Я. Трохимовського полковник М. М. Трохимовський.

СПА́СО-ПРЕОБРАЖЕ́НСЬКИЙ СОБО́Р — гол. споруда *Мгарського монастиря*. За *Густинським літописом* дерев'яну Преображенську церкву освячено 1628, за *Величка літописом* — 1654. Розібрана 1684 і за ініціативою гетьмана І. Самойловича закладено мурований храм. Освячений 1692. Збудований на зразок собору Троїцько-Іллінського монастиря у Чернігові за проектом арх. І. Баптиста за допомогою М. Томашевського. Завершував будівництво майстер А. Пирятинський, теслярськими роботами керував майстер Д. Ворона. 1728 обвалилися склепіння, 1736 потерпів від пожежі. Освячений вдруге 1754. Мурований, прямокутний у плані, з двома баштами обабіч гол. фасаду, тринефний, шестистовпний. Під час відбудови у серед. 18 ст. одержав п'ятибанне завершення (було 7 бань) і ліпне барельєфне оздоблення фасадів та інтер'єру. 1762—65 майстер С. Шалматов виконав багатоярусний різьблений іконостас. С.-П. с.— один з визначних зразків архітектури доби укр. бароко, в якому поєднано традиції давньоруського зодчества 11—12 ст. та бароккової-ренесансної архітектури Зх. Європи. Іл.— табл. XXI.

Спасо-Преображенська церква у Великих Сорочинцях. Іконостас.

СПА́СЬКА ЦЕ́РКВА у Полтаві. 1704 поблизу Курилівської брами *Полтавської фортеці* згоріла Преображенська церква. 1706 настоятель І. Світайло за допомогою І. Іскри спорудив на її місці невелику тимчасову Спаську церкву, а з матеріалу розібраного Здвиженського собору *Полтавського Хрестовоздвиженського монастиря* планував спорудити нову Преображенську. Невдовзі І. Світайла, який проходив у справі страчених В. Кочубея та І. Іскри, було заслано на Соловки, звідки він повернувся 1710. За цей час С. ц. набула меморіального значення. За переказами, після Полтавської битви тут відбувся молебен, на якому був присутній Петро І, на площі біля церкви 1709 поховали загиблих захисників фортеці. Поруч з С. ц. спорудили нову Преображенську. В 1811 останню розібрали, а начиння перенесли до С. ц. 1837 Полтаву відвідав Олександр II. На гроші, які він пожертвував на збереження пам'ятки, та ті, що було зібрано шляхом підписки, 1845 за проектом харків. арх. А. Тона над дерев'яною церквою звели мурований футляр у вигляді однобанної церкви. 1847 перед зх. входом спорудили муровану двох'ярусну дзвіницю. 1890 тер. обведено огорожею з мурованими стовпчиками і кованими гратками. У С. ц. зберігалися старовинні книжки, зокрема, євангелія друку 1644, 1698; «Анфологіон...» львів. видання 1651 та ін. Серед ікон було сім, написаних 1676 іконописцем Герасимом Німим.

У 30-х рр. 20 ст. С. ц. закрита, розібрана дзвіниця. Відновила діяльність 1945. С. ц. розташована на вул. Жовтневій № 10. Іл.— табл. III.

«СПИ́СОК НАСЕЛЁННЫХ МЕСТ (по обществам и на землях сельских сословий) за 1900 год» (Полтава, 1904). Підготовлений губ. земством. Складений по повітах і волостях. Зазначається сільська громада, кількість дворів, землі, шкіл, наводяться дані про населення. Перелік дільниць земських начальників, сільських громад, дворів і жителів всіх сільських станів по кожній волості. Має геогр. покажчик.

«СПИ́СОК НАСЕЛЁННЫХ МЕСТ ПОЛТА́ВСКОЙ ГУБЕ́РНИИ с кратким географическим очерком губернии» (Полтава, 1912). Складений губ. стат. комітетом. Відомості про число жителів, наявність шкіл і церков подані по повітах і волостях. Має геогр. покажчик.

«СПИ́СОК Я́РМАРОК, существующих в полтавской губернии на 1-е июля 1904» (Полтава, 1904). У книзі по повітах наводяться дані про місцезнаходження ярмарків, час їх відкриття, суми обігу і т. д.

СПИЧАКА́ І. І. ПОГРУ́ДДЯ у с. Лабурівці Котелевського р-ну. Відкрито 1968 у центрі села, на честь Спичака Івана Івановича (1923—43) — Героя Рад. Союзу. Н. в с. Матвіївці Котелевського р-ну, навчався у лабурівській неповній с. ш. З жовтня 1943 воював на 2-му Укр. фронті. Загинув 29.XI 1943. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22.II 1944 посмертно удостоєний звання Героя. Залізобетонне погруддя (висота 0,82 м) встановлено на цегляному постаменті (вис. 1,8 м). 1977 у с. Шевченках відкрито меморіальну дошку І. І. Спичаку.

СПІВО́ЧЕ ПО́ЛЕ у Полтаві. Див. *Чурай Марусі Співоче поле* у Полтаві.

«СПОРТКУР'ЄР». Інформац. вісник обл. Спілки журналістів України. Засн. 13.III 1990. Редакція — на вул. Пушкіна № 15.

«СПРА́ВА СКИ́ТСЬКИХ». Збірка судової хроніки, пов'язана з вбивством 1897 секретаря Полтав. консисторії Комарова, в якому запідозрювалися брати П. і С. Скитські. Велася протягом 1897—1900 й набула широкого розголосу в Рос. імперії. Як спец. кореспондент моск. газ. «Курьер» в судовому засіданні брав участь рос. письменник Леонід Андрєєв (1871—1919) і вів судову хроніку в цій справі. Свої враження і спостереження він узагальнив у нарисі «Дело Скитских» (Леонід Андрєєв. Полн. собр. соч., т. VI—VII, кн. 13. 1913, с. 347—362).

«СПРА́ВОЧНЫЙ ЛИСТО́К Кременчугского отдела Полтавского общества сельского хозяйства». Виходив у м. Кременчуці 1903—05 спочатку 2 рази на місяць, з № 6 1904 — щоденно. З № 14 1904 заголовок: «Справочный листок Кременчугского сельскохозяйственного общества». Додатки: 1903—05 — брошури з с. г. і про с.-г. виставки у Кременчуці.

«СПРА́ВОЧНЫЙ ЛИСТО́К Кременчугского сельскохозяйственного общества». Див. *«Справочный*

Спаська церква у Полтаві. Фото поч. 20 ст.

листок Кременчугского отдела Полтавского общества сельского хозяйства».

«СПРА́ВОЧНЫЙ ЛИСТО́К „ХУТОРЯ́НИНА"». Виходив у Полтаві 1914 як додаток до журн. «*Хуторянин*».

«СПРО́БА ЗА́ПИСУ ФОНО́ГРАФОМ УКРАЇ́НСЬКИХ НАРО́ДНИХ ПІСЕ́НЬ з музичноетнографічної поїздки в полтавську губернію Є. Линьової» (1903). Линьова Є. Е. (1854—1919) — рос. співачка, педагог, фольклористка. У 80-х рр. почала записувати укр. пісні. 1903 здійснила подорож на Полтавщину — в Миргород., Хорольський і Лубен. повіти, де зібрала понад 120 укр. нар. пісень різних жанрів. Велике враження справив на неї ярмарок біля т. з. «Криниці», поблизу с. Єнківців на Лубенщині. Вона описала його як своєрідну імпровізовану нар. оперу. Діяльність Л. високо оцінили М. Лисенко, Ф. Колесса, Леся Українка.

СРІ́ТЕНСЬКА ЦЕ́РКВА у Полтаві. З кін. 17 ст. відома Срітенська кладовищенська церква «на предградии обретающаяся», яка стояла на розі гол. міської вулиці та еспланади *Полтавської фортеці,* перетвореної на торгову площу (тепер ріг вул. Жовтневої та Комсомольської). Була дерев'яною триверхою, двопрестольною. 1781 розвалилася «по причине ветхости». 1782—87 споруджено муровану потиньковану кубічну п'ятибанну теплу С. ц. у формах пізнього барокко. За зразок правила полтавська *Воскресенська церква.* Пам'ятки схожі архіт. формами й декором, тому слушним видається припущення М. Рудинського про те, що їх будував один майстер. Церква трипрестольна, з приділами Іоанна Богослова і св. Стефана. Мала скруглені зовнішні кути. Всередині 4 потужних пілони за допомогою системи підпружних арок несли центральну і 4 бічні світлові бані. Рамена просторового хреста мали циліндричні склепіння, яким відповідали півкруглі фронтони на фасадах. Порівняно з прототипом обсяги храму менш розчленовані, він трохи менший і присадкуватий, а декорація фасадів та форми бань цілком тотожні. 1853 з Зх. до храму прибудовано мурований двоповерховий притвор і триярусну чотиригранну дзвіницю з восьмигранним куполом і шпилем. Завдяки цьому і активному силуету верхів пам'ятка була однією з важливих архіт. домінант міста. Зруйнована 1937—38. На її місці 1955—57 споруджено будинок міськ. Ради, який тепер займає об'єднання «Полтавбуд».

СТАЄ́ЦЬКИЙ — річка в Полтав. обл., права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра).

«СТАЛЕ́ВИЙ ШЛЯХ». Газета, орган Гребінківського політвідділу Пд.-Зх. залізниці. Виходила 1934—40 у Гребінці.

«СТА́ЛІНЕЦЬ». Газета, орган Лазірківського РК Компартії України та Райради деп. трудящих. Виходила 1935—41 і 1944—56. З 22 липня 1956— «*Ленінська зоря*».

«СТА́ЛІНСЬКИЙ ЗА́КЛИК». Газета, орган Семенівського РК КП(б)У та райвиконкому. Виходила 1936—41 в с. Семенівці. Див. «*Зоря перемоги*» (Семенівка).

«СТА́ЛІНСЬКИЙ ШЛЯХ». Газета, орган Гребінківського політвідділу Пд.-Зх. залізниці. Виходила 1940—41 у Гребінці (1934—40 — «*Сталевий шлях*»).

«СТА́ЛІНСЬКИЙ ШЛЯХ». Газета, орган Гребінківського РК Компартії України та райради деп. трудящих. Виходила 1944—56 у Гребінці. З 1956 — «*Прапор комунізму*».

«СТА́ЛІНСЬКИМ ШЛЯ́ХОМ». Газета, орган політвідділу Веселавівської МТС Гадяцького р-ну Харків. обл. (1933—34), орган Веселавівського РК КП(б)У та райвиконкому (1935). У 1935 Веселавівський р-н перейменовано

на Петрівсько-Роменській, а райцентр з с. Веселавівки перенесено в с. Петрівку-Роменську. З № 128 1935 — орган Петрівсько-Роменського РК КП(б)У та райвиконкому, з 1940 — орган Петрівсько-Роменського РК КП(б) і Райради деп. трудящих. Виходила 1933—41, 1944—56. У 1941—44 — не видавалася. З 19.VII 1956—57— «*Прапор ленінізму*».

«СТА́ЛІНСЬКИМ ШЛЯ́ХОМ». Газета, орган Карлівського РК КП(б)У та райвиконкому. Видавалася 1935—41 у Карлівці.

«СТА́ЛІНСЬКИМ ШЛЯ́ХОМ». Газета, орган Опішнянського РК КП(б)У та райради деп. трудящих. Виходила 1936—41 і 1943—56 в Опішні. Див. «*Прапор комунізму*».

«СТА́ЛІНСЬКИМ ШЛЯ́ХОМ». Газета, орган Семенівського РК КП(б)У та райвиконкому. Виходила 1936—41 у Семенівці.

«СТА́ЛІНСЬКИМ ШЛЯ́ХОМ». Газета, орган Чорнухинського РК КП(б)У та райради деп. трудящих. Виходила 1944 в Чорнухах.

СТА́РЕЦЬ — ручай в Полтав. обл., ліва прит. р. Лохвиці (бас. Дніпра).

СТАРИ́Й ІРЖА́ВЕЦЬ — село Оржицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Петровського і Чайківщина. Розташ. по обох берегах р. Іржавця, за 10 км від райцентру і 36 км від залізнич. ст. Драбове-Барятинська. Виникло у 2 пол. 18 ст. шляхом злиття хуторів. Під 1764 воно згадується як хутір сотенного осавула Семперовича. 1802 у селі збуд. церкву (1897 нову — Всіх Святих чи Всесвятську). 855 ж. (1812). За переписом 1859 — Іржавець (Ржавець) — село власницьке і козацьке Лубен. повіту, 96 дворів, 911 ж. Майже половина зем. володінь належала дворянам В. В. Косюрі, Писаревичу, Симонову, Зінепку, Одинцову, Єрмолаєву. Косюра тримав пивовар. і цегельний з-ди. 1899 відкрито земську поч. школу, 1907 — другу. Діяла також церковнопарафіяльна школа. Під час революції 1905—07 стався селянський виступ. У 1910 в С. І. Оржицької волості Лубен. повіту наліч. 188 дворів, 944 ж. Рад. владу проголошено в січні 1918. Жителі села воювали в партизан. загоні П. С. Дробницького. 1920 ств. комнезам і комсомол. осередок. З 1923 С. І.— село Оржицького р-ну Лубен. округу, 1305 ж. За переписом 1926 — 279 дворів, 1331 ж. У 1929 засн. артілі ім. Т. Г. Шевченка та «П'ятирічку за 4 роки». Багато людей померло під час голодомору 1932—33. У роки нім.-фашист. окупації (22.IX 1941—22.IX 1943) гітлерівці розстріляли 2 чол. і вивезли на примусові роботи до Німеччини 206 чол. У 1950 два колгоспи об'єдналися в один — ім. М. Ф. Ватутіна. Згодом він був приєднаний до колгоспу ім. Ілліча, що в с. Чайківщині. Тепер у селі бригада цього колгоспу, с. ш., б-ка, фельдшерсько-акушер. пункт, відділення зв'язку. Діюча Всесвятська церква. Уродженцями С. І. є секретар ВУЦВКу М. Г. Зіненко (репресований у 30-і рр.), доктор мед. наук В. І. Кулик. Братська могила рад. воїнів, полеглих 1941 (пам'ятник 1968), пам'ятник односельцям, загиблим (153 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1969).

СТАРИ́Й ТУХ — річка в Полтав. обл., прит. р. Псла (бас. Дніпра). Тече тер. Шишацького р-ну.

СТАРИ́ЦЬКОГО ПРОВУ́ЛОК у Полтаві (кол. Дорожній пров., Жовтневий р-н) — від вул. Красіна до вул. Гребінки. Наз. 1962 на честь Старицького Михайла Петровича (1840—1904) — укр. письменника, театрального і культурно-громад. діяча. Н. у с. Кліщинцях Золотоніського пов. Полтав. губ. (тепер Черкас. обл.) у родині дрібномаєтного поміщика. Рано

лишившись сиротою, виховувався в сім'ї В. Лисенка — батька М. В. Лисенка. 1851—58 вчився у Полтав. першій гімназії, 1858—60 — у Харків., 1860—66 — у Київ. унтах. Перші друковані твори з'явилися 1865 у журн. «Нива». 1883 видав альманах «Рада». У його перекладі вийшли «Казки Г. Андерсена» (1873), «Байки І. Крилова» (1874), «Пісня про купця Калашникова» М. Лермонтова (1875), «Сербські народні думи й пісні» (1876), «Гамлет» У. Шекспіра (1882). Видав збірки власних поезій. Написав за сюжетами творів М. В. Гоголя п'єси «Різдвяна ніч», «Сорочинський ярмарок», «Тарас Бульба». У 90-х рр. опубл. істор. твори «Облога Буші», «Богдан Хмельницький», «Маруся Богуславка». З 1883 був антрепренером укр. театр. трупи, до якої входили брати І. Карпенко-Карий, М. Садовський, М. Заньковецька, П. Саксаганський та ін. Трупа виступала в багатьох містах Полтавщини, зокрема у *Полтавському просвітницькому будинку* ім. М. В. Гоголя. Останній раз С. був у Полтаві 1903 на відкритті *Котляревському І. П. пам'ятника*. Помер у Києві, похований на Байковому кладовищі.

СТАРОАВРА́МІВКА — село Хорольського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бутівці, Глибока Долина, Пристань, Радьки, Стайки, Ульянівка. Розташ. за 7 км від райцентру і за 15 км від залізнич. ст. Хорол. 533 ж. (1990). Засн. на поч. 18 ст. Згідно «Опису Київського намісництва» 1781 С. відносилась до Хорольської сотні Миргородського полку, в ній було хат: 64 козаків виборних, 95 козаків підпомічників, 16 посполитих коронних, у т. ч. і рангових, 17 посполитих власницьких, різночинних та козаків-підсусідків. На 1787 у селі 564 ж. чол. статі — різного звання казенні люди, козаки та піддані полкового обозного Федора і секунд-майорів Миколи та Петра Родзянок. За ревізією 1859 у С.— 247 дворів, 1585 ж., дерев. Георгіївська церква (нова збуд. 1900), при ній б-ка, винокурний з-д. 1881 відкрита однокласна школа. 1900 в С. діяло дві громади (козацька і селян-власників), 113 дворів, 864 ж., 1910 — 129 господарств, 834 ж.; орної землі —662 дес., посівів — 609 дес., 1912 споруджено церкву і церковнопарафіяльну школу. 1918 проведений поділ землі. 1930 ств. колгосп. За період нім.-фашист. окупації (13.IX 1941 — 19.IX 1943) гітлерівці розстріляли 4, вивезли до Німеччини 74 чол. У селі колгосп ім. Леніна (м'ясо-мол.-зернового напряму, тех. культури), цегельний з-д, будинок побуту, торговий центр, молодіжне кафе, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, комплекс школа-дитсадок, Будинок культури (на 400 місць), кіноустановка, б-ка (13 461 од. зб.), історико-краєзнавчий музей. Уродженцем С. є укр. письменник О. В. Микитенко. Встановлено обеліск (1967) в пам'ять про воїнів-односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни, та пам'ятник В. І. Леніну (1970).

СТАСІ́ (кол. Стасівці) — село Диканського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Гавронці, Глоди, Кам'янка, Михайлівка, Сліньків Яр. Розташ. на правому березі р. Ворскли, за 15 км від райцентру та за 18 км від залізнич. ст.Полтава-Київська. 2280 ж. (1990). Виникли у першій пол. 17 ст. Під час нападів татар жителі села знаходили притулок у Полтавській фортеці. За Генеральним описом Лівобережної України 1765—69 входили до складу першої сотні Полтав. полку, з 1775 — до Полтав. пов. Новоросійської губ. 30. III 1783 віднесені до Катеринослав. намісництва, 1796 — Малорос., 1802 — Полтав. губ. 28.II 1815 відбулося сел. повстання проти

поміщиків Кочубеїв. За переписом 1859 Стасівці — село козацьке, 133 двори, 663 ж., церква. 1863 С.— Диканської вол. Полтав. пов. 152 двори, 1035 ж. За переписом 1900 у С. (разом з хуторами) 178 дворів, 1377 ж., діяли 2 сільс. громади (козацька і селянська), школа грамоти. 1910 — 231 господарство, 1399 ж., паровий млин, всього землі — 2065 дес., орної — 1571 дес.

Рад. владу проголошено у січні 1918. За переписом 1926 С. — центр сільради Диканського р-ну Полтав. округу, 319 господарств, 1391 ж. Стасівській сільраді підпорядковані 4 села й 6 хуторів. 1930 ств. колгосп «Перемога». 1932 почала працювати неповна с. ш. За період нім.-фашист. окупації (22.IX 1941 —22.IX 1943) гітлерівці розстріляли по сільраді 24, вивезли до Німеччини 176 чол. 1950 колгоспи «Нове життя», «Червона зірка», «Перемога» та «Зоря комунізму» об'єдналися в один колгосп під назвою останнього. 1956 організ. птахофабрику. Тепер на тер. сільради розташ. Полтав. птахофабрика і радгосп «Стасівський» (зерново-буряківничого напряму). У С.— с. ш., диткомбінат на 160 місць з басейном, Будинок культури на 400 місць, б-ка (14 тис. од. зб.), лазня з сауною. Уродженцем С. є укр. живописець, нар. художник УРСР (1982) В. Г. Пешйшво — автор творів «Полтавщина», «Річка Ворскла», «Село на Полтавщині»; с. Гавронців — укр. художниця М. К. Банкирцева (див. *Диканська картинна галерея*); с. Кам'янки — укр. співак (бас), нар. артист УРСР (1967) А. І. Кікоть (1929—75). У С.— братська могила рад. воїнів, що загинули 1943, визволяючи село від нім. фашист. загарбників. 1957 встановлено обеліск в пам'ять про воїнів-односельців, які полягли (301 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Поблизу села виявлені поселення скіфського часу (5—3 ст. до н. е.) та 11 курганів. На околиці с. Гавронців — поселення доби бронзи (1 тис. до н. е.) та скіфського часу (5—3 ст. до н. е.); с. Кам'янки — поселення скіфського часу. Поблизу с. Михайлівки (кол. хут. Брусія) неолітичне поселення (4 тис. до н. е.), поселення доби бронзи та 2 — скіфського часу, також знайдено римські монети 1 ст. н. е.

«СТАТИ́СТИКА ПОЛТА́ВЩИНИ В НОВИ́Х ЇЇ МЕ́ЖАХ». Журнал Полтав. окр. стат. бюро. Видавався 1926—29 у Полтаві.

«СТАТИ́СТИКА РОМЕ́НЩИНИ». Журнал Роменського окр. стат. бюро. Видавався в 1927.

«СТАТИСТИ́ЧЕСКИЙ ЕЖЕГО́ДНИК ПОЛТА́ВСКОГО ГУБЕ́РНСКОГО ЗЕ́МСТВА». Виданий 1901 стат. бюро Полтав. губ. земства. У ньому розглядаються найрізноманітніші сторони діяльності земства і життя населення губернії, зокрема: землеробство і землекористування, продовольчі засоби і заборгованість землеробів. Книга має два відділи: земський і стат.-економічний. Земський відділ складається з 9, а стат.-економічний — з 11 глав. У першому відділі найбільший інтерес становить глава про нар. освіту, яка охоплює міністерські, земські і церковнопарафіяльні школи та школи грамоти з численними доповненнями у додатках (доповненням у додатку є глава про постанови земських зборів 1898—99 з нар. освіти).

СТЕПА́НІВКА — село Семенівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковано село Бурімка. Розташ. на берегах р. Кривої Руди, на відстані 27 км від райцентру та від залізнич. ст. Веселий Поділ. 613 ж. (1990). Село засн. наприк. 17 — на поч. 18 ст. З 1741 його почав заселяти Генеральний бунчужний Д. В. Обо-

лонський. С. належало до Лукімської сотні Лубен. полку. З 1781 С. — село Городиського (з 1789 — Градизького) повіту Київ. намісництва. За Д. Д. Оболонським наприк. 18 ст. в селі числилось 453 душі. 1859 у С.— 151 двір, 958 ж., церква. 1861 споруджено таємним радником М. Позеном нову дерев. Архидияконо-Стефанівську церкву. На 1863 — 152 двори, 980 ж., за даними перепису 1885 у С. було 193 двори, 1071 ж., 7 бездомних сімей. 1900 — 206 госп-в селян-власників, 1224 ж., 2 земські і церковнопарафіяльна жіноча школи, церковна б-ка. 1910 — 184 госп-ва, 1009 ж., з них письменних — 208. 1905 у селі відбулися сел. заворушення.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У селі діяв загін Червоної гвардії. З 7.III 1923 — центр Степанівської сільради Оболонського р-ну Лубен. округу; 278 дворів, 1451 ж. З підпорядкованими хуторами Гриневкою і Карабашівкою 283 двори, 1486 ж. Багато людей померло під час голодомору 1932—33. За переписом 1939 по сільраді наліч. 1277 ж. У період нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—24.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 116 чол. У квітні 1930 п'ять ТСОЗів об'єдналися в колгосп ім. Т. Г. Шевченка, який у квітні 1959 разом з колгоспом «День Перемоги» об'єдналися в один — ім. XXI з'їзду КПРС (зерново-буряківничого напряму, тваринництво; спеціалізується на вирощуванні насіння ярих культур). У С.— неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, клуб (на 250 місць), б-ка (10,2 тис. од. зб.), кіноустановка, відділення зв'язку. Уродженцем села є Герой Соц. Праці В. О. Личковаха. 1966 у С. встановлені: надгробок на братській могилі загиблих 1918 борців за владу Рад, рад. воїнам, які загинули під час оборони 1941 та визволення села 1943, та пам'ятник воїнам-односельцям, що полягли (218 чол.) під час громадян., з білофіннами та Великої Вітчизн. війни.

СТЕ́ПКА — річка в Полтав. обл., прит. р. Тарапуньки (бас. Дніпра).

СТЕПНЕ́ — с-ще Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. за 25 км від Полтави, за 18 км від залізнич. ст. Божкове і за 5 км від автотраси Київ — Харків. 1987 ж. (1990). Згадується в документах як хутір Полтав. пов. на поч. 20 ст.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1920 у С. на площі 220 га ств. насінницьке госп-во *Полтавської сільськогосподарської дослідної станції*. У 1926 в С., яке входило до складу Парасковіївської сільської Ради Руновщан. р-ну Полтав. округу, наліч. 96 господарств, 468 ж. 1929 ств. ТСОЗ «Перебудова», який об'єднував 18 господарств, 1930 — радгосп ім. Червоної Армії. Радгосп мав 2 свиноферми, молочнотоварну ферму, птахоферму. Працювали цегельний з-д, мех. майстерня. Діяла семирічна школа. У роки нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—23.IX 1943) вивезено на примусові роботи до Німеччини із С. і сіл, підпорядкованих Парасковіївській сільській Раді, 180 чол., розстріляно 22 чол. У С. гітлерівці ств. концтабір для військовополонених. У 1956 радгосп ім. Червоної Армії передано Полтав. с.-г. дослідній станції як базове госп-во для проведення дослідів, вирощування сортового насіння, племінної худоби і свиней. Тепер у С. розміщені Полтавське науково-виробниче об'єднання «*Еліта*», дослідне госп-во науково-виробн. об'єднання «Еліта», Полтавська обласна проектно-розвідувальна станція хімізації с. г., Полтавська міжобласна контрольно-токсикологічна лабораторія. У селищі є торговий центр, побутова майстерня, їдальня, перукарня, відділення зв'язку, ощадбанку, аптека, с. ш., філіал Полтав. музичної шко-

ли, дитсадок, Будинок культури на 600 місць, б-ка (21 000 од. зб.), історико-краєзнавчий музей, що діє на громадських засадах, 2 спортзали, стадіон. У С. встановлені: пам'ятник Невідомому солдату (1956, рек. 1974); пам'ятний знак на братській могилі рад. воїнів, загиблих під час визволення селища у 1943 (1967); пам'ятник землякам, які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни (1967). Споруджено стелу з прізвищами загиблих у 1943 6 членів екіпажу літака 4-го гв. авіаполку 9-ї гв. авіадивізії. У 1985 на тер. Центрального парку селища запалено Вічний вогонь. Пам'ятники на могилах Героїв Соц. Праці М. Н. Дудки (1968) та М. К. Литвин (1975).

СТЕ́ХА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Грунь-Ташані (бас. Дніпра).

СТЕ́ХІВСЬКА ТРАГЕ́ДІЯ. Відступаючи під натиском 84 Харківської стріл. д-зії 53 армії Степового фронту, нім.-фашист. війська залишали за собою зону «випаленої землі». У селі Стехівці Грабинівської (тепер Ковалівської) сільради Полтав. р-ну під конвоєм було зосереджено «евакуйовані» сотні жителів з сіл Никанорівки, Рябківки, Филенкового, Чутівського р-ну, Милорадового Котелевського р-ну, Рунівщини Полтав. р-ну Полтав. обл., з Валківського р-ну Харків. обл., а також 460 військовополонених Червоної Армії. 21.IX 1943 за кілька годин до визволення Стехівки село було спалене. Жителів села разом з прибулими фашисти загнали в приміщення школи, закидали гранатами і спалили. Військовополонених розстріляно біля силосних ям. Відомі імена 14 загиблих мешканців с. Никанорівки. Двох тяжко поранених — Г. П. Потапенка (с. Рябківка) та П. М. Литовченка (с. Стехівка) врятували рад. військові медики. Жертви фашизму поховані у братській могилі ліворуч від автотраси Полтава — Харків. У 1956 їм встановлено пам'ятник.

СТІ́НКА — заповідне урочище (з 1982). Діброва з численними видами рослин, занесених до Червоної книги України.Розташ. біля с. Гоголевого Шишацького р-ну. Перебуває у віданні колгоспу «Шлях до комунізму». Площа 75 га.

СТО́ВБИНА ДОЛИ́НА — село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Грекопавлівка, Коби, Давидівка. Розташ. за 13 км від районного центру та за 21 км від залізн. ст. Нові Санжари (на лінії Полтава — Кременчук). 409 ж. (1990). Виникло село на поч. 17 ст. У 1900 входило до складу Великокобелячківської волості Кобеляцького повіту і з прилеглими 24-ма хуторами наліч. 894 двори, 7582 ж. У 1910 в селі— 382 двори, з них — 369 козацьких, 2396 ж., землі 3420 дес., у т. ч.ріллі 2901 дес. У 1912 при Покровській церкві (1903) діяла парафіяльна школа.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1926 С. Д. Новосанжарського р-ну наліч. 144 двори, 642 ж. У період нім.-фашист. окупації (16.IX 1941—23.IX 1943) було розстріляно 4 чол., вивезено до Німеччини 68 чол., спалено 81 хату. У С. Д.— центр. садиба колгоспу «Шлях Ілліча» (зернового та м'ясо-мол. напряму). Відділення зв'язку, АТС (33 номери), комплексний приймальний пункт райпобуткомбінату, 8-річна школа, фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури (на 400 місць), б-ка (7,8 тис. од. зб.). Радіофікована 1962, електрифікована 1967, телефонізована 1978. Пам'ятник В. І. Леніну (1967). У 1955 встановлено надгробок на братській могилі червоноармійців, загиблих 1919; обеліск на братсь-

кій могилі рад. воїнів, які полягли при обороні 1941 та визволенні села 1943 від німецько фашистських загарбників.

СТОГНІЙКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. Дніпра. Тече тер. Кременчуцького р-ну.

«СТОРІНКА ВИХІДНОГО ДНЯ». Друкувалася 1936 на шпальтах газ. «Червона Лубенщина».

«СТОРІНКА ДЛЯ РСУ». Друкувалася 1931 на шпальтах газ. «Колективіст Хорольщини».

«СТОРІНКА РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКОЇ ІНСПЕКЦІЇ». Газета, видавалася 1930 у Кременчуці. Друкувалася на шпальтах газ. «Робітник Кременчуччини».

«СТОРОЖЕНКИ. ФАМИЛЬНЫЙ АРХИВ» — 8-томна збірка документів з історії Лівобережної України. У збірці опубліковані документи з родинного архіву Стороженків, які висвітлюють соціально-екон. питання історії Лівобережжя, насамперед 18 ст. Упорядкував і видав у 1902—10 укр. історик, етнограф і літературознавець Стороженко Андрій Володимирович (1857 — не раніше 1914). Нар. у с. Великій Кручі (тепер Пирятинського р-ну). 1879 закінчив історико-філолог. ф-т Київ. ун-ту. Автор праць «Нариси Переяславської старовини. Дослідження, документи і замітки» (К., 1900), «Стефан Баторій і дніпровські козаки. Дослідження. Пам'ятки, документи і замітки» (К., 1904) та ін.

СТОРОЖОВИЙ — гідролог. заказник (з 1989). Болотний масив. Є рідкісні види рослин — ломиніс цілолистий, конвалія звичайна, первоцвіт весняний, горицвіт весняний. Місце гніздування водоплавних птахів. Розташ. біля с. Сторожового Чутівського р-ну, на тер. Іскрівського лісництва. Перебуває у віданні Полтав. лісгоспзагу. Площа 501,5 га.

СТРОКАЧІВ — річка в Полтав. обл., прит. р. Хоролу (бас. Дніпра).

«СТУДЕНТСЬКИЙ ГАРТ». Газета ради ректорів вузів Полтави. Виходить щосереди з січня 1989. Редакція — на Першотравневому просп. № 24.

СУЛА — річка в Сум. та Полтав. областях, ліва прит. Дніпра (впадає у Кременчуцьке водосховище). Довж. 363 км, площа бас. 19,6 тис. км². На Полтавщині довж. 213 км. Ширина річища 25 м. Похил річки 0,2 м/км. Озер 32 км², боліт 1300 км². Бере початок на Середньорос. височині, поблизу х. Червоної Сули Сум. обл. В межах Полтав. обл. тече тер. Лохвицького, Лубенського, Хорольського, Оржицького, Семенівського районів. Живлення снігове і дощове. Замерзає на поч. грудня, скресає в кінці березня. Гол. прит.: Лохвиця, Сулиця, Удай, Сліпорід, Оржиця (праві), Артополот, Будаква, Войниха (ліві). На березі С.— м. Лубни. Використовується для зрошування земель, судноплавства тех. водопостачання. Рибництво. На берегах С. розташовані бази відпочинку.

СУЛИНКА — озеро в Полтав. обл. До утворення Кременчуцького водосховища було розташ. на тер. Глобинського р-ну. Тепер не існує.

СУЛИНКА — річка в Полтав. обл., прав. рукав р. Сули (бас. Дніпра).

СУЛИЦЯ — річка в Полтав. обл., права прит. р. Сули (бас. Дніпра). Довж. 49 км. Тече тер. Лохвицького р-ну.

СУПОЄЦЬ — річка в Полтав. обл., права прит. Супою (бас. Дніпра).

СУПРОТИВНА БАЛКА — село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Пасічне, Кальницьке. Розташ. за 19 км від районного центру та за 27 км від залізн. ст. Нові Санжари (на лінії Полтава — Кременчук). 333 ж. (1990). 1900 у С. Б. з хут. Пасічним, Кальницьким, Світличним, Киричками та ін. Вовчерецької

волості Кобеляцького повіту—283 двори, 2031 ж. У 1912 при церкві діяла парафіяльна школа.

Рад. владу встановлено в січні 1918. 1926 у С. Б. без хуторів налiч. 121 двір, 587 ж. У період нім.-фашист. окупації (16.IX 1941 — 23.IX 1943) з села вивезено до Німеччини 22 чол. У С. Б.—центр. садиба колгоспу «Зоря», відділення зв'язку, АТС (41 номер), фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, сільс. клуб (на 120 місць), б-ка (7,5 тис. од. зб.). Радіофікована 1959, електрифікована 1967, телефонізована 1983. Споруджено (1975) пам'ятник землякам, які загинули (218 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

СУПРУНІ́ВКА — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Говтвянчик, Івашки, Мильці, Шостаки. Розташ. за 7 км від Полтави. У селі — залізнич. ст. з однойменною назвою. Через пд. околицю села проходить автотраса Київ — Харків. 3760 ж. (1990). Село засн. в 1-й пол. 17 ст. З 1716 С. — власність полтав. полкового писаря Г. Богаєвського (віддано йому гетьманом І. Скоропадським). З 1721 входило до складу Другої Полтав. сотні Полтав. полку. Село було переважно козацьким. У С. налiч. 20 кінних козаків, 19 тяглих, 21 пішній. Населення займалося в основному землеробством, а також бджільництвом та вирощуванням тютюну. Пізніше частина населення почала займатися відхожими промислами. 1859 у С. Полтав. пов.— 207 дворів, 1068 ж. У селі був вітряний млин. Діяли Богоявленська церква (дерев., 1743; нову побудовано 1899), б-ка (при церкві), богадільня. За даними 1900 у С. Супрунів. вол. Полтав. пов.— 282 двори, 1597 ж. Була ств. сільська козацька громада. Відкрито народне уч-ще з річним терміном навчання (1876), діяли міністерська та церковнопарафіяльна школи. Жителі села, які працювали на підприємствах Полтави, брали участь у революц. подіях 1905—07.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Було ств. ревком на чолі з Д. О. Харитоненком, земельний комітет, який займався розподілом землі. 1920 у селі відкрито семирічну школу. З 7.III 1923 до 30.IX 1925 С.— центр Супрунів. р-ну Полтав. округу. 1925 райцентр з Супрунівки перенесено до Полтави. 1926 у С., яка була центром сільради Полтав. р-ну Полтав. округу,— 367 господарств, 1697 ж. У тому ж році ств. садово-городницьке т-во. 1928 організ. с.-г. артіль «Нове село», згодом ще 2 — «Нове життя» і «Новий побут». У 1930 с.-г. артілі села були об'єднані в один колгосп «Нове село». У роки нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівцями із С. і сіл, підпорядкованих сільраді, вивезено на примусові роботи до Німеччини 123 чол., закатовано 9 чол. У С.— радгосп ім. С. Ф. Кондратенка (садівничого напряму), є будинок побуту, банно-пральний комплекс, відділення зв'язку, амбулаторія, с. ш., дитсадок, Будинок культури на 500 місць, б-ка (13 634 од. зб.). У 1958 в С. встановлено пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни. У селі — братська могила рад. воїнів, загиблих 1943 під час визволення С. від нім.-фашист. загарбників. Поблизу села є залишки поселення скіфського часу.

СУПРУ́НІВСЬКИЙ РАЙО́Н Полтав. округу. Ств. 7.III 1923 з Абазівської, Супрунівської і Тахтаулівської волостей Полтав. пов. Сільрад — 9, того ж року — 10 сільрад. Площа — 417 кв. верст. Нас.— 43 456 чол. (1923). Центр — с. Супрунівка. 30.IX 1925 центр С. р. перенесено в м. Полтаву і

район перейменовано на Полтавський. 2.IX 1930 с. Супрунівку Полтав. р-ну підпорядковано Полтав. міській Раді.

СУРМА́ЧКА — річка в Полтав. обл., прит. р. Многи (бас. Дніпра). Тече тер. Лохвицького та Чорнухинського районів.

СУХА́ БО́БРАДЬ — річка в Полтав. обл.

СУХА́ ГО́ВТВА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Грузької Говтви (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

СУХА́ ГРУНЬ — див. *Грунь-Суха*.

СУХА́ ГРУ́НЬКА — див. *Грунька-Суха*.

СУХА́ ДОЛИ́НА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Будакви (бас. Дніпра). Тече тер. Лохвицького р-ну.

СУХА́ ЛИП'Я́НКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Лип'янки (бас. Дніпра). Довж. 34 км, площа бас. 203 км². Ширина річища 3—6 м. Бере початок в Карлівському р-ні. Тече тер. Карлівського та Машівського районів.

СУХА́ ЛО́ХВИЦЯ — див. *Лохвиця*.

СУХА́ МАЯ́ЧКА — річка в Полтав. обл. Внаслідок її злиття з р. Мокрою Маячкою утв. р. Маячка (права прит. р. Орелі). Довж. 12 км. Тече тер. Новосанжарського р-ну. Бере початок біля с. Соколової Балки. Має ряд гребель і ставків. На березі річки розташ. с. Андріївка.

СУХА́ МАЯ́ЧКА — село Новосанжарського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Галущина Гребля, Мушина Гребля, Ленінове, Оборона Рад. Розташ. за 22 км від райцентру та за 14 км від залізн. ст. Нові Санжари. 531 ж. (1990). Засн. в серед. 19 ст. За переписом 1859 на хуторі власницькому С. М. наліч. 103 ж., у 1900 — 22 двори, 99 ж. При Троїцькій церкві (1884) діяла парафіяльна школа. 1910 у С. М. Кустоловської волості Кобеляцького повіту — 25 дворів, 141 ж. Рад. владу проголошено в січні 1918. 1926 у С. М. Маяцької сільради Кобеляцького р-ну Полтав. округу наліч. 45 господарств, 229 ж. У 1930 до Галущиної Греблі приїжджав голова ВУЦВКу Г. І. Петровський. За його допомогою споруджено будинок для с. ш. У період нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—22.IX 1943) до Німеччини вивезено 104 чол. При відступі гітлерівцями спалено 42 будинки, в Галущиній Греблі зруйновано с. ш. У С. М.— центр. садиба колгоспу ім. В. І. Леніна, відділення зв'язку, АТС (100 номерів), с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури (на 420 місць), б-ка (9,6 тис. од. зб.). Радіофікована 1962, електрифікована 1964, телефонізована 1969, газифікована 1973. 1967 встановлено пам'ятник В. І. Леніну. У селі братська могила рад. воїнів, загиблих 1943, споруджено 1957 обеліск в пам'ять про воїнів-односельців, які загинули (113 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

СУХА́ О́РЖИЦЯ — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Чумгака (бас. Дніпра). Довж. 37 км. Тече тер. Гребінківського та Оржицького районів. На березі річки розташ. с. Перше травня Гребінківського р-ну.

СУХИ́Й КОБЕЛЯЧО́К — див. *Кобелячок*.

СУХИ́Й ОМЕ́ЛЬНИК — див. *Омельник*.

СУХИ́Й ОМЕЛЬНИЧО́К — див. *Омельник*.

СУХИ́Й ТАГАМЛИ́К — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Тагамлика (бас. Дніпра). Довж. 31 км, площа бас. 213 км². Ширина річища 2—5 м. Влітку місцями пересихає. Тече тер. Карлівського та Машівського районів.

СУХОЛЧИ́Н — річка в Полтав. обл., права прит. р. Веприка (бас. Дніпра). Тече тер. Гадяцького р-ну.

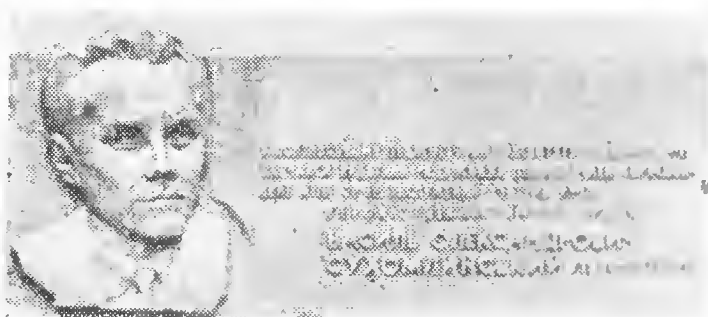
СУХОМЛИ́Н — річка в Полтав. обл., прит. р. Веприка (бас. Дніпра).

СУХОМЛИ́НСЬКОМУ В. О. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на корпусі № 1 *Полтавського педагогічного інституту* по вул. Остроградського № 2, в якому 1936—38 навчався Сухомлинський Василь Олександрович (1918—70) — укр. педагог, чл.-кор. АПН РРФСР (з 1957), АПН СРСР (з 1968), засл. учитель УРСР (з 1958), Герой Соц. Праці (1968). Перед цим у 1924—35 навчався у Кременчуцькому педінституті. Н. у с. Василівці Онуфріївського р-ну Кіровогр. обл. 1947—70 — директор с. ш. у смт Павлиш Кіровоград. обл. Автор багатьох книг, зокрема, «Серце віддаю дітям» (1964), творів для дітей. Держ. премія УРСР, 1974. Дошка — мідь, автор — скульп. В. І. Білоус, відкрита 1982. У приміщенні педінституту — музей В. О. Сухомлинського.

СУХОРА́БІВКА — село Решетилівського району, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані населені пункти Березняки, Підок. Розташ. на лівому березі р. Псла, за 25 км від райцентру та за 34 км від залізнич. ст. Решетилівка. 1296 ж. (1990). За народними переказами на тер. сучас. Сухорабівки поселилась частина козаків, після поразки (1638) повстання Я. Остряниці. Оскільки спочатку козаки займалися промислом сухої риби, поселення стали називати Сухорибівкою. За висловом поміщика — власника села, його жителі — сухі раби дуже строптиві. Звідси пішла назва «Сухорабівка». У 1730 село належало гетьману Данилові Апостолу (з 1690). За ревізією 1729 в С. було 124 двори. У 50-х рр. 18 ст. С. належала до Говтв'янської сотні Миргород. полку. За переписом 1859 у власницькому селі С. Хорольського пов.— 206 дворів, 1302 ж., відбувався один ярмарок на рік, дерев. Вознесенська церква, побудована 1738 генералом К. Штофплем, при ній б-ка. На 1863 село Хорольського пов. мало 209 дворів та 1491 ж., винокурний з-д. У 1902 діяли земське початкове нар. уч-ще та церковнопарафіяльна школа. Кожний комбінований клас налічував 12—15 учнів. 1910 — 305 дворів, 1862 ж., вальцьовий млин графині Капніст (з 1880), два ярмарки на рік.

Рад. владу проголошено в січні 1918. За всесоюзним переписом на 17.XII 1926 Сухорабівська сільрада входила до складу Білоцерківського р-ну Полтав. округу, 564 г-ва, 3004 ж. Перший ТСОЗ організ. 1928, в наступному році — друге колективне господарство. Пізніше вони об'єдналися в одне. Парт. осередок ств. у 1921 комсомольський — 1926. Під час нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—24.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 8 чол., закатували 24 жителя села, в т. ч. 5 комуністів, спалили більшу частину житлових будинків (472); зруйнували колгоспне г-во. У С.— колгосп ім. Щорса (зерново-тваринницького напряму). У селі є с. ш., дільнична лікарня, будинок побуту, ясла-сад, Будинок культури на 420 місць, б-ка (10 048 од. зб.). 1980 побудовано санаторій-профілакторій «Світанок» на 125 місць, відділення зв'язку. Уродженцем С. є укр. письменник А. В. Тринільський. Пам'ятники — М. Щорсу (1967), на братській могилі рад. воїнів, які загинули під час оборони 1941 та звільнення 1943 С.

Меморіальна дошка
В. О. Сухомлинському в Полтаві.

Встановлені 26 мемор. плит з викарбуваними іменами загиблих воїнів-односельців. На Пн.-Зх. від села в гирлі р. Хоролу поселення доби неоліту та черняхівської культури. Між селами С., Підком і Березняками — 40 курганів.

Т

ТАВЕ́РІВКА (кол. х. Василівський) — село Чутівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані смт Першотравневе, Червоне. Розташ. за 8 км від райцентру і за 20 км від залізнич. ст. Скороходове. 638 ж. (1990). У 19 ст. землі належали Чутівській економії кн. В. В. Кочубея, а на поч. 20 ст.— поміщиці Дурново. За переписом 1910 х. Василівський входив до складу Чутівської вол. Полтав. пов., тут було 12 госп-в., 64 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1920 ств. радгосп, яким керував ревком. За всесоюз. переписом 1926 у Т. наліч. 55 госп-в, 85 ж. Під час нім.-фашист. окупації (20.X 1941—23.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 5 чол., спалили 11 будинків. У 1946—47 почало будуватись робітниче с-ще, 1957 споруджено магазин, ферми, 1961 — їдальню. У 1972 стали до ладу с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дит. садок, Будинок культури (на 350 місць), б-ка (13,1 тис. од. зб.), відділення зв'язку. З селом пов'язана труд. діяльність Героя Соц. Праці Є. О. Ільченка. 1956 встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, які полягли під час визволення села 1943; споруджено (1981) пам'ятник 22 воїнам-односельцям, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ТАГАМЛИ́К — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Довж. 65 км, площа бас. 525 км². Бере початок на тер. Карлівського р-ну. Тече тер. Карлівського, Машівського та Новосанжарського районів. Вода річки використовується для зрошування.

ТАРАНДИ́НЦІ — село Лубен. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Березівка, Вила, Губське, Іванівка. Розташ. за 20 км від райцентру та за 5 км від залізнич. ст. Вила. 865 ж. (1990). Згадуються в істор. джерелах першої пол. 17 ст. Селом володів шляхтич С. Яблунівський. За Ген. слідством про маєтності 1729—30 Т.— село ратушне Лубен. сотні Лубен. полку, Георгіївська церква (1708). 1762 відбувся виступ козаків проти лубенського полкового обозного В. Кулябки, який захопив частину громадської землі й почав будувати на ній шинок та клуню. Над учасниками було влаштовано екзекуцію, від якої померло 13 чол. З 1781 Т. включені до Лубен. пов. Київ. намісництва, 212 хат. 1787 — 624 ж., проживали різного звання казенні люди, козаки і власники: вдова Зіновія Корнієвичева, військові товариші Євтихій та Михайло Велички. З 1796 Т. у складі Малорос., з 1802 — Полтав. губ. 1847 в уч-щі навчалося 26 учнів. За переписом 1859 у Т. (село власницьке і козацьке) Лубен. пов., 229 дворів, 1610 ж., станова квартира, церковна б-ка. 1900 — 235 дворів, 1496 ж., земська та церковнопарафіяльна школи. 1892 переселилося на Амур 15 родин, 1901 в Оренбурзьку обл.— 17 родин. 1910 — 240 господарств, 1429 ж., орної землі — 1436 дес., посівів — 1179 дес.

Рад. владу проголошено у січні 1918. 1920 ств. сільраду та волвиконком. 1921 село відвідав Г. І. Петровський. На мітингу він закликав надати продовольчу допомогу голодуючим Поволжя. У 1923—30 Т.— райцентр Лубенського округу. За переписом 1926 —

центр сільради, 336 господарств, 1573 ж. 1929 Георгіївську церкву пристосовано під клуб. 1930 організ. 3 колгоспи — «Соціалістичний шлях», «Перемога» і «Перше травня». За період нім.-фашист. окупації (18.IX 1941 — 18.IX 1943) гітлерівці розстріляли одного, вивезли на примусові роботи до Німеччини 88 жителів села. Тепер у Т. розташ. центр. садиба колгоспу ім. М. І. Калініна (зерново-тваринницького напряму), відділення зв'язку, с. ш., дільнична лікарня, амбулаторія, аптека, санаторій, Будинок культури на 400 місць, б-ка (14,8 тис. од. зб.). Тарандинцівську с. ш. закінчив укр. письменник В. А. Симоненко (див. *Симоненка В. А. музей*). У с. Губському нар. укр. поет П. І. Артеменко (1918—42; див. *Артеменку П. І. пам'ятник*). У Т. встановлено пам'ятники: 1967 — М. І. Калініну, 1965 — на братській могилі рад. воїнів, які загинули (83 чол.) при обороні 1941 і визволенні 1943 села від нім.-фашист. загарбників, та воїнам односельцям, полеглим (73 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ТАРАНДИНЦІ́ВСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 у складі Лубен. округу із Тарандинцівської і Лазірківської волостей Лубен. пов. (всього 11 сільрад). Пл.— 363 кв. версти. На 7.IX 1923 нас.— 25 577 чол. Центр — с. Тарандинці (тепер Лубен. р-ну). Розформований 2.IX 1930.

ТАРАПУ́НЬКА — річки в Полтав. обл. 1) Тече тер. Полтав. р-ну. На її березі — с. Микільське. Має ще назву Їсток. 2) Права прит. р. Груні (бас. Дніпра). 3) Тече тер. Миргород. р-ну, поблизу с. Шарківщини. 4) Тече тер. Гадяцького р-ну, поблизу с. Римарівки. 5) Права прит. р. Ворскли, тече тер. Полтави.

ТАРАСЕ́НКІВСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — ентомолог. заказник (з 1989). Розташ. в Оржицькому р-ні, поблизу смт Оржиці. Перебуває у віданні колгоспу «Україна». Площа 3 га.

ТАРА́СІВКА (з 1922) — село Гребінківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. на р. Сліпороді, притоці р. Сули, за 15 км від райцентру та залізнич. ст. Гребінка, за 6 км від залізнич. ст. Пирятин. Є залізнич. платформа Тарасівка. 4 км від автостради Київ — Харків. 1189 ж. (1990). У кінці 17 ст. по обох берегах Сліпороду виникли хутори, які стали називатися Щербаківка, Сторожівка, Худолівщина, Гудимівка, Варочківка, Калинівка, Максимівка та ін. У 1878 на х. Щербаківка, а у 1904 на х. Максимівка на кошти селян були побудовані школи. У 1907—08 у першій навч. 57 чол., а у другій — 48. 1913 на х. Максимівка збуд. на кошти земства нове приміщення чотирикласної школи.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1920 ств. комнезам. 1922 хутори були об'єднані й одержали назву — «Тарасівка». Тоді ж організ. комуну. 1923 Т.— центр сільради в складі Пирятин. р-ну Прилуцького округу, 1245 ж. Парт. осередок ств. 1924, комсомол.— 1925. У 1929 ств. ТСОЗ, 1930 у селі організ. два колгоспи — ім. В. І. Леніна та ім. 223-го стрілецького полку. 1931 у Т. відкрито семирічну школу. У період нім.-фашист. окупації (17.IX 1941 —19.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 205 чол. Після Великої Вітчизн. війни в селі було чотири колгоспи: ім. А. О. Жданова, ім. XVII партз'їзду, ім. М. С. Хрущова та «Україна», які 1952 об'єднані в один колгосп ім. А. О. Жданова. З поч. 1953 — ім. Т. Г. Шевченка (м'ясо-мол. та зернового напряму, тех. культури). У селі с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дит. садок,

Будинок культури на 400 місць, б-ка (17,2 тис. од. зб.), відділення зв'язку. 1950 у Т. встановлено надгробок на братській могилі жертв фашизму 1942, 1957 — надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули під час оборони 1941 і визволення села від гітлерівців 1943, та пам'ятник 185 воїнам-односельцям, що полягли під час Великої Вітчизн. війни, пам'ятник Т. Г. Шевченку (1967).

ТАРА́СІВКА — село Зіньківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бобрівник, Комсомольське (до 1945 — Пірки), Слиньківщина. Розташ. за 4 км від райцентру і за 45 км від залізнич. ст. Гадяч. 1454 ж. (1990). Засн., напевне, в 2-й пол. 17 ст. Входила до Зіньків. другої сотні Гадяцького полку. Спочатку село належало зіньків. сотникові Перехресту, потім — Гадяцькому замку. 1764 Т. була власністю Жарка та писаря Бобовлина. У 1782 її власником став К. Розумовський, який 1785 продав Т. казні. За переписом 1859 в Т. (с. власницьке, козацьке) Зіньків. пов.—595 дворів, 3516 ж., Парасковіївська церква (дерев., в одному зв'язку з дзвіницею, 1891). 1900 Т.— центр волості (разом з хут. Жолобів): 677 дворів, 3417 ж., земська і церковнопарафіяльна школи. У 1910 — 599 господарств, 3216 ж. 1917 Т. належала титулярному радникові П. Розчахівському.

Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1926 Т.— центр Тарасівської сільради Зіньків. р-ну Полтав. округу, 731 господарство, 3452 ж. За період нім.-фашист. окупації (10.X 1941 — 6.IX 1943) гітлерівці розстріляли 4, вивезли до Німеччини 186 чол., зруйнували 62 хати. Тепер у селі центр. садиба колгоспу «Україна», ств. 1970 шляхом об'єднання колгоспів «Заповіт Ілліча» (Тарасівка), «Україна» (Бобрівник), ім. Я. М. Свердлова (Комсомольське), який спеціалізується на виробництві яловичини. Діють с. ш., мед. амбулаторія, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (12,7 тис. од. зб.), будинок побуту, кіноустановка, музей. Споруджено пам'ятники: В. І. Леніну (1967), на братській могилі рад. воїнів, полеглих (171 чол.) під час визволення 1943 села (1957), стелу з мемор. дошками, на яких викарбувані прізвища односельців, що загинули (214 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ТАРА́СІВКА — село Хорольського р-ну центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Запорожчине, Єрківці, Іванці. Розташ. на лівому березі р. Сули, за 25 км від райцентру. 520 ж. (1990). Т. виникла у 1-й пол. 19 ст. На 1859 — 10 дворів, 77 ж., на 1910 — 32 двори, 211 ж.

Рад. владу встановлено у січні 1918. Після звільнення Т. 1919 від денікінців — 373 ж. 5.III 1921 ств. комнезам. 1923 Т.— центр сільради Ленінського (Покровсько-Багачанського) р-ну Лубен. округу, 416 ж. За переписом 1926 — 75 господарств, 400 ж. За період нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—19.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 8 чол. У селі — колгосп «Більшовик» (м'ясо-мол.-зернового напряму, тех. культури), будинок побуту, с. ш., фельдшер.-акушер. пункт, Будинок культури (на 400 місць), б-ка (13 287 од. зб.), музей на громадських засадах. 1971 споруджено пам'ятник на честь воїнів-односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ТАТА́РИНА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Довж. 19 км, площа бас. 112 км². Тече тер. Гадяцького р-ну.

ТАХТАУ́ЛОВЕ (кол. Тахаулов, Тахтаулов) — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Жуки. Розташ. за 14,5 км від Полтави та за 10,5 км від залізнич. ст.

Полтава-Київська, поблизу урочища Побиванки. На околиці села проходить автотраса Полтава — Гадяч. 2239 ж. (1990). Засн. у 1-й пол. 17 ст. З серед. 14 ст. ця тер. входила до складу Великого князівства Литовського. 1398 сюди втік золотоордин. хан Тохтамиш із своїми людьми після поразки, завданої йому ханом Заволзької орди Темір-Кутлуєм. З дозволу свого союзника, великого князя литовського Вітовта, Тохтамиш отаборився тут із своїм аулом. За твердженням шведського історика 18 ст. Густава Адлерфельда у цих місцях 12.VIII 1399 відбулася битва Вітовта і його численних союзників з армадою хана Темір-Кутлуя. З 1430 ці землі належали татар. мурзі Лексі (після прийняття православ'я — князь Олександр Глинський), якому Вітовт подарував величезні земельні володіння. Поселення, яке виникло тут пізніше поблизу р. Побиванки (прит. р. Ворскли), одержало назву від кол. аулу Тохтамиша. З серед. 17 ст. Т. входило до складу Першої Полтав. сотні Полтав. полку. 1722 в Т. мали володіння представники козацької старшини. У селі було 6 млинів. Населення займалося вирощуванням тютюну, бджільництвом (у 39 власників налiч. 453 вулики). З 1775 Т. разом з 5 сотнями Полтав. полку віднесено до Новорос. губ. і включено до складу Дніпров. пікінер. полку Катерининської провінції. З 1776 село було в складі Полтав. повіту Полтав. провінції Новорос. губ., з 1784 — Полтав. повіту Катеринослав. намісництва, з 1796 — Малорос., з 1802 — Полтав. губ. 1761 в Т. збудовано дерев. Троїцьку церкву, при якій існували б-ка та школа грамоти. З 1-ї пол. 19 ст. діяло парафіяльне уч-ще. За переписом 1859 у Т.— 225 дворів, 855 ж. У 1863 козаки Т. відносилися до Полтав. волості, а тимчасовозобов'язані селяни (кол. кріпаки) — до Жуківської волості. У 2-й пол. 19 ст.— на поч. 20 ст. у селі існ. економія князя В. С. Кочубея, в якій з 1868 був кінний завод. 1874 у селі споруджено нову дерев. церкву. Із цінних старожитностей у церкві зберігалися (до перших десятиліть 20 ст.) 2 євангелія у срібних оправах з позолотою московського друку (1644; 1664). Діяла церковнопарафіяльна школа. У 1868 відкрито Тахтаулівське земське однокласне уч-ще (у 1882—87 не діяло). У 1901 уч-ще реорганіз. на школу з двома відділеннями. Під час революції 1905—07 жителі Т. брали участь у селян. заворушеннях. 1910 у Т.— 189 господарств, 1049 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Під час громадян. війни жителі Т. брали участь у бойових операціях партизан. загону під командуванням Т. М. Похідні, у визволенні Полтави від денікінців 10.XII 1919. З 1919 село — центр сільради; з 1923 Т. входило до складу Супрунівського р-ну Полтав. округу. 1921 ств. с.-г. артіль «Весела долина». У 1923 в Т.— 1230 ж. З 1925, після ліквідації Супрунівського р-ну, село віднесено до Полтав. р-ну Полтав. округу. З 1930 по липень 1939 Т. підпорядковувалося Полтав. міській Раді (з лютого 1932 до 22.IX 1937 — в складі Харків. обл.). З 18.IX 1941 по 23.IX 1943 село було окуповане нім.-фашист. загарбниками. 1960 землі колгоспу «Більшовик» передано дослідному госп-ву Полтав. н.-д. ін-ту свинарства. Госп-во — м'ясо-мол. та зерново-овочевого напряму. У Т.— торговий центр, комплексно-приймальний пункт, лазня, відділення ощадбанку, відділення зв'язку, с. ш., амбулаторія, дит. садок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (12 200 од. зб.). У Т. пам'ятники: І. П. Котляревському (1967), на братській могилі рад. воїнів,

загиблих (24 чол.) 1943 під час визволення села від гітлерівців. Пам'ятний знак на честь воїнів-односельців, які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957; реставрований 1974). У с. Жуках на могилі Героя Соц. Праці Н. І. Токар (1927—58) встановлено обеліск. Уродженцями с. Жуків є укр. козацько-старшинський літописець С. В. Величко (1670—1728; див. *Величка літопис*), укр. письменник П. З. Ванченко (1898—1937) та укр. різьбяр, майстер нар. мистецтва УРСР (з 1936) Я. Р. Халабудний (1897—1946; див. *Халабудного Я. Р. могила*). Поблизу Т. виявлено поселення скіфського часу.

ТАША́НЬ — річка в Полтав. і Сум. областях, права прит. р. Грунь-Ташані (бас. Дніпра). Довж. 51 км. Бере початок у Сум. обл. У межах Полтавщини тече тер. Зіньківського р-ну.

«ТВО́РИ БЕЗПРИТУ́ЛЬНИХ». Збірка оповідань і віршів «дітей вулиці». Видання Полтав. округової комісії у справах неповнолітніх. Збірка вийшла 1926, на склографі. Упорядники: Б. Ольшанський та Я. Харчин. Крім дитячих творів, опубліковано статтю Харчина «Літературна творчість дітей вулиці». Зазначено, що твори подано «без редакційних правок».

«ТЕЛЕГРА́ММЫ ПЕТРОГРА́ДСКОГО ТЕЛЕГРА́ФНОГО АГЕ́НТСТВА». Виходили у Золотоноші 1914—16, у Кобеляках 1914—15; у Кременчуці 1914—16; у Лубнах 1914; у Пирятині 1914—15; у Прилуках 1914—16.

«ТЕЛЕГРА́Ф». Щоденна газета. Виходила у м. Кременчуці 1913.

ТЕ́ПЛІВКА — село Пирятин. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. за 32 км від райцентру і за 22 км від залізн. ст. Коношівка. 1256 ж. (1990). Відоме з 18 ст. Входило до Пирятинської першої сотні Лубен. полку. 1764 наліч. 205 хат посполитих. Після ліквідації полкового устрою 1781 Т. належала до Пирятин. пов. Київ. намісництва. 1787 в Т.— 465 ж. чол. статі. Належало гв. капітану Олексію Теплову. У 1859 — 149 дворів, 1266 ж., церква, щорічно відбувалося 2 ярмарки. 1900 Т.— Пирятин. волості, 296 дворів, 1943 ж., працювала земська школа. На 1902 в Т.—мурована Святодухівська церква (1800), у парафії — земське нар. уч-ще. У 1910 в Т. разом з хут. Абросимова — 356 дворів, 2249 ж., паровий млин з олійницею.

Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1923—25 Т. належала до Березоворудського р-ну Прилуцького округу, 2693 ж., в селі було поштове відділення. Під час нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—18.IX 1943) гітлерівці розстріляли 20 чол. За роки Великої Вітчизн. війни на фронтах загинув 221 ж. Тепер у Т.— колгосп ім. В. І. Леніна (спеціалізується на вирощуванні цукр. буряків, тваринництво), с. ш., лікарня, Будинок культури (на 400 місць), б-ка (13 098 од. зб.), нар. історико-краєзнав. музей, відділення зв'язку. Уродженцями села є Герої Рад. Союзу О. І. Бідненко (1920—45; в Т. 1976 вст. *Бідненку О. І.*

Теплівка. Святодухівська церква. Фото поч. 20 ст.

меморіальну дошку), І. Л. Третяк (1906—76), О. А. Іванько, відомий укр. селекціонер, двічі Герой Соц. Праці В. М. Ремесло (1907—83; див. *Ремеслу В. М. пам'ятник*). Встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів та жертв фашизму (1941), пам'ятник односельцям, полеглим на фронтах Великої Вітчизняної війни (1956).

ТЕПЛІ́ВСЬКИЙ ІСТО́РИКО-КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й в с. Теплівка Пирятинського р-ну. Ств. 1961 на базі кімнати історії села у теплівській с. ш. за ініціативою вчителя, краєзнавця М. Г. Чугуєва. У 1980 перенесено у добудоване приміщення сільс. Будинку культури. Експозиція розміщена у трьох залах, відтворює далеке минуле села, історію Теплівки в пореволюц. час. У музеї зберігається понад 2,1 тисячі експонатів.

ТЕРЕ́ШКИ (кол. Тедушка) — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Копили. Розташ. біля р. Ворскли, за 4 км від Полтави. У селі — залізнич. ст. з однойменною назвою. 2646 ж. (1990). Т. вперше згадуються в істор. документах 2 ї чверті 17 ст. У 1765—69 Т. входили до складу Першої Полтав. сотні Полтав. полку. 1859 в селі — 12 дворів, 83 ж., 1910 — 95 дворів, у т. ч. 68 козацьких, 530 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1926 в Т., які були підпорядковані Зіньків. сільраді Полтав. р-ну, — 595 ж. У роки нім. фашист. окупації (18.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівцями вивезено до Німеччини 10 чол. У Т. розташ. Полтав. комбінат підсобних підприємств, буд. управління сан.-тех. робіт № 19, управління механізації буд-ва № 23, дитячий комбінат «Барвінок» тресту «Укрсхіднафтогазбуд», побутовий комбінат, клуб на 150 місць, філіал центр. районної б-ки (10 тис. од. зб.). Встановлено пам'ятний знак на честь воїнів-односельців, загиблих (30 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ТЕСЛЕ́НКА А. Ю. МОГИ́ЛА у с. Харківцях Лохвицького р-ну. Знаходиться у центрі села, куди була перенесена 1939 з сільс. кладовища. Письменник (див. *Тесленка А. Ю. музей*) помер 1911 в лікарні с. Лука Лохвицького р-ну. 1912 на його могилі встановлено привезений з Києва гранітний надгробок, на якому викарбувано слова Б. Грінченка:

«Моє діло не вмре серед їх...
Не сором ці стомлені руки
І це серце, зотлілеє з муки,
Положити в дубовій труні».

Спочатку на могилі було встановлено погруддя письменника, виконане уродженцем Лохвиці укр. скульптором Г. Л. Пивоваровим (1939). У 1982 воно було замінене бронзовим погруддям на прямокутному в плані гранітному постаменті (заг. вис. 3,5 м). Скульп. В. І. Білоус. Місце першого поховання з надгробком на ньому збереглося до наших днів.

ТЕСЛЕ́НКА А. Ю. МУЗЕ́Й літературно-меморіальний, народний у с. Харківцях Лохвицького р-ну. Засн. 1962. З 1970 розміщений в спеціально збуд. приміщенні на тер. кол. садиби батьків Тесленка. Налічує понад 1 тис. експонатів. Має 2 розділи. Експозиція займає три зали. Висвітлює життєвий і творчий шлях Архипа Юхимовича Тесленка (1882—1911), а також історію села Харківців, де письменник народився. Навчався в місц. однокласній церковнопарафіяльній і двокласній церковно-вчительській школах (виключений з другого класу). Був писарчуком, службовцем у нотаріальній конторі. У нарисах «Ночь на Ивана Купала в с. Харьковцах», «На досветках» (обидва — 1902) зробив опис рідного села та етнографічно-

побутову зарисовку стародавнього свята Івана Купала, укр. пісень. Того ж року письменник знайомиться з Миколою Миколайовичем Дьяковим, режисером *Лохвицького аматорського театру*. Захопившись ідеєю театру, Тесленко на поч. липня 1903 звернувся до комісії з організації народних розваг при Народному домі з проханням дати дозвіл на влаштування в Харківцях вистави (див. *Харківецький аматорський театр*). Ставили «Невольника» М. Кропивницького. Тесленко виконував роль сліпого Степана. У газ. «Полтавский вестник» (1903, 14 жовтня) підкреслювалось, що Тесленко як артист міг би зробити «честь будь-якій, навіть і не сільській сцені». Пише для театру п'єсу «Горобина ніч» (втрачена), навесні 1903 драму «Не стоїть жить». У Харківцях також пише оповідання «Истинно русский человек» (1906), п'єсу «Патріоти». 1905 перебував у с. *Безсали*. У жовтні 1906 Тесленка за участь у революц. діяльності було заарештовано. Після повернення до Харківців з заслання (1908) звертається до публіцистики, спрямованої на захист демократ. руху. З вересня 1909 до кін. травня 1910 публікує в газетах дописи: «Демократи», «На селі» (під псевдонімом Селянин), «Тюрма» та ін., у т. ч. три кореспонденції під заголовком: «с. Харківці, Лохвицького повіту (на Полтавщині)». З'являються повість «Страчене життя», «Немає матусі», «Свій брат» (всі — 1910), «Що з мене було?», «Прощай, життя!» (1911). Помер 28 червня 1911 в с. Луці. Згідно з заповітом письменника його поховано на харківецькому цвинтарі (недалеко від могили Зінаїди Строй — двоюрідної сестри Тесленка, прототипа учительки з повісті «Страчене життя»). 1939 прах Тесленка було перенесено на нове місце, в парк, що у центрі села (див. *Тесленка А. Ю. могила*). Серед експонатів музею — меморіальні речі: тумбочка, в якій письменник зберігав книжки, карта Полтав. губернії, якою користувався Тесленко, та «Арифметика», по якій навчалися його брати. Деякі книжки з особистої бібліотеки Тесленка знах. у Лохвицькому краєзнавчому музеї ім. Г. С. Сковороди. Ім'ям А. Ю. Тесленка названі вулиці в м. Полтаві, Лохвиці, с. Луці Лохвицького р-ну. Звання народного музею присвоєно 1976. У Лохвиці — *Тесленку А. Ю. пам'ятник*.

Пам'ятник А. Ю. Тесленку у Лохвиці.

ТЕСЛЕ́НКУ А. Ю. ПА́М'ЯТНИК у м. Лохвиці. Встановлений 1974 на площі Перемоги, біля Будинку культури, на честь А. Ю. Тесленка (див. *Тесленка А. Ю. музей*). Пам'ятник — монолітна скульптура з рожевого граніту (вис. 3,0 м), встановлена на постаменті (вис. 0,35 м). Письменник сидить у глибокому роздумі, тримаючи в руках книгу. Автори — скульп. І. А. Коломієць, арх. А. Д. Корнєєв.

ТИМКІ́ВСЬКИЙ ЗАКА́ЗНИК — гідролог. заказник (з 1984). Болотний масив. Розташ. поблизу с. Тимків Оржицького р-ну. Пере-

буває у віданні радгоспу ім. В. В. Куйбишева. Площа 43 га.

ТИШКИ́ — село Лубен. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане село Крутий Берег. Розташ. на р. Удай, за 16 км від райцентру та залізнич. ст. Лубни. 435 ж. (1990). 1653 віддані Б. Хмельницьким Мгарському монастиреві, що підтверджено універсалом І. Брюховецького від 12.VII 1664. За Ген. слідством про маєтності 1729—30 Т. — село ратушне Лубен. сотні Лубен. полку, 45 дворів. 1781 включене до Лубенського пов. Київ. намісництва, 119 хат, 1787 — 364 ж., різного звання казенні люди, козаки. Власник — земський суддя Іван Кулябка. З 1796 Т.— у складі Малорос., з 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 село власницьке і козацьке, 136 дворів, 857 ж., дерев. Георгіївська церква (перебуд. 1865), відбувалося 2 ярмарки на рік. На 1900 Т.— волосний центр, мав 210 дворів, 660 ж., земську школу, 3 сільс. громади (козацька, казенних селян і селян-власників). 1910 — 179 господарств, 1096 ж., орної землі — 617 дес., всього посівів — 549 дес. Крім землеробства, селяни займалися плетінням кошиків.

Рад. владу проголошено у січні 1918, того ж року ств. ревком. 1920 — волвиконком та сільраду. 1921 відкрито поч. школу. За переписом 1926 Т.— центр Тишківської сільради Вовчківського р-ну Лубен. округу, 291 господарство, 1431 ж. 1931 організ. с. г. артілі «Незаможник», «Нове життя», «Нарізька комуна». За період нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—16.IX 1943) гітлерівцями вивезено на примусові роботи до Німеччини 74 жителі села. У Т. розташ. центр. садиба колгоспу ім. газети «Правда» (зерново-тваринницького напряму), неповна с. ш., аптека, дит. садок, Будинок культури на 280 місць, при якому діє народний *фольклорно-етнографічний ансамбль*, б-ка (8,2 тис. од. зб.). Уродженцем с. Крутий Берег є укр. літературознавець П. К. Пазалка. Встановлено 1957 пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, які загинули при обороні 1941 і визволенні 1943 Т. від нім. фашист. загарбників, та воїнам-односельцям, що полягли (89 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. В ур. Маляриха є дюнне поселення доби ранньої бронзи та скіфських часів. На Пд. Зх. від села — кургани скіфського часу 4—3 ст. до н. е. В ур. Коломак і Заудай — києворуський курганний могильник, києворуське та роменське городища (ур. Коломак). Поблизу с. Крутий Берег виявлено поселення доби мезоліту.

ТКА́ЦТВО — вид укр. нар. традиц. творчості, одне з найдавніших і найпоширеніших ремесел.

Перші ткацькі цехи з'являються у 17 ст.: 1615 — у Ромнах, у серед. 17 ст.— у Срібному, 1662 — у Полтаві, 1685 — у Кобеляках. Укр. історик О. Ф. Шафонський (1740—1811) подає перелік цехів у Зінькові, Комишні, Лубнах, Опішні, Прилуках, Сенчі Чернігів. намісництва. Практично Т. займалися у кожному нас. пункті. За матеріалами Ген. опису Лівобережної України 1765—69 у Полтав. полку зареєстровано ткачів-професіоналів у Полтаві — 14, у селах: Нижні Млини — 17, Павленки — 3, Яківці — 4, Петрівка — 10, Семенівка — 5, Тахтаулове — 6, Стасі — 3, Гавронці — 6, Брусія — 6, Пушкарівка — 2, Мачухи — 6, Рибці — 16, Диканька — 9. У 1-й пол. 19 ст. Т. набрало пром. характеру: діяли поміщицькі ф-ки: суконні в Хомутці, Яготині, Карлівці (на 1816 працювало 209 кріпаків), парусинова О. В. Паульсон у Лохвицькому пов., полотняна О. В. Попова у Решетилівці, що мала 55 верстатів і 40 чол.

У Миргороді, Смілому Роменського пов. виробляли худож. декор. набійку й тканини для оздоблення парадних кімнат поміщицьких палаців і будинків, для обклеювання стін і оббивки м'яких меблів. За даними П. Бодянського на 1865 у містах наліч. 363 ткачі, за земською статистикою по губ.: на 1900 — 20 097 чол., на 1910 — 26 076, на 1922 — 25 780. Наприкінці 19—на початку 20 ст. засн. навч. ткацькі майстерні у Дігтярах (з 1898), Олефирівці (з 1902), виробн. майстерні (19 на 1913), показові пункти (у Решетилівці з 1905, *Решетилівський ткацький навчально-показовий пункт*). Майстри-викладачі та учні названих майстерень, а також у Куземині, Лохвиці, Сарах, Переяславі, приватної Н. О. Вітвіницької з Красногорівки Хорольського пов. славилися нац. виробами на багатьох кустарних вітчизн. і зарубіж. виставках, одержували найвищі нагороди й відзнаки. На 1922—23 засновується мережа ткацьких майстерень у системі полтав. «Союзкустар». У цілому по Полтав. губ. Т. займалося 25 780. До 70-х рр. 20 ст. Т. як виробництво функціонувало у Зінькові, Великих Сорочинцях, Великих Будищах, Нових Санжарах, Опішні. На сьогодні ткацькі вироби випускає Решетилівська фабрика художніх виробів ім. К. Цеткін. Асортимент тканих виробів: з конопляної та лляної пряжі — полотно, рушники, хустки, скатерті; з валу — рядовина (мішки, лантухи), рядна, ковдри, доріжки; з вовняної овечої пряжі — просте сукно, запаски, плахти, килимові вироби, ліжники, коци. З худож. перебірного тканого промислу на Україні, що включало виробн. нац. своєрідних плахт і плахтових тканин, перше місце відводиться Полтавщині. Осередки виготовлення плахт: Миргород. (Великі Сорочинці, Олефирівка, Ковалівка, Миргород), Зіньківський (Велика Павлівка, Куземин), Полтав. (Решетилівка, Диканька, Нові Санжари), Прилуцький (Дігтярі), Гадяцький (Веприк, Сари). Наприк. 19 ст. склався осередок — Сміле з с. Протасівкою Роменського пов. На 1898 тут працювало 260 ткачів; з них найвідоміші родини Гаркавих, Овсійок. З учасників виставок серед. 19 — поч. 20 ст. плахти ткали — Н. Біловіл, Є. Воскобійник, П. Корицька, О. Омельченко; скатерті, рушники — М. Колісник, Р. Хоменко, родина Ребриків з Решетилівки, коци — О. Кивенко з Миргорода. Серед ткаль 20 ст.: Л. Середина-Сабатіна (удостоєна почесного звання «майстер народного мистецтва», 1936), К. Ворона, Я. Матвійчук, А. Литвиненко. Зразки полтав. Т. представлені у багатьох музеях, зокрема Полтави, Києва, Канева, Львова. У 1912—13 Полтав. губ. земство видало серію альбомів кустарного складу *«Украинское народное творчество»*. Див. *Ремісничі навчальні заклади земські*. Іл.— табл. XI.

ТКАЧЕ́НКУ І. І. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у м. Кременчуці. Встановлена на фасаді будинку с. ш. № 13 (вул. Красіна № 37/49), в якій 1938—41 навчався Ткаченко Ілля Іванович (1924—43) — Герой Рад. Союзу. Н. у м. Кременчуці. З 1942 — у Червоній Армії, закінчив військ. уч-ще. Звання Героя Рад. Союзу удостоєний 1944 за мужність і відвагу, проявлені у боях за Дніпро. Дошка — мармур, відкрита 1985.

ТОБІЛЕ́ВИЧА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. 3-й Жертв Революції пров.) — біля вул. К. Лібкнехта. Наз. 1962 на честь Тобілевича Івана Карповича (літ. псевд. Карпенко-Карий, 1845—1907) — укр. драматурга, актора, режисера і театр. діяча. Н. у с. Арсенівці (тепер с. Веселівка Кіровоград. обл.) у сім'ї управителя поміщицького маєтку, мати до одруження була кріпачкою. Літ. діяльність

почав у серед. 70-х рр. Автор комедій: «Розумний і дурень» (1885), «Сто тисяч» (1890), «Хазяїн» (1900), драм.: «Підпанки» (1883), «Наймичка» (1885), «Безталанна» (1886); п'єс: «Бондарівна» (1884), «Суєта» (1903); трагедії «Сава Чалий» (1899) та ін. Був видатним актором і діячем театр. мистецтва. Виступав у трупах М. Старицького (1883—84), М. Садовського (1888—90). З 1890 — актор і один з керівників трупи П. Саксаганського. Ця трупа гастролювала у Полтаві 29.VI—30.VII 1900, 16.IX—28.X 1901, у листопаді 1904, 15.IX—9.X 1905, у Кременчуці — в кін. грудня — на поч. січня 1907. У 1898 І. Карпенко-Карий спец. приїжджав до Мануйлівки переглянути вистави *Мануйлівського аматорського театру* та побачити гру селянина Якова Бородіна. 1903 брав участь в урочистостях з нагоди відкриття *Котляревському І. П. пам'ятника*. Помер у Берліні, похований на х. Надія поблизу с. Миколаївки Кіровоград. обл.

ТОВАРИ́СТВА ПО СПІ́ЛЬНОМУ ОБРОБІ́ТКУ ЗЕМЛІ́ (ТСОЗи). Колективні г-ва первинної форми з частковим усуспільненням засобів виробництва. Перші ТСОЗи на Полтавщині організ. при переході до непу. 1921 наліч. 39 ТСОЗів, 1925 — 196. 1929 у Полтав., Лубен. і Кременчуцькому округах наліч. 813 ТСОЗів. 1930—32 їх перетворили на с.-г. артілі.

ТОВАРИ́СТВО УКРАЇ́НСЬКИХ ДРАМАТИ́ЧНИХ АРТИ́СТІВ. Діяло у Полтаві з 1917 під керівництвом М. О. Петлішенка (мало також назву «Український вільний театр»). У трупі: актори — С. Ващук, П. Горленко, Є. Доля, С. Коноплицький, П. Маркова, М. Насонова, Д. І. Козачківський, співаки — М. Костюченко, А. Петраківська, К. Старостинецька; режисери — С. Пінківський, О. Островський, диригент — В. Верховинець. У репертуарі: «Тарас Бульба» за М. Гоголем, «Маруся Богуславка», «Чорноморці» М. Старицького, «Дві сім'ї» М. Кропивницького. Після націоналізації театрів на поч. 1919 прибрало назву *Перша українська народна радянська трупа Першого радянського театру* ім. М. В. Гоголя.

ТО́ВСТЕ (у 18 ст.— слобода Товста) — село Семенівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села: Бадьорівка, Греблі, Нова Олександрівка, Новоселиця, Слюзівка, Червоний Лиман. Розташ. за 12 км від райцентру та від найближчої залізнич. ст. Веселий Поділ. 339 ж. (1990). На 1787 слоб. Товста Хорольського пов. Київ. намісництва мала нас. 143 душі чол. статі і була у володінні секунд-майора М. Родзянка. За ревізією 1859 в Т. дворів — 88, 243 ж. За даними перепису 1885 у селі було 107 госп в селян-власників, одне — казенного селянина, 640 ж. У 1900 в Т. було 114 госп-в, 711 ж. 1910 — 112 дворів, 691 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Згідно всесоюз. перепису 1926 у Т. Товстянської сільради Оболоненського р-ну Лубен. округу 174 господарства, 912 ж. У 1929 ств. перший колгосп «Згода», у наступному — 3 колгоспи: «Нове життя», «Труд — сім'я», ім. Кравченка, які 1932 об'єдналися в колгосп ім. С. М. Будьонного. Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—23.IX 1943) окупанти розстріляли 20 мирних жителів. У 1950 колгоспи сіл Товстого, Слюзівки, Бадьорівки об'єдналися в один, який з 1958 став називатися «Зоря». З 1973 колгосп «Зоря» приєднаний до колгоспу ім. В. І. Чапаєва. Тепер у селі бригада колгоспу ім. Чапаєва, центр. садиба якого знаходиться в с-щі Семенівці. Осн. напрямок — зерново-буряківничий, тваринництво. У селі

заготівельний пункт, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, Будинок культури (на 350 місць), б-ка (7 тис. од. зб.). Уродженцем с. Новоселиці є Герой Рад. Союзу (1945) С. Д. Киричок. 1956 споруджено пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (75 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни, надгробок на братській могилі рад. воїнів та жертв фашизму, що загинули під час визволення села від окупантів.

ТОКАРІ́ — село Лохвицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Гамаліївка, Долинка, Пучківщина, Руда. Розташ. за 16 км від райцентру та за 3 км від залізнич. ст. Сула. 1800 ж. (1990). Засн. в 17 ст. Входили до Лохвицької сотні. За переписом 1859 в Т. (село власницьке та козацьке) — 279 дворів, 1690 ж., дерев'яна Миколаївська церква (на мурованому фундаменті в одному зв'язку з дзвіницею, 1878), б-ка. 1900 Т.— Пісківської вол. Лохвицького пов. наліч. 321 двір, 1803 ж., діяли однокласна нар. чол. та жін. церковнопарафіяльна школи, 2 сільс. громади (козацька та селян-власників). У 1910 — 352 двори, 2047 ж. Напередодні Жовтня 1917 в селі було 20 вітряків, 3 кузні, 2 олійниці, паровий млин з просорушкою.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Під час громадян. війни у Т. діяв партизан. загін. За переписом 1923 — центр сільради Лохвицького р-ну Роменського округу, 2134 ж. 1929 у кол. маєтку поміщика Сенютовича-Бережного організ. с.-г. артіль, восени — ТСОЗ. 1930 — колгосп ім. Ілліча. За період нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—12.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 216 чол. 1952 колгосп «Жовтень» та «Пролетар» приєднано до колгоспу ім. Ілліча. Тепер у Т. розташ. його центр. садиба (зерново-тваринницького напряму), відділення зв'язку та ощадбанку, школи: серед., кіноспортивна, філіал музичної; фельдшерсько-акушер. пункт, аптека, ветамбулаторія, дитсадок, Будинок культури на 430 місць, б-ка (13,3 тис. од. зб.), спорт. та оздоровчий комплекс, музей. Уродженцем Т. є етнограф і фольклорист В. П. Милорадович (1846—1911), який видав ряд фольклорно-етнографічних досліджень (див. про нього і його творчість ст. «*Рабочие песни Лубенского уезда Полтавской губернии*, собранные в 1890—1893 гг. В. П. Милорадовичем»). У с. Гамаліївці нар. Герой Рад. Союзу (1945) М. Д. Дронов (1900—61, похований в Баку). У Т. споруджено пам'ятники: В. І. Леніну (1967), на братській могилі рад. воїнів, загиблих під час оборони 1941 і визволення 1943 села від нім.-фашист. загарбників, та односельцям, полеглим на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957). Поблизу села — курган.

ТОПОЛЕ́ВЕ — село Гребінківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Відрадне, Світанок. Розташ. за 3 км від райцентру та залізнич. ст. Гребінка. 484 ж. (1990). Виникло 1906, коли на сх. від Гребінки і с. Городище почали з'являтися переселенці. Першою тут поселилася сім'я Деркачів, а пізніше — родина М. Г. Бедзюка, в якого було п'ять синів і п'ять дочок.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У зв'язку з утв. 1924 радгоспу «Гребінківський» хутір почав розростатися. Підпорядковувався радгоспу. 1979 поселення взято на облік як нове с-ще Тополеве. Тоді ж ств. і Тополівську сільраду, якій були підпорядковані села Відрадне Березівської і Світанок Ульянівської сільрад. Тепер на тер. сільради центр. садиба радгоспу «Гребінківський», який спеціалізується на вирощуванні насіння цукр. буряків та мол. скотарстві. У селі побудовано: адмін. будинок, готель, кафе-їдальня, ба-

гато приміщень виробн. призначення, кілька багатоквартирних будинків, 3 крамниці, поч. школу, фельдшерсько-акушер. пункт, дит. садок, Будинок культури, б-ка (7 тис. од. зб.), відділення зв'язку. У 1979 Т. було газифіковано, села з'єднані дорогами з твердим покриттям. З Т. пов'язана труд. діяльність Героя Соц. Праці П. С. Тимченка. У 1952 встановлено надгробки: на братській могилі жертв фашизму 1943 та на могилі рад. воїна, загиблого 1943.

ТРЕ́ТІЙ КОЛГО́СПНИЙ ТЕА́ТР. Засн. у березні 1938 в Полтаві. Відкрився 1.V 1938 виставою «Огні маяка» Карасьова. У сезоні 1939—40 — постійна база у м. Золотоноші. Засновник і худож. керівник В. І. Симич. У 1941 до театру приєдналися актори ліквідованих на початку Великої Вітчизняної війни Першого та Другого колгоспних театрів. Театр було евакуйовано в Саратов. обл. Там він працював під назвою *Полтавський театр ім. Т. Г. Шевченка.* 1944 повернувся на Полтавщину. Одержав базове приміщення — Будинок офіцерів у м. Миргороді. Працював під назвами *Миргородський колгоспний театр, Миргородський пересувний український драматичний театр* ім. Т. Г. Шевченка. У травні 1945 театр переведено до м. Луцька, де, об'єднавшись із трупою місцевих акторів, утворив Волинський укр. муз.-драм. театр ім. Т. Г. Шевченка.

ТРЕЩЕ́ПИНА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Груні (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

ТРИБИ́ — бот. пам'ятка природи (з 1979). Місце зростання цінних рослин, ряд яких занесено до Червоної книги України. Розташ. в Полтав. р-ні, на тер. Чалівського лісництва, поблизу с. Микільського. Перебувають у віданні Полтав. лісгоспзагу. Площа 5 га.

ТРИБИ́ — урочище під Полтавою. У Т. 1920—21 містилася дитяча колонія для малолітніх правопорушників, яку очолював А. С. Макаренко (див. *Макаренка вулиця*). У 30-і роки Т. стали місцем масових розстрілів жертв сталінських репресій. У квітні 1990 під час траурного багатолюдного мітингу були перепоховані останки страчених. Встановлено кам'яну брилу, на якій викарбувані слова: «На цьому місці 14 квітня 1990 перепоховані останки жертв репресій 30-х років. Тут буде споруджено пам'ятник». На тер. урочища розташ. бот. заказник *Триби.*

«ТРИБУ́НА ДОВІ́Р'Я». Газета, орган Семенівського райвиконкому. Попередні назви: 1931—36 — «Розгорнутим фронтом», 1944—57—«Сталінським шляхом», 1957—65 — «Зоря перемоги», 1965—90—«Комуністичним шляхом».

«ТРИВО́ГА». Газета культпропвідділу Полтав. міськкому комсомолу. Видавалася 1930—32 у Полтаві.

ТРІУМФА́ЛЬНА БРА́МА у смт Диканьці. Зведена 1820 за проектом арх. Л. Руска, як парадний в'їзд до *Кочубеїв садиби* на честь перебування 1817 в Диканьці Олександра І. Вирішена на зразок римських тріумфальних арок. Мурована, трипрогонна. Колонада римсько-доричного ордера увінчана антаблементом і ступінчастим аттиком. У нішах бічних прогонів знаходилися бронзові барельєфи, присвячені подіям Вітчизняної війни 1812 (не збереглися). Т. б. — єдиний на Полтавщині зразок архітектури класицизму подібного типу, що уцілів. Іл.— табл. XXVI.

ТРО́ЇЦЬКА ЦЕ́РКВА 1) У с. Великих Будищах Диканського р-ну. 1726 у селі було збудовано дерев. храм. 1806 його перебудували на трьохпрестольну церкву. 1819 поряд з існуючою зведено нову цегляну Т. ц. в стилі класицизму. 1876 її реконструйовано і споруджено дзвіниці. В об'ємно-просто-

ровій композиції споруди домінує масивна сферична баня на високому світловому барабані, який спирається на чотири стовпи. Вертикальна направленість композиції підкреслюється двома дзвіницями на зх. фасаді. Церква повторює типову для класицизму композиційну схему, але має свої індивід. особливості. До них можна віднести прямокутну в плані апсиду та відсутність характерних для цього стилю колонних портиків. Пластику фасадів збагачують рустовані пілястри, тяги, які обрамлюють вікна. Бокові ризаліти акцентовані невеликими трикутними фронтонами. 2) У с. Вельбівці Гадяцького р-ну. Зведена 1865. Дерев. одноверха, хрещата в плані. Апсида, пд. і пн. рамена прямокутні. Між ними в кутах вбудовано невеликі об'єми ризниці й паламарні. Центр. четверик увінчано наметовим верхом на світловому восьмерику. Із зх. боку 1869 добудовано багатоярусну наметову дзвіницю. 3) У с. Вишняках Хорольського р-ну. Споруджена 1794—99. Приклад культової архітектури перехідного періоду від стилю барокко до класицизму. Мурована, у плані має вигляд рівнокінцевого хреста, одноверха. Восьмигранний барабан завершено високим шпилем. Стіни оформлено неглибокими лучковими та циркульними нішами, пілястрами та завершено ат-

Троїцька церква в Диканьці. Фото поч. 20 ст.

тиком. У 1930-х роках були розібрані дзвіниця, огорожа, а сама церква перебудована під клуб. Були розібрані дах та фронтони, знято шпиль, забетоновано пазухи і над ними, по периметру споруди, утворено майданчик для оркестру та виступів. 1990 Т. ц. передана релігійній громаді. 4) У Диканьці. З поч. 18 ст. відома дерев'яна Христоріздв'яна церква. 1780 її «за ветхістю» розібрано і поруч на кошти власника маєтку П. В. Кочубея зведено муровану Т. ц. у стильових формах пізнього барокко. Однобанна, відноситься до полтав. типу тетраконхів із зменшеним четвериком і розвиненими екседрами, які мають — посклепінчасте покриття. Поставлений на підпружні арки високий світловий четверик увінчаний масивним восьмериком, грані якого, обернені по сторонах світу, завершувалися півкруглими фронтонами типу кокошників. Восьмерик вінчався ярусним верхом складної конструкції, що не зберігся. Оскільки церква, збудована за зразком *Миколаївської церкви* у Полтаві, належала до палацового комплексу *Кочубеїв садиби*, їй було надано витонченішого декору, порівняно з прототипом. Західніше храму 1781 споруджено муровану двох'ярусну чотиригранну дзвіницю, значно нижчу від церкви, з дуже спрощеним декором. Церква мала підлогу з чавунних плит, під правим крилосом поховано фундатора храму з дружиною. Згідно з місцевими переказами, саме Троїцьку церкву у Диканьці згадує М. Гоголь у повісті «Ніч перед Різдвом». У 1930-х рр. зруйновано дзвіницю й розібрано завершення церкви. Зараз Т. ц. на реставрації. Іл.— табл. XXVI. 5) У смт Котельві. Перша дерев'яна Т. ц. була зведена в 20-х рр. 17 ст. Після пожежі 1632 на цьому ж місці будується нова дерев. церква, яка проіснувала до середини 80-х рр. 18 ст. і була розібрана

через аварійний стан. 1783 з Пд. Зх. від первісної, збудовано нову дерев'яну церкву, яка була з одним престолом, «О пяти главах и покрыта гонтом». 1808 після удару блискавки згоріла. 1809 розпочато будівництво нового цегляного храму в стилі ампір, який 1812 було освячено. 1835 на кошти ген.-майора Ф. Г. Матушинського добудована цегляна дзвіниця. Т. ц. являє собою однобанну хрещату в плані споруду з напівкруглою апсидою та подовженою зх. частиною з дзвіницею. Центр. простір перекритий півсферичним куполом на циліндричному світловому барабані. Над дверима розміщені трикутні сандрики, над якими — напівциркульні вікна. Зх., пн. та пд. фасади прикрашені чотириколонними портиками тосканського ордеру. З Зх. до основного об'єму примикає квадратна в плані двох'ярусна дзвіниця, перший ярус якої — з арковими прорізами, другий — з люкарнами. Іл.— табл. XXVIII. 6) У Полтаві. Збудована 1894 на кошти А. Колесникової на Сінній площі (тепер Дзержинського) навпроти вул. Загородньої (тепер Зигіна). Мурована, одноверха, хрещата в плані, мала три престоли. Поєднувалася на зх. боці з багатоярусною дзвіницею, на 1-му ярусі якої знаходився гол. вхід. Була обведена мурованою огорожею з кованими гратками. При Т. ц. діяли Свято-Троїцьке братство, церковнопарафіяльна школа. У 30-х рр. 20 ст. закрита і розібрана. На її місці — будинок кол. обл. партархіву.

ТРОХИМІВ — ручай у Полтав. обл., ліва прит. р. Ворскли (бас. Дніпра).

ТРОЩИНСЬКИХ САДИБА у с. *Кибинцях* Миргородського р-ну. Споруджена у кін. 18 ст. на тер. кол. маєтку М. Соханського, що його 1788 придбав Трощинський Дмитро Прокопович (1754—1829)— нащадок племінника гетьмана І. Мазепи гадяцького полковника (до 1709) Степана Трощинського; статс-секретар імператриці Катерини II, п. в Яреськах. Утримував своїм коштом заклад для бідних дворян у Полтаві, яким відав І. П. Котляревський. Сприяв М. В. Гоголю у вступі до Ніжинської гімназії вищих наук. Батько Гоголя був управитель маєтку Трощинського. У роки відставки 1806—14 та 1817—29 жив у Кибинцях, де й помер. Палац було збудовано на узгір'ї в центрі села, у формах, характерних для перехідного періоду від стилю ренесансу до класицизму. Парадний вхід провадив до центр. двохсвітнього залу з хорами, обабіч якого за анфіладною системою розташовувалися численні парадні, житлові та службові приміщення. Палац оточували сад і парк, в якому на р. Храпачці існ. каскад ставків. Серед споруд маєтку виділялися стайні з манежем. Навпроти садиби стояла церква, в якій зберігався образ св. Дмитрія Муровоточивого (патрона Д. П. Трощинського) роботи В. Л. Боровиковського. Біля неї згодом поховали господаря. У 1-й чверті 19 ст. маєток Трощинських був одним з найважливіших осередків укр. культури. Тут зберігалася унікальна бібліотека, кар-

Троїцька церква у Полтаві. Фото поч. 20 ст.

ганна галерея, утримувався оркестр, діяв *Трощинського Д. П. домашній театр*. Т. с. часто відвідували сім'ї Гоголів (були родичами по лінії матері; див. *Гоголя вулиця*), Капністів (див. *Капністів садиба*), Муравйових-Апостолів (див. *Муравйових-Апостолів садиба*), лікар М. Я. Трохимовський (див. *Великі Сорочинці*), В. Я. Ломиковський (див. «*Словник малоросійської старовини*»), ген.-губернатор М. Г. Рєпнін та ін. Після реформи 1861 Т. с. разом з економією та горілчаним заводом придбав поміщик Шишкін, а потім Вульферт.

ТРОЩИ́НСЬКОГО Д. П. ДОМА́ШНІЙ ТЕА́ТР — рос.-укр. аматорський театр у маєтку укр. поміщика і рос. держ. діяча Д. П. Трощинського у с. *Кибинцях* (див. *Трощинських садиба*). Діяв прибл. 1812—14 і 1822—25. Керівниками театру були В. П. Гоголь-Яновський (1777—1825, батько М. В. Гоголя) та письменник і громад. діяч В. В. Капніст (1758—1823; див. *Велика Обухівка*). У виставах брали участь: Марія Гоголь-Яновська (мати М. Гоголя), члени сімей — В. В. Капніста, Ломиковських, Хілкових та ін., а також кріпаки. У репертуарі: «Собака-вівця» (текст не зберігся) та «Простак, або хитрощі жінки, перехитрені солдатом» В. П. Гоголя (написані для цього театру), «Бригадир» Д. І. Фонвізіна, «Хвастун» Я. Княжніна, «Тріумф» І. А. Крилова, «Едіп в Афінах» В. Озерова, «Бідність і благородство душі» та «Ненависть до людей і покаяння» А. Коцебу. Ймовірно, йшла сатирична комедія «Ябеда» В. В. Капніста. Вистави відбувалися також у маєтку в с. Яреськах (див. *Трощинського Д. П. домашньому театру меморіальна дошка*).

Трощинських садиба у с. Кибинцях. Фото поч. 20 ст.

ТРОЩИ́НСЬКОГО Д. П. ДОМА́ШНЬОМУ ТЕА́ТРУ МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у с. Яреськах Шишацького р-ну. Встановлена на фасаді будинку філіалу Миргородського СПТУ, який знаходиться на місці садиби Д. П. Трощинського (див. *Трощинських садиба*). Тут у спеціально збудованому приміщенні на поч. 19 ст. відбувалися вистави *Трощинського Д. П. домашнього театру*. Дошка — граніт (0,77 × 0,59 м), відкрита 1980.

ТРУБА́ЙЦІ — село Хорольського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бовбасівка, Кулики. Розташ. на лівому березі р. Хоролу, за 12 км від райцентру і за 16 км від залізнич. ст. Хорол. 787 ж. (1990). Засн. козаками у 2-й пол. 17 ст. У 50-х роках 18 ст. відноситься до Хорольської сотні Миргород. полку. Згідно з ревізією 1730 в селі — 86 дворів, село — вільне. У 1743 імп. Єлизавета Петрівна віддала Т. у власність В. П. Капністу — полковнику, бригадиру рос. армії (див. *Капністів садиба*). Нащадки Капніста володіли Т. до 1917. На 1781 у Т. було 2 хати козаків виборних та 88 — посполитих власницьких, різночинних та козачих підсусідків. 1787 у Т.— 325 ж. чол. статі. За ревізією 1859 у Т.— власницькому селі Хорольського пов.— 87 дворів, 550 ж., мурована Покровська церква (1800 побуд. П. В. Капністом). При церкві діяла б-ка, земська і церковнопарафіяльна (жіноча) школи. У 1863 село Заїчинської волості Хорольського пов., 87 дворів, 708 ж., винокурний та селітряний з-ди. За

переписом 1885 у Т.— 150 господарств, 940 ж. Місцеві багатії мали власні парові млини, круподушки, вальцьовий млин з двигуном внутр. згорання, цегельний завод, невеликий маслоробний з-д. За переписом 1900 у Т. — 190 господарств, 1305 ж., парафіяльна школа, у 1915 відкрита шевська майстерня. 1910 Т.— Хорольської волості Хорольського пов., 190 дворів, 1305 ж., орної землі — 1424 дес., посівів — 1113, паровий млин з просорушкою та круподушкою.
Рад. владу проголошено у січні 1918. У лютому 1919 на базі панського маєтку організ. держ. підприємство — радгосп, яке у серпні 1919 зруйнували денікінці. Відновлено навесні 1920. За переписом 1926 Т.— Трубайцівської сільради Хорольського р-ну Лубен. округу, 257 дворів, 1268 ж. У Т. в травні 1930 організ. колгосп «Червоний трудовик», а через 7 років відкрито МТС. У період нім.-фашист. окупації (15.IX 1941 —22.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 88 чол. У сусідньому с. Бовбасівці було ств. партизан. загін. У селі — колгосп ім. М. І. Калініна (ств. 1958 на базі колгоспів «Червоний трудовик» і «Шлях до комунізму»; м'ясо-мол. і рослинницького напряму), с. ш., лікарня, дит. садок, Будинок культури (270 місць), б-ка (13 399 од. зб.), відділення зв'язку. Уродженцями села є: укр. революц. діяч П. В. Завадський (1838—94), Герой Соц. Праці А. С. Мазанько. У Т. минули дитячі роки декабриста М. І. Лорера (1795—1873), який виховувався у сім'ї Капністів. Встановлено (1954) надгробки на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1943 під час визволення села від гітлерівців, меморіальний комплекс на честь воїнів-односельців, полеглих в роки Великої Вітчизн. війни.

«ТРУДИ́». 1) Кабінету колективізації с. г. Видавалися Полтав. с.-г. політтехнікумом. 1928 вийшов один випуск у Полтаві. 2) Полтав. зоотех. дослідної станції. 1929 вийшов один випуск у Полтаві. 2) Полтав. с. г. дослідної станції. Видаються з 1911. У 1920—30 виходили в Харкові — Полтаві (№№ 59 —61, 64, 70, 80 — рос. мовою).

«ТРУДЫ́» 1) Метеорологічної мережі Полтавського земства. Див. «*Обзор погоды Полтавской губернии*». 2) Н.-д. ін-ту свинарства. 1930—40 видано 8 випусків (перший, восьмий — у Полтаві, інші — у Москві, Харкові, Києві). 3) Н.-д. і конструктор.-технолог. ін-ту емальованого хім. устаткування «НДІЕмальхіммаш». 1971 вийшов один випуск у м. Полтаві. 4) Полтав. с.-г. ін-ту. 1927—71 вийшло 16 томів у м. Полтаві. Припинилося видання на т. 16 (1970). Том 15 вийшов у 1971, т. 9 має назву «Научные труды», т. 10, ч. 1; т. 10, ч. 2, т. 11 — «Збірник наукових праць» (виданий укр. мовою). 5) Полтав. церковного істор.-археол. к-ту. 1908—12 видано у Полтаві 3 випуски (перший і другий 1908, третій — 1912). 6) Полтав. гравіметричної обсерваторії Укр. н.-д. ін-ту метеорології. Видавалися 1935—50 у Полтаві; т. 2 (1948) виданий у Києві. 7) Полтав. широтної конференції АН УРСР (15—18 жовтня 1939). Видала Полтав. гравіметрична обсерваторія один непомерований випуск. 8) Сульської біологічної станції. Видавалися Лубенським Науковим т-вом при Всеукр. АН. 1932 вийшов один випуск (т. 1). 9) Полтав. с.-г. дослідної станції. Вийшло 28 вип. у 1911—16. З 1885 до 1910 Полтав. дослідне поле (реорганіз. 1911 на Полтав. с.-г. дослідну станцію) видавало праці без загального заголовку «Труды», вийшло 39 вип. З 1911 «Т». станції складаються з праць відділів станції. 10) С.-г. метеоролог. мережі Полтав. губ. земства. Див.

«Обзоры погоды в Полтавской губернии». 11) Хорольського товариства с. г. Вийшло в м. Хоролі 1903 два випуски.

«ТРУДЫ́ ПОЛТА́ВСКОЙ УЧЕ́НОЙ АРХИ́ВНОЙ КОМИ́ССИИ». Виходили у Полтаві протягом 1905—17 (15 випусків). Складалися з двох відділів. У 1-му відділі вміщувалися офіційні матеріали: повідомлення про заснування й відкриття комісії, протоколи засідань (як правило з викладом змісту прочитаних рефератів і доповідей, зазначенням прізвищ новообраних членів), річні звіти про діяльність комісії тощо. У 2-му відділі вміщувалися документи і наук. розвідки з питань історії, археології, етнографії, фольклору Полтавщини і суміжних з нею територій 17—19 ст., підготовлені членами комісії В. О. Бучневичем, В. І. Василенком, І. А. Зарецьким, О. Ф. Мальцевим, І. Т. Милорадовичем, В. Л. Модзалевським, І. Ф. Павловським, Л. В. Падалкою, В. О. Щепотьєвим та ін. Одні з них жили і працювали у Полтаві, інші — в повітових центрах, а також у Києві, Петербурзі, Чернігові. Оскільки велика кількість рукописних матеріалів з історії Полтавщини загинула в роки громадян. і Великої Вітчизн. воєн, особливої ваги набирають публікації в «Трудах», зокрема, статистич. матеріалів, документів про полковий устрій, розвиток ярмаркової торгівлі, про окремі міста, про школи, лікарні, пам'ятки історії й архітектури, про життя і творчість І. П. Котляревського, Т. Г. Шевченка, Є. П. Гребінки, М. В. Гоголя, М. В. Лисенка, М. С. Щепкіна, який у 1818—21 грав на сцені Полтав. театру і був викуплений з кріпацтва на кошти, зібрані полтавцями. Друкувалися «Труды» в друкарні І. А. Дохмана (вул. Олександрівська; тепер Жовтнева). Див. *Полтавська губернська вчена архівна комісія.*

«ТРУДОВА́ ПОЛТА́ВА». Газета Полтав. міськкому Компартії України. Перший номер вийшов 25.X 1990. З вересня 1991 — обл. незалежна газ. *«Край»*. Редакція— на вул. Жовтневій № 35.

«ТРУДОВА́ СЛА́ВА». Газета, орган Диканського РК Компартії України та райради. Видавалася в Диканьці 1931—41 під назвою «Правда Диканщини», 1941—43 — не виходила, 1943—62 — «Радянська Диканщина», 1962—63 — не видавалася. 1963—65 — «За комунізм». З 1965 «Т. с.» виходить три рази на тиждень. З вересня 1991 — орган Диканської районної Ради народних депутатів.

«ТРУДОВА́ СЛА́ВА». Газета, орган профспілкової орг-ції, дирекції радгоспу Лохвицького цукрокомбінату Полтав. обл. Видається з 1961.

«ТРУДОВИ́Й КРЕМЕНЧУ́К». Збірка віршів членів Кременчуцького літоб'єднання, видана 1957 Кременчуцьким МК комсомолу. Редактор — поет Я. Вечеренко. Вміщено твори понад 40 авторів з Кременчука, Лубен, Козельщини, Глобиного. Серед них — вірші П. Пустовіта, М. Нетеси, В. Біленка, Г. Мілявської, І. Ізмайловського, І. Різника та ін.

ТРУДОВО́Ї СЛА́ВИ ПА́М'ЯТНІ ЗНА́КИ. 1) У с. Великій Рублівці Котелевського р-ну. Являє собою встановлений на постамент трактор «Універсал», який 1938 був одержаний Рублівською МТС. На ньому до 1964 працював тракторист Г. Л. Дігтяр. 2) У м. Гребінці. Знак — трактор «Універсал» на постаменті. 1976. 3) У смт Диканьці. Знак — трактор ХТЗ на гранітному постаменті (висота 1,5 м), який належав Диканській МТС. Встановлено 1957. 4) У с. Жовтневому Решетилівського р-ну. Знак — трактор ХТЗ, випущений 1935. Протягом 1935—55 працювала на ньому Н. М. Савтря з с. Коржівки, а з 1955 — П. П. Бережецький з Жовтневого. Встанов-

лено 1967. 5) У с. Козлівщині Котелевського р-ну. Знак — трактор «Універсал» на постаменті. Встановлений 1984 на сх. околиці села, біля тракторної бригади ім. Войнова. 6) У смт Котельві. Знак — трактор ХТЗ на залізобетонному постаменті (вис. — 4 м). У 1937—64 на ньому працювала трактористка, лауреат Держ. премії УРСР А. І. Дрижирук. Встановлено 1977 на тер. райсільгоспхімії (тепер ремонтно-транспортне підприємство; вул. Островського № 8). 7) У с. Маячці Новосанжарського р-ну. Знак — колісний трактор ХТЗ на трапецевидному постаменті. На ньому працював М. І. Чернявський. Встановлений в центрі села 1966. 8) У м. Пирятині. Знак — трактор «Універсал-2» на залізобетонній плиті, покладеній на цегляному постаменті. На ньому багато років працював М. О. Сенчило з с. Харківців. Встановлено 1967 на тер. Пирятин. ремонтно-транспортного підприємства, вул. Червоноармійська № 94. 9) У смт Решетилівці. Знак — трактор «Універсал», на металевому постаменті. З 1937 на ньому багато років працювала Х. К. Катренко (в т. ч. під час Великої Вітчизн. війни в евакуації). Встановлено 1970 на тер. Решетилівської райсільгосптехніки. 10) У смт Семенівці. Знак — трактор «Універсал-2» на цегляному постаменті. У 1946—60 на ньому працював тракторист Заїчинської МТС М. М. Купченко. Встановлено 1968 на вул. Леніна біля ремонтно-тракторного підприємства. 11) У м. Хоролі. Знак — трактор У-2. Встановлено 1972 біля Хорольського ремонтно-тракторного підприємства. 12) У смт Чутовому. Знак — трактор ХТЗ. На цегляному постаменті. Встановлено 1967 на вул. Миру, біля контори Чутівського районного транспортного підприємства. 13) У смт Шишаках. Знак — трактор Т-38-М на постаменті з бутового каменю. Встановлено 1980 на вул. Леніна, напроти виробничих приміщень Шишацького ремонтно-тракторного підприємства.

ТРУ́ПА АРТИ́СТІВ ПІД ОРУ́ДОЮ Л. ЛЕОНІ́ДОВА І П. КАГАНЦЯ́. Працювала 1914 у Полтаві в приміщенні народного театру «Маяк», що був розташ. на розі Панянської гори і Дворянської (тепер Паризької Комуни) вул. У кін. року після мобілізації керівників до армії трупа розпалася. Хорова група перейшла до капели Артеєва-Слов'янського, частина акторів об'єдналась у новостворене *Полтавське українське драматичне товариство.*

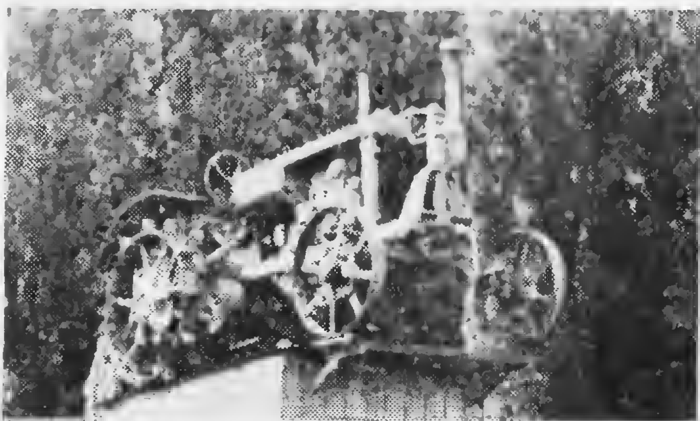
ТРЮХА́НІВКА (Труханівка) — річка в Полтав. і Харків. областях, ліва прит. р. Мерла (бас. Дніпра). У межах Полтав. обл. тече тер. Котелевського р-ну. На березі Т. — с. Велика Рублівка.

«ТСОАВІАХІ́МОВЕЦЬ-УДА́РНИК». Газета, орган Лубенської райради ТСО. Видавалася 1933 у Лубнах.

«ТУЛО́Н». Готель у Полтаві. Побудований на поч. 20 ст. по вул. Котляревського № 28. Діяв до 1920. Будинок не зберігся.

ТУРБАЇ́ВСЬКЕ ПОВСТА́ННЯ 1789–93. Відбулося в с. Турбаях Миргород. полку (тепер Глобинського р-ну). На поч. 18 ст. жителі Турбаїв були козаками. Згодом

Пам'ятний знак Трудової Слави у Гребінці — трактор «Універсал».

полковник Д. Апостол (з 1727 — гетьман) виписав їх з козацького реєстру і перетворив на своїх залежних селян. 1767 Турбаї купили поміщики Базилевські, які жорстоко експлуатували жителів села, чинили над ними суд і розправу. У відповідь на це турбаївці почали настійно добиватися у місцевих і центр. урядових установах повернення їх у стан козаків. 1788 Сенат прийняв рішення про переведення в стан козаків лише 76 турбаївських родин, які 50 років тому були записані в козац. реєстр. Це викликало заг. обурення селян, і вони вирішили добиватися волі своїми силами. Відмовившись 5.I 1789 виконувати панщину, вони ств. сільс. самоврядування на чолі з селянами Н. Олефиром, Г. Яструбенком і Т. Довженком. Для «розгляду справи про козацтво турбаївців» і придушення сел. руху в травні 1789 в село прибув Говтвянський нижній земський суд з військ. командою. Селяни заявили суддям, що всі вони козаки і Базилевські не мають права вимагати від них виконання панщини. Коли урядовці за допомогою військ. загону вдалися до арештів, селяни підняли 8.VI 1789 збройне повстання. Його очолили А. Бондар, Г. Ракша, С. і Л. Рогачки, Мусій і Манойло Пархоменки, Г. Величко та ін. Повстанці вбили Базилевських, зруйнували їхню садибу і підприємства, розібрали панське майно, заарештували суддів і радника Корбе, домігшись від них розписки, що селян «добровільно переведено в козаки». До 1793 турбаївці не визнавали ніякої влади. Найважливіші громад. справи розв'язувалися на зборах села, виконавчу владу здійснювали виборні отаман, суддя та писар. Т. п. вплинуло на навколишні села. Сел. заворушення відбулися в Остап'ї, Криницях та Очеретуватому. У червні 1793 в Турбаї вступили з двома гарматами військ. частини, які провели масові арешти. З поч. липня 1793 до кін. січня 1794 тривав суд над турбаївцями. Багатьох з них було засуджено до побиття канчуками і довічних каторжних робіт у Сибіру. Щоб остаточно знищити пам'ять про с. Турбаї, перейменували його на Скорбне. Селян було переселено в степи Херсонської і Таврійської губ. Тільки постановою сільс. сходу від 22.IV 1919 було відновлено давню назву села — Турбаї. Боротьба турбаївців проти панів Базилевських знайшла широке відображення в нар. піснях, оповіданнях та легендах.

ТУ́РІВЩИНА — лісове урочище поблизу с. Вергунів Хорольського р-ну. До поч. 20 ст. тут зберігалися підземні ходи. Поблизу с. Вергунів в давнину був великий став, біля якого містилося урочище Січ.

ТУ́ХОВА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Псла (бас. Дніпра). Довж. 10 км. Бере початок у Шишацькому р-ні. Тече тер. Великобагачанського та Шишацького районів.

У

УБИЙВО́ВК ЛЯ́ЛІ ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Макаріївська, в 30-х рр. 20 ст.— Созівська; Жовтневий р-н) — від вул. Фрунзе до Комуністичної. Наз. 1951 на честь Убийвовк Олени Костянтинівни (1918—42) — Героя Рад. Союзу. Н. у Полтаві в сім'ї лікаря. Закінчила 1937 з відзнакою полтав. с. ш. № 10, працювала тут піонервожатою (на фасаді школи встановлено *Убийвовк Лялі меморіальну дошку*). 1937 вступила на астроном. відділення фіз.-матем. ф-ту Харків. ун-ту. Коли почалася Велика Вітчизн. війна, повернулася до Полтави, де організувала підпільну організацію «*Не-*

скорена полтавчанка». 1942 заарештована і 26 травня розстріляна гітлерівцями. Звання Героя удостоєна 1965 (посмертно). [Див. *Нескореним полтавчанам пам'ятник*]. Її ім'я носить піонер. дружина с. ш. № 10 і це семи шкіл Полтав. обл. Вулиця започаткована Семенівським пров., який після спорудження *Макарівської церкви* одержав від неї назву як вулиця. Забуд. індивід. житл. будинками.

УБИЙВОВК ЛЯЛІ МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку с. ш. № 10 по вул. Пушкіна № 20, в якій 1927—37 навчалася О. К. Убийвовк (див. *Убийвовк Лялі вулиця*) — один з керівників підпільної комсомольсько-молодіжної групи «*Нескорена полтавчанка*». Дошка — мармур, була відкрита 1959.

УДАЙ — річка у Черніг. і Полтав. областях, права прит. р. Сули (бас. Дніпра). Довж. 327 км, площа бас. 7030 км². Ширина річища 20—25 м. Глибина річки 3 м. Бере початок у Черніг. обл. Тече тер. Пирятинського, Чорнухинського, Лубенського районів. Використовують для тех. і побутового водопостачання.

«УДАРНИК СОЦІАЛІСТИЧНИХ ЛАНІВ». Газета, орган РК КП(б)У, райвиконкому Покровсько-Багачанського р-ну Харків. обл. Видавалася 1935—41 у Покровській Багачці.

УДОВИЧЕНКИ — село Зіньківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Високе, Зайці, Косяки, Левченки, Матяші, Руденки Гончарі. Розташ. за 16 км від райцентру та за 35 км від залізнич. ст. Гадяч. 494 ж. (1990). Утв. з Удовиченківських хуторів. За переписом 1859 на хут. козацькому Удовиченків — 4 двори, 17 ж. 1891 збуд. Вознесенську церкву (дерев. в одному зв'язку з дзвіницею), відкрито церковнопарафіяльну школу. 1910 У.— Тарасівської вол. Зіньківського пов., 41 господарство, 289 ж., орної землі — 440 дес., посівів — 420 дес.

Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1926 У.— центр сільради Зіньківського р-ну, 103 господарства, 547 ж., підпорядковано 17 хуторів. Протягом 1929—30 організ. 3 колгоспи: ім. С. М. Будьонного, «Червоний козак», «Червоний колос». З вересня 1941 до вересня 1943 село було окуповане нім.-фашист. загарбниками. Тепер у селі — центр. садиба колгоспу «Перемога» (м'ясо-мол. і зернового напряму), неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 200 місць, б-ка (9,6 тис. од. зб.). У парку споруджено (1957) пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, що загинули під час визволення У. 1943 від нім. фашист. загарбників, та воїнам односельцям, що полягли (176 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

«УКАЗАТЕЛЬ СТАТЕЙ, помещенных в неофициальной части ,,Полтавских Епархиальных Ведомостей'' за 25 издания их — с 1863 по 1888 год» (Полтава, 1888). Автор покажчика — протоієрей П. І. Мазанов (? — 1912), церковний діяч, педагог, дослідник церк. архівів. Автор книг: «Полтавский институт благородных девиц. 1818—1898», «Полтавский Крестовоздвиженский монастырь» (1891, вид. 2 е), статей в «Полтавских епархиальных ведомостях» з історії місцевих старожитностей.

«УКРАЇНА» — зіньківська фабрика художніх виробів. Ств. 1960 на базі промислово-кооперативної артілі «*Делегатка*», з 1963— у складі *Опішнянського виробництва* ф-ки «Полтавчанка».

УКРАЇНКИ ЛЕСІ ВУЛИЦЯ в Гадячі (частина кол. вул. Полтавської) — від пл. Революції до її

розгалуження на чотири вулички, що ведуть до р. Псла та її притоки р. Груні, Піонерського парку і міського пляжу. Названа 1971 на честь укр. письменниці і громад. діячки Лесі Українки (спр. прізв., ім'я та по-батькові Косач Лариса Петрівна, 1871—1913). Н. в м. Новограді-Волинському (тепер Житомирської обл.). Мати Українки — письменниця Олена Пчілка (див. *Пчілці Олені меморіальна дошка*), сестра М. П. Драгоманова (див. *Драгоманових садиба*), батько — П. А. Косач, юрист. Дитячі роки минули на Волині (м. Луцьк, с. Колодяжне, тепер Ковельського р-ну). Через хворобу вчилася вдома, здобула глибоку і різнобічну освіту. З початку 90-х років починається спілкування з Полтавщиною. З літа 1893 до середини 1906 поетеса майже щоліта жила в Гадячі та поблизу міста, в *Зеленому Гаю*. Написання багатьох творів позначено цим місцем, зокрема, написана тут легенда «Роберт Брюс, король шотландський» (1893). Заприятелювавши з учителькою А. С. Макаровою (пізніше листувалася з нею, остання залишила спогади про поетесу), поетеса дбала про влаштування в Гадячі громадської бібліотеки-читальні. Улітку 1898 у Гадячі гостював її приятель С. К. Мержинський. Тоді ж написала вірш «Порвалася нескінчена розмова», переклала на рос. мову свою «Блакитну троянду» та ін. Літом 1899 гостею Л. Українки в Зеленому Гаю була укр. письменниця Ольга Кобилянська. 1900 Л. Українка написала твори «Сфінкс» і «Ра-Менеїс»; у 1902 — «Ніобею», цикл «Осінні співи», 1903 працювала над перекладами творів І. Франка на рос. мову. Наприкінці серпня 1903 разом з матір'ю була на відкритті пам'ятника І. П. Котляревському в Полтаві, де зустрічалася з М. Коцюбинським, Панасом Мирним, М. Старицьким, М. Лисенком, В. Самійленком, М. Кропивницьким та ін. діячами. У Гадячі написала твори: «Напис в руїні» (1904), «Ізраїль в Єгипті» (1904), «Три хвилини» (1905), «Тиху задуму вечірню», «Пророк» (1905) та ін. поезії, оповідання і статті. А. Макаровій присвятила вірш «Товаришці на спомин». 1908 Л. Українка організувала фольклорно-етнографічну експедицію в Миргородський повіт для збирання і записування народних дум (керував укр. фольклорист-музикознавець, композитор Ф. Колесса). Влітку 1904 в Зеленому Гаю художник Ф. Красицький змалював портрет письменниці (зберігається в музеї Т. Г. Шевченка в Києві).

Вулиця виникла 17 ст. Її забудова почалася від Київських воріт *Гадяцької фортеці 17—18 ст.* На цій вулиці жили сім'ї Драгоманових і Рудченків (див. *Мирного Панаса вулиця*). 1861 почала діяти громадська б-ка, 1872 — школа. 1912 на Л. У. в. збудовано Народний дім, при якому працював драматичний гурток. Згодом при Народному домі Олена Пчілка організувала дитячий аматорський театр. Тепер давні будинки чергуються з новобудовами. На Л. У. в. — приміщення районної Ради нар. депутатів, Будинок піонерів і школярів, відділення агропромбанку, с. ш. № 2, з-д «Горизонт», новий будинок прокуратури. Більшу частину лівого боку вулиці займає парк «Перемоги», в який вписується приміщення районного Будинку культури. У кінці вулиці, де була садиба Драгоманових — *Українці Лесі пам'ятний знак.* Іл.— табл. XXX.

«УКРАЙНСКОЕ НАРО́ДНОЕ ТВО́РЧЕСТВО». Серія альбомів кустарного складу Полтавського губернського земства (килимарство, ткацтво, жіноче рукоділля, гончарство, кошикоплетіння, різьблення по дереву, ковальська і слюсарна справа), випущених 1912—13 на допомогу кустарям губернії друкарнею О. С. Суворі-

на «Новое время». Кожна серія поділялася на окремі випуски (по 20 таблиць у кожному), що конкретизують дані ремесла. Альбоми містять сотні найцінніших зразків нар. творчості, що збереглися в музеях того часу. Фото цих зразків не тільки зберегли в пам'яті прекрасні твори нар. укр. творчості, але й мали стати зразками, гідними наслідування.

УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВО-ПІДГОТОВЧА ШКОЛА ім. М. В. Фрунзе. 1925 передислокована з Харкова в Полтаву. 1926 школі присвоєно ім'я М. В. Фрунзе. Містилася у будинку кол. Кадетського корпусу (тепер *Полтавського вищого зенітного ракетного командного училища,* вул. Жовтнева № 42). З 1929 — Полтавська школа перепідготовки командирів запасу РСЧА ім. М. В. Фрунзе; з 1931 — Полтавські військово-політичні курси ім. М. В. Фрунзе, з 1932 — Полтавська військово-політична школа ім. М. В. Фрунзе; з 1937 — Полтавське військово-політичне училище ім. М. В. Фрунзе. У березні 1938 передислоковане в м. Горький.

УКРАЇНСЬКА ДОСЛІДНА СТАНЦІЯ БДЖІЛЬНИЦТВА. Ств. 1920 Наркомземом України як Харків. обл. дослідна станція бджільництва. Знаходилась у м. Мерефі. У 1931—58 — зональна станція н.-д. ін-ту бджільництва ВАСГНІЛ, з 1959 — дослідна установа М-ва с.г. УРСР. Наступного року переведена до с. Черняхіна на Вінниччині. У вересні 1963 перебазована до м. Гадяча. У 1975 станції присвоєно ім'я П. І. Прокоповича (1775—1850), укр. вченого, основоположника вітчизн. науки про бджільництво. З ініціативи станції розгорнуті дослідження з питань апітерапії. На станції (1990) працює 19 наук. співробітників, у т. ч. 4 кандидати наук. Станція має сучасні лабораторії, дослідне г-во (1040 га зем. угідь, бл. 700 бджолиних сімей), 6 ку, музей бджільництва. З 1969 при станції діє однорічна *Гадяцька школа бджільництва.* Розташ. станція на вул. Тельмана № 29.

УКРАЇНСЬКА ДОСЛІДНА СТАНЦІЯ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН зональна. Ств. 1916 за ініціативою і проектом Лубен. товариства с. г. як Лубен. дослідна станція лікарських рослин. Очолив її П. І. Говсевич. Загальна пл. орендованої землі становила 4,5 га. Після загибелі в 1919 П. І. Говсевича станцією до 1929 керував М. О. Львов. Через брак виробн., житл. та ін. приміщень, розпорошеність зем. площ станцію 1924—25 переведено в с. Березоточу до кол. маєтку І. М. Леонтовича, якому раніше належало 457,5 га землі в долині Сули (див. *Березоточька селекційна станція*). Це дало змогу розширити роботу станції. Вивчалася агротехніка 12 культур. На площі 1,6 га створено колекційний розсадник лікар. рослин. 1932 Лубен. станція була перейменована на Укр. станцію лікар. рослин; в 1934 — підпорядкована ств. 1931 Всесоюз. н.-д. ін-ту лікар. й ароматних рослин як Українська зональна дослідна станція. 1990 зем. площа станції становила 470 га, в т. ч. рілля 316 га. Колектив — 72 наук. і тех. співробітники, з них 6 кандидатів наук. Осн. напрямки досліджень: виявлення нових лікар. рослин, розроблення ефективних методів вирощування, впровадження в культуру нових видів, селекції, здійснення хім. контролю за якістю лікар. рослинної сировини, надання консультативної і практич. допомоги виробництву. Зони діяльності: радгоспи ім. Орджонікідзе, «Хмельницький» (Хмельницька обл.), «Мостиський» (Львів. обл.), ім. 40-річчя Жовтня (Житомир. обл.), «Перемога» (Сум. обл.), «Дружба» (Полтав. обл.).

Станція є базою для практики з фармакології студентів вузів і фармацевт. училищ країни (до 500 чол. щороку). Станцією розроблені технології вирощування понад 80 видів рослин як вітчизн. так і зарубіж. флори. Ств. 15 нових сортів лікар. культур; щороку вирощується і реалізується понад 3 т насіння, 25—30 т саджанців вищих репродукцій 20—23 видів лікар. культур. Сконструйовано ряд машин і пристроїв для вирощування, збирання і доведення сировини до необхідних стандартів. Ведуться бот. й ресурсознавчі роботи, розробляються модифікації методів визначення вмісту хім. речовин і розроблення нових стандартів лікар. сировини. За час діяльності станції її співробітниками опубліковано понад 600 наук. праць, складено багато агрорекомендацій і технолог. карт. Здійснюється співробітн. з ін. н.-д. установами. Проводить семінари для фахівців радгоспів.

«УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУ́РА». Журнал просвітнього союзу «Українська культура», який виходив у Полтаві 1920. У трьох номерах вміщено статті освітнього змісту, бібліографію, некрологи тощо. Друкувалися В. Щепотьєв, Д. Соловей, Г. Ващенко та ін.

УКРАЇНСЬКА ЛІ́НІЯ — порубіжна фортифікаційна система, споруджена за рішенням рос. уряду (указ Сенату від 1730) для оборони пд. кордонів Рос. держави, Лівобережної і Слобідської України від тур.-татар. агресії. Будувалася 1731—33 під керівництвом ген.-майора Дебріньї, а також напередодні і під час рос.-тур. війни 1735—39. Ген.-фельдмаршал Г. фон-Мініх, на якого згодом було покладено нагляд за спорудженням і обороною У. л., вимагав 1736 від гетьманського уряду надіслати на будівництво 56 623 робітники з підводами та спорядженням. Щорічно на лінії працювало бл. 40 тис. посполитих селян і козаків. Загальний обсяг виконаних земляних робіт за сучас. підрахунками перевищував 20 млн. м³. Розпочиналася У. л. біля Дніпра неподалік м-ка Орлика, продовжувалася уздовж р. Орілі, Берестової та Береки і закінчувалася на р. Сіверському Донці, неподалік

Українська лінія. Карта розташування фортець і полків.

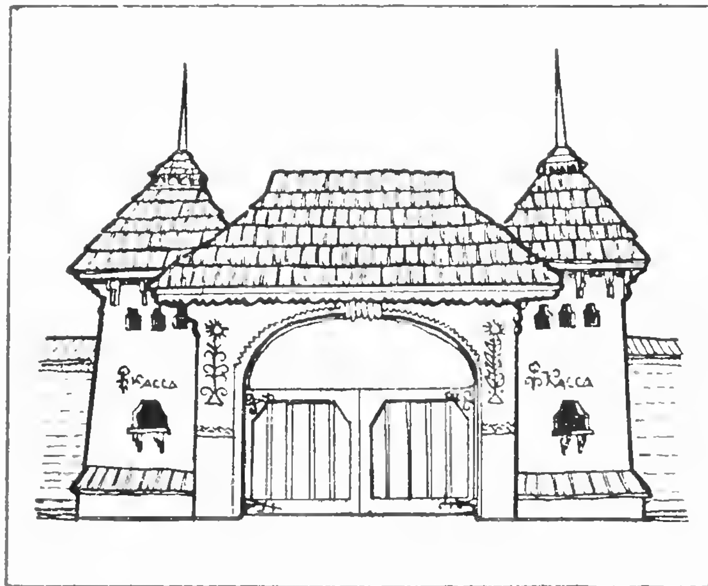

м. Ізюма. Її довжина перевищувала 285 верст. Укріплення складалися переважно з безперервного земляного валу та рову, змішцених у належних місцях палісадом, засіками, загатами, колючими чагарниками. Лінія включала 16 фортець, 57 редутів, 87 реданів, 3 кавальєри, ряд люнетів, а також укріплення навкол. містечок і слобід. Попереду лінії розташ. сторожові форпости і бекети з редутами, блокгаузами та сигнальними вежами. Спочатку фортеці У. л. позначалися числовими або географ. назвами (Перша, Друга, Булова тощо), а згодом були найменовані на честь ландміліцьких і слобідських полків, які її обороняли, та їх небесних заступників. Фортеці розташ. в такій послідовності: Борисоглібська (неподалік Дніпра), Лівенська, Васильківська, Ряська, Федорівська, Козловська, Більовська, Іванівська, Орловська, Св. Параскеви, Єфремівська, Олексіївська, Михайлівська, Слобідська, Тамбовська, Петровська (поблизу Сіверського Дінця). Споруджувалися за зразковими (типовими) проектами бастіонового типу. Борисоглібська і Лівенська були п'ятибастіоновими, решта — чотирьохбастіоновими. З напільної сторони чи перед гол. воротами розташ. равеліни, що обумовлювало зірчасті абриси укріплень. 10 фортець Більовсько-Петровської дистанції були споруджені у повний проектний профіль, а 6 Борисоглібсько-Козловської — у «малий профіль». Висота земляних валів фортець повного профілю сягала 4—5 саж., глибина і ширина ровів — відповідно 6—9 і 2,5—3 саж. Вали й рови фортець «малого профілю» були менших параметрів. Фортеці розміщувалися на відстані візуального зв'язку одна від одної. Всередині кожної розміщувалися казарми залоги, будинок коменданта, пороховий льох, цейхгауз, провіантський «магазейн», колодязь, вартівні та ін. споруди. До гол. воріт через рів вів міст. Біля фортець влаштовувалися полкові слободи з відповідними житл., громад. й госп. будівлями. Вони започаткували поселення, що існують і зараз. Військ.-адм. центром У. л. була Більовська фортеця (згодом м. Костянтиноград, тепер м. Красноград Харків. обл.). Лінію охороняли 6 піхотних та 14 кінних ландміліцьких полків чисельністю бл. 22 тис. чол. На У. л. 1766 наліч. 219 гармат. Перетнувши традиційні шляхи нападів кримських і ногайських татар (зокрема, горезвісний Муравський шлях), лінія певним чином сприяла безпеці Лівобережної та Слобідської України, заселенню вільних земель Запоріжжя і Південної України. Однак її велика розтягненість та розкиданість військ не забезпечували повної безпеки. Під час рос.-тур. війни 1768—74 оборона У. л. була реорганізована: у фортецях залишилися залоги мінімальної чисельності, на підступах до лінії постійно діяли сторожові кінні загони, а позад неї — три мобільні кінні корпуси. Після приєднання до Росії 1783 Кримського ханства У. л. втратила значення і 1784 була скасована. Із перебуванням на У. л. пов'язані імена П. О. Румянцева-Задунайського, М. І. Голеніщева-Кутузова та ін. рос. воєначальників, а також М. Залізняка, О. Пугачова та ін. ватажків народних визвольних рухів. У межах сучас. Полтавської обл. розташовувалися *Борисоглібська фортеця*, *Лівенська фортеця*, *Васильківська фортеця* та *Ряська фортеця*. Див. також *Оборонне будівництво*. Іл.— табл. XLVIII.

УКРАЇНСЬКИЙ АРХІТЕКТУРНИЙ СТИЛЬ на Полтавщині — стильовий напрямок укр. архітектури, який формувався на поч. 20 ст. в процесі загального відрод-

ження укр. культури. Склався на основі розвитку нар. мистецьких, у т. ч. і архіт. традицій, а також новітніх досягнень світової архіт. думки, зокрема, стилю модерн, здобутків тогочасної буд. техніки, використання традиц. і нових матеріалів та конструкцій. Утвердження стилю почалося із вивчення нар. творчості, освоєння досягнень етнограф. науки, а також конкретної необхідності поліпшити рівень продукції нар. майстрів (кустарів), що викликало проведення спеціальних з'їздів художників і мистецтвознавців при Полтав. земстві 1902—03, на яких було вирішено видати спец. альбоми із кращими зразками вишивок, килимів, гончарства, різьблення і розписів (див. «*Украинское народное творчество*»). Це навело на думку про відродження укр. нар. стилю в цілому, в т. ч. і в архітектурі. Надзвичайно важливим у цьому була діяльність С. І. Васильківського, ініціатива, полемічний і теоретичний талант О. Г. Сластіона (див. *Сластіона О. Г. могила*), а також художня творчість В. Г. Кричевського, особливо виявлена ним у роботі над спорудженням *Полтавського губернського земства будинку* (1903—08). Саме від нього почався розвиток

Лубни. Головний вхід
до с.-г. виставки. Реконструкція.

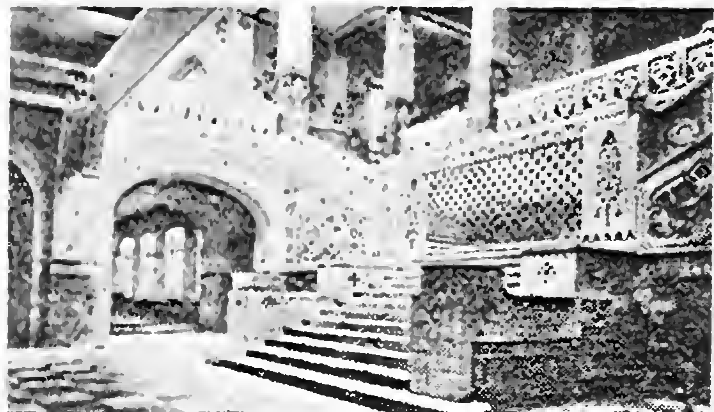
У. а. с. на Полтавщині, який можна вписати в три основні етапи: 1-й — 1903—09, початковий, пов'язаний з першими пошуками; 2-й — 1910—17, основний, коли він поширився по всьому регіону і привів до вироблення кількох творчих напрямів; 3-й — 1918—30, 1935—41, заключний, в якому намітилося творче пригасання, обумовлене особливостями суспільного розвитку цієї доби.

Теор. підстави У. а. с. вперше висловив О. Г. Сластіон у процесі розгорнутої полеміки 1903—05 з приводу побудови буд-ку Полтав. земства, зокрема в статтях «Существует ли южнорусский стиль» («Киевская старина», т. 82, № 7—9, 1903); «Новый дом Полтавского губернского земства» («Археологическая летопись Южной России», 1903, № 6); а також у публікації І. М. Каманіна «К возрождению украинского архитектурного стиля» («Археологическая летопись Южной России», 1903, № 6). Архіт. погляди О. Г. Сластіона були спрямовані на виявлення самобутності архітектури, засн. на врахуванні місцевих природно-клімат. особливостей, вивченні і розвитку традиційних архіт. форм, що дістають постійне обновлення, згідно з вимогами свого часу і останніми досягненнями найновішої архітектури. Народне в архітектурі теоретик пов'язує з етнічними особливостями мистецтва, здобутками нар. майстрів у галузі гончарства, різьблення, вишивки, розпису, що забезпечить єдність, нерозривність усіх явищ культури і їх органічний розвиток. Він визначає 6 принципів укр. архіт. морфології: трапеційний шестикутний проріз дверний чи віконний, трицентрова або еліптична арка; дах наметового типу; залом на даху; галерея, піддашшя чи опасання; кручена, звивиста колонка; широке застосування кераміки, а також орнаментації. Ці принципи дійсно лягли (хоч і не всі) в основу У. а. с.

У розвиток У. а. с. зробив визначний внесок як архітектор-практик О. Г. Сластіон. Розробки У. а. с. охоплює ряд конкурсів: на проект будинку Полтав. губ. земства (1903), сільських земських шкіл, меморіальної каплиці в Полтаві (1910). Замовлення на проектування і побудову споруд спричинили до поширення У. а. с. на такі типи будинків, як школи, кредитно-кооперативні товариства, клуби і житлові будинки, а також крамниці, лікарні, науково-дослідні, адм., виставочні, транспортні і культові споруди. Пам'ятки У. а. с. на Полтавщині включають об'єкти різної мистецької вартості, ліпшими серед них є: буд-к Полтав. губерн. земства у Полтаві, *Полтавська школа ім. І. П. Котляревського* (арх. Є. Н. Сердюк, М. Ф. Стасюков, 1903—05), ряд земських шкіл у селах Лохвицького, Лубенського, Кременчуцького повітів (див. *Земських шкіл будинки*), художньо-ремісничої школи в Полтаві (арх. С. П. Тимошенко, О. М. Вариницин, 1912), кредитово-кооперативних с.-г. і споживчих товариств в с. Устивиця (див. *Устивицького споживчого товариства будинок*), Велика Багачка, Великі Сорочинці (арх. О. Г. Сластіон, 1910—14; див. *Великосорочинського кредитово-кооперативного товариства будинок*), Хомутець (див. *Хомутецького кредитово-кооперативного товариства будинок*; інж. М. І. Єлагін, худож. О. Г. Сластіон, 1913—14), клуби в Лохвиці (арх. В. Г. Кричевський, 1905), вагоноремонтників у Полтаві, залізничників у Крюкові (арх. Ф. М. Мазуленко, 1925—26), *Лубенської земської лікарні будинок* (арх. Д. М. Дяченко, 1913—15), *Миргородська водолікарня, їдальня-клуб, грязелікарня* (арх. В. І. Зуєв, інж. М. І. Єлагін, худож. О. Г. Сластіон, 1916—19), павільйон на виставці у Полтаві (1909), вхідний павільйон на с.-г. виставці в Лубнах (арх. Д. М. Дяченко, 1913), *Дмитрієва будинок* у Яреськах, Милорадовича у Веселому Подолі (арх. В. Г. Кричевський, 1905), Рубцова в Миргороді (арх. О. Г. Сластіон, 1910), *Климова А. П. будинок* в Круглику (арх. Д. М. Дяченко, 1913—14), Базькевича, О'Гон в Кобеляках (арх. К. М. Жуков, 1914), Чубука-Подільського в Переяславі (арх. В. Г. Кричевський, 1923), *Покровська церква* в Плішивці (арх. І. С. Кузнецов, 1903—05), меморіальна *каплиця* на вул. Зіньківській в Полтаві (арх. І. А. Кальбус, 1911—14) та ін. Яскравого виявлення У. а. с. у меблях досягли полтав. нар. майстри під керівництвом худож. В. Г. Черченка. Вони розробляли окремі меблі, а також гарнітурні набори, частина яких тепер зберігається в музеях, зокрема, у Полтав. краєзнавчому музеї.

Представники У. а. с. сформувалися як значні творчі особистості в процесі пошуку, розвитку і утвердження цього стильового напряму. Серед них О. Г. Сластіон (1855—1933), В. Г. Кричевський (1872—1952), Є. Н. Сердюк (1876—1921), Д. М. Дяченко (1887—1942), Ф. М. Мазуленко (1882—1945) та ін. Після набуття певного досвіду в розробці У. а. с. окремі майстри понесли його досягнення в ін. ре-

Полтава. Будинок губернського земства. Інтер'єр. Фото поч. 20 ст.

гіони. Стильові течії У. а. с. включають: народностильову, романтично-декоративну (будинок Полтавського губернського земства, школи Лохвицького земства за проектами О. Г. Сластіона); модерністичну (будинок художньо-ремісничої школи в Полтаві), раціоналістичну (Полтав. школа ім. І. П. Котляревського, земські школи на Лохвиччині за проектами земських техніків); необароккову (Лубенська земська лікарня, будинок Климова в Круглику); неокласицистичну (клуб залізничників у Крюкові, залізничний вокзал в Лубнах). Полтав. губ. земство активно підтримувало розвиток самобутньої архітектури і декоративно-ужиткового мистецтва, розгорнувши для цього ряд спеціалізованих майстерень з кераміки, деревообробки, виготовлення меблів, килимів. Незважаючи на ряд негативних своїх дій, значним організатором буд. робіт став завідуючий Будівельного відділу земства інж. Є. Є. Саранчов, який залучав до роботи фахівців з Харкова, Києва, Петербурга. Учбовим закладом, де провадилась розробка нац. стилістики, була Миргородська худ.-пром. школа. Науковою інституцією стала *Полтавська губернська вчена архівна комісія,* яка сприяла вивченню нар. мистецької спадщини, що відбито у виданих нею збірниках. Крім Полтави, значна робота провадилася в Миргороді та Лохвиці. Завдяки розробці і утвердженню У. а. с., мистецьким зв'язкам з подібними ж архіт. центрами у Харкові, Києві, Львові і Петербурзі, а також виливам на Чернігівщину і Катеринославщину, Полтавщина у період 1903—17 стала своєрідним загальноукр. центром розвитку архіт. самобутності. Іл.— табл. X, XVII, XXII.

Земська школа у с. Млинах.
Фото поч. 20 ст.

УКРАЇНСЬКИЙ ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР імені Третього вирішального року п'ятирічки державний. Ств. 15.IV 1931. Відкрився 8.VIII 1931 у Полтаві виставою «Диктатура» І. Микитенка. Театр очолювали О. Козеловський, І. К. Бровченко, М. Л. Тінський. У трупі: К. Ф. Загорянська, В. Кречет, Левченко, Ф. В. Левицький (засл. арт. республіки з 1926), А. І. Морозова, М. Мусієнко, А. Ю. Ратмінов, Угарний, Юрченко. У репертуарі: «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «За двома зайцями» М. Старицького, «Суєта» І. Карпенка-Карого, «97» М. Куліша, «Яблуневий полон» І. Дніпровського, «Жито» І. Кочерги, «Ревізор» М. Гоголя. У січні 1933 театр переведено до Чернігова.

«УКРАЇНСЬКИЙ УЧИТЕЛЬ». Перше на Україні вид-во пед. літератури. Ств. 1906 у Полтаві за участю П. Мирного, М. Дмитрієва, Г. Маркевича та Г. Шерстюка. В основному випускало книжки загальноосв. напрямку. У 1906—08 видано 16 назв. Секретар вид-ва — Г. П. Шерстюк (1882—1911). Н. у с. Новому Тагамлику (тепер Машівського р-ну Полтав. обл.). У 1904 закінчив учительську семінарію в м. Новому Бузі (тепер Микол. обл.), учителював. Крім вид-ва «У. у.», був засн. першого укр. пед. журн. «Світло». Автор кількох наук.-популярних книжок для дітей, популярної «Короткої граматики для шкіл», ряду публіцистичних і пед. статей. З 1908 функціонувало в Києві.

УКРАЇНЦІ ЛЕ́СІ ПА́М'ЯТНИЙ ЗНАК у Гадячі. Встановлений на околиці Гадяча у Зеленому Гаю на місці, де знаходився будинок матері Л. Українки — укр. письменниці Олени Пчілки (див. *Пчілци Олені меморіальна дошка*), яка тут народилася і тривалий час жила. Л. Українка вперше приїхала до міста 1893. Тут вона написала ряд відомих творів (див. *Українки Лесі вулиця*). Останній раз Л. Українка приїздила до Гадяча влітку 1906. Пам'ятник — гранітний обеліск (вис. 2,8 м) з портретом поетеси; відкр. 1971. Іл. — табл. XXX.

«УКРО́СТА» Стінна газета відділів УкрРОСТА (Всеукр. бюро Рос. телеграф. агентства). У Гадячі (1920), Градизьку (1920), Кобеляках (1920—21), Кременчуці (1920), Лубнах (1920—21), Миргороді (1920), Пирятині (1920—21), Полтаві (1920), Хоролі (1920).

УЛІ́ЗНІВ — ручай у Полтав. обл., права прит. р. Лохвиці (бас. Дніпра).

УЛЬЯ́НОВКА (до 1924 — Салівка) — село Гребінківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бесідовщина, Жовтневе, Новоселівка, Скочак. Розташ. на обох берегах р. Сліпороду (притока р. Сули), за 10 км від райцентру і за 12 км від залізн. ст. Гребінки, за 3 км від автотраси Київ — Харків. 923 ж. (1990). У 18 ст. належало першій Пирятинській сотні Лубен. полку. На поч. 20 ст. існували хутори Салівка Перша та Салівка Друга, які поступово злилися в одне село. 1924 назване Ульяновкою.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1934 на тер. села існ. 4 колгоспи: ім. Ульянова, ім. С. М. Кірова, ім. М. І. Калініна, «Весела праця». 1954 вони об'єдналися в один — ім. Ульянова. У. була окупована фашистами у вересні 1941 і визволена рад. військами 23.IX 1943. 1990 — у селі колгосп ім. Ульянова (м'ясо-мол. та зернового напряму, тех. культури), комплексно-приймальний пункт, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, Будинок культури (на 400 місць), б-ка (14 530 од. зб.). У селі (1957) встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули 1943 при визволенні У., та пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим під час Великої Вітчизн. війни. 1967 споруджено обеліск на братській могилі борців за Рад. владу (загиблих 1918) та 1977 — пам'ятник В. І. Леніну.

УНІВЕРСИТЕ́Т МАРКСИ́ЗМУ-ЛЕНІНІ́ЗМУ Полтавського Обкому Компартії України. Ств. 1944 як вечірній Університет марксизму-ленінізму Полтав. міськкому КП(б)У для підвищення знань парт.-госп. активу та ідеолог. кадрів. 1976 перейменований на Університет марксизму-ленінізму Полтав. обкому Компартії України. Припинив діяльність у серпні 1991.

«УНІО́Н». Готель у Полтаві. Побудований на поч. 20 ст. на вул. Кузнецькій (тепер вул. Пушкіна № 45). Будинок знищено під час Великої Вітчизн. війни. У повоєнні роки на цьому місці зведено будинок Укр. тресту «Полтавсільбуд».

«У́НІЯ» — підпільний гурток народницького спрямування. Діяв 1874—75 у Полтаві. Об'єднував демократично настроєну інтелігенцію, студентів, що навчалися у Київ., Харків. та ін. ун-тах і в літні місяці проводили агітац. роботу на Полтавщині, гімназистів старших класів. За одними даними гурток об'єднував 70, за ін. — бл. 80 чол. Серед них були: Д. А. Лизогуб (1850—79, страчений в Одесі), Д. П. Пильчиков, О. О. Волкенштейн, Панас Мирний (П. Я. Рудченко), Р. А. Стеблін-Каменський та ін. Вони вели антиурядову пропаганду в Полтаві й губернії, розповсюджували

твори Т. Г. Шевченка, О. І. Герцена, М. Г. Чернишевського, Марка Вовчка та ін. революц. листівки, підтримували зв'язки з народницькими гуртками та орг-ціями ін. міст України і Росії. Під їх впливом почалися виступи селян у Золотоніському, Кобеляцькому, Костянтиноградському, Лохвицькому, Роменському та ін. повітах губерній. Гурток розгромлено 1875. Частина його членів була заарештована й відправлена на заслання, а інша перейшла на нелегальне становище. Див. *Народництво* на Полтавщині.

У́СИКА Я. О. МОГИ́ЛА у Миргороді. Усик Яків Олександрович (1872—1961) — укр. майстер художнього різьблення на дереві, член Асоціації художників Червоної України, Спілки рад. художників України. Н. у с. Мар'янському (тепер Великобагачанського р-ну). Серед творів — барельєфні портрети класиків укр., рос. і груз. культури, держ. діячів. Зберігаються у музеях Києва, Полтави, Миргорода, Лубен, Великих Сорочинець. Похований на кладовищі Всіхсвятської церкви, на могилі — залізобетонний надгробок.

УСПЕ́НСЬКА ЦЕ́РКВА. 1) У с. *Веприку* Гадяцького р-ну. Споруджена 1821 в стилі класицизму. Мурована, однобанна, хрещата в плані. Пд. і пн. фасади оздоблено чотириколонними портиками з трикутними фронтонами, сх.— колонадою композитного ордера. Гол. зх. фасад прикрашає подвійний портик з трикутним (головним) і лучковим (наріжним) фронтонами. У. ц. увінчана півсферичним куполом з глухим ліхтариком на круглому світловому барабані. Перед гол. входом — відокремлена мурована багатоярусна дзвіниця, тер. обнесено муром.

Успенська церква у Пісках.

2) У с. *Лютеньці* Гадяцького р-ну. Споруд. 1686 коштом гадяцького полковника М. Бороховича, який був у ній похований. Відноситься до етапних творів архітектури укр. Відродження. Мурована, дев'ятидільна, хрещата, п'ятибанна. Гранчасті рукави просторового хреста увінчані двозаломними верхами. Такий самий і центр. верх, лише з набагато ширшою банею. Одноярусні приміщення у міжрукав'ях квадратні у плані, їх понижені обсяги підкреслюють стрункість і масштабність бічних компартиментів, пірамідальність центричної композиції. Одна з найдосконаліших за пропорціями дев'ятидільних споруд. Відзначалася гармонійністю частин, оригінальністю архіт. рішення кожної грані, порталів, віконних обрамлень, карнизів тощо. З зх. сторони був невисокий оригінальний по формі двох'ярусний ганок у вигляді гранчастої ротонди. У. ц.— одна з рідкісних пам'яток, що у муруванні стін мала внизу дерев'яні бруси — зв'язки, а також залізні затяжки у п'ятах підпружних арок. Церква була трипрестольна, з приділами в ім'я архангела Михаїла і св. Трійці, мала різьблений п'ятиярусний іконостас, один з найошатніших на Лівобережній Україні (знищений у 1-й пол. 20 ст.). На поч. 19 ст. із Зх. споруджено чотириярусну дзвіницю. 1887—90 її розібрано і натомість збудовано муровану двох'ярусну дзвіницю в архіт.

формах історизму. Обабіч дзвіниці зведено дві брами. 1-й ярус — прямокутний гридільний, 2-й — двоповерховий восьмерик з верхнім арочним ярусом дзвону, увінчаним восьмигранним куполом з переломом і ліхтариком. 1954 У. ц. поставлена під охорону держави як пам'ятка архітектури. 1955 під керівництвом арх. П. Захарченка розроблено проект реставрації, що передбачав відновлення гіпотетичних первісних форм п'яти верхів, спотворених перебудовою 1890. Через некваліфіковане виконання реставраційних робіт 1974 пам'ятка розвалилася. 1983 розібрана дзвіниця.

3) У с. Пісках Лубенського р-ну. Зведена на поч. 20 ст. на місці попередньої У. ц., збуд. 1786. Дерев'яна, одноверха, хрещата в плані. Пд. і пн. рамена прямокутні, мають окремі входи, прикрашені двоколонними портиками з трикутними фронтончиками. Центр. четверик увінчано наметовим верхом на світловому восьмерику. Із зх. боку сполучається з дзвіницею, на 1-му ярусі якої — гол. вхід також оздоблений двоколонним портиком з трикутним фронтончиком. Численні кутові зрубики, портики гол. і бічних входів підкреслюють струнку пірамідальну композицію споруди, в якій домінує багатоярусна дзвіниця, увінчана наметовим верхом з заломом. Іл.— табл. XXI.

УСПЕ́НСЬКИЙ СОБО́Р. 1) У Кременчуці. Зведено арх. Л. Карлоні 1804—16 за проектом арх. Дж. Кваренгі в стилі класицизму замість дерев'яного У. с. (освяченого 1752) на тер. кол. *Кременчуцької фортеці*. Мурований, однобанний. Зх., пд. і пн. фасади було оздоблено шестиколонними портиками корінфського ордера з трикутними фронтонами (зх. портик гол. входу мав подвійний ряд колон). Центр. кубічний об'єм увінчував великий півсферичний купол на круглому світловому барабані. Загальна висота споруди перевищувала 30 сажнів. 1858—63 перед гол. входом звели відокремлену муровану дзвіницю. Будівництво не було завершено через появу тріщин у стінах серед. яруса. На 2-му поверсі дзвіниці містилася церква Олександра Невського. Було 8 дзвонів, найбільший важив понад 210 пудів. У. с. зруйновано у вересні 1943. 2) У Полтаві. *Полтави плани* 1-ї третини 18 ст. фіксують на стрілці мису Городища (тепер Червона пл.) головну домінанту міста — дерев'яний багатозрубний багатоповерховий У. с., поруч з яким двох'ярусна дзвіниця. 1748 поряд з дерев'яним, трохи південніше від нього, закладено мурований У. с. За зразок правив *Хрестоздвиженський собор* у Полтаві. Фундаторами були полтав. полковник А. Горленко, обозний А. Руновський, полковий суддя Г. Сахновський, військовий товариш Д. Білуха та ін. Будував собор київ. «мурар» Стефан Стабанський (Степан Стобенський). Собор був освячений 1770. В образі тринефного шестистовпного, з трансептом, партексом і хорами, первісно — трибанного, а з 1780 — п'ятибанного собору домінував масивний, слабо розчленований основ-

Успенський собор у Кременчуці. Фото поч. 20 ст.

ний обсяг, з яким контрастували бані і вишукані фронтони. Характерним був і естетично осмислений контраст лапідарних білих стін з хрещатими та прямокутними вікнами, розміщеними у два яруси і обрамленими тонкими наличниками з сандриками. У формуванні образу важлива роль належала чотирьом барокковим фронтонам примхливих силуетів. Ними вінчалися зх. фасад храму, широка півкругла апсида та ризаліти бічних фасадів, що відповідали трансепту. Завдяки композиційно активному завершенню собор грав визначну роль у силуеті міського центру. Ця роль зросла, коли 1774—1801 перед зх. фасадом звели чотириярусну чотиригранну муровану дзвіницю у стилі класицизму, увінчану куполом з високим шпилем. Первісно собор був п'ятипрестольним. Окрім головного престолу Успіння Богородиці, внизу було 2 престоли — Петропавлівський та Іллінський (останній ліквідовано 1894). На хорах були Михайлівський і Варваринський приділи (знято 1869). Того ж року перебудовано сходи на хори, ризницю і паламарню. В

Успенський собор у Полтаві.
Фото поч. 20 ст.

інтер'єрі — великий чотириярусний різьблений іконостас у стилі класицизму. 1899 собор розширено за рахунок зх. прибудови, місткість його досягла 10 тис. чол. Крім того, на протязі 19 ст. собор зазнав ще деяких перебудов: бароккові двох'ярусні бані з ковнірами замінено куполами спокійніших півсферичних обрисів з глухими ліхтариками. У 1-й пол. 19 ст. тер. обнесено мурованою огорожею з кованою залізною граткою і двома невеличкими купольними капличками з зх. сторони обабіч дзвіниці. Визначною реліквією був дзвін «Кизикермен», відлитий 1695 коштом полтав. полковника П. С. Герцика з гармат, захоплених у турків. 1845 собор і *Котляревського І. П. садибу* змалював Т. Г. Шевченко. 1934 зруйнований, збереглася дзвіниця, у якій розміщено експозицію з історії архітектури Полтави. Іл.— табл. II.

3) У м. Хоролі. Споруджений в стилі класицизму 1808 на кошти купця А. Чоботарьова. Мурований, однобанний, хрещатий у плані. Пд. і пн. рамена мали окремі входи, оздоблені портиками з трикутними фронтонами. Інтер'єр було оздоблено ліпленням. У 2-й пол. 19 ст. до гол. входу добудовано муровану наметову дзвіницю. При У. с. діяли б-ка і чоловіча церковнопарафіяльна школа. За архіт. формами подібний до хорольської *Воскресенської церкви*. Не зберігся.

УСТИ́ВИЦЬКИЙ РАЙО́Н Лубенського округу. Ств. 7.III 1923 з Устивицької та Багачанської волостей Миргород. пов. Сільрад — 9, площа — 363 кв. версти. Нас.— 25 122 чол. (1923). Центр — с. Устивиця. У 1925 центр У. р. перенесено у с. Велику Багачку, а район перейменовано на Великобагачанський.

УСТИ́ВИЦЯ — село Великобагачанського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Грянчиха, Дакалівка,

Підлуки та Псільське. Розташ. за 12 км від райцентру та за 6 км від залізнич. ст. Гоголеве. 2539 ж. (1990). Назва села пішла, вірогідно, від його розміщення біля устя р. Овнянки. Виникло у 16 ст. як козацьке поселення. Під час польс. колонізації (17 ст.) село перейменоване в Зигмунтове, на карті Г. Л. де Боплана (серед. 17 ст.) позначене як Жигмунтове. Після визволення з-під польс. гноблення село знову набуло старої назви, стало сотенним містечком Миргород. полку. 1656 було розорене І. Виговським, а через 2 роки спалене татарами. За переписом 1726 тут налiч. 286 дворів. Закріпачення селян почалося при Катерині II. 1782 сталося сел. повстання. Напередодні 1861 в У.— 754 двори, 4251 ж. З 17 ст. працював селітряний з-д. 1868 засн. початкове земське уч-ще. 1875 побудована Михайлівська церква, 1881 — Успенська, при якій діяла церковнопарафіяльна школа. На поч. 20 ст. в У. працювало 7 кравців, 14 шевців, 7 столярів, 19 теслярів, 6 ковалів. У грудні 1905 в селі сталося революц. заворушення, придушене каральним загоном козаків.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У тому ж році ств. парт. осередок. 1923 У. тимчасово стає центром Багачанської та Устивицької волостей з поштовим відділенням, АТС, 7-річною школою, лікарнею. 1925 У. відійшла до складу Великобагачанського р-ну. 1928 організ. 7 ТСОЗів, на базі яких потім виникло 5 артілей: «Ленінський шлях», ім. Г. І. Петровського, «Більшовик», ім. Жовтневої революції та «Інвалід-працівник». Навесні 1930 засн. МТС. Напередодні війни в У. працювали паровий млин, школа, лікарня, клуб у кол. *Устивицького споживчого товариства будинку*, бібліотека.

У період нім.-фашист. окупації (16.IX 1941 — вересень 1943) гітлерівці стратили трьох жителів села, спалили його значну частину. У селі — колгосп ім. М. І. Калініна (тваринницького напряму), ремонтно-транспортне підприємство, с. ш., лікарня, дитсадок, Будинок культури на 460 місць, б-ка (17,6 тис. од. зб.). Уродженцями села є рос. письменник В. Т. Наріжний (1780—1825) та укр. хірург О. Т. Богаєвський (1848—1930; працював лікарем у Миргороді, з 1883 — у Кременчуці; див. про нього *Кременчуцьке медичне училище*). У селі — пам'ятник (1959) воїнам-односельцям, загиблим (252 чол.) у період Великої Вітчизн. війни, та братська могила рад. воїнів і партизанів, що полягли 1943. На околицях села збереглося понад 30 курганів.

УСТИ́ВИЦЬКОГО СПОЖИ́ВЧОГО ТОВАРИ́СТВА БУДИ́НОК. Споруджений 1913—14 у с. Устивиці за проектом О. Г. Сластіона (див. *Сластіону О. Г. меморіальні дошки*). Виконаний в *українському архітектурному стилі*. Мав прямокутний план 21,5 × 7,1 м, в який було вписано

Устивиця. Будинок кредитово-кооперативного і споживчого товариств. Реконструкція.

приміщення кредитово-кооперативного і споживчого товариств. Включав невеликий актовий зал і кімнати, за суміжною стінкою було влаштовано великий склад для с.-г. реманенту і машин, вхід в який знаходився на пн. причілку. Гол. вхід з односхилим дашком над дверима підкреслювала декоративна вежа, увінчана високим із заломом наметовим дахом і шпилем, на якому були закріплені знаряддя селянської праці — коса і граблі. Будинок був виконаний у дерев. каркасних конструкціях. Зовні і зсередини стіни були потиньковані і побілені, на білому тлі виділялись дерев'яні віконні наличники і підкарнизні кронштейни. Дах вкривала черепиця. У 1920-і рр. перетворений на клуб, 1973 розібраний.

УСТИ́МІВКА — село Семенівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Вербки, Герасимівка, Єгорівка, Красне, Чапаєвка, Шепелівка. Розташ. на старому Ромоданівському шляху, біля з-ці Кременчук — Ромодан, на відстані 12 км від райцентру і залізнич. ст. Веселий Поділ. 780 ж. (1990). Виникла у 18 ст. і була власністю роду Сахно-Устимовичів. Устим Сахненко житель і військ. товариш Власівської сотні 13.I 1704 отримав від гетьмана Мазепи універсал, яким стверджувалася купівля у тестя Якова Скоробогатька хутора на Кагамлиці, з того часу став зватися У. Сахно-Устимовичі володіли У. до самої революції. У 1863 в У. Семенівської вол. Хорольського пов.— 561 ж., 65 госп-в, проводився один ярмарок на рік, діяла дерев. церква. У 1885 в селі — 833 ж., 128 господарств. 1886 відкрилося двокласне земське училище, в якому 1890 наліч. 43 учні. За даними перепису 1900 в У. 148 госп-в, 883 ж. 1905 тут відбувся виступ селян під керівництвом Е. Т. Омельченка. 1910 в У. 172 госп-ва, 1066 ж. Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1929 — організ. перші ТСОЗи «Хлібороб» і «Селянин», а в наступному році на їх основі були ств. колгоспи «Більшовик» та «Червона Зірка». У 1958 ці г-ва об'єдналися в один колгосп ім. Т. Г. Шевченка, в якому стали працювати жителі сіл Герасимівка, Саранчівка, Шепелівка. Під час нім.-фашист. окупації (вересень 1941 — вересень 1943) село було зруйноване і спалене вщент. Вціліли лише 10 будинків. У селі — колгосп ім. Т. Г. Шевченка (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дит. садок, Будинок культури (на 470 місць), б-ка (15,9 тис. од. зб.), кіноустановка. Братська могила рад. воїнів, загиблих 1943, і пам'ятний знак воїнам-односельцям, які полягли (189 чол.) під час Великої Вітчизн. війни. У 1967 споруджено пам'ятник Т. Г. Шевченку. Встановлено пам'ятник на могилі Героя Соц. Праці М. Ф. Кузьменко, яка жила і працювала в селі.

УСТИ́МІВСЬКИЙ ДЕНДРОПА́РК — дендрологічний парк респ. значення (з 1983). Розташ. у с. Устимівці Глобинського р-ну. Засн. 1893 місц. поміщиком, надвірним радником В. В. Устимовичем. У. д. є цінним маточним заповідником рідкісних дерев і чагарникових рослин і має важливе значення в зеленому будівництві та ліс. господарстві України. Парк поділено системою алей на 51 ділянку. В одній ростуть колекції дубів, у іншій — тополі, далі — гіркокаштани та ін. У кожній ділянці дерева й чагарники ростуть або окремими групами, між якими залишаються ділянки для газонів і галявин, або повністю займають всю площу. У 1964 колекція У. д. (без інтродукційного розсадника) налічувала 476 видів. Нині загальна кількість дерев і чагарників — понад 12 тис. Тут 74 види і форми хвойних порід

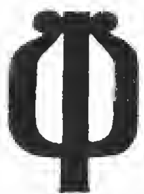
(серед них декоративні — ялина колюча сріблясга, сиза, Костера, різні види і форми туї). Із кипарисових особливий інтерес становить туя західна, або «дерево життя», завезена на Україну ще на поч. 19 ст. з Північної Америки. Туя західна колоновидна представлена 92 екземплярами, які ростуть на різних ділянках парку окремими рядами, групами й поодинці. Вік їх 70—75 р. Родина тисових представлена двома видами: тисом ягідним (європейським) і тисом гостроконечним (далекосхідним). Ростуть тополі різних видів (чорна, канадська, бальзамічна, пірамідальна тощо). Із родини горіхових — горіх волоський (грецький), чорний, маньчжурський, сірий та ін. Найціннішою з родини березових є ліщина деревовидна, або горіх ведмежий. З родини липових, крім звичайних видів липи-серцелистої і широколистої, ростуть європейська, кавказька, пухнаста, маньчжурська, біла і американська. З родини кактусових (тропічних рослин, які навіть не витримують півдня України і не ростуть у відкритому грунті, акліматизовано в СРСР лише понад 30 видів) в У. д. є 2 види опунції. У. д. перебуває у віданні Устимівської н.-д. станції Всесоюзного н.-д. ін-ту рослинництва імені М. І. Вавилова. Площа 8,9 га. У селі Устимівці — *Вавилову М. І. пам'ятник*.

УЧА́СНИКАМ РОСІ́ЙСЬКО-ЯПО́НСЬКОЇ І ПЕ́РШОЇ СВІТОВО́Ї ВО́ЄН ПАМ'ЯТНИК у с. Шилівці Решетилівського р-ну. Споруджено за рішенням громади на кошти жителів села у пам'ять про односельців, які загинули під час рос.-япон. війни 1904—05 і першої світової війни 1914—17. Пам'ятник складається з трьох блоків чорного і сірого граніту. Його основа — куб з сірого неполірованого граніту (0,65 × 0,65 × × 0,65 м). Середній блок чорного полірованого граніту (0,30 × × 0,60 × 0,65 м), такий же і верхній блок (0,60 × 0,50 × 0,30 м). Вінчає пам'ятник хрест (1,25 × × 0,60 м). На двох верхніх блоках пам'ятника з чотирьох боків викарбувані прізвища полеглих. Відкритий 1.V 1919. Під час Великої Вітчизн. війни пам'ятник був зруйнований. Після визволення села відновлений, у 1985 — реставрований.

УЧИ́ТЕЛЬСЬКІ СЕМІНА́РІЇ — навч. заклади для підготовки вчителів. Мали 4-річний курс навчання. До них приймалися юнаки не молодше 16 років всіх станів і віросповідань після складення вступних іспитів за програмою двокласних початкових училищ. Предмети викладання: закон божий, рос. і церковнослов'янська мови, арифметика, геометрія, рос. і заг. історія та географія, природознавство, малювання, чистописання, основи педагогіки, гімнастика, співи, музика, пед. практичні заняття, ручна праця. Практикувалися позакласні заняття з педагогіки, рос. літератури, історії, природознавства, фізики, музики і співів. Викладачами працювали випускники ун-тів, учительських ін-тів і гімназій. Утримувалися на держ. кошти.

На Полтавщині були відкриті Великосорочинська (1904), Лубенська (1911), Прилуцька (1915) і Полтавська (1916) семінарії. Велико-Сорочинська семінарія відкрита за ініціативою педагога Д. Ф. Ніколайчика, який став її директором. До 100-річчя від дня народження М. В. Гоголя їй було присвоєно ім'я письменника. При семінарії діяло двокласне зразкове початкове училище для 63 хлопчиків. У Великосорочинській семінарії навчався 121 учень, у т. ч. діти селян, козаків, міщан і цехових, почесних громадян і купців, духовенства, дворян. Організовувалися додаткові заняття з зоології, бота-

ніки, огородництва, бджільництва, землемірства. Ств. пед. музей. Містилася у власному приміщенні. На утримання державою виділялося 32 тис. крб., губернським земством — 3 тис. крб.; діяло Товариство допомоги вихованцям семінарії, гуртожиток на 65 чол., організовувалися курси для вчителів поч. шкіл, для учнів проводилися екскурсії до Полтави, Смоленська, Бородіно, Москви, Києва, Петербурга; Лубенська семінарія почала діяти з двокласним зразковим училищем для 48 учнів. У ній навчалося 116 учнів, у т. ч. діти селян, козаків, міщан і цехових, почесних громадян, купців і дворян. Були організовані додаткові заняття з бджільництва. Містилася у найманому приміщенні. На її утримання держава виділяла 33 тис. крб. Прилуцька семінарія була розрахована на 51 учня, серед них діти селян, козаків, міщан і цехових. Містилася у найманому приміщенні. На утримання держава виділяла 34,8 тис. крб.; Полтавська семінарія почала роботу 1916, хоча земство розпочало клопотання про її відкриття ще 1873 р.; 3-класна. Навчалося 23 учні, у т. ч. діти селян, козаків та ін. При семінарії були організовані додаткові заняття з садівництва, огородництва, ремесла по обробці дерева та палітурні роботи.

«ФАРМА́ЦІЯ» — полтавське виробниче об'єднання. Ств. 1978 як звичайна аптека. 1982 перетворена на аптеку лікарських рослин і препаратів з них. Розташ. на вул. Шевченка № 76.

ФЕДІЇ́ВКА — село Решетилівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Лучки. Розташ. на відстані 31 км від райцентру та за 8 км від залізн. ст. Решетилівка. 528 ж. (1990). За переписом 1859 на Федіївських хуторах наліч. 50 дворів, 476 ж. На час перепису 1900 у Ф.— 516 дворів, 2 церковнопарафіяльні школи. 1910 у Ф. Єлизаветівської волості — 108 г-тв, 669 ж. Частина жителів займалася ремеслами. За всесоюз. переписом 1926 — 145 г-тв, 672 ж.

У січні 1918 проголошено Рад. владу. Під час нім.-фашист. окупації (вересень 1941 — вересень 1943) гітлерівцями спалено всі громадські будівлі, будинки колгоспників. У Ф.— колгосп ім. С. М. Кірова (зерново-тваринницького напряму), неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, Будинок культури на 350 місць, б-ка (9876 од. зб.). Пам'ятники: С. М. Кірову (1967), на могилі рад. воїнів, полеглих 1943 під час звільнення Ф. Встановлено 9 мемор. плит, на яких викарбувано імена 125 полеглих на фронтах воїнів-односельців.

ФЕ́ДОРІВКА (Фидрівка) — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Лубенщина, Поділ та Попівка. Розташ. на правому березі р. Хоролу, за 50 км від райцентру та за 35 км від залізнич. ст. Ганівка. 652 ж. (1990). На карті Г. Л. де Боплана (серед. 17 ст.) позначена як нове поселення Фидрівка. Назву село одержало від першопоселенців на прізвище Фидрі. У травні 1658 село зруйнували кримські татари. З 1689 Ф. володів полковник Д. Апостол. За переписом 1729—30 у селі — 238 дворів. 1777 тут вже діяла церква (дата спорудження невідома). Ф. входила до складу Говтвянської сотні Миргород. полку. У 80-х рр. 18 ст. селом володіла внучка Д. Апостола Катерина — дружина полковника Кіндрата Битяговського. 1781 Ф. віднесена до Говтвянського пов. Київ. намісництва. 1787 тут записано 976 душ чол. статі. Селяни Ф. брали участь

у *Турбаївському повстанні 1789—93*. За переписом 1859 у Ф. Кременчуцького пов.— 226 дворів, 1191 ж., церква; у 1863 — 226 дворів, 1263 ж., відбувалося 2 ярмарки на рік. У 2-й пол. 19 ст. село відносилося спочатку до Броварківської, потім — до Крищківської волості Кременчуцького пов. 1881 збуд. нову дерев. на мурованому фундаменті Преображенську церкву, при якій існувала б-ка. 1882 відкрито земське уч-ще. 1900 у Ф. — 2 сільс. громади, в яких (з хуторами) налічув. 490 дворів, 2621 ж., відбувалося 4 ярмарки на рік. 1910 у Ф.— 429 дворів, 2554 ж., 3 парових млини з олійницями, просорушкою та сукновальнею. 4411 дес. землі належало графині Є. В. Капніст. Парові млини належали М. І. Вязьмітінову та О. М. Потьомкіну (мав тут також механічну майстерню). У грудні 1905 в селі стався сел. виступ.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У районі сіл Федорівки і Попівки діяла місцева партизан. група під командуванням П. А. Отришка. 1921—22 в селі ств. 2 артілі. 1923 організ. комсомол. осередок, 1924 — партійний. 7.III 1923 Ф. як центр сільради віднесена до Манжеліївського р-ну Кременчуц. округу. У 1926 в селі — 409 дворів, 1966 ж. У роки нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—26.IX 1943) гітлерівці стратили 5 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 235 чол., спалили млини, багато хат та госп. будівель. У Ф.— центр. садиба колгоспу «Перемога» (зерново-тех. напряму, тваринництво), відділення зв'язку та ощадбанку, с. ш., лікарня, дитсадок, клуб на 350 місць, б-ка (13 тис. од. зб.), музей на громад. засадах. Село електрифіковане 1956, радіофіковане 1957. Серед уродженців Ф.— укр. письменник і літературознавець Косарик-Коваленко Дмитро Михайлович, автор творів «Пушкін на Україні», «Пушкін, Шевченко, Горький в народних перекладах» (1937), «Давид Гурамішвілі» (1950) та ін. У с. Попівка народився Герой Рад. Союзу І. Ф. Литвиненко. У Ф.— братська могила рад. воїнів, загиблих 1943 під час визволення села від гітлерівців. Пам'ятник на честь воїнів-односельців, які полягли (160 чол.) під час Великої Вітчизн. війни. На тер. села та на його околицях виявлені залишки 6 поселень доби неоліту та бронзи, двох поселень черняхівської культури.

ФЕ́ДОРІВКА — село Карлівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. на березі р. Орчика, за 8 км від райцентру та за 2 км від залізнич. ст. Орчик. 2575 ж. (1990). Виникла наприк. 17 ст. на тер. Полтавської 1-ї сотні Полтав. полку. З 1-ї чверті 18 ст. у складі Карлівської вотчини належала рос. генералу І.-Б. Вейсбаху, потім — нім. ген. фельдмаршалу Б.-К. Мініху, з 1743 — графам Розумовським, з кін. 40-рр. 19 ст.— великій княгині Олені Павлівні, невістці Павла I, та її нащадкам. У селі містилося федорівське управительство Карлівської економії, якій належало 8766 дес. с.-г. угідь. За ревізією 1859 у Ф. налічув. 317 дворів, 1909 ж. У 1828 на кошти Розумовських споруджено муровану *Благовіщенську церкву*, при якій діяла церковнопарафіяльна однокласна жіноча школа. У 1900 у Ф. було 552 двори, 3120 ж., 2 земські і церковнопарафіяльна школи, лікарня, шпиталь, кілька крамниць. Відбувалося 3 ярмарки на рік. У 1902 стався сел. виступ.

Рад. владу проголошено в січні 1918. З березня 1923 Ф.— у складі Карлівського р-ну. 5169 ж. (1923). У 1924 ств. комуну «Червоний шлях», у 1925 — ТСОЗ «Новий шлях». Під час нім.-фашист. окупації (20.IX 1941—20.IX 1943)

Ф. була спалена. У селі — колгосп «Авангард» (м'ясо-мол. напряму, зернові і тех. культури), відділення зв'язку, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дит. садок, Будинок культури на 400 місць, клуб на 250 місць, 2 б-ки (35,6 тис. од. зб.), стадіон, поруч з яким 1969 закладено парк. Серед уродженців Ф.— льотчик-космонавт СРСР, двічі Герой Рад. Союзу Г. Т. Береговий; Герой Рад. Союзу В. А. В'язовський; голова колгоспу «Прогрес» (с. Лип'янка Карлівського р-ну), Герой Соц. Праці А. Л. Фисун. 1953 споруджено пам'ятник на могилі рад. воїнів, загиблих 1943 під час визволення села від гітлерівців; 1972 — пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим (362 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Біля села — залишки 17 курганів.

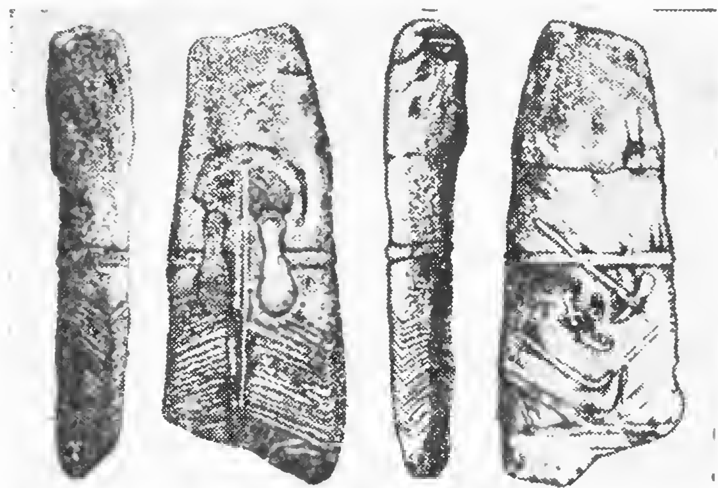
ФЕ́ДОРІВСЬКИЙ І́ДОЛ. Антропоморфна стела з гравірованими зображеннями на поверхні. Знайдена 1973 за 1,3 км на Пд. Сх. від с. Федорівки Карлівського р-ну, на лівому березі р. Орчика, неподалік від кургану. Це — пісковикова плита висотою 133 см, що зображає родоплемінне божество. Експонується у Полтав. краєзнавчому музеї.

ФЕДУ́НКА — річка в Полтав. обл. Тече тер. Шишацького р-ну.

ФЕДУ́НКА (кол. Туха, Тухи, Тух, Фідулка) — село Шишацького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Білаші, Зозулі, Мірошники, Раївка, Римиги. Розташ. за 18 км від райцентру та за 1,5 км від залізнич. роз'їзду Федунка. 613 ж. (1990). Виникла на поч. 17 ст. на стикові двох невеликих річок Тухової та Федунки. Вперше назва Тухи згадується в універсалі гетьмана І. Мазепи за 1699 та грамоті Петра І (1700). Входила до Яреськівської сотні Миргород. полку. З 1781 Ф.— у складі Говтвянського пов. Київ. намісництва, 278 хат; 1787—1097 чол., різного звання казенні люди, козаки і власники — кадет Андрій Забіла та його брати Олександр і Павло, військ. товариші Тимошенко і Сукач. 1795 — Катеринослав. намісництва, 1796 — Малорос., 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 у Ф. (село власницьке і козацьке) Миргород. пов.,—293 двори, 2494 ж., винокурний з-д, відбувалося 2 ярмарки на рік. 1900 у Ф. Яреськівської вол.— 194 двори, 1464 ж., сільс. громади (козацька, казенна і селян-власників), 2 школи — земська і грамоти. 1910 — 212 господарств, 1182 ж.

Рад. владу проголошено у 1918, тоді ж ств. комнезам. Навесні 1920 обрано Федунську сільс. Раду. За переписом 1926 Ф.— Шишацького р-ну Полтав. округу, 270 господарств, 1373 ж. Тепер у селі розташ. колгосп ім. Г. І. Котовського (зерново-тваринницького напряму), с. ш., дитсадок «Ромашка», Будинок культури на 250 місць, б-ка (9,8 тис. од. зб.). Встановлено пам'ятники: 1970 — В. І. Леніну, 1968 — Г. І. Котовському, 1957 — воїнам-односельцям, що полягли (109 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Братська могила рад. воїнів і партизанів, які загинули 1942—43. На тер. села знайдено римський денарій (срібна монета, чеканка якої почалася 269 до н. е.).

ФИЛЕ́ВА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Псла (бас. Дніпра).

Федорівський ідол. Лице, правий, зворотний і лівий бік.

ФИЛЕ́НКОВЕ — село Чутівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Березова, Козаче, Никонорівка, Щорсівка. Розташ. за 20 км від райцентру та за 8 км від залізнич. ст. Скороходове 943 ж. (1990). Перша згадка про хутір Ф. зустрічається на поч. 18 ст. Через Ф. проходив шлях із Рублівки до м. Валок. Прибл. 1816 на х. Филенків переїхав на постійне проживання І. Глазган з трьома синами Іваном, Андрієм та Федором. 1863 в Ф. було 7 дворів та 18 ж. Через 20 років на кошти селян була побудована церква із дуба на мурованому фундаменті, у 1884 відкрито першу школу з одним вчителем і 47 учнями. 1.IV 1902 відбувся виступ селян Ф. та сусідніх хуторів. 1910 у селі існ. двокласне уч-ще, яке утримувалося на сел. кошт.

Рад. владу проголошено у січні 1918. 1920 було ств. комнезам. До 1925 Ф. входило до складу Карлівськ. р-ну Красноград. окр. Потреби населення в товарах задовольняла кооперація, ств. в селі 1924. За переписом 1926 у селі Ф. Рублівського р-ну — 235 господарств, 1099 ж. 1927 організ. т-ва: с.-г. кредитне насінневе, скотарське, машинне. Через два роки на базі цих т-в було створено ТСОЗ; у січні 1930 — перші 3 колгоспи, які проіснували лише 3 місяці, а навесні того ж року організ. колгосп «Шлях Жовтня». Згодом побудовано сільмаг і с. ш., 1934 закладено парк. Під час нім.-фашист. окупації (3.X 1941—19.IX 1943) 120 чол. вивезено гітлерівцями на примусові роботи до Німеччини, 1943 село було спалене. Тепер у селі колгосп «Шлях Жовтня» (м'ясо-мол. та зернового напряму, тех. культури), який у 1956—57 був учасником ВСГВ, відділення зв'язку, ощадкаса, Будинок учителя, крамниця, с. ш., лікарня, дит. садок., Будинок культури на 400 місць, б-ка (17,3 тис. од. зб.). 1981 споруджено пам'ятник В. І. Леніну, 1956 — встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули під час оборони 1941 та визволення 1943 Ф. від окупантів, а також стели загиблим воїнам-односельцям, які полягли (220 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. 1990 встановлено плиту з іменами воїнів-визволителів Ф. у 1943.

ФІА́ЛКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Груні (бас. Дніпра).

ФІЛАТЕЛІ́Я НА ПОЛТА́ВЩИНІ. Започаткована 1868 випуском земською поштою марки Пирятинського повіту, а згодом ще 11 повітів Полтав. губ. За період до 1916 земські пошти видали 394 марки основних типів. Особливою увагою користується ювілейна серія з 7 марок на ознаменування 200-річчя Полтав. битви, а також унікальна марка 1912, на якій зображено вулицю села з хатами під стріхою та з стіжками сіна. Серед діячів земс. пошти значне місце належить голові управи П. П. Ганьку — відомому філателісту, автору книги «Земская почта Полтавского уезда» (1914). Марки всіх повітів Полтав. губернії увійшли до «Каталога земских почтовых марок», виданого 1925 Уповноваженим ВЦВК по філателії та бонах Ф. Г. Чучіним. Широкого розвитку набула філателія в повоєнні роки. У 50-х рр. у Полтаві та Кременчуці виникли гуртки філателістів, які згодом об'єдналися в міські т-ва. 1962 було офіційно зареєстровано Полтав. міське т-во колекціонерів, яке незабаром виросло до обласного. З нагоди 800-річчя Полтави (1974) видано марку № 4373, на блоці № 5126 (1980), траса руху Олімпійського вогню включає Лубни, Полтаву та Чутове. Полтавщині та відомим полтавцям присвячені десятки маркірованих конвертів, карток.

ФОЛЬКЛО́РНО-ЕТНОГРАФІ́ЧНІ АНСА́МБЛІ Полтавщини. Почали відроджуватися з поч. 60-х рр. На поч. 1990 у Полтав. області наліч. 520 Ф.-е. а., у яких брало участь 3037 чол. Це, як правило, невеликі колективи (до 12 чол.), які виконують обрядові пісні, щедрівки, колядки, веснянки, петрівки та ін. укр. нар. пісні. Серед цих колективів є родинні ансамблі (80), хори-ланки (100), фольклорні колективи за фахом (24), ансамблі простих музик (180), ансамблі нар. інструментів (20), молодіжні фольклорні ансамблі (50). Найкращі з них удостоєні звання «народних»: 1) Ф.-е. а. Тишківського центрального сільс. Будинку культури Лубен. р-ну. Засн. 1981. Керівник — Н. І. Самійленко. З 1985 — народний. Дипломант всесоюз. і респ. конкурсів. 2) Ф.-е. а. Героя Соц. Праці Н. П. Мороз з Солоницького сільс. клубу Лубен. р-ну. Засн. 1973. З 1981 — народний. Дипломант всесоюз. і респ. конкурсів. 3) Ф.-е. а. Веселоподільського сільс. Будинку культури. Засн. 1960. Керівник — Г. М. Наухатько. З 1985 — народний. Дипломант всесоюз. і респ. конкурсів.
4) Хор-ланка буряководів колгоспу «Маяк» Сазонівського сільського Будинку культури Оржицького р-ну. Засн. 1970. Керівник — засл. працівник культури УРСР Герой Соц. Праці А. Д. Юрченко. З 1977 — народний. Дипломант Першого Всесоюз. фестивалю нар. творчості трудящих. 5) Фольклорний ансамбль нар. інструментів «Лучанські барви» с. Луки Лохвицького р-ну. Засн. 1982. Керівник — І. І. Козаченко. З 1987 — народний. Дипломант республіканських конкурсів.
6) Ф.-е. а. Сасинівського сільс. Будинку культури Пирятинського р-ну. Засн. 1975. Керівник — Т. М. Гузевська. З 1987 — народний. Дипломант конкурсів.

Вулиця Кобеляцька
(тепер — Фрунзе) у Полтаві.
Фото поч. 20 ст.

«ФОНТА́Н» — оздоровлювально-спорт. комплекс, розташ. на березі р. Ворскли між смт Нові Санжари і с. Клюсівка. Засн. 1958 як піонертабір ім. Павлика Морозова тресту «Полтаванафторозвідка», з 1969 — під сучасною назвою. З 1978 піонертабір «Ф.» належить об'єднанню «Полтавнафтогазгеологія», з 1986 — оздоровлювально-спорт. комплекс.

ФРУ́НЗЕ ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Кобеляцька, з 1923 — Троцького; Жовтневий р-н) — від вул. Радянської до виходу на трасу Полтава — Кременчук. Назв. 1925 на честь Фрунзе Михайла Васильовича (1885—1925) — рад. парт., держ. і військ. діяча. Н. у м. Пішпек (тепер м. Бішкек, Киргизстан) в сім'ї військового фельдшера.
Учасник Жовтневого повстання 1917 в Москві. 1918—20 — командуючий 4-ю армією Сх. фронту, Пд. групою Сх. фронту, Туркестанським і Пд. фронтами. З грудня 1920 — уповноважений Реввійськради на Україні, командуючий збройними силами України і Криму. Водночас із лютого 1922— заст. Голови Раднаркому УРСР, заст. голови Укр. Економ. Ради. 1924—25 — заст. голови і голова Реввійськради СРСР, заст. наркома і нарком у військ. і мор. справах СРСР, одночасно нач. штабу РСЧА. Безпосередньо керував бо-

см проти махновців під с. *Демидівкою* Решетилівського р-ну. Бував на Полтавщині, зокрема, 1921 виступав у Полтаві на мітингу в Жовтневому парку, 1922 взяв участь у випуску курсантів Полтавської піхотної школи. Ф. в. — одна з найдовших і найдавніших у місті. По ній проходив шлях на Кобеляки, звідки первісна назва. У 19 — на поч. 20 ст. на Ф. в. були розташовані *Всіхсвятська церква*, Т-во взаємного кредиту, «Гранд отель», *Петропавлівська кірха*, губернська тюрма та ін. Вулиця реконструйована у 80-х рр. 20 ст. До неї прилягає *Полтавський парк ім. І. П. Котляревського*, на тер. якого знаходяться *Котляревського І. П. могила*, *Солдатської Слави меморіальний комплекс*. На Ф. в. — з-д «Електромотор» (№ 155), НДІ «Емальхіммаш» (№ 153), полтав. відділення Укр. НДГРІ (н.-д. гірничорудного ін-ту, № 149), технікум рад. торгівлі (№ 100), с. ш. № 23 і 27, Полтавський культурний міський центр (№ 49) та ін. Іл. — табл. XII, XIV.

ФРУ́НЗЕ М. В. ПА́М'ЯТНИКИ. Встановлено на честь Фрунзе Михайла Васильовича (див. *Фрунзе вулиця*). 1) У с. Біляках Семенівського р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті, нижня частина якого облицьована метлаською плиткою. Висота — 5,9 м. Відкрито 1969. 2) У с. Жуках Білицької селищної Ради Кобеляцького р-ну. Висота — 4,1 м. Відкрито 1967. 3) У с. Малютинцях Пирятинського р-ну (скульп. М. Короткевич, арх. Є. Фуклева). Відкрито 1982. 4) У с. Нелюбівці Диканського р-ну. Бетонне погруддя на цегляному постаменті. Висота 5,95 м. Відкрито 1968. 5) У с. Олександрівці Гребінківського р-ну. Відкрито 1967. 6) У с. Оленівці Козельщинського р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 4,3 м. Відкрито 1967. 7) У смт Решетилівці. Знаходиться на місці бою підрозділів Червоної Армії, керованих М. Фрунзе, з загонами Махна (15.VI 1921). Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 3,2 м. Відкрито 1965. 8) У с. Фрунзівці (кол. Миколаївка і Троїцьке) Глобинського р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 5,4 м. Відкрито 1967.

ФРУ́НЗІВКА (кол. Миколаївка, Троїцьке, Троїцьке-Миколаївське) — село Глобинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Сиротенки. Сучас. назва — з 1922. Розташ. біля р. Манжелії (прит. Псла), за 31 км від райцентру та за 20 км від залізнич. ст. Рублівка. 871 ж. (1990). Засн. під назвою Миколаївка в серед. 18 ст. миргород. полковником В. П. Капністом (батьком рос. поета В. В. Капніста; див. *Велика Обухівка*) і названа на честь М. В. Капніста (брата поета). У 1795 Миколі Капністу в М. належав маєток і 608 душ кріпаків. 1833 на кошти поміщиці Маври Капніст споруджено муровану Троїцьку церкву з дзвіницею. З того часу село стало називатися Троїцьким, але часто паралельно вживалася й перша назва. За переписом 1859 записане як село Троїцьке Кременчуц. повіту, у якому — 127 дворів, 846 ж. У 60-х рр. 19 ст. належало поміщику М. М. Котляревському. 1863 село записане в алфавітному списку нас. пунктів Полтав. губ. під назвою Миколаївка, у якому — 127 дворів, 899 ж., винокурний з-д, відбувалося 2 ярмарки на рік. Пізніше було віднесено до Манжеліївської волості. 1.III 1883 відкрито земське нар. училище, при церкві існувала б-ка. 1900 у селі була сільс. громада селян-власників, яка наліч. 272 двори, 1788 ж. Відбувався один ярмарок на рік. У

1910 — 323 двори, 2371 ж., діяв паровий млин.
Рад. владу проголошено в січні 1918. 7.III 1923 с. Фрунзівку як центр сільради віднесено до Манжеліївського р-ну Кременчуц. округу. 2067 ж. (1923). До складу сільради на той час входили хутори Бабки, Василежине, Даниленка, Михайлики, Штепи. 1926 у селі — 465 дворів, 2364 ж. З серпня 1928 Ф. увійшла до складу новоутв. Великокринківського р-ну. 1928 ств. машинно-тракторне товариство, згодом — ТСОЗ «Червона зірка», що 1930 переходить на статут с.-г. артілі. За переписом 1939 у селі — 1690 ж. У період нім.-фашист. окупації Ф. (14.IX 1941—25.IX 1943) гітлерівці стратили 23 жителі села, вивезли на примусові роботи до Німеччини 100 чол., спалили громадські будівлі та 408 хат. У Ф.— центр. садиба колгоспу ім. М. В. Фрунзе (зернові і тех. культури, тваринництво), відділення зв'язку та ощадбанку, будинок побуту, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (12,6 тис. од. зб.), історико-краєзнавчий музей на громад. засадах, парк. Село радіофіковане 1954, електрифіковане 1961. 1971 збуд. дорогу з твердим покриттям. Серед уродженців села — укр. живописець Шаповаленко Іван Савелійович (Шаповалов, 1820—90) — кріпак П. М. Капніста, що 1836 одержав відпускну, навч. у петерб. АМ та Римській академії св. Луки; козак П. Ф. Чайка (дід композитора П. І. Чайковського; 1765—69 навч. у Київ. академії); доктор істор. наук, ген.-майор С. Ф. Найда (1903—83); Герой Рад. Союзу І. Г. Чорноволенко (1921—43). Пам'ятники: воїнам-односельцям, що загинули (140 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1959), М. В. Фрунзе (1969). У Ф. знаходиться братська могила рад. воїнів, які полягли 1941 при обороні та 1943 при визволенні села від гітлерівців (24 чол.).

ФУ́РМАНОВУ Д. А. ПА́М'ЯТНИК у с. Жоржівці Шишацького р-ну. Встановлено 1972. Ім'я письменника носив місцевий колгосп. Фурманов Дмитро Андрійович (1891—1926) — рос. письменник, учасник 1-ї світової і громадян. воєн. У 1919—21 — комісар 25-ї Чапаєвської дивізії. Автор повісті «Червоний десант», романів «Чапаєв» і «Заколот». Залізобетонний бюст висотою 1,2 м розміщено на постаменті висотою 2,65 м.

ФУ́РСІВЩИНА — ручай у Полтав. обл., права прит. р. Тарапуньки (бас. Дніпра).

Х

ХАЛАБУ́ДНОГО Я. Р. МОГИ́ЛА у с. Жуках Полтав. р-ну. Халабудний Яків Романович (1897—1946) — укр. різьбяр, майстер нар. мистецтва УРСР (з 1936), член Спілки рад. художників України (з 1938). Учень Федора Коваля. Автор тематичних скульптур, декоративних тарілок (з ховрашками, 1936), мисників, поличок, оздоблених традиційним полтав. різьбленням. Твори зберігаються у музеях Києва, Полтави. Його роботи експонувалися на Всесоюз. виставці с.-г. і кустарно-пром. 1923 у Москві (почесний диплом), першій виставці укр. нар. мистецтва 1936 у Києві (друга премія), міжнар. 1937 у Парижі (золота медаль). Похований на кол. Покровському кладовищі.

ХАЛАМЕНЮКУ́ О. Й МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у м. Кременчуці. Встановлена на місці будинку (вул. Халаменюка № 8), в якому до 1940 жив Халаменюк Олександр Йосипович (1918—45) — Герой Рад. Союзу. Н. у м. Кременчуці. Після закінчення уч-ща працював на ХТЗ. З 1939 — в армії,

учасник рад.-фінляндської війни. Звання Героя Рад. Союзу удостоєний 1945 (посмертно) за особисту хоробрість і відвагу, вміле керівництво танковою групою. Ім'я героя носить вулиця міста. Дошка — мармур, відкрита 1985.

ХАЛТУ́РІНЕ (Мартинівське і Цехмістерівське управительства) — селище Карлівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані селища Вакулиха, Красне (Червоний Маяк), Тишенківка, Шевченка та с. Мар'янівка. Сучасна назва — з 1957. Розташ. за 22 км від райцентру та залізнич. ст. Карлівка. 1878 ж. (1990). З 1-ї чверті 18 ст. ці землі належали до Карлівської вотчини генерала І.-Б. Вейсбаха, потім — ген.-фельдмаршала Б.-К. Мініха, 1743 були пожалувані імператрицею Єлизаветою Петрівною графу О. Г. Розумовському. Після смерті останнього на поч. 70-х рр. 18 ст. перейшли до його брата, останнього гетьмана України К. Г. Розумовського. 1849 Карлівський маєток купила велика княгиня Олена Павлівна. Ні Мартинівка, ні Цехмістрівка як самостійні поселення на той час не значилися. З 2-ї пол. 19 ст. ця тер. віднесена до складу Піщанської волості Костянтиноград. повіту. У 80-х рр. 19 ст. у центрах Мартинівського та Цехмістерівського управительств з'являються невеликі поселення. Навесні 1902 у Карлівській економії стався ряд сел. виступів, для придушення яких та охорони шести управлінь у Цехмістрівку прибула рота солдатів. За переписом 1910 у Мартинівському управительстві —14 дворів, 64 ж.; у Цехмістерівському—24 двори, 153 ж. У 1911 —14 на тер. Цехмістерівського управительства власники Карлівської економії — герцоги Мекленбург-Стрілицькі та принцеса О. Г. Саксен-Альтенбурзька засн. Мартинівський цукрозавод (діяв до 1918). Рад. владу проголошено в січні 1918. Тоді ж хутори на тер. управительств віднесено до Мар'янівської сільради Конградського, потім — Красноград. повіту, з березня 1923 — до Карлівського р-ну Красноград. округу, з червня 1925 — Полтав. округу (існ. до вересня 1930). У жовтні 1925 була відроджена Мартинівська цукроварня. У 20-х рр. на землях кол. управительств був організ. радгосп по вирощуванню цукр. буряка для цукрозаводу, який у 30-х рр. об'єднався з заводом у єдиний цукрокомбінат ім. С. М. Халтуріна (Халтурінський цукрокомбінат). При ньому були відділки: Халтурінський, Вакулівський, Тишенківський та Шевченківський. На поч. Великої Вітчизн. війни обладнання з-ду було евакуйовано в тил країни. У період нім.-фашист. окупації (20.IX 1941—20.IX 1943) гітлерівці розстріляли 5 жителів села, вивезли на примусові роботи до Німеччини більше 170 чол., спалили значну частину села. 13.IV 1957 с-ще Халтурінського цукрозаводу Мар'янівської сільради віднесено до категорії робітн. селища і назване Халтуріне. На тер. селища знаходяться: цукрозавод та радгосп цукрокомбінату ім. С. М. Халтуріна, відділення зв'язку та ощадбанку, АТС, радіовузол, будинок побуту, лазня, с. ш., лікарня, фельдшерсько-акушерський пункт, аптека, 2 дитсадки, клуб на 450 місць з кіноустановкою, б-ка (16,5 тис. од. зб.). Серед уродженців селища — Герой Соц. Праці Є. М. Золотарьов. Пам'ятники: В. І. Леніну (1953); воїнам-односельцям, що полягли (249 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни; на братській могилі рад. воїнів, які загинули (20 чол.) під час визволення Х. 1943 від гітлерівців (обидва — 1956).

ХАРКІВЕ́ЦЬКИЙ АМА́ТОРСЬКИЙ ТЕА́ТР. Ств. 1903 А. Ю. Тесленком у с. Харківцях Лох-

вицького повіту. Розпочав свою діяльність п'єсою М. Кропивницького «Невольник». Комісія по організації народних розваг при Народному домі, до якої звернувся за дозволом на влаштування вистави Архип Юхимович, доручила режисеру *Лохвицького аматорського театру* М. М. Дьякову ознайомитись зі складом сільських акторів, допомогти їм костюмами й реквізитом з фондів Нар. дому і взяти на себе керівництво виставою. Тесленко виконав роль сліпого Степана, на яку в пресі були схвальні відгуки (він як артист міг би зробити «честь будь-якій, навіть і не сільській сцені» — газ. «Полтавский вестник», 1903). А. Тесленко написав для театру п'єси «Горобина ніч» (текст втрачений), «Не стоїть жить». Архип Юхимович надсилав свою п'єсу для ознайомлення М. Кропивницькому. У репертуарі театру були також п'єси Карпенка-Карого, Кропивницького, Островського та ін. драматургів.

ХАРКІВЦІ — село Гадяцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бутовичеське, Кияшківське та Круглик. Розташ. за 18 км від райцентру та за 20 км від залізнич. ст. Гадяч. 903 ж. (1990). Згадуються в істор. джерелах 2-ї пол. 17 ст. Належали до Рашівської сотні Гадяцького полку. Універсалом гетьмана І. Мазепи віддані судді І. Кореневському, потім перейшли на ранг полковим осавулам І. Воронченку та Г. Крисі, а універсалом гетьмана І. Скоропадського від 1712 Х. віддані гадяцькому полковому осавулі М. Стишевському, з 1764 значаться за рашівським возним Павловським. За переписом 1859 Х. (село власницьке, казенне і козацьке) Гадяцького пов. Полтав. губ., 162 двори, 1315 ж., дерев. Різдва Богородиці церква (1780, нова 1889). 1900 у Х. Рашівської вол.— 257 дворів, 1749 ж., діяли земська і школа грамоти, 2 сільс. громади (козацька і селян-власників). 1910 — 280 дворів, 1688 ж., посівів — 1174 дес.

Рад. владу проголошено у січні 1918. Х. стали центром сільради. Під час нім.-австр. окупації 1918 у Х. діяла підпільна група. 1923 село віднесено до Гадяцького р-ну Роменського округу, 1956 ж. 1926 організ. артіль «Шлях до соціалізму», з 1931 діє семирічна школа. Під час нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—13.IX 1943) гітлерівці розстріляли 15, вивезли на примусові роботи до Німеччини — 114 жителів. У селі діяла партизан. група. Тепер тут розташ. центр. садиба колгоспу ім. В. І. Чапаєва (зерново-буряківничого напряму), неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 300 місць, б-ка (12,7 тис. од. зб.). У Х. мемор. комплекс: 2 пам'ятники (обидва — 1954) на братській могилі рад. воїнів, які загинули під час визволення 1943 села від нім.-фашист. загарбників, і в честь воїнів-односельців, що полягли (264 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни, обеліск (1987) борцям за владу Рад.

ХАРКІВЦІ — село Лохвицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Архипівка та Западинці. Розташ. в долині р. Лохвиці (притоки р. Сули), за 6 км від райцентру і за 18 км від залізнич. ст. Сула. 621 ж. (1990). Відомі з серед. 17 ст. (позначені на карті Г. Л. де Боплана як значний нас. пункт). З 1648 Х. входили до Лохвицької сотні. У 80-х рр. 17 ст. селом володів сотник А. Гамалія, 1712 — осавул Гадяцького полку. З 1781 — у складі Лохвицького пов. Черніг. намісництва. 1792 в Х.— 769 козаків і 125 залежних селян. З 1796 — Малорос., 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 у Х. (село власницьке та козацьке) 290 дворів, 1568 ж., дерев.

Троїцька церква (1876), при ній б-ка, церковнопарафіяльна школа та школа грамоти. 1900 — 333 двори, 1396 ж. Під час революції 1905—07 відбулися селянські заворушення, в яких взяв участь й укр. письменник А. Ю. Тесленко (див. також *Харківецький аматорський театр*). 1910 — 341 двір, 1927 ж., орної землі 2167 дес., посівів — 1797 дес.

Рад. владу проголошено у січні 1918. У 1920 ств. КНС, 1921 — т-во споживчої кооперації, 1926 — комсомол. осередок, у 1927 — ТСОЗ, 1932 — парт. орг-цію. Навесні 1931 ств. с.-г. артіль «Червоний вартовий», а влітку того ж року — с.-г. артіль ім. А. Ю. Тесленка, які згодом об'єдналися в один колгосп під назвою «Червоний вартовий». 1934 він був поділений на три колгоспи. У роки нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—13.IX 1943) гітлерівці стратили 6, вивезли на примусові роботи до Німеччини бл. 200 жителів. У селі діяла підпільна парт. група, два члени якої загинули в боротьбі з окупантами. Тепер у Х. розташ. центр. садиба колгоспу ім. А. Ю. Тесленка (зерново-тваринницького напряму), відділення зв'язку, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, комплексний приймальний пункт, Будинок культури на 300 місць, б-ка (9 тис. од. зб.), *Тесленка А. Ю. музей*. Уродженцями Х., крім А. Ю. Тесленка, є драматург О. Ф. Коломієць (автор п'єс «Фараони», «Голубі олені», «Дикий Ангел», «Камінь русина», «Злива»), вчені-біологи О. П. Діброва і П. П. Діброва, засл. учитель УРСР Я. Г. Діброва. На *Тесленка А. Ю. могилі* встановлено погруддя письменника. 1958 — пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, що полягли при обороні 1941 і визволенні 1943 села від нім.-фашист. загарбників, та воїнам-односельцям, які загинули (214 чол.) на фронтах Вел. Вітчизн. війни.

ХАРКІВЦІ — село Пирятин. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Високе, с-ще Вишневе, Ролаш. Поблизу р. Удаю, за 11 км від райцентру. 901 ж. (1990). Засн. в 15 ст. козаками. Входило до Пирятин. другої сотні Лубен. полку. З 1781 село Пирятинського повіту, 264 хати. 1787 у Х.— 797 ж. У 1859 Х.— село панське і козацьке, 267 дворів, 1754 ж., церква. У 1900 належали до Пирятин. волості, 412 дворів, 2035 ж., земська школа, дерев. Архістратиго-Михайлівська церква (1878). При церкві була б-ка, церковнопарафіяльна школа, два земських нар. училища та церковнопарафіяльне попечительство. У 1910 — 443 двори, 2585 ж. Основні заняття населення: теслярство, столярство, ткацтво, шевство тощо.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1923—25 в Х.— 2494 ж. Під час нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—18.IX 1943) до Німеччини вивезено 222 чол., розстріляно 16 ж. У Х.— колгосп ім. Г. Димитрова (рільничо-тваринницького напряму), с. ш., Будинок культури на 250 місць, б-ка (9892 од. зб.), у с-щі Вишневе — лікарня. У селі — пам'ятник Г. Димитрову (1967); надгробки (1957) на братській могилі рад. воїнів, які загинули (86 чол.) при обороні 1941 і визволенні села 1943 від гітлерівців, та пам'ятник воїнам-односельцям, що полягли (171 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ХАТКИ́ — урочище біля с. Куйбишевого Шишацького р-ну поблизу р. Псла. Мальовнича місцевість. Є дубові гаї, зарості верболозу, ростуть осика, тополі, клени. Багато видів птахів, в т. ч. карликовий підорлик і пугач. Водяться дикі кабани і кози, лосі, лисиці, зайці. 1905 в Х. була збуд. *Коро-*

ченка В. Г. дача. Поблизу розташ. дачі лікаря О. О. Волкенштейна (чоловіка революц. народниці Л. О. Волкенштейн), Кістяківських [Кістяківський Олександр Федорович (1833—1885) — укр. історик права, вчений-криміналіст, автор праці «Права, за якими судиться малоросійський народ»; його сини: Кістяківський Володимир Олександрович (1865—1952) — фізико-хімік, акад. АН УРСР (з 1919), акад. АН СРСР (з 1920) та Кістяківський Богдан Олександрович — учений-фізик, на поч. 20-х рр. виїхав за кордон].

ХИЛЬКІ́ВКА — село Хорольського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане село Григорівка. Розташ. за 17 км від райцентру і за 12 км від залізнич. ст. Хорол. 717 ж. (1990). Виникло наприкін. 18 ст. Назва села походить від прізвища поміщика Хилькевича. На 1863 у Х. Хорольського пов.— 51 двір, 442 ж., мурована церква, збуд. на кошти власника села. 1890 в Х. було 89 дворів та 521 ж., на кошти земства збуд. лікарню і початкову школу. У довіднику «Малороссия» за 1903 згадується маєток поміщика П. Г. Афанасьєва на хуторах Горохівщина і Тернівщина при с. Хильківка Хорольського пов., в якому був з-д чистокровних рисистих і робочих коней. 1910 — 106 дворів, 699 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. З весни до осені 1918 село було захоплено денікінцями. Весною 1919 утв. 4 земельні громади, 1920 — об'єдналися в одну. 1928 організ. колгосп «Ленінський шлях». Перший трактор у селі з'явився 1932. У 1940 працювало від МТС 6—8 тракторів, були 2 автомашини, 2 молотарки. Діяли 2 поч. і семирічна (1926) школи, лікарня, сільс. клуб, б-ка. Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—18.IX 1943) понад 100 чол. було вивезено до Німеччини. На 1990 у селі колгосп «40-річчя Жовтня» (м'ясо-мол. та зернового напряму), с. ш., лікарня, дитсадок. Будинок культури (на 400 місць), б-ка (13 429 од. зб.). Пам'ятник (1971) воїнам-односельцям, які загинули (161 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

«ХИМЕ́РА». Літ. гурток, який діяв 1918—23 у Полтаві.

ХИТЦІ́ВСЬКЕ ГОРОДИ́ЩЕ 10 — 1 пол. 13 ст. Розташ. в ур. Коломак, за 2,5 км на Пд. від с. Хитців Лубенського р-ну, на правому березі р. Сули. Виявлене в кін. 19 ст. О. І. Лютецьким, обстежувалося 1945 Ф. Б. Копиловим, 1971 М. П. Кучерою і О. В. Сухобоковим. Серед знахідок — шиферні пряслиця, залізне вістря стріли, великий рибальський гачок, кістяний гребінь. Знахідки зберігаються в Ермітажі, ІА АН України, Полтавськ. краєзнавчому музеї.

ХИТЦІ́ВСЬКЕ ПОСЕ́ЛЕННЯ 5— 1 пол. 8 ст. Знаходиться за 0,7 км на Пд. та Пд. Зх. від с. Хитців Лубенського р-ну в ур. Шимбереве, біля підніжжя правого берега р. Удай. Досліджувалося 1973—76 Є. О. Горюновим. Пл. 0,4 га. Серед знахідок виявлені уламки і цілі форми ліпних глиняних горщиків, сковорідок, покришок, глиняні прясла тощо. Колекція зберігається у Петербург. відділенні ІА АН (Москва). За 30—50 км на Пд. від Х. п. розташований курганний могильник давньоруського городища в ур. Коломак, що складається з 29 насипів висотою 0,25—1,2 та діаметром 5—11 м.

«ХЛІБОРО́Б» — перша на Наддніпрянській Україні газета укр. мовою; видавалася у листопаді — грудні 1905 в Лубнах на кошти укр. громади. Вийшло 5 номерів; четвертий номер був конфіскований владою, після 5-го номера газета була заборонена. Тираж 5 тис. примірників. Редактор — М. Шемета.

ХЛОНЬ О. І. МОГИ́ЛА у с. Великих Будищах Диканського р-ну. Хлонь Олександра Іванівна (1891—

1980) — укр. килимарниця, майстер нар. мистецтва УРСР (з 1936), відомий фахівець фарбування вовни. Н. у Великих Будищах. Навчалася у своєї матері Тетяни Кононенко (1850—1942). Працювала в артілі ім. 14-річчя Жовтневої революції. Учасниця Першої виставки укр. нар. мистецтва 1936 в Києві. Похована на кладовищі Троїцької церкви.

ХМЕЛЕ́ВСЬКОГО ФОТОАТЕЛЬЄ́ у Полтаві. Фотоательє фотографа художника Йосипа Целестіановича Хмелевського (1849—1924). Працювало у Полтаві на вул. Олександрівській у буд. № 46 з 1875 (за ін. даними — з 1880). Син польс. шляхтича і рос. дворянки Хмелевський 1875 переїхав з Петербурга до Полтави, де мешкали батьки його дружини. Відкрите в Полтаві фотоательє було на той час одним з найкращих у Росії. Роботи Хмелевського «на полтавську тематику» експонувалися на багатьох вітчизн. і міжнар. виставках, де одержували високі нагороди, їх охоче публікували журнали Росії. За знімками Хмелевського надруковані цілі серії поштових листівок «Типи Малоросії» і «Краєвиди Полтавщини». Хмелевський — автор-видавець фотоальбомів «Гоголь на Родине» і «Земский дом в Полтаве». У нього знімалися В. Короленко, П. Мирний, Г. Мясоєдов, М. Скліфосовський, а також велика група діячів культури, що приїжджали 1903 на відкриття *Котляревському І. П. пам'ятника* (Л. Українка, М. Коцюбинський, Г. Хоткевич, В. Стефаник, О. Пчілка, М. Старицький, В. Самійленко та ін.).

ХМЕЛЬНИ́ЦЬКОГО БОГДА́НА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (Ленінський р-н) — від вул. Пролетарської до просп. Вавилова. Наз. на честь Хмельницького Богдана (Зіновія) Михайловича (бл. 1595—1657) — гетьмана України (з 1648), держ. діяча і полководця. У липні 1650 Б. Хмельницький перебував на Полтавщині. Відвідав Полтаву, Миргород та ін. міста. 17.VIII 1650 з Миргорода написав листа до путивльського воєводи С. Прозоровського про врегулювання торгових взаємин.

Вулиця прокладена у 20—30-х рр. 20 ст. у заплаві р. Ворскли на тер. кол. Кінноярмаркової площі, де відбувався кінний ярмарок, яким починався *Іллінський ярмарок*. У 60—70-х рр. опрацьовано проект нового житл. р-ну Левада, за яким ведеться забудова 5—9-поверховими будинками на намивних територіях. У Кобеляках встановлено *Хмельницькому Богдану пам'ятник*.

ХМЕЛЬНИ́ЦЬКОМУ БОГДА́НУ ПА́М'ЯТНИК у м. Кобеляках. Встановлено в парку 300-річчя возз'єднання України з Росією. Залізобетонна скульптура на гранітному постаменті. Висота — 5,5 м (скульптор І. П. Кавалерідзе). Відкрито 1962.

ХОДО́СИХА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Псла (бас. Дніпра).

ХОЗОВЕ́ЦЬ — річка в Полтав. обл., прит. р. Шишацької Говтви.

«ХОЗЯ́ЙСТВО ПОЛТА́ВЩИНЫ». Щомісячник Полтав. губекономнаради. 1921—24 видавався у Полтаві.

«ХОЗЯ́ЙСТВО РОМЕ́НЩИНЫ». Журнал Роменської повітової наради. 1922 видавався у м. Ромнах.

ХОЛО́ДНА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Довж. 14 км, площа бас. 97,4 км². Тече тер. Семенівського та Хорольського районів.

ХОЛО́ДНИЙ. Ручаї у Полтав. обл. 1) Права прит. р. Будакви (бас. Дніпра). Тече тер. Гадяцького р-ну. 2) Ліва прит. р. Сгогнівки (бас. Дніпра). Тече тер. Кременчуцького р-ну.

ХОМУТЕ́ЦЬ — річка в Полтав. обл., права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Довж. 22 км, площа бас.

85,1 км². Похил річки 1,5 м/км. Ширина річища 2 м. Боліт 1,3 км². Тече тер. Миргород. р-ну. На березі Х.— с. Хомутець.

ХОМУТЕ́ЦЬ — село Миргородського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Довгалівка і Малі Сорочинці. Розташ. у межиріччі р. Хоролу і р. Хомутець, за 18 км від райцентру і залізнич. ст. Миргород. 3082 ж. (1990). Засн. у 16 ст. миргород. козаками. 9.XII 1620 польс. король Сигізмунд III віддав Миргород з хут. Хомутець шляхтичу Івану Чернишевському, але 1621 їх захопив черкаський староста Костянтин Вишневецький (дядько й опікун Ієремії Вишневецького). Польс. суд присудив ці володіння королю, який 21.VIII 1621 віддав їх Бартоломею Обалковському. Але К. Вишневецький не підкорився рішенню суду і до визвольної війни укр. народу 1648—54 Х. був у числі його володінь. Наступний власник — хомутецький сотник, пізніше — миргород. полковник Павло Апостол, який 1659 був наказним гетьманом. Населення Х. брало участь у повстанні 1657—58 під проводом М. Пушкаря. У 1689 Данило Апостол (згодом — гетьман Лівобережної України) одержав на Х. універсал гетьмана І. Мазепи. Козаки Хомутецької сотні брали участь у Північній війні 1700—21. За даними перепису 1729—30 у Х.—478 дворів. 1774 село відвідав у складі наук. експедиції рос. вчений-природознавець, член Петерб. АН А.-Й. Гільденштедт (1745—81). 1782 у селі налiч. 8051 ж. На поч. 19 ст. господарем Х. став рос. письменник, історик і дипломат І. М. Муравйов-Апостол (нащадок Д. Апостола по жіночій лінії). Сім'я Муравйових-Апостолів дала трьох видатних діячів декабристського руху — братів Іполита Івановича (1806—26), Матвія Івановича (1793—1886) та Сергія Івановича (1795—1826). У Хомутецькому маєтку бували П. І. Пестель, М. П. Бестужев-Рюмін, М. І. Лорер, М. С. Лунін та інші декабристи (див. *Декабристи на Полтавщині*).

Хомутець. Колишній палац садиби Муравйових-Апостолів (тепер ветеринарно-зоотехнічний технікум).

У маєтку Муравйових-Апостолів була велика б-ка класичної і нової л-ри, багаторічні комплекти вітчизн. та іноз. журналів. У 1884 маєток перейшов до С. К. Гартінга, який одружився з вихованкою В. І. Муравйова-Апостола. За переписом 1859 в Х. було 596 дворів, 3378 ж., 2 церкви, суконна ф-ка, щороку відбувалося 3 ярмарки (у 1863 — 4 ярмарки на рік). 1863 тут сталося селянське заворушення, викликане незгодою селян сплачувати дуже великі грошові податки на землю. У 1754 полковником М. Д. Апостолом (сином Д. Апостола) була збудована мурована Троїцька церква з дзвіницею, 1883 освячена Покровська дерев'яна церква з дзвіницею, при якій діяли б-ка і жіноча школа грамоти, у 1892 — дерев. *Воскресенська церква* (при ній теж була б-ка). 1884 в приміщенні, спорудженому на кошти поміщиці Муравйової-Апостол, відкрито земську школу. З 1891 діяла земська лікарня. У 1888 та 1889 Х. відвідав А. П. Чехов. Він хотів придбати тут хутір, заснувати «літературну колонію» і побудувати лікарню, але ці задуми не здійсни-

лися. Влітку 1889 він «відкрив» у Х. талановитого майстра гончарної справи П. І. Калашника, вироби якого потім експонувалися в різних музеях країни. За переписом 1900 містечко Хомутець Хомутецької волості Миргород. повіту з прилеглими хуторами поділялося на козацьку і селянську сільські громади. Селянська наліч. 570 дворів, 3176 ж. У козацькій громаді було 139 дворів, 1093 ж. У Х. діяли земська та церковно-парафіяльна школи, відбувалося 5 ярмарків. 1902 відкрито земську бібліотеку-читальню, на поч. 20 ст.— зразкову майстерню рогових виробів (див. *Ремісничі навчальні заклади*). За даними 1910 в Х.— 854 двори, 4542 ж. Діяло два парових млини. У 1901 в Х. був ств. революц. гурток. У грудні 1905 селяни вчинили напад на маєток Гартінга; були викликані війська, найактивніших учасників заарештовано й кинуто до в'язниці. У 1913—14 в селі споруджено *Хомутецького кредитно-кооперативного товариства будинок*.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1920 засн. перше колективне господарство «Червона нива» і ТСОЗ «Колосок». На базі поміщицького маєтку відкрито прокатний пункт допомоги селянам с.-г. машинами, худобою, насінням; у кол. будинку Муравйових-Апостолів відкрито одну з перших на Україні агропрофшколу з 3-річним терміном навчання. У 1921 ремісники-одинаки, що були зайняті у виробництві рогових виробів (бл. 600 чол.), створили артіль «Гребінець». Вишивальниці об'єдналися в артіль ім. Н. К. Крупської. З 7.III 1923 Х. віднесено до Попівського р-ну Лубен. округу (існували до 1930). Тут з прилеглими хуторами наліч. 5252 ж. Діяли абонент Миргород. телефонної станції, поштове відділення. У 1929—30 виникло кілька ТСОЗів. Протягом 1930 організ. два колгоспи — ім. Т. Г. Шевченка та «Наша праця». У 1940 колгосп ім. Шевченка був учасником Всесоюзної с.-г. виставки у Москві. На початку Великої Вітчизн. війни для боротьби з ворогом у Х. було організовано партизан. групу (40 чол.) на чолі з командиром Г. І. Іващенком та комісаром П. С. Вовком, яка входила до миргородського партизан. загону «Перемога». У лютому 1942 велика група партизанів попала в оточення і загинула. За період нім.-фашист. окупації (15.IX 1941—18.IX 1943) гітлерівцями було страчено 54 жителі села, вивезено на примусові роботи до Німеччини 230 чол. Відступаючи, фашисти знищили колгоспне майно, ферми, худобу. У селі — колгосп ім. Т. Г. Шевченка (м'ясо-мол. та зерново-тех. напрямів), дільниця Миргород. ф-ки «Україна», відділення зв'язку, с. ш., *Хомутецький ветеринарно-зоотехнічний технікум*, мед. комплекс на 50 ліжок, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, клуб на 400 місць, 3 б-ки (95 тис. од. зб.), *Хомутецький історичний музей* (7,5 тис. експонатів). Пам'ятка архітектури 2-ї пол. 18 ст.— палац *Муравйових-Апостолів садиби*. У ньому 1975 на честь 150-річчя повстання відкрито музей декабристів; на тер.

Хомутець. Будинок культури.

Хомутецького парку (засн. на поч. 19 ст., площа 77 га) знаходяться три дуби, які посадив І. М. Муравйов-Апостол на честь своїх синів-декабристів. Уродженцями Х. є: рос. вчений в галузі ветеринарії А. І. Петров (1779—1849); мінний машиніст панцерника «Потьомкін», учасник повстання у червні 1905 Г. Т. Стриж; укр. рад. письменник В. Г. Безорудько (1913—85); доктори біол. наук І. Г. Верещака, І. Г. Вивалько, І. М. Захарченко (1907—76); ген.-лейтенант Рад. Армії С. А. Лаврик (1902—87); Герой Соц. Праці К. І. Гулій. Пам'ятники: на братській могилі партизанів і підпільників, що загинули 1941—43 (1957), та на честь воїнів-односельців, які полягли (478 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1967). На пн. околиці Х. знайдено крем'яний ніж доби бронзи та залізні наконечники стріл і списа. Відомі знахідки посуду черняхівської культури. Деякі з них зберігаються в нар. музеї. На Сх. та Пд. від села на землях колгоспу ім. Шевченка знаходяться залишки 12 курганів. Іл.— табл. XXIV.

ХОМУТЕ́ЦЬКИЙ ВЕТЕРИНА́РНО-ЗООТЕХНІ́ЧНИЙ ТЕ́ХНІКУМ. Ств. 1920 в кол. палаці *Муравйових-Апостолів садибі* як агропрофшкола з однорічним (з 1927 — трирічним) терміном навчання. 1930 школа була перетворена на технікум свинарства. 1933 при технікумі ств. навчально-виробн. г-во і він став наз. Хомутецький зоотехн. технікум. 1956 відкрито заочне відділення по спеціальності зоотехнія. У 1957—66 технікум готував зооветтехніків. З 1960 — сучасна назва. З 1967 почав готувати вет. фельдшерів, у 1970—82 — зоотехніків-організаторів. 1990 технікум готує фахівців з трьох спеціальностей: зоотехнік-організатор, зоотехнік і ветеринарний фельдшер.

На фасаді будинку технікуму встановлено меморіальну дошку декабристам. Іл.— табл. XXIV.

ХОМУТЕ́ЦЬКИЙ ІСТОРИ́ЧНИЙ МУЗЕ́Й в с. Хомутець Миргород. р-ну. Був відкритий в одній з кімнат сільс. Будинку культури 1965. У 1970 музей перенесено в окремий будинок, де він розмістився в п'яти кімнатах.Наліч. понад 7 тис. експонатів. Експозиція відображає історію краю від найдавніших часів (кам'яного віку) до сучасних подій в житті с. Хомутець. Частина експозиції відведена речам з маєтку декабристів Муравйових-Апостолів (див. *Муравйових-Апостолів садиба*) — книжки, чорнильниця, стінний годинник тощо. Значна увага приділена односельцям — учасникам Великої Вітчизн. війни 1941—45. У 1982 музею присвоєно звання народного.

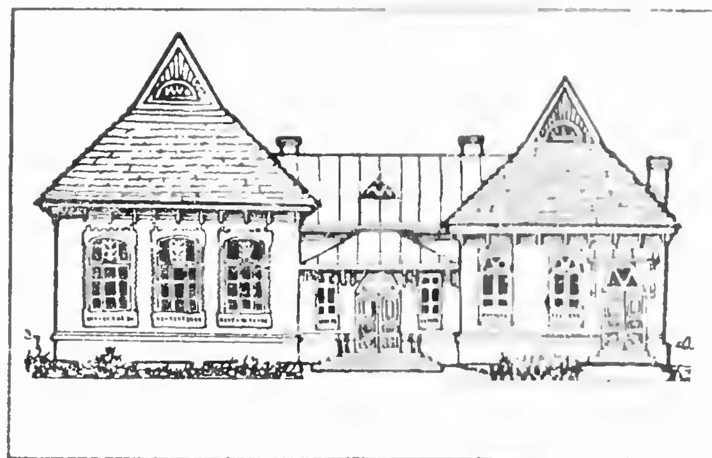
ХОМУТЕ́ЦЬКИЙ ПАРК — пам'ятка садово-паркового мистецтва респ. значення (з 1960). Розташ. у с. Хомутці Миргород. р-ну. Засн. на поч. 19 ст. на тер. *Муравйових-Апостолів садиби*. Ростуть липа, граб, береза віком понад 200 р., дуб черешчатий — дуб-трійця, посаджений І. М. Муравйовим-Апостолом на честь своїх синів-декабристів. На тер. Х. п. є став із штучними острівцями. В одному з приміщень палацу, розташ. на тер. парку, міститься присвячена декабристам частина експозиції *Хомутецького історичного музею*. Х. п. перебуває у віданні *Хомутецького ветеринарно-зоотехнічного технікуму*. Площа парку 77 га. Іл.— табл. XXIV.

ХОМУТЕ́ЦЬКОГО КРЕДИ́ТОВО-КООПЕРАТИ́ВНОГО ТОВАРИ́СТВА БУДИ́НОК. Споруджено 1913—14 у с. Хомутці за проектом інж. М. І. Єлагіна і художника О. Г. Сластіона в *українському архітектурному стилі*. Включав зал для проведення зборів, ділові приміщення кредитово-кооп. товариства і бібліотеку. Кожна частина мала свої окремі входи

і, водночас, приміщення сполучались між собою всередині, що сприяло доцільному їх використанню. Зал прикрашали великі вікна з лучковими перемичками і зубчастим цегляним обрамуванням. Бібліотечна частина дістала вікна трапецієвидної шестикутної форми. Над входами на кронштейнах були влаштовані нависаючі дашки, що значно пожвавило фасад. Великої виразності будинку надавав силует дахів, на двох бічних частинах останній було вкрито черепицею, тому він був вищим, а в середній частині покрівля була залізна і тому нижча. Карниз по всьому периметру підтримували кронштейни-коники. У 20-х рр. перебудований під клуб.

ХОРІШКИ — село Козельщинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Вільне (кол. Зайці), Глибока Долина, Загребля, Костівка, Пашенівка (Пашенна), Прилипка, Юрки, Юрочки. Розташ. за 20 км від райцентру та за 20 км від залізнич. ст. Козельщина. 929 ж. (1990). Вперше Х. згадуються в документах 1600, мали 50 хат і належали польс. шляхтичам Ліщинським. 1625 їх купили Немиричі за 200 тис. польс. злотих. З 1648 Х. ввійшли до складу Говтвянської сотні Миргород. полку. Належали Юрію Немиричу — укр. магнату, козацькому полковнику. Походив з новгородського бояр. роду, який в 15 ст. переселився у Велике князівство Литовське, де одержав великі маєтності на Україні. Навчався в Голландії, Англії, Франції, написав кілька трактатів з філософії і богослов'я. На поч. визв. війни укр. народу 1648—54 втік з Чернігівщини, де теж були його маєтки, до Польщі і боровся проти повсталого народу. У серпні 1649 перейшов на бік Б. Хмельницького, який закріпив за ним усі його володіння на визволених укр. землях. Ю. Немирич був послом Б. Хмельницького у Швеції і Трансільванії. Після смерті гетьмана разом з І. Виговським був одним з активних учасників переговорів з Польщею, результатом чого було укладення *Гадяцького договору 1658*. Від І. Виговського одержав підтвердження на маєтності на Лівобереж. Україні, в т. ч. й Хорішки. У вересні 1659 Немирич був убитий білоруськими селянами під час нар. повстання. 1691 говтвянським сотником призначили М. І. Остроградського, який захопив частину земель з Х. За переписом 1726 у Х. Говтвянської сотні Миргород. полку наліч. 112 дворів посполитих. У 1729 — 107 дворів. 1745 Х. належали миргород. полковому обозному Федору Москову. 1659 — 1764 — входили до складу Полтав. полку, 1764—84 — Новосанжарського повіту Новорос. губ. У 1781 Х. наліч. 188 хат, у т. ч. виборних козаків — 72, козаків-підпомічників — 12, посполитих — 104. 1784—96 Х.— Катеринослав. намісництва, 1796—1802 — Говтвянського повіту Малорос. губ., а з 1802 — Кобеляцького повіту Полтав. губ. Х., записані як козацьке поселення, були володінням підполковниці Г. І. Сушкової. У селі діяли кінний з д донської породи, вели-

Хомутець. Будинок кредитово-кооперативного товариства. Реконструкція.

кої рогатої худоби — угорської та волоської, а також овечий з-д. Тут же були кінний з-д місцевої та англ. породи і з-д великої рогатої худоби угорської та волоської порід титулярного радника Федора Маслова (можливо, Москова). За переписом 1859 Х. мали 390 дворів, 3549 ж. Тут знаходилося волосне правління, відбувався 1 ярмарок на рік. Після сел. реформи 1861, у березні 1862, хорішківці відмовилися підписати уставні грамоти в маєтках поміщиків Сушкова та Потоцького. У зв'язку з цим мировий посередник просив вислати в Хорішки два ескадрони солдатів. 1882 на кошти Сушкової споруджена мурована Миколаївська церква з окремою дерев. дзвіницею. За переписом 1900 у Х. Хорішківської волості Кобеляцького пов. знаходилася козацька сільс. громада, до якої входили також козаки прилеглих хуторів, 567 дворів, 4067 ж., церковна бібліотека, 2 церковнопарафіяльні школи та 1 земська. У користуванні громади було озеро. Відбувалося 2 ярмарки на рік.

З поч. революції 1905—07 у Х. проводять активну антиурядову агітацію серед селян К. Ф. Стешенко, який до 1905 працював у Полтав. залізнич. майстернях, звідки був звільнений за революц. діяльність і, повернувшись додому, працював слюсарем в економії Потоцьких поблизу Х., а також місцеві жителі Д. Г. Маляров, Я. Д. Харченко та ін. У лютому 1905 пристав Кобеляц. повіту повідомив, що в Х. поширювалися листівки РСДРП. У зв'язку з оголошенням царського маніфесту 17 жовтня 1905 в Х. відбулися багатолюдні мітинги. 17.XI 1905 зібралося близько 500 жителів. Революц. заворушення у селі було придушено за допомогою поліції та військ. частин. У серпні 1907 поліція в жителя Х. Ф. К. Голобородька виявила підпільну друкарню, де друкувалися листівки. На 1910 у Х. (з хут. Гончарівки) — 286 дворів, 1574 ж., був млин з паровим двигуном. Частина населення займалася ремеслами. У серпні — вересні 1917 селяни Х. разом з селянами Бригадирівки самовільно захопили 97 дес. землі Козельщинського Різдвяно-Богородицького жін. монастиря.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У квітні того ж року село захопили нім.-австр. окупанти. Кол. боєць одного з червоногвард. загонів В. Г. Литовченко ств. підпільну групу, а у травні організував партизан. загін з 130 чол., який розгромив ворожий підрозділ. 1921 організувався комсомол. осередок, який очолив В. Бистров. Наступного року ств. клуб, при якому діяв драмгурток.

7.III 1923 Х. віднесено до Бригадирівського р-ну Кременчуц. округу. За даними на 17.XII 1926 у Х.— 324 двори, 1515 ж. До складу сільради входили хутори Десятини, Костівка, Низька Вакулівка, Пашенна, Поділ та однойменний хут. Хорішки. У лютому 1931 буряковиробниче кооперат. т-во реорганіз. у с.-г. артіль «Єдиний шлях». У 1932—33 внаслідок голоду населення зменшилося на кілька сот чоловік. 1936 організ. Хорішківську МТС, перші 33 трактори якої вийшли на поля весною 1937. У селі діяли паровий млин, олійниця. Працювали лікарня, с. ш., клуб, б-ка. У період нім.-фашист. окупації (15.IX 1941—25.IX 1943) гітлерівці стратили 4 жителі села, одного з них спалили живим. Вивезли на примусові роботи до Німеччини 73 чол., спалили колг. будівлі, 495 хат жителів села. 16.V 1959 Хорішківську і Юрківську сільради об'єднано в одну — Хорішківську з центром у Х. У 1958 Хорішківську МТС реорганіз. в РТС, а з червня 1961— у відділення «Сільгосптехніки».

У Х.— центр. садиба колгоспу «Перемога» (зерново-буряко-тваринницького напряму), млин і

олійниця, ремонтна майстерня Козельщинського РТП, заготпункт, дільниця РЕС. Відділення зв'язку, АТС, радіовузол, відділення ощадбанку, с. ш., дільнична лікарня, вет. дільниця, дитсадок «Сонечко», Будинок культури на 450 місць із постійнодіючою кіноустановкою та спортзалом, 6 ка (15,4 тис. од. зб.), будинок побуту, сільський історико-краєзнавчий музей. Уродженцем Х. є Скаба Андрій Данилович (1905—86) — парт. і держ. діяч УРСР, історик, акад. АН УРСР (з 1967). Закін. 1925 Полтав. пед. технікум. Був на викладацькій і парт. роботі, 1959—68 — секретар ЦК Компартії України, 1968—73 — директор Ін-ту історії АН УРСР. У с. Пашенна (тепер Пашенівка) нар. М. В. Остроградський (1801—61) — укр. математик, акад. Петерб. АН (з 1830). У Пашенівці — *Остроградського М. В. могила.* 1974 у Хорішківській с. ш., що носить його ім'я, обладнано музей М. В. Остроградського. У с. Юрках нар. І. А. Миленький — Герой Рад. Союзу (1945), укр. письменник А. В. Головко (1897—1972). У грудні 1977 на місці його хати відкрито *Головку А. В. пам'ятний знак.* У цьому ж селі нар. Протопопов Віктор Павлович (1880—1957) — укр. психіатр, акад. АН УРСР (з 1945), засл. діяч науки УРСР (з 1934). Після закінчення Військово-мед. академії (1906) працював у Петербурзі, Харкові (1923—44), Києві (з 1944). У Хорішківській с. ш. навчалися письменники — у 20-х рр. Д. М. Косарик-Коваленко та 1929—30 Олесь Гончар, який, зокрема, у листі-відповіді до учениці цієї школи Л. Мошенської писав: «...Хорішки, далекі мої Хорішки на березі Псла! Ніколи вони не забудуться, як перші радощі життя і перші його гіркоти. Там знав дружбу, там уперше прокинулася любов до літератури, любов на все життя...»

У Х. мемор. комплекс — братська могила рад. воїнів, які загинули при обороні 1941 і визволенні 1943 села від гітлерівців, та пам'ятник воїнам односельцям, які полягли (145 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957). На сільс. кладовищі 1957 встановлено обеліск на братській могилі борців за владу Рад, полеглих 1919—20.

На околиці с. Юрки є неолітичне поселення. На Пд. та Пд. Сх. від села збереглися залишки 6 курганів висотою 4—5 м, один з них носить назву Гостра Могила. У с. Прилінка кургани (32) епохи бронзи (2 тис. до н. е.).

ХОРО́Л — річка у Сум. і Полтав. областях, права прит. р. Псла (бас. Дніпра). Довж. 308 км (в межах Полтавщини — 241 км), площа бас. 3870 км². Тече тер. Гадяцького, Миргородського, Семенівського, Хорольського, Глобинського районів. Живлення переважно дощове. Використовують для водопостачання і зрошування. На Х.— м. Миргород.

ХОРО́Л — місто, районний центр, розташ. на правому березі р. Хоролу. 14 936 ж. (1990). Перша згадка про Хорол є у духовній Володимира Мономаха (1083), у якій записано, що в тому році гна-

Хорол. Успенський собор. Фото 1908.

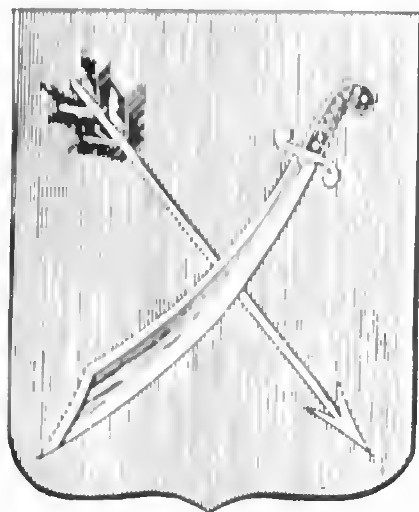
ли половців за Хорол. Назва міста походить від назви річки, що у буквальному розумінні означає «швидкий». Давній Х. містився на високих горбах правого берега тоді повноводної ріки, мав оборонне значення. Місто було свідком кривавих сутичок слов'ян з кочовиками 1107, 1111, 1185, 1215. У 1362 Х. з прилеглими селами підпав під владу Великого князівства Литовського; після Люблінської унії 1569 — до Речі Посполитої. З 1648 Х.— сотенне містечко Миргород. полку, яке наліч. 1279 госп-в. У 1781 Х. став повітовим містом і входив спочатку до Київ., з 1795—до Катериносл. намісництва (див. *Хорольська фортеця 17—18 ст.*). Всіх жителів у Х. на 1787—2436 чол. статі, у т. ч. священослужителів і церковнослужителів — 27, купців — 23, городян — 153, різночинців — 91, козаків — 730, селян казенного відомства — 147, поміщицьких — 1014, різночинських і козацьких підсусідків — 251. 6 дерев. церков, у т. ч. одна кладовищенська; відбувалося 4 ярмарки на рік (Миколаївський за два тижні до 3.V, Петропавлівський — 29.VI, Успенський — 15.VIII, Введенський —21.XI). З 1796 Х.— у складі Малорос., 1802 — Полтав. губ. У 1-й пол. 17 ст. місту надано *Хорола герб*. 1802 Х. займав площу 442 дес., 3583 ж. У місті діяло 9 кустарних виробництв, 2 цегельні, 3 солодовні, 4 пивоварні, 2 винокурні, 3 водяні млини, 24 вітряки, щотижня — 2 базари, 4 ярмарки на рік. 1779—90 споруд. *Миколаївську церкву*, 1808 — *Успенський собор*, 1821 — *Воскресенську церкву*. 1813 засн. приватне уч-ще, через два роки — двокласне чоловіче уч-ще, 1835 — парафіяльне. У цих закладах навчалося 310 дітей. Діяло 3 лікарні, жителі Х. передплачували 43 газети й журнали. 1859 Х.— повітове місто, 605 будинків, 3726 ж., поштова станція, 2 муровані і 3 дерев. церкви, єврейський молитовний будинок. 1897 в Х.— 7218 ж., 1905 — 7957 ж. Протягом 1905 в Х. відбувалися мітинги, демонстрації. Хорольські робітники брали участь у Жовтневому загальному політ. страйку 1905. У 1910 у Х. наліч. 1421 господарство, 7931 ж., 3 парових млини, 1 парова олійниця, пивоварний з-д, цегельний з-д, 2 друкарні. У квітні 1917 в Х. виникла робітнича Рада. Влітку 1917 відбувся повітовий з'їзд Рад. Того ж року ств. *Хорольський музей* імені В. П. Бірюкова. У 1917 місто складалося із двох кварталів, наліч. 878 будинків, 4344 ж. Передмістя: ур. Зубанівка і Кирстівка. 25 січня 1918 з'їзд місц. Рад проголосив Рад. владу на Хорольщині. 5.XI 1920 Х. відвідав Голова ВУЦВКу Г. І. Петровський. У квітні 1920 відбувся повітовий з'їзд, а в січні 1921—IV Хорольський з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. У 1922 в Х.— 10 943 ж. У липні 1925 Х. віднесено до розряду міст. У 1925—26 в місті почали працювати підприємства місцевої пром-сті — 3 мех. млини, олійниці, хлібобулочні цехи, чоботарня, пошивочні майстерні, електростанція, з'явились нові підприємства по переробці с.-г. сировини (харчокомбінат). Було налагоджено видобуток торфу, виробництво черепиці, комишитових плит, збільшилося виробництво

Хорол. Воскресенська церква. Фото поч. 20 ст.

цегли. 1930 ств. артіль «Червона борозна», у 1931 — МТС, збудовано новий радіотрансляційний вузол. У 1939 почав діяти механічний завод. 1940 відкрито народний робітничий театр. Міська б-ка налічує понад 30 тис. томів, історико-краєзнавчий музей, с. г. технікум, середня, неповна середня і початкова школи, вечірня школа робітничої молоді, школа механізації, бух. і мед. школи. Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941 — 19.IX 1943) в місті діяв партизан. загін. У Х. фашисти створили табір смерті *«Хорольська яма»*, в якому загинули тисячі людей. Тепер у Х. — 14 пром. підприємств, молококонсервний комбінат дитячих продуктів ім. XXVI з'їзду КПРС та мех. завод, будинок побуту, 3 с. ш., муз., спорт. школи, радгосп-технікум механізації і електрифікації с. г., сільс. професійно-тех. уч-ще, автошкола ДТСААФ, 6 дитсадків, Будинок піонерів та школярів, станція юних натуралістів та юних техніків, Будинок культури на 350 місць, кінотеатр «Жовтень», районна лікарня, районна і дитяча бібліотеки, краєзнавчий музей. Уродженцями Х. є укр. і рос. фольклорист та літературознавець М. А. Цертелев (Церетелі; 1790—1869); укр. поет-пісняр і педагог А. М. Заїка; укр. нарисовець В. М. Мисюренко; Герой Рад. Союзу М. П. Леуцький (1913—45). У вересні 1837 під час відвідування України по дорозі з Одеси в Х. побував рос. поет В. А. Жуковський (1783—1852; див. „*Жуковського В. А. щоденники*“). У 1820 і 1824 в Х. побував О. С. Пушкін. У Хорольському повіт. уч-щі 1819—22 навч. укр. поет-романтик, байкар і фольклорист Л. І. Боровиковський (1806—89), тут він провів останні роки свого життя (див. *Боровиковського Л. І. могила*). 3.X 1962 у Х. побували укр. поет А. С. Малишко (1912—70), укр. композитор П. Майборода та укр. письменник М. Шеремет. З Х. пов'язане творче життя укр. рад. журналіста і гумориста Ю. І. Ляпая. У с. ш. № 2 працювали засл. учитель УРСР, критик, журналіст і краєзнавець К. О. Ходосов та укр. гуморист М. Б. Кудін. У місті виходить райгазета «Вісті Хорольщини». У Х. встановлено пам'ятники на братських могилах жертв нім. фашизму 1941—43, 1949; 1957 (обидва реконстр. 1982) та пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли під час Великої Вітчизн. війни. 1955 встановлено пам'ятник на могилі червоногвардійців (загинули 1918 і 1919); 1971 — Ф. Е. Дзержинському, 1979 — В. І. Леніну, 1972 — пам'ятний знак Трудової Слави — трактор «Універсал». Встановлено мемор. дошки: 1968 — на будинку, де містився 1920 волосний комітет комсомолу; 1967 — на будинку, де проходив 1919 перший волосний з'їзд Рад Хорольщини; 1983 — на будинку, де виступав 1920 Г. І. Петровський; 1967 — на будинку, в якому нар. і жив Герой Рад. Союзу Н. А. Леуцький (1912—40). Див. цикл ст. на термін «хорольський».

ХОРО́ЛА ГЕРБ. Наданий у 1-й пол. 17 ст. На щиті у червоному полі схрещені вістрями донизу золота шабля і стріла. Затверджений 1782. Уніфікований 1857 за систе-

Герб Хорола.

ною Б. Ф. Коне (див. *Герб*). Існував до 1917.

ХОРО́ЛА ПЛА́НИ. У 1787 для істор. топографічного опису Київ. намісництва виконано схематичний малоформатний дрібномасштабний ілюмінований план повітового міста Хорол. Він орієнтований по сторонах світу, у нижній частині аркуша має лінійний масштаб, справа від якого — «Описание строений» на 7 пунктів. Рельєф і гідрографію показано схематично. Нанесено земляний вал одноподільної міської фортеці на мису при впадінні в р. Хорол струмка Лагодина. Хрестиками показані собор, три парафіяльні церкви та одну на міському кладовищі. Позначені дороги на Говтву, Городище, Лубни і в хутори, а також планування: на центр. мису — порядкове, близьке до регулярного, навколо — радіальне. На лівобережжі р. Хорола показане с. Вишняки. На плані також позначено торгову площу в межах фортеці та присутствені місця на зх. від неї. 1802 у складі «Атласа Малороссийской губернии» на окремому аркуші у прямокутній рамці виконано план міста Хорола — ілюмінований, дрібномасштабний, орієнтований по сторонах світу (Пн. — справа). Заголовок — у верхній частині аркуша, справа — герб міста, у правому нижньому куті — пояснення з 9 пунктів та лінійний масштаб у саженях. На плані заливкою зображено дуже складну гідрографічну мережу — заболочену заплаву р. Хоролу з численними протоками, старицями, озерами, островами; відмивкою і штриховкою зображено рельєф і характер рослинності (поля, сади, заболочені луки). Планування і трасування укріплень показано докладніше, ніж на попередньому плані. Земляний вал мав 6 брам. Гол. вулиця проходила вздовж водорозділу центр. мису, з обох боків цієї вулиці у фортеці стояли торгові ряди. Тут же був дерев'яний собор, а трохи східніше — мурована парафіяльна церква. З окремих споруд на плані відзначені 4 корпуси присутствених місць, кілька притулків, парафіяльні церкви у Вишняках та на ін. передмістях, кузні на березі річки при полтав. дорозі. Через заплаву р. Хоролу прокладено дві довгі греблі. Невеличкими греблями був перегачений у 4 місцях струмок Лагодин. Позначено також шляхи на Лубни й Чернігів, Полтаву, Кременчук. Зберігаються у Публічній б-ці ім. Салтикова-Щедріна (Петербург). 1805 Полтав. губерн. креслярнею під керівництвом М. Амвросимова розроблено новий план м. Хорола на засадах класичної регулярності. Присутствені місця і торгові ряди проектувалися на тер. кол. фортеці, земляні вали якої підлягали знесенню. Нові вулиці були запроектовані ортогональною мережею з прямокутними кварталами. Центр. площу розпланували у пн. частині фортеці, вона мала ромбовидні обриси. На Пд. околиці міста визначено 2 ярмаркові площі. План опублікований у ПСЗ, протягом 1-ї пол. 19 ст. був частково здійснений — переплановано міський центр. Планування кол. передмість не зазнало змін. Див. також ст. *Плани міст Полтавщини.*

ХОРО́ЛЬСЬКА ФОРТЕ́ЦЯ 17—18 ст. Виникла на поч. 17 ст., як укріплене ядро Хорола. Розташ. на мисоподібному пагорбі правого берега р. Хоролу, при впадінні в неї струмка Лагодина. Абриси Х. ф. наближалися до трикутника. У 17 — 1-й пол. 18 ст. укріплення складалися із земляного валу, рову, палісадової огорожі та дерев'яних башт, кількість яких становила, ймовірно, 7—8. Заг. довжина укріплень, згідно *Хорола плану* 1787 сягала 800 саж. Всередині містилися дві дерев. церкви, будинки сотенних і місцевих установ, торгові ряди, школа, шпиталь, громадські й приватні

двори. У 2-й пол. 18 ст. Х. ф. занепала. Збереглися залишки земляних укріплень. Див. також *Оборонне будівництво.*

«ХОРÓЛЬСЬКА ЯМА» (Дулаг № 160) — нім. фашист. табір для військовополонених Червоної Армії у м. Хоролі. Існував з 20 вересня 1941 по 15 вересня 1943. У шести з відомих братських могил покоїться прах від 91,5 до 100 тис. радянських громадян — чоловіків і жінок, комуністів і безпартійних, уродженців різних міст і сіл СРСР. В Акті комісії по розслідуванню військ. злочинів від 1.X 1943 зазначено: безпосередніми винуватцями знищення людей в «Х. я.» є гебітскомісар Ейзенах, начальник гестапо Дітман, комендант Зінгер, єфрейтор. Нідерайн (у 1942 нагороджений Залізним хрестом), фашист. лікарі Фрюхте і Шредер та ін.

За життя в'язнів «Х. я.» вели боротьбу рад. патріоти П. П. Лисенко, М. А. Радченко, вчителька М. Г. Яцун, інженер І. М. Шевченко, в'язні: архітектор А. Ф. Оверчук, лікар Л. В. Орловський. Спец. загін майора І. М. Пураса вивів на волю до 70 військовослужбовців з числа командного складу, вчених і творчої інтелігенції. Багато з них дісталися рад. тилу і воювали до кінця війни. Табір смерті не розкрив до кінця всю таємницю трагічної загибелі рад. людей. Колишній в'язень художник О. Різниченко написав картину, на якій зобразив, як фашисти глумилися над полоненими, нацьковуючи на них собак, б'ючи нагаями. Ця картина була направлена в Нюрнберг. Чимало страшних сцен зобразив художник Є. С. Кобитєв у картинах-етюдах: «До останнього подиху» і «Люди, будьте пильні», а також у книзі «Хорольська яма». Про табір смерті «Х. я.» письменник М. Дубов написав повість «Біля самітнього дерева».

ХОРÓЛЬСЬКЕ ВИ́ЩЕ ПОЧАТКÓВЕ УЧИ́ЛИЩЕ чоловіче. Засн. 1913. Містилося у власному приміщенні. Мало 4 класи. Приймалися діти 10—13 років обох статей, що закінчили початкову школу. Утримувалося за рахунок держави і плати за навчання. Учнів — 120 (1916). Учителями працювали випускники учительських ін-тів, Миргородської школи малювання.

ХОРÓЛЬСЬКЕ ПОВІТÓВЕ УЧИ́ЛИЩЕ. Засн. 1813 для підготовки дітей всіх станів до вступу в гімназії. Спочатку мало дворічний, з 1833 — трирічний курс навчання. 1844—45 учнів, у т. ч. 26 — діти дворян та обер-офіцерів, 1 — духовенства, 3 — купців, 15 — податних станів; 1860 — 49 учнів, 1864 — 63 учні. 1861 при уч-щі відкрито недільну школу, 1865 б-ка уч-ща перетворена на публічну. 1877 Х. п. у. реорганізована на 2-класне міське уч-ще. У Х. п. у. навчалися Й. В. Варвинський (1811—78) — лікар, проф. Моск. ун-ту Л. І. Боровиковський (1806—89) — укр. поет, етнограф і філолог.

ХОРÓЛЬСЬКЕ РЕÁЛЬНЕ УЧИ́ЛИЩЕ. Засн. 1908. Мало 7 класів з одним підготовчим. Містилося у власному приміщенні. 1913 — 215, 1915 — 290, 1917 — 337 уч-

Хорол. Пам'ятник жертвам німецького фашизму.

нів, у т. ч. 52 — діти селян, 120 — козаків, 82 — міщан і цехових, 24 — почесних громадян і купців, 10 — духовенства, 33 — особистих дворян і чиновників, 16 — родових дворян. Утримувалося за рахунок держави, губернського і повітового земств і плати за навчання. Працювало 19 вчителів — випускники Київ. і Новоросійського ун-тів, Ніжин. історико-філолог. ін-ту. Було організ. позакласне навчання з математики і фізики; діяли фіз.-матем. гурток для учнів старших класів, метеорологічна станція. Мало 13 учнівських квартир.

ХОРО́ЛЬСЬКИЙ КОНСЕ́РВНИЙ ЗАВО́Д Полтав. облспоживспілки. Ств. 1965 як Хорольський плодоовочеконсервний завод. У 1978 у зв'язку з відкриттям м'ясного цеху завод одержав сучасну назву. У 1989 відкрито соковий цех. 1990 випускали 49 видів продукції, виробництво становило 10,3 млн. банок консервів. Розміщений на вул. Залізничній № 28.

ХОРО́ЛЬСЬКИЙ МЕХАНІ́ЧНИЙ ЗАВО́Д. Ств. у грудні 1939 на території колишнього млина Сендилевича в м. Хоролі. Виготовляє технологіч. устаткування для харчової, борошномельної, круп'яної, комбікормової, елеваторної пром-сті та зап. частини. Розміщений на вул. Леніна № 106.

ХОРО́ЛЬСЬКИЙ МОЛОКОКОНСЕ́РВНИЙ КОМБІНА́Т ДИТЯ́ЧИХ ПРОДУ́КТІВ імені XXVI з'їзду КПРС. Став до ладу 1972. З 1981 — сучасна назва. Комбінат працює на комплектному імпортному технологіч. холодильному і теплоенергетич. устаткуванні фірми «Сіфаль» (Франція). Кошторисна вартість будівництва — 10 млн. крб. Проектна потужність — переробка 110 т молока за зміну. Розташований на вул. Молодіжній № 17.

ХОРО́ЛЬСЬКИЙ МУЗЕ́Й народний науковий. Заснував 21.V 1917 Володимир Павлович Бірюков (1888—1971) — рос. письменник фольклорист, краєзнавець, діалектолог, ветеринарний лікар. Нар. у с. Першинському Шадринського повіту Пермської губернії. Навчався в Пермській духовній семінарії, Казанському ветеринарному, Моск. археол. ін-тах, Томському ун-ті. Проживаючи у Хоролі 1916—17, вивчав давню матеріальну культуру, етнографію, мистецтво Полтавщини, мандрував гоголівськими місцями. Наслідком його досліджень і збирання стала унікальна за характером виставка старожитностей і укр. нар. творчості у Хоролі 3—9. IV 1917, експонати цієї виставки послужили основою для створення краєзнавчого музею в місті. На ній експонувалися зразки культового мистецтва 17—19 ст., побутової старовини, а найбільше укр. нар. мистецтва (гончарні вироби, вишивки й рушники, килими і плахти), археолог. знахідки на тер. Хоролу та його околиць. Першим завідувачем музею був один з друзів Володимира Павловича, хорольський художник і краєзнавець М. К. Бринцов. В. П. Бірюковим були написані і видані на власні кошти невеликим тиражем брошури «В. М. Щербаківський і його лекції з археології» та «Організація народного наукового музею в м. Хоролі, Полтавської губ.» (всі видані в Хоролі 1917), де він виявив себе як теоретик музейної справи. В архіві Бірюкова в Свердловську зберігається друкований «Устав народного музею в Хоролі», складений ним на прохання громадськості міста. У 1937 музей був ліквідований. Частина експонатів передана в Миргород. та Лубен. музеї, доля інших матеріалів невідома.

Приміщення, в якому містився музей після Великої Вітчизняної війни, не збереглося, зараз на тому місці — житловий будинок по вул. Леніна.

ХОРО́ЛЬСЬКИЙ ПОВІ́Т — адм.-тер. одиниця. Ств. 1781 в складі Київ. намісництва. 27.II 1795 Х. п. віднесено до Катеринослав. намісництва. Центр — м. Хорол. З 30.XI 1796 в складі Малорос., з 27.II 1802 — Полтав. губ. Знаходився у пд. й частині. Поверхня частково гориста, частково рівнинна, рідко виражений степовий характер. Грунти — переважно чорноземи, місцями глеюваті, місцями піщані. Через тер. повіту протікали 20 річок, у т. ч. Сула і Хорол. За даними 1787 тер. Х. п. становила 250 625 дес., містечок — 3, сіл — 36, невеликих сіл і хуторів — 127, дворів — 10 228; млинів — 71, церков — 46, нас. — 36 635 душ чоловічої статі. За переписом 1897 у повіті наліч. 174 тис. чол. (60 чол. на кв. версту). Багато селян ходило на заробітки в ін. губернії. Всього сільс. населених пунктів — 696, сільських общин — 229, 1 місто, 8 містечок, дворів — 24 993, сільс. населення — 157 946. Через повіт проходила лінія Харківсько-Миколаївської залізниці. Х. п. ділився на 17 волостей: Білоцерківську, Горошинську, Єньківську, Заїчинську, Зубанівську, Калениківську, Клепачівську, Криво-Руденську, Новоаврамівську, Оболонську, Остап'ївську, Покровсько-Багачанську, Радивонівську, Рокитянську, Семенівську, Хорольську, Худоліївську. На поч. 1923 у повіті було 18 волостей. Площа 297 561 дес., нас. — 198 157 чол. Розформований 7.III 1923. Див. карту — табл. XXXVIII.

ХОРО́ЛЬСЬКИЙ РАДГО́СП ТЕ́ХНІКУМ. Ств. 1908 як реальне училище за рішенням міської думи. 1924 на його базі організ. профтехшколу, яка готувала токарів, слюсарів, ковалів та ін. фахівців. 1929 профтехшкола була перетворена на індустр. технікум, 1930 — на технікум механізації с. г. Його організатором і першим директором був Д. І. Костюк, згодом професор Харків. авіац. ін-ту. У 1931 відбувся перший випуск 50 техніків-механізаторів. З 1936 технікум став готувати і техніків сільс. будівництва. У 1985 технікум об'єднано з приміським колгоспом «Зорі комунізму» й створено навч.-виробн. т-во — Х. р.-т. У його зону входять села Куторжиха, Петраківка, Середнє, Хвощівка. 1990 у Х. р.-т. навчалося 1577 чол., у т. ч. на денному відділенні 862 і на заочному 715 чол.

ХОРО́ЛЬСЬКИЙ РАЙО́Н. Розташ. у пд.-зх. частині обл. Утв. 1923 із м. Хорола, Хорольської, Ново-Аврамівської (Новоаврамівської) і Єньківської волостей Хорольського повіту (у 1932—37 входив до складу Харків., з 22.IX 1937 — Полтав. обл.). У сучас. межах Х. р. — з 1966. Площа 1 тис. км². Нас. — 47,8 тис. чол. (1990). У районі 93 нас. пункти, підпорядкованих міській і 18 сільс. Радам нар. депутатів. Центр — м. Хорол. Під час нім.-фашист. окупації (вересень 1941 — вересень 1943) було зруйновано пром. підприємства, 66 колгоспів, 3 МТС, спалено села Бригадирівку, Петрівку та Гирине, 496 громадсько-господарських приміщень, 856 будинків, культурно-осв. та лікувальні заклади. У таборі *«Хороль-*

ХОРОЛЬСЬКИЙ РАЙОН

ська яма» загинуло до 100 тис. чол. Х. р. лежить у межах Полтав. рівнини. Корисні копалини: глина, торф, пісок, мінеральна вода. На Зх. району протікає р. Сула, в серед. частині з Пн. на Пд.— р. Хорол. Грунти переважно чорноземні. Пл. лісів — 3,2 тис. га, лісосмуги — 931 га, переважають дуб, сосна, ясен, клен, берест. У районі — пам'ятки природи місц. значення дуб звичайний (див. *Дуби*) та *Дубовий гай.* Найбільші пром. підприємства: молочноконсервний комбінат дит. продуктів ім. XXVI з'їзду КПРС та механічний з-д. Спеціалізація с. г.—вирощування зернових, буряків та тваринництво. 1990 площа с.-г. угідь становила 86,9 тис. га, у т. ч. орної землі — 74,0 тис. га. У Х. р.— 17 колгоспів, 4 радгоспи, райсільгосптехніка, райсільгоспхімія. Залізнич. ст. Хорол. Автомобільних шляхів — 297,8 км, у т. ч. з твердим покриттям — 289 км. У районі 43 навчальних заклади: з них 18 с. ш., 9 неповних с. ш., 11 початкових, муз. і спорт. школи, два СПТУ у м. Хоролі, технікум механізації і електрифікації с. г., 49 лік. закладів, у т. ч. лікарень — 8, фельдшерсько-акушер. пунктів — 38,2 амбулаторії, ветлікарня та аптека і 40 аптекарських пунктів. Будинків культури та клубів — 56, кінотеатр, б-к — 43, кіноустановок — 60, музеїв на громадських засадах — 20. Видається районна газета «Вісті Хорольщини». На тер. Х. р. знаходяться могильники та поселення черняхівської культури, кургани; 3 пам'ятники архітектури. Див. також статті: Хорол, Андріївка, Березняки, Вишняки, Клепачі, Ковалі, Мусіївка, Новачиха, Новоаврамівка, Петракіївка, Петрівка, Покровська Багачка, Староаврамівка, Тарасівка, Трубайці, Хильківка, Шишаки, Штомпелівка, Ялосовецьке.

ХОРО́ШКИ — село Лубенського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Давиденки, Ломаки, Чернече, с-ще Снітине. Розташ. на р. Сулі, за 40 км від райцентру та за 20 км від залізнич. ст. Сенча. 840 ж. (1990). Засн. у 17 ст. За універсалом гетьмана І. Скоропадського від 1709 віддані охочекомонному полковникові Іллі Новицькому. За Генеральним слідством 1729—30 значилися у Лубенській сотні Лубенського полку, мали 100 дворів, власниками були бунчукові товариші Іван та Яків Новицькі. З 1781 Х. у складі Лубенського пов. Київ. намісництва, 139 хат; 1787 — 1045 ж., проживали різного звання казенні люди, козаки, власником був полковник Петро Новицький. 1796 — Малорос., 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 Х. (село власницьке) мали 175 дворів, 1060 ж., дерев. Різдва Богородиці церкву (1721, ремонт. 1823). 1900 у Х.— Снітинської вол. 211 дворів, 1573 ж., церковнопарафіяльна школа (1885), 1910 — 308 дворів, 1653 ж.

Рад. владу проголошено у січні 1918. 1920 відкрито поч. школу. 1929 ств. ТСОЗ «Червоний партизан», 1932 — с.-г. артілі ім. Першого травня та ім. Т. Г. Шевченка. За переписом 1926 Х.— центр сільради Лубенського р-ну, 198 господарств, 1035 ж. Під час нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівцями вивезено до Німеччини на примусові роботи 60 чол. У Х. розташ. центр. садиба колгоспу ім. Ілліча (зерново-буряківничого напряму), відділення зв'язку, с. ш., лікарня, дитсадок, Будинок культури на 400 місць, б-ка (9,5 тис. од. зб.).

ХРЕСТОЗДВИ́ЖЕНСЬКИЙ КОСТЬО́Л у Полтаві. Збудовано на замовлення католицької громади 1859 на розі вул. Срітенської та Малосадової (тепер Комсомольської та Короленка) навпроти тер. богоугодних закладів. Мурований, базилікального типу. Гол. вхід було оздоблено порталом з коло-

нами композитного ордера. 1936 закритий, 1937 розібраний.

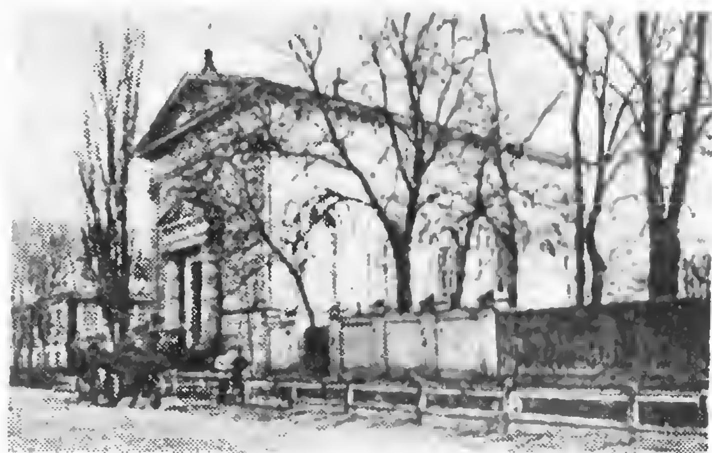
ХРИ́СТЯ — річка в Полтав. обл., прит. р. Грунь-Ташані (бас. Дніпра). Тече тер. Шишацького р-ну.

«ХРОНОЛОГИ́ЧЕСКИЙ СПИ́СОК Я́РМАРОК, СУЩЕСТВУ́ЮЩИХ В ПОЛТА́ВСКОЙ ГУ́БЕ́РНИИ». Полтава, 1912. У книзі подані назви ярмарків, час їх відкриття, назви населених пунктів, повітів, сума обігу.

ХРЕСТОЗДВИ́ЖЕНСЬКИЙ СОБО́Р у Полтаві. Гол. храм *Полтавського Хрестоздвиженського монастиря.* Масивний трипефний семибанний собор розташ. на стрілці високого мису, є не лише домінантою монастирського ансамблю, але й домінує у ландшафтній ситуації Полтави й околиць. Споруджений 1689—1709 (є відомості про освячення 1756). Мурований, потинькований, має 6 опорних пілонів, які несуть систему циліндричних склепінь з 7 банями, з яких 5 розташ. над основним трипефним дев'ятидільним обсягом, причому поставлені хрестоподібно по сторонах світу, як в укр. дерев'яних п'ятиверхих церквах. Дві бані вінчають вежі, які фланкують двох'ярусний зх. притвор. Вівтарна апсида гранчаста, трансепт і зх. вежі виступають на фасадах невеликими ризалітами. Довжина храму 30 м, висота до зеніту центр. бані 28 м. В інтер'єрі поєднано глибинноосьовий і висотний принципи організації простору. Храм мав 4 престоли. Крім головного, у 1-му ярусі був ще Благовіщенський престол, а на хорах — приділи св. Миколая та Усікновення глави св. Іоанна Предтечі. Собор має оригінальну систему декору фасадів: кути архітектурних форм підкреслено профільованими пілястрами, що по висоті перебиваються горизонтальними імпостами; на рівні хорів собор оперізує горизонтальна тяга. Площини стін оживляють розташовані у 3 яруси вікна і ніші різноманітних форм і розмірів з вигадливими фігурними наличниками. Унікальними є пн., пд. і зх. портали з трилопастевим завершенням дверного отвору, облямовані профільованими тягами, фланковані гранчастими півколонками, увінчані розірваними фронтончиками з ліпним рослинним орнаментом. У структурі і архіт. образі собору синтезовано впливи західноєвропейського барокко, традиційних планових структур, давньоруських храмів 12 ст. та улюблених об'ємних композиційних побудов народної *дерев'яної монументальної архітектури.* Собор має крипту, у якій було поховано архієпископа Слов'янського Амвросія Серебренникова (пом. 1792), єпископа Могильовського Афанасія Вольховського (пом. 1801). Величний чотириярусний барокковий різьблений з липи позолочений іконостас виконав у серед. 18 ст. осташківський різьбяр Сисой Шалматов (знищено 1933). Іл.— табл. II, III.

ХРЯЩУВА́ТИЙ — річка в Полтав. обл., один з рукавів Дніпра. Протікав тер. Глобинського р-ну. У зв'язку з утв. Кременчуцького водосховища жителів села переселили на нове місце. Тер., де були розташ. село і річка, затоплена водами водосховища.

Хрестоздвиженський костьол у Полтаві. Фото поч. 20 ст.

ХУДОЖНЯ МАЙСТЕ́РНЯ ВАСИЛЯ РЕКЛИ́НСЬКОГО у Полтаві. Засн. у 1730-х рр. У майстерні виготовляли іконостаси для укр. храмів. Мистецтвознавці вважають, що В. Реклинському належить пріоритет у розробленні певного стилю іконостасу як худож. ансамблю, що поєднував у собі архітектуру, декоративне різьблення по дереву й живопис. 1734 в майстерні В. Реклинського були ств. іконостаси для *Хрестовоздвиженського собору Полтавського Хрестовоздвиженського монастиря*, храму в Опішні, Миколаївської церкви у Ніжині. Ніжинський іконостас має стилістичну близькість з відомим шедевром укр. барокко 18 ст.— іконостасом *Спасо-Преображенської церкви* у с. *Великих Сорочинцях*.

ХУДОЛІ́ЇВКА — село Семенівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів. Розташ. за 30 км від райцентру та залізнич. ст. Веселий Поділ. 726 ж. (1990). Виникло в кін. 16 ст. Першими поселенцями були селяни-втікачі. На 1781 в Х. Горошинської сотні Лубен. полку було 174 хати, з них виборних козаків — 108, козаків-підпомічників — 9, посполитих різночинців та козачих підсусідків — 57. У 1787 село Хорольського пов. мало 693 душі. Власниками його були статський радник Полторацький та секунд-майор Боярський. У серед. 19 ст. Х. стала волосним центром. За ревізією 1859 у селі (казенне, власницьке) сільс. та волосне правління, 257 дворів, 1758 ж., парафіяльне уч-ще. На 1863 Х.— Хорольського пов., 2039 ж. 1885 у Х.— 2130 ж., 306 козацьких госп-в, 6 держ. селян, 25 селян-власників і 12 міщан.

Дерев. Архистратиго-Михайлівська церква в одному зв'язку з дзвіницею (перебуд. 1899) та церковна б-ка (1902). 1900 у Х. Худоліївської вол. діяли сільс. громади (козаків та селян-власників), 304 двори, 2053 ж., земська школа (1868), попечителем якої у 1890 був козак Д. Артеменко. Відбувалося 3 ярмарки на рік. За даними перепису 1904 у селі — 2309 ж., 359 госп-в.

Рад. владу проголошено в січні 1918. До складу Оболонського р-ну Худоліївська вол. ввійшла у 1923. За всесоюз. переписом на 17.XII 1926 в Х. Худоліївської сільради селян. госп-в — 516, ін.— 8; 2702 ж. Восени 1927 13 госп-в об'єдналися в ТСОЗ «Вільний шлях», через два роки було організ. ще чотири ТСОЗи. У наступ. році вони об'єдналися в дві артілі: ім. Петровського та «Жовтень». 1931 на їх базі ств. колгосп ім. ХТЗ, якому 1938 присвоєно ім'я В. Чкалова. З вересня 1941 до вересня 1943 село було окуповане нім.-фашист. загарбниками. 1972 колгосп ім. В. Чкалова об'єднано з колгоспом «Прогрес» у с. Пузирях. 1987 виділився у самостійне г-во. Тепер у селі колгосп ім. В. Чкалова (зерно-буряківничого напряму, тваринництво), с. ш., дільнична лікарня, дитсадок, Будинок культури (на 445 місць), б-ка (7 тис. од. зб.), кіноустановка. 1965 встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули під час визволення села 1943, та пам'ятник воїнам-односельцям, які полягли (146 чол.) під час Великої Вітчизн. війни.

«ХУ́ТІР». Укр. літ. збірник за 1890. Зібрав Т. В. Калениченко. Виданий 1891 у Кобеляках, в друкарні Б. І. Брагилевського.

ХУ́ТІРНИЙ — ручай у Полтав. обл., права прит. р. Дергачки (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

«ХУТОРЯ́НИН». Журнал з питань с. г., пром-сті, кооперації і торгівлі. Виходив у Полтаві 1896—1917 як орган Полтав. с.-г. т-ва. Видавався щотижня, а влітку — двічі на місяць, обсягом бл. двох друк. арк.; річних — 42 номери. Ілюстрований. Мета — поширення у доступній формі с.-г. знань.

У різний час «Х.» редагували: Д. І. Квітка, П. М. Малама, П. І. Гриневич, П. П. Ганько, А. П. Шимков, Д. О. Ярошевич. Тираж — понад 10 тис. прим. Виходили покажчики змісту: річні (1901, 1903—08, 1910, 1911, 1916), піврічні (1912—15). При «Х.» діяло вид-во, яке випускало книжки і брошури, зокрема, збірник статей під назвою «Календар „Хуторянина“» (з 1909). У «Б-ці „Хуторянина“» вийшли: «Основи розумного землеробства» А. Модестова, «Керівництво щодо обробітку грунту» Г. В. Кембеля, «Молочна корова» М. Примо; плакати: «Як підвищити врожайність озимих» (автор Б. Овсянников, мал. Г. Коваленка), «Як знищити вівсюг» і т. д. Інші додатки до журналу: «Вісті про стан с. г. в Полтав. губернії» (1901—04), «Економічна та с.-г. діяльність Полтавського земства» (1901—03), «Ціни на ярмарках Полтав. губернії» (1902), щомісячник «Ціни на продукти с. г. в Полтавській губернії» (1901—02) тощо. Друкувалися також краєзнавчі замітки, іноді — літ.-критичні статті. Журнал надходив до безплатних бібліотек-читалень та бібліотек с.-г. навч. закладів. Двічі редакція нагороджувалася золотою медаллю с.-г. виставок.

ХУ́ХРА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Ворскли (бас. Дніпра). Тече тер. Котелевського р-ну.

Ц

ЦАРІ́ВСЬКА — річка в Полтав. обл., прит. р. Мужевої (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

«ЦЕ́НЫ НА ПРОДУ́КТЫ СЕ́ЛЬСКОГО ХОЗЯ́ЙСТВА в Полтавской губернии». Щомісячник, виходив у Полтаві 1901—04. Видавець — Стат. бюро Полтав. губ. земства. З лютого 1902 заголовок: «Цены на продукты сельского хозяйства на базарах Полтавской губернии». У 1901—02 виходив як додаток до журн. «*Хуторянин*».

«ЦЕ́НЫ НА ПРОДУ́КТЫ СЕ́ЛЬСКОГО ХОЗЯ́ЙСТВА НА БАЗА́РАХ Полтавской губернии». Див. *«Цены на продукты сельского хозяйства в Полтавской губернии»*.

«ЦЕ́НЫ НА Я́РМАРКАХ ПОЛТА́ВСКОЙ ГУБЕ́РНИИ». Щомісячник. Виходив у Полтаві 1902—04. Видавець — Стат. бюро Полтав. губ. земства. У 1902 виходив як додаток до журн. «*Хуторянин*».

ЦЕНТРА́ЛЬНА ВСЕУКРАЇ́НСЬКА ШКО́ЛА ПІЛО́ТІВ ТСОАВІАХІ́МУ у м. Полтаві. Ств. 1931. Штаб школи знаходився в будинку по вул. Жовтневій № 38, де зараз розміщується управління тресту «Полтаванафтогазрозвідка». Нач. льотно-учбової частини школи був відомий полярний льотчик Сигізмунд Олександрович Леваневський (1902—37), який 1934 за активну участь у врятуванні челюскінців першим у СРСР удостоєний звання Героя Рад. Союзу. Розформована в 1932. Див. також *Леваневського вулиця*.

ЦЕНТРА́ЛЬНИЙ ПРОЛЕТА́РСЬКИЙ МУЗЕ́Й ПОЛТА́ВЩИНИ (1920—41) — див. *Полтавський краєзнавчий музей*.

ЦЕ́РКВИ ДОМО́ВІ у Полтаві. 1) Введення Пресвятої Богоматері. Влаштована 1876 у будинку Єпархіального жіночого уч-ща на вул. Колоніїській (тепер Сковороди). 1894 перенесена у новий будинок уч-ща. 2) Вознесенська. Влаштована на останньому поверсі архієрейського будинку на вул. Архієрейській (тепер військ. госпіталь на вул. К. Маркса). Була освячена 1847, у день відкриття архієрейської кафедри. 1881 поновлено приміщення та іконостас. 3) Всіх Скор-

ботних Радості. Влаштована 1830 на тер. тюремного замку на вул. Кобеляцькій (тепер Фрунзе). 4) Єлизаветинська. Влаштована 1832 у правому флігелі будинку *Полтавського інституту шляхетних дівчат.* 1866 встановлено новий іконостас. 5) Знамення Святої Богородиці. Відкрита в 1886 в окремому будинку на тер. психіатричної лікарні в р-ні поля Полтавської битви. Освячена 1892. 6) Іоанно-Предтечинська. Існувала з 1876 при духовному уч-щі на вул. Колонійській (тепер Сковороди). 7) Кирило-Мефодіївська. Розміщалася з 1879 у будинку реального уч-ща на вул. Кузнецькій (тепер Пушкіна). 8) Миколаївська 36-го піхотного полку. Діяла з 1896 у будинку по вул. Монастирській (тепер Радянська). 9) Олександро-Невська. Влаштована 1871 на останньому поверсі будинку арештантських рот на вул. Жандармській (тепер Червоноармійська). Під час кап. ремонту 1901 перенесена у нове приміщення. 10) Покровська. Влаштована 1823 у будинку Полтавського благодійного закладу (тепер 1-а обл. лікарня на вул. Шевченка). 11) Сампсоніївська. Освячена 1840 під час відкриття *Полтавського кадетського корпусу.* 12) Сергіївська. Влаштована 1909 у будинку 2-ї чоловічої гімназії на вул. Інститутській (тепер старий корпус пед. ін-ту на вул. Остроградського). 13) Троїцька. Відкрита 1877 у будинку духовної семінарії на вул. Колонійській (тепер *Полтавський сільськогосподарський інститут*). 14) Троїцька 33-го Єлецького полку. Влаштована 1898 у будинку Панасенка на розі вул. Ново-Полтавської і Срітенської (тепер Шевченка і Комсомольська). 15) Трьохсвятительська. Влаштована 1862 на останньому поверсі чоловічої гімназії (тепер с. ш. № 3) на вул. Ново-Полтавській. Іконостас роботи худож. Е. Крендовського. 16) Феодосія Чернігівського. Влаштована 1898 у Володимирському жіночому притулку на території свічного заводу на х. Огнівці (тепер р-н вул. Тимирязєва).

ЦЕРКОВНОПАРАФІЯ́ЛЬНІ ШКО́ЛИ — поч. школи при церковних парафіях на Україні і в дореволюц. Росії. З 1884 і 1891 їх відкриття регламентувалося правилами. Підпорядковувалися парафіяльним училищним радам, місцевим органам училищної ради Синоду. Поділялися на одно (2—3 роки навчання) і двокласні (4—5 років). У Ц. ш. викладалися: закон божий, читання та письмо (церковне і світське), поч. арифметичні дії, церковні співи. Містилися в селянських хатах, церковних сторожках, волосних правліннях. У 1887 на Полтавщині наліч. 190 шкіл (5870 учнів), 1900 — 339 (12 496 учнів). 1910 в Полтав. єпархії було 903 церковнопарафіяльні школи (у т. ч. 251 жіноча) та 147 шкіл грамоти (у т. ч. 16 жіночих); 1917 — 961 церковнопарафіяльна школа (у т. ч. 66 шкіл грамоти). Всього учнів — 56 656. Найбільше Ц. ш. було в Кобеляцькому (110), Костянтиноградському (79), Кременчуцькому (75), Золотоніському повітах (1916). Працювало 1262 вчителя, у т. ч. 102 випускники семінарій (1917). У грудні 1917 Ц. ш. були реорганізовані на загальноосвітні (трудові).

ЦИБАНЮ́ П. Ф. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у м. Пирятині. Встановлена на фасаді будинку районного відділення Агропромбанку (вул. Леніна № 55). У цьому приміщенні до Великої Вітчизн. війни працював бухгалтером Цибань Петро Федотович (1909—43) — Герой Рад. Союзу. Н. у с. Вечірках Пирятинського р-ну. З 1942 — на фронті. Звання Героя Рад. Союзу удостоєний 1944 (посмертно) за мужність і відвагу, виявлені у боях за Дніпро. Ім'ям героя названо вулицю у м. Пирятині. Дошка — бронза, встановлена 1976.

ЦИ́ССА Г. І. МОГИ́ЛА у Полтаві. Цисс Григорій Іванович (1869—1934) — укр. художник портретист. Н. у м. Рівному. Навчався у Моск. уч-щі живопису, скульптури та архітектури, петерб. АМ (1896—1900) у І. Ю. Рєпіна. Жив у Полтаві. Автор портретів: Тараса Шевченка (1900 і, 1929), полтав. митців В. О. Волкова (поч. 20 ст.), Г. Г. Мясоєдова, В. М. Магденка (1916—17), П. М. Горобця (1930). Зберігаються у музеях Полтави і Києва. Похований на міському кладовищі.

«ЦІЛКО́М ВІДВЕ́РТО». Пресбюлетень інформаційного вісника правоохоронних органів Полтав. обл. *«Події, пригоди, факти»* інформаційно-видавничого агентства «Астрел». Виходить з травня 1990 щомісяця. Редакція міститься на вул. Фрунзе № 37/40.

«ЦУКРОВИ́К». Газета, орган парт., профспілкової орг-ції та дирекції цукрокомбінату ім. Сталіна Лохвицького р-ну Полтав. обл. Видавалася 1958—64.

ЦЮРИ́ЛО — струмок у Полтав. обл. Тече поблизу смт Диканьки.

Ч

ЧАПА́ЄВКА (кол. с-ще Радгосп Чапаєва) — село Диканського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Дячкове, Климівка, Кокозівка, Міжгір'я, Надежда (Парасковіївка). Розташ. на лівому березі штучного водосховища, утв. в долині р. Середньої Говтви, за 20 км від райцентру та за 22 км від залізнич. ст. Решетилівка. 702 ж. (1990). Засн. 20.ІІ 1931 як с-ще Радгосп Чапаєва. Назва пішла від ств. влітку 1930 свиновідгодівельного радгоспу, що розмістився поблизу с. Дячкового Балясненської сільради. Першими поселенцями були будівельники і робітники, що прибули сюди з різних кінців республіки і країни. День першої виробничої діяльності радгоспу вважається датою заснування Ч. Під час нім.-фашист. окупації (4.Х 1941—22.ІХ 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 7 жителів. На тер. радгоспу діяла підпільна група. У 1947 с-ще Радгосп Чапаєва підпорядковане Балясненській сільраді, з 22.IV 1976 с. Ч.— Надеждинській сільраді. 11.IV 1977 утв. Чапаєвська сільрада. На її тер. розташ. колгосп «Червоний партизан». У Ч.— центр. садиба радгоспу ім. В. І. Чапаєва (м'ясо-мол. напряму), с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 150 місць, б-ка (13,2 тис. од. зб.), відділення зв'язку та ощадбанку, електропідстанція, їдальня. Уродженцем с. Дячкове є укр. живописець і мистецтвознавець Б. М. Піаніда. У 1888—92 у Дячковому побували з експедицією вчені-грунтознавці О. О. Ізмаїльський та В. В. Докучаєв (див. *Докучаєва вулиця*). 1900 його відвідав, подорожуючи по гоголівських місцях, рос. письменник В. О. Гіляровський. У Ч.— пам'ятник В. І. Чапаєву (1966), братська могила рад. воїнів, що загинули (58 чол.) при обороні 1941 і під час визволення 1943 села від нім.-фашист. загарбників, 1958 споруджено пам'ятник воїнам-односельцям, полеглим (319 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ЧАПА́ЄВКА — село Козельщинського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Улинівка. Розташ. за 21 км від райцентру та за 16 км від залізнич. ст. Ганівка. 578 ж. (1990). На місці теперішньої Ч. в 19 ст. була група хуторів, переважно козацьких. За переписом 1859 тут

були хутори: Андрійки, Опищенківський, Опришкові Осики, Петрівський, Пищити, Телятники, Ярові, що наліч. всього 85 дворів, 741 ж. За переписом 1900 названі хутори: Андрійкове (Андрійки), Песиголовці, Пищити, Телятникове (Телятники), Худоєнкови (Худенки). Всього — 159 дворів, 1433 ж. У 1910 — 194 двори, 1336 ж. 1905 відбувся виступ селян. Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1922 на хут. Худенки була організ. с.-г. комуна «Муравей», яка 1932 влилася до колгоспу. З поч. 20-х рр. хутори були розподілені між Олександрівською Другою, Сухівською та Улинівською сільрадами Бреусівської волості Кобеляц. повіту, з березня 1923 — Бригадирівського р-ну Кременчуц. округу. 1600 ж. (1923). У 1929—1930-х рр. на хуторах утв. три ТСОЗи, які згодом об'єдналися в колгосп «Хвиля комунізму». 1939, у зв'язку з масовим зселенням хуторів, збуд. нове село, назване Чапаєвкою. Ч. увійшла до складу Улинівської сільради Козельщинського р-ну (до 1933 називався Бригадирівським). У період нім.-фашист. окупації села [15.IX 1941—25 (27).IX 1943] гітлерівці знищили мех. млин та олійницю, спалили 7 дворів, вивезли до Німеччини 60 чол. У травні 1959 Ч. приєднано до Бреусівської сільради; з 29.I 1986 вона стає центром новоств. сільради. У селі — центр. садиба колгоспу ім. М. Ф. Ватутіна (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, АТС, комплексний приймальний пункт, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, клуб на 300 місць, б-ка (7,8 тис. од. зб.). У 1957 встановлено пам'ятник на честь рад. воїнів, що загинули 1941 під час оборони та 1943 під час визволення села від гітлерівців, і воїнів-односельців, які полягли (109 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ЧАПА́ЄВУ В. І. ПА́М'ЯТНИКИ. Встановлені на честь героя громадянської війни Чапаєва Василя Івановича (1887—1919). 1) У с. Довгалівці Великобагачанського р-ну. Скульптура з мармурової крихти на цегляному постаменті. Висота — 4,2 м. Відкрито 1967. 2) У с. Матвіївці Котелевського р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 4,5 м. Відкрито 1967. 3) У с. Новоселівці Полтавського р-ну. Гранітне погруддя на цегляному оцементованому постаменті. Висота — 3 м. Відкрито 1966. 4) У с. Омельничому Козельщинського р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 4,9. Відкрито в 1968. 5) У с. Понівці Карлівського р-ну. Відкрито 1969. 6) У смт Семенівці. Знаходиться біля будинку правління колгоспу ім. Чапаєва. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 3,4 м. Відкрито 1965. 7) У с. Харківцях Гадяцького р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті. Висота — 6,1 м. Відкрито 1967. 8) У с. Чапаєвці Диканського р-ну. Бетонне погруддя на цегляному постаменті. Висота — 4,8 м. Відкрито 1966. 9) У с. Червоних Квітах Кобеляцького р-ну. Відкрито 1967. 10) У с. Черевках Оржицького р-ну. Відкрито 1969. 11) У с. Вел. Павлівці Зіньків. р-ну (1967).

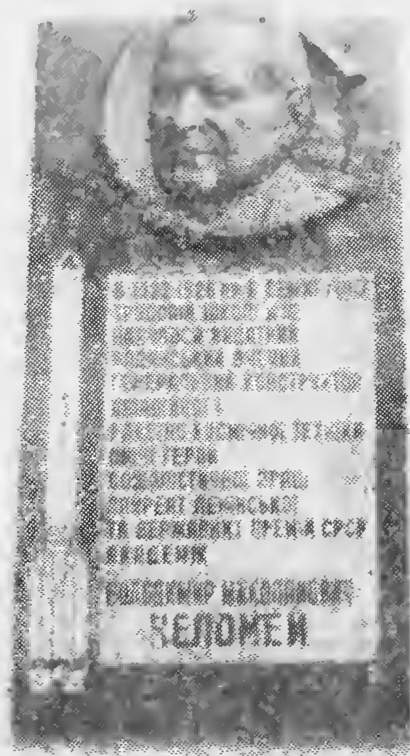
ЧЕВЕЛЬЧА́ — річка в Полтав. обл., права прит. р. Оржиці (бас. Дніпра). Довж. 28 км. Тече тер. Оржицького р-ну.

ЧЕВЕЛЬЧА́ (кол. Миколаївка) — село Оржицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковано с. Ріжки. Розташ. на р. Чевельчі, за 25 км від райцентру та за 25 км від залізнич. ст. Драбове. 907 ж. (1990). За переписом 1764 записана як хутір Яблунівської сотні Лубен. полку, де зазначені два власники — військовий товариш П. Г. Огронович і полковий обозний Я. В. Кулябка. З ліквіда-

цією полкового поділу й утворенням повітів Ч. з поч. 80-х pp. 18 ст. входила до складу Золотоніського повіту Київ. намісництва, з 1796 — до Малорос. губ. (до 1797 — Чернігівська), з 1802 — в складі Лубен. повіту Полтав. губ. У 1780 в Ч. поміщиком Я. В. Кулябкою збудовано дерев. Миколаївську церкву (перебуд. 1881), при якій існувала школа. За переписом 1859 у селі — 108 дворів, 686 ж., винокурний та пивоварний з-ди. У 1863 — 699 ж., 3 ярмарки на рік; у 1900 — 216 дворів, 1138 ж.; у 1910 — 177 дворів, 1090 ж. У травні 1905 селяни Ч. розгромили садибу поміщика Собка.
Рад. владу проголошено в січні 1918. З березня 1923 Ч. входила до складу Яблунівського р-ну Лубен. округу, з поч. 30-х pp.— до Лубен. р-ну. 1250 ж. (1923). У роки Великої Вітчизн. війни 1941—45 село та його околиці були ареною боїв Рад. Армії з гітлерівськими військами. У вересні 1941, під час оборонних боїв за село 116-ї стріл. дивізії 26-ї армії Пд.-Зх. фронту, та у вересні 1943, при визволенні Ч. частинами 218-ї стріл. дивізії 21-го стріл. корпусу 47-ї армії Воронезького фронту, загинуло 137 рад. воїнів, які поховані в братській могилі. У період нім.-фашист. окупації (22.IX 1941—22.IX 1943) гітлерівцями було розстріляно 2 жителя села, 120 чол. вивезено на примусові роботи до Німеччини. У Ч.— колгосп «Зоря» (зернового та м'ясо-мол. напрямів), відділення зв'язку, комплексний приймальний пункт, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, Будинок культури на 400 місць, 2 кіноустановки, 2 б-ки (28,5 тис. од. зб.). Уродженцями Ч. є укр. живописець, засл. діяч мистецтв УРСР Д. І. Безуглий (1914—77); доктор мед. наук В. А. Сукачов. Встановлено пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, які полягли 1943 у боях за село; у 1956 споруджено обеліск на честь воїнів-односельців, що загинули (185 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ЧЕЛОМЕ́Ю В. М. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку с. ш. № 10, на вул. Пушкіна № 20, в якій 1922—26 навчався Челомей Володимир Миколайович (1914—84) — вчений у галузі механіки і процесів керування, акад. АН СРСР (з 1962), двічі Герой Соц. Праці (1959, 1963). Н. у м. Седлеці (тепер Седльце, Польща). Після початку 1-ї світової війни сім'я переїхала до Полтави. Оселилися на Келінському просп. (тепер Першотравневий) у будинку, який на поч. 80-х pp. 19 ст. збудувала сестра М. В. Гоголя Г. В. Гоголь-Яновська (розібраний 1969). Після Жовтневої революції тут же оселилася М. О. Бикова — внучка О. С. Пушкіна та донька генерала О. О. Пушкіна і дружина племінника М. В. Гоголя — В. М. Бикова (див. *Гоголів-Янов-*

Меморіальна дошка В. М. Челомею в Полтаві.

ських садиба). Згодом сюди ж прибула і донька останньої — С. М. Данилевська, виселена з мастку у с. Олефірівці (тепер Миргород. р-ну). 1926 Челомеї переїхали до Києва, де Ч. закін. 1937 Київ. авіац. ін-т. З 1941 працював у Центр. ін-ті авіац. моторобудування, де створив 1942 перший у СРСР пульсуючий повітряно-реактивний двигун. З 1944 — ген. конструктор, з 1959 — ген. конструктор авіац. техніки. Ленінська премія, 1959. Держ. премія СРСР, 1967, 1974, 1982. Дошка — мармур.; скульп. В. І. Білоус, відкрита 1989.

«ЧЕРВО́НА ЗІ́РКА». Газета, орган Покровсько-Багачанського РК Компартії України і виконкому райради деп. трудящих. Видавалася в с. Покровська Багачка 1944—57. У 1935—41 — «Ударник соціалістичних ланів». Видання «Ч. з.» припинене у зв'язку з ліквідацією району.

ЧЕРВО́НА ЗНА́М'ЯНКА (до 1921 — Богомолівка) — село Кременчуцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Вільна Терешківка. Розташ. за 15 км від райцентру та за 13 км від залізнич. ст. Кременчук. 2767 ж. (1990). Засн. 1654 втікачами з Правобережної України. У 1730 на хут. Богомолівка Кременчуц. сотні Миргород. полку наліч. 124 двори. За переписом 1859 у Богомолівці Кохнівської волості Кременчуц. повіту Полтав. губ.— 298 дворів, 2074 ж., мурована Троїцька церква (побуд. 1828), при якій діяло церковнопарафіяльне уч-ще; у 1900 — 590 дворів, 4295 ж., земська та 2 церковнопарафіяльні школи.

Рад. владу проголошено в лютому 1919, у тому ж році організ. комбід. Перші с.-г. артілі ств. 1929. 1932—33 на тер. сільради від голоду померло бл. 250 чол. У роки нім.-фашист. окупації (вересень 1941 — вересень 1943) гітлерівці розстріляли 30 чол. У селі — колгосп «Ленінський шлях» (зерново-мол. напряму), будинок побуту, відділення зв'язку та ощадбанку, АТС, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, аптека, клуб на 200 місць, б-ка (14,9 тис. од. зб.). У Ч. З.— пам'ятник воїнам-односельцям, що загинули (242 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957); братська могила рад. воїнів, полеглих при визволенні села від гітлерівців 1943.

«ЧЕРВО́НА ЗОРЯ́». Газета орган РК КП(б)У та райради деп. трудящих Глобинського р-ну. Видавалася 1936—41 у с. Глобине. Див. «*Зоря комунізму*».

«ЧЕРВО́НА ЗОРЯ́». Газета, орган Карлівського РК Компартії України та райради деп. трудящих. Видавалася 1944—62 три рази на тиждень у Карлівці. З 1962 — «*Заповіти Ілліча*».

«ЧЕРВО́НА КНИ́ГА». Збірник літ. худож. творів полтавських письменників С. Кокотя, Т. Орисіо (Ф. Кравченка), Ф. Злидня, Ю. Жилка та ін. Виданий у Полтаві 1933 за ред. Я. Донського, П. Рогаля, О. Косенка. Ілюстрований.

«ЧЕРВО́НА ЛУБЕ́НЩИНА». Газета, орган Лубенського РК Компартії України і райради деп. трудящих. Видавалася 1923—41 і 1943—62 три рази на тиждень у Лубнах. У 1919 — «Известия Совета рабочих, крестьян. и красноарм. деп.». 1920—22 — «Вісті Лубенського повітвиконкому». 1922 — «Зарево», 1962—88 — «Ленінська зоря». З вересня 1988 — «Ч.Л.»; з вересня 1991 — «Лубенщина», орган Лубенської міськради та райради нар. депутатів.

«ЧЕРВО́НА ЛУБЕ́НЩИНА» — літ. об'єднання в Лубнах при редакції міськрайонної однойменної газети. 1923 О. В. Донченко та М. П. Кожушний відкрили при редакції окружної газети «Червона Лубенщина» (виходила 1923—41) філію Спілки сел. письменників «Плуг». 1926 до нього влилися поодинокі члени «Молоту», «На-

ковальні» та рос. літорганізації. 1929 на зміну прийшов літгурток «Колос», по війні стала літгрупа, потім літоб'єднання, яке прибрало назву «Червона Лубенщина».

«ЧЕРВО́НА МО́ЛОДЬ». Газета, виходила 1920—22 у Полтаві. Друкувалася у вигляді окремих молодіжних сторінок у газетах «Селянин», «Більшовик», «Незаможник». З лютого 1922 видавалася під назвою *«Червоний юнак»*.

ЧЕРВО́НА ПЛО́ЩА у Полтаві (до 1925 — Соборна, Жовтневий р-н). Розташ. на високому плато у пд.-сх. частині міста. З трьох боків оточена ярами. На її тер. досліджено найдавніше слов'янське поселення в межах міста. У 17—18 ст. Ч. п.— центр. майдан *Полтавської фортеці*. Тут розміщалися *Успенський собор*, торг. ряди, адм. будинки, а з сх. боку — підковоподібний бастіон, посилений дерев. Самсоніївською вежею. Саме тут 1709 точилися найзапекліші бої. 1909 на честь захисників на місці бастіону споруджено Білу альтанку (див. *Дружби народів ротонда*). 1974 поруч встановлено *Полтави восьмисотріччю пам'ятний знак*. На Ч. п. розміщена *Котляревського І. П. садиба*. Іл.— табл. II, XII.

«ЧЕРВО́НА ПРОСВІ́ТА». Літ. збірник, виданий у Лохвиці 1922. Містить також методичні поради для сільс. театр. гуртків. Більшість матеріалів опрацював П. І. Слюнін (псевд.: П. Стодоля, П. Подорожній).

«ЧЕРВО́НА ТРИБУ́НА». Газета, орган Миргородського РК Компартії України та райради деп. трудящих. Видавалася 1930—41 і 1943—62 у Миргороді. З 1962 (квітень) — *«Прапор перемоги»*.

«ЧЕРВО́НЕ СЕЛО́». Тижнева газета парт. орг-цій та незаможного селянства Полтавщини. Виходила 1923—24 у Полтаві.

«ЧЕРВО́НИЙ ЖО́ВТЕНЬ». Газета, орган Решетилівського РК Компартії України та райради нар. депутатів. Виходить з 1965. У 1931—62 — «Колгоспник» [1941 (серпень) — 43 — не видавалася]. 1962—65 — *«Під прапором ленінізму»*. З вересня 1991 — *«Решетилівський вісник»*.

«ЧЕРВО́НИЙ КООПЕРА́ТОР». Газета, видавалася 1929—35 у Кременчуці.

«ЧЕРВО́НИЙ ПЕ́РЕЦЬ» — див. *Полтавський український пересувний театр сатири* «Червоний перець».

«ЧЕРВО́НИЙ ПРА́ПОР». Газета, орган Новосанжарської райради нар. депутатів. Видається з 1965 у Нових Санжарах. До 1962 виходила під назвою *«Ленінським шляхом»* (1941—43), 1962—65 не видавалася).

«ЧЕРВО́НИЙ ПРО́МІНЬ». Газета, орган Оболонського РК Компартії України та райради деп. трудящих. Видавалася 1944—62 в с. Оболоні. У 1932—36 — «За більшовицькі темпи», 1936—41 — «Зоря комунізму». Видання «Ч. п.» припинене у зв'язку з ліквідацією району.

«ЧЕРВО́НИЙ ЮНА́К». Перша комсомольська газета на Україні, виходила 1920—24 у Полтаві. Спершу друкувалися окремі молодіжні сторінки в газетах *«Селянин»*, *«Більшовик»*, *«Незаможник»*. З 1922 — окреме видання, орган Полтавського губернського комітету комсомолу. Мав назви *«Червона молодь»*, «Сторінка молоді». 1924 редакція «Ч. ю.» переїхала до Харкова.

ЧЕРВО́НІ КВІ́ТИ — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Жирки, Кустолові Кущі, Прогрес, Чапаєве. Розташ. за 25 км від райцентру та за 16 км від залізнич. ст. Ліщинівка. 334 ж. (1990). Ств. 1940 при колгоспі «Червоні квіти». У Ч. К.— колгосп

ім. В. І. Чапаєва (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, поч. школа, фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, клуб на 300 місць, б-ка (14,3 тис. од. зб.). Братська могила рад. воїнів, які загинули 1943 при визволенні села від гітлерівців. Пам'ятники: В. І. Чапаєву (1967) та воїнам-односельцям, що полягли у Велику Вітчизн. війну (1976). Біля с. Кустолові Кущі виявл. поселення неоліту — бронзи (4—2 тис. до н. е.).

ЧЕРВОНОБЕРЕ́ЖЖЯ — ландшафтний заказник респ. значення (з 1990). Ліс у долині р. Удаю, місце збереження рідкісних представників флори та фауни. Розташ. у Лубенському та Чорнухинському районах на тер. Калайденського лісництва. Перебуває у віданні Лубенського лісгоспзагу. Площа 805 га.

ЧЕРВОНОЗАВОДСЬКЕ́ (до 1962 — Сталінка) — місто Лохвицького р-ну, центр міської Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Вишневе. Розташ. на березі р. Сули за 15 км від Лохвиці. Через Ч. проходить залізнич. лінія Бахмач — Кременчук, неподалік від центру міста знах. залізнич. ст. Сула. 10 576 ж. (1990). Засн. 1928 як с-ще Сталінка у зв'язку з будівництвом цукрового з-ду, на спорудженні якого працювало понад 1000 чол. У новому с-щі було зведено школу, клуб, їдальню, магазин, закладено фруктовий сад. 9.X 1929 з-д став до ладу. 1930 при цукрокомбінаті ств. МТС. Згодом споруджено маслозавод (1930), спиртозавод (1934), хлібоприймальний пункт, пункт відгодівлі худоби (1936). Під час нім.-фашист. окупації (12.IX 1941—12.IX 1943) діяла антифашист. парт. група. Взимку 1942 організ. втечу 70 військовополонених з концтабору на тер. міста. Під час цієї акції були схоплені і розстріляні гітлерівцями М. І. Гаркавенко та В. Кульбіда. Навесні 1943 виникла партизан. диверсійна група, яка після вступу на тер. району рад. військ розмінувала нім. склади з боєприпасами і міст через р. Сулу. Тепер у Ч. (з 1977 — місто районного підпорядкування) розташ.: лохвицькі цукровий комбінат, спиртокомбінат, завод сухого обезжиреного молока, приладобудівний з-д, міжгосп. з-д комбікормових дріжджів, комбікормовий та хлібозавод, ремонтно-транспортне підприємство, підприємство «Райагропостач», міжрайбаза облспоживспілки. У місті дві середні, неповна серед., муз. школи, СПТУ-32, технікум харч. пром-сті, Будинок культури, два клуби, будинок побуту, вузол зв'язку, автобусна станція, дільнична та бальнеологічна лікарні, два стадіони, плавальний басейн. У центрі Ч., біля цукрокомбінату — пам'ятник В. І. Леніну (вул. Матросова, 1970), другий пам'ятник В. І. Леніну — в районі спиртокомбінату (вул. Чернишевського, 1948). Пам'ятний знак у пам'ять про робітників спиртокомбінату, полеглих на фронтах Великої Вітчизн. війни (1982).

Червонозаводське. Клуб цукрового заводу.

«ЧЕРЕВИ́ЧКИ». Зразковий дитячий ансамбль танцю в м. Комсомольську. Засн. 1977. Керівники ансамблю: Борис та Світлана Данзбурги. Діє при міському Будинку культури і техніки. Здійснив за час існування гастрольні подорожі по країні і до Кошаліна (Польща). Лауреат обл. комсомольської премії ім. Петра Артеменка.

ЧЕ́РЕВКИ — село Миргород. р-ну, розташ. на березі р. Хоролу, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бакумівка, Новоселиця, Прокоповичі, Радченкове, Сажка, Скиданки. Розміщене за 30 км від райцентру та залізнич. ст. Миргород. 702 ж. (1990). Наприкінці 18 ст. село знаходилося у володінні графа О. А. Безбородька і полкового осавула А. Кондискалова. Входило до 2 Миргород. сотні Миргород. полку. Рад. владу проголошено в січні 1918. 1930 ств. с. г. артіль ім. Г. І. Петровського. Під час Великої Вітчизн. війни село було окуповане нім.-фашист. загарбниками. 1956 колгосп ім. Г. І. Петровського перейменовано на колгосп «Зоря». 1978 з колгоспів «Зоря» і «Маяк» утв. одне господарство. 18.III 1989 заг. зборами колгоспників на тер. села утв. самостійне господарство — колгосп «Україна». Діє неповна с. ш., є клуб, б-ка, кіноустановка. Встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, які загинули при обороні села 1941 від гітлерівців, та пам'ятник воїнам односельцям, що полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни (1961).

ЧЕ́РЕВКИ — село Оржицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Заріччя, Сліпорід і Хорошки. Розташовані на берегах р. Сліпороду, за 37 км від райцентру і за 28 км від залізнич. ст. Лазірки, 240 ж. (1990), по сільраді — 749 ж. Засн. на поч. 17 ст. вихідцями з с. Хорошки. Після нац.-визв. війни укр. народу під керівництвом Б. Хмельницького — центр другої Лубен. сотні. У цей час в селі з'являються маєтності козацької старшини, зокрема, Я. Савицького, Кулябка, М. Скаржинського і С. Приймака. За Генеральним описом Лубен. полку 1729—30 в Ч. було 7 дворів. 1781 — 187 хат козаків, казенних селян і підданих братів Скаржинських. Оскільки Ч. лежали на важливому тракті Полтава — Київ, ще з 18 ст. тут містилася поштова станція. 1759 у селі побудовано першу церкву (1896 зведено нову — Воскресенську). З 1796 Ч. — село Малорос., з 1802 — центр волості Лубен. повіту Полтав. губ. За переписом 1859 у Ч. налічувалося 112 дворів і 834 ж. Щороку відбувалося 4 ярмарки. У 80-х рр. в селі мали маєтності дворяни М. Кузурман-Яценко і С. Ф. Савченко. Останньому належав і водяний млин. На поч. 20 ст. у Ч., які разом з хуторами мали 114 дворів і 1313 ж., діяли двокомплектна школа, поштово-телеграфна станція, пункт поліпшення худоби. 8.VII 1905 відбувся страйк робітників економії П. І. Грінчука (х. Сліпорідський). 1910 у Ч. 191 двір і 1126 ж.
Рад. владу проголошено в січні 1918. 1923 Ч. (1141 ж.) входять до Лубен., в 1935—62 — до Лазірківського р-ну. 1930 в селі ств. колгосп ім. Петровського. Під час нім.-фашист. окупації (вересень 1941 — вересень 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 83 чол. У 1950 колгоспи Черевківської і Хорошківської сільрад об'єднано в одне господарство — колгосп ім. Чапаєва. 1963—64 Ч. — Лубен., з 1965 Оржицького р-ну. Діють поч. школа, Будинок культури. Пам'ятник В. І. Чапаєву (1969), братська могила рад. воїнів, полеглих 1941 і 1943, пам'ятник односельцям, загиблим (83 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1961).

ЧЕРКА́СІВКА — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані с-ще Божкове та села Божки, Бурти, Вербове, Вільхівщина, Коломак, Опішняни. Розташ. на правому березі р. Коломаку, за 25 км від Полтави і за 3 км від залізнич. ст. Божково. 305 ж. (1990). Згадується в істор. джерелах 2-ї пол.

18 ст. За Ген. описом 1765—69 хутір вдови купця Черкаського, від прізвища якого походить назва нас. пункту, входив до складу Полтав. Першої сотні Полтав. полку. За переписом 1859 у Ч., яка була власницьким селом,— 26 дворів, 196 ж., винокурня, церква (1807; 1871 збуд. дзвіницю). 1900 у Ч. Василівської волості Полтав. пов.— 48 дворів, 238 ж., сільська громада селян-власників, школа грамоти. Жителі села брали участь у селян. русі 1902 проти місц. поміщиків Бабаніна та Попова. Виступ селян був придушений царським урядом. 13 чол. притягли до судової відповідальності, а значну частину піддали екзекуції. 1910 у Ч.— 78 господарств. 505 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1926 у селі, яке було центром Черкасівської сільради Руновщанського р-ну,— 100 господарств, 456 ж. Під час колективізації с. г. в нас. пунктах, підпорядкованих Черкасівській сільській Раді, ств. три ТСОЗи, які 1937 об'єдналися в колгосп імені 518 (за першу п'ятирічку в країні намічалося побудувати 518 заводів та фабрик). У роки нім.-фашист. окупації (22.IX 1941—19.IX 1943) гітлерівці розстріляли 3 чол., вивезли до Німеччини на примусові роботи 107 чол. У Ч.— центр. садиба радгоспу «Коломак» (зернового напряму з розвинутим тваринництвом), відділення зв'язку, поч. школа, Будинок культури на 350 місць, б-ка (9927 од. зб.). Пам'ятний знак на честь воїнів-односельців, які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни (1976), погруддя М. О. Щорса (1967). На ст. Божково у братській могилі поховані пілот М. Гуськов і радист Іванов, які загинули на Полтавщині під час Великої Вітчизн. війни.

ЧЕРКА́СЬКЕ СТА́РОСТВО (округ, обвід) — адм.-тер. одиниця Київ. воєводства в 16 — 1-й пол. 17 ст., яка знаходилася на обох берегах Дніпра. На Лівобережжі до нього входила тер. від гирла р. Сули по нижню течію річок Сули, Псла і Ворскли до гирла річок Орелі й Самари. У 19 — поч. 20 ст. ця тер. входила до Кременчуц., Кобеляцького, Костянтиноград. і більшої частини Золотоніського та пд. смуги Хорольського пов. Полтав. губ. У Ч. с., площа якого становила 325—330 миль^2, наліч. бл. 80 нас. пунктів, 1600 димів, в яких жило 9 тис. чол., у т. ч. на Лівобережжі (площа понад 200 миль^2) було 3 міста і понад 40 сіл і хуторів (1625).

ЧЕРКАЩА́НИ — село Миргород. р-ну (у різні часи село мало назви Черкащенків хутір, Черкащенкове) — центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Безводівка, Запорожці, Кирсівка, Мокріївка, Передеріївка, Петрівка, Писарівка, Прядки, Футлі. Розміщ. за 30 км від райцентру і за 8 км від залізнич. ст. Сенча. 562 ж. (1990). Село засн. у 18 ст. Спочатку це був хутір виборних козаків Черкащенків у першій Комишнянській сотні Гадяцького полку. Під 1871 є згадка про хутір козачки Черкащенкової, що складався з 2 хат. Ближні хутори належали значковому товаришу Пащевському, козакам Хорунженкам, Григоренкам та ін. Пізніше ці та ін. хутори (усього 12) об'єднались у село Ч. У 19 ст. Ч. складалися з 12 хуторів під заг. назвою Черкащенкових хуторів. У кінці 19 ст. Ч. належали до Попівської волості Миргород. повіту. На час перепису 1910 в Ч. було 187 дворів, 1184 мешканці.

Рад. владу проголошено в січні 1918. На поч. 1919 ств. Черкащанська сільрада. З літа до осені 1919 в селі перебували денікінці, а 1921 з'явилися загони Махна. 1922 на землях Солонівщанських хуторів було організ. першу комуну «Червоний хлібороб». З березня 1923 Ч. входили до складу Комишнянського району, 235 ж. У 1924 організ. перший парт. і ком-

сомол. осередок, 1930 на базі комуни ств. перший ТСОЗ «Червоний хлібороб». Того ж року в селі ств. ще 14 ТСОЗів, які об'єднували 45 господарств і 205 ж. 1933 на основі товариств ств. 4 колгоспи: «Червоний хлібороб», «Новий шлях», «Червоний лан», «Пролетар». У період нім.-фашист. окупації (15.IX 1941—17.IX 1943) гітлерівці до Німеччини вивезли 134 чол., 175 односельців загинуло, спалено 12 колгоспних будівель, 15 хат колгоспників. У вересні 1950 чотири місцеві колгоспи об'єдналися в колгосп ім. С. М. Кірова (м'ясо-молоч.-зерновий напрям, тех. культури, спеціалізується на виробн. вовни). С. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, 2 дит. садки, Будинок культури (на 400 місць), б-ка (11 081 од. зб.), громадський музей, стадіон. Уродженцем Черкащанської сільради є Герой Рад. Союзу К. І. Марусиченко (с. Кирсівка). 1970 в Ч. споруджені обеліск Слави на честь воїнів односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни, надгробки на могилах (три) рад. воїнів, полеглих при обороні села (1941), пам'ятник С. М. Кірову (1965).

ЧЕРНІГІВСЬКЕ НАМІСНИЦТВО — адм.-тер. одиниця на Лівобережній Україні у 80—90-х рр. 18 ст. Утв. 16.IX 1781, фактично існувало з 19.I 1782. Очолював намісник, який мав повноваження від царя. До Ч. н. ввійшло 7 сотень Київ., 12 — Ніжинського, 12 — Лубен., 16 — Гадяцького, 11 — Прилуцького, 11 — Черніг. і 1 сотня Стародубського полків. Адм. центр — Чернігів. Ч. н. поділялося на 11 повітів: Березнянський, Борзнянський, Гадяцький, Глинський, Городнянський, Зіньківський, Лохвицький, Ніжинський, Прилуцький, Роменський, Чернігівський. 1791 Зіньківський, Гадяцький і частину Лохвицького повітів було включено до Київ. намісництва, Конотопський і частину Коропського повіту Новгород-Сівер. намісництва — до Ч. н., що наліч. 11 міст, 26 містечок, 2092 села, хутори і слободи з населенням 746 560 чол. (крім дворян). 12.XII 1796 Ч. н. ліквідовано. Його територія ввійшла до Малорос. губернії, яку 1802 поділено на Полтав. і Черніг. губернії.

ЧЕРНЯКІВКА — село Чутівського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Верхні Рівні (Горова Чернещина або Пасіка), Іскрівка, Кочубеївка, Нижні Рівні (Низова Чернещина). Розташ. на правому березі р. Коломак (притока р. Ворскли), за 7 км від райцентру та за 8 км від залізнич. ст. Іскрівка. 813 ж. (1990). Засн. бл. 1680 полтав. полковником Леонтієм Черняком. За даними 1722 записана також слобідка Черняка Полтав. полкової сотні «Якова Черняка в Ровнях знайдуючаяся». Тут було 13 дворів, 17 хат та бездвірних хат — 12, а також пасіки: полтавського полковника Черняка — 63 вулики, старости Павла Порохниченка — 4, отамана Андрія Лизня — 1, черняківського священика Давида — 11, паламаря Гната — 13, церкви Святої Варвари — 12, ін. власників — 14, всього — 161 вулик. У полковника Черняка була винниця на 3 казани. 1735 володіння представників козацької старшини Черняків були в Ч., в Слобідці сотника Івана Черняка та на хуторі полковниці Ірини Черняковоі — все в Полтав. полку. У першій пол. 18 ст. донька полтав. полковника Івана Черняка — Марія вийшла заміж за представника козацької старшини Г. Г. Заньковського, з того часу багатства Черняків перейшли до Заньковських. На час перепису 1859 Ч.— село власницьке Полтав. повіту, 751 ж., 129 дворів, відбувалося 3 ярмарки на рік.

1871 було відкрито у Ч. земське уч-ще. У 80-х роках 19 ст. в Ч. було три поміщицьких маєтки. Один належав поміщику Заньковському. Другий — матері відомої укр. художниці Марії Башкирцевої (вона тут жила в дитинстві, бувала і пізніше; див. *Диканська картинна галерея, Стасі*) — М. С. Башкирцевій, інший — її родичам Н. К. Бабаніній та О. С. Бабаніну, які 1886 спорудили в Ч. (замість старої) Варваринську дерев'яну церкву (спалена в серед. 30-х років 20 ст.). При ній була церковна бібліотека. На час перепису 1900 в Ч. Чутівської волості Полтав. повіту були 3 сільські громади селян-власників (колишні кріпаки), 1309 чол., 169 дворів. У користуванні громади був став, у селі діяли церква та міністерська однокласна школа (училище), відбувалося 3 ярмарки на рік.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У грудні 1919 село було визволене від денікінців, які стратили 4 жителі села. 7.III 1923 Ч. віднесено до складу Чутівського р-ну Полтав. округу. На 7.IX того ж року в селі — 1062 ж. На час перепису 17.XII 1926 у Ч.— 1311 ж., 273 господарства. У період нім.-фашист. окупації (23.IX 1941—20.IX 1943) до Німеччини вивезено 90 чол., страчено 2 чол., спалено 50 хат та господарських будівель. У Ч.— центр. садиба колгоспу ім. Я. М. Свердлова (спеціалізується на тваринництві). Є відділення зв'язку та ощадбанку, комплексно-приймальний пункт, 3 крамниці, лазня, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, аптека, дитсадок, Будинок культури (на 260 місць), б-ка (15 002 од. зб.). Ч.— радіофіковане та електрифіковане (1960—62). Уродженцями с. Кочубеївки є Герої Рад. Союзу Г. С. Кабаковський (1909—59) та В. Я. Петренко. У Ч. 1967 споруджено пам'ятник Я. М. Свердлову, 1975 — пам'ятник на братській могилі полеглих 1919 борців за владу Рад та рад. воїнів, які загинули у боях під час оборони 1941 та визволення 1943 села, 1957 встановлено надгробок у пам'ять про воїнів-односельців, які полягли (78 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Поблизу с. Іскрівки знах. курганна група, яка складається з 28 насипів.

ЧЕХО́НЯ — річка в Полтав. обл., прит. р. Тарапуньки (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

ЧКА́ЛОВУ В. П. ПА́М'ЯТНИКИ. 1) У с. Балясному Диканського р-ну. Залізобетонна скульптура на гранітному постаменті. Висота — 4,9 м. Відкрито 1958. 2) У с. Бербеницях Лохвицького р-ну. Знаходиться неподалік від контори колгоспу ім. Чкалова. Залізобетонне погруддя на цегляному постаменті. Висота — 2,55 м. Відкрито 1967.

ЧОВНО́ВА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Грунї (бас. Дніпра). Довж. 24 км.

ЧО́ВНО-ФЕ́ДОРІВКА (до 1820 — Федорівка) — село Зіньківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бабанське, Волошкове, Заїки, Клименки, Кольченки, Лавринці, Мисики, Пругли. Розташ. за 30 км від райцентру і за 60 км від залізнич. ст. Полтава-Київська. 572 ж. (1990). Виникла на поч. 19 ст. За переписом 1859 у Федорівці наліч. 17 дворів, 114 ж. 1900 у Федорівці Кирило-Ганівської вол. Зіньків. пов.— 27 дворів, 160 ж. Дерев. Воскресенська церква (1892), б-ка, земська і церковнопарафіяльна школи. У 1910 наліч. 38 господарств, 212 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1926 у Федорівці Човно-Федорівської сільради Опішнянського р-ну Полтав. округу — 57 господарств, 271 ж. Колективізацію с. г. проведено в 1929—30. За період нім.-фашист. окупації (5.X 1941—11.XI 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 45 чол.,

спалили 25 господарств. На фронтах Великої Вітчизн. війни воювало 236 односельців, 105 з них загинуло. Тепер на тер. сільради — колгосп «Маяк» (зерново-буряківничого напряму, тваринництво). У селі відділення зв'язку, фельдшерсько-акушер. пункт, Будинок культури на 400 місць з стаціонарною кіноустановкою, музей на громадських засадах, б-ка (16,9 тис. од. зб.). Уродженцями села є укр. письменник І. Ф. Гребенюк (1918—82), Герой Соц. Праці І. М. Федюн. 1957 споруджено пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, що загинули (111 чол.) під час визволення 1943 села від нім.-фашист. загарбників.

ЧО́РБІВКА (Кустолове) — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Калініне (кол. Білоконівка), Комарівка та Червоне (кол. Чумаки). Розташ. на р. Кустолове (прит. Ворскли), за 22 км від райцентру та за 13 км від залізнич. ст. Лішнівка. 574 ж. (1990). Виникло, вірогідно, у 18 ст. У 2-й пол. 18 ст. Катерина II подарувала ці землі ген.-майору М. Ф. Чорбі (з цього часу починає вживатися нова назва села). На поч. 19 ст. Ч. належала предводителю дворянства Кобеляц. повіту М. Ф. Чорбі, який до 1812 мав з-д скакових арабських коней. 1800 побуд. Святодухівську церкву, при якій існували б-ка та церковнопарафіяльна школа. За переписом 1859 у Ч. Кобеляц. повіту наліч. 89 дворів, 451 ж. Працювали цегельний з-д, ткацька ф-ка, водяний млин, гуральня та білильня. 1861 збуд. Миколаївську церкву, при якій були земська школа і школа грамоти. У 1900 в селі — 105 дворів, 860 ж.; у 1910 — 118 дворів, 660 ж. 1905 у Ч. сталося сел. заворушення. Рад. владу проголошено в січні 1918. 1925 організ. ТСОЗ «Нова громада», 1929—31 — артілі «Спільне життя» та «13-річчя Червоної Армії». У 1926 в Ч. Кременчуц. округу — 160 дворів, 740 ж. 1932—37 Ч. входила до складу Кобеляц. р-ну Харків. обл. Під час голоду 1933 в селі померло 125 чол. У роки нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—25.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 107 чол. У селі — центр. садиба колгоспу ім. І. В. Мічуріна (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), будинок побуту, відділення зв'язку та ощадбанку, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, аптека, Будинок культури на 600 місць, б-ка (13,5 тис. од. зб.). 1958 споруджено мемор. комплекс, присвячений воїнам-односельцям, що полягли (78 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. У Ч.— братська могила рад. воїнів, які загинули (7 чол.) під час визволення села 1943 від гітлерівців. На околицях села виявлено поселення черняхівської культури. На тер. сільради збереглися залишки 87 курганів.

ЧОРНОБА́ЇВСЬКИЙ РАЙО́Н — адм.-тер. одиниця. Ств. 7.III 1923 в складі Золотоніського округу Полтав. губ. із Чорнобаївської, Богодухівської та Великобурімської волостей Золотоніського пов. 12 сільрад. Площа — 632 кв. версти. Нас. за попередніми підрахунками на час районування — 40 603 чол. За переписом на 7.IX 1923 — 42 682 чол. У червні 1925 віднесений до Черкас. округу, перейменованого 1927 на Шевченківський. У 1932 віднесений до Київ. обл., з 22.IX 1937 — до Полтав. обл. За переписом 1939 в р-ні налічувалося 38 372 чол. З 7.I 1954 у складі новоутв. Черкас. обл.

ЧОРНОГЛА́ЗІВКА — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бершацьке, Глухове, Долина, Макарцівка, Носівка, Тригогове.

Розташ. за 28 км від Полтави. Від залізнич. ст. Уманцівка — 10 км, на такій же відстані — автотраса Київ — Харків. 269 ж. (1990). Вперше згадується в істор. джерелах 19 ст. 1859 у Ч., яка була власницьким селом, наліч. 20 дворів, 101 ж. У 1900 діяли громада селян-власників, школа грамоти. 1910 у Ч.— 12 господарств, 74 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. 1920 ств. комнезам. 1926 у Ч., яка входила до складу Долинської сільради Диканського р-ну, — 35 господарств, 187 ж. 1926 ств. колгосп «Краще майбутнє». 1936 у селі відкрито медпункт. Під час Великої Вітчизн. війни село було окуповане нім.-фашист. загарбниками (22.IX 1941—22.IX 1943). У Ч. гітлерівці спалили 66 хат з 80. У селі — центр. садиба колгоспу «Україна» (госп-во м'ясомол. та зернового напряму), будинок побуту, відділення зв'язку, фельдшерсько-акушер. пункт, неповна с. ш., Будинок культури на 200 місць, б-ка (7314 од. зб.). Пам'ятник воїнам, загиблим 1943 під час визволення села від гітлерівців. Пам'ятний знак на честь воїнів-односельців, які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ЧОРНУ́ХИ — смт, райцентр, центр селищної Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Богданівка, Бондарі, Нехристівка та Харсики. Розташ. на лівому березі р. Многи (прит. Удаю), за 2 км від автотраси Київ — Суми та за 41 км від залізнич. ст. Пирятин. 3393 ж. (1990). Дата заснування невідома. Історик Л. В. Падалка вважав, що Ч. засн. на поч. 17 ст. Деякі істор. джерела стверджують, що на місці сучас. селища ще за київ. князя Володимира Святославича (?—1015) виникла оборонна фортеця — поселення для захисту пд.-сх. рубежів Київ. Русі від печенігів та половців (Посульська лінія укріплень). 1261 поселення було досить великим нас. пунктом, але наприкінці 13 ст. було повністю зруйноване монголо-татарами. Потім згадка про містечко зустрічається під 1641. У 1647 Ч. записані серед володінь князя Вишневецького. Містечко позначене на карті Г. Л. де Боплана (серед. 17 ст.). 1658 у складі Чорнуської сотні Ч. увійшли до Лубен. полку. 1665 містечко було зруйноване татарами, але незабаром відродилося й залишалося вільним до серед. 18 ст. У 40-х рр. 18 ст. царський уряд подарував навколишні землі грузинським князям Асихмовановим; чимало земель захопив чорнуський сотник Семен Максимович. 1786 Катерина II передала Ч. у вічне володіння графу О. А. Безбородьку (1746—99). На той час у містечку було 3 дерев. церкви, шпиталь, 6 панських дерев. будинків, 4 млини, селітряний з-д. За переписом 1859 у Ч.— 332 двори, 1886 ж., 3 церкви (у т. ч. Покровська, побуд. 1845), сільс. уч-ще, волосне правління, сільс. розправа, поштова станція, відбувалося 4 ярмарки на рік. 1868 побуд. дерев'яну на мурованому фундаменті Воскресенську церкву з дзвіницею, при якій існ. б-ка, жіноча церковнопарафіяльна школа та однокласне міністерське уч-ще. 1908 замість дерев. Покровської церкви збуд. муровану. У 1900 в Ч. Чорнухинської волості Лохвицького пов.— 485 дворів, 2255 ж. Влітку 1906 тут відбувся страйк с.-г. робітників поміщика Немировського. Виступ був придушений надісланими до села козаками. У 1910 в містечку — 539 дворів, 2904 ж., 2 парових млини з крупорушками та олійницями.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У цьому ж році створено укр. гімназію ім. Г. С. Сковороди. 1919 організ. 3 с.-г. артілі. У 1920/21 навч. році з 1—4 класів гімназії було утв. трудову школу, а з 5—6 класів — с.-г. професійну школу, що існ. до 1934. З 1923

Ч.— райцентр Лубен. округу, у якому наліч. 2318 ж. У 1927—725 дворів, 3392 ж. 1928—30 організ. 4 ТСОЗи («Пролетарський косар», «Плугатар», «Колосок» та «Серп»), на базі яких 1930 утв. 3 артілі (ім. Г. І. Петровського, «Нове життя», «Вільна праця»). 2973 ж. (1939). У період нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—17.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 227 чол. У Ч.— колгосп ім. О. В. Суворова (рослинницько-тваринницького напряму), відділення зв'язку, с. ш., районна лікарня, дитсадок, Будинок культури на 480 місць, кінотеатр, 2 б-ки (59,5 тис. од. зб.), *Чорнухинський історичний музей*. У Ч. виходить газета «*Нова праця*». Уродженцями Ч. є: укр. просвітитель-гуманіст, філософ і поет Г. С. Сковорода (1722—94), укр. історик Л. В. Падалка (1859—1922). Після закінчення Київ. ун-ту працював у Полтав. і Херсон. земствах, у Харків. міській і Полтав. губернській управах, співробітничав у *Полтавській губернській вченій архівній комісії*; автор праць «Минуле Полтавської території і її заселення» (1914), «Карта козацьких полків на Полтавській території» (1914) та ін. У 1947—67 в селищі жив Герой Рад. Союзу П. В. Масленников (1923—67). У Ч.— *Сковороди Г. С. меморіальний комплекс*. Споруджені пам'ятники: І. П. Павлову (1936), В. І. Леніну (1952), К. Марксу (1960), О. В. Суворову (1966), партизанці Л. Бугорській (1989). 2 братські могили рад. воїнів, що загинули 1941 та 1943 (надгробки — 1972, 1983), могила П. В. Масленникова. 1972 відкрито пам'ятник воїнам односельцям, які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ЧОРНУ́ХИНСЬКИЙ ІСТОРИ́ЧНИЙ МУЗЕ́Й у смт Чорнухах. Відкр. 1972. Налічує понад 2 тис. експонатів. Експозиція розміщена у 6 залах. Окремий зал присвячено укр. просвітителю, філософу і поету Г. С. Сковороді (див. *Сковороди вулиця*). Складовою частиною музею є *Сковороди Г. С. меморіальний комплекс* у смт Чорнухах. Розташ. на вул. Леніна № 45.

ЧОРНУ́ХИНСЬКИЙ РАЙО́Н. Знах. у пн. частині області. Площа 0,68 тис. км². Нас. 19,3 тис. чол. (1990). Ч. р. межує з Лохвицьким, Пирятинським, Лубенським районами Полтав. обл. і Варвинським р-ном Чернігів. обл. У районі 42 нас. пункти (1 смт, 41 село), підпорядкованих селищній та 9 сільс. Радам нар. депутатів. Центр — смт Чорнухи. Утв. 1923; входив до складу Лубен. округу. 1932—37 — у складі Харків. обл., з 1937 — Полтавської. 1962—66 тер. Ч. р. входила до Лохвицького, частково Пирятинського р-ну. Район відновлено 8.XII 1966. Під час нім. фашист. окупації (вересень 1941 — вересень 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини понад 2 тис. чол. Ч. р. розташ. у межах Придніпровської низовини, у лісостеповій зоні. Корисні копалини: природний газ, нафта, пісок, глина, кам'яна сіль,

ЧОРНУХИНСЬКИЙ РАЙОН

торф. По тер. району протікають річки Суха Лохвиця, Удай (прит. Сули), Многа (прит. Удаю). Грунти переважно чорноземні. Ліси (дуб, ясен, липа, клен, береза, тополя та ін.) займають 10,0 тис. га. У Ч. р. і в Лубенському р-ні розташ. ландшафтний заказник респ. значення *Червонобережжя*. Пром. підприємства харчової і легкої пром-сті. Спеціалізація с. г.— землеробство зерново-тех. і тваринництво м'ясо-мол. напрямів. Гол. культури: озима пшениця, кукурудза, цукр. буряк, соняшник. Площа с.-г. угідь 1991 становила 50,9 тис. га, у т. ч. орні землі — 42,2 тис. га. Розвинуте скотарство, свинарство, вівчарство, птахівництво. У районі 14 колгоспів. Автомобільних шляхів — 212,8 км, у т. ч. з твердим покриттям — 164,2 км. У районі — 27 загальноосв., 1 муз. школи, профтех училище, 21 дит. дошкільний заклад. Центральна та 2 дільничні лікарні, 20 фельдшерсько-акушер. пунктів, 2 амбулаторії. Районний та 8 сільс. Будинків культури, 20 клубів, 1 кінотеатр, 37 кіноустановок, 26 б-к (заг. фонд — 343,4 тис. од. зб.). *Сковороди Г. С. меморіальний комплекс* у смт Чорнухи та 8 музеїв на громадських засадах. Видається районна газета «*Нова праця*». Пам'ятки архітектури 19 — поч. 20 ст. На тер. Ч. р. збереглися залишки курганів, городищ та поселень скіфського часу і періоду Київ. Русі.

ЧОРНУ́ХИНСЬКИЙ ТКА́ЦЬКИЙ ПОКАЗО́ВИЙ ПУНКТ Лохвицького повіт. земства. Відкрито 1912 у м-ку Чорнухи (тепер смт Чорнухинського р-ну) для виготовлення місц. ремісниками укр. нар. традиційних виробів, надання тех. допомоги, у кредит верстатів і матеріалів. У 1923 працювало 24 чол., 15 верстатів. Зразково виготовляли так зв. «саратовське полотно». Того ж року пункт об'єднали з Лохвицькою ткацькою майстернею. Експонував свої вироби на Всерос. кустарній виставці 1913 у Петербурзі.

ЧУМА́ЦТВО — торговельно-візницький промисел, що був поширений на Україні у 17—19 ст. На Полтавщині чумакували в основному козаки, держ. селяни і почасти міщани. Зрідка на чумацькому промислі заробляли і поміщики, які посилали своїх селян на чолі з довіреною особою.

Розквіту чумацький промисел на Україні досяг у 1-й пол. 19 ст. У цей час через Полтавщину пролягали такі торгові шляхи: з Полтави на Київ; з Херсона на Кременчук; з Лубен на Чернігів; з Полтави через Хорол, Прилуки, Пирятин на Чернігів; з Полтави на Харків і Катеринослав, з Катеринослава через Кременчук і Золотоношу на Київ. Кременчук мав велике значення як транзитний пункт для всієї України. Він був оточений селами з традиційно розвинутим чумацьким промислом. Чумаки жили в сусідній з Кременчуцьким частині Кобеляцького повіту, в пд.-зх. частині Золотоніського повіту (зокрема, в селах Ірклієві, Васютинцях, Веремїівці, Жовтниці, Москаленках, Демках. Були чумаки і в Хорольському, Лубен. та ін. повітах губернії).

Чумаки збували свій крам на місцевих ярмарках, яких у 40-х рр. 19 ст. на Полтавщині було 362. У 70-х рр. 19 ст. у зв'язку з будвом залізниць та ростом дорожніх витрат почався занепад чумацтва.

ЧУМГА́К — річка в Полтав. і Черкас. областях, права прит. р. Оржиці (бас. Дніпра). Довж. 75 км (в межах Полтавщини 25 км), площа бас. 845 км². У Полтав. обл. тече тер. Оржицького р-ну. Воду використовують для водопостачання, зрошування, а також риборозведення. На березі Ч. розташ. с. Круподеринці.

ЧУМГАЧО́К — річка в Полтав. обл., прит. р. Чумгака (бас. Дніпра). Тече територією Оржицького району.

ЧУМША́К — річка в Полтав. обл., права прит. р. Орлика (бас. Дніпра).

«ЧУРАЇ́ВНА» — камерно-інструмент. ансамбль Полтав. обл. філармонії. Засн. 1987 засл. працівником культури УРСР М. Жерновим. У складі ансамблю 14 чол. Солістка — нар. арт. УРСР, лауреат Держ. премії ім. Т. Г. Шевченка Р. О. Кириченко (уродженка с. Землянки Глобинського р-ну). В репертуарі твори класичні, сучас. композиторів.

ЧУРА́Й МАРУ́СІ СПІВО́ЧЕ ПО́ЛЕ у м. Полтаві. Споруджене 1987 з нагоди проведення в Полтаві Республіканського свята нар. творчості. Відкрито 27.VI 1987. Автори проекту — М. Жданов, М. Піцюра, В. Гавриленко. Будова розташ. на тер. парку культури і відпочинку *«Перемога»*. Амфітеатр (бл. 7 тис. місць) гармонійно вписався в зелені схили парку. Своєрідна за конструкцією сценічна частина використовується і для виступів колективів, і водночас є дахом для службових приміщень. Названо в пам'ять про легендарну укр. народну співачку і поетесу Марію Гордіївну Чурай (1625—53), яка нібито жила в Полтаві. Дослідники укр. фольклору називають бл. 20 пісень, приписуваних Марусі Чурай. Творчість талановитої полтавки, її життя відбите в музиці М. В. Лисенка, у драмах М. Старицького, творах І. Микитенка, Л. Забашти, Л. Костенко, думах сучасних кобзарів. Ч. М. С. п. розташоване на Першотравневому проспекті № 20. Іл.— табл. XVI.

ЧУ́ТІВКА — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Коломаку (бас. Дніпра). Довж. 14 км. Тече тер. Чутівського р-ну. На березі Ч. розташ. смт Чутове.

ЧУ́ТІВКА — село Оржицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Новий Іржавець. 1226 ж. (1990). Засн. 1740 як сл. Славця Трембінського — вихідця із Сербії. Останній поселив тут вихідців з Оржиці і Плехова. 1781 тут наліч. 109 хат і 396 душ. У 1783 збуд. церкву, 1832 — нову. 1847 вступив у дію винокурний з-д. 1892 — відкрито земську школу. За переписом 1910 в Ч. наліч. 169 дворів і 1247 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Жителі Ч. брали участь у бойових діях партизан. загону П. С. Дробницького. З 1923 Ч.— село Оржицького р-ну. 2128 ж. До 1930 число жителів зросло до 2747. Було ств. два колгоспи — «Червоний партизан» і «Червоний хлібороб». Під час нім.-фашист. окупації (вересень 1941 — вересень 1943) гітлерівці розстріляли 11 членів патріотичної групи і вивезли на примусові роботи до Німеччини 67 чол. На 1990 на тер. села колгосп «Україна», с. ш., Будинок культури, б-ка, дитсадок. Уродженцем села є Герой Рад. Союзу М. Є. Малущенко. У Ч. братська могила рад. воїнів, полеглих 1941 (пам'ятник 1956), пам'ятник односельцям, полеглим (212 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Слов'янське городище 10—13 ст.

ЧУ́ТІВСЬКИЙ КІ́ННО-СПОРТИ́ВНИЙ КО́МПЛЕКС. Відкрито 14.V 1984. Має стайню на 82 конемісця, закритий манеж (24 × × 65 м) з трибунами на 500 чол., ветеринарний лазарет з складом для кормів, котельню, іподром з біговою доріжкою на 1600 м і літні трибуни; літні поля для тренінгу, проведення змагань з подоланням перешкод і виїздці; 3-поверховий адм.-побутовий корпус. Утримується 112 голів коней тракененської породи. Діє кінноспорт. школа.

ЧУ́ТІВСЬКИЙ РАЙО́Н. Знах. у Пн.-Сх. частині обл. Утв. 1923 із Чутівської, Первозванівської (Первозванівської) і частини Ва-

силівської волостей (Сторожівська і Войнівська сільради) Полтавського повіту. Площа 862 км². Нас.— 30,1 тис. чол. (1991). У районі 51 нас. пункт, підпорядкований 2 селищним і 11 сільс. Радам нар. депутатів Центр — смт Чутове. Поверхня рівнинна. Корисні копалини: глина, пісок, сіль. Із Пн.Сх. на Пд.Зх. у районі протікають ріки Коломак, Орчик, Свинківка. Грунти переважно глибокі чорноземи. Площа лісів 5,4 тис. га, переважають дуб, ясен, клен, берест, вільха, сосна. У районі — *Сторожовий* заказник місц. значення. Найбільші пром. підприємства: цукрокомбінат ім. Артема, авторемзавод, хлібзавод, з-д «Восход», райсільгосптехніка. Спеціалізація с. г.— вирощування зернових, цукрових буряків, картоплі, трав і тваринництво. 1990 площа с.-г. угідь становила 71,7 тис. га, в т. ч. орної землі 63,2 тис. га. У Ч. р.— 14 колгоспів, 7 радгоспів, держ. кооперативне міжгосп. об'єднання по виробн. м'яса свинини та продукції птахівництва. Залізнич. ст.: Іскрівка, Кочубеївка, Скороходове. Автомобільних шляхів — 422,4 км, у т. ч. з твердим покриттям 202 км. У районі 30 навч. закладів: 6 с. ш., 13 неповних с. ш., 6 початкових, одна музична і спортивна, філіал Карлівського профтехучилища № 50, міжшкільний навч.-вироб. комбінат; 42 лікувальні заклади, у т. ч. 7 лікарень, 34 фельдшерсько-акушер. пункти, 1 ветлікарня. Будинків культури — 14, клубів — 28, б-к — 31, 42 кіноустановки, 10 музеїв на громад. засадах. Видається районна газета *«Сільські новини»*. На тер. Ч. р. знаходяться поселення і могильники черняхівської культури, кілька кам'яних скульптур кочівників 11—13 ст., багаточисленні кургани. Див. також статті: Чутове, Артемівка, Василівка, Вільниця, Вільхуватка, Войнівка, Грякове, Зеленівка, Нова Кочубеївка, Скибівка, Таверівка, Филенкове, Черняківка.

ЧУТІВСЬКИЙ ЦУКРОКОМБІНАТ імені Артема. Засн. 1905. До Жовтневої революції виробляв 3,5 тис. пудів цукру піску і рафінаду на добу. 1925 заводу було присвоєно ім'я Артема (Ф. А.Сергєєва). Тепер з-д щодоби переробляє 30 тис. цнт цукрових буряків, виробляє 3 тис. т цукру-піску. Розташ. у смт Артемівці Чутівського р-ну, вул. Артема № 69.

ЧУТОВЕ — селище міського типу, райцентр, розташ. за 50 км від м. Полтави та за 12 км від залізнич. ст. Скороходове. Селищній Раді підпорядковані села Водяне, Кантемирівка, Лисича, Ново-Федорівка, Охоче, Стінка. Вперше згадується в духовниці полтав. полковника В. В. Кочубея 1743. З інших джерел відомо, що 1764 було селом, у якому наліч. 82 двори, церква, кілька крамниць, щороку вудбувались ярмарки. Згідно з Генеральним описом Лівобережної України 1765—1769 село входило до складу Великобудищанської сотні Полтав. полку. Після 1781 Ч. ввійшло до складу Чернігів. намісництва, 1796 — Малорос., 1802 — до Полтав. повіту Полтав. губ. 1863 у Ч.— 274 двори, 1863 ж., церква, 3 ярмарки на рік. Після селянської реформи 1861 в Ч. розвиваються деякі промисли.

Зокрема, при панській економії відкриваються механічна та лимарна майстерні. 1883 діяли паровий млин, 18 вітряків, дві олійниці, дві кузні, слюсарна майстерня. До 1900 кількість населення в Ч. зросла до 2842 чол. На поч. 20 ст. власником економії став поміщик Дурново. У 1902 жителі Ч. взяли участь у сел. повстанні, яке було придушене силою зброї. У пошуках заробітку жителі села займалися дрібними кустарними промислами — гончарством, плетінням корзин, художньою вишивкою. 12 грудня 1917 почав роботу перший волосний з'їзд Рад, ств. перший волревком і волземвідділ. У грудні 1917 було утв. Раду сел. депутатів. У квітні 1918 село окупували нім.-австр. війська. Для боротьби з окупантами був ств. підпільний ревком. Рад. владу було відновлено в грудні 1919 після вигнання денікінців. Для допомоги фронту було ств. сотню Червоного козацтва. 1920 ств. партійна і комсомол. орг-ції. У травні 1920 в Ч. виникло перше рад. господарство — розплідник племінних свиней. А в березні 1922 організ. кооперативне с.-г. т-во, що об'єднувало 207 селян. У 1923 ств. Чутівський район. У 1926 наліч. 782 господарства, 3967 ж. 1929 організ. три ТСОЗи. Наприкінці 1931 вони реорганіз. в с.-г. артіль. У 1941 в Ч. діяли лікарня, поліклініка, середня і поч. школи. Під час нім.-фашист. окупації (13.X 1941—20.IX 1943) гітлерівці вивезли 180 чол. на примусові роботи до Німеччини. 1950 ств. укрупнений колгосп ім. В. І. Леніна. 13 квітня 1957 Ч. віднесено до категорії селищ міського типу. На тер. селищної ради розташ. господарства колгоспу ім. В. І. Леніна (м'ясного напряму), племзавод «Чутове», шовкорадгосп, державно-кооп. об'єднання по виробництву продукції птахівництва і відгодівлі свиней. У с.-щі є с. ш., лікарня, 5 дитсадків, Будинок культури (на 400 місць), сільський Будинок культури (на 250 місць), сільський клуб (на 300 місць), 4 б-ки (74 тис. од. зб.). У Ч. виходить газета *«Сільські новини»*. Уродженці Ч.: укр. літературознавець і мовознавець, сходознавець і перекладач П. Г. Ріттер (1872—1939), укр. поет О. П. Трусан, Герої Соц. Праці І. В. Ропавка, О. Д. Денисова. В Ч. споруджено (1950, реконстр. 1959 та 1968) два пам'ятники В. І. Леніну, 1967 — пам'ятний знак Трудової Слави — трактор ХТЗ. 1978 встановлено надгробок на братській могилі рад. воїнів, які полягли під час оборони 1941 та визволення 1943 Ч. від нім. фашист. окупантів, та пам'ятник воїнам односельцям, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни. 1973 в парку с-ща споруджено пам'ятний знак на честь 30-річчя визволення Ч. військовими частинами і з'єднаннями Степового фронту. На

Чутове. Будинок культури колгоспу ім. В. І. Леніна.

Чутове. Меморіальний комплекс «Вічна слава».

околиці с. Стінки виявл. курганна група (3—2; 1 тис. до н. е.), складається з 16 насипів. Поблизу с. Водяного знах. майдан висотою 1,7 м, діаметром 70 м.

Ш

ШАХВОРО́СТІВКА — село Миргород. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Деркачі, Круглик, Любівщина, Малинівка, Трудолюб. Розташ. за 10 км від райцентру та за 12 км від залізнич. ст. Миргород. 748 ж. (1990). Ш. вперше згадується в істор. джерелах 1711, коли миргород. полковник Данило Апостол віддав село, яке раніше належало Трохиму Медведю, своєму зятеві Івану Ломиковському. 1729 в Ш.— 60 дворів. Входила до складу першої Миргород. сотні Миргород. полку. З кін. 1784 — до Миргород. пов. Київ. намісництва. У кінці 18 ст. Ломиковські, крім Ш., мали також хутори поблизу села. 1781 в селі — 96 хат, 1787 в Ш. проживало 320 душ чол. статі, серед яких були козаки і піддані власників підкоморія Павла Ломиковського і поручиків Петра та Івана Ломиковських. Володіли Ломиковські в Ш. також млинами й вітряками. Хутір Ломиковських неподалік від Ш. на поч. 19 ст. мав назву «Парк трудолюб». Там жив В. Я. Ломиковський (1777 — бл. 1848) — укр. історик, етнограф, агроном, збирач документальних матеріалів з історії України. Серед праць Л.— «Словник малоруської старовини, складений 1808 р.», переклад з франц. мови «Історії малоросійських і запорізьких козаків». За ревізією 1859 в Ш.— 115 дворів, 671 ж., працювали винокурний та цегельний заводи. У селі була дерев'яна Покровська церква (1772), яка володіла 58 десятинами землі. З серед. 19 ст. власником Ш. став поміщик О. В. Зеленський. З його ініціативи 1879 в сільс. хаті відкрито школу. З 1879 діяло народне училище, в 1884 збуд. нове приміщення для нього. На рубежі 19—20 ст. село швидко зростало. 1910—220 господарств, 1481 чол. Крім землеробства, займались у селі також різними ремеслами та промислами. Діяв горілчаний завод. Рад. владу встановлено у січні 1918. Першим її органом став сільс. комітет бідноти. 1923 в Ш. було 1595 ж. За переписом 1926 у Ш. Миргород. р-ну Лубен. округу 351 двір, 1786 ж. 1929—1931 проведено колективізацію, ств. колгосп «Червоний партизан». У період нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—18.IX 1943) з Ш. вивезено до Німеччини 220 ж., 7 чол. розстріляно, 162 ж. загинули і пропали без вісти. Тепер Ш. входить до другої бригади колгоспу «Ленінський шлях» (утв. 1959 після об'єднання колгоспу «Червоний партизан» з колгоспом ім. С. М. Будьонного). Колгосп «Ленінський шлях» (зерново-буряківничий напрям, тваринництво, спеціалізується на виробництві яєць). Відділення зв'язку, комплексний приймальний пункт, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, сільс стадіон, Будинок культури (на 330 місць), б-ка (11 493 од. зб.), громадський історико-краєзнавч. музей. Уродженцями Ш. є Герої Рад. Союзу В. Г. Лазоренко та І. О. Оноприєнко. Споруджено обеліск (1967) в пам'ять про воїнів-односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни, пам'ятник (1976) на могилі Героя Рад. Союзу В. Г. Лазоренка (1920—75).

ШВЕ́ДСЬКА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (Київський р-н) — від Павленківської пл. до вул. Дослідної. Прокладена у 19 ст. на тер. передмістя *Павленки,* якими просували-

ся 1709 до поля Полтавської битви швед. війська. Пд. перспективу вулиці замикала *Покровська церква*. З непарного боку Ш. в. — Павленківський парк. Розташовані: науково-виробниче об'єднання «*Еліта*» та *Полтавська сільськогосподарська дослідна станція*. 1910 на дослідному полі станції проходив практику М. І. Вавилов (див. *Вавилова проспект*). На фасаді адм. корпусу станції відкрито *Вавилову М. І. меморіальну дошку* та *Соколовському О. Н. меморіальну дошку*.

ШВЕ́ДСЬКА МОГИ́ЛА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (Київський р-н) — від вул. Зіньківської до дороги на с-ще Яківці. Прокладена у 20 ст. через поле Полтавської битви. Назву одержала від Братської могили рос. воїнів, загиблих 1709. Розташовані музей історії Полтавської битви, пам'ятник Петру I (див. *Полтавської битви пам'ятки*), *Сампсоніївська церква*. На Ш. м. в. — *Полтавський інститут свинарства*. На фасаді будинку встановлено його організатору і першому директору *Бондаренку О. П. меморіальну дошку*. Іл.— табл. IV, V.

ШВИДКО́МУ П. В. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у с. Артемівці Чутівського р-ну. Встановлена на фасаді будинку школи, в якій навчався Швидкий Павло Васильович (1906—61) — Герой Рад. Союзу. Н. у с. Шевченківці Чутівського р-ну. 1927 вступив до Моск. військ.-інж. школи ім. Комінтерну, напередодні Великої Вітчизн. війни закінчив Військ.-інж. академію. Звання Героя Рад. Союзу удостоєний 1945 за високу командирську майстерність, мужність і відвагу. Після війни — на викладацькій роботі, ген.-лейтенант інженерних військ. З 1958 — начальник Військ.-інж. академії ім. В. В. Куйбишева. Дошка — мармурова крихта, відкрита 1975.

ШЕВЧЕ́НКА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Новополтавська, Жовтневий і Київський р-ни) — від Першотравневого просп. до вул. Червонофлотської. Наз. 1908 на честь Шевченка Тараса Григоровича (1814—61) — укр. поета і художника. На території Полтав. губ. Ш. перебував тричі: 1843—44, 1845—46 і 1859. На поч. червня 1843 відвідав села Прилуцького пов.: Дігтярі, Сокиринці, Іржавець, побував на р. Удай. Наприкінці червня через Переяслав і Пирятин прибув до Є. Гребінки на х. Убіжище (тепер с. Мар'янівка Гребінків. р-ну, див. *Гребінки вулиця*), звідки поїхали разом у с. Мойсівку (тепер — Мосівка Драбівського р-ну Черкас. обл.). Потім відвідав Ковалівку (теж Драбівського р-ну), Яготин (тепер — Київ. обл.), Березову Рудку (див. *Закревських садиба*) і Малютинці (Пирятин. р-ну), Линовицю (тепер — Прилуц. р-ну Черніг. обл.), Ісківці (див. *Афанасьєву Чужбинському О. С. меморіальна дошка*) на Лубенщині, Андріївку Гадяцького пов. (тепер — Роменського р-ну Сумськ. обл.). 25.XII відвідав Пирятин. У січні 1844 перебував у Яготині, Березовій Рудці, Мойсівці, очевидно, заїжджав у Малютинці й Ковалівку. Друга подорож на Полтавщину почалась у червні 1845 відвіданням Прилук і Густині. Звідти поїхав у Лубни, оглянув Мгарський монастир і прибув на Миргородщину до О. А. Лук'яновича. Живучи у його маєтку в Мар'янському (тепер Великобагачан. р-ну; написав портрет О. А. Лук'яновича), відвідав Устивицю, Злодіївку (Псільське). Наприкінці червня — початку липня здійснив подорож у Шедієве (тепер Новосанжар. р-ну) за маршрутом: Багачка, Білоцерківка, Решетилівка, Полтава, Ст. Санжари (Решетняки), Михнівка (тепер Решетилівського р-ну). В останній декаді липня перебував

у Ромнах на Іллінському ярмарку, звідти виїхав на Хорольщину (Веселий Поділ; намалював портрет Г. Родзянки; Василівка), відвідував Лубни, Пирятин, Переяслав. На поч. жовтня — у Миргороді, потім у Мар'янському, де живе бл. двох тижнів (працював над поезіями «Єретик», «Сліпий», «Великий Льох» та ін.). Знову через Лубни, Ісківці, Березову Рудку, Пирятин наприк. жовтня прибув у Переяслав до Козачківського, де зустрів 1846. Одужавши, навідує Яготин, Березову Рудку, Лемешівку (тепер — Пирятин. р-ну). У середині лютого з Лубен виїхав на Чернігівщину. Останній раз був на Полтавщині у червні і серпні 1859. Проїхавши через Зіньків, Гадяч, Лохвицю до Пирятина, зупинився у П. Мокрицького (Таволги-Мокрицького), де 10.VI написав вірш «Ой, маю, маю я оченята». Подальший маршрут — Переяслав, Прохорівка (Михайлова Гора), Яготин, Прилуки. 20.VIII 1859 покинув межі Полтав. губ. Загалом Шевченко відвідав на Полтавщині понад півсотні населених пунктів. За нар. переказами побував також у селах Вороньки, Білоусівка, Городище (Свіччине Городище Чорнухин. р-ну), Слободо-Петрівка (Гребінків. р-ну), Яхники (Лохвиць. р-ну), Висачки (Лубен. р-ну), Заріг (Оржиц. р-ну). Білоцерківці (Пирятин. р-ну), Єньки (Хорол. р-ну) та ін. Серед мистецьких творів Шевченка про Полтавщину: «Будинок І. П. Котляревського у Полтаві», «Воздвиженський монастир у Полтаві», «В Решетилівці» (1845).

Ш. в. прокладена на поч. 19 ст. на околиці міста, де знаходилося кілька козацьких хуторів. На їх місці 1804 відкрито благодійні лікувальні заклади. У складі комплексу споруд 1820—23 зведено в стилі класицизму будинок лікарні. Гол. фасад двоповерхової споруди прикрашає шестиколонний доричний портик, увінчаний трикутним фронтоном. 1827—35 попечителем богоугодних закладів працював І. П. Котляревський, що засвідчує *Котляревському І. П. меморіальна дошка.* Згодом тут розміщалася земська лікарня, тепер — *Полтавська обласна лікарня* ім. М. В. Скліфосовського. Перед центр. входом встановлено *Скліфосовському М. В. пам'ятник.* На поч. Ш. в. на перетині з Першотравневим просп.— *Полтавської пожежної команди будинок,* пам'ятник захисникам фортеці і коменданту О. С. Келіну (див. *Полтавської битви пам'ятки*). На Ш. в. у заїжджому дворі (гербергу) під час лікування у Полтаві 1776—78 зупинявся рос. полководець О. В. Суворов разом із дружиною В. Прозоровською (№ 39[г], споруди знесено 1989). Буд. № 13 (тепер нар. суду) до революції належав лікарю О. О. Волкенштейну — учаснику рос.-тур. війни 1877—78, народнику. Був знайомий з Л. М. Толстим. У нього бували В. Короленко, Г. Мясоєдов, М. Скліфосовський, І. Бунін та ін. На фасаді будинку с. ш. № 16 з нагоди 50-річчя Збройних Сил СРСР відкрито меморіальну дошку. В цьому приміщенні напередодні Великої Вітчизн. війни знаходився призивний пункт військкомату. На Ш. в. розташовані: Полтавський стоматологічний інститут, с. ш. № 25, друкарня вид-ва «Полтава», центр. колгоспний ринок, автостанція № 2, підприємства «Ремпобуттехніки» та ін. Іл.— табл. V, VII. Див. *Шевченку Т. Г. меморіальні дошки, Шевченку Т. Г. пам'ятники, Шевченку пам'ятні знаки.* Див. також ст. про населені пункти Полтавщини.

«ШЕВЧЕ́НКІВЦІ». Видання Держ. мистецького театру ім. Т. Г. Шевченка. Виходив у червні — липні 1925 у Полтаві.

ШЕВЧЕ́НКОВЕ (до 1939 — Куликівка, Куликівські хутори) — село Решетилів. р-ну, центр сільс. Ра-

ди нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Гольманівка, Дружба, Паськівка, Пащенки, Привільне, Фруктівка, Шамраївка, Яценки. Розташ. за 18 км від райцентру і залізнич. ст. Решетилівка. 392 ж. (1990). За переказами назва села походить від прізвища козака Кулика, який прибув з Запорізької Січі і заснував хутір. Пізніше поряд з Куликівкою виникають невеликі хутори, які згодом ввійшли у склад села. У 1863 К. х. Кобеляц. повіту мали 265 дворів, 2175 ж. У 1869 відкрито земське уч-ще. У 1905—07 відбулися сел. виступи. Декількох з селян було засуджено і заслано в Сибір. У 1910 на Куликівських хуторах Куликівської волості Кобеляцького повіту — 184 господарства та 1195 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У роки громадян. війни в навкол. лісах діяв партизан. загін. У грудні 1918 в Куликівці створено революц. комітет. З липня 1919 до кінця грудня 1919 село було окуповано денікінцями. Парт. осередок утв. 1921. У 1920 Куликівка стала центром сільс. Ради. 1923 село увійшло до складу утв. Решетилів. р-ну Полтав. округу. За переписом 1926—54 двори, 285 ж. 1929 в Куликівці ств. ТСОЗ. Під час нім.-фашистської окупації (16.IX 1941—25.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини на примусові роботи 20, стратили 4 чол., зруйнували школу, клуб, лікарню, спалили 78 хат. У селі — колгосп ім. В. І. Леніна (зернового і мол.-м'ясного напряму, тех. культури). Будинок побуту, с. ш., амбулаторія, філіал муз. школи, дитсадок, Будинок культури на 360 місць, б-ка (8,0 тис. од. зб.), музей, відділення зв'язку. За успіхи в розвитку тваринництва К. В. Коваленко і Н. І. Срібна (Бабенко) 1957 удостоєні звання Героя Соц. Праці. Уродженцем с. Шевченкове є укр. прозаїк і журналіст І. А. Маценко. Споруджено пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, які загинули під час оборони села 1941 та визволення 1943. Встановлено 16 меморіальних плит з викарбуваними іменами загиблих (52 чол.) воїнів-односельців.

ШЕВЧЕ́НКУ Т. Г. МЕМОРІА́ЛЬНІ ДО́ШКИ. 1) У с. Березовій Рудці Пирятинського р-ну. Встановлена 9.III 1961 на фасаді головного будинку садиби поміщиків Закревських. Текст дошки: «У цьому будинку в 1843, 1845, 1846 роках бував великий український народний поет Т. Г. Шевченко». 2) У с. Вишняках Хорольського р-ну. Встановлена 10.III 1961 на фасаді кол. будинку садиби поміщиків Оболонських (тепер — помешкання для старих одиноких людей та інвалідів). Текст дошки: «У цьому будинку в липні 1845 року перебував великий український народний поет Т. Г. Шевченко». 3) У Миргороді. Встановлена 1964 на фасаді Будинку культури до 150-річчя від дня народження поета. 4) У с. Мар'янському (див. *Шевченку Т. Г. пам'ятні знаки*).

Пам'ятник Т. Г. Шевченку у с. Козельщині.

5) У Пирятині, на фасаді Будинку піонерів по вул. Пушкінській. Встановлена 1964 на честь перебування Т. Г. Шевченка у місті 1843, 1845 та 1859, що й зазначено на дошці. 6) У м. Полтаві. Встановлена 1961 на фасаді серед. школи № 3 (кол. перша чоловіча гімназія, в якій працював товариш Т. Г. Шевченка Ф. Л. Ткаченко) на честь перебування поета у Полтаві 1845 і можливої зустрічі з Ф. Ткаченком (будинок споруджено після смерті Т. Г. Шевченка).

ШЕВЧЕ́НКУ Т. Г. ПА́М'ЯТНИКИ. 1) У с. Байраці Диканського р-ну. Встановлено 1958 в парку. Бетонний бюст на постаменті (заг. вис. 3,0 м). 2) У с. Бережнівці Кобеляцького р-ну. Встановлено 1967 біля Будинку культури. Залізобетонна скульптура на постаменті (заг. вис. 4,5 м). Виготовлена на Миколаївському скульп. комбінаті. 3) У с. Біленченківці Гадяцького р-ну. Відкрито 1952 в центрі села. Залізобетонна скульптура (3,5 × 0,9 × 0,75 м) встановлена на триступінчастому постаменті (1,5 × 1,5 × 1,5 м). Автор — скульп. В. Д. Микитенко. 4) У смт Біликах Кобеляцького р-ну. Встановлено 1966 біля Будинку культури. Залізобетонний бюст на постаменті (заг. вис. 3,3 м). 5) У

Пам'ятник Т. Г. Шевченку в с. Бережнівці.

с. Васильках Лохвицького р-ну. Споруджено 1967 біля будинку правління місц. колгоспу, який носить ім'я Кобзаря. Залізобетонний бюст на постаменті (заг. вис. 3,25 м). Виготовлений на Київському живописно-скульптурному комбінаті. 6) У м. Гребінці. Відкрито 1989 на розі вул. Петровського і Жовтневої. Мідний барельєф на гранітній брилі. Автори — скульп. В. І. Білоус, арх. О. Ф. Охріменко. 7) У с. Демидівці Кременчуцького р-ну. Відкрито 1967 в центрі села. Скульптура з біломармурової крихти вис. 3 м на залізобетонному постаменті вис. 2 м. Виготовлено на Миколаївському скульп. комбінаті. 8) У смт Диканьці. Встановлено 1954 на вул. Леніна. Залізобетонна скульптура на постаменті (заг. вис. 3,95 м). Автор — Л. Х. Ільченко. 9) У с. Діброві Котелевського р-ну. У 1918 Опішнянським керамічним заводом на кошти жителів села виготовлено бюст поета і встановлено його в центрі Діброви на цегляному постаменті. На ньому була закріплена меморіальна дошка з рядками із «Заповіту». 1941 пам'ятник знищили нім.-фашист. загарбники. 1953 встановлено новий бюст поета, виготовлений з гіпсу самодіяльним скульптором Л. Х. Ільченком. Розміри погруддя: 0,8 × 0,6 × 0,4 м. 1989 залізобетонний постамент замінено гранітним. 10) У с. Довжику Зіньківського р-ну. Споруджено 1967. 11) У с. Ісківцях Лубенського р-ну. Споруджено 1959. 12) У с. Козельщині Машівського р-ну. Один з перших на Полтавщині. Встановлений 1919 в центрі села. Залізобетонне погруддя вис. 0,9 м на постаменті. Реставрований 1945. 13) У смт Котельві. Встановлено 1964 біля 8-річної школи № 4 по вул. Жовтневій. 1989 перенесено до Жовтневого селищного клубу. Пам'ятник — залізобетонне погруддя (0,9 × × 0,7 × 0,45 м) на гранітному постаменті. 14) У с. Лимані Друго-

му Решетилівського р-ну. Відкрито 1967. Бюст з оргскла (0,9 × × 1,1 × 0,6 м) встановлено на цегляний, облицьований гранітними плитами постамент (1,8 × 1,0 × × 0,9 м). Виготовлено Харків. скульп. комбінатом. 15) У м. Лубнах. Споруджено 1964 у сквері ім. Т. Г. Шевченка. 16) У с. Лютеньці Гадяцького р-ну. Споруджено 1967. 17) У с. Микільському Полтав. р-ну. Відкрито 1967 в центрі села. Залізобетонне погруддя (1,8 × × 0,95 × 0,95 м) встановлено на цегляному, оштукатуреному постаменті (1,45 × 0,95 × 0,60 м). Пам'ятник виготовлено на Харків. скульп. комбінаті. 18) У м. Миргороді. Відкрито 1971 на розі вулиць Гоголя та Шевченка. Роботи по спорудженню пам'ятника виконано групою студентів-дипломників *Миргородського керамічного технікуму* на чолі з Л. П. Статкевичем. Залізобетонна скульптура на повний зріст (3,0 × 1,5 × × 0,75 м) встановлена на постаменті з бутового каменю (2,0 × 1,3 × × 3,3 м). Є копією пам'ятника Т. Г. Шевченку в Москві (скульптори М. Я. Грицюк, Ю. Л. Синькевич, А. С. Фуженко; архітектори А. П. Сницарев, Ю. А. Чеканюк). Іл.— табл. XXIII. 19) У Полтаві. Відкрито 12.III 1926. З цієї нагоди на місці відкриття відбувся мітинг жителів Полтави, навколишніх сіл та гостей з ін. міст. Коли спало покривало, полинула знайома всім мелодія композитора Г. П. Гладкого і кількатисячний хор заспівав «Заповіт». Пам'ятник споруджено за проектом скульптора І. П. Кавалерідзе із залізобетону (висота фігури — 1,8 м, постаменту — 3,2 м). На його формах позначився вплив художніх принципів конструктивізму. П'єдестал подано як асиметричне нагромадження площин і обсягів, з яких ніби виростає постать поета. Суворий лаконізм, узагальнені форми пам'ятника створюють образ борця за свободу, за народну справу. Розташ. у Петровському парку навпроти Полтавського краєзнавчого музею. Іл. — табл. X. 20) У с. Правобережній Сокілці Кобеляцького р-ну. Споруджено 1926. Залізобетонна скульптура на постаменті (заг. вис. 4,5 м). Автор — І. Г. Лось. 21) У с. Проценках Зіньківського р-ну. Споруджено 1983. 22) У смт Решетилівці. Встановлено 1967 на вул. Леніна, навпроти районного Будинку культури. Залізобетонний бюст вис. 0,8 м на постаменті вис. 1,8 м з бутового каменю. 23) У с. Соколовій Балці Новосанжарського р-ну. Споруджено 1967. 24) У с. Стасях Диканського р-ну. Споруджено 1968 біля Будинку культури. Залізобетонний бюст на постаменті (заг. вис. 3,8 м). 25) У с. Ступках Зіньківського р-ну. Споруджено 1985. 26) У с. Тарасівці Гадяцького р-ну. Споруджено 1962. 27) У с. Устимівці Семенівського р-ну. Споруджено 1967. 31) У с. Черпечому Яру Диканського р-ну. Відкрито 1953. Залізобетонне погруддя на постаменті (заг. вис. 3,65 м). Автор —

Пам'ятник Т. Г. Шевченку в м. Лубнах.

Л. Х. Ільченко. 28) У с. Щербанях Полтав. р-ну. Відкрито 1975 навпроти Будинку культури. Скульптура із мармурової крихти (3,0 × × 0,9 × 0,6 м) встановлена на залізобетонний постамент (1,2 × × 1,2 × 1,2 м). Автор — скульп. І. П. Шевченко.

ШЕВЧЕ́НКУ Т. Г. ПА́М'ЯТНІ ЗНА́КИ. 1) У с. *Ісківцях* Лубенського р-ну на кол. садибі укр. письменника О. С. Афанасьєва-Чужбинського. Криниця. На бетоновій колодязній цямрині напис: «Криниця Т. Г. Шевченка». Про неї згадує Афанасьєв-Чужбинський у «Спогадах про Т. Г. Шевченка», який не раз відвідував його в 1843—46. 2) У с. Мар'янському Великобагачанського р-ну, на території кол. садиби поміщика О. А. Лук'яновича, біля дуба. На дошці напис: «Під цим дубом відпочивав великий укр. письменник революціонер-демократ Т. Г. Шевченко і написав поеми «Невольник», «Єретик» та інші (1845 р.)». 3) У Полтаві дуб Шевченка. На металевій огорожі біля дерева (парк Т. Г. Шевченка) напис на дощці: «Дуб Шевченка. Перший у світі пам'ятник Т. Г. Шевченку, посаджений громадськістю міста 18 травня 1861 року». 4) У с. Шедієвому Новосанжарського р-ну. Відкрито 1989.

Криниця Т. Г. Шевченка у с. Ісківцях.

ШЕ́КИ — село Лубенського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Хитці. Розташ. за 45 км від райцентру та за 30 км від залізнич. ст. Сенча. 732 ж. (1990). За універсалом гетьмана І. Самойловича від 1685 віддані охочекомонному полковникові Іллі Новицькому, підтверджені універсалом гетьмана І. Скоропадського від 1709. За Генеральним слідством 1729—30 Ш.— Лубенської сотні Лубен. полку, 68 дворів. Власники — бунчукові товариші Іван та Яків Новицькі. З 1781 Ш.— у складі Київ. намісництва, 70 хат; 1787 — Лубен. пов., 207 ж., проживали казенні люди, козаки, власник — полковник Петро Новицький. З 1796 — Малоросійської, 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 у Ш. 94 двори, 474 ж., дерев. Миколаївська церква (1896) 1900 Ш. — Снітинської вол., 108 дворів, 610 ж., церковнопарафіяльна школа, діяли 2 сільс. громади (козацька та селян-власників). 1910—113 господарств, 683 ж., земська школа.

Рад. владу проголошено у січні 1918. За переписом 1926 Ш.— центр Шеківської сільради Вовчківського р-ну, 183 господарства, 883 ж. 1931 ств. с.-г. артілі «Надія» та «Червоний берег». Під час нім.-фашист. окупації (вересень 1941 — вересень 1943) гітлерівцями вивезено на примусові роботи до Німеччини 69 чол. Тепер у селі розташ. центр. садиба колгоспу ім. С. М. Кірова (зерново-тваринницького напряму), відділення зв'язку та ощадбанку, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, клуб на 300 місць, б-ка (8,2 тис. од. зб.), лазня. На пн. околиці села є залишки поселення доби бронзи. На Пн. Сх. від Хитців в ур. Паськова — городище та кургани скіфського часу; траплялися знахідки римських монет. В ур. Городище — слов'янські поселення та 2 городища роменського типу.

ШЕ́ЛЕСТІВ — річка в Полтав. обл., ліва прит. р. Громадської (бас. Дніпра). Тече тер. Зіньківського р-ну.

ШЕНГУРІ́Й — село Кобеляцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Баранники, Вілки, Коваленківка. Розташ. за 21 км від райцентру та за 33 км від залізнич. ст. Кобеляки. 807 ж. (1990). Засн. на поч. 19 ст. За переписом 1859 на хуторі Ш. Кобеляц. повіту — 10 дворів, 80 ж.; у 1910 — 18 дворів, 109 ж. Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1926 Ш. входили до складу Коваленківської сільради Кишеньківського р-ну, налічувалося 33 двори, 152 ж. 1930 організ. колгосп «Передовик». У період нім.-фашист. окупації (15.IX 1941—24.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 35 чол. З 1964 Ш. — центр сільради. У селі — центр. садиба колгоспу «Передовик», колгосп «Білорусія» (тваринницького напряму), відділення зв'язку, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, аптека, дитсадок, клуб на 400 місць, б-ка (13,7 тис. од. зб.), історико-краєзнавчий музей, стадіон. Пам'ятники: воїнам-односельцям, що загинули під час Великої Вітчизн. війни (1960), В. І. Леніну (1976). У Ш. — братська могила рад. воїнів, які полягли 1943 під час визволення села від гітлерівців.

ШЕ́ПЕЛЮ І. І. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у с. Великій Багачці. Встановлена на фасаді будинку школи, в якій навчався Шепель Іван Іванович (1906—68) — Герой Рад. Союзу. Н. у с. Великій Багачці. З перших днів Великої Вітчизн. війни — на фронті. Звання Героя Рад. Союзу удостоєний 1944 за успішне керівництво бойовими діями по утриманню плацдарму на правому березі Дніпра і проявлені при цьому мужність і героїзм. Після війни працював у різних містах України. Дошка — граніт, відкрита 1978.

ШЕ́РШНІВКА (Шершенівка) — село Лубенського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане село Назарівка. Розташ. біля заплави р. Сули, за 12 км від райцентру та за 7 км від залізнич. ст. Солониця. 777 ж. (1990). Засн. у 16 ст. як Шершенівка. За універсалом гетьмана І. Скоропадського від 27.III 1709 віддана бунчуковому товаришеві Петру Кулябці. За Ген. слідством про маєтності 1729—30 значиться у Лубен. сотні Лубен. полку, 27 дворів. З 1781 у складі Лубен. пов. Київ. намісництва, 238 хат. 1787 — 795 чол. Власники — полковник Павло та капітан Андрій Кулябки. За переписом 1859 Ш. (село козацьке) — Лубен. пов., 287 дворів, 1973 ж., дерев. Успенська церква (перебуд. 1871), сільс. уч-ще, відбувалося 3 ярмарки на рік. 1900 у Ш. (разом з хут.) Засульської вол. 448 дворів, 2892 ж., земська та церковнопарафіяльна школи. 1910 — 318 господарств, 1842 ж., орної землі — 1503 дес.

Рад. владу проголошено у січні 1918. 1920 ств. комнезам, сільраду та виконком. 1929 організ. ТСОЗ, 1933 колгосп «Хвиля революції». Під час нім.-фашист. окупації

Пам'ятний знак Т. Г. Шевченку в с. Липовиці.

(13.IX 1941—18.IX 1943) гітлерівцями вивезено на примусові роботи до Німеччини 133 жителі села. У Ш.— центр. садиба колгоспу «Червона зірка» (зернового і м'ясо-мол. напряму), відділення зв'язку, неповна с. ш., медпункт, Будинок культури на 300 місць, б-ка (10,7 тис. од. зб.), лазня. 1967 встановлено пам'ятник рад. воїнам, які загинули при обороні 1941 і визволенні 1943 Ш. від нім.-фашист. загарбників, та воїнам-односельцям, що полягли (116 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни. Біля села знайдено бронзове скіфське дволопатеве вістря стріли.

ШИЛІВКА — село Зіньківського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Василькове, Довбнівка, Княжева Слобода, Манилівка, Одрадівка, Петрівка, Хрипки. Розташ. за 7 км від райцентру і за 42 км від залізнич. ст. Гадяч. 707 ж. (1990). Перша згадка про село відноситься до 1764, коли воно входило до Остап'ївської сотні Миргород. полку; в 1781—96 — до Київ. намісництва. З 1796 — до Малоросійської, 1802 — до Полтав. губ. За переписом 1859 в Ш.— 40 дворів, 147 ж., Христо Різдвяна церква (дерев'яна, з окремою дзвіницею, 1877). У 1900 діяла церковнопарафіяльна школа. 1910 в Ш. Зіньків. вол. Зіньків. пов.— 108 господарств, 659 ж.
Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1919 ств. сільс. Раду й організ. ТСОЗ «Сонячний промінь», 1920 — комнезам. За переписом 1926 в Ш. 150 господарств, 749 ж. 1929 ТСОЗ реорганіз. на перший колгосп, яких до Великої Вітчизн. війни було 8. Під час голодомору 1932—33 в селі померло 184 чол., внаслідок репресій 1937—39 загинуло 38 чол. У роки нім.-фашист. окупації (8.X 1941—6.IX 1943) гітлерівці розстріляли 7 чол., вивезли до Німеччини на примусові роботи 29 чол., спалили 15 житлових будинків.
З 1973 на тер. сільради діє колгосп «Дружба» (зернового напряму, тваринництво). Є відділення зв'язку, с. ш., дільнична лікарня, аптека, дитячий садок, комплексний приймальний пункт побуткомбінату, сільський клуб на 250 місць, б-ка (11,9 тис. од. зб.). Уродженцями села є укр. письменники Григір Мих. Тютюнник (1931—80; автор зб. новел «Зав'язь», книг «Деревій», «Батьківські пороги», «Крайнебо» та ін.); Григорій Мих. Тютюнник [1920—61; до 1935 вчився у шилівській семирічці, потім у Зіньківській с. ш. № 1. У 1946 закінчив Харків. ун-т. Учасник війни. Друкуватися почав 1937. 1951 вийшла перша зб. оповідань «Зоряні межі», 1956 — повість «Хмарка сонця не заступить». Найзначніший твір — роман «Вир» (1960, Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1963). Автор зб. поезій «Журавлині ключі» (1963), незавершеного роману «Буг шумить» (1955). Похований на Личаківському кладовищі у Львові]; Федір Григорович Тютюнник. Споруджено (1955) пам'ятник на братській могилі рад. воїнів, які загинули (300 чол.) під час визволення Ш.; обеліск (1966) в пам'ять про односельців, які полягли (252 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ШИЛІВКА — село Решетилів. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Онищенки, Паненки. Розташ. за 20 км від райцентру та на відстані 31 км від залізнич. ст. Решетилівка. 501 ж. (1990). До кін. 1781 Ш. відносилась до Остап'ївської сотні Миргород. полку, потім до Говтвянського пов. Київ. намісництва, наліч. 172 хати козаків і казенних селян, 582 ж. чол. статі (1787). За ревізією 1859 — 207 дворів, 1370 ж., дерев. Вознесенська церква (нова 1892), при ній діяла б-ка. 1863 у Ш. Хорольського пов. — 210 дворів, 1670 ж., дерев. церква. 1900 Ш.— Калениківської

волості Хорольського пов., діяла сільс. козацька громада, 210 дворів, 1701 ж.; 1910 — 260 дворів, 1510 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. За переписом 1926 у Ш. Білоцерківського р-ну Полтав. округу 352 двори, 1850 ж. За період нім.-фашист. окупації (20.IX 1941—24.IX 1943) гітлерівці до Німеччини вивезли 25 чол., спалили 12 хат, 16 колгоспних будівель. Тепер у Ш. знаходиться центр. садиба колгоспу ім. Д. А. Фурманова (зернового та бурякового напряму), тракторна бригада, комплексний приймальний пункт, крамниця, неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 360 місць, б-ка (10,4 тис. од. зб.), відділення зв'язку. Встановлено (1919) пам'ятник воїнам-односельцям, які загинули під час рос.-япон. та першої світової війни, у 1958 — надгробок на братській могилі рад. воїнів, полеглих під час оборони 1941 та визволення села 1943. Пам'ятник воїнам-односельцям, загиблим на фронтах Велвкої Вітчизн. війни.

ШИРО́КА ДОЛИ́НА — село Великобагачанського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Багачка, Бехтерщина та Суржки. Розташ. за 17 км від райцентру та за 17,5 км від залізнич. ст. Миргород. 547 ж. (1990). Засн. у серед. 19 ст. За переписом 1859 у власницькому хуторі Ш. Д. Миргород. повіту — 5 дворів, 42 ж.; 1900 — 95 дворів, 760 ж. 1896 відкрито однокомплектну школу, 1901 — церковнопарафіяльну, 1913 — земську. 1910 у Ш. Д. Устивицької вол.— 72 двори, 396 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918, у тому ж році організ. комбід, 1920 — комнезам. 1925 ств. комсомол. осередок, 1928 — партійний. За переписом 1926 Ш. Д.— Великобагачанського р-ну Лубен. округу. По Широко-Долинській сільраді, якій було підпорядковано 13 хуторів, налічув. 328 дворів, 1710 ж. 1928 організ. ТСОЗ, 1929 — хату-читальню, 1932 відкрито п'ятий клас 7-річної школи. 1933 організ. колгосп «Політвідділ». У роки нім.-фашист. окупації (15.IX 1941 — 22.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 15 чол., завдали селу значних збитків. У селі — колгосп ім. К. Маркса (зерново-буряківничого напряму, тваринництво), відділення зв'язку, фельдшерсько-акушер. пункт, Будинок культури на 500 місць, б-ка (14,8 тис. од. зб.). Пам'ятники: воїнам-односельцям, полеглим (201 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1957); К. Марксу (1967). У селі — братські могили рад. активістів, загиблих 1919, та рад. воїнів і партизанів, які полягли 1943.

ШИШАКИ́ — село Хорольського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Павлівка, Падусі, Рибченки. Розташ. за 11 км від райцентру та за 15 км від залізнич. ст. Хорол. 1167 ж. (1990). Засн. у 14 ст. Ш. відносились до Хорольської сотні Миргород. полку. На 1781 в селі 328 хат, з них: 112 козаків виборних, 93 — козаків підпомічників, 123 — посполитих. 1787 — 1134 душі чол. статі. 1847 у парафіяльному уч-щі Ш. навчалося 26 учнів. За ревізією 1859 у Ш.— 203 двори, 1435 ж., дерев. Успенська церква (1825) і б-ка при ній. 1863 мали 203 двори, 2157 ж., з них 67 були письменні, 1900 діяло 5 сільс. громад (козацька і 4 селян власників), 271 двір, 868 ж., земська і церковнопарафіяльна школи. 1910 — 309 дворів, 1726 ж., 2 парові млини. У грудні 1917 в селі створено к-т селянських та солдат. депутатів.

Рад. владу проголошено на початку 1918. 1.III 1929 у Ш. виступав

Г. І. Петровський. Під час нім.-фашист. окупації (13.IX 1941—19.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 130, розстріляли 5 чол., село було частково спалене. На 1990 у селі — колгосп «Дружба» (м'ясо-мол. та зернового напряму, тех. культури), побутова майстерня, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, відділення зв'язку, Будинок культури (на 250 місць), б-ка (14 615 од. зб.), кіноустановка, музей історико-краєзнав. На Будинку культури відкрито *Петровському Г. І. меморіальну дошку*. 1954 встановлено надгробки на братській могилі рад. воїнів, які загинули під час оборони 1941 і визволення 1943 села від гітлерівців, та в пам'ять про воїнів-односельців, полеглих на фронтах Великої Вітчизняної війни. На території Ш. поселення черняхівської культури.

ШИШАКИ — селище міського типу, райцентр, центр селищної Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бабичі, Вишневе, Григорівщина, Легейди, Товсте, Хвощове, Ходосиха, Чернишівка. Розташ. на лівому березі р. Псла, за 72 км від Полтави та за 12 км від залізнич. ст. Яреськи. 5490 ж. (1990). Засн., вірогідно, на поч. 14 ст. Назва пішла від шишкуватих (куполоподібних) горбів, на яких знах. Ш. Вперше згадуються 12.VIII 1399 в описі битви литовського князя Вітовта з татарським ханом Тимуром Коглуком. З 1649 Ш. — сотенне м-ко Миргородського полку. Козаки Шишацької сотні брали участь у повстанні Пушкаря і Барабаша 1657—58. 1672 Ш. приєднано до Полтавського полку. За універсалом гетьмана І. Мазепи від 1689 закріплені за Данилом Лісницьким. З 1781 Ш. у складі Говтвянського пов. Київ. намісництва, 693 хати, 1787—2530 чол., проживали різного звання казенні люди, козаки, селяни секунд-майора Федора Майбороди і бунчукового товариша Лева Данилевського. З 1795 віднесені до Катеринославського намісництва, з 1796 — Малорос., 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 у Ш. Миргородського пов. 638 дворів, 4850 ж., дерев. Преображенська церква (1792, нова 1893), при ній б-ка, повітове уч-ще, 2 винокурних з-ди, відбувалося 4 ярмарки на рік, щотижня — базар. 1900 — 4474 ж., дерев. Христо-Різдвяна церква (1891), при ній братство св. Пантелеймона та попечительство, 2 земські та церковнопарафіяльна школи; 1910 — 724 двори, 4152 ж.

Рад. владу проголошено у січні 1918. 1920 ств. волвиконком, 1923 побуд. першу на Україні сільс. радіостанцію. За переписом 1926 Ш. — центр сільради, райцентр Полтав. округу, 1052 господарства, 4735 ж. 1929 організ. колгосп «Нове життя» (згодом ім. Ілліча). Під час нім.-фашист. окупації (22.IX 1941 — 22.IX 1943) діяв підпільний райком партії та партизан. загін (див. *Партизанські загони*). На тер. селищної Ради розташ. центр. садиба колгоспу ім. Ілліча (зерново-буряківничого напряму, тваринництво, тех. культури), з-ди: мінеральних вод, сироробний, цегельний, комбікормовий; районна шляхова ремонтно-будівельна дільниця, пересувна механізована шляхова колона № 25, РТП, автопідприємство, друкарня, районний вузол зв'язку. С. ш. ім.

Садиба Черниша у с. Товстому (тепер Шишацького району). Фото поч. 20 ст.

В. І. Вернадського, неповна с. ш., школа-садок, муз. та спорт. школи, 2 дитсадки, лікарня, Будинок піонерів і школярів, Будинок культури на 500 місць, центр. районна б-ка (37,2 тис. од. зб.) та дитяча б-ка (20 тис. од. зб.). *Шишацький історико-краєзнавчий музей*. Селище електрифіковане і газифіковане. Уродженцями Ш. є: Ю. О. Митропольський — укр. математик і механік, акад. АН УРСР (з 1961), засл. діяч науки УРСР (з 1967). Брати Яковенки: Володимир Іванович (1857—1923) — вчений психіатр. Після закінчення Військ. мед. академії у Петербурзі (1881) служив земським дільничним лікарем у Кременчуц. та Миргород. повітах. З 1884 — у психіатр. лікарнях Росії, зокрема, з 1894 по 1906 керував будівництвом і очолював психіатр. лікарню у селі Покровсько-Мещерське (тепер Моск. обл. психіатр. лікарня № 2 ім. В. І. Яковенка). За антиурядову діяльність його звільнено зі служби 1906 і вислано на хут. *Бутова Гора* (тепер тер. Ш.). Беручи участь у ліквідації епідемії тифу на Полтавщині 1922—23, заразився й помер. Євген Іванович (1863—1943) — лікар, професор Моск. медінституту. Обидва поховані у Ш. 1913—17 у Ш. жив, працював і відпочивав В. І. Вернадський (див. *Вернадському В. І. меморіальна дошка*). На місці, де стояв будинок вченого, встановлено *Вернадському В. І. пам'ятний знак*. Бував укр. живописець, архітектор і графік В. Г. Кричевський. Між 1931 і 1943 в Ш. мешкала рос. письменниця В. Ф. Панова (див. *Пановій В. Ф. меморіальна дошка*). Побували письменники: В. Г. Короленко — 1907; 1919 працював над романом «История моего современника», написав нарис «Земли, земли!» (див. *Короленка вулиця*). І. О. Бунін — 1897. З колгоспом ім. Ілліча пов'язане трудове життя Героя Соц. Праці В. О. Богми. У Ш. встановлено 2 пам'ятники В. І. Леніну (1935, реконстр. 1971; 1969), *Гоголю М. В. пам'ятник*. Пам'ятники: 1973 — на братській могилі борців проти нім. фашизму, загиблих 1943; 1980 — командиру партизанського загону Д. Д. Коршиличу; 1971 — борцям за Рад. владу, загиблим в 1918—20; землякам, полеглим на фронтах Великої Вітчизн. війни. На околиці Ш. розкопали 5 курганів, знайдено крем'яні вироби доби неоліту, 2 поховання доби бронзи. В ур. Дернова Долина — поселення черняхівської культури.

ШИША́ЦЬКИЙ ІСТО́РИКО-КРАЄЗНА́ВЧИЙ МУЗЕ́Й народний у смт Шишаках. Відкр. 1968. Експозиція розміщена в 5 кімнатах. Музей налічує понад 3 тис. експонатів (з них в експозиції бл. 2 тис.). Звання народного удостоєний 1970. Розташ. на вул. Коршилича № 22.

ШИША́ЦЬКИЙ РАЙО́Н. Знах. у пн.-сх. частині області. Площа — 0,79 тис. км². Нас.— 25,4 тис. чол. (1991). У р-ні — 76 нас. пунктів (1 смт, 1 селище, 74 села), підпорядкованих селищній і 11 сільс. Радам нар. депутатів. Центр — смт Шишаки. Ш. р. межує з Великобагачанським, Диканським, Зіньківським, Миргородським і Решетилівським р-нами Полтав. обл. Утворений 1923 з трьох волостей [Шишацької, Єреськівської (Яреськівської), Баранівської] Миргород. повіту. Пл.— 516 кв. верст. Населення — 35 902 чол. 1923—30 входив до Полтав. округу. За переписом 1926 у Ш. р. 9975 господарств, 47 010 ж., 16 сільрад (Баранівська, Велико-Бузівська, Велико-Перевізька, Воскобійниківська, Ковалівська, Ковердино-Балківська, Мало-Бузівська, Матяшівська, Михайликівська, Порскалівська, Портянська-Пришибська, Сагайдацька, Федунська, Шишацька й Яреськівсь-

ка). 1931 приєднано до Диканського р-ну. 1935 Ш. р.— самостійна одиниця Харків., з 1937 Полтав. обл. 1946 — 107 нас. пунктів (17 сіл, 1 станц. с-ще, 89 хуторів), підпорядкованих 17 сільс. Радам нар. депутатів. У 1952—62 називався Гоголівським. 1962 включений до складу Диканського р-ну. 1966 Ш. р. відновлено. Розташ. у межах Придніпровської низовини. Корисні копалини: нафта, глина, пісок. Є джерела мінеральних вод. Річки — Псел та його прит. Говтва. У районі *Величківський заказник*, *Воскобійницький заказник*, пам'ятки природи *Бутова гора*, *Дуби*, зарості цінних рослин, *Лиса гора*, урочища *Косюрине* і *Стінка* (всі місц. значення). Грунти в осн. чорноземні. Ліси (сосна, вільха, дуб, клен, ясен, липа, осика) займають 12,3 тис. га. Пром. підприємства: цукровий, цегельний, сироробний, мін. вод з-ди. Спеціалізація с. г.— рослинництво зернового і тваринництво м'ясо-мол. напрямів. Площа с.-г. угідь 1991 становила 60,4 тис. га, у т. ч. орної землі — 50,1 тис. га.

Головні культури: озима пшениця, кукурудза, ячмінь, жито, гречка, просо, цукр. буряки, соняшник. Галузі тваринництва: свинарство, птахівництво, вівчарство. У р-ні 15 колгоспів і 1 радгосп. Залізнич. ст.: Сагайдак і Яреськи. Автомоб. шляхів 315,9 км, у т. ч. з твердим покриттям 305,5 км. У Ш. р.— 9 серед., 6 неповних серед., 5 поч. шкіл, 18 дошкільних дит. закладів, 5 лікарень, 16 фельдшерсько-акушер. пунктів, ветлікарня. Районний Будинок культури, 24 клубні установи, кінотеатр, 34 кіноустановки, 22 б-ки. *Гоголя М. В. заповідник-музей*, 8 музеїв на громадських засадах. Видається газ. «*Сільське життя*». На тер. Ш. р. залишки понад 35 курганів, виявлено 5 поселень доби неоліту, епохи бронзи, 93 пам'ятки історії та культури. Див. також ст. Велика Бузова, Великий Перевіз, Воскобійники, Гоголеве, Жоржівка, Ковалівка, Михайлики, Пришиб, Сагайдак, Федунка, Шишаки, Яреськи. Іл.— табл. XXVII.

ШІСТДЕСЯТИРІ́ЧЧЯ ЖО́ВТНЯ ПАРК КУЛЬТУ́РИ І ВІДПОЧИ́НКУ у Кременчуці. Розташ. на березі р. Кагамлика. Закладений у 1977 на честь 60-річного ювілею Рад. влади. На тер. парку — Алея Пам'яті на честь 17 воїнів — жителів Кременчука, які загинули в Афганістані. Площа 7 га.

ШКІРЯНЕ́ ВИРОБНИ́ЦТВО. У кін. 18 ст. на Полтавщині з'явилися перші пром. шкіряні підприємства. Водночас працювало багато кустарів, які виробляли шкіри силами власних сімей. 1871 наліч. 16 шкір. підприємств, у т. ч. 3 — у Полтаві, 3 — у Кременчуці, 9 — у Прилуках, 1— у с. Хрулі Лохвицького повіту. З 2-ї пол. 80-х рр. питома вага Полтавщини в Ш. в. падає. У 1884 діяло 11 підприємств, на яких було зайнято 88 робітників, 1908 — 2, де працювало 52 робітники. Перша світова війна спричинилася до розширення Ш. в. 1916 на Україні діяло

218 шкіряних заводів, у т. ч. 18 на Полтавщині.

ШЛІ́ХТЕРУ О. Г. МЕМОРІА́ЛЬНІ ДО́ШКИ у м. Лубнах. 1) Встановлена на фасаді будинку (вул. Радянська № 76), спорудженому на місці будинку, в якому народився і провів дитячі та юнацькі роки Шліхтер Олександр Григорович (1868—1940) — держ. і парт. діяч, акад. АН УРСР і акад. АН БРСР, віце-президент АН УРСР (1931—38). Н. в м. Лубнах. 1883 вступив до Прилуцької гімназії. 1887 організував політ. страйк гімназистів на знак солідарності з страйкуючими студентами Моск. ун-ту. У березні 1888 в гімназії знову відбулися виступи. Шліхтера виключили з гімназії і вислали під негласний нагляд поліції в Лубни. У 1890—81 вчився в Бернському ун-ті (Швейцарія). З 1891 вів пропаганду в с.-д. гуртках на Україні. 1893 його заарештували в Києві і вислали до Полтави, а 1895 заслали на 5 років у Сольвичегодськ. Дошка — метал, відкрита 1978. 2) Встановлена на фасаді будинку кол. гімназії (тепер с. ш. № 1). Дошка — граніт, відкрита 1968.

ШЛІ́ХТЕРУ О. Г. ПА́М'ЯТНИК у м. Лубнах. Встановлено 1967 у сквері с. ш. № 1 (кол. гімназії) по вул. Леніна на честь О. Г. Шліхтера (див. *Шліхтеру О. Г. меморіальні дошки*). Пам'ятник — гранітний бюст вис. 0,9 м на постаменті вис. 1,7 м. Автори — скульп. С. М. Рихва, арх. С. М. Консулов, В. І. Семенюта. Іл.— табл. XX.

ШЛЯХ ДО СОЦІАЛІ́ЗМУ». Газета. Видавалася 1926 у Кременчуці.

«ШЛЯХ КОЛГО́СПНИКА». Газета, орган Чорнухинського РК КП(б)У, райвиконкому та райради профспілок. Виходила 1932—41 у Чорнухах.

«ШЛЯ́ХОМ ІЛЛІЧА́». Газета, орган Пирятинського РК Компартії України та райради нар. депутатів. Виходила 1962—91. Бере свій початок від газ. «Известия» (1917), «Известия — Вісті» (1919—22). У різний час виходила під назвами: «Незаможник» (1922—23), «Зоря комуни» (1934—44), «Вільна праця» (1944—62)

«ШЛЯ́ХОМ ЛЕ́НІНА». Газета правління колгоспу «Заповіт» (до 1973 — ім. Шевченка) в с. Бутенки Кобеляц. р-ну. Видається з 1959. Тираж 500 примірників.

ШОЛО́М-АЛЕ́ЙХЕМА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Новопрокладена, Жовтневий р-н) — від вул. Паризької Комуни до Наримановської. Наз. на честь Шолом-Алейхема (справж. Рабинович Шолом Нохумович, 1859—1916) — єврейського письменника. Н. у м. Переяславі Полтав. губ. (тепер м. Переяслав-Хмельницький). Закінчив Переяславське повіт. уч-ще, вчителював. Жив на Україні, зокрема 1880—82 — у Лубнах. 1905 виїхав за кордон. 1915—16 жив у Нью-Йорку, де і помер. Друкувався з 1879. Видавав щорічник «Єврейська народна бібліотека» (1888—89). Автор повістей: «Манахем-Мендл» (1892—1909), «Тев'є-молочник» (1894—1914); циклів оповідань: «Касрилівка», «Безжурні», «Монологи», «Хлопчик Мотл» та ін. На Ш.-А. в. у будинку євр. товариства розміщалося *Полтавське єврейське училище Талмуд-Тора.*

ШПИТА́ЛІ 17—18 ст.— церковно-громадські благодійні установи. На Лівобережжі будувалися при церквах і монастирях, у містах і селах, кожна церковна парафія мала свій шпиталь (богадільню). Активну участь у їх організації брали церковні братства, за рахунок яких, а також різних пожертвувань вони й утримувалися. Тут перебували різного роду хворі, старі люди, жебраки, сироти, каліки, воїни-інваліди, душевно хворі. На Лівобережжі (без Гадяцького і Стародубського полків, відомості

про які не збереглися) у 1740—48 наліч. 589 Ш. (богаділень), у т. ч. в Полтав. полку в 1745 42 Ш., з них у Полтаві — 6, у Великих Булищах — 3, у Решетилівці — 5, у Біликах — 3. У Лубен. полку існ. 107 Ш., у т. ч. в Лубнах — 7, у Лукім'ї і навкол. селах — 8, у Пирятині і навкол. селах — 19, у Сенчі і селах поруч — 12. У Миргород. полку в 1741 показано 29 Ш., у Переяславському того ж року — 52, у Прилуцькому в 1740—53. За хворими доглядали члени братств (братчики), черниці, які й виховували сиріт. Це були попередниці сестер милосердя. Занепад благодійних установ на Лівобережжі почався з введенням кріпосного права, особливо після акту від 3.V 1789, що зруйнувало церковні братства, які створювали й утримували Ш. Остаточний удар церковним громадсько-благодійним закладам було завдано влаштуванням приказних благодійних закладів — притулків і лікарень. З їх організацією парафіяльні Ш. поступово закрилися, деякі ще існували до серед. 19 ст., але вже фактично за рахунок жебракування старих і немічних.

ШПО́РТІВКА — місцевість у Ленінському р-ні Полтави. Кол. передмістя. У 1926—32 господарства, 188 ж. 1929 включена до складу міста.

ШТАБА́М 5-ї І 7-ї ГВАРДІ́ЙСЬКИХ ПОВІ́ТРЯНО-ДЕСА́НТНИХ ДИВІ́ЗІЙ МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у смт Котельві. Встановлена на фасаді будинку правління райспоживспілки (вул. Жовтнева № 184), в якому 27.VIII—12.IX 1943 працювали штаби 5-ї і 7-ї гвардійських повітряно-десантних дивізій (командуючі ген.-майори В. І. Калінін і М. Г. Мікеладзе), які при підтримці ін. з'єднань 4-ї гвард. армії Воронезького фронту визволили с-ще і більшу частину Котелевського р-ну від нім.-фашист. загарбників. Дошка — граніт, відкрита 1979.

ШТА́БУ С. М. БУДЬО́ННОГО МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у с. Горбанівці Полтавського р-ну. Встановлена на фасаді будинку, в якому у липні—вересні 1941 перебував штаб головнокомандуючого військами Пд.-Зх. напряму, Маршала Рад. Союзу С. М. Будьонного. Дошка — граніт, відкрита 1974.

ШТА́БУ 8-ї ГВАРДІ́ЙСЬКОЇ ПОВІТРЯНОДЕСА́НТНОЇ ДИВІ́ЗІЇ МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у смт Котельві. Встановлена на фасаді будинку с. ш. № 5 (вул. Леніна № 191), в якому 26.VIII—3.IX 1943 знаходився штаб 8-ї гвард. повітрянодесантної дивізії (командуючий ген.-майор М. П. Богданов), яка першою розпочала визвольні бої на Полтавщині і з частинами 5-ї та 7-ї гвард. повітряно-десантних дивізій 3-го гвард. танкового корпусу 27.VIII 1943 оволоділа більшою тер. Котельви. Дошка — граніт, відкрита 1978.

ШТА́БУ «НЕСКОРЕ́НОЇ ПОЛТАВЧА́НКИ» МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку по Першотравневому просп. № 5, в якому з листопада 1941 по травень 1942 у квартирі С. А. Іллєвського містився штаб підпільної комсомольсько-молодіжної групи «*Нескорена полтавчанка*». Дошка — мармур, відкрито 1959.

ШТА́БУ ЧЕРВОНОГВАРДІ́ЙСЬКИХ ЗАГО́НІВ МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку по вул. Луначарського № 9ª (тепер тут Полтав. міська дитяча клінічна стоматологічна поліклініка), в якому 1917—18 містився штаб по організації загонів Червоної гвардії по боротьбі з контрреволюцією. Дошка — мармур, відкрита 19[illegible].

«ШТАТ МАЛОРОССИ́ЙСКОЙ ПОЛТА́ВСКОЙ ГУБЕ́РНИИ» (СПб, 1804). Подано штатний розпис по окремих установах із визначенням кількості службовців на посадах і їх річного окладу [illegible]

15 повітів: Полтав., Кременчуцького, Хорольського, Золотоніського, Лубен., Гадяцького, Пирятин., Переяславського, Прилуцького, Роменського, Миргород., Костянтиноград., Зіньківського, Лохвицького і Кобеляцького.

ШТЕ́ЙНА ТЕАТРА́ЛЬНА ТРУ́ПА. Утв. на поч. 19-го ст. у Харкові. Іван Федорович Штейн (? — ймовірно, 1839) — антрепренер рос.-укр. труп, напевно, нім. походження. Мав театри в Харкові і Курську, мандрував по багатьох містах Росії та України. 1818 полтав. ген.-губ. М. Г. Рєпнін запросив трупу Штейна до Полтави, де вона виступала в стаціон. театрі під керівництвом І. П. Котляревського. Мандрувала по ярмарках, виступала в Кременчуці, Лубнах, Ромнах. У трупі полтав. періоду грали видатні актори М. Щепкін, І. Угаров, П. Барсов, К. Нальотова, Т. Пряженківська. З великим успіхом ішли п'єси І. Котляревського «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник». Справу Штейна продовжила трупа Л. Млотковського, яка теж гастролювала на Полтавщині.

«ШТОВХА́Ч». Гумористичний додаток до газ. *«Робітник Кременчуччини»*. Видавався 1935—36.

«ШТОВХА́Ч». Гумористична газета. Додаток до газ. *«Червона Лубенщина»*. Видавалася 1934 12 разів на місяць.

ШТОМПЕ́ЛІВКА — село Хорольського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Бочки, Ванжина Долина, Варварівка, Ковтуни, Коломійцеве Озеро, Лісянщина, Лобкова Балка, Наталівка, Ставки, Шарківщина. Розташ. за 5 км від райцентру та за 2 км від залізнич. ст. Хорол. 841 ж. (1990). Виникло у 1-й пол. 18 ст. У 1859 в Ш.— хуторі власницькому і козацькому Хорольського пов.— 42 двори, 311 ж., 1910 — 75 дворів, 461 ж. Рад. владу проголошено у 1918. 1920 ств. комнезами, майстерню по ремонту с.-г. реманенту. За переписом 1926 у Ш. Хорольського р-ну Лубен. округу — 43 двори, 199 ж. 1930 організ. колгосп. 1941 — 19.IX 1943 окупована гітлерівцями. На фронтах загинуло 364 ж. села. У Ш. колгосп «Україна» (м'ясо-мол. та зернового напряму, тех. культури), будинок побуту, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, відділення зв'язку, Будинок культури (на 400 місць), б-ка (17 363 од. зб.). Уродженцем села є Герой Соц. Праці М. М. Денисов. У селі 1967 споруджено пам'ятники: В. І. Леніну, 1971 обеліск у пам'ять про воїнів-односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ШТУ́РМОВА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Коломаку (бас. Дніпра). Протікала тер. Чутівського р-ну. Тепер не існує.

«ШТУРМОВИ́Й ПРОМКООПЕРА́ТОР». Газета, орган оргбюро міжрайпромспілки. Видавався 1931 три рази на місяць у Полтаві.

«ШТУРМОВИ́К». Газета. Виходила 1931—34 чотири рази на декаду в с. Оржиці. Див. *«Зоря комунізму»*.

«ШТУРМОВИ́К ЗАГОТІ́ВЛІ ТА Е́КСПОРТУ». Газета, орган Лубенської міжрайконтори. Видавалася 1933 у Лубнах.

ШУМЕ́ЙКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Довж. 5 км, площа бас. 0,02 км². Тече тер. Миргород. р-ну. На березі Ш. розташоване с. Попівка.

ШУМЕ́ЙКОВЕ — урочище, бот. пам'ятка природи (з 1969). Цінні лісові природні комплекси. Розташ. біля с. Дрюківщини Лохвицького р-ну. На тер. Ш. встановлено *Південно-Західного фронту воїнам меморіальний комплекс*. Перебуває у віданні райкомунгоспу. Площа 17 га. Іл.— табл. XXX.

Щ

ЩЕ́ПКІНА ПРОВУ́ЛОК у Полтаві (кол. Антонцівський, Київський р-н) — біля вул. Лугової. Наз. 1951 на честь Щепкіна Михайла Семеновича (1788—1863) — актора. Н. у с. Красному (тепер Бєлгородська обл.) у кріпацькій сім'ї. 1800—03 брав участь в аматорських виставах у м. Суджі та Курську. 1805 почав творчу діяльність у трупі Барсових у Курську. 1816 перейшов до Й. Калиновського та *Штейна театральної трупи* у Харків, 1818—21 — актор *Полтавського вільного театру.* 1821 викуплений з кріпацтва при сприянні кн. М. Г. Рєпніна (див. *Полтавського генерал-губернатора будинок*). З 1823 — актор Моск. театру на Моховій (з 1824 — Малий театр). Під час гастролей бував у Києві, Ромнах, Кременчуці, Диканьці. Підтримував дружні стосунки з Т. Г. Шевченком, М. В. Гоголем, І. П. Котляревським та ін. Помер у Ялті, похований у Москві.

ЩЕРБАНІ́ (кол. Щербаки) — село Полтав. р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Гора, Горбанівка, Нижні Млини, Розсошенці, Тютюнники, Шмиглі. Розташ. за 5 км від Полтави, за 7 км від залізнич. ст. Полтава-Південна. Поблизу Щ. проходить автотраса Київ — Харків. 2146 ж. (1990). Відомі з 18 ст., входили до складу Другої Полтав. сотні Полтав. полку. Частина земель належала Полтав. Хрестовоздвиженському монастиреві, а з 1786 передана у відання казни. За даними перепису 1859 Щ.— село власницьке і казенне, де не було церкви. У Щ. на той час наліч. 22 двори, 191 ж. З 2-ї пол. 19 ст. Щ. входили до складу Полтав. волості Полтав. пов. 1910 у селі — 91 господарство, 488 ж. У Щ. працював свічковий завод Полтав. єпархії.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1922 ств. радгосп по вирощуванню саджанців фруктових дерев. З 1926 при госп-ві діяв цех по виготовленню вин. У тому ж році закладено великий розсадник. 1931—32 посаджено понад 200 га саду, а в 1936 радгосп продав понад мільйон саджанців. З 1936 при радгоспі діяли курси садівників. З 7.III 1923 Щ., які входили до складу Нижньомлинської сільради, були включені в Супрунівський р-н Полтав. округу. 30.IX 1925 центр Супрунівського р-ну із Супрунівки перенесено в Полтаву, і район став називатися Полтавським. 1926 Щ.— центр сільради. Тут наліч. 152 господарства, 677 ж. Під час нім.-фашист. окупації (18.IX 1941—22.IX 1943) у Щ. гітлерівцями були закатовані 2 поранених червоноармійця та 8 жителів села. У селі розташ. центр. садиба радгоспу ім. Т. Г. Шевченка (госп-во садівничого напряму, розвинуте тваринництво), електрична підстанція, робкооп Полтав. райспоживспілки, будинок побуту, відділення зв'язку, відділення ощадбанку, с. ш., при якій діє ленінська кімната-музей, філіал Полтав. центр. районної лікарні, фельдшерсько-акушер. пункт, аптека, Будинок культури на 400 місць, сільський клуб на 150 місць, 2 б-ки (19 619 од. зб.). З 1901 у Щ. жив Дудченко Митрофан Семенович (1867—1946) — громадський діяч, гуманіст, толстовець. Н. побл. м. Сум. 1896 висланий під нагляд поліції. Придбав у Щ. ділянку землі — понад 6 дес., збудував хату, посадив сад. Забезпечував саджанцями селян навколишніх сіл. Займався фізичною працею. Був прихильником ідеї трудового життя і загального миру, виступав проти експлуатації і війни, за що переслідувався царатом. Був знайомий з Л. М.

Толстим. Мав зустріч з письменником в Ясній Поляні. Був на похоронах Л. М. Толстого. У рік його смерті привіз із Ясної Поляни пару сріблястих ялинок, які посадив на своїй садибі. Вони й тепер ростуть у Щ. М. С. Дудченко був знайомий і підтримував дружні стосунки з друзями письменника — Є. І. Поповим, П. І. Бірюковим, М. М. Чусевим, рос. педагогом і публіцистом І. І. Горбуновим-Посадовим, яснополянським лікарем Д. П. Маковицьким та ін., які не раз приїздили у Щ., відпочивали тут у літні місяці. Серед його друзів були письменники: В. Г. Короленко, Панас Мирний, І. О. Бунін, який написав тут свій твір «Козачка» (прообразом служила дружина брата М. С. Дудченка), та його брат Ю. О. Бунін; батько й син — художники Г. Г. та І. Г. Мясоєдови; художник М. М. Ге (старший) та його син М. М. Ге (молодший); ботанік, проф. В. В. Альохін; полтав. лікар О. О. Волкенштейн — чоловік революц. народниці Л. О. Волкенштейн, толстовець Д. О. Хілков. 1914 М. С. Дудченко був заарештований за організацію протесту проти війни і понад рік провів у в'язниці. У 1926—30 листувався з Роменом Ролланом, одержав 5 листів [зберіг. у Центр. держ. архіві л-ри і мист. (Москва)]. Листувався також з М. Горьким, С. Цвейгом, керівником національно-визвольного руху в Індії М. Ганді (див. *Полтавська колонія толстовців*).

У повоєнні роки директори радгоспу ім. Т. Г. Шевченка Д. Ф. Шевченко і В. В. Осипчук, зав. свинофермою Н. М. Вац удостоєні звання Героя Соц. Праці. У Щ.— пам'ятники: Т. Г. Шевченку (1975), на братській могилі рад. воїнів, які полягли 1941 і 1943 у боях за село, та воїнам-односельцям, загиблим (194 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1983). У с. Нижніх Млинах — пам'ятка архітектури *Георгіївська церква* (1907). Поблизу Щ. розташ. 9 курганів. На околиці с. Гори — кургани скіфського часу, знайдено вістря скіфської стріли. Біля с. Нижніх Млинів — 3 кургани, виявлено поселення доби неоліту; на пн. від села, на правому березі р. Ворскли — поселення скіфського часу (5—3 ст. до н. е.).

ЩЕРБА́НЬКА — річка в Полтав. обл., права прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Довж. 22 км, площа бас. 0,35 км². Тече тер. Миргородського р-ну. На березі Щ.— с. Довгалівка.

«ЩОДЕ́ННИК» П. Д. АПО́СТОЛА. Апостол Петро Данилович (р. н. невід.— п. 1758), лубенський полковник (1728—57), син гетьмана Д. П. Апостола. Виховувався в одному з пансіонів Петербурга. У 1726—30 перебував у Петербурзі і Москві як заложник через недовір'я царського уряду до батька. З травня 1725 до травня 1727 вів французькою мовою щоденник, який містить нотатки з минулого України, відомості про події першої чверті 18 ст. і є одним з джерел про соціально-економічну історію Лівобережної України. 1894 «Щ.» потрапив до числа рукописів бібліотеки Київ. ун-ту від спадкоємців збирача давніх пам'яток О. М. Судієнка. Перекладений з франц. на рос. мову істориком О. М. Лазаревським і надрукований у журн. «Киевская старина» (1895, кн. VII, стор. 100—155). Оригінал зберігається в рукописному відділі Центр. наук. б-ки ім. В. І. Вернадського АН України.

ЩО́РСУ М. О. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Щорс Микола Олександрович (1895—1919) — герой громадян. війни на Україні. Н. у с-щі Сновську (тепер м. Щорс Черніг. обл.). 1914 закінчив київ. військ. фельдшерську школу.

1914—15 навчався в *Полтавській духовній семінарії,* 1916 — Віленському військ. уч-щі в Полтаві. Дошка — мармур, встановлена 1967 на фасаді будинку кол. духовної семінарії (тепер Полтав. с.-г. ін-т; вул. Сковороди № 1/3).

ЩО́РСУ М. О. ПА́М'ЯТНИКИ. 1) У с. Бобрику Гадяцького р-ну. Залізобетонна скульптура на постаменті, що складається з двох кубів на бетонних плитах (вис. 4,55 м). Відкрито 1967. 2) У с. Грабарівці Пирятинського р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті (вис. 5,57 м). Відкрито 1967. 3) У с. Кам'яних Потоках Кременчуцького р-ну. Знаходиться в центрі села біля контори радгоспу, який носить ім'я Щорса. Скульптура з білomармурової крихти на залізобетонному постаменті (вис. 5 м). Відкрито 1967. 4) У с. Орданівці Диканського р-ну. Залізобетонна скульптура на бетонному постаменті (вис. 7,2 м). Відкрито 1966. 5) У с. Полив'яному Миргородського р-ну. Встановлено 1966. 6) У с. Сухорабівці Решетилівського р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті (вис. 5,58 м). Відкрито 1967. 7) У с. Федіївці Решетилівського р-ну. Залізобетонна скульптура на цегляному постаменті (вис. 5,85 м). Відкрито 1967. 8) У с. Черкасівці Полтавського р-ну. Залізобетонне погруддя на триступінчатому цегляному постаменті (вис. 3,3 м). Відкрито 1967.

Ю

«ЮВІЛЕ́ЙНИЙ». Кінотеатр у Кременчуці. Збуд. 1967 за типовим проектом. Має кінозал на 560 місць та відеозал на 25 місць. Знаходиться на вул. Республіканській № 63.

«Ю́ЖНОЕ Э́ХО». Газета. Виходила в м. Кобеляках у 1915. Спочатку — щоденно, а з № 5 — три рази на тиждень.

«Ю́ЖНОЕ Э́ХО». Газета. Виходила у Кременчуці 1912—14. З № 24 1914 мала підзаголовок — «Ежедневная газета». Додаток: 1914. «Южное эхо. Телеграммы». Виходив як вечірній випуск газети з 21.VII до 15.XII.

Ю́РОВО-НЕКРА́СІВКА — місцевість у Київському р-ні Полтави. Кол. передмістя. У 1926 — 181 двір, 975 ж. 1929 включена до складу міста.

ЮРЧИ́ХА — річка в Полтав. обл., прит. р. Хоролу (бас. Дніпра). Тече тер. Хорольського р-ну.

Ю́СКІВСЬКА СЛІПОРІ́ДСЬКА ПУ́СТИНЬ чоловіча. Засн. 1627 за дозволом кн. К. Вишневецького «на тому місці, де колись був монастир священників грецької віри» на «середині річки Сліпороду, на островку на високій горі, оточеній водою і болотом поблизу села Юсківець» (тепер с. Ісківці Лубенського р-ну). Було дві церкви: Миколаївська та Пресвятої Богородиці. 1786 Ю. С. п. перетворена на парафію.

ЮХИ́МЕНКА П. Ф. МОГИ́ЛА у Полтаві. Юхименко Прокіп Федотович (1870—1931) — укр. різьбяр. Нар. майстер худож. обробки дерева, мебляр, скульптор. Н. у м-ку Великих Будищах (тепер с. Диканського р-ну). Навчався у батька Федота та діда Івана. Автор барельєфів («Козак Мамай», 1902), скульптурних композицій, монументально-декоративних робіт у *Полтавського губернського земства будинку,* палаців Кочубеїв у Диканьці й Петербурзі, декоративних картушів у Музеї-заповіднику «Поле Полтавської битви», меблів, пряничних форм. Твори зберігаються у музеях Полтави, Харкова, Охтирки, Києва. У 1928—31 викладав у Полтав. технікумі пром. кооперації. Роботи відзначені нагородами на

багатьох виставках. Похований на міському кладовищі (тепер тер. парку ім. І. П. Котляревського).

Я

ЯБЛУНЕ́ВЕ — село Оржицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Загребелля, Залужне, Пилиповичі. Розташ. на правому березі р. Оржиці, за 25 км від Оржиці і за 20 км від залізнич. ст. Гребінка. 634 ж. (1990). Засн. до 17 ст., 1616 у Я.— 50 міщанських і 30 козацьких будинків. Було королівською власністю. 1621 Я. захопив черкаський староста К. Вишневецький. З 1649 Я.— центр Яблунівської сотні Кропивенського полку, і з 1658 — Лубен. полку. За ген. слідством 1729—30 у Я. наліч. 69 дворів, що належали козацьким старшинам Воропам, Свічкам, Корнієвичам (Огроновичам). 1781 — 195 хат, 585 душ чол. статі. Через Я. проходив шлях Київ — Переяслав — Лубни — Полтава. 1861 споруджено Успенську церкву. Після ліквідації полкового устрою Я. входило до Пирятин. повіту Київ. намісництва, з 1796 — до Малорос., з 1802 — до Полтав. губернії. За переписом 1859 у Я.— 125 дворів і 943 ж., сільське правління, щороку відбувалося три ярмарки. 1900 в Я.— 146 дворів козаків і 108 — селян-власників, всього 1183 ж., міністерська і церковнопарафіяльна школи, фельдшерський пункт, поштово-телеграфне відділення, дит. притулок, прокатна станція, млин і маслобійня Є. Л. Ковалевського. У жовтні 1905 на базарній площі Я. відбувся антиуряд. мітинг під керівництвом Н. Плиса. 1910 в Я. наліч. 326 дворів і 2002 ж.
Рад. владу встановлено в січні 1918. У 1923—31 Я.— центр району, який включав кол. Яблунівську і Денисівську волості. 1923 в селі наліч. 2022 ж. 1924 організ. комуна «Гай», згодом ТСОЗ «Комінтерн», 1930 — артіль «Соціалістична перебудова» і «Комінтерн». На тер. села було ств. МТС (1931). Під час нім.-фашист. окупації (17.IX 1941—20.IX 1943) гітлерівці розстріляли 22, вивезли до Німеччини 100 чол. У 1950 колгоспи об'єднано в одне господарство — колгосп ім. Т. Г. Шевченка. До нього було приєднано і колгосп с. Загребелля, а 1958 включено й господарства кол. Пилиповицької сільради. З 1964 колгосп має назву ім. Горького. У Я.— с. ш., дитсадок, Будинок культури, відділення зв'язку та ощадбанку. Уродженцями села є Герой Рад. Союзу Є. Т. Власенко (1909—44), письменник І. І. Гончаренко, Герой Соц. Праці Г. Д. Нестеренок. У селі — братська могила борців за владу Рад, полеглих 1918—19 (пам'ятник 1953), братська могила рад. воїнів, загиблих 1941 і 1943, пам'ятник односельцям (117 чол.), які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни (1953).

ЯБЛУНІ́ВСЬКИЙ — гідролог. заказник (з 1984). Болотний масив. Розташ. біля с. Яблуневого Оржицького р-ну. Перебуває у віданні колгоспу ім. М. Горького. Площа 28 га.

ЯВОРІ́ВЩИНА — заповідне урочище (з 1982). Дібровний природний комплекс, сформований у межах балки. Місце зростання численних видів рослин, занесених до Червоної книги України. Розташ. поблизу с. Міжгір'я Диканського р-ну. Перебуває у віданні радгоспу ім. В. І. Чапаєва. Площа 75 га.

ЯКИ́МЕНКА О. ОГИ́ЛА у с. Бершацькому гав. р-ну. Якименко Олекс Іванович (1919—85) — укр бяр і меб-

ляр. Учень Капітона Божка. Працював на Полтав. меблевому комбінаті. Творчість має фольклорну основу, зберігає традиції полтав. різьбярництва, позначена нар. гумором. Твори — кругла скульптура «Танець», «Сорочинський ярмарок», ложка «Апетит дармоїда», за мотивами комедії «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка, побутові речі, меблі. Зберігаються у Полтавському краєзнавчому музеї. Помер у Полтаві, похований на кладовищі рідного села.

ЯКИМОВЕ — село Великобагачанського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковане с. Балюки. Розташ. на правому березі р. Псла, за 7 км від райцентру та за 27 км від залізнич. ст. Гоголеве. 808 ж. (1990). Виникло у кін. 18 — на поч. 19 ст. як окремі хутори Якимове, Підкругле, Порохи. За переписом 1900 на хут. Якимовому Багачанської волості Миргородського пов. разом з ін. хуторами (Писаренків, Балюки, Бочкарів, Кобликів, Дубкова, Лукаші) була козацька громада, що об'єднувала 558 дворів, 3876 ж., дві школи — земська і грамоти. 1910 у Я.— 48 господарств, 353 ж.

Рад. владу проголошено в січні 1918. Парт. осередок виник 1917, комсомол.— 1920. За переписом 1926 у Я. Великобагачанського р-ну Лубен. округу — 71 двір, 374 ж. 1929 ств. 3 колгоспи: ім. Й. В. Сталіна, «Шлях до кращого життя», «Червоний хутір». Восени 1931 два останніх були об'єднані в колгосп ім. В. В. Куйбишева. Колективізацію було завершено 1933. У роки нім.-фашист. окупації (16.IX 1941 — 14.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 158 чол. (по сільраді). У Я.— колгосп ім. 50-річчя Жовтня (зернового напряму), відділення зв'язку, с. ш., дитсадок, Будинок культури на 380 місць, б-ка (6,7 тис. од. зб.).

ЯКІВЦІ — місцевість у Київському р-ні Полтави, розташ. на пн.-сх. околиці міста. Я.— кол. село. Засн. наприкінці 17 ст. Пізніше Я. були власністю полтав. полковника П. С. Герцика. Після смерті П. С. Герцика селом володіли його дружина, а також сни Г. П. Герцик — з 1705 полтав. наказний полковник (1709 утік з Мазепою. З 1715 жив у Стокгольмі. 1719 заарештований у Польщі й ув'язнений у Петропавлівській фортеці). Всі маєтності за наказом Петра I у Герциків були відібрані. На час перепису 1767—69 в Я., які входили до складу Полтав. міської сотні Полтав. полку,— 160 ж. За даними перепису 1859 у Я. Полтав. повіту — 328 ж. З 70-х рр. 19 ст. тут був маєток дружини рос. лікаря хірурга і вченого М. В. Скліфосовського — С. О. Скліфосовської (див. *Скліфосовських садиба, Скліфосовського М. В. могила, Скліфосовському М. В. пам'ятник*). 1929 Я. включено до складу Полтави. На тер. Я., по вул. Спартака 1973 встановлено пам'ятний знак на честь воїнів-земляків — жителів кол. села, які загинули (101 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ЯЛИНОВИЙ ГАЙ — бот. пам'ятка природи (з 1975). Насадження ялини (1907—10). Розташ. в Диканському р-ні на тер. Диканського лісництва. Перебуває у віданні Полтавського лісгоспзагу. Площа 45 га.

ЯЛИНЦІ (до поч. 20 ст.— Лялинці) — село Кременчуцького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Воскобійники, Кіндрівка, Михайленки, Недогарки, Панівка, Пащенівка, Пухальщина, Рокитне-Донівка, Самусівка (Самусіївка). Розташ. на лівому березі Кременчуц. водосховища, за 15 км від райцентру. 792 ж. (1990). Засн. у 16 або на поч. 17 ст. в гирлі Сули. У 17 ст. належали полковникові Іванові Рубану, який згодом став ченцем.

У зв'язку з цим гетьман І. Мазепа віддав село переяславському єпископу Захарію Корниловичу. Село входило до Жовнинської сотні Лубен. полку, наліч. 168 дворів посполитих і 4 — церковнослужителів; діяла церква. З 1781 — у складі Городиського повіту Київ. намісництва, з 1796 — Золотоніського повіту Малорос. (з 1802 — Полтав.) губернії. За переписом 1859 в Я.— 388 дворів, 2444 ж., церква. 1864 побудовано нову — дерев. на мурованому фундаменті Преображенську церкву, при якій існували б-ка, церковнопарафіяльна школа та школа грамоти. 1900 в селі — 653 двори, 4738 ж., щотижня — базар, два ярмарки на рік; у 1910 — 732 двори, 4414 ж. Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1923 в Я. Веремiївського (Єреміївського) р-ну — 4470 ж. За переписом 1926 по Ялинцівській сільраді — 799 дворів, 394 ж. У роки нім. фашист. окупації (22.IX 1941—30.IX 1943) гітлерівці вивезли на примусові роботи до Німеччини 117 чол. До 1959 Я.— в складі Градизького р-ну. 1959 у зв'язку з будівництвом Кременчуц. ГЕС село перенесено на нове місце, неподалік від автотраси Кременчук — Градизьк — Золотоноша. У Я.— центр. садиба колгоспу «Маяк» (зерново-мол. напряму), будинок побуту, відділення зв'язку, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури на 250 місць, б-ка (17,6 тис. од. зб.). Братська могила рад. воїнів, що полягли (24 чол. під час визволення села 1943 від гітлерівців, та пам'ятник воїнам-односельцям, загиблим (189 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1967).

ЯЛОСОВЕ́ЦЬКЕ (Єлизаветське, Лизаветське) — село Хорольського р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Барилівщина, Бригадирівка, Кривці, Лагодівка, Миколаївка, Новоіванівка, Орликівщина, Роплянн, Червоне. Розташ. за 22 км від райцентру та за 26 км від залізнич. ст. Хорол, за 2 км від автотраси Київ — Ростов. 803 ж. (1990). Село виникло у 1-й пол. 19 ст. Назване на честь дружини І. П. Капніста Єлизавети Іванівни (уродж. Магденко). За ревізією 1859 — в селі 37 дворів, 279 ж. У 1900 діяла сільс. громада селян-власників, 61 двір, 469 ж., школа грамоти. 1910 — 70 господарств, 489 ж., орної землі — 578 дес., посівів — 481 дес. Збереглися до цього часу поміщицький будинок та приміщення гуральні. Під час революції 1905—07 відбувся виступ селян проти графа Капніста.

Рад. владу проголошено у січні 1918. У 1921 в Я. утв. радгосп «9 січня», пізніше — колгосп ім. П. П. Постишева, який ввійшов до складу радгоспу. За переписом 1926 — 114 дворів, 633 ж. У 1937 до радгоспу було приєднано ін. села. За період нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—23.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини 61 чол. Бригадирівка Ялосовецької сільради була повністю спалена. У селі — радгосп «9 Січня» (багатогалузеве господарство насінницького напряму та племінного тваринництва), кукурудзокалібрувальний завод, мех. майстерня, олійниця, с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури (на 400 місць), б-ка (5366 од. зб.), відділення зв'язку, краєзнавчий музей. Пам'ятник В. І. Леніну (1965) та воїнам-односельцям, які загинули під час Великої Вітчизн. війни (1967).

ЯРЕ́СЬКИ (Єреськи, Яреськівка, Єресок) — село Шишацького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти Бухуни, Гончарі, Нижні Яреськи, Соснівка, Хвальки. Розташ. на р. Пслі, за 9 км від райцентру та за 3 км від залізнич. ст. Яреськи.

4113 ж. (1990). Виникли на рубежі 14—15 ст. внаслідок заселення краю вихідцями з-за Дніпра. 1631 відомі як слобода Єреськи — маєтність Б. Обалковського. У 1654 входили до складу Миргород. полку як сотенне м-ко. Під час Північної війни 1700—21 Я. були ареною військових дій (1709). За ревізією 1726 наліч. 201 двір, частково належали сотникові Роману Леонтієву згідно з універсалом миргород. полковника (пізніше гетьмана) Д. Апостола від 1710. З 1781 — Я. у складі Говтвянського пов. Київ. намісництва, 307 хат; 1787 — 1108 ж., проживали різного звання казенні люди, козаки, власники: сотник Осип Довгий, прапорщик Дем'ян та його брат Юхим Трощинські, сотник Панас Попатенко. Відбувалося 2 ярмарки на рік. З 1795 Я.— Катеринослав. намісництва, 1796 — Малорос., 1802 — Полтав. губ. За переписом 1859 Я. (м-ко власницьке, казенне і козацьке) — Миргород. пов., 322 двори, 1960 ж., дерев. Андріївська церква (1860), винокурний і селітряний з-ди, сільське уч-ще, поштова станція, відбувалося 4 ярмарки на рік. 1910 Я.— центр волості того ж повіту, 373 двори, 2227 ж., земська школа, паровий млин, орної землі 2239 дес., посівів 1840 дес. На 1913 тут значилось 4 млини, 2 сукновальні, 2 просорушки.

Рад. владу проголошено у січні 1918. Того ж року ств. ревком, комуну «Червоний юнак». 1921 — парт. і комсомол. осередки. За переписом 1926 Я.— центр Яреськівської сільради Шишацького р-ну Полтав. округу, 609 дворів, 2808 ж. 1929 організ. колгосп ім. 25-ї Чапаєвської дивізії, відкрито школу. За період нім.-фашист. окупації (22.IX 1941—22.IX 1943) гітлерівці розстріляли 2, вивезли на примусові роботи до Німеччини 96 чол. На тер. сільс. Ради розташ. колгосп ім. О. П. Довженка (зерново-буряківничого і м'ясо-мол. напряму). У Я.— цукровий з-д, відділення зв'язку, АТС, с. ш. на 700 місць, дільнична лікарня на 50 ліжок, 3 дитсадки, 2 Будинки культури на 350 місць кожний, 2 б-ки (40,3 тис. од. зб.), філіал миргородського СПТУ-44, музей. Село газифіковане, проведено водогін. Уродженцями Я. є: укр. меценат, рос. держ. діяч Д. П. Трощинський (1754—1829; див. *Трощинських садиба*); мати М. В. Гоголя — Марія Іванівна Косяровська. 12.XI 1805 у сільській церкві вона обвінчалась з батьком письменника В. П. Гоголем-Яновським (див. *Гоголів-Яновських В. П. та М. І. могили*). У Я. нар. Герой Рад. Союзу Ф. П. Борідько. Побували: влітку 1825 декабрист М. І. Муравйов-Апостол, написав тут вірш «Отечества и дым нам сладок и приятен»; влітку 1894— рос. письменник І. О. Бунін. У 30-х рр. в Я. неодноразово бував укр. кінодраматург, режисер і письменник О. П. Довженко, який працював тут над своїми кінофільмами. У 1905—06 арх. В. Г. Кричевський збуд. у Я. *Дмитрієва М. А. будинок* (див. також *Кричевського В. Г. будинок*). Встановлено пам'ятники: два — В. І. Леніну (1954, 1967), 1968 — М. В. Гоголю, 1970 — *Довженку О. П. пам'ятник,* 1957 — на братській могилі рад. воїнів, що загинули при визволенні 1943 села від нім.-фашист. загарбників; 1961 — стелу в честь воїнів-односельців, які полягли на фронтах Великої Вітчизн. війни. Встановлено *Трощинського Д. П. домашньому театру меморіальну дошку, Довженка О. П. знімальній групі меморіальну дошку.* На тер. села та його околиці розташ. неолітичне поселення, знайдено горщик з кістками й покришкою черняхівської культури та римські монети.

ЯРИ́-ПОРУ́БИ — заповідне урочище (з 1979). Типовий грабово-дубовий ліс з численними цінними видами рослин. Розташ. в Пирятин-

ському р-ні, на тер. Пирятинського лісництва. Перебуває у віданні Лубенського лісгоспзагу. Площа 326 га.

ЯРМАКИ — село Миргород. р-ну центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані села Ємці, Єрки. Розташ. на правому березі р. Хоролу, за 16 км від райцентру та за 4 км від залізнич. ст. Кибинці. 497 ж. (1990). Вперше село згадується на карті Г. Л. де Боплана в 1-й пол. 17 ст. Належали до Миргород. сотні Миргород. полку. На поч. 18 ст. село було власністю миргород. полкових сотників Андрія Константієва й Гаврила Беця. 1711 гетьман Данило Апостол передав село своєму зятеві військ. товаришу Іванові Ломиковському. 1729 в Я. наліч. 64 двори. 1781 у селі — 139 хат, 1787 — 481 ж. чол. статі. Родина Ломиковських володіла Я. і на поч. 19 ст. За ревізією 1859 у селі — 107 дворів, 667 ж. Воскресенська церква, селітровий завод. У 2-й пол. 19 ст. в Я. знаходився маєток графа М. О. Рурка, власника 12 економій у Миргород., Лубен., Хорольському повітах. 1861 в селі відкрито нар. училище. У 1905 жителі села взяли участь в антиурядовому виступі. За переписом 1910 в Я. Кибинської вол. Миргород. повіту — 228 господарств, 1356 душ. Орної землі — 1030 дес., посівів — 824 дес. Крім землеробства, жителі займались також різними промислами й ремеслами. У селі діяла жіноча церковнопарафіяльна школа.

Рад. владу проголошено 12 січня 1918. У червні 1919 організ. комітет бідноти. 1923 — 1497 ж. За переписом 1926 в Я. Миргород. р-ну Лубен. округу — 285 дворів, 1529 ж. 1928 ств. ТСОЗ, в якому об'єдналося 27 родин (108 чол.). У березні 1929 утворено артіль «Перемога». У період нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—18.IX 1943) вивезено до Німеччини 94 чол. У Я.— колгосп ім. В. І. Леніна (м'ясо-мол.-зернового напряму, тех. культури). Неповна с. ш., фельдшерсько-акушер. пункт, дитсадок, Будинок культури (на 300 місць), сільс. б-ка (7402 од. зб.), громадський історико-краєзнав. музей, стадіон. Уродженцем села є Герой Рад. Союзу М. Н. Корсун. Споруджено 1966 пам'ятник В. І. Леніну; 1965 — обеліск у пам'ять про воїнів-односельців, які загинули на фронтах Великої Вітчизн. війни.

ЯРМАРКИ Полтавщини. Періодичні торги, які проводилися у певних місцях. Відомі на Україні з 16 ст. На Полтавщині поширилися у 17 ст. Були гол. місцем оптового і роздрібного продажу вітчизн. та іноземн. товару. Початок приурочувався, як правило, до реліг. свята, від якого й одержували назву: Хрещенський, Воздвиженський, Троїцький та ін. Тривали від 1—3 днів до двох тижнів, а якщо враховувати окремі додаткові періоди («кінні», «краснорядські» та ін.), тривалість Я. доходила до місяця, а то й більше. Напр., Георгіївський ярмарок у Гадячі тривав 5 тижнів. 1817 у Полтав. губ. їх налічувалося 332. Поділялися на великі міські, на яких здійснювалися гол. чином оптові операції, та дрібні міські, а також містечкові й сільські, де торгували у роздріб місцевим товаром. Розмір торг. обігу хитався від кількох сот до кількох мільйонів крб. Продавали кримську сіль, донську рибу, мануфактурні вироби з Росії, «колоніальні» товари, вовну, сукно, вовняні тканини, посуд, папір, цукор, мед, віск. Торгували кіньми, худобою (кількість голів на продаж сягала 140 тис.). У серед. 19 ст. оброблялися на продаж щорічно 264 тис. смушків. 1862 на Полтавщині відбулося 526 ярмарків (72 — у містах, 454 — у повіті). Привіз товарів

становив 39 995 тис. крб., продаж — 20 554 тис. крб. у містах і на 1474 тис. крб. у повіті. Найбільшим був *Іллінський ярмарок*, переведений 1852 з Ромен у Полтаву. Важливі Я. відбувалися у Кременчуці, куди по Дніпру звозився крам з Бєлорусі, Чернігівщини, Київщини. Привозилося до 3-х млн. пудів солі, 1,5 млн. пудів хліба та ін. 1862 відбувалося у Гадячі, Зінькові, Кобеляках, Лохвиці 5 ярмарків; у Ромнах — 3; в ін. містах — 4. Серед повітових найбільшими за торг. обігом були Я. Кобеляцького повіту. Відбувалися і біля монастирів, зокрема, Троїцький і Успенський біля *Густинського монастиря*. 1895 у Полтав. губернії налiч. 1185 Я. у 374 нас. пунктах. Вони були тісно пов'язані з ін. ярмарками Лівобережжя, Пд. України, слабіше — Правобережжя, утворюючи єдину ярмаркову мережу України. Через Я. здійснювався екон. зв'язок з губ. центр. Росії, а також з Бєлоруссю, Польщею, Прибалтикою, Бессарабією, Кавказом, Середньою Азією. У кін. 19 ст. у зв'язку з розвитком залізнич. транспорту Я. починають занепадати. 1900 роздрібна торгівля здійснювалася через 7859 магазинів (811 — у Полтаві, 818 — у Кременчуці). У 1912 на Полтавщині були бл. 9 тис. торг. підприємств з річним обігом 107,8 млн. крб.

Останнім часом ярмаркова торгівля починає відповлюватися. З 1966 в останню суботу і неділю серпня проводиться традиц. ярмарок у с. Великих Сорочинцях Миргородського р-ну. 1990 проведено 120 передсвяткових ярмарків на ринках.

ЯРОШЕ́НКА ВУ́ЛИЦЯ у Полтаві (кол. Дорожна, Жовтневий р-н) від вул. Баяна до поля радгоспу ім. Т. Г. Шевченка. Наз. 1962 на честь Ярошенка Миколи Олександровича (1846—98) — рос. живописця. Н. у Полтаві в сім'ї військовослужбовця. Закінчив *Полтавський кадетський корпус*, потім Михайлівську артилерійську академію в Петербурзі. Основи худож. грамоти одержав у Кадетському корпусі, де 1855—57 навчався у худож. І. К. Зайцева. 1867—74 був вільним слухачем петерб. АМ, з 1876 — член Т-ва передвижників. Неодноразово бував у Полтаві, зокрема, 1865, 1876. Підтримував дружні стосунки з Г. Г. Мясоєдовим (див. *Мясоєдова вулиця*). Помер і похований у м. Кисловодську. Наприкінці 1917, згідно з заповітом вдови художника Марії Павлівни, була привезена з Петрограда і передана Полтаві мистецька колекція Я.: понад 100 творів малярства і 21 альбом малюнків (збереглися відповідно 58 і 19), а також чимало творів передвижників. Вони створили основу Полтавської картинної галереї, згодом — *Полтавського художнього музею*, на фасаді якого встановлено *Ярошенку М. О. меморіальну дошку*.

ЯРОШЕ́НКУ М. О. МЕМОРІА́ЛЬНА ДО́ШКА у Полтаві. Встановлена на фасаді будинку *Полтавського художнього музею*, який було ств. на основі мистецької колекції М. О. Ярошенка (див. *Ярошенка вулиця*). Дошка — бронза (скульп. М. Г. Коган), відкрито 1987.

Я́ХА — річка в Полтав. обл. Тече тер. Зіньківського р-ну.

Я́ХНИКИ (до 1920 — Івахники) — село Лохвицького р-ну, центр сільс. Ради нар. депутатів, якій підпорядковані нас. пункти: Закроїха, Романиха, Шмиглі. Розташ. при впадінні р. Глинки в р. Лохвицю, за 12 км від райцентру і за 15 км від залізнич. ст. Юсківці. 1595 ж. (1990). Вперше згадуються під назвою Івахники 1650. За універсалом гетьмана І. Мазепи від 1694 села Івахники й Безсали віддані військ. товаришеві Михайлу Гамалії. За Ген. слідством про маєтності 1729—30 село відносилося до Лохвицької

сотні Лубен. полку, 133 двори. Володіли ним сини М. Гамалії — лохвицький сотник Іван Гамалія з братами Степаном, Олександром та Йосипом. У 1740 в селі діяли Покровська церква, школа і шпиталь. Через Івахники проходили Варвинський і Прилуцький шляхи. За переписом 1859 у селі (власницькому, казенному і козацькому) — 392 двори, 3030 ж., станова квартира, винокурний з-д. У 1863 — волосний центр Лохвицького пов. У 1910 — 570 господарств, 3207 ж., Покровська церква (1897), церковнопарафіяльна школа, поч. уч-ще (з 1843), 46 вітряків, 4 крамниці. 4 рази на рік відбувалися ярмарки, 2 рази на тиждень — базари. Крім землеробства, населення займалося гончарством і ткацтвом. Жителі села взяли участь у революц. подіях 1905—07.

Рад. владу проголошено в січні 1918. У 1920 село дістало сучасну назву. За переписом 1926 Я.— центр сільради Лохвицького р-ну Роменського округу, 3058 ж. У 1929 організ. ТСОЗ «Промінь» та с.-г. артіль «Боротьба». У 1930 ств. колгоспи: «Розорані межі», ім. В. А. Балицького, ім. Й. Е. Якіра, «Шлях комсомолу», ім. В. В. Воровського, ім. В. П. Затонського, які 1932 об'єдналися в одне господарство «Боротьба». Під час нім.-фашист. окупації (14.IX 1941—14.IX 1943) гітлерівці вивезли до Німеччини на примусові роботи 163 чол. Діяла підпільна група «Родина», 3 члени якої були розстріляні фашистами. Після війни організ. колгоспи ім. В. В. Воровського, ім. В. М. Молотова, ім. Й. В. Сталіна, ім. Л. М. Кагановича, ім. Паризької Комуни та ім. 40-річчя Жовтня, які 1958 шляхом об'єднання утв. колгосп «Дружба». Тепер це багатогалузеве господарство. На тер. сільс. Ради діють відділення райоб'єднання «Сільгосхімія», відділення Лохвицького РГТ, дільнична лікарня на 25 місць, два фельдшерсько-акушер. пункти. С. ш., допоміжна школа-інтернат, Будинок культури, кіноустановка, б-ка (12 тис. од. зб.), відділення зв'язку. Уродженцями села є: укр. математик М. А. Дяченко (1809—77; закінчив Харків. ун-т, з 1839 — професор. Основні праці стосуються матем. аналізу та його застосувань до ін. розділів математики й механіки); його брат проф. А. А. Дяченко (1814—52 викладав математику в Київ. ун-ті), доктор хім. наук Д. М. Грицан, доктор тех. н. Г. М. Нестренко, професор В. А. Сердюк, засл. лікар УРСР А. П. Мовчан, укр. письменники В. М. Ярошенко (1898—1937; автор зб. поезій «Стихи», «Світотінь», «Луни», «Що й до чого» та ін.) та П. А. Стецдик, артистка О. А. Зеленська, Герої Рад. Союзу О. О. Мироненко, Г. М. Сердюк, Д. П. Шингирій. У селі братська могила рад. воїнів, полеглих 1941 і 1943; пам'ятник воїнам-односельцям, загиблим (217 чол.) на фронтах Великої Вітчизн. війни (1958, 1967), братська могила рад. воїнів, полеглих 1941 (пам'ятник 1965). На фасаді будинку школи, в якій навчався (1931—40) розвідник загону «Сокіл» І. Ногин, встановлено мемор. дошку (1979). Поблизу Я. в ур. Шклярівщина знайдено скарб срібних прикрас 9—10 ст., біля села — римську монету.

ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ ОКРЕМИХ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ НА ПОЛТАВЩИНІ

Дата	Історичні події
20 тис. років тому	Перші відомі поселення людини на території сучасної Полтавщини.
15—13 тис. років тому	Неолітичні поселення в урочищі Біла Гора поблизу Полтави та с. Макухівки Полтавського р-ну. Гінцівська стоянка.
10 — поч. 11 ст.	Будівництво фортець по ріках Остер, Трубіж, Сула і Стугна.
1083	Перша літописна згадка про м. Хорол.
1084	Перша літописна згадка про м. Горошин (тепер с. Горошине Семенівського р-ну).
1095	Перша літописна згадка про м. Гоптву.
1107	Перша літописна згадка про м. Лубни.
1155	Перша літописна згадка про м. Пирятин.
1173 (1174)	Літописна згадка про Лтаву (Полтаву).
1430	Перша згадка про місто під назвою Полтава.
1442	Заснування Красногірського Гадяцького Миколаївського монастиря.
16 ст., середина — 1559	Спорудження Миргородської фортеці. Заснування Кременчуцької суднобудівної верфі.
1571	Перша згадка про закладення Кременчуцької фортеці.
1591	Надання магдебурзького права Лубнам. Затвердження герба Лубен.
1592	Надання магдебурзького права Пирятину. Затвердження герба Пирятина.
16 ст., 2-а половина — 17 ст., початок	Спорудження Кременчуцької фортеці.
16 ст., кінець	Спорудження Лубенської фортеці.
17 ст., початок	Заснування Густинського і Ладанського монастирів.
1608	Спорудження Полтавської фортеці.
1617	Спорудження Прилуцької фортеці.
1618	Спорудження Лохвицької фортеці між річками Лохвицею і Сулою.
1624 (за ін. даними 1619)	Заснування Мгарського монастиря.
1634	Заснування м. Гадяча.
1638, 6 травня	Битва повсталих селянсько-козацьких загонів Я. Острянина з польсько-шляхетським військом під Лубнами.
1648	Створення Кропивенського, Миргородського, Переяславського, Полтавського, Прилуцького і Черкаського полків.

Дата	Історичні події
17 ст., 1-а половина	Надання магдебурзького права містам Гадячу, Говтві, Зінькову, Лохвиці, Полтаві, Миргороду і Хоролу.
17 ст., середина	Спорудження Переволочанської фортеці.
1650	Заснування Полтавського Хрестоздвиженського монастиря.
1655, 28 квітня	Універсал Богдана Хмельницького про закріплення за Мгарським монастирем земель, наданих йому Раїною Вишневецькою.
1656, 12 червня	Лист Богдана Хмельницького з Миргорода до Олексія Михайловича про встановлення кордону між Україною і Польщею.
1658	Створення Лубенського полку.
	Гадяцький договір гетьмана І. Виговського з польським урядом.
1661	Створення Кременчуцького полку (ліквідований 1663).
1661—62	Створення Зіньківського полку (ліквідовано 1672).
1687, червень — липень	Антифеодальне повстання в Гадяцькому і Прилуцькому полках.
1688	Виступи селян і козаків у Лубенському і Миргородському полках.
1689	Антифеодальні виступи у Гадяцькому і Полтавському полках.
1689—1709	Спорудження Хрестоздвиженського собору в Полтаві.
1691—92	Селянсько-козацькі виступи в Київському, Лубенському і Полтавському полках.
17 ст., 2-га половина — 18 ст., початок	Створення літопису Самійла Величка.
17—18 ст.	Створення літопису Мгарського монастиря.
17 ст.	Спорудження Нехворощанської і Маячківської фортець.
17 ст., кінець	Заснування Іллінського ярмарку в Ромнах.
18 ст.	Створення літопису Грабянки.
1707	Створення Головної польової аптеки і Ботанічного аптекарського саду в Лубнах.
1708, 22 грудня — 1709, 7 січня	Веприцька оборона — захист рос. солдатами і укр. козаками від шведів містечка Веприка (тепер село Гадяцького р-ну).
1709, 27 червня	Полтавська битва — генеральна битва Північної війни 1700—21 між російською і шведською арміями.
1745	Перший відомий план м. Лубен.
1746	Перший відомий план м. Гадяча.
1748	Перший відомий план м. Кременчука.
1749—1770	Спорудження Успенського собору у Полтаві.
1763	Спорудження соборної Різдва Богородиці церкви у Лохвиці на кошти останнього кошового Січі Запорізької П. І. Калнишевського.
1765	Заснування першої друкарні у Кременчуці.

Дата	Історичні події
1765—69	Генеральний (Румянцевський) опис Лівобережної України — перепис населення і господарства.
1767	Закладення саду лікарських рослин у Лубнах.
1778	Відкриття Полтавської Слов'янської семінарії.
1779	Заснування друкарні князя Потьомкіна, яка в 1783—89, 1791—92 і 1793 діяла в Кременчуці.
1783	Надання м. Прилукам магдебурзького права.
1787	Створення планів міст Пирятина і Хоролу.
1789—93	Турбаївське повстання.
1791	Спорудження збройного заводу в Кременчуці.
1797	Заснування лікарем І. Тишевським першої лікарні в Полтаві на 50 місць.
1798	Вихід у світ трьох частин «Енеїди» І. П. Котляревського.
1799	Відкриття Полтавського народного училища (з 1808 — повітове, з 1877 — міське).
1802, 27 лютого	Створення Полтавської губернії.
1802	Відкриття Полтавської громадської лікарні (тепер обласна клінічна лікарня ім. М. В. Скліфосовського).
1803	Заснування психіатричної лікарні (тепер Полтавська обласна лікарня ім. О. Ф. Мальцева).
1805—11	Спорудження монументу Слави у Полтаві в центрі Круглої площі.
1807	Заснування друкарні Полтавського губернського правління.
1808	Відкриття Полтавської першої чоловічої гімназії.
1810	Відкриття першого стаціонарного театру в Полтаві.
1818, 12 грудня	Відкриття Полтавського інституту шляхетних дівчат.
1818	Заснування Полтавського духовного училища.
1835	Відкриття Полтавської губернської публічної бібліотеки.
1838	Початок видання газети «Полтавские губернские ведомости» (виходила до 1918 і в 1919).
1840	Відкриття Полтавського Петровського кадетського корпусу.
1861	Заснування Гадяцької громадської книгозбірні.
1880	Заснування фотоательє Й. Ц. Хмелевського у Полтаві.
1884	Страйк залізничників Полтави. Заснування Полтавської сільськогосподарської дослідної станції (тепер ім. М. І. Вавилова).
1891	Заснування Полтавського краєзнавчого музею.
1893	Заснування Устимівського дендропарку в с. Устимівці (тепер Глобинського р-ну). Поява першого телефону в Полтаві.
1899	Відкриття Полтавського відділення Російського музичного товариства.
1901	З'їзд діячів кустарних промислів у Полтаві.

Дата	Історичні події
1902	Заснування Полтавського музичного училища (тепер ім. М. В. Лисенка).
1903, 30 серпня	Відкриття в Полтаві пам'ятника І. П. Котляревському.
1903—08	Спорудження будинку Полтавського губернського земства (тепер Полтавського краєзнавчого музею).
1905	Створення у Полтаві першого на Україні видавництва педагогічної літератури «Український учитель». Видання першої на Наддніпрянській Україні українськoї газети «Хлібороб» у Лубнах. Сорочинська трагедія — кривава розправа царських військ з повсталими селянами у с. Сорочинцях (тепер Великі Сорочинці Миргородського р-ну).
1906	Заснування Полтавського історико-археологічного комітету.
1908, 9—11 червня	Створення обласної (з 1911 — Південноросійська) земської переселенської організації.
1909	Відкриття музею історії Полтавської битви 1709.
1911	Відкриття пам'ятника М. В. Гоголю у Великих Сорочинцях.
1912	Створення курорту «Миргород» на базі джерела мінеральної води, відкритого І. А. Зубковим.
1914	Заснування Полтавського учительського інституту.
1916	Заснування Лубенської дослідної станції лікарських рослин (тепер Українська зональна станція лікарських рослин).
1917, 4—5 березня	Створення Ради робітничих депутатів у Полтаві.
10 березня	Створення Ради солдатських депутатів у Полтаві.
1917	Початок видання газ. «Зоря Полтавщини» (з № 1 назва: «Известия Полтав. Совета раб. и солдатских депутатов»; з 1943 — «Зоря Полтавщини»).
1918	Заснування архіву Полтавської губернії. Створення Полтавської хорової капели ім. Т. Г. Шевченка.
1918—19	Діяльність Полтавського дитячого видавництва «Зірка» під керівництвом Панаса Мирного.
1919	Оформлення Полтавської міської організації Компартії України. Заснування Полтавського художнього музею (до 1940 — картинна галерея, Музей мистецтв). Створення Полтавського педагогічного інституту.
1919—24	Діяльність Полтавського оперного театру.
1920	Створення Української дослідної станції бджільництва ім. П. І. Прокоповича у м. Мерефі (з 1963 — у м. Гадячі).
1920—24	Видання у Полтаві першої на Україні комсомольської газети «Червоний юнак».
1921	Створення Полтавського державного видавництва.
1922	Відкриття пам'ятника Г. С. Сковороді у м. Лохвиці.
1924, 6 березня	Початок роботи радіо у Полтаві.
1924	Створення Полтавського окружного товариства «Геть неписьменність».

Дата	Історичні події
1925, 3 червня	Ліквідація Полтавської губернії.
1926, 17 березня	Відкриття пам'ятника Т. Г. Шевченку в Полтаві (скульптор І. П. Кавалерідзе).
1926	Заснування Полтавської гравіметричної обсерваторії. Створення Полтавського театру ім. І. П. Котляревського.
1927	Створення Миргородського заводу мінеральних вод.
1929	Створення Полтавського сільськогосподарського інституту.
1930	Заснування Полтавського науково-дослідного інституту свинарства. Відкриття Полтавського інженерно-будівельного інституту. Відкриття Кременчуцького інституту санітарок.
1931—32	Діяльність Центральної Всеукраїнської школи пілотів ТСОАВІАХІМу в Полтаві.
1932	Створення Кременчуцького медичного інституту (1934 переведений до Полтави).
1932—33	Голодомор на Україні.
1934, березень	Відкриття пам'ятника М. В. Гоголю у Полтаві.
1934	Заснування Полтавського медичного інституту (1936 розформований).
1935	Відкриття Лубенського учительського інституту (припинив діяльність 1941).
1936	Відкриття Кременчуцького учительського інституту (припинив діяльність 1941). Відкриття Полтавського учительського інституту (припинив діяльність 1954).
1936, весна	Створення Полтавського українського музично-драматичного театру (тепер ім. М. В. Гоголя).
1937, 22 вересня	Утворення Полтавської області з центром у м. Полтаві.
1940, травень липень	Відкриття музею Панаса Мирного у Полтаві. Відкриття музею В. Г. Короленка у Полтаві.
1941, липень серпень—жовтень	Створення Кременчуцької дивізії народного ополчення. Створення партизанських загонів.
1941, листопад — 1942, травень	Діяльність підпільної організації «Нескорена Полтавчанка».
1942, лютий — 1943, листопад	Діяльність підпільної групи «Набат» у Кременчуцькому р-ні.
1943, кін. лютого	Створення партизанського з'єднання Є. Х. Соколовського.
1945, вересень	Визволення Полтави від німецько-фашистських окупантів. Створення Кременчуцького автомобільного заводу (засн. як мостовий і механічний завод).
1948	Заснування Полтавської капели бандуристок.
1951	Відкриття музею А. С. Макаренка у м. Кременчуці.
1952	Відкриття у Полтаві музею І. П. Котляревського.
1957	Відкриття пам'ятника М. В. Лисенку в с. Гриньках Глобинського р-ну.

Дата	Історичні події
1959	Створення Кременчуцького водосховища після спорудження Кременчуцької ГЕС.
1960	Відкриття Кременчуцького льотного училища.
1962, 1 вересня	Початок руху тролейбусів у Полтаві.
1962	Відкриття музею А. Ю. Тесленка у с. Харківцях Лохвицького р-ну.
1964	Відкриття заповідника-музею М. В. Гоголя в с. Гоголевому Шишацького р-ну.
1969	Відкриття (після реконструкції) садиби І. П. Котляревського у Полтаві. Відкриття меморіального комплексу Солдатської Слави.
1972	Відкриття пам'ятника Г. С. Сковороді в смт Чорнухах.
1974	Встановлення пам'ятного знаку в Полтаві з нагоди 800-річчя першої літописної згадки про місто. Відкриття Полтавського кооперативного інституту. Відкриття пам'ятника А. Ю. Тесленку в м. Лохвиці.
1976	Спорудження меморіального комплексу воїнам Південно-Західного фронту в урочищі Шумейкове Лохвицького р-ну.
1982	Відкриття Кобеляцького музею літератури і мистецтва.
1987, 27 червня	Відкриття у Полтаві Співочого поля Марусі Чурай. Відкриття пам'ятника Є. П. Гребінці у м. Гребінці.
1988	Відкриття пам'ятного знаку Тисячоріччю Лубен. Відкриття музею-заповідника А. С. Макаренка в с. Ковалівці Полтавського р-ну.
1990, 22 квітня	Відкриття пам'ятного знаку жертвам голодомору 1932—33 в с. Заруддї Кременчуцького р-ну.
12 серпня	Освячення Кургану Скорботи в пам'ять жертв голодомору 1932—33.
14 листопада	Вихід першого номера газети «Полтавський вісник».

СПИСОК ПЕРЕЙМЕНУВАНЬ ВУЛИЦЬ І ПЛОЩ МІСТ ПОЛТАВЩИНИ, ЗГАДАНИХ У ДОВІДНИКУ

Старе найменування	Нове найменування	Місто
Андреєва	Правди	Полтава
Анненська	Халтуріна	Полтава
Анненський пров.	Халтуріна пров.	Полтава
Анцівський пров.	Щепкіна пров.	Полтава
Архієрейська	Карла Маркса	Полтава
Афанасіївський пров.	Нечуя-Левицького	Полтава
Афанасіївський пров.	Уютна	Полтава
Бабичівський пров.	Желвакова	Полтава
Багачанська	Гоголя	Миргород
Баденський пров.	Бєлінського пров.	Полтава
Базарна	Ревенка	Кременчук
Барикадна Друга	Молодіжна	Полтава
Барикадний Перший пров.	Корзуна пров.	Полтава
Барикадний Другий пров.	Желябова	Полтава
Барикадний Третій пров.	Скліфосовського пров.	Полтава
Батрацька	Тімірязєва	Полтава
Бєлявського дача	Ставочний пров.	Полтава
Болотний пров.	Тунельний пров.	Полтава
Білоконя	Декабристів	Полтава
Біржева	Ревенка	Кременчук
Бірюкова Тупа	Радянська	Кременчук
Большак	Леніна	Машівка
Бородинська	Червоноармійська	Пирятин
Ботанічний пров.	Мічуріна	Полтава
Будівельна	Автобазівська	Полтава
Будьонного	Миру	Полтава
Бульварна	Лютого	Полтава
Бутковський пров.	Кропивницького пров.	Полтава
Велика Кузнецька	Пушкіна	Полтава
Велика Міщанська	Чапаєва	Кременчук
Велика Монастирська	Карла Маркса	Лубни
Велика Харчова	Шевченка	Кременчук
Весела	1905 року	Кременчук
Весняний Другий пров.	Галана пров.	Полтава
Ветеринарна	Авруєщенка	Пирятин
Вовчий пров.	Тесленка пров.	Полтава
Вознесенська	Червоноармійська	Миргород
Вокзальна	Абаканська	Пирятин
Волинська	Правди	Полтава
Воронцовський пров.	Першотравневий пров.	Кременчук
Ворошилова	Крамського	Полтава
Воскресенський пров.	Литвинових братів	Полтава
Всесвятська	Чапаєва	Полтава
Гайдарівський пров.	Гребінки	Полтава
Ганчірна	Фурманова	Полтава
Гарна	Новаторська	Полтава
Гатище	Горького	Полтава
Гатище	Котляревського	Кобеляки

Старе найменування	Нове найменування	Місто
Генерала Рубцова площа (1965—77)	Жовтнева площа	Лубни
Гетьманський пров.	Луценка	Полтава
Глаголєва	Менделєєва	Полтава
Глибокий пров.	Очеретянський пров.	Полтава
Гоголівська	Гоголя	Миргород
Гожулівська	Баленка	Полтава
Гожулянський Перший пров.	Микитенка пров.	Полтава
Головка	Богуна	Полтава
Гончарний пров.	Капельгородського пров.	Полтава
Гордіївський пров.	Крилова пров.	Полтава
Городова	Пушкіна бульвар	Полтава
Грачепокузнецька	29 вересня	Кременчук
Громова	Дружби	Полтава
Губіна	Леніна	Пирятин
Гутовий пров.	Донецький пров.	Полтава
Дворянська	Леніна	Лубни
Дворянська	Леніна	Миргород
Дворянська	Паризької Комуни	Полтава
Дмитрівський пров.	Михайличенка	Полтава
Докторська	Радянська	Кременчук
Доманського	Толстого Льва	Полтава
Дорожна	Ярошенка	Полтава
Дорожний Перший пров.	Позена пров.	Полтава
Драгоманівська	Лесі Українки	Гадяч
Другий Козачий пров.	Цеткін Клари	Полтава
Елеваторна	Дружби	Полтава
Еллана	Докучаєва	Полтава
Ербенський пров.	Інтернаціональний пров.	Полтава
Єгорівська	Фрунзе	Полтава
Єленська	Бутиріна	Кременчук
Єлизаветинський пров.	8-го Березня	Полтава
Жандармська	Червоноармійська	Полтава
Жертв Революції	Довженка	Полтава
Жертв Революції Перший пров.	Заньковецької пров.	Полтава
Заводська	Панфілова	Полтава
Загородня	Зигіна	Полтава
Заливчого	Паризької Комуни	Полтава
Залізничників	Воскова	Глобине
Запорізька	Герцена	Полтава
Запорізький пров.	Карпенка-Карого пров.	Полтава
Заячий Перший пров.	Меліоративний пров.	Полтава
Заячий Другий пров.	Декоративний пров.	Полтава
Заячий Третій пров.	Вільний пров.	Полтава
Злака	Гастелло	Полтава
Іванівська	Гоголя	Полтава
Інститутська	Остроградського	Полтава
Кагамлицька	Гоголя	Кременчук
Кагановича	Лисенка	Полтава
Кагановича пров.	Гурамішвілі пров.	Полтава
Кам'яна	Леваневського	Полтава
Карповський пров.	Піонерський пров.	Полтава
Катерининська	Леніна	Кременчук
Катерининська	60 років Жовтня	Кременчук
Катерининська	Рози Люксембург	Полтава

Старе найменування	Нове найменування	Місто
Катеринославська	Дніпропетровська	Кобеляки
Каховський Другий пров.	Брестський пров.	Полтава
Келінський проспект	Першотравневий проспект	Полтава
Керамічна	Київське шосе	Полтава
Київська	Богдана Хмельницького	Кременчук
Київська	Перемоги	Кременчук
Київський пров.	Яценка пров.	Полтава
Кирило-Мефодіївська	Амундсена	Полтава
Кирпичний пров.	Коваля	Полтава
Кінна пл.	Халаменюка	Кременчук
Кінноярмаркова	Хмельницького Богдана	Полтава
Кірочна	Крупської	Полтава
Кірочний Другий пров.	Остроградського	Полтава
Кладовищенська	Ветеринарна	Кобеляки
Кобеляцька	Фрунзе	Полтава
Кобеляцький пров.	Скобелєва пров.	Полтава
Ковельська	Калініна	Кобеляки
Колективіста	Маяковського провулок	Полтава
Колесниківський пров.	Лібкнехта пров.	Полтава
Колійна	Вороніна	Полтава
Колонійська	Сковороди	Полтава
Кооперативна	Огія	Кобеляки
Коротка	Донецький пров.	Полтава
Короткий пров.	Кленовий пров.	Полтава
Костянтинівська	Артема	Кременчук
Костянтинівська	Артема	Полтава
Костянтинівська-Зелена	Пролетарська	Кременчук
Красноградська	Берегова	Полтава
Кременчуцька	Зіньківська	Полтава
Кременчуцька	Шевченка	Кобеляки
Кривий пров.	Гнєдича пров.	Полтава
Кривогрязна	Красива	Кременчук
Кривохатський пров.	Достоєвського пров.	Полтава
Кругла	Ляхова	Полтава
Кузнецька	Пушкіна	Полтава
Кузнечна	Герасименка	Пирятин
Куліша	Реміснича	Полтава
Куракіна	Жовтнева	Полтава
Кустарна	Вернадського	Нові Санжари
Літня	Ковалевської	Полтава
Лубенська	Жовтнева	Пирятин
Лубенська	Жовтнева	Хорол
Лубенська	Перемоги	Лохвиця
Лубенська	Шевченка	Лохвиця
Лютеранська	Сумська	Кременчук
Львівська	Кондратюка	Полтава
Магістральна	Сапіго	Полтава
Мазепинський пров.	Паскаля пров.	Полтава
Макарівська	Убийвовк Лялі	Полтава
Мала Кременчуцька	Карла Маркса	Хорол
Мала Міщанська	Першотравневий	Кременчук
Мала Харчова	Гагаріна	Кременчук
Мала Успенська	Штабна	Кременчук
Малобудищанська	Малиновського	Полтава
Мало-Некрасівська	Горького	Полтава
Мало-Петровська	Леніна	Полтава
Малосадова	Короленка	Полтава

Старе найменування	Нове найменування	Місто
Мальцевська	Штабна	Кременчук
Марата	Верховинця	Полтава
Мар'їнська	Воровського	Кременчук
Маркевича пров.	Марка Вовчка пров.	Полтава
Марті	Нагірна	Полтава
Машиністівська	Нестерова	Полтава
Микитівська	Кошового	Полтава
Микитівська	Радянської Армії	Полтава
Миколаївська	Артема	Кременчук
Миколаївська	Українська	Кременчук
Миколаївський пров.	Першотравневий пров.	Полтава
Миколаївський пров.	Литвинових братів	Полтава
Михайлівська	Фрунзе	Кобеляки
Михайлівський Яр	Воровського	Полтава
Мільйонна	Огія	Кобеляки
Мінійлівський	Менжинського	Полтава
Міщанська	Чапаєва	Кременчук
Млинарська	Кулинича	Пирятин
Монастирська	Радянська	Полтава
Московська	60 років Жовтня	Кременчук
Мостова	Жовтнева	Полтава
Мостова	Радевича	Карлівка
М'ясницька	Ванцетті	Полтава
Наливайка	Бібліотечний пров.	Полтава
Непетівський пров.	Глінки	Полтава
Незаможницька	Комуністична	Полтава
Нечаєвський пров.	Кооперативний пров.	Полтава
Німецька	Сковороди	Полтава
Нова	Лисенка	Полтава
Нове Гатище	Куйбишева	Кобеляки
Новогрязна	Сумська	Кременчук
Ново-Запорізька	Суворова	Полтава
Ново-Кременчуцька	Лідова	Полтава
Ново-Кременчуцька	Карла Маркса	Хорол
Ново-Миколаївська	Леніна	Полтава
Ново-Миколаївський пров.	Пролетарський пров.	Полтава
Ново-Петровська	Гагаріна	Полтава
Ново-Полтавська	Шевченка	Полтава
Новопоштамтська	Куйбишева	Полтава
Новосадова	Короленка	Полтава
Новопролетарська	Гагаріна	Полтава
Ново-Тупа	Горького	Кременчук
Олександрівська	Жовтнева	Полтава
Олександрівська	Першотравнева	Кременчук
Олександрівська	Петра Слинька	Лубни
Олександрівська	Фрунзе	Хорол
Олександрівська пл.	Жовтнева пл.	Полтава
Олександрівська пл.	Перемоги пл.	Кременчук
Орлівщина	Цибаня	Пирятин
Острожна	Фрунзе	Полтава
Отаманівська	Українки Лесі	Полтава
Павловська	Свердлова	Кременчук
Папаніна	Ремісничa	Полтава
Пасічна	Богуна	Полтава
Пасічна	Головка	Полтава
Пасківська	Котовського	Миргород
Пассіонарії	Ковалевської	Полтава

Старе найменування	Нове найменування	Місто
Переяславська	Леніна	Пирятин
Перший Козачий пров.	Робітничий пров.	Полтава
Петровська пл.	Леніна пл.	Полтава
Петропавлівська	Жовтнева	Кременчук
Петропавлівська	Сакко	Полтава
Петропавлівська	Шевченка	Хорол
Пирятинська	Жовтнева	Гребінка
Пирятинська	Радянська	Лубни
Підгірна	Леніна	Кобеляки
Підмонастирська	Лугова	Полтава
Підмонастирська	Нариманівська	Полтава
Піщана Тупа	Квартальна	Кременчук
Покровська	Войкова	Полтава
Покровська	Першого травня	Кобеляки
Полтавська	Гурамішвілі	Миргород
Полтавська	Комуністична	Гадяч
Полтавська	Космодем'янської	Лубни
Полтавська	Космодем'янської	Полтава
Полтавська	Леніна	Зіньків
Полтавська	Леніна	Хорол
Полтавська	Шевченка	Лубни
Полтавський пров.	Володарського	Полтава
Поштамтська	Куйбишева	Полтава
Поштамтський пров.	Володарського	Полтава
Поштова	Жадова	Кременчук
Преображенська	Квартальна	Кременчук
Преображенська	50-річчя Жовтня	Гадяч
Преображенський пров.	Кірова	Кобеляки
Преображенський пров.	Луначарського	Полтава
Привокзальна	Кондратенка	Полтава
Привокзальна пл.	Слави пл.	Полтава
Прилуцька	Перемоги	Лохвиця
Прилуцька	Цибаня	Пирятин
Приютська	Горького	Кременчук
Приютська	Дзержинського	Полтава
Протопопівська	Котляревського	Полтава
Прохорівська	Ватутіна	Полтава
Пугачова	Донецький пров.	Полтава
Пчілки Олени	Панянка	Полтава
Радищева	Донченка	Полтава
Ракоши	Малий провулок	Полтава
Революції проспект	Леніна проспект	Кременчук
Репалівський пров.	Вишневий пров.	Полтава
Репалівський Яр	Герцена пров.	Полтава
Репалівський Яр	Грибоєдова	Полтава
Репалівський Яр	Добролюбова	Полтава
Решетилівська	Маршала Бірюзова	Полтава
Різдвяна	Миру	Полтава
Різдвяний пров.	Кооперативний пров.	Полтава
Різницька	Марата	Полтава
Різницький пров.	Степовика пров.	Полтава
Рогожанська	Красіна	Полтава
Рождественський пров.	Давидовського пров.	Полтава
Рождественський пров.	Лебедєва-Кумача пров.	Полтава
Рождественський пров.	Рибальський пров.	Полтава
Рождественський пров.	Толбухіна пров.	Полтава
Роменська	Леніна	Гадяч

Старе найменування	Нове найменування	Місто
Роменська	Леніна	Лохвиця
Санжарівська	Фрунзе	Полтава
Селянська	Вільямса	Полтава
Селянська	Тесленка	Лохвиця
Семафорна	Барвистий пров.	Полтава
Семінарська	Шкільний пров.	Полтава
Сенчанська	Радянська	Лохвиця
Середня	Шевченка	Гадяч
Сінна пл.	Ленінградська	Полтава
Сінна пл.	Базарна пл.	Полтава
Сінна пл.	Дзержинського пл.	Полтава
Січовий	Кошового пров.	Полтава
Слюсарна	Бояна	Полтава
Смакова	Кошового	Полтава
Соборна	Гоголя	Лохвиця
Соборна	Радянська	Гадяч
Соборна пл.	Перемоги пл.	Кременчук
Соборна пл.	Революції пл.	Гадяч
Соборна пл.	Червона пл.	Полтава
Созівська	Лялі Убийвовк	Полтава
Спартака	Кротенківський пров.	Полтава
Спаська	Дзержинського	Полтава
Срітенська	Комсомольська	Полтава
Срітенський пров.	Комсомольський пров.	Полтава
Сталіна	Ватутіна	Полтава
Сталіна	Жовтнева	Нові Санжари
Сталінградська	Групова	Полтава
Старо-Дніпровський пров.	Леніна	Кобеляки
Старокладовищенська	Вишні Остапа	Полтава
Старосвітська	Комсомольська	Миргород
Стахановська	Новаторська	Полтава
Степова	Мироненка	Полтава
Стефансона	Чкалова	Полтава
Степенка	Квітуча	Полтава
Тараса Трясила	Радищева	Полтава
Татарський пров.	Енгельса	Полтава
Темноєлизаветинський пров.	Макаренка	Полтава
Тепловозна	Гайового	Полтава
Тічок	Перемоги пл.	Лохвиця
Ткаченківська	Попова	Полтава
Транспортна площа	Зигіна площа	Полтава
Трегубівська	К. Лібкнехта	Полтава
Третій Козачий пров.	Трудовий пров.	Полтава
Третя Кобищанська	Мирного Панаса	Полтава
Троїцька	Короленка	Кобеляки
Троїцька	Красива	Кременчук
Троїцька	Пролетарська	Миргород
Троцького	Фрунзе	Полтава
Турбінна	Духова генерала	Полтава
Уатта	Нестерова	Полтава
Українська	Половка	Полтава
Успенська	Жовтнева	Полтава
Успенська	Петровського	Пирятин
Фабрикантська	Балакіна	Полтава
Федорова	Занасипна	Полтава
Харчова	Пушкіна	Полтава
Харчова	Шевченка	Кременчук

Старе найменування	Нове найменування	Місто
Хвильового	Довженка	Полтава
Хліборобський пров.	Вільямса	Полтава
Хмелевського	Глібова	Полтава
Хрестоздвиженська	Кірова	Полтава
Хрестоздвиженський пров.	Малий пров.	Полтава
Хуторна	Пархоменка	Полтава
Цегельний	Матросова	Полтава
Циганський пров.	Нежданової пров.	Полтава
Чайкінська	Кагамлика	Полтава
Червоногвардійська	Енгельса	Полтава
Чорний Яр	Червоного Хреста	Полтава
Шапочанська	Панаса Мирного	Миргород
Шведський Другий пров.	Мусоргського пров.	Полтава
Шведський Третій пров.	Кобилянської пров.	Полтава
Шишкіна	Блакитний пров.	Полтава
Шкільна	Гоголя	Лохвиця
Щемилівська	Кагамлика	Полтава
Щербанівська	Кагамлика	Полтава
Юр'ївська	Жовтнева	Кобеляки
Ярмаркова	Журналістів	Пирятин
Ярмаркова Перша пл.	Халаменюка пл.	Кременчук
Ярмаркова пл.	Визволення	Пирятин
Ярмаркова пл.	Дзержинського пл.	Полтава
Ярмарковий майдан	Жовтневий майдан	Лубни

ОСНОВНІ СКОРОЧЕННЯ, ВЖИВАНІ В ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОМУ ДОВІДНИКУ «ПОЛТАВЩИНА»

авіац. — авіаційний
автомоб. — автомобільний
адм. — адміністративний
адм.-госп. — адміністративно-господарський
адм. тер. — адміністративно-територіальний
акад. — академік
АМ — Академія мистецтв
АН СРСР — Академія наук СРСР
АН України — Академія наук України
арх. — архітектор (з прізвищем)
археол. — археологічний
бас. — басейн
б-ка — бібліотека
бл. — близько
бот. — ботанічний
ВДНГ УРСР — Виставка досягнень народного господарства УРСР
Велика Вітчизн. війна — Велика Вітчизняна війна
Велика Жовтн. соціалістич. революція — Велика Жовтнева соціалістична революція
вид-во — видавництво
вис. — висота
військ. — військовий
вітчизн. — вітчизняний
вул. — вулиця
г. — гора
газ. — газета
г-во — господарство
ген. — генерал
геогр. — географічний
геолог. — геологічний
Герой Рад. Союзу — Герой Радянського Союзу
Герой Соц. Праці — Герой Соціалістичної Праці
ГЕС — гідроелектростанція
гідролог. — гідрологічний
гол. — головний
гол. чин. — головним чином
госп. — господарський
громад. — громадський
губ. — губернія (з назвою)
давньорус. — давньоруський
Держ. пре- — Державна премія
мія СРСР СРСР
див. — дивіться
дит. — дитячий
довж. — довжина
драм. — драматичний
екон. — економічний
електротех. — електротехнічний
етногр. — етнографічний
європ. — європейський
ж. — жителі
житл. — житловий
журн. — журнал
заг. — загальний
залізнич. ст. — залізнична станція
засл. арт. — заслужений артист
засл. арх. — заслужений архітектор
засл. діяч мист. — заслужений діяч мистецтв
засн. — заснований
заст. — заступник
зб. — збірник, збірка
з-д — завод
знах. — знаходиться
зовн. — зовнішній
зоол. — зоологічний
Зх., зх. — Захід, західний
ІА АН України — Інститут археології АН України
ідеол. — ідеологічний
іл. — ілюстрація
ім. — імені
ін. — інший
індивід. — індивідуальний
індустр. — індустріальний
інж. — інженер
іноз. — іноземний
ін-т — інститут
інформ. — інформаційний
істор. — історичний
канд. — кандидат
кв. — квадрат
київ. — київський
кін. — кінець
кн. — князь
козац. — козацький
кол. — колишній
крб. — карбованець
к-т — комітет
лит. — литовський
лікар. — лікарський

літ. — літературний
л-ра — література
м. — місто
мал. — малюнок
матем. — математичний
маш.-буд. — машинобудівний
мед. — медичний
мех. — механічний
місц. — місцевий
міськ. — міський
млн. — мільйон
млрд. — мільярд
муз. — музичний
н. — народився
н. е. — нашої ери
навч. — навчальний
нар. — народний
нар. арт. — народний артист
нас. — населення
наук.-тех. — науково-технічний
н.-д. — науково-дослідний
НДІ — науково-дослідний інститут
нім.-фашист. — німецько-фашистський
обл. — обласний, область
од. зб. — одиниця зберігання
оз. — озеро
орг. — організаційний
орг-ція — організація
осв. — освітній
осн. — основний
парт. — партійний
Пд., пд. — Південь, південний
Пд. Зх. — Південний Захід
Пд. Сх. — Південний Схід
пед. — педагогічний
пл. — площа
Пн., пн. — Північ, північний
пн.-зх. — північно-західний
пн.-сх. — північно-східний
пов. — повіт
пол. — половина
політ. — політичний
поч. — початок
прит. — притока
пром. — промисловий
проф. — професор
псевд. — псевдонім
р., рр. — рік, роки
р. — річка
рад. — радянський
революц. — революційний
ред. — редакція, редактор
рек. — реконструкція
респ. — республіканський
р-н — район
робітн. — робітничий
розташ. — розташований
рос. — російський
с. — село
с. г. — сільське господарство
с.-г. — сільськогосподарський
с.-д. — соціал-демократичний
сел. — селянський
с. ш. — середня школа
серед. — середина, середній
сільс. — сільський
скульп. — скульптор
смт — селище міського типу
спец. — спеціальний
спорт. — спортивний
ст. — століття
starод. — стародавній
ств. — створений
сучас. — сучасний
Сх., сх. — Схід, східний
с-ще — селище
т., тт. — том, томи
т. з. — так званий
табл. — таблиця
т-во — товариство
теор. — теоретичний
тер. — територія
тех. — технічний
тис. — тисяча, тисячоліття
торг. — торговельний
укр. — український
ун-т — університет
уч-ще — училище
фашист. — фашистський
фельдшерсько-акушер. — фельдшерсько-акушерський
феод. — феодальний
фіз. — фізичний
філол. — філологічний
х. — хутір
харч. — харчовий
хім. — хімічний
худож. — художній
центр. — центральний
чл.-кор. — член-кореспондент
чол. — чоловік
шир. — ширина
шляхет. — шляхетський
шт. — штука
юрид. — юридичний

УЧАСНИКИ ПІДГОТОВКИ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО ДОВІДНИКА «ПОЛТАВЩИНА»

Наукові консультанти:

доктор історичних наук І. Г. ШОВКОПЛЯС,
музикознавець Л. Я. ІВАХНЕНКО,
краєзнавець, літературознавець П. П. РОТАЧ,
мистецтвознавець В. М. ХАНКО.

Автори статей:

Аббасов А. М.
Ажажа І. І.
Аліман М. В.
Алфер'єв М. О.
Артеменко В. О.
Атаманська О. Й.
Бабинець О. П.
Бабич А. М.
Баган Г. Г.
Багмет Г. А.
Бажан Г. О.
Бака М. В.
Баклицький П. П.
Баланчук І. М.
Барановський О. М.
Бедратий В. І.
Бездудний Г. С.
Безкровна А. С.
Бережко Л. Ф.
Бережний В. О.
Беседа В. М.
Біловод І. А.
Білоус М. А.
Білоцерківець М. І.
Блащук С. В.
Богдан М. І.
Божан А. Н.
Бойко М. М.
Бойко П. П.
Болдовський В. М.
Бондаренко Г. А.
Бородай В. М.
Бочкар Л. П.
Брага М. А.
Брунько В. І.
Бужин В. В.
Букланова Д. І.
Буланенко Т. Я.
Бутенко Є. П.
Бутенко І. Х.
Бутич І. Л.
Бутченко І. І.
Вайнгорт Л. С.
Вакуленко В. О.
Ванцак Б. С.
Варченко З. А.
Великанов О. В.
Великдар В. М.
Віргал І. П.
Верговський С. В.
Вертелецький В. М.
Вечерський В. В.
Власенко І. І.
Власенко О. Ф.
Войтюк О. І.
Волосков В. Ф.
Волочай І. М.
В'ялик М. Г.
Гавриленко І. М.
Гаврилко Л. О.
Гаврилова Л. М.
Гавриш К. П.
Гавриш П. Я.
Галушка В. М.
Галюк В. М.
Гарбуз Ф. І.
Гардига Г. Г.
Гейдельберг М. Б.
Гладиш К. В.
Говор Р. І.
Гоженко Л. І.
Голуб Т. І.
Горб В. І.
Горбань В. О.
Горгола Г. М.
Горпинченко М. О.
Гостик В. К.
Гребенник Е. А.
Гребінник П. А.
Гриб М. І.
Григоренко Г. С.
Гринь Г. М.
Грицина Т. М.
Губа П. О.
Гулак І. Б.
Гусак Л. І.
Гусак О. М.
Давиденко І. К.
Данильченко Н. І.
Даценко А. В.
Даценко А. С.
Дашівець І. С.
Дегтярьова Л. М.
Делія В. Ф.
Демиденко Т. П.
Демченко М. М.
Дем'яненко В. П.
Денисовець П. М.
Деренко І. М.
Джерина В. Д.
Дзигар В. І.
Дзюба К. О.
Дзиган І. І.
Діаконенко В. О.
Довбищенко Г. В.
Дорошенко О. Ю.
Доценко В. Т.
Доценко М. П.
Дрюк В. М.
Дубина Я. І.
Дудник П. А.
Дудник О. І.
Думенко Я. В.
Дяченко А. М.
Дяченко Т. М.
Енецький Л. В.
Євселевський Л. І.
Єгоричева С. Б.
Ємельянова В. С.
Єнко М. В.
Єрмак О. П.
Єфименко В. О.
Жаботинський П. М.
Жигун Н. Г.
Житомирський П. М.
Житченко В. В.
Жук А. В.
Жук В. Н.
Жук Л. Н.
Загородній В. О.
Заїка А. Г.
Заїка Г. П.
Заїка І. Є.
Займак Т. В.
Зайченко Л. О.
Закалюжний В. М.
Замкова Л. А.
Захарченко К. М.
Зборовський О. М.
Зінченко М. І.
Зозуля Г. П.
Золотайко Г. І.
Зоря С. Ю.
Зуб Т. С.
Іванюк Я. Г.
Іваняков В. Я.

Івахненко Л. Я.
Івашко А. С.
Іващенко Л. І.
Ігнатенко І. І.
Ільяшенко М. О.
Іщенко Г. І.
Ївженко Н. А.
Капустян Г. Т.
Капшук В. В.
Карпенко М. М.
Карпович Л. М.
Карячка В. І.
Касяненко О. А.
Кигим С. Л.
Кириленко В. В.
Киркевич В. Г.
Кисіль А. І.
Кишкар І. П.
Кітура Є. М.
Кішик В. В.
Клименко В. В.
Клименко Н. С.
Климов І. Я.
Коваленко Л. М.
Ковальов М. Ф.
Ковнір М. П.
Ковтун В. Ф.
Ковтун С. Я.
Козлов В. А.
Комулин А. В.
Кондратенко В. М.
Кордубан Г. П.
Коротенко В. В.
Костик М. А.
Костєв В. В.
Костюк В. К.
Кочур О. О.
Кравченко Г. В.
Кравченко Л. М.
Красенко В. В.
Красноруцький В. С.
Кошова В. М.
Крекотень Н. П.
Кривега Л. П.
Кривко О. Й.
Криворучко М. І.
Кримовська Л. В.
Кропивка Д. Й.
Крутова Л. П.
Кудрицький А. В.
Кузьменко І. І.
Кулатова І. М.
Кулик І. В.
Кулик О. І.
Куценко М. С.
Куценко О. М.
Кушко Л. М.
Кушнір Л. М.
Лахижа М. І.
Лев В. М.
Левкович О. М.
Левченко З. Ф.
Левченко Ф. Я.
Легенький І. Ю.
Лейко Г. О.
Лейко М. С.
Ленченко В. О.
Лесик С. В.
Линник О. І.
Лисенко В. І.
Лисенко П. Г.
Липівець Г. М.
Литвиненко В. А.
Литвиненко В. І.
Литвиненко В. С.
Литвиненко Д. А.
Литвинець Д. П.
Литвинець Т. Д.
Литовко В. К.
Литус В. Г.
Лінська Г. І.
Липська О. Ф.
Лобода Ф. П.
Лобурець В. Є.
Лось М. Т.
Лукашова А. М.
Лунич В. І.
Луценко П. П.
Лушакова А. М.
Ляш П. П.
Мажара Л. І.
Мазанько Л. В.
Макаров В. О.
Макуха В. І.
Манько К. П.
Мартиненко Н. М.
Марченко А. М.
Марченко В. І.
Марченко М. М.
Мегеря Т. І.
Мельниченко М. В.
Миколаєнко М. В.
Мироненко А. Д.
Михайленко В. Л.
Михайленко Н. В.
Михайличенко І. А.
Мірошниченко К. О.
Міхно А. С.
Міхно М. П.
Міщенко В. Д.
Міщенко М. Г.
Могиленко Ф. О.
Могильов О. М.
Мокієнко А. Я.
Молодчикова І. О.
Момот Д. В.
Монастирський Л. С.
Мороз С. В.
Морщавка Ф. М.
Мосієць Л. В.
Москаленко І. С.
Москаленко М. П.
Мостова Г. В.
Моцак М. М.
Муравйова Г. Б.
Мусієнко Г. А.
Назаренко М. І.
Наливайко І. М.
Нестеренко Г. П.
Нестуля Л. А.
Нестуля О. О.
Нещиренко В. І.
Нікітенко М. П.
Новицький В. М.
Нос І. Л.
Овсяницький А. О.
Олексашенко Г. П.
Олефір У. С.
Олійник І. Т.
Олійник П. А.
Ольшницький М. П.
Онищенко М. Г.
Опришко І. М.
Осташко О. І.
Павленко В. А.
Павленко Н. І.
Павлик М. М.
Павлухина Л. П.
Палаженко М. О.
Палець П. Л.
Пальчик О. В.
Панасенко А. Я.
Пантелеймоненко А. О.
Парафило С. О.
Пастернак Л. П.
Пасько Л. П.
Перевозний М. В.
Петлюх П. П.
Пивовар Т. В.
Пиляй Д. І.
Пипко В. П.
Писаренко Г. М.
Писаренко Т. М.
Пишненко В. Г.
Пищенко І. В.
Піддубна О. С.
Плаксій Т. М.
Плахотник І. П.
Плиска М. Д.
Повар М. А.
Повзик Т. Г.
Погорілець О. Г.
Подсадна А. І.
Полтавець Т. І.
Попруга Б. І.
Попруга М. Ф.
Похилець Н. І.
Пошивайло О. М.
Прима О. А.
Принуда С. В.
Припутень О. І.
Притула І. Й.
Пройдак М. Ф.
Проскурня В. О.
Проша Л. Г.
Прядко Є. М.
Пустовіт П. М.
Пустовіт Т. П.
Пушенко В. П.

Рева В. С.
Ревенко О. О.
✓Ревегук В. Я.
Рекало З. П.
Римар М. П.
Річка Л. Д.
Різник О. Є.
Різниченко Ф. К.
Розваляєва Є. П.
Рогізна В. І.
Розсоха Л. О.
Романенко Н. М.
Романенко О. П.
Ромодан Л. Л.
Роменська Л. О.
Ротач А. О.
Ротач П. П.
Рудий О. М.
Рудько М. М.
Ряднов В. Т.
Рямова О. О.
Савенко К. А.
Савицький І. П.
Садова Т. Б.
Садовниченко М. П.
Саєнко І. І.
Саква К. І.
✓Самойленко Н. І.
Самойленко Л. П.
Самойленко О. Й.
✓Самойленко О. П.
Самородов В. М.
Сапик В. Й.
Саричева М. М.
Свириденко . Ф.
Свищ Н. Й.
Сергієнко М. О.
Семко В. М.
Сердюк Г. Д.
Сидоренко М. П.
Силка В. І.
Синиця Ж. Я.
Синяк О. Г.
Ситник В. М.
Ситюк О. В.
Сіромаха О. Ю.
Скрипинська Т. В.
Скрипник Ч. А.
Скубко І. В.
Скорик В. П.
Слинько В. Г.
Смальщенко Л. Г.
Смирнов Г. М.
Сміщук Н. А.
Соколовський О. Х.
Солод Б. М.
Солодовник М. І.
Солодовник Н. Р.
Сопільняк Н. В.
Сопрун В. В.
Старун В. О.
Степаненко С. М.
Стеценко Н. В.
Стороха Є. В.
Стригина О. В.
Супруненко О. Б.
Сурин Б. К.
Суткович М. Г.
Сухих Л. А.
Суховаткін М. С.
Суховська З. М.
Сушко Л. І.
Тарасенко Н. М.
Телик П. І.
Телішак В. І.
Тендітник Г. В.
Терещенко Г. М.
Тесля А. К.
Ткаченко В. Т.
Ткаченко Р. П.
Ткаченко С. Л.
✓Тронько Т. В.
Тулинський І. П.
Тхорук Г. С.
Тютюнник Ф. Г.
Тяжкороб Г. М.
Усенко В. М.
Файзулин Б. А.
Федоренко В. М.
Федоренко В. Ф.
Федусенко І. А.
Федченко О. О.
Фелоненко О. М.
Фісун Е. Г.
Фісун М. А.
Халява Г. І.
Ханко В. М.
Харсун О. С.
Ходіс В. М.
Хоменко О. Г.
Хорошун Н. М.
Хохуля О. Г.
Царук В. Е.
Цегельник М. Г.
Цехановська В. О.
Цись В. В.
Чепелик В. В.
Черевик К. І.
Череп І. С.
Черепаха М. В.
Черкашенко П. М.
Черніговець Т. І.
Чобітько Л. Г.
Чуйко В. К.
Шабуцький В. О.
Шандиба В. В.
Шандра В. С.
Шаповал Н. М.
Шевченко Л. С.
Шевченко М. О.
Шевченко О. І.
Шевченко С. В.
Шейко Д. Б.
Шепель І. М.
Шестопал М. І.
Шквир В. І.
Шкурко Д. Я.
Шовкопляс І. Г.
Шпаделя А. П.
Шульга В. І.
Шупик Д. О.
Шушпанов Г. О.
Якименко І. Є.
Якименко М. А.
Якимчук Ю. О.
Яковенко Н. П.
Янчик О. О.
Ярута К. Б.
Ящук В. Ф.

У підготовці довідника також брали участь:

Апостол Б. Г.
Аршинников О. Г.
Бабець Ю. Г.
Бабич І. М.
Барабашева Л. П.
Бебех А. П.
Бенько М. П.
Берчун В. П.
Бичков М. П.
Білан Л. Я.
Білоброва Т. М.
Білоус Д.
Білоус М. В.
Бойчич О. І.
Борійчук В. В.
Борківець І. Ф.
Ботинок Г. М.
Боцула Н. П.
Браженеико О. І.
Бут О. Х.
Висоцький С. В.
Виходцев А. С.
Власова В. Г.
Вовк В. І.
Ворона Л. І.
Гаврилко І. С.
Гаврин Р. Л.
Гальченко І. В.
Ганнущенко М. М
Гапула В. О.
Гезей Л. Я.
Герасименко Г. І.
Глущенко О. Ф.
Гололобов А. І.
Городниченко Г. П.
Горниченко Ю. О.

Гребельник М. Т.
Григор'єв В. М.
Губреєв Н. М.
Денеко А. Г.
Деренко І. М.
Дерполюк К. Т.
Дмитренко В. П.
Доброневський О. Ю.
Дорошенко І. П.
Дяченко В. П.
Єгоров М. Ф.
Єременко Л. Ф.
Жорник П. М.
Журавель Г. Г.
Журавель І. І.
Залюбовський А. С.
Іваненко В. Г.
Іванина М. А.
Іванов В. М.
Кадура М. І.
Калиберда Л. Ф.
Калінін В. М.
Карась Л. О.
Катруш М. П.
Кикоть В. К.
Кириченко П. Т.
Кисляк І. М.
Кишун В. І.
Киреєв О. Ф.
Кливенко Ф. Л.
Клочко В. В.
Коваль В. П.
Козак В. П.
Козюра В. М.
Копилець А. В.
Коркин В. О.
Коротич Р. Я.
Кравченко М. П.
Крамущенко Л. В.
Кривобок Н. О.
Кульчицький О. М.
Курочка Г. Я.
Кучер І. Г.
Лелюх В. М.
Леонова А. О.
Лисенко М. Л.
Литвиненко В. І.
Лобурець В. Є.
Логвиненко В. І.
Лукаш В. М.
Луненков О. В.
Магда В. І.
Марчевська С. Г.
Маца К. О.
Мельник М. В.
Мельничук А. М.
Милявський В. М.
Мовляйко М. І.
Монастиренко В. П.
Мороз В. В.
Мясников В. І.
Насонов С. І.
Невмивако Г. М.
Ніжина Т. В.
Олійник Г. А.
Омельченко І. О.
Операйло М. М.
Ополонець В. А.
Павленко Д. С.
Павлюк В. С.
Палмот Г. А.
Пархоменко М. Г.
Переверткін Г. А.
Петренко П. А.
Петров Б. М.
Петрова А. Я.
Петрусенко В. П.
Пилипенко О. М.
Пипенко В. Д.
Пищенко М. А.
Плотницький М. А.
Пономаренко І. Ф.
Пономарьов Г. І.
Поривай М. А.
Посохов М. В.
Прилипко В. В.
Радченко К. Ю.
Рекса Д. О.
Рибалко В. П.
Риженко І. А.
Розпутько К. П.
Романець Л. Т.
Романюта В. С.
Русаков В. В.
Саченко І. С.
Семенов В. П.
Семидідько В. Ю.
Синягівський О. В.
Сиротюк В. М.
Сікач О. Н.
Скриль О. О.
Скрипник Г. І.
Сливка М. П.
Снісаренко А. І.
Собко С. Д.
Сова Л. А.
Срібна Л. О.
Стонога О. Г.
Стороженко В. В.
Тарасенко Т. А.
Твердохлібова М. І.
Тимоха О. Ф.
Ткач О. В.
Тригуб М. В.
Тригубенко О. Ф.
Усенко І. І.
Фасуляк П. І.
Федянин О. В.
Хмиленко Ф. І.
Ходаковський М. Н.
Хоменко А. І.
Хоменко В. П.
Цвєткова Л. Л.
Чащина Р. П.
Череп О. Г.
Черкащенко В. В.
Шаповалов Є. М.
Шаригін В.
Шведенко Л. С.
Штиря І. Д.
Шугай Т. М.
Шуть А. А.
Юхименко В. Я.
Якименко В. В.
Яцун В. Г.

У книзі використано матеріали:

Центрального державного архіву давніх актів (Москва),
Центрального державного історичного архіву (Москва),
Центрального державного військово-історичного архіву (Москва),
Центрального державного історичного архіву України (Київ),
Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України,
Державного архіву Полтавської області,
Державної публічної бібліотеки імені М. Є. Салтикова-Щедріна у С.-Петербурзі,
Бібліотеки АН у С.-Петербурзі (зібрання карт, планів, креслень, малюнків),
Центральної наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського АН України,
Полтавського краєзнавчого музею, Полтавського художнього музею,

а також приватні архіви:

Л. С. Вайнгорта, К. В. Гладиша, В. Г. Киркевича, В. О. Ленченка, М. М. Маньківської, В. В. Чепелика.

Керівник науково-редакційної підготовки
і відповідальний редактор
енциклопедичного довідника «Полтавщина» —
канд. істор. наук
А. В. КУДРИЦЬКИЙ.

Науково-редакційна група енциклопедичного
довідника «Полтавщина»:
І. Л. Бутич
(зав. наук. групою, канд. істор. наук),

І. М. Баланчук, С. В. Блащук, В. М. Лев,
І. О. Молодчикова, О. А. Прима
(наук. редактори),

Г. В. Кравченко, Г. В. Мостова
(редактори).

Редагування карт:
М. Ф. Сухенко
(зав. групою картографії),
Н. М. Добжанська
(редактор-картограф).

Художнє оформлення і редагування:
В. Я. Березань
(наук. художній редактор).

Технічне редагування: *Н. П. Новик.*

Коректори:
К. В. Гутаріна (зав. відділом),
Г. Д. Лазаренко, В. Я. Резник, В. М. Чепеленко,
К. Г. Шевченко.

Передрук рукопису: *Г. Г. Дьоміна* (зав. відділом).

Фотолабораторія: *С. К. Косарьков* (завідуючий),
Е. М. Саржинська.

Кольорові фото:
Ю. М. Бусленко,
І. А. Гільбо, М. О. Голяк,
Є. А. Дерлеменко, В. Ф. Кузовков,
Л. Л. Сахновський, Г. В. Швидкий.

Ретушери: *В. П. Белін, О. Ф. Прудникова,*
П. І. Сліпко.

Полтавщина : Енцикл. довід. (За ред.
П 52 А. В. Кудрицького.— К. : УЕ, 1992.— 1024 с.:
іл. (в опр.) : 30000 пр.
ISBN5—88500—033—6

Енциклопедичний довідник містить понад 3000 статей-довідок про найважливіші події багатовікової історії Полтавщини, її міст і сіл, про природу краю та його адміністративний поділ. До книги включено довідки про міські вулиці, пам'ятки архітектури, археології, писемності, меморіальні об'єкти, великі підприємства та установи й організації, товариства, заклади науки і культури. Велику інформацію подано про відомих осіб, життя і діяльність яких тісно пов'язані з Полтавщиною. Книга має вступ, де стисло викладено узагальнені відомості про Полтавщину. У книзі близько 400 ілюстрацій, у т. ч. 192 кольорові на вклейках і понад 60 карт-документів і картосхем.

Подібне видання підготовлене вперше.

П $\frac{5001000000—003}{222 — 92}$ БЗ—21—21—91 ББК 26.89 (2Ук—4Пл) я2

Довідкове видання

ПОЛТАВЩИНА

Енциклопедичний довідник

Київ,
видавництво «Українська Енциклопедія»
ім. М. П. Бажана

Здано до набору 11.07.91. Підп. до друку 26.05.92. Формат 70×100$^{1}/_{32}$. Папір друкар. № 1. Гарнітура літературна. Високий друк. Фіз.-друк. арк. 32,0+1,5 арк. вкл. Умовн. друк. арк. 43,55. Умовн. фарб.-відб. 49,73. Обл.-вид. арк. 86,92. Тираж 30 000. Зам. № 2-193.

Адреса видавництва «Українська Енциклопедія» ім. М. П. Бажана:
252601, м. Київ-30, МСП, вул. Леніна, 51.

Надруковано на Київській книжковій фабриці
(252054, м. Київ, вул. Воровського, 21)
з матриць Головного підприємства республіканського виробничого об'єднання
«Поліграфкнига».

Григ. Вар. Сковорода

Н. Гоголь

Ол. Гончар М. Зеров

Микола Лисенко

Олена Пчілка

Оксана Иваненко

П. Мирний

Петро Панч

М. Драгоманов

П. Загребельний

М. Старицький

Павло Усенко

К. Герасименко

Є. Гребенка Л. Глібов

П. Капельгородський